AARDRIJKSKUNDIG WOORDENBOEK DER NEDERLANDEN,

Abraham Jacob Aa

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN

A. J. VAN DER AA

L - M

VII

A. J. VAN DER AA

L - M

VII

VII

L-M

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Wij hebben ook nog de oogsten hier
Zoo wel van Java als Molukken;
De heele wereld ziet ge schier
Haer vruchten voor ons Neêrland plukken.
Wij voeren deze schat langs ongemeten zee,
En deelen heel Europ van onzen rijkdom meê.

J. Macquet.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ZEVENDE DEEL.

L. M.

Te Gorinchem, bij

JACOBUS NOORDUYN

1846.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

L.

LÄA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. — Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

LAAG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Legge.

LAAG (HET), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan den Altenasche-heuvel, O. aan de Koeweide, Z. aan den Alm, W. aan het d. Almkerk en den Zandwijkschepolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 1 v. r. 50 v. ell., en heeft eenen houten duiker aan de zuidzijde, wijd 2 palm., voorzien met eene klep, waardoor hij op den Alm, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is gelijk A. P. Het bestuur berust onder den eigenaar.

Aan de noordzijde van dit poldertje is gelegen de, in 1398, reeds bekenden Altenasche-heuvel. Zie dat woord.

LAAG-BLOKLAND, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blokland (Laag-) (1).

LAAGDIJK (DE), geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Lagedijk.

LAAGEIND, geh. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 10 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1 u. N. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 8 min. Z. van *Rijkevoort*, waartoe het behoort.

(1) Men zoeke ook de andere met Laag beginnende woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van zamenstelling.

LAAGEIND-VAN-MIDDELKOOP (HET), bij verkorting alleen het Laageind genoemd, in het *Land-van-Arkel,* prov. *Zuid-Holland.* Zie Middelkoop (Het Laageind-van-).

LAAGJES (DE OOSTERSCHE), bekade gorzen in den *Hoeksche-waard,* balj. *Beijerland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Dordrecht,* kant. *Oud-Beijerland,* gedeeltelijk gem. *Zuid-Beijerland,* en voor een klein gedeelte gem. *Numansdorp;* palende N. aan den Eendragts-polder, O. aan den Nieuw-Westerschen-Zomer-polder en den Hoogen-Westerschen-Zomer-polder, Z. aan het Hollandsdiep, W. aan de Westersche-Laagjes.

Deze gorzen beslaan eene oppervlakte van 35 bund. 86 v. r. 65 v. ell. van welke slechts 2 bund. bekaad. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Rentmeester.

LAAGJES (DE WESTERSCHE-), bekade gorzen in den *Hoeksche-waard,* balj. *Beijerland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Dordrecht,* kant. *Oud-Beijerland,* gem. *Zuid-Beijerland;* palende N. aan den Eendragts-polder, O. aan de Oostersche-Laagjes, Z. aan het Vuile-gat, W. aan de Nieuwendijksche-haven.

Deze gorzen beslaan eene oppervlakte van 68 bund. 45 v. r. 80 v. ell. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Rentmeester.

LAAGWERT, b., prov. *Friesland,* kw. *Westergoo.* Zie Laakwert.

LAAI, vorstendom in *Oost-Indië,* op het *Moluksche* eil. *Savoe,* door eenen Radja bestuurd wordende.

LAAIJE (DE), geh. en pold. in de *Niedorperkogge,* prov. *Noord-Holland.* Zie Leije (De).

LAAK of Laek, d. in *Opper-Gelder,* prov. *Limburg,* in het *Land-van-Montfoort,* arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermonde,* gem. *Ohe-en-Laak.* Men telt er 49 h. en ruim 270 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier alle R. K. zijn, behooren tot de par. van *Stevensweert,* welke hier eene kapel heeft, aan de H. Anna toegewijd. Deze kapel is een oud gebouw, met eenen toren doch zonder orgel. Zij wordt met die van *Ohe* gezamenlijk, door eenen Kapellaan bediend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht. — Men heeft onder dit dorp ook het kasteel Walburgh. — De kermis valt in den 26 Julij.

LAAK (DE), vroeger Moer-en-Dorpzigt, buit. in de bar. van *Breda,* prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr., kant. en 1¼ u. N. van *Breda,* gem. en ½ u. N. van *Terheyden,* aan den grooten weg van Breda naar den Moerdijk.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 33 bund. 98 v. r. 48 v. ell., meest weiland, hakhout en uitgeveende putten, waardoor dit goed zeer vischrijk is; terwijl vele weilanden nog ter diepte van zeven of acht voet turf bevatten, en wordt thans in eigendom bezeten en des zomers bewoond door den Heer C. J. de Lang, die des winters te Breda gevestigd is.

LAAK (DE), water in *Delfland,* prov. *Zuid Holland,* dat uit de Korte- en de Lange-Laak voortkomende, met eene noordelijke rigting, den Noord-polder-van-Rijswijk doorloopt, en zich door eenen molen in de *Haagsche-vliet* ontlast.

LAAK (DE), geh. in het *Land-van-Maas-en-Waal,* prov. *Gelderland,* distr., arr. en 3¼ u. O. ten Z. van *Nijmegen,* kant. en 2 u. Z. ten O. van *Druten,* gem. en ¼ u. N. W. van *Batenburg;* met 9 h. en 60 inw.

LAAK (DE), groote hofstede in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Eindhoven*, gem. en ¼ u. N. van *Stratum*, aan de Reyt.

LAAK (DE), beek op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke, uit de gem. *Putten* voortkomende, met eenen, eerst westelijken en daarna zuidwestelijken loop, de grensscheiding tusschen de gemeenten *Nijkerk* en *Hoevelaken* uitmakende, zich in de *Hoevelakensche-beek* ontlast.

LAAK (DE KORTE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat aan den *West-Eskamp-polder* een begin neemt; tusschen den Wippolder en den Schapen-Wijs-polder ter eener zijde en den Oost-Eskamppolder ter andere zijde doorloopt, om zich met de *Lange-Laak* te vereenigen, ten einde *de Laak* te vormen.

LAAK (DE LANGE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat bij de hofstede *Westerbeek*, onder Loosduinen, ontstaat; met eene oostelijke rigting tusschen den Oost-Eskamp-polder ter eener en den Zuider-polder en den Noord-polder ter andere zijde doorloopt, en zich met de *Korte-Laak* vereenigt, om de *Laak* te vormen.

LAAK (OHE-EN-), gem. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie OHE-EN-LAAK.

LAAKLOOP (DE) of DE REYT, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, hetwelk op de grenzen van *Kempenland* en *Peelland*, ten Z. W. van Eindhoven, ontspringt; tusschen Stratum en Klein-Tongelre doorloopt; aldaar de scheiding maakt tusschen *Peelland* en *Kempenland*, en zich, beneden Eindhoven, in den *Dommel* ontlast.

LAAKSCHE-VAART, ook wel HOEVENSCHE-LAAK genoemd, watertje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, dat bij *Vorenseinde*, in de heide, ontspringt; in eene noordelijke rigting door de gem. Etten, langs de geh. Hoogen-Donk en Lagen-Donk heenloopt, en zich in de *Mark* ontlast.

LAAKSUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie LAAXUM.

LAAKWERT, ook LAAGWERT genaamd, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Harlingen*, ½ u. Z. W. van *Tjum*; met 4 h. en 33 inw.

LA-ALA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust van *Hoewamohel*, 2 m. van den pas van Ta-Nouna, aan eenen vlakken oever, tusschen twee fraaije rivieren, de Walela en de Wamoele genaamd.

Dit d. was in het begin der achttiende eeuw verdeeld in drie soa's en wel 600 zielen sterk, zoo dat het ruim 200 weerbare mannen en 90 Dati's uitleveren kon. Omtrent de laatste rivier is in vorige tijden eene houten vesting van de Nederlanders geweest, die onder MADJIRA's regering, in het jaar 1651, is afgeloopen.

Den 20 September 1651 nam de Gouverneur der Moluksche-eilanden, DE VLAMING, dit d. stormenderhand in, en liet allen, die hij er vond, ter dood brengen, zoo dat er slechts 60 ontkwamen; terwijl er 700 sneuvelden en 400 gevangenen werden geschonken aan hen, die ze overwonnen hadden. Dit geschiedde, om wraak te nemen over den wreedaardigen moord, die de inwoners aan eenige Nederlanders en onder dezen aan de vrouw van den Onderkoopman en Hoofd op Manipa, JOHANNES COMANS, gepleegd hadden.

LAAN (DE), b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. O. van *Delft*, gem. en 10 min. N. van *Pijnacker*; met 46 h. en 240 inw.

Het is de aanzienlijkste b. der gemeente Pijnacker. Er staat ook de R. K. kerk en het Regthuis van Pijnacker. — Alle de h. in deze b. zijn zeer aangenaam gelegen, door den doortogt welke hier is, zoo van als naar Delft, Rotterdam, Leyden enz.

LAAN (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Limmen*; met 17 h. en 140 inw.

LAAN (DE), weg in de *Bedijkte Schermer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van de Zuidervaart, in eene oostelijke rigting, naar de Schermerbrug.

LAAN (DE), zandbank, ten N. W. van de *Zuiderzee*, in het *Marsdiep*, tusschen het Noorder-gat en de Breede-Wij, welke bij laag water 3 tot 4 ell. onderduikt.

LAAN (DE KNIJPS-), weg, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in eene zuidelijke rigting van Colham naar Hoogezande loopende.

LAAN (DE NIEUWE-), landhoeve in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Uskwerd*.

Deze landhoeve, welke, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 34 bund. 10 v. r. 60 v. ell., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Popke H. Luursema.

LAAN (DE OUDE-), landhoeve in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1¾ u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. Z. W. van *Ukswerd*.

LAAN (TER-), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 1¾ u. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. van *Bedum*, onder welk d. het behoort, ten O. van de Kardingerzijl en ten N. aan den weg naar St. Annen; met 8 h. en ruim 60 inw.

Deze b. maakte vroeger een kleine afzonderlijke regtstoel uit, omgaand in zes beurten, waaronder een die staande was, terwijl zij allen aan het huis te Middelstum toebehoorden.

LAAN (VAN DER-), buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. N. N. W. van *Rauwerd*, ten Z. van *Weidum*, waartoe het behoort.

Daar Schotanus in der tijd den naam des bewoners op zijne kaart aan het huis gegeven heeft, zoo is deze naam, van der Laan, blijkbaar verkeerd; zijnde de naam thans nog als van ouds Bornia-state. Zij beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 50 v. r., is in het jaar 1818 door Mr. B. Buma herbouwd en nieuw aangelegd, en wordt thans in eigendom bezeten door diens zoon, Mr. W. B. Buma, Grietman van Baarderadeel.

Waarschijnlijk is de naam van dit huis ontleend aan het vroegere B o r n d i e p, of de Middelzee, welke hier langs stroomde. (1).

LAANDER-VAART (DE), vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Limmen*, in eene oostelijke strekking van de b. de Laan naar de Dije loopende.

LAANDERWEG (DE), weg in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het noordeinde van den Middelweg, aan den

---

(1) Door dit art. wordt tevens hersteld de weglating van het art. Bornia-state in ons tweede deel.

Driesprong, in eene west-zuidwestelijke rigting, naar den Waardringdijk.

LAANHOF, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, aan den Westerweg.

Het groote gebouw van dit landg. is door den Raad van Indië, Wiegerman, gebouwd.

LAANHOVEN, landg. in het *Goregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u. W. ten N. van *Hoogezand*, 10 min. O. van *Westerbroek*, waartoe het behoort.

LAANSE-HUIZEN, b. in het *Goregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. Z. ten W. van *Groningen*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Haren*, langs den Hoornsche dijk.

LAANVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Jaanvaart.

LAANVAART (DE), vaart in de *Bedijkte Schermer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van de Zuidervaart, in eene oostelijke rigting, langs de Laan, naar de Schermerbrug.

LAANWIJK (DE), landg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Delft*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Pijnacker*, in de b. de Laan.

LAANZIGT, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Breda*, gem. en ½ u. O. van *Teteringen*.

Dit buit., vermaard door zijne fraaije dreven, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 45 bund. 99 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Cornelis Raffart van Lelyveld, Kapitein der Genie, wiens familie het bewoont.

LAANZIGT, landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Zwolle*, kant. en ½ u. N. N. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *IJsselmuiden*, in den *Polder-van-Mastenbroek*, aan den grintweg van Kampen op Genemuiden, bij den Zandberg, een der schoonste wandeldreven bij Kampen.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 12 v. r. 5 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. P. A. Dikkers, woonachtig te Kampen.

LAAPE (DE), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, ½ u. O. van *Wirdum*, waartoe zij behoorde.

LAAR, b. in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ruim 2 u. ten N. van *Nijmegen*, kant., gem. en ½ u. N. van *Elst*; met 3 h. en 30 inw., alle Roomsch Katholijk.

LAAR of Laer, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant. gem. en ½ u. N. van *Weert*.

Het is slechts eene zeer lange straat, met 40 h. en 200 inw. Ook heeft men er eenen wind-korenmolen.

LAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Tilburg*; met 64 h. en 280 inw.

LAAR, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, 10 min. N. W. van *Gerwen*, waartoe het behoort; met 25 h. en 120 inw.

LAAR of HET LAAR, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. ten O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Eden*, niet ver van *Otterloo*, waartoe het behoort.

LAAR, voorm. naam van het adell. huis *Levendaal*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie LEVENDAAL.

LAAR (HET) of HET LAER, havez. in *Zalland*, in de *Ommermarken*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. Z. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, in de buurt *Bertman*, ter plaatse waar de Regge met de Vecht zamenvloeijen.

Het huis op deze havez., was vroeger een zeer sterk slot, hetwelk in 1230 is afgeworpen en verbrand, door WILLEM VAN OLDENBURG, den vijf en dertigsten Bisschop van Utrecht, doch later weder even sterk is opgebouwd. In het jaar 1372 gingen de steden Deventer en Zwolle met ARNOLD VAN HORNE, den Negen en veertigsten Bisschop van Utrecht, eene verbindtenis aan, en bragten te zamen een sterk leger ter been tegen EGBERT VAN ZALNE, Heer *van* HET LAAR, waarmede zij, den 3 Mei, voor dit kasteel rukten, hetwelk zij den 28 dier maand bij verdrag vermeesterden, en tot den grond afbrandden. Het kasteel werd weder opgebouwd, echter meer in de nabijheid der stad Ommen, en in 1380 wederom verbrand door FLORIS VAN WEVELICKHOVEN, den vijftigsten Bisschop van Utrecht.

De eigenaar van HET LAAR verzoende zich met den Bisschop, op voorwaarde, dat hij Utrecht Deventer en Zwolle geen oorlog zoude aandoen dan na zes maanden te voren dit aangezegd te hebben.

In 1575 behoorde de havez. aan ERNST Baron MULART, Heer *van* HET LAAR, ten welken tijde op deze havez. lag, het regt van collatie van eenen Predikant voor de stad Ommen.

In 1743 behoorde de havez. waarop het regt van het overjagermeesters-ambt van Overijssel was gehecht aan JAN LODEWIJK Graaf VAN RECHTEREN, Heer *van* HET LAAR, *Oldenhof* en *Bergbeuningen*, Drost van IJsselmuiden, en Hoog-Baljuw van Axel, Neuzen en Biervliet, door wien het tegenwoordige huis HET LAAR tot een jagtslot werd ingerigt. De landerijen behoorende bij HET LAAR, beslaan eene oppervlakte van 611 bund. 38 v. r. 44 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer ALBERTUS SANDBERG VAN HET LAAR die het bewoond.

LAAR (HET), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie LAARSCHEHOEVE (DE).

LAAR (HET), b. in de *Meijerij van 't Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., tweede gedeelte, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 4½ u. W. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Diessen*.

LAAR (HET), ook DE LAARSCHEHOEVE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Asten*, gem. ½ u. Z. van Maarheeze, ¼ u. van de Limburgsche grenzen; met 8 h. en 45 inw.

LAAR (HET), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

Dit oud adell. h. behoorde aan het oud Brabandsch grafelijk geslacht van MERODE. De Heeren van dit huis bezaten in de Enschotsche kerk eene bijzondere kapel, welke vikarij door den Heer van HET LAAR begeven werd.

LAAR (HET GROOTE-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kw. en 1½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

LAAR (HET HUIS-TE-), ook wel HET HOF geheeten, oud adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. ten W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. N. O. van Groot-Zundert, omtrent de Weerrijs.

Dit gebouw, hetwelk rondom in het water gelegen is, was weleer, zoo als verhaald wordt, de woonplaats der Heeren van Breda, voornamelijk ten tijde, dat de Deenen of Noormannen het kasteel dier stad inhielden. Dit huis heeft den naam gegeven aan een vermaard geslacht, hetgeen dikwerf in de oude brieven voorkomt. In het testament van HILSONDIS, Vrouwe *van Strijen*, van het jaar 992, dat door vele Oudheidkundigen echter niet voor echt gehouden wordt, vindt men G. DE ZUNDERT als haren Kastelein gemeld. Het kasteel zou dus reeds van de tiende eeuw dagteekenen. Vrouwe MARGARIET VAN DE LAAR, vermaakte bij testament, d. d. 10 October 1485, na den dood van haren man, JAN VAN NEDERVEN, het HUIS-TE-LAAR, met de allodiale goederen, cijnsen en leenen aan HENDRIK VAN NASSAU.

Toen de heerl. Dongen, ten jare 1513, verbeurd verklaard was, deden de erfgenamen van JAN VAN DAALHEM, laatste Heer *van Dongen*, afstand van hun regt op die heerl. aan HENDRIK VAN NASSAU, Heer *van Breda*, waartegen deze, den 12 Januarij 1532, aan ROELOF VAN DONGEN de hoeve van LAAR, met erve en toebehooren, overgaf. Na diens dood werd Jonkheer PAULUS VAN NASSAU VAN MERWEN, den 2 April 1521, daarmede verleid, Jufvrouw MARIE VAN DE WIJNGAERDEN erlangde dit leengoed, bij koop den 28 Julij 1547, en haar zoon, Jonkheer JAN VAN DE WIJNGAERDEN werd na haar, den 24 Junij 1561, daarmede verleid. In het jaar 1612 was Jonkheer WIJNANT VAN DE WIJNGAERDEN, Kannunik en Domproost van St. Lambert te Luik, in 1619 zijne zuster, Vrouwe ANNA VAN DE WIJNGAERDEN, en in 1630 Heer WIJNANT GUIBER VAN DE WIJNGAERDEN, Ridder, Burggraaf *van Geldenaeken*, daarmede verleid. De laatste deed dit goed, den 3 Augustus 1630, bij koop, voor eene som van 4400 gulden, aan Jonkheer ENGELBERT MANNEMAKER VAN LIEDEKERKE, Heer *van Hoffweegen*, over. In 1641 komt DIEDRIK VAN DER DOES voor 7000 guld. in het bezit van dit leengoed; in 1655, Jonkheer NICOLAAS VAN DER DUYN, en nog hetzelfde jaar JOHAN VAN BERGEN, Schout en Meijer van Zundert en Rijsbergen; in 1712, ARNOLD OTTO, Majoor van het regiment Kavallerie in de armée van den Prins van Saxen Heilberg, naderhand Kolonel in Nederlandsche dienst, die het aanmerkelijk verbeterd en met tuinen en beplantingen versierd heeft. Zijne weduwe, Vrouwe ANNA CATHARINA VALKENIER verkocht dit landgoed, in het jaar 1744, aan den Heer ANDREAS AUGUSTUS PRETORIUS, van de Orde van Dannenborg, Generaal der Infanterie en Kolonel van een regement Infanterie ten dienste van dezen Staat, voor 8775 gulden. Eindelijk ging dit goed, na den dood van voorgaande bezitter, bij koop, d. d. 14 Mei 1762, over aan HENDRIK KORNELIS Jonkheer VAN BRECK. Thans beslaat het, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 22 v. r. 21 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer WIJNS DE RANCOURT, Burgemeester van Brussel.

LAAR (HET KLEINE-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. O.

van *'s Hertogenbosch*, kw. en 1½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

LAAR (OOST-), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Breda*, 1½ u. O. ten N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. Z. van *Wouw*; met 64 h. en 430 inw.

LAAR (OVER-), havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. van *Lochem*, gem. en 2 u. ten Z. O. van *Laren*, in de buurs. *Zwiep*, aan de Berkel.

Deze havez., bestaande in bouwhuis thans ingerigt voor boerenwoning, 3 boererven, 3 daghuurders plaatsen, benevens zeer schoon houtgewas, opgaande boomen, best weide- en bouwland, beslaat eene oppervlakte van 92 bund. 98 v. r. 98 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Brants, Student te Utrecht.

LAAR (WEST-), geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Breda*, 1½ u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 1 u. Z. W. van *Wouw*, met 34 h. en 210 inw.

LAARAT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van Timor. Het is 8 mijlen lang en 4 mijlen breed.

LAARD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ W. N. W. van *Sneek*, ½ u. N. ten O. van het d. *Wolsum*, waartoe het behoort.

LAARDER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en W. van *Laren*. Zij beslaat een oppervlakte van 376 bund.

LAARDERHOOGTE, heuvels in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Laren*.

LAAREIND, landst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *Rhenen*, welke van het voorm. huis Laar, thans Levendaal, zijnen naam ontleent.

LAAREINDE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Braband*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. O. van *Rijen*, waartoe het behoort; met 13 h. en 160 inw.

LAAREINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1 u. Z. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. N. W. van *Aalst*; met 24 h. en ruim 120 inw.

LAARS (DE) of Laarsbank, hoogte in de *Zee-van-Java*, op 5° 45′ Z. B., 136° 1′ O. L. Het is een groot rif, hetwelk zich van de Saleijer-eilanden zuidwaarts aan, wel 5 mijlen ver, uitstrekt, waarop zeer ongelijke klippige gronden zijn, op welke, op sommige plaatsen, maar zes, doch op andere twaalf, twintig en meer vademen waters staan.

LAARSCHE-BOSCH (HET), bosch op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, bij het huis Laar, waarvan het zijnen naam ontleent.

LAARSCHEHOEVE (DE) of het Laar, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* dist., arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. W. *Boxtel*, gem. *Helvoirt*. — Deze b. maakt een gedeelte uit van het geh. *Heikant-Laar-en-Zandkant*.

LAARSCHEHOEVE (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Laar (het).

LAARSTRAAT of Laarstraten, buurs. op de *Middel-Veluwen*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. van *Epe*.

LAARWIJK, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Maagdenburg, benedenwaarts aan de suikerplant. Vreeland; 1125 akk. groot.

LAARWIJK (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land van Maagdenburg, benedenwaarts aan de suikerplant. Bleijendal.

LAARWOUD, havez. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 3 u. N. O. van *Assen*, gem. *Zuid-Laren*, gelegen op den hoek van de groote wegen van Assen naar Groningen en Winschoten.

Het huis Laarwoud dagteekent van zeer oude tijden, en komt reeds voor in de oudste oorkonden van het kerspel Zuid-Laren, zonder dat men echter den tijd van de stichting heeft kunnen opsporen.

Hier was vroeger de zetel van het oude, echter niet adelijk, geslacht van Selbach, hetwelk in latere tijden in Drenthe zeer in aanzien en achting was. Nadat de laatste van dit geslacht overleed, is, in het jaar 1750, het huis Laarwoud door den toenmaligen Drost van Koevorden en Drenthe, Alexander Carel Graaf van Heiden, aangekocht, die het geheel vertimmerde. Het was toen geene havezathe, maar de kooper verkreeg, op zijn verzoek, bij besluit van de Ridderschap en eigenerfden van den 23 Maart 1751, de bevoegdheid, om van de havezathe Vleddering, hem in eigendom toekomende, het regt van havezathe over te brengen op het huis Laarwoud, waardoor dit dus een havez. werd. Sedert was het het huis der Graven van Heiden, tot welke behoort de nog levende Admiraal in Russische dienst Lodewijk Sigismund Vincent Gustaaf, Graaf van Heiden, die in 1773 te 's Gravenhage geboren werd. Laarwoud wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de wed. S. J. Graaf van Heiden Reinestein, in leven Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, en haren zoon Mr. L. Graaf van Heiden van Reinestein, Kantonregter te Assen (1).

LAASTERP, voorm. state prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. N. van *Bolsward*, ¼ u. Z. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoorde.

LAAUW-SIMONSWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Louw-Simonswaard.

LAAXUM of Laaksum, in het oud Friesch Laxnum of Langenes, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. van *Hindeloopen*, 1 u. Z. O. van *Stavoren*, ½ u. Z. van *Warns*, waartoe het behoort, aan de Zuiderzee; met 20 inw., die zich veel bezig houden met de vischvangst, voornamelijk van zeebot, zijnde de Laaxumerbot in Friesland zeer bekend.

LABA, WAY-LABA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust zich met eene oostelijke rigting in zee ontlastende.

---

(1) Men zie over dit geslacht, over het huis Laarwoude, en over den Russischen Admiraal, Graaf van Heiden, den *Drentsche Volks-Almanak* van 1837 en 1843, en *Tegenw. Staat van Drenthe*, D. I, bl. 81.

LABADERA of Labodero, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, aan de oostzijde van de St. Annabaai, Z. van de plant. Altena.

LABADI, naam, welken de Negers gaven aan de koffijplant. Labadies-hoop en aan de koffijplant. Vlugt-en-Trouw, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Labadies-hoop en Vlugt-en-Trouw.

LABADIES-HOOP, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappika-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land-van-Bruinendaal, benedenwaarts aan de gewezene plant. ***Anna-Elizabeth***, waarmede zij later vereenigd is; doch Anna-Elizabeth is door de sterke golving van den Atlantische-Oceaan reeds geheel en Labadies-Hoop ten deele weggespoeld. Zij was 250 akkers groot. De Negers noemden haar Labadi.

Op de katoenloots van Labadies-Hoop staat een houten toren, als een afgeknotte kegel, op welks midden een vlaggestok, aan welke bij het zien van schepen, tot een baak en sein, de Nederlandsche vlag geheschen wordt.

LABADIES-HOOP-EN-ANNA-ELIZABETH, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Mattappika-kreek;* palende bovenwaarts aan het verlaten Land-van-Bruinendaal, benedenwaarts aan den Atlantische-Oceaan; 750 akkers groot.

LABAK, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Parang*, op de grenzen van het land Koeripan.

LABAKKANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong.

Dit d. was in het jaar 1824 een versterkte post, waar, toen de opstand in dat jaar op gezegd eiland uitbrak, de Tweede Luitenant Guiliam bevel voerde, en, even als destijds zoo vele anderen, voor de overmagt des vijands en voor het verraad der bevolking zwichten moest.

LABAKKAN, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*.

LABAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie Laboen.

LABANEY, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LABANJOW, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Banjermasing*.

LABAT, Way-Labat, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in zee uitloopende.

LABAYA, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Tjindano* of *Sombo*, een der *Kleine-Sundasche-eilanden*, liggende op de Noordkust, aan de *Willemsbaai*. De inwoners, waaronder eenige Christenen, wonen in bamboezen huizen op palen gebouwd.

LABBEGAT, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gedeeltelijk gem. *Vrijhoeve-Capelle*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Capelle;* met 4 h. en 30 inw., van welke 3 h., en 24 inw., onder *Vrijhoeve-Capelle*, en 1 h. en 6 inw. onder *Capelle*.

Vroeger lag bij dit geh. een hoornwerk van dien naam, waarvan de sporen nog zigtbaar zijn, daar het in 1830 gedeeltelijk is hersteld geworden.

LABBEGATSCHE-VAART, water in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. *Capelle*. — Het ontstaat aan het Labbegat, en loopt met eene noordelijke rigting in den *Besoische-Gantel* uit.

LABEANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche Archipel*, ten O. van het eil. *Sjau*, een der Moluksche eilanden.

LABENKIE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LABENKIE, straat in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LA-BERGERIE, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie SCHÄFFNEI.

LABET, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, 2 m. N. W. van Marenti.

LABETAKKA, voorm. st. op het *Bandasche* eil. *Neira*, in het noordelijkste gedeelte, die in het jaar 1590 nog in bloeijende staat was; door tweespalt tusschen de Oelilima's en Oelisiwa's, twee tegen elkander woedende partijen, waarvan de laatstgenoemde de overhand behield, werd de eerstgenoemde, waaronder een groot gedeelte der bevolking van LABATAKKA, ten onder gebragt.

Den 5 Julij 1609 werd deze stad door de onzen, onder den Zeevoogd SIMON JANSZ. HOEN, stormenderhand ingenomen. De Bandanezen namen de vlugt in het bosch en lieten hun alles ten prooi, die daar fraaijen buit, en onder anderen 14 bassen, die men naar het kasteel bragt, vonden.

LABETAU, d. in *Oost-Indië*, op den westhoek van het eil. *Adauara*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

LABIDJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*.

LABIJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, prinsd. *Pondajong*.

LABO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op 3° 20′ N. B.; met handel in peper.

LABOAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie LABOEN.

LABOANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt-van-Catsjeli.

LABOAUW, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, koningr. *Madura*, afdeeling *Sampang*, aan de zuidkust van het eiland.

LABOBER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Tenimber-eilanden* behoorende, ten N. W. van Timor-Laut.

Dit eiland onderscheidt zich door eenen hoogen pickberg, die zich tot eene hoogte van 6 of 700 voeten boven de zee verheft. Het eiland is zeer klipachtig, doch met boomgewas begroeid. Aan den kant vindt men hier zoet water, van het gebergte afstroomende. Ten Westen van LABOBER vindt men nog eene menigte eilanden en banken, die de doorvaart naar zee beletten.

LABOE, schiereil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*.

LABOE (PUNT-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de zuidwestkust van *Batjan*.

LABOE-AGAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-bovenlanden*.

LABOEAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, reg. *Batang*, 40 palen W. van Samarang, aan de Zee-van-Java.

Op de hoogte van dit d. loopt een koraalrif, van den wal tot omtrent twee mijlen in zee, dat echter buiten het vaarwater ligt en zoo

algemeen bij de zeevarenden bekend is, dat schier geen voorbeeld van eenig daardoor veroorzaakt ongeluk is op te geven.

LABOEAN-HAJI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Padang*.

LABOEHAN-HHADJI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombak*, een der kleine *Sunda-eilanden*, aan de Oostkust.

LABOEHAN-HHADJI (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, aan het eil. *Lombok*, een der kleine *Sunda-eilanden*, aan de Oostkust.

LABOE-LABOE, d. in *Oost-Indië*, op een der *Nassau-eilanden*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van *Sumatra*.

LABOEN, Laboan, Laban, Labon, Labooan of Labowan, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de *Noordoostkust*, van het eil. *Borneo*, voor de Baai van Borneo, 5° 20′ N. B., 132° 46′ O. L., nabij het eil. Gadja. De Engelschen trachtten zich hier te vergeefs te vestigen, nadat zij van Balambinga verdreven waren.

LABOEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Redjang*.

LABOENG-LOELOE, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust.

LABOEWA, een der twee deelen, waaruit het eil. *Batjan*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate* is zamengesteld.

De Spanjaarden bezaten er weleer op de Oostkust een fort, dat op hen, in 1609, door den Onder-Zeevoogd Hoen veroverd werd.

LABOEWERS, naam, welken men gewoonlijk geeft aan de bewoners van het eiland *Batjan*, resid. *Ternate*.

LABOKH, Laboek, Labock, Labboek of Labak, ook wel St. Anna-baai, baai in *Oost-Indië*, op de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, distr. *Pappai*, 6° N. B., 145° 4′ O. L. (1).

LABOKTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, aan de Kalisondo.

LABON, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 3° 10′ N. B., 114° 20′ O. L.

LABON, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, op de kaap *Labon*. Men handelt er in stofgoud en kamfer.

LABOORE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, aan de oostzijde.

LABO-POEDING, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Westkust.

LABOWANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, Zie Laboen.

LABOJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts Kawongo.

LACASSI, naam, welken de Negers geven aan de verlaten suikerplant. Klarenbeek, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Klarenbeek.

LACKA-ELA, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Noordkust van Groot-Ceram.

Het is een hooge berg van eene zonderlinge gedaante, zich als een oud vervallen kasteel voordoende. Op dezen berg staan eenige dorpen der Alfoeren.

LACKAMAY, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

LACKIA, volgens sommigen de ware Latijnsche naam van de riv. de Lek, in *Gelderland*, *Zuid-Holland* en *Utrecht*. Zie Lek (De).

---

(1) Hierdoor vervalt het abusief gestelde art. Anna-baai (St.), in ons eerste deel.

LACMOND, naam, onder welken het d. Lakemond, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie Lakemond.

LACTOR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Neira*. In het begin der vorige eeuw stond het onder Labetakka.

LADANG-LAWAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

LADANGARA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombock*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, in de nabijheid van een groot meer.

LADDER (DE), landingsplaats in *West-Indië*, op het eil. *Saba*, een der Kleine-Antilles, N. W. ten N. van het dorp.

Het is er zeer moeijelijk te naderen. Er is geene baai en de smalle vlakke bank, beneden aan het steile gebergte, bestaat uit enkele vleuten of liever rond gespoelde ballen en rolsteenen, waarop altoos eene hooge branding staat. Doch na deze gevaarlijke landing vangt het moeijelijke van den togt eerst aan. Met alle regt draagt het bergpad den naam van Ladder; want langs eenen, door klippen gevormden, onregelmatigen trap, klimt men bijna 1700 voeten naar boven.

LADDER-KASTEELTJE (HET-), naam, welken men in de wandeling geeft aan de oude hofst. Daasdonk, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Daasdonk.

LADI, Tandjong-Ladi of Ladie, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

LADJA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerabaya*, ads. resid. *Grisse*, aan de Straat-van-Madura, N. W. van Grissé.

LADINGKOER, lands. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*.

Het land is er redelijk bevolkt, tamelijk vruchtbaar, doch bij uitnemendheid rijk in vee, koebeesten, varkens, schapen, hoenders enz. welke hier dagelijks door de Zwarten van de Goudkust redelijk goedkoop, en in groote menigte worden ingekocht, om naar de Boven-kust te vervoeren. Voor het overige generen zich de inwoners, buiten den handel, met den landbouw en de vischvangst, van het eerste tamelijk, doch van het laatste zeewaarts weinig of niet, aangezien de stranden hier omtrent steil zijn en het moeijelijk is om er aan land te komen en derhalve met kleine kanoos op sommige tijden ongenaakbaar; doch het gebrek aan zeevisch, wordt door de vischrijke rivieren of binnenwateren genoegzaam vergoed.

LAEGENEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie Laaxum.

LAER, vl. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Groot-Kei*, met eene goede reede aan de Bogt-van-Laer, al waar men op negen vademen eenen ankergrond voor schepen, en nader aan den wal voor kleinere vaartuigen vindt. Van hier wordt handel op Banda en de Ceramsche-Eilanden gedreven.

LAER, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Laar (1).

LAER (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de westkust van Groot-Kei.

LAEVEFANUM, oude standplaats der Romeinen, welke op de kaart van Peutinger voorkomt. Zie Levefanum.

LAGE-BOERHORST (DE), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boerhorst (De Vrije-en-Lage) (2).

---

(1) Men zoeke alle de overige woorden wel eens LAE gespeld, doch hier niet voorkomende, op LAA of LA.

(2) Even eens zoeke men de overige met LAGE zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

LAGE-BRUG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, tot de kom van het d. *Rosendaal* behoorende; met 45 h. en 400 inw.

LAGEBRUG, brug in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, over de Koedood, ½ u. O. van Rhoon.

LAGEBRUG, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Legebrug.

LAGEDIJK of Laagdijk, geh. in de vrije heerl. van *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¼ u. O. ten N. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, tusschen Schagen en Schagerbrug; met 9 h. en 50 inw.

LAGEDIJK, een der zeven sectiën waarin de gem. *Schagen-en-Burghorn*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, verdeeld is. Zij is begrensd N. door den Oude-Westfriesche-zeedijk tegen de gem. de Zijpe, O. door den Keimsmerweg en het Noord, tegen de sectie Schagen, Z. door den gemeenen-weg tegen de sectie Schagen zuidzijde, W. door den Oudendijk tegen de sectie Burghorn.

Deze sectie beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 240 bund. 97 v. r. 85 v. ell., waaronder 237 bund. 47 v. r. 55 v. ell. schotbaar land. Daarin staan 43 h., makende bijna alle deze huizen een gedeelte uit van het dorp *Schagen*, waaronder 10 boerderijen, en bevat in zich de navolgende polders, als: de Lagedijker-Kaag, de Missel-Kaag, de Polder-voor-het-Noord, de Zandvenne, de Haler-Kaag, de Paat, de Lieg en Bouwerom.

LAGEDIJK, b. onder den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, gem. *Katwoude*

LAGEDIJK (DE), dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Assendelft* Zie Assendelver-zeedijk.

LAGEDIJK (DE), dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Uitgeester-Lagedijk.

LAGEDIJKER-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. W. aan de Zijpe, N. O. aan de Neskaag, Z. aan de Misselkaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 89 v. r. schotbaar land, en telt 5 h., waaronder 1 boerderij. Hij staat onder het bestuur van Schagen.

LAGEHEIDE, b. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Grave*, gem. en ¾ u. Z. van *Escharen*; met 39 h. en 220 inw. — Deze b. maakt een gedeelte van het geh. Hal uit.

LAGEHEISCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Beers*, gedeeltelijk gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*; palende N. aan de Cuyksche Heide en de grensscheiding van de gem. Beers, O. aan de Beersche-Maas, Z. aan de gem. Haps, W. aan de gem. Beers.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. 19 v. r. 21 v. ell., onder *Cuyck-en-St.-Agatha*, terwijl de grootte onder *Beers* niet is kunnen worden nagespoord.

Deze pold. is dermate hoog gelegen, en van zulk eenen zandigen aard, dat hij voor het hemelwater geen ontlasting noodig heeft, en ingeval van overstrooming door het Maaswater, hetgeen des winters

dikwijls plaats heeft, wordt de ontlasting bewerkstelligd door het steken van gaten in de kade, als wanneer het water over de vlakte langs Beers wordt ontlast. Het zomerpeil is 10 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is ongeveer 12 ell. boven A. P. Het polderbestuur is hetzelfde met het gemeentebestuur van Cuyk-en-St.-Agatha.

LAGEHOEKER-POLDER, pold. bij de *Vier-Noorder-Koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoek (de Lage-).

LAGEKANT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2 u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Oss*, gem. en ½ u. O. van *Nuland*; met 31 h. en 200 inw.

LAGELAND (HET) of het Lageveld, streek lands in de bar. van *Asperen*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Tiendweg, die haar van het Hoogeland van Asperen scheidt, O. aan den Polder-van-Gellikom, Z. aan den Achterdijk, die haar van den polder Blokland scheidt, W. aan den Leuvensche-polder en den Polder-Binnen-den-Tiendweg.

Deze streek lands is verdeeld in de geeren en zes en veertig hoeven, die vroeger geheeten werden: **Boonakkers-hoef**, **Tweede-hoef**, **Maurits-hoef**, **Goverd-Liefmans-hoef**, **Willem-Paienhoef**, **Sadelaars-hoef**, **Reguliers-hoef**, **Griet-Lauwenhoef**, **Schulpen-hoef**, **Kruisbroeders-hoef**, **Greipmanshoef**, **Boven-Greipmans-hoef**, **Gasthuis-hoef**, **Kleinheultjes-hoef**, **Graven-hoef**, **Brandskamps-hoef**, **Slaapkamps-hoef**, **Roeks-hoef**, **Jeukens-hoef**, **Slegen-hoef**, **Hermen-Liefmans-hoef**, **Rombouts-hoef**, **Willem-Otten-hoef**, **Gudde-hoef**, **Benedenste-Vierendeels-hoef**, **Overste-Vierendeels-hoef**, **Feiverweien-hoef**, **Bruikers-hoef**, **Koenen-hoef**, **Nederste-Klein-hoefje**, **Overste-Klein-hoefje**, **Vossen-hoef**, **Wouter-Gosens-Kinderen-hoef**, **Gemeene-hoef**, **Heer-Gerrits-hoef**, **Hermens-Peters-Kinderhoef**, **Lammerts-Krommen-hoef**, **Grootehoef**, **Heinen-hoef**, **Schaaps-hoef**, **Kruid-hoef**, **Bilthoef**, **Volperds-hoef**, **Liefmans-hoef**, **Vromiskampshoef** en **Laar-hoef**. De meeste dezer benamingen zijn thans evenwel in onbruik geraakt. Het Lageland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 619 bund. 96 v. r. 48 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door vier molens, op de Linge, van het overtollige water ontlast.

LAGELAND (HET), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*.

LAGELAND (HET) of het Legeland, streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, bevattende de geheele gem. Bedum, zijnde het zuidelijke gedeelte van *Hunsingo*, waarvan het noordelijke gedeelte langs de kust het Hoogeland genoemd wordt.

LAGELAND (HET) of de West-Lagelands-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gedeeltelijk gem. *Alkemade*, gedeeltelijk gem. *Woubrugge*; palende N. aan de Vrouweven, O. aan den Oudaasche-polder en Hoogemade, Z. aan den Boschpolder, W. aan den Boterhuis-polder.

LAGELAND (HET), het middengedeelte van het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, ter wederzijden van het Hoendiep, tusschen Groningen en Stroobos.

LAGELANDEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband.* Zie Oosterhout (De Lagelanden-van-).

LAGELANDEN (DE), of de Afgekade landen, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Spanbroek*.

LAGEMAAL, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Heermaal (Laag-).

LAGEMEEDE, d. in het *Westerkwartier* der prov. *Gronigen.* Zie Leegemeede.

LAGEMEER, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal.* Zie Legemeer.

LAGEMEEREN, poel in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, niet ver van Bergen-op-Zoom.

LAGENBERGT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Berkt.

LAGENHOF, platen in den *Biesbosch*, gedeeltelijk prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Dubbeldam*; palende N. aan het Gat-van-de-Puttesteek, O. aan de Catharinaplaat en aan het Gat-van-den-Hof, Z. W. aan het Zuid-gat en aan het Zuid-Maartens-gat; terwijl het Gat-van-Kielen en het Gat-vanden-Vogelaar er tusschen doorloopen.

LAGENWAARD, naam, onder welken den Alblasserwaard, prov. *Zuid-Holland*, zoo bij de ingelanden als in de omliggende streken bekend is, en zulks in tegenstelling van den *Zwijndrechtschewaard*, welke doorgaans de *Hoogenwaard* genoemd wordt.

LAGE-PEEL, b. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. van *Grave*, gem. en ½ u. Z. van *Escharen*; met 19 h. en 120 inwoners. — Deze b. maakt een gedeelte uit van het geh. *Hal.*

LAGEVEEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Zuidwolde.* Zie Legeveen.

LAGEVEENSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Lisse*; palende N. W. aan den Spoorweg, N. O. aan den Delfweg, Z. O. aan den Loosterweg, Z. W. aan het Mullegat.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 197 bund., waaronder 191 bund. schotbaar land; telt 5 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Waarsloot, langs den Spoorweg, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en Poldermeester.

LAGEVELD, streek lands in de bar. van *Asperen*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Lageland.

LAGEVELD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Havelte.* Zie Legeveld.

LAGEWAARD, bedijking in *Zuid-Holland.* Zie Alblasserwaard.

LAGEWAARDSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Koudekerk*; palende N. aan den Vliet-polder, O. aan den Bruimadensche-polder, Z. aan den Hoogewaardsche-polder, W. aan den Hondsdijksche-polder.

Deze pold. maakt het westelijke gedeelte uit van den gecombineerde *Lagewaardsche-en-Bruimaadsche-polder.* (Zie het volgende art.)

LAGEWAARDSCHE-EN-BRUIMAADSCHE-POLDER (GECOMBINEERDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*,

kant. *Woubrugge*, gem. *Koudekerk*; palende N. aan den Vliet-polder, O. aan de Vrouwegeest en de Gnephoek, Z. aan den Hoogewaardsche-polder, W. aan den Hondsdijksche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 409 bund. 94 v. r. 18 v. ell.; telt 16 boerderijen. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesters.

Deze pold. is bij den storm van 24 en 25 December 1836 geheel ondergeloopen.

LAGEWEG, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, 20 min. van *Wester-Blokker*, waartoe het behoort; met 8 h. en 45 inw.

LAGEWEG (DE), weg in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het oosteinde van Zwaagdijk, in eene noordelijke rigting naar het westeinde van Wervershoof.

Aan het noordeinde van dezen weg, staat een koornmolen onder Wervershoof, ter plaatse, waar in 1630, de eerste koornmolen in Noord-Holland gebouwd werd.

LAGEWEG (DE), rijweg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Grijpskerk*, loopende van den Kommerzijlster Oudendijk, zuidwestwaarts naar Grijpskerk.

LAGEWEGVAART (DE), vaart in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, langs de westzijde van den Lageweg loopende.

LAGEWEIDE, genaamd de Poel, streek lands op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, het middelste gedeelte van dit eil. uitmakende.

LAGEWEIDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. en gem. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. *Maarssen*, en daarin gedeeltelijk gem. *Maarssen*, gedeeltelijk gem. *Haarzuilens*, gedeeltelijk gem. *Zuilen*; palende N. W. aan Maarssenbroek en Maarssen, N. O. aan Zweser-Eng, Z. aan Hoogeweide, Z. W. aan de Vrijheid der stad Utrecht en W. aan Themaat.

LAGE-WEIDSCHE-DIJK, dijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, een aanvang nemende aan de Prooste-watering en van daar in eene zuidoostelijke rigting loopende naar den Bergweg, terwijl hij de Zweser-Eng van de Lage-Weide scheidt.

LAGE-ZIJDE, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 5 min. N. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 28 h. en 200 inw.

LAGE-ZIJDE (DE POLDER-ACHTER-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den pold. Bezuiden-het-Nespad, O. aan den pold. Tusschen-de-Nes-en-Snevert, Z. aan de Oude-Kaag en den pold. Achter-de-Loet, W. aan den pold. Voor-het-Noord.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 53 v. r. 71 v. ell., waaronder 10 bund. 23 v. r. 1 v. ell. schotbaar land; telt 81 h., waaronder 8 boerderijen en eene Hervormde kerk, makende alle deze huizen een gedeelte uit van het dorp Schagen.

LAGE-ZIJDE-VAN-DEN-RIJN-OVER-ALPHEN-EN-ZWAMMERDAM, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AARLANDERVEENSCHE-RIJNEVAART.

LAGOEN, inham in *West-Indië*, aan de Zuidwestkust van het Curaçaosche eil. *Aruba*, W. van Oranjestad. — Dit water is doorwaadbaar.

LAGOEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, N. W. van de St. Kruisbaai, Z. W. van den Christoffelsberg.

LAGOENA, meer in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*. Het heeft een uur in omtrek, en is alleen door eene smalle rotswand van de zee gescheiden, waarin men nog eene smalle sleuf ziet, door de Spanjaarden gemaakt. Zij hadden het voornemen gehad, om dat meer, dat ruim genoeg is, om een aantal schepen te bevatten en volgens zeggen zeventig voeten diep is, met de zee te vereenigen. Men verhaalt, dat de zoo loome, als bijgeloovige Spanjaarden, moede, van onder eene brandende zon in de rotsen te werken, voorgaven dat zij uit de klippen bloed hadden zien ontspringen, waarna dit werk gestaakt werd. Het is eene ronde kom, en zeker ontstaan door de werking van het onderaardsche vuur. Misschien is het wel een vuurspuwende krater geweest, waaruit de rotsen, die het van de zee afscheiden, geworpen zijn. De vruchtbare grond rondom dit meer is beplant met aardappelen, maïs, battattes, bananen en andere soort van groenten.

LAGOENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, aan de noordkust van het *Sundasche* eil. *Madura*.

LAGOERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondagan*.

LAHA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*.

LAHA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, met onderscheidene takken uit het gebergte komende en met eene zuidwestelijke rigting in de baai, tusschen Hitoe en Leitimor, uitloopende.

LAHA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de noordkust van het eil. *Amboina*.

LAHAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

Het is een rijk bevolkt dorp. Alle huizen zijn hoog van den grond, massief van timmerhout gebouwd, en de vele vruchtdragende, en oude palm- en klapperboomen in de doesoen, wijzen duidelijk aan, dat LAHAT door eene lange reeks van elkander opvolgende geslachten is bewoond geweest, en bij gevolg zeer dierbaar aan zijne bewoners moet zijn.

LA HAYE, Fransche naam van de st. 's GRAVENHAGE, prov. *Zuid-Holland*. Zie GRAVENHAGE ('s).

LAHIALE, vulkaan in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*.

LAHOE, vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie LAWOE.

LAHOENA (DE), WAY-LAHOENA, dat is, DE SPREEUWEN-RIVIER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan het oostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, welke, met eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

LAHONTOHE, d. in *Oost-Indië*, aan de oostzijde van het eil. *Pangasane*, in de *Zee-van-Java*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LAI, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Adampti*, W. van den mond der Volta. De Engelschen hadden er eene factorij, welke zij verlaten hebben.

LAJA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

LAJAK, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Carimata*, aan den zuidwesthoek van *Borneo*, W. van Succadama.

LAJANG (DE) of DE LAYANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, met eene noordelijke rigting in het noordoosteinde van de baai *Klabat* uitloopende.

LAJANGAN (DE) of DE LAYANGAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke, met eene noordelijke rigting, in de *Genteng* uitloopt en aldaar de grensscheiding tusschen de resid. *Tagal* en *Pekalongang* vormt.

LAIKAN of LAYKAN, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong, kon. *Goa*, lands. *Torotea*. De bevolking is als zeer inhalig bekend.

LAIL, buit. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. van *Zutphen*, distr. *Doesborgh en-Zevenaar*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. *Didam*.

LAITOE (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St-Lazarus*, aan de oostkust van het eil. *Ceram*.

LAKAHI (DE BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in *Papoewa*.

LAKAMAY of LACKAMAY, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de oostkust van *Hoewamohel*.

LAKAR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie LACKAR.

LAKE of LAKIA, volgens sommigen de eigenlijke naam van de riv. DE LEK, in *Gelderland*, *Zuid-Holland* en *Utrecht*. Zie LEK (DE).

LAKE-EN-ISLA, voorm. gouw of graafs., dat die landen bevatte, welke tusschen de Lek en den IJssel, in eene langwerpige, doch naauwe streek, als eene tong, gelegen zijn, en later de Crimpenrewaard en het Land-van-IJsselstein genoemd zijn.

In dit gewest hebben de Graven WALGHERUS en RADBODUS *de Jonge* vele landen bezeten, die aan Keizer OTTO *den Groote* gekomen zijn, en die hij, in het jaar 944, geschonken heeft aan de kerk van Utrecht. Echter hebben de Graven van Holland zich altijd het oppergezag aangematigd over de geheele landstreek; doch zoo, dat zij de goederen van genoemden Keizer, langs den IJssel en de Lek, gegeven aan ST. MAARTEN, volgens ordonnantie van Keizer HENDRIK IV, van het jaar 1604, niet aantastten.

LAKEMOND, oudtijds LACKMONDE, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Heteren*; palende N. aan den Rijn, O. aan Randwijk, Z. aan Indoornik, W. aan Op-Heusden.

Deze heerl. bevat de b. Lakemond, bestaande uit 24 verstrooid liggende huizen, bewoond door 24 huisgez., uitmakende eene bevolking van 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ruim 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Randwijk-en-Lakemond*. — De R. K., die er ongeveer 90 in getal zijn, worden tot de stat. van *Indoornik-en-Heteren* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Randwijk*.

Deze heerl. heeft haren naam gegeven aan het oude, thans uitgestorvene, geslacht VAN LAKEMOND. In de tweede helft der veertiende eeuw, worden Heer RUTGER VAN LAKEMOND, Ridder, en zijne twee zonen, GODERD en JOHAN, gemeld, die *une face ondée* ten wapen voerden, hetwelk eene gemeenschappelijke afkomst met HOMOET doet vermoeden.

Den 14 Julij 1539 heeft WILLEM, Hertog *van Gelre en Cleve*, op begeeren van het landschap, de buurschap LAKEMOND, tot het ambt van

Over-Betuwe behoorende, maar haren kerkgang in het kerspel Wageningen hebbende, benevens de buurs. Harten, opden Veluwenzoom, aan het rigterambt en schependom van Nijmegen gehecht. Slichtenhorst voegt daarbij, echter zonder eenig gezag aan te halen, dat Lakemond weleer een erfgoed des Heeren van den Bergh was. Thans wordt deze heerl. door de stad Wageningen bezeten.

Meermalen is tusschen de kwartieren van Nijmegen en Veluwe, over de finantiele middelen in Lakemond, verschil ontstaan, maar bij eene vriendelijke schikking, in 1722 gesloten, zijn die aan het kwartier van Nijmegen verbleven.

De b. Lakemond ligt 3 u. N. W. van Nijmegen, 2 u. W. N. W. van Elst. — Men had er voorheen een kasteel, het Slot-te-Lakemond, ook wel Dooijenburg geheeten. Zie het volgende artikel.

In Januarij 1809 had men onbedachtzaam en op eigen gezag, bij deze buurs., den Lekkendijk doorgestoken, in de meening, dat men daardoor de Betuwe zou ontlasten, zoodat het water, gedurende eenen geheelen nacht, uit de Betuwe in de Lek stroomde. Men haastte zich wel de gemaakte opening weder te digten, maar niettemin bleef deze doorgraving eenen grooten misslag, daar de Betuwe, door het groot verhang naar het benedeneinde der Waal, hiervan weinig nut kon trekken.

LAKEMOND (HET SLOT-TE-), ook wel Dooijenburg geheeten, voorm. kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Elst*, gem. *Heteren*, nabij Lakemond.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van ongeveer 45 bund.

LAKENBURG, bij de landlieden veelal Lakemond geheeten, voorm. adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, kw., distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Druten*, gem. en ½ u. Z. van *Wamel*.

Het was een ouderwetsch gebouw, dat rondom in zijne grachten lag en met eene beplanting omgeven was.

LAKER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; eene oppervlakte beslaande van 28 bund.

LAKERVELD, heerl. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Lexmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. W. aan de heerl. Achthoven, N. O. aan Lexmond, O. aan Neder-Heikoop en Neder-Middelkoop, Z. aan Leerbroek en Meerkerk, W. aan de Zederik.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Oost-Lakerveld, West-Lakerveld en Scharperswijk; bevat de b. Lakerveld en eenige vertrooid liggende huizen.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw; terwijl deze eerl. vermaard is door de hoenders, die hier in overvloed worden aangewonnen en zeer goed van vleech, zoo wel als willig in het leggen van eijeren zijn. Door de lage ligging dezer heerl. hebben de landen veel te lijden van het regenwater, waarvan zij door het Zederik-kanaal en de stoommachine aan den Arkelsche-dam, alsmede door het Steenenhoeksche-kanaal weder ontlast wordt.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Lexmond-Achthoven-en-Lakerveld*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Lexmond*.

De b. LAKERVELD ligt 2¼ u. N. ten O. van Gorinchem, 1½ u. Z. W. van Vianen, ¼ u. Z. van Lexmond, aan den straatweg van Gorinchem op Utrecht.

Deze heerl. is in het jaar 1729, met die van *Lexmond*, aangekocht door NIKOLAAS VAN DER PIJL, te dier tijde Schout van Lexmond-en-Achthoven, zoo voor zich zelven, als voor PIETER VAN DER PIJL, Secretaris, en CORNELIS ROELS, wanneer PIETER VAN DER PIJL hiermede als Sterfheer verleid werd. Later is zij gekocht door den Heer MAURITS CORNELIS DE WAAL, Kanunnik van het kapittel van Oud-Munster te Utrecht, die er gehuldigd werd op 24 Junij 1762 en door wiens executeuren zij wederom is verkocht op 5 Mei 1784. De Heer Mr. ANTHONIJ HENDRIK VAN DEN BERGH bezat haar met *Lexmond* en *Achthoven* tot aan zijnen dood op 3 Februarij 1842.

LAKERVELD (OOST-) of OOST-LAKERVELDSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Lexmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. O. aan Korteboven, O. aan Scharperswijk en Neder-Middelkoop, Z. O. aan den Polder-van-Leerbroek, W. aan West-Lakerveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 926 bund., en wordt door vier molens van het overtollige water ontlast.

LAKERVELD (WEST-) of de WEST-LAKERVELDSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Lexmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. W. aan de Achthoeven, N. aan de Spinhoeven en de Nes, O. aan Oost-Lakerveld, W. aan de Zederik.

LAKITAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

LAKKOY (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de zuidkust van het eil. *Groot-Banda*.

LAKOR, LACKAR, LACKER, LAKAR, ook wel LOKKER gespeld, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 2 mijlen bewesten het groote rif, dat W. aan Cerrematta ligt, 1½ mijl O. van Moa; 8° 18′ Z. B., 146° O. L. Het is, van het Oosten naar het Westen, 10 mijlen lang en 2 mijlen breed.

Het gelijkt volkomen naar eene droog gevallene koraalbank, die zich 20 voeten boven de oppervlakte der zee verheft. Men vindt slechts op weinige plaatsen zandgrond en nog minder ontwaart men goede vruchtbare tuinaarde. Op de zandplekken zijn kokosboomen geplant. Overigens vindt men hier zeer weinig zwaar geboomte, doch overal des te meer kort struikgewas en wilde heesters, die welligt alleen voor den Natuuronderzoeker van eenig belang kunnen zijn. Hier en daar, doch zeer schaars, vindt men eenige plekken gronds, waar eenige levensmiddelen kunnen geteeld worden, maar ook deze leveren niets, dan zoogenaamde oebies of aardwortelen op. De meeste artikelen van leeftogt worden herwaarts van andere eilanden overgebragt. Men treft er zeer diepe kuilen aan, in welke de inwoners varkens aanfokken, die hier tamelijk groot zijn. Ook vindt men er eene groote menigte schapen, die de voornaamste rijkdom der bevolking uitmaken. Aan de zuidzijde van het eiland worden ook buffels aangefokt.

Men vindt op dit eiland geene waterputten. In den regentijd verzamelen de inwoners het water in groote kuilen, waarin het zeer langen tijd onbedorven schijnt te blijven.

De bevolking bedraagt tusschen de 800 en 1000 zielen. Onder de goede eigenschappen der bewoners van dit eiland, behoort hunne ongemeene gastvrijheid: wanneer eenig volk van een ander eiland zich hier eenigen tijd ophoudt of op de reis hier eene rustplaats zoekt, staat het hun vrij zoo vele oebies of kokosnoten te plukken, als zij noodig achten, zonder dat zij daarvoor iets hoegenaamd behoeven te betalen.

Voorheen stond dit eiland onder het bestuur der Hoofden van Moa, en de Oerangtoea van Lakor kwam op Moa aan de Vertegenwoordigers van het Nederlandsche gouvernement hulde bewijzen. Thans staat elke negorij (klein distrikt of dorp) onder hare eigene heerschappij, en geen van hen wil met de Hoofden van Moa iets meer te doen hebben. Op het eil. Lakor is nimmer eene bezetting van de voormalige Oostindische-Compagnie of van het gouvernement gevestigd geweest.

LAKOTA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, bij *Baroes*.

LALANG, Poeloe-Lalang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*, op 2° 25′ N. B., 117° 55′ O. L. Het is 16 mijlen in den omtrek.

LALANG-KETJIL, Poeloe-Lalang-Ketjil, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*.

LALARI, kaap in *Oost-Indië*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Bangka*. Zie Panggong.

LALARIBOR, drie eilanden in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de zuidkust van het eil. *Madura*, in de *Golf-van-Pamakassan*.

LALIBONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

LALLANGE, Fransche naam van het geh. Lallingen, in de heerl. *Esch-aan-de-Alzette*, grooth. *Luxemburg*. Zie Lallingen.

LALLEWEER, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. N. W. van *Termunten*, 10 min. Z. W. van *Borgsweer*, waartoe het behoort. Het ligt op eene terp, ten W. het Zijldiep, en heeft 5 h. en 50 inw.

LALLINGEN, in het Fr. Lallange, geh. in de heerl, *Esch-aan-de-Alzette*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Bettemburg*, gem. en 20 min. N. O. van *Esch-aan-de-Alzette*, op den linkeroever der Alzette.

LALLOE, Laloe, Laboean-Laloe of Hoedjong-Laloe, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

LALONG (DE), Way-Lalong, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidwestkust, met eene zuidwestelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

LAMA of Sneen, basar of marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, te *Weltevreden*.

Hier ontstond, op den 9den Julij 1826, des avonds ten 8 ure, een brand, die zoo snel toenam, dat het geheele blok, tusschen de Roomsch-Katholijke kerk, den grooten weg en den Middelweg naar de Kongsiestraat, binnen korten tijd, een roof der vlammen werd. Het getal der vernielde huizen, waaronder verschillende aanzienlijke gebouwen, bedroeg 140. In den nacht, tusschen den 14 en 15 October 1835,

ontstond aldaar andermaal brand, waardoor weder, in weerwil der spoedig ter blussching aangebragte hulp, een aanmerkelijk getal woningen vernield werden.

LAMA, blokhuis in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

LAMA (DE), WAY-LAMA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust, met eene noordelijke rigting in *Zee* uitloopende.

LAMA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uitloopende.

LAMA-DATO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de westkust van dit eil., in het *Land-der-Bataks*, lands. *Baroes*.

LAMA-DATO of LAMA-DATTOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Carimatta*, ten W. van Borneo.

LA MADELAINE, d. in het voorm. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*. Zie MADELAINE (LA) (1).

LAMADJANG, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie LOEMADJANG.

LAMADJANG-TENGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Passaroeuang*, reg. *Malang*, distr. *Gondanglegi*.

Het bevat 80 inw., die er sawavelden aanleggen. Het land is er bij uitstek vruchtbaar.

LAMADJAR (DE) of DE PANEMAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

Deze riv. loopt met eene zuidoostelijke rigting in de *Indische Zee* uit. Haar mond is door het hooge en met bosschen bedekte eil. Baroe, tegen den zwaren golfslag gedekt en biedt eene veilige ankerplaats aan.

LAMAHALA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Adanara*. Zie LAMBALA.

LAMAKERA, lands. in *Oost Indië*, resid. *Timor*, op het eil. *Solor*. Het staat onder eenen Radja, die in de hoofdplaats Lawagang verblijf houdt.

LAMALANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Djapara*.

Bij deze kaap liggen 4 dorpen van denzelfden naam, welke in het begin der vorige eeuw, te zamen 800 huisgezinnen uitmaakten.

LAMANT-SJIRIE (DE), bergen in *Oost-Indië*, in *Papoea*, lands. *Merkusoord*.

LAMASE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Adanara*, tot de kleine *Sunda-eilanden* behoorende, 1 m. O. van Toerang, 1 m. W. van Karma.

LAMAT (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Kadoe*.

Deze riv. begon den 5 Januarij 1823 geweldig te zwellen, en groote klompen steen en rookende modder af te voeren. Deze afvoer van heete modder, hield tot 9 uur des avonds aan, toen de rivier wederom op haar gewoon peil kwam, hoewel zij nog steeds zand en modder bleef voortkruijen.

LAMATANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, N. O. van de Pasumah-Lebar.

LAMATANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*. Zij ontspringt ten O. van de *Moesi*, in welke zij zich 7 u. boven Palembang ontlast.

---

(1) Voorts zoeke men alle namen, die het lidwoord LA vóór zich hebben, en hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding

LAMBA, stam der Redjangs, een volk op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

LAMBA-DOEWABLAS-DABAT, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. resid. *Bengkoelen*.

LAMBA-DOEWABLAS-TAPI-AJER, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. resid. *Bengkoelen*.

LAMBAK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie LOMBOK.

LAMBALGEN, thans BEEKHORST, oud adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en 50 min. Z. O. van *Woudenberg*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 287 bund. 88 v. r. 79 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer D. C. J. HARMSEN, woonachtig te Amerongen.

LAMBANGAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

LAMBERT (ST.), voorm. d. in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, op het verdronken land van Wulpen.

LAMBERTINK, voorm. adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. O. van *Enschedé*, gem. *Lonneker*, in het geh. *Usselo-Broekheurne*.

LAMBERTSCHAGEN, ook wel LAMBERTSHAGEN of LAMMERTSHAGEN, in de wandeling LAMMERTSCHAGEN en meer nog LAMMERSCHAAG geheeten, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, ½ u. N. van Abbekerk.

De huizen staan meest langs den met boomen bezoomden weg, welke van Abbekerk regtstreeks tot aan den zeedijk gaat. Het heeft gemeenschap met Medemblik langs den beschulpten weg, welke onder den zeedijk langs loopt; ook langs eenen zoogenaamden binnenweg, welke des winters onbegaanbaar is, als uit diepe klei bestaande. De inw. vinden meest in den landbouw en de kaasmakerij hun bestaan.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. LAMBERTUS was toegewijd, en destijds ter begeving stond van den Heer van Hoogwoud. Zij staat op eene hoogte, is een oud gebouw en in het midden der vorige eeuw veel verbeterd, waaraan veel duif- en groote steenen te zien zijn, doch heeft geen orgel. De toren is onder van steen en boven van geteerd hout. Sedert LAMBERTSCHAGEN, in 1572, tot de Hervormden overging, is het kerkelijk met *Abbekerk* vereenigd geweest en gebleven, wonende de Predikant dezer combinatie te Abbekerk.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Lambertschagen-de-Weere-en-Zijbecarspel*, welke in de Weere eene kerk heeft, aan den H. LAMBERTUS toegewijd.

De dorpschool welke onder den toren der kerk gehouden wordt, wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

LAMBERTSCHAGEN-DE-WEERE-EN-ZIJBECARSPEL, R. K. stat. in het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, welke door eenen Pastoor bediend wordt. Men telt er ruim 430 Communikanten.

LAMBERTS-POLDER of LAMMERS-POLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*.

LAMBOENE of Lamboni, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de zuidzijde van den noordoostelijken uithoek, rijk *Goenong-Talo*.

LAMBOK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Lombok.

LAMMEKENSVLIET, naam, onder welken soms de stad Sluis, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie Sluis.

LAMER (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Nijelamer.

LAMER (OLDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Oldelamer.

LAMHALE, Lamahala of Lammahala, d. in *Oost-Indië*, op den oosthoek van het eil. *Adanara*, tot de *kleine-Sunda-eilanden* behoorende, aan de Schoone-Rivier.

LAMHALE (STRAAT-VAN-), Straat-van-Lamahala of Straat-van-Lammahala, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eil. *Solor* en *Adanara* doorloopende.

LAMHUISSLAG, gedeelte gronds in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, in *Mastenbroek*. — In Maart 1836 is er een verzoek gedaan, om dit te verveenen.

LAMMEN of Lammenschans, voorm. schans in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, ½ u. Z. van *Leyden*, ½ u. N. van *Soeterwoude*, bij Kronestein, waar de Roomburger-Watering, de Vrouwe-Vaart en de Leydsche-Vliet zamenvloeijen.

Deze schans was de grootste en sterkste, welke de Spanjaarden, tijdens het beleg van Leyden, hadden opgeworpen; doch zij verlieten die op de aannadering van het water, den 3 October 1574, met achterlating van eenen koperen pot met gekookten hutspot. Gijsbert Cornelisz Schaeck, die dezen pot aldaar het eerst vond, liet daarop het volgende rijmpje snijden:

Doen Godes hant,, Dreef den Vijandt
Bij nacht uyt Lammen,, Schans/
Creech Schaeck dees Pot,, riep aan Boygot/
Ghy moocht over Dammen,, thans.
Gysbert Cornelisz. 3. October 1574.

Deze pot wordt tegenwoordig nog te Leyden op het stadhuis bewaard.

Midden door den grond der opgeruimde schans, varen, sedert de zeventiende eeuw, de trekschuiten van Leyden op 's Gravenhage en Delft, het afgesneden Lammen-eilandje aan de eene, het trekpad aan de andere zijde.

LAMMENS-VLIET, oude naam van de stad Sluis, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Sluis.

LAMMERBULT en JOLAMABULT, twee voorm. geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. van *Oldehove*.

Deze kleine heuvels liggen buiten den zeedijk, op de hooge kwelder of schorren, ten O. de Kommerzijlster-rijt en ten Z. het Reitdiep, alwaar twee zware rijs- en steenhoofden den verderen afslag weren. Men vindt er nog veel puin, scherven en kalk, ofschoon het meeste reeds door afbrokkeling der steile oever in het Reitdiep is getuimeld.

Men wil, dat hier vroeger eene woning en eene steenen baak, voor de uit zee komende schepen, zoude hebben gestaan, toen het breede vaarwater ook nog ten Z. van het Ruigezand en ten Z. de Kampen heen stroomde.

LAMMERBULTS-ZAND, zandvlakte op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, N. W. van de hofstede Kwelderbeek, aan den postweg, beslaande eene oppervlakte van bijna 20 bund.

LAMMERBUREN, voorheen Lammerhuizen, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. W. van *Oldehove*; met twee boerderijen en drie dagloonerswoningen, bewoond door 30 inwoners.

Het ligt tusschen het geh. Aalsum en de Kommerzijlster-rijt, even binnen den provincialen zeedijk, ten N. van de Kornhorn.

LAMMERENBURG of Lammenburg, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. W. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. van *Vlissingen*, gem. en ½ u. Z. van *Koudekerke*.

Het was in de zeventiende eeuw gesticht, door Cornelis Lampsins, in zijnen tijd een van de grootste en magtigste kooplieden van Zeeland. Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, vereerde hem met de ridderorde van St. Michaël en het baronnieschap van Tabago, gelijk de open brief aanwijst, om dat hij op de vredehandeling, tusschen Frankrijk en Holland, in het jaar 1662, was gecommitteerd geweest. Hij was zoo vermogend, dat men in Zeeland, als men iemand voor een groot verkwister wilde uitkrijten, plagt te zeggen: *Al had hij het goed van* Lampsins, *hij zou het doorbrengen.*

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans twee boerderijen, welke met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 93 v. r. 48 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door de Erven Pietersen en P. Brouwer, woonachtig te Koudekerke.

LAMMERSIE, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Leydenshoop, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Leydenshoop.

LAMMERSVELD (GROOT-), enclave van den *Molenpolder* en den *Noordhofpolder*, deel makende van de watering van Welsoorde, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Noordhofpolder en Molenpolder.

LAMMERSVELD (KLEIN-), enclave van den *Mariapolder*, deel makende van de watering van Welsoorde, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Mariapolder.

LAMME-VAN-DIESEN-KLOOSTER, ook wel Lammen-klooster genoemd en meermalen onder den naam van Lammenhuis-van-Diesen voorkomende, voorm. kloost. te *Deventer*, in de *Pontsteeg*.

Dit kloost., is in het jaar 1388 gesticht door zekeren Lamme van Diesen, die tot den aanleg gaf haar huis, staande in de Pontsteeg, en naderhand in het jaar 1390 nog twee huizen, daar naast gelegen, door haar aangekocht van Dirk Brandt en Geert Schedemaker; eindelijk is deze behuizing, in het jaar 1495, nog vergroot met het daaraan grenzende huis van Agneta Swaepken. Het werd bewoond door zusters van het gemeene leven. Deze zusters stonden in het wereldlijke, gelijk de andere kloosterlingen, onder het gezag van de Stedelijke Regering, en ten aanzien van het geestelijke, allereerst onder den Priester van de Lieve Vrouwe kerk, die vervolgens zijn regt, met goedvinden van den Utrechtschen Kerkvoogd en Kapittel, overdroeg aan den tijdelijken Priester van dit klooster, en tevens aan deze kloosterlingen vergunde, om binnen den omtrek van hun klooster te mogen bouwen, een kerkje voor hen en hun huisgezin. Dit klooster is later tot een Gymnasium herbouwd.

LAMMINSVLIET, oude plaats in *Staats-Vlaanderen*, welke in 1293 reeds stadsregten verkreeg en vermoedelijk dezelfde plaats is geweest als het tegenwoordige *Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Sluis.

LAMMINSVLIET (DE), voormalig water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Buda.

LAMMOER of Lamoer, voorm. d., prov. *Friesland*, hetwelk door overstrooming is te gronde gegaan, en waarvan men thans niets meer vindt, aangezien de grond, waar het gestaan heeft, vermoedelijk in de *Zuiderzee* verzwolgen is.

LAMOEKATAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Westkust van het eil. *Borneo*.

LAMOENAY of Lamoeni, oud d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, 5 m. N. ten O. van Toeloeke.

LAMOEROE, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke Landtong*, Z. van *Boni*.

LAMOEUW (SOENGI-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*.

LAMOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

In de nabijheid van dit dorp viel, den 7 November 1829, een gevecht voor, tusschen den Majoor Michiels, aan het hoofd van 70 jagers en 30 man Menadosche hulptroepen, en nagenoeg 140 man muitelingen, aangevoerd door twee zonen van Diepo Negoro, welke, na eenen korten tegenstand, door de onzen werden op de vlugt gedreven.

LAMONGAN of Lamongang, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Grissé*.

Dit distr. is zeer bergachtig, heeft al het voordeel der bergstreken, is wel beplant en heeft eenen fijnen en, uit den aard zijner ligging tusschen vele bergspruiten, welbemesten grond. Het strand is rijk aan zoutpannen, ook vindt men hier sombere onderaardsche holen, waarin millioenen vledermuizen, van eene ongemeene grootte, hun verblijf houden, wordende uit hare uitwerpselen, met aarde vermengd, de salpeteraarde voortgebragt, uit welke men het dusgenaamde modder zout bereidt.

LAMONGAN of Lamongang, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Grissé*, distr. *Lamongan*.

Er zijn aldaar een opziener der landelijke inkomsten en een havenmeester, tevens ontvanger van de inkomende en uitgaande regten, gevestigd.

LAMONGAN, berg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. en distr. *Poerbolingo*.

Het is een vulkaan, die nog woedt, en, onder anderen, den 9 November 1818, onder het schudden der aarde, eene ontzettende menigte brandende lava heeft uitgeworpen; terwijl nog in 1824 eene zware uitbarsting plaats had. Ook den 5 October 1843, heeft deze berg wederom gewoed, zijnde daarbij alstoen 4 menschen omgekomen. Om dezen berg liggen onderscheidene meren of meertjes met brak water, van eenen onaangenamen smaak.

LAMONGAN of Lamongang, reg. op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

LAMONGAN of Lamongang, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, reg. *Lamongan*.

LAMONGAN (RANOE-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Klakka.

LAMOOR, voorm. b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Alkmaar*, gem. en 20 min N. N. O. van *Akersloot*. Er worden nog slechts 2 huizen gevonden, bewoond door 14 inw., maar door de tegenwoordige ligging aan het Noordhollandsche-kanaal zoude deze buurt wel weder kunnen toenemen.

LAMPASEJ (DE) of BATANG-LAMPASEJ, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, reg. *Padangsche-Bovenlanden*.

Deze riv. doorkronkelt het lands. *Rana-lima-poeloe*, en stort zich in de *Batang-Sinamang* uit. Zij heeft, wegens het vlakke land, dat zij doorvloeit, slechts eenen zachten stroom, maar niet zelden eene tamelijk breede en ondiepe bedding, die meest uit slijkachtigen en zandigen grond bestaat. Overal ziet men, langs de lage boorden, groote bamboezen watermolens aangelegd, om daarmede omliggend rijstland te besproeijen.

LAMPAHI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

LAMPI of COTI, lands., voorheen een koningrijk in *Afrika*, op de kust van *Guinea*, aan de *Goudkust*.

Dit koningrijk was zeer klein van magt, welke later meer en meer is afgenomen door den oorlog, dien het, in het laatst der zeventiende eeuw, met die van Poso gevoerd heeft en, welke ten gevolge heeft gehad, dat in het jaar 1700, na het overlijden van den koning van LAMPI, die van Popo onvoorziens in het land van LAMPI zijn gevallen en de inwoners hebben uitgedreven.

Het land is hier, in tegenstelling van het overige gedeelte van de Goudkust, geheel vlak, zandig, dor en onvruchtbaar. Men vindt er geene boomen, uitgezonderd de palmiet of witte cocos, waarvan men er eene menigte aantreft.

Riviervisch ontbreekt er ook niet, doch uit de zee is geen visch te krijgen, door de zware branding, die men van LAMPI tot aan Andra en verder het geheele strand langs heeft.

LAMPOEJANG of LAMPOYANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Minoreh*.

LAMPONG, LAMPON, DE LAMPONGS of DE LAMPONGSCHE-DISTRICTEN, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*; palende N. O. aan Palembang, O. aan de Zee-van-Java, Z. O. aan het Land-der-Redjangs, Z. aan de Straat-van-Sunda, W. aan de Indische-zee, N. W. aan Bengkoelen.

Deze resid. maakt eene prov. uit, die sedert de vroegste tijden aan de Oostindische-Compagnie in eigendom afgestaan, en later, te weten in 1771, door die maatschappij aan ABOEL MOEFAKKIR MOHAMMED ALIEL-DIN, Vorst *van Bantam*, in leen gegeven is geworden. Thans erkent zij gedeeltelijk het Nederlandsch gezag, en kan in bovenlanden en benedenlanden verdeeld worden. Men heeft er onderscheidene vlekken en dorpen, die ieder afzonderlijk een Opperhoofd hebben. De voornaamste plaatsen zijn Boemi-Agong of Telonk-Betong, waar de civiele en militaire gezaghebber zijn verblijf houdt, Misir, Kara, Waras, Baling, Soeti-Djaja, Toelang-Bawang, Batoe-Poetih, Payar-Déjwa, en Kampong-Loemat, die aan de oevers der rivier de Toelan-Bawang gelegen, vooral in aanmerking komen. Het zijn lage landen, die de inw. Lampong noemen, waarvan het geheele land zijnen naam ontleent Aan de oostkust is de grond zeer laag en wordt in den regentijd geheel overstroomd, de westkust daar en tegen is bergachtig. Het land is meest langs de rivieren bewoond, welke van

het Westen naar het Oosten in deze orde op elkander volgen: de Semangha, de Kalanda, de Sillibol, de Poeti, de Poegong en de Toelang-Bawang, terwijl de landschappen naar die rivieren genoemd worden: Lampong-Semangha, Lampong-Kalanda, Lampong-Sillibol, Lampong-Poeti, Lampong-Poegong en Lampong-Toelang-Bawang. Langs de kust heeft men onderscheidene baaijen, als de Lampongs-baai en de Keizersbaai, aan de Straat-Sunda. In die baaijen verschuilen zich vaak zeeroovers; de oevers zijn moerassig en hebben weinig bewoners in vergelijking van het binnenwaartsche bergachtige land.

Het westelijk distr. Lampong-Samangha is van de voorm. Engelsche bezittingen afgescheiden door de Mocara-Silliman. Hier hadden de Nederlanders in vroeger tijd een fort gesticht, Petrus Albertus genoemd. Aan de Toelang-Bawang, die midden door het land stroomt, hebben zij, in 1737, ook het fort Valkenoog gebouwd, hetwelk voorheen de voorm. faktorij voor den handel was. Het land is aan den zeekant, over het algemeen, zeer laag en moerassig, de meeste Lampongs liggen op bergen, alzoo het water in Januarij en Februarij somtijds in 24 uren tijds 20 voet hooger kan stijgen, en vooral de Toelang-Bawang, de Wajampa en de Komoring het geheele land overstroomden. De binnenlanden zijn met hoog gebergte en zware bosschen bedekt, die vervuld zijn met olifanten, rinocerossen, rivierpaarden, tijgers en ander wild gedierte. In de moerassige valleijen treft men kaaimannen, bloedëgels enz. aan. Eene kleine slang, de oeway-gelleng, van 5 tot 6 duim lang, schijnt hier alleen te huis te behooren, doch is gelukkig zeldzaam, want haar beet, veroorzaakt binnen twee uren den dood. De tapir, eene diersoort, welke schaars schijnt te wezen, wordt hier gevonden, gelijk ook de Juno-vogel, eene paauwsoort, welke in geene andere lucht schijnt te kunnen leven.

De meeste huizen staan op palen van ijzerhout (kajoe bassi). De dorpen bestaan gewoonlijk uit slechts weinig gebouwen, dewijl onderscheidene huisgezinnen met elkander onder hetzelfde dak wonen, en ieder zich met een klein vertrek, door eene gallerij gemeenschap hebbende, vergenoegt. Bij ieder dorp is meestal een *pandoppo* of opene zaal, slechts van vloer en dak voorzien, waar de dorpsbelangen behandeld en de vreemdelingen ontvangen worden.

Eene geringe hoeveelheid peper, een weinig goud, rijst, katoen, rottam en dammer zijn de voornaamste producten. Zout en lijnwaden zijn de voornaamste artikelen van behoefte voor de bevolking.

De Lampongers hebben hunne eigen Opperhoofden, maar de kust, die eenige groote baaijen heeft, is door den Sultan van Bantam op de Javanen veroverd, en met zijn rijk in de handen der Nederlanders gekomen. Zij zweemen sterk naar de Chinezen spreken Maleisch, zijn Mahomedanen en worden voor veel vriendelijker en veel zachtaardiger dan de Bathaks gehouden. Zij zijn in kasten verdeeld, en leven naar hunne voorvaderlijke zeden, gebruiken en godsdienst. De joejoer of koopprijs der vrouw is hier veelal aanzienlijk, en klimt soms tot 1000 rijksdaalders. Is men voor de joejoer, door den vader of andere bloedverwanten schuldig gebleven, bij hun overlijden aansprakelijk: men erft ook hunne vrouwen, zoodat men, op die wijze, zijne eigene moeder of grootmoeder als zijne vrouw kan erven. Misdaden, zelfs doodslag en moord, kunnen meestal worden afgekocht voor hoogeren of lageren prijs, naar mate van de kaste, waartoe de vermoorde behoort. Soms

echter worden zij alleen verzoend door bloedwraak, vooral bij hoogere kasten. Door verraderlijken overval en moord van onschuldigen, verschaft men zich niet zelden die wraak. Van zoodanig voorwendsel maken niet alleen de hoogere kasten gebruik, om andere dorpen te overvallen, maar dergelijke overval en moord van de rustige bewoners of hunne wegvoering in slavernij, heeft ook meermalen plaats, enkel om het voordeel, dat men zich daarvan belooft. Ongetwijfeld is zucht tot ledigheid eene der voornaamste oorzaken van die misdadige handelingen. De bevolking kan derhalve onmogelijk toenemen, en men behoeft naar geene andere aanleiding, dan de joejoer, moord en menschenroof, te zoeken, om zich de geringheid der bevolking te verklaren. De groote menigte tijgers en kaaimannen, en de stoutmoedigheid van de overige dieren, berooven echter ook menigeen van het leven.

LAMPONG of LAMPON, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Lampong*, aan de Oostkust.

LAMPONGSBAAI of TELOK-BETONGBAAI, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan den *Zuidoosthoek*, resid. *Lampong*.

LAMPSINSPOLDER (DE), oudtijds DE BRAMERS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Nieuwvliet*; palende N. aan de Adornes-polder en den Baamst-polder, O. aan 's Graven-polder, Z. aan den Groote-St.-Anna-polder, W. aan den Nieuwe-haven-polder.

Deze pold., welke reeds in het jaar 1597 bedijkt was, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 54 v. r. 18 v. ell., waaronder 11 bund. 30 v. r. 52 v. ell. schotbaar land; telt twee h., waaronder eene boerderij, en wordt in den Nieuwe-haven-polder van het overtollige water ontlast. Hij heeft maar een eigenaar, die hem ook bestuurt.

LAMRA, naam, welken de Negers geven aan de koffijplantaadje L'EMBARRAS, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*. Zie EMBARRAS (L').

LAMSGAT, geh. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. N. W. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Zevenbergen*, met een veer over de Mark, het Lamsgatsveer genoemd.

Hier was, in het jaar 1794, een versterkte post van de Nederlandsche troepen, die echter, den 27 December van dat jaar, door de Franschen werd overmeesterd.

LAMSGATSVEER (HET), ook HET ANTWERPS-VEER genoemd, veer in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. van *Zevenbergen*.

LAMSBEGGIJNHOF (GERRIT-) ook wel HET ROIPENEST genoemd, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, te *Leyden*, op de *Hooglandschekerkgracht*.

De bewoonsters leefden onder de tucht van den Pastoor der Hooglandsche kerk. De regel van deze Beggijnen, welke door den Graaf van Holland en de regering der stad Leyden eerst goedgekeurd was, is, in het jaar 1403, op St. Luciusdag, door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den eenenveertigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd.

De inkomsten van dit Beggijnhof bedroegen 's jaars 275 guld. Bovendien had GERRIT PIETERSZOON, Priester en Kanunnik in St. Pancraskerk, voor zes Beggijnen, in dit Beggijnenhof wonende, eene jaarlijksche rente gesticht, welke alle jaren op Allerzielendag moest uitgedeeld worden.

LAMSWAARDE, watering of dijkaadje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*,

gedeeltelijk gem. *Hontenisse*, gedeeltelijk gem. *Hengstdijk*, gedeeltelijk gem. *Stoppeldijk*; palende N. aan den pold. Groot-Hengstdijk, den Schapers-polder en den Kruis-polder, O. aan den pold. de Oude-Graauw, den oversprong van de Graauw en aan den pold. den Langendam, Z. aan de jurisdictie der stad Hulst, W. aan den Polder-van-Hulster-Nieuwland, aan den Polder-van-Cambron en den Polder-van-Stoppeldijk, mitsgaders aan Sir-Pauluspolder.

Deze watering bestaat uit onderscheidene wijken, die waarschijnlijk weleer afzonderlijke polders hebben uitgemaakt, zoo dat van eenige zelfs nog de polderdijken geheel of gedeeltelijk aanwezig zijn. Deze wijken zijn van ouds genaamd: de Oost-Vogel, de West-Vogel, de Vitshoek, het Oudeland, Eeckenisse, den Hoofpolder, den Stoofpolder, Mispad, den Havenpolder met zijnen oversprong en den Dullaertpolder.

De watering van Lamswaarde is groot, schotbaar: 1386 bund. 62 v. r. 37 v. ell., en kadastraal 1905 bund. 21 v. r. 13 v. ell. Hiervan liggen schotbaar, onder *Hontenisse* 1308 bund. 69 v. r. 61 v. ell., onder *Hengstdijk* 50 bund. 25 v. r. 30 v. ell., en onder *Stoppeldijk* 27 bund. 67 v. r. 46 v. ell., en kadastraal onder *Hontenisse* 1810 bund. 39 v. r. 62 v. ell., onder *Hengstdijk* 61 bund. 44 v. r. 37 v. ell. en onder *Stoppeldijk* 33 bund. 37 v. r. 14 v. ell.

Tot de onderscheidene hier boven opgegevene wijken of gedeelten dezer dijkaadje, kunnen geacht worden te behooren het navolgende getal woningen en gebouwen, te weten: onder de *Oost-en-Westvogel* 20 hofsteden en 123 bijzondere woningen; onder den *Vitshoek* 3 hofsteden; onder het *Oudeland* 9 hofsteden en 6 bijzondere woningen; onder *Eeckenisse* 2 hofsteden en 9 bijzondere woningen; onder den *Hoofpolder* 8 hofsteden en 33 bijzondere woningen; onder den *Stoofpolder* 3 hofsteden, en 8 bijzondere woningen; onder den *Havenpolder* en diens oversprong 4 hofsteden en 6 bijzondere woningen; onder den *Dullaertpolder* 10 hofsteden en 18 bijzondere woningen; te zamen 68 hofsteden en 203 bijzondere woningen.

Het polderbestuur berust in handen van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier. Het overtollige water wordt, voor zoo veel het oostelijke gedeelte van deze dijkaadje betreft, door middel van onderscheidene waterleidingen, gebragt in de kreek de Kleine-Vogel, en, voor zoo veel het westelijk deel aangaat, in de kreek de Groote-Vogel, van waar het, langs de Haven van Campen, door de aldaar bestaande sluizen, in het Hellegat wordt uitgestort.

LAMSWAARDE, Lamzwaarde of Lamswerde, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Tot dit d. behooren 95 h., bewoond door 121 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het zoogenaamd turf- of derriesteken.

De ingezetenen zijn op 19 na allen R. K. Deze 19, welke de Hervormde godsdienst belijden, worden tot de gem. van *Hontenisse* gerekend.

De kerk, aan den H. Cornelius toegewijd, is waarschijnlijk in 1669 gesticht, en was vroeger eene zoogenaamde schuurkerk, dienende, met andere dergelijke kerken te Hontenisse en Hulst, voor de vergaderingen der R. K. in geheel Hulster-Ambacht. Dat heiligdom is intusschen veel te klein voor de meer en meer toenemende bevolking, niet alleen van het dorp, maar van de buurten Kuittaard, Rozenberg,

Molenhoek en van den Kruispolder en van zoo veel verspreid liggende woningen, bedragende ruim 2200 zielen, onder welke 1700 Communikanten, die te Lamswaarde kerkelijk zijn, zoo dat er sedert lang overwegingen aanhangig zijn, om deze kerk te vergrooten. Vroeger was zij onderhoorig aan de parochie van *Hulst*, en werd als zoodanig door eenen Deservant bediend. In 1807 echter succursaal verklaard zijnde, is sedert dien tijd de dienst aan eenen Pastoor toevertrouwd, aan wien sedert 1835 een Adsistent is toegevoegd.

Men telt er in de kom van het d. 81 h., bewoond door 101 huisgez. en ruim 400 zielen. Men heeft hier eenen windkorenmolen en eenige naamde veen- of derrievelden.

De dorpschool wordt in den zomer gemiddeld door 70, doch in den winter door 130, leerlingen bezocht. — De dorpskermissen worden gehouden de eerste op den H. Sacramentsdag, in de maand Junij, en de tweede op Maria *Geboorte* in de maand September.

LANA (DE), Wai-Lana, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. — Zij valt met eenen noordelijken loop in den *Archipel-van-St.-Lazarus.*

LANAN, twee eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de oostkust van *Sumatra.*

LANDA, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo;* palende N. aan het kon. Lara, O. aan het rijk Succadana, Z. aan Hermata, W. aan Sambas.

Dit rijk plagt in oude tijden onder den Koning van Soerabaya, op Java, te staan, en ook, ten grooten deele, van dien van Succadana af te hangen; doch later is het een onafhankelijk rijk geworden.

Dit rijk wordt bespoeld door de rivieren de Lauwe, de Maisa, de Sambas, de Mampawa en meer anderen.

LANDABRAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes.*

Dit d. telde, in het begin der vorige eeuw, met het daartoe behoorende geb. *Lassarang*, 150 huizen. Van het strand, bij dit dorp, begint een breed rif, hetwelk zich vrij ver uitstrekt.

LANDAK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het rijk *Succadana.*

Het levert diamanten, goud en ijzer op. Ons Gouvernement heeft er een Adsistent-Resident.

In de mijnen van Landak werd, in het begin der vorige eeuw, eene zeer groote en schoone diamant gevonden, welke de eigendom was van den, in 1829, verdreven Vorst of Rajah van Mattan, en, nog ruw zijnde, 367 karaten woog. De gewone wijze van berekening is, dat eene ruwe diamant de helft door het slijpen verliest, en hij zoude dus, geslepen zijnde, een gewigt behouden van 183½ karaat. Er zouden hem, naar men wil, in der tijd 360,000 guld., benevens twee oorlogsbrikken, geladen met geschut en ammunitie, en daarenboven nog een groot getal kanonnen van zwaar kaliber en vele geweren en buskruid voor geboden zijn. Hij sloeg evenwel alles af, als durvende zijne familie niet van dit erfgoed berooven, waaraan de Inboorlingen eene wonderbare kracht, ter genezing van alle ziekten, toeschreven, wanneer men namenlijk het water drinkt, waarin deze steen gedoopt is. Ook meende hij, dat zijn geluk of ongeluk aan het al of niet bezitten van dezen diamant afhing.

In het laatst van het jaar 1841 werden de alhier gevestigde Chinezen, die zich vooral met het graven van goud en met den handel

bezig houden, door de Dayaksche bevolking aangevallen, met dat gevolg, dat al de Chinezen uit dit distr. zijn verjaagd, nadat ongeveer 300 hunner het leven hadden verloren. Als oorzaak van deze gebeurtenis werd opgegeven de verregaande verdrukking, die de Dayakkers van den kant der Chinezen moesten ondergaan.

LANDAK, stad in *Oost-Indië*, aan de Westkust van het eil. *Borneo*, kon. *Succadana*, N. O. van Pontianak, N. van Succadana, aan den noordertak van de Pontianak, 17 mijlen van zee; 6° 12′ N. B.

De stad is vrij wel versterkt. Een in 1767 aangelegd fort dient tot woning van den Adsistent-Resident. Het kasteel van den Radjah, die met de Nederlanders in goede verstandhouding staat, ligt op eene hooge rots.

LANDAK (DE), riv. in *Oost-Indië*, aan de *Westkust* van het eil. *Borneo*, kon. *Succadana*, met eene Westelijke rigting in de *Indische Zee* uitloopende. Ongeveer 10 min. van den mond lag vroeger, ter bescherming van den handel, een fortje Puntuana genaamd.

LANDEKE-BEVERSOORD of HET LANDEKE-BEVERSHOEK, pold. in het *Land-van-Streijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*; palende N. aan den Kil-polder, O. aan de Kil, Z. O. aan het Bijle-poldertje, Z. aan Meeuwenoord, W. aan den Strijensche-polder.

LANDEKEN (HET NIEUW-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*; palende N. aan den Oude-Kamer-polder, N. O. aan den Zuid-Zak-polder, Z. aan den Lowijzen-polder, N. W. aan den Nieuwe-Kamer-polder.

LANDEKEN (HET NIEUW-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*, gedeeltelijk gem. *Overzande*; palende N. aan den Lowijzen-polder, N. O. aan den Kruiningen-polder en den Willouts-polder, Z. aan den Zak-polder, W. aan den Vrouwe-polder, den Oud-Overzande-polder en den Calaange-polder.

LANDEKENS (DE KLEINE-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie LANDJES (DE KLEINE-).

LANDEKE-VAN-HOOGSTRATEN (HET) of BAKIUS-LANDEKE, van ouds genaamd de NIEUWE-NIEUWE-DIJK, pold. in de heerl. *Niervaart* en *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*; palende N. en W. aan den Zandberg en Nieuwendijk, O. aan den Losecaats-polder en het Boertkensgors, Z. aan de Keensche-gorzen.

Deze pold., welke in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 104 bund. 34 v. r., als: onder *Klundert*, 77 bund. 14 v. r. 67 v. ell.; onder *Zevenbergen*, 27 bund. 19 v. r. 33 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis, wijd 7 palm. 2 duim., voorzien van eene schuif, en gelegen in den Noordelijken dijk, waardoor hij, gemeen met en door de polders den Nieuwendijk en den Zandberg, op de Roodevaart, van het overtollige water wordt ontlast.

Weleer waterde deze polder directelijk uit op het riviertje de Keen; dit echter verlammende, bouwde men een watermolentje, dat later weder is afgebroken, en regelde alstoen de uitwatering, zoo als die thans bestaat. In de directie van deze gemeenschappelijke uitwatering heeft de onderhavige polder geene stem, doch draagt met 94 bund. 40 v. r. in de kosten daarvan. Het zomerpeil is 1 el 4 palm. beneden A. P. Het maalpeil is 2 palm. 7 duim. beneden A. P. Het polderbestuur

bestaat voor dezen polder uit twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

LANDEKE-VOOR-DAGEN, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband.* Zie Eldersensland.

LAND-EN-BOSCHZIGT, buit. in het *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*, aan de Oetgens- of Leeuwenlaan, langs den Hilversumsche straatweg.

Het bevat, behalve de heerenhuizing, eenen koepel met schuitenhuis en verdere getimmerten, groote broei- en moestuinen, rijke boomgaarden, bevallig aangelegde plantsoenen, lanen met extra zware opgaande boomen, bosschen, vijvers, wei- en hooilanden, alsmede boerderij, zijnde te zamen groot 12 bund. 56 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. H. Proper, woonachtig te 's Graveland.

LAND-EN-DUINZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. buiten de Raampoort der stad *Haarlem.*

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 v. r. 30 v. ell., en wordt thans, wat den opstal betreft, in eigendom bezeten door den Heer M. Steger, die het bewoont, doch de grond behoort aan het Lakenkoopersgild te Haarlem.

LAND-EN-IJZIGT, voorm. herberg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. N. W. van *Amsterdam*, aan den Hooge- of Sparendamsche-dijk.

Deze herberg, waar tevens wel ingerigte badkamers aan het IJ gevonden werden, en des zomers, bijzonder des Zondags en Woensdags, om de fraaije muzijk, welke er alsdan werd uitgevoerd, druk bezocht werd, is voor eenige jaren afgebrand en de grond later tot moesland aangelegd; terwijl de daarnaast staande herberg, toen Hannover geheeten, daarna den naam van Land-en-IJzigt heeft aangenomen.

LAND-EN-RIJNZIGT, buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en N. van *Arnhem.*

LAND-EN-SPAARNZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 30 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 10 min. N. van *Heemstede.*

Het is groot 4 bund. 43 v. r. 23 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Dolleman, woonachtig te Heemstede.

LANDEN-TUSSCHEN-DE-LEK-EN-DEN-DONK en LANDEN-TUSSCHEN-DE-LEK-EN-DE-MERWEDE, namen, onder welken de Alblasserwaard, prov. *Zuid-Holland*, in oude stukken voorkomt. Zie Alblasserwaard.

LANDJERAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya.*

LANDJES (DE KLEINE-) of de Kleine-Landekens, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk;* palende N. en O. aan den Pluimpot, Z. aan den Slabbe-Koorne-polder, W. aan het Oude-Land-van-St.-Maartensdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 56 v. r. 50 v. ell., waaronder 11 bund. 18 v. r. 80 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

LANDLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge.*

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. D. N. VAN DER TRAPPEN.

LANDLUST, eertijds BERENSTEIN genaamd, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Amersfoort*, gem. en 25 min. N. van *Soest*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 44 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ADRIANUS WALRAVEN FISLER, woonachtig te Amsterdam.

LANDLUST-EN-TWISTRUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappikakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Kuhlenkamps-Spruit, benedenwaarts aan de koffijplant. Goosen; 500 akk. groot; met 52 slaven. De Negers noemen haar BRANDROE en SEETI.

LANDRUM, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. en 1½ u. O. van *West-Terschelling*, 12 min. O. van Midsland; met 14 h. en 85 inw.

LANDS-BEKADE-GORZEN ('S), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*, palende N. aan de Gorzen tegen het Haringvliet, O. aan den Oude-Korendijksche-polder, den Eendracht-polder en de Tiend-Gorzen, Z. aan het Vuile-Gat, W. aan het Haringvliet.

LANDSBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. O. van *Bergum*, 10 min. O. van het d. *Suameer*, waartoe het behoort.

LANDSCHEID, op sommige kaarten verkeerdelijk LASCHEIDT gespeld, d. in de heerl. *Brandenburg*, grooth. *Luxemburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Diekirch*, gem. en 50 min. N. W. van *Bastendorf*, ½ u. ten N. van *Brandenburg*, waartoe het behoort. Tot het jaar 1828 behoorde dit d. tot de gem. *Stolzenburg*, maar is toen daarvan gescheiden en met *Bastendorf* vereenigd.

Het d. LANDSCHEID bevat ongeveer 300 inw., allen R. K., die hier eene kapel hebben, welke door den Pastoor en Kapellaan der parochie Brandenburg bediend wordt.

Daar dit dorp vroeger, even als de geheele heerlijkheid Brandenburg, een deel van het graafschap *Vianden* uitmaakte, ontleent het waarschijnlijk zijnen naam van de ligging op de grensscheiding der oude graafs. Luxemburg en Vianden.

LANDSDIEP (HET), vaarwater ten N. W. van de *Zuiderzee*, aan den kant van *den Helder*, zich uitstrekkende uit het *Marsdiep* naar het Zuidwesten, tusschen den vasten wal en de Zuider-Haaks.

Dit LANDSDIEP wordt in de Nederlandsche geschiedenissen dikwijls genoemd, als de verzamelplaats der oorlogschepen in tijden van oorlog. Door dit vaarwater meende, in het jaar 1672, de Hertog VAN YORK, met de Engelsche vloot, in het Marsdiep te loopen, met oogmerk, om eene landing op het eiland Texel te doen, wachtende alleen naar den vloed; wanneer, den 13 Julij, de ebbe, die anders zes uren duurt, veel langer bleef aanhouden, waardoor het water, uit de Zuiderzee in de Noordzee stroomende, de vijandelijke vloot het naderen belette. Ook volgde, na die bovennatuurlijke ebbe, een zware storm, welke haar noodzaakte, met verlies van twee schepen, schielijk de wijk te nemen.

LANDSKREEK, water in den *Hoeksche-waard*, in het balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is dat gedeelte van de *Groote-Gemeenelandskreek*, hetwelk de gronden van de Groep, onder de gem. West-maas gelegen, van de Oud-Beijerlandsche gronden scheidt.

LANDSKROON, voorm. buit. in *Bloemendaal*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant., gem. en N. O. van *Weesp*, zoowel aan deze stad als aan de Vecht grenzende.

Dit voorm. buitengoed, vroeger het Valkenhof van den vermaarden Dichter Pieter Cornelisz. Hooft, besloeg 19 bund. 8 v. r., en is sedert het jaar 1829 geheel gesloopt en gedeeltelijk aangelegd tot een fraai kerkhof, zijnde de algemeene burgerlijke begraafplaats der stad Weesp, zoowel voor de R. K. als Protestanten, welke deelen door groene hagen van elkander zijn gescheiden. Dit kerkhof is omgeven door eenen alleraangenaamsten openbaren wandelweg. Schaduwrijke lanen, donkere prieëlen in de nabijheid van den akker Gods, wekken evenzeer tot stille overpeinzing, als tot herdenking aan het verledene.

LANDSMEER of Lantsmeer ook Landsmoer genaamd, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Purmerende*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*.

Het is het grootste binnenwaarts gelegen dorp van Waterland; ligt in de lengte, langs eene vaart, en strekt zich langs den Waterlandsche-dijk, en wel van het geh. Cadoelen, tot aan de heerl. van Purmerland en Ilpenland, uit. De meeste huizen staan aan de westzijde van de buurt, alwaar ook het gedeeltelijk met steenen gedeeltelijk met planken belegde voetpad ligt, dat met eenè groote menigte van dwarsslooten doorsneden is, over welke bruggetjes liggen, hier zijltjes genaamd, zoodanig dat van de kerk van Purmerland af, dat met eene zelfde streek met het dorp van Landsmeer voortgaat, tot nabij Cadoelen, een getal van bijna honderd bruggetjes geteld worden. De weg is hier zeer smal, zoo dat er naauwelijks drie personen naast elkander kunnen gaan. Aan de oostzijde der vaart vindt men ook eenige huizen.

Men telt er, met het daartoe behoorende geh., Cadoelen en een gedeelte der b. aan den Oostzaander Overtoom, 105 h. en 680 inw. — Voorheen stond hier een Raadhuis, dat voor drie of vier jaren is afgebroken.

De Herv., die hier 615 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort. Landsmeer en *Buiksloot* zijn, tot in 1589, bediend, door den Predikant van Purmerland. Als eerste Predikant te Lansdmeer en *Buiksloot*, is bekend Theodorus Hortman, die er in het jaar 1596 kwam en in 1606 zijne betrekking nederlegde. Tijdens de dienst van Adrianus Bernardi Coop a Groen, werd *Buiksloot* van Landsmeer afgenomen, en *Watergang* en Landsmeer vereenigd; dit had plaats in 1627, en Coop a Groen, heeft deze beide plaatsen tot aan zijnen dood, in 1630 voorgevallen, bediend. Deze vereeniging heeft weder opgehouden in 1656, toen Rijkmanus Bernardi ten Bem, in 1639 voor beide plaatsen beroepen, Landsmeer alleen bekwam, en daar tot aan zijnen dood in 1680, gediend heeft.

De pastorij werd vóór de Reformatie door de Graven begeven; de bevestiging stond aan den Aartsdiaken van Utrecht. De Pastoor trok uit de landvruchten bij de veertig Rhijnsche gulden (56 guld.). In alles mogt de pastorij tusschen de veertig en vijftig Rhijnsche gulden (tusschen de 56 en 70 guld.) opbrengen. De Vicarissen (of Onderpastoors) stelden den Koster aan, die geen vast geld had. De kerk, aan

de westzijde van de vaart, is niet zeer oud maar vrij hoog, en heeft op den westgevel een laag, spits houten torentje met uurwerk, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., die hier 30 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nieuwendam*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den derden Zondag van de Amsterdamsche kermis.

In 1573 hadden de Staatschen hier eene schans opgeworpen, die de Spaanschgezinden echter overmeesterden.

Door den watervloed van 26 November 1665 lag Landsmeer eenen geruimen tijd overstroomd.

Door den orkaan van 1 Augustus 1674 werden vele huizen, welke hier meest van hout zijn, vernield.

Ook de watervloed van 25 Augustus 1717 overstroomde Landsmeer.

LANDSMEER, naam, onder welken het voorm. d. Lanksmeer, in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Lanksmeer.

LANDSMEER-EN-WATERGANG, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Purmerland-Ilpendam-en-den-Ilp, O. aan Broek-in-Waterland en Monnikendam, Z. aan Buiksloot, Z. W. aan het IJ, W. aan Oostzanen.

Deze gem. bevat de dorpen Landsmeer en Watergang, het geh. Cadoelen en een gedeelte van de Buurt aan de Oostzaner-Overtoom. Ook behooren daartoe het Cadoeler-meer, benevens gedeelten van het Broeker-meer en het Buikslooter-meer. Het Groot-Noordhollandsche-kanaal loopt er door, langs het dorp Watergang. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1823 bund. 38 v. r. 25 v. ell., waaronder 1803 bund. 35 v. r. 39 v. ell. belastbaar land. Men telt er 153 h., bewoond door 196 huisgez., uitmakende eene bevolking van 920 zielen, die meest hun bestaan vinden in de boerderij en in het verkoopen van melk te Amsterdam. Ook wordt er, sinds eenige jaren, een niet onaanzienlijke handel in kaas en eijeren gedreven, daar in deze gem. de opkoopers wonen, die de eijeren aan de bakkers te Amsterdam leveren. De kunst om de eijeren lang te bewaren schijnt ook daar alleen goed bekend te zijn. Er is mede een buskruid-fabrijk, Lammerenburg genaamd, aan het kanaal, en eenen korenmolen. Vroeger bestonden er ook een hagelgieterij en eene loodwitmakerij, welke niet meer in werking zijn.

De Herv., welke ruim 850 in getal zijn, onder welke ongeveer 400 Ledematen, maken de twee gem. *Landsmeer* en *Watergang* uit. — De R. K., van welke men er ongeveer 70 aantreft, behooren tot de stat. van *Nieuwendam*, voor zoo veel deze te Landsmeer en in het Buikslooter-meer wonen, die in het Broeker-meer woonachtig zijn, behooren onder *Monnickendam*.

Men telt in deze gem. twee scholen, als: ééne te Landsmeer en ééne te Watergang.

Ten gevolge van het bezwijken des steenen beers ten Oosten van Durgerdam, op den 4 Februarij 1825, werd de gouw of voetweg, in de gem. Landsmeer-en-Watergang, voor een groot gedeelte door den ontzettenden stroom weggespoeld, hetwelk ten gevolge had, dat de Luijendijk, ten Westen van dit dorp gelegen, mede voor den meer

en meer toenemenden stroom moest bezwijken, en hierdoor op sommige plaatsen geheel werd opgeligt en zwaar beschadigd. De eerste aanwas van water bespeurde men tegen elf ure des avonds, zonder dat de ingezetenen van Landsmeer van hunne naburen eenige kennis ontvingen van het verschrikkelijk gevaar en het lot, dat hun te wachten stond. Het water kwam van de zuidoostzijde naar deze gem. aanstroomen, en wel met zulk eene drift en spoed, dat de hoop op redding zeer bedenkelijk werd. Het water klom tot de hoogte van 1 ell. 9 palm. 6 duim. boven het gewone winterwater, eene hoogte, die zeer aanmerkelijk was en door de lage ligging dezer gem., als zijnde bijna de laagst gelegene van Waterland, veroorzaakt werd. Dadelijk werd het water bevonden ziltig te zijn, zoo zelfs, dat het vee het niet konde gebruiken en men dus op andere middelen bedacht moest zijn, om het vee te drenken. Er zijn destijds in deze gem. drie menschen omgekomen, terwijl haar bovendien het ongeluk trof van het meeste vee in Waterland door het water te verliezen, als: 433 koeijen, 472 schapen, 12 paarden en 17 varkens, dus te zamen 1225 stuks vee. De overige schade was ook aanmerkelijk; die aan de huizen vooral zeer groot.

LANDS-POLDER (DE NIEUWE-), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Nieuwe-Lands-polder (De).

LANDS-WELVAREN ('S), oorspronkelijke naam van de voorm. wachtpost Devil's-Harwar, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Devil's-Harwar.

LANDSWERF, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is een der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*.

LAND-VAN-KLEEF (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kleef (Het-Land-van-).

LAND-VAN-STEIN (HET), hooge heerl., prov. *Zuid-Holland*. Zie Stein (Het-Land-van-).

LANDWIJK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en 20 min. O. van *Zwolle*, aan den straatweg van die stad naar Raalte. — Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Zeehuisen.

LANDZIGT, buit. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 7 u. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en ½ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Zoelen*, een weinig Z. van de kerk van *Kerk-Avezaath*, waartoe het behoort.

Men heeft van dit buit. een ruim uitzigt over welige akkers naar den kant van Zoelen en de Hamsche-brug. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 42 bund. 3 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. D. Versteegh.

LANDZIGT, buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Rotterdam*, gem. en O. van *Kralingen*.

Deze buit., bestaande, behalve het heerenhuis en verdere getimmerten, uit wel aangelegd plantsoen, moestuinen, boomgaarden, bosch en weiland, beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 93 v. r. 26 v. ell.

LANDZIGT, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Zeezigt, benedenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Va-Comme-je-te-Pousse; 512 akk. groot; met 87 slaven. De Negers noemen haar Wolfoe.

LANEN of Lankveldschehoef, landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Veghel*, gem. en ½ u. W. van *Erp*.

LANFONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Succadana*, distr. *Landak*.

LANGAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

LANGANG-KITJIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-bovenlanden*, ter plaatse, waar de Sibaying zich met de Kampar vereenigt, om de Kampar-Bazaar te vormen.

LANGAPAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadajang*, Z. van de Indramayoe.

LANGBROEK, streek lands in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*.

Zij werd vroeger in twee geregten verdeeld, die aan de domproostdij van Utrecht behoorden, en Over-Langbroek en Neder-Langbroek genaamd werden, en thans nog twee dorpen zijn, welke de gem. van Over-en-Neder-Langbroek uitmaken. Zie Langbroek (Over-en-Neder-).

Deze streek heeft haren naam van de broekige, d. i., moerassige landstreek, welke, reeds voor de stichting dezer dorpen, het Langbroek schijnt genoemd geweest te zijn, dewijl het veel meer in de lengte, dan in de breedte, uitgestrekt is.

LANGBROEK (NEDER-) of Neer-Langbroek, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*.

De Herv., die hier 700 in getal zijn, onder welke 280 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraaarambt heeft waargenomen, is geweest Arnoldus van Bemmel, ook voorkomende onder den naam van Johannes Antonii van Bemmel. Hij was hier sedert de Hervorming en ook nog in 1593. Andreas Essenius hier Predikant geworden in 1640, is als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht overleden, den 8 April 1673. Onder de nog levende Predikanten van naam, die hier gediend hebben, behooren Joan Frederik van Oordt, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, Louis Gerlach Pareau, Hoogleeraar te Groningen, en Leonard Johan Frederik Janssen, Conservateur van het museum van oudheden te Leyden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk stond vóór de Hervorming onder den Domproost van Utrecht. Er was eene vikarij in gesticht. Het is een ruim gebouw, prijkende met eenen fraaijen spitsen toren, en van een orgel voorzien, dat in 1809 gemaakt is door J. C. Friederichs, te Gouda en ingewijd door den Predikant Gerardus van den Bijlaardt, den 15 Augustus 1809. In het jaar 1772 is deze kerk, door vrijwillige giften van aanzienlijken en vermogenden uit deze gem., bijna geheel vernieuwd, verbeterd en verfraaid.

De R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Werkhoven-en-Cothen*.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht.

Onder dit d. liggen de heerenhuizen Weerdestein, Hindersteiu, Rodestein, Groenenstein, Sandenberg en Walenburg.

LANGBROEK (OVER-) of OVER-LANGEBROEK, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*.

De Herv., die er ruim 220 in getal zijn, onder welke ongeveer 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Wijk-bij-Duurstede*, ring van *Rhenen* behoort. De eerste Predikant, hier in 1608 beroepen, was JOHANNES BORNIUS, die, in 1618, wegens zijne Remonstrantsche gevoelens, afgezet werd. Even als vóór 1608, werd OVER-LANGBROEK toen weder bediend door den Predikant van Wijk-bij-Duurstede, hetwelk geduurd heeft tot 1625, wanneer het weder eenen eigen Predikant bekwam in PETRUS BOSCHIUS. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke ter gedachtenis van den H. HYACINTUS was ingewijd, stond, vóór de Reformatie, onder het opzigt van den Domproost van Utrecht. Destijds was aldaar eene vikarij, ter eere van den H. THOMAS *Apostel* en van den H. LAURENTIUS *Martelaar*, gesticht. Het is eene oude kruiskerk, met eenen vierkanten toren, waarop eene stompe spits. In de kerk zag men vroeger onderscheidene wapenborden, meest van het geslacht VAN UITERWEERD. Ook waren er vijf kerkglazen, door de vijf geestelijke Kollegiën van Utrecht geschonken en met hunne wapenen beschilderd. Deze kerk, benevens de pastorij, in 1824, door bijdrage uit de gem. en liefdegiften uit de omstreken in eenen bruikbaren staat gebragt zijnde, werd met behulp van de Provinciale Staten, Z. M. den Koning en de Algemeene Synode der Hervormde kerk, in 1832 geheel voltooid en afgewerkt.

De R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Wijk-bij-Duurstede*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — Onder dit d. ligt de ridderhofstad Zuilenburg; vroeger vond men er nog de ridderhofstad Donselaar.

LANGBROEK (OVER-EN-NEDER-), gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Doorn, O. aan Amerongen, Z. O. aan Wijk-bij-Duurstede, Z. aan Wijk-bij-Duurstede en Cothen, W. aan Sterkenburg.

Deze gem. bevat de d. Over-en-Neder-Langbroek; telt 145 h., bewoond door 198 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en houthandel.

De Herv. die hier 800 in getal zijn, maken de gem. van *Over-Langbroek* en *Neder-Langbroek* uit.

De R. K., welke er ongeveer 300 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Wijk-bij-Duurstede*, gedeeltelijk tot de stat. van *Werkhoven-en-Cothen*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Neder-Langbroek en ééne te Over-Langbroek, welke gezamenlijk door een getal van 160 leerlingen bezocht worden.

LANGBROEKER-WETERING, water in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, hetwelk, bij Neder-Langbroek, uit de *Grift* ontstaat, voorbij Hardenbroek, Sterkenborg en Rijssenburg, naar den *Rijn* of *Ouden-Rijn* loopt, met welke zij zich, na eenen loop van een half uur, bij Ouddijk, twee kleine uren gaans zuidoostwaarts van de stad Utrecht gelegen, vereenigt.

LANG-DEEL, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, op de grenzen van de griet. *Leeuwarderadeel* en *Tietjerksteradeel*. Zie DEEL (LANG-) (1).

(1) Evenzoo zoeke men de woorden met LANG of LANGE zamengesteld, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

LANGDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ½ u. Z. O. van *Roosendaal*; met 74 h. en 460 inw. — Dit geh. was vroeger een achterleen van het Huis van Breda.

LANGE-AKKER, zeer lange, onbehuisde streek gronds, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, zich ten W. van de Moersloot of het Hoholtsmaar N. N. O. en Z. Z. W. uitstrekkende. Op de oostzijde van deze streek loopt, langs de Hannoversche grenzen, de rijweg, op welks noordeinde de Nieuwe- of Lange-akker-schans en op welks zuideinde de Bonerschans liggen.

LANGE-AKKER-SCHANS, vesting in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Nieuwe-Schans.

LANGE-AKKER-ZIJL, voorm. sluis in het noordoostelijk gedeelte der prov. *Groningen*; in het jaar 1611, voor de Moersloot gelegd, hebbende even ten N. de Wachtpoort, buiten de in 1628 gebouwde Nieuweschans, gelegen in den dijk, die van Bonde over de Lange-akker-zijl, Drieborg en Stoksterhorn, met eene noordelijke bogt, naar den Beertsterdijk liep.

Daar de mude of het Buiten-kanaal van de Lange-akker-zijl sterk toeslijkte, legde de Regering der stad Groningen in 1661, meer noordwaarts, de Nieuwe-akker-zijl, thans de Oude-zijl genaamd en vroeger ook de Tienkerspelen-zijl geheeten. Later is de Lange-akker-zijl, door het leggen der Staten-zijl, in het jaar 1696, eene binnensluis geworden.

Voor de Lange-akker-zijl werd in 1697, op last van den Raad van State, ingevolge eener gemaakte overeenkomst van de belanghebbenden met de Regering van Groningen en den Vorst van Oost-Friesland, aan de belanghebbende Oostfriesche kerspelen toegestaan, dat de contrescarpe van de Lange-akkerschans, achter langs de galg tot in de gracht, voor zoo veel Bonder-nieuwland betreft, en bij de Landsbrug of daaromtrent, mede tot in de gracht, voor zoo veel Boene, Wijmeer en Dunenbroek aanging, zoude mogen worden doorgegraven, tot lossing van hun water. Vervolgens kwamen Bonder-nieuwland, Boene, Wijmeer, Zes-en-dertig-akkeren en Dunenbroek, in 1700, met Burgemeesteren en Raad van Groningen overeen, om een kanaal dóór de stadslanden te graven, bij de Nieuwe-schans gelegen, tot in de A, die het Westerwoldsche water voert naar den Dollard, onder voorwaarde van, ten behoeve van reizigers, aan te leggen en bevaarbaar te maken eene griffe van twintig voeten Rijnlandsch en althans zes voeten diepte, van de Lange-akker-schans af tot aan de kolk bij Bonda, hetwelk door de Oostfriezen begonnen, maar niet ten uitvoer gebragt is. De uitwatering echter door de Moersloot, tusschen Oost-Friesland en Bellingewolde, zoude blijven als van ouds.

LANGE-BAKKERSOORD, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Gravenambacht*; palende N. aan de riv. de Maas, O. aan den pold. Smalland, Z. aan de gem. Hoogvliet, W. aan den Gorzen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 161 bund. 6 v. r. 19 v. ell. alles schotbaar land, en wordt door eenen watermolen en eene sluis van het overtollige water ontlast. Er staat daarin eene boerderij, Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester, Secretaris en twee Heemraden.

LANGE-BONNEN, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*;

palende N. aan de Staalduinen, O. aan den Oranje-polder, Z. aan den Haak of het Zuidergors, W. aan de Korte-Bonnen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 121 bund. 97 v. r. 10 v. ell., alles schotbaar land, waarin eene boerenwoning, en wordt door een sluisje, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

LANGE-BOOM, buurs. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Grave*, gem. en ¾ u. Z. van *Escharen;* met 11 h. en 70 inw. — Deze b. maakt een gedeelte uit van het geb. *Hal.*

LANGE-BREEK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, ½ u. W. van Watergang. Men vangt er veel baars en paling.

LANGE-BRUG, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, over de Oost-Gaag, ¼ u. Z. W. van Schipluiden.

LANGE-BRUG, brug in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, gem *Steenbergen-en-Kruisland*, ¼ u. W. van Kruisland.

LANGE-BRUGGEN, houten wegen of bruggen, welke in meer Vaderlandsche gewesten, van alle tijden her, zeer bekend waren; doch meer van nabij in het jaar 1818 in de veenen tusschen Valthe, gem. *Odoorn*, prov. *Drenthe* en Ter-Apel, prov. *Groningen*, grootendeels in eerstgenoemde provincie, zijn ontdekt en nagespoord. De aldaar waargenomen houten brug of weg is hoogst merkwaardig, als hebbende eene lengte van bijna drie uren gaans en eene breedte van drie ellen. Zij bestaat uit drie strekkende leggers en daarover dwarsliggende gekloofde en andere boomstammen, aan elkander bevestigd door houten pennen. Kennelijk is de bedoeling, om hier en daar over het moeras en de drabbige lage velden, tusschen de hooge zandgronden, aan weerskanten van het moeras gelegen, gemeenschap daar te stellen; maar van welken tijd die bruggen zijn en door wie daargesteld, is bij de geleerden nog niet uitgemaakt. Zie hier over het vroegere artikel Ter-Apel (1). Zoo verre tot nog toe gebleken is, schijnt de hoofdbrug slechts ééne te zijn, maar de opgangen of toegangen daartoe verscheiden in getal.

LANGE-BUNDERS of Lange-Buinders, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage;* palende N. aan Buitenland, O. aan Slangwijk, Z. aan Astert, W. aan Kraaijenest.

Deze pold., welke een gedeelte van den pold. *Lange-Bunders-Slangwijk-en-de-Hillen* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 72 bund. 89 v. r. 60 v. ell., en wordt door eene sluis, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van den pold. *Lange-Bunders-Slangwijk-en-de-Hillen.*

LANGE-BUNDERS-SLANGWIJK-EN-DE-HILLEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage;* palende N. aan Buitendijks en Slangenwijk, O. aan de Mark, Z. aan Astert, W. aan Kraaijenest.

Deze pold., behoorende tot de *Haagsche-Beemden*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 107 bund. 70 v. r. 65 v. ell., hoewel hij voor 114 bund. 96 v. r. 26 v. ell. geschot betaalt. Hij wordt op de Mark van het overtollige water ontlast, door middel van twee steenen sluizen, wijd 1 ell. 1 palm 5 duim. en 1 ell. 2 duim., hoog

(1) D, I, bl. 298.

1 ell. 1 palm en 9 palm 6 duim., respectivelijk elk voorzien van eene drijfdeur en schuif. Het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, tevens Penningmeester en twee Gezworenen.

LANGE-DAL of de Polder, duinvallei op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, gem. en 20 min. W. van *Haamstede*.

Deze duinvallei, niet naauwkeurig afzonderlijk bekend, is begroeid met eenig gras, onbehuisd en onbebouwd.

LANGEDAM (DE), vaart in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, komende van het dorp Spannum, noordwaarts op tot aan de Oude-Meer, die zich op Monniketille ontlast in de *Vaart-van-Sneek-op-Franeker*. Door de Sassingarijd staat zij aan de Noordzijde in verbinding met de *Vaart-van-Leeuwarden-op-Bolsward*.

LANGEDIJKE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. O. van *Oldeberkoop*.

Dit d. bestaat uit 15 h., zijnde meest boerenwoningen in het geboomte, aan de bouwlanden tot digt aan Appelsche loopende.

Men telt er ongeveer 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Makkinga-Elslo-en-Langedijke*. In dit dorp is geene kerk, maar er bestaat ten noordzijde slechts een houten klokhuis; ook heeft men er geene school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Makkinga*.

LANGE-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, Z. W. van het eil. *Sumatra*, volgens Arrow Smith een der drie *Kokos-eilanden*.

LANGE-EILAND, door de Engelschen Midle-Island genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in de Indische zee, in de straat tusschen Billiton en Bangka.

Het verdeelt de straat in tweeën, waarvan de westelijke vaart gewoonlijk Gaspars-straat en de oostelijke Clements-straat genoemd wordt. Het is lang en heeft verscheidene buurten en veel hout.

LANGE-EN-KORTE-ZWAAG, kerkel. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*. Men heeeft er twee kerken, als: eene te Langezwaag en eene te Kortezwaag, en telt er 1540 zielen, onder welke 210 Ledematen. De eerste, die in deze gem., welke tot in 1633 door de Predikanten van Lippenhuizen bediend werd, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Adama, die hier kwam in 1633 en overleed in 1637.

LANGE-EN-RUIGE-WEIDE, gem. in het *Land van Montfoort*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Bodegraven, O. aan Barwoudswaarder-en-Bekenes en Papekop-en-Diemerbroek, Z. aan Hekendorp, W. aan het Land-van-Stein c. a.

Deze gem. bestaat uit de polders de Lange-Weide, de Ruige-Weide en Kortenhoven en bevat de geh. Lange-Weide, Ruige-Weide en Kortenhoven. Zij beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 1039 bund. 48 v. r. 80 v. ell., waaronder 1039 bund. 47 v. r. 76 v. ell. belastbaar land. Men telt er 59 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., welke 360 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waarder*. — De R. K., van welke men er ruim 10 aantreft, behooren tot

de stat. van *Woerden*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer GERRIT NICOLAAS BUDDINGH, te Harmelen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van azuur, met een stormram, vergezeld van drie sponraders; het tweede en derde van goud, met een anker zonder linkerarm, op de stang met de linkerhelft van eene lelie.

LANGEGRACHT, gedeelte van het geh. *Dun*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. van *Oirschot*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Hilvarenbeek*. Men heeft er 1 h. en 6 inw.

LANGEHOEK, pold. in de *Vier-Noorderkoggen* prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, gedeeltelijk gem. *Opmeer*; palende N. aan de Bovenpaden, Z. O. aan de Wester-weide, Z. aan de Kaag en het Berkmeer, W. aan Veenhuizen.

LANGEL of NEERLANGEL, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. N. W. van *Grave*, gem. *Dieden-Demen-en-Langel*, 40 min. ten westen van *Dieden*; met 15 h. en 115 inw.

In 1191 was ALBERTUS DE LANGEL en in 1838, zekere ARNOUD, Heer dezer plaats. Kort daarop werd deze heerlijkheid met het Land van Ravestein vereenigd. De stad Ravestein is op het grondgebied van dit dorp gesticht en de parochiekerk diende tevens voor de stedelingen. Deze kerk bestaat nog, maar daarin wordt zeldzaam dienst gedaan, zijnde Neder-Langel kerkelijk met Demen vereenigd.

LANGEL (DE BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *Grave*, gem. *Dieden-Demen-en-Langel*, behoorende tot den *Gecombineerde-Benedenpolder-'s Lands-van-Ravestein-met-Deurssen-Dennenburg-Langel-Demen-Huisseling-en-Herpen*; palende N. aan Demen, O. aan Huisseling, Z. aan Deursen, W. aan Dennenburg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund. 70 v. r. 10 v. ell., waaronder 60 bund. schotbaar land; telt 15 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. Hij staat, met de polders van Demen, Deursen, Dennenburg, Huisseling en Herpen, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, zeven Heemraden en eenen Dijkschrijver, tevens Penningmeester.

LANGEL (BINNENPOLDER-VAN-OVER-), pold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *Grave*, gem. *Herpen*, ook een gedeelte uitmakende van den *Gecombineerde-Benedenpolder-'s Lands-van-Ravestein-met-Deurssen-Dennenburg-Langel-Demen-Huisseling-en-Herpen*; palende N. aan de Maas, O. aan Beek, Z. aan Herpen, W. aan Neerloon.

Deze pold. telt 47 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt op den Polder-van-Huisseling van het overtollige water ontlast.

LANGEL (OVER-), b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Grave*, gem. en 1 u. N. O. van *Herpen*, aan de Maas; met 47 h. en 350 inw.

Men had vroeger in deze b. eene kapel, aan den H. ANTONIUS toegewijd, welke tot de par. van *Herpen* behoorde. In het jaar 1814

is deze kapel afgebroken en door een kerkje vervangen, mede aan den H. ANTONIUS toegeheiligd, dat den 14 September 1817 is ingewijd en waarin de dienst door eenen Rector verrigt wordt; onder dit rectoraat telt men 350 zielen, onder welke 280 Communikanten. — OVER-LANGEL heeft bij den watervloed van het jaar 1820 veel geleden.

LANGELAAR of LANGLAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr. arr. en 2 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en Nederwetten*, ½ u. Z. van *Gerwen*, waartoe het behoort; met 17 h. en 70 inw.

LANGELAAR of LANGELER, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Nykerk*, gem. *Barneveld*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer BRAND BLOEMENDAL.

LANGELAND, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Crimpen-op-den-IJssel*; palende N. W. aan den IJssel, N. O. aan den Zijde-polder, Z. O. aan Crimpen-aan-de-Lek, Z. W. aan Kortland.

LANGELAND, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende.

LANGELAND, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Benthuizen*; palende N. aan de Hoogeveensche-Vaart en den Bare-polder onder Soeterwoude, O. aan den Bent- of Delf-polder onder Hazerswoude, Z. aan den drooggemaakten Benthuizer-polder, W. aan den Broekweg en den Oost-Broek-polder onder Soeterwoude.

Deze pold., geene droogmakerij zijnde, is niet bedijkt. Hij is groot, volgens het kadaster, ruim 166 bund. 83 v. r. 79 v. ell., alles schotbaar land; er wordt slechts ééne bouwmanswoning aangetroffen, zijnde de eenige huizing. De polder wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit Schout en Penningmeester, benevens twee Poldermeesters.

LANGELAND, BENT- of DELF-POLDER, ook wel de GENERALE-POLDER-VAN-HAZERSWOUDE genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Nieuwe-Groenendijksche-polder, O. aan den Gemeenenwegs-polder, Z. aan den Binnenwegs-polder, W. aan Benthuizen.

Deze pold., welke in het jaar 1763 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 271 bund., alles schotbaar land; telt 4 huizen, alle boerderijen, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en vier Poldermeesters.

LANGELAND (DE VIER-BONNEN-), voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Voorburg*, gem. *Soetermeer*, welke bij de bedijking van den *Nieuw-drooggemaakte-polder* daarbij ingedijkt is.

LANGELILLE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. W. van *Oldeberkoop*, 40 min. W. van het dorp *Munnekeburen*, waartoe het gedeeltelijk behoort, terwijl het andere gedeelte van dit geh. tot het d. *Scherpenzeel* gerekend wordt, waarvan het mede 10 min. W. afgelegen is.

Men telt er 33 h. en 170 inw., van welke 21 h. en 110 inw. onder *Munnekeburen*, en 12 h. en 60 inw. onder *Scherpenzeel* behooren.

LANGELITS, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, O. van Grouw, staande in verbinding N. door de Graft met de *Wijde-Ee* in Tietjerksteradeel; W. door de Bergsloot met het *Tjaardsmeer*; Z. de *Wijde-Ee* in Idaarderadeel, en O. door de Geeuw met de *Kruiswaters* in Smallingerland.

LANGELO of Langeloo, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Enschedé*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Haaksbergen*, aan de Buirserbeek; met 71 h. en 480 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, die gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt, en tevens voor de buurs. *Brammelo* dient.

LANGELO, geh., prov. *Drenthe*, in het dingspil *Noordenveld*, arr., adm. en jud. kant. en 3 u. N. ten W. van *Assen*, gem. en ¼ u. N. van *Norg*; met 16 h. en 125 inw.

LANGELOËR-DIEP (HET), watertje, prov. *Drenthe*, in de nabijheid van zoo even genoemd gehucht. Het vloeit van het Z. naar het N. W., en helpt eerlang het Roonder- en Peizerdiep daarstellen.

LANGELOOP (DE), tiendklamp in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, in het geh. *Heel-Eind*. Men vindt deze tiendklamp soms abusivelijk als een geh. vermeld.

LANGELSCHE-SLUIS (DE), sluis in den *Maasdijk*, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Dieden-Demen-en-Langel*, O. van en tegen het d. *Langel*. Zij is wijd 1 ell. 6 palm. 2 duim., hoog 1 ell. 4 palm. 6 duim.

LANGELSCHE-ZOMERDAM, kade in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Herpen*, zich aan de zijde van den *Binnen-Polder-van-Overlangel*, in eene westelijke rigting uitstrekkende en leunende tegen de Beersche-Maas. Deze kade is in het jaar 1827 ten behoeve van de verruiming voor de Beersche-Maas 700 ellen verlegd, terwijl daaraan toen een hooger en zwaarder profil gegeven is.

LANGEMEER (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*.

Dit breede, heldere vaarwater neemt zijn begin uit het Langdeel op de grenzen van Idaarderadeel, en loopt, in eene oostelijke rigting, tot onder Suawoude, ten Zuiden van welk dorp het zich in de *Wijde-Ee* ontlast.

LANGEMEER (HET) of het Langmeer, groote poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, 1½ u. O. ten N. van *Donkerbroek*, te midden van het heideveld.

LANGEMEER (HET), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Alkmaardermeer (Het).

LANGEMEER (HET), voorm. meertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *de Leek*. — Dit voorm. meer is afgetapt en maakt thans eenen polder uit.

LANGEN, ook veel onder den naam van Langel voorkomende, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3½ u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. O. van *Logchem*, gem. en 1½ u. Z. Z. O. van *Laren*, aan de Berkel; met 19 h. en ruim 130 inw. Vroeger stond hier ook een adell. h., Langen geheeten.

LANGEN, ook wel onder den naam van Langel voorkomende, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr.

en 3½ u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. O. van *Logchem*, gem. en 1½ u. Z. Z. O. van *Laren*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. A. H. P. Hubert, woonachtig op den huize Cloose, gem. Laren.

LANGEN (WONO-), plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Wano-Langen.

LANGENBERG (DE), buit. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, onder *Borgvliet*.

Dit buit. beslaat, met het daartoe behoorende hof- en weiland, schaar- en mastbosschen en heide, omtrent 18 bund.

LANGENBERG (DE), verhevenheid in de gedaante van eenen opgeworpen dijk, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, welke zich van *Alphen* tot *Dongen* en welligt verder uitstrekt.

De overlevering doet haar voor eenen weg, door de Romeinen aangelegd, of voor eene insluiting der rivier de Donge, doorgaan, hoewel voor geen van beide eenig bewijs bestaat. Onder de gemeenten *Oosterhout* en *Gilze*, wordt zij ook wel, naar het daaromstreeks gelegen gehucht Seters, de Setersche-bergen genoemd.

LANGENBERG (DE), hoogte in de heide, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, tusschen Leuvenum en Ermelo.

LANGENBROEK (POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Brandwijk-en-Gijbeland*; palende N. W. en N. aan den Polder-van-Streefkerk, O. aan den Polder-van-Brandwijk, Z. aan den Zevenhovensche-polder, Z. W. aan den Noordzijdsche-polder.

LANGENDAM (POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*; palende N. aan den Polder-van-de-Oude-Graauw en den Willem-Hendriks-polder, O. met eene punt tegen het voormalig fort de Zandberg en den Willem-Hendriks-polder, Z. aan de oude versterkte linie van communicatie, die dezen polder van dien van Klein-Kieldrecht scheidt, W. aan den Dullaert-polder.

Het tijdstip van de indijking van dezen pold. is niet bekend, zeker heeft dit plaats gehad vóór 1678. Daarin ligt de buurt Krabbenhoek en een gedeelte van de b. Scheldevaartshoek, en te zamen 8 boerenhofsteden, 6 kleinere hoefjes en 17 arbeiderswoningen. De pold. is schotbaar groot 332 bund. 45 v. r. 77 v. ell., met inbegrip van de geënclaveerde Overspong-van-de-Oude-Graauw, en heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 466 bund. 9 v. r. 76 v. ell. Hij watert uit door middel van eene steenen heul door den Schenkeldijk, in den Polder van de Oude-Graauw en wordt, vereenigd met dien polder, beheerd door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

LANGENDIJK, streek in het balj. *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, bestaande uit de dorpen Oud-Carspel, Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude en Broek-op-Langendijk, welke, schier zonder afscheiding, langs eenen dijk gelegen zijn, waarvan deze streek haren naam ontleent, ofschoon deze dijk niets van eenen dijk heeft, en enkel een straatweg is. Zij bevat alzoo de burgerlijke gem. Oud-Carspel, Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude en Broek-op-Langendijk; beslaat, volgens het

kadaster, eene oppervlakte van 2756 bund. 69 v. r. 57 v. ell., waaronder 2746 bund. 82 v. r. 64 v. ell. belastbaar land; telt 479 h., bewoond door 610 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2800 inw., die bijna geheel bestaan van den akkerbouw. Nergens in het arrondissement Alkmaar worden zoo vele aardvruchten geteeld als hier. Schuiten met allerlei kool, wortelen, uijen enz. bezoeken een groot deel van Noord-Holland en varen in menigte naar Amsterdam. Ook heeft men er eenen houtzaag- en eenen korenmolen.

De straatweg, welke door deze vier dorpen loopt, bestond reeds in de vorige eeuw en is vrij zeker de oudste straatweg in Noord-Holland.

De Herv., die er 2260 in getal zijn, waaronder 1100 Ledematen, maken de gem. van Oud-Carspel. Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude en Broek-op-Langendijk uit.

De Christelijk Afgescheidenen hebben, vóór ongeveer drie jaren, te Broek eene kerk gesticht.

De R. K., van welke men er 570 aantreft, onder welke 420 Communikanten, maken de stat. van Langendijk uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en te Broek eene kerk heeft.

Men heeft in deze streek 4 scholen, als: eene te Oud-Carspel, eene te Noord-Scharwoude, eene te Zuid-Scharwoude en eene te Broek-op-Langendijk.

LANGENDIJK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, 1 u. N. van *Nispen*; met 4 h. en 20 inw.

LANGENDIJK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4½ u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, 1 u. W. van Rucphen; met 62 h. en ruim 320 inw.

LANGENHOLTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan de westzijde van de Vecht, in den hoek, die door de zamenvloeijing van de Vecht met het Zwartewater gevormd wordt; met 14 h. en ruim 90 inw.

LANGENHORST, landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. ten O. van *'s Gravenhage*, gedeeltelijk kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk kant. en 1½ u. N. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-den-Leidschendam*, ½ u. Z. van den Leidschendam.

Dit landg., bestaande in heerenhuis, bouwmanswoning en verdere getimmerten, uitgestrekte bosschen en beplantingen, boomgaard, wei- en moesland, beslaat eene oppervlakte van 65 bund. 93 v. r. 8 v. ell.

LANGENHUIZEN, hofstede in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Kantens*, ¼ u. W. van *Zandeweer*, waartoe zij behoort.

LANGENHUIZEN (HET HUIS-), buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen*.

LANGEPLAAT, pold. op het eil. *Rosenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rosenburg en-Blankenburg-met-de-Ruige-en-Langeplaten*; palende N. aan het Scheur of Sluizendiep, O. aan de Ruigeplaat, Z. aan Blankenburg, W. aan het Hooiland.

LANGER-AAR, d. of liever b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AAR (LANGE-).

LANGER-AARSCHE-POLDER of NOORDEINDSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*.

LANGERAK, gem. in den *Alblasserwaard*, voorheen tot de prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan Ameide en Tienhoven, Z. aan Noordeloos-en-Slingeland, W. aan Groot-Ammers c.a. en aan Nieuwpoort.

Deze gem. bevat het d. Langerak en eenige verstrooid liggende huizen, alsmede de pold. Langerak, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1147 bund. 72 v. r. 93 v. ell., waaronder 1064 bund. 82 v. r. 4 v. ell. belastbaar land. Men telt er 104 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hoofdzakelijk in het teelen van hennep en aardappelen. Voorts wordt er geen handel gedreven. De alhier geteeld wordende hennep wordt doorgaans voor de beste van Zuid-Holland gehouden, vermits de grond daartoe zeer geschikt is. Ook heeft men er drie scheepstimmerwerven en eenen korenmolen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, onder [illegible] Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van [illegible]ng van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. [illegible] ambt heeft waargenomen, is geweest PETRUS VALKIUS, die [illegible] 1612 hier reeds was, en in het jaar 1619 naar Zegveld [illegible] Het beroep geschiedt door den kerkeraad. — WILHELMUS Ko[illegible] als Hoogleeraar in de Oostersche talen aan het Athenæu[illegible]dam, den 30 Mei 1733 overleed, is hier Predikant geweest van het jaar 1737 tot in 1753.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene hooge heerl., die in het jaar 1530 slechts eene ambachtsheerlijkheid was, waaraan Keizer KAREL V, in plaats van het buurtregt, hetwelk tot dien tijd in gebruik was geweest, het schepenregt vergunde. Doch naderhand zijn er verschillen gerezen tusschen de Staten van Utrecht en den Heer van LANGERAK, nopens de contributiën, het regt van hoogheid, de praeëminentie en vrijheid, welke de Heer van LANGERAK beweerde hem toe te komen; terwijl de Staten staande hielden, dat de hoogheid en het gemelde regt van contributiën, met al hetgene, wat daar aan kleeft, aan de heerlijkheid van den lande van Utrecht toekwam. Om aan deze geschillen een einde te maken, besloten de Staten, in het jaar 1599, het hooge regtsgebied over deze heerlijkheid, tot een onversterfelijk erfleen te geven aan Jonkheer GIDEON VAN BOETZELAAR, mits de souvereiniteit daarover bij de Staten blijven zou, en zij, benevens het Hof Provinciaal, kennis zouden hebben van alle verjaarde delicten, bij preventie, en alleen van contributiën en impositiën, van de misdaad van gekwetste majesteit en hetgeen daaronder begrepen wordt, »als oproer, commotie met » wapenen ofte andere onbehoorlicke, versamelingh tegens de Heeren » Staten voornoemt, heure Officieren, ofte het Lant, item van het » clockgeslagh totten selven eynde, van infractie van sauvegarde, » ende contraventie van de Placcaten ende Ordonnantiën, van de Heeren Staten voornoemt, ofte door haarEd. bevel aldaar gepubliceert, ofte noch te publiceren, item van valsche munte, ende van » alle andere gelijcke ofte swaerdere delicten." Over alle andere

delicten zou de Heer van LANGERAK de kennisneming en uitspraak hebben, mits achtereenvolgende en aanhoudende, met betrekking tot de boeten en breuken, hetgene daaromtrent bij de Staten vastgesteld was. De heerlijkheid was, reeds in het jaar 1452, in het geslacht van de Heeren VAN DEN BOETZELAAR gekomen, door het huwelijk van ELBURG, de erfdochter van JAN VAN LANGERAK met RUTGER VAN DEN BOETZELAAR, die in het jaar 1461, op het kasteel van Asperen, doodgeschoten werd. Den 17 November 1741 werd zij verleid op FREDERIK HENDRIK Baron VAN DEN BOETZELAAR; 10 Januarij 1720 uit den band van fidei-kommis ontslagen; 30 Augustus 1721 verleid op FRANCO PAUW en ANNA CONSTANTINA SCHAEP; 11 Februarij 1728 op ELIZABETH Baronnesse VAN BOETSELAAR, geb. PAUW; 13 Mei 1736 op Mr. CORNELIS TRIP, Vrijheer *van Oud-en-Nieuw-Goudriaan,* en, na diens afsterven, bij verlei, den 22 September 1753, op Vrouwe MARIA LA SEUTRE, diens weduwe, en den 17 Julij 1793 op Mr. LAMBERT PIETER VAN TETS, te Dordrecht. Later en wel bij aankoop van diens erfgenamen, op den 23 Augustus 1834, werd zij bezeten door JOHAN FREDERIK VAN RIJSOORT, Oud-Burgemeester, Oud-Wethouder en Lid van den Raad der stad Gorinchem, uit wiens nalatenschap zij, den 11 October 1841, is aangekocht door den Heer Mr. WILLEM LEONARD DIEMONT, Dijkgraaf van het Land-van-Arkel Boven-en-Beneden-de-Zouwe.

Het d. LANGERAK, ter onderscheiding van Willige-Langerak, veelal LANGERAK-BEZUIDEN-DE-LEK of LANGERAK-OVER-DE-LEK genoemd, wordt somtijds ook wel, hoewel ten onregte, LANGERECK gespeld. Het ligt 3½ u. N. N. W. van Gorinchem, 4½ u. N. O. van Sliedrecht, aan de Lek, waarover hier een veer is.

Dit d. was weleer beroemd wegens de zalmvisscherij, welke daar en in den omtrek van deze plaats met zeer veel voordeel gedreven werd. Hedendaags zijn deze voordeelen op verre na zoo groot niet meer.

De kerk was van vroegere tijden af eene parochiekerk, waarvan de Pastoor door den Proost van de St. Salvatorskerk te Utrecht moest gehuldigd worden. Uit eene rekening van het jaar 1586 heeft men bevonden, dat de inkomsten van den Pastoor en den Koster dezer kerk te zamen niet meer dan achttien gulden jaarlijks bedroegen. Deze kerk is een fraai, groot, doelmatig ingerigt en goed onderhouden gebouw, zonder orgel, doch met een koor en eenen tamelijk hoogen vierkanten toren, met spits voorzien.

Vroeger stond hier ook een oud kasteel, het Huis-te-Langerak genoemd. Zie LANGERAK (HET HUIS-TE-).

LANGERAK is de geboortepl. van den Geschied- en Taalkundige FRANÇOIS HALMA, die tevens niet ongelukkig de Nederduitsche lier handteerde. Hij was hier geboren den 3 Januarij 1653 en overleed te Leeuwarden, waar hij Boekdrukker was, den 13 Januarij 1722.

Aan de ingezetenen van deze plaats, gelijk ook aan eenige andere dorpen, werd in den jare 1705, door de Staten van Utrecht verboden, hunne waren buiten het sticht te doen wegen, op de boete van tien gulden, en den impost der stichtsche waagelijns daarenboven.

In Januarij 1820 brak de Lekdijk in deze gem., even beoosten de kerk door, waardoor de Alblasserwaard geheel werd onder water gezet, zijnde tot heden de laatste doorbraak van den Alblasserwaard geweest.

LANGERAK, ook wel LANGERAK-BEZUIDEN-DE-LEK of DE POLDER-VAN-LANGERAK genoemd, pold. in den *Alblasserwaard,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Gorinchem,* kant. *Sliedrecht,* gem. *Langerak;* palende N. aan de Lek, O. aan den Polder-van-Tienhoven, Z. aan de Noordzijde

van-Noordeloos en aan Oud-Goudriaan, W. aan Ammers-Graveland, Gelkenes en Nieuwpoort.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1041 bund., waaronder 983 bund. 44 v. r. 12 v. ell. schotbaar land, en wordt door drie molens, op de Lek, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, Secretaris, Penningmeester en vier Heemraden.

LANGERAK, een zeer bekend gedeelte van den weg loopende van Groningen naar het Hoogezand, beginnende ongeveer 1 u. van de stad en zijnde ongeveer ½ u. lang.

LANGERAK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. W. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*; met 69 h. en 330 inw.

Deze buurs., die zeer bergachtig is, levert de uitmuntendste gezigten op, en daarin liggen het landg. Kruysberg en de havez. Hagen.

LANGERAK (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. N. W. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Langerak*.

Van dit h., dat vrij oud en reeds in de dertiende eeuw bekend was, was het oude geslacht van Langerak afkomstig, zijnde de eerste, die wij van dit geslacht vermeld vinden, Gijsbert van Langerak, die in het jaar 1277 leefde: ook komt in 's lands geschiedenis voor, Jan van Langerak, die in het gevecht bij Alphen, Jacoba van Beijeren, kloekmoedig ter zijde stond, en daarvoor tot Ridder geslagen werd. Nog vindt men een der leden van dit geslacht, vermoedelijk Gijsbert geheeten, vermeld, als teekenaar van het verbond der edelen (1). Deze laatste was echter niet in het bezit van de heerl., want daar de genoemde Heer Jan van Langerak slechts eene dochter naliet, Elburg genaamd, bragt deze door haar huwelijk met Rutger van den Boetzelaar, het Huis-te-Langerak, in dit aanzienlijk geslacht der Boetzelaren, waarin het tot nu toe verbleven is, zijnde thans eigenaresse van den grond waarop het gestaan heeft, benevens een daar nog in vervallen staat aanwezig bijgebouw enz., een eigendom van Freule Sara Maria Baronnesse van Boetzelaar, woonachtig te Amsterdam.

Sommigen meenen, dat dit huis onder Zuid-Holland behoorde, en het is ook zeker, dat het, met twaalf morgen lands, daar het op stond, in den jare 1598, door den Heer Rutger van den Boetzelaar, aan de Staten opgedragen, en wederom, door dezen, als een onversterflijk erfleen, op den zoon van gemelden Heer, Gideon van den Boetzelaar, verleid is geweest. Doch even zeker is het, dat Jhr. Rutger Wessel van den Boetzelaar, in den jare 1640, wegens dit huis, in de Ridderschap van Utrecht beschreven is; zoodat het onder de riddermatige hofsteden van het Sticht behoorde, alhoewel het aan de Grafelijkheid van Holland leenroerig, en onder het Dijkregt van den Alblasserwaard gelegen was.

Dit h., dat geheel door het water omgeven was en met vier torens pronkte, is, in het laatst der vorige eeuw ten gronde toe gesloopt.

LANGERAK (WILLIGE-), d. in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*. Zie Willige-Langerak.

LANGERAK-BEZUIDEN-DE-LEK, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Langerak, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Langerak.

---

(1) Zie te Water, Historie van het *Verbond der Edelen*, St. II, bl. 401. III, bl. 547.

LANGEREIS, LANGEREYS of LANGERIJS, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, ½ u. W. van Hoogwoud, aan de Langereis.

Dit geh., bestaat uit eenige verstrooid liggende huizen, langs de landzijde van den Langereisdijk gelegen; namelijk ten O. langs den Ooster-Langereisdijk en ten W. langs den Wester-Langereisdijk.

LANGEREIS of WIJZEND, geh. in het balj. van de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Winkel*; met 7 h. en 24 inw.

LANGEREIS (DE), DE LANGEREYS of DE LANGERIJS, water in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, uit den *Ringdijk-van-het-Berkmeer* voortkomende en met eene noordelijke rigting naar de West-Langereis loopende; vervolgens eene meer oostelijke en daarna weder eene regt noordelijke rigting aannemende, doch op een vierde uur afstands W. van Aartswoude oostelijk loopende en zich in den *Boezem* ontlastende.

Het watertje DE LANGEREIS is eigenlijk het kanaal langs hetwelk het uit vele polders opgemalen water, door de sluis te Aartswoud, in zee uitloopt.

LANGEREIS (DE WEST-), DE WEST-LANGEREYS of DE WEST-LANGERIJS, water in de *Vier-Noorderkoggen*, dat een gedeelte van de *Noorder-Ringsloot-van-den-Heer-Hugowaard* uitmaakt, en met eene oostelijke rigting, bij het Groote-Mallegat, in de *Langereis* uitloopt.

LANGEREIT, LANGEREYT of LANGERIJT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 7 h. en ruim 40 inw.

LANGERHOEF of LANGERHOEVEN, voorm. buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Eemnes*.

Dit buit. is, met de daartoe behoorende gronden, sedert eenige jaren vereenigd met het daarnaast gelegen buit. *Steenvliet*.

LANGERHOUW, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie LONGERHOUW.

LANGE-RIJP (DE), streek van boerderijen in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. van *Bierum*, behoorende tot het dorp *Holwierda*, en zich zuidwaarts met kostelijke groene bouwlanden naar Marsum uitstrekkende.

LANGEROODE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5½ u. N. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

Het was een deftig en regelmatig huis, met een achtkant torentje, waarop een dergelijk koepeltje; maar is sedert jaren gesloopt.

LANGE-SLAGEN, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan den Arkelsche-polder, O. aan de Schotdeursche-Vliet, die hem van de Korte-Slagen scheidt en aan de stad Gorinchem, Z. aan het Kanaal-van-Steenenhoek, W. aan Wolferen en de Haar. Deze pold. maakt een gedeelte van de *Banne van Gorinchem* uit.

LANGESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, tusschen *Wartena* en *Bernewoude*, voortkomende uit de *Kruiswaters*, en zuidoostwaarts loopende tot in de *Groenedeken*.

LANGESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, dat uit de *Groenedeken* voortkomt, en met eene zuid-zuidoostelijke strekking in de *Kruisdobbe* uitloopt.

LANGESLOOT (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, die uit de *Ee*, griet. *Gaasterland*, voortkomende, in eene oost-zuidoostelijke strekking, in de griet. *Lemsterland*, in de *Groote-Brekken* uitloopt.

LANGESLOOT (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, van den *Slaperdijk* afkomende, met eene noord-noordoostelijke rigting in het *Wijkermeer* uitloopt.

LANGESTRAAT (DE) of LANGSTRAAT, landstreek, voormaals prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Noord-Braband*.

Het is eene verzameling van dorpen, die grootendeels in eene afgebrokene rij achter elkander liggen, aldus genoemd naar de lange regte straat, die vóór den St. Elizabethsvloed, in 1421, van den toren van Raamsdonk tot dien van Baardwijk geloopen heeft. Van Baardwijk liep deze straat meer zuidwaarts over Vlijmen naar 's Hertogenbosch. Deze oude straat is nog op vele plaatsen bekend en in wezen, en men vindt in het graven op die rooijing veeltijds steenen en andere teekenen van gebouwen. De tegenwoordige straat loopt in eene kromme lijn, waarin liggen de dorpen Raamsdonk, Waspik, Capelle, Besoijen, Waalwijk, Baardwijk, Nieuwkuik en Vlijmen. Ook worden mede nog onder de dorpen van de LANGESTRAAT gerekend Sprang en 's Gravenmoer, hoewel meer zuidwaarts liggende dan de streek, waaraan men eigenlijk dien naam kan hechten. De dorpen Raamsdonk, Waspik, Kapelle, Besoijen, Sprang en 's Gravenmoer werden vroeger meestal de Zes Zuidhollandsche dorpen in de Langestraat geheeten, om ze te onderscheiden van de anderen, die op den Brabandschen bodem of in het Land van Heusden lagen. Behalve deze dorpen zijn er in de LANGESTRAAT nog de volgende ambachtsheerlijkheden, als: Klein-Waspik, Nederveen-Capelle, Zuidewijn-Capelle en Vrijhoeve-Capelle, die geene kerkdorpen hebben.

De LANGESTRAAT bevat alzoo de gemeenten Baardwijk, Besoijen, Capelle, 's Gravenmoer, Nieuwkuik-en-Onsenoort, Raamsdonk, Sprang, Vlijmen, Vrijhoeve-Capelle, Waalwijk en Waspik, en maakt dus een groot gedeelte van het kanton *Waalwijk* uit, zijnde het dorp 's Gravenmoer en Raamsdonk alleen daar buiten in het kanton *Oosterhout* gelegen.

Men telt er 2500 h., bewoond door 3385 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 18,000 zielen, die meest hun bestaan vinden in den hooibouw; zijnde de LANGESTRAAT voornamelijk beroemd door het menigvuldige en schoone hooi, hetwelk hier wast en gewonnen wordt op de Buitenlanden, die alleen met eene zomerkade bedijkt zijn, en bij Westen- en Noordwestenwinden overstroomd worden door het water uit den Biesbosch, waarom men de landerijen niet behoeft te mesten. Men heeft deze wei- en hooilanden meest rondom Raamsdonk, in het westelijke gedeelte van Waspik, in geheel Klein-Waspik, Nederveen-Capelle, Zuidewijn-Capelle en een gedeelte van Besoijen. Het verder gedeelte van de LANGESTRAAT bestaat meer in moer- en zavelachtige landen. inzonderheid omtrent Sprang. De schoenen, welke door sommige der inwoners vervaardigd worden en waarmede zij het land rondloopen, zijn onder den naam van Langstraatsche of Waalwijksche schoenen door geheel Nederland bekend; doch hebben meer om de goedkoopheid dan om de deugdelijkheid aftrek.

De R. K., die hier 12,900 in getal zijn, maken de volgende zes par. uit, als: Baardwijk, Nieuwkuik-en-Onsenoort, Raamsdonk,

Vlijmen, Waalwijk en Waspik, alle tot het dek. van *Geertruidenberg* behoorende, behalve Vlijmen, welke tot het dek. van *Orthen* gerekend wordt. Men heeft er zes kerken, bediend wordende door even zooveel Pastoors en vijf Kapellaans.

De Herv., welke er ongeveer 3300 in getal zijn, onder welke 2320 Ledematen, maken de gem. Baardwijk, Besoijen, 's Gravenmoer, 's Greveldnin-Capelle, Raamsdonk, Sprang, Waalwijk, en Waspik uit, welke alle tot den ring van *'s Greveldnin-Capelle* gerekend worden, behalve de gem. Vlijmen-Onzenoord-en-Hedikhuizen, welke tot den ring van *Heusden* gerekend wordt. Men heeft er tien kerken, welke door negen Predikanten bediend worden.

De 100 Isr., die hier gevonden worden, behooren tot de ringsynagoge van *Heusden*. — Men vindt er 14 scholen, als: ééne te Baardwijk, ééne te Besoijen, ééne te Capelle, ééne te 's Gravenmoer, ééne te Nieuwkuik, ééne te Raamsdonk, ééne aan het Raamsdonksveer, ééne te Sprang, ééne te Vlijmen, ééne te Vrijhoeve-Capelle, drie te Waalwijk en ééne te Waspik.

Bij den watervloed, van het jaar 1775, hebben onderscheidene plaatsen in de Langestraat groot nadeel door overstroomingen geleden.

LANGESTRAAT, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Beuzenbarg.

LANGE-STREEK (DE), meestal de Streek genoemd, naam, welken men geeft aan de onafgebroken rij dorpen, welke zich van Enkhuizen in eene westelijke rigting tot Hoogcarspel uitstrekken, en bestaat uit de dorpen Bovencarspel, Grootebroek, Lutjebroek en Hoogcarspel; thans de gem. Bovencarspel, Grootebroek en Hoogcarspel uitmaken, welke alle tot het kant. *Enkhuizen* behooren.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3443 bund. 51 v. r. 32 v. ell., waaronder 2424 bund. 6 v. r. 86 v. ell. schotbaar land. Men telt er 613 h., bewoond door 784 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3620 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken.

De Herv., die hier ruim 1500 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. Bovencarspel, Grootebroek, Lutjebroek en Hoogcarspel uit, die alle tot den ring van *Enkhuizen* behooren. Men heeft er vijf kerken, bediend wordende door even zoo veel Predikanten.

De R. K., die er 1100 in getal zijn, onder welke 1000 Communikanten, maken de stat. van Bovencarspel, Grootebroek en Lutjebroek uit, welke alle tot het dek. van *West-Friesland* behooren, en door drie Pastoors en Kapellaans bediend worden.

Men telt er vier scholen.

LANGE-TUIN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oostdivisie*, Z. W. van den Middenseinpost, N. van de plant. Labadera, Z. van de plant. Zuurzak.

LANGEVELD, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *de Beide-Noordwijken-Langeveld-en-Offem*; palende N. aan het Vogelenveld, O. aan de gem. Noordwijkerhout, Z. aan de heerl. Noordwijk, W. aan de Zeeduinen.

Deze heerl. bevat niets dan de buurt Langeveld, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 800 bund., het aangrenzende Haaiveld er onder begrepen. Men treft er 15 boerenhofsteden aan. Daar Langeveld grootendeels uit geestlanden bestaat, is het bij uitnemendheid geschikt voor de jagt.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Noordwijkerhout.* — Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Noordwijkerhout.*

De b. Lageveld ligt 3 u. N. van Leyden, 1¼ u. N. ten O. van Noordwijk-Binnen.

Er bestond hier eertijds eene zeer oude kapel, die met een laag steenen torentje prijkte. In deze kapel werd vroeger tweemaal 's jaars, te weten op den tweeden Paasch- en op den tweeden Pinksterdag, door den Predikant van Noordwijk-Binnen gepredikt, later had dit slechts eenmaal 's jaars, en wel op den tweeden Pinksterdag plaats. Sedert 14 jaren is de kapel echter geheel vervallen, zoo dat er niets meer dan de puinhoopen van bestaan.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer W. A. W. Grave van Limburg Stirum Noordwijk, woonachtig te 's Gravenhage.

LANGEVELDERPAN, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. de beide *Noordwijken-Langeveld-en-Offem.*

Deze duinvallei beslaat eene oppervlakte van 200 bund., en bestaat grootendeels uit weiland.

LANGEVELSLO, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en ½ u. O. van *Wijhe.*

Het huis van deze havez. is gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. H. Micgonius, woonachtig te Wijhe.

LANGEVEST, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar.*

LANGEVLAK, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. en 10 min. ten W. N. W. van *Bergen.* — In deze duinvallei, welke meest met hout begroeid is, staan geen huizen.

LANGE-VLIET (DE), de Langvliet, de Klip-vliet of de Zandige-vliet, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, een gedeelte der grensscheiding tusschen de griet. *Wymbritseradeel* en *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde* uitmakende. Het loopt in eene west-noordwestelijke rigting van de *Zandige-Grons* naar de *Workumer-Trekvaart.*

LANGE-VLIET (DE), water in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, dat uit de *Middelvliet* voortkomt en naar den bedekten weg tusschen de forten Admiraal Dirksz. en Westoever loopt.

LANGVLIET (DE), water in het *Koegras*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, dat uit de *Scheidingsloot* voortkomt en met eene Noordelijke strekking in de *Middelsloot* uitloopt.

LANGE-WATER (HET), kreek, welke vroeger niet ver van Bergen-op-Zoom, uit de *Schelde* voortkwam, en omtrent 1¼ u. gaans beoosten Tholen omliep, eindigende een weinig bezuiden het Batshoofd, bij het fort Zeeland, in de gemelde rivier; doch door het bedijken van den Auvergne-polder is deze kreek aan beide einden toegedamd, en daardoor een stilstaand water geworden.

In het jaar 1747 werden, wegens de belegering van Bergen-op-Zoom, de dijken ter wederzijde van het Lange-water wel doorgestoken, om den Bergsche- of Auvergne-polder, want zoo noemt men het Land ten Westen van daar gelegen, onder water te zetten, maar sedert zijn die doorsnijdingen, in het jaar 1749, weder gestopt, en het Lange-water

tot zijnen vorigen staat gebragt. Dit water hield men weleer voor de grensscheiding van Zeeland en Braband, doch die grensscheiding loopt thans bij de stad Bergen-op-Zoom, en verder een goed eind wegs, langs de rivier heen.

In den Auvergne-polder is dat water, hetwelk nog vrij breed en diep is, thans eene visscherij, waarin veel baars en paling gevangen wordt.

LANGE-WATER (HET), voorm. naam van de riv. DE LINGE, prov. *Gelderland* en *Zuid-Holland*. Zie LINGE (DE).

LANGEWEER, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Purmerende*.

Deze pold., welke eene oppervlakte van 6 bund. 19 v. r. 90 v. ell. beslaat, is ingesloten door het Groot-Noord-Hollandsche-kanaal en de Ganzesloot, die aan de oost- en de westzijde van dezen pold. vereenigd zijn. Door middel van eenen staartmolen ontlast deze pold. zijn water in de Ganzesloot.

LANGEWEER, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 1¾ u. N. W. van *Groningen*, kant. en ½ u. O. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Aduard*, 15 min. ten W. van *Hoogemeden*, waartoe het behoort, op eene wierde of terp; met 3 h. en 20 inw.

Oudtijds zoude hier, naar men wil, eene kapel gestaan hebben. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije boerderij met den achtergevel westwaarts aan den breeden rijweg, toebehoorende aan K. H. BOLT.

LANGEWEER, voorm. heerenhuis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Zuidhoorn*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Hoogkerk*.

LANGE-WEEREN (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Edam*; palende N. en O. aan de Blok-Weeren, Z. aan de Katwouder-ban, W. aan de Purmer.

LANGE-WEIDE, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*, gem. *Udenhout*. — Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 28 v. r. 60 v. ell.

LANGE-WEIDE, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruige-weide*; palende N. aan de Weipoort, O. aan het Westeinde van Waarder en aan Ruige-weide, Z. aan Elf-Viertel, Negen-Viertel en Kort-Rogge, Z. W. aan Lang-Roggebroek, W. aan den Zuidzijder-boezem in de Kortehoeve.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 648 bund. 7 v. r. 81 v. ell., waaronder 648 bund. 7 v. r. 81 v. ell. schotbaar land; telt 44 h., waaronder 26 boerderijen, en wordt door twee molens, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Schout en drie Poldermeesters.

LANGE-WEIDE, geh. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. ten Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. ten Z. W. van *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruigeweide*; met 44 h. en 290 inw.

Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

LANGEWOLD, in oude Charters LANGEWALD, en bij EMO, Abt van Wittewierum LONGOWALDA genaamd, landschap in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, grenzende N. aan Visvliet, den Ruigewaard en Humsterland, O. aan Middagsterdeel, Z. aan Vredewold, W. aan Friesland. Het werd verdeeld in Langewold-Oosterdeel en Langewold-Westerdeel. Zie de beide volgende art.

Dit lands. bevat de volgende kerkdorpen: Grijpskerk, Niezijl, Noordhorn, Zuidhorn, Faan, Niekerk, Oldekerk, Sebaldeburen, Grootegast, Lutjegast, Doezem en Opënde, uitmakende tegenwoordig de gem. Grijpskerk, Grootegast, Oldekerk en Zuidhorn. Men telt er thans 1500 h., bewoond door 1711 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 8470 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is zandig en met hout begroeid, ook heeft men er eenig hoog veen.

De Herv., die hier 8400 in getal zijn, onder welke 2100 Ledematen, maken de 9 volgende gem. uit: Grijpskerk, Niezijl, Noordhorn, Zuidhorn, Niekerk-Oldekerk-en-Faan, Sebaldeburen, Grootegast-en-Doezum, Lutkegast en Opënde, welke tot de ringen van *Grootegast* en *Zuidhorn* behooren, en 10 kerken bezitten, die door 9 Predikanten bediend worden.

De 40 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Groningen* gerekend. — De 30 Isr. behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*. — De Doopsgez., hebben eene kerk, pastorij en Leeraar te *Pieterzijl*.

Men telt er 12 scholen, als: eene te Grijpskerk, eene te Pieterzijl, eene te Kommerzijl, eene te Niezijl, eene te Noordhorn, eene te Zuidhorn, eene te Niekerk, eene te Sebaldeburen, eene te Grootegast, eene te Lutkegast, eene te Doezum en eene te Opënde, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 1200 leerlingen bezocht worden.

Al vroeg was Langewold een afzonderlijk oppermagtig landschap, dat een eigen wapen, eigene wetten en geregtigheden had. Ofschoon gescheiden in een Ooster- en Wester-Langewold, bleef Sebaldeburen het hoofd der twaalf kerspelen, die het landschap bevatte. Ook werd aldaar het regt uitgesproken. Waarschijnlijk heeft in vorige tijden ieder dorp zijnen Rigter gehad, maar naderhand is Langewold, onzeker echter wanneer, gescheiden in twee regtstoelen of grietenijen, in die van Oosterdeel-Langewold en Westerdeel-Langewold; behoorende tot *Oosterdeel-Langewold* de dorpen Niezijl, Noordhorn, Zuidhorn, Faan, Niekerk en Oldekerk; tot *Westerdeel-Langewold* de dorpen Grijpskerk, Sebaldeburen, Lutkegast, Grootegast, Doezum en Opënde. Edoch in lijfstraffelijke zaken moesten de beide Grietmannen te zamen vonnissen; hoewel later veelal één en de zelfde de beide regtstoelen waarnam. Vroeger had men hier in de dorpen buurregters.

Langewold had twee zegels of wapens. Het gewone zegel vertoonde eene kerk, waarschijnlijk die van Sebaldeburen; het andere een' ouderwetschen burg of kasteel.

LANGEWOLD (OOSTERDEEL-), landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, het oostelijke gedeelte van *Langewold* uitmakende; palende N. aan Humsterland, O. aan Middagsterdeel, Z. aan Vredewold, W. aan Westerdeel-Langewold.

Het bevat de dorpen Zuidhorn, Faan, Niezijl, Noordhorn, Oldekerk, Niekerk, en bestaat alzoo uit de tegenwoordige gem. Oldekerk en Zuidhorn, benevens een zeer klein gedeelte van Grijpskerk. — Men telt er ongeveer 4900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ongeveer 5400 in getal zijn, onder welke 1380 Ledematen, maken de volgende vier gem. uit: Niezijl, Noordhorn, Zuidhorn en Niekerk-Oldekerk-en-Faan, welke

allen tot den ring van *Zuidhorn* behooren. Men heeft er vier kerken, welke door vier Predikanten bediend worden.

Men telt er vijf scholen, als: eene te Kommerzijl, eene te Niezijl, eene te Noordhorn, eene te Zuidhorn en eene te Niekerk.

LANGEWOLD (WESTERDEEL-), landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, het westelijke gedeelte van *Langewold* uitmakende; palende N. aan den Ruigewaard, O. aan Oosterdeel-Langewold, Z. aan Vredewold, W. aan Visvliet en de prov. Friesland.

Het bevat de dorpen Grijpskerk, Sebaldeburen, Grootegast, Lutkegast, Doezum en Opende, uitmakende de tegenwoordige gem. Grootegast en een groot gedeelte van Grijpskerk. Men telt er ruim 3500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ruim 3000 in getal zijn, onder welke 750 Ledematen, maken de volgende vijf gem. uit: Grijpskerk, Grootegast-en-Doezum, Lutkegast, Opende en Sebaldeburen, welke tot den ring van *Grootegast* behooren. Men heeft er zes kerken, die door vijf Predikanten bediend worden.

Men telt er zeven scholen, als: eene te Grijpskerk, eene te Pieterzijl, eene te Sebaldeburen, eene te Grootegast, eene te Lutkegast, eene te Doezum, en eene te Opende.

LANGE-ZWAAG, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 1½ u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Beetsterzwaag*.

Het bevat uitgestrekte landerijen, doch weinig huizen bij de kerk, maar eene fraaije buurt van verscheidene huizen in het geboomte een weinig zuidelijk. Men telt er met de daartoe behoorende b. Groot-Wyngaarden, 900 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. De noordelijke landen zijn schoone wei- en miedlanden, en de zuidelijke bouwlanden. Men heeft er eene scheepstimmerwerf en eene kalkoven.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Lange-en-Korte-Zwaag*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. MATTHEUS was toegewijd, is een langwerpig vierkant, in 1780 gesticht, gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Gorredijk*.

LANGEZWAAGSTER-FENNE, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, onder het d. *Lange-Zwaag*, N. van de Langezwaagster-Leyen.

LANGEZWAAGSTER-LEYEN, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, onder en N. van het d. *Lange-Zwaag* en daar onmiddellijk tegen aan palende.

LANGGOU, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lingga*. Zie LINGGA.

LANGHAREN, voorm. adell. slot, in het graafs. *Zutphen*, dat door zekeren GERALDUS, in het jaar 828, aan de kerk van Utrecht geschonken werd. Vermoedelijk moet het gestaan hebben ter plaatse, waar thans de buurt *de Haart*, in de gem. *Aalten*, prov. *Gelderland*, gevonden wordt. Zie HAART (DE).

LANGHUIS (HET), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 2½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Franeker*, aan de trekvaart van Harlingen op Leeuwarden.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene knechtswoning van de daartegenover liggende steenbakkerij. De daartoe

behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer FONTEIN, woonachtig te Franeker.

LANGHUIS (HET), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ⅞ u. O. ten N. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Hartwert*, waartoe zij behoorde.

LARGJOEKAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ten Z. van het eil. *Celebes*.

LANGKABAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Het is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

LANGKAIT of LANKAYT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ten Z. van het eil. *Celebes*; 4° 57′ Z. B.

LANGKAP, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ten Z. van dat eil.

LANGKAT (DE) of DE LANKAT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het kon. *Deli*. Zij loopt 30 u. van het W. naar het O. en valt, 15 u. N. W. van Deli, op 4° 5′ N. B. en 115° 48′ O. L., in de *Straat-van-Malakka*.

LANGKAT-TOEWA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

LANGMOEDIGHEID, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijpl. Welgelegen, benedenwaarts aan de suikerpl. Alida; 1076 akkers groot.

LANGO (BOEAYA), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. en eenige dagreizen boven *Palembang*, aan de *Moessi*.

De door de Engelschen verjaagde Sultan van Palembang, verschanste zich in het jaar 1811, in dit dorp, en belette daardoor den afvoer van producten en levensmiddelen naar de hoofdplaats, hetwelk den Engelschen Kapitein MEARIS deed besluiten, na op het beheer van zaken te Bangka order gesteld te hebben, hen met al de beschikbare magt van Bangka en Palembang, en met eene belangrijke ondersteuning van den regerenden Sultan, te gemoet te trekken. Spoedig maakte Kapitein MEARIS zich meester van de vijandelijke werken; maar, daarbij eene gevaarlijke wond in den buik bekomen hebbende, zag hij zich genoodzaakt, van de verdere vervolging van den Sultan, af te zien, en zich eerst naar Palembang en vervolgens naar Bangka te doen terugvoeren, waar ter plaatse hij kort daarna, aan de gevolgen zijner verwonding, overleed.

LANGO-BONIA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Pekalongang*.

LANGOE, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de kust van het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk van *Samarang*. Er wonen aan deze baai vele scheepseigenaars, die hunne vaartuigen verhuren.

LANGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Poutran*, aan de kust van *Madura*, tot het rijk van *Sumanap* behoorende.

Het dorp is wel bevolkt. Men vindt er eene kalkbranderij en vrij goede woningen, die allen met muren omringd zijn, en hierdoor, wanneer men ze uit zee ontwaart, het voorkomen eener versterkte plaats hebben.

LANGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, risid. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*.

Dit d. werd den 23 Januarij 1825, door de Majoors Le Bron de Vexela en de Bast, na eenigen wederstand van den vijand, met den stormmarsch, ingenomen, en in de asch gelegd. In de laatste dagen van de maand Junij 1826, viel, in de nabijheid dezer plaats, een vrij ernstig gevecht voor, waarin den muitelingen, door den Luitenant-Kolonel de Bast en den Majoor Duperron, een aanzienlijk verlies werd toegebragt.

Dit dorp, later weder door de muitelingen herbouwd zijnde, en hun tot een gestadige schuilplaats verstrekkende, werd den 19 November 1827, door de Majoors Duperron en van Spengler, andermaal in de asch gelegd.

LANGO-WALDA, naam, onder welken de landstreek Langewold, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, oudtijds voorkwam. Zie Langewold.

LANGSA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust van dat eiland.

LANGSA, Poeloe-Langsa, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*.

LANG-SCHEIWIJK, pold. in het *Land-van-Arkel-Beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. O. aan Kort Scheiwijk, O. aan den Arkelsche-polder, Z. aan de Haar, W. aan den Schelluinsche-polder.

LANGSTEERTE-POEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*, dat door de Elvesloot en de Frygrassloot met de *Goingarypsterpoelen* en ten Zuiden met het *Jentjemeer* in verbinding staat, terwijl de Jurringasloot en de Dolte er in uitloopen.

LANGSTEK of Tjepma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Rauwerd*, ½ u. N. N. W. van en onder Roordahuizum, aan den straatweg.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 43 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw Agatha Catharina Reneman, woonachtig te Leeuwarden.

LANGSTRAAT (DE), streek lands, prov. *Noord-Braband*. Zie Langestraat (De).

LANGSTRAAT, geh. in het *Land-van Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 9 u. Z. O. van *Brielle*, kant. en 3½ u. O. van *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*. Men heeft in dit geh. eene school.

LANGUEDOC, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Orlanakreek, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. plant. Nieuwen-Aanleg, benedenwaarts aan de suikerpl. Marienburg; 500 akk. groot. Later is zij vereenigd met den *Nieuwen-Aanleg*, waarmede zij vervolgens aan de plant. *Dijkveld* getrokken is.

LANGVELDSCHEHOEF, landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Lanen.

LANGVEN, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. N. O. van Wintelre, 1 u. N. W. van Zeelst, in de heide.

LANGWATER (HET), water in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, dat met eene westelijke strekking door de dorpen Heer en Keer loopende, tegen over St. Pieter in de *Maas* valt. Des zomers is deze smalle waterloop dikwijs geheel droog.

LANGWEER of LANGEWEER, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. van de *Lemmer*, aan de Langweerder-wielen.

Dit d. bestaat uit eene fraaije buurt huizen, versierd met twee rijen lindeboomen. Men telt er in de kom van het d. 62 h. en 385 inw., en met de b. Terhorne of de Hoek en Zandeburen of Zandgaast, 82 h. en 520 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ten Oosten en Westen heeft men hier schoone weilanden, benevens heerlijke plantaadjen, die geheel tot aan den algemeenen rijweg loopen, en schoon brandhout geven. De eikenboomen, langs de rijwegen geplant, zijn meestal schraal en dun wegens de vochtigheid der gronden; doch de berk en vooral de els groeit hier zeer welig. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf, eene looijerij en eenen korenmolen. Er is veel doortogt van de Lemmer naar Sneek met beurtschepen van LANGWEER en terug; ook is het zeer vermakelijk, door het menigvuldige geboomte, en levert op eenen afstand, inzonderheid van het vaarwater de Wielen gezien, een fraai gezigt op. Eertijds woonden hier vele schippers, die met het aldaar groeijende hout naar Holland en elders voeren, en in dit dorp eene bekwame haven hadden, om, gedurende den winter, hunne schepen op te leggen.

De Herv., die hier 490 in getal zijn, behooren tot de gem. *Langweer-Dijken-Ter-Oele-en-Boornzwaag*, die hier eene kerk hebben, welke omstreeks het jaar 1779 nieuw opgebouwd is, en met eenen fraaijen toren versierd, die een spits heeft ter hoogte van 18 ellen. Van binnen pronkt de kerk met een fraai orgel van zestien registers, met uitmuntend snijwerk versierd. De beroemde Hoogleeraar ELIAS ANNES BORGER, geb. te Joure den 26 Februarij 1784, † te Leyden den 12 October 1820, heeft hier in de pastorie zijne eerste letterkundige opleiding genoten.

De Doopsgez., van welke men er 30 aantreft, worden tot de gem. van *de Joure* gerekend.

De enkele R. K., die men er aantreft, behoort tot de stat. van *Sint-Nicolaasga*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

In dit d. heeft men ook het grietenijhuis van Doniawarstal, alsmede de aloude Douma-state, eens de verblijfplaats van den beroemden JANCKO DOUWAMA, benevens de deftige Osinga-state. De eerstgenoemde state was in 1792 in modernen stijl fraai herbouwd, doch wordt thans (Maart 1845) voor afbraak verkocht. De adellijke geslachten VEGILIN VAN CLAERBERGEN en VAN EYSINGA, die beide deze huizen het laatst bezaten, hebben door het aanleggen van polders, wegen en beplantingen veel tot ontginning en verfraaijing van dit oord bijgedragen.

De jaarmarkt, welke vroeger op den eersten Pinksterdag inviel, wordt thans op den laatsten Donderdag in Augustus gehouden.

LANGWEER ligt maar twee uren gaans van Sneek, doch men kon er voor dezen niet anders dan te scheep komen, of men moest eenen zeer grooten omweg, over de Nieuwe- en Oude-Schouw, maken, waardoor het reizen derwaarts veelmalen moeijelijk viel. Dit bewoog Jonkheer VAN EYSINGA, een der vroegere Grietmannen, in de vorige eeuw, om een plan te beramen, tot het aanleggen van eenen rijweg van dit dorp naar Sneek, waar langs men, met veel minder moeite, van daar naar het Heerenveen en de Lemmer, en ook van Leeuwarden over Sneek naar de Lemmer zou kunnen komen, hetgeen voorzeker niet weinig tot den

bloei van dit dorp zou verstrekt hebben. De noodige maatregelen tot dit werk waren reeds genomen; ook was de toestemming van de eigenaren der gronden verkregen, doch met dit alles is er, tot dus verre, van deze heilzame zaak niets gekomen; doch door den aanleg van den straatweg van Sneek naar de Lemmer, in 1843, 1844 en 1845, is dit d. nader bij de algemeene route gekomen, en zal er denkelijk van hier een zijtak naar dien straatweg aangelegd worden.

Dit d. is van ouds vermaard, voornamelijk in de onrustige tijden der Schieringers en Vetkoopers. Ook is het, in het jaar 1517, benevens meer andere daarbij gelegene dorpen, door de Bourgondiërs in de asch gelegd.

Het wordt door velen opgegeven als de geboortepl. van den Godgeleerde SIBRANDUS LUBBERTUS, die in 1556 geboren was, en den 21 Januarij 1625, als Hoogleeraar te Franeker, overleden is; doch deze heeft te Langeweer, in Oost-Friesland, het eerste levenslicht gezien.

LANGWEER-DIJKEN-TER-OELE-EN-BOORNZWAAG, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Men heeft er eene kerk te Langweer, en telt er 700 zielen, onder welke ruim 170 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, ABRAHAMUS OBERTI, die nog in het jaar 1632 hier het Evangelie verkondigde.

LANGWEERDER-WIELEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, N. van Langweer, dat door de Haaytzesloot met het *Vollandswiel*, door de Langweerdervaart met het *Fetse-hol*, door de Kaai met de *Brekken*; door de Oudeweg met *Trijntjewiel*; door de Scharsterryn met de *Wester-Zijpen* en door de Janesloot met de *Koevorde* in verbinding staat. Voorheen had dit meer ook door de Dollegracht gemeenschap met het *Koevordermeer*, doch deze gracht bestaat niet meer.

LANGWERD of LANGWERT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, gem. en 2½ u. W. van *Baard*, ½ u. N. W. van *Oosterlittens*, waartoe het behoort; met 3 h. en 20 inw.

LANINGEN (DE), een gedeelte van den *Nieuw-Zwaluwsche-polder*, in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

Deze LANINGEN, die met gemelden polder, in het jaar 1650 bedijkt zijn, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 37 v. r. 60 v. ell., en worden, door den watermolen van den Nieuwe-Zwaluwsche-polder, waarvan de boezemsluis uitloost in het Hollandsdiep, van het overtollige water ontlast.

LANKAYANA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solozee*, bij de Noordkust van het eil. Borneo, 6° 23″ N. B., 135° 55′ O. L.

LANKHORST (DE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. N. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst*, nabij *IJhorst*, waartoe het behoort.

LANKHORST (OVER-), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4½ u. N. N. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. N. O. van *Staphorst*, nabij *IJhorst*, waartoe het behoort

LANKSMEER of LANXMEER, ook wel, hoewel verkeerdelijk, LANDSMEER of LANTSMEER gespeld, voorm. d. in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, digt bij de stad Culenborg, hetwelk door GERRIT, Heer *van Culenborg*, als daartoe verlof gekregen hebbende van WILLEM, Graaf *van Gelder*, benevens de kerk van St. Jan, in het jaar 1388,

binnen die stad getrokken is, en thans een gedeelte van Culemborg uitmaakt.

LANKUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Harlingen*, gem. en 15 min. W. van *Franeker;* met 4 h. en 20 inw.

LANKUM, landhoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, gem. en 15 min. W. van *Franeker*.

Deze landhoeve, eene oppervlakte beslaande, van 38 v. r. 90 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Klaas Zeper.

LANKUM (GROOT-), state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Harlingen*, gem. en 15 min. W. van *Franeker*.

Deze state, welke eene oppervlakte beslaat van 6 bund. 99 v. r. 2 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Pieter Rodenhuis, woonachtig te Harlingen.

LANKUM (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Harlingen*, gem. en 20 min. W. van *Franeker*.

De beroemde Petrus Camper, die den 11 Mei 1722 geboren was, en den 7 April 1789 overleed, na tien jaren Hoogleeraar in de genees-, heel-, ontleed- en kruidkunde aan de Groninger hoogeschool te zijn geweest, heeft, gedurende veertien jaren, op deze state zijn verblijf gehouden. Het huis is in het jaar 1830 gesloopt.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 7 v. r. 36 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen, woonachtig te Franeker.

LANKUM (NIEUW-), landhoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Harlingen*, gem. en 15 min. W. van *Franeker*.

Deze landhoeve, eene oppervlakte beslaande, van 70 v. r. 70 v. ell., behoort in eigendom aan de erven van J. J. van Lankum.

LANKVELD of Langveld, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4¼ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*.

In dit geh. heeft voorheen een oud adell. kasteel gestaan. Zie het volgende artikel.

LANKVELD of Langveld, voorm. oud kast. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4¼ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*, in het geh. *Lankveld*.

Op dit kast. was de beroemde Taalkundige Joris van Lankveld of, zoo als hij zijnen naam in het Grieksch vertaald had, Georgius Macropedius, geboren. Hij overleed in 1558 (1).

LANKVELDSCHE-HOEF, landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Lanen.

LANKVOORT of Langvoort, adell. h. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Gendringen*.

---

(1) Zie over hem *Katholijk Meijerij's Memorieboek*, bl. 320.

LANNEN, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, kant. en 1 u. van *Osperen*, gem. en 1 u. N. O. van *Redingen*.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Osperen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

LANO, meer in *Oost-Indië*, op het eil. *Magindano*. Zie MALANG.

LANSCROEN, voorm. kast. te *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oudegracht*.

LANTAARNDIJK (DE), dijk in *Dregterland*, in de stad *Hoorn*. Zie HAI (DE).

LANTSJAAK, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie KOMBUIS (DE GROOTE-).

LANWANGRE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, aan den voet der Lawoer.

LAO (DE), WAY-LAO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust. Zij loopt met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uit.

LAOEBANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

LAOER, NOESSA-LAOER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij de zuidkust van Ceram, 3° 34′ Z. B., 146° 56′ O. L.

LAOET (NOESA-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie LAUT.

LAOUT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ten Z. O. van Borneo, aan den ingang van de Straat-van-Makasser. De zuidwestelijkste punt ligt op 4° 6′ Z. B., en 133° 54′ O. L. Het is 20 min. lang en 10 breed. Het kanaal tusschen dit eil. en Borneo, is op het naauwste minder dan 1 u. breed, heeft over het algemeen 7 of 8 vademen water en biedt eene veilige ligplaats aan. Het eil. brengt veel rijst voort.

LAP (HUIS-TER-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en 1 u. O. van *'s Gravenhage*, onder *Haag-Ambacht*. — Dit adell. h. is thans een buit., WILLEMSBURG genaamd.

LAPHAO, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Timor*; 9° 25′ N. B., 142° 34′ O. L.

LAPIA (DE) of WAY-LAPIA, riv. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, aan de Noordkust.

LAPIA (DE) of WAY-LAPIA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Borneo*, aan de Noordkust. Zij loopt, met eene noordwestelijke rigting, in de *Bogt-van-Catsjeli* uit.

LAPINENBURG, buitenpl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en 10 min. N. van *Hillegom*.

Dit buit., tegenwoordig een deel uitmakende van de adell. hofst. *Elsbroek*, beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 79 v. r. 53 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer THOMAS WILSON, woonachtig te Hillegom, op Elsbroek.

LAPO (DE) of WAY-LAPO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Hoewamohel*. Zij loopt met eene noordelijke rigting in *Zee* uit.

LAPSCHUURSCHE-GAT of LAPSCHUURSCHE-VAART, voorm. vaart in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, welke, van *Middelburg* in Vlaanderen afkomende, in eene noordelijke en noordwestelijke strekking naar Sluis liep, en zich daar in het *Zwin* ontlastte.

Volgens het gevoelen van sommigen is dit water een overblijfsel van de oude *Sincfala*. Sedert den Munsterschen vrede tot 1794, was het,

even als thans de grens van Nederland en België. Na de bedijking strekt dit water tot uitwatering van vele polders. Zie Passluis (De).

LAPSCHUURSCHE-GAT, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Heille;* palende N. aan den Kraaijens-polder, O. aan Bewester-Eede-benoorden-en-bezuiden, Z. aan den Papen-polder, W. aan België.

Deze pold., welke in het jaar 1757 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund. 61 v. r. 28 v. ell., waaronder 72 bund. 26 v. r. 22 v. ell. schotbaar land. Hij is onbehuisd, en watert door de Passluis in de Haven-van-Sluis en het Zwin uit, welke waterlozing door het opslikken van beide zoo gebrekkig is, dat men naar eene andere uitwatering omziet. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, en eenen Ontvanger-Griffier.

De bedijking geschiedde ten koste van de Generaliteit, door het leggen van eenen dam in de sluis, in het Paswater, bij Sluis; hebbende de eigenaars der Schorren, zoo wel ten Westen, op Oostenrijksch grondgebied, als die ten Oosten, op Staten bodem, zich verbonden, om aan het gemeeneland uit te keeren eene som van 10 guld. het gemet (44 v. r. 23 v. ell. 68 v. palm.). De Abdis van het Spermalienklooster te Brugge, hetgeen ten Westen vele schorren bezat, had echter, reeds van den beginne af aan, door haren Gemagtigde op de bijeenkomsten, te kennen gegeven, dat zij daarom niet toestemde tot eene blijvende gemeenschap als polder. Nog onderscheidene jaren evenwel na de bedijking, vinden wij bij de polderrekeningen van de eigenaren der landen bewesten en beoosten de Geule, doch de aantéekeningen na 1765 ontbreken gedeeltelijk. De grootte des polders was toen: oostelijk het water, op Staten bodem, 72 bund. 26 v. r. 22 v. ell.; West op Oostenrijksch grondgebied 70 bund. 53 v. r. 26 v. ell.; nog tegen de werken van Sluis 7 bund. 43 v. r. 92 v. ell.; dus 150 bund. 23 v. r. 41 v. ell. De laatstgenoemde zijn grootendeels in den tegenwoordigen Kraaijens-polder begrepen; die ten Westen hebben, denkelijk in den keizerlijken oorlog, zich afgescheiden, en zijn die landerijen door dijken tegen de inundatiën beveiligd, en is de afwatering daarvan langs den Belgischen kant gezocht. Reeds kort na de bedijking toch vielen er klagten aan de Generale Staten, dat de sluis, die men gemeend had niets dan eene suatiesluis te wezen, ook tot inundatie werd gebruikt; en dat er reeds menigmaal zoutwater tot schuring der Haven-van-Sluis was in den polder gelaten, en zulks ook tot andere doeleinden geschieden konde. Van den oorspronkelijken polder is dus alleen overgebleven het gedeelte ten Oosten der Geule, op Nederlandsch grondgebied, en verkeerdelijk vindt men op de kaarten van het Vierde distrikt van Zeeland dien nog voorgesteld, als lagen de landerijen ter wederzijden van het overgeblevene water.

LARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*, met eene sterkte.

Den 29 Februarij 1823 vielen de Chinezen, ontevreden over den toenemenden invloed der Nederlanders op Borneo, op dit dorp aan; doch werden door den Kapitein Trip, met verlies van 21 lila's, 17 vaandels, 9 vaatjes kruid, 200 pieken en veel volks, afgeslagen.

LARANTOEKA, Larantouka, Larentoeka of Larrentoeka, ook wel Larntoeka gespeld, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Floris*, nabij de *Straat-van-Floris*, een der *Kleine-Sunda-eilanden;* 8° 15″ Z. B., 140° 43′ O. L.

De Portugezen hebben hier vroeger een fort gebouwd en aldaar het Christendom ingevoerd, hetwelk van de Oostkust zich uitgebreid heeft.

Deze Christenen noemen zich uit zelfverheffing Portugezen, ofschoon zij noch van Portugesche voorouders afstammen, noch met Portugal in aanraking staan. Zij staan gezamenlijk onder eenen Radja, die te Larantocka woont en nog wel eens de Portugesche vlag hijscht. Zij worden van tijd tot tijd door Katholijke Priesters van Dilly, op Timor; bezocht. Op LARANTOEKA drijven de Timorezen, Mandarezen, Boeginezen en Wadjoenezen eenen sterken handel, en de uitvoer bestaat aldaar voornamelijk in karet, sandelhout, wilde kaneel, kapas en vogelnestjes, welk een en ander zij meestal regtstreeks naar Sinkapore brengen; ook kan men er gevogelte, vee en vruchten tegen snuisterijen inruilen.

LARAT of LARRAT, eil. in *Oost-Indië.* Het is een der *Zuidooster-eilanden-van Banda*, dat tot den *Ténimber-Archipel*, gerekend wordt, 1 m. ten Z. van den Zuidwesthoek van Ténimber; op 7° 5′ Z. B., 150° 20′ O. L. Het ligt op een rif, dat zich een mijl ver uitstrekt en tot aan Timor-Laut voortloopt.

Dit eil. is van het Oosten naar het Westen 6 m. lang, en van het Noorden naar het Zuiden 5 m. breed; aan de noordzijde heeft men eene baai. De eenige dorpen zijn Larat en Kokober.

LARAT of LARRAT, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Larat*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan den Noordwesthoek.

LARE-DJONGRANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta.*

LAREN, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (9 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Blaricum, O. aan de Utrechtsche gem. Eemnes, Z. aan de gem. Hilversum, W. aan Bussum.

Deze gem. bevat het d. Laren en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1209 bund. 27 v. r. 7 v. ell., waaronder 1161 bund. 62 v. r. 58 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 390 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1930 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er zijn 4 fabrijken van dwijlengoed, koedekken, paklinnen en haren-vloerkleeden, 3 suikerballenfabrijken en eenen korenmolen. Ook wordt er handel gedreven in ezellinnen.

De inw., die er op 49 na alle R. K. zijn, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, met adsistentie van eenen Kapellaan.

De Herv., welke hier 48 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Blaricum-Laren-en-Bussum*, welke ook te Laren eene kerk heeft. LAREN werd van 1584 tot 1605 bediend door den Predikant van Hilversum, doch is in het laatstgemelde jaar bij *Blaricum* gevoegd; terwijl in 1827 Bussum van Naarden is afgenomen en daar insgelijks mede vereenigd werd, zoo als het thans nog is.

De enkele Doopsgez. die men er aantreft, behoort tot de gem. van *Amsterdam.* — Deze gem. heeft eene school, welke door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Het d. LAREN ligt 5 u. O. Z. O. van Amsterdam, 1½ u. Z. O. van Naarden, aan den straatweg van Naarden naar Amersfoort en aan den voet der Laarderhoogten. De huizen staan meerendeels rondom een groot, met geboomte beplant plein.

Dit d., dat voor het oudste in Gooiland gehouden wordt, is tevens geen der onvermakelijkste in deze landstreek, het is boomrijk, vol akkers en van hoogten omringd, die allen zeer vruchtbaar zijn in graan gewassen.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *den Dooper* was toegewijd, was de eerste Christelijke kerk, waarin alle de Gooijers kwamen, om hunne godsdienst waar te nemen. De pastorij werd bij beurten door de Abdisse van Elten en de Persona van Naarden begeven, de Pastoor had aan inkomsten 40 Rijnsche guldens (56 guld.). Deze kerk heeft vroeger gestaan omtrent of ter plaatse, waar nu het Laarderkerkhof gevonden wordt, dat nog het St. Janskerkhof heet, omdat de kerk aan JOHANNES *den Dooper* was toegewijd; doch naardien de huislieden in de Spaansche beroerten niet magtig waren, om deze kerk vrij te houden van het geboefte, dat er zich dikwijls in legerde en versterkte, werd zij, op last van 's Lands Staten, afgebroken, en de ingezetenen behelpen zich met de kapel, die in het dorp stond en welke de tegenwoordige kerk van de Hervormden is. Zij was in het jaar 1618 zoo zeer vervallen, dat de ingezetenen zich buiten staat bevonden, om ze te herstellen, waarom zij den Staten verzochten, dat dit gebouw, voor die enkele reize, uit 's Lands middelen in behoorlijken stand gebragt mogt worden, met belofte, dat zij in vervolg van tijd voor het onderhoud zouden zorg dragen. Aan den toren, die achtkant en van eene spits voorzien is, kan men zien, dat ook de kerk een oud gebouw is geweest. Zij is in het jaar 1844 van buiten bijna geheel vernieuwd en met ijzeren kerkramen voorzien. Er is geen orgel in.

De R. K. kerk aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is een net gebouw, met een klein houten torentje en van een orgel voorzien. Zij is in het jaar 1844 gebouwd.

Men had er vroeger een gesticht voor blinden, in 1841 opgerigt, waarin echter niet dan R. K. werden opgenomen, doch dit is naar Eemnes verplaatst.

Het bovengenoemde Laarderkerkhof ligt ten Westen van LAREN, aan den kant van Hilversum, en bestaat uit een vierkant pleintje, gelegen op eenen heuvel en omringd met eene aarden borstwering. De R. K., hebben er veel eerbied voor en willen, dat hier onderscheidene mirakelen zouden gebeurd zijn. Men zegt, dat zij er somtijds hunne godsdienstoefening, bij wijze van bedevaart, verrigten. Sommigen verkiezen er begraven te worden. Onder de vele zerken, daar aanwezig, vindt men op verschillende het opschrift, aanduidende dat daar Pastoors begraven liggen, zoowel van deze als van andere gemeenten.

Men vindt op de heide hier en daar gemaakte hoogten, waarin van tijd tot tijd urnen gevonden worden, die bewijzen, dat deze hoogten begraafplaatsen geweest zijn van de eerste bewoners dezer gewesten.

De kermis valt in den eersten Zondag van de maand Julij.

LAREN is de geboorteplaats van den schilder ROELAND VAN LAAR, geb. in 1610, † in 1640, en van zijnen meer beroemden broeder, PIETER VAN LAAR, naar den gebogchelden vorm zijns ligchaams, door de Italianen BAMBOCHIO, of volgens de Fransche uitspraak BAMBOCHE, geheeten, zoodat zijne stukken meest onder de benaming van BAMBOCHADES bekend staan. Deze laatste was geboren in 1613 en † in 1673 of 1674.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een veld van zilver, met een warrekam van keel (rood).

LAREN, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, *Derde* distr., arr. *Zutphen*, kant. *Lochem* (3 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. Holten, O. aan de gem. Verwolde, Z. aan Lochem, W. aan Gorssel.

Deze gem. bevat het dorp Laren en de buurs. Oolde, Exel, Ampsen, Groot-Dochteren, Klein-Dochteren, Nettelhorst,

Langen, Zwiep, Boshuurne en Barchem. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8931 bund. 5 v. r. 49 v. ell., waaronder 8930 bund. 84 v. r. 88 v. ell. belastbaar land; telt 435 h., bewoond door 470 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3090 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, akkerbouw en veeteelt.

De Herv., die er ongeveer 3000 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Laren-Verwolde-en-Oolde*, terwijl die van de gehuchten Exel, Ampsen, Groot-Dochteren, Klein-Dochteren, Nettelhorst, Langen, Zwiep, Bosheurne en Barchem, tot de gem. *Lochem* gerekend worden.

De R. K., welke hier ongeveer 70 in getal zijn, worden tot de stat. van *Vorden-en-Ruurlo* gerekend.

De 5 Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren mede tot de gem. van *Zutphen*.

De Isr., die er 20 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Zutphen*, bijkerk *Lochem*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene te Laren, eene te Groote-Dochteren, eene te Nettelhorst en eene te Barchem, welke gemiddeld door een getal van 310 leerlingen bezocht worden.

In deze gem. treft men onderscheidene adell. huizen aan, waarvan Nettelhorst en Ampsen, als de oudste zijn aan te merken. Later gebouwd zijn de Cloeze, Velhorst, Oolde en het Ross.

Het d. Laren of Laar, ligt 3 u. O. N. O. van Zutphen, 1 u. N. ten W. van Lochem. Men telt er in de kom van het d. 86 h. en 620 inw. Naar men wil zoude dit het oude *Hlara* zijn, hetwelk in oude schriften voorkomt, als gelegen in het distr. *Flehiti* of *Flethitti*.

De vroegere kerk, welke hier gestaan heeft, was vóór de Reformatie eene kapel, die weleer aan de twee Ewalden, de *Witte* en de *Zwarte*, toegewijd was. Deze kapel was destijds zeer vermaard, door de groote toeloop van menschen, die er van alle kanten hunne bedevaarten kwamen doen; ook had men er eene vikarij aan den H. Gregorius toegewijd. Deze kerk is, in het jaar 1835, vervangen door een nieuw, fraai kerkgebouw, prijkende met eenen toren; terwijl het in het jaar 1843 van een geschikt kabinetorgel is voorzien, dat aan de gemeente geschonken is door Mevrouw de douairière H. Op ten Oort, geb. Dunbar.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Maandag in de maand September.

LAREN (DE DRIE-), naam, onder welken reeds in zeer ouden tijd, twee dorpen en één gehucht, nabij elkander gelegen, voorkomen, met name Noordlaren, Midlaren en Zuidlaren, het eerste in het Goorregt, aan de zuidelijke grensscheiding van de prov. *Groningen*, en de twee andere in *Oostermoerderdingspil*, aan het noordelijk einde van de prov. Drenthe.

Men wil, dat hier in het jaar 1232 zou gestreden zijn, en een burg Mitspele genaamd, waarvan geen spoor meer over is, door de Groningers overweldigd en met een dier Laren verbrand en verwoest zou zijn. — Er zijn oude Schrijvers, die opgeven, dat bij deze plaatsen, in de dertiende eeuw, meermalen zware gevechten, tusschen de Bisschoppen van Utrecht en die van Drenthe, met ongelijken uitslag zijn voorgevallen, doch deze berigten moeten grootelijks mistrouwd worden, vermits het duidelijk is, dat er verwarring plaats heeft met een dorp van bijna gelijken naam, te weten het Laar, gelegen niet ver van Koevorden, in het graafschap Bentheim.

LAREN (MID-), geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Midlaren.

LAREN (NOORD-), d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Noordlaren.

LAREN (ZUID-), d. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Zuidlaren.

LAREN-BERG, buit. in het *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. O. van *Naarden*, gem. en 10 min. N. W. van *Laren*, op het hoogste gedeelte van de Laarder-hoogte.

Dit buit., dat in het jaar 1834 aangelegd is en waarop men een van de schilderachtigste vergezigten van het geheele land aantreft, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 34 bund. 62 v. r. 28 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Mr. C. Bakker, Lid van de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam.

LAREN-VERWOLDE-EN-OOLDE, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zutphen*, met eene kerk te Laren, en 1500 zielen, onder welke 630 Ledematen.

Deze gem. werd tot in het jaar 1684 bediend door de Predikanten van *Lochem*, doch bekwam toen eenen eigen Leeraar in Georgius Klapmeyer, die er in 1712 overleed.

LARESTEIN, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. W. van *Rheden*, 5 min. W. van Velp, ter linkerzijde van den straatweg van Arnhem naar Zutphen.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 22 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Pallandt, woonachtig te Keppel.

LARG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de westkust van *Sumatra*, 3° 30″ Z. B., 117° 49″ O. L.

LARIE-EILANDJES, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Straat-Patientie*.

LARIEER (DE), Way-Larieer, dat is Bogtige-slangen-rivier, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het oostelijke gedeelte van de *Kust-van-Hitoe*, welke met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St. Lazarus* uitloopt.

LARIKE, Larieke of Larika, ook wel Larique gespeld, landschap in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidwestkust van *Hitoe*. Men heeft er de dorpen Oeriën, Assaloela, Larike en Wakkasihoe.

Het vaarwater is hier, zoo wel uit hoofde van den aanslag der zee, als door de, op de klippen nederstortende rivier, Ila of Way Lela, zeer gevaarlijk.

LARIKE, Larike of Larik, ook wel Larique gespeld, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidwestkust van *Hitoe*, lands. *Larike*, ½ u. Z. van Assaloeloe. Het is de hoofdplaats van een der beide distrikten van het schiereiland *Hitoe*.

Men heeft er eene steenen vesting van vijftig voeten in het vierkant, *Rotterdam* genoemd, alsmede eene moskee met drie daken, boven op eenen heuvel. Hier zijn vele nageltuinen, en een hoofdkantoor, waarop twee ambtenaren geplaatst zijn. In de nabijheid van Larike is eene klip, die om hare gedaante, het Suikerbrood genoemd wordt, en aan het zuidwestelijke uiteinde van de kust van Hitoe gelegen is.

De schepen, welke uit het Westen komen, en naar Ambon willen, hebben gewoonlijk Larike in het gezigt, waarbij men eerst de klip

het Suikerbrood of Taba, en vervolgens de rotsen, welke nader onder Larike liggen, te zien krijgt.

Het d. Larike is de geboorteplaats van Mr. Willem van Outshoorn, die er den 4 Mei 1635 het eerste licht zag, en den 27 November 1720 te Batavia overleed, na van den 23 September 1691, tot den 15 Augustus 1704, Gouverneur Generaal van Nederlands-Indië te zijn geweest.

LARIKE (DE), de Larika, ook wel de Larique gespeld, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Hitoe*, met eenen zuidwestelijken loop in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

LARIKONDRE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant.

La Rencontre, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Rencontre (La).

LARISEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

LARNTOEKA of Larrentoekan, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Floris*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. Zie Larantoekan.

LARONGO, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Bima*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, hetwelk, door de uitbarsting van den vuurspuwenden berg Tambora, geheel vernield is.

LARRAT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Tenimber-Archipel*. Zie Larat.

LARTS (DE) of de Laars, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, in het *Heidenschap*, ¼ u. Z. O. van de stad *Workum*, dat N. O. met de *Langevliet*, Z. O. met de *Zandige-Grons* en de *Modderige-Grons*, Z door de Kerkvliet met de *St. Urselspoel*, en W. met de *Horzavloed*, in verbinding staat.

LASALI, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Nieuwzorg, in *Nederland-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nieuwzorg.

LASARIE of Lassarie, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, aan de Noordkust.

LASARIE of Lassari, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

LASARIE of Lassari, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, onderafd. *Lasarie*.

Dit dorp telde in het begin der vorige eeuw, met het dorp Kalibonto, 300 huisgezinnen.

LASARIE (DE) of de Lassari, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, onderafd. *Lasarie*, die, met eene noordelijke rigting, in de *Zee-van-Java* uitloopt.

LASIATTA (DE), de Lassiatta of Wat-Lasiatta, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust, welke, in eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.Lazarus* uitloopt.

LASONG, Tandjong-Lasong, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust.

LASQUERT of Laskwert, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Appingedam*, 1½ u. N. N. O. van Sebaldeburen, gedeeltelijk onder *Tjamsweer* en gedeeltelijk onder *Opwierde*, ten N. O. van het Schildmeer, nabij de zoogenaamde *Plassen*. De omtrek is laag en derrieachtig. De h., staan er zeer verstrooid uitelkander.

LASQUERT of Laskwert, klein geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Hoogezand*, gem. *Slochteren*.

LASSARANG, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

LASSCHOTEN-EN-VLEETSLOOT (POLDER-TUSSCHEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant.

Schagen, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder-beoosten-de-Vlectsloot, O. aan de Neskaag, Z. aan den Polder-tusschen-Nes-en-Snevert, W. aan den Polder-voor-het-Westeinde-van-de-Nes

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 65 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land, en staat onder het polderbestuur van Schagen.

LASSEM, LASSAM of LASSUM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, aan de rivier van den zelfden naam, op 1 paal afstands van de zee. Zij is wel bevolkt en men drijft er veel handel.

Den 2 Januarij 1828 werd deze stad, die door de muitelingen bezet was, door den Majoor DUPERRON herwonnen, en de verdrevene muitelingen, op hunne vlugt, door den Kapitein-Ingenieur HUYSSECHTS, op wien zij stuitten, nog verder verstrooid.

LASSEM of LASSOA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Zuidelijke landtong, in het lands. Boelecomba. Het is de zuidoostelijke punt van de zuidelijke landtong.

LASSEM (DE), DE LASSAM of DE LASSUM, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende. Zij is slechts tot Lassem voor kleine vaartuigen te gebruiken.

LASSIALI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust.

Het was in vroeger tijden zeer magtig, doch is later aan het dorp Ilat onderworpen.

LASSIELEHOE of LASSALEHOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de oostkust van *Hoewamohel*.

LAST (DE), voorm. eil. in *Zeeland*, dat tusschen de Waal, de Schelde en het Katsche-gat gelegen was. Het werd in 1358 door het afdammen van de Waal, met Noord-Beveland verbonden, en in 1368 bedijkt, doch later weder ondergevloeid zijnde, vindt men ter plaatse, waar het gelegen heeft, thans de Katsche-schorren.

LASTAADJE (DE) of DE LASTADIE, ook wel DE LASTAGIE geheeten, voorm. b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, destijds aan de zuidoostzijde een der voorsteden van Amsterdam uitmakende.

Nadat in het jaar 1482 en 1488 de stad met wijde grachten, muren, torens en poorten besloten was, werd het stuk grond, DE LASTAADJE geheeten, van tijd tot tijd meer en meer met scheepstimmerwerven, houttuinen, pakhuizen, loodsen, schuren en lijnbanen bezet, waardoor hier vele schepen gelost en beladen werden, waarvan deze plaats haren naam ontleende. De Waal, waar zich de groote schepen, des winters, bij onvaarbaar weder onthielden, was regt over deze plaats. Doch de Regering der stad beducht, dat de Gelderschen en Utrechtschen, met wie die van Holland toen veeltijds in oorlog waren, op en in deze plaats, welke onder hare stadsmuren lag, eenige gevaarlijke aanslagen mogten maken, namen voor, daarin zoo veel mogelijk te voorzien, waarom zij om DE LASTAADJE, zoo wel tegen eenen aanval te water als te land te beschermen; vooreerst eenen sterken steenen wachttoren deden bouwen, ter zelfder plaatse, waar nu nog de Montalbaans-toren staat, welks doorluchtige spits, op de grondslagen van dien ouden wachttoren, in het jaar 1606, gezet, en daarna, in het jaar 1610, hersteld werd. Vermits echter de LASTAADJE, daardoor nog niet genoegzaam verzekerd geacht werd, werd er eene breede gracht gegraven, strekkende van dezen toren af, regt toe tot aan den

dijk, ter plaatse waar nu nog de St. Anthonie-sluis ligt; men wierp de uitgegravene aarde en slijk, naar den binnensten kant, en te midden tusschen den toren en den dijk, werd een klein uitstekend halfrond gemuurd, om deze schans te bestrijken, want de meening was, om DE LASTAADJE tot eene voorstad te maken, zonder nogthans, de stadmuur aan deze zijde af te breken. Men ging uit de stad, naar deze plaats door het waterpoortje, over de stadsgracht langs eene brug die des nachts opgetrokken werd. Doch op wat tijd de genoemde wachttoren, en deze oude schans (nog tegenwoordig alzoo genaamd) hier gebouwd en gegraven is, kan men niet zeker zeggen, alleen weet men dat zij in het jaar 1500 alzoo gelegen hebben, als wij hier hebben opgegeven.

DE LASTAADJE, als eene voorstad, paalde met de noord-westzijde aan de stadsmuren en grachten, de noordoostkant lag tegen het IJ, en was met eene rij palen omzet, waarin twee openingen, boomen genaamd, die men 's nachts toesloot, tot eene bekwame in- en uitvaart dienstig. Op den oosterhoek stond de genoemde wachttoren, en ten zuidoosten had zij de voorzegde schans en breede gracht; in het zuid-westeinde was daar eenig laag, week en moerassig land, een stuk weegs van den St. Anthoniedijk afgescheiden.

In het jaar 1566 werd, te dier plaatse, de eerste preek der Hervormden, in den omtrek van Amsterdam door JAN ARENDS gehouden.

Gedurende de belegering van Amsterdam, in het jaar 1572, door WILLEM VAN LAMARC, Graaf *van Lumey*, werd deze voorstad door de Spaansche bezetting geheel afgebrand, uit vrees, zoo men voorgaf, dat de vijand zich daarin mogt nestelen, hoewel men meent, dat dit tevens geschiedde uit eenen wrok tegen de eigenaars der gebouwen, als zijnde dezen veelal de Staatsche partij toegedaan.

Toen men, in het jaar 1585, besloot de stad *Amsterdam* te vergrooten, is deze plaats het eerst daar binnen getrokken, makende dit thans nagenoeg dat gedeelte dier stad uit, waar de Geldersche-kade-Oostzijde, vroeger de Lastaadje genoemd, de Oude-Waal en de Oude-Schans, benevens de daar tusschen liggende straten en stegen, gevonden worden.

LASTERHUIS, naam, onder welken de buurs. LESTERHUIS, in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie LESTERHUIS.

LATABIE, binnenland in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, ten Noorden van Ningo.

LATDORP, b. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie LATTEROP.

LATEA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, achter het strand Loeboe, een weinig benedenwaarts gelegen.

LATERBRUG, brug in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, tusschen de gem. Eede en St. Kruis, pold. Oester-Eede, over de Eecloosche watergang, in den Keursteenweg, die ook Geertje-Wiemersweg of Laterkasstraat genoemd wordt.

Deze brug komt voor in de overeenkomst over de afwatering van Vlaanderen, tusschen Nederland en België, van 20 Mei 1843. Zij is thans meest bekend onder den naam van BLOKBIEZENBRUG.

LATERDALE, voorm. adell. h. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in de stad *Vere*, op den hoek van de *Wagenaarstraat* en de *Baljuwstraat*.

Het was oorspronkelijk MAGDALON genaamd, en is eerst LATERDALE geheeten, nadat het eene bezitting van den bastaardtak VAN BORSSELE,

bijgenaamd LATERDALE, geworden is. Uit zijnen eersten naam MAGDALON gist men met veel waarschijnlijkheid, dat het gesticht zij door FLORIS *de Vierde*, die ter gemalinne had, MACHTELD, dochter van HENDRIK, Hertog *van Braband*, en het naar zijner vrouws naam MAGDALON genoemd heeft, welke Graaf FLORIS *de Vierde*, in het jaar 1234, overleden is, of mogelijk is het door die Vorstin zelve gesticht, en heeft het, na het omkomen van dien Graaf, haar tot eene woonplaats verstrekt, zoodat het niet ten onregte den naam van MAGDALON zoude hebben bekomen.

De oudste keuren van Zeeland, door FLORIS, Momboir *van Holland*, in het jaar 1260 te Vere verleend, zijn meer als waarschijnlijk op dit huis gegeven; dus was het eene verblijfplaats van den Landsheer, en men wil, dat in het jaar 1290 FLORIS V, Graaf *van Holland*, eenigen tijd aldaar zijn verblijf zoude hebben gehouden, ja, het schijnt zelfs, dat Vrouwe MARGARETHA, Keizerin enz., den 24 September 1346, dit slot aan den toenmaligen Heer WOLFARD VAN BORSSELE VAN VERE, geschonken of ter leen gegeven heeft, want in den brief daarvan zegt zij verleend te hebben aan *Heere* WOLFAERT VAN BORSSELE, *Heere* van der Vere, *onse lieven Neve, die veste te Vere, arve ende Ambacht ende renten, die daerbinnen gelegen zyn, t' eenen rechten arve, lene, hem ende sinen nacomelingen*, onder welke *veste te Vere*, niet anders kan verstaan worden dan dit huis MAGDALON. Den Heer van Vere zal deze gift te noodiger geweest zijn, aangezien het omstreeks dezen tijd was, dat Vere eerst met muren en grachten versterkt is, die aan de zijde, waar dit grafelijk slot lag, niet te voltrekken waren, zonder het in of af te sluiten. In beide gevallen zoude tegen den Graaf hebben kunnen misdaan worden, waarom de Heer van Vere reden had, om tot deze gift verzoek te doen, die hem waarschijnlijk duur genoeg te staan zal gekomen zijn. Het is denkelijk, dat door het omwallen der stad, dit slot veel van zijne buitensingels en mogelijk zijne gracht aan de eene zijde, en dus zijne oorspronkelijke gedaante verloren heeft, want de gelegenheid, genoegzaam tegen den stadswal, doet zulks zeer waarschijnlijk voorkomen, dan, bij gebrek aan oude afteekeningen en aanteekeningen, kan dit met geene volle zekerheid bepaald worden. De bevestiging van dit leen, zoo wel als van Zandenburg en de geheele heerlijkheid van Vere, volgde eerst bij eenen brief van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, gegeven te Middelburg, den 14 Januarij 1350, waarbij dit alles als goede en onsterfelijke leenen worden verklaard. Het huis MAGDALON of LATERDALE aldus een eigendom der Heeren van Vere geworden zijnde, kunnen deze het tot een logement, of van haar talrijk geslacht, of van aanzienlijke gasten hebben doen dienen, tot dat Heer HENDRIK II, Heer *van Vere*, het aan zijnen bastaardzoon PAULUS schonk; anderen willen, dat Heer WOLFART V VAN BORSSELE, Heer *van Vere*, het aan zijnen evengenoemden broeder heeft afgestaan. Beide kan waar zijn, dan van het een is zoo min als van het andere bewijs voorhanden; hoe het zij, dit is zeker, dat gemelde Heer PAULUS, bastaard VAN BORSSELE, eigenaar en bewoner van dit huis is geweest, en zijne beeldtenis, in het jaar 1545, nog in eene der kamers aldaar te zien was. Zijn zoon, Heer HENDRIK VAN BORSSELE, volgde zijnen vader in dezen eigendom op, gelijk het bij diens overlijden, de bezitting en woonstede werd van eenen anderen Heer HENDRIK VAN BORSSELE, in 1533 gestorven, die, even als de beide vorige Heeren, Baljuw van Vere geweest zijnde, aan de straat nevens en tegen over dit huis gebouwd, den naam van *Baljuwstraat* heeft medegedeeld

Deze laatste, HENDRIK, werd door zijnen zoon Jonkheer FILIPS VAN BORSSELE opgevolgd, die, in April 1547, op dit Huis overleden zijnde, het, bij mangel aan eenen mannelijken nazaat, naliet aan zijnen broeder MAXIMILIAAN VAN BORSSELE, die waarschijnlijk de laatste bewoner daarvan zal geweest zijn, en in 1576 te Gent overleden is.

Het is denkelijk, dat dit huis, na het opkomen der Nederlandsche beroerten, in verval zal zijn geraakt, ofschoon het nog lang bruikbaar is gebleven, want het schijnt dat in 1570, de Graaf VAN BOSSU, hierop gelogeerd is geweest, althans men vindt in de uitgaaf der rekening van JAKOB CAMPEN, zoo van de fortificatie als van der Communie der stede van der Vere over Ao 1570, de volgende posten verantwoord.

» ADRIAEN SIMONS thimmerman betaelt zes Schell. vyff grooten vls. » ouer de leueringe van LXXV voeten zolder bert ende twee capravens » by hem geleuert aen 't huys van Laterdal voor logys van mynen heere » den Grave VAN BOSSU, volgende attestatie en quitantie etc.

» ROBBERT ADRIAENSZ Scrinwerker en diuersche Dienaers betaelt vyff » Schell. drie grooten vls., over haer luyden arbeyt van . . . zekere » Lit de Camp ende andere huysraet die eenige goede lieden geleent » hadden in 't huys van Laterdael tot behouf van mynen heere den » Graue VAN BOSSU en den zeluen huysraet wederomme 't huys be- » schikt als 't blyct bij de attestatie van den Scaffer etc.

In de omkeering dezes lands in het jaar 1572, werd het gasthuis even buiten de Zandijksche poort, verwoest, en de zoogenaamde tafel van den Heiligen Geest raakte in geene mindere verwarring, waarom voor de huisvesting der armen en ellendigen moest gezorgd worden: dit huis van LATERDALE was ledig en door zijnen eigenaar verlaten, die tegen zijn vaderland diende; dit was reden genoeg, om het ten gemeene nutte aan te slaan, en de arme kinderen enz., daarin te huisvesten, hetwelk geduurd heeft tot in 1587, wanneer het door of van wege Prins MAURITS, voor zeven jaren van den Rentmeester der geannotteerde goederen, in huur is genomen tegen 25 ponden vlaamsch 's jaars, en toen is hersteld en bekwaam gemaakt tot eenen Hof voor Zijne Excellentie. In hoe verre gemelde Prins hiervan al of geen gebruik heeft gemaakt, blijkt niet, maar wel, dat wanneer gemelde huurtijd verloopen was, den Rentmeester voorschreven, gelast werd, dit huis andermaal ten voordeele van den Lande te verhuren, van welke last de Regering van Vere, bij Missive van 5 April 1595, de Heeren van Rade van zijne Excellentie, residerende in 's Gravenhage kennis gaven, des niettegenstaande, bleef het tot 's Prinsen gebruik tot in 1600, doch werd van 's Lands wege onderhouden, zoo als blijkt uit eene rekening van den Rentmeester WALRAVEN VAN DEN BRAEMSLOOT, Ao 1591 door de volgende post:

» Betaelt ROBBERT TROSTYN Schaildekker binnen Vere van L 23 — » 4 vls. over het derde seuende jaer van onderhouden te hebben het » Schailledack van den geheelen huyse van Laterdale, gestaen binnen der » Stede van der Vere, genaempt Magdalon, wesende het Logement » van zyne Excell., Verschenen lichtmisse 1591, blyckende etc.

Dit afzonderlijk gebruik van het Huis Laterdale hield op, zoodra 's Lands Staten, bij hunne Acte van 6 Julij 1600 aan JACQUES DU BOSQUET, Heere van *Cormant en Flescot*, als procuratie hebbende van Jonkvrouwe MICHELLE DU BOIS, Weduwe wijlen DENIJS DU FARISSART, Heere van *Sinte Remys en Rebehem*, welke dochter en Erfgename was van GUY DU BOIS, en Jonkvrouw ANNA VAN BORSSELE, eenige Erfgename van wijlen

Jonkheer MAXIMILIAAN VAN BORSSELE LATERDALE, handligting van alle de heerlijke goederen binnen Walcheren gelegen, en laatstgemelden Heer toegekomen hebbende, verleende. Dit goed, dan vrij van alle aanspraak wezende, had weder eenen eigenaar, wiens gemagtigde zich des weinig scheen te bekreunen, zoodat het nu verlaten en waarschijnlijk reeds in een diep verval zal geweest zijn, toen het in den nacht van den 30 Augustus 1602 door brand werd verteerd, zonder dat de oorzaak daarvan bekend is. Dit gebouw bleef in zijne bouwvallen liggen, niet tegenstaande de Regering van Vere, bij Missive van 21 October 1603, aan bovengemelde Heer DU CARMONT, toen zich te St. QUENTIN onthoudende, schreef en verzocht, dat hij orde stellen mogt, om dit huis te herbouwen, of wel de plaats en den tuin aan een ander te verkoopen enz.; dan dit had geen gevolg, waarom dit schrijven, den 12 Januarij 1604, werd herhaald, met bijvoeging, dat zoo hij geen orde stelde, op den herbouw of verkoop, de regering de materialen en ook de plaats daarvan, zelve zoude doen verkoopen: dit al mede vruchteloos geweest zijnde, lag dit afgebrand huis in 1615 nog in steenhoopen, hetwelk de Regering deed besluiten, hunnen Markgraaf Prins MAURITS te verzoeken, zijnen Rentmeester te bevelen, de ledige erve daarvan, in het geheel of ten deele uit te geven en te verkoopen, om te worden betimmerd, waarop gezegde Prins goedvond, de erven van het Huis Laterdale, in het openbaar te verkoopen. Dit schijnt te dier tijd echter geen voortgang te hebben gehad, want Prins FREDERIK HENDRIK, heeft eerst bij acte van 28 December 1645, den toenmaligen Rentmeester der Domeinen te Vere Mr. LEONARD POOL gemagtigd, » Omme de erve bij gewillige persoonen te laten betimme» meren, mits jaerlijcx in zijne rekeninge te brengen en verantwoor» den de Chijnsen.

Vervolgens is die erve afgedeeld in vijftien perceelen, waarvan de vier eersten door JOSIAS NEBBENS werden betimmerd, met eene brouwerij, de WITTE LELIE genaamd, welke reeds lang te niet is gegaan, zoodat men thans ter plaatse, waar dit huis gestaan heeft, eenige burgerwoningen ziet.

LATERI, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Leitimor*, aan de Noordelijke kust.

LATERI (DE), WAY-LATERI, dat is het SARDIJN-WATER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eiland *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met een Noordelijke rigting, in de *baai-van-Amboina* uitloopende.

LATERKASSTRAAT, onder dezen naam, wordt in de polderregisters van Ooster-Eede, *Vierde* distr. Zeeland, meestal de weg aangeduid, elders KEURSTEENWEG geheeten. (Zie dat art.)

LATHMER gewoonlijk de LATEMER genaamd, landgoed op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Voorst*, ½ u. W. ten Z. van *Wilp*, waartoe het behoort.

Dit landgoed, waarvan het huis in eene watergracht ligt, eene vaste brug heeft, en met fraaije singels en wandelwegen omgeven is, werd, op het midden der vorige eeuw, bezeten door den Heer WILLEM HERMEN Baron VAN BROEKHUIZEN enz., beschreven in de ridderschap van de Veluwe, die het huis en het geheele landgoed aanmerkelijk verbeterd heeft, door er aangename dreven, bosschaadje en vijvers aan te leggen.

LATHUM of LATHEM, d. in het graafs. *Zutphen*, in de bannerij van *Bahr-en-Lathum*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. Z. ten W. van

Zutphen, kant. en 2 u. Z. W. van *Doesborg*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Angerlo*, bij den Lijmersche-Bandijk, in eene vruchtbare landouw. Deze plaats, komt in het jaar 1033 voor, onder den naam van LATHEM, gelegen in het graafschap *Hamelande*, dist. *Leomerika* (nu de Lymers genaamd). Zij heeft volstrekt niet het aanzien van een dorp, als zijnde de weinige huizen er zeer verspreid en van gering voorkomen, zoodat de kerk bijna geheel op zich zelven staat.

Men telt er 260 inw., en, met de daartoe behoorende buurs. Bahr, 420 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er veel tabak verbouwd, en men vindt er uitmuntende weilanden.

De Herv., die hier 210 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken de gem. van Bahr-en-Lathum uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doesborgh*, behoort. De kerk dezer gem., welke te Lathum staat, was voor de Reformatie aan de H. *Maagd en Zalige Moeder Gods* MARIA toegewijd. Zij stond destijds ter begeving aan den Drost van Lathum. In deze kerk was eene vikarij van ST. ELIZABETH, waarvan de bediening door den Baanderheer van Wisch begeven werd. Het is een oud en klein gebouw met eenen korten vierkanten toren, die eene stompe spits heeft. De kerk heeft geen orgel. Boven den ingang leest men, in eenen steen, een Latijnsch opschrift, ter vereeuwiging van het zesweeksche beleg, en daarop gevolgde geheele verwoesting van het slot te Bahr.

De R. K., van welke men er 210 aantreft, behooren tot de stat. van *Lathum-en-Giesbeek*. — De dorpschool, is in het jaar 1833 nieuw gebouwd. — Ook heeft men er nog het slot van de oude Bannerheeren van LATHUM. Zie het volgende artikel.

Bij den watervloed van Januarij 1809 had dit dorp veel te lijden. In den nacht van den 13 dier maand was het ijs in beweging geweest, doch had zich spoedig weder gezet, waardoor het water tot zulk eene hoogte klom, dat het op onderscheidene plaatsen, over de kruinen der dijken, naar binnen stroomde. Des namiddags ten drie ure ontwaarde men aldaar het, door de Lijmersche dijkbreuken instroomend, water, hetgeen zich, des avonds ten zes ure, reeds tot zulk eene hoogte had verheven, dat het zich, hier en daar, over de dijken naar buiten ontlastte. Bij dezen ramp heeft zekere daghuurder JAN LUBBEN, zich bijzonder menschlievend betoond, door, nadat hij zijn vrouw en kind gered had, zich door geen gevaar te laten afschrikken, om zijne buren ter hulp te snellen en daardoor zeven menschen in veiligheid te brengen.

LATHUM (SLOT-TE-), oud adell. h. in het graafs. *Zutphen*, in de bannerij *Baar-en-Lathum*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Doesborgh*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Angerloo*, in het dorp *Lathum*.

Het slot is een oud en sterk vierkant gebouw, met eene voorpoort, staande op eenen hoogen grond, die grootendeels uit puinhoopen bestaat. De gracht om het huis is zeer vervuild en begroeid.

Op dit slot heeft LODEWIJK XIV, Koning *van Frankrijk*, in het jaar 1672, de Arnhemsche Gedeputeerden ontvangen, om over de overgave van de stad te handelen.

LATHUM-EN-GIESBEEK, R. K. stat., aartspr. *Gelderland*. Tot deze stat. behooren het d. Lathum en de b. Giesbeek.

Men telt er 390 Communikanten, en heeft er eene kerk, te Giesbeek, waarin de dienst door éénen Pastoor wordt waargenomen.

LATHUMSCHE-SLUIS, sluis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, ¼ u. O. van Bahr. Deze sluis brengt het overtollige water van de Lijmers, door den Bandijk, in den IJssel.

LATIKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

LATIN, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de *Kust-van-Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

LATOAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-Zee*, aan de Noordkust van het eil. *Borneo*; 7° 15′ N. B., 135° 7″ O. L.

LATOE of MAMALO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het noordoostelijkste gedeelte van de *Kust-van-Hitoe*, gesp. *Oeli-Saylessie*.

LATOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de rivier van denzelfden naam.

LATOE (DE) of WAY-LATOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in *Zee* uitloopende.

LATOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, met eene zuidelijke rigting in zee uitloopende.

LATOE (DE) of WAY-LATOE (d. i. WATER DES KONINGS), riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Westkust van *Hoewamohel*, met eene westelijke strekking, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

Het water van deze rivier is zeer koel en aangenaam, niettegenstaande het zand en den grond zich rood vertoonen.

LATOE (DE) of WAY-LATOE, riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Noessa-Laut*, aan de Westkust.

LATOE-BOETON, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Westkust.

LATOE-HALAT, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het schiereil. *Leitimor*, aan de Noordwestkust.

LATOEPOELA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, in het gesp. *Makkakala*.

LATSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Harlingen*, in het d. *Sexbierum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije boerenplaats, met buitenverblijf. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 52 bund. 17 v. r. 60 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOB HANEKUYK, Lid der Staten van Friesland en Notaris, te Harlingen.

LATTA-EILANDEN, ook wel de GEBSTSIES-EILANDEN genaamd, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van *Gilolo*, N. W. en N. van Tavalie gelegen.

Het zijn alle barre klippen of houtrijke eilandjes, uitgezonderd een, Latta-Latta genoemd. Zie het volgende art.

LATTA-LATTA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Gilolo*, tot de *Latta-eilanden* behoorende; 20° Z. B., 124° 24′ O. L. Het is bijna 8 mijlen in den omtrek en wel bevolkt.

LATTEROP, LATTROP, ook LATDORP of LATTERAP, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten N. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. N. van *Denekamp*.

De R. K., welke hier wonen, maken, met die van *Breklenkamp*, de stat. van *Latterop-en-Breklenkamp* uit, die hier eene kerk heeft, welke aan de H. H. SIMON en JUDAS is toegewijd. — Er is in deze buurs. ook eene school.

Volgens het ontwerp voor den aanleg van eenen ijzeren spoorweg van Kampen en Arnhem over Raalte naar Lingen, in Januarij 1845, onder voorzitting van den Gouverneur van Overijssel ontworpen, zou deze ijzerbaan langs LATTEROP aangelegd worden.

LATTEROP-EN-BREKLENKAMP, R. K. stat., prov. *Overijssel*, aartspr. van *Twenthe*.

Zij telt 700 zielen en daaronder 450 Communikanten, heeft eene kerk te LATTEROP, en wordt door eenen Pastoor bediend.

LAUBACHUS of LAUBACUS, naam, onder welken het riviertje DE LAUWERS in oude Friesche stukken voorkomt. Zie LAUWERS (DE).

LAUCENT-SIJSSE, gebergte in *Oost-Indië*, op het vaste land van *Nieuw-Guinea*, bij het fort Du Bus; 3° 33′ Z. B.

LAUDE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 2 u. Z. ten O. van *Vlagtwedde*, 15 min. Z. van *Zellingen*, waartoe het behoort, ten W. van de Nieuwe-Leidijk en ten O. van de Ruiten-A.

LAUDEBROEK, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 4 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. Z. van *Vlagtwedde*, onder *Zellinge*.

LAUDIJK, oude waterkeering in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, loopende met scherpe bogten ten W. den Westerwoldsche-weg, van den Verschedijk in den Blijham, over Lutjelo naar de Morige, ten Z. van welk geh. zij zich aan den Veendijk aansluit, makende de scheiding tusschen het Bellingwolder-Zijlvest en het Tienkerspelen-Zijlvest.

LAUFBACH (DE), riv. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, die op de hoogten onder *Hagelsdorff* ontspringt en, door de gem. *Grevenmacher* loopende, zich met eene oostelijke rigting in de *Moezel* ontlast.

LAUFFENWEHR, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. W. van *Echternach*, kw. en 5 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. en eenige min. ten N. van *Berdorff*, aan de Sure. — Het ontleent zijnen naam van eene diepe en gevaarlijke plaats in de rivier, insgelijks Lauffenwehr genaamd.

LAULATA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, eenigzins landwaarts in. Het behoort onder *Permata*.

LAUN-EILANDJES (DE), groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van *Gilolo*.

LAURENS (ST.), Belgisch d. en gem., dat oorspronkelijk tot *Aardenburger-Ambacht* behoorde, doch waarvan slechts een klein gedeelte, bij den Munsterschen vrede, binnen de grenzen der Vereenigde Nederlanden viel en dus in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis* en *Eede*, ligt. Het oostelijke deel toch van Beooster-Eede, waarin de Blokskreek ligt, was bekend onder den naam van St. Laurens-ten-Blokke. De scheiding van ST. LAURENS met de parochiën van

St. Baaf (Eede) en St. Kruis, liep van den Zijdelingsdijk, in het twintigste begin van gemelden polder, Noordoost op, door het negentiende en achttiende begin, tot aan den Eeclooschc-Watergang, volgde dan den Keursteenweg tot over de tegenwoordige grenzen; van daar door de kreek van gemelden weg, voorts door het twee en veertigste begin tot aan St. Pietersdijk. Tegenwoordig is echter hetgeen op Belgischen bodem ligt, gem. *St. Margariete.* Op Nederlandsch grondgebied liggen maar 102 bund. 73 v. r. 10 v. ell. Onder *Eede* namenlijk 59 bund. 65 v. r. 77 v. ell.; onder *St. Kruis* 43 bund. 7 v. r. 33 v. ell. Hierop staat, onder *St. Kruis*, slechts één woonhuis.

Over St. Laurens-ter-Blokke (zijnde het gedeelte, thans onder St. Kruis en onder St. Margariete in België liggende) was gedurende het twaalfjarige bestand, even als over meer andere gedeelten van het Vrije, veel twist tusschen de Nederlanden en Spanje, omdat de collegien van Brugge en van Sluis beide daarop regten meenden te hebben (1). Ofschoon dit deel der oude parochie St. Laurens op Nederlandsch grondgebied ligt, zoo is echter in den *Tegenwoordigen Staat van alle Volkeren*, Deel XII, pag. 467, verkeerdelijk melding gemaakt van het dorp St. Laurens en de Gereformeerde kerk en Predikant aldaar. Het dorp ligt tegen de grenzen, maar heeft evenmin ooit tot de Vereenigde Nederlanden behoord, als thans tot het koningrijk. Gedurende de onlusten met Spanje heeft de kerk lang ledig gestaan, maar er is niets, waaruit blijkt, dat die ooit tot de Hervormde eeredienst is gebruikt geworden.

LAURENS (ST.), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *St. Laurens-en-Brigdamme;* palende N. aan de heerl. Oost-Kapelle en Serooskerke, O. en Z. aan de heerl. Brigdamme, W. aan Buttinge en Grijpskerke.

Deze heerl. bevat het d. St. Laurens en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 448 bund. 4 v. r. 95 v. ell., waaronder 434 bund. 8 v. r. 51 v. ell. belastbaar land; telt 37 h., bewoond door 40 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 210 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Vroeger heeft hier eene bloeijende bierbrouwerij bestaan, doch deze is sedert ruim 40 jaren niet meer in werking.

Deze heerl. moet onder de oudste bewoonde streken van Walcheren geteld worden. Men vindt er nog eenen vliedberg, digt bij het regtsgebied van Ter-Buttinge; vroeger vond men er nog eenen, over den molen van Brigdamme, doch deze is geslecht, toen de straatweg van Middelburg naar Serooskerke is aangelegd.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *St. Laurens-en-Brigdamme.*

Men heeft in deze heerl. eene school, die gemiddeld door een getal van 40 of 50 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. eigenlijk Popkensburg geheeten, heeft den naam van St. Laurens gekregen, naar den Beschermheilige, aan wien de kerk was toegewijd. Daar nu deze kerk, de eenige was binnen dat eiland gelegen, welke naar dien H. genoemd werd, zoo heeft zij waarschijnlijk dadelijk na hare stichting grooten toeloop van Bedevaartgangers gehad, en alzoo dien naam aan het geheele ambacht medegedeeld; terwijl die van Popkensburg alleen aan het slot gebleven is.

(1) Ch. Beaucourt de Noortvelde, *Jaarboeken van den Lande van den Vrije*, D. II, bl. 234 enz.

De heerl. St. Laurens is vroeger een eigendom geweest van eenen tak uit het huis van Borssele. Na den dood van den Heer Adriaan van Brigdamme verviel zij echter als een kwaadleen aan den Graaf, die of haar liet aan de weduwe van evengemelden Heer, Vrouwe Anna van Bourgondië, 's Graven bastaard zuster, die ze, na haren dood, benevens andere van hare goederen naliet aan Boudewijn de Rijzelaar, haren bastaardbroeder, of de heerl. werd door Hertog Karel aan gemelden Boudewijn, insgelijks zijnen bastaard broeder, onmiddellijk geschonken; hoe dit ook zij, dit is ten minste zeker, dat Boudewijn de Rijzelaar, Heer *van Falais,* bastaard zoon van Filips, Hertog *van Bourgondië, Brigdamme,* waarvan St. Laurens een geh. was, bezeten heeft. Hij had tot opvolger zijnen zoon Karel van Bourgondië, en deze wederom zijnen zoon Jacob, Heer *van Falais,* wiens goederen, omdat hij de Hervormde godsdienst was toegedaan, verbeurd verklaard, en den 1 October 1551 gegeven werden, te weten: Popkensburg aan Anthonie van Bourgondië, zoon van Karel van Bourgondië, Heer *van Sommelsdijk*, en zulks in plaats van eene rente van vier honderd guldens 's jaars, waarmede Anthonie op deze heerl. verhypothequeerd was. Zij schijnt in dit geslacht van Bourgondië gebleven te zijn, tot dat zij aan de stad Middelburg, bij decreet en transportbrief, den 18 Junij 1612, voor den Hove van Holland opgedragen is, hetgeen wijlen Heer Pieter van Bourgondië, in het jaar 1605 overleden, in leven Heer *van Brigdamme, Soutelande* enz., had in de parochie van Brigdamme, Popkensburg, gezegd St. Laurens, Noordmonster, Cleverskerke, en in Poppenroeden ambacht, met ambachtsregt en ambachts-gevolge en al dat dezelfde ambachten naar gebruik, costume en de keuren van Zeeland schuldig waren en behoorden te volgen. Op den 28 December 1679, heeft Middelburg dit ambacht vervreemd, aan den Heer Johan Boudaen Coerten. Op den 19 November 1716 ging het weder door koop over aan den Heer Hieronimus Joseph Boudaen, welke Heer, in September 1737 overlijdende, bij uiterstenwilsbeschikking deze heerl. vermaakte aan zijne nicht Jonkvrouw Elisabeth Catharina Godin, dochter van Vrouwe Anna Maria Boudaen en den Heer Karel Godin, Vice-Admiraal van Zeeland; onder voorwaarde dat zijne weduwe Vrouw Cornelia Boddaert, haar leven lang daarvan het vruchtgebruik moest genieten; vervolgens werd voornoemde Jonkvrouw Elisabeth Catharina Godin, daarmede verleid op den 16 October 1738. Wanneer nu Vrouwe Cornelia Boddaert op den 16 April 1762 overleed, en Jonkvrouw Elisabeth Catharina Godin, in het volle bezit en genot van dit alles gekomen was, heeft zij den 22 dier zelfde maand, de heerlijkheid verkocht aan den Heer Mr. Cornelis van den Helm Boddaert, Raad der stad Middelburg enz.; dan het gebeurde dat de Heer Mr. Jacob van Citters, Burgemeester der stad Middelburg enz., als in huwelijk hebbende Vrouwe Anna Sara Boudaen, Ao. 1781 overleden zijnde, die aan haren evengemelden echtgenoot heeft achtergelaten, in wiens geslacht zij thans nog is, wordende nu in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Laurens de Witte van Citters, Lid van den Hoogen Raad van Adel en Wethouder te 's Gravenhage.

Het d. St. Laurens ligt ½ u. N. van Middelburg, 1 u. Z. W. van Veere, aan de westzijde van den straatweg van Middelburg naar Domburg. Men telt er in de kom van het d., 18 h. en 90 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie gestaan heeft, was aan den H. Laurentius toegewijd. Zij was gesticht in het jaar 1353, door Heer Claas van Borssele, hoewel de begeving daarvan eerst door den Deken en het Capittel van Sint Pieter te Middelburg, en naderhand

door de Graven van Zeeland schijnt gedaan te zijn. In deze kerk, aan O. L. Vrouw altaar, was een broederschap van O. L. Vrouw gevestigd. In de Nederlandsche beroerten, was deze kerk een van de eerste, die den moedwil van eene woedende gemeente ondervond; men wil dat zij, in het jaar 1566, is gesloopt. Hoe of waar binnen deze parochie, de godsdienst sedert verrigt werd, is niet te bepalen, wel, dat sedert het jaar 1610, zoo als wij nader op het artikel St. Laurens-en-Brigdamme zien zullen, de Hervormde Godsdienst, alhier is gepredikt. Het liep althans aan tot 2 Januarij 1644, dat de kerkeraad zich bij request aan hunne Ambachtsheeren, de Regeerders der stad Middelburg, vervoegde en verzocht, dat de opbouw van hare parochiale kerk met den eersten mogt worden besteed, waarop Heeren Thesauriers dier stad werden geauthoriseerd, om met de Supplianten te komen in nadere communicatie, hetwelk geschiedt en daarvan berigt gedaan zijnde, is den 6 Februarij van dat zelfde jaar ten Rade van Middelburg besloten, de verzoekers te wijzen, aan Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, om te zien acte te bekomen, waarbij beloofd werd, om na den opbouw der kerk, het jaarlijksch onderhoud ten koste van den Lande te zullen bezorgen. Dit is waarschijnlijk verkregen, en hierop is door den kerkeraad, met bewilliging der Heeren Regeerders van Middelburg, als Ambachtsheeren, zekere police van inteekening gearresteerd. Vervolgens is den 5 April 1644, in tegenwoordigheid van de Heeren Mrs. Paulus van de Perre en Paulus Jansen van Serooskerke, Thesauriers der stad Middelburg, bij den Predikant en Kerkeraad aanbesteed, het maken en opbouwen van eene nieuwe kerk, met de levering van de daartoe benoodigde bouwstoffen, van welke de grondslagen lang moesten wezen 68 voet, diep 3 voet, de breedte van het gebouw moest zijn 37 voet, hoog boven de vloer 21 voet.

De kerkklok schijnt twee jaren na de herbouwing verzorgd te zijn, omdat daarop, dit opschrift wordt gevonden:

Soli · Deo · Gloria. Johannis Burgerhuis me fecit 1646.

(d.i. Gode alleen zij de eer; Joannis Burgerhuis heeft mij gemaakt 1646).

Behalve dit opschrift staat er mede op:

Mr. Henrick Thibaut/ Mr. Johan de Jonge/ Regeerende Burgemeesters/ Cornelis Claes Elsdijk/ Johan van Hobbergen/ Dr. Jacob Langbergen/ Johan Basselaar Thesauriers.

Daar deze kerk mede voor de ambachtsheerlijkheid Brigdamme dient, is den Ambachtsheer dier heerlijkheid, in het jaar 1745, eenige regten daarin toegekend, op zekere bepaling daarop bij den kerkeraad gemaakt. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De in 1829 geheel nieuw gebouwde school, voldoet ten volle aan de verwachting, en is geheel en al ingerigt overeenkomstig de thans bestaande wetten en schoolverordeningen; terwijl, in 1839, mede eene geheel nieuwe schoolonderwijzerswoning daaraan vastgebouwd is.

Niet ver van de kerk ziet men nog het oude ridderslot Popkensburg; terwijl nog op ongeveer een half uur afstands, nabij de gem. Grijpskerke gelegen is de buit. Munnikenhof, waar voormaals de Dichter en Staatsman Jacob Cats zijn verblijf hield en er eenige werken schreef.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel (zwart) verdeeld in drieën door twee hermelijnen baren, op het bovenste en het

onderste deel één, op het middelste twee gouden burgen, met twee kepers van keel (rood), verzeld en chef (in het hoofd) van twee zespuntige sterren van sabel (zwart), en en pointe (van onderen), van een schaal van keel, waarop is brandende eene vlam van goud.

LAURENS (DE WATERGANG-VAN-ST.-), water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, hetwelk, uit de *Veersche-Watergang* voortkomende, in eene zuidelijke kronkelende rigting naar Middelburg loopt, waar het zich in de *Stadsvesten* ontlast.

LAURENS-EN-BRIGDAMME (ST), gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg* (1 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Oostkapelle en Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegens-Ambacht, O. aan Vrouwepolder-Zanddijk-Buiten-en-Schellach, Z. en W. aan Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande.

Deze gem. bevat de heerl. St. Laurens en Brigdamme; beslaat eene oppervlakte van 1032 bund. 10 v. r. 19 v. ell., waaronder 1017 bund. 95 v. r. 63 v. ell. belastbaar land, en telt 82 h., bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van 490 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort. Reeds van het jaar 1609 af, ofschoon hier geene kerk was, zijn te St. Laurens en in het naburige Brigdamme pogingen aangewend, om door éénen Predikant te mogen bediend worden, en wel vooreerst door Ds. Pieter Moorman, Predikant te Serooskerke; dit stonden Heeren Gecommitteerde Staten toe, zoo verre de klassis van Walcheren daar niets tegen had, welke den 9 April van gemelden jare besloot, dat aan deze plaats zoude gedaan worden eene predikatie des Zondags voormiddags, door de Predikanten der drie naast gelegene steden, Middelburg, Vere en Arnemuiden, hetwelk ten gevolge had, dat, op den 18 April 1610, hier de eerste preek werd gedaan, en het schijnt, dat in het zelfde jaar reeds Ouderlingen en Diakenen door de gemeente verkozen zijn, uit een dubbel getal, te voren aan de klassis voorgedragen. Den 7 Maart 1711 bewilligde de klassis in het verzoek van den kerkeraad, om in de gewone klassen als een Lid der klassis te mogen verschijnen. Het bedienen dezer gemeente zal aan de Predikanten van Vere en Arnemuiden vermoedelijk zeer moeijelijk gevallen zijn, omdat, in het jaar 1614, de Predikanten van Middelburg alleen met dezen last bezwaard werden; dan ten jare 1615 werd hierop eene nieuwe orde beraamd, zoodat de Leeraars onder den ring van Vere, welke acht in getal waren, gedurende vijf maanden van het wintersaizoen deze gem. zouden bedienen, waartegen die van Middelburg, Vlissigen, Arnemuiden en die der onderhoorige plattelands gemeenten, de predikbeurten van het zomersaizoen zouden vervullen. Deze bestendige last, niet alleen hier, maar ook op den Vrouwenpolder, viel den Predikanten, zoo der steden als der dorpen, welke reeds kerken en Leeraars hadden, meer en meer moeijelijk, en veroorzaakte gedurig oneenigheid, zoo dat reeds, ten jare 1620, van wege de klassis eene commissie werd benoemd, om bij Heeren Gecommitteerde Raden het beroepen van eenen eigen Predikant voor deze gemeente te bevorderen; ofschoon hiertoe geen moeite werd gespaard, kwam het echter tot geen besluit, en deze gemeente werd schoorvoetende en somtijds met weerzin bediend, tot dat de stemming gunstiger geworden zijnde, den 10 October 1629 eene nadere commissie bij de klassis werd benoemd, om bij de Heeren Staten eenen gewonen

Predikant voor de gemeente van St.-Laurens-en-Brigdamme te verwerven. Het liep echter aan tot den 10 November 1639, eer Ds. Petrus van Essen als beroepen Predikant alhier bij de klassis werd aangenomen, nadat, den 28 October te voren, 's Lands Staten zulks hadden toegestaan, welke Herder hier zijne geestelijke functie, niet voor den 1 Januarij 1640 heeft begonnen, terwijl het nieuwe kerkgebouw zeker niet vóór dat jaar heeft kunnen ingewijd worden. Naauwelijks was deze gem. van eene kerk en van eenen Predikant voorzien, of daar ontstond verschil over de voorteekening bij het opnemen der armen-rekening, hetgeen de Heeren van Middelburg, hier Ambachtsheeren zijnde, beweerden dat hunne Gedeputeerden toekwam. Deze twist was echter niet te vergelijken met die, welke er in het jaar 1691 ontstond, wanneer de kerkeraad de klassis aanbragt, dat de beroepene persoon; Ds. Balduinus Hunnius, doorgaans, in zijne predikatiën, de gemeente met verscheidene aanstootelijkheden en vreemde verklaringen had beroerd. Deze Predikant werd namelijk beschuldigd van de gevoelens van Coccejus te zijn toegedaan. De klassis van Walcheren had echter dit beroep, bij meerderheid van stemmen, den 21 December 1690, goedgekeurd, waartegen de kerkeraad van Middelburg, den 4 Januarij 1691, eene wijdloopige remonstrantie indiende, wat de gevolgen van het een en ander zijn geweest vindt men niet opgeteekend, doch zeker is het, dat Ds. Hunnius tot zijnen dood, den 10 October 1719, hier het predik-ambt heeft waargenomen. Het was in 1755, dat na het overlijden van Ds. Samuel Wopkens, over een nieuw beroep tusschen de Ambachtsvrouw en den kerkeraad hevige verschillen ontstonden, die echter twee jaren daarna, volgens staatsbesluit van 8 September 1757, door Gedeputeerden uit Heeren Gecommitteerde Raden, de Heeren Mrs. Jan Willem van Roseveld, Wilhelm Schorer J.A.F. en Jakob du Bon, ter eenre, en de Heeren Mrs. Pieter Boddaert en Herman Evertsen, van wege de Ambachtsvrouw, ter andere zijde, werden bijgelegd. Thans geschiedt het beroep door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de, door zijne schriften vermaarde, Joannes de Mey, die er van 1 November 1648 tot 1 Augustus 1649 stond, en den 8 April 1678 als Hoogleeraar in de godgeleerdheid en wijsbegeerte en Predikant te Middelburg overleed; de mede door zijne schriften bekende Gualtherus Boudaen Courten, die er van 1662 tot 1668 stond, en den 14 Februarij 1684 als Predikant te Amsterdam overleed, en de reeds genoemde Balduinus Hunnius, die het *Statisch Vlaanderen* of de *Zeeuwsche Buise* geschreven heeft. — Men heeft in deze gem. éene school, te St. Laurens. — Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van St. Laurens.

LAURENSSLUISJE of Lauwerssluisje, sluisje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Etten-en-Leur*, 1 u. N. N. O. van Etten, in den Groenendijk van den Zwartenbergsche-polder. Het is wijd 3 palm. 3 duim., voorzien van eene schuif en dient tot inzetting van water in den polder.

LAURI, plaats, vermeld in de oude reiskaart, als gelegen aan den *Rijn*, in het binnenste gedeelte van het *Eiland-der-Batavieren*, binnen de grenzen der Caninefaten, 4 u. beneden Fletio en 1½ Duitsche mijl boven Niger-Pullus (het Zwarte-Kieken), zoo dat men haar op de hoogte van Woerden zal moeten zoeken.

Aldaar vindt men thans eene plaats, die het Hof wordt genoemd. Of daar van ouds hoven geweest zijn, waarin de laurierbomen, hier

te lande oneigen, aangekweekt en voor de koude bewaard zijn geweest, en of de plaats hiervan die benaming gekregen heeft, zou niemand met zekerheid kunnen zeggen, hoewel zulks wel eenigen schijn van waarheid heeft.

LAUSARO, eil. in *Oost-Indië*, op de kust van *Nieuw-Guinea*, bij de Tritonsbaai.

LAUSDORN of Lautsdorn, geh. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Clerff*, gem. *Heinerscheid*.

LAUT, Poeloe-Laut, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan den zuidoosthoek van het eil. *Borneo*, waarvan het door de vrij enge Poeloe Lautstraat gescheiden is; 2° 51″ Z. B., 134° 31″ O. L.

Men heeft er diamantgroeven. In het Noorden heeft het eene diepe baai of bogt en aan den Zuidhoek onderscheidene eilandjes.

LAUT (CERAM-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Amboina-eilanden* behoorende. Zie Ceram-Lawoet (1).

LAUTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Berlikum*, Z. W. van de kerk van *Wier*, waartoe zij behoorde.

LAUTERBORN, geh. in het balj. van *Echternach*, meijerij van *Bech*, grooth. van *Luxemburg*, kw. en 3½ u. N. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Diekirch*, gem. en ½ u. Z. W. van *Echternach*, aan de Lauterbornerbach.

LAUTERBORNERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt op de *Ernzerbergen*, in de nabuurschap van het dorp Consdorff, loopt veelal in eene noordoostelijke strekking en drijft vier molenwerken. Deze beek bespoelt eerst het geh. Lauterborn en daarna de stad Echternach, welke zij in twee armen doorloopt en zich daar in de *Sure* ontlast. De lengte van de Lauterbornerbach bedraagt ongeveer ½ uur.

LAUTHOEK (DE) of de Zuidhoek, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidkust van het eil. *Borneo*.

LAUVENBERG, meer gebruikelijk Lauvenich, b. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. en 20 min. N. W. van *Simpelveld*, een gedeelte van het geh. *Hulst-en-Lauvenberg* uitmakende.

LAUWA, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de kust van *Hoewamohel*.

LAUWENREGT, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*, thans eene buitenwijk der stad *Utrecht* uitmakende en ten N. W. van die stad gelegen; met 864 h. en ongeveer 5490 inw.

Ook heeft men er eene kerk voor de R. K. van de Oude Clerezij, waarin de dienst door eenen Pastoor verrigt wordt. Deze kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien.

LAUWENWAARD (KLAAS-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Klaas-Lauwenwaard.

LAUWERS GEDAD, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 7½ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, zijnde een gedamde zijtak van de rivier de Lauwers.

(1) Eveneens zoeke men de met Laut zamengestelde artikelen op de woorden van onderscheiding.

LAUWERS, in het Latijn LAUBACHUS of LAUBACUS, en wel meest LAVICA genoemd, en ten tijde van KAREL *den Groote*, naar het schijnt, LAUBACH of LAUBEKE geheeten, riv., welke van ouds zeer vermaard was, doch tegenwoordig op vele plaatsen niets meer dan eene sloot is. Vroeger ontsprong zij uit de hooge veenen, tusschen de Friesche griet. *Smallingerland* en het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, en vormde de grensscheiding tusschen de prov. *Friesland* en *Groningen;* thans echter, nu de hooge veenen aldaar zijn afgegraven, neemt zij haar begin in *Achtkarspelen*, en vloeit noordwaarts af, voorbij Stroobos, Visvliet, Pieterzijl en Munnekezijl, door welke sluis zij zich in de *Lauwerzee* ontlast, hebbende vroeger meer noordwestwaarts gelegen; doch de oude monding is digt gespoeld, en door steenen palen als grensscheiding der provinciën, ten Z. en W. van het LAUWERSSTRAND, nog alleen kenbaar.

LAUWERS (DE BUITEN-), zeegat op de *Groninger-Wadden*, tusschen de Kapersloot ten Oosten en het Limenszand ten Westen.

Bij het binnenvaren van dit zeegat, houden de zeevarenden den stompen toren van Kloosterburen, tusschen de boerenschuren van Oud- en Nieuw-Bokum, in het oog.

LAUWERS (DE OUDE-), digt geslijkt en verstopt zeegat, ten O. *Schiermonnikoog* en ten W. *Limenszand.*

Men wil dat de LAUWERS, tot aan de vijftiende eeuw, bewesten het eiland Schiermonnikoog geloopen heeft, alwaar men thans het Friesche-gat vindt.

LAUWERSSTRAND, vlak strand in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. W. van *Oldehove*, op den linkeroever der Hunze, ten W. van de Munnekezijlster-rijt, ten Z. van de Zoltkamp, en aldaar de Zuidwal genaamd. Ten Z. en ten W. grenst dit strand, dat sterk opslijkt en reeds meerendeels begroeid is, aan Friesland en loopt slechts bij hooge vloeden onder water. Het beslaat eene oppervlakte van 428 bund. 60 v. r. 30 v. ell., gedeeltelijk begroeide en gedeeltelijk onbegroeide kwelder- en slijkgronden.

LAUWERZEE (DE), golf van de Noordzee, tusschen de prov. *Friesland* en *Groningen*, waarin de Ee, met het Dockumer-diep, de Zuider-Ee, de Lauwers en de Hunze zich uitstorten.

In 803 ontstond deze voor een groot deel, en werd, zoo men wil, zeker Ezonsstad, eene belangrijke plaats, zeer geteisterd. In Januarij 1222, bij eenen hevigen vloed, kreeg de LAUWERZEE eenen grooter omvang en zou Ezonsstad geheel verzwolgen zijn en daarbij meer dan 800 menschen zijn omgekomen.

LAUWGAATJE (HET), een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland.*

LAUWTJE, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. NIEUWZORG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie NIEUWZORG.

LAVANTI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. NIEUW-LEVANT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie LEVANT (NIEUW-).

LAVAYAN, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de kust van het eil. *Magindanao.*

LAWA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij de kust van het eil. *Gilolo.*

LAWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die in het binnenland zijnen oorsprong neemt, en met eene zuidwestelijke rigting, op 3° 8″ Z. B., 127° 16′ O. L., in de *Straat-van-Karimata* uitloopt.

LAWA (DE) of WAI-LAWA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai, tusschen het schiereil. Hitoe en Leytimor.

LAWAAI-PAAL (DE), gedeelte duin bij paal 10 op het *Eijerland*, gem. *Texel*, ten Z. W. van het Eijerlandshuis en ten Noorden van de Moesbergen.

LAWAGANG of LOEWOEJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Solor*, een der kleine *Sunda-eilanden*, op de Oostkust, aan de Straat-van-Simanroe.

Het is het aanzienlijkste vlek van het eiland, en de hoofdplaats van de Radja van Lamakera. De huizen staan digt bij elkander, en zijn van bamboes, dat hier veel gevonden wordt. — Eertijds trok men van hier sandelhout, was en katjang, doch nu reeds sedert lang, enkel gedroogde en gezouten visch, alsmede traan, want de bevolking houdt zich, zoo als nog op de andere plaatsen van dit eiland, alleen met de vischvangst bezig.

In 1613 werd het fort te LAWAGANG, waarin eene sterke bezetting van Portugezen lag, door SCHOT veroverd, en kreeg toen den naam van Frederik Hendrik; het is later meer dan eenmaal verlaten, en op nieuws bezet geworden, en er zijn hier nog eenige overblijfselen van aanwezig. Sinds het midden der achttiende eeuw heeft men op dit eiland slechts eenen Posthouder, die te LAWAGANG zijn verblijf heeft. Ingevolge eene overeenkomst met den Vorst van Lamakera, van het jaar 1756, levert deze een honderdtal huisgezinnen te Koepang, welke in de vischvangst hun bestaan vinden en tevens die hoofdplaats van visch voorzien.

LAWAK (GOENONG-), plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, waar de voornaamste diamantmijnen zijn.

LAWAN (DJATIE-), bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Het is voor eenige jaren grootendeels uitgeput, zoo dat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

LAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. en 15 palen van *Malang*, aan eene uit het Ardjoenagebergte ontspringende rivier. Men heeft er in de nabijheid groote koffijpakhuizen.

In een bosch, nabij dit dorp, ter plaatse waar voor 1000 jaren de stad Singa-Sarie bloeide, ziet men de beelden van twee wachters, van reusachtige grootte.

LAWAN SADAP, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Voor eenige jaren, was in dit bosch zoo weinig hout voorhanden, dat men het, wilde men het niet geheel uitputten, eenige tijd in rust moest laten.

LAWESANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, nabij het eiland Sangir.

LAWIETOLOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

LAWI-PASSANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Selagodong*.

LAWIT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*.

LAWOE, LAWROE of LOWAS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerakarta* en *Madion*, 8 u. N. O. van Soerakarta.

Het is een volkaan, welke nog in de jaren 1804 en 1822, hevig gewoed heeft, van welke uitbarstingen de sporen nog kennelijk en zigtbaar zijn. Alhoewel niet bij uitstek hoog, is deze berg aan den voet zeer breed en uitgestrekt. Van dezen berg, in welks nabijheid minerale en slijkbronnen zijn, gaat in de resid. Soerakarta een bergweg naar het Zuidwesten, die aan de Zuidkust, in het gebergte Payer-Goenong eindigt. Aan de oostelijke helling van dezen berg, in de resid. Madion, zijn eenige overblijfselen van vroegeren tijd voorhanden.

In de nabijheid viel in het jaar 1828, een gevecht voor, waarin de muitelingen, onder KERTO DIRDJO en den PANGERANG SERANG, door den PANGERANG MANGKO NEGORO, zoodanig werden geslagen, dat het KERTO DIRDJO naauwelijks gelukte, om te ontkomen.

LAWOEK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

LAWOEN, LAWE of KEEKER, zeer klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van Obie.

LAWOER, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

Op den 27 Februarij 1837 is een gedeelte van dezen berg ingestort, waardoor een kampong van acht huisgezinnen, met omliggende rijstvelden, menschen en vee, geheel verzwolgen en de rivier Tji-Dienklot ten eenemale opgedroogd werd. Reeds voor langen tijd had men in dien berg eene zware scheur ontdekt, waardoor zelfs buffels heendroggen.

LAYAVAN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Molukche* eil. *Magindanao*, aan de Westkust.

LAYE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*.

LAYE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*, distr. *Laye*.

LAYE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, in de ads. res. *Bengkoelen*, met eene zuidwestelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

LAYKAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidwestkust van het eil. *Celebes*; 5° 31″ Z. B., 137° 30″ O. L.

LAYMOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, ten W. van het d. Tehoewa, ¾ mijl O. van Folin.

Het was een zeer vermogend dorp, zeer aangenaam aan eene bogt gelegen. Men telde er in het begin der achttiende eeuw wel 1200 inw., onder welke vele vrouwen en kinderen, doch slechts 294 weerbare mannen en naauwelijks 70 Dati's.

LAYN, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Molukche* eil. *Amboina*, op de kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Ala*.

LAYTATONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

LAZARUSHUIS, voorm. gasthuis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MELATEN (DE).

LE of LEA, oude naam van het water DE EE of IE, prov. *Friesland*, van welken sommigen den naam der stad Leeuwarden willen hebben afgeleid. Zie het art. EE (DE).

LEA (DE) of DE LEE, voorm. riviertje in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, dat, naar sommigen willen, aan de regterzijde van de Linge, zich beneden de stad Leerdam, in die rivier zoude ontlast hebben.

LEA, Way-Lea, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust. Zij ontspringt met onderscheidene takken uit het gebergte, en loopt met eene noordelijke rigting, ten Oosten van de baai van Catsjelie, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uit.

LEADSHALL, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Neder-Nickeri*, regts aan den rijweg; palende N. aan den Atlantische Oceaan, O. aan de plantaadje Providence, Z. aan onuitgegeven bosch, W. aan de katoenplant. Good-Intent; 250 akk. groot.

LEAHARI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, aan de Zuidelijke kust.

LEANG, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Nousa*, een der *Talautsche-eilanden*.

LEASOWES, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in het distrikt *Opper-Nickeri*; palende ten N. aan den Atlantische Oceaan, ten O. aan de katoenplant. Clyde, ten Z. aan onuitgegeven bosch, en ten W. aan de katoenpl. Sarah; 1000 akk. groot; met 249 slaven.

LEBA, een der twee schiereilanden, waaruit het eil. *Batjan*, in *Oost-Indië*, bestaat.

LEBAK of het Zuider-Regentschap, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, verdeeld wordende in twee onderafdeelingen Lebak en Tjilangkakan.

LEBAK, afd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Lebak*.

Deze afd. wordt verdeeld in drie distrikten, als: Sadjira, Lebakprahiang en Parong-Koedjang.

LEBAK, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*, distr. *Lebakprahiang*.

LEBAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*, distr. *Lebakprahiang*, onderafd. *Lebak*, 12 u. Z. van Ceram.

De plaats is, zoo als haar naam zulks aanduidt, eene vallei, die, van de hoogte gezien, zich bekoorlijk vertoont; aldaar is een fort met eene bezetting en eene woning voor den Adsistent-Resident. In de nabijheid zijn steenkolenmijnen, waarvan men koolteer maakt.

LEBAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalan*.

LEBAKPRAHIANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*.

Dit distr. is verdeeld in drie onderdistrikten, als: Lebak, Kontjang en Bombang.

LEBAKSIOE of Labaksioe, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

LEBALEHOE of Lebbalehoe, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, resid. *Ambon*, op de kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Ala*.

LEBBINGBEEK (DE) of de Lebbinkbeek, riv. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, die in het *Ruurlosche-Broek* uit *de Slinge* voortkomt, met eene noordwestelijke rigting voortloopt en zich, even beneden Borculo, in de *Berkel* ontlast.

LEBBINGBRUG of Lebbinkbrug, kortheidshalve de Lebberbrug en Lemmerbrug geheeten, bekende brug in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, 10 min. O. van Borculo.

Deze brug heeft de bijzonderheid, dat zij in het graafs. Zutphen aanleiding gegeven heeft tot een spreekwoord, waardoor men aan

iemand, die in de uitvoering eener voorgenomen zaak, zonder dat hij het zelf weet, eenige verhindering staat te wachten, gewoon is te zeggen: *Gij zijt nog niet over de Lebbingbrug.* Dit spreekwoord heeft zijnen oorsprong te danken aan een geval, dat in den oorlog van 1672 en 1673 gebeurd is, toen de Munstersche troepen begonnen hadden dit graafs. in te rukken, en de vooraan liggende vesting Grol reeds vermeesterd hadden. Als wanneer eene vijandelijke partij, uit de gemelde stad komende, over het Ruurlosche-Broek, eenige koebeesten, te Ruurlo buit gemaakt hebbende, met dezen door die weeke en moerassige landstreek, derwaarts niet konden terugkeeren, maar den weg wilde nemen over de Lebbingbrug, alwaar, zonder dat zij het wisten, eene Staatsche partij lag, welke hen aanviel en hun al den buit ontweldigde. Men voegt daarbij, dat ook de boeren van het gemelde dorp, met droefheid de vijanden met hunne koebeesten ziende vertrekken, hun hadden nageroepen: » *Gij zijt nog niet over de Lebbingbrug,*" waarvan naderhand, in soortgelijke gevallen, dit spreekwoord gebezigd werd.

LEBEN-BOUTON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, 1 paal N. W. van *Dekso*, 1½ paal van de *Progo*.

LEBIHA, Korespunt of Zuidhoek, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidkust van het eil. *Ternate*.

LEBIWANGONG, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

Dit d. is door de uitbarsting van den vulkaan Galoengoen, den 8 October 1822, geheel verwoest, terwijl alle de inwoners daarbij zijn omgekomen.

LECKE (DE), riv., prov. *Gelderland* en *Zuid-Holland*. Zie Lek (De) (1).

LECKE (DE), riv., prov. *Noord-Braband*, die met onderscheidene adertjes in het *Overambt-des-Lands-van-Cuyk* uit *de Peel* voortkomt, met eene noordelijke rigting langs St. Anthonis in de souvereine heerl. van Boxmeer en vervolgens, in die zelfde strekking, door het Nederambt-des-Lands-van-Cuyk loopt, om zich bij Oeffelt in de *Maas* te ontlasten.

LECKIA, Lat. naam van de riv. de Lek, in de prov. *Gelderland* en *Zuid-Holland*. Zie Lek (De).

LEDE, Leden of eigenlijk het Regt-van-Ter-Lede, voorm. graafs., prov. *Zuid-Holland*. Zie Leerdam.

LEDE of Leede, eigenlijk Nijerlede genoemd, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw., arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. aan de heerl. Lienden, O. en Z. aan Kesteren, W. aan Ingen.

Deze heerl. bevat de buurs. Lede en eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Kesteren*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Maurik* gerekend. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kesteren*.

Het gerigt, hoog en laag, tienden, land en erven, gelegen tusschen den Nijerlede en den Rijn, zijn door Johan en Willem van Amstel, als een vrij eigengoed, den 18 September 1328, aan Reinald II, Graaf van *Gelder*, verkocht, die deze goederen, uitgezonderd de heerl., in 1335 aan Hubrecht van Lijnden, voor zijn leven opdroeg. Onderscheiden

(1) Evenzoo zoeke men de art., die elders wel eens Leck gespeld worden, op Lek.

van deze goederen waren de goederen van NIJEBLEDE, die Hertog REINALD van HERBEREN VON STRIJEN gekocht had. Volgens eene quitantie van den vierden termijn, 3200 gouden schilden (7680 guld.) bedragende, in 1346 gegeven, zijn die penningen door den Kapellaan van de Vrouw van der EEM, op bevel van den Bisschop van Utrecht, betaald, zoodat de Hertog tot dien koop zeker gebruikt heeft, een gedeelte der penningen, die hem bij het aflossen der pandschap van Overijssel terug zijn gegeven. Eerst in 1379 werd JOHAN, Heer *van Lienden*, door den Hertog van Gelre met het huis Ter-Leede, met singels en boomgaard en met het hooge geregt beleend, mogelijk als eene vergoeding, omdat hij van het halve geregt van Lienden afzag, hetwelk hij in 1377 in erfpacht genomen had. Sedert dien tijd zijn de Heeren van Lienden achter elkanderen beleend, en is LEDE mede in 1461 verkocht. Echter liet JOHAN VAN LOEN, oudste zoon van HEINSBERG, zich in 1429 na den dood van zijnen halven broeder DIRK, Heer *van Lienden*, beleenen, en WALRAVE VAN MEURS, Heer *van Bahr*, verpandde LEDE in 1436 aan HENDRIK, Bisschop *van Munster*, zonder dat wij weten, welk regt hij daartoe gehad heeft.

De buurs. LEDE of LEEDE ligt 4 u. N. W. van Nijmegen, 3 u. N. O. van Tiel, ½ u. N. W. van Kesteren.

LEDE, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw., arr. en kant. *Tiel*, gedeeltelijk gem. *Kesteren*, gedeeltelijk gem. *Lienden*.

LEDE, plaats in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, vermeld in een handvest van het jaar 1199, gegeven door DIRK VII, Graaf *van Holland*, als gelegen omtrent den oorsprong van het riviertje de Rotte, ter plaatse, waar men thans nog den naam van O u d e - L i e vindt. Zie LIE (OUDE-).

LEDE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het eil. *Xoela-Taljabo*, een der *Xoela-eilanden*, op de Oostkust van *Celebes*.

LEDE (DE), voorm. riviertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat, naar men wil, boven *Schipluiden* zijnen oorsprong nam, en van daar in eene zuidoostelijke strekking naar Vlaardingen vloeide, waar het zich in de *Maas* ontlastte.

LEDE (DE), DE LIJE of DE LIE, riv. in *Kennemerland*, die uit het *Spieringmeer* voortkomt, en met eene bogtige noordelijke rigting naar de Mooie-Hel loopt en zich door deze in het *Spaarne* ontlast; zoo dat de Veerpolder, die ten Oosten van de stad Haarlem ligt en Zuid-Schalkwijk, tusschen het Sparen en DE LEDE gelegen zijn. De LEDE scheidt in haren loop de Waert van Sparenwoude.

LEDE (DE), riviertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat ½ u. benoorden Leyden, omstreeks het Warmonder-hek, uit de *Mare* voortkomende, met eene noordelijke strekking door het dorp Warmond vliet, en zich in het *Haarlemmer-meer* ontlast.

LEDE (HEERLIJKHEID-VAN-DER-), voorm. heerl., prov. *Zuid-Holland*. Zie LEERDAM.

LEDE (DE HOF-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

LEDE (HET HUIS-TER-) of HET HUIS-TER-LEE, ook wel het HUIS-TE-LIENDEN of het HUIS-TE-LIJNDEN genoemd, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 3 u. N. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. W. van *Kesteren*.

Dit h. is voor dezen zeer sterk geweest. De Gelderschen hadden het bezet, om de strooperijen der Utrechtschen te beletten. Het was een

vierkant zwaar gevaarte, grof en dik van muren, hebbende op iederen hoek eenen dikken hangtoren, en nog eenen vierkanten, onder welken men, door eene poort, over eene vaste brug, in het kasteel trad. Het stond in eene diepe gracht, die met eenen hoogen aarden wal omringd was. Het gebouw was zoo hoog, dat het, van verre over den Rijn, ligtelijk gezien kon worden. Het was een der oudste sloten van geheel Gelderland, op welke de Heeren van Lynden, eertijds plagten te wonen. Er is thans weinig dan zijne oude grachten en wallen van over; een enkele zware steen ligt nog op de plaats, waar de burg eens stond. Sommigen meenen, dat deze steen, welke bijzonder glinstert, diamanten zou bevatten.

LEDE (HET HUIS-TER-), voorm. adell. huis in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 3 u. Z. van *Vianen*, gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*, ¼ u. O. van Leerbroek.

LEDE-ACKER of Lede-akker, d. in het *Overambt*, van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Boxmeer*, gem. *Oploo-St.-Anthonis-en-Ledeakker*, 1 u. N. van Oploo.

Men telt in de kom van het dorp, 14 h. en 60 inw., en met het geh. *Berkenbosch*, 58 h. en 240 inw., die meest hun bestaan vinden, in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 190 Communikanten, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Roermonde*, dek. van *Cuyk* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. Catharina toegewijd, is een oud gebouw, met toren, en orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in September.

LEDEDIJK, gedeelte van den *Rijndijk*, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*.

LEDOEK, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Tagal*.

Dit bosch levert zeer goede houtsoorten op en is voordeelig gelegen in de nabijheid van de rivier, welke zeer geschikt is, om het gevelde hout af te voeren.

LEDOK, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

In dit reg. hebben, ten gevolge van den gevallen regen van 20 tot 31 Januarij 1842 en daardoor plaats gehad hebbende overstrooming, eenige bruggen en wegen groote schade geleden.

LEDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Oostkust, lands. *Batakh*, aan de rivier van den zelfden naam.

LEDONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust, welke met eene noordoostelijke rigting in de *Straat-van-Malakka* uitloopt.

LEE (DE), riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, die uit de *Heensloot* voortkomt, met eene oostelijke rigting langs het geh. de Lee en het d. de Lier voortloopt, en zich bij de Lange-Brug, ½ u. Z. W. van Schipluiden, in de *Vlaardingsche-vaart* ontlast. Men wil, dat dit watertje een overblijfsel is van de rivier *de Liona*, welke hier vroeger moet gestroomd hebben.

LEE (DE), geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. W. van *de Lier*; met 4 h., 20 inw. en eenen koornmolen.

LEE (DE BREE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Het is dat gedeelte van het riviertje *de Lee*, hetwelk van het geh. de Lee naar het d. de Lier loopt.

LEE (DE OUDE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat, Z. O. van Delft, uit de *Schie* komt, door het Westermeer loopt, en zich in het *Oostermeer* ontlast.

LEEBERG of Leberg, hoogte in het veen, in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, 1½ u. Z. O. van Emmen.

LEEBERGMEERTJES of Lebergmeertjes, drie kleine meertjes in het dingspel *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, in de nabijheid van evengenoemde hoogte.

LEEBYRAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, aan de Noordoostkust van *Borneo*; 6° 1′ N. B., 135° 58′ O. L.

LEEFDAAL of Leefdale, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Levendaal.

LEEG (HET NOORDER-), onbehuisde pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Noorderleeg (het).

LEEGDUURSWOLDE of Leegduurswolde, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. W. van *Langendijke*, waartoe het behoort; met 10 h. en 50 inw.

LEEGEMEEDEN, Legemeden of Lagemeden, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Aduard*.

Het grenst ten N. aan de Munnikedijk en togt de Weer, ten O. aan de Zuidwending, ten Z. aan het trekdiep, dat naar Stroobos gaat, ten W. aan de Oostertogt. De huizen staan er zeer verspreid, en men telt er, met de daartoe behoorende geh., de Poffert, de Pannekoek, en de Meelpuil, vroeger alle drie herbergen of kroegen aan het trekdiep gelegen, 32 h. en ruim 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Het land is er gedeeltelijk vruchtbaar, uitgezonderd het zuidelijk gedeelte, dat zeer laag en veenachtig is; waar een watermolen staat, die er het overtollige water uitmaalt. Noordwaarts heeft men eerst eenen lagen kleigrond van ongeveer 2 palm. en daaronder roodoorn of oer. Men vindt er onderscheidene kleine hoogten.

De Herv., die hier 120 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oostwolde-Hooge-en-Leege-Meeden*. De kerk staat eenzaam en afgezonderd, midden in het land. Het is een klein gebouw, zonder toren.

De Doopsgez., die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *de Horn*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

LEEGE-MEER, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, uitmakende de verbinding tusschen het *Aaltjesmeer* en *Zwartehoek*, loopende noord- en zuidwaarts.

LEEG-EN-HOOGKERK, kerk. combinatie, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*.

Deze combinatie bestaat uit de gem. Leegkerk en Hoogkerk, welke ieder eene kerk hebben, en te zamen door eenen Predikant bediend worden, die beurtelings door eene der beide gem. beroepen wordt, zoodat thans de Predikant van *Hoogkerk*, beide gemeenten bedient.

Men telt er 810 zielen, onder welke 110 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: eene te Leegkerk waar vroeger de Predikant

woonde, en eene te **Hoogkerk**, waar eene nieuwe pastorij is gebouwd en de Predikant tegenwoordig zijne woning heeft. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere MARTINUS, die tevens *Nykerk* bediende, en in de eerste synode na de reductie, in 1595 gehouden, geremoveerd werd, waarna hij eerst in het jaar 1599 is opgevolgd door HERMANNUS THEOPHILUS, die in het jaar 1610 overleed. Het patronaatregt behoort voor Leegkerk aan eenige ingezetenen aldaar, en voor Hoogkerk aan Mejufvr. de Wed. P. DOORNBOSCH, te Groningen.

LEEGE SCHOTEL, boerenhofstede in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en 15 min. N. van *Loppersum*, ten O. van de boerenhofstede de Vret-Op.

LEEGETTAN of LEEGATTAN, eil. in *Oost Indië*, in de *Zee van-Celebes*, aan de Oostkust van *Borneo*; 4° 10″ N. B., 136° 26″ O. L.

LEEGKERK of LEEGKERKE, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. O. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Hoogkerk*. Men telt er, in de kom van het d., 2 h. en 10 inw., en met een gedeelte van het geb. Gaickingadijk, 35 h. en 210 inw., die doorgaans hun bestaan vinden in den landbouw, waarvan de opbrengst meest te Groningen ter markt wordt gebragt.

Het dorpje, ten Zuiden aan den rijweg van Groningen naar de Leegebrug, de Leegeweg genaamd, heeft weinig voorkomen, doch bezit kostelijke boerderijen, welke echter verspreid liggen. De bodem bestaat er uit klei, doch in de lage streken uit ligte klei en daaronder roodoorn (oer), en vervolgens witte vruchtbare klei. Onder de ligte klei, in de lager liggende landen, vindt men derrie. Noordwaarts loopt de grond allengskens op. De rijweg, bekend onder den naam van Leegeweg, waaraan ook voormaals de Woltegrafte, eene waterlossing naar het Aduarder-diep, zich aansloot, gaat hier dóór naar de Nieuwebrug en naar Enumatil.

De Herv., welke er 180 in getal zijn, maken de gem. Leegkerk uit, welke, met de gem. Hoogkerk, de combinatie van *Leeg-en-Hoogkerk* uitmaakt, hoewel zij, zoowel in armzaken als kerkelijke zaken, ieder een afzonderlijk beheer hebben. De kerk, ten Zuiden aan den weg, die op haar westeinde eene kleine spits heeft, staat eenzaam op eene geringe wierde of hoogte, en heeft geen orgel. De pastorij staat aan de noordzijde van den weg.

De R. K., van welke men er 4 aantreft, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Van ouds waren hier ook het Groote-Waschhuis en het Kleine Waschhuis, ter plaatse, waar het Aduarder-diep de Lent doorsnijdt, bekend; zijnde voormaals een eigendom van de Aduarder-abdij. Behalve de wierde, waarop de kerk staat, zijn er nog vier andere hoogten. LEEGKERK plagt met *Dorkwerd* eenen afzonderlijken regtstoel uit te maken.

In het jaar 1501 werd dit dorp, zoo wel door het leger van den Saksischen Stadhouder HUGO VAN LEISSENICH, als door dat van den Graaf van Oost-Friesland, gebrandschat.

LEEGKERKER-MAAR, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat met eene westelijke rigting langs Leegkerk in het *Aduarderdiep* uitloopt.

LEEGSTRAAT, geb. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. Z. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van

Bergen-op-Zoom, gem. en 20 min. Z. van *Ossendrecht;* met 8 h. en 40 inw.

LEEGSTRAAT, b. of straat in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage*.

LEEGSTRAAT of LAAGSTRAAT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. Z. van *Rijen*, waartoe het behoort; met 11 h. en 100 inw.

LEEGSTRAAT-HAGELAND-EN-PLATLUIS, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 20 min. Z. van *Ossendrecht;* met 40 h. en 250 inw.

Dit geh. bestaat uit de buurten Leegstraat, Hageland en Platluis.

LEEGTE (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Dockum*, 1 u. N. O. van *Burum*, waartoe het behoort.

LEEHEEM, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, N. O. van *Borneo;* 6° 9' N. B., 136° 2' O. L.

LEEK, naam, welken men in vele kronijken en op oude kaarten, alsmede nog wel eens bij verkorting geeft aan het d. OOSTERLEEK, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OOSTERLEEK.

LEEK, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OVERLEEK.

LEEK (DE), gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.), palende N. aan de gem. Zuidhorn en Aduard, Z. O. aan de Drentsche gem. Roderwolde en Roden, Z. aan de Drentsche gem. Norg, W. aan Marum en Grootegast.

Deze gem. bevat de d. de Leek, Tolbert, Midwolde, Oostwolde, Lettelbert en Zevenhuizen, benevens de tot deze dorpen behoorende buurs. de Diepswal, de Holm, het Meenscheer, Oost-Indië, Lutje-Oostwold, de Westerdijk en een gedeelte van Enumatil. Zij telt 804 h., bewoond door 889 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4722 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De bovengrond van DE LEEK is zeer zandig, veenachtig en meest afgegraven veengrond. Zevenhuizen bestaat voornamelijk uit veenderijen, uit onafgegraven en afgegraven veenen, meest bewoond door veenbazen, veenwerkers en andere arbeidslieden. De grond, die uit hoog veen en toebereiden ondergrond bestaat, levert meest zand, ook leem, mergel en keisteenen op. De grond te Tolbert is zeer boschrijk; zuidwaarts heeft men ook hier de veenen en noordwaarts de lage landen en uitgebreide gemeente-weide, in de volkstaal genaamd de Meenescheer. Men heeft zelfs aan den oudendijk van Langewold, de dijkstreek genoemd, kleigrond. Dit laatste d. was door zijn geboomte het fraaiste van geheel Vredewold, maar wordt, door dien jaarlijks er al het hout gekapt wordt, allengs kaler en minder aangenaam. De groote weg naar de Lemmer loopt door het dorp. Midwolde bestaat gedeeltelijk uit hoogen zandgrond, welke ongeveer 5 ellen boven gewoon zomerwater verheven is, en uit lage hooilanden, behalve de kleiachtige dijkstreek bij den oudendijk, ten Noorden aan de grensscheiding. De zandgronden zijn zeer boschrijk, de wel onderhoudene zandkampen zijn ook vruchtbaar, doch de weilanden schraal, en de hooilanden laag.

Oostwolde is omringd door vlakke, moerassige, lage landen, welke door eenen watermolen droog gemalen worden, en 28 palm. boven zomerwater zijn. Lettelbert ligt op eenen meer hoogen, boschrijken, zandigen of zandachtigen grond, maar bezit ook vele lage landen met bruinen bovengrond of roodoorn vermengd; in den ondergrond vindt men zand, derrie en veen (klien), uit sommige landen baggert men zelfs turf.

In den namiddag van den 11 en vervolgens op den 12 Junij 1833, is mede onder deze gem. bij het dorp Zevenhuizen, door storm en onweder, bij gelegenheid van den veenbrand, het veen in en de turf op de veengronden in brand geraakt. Op een terrein van vier uren, blies de hevige wind het aanwezige vuur zoo aan, dat door de droogte van het veld, in een oogenblik, het geheele veen, met al de voorhanden zijnde oud en nieuw gegraven turf, in volle vlam stond en een prooi van het al verslindend vuur werd. Alles, wat vlugten konde, vlugtte, om eene plaats op te zoeken, waar de brand niet woedde. Men droeg vrouwen en kinderen uit de woningen, alles achter latende, om het leven te redden. Door den wind voortgestuwd, naderde de brand de dorpen de Leek en Tolbert zoo nabij, dat men voor deze ook begon te vreezen en de ingezetenen hunne goederen ter berging reeds pakten. Gelukkig keerde men het vuur door twee in het land staande watermolens. De schade kon men op meer dan 100,000 guldens rekenen, 70 huizen, 4 of 5 schepen en een onberekenbaar aantal dagwerken turf en stobben bagger, zijn eene prooi der vlammen geworden; terwijl drie menschen op de bedroevendste wijze het leven verloren. Op verscheidene andere plaatsen in deze provincie heeft de storm, destijds, gelijke ongelukken veroorzaakt (1).

De Herv., die hier 4350 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Midwolde en de Leek, Tolbert, Lettelbert en Zevenhuizen uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Oostwolde-Hooge-en-Lage-Meeden*.

De R. K., van welke men er ruim 30 aantreft, worden tot de stat. van *Aduard* gerekend.

De Isr., welke hier 70 in getal zijn, maken met die van de omliggende gem. de ringsynagoge van de *Leek* uit.

Men telt in deze gem. 8 scholen, als: ééne aan de Diepswal, ééne te Enumatil, ééne op de Leek, ééne te Lettelbert, ééne te Midwolde, ééne te Oost-Indië, ééne te Tolbert en ééne te Zevenhuizen.

Den 17 Februarij 1838 is in deze gemeente een Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* opgerigt, dat den naam van het departement Vredewold heeft aangenomen en 40 leden telt.

Het d. de Leek ligt 2½ u. Z. W. van Groningen, 2 u. Z. van Zuidhorn, ½ u. Z. W. van het Leekstermeer. Het is een digt bebouwde, volkrijke en levendige plaats, vooral bloeijende, door de uitgestrekte veenderijen, welke men hier in de nabijheid vindt, waaraan het zijn bestaan en toeneming te danken heeft, en door de gemeenschap, welke het vischrijke Leekstermeer met de kanalen op Groningen heeft. Er vaart van hier geregeld, vijfmaal in de week, eene wel ingerigte pakschuit naar Groningen, hetwelk het verblijf in deze plaats grootelijks veraangenaamt.

---

(1) Zie het uitvoerig en welgeschreven *Verslag van de Commissie ter verzorging van de door den veenbrand op den 11 en 12 Junij 1833 ongelukkig geworden ingezeten der provincie Groningen, met eene geschiedkundige aanteekening van Mr.* H. O. Feith. *Gron*, 1835.

De Leek is geheel gebouwd op den eigendommelijken grond van het Huis van Nienoort, zoodat er geen huis of gebouw gezet is of gezet mag worden, dan op vergunning van, en onder betaling van eene jaarlijksche pacht aan diens eigenaar.

Des winters komen de schaatsenrijders, uit alle oorden van het gewest, zelfs ook in groote menigte van Friesland, hier een bezoek afleggen, en keeren dan, met de zoogenaamde Leeksterstruiken van veelkleurig papier en klatergoud op den hoed versierd, in groote troepen terug. Eertijds bestond dit in een takje hulst, met diens roode bessen, later lag men op de stevige bladeren een weinig bladgoud. Het is merkwaardig, dat dit de eenige plaats is, waar het verkoopen van zulke struiken gebruikelijk is.

Behalve het heerlijke en uitgebreide Nienoort, met zijn hoog en laag geboomte, ligt ook nog, onmiddellijk ten Oosten van het dorp de Leek, en als daarmede verbonden, het Drentsche dorp Nijtap, en ¼ u. ten Z. O. het fraaije boschrijke buitengoed Ter-Heil, zoodat de Leek bij den zomer, van vischrijk water en schaduwrijke bosschen, met nachtegalen en andere zangvogels, omgeven, een bevallig en aangenaam dorp is, waar vele rijtuigen van en naar Drenthe doorkomen. Men vindt er eenen pel- en roggemolen, twee scheepstimmerwerven en zeer veel scheepvaart.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Midwolde-en-de-Leek.* Hoewel *Midwolde* de hoofdplaats dezer combinatie is, woont nogtans de Predikant sedert vele jaren op de Leek, alwaar hij, in den wintertijd, ook alleen de dienst waarneemt; maar in het voorjaar en in den zomer, predikt hij des voormiddags te *Midwolde*, en 's namiddags op de Leek. De kerk, ten Oosten van de vaart, welke in het jaar 1742 gesticht is door het huis van Nienoort, voor eene kapel van dien aanzienlijken burg, is voor weinige jaren door den eigenaar, den Heer Baron von Innhausen und Kniphausen, aan de gemeente overgedragen. Het is een gebouw, met een van alle kanten afhellend dak, op welks midden een holle koepeltoren staat, waarin uur- en slagwerk. Ook is zij van een orgeltje voorzien, dat boven de deur ten Zuiden geplaatst is. De collatie, zoo te Midwolde, alwaar het geslacht van Nienoort de fraaiste graftombe uit de geheele provincie bezit (zie Midwolde), als op de Leek behoort aan dat huis.

De Isr. ringsynagoge is een klein doch net gebouw.

De jaarlijksche beestemarkt, welke op Pinkster Zondag en Maandag gehouden wordt, heeft niet veel te beteekenen.

LEEK (DE) of de Leeck, geh. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Hoorn*, gedeeltelijk gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*, gedeeltelijk gem. *Wognum-en-Wadway*, ¾ u. O. ten O. van Berkhout, ½ u. Z. W. van Wagnum, ¾ u. Z. O. van Wadway, bij *Baarsdorp* aanvangende en oostwaarts, ter lengte van 20 min. voortloopende; met 8 h. en ruim 40 inw.

LEEK (DE), de Leeck, de Vloedleek of de Kromme-Leek, voorm. water, prov. *Noord-Holland*, hetwelk nog ten deele overgebleven is. Het was de uitwatering van den Ouden-Vloed, scheidende vroeger Dregterland, van de Vier-Noorderkoggen, en liep westwaarts aan, door Westerleek, tusschen Ursem en Opdam door, naar de Vliedlanden van den Heer-Hugowaard en van daar, door Oterleek in de Schermeer, en oostwaarts, ten deele door Werenfridshoeve, nu Wervershoef, ten deele door Medemblik, in de *Zuiderzee;* doch nu valt het, bij de stad, in de *Vliet*, van waar het uitgemalen wordt.

LEEK (DE), water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat, uit de *Ringsloot-van-het-Baarsdorper-meer* voortkomende, in eene oostelijke rigting bezuiden de buitendijksche landen en de bedijkte landen heenloopt, en tot het polderbestuur van de *Wester-Kogge* behoort.

LEEK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, uit de sloot of Trekvaart-van-Purmerende, nu het Noordhollandsche-kanaal, en andere sloten te Ilpendam vereenigd, van daar in eene zuidoostelijke rigting naar het Noorder-meer vloeit, nabij welk meer het zich in twee armen verdeelt, van welke de regter in het *Noordermeer* valt en de linkerarm tusschen zijne kil en het Noordermeer een eilandje vormende, met eene oostelijke rigting naar het *Monnikemeer* en voorts door de stad Monnickendam loopt, en zich onder deze stad, in het *Monnickendammer-gat* ontlast.

LEEK (DE BEDIJKTE-), pold. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*; palende N. en N. O. aan de Buitendijksche-landen, N. en W. aan de Berkhouter-ban.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 37 v. r. 30 v. ell., waaronder 9 bund. 33 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen molen, op den Berkhouter-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den eigenaar.

LEEK (DE KROMME-), water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Overtoom, aan den Hoornsche-weg, onder Wognum, in eene oostelijke rigting door de Oostender-landen, de bannen van Nibbixwoude, Houwaard en Hoog-en-Laag-Zwaagdijk tot Wervershoof.

LEEK (DE MEDEMER-), dat gedeelte der *Leek*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk voormaals in de *Zuiderzee* uitwaterde, waar thans de stad Medemblik ligt, door de vele indijkingen deels verloren gegaan, deels van naam veranderd Ter onderscheiding van Ooster- en Wester-Leek — waaromtrent het twijfelachtig is of zij er mede gemeenschap had — wordt zij ook wel MIDDEN-LEEK genoemd.

LEEKE (DE), ook genaamd DE LEK, beekje, dat uit de heide, onder het geh. *Ter-Heil*, gem. *Roden*, prov. *Drenthe*, voortkomt, in eene noordelijke rigting naar de grenzen der prov. *Groningen* loopt; aldaar tusschen de Leek en Nietap, in eene noordoostelijke rigting doorloopende, de grensscheiding tusschen *Groningen* en *Drenthe* vormt, en zich, ¼ u. N. O. van het dorp de Leek, met het *Leekster-en-Zevenhuister-diep* vereenigt, daarmede door het Leekstermeer heenvloeit; dan langs de Munniksloot en de Gave voortstroomende, bij de Pannekoek, in de *Trekvaart* valt, welke van Groningen naar Stroobos loopt.

LEEKERHOEK, uitstekende hoek in de *Zuiderzee*, aan de Zuidkust van *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, bij het d. Oosterleek.

LEEKERHAVEN, haventje in de *Zuiderzee*, aan de zuidelijke kust van *Dregterland*, 3 min. N. van het d. Oosterleek.

LEEKERSLOOT, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, zijn begin nemende aan, en in eene zuidelijke rigting naar het d. Oosterleek loopende, waar het zich in de *Gemeente-poldersloot* ontlast.

LEEKSATERKOGGE of LEEKZATER-AMBACHT, een der *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGWOUDERKOGGEN.

LEEKSTER-EN-ZEVENHUISTER-DIEP (HET), vaart in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gegraven ter afvoering der Nienoordsche veenen, waarvan het vroeger het HOOFDDIEP was, en dien naam ook dragende.

Deze vaart gaat in eene noordoostelijke strekking door de Leek heenen; vereenigt zich aan het einde van het dorp met het afwateringskanaal van Tolbert en met het riv. *Leeke*, en zet door de af- en aankomende schepen groote levendigheid aan de Leek bij.

LEEKSTER-MEER (HET) of SULTE-MEER, meer in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, op de grenzen der prov. *Groningen*, ¾ u. N. O. van het Groninger dorp de Leek en ¼ u. N. W. van het Drentsche dorp Roderwolde. Het ligt, met uitzondering van een klein hoekje, geheel binnen de grenzen der prov. Drenthe.

Dit meer is zeer vischrijk, slechts een half uur lang en een kwartier uurs breed, niet diep en met vlakke oevers, met dek-riet en lage broekige weilanden omgeven.

LEEMAAR (DE), eigenlijk DE LIJMAAR, thans de LEEGE-MAAR genaamd, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat, van *Godlinze* afkomende, in eene zuidoostelijke strekking dwars door het Vierbuirstermaar, voorbij Oldeklooster naar Holwierda loopt, en zich ten Z. W. van dat dorp in *de Heekt* ontlast.

LEEMCULE (DE), adell. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¾ u. O. van *Zwolle*, gem. en ¼ u. W. van *Dalfsen*, aan de Vecht.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 117 bund. 25 v. r. 25 v. ell., en was op het midden der vorige eeuw een eigendom van den Heer BOLDEWIJN JAKOB Baron MULERT, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij thans bezeten en bewoond door den Heer FREDERIK CHRISTIAAN Baron MULERT VAN DE LEEMCULE.

LEEMDER (DE) of DE LIEMDER, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, die langs het huis *de Leemkuil* loopt en, met eene noordwestelijke rigting, naar Toldijk schiet, waar zij zich in de *IJzenvoorder-beek* ontlast.

LEEMKLADDE, eigenlijke naam van het geh. DE KLAD, in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie KLAD (DE).

LEEMKUIL (DE), adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1¼ u. N. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel*.

LEEMKUIL (DE), adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Zevenaar*.

Dit adell. h. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouwe de douairière VAN WEILER.

LEEMKUIL (DE), voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en 3 u. N. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. W. van *Hengeloo*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans hooge populieren staan. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 39 bund. 54 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Baron VAN DER HEYDEN, woonachtig te Baak.

LEEMKUILEN, verkeerde spelling van KEENKULEN, eene plaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie KEENKULEN.

LEEMPUTTE (DE), poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, nabij *Hilvarenbeek*.

LEEMSKUILEN, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 20 min. van *Dommelen*; met 2 h. en 14 inw.

LEENDE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (7 k. d., 30 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Heeze, O. en Z. aan de gem. Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Z. aan de Belgische prov. Limburg, W. aan de gem. Borkel-en-Schaft en Valkenswaard.

Deze gem., welke met de gem. *Heeze* de heerl. van Heeze-en-Leende uitmaakt, bevat het d. Leende, de geh. Leenderstrijp, Oosterik, Boschhoven en Bruggerhuis. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4628 bund., waaronder 4495 bund. 44 v. r. 37 v ell. belastbaar land; telt 289 h., bewoond door 304 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, zijnde deze gem. beroemd, wegens hare lekkere knollen, welke in de Meijerij van 's Hertogenbosch, nergens zoo smakelijk vallen als daar; voorts legt men er zich toe, op de veeteelt, het bijenhouden, het weven en spinnen voor de fabrieken van Geldrop en Eindhoven; bovendien worden er vele klompen gemaakt en naar Holland verzonden; hier wonen ook vele wielmakers en kuipers, welke het eikenhout, dat hier meer groeit dan op andere plaatsen, verwerken en er de naburige plaatsen mede gerieven. Nog wordt hier eenigen handel gedreven in kanten, tulen en mutsen; er zijn ook twee bierbrouwerijen, twee windkoorn- en pelmolens, benevens een ros-oliemolen. Voorheen had men er linnenfabrijken en linnenbleekerijen, doch deze bestaan thans niet meer.

De inw., die er op 1 na alle R. K. zijn, onder welke ruim 1000 Communikanten, maken eene stat. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De enkele Herv. die er woont, wordt tot de gem. van *Heeze-en-Leende* gerekend. Leende had vroeger een eigen Predikant, zijnde de eerste geweest Johannes Monix, beroepen in 1648, † 1686; wegens de krankzinnigheid van den Predikant Elisa van Senaze, deswege ontslagen in 1738, is het eenigen tijd door Adjunct-Predikanten bediend geworden. Johan Christiaan Raucamp, van hier in 1795 naar Someren-en-Lierop verroepen zijnde, is de plaats vakant gebleven, tot dat zij in 1807, bij Heeze is gevoegd.

Men heeft in deze gem. eene school, die gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Leende, ook wel Leenderstraat genoemd, ligt 2½ u. Z. O. van Eindhoven, 3 u. W. Z. W. van Asten, langs de Kleine-Dommel. Men telt er 109 h. en ruim 640 inw.

Dit d. was vroeger eene welvarende plaats, waar behalve landbouw, vele valkeniers, voerlieden en kooplieden gevonden werden, van deze laatsten ook bekend als *Teuten* of *Theuten*, plagten sommigen in de mijnen in Zweden te gaan werken.

Midden in het d. heeft men de fraaije R. K. kruiskerk, in het jaar 1474 gebouwd en onder aanroeping van den H. Petrus ingewijd. Zij rust op eenige hardsteenen pilaren en is voorzien van eenen schoonen, ruim 69 Ned. ell. hoogen toren, met eenen grooten knoop. Deze toren werd, op het laatst der vorige eeuw, door den bliksem in brand gestoken, en werd toen geheel in kolen gelegd, doch herrees echt

weder spoedig, heerlijker dan te voren, uit zijne asch. De kerk heeft geen orgel. Sedert de Reformatie in het bezit geweest zijnde van de Hervormden, is zij in het jaar 1798 wedergekeerd in het bezit en het gebruik der R. K.

Te voren hadden deze laatsten eene kerkschuur, die, omtrent het jaar 1652, geplaatst was in de heide, tusschen Leender-Strijp en de grenzen van het Luiksche, thans Belgische, dorp Achel. Eenige jaren daarna, werd de schuurkerk binnen het dorp gebouwd. Beide deze voorm. schuurkerken zijn afgebroken.

Er worden hier jaarlijks 3 beestenmarkten gehouden, de eene 's Maandags na half Vasten, de tweede Donderdags voor den 24 Junij, en de derde Donderdag na St. Maarten.

Deze plaats heeft dezelfde lotgevallen gehad, als het dorp Heeze, weshalve wij daaromtrent derwaarts verwijzen.

Leende is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Willem Maes, geb. in 1588, † in 1667 als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leuven.

Het wapen dezer gem. is van azuur (blaauw), met drie horens van goud, staande twee en een, het schild ter regter zijde, verzeld van eenen boom van synopel (groen) waarboven een ster van goud.

LEEN-DEN-BOERS-POLDERTJE, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 18 v. r. 80 v. ell.

LEENDERHOEF, landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 1 u. Z. van *Leende*.

Deze hoeve, welke gewoonlijk tot de hermitage of kluis, onder Achel, in de Belgische prov. Limburg, gerekend wordt, beslaat met eenige bouw- en weilanden, hakhout, opgaande boomen, dennebosschen, water, tuinen, boomgaard, grachten en moerassen, eene oppervlakte van 46 bund. 14 v. r. 60 v. ell., en werdt, even als de geheele hermitage, in eigendom bezeten door den Heer Jan Diederik, Baron van Tuyll van Serooskerke, Heer *van Heeze-en-Leende*, woonachtig te Heeze, door wiens erven dit geheele goed onlangs verkocht is aan de orde der Trappisten.

LEENDERSTRAAT, naam, welken men wel eens geeft, aan de kom der gem. *Leende*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Leende.

LEENDERSTRYP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en ½ u. Z. van *Leende*; met 74 h. en ongeveer 430 inw.

Ook bestaat hier nog de bouwval van eene kapel, van ouds ingewijd, onder aanroeping der beide Heilige Johannessen, *den Dooper* en *den Evangelist*. Aan deze kapel is eertijds een wel voorzien beneficie of priestersambt gesticht, waarvan de inkomsten, sedert de Reformatie, door Hervormde personen zijn genoten.

Vroeger heeft hier mede eene school bestaan, doch deze is niet meer aanwezig.

LEENDERTS, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. ten N. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. ten O. van *Vollenhove*, gem. *Wanneperveen*.

LEENGOED (HET), voorheen het Huis-te-Rosendaal genaamd, adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. ten Z.

van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, ¼ u. Z. van Rosendaal, aan den weg van Nispen.

Het is een omwaterd huis, alwaar de Heeren van Rosendaal eertijds hun verblijf plagten te houden; beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 15 v. r. 58 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wedowe H. J. Woldhuisen.

LEENHEERENPOLDER (DEN), pold., in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. W. en N. aan het Spui, O. aan de Haven-van-Goudswaard, waardoor hij van den Noordpolder-van-Goudswaard en den Molenpolder-van-Goudswaard, gescheiden wordt, Z. O. aan den Ouden-Koorndijksche-polder, Z. en W. aan de Lands bekade Gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1698 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 212 bund. 52 v. r. 54 v. ell., bevat slechts éène boerderij, en wordt door eene sluis op het Spui, van het overtollige water ontlast. Het is een particulier eigendom.

LEENHOF, landb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en ½ u. van *Hilvarenbeek*, in het geb. *Breehees*.

LEENHUIS, landhoeve, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2½ u. N. van *Heerenveen*, ¼ u. N. W. van *Akkrum*, waartoe het behoort.

LEENS, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*. Men telt er ruim 6000 zielen, onder welke 500 Ledematen. Zij bevat de 9 volgende gem.: Hornhuizen-en-Kloosterburen, Pieterburen-en-Wierhuizen, Westernieland-en-Saaxumhuizen, Warfhuizen, Wehe-en-Zuurdijk, Leens, Ulrum, Niekerk-en-Vliedorp en Vierhuizen-en-Zoltkamp, en heeft dertien kerken, welke door negen Predikanten bediend worden.

LEENS, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Kloosterburen, O. aan Eenrum, Baflo en Winsum, Z. aan Oldehove, waarvan het door de Hunse gescheiden is, W. aan Ulrum.

Zij bevat de d. Mensingeweer, Warfhuizen, Hoorn, Wehe, Zuurdijk en Leens, benevens de onder deze d. behoorende buurs. Groote-Maarslag, Kleine-Maarslag, Schouwen, Schouwerzijl, Roodehaan, Barnegate, Stoepen, Kattenborg, Douwen, Martelhuizen, de Volge en Grijssloot.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3697 bund. 82 v. r. 93 v. ell., waaronder 3626 bund. 40 v. r. 81 v. ell. belastbaar land; telt 528 h., bewoond door 587 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3160 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. De grond dezer gem. bestaat uit zavelachtige klei, en lager uit zand en schelpen, en op sommige plaatsen uit roodoorn en ijzererts. Naar den kant van Zuurdijk bestaat hij uit zware klei, doch aan de noordzijde is hij zavelachtig. Men vindt er de volgende fabrijken, als: 2 kalkbranderijen, 1 scheepstimmerwerf, 2 pel-, 1 pel-en koren-, 1 houtzaag-, 1 olie- en 4 koren- of roggemolens, welke alle door wind gedreven worden, 1 mosterdmolen en boekweitmolenarij, bij afwisseling door een paard in beweging gebragt wordende.

De Herv., die hier ruim 2450 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken de gem. van Mensingeweer-en-Maarslag, Warfhuizen, Wehe-en-Zuurdijk en Leens uit.

De Christelijke Afgescheidenen, die er 220 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke door eenen eigen Predikant bediend wordt.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De 65 Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Mensingeweer*. — Men telt er 410 R. K., welke onder de stat. van *Hoorn*, en 8 Isr., die tot de ringsynagoge van *Groningen* behooren.

Men heeft in deze gem. zes scholen, als: eene te Leens, eene te Wehe, eene te Zuurdijk, eene te Warfhuizen, eene te Schouwerzijl en eene te Mensingeweer, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 460 leerlingen bezocht worden.

Het d. LEENS, oudtijds LIDESSE en LIENS, ligt 7 u. W. ten N. van Appingedam, 3 u. W. N. W. van Onderdendam, op eene groote wierde. Het is eene volkrijke en bloeijende plaats, en was oudtijds in het kerkelijke en het burgerlijke de hoofdplaats van het ambt de Marne. Reeds in 1381 was het de zetel van den Proost der proostdij van LEENS; maar het dorp is van veel hoogeren ouderdom en misschien het zelfde, dat bij den Wierumer Kronijkschrijver EMO, onder den naam van LIDINGE voorkomt, en volgens ALTING reeds ten tijde der Romeinen zou bestaan hebben. Ook hadden oudtijds de Heeren van Verhildersum hier hunne woning, welke, lang vervallen geweest zijnde, nu weder eenigermate en op kleiner schaal opgebouwd is. Het was, ten aanzien van den regtstoel en in de collatie eene staande heerlijkheid, gelijk het ook een staand dijkregt en schepperij heeft onder het Houwerzijlvest; voorheen was hier mede de algemeene aanspraak der Redgeregten en Overregten in de Marne. Men telt er, in de kom van het d., 140 h. en 820 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende buurs. Kattenborg, Douwen, Leenster-Tillen, Grijssloot, en de geh. de Groote-Houw, de Kleine-Houw, een gedeelte van de Klei en de Valge, 164 h. en 970 inw.

De Herv., die hier 700 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS BUNICENUS, die hier in 1604 stond en in het jaar 1614 of 1615 overleed. In de jaren 1609 en 1622 was *Zuurdijk* ook met deze gem. vereenigd; doch dit is er in het jaar 1643, toen BERNARDUS CRASSUS hier Predikant was, weder van afgescheiden. Het regt van collatie was hier vroeger in handen van het adell. geslacht VAN STARKENBORCH VAN WEHE; thans behoort het aan den Heer Notaris Mr. HENDRIK VAN BOLHUIS. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. PETRUS toegewijd, is een fraai kruisgebouw, hetwelk in het jaar 1622 is voltooid en toen met een uitmuntend orgel versierd (1). De menigte van groote dufsteenen, die aan het kerkgebouw worden gevonden, toont aan, dat de kerk hier reeds zeer vroegtijdig gestaan heeft. De voorm. zware stompe toren werd voor eenige jaren, wegens bouwvalligheid, tot op de hoogte der kerk afgebroken, op welke thans eenig vernaauwd muurwerk, met eene korte spits, prijkt.

De kerk der Afgescheidenen is een ruim gebouw, in de gedaante eener boereschuur, zonder toren of orgel, staande in de Valge, ten

(1) Men vindt eene beschrijving en afbeelding van deze kerk in den *Almanak tot bevordering van kennis en goeden smaak, uitgegeven door het Departement Leens der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, voor het jaar* 1848.

N. van den weg. Deze zoogenaamde Roode-Schuur werd in het jaar 1841 gebouwd. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 115 leerlingen bezocht.

Tusschen Wehe en Leens, 10 min. ten O. van Leens, zijn de twee breede en fraaije wierden, Leenster- of Tuinster-wierden, gelegen. — Men heeft te Leens eene jaarmarkt, welke op Hemelvaartsdag invalt.

Er is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gevestigd, hetwelk den 12 Augustus 1818 is opgerigt en 30 leden telt.

LEENSTER-TILLEN, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Leens*; met 2 h. of afzonderlijke schuren, bewoond door 10 inw.

Vroeger waren hier twee bruggen of tillen; echter is die over het Trekdiep door eene klap- of valbrug vervangen, doch die over de Houwerzijlster-Rijt is eene vaste brug gebleven. Het is, vooral bij den winter over ijs, eene vrolijke en druk bezochte plaats, aan een kruiswater, loopende de noorderarm naar Leens, de ooster naar Douwen, de zuider naar Vliedorp en de wester naar Ulrum; ook ligt de Ulrumer schuit hier aan. Behalve van de herberg leven de inwoners hier van de aalvisscherij. De vroeger hier gestaan hebbende, in 1819 gebouwde, houtzaagmolen de Windhond, is in 1826 afgebroken en naar Leerdam, in Zuid-Holland, verplaatst.

LEENSTER-WIERDEN of Tuinster-Wierden, ook wel Tiunster-Warve genoemd, twee breede heuvels niet ver van Leens, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, waarvan de hoogte 6,06 ell. en 5,98 ell. boven het maaiveld beloopt. Het onderzoek heeft doen zien, dat zij vele dierlijke en plantaardige meststoffen bevatten en beide opgeworpen hoogten zijn.

Men wil, dat op deze wierden de Romeinen, onder Vitellius, zich in het jaar 15 tegen den springvloed zouden geborgen hebben.

LEERAMBACHT, ook Liederambacht of Leyderambacht genoemd, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*.

Deze heerl. bevat noch d. noch geh., maar bestaat uit eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *'s Gravendeel-en-Wieldrecht*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *'s Gravendeel*.

LEERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, waar eenige grafsteden zijn, welke door de Javanen in hooge eere gehouden worden, zooals onder anderen het graf van Poelair Dewie Laharie, ook Batoe Agong genoemd, eene vrouw, die met Iba Moelana veel tot uitbreiding van den Islam heeft bijgedragen.

LEERBROEK, voorm. heerl., gedeeltelijk in het *Land-van-Arkel*, gedeeltelijk in het *Land-van-Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gedeeltelijk gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*, gedeeltelijk gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan de heerl. Middelkoop, O. aan Loosdorp, Z. aan Oosterwijk en Reijerskoop, Z. W. aan Kwakernaak, N. W. aan Lakerveld.

Deze voorm. heerl., bestond uit de pold. Leerbroek en Hoog-Leerbroek, en bevat het d. Leerbroek, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die er wonen, behooren gedeeltelijk, tot de gem. *Leerbroek-en-Middelkoop*, gedeeltelijk tot de gem. *Schoonrewoerd*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Gorinchem* gerekend. — Ook heeft men er een erkende gem. van Afgescheidenen.

Het d. Leerbroek, volgens sommigen eigenlijk Lederbroek, ligt 2 u. N. O. van Gorinchem, 2½ u. van Vianen aan de Lede, van welke het zijnen naam ontleent.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Heer van Arkel. Het inleiden moest te Utrecht, bij den Proost van Arnhem verkregen worden. De pastorij had acht morgen lands, met een klein huisje. Uit die acht morgen lands, kon de Pastoor, als hij zijn verblijf in zijne parochie hield, 40 guld. trekken. Het kostersambt, hetwelk ook door de Heeren van Arkel vergeven werd, was van kleine waarde. De kerk heeft eenen stompen toren, doch geen orgel.

In het jaar 1479, hadden die van Schoonrewoerd en Leerbroek een bolwerk opgeworpen, waaruit zij veel schade deden, aan de Hollanders. Die van Gorinchem, de zijde van Maximiliaan van Oostenrijk houdende, kregen het in, en vervolgden de Schoonrewoerders tot in het dorp, en dreven hen tot in de kerk en op den toren. Die van Schoonrewoerd schoten daaruit, en kwetsten eenige Gorinchemmers, die tot weerwraak, Donderdags voor Palmzondag 1479, het dorp verbrandden

Het wapen van Leerbroek, bestond uit een schild van zilver, met twee getande baren van keel (rood), hebbende elk boven vier en onder drie tanden overdwars over elkander liggende.

LEERBROEK of het Laageinde-van-Leerbroek, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*; palende N. W. aan den Lakerveldsche-polder, N. aan Neder-Middelkoop, O. aan Hoog-Leerbroek, Z. aan Reijerskoop, W. aan Kwakernaak.

LEERBROEK (HOOG-) of het Hoogeinde-van-Leerbroek, bij verkorting alleen het Hoogeind genoemd, pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan Over-Middelkoop, O. aan Loosdorp, Z. aan Bruiningsdeel, W. aan Leerbroek of het Laageind.

LEERBROEK-EN-MIDDELKOOP, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring van *Leerdam*.

Tot deze kerk. gem. behoort ook een gedeelte van Leerdam. De bewoners van dit gedeelte worden gerekend als kerkelijk te Leerbroek behoorende, uitgezonderd wat de bedeeling hunner armen aangaat, en zulks volgens eene overeenkomst tusschen *Leerdam* en Leerbroek, dd. 28 Februarij 1789. Men telt er 670 zielen, waaronder 220 Ledematen, en heeft er eene kerk te Leerbroek. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Wilhelmi Swarts of Swartenius, die van het jaar 1583 Predikant geweest is van Leerbroek en *Nieuwland*, welke plaatsen destijds gecombineerd waren, doch na de scheiding dezer plaatsen, in 1603, bleef hij Leerbroek alleen bedienen, tot in het jaar 1619, toen hij Emeritus werd.

LEERBROEK-REIJERSKOOP-EN-MIDDELKOOP, gem. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d.,

3 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Heikop-en-Boeikop, O. aan Schoonrewoerd en Leerdam, Z. aan Kedichem-en-Oosterwijk, W. aan Meerkerk.

Deze gem. bestaat uit den pold. Leerbroek, Reijerskoop en Neder-Middelkoop of het Laageinde-van-Middelkoop, bevat het d. Leerbroek, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1137 bund. 22 v. r. 12 v. ell., waaronder 1136 bund. 26 v. r. 58 v. ell. belastbaar land; telt 80 h., bewoond door 97 huisgez., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 3 na allen Herv. zijn, maken de gem. *Leerbroek-en-Middelkoop* uit. — De 3 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Gorinchem* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de voorm. heerl. Leerbroek.

LEERDAM, Lede, Leden of eigenlijk het Regt-van-ter-Leden, bij verkorting ook wel Terpelé, voorm. graafs., prov. *Zuid-Holland*, thans ook voor een klein gedeelte tot *Gelderland* behoorende, voor het Zuidhollandsche gedeelte arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, voor het Geldersche arr. *Tiel*, kant. *Culenborg*; palende N. W. aan het Land-van-Vianen, N. aan het graafs. Culenborg, O. aan het Ambt-van-Beest-en-Renoy, Z. aan de Linge, die het van het Land-van-Asperen scheidt, Z. W. en W. aan het Land-van-Arkel.

Tot dit graafs. behoorde, behalve de stad Leerdam en omstreken, de heerl. Schoonrewoerd *en* de bar. van Acquoy. Het bevatte alzoo de tegenwoordige Zuidhollandsche gem. Leerdam en Schoonrewoerd, en een gedeelte van de Geldersche gem. Acquoy. De inw. vinden meest hun bestaan in de paardenfokkerij en den paardenhandel.

De grond bestaat meest uit lage weilanden, die van het overtollige water, dat des winters, zoo door den regen, als door de opzwelling der rivieren, veroorzaakt wordt, door behulp van watermolens moet bevrijd worden.

De Herv., die er wonen, maken gedeeltelijk de gem. van Leerdam en van Schoonrewoerd uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Gellecom-Renoy-en-Acquoy*.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Renoy*.

Men heeft in dit graafs. vier scholen, als: twee te Leerdam, ééne te Schoonrewoerd en ééne te Acquoy.

Deze landstreek werd weleer een gedeelte van het alonde Teisterband, en geraakte, na het scheuren van dit graafschap, aan de Heeren van Arkel, die het als eene heerl. bezeten, en als leen uitgegeven hebben: gelijk men vindt, dat het al vóór het jaar 980, door Heiman, volgens sommigen den vierden van dien naam, aan zijnen zoon, mede Heiman, of, gelijk anderen willen, Dodo genaamd, zou uitgegeven zijn. Anderen spreken van eene uitgifte door Jan I, die sedert het jaar 1008 tot 1036 Heer *van Arkel* geweest is, aan zijnen zoon Folpert; doch hoe het zij, de heerl. keerde, bij ontstentenis van mannelijk oir, weder aan het huis van Arkel. Zij kwam, door huwelijk van Maria van Arkel met Heer Jan van Egmond, omtrent het jaar 1410, aan het huis van Egmond. Onder de nakomelingen van dezen Heer werd Heer Frederik van Egmond, door Maximiliaan, Roomsch Koning, tot eersten Graaf van *Buren* en Leerdam verheven. Eene zijner nakomelingen, Anna van Egmond, bragt, door haar

huwelijk met WILLEM I, Prins *van Oranje*, dit graafs. in het huis VAN ORANJE-NASSAU, welke het bezeten heeft tot in het jaar 1797, als wanneer het bij 's Lands Domeinen gevoegd is, waartoe het nog behoort.

Het wapen van dit graafs. was van goud met twee gevireerde fasces van keel (rood).

LEERDAM, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, bestaande uit de navolgende negen gem. Asperen, Heukelum, Kedichem, Leerbroek-en-Middelkoop, Leerdam, Nieuwland, Oosterwijk, Schoonrewoerd en Zijderveld, welke negen kerken hebben, die door tien Predikanten bediend worden. Men telt er 6300 zielen, waaronder 2140 Ledematen.

LEERDAM, gem. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Schoonrewoerd, O. aan de Geldersche gem. Beest, Z. aan de Linge, die haar van Asperen en Heukelom scheidt, W. aan Kedichem-en-Oosterwijk.

Deze gem. bevat de pold. Bruinsdeel, Hoog-Oosterwijk, de Meent en Oud- en Nieuw-Schaik, Hoogeind en Loosdorp, de st. Leerdam en vele verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1767 bund 40 v. r. 19 v. ell., waaronder 1760 bund. 55 v. r. 66 v. ell. belastbaar land. Men telt er 447 h., bewoond door 529 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2820 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en den handel in paarden. Men heeft er 1 branderij van aardappelen, 1 leerlooijerij, 1 scheepstimmerwerf, 2 glasblazerijen, 1 koren- en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die hier op 1 Januarij 1845 ruim 2650 in getal waren, onder welke 700 Ledematen, maken de gem. van Leerdam uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Leerdam*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOOST DE JONGE, die in 1573 herwaarts kwam; en in 1574 aan de Spanjaarden werd verraden en door deze opgehangen. Nadat LEERDAM echter weder aan der Staten zijde gekomen was, was de eerste Predikant ARNOLDUS HERBERTS VAN EMBRIK, die hier, na eenige weinige jaren dienst, overleed. De eerste tweede Predikant was PAULUS COLONIUS, die hier in 1648 beroepen werd, en in 1657 naar Harderwijk vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Christelijke Afgescheidenen, van welke men er ongeveer 50 aantreft, hebben hier eene erkende gemeente.

De Evang. Luth., welke hier ruim 100 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, maken eene filiaal gem. uit, van de gem. van *Culemborg* en wordt door eenen Hulppredikant bedient. Reeds op het einde der zeventiende eeuw woonden er in deze gem. onderscheidene Evang. Luth., die te Culemborg ten Avondmaal gingen. Maar het getal was en bleef te gering om eene eigen gem. te vormen, tot de oprigting der glasblazerij, in 1765, die thans onder den naam van de Oude bekend is, en waarvan de arbeiders even als de eigenaars allen Lutherschen waren. Toen nu in 1776 en 1777, de voormalige Veldpredikant JOH. C. SOMMER zich hier vestigde, kwam bij hen de wensch op naar eigen godsdienstoefeningen. SOMMER leende daaraan gehoor, en den 25 December 1777, werd de eerste gemeenschappelijke godsdienstoefening gehouden, in het woonhuis der glasfabrijk. Den 23 Augustus 1778 werd hun verzoek, om in de stad een kerkje te mogen bouwen en Predikanten te mogen beroepen, volkomen toegestaan. De Predikanten

van Culenborg en daarna van Utrecht bleven er echter de sacramenten bedienen, tot dat SOMMER als vast Predikant optrad, die hier gestaan heeft tot zijnen dood, in het laatst van November 1793. Hoewel het getal der leden, door de oprigting eener tweede glasblazerij, de Nieuwe genaamd, aanmerkelijk was toegenomen, waren zij echter buiten staat weder eenen eigen Predikant te beroepen. Die van Culenborg bedienden twee maal 's jaars de sacramenten, tot dat dezen bij Z. M. besluit van 1817, no. 135, in staat werd gesteld er nog twaalf predikbeurten bij te vervullen. In 1828 besloot de synode der Evang. Luth. kerk er eenen vasten Proponent aan te stellen; terwijl de Culenborger Predikant er twee maal 's jaars het Avondmaal bleef bedienen. De eerste dienstdoende Proponent te LEERDAM, was KAREL NIKOLAAS MEPPEN, die er van 30 Mei tot 21 December 1828 gestaan heeft en toen naar Schiedam vertrok.

De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Renoy* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, namelijk eene gewone Stads- en tevens ook Franscheschool, en eene voor Jongejufvrouwen, welke te zamen gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht worden.

De plattelandst. LEERDAM ligt aan de riv. de Linge op den linker stroomoever, 2¾ u. O. N. O. van Gorinchem, 2¾ u. Z. van Vianen, 51° 53′ 29″ N. B., 22° 45′ 27″ O. L., niet ver van de grenzen van Gelderland, omtrent een half uur van *Asperen* en even zoo ver van Heukelom, welke drie *steedjes* te zamen eenen *driehoek* uitmaken.

Over den oorsprong des naams van LEERDAM, wordt van sommigen aangemerkt of men dien niet te zoeken heeft in de *Leders* of *Ladders*, welke de Heeren VAN ARKEL in hun wapen zouden gevoerd hebben, zoodat het LEDERDAM zou moeten heeten, doch dit wapen van deze Heeren wordt niet ten volle bewezen. Anderen willen het liever LINGERDAM, van eenen dam in de Linge, genoemd hebben, en de nabijheid van dezen stroom geeft veel aanleiding tot deze naamsoorsprong. Wij merken echter hierop aan, dat de verkorting van LINGERDAM in LEERDAM geschieden moet door het achter wege laten van vele letters, die niet gemakkelijk in de uitspraak wegsmelten. Veel waarschijnlijker komt ons het gevoelen voor, dat deze stad haren naam zoude ontleend hebben van het afdammen van het stroompje de LEE of LEA, dat vroeger aan de regterzijde van de Linge, beneden de stad, in die riv. moet uitgeloopen hebben, waaruit dan de benaming van LEEËRDAM of LEÄRDAM zeer natuurlijk voortvloeit.

LEERDAM heeft eene langwerpig vierkante gedaante, en is zeer regelmatig gebouwd. De straten loopen meest, van het Westen naar het Oosten, geheel regt, en zijn van weinige andere straten doorsneden. Het stadje is aan alle kanten door wallen (thans met boomen beplant) en grachten omringd; ook heeft het eenige ronde ouderwetsche bolwerken, en had vroeger, behalve drie waterpoortjes, vier poorten, als: de Veerpoort, ten Z. W.; de Schoonrewoerdsche-poort, ten N.; de Hoofdpoort, ten O., en de Steigerpoort, ten Z.; doch daarvan is de Schoonrewoerdsche-poort sedert eenige jaren afgebroken. Het had weleer een kasteel, hetwelk aan de *Veerpoort* gestaan heeft. Zie LEERDAM (KASTEEL-VAN-).

Men wil, dat LEERDAM door FOP VAN ARKEL, die in het jaar 1008 overleed, zou gebouwd, doch toen alleen tot een dorp aangelegd zijn. Hij, een magtig Heer, die van zijne moeder veel goud en zilver ontvangen had, bouwde, zegt men, benevens LEERDAM, nog vier andere dorpen

op eene rij aan de noordzijde van de Linge, wier eerste naamletters den naam van Arkel uitdrukken, als: Arkel, Rietveld, Kedichem, Eterswijk (nu Oosterwijk) en Leerdam. Hij schijnt echter alleen de vier laatsten bij Arkel gevoegd te hebben, indien het waar is, dat Arkel door zijnen vader Heiman, of door een der vroegere Heeren gebouwd werd, waaromtrent de schrijvers, in deze duisternis der aloudheid, zich zelven zeer verwarren; terwijl zij zich tevens met verscheidene wonderen bezig houden, die men, in het nasporen hunner schriften, om dat zij algemeen bekend zijn, naauwelijks durft overslaan te melden. Onder dezen is het vermaard geval van Folpert van Leerdam en zijnen zoon Pelgrom, die om hun goddeloos leven, in het jaar 1167, op klaren dag, door den duivel met lijf en ziel werden weggevoerd.

Het voormalige Stadhuis, aan de *Breestraat* of *Markt*, is in het jaar 1631 gebouwd, of immers gedeeltelijk veranderd. Boven den ingang stond het wapen van Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, ter regterzijde dat van zijne gemalin en ter linkerzijde het gewone wapenschild van Leerdam. Sedert vele jaren bestaat het echter niet meer, als zijnde afgebrand.

Het Jagthuis der gewezene Graven van Leerdam, in de *Kerkstraat*, nabij de Veerpoort, heeft later gediend tot woning van den Drossaard en is daarom ook wel het Drostenhuis genoemd. De voorgevel pronkte eenmaal met onderscheidene wapenen van Vorsten, alle in arduin uitgehouwen en met de eigene kleuren afgeschilderd. Thans dient dit gebouw tot een partikulier woonhuis.

Op de *Markt*, aan het *Kerkhof*, stond weleer een Markthuis, hetwelk van voren open en met onderscheidene pilaren, in het jaar 1640, gebouwd was en door de ingezetenen dikwijls het Klaphuis of Klapeihuis genoemd werd. Dit gebouw is reeds sedert het midden der vorige eeuw afgebroken.

De Kerk, aan de *Markt*, was vóór de Reformatie aan de H. *Moeder Gods* Maria toegewijd, welke aldaar sedert eenige eeuwen zeer hoogstatiglijk gevierd werd, waarom zelfs nog in latere tijden menschen uit de naastgelegene oorden processieswijze daar heen trokken. Het is een zindelijk kruisgebouw, met eenen vrij zwaren vierkanten toren, welke boven den omgang met eene lage dergelijke spits gedekt is. Hierin is een vrij goed orgel. In het koor is het graf van Jan, den laatsten Heer *van Arkel*, met eene nette zerk overdekt, waarop de volgende regels zijn uitgehouwen:

Vermibus hic donor, et sic ostendere conor
Et sicut hic ponor, ponitur omnis honor,
Si quis eris, qui transiris, sta, respice, plora,
Sum quod eris, quod is ipse fui; pro me precor ora.

Hetwelk wij in het Nederduitsch vertaald vinden:

Dus toon ik als een aas der wormen onder steenen,
Dat, als mijn ligchaam, hier alle eer wordt neergezet:
Wil, die voorbij gaat, stilstaan, omzien en dan weenen;
Gij wordt hetgeen ik ben; voor mij zij uw gebed,
Want wat gij nu ook zijt, dat was ik ook voorhenen.

De Evangelisch-Lutherschen hebben hier eerst gemeenschappelijke godsdienst gehouden in het gebouw van de oude glasfabrijk, vijf jaren lang ging men daarmede geregeld voort, inmiddels verzoekende om binnen de stad een kerkje te mogen bouwen en Predikanten te beroepen. Dit verzoek werd, den 23 Augustus 1778, door Prins Willem V,

Graaf van LEERDAM, volkomen toegestaan, maar de gemeente verpligt tot verzorging van hare armen. De voorgenomene kerkbouw bleef noch achter. Men verlegde slechts, in 1782, de godsdienstoefening binnen de stad, in een gewoon huis, dat later nog eens tegen een ander werd verwisseld, tot, in 1786, een huis en tuin werden aangekocht en een klein kerkje op den grond daarvan werd opgerigt. Het kerkgebouw, aanmerkelijke verbetering en vergrooting behoevende, is in 1838 afgebroken en geheel vernieuwd. De eerste steenen daartoe werden, den 11 April 1841, gelegd door den Burgemeester J. HAERKENS en den Proponent der gemeente MOES; de plegtige inwijding heeft plaats gehad in den namiddag van den 14 October. In den noodigen tusschentijd was om de veertien dagen en bovendien op elke Feest- of Avondmaalsdag eene avondbeurt afgestaan in de Hervormde kerk.

Het gewezen Gasthuis, een ruim en goed onderhouden gebouw, dient thans tot woningjes voor arme lieden, doorgaans met de kinderen, ongeveer 50 in getal.

Wijders vindt men te LEERDAM nog het familiegesticht van Mevrouw VAN AARDE, zijnde een hofje met een twaalftal huisjes, waarvan de bewoonsters, boven vrije inwoning, nog acht en zeventig gulden en eenige tonnen turf 's jaars genieten.

Er is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gevestigd, hetwelk in 1819 is opgerigt en thans omstreeks 30 *leden* telt.

De paardenmarkt valt in den vierden Dingsdag na Vastenavond.

LEERDAM is de geboorteplaats van den Geleerde FLORIS RADEWIJN, medeoprigter van het genootschap der Broederen des Gemeenen levens te Deventer, † 24 Maart 1400, en van den Aardrijkskundige WILLEM ALBERT BACHIENE, geb. 24 November 1712, † 6 *Augustus* 1783, als Hoogleeraar en Predikant te Maastricht.

De Gelderschen, die meermalen deze stad bezeten hadden, in het jaar 1496 zeer verstoord, dat de Heer van IJsselstein met de Hollanders vele invallen in Gelderland deed, hebben de stad en het kasteel van LEERDAM aangetast en veroverd. ALBRECHT, Hertog *van Saksen*, kwam hierop met eene groote magt te Gorinchem, lag sterke bezettingen in Asperen en Heukelom en sloeg een blokhuis op omtrent LEERDAM, waardoor de Gelderschen tot overgave en uittrekken gedwongen werden, mits behoudende lijf en goed.

In het jaar 1574 heeft CHIAPIJN VITELLI', Markgraaf van *Cetona*, de stad zeer streng belegerd en de muren zoo hevig beschoten, dat men de vesting in zijne magt moest overleveren. Bij het verdrag werd bedongen, dat de Staatsche krijgslieden met bagaadje en geweer uittrekken, en de burgers aan lijf noch goed zonde benadeeld worden. VITELLI liet nogtans de Predikanten QUIRINUS DE PALME, JOOST DE JONGE en de Schoolmeester ROGIER JOOSZ ophangen. De vrouw van JOOST DE JONGE, viel met hare kinderen voor den Spaanschen Veldheer neder, om genade biddende, maar VITELLI stiet haar met den voet van zich; zij volgde haren man naar de strafplaats, luide smekende dat men haar tegelijk met hem mogt ombrengen; haar man troostte haar nog onderweg.

Toen de Franschen, in het jaar 1672, eenen vijandelijken inval in deze landen deden, nam deze stad, als niet te verdedigen zijnde, vrije hoede van de Franschen in.

In het jaar 1787 hadden te LEERDAM hevige ongeregeldheden plaats; dronken van blijdschap, wegens de zegepraal op de Patriotten, wilde

men daarover een vreugdefeest houden. Ter bekoming van het daartoe benoodigde geld, vervoegden zich wijven en jongens aan de huizen der ingezetenen, en bovenal aan die der Leden van de vernietigde Burger-Societeit; waar zij, geen gereeden ingang vindende, verzoeken in schelden veranderden, op dit geweld, het inslaan van glazen lieten volgen, en alles besloten met de dadelijke plundering veler huizen, waaronder dat van den Leeraar J. Claassen, zeer veel leed.

In het jaar 1794 deed Leerdam zich bijzonder kennen, in het zenden van voorraad en verversehingen aan het krijgsvolk in den Bommelerwaard en het fort St. Andries.

Bij den inval der Franschen in Holland, in het jaar 1795, werd hier, op bevel van den Generaal Daendels, in den nacht tusschen den 15 en 16 Januarij, eene brug over de Linge gebouwd, welke aan de Franschen en hun geschut eenen gereeden togt over de rivier moest verschaffen, doch onder het gewigt van het eerste kanon instortte.

Bij de overstrooming van Januarij 1809, is ook de stad Leerdam in het grootste gevaar geweest, hebbende het water, op den 30 Januarij, alhier 24 duimen hooger gestaan, dan in het jaar 1709, toen de Alblasserwaard overstroomde; 30 duimen hooger, dan in het jaar 1726; 22 duimen hooger, dan in 1740 en 1741 en 15 duimen hooger dan in 1784, zijnde dit het hoogst bekende waterpeil van vorige tijden; en wie zal bepalen, hoeveel nog bovendien de geweldige stormwind, tusschen den 30 en 31, die regtstreeks op den Noorder-Lingendijk aanwoei, het water daarlangs nog hooger dan ooit te voren, heeft opgezet. Tegen de kistingen, die men te Leerdam in de strengste vorst, toen de gronden nog ijzerhard bevroren waren, en tusschen de huizen, op eenen in zand en keisteenen bestraten langen dijk had moeten opwerpen, moest dus al dien tijd het water worden gekeerd, op sommige plaatsen ter hoogte van zes en een halve voet. Door de sterke persing, drong het water door de kistingen, zoo dat het door vele huizen en de beide dwarsstraten, reeds naar het lage gedeelte der stad en de binnenlanden nederstortte, de keisteenen losrukte en de holen opende, bij al hetwelk de oude muren der stadspoorten, van onderen gevaarlijk lekten, en alle oogenblikken, eene onherstelbare uitbarsting deden vreezen; met één woord, alles dreigde op eenmaal in te storten, wanneer er zeker, ter dezer plaatse, geen weg ter ontkoming zou zijn overgebleven. Ongeloofelijke pogingen moest men aanwenden, zoo om de hooge kisting buiten de Veerpoort, als den kapitalen dijk te behouden. Men besloot om de kistingen, op onderscheidene plaatsen, met zware schoren tegen de huizen te voorzien, hetwelk alles dan ook het gelukkige gevolg had, dat zij behouden bleven; daar men echter gebrek had aan de noodige wagens, om aarde en andere specie aan te brengen, werd zij uit de tuinen, met manden, burries enz., gehaald, waartoe de voornaamste burgers en zelfs vrouwen en kinderen de hand leenden, terwijl deze arbeid den geheelen nacht en een gedeelte van den volgenden dag voortduurde. Na de doorbraak te Kedichem begon het water dadelijk eenige duimen te zakken. De landen en woningen, aan dien kant, werden weldra geheel overstroomd en zelfs geraakte een gedeelte der stad daardoor onder water, hetwelk men vervolgens met eenen handmolen heeft uitgemalen.

Het wapen dezer gem. is een veld van goud, met twee torens, verbonden door eenen muur met poort, waartegen een ladder is geplaatst, alles, van keel (rood).

LEERDAM (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. O. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 2½ u. Z. van *Vianen*, gem. en aan de zuidwestzijde der stad *Leerdam*. Het werd door de Linge bespoeld, en was, door eene niet zeer breede gracht van de stad afgescheiden.

Dit kast. is echter reeds voor meer dan twee eeuwen afgebroken en in een puinhoop veranderd.

In het begin der vorige eeuw waren er nog drie hoeken of wachttorens in wezen, doch van binnen met gras begroeid en met bessenboomen beplant. In het jaar 1729 werd het door den Heer Testart Jan de Lille, toen Drossaard en Dijkgraaf van het graafschap en de stad Leerdam tot eenen vermakelijken en welbeplanten hof aangelegd, zoo als het thans nog is.

LEEREN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Lien.

LEERENBERG, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Parakreek, ter linkerzijde in het afvaren. Zij is met de plant. *Makkawabo* en *Societeitslanden* vereenigd, en behoort thans aan de indigoplant. Hannau.

LEERMENS, ook wel Leermis, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. O. van *'t Zand*, op eene wierde, van waar men een allertreffelijkst uitzigt op de beneden liggende landen heeft. Tot dit d. behooren de h. Lutjerijp en Ter-Horn.

De grond bestaat er ten W. uit zavelgrond, ten O. en Z. uit leemachtige klei, met eenige roodoorn gemengd en ten N. uit zavelaarde met roodoorn. Men heeft hier ook nog eene streek, die mede de Meeden (dus oorspronkelijk hooiland) wordt genoemd.

Dit d. heeft eertijds boven anderen daardoor uitgemunt, dat er jaarlijks, des Dingsdags vóór Palmzondag, de Redgers en de Lank- of Overregters, wegens de meeste regtstoelen in het oostelijke gedeelte van Fivelgo werden beëedigd; namelijk de Redgers van *Leermens*, van het *Eesterregt*, van *Godlinze* of de *Vierburen* en van *Oosterwijtwerd*, en daarboven de Lankregters, wegens het lankregt van *Leermens*, van *Eenum*, van het *Eesterregt*, van *Godlinze* en van *Bierum*. Het slijtboek dier aanspraken en beëedigingen is nog, van 1507 af aan, te Leermens aanwezig. Vóór 1796 was de aanspraak dier regtstoelen reeds beperkt tot het Eesterregt alleen, maar met dat jaar heeft alle aanspraak opgehouden.

De Herv., die hier 440 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Fredericus de Wolsten, voorheen R. K. Priester, die in 1595 hier stond en in 1615 tot opvolger had Johannes Esdarti. Burgemeester en Raad der stad Groningen zijn primarii collatores. De kerk moet, naar men uit een opschrift aan de zuiderdeur kan gissen, vóór de Reformatie aan de HH. Sebastianus en Fabianus zijn toegewijd geweest. Het is een kruisgebouw, dat er wel onderhouden uitziet, en in zijne muren nog vele dufsteenen, zelfs van 31 en 39 duim lengte, heeft. Het kruis en het koor schijnen van lateren tijd te zijn, dan het overige. Voorheen had deze kerk twee torens, elk met eene spits. Een dier torens is wegens bouwvalligheid afgebroken. Drie torens zouden door drie zusters worden gebouwd, doch doordien de eene zuster overleed, voor en aleer het werk voltooid was, zoo plaatste men in het midden eene doodkist of sarcophaag, waarbij de heksen

(naar een oud volksverhaal) nog lang in den nacht vergaderden en zelfs maaltijden hielden. De nog aanwezige toren is een holle eenigzins scheven toren met eene dubbele lantaarn.

De Doopsgez., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Leermens-en-Loppersum*, welke onder dit d., in de b. Ter-Horn, eene kerk heeft, zijnde een gebouw zonder toren of orgel.

De gewezen burg Bolsiersema of Clinxweer, naderhand Schatsburg of eigenlijk Scharftsburg geheeten, is niet meer aanwezig. Thans staat er eene boerderij en een houtstek ten W. het Zandstermaar. Insgelijks is de burg op Lutje-Rijp, die eertijds door het konvent van Nyenklooster zoude bezeten zijn geweest, vernietigd. De Alberdaheerd wordt gedeeltelijk onder Leermens en gedeeltelijk onder het Zand gerekend. Men had hier ook ergens Eelsum.

LEERMENS-EN-LOPPERSUM, Doopsgez. gem., prov. *Groningen*, welke 80 zielen telt, en eene kerk te *Ter-Horn* heeft, waarin door eenen vasten Predikant de dienst wordt waargenomen.

LEERSUM, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen* (7 m. k., 1 k. d., 4 s. d); palende N. aan de gem. Woudenberg, O. aan Amerongen, Z. aan Over-en-Neder-Langbroek, W. aan Darthuizen en Maarn.

Deze gem., bevat de heerl. Zuilestein, Leersum en Ginkel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2349 bund. 96 v. r. 38 v. ell., waaronder 2348 bund. 86 v. r. 8 v. ell. belastbaar land, telt 123 h., bewoond door 148 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 18 na alle Hervormd zijn, maken met die van Darthuizen, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Wijk-bij-Duurstede*, ring van *Rhenen*, behoort, en 1000 zielen, onder welke 260 Ledematen, telt.

Leersum is, tot in het jaar 1699, met Amerongen gecombineerd geweest, wanneer het een eigen Predikant ontving. Het vorige jaar, had Willem van Nassau, Graaf *van Rochefort*, een zoon van Frederik van Nassau, den natuurlijke zoon van Frederik Hendrik en na diens dood erfgenaam van Zuilenstein, van de Staten van Utrecht, het patronaatregt van de kerk van Utrecht gekregen, Van dien tijd af, werd Darthuizen, vroeger zoo het schijnt onder Doorn behoord hebbende, met Leersum tot eene kerkelijke gemeente vereenigd, welke tot eersten Leeraar gehad heeft Arnoldus Goedenhagen, die in het jaar 1699 herwaarts kwam, en in het jaar 1730 overleed. Het Patronaatregt wordt uitgeoefend door Elisabeth Maria, Gravin en Barones van Reede Ginckel, gehuwd met den Heer Frederich William Villiers, zoon van den Graaf van Jersey, woonachtig te Engeland.

De 15 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Wijk-bij-Duurstede* gerekend. — Men heeft in deze gem. éénе school.

LEERSUM, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*; palende N. aan de heerl. Ginkel, O. aan Zuilestein, Z. aan Langbroek, W. aan Darthuizen en Maarn.

Deze heerl. bevat het d. Leersum en eenige verstrooid liggende huizen. Zij wordt ook wel Zuilestein genoemd, om dat zij daarmede vereenigd is, en door eenen Heer bezeten wordt. Het huis *Zuilestein* was reeds van ouds bekend, en in het jaar 1465, op Jonkheer Jan van Zuilen van Natewisch verleid. Vervolgens kwam het, door erfregt, aan Geertruid van Nijenrode, gehuwd met Godard van Reede, Heer *van Amerongen*, en op hare dochter Adelheid van Reede, die

het, in het jaar 1609, voor tien duizend gulden, verkocht aan Joan van Renesse van der Aa, Proost van St. Jan te Utrecht. Hij verkreeg in het jaar 1613 dat gedeelte van Amerongen, hetwelk den Domproost behoorde en vervolgens de heerl. *Zuilestein* uitmaakte, in erfpacht; doch de gemelde verkoop verwekte groote geschillen tusschen de bezitters van de beide heerlijkheden, beweerende de Heer van Amerongen, dat het goed, als aan fidei-commis onderhevig, niet buiten zijn geslacht vervreemd mogt worden. Nog zwaarder oneenigheden ontstonden er tusschen de beide Heeren, over de palen van het regtsgebied, die wel voor eenen tijd, door tusschenkomst van 's Lands Staten, beteugeld, maar geenszins uitgedoofd werden; anderwerf in nieuwen gloed uitbarstende, nadat de Heer van Amerongen wederom het hooge regtsgebied in pandschap was gegeven. Eindelijk mengde Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau, zich in de zaak, en kocht, na de twistende partijen bevredigd te hebben, de heerl. van *Zuilestein* met al haar regtsgebied. De koop werd in 1633, door Heeren Geëligeerden en de Ridderschap van de provincie Utrecht, goedgekeurd. In het volgende jaar werd er tusschen den Prins en den Heer van Amerongen een verdrag gesloten, wegens de landscheiding der beide heerlijkheden, en haar hoog, middelbaar en laag regtsgebied, benevens den impost van cijns en gruit, welk verdrag ook door de Algemeene Staten, die *Zuilestein* met het hooge regtsgebied beschonken, bekrachtigd werd. Doch, dewijl de palen toen zoo eng waren, dat er naauwelijks een genoegzaam getal personen, tot de bediening van het regt, gevonden werd, zoo kreeg de Prins de heerl. Leersum, waarin 's Lands Staten het hooge, middelbare en lage regtsgebied oefenden, op het oog. Hij onderstond derhalve of de Algemeene Staten genegen zouden zijn, die te verkoopen; doch daarover staatswijze, op eene volle beschrijving, den 24 Februarij 1632, vergaderd, vonden zij goed, de verdienste van den Prins in aanmerking nemende, hem in vollen eigendom te vereeren met al het regtsgebied van Leersum, benevens de thijnsen, pachthoenders of kapoenen, als ook de erfpacht van den wind en het stroogeld, waaruit zij te zamen jaarlijks omtrent negentig gulden getrokken hadden. Na den dood van Frederik Hendrik kwam de heerl. op zijnen natuurlijken zoon Willem van Nassau, die door Willem III, Koning *van Groot-Brittanje*, tot Graaf van Rochefort verheven werd. Zij werd, in het jaar 1738, door de Staten van Utrecht, aan welke zij leenroerig is, op den nazaat van dien Heer, Willem Hendrik van Nassau, Graaf van Rochefort, verleid.

Het d. Leersum of Leersem, eertijds Leersheem of Leerscheem genaamd, ligt bijna 4 u. O. ten Z. van Amersfoort, 2 u. N. W. van Rhenen, 1½ u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, aan den straatweg van Utrecht naar Arnhem, tegen de Amersfoortsche bergen. Het is een fraai landelijk, maar niet zeer groot dorp.

De kerk was vóór de Reformatie aan den Aartsengel Michael toegewijd, en de inhuldiging in de pastorie werd door den Aartsdiaken van Utrecht gedaan. Tot deze pastorij behoorden, onder anderen, eenige goederen, te zamen opbrengende 60 gulden 6 cents. Nog had zij aan inkomen van de gemeene buren 6 Amersfoortsche mudden rogge jaarlijks; wijders een mud boekweit en nog een mud rogge.

Deze kerk, die alle blijken van oudheid draagt, was oorspronkelijk een klein gebouw; doch is, in het midden der vorige eeuw en nogmaals in het jaar 1819, aan de noordzijde uitgelegd. Zij heeft, aan

het vooreinde, eenen ouden, vierkanten, vrij hoogen toren, met eene spits, doch geen orgel.

Men had er vroeger een vrij aanzienlijk regthuis, boven welks ingang men het wapenschild zag van den Graaf van Rochefort, Vrijheer *van Zuilestein*. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht. — Ten Z. van het dorp staat het kast. Zuilestein. Zie dat woord.

Op de heide, achter Leersum, vindt men onderscheidene kleine hoogten, welke, ten gevolge van opgravingen, in enkele, ten vorige jare gedaan, gebleken zijn begraafplaatsen van de oude bewoners dezer gewesten te zijn geweest, zijnde daarbij gebrande beenderen en houtskool en in éene zelfs onderscheidene overblijfselen van ruwe grafurnen gevonden.

LEEST (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Veghel*.

LEEST (DE), waterlossings-kanaal in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, loopende ½ u. ten Z., Z. O. en O. van Zuidbroek, uit het Trip-Compagniesterdiep, door het Muntendammerdiep, vervolgens ten O. Zuidbroek, door een grondpomp in het Winschoterdiep door, en vervolgens, ten N. dit trekdiep, langs het tolhek naar het Termunsterzijldiep. Het maakt de grensscheiding tusschen de gem. *Zuidbroek* en *Muntendam* uit.

LEESTEN of Leetsen, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Zutphen*, gem. en 1 u. Z. van *Warnsfeld*; met 47 h. en 390 inw.

LEETIE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche-eilanden* behoorende. Zie Lettée.

LEETS (POLDER-OVER-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*

Deze pold., welke tot de sectie *Grootewal* van de gem. *Schagen* behoort, staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

LEEUWARDEN, arr., prov. *Friesland*. Dit arr. bevat het kw. Oostergoo, behalve de griet. *Smallingerland*, met toevoeging uit *Westergoo*, van de steden Harlingen en Franeker, benevens de grietenijen Menaldumadeel, Franekeradeel, Barradeel, Baarderadeel en het Bildt. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122,035 bund. 84 v. r. 82 v. ell., waaronder 118,811 bund. 12 v. r. 78 v. ell. belastbaar land, in 7 kantons, zijnde: Leeuwarden, Berlikum, Holwerd, Dockum, Bergum, Rauwerd en Harlingen; telt 21,270 h., bewoond door 26,739 huisgez., uitmakende eene bevolking van 129,800 inwoners, die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt, handel, fabrijken enz.

LEEUWARDEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*. Het bevat de stad Leeuwarden en de griet. Leeuwarderadeel; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,642 bund. 15 v. r. 90 v. ell., waaronder 10,356 bund. 64 v. r. 97 v. ell. belastbaar land, en telt 4493 h., bewoond door 5959 huisgez., uitmakende eene bevolking van 29,800 zielen, die meest in landbouw, veeteelt en binnenlandschen handel hun bestaan vinden.

LEEUWARDEN, klass., prov. *Friesland*. Zij bestaat uit de vier volgende ringen: Leeuwarden, Stiens, Bergum en Wirdum. Men heeft er 45 gemeenten, met 68 kerken, bediend wordende door 50 Predikanten. Er zijn 50,790 zielen, onder welke 9470 Ledematen.

LEEUWARDEN, kerk. ring, prov. *Friesland,* klass. van *Leeuwarden,* bestaande uit de volgende 9 gemeenten: Leeuwarden (Nederd. gem.), Leeuwarden (Waalsche gem.), Deinum, Engelum, Goutum-en-Zwichum, Hempens-en-Teerns, Huizum, Lekkum-en-Miedum en Marssum. Men telt daarin 18,300 zielen, onder welke 5120 Ledematen en heeft er 12 kerken, welke door 15 Predikanten bediend worden.

LEEUWARDEN, synagogaal ressort der Nederlandsche Israëliten, zich uitstrekkende over de geheele prov. *Friesland.*

Behalve eene Hoofd-synagoge te Leeuwarden, die door een Opper-Rabbijn bediend wordt, bestaat ook dit ressort uit de volgende vijf ring-synagogen: Gorredijk, Harlingen, Bolsward, Sneek en Lemmer, en twee bijkerken, als: eene te Hindeloopen en eene te Noordwolde. Men telt er ongeveer 2000 Israëliten.

LEEUWARDEN, gem., prov. *Friesland,* arr. en kant. *Leeuwarden* (1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de griet. Leeuwarderadeel, O. aan Tietjerksteradeel, Z. weder aan Leeuwarderadeel, W. aan Menaldumadeel.

Deze gem. bevat de stad Leeuwarden, benevens de Klokslag-van-Leeuwarden. Dit stedelijk regtsgebied is van eene zeer groote uitgebreidheid, en heeft eene langwerpige, onregelmatig vierkante gedaante, van het Oosten naar het Westen 1½ u. lang, doch van het Zuiden naar het Noorden ¾ u. gaans breed. Zij bevat de b. het Vliet met Pietersburen, het Slot, Kleijenburg, Schilkampen en Willaart, Achter-de-Hoven, Achter-Cambuur, de Grachtswal, de Vijverbuurt, Oude-Galileën, Camstraburen, Bilgaard, Taniaburen, het Nieuwland enz.

De voornaamste wateren, binnen den klokslag van Leeuwarden, zijn vooral: de Trekvaart van Leeuwarden op Franeker en Harlingen, eerst gegraven in 1507, en met een behoorlijk jaagpad voorzien in 1647. Op ½ u. afstand van de stad loopt uit deze vaart zuidwaarts de Trekvaart naar Sneek, in de zestiende eeuw gegraven en in 1662 met een trekpad voorzien. Daarna de Trekvaart op Dockum of de Dockumer-Ee, die van eenen onheugelijken ouderdom is en tot bij Snakkerburen onder de stads geregtigheid ligt. Voorts de Vaart van het Vliet, die ten Oosten van Schilkampen het Kurkmeer wordt genoemd, en verder zich met de wateren van Tietjerksteradeel vereenigt, doch, zuidwaarts loopende de Tynje heet, en die zich als Grootscheepsvaarwater naar Groningen, de Lemmer enz. uitstrekt. Eindelijk het Potmargediep of de Potmarge, welke, tusschen de Wirdumerpoort en den Grachtswal uit de Stadsgracht spruitende, zich in het zuidoostelijk deel der stads geregtigheid vereenigt met de Tynje.

De voornaamste rijwegen, door dezen klokslag loopende, zijn: de Zuidelijke Straatweg naar Zwolle, de Oostelijke Straatweg naar Groningen, de Westelijke Straatweg naar Harlingen, de Leprozeweg of het Spanjaardsdijkje en de Rijweg buiten de Wirdumerpoort Achter de Hoven naar en voorbij Mariënburg enz.

De gem. Leeuwarden beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1657 bund. 2 v. r. 10 v. ell., waaronder 1592 bund. 65 v. r. 90 v. ell. belastbaar land. Men telt er 3521 h., bewoond door 4655 huisgez., uitmakende eene bevolking van 23,400 inw., die meest hun bestaan vinden door binnenlandschen handel in de veelvuldige voortbrengselen van den Frieschen grond en in andere waren, gelijk mede door fabrijken, handwerken enz.

Het land omtrent Leeuwarden, aan den zuid-, west- en noordkant, bestaat uit best vruchtbaar weiland, gelijk ook voor een gedeelte ten Oosten, tot aan Schilkampen; doch verder naar Tietjerksteradeels grenzen is het veel lager en dus van mindere waarde. Benoorden de stad is ook veel vruchtbaar bouwland. Fraai is van verre het gezigt op de stad, wegens de menigte van molens en vele andere fabrijken, welke in hare nabuurschap gevonden worden.

In het midden der vorige eeuw bestonden te Leeuwarden omstreeks 20 wolkammerijen, waaronder er waren, die ieder des zomers 3 en des winters 10 knechts bij zich aan huis werk verschaften; terwijl sommigen buiten 's huis in den winter 300 à 400 lieden uit de geringe volksklasse aan brood hielpen, dat des zomers met andere handwerken werd verdiend. Alle de kousen der Friesche regimenten werden door deze menschen gebreid. Thans is dit belangrijk middel van bestaan voor een groot aantal behoeftigen, door den menigvuldigen invoer van buitenlands geweefde goederen, tot groot nadeel van zedelijkheid en welvaart, bijna verloren gegaan. De destijds en later in Leeuwarden en in andere Friesche steden bloeijende saijetfabrijken maakten, door deugdelijkheid van stof en den aanzienlijken prijs der waren, een belangrijk voorwerp van handel en vertier uit. De voornaamste der thans hier nog bestaande fabrijken en trafijken zijn: 2 bierbrouwerijen, 8 branderijen, 2 mouterijen, 1 steenbakkerij, 4 pottebakkerijen, 2 kalkbranderijen, 7 leerlooijerijen, 2 lijmziederijen en velleblooterijen, 2 leermolens en zeemtouwerijen, 1 zeemfabrijk, 7 scheepstimmerwerven, 9 lijnbanen, 1 zoutkeet, 3 zeepziederijen, 3 cichoreifabrijken, 3 verwfabrijken, onder welke 2 friesch-groenfabrijken, 1 linnenverwerij of klanderij, 6 tabaksfabrijken en kerverijen, 2 houtzaag-, 7 olie-, 3 cement-, 3 pel- en 7 korenmolens.

De Hervormden, die hier 16,600 in getal zijn, onder welke 4,600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Leeuwarden* behoort, en door 7 Predikanten bediend wordt. De eerste, die als vaste Predikant in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Paschasius Baers, die in 1590 herwaarts kwam, en in 1605 naar Bergen-op-Zoom vertrok; zijnde er wel vroeger Predikanten in oude schriften vermeld, maar dat waren meest vrijwillige Predikers, voor eenen tijd van elders gekomen en zoo gezegd ter leen. De eerste tweede Predikant is geweest Hermannus Kolde, die in het jaar 1590 herwaarts kwam, en in het jaar 1634 overleed; de eerste derde Predikant is geweest Regnerus Hachtingius, die in het jaar 1593 herwaarts kwam, en hier overleed; de eerste vierde Predikant is geweest Johannes Bogerman, die in het jaar 1604 herwaarts kwam, en in het jaar 1633 naar Franeker vertrok; de eerste vijfde Predikant is geweest Petrus Eilshemius, die in het jaar 1623 herwaarts kwam, en in het jaar 1632 naar Embden vertrok; de eerste zesde Predikant is geweest Viglius Cornelii, die in het jaar 1641 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 overleed; de eerste zevende Predikant is geweest Benjamin Nieuwold, die in het jaar 1829 herwaarts kwam, en in het jaar 1845 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de reeds genoemde Johannes Bogerman, van 1604—1633, die in 1618 en 1619 Voorzitter op het Nationale Synode te Dordrecht geweest is, en de door zijne schriften beroemde Wilhelmus a Brakel, van 1673—1678.

Ook heeft men er eene Waalsche Gemeente, die 150 zielen telt, onder welke 100 Ledematen. Zij wordt door eenen Predikant

bediend. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Joseph Pitsots, die in het jaar 1659 herwaarts kwam, en omtrent het jaar 1770 overleed.

De Doopsgezinden, die hier 880 in getal zijn, onder welke 330 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot in 1844 door eenen Predikant bediend werd. In dat jaar is echter door de Doopsgezinde gemeente besloten, eenen tweeden Predikant aan te stellen, en zal alzoo in het vervolg het leeraarambt door twee Predikanten worden waargenomen.

De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 800 aantreft, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot den ring van *Groningen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Julius Caesar, die de gem. te *Groningen* in stilte bediende: want destijds hadden die beide gem., nog geen verlof tot vrije uitoefening van godsdienst bekomen. Julius Caesar, te Groningen wonende, kwam, ten minste viermaal in het jaar, den Evang. Luth. te Leeuwarden het H. Avondmaal toedienen. De tweede Leeraar, die voor de Evang. Luth. te Leeuwarden, als ook voor die te *Harlingen*, in stilte predikte, was Jacobus Duive of Taube, die in het jaar 1667, naar Leeuwarden beroepen werd, doch de voorstanders dier gemeente, dit beroep aan het Amsterdamsche Consistorie bekend gemaakt hebbende, ontvingen van daar het berigt terug, dat *Deive niet regtzinnig in de leer was*; het Consistorie bragt te weeg, dat hij van daar wegraakte, en zond aan de gemeente te Leeuwarden en te Harlingen een ander, met name Mr. Arnold Lendricx, van Utrecht, dien de voorstanders tot hunnen Leeraar aannamen, en van wien zij veel werk maakten, omdat hij belooft had, de gemeente vrije godsdienstoefening te bezorgen, zoo als hij die ook verzocht, maar *niet* verkregen heeft. Na hem stonden hier nog wel Frans Wilhelm von Ramshausen, die in 1671 naar Zwolle vertrok, en van 1672—1678 Johannes van Keulen (Johan von Cöln), die in het laatstgemelde jaar naar Monnickendam werd beroepen. Het duurde echter tot na het jaar 1679, toen Elias Pomian Pesarovius Predikant te Leeuwarden werd, eer de gemeente aldaar vrije godsdienstoefening werd vergund, hebbende hij door goede voorspraak van buitenlandsche Vorsten, van de Heeren Staten van Friesland daartoe vrijheid verkregen. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding Philippus Ludovicus Statius Muller, een man van buitengewone bekwaamheden, uitgebreide godgeleerde en wijsgeerige studiën, die er van 1730—1755 stond en in 1776 als Hoogleeraar te Erlangen overleden is, en Augustus Streek, een zeer geleerd en smaakvol man en een uitmuntend Prediker, van 1773—1780, overleden in 1815, als Predikant te Amsterdam; terwijl beide tevens door hunne menigvuldige schriften beroemd zijn.

De Roomsch-Katholijken, die hier 4150 in getal zijn, maken, met een groot deel van de griet. Leeuwarderadeel, 4 stat. uit, welke gezamenlijk 4900 zielen tellen, onder welke 3000 Communikanten. Deze statiën zijn: die van den H. Willibrordus, waartoe 1330 zielen, onder welke 800 Communikanten, behooren, en welke door eenen Pastoor bediend wordt; die van den H. Franciscus, waartoe 1400 zielen, onder welke 900 Communikanten, behooren, en welke door eenen Pastoor bediend wordt; die van den H. Bonifacius, waartoe 1580 zielen, onder welke 980 Communikanten, behooren, en welke door eenen Pastoor bediend wordt; die van het Klooster, met

560 zielen, onder welke 320 Communikanten, welke door eenen Pastoor bediend wordt. Tot deze stat. behooren bovendien 300 R. K. in het huis van Opsluiting en Tuchtiging.

De Israëliten, van welke men er ruim 1200 aantreft, maken eene hoofdsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Leeuwarden* behoort, terwijl zij door eenen Opper-Rabijn bediend wordt.

Het schoolwezen is in deze stad op eenen uitmuntenden voet ingerigt. Er zijn hier slechts drie scholen van particuliere onderwijzers. Al de overige zijn stedelijke gebouwen, waarvan de onderwijzers van stadswege bezoldigd worden. Deze bestaan: in drie Latijnsche scholen, twee Fransche kostscholen voor Jongens en Meisjes, twee Stads-Burgerscholen voor Jongens en Meisjes, twee Stads-Tusschenscholen in de stad en twee buiten de stad, drie Stads-Armenscholen, eene Stads-bewaarschool, en eene Stads-Israëlitische-Armenschool. Meest alle zijn het nieuwe gebouwen, zoodat weinige steden des Vaderlands zulk eene voortreffelijke verzameling van scholen bezitten, daar de stedelijke regering moeite noch kosten ontzien heeft om voor alle standen goede gelegenheid ter bekoming van onderwijs daar te stellen. Bovendien zijn er nog van stadswege eene Muzijk- en Zangschool, en eene Bouwkundige- en Handteekenschool. Van wege het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, zijn er Herhalingscholen voor Jongens en eene School voor vrouwelijke dienstboden geopend.

De stad Leeuwarden, in het Friesch Lieuwert, ligt 40 u. N. O. van Amsterdam, 10 u. W. van Groningen, 18 u. N. N. W. van Zwolle, 4 u. Z. W. van Dockum, 3½ u. O. van Franeker, op 53° 12′ 14″ N. B., 20° 54′ 23″ O. L., in eene zeer vruchtbare landouw, van welige weilanden omgeven. Het is de grootste en meest bevolkte stad der provincie Friesland.

De eerste oorsprong van deze stad schijnt gesteld te moeten worden omtrent het jaar 1190; ten minste zoodanig is het getuigenis der oudste Schrijvers, die den eersten aanleg der stad schijnen te bepalen omtrent de oude, nu voor jaren afgebrokene, kapel, voordezen Nijehove en laatst het Klokhuis genoemd.

Menigvuldig zijn de gissingen wegens den naam dezer stad. Sommigen verhalen, dat hier oudtijds eene herberg stond, welke een leeuwenbeeld in den voorgevel voerde, ter gedachtenis van eenen leeuw, die hier voordezen verslagen werd, zoodat men vooreerst den waard naar den leeuw, en ook allengskens het opkomende gehucht naar dat dier noemde. Anderen spreken van des waards liefelijkheid, alsof de naam *lieve waard* zoo veel zou willen beteekenen, als lieve of aangename waard. Zelfs meenen de voorstanders van deze en dergelijke verhalen de plaats nog te kunnen aantoonen, op welke die vermaarde herberg zou hebben gestaan, en waarvan de sporen nog overig zouden zijn in een huis aan de oude stadsgracht, binnen welke deze herberg namelijk besloten was, eer men het dorp Oldehove met Nychove vereenigde, voerende dit huis nog den naam van *Aed Lewerd*. Het woord waard is ondertusschen aan eenen geheel anderen oorsprong toe te schrijven, dewijl het, als een naam van steden en dorpen gebruikt, altoos eene hoogte aanduidt, op welke men zoodanig eene plaats heeft aangelegd om veilig te zijn voor den aandrang der hooge wateren, toen de landen nog door geene behoorlijke dijken en zeeweringen beveiligd waren: dus kan men de laatste lettergreep van den naam dezer stad, vrij zeker hieraan toe schrijven. Ook is het niet zeer moeijelijk eene behoorlijke afleiding te vinden voor de eerste lettergreep. Weleer vloeide

hier immers naar de Middelzee de stroom of liever het watertje de Le of Lea, nog heden de Dockumer-Ee: en dus beteekent LEEUWARDEN eigenlijk eene hooge bewoonde plaats aan het stroompje de Le of Lea. Liever gelooven wij echter, dat de eigen naam LIEUWE, waarschijnlijk die van een aanzienlijken bewoner van dit oord, vóór *werd*, *werden* of *warden* (de terpen, waarop de stad is gebouwd) gevoegd, de eenvoudigste en natuurlijkste naamafleiding der stad is.

Zeer gelegen was de aanleg dezer stad aan den mond van een uitstroomend water in de Middelzee, die hier voorbij liep (1) waarom zij ook allengskens in bloei toegenomen en de voornaamste der Friesche steden geworden is, gelijk zij tot heden is gebleven, ofschoon met eene groote verandering in de ligging, naardien deze stad, weleer eene Zeestad aan eenen diepen zeeboezem gelegen, thans in eene Landstad veranderd is.

Sedert het jaar 1435, werd de oude gedaante der stad grootelijks veranderd en uitgebreid, naardien men toen met haar vereenigde het dorp Oldehove (Oldehovestra, vroeger ook Aula Dei genoemd) met zijne parochiekerk, aan ST. VITUS toegewijd. Zulks kan nog heden blijken uit een oud Friesch diploma, volgens hetwelk de Staten der Provincie, te Bolsward vergaderd, in dat jaar het genoemde dorp met de stad vereenigd en aan haar regtsgebied onderworpen hebben. Volgens het zelfde diploma werd, op den zelfden tijd, met de stad vereenigd het dorp *Hoek* met zijne parochiekerk, aan den oostkant der stad gelegen, terwijl de oorspronkelijke stad aan de zuidzijde daarna aanmerkelijk werd vergroot, met de zoogenaamde Nieuwestad, thans een der aanzienlijkste gedeelten daarvan uitmakende. Later werd dit geheel allengkens met nieuwe wallen en grachten bevestigd.

Omtrent dien tijd had men rondom de stad en in de genoemde dorpen vele adellijke huizen en stinsen, als die van de geslachten Camminga, Unia, Camstra, Burmania, Minnema enz., welke, door de vergrooting der stad, van zelfs binnen de muren kwamen, en nog heden gedeeltelijk in wezen zijn.

De stad bevat in haren omtrek ruim 80 bund., en is rondom met eene breede en diepe gracht omringd, welke eenen fraaijen met boomen beplanten buitensingel heeft, die rondom de geheele stad loopt. De stadswal had eene langwerpig vierkante, doch onregelmatige gedaante, zijnde het smalst van het Zuidwesten naar het Noordwesten, en het breedst van het Zuidoosten naar het Noordoosten. De stadswal was vroeger versterkt met zes bastions of bolwerken en drie ravelijnen, aan welke de Hoeksterpoort, de Wirdumer-poort en de Vrouwenpoort lagen. Aan den zuidwest- den west- en den noordkant waren de werken zoo geschikt, dat men ze, met eenige verbeteringen en het leggen van eenen bedekten weg enz., gedurende eenigen tijd zou kunnen verdedigen; doch aan den Zuidoostkant was de stad genoegzaam zonder eenige verdediging gebleven. Deze wallen zijn thans gedeeltelijk afgegraven en tot fraaije beplantingen en wandelplaatsen aangelegd. Men had vroeger tusschen deze bolwerken 4 land- en 7 waterpoorten. De landpoorten waren: de Hoeksterpoort ten Noorden; de Tuinsterpoort ten Oosten; de Wirdumerpoort ten Zuiden en de Lieve-Vrouwepoort ten Westen, welke echter allen in de laatst verloopen twintig jaren zijn weggebroken. De waterpoorten zijn de Hoekster-waterpooort

(1) Zie P. BROUWER Pz., en W. EEKHOFF, *Nasporingen betrekkelijk de geschiedenis der Middelzee. Leeuwarden*, 1834.

ten Noorden; de Vlietster- en de Nieuwe-waterpoort ten Oosten; de Huizumer- en de Wirdumer-waterpoort ten Zuiden en de Lieve-Vrouwe-waterpoort ten Westen.

De stad Leeuwarden wordt met menigvuldige grachten en straten doorsneden. De voornaamste gracht loopt midden door de stad. Zij is ter wederzijden met fraaije huizen bezet en draagt den naam van de Voorstreek, doch aan de westelijke en aanzienlijkste helft meer bijzonder van de Nieuwestad, dewijl dit gedeelte later onder de stad opgenomen en bebouwd is geworden. De nette Tweebaksmarkt, de Turfmarkt, benevens de Eewal, de Weaze, de Tuinen en de Nieuwe-buren zijn daarvan zijtakken.

De voornaamste straten, welke meestal op die grachten uitkomen, zijn: de Wirdumerdijk, de St. Jacobsstraat, de Groote-Kerkstraat, de Kleine-Kerkstraat, de Weerd, de Bagijnestraat, de Groote-Hoogstraat, de Kleine-Hoogstraat, de Oude-Oosterstraat, de Nieuwe-Oosterstraat, de Sacramentstraat, de Breedstraat, de Korfmakerstraat enz.

De stad is net gebouwd en met een aantal fraaije openbare en bijzondere gebouwen versierd, welke, vooral in de laatste twintig jaren, aanmerkelijk vermeerderd en verfraaid zijn, en van den bloei en de welvaart getuigen, welke de stad bijna bestendig mogt genieten. Door het afgraven van de wallen en het wegbreken van de vier landpoorten zijn de verschillende voorsteden nu meer onmiddellijk met de stad in betrekking gekomen. En deze voorsteden zijn zoo aanzienlijk, dat de Grachtswal en het Vliet aan de oostzijde, en Oud-Galileën en Camstraburen aan de noordzijde, nog jaarlijks in uitgestrektheid toenemende, een groot gedeelte van de stedelijke bevolking bevatten, voor hetwelk binnen de digt bebouwde stad geene ruimte ter bewoning meer overig was. En geen wonder, daar de bevolking, welke in 1741 13,462, in 1748 14,270 en in 1811 16,304 zielen bedroeg, thans op twee en twintig duizend à drie en twintig duizend geschat wordt, zoodat zij dus sinds eertsgenoemd tijdstip, met ongeveer 10,000 personen is vermeerderd. Het aantal huizen bedraagt thans nagenoeg 4000 huizen.

Leeuwarden heeft eene aanzienlijke en beroemde weekmarkt, welke des Vrijdags gehouden wordt, terwijl ook des Dingsdags, vele zoogenaamde landschepen in de stad komen en als het ware eene halve markt gehouden wordt; alsmede eene drukke veemarkt gedurende de herfstmaanden; twee paardenmarkten in 't laatst van April en September, en eene veelbezochte kermis, welke den tweeden Woensdag van Julij invalt. Diensvolgens zijn er, ten behoeve van den handel en van andere aangelegenheden, ruime pleinen en marktplaatsen: De voornaamste daarvan zijn de Lange-Pijp (Lange-Piepe) of Grootemarkt, en het Hofplein, beide zeer lange overwelfde bogen; de Veemarkt, welke in het jaar 1837 veel vergroot en vernieuwd is; het Ruiterskwartier en het Zaailand, twee fraaije lanen; het breede Waagplein; de Vischmarkt; de Nieuwe-kaai; de Arentstuin; het Exercitieveld, Achter de hoven enz.

Aan de noordzijde van de stad, binnen de stadswallen, ligt de Stads-tuin of zoogenaamde Prinsen-tuin, eene schoone inrigting, welke, bij het genot der natuur, eene aangename gelegenheid tot wandeling en verpoozing, te midden van het gezellig verkeer, aangenaam verschaft, en die te merkwaardiger is, omdat bijna geene stad in Nederland eene dergelijke gelegenheid, op deze wijze, bezit. Het

was voormaals een lusthof der Friesche Stadhouders, thans een stedelijk eigendom. Door Graaf Willem Frederik van Nassau werd hij, in 1648, in een bastion der stadsvesten aangelegd; door zijnen zoon, Hendrik Casimir II, is hij later met het westelijke tournooiveld en eenen oostelijken moestuin vergroot, en met een lusthuis, eene oranjerie en tuinmanswoning voorzien; en door Willem Carel Hendrik Friso, geheel nieuw aangelegd en verfraaid. Zoo ontving, deze plek van ruim 2 bund. oppervlakte, van lieverlede, hare tegenwoordige grootte en aanzien. Doch nadat de tuin, in 1795, als domein, ten algemeene gebruike was verpacht geworden, behaagde het Koning Willem I, in 1819, de stad Leeuwarden in het bezit daarvan te stellen, ten einde, bij voortduring, tot wandelplaats voor de ingezetenen te verstrekken. Sedert dien tijd is de tuin op Engelsche wijze aangelegd en beplant, en met overdekte galerijen, eene rotonde, muzijktent en in 1843 met een fraai hoofdgebouw voorzien, zoodat hij thans, als plaats van uitspanning, allezins doelmatig is ingerigt. Bovendien biedt hij bijzonder gunstige gelegenheid aan tot het houden van volksfeesten.

De Stedelijke Begraafplaats, ten N. van de stad, aan den *Spanjaardsweg*, is, met hare fraaije gebouwen en beplantingen, eene uitmuntende inrigting, die welligt in ons Vaderland door geen van dien aard overtroffen wordt. Zij is in het jaar 1830 op eene grootsche en onbekrompene wijze aangelegd, die der regering tot eere verstrekt. Daar nevens is ook eene afzonderlijke Begraafplaats voor de Israëliten.

Behalve op deze Begraafplaats en in den Prinsen-tuin, vindt men op de ten deele afgegravene en met fraai plantsoen beplante stadswallen en op de buitensingels, alsmede op de straatwegen en een aantal voetpaden ruime gelegenheid tot wandelen.

De Stads Verschwater-Vijver, aan den *Singel*, over de kazerne, is een zeer geschikt middel, om de stad, en bijzonder de bezetting, van versch water te voorzien.

Onder de Rijks- of Provinciale Gebouwen komt vooral in aanmerking het voormalige Hof der Friesche Stadhouders, thans een Koninklijk Paleis, waarom Leeuwarden onder de residentie-steden des rijks wordt gerekend. Het is een groot en eenvoudig gebouw, dat zich van buiten vertoond als bestaande uit drie gebouwen, waarvan het middelste achterwaarts inwijkt, met een voorplein, hebbende in iederen hoek een steenen trap of bordes. Dit gebouw, hetwelk onder Prins Willem IV, aan de achterzijde, eenen grooten omvang had, is van binnen van onderscheidene ruime vertrekken voorzien. Het wordt thans inzonderheid versierd door eene fraaije verzameling afbeeldingen van Friesche Stadhouders en andere vorstelijke personen. Een zevental Stadhouders hebben hier verblijf gehad, namelijk: Willem Lodewijk, Ernst Casimir, Hendrik Casimir I, Willem Frederik, Hendrik Casimir II, Johan Willem Friso en Willem Carel Hendrik Friso, welke laatste, in 1747, de stadhouderlijke waardigheid over alle gewesten bekomen hebbende, zijne hofhouding naar den Haag verplaatsen moest.

Het Gouvernementshuis, op de *Tweebaksmarkt*, of het Collegie der Gedeputeerde Staten van Friesland, is een schoon en zeer breed gebouw, waarvan de eerste stichting niet zeker te bepalen is; doch het is van tijd tot tijd, en nog laatstelijk in het jaar 1787, aanmerkelijk verbouwd, waardoor het thans een fraai voorkomen heeft. Het heeft beneden tien schuifkozijnen op eene rei en eene poort, welke aan de regterzijde zes en aan de linkerzijde vier van

de voorgemelde kozijnen heeft. De poort is ter zijde voorzien met pilaren, naar de Iönische orde, versierd met kapiteelen en lijsten. Deze poort en de twee naaste kozijnen staan tusschen twee hardsteenen pilasters, tot de kapitale lijst oploopende en alzoo het middenfront uitmakende. In de tweede verdieping ziet men elf kozijnen, in orde boven de onderste geplaatst; in de derde verdieping insgelijks elf kozijnen, mede in de zelfde orde geplaatst als de onderste, en boven deze laatste de kapitale lijst, op de pilasters van het middenfront oprijzende tot eene frontispice, in welks fronton het wapen van Friesland staat, gedekt met eene koninklijke kroon. Deze lijst en frontispice zijn gemaakt naar de Dorische orde, en op de lijst twee dakkozijnen, gedekt door frontispicen. Van binnen is het zeer doelmatig ingerigt en van onderscheidene ruime vertrekken voorzien, onder welke de vergaderkamer der Gedeputeerde Staten uitmunt.

Het oude Landshuis of Landschapshuis, op de *Tweebaksmarkt*, diende vroeger tot vergaderplaats van de Staten van Friesland, terwijl later daarin de Regtbank van Eersten Aanleg zitting hield; thans staat dit gebouw ledig. De voorgevel van dit gebouw pronkt nog met een monument van den Munsterschen vrede.

Het gebouw, waar thans het Provinciaal Geregtshof van Friesland en de Arrondissements-Regtbank hunnen zetel houden, staat in den *Jacobyner-* of *Wabbe-Wisjesdwinger*, en was, toen het in 1838 voltooid werd, tot een Stads Militair-Ziekenhuis bestemd.

Het Huis van Tuchtiging en Opsluiting, is verbonden met het hoofdgebouw van het voormalige blokhuis of kasteel der stad. Het werd in 1661 gebouwd, doch brandde, den 12 November 1754, bijna geheel af, waarna het veel sterker en veiliger is opgebouwd. Nog voor weinige jaren, en wel in het jaar 1824, is daar naast een veel grooter gebouw, tot werkzalen der gevangenen aangebouwd. Deze alzoo vereenigde gebouwen zijn, in het jaar 1838, ter wederzijde door eene gracht van de stad afgescheiden. Het is eene van 's Rijks groote Gevangenissen, waar een aantal gevangenen, niet alleen uit de provincie Friesland, maar ook uit andere oorden overgebragt worden, doch is wat bekrompen voor het groot getal veroordeelden, die het gewoonlijk bevat. Deze gevangenis heeft eene zeer ruime binnenplaats, en wordt door het tijdelijk garnizoen bewaakt. Zij heeft thans eene uitmuntende inrigting en bestuur. Ook het fabrijkaat in deze gevangenis, waar 600 à 700 mannen en jongens zijn opgesloten, is uitmuntend. De voortreffelijke inrigting en orde en de doelmatigheid der ingevoerde klassificatie (in vier klassen) onder de gevangenen zijn de voorwerpen van den lof der vreemdelingen. De arbeid der volwassenen bestaat in de bewerking van wol, waarvan zij lakens, dekens, kousen, wollen garens, slaapmutsen, halsdoeken, enz. vervaardigen. De jaarlijksche afleveringen der fabrijk bedragen door elkander 13,000 a 14,000 ell. laken van drievierendeel breedte, 2000 ell. tieretijn, 8000 paren kousen, 3000 à 4000 doeken, ongeveer 4000 pond garen, 9000 stuks kleeding voor de troepen, enz. Het geheele bedrag der, in 1837, door deze fabrijk afgeleverde stoffen, was 98,356 guld., waaraan dus ieder gevangene door een 173 guld. per hoofd had toegebragt. De algemeene kosten van onderhoud bedroegen, in 1837, 36,904 guld. Ook de zedelijke verbetering draagt hier goede vruchten.

Het Huis van Burgerlijke en Militaire verzekering, voorheen de Canselarij, waar de Raden van het Hof van Friesland

vergaderden, op de *Turfmarkt*, is een zeer aanzienlijk gebouw, in antieken stijl, dat in het jaar 1571 voltooid werd. De voorgevel is van rooden steen, afgewisseld door vele sieraden van gehouwen hardsteen. Een vrij hooge stoep, aan de beide zijden met zeven trappen, leidt tot aan den ingang. Aan de buitenzijde van deze stoep is eene borstwering, welke aan den voorkant met vier pilasters prijkt, op ieder van welke een zittende leeuw gezien wordt, houdende elk een wapen van de vier kwartieren der provincie Friesland. Vóór deze stoep in het midden heeft men den ingang tot de kelders. Boven de stoep rijst een spitse gevel omhoog, welke trapsgewijze opgaat, waarop negen hardsteenen beelden in levensgrootte gezien worden, voorstellende verschillende christelijke deugden. Vroeger had men boven den ingang het volgende opschrift:

REDEMPT. INCARNATI
ANNO
CIↃ IↃ LXXI
VII ID. NOVEMB.

DIVO PHILIPPO HISPANIARUM REGE CATHOLICO, ET FRISIAE DOMINO REGNANTE, CAROLO DE BRIMEV COMITI DE MEGEN, EJUSDEM REGIS NOMINE FRISIAM GUBERNANTE, S.S. HANC JUSTITIAE AEDEM OPERA ET SOLLICITUDINE CAROLI NITZERII, QUONDAM PRAESIDIS, INCHOATAM, PIIS VOTIS AC CONCORDIBUS ANIMIS IGRAMUS AB ACHELEN, PRAESES, JACOBUS ROUSSEL, VALERIVS AB OCKINGA, ADRIANUS VASTAERTS, ANTONIUS LOPES DEL VAILLE, BOUDEVINUS A LOO, EXQUAESTOR, IHEARDUS A SICKINGA, PETRUS A FRITEMA, FOCCO ROMMARTS, JOANNES CAROLUS, PROCURATOR *REGIUS*, JVLIUS A DEKAMA, HYERONIMUS AB HANIA, ET HECTOR AB AYTTA, CONSILIARII, SOLENNI PERACTO SACRO, PRIMUM, JURISDICENDI CAUSA COLLEGIATIM, CUM PETRO AB EMSKERCK GRAPHAEO INGRESSI, HOC MONUMENTUM PERPETUAE MEMORIAE ERGO POS.

(d. i. In het jaar onzes Heeren 1571, den 7 November, toen, onder de regering van FILIPS den Katholijke, Koning *van Spanje* en Heer *van Friesland*, terwijl KAREL DE BRIMEU, Graaf *van Megen*, in zijnen naam Stadhouder van Friesland was, dit geregtshof, door de zorg en den arbeid van CAREL VAN DER NITZEN, weleer Voorzitter, begonnen was, hebben IGRAM VAN ACHELEN, Voorzitter, JACOB ROUSSEL, WATZE VAN OCKINGA, ADRIAAN VASTAERTS, ANTONIS LOPES DEL VAILLE, BOUDEWIJN VAN LOO, gewezen Rentmeester, *IOSERD* VAN SICKINGA, PETRUS VAN FRITEMA, FOCKE ROMMARTS, JOANNES CAROLUS. Procureur des Konings, JULIUS VAN DEKAMA, HIERONYMUS VAN HANIA en HECTOR VAN AYTTA, Raadsheeren, PETRUS VAN EMESKERK, Geheimschrijver, voor de eerste reize tot uitspraak van het regt hier vergaderd zijnde, tot eene eeuwige gedachtenis dit gedenkteeken geplaatst.)

Doch van dit opschrift is thans bijna niets meer te vinden, zijnde dit, als onbestaanbaar met 's lands duur gekochte vrijheid, uitgekapt, op deze weinige woorden na, welke het jaar der stichting vereeuwigen:

REDEMPT. INCARNATI
ANNO
CIↃ IↃ LXXI
VII ID. NOVEMB.

(d. i. In het jaar onzes Heeren 1571, den 7 November.)

De voorzaal was de openbare vierschaar. Ook zag men er eene vuist ter gedachtenis van iemand, die eenen Grietman gewond had. Dit gebouw bevatte vele vertrekken tot verschillende gebruiken afgezonderd. Na het jaar 1811 diende het tot een hospitaal, sedert het jaar 1824 is het tot het tegenwoordig doel ingerigt. Alle personen, die, van eenige misdaad beschuldigd zijn, worden hierin zóó lang bewaard

tot dat de Regters hunne straf hebben uitgesproken; zoo mede correctionele gevangenen. Ook houdt de krijgsraad hier zijne zittingen.

Vroeger had men hier nog een vorstelijk paleis, het Oude Hof of Prinsesschuis genoemd, in de *Groote-Kerkstraat*, hetwelk weleer door Maria Louisa, geboren Prinses *van Hessen-Cassel*, weduwe van Jan Willem Friso, Prins *van Oranje*, bewoond werd, nadat Willem Carel Hendrik Friso, met Anna, Kroonprinses *van Groot-Britanje*, gehuwd was, en waar zij den 9 April 1765 hare dagen geëindigd heeft. Dit gebouw is later verkocht en dient thans tot verschillende partikuliere huizen.

Onder de Stedelijke Gebouwen moeten wij het eerst vermelden, het Stadshuis of Raadhuis, nevens het Koninklijk Paleis. Het is een fraai en aanzienlijk gebouw, in het jaar 1715 gesticht, op de plaats, waar het oude Raadhuis weleer gestaan heeft. Het rust op verwulfde kelders, en heeft eene vierkante gedaante. Het front is van onderen opgetrokken met blaauwen steen, tot den onderkant van de benedenkozijnen, en voorts opgemetseld met graauwen steen; bestaande de eerste rij in acht groote schuifkozijnen, in welker midden een sierlijk gemaakt deurkozijn staat, zijnde de kapitale ingang, hebbende ter zijden twee opgaande pilasters, die gekroond zijn met eene fraai gewerkte lijst, op welker fries het volgende opschrift gelezen wordt:

Pace et Justitia.

(d. i. door vrede en geregtigheid.)

Dit deurkozijn of ingang staat, met de twee naaste schuifkozijnen, één voet vóór het gebouw uit, en maakt, dus oprijzende tot van boven toe, het middenfront van den gevel uit. In de tweede rij of verdieping heeft men negen schuifkozijnen, in eene nette orde boven de onderste geplaatst, waarvan het middelste regt boven de deur staat, en de plaats is, alwaar de gewone publikatiën geschieden. Dit kozijn is omtrokken met steenen architraven en eenige sieraden, van boven overdekt met een front, waarin men vroeger het volgende opschrift las: Den eersten April 1715 heeft Zijne Hoogheid den Heere Willem Carel Hendrik Friso, Prinse van Oranje en Nassau, Erf-stadhouder en Capitain Generael van Friesland, etc., etc., etc., den eersten steen aan dit stadshuis gelegt, oud 3 jaaren en 7 maanden. Aan elke zijde van dit kozijn staat op een pedestal, met de onderste pilasters opgaande, een van steen gehouwen beeld, van welke dat aan de regterzijde eene afbeelding is van den Vrede, en dat aan de linkerzijde van de Geregtigheid. In de derde rij of verdieping heeft men negen kozijnen, insgelijks met de ondersten opgaande, en daarboven de kapitale lijst, welke rondom het geheele gebouw gaat, en het middelste front dekt met een frontispice, in welks fronton men eenige beelden ziet, van welke het middelste eene afbeelding is van de Wijsheid, rustende met de regterhand op het stadswapen; terwijl aan de linkerzijde de Wet en Geregtigheid, en aan de regterzijde de Voorzigtigheid vertoond wordt. De lijst is bewerkt naar de Dorische orde. — Dit gebouw heeft een pavillioendak, gedekt met leijen, en twee dakkozijnen in het front; terwijl uit het dak, achter de frontispice van het middelfront, een kunstig gewerkte achtkante toren rijst, op de hoeken voorzien met pilasters en hunne pedestallen; gaande, op de hoogte van de pedestallen, rondom den toren eene balustrade, omheinende eenen looden zolder. — De pilasters, van boven gekroond zijnde met kapiteelen, gaan met hunne lijsten rondom den toren, boven welken zich een achtkanten koepel verheft. Dit gebouw, hetwelk in het jaar

1760 met eene fraaije vierkante zaal vergroot is, welke thans met de levensgrootte afbeeldingen van Prinses MARIA LOUISA en Koning WILLEM I, door VAN DER KOOI geschilderd, pronkt; bevat bovendien zeer goede vertrekken, waarvan een met een door BEEKKERK, fraai geschilderd behangsel versierd is. Daar boven is het hoogst belangrijke stedelijk Archief en de Bibliotheek. Men bewaart hier ook het zwaard van GROOTE PIER, die zich Admiraal der Zuiderzee noemde; als ook nog het zwaard, waarmede de Edellieden GERBRAND MOKKEMA en JEMMA HERJUWSMA, op den 16 November 1512, voor het blokhuis, binnen Leeuwarden, zijn onthoofd.

De Stadswaag, nabij de *Lange-Pijp* of *Groote-Markt*, aan het water, dat door de geheele stad loopt, is even fraai van bouworde, als gunstig van ligging, en dient beneden tot het wegen van allerlei koopwaren. Voorheen diende de bovenverdieping gedeeltelijk tot een verblijf der nachtwachten, gedeeltelijk tot hoofdwacht voor de stadsschutterij; thans is dit in een uitmuntend lokaal voor de stedelijke muzijk- en zangschool veranderd. In het benedenste gedeelte ziet men onderscheidene afbeeldingen van ongemeene zware runderbeesten. Als eene merkwaardigheid verdient aangeteekend te worden, dat hier eenmaal een os gewogen is, die aan vleesch en smeer ruim 1546 oude ponden woog, alsmede een hond van 147 zulke ponden. Al de boter, kaas, wol enz., die hier ter markt komen, moeten, vóór de verzending, in dit gebouw gewogen worden, beloopende dit op sommige marktdagen meer dan 1000 vaten boter en 10,000 ponden kaas.

De Korenbeurs, aan de *Wortelhaven*, is een partikulier huis, dat binnen kort door een nieuw stedelijk gebouw zal vervangen worden.

De Nieuwe Kazerne: Prins Frederik, op den *Amelands-dwinger*, in het jaar 1827 gesticht, is een grootsch gebouw van eene voortreffelijke inrigting, drie verdiepingen hoog, elf ramen breed en dertien diep. Zij is bestemd tot huisvesting van meer dan duizend man soldaten.

De Hoofdwacht was te voren met hare rij kolommen, een zeer aanzienlijk gebouw. Het is in 1844 grootendeels gesloopt en vervangen door een in modernen stijl sierlijk gebouw, van drieledige bestemming, als beneden, voor Hoofdwacht en Policie, en boven, voor het Kantongeregt. Voorheen lagen daarvoor twee stukken geschut, drieponders, bij laatsten wil aan de provincie geschonken door JR. HOBBE JESAIAS Baron VAN AYLVA, destijds Generaal der Infanterie en Gouverneur van Maastricht. Zij voerden een opschrift, aanwijzende, dat zij door LODEWIJK den XV, Koning *van Frankrijk*, aan den vorigen eigenaar tot loon voor betoonde dapperheid vereerd ware.

Tot de overige gebouwen behooren nog de Stads-Timmer-en-Turfschuren op den *Hoekster-dwinger*, het Kruidmagazijn bij de Verschwater vijver, de Manége of Rijschool *in de Groote Kerkstraat*, en het kantoor van den Waarborg der Gouden en Zilveren werken *in de Doelstraat*. Ook is er te LEEUWARDEN een Postkantoor in de *Pijlsteeg*. Ook verdienen nog melding, een fraai Sociteits-gebouw *aan een plein*, waar eene afgebroken poort heeft gestaan, en het prachtige Winkelgebouw van SINKEL, *aan de Nieuwegracht*.

De Hervormden hebben hier drie kerken, de Groote of Jacobijnerkerk, de Galileërkerk en de Westerkerk.

De Groote of Jacobijnerkerk is reeds in 1487 gebouwd. Het was, weleer, de kerk of kapel van het aanzienlijke klooster de Dominikanen of Predikheeren, en, als zoodanig, welligt de grootste

kloosterkerk van geheel Nederland. Behalve eenige fraaije gestoelten, onder welke men ook eene voor het vorstelijk huis aantreft, bevat deze kerk een grafkelder, in welke, sedert het jaar 1584 tot 1765 vele lijken, uit het hooge geslacht van Nassau zijn bijgezet geworden. Het eerste was van Prinses Anna, dochter van Prins Willem de I, Gemalin van Graaf Willem Lodewijk van Nassau; het laatste dat van Maria Louisa, Douairière van Johan Willem Friso. Bovendien bevatte het koor dezer kerk vóór den jare 1795, twee fraaije marmeren tombes, voor genoemde Graaf Willem Lodewijk en zijne gemalin Prinses Anna *van Oranje*, vervaardigd door den kunstenaar Pieter de Keizer. Tegen over dit koor ziet men een uitmuntend fraai, groot en zeer geroemd orgel, in het jaar 1720 vervaardigd. Terzijde daarvan ziet men een eenvoudig wit marmer gedenkteeken, in den jare 1820 aan J. H. Nieuwold, en aan zijne uitstekende verdiensten, ten aanzien der verbetering in de vakken van opvoeding en onderwijs, daar geplaatst. Deze uitmuntende man was laatstelijk Predikant bij de Hervormde gemeente te Warrega, en overleed in het jaar 1812. — Boven dit kerkgebouw is een koepeltoren. Nadat deze kerk gedurende een geheel jaar voor de godsdienstoefening onbruikbaar was geweest, is zij den 26 Maart 1843 weder ingewijd, ten gevolge van zeer aanzienlijke verbeteringen en verfraaijingen, welke daarin zijn aangebragt, waardoor dit kerkgebouw inwendig eene uitmuntende inrigting en sierlijk voorkomen heeft ontvangen.

In Augustus 1843 is, door Jonkheer Mr. P. B. J. Vegelin van Claerbergen en Jonkvrouw L. A. Vegelin van Claerbergen, ter nagedachtenis van hunne moeder, Vrouwe A. A. M. Vegilin van Claerbergen, aan de Hervormde gemeente van Leeuwarden een aanzienlijk geschenk vereerd, bestaande in een keurig bewerkt en massief zilveren doopvont, met deksel, rustende op een fraai voetstuk van gegoten ijzer.

De Galileërkerk, op de *Tweebaksmarkt*, was vroeger de kapel van het Minderbroedersklooster Galileën. Eertijds stond dit buiten de stad, ten Oosten van de Ee, vanwaar de buurt nog Old-Galileën heet; doch in 1498 werd het binnen de stad gebragt. Noordwaarts aan de kerk was eertijds het kerkhof, alwaar de Monniken begraven werden. Naderhand begroef men hier de met den dood gestrafte of in den kerker gestorvene misdadigers. Ook dit gebouw, dat in 1834 een geheel nieuw orgel bekomen heeft, is in 1844 inwendig geheel vernieuwd en verfraaid, en heeft de eerste godsdienstoefening daarin weder plaats gehad op den 9 Maart 1845. Een breede voorgevel, in 1805 gebouwd, geeft dit gebouw van voren een zeer goed aanzien.

De Westerkerk, in de *Bagijnestraat*, behoorde oudtijds tot het klooster der Graauwe Bagijnen, en was in het jaar 1510 gesticht. In het jaar 1609 werd zij voor eene som gelds door den Magistraat van Leeuwarden aan de Staten overgedragen, en diende, tot het jaar 1617, tot een Landschaps Tuchthuis, waarna zij tot de vorige eigenaren terug keerde en wederom tot een kerkgebouw ingerigt werd. Deze kerk wordt in dit jaar (1845) van binnen geheel vernieuwd, en zal, nevens een nieuw orgel, eene uitmuntende inrigting en voorkomen ontvangen.

De Waalschekerk of Franschekerk, in de *Groote-Kerkstraat*, was vroeger de kapel van het Witte Nonnenklooster. Zij is zeer net betimmerd en voorzien van een fraai orgel; ook heeft zij eenen toren met eene klok er in.

De **Doopsgezindekerk**, op den *Wirdumerdijk*, heeft, achter een breed voorplein, een deftig aanzien, en is inwendig keurig betimmerd en van een voortreffelijk orgel voorzien. Vroeger waren hier drie Doopsgezinde kerken. De beide anderen zijn thans bijzonder eigendom.

De **Evangelisch-Lutherschekerk**, in de *Nieuwe-Oosterstraat*, is omstreeks het jaar 1680 gebouwd. Sedert 1669 had men waarschijnlijk vergaderd in een huis en stalling, door eenige meer gegoede lieden op eigen kosten gehuurd, en staande achteraf in de *Oosterstraat*, denkelijk op dezelfde plaats, waar thans nog de kerk staat. Dit gebouw werd in 1677, met het nevensliggend erf, eigendom der gemeente, ofschoon zij het niet waagden het op eigen naam te koopen. In 1679 bood een rijk lid der gemeente, Antonius Möller of Möllerus, edelmoedig aan, voor eigen kosten, op dezelfde plaats, waar men vergaderde, eene nieuwe kerk te stichten en haar der gemeente ten geschenke te geven. Naauwelijks waren echter huis en stalling omgeworpen en weggeruimd en de grondslagen gelegd, om den voormuur aan de straat op te trekken, waardoor het gebouw eenigermate het uiterlijk voorkomen eener kerk zou verkrijgen, of er kwam, van regeringswege, een stellig en streng bevel, om de werkzaamheden terstond te staken, en den opbouw tot nader order uit te stellen. Eerst twee jaren later gelukte het, door de medewerking van andere mannen van invloed, volkomene vrijheid van godsdienst te verwerven. Na het verkrijgen van deze vergunning sloeg men met nieuwen lust de handen aan het werk, en weldra stond er eene Luthersche kerk te Leeuwarden. De Heer Möllerus gaf haar ten geschenke, en alle de leden beijverden zich, door vrijwillige bijdragen, ook het inwendige van het gebouw doelmatig in te rigten en van het noodige te voorzien. De kerk was toen zeer klein; doch op het laatst der vorige eeuw, en wel in het jaar 1774, is zij, wegens den toenmaligen aanzienlijken toeloop van toehoorders, zeer ruim en net herbouwd en met een fraai orgel, twee hangzolders en besloten banken versierd. Onder het Fransche bestuur werd deze kerk eenigen tijd tot pakhuis voor de Douanen, ter berging van aangehouden goederen, in beslag genomen; doch werd kort daarna, door de bemoeijingen van den Predikant Johan Frederik Freijer, aan de gemeente terug gegeven. Inmiddels was de dienst bij broederlijke vergunning in de Waalsche kerk verrigt.

De **Roomsch-Katholijken** bezitten te Leeuwarden vier kerken: als die van den H. Willibrordus, over de *Korenmarkt*, een oud gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien; die van den H. Franciscus, in de *Oude-Kerkstraat*, een goed gebouw, zonder toren; doch van een orgel voorzien; die van den H. Bonifacius, op de *Vleeschmarkt*, welke wegens schoonheid van bouworde uitmunt, en van eenen koepeltoren is, doch niet van een orgel voorzien, en die van het **Klooster**, aan den H. Dominicus toegewijd, in de *Bonte-Papesteeg*, een oud gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Vóór de Hervorming van het jaar 1580 was deze stad in het bezit van vier kloosters, als: het **Jacobijner-klooster der Dominikanen of Predikheeren**, achter de *Groote-kerk*, welke toen tot dat klooster behoorde; het **Minderbroeders-klooster Galileën**, op de *Tweebaksmarkt*, waartoe de **Galileër-kerk** behoorde, het **St. Anna-klooster-der-Graauwe-Bagijnen**, in de *Bagijnestraat*, ter zijde van de **Westerkerk**, welke daarvan nog over

is, en het St. Catharina-klooster-der-Nieuwe-of-Witte-Nonnen, tusschen de *Speelmansstraat* en *Groote-Kerkstraat*, waarvan de Walschekerk de kapel was.

Ook stond hier later eene kerk voor de Roomsch-Katholijken der Oude Cleresy, in de *Speelmansstraat*, welke, sedert lang, niet meer tot eenig godsdienstig gebruik gebezigd wordende, in 1818 tot eene Stads Armenschool is verbouwd.

Leeuwarden bestond, vóór het jaar 1580, uit drie parochiën. Toen was de kerk van Oldehove, toegewijd aan den H. Vitus en diens medgezellen Modestus en Crescentia, de hoofdkerk. Wanneer die kerk gesticht was, is geheel onzeker. Zij was omstreeks 1529 zoo vervallen, dat men besloot eene nieuwe kerk te bouwen, welke men van eenen deftigen toren dacht te voorzien, zijnde er voorheen bij St. Vituskerk vermoedelijk geen andere geweest dan een klein en spits torentje op het kerkdak zelf. Men begon de nieuwe stichting met het leggen van de grondslagen van den toren, op eenen geringen afstand van de toenmalige kerk, onder het bestuur van zekeren Jacob van Aaken, die tot oppersten Bouwmeester aangenomen werd, op de navolgende voorwaarden Hij zou de stad zes jaren dienen, en, indien hij gedurende dien tijd het hem opgedragen werk naar genoegen verrigtte, zou hij stads-metselaar worden. Intusschen zou hij acht stuivers 'sdaags voor arbeidsloon genieten, eene vrije woning en een nieuw kleed. Doch voor dat er van de zes jaren drie verstreken waren, overleed van Aaken. Daarom werd, voor de nog overige drie jaren aangenomen zekere Cornelis Frederiks of Frericks, die dagelijks tien stuivers, elk jaar een lakenschen tabbaard met eenen goud geborduurden leeuw op den regtermouw en voorts vrije woning hebben zou; kwam gedurende dien tijd de torenbouw toevallig stil te staan, dan kon de stad hem tot ander werk gebruiken. Die toren, de nog bestaande Oldehoof, is echter nimmer volbouwd geworden, ofschoon men er lang aan schijnt gewerkt te hebben Het niet volbouwen is waarschijnlijk te wijten aan de zeer zigtbare verzakking in den noordwestelijken hoek, en men heeft het werk gestaakt bij den tweeden omgang, het tegenwoordige bovenplein. Men heeft van dien top een fraai landgezigt, dat zich zelfs tot in zee uitstrekt. Door eenen geweldigen orkaan, die den 25 Januarij 1576 over Friesland woedde, stortte de kerk in. Men wil, dat men vervolgens van plan was, om aan den toren eene nieuwe kerk te bouwen, doch dat zulks, om de gemelde verzakking van den toren zoude achterwege zijn gebleven. Eene rij boomen wijst nog heden de aloude omtrek van het kerkgebouw met den gewijden grond aan. Op den 6 of 7 September 1566 werd de Hervormde leer eerst in deze kerk gepredikt, des morgens door Antonius Nicolaï of Claessen, geboren van Dockum, gewezen priester te Hoogebeintum, en des namiddags, door Martinus Eleus of Eleacus of Martinus Aegidius Eliacus, mede een Fries van geboorte, en voorheen Priester te Tjum. In 1567 werd echter de R. K. godsdienst in al haren luister hersteld, en in 1570 verscheen hier de nieuwe en eerste Bisschop van Leeuwarden, Cunerus Petri. In zijn plechtgewaad gedost, zegende hij, daags na zijne aankomst, die op den 1 Februarij plaats had, in St.-Vituskerk, de getrouw geblevene gemeente, en na het zingen van den avondzang, nam hij zijnen intrek in het klooster der Graauwe Bagijnen, waar hij toefde, tot den 8 Maart daaraanvolgende. Inmiddels werden de kerken van Oldehove en Nijehove, zoo wel als die van St. Catharina, op nieuw door hem gewijd; want ook die van

Nijehove was door de prediking van de nieuwe leer ontheiligd geworden. Tot aan 1580 zegepraalde het oud geloof, en werd dit heiligdom op nieuw tot de Hervormde eeredienst ingerigt; doch eindelijk in 1595 gesloopt.

De tweede Parochie was die van Nijehove, en hare kerk was der H. *Maagd* Maria gewijd. Zij stond over de tegenwoordige Groote of Jacobijnerkerk, van welke men niets meer weet, dan dat ook zij, zoo als reeds gezegd is, ontwijd en weder gewijd is geworden. Zelfs vindt men niet vermeld, of zij na 1580 als kerk gebruikt is geweest; zij was later eene klokgieterij, en is in het jaar 1765 afgebroken.

De derde Parochie was die van St. Catharina, en hare kerk was aan die *Maagd* en *Martelaresse* geheiligd. Denkelijk was zij reeds gesticht vóór de vereeniging der stad met die van Oldehove, en met alle de hofsteden van Cammingaburen, en die in den Hoek en van Ooster-terp (nu het Hoog-terp), welke, blijkens de stukken daaromtrent in de archiven der stad berustende, eerst in 1435 plaats gehad heeft, ofschoon 's Lands Staten dit reeds in 1425 bepaald hadden. Gezegde kerk stond bij de, in het jaar 1834, afgebrokene Hoeksterpoort, vroeger de St. Catharinapoort, en ook wel de Galileërpoort genaamd. Zij strekte naderhand den Staten van Friesland tot Wapen- of Tuighuis, en is tegenwoordig het Stads-Werkhuis.

Er bestaat te Leeuwarden sedert een paar jaren ook eene gemeente van Christelijke Afgescheidenen, die een klein vierkant kerkje bezit, aan de *Noordkade*, zonder toren of orgel. Naast de kerk is de woning van den Predikant.

De Synagoge, in de *Sacrament-straat*, is een niet groot, maar fraai kerkgebouw.

Van de Weldadige Gestichten noemen wij eerst het Old-Burger-Weeshuis, over het stadshuis. Het is in het jaar 1634 door Auck Peters gesticht. Dit gebouw ziet door zes schuiframen uit op het stadshuisplein; het is van binnen met vele ruime vertrekken voorzien, zoo voor de Voogden en Voogdessen, als voor den Binnenvader, de Binnenmoeder en de kinderen, welke laatste meest nagelaten weezen zijn van burgers der stad, en nog steeds, naar oud gebruik, half rood en half zwart gekleed zijn. In dit gesticht, waarin de wiskundige Willem Loré, die als buitengewoon Hoogleeraar aan de akademie te Franeker overleed, opgevoed was, zijn thans 50 kinderen opgenomen.

Het Nieuwe Stads-Weeshuis, aan het *Groot- of Jakobijner-Kerkhof*, in het jaar 1675 van stadswege gesticht, is een groot langwerpig vierkant gebouw, waarin meer dan vijf en twintig vertrekken zijn; onder deze muntten de Voogden-en-Voogdessenkamers inzonderheid uit. In het jaar 1823 had dit huis, dat toen vervallen verklaard was, zijn behoud te danken aan de weldadige dankbaarheid van eenen edelen voormaligen wees van dit gesticht, Jacobus Martinus Baljeé, die, als Raad van Neerlands-Indië, te Batavia overleed, en zijne nalatenschap aan zijn vaderlijk gesticht, uit erkentenis voor genoten weldaden, vermaakte, op het oogenblik, dat de Minister de Coninck alle gesubsidieerde gestichten van weldadigheid, ten behoeve van de Koloniën van Weldadigheid, vernietigde. Daarom prijkt, ter vereeuwiging van zoo veel deugd, een metalen eerezuil in het midden van het gesticht, dat daardoor zijnen voedsterling als redder eerbiedigt (1). Ten behoeve

(1) Men zie verder over dezen dankbaren wees: W. Eekhoff, *het leven en de lotgevallen van J. M. Baljeé.* Leeuwarden 1833.

van dit huis is daaraan een schoenmakers- en een kleedermakersvertrek, een naaiwinkel enz. verbonden. De kleeding der kinderen is een gewaad van half blaauw laken; thans zijn er 140 weezen in dit gesticht opgenomen.

Het Diakonie-Armenhuis der Hervormden, in de *Groote-Kerkstraat*, welk gebouw weleer tot munt diende, is in 1758 gebouwd, en wordt door eene vaart afgescheiden van het daarbij gelegen St. Anthony-Gasthuis, en bestaat uit vele kleine kamers, waarin de Ledematen der Hervormde kerk, die oud en gebrekkig zijn, en dus hunnen kost niet kunnen winnen, wonen. Behalve de kleine vertrekken zijn er in dit huis onder anderen nog eene ruime eetzaal, eene ziekenkamer enz. Ruim 60 oude en verarmde Leden van de Hervormde kerk worden in dit groot en uitmuntend gesticht behoorlijk verzorgd.

Het Roomsch-Katholijk Weeshuis, in de *Oosterdwarsstraat*, gesticht in het jaar 1786, is een niet zeer groot gebouw, waarin thans ruim 20 weezen opgenomen zijn.

Het Roomsch-Katholijk Armenhuis, in de *Speelmansstraat*, in het jaar 1839 geheel vernieuwd, is eene zeer goede inrigting, om ruim zestig arme personen te verplegen.

Het St. Anthony-Gasthuis, in de *Groote-Kerkstraat*, gesticht omstreeks het jaar 1420, is een zeer groot langwerpig vierkant gebouw, rondom een ruimen bleek gesticht, zijnde de langste vleugels ruim honderd en de kortste vijf en zestig treden lang. In het gebouw waren van ouds 44 kamers, doch toen was er eene kerk bij, die in het vervolg van tijd tot nog twaalf nieuwe kamers is verbouwd. Dit gebouw, hetwelk oorspronkelijk, zoo als de naam aanduidt, tot een Gasthuis gesticht was, is later, als Proveniershuis, ingerigt voor lieden, welke daarin voor hun leven vrije woning en kost willen koopen, hetgeen voor eene matige somme gelds kan geschieden. In de kamer, waar de Voogden vergaderen, staat het portret van den Patroon St. Anthonius in den schoorsteen. In 1843 is het met onderscheidene nieuwe kamers vermeerderd.

Voorts heeft men er nog het Ritske Boelema-Gasthuis, in de *Munnekemuurstraat*, gesticht in het jaar 1623, waarin 28 arme vrouwen, zoo van de Hervormde als Roomsch-Katholijke godsdienst, behalve vrije inwoning, nog eenige andere voordeelen genieten; het Gabbema-Gasthuis, achter de *Groote-Kerk*, in het jaar 1633 gesticht, hetwelk 12 oude vrouwen tot huisvesting dient; het Boshuizer-Gasthuis, aan het *Groot-Kerkhof*, gesticht in het jaar 1652, waarin 19 oude vrouwen gehuisvest worden; het Marcelis-Goverts-Gasthuis, op den *Grachtswal*, in het jaar 1658 voor 20 oude arme vrouwen gesticht, en in het jaar 1766 zeer fraai en ruim herbouwd.

Oudtijds had men in deze stad ook het St. Jacobs-Gasthuis, dat in het jaar 1490 gesticht was, en eene kerk had, waarvan men de standplaats aan den tegenwoordigen Nieuwetoren nog duidelijk kan onderkennen.

Nog heeft men de Stads-Soepkokerij, in de *Groote-Hoogstraat*; alsmede eene Vereeniging tot Ondersteuning van behoeftige Kraamvrouwen.

De Latijnsche-school, in de *Bagijnestraat*, op den hoek van de *Bollemanssteeg*, maakte voormaals een gedeelte uit van het Graauwe-Bagijne-Klooster. Zij had haren ingang in de *Bollemanssteeg*, door eene poort van hardsteen; daarboven op vertoonde zich eene

springende fontein, mede van hardsteen, en aan de zijden het jaargetal 1623, benevens het volgende opschrift:

Hic vivos Helicon sudat Solymarius imbres,
Doctrinæque scatent, et pietatis opes.
Sparge sacras fons uber aquas, et flumine largo
Mentes, ora, forum, templa laresque riga.

d. i.

De heilge Helicon druipt hier van levend water:
Hier wellen schatten op van deugd en wijsheidszin.
Stort, rijke bron, uw vocht, en stroom met mild geklater
De harten en verstand, de markt en tempels in.

Dit gebouw is, in 1830, geheel vernieuwd, en met vertrekken voor de stedelijke Teekenscholen vergroot. Aan de **Latijnsche-school** wordt thans door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor aan 50 leerlingen onderwijs gegeven. Aan de **Stads-Teekenscholen** telt men, in het bouwkundig teekenen, 1 Onderwijzer, 1 Adjunct en 70 leerlingen, en in het handteekenen 1 Onderwijzer en 70 leerlingen.

Verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: het **Friesch Genootschap voor geschied-, oudheid- en taalkunde**, opgerigt in het jaar 1828 en tellende 13 honoraire, 35 buitengewone, 24 werkende en 129 gewone, te zamen 201 leden; het in 1833 opgerigte **Friesch Genootschap van proefondervindelijken landbouw**, in drie departementen verdeeld, als: één voor den akkerbouw, één voor de bout- en één voor de veeteelt; het **Natuurkundig Genootschap**, ontsproten uit een **Physisch Gezelschap**, hetwelk in of vóór het jaar 1794 voor het eerst bijeen kwam en, op den 1 October 1844, 57 gewone en 8 eereleden telde. Het is in het bezit van een gedeelte der physische instrumenten van het opgeheven Athenæum te Franeker en vergadert in het gebouw van het Departement Leeuwarden der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en het **Taal-, Geschied- en Dichtkundig Genootschap**: *Constanter*, in het jaar 1819 opgerigt en thans 6 leden tellende.

Men heeft hier ééne **Fransche kostschool voor Jongens**, met 90 leerlingen; ééne **Fransche kostschool voor Meisjes**, met 40 leerlingen; twee **Stadsscholen**, waarop de burger- en aanzienlijke standen voor het onderwijs twintig gulden in het jaar betalen, zonder meer, en wel ééne voor jongens, met 170 leerlingen en ééne voor meisjes, met 170 leerlingen; twee **Stads-Tusschenscholen**, waarop aan kinderen van min gegoede ouders voor 10 en 5 cents per week onderwijs wordt gegeven, de eerste met 520, de tweede met 560 leerlingen; twee **Stads-Tusschenscholen**, buiten de stad, de eene op *het Vliet*, met ruim 200 en de andere op *Oud-Galileën*, met 230 leerlingen; twee **Stads-Armenscholen**, waarin de behoeftige kinderen gratis onderwijs genieten, de eerste voor meisjes, met ruim 610 en de tweede voor jongens, met ongeveer 660 leerlingen; terwijl nog eene derde zoodanige school, waarin 170 leerlingen onderwijs genieten, in het Nieuwe-Stads Weeshuis mede door het stedelijk bestuur onderhouden wordt; ééne **Stedelijke-Bewaarschool**, verbonden met eene der Tusschenscholen, waarin kinderen van 3 tot 6 jaren voor 5 cents per week worden opgenomen, met 200 leerlingen; eene **Stads-Israëlitische Armschool**, met 110 leerlingen, en twee **Bijzondere scholen van de tweede klasse**, met 140 leerlingen.

Ook bestaat er te Leeuwarden een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 30 Julij 1792 opgerigt is, thans 300 leden telt en een eigen gebouw heeft op het *Heerenwaltje*, waarin de Vergaderingen, Herhalingsschool, Spaarbank en de vier Bibliotheken worden gehouden; eene Afdeeling van het Godsdienstig Tractaatgenootschap, met 100 leden in de stad en 30 er buiten, die te Leeuwarden contribuëren; eene Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, in het jaar 1814 opgerigt, met 100 leden; ééne Afdeeling van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, met ruim 90 contribuerende leden; ééne Afdeeling van het Genootschap tot Zedelijke verbetering der gevangenen, met 160 leden en 40 bij de Correspondenten, en ééne Afdeeling van het Fonds van de Gewapende dienst in de Nederlanden.

Ook heeft men hier één Schouwburg, in het *Ruiterskwartier*, en ééne uitmuntende Concertzaal, in de *Breedstraat*, beide particuliere eigendommen, welke tot het doel, waartoe zij bestemd zijn, zeer goed zijn ingerigt. De Schouwburg is in 1844 van binnen bijna geheel vernieuwd en ziet er thans zeer net uit.

Van de menigvuldige Beroemde Mannen, te Leeuwarden geboren, vermelden wij: den braven Willem Carel Hendrik Friso, later, onder den naam van Willem IV, als Stadhouder bekend geworden, geb. 1 September 1711, † 22 October 1751.

De Godgeleerden: Dirk Philips, den bijzonderen vriend van Menno Simonsz, een zeer geleerd man, naar wien sommige Doopsgezinden zich *Dirkisten* noemen, geb. in 1504; Jelle of Gellius Faber de Bouma, geb. omstreeks 1500, † 2 Junij 1564; Arnoud Cathius, geb. in 1576, † 13 December 1630, na eerst Hoogleeraar te Antwerpen te zijn geweest; Wilhelmus a Brakel, geb. 10 Januarij 1635, † 30 October 1711, als Predikant te Rotterdam; Campegius Vitringa, geb. 16 Mei 1659, † 31 Maart 1722, als Hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal, Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis te Franeker; Annaeus Ypey, die tevens een bekwaam Oudheid- en Letterkundige was, geb. 26 September 1760, † 5 April 1837, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Groningen; Eelko Tinga, geb. 25 November 1762, † 30 Julij 1828, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Groningen; Lucas Suringar, geb. 22 December 1770, † 23 Augustus 1833, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leyden, na vroeger die waardigheid te Lingen te hebben bekleed, en Theodoor Paul Bergsma, geb. 10 Maart 1800, † 3 September 1833, als Emeritus-Predikant van Bunnik, na onderscheidene schriften te hebben uitgegeven.

De Regtsgeleerden: Timaeus Faber, geb. in 1578, † 18 September 1623, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te Franeker; Dominicus van Arum, geb. in 1579, † 24 Februarij 1637, als Hoogleeraar te Jena; Hector Bouricius, geb. in 1593, † 3 Januarij 1636, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te Franeker; Gerlacus Scheltinga, geb. in 1708, † 9 Februarij 1765, als Hoogleeraar te Leyden; Petrus Wierdsma, geb. in September 1729, † 31 December 1811, en Gabinus de Wal, geb. 30 December 1785, † 22 September 1833, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te Groningen, na vroeger die betrekking te Franeker te hebben bekleed.

De Staatsmannen: Duco Martena, een der Teekenaars van het Verbond der Edelen, geb. omstreeks 1530, † den 11 November 1605;

Willem van Haren, geb. in 1626, † in 1708, na onderscheidene gezantschappen te hebben bekleed; diens neven Willem van Haren, geb. den 21 Februarij 1710, † 27 Junij 1768, na eerst Gedeputeerde te velde en later Afgezant aan het hof van Prins Karel van Lotharingen, als Gouverneur der Oostenrijksche Nederlanden, te zijn geweest, en Onno Zwier van Haren, geb. den 2 April 1713, † den 2 September 1769, na, behalve vele inlandsche Staatsambten, zeer belangrijke buitenlandsche zendingen te hebben waargenomen, welke beide laatste zich tevens als groote Nederduitsche Dichters hebben doen kennen; voorts Suffridus Westerhuis, geb. 10 Mei 1688, † 22 October 1731, als Gecommitteerde wegens Friesland in de Generaliteits-Rekenkamer, na vroeger onderscheidene andere posten te hebben bekleed, en Jonkheer Idsert Aebinga van Humalda, geb. den 12 September 1752, † den 21 Februarij 1834, als Oud-Gouverneur van Friesland.

De Geneeskundigen: Bernardus Fullenius, geb in 1602, † den 27 Januarij 1657, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Franeker; Johannes Hemsterhuis, geb. 1 Januarij 1657, † 6 Januarij 1706, insgelijks als Hoogleeraar te Franeker; Frederikus Kutsch, geb. 4 Julij 1742, † 29 Mei 1816, en Julius Vitringa Coulon, geb. 29 Mei 1767, † 15 Augustus 1843, welke beide laatste hooggeachte Geneesheeren te Leeuwarden waren.

Den Kruidkundige David Meese, geb. den 25 December 1723, † den 23 Augustus 1770, als Hortulanus aan de Akademie te Franeker.

De Wiskundigen: Jan Vredeman de Vries, geb. in 1527; Willem Loré, geb. in 1679, † 22 Mei 1744, als buitengewoon Hoogleeraar in de Wiskunde aan de Hoogeschool te Franeker, en Jacobus Pierson Tholen, geb. 20 September 1764, † 20 September 1824.

De Geschiedschrijvers: Sibrandus Leo, die in 1557, als R. K. Priester, te Menaldum stond; Suffridus Petrus, eigenlijk Sjoerd Pietersz., geb. den 15 Junij 1527, † den 23 Januarij 1597, die ook in de oude Letterkunde en Regtsgeleerdheid zeer ervaren was; Bernardus Gerbrandus Furmer of Furmerius, geb. 20 October 1542, † 6 Augustus 1616; Pier van Winsum, meer bekend onder den naam van Pierius Winsemius, die ook Latijnsche gedichten uitgegeven heeft, geb. in 1586, † 2 November 1644, als Hoogleeraar in de Welsprekendheid en Geschiedenis aan de Hoogeschool te Franeker; Simon Abbes Gabbema, geb. omstreeks 1630, † in 1688, na zich ook als Kruidkundige en Letterkundige te hebben doen kennen; Horatius Vitringa, geb. in 1632, † vermoedelijk in 1699, en Jacques George de Chauffepié, geb. 9 November 1702, † 3 Julij 1786, als Predikant bij de Waalsche gemeente te Amsterdam.

De Nederduitsche Dichters: Petrus Baerdt, uit het midden der zeventiende eeuw, en de bovengenoemde broeders Willem en Onno Zwier van Haren.

De Letterkundigen: George Rataller, geb. in 1528, † 6 October 1581; Johannes Fungerus, die in het laatst der zestiende eeuw leefde en onderscheidene werken heeft uitgegeven; Tobias Gutberleth, geb. in 1674, † in 1703; Sigebert Haverkamp, geb. in 1684, † den 25 April 1742, als Hoogleeraar in de Grieksche Letterkunde aan de Hoogeschool te Leyden; Lodewijk Caspar Valckenaer, geb. in 1715, † 15 Maart 1785, als Hoogleeraar in de Grieksche en Vaderlandsche Geschiedenis enz. aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst te Franeker, met grooten roem, in de Oude Letteren onderwezen te hebben; Joan Daniel van Lennep, geb. in 1721, † in 1771, als Hoogleeraar te

Franeker; JOANNES RUARDI, die tevens de Latijnsche lier hanteerde, geb. 25 Maart 1746, † te Scharmer den 25 Julij 1815, als Hoogleeraar in de Latijnsche- en Grieksche taal, de Welsprekendheid en de Grieksche Oudheden aan de Hoogeschool te Groningen, en BAVIUS ANTONIUS NAUTA, geb. 24 April 1803, † 2 Julij 1835, na zich eenen welverdienden roem te hebben verworven, door de uitgave van letterkundige geschriften.

Behalve deze Letterkundigen, die ook meest alle Latijnsche Dichters waren, nog de Latijnsche Dichters, die tevens als Litteratoren grooten naam gemaakt hebben: REINIER en HENDRIK NEURUSIUS; ERNESTUS BADERS; THEODORUS VAN KOOTEN; † in 1813; JOHAN ADAM NODELL, overleden als Rector der Latijnsche scholen te Rotterdam; RICHEUS VAN OMMEREN, geb. den 12 December 1746, † 6 Januarij 1796, als Rector der Latijnsche school te Amsterdam, en HERMAN BOSSCHA, die mede een verdienstelijk Geschiedschrijver was, geb. in 1755, † 11 Augustus 1819, als Rector der Latijnsche school te Amsterdam.

De Schilders: WIJBRAND DE GEEST; PIETER DE VALK, geb. in 1584; GILLIS DE WINTER, geb. omstreeks het jaar 1650, † in 1720; WIGERUS VITRINGA, geb. 8 October 1657, † 18 Januarij 1721; JOHAN BUMA, die ook de Nederduitsche lier hanteerde, geb. in 1694, † den 28 Julij 1758; BERNARDUS ACCAMA, geb. in 1697, † in 1756; diens broeder MATHIJS ACCAMA, geb. in 1702, † in 1783; HERMAN WOUTER BEEKKERK, geb. in 1756, † in 1796; JOHANNES JELGERHUIS RIENKSZ., die tevens een bekwaam Tooneelspeler was, geb. in 1770, † 6 October 1836; JAN HENDRIK NICOLAI, geb. in 1776, † in 1826; DIRK PLOEGSMA; EELKE JELLES EELKEMA, geb. 8 Junij 1788, † 27 November 1839, en TJEERD ANDRINGA, geb. 15 Junij 1806, † 7 Junij 1827.

Den Teekenaar RIENK JELGERHUIS, geb. in 1729, † 17 April 1806.

Ook zijn te LEEUWARDEN geboren de Dichteressen: JETSKE REINOU VAN DER MALEN, en CLARA FEYONA VAN RAESFELT, geb. VAN SYTZAMA, geb. 5 April 1729. De Schilderes MARGARETHA DE HEER, en de Teekenares en Schilderes WILHELMINA GEERTRUIDA VAN IDSINGA, geb. 10 November 1788, † 9 Mei 1819.

De wederwaardigheden dezer aanzienlijke stad, opgekomen in duistere en verwarde tijden, zijn zeer aanmerkelijk geweest. Reeds in het jaar 1392 werd zij, betrokken in de toen zoo geweldige verdeeldheden der Schieringers en Vetkoopers, door de eerstgenoemde ingenomen en in het Noordoosten gedeeltelijk verbrand.

Die van het geslacht VAN CAMMINGHA hadden van ouds in en rondom LEEUWARDEN aanzienlijke goederen, en waren de stichters van de aanzienlijke stins Camminghaburg, ten Noordoosten der stad gestaan hebbende. Dit gaf, in het jaar 1399, toen de Friezen, bij hunne menigvuldige oneenigheden, door ALBRECHT VAN BEIJEREN veroverd werden, aanleiding tot het begiftigen van GERROLD VAN CAMMINGHA met de stad LEEUWARDEN enz., volgens een handvest van Graaf ALBRECHT VAN BEIJEREN, van den 18 Julij 1399.

In het jaar 1412 werd te LEEUWARDEN eene kerkelijke vergadering gehouden van de Geestelijkheid der stad en die van Wirdum, Wartena en Grouw, in welke men, onder anderen, besloot, de onschuldigen en overheerden te beschermen, tegen alle geweld en ongelijk, en de baldadigen en kwaaddoeners ten scherpste te vervolgen en te straffen.

In het jaar 1420 werd LEEUWARDEN ten tweeden male door de Schieringers overvallen, die er eenen tijd lang hunnen zetel hielden, om die van Oostergoo te kwellen, tot dat, in het volgende jaar, op

eenen gaarlegger of landsdag te Groningen, de geschillen voor eenigen tijd werden bijgelegd. Wat later werden de brieven, waarbij het halsregt, dat reeds in het jaar 1392 aan de stad verleend was, weder bekrachtigd en elk beroep op hooger afgekeurd, dan alleen bij verdrag.

In het jaar 1437, op Vrijdag na St. Thomas- en Judasdag, vergaderden de twistende Schieringer en Vetkooper Heerschappen te Leeuwarden, om eenige belangrijke punten vast te stellen, tot herstel van de rust des lands, die toen wederom verstoord was. Gedurende eenigen tijd verkreeg men hierdoor den vrede, die echter spoedig weder verbroken werd door de partijzucht van Gabbinga en eenige anderen, hetgeen aanleiding gaf tot eenen gaarlegger te Leeuwarden met die van Groningen. Door dezen bekwam men wederom, gedurende eenige jaren, rust, en toen de tweespalt op nieuw ontbrandde, werd zij, omtrent het jaar 1456, weder gestild door de vrees voor eenen inval van den Hertog van Bourgondië, Filips *de Goede*. Deze had in dien tijd de Friezen vermaand, zich, tot beslissing hunner dagelijksche oneenigheden, onder zijn opperbestuur te begeven; doch zonder eenig ander gevolg, dan dat de twistende partijen zich vereenigden, om des noods geweld met geweld te keeren; waardoor de aloude vrijheid, terwijl den Hertog elders de handen vol werk kreeg, zich wederom in vollen luister vertoonde.

Omtrent het jaar 1460 heerschte er eene groote partijzucht tusschen die van Leeuwarden en Dockum, zoodanig zelfs, dat de poorters der beide steden elkander dikwerf beroofden. De schranderste begrepen eindelijk, dat uit zulk eene tweespalt niets dan onheil voor beide partijen te wachten stond, waarom zij, in 1463, eene schorsching van alle geweld bewerkten, die zij voorts in eenen vasten vréde veranderden.

In September 1477 eindigde een hevig verschil tusschen Leeuwarden en de vier deelen in den Leppedijk, Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel, Idaarderadeel en Smallingerland; met dit gevolg, dat aan Leeuwarden voor altoos werd opgedragen den volstrekten eigendom over de vier zijlen in dien dijk, met alle daarbij behoorende tollen, kolken, aard- en ijzerwerk, mits die door de stad wel werden onderhouden.

Omtrent het jaar 1481 was het omtrent Leeuwarden, door de invallen der Schieringer Heerschappen, zeer onveilig, hetgeen gelegenheid gaf tot het oprigten van een bondgenootschap tusschen Leeuwarden en Tietjerksteradeel, benevens Cornjum en Britsum. Tot meerder veiligheid sloot men een driejarig verbond met Sicke en Tjaard Sjaerdama, die te Franeker en in de nabuurschap het bewind voerden.

Leeuwarden, tegen den zin der Woudlieden, eene waag tot haar voordeel te Slooten opgerigt hebbende, had vooral veel te lijden van zekeren Wybe Jarichs Jelkama van Akkrum, een stout man, die eenen grooten aanhang had. In het eerst vergenoegde hij zich met rooven en plunderen; doch ten laatste beproefde hij de stad zelve, toen een deel der burgers op eenen togt daarbuiten was, bij verrassing in te nemen, hetgeen hem echter zoo slecht bekwam, dat hij met groot verlies moest aftrekken. Wybe Jarichs zat middelerwijl niet stil, maar vermeesterde bij nacht de stins Heslinga, te Poppingawier, terwijl de ontvlugte eigenaars die van Leeuwarden om hulp smeekten. Deze, wetende dat hun belang zulks medebragt, toefden niet hun bij te springen, en daarop werd het huis door Ede en Hessel Jongama, benevens Pieter Harinxma, hernomen en tot den grond toe afgebroken.

Uit deze onlusten wachtte men weder gewigtiger onheilen, tot voorkoming van welke die van LEEUWARDEN zich vereenigden met de steden Sneek, Bolsward en Slooten, om den openbaren vrede in het land te bewaren; te dien einde zoude men elkander krachtdadig bijstaan, en tot verzekering daarvan negen aanzienlijke mannen verkiezen, die bepalen zouden, met hoeveel manschappen men elkander, ingeval van eenen onverhoopten aanval, moest te hulp komen: zullende LEEUWARDEN en *Bolsward* ieder drie en de beide andere steden de overige verkiezen. Nog voegden zich bij dit verbond GOSSE ROORDA en WORP KEIMPEMA; terwijl door tusschenkomst van goede mannen een vasten vrede tusschen de verbondenen, met BOTTE TOE HERWET en FEKKE BOTTINGA, werd gesloten. Een der eerste gevolgen van dit verbond, in hetwelk Franeker ook eenigzins begrepen was, is geweest de ondergang van WYBE SJOERDS TOE GROVESTINS en van zijne sterke stins te Engelum, die zich van tijd tot tijd tegen SICKE SJAERDAMA, te Franeker, en tegen de Leeuwarders verzet had. Men belegerde hem hierom in Mei 1482, met dit gevolg, dat een kogel, uit de groote busse van LEEUWARDEN geschoten, den belegerde door een blind venster trof, waardoor hij gewoon was het veld te bespieden.

Intusschen was er een hevige twist ontstaan in Gaasterland, tusschen IGE GALÁMA en den Abt van Hemelum; eene zaak vooreerst van geen groot belang, doch die allergewigtigst werd door eenen misslag der Leeuwarders. Deze, denkende dat hier veel te winnen zou zijn, verbraken hun verbond met de overige steden, en boden bijstand aan IGE GALEMA tegen den Abt van Hemelum, die bij de Schieringers wel gezien was. De Bolswarders hielden het in dit stuk met LEEUWARDEN, hetgeen ten gevolge had, dat de Abt, onvoorziens binnen Slooten bezet, eenen vrede moest maken naar den wil zijner overwinnaars.

Een weinig later, in 1487, ontstond er in de stad veel onrust over een verbod der Regering, om geene vreemde bieren binnen de stad te drinken. Dit was inzonderheid den boeren zeer tegen de borst, die daarom dit gebod overtraden en door de brouwers en anderen aangetast werden, doch de vlugt namen op Pieter Camminghahuis. Hier wilde het op de been komende gemeen de huislieden volstrekt ter straffe overgeleverd hebben, hetwelk CAMMINGHA echter weigerde. Toen werd de zaak nog erger, zoodat men geweld wilde plegen aan het huis van dien Edelman, welke overal in Oostergoo en Westergoo een groot aantal vrienden had, hetgeen eene buitengewone ontsteltenis door het geheele land verwekte, zijnde daarenboven de Leeuwarders zeer gehaat wegens hunne heerschzucht en het verbreken van het stedenverbond. Ras kwamen hierop de Schieringer Hoofden, gesterkt met die van Franeker, op de been, in alles ongeveer achtduizend man sterk. Deze, de Leeuwarders onverhoeds overvallende, namen de stad, welke men bezig was met eene nieuw gegraven gracht te bevestigen, bij verrassing in, plunderden haar geheel uit, en rigtten eene groote slagting aan; ook sleepten zij de stads bussen en al wat van waarde was met zich.

De Leeuwarders, nu bedwongen zijnde, vereenigden zich in het volgende jaar, 1488, met de overige steden, om alle tweedragt in het land een einde te doen nemen; doch dit verbond was al wederom van korten duur, naardien de Vetkoopers, bespeurende hoe de Schieringers hunne partij in Westergoo genoegzaam hadden vernietigd, voor zich zelve in Oostergoo begonnen te vreezen, en daarom, in 1491, een verbond van veertien jaren met de Groningers aangingen, bij hetwelk zich de stad LEEUWARDEN in het volgende jaar voegde. Men weet hoe

de onlusten, uit dit verbond gerezen, eindelijk den Hertog van Saksen in het land riepen, en dat zijn Kapitein Fox, in het jaar 1495, een aanslag op Leeuwarden maakte, die toen echter mislukte.

Middelerwijl was de Hertog van Saksen, door Keizer Maximiliaan tot Erf-Potestaat van Friesland verklaard, en wilde deze nu openlijk bezit nemen van het land, dat hij van den Keizer verkregen had. Dit verwekte eenen grooten schrik onder de Groningers en hunnen aanhang, zoodat genoegzaam de geheele bezetting van Leeuwarden verliep.

Tot dus verre had Leeuwarden echter geen gevaar, dewijl de Woudlieden zich dapper weerden tegen de uitheemsche knechten onder Schouwenburg; doch toen deze door dien Overste verslagen waren, was er niemand, die in Friesland langer wederstand kon bieden, waarom ook Leeuwarden, in 1498, door Schouwenburg, op den vierden van Hooimaand, belegerd werd. De belegeraars, de stad ras aan alle kanten bezettende, plaatsten hun hoofdkwartier in het klooster Fiswerd, ten Noorden van de stad, zich tevens ook verzekerende van Camminghaburg, Lekkum, Miedum en Jelsum, welke dorpen in de belegering hun hoornvee verloren, gelijk het Zusterenklooster zijne goederen en kleinodiën. Drie dagen lang duurde het beleg der stad, waarna die van binnen, ziende dat toch alle ontzet onmogelijk was, zich op goede voorwaarden overgaven, en met de Schieringers, door de Saksers, die tot hiertoe meer de rol van bemiddelaars dan van leenheeren speelden, verzoend werden. De Leeuwarders hadden, hoewel overmeesterd, nog hunne vrijheid behouden, eenige Saksische bezetting uitgezonderd, die op Uniahuis lag, doch slecht van krijgsbehoeften voorzien was. Schouwenburg, daarin willende voorzien, zond in Augustus des jaars 1498, eenen grooten wagen vol bussen, kruid, lood enz. binnen Leeuwarden, om daarmede Uniahuis te voorzien; doch die van de stad namen dit zeer euvel op, als strijdende met de voorwaarden, welke zij met den Stadhouder gemaakt hadden. Hier kwam nog bij het ongenoegen, veroorzaakt door het berigt van eenige afgezondene burgers naar Sneek, werwaarts deze verzocht waren te komen door Schouwenburg, om de akte te zien, bij welke Keizer Maximiliaan den Hertog tot het Erf-Potestaatschap verheven had: want deze akte had hun niet voldaan, als zijnde maar eene enkele aankondiging op papier en geenszins een volledig diploma. Het een en ander was van zoodanige uitwerking, dat het volk eenparig naar Uniahuis oprukte, het ter verdediging onnut maakte, en den Hopman met eenige bezettelingen vermoordde. Na dezen geweldigen stap zag men alomme uit naar hulp; ook ontving men eene groote bezetting van Groningen, benevens vier honderd Woudlieden, terwijl de stad van buiten, door Schouwenburg, met een groot heer belegerd werd. Manhaftig was in het begin de verdediging, daar die van binnen dagelijks voordeelige uitvallen deden; te weten, de stedelingen en de woudlieden, doch die van Groningen toonden weinig moed te hebben: want toen de toestand eenigzins bedenkelijk scheen te worden, vertrokken zij heimelijk bij nacht, hoewel niet zonder aanmerkelijk verlies. Die van binnen kregen het eindelijk te kwaad, en werden genoodzaakt zich over te geven op den 23 October, op de volgende voorwaarden. » Blootshoofds en barrevoets zullen de belegerden » een voetval doen, of die smaad afkoopen met 14,000 Rijnsguldens. » De stad stichte twee wekelijksche missen ter gedachtenis der ver» slagenen op Uniahuis, en telle eenmaal aan des Hopmans weduwe twee » honderd goudguldens. Uniahuis moest worden hersteld, of de waarde » daarvan aan Worp Unia betaald. Schouwenburg zij het vergund, tot

» zijns Heeren meesters dienst een Blokhuis in de stad te leggen, tot » kosten van de burgerij, ter plaatse en hoe sterk het hem goeddacht."

Op deze overgave der stad volgde ras het bouwen van een blokhuis, dat gesticht werd omtrent het hof van Jan Tamsema, nadat men het geboomte had uitgeroeid. Op den vier en twintigsten Februarij 1499 sloeg men de handen aan het werk, wordende de aangrenzende grietenijen gedwongen de grachten te graven, te weten Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, Tietjerksteradeel, Holwerderzes, Menaldumadeel, Barradeel, Idaarderadeel en Rauwerderhem; ieder roede tot vijf en twintig goudgulden. De eerste steen, hieraan gebezigd, was van Worp-Uniahuis, hetwelk door de Leeuwarders voor de belegering was afgebroken. Ook wierpen zij eene menigte stinzen in de nabuurschap omver om de steenen tot hun oogmerk te gebruiken.

In het volgende jaar vijftienhonderd raakten de Leeuwarders weder in groot gevaar, wegens hunne besluiteloosheid, gedurende den tijd, in welken Hertog Hendrik van Saksen door de Friezen te Franeker belegerd werd: want hadden zij nu het half voltrokken blokhuis, waarop Sigismundus Pflug met een handvol volks gebood, overrompeld, en zich met hun geschut bij hunne landslieden voor Franeker gevoegd, die stad zou ras hebben moeten bukken. Hadden zij het daarentegen van hun belang gerekend, de Saksische zijde te kiezen, zij zouden de belegeraars gemakkelijk hebben kunnen dwingen, van hun opzet af te zien. Zij, daarentegen, gedroegen zich zoo twijfelachtig, dat zij den haat der beide partijen op zich laadden, hetgeen ten gevolge had, dat de Hertog van Saksen, na zijne overwinning op de Friezen, de Leeuwarders even vijandig als de overigen behandelde, en hunne stad deed plunderen.

In het jaar 1507 werd door de Leeuwarders eene vaart naar Franeker begonnen, en voorts door de grietenijen voleindigd.

In het jaar 1511 ontstond er te Leeuwarden, acht dagen voor Pinksteren, een brand bij de school, die zich ras verspreidde aan de beide oorden van de Nieuwestad, en, naar men verhaalt, meer dan twee honderd der beste huizen vernielde.

Leeuwarden had ook rijkelijk zijn deel aan den Gelderschen oorlog, die in het jaar 1514 ontstak, houdende deze stad, met Franeker alleen, de Saksische en daarna de Bourgondische zijde; ook waren, bij het vertrek des Hertogen van Saksen geene zijner troepen in de provincie overgebleven, dan alleen twee vaandels in Leeuwarden, en een te Franeker. De Leeuwarders ondertusschen, tot nog toe weinig van de ver af zijnde Gelderschen te vreezen hebbende, zochten hun voordeel in het berooven van hunne naburen, die der Geldersche partij waren toegedaan, en poogden, in den nacht voor den 1 Januarij 1515, de kerk van Jorwerd te overrompelen, waarin de naburige huislieden, uit angst voor den vijand, sliepen; hierop deden zij eenen aanval, met ruim twee honderd man, doch werden door vijf en twintig man in de kerk, die tevens, door het kleppen der klokken, de geheele nabuurschap in de wapenen bragten, zoo wel ontvangen, dat zij onverrigter zake moesten terugkeeren. Even ongelukkig was een tweede uitval, tegen die van Wirdum, Jellum en Beers: want toen zij reeds eenen schoonen buit verzameld hadden, werd hun die door het zaamvergaderd landvolk weder afgezet. Ook werden daarbij twintig uitheemschen doodgeslagen, en vele burgers gevangen genomen. Wat later hadden zij verscheiden gevechten met de Geldersgezinde naburen, die nu eens voordeelig dan eens ongunstig uitvielen.

De Hertog van Saksen middelerwijl geen raad wetende, om de Gelderschen het hoofd te bieden, had in het begin des jaars 1515, zijn gezag over Friesland aan Prins KAREL VAN OOSTENRIJK, naderhand Keizer KAREL V, afgestaan, die Graaf FLORIS VAN EGMOND herwaarts zond, om het gewest uit zijnen naam in bezit te nemen. Hij kwam in het laatst van Zomermaand te LEEUWARDEN, alwaar toen een Gaarlegger der Staten was, om den ingezetenen den eed van getrouwheid af te nemen.

In dit jaar ontving LEEUWARDEN verscheiden voorregten door de gunst des Vorsten. Volgens deze werd de aloude regeringsvorm der stad bevestigd; de stads vrijheid en het regtsgebied werd uitgestrekt, zoo wijd en ver, als de drie kerspelkerken van ST. VITUS tot Oldehove, *Onze Lieve Vrouw* tot Nijehove en ST. CATHARINA op den Hoek, binnen en buiten LEEUWARDEN, met al hare landen, die er toe behoorden, reikten. Ook werden alle bewoners dier landerijen verpligt, zich geheel en al onder gezag van de regering der stad te stellen. Het regt zou volgens Roomsch-Keizerlijke wetten worden geoefend, hebbende de Raad van LEEUWARDEN de bevoegdheid om een ieder, het zij edel of onedel, die te LEEUWARDEN of binnen de vrijheid der stad breukachtig viel, deswege te straffen als hunne eigene inwoners. De Vorst verbond zich tevens de lasten, schattingen, tollen enz. op de landen onder LEEUWARDEN liggende, nooit te zullen verhoogen enz. In het zelfde jaar veroverden de Leeuwarders Unia-stins te Blija, gelijk ook Juwsma-huis te Ferwerd. Daarna plunderden zij Rinsumageest, doch met den buit naar huis keerende, werden zij door de Geldersgezinden geslagen. De Geldersgezinde Friezen hadden intusschen alom de overhand, en hoopten nu de Leeuwarders met geweld tot het omhelzen hunner zijde te dwingen. Op den 15 Junij 1516 vertoonden zij zich het eerst voor de stad, en versterkten hun leger te Deinum, bij de Galgefenne enz. Van daar werd hevig geschoten op de stad, die hun niets schuldig bleef. Treffelijk was de verdediging, doch de belegerden zouden, desniettegenstaande, hebben moeten bezwijken, zoo zij niet door de aankomende hulptroepen des Prinsen waren ontzet; te weten door een leger van drie of vier duizend man, hetwelk de Gelderschen voor LEEUWARDEN, alleen door de mare zijner aankomst te Harlingen, deed uiteenloopen. In het begin des volgenden jaars gaven de Leeuwarders hunnen Heer te kennen, hoe nuttig het voor de stad zou zijn, hare vestingwerken te verbeteren, waarom zij in dezen des Vorsten bijstand verzochten. Deze, het verzoek inwilligende, begiftigde te dien einde de Regering der stad met de goederen van eenige wederspannige Edelen, als met de huizen van JOUW JOUWSMA te Wirdum, EDO JONGAMA te Raawerd, OTTE HESSELS te Boxum, FEDDE DOTINGA te Marssum, KEIMPE SIBBES te Beetgum, benevens de huizen van JOUKE UNEMA en BERNERT AEBINGA, met volle magt om de steenen der afgeworpen huizen tot hunne poorten en wallen te gebruiken, en zich de inkomsten der landerijen, daaronder behoorende, toe te eigenen, tot 's Vorsten wederopzeggen enz.

Na den vrede van 1524 genoot LEEUWARDEN, onder de gelukkige regering van Keizer KAREL V, eerst voorspoedige tijden. Ook onder de regering van Koning FILIPS II, tot aan het jaar 1561, wanneer men, tot besnoeijing der meer en meer toenemende Hervormde leer, te rade werd de Nederlanden met eenige nieuwe Bisdommen te voorzien, en onder anderen ook LEEUWARDEN. Van dien tijd af begonnen de gemoederen der ingezetenen meer en meer van den Koning en zijne

Raden te vervreemden. Krachtig verzette men zich tegen de aanstelling van den nieuwen Bisschop, en vruchteloos waren de strenge plakkaten tot herstel van de rust.

In Junij 1566 kwamen te Leeuwarden de Afgezanten der verbonden Edelen, Herbert van Raaphorst, Frits van Egmond en Albert van Huchtenbroek, die ten huize van Gabbe Selsma, in den Vergulden Helm, op de Nieuwestad, hun intrek namen. Hunne berigtspunten hielden in: » Den Friezen te verstendigen van het beraamde verbond, » en kennis te doen hebben van de zaken, die met de Landvoogdes » te Brussel en met Filips in Spanje waren verhandeld. Voorts te ge- » ven afschrift van het verbond, met bijvoeging hunner bevelbrieven, » bij de Hoofden des bondgenootschaps bekrachtigd. Ook hadden zij » te bezorgen, na het verkondigen van des Konings toorn, en den » keer der dingen ten ergsten, de Friezen in het verbond te trekken » tot afwering van 's vaderlands kwalijken vaart en eindelijken onder- » gang, ongeacht de bedriegelijke letteren der Landvoogdes, die daarop » uit was, om de onbedachte harten met schoone woorden in slaap » te wiegen enz." De harde Roomschgezinden zagen deze Afgezanten met een ongunstig oog aan, en deden hun best om hen door valsche geruchten bij de gemeente gehaat te maken, met het uitstrooijen van allerhanden laster, ten welken einde zich voornamelijk zekere Antonis Joostzoon liet gebruiken. Dit was van dat gevolg, dat er eerlang insgelijks eene menigte schotschriften en gezangen, ten nadeele van den Koning en zijnen Raad, werden verspreid, hetgeen men zocht te weren door het geesselen en bannen van eenige handdadigen; doch te vergeefs: want hierdoor groeide het misnoegen aan, en brak eerlang ten vollen uit, onder het beleid van eenen stouten burger, Gabbe Selsma, die de Wethouders en het volk tegen de Roomsche kerk zoodanig ophitste, dat men besloot dag en nacht wacht in de poorten te houden, en de versterking der bezetting, met welke de Stadhouder Arenberg in aantogt was, buiten te keeren, hetgeen deze zeer euvel opnam, schoon hij voor dien tijd geduld moest nemen. Tevens nam men het besluit om de beelden van stads wege uit de kerken te nemen, ten einde de plundering te voorkomen. Dit volbragt men op den 6 September 1566, wanneer de wethouderschap last gaf aan de Geestelijken en Gilden, om alwat hun in eigendom toekwam uit de Kerspelkerken te ruimen, wilden zij het niet vernield zien. Hierop trokken des avonds acht burgerrotten met eenige werklieden derwaarts, die alle beelden, schilderijen en altaren, zonder eenig onderscheid, wegnamen, om de kerken tot het prediken op de hervormde wijze, tegen den volgenden dag, bekwaam te maken. Toen werd ook de eerste predikatie in den voormiddag gedaan door Antonius Nicolaï, vroeger Priester te Hoogebeintum, in tegenwoordigheid van den Burgemeester Tjerk Walles en van een groot aantal burgers, die meestal tot meerder zekerheid wel gewapend waren. Na den middag leerde Martinus Eliacus, vroeger Priester te Tjum, waarna men op den vijftienden dier maand het H. Nachtmaal des Heeren, voor de eerste keer, in het openbaar bediende. Middelerwijl kwamen er zeer strenge bevelen van de Landvoogdes tegen het oefenen van de Hervormde leer, en Arenberg maande daarop de Burgers aan, om, zoo ras mogelijk, de kerken in haren vorigen staat te herstellen, en de nieuwe Leeraren ter stede te doen uittrekken. Der Regering was dit zeer tegen de borst, waarom zij zich, op eene billijke wijze, met hem zag te verdragen, doch hij antwoordde, dat hij niets mogt inwilligen van al het geen, dat

naar eenig verdragen of beschermen der nieuwe leer zou gelijken, alzoo hij bevel had, alle de daartoe strekkende voorstellingen aan de Landvoogdes te doen en inmiddels des Konings bevelen, zoo veel hem mogelijk ware, uit te oefenen.

Ondertusschen ontving men een nieuw gestreng plakaat van den Koning, gebiedende de naauwkeurige handhaving van het oude geloof, over hetwelk tusschen de leden der verschillende gezindheden eene groote tweespalt ontstond, in welke echter de voorstanders der nieuwe leer de overhand behielden. Doch de zaken namen ras eenen anderen keer, door het onverwacht verschijnen van Arenberg, die gedurende eenigen tijd in Overijssel was geweest, met eene menigte troepen. Dit veroorzaakte eene groote ontsteltenis ten platten lande en had een breed vertoog der Staten tegen den bedreigden gewetensdwang ten gevolge. Die van Leeuwarden, als hebbende het zwaarst gezondigd, waren het meest verlegen, en zonden hierom aan den Stadhouder gezanten, om eene verzoening met hem te bewerken. Deze werd ook getroffen, hoewel op zeer harde voorwaarden, volgens welke zij de nieuwe Leeraars wegzenden en de oude godsdienst in haren vollen luister herstellen moesten; voorts moest de stad haar geschut en geweer overgeven, om geplaatst en gebruikt te worden naar verkiezing des Konings. Deze verzoening had plaats op 11 Januarij 1567, en op den volgenden dag ruimden de Hervormde Leeraars de stad en haar regtsgebied, wordende zij op eene eerlijke wijze uitgeleid door den Burgemeester Tjerk Walles, die hen eerlang als balling volgen moest, waarop de herstelling van de oude kerkdienst volgde. Tot geruststelling der burgerij, werd er toen een plakkaat, van wege de Hertogin, afgekondigd, waarbij het gebeurde goedgekeurd en aan de stad beloofd werd, dat men haar met geene ruiters of voetknechten verder zou bezwaren, zoolang de inwoners zich stil en gerust hielden. Ook werd in die brieven beloofd, niemand wegens het gebeurde in eenige ongelegenheid te zullen brengen.

De Leeuwarders, nu volkomen van hunne vrijheid beroofd, zochten dit op eenigen uit hunne regering te wreken, welke, zoo zij meenden, in het geheim tot hun onheil hadden medegewerkt. Inzonderheid viel de algemeene haat der Hervormden op Mr. Matthijs Rommarts, Stads-Syndicus, die geweldig werd aangetast, onder een heftig geroep van, sla dood! en ter naauwernood door Arenberg werd ontzet. Nog viel de onverstandige woede der stedelingen aan op Pier tot Jelgerhuis, waarom de Stadhouder meer troepen in de stad deed komen, die bij de burgerij werden ingekwartierd.

Na dien tijd genoot Leeuwarden eenige rust tot aan het laatst van 1567 en het begin van 1568, wanneer de Hertog van Alba door zijne wreedheden ook hier algemeenen schrik verwekte onder allen, die deel hadden gehad aan de voorgevallene beroerten. Vele voorname lieden vlugtten toen ten lande uit, en werden met verbeurdverklaring hunner goederen ingedaagd. Onder anderen had men het geladen op den Oud-Burgemeester Tjerk Walles, die, op den 8 Maart 1568, voor de tweede maal werd ingedaagd, als de voornaamste roervink der voorgevallene misbruiken en de begunstiger en inhaler der Geuze Predikanten.

Ondertusschen naderde Lodewijk, Graaf *van Nassau*, de grenzen met zijn leger, waardoor de zaak der vrijheid nieuwe hoop ontving, welke niet weinig toenam door de nederlaag en den dood van Arenberg bij Heiligerlee; doch door het omslaan der omstandigheden verdween deze weder geheel. Immers, den 1 Februarij 1570 kwam hier de nieuwe

Bisschop CUNERUS PETRI, op aanschrijven en met eenen lastbrief van den Hertog van ALBA, hoewel zeer tegen den zin der geestelijkheid en des volks, hetwelk er echter nu in berusten moest. Met groote pracht en onder het geluid der trompetten en het gebulder van het geschut werd hij ingehaald; wordende hij geleid naar de kerk van Oldehove en aldaar op het plegtigst ingewijd, waarna hij de kerk, de altaren enz. weder wijdde, als bezoedeld door de ketterij der Hervormden, die er eenigen tijd gepredikt hadden. Toen maakte hij zich meester van de hem toegelegde abdijen, kloosters en kerken, de geestelijkheid alom regerende met eenen ijzeren schepter.

In 1571 werden de Leeuwarders, op bevel van den Prins VAN ORANJE, belaagd door eenig volk, vergaderd onder het bevel van DUCO MARTENA, die echter in zijne onderneming niet slaagde. Dit had ten gevolge, dat het Leeuwarder Blokhuis, door den toenmaligen Stadhouder, CASPAR ROBLES, Heer *van Billy*, aanmerkelijk werd versterkt, welke Stadhouder des Konings zaken, thans, wegens den inval van SCHOUWENBURG en andere Prinsgezinden, zeer wankel staande, bestuurde. Hij had nogtans het geluk van alle zijne vijanden te verslaan of te verjagen, en werd daarna met buitengewone vreugdeteekenen te LEEUWARDEN ingehaald; ook kwam aldaar de Bisschop van Groningen, JAN KNIJF, om door zijne tegenwoordigheid der statie des te meer pracht bij te zetten.

In het jaar 1576 ontstond er in Friesland een zeer hevigen storm, die onder anderen de Oldehoofsterkerk deed instorten.

In het jaar 1577 kwam WYBE VAN GOUTUM, waarschijnlijk door bestel van BILLIJ, met honderd dertig man op het Vliet, eene voorstad van LEEUWARDEN, en wist eerlang den Drossaard, JAN VAN MATHENES DE WIJBISMA, te belezen, om hen op het slot te laten, waarvan hij zich toen volkomen meester maakte. De burgerij van LEEUWARDEN kocht hem er wederom af, voor eene leening van dertien weken, die drie en dertig honderd gulden beliep. Men sprak toen ook van het slot omver te halen; doch dit gebeurde niet, uithoofde van de afwezigheid van den Stadhouder, den Graaf VAN RENNENBERG, die eerst, gelijk velen, zijn hof gemaakt hebbende bij DON JAN, na het gebeurde te Namen, de zijde der Algemeene Staten verkozen had, door hen tot vasten Stadhouder over Friesland, Groningen, Drenthe, Twenthe en Lingen aangesteld, en voor het einde van September in Friesland wedergekeerd was. Hier, twee vendels Hoogduitschers van Bossu's regiment, liggende in de schansen te Oostmahorn, in de Lemmer, te Slooten, te Makkum en te Hindeloopen, met toezegging van eenige betaling, vergenoegd, en tot vertrekken bewogen hebbende, deed hij deze schansen slechten, stellende daarna, de Friesche boeren in 't geweer, onder eenen Hopman, in elke grietenij, hetwelk hem echter, in Groningerland, daar hij het ook dacht te doen, niet gelukken wilde.

Den 4 Maart 1578 werd de nieuwe Stadhouder, Graaf VAN RENNENBERG, zoo het heette in 's Konings naam, door Prins WILLEM VAN ORANJE aangesteld, met groote blijdschap te LEEUWARDEN ingehaald, ofschoon men ras bespeurde, dat men eenen wolf in het schaapsvel had gekregen. In het zelfde jaar wisten die van LEEUWARDEN zich, bij verrassing, meester van het blokhuis te maken, na den bevelhebber MATHENES overmand te hebben; zij gaven aan de bezetting, die hun het huis overgaf, 3300 guldens, en leidden er RIENK CAMMINGHA, benevens den Burgemeester AEDJE LAMBERTS, op met 60 man; dit was echter van

korten duur, dewijl Rennenberg er zich weder meester van wist te maken. Naardien men begeerde van dezen dwangnagel ontslagen te worden, dewijl men meer en meer overtuigd werd van de kwade oogmerken des Stadhouders, werd, op den laatsten Januarij 1580, een vast besluit genomen, om het blokhuis te overmeesteren. Te dien einde kwamen eenige vaandels soldaten bijeen, en overweldigden met de Burgers, onder het beleid van den Burgemeester en het hoofd der schutterij, Aedje Lamberts, in den nacht tusschen dien dag en den eersten Februarij, het kasteel. Om hier toe te geraken, namen zij met zich, behalve de Geestelijkheid, eene menigte vrouwen en kinderen van dezulken, die op het kasteel lagen, doch in de stad woonden; zoodat de bezettelingen verlegen stonden, dewijl zij zich niet konden verdedigen, zonder hunne eigene vrouwen en kinderen te treffen; waarom de Bevelhebber best dacht, het huis over te geven, mits hij met zijn volk vrij kon aftrekken en een jaargeld genieten van twee honderd gulden. Het blokhuis werd alzoo vermeesterd en alles, wat van de stadszijde nadeel kon doen, vernietigd en afgebroken, waarna de geheele Geestelijkheid, onder een smadelijk muzijk en de uitjouwing der soldaten, ter stad werd uitgeleid. Daarmede nam ook het Bisdom van Leeuwarden een einde.

In het jaar 1610 ontstonden er bewegingen te Leeuwarden, waarvan men de oorzaak niet duidelijk aangeteekend vindt. Eenigen uit de gezworene gemeente waren, op het einde van het jaar 1609, klagtig gevallen aan de Gedeputeerde Staten en aan den Hove van Friesland, over de Wethouderschap, hen onder anderen beschuldigende, van zich zekere voordeelen toe te eigenen, welke in de stadskas behoorden te komen. Het geschil werd, kort hierop, bijgelegd. De Wethouderschap deed gewillig afstand van de genotene voordeelen. Het misnoegen duurde echter onder het volk voort. Men riep, dat de Wethouders door onbehoorlijke middelen in de Regering bleven. Op Nieuwjaarsdag trokken eenigen, ongewapend, naar het raadhuis, smeten de glazen in, braken de raadkamer open en dreven de Wethouderschap, bezig met het doen der jaarlijksche verkiezing, naar buiten. De Gilden, hierop bijeen gekomen zijnde, bragten de gemeente in de wapenen, en traden toen zelf toe tot de aanstelling eener nieuwe Wethouderschap, die, voor deze reis en om meerdere zwarigheden te voorkomen, in de Regering, bevestigd werd. Doch op het einde dezes jaars vermaande Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland, de Gedeputeerden: » zorg te dragen voor diergelijke moeijelijkheid, de ontslagene Wet» houders tevreden te stellen, en, voor alle dingen, te verhinderen, » dat er geene Spaanschgezinden, Papisten, omgekochten en andere » vijanden van den Staat in het bewind raakten." Het leed echter nog eenige jaren, eer er te Leeuwarden nieuwe verandering in de Regering kwam. Sedert hadden de nieuwe Regenten wel aan eenigen uit de burgerij, die, huns oordeels, gematigde gevoelens hadden in het stuk van godsdienst, doch bij anderen den naam droegen van Vrijgeesten, Papisten, Mennisten en diergelijken, genoegen kunnen geven, maar geenszins aan allen. Men vond er ook, die de nieuwe Regenten beschuldigden van de zelfde misslagen, welken zij en de hunnen eertijds den ouden ten laste gelegd hadden. Het bleek ten minste klaar, dat zij zich zelve en anderen, die het met hen hielden, alleen in de Regering zochten te handhaven; anderen, die het, naar veler oordeel, beter meenden met de godsdienst, daar buiten sluitende. Die het met deze laatsten eens waren, heette men hier Geneefsche-,

de anderen Politieke- of Staatkundige Geuzen. In December des jaars 1614 hadden eenige Gemagtigden der burgerij, zoo als zij zich noemden, zich bij de Wethouderschap vervoegd met een vertoog, waarin zij klaagden: » dat de vorige misbruiken niet geweerd werden; » dat men lieden van de Hervormde godsdienst uit de Regering hield » en er zulken toe riep, die, in het stuk der leer, verdacht waren » of er weinig werk van maakten; voorts verzoekende, dat er, door » Gemagtigden uit de Wethouderschap en uit de burgerij, eenen on» partijdigen Raad mogt benoemd en de Regering hersteld wor» den op eenen beteren voet." De Wethouders hadden hierop geantwoord, dat zij zich houden wilden aan het octrooi op de bestelling der Regeridg, ten tijde van LEICESTER gegeven, hetwelk sommigen hunner nogtans, in het jaar 1610, reeds gebroken hadden. Men was hierop overgegaan tot de jaarlijksche verkiezing van de Wethouderschap. De Gemagtigden der burgerij hadden er eene aantijging tegen gedaan, waarop zij in hechtenis genomen en niet eerder geslaakt werden, voor dat zij de nieuwe Regering voor wettig hadden erkend; het morren nam ondertusschen toe. De Staten, op den Landsdag, in Februarij van het jaar 1615, bijeengekomen, namen er kennis van en magtigden den Stadhouder, de Gedeputeerden en het Hof, om de twist door gevoegelijke middelen te beslissen. Men trad in onderhandeling met de Wethouderschap, doch kon het niet eens worden. Graaf WILLEM en de twee kollegiën vonden derhalve geraden, zich van de magt, hun verleend, te bedienen, en stelden » dat de tegenwoordige » Wethouders in het bewind zouden blijven tot den eersten Januarij » naastkomende, wanneer de Stadhouder, de Gedeputeerde Staten en » het Hof, voor deze reize, eenen nieuwen Magistraat en Gezworene » Gemeente benoemen zoude; waarna de wet, jaarlijks, zou veranderd » worden, in dezer voege: dat de dienende Wethouders, op den » Nieuwjaarsdag, eerst twaalf personen noemen zouden, der Hervormde » leer, zoo als die nu openlijk in de kerk geleerd werd, toege» daan en vaste goederen in de stad bezittende; dat zij, daarenbo» ven, nog vier personen noemen zouden, doch niet uit de Gezworene » Gemeente of uit de twintig Hoplieden der Schutterij; dat de Gezwo» rene Gemeente en de Hoplieden bij deze vier, elk nog vier perso» nen zouden voegen, welke twaalf nog zes anderen tot zich kiezen, » en daarna hun getal, bij loting, tot op de helft, dat is negen, » verminderen zouden, welke negen Electeurs of Kiezers der nieuwe » Wethouders zouden zijn, en de plaats van eenen Burgemeester en » twee Schepenen, die jaarlijks zouden afgaan, uit de eerstgenoemde » twaalf personen, vervullen." De tegenwoordige Regering voorziende, dat men haar uit het bewind stellen zou, klaagde hierover aan de Algemeene Staten, die, hiertoe bewogen, meent men, door den Advokaat OLDENBARNEVELD, eenen ernstigen brief naar LEEUWARDEN lieten afgaan, waarin het gezag des Stadhouders en der twee kollegiën, naar sommiger oordeel, veel te laag gesteld werd. Ook zonden zij CHRISTOFFEL BIESMAN, Burgemeester van Nijmegen, ADRIAAN TEDING VAN BERKHOUT, Raad in den Hove van Holland, en ADOLF VAN DE WAAL, Heer *van Moersbergen*, naar LEEUWARDEN af, die, alle drie de Remonstrantschen toegedaan zijnde, de verandering der tegenwoordige Regering zochten te voorkomen. Doch tegen het einde des jaars ontstond er zulk een geweldige oploop, dat men voor een bloedbad begon te vreezen, waarom zij het bevorderen van hun oogmerk moesten opgeven. De Stadhouder en de twee kollegiën veranderden de Wethouderschap en de

gezworene gemeente, stellende drie Burgemeesters aan, die, vóór het jaar 1610, in het bewind waren geweest, nevens eenen der tegenwoordige, waarna zich alles tot rust begon te schikken.

De Algemeene Staten hadden, reeds sedert het jaar 1625, gepoogd de gemeene middelen bijna op den zelfden voet, als zij in Holland geheven werden, in Friesland in te voeren. Zij deden te dien einde bezendingen derwaarts, en bewogen Westergoo en een gedeelte van Oostergoo tot bewilliging, doch de steden waren niet te bewegen. Men besloot hierop de uitspraak, voorheen op dit stuk ook hier van wege de Algemeene Staten gedaan, bij voorraad te volgen. Graaf Ernst Casimir, Stadhouder van het gewest, werd gemagtigd, om de gemeene middelen, bij panding en door middel van krijgsvolk, te doen betalen. Het graauw, te dezer gelegenheid, in April des jaars 1626, te Leeuwarden op de been geraakt, terwijl de landsdag gehouden werd, viel Douwe van Aylva, Grietman van West-Dongeradeel, zoo fel op het lijf, dat hij zich bergen moest in een huis, hetwelk toen aangevallen werd en geplunderd zou geworden zijn, ware het niet door twee vaandels schutters beschermd geworden; de landsdag, door dezen oploop gestoord, scheidde verward. Graaf Ernst aanschrijving gekregen hebbende uit 's Gravenhage, om de Hoofden der oproerigen aan te tasten en te doen straffen, zocht, om hiertoe in staat te zijn, vooraf vijf vaandelen knechten, boven de gewone bezetting, behendiglijk binnen Leeuwarden te brengen; doch 's daags voor de uitvoering van dezen toeleg kreeg men er de lucht van. Terstond kwam de burgerij in de wapenen, en werden de poorten en straten bezet, zoodat men genoodzaakt was, de naderende knechten bevel toe te zenden, om terug te keeren. De burgerij, toen het spel meester, dwong den Stadhouder de bezetting, die in de stad lag, te ontwapenen. Het graauw dreigde de naaste adellijke huizen te plunderen, hetwelk echter de burgerij belette. De beweging onder het volk sloeg van Leeuwarden over naar de andere steden en naar onderscheidene dorpen. Men vorderde den ontvangers rekening af, plunderde, hier en daar, hunne huizen, en bedreef velerlei moedwil. Doch na verloop van eenigen tijd, werden drie dezer plunderaars gevat en onthalst. Graaf Ernst, ondertusschen aan de Gedeputeerden der steden verklaard hebbende, dat hij met geen ander oogmerk krijgsvolk in Leeuwarden had willen brengen, dan om de hoofden der voorgaande heroerte te doen straffen; geenszins om, gelijk men verspreidde, de gemeene middelen met geweld in te voeren, deed men de ontwapende bezetting de wapenen wedergeven, met welken zij toen te velde trok, waarna de rust, in Friesland, voor eene wijle tijds hersteld werd.

Na dien tijd bleef Leeuwarden geheel onder de Regering der Staten van de provincie Friesland, zonder dat er veel merkwaardigs is voorgevallen tot in het jaar 1672, gedurende welk jaar het ook hier, gelijk alom in de provincie, zeer onrustig was. Men vernam hier naauwelijks den gevreesden voorspoed der Fransche wapenen, of de doelisten begonnen in allen ijver te vergaderen, om de Regering, die nu, wegens de afwezigheid der Militie, haar wettig gezag niet beschermen kon, met allerlei voorstellen lastig te vallen. Doch op den zeven en twintigsten September brak het oproer het eerst in volle kracht uit, dewijl op dien dag, niet alleen door de Gecommitteerden tot de reforme, op eene vrij geweldige wijze, eene vergadering der Heeren Staten gevorderd, maar ook, zoodra deze vergaderd waren, het Landshuis door de gewapende burgerij bezet werd, zoodat er niemand op noch af kon

komen. De Heeren DE BLAU en HAGIUS, zijnde gecommitteerd door de burgerij van LEEUWARDEN, drongen toen met geweld in de kamer van Oostergoo, en eischten eene volkomene goedkeuring der door hen voorgestelde punten, met bijvoeging, *dat, zoo de Heeren het niet vrijwillig deden, men het hen zou doen doen.* De Heeren gingen toen in hunne kamers; doch hadden geen tijd om hunne zaken behoorlijk te overleggen, wegens het onophoudelijk geroep en gedreig der hollende burgerij, aan de deuren roepende: *Resolveert, en maakt een einde of wij maken het, enz.;* hetwelk van dat gevolg was, dat de Staten alles, wat door de Gecommitteerden was voorgesteld, met opmerkingen van verschillenden aard, die met elkander volkomen in tegenspraak waren, moesten goedkeuren. Voorts matigde zich de Regering van LEEUWARDEN de magt aan, om alle Leden der Staatsvergadering, drie of vier weken lang, binnen LEEUWARDEN opgesloten te houden, door middel der gewapende burgerij aan de poorten, die niet alleen geenen enkelen afgezondene ten landsdage doorliet, maar ook alle schuiten en wagens ten naauwkeurigste onderzocht, opdat er vooral niemand mogt ontkomen. Ondertusschen hadden de meergemelde Heeren het te LEEUWARDEN zeer onaangenaam, dewijl men zich niet ontzag hen dagelijks op straat door allerlei bedreigingen te beleedigen, waarom de meest gehaten onder hen zich sluipswijze aan deze geweldenarijen onttrokken, en zich gezamenlijk naar Sneek begaven, alwaar zij meenden, met even goed regt, de Staten van den Lande te kunnen vertegenwoordigen als te LEEUWARDEN. Zoodra zij hier zitting hadden genomen, werd er een brief aan de Regering van LEEUWARDEN afgevaardigd, behelzende een voorstel om de zaken in der minne bij te leggen; doch dit voldeed geenszins aan de verwachting, naardien die van LEEUWARDEN deze niet genoegzaam voltallige vergadering voor onwettig hielden, en daaraan een schamper antwoord gaven, hetwelk open en onbeantwoord aan de Schrijvers terug gezonden werd. Die van LEEUWARDEN vereenigden zich inmiddels met de meeste Gedeputeerden der overige steden en zulke Heeren uit den lande, welke hunne partij waren toegedaan, tot eene afzonderlijke Staatsvergadering te LEEUWARDEN, geheel gesteld tegen die van Sneek. Deze twee tegengestelde Staatsvergaderingen namen allerlei strijdige raadsbesluiten, welke zij zoo hardnekkig volhielden, dat zij er niet zouden zijn afgeweken, al had er ook 's Lands welzijn aan gehangen. Zoodanig een gedrag was voorzeker thans gevaarlijker dan ooit, dewijl de Bisschop van Munster, nu van Groningen afgetrokken, op zijne luimen lag, om de Friesche posten, die zeer trouwhartig door den Stadhouder werden bewaard, te overrompelen. De Heeren Staten-Generaal vonden derhalve noodig, om uit naam van hen en WILLEM, Prins *van Oranje,* eene commissie herwaarts te zenden uit hun midden, geschikt om, met den Stadhouder van Friesland, de zaken tot eene gunstige bevrediging te brengen, en, nadat dit volbragt was, een nieuw reglement van regering, tot wederzijds genoegen van den Souverein en de Ingezetenen, te ontwerpen. Deze Heeren Middelaars waren: Prins HENDRIK CASIMIR VAN NASSAU en de Heeren R. VAN MOLENSCHOT, M. VAN CROMMON, JAN VAN ECK en ALLART PIETER VAN JONGESTAL. Zij deden in het eerst vele vergeefsche pogingen, om een middel tot bevrediging te vinden; doch bragten het eindelijk zoo ver, dat de leden der tegenstrijdige vergadering aannamen, op den negentienden Januarij des jaars 1673, bij elkanderen te LEEUWARDEN, staatsgewijze, te vergaderen. Die tijd gekomen zijnde, werd de vergadering, door den Heer MOLENSCHOT, met eene welsprekende redevoering

geopend, en daarin den beklagelijken toestand van 's Lands zaken, met de middelen van redres op de treffendste wijze voorgesteld. De gewigtige punten van den landsdag werden toen overwogen, die vooral, ten opzigte der noodzakelijke zware petitiën, eene buitengewone aandacht vorderden. Daarna werd door de Heeren Middelaars, op den 22 Februarij, het ontwerp van een Reglement en Ordonnantie reformatoir overgegeven, om in het vervolg te dienen tot eene vaste en altoosdurende wet, naar welke zich een ieder zou hebben te regelen, bestaande uit 103 artikelen, welk reglement, hoewel vele nuttige zaken bevattende, en ofschoon toen ter tijd aangenomen, nooit, volgens den eisch der Friesche Constitutie, is geresumeerd geworden, gelijk volstrekt noodzakelijk was, om daaraan kracht van wet te geven. Door deze maatregelen werd echter eindelijk de rust in Leeuwarden en in geheel Friesland hersteld.

In 1748 had Leeuwarden ook een ruim deel aan de onlusten, welke toen de provincie Friesland beroerden, en zich omtrent de stad, op het Vliet, Oud-Galileën en bij de Schrans, het eerst openbaarden, in den nacht van den 29 Mei, met het afbreken van de Opzigtershuisjes, bij de daar ter plaatse staande korenmolens; zijnde dit, als een fraai stukje, onder het slaan der trommen en het spelen op de fluit, ten uitvoer gebragt. Met reden was men toen in de stad beducht, dat ook door de hollende Vlietsters en andere buitenlieden eene gelijksoortige rol zou worden gespeeld, waarom besloten werd, dat er een geheel espel der burgerij, met geladen geweer, zou waken, benevens eene sterke patrouille van der Staten garde. Dan desniettegenstaande had zich, reeds voor het sluiten der poorten, een aanzienlijk getal buitenlieden in de stad begeven, terwijl ongeveer 25 anderen, in den avond, bij de Hoeksterpoort, met eene aldaar liggende jaagschuit, overvoeren, en de wallen beklommen, waarna een opzigtershuisje, onder het gewone veldmuzijk, werd afgebroken, en vervolgens de vijf overigen, zoodat dien nacht te een uur alles was verrigt, en de Vlietsters terugkeerden, zoo als zij gekomen waren. Op den 31 begaven de voornoemde helden zich wederom, des avonds laat, in de stad, bijna op de zelfde wijze, en verbraken toen de sloten van de molens, gelijk ook de ketenen van de molens der grutters, die, volgens de landswet, alleen van des morgens ten zes ure tot in den avond ten zes ure mogten malen, wordende de molens telkens op dien tijd door de opzigters geopend en gesloten; terwijl zij den gortmakers toestonden, zoo lang en zoo veel te malen als zij wilden, en de molenaars bevolen geene cedels te halen bij de Collecteurs, met bedreiging van in zulke gevallen de molens te zullen vernielen. Eene gelijksoortige rol werd te zelfden tijde gespeeld door de geheele provinci, en dus het gemeen, voor eenen tijd, van den drukkenden last op het gemaal verlost.

Wegens de nijpende armoede, veroorzaakt door den strengen winter van het jaar 1740, had de Regering van Leeuwarden zich verpligt gevonden, de huren der huizen en landen onder haar regtsgebied staande, met eene belasting van eenen halven stuiver op den gulden, ten voordeele der arme kas, te bezwaren. Deze last was, naar het oordeel der menigte, te zwaar, terwijl eenigen het valsch gerucht uitstrooiden, dat de Heeren die penningen tot hun eigen gebruik besteedden, waaruit ras eene bedreiging geboren werd, dat, zoo de Regering dezen last niet vernietigde, de huizen dergene, welke die hadden ingesteld, zouden worden omvergehaald. Om deze reden besloot de Regering, tot voorkoming van verdere onheilen, die belasting af te schaffen, gelijk op den 31 Mei 1748 bij afkondiging werd bekend gemaakt.

Ondertusschen was te LEEUWARDEN aangekomen eene bezending van zeven en vijftig Gecommitteerden der stad Harlingen, welke, behalve het afschaffen der algemeene havenpachten en nog eenige bijzondere, de stad Harlingen alleen betreffende, vorderden, dat het Erfstadhouderschap in het doorluchtige huis van Oranje en Nassau, zoowel in de vrouwelijke als mannelijke linie mogt worden vastgesteld, gelijk reeds in Holland was geschied, en met de zelfde præëminentiën en regten; als ook, dat den Stadhouder magt zou worden gegeven, om de misbruiken in het stuk der stemming enz. te verhelpen. Aan de eerste verzoeken werd, door de niet voltallig vergaderde leden van Staat, aanstonds, en aan de overigen op den 5 Mei daaraanvolgende voldaan. Gedurende dien tijd hadden insgelijks de grietenijen en de overige steden van Friesland hunne Gecommitteerden tot herstel van 's Lands zaken benoemd, welke allen, op den 5 Junij, in de Groote kerk van LEEUWARDEN vergaderden, alwaar zij het gunstig besluit der Heeren Staten, op de voorgemelde en eenige andere punten vernamen en verder uit iedere grietenij en stad twee Gecommitteerden benoemden, ten einde deze met elkanderen, den 10 Junij, des morgens ten negen ure, op den Stads Schutters-doelen mogten vergaderen en aldaar raadplegen over alles, wat verder tot redres van 's Lands zaken dienstig zou worden geoordeeld. Wij zullen er hier niets anders van zeggen, dan dat zij eene groote menigte van punten vaststelden, gedeeltelijk zeer goed, doch gedeeltelijk ook zeer bedenkelijk, waarom de Heeren Staten ze niet wilden goedkeuren, dan op deze voorwaarden: dat er het goeddunken van den Heer Erfstadhouder op zou moeten worden ingenomen. Doch dit was geenszins de meening der Doelisten, waarom zij zich niet ontzagen, de Hooge Regering met dreigende voorstellen lastig te vallen, die echter op niets uitkwamen, dewijl de Erfstadhouder inmiddels een aantal militie in de provincie zond, om de algemeene rust te herstellen, die toen verder door zijn Reglement-Reformatoir werd bevestigd.

Gedurende de voornoemde zittingen op den Doelen viel er nog een geweldig oproer te LEEUWARDEN voor, op den 26 Julij, dat zijn oorsprong nam uit de belasting van het passagegeld, in 1744, tot drie stuivers gesteld voor een ieder, die zich buiten de provincie wilde begeven. Van den beginne af was er al, inzonderheid onder het scheepsvolk, eene groote onwilligheid in het betalen dezer heffing bespeurd, zoodat velen deswege gedagvaard en geboet moesten worden door het collegie der Heeren Gedeputeerden. Thans kwam eene menigte dezer lieden het betaalde terug eischen van den Lands Fiskaal, onder voorwendsel, dat de boete ten onregte was betaald geworden, hetwelk ook eenige anderen deden, die wegens sluikerij enz. waren beboet. In het eerst gaf de Fiskaal de boeten zonder tegenzeggen terug, tot voorkoming van opschudding; doch daar kwamen er zoo veel, dat hij geene gereede penningen meer voorhanden had. De Fiskaal klaagde derhalve aan het Provinciale Hof, hetwelk twee dier oproerlingen, welke met zoodanige eischen opkwamen, deed gevangen nemen; doch hieruit ontstond zulk eenen geweldigen opstand, dat de Heeren Raden genoodzaakt werden, nog dien zelfden avond te tien ure, te vergaderen, en de gevatte personen onder borgtogt te ontslaan. Nadat alle onrust, door het ontzag voor het krijgsvolk, gestild was, werd er eene algemeene amnestie of akte van vergetelheid, wegens het gepleegde, afgekondigd. Dus werden deze lieden toen ook niet verder in regten betrokken, en de openbare rust hierdoor hersteld.

Een deerlijk ongeluk trof deze stad door het afbranden van het Landschaps- Tucht- en Werkhuis, tusschen 12 en 13 November 1754, een brand, die, door de ligt aan te steken brandstoffen van wol en braziliehout, welhaast niet te blusschen was. Vijf manspersonen zaten op eene plaats, tot welke men ter hunner redding niet konde geraken; den smartelijksten dood voor oogen ziende, staken zij de handen door de traliën, smeekende zoo lang om hulp, totdat zij, door den rook verstikt, geen geluid meer konden geven, en in de vlam omkwamen. Dit was ook het deerlijk lot eener gevangene vrouw, aan de vallende ziekte onderhevig, die zich, gelijk de andere vrouwen, niet wist te redden, door van eene verdieping naar beneden te springen. Andere gevangene manspersonen, waaronder eenigen zich reeds, uit benaauwdheid en wanhoop, bij elkander op stroo nedergelegd hadden, in geene andere verwachting dan door de vlam verteerd te zullen worden, kregen, door het maken van geweld, hulp van buiten, en zagen meest allen naar een goed heenkomen, gelijk ook ééne der vrouwen de gevangenis ontvlugtte. Met allen mogelijken spoed bragt men de aangevoerde brandspuiten aan den gang, doch met weinig baat, dewijl de brand vast aanwakkerde, hooger rees, langs de gebinten van het dak opklom, de zolderingen aantastte, ter regter en linker hand door de vleugels van het gebouw vloog, den voorraad van hout en turf aanstak, waardoor de vlam torenshoogte in de lucht opsteeg, en, bij eenen sterken wind, de gloeijende vonken, als een vuurregen, over de stad dreef. Welhaast stond het geheele gebouw in vollen brand; geene moeite, geene wakkerheid kon tot redding baten, weshalve men deze met vrucht aanwendde, tot behoud van het daar voor staande Blokhuis, of de gevangenis van het Hof Provinciaal, hetwelk, reeds aangestoken, de ellende scheen te zullen vermeerderen. Bij de aangewende pogingen ter behoudenis, kwam het omloopen van den wind, waardoor het gevaar van het Blokhuis verminderde, het Stads Turfhuis en Ammunitiehuis behouden bleven, en de zorg der brandblusschers zich alleen behoefde te bepalen tot het timmerhuis en eene groote schuur met hooi, reeds met brandpijlen bedekt. Met het aanbreken van den dag lag dit gebouw, omtrent honderd jaren te voren gesticht, geheel in puinhoop, asch en kolen.

Hoezeer men in het onrustige jaar 1787 te Leeuwarden een steun aan het krijgsvolk had, waren de partijschappen ook hier oorzaak van groote spanning en beweging. Kleine onlusten vielen er voor tusschen het krijgsvolk en de burgers, die de krijgs- en burgerwachten deden verdubbelen. Behalve het opontbod der Regimenten, in soldij van Friesland staande, gaf de Regering te Leeuwarden, den vier en twintigsten Augustus, last aan den Bevelhebber der krijgsbezetting om de paarden der Ruiters uit de weide op stal te halen, en alle afwezige Ruiters op te ontbieden, om spoedig gereed te kunnen zijn, wanneer men hunne hulp mogt behoeven. Het blijkbaar aangroeijen der aanhangelingen van de Franeker Staatsleden in Friesland zelf, de loopende en geenszins in allen deele ongegronde geruchten, dat de vrijcorporisten te dier stede en elders in Friesland, niet alleen uit Holland en Overijssel toevoer van krijgsbehoeften, maar ook van manschappen zouden bekomen, verdubbelde de vrees te Leeuwarden en deed, met den aanvang van September, maatregelen ter verdediging nemen. Vanhier de aanstelling eener commissie tot verdediging, uit de Heeren van het Mindertal, het Hof en het Collegie; vanhier het verbrengen en bezorgen van 's Lands ammunitie, die buiten de stad op Camminghaburg lag; vanhier het versterken van de wallen door het opwerpen van de noodige batterijen;

vanhier, eindelijk, de uitmonstering van alle zoodanige leden der schutterij, die aan de Regering den nieuwen eed van getrouwheid niet verkozen te doen; en de schikkingen, gemaakt ter aanmoediging en ten voordeele der schutters, die zich in dezer voege op nieuw verbonden. Bij de kort daaropvolgende omwenteling van het jaar 1787 viel er te dezer plaatse niets meldingswaardig voor.

Nadat, in het jaar 1795, de opening der fraterniteit te Leeuwarden was toegestaan, trokken de Gemeenebest-gezinden, wel vijf honderd in getal, den 6 Februarij, paarsgewijze naar gemelde societeit, en werden door den burger Jona, met eene aanspraak, verwelkomd. Daarna was men dadelijk bedacht op het vormen van een committé van opstand voor de geheele provincie en het wapenen der Gemeenebest-gezinden. Den 9 van gezegde maand werden vier honderd geweren, uit het ammunitiehuis, aan de burgers rondgedeeld, die terstond hunne Officieren verkozen, en den volgenden dag werd bepaald om de omwenteling te bewerken. Den 10 trokken de gewapende kompagniën op, en bezetten het stadshuis, waar de Regering en de Vroedschap, als ook het Committé van Leeuwarden, was vergaderd. Eenige leden daarvan, van het stadshuis komende, vroegen aan de vereenigde burgers, of het hun wil niet was, dat de tegenwoordige Regering van hare bediening werd ontzet. Dit met een algemeen hoezee beantwoord zijnde, vervoegde zich een der leden bij de vergaderde Regering, om haar aan te zeggen, dat zij, het vertrouwen des volks verloren hebbende, van hunne posten werden ontslagen, hetwelk door den Voorzitter, met eene betuiging van aller bereidwilligheid daartoe, werd beantwoord. Deze vertrokken zijnde, werd door den Secretaris van het Committé de, door dat ligchaam gekozene, leden der Stads-Regering ter goedkeuring voorgedragen, die, allen aangenomen, dadelijk opontboden en door het Committé geïnstalleerd werden. Des namiddags werden de in 1787 uitgewekenen, van wier aankomst men verwittigd was, door de gewapende burgermagt, met het lossen van het geschut, plegtstatig ingehaald. Op den 19 dier maand verschenen te Leeuwarden de twaalf kompagniën burgers in de wapenen, verklaarden zich voor de fraterniteit en ontvingen aldaar van den President der nieuwe Municipaliteit de hun in 1787 ontnomene vaandels en verdere krijgs-ornamenten. De door het Committé-Revolutionair verkozene provisionele Representanten der provincie bevonden zich reeds in gemelde societeit. Het Committé, statelijk begeleid door de gewapende magt, trok, onder het losbranden van het geschut, naar het landschapshuis, ontzette de aldaar vergaderde Staten van hunne regeringsposten met eene nadrukkelijke aanspraak, stelde vervolgens een zestigtal personen tot Provisionele Representanten aan de vergaderde menigte voor, die, allen goedgekeurd zijnde, door het Committé dadelijk uit de Fraterniteit afgehaald en op eene, door het volk bekrachtigde instructie, beëedigd en geïnstalleerd werden. Deze instructie behelsde onder anderen, dat de Staatsleden zich in de noodige Committé's zouden verdeelen, om alle zaken van bestuur, de finantiën, justitie, koophandel, zeevaart, landbouw en fabrijken betreffende, op de best mogelijke wijze, ten algemeenen nutte waar te nemen, zoodanig nogtans, dat het opperbestuur en de finale vaststelling van de gewigtigste zaken zou blijven bij het geheele ligchaam der Representanten; dat een dezer Committé's onmiddellijk belast zou worden met het onverwijld opmaken van een ontwerp ter geregelde oproeping des volks, ten einde zoodra mogelijk, en wel uiterlijk binnen den tijd van vier maanden, eene volkomene en vrije

volksrepresentatie te kunnen daarstellen; dat het Hof van Justitie zou aanblijven, onder erkenning van het gezag en de magt van de Provisionele Representanten des volks; en eindelijk, dat zij, zoo van tijd tot tijd, als na afloop hunner werkzaamheden, en de vervanging daarvan door anderen, door den druk de noodige rekenschap en openbaar verslag van hunne verrigtingen aan de natie moesten geven. Op deze instructie moesten zij zelfs den eed afleggen.

In het jaar 1842, op den 27 Julij, den laatsten dag van de kermis, ontstond in den vroegen morgen in een der kramen, op de Lange-Pijp geplaatst, een geweldige brand, die in weinige oogenblikken alle kramen op dat plein vernielde, de gebouwen aan weerszijden aantastte en de stad met het lot, dat Hamburg kort te voren getroffen had, bedreigde. Doelmatige aanwending van alle bestaande bluschmiddelen en eene gunstige windstilte, waren oorzaak, dat de brand zich enkel tot dien omtrek bepaalde. De schade der kramers alleen bedroeg bijna 100,000 gulden.

Het wapen van Leeuwarden bestaat in een veld van azuur (blaauw), met eenen springenden leeuw van goud.

LEEUWARDEN of Noordoosthoek, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordoostkust van dat eiland.

LEEUWARDEN (BLOKHUIS-VAN-), voorm. kast., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, in de stad *Leeuwarden*, aan de vesting of bolwerk.

De aanvang der stichting van dit gebouw dagteekent van den 22 Februarij des jaars 1499, door Willebrord van Schauenburg, Stadhouder des Hertogen van Saksen. Dit huis is bij zijne eerste bouwing en voltooijing van veel grooter omtrek en sterkte geweest dan tegenwoordig: want men vindt bij Gabbema, dat toen rondom het huis eene gracht is gegraven van 280 roeden in den omtrek. Vervolgens is dit gebouw, in den jare 1571, door den Onder-Stadhouder Caspar de Robles, Heer *van Billij*, nog aanmerkelijk versterkt; ook was het destijds de verblijfplaats des Stadhouders, en altijd met genoegzaam krijgsvolk voorzien. — Men vond in den ouden westergevel aan de regterhand, een hardsteenen wapen, verbeeldende eenen dubbelen arend, met een schild er voor, en daarop zoo het scheen, twee harten met oude Duitsche letters rondom het wapen, doch geheel onleesbaar. Aan de linkerhand vond men insgelijks een wapen, als hangende aan een lint of strik, zijnde het geheele schild, met eenen dwarsbalk er door, op welks beide einden, op een afzonderlijk versiersel, eenige duitsche letters gehouwen waren, doch ook geheel onleesbaar. Voorts was in dezen gevel nog geplaatst het jaartal van 1515, hetwelk waarschijnlijk beteekend zal hebben de overdragt van Friesland aan Prins Karel van Bourgondië; ten minste vindt men bij Gabbema, dat Floris van Egmond, Heer van IJsselstein, als Stadhouder van gemelden Prins, in den jare 1515, den Saksischen Raad uit eed en dienst ontsloeg, en eenen nieuwen Raad uit ingeborene Friezen aanstelde, welken nieuw benoemden Raad hij bij zich op dit blokhuis ontbood, om den eed in zijne handen af te leggen. Dit blokhuis is in het jaar 1580 tusschen den laatsten Januarij en den eersten Februarij door eene behendige krijgslist van de stads schutterij en drie kompagniën Staatsche soldaten, nadat het tachtig jaren gestaan had, gedeeltelijk gesloopt, de grachten gevuld en de wal geslecht. Thans dient het hoofdgebouw tot woning van den Kommandant van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging, dat aan de oostzijde daarvan is aangebouwd.

LEEUWARDENS-DROOGTE, zandbank in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, 2½ u. N. N. O. van de rivier de Hote.

LEEUWARDENS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, N. O. van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

LEEUWARDERADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr. en kant. *Leeuwarden*, (1 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Ferwerderadeel, O. aan Tietjerksteradeel, Z. aan Idaarderadeel, W. aan Baarderadeel, Menaldumadeel en het Bildt.

Deze grietenij is van het N. naar het Z. 4½ u. lang, en van het W. naar het O. 1½ u. breed.

Zij bestond oudtijds in drie trimdels of derdedeelen, als: Zuider-Trimdel, Middel-Trimdel en Noorder-Trimdel; doch Middel-Trimdel, dat Bilgaard, Camminghabuur, het Leeuwarder-Nieuwland of Nyland, benevens het oude convent Fiswerd bevatte, is bij de stads jurisdictie gevoegd, gelijk ook Oud-Galileën; waaromtrent een proces voor het Hof van Friesland is gevoerd geworden. Voorheen waren er in deze grietenij zeventien dorpen, doch nu maar veertien, als: Wirdum, waaronder behoort Wytgaard, Swichem, Goutum, Huizum, Hempens en Teerns, aan de zuidzijde; Jelsum, Cornjum, Britsum, Stiens, Finkum, Hyum, Lekkum en Miedum, aan de noordzijde van Leeuwarden.

Leeuwarderadeel beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8985 bund. 13 v. r. 80 v. ell., waaronder 8764 bund. 1 v. r. 3 v. ell. belastbaar land. Men telt er 972 h., bewoond door 1304 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6850 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Deze grietenij bevat uitstekende wei- en bouwlanden, waarvan men leest, dat, omstreeks het jaar 1620, eene nog wel bekende pondemate lands, nabij Leeuwarden, voor 400 goudguldens verkocht werd, terwijl nog voor ongeveer twee jaren bij de onteigening van den Harlinger-straatweg een stuk land aan den Marsumer-weg, tegen eene som van 1200 guld. de pondemaat, is onteigend.

In het zoogenaamde Noorder-Trimdel vinden de meeste inwoners hun bestaan in den landbouw, wordende er voornamelijk aardappelen, haver, boonen, vlas, gerst en koolzaad aangekweekt; ook de veeteelt is er een middel van bestaan; in het Zuider-Trimdel, legt men zich bij uitsluiting op de veeteelt toe. Alleen te Huizum, vindt men veel gardeniers- of warmoeziersland en eenige tuinvruchten. De handel bestaat in de producten van landbouw en veeteelt, welke te Leeuwarden worden ter markt gebragt, waar de buitenlieden zich alsdan van de noodige winkelwaren voorzien. Men heeft er ook 2 steenbakkerijen, als: eene onder Stiens en eene onder Lekkum; 3 cichoreifabrijken of droogerijen, als: eene te Hyum en twee te Finkum; 1 windkoren- en pelmolen onder Hyum; 1 windoliemolen onder Lekkum. terwijl men op Abbega-state, onder Huizum, eene siroopfabrijk van aardappelen aantreft. Vroeger vond men er nog eene katoenfabrijk onder Huizum, waarvan het gebouw nog aanwezig is, doch waarschijnlijk eerlang eene andere bestemming erlangen zal.

Deze grietenij is, wegens hare ligging aan de oude opgeslijkte Middelzee, geheel bevrijd van zeedijkslasten; doch moet daarentegen veel tot het slatten van onderscheidene vaarten betalen. Het Grietenijhuis,

dat in 1844 aanmerkelijk vergroot is, staat te Leeuwarden, bij het Hof.

De Herv., die hier 5880 in getal zijn, onder welke 1150 Ledematen, maken de volgende 10 gem. uit: Britsum, Finkum-en-Hyum, Goutum-en-Swichem, Hempens-en-Teerns, Huizum, Jelsum, Cornjum, Lekkum-en-Miedum, Stiens en Wirdum, die 11 kerken hebben en door 10 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., van welke men er ruim 270 aantreft, hadden vroeger eene vergadering te *Hyum*, maar behooren thans tot de gem. van *Leeuwarden*.

De Evang. Luth., die er 13 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*.

De R. K., van welke men er 690 aantreft, onder welke 460 Communikanten, behooren deels tot de stat. van *Leeuwarden*, en deels, voor zoo verre ze in het Zuiden der griet. wonen, tot de stat. van *Wytgaart*. — Er zijn in deze griet. elf scholen.

De adellijke staten, welke vroeger in deze griet. gevonden werden, waren: Juwsma, Unia, Camstra, Cammingha, Bootsma en Oenema, te *Wirdum*; Aytta, het huis van Viglius Zwichemius ab Aytta, te *Swichem*; Wiarda, Dyxtra, Drinkuitsma en Putsma, te *Goutum*; Bootsma, Feitsma en Abbinga, te *Huizum*; Burmania, Unia, Rinia, Mellinga en Juckema, te *Stiens*; Holdinga en Eminga, te *Finkum*; Aebinga, te *Hyum*; Lettinga en Jornsma, te *Britsum*; Martena en Wydefelt, te *Cornjum*; Hinnema, Dekama en Harinxma, te *Jelsum*, en Buygers, thans Eeburg, te *Lekkum*.

Daarvan zijn nog in goeden staat aanwezig: Wiardastate, onder Goutum, thans behoorende tot het geslacht van Cammingha; Martenastate, te Cornjum, waar Duco Martena, de handhaver der Friesche vrijheid, heeft gewoond; Dekama, te Jelsum; Oenema, te Wirdum, en Wydefelt, te Cornjum. Nog lag in deze griet., aan den zuidelijken straatweg, de stins Barrahuis, waarop weleer, tijdens de factiën der Schieringers en Vetkoopers, de landsdagen van Oostergoo gehouden werden, en op welke de beroemde Staatsman Viglius van Aytta geboren werd.

Polders van eenig belang vindt men er niet dan het Hempensermeer, bij het dorp van dien naam; overigens eene menigte kleine polders tegen het winterwater. De volgende vaarten loopen door deze grietenij: de Hyumer-vaart, de Finkumer-vaart, de Stienser-vaart, de Cornjumer-vaart, de Jelsumer-vaart, de Wirdumer-vaart, de Potmarge, de Murk, het Ouddeel, de Bonkevaart, het Miedumer-diep, de Tynje, de Greuns, het Woudmans-diep, de Warregaster-vaart, de Wijtgaarder-vaart, de Tjaarder-vaart, de Roordahuizumer-vaart, de Vaart-langs-de-Werpsterdijk en de Nieuwevaart.

De Trekvaart-van-Leeuwarden-naar-Dockum loopt voor een aanmerkelijk gedeelte door deze grietenij, van Snakkerburen, onder Lekkum, tot aan de Finkumer-vaart, alwaar dit water in Ferwerderadeel overgaat. Ten Noordoosten van Stiens, tegen Ferwerderadeels grenzen, had men weleer een meertje, het Wydemeer genaamd, doch hetwelk thans, sedert onheugelijke tijden, droog is. Voorts was er nog

een klein meertje in deze grietenij, Pylkwierster-meer genoemd, bij een groepje huizen, Pylkwier, onder Hempens; terwijl ook een klein gedeelte van het vroegere Hempenser-meer in den omtrek dezer grietenij ligt. Anderzins vindt men hier geene wateren meer dan de genoemde.

De voornaamste wegen in Leeuwarderadeel zijn: de Zuidelijke Straatweg-van-Leeuwarden-naar-de-Drie-Roemers, alwaar hij zich in twee armen verdeelt, gaande de zuidelijke over Heerenveen naar Zwolle; de andere over Sneek naar de Lemmer, welke straatweg tot nabij Roordahuizum door het zuiderdeel dezer grietenij loopt; voorts de Hooge-Dijk, van Leeuwarden tot Stiens, welke met den vorigen weg eertijds de oostelijke zeedijk der Middelzee was, zoodat al wat ten Oosten van dezen dijk ligt, van onheugelijke tijden vast land geweest is; terwijl het land ten Westen nieuw land is, dat in de dertiende eeuw hier is aangespoeld. De nieuwheid dezer landstreek blijkt ook, onder anderen, daaruit, dat er geen dorpen en slechts een gering getal huizen in gevonden worden, en uit de onderscheidene benamingen van Stienzer-Nieuwland, Cornjumer-Nieuwland, enz. Van deze hoofdwegen loopen zijtakken of bijzondere wegen naar de dorpen en erven.

Er had in deze grietenij, in 1491, een slag plaats tusschen de Schieringers en de Groningers en Vetkoopers, waarin de eersten, onder Harinxma, werden geslagen en de stinsen van Auke Kempes Hania te Wirdum, Fokke Kamstra te Jelsum, en van Schelte Sytzama te Huizum, in de asch werden gelegd.

Het wapen dezer grietenij bestaat in een in vieren gedeeld schild, zijnde het eerste van zilver, met drie klavers van sinopel (groen), de drie overige van azuur (blaauw), met eenen klimmenden leeuw van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

LEEUWARDER-VAART (DE OUDE-), vaart, prov. *Friesland*, griet. *Rauwerderhem*, die, van Rauwerd afkomende, met eene noordoostelijke rigting, voorbij Roordahuizum en Idaard, in de *Vaart-van-Warrega-naar-Groningen* uitloopt. Het is de vroegere zeilvaart van Leeuwarden naar Sneek.

LEEUWEN of Lewen, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. van *Druten*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Wamel*. Het is een lang d., waar men ongeveer 1900 inw. telt, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veel ooft aankweeken.

De Herv., die er 100 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leeuwen-en-Puiflijk*, welke in dit d. eene kerk heeft, waartoe vroeger een der vleugels van het Huis-te-Leeuwen diende; maar in het jaar 1758 is men, door de liefdegaven van eenige godsdienstvrienden in ons vaderland, in staat gesteld aldaar eene nieuwe koepelkerk te bouwen. Deze, in verval geraakt zijnde, is in 1820 hersteld en daarbij eene nieuwe predikantswoning gebouwd, waartoe de Heer Meinhaudt te Leeuwen zes duizend metselsteenen geschonken heeft.

De R. K., van welken er ongeveer 1800 wonen, onder welke 1500 Communikanten, maken de stat. van Leeuwen uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, is aan den H. Willibrordus toegewijd.

Men heeft in dit d. eene school en in de nabijheid een slot of heerenhuis, het Huis-te-Leeuwen genoemd.

In den nacht tusschen 22 en 23 Mei 1842, is aldaar een huis met schuur en eenige daarom liggende houtmijten in de asch gelegd.

LEEUWEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en ½ u. N. van *Roermonde*, gem. en 5 min. N. W. van *Maasniel*; met 58 h. en 360 inw.

LEEUWEN of LEEWEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Ambt-Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. Z. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. N. van *Venlo*, gem. en 20 min. ten N. O. van *Besel*; met 25 h. en 200 inw.

LEEUWEN (HUIS-TE-), ook wel enkel LEEUWEN genoemd, slot in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. van *Druten*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Wamel*, nabij het d. Leeuwen, door eene korte laan van den dijk afgescheiden.

Dit kast. is gesticht door den Ridder WILLEM VAN DRUTEN, Heer van *Leeuwen*, en is een groot en stevig gebouw, rondom in eene diepe watergracht gelegen en voor een groot gedeelte van eene voortreffelijke bouworde. De voorhof is met twee vleugels betimmerd, van welke de eene tot eene kerk bekwaam gemaakt was; de andere bevat de stallingen en wagenhuizen. Voorts is het slot van ruime plantaadjen, bloem- en moestuinen omringd.

Het HUIS-TE-LEEUWEN, op den berg, met het half dagelijks gerigt, was eene oude bezitting en waarschijnlijk het stamhuis van het geslacht VAN LEEUWEN. Het is naderhand aan de geslachten VAN WESSEN en BAEKEN gekomen en sedert eene eeuw meermalen verkocht en gesplitst. Het andere HUIS-TE-LEEUWEN, met de twee voorburgten, is door WILLEM VAN DRUTEN, Heer van *Leeuwen*, Ridder, gebouwd. In het jaar 1358 werd HEIMERICH VAN DRUTEN, Heer *van Leeuwen*, in *eene kerk* vermoord. Het schijnt, dat de andere helft van het dagelijksch gerigt daaraan gehecht was. HEIMERICH VAN DRUTEN gaf de heerlijkheid, benevens het pandschap des ambtmanschaps van Maas-en-Waal, ten huwelijk aan zijnen zoon WILLEM, die in 1412 met GUDULA VAN BRAKEL trouwde; en volgens de huwelijksche voorwaarden, die nog op het Huis-Echteld bewaard worden, werd daarbij over de dagelijksche gerigten van Leeuwen en Dreumel gehandeld. Dit regtsgebied is ten eenemale vernietigd, en de eigenaar van het huis geniet, zoo veel men weet, geene voorregten hoe genaamd.

Het is in vroegere tijden het eigendom geweest van den Graaf VAN FLODORF en werd bewoond door den Ontvanger van het kapittel van Zanten, doch is later verkocht aan de familie DE BORSES.

LEEUWEN (HUIS-TE-), ook wel enkel LEEUWEN geheeten, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

Dit adell. h. werd, in 1450, door WILLEM VAN LEEUWEN GERRITSZ. aan de WASSENAERS opgedragen, van wien hij het weder tot een onsterfelijk erfleen ontving, met het regt, om twee paar oude zwanen met de jongen te drijven in den Rijn, te verheergewaden met eenen rooden sperwer of een stoop wijns. Het is in het jaar 1619 afgebrand.

LEEUWENBERG, heuvel in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, ongeveer ¼ u. W. N. W. van *Huizen*, in bekoorlijke bosschaadje. Het is een der hoogste heuvelen van Gooiland. Men klimt er met trappen op. Boven op staat een leeuw.

LEEUWENBERG, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leyden*, kant. en ½ u. N. O. van *Voorburg*, gem.

Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek, nabij de Leydschendam, aan de Vliet.

Het huis, dat zeer groot is, is met onderscheidene trap- en andere gevels hoog opgebouwd. Daarna is, aan de Vlietzijde, een uitstek gebouwd, dat de allerfraaiste gezigten heeft. De plaats is aan de voorzijde door eenen nieuwen steenen muur van den weg afgescheiden, met eenen grooten ingang of poort, welk muurwerk met het hoofdgebouw vereenigd is. Op de bovenste verdieping van één der middelste gevels, naar de Vlietzijde, is een uurwerk naar buiten met eenen wijzer. Ook zijn aan de huizinge nog vele teekenen van oudheid te zien. In het midden der plaats, tegenover het huis ligt een berg van eene aanzienlijke hoogte, op welks top een torentje staat, in den Chineschen smaak gebouwd, waar men van rondom aangename gezigten heeft.

Deze buit., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. Vinuly van Vuren en Dalen, woonachtig te Rotterdam.

LEEUWENBERG, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7. u. N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. N. N. W. van *Voorst*, 10 min. ten O. Z. O. van *Twello*, waartoe het behoort.

LEEUWENBERGH, voorm. adell. h., in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-gracht*, tusschen de Geerte- en Smestegen.

LEEUWENBIL, berg in *Oost-Indië*, op *Nieuw-Guinea*, nabij de Kaap-de-Goede-Hoop.

LEEUWENBURG, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 5 min. N. W. van *Vught*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 25 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. de Jong, woonachtig te 's Hertogenbosch. — In het front aan den gevel van het huis staat: Vreden geeft rijkdom.

LEEUWENBURG, buit. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, 20 min. W. van *Neder-Langbroek*, waartoe het behoort.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. Godin van Westreenen.

LEEUWENBURG, h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, te *Harlingen*, op het *Havenplein*, thans tot onderscheidene gebruiken dienende. Zie het art. Harlingen, bl. 175.

LEEUWENBURGSBRUG of Blaauwebrug, voorm. brug in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, binnen *Amsterdam*, over den Amstel.

Deze brug, rustte op vijftien jukken of met planken bekleede rijen zware, in den Amstel geheide palen, en had zestien openingen voor binnenlandsche schepen en de doorstrooming van het water. De stad, door den Amstel, in eene oude en nieuwe zijde verdeeld zijnde, werd door deze brug vereenigd; het is zeer waarschijnlijk, dat zij den naam van Leeuwenburgsbrug ontvangen heeft van de twee houten leeuwen, die de brug ter wederzijde versierden, en den naam van Blaauwebrug, omdat de houten leuningen blaauw geverwd waren. Dat deze brug zeer sterk moet geweest zijn, blijkt uit het gebruik, dat de stad, op den 30 Julij en volgende dagen van het jaar 1650, van haar maakte, toen Willem II, Prins *van Oranje*, Amsterdam met eenige zijner benden zocht te overrompelen, als wanneer men alle de wegen,

welke tot de stad leiden, met geschut liet beplanten, en op deze brug, acht metalen kartouwen plaatste, waardoor de Amstel en de wegen aan beide zijden bestreken werden. Bij de laatste uitlegging der stad, schijnt deze brug te zijn weggebroken, ofschoon er nog eene brug van dien naam over den Amstel ligt, tusschen het Muider-pleintje en de Amstelstraat. Zij wordt nu de BLAAUWEBRUG, en in de wandeling BLAAUWBRUG genoemd; in de laatste jaren is zij veel verbeterd.

LEEUWENDAAL, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. Z. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

LEEUWEN-EN-PUIFLIJK, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring. van *Batenburg*.

Men heeft er eene kerk te Leeuwen en telt er 150 zielen, onder welke ruim 70 Ledematen. Het waren vroeger twee afzonderlijke gem. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

LEEUWENHOOFD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 10 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. N. van *Heemstede*.

Het is groot 2 bund. 45 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer WALRAVEN VAN HEUKELOM, woonachtig te Amsterdam.

LEEUWENHORST, voorm. st., prov. *Friesland*, die door eenen watervloed is te gronde gegaan en waarvan nimmer weder eenig spoor is gevonden.

LEEUWENHORST, voorm. abdij in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3¾ u. N. ten W. van *Leyden*, kant. en ¾ u. N. van *Noordwijk-Binnen*, gem. en ¼ u. Z. van *Noordwijkerhout*, daar ter plaatse met eene laan uitkomende, waar in later tijd de vaart van Leyden op Haarlem gegraven is. Zij voerde eertijds de naam van TER-LEE, naar een stuk lands, waarop zij gebouwd was.

Zij werd bewoond door Nonnen van de Cistensiënserorde, die ten getale van acht, anderen meenen ten getale van twaalf, uit de abdij Mariendaal, buiten Utrecht, derwaarts waren gezonden.

Deze abdij, alleen voor adellijke Jonkvrouwen gesticht, is van geringe beginselen allengs opgeklommen, en heeft hare stichting aan de milddadigheid van onderscheidene Edellieden te danken gehad. De grondleggers dezer abdij zijn geweest de twee gebroeders AARNOUT en WAALWIJK VAN ALKEMADE, zonen van WAALWIJK VAN ALKEMADE, Ridder. Deze Heeren, in het jaar 1261 overleden, beschikten bij uitersten wil over alle hunne goederen, gelegen in de heerlijkheid van HUGO, Heer van *Noordwijk en Langeveld*, en onder het regtsgebied van den Ridder ALBERT VAN VELZEN, en begeerden, dat op zeker landgoed, onder de heerlijkheid van Noordwijkerhout, een klooster voor Cistensiënser-Nonnen zou gesticht worden. Daar dit voornemen door den Bisschop van Utrecht was goedgekeurd, werd, in het volgende jaar, op St. Thomasavond, de eerste steen aan dit klooster gelegd en het gebouw in weinige jaren voltrokken, hebbende daartoe ook AREND VAN SASSENHEIM, Pastoor van de kerk van St. Bavo te Haarlem, aanmerkelijke sommen geschonken.

Dat deze abdij in den beginne van weinig aanzien geweest is, blijkt daaruit, dat zij, tusschen de jaren 1264 en 1270, noch kerk, noch toren had. De Nonnen behielpen zich met eenen bengel, aan eenen eiken boom hangende, door het geluid van welken zij tot het gebed en ter godsdienstoefeningen werden opgeroepen. Hoewel nu alle deze Nonnen van adellijken huize waren, gedroegen zij zich zeer nederig,

voornamelijk in den beginne; zij deden zich slechts Zusters en niet Juffers noemen.

Allengs zijn de inkomsten van dit gesticht grootelijks vermeerderd, en daardoor niet alleen het getal der Nonnen, maar ook hare eerzucht en geestelijke trotschheid toegenomen. Heer Gerrit, Schoolbestuurder van Haarlem, heeft in het jaar 1321 bij uitersten wil, zoo vele inkomsten aan deze abdij gemaakt, dat men, boven het eerstgenoemd getal, nog vier Nonnen daarin heeft kunnen opnemen. Zoodat het tot dertig en vier en dertig is aangegroeid. De Abdissen hebben allengs den titel van Mevrouwen, en Abdissen bij de genade Gods, aangenomen. Zij werden door de Nonnen zelven verkoren en door den Graaf of zijne gemagtigden bevestigd. Het bestuur over deze abdij was opgedragen aan eene Abdisse, eene Prioresse, eene Onder-Prioresse, eene Kerkbewaarster, eene Onder-Kerkbewaarster, eene Kapelwachtster, eene Orgelspeelster, eene Zangster, eene Deurwaarster, eene Kamerwachtster, eene Spijsbewaarster, eene Onder-Spijsbewaarster, eene Nonne in de ziekenkamer enz.

Bij de inwijding der Nonnen werd het volgende gebed van St. Willibrordus over haar uitgesproken. »De Almagtige God, die albeheerschende » Geest, en de Heer aller heerschappijen, verleene u, dat gij zoodanig » bloeit als Thecla, zoo kloekmoedig zijt als Agnes, en dat gij na uwen » dood met Maria het beste lot in alle eeuwigheid bezit."

Deze abdij, hoewel in den beginne geen kerk hebbende, is echter niet lang zonder geweest, daar men in het jaar 1287, reeds gewag gemaakt vindt van het timmeren van een middelkoor. Door den tijd is deze kerk met eene of meer kapellen vergroot. Wij lezen, dat de Priester Albert Temink, in het jaar 1350, in deze abdij eene kapel gesticht heeft, ter eere van St. Michaël, welke door eenen Kapellaan bediend werd. Daarenboven waren er nog twee Kapellanen, welke dit gesticht bedienden, waarvan de eene voor de Abdisse, en de andere voor de Nonnen was.

De kloosterlaan ingaande liet men den molen van dit gesticht aan de regterhand liggen, kwam dus aan de poort, welke in den ringmuur stond. Vervolgens de gracht overgaande, zag men de kerk van de abdij; het verblijf der Nonnen regt vooruit. Het was eene kruiskerk, pronkende met een torentje; voorts had de abdij onderscheidene bouwhoeven, welke hier en daar verspreid lagen, en voor het overige waren alle de toegangen wel gesloten en net beplant.

Leeuwenhorst had vele goederen, inkomsten en aanzienlijke geregtigheden. De Abdissen waren gewoon, van tijd tot tijd menigvuldige aalmoezen aan de armen en behoeftigen te geven, bestaande in brooden, schoenen en andere voorwerpen. Eene dezer algemeene uitdeelingen van liefdegaven, was bekend onder den naam van *Vrouw geefjewen;* en geschiedde op Drie-Koningen-avond, als wanneer de behoeftige jongens en meisjes, bekleed met eenen linnen zak, uit de naburige dorpen Noordwijk, Noordwijkerhout en Voorhout, bij wijze van processie, naar deze abdij trokken, om voorgemelde aalmoezen te gaan ontvangen.

Volgens een aanteekenboek der inkomsten, gehouden door Adriaan Maarijnsz., als gemagtigde van den Heer Jacob van Wijngaarden, bedroeg de ontvangst van het jaar 1583, bij hem, als ontvanger dezer abdij opgeteekend, eene somma van 8303 ponden, 9 schellingen zilver geld (49,820 guld. en 70 cents.)

Dit beroemde gesticht is in den Spaanschen oorlog verwoest, verdelgd en in boomgaarden en tuinen veranderd; niets dan de ingang

of poort is er van blijven staan, en hare goederen en inkomsten zijn door de Staten van Holland, ten behoeve van de Ridderschap, aangeslagen en verbeurd verklaard. Thans ziet men, ter plaatse, waar deze abdij gestaan heeft, een groot heerenhuis, dat door den Raadpensionaris Fagel, aan wien de Ridderschap of de Rentmeester van Leeuwenhorst het inbezitnemen van dit huis toegestaan had, in dien staat gebragt is, waarin men het tegenwoordig beschouwt.

LEEUWENLAAN (DE), weg in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *'s Graveland*, van 's Graveland naar het verdere gedeelte van den staatweg naar Hilversum loopende, waarvan zij een gedeelte uitmaakt. Zij is 330 Rijnlandsche roeden lang. — Deze weg levert eene *bijzonder* aangename wandelweg op.

LEEUWENPAAL, zekere paal op de grensscheiding van het *Gooiland*, prov. *Zuid-Holland*, en *Eemland*, prov. *Utrecht*, ½ u. N. O. van Blaricum, ¾ u. Z. O. van Huizen en ¾ u. N. W. van Eemnes-Buitendijks.

LEEUWENSTEIN, voorm. naam van het buit. Wilhelmina's-burg, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wilhelmina's-burg.

LEEUWENSTEIN of Leeuwestein, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en 5 min. N. W. van *Arnhem*, aan den Velpschen straatweg. — Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 76 v. r. 93 v. ell.

LEEUWENSTEIN of Leeuwestein, voorm. kast. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 3 u. O. Z. O. van *Brielle*, gem. *Heenvliet*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets meer dan eenen heuvel.

LEEUWENSTEIN, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, *Tweede* distr., arr., kant. en ¾ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Vught*.

Dit adell. h., beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 47 v. r. 37 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de Douairière van Galen, woonachtig te Vught.

LEEUWENVECHT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 8 min. W. van *Maarssen*.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer A. Backer Jun.

LEEUWERK of Leeuwerk, poel in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Leuwerk.

LEEUWERKPOLDER of Galespolder, ook wel het Leeuwerkenpoldertje geheeten, voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *'s Heer-Hendriks-kinderen-en-Wissekerke*; palende W. en N. W. aan de Goesche-schorren tegen de Puije, O. aan den Goesche-polder, O. en Z. W. aan den Oud-'s Heer-Arendskerke-polder.

Dit pold., is den 26 Januarij 1682 onder geloopen en sedert niet weder bevorscht.

LEEUWESTEYN, oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de *Oude-gracht*.

LEEUWKAMA, voorm. burgt of heerd in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Groningen*, kant. en ½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. W. ten Z. van *Grootegast*, W. van *Doezum*, waartoe het behoort.

LEEUWTE (KARSPEL-), geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 20 min. N. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove;* met 128 h. en 810 inw.

LEEUWTERVELD, streek in *Vollenhove*, in prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Vollenhove*.

Het was vroeger eene gemeene weide, op welke ieder eene in de Leeuwte zijne geregtigheid had.

In 1387 werd echter zoo hier als in de Havenbroeken en Riethaven, door den Bisschop aan ieder erve in de LEEUTE zeker bepaald getal dagmaten aangewezen met last, om die af te graven en waterleidingen aan te leggen.

LEEUWWERK, h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ¾ u. Z. van *Bavel*, waartoe het behoort. Het komt op sommige kaarten als een geh. voor.

LEEVLIET, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Noordwijk*, gem. en in het westeinde van het d. *Warmond*, aan de Lede en den nieuw aangelegden straatweg, in de onmiddellijke nabijheid van eene station van den spoorweg tusschen Amsterdam en 's Gravenhage.

Dit buit. besl at, met heerenhuis en verdere gebouwen, welwassend hakhout, vruchtboomgaard en moestuin, eene oppervlakte van 1 bund. 46 v. r. 6 v. ell.

LEFNA, plaats, welke men vermeld vindt als gelegen hebbende in het voorm. graaf. *Hamelande*, doch waarvan men de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

LEGEMEER, ook wel LEEGEMEER of LAGEMEER, in de oude schriften wel eens MARIS genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Sneek*, 2½ u. N. van *de Lemmer*, op eenen dorren hoogen grond, tusschen geboomte gelegen. Men telt er 7 h. en 40 inw., en, met de daartoe behoorende huizen 't Huis-ter-Heide en Sypenstein, 9 h. en ruim 60 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Het d. is ten grooten deele besloten binnen eenen zeshoekigen dijk. Het land, dat veelal dor is, wordt gedeeltelijk tot bouwland gebruikt. Waarom men aan dezen oord den naam van LEGEMEER gegeven heeft, valt moeijelijk te bepalen. Tot dit dorp behoort ook een zandig heideveld, buiten den dijk, ten O. Z. O. gelegen, hetwelk tot bosch is aangelegd en zich uitstrekt tot aan den Lemster-rijweg.

De wegen zijn hier, inzonderheid bij de herberg, 't Huis-ter-Heide genaamd, zeer wel beplant, terwijl het fraaije bosch niet zelden de bewoners van Sneek, de Lemmer en het Heerenveen uitlokt, om derwaarts des zomers eenen uitstap te maken.

De Doopsgez., die hier 8 in getal zijn, worden thans tot de gem. van de *Joure* gerekend.

De Herv., die er 45 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjerkgaast-Doniaga-en-St.-Nicolaasga*.

LEGEVEEN of LAGEVEEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 1 u. Z. ten W. van *Hoogeveen*, gem. *Zuidwolde;* met 11 h. en ruim 90 inw.

LEGEVELD of LAGEVELD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 1½ u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Havelte;* met 4 h. en ruim 30 inw.

Men heeft hier eene winter- en zomerschool, welke gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht wordt.

LEGGE, ook wel eens LAAG gespeld, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. Z. van *Chaam*, een gedeelte van het geh. *Houtgoir-en-Legge* uitmakende; met 13 h. en ruim 90 inw.

LEGGELO, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. N. N. O. van *Meppel*, adm. kant. en 3 u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. N. van *Dwingeloo*; met 18 h. en 170 inw.

LEGGOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, in de bovenlanden.

Men heeft er over het algemeen eene zeer zuivere lucht, en de hitte is er nimmer ondragelijk.

LEGMEER of LEGMEERDERPOEL, door de landlieden der omstreken veelal enkel de POEL geheeten, meer, tusschen *Kennemerland* en *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk onder de gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, gedeeltelijk onder de gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. Z. ten W. van *Amsterdam* gelegen.

Dit meer, waarvan het zuidoostelijke deel den naam van Zijdelmeer draagt, was oudtijds slechts een smal, hoezeer langwerpig water, maar door verveening van de westelijke en oostelijke oeverlanden is het tot zijne tegenwoordige grootte uitgebreid. Het is zeer vischrijk; men vangt er vooral paling en baars.

LEGMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, N. O. van het Makkumermeer, N. van het Tootmeer, W. van Longerhouw en Z. van Schraard.

Het staat door de Schraardervaart met het *Makkumermeer* in verbinding.

LEGMEERDIJK, geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. ten W. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. Z. W. van *Amstelveen*.

LEGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, ter plaatse waar de Kalie-Paingan door de Seragie wordt opgenomen.

LEGOK, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan den Westkant van de Djanpangkoelan.

Deze baai heeft omtrent eene mijl in de breedte en even zoo veel in de lengte. Volgens de opgave van den Regent van Tjandjor, bedraagt hare diepte bij hoog water 40, en bij laag water 29 vademen. Zij is wegens hare kleinte bij hevige winden zeer gevaarlijk, vermits alsdan eene woedende branding de praauwen dreigt te verpletteren. Bij stil weder biedt zij eene schuilplaats voor visscherspraauwen aan.

LEGO-SENO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sempoe*, dat tot de resid. *Passaroewang* behoort.

LEGON-PALABOEWAN-RATOE, baai in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*. Zie WIJNKOOPS-BAAI.

LEGT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie LOGT (DE).

LEGUIT-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge*; palende N. O. aan den Vogelzang-polder en de Schorren tegen de Eendragt, O. aan de Schorren tegen de Eendragt, Z. en Z. W. aan den Oud-Kijkuit-polder, W. aan den Kerke-polder.

Deze pold. bevat 2 boerenhofsteden en het geh. **Boschhoofd**, bestaande uit 6 h., die door 11 huisgez. bewoond worden.

LEGURLO, foreest of bosch, vermeld op het jaar 855, als liggende in het voorm. graafs. *Hamelande*.

LEHE, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sjauw*, aan de oostzijde van dat eiland.

LEHLER, d. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*. Zie LIELER.

LEHON, berg in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Menado*.

Deze berg wordt tot de vulkanen gerekend, aangezien hij in vroegere jaren uitbarstingen ondergaan heeft. Hij heeft echter sedert vele jaren niet gewoed en schijnt thans voor altijd in rust te zullen blijven.

LEI (DE), riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie LEIJE (DE).

LEI (DE) of DE LEY, ook wel DE LEIJE gespeld, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, die in de Belgische prov. *Antwerpen*, beneden Arendonk, bij Welde, ontspringt, in eene noordelijke strekking naar Goirle loopt, een weinig bezuiden dit d. zich met de **Oude-Lei** vereenigt; in eene noordoostelijke strekking langs Tilburg, Heukelom, Oisterwijk en Esch loopt, en zich omtrent Vught in den *Dommel* ontlast. Op de hoogte van Haren vereenigt zij zich met de **Rousel** en de **Rosep**, en bij Esch met de **Beers**, en wordt op deze hoogte ook wel de **Rus** geheeten.

Deze riv. brengt drie molens in beweging, als: éénen te Goirle, éénen te Heukelom en éénen te Oisterwijk. Van het d. Esch is zij alleen met kleine aken bevaarbaar, doch zou aanmerkelijk verbeterd en ook des zomers bevaarbaar kunnen gemaakt worden, zoo tot het aanvoeren van mestspeciën, waaraan hier gebrek is, als tot het vervoeren der producten.

Zij is in het jaar 1834, van de gem. Goirle af tot aan die van Enschot uitgediept, maar zij bleef in eenen gebrekkigen toestand onder de gem. Cromvoirt. Door het uitdiepen dezer riv. is er eene betere afwatering tot stand gekomen.

JAN III, Hertog *van Braband*, gelastte bij brieven, van 14 Maart 1354, aan de Schouten van 's Hertogenbosch en van Oisterwijk den stroom van de riv. DE LEI, » tusschen den Bossche ende Oesterwijc te ruimen en » openhouden overal, en alzo, dat men gerieflijk met schepen van den » Bossche tot Oesterwijc, ende van daar weder ten Bossche totter markten » varen mag, gelijk men voormaals te varen plag."

LEI (DE) of DE LEY, water in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Zuid-en-Noord-Schermer*, 5 min. Z. van Driehuizen.

LEI (DE), ook wel de OUDE-MOLEN-LEI genaamd, waterloop in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, onder *Loon-op-Zand*, W. van den Kaatsheuvel zijn oorsprong vindende, westwaarts loopende en zich in de *'s Gravenmoersche-vaart* ontlastende.

LEI (DE GALDERSCHE-) of DE GALDERSCHE-LEIJE, riv. in de bar. van *Breda*, welke naar Galder loopt, waar zij zich in de *Mark* ontlast.

LEI (DE OUDE), waterloop of oude turfvaart in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, ontstaande in de heide ten N. W. van Loon-op-Zand en in eene westelijke rigting naar de 's Gravenmoersche-vaart loopende (aldaar ook wel de **Monniken of des-kloosters-van-Eemsteinslei** geheeten) en zich daarin ontlastende.

LEI (DE OUDE-) of DE OUDE-LEIJE, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, die in de Belgische prov. *Antwerpen*, bij het

d. Weldo, zijnen oorsprong neemt, in eene noordelijke rigting naar de bar. van Breda loopt, voorts in de zelfde strekking voortgaande, tusschen deze bar. en de genoemde prov. de grensscheiding vormt en eindelijk de Meijerij van 's Hertogenbosch ingevloeid zijnde, eenen noordwestelijken loop aanneemt, om zich bij Goirle met de Lei te vereenigen.

LEIBEEK (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, dat niet ver boven *Loon-op-Zand* zijnen oorsprong neemt, en in eene noordoostelijke strekking voortloopt.

Het maakt, na zich met de *Nemer* boven Cromvoirt vereenigd te hebben, ten deele de scheiding tusschen het *Land van Heusden* en de *Meijerij* uit, en valt, onder den naam van *Bosschesloot*, tusschen 's Hertogenbosch en het dorp Engelen, in de *Dieze*.

LEIBEEK (DE), riv., prov. *Noord-Braband*, dat omtrent Boekel, in het *Land-van-Ravestein* ontstaat, met eene west-noordwestelijke strekking, door het kw. Maasland, van de Meijerij van 's Hertogenbosch loopt, en zich, niet ver beneden Berlicum, met de *Aa* vereenigt.

LEIBEEMD, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, gem. *Udenhout*. — Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 45 v. r. 80 v. ell.

LEIDEN, st. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LEYDEN (1).

LEIDENBACH of LEYDENBACH, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. O. van *Mersch*, gem. *Feltz*.

LEIDIJK (DE), dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, loopende van de Friesche-palen oost- en noordoostwaarts in de gem. Marum, tusschen de Wilp en de Haar, naar de Linde, op den zuidkant van de hooge zandstreek, leidende het water naar de Bakkeveenster-vaart.

LEIDIJK (DE), dijk ten N. van Marum, makende, op de Noorderhelling van den hoogen zandrug, de grensscheiding tusschen de gem. *Marum* en *Grootegast*, en dienende om het zuidelijke bovenwater uit het Trimuntsterveld langs de Lijkwegsloot en de Haaimatsloot naar het Wolddiep te leiden, stroomende vervolgens voorbij de Gaarkeuken, door het Hoendiep of de Trekvaart, langs Niezijl naar Kommerzijl en vervolgens in de Hunze of het Reidiep.

LEIDINGE, geh. in *Twenthe*, op de grenzen van *Zalland*, prov. *Overrijssel*, arr. en 6½ u. van *Deventer*, kant. en 5 u. N. W. van *Goor*, gem. en ½ u. N. W. van *Rijssen*; met 6 h. en 40 inw.

LEIDUIN of LEYDUYN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. van Bloemendaal, 20 min. N. ten W. van *de Vogelenzang*, waartoe zij behoort, tusschen den Spoorweg en de Leydsche-vaart en dus zoo goed als langs den Spoorweg.

Dit uitgestrekte en fraaije buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 52 bund. 48 v. r. 91 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. A. VAN LENNEP, woonachtig te Amsterdam. Er zijn twee heerenhuizen, een boven het bosch uitstekende koepel en een waterval.

LEIGRACHT (DE), beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in de gem. *Apeldoorn*, buurs. *Oosterbuuren*, onstaande, met eene

(1) Alle de overige art., die men elders LEI gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, zoeke men op LEY.

noordelijke rigting langs Oybroek, gem. *Voorst*, loopt, vervolgens de Twellosche-wetering opneemt, langs Vorgten, gem. *Heerde*, vloeit, en zich in de *IJssel* ontlast.

LEIJE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 4 u. W. van *de Lemmer*, benoorden het landg. Rijs, onder *Mirns*, waartoe het behoort.

LEIJE, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*, d. *Finkum*, gedeeltelijk griet. *Ferwerderadeel*, d. *Hallum*, gedeeltelijk griet. *het Bildt*, d. *Vrouwe-Parochie*, arr. en 2¼ u. N. N. W. van *Leeuwarden*, gedeeltelijk kant. *Leeuwarden*, gedeeltelijk kant. en 3 u. W. Z. W. van *Holwerd*, gedeeltelijk kant. en 2¼ u. N. W. van *Berlikum*. Men telt er 63 h. en ruim 450 inw., van welke 38 h. en 260 inw. onder *Leeuwarderadeel*, 24 h. en 180 inw. in *Ferwerderadeel*, en 1 h. en 10 inw. op *het Bildt*.

Er lag hier vroeger eene buitensluis, langs welke Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel hunne uitwatering in de Middelzee hadden; doch sedert het Bildt is ontstaan, was de Leije eene binnensluis geworden, welker zijlroede thans eene binnenvaart is, die zoowel met de binnenwaters van Oostergoo als met die van Westergoo gemeenschap heeft. Die sluis is reeds voorlang weggeruimd. Het is thans eene groote buurt, meest uit arbeiderswoningen bestaande, ter wederzijden van den ouden dijk en de vaart naar Olde-Bildtzijl. Te midden daarvan staat het nieuwe en groote schoolgebouw van het dorp Finkum, waartoe dit gedeelte, ter zuidzijde der vaart, behoort.

LEIJE (DE), ook wel de Ley of de Lei geheeten, beek in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, die haren oorsprong neemt uit twee adertjes, welke uit de heide, bij *Dorst*, voortkomende, zich boven *Bavel* vereenigen. Vervolgens zich weder in tweën verdeeld hebbend, valt de linkerarm boven Ginneken in de *Mark*, terwijl de regterarm, die den naam van Molen-Leye aanneemt, tusschen de gem. Teteringen en Ginneken heenstroomt, en zich, omtrent de Zandbergen, in de *Mark* werpt.

LEIJE (DE MOLEN-), beek in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*.

Het is de regterarm van de beek de *Leije*, welke, ter hoogte van het huis den IJpelaar dat watertje verlatende, noordwaarts aan naar de Blaauwe-kei loopt, daar eenen noordwestelijke rigting aanneemt; na voorts eenigen tijd diens strekking gevolgd te hebben, keert zij zich met eenen zuidwestelijken loop naar de Zandbergen, waar zij zich in de *Mark* ontlast; gedurende haren geheelen loop, de grensscheiding tusschen de gem. Ginneken-en-Bavel en Teteringen vormende.

LEIJEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst*.

Vroeger stond hier een koren-windmolen, de Leijengemolen genoemd, welke in 1764 met octrooi van de Staten gebouwd, maar in 1829 of 1830 afgebroken, en naar het dorp de Wijk, prov. Drenthe, verplaatst is. Ook vindt men hier nog eenige overblijfselen van grachten en lanen, behoord hebbende aan een huis, van het geslacht van Munster.

LEIJEN (DE) of de Laeijen, geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, 20 min. N. van Oude-Niedorp; bestaande uit 4 in den *Leijerpolder* verstrooid liggende huizen, met 16 inw.

LEIJEN (DE GROOTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, W. van Uitwellingerga, door de Zandige-Sloot met de *Witte-Brekken* en door de Atesloot met de *Geeuw* in verbinding staande.

LEIJEN (DE GROOTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, N. O. van Oppenhuizen, W. door de Ebelsloot en de Toursloot met de *Houkesloot*, en O. door de *Geeuw* in verbinding staande.

LEIJEN (DE KLEINE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, N. O. van Oppenhuizen, door de Lolke of Gerritsvaart met de *Houkesloot* in verbinding staande.

LEIJEN (DE SONDELER-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, ½ u. W. van Takozyl, dat door de Hooybergsterwijk met de *Sandvoorde* en door de Jollingsloot met de *Oude-Ee* in verbinding staat.

LEIJENBROEK of LEIJENBROEK, geh. voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ¼ u. Z. van *Sittard*, aan den weg naar Heerlen.

LEIJENBURG, buitenpl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, en ½ u. van *'s Gravenhage*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. en ¼ u. N. O. van *Loosduinen*, aan den Loosduinsche straatweg ten Z. van de Vaart.

Dit buit., vroeger bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, moestuinen, boomgaarden, bijzonder wel aangelegde partijen, boomrijke lanen en verder houtgewas, en beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 20 v. r. 31 v. ell., bevat thans alleen nog het heerenhuis, met moestuin en eenige wandeling, en wordt in eigendom bezeten door den Heer J. WOOTERS, woonachtig te 's Gravenhage.

LEIJENBURG, voorm. bar. met een adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*, ¼ u. N. van Vuren.

Ter plaatse, waar het h. gestaan heeft, ziet men thans eenen heuvel. — De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene, als onder anderen door Jonkheer J. C. W. FABRICIUS VAN LEIJENBURG, woonachtig te Amsterdam.

LEIJENS, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, die bij de bedijking van den *Nieuwe-Drooggemaakte-polder*, onder *Soetermeer*, daarbij ingedijkt is.

LEIJER-POLDER of DE LEIJEN, pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*; palende N. O. aan den Kostverloren-polder, Z. O. aan den Niedorper-polder, Z. W. aan den Waard-polder, N. W. aan den Ooster-kamp en den Wester-kamp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 60 v. r., alles schotbaar land; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en Molenmeesters.

LEIJERWEERD, buit. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Almelo*, gem. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Wierden*, ten N. van *Enter*, waartoe zij behoort.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 bund. 97 v. r. 83 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOAN WILHELM PUTMAN CRAMER.

LEIKAM (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust.

LEINDE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie LIEMPDE.

LEIMHORST, geh. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en 15 min. Z. van *Tegelen*; met 15 h. en 90 inw.

LEIMITOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust.

Men telde er, in het jaar 1824, 138 inw., onder welke 76 Ledematen en 40 schoolkinderen.

LEIN-HITOE, d. in *Oost-Indië*, op *Noessa-Laut*, het oostersche van de *Uliasser-eilanden*, makende, met de hoofdplaats Beverwijk en het dorp Sila, eene Christelijke gem. uit, met kerk en school.

LEINSHEIKEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 25 min. N. van *Tilburg*; met 14 h. en 80 inw.

LEINWIJK, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van het *Hoogezand*, 10 min. Z. van *Kropswolde*, waartoe het kerkelijk behoort, 5 min. ten O. het *Zuidlaardermeer*; met 9 h. en 40 inw. — In dit geh. ligt ook het buitengoed Leinwijk.

LEINWIJK, buit. in het *Goorregt*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Hoogezand*, 10 min. Z. van *Kropswolde*, aan den rijweg.

Dit fraaije en aangenaam gelegen buit. is grootendeels met eikenbosch beplant, dat tamelijk wel groeit en door de toenemende zwaarte der boomen reeds eene goede waarde erlangt. Het wordt thans in eigendom bezeten door JOHAN HEINRICH MULLER, die het bewoont.

LEI-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten-en-Nolmerban*; palende N. W. aan de Duinen, N. O. aan de Zijpe, O. aan den Harger-polder, W. aan de Duinen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 80 v. r. 50 v. ell., waaronder 21 bund. 79 v. r. 10 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen duiker en eenen molen, op de Hondsbossche-vaart en zoo op het Noordhollandsch-kanaal van het overtollige water ontlast.

De LEI-POLDER ligt in den *Pettemer-polder*, en is alzoo onder het beheer van den Pettemer-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Poldermeesters, eenen Penningmeester en dertien Ingelanden.

LEISEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*.

LEISNARIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. DE MORGENSTER, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MORGENSTER.

LEITHEM en LEITHEN, oude namen van de st. LEYDEN, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LEYDEN.

LEITHUM, op sommige kaarten ook LEITER en LEYTUMB gespeld, geh. in het hofgerigt van *Thomen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 3 u. N. O. van *Clerff*, gem. en 40 min. N. N. O. van *Weiss-Wampach*, te midden van hooge bergen.

LEITIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem.

en 1½ u. ten O. van *Leens*, op het oosteinde van het dorp Mensingeweer, over de trekvaart naar Groningen.

LEITSENBACH (DE), beek in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, dat in de bergen, achter Hagelsdorf, ontspringt, en in eene oostelijke strekking, omstreeks Grevenmacher, in de *Moezel* uitloopt.

LEK (DE), riv., welke de prov. *Gelderland*, *Zuid-Holland* en *Utrecht* bespoelt.

Deze rivier komt in den giftbrief van KAREL *den Groote*, van het jaar 777, een en andermaal onder den naam van LOCKIA voor. Keizer OTTO *de Groote* noemt haar, in het jaar 944, LAKE; maar BURCHARD, de drie en twintigste Bisschop van Utrecht, in zijnen brief van het jaar 1108, LECKIA. BEKA noemt ze altijd LECCA. Het is zeer waarschijnlijk, dat de naam LAKE, LAKIA of LACKIA de oudste en meest juiste zij, en later in LECKIA en LEK is overgegaan. Zij wordt menigmaal gehouden voor een gegraven arm van den Rijn, die door deze doorgraving haren vroegeren loop zou hebben verlaten. Volgens eene oude overlevering zou er van Leksmond nederwaarts oudtijds een beekje geloopen hebben, hetwelk den naam van DE LEK voerde, en door hetwelk den Rijn, met zijnen loop, zou henen gebragt zijn. Tegenwoordig vloeit DE LEK uit den Rijn, als een gevolg van die rivier, en heeft haren naam reeds, als in den vroegsten tijd, van beneden Wijk-bij-Duurstede. Zij stroomt van hier tusschen de provincie Utrecht en het graafschap Culenborg, beneden het Land-van-Vianen, en lager voorbij Schoonhoven, tusschen de Crimpenre- en Alblasserwaarden, tot dat zij, bij Crimpen, zich met de *Maas* en de *Noord* vereenigd. Zij maakt alzoo de grensscheiding uit eerst tusschen de prov. *Gelderland* en *Utrecht* en daarna tusschen *Utrecht* en *Zuid-Holland*. De gemeenschap van de Waal met den Rijn bij Schenkenschans heeft, door den doorbraak van de Oude-Wiel, het water van den Rijn en aldus mede van DE LEK, voor het graven van het Pannerdersche-kanaal, weleer zoo sterk afgetrokken, dat zij genoegzaam buiten staat was, om aan de benedenrivier van de Noord en de Nieuwe-Maas eenig water toe te voeren. Zelfs was de rivier zoo verdroogd, dat men op zekere plaatsen, met wagens en paarden, van den eenen oever tot den anderen kon rijden. Het graven van het Pannerdersche-gat of kanaal, in het begin der vorige eeuw, heeft te dezen aanzien aanmerkelijke veranderingen te weeg gebragt. Dit heeft meer water uit den Boven-Rijn op DE LEK doen afkomen, maar tevens nieuwe zwarigheden veroorzaakt.

De gedaante van DE LEK wordt in onderscheidene opzigten nadeelig voor den loop van die rivier en de aangelegene landen gehouden. Zij is doorgaans naar boven aanmerkelijk wijder dan naar beneden, zoo dat de engten het opperwater, bij eenen hoogen rivierstand, niet kunnen doorlaten of verzwelgen. Hierdoor gebeurt het somtijds, dat genoemde rivier, op de hoogte van het dorp Vreeswijk, tien voet boven het gemeene peil staat, wanneer het bij Crimpen nog maar drie of vier voet boven gewoonte gerezen is. Deze stremming van den loop, geeft eene groote zakking van stoffen; waaromtrent men te Ameide en hooger op heeft waargenomen, dat de bodem van de rivier in vijf en twintig jaren, vier en een halve voet is gerezen: dit doet de kruinen van de dijken in tijd van nood, gedurig onder water staan en geeft altoos bekommering voor inbraak en overstrooming.

Deze ongeschiktheid van het bed der rivier is insgelijks oorzaak van het zetten van ijs, hetwelk door de verzwakking van stroom, aan

de droogten op elkander pakt, en meermalen ijsdammen gemaakt heeft, waardoor de landen ter wederzijden in het grootste gevaar van overstrooming gebragt worden. De gevolgen dezer overstroomingen, worden niet zonder reden, van de meeste bekommering gerekend, wanneer zij met een aanmerkelijk geweld aan de noordzijde van de rivier voorvallen, en zij kunnen gebeuren op plaatsen, daar niet anders, dan eene zware storting van water te wachten is, die een gedeelte van het sticht van Utrecht en van de provincie Zuid-Holland kan doen overstroomen. In zulk eenen watersnood, zijn de binnendijken, als de Rijndijk en de Wierikerdijk zwakke toeverlaten, om het water te keeren, en niet alleen kunnen de Crimpenre- en Lopikerwaarden hier door overstroomd worden, maar tevens Rijnland, Amstelland, het waterschap van Woerden, alsmede Delfland en Schieland onderloopen; eene uitgestrekte landstreek in vergelijking van hetgeen aan de zuidzijde kan overstroomen; want, hoewel men niet ten onregte met deernis aan de overstroomingen in den Alblasserwaard gedenkt, kan er echter in dezen waard, gerekend met de vijf Heeren-Landen, niet meer dan een zesde gedeelte van landerijen, die aan de noordzijde in gevaar staan, met water overvloeijen. Ook kunnen de opgezetenen als zij nog tijdig op hunne hoede zijn, hier nog eenige toevlugt hebben op de dijken en hoogten, om zich met hun vee en have te bergen. Om zich van dezen nood en het gevaar der doorbraken van de noordzijde van de Lek nog een duidelijker denkbeeld te geven, moeten wij nagaan in welk eene bekommering Holland was, toen de Crimpenrewaard, in het begin van het jaar 1726, was ingebroken en hoe men te gemoet zag dat onderscheidene der noordelijkste deelen dier provincie geheel zouden overstroomen, indien het water aan den Wierickerdijk, anders ook den Prinsendijk geheeten, niet langer zou kunnen gekeerd worden. Want, alhoewel dit toen gelukte en het opperwater zachtelijk door de binnenstroomen naar zee geloosd werd, was echter de toevoer van water uit de overstroomde landen zoo groot, dat men in den Amstel bij Amsterdam en in de stad zelve, door al de grachten of burgwallen, waarin anders altijd brak water is, eenen geruimen tijd zoet water gehad heeft. De verlegenheid, door het opzwellen van het water in den Amstel, en in de grachten bragt vele kooplieden in beweging om hunne goederen uit de pakkelders te bergen, en de nood zou ongetwijfeld nog hooger geklommen zijn, indien de Alblasserwaard omtrent dien tijd niet insgelijks ware doorgebroken; waardoor veel minder opperwater op de Lek afgebragt of meer water elders henen gevoerd werd. Aldus was ook in den jare 1744, het inbreken van den Alblasserwaard de behoudenis van den Lekdijk aan de noordzijde bij Vreeswijk, waar men iederen oogenblik een doorbraak voor oogen zag, en indien deze dijk ter zelfder plaatse als in het jaar 1747 ware doorgebroken, zoo wel als hooger op tusschen Honswijk en Wijk-bij-Duurstede, waar den 28 Februarij eene inbraak voorviel, was het gewisselijk met het aanzienlijkste gedeelte der provincie Holland gedaan geweest. Nu onderging de dijk dit ongeluk op eene plaats, vóór welke een groote koornwaard lag, met eene hooge zomerkade omgeven, die den sterksten inval van het water belet heeft. Ook stond er binnen 's lands, voor het gat, een zwaar houtbosch, hetwelk de eerste storting krachtdadig stuitte, zoodat het gat, door deze omstandigheden, niet meer dan vijftien roeden wijd werd. Het water was evenwel te Woerden 16½ duim boven het Amsterdamsche peil, hetwelk 12¼ duim hooger was, dan het in het jaar 1726, tegen den

Wirlcker- of Prinsendijk, gestaan heeft. In dat zelfde jaar, in de maand December, was de dijk bij Vreeswijk in even groot gevaar; doch werd gered door eene doorbraak beneden Schenkenschans, bij het dorp Keeckum. Hier liep het water over de Millingsche landen en stortte bij Nijmegen weder in de Waal. Zoo vele gelukkige omstandigheden hebben de provincie Zuid-Holland, in het ongeluk der overstroomingen en het gevaar van den Lekdijk, telkens behouden.

De ongemakken in de rivier de Lek, en de onheilen, die uit haren toestand te duchten zijn, zijn van veruitziende gevolgen, omdat zij ten deele gezocht moeten worden, in den toestand van het Pannerdensche-gat of kanaal, waaraan men met veel waarschijnlijkheid toeschrijft, dat het naar de tegenwoordige omstandigheden der rivier te veel water afbrengt. Dit kanaal had, in den beginne, de wijdte van 12 roeden (45 ell.) en eene diepte van 7 voeten (ruim 2 ell.), en is sedert reeds 36 roeden (135 ell.) wijd en 20 voeten (ruim 6 ell.) diep geworden, hetwelk de kracht van den afloop en de menigvuldigheid van water te sterk doet vermeerderen. Om te verhoeden, dat deze wijdte en diepte niet te sterk aangroeijen, is er, in den jare 1745, eene overeenkomst geteekend tusschen de Staten van Gelderland, Holland en West-Friesland, Utrecht en Overijssel, bij welke, onder anderen, vastgesteld is om het Kanaal van Pannerden op de gemelde wijdte en diepte te houden, door zoodanige middelen, als in deze overeenkomst worden bepaald, of die naderhand in gevallen van verhindering en noodzakelijkheid zouden beraamd worden. Deze overeenkomst had haren oorsprong uit een ongeval, dat in het jaar 1740 had plaats gehad, toen er eene doorbraak in den Beneden-Spijksche-dijk viel, schuins over Schenkenschans, waardoor het water zich over de Spijksche landen, in den Neder-Rijn, ontlastte, hetgeen deed vreezen, dat deze ontlasting zich zelve ligtelijk tot eenen nieuwen arm van de rivier zou zetten, die en den Neder-Rijn en de Lek, altoos met water zou overladen, gelijk men hiervan, in de jaren 1740 en 1744 de uitwerking had ondervonden. Om dit te verhoeden was er, tusschen de Heeren van de Cleefsche Krijgs- en Domeinkamer en de Staten van Gelderland, volgens zekere schikking van deze laatsten met de drie andere Nederlandsche provincien, eene overeenkomst gemaakt, om eene nieuwe inlaag van bedijking, tegen deze Spijksche doorbraak te leggen, die ook in het jaar 1745 werd voltrokken. Naderhand heeft de ondervinding, in de watersnoden van den jare 1747, geleerd, dat de Spijksche doorbraak de eenige oorzaak van het menigvuldige water op de Lek in vroeger tijden niet geweest is; maar dat de toevoer door het Pannerdensche kanaal te krachtig is om de dijken en landen aan de rivier buiten gevaar te houden. Bij deze gelegenheid heeft men wegens de provincie Holland met allen nadruk bij die van Gelderland op eene naauwer beteugeling en bezorging van het kanaal aangedrongen, maar tot nog toe is hier op geene verandering gevolgd. De Heeren van Gelderland zijn van gedachten, dat deze beteugeling van het kanaal gevaarlijk zou zijn, en meenen dat de provincie Holland zich zelve kan redden, door meerder ruimte op de Lek te maken, om den grooten toevoer van water op de rivier te kunnen bergen en naar beneden te brengen, hetwelk bij sommigen ten grooten deele wordt erkend. In deze rivier wordt, veel zalm, steur, elft en berm gevangen.

Deze rivier heeft gedeeltelijk vloed, welke ontwaard wordt tot op de hoogte van Vianen, bedragende aldaar niet meer dan van drie tot acht Nederlandsche duimen.

De hoogte der rivier is, het Amsterdamsche peil = 0 stellende: bij Vianen, 2,378; bij Schoonhoven, 1,317 en 0,741, en bij Crimpen, 1,053 en 0,203 onder A. P.

De breedte is: bij Schoonhoven, 200 ellen; bij Vianen, tusschen de veerdammen, 180 ellen; de lengte der schipbrug, 225 ellen; bij Culenborg, 196 ellen. De lengte, van Vianen tot Crimpen, 37,082,10 ellen.

Voor het gedeelte van de Lek, dat tot de provincie Zuid-Holland behoort, bestaat er een heemraadschap, het collegie van de Lek genoemd, bestaande uit het dijkskollegie 's Lands van Vianen, Hagestein en Everdingen, wordende het Land-van-Vianen bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; het Land-van-Hagestein door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad, en het Land-van-Everdingen door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad. Dit Collegie heeft het opzigt over de rivier en de visscherij daarop.

LEK (DE), heerl. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*.

Deze heerl. bestaat uit de riv. de Lek en de Platen of Aanslikkingen, niet aan den vasten wal verbonden, strekkende van IJsselmonde en Stormpolder ten Westen, tot Ammerstol ten Oosten, loopt ten Noorden langs de gem. Crimpen-op-de-Lek, Lekkerkerk, Berg-Ambacht en Ammerstol, ten Zuiden langs de gem. Ridderkerk, Nieuw-Lekkerland en Streefkerk. Daarin staan geen gebouwde eigendommen, dan alleen de loodsjes en kleine keeten der zalmvisschers op de platen, welke evenwel onbewoond zijn. De platen hebben eene oppervlakte van 124 bund. 9 v. r. 63 v. ell.; het gedeelte van de rivier, hetwelk tot deze heerl. gerekend wordt, beloopt echter 475 bund. 6 v. r. 1 v. ell., zoodat de geheele heerl. eene oppervlakte van 599 bund. 15 v. r. 64 v. ell. beslaat.

De namen der platen zijn: de Paardenmarkt, het Kortezand, de Kleineplaat, de Grooteplaat, de Kleinezaag en de Grootezaag, de beide laatste behooren aan den Heer Groeninx van Zoelen van Ridderkerk, de overige van de familie Nassau la Leck, welke laatste ook de heerlijke regten bezit. De heerl. bestaat niet anders dan uit hakhout, riet- en biesvelden, en de zalmvisscherijen, waarin een groot gedeelte der ingezetenen van Crimpen-op-de-Lek, Lekkerkerk en Ammerstol hun bestaan vinden. De zalmvisscherijen, welke door de familie Nassau la Leck, onder het regt van tiend in pacht worden afgestaan aan de zalmvisschers, bestaan uit de zalm-zegevisscherijen: de Snakkert, voor Ammerstol, het Korte-Zand, voor de gem. Lekkerkerk, de Kijkuit, voor het d. Lekkerkerk en de Hoop, voor het benedeneinde van Lekkerkerk. Deze laatste plaat was vroeger genaamd de Vooruit, later de Grijpop, en was als visscherij, sedert het begin dezer eeuw, vervallen, in het jaar 1843 wederom voor de visscherij bekwaam gemaakt, is zij thans reeds een der belangrijkste wat de vangst aangaat; zoo zelfs, dat het Kortezand voor het tegenwoordige niet meer bevischt wordt, en de Snakkert geringe verdiensten oplevert. Uit de Steekvisscherijen (visscherij met fuiken) te Crimpen, de Witvisscherijen in de Lek en Maas in die van Storm-polder, en uit de navolgende Drijfschuiten, genaamd de Keyzer-en-de-Uil, Spijtje-Backus, Achere-Lijs-in't-Gat, Barreveld, Knippelaar, Kijkuit, de Kerkwerp, Achere-Lijs-en-Oudenoord, de Hoos, den Uil, de Maas en de Bovenstewerp. Voor deze gezamenlijke zalmvisscherijen is gedurende

de laatste jaren, op de drie markten van *Ammerstol, Lekkerkerk* en *Crimpen-op-de-Lek,* de jaren door elkander genomen, jaarlijks voor 90,000 guld. zalm afgeslagen. De hier gevangene zalmen zijn van de zoogenaamde St. Jacobszalmen tot de grootste toe. De grootste zalm is te Crimpen-op-de-Lek gevangen, den 7 Maart 1777, door Leendert Baldee; hij woog ongeveer 80 oude ponden.

Vroeger behoorden tot deze heerl. ook de d. Lekkerkerk, Crimpen-op-de-Lek, Crimpen-aan-den-IJssel, Ouderkerk-aan-den-IJssel, Berkenwoude-met-Achterbroek en Stormpolder, welk laatste als achterleen van den huize van de Lek staat aangeteekend. Ook wordt er getuigd, dat Nieuw-Lekkerland mede aan de Heeren van de Lek heeft toegekomen; alle welke heerl. en ambachten daarvan echter van tijd tot tijd vervreemd zijn geworden, zoodat deze heerl. ten laatste alleen bestond, zoo als nog, in het regt van visscherij op de Lek.

Velen der aanzienlijkste Edelen hebben hunnen stamnaam naar de heerl. van de Lek gevoerd en deze diende later ter onderscheiding van eenige afstammelingen van Graaf Lodewijk van Nassau, natuurlijke zoon van Maurits, Prins *van Oranje,* bij Jonkvrouw van Mechelen verwekt, die zich daarom schrijven Nassau la Lecq; doch deze tak is vóór eenige jaren uitgestorven.

De oudste berigten der historieschrijvers melden, dat de eerste Heer van de Lek een jongere zoon zou geweest zijn van den eersten Heer van Brederode, en aldus een jongere broeder van Diederik II, Heer *van Brederode,* die omtrent het jaar 1063 overleed. Vervolgens kwam de heerlijkheid, door huwelijk, in den huize van Teilingen en op gelijke wijze in den huize van Polanen; tot dat Engelbrecht, Graaf *van Nassau,* in het jaar 1404, trouwde met Jenne van Polanen van der Lekke, die, onder anderen, ook deze heerlijkheid aan hem ten huwelijk bragt. Door opvolging, onder zijne nazaten, de Prinsen van Oranje, is de heerl. van de Lek gekomen aan Maurits, Prins *van Oranje,* die haar bij legaat gemaakt heeft aan zijnen natuurlijken zoon Jonkheer Willem van Nassau, met den last van fidei-commis op zijne wettige kinderen en nakomelingen, en bij ontstentenis van dezen aan Jonkheer Lodewijk van Nassau, mede natuurlijken zoon van gezegden Prins. Ingevolge van dit fidei-commis werd de heerl., onder anderen, bezeten door Maurits Lodewijk, Graaf *van Nassau,* in leven Luitenant-Generaal van de Ruiterij en Gouverneur van Meenen, na wiens overlijden, in het jaar 1741, de heerlijkheid, mitsgaders de visscherijen, zanden, platen en aanwassen, zijn gekomen aan zijne nagelatene kinderen, de Graven en Gravinnen van Nassau van de Lek. Volgens oude overleveringen zijn de Heeren van de Lek ook bezitters geweest van het oud en groot adellijk huis Schoonenburg, hetwelk gestaan heeft in het ambacht van Nieuw-Lekkerland. Dit ambacht behoorde oudtijds aan de Heeren van de Lek, en men meent, dat dit huis of kasteel hun stamhuis was. Ook wordt er van gesproken in de achterleenen van genoemde Heeren en worden de aanzienlijkste van die leenen gezegd te verheffen van den huize van de Lek of van de hofstede Te-Lekke.

LEK (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, N. W. van Oldeboorn. Het is eenen zuidelijken inham van het *Botmeer*, en staat door het Oud-Diep en de Sieuwesloot met de *Boorn* in verbinding.

LEK (DE KLEINE-), vaart, ontworpen in 1558 en daarna voltooid. Het was eene doorgraving van den Middelwaard, om de Lekstroom

voor de stad Culenborg te leiden, doch is naderhand toegedamd, als onvoldoende zijnde. Zij begon even boven genoemde stad en eindigde een half uur daar beneden, bij het Spoel.

LEKDIJK (DE) of de Lekkendijk, een gedeelte van den omringdijk van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogedijk.

LEKDIJK (DE) of de Lekkendijk, dijk, prov. *Utrecht*, langs de Lek, zich uitstrekkende van Amerongen tot Schoonhoven. Deze dijk wordt onderscheiden in den Lekdijk-Bovendams en den Lekdijk-Benedendams. Zie de beide volgende art.

LEKDIJK-BENEDENDAMS (DE), dat gedeelte van den *Lekdijk*, prov. *Utrecht*, hetwelk zich uitstrekt van het klaphek onder IJsselstein tot den steenen beer te Schoonhoven.

Over dezen dijk bestaat een hoogheemraadschap, de Hoogheemraden van het Collegie van den Lekdijk-Benedendams en van den IJsseldam of de Lopikerwaard geheeten, hetwelk ingesteld is bij Rudolf van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, den 10 Augustus 1455, en bestaat uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden en eenen Secretaris. Dit dijkscollegie heeft geen vasten tijd van bijeenkomst, maar de schieringe zal wezen elk jaar, den eersten dag na Meidag; de eerste schouw den naasten Dingsdag na St. Joannes; de andere schouw des Dingsdags vóór St. Jacobsdag; de derde schouw des Dingsdags na St. Bartholomeus; de Tuin- en de Reuverschouw is nu elk jaar den 10 October. Onder den Lopikerwaard zijn 11,448 morgen lands, makende 715½ hoeven. Het dijkhuis, tevens hoofdmagazijn, is gevestigd te Jaarsveld.

LEKDIJK-BOVENDAMS (DE), het gedeelte van den *Lekdijk*, prov. *Utrecht*, zich uitstrekkende van Amerongen naar het Klaphek onder IJsselstein.

Over dezen dijk bestaat een heemraadschap, zamengesteld uit eenen Dijkgraaf, elf Heemraden, eenen Kameraar en eenen Secretaris, die genoemd worden Heemraden van het Collegie van den Lekdijk-Bovendams. Dit dijkscollegie is ingesteld bij Johannes van Diest, den vijf en veertigsten Bisschop van Utrecht, des Dingsdags voor St. Martijnsdag van het jaar 1323, en vernieuwd bij Keizer Karel V, den 23 Mei 1537. Het vergadert gewoonlijk den eersten Woensdag van elke maand, des voormiddags ten tien ure. De Lekdijk-Bovendams heeft 1751 hoeven, 7 morgen; elke hoeve op 16 morgen gerekend, beloopt 28,023 morgen. Volgens het dertiende artikel van de ordonnantie van den Lekdijk, van het jaar 1537, is de eerste gewone schouwdag elk jaar, den eersten Dingsdag na Meidag; de naastvolgende schouwdag wordt gehouden daags na Translati Martini en de derde schouw elk jaar daags na St. Martensdag, in den winter. Het dijkhuis, tevens hoofdmagazijn, is gevestigd te Schalkwijk.

LEKKERKERK, gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 1 afd.); palende N. W. aan de gem. Crimpen-op-den-IJssel, N. aan Ouderkerk-aan-den-IJssel, Berkenwoude en Zuidbroek, O. aan Heeraartsberg-en-Bergambacht, Z. aan de Lek, W. aan Crimpen-aan-de-Lek.

Zij bevat het d. Lekkerkerk en bestaat uit de pold. den Hoek en Schuwacht, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2233 bund. 80 v. r. 45 v. ell., waaronder 2227 bund. 67 v. r. 48 v. ell. belastbaar land. Men telt er 295 h., bewoond door 392 huisgez., uitmakende eene bevolking

van ruim 2100 inw., die meest hun bestaan vinden, in den landbouw en de veeteelt en gedeeltelijk in de zalmvisscherij. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven, 2 leerlooijerijen, 1 koornmolen en 1 azijnmakerij.

De Herv., die er ruim 1060 in getal zijn, behooren tot de gem. *Lekkerkerk-en-Zuidbroek*. — De enkele Evang. Luth., die men er aantreft, wordt tot de gem. van *Rotterdam* gerekend. — De 3 R. K., die er wonen, parochieren te *Schoonhoven*. — De Isr., van welke er 36 worden aangetroffen, behooren tot de bijkerk van *Schoonhoven*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke sedert onheugelijke jaren, met *Zuidbroek*, door dezelfde eigenaars bezeten wordt. Thans is Heer van Lekkerkerk, de Heer Mr. A. T. Prins, Heer *van Lekkerkerk* en *Zuidbroek*, Hoog-Heemraad van Schieland enz., wonende te Rotterdam, die in 1842 door aankoop er eigenaar van geworden is.

Het d. Lekkerkerk, ligt 3 u. O. van Rotterdam, 3 u. W. van Schoonhoven. Het is eene fraaije plaats, ten deele benedendijks gebouwd, ten deele aangenaam aan de Lek gelegen. Zij is aan gezegde rivier geheel beschoten met eenen steenen muur, die wel onderhouden wordt. De boerderijen, in of nabij het dorp gelegen, leveren van achteren een zeer schoon, landelijk gezigt op. Men telt er in de kom van het d. 120 h. en ongeveer 700 inw. De kerk is een kruisgebouw. Van binnen heeft zij niets buitengewoons; onder de avondgodsdienst, wordt zij ruim verlicht door drie kaarskroonen, van welke de eene weleer is aangekocht uit de opbrengst van den verkoop van eenen enkelen zalm. De toren, in het jaar 1778 ingestort zijnde, is vervolgens voor rekening van de gemeente weder opgebouwd. Hij is fraai en tamelijk hoog. De kerk zelve is in het jaar 1839 aanmerkelijk hersteld. Men heeft er geen orgel.

In eene herberg ziet men de levensgroote afbeelding van den door zijne buitengewone grootte zoo algemeen bekenden boer van Lekkerkerk. Hij was genaamd Gerrit Bastiaanse de Hals, had de ongewone lengte van 8 voet en 3 duim, Rijnlandsche maat, en zoude de grootste man geweest zijn, die ooit in Nederland geboren is. Desniettemin was hij vrij gezet van statuur; lieden van eene zeer rijzige gestalte konden onder zijne armen doorgaan; hij was zoo sterk als twee andere menschen; doch, volgens het getuigenis van dien tijd, zeer zachtzinnig van inborst; hij overleed in het jaar 1668, in den ouderdom van acht en veertig jaren. Van zijne overblijfselen vertoont men nog twee beenderen, namelijk een heupbeen en het geheele regterbeen, van de knie tot den voet; voorts de zool van een der schoenen, die hij heeft gedragen, en welken ongemeen groot is. Hij was zalmvisscher van beroep.

De kermis te Lekkerkerk valt in veertien dagen na Pinksteren.

Omtrent het jaar 1681 of vroeger, was een geschil tusschen de Rekenkamer der graaflijkheids-domeinen en de Regering der stad Dordrecht, ter eener zijde, met den Heer van de Lek, ter andere zijde, wegens het hooge regtsgebied over Lekkerkerk en *Zuidbroek*. Dit geschil werd, na gevoerde regtsgedingen, voor het Hof van den Hoogen Raad, bij verdrag, onder willige veroordeeling van gemelden Hoogen Raad en goedkeuring van de Algemeene Staten, in het jaar 1687, afgedaan en aan de Heeren van de Lek, toen bezitters dezer heerl., het lage regtsgebied daarover gelaten.

Het wapen van Lekkerkerk is een schild van zilver, met drie halve manen, gekeerd ter regterzijde van het schild, alles van sabel (zwart).

LEKKERKERK (AMBACHT-VAN-), dijkaadje in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Lekkerkerk;* palende N. aan den Boesem, Loet en Zuidbroek, O. aan Bergambacht, Z. aan de Lek, W. aan Crimpen-aan-de-Lek.

Deze dijkaadje bestaat uit de pold. Schuwacht en den Hoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2115 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester.

LEKKERKERK-EN-ZUIDBROEK, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring. van *Schoonhoven*. Men heeft in deze gem. eene kerk te Lekkerkerk, en telt er ruim 2200 zielen, onder welke 550 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Petri, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1578 of 1579 naar Zeeland vertrok. Het beroep is eene halve collatie, zoo dat het beurtelings door den Ambachtsheer of door den kerkeraad geschiedt.

Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding den door zijne uitlegkundige schriften bekenden Bartus van Willes, die er in 1824 beroepen was, en er den 20 October 1844 overleed.

LEKKERLAND (NIEUW-), gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan Streefkerk, Z. aan Alblas-en-Alblasserwaard, W. aan de Noord.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Nieuw-Lekkerland en het geh. het Elshout. Zij bevat het d. Nieuw-Lekkerland, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1142 bund. 31 v. r. 95 v. ell., waaronder 1129 bund. 22 v. r. 19 v. ell. belastbaar land. Men telt er 166 h., bewoond door 211 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1050 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en voorts 1 scheepstimmerwerf voor groote raschepen, 1 houtzaag- en 1 korenmolen hebben.

De inw., die hier op 2 na allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring. van *Sliedrecht* behoort. De eerste, die na de scheiding van Lekkerkerk, in 1616, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Verstegen, die in 1616 herwaarts kwam en in 1624 naar Oud-Beijerland vertrok. Onder de Predikanten, welke hier gestaan hebben, verdient melding de Geschied- en Oudheidkundige Jacob van Oudenhoven, die er in het jaar 1631 kwam, en er in het jaar 1665 Emeritus werd. Ingeval van vacature maakt de kerkeraad een viertal, hetwelk den Ambachtsheer ter approbatie wordt aangeboden.

De 2 Isr., welke er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Gorinchem*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het begin der vorige eeuw in eigendom werd bezeten door den Heer Jan Gijsbert de Mey. Voor eenige jaren behoorde zij aan Vrouwe C. G. C. Weldijk, geb. Schippers. Thans is Heer van Nieuw-Lekkerland, de Heer F. Smit, woonachtig te Nieuw-Lekkerland.

Het d. Nieuw-Lekkerland, veelal enkel Lekkerland geheeten, ligt 4½ u. W. N. W. van *Gorinchem*, 2½ u. W. van *Sliedrecht*, aan de Lek. Het is eene kleine plaats.

Eertijds had dit dorp maar eene kapel, staande onder de par. van LEKKERKERK. Zij was gebouwd in 1455, werd in 1492 vergroot, en met de toestemming des Bisschops van Utrecht tot eene parochiekerk verheven; ten tijde der geloofsberoerten is zij geheel afgebrand. Men bouwde, in het jaar 1645, voor de Hervormden het tegenwoordige kerkje, met eenen kleinen toren, die eene vierkante spits heeft. In het oosteinde dezer gem. ziet men eenen heuvel, den Schoonenburger heuvel geheeten; waarop vroeger het kasteel Schoonenburg plagt te staan, hetwelk men meent sedert het jaar 1456 reeds vervallen te zijn. Zie dat woord.

Westwaarts van dit dorp, niet ver van de plaats, waar de Lek in de Maas valt, in het geh. het Elshout, liggen de voornaamste sluizen, waardoor de wateren van den Overwaard en den Nederwaard zich ontlasten, waarom in het d. NIEUW-LEKKERLAND twee gemeenlandshuizen, voor ieder waterschap een, gevonden worden, waarin de Heeren dier waterschappen wacht houden, zoodra er bij hoog water of ijsgang gevaar van inbraak is.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sinopel (groen), met drie vogels van goud, het schild gedekt door eene markiezenkroon.

LEKKERLAND (POLDER-VAN-NIEUW-) of NIEUW-LEKKERLANDSCHE-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Nieuw-Lekkerland*; palende N. aan de Lek, O. aan den Polder-van-Streefkerk, Z. aan den Zuidzijdsche-polder en den Kortlandsche-polder, Z. W. aan den Blokweersche-polder, W. aan den Hoogen-boezem-van-den-Overwaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1033 bund., waaronder 837 bund. schotbaar land.

LEKKERSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3¼ u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1¼ u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ½ u. N. O. van *Beek*; met 21 h. en 130 inw.

LEKKERTERP of LECKERTERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Heerenveen*, ½ u. Z. W. van *Oldeboorn*, waartoe het behoort; met 3 h. en 25 inw.

LEKKUM, LECKUM of LEKHEIN, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Leeuwarden*, in de nabijheid van de Ee.

Er is eigenlijk geen dorpskom, maar men telt er, nabij de kerk, 6 h. en ruim 40 inw., en met het daartoe behoorende geh. Snakkerburen, 64 h. en ongeveer 420 inw.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw; ook heeft men er eene steenbakkerij en eenen windoliemolen.

De Herv., van welke men er ruim 380 aantreft, behooren tot de gem. *Lekkum-en-Miedum*. — De nette kerk, die in 1779 gebouwd is, heeft eenen spitsen toren en is van een orgel voorzien, hetwelk in het jaar 1828 grootendeels uit vrijwillige giften der gemeenteleden is bekostigd.

De Doopsgez., die er 20 in getal zijn, worden tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend. — De 3 Evang. Luth., die men er telt, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De 15 R. K., die er wonen, parochieren te *Leeuwarden*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

In het jaar 1837 is in dit dorp een armenhuis gesticht, waarin 17 hulpbehoevenden zijn opgenomen.

Dit d. is de geboorteplaats van den geleerden Letterkundige Everwinus Wassenbergh, geb. in 1742, † 3 December 1826.

In het jaar 1583 leed Lekkum veel van de Spanjaarden, die over het ijs uit Gelderland derwaarts gekomen, de meeste huizen verbrandden en de inwoners deerlijk mishandelden.

LEKKUM-EN-MIEDUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Leeuwarden*.

Men heeft er eene kerk te Lekkum, en telt er 436 zielen, onder welke 180 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Vincentius Jacobi, die in het jaar 1597 hier reeds stond en in het jaar 1620 naar Dockum vertrok.

LEKOELO (DE) of Way-Lekoelo, riv. in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, met eenen zuidwestelijken loop in *Zee* vallende.

LEKOK, landingsplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

LEKSMOND, heerl. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld;* palende N. aan de Lek, O. aan Bolgerij, Z. aan Lakerveld, W. aan Achthoven.

Deze heerl. bevat het d. Leksmond, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vianen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Deze heerl. werd door Reinald, Graaf *van Gelder*, verpand aan Hubert van Boesinghem, van wien hij het kasteel van Culenborg gekocht had, waarvan de koopbrief, van den jare 1281, nog voorhanden is. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Mr. A. J. H. van den Bergh van Leksmond, woonachtig te Amsterdam.

Het d. Leksmond of Lexmond, ook wel Latsmunde gespeld, ligt 3 u. N. N. O. van Gorinchem, 1½ u. W. Z. W. van Vianen, aan den straatweg tusschen die beide steden.

Dit dorp vertoont zich bevallig aan de Lek, en heeft onderscheidene fraaije huizen.

Melis Stoke noemt het, op het jaar 1137, een vaste stede en zegt, dat het toen door Floris *den Zwarten*, broeder van Graaf Dirk IV, verbrand werd.

De kerk, aan de zuidoostzijde van het dorp, is vrij oud, en de vierkante toren, met zijne achtkante spits, wordt door zwaar bijgemetseld muurwerk ondersteund. In het jaar 1791 werd deze kerk versierd met een uitmuntend en voortreffelijk orgel, haar edelmoedig geschonken door de liefdadigheid van den Heer Anthonie van den Bergh en echtgenoote, Vrouwe Elizabeth Pot, Heer en Vrouwe dezer heerlijkheid. — Hier is een station der paardenposterij.

De paardenmarkt te Leksmond valt in op of na St. Bartholomeus.

LEKSMOND (POLDER-VAN-), Polder-van-Lexmond of Leksmondsche-polder, pold. in de *Vijfheeren-landen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 523 bund.

LEKSMOND-ACHTHOVEN-EN-LAKERVELD, gem. in de *Vijfheerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (10 k. d.,

2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Lek, N. O. aan Vianen, O. aan Heikoop-en-Boeikoop, Z. aan Leerbroek en Meerkerk, W. aan de Zederik, die haar van Meerkerk scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Leksmond, Achthoven en Lakerveld, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 927 bund. 5 v. r. 80 v. ell., waaronder 925 bund. 36 v. r. 13 v. ell. belastbaar land. Men telt er 248 h., bewoond door 257 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 1250 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort, en eene kerk te Leksmond heeft. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Engelberti, die in 1581 herwaarts kwam, en na 1600 niet meer gevonden wordt. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke er 30 gevonden worden, behooren tot de stat. van *Vianen*. — De 7 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Vianen* gerekend. — Men heeft er ééne school te Leksmond.

LELA (DE), Way-Lela, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie Ila.

LELA, Way-Lela, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt, met eenen zuidwaartschen loop, in de Binnenbaai, tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

LELES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en distr. *Bandoong*.

LELIALI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust, bij de Oerfa.

Dit d. was van ouds in twee dorpen verdeeld, te weten: in het oude Leliali en Marselat, hetgeen bij het riviertje Samalaki, tusschen Leliali en Tagalissa, in het midden ligt. Elk van deze dorpen had zijn bijzonder hoofd. Leliali stond onder den Orang-Kaja Pati Mantei, gelijk onder den Orang-Kaja Tassei. Die van Marselat, Pati Tagalissa Siman genaamd, had onder zich 250 zielen, 79 weerbare mannen en 48 Dati's; doch Leliali, onder Pati Mantei, 512 zielen, 170 weerbare mannen en 80 Dati's.

LELIAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*; 3° 1′ N. B., 144° 58′ O. L.

LELIATI, kaap in *Oost-Indië*. Zie Samalakie.

LELIE (GROOT-) of Groot-Lilie, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malabar*, aan de westkust van het eil. *Celebes*.

LELIE (KLEIN-) of Klein-Lilie, eil. in *Oost-Indie*, in de *Straat-van-Malabar*, aan de westkust van het eil. *Celebes*.

LELIEN (TER-), voorm. nonnenkloost. te *Amsterdam*, aan de Oostzijde van het *Rokin*.

Het werd bewoond door Nonnen der orde van den H. Augustinus. Dit klooster heeft zijn begin genomen in het jaar 1404, zoo als blijkt uit eenen brief van Graaf Albrecht van Beijeren, van den 2 Julij van dat jaar, en werd gebouwd op onderscheidene landen en erven, volgens de navolgende akte van opdragt, voor Schepenen der stad Amsterdam gepasseerd; als de eerste van een erf, opgedragen op St. Maartensavond, in het jaar 1376; de tweede van een zelfde erf, gepasseerd op Vrijdag voor St. Bavoosdag, in het jaar 1380, de derde ook van zulk

een erf, den 12 Februarij des jaars 1395, en de vierde almede van zulk een erf, den 16 Maart 1401, en eindelijk heeft de vijfde opdragt van eenen halven vijver plaats gehad den 11 December des jaars 1411.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de GEBOUWEN VAN HET GROOTBOEK.

LELIENBERCH, oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de oostzijde van de *Oudegracht*, nabij de St. Jansbrug, sedert jaren afgebroken en vervangen door partikuliere woningen.

LELIENDAAL, voorm. kloost. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, 3 u. W. van *Zierikzee*, niet ver van het d. Burgh.

Uit de akten van het algemeen kapittel, te Nijmegen gehouden, in het jaar 1549, kan men bespeuren, dat het zijn begin genomen heeft uit de vereeniging van eenige godvruchtige dochters, bij elkander wonende, welke vereeniging door het gemelde kapittel met de voorregten van de orde begunstigd is, met de volgende woorden: » Het klooster » onzer zusteren van LELIENDAAL, wordt door ons tot de weldaden der » orde aangenomen, zoo bij leven als bij sterven."

Dat die Nonnen naderhand, onder de Hollandsche vergadering, zeer godvruchtig geleefd hebben, daarvan hebben wij zeker bescheid uit de akten der voornoemde vergadering. Maar gedurende het woeden van de beeldstormerij, heeft dit klooster zoo wel te lijden gehad, als de andere kerken en kloosters; ja het is schier van alle zijne goederen beroofd, en alzoo tot de uiterste armoede vervallen. Toen de gebouwen gevaar liepen van in te storten, en het getal der Nonnen zeer klein geworden was, zijn de overgeblevene goederen door Pater VINCENTIUS HERCULANUS, Commissaris-Generaal, met pausselijk en koninklijk verlof, in 1569, toegewezen aan het klooster der Predikheeren, te Zierikzee; hetwelk daarentegen gehouden was de drie laatste Nonnen, die er nog overig waren, te onderhouden en zoo lang zij leefden, van het noodige te voorzien. Toen zij uitgestorven of na het innemen van Zierikzee, elders verzonden waren, is dit klooster geheel en al vernietigd. Deze vernietiging is door het Algemeene Kapittel, gehouden te Rome, in het jaar 1569, bevestigd.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans nog op eene hoog gelegene weide, welke door eene breede ringsloot omgeven is, duidelijke sporen, dat de grondslagen der muren van dat gebouw, onder den met gras begroeiden grond verborgen liggen.

LELIENDAL, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Visscherszorg, benedenwaarts aan de suikerplant. Ellen; 1000 akk. groot; met 209 slaven. De Negers noemen haar ADDEWIES.

LELIENSTEIN, buit. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2 u. N. O. van *Tiel*, gem. en ¼ u. O. van *Maurik*, nabij *Eck*, waartoe het behoort.

Dit buit., bestaande in huis, erf, tuin, boomgaard, bouw- en weiland, beslaat eene oppervlakte van 18 bund. 79 v. r. 40 v. ell.

LELIN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

LELLENS, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. van *Ten-Boer*, ¼ N. W. van het Damsterdiep.

Het is een klein, doch aardig en net dorpje, omgeven door vruchtbare landerijen; terwijl men uit de straat, door een bevallige laan,

een fraai gezigt op het kerkje heeft. Men telt er met het daartoe behoorende geh. Heemwerd ook Heemort genaamd 33 h. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, voor welk laatste men hier uitmuntende weilanden heeft.

Het dorp was vóór 1666 een gehucht van *Stedum*, doch werd daarvan met de Regtstoel in het gemelde jaar gescheiden.

De inw., die er op 5 na allen Herv. zijn, onder welke 40 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. Na de Hervorming werd deze gem. aanvankelijk met Stedum, door éénen Predikant, bediend, doch in het jaar 1666, daarvan afgescheiden wordende, kreeg zij tot eersten afzonderlijken Predikant Jacobus Schikhardt, die in 1682 naar Godlinze vertrok. Onder de Predikanten van naam, die te Lellens gediend hebben, behoort Jacobus Albertus Uilkens, die er in het jaar 1796 kwam en in 1798 naar Eenrum vertrok; hij was sedert het jaar 1819 Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde aan de Hoogeschool te Groningen, en overleed in 1825. Het beroep is eene collatie van de Juffer Enna Hillegonda Wychgel van Lellens, eigenares van het Huis te Lellens. De kerk, in het jaar 1667, door de milddadigheid van Jonkheer Hillebrand Gruys en Vrouwe Geertrui Gruys, geboren Hoorneken, gesticht, is een klein gebouw, op welks midden een fraai koepeltorentje prijkt, doch hetwelk geen orgel heeft.

De R. K., die er 5 in getal zijn, worden tot de stat. van *Bedum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht. — Ook staat hier nog eene oude burg, het Huis te Lellens genaamd (zie het volgende art.).

De heerl., welke voorheen onder *Stedum* behoorde, is daarvan afgescheiden, en staande geworden, bij een verdrag van 9 April 1666. Met de afwatering behoort dit dorp nog onder de schepperij van *Stedum*.

LELLENS, burg of huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. N. van *Ten-Boer*, 5 min. ten Z W. van *Lellens*, waartoe het huis behoort.

Deze burg beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 19 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond, door de Juffer Enna Hillegonda Wychgel van Lellens.

LELLENS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en distr. *Bandong*.

Den 30 Mei 1838, is het twee jaren vroeger aldaar gebouwde schoone ruime koffijpakhuis, eene prooi der vlammen geworden.

LELLENSTER-MAAR (HET), vaarwater in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, hetwelk Z. W. van Lellens, nabij Hemerwolde, in het *Stedumer-maar* valt.

LELLIG of Lellich, d. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. N. van *Grevenmacher*, gem. en 20 min. N. N. O. van *Manternach*.

De inw., die hier allen R. K. zijn, hebben er eene kapel, welke tot de par. van *Manternach* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

LELLINGEN of Lelligen, d. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Wiltz*, gem. en ½ u. Z. O. van *Wilwerwiltz*, aan de Woltz.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene bijkerk, die tot de par. van *Pintsch* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

LELLINGERHOF, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. van *Mersch*, gem. *Berg*.

LELMENIE (HOEK-VAN-) of de NOORDWESTHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Noordwestkust van het eil. *Noessa-Laut*.

LEMA, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Carimata*, W. aan de westkust van het eil. *Borneo*; 10° Z. B. 126° 34′ O. L.

LEMBA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Redjang*.

LEMBE, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, aan de Noordoostpunt van *Celebes*, resid. *Menado*, door hetwelk op dit schiereiland of groote landtong eene schoone baai voor het vlekje Kema gevormd wordt.

LEMELE of LEMELEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*; arr. en 5½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, 1 u. W. Z. W. van Ham, aan den zuidoostelijken voet van den Lemelerberg en op den weg van Hellendoorn naar Dalfsen; met 45 h. en 260 inw. — Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

LEMELERBERG, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Ommen*, 1 u. Z. van Ommen.

Deze heuvel is de noordelijkste berg van de keten, die te Holten aanvangt en een groot gedeelte van Overijssel, van het Zuiden naar het Noorden loopende, doorsnijdt; doch bij het geh. Rhaan door eene vlakte afgebroken wordt, die eene geschikte plaats aanbiedt, om het kanaal van Zwolle naar Almelo en verder op, vroeger ontworpen, door te laten. De LEMELERBERG is ongeveer 200 voet hoog. Er ontspringen daaruit drie bronnen, welke des winters nimmer bevriezen, zelfs niet in 1845, maar bij fellen vorst de omstreken in uitgebreide ijsvlakten hervormen. Ook vindt men, aan de westzijde van dezen berg, op eene hoogte van meer dan 100 voeten, vele steenen en daaronder eenen grooten zandsteen, lang 4 ell. 7 palm., breed 2 ell. en hoog 1 ell. 2 palm. boven den grond (1). Er wordt thans veel leem uit den berg gegraven, ten gevolge waarvan een steen- en pannenfabrijk aan den voet is aangelegd, en een pottenfabrijk, even buiten Ommen, aan de Vecht.

Het hoogste punt van den LEMELERBERG heeft tot standpunt van een der signalen voor de driehoeksmeting van den Generaal KRAIJENHOF gediend, ligt op 52° 28′ 24″ 76 N. B., 24° 4′ 23″ 75 O. L., en plagt door een steenen paal aangeduid te worden, die reeds sedert lang verdwenen is.

LEMENBURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. W. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. W. van *Nijeholtpade*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 8 v. r., worden thans in eigendom bezeten bij de erven van JAN J. TEENSTRA, woonachtig te Nijeholtpade.

LEMIERS of LIMMIERS, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en

---

(1) Zie over dezen, in vele opzigten, belangrijken berg en steen, den *Overijsselsche Volks-Almanak* van 1839, bl. 259.

1½ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ongeveer ¼ u. N. W. van *Vaals*, aan de noordzijde van den straatweg van Aken op Maastricht.

LEMMEL (DE) of de LEMMER, voorm. watervlakte, prov. *Zeeland*, in welke het Sloe, de Schenge en de Zuidvliet zich vereenigden om verder naar zee te loopen. Zij is beroemd als de plaats, waar SEBASTIAAN DE LANGE, gedurende een scherp gevecht met vier Spaansche schepen, vastgeraakt, zich op den 22 Mei 1572, te gelijk met deze vijandelijke overmagt, in de lucht deed vliegen.

LEMMER (DE), kant., prov. *Friesland*, arr. *Sneek*; palende N. W. aan het kant. Sneek, N. aan het kant. Rauwerd, O. aan de kant. Heerenveen en Oldeberkoop, Z. aan het Overijsselsche kant. Steenwijk en aan de Zuiderzee, W. aan het kant. Hindeloopen.

Dit kant. bestaat uit de stad Slooten, benevens de griet. Lemsterland, Doniawarstal en Gaasterland; beslaat eene oppervlakte van 34,565 bund. 30 v. r. 71 v. ell., waaronder 28,120 bund. 64 v. r. 25 v. ell. belastbaar land; telt 1877 h., bewoond door 2203 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 10,600 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

LEMMER (DE), kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*. Men telt er 11,800 zielen, onder welke 2800 Ledematen, in de volgende 13 gem.: Akkrum, Terhorne, Goingaryp-en-de-Broek, Haskerhorne-en-Oudehaske, St. Jansga-en-Delfstrahuizen, Joure-Westermeer-en-Snikzwaag, Langweer-en-Ter-Oele, de Lemmer-Follega-en-Eesterga, Oldeboorn-en-Nes, Oosterhaule-Oldeouwer-en-Nijega, Oosterzee-en-Echten, Terkaple-en-Akmarijp en Tjerkgaast-St.-Nicolaasga-Doniaga-Idskenhuizen-en-Legemeer. Er zijn 22 kerken, bediend wordende door 13 Predikanten.

LEMMER (DE), oudtijds LIMMA of LENNA, in het Fr. LIAMMER en in het Perkamentenboek van Utrecht, op de jaren 1228 en 1236, onder den naam van LENNA voorkomende, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Heerenveen*, aan de Zuiderzee 52° 50° 43″ N. B., 23° 22′ 34″ O. L.

Het is een fraai en groot dorp of liever vlek, hetwelk, na Harlingen, eene der beste en voornaamste havens van Friesland heeft, zoo wegens hare ruimte, als wegens de gemakkelijkheid van het vaarwater naar Amsterdam, dewijl men, derwaarts reizende, eene korte en ruime zee heeft, zonder eenige belemmering van banken of platen.

Reeds voor lange tijden is DE LEMMER eene plaats van veel scheepvaart geweest; doch zij is grootelijks in bloei toegenomen, sedert het bestuur van wijlen den Heer Grietman REGNERUS VAN ANDRINGA, die, door het aanleggen van welgeregelde veerschuiten, postwagens enz., heeft te weeg gebragt, dat niet alleen die uit Groningen, maar ook velen uit Friesland, doorgaans hunne reis naar Amsterdam over DE LEMMER nemen, waartoe de ruime en gemakkelijke veerschepen, die alle avonden van hier derwaarts en terug varen, en in welke, tot een bewijs van het aanzien des veers, de kajuiten vroeger meermalen drie of meer weken voor den tijd, op welken de schepen varen moesten, besteld waren, aanmerkelijk bijdragen, en door den in dit jaar (1845) aan te leggen straatweg van Leeuwarden over Sneek naar de Lemmer niet weinig zal worden bevorderd. Ook heeft de oorlog van 1756 en eenige volgende jaren veel tot den bloei van deze plaats toegebragt, wegens den voorspoed der scheepsreederijen, aan welke die van DE LEMMER geen gering deel hebben gehad. De zeescheepvaart is er thans

echter van minder belang dan de binnenlandsche, zijnde er in 1844 ingeklaard 22 en uitgeklaard 30 zeeschepen. De scheepstimmerwerven, zeilmakerijen en andere handwerken, welke tot het uitrusten van koopvaardijschepen noodig zijn, waren hier vroeger steeds in grooten bloei, hoewel die thans van minder belang zijn. Men heeft er evenwel nog 2 scheepstimmerwerven, 1 lijnbaan, 1 houtzaagmolen, 2 taanderijen, 3 mastenmakerijen, 2 pottebakkerijen, 1 looijerij, 3 bokkingdroogerijen en 1 korenmolen.

De Lemmer is met eene dubbele streek huizen gebouwd aan de zoogenaamde Zijlroede, die, van het Noordwesten tot het Zuidoosten schietende, midden in het dorp, door een ruim verlaat of schutsluis loopt, en daarop in eene ruime buitenhaven, aan weerskanten met een houten hoofd voorzien, eindigt. Op het Noorderhoofd brand des nachts ter verkenning een hoog geplaatste lantaren.

In het jaar 1838 is er eene belangrijke herstelling aan de hier liggende zeesluis geschied. Bij die gelegenheid zijn de zoogenaamde peilplatingen of houten beschoeijingen aan de sluis, door eene steenen kaai of vleugelmuren vervangen; terwijl daarin tevens schotbalksponningen zijn aangebragt. Van den oostkant ontvangt het vlek het vaarwater de Rijn, welke, uit het Tjeukemeer komende, zich met het vorige, even boven de sluis, vereenigt. Tusschen dit water en den zeedijk heeft men onderscheidene kleine straten, benevens een zindelijk, met schelpen bestrooid, plein, vóór het aanzienlijk logement *de Wildeman*, uit hetwelk men een fraai zee- en havengezigt heeft. Men telt er 464 h., bewoond door 2620 inw.

De Herv., welke er 2220 in getal, behooren tot de gem. *de Lemmer-Follega-en-Eesterga*, die hier eene kerk heeft, zijnde een net gebouw, met eenen koepeltoren, welke twee omgangen heeft en met de kerk in 1716 gebouwd is. De kerk, welke in 1759 vergroot is, heeft twee hangzolders en vier ingangen of buitendeuren. De predikstoel munt uit door veelvuldig en sierlijk snijwerk. In deze kerk is in het jaar 1842 een fraai orgel geplaatst, vervaardigd door den Heer D. Ypma, te Bolsward, hetwelk den 28 Augustus van dat jaar godsdienstig is ingewijd.

De R. K., van welke men er 310 aantreft, onder welke 200 Communikanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, is een net gebouw, zonder toren en van een orgel voorzien.

Er zijn hier twee scholen, gebouwd onder één dak, verdeeld in eene jongens- en meisjesschool, welke gemiddeld door een getal van 190 jongens en 160 meisjes bezocht worden. Het is een grootsch en fraai gebouw.

Men heeft er eene weekmarkt, welke op Maandag gehouden wordt; de kermis valt in den 16 Junij of den eersten Maandag daarna.

Er is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 1 Februarij 1819 is opgerigt en thans 55 leden telt.

De Lemmer is de geboorteplaats van de Regtsgeleerden: Augustijn Boelema en Dominicus Mellema, en van den Taalkundige Andreas Myrica, ook wel, naar zijne geboorteplaats, Lemmariensis of Lemmerius genaamd, † in 1585, als Geneesheer te Groningen.

De Lemmer heeft in vorige tijden verschillende lotgevallen ondergaan. In 1421 bouwde Jan, Hertog *van Beijeren*, die, na den dood van Willem, Graaf *van Holland*, door een gedeelte van Friesland tot

Beschermheer was aangenomen, hier een kasteel, doch dit werd in het volgende jaar, door de andersgezinde Friezen, over zwak ijs, bij verrassing ingenomen, en daarna de Slotvoogd, Floris van Alkemade, met vele zijner soldaten doodgeslagen.

In 1516 werd geheel de Lemmer verbrand, uitgezonderd de kerk. — In 1521 werd hier, door den Gelderschen Stadhouder, tegen de invallen van het Sticht, een sterk blokhuis gebouwd met diepe grachten; doch de Bourgondiërs veroverden het in 1523 en deden het gebouw door de huislieden slechten. — In het jaar 1581 werd deze plaats, met *Kuinre* en *Slooten*, door de Staatschen op de Spanjaarden veroverd.

In den noodlottigen oorlog van het jaar 1672 liet de Bisschop van Munster, nadat hij meester van geheel Overijssel was geworden, deze plaats opeischen; doch de Munsterschen werden afgeschrikt door eenige wagens met vlugtende personen beladen, die op den zeedijk heen en weder reden, doch die zij voor rijtuigen met krijgsvolk aanzagen en daarom onverrigter zake vertrokken.

Den 27 September 1799 kwamen er vele Engelsche schepen, onder bevel van Kapitein Bolton, voor deze belangrijke Friesche haven ten anker, en openbaarden reeds met het aanbreken van den dag, duidelijk het voornemen, om zich van de Lemmer meester te maken, daar gezegde Bolton aan den Kommandant der plaats, zijnde de Luitenant van Grutter, deze trotsche opeisching deed toekomen: » Het is vruchteloos, dat gij van uwe zijde eenigen weerstand » biedt. Ik sta u één uur tijds toe, om de vrouwen en kinderen te » doen vertrekken, en, zoo gij binnen dat tijdsverloop de plaats niet » overgeeft aan de Britsche wapenen, ten behoeve van den Prins van » Oranje, zullen uwe onderhebbende manschappen onder de puinhoo» pen bedolven worden." Het antwoord van van Grutter, bevatten een verzoek, om 24 uren uitstel te erlangen, dit werd echter geweigerd en de plaats onverwijld opgeeischt, met bedreiging, dat, zoo men binnen een half uur de oranjevlag niet van den toren uitstak, het bombardement een aanvang nemen zou, en dit had zeker plaats gehad, indien zulks niet door het lage water was verhinderd. Dan, dit beletsel was den volgenden dag, den 29 September, uit den weg geruimd. Toen ondernam Bolton, werkelijk den aanval, naderde de plaats en beschoot haar meer dan een uur lang heftig, uit twee schepen, hetwelk ten gevolge had, dat van Grutter, hetzij met overleg der Municipaliteit, die de vlag op den toren had doen plaatsen, of wel uit eigen beweging, zonder eenigen tegenstand, order tot den aftogt gaf. Hiermede scheen echter de bezetting niet tevreden, althans er werden door de kanonniers, buiten bevel van den Kommandant, nog zes en dertig schoten uit het kanon gedaan; terwijl het gepeupel zich voorbereidde, om het huis van den Kommies van Loenen te plunderen, bij welke gelegenheid een der oproermakers, op de bedreiging aan eenen soldaat gedaan, van doorstoken te zullen worden, bijaldien hij met vuren niet ophield, door dezen militair met de bajonet doorboord werd. Gedurende deze verwarring onder de bewoners der plaats, beschoten de Engelschen haar, ruim een uur lang, met zwaar geschut van twee schepen, welke ter wederzijden van de haven hadden post gevat. Zij maakten gebruik van de steeds toenemende bewegingen hunner aanhangers en daaruit voortvloeijende afwending te hunnen voordeele. Zij beklommen het hoofd der haven, plantten aldaar de Engelsche vlag, traden de plaats binnen en wapenden oogenblikkelijk de oranjegezinde burgers. De

militairen en de gewapende burgermagt trokken vervolgens, onder verschillende aandoeningen en verwenschingen tegen hunnen Kommandant, terug; terwijl eenige geladen vaartuigen, op het voorbeeld van een Leeuwarder schipper, de wijk naar Slooten namen. Middelerwijl was een vrij aanzienlijk getal gewapende burgers ter hulpe toegesneld, die Slooten, Stavoren, het Klif en geheel Gaasterland in bedwang hielden, en deze plaatsen tegen eenen vijandelijken inval niet alleen beveiligden, maar zelfs aan de bezetting op DE LEMMER het vermoeden en de vrees inboezemde, dat zij langs die zijde ontrust konden worden, waarom deze het dan ook raadzaam oordeelde westwaarts, naar den kant van Tacozijl, eene batterij aan te leggen, ten einde alzoo tegen eenen aanval van den kant van Slooten en het overige gedeelte van Gaasterland gedekt te zijn. Den 2 October begaf zich een detachement der gewapende burgermagt naar DE LEMMER, met oogmerk, om de stellingen van 's vijands zijde te verkennen. De Engelschen, op dat tijdstip bezig zijnde bij de Follegaster-brug, twee uren van daar gelegen, eene batterij op te werpen, gelukte het den onzen hen van daar te verdrijven en een achttienponds stuk kanon te vermeesteren, hetwelk zij, zonder behulp van paarden, op de Joure binnen bragten. Een tweede aanval, ten zelfden dage ondernomen, beantwoordde mede aan het voorgestelde oogmerk, bij welke gelegenheid de vijand de zoo even gemelde stelling aan de brug, met achterlating van éénen twaalfen éénen zesponder en met verlies van twee dooden en vijf gekwetsten, aan de onzen inruimde, waardoor het verder doordringen aan dien kant werd voorgekomen. De aanvallers hadden bij deze kort op elkander gevolgde aanvallen niets geleden. Het verlies der stelling bij de Follegaster-brug maakte eenige voorziening van 's vijands zijde ter verdediging van DE LEMMER noodzakelijk. Tot dat einde werden alle de bruggen aldaar afgebroken en eene batterij voor het huis van den Heer DE KEMPENAER aangelegd, terwijl hij van de andere zijde eene afwending poogde te maken, door eenen aanval op Slooten te doen. Deze gesteldheid van zaken bleef eenige dagen voortduren, zonder dat er van wederzijden iets ondernomen werd. Inmiddels was de Kolonel GELDERMAN, Chef van de derde halve Brigade Bataafsche Infanterie, uit het leger van den Generaal BRUNE aangekomen, om het kommando in deze streken op zich te nemen en alles te bewerkstelligen, wat tot hare verdediging konde dienstig zijn. Na de aankomst van den Kolonel QUERYSEN op de Joure, met een gedeelte der gewapende burgermagt, uit het departement van den Ouden IJssel, werden er zeer ernstige maatregelen genomen, om DE LEMMER te hernemen. Het was op den elfden October, dat men tot dat einde eene eerste poging deed. De op de Joure vergaderde gewapende manschap begaf zich van daar, den tienden October des avonds te elf ure, op weg, met oogmerk, om zich met eenige andere Kompagniën, die van onderscheidene plaatsen moesten optrekken, te vereenigen. Met deze magt, sterk omtrent vierhonderd man en eenige veldstukken, vielen zij in den morgenstond van den elfden October eene vijandelijke batterij aan, terwijl vier kanonneerbooten op het vaarwater, genaamd de Brekken, eene andere batterij beschoten, en alzoo de aldaar liggende vijandelijke brikschepen verhinderden, om de onze in de zijde te verontrusten. Dus doende trachtte men 's vijands stelling te verkennen, en, zoo de gelegenheid het toeliet, de plaats te hernemen. Tot dat einde was ook een aanval van de zijde van Kuinre bevolen; dan deze had, om welke redenen wist men niet, geen voortgang, zoodat de aanval alleen in het front geschiedde, waardoor het vuur der vijandelijke batterijen,

zijnde ten minsten drie in getal, alleen en gelijktijdig op dat punt gerigt was. Een detachement jagers van het battaillon van den Luitenant Kolonel Hoynck van Papendrecht, sterk zes en twintig man en één Officier, hetwelk vooruit marcheerde, en order had, om op den weg eene batterij, welke tegen ons centrum gerigt was, bij verrassing te vermeesteren of een aldaar geplaatsten achttienponder te vernagelen, was, het zij door te groote drift van den Officier, hetzij uit onvoorzigtigheid, niettegenstaande de waarschuwing der gidsen, tusschen het vuur der vijanden doorgedrongen tot voor de hoofdwacht, en werd gevolglijk afgesneden, zoodat slechts vijf man ontkwamen; zijnde de overigen met den Officier in 's vijands handen gevallen, gedood of gekwetst. Door deze verkeerde verrigting was de vijand vroegtijdig van den aanval onderrigt. Echter rukte onze kolonne tot digt onder de Lemmer voort, waar zij op eene allerhevigste wijze door vier en twintig en achttienponders beschoten werd, en tegen welke kanonnade geen ander vuur, dan dat van twee zesponders gesteld kon worden. Onaangezien dit hevig schieten van de zijde des vijands, bleven, zoo burgers als militairen, met de grootste bedaardheid en standvastigheid, gedurende drie uren tijds, dit gevaarlijke punt bezetten, wanneer de Luitenant Kolonel Pacque bevel gaf om terug te trekken, hetwelk in de beste orde geschiedde, zonder dat men, gedurende den aanval of bij den aftogt, buiten de zoo even gemelde een en twintig manschappen, één éénig man verloren had, doordien het vijandelijk geschut niet wel gerigt was. Slechts één militair werd gekwetst. Eenig volk van de kanonneerbooten, welke in de binnenwateren post gevat had, had zich aan wal begeven en den aanval stoutmoedig en geregeld ondersteund. Op het eerste kanonschot geraakten alle de Engelsche schepen, voor en omstreeks de Lemmer liggende, in beweging, en vele vaartuigen ontruimden op dien oogenblik de haven. Ofschoon deze aanval vruchteloos afliep, zoo had men er echter dat voordeel van, dat de onzen met den vijand waren bekend geworden, waardoor zij in de gelegenheid gesteld werden, een tweeden aanval met meer vrucht te ondernemen, en welke in de daad zou zijn beproefd geworden, ware het niet, dat de heilzame gevolgen der roemrijke overwinning, van den 6 October, te Castrikum zich ook in dit gedeelte van het gemeenebest hadden doen gevoelen. In den nacht van den 13 October verlieten de Engelschen de Lemmer met zoo vele overhaasting, dat zij eenig, kort te voren vernageld, geschut moesten achterlaten. Deze aftogt geschiedde echter niet zonder roof en plundering, wordende er eenige huizen, zoo veel mogelijk door hen ledig gestolen en geplunderd. Eenige beurtschepen, met nog een en twintig andere geladene vaartuigen, waren reeds twee dagen vóór de vlugt dier roovers naar Texel gezonden. Zekere Feike Michiels, een oud patriotsch schipper, werd door hen medegevoerd; terwijl onderscheidene Prinsgezinden, vrijwillig volgden, uit vrees zeker, van eerlang voor hunne gedragingen te zullen moeten boeten; ook namen de leden van de door den vijand aangestelde regering de vlugt, maar daarentegen werden eenige achtergeblevene booswichten, die aan de plundering handdadig waren geweest, kort nadat de plaats wederom door de Nederlanders was bezet geworden, in hechtenis genomen.

Weinige weken voor den watervloed, van Februarij 1825, was de Lemmer reeds met eenen doorbraak bedreigd, even buiten het dorp, op dat punt van den dijk, waar de zaagmolen stond, en alleen een onvermoeide arbeid bevrijdde toenmaals de plaats van eene overstrooming. In den nacht van den 4 Februarij was het water, voor dat de

doorbraken in de nabijheid van de Lemmer plaats hadden, hier tot de ontzettende hoogte van zeven voeten boven peil geklommen, dus zeven duim hooger dan in het jaar 1776, zoodat het op den Nieuwendijk, de Hoofden, de Schans en op de Schulpen (het hoogste gedeelte dezer plaats) tot aan de vensterramen stond, en men met schuitjes door de straten voer. De voornaamste doorbraken, beoosten de Lemmer, hadden plaats op den middag, ongeveer ten twaalf ure. Van daar tot aan Schoterzijl telde men niet minder dan dertien gaten, waaronder twee doorloopende, het eene ter wijdte van 100 en ter diepte van 8 ell., en het andere ter wijdte van 20 en ter diepte van 4 ell.; terwijl hierbij kolken van meer dan 30 voet diepte scheurden. Bewesten deze plaats bezweek de zeedijk insgelijks, in den namiddag van den zelfden dag ten drie ure, op ongeveer tien minuten afstands; doch deze doorbraak was van minder aangelegenheid. Omstreeks acht ure in den avond kwam het water op de Nieuweburen, en in den morgen van den 3 stond het ruim 1 ell. op de straat, zoodat alle huizen aldaar tot op die hoogte in het water stonden. Het water stond in een huis, op het hoogste gedeelte van den zeedijk, ter hoogte van 3 palm. en op de laagste gedeelten dezer plaats wel 1½ ell. hoog. Men heeft opgemerkt, dat het water in het eerst ieder uur 3 palm. rees. Ten gevolge hiervan vlugtten vele bewoners naar de hoogere verdiepingen en zolders hunner huizen; andere verlieten hunne woningen om hooger liggende op te zoeken; terwijl nog anderen met schepen door de vensters gehaald en in veiligheid gebragt werden. De schade op den dag van den 4 Februarij, zoowel aan de publieke werken, als partikulier eigendommen toegebragt, was aanmerkelijk. Het havenhoofd werd zoodanig geteisterd, dat eene menigte palen er uit en in en door de huizen, daar naast staande, wegspoelden. Hoezeer men vreesde, dat de zeedijk aan het einde van de straat, genaamd de Nieuwendijk, bij de Pottebakkersteeg, op het zelfde oogenblik zoude bezwijken, waarop de doorbraken in de nabijheid plaats hadden, was men echter gelukkig genoeg dit voor te komen en alzoo de Lemmer voor eenen gewissen ondergang te behoeden. De meeste huizen op den Nieuwendijk waren van achteren ingeslagen en daardoor vele goederen, dewijl er geen tijd was, om die in veiligheid te brengen, weggespoeld. Aan de binnenzijde van dien dijk waren de meeste achtergevels der huizen ingestort. Achter de herberg de Wildeman werd de zeewering, welke aldaar in het voorgaande jaar nieuw gemaakt was, geheel weggeslagen, waardoor dit logement in het grootste gevaar verkeerde, als zijnde aan de opene zee blootgesteld. De ontsteltenis, die daar heerschte, is niet te beschrijven, daar het vol menschen was, die uit hunne huizen gevlugt waren. Hoewel het zeer veel leed, bleef het echter nog behouden; doch van de daarnevens gestaan hebbende gebouwen was niets meer aanwezig. In de Schans spoelde eene schuur geheel weg, benevens onderscheidene hokken en achterhuizen, waarvan de standplaats niet meer te herkennen was. Men rekent, dat er wel 50 huizen onbewoonbaar waren. Regenbakken en putten stortten in, en in de kerk stond het water 2 palm. hoog. Hierdoor zijn onderscheidene graven ingestort en de zerken tegen elkander opgezet, zoodat de kerk voor het oogenblik onbruikbaar was. Hoe groot ook het verlies en de schade aan goederen zijn mogt, geen mensch echter kwam hierbij om het leven. De Lemmer was de verzamelplaats van vele ongelukkigen, uit de omliggende dorpen. In den nacht, tusschen den 4 en 5, kwamen er schuiten, booten en pramen aan, met

dezulken, die alles verloren hadden; onder dezen bevond zich eene vrouw, welke dien zelfden nacht onder den blooten hemel bevallen was. Den 6 werden er van hier overal schepen ter redding uitgezonden naar de naburige plaatsen. De stallen om de haven stonden vol vee, en dat, hetwelk niet geborgen kon worden, moest op de markt in de open lucht blijven. Zoo hebben daar, in den nacht tusschen den 5 en 6 Februarij, wel veertig koebeesten en eenige paarden gestaan, die aan eenen boer, digt bij deze plaats woonachtig, toebehoorden.

LEMMER (NYE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie NYELAMER.

LEMMER (OLDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie OLDELAMER.

LEMMER-FOLLEGA-EN-EESTERGA, kerk., gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Men heeft er ééne kerk te Lemmer, en telt er 2340 zielen, onder welke 650 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LAMBERTUS LEVING, die omstreeks het jaar 1596 herwaarts kwam, en tegen het jaar 1620 overleed; want in dat jaar werd bij opgevolgd door WILCO HERMANNI SOBER.

LEMMERIK, oude naam van de landstreek DE LIJMERS, prov. *Gelderland*. Zie LIJMERS (DE).

LEMMERSHOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, regts in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Emesborn, benedenwaarts aan den houtgr. Willemshoop; 500 akk. groot; met 5 slaven.

LEMMERSI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. LEYDENSHOOP, aan de suikerplant. LODEWIJKSBURG en aan de verl. katoenplant. KULEKAMPSPRUIT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie LEYDENSHOOP, LODEWIJKSBURG en KULEKAMSPRUIT.

LEMMERSKAMP, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. suikerplant. Ephrata, waarmede zij thans vereenigd, de suikerplant. *Ephrata-en-Lemmerskamp* uitmaakt, benedenwaarts aan Geertruidenberg.

LEMMERT (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. Sophia'slust, benedenwaarts aan de verl. katoenplant. Heemslust; 416 akk. groot; met 144 slaven. De Negers noemen haar BROUBOE.

Men heeft er eene tombe van den voormaligen eigenaar den Heer P. HEYDOORN, door zijne echtgenoote in de katoenloots geplaatst.

LEMOERRO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magalang*.

LEMPERHOEK of LIMPERHOEK, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Lochem*, gem. en ¼ u. N. van *Borculo*. Het dorp *Geesteren*, waartoe het behoort, wordt, met uitzondering van de zuidoostelijke zijde, door deze buurs. omringd, welke 66 h. en 460 inw. telt.

LEMPOEYANG of LIMPOEYANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Minoreh*. De hoofdplaats van dit distr. is Moentieng.

LEMSELO, ook wel LEEMSELO gespeld, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Oldenzaal*, gem. en 40 min. ten Z. O. van *Weerselo*; met 68 h.

en 400 inw. — Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

LEMSTERHOEK, gedeelte van de griet. *Lemsterland*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, 1 u. W. van de Lemmer, alwaar vroeger het d. *Lemsterhoek* heeft gestaan, waarvan het nog dien naam draagt.

LEMSTERHOEK, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, 1 u. W. van de Lemmer, ter plaatse, nu nog Lemsterhoek geheeten.

Het werd, in het jaar 1410, door Adolf van Swieten, die door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, herwaarts gezonden was, te vuur en te zwaard verwoest.

LEMSTERLAND, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden* (3 k. d., 12 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan Doniawarstal, O. en N. O. aan Schoterland, waarvan zij door de Tjonger of Kuinder, de Pier-Christiaansloot en eene scheidlinie, die met eenen hoek door het Tjeukemeer loopt, wordt afgescheiden, Z. O. aan het oude graafs. de Kuinre, nu tot de prov. Overijssel behoorende, Z. aan de Zuiderzee, W. aan Gaasterland, bestaande de scheiding gedeeltelijk uit wateren en voorts uit scheidlinien. Zij is de zesde griet. van Zevenwouden, en bevat 5 dorpen, zijnde: de Lemmer, Eesterga, Follega, Oosterzee en Echten. Vroeger behoorden er nog twee dorpen onder, met name Bandt of Bantega en Lemsterhoek, waarvan het eerste eene prooi der Zuiderzee is geworden, terwijl het laatste te vuur en te zwaard verwoest is. Er waren dus zeven dorpen in deze griet.; doch Oosterzee en Echten maakten toen eene bijzondere streek uit, onder den naam van Oostzimgerland of Oostzingerland, zoodat de beide vernietigde dorpen tot de zoogenaamde Lemster-Vijfga schijnen behoord te hebben.

Deze griet. heeft, van het O. naar het W., eene lengte van 2½ u., en van het N. naar het Z. eene breedte van 1½ u. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6601 bund. 59 v. r. 96 v. ell., waaronder 6125 bund. 2 v. r. 59 v. ell. belastbaar land. Men telt er 858 h., bewoond door 920 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4800 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt, zijnde de landerijen dezer grietenij alle wei- en hooilanden en meest laag gelegen. Men heeft er voorts 2 scheepstimmerwerven, 1 lijnbaan, 2 taanderijen, 2 pottebakkerijen, 2 bokkingdroogerijen, 1 koren-, 1 olie- en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die hier 4300 in getal zijn, onder welke 1130 Ledematen, maken de gem. van de Lemmer-Follega-en-Eesterga en Oosterzee-en-Echten uit, welke 3 kerken hebben, als: eene te Lemmer, eene te Oosterzee en eene te Echten, welke door twee Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., van welke men er 30 telt, worden tot de naastbij gelegen gem. van *Warns, Woudsend* en *Joure* gerekend. — De R. K., die er 400 in getal zijn, onder welke 290 Communikanten, maken de stat. van de Lemmer uit. — De Isr., van welke er 70 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *de Lemmer*.

Men heeft in deze griet. 5 scholen, als: twee aan de Lemmer, zijnde eene jongens- en eene meisjesschool, ééne te Echten, ééne te Follega en ééne te Oosterzee, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 640 leerlingen bezocht worden.

Deze griet. is zeer waterrijk en bevat, behalve wateren van minder belang, als het Brande- of Kleine-Slootermeer, de Kleine

Brekken, de Wielen enz., een groot lang water, bekend onder den naam van de Groote-Brekken, in het westelijk deel der grietenij, gelijk ook een gedeelte van het Tjeukemeer.

Behalve de gemelde groote wateren vindt men ook onderscheidene aanmerkelijke vaarten in deze grietenij, waarvan eene uit de Groote-Brekken naar het Tjeukemeer loopt, en de Rijnsloot of Woudsloot genaamd wordt, over welke eene valbrug ligt, bij het dorp Follega, terwijl eene andere ook de Rijn genaamd, uit het Tjeukemeer loopt naar de Lemmer, werwaarts men van Slooten vaart, langs de Lange-Sloot, door de Groote-Brekken, en eindelijk langs de Zijlroede.

Van rijwegen is deze grietenij schaars voorzien: de voornaamste van allen is de zeedijk loopende van Tacozijl tot aan de Overijsselsche grenzen bij Slijkenburg; voorts de rijweg, die van de Lemmer naar Oosterzee, Echten enz. loopt, en langs welken men, voordezen, geheel door Schoterland moest rijden, om naar de Joure te komen, terwijl er alleen een afgesloten voetweg en paardenpad derwaarts liep van de Lemmer over de Follegasterbrug; doch dit pad is, in later tijd, in eenen zeer bekwamen rijweg veranderd en nu straatweg geworden.

In oude tijden was Lemsterland zeer vermaard, uithoofde der vele oorlogen, die aldaar gevoerd zijn, als tegen den Graaf van de Kuinre, de Bisschoppen van Utrecht, en de Graven van Holland, welke uit aanmerking van de goede haven, hunnen intogt in deze provincie, meestal door de Lemmer deden. Door hunnen invloed werd eene sterkte of kasteel te Oosterzee gebouwd, dat echter daarna door de Friezen gesloopt is.

Door den watervloed van Februarij 1825 heeft deze grietenij veel geleden. De zeedijk, van de Lemmer tot aan Schoterzijl, heeft door den geweldigen aanval der zee het meeste geleden, daar de kracht van den vloed zich hier het sterkste verhief. Het zeewater, door den noordwesten wind tegen de Friesche en Overijsselsche kusten aangedreven, verzamelde zich of werd van den Lemsterhoek tot aan Elburg toe, als in eene diepe kolk op een getast. Door den springvloed en den fellen wind tot eene zeldzame hoogte opgejaagd, gepaard met de schudding en beweging in den grond, konden noch dijk, noch werken de onwederstaanbare kracht van den golfslag tegenstaan, te minder daar de woeling, de heftige opeenstuwing en deining der zee veel sterker waren, dan men dit, naar mate van wind en stroom, had kunnen verwachten. Op Vrijdag morgen stortte alzoo de hooggezwollen zee met hare ontzettende baren, in volle kracht en met woest geweld, aanhoudend op den kruin des dijks, voor het Oostzinger-Land gelegen, aan. Bij elken slag al hooger opgestuwd, verhieven zij zich met breede koppen tegen, op en eindelijk tot elf palmen over den dijk en rolden in de diepe vlakten neder. Niet lang kon een zwakke aarden wal zoo veel geweld verduren: want op dezen dag, eer nog de avond ingevallen was, werd de geheele zeedijk allerdeerlijkst geteisterd en op vele plaatsen tot op het maaiveld weggeslagen; terwijl door dertien gaten, waaronder er van eene geweldige lengte en diepte waren, de zee landwaarts in stoof en spoedig het geheele Oosterzeesche- en Echter-Veld bedekte. Onder deze doorbraken waren drie doorloopende gaten, waarin diepe kolken geslagen en zware brokken uit den grond verre landwaarts in geworpen waren. Gelukkig echter en opmerkelijk, dat slechts op ééne plaats, alwaar huizen op den dijk waren gebouwd, juist daarbij of tegen over ééne doorbraak viel. Deze woning werd vernield, doch de bewoners, die kort te voren bij

hunnen buurman waren gevlugt, zijn aldaar behouden gebleven. Daar nu in dezen namiddag het zeewater met voortdringend geweld over de velden stroomde, het geheele gebied van Oosterzee en Echten bedekte, de vaarten insnelde en het binnenwater voortstuwde, zag men met schrik en ontzetting den spoedigen aanwas en daarna den vreesselijk stijgenden vloed, veroorzaakt door de vereeniging van het instortend zeewater van Overijssel, met dat door de doorbraken in den zeedijk, beoosten de Lemmer. In de nabijheid van de buurschap de Lange-Lille in Stellingwerf-Westeinde, niet verre van de Echterbrug, in deze griet., is duidelijk deze vereeniging opgemerkt, daar, eerst de stroom, tegen den wind in het Noordwesten oploopende, het zeewater ook eenigen tijd in die rigting werd voortgedreven; doch plotseling werd zijn loop veranderd en in de Tjonger, bij de Echtersloot, met al wat de vloed van den kant van den Lemmer met zich voerde, als met eene vliegende vaart noordwestwaarts die rivier opgedreven. Aldus steeg het water allengs meer en meer: want van het Zuiden en het Westen groeide de massa door gelijken toevoer aan. Alle de polders onder de beide dorpen, waren reeds ten zeven ure des avonds ondergeloopen, en vóór den nacht was in geheel Lemsterland geen drooge plek meer. Geene polderdijk was zoo hoog of het stroomde daarover, en waar het zich verder eenen weg had kunnen banen of verdeeld worden, vond het nu tegenstand en daarna vereende kracht, door het instortend water van de Overrijsselsche kust. De snelle stroom langs verscheidene wegen door den stormwind in het Tjeukemeer gestort, moest al wat aan zijnen zoom gelegen was, de verdubbelde kracht van den vloed doen ondervinden. Des avonds ten 7 ure kwamen aan de Follegasterbrug, aan dit Meer gelegen, de golven met zulk eene hevigheid aandruischen en wiessen met zulk eenen spoed, dat binnen één uur tijds het water dertien palmen hoog in de huizen stond, en kort daarna al de landen van Follega en Eesterga meer dan twee ellen diep daaronder bedolven werden. — Vele huizen dreigden in te storten en geheele stukken lands scheurden uit den grond en werden tegen de dijken aangeworpen. Dit was de gesteldheid van Lemsterland, toen onder dit onheil langzaam de nacht genaakte; ieder was verlegen en verslagen, en zorgelijk de toestand van hen, die op zolders en vlieringen gezeten, den nog steeds rijzenden vloed zagen; maar erger was het met zoo velen, die in de waggelende en ondermijnde woningen, tusschen vrees en hoop, hun lot moesten afwachten; allerakeligst werd de toestand dergenen, die hulp- en radeloos in den donkeren nacht, in den hevigen storm het instortend huis ontvlugt, om lijf en leven te bergen, met een wankel bootje of op vlot en balken dobberende, telkens in elken golfslag, den hun aangrijnzenden dood aanschouwden! — Zoo menig een, buiten de polders woonachtig, moest de zwakke tent of het bouwvallig huis met vrouw en kinderen verlaten, en met achterlating zijner goederen, onzeker van zijn lot, in een reeds vervallen vaartuig, zich der golven toevertrouwen, en eene schuilplaats zoeken. Zeer velen gelukte het dan ook, nog voor den nacht, in de meer bewoonde streken aan te landen en zich in hun behoud te verheugen.

Het wapen van Lemsterland bestaat uit een veld van zilver, met eenen arm van keel (rood), komende van de regterzijde des schilds, dragende op zijn hand eenen wereldkloot van goud, het schild gedekt met eene kroon van goud.

LEMSTER-VIJFGA (DE), naam, onder welken men vroeger de vijf dorpen van Lemsterland verstond, zijnde destijds Bandt, Eesterga, Follega, de Lemmer en Lemsterhoek.

LEMSTER-ZIJL (DE); zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, in het vl. *de Lemmer*.

Deze sluis is van zeer veel nut, zoo om het binnenwater, dat uit het Tjeukemeer en andere wateren in grooten overvloed herwaarts heen schiet, naar zee te leiden, als ook ter begunstiging van de in- en uitvaart veler schepen, die hier eene goede haven vinden en eene genoegzame diepte om haar aan te doen.

LEMUIJEN, naam, onder welken het d. Leymuiden, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Leymuiden.

LENDELINGEN of Leudelingen, in het Fr. Leudelange, d. in een afgezonderd gedeelte der heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Leudelingen.

LENDERINX, erve, vermeld in eene oorkonde van 1188, als liggende onder *Haaksbergen*, prov. *Overijssel*.

LENFERDINGE of Lenferdinge, bij verkorting meestal Lenfring geheeten, en op de kaarten ook wel onder den naam van Lamferink voorkomende, adell. h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en jud. kant. en 4 u. N. van *Assen*, gem. en ½ u. N. O. van *Eelde*.

Dit Lenferdinge stond eertijds niet op de lijst der havezathen, wier eigenaars het regt hadden, om in de Ridderschap beschreven te worden, hoewel de vroegere eigenaren, een en andermaal, vruchtelooze pogingen hadden aangewend, om het tot eene erkende havezathe te doen verheffen. Het scheen daartoe niet alle vereischten te bezitten en men wilde het getal der havezathen niet vermeerderen, dan, Jonkheer Frederik Otto van Dörnborg-Heiden, de toen reeds gesloopte havezathe Ter-Borch (zie het art. Borch [Ter-] havez.) aangekocht hebbende, bragt, met toestemming der Staten, dit regt op Lenferdinge over, hoewel dit huis zijnen ouden naam schijnt te hebben behouden. Het daartoe behoorende groote huis is in het jaar 1812, toen dit goed aan den Generaal Dumonceau toebehoorde en bij perceelen is verkocht geworden, afgebroken. Een vleugel, toen staande gebleven, is later tot een kleiner heerenhuis vertimmerd, en bestaat nog onder den naam van Lenferdinge, en dit wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Jonkheer R. de Sigers thoe Borch.

LENGAN, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Bima*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende.

Deze kaap is, ten gevolge van de uitbarsting van den Tambora, op den 5 April 1815, gesprongen of gezonken, zoo dat daar omstreeks thans eene groote kloof, van boven tot aan den voet van den berg afloopt.

LENGEL, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *den Bergh*, ½ u. O. van *'s Heerenberg*; met 38 h. en 260 inw.

LENGIES-GRABAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

LENGIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

LENGIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

LENGORO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*..

LENGORO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Passaroewang*, reg. *Malang*, distr. *Gandanglegi*.

LENKA, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal.* Dit bosch was voor eenige jaren voor een groot gedeelte uitgeput, zoo dat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

LENKONG of LENGKONG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*. Op dit landg. is eene bazaar gevestigd.

LENKONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Brebek*.

LENKONG-KAWAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

LENKONG-KAWAN-SIMPOER, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Tagal*.

LENNA, naam, onder welken, op de jaren 1228 en 1231, het vlek DE LEMMER, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, in het perkementboek van Utrecht voorkomt. Zie LEMMER (DE).

LENNANGE, Fr. naam van het d. LENNINGEN, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie LENNINGEN.

LENNEN, naam, onder welke het geh. LENNISHEUVEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie LENNISHEUVEL.

LENNEPESTEIN, naam, onder welken, op sommige kaarten, het huis MEULEKATEN, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie MEULEKATEN.

LENNINGEN, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*, kw. *Grevenmacher*; palende N. aan de gem. Flaxweiler, N. O. aan Wormeldingen, O. en Z. O. aan Stadtbredimus, Z. aan Bous, W. aan Contern en Schuttringen

Deze gem. bevat de d. Lenningen en Canach, benevens de geh. Eylerey, Hackenhoff en Scheurhoff. Men telt er 225 h., bewoond door 1250 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De voortbrengselen van den grond bestaan in tarwe, rogge, gerst, haver en aardappelen; ook wint men er voortreffelijke druiven. De veestapel beloopt 140 paarden, 250 runderen en 310 zwijnen. Ook heeft men er 1 olie- en 3 korenmolens.

De inw., die hier allen R. K. zijn, maken de par. van Lenningen en Canach uit. — Men vindt in deze gem. twee scholen.

Het d. LENNINGEN of LENINGEN, in het Fr. LENNANGE, ligt 2½ u. Z. van Grevenmacher, 3½ u. O. van Luxemburg, 1½ u. N. van Remich.

De inw. van dit d. maken eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. *Remich*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

LENNIS-HEUVEL, LENNENS-HEUVEL of LENNICH-HEUVEL, ook wel op de kaarten enkel onder den naam van LENNEN voorkomende, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. ten W. van *Boxtel*.

Vroeger heeft hier eene kapel gestaan, maar sedert onheugelijke tijd is zij niet meer aanwezig.

LENSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, gem. en 1½ O. van *Asten*, tegen de Astensche-Aa.

LENS-HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 8 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Reusel*, ½ u. van de Belgische grenzen; met 26 h., welke eene regte straat uitmaken en eene bevolking tellen van 160 zielen.

LENT, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 7 u. O. van *Tiel*, distr., arr. en 20 min. N. O. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1½ u. Z. ten O. van *Elst*, aan de Waal, waardoor het van de stad Nijmegen gescheiden is.

Dit d. is gebouwd aan den grooten grindweg tusschen Nijmegen en Arnhem, in den vorm van eenen regten hoek; de westelijke arm daarvan loopt over den Waaldijk en is aan beide zijden met huizen bebouwd; de noordelijke arm gaat van den Waaldijk af langs de linkerzijde van het half toegegroeide Griftkanaal of -vaart. Alleen de linkerzijde van dien weg is met eene rij van fraaije buitenverblijven en andere huizen bebouwd; terwijl, aan de overzijde der vaart, een fraai landhuis, met vijvers en hoog geboomte, gevonden wordt, staande op de plaats van het voormalige aloude kasteel, en verder opwaarts de twee kerken en eenige kleine boerenwoningen. Het omliggend terrein, dat overigens vlak is, bestaat grootendeels uit moeshoven en boomgaarden, waar tusschen, voor den wandelaar, eenige vrij aangename wandelpaden kronkelen. Men telt er 1000 inw., die zich bijzonder op de moeskweekerij toeleggen, en daardoor de wekelijksche groenmarkten van Nijmegen overvloedig voorzien. Ook heeft men er vele kersenboomgaarden, waarom men dit d. als den grooten moestuin en kersenboomgaard van Nijmegen beschouwt.

De gemeenschap tusschen dit d. en de stad, wordt onderhouden door eene gierbrug, het eenigste vaartuig van deze soort in ons land, bestaande uit twee groote aken of platbodemde vaartuigen, te zamen overdekt met eene vlakke houten vloer, rondom omgeven van leuningen met zitplanken, welk dek eene ruimte heeft, geschikt om een bataillon van 800 à 900 man of eene halve batterij artillerie te bevatten; bovendien zijn er nog twee roefjes, om bij ongunstig weder de passagiers te bergen. Uit ieder vaartuig rijst een gewone scheepsmast, welken met eenen dwarsbalk verbonden zijn en de giergalg uitmaken, waarover de gierlijn zich beweegt. Die lijn is gedeeltelijk van zwaar kabeltouw, en bestaat overigens uit eenen ijzeren ketting, welke door zeven kleine bootjes ondersteund wordt, waarvan het laatste of voorste voor een zwaar anker ligt. De overtogt geschiedt in minder dan vijf minuten, naar mate van den stroom, zijnde aan de zijde van LENT nog een lang schipbruggenhoofd, wegens de geringe stroom aldaar. De gemakkelijkheid dezer overvaart, gevoegd bij de schoone gezigten, welke men van de brug, onder het overdrijven geniet, heeft dikwijls vreemdelingen doen besluiten, om, enkel vermaakshalve, dit watertogtje te doen. Ook begeven de inwoners van Nijmegen zich des zomers vaak, met gade en kroost naar LENT, om er zich in den boomgaard gezeten, met de geurige en verschgeplukte meikersen volop te verzadigen, terwijl de beker in de vrolijk juichende kringen rondgaat.

De Herv., die te LENT 250 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MULHOVIUS, die er in het jaar 1616 kwam en in het jaar 1618 naar Leerdam vertrok. Vroeger was deze gem.

eenigen tijd door de Predikanten van Nijmegen bediend. In de kerk, ter gedachtenis van de *Baring der H. Maagd* MARIA ingewijd, was, vóór de Reformatie, eene vikarij aan het altaar van ST. NICOLAAS. In het midden der dertiende eeuw gaf OTTO, Graaf *van Gelre*, het regt van patronaatschap over deze kerk aan 's Gravenklooster bij Nirse. Deze kerk is een oud gebouw, met een orgel en eenen korten toren, welke van eene spits is voorzien.

De R. K., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oosterholt-Lent-en-Slijk-Ewijk*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een nieuw en net gebouw, met een klein, doorluchtig, vierkant torentje en van een orgel voorzien.

Ook ligt nabij dit d. nog de oude schans Knodsenburg. Zie dat woord.

Bij den inval der Franschen in ons Vaderland, in het jaar 1794, gelukte het hun, den 11 December van dat jaar, des morgens ten 6 ure, ten getale van omtrent 1000 man, alhier eene landing te doen, de batterij te overmeesteren, waarna zij de stukken omkeerden, om de Bondgenooten met hunne eigene wapenen te beschieten. Dit gaf hun zulk een beslissend voordeel boven de onzen, dat, waren zij onmiddellijk door een grooter getal gevolgd geworden, het niet gemakkelijk zou geweest zijn, hen van daar te verdrijven. Het Hanoversch piket, door de overmagt des vijands terug gedreven, werd weldra ondersteund door de in dien omtrek gecantonneerd liggende piketten, aan het hoofd hebbende den Majoor BARMEIJER. Tot twee malen herhaalde men den aanval, doch vruchteloos, bij den laatsten sneuvelde de Majoor. Men zou het verdrijven van den vijand hebben moeten opgeven, ware niet de Hannoversche Generaal VON BUSCH met vier bataillons, welke hij spoedig verzameld had, in allerijl ter hulp toegeschoten. Dan ook hem trof een kanonskogel doodelijk, wanneer het opperbevel door den Generaal Majoor VON HAMMERSTEIN, werd opgenomen, onder wien het eindelijk gelukte, de Franschen met geveld geweer, uit de batterij te verjagen, wordende nog eenige schuiten, bij hunnen aftogt, in den grond geboord.

Den 10 Januarij des volgenden jaars gelukte het den Franschen evenwel den post te LENT te bemagtigen.

Toen, in Februarij 1799, de Waal met drijfijs overdekt was, nam een ijsschol hier een nabij den dijk staand huis weg.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 werd het dorp LENT geheel overstroomd, zoodat er van de 26 huizen slechts 8 onbeschadigd bleven. Ook is er in dien stormachtigen nacht veel vee verdronken of door het instorten van huizen gedood.

LENT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. Z. O. van Groot-Zundert, aan den ouden weg van Breda op Antwerpen; met 32 h. en 130 inw.

LENT (HET), watertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat, bij het dorp *den Ham* ontspringende en zuidoostwaarts voorbij Aduard stroomende, ten Noorden van de Hooge-Meeden en den nieuwen straatweg naar Leeuwarden, in het *Aduarder-diep* valt. Ten Zuiden van ADUARD is het bevaarbaar en wordt het ADUARDER-LENT genaamd.

LENTHE, LENTE of LIENTHE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gedeeltelijk arr. en 4½ u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. W. van *Heino*, gedeeltelijk arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. Z. Z. W. van *Dalfsen*,

aan den Twenthschen weg, die het in tweeën scheidt. Zij behoorde van ouds geheel tot de gem. *Dalfsen*, maar het gedeelte bezuiden den Twentsche-weg en Hagenstego is, ten gevolge van Z. M. besluit van 28 November 1818, daarvan afgescheiden en bij de gem. Heino gevoegd. Thans behooren nog 116 h. en 670 inw. onder *Dalfsen*.

Deze buurs., met hare markte, is reeds vermeld in eene oorkonde van het jaar 1133. — Men heeft er eene school, die gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

LEOMERIKE, oude naam, waaronder de LIJMERS, landstreek in de prov. *Gelderland*, reeds in 838 voorkomt. Zie LIJMERS.

LEONAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 6° 39′ N. B.

LEONSBERG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Clevia, benedenwaarts aan de redoute Purmerend; 326 akk. groot; met 81 slaven. De Negers noemen haar BOKKOE.

LEPA, POELOE-LEPA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-Kaspar*, Z. O. van Bangka.

LEPANBAAI, baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, die, aan de oostzijde van het eil. Batjan, in de *Straat Patientie* uitkomt. Door deze baai wordt Batjan van Gilolo gescheiden.

LEPELAAR (DE), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de Bloempot, O. aan het Gat-van-de-Doorn, Z. aan Mooveen, W. aan het Middelveld.

Deze pold., welke in het jaar 1839 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 10 v. r. 25 v. ell., waaronder 46 bund. 48 v. r., en wordt door vier sluizen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de Ingelanden zelven.

LEPELAAR (DE), bies- en rietplaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het Lukwellegat, O. aan het Steurgat, Z. aan het Gat-van-de-Zuider-Gijster, W. aan het Gat-van-de-Zuider-klip. — Deze plaat is niet bedijkt.

LEPELENBURG, voorm. bolwerk aan de oostzijde der stad *Utrecht*, ter zijde van de Maliepoort dier stad. Het werd aldus genaamd naar een oud sterk huis, op den noordoosthoek van de Brigittenstraat. Dit bolwerk is gesloopt; thans is het een schoone tuin, waarin een groot aantal tuinhuizen, koepels enz.

LEPELSTRAAT (DE), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7¼ u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Halsteren*.

Dit geh. heeft veel voorkomen van een dorp, hebbende in de kom eenen keiweg, met eene dubbelde rij van 40 aan elkander gebouwde woningen, waaronder vele goede huizen. De overigen liggen verspreid, als ook de kerk, welke 350 passen oostwaarts staat, met de pastorij en twee boerderijen.

De inw., die alle R. K. zijn, maken met die van de geh. Koevering en de Kladt (van welke het eerste geheel en het laatste gedeeltelijk onder de burg. gem. *Steenbergen-en-Kruisland* behooren), alsmede vele wijd verspreid liggende woningen, eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom* behoort, en 1500 zielen, onder welke 1020 Communikanten telt; terwijl zij door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den

H. Antonius van Padua toegewijd, is een goed eenvoudig gebouw, gesticht in 1811, met een klein houten kloktorentje en van een orgel voorzien. De rede, waarom deze kerk afgezonderd staat, is de volgende. Ten tijde van de Reformatie hielden de R. K. hunne bijeenkomst in het aldaar toen aanwezige mastbost; naderhand kregen zij vergunning er eene schuurkerk te bouwen, en deze de eenigste uit den omtrek zijnde, kwamen de Roomschgezinden van Halsteren, Tholen, Vossemeer en andere omliggende plaatsen hier parochieren, waardoor de Lepelstraat veel aanzien kreeg. Toen echter in genoemde plaatsen toegestaan werd aldaar bedehuizen op te rigten, verviel deze parochie meer en meer en verkreeg weder een armoedig aanzien; van daar het spreekwoord, dat men in deze landstreek nog dikwijls hoort, namelijk: *Hij is zoo arm als de Lepelstraat.* De tegenwoordige kerk staat ter plaatse, waar de gewezene schuurkerk gestaan heeft en moet uit eigene bijdragen gesticht zijn.

LEPPA, dus noemde men voorheen die landstreek in de prov. *Friesland*, welke uit de vier griet. Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel, Smallingerland en Idaarderadeel bestaat.

Deze vier grietenijen stonden, bij akte van 1 Augustus 1482, de Lioedsmeersdam of Bergumerdam aan het Bergklooster te Bergum af.

Zij beslaan thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44,622 bund. 99 v. r. 97 v. ell., waaronder 37,290 bund. 66 v. r. 58 v. ell. belastbaar land. Men telt er 8056 h., bewoond door 9829 huisgez., uitmakende eene bevolking van 48,740 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

LEPPEDIJK of Leppadijk, binnendijk, prov. *Friesland.* Deze dijk neemt een begin omtrent Boornbergum, tusschen de griet. *Opsterland* en *Smallingerland*, loopt van daar westwaarts, en kromt zich vervolgens zuidelijk naar den stroom de Boorn; dus in Utingeradeel komende, loopt hij langs dien stroom naar Oldeboorn, Nes, Nesterzijl, voorbij Akkrum, Dykhuisterzyl, Hottingazyl, Molenzyl en Irnzumerzyl, ten Westen in Idaarderadeel, waar hij eindigt. Eene voortzetting daarvan is een dijk, onder den naam van Hem- of Groendyk, welke langs de Wetering door Rauwerderhem voortschiet tot in Wymbritseradeel en Wonseradeel. Zie Hemdijk.

Deze dijk is op sommige tijden van zeer veel nut en wel inzonderheid, om Oostergoo voor het opzetten van het zuider binnenwater te beveiligen.

LEPPENHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland.* Zie Lippenhuizen.

LEPROZEN (DE), plaats in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11½ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en ten N. O. van *Elburg.*

Het is de plaats, waar in het jaar 1398, op de Eketer-wijk, in de Groote Vrijheid van Elburg, een gesticht of Godshuis voor Melaatschen is opgerigt geweest, onder het opzigt van vier Leprozenmeesters, die Probatoers van Melaetzarie genoemd werden. In 1421 werd door Schepenen van Elburg een bedelbrief uitgereikt, ten behoeve van de Leprozen, om daarop één jaar lang te mogen bedelen.

Egbertha Boecop schonk, in het jaar 1606, aan het gemelde Godshuis eene jaarrente uit eene kamp lands in de Velike-Mede.

Tot het jaar 1568, tijdens de te Elburg geheerscht hebbende pestziekte, onder Alba, vindt men daarvan gewag gemaakt.

LEPROZEWEG (DE) of de Spanjaardsdijk, weg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gem. *Leeuwarden*, N. van de stad Leeuwarden, van

den oostelijken dijk der Middelzee, over de Dockumer-Ee, naar den Zwartenweg loopende. Hij is in 1830 bestraat, als weg naar de toen aangelegde Stedelijke Begraafplaats.

LERANG, TANDJONG-LERANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordoostkust.

LERE (DE), WAY-LERE, riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in het *Ambonsche* eil. *Boero*.

LERO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat van Makasser*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LERO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den Noordelijken landtong, resid. *Menado*, aan de *Bogt-van-Catjeli*.

LEROP, geh. in het *Overkwartier-van-Gelder*, thans prov. *Limburg*, arr., kant. en ruim ½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 20 min. N. van *Odilienberg*, ter plaatse, waar de rivier de Roer eene groote bogt vormt.

LERRANG (DE), DE LERANG of DE LERONG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

Zij kan eigenlijk niet gezegd worden eene rivier te zijn, maar moet veeleer beschouwd worden als eene lage strook lands, waardoor het water, dat de groote rawa niet bevatten kan, zich een doortogt heeft gebaand, zijnde dit dan ook het eenige kanaal, waardoor het gezegde meer zich ontlast. DE LERANG is op sommige plaatsen zeer diep en overal bevaarbaar voor kleine vaartuigen; loopt van de groote rawa O. ten Z., en stort zich uit in de *Bogowonto*, nabij de plaats, waar deze te Semangie in zee valt. Zij neemt eenige andere rivieren in zich op.

LERRESMUHL of LERRESMUHLEN, ook wel verkeerdelijk LORESMÜHL geheeten, geh. in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. W. van *Clerff*, gem. *Alzingen*.

LESONG, TANDJONG-LESONG of RIJSTBLOKHOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

LESSI (DE), POETEH-LESSI of WAY-POETEH, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust van *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

LESSIDI, lands. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, een der drie deelen, waarin vroeger *Klein-Ceram* of *Hoewamohel* verdeeld was.

LESSIDI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de kust van *Hoewamohel*, lands. *Lessidi*, 1½ mijl van Kambello, 2½ mijl van het Nassausche-Gat.

De Nederlanders hadden hier in vroeger tijden een klein nagelkantoor opgerigt. Ook lag hier voorheen, aan de kleine rivier Way-Pihoe, de geringe vesting Toetop-Moeloet (Houd de Bek). Deze werd, den 21 Mei 1639, door KIMELAHA LOEHOE aangetast en fel beschoten; doch vernemende, dat de Landvoogd hem met eene tamelijke magt zou overvallen, brak hij na vijf dagen het beleg op, en trok met verlies van dertig dooden af. De Heer OTTENS verbeterde deze vesting met eene gracht, zuiverde het dorp alom, en maakte, dat men een vrij uitzigt had.

In Maart 1651 werd deze vesting door de muitende Cerammers overvallen en de bezetting trouweloos, onder schijn van vriendschap, vermoord, uitgenomen een busschieter, die zich vrijwillig overgegeven en hen aan buskruid geholpen had, waarover kort daarna, door den Landvoogd DE VLAMING, wraak werd genomen.

LESSIELA, oud d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

LESTERHUIS, ook wel verkeerdelijk LASTERHUIS gespeld, buurs. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Termunten*, 20 min. N. van *Woldendorp*, waartoe het behoort; met 3 h. en 43 inw.

Het was voormaals een aanzienlijk uithof of voorwerk, van het Grijze Monnikenklooster te Termunten, en ligt, van de twee boerderijen, welke thans de plaats beslaan, waar dit convent gestaan heeft, 7 of 8 minuten zuidwestwaarts verwijderd; naar men wil zoude er een onderaardsche gang tusschen dit gewezen convent en LESTERHUIS hebben bestaan. Van dezen gang is intusschen tot nog toe geen spoor ontdekt geworden.

LESTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die van het oosten komt en bij de grenzen van Malang en Seringa in de *Rivier-van-Soerabaya* valt.

LETE, LETHE, DE LETTE of DE LEITE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bellingwolde*, aan de Moersloot.

LETHA, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LETI, LETTE of LETTEE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwestereilanden-van-Banda* behoorende, N. O. van *Timor*; 8°18′ Z. B., 145°21′ O. L.

Dit eiland is 4 mijlen lang en 2½ mijl breed, rondom tot op ⅛ mijl van het strand is dit eiland, met droogvallende klipriffen omzet. De grond is hoog en bergachtig met een vlak voorland aan zee. De bevolking woont meest aan het strand, alwaar op uitstekende hooge hoeken hare dorpen gebouwd zijn, hetwelk uit zee eene ongemeen bevallige vertooning maakt.

Van het dorp Tombra naar zee loopt eene geul van zandgrond tusschen de riffen door. Deze geul of kom acht men tusschen de 400 en 500 voeten breed te zijn, de diepte bedraagt van 6 tot 9 vademen. Met laag water ziet men aan beide zijden de uitstekende klippen, en aan de binnenzijde het witte oeverzand geheel met kokos- of kalappaboomen beplant.

Op de oostzijde van dit eil., niet ver van het dorp Batoe-Meauw, was eertijds een versterkt blokhuis, voor de bezetting der voormalige Oost-Indische Compagnie. Dit gebouw was omringd door eenen hoogen muur van klipsteenen, welke nu, even als het gebouw zelf, in verval is.

De bevolking bestaat grootendeels uit Heidenen, die zich hier, gelijk op vele andere eilanden, als dienstbare onderdanen der Christenen beschouwen. Deze laatsten hadden, in zeden en gebruiken, veel overeenkomst met de Christenen van Kisser, en waren ook op de zelfde wijze gekleed. De heidensche inwoners, of de eigenlijke oorspronkelijke inboorlingen, zijn nog op den laagsten trap van beschaving. Zij gaan geheel naakt, met uitzondering van een stukje boombast, tot eene soort van ruwe stoffaadje bewerkt, waarmede zij de schaamdeelen bedekt houden. Over het algemeen zijn deze heidensche volkeren, als ruwe kinderen der natuur, in vele opzigten merkwaardig. Zij zijn groot en klock van gestalte, zeer wel gemaakt, lichtbruin van kleur, hebben eenen spitsen neus, een hoog voorhoofd en zwart haar, dat door aanhoudend inwrijven met kalk geel is geworden, en met een' ruwen kam van bamboes opgestoken wordt. Zij dragen nimmer eenig hoofddeksel. De vrouwen dragen een kleedje om de lendenen, en somtijds

eene soort van kabaai daarover. De veelwijverij is bij hen onbekend, en zij bewijzen veel gehechtheid voor hunne wettige vrouwen. Ontrouw is bij deze wilden even zoo zeldzaam als onkuischheid, en zij hebben voor alle misdrijven van dezen en van allen anderen aard zulk een' afschuw, dat het minste feit op de gestrengste wijze gestraft wordt, namelijk door den dood of door het verkoopen van den misdadiger, aan den eenen of anderen vreemdeling, om hem aldus tot altijddurende slavernij te bestemmen. Deze menschen zijn in den volsten zin afgodendienaars. Zij bewijzen eene godsdienstige hulde aan een beeld van menschelijke gedaante, uit een zwaar stuk hout zeer ruw gehakt. Dit beeld is in eene zittende houding, op een opgehoogd vierkant van steenen, in het midden van hun dorp, onder de schaduw van eenen zeer zwaren boom geplaatst. Bij een sterfgeval, een huwelijk of andere merkwaardige gebeurtenis of plegtigheid, offeren zij aan dit beeld een groot varken of buffel, welke dieren tot dat oogmerk opzettelijk worden gefokt of vetgemest. De bezittingen en rijkdommen dezer eilanders worden voornamelijk geacht in vee te bestaan, en voorts in hunne zoogenaamde harta of goederen en kleinoodiën, te weten, eenige gouden sieraden, kettingen, halve manen en oorhangers, olyfantstanden, gongongs (eene soort van geliefkoosd muzijk-instrument, naar eene keteltrom gelijkende), koperdraad, schotels en borden van ruw Chineesch porselein, boschlemmermessen, en dergelijke voorwerpen meer. Wanneer een der voornaamsten onder hen sterft, wordt ten minste een derde gedeelte van zijne buffels geslagt. Het vleesch wordt gedeeltelijk door de overige bewoners des dorps genuttigd, en gedeeltelijk aan den overledene in zijne grafstede mede gegeven; terwijl van zijne overige bezittingen en goederen de helft aan stukken geslagen en vernield, en het overige gedeelte aan zijnen erfgenaam of naasten bloedverwant overhandigd wordt.

In het jaar 1823 werd dit eiland door eenen zwaren orkaan geteisterd. In geheele landstreken waren alle de kokos- en andere vruchtboomen bij den grond afgebroken. De schade, welke deze orkaan aan de inwoners berokkend heeft, is niet te beschrijven. Na die ramp hebben zij twee jaren lang met ongemeene droogte moeten worstelen, waardoor het voeder voor het vee vernield werd, en de sterfte onder de beesten kwam; terwijl bijna alle de veldgewassen bedierven en verloren gingen. Alle deze tegenspoeden bragten een groot verloop van volk te weeg, en een aanmerkelijk gedeelte der bevolking nam de wijk naar Roma en Kisser; terwijl velen door gebrek omkwamen. Tot overmaat van ramp hadden ook de honigbijen, ditzelfde jaar, ten gevolge van den schadelijken stormwind, het eiland verlaten, waardoor de inwoners bovendien een drukkend verlies ondergingen, daar het een hunner meest winstgevende producten van uitvoer is.

Den 28 September 1824 werden op dit eiland drie dorpen, door eenen fellen brand, in de asch gelegd, waardoor de ongelukkige inwoners van alles beroofd werden. Kort daarna deed het overlijden van den Orang-Kaja, die hun opperhoofd was, nieuwe verwarring ontstaan, voornamelijk doordien eerst lang daarna een opvolger verkozen werd; zijnde, ten gevolge van de regeringloosheid en de daaruit voortkomende wanorde, vele inwoners naar elders verhuisd.

De voortbrengselen zijn hier meestal schapen, varkens, geiten, jagong, oebi, sago en groene katjang. Er worden eenige grove stoffen geweven.

LETEE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de baai, tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

LETTEL of LETTELE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Deventer*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Diepenveen;* met 34 h. en 240 inw.

Men heeft er eene kerk, aan de H. *Maagd* en *Moeder Gods* MARIA toegewijd, die tot de stat. van *Kolmsgate* behoort.

LETTELBERDER-DIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat ¼ u. ten O. van Midwolde, in het *Leekster-meer*, een begin nemende, in eene noordelijke rigting naar het *Hoendiep* of de *Trekvaart-van-Groningen-naar-Stroobos* loopt, en zich, 5 min. ten Z. van Enumatil, daarin ontlast.

Dit water loopt ten O. voorbij Lettelbert en doorsnijdt, een weinig noordelijker de Gave.

LETTELBERT, LETTEBERT of LETTERBERT, zooveel als het LUTKEBERT of KLEINE-BERT, d. in het *Westerkwortier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. O. van *de Leek*, op eenen hoogen, boschrijken, zandigen of zandachtigen grond.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, veeteelt en visscherij op het Leekstermeer, waarvan het slechts ½ u. ten N. W. ligt. Men heeft er lage landen, met bruinen bovengrond en roodoorn vermengd; in den ondergrond vindt men meest zand, derrij en veen (klijn); uit sommige lage landen baggert men zelfs turf. In 1818 heeft men, ten behoeve dier lage landen, een watermolen gebouwd.

De Herv., die hier 250 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*, behoort. Na de reductie van de stad Groningen, is deze gem. met Oostwold vereenigd geweest, en had alzoo tot eersten Predikant THOMAS VINCENTIUS, die er in 1630 in het begin van zijne dienst was, maar in 1657 overleed; terwijl deze hier stond is, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant voor de gem. van LETTELBERT beroepen ARNOLDUS GROENOU, die er in 1672 overleed. Het collatieregt is hier voornamelijk bij het huis van Nienoort. Hoewel te Enumatil geene kerk is, hebben nogtans de ingezetenen aldaar, om dat zij het grootste gedeelte dezer gemeente uitmaken, wel eens pogingen aangewend, om den Predikant, die er werd beroepen, ook onder de verpligting te brengen van er ten minsten in den zomer te prediken. Doch dit is vruchteloos afgeloopen, hoewel een of ander der Predikanten zulks nu en dan wel eens vrijwillig in de school aldaar, tot genoegen der ingezetenen, gedaan heeft. De kerk is een bijzonder klein oud gebouw, zonder orgel, en met een klein koepeltorentje voorzien.

Men heeft in dit d. eene school. — Voorheen stond hier een burg, Valburg of Valkenburg genaamd, welke echter sedert eenigen tijd gesloopt is.

LETTENBURG, landg. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Dit eigendom, ruim 1 u. N. van Hulst gelegen, is groot 34 bund. 75 v. r. 68 v. ell., en wordt bezeten en bewoond door den Heer JUDOCUS SERGEANT.

LETTE-OORT, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. O. van de *Leek*, nabij *Lettelbert*, waartoe het behoort.

In het jaar 1636 en waarschijnlijk vroeger en later, behoorde deze burg aan Jonkheer ALBERT WIJFERINGE, die als het laatste mannelijk

oir van zijn geslacht, op vergunning, bij Raadsresolutie van 11 October 1678, in Groningen werd begraven, met die plegtigheid, dat zijn wapen vóór de kist werd gedragen en in het graf nedergelegd. Hij was jaren lang Burgemeester van Groningen geweest. Deze burg is later gesloopt.

LETTER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, voor de riv. de Kaliloetoet.

Dit d. was in het jaar 1828, door de muitelingen versterkt, welke in Augustus van dat jaar, door den Resident van Samarang werden aangetast en van daar verdreven.

LETTESGEREGT, gem. in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*. Zie PORTENGEN-NOORDEINDE.

LETTINGA, vroeger LETSGA geheeten, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. W. van *Britsum*, waartoe zij behoorde.

Zij was genoemd naar de bierbij gelegene Lettingazijl. In het jaar 1641 werd aldaar geboren de beroemde vestingbouwkundige MENNO Baron VAN COEHOORN, die den 17 Maart 1704 overleed.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans twee arbeiderswoningen, met overblijfselen van grachten. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene kleine eigenaren uit den omtrek.

LETTINGAZIJL, voorm. zijl of sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, ½ u. W. van Britsum.

Door deze sluis viel de Stienzermeer, uit de Ee komende, weleer in de Middelzee. Hare plaats en ligging is nog duidelijk genoeg aan te wijzen, en kenbaar aan een voor dien oord zeer laag en verre beneden het maaiveld liggend land, hetwelk door een watermolentje droog gehouden wordt, en misschien de aloude kom of sluiskolk aanwijst.

LETZEBURG of LEZEBURG, naam, welken de Luxemburgers wel eens aan hun land geven. Zie LUXEMBURG.

LETZERT (DE), berg in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, nabij het vl. *Mersch*. — Hij is zeer steil en op den top met bosch overdekt.

LEUDELINGEN of LENDELINGEN, in het Fr. LEUDELANGE, d. in een afgezonderd deel der heerl. *Meysemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Bettemburg*, gem. en ½ u. O. van *Reckingen*, aan de noordzijde van den weg van Luxemburg naar Esch-aan-de-Alzette.

Het omringende oord is zeer hoog gelegen, zoodat een aantal beken van hier naar alle hemelstreken nedervloeit. Men telt er 300 inw., bijna allen landbouwers en veehoeders.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

LEUKEN, geh. in het voorm. prins-bisdom *Luik*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Weert*; met 98 h. en 520 inw.

LEUKER (HET), buit. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 9 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Grave*, gem. en 5 min. Z. W. van *Boxmeer*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 10 v. r. 5 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de wed. KESSCHITRE VAN HAVRE.

LEUNEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en ½ u. Z. van *Venray*. Men telt er 53 h. en 350 inw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, hebben er eene kapel, welke tot de par. van *Venray* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

LEUR, meestal DE LEUR, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, ½ u. N. O. van Etten, aan de Leurschevaart, die er eene haven maakt, waardoor er veel handel in granen, rijs enz. gedreven wordt. Men telt er in de kom van het dorp 156 h. en 1100 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. Baai en Attelaken, alsmede gedeelten van de Vaartkant en Bremberg, 242 h. en 1750 inw., die meest hun bestaan vinden in den handel en landbouw; ook zijn er eene steen- en pannen- en eene pottebakkerij, alsmede drie brouwerijen, die zeer goed wit bier leveren en eene zoutziederij.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Breda* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GUALTHERUS POMMERANUS VAN SCHAGEN, die in het jaar 1614 herwaarts kwam en in het jaar 1634 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie. De kerk, die vóór de Reformatie eene kapel was, werd in het jaar 1284 ter eere van de H. *Maagd* MARIA gesticht en behoorde vroeger onder de parochie van *Etten*. In het jaar 1714 is zij zeer sierlijk herbouwd en met een fraai torentje en orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 1550 aantreft, onder welke 1040 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. FRANCISCUS VAN SALIS toegewijd, was vroeger eene kapel, die tot de par. van *Etten* behoorde, maar werd, in het jaar 1787, tot eene parochiekerk verheven. Het is een fraai gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door eene getal van 110 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

LEUR is de geboorteplaats van de Nederduitsche Dichters: JOHANNES CORNELIS BOOT, gedoopt den 26 Julij 1761, † 9 Junij 1834, als Predikant bij de Hervormden te Arnhem, en diens broeder GERARDUS WILHELMUS BOOT, geb. 21 Mei 1763, † den 6 September 1832, als Rector der Latijnsche school te Gorinchem.

Volgens sommigen, zou ook de beroemde turfschipper ADRIAAN JANSZOON VAN BERGEN, die zoo krachtdadig medewerkte om Breda in 1590 te verrassen, te Leur geboren zijn; zeker gaat het, dat hij aldaar met der woon gevestigd geweest is. BALEN, die hem, in zijne beschrijving van Dordrecht, ADRIAAN JOOSTEN VAN BERGEN noemt, zegt, dat hij gehuwd was, met JANNEKEN KOSTERMANS JACOBS dochter, uit de brouwerij, van den Moriaan te Breda en gedurende het beleg van Ostende 1601—1603, te Dordrecht, alwaar hij burger en ingezeten was, wonende in den Wijnberg, over de Pelserbrug en aldaar aan de pest overleed (1).

In het jaar 1625 deed de Graaf VAN IJZENBURG Onderbevelhebber der Spanjaarden, bij het beleg van Breda, onder dit dorp, niet verre van

(1) Zie BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, bl 863.

de Mark, eene schans opwerpen, ten einde de convooijen naar het bezettingsleger eenen te veiliger doortogt te bezorgen.

LEUR, heerl. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Burgharen*; palende N. aan de heerl. Hernen, O. aan Wychen, Z. aan Niftrik, W. aan Batenburg.

Deze heerl. bevat het d. Leur en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8377 bund., alles belastbaar land; telt 40 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wychen-en-Leur*, welke ook te Leur eene kerk heeft. Van het jaar 1627 tot 1628 heeft het eenen eigen Predikant gehad in Jacobus Broesbaath, die er in 1627 kwam en in 1628 naar Altforst en Appeltern vertrok. Van 1628 tot 1737 is het bediend door de Predikanten van Batenburg en Wychem, met welke laatste plaats het in 1737 is vereenigd, gelijk het nog is.

De R. K., die men er 200 aantreft, worden tot de stat. van *Hernen-en-Leur*, gerekend.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl., welke, weleer tot de bannerij van *Batenburg* behoorende, daarvan afgesplitst en door het Huis van Bronkhorst verkocht is, was alodiaal, en de Heer oefende er het hooge en lage regtsgebied over uit. In het begin dezer eeuw behoorde zij aan de kinderen van Christiaan Hendrik Willem Ernst van Balveren; thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer C. W. J. A. van Balveren, woonachtig te Leur.

Het d. Leur ligt 2½ u. Z. W. van Nijmegen, ¼ u. W. ten N. van Wychen. Men telt er, in de kom van het d., 12 h. en 72 inw.

De kerk is door Hendrik van Vernenburg, Aartsbisschop van Keulen, der abdij Camp, in 1311 ingelijfd, en volgens eenen brief van den Aartsbisschop Willem, in 1350 gegeven, moesten de Monnikken van Camp de pastorij aldaar bedienen. Het is een oud gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Men vindt er een doopvont, uit eenen zwaren steen vervaardigd, hetwelk eenen hoogen ouderdom moet bezitten.

In den omtrek van Leur moet eene Romeinsche legerplaats geweest zijn, blijkens de menigte overblijfsels der oudheid en penningen, die aldaar gevonden worden. Ook staat er in het dorp een bloeijende lindenboom, die eenen omtrek heeft van 5 Ned. ellen en 150 jaren oud is.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met twee balken van sabel (zwart) en drie naast elkander en omgekeerd staande kolven, gaande de regter- en linkerkolf over de eerste en onder door de tweede balk en de middelste onder door den eersten en boven over de tweede balk.

LEURKE (HET), geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boeckel*.

LEURSCHANS of het Fort-Hendrik, van ouds Hendricus genoemd, sterkte in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, 20 min. N. ten W. van Steenbergen.

Het is een gebastionneerd fort van eene vijfhoekige gedaante, met aarden wal en natte gracht, zonder ravelijnen. Het is geheel door eenen dijk omringd en gelegen aan de uitwatering van het Bergsche

water in de Steenbergsche-Vliet, welk punt het verdedigt, waartoe mede dient het hoornwerk, gelegen aan de oost- of overzijde van eerstgenoemd water. Het is thans in vervallen staat, doch kan des noods spoedig hersteld en van veel gewigt zijn, tot verdediging der daar te stellen waterlinie.

LEURSCHE-VAART (DE), watertje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, waarschijnlijk het zelfde als het MOERWATER, dat men bij oude Schrijvers vermeld vindt. Het ontspringt in de heide bij Vorenseinde, stroomt vervolgens in eene noordelijke rigting langs den Hil naar Leur, waar het tot eene haven dient, en werpt zich vervolgens, in de zelfde strekking voortloopende, bij het Zwartenbergsche-veer in de *Mark*.

LEUSBROEK of LEUSDERBROEK, thans ook wel NIEUW-LEUSDEN genoemd, d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en 1 u. van *Leusden*, aan den straatweg van Amersfoort naar Arnhem. Het is een fraai, maar klein dorp, met 47 h. en 190 inw.

In dit d. staat thans de Herv. kerk van de gem. Leusden, welke in de jaren 1827 en 1828 aldaar gebouwd is, in plaats van die, welke vroeger in het d. Leusden zelf stond, waartoe men door liefdegaven van Rijkswege en onderscheidene godsdienstvrienden krachtdadig is geholpen. Het is een fraai gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel, waaraan den 29 Junij 1827 de eerste steen gelegd werd door den Heer F. DE BEAUFORT, in naam van den Heer Baron VAN HARDENBROEK, Heer *van Lokhorst*, die wegens ongesteldheid afwezig was. P. J. LAAN, oudste Predikant te Amersfoort, hield bij die gelegenheid eene doelmatige aanspraak aan de talrijk vergaderde schaar, en droeg biddende het ondernomen werk aan den zegen van God op.

LEUSDEN, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort;* palende N. W. aan de gem. Amersfoort, N. aan Amersfoort en Stoutenburg, O. aan de Geldersche gem. Barneveld, Z. aan de gem. Woudenberg, Z. W. aan Zeyst.

Deze gem. bevat de heerl. Leusden en Aschat, alsmede, sedert 1832, de buurs. Voskuilen van de heerl. Woudenberg; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4783 bund., alles belastbaar land. Men telt er 241 h., bewoond door 260 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Vroeger zoude er, volgens overlevering, ijzersmelterijen bestaan hebben.

De Herv., welke er 670 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, die met de Hervormde ingezetenen van Stoutenburg eene kerkelijke gem. uitmaken, welke tot de klass. en ring van *Amersfoort* behoort, en te Leusbroek eene kerk heeft. Tot in het jaar 1826 werd de dienst in deze gem. door een der Predikanten van Amersfoort verrigt. De eerste, welke na dien tijd te LEUSDEN als eigen Predikant het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PIETER CHRISTIAAN RIBBECK, die in het jaar 1829 herwaarts kwam, en in het jaar 1844 naar Kollum vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men 860 aantreft, onder welke 600 Communikanten, maken de stat. van Hamersveld uit. — Men heeft in deze gem. ééne school te Hamersveld, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt. — Ook zijn in deze gem. gelegen de buitenplaatsen Heiligenberg en de Treek en de ridderhofstad Lokhorst.

Het wapen van deze gem. bestaat uit het zelfde als dat van de heerl. LEUSDEN.

LEUSDEN, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, voor het grootste gedeelte gem. *Leusden*, en met de b. Donkelaar, gem. *Woudenberg*; palende N. aan de heerl. Baarne en de vrijheid van Amersfoort, O. aan de heerl. Hamersveld, Aschat en Woudenberg, Z. aan Woudenberg en Doorn, Z. W. en W. aan de heerl. Zeyst en Driebergen.

Deze heerl. bevat de d. Leusden en Leusbroek, of Nieuw-Leusden, benevens de geh. Heetveld, Hamersveld, Snorrenhoef en Donkelaar. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5116 bund., alles belastbaar land; telt 246 h., bewoond door 254 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inw., onder welke ruim 710 Herv. en 790 R. K.

In het jaar 1681 hebben de Staten van Utrecht, aan Prins WILLEM III, Stadhouder van deze provincie, de vrije jagt in de Leusdensche bosschen en daaromtrent, met uitsluiting van alle andere, afgestaan. Het zelfde is geschied, in het jaar 1750, aan WILLEM IV, Prins *van Oranje*. In het laatst der vorige eeuw is deze heerl. aan de familie SCHELTUS gekomen, wordende thans bezeten door den Heer Mr. IZAÄC SCHELTUS, woonachtig te Amersfoort.

Het d. LEUSDEN, ook wel OUD-LEUSDEN genoemd, ligt ¾ u. Z. ten W. van Amersfoort. Ten aanzien van den juisten tijd der stichting is niets met zekerheid te bepalen. Het is echter zeer oud, was reeds bekend op het jaar 697, en werd, eenigen tijd daarna, bezeten door eenen Graaf, WIGGERUS genoemd, aan wien het geschonken was tot wederroepens toe. KAREL *den Groote* schonk het, in den jare 776, met alle aanklevende landen, huizen en bosschen ter wederzijden van de Eem, aan de St. Maartenskerk te Utrecht. In zijnen giftbrief wordt het LISIDUNA, in eenen brief van ST. ANSFRIDUS, den achttiende Bisschop van Utrecht op het jaar 1006, LOYSDEN, in eenen anderen van ANDRIES VAN CUYK, den vijf en twintigsten Bisschop, op het jaar 1132, LOESDEN genoemd; terwijl het naar sommiger gevoelen het oude LUGDUNUM-AD-RHENUM zoude zijn. Volgens de bulle van dezen laatsten Kerkvoogd, waren al de lieden van het omliggende land verpligt, te LEUSDEN hunne kinderen te laten doopen en hunne lijken ter aarde te bestellen. Het is een klein, maar landelijk gelegen dorp, uit eenige weinige zeer van elkander verwijderde huizen bestaande.

De Herv. kerk, welke hier vroeger stond, was, vóór de Reformatie, aan den H. ANTHONIUS toegewijd; ook was er destijds eene vikarij van de H. *Maagd* MARIA. Deze kerk, welke niet zeer groot was, getuigde van hare oudheid door den duifsteen, die er aan, en aan het koor, van den grond tot aan de glazen toe, gevonden werd. Aan de eene zijde van de kerk stond eene kapel van gebakken steen, gelijk den toren, gebouwd. Om in de kerk te komen, moest men vier trappen afklimmen, hetwelk eene zeldzaamheid is. Deze kerk, welke in het jaar 1802 nog een aanzienlijk herstel had ondergaan, is meer om hare afgelegenheid van het middenpunt der gemeenten, dan om hare bouwvalligheid, in 1828 afgebroken, zijnde alvorens vervangen door eene, welke te *Leusbroek* in 1827 gesticht was. De toren der oude kerk, welke van eene tamelijke hoogte en van eene spits voorzien is, is echter nog in wezen en staat met den ringmuur van het kerkhof, schilderachtig tusschen het geboomte.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht. — In het jaar 1543 werd dit dorp, door MAARTEN VAN ROSSEM, leeg geplunderd.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van goud, met drie kruikenbladen van sinople (groen), staande twee en een.

LEUSDEN (NIEUW-), d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. ZIE LEUSBROEK.

LEUSDER-BERG, heuvel in *Eemland*, prov. *Utrecht*, ½ u. Z. van Leusden. — Op dezen heuvel vindt men eene kleine bron, welke zelfs bij de grootste droogte altijd zuiver water opgeeft.

LEUSEN (NIEUW-), NIEUW-LEUSSEN of NIEUW-LEUZEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Staphorst en Avereest, O. aan Avereest en Ambt-Ommen, Z. aan Dalfsen, W. aan Zwollerkerspel.

Deze gem. behoorde vroeger tot de gem. *Zwollerkerspel* en *Dalfsen*, maar werd, in het jaar 1818, met het d. *Avereest* en de daaronder behoorende geh. tot eene afzonderlijke burg. gem. verheven. Later werden echter NIEUW-LEUSEN en *Avereest*, ieder tot eene afzonderlijke gem. verklaard, zoodat thans de gem. NIEUW-LEUSEN bestaat uit het d. Nieuw-Leusen, benevens de geh. Ruitenhuizen, Ruitenveen en den Hulst. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3919 bund. 97 v. r. 54 v. ell., waaronder 3919 bund. 17 v. r. 88 v. ell. belastbaar land. Men telt er 270 h., bewoond door 320 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij.

De inw., die hier op 5 na allen Herv. zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Hasselt*, behoort. Voorheen was NIEUW-LEUSEN kerkelijk onder Dalfsen, doch, nadat het getal inw. genoegzaam aangegroeid was, om eene eigene afzonderlijke gem. te kunnen uitmaken, is er, omstreeks het jaar 1660, eene kerk gesticht en die van eenen Predikant voorzien. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ARNOLDUS VAN BERKUM, die in het jaar 1663 herwaarts kwam en in het jaar 1680 overleed.

De 5 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dalfsen* gerekend. — Men telt in deze gem. twee scholen, als: ééne te Nieuw-Leusen en ééne te Ruitenveen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. NIEUW-LEUZEN of NIEUW-LEUSSEN, ligt 3 u. N. O. van *Zwolle*, 7½ u. N. van *Deventer*, 2½ u. N. W. van *Ommen*. De plaats, waar het thans ligt, was vóór het jaar 1635 nog eene onbebouwde streek. Deze plaats is hare opkomst aan de nabij gelegene veenen verschuldigd; thans is het een aangenaam dorp, in welks kom men 30 h. en 450 inw. telt.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Dit gebouw is in het jaar 1830 vernieuwd, waartoe door de gemeente voor eene som van elf honderd gulden is ingeschreven, terwijl uit het fonds voor noodlijdende kerken daartoe acht honderd gulden is bijgedragen. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht. — Nabij dit dorp vindt men de havez. Oosterveen. — De kermis valt in in de maand Mei.

Bij de overstrooming van Februarij 1825 rees het water 2½ ell. boven de laagste landen dezer gemeente. Er verdronken destijds 249 runderen, 5 paarden, 494 schapen en 75 varkens.

LEUSEN (OUD-), OUD-LEUZEN of OUD-LEUSSEN, vroeger enkel LEUSEN genoemd, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. O. van *Zwolle*, kant., gem. en 1¼ u. O. ten N. van *Dalfsen*, aan den weg van Zwolle naar Hardenberg; met 76 h. en 430 inw. — Men heeft er eene school.

LEUSENSCHEVELD of LEUSENSSCHEVELD, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 1¼ O. ten N. van *Dalfsen*, en liggende Z. van Nieuw-Leusen, tusschen dat dorp en de Vecht.

LEUSINKBRINK, buurs in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 10 min. O. van *Ruurlo*; met 21 h. en ruim 140 inw.

LEUTH of LOETH, d. in het voorm. hert. *Cleve*, thans prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en ruim 1¼ u. O. ten Z. van *Nijmegen*, gem. en 1¼ u. O. van *Ubbergen*. Het is een van die dorpen, welke, op het den 7 October 1816 gesloten tractaat, door Pruissen aan Nederland is afgestaan in de dijkschouw Duffel.

Men telt er 25 h. en ruim 230 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hebbende men er vette weiden en vruchtbare korenakkers, op welke echter ongelukkig jaarlijks, door het inundatiewater van Ooy, het gezaaide wintergraan verloren gaat.

De inw., die er op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 180 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Roermonde*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. REMIGIUS toegewijd, is een steenen gebouw, met eenen toren en een orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in October

LEUTINGEWOLDE of LEUTINGERWOLDE, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 4½ u. N. N. W. van *Assen*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Roden*; met 10 h. en ruim 100 inw.

LEUVELANGE, Fr. naam van het geh. LEVELINGEN, in de heerl. *Guirsch*, grooth. *Luxemburg*. Zie LEVELINGEN.

LEUVEN of LEUVENSCHE-POLDER, pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*; palende N. aan den Polder-Binnen-den-Tiendweg, O. aan de Hooislagen, Z. aan den Polder-van-Vuren, W. aan het Heukelumsche-broek.

LEUVENHEIM, LEUVEN, LEUVENUM of LOVENIST, geh. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4¼ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Brummen*; met 75 h. en ruim 490 inw.

Het komt voor onder die plaatsen in het distr. *Isloa*, van het graafs. *Hamelande*, welke, in het jaar 1046, door Keizer HENDRIK III aan BERNULFUS, den twintigsten Bisschop van Utrecht, geschonken werden, en wel onder den naam van LOVENEN.

LEUVENOM, LEUVENUM of LOVENICH, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 1½ u. ten N. W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. ten O. van *Harderwijk*, gem. en 1 u. ten N. O. van *Ermelo*, aan den postweg van Amersfoort naar Zwolle; met 22 h. en 165 inw. — Men heeft hier eene school, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

LEUVENOM, LEUVENUM of LOVENICH, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8½ u. N. W. van

Arnhem, kant. en 2 u. ten O. van *Harderwijk*, gem. en 1 u. ten N. O. van *Ermelo*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 1826 bund. 84 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer S. J. SANDBERG, woonachtig te Zwolle.

LEUVENOMERBEEK of LEUVENOMSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland* Zie HEERDERBEEK.

LEUVENOMSCHEVELDEN of LEUVENUMMERVELDEN, heideveld op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk*, gem. *Ermelo*, in de buurs. *Leuvenom*.

LEUWERK (DE) of DE LEEUWERK, poel in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Wouw*, ½ u. Z. ten W. van Heerle. — Bij deze poel ligt eene boerderij van denzelfden naam. Zie het volgende art.

LEUWERK (DE) of DE LEEUWERK, voorheen DE GOOT, eene boerderij in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6½ u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. W. van *Wouw*, ½ u. Z. ten W. van *Heerle*, waartoe zij behoort.

Deze boerderij zoude vroeger, volgens BRANDT (1), de woonplaats der voorouders van den beroemden Admiraal MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER geweest zijn; een andere schrijver (2) gaat nog verder en zegt, dat de gezegde boerderij de geboorteplaats is van dien grooten zeeheld, daarbij bewerende, dat Vlissingen ten onregte daarvoor gehouden wordt; terwijl de overlevering wil, dat hij een gedeelte van zijne kindsche jaren in dezen omtrek heeft doorgebragt, welk laatste gevoelen zeer goed met hetgeen BRANDT zegt is overeen te brengen. Ook ligt ½ u. van daar, meer nabij de stad, nog een landgoed en huis, Ruytershoove geheeten. Zie dat woord.

LEVÆFANUM, oude standplaats der Romeinen, welke op de kaart van PEUTINGER voorkomt. Men is het niet eens over de juiste ligging dezer plaats. CLUVERIUS (3) zoekt die te *Leeuwen*, aan de Waal; ALTING (4) in de omstreken van *Wijk-bij-Duurstede*, het zelfde als *Batavodurum*. VAN LOON (5) houdt er *Vianen* voor; D'ANVILLE (6) plaatst haar te *Levendaal*, bij *Amerongen*; WILHELMI (7) stelt ze te *Buren*; REUVENS (8) te *Wijk-bij-Duurstede* en RICHARD (9) bij *Zeist*.

LEVANT (DE NIEUWE-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Paramaricakreek, benedenwaarts aan de koffijplant. l'Aventure; 1500 akk. groot, met 112 slaven. De Negers noemen haar LAVANTI.

LEVEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie LIEVELDE.

---

(1) *Het Leven en Bedrijven van den Heer* MICHIEL DE RUYTER, bl. 3.

(2) J. FAURE, *Histoire Abregée de la Ville de Bergen-op-Zoom*, pag. 220.

(3) *Germania antiqua*. L. B. 1616, Lib. 186.

(4) *Notitia Germ. Inf.* *Amst.* 1697, p. 87.

(5) *Aloude Holl. Hist.* *'s Hage* 1734, p. 178.

(6) *Notice de l'Ancienne Gaule.* *Paris* 1760, p. 412.

(7) *Germania und seine Bewohner.* *Weim.* 1823.

(8) Blijkens zijne aanteekeningen, gebruikt door den Heer LEEMANS in diens werk, *Romeinsche Oudheden te Rossem*.

(9) *Orbis terrarum antiquus.* *Norimb.* 1824.

LEVELINGEN, LEUVELINGEN of LEYFFELINGEN, in het Fr. LEVELANGE of LEUVELANGE, geh. in de heerl. *Guirsch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Steinfort*, gem. en ½ u. N. O. van *Ober-Pallen*.

LEVENDAAL, voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6. u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en ¼ u. O. van *Rhenen*, aan den voet van den Heimenberg.

Dit adell. h. werd vroeger LEEFDAAL of LEEFDALE, nog vroeger LAER of LAAR genoemd, wordende het land daaromtrent nog het Laar-eind geheeten, en is vóór ongeveer vijf en twintig jaren gesloopt geworden. Het was het stamhuis van het adell. geslacht van LEEFDAAL of LEEFDALE. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 50 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Baron VAN KNOBELSDORFF, te Rhenen.

LEVERPOEL of LEVERPOOL, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Charlottenburg, benedenwaarts aan de verl. plant. de Oude-Beijenkorf; 340 akk. groot, met 57 slaven. De Negers noemen haar LEVRÉ.

LEWA (DE) of WAY-LEWA, riv. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, aan de noordkust van *Groot-Ceram*, met eenen noordwestelijken loop in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

LEWAY, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Pontianak*.

LEY (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*. Zie LEI (DE) (1).

LEY (DE) of DE LAY, baai in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op *Hitoe*, aan de Westkust.

LEYDEN, arr., prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan het Noordhollandsche arr. Haarlem, aan het Haarlemmer-meer en aan het Noordhollandsche arr. Amsterdam, O. aan het Utrechtsche arr. Utrecht, Z. aan de arr. Rotterdam en 's Gravenhage, W. aan de Noordzee.

Dit arr. bevat de kant. Leyden, Noordwijk, Woubrugge, Alphen en Woerden, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64,870 bund. 64 v. r. 51 v. ell. en daaronder 57,994 bund. 87 v. r. 43 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 15,333 h., bewoond door 19,266 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 92,500 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken.

LEYDEN, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende W. en N. aan het kant. Noordwijk, O. aan het kant. Woubrugge, Z. aan het kant. Voorburg.

Dit kant. bevat de gem. Leyden, Leyderdorp, Soeterwoude en Voorschoten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6249 bund. 73 v. r. 26 v. ell., waaronder 6148 bund. 12 v. r. 59 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 7148 h., bewoond door 8977 huisgez., uitmakende eene bevolking van 42,850 inw., die meest hun bestaan vinden in het fabrijkwezen, de melkerij en het kaasmaken.

LEYDEN, klass., prov. *Zuid-Holland*.

Zij bestaat uit de volgende vier ringen: Leyden, Noordwijk, Alphen en Woerden; bevat 38 gem., met 40 kerken, welke door 47 Predikanten bediend worden. Men telt er 54,200 zielen, onder welke 21,000 Ledematen.

---

(1) Evenens zoeke men alle de woorden, beginnende met LEY, welke hier niet gevonden worden, op LEI.

LEYDEN, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*.

Zij bestaat uit de Nederduitsche gemeente te Leyden en de Waalsche gemeente te Leyden; telt vijf kerken, welke door elf Predikanten bediend worden. Men telt er 25,200 zielen, onder welke 9000 Ledematen.

LEYDEN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden* (15 m. k., 2 s. d., 1e afd.); palende N. W. en N. aan de gem. Oegstgeest-en-Poelgeest, O. aan Leyderdorp, Z. en W. aan Soeterwoude.

Deze gem. bevat niets dan de st. Leyden en een gedeelte buitengrond buiten de Rijnsburgsche-poort, en beslaat in haar geheel, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 198 bund. 4 v. r. 91 v. ell., waaronder 131 bund. 68 v. r. 78 v. ell. belastbaar land. De buitengrond bevat 9 bund. 38 v. r. 3 v. ell. Behalve de vele tuinen en bleekerijen, worden daarin 32 woonhuizen aangetroffen.

De st. Leyden ligt 3 u. N. O. van 's Gravenhage, 5 u. Z. van Haarlem, 8 u. Z. W. van Amsterdam, 10 u. W. van Utrecht, 5 u. N. W. van Rotterdam, 3 u. N. van Delft.

Deze stad, na Amsterdam in omvang de grootste van het koningrijk, was in het begin der zestiende eeuw ook de grootste stad van Holland, wat het getal huizen betreft. Zij bekleedde vroeger de vierde plaats in den rang der stemmende Hollandsche steden. Eene tak van den Ouden-Rijn vloeit door de stad, die daarenboven van de watertjes de Vliet en de Mare doorsneden wordt. Van buiten om de stad heeft men een groot aantal aangename lusthoven en tuinen, vruchtbare moes- en bouwlanden en vele der vetste weiden van de geheele provincie. Om Leyden, inzonderheid bij Koudekerk en Alphen, wordt de beste boter van Nederland gemaakt; met uitzondering van eenige streken in Delfland, voornamelijk bij het dorp het Woud, welke Delftsche boter daarom ook de kostbaarste is, gelijk de marktprijzen steeds aanwijzen. De naam der Leydsche boter is de wereld door vermaard, en zij wordt van velen in smaak boven alle andere boter geschat. Leyden was vroeger van de Wittepoort tot de Zijdgracht met muren en torens bevestigd; deze zijn in de laatste dertig jaren geheel ontruimd en de aarden wallen beplant. Alleen zijn van de torens, aan de oostzijde der Koepoort, nog twee in stand gebleven, Bourgonje en Oostenrijk genoemd, welke tot kruidtorens dienen. Aan den hoek van het Galgewater en aan den uitloop der Cellebroedersgracht zijn nog de overblijfselen der oude torens te zien. Voorts is de stad met dertien aarden bolwerken versterkt geweest. Vijf van deze bolwerken zijn tot begraafplaatsen aangelegd; een is afgegraven en met den Akademietuin vereenigd; drie zijn sedert 1831 mede afgegraven en, met de nevensgelegene vestwallen vereenigd, tot eene aangename publieke wandeling aangelegd, welke in 1842 voltooid was; de overige vier zijn bezet met molens en fabrijkgebouwen. Zij heeft zeven poorten, elk om het fraaist gebouwd, namelijk: de Rijnsburgschepoort en de Marepoort ten N.; de Zijlpoort en de Hoogewoerds-poort ten O.; de Koepoort ten Z.; de Wittepoort en de Morschpoort ten W., en nog eene kleine poort, alleen voor voetgangers dienende, het Heerenpoortje geheeten, dat ten N., tusschen de Mare- en Zijlpoorten, op den Singel uitkomt. De Blaauwepoort, die binnen de stad stond, is in het jaar 1734 afgebroken en geheel ontruimd. De klokken zijn, in het volgende jaar, in den toren van de Wittepoort overgebragt; terwijl ook de afbraak van de Blaauwepoort aan den opbouw van de Wittepoort gebruikt is.

Boven de Rhijnsburgsche-poort is de kamer der teeken-akademie: *Ars aemula naturae.* Boven de Zijlpoort werd vroeger de oude Rederijkerkamer, later eene School voor arme kinderen gehouden; thans dient dit lokaal tot berging van stadsgoederen. Aan de Wittepoort zijn nog de overblijfselen te zien van de poort, welke hier vóór ruim 400 jaren heeft gestaan. De stadssingels zijn, ter wederzijden, met hoog geboomte beplant en loopen de geheele stad rond, behalve dat zij, tusschen de Morsch- en Wittepoorten, van den Rijn doorsneden worden.

De namen, waaronder dit gehucht, buurt, dorp of stad (LEYDEN), in onderscheidene *legale* stukken (handvesten, privilegiën en dergelijken) voorkomt, en die stellig op die zelfde plaats doelen, zijn velen. Dat LEYDEN van ouds LUGDUM en bij uitheemsche schrijvers LUGDUNUM en LUGODUNUM geheeten heeft, wordt door velen geloofd; ofschoon sommigen oordeelen, dat LUGDUNUM meer westwaarts gelegen heeft en de naam van *Loosduinen* daarvan nog is overgebleven. Over den oorsprong des naams is men het zelfs in het algemeen niet eens. Eenige leiden hem af van *Lugus*, dat, in het oud Keltisch, eene rave zou beteekenen, en van het woord *Dun*, duin of berg; zoodat LUGDUM zooveel als Ravensberg zou te zeggen zijn; doch men kan niet aanwijzen, wat LEYDEN, meer dan eenige andere stad, met de raven heeft te doen gehad. Anderen leiden den naam der stad af van het Keltisch *Loug* of het Friesch *Loeg*, beteekenende eenige huizen, bij eene gemeene kerk zamengevoegd. Omtrent het woord *Dun*, volgen zij de voorgestelde beteekenis, en LUGDUNUM is bij hen zooveel als eene *Loeg* of buurt en kerk aan het duin. Wederom zijn er, die hier om *Lucus*, een woud, en wel aan het verdicht Woud zonder Genade denken. Onder de menigvuldige naamredenen, die wij niet oorbaar achten allen op te noemen, wordt ook door eenigen opgegeven, dat *Lugdun* zoo veel zegt als LUIK-DUIN, welke naam der stad zou gegeven zijn, omdat zij van de duinen beloken of besloten werd. De naam van LUIK-DUIN kon, volgens hen, door den tijd, zeer wel in LEIGDUN en LEIDUN en eindelijk in LEYDEN veranderd zijn. In de jaarboeken der abdij van Fulda leest men van een LINDUIT, waarvoor sommigen LIGDUIN willen gelezen hebben, en alzoo dien naam op de stad LEYDEN toepassen. Het gevoelen van anderen, dat de naam LEYDEN van het riviertje *de Leede*, somtijds *Liede* of *Leide* genoemd, afkomstig is — waarvan een gedeelte nog den ouden naam buiten de stad, aan de Kwaak, loopende voorbij Warmond, in het Leydsche-Meer, behouden heeft, doch het kleinste gedeelte, hetwelk door de stad loopt, thans de Mare heet — schijnt wel de meeste waarschijnlijkheid te hebben, daar in de oudste Nederlandsche charters de naam van LEYDEN LEITHE gespeld wordt; hoogst waarschijnlijk dus STAD AAN DE LEEDE, vroeger TER-LEITHE. Omtrent het midden der twaalfde eeuw is er een HERBORN VAN LEITHEM, onder de schildboortige mannen, bekend geweest, die men voor eenen voorvader der adellijke Heeren van LEYDEN houdt. De naam van LUGDUNUM is eerst in veel later tijd aan deze plaats gegeven; zoodat, in de dertiende eeuw, die stad in de Latijnsche brieven van Koning WILLEM II, Graaf *van Holland*, nog niet onder dezen naam, maar met dien van LEYDEN, voorkomt.

LEYDEN wordt met regt voor eene der oudste Hollandsche steden gehouden, en zoude de oudste zijn, indien men met sommigen stelt, dat zij al omtrent het jaar 70 van de gemeene tijdrekening, in wezen en een burgt der Romeinen geweest zij. Dat er van LEYDEN, bij

PTOLEMAEUS, onder den naam van LOUGEDEINON, in het reisboek van ANTONINUS en in de reiskaart van PEUTINGER, onder den naam van LUGDUNUM, gewaagd wordt, wordt door sommige geloofd, door andere betwist. In eene lijst van de goederen der Utrechtsche kerk, omtrent het jaar 866 opgemaakt, en de goederen vermeldende, welke die kerk reeds bezat vóór ODILBALD, den twaalfden Bisschop van Utrecht, wordt van een eerste, een tweede en een derde LEITHEN gesproken. In het eerste LEITHEN, dat is het deel ten Noorden van den Rijn, bezat zij twee mansen; in het tweede deel, dat is bezuiden den Rijn, éénc, en in het derde, dat is tusschen de beide Rijnen, ook éénc manse, hetwelk met de latere geschiedenis overeenkomt. Sommigen echter willen, dat éénc dezer drie LEITHEN ons LEYDEN geweest zij en dat men de twee anderen in *Leyderdorp* en *Leymuiden* moet zoeken. In den blaffart der inkomsten van de St. Maartenskerk van Utrecht, van het jaar 800, worden reeds de bovengemelde vier mansen land in LEITHEN genoemd. Anderen oordeelen, dat er de Utrechtsche Kerkvoogden door te kennen gaven, dat zij ook goederen in drieërlei LEYDEN hadden, zoo wel als er drieërlei LUGDUNUM in Gallië gevonden werden. Dit laatste zal echter velen wat te ver gezocht voorkomen. In de Latijnsche Egmonder kronijk van WILLEM PROCURATOR leest men, op het jaar 988, van eene gifte van Graaf ARNOUD, in welken van LEYDEN, onder den naam van *villa*, hetwelk zoo wel dorp en gehucht, als stad beteekenen kan, gewag gemaakt wordt. LEYDEN heeft dat gemeen met de meeste andere steden, dat hare eerste stichting geheel onbekend is. De oudste stadspapieren zijn, waarschijnlijk door eenen val des torens van de St. Pieterskerk, in welken zij bewaard werden, in het jaar 1512 te zoek geraakt. Ondertusschen gissen sommigen, en onzes inziens te regt, dat LEYDEN, nadat er eene burg gesticht was, zijnen eersten aanwas verschuldigd is aan eenige kooplieden en landbouwers, die, zich onder de bescherming der Burggraven begeven hebbende, de eerste huizen te LEYDEN gesticht hebben.

Men telt er thans, met de buitenwijk, 6300 h., bewoond door 7859 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 39,000 inw., hieronder mede begrepen het garnizoen, sterk ongeveer 600 man.

De Leydenaars hebben zich, naar het gemeen gevoelen, reeds omtrent den aanvang der veertiende eeuw, met den lakenhandel begonnen te generen; ja, men vindt zelfs opgeteekend, dat reeds even na het jaar 1000 te LEYDEN grove lakenen werden gemaakt. Nog geen eeuw geleden was deze nering onder de voornaamste der stad te rekenen; ofschoon zij, sedert het sterk aanwassen der Engelsche, Pruissische en Belgische lakenweverijen, zeer is afgenomen. Treffelijke keuren waren er weleer gemaakt, om dezen handel te dier stede te doen bloeijen; ook was die zoo zeer vermeerderd, dat in één jaar 12,000 stukken laken, 45,000 stukken saai en grijn, 10,000 rollen baaijen, duffels en dekens, 3800 stukken rassen, 24,000 stukken rokjesgoed en 600 stametten gemaakt werden: doch kort voor de zware belegering der jaren 1573 en 1574 verliep de lakennering ten eenemaal, zoodat, in het jaar 1580, een tijdvak bestond, gedurende welke maar één lakengetouw binnen LEYDEN werkzaam was. Naderhand is zij wederom opgekomen, en in het jaar 1670 was zij op haren hoogsten trap van bloei De weverijen en onderscheidene handwerken, die er toe behoorden, als: vellenblooten, wolwasschen, kammen, kaarden en spinnen, lakenvollen, scheren, verwen, enz., verschaften een groot getal menschen de kost. Ook werd er over Amsterdam en

Rotterdam aanmerkelijke buitenlandsche handel in lakens enz. gedreven. Vele lakens werden naar Smirna en andere plaatsen van de Levant gezonden, over welken handel twee Directeuren, uit de voornaamste kooplieden, door de Regering, werden aangesteld. Buiten LEYDEN, tot aan de Leyderdorpsche-brug, noch aan gene zijde, mogt eene lakennering, in huizen, noch uit schepen gedreven worden. Bij octrooi van de graaflijkheid was het bewerken, bereiden enz. van lakens en wollen stoffen, verboden binnen 800 roeden uit de vesten. Over de weverijen werden bijzondere Gouverneurs of Opzieners door de Regering aangesteld, die nu en dan moeite genoeg hebben gehad, om het brooddronken werkvolk in bedwang te houden. Ten tijde van LEYDENS grootsten bloei waren hier niet alleen een zeer groot aantal lakenfabrijken, maar ook van saaijen, greinen, wollen dekens, baaijen, enz. Bijna alle Nederlandsche koopvaarders waren met de voortbrengselen dier fabrijken bevracht en voerden die naar alle bekende oorden der aarde. De latere ongelukkige tijdsomstandigheden, gelijk ook de mededinging der naburige volken, die zelfs inlandsche winkels en inwoners van vreemde lakens begonnen te voorzien, hebben dien bloei aanmerkelijk doen vervallen. De oorlog met Frankrijk, van 1672, gaf de eerste wonde, en de opneming der Fransche emigranten, van 1685, heeft haar den doodsteek gegeven. Bij duizenden kwamen zij derwaarts, zoo arm, dat er dadelijk eene collecte moest plaats hebben, waarbij meer dan 18,000 guldens werden bijeen gezameld, en wat was de belooning? Zij voerden eenen overvloed van vreemde lakens in, en ontboden er meer van elders, fraaijer opgemaakt, maar minder deugdzaam dan de Leydsche, en zetteden daarvan winkels op (1). Met eenen ongeloofelijken spoed namen nu, zoowel het aantal fabrijken, als het getal inwoners der stad af. In het jaar 1802 werden door de Leydsche fabrijken nog slechts 1086 stukken laken geleverd. Van de 80,000 inwoners, in het jaar 1670 in LEYDEN gehuisvest, hadden, van de jaren 1710—1715, reeds 30,000 de stad verlaten en dit waren geene behoeftigen, want die bleven in de stad achter. Van 1754 tot 1804 werden in LEYDEN meer dan 540 ledig staande huizen afgebroken, hetwelk door de vermindering van andere bronnen van bestaan, zoo als onder anderen het toen verminderde getal van Studenten aan de Hoogeschool, zelfs nog sterker werd. Geheele buurten en achterhoeken der stad verdwenen, en over het geheel had eene nijpende armoede de voormalige welvaart vervangen. De fabrijken in saai, vroeger van zoo veel aanbelang, zijn geheel te niet gegaan. In weinige steden van ons vaderland rekent men, dat meer armen gevonden worden, dan in deze plaats (2), die slechts eenige sporen van vroegere welvaart meer overig heeft. Van den voorheen zoo bloeijenden ouden Europeschen boekhandel, hier vroeger door de *Officina Plantino-Raphelengiana*, door de ELZEVIERS, de VAN DER AA's enz. gedreven, zoo wel in klassieke Latijnsche als in Fransche boekwerken, is nog een enkel huis overig, dat door de goede werken die het levert, den ouden roem van hare firma (die van S. EN J. LUCHTMANS) staande

(1) Een groot gedeelte der schamele bevolking stamt nog van die Fransche vlugtelingen af, zoodat men nu nog, in de achterbuurten, bijkans om het andere huisgezin eenen Franschen naam vindt, hetzij van den man of van de vrouw.

(2) Men rekent er een derde arm, een derde zich zelven onderhoudende en een derde hetwelk voor de armen moet zorgen.

houdt; terwijl het thans ten deele een eigendom is van den Heer Mr. J. T. Bodel Nyenhuis en in het jaar 1845 honderd zestig jaren bestaan heeft.

Ondertusschen waren in deze stad, na de gezegende omwenteling van het jaar 1813, weder nieuwe bronnen van welvaart geopend: de akademie werd weder meer bezocht, en de fabrijken van lakens, saaijen, baaijen, duffels en dekens, alsmede van kalmukken, boezels en greinen, vooral eene voor China bestemde soort, bekend onder den naam van polemieten, met welke stof vele grooten van dat land zich kleeden, herleefden weder. Zij worden meest door stoommachines in werking gehouden. Het Leydsche fabrijkwezen hoe zeer steeds geweldig gedrukt, eenerzijds door de hoogte van belastingen, en daaruit voortvloeijende hooge arbeidsloonen; anderzijds door de overgroote invoer hier te lande van vreemde fabriekaten, blijft nog steeds pogingen doen om zich staande houden, en zich alzoo van zijn verval op te beuren, waarvan onder anderen het thans in werking zijn van 16 stoomwerktuigen kan getuigen. Men heeft er nog 5 lakenfabrijken; verscheidene deken-, baai- en duffelfabrijken; greinfabrijken; wolspinnerij en perserij; 1 fabrijk van behangselpapier; leerlooijerijen; zeemtouwerijen; vellenblooterijen; 3 zeepziederijen; 1 zoutkeet, die in verband met de gradering van zeewater te Katwijk op uitgebreide schaal werkzaam is; 2 brouwerijen; 1 bier-azijnmakerij; 2 branderijen; 8 boekdrukkerijen; 3 steendrukkerijen; 1 ijzer-, koper- en metaalgieterij en fabrijk van werktuigen; 1 fabrijk van sassinetten en zonneblinden; verscheidene tras-, run-, mout- en korenmolens. Ook is er, sedert 1836, eene naamlooze maatschappij, onder de benaming van de Grofsmederij, ten doel hebbende het verwerken van oud ijzer tot staafijzer en het vervaardigen van scheepsankers en ander zwaar ijzerwerk gevestigd, geplaatst op een gedeelte van den afgegraven stadswal, nabij de Zijlpoort, gratis daartoe door de Regering afgestaan. Van de twee na 1830 uit België naar Leyden overgebragte katoenfabrijken en drukkerijen is er nog eene in werkzamen stand en blijft aan een redelijk getal handen werk verschaffen. Wijders bestaan vele inwoners van de wekelijksche zeer belangrijke markt, die op Zaturdag gehouden wordt; terwijl de landlieden, bewoners van een zeventigtal dorpen als dan hier ter markt komen, en van den graan-, boter- en kaashandel, welke laatste vooral hier zeer belangrijk is, zijnde er, in het jaar 1843, 376,270 Nederlandsche ponden boter en 30,481½ ponden kaas en, in het jaar 1844, 415,510 ponden boter en 42,430 ponden kaas ter waag gebragt.

Hoewel de stad Leyden, in vergelijking van hare uitgestrektheid, niet sterk bevolkt is, zoude evenwel een vreemdeling des Zaturdags morgens wanen, dat hij zich in eene der volkrijkste en meest handeldrijvende steden bevond. Vooral op de korenbrug, de visch- en botermarkten en in de nabijheid van de waag, wordt men door de menigte landlieden, die er hunne waren te koop brengen, als verdrongen, maar omstreeks drie ure in den namiddag is alles verdwenen en Leyden tot zijne vorige stilte teruggekeerd.

De kermis valt in op den Hemelvaartdag en duurt tien dagen tot Pinksteren.

De gemeenschap met Amsterdam, Haarlem, 's Gravenhage, Delft en Utrecht, welke zoo door schuiten als snelwagens (diligences) en nu voornamelijk door den spoorweg zeer gemakkelijk is; het Invalidenhuis, doorgaans bevolkt met 140 personen, en vooral het verblijf

van ongeveer 600 studenten (1) aan de beroemde, in het jaar 1575 gestichte, hoogeschool, leveren nog al eenige handel en voordeelen op.

De zuidelijke arm van den Rijn, de Nieuwe-Rijn geheeten, welke zich, tusschen Leyderdorp en LEYDEN, van den noordelijken afscheidt, en zich binnen de stad weder daarmede vereenigt, heeft breede kaden, welke tot boter- en vischmarkt dienen; terwijl een weinig lager, dan de plaats, waar beide armen zich vereenigd hebben, de bloem- en boommarkten gevonden worden. Eene der bruggen over den Nieuwen-Rijn, de Korenbrug geheeten, is, in het jaar 1825, ter weder-zijde overdekt geworden, ten einde tot Korenbeurs te dienen.

De Zee- en Riviervischmarkt strekt zich, van achter het stadhuis, langs den Rijn, tot aan de vischbrug uit. Aan den waterkant heeft men eene fraaije wit marmeren fontein gesteld, door eenen beroemden beeldhouwer aangenomen en in het jaar 1692 opgerigt, die op haren tijd water geeft, om den visch frisch te houden en te wasschen. Het water wordt op den Burgt opgepompt en langs huizen, onder de huizen en den Rijn door, naar de fontein geleid. Men laat deze fontein den dag vóór den eersten Mei, alsmede alle Woensdagen en Zaturdagen, springen, uitgezonderd gedurende de zes wintermaanden, als wanneer zij geheel overdekt wordt, om haar voor bevriezen te beveiligen.

Na de eerste bemuring van LEYDEN is de stad wel zesmaal uitgelegd geworden. De eerste vergrooting is omtrent het jaar 1294, de tweede in 1313, de derde in 1389, de vierde in 1610, de vijfde in 1644 en de laatste in 1659 aangevangen. Ter gedachtenis van de derde vergrooting leest men nog op twee steenen, in den gevel van een huis op den Nieuwen-Rijn, aan den hoek van het Gangetje, ter plaatse, waar vroeger de Roodetoren plagt te staan, welke vermoedelijk bij die vergrooting is afgebroken:

ANNO DERTIEN HONDERT TACHTIG EN NEGEN
IS LEYDEN VERGROOT DOOR GODES SEGEN:
STEENSCHUER WAS DOEN VEST:
MYN NAEM ROODEN TOOREN:
STAE NU SCHIER INT BEST
DANCKT GODT DAAR VOOREN.

De stad werd vroeger verdeeld in zeven en twintig kwartieren, bonnen geheeten, waarover door de Regering in elke bon drie of vier Bonmeesters werden aangesteld. Zij waren oorspronkelijk belast met het verzorgen der gemeenschappelijke buurtwerken, van straten, platen of wallen, pompen, bruggen enz.; eerst later is het brandwezen daarbij gevoegd. Thans bestaat hunne eenige bemoeijing in het bewaren van eenige brandgereedschappen. Er zijn nu twee in iedere bon, en er bestaan zes en twintig bonnen. Van ouds droegen zij den naam van Hoemans of Hoofdmans. Ieder bon bestond uit onderscheidene buurten, hebbende elk eenen Buurtmeester, die op de armen der buurt acht gaf en toezag, dat de eensgezindheid onder de buren bewaard werd. Tegenwoordig is de stad verdeeld in vier en tachtig buurten, welke elk bestuurd worden door eenen Buurtmeester, *Heer van de buurt* genoemd, benevens twee of drie der notabelste ingezetenen als

(1) Op 1 Januarij 1844 waren er 585 studenten, als in de Godgeleerdheid 102, wijsbegeerte en letteren 35, wis- en natuurkunde 7, geneeskunde 181 en regten 260; onder dit getal waren er 139 die hunne studien aan de verschillende Athenaeen vervolgden.

buurt-raad. Zij zijn aangesteld, ten einde de regering, in zoo verre dit te pas komt, behulpzaam te zijn of inlichtingen te geven; terwijl de zorg voor het brandblusschen thans aan Brandmeesters is aanbevolen.

Een der merkwaardigste gebouwen binnen de stad LEYDEN, is de Burgt, welke voor het oudste gebouw dier stad gehouden wordt. De voorpoort bestaat uit een zwaar ijzeren hek, hangende aan eene hardsteenen poort en stijlen, daar twee kleine burgten op gesteld zijn. In het midden ziet men eenen klimmenden leeuw, gebeiteld door ROMBOUT VERHULST, houdende het zwaard in den eenen en het wapenschild in den anderen klaauw; onder den leeuw leest men de namen der Heeren Burgemeesters, in het jaar 1658 regerende, aldus:

Coss.
Mr. WILLEM PAATS,
JAN PIETERSZ VAN DER MAARSCHE,
Mr. AREND WITTENS,
RIPPERT VAN GROENENDIJK.

en eene zelfspraak van den Burgt, in de volgende dichtregelen:

BURGI PROSOPOPOEA.

Arx ego Bellonæ, bifido circumflua Rheno,
Wasnaræ fueram gloria prima domus:
Anno 1203. *Arx invicta, fame victam nisi fama referret,*
Cum totam in nostro se petat Ada sinu;
Anno 1420. *Post, in vicinos nimis imperiosa penates,*
Hollando cogor subdere colla jugo:
Quodque olim in cives fuerat, jure exuor omni,
Cum Lupulo et Grutis nuda relicta meis:
Anno 1651. *Quæ nunc jura suo cum vindicet ære Senatus,*
Illius arbitrio me quoque trado lubens.
Leida! supervacuos alii mercentur honores,
Tu sapis, et cives, quo tuearis, emis.

Door den Dichter JOACHIM OUDAAN, in het Nederduitsch dus vertaald:

ZELFSPRAAK VAN DEN BURGT.

Een kryghs-gebou waer om de dubble Ryn komt stroomen
Verstreckt' ick 't Heerlyk goed der Stam VAN WASSENAER.
1203. Onwinlyck; had my niet den honger kunnen toomen,
Die binnen myn begrip Vrou ADA viel te swaer:
1420. Ick naderhand te trots op myne wyck-genooten,
Moest buygen mynen neck voor Hollands Heerschappy,
En zagh my van 't gesagh der Burg'ren afgestooten:
't Genot alleen van Hop- en Gruyt-geld liet men my:
1651. Nu wil ick voor de Stad 't hoofd garen onderhaelen,
Diens munten, met myn recht my neemen in den erm.
Een ander geef zyn geld om sonder vrucht te praelen,
Gy LEYDEN koopt een Burgh, in nood een Burger-scherm.

Door dit hek komt men op eene ruime plaats, met hoog geboomte bezet. Hier doet zich de Burgt terstond voor het gezigt op, bestaande in een rond steenen gebouw, rondom met kanteelen voorzien en gesticht op eenen tamelijk hoogen, voorzeker door menschenhanden opgeworpen, heuvel of hoogte. Door eene fraaije poort, versierd met de wapens van de stad LEYDEN en van Graaf WILLEM II, Roomsch Koning, ging men vroeger, langs eenen schuinen opgang van vier en zestig trappen, ter wederzijde met hagen bezet, naar den Burgt. Deze trappen zijn echter, in 1837, weggebroken en de geheele helling van den heuvel met slingerpaden aangelegd, welke, glooijende, naar

omhoog voeren. Toen is ook de boomgaard, welke vroeger den Burgt van alle zijden omringde, in eene fraaije Engelsche wandeling herschapen, waarin de vruchtboomen aardig geschakeerd zijn. Ter wederzijden van de poort zijn de volgende verzen, door den geleerden PETRUS SCRIVERIUS gemaakt, in steen uitgehouwen:

AD HOSPITEM,

DE NATALITIO URBIS, ATQUE ARCIS.

Qvi Leydae, Dominaeqve Arcis tibi tradidit ortvs,
Scriptor aretalogvs non sine labe fuit:
Dicam ego: non Romam redolent, latiasque Secvres;
Vt neqve Civilem, terra Batava tvvm:
Nec bene ad Engistvm referes, nec deniqve
Prodere mille annos qvid sine teste juvat?
Secvlæ sex nvmeres; svmmvm: pvlcherrima Leyda
Non poterit Villae dememinisse svae,
Anno 1083. *Vt nec Aloini; sibi qvem devinciat avro,*
Ne Vectigales anxia potet aqvas:
Arx qvoqve, ne noceat, domvit qvam ditior arca.
Sic vrbs, serva privs, reddita tota sibi est.

AAN DEN VREEMDELING,

over den oorsprong der stad en van den Burgt van LEYDEN:

De Schryver die van oudts heeft aen den dagh gegeven
'tBegin van Stadt en Burch, slaet oock al buyten 't spoor;
Geloofme; geen bewys van Room is hier gebleven,
Geen bijl-, geen bondel- Recht, noch Arend staet hier voor;
CIVILIS sta van kant, dien Heldt der Batavieren;
Rep van ENGISTUS niet: noch Broeder van ENGIST:
Zes eeuwen, oudt genoegh, laet LEYDEN derwaerts stieren.
(Wat baet het, sonder tuygh, al duyzent jaer gequist?)
1083. 't Geheugh aen naem van Vleck en Kasteleyn Aloude,
Die 'thaerwaerts zij verplicht, eer 't water val te dier:
Nu wort oock 't oudt gebouw door rycker kist weerhouden:
Soo smyt in 't eynd de Stad haer bandt-Brief in het vier.

J. OUDAAN.

Boven komt men aan eene tweede poort, welke met de wapenschilden van alle de Burggraven, die door de stad aangesteld zijn, ter wederzijden op de stijlen van de poort versierd is; in het midden onder het wapenschild der stad, door twee leeuwen gehouden, vindt met op een stuk zwarten marmersteen, ter gedachtenis, dit opschrift gesteld:

Arcem Hunc cvm Fvndo
Vetvstissimvm Illvstrissimæ Gentis WASSENARIÆ
Haeredivm, cvm Bvrggravii Titvlo, omniqve
Jvre ei annexo, a Principe Lignaeo, WASSENARÆ
Domino etc. XV. Kal. Mai anno CIↃ.IↃC.LI. *in jus*
S. P. Q. Leidensis, aere Civitatis pvblico, translatam,
Hac Inscriptione Urbis Coss.
GUILL. PAATS.
PAULUS SWANENBURG.
JACOB VAN DEN BERG.
CORN. BUITENVEST.
Publice testatvm volvervnt A. D. CIↃ.IↃC.LIII.

(d. i. Dat dit vaste slot met den grond, het zeer oude erfdeel des doorluchtigsten stams der WASSENAREN, met den burggrafelijken titel en alle regt daaraan klevende, van den Prins van Ligne, Heer van

Wassenaar enz., op den 17 April des jaars 1651 in eigendom van den Raad en het volk van Leyden, door stads geld overgebragt is, hebben Stads-Burgemeesters: Willem Paats, Paulus Swanenburg, Jacob van den Berg, Kornelis Buitenvest, het volk willen bekend maken in het jaar onzes Heeren 1653).

Deze tweede poort ingetreden, ziet men eenen dikken ringmuur met eenige nissen. Ook is hier eene diepe put, door welke men, zoo eertijds geloofd werd, onder de aarde door tot aan Katwijk-op-Zee gaan kon. Met eenen steenen trap komt men, van binnen, aan eene borstweering langs de kanteelen, waardoor men een fraai uitzigt over de stad en de omliggende landerijen heeft. Boven op het plat van den Burgt had men eenen kleinen doolhof, met een prieel in het midden, onder eenen zwaren lindenboom, doch ook dit is door een modern plantsoen vervangen. Het gebouw van den Burgt heeft sommigen *een nieuw stuk met oude lappen omhangen* toegeschenen. Het is waar, dat men de overoude tufsteenen hier en daar voorbedachtelijk ingemetseld heeft, om dus het oude voorkomen, zoo veel mogelijk, te bewaren. Het is echter zeer natuurlijk, dat men aan den Burgt tegenwoordig meer muurwerk van later datum, dan oud metselwerk heeft: want reeds sedert 1200 jaren worden niet meer zulke groote steenen gebakken, als die van den eersten Burgt waren. Eene romp, gelijk de tegenwoordige Burgt is, schijnt geheel onbekwaam te zijn geweest, om het beuken der blijden en andere stormtuigen te kunnen verduren, veel min om tot eene woning voor de Heeren van Wassenaar, oudtijds Burggraven van Leyden, te kunnen verstrekken, hetgeen beiden nogtans van den ouden Leydschen Burgt verzekerd en geloofd wordt.

Men besluit hieruit, dat de oude Burgt van eene geheel andere gedaante moet geweest zijn, dan de tegenwoordige. Van de stichting des Leydschen Burgts heeft men geen zeker narigt. Eenigen houden het daarvoor, dat hij, omtrent het jaar 400 of 450, door zekeren Angel-Saksischen Hertog, Engist genaamd, die, nevens Hors, zijnen broeder, na het afloopen of bemagtigen van Engeland, herwaarts kwam, zou gesticht zijn geweest; doch de overkomst van Hertog Engist, of ten minste het stichten van eenen Burgt door hem, steunt niet dan op het getuigenis van latere kronijkschrijvers. Sommigen meenen weder, dat M a t i l o, in de reistafel van Peutinger vermeld, ter zelfder plaatse gelegen was, alwaar men sedert den Leydschen Burgt gesticht heeft. Het gevoelen van anderen, die de Burgt voor een gesticht der eerste Graven, tegen den aanloop der Westfriezen gebouwd, of voor een slot der Heeren van Wassenaar, oude Burggraven van Leyden, gehouden hebben, komt ons mede niet zeer waarschijnlijk voor, aangezien men uit locale waarnemingen meent te moeten opmaken, dat de Burgt eene citadel moet geweest zijn, te midden van uitgestrekte gebouwen van Romeinschen oorsprong. De Burggraaf was vroeger niet meer dan een *Castellanus*, en schijnt zich bij alle de strooperijen enz., die de Romeinen verdreven hebben, een groot gezag over den omtrek te hebben aangematigd; hij heeft altijd *Casteleyn* geheeten, tot het jaar 1267, toen voor het eerst de Burgt als een leen van den Graaf werd uitgegeven en de Burggraaf wordt genoemd met dien titel. Vroeger was het altijd *onse Casteleyn*, of *de Castelein* of *Jacob de Casteleyn van Leythen enz.* Sommigen houden het voor twijfelachtig of het burggraafschap van Leyden, in zijnen oorsprong als eene vrije heerlijkheid of als een leen des graafschaps van Holland

moet aangemerkt worden, omdat men in oude geschriften, den huize van WASSENAAR toebehoorende, heeft gelezen: *De Burchgraefschap van* LEYDEN *is gesproten ende gheeomen van eenen ghehceten Burchgraef* JACOB. *Ende die was Vrijheer van der Stadt van* LEYDEN *ende van alle Ambachten die daartoe behooren* (1). Doch de Burggraaf heeft eerst het regt, om *de helft van de Schepenen van Leyden* aan te stellen, bij de eerste of tweede vergrooting gekregen, waartoe de gronden hiervoor noodig, *van zijne eigene heerlijkheden* Oegstgeest en Leyderdorp waren afgenomen, en alzoo tot vergoeding. Ook wordt in eenen brief van FLORIS V, gegeven in het jaar 1276, HENRIK, Burggraaf van LEYDEN, als een Leenman des graafschaps aangemerkt. Graaf WILLEM IV geeft, in eenen brief van het jaar 1340, te kennen, dat hij het burggraafschap van LEYDEN, al te voren, aan FILIPS VAN WASSENAAR verkocht had. Evenwel zijn de Heeren VAN WASSENAAR, al voor Graaf WILLEMS tijd, Burggraven van LEYDEN geweest. Veel gezags hebben de Burggraven van ouds over de stad geoefend. Zij stelden er eenen Schout aan, die vroeger de Gemagtigde of de Commissaris van den Burgkastelein was. Zelfs hadden zij er van ouds het regt om Burgemeesters en Schepenen te kiezen; hetzij dat zij dit in het eerst alleen geoefend, of gelijk naderhand, met de Graven van Holland gedeeld hebben. De Graven van Holland schijnen zich al vroeg toegelegd te hebben, om dit gezag den Burggraven te onttrekken. De Burgt is, even als dit met andere huizen en kasteelen *is* geschied (blijkens de brieven daarvan nog voorhanden) waarschijnlijk eerst aan den Castellanus JACOB ALEWIJN in » vrij gebruik gegeven, mits de Graaf, als hij te LEYDEN was, daar zijne herberg zoude houden;" dit was de gewone term. JACOB ALEWIJN schijnt ook niets over de stad te zeggen gehad te hebben; maar toen Koning WILLEM zelve het huis Lochorst binnen de stad had doen bouwen, werd, met zijne bewilliging, CHRISTINA, de dochter en erfgename van JACOB, Burggraaf van LEYDEN, die onder zijne voogdij stond, aan DIRK VAN CUYK, ten huwelijk gegeven; wien de Graaf, omtrent den jare 1267, het burggraafschap van LEYDEN in leen opdroeg. Zijn zoon HENDRIK ontving het op gelijke wijze, van FLORIS V, in het jaar 1276. In het jaar 1356 werd het burggraafschap, ten behoeve der graaflijkheid, verbeurd verklaard, om dat FILIPS IV, Heer *van Wassenaar*, eenen brief, met het zegel des graafschaps bekrachtigd, onbedachtzaam verscheurd had. FILIPS IV werd echter, in het jaar 1399, wederom in het bezit van het regt van Magistraats-bestelling te LEYDEN hersteld; doch naderhand, de zijde van Vrouw JACOBA te sterk aanklevende, werd hem het burggraafschap door Hertog JAN VAN BEIJEREN, in het jaar 1420, ontnomen en het voor altijd aan het graafschap Holland gehecht. Sommigen merken de verbeurdverklaring van het burggraafschap aan, als de hoogste onregtvaardigheid, doch anderen achten LEYDEN gelukkig, dat het van de overmagt der Burggraven, die hun gezag veel te ver hadden uitgebreid, verlost werd. Zeker gaat het, dat LEYDEN, onder de Bourgondische en Oostenrijksche regeringen, geene mindere verdrukkingen heeft

(1) Die ambachten zijn Leyderdorp, Oegstgeest, Soeterwoude, Stompwijk en de Vennip, waarvan de stad LEYDEN zich achtervolgens den eigendom heeft verschaft. Ook is LEYDEN sedert het jaar 1483 eigenaar van het nabijgelegen Haarlemmermeer en de aangrenzende plassen. In vroegere jaren heeft zij van die plassen eenigen verkocht of weggeschonken, ten einde te worden afgedijkt en droog gemaakt

moeten verduren. Ondertusschen heeft de stad, in het jaar 1651, den Burgt en den grond, waarop hij staat, benevens den burggraaflijken titel den Prins van Ligne, Heer *van Wassenaar*, afgekocht, hetwelk door de bovenvermelde onderscheidene opschriften aan den Burgt wordt te kennen gegeven. Het huis aan den Burgt is sedert jaren tot een Logement en Societeit ingerigt. Ook worden aldaar de verkoopingen van vaste goederen gehouden. In den zomer van 1838 werd op het plein, achter het logement, eene zeer nette houten loots opgeslagen, alwaar de Oud-Studenten van 1790—1820, hunnen akademietijd aan een feestmaal herdachten. Zie hieronder op het jaar 1838.

Het oude Stadhuis stond op de *Breedestraat*, aan den hoek van de *Koorsteeg*, bij den *Blaauwensteen*. Omstreeks 1415 werd dit gebouw, hetwelk later in een partikulier huis veranderd is, verlaten en het tegenwoordige in gebruik genomen. Het was toen lang zoo groot niet en had geen buitentrap of bordes. Het staat omtrent het midden van de *Breedestraat*, alwaar vóór dit gebouw, in het midden der straat, met afzonderlijke steenen, binnen een kring, de volgende woorden gelezen worden:

Al niet sonder Godt. 1586.

De uiterlijke gedaante van het Raadhuis is naar eene oude gemengde Gothische wijze, deftig en sierlijk en ruim honderd gemeene schreden breed. In 1491 werd het gebouw geweldig geschonden, daar toen het westelijke gedeelte, met de geheele raadkamer en allen die er op en bij waren, door eene uitbarsting van buskruid in de lucht vloog, zoo dat vier aanzienlijke mannen en twee en dertig anderen onder het huis het leven lieten, waarna het weder is opgebouwd en bruikbaar gemaakt, zijnde waarschijnlijk zoo gebleven tot omtrent het jaar 1597, als wanneer het bijna geheel vernieuwd en verbeterd is, blijkens het jaartal boven den grooten trap, waar men eerst, in het hoogste gedeelte van den gevel, deze afgezonderde woorden, zoo aan de eene, als aan de andere zijde, leest:

Bewaert Heer Hollandt:
En salicht Leyden.

En een weinig lager, behalve dit rijmpje:

Uw Hand my heeft Geraekt /
Heer!
Mijn Mond uw Gunst nu Smaekt /
Weer.

Deze letters:

Anno 1573 geraekt /

En aan de andere zijde:

Anno 1597 gemaekt.

Zinspelende op de smartelijke belegering, de gelukkige verlossing en de verbetering van het Raadhuis, gelijk meer andere dichtregels en opschriften dezen voorgevel versieren, die allen door den uitmuntenden Secretaris Jan van Hout, zamengesteld zijn, en meest op de ellende van dien tijd en de Goddelijke goedheid zinspelen. Dus heeft men boven de poort, die tot eenen doorgang van het Raadhuis naar de markt dient, van het zwart marmeren altaar, dat Graaf Willem, Roomsch-Koning, uit erkentenis van in de St. Pieterskerk den Christelijken doop ontvangen te hebben, aan die kerk geschonken had, en dat na de Hervorming weggenomen was, een gedeelte doen stellen,

en in den steen de volgende versjes uithouwen, ten deele door vergulde letters versierd:

'T Rijk van Spangnen hem verblijden
In 't beleggthen als sy sagen/
Met gedult my dragen 't lijden
So veel letters so veel dagen.

Na sWarte hVngersnoot/
GhebraCht hadde te doot/
BI naest ses dVIsent MensChen.
ALst Godt den Heer Verdroot/
Gaf hI Vns VVeder broot/
So Veel VVI CVnsten VVensChen.

Zoect en vindt 't jaer //van Lijden swaer//
Dat niet en was te herden;
De Heere maer //vrijd ons daer naez//
Dez thiendez Maend den derden.

Het geheim is in de zes middelste regels, bestaande uit 129 letters, in getal gelijk met de dagen, welke de stad belegerd is geweest, van den 26 Mei tot den 2 October. De kapitale Romeinsche letters brengen het jaartal der belegering 1574 uit. Boven de andere poort, die, aan de oostzijde van den grooten trap, tot eenen ingang van de vleeschhal dient, heeft men in gelijken steen deze gulden lessen doen stellen:

Indien Godts goetheyt U brengt voort
Geluk en spoet //niet trots 't gemoet//
Maer neer wilt dragen.
En sent hy (siet) weer-om aen boort
Angstig verdriet //weest daarom niet//
Te seer verslagen/
U Heyl/ sulks hil //en toebehoort/
Danct God/ zwyg stil //zo was zyn wil//
Begeer/ behagen.

In 1663 werd het stadhuis nogmaals vergroot en in 1704 andermaal vertimmerd. De vertrekken, die beneden het Raadhuis gevonden worden, zijn aan de westzijde, de Hoofdwacht voor de bezetting der stad, eene genoegzame ruimte voor de binnenwachters; daaronder in eenen kelder vergaderen des avonds de klapwakers; nevens deze wacht is de ingang naar de kamer van den wachthebbenden Officier, en verder de woning van den Concierge van het Raadhuis, nevens welke de twee gijzelkamers, voormaals voor de Studenten bestemd, gevonden worden. Beneden heeft men, aan de linkerhand, de Griffie, regts de oude, oudtijds de vergaderkamer van de Akademische Vierschaar. Ook is hier een trap, waar langs men naar de bovenvertrekken gaat en die om het gemak het meest gebruikt wordt; daar nevens is de deur tot de Thesaurie, bestaande uit twee vertrekken. Weder op straat tredende, ziet men een steenen trapje, met eenen ijzeren leuning voor het Raadhuis bij de groote poort, hetwelk, zoo men meent, in de

oude schriften de Roepstoel geheeten is. Op het gemelde trapje plagten de cessionanten, die afstand van hunnen boedel deden, drie dagen in hunne onderkleederen, van half twaalf tot half een uur ten toon te moeten staan, op grond van zeker privilegie of handvest van Filips, Hertog van Oostenrijk, geteekend den 30 Julij 1501, doch dit is later buiten gebruik geraakt. Thans heeft men er eene brievenbus, welke, even als twee andere op den *Ouden Rijn* en aan de *Haven*, telken avond van wege het postkantoor geledigd wordt. Ook plagt voor het Raadhuis eene kaak te staan; maar die van het geregt vonden, den 2 Junij 1663, goed, de gemelde kaak, als van geen gebruik zijnde, en het aanzien van het Raadhuis ontsierende, te doen wegbreken. Langs den buitenopgang, komt men op eene ruime zaal, die zeventig treden lang is, gemeenlijk de Pers genaamd, dewijl men aldaar in de zestiende eeuw en later tot de achttiende eeuw eene drukpers had, alwaar de stukken, van stads wege uitgevaardigd, gedrukt werden. Hier heeft men, ter regterhand, het Parket van den Officier van de Regtbank en dat van den Regter-Commissaris, benevens de Weeskamer; voorts, omgaande, volgen de kamers van het Kantongeregt, van de Directie van Policie, van de Landmilitie, Schutterij en Inkwartiering; verder de Secretarie en de Burgemeesterskamer, waarna de Raadkamer en de Audiëntie-zaal van de Arrondissements-Regtbank, met eenige vertrekken tot de vergadering der Regters, voor de Advocaten enz; voorts is aan den oostelijken vleugel, in de benedenverdieping, de vleeschhal en de kamers van den krijgsraad. Boven zijn onderscheidene zolders en vertrekken, ingerigt tot het plaatsen en bewaren der charters en archieven van de stad. Eenige wapentuigen van vroegere eeuwen worden ook aldaar bewaard. De Vroedschapskamer, thans de Raadkamer, is, in het jaar 1737, aanmerkelijk verbeterd en het gewelf fraai bepleisterd. Dit gedeelte van het Stadhuis, voor aan de straat, werd toen ook van hardsteen opgehaald en met het andere gedeelte gelijkvormig gemaakt. De toren van het Stadhuis is met een fraai uurwerk en klokkenspel voorzien. Hij brandde in 1573 af, doch werd in het jaar 1576 weder herbouwd. De nieuwe klok, die er den 31 Augustus 1576 in gehangen werd, weegt, volgens oude aanteekeningen, negen duizend negen honderd en zeventig oude ponden. De opgang van het stadhuis in het midden heeft, aan elke zijde, twintig steenen trappen, voorzien met uitgehouwen leuningen en pilaartjes. Beneden aan den opgang en er boven op, staan aan elke zijde twee roode leeuwen, houdende het wapen van Leyden in de klaauwen. Onder de merkwaardigheden, die het gebouw bevat, behoort in de Burgemeesterskamer eene beroemde schilderij van den ouden Lucas van Leyden, welke *het Laatste oordeel* voorstelt en vroeger een sieraad der St. Pieterskerk geweest is, doch in den tijd der beeldstormerij te dezer plaatse is overgebragt. Men zegt, dat Keizer Rudolf II, eenmaal voor dit kunststuk zoo vele dukaten geboden zoude hebben, als noodig waren, om het te bedekken. Wijders zijn hier beziens waardig een schoorsteenstuk van Ferdinand Bol; de zeven Portretten der zeven Prinsen van Oranje en der twee Koningen van Nederland, alsmede van Pieter Adriaansz van de Werff, Johan van der Does en Jan van Hout, de voornaamste Hoofden tijdens het beleg; dat van Jan Jansz. Orlers, de Schrijver van Leyden's geschiedenis en de buste in pleister van Z. M. Koning Willem I, door Royer. Deze zaal is versierd met geborduurde tapijten, waarvan één, voorstellende eene zegetogt van eenen Romeinschen Keizer, buitengemeen fraai is. De

overige zijn voorstellingen uit de mythologie, en, hoezeer minder dan de overige, toch allen fraai. In de Raadkamer vindt men eene schilderij van het ontzet van Leyden, door PIETER VAN VEEN, een *tafereel uit de pest van* 1635, en acht schilderijen van de Kapiteins en andere Schutter-Officieren van den St. Jorisdoelen, door JORIS VERSCHOTEN. Voorts een schoorsteenstuk, de *Bruid van Scipio* voorstellende, door JAN LIEVENS, en eindelijk de schilderij van VAN BREE, voorstellende de bekende geschiedenis van Burgemeester VAN DE WERFF; terwijl in deze kamer eene glazenkas is geplaatst, waarin alle de medailles, noodmunten, zegels en onderscheidene andere rariteiten, betrekkelijk de oude geschiedenis dezer stad, zijn ten toon gesteld, waaronder de zilver vergulden vaas, in der tijd door de Koningin van Zweden aan deze stad ten geschenke gegeven, eene voorname plaats bekleedt. Voorts hangen op de onderscheidene vertrekken van het Raadhuis nog vele belangrijke schilderijen, waaronder vermelding verdient een altaarstuk van CORNELIS ENGELBRECHTSEN, voorstellende *de Kruisiging*, hetwelk, even als dat van LUCAS VAN LEYDEN, van twee deuren voorzien is. Op eene bovenkamer worden de fraai geschilderde glazen bewaard, welke van de Schutters- of St. Jorisdoelen gekomen zijn. Ook is op het stadhuis nog voorhanden een stuk van het gesprongen kruidschip, benevens de kleermakerstafel van den beruchten JAN VAN LEYDEN.

Het Huis van Arrest, aan het *St. Pieterskerkhof*, van achter uitkomende aan het *Geregt*, is een deftig gebouw, dat reeds van ouds met den naam van 's Gravensteen of 's Gravenstein (des Graven steenenhuis) bekend was. Wanneer dit huis, hetwelk, aan den toren en ander metselwerk, bewijs van groote oudheid draagt, gesticht werd, is niet juist op te geven; vermoedelijk is het niet jonger dan 's Gravenhof, dat er naast lag, zoodat het reeds vóór het jaar 1200 zal gebouwd zijn, om er de misdadigers van geheel Rijnland, en in het vervolg ook van de stad op te sluiten en er de schuldigen te doen straffen. Het bestond oorspronkelijk uit den toren, nog aanwezig in de gebouwen ten Zuiden, met een gedeelte van de gallerij of gang op het geregt, en bevatte geen woning voor den Cipier. Die woonde op den hoek van de Papengracht. Het gebouw lag, gelijk andere sloten van den ouden tijd, rondom in het water, zijnde een gedeelte van die gracht, aan de zuidzijde, in het jaar 1400, door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, ter vergrooting van het St. Pieters-kerkhof, afgestaan. De openbare geregtsplaats daarnevens, welke in de oude sententiën Schoonverdriet geheeten werd, was insgelijks door het water omgeven, hebbende eene verhevene gedaante, als een zoogenaamd groen zoodje, en stond alleenlijk onder het gezag van den Graaf, welke de vereischte bedienden daartoe aanstelde, gelijk wij vinden, dat hij het smeden van ijzer, hetgeen daaraan noodig was, opdroeg aan zekeren DIEDERIK *den Smid*. Op gelijke wijze vindt men, dat de Graaf handelde met den Cipier of Bewaarder der gevangenen, wiens betrekking in 1353 geen gering ambt schijnt geweest te zijn, alzoo hij dat als eene belooning voor bewezene dienst, aan zekeren DIEDERIK HEERMAN, en alleen tot wederopzeggens toe, gaf. Die waardigheid wordt ook door eenen brief van Hertog JAN VAN BEIJEREN, van het jaar 1421, bevestigd, bij welken hij, op voorspraak zijns neefs VAN EGMOND, de dienst *van den Steen* (d. i. Gravestein) toevertrouwde aan DIRK VAN WARMOND en de regering van LEYDEN beveelt den gemelden DIRK daarin te handhaven. De Graaf van Holland behield den eigendom van *den Steen* te LEYDEN, tot zoo lang het gebouw in zulk een verval was, dat men geen raad wist,

om het te herstellen, en derhalve genoodzaakt werd in onderhandeling te treden met de Regering van Leyden, welke tot dus verre hare misdadigers op den Blaauwen Steen, als eene afzonderlijke geregtsplaats, hadden doen straffen; waarop, in het jaar 1463, een verdrag getroffen werd, bij hetwelk Filips, Hertog *van Bourgondië,* zijne gevangenis 's Gravestein afstaat aan de stad Leyden, op zekere voorwaarden, om aldaar te doen met den zwaarde, gelijk men voorheen op den Blaauwen Steen gedaan had. Of door dit verdrag de geheele regtspleging, zoo binnen als buiten de stad, moet begrepen worden gemeend te zijn, blijkt niet; wel vindt men, dat de geregtsplaats, waar die van buiten de stad, ten afschrik van anderen, ten toon gesteld werden, eertijds op de Waard, bij het scheiden van den Ouden- en den Nieuwen-Rijn, geweest is, alzoo de Baljuw van Rijnland, Jan van Berendrecht, » op den twee en twin» tigsten December des jaars 1523, met den zwaarde heeft doen exe» cuteren twee misdadigers en elk op een rad stellen, omtrent het » scheiden der twee Rijnen, buiten de Hoogewoertsche-poort, op het » zuidoosteinde van het land, daar Jan van Arkel zijne poortaarde » bragt, en stalen maakte." Zoo als men uit het voorgemelde verdrag zou moeten besluiten, zal die geregtsplaats ook door de stad gebruikt zijn geweest; maar wanneer deze overgebragt is van bij Leyderdorp tot onder Oegstgeest, aan den Rijn, buiten de Morschpoort, is moeijelijk te bepalen. Het is trouwens zeker, dat op het zelfde land, alwaar nog op het einde der vorige eeuw een houten galg gezien werd, vroeger een driekante putgalg, aan het einde van den Rijnsburgschen weg, bij den Rijn, niet ver van de stad, gestaan heeft; maar of die, bij verdrag van de stad Leyden, met Rijnland en Oegstgeest, voor deze drie hooge regtsgebieden, driekant gemaakt zij, gelijk verhaald wordt, zou moeijelijk kunnen bewezen worden. Dit is echter onbetwistbaar, dat die van Oegstgeest, hunne gevangene misdadigers in het gevangenhuis te Leyden mogten brengen. Dit gevangenhuis, te klein of te zeer vervallen zijnde om er tuchtelingen in op te sluiten, heeft men, den 14 Junij 1556, akte verkregen, om duizend gulden over de dorpen van Rijnland tot making, vernieuwing of vergrooting van een gevangenhuis binnen Leyden te mogen omslaan, waarop dan 's Gravenstein, in het jaar 1598, door het bijtrekken van de naastgelegene erven, vergroot is. Hierom is het dat men op den 6 October van hetzelfde jaar vindt aangeteekend; » dat Goosse Cornelisz. Stam, een gedeelte van zijn huis opdroeg aan » de stad, liggende aan de zuidzijde van de Houtstraat, op den hoek » van de Gevangenhuisstraat, om aan het Tuchthuis getrokken te wor» den; mits behoudende een plaatsje oostwaarts van zijne huizing, dat » van ouds bestraat geweest was, daarvan de platting aan de grachten, » door de stad van steen gemaakt is." Voorts is men met het aankoopen van gronden en erven, zoo lang voortgegaan tot men plaats genoeg had, om het oude gebouw te vergrooten, hetwelk voornamelijk omtrent het jaar 1655 geschiedde, als wanneer men aan de zuidzijde, tegenover St. Pieterskerkhof, alwaar de hoofdingang is, eenen sierlijken hardsteenen gevel met pilasters heeft doen bouwen, die het spits onderschragen, op hetwelk het beeld der geregtigheid geplaatst is, kennelijk door het zwaard en de weegschaal; ook ziet men, nevens het wapenschild der stad Leyden, het jaartal 1655, zijnde dat, waarin het gebouw is gesticht. Weinige jaren na deze stichting, vond de regering noodig, om aan dit gebouw ook eene nieuwe vierschaar en schepenskamer toe te voegen, en nam, met dit oogmerk, den 5 Maart 1671 een besluit, hetgeen den 12 derzelfde maand zijn beslag kreeg.

Volgens dit plan moest het oude schavot of groene zoodje vernietigd worden, hetwelk in het water voor de nog overgeblevene galerij gelegen, rondom bewald, en op de hoeken met vier steenen leeuwen, houdende de wapenschilden in de klaauwen, voorzien was. Ook vindt men, dat, in het jaar 1623, aldaar nog drie beschuldigden wegens den moord van Prins MAURITS, met den zwaarde gestraft zijn, gelijk de prentverbeelding, toen daarvan gemaakt, zulks naauwkeurig aantoont en verklaart. Deze aarden hoogte geslecht en het water gedempt zijnde, is daaromtrent, regt over de Papengracht, een deftig gebouw van hardsteen opgetrokken. In de gevelspits zijn door den kunstenaar XAVERY twee zittende beelden, ter wederzijde van het wapen der stad, uit steen gehouwen, verbeeldende ter regterzijde de Geregtigheid, en ter linkerzijde de Voorzigtigheid, nevens deze leest men het jaartal van de volbouwing (1672). Naast dit gebouw was eene poort, waarin twee dienaars met den zwaarde woonden, om bij alle voorvallen den Cipier, die voor zich en zijn gezin eene bekwame woning in het groote gebouw had, bij te staan.

Het Gemeenelandshuis van Rijnland staat aan de *Breedestraat*, niet ver van het Stadhuis, doch aan de overzijde. Dijkgraaf en Heemraden van Rijnland hadden weleer geene vaste vergaderplaats, maar zij kwamen bijeen óf op de werken zelve, óf in een nabijgelegen huis, óf bij den Baljuw van Rijnland, óf bij een der Heemraden aan huis; veel kwamen zij alzoo bijeen bij één hunner, den Heer ADRIAAN VAN POELGEEST, die in de *Nieuwesteeg* woonde. Dit duurde zoo, tot dat dit collegie eene vaste kamer, naast 's Gravestein, voor hunne vierschaar bekwam. Deze bouwvallig zijnde, werd, in het jaar 1580, verwisseld met eene vierschaar op het Raadhuis, die in 1603 naar het andere einde van het Raadhuis verplaatst werd. Voor het overige beheer van Rijnland had dit collegie, in 1578, een huis op de *Breedestraat*, over de Gasthuiskerk, aangekocht, dat zij tot in 1597 alzoo gebruikt heeft, doch toen heeft doen verbouwen en in den tegenwoordigen toestand brengen, hebbende thans drie gevels van gebakken steen, en zijnde van binnen met onderscheidene ruime en deftige vertrekken voorzien. Hier komen iedere week, des Zaturdags, de Dijkgraaf, twee Commissarissen en de Secretaris bijeen. Het heemraadschap houdt, behalve de wekelijksche bijeenkomsten, nog vier algemeene vergaderingen, waarvan drie te LEYDEN en eene, des zomers, op het huis Zwanenburg, tusschen Haarlem en Amsterdam. Wekelijks zitten er daarenboven twee Commissarissen te Amsterdam.

Vroeger had men te LEYDEN ook een gebouw, het Prinsenhof geheeten, dienende tot huisvesting van den Prins VAN ORANJE, waartoe in 1578 de gebouwen van het voormalig St. Barbara-Convent, op het *Rapenburg*, werden ingerigt. Zie het art. BARBARA-CONVENT (ST.).

Ook had men een gebouw, het Hof van Zessen geheeten, op het *Rapenburg* en zich uitstrekkende tot op de *Papengracht*. Dit gebouw is oorspronkelijk een geestelijk gesticht geweest. Even na het beleg van 1574 stond het ten name van de Nonnen van der Lee, bekend. Het zoude, volgens overlevering, zijnen lateren naam hebben ontleend van de zes dochters, van wijlen Prins WILLEM I, die er zouden gewoond hebben. Nog later heeft dit gebouw tot onderscheidene einden, onder anderen tot Logement, en eindelijk ook tot bergplaats van de Bibliotheek der Hoogeschool gediend, tot dat het, in 1817 en volgende jaren, afgebroken en in het groote

gebouw versmolten is, waarin het **Museum van Natuurlijke Historie**, zoowel wij later zien zullen, gevonden wordt.

De **Stadswaag en Boterhuis** staat niet ver van de Vischbrug, *op den Rijn*. Het oude Boterhuis, in het jaar 1658 vernieuwd wordende, werd de Waag, die voorheen op het water gestaan had, ook derwaarts verplaatst. De Waag, die voor en als het ware in het midden van het Boterhuis staat, is ongemeen deftig gebouwd. Zij heeft eenen fraaijen voorgevel, in den Italiaanschen trant met vier pilasters. Tusschen de twee middelste pilasters is eene weegschaal, op welke men botervaten weegt, uitgehouwen. Hooger ziet men, ter wederzijden van het wapen der stad, botertonnenkuipers afgebeeld. Boven de zijpoort, in de *Mandemakerssteeg*, is nog een heerlijk schoon, uit Bentheimersteen gebeeldhouwd, tafereel, eene vrouw, die boter koopt, voorstellende, welk beeldhouwwerk, even als het overige aan de waag, door den vermaarden Rombout Verhulst, vervaardigd is. Door de Waag treedt men op eene ruime plaats, rondom met eene galerij, rustende op hardsteenen pilaren, omgeven, en van boven, lantaarnswijze, met groote glasramen bedekt. Onder de galerij wordt de boter te koop geveild. Sommigen hebben berekend dat hier jaarlijks meer dan dertig duizend vierendeel tonnen boter, behalve de kopboter, worden ter markt gebragt. Boven de Waag is een vertrek, waar vroeger het Heelmeesters-gilde, doch thans de plaatselijke Commissie van Geneeskundig toevoorzigt hare vergaderingen houdt. Men ziet aldaar eenige geraamten en zeldzaamheden.

Van de onderscheidene hallen, welke hier vroeger bestonden, om de binnen deze stad vervaardigde stoffen te keuren, is alleen de **Lakenhal**, die ook de aanzienlijkste van allen was, nog in wezen. Deze werd, in het jaar 1640, op den *Ouden-Singel*, niet verre van de *Beestenmarkt*, volbouwd. Men komt door eene groote poort, boven welke een volmolen fraai in Bentheimersteen uitgehouwen is, op eene ruime voorplaats, ter wederzijden met eene overdekte galerij. Regt vooruit staat een deftig gebouw. In den voorgevel ziet men, in vijf vierkanten, alle de handelingen van de lakennering, als: spinnen, weven, scheren enz., kunstig in Bentheimersteen afgebeeld. Binnen in het huis zijn onderscheidene ruime en luchtige vertrekken. Sedert het afbreken der Blaauwe-poort hadden Præses en Assessoren, zijnde doorgaans een Professor en twee Stads-Doctoren, alsmede Dekenen en Hoofdmannen van het Apothekers-gild, er twee zeer groote kamers. Thans zijn de lakenhal en de grijnhal in dit gebouw vereenigd; elk heeft eene der beide verdiepingen in gebruik, de benedenlocalen dienen tot ander gebruik. De voormalige **Saaihal**, op het *Steenschuur*, dient thans tot R. K. kerk; de gewezen **Baaihal**, op de *Marendorps-Achtergracht*, is tegenwoordig ingerigt tot eene, in 1844 daargestelde, geheel nieuwe **Stads-Armschool voor onvermogenden**; in de **Fusteinhal**, op de *Haarlemmerstraat*, is reeds sedert een aantal jaren eene **Stads-Armschool voor minvermogenden** gevestigd.

Na de laatste uitlegging der stad had men binnen de *Stadswallen*, ten N. O. van de *Hoogewoerdspoort*, een deftig **Magazijn** gesticht, dat, omstreeks het jaar 1672, nog aanmerkelijk vergroot was. Het diende tot bewaring van stads grof geschut, kogels, bommen en ander oorlogstuig. Dit huis is geheel afgebroken en op den grond het tegenwoordige **Minnenhuis** gebouwd.

Benoorden het *Galgewater*, bij de *Morschpoort*, heeft men de **Stads-Timmerwerf**, zijnde een ruim gebouw, met eene groote werf,

dienende tot werk- en bergplaats van de benoodigdheden voor de stads publieke werken, benevens eene woning voor eenen Opziener en Magazijnmeester.

De Doelens te LEYDEN, die, tot het jaar 1719 toe, twee in getal zijn geweest, stonden, op eene tusschenwijdte van omtrent vijf en twintig roeden, achter elkander, niet verre van de *Stadsvesten*, bij de *Wittepoort*, op een groot plein, met lindeboomen bezet. Zij werden de St. Jans- of Handboogs- en de St. Sebastiaans- of Voetboogs-, en ook wel de Voorste- en Achterste-Doelen genaamd. Op het plein was vroeger eene Pikeurstal, waarin de jeugd zich in het paardrijden oefende. De Groote-, Voorste- of St. Joris-Doelen, welke in het jaar 1820 geheel gesloopt is, was een deftig gebouw, met onderscheidene zeer ruime vertrekken, onder welke eene zaal, waarin eene tafel voor tachtig personen kon worden gedekt. De glazen dezer zaal waren, in 1583, door WILLEM THIBOUT, met de beeldtenissen der meeste Graven en Gravinnen van Holland beschilderd, van welke eenigen, door de hier na 1795 ingelegerde Franschen, doorschoten werden. De onbeschadigd geblevene worden op het Stadhuis bewaard. De Achterste- of Kleine-Doelen had ook onderscheidene goede vertrekken, doch werd, bereids in het jaar 1737, afgebroken. Op het plein, waar de beide Doelens gestaan hebben, en de daarnevens gelegen gronden, tot tegen den akademietuin, zijn achtereenvolgende alle de noodige kasernen, stallen en verdere gebouwen gesticht, om een vol regiment kavallerie te kunnen huisvesten, en te gelijk een gebouw en woning voor Onderofficieren. De oude ingang, eene poort met ijzeren hek, prijkt met een uitstekend goed van Bentheimersteen gebeeldhouwden ST. JORIS.

De Kasernen der Infanterie zijn in het *Noordeinde*, waar voorheen de Stads-stal was, en op het *Galgewater*, bij de Stadstimmerwerf. De eerste in 1826 en de andere in 1823 gebouwd.

Ook heeft men er een Postkantoor, op de *Breedestraat*, en een Station der Paardenposterij, in het *Noordeinde*.

Onder de merkwaardige gebouwen te LEYDEN mag ook voorzeker gerekend worden, dat, waar tijdens het gedenkwaardige beleg, de Burgemeester VAN DER WERFF woonde. Dit stond aan de *Marendorps-Achtergracht*, kwam aan de *Oude-Vest* uit en is thans in twee deelen gescheiden. Dat aan de *Marendorps-Achtergracht* is, sedert 1842, de Brei- en Naaischool van het Leydsche Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*. In dat op de *Oude-Vest* is een Koffijhuis, nog het Zwijnshoofd geheeten; terwijl het pleintje, voor de Brei- en Naaischool, nog de Lege-Werffsteeg genoemd wordt.

De Nederduitsche Hervormden, hier 24,400 zielen in getal, onder welke ruim 8400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Leyden* behoort en, behalve de akademiepredikers door 9 Predikanten bediend wordt. Vroeger waren er 11 Predikanten en 2 Hoogleeraren, die elk eene halve beurt vervulden, zoo dat men, wat de dienst betrof, op 12 Predikanten kon rekenen. Dit was reeds het geval in 1730. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GEORGIUS APONIUS of APITIUS of JURRIAAN EPESZOON of IPENSZ, beroepen uit Emderland in het jaar 1566, die in 1573 naar Hoorn vertrok; de eerste tweede Predikant was CLAAS JANSZ VERSTROOT, die er in dienst was gedurende de beide belegeringen, d. i. in 1573 en 1574; de eerste derde Predikant was PIETER CORNELISZ., die in of vóór 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1579 afgezet

werd. Wie de eerste vierde en de eerste vijfde Predikanten geweest zijn, is niet met zekerheid te bepalen; de eerste zesde Predikant was Johannes Arnoldi Corvinus (Ravensz), beroepen in het jaar 1606, als Proponent, en in het jaar 1619 uit de dienst ontslagen; de eerste zevende Predikant Johannes Pauli Hartenberg kwam, in 1630, van Enkhuizen herwaarts, en overleed in het jaar 1635; de eerste achtste Predikant was Jacobus Triglandius, Professor Theologiæ, die in het jaar 1637 van Amsterdam herwaarts kwam, en in het jaar 1654 overleed; de eerste negende Predikant was Andreas Lansman, Philos. Doct^{r}., die in het jaar 1650 van Edam herwaarts kwam, en in het jaar 1656 naar Amsterdam vertrok. De eerste tiende Predikant was Gerardus Havicius (Havik), die in het jaar 1651 van West-Zaandam herwaarts kwam, en in het jaar 1663 mede naar Amsterdam vertrok; de eerste elfde Predikant was David Knibbe, die in het jaar 1668 van Purmerende herwaarts kwam, en in het jaar 1701 overleed. In het jaar 1769 was het getal van Predikanten reeds op 10 verminderd, met twee Hoogleeraars, elk eene halve beurt waarnemende. In het jaar 1795 had men er nog 10 Predikanten en eenen Hoogleeraar, die de volle dienst van eenen Predikant waarnam. Na het buiten dienst stellen van Ds. Aegidius Willekens Gillissen, in het jaar 1821, is de tiende predikantsplaats onvervuld gebleven. Er zijn onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten velen geweest, die zich door hunne schriften nuttig betoonden en jaren lang beroemd geweest zijn, bovenal was dit het geval met vele Hoogleeraren in de Godgeleerdheid en Regenten van het Statencollegie; van deze, zoowel als van gene, hebben er onderscheidene tevens den leerstoel in de Nederduitsche Hervormde gemeente vervuld. De eerste was de Regent Festus Hommius (1619), de laatste de Hoogleeraar Jona Willem Te Water († in 1822). Deze betrekking is door de wet op het hooger onderwijs (1816) verder uitgebreid tot alle Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, als welke tevens Akademiepredikers zijn, en op hunne beurt, buiten de vacantiën, wekelijks eenmaal voor de Nederduitsch-Hervormde gemeente optreden. Als schrijvers zijn, behalve de bovenvermelde, vermaard geworden Ludovicus de Dieu, Petrus Cabeljau, Petrus van Staveren, David Knibbe *de Vader*, Jacobus Boerhave en Johannes van Spaan, van 1755—1762, welke laatste, later, Lid der Commissie tot de nieuwe Psalmberijming en geen onbekwaam Nederduitsch Dichter geweest is; alsmede uit den lateren tijd Lucas Egeling. Het beroep geschiedt door den breeden kerkeraad, bestaande uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, na vooraf een twaalf-, een zes- en een drietal te hebben gemaakt.

De Nederduitsche Hervormden hebben te Leyden vier kerken, als: de St. Pieterskerk, de Hooglandsche-kerk, de Marekerk en de Waardkerk, ook de Oosterkerk genoemd.

De St. Pieterskerk was, vóór de Reformatie, aan de H. H. Apostelen Petrus en Paulus toegewijd, waarvan zij haren naam ontleende. Het is waarschijnlijk, dat de grond, waarop deze kerk gebouwd is, aangehoogd zal zijn met de aarde uit de grachten, die eertijds rondom 's Gravenhof en 's Gravenstein liepen en tot het aanvoeren der bouwstoffen van de kerk dienden, want de grond is aldaar hooger dan die er naast gelegen is. Wanneer men deze stichting begonnen heeft, wordt niet gemeld; maar wel dat de kerk in het jaar 1121 voltimmerd, en op den 11 September ingewijd is, zoo als blijkt uit de oude overlevering, alsmede uit een zeer oud opschrift op zeker tafereel, dat voor vele jaren in de kerk ten toon hing. In dezer voege een aantal jaren

gestaan hebbende, is de kerk in het jaar 1334 vergroot. Zij was destijds vermaard van wege den zeer hoogen en schoonen toren, die in het Westen van de kerk gebouwd was, ter hoogte van twee en dertig roeden, makende drie honderd vier en tachtig voeten (ongeveer 141 ell.); alzoo zij den schippers en stuurlieden, in de Noordzee zeilende, tot eene baak en merkteeken diende. De toren, die aan het kerkhof, dus in het Westen der kerk, moet gestaan hebben, even als de kerk, gedurende de Nederlandsche beroerten, in het laatst der vijftiende en het begin der zestiende eeuw, door gedurige oorlogen en daaruit ontstane armoede, niet behoorlijk onderhouden wordende, stortte, nadat hij drie honderd jaren gestaan had, in den nacht tusschen 28 Februarij en 1 Maart 1512, in, en nam een gedeelte van de kerk mede. Tot de wederopbouwing van den toren, werd, in dien kommervollen tijd, veel moeite en kunst aangewend; onder anderen beloofde de Bisschop van Utrecht, aan diegenen, die de behulpzame hand tot herstelling van de kerk zouden leenen, vrijheid, om gedurende de vasten, voor zekeren tijd, zuivel te mogen gebruiken. Doch alle middelen hiertoe gebezigd vruchteloos zijnde, heeft men, vermoedelijk, de bijeenverzamelde stukken der klokken, die in den nedergestorten toren gehangen hadden, tot ééne klok doen smelten, die, in het volgende jaar gegoten zijnde, in een afzonderlijk tot dat einde getimmerd gebouw, is opgehangen. Het zoogenaamd klokhuis, door ouderdom bouwvallig geworden, is, in het jaar 1745, afgebroken en de klok verkocht. Die klok droeg in den bovenrand dit opschrift:

✠ Salvator so heyt ic.
✠ Den haghel en alle quaet weder verdrijf ic
✠ Den levenden ende den doden luy ic.
✠ Willem Moer/ en Jasper syn broeder maekten my
In 't jaer ons Hern
M. CCCCCXIII.

De steeg, tegenover het voormalige klokhuis, wordt nog de Kloksteeg genoemd. Sedert is de kerk zoo goed mogelijk hersteld, en op het kruis een klein spits torentje gemaakt en twee luiklokjes daarin gehangen. Tot in het jaar 1830 werden deze klokjes, alle werkdagen, geluid van half twee tot half drie ure, dienende om alle dooden uit te luiden. Het dak of gewelf der kerk wordt door vier en twintig zware pilaren onderschraagd, van welke de vier middelste wel tweemaal dikker dan de andere zijn; het koor wordt door een sierlijk hek met koperen traliën, van het andere deel of de buik der kerk afgescheiden: hier tegenover is boven de Westerdeur een aanzienlijk orgel, dat eertijds zeer beroemd was; want men vindt, dat die van Delft, in het jaar 1425, een nieuw orgel willende maken, bedongen, dat het op de zelfde gedaante en wijze als het werk in Sint-Pieters te Leyden was, moest voltooid en geleverd worden. Daar het sedert lang gebrekkig was is het, in de jaren 1842—1844, met groote kosten hersteld. In deze kerk stond eertijds een schoon doopvont, dat naauwelijks in Holland zijn wederga had, en hetwelk Graaf Willem II, later Roomsch Koning, aldaar in eene prachtige kapel, tot dat einde gebouwd, gesteld en geschonken had ter gedachtenis, dat hij aldaar gedoopt was; gelijk naderhand ook zijn zoon Floris V ter zelfder plaatse het doopsel ontvangen heeft. Dit gedenkstuk is door het woeste volk in de beroerten verduisterd geworden, alsmede de beelden en schilderijen, waarmede de kerk versierd was, onder welke

sieraden de twaalf Apostelen, uit marmer gehouwen, gevonden werden, en de schilderij van Lucas van Leyden, die echter sedert in Burgemeesterskamer, op het Stadhuis, geplaatst is. Bovendien had men er eene menigte van altaren, door sommigen wel op vier en dertig begroot, welke afzonderlijk gesticht waren en op zekere wijze bediend werden. De Gilden of Broederschappen hadden er ook bijzondere altaren, aan welke, op hunne kosten, gezette kerkdiensten gedaan werden, waardoor vele der Geestelijken hun bestaan hadden. De begeving van het pastoorschap van deze kerk kwam, vóór de Reformatie, den Graven van Holland toe. Doch Graaf Floris V gaf, in het jaar 1268, het regt van voorstanderschap dezer kerk aan den Kommandeur en de Broederen van het Duitsche Huis, mits dat zij de poorteren van Leyden in geen hunner regten zouden benadeelen en de zielen van des Graven voorvaderen zouden behulpzaam zijn. De Broeders dezer orde bouwden hierop, ten Z. van de kerk, een huis (1). Onder de aanzienlijke gedenkteekenen, vroeg of laat aan deze kerk geschonken, muntte in het bijzonder uit de vlag of wimpel, door den Admiraal Pieter van der Does, in den zeestrijd van het jaar 1588, op de Spaansche armada of zoogenaamde onoverwinnelijke vloot veroverd en ter eeuwiger gedachtenis in deze kerk opgehangen; welke van zoo ongemeene grootte was, dat zij, aan het verwulf van het koor gehangen en nog gedeeltelijk opgerold zijnde, tot den grond toe reikte. Toen deze wimpel, doordien het onderste gedeelte er afgesleten was, geheel kon worden ontrold, zonder aan den grond te raken en de afbeelding van den Heiland aan het kruis zigtbaar werd, knielden er somtijds Roomschen voor dit beeld. Hetgeen er over was gebleven, moest hierom op nieuw worden opgerold, en zoo hing de vlag sedert vele jaren, in een stuk zeildoek gepakt, aan de hoogste oostelijke punt van het dak, bijna geheel vergeten; sedert ruim veertig jaren doen echter H. H. Kerkmeesteren der Nederduitsche Hervormde gemeente haar in een harer vertrekken, aan deze kerk palende, bewaren (2). Als overblijfsel der oude Spaansche schilderschool is de Christus aan het kruis hoogst merkwaardig. Vóór het jaar 1795 was deze kerk en voornamelijk het koor, rondom met familiewapens en andere sieraden behangen, gelijk er toen nog één eenig overgelaten is, van de in het beleg zich zoo verdienstelijk gemaakt hebbende familie van Duyvenbode. In dit godshuis hebben onderscheidene voorname mannen hunne begraaf- en rustplaats gevonden. Thans ziet men er, behalve vele gedenkplaten van de grootste mannen, als van Coccejus, Erpenius, R. Bontius, R. Dodonæus, J. Heurnius, W. en R. Snellius, Bockenberg, J. Polyander, Fr. Spanheim, Ev. Bronckhorst, de tomben van de beroemde Genees-, Ontleed- en Scheikundigen: Hermanus Boerhaave, Petrus Camper en Sebaldus Justinus Brugmans; van den Kruidkundige Carel Clusius; van de Taalgeleerden: Josephus Justus Scaliger en Johan Luzac; van de Staatsmannen: Johan van Kerkhoven, Johan van den Bergh, Gerard Meerman, diens zoon Johan Meerman en Johan Melchior Kemper, van den welsprekenden Godgeleerde Johannes Henricus van der Palm, een gedenkteeken van den, als vrijwilligen jager, in 1831 gesneuvelden student Lodewijk Justinus Wilhelmus Beeckman;

---

(1) Zie ons art. Duitsche-Huis hiervoor, D. III, bl. 554.

(2) Men zie verder over dezen wimpel Mr. J. Scheltema, *De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke vloot van* Philips II, *in* 1588, bl. 220, waar men mede eene afbeelding van het overgeblevene deel daarvan aantreft.

en den grafsteen van den Regtsgeleerde en Oudheidkundige PETRUS CUNAEUS. In het najaar van 1844 zijn er, door een bijzonder toeval, aan een der koorkolommen aanmerkelijke fresco's, uit den tijd der middeneeuwen, ontdekt, welke Heiligenbeelden voorstellen, en waaromtrent wetenschap en kunst nader zullen ingelicht worden. Deze kerk was op den 3 October 1574 het tooneel van de vurige dankuitboezeming der van het Spaansch beleg verloste Leydenaren, waarbij de stemmen onder het Psalmgezang van aandoening als versmoorden. Later diende zij tot plegtige feesten, als, onder anderen, in 1775 en 1825, bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest en derdehalve eeuwfeest der Hoogeschool; op den 3 October 1824, bij gelegenheid van het derdehalve eeuwfeest van Leyden's ontzet. In 1838 werd er de plegtige redevoering voor de verzamelde Oud-Studenten uitgesproken. In het koor dezer kerk zeide aan de in 1830 tegen de Belgen uittrekkende Studenten de academische Senaat vaarwel; in 1831 werden zij, terugkeerende, in deze kerk plegtig met eene redevoering ontvangen. Daar, na verloop van eenige jaren na den bouw dezer kerk, het kerkhof, door toeneming der bevolking, nog te klein was, is op voorspraak van de regering der stad, door ALBRECHT, Hertog *van Beijeren*, aan de kerkmeesters veroorloofd eenige huizen af te breken, een gedeelte van de gracht, ten zuiden van 's Gravenstein in te nemen, en het geheele Beggijnhof van PIETER SIMONSZ. te slopen, mits der Beggijnen eene andere woonplaats te bezorgen. Deze begraafplaats is in gebruik gebleven tot een weinig tijds na de groote sterfte van den jare 1635, wanneer men oordeelde, veiliger voor de toen heerschende besmettelijke ziekte te zijn, de dooden elders ter aarde te bestellen, waarna het kerkhof opgeruimd en die plaats met boomen is beplant geworden.

De Hooglandsche kerk, aan de *Nieuwstraat*, aldus genaamd, omdat zij op het Hooge-land gebouwd werd. Zij was in den beginne van hout getimmerd en werd daarom voorheen het Berderenhuis genoemd; later werd zij ook wel St. Pancraskerk geheeten, omdat zij, in het jaar 1315, aan dien Heilige was toegewijd. Van deze dagteekent de eerste aanleg omtrent den jare 1500; het is een zeer ruim en groot gebouw, met twee allerprachtigste gevels aan de noord- en zuidzijde, welke hare wederga in Nederland niet hebben. Dit godsgebouw zoude, naar alle waarschijnlijkheid, indien er geen twist tusschen de Heeren van Hooge-lande en die van ST. PIETER was ontstaan, nog veel grooter zijn geworden. Men kan trouwens duidelijk zien, dat de kerk aan het noordeinde is afgeknot; dat gedeelte waarin eigenlijk de dienst wordt gedaan, is ook veel lager; volbouwd zou zij eene der heerlijkste Gothische kerken van ons land zijn geworden (1). Tot in het jaar 1845 was de hooge kap nog onbetimmerd. De gemeente bragt toen een renteloos voorschot bijeen, en Kerkmeesteren hebben, behalve nog andere noodwendige herstellingen, het geheele hooge gedeelte met houten kruiswulven doen betimmeren, en in het koor en de kruispanden eene gestukadoorde zoldering aangebragt, hetgeen de kerk zeer veel heeft verfraaid en verbeterd. Jammer dat deze kerk tot nog toe een zoo klein orgel heeft, hetwelk echter om zijne oudheid merkwaardig is, wordende voor het oudste in Nederland gehouden, daar het van 1637 is.

---

(1) Volgens overlevering zoude men te Haarlem, aan de St. Baafskerk bouwende, door hooger werkloon (10 duiten in plaats van 8) de metselaars enz uit LEYDEN en van de St. Pancraskerk, naar de St. Baafs getrokken hebben.

Voorheen behoorde deze kerk onder Leyderdorp, dan in het jaar 1366 werd daarin, door bewerking van den Heer FILIPS VAN LEYDEN, eene prebende van vier en twintig Kanunniken opgerigt, het Kapittel-ten-Hooge-lande geheeten en uit welks aanzienlijke inkomsten na de Reformatie de Hervormde geestelijken werden betaald, tot dat het land die fondsen heeft aan zich getrokken, sedert welken tijd zij onder de stad LEYDEN kwam. Van buiten prijkt zij op het kruis met eenen kleinen spitsen toren; het gewelf rust op zes en dertig zuilen, ieder in omtrek tien voet (3 ell. 1 palm. 5 duim.) dik. Behalve nog onderscheidene aanzienlijke grafsteenen ligt in het ruim dezer kerk, de bij de belegering van LEYDEN genoeg bekende en trouwe Burgervader PIETER ADRIAANSZ. VAN DE WERFF begraven; in het koor, hetwelk van de kerk is afgezonderd, wordt de grafzerk van JUSTINUS VAN NASSAU, natuurlijken zoon van WILLEM I, Prins *van Oranje*, gevonden, waarop hij zelf in eene levensgroote gedaante, benevens de opgave van alle zijne hem geschonken eeretitels en een toepasselijk grafschrift is uitgehouwen. Zijn ijzeren helm is in 1795 van boven zijn graf weggenomen. Ter zijde van het orgel wordt eene staande, zwart marmeren plaat gevonden, met vergulde letters, ter nagedachtenis van den Hoogleeraar PESTEL. Eertijds waren de wanden dezer kerk met onderscheiden wapenborden en andere sieraden behangen, dan, sedert het zoo evengemelde jaar, zijn ook alle deze gedenkteekenen van adel en aanzien daaruit verdwenen. Bij deze kerk staat een klokhuis, waarin de grootste luiklok binnen de stad hangt, welke voor de kerkdienst en tot het inluiden der markten wordt gebruikt.

De Marekerk, vroeger de Nieuwekerk geheeten, is in het jaar 1639, aan de oostzijde van de *Mare* gebouwd. Dit kerkgebouw is gegrondvest op omtrent 4000 masten, en was binnen tien jaren voltooid; het is van eene achtkante gedaante, hebbende in den omtrek, binnen de muren, omtrent driehonderd voeten (94 ell. 5 palm.), in de wijdte, van den eenen hoek tot den anderen honderd voeten (31 ell. 5 palm). Het geheele werk rust op acht zware pilaren, ieder omtrent vijftig duim (1 ell. 3 palm.) dik en drie en twintig voet (7 ell. 2 palm. 6 duim.) van elkander staande. De hoogte tot de eerste verdieping is veertig voeten (12 ell. 6 palm.), van daar tot de tweede verdieping drie en dertig voeten (10 ell. 4 palm.), tot het midden van het verwulf vijftien en daarboven voor de kap insgelijks vijftien voeten (4 ell. 7 palm. 2 duim.). De hoogte van den toren is zeven en veertig voeten (14 ell. 8 palm.), zoo dat de kerk in het geheel honderd en vijftig voeten (47 ell. 2 palm. 4 duim.) hoog is. In de maand Februarij des jaars 1648 is de groote klok in den toren gehangen; zij was in 's Gravenhage gegoten, is 11,280 ponden zwaar en met de wapenschilden van de stad en van de Regenten, die haar aanbesteedden en in het jaar 1647 in dienst waren, versierd. Later is in den toren een goed uurwerk geplaatst, met twee klokken, die heel en half uur slaan; vervolgens is ook de kerk, met een fraai orgel versierd geworden.

De Waard- of Oosterkerk, op eene ruime plaats, ten O. van de Heerengracht, tusschen den Ouden-Rijn en den Nieuwen-Rijn, is eene kleine steenen kerk; voorheen was het eene houten loots, waarom zij destijds ook de Lootskerk en het plein, waarop zij staat, het *Lootskerkplein* genoemd werd Den 20 Julij 1662 was bij de Regering van LEYDEN een ontwerp beraamd tot bouwing van eene fraaije kerk, hetwelk werd goedgekeurd. Het werk ernstig voortgezet zijnde, was, in het jaar 1663, zoo ver gevorderd, dat den 5 November van dat jaar de eerste steen gelegd werd. Doch de verdere opbouw van deze

kerk, is door den oorlog en de vermindering van nering en koophandel gestremd, toen de grondslagen even boven den beganen grond gevorderd en reeds met blaauwe drempels en andere voorbereidselen voorzien waren; waarom men die in vervolg van tijd, als ondienstig weggenomen, ten deele aan de fontein op de vischmarkt en tot andere einden gebruikt heeft; in het jaar 1809 zijn de nog in den grond overgeblevene muur- en paalwerken voor 700 guld. verkocht en geheel ontruimd. Echter heeft men, gedurende het bouwen nevens de grondslagen van de ontworpene kerk, eene houten loots opgerigt, om de ingezetenen van dit gedeelte der stad te stichten. Zij werd den 26 Augustus 1663 ingewijd, en eerst voor weinige jaren zijn de wanden van de oude Lootskerk door gemetselde muren vervangen en is aan het geheele gebouw een meer kerkelijk aanzien gegeven.

Vroeger hadden de Nederduitsche Hervormden hier nog eene kerk, de Gasthuiskerk geheeten, doch deze is thans bij de Waalsche gemeente in gebruik.

De Waalsche gemeente, welke hier 800 zielen en onder deze 400 Ledematen telt, behoort tot de klassis en ring van Leyden, en wordt thans door twee, doch vroeger door vier Predikanten bediend. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacques de la Drève, van Brugge, met het grootste deel der Hervormde gemeente van die plaats, in 1584, herwaarts gekomen en in het jaar 1585 naar Dordrecht vertrokken. De eerste tweede Predikant was Lucas Trelcat, de zoon, die in het jaar 1595 van den Vlaamschen Olijfberg herwaarts beroepen werd en in het jaar 1605 overleed. De eerste derde Predikant is geweest Esaie du Pré, die in het jaar 1621 herwaarts kwam, en in het jaar 1649 overleed. De eerste vierde Predikant was André Rivet, beroepen in 1622. Na den dood van den Predikant Jean Jacques Brutel de la Rivière, welke in het jaar 1763 voorviel, is de vierde predikantsplaats onvervuld gebleven, en na het overlijden van Sebald Fulco Jean Rau, den 1 December 1807, is er geen derde Predikant meer beroepen; terwijl bij koninklijk besluit van Augustus 1844 bepaald is, dat de eerste openvallende leeraarsplaats mede onvervuld zal blijven. Niet weinige der in deze gem. gestaan hebbende Predikanten zijn door hunne schriften beroemd geweest. Ook hier waren er, die tevens Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de hoogeschool waren, van Lucas Trelcat *de Vader* (1602) af, tot Sebald Fulco Jean Rau († 1807) toe. De vorige kerk dezer gem. stond op de *Haarlemmerstraat;* zij was eene der drie oude kerspelkerken van Leyden en was vroeger eene kapel, die men omtrent het jaar 1330 begon te bouwen, en, dewijl de grond tot het voorgenomen werk niet vast genoeg was, heeft men de boomen in den hof van St. Catharina-Gasthuis, aan den Rijn, uitgegraven en in den grond der gemelde kapel geslagen. Dit geestelijk gebouw werd gesticht en toegewijd aan de *Moedermaagd* Maria, en de Lieve Vrouwenkerk genoemd. Eenige jaren verliepen, aleer deze kapel tot eene parochiekerk verheven werd, om dat zij onder de kerk van Oegstgeest behoorde en de Abdis van Rijnsburg de begeving daarvan bezat, hetwelk Schepenen en Raden der stad Leyden niet alleen bevestigden, maar zelfs bekenden geen regt tot eenige gifte in deze kapel te hebben. Ten gevolge van dezen afstand bewilligde de Abdis, met goedvinden van den Pastoor van Oegstgeest, om de gemelde kapel te wijden en te heiligen tot eene parochiekerk, mits behoudende haar regt, als ook de kerk van Oegstgeest; belovende aan die, welke aldaar

eene kapelanij wilden stichten, volkomen magt tot de onbepaalde begeving, zonder aanspraak daarop te behouden. De inwijding dezer kerk geschiedde op Zondag na MARIA Hemelvaart, in het jaar 1365, zijnde toen de 17 Augustus; doch sedert is dit gesticht, dat in zijnen eersten aanvang klein was, aan de zijde van het koor, aanmerkelijk vergroot. Ofschoon deze kerk niet zeer ruim, maar net versierd was, had men er echter onderscheidene kapellen in, als de twee grootste ter regter- en linkerzijde van den ingang, waarvan de eerste de Vrouwenkapel geheeten werd, waarin eene vikarij gesticht was, gelijk meer andere aan onderscheidene altaren in de kerk gevestigd waren. Ook waren daaraan eenige memoriën, getijden of broeder- en zusterschappen gehecht, tot welker oprigting de Graaf van Holland eerst zijne bewilliging moest geven. Na de Reformatie liep deze kerk groot gevaar van afgebroken te worden (daar zij reeds verkocht was) zoo niet eene deftige vrouw, uit het aanzienlijk geslacht van DE BIJE, haar gelost en edelmoedig tot oefening van de godsdienst aan de stad geschonken had, na welke gifte de Regering dat gebouw heeft afgestaan aan de Waalsche en Fransche vlugtelingen, om er hunne godsdienst te oefenen. De sieraden, die in deze kerk menigvuldig waren, door de woeste en toomelooze beeldstormers vernield of verduisterd zijnde, is zij lang zonder orgel gebruikt geworden, tot in het midden der zeventiende eeuw, toen deze gemeente een nieuw orgel bekomen heeft. Men vond hier het grafschrift van dat groote licht der geleerdheid JOSEPHUS JUSTUS SCALIGER, hetwelk de Curatoren van de Academie en Burgemeesters van LEYDEN, ter eere en gedachtenis van dien beroemden man aldaar hadden doen stellen. Ook was in deze kerk de beroemde Hoogleeraar in de Kruidkunde, KAREL CLUSIUS, begraven, wiens gedachtenis mede door een opschrift aldaar bewaard werd. Deze kerk, bouwvallig geworden zijnde, is in het jaar 1820 afgebroken, behalve de in 1354 gebouwde toren, welke in het jaar 1840 mede gesloopt is, terwijl op de plaats, waar de kerk en toren gestaan hebben, eenige goede burgerwoonhuizen gebouwd zijn. De gedenkstukken, ter eere van SCALIGER en CLUSIUS zijn naar de St. Pieterskerk overgebragt. Thans heeft de Waalsche gemeente, zoo als wij hier boven gezien hebben, de zoogenaamde Gasthuiskerk op de *Breedestraat* in gebruik. Het was vroeger een klein kerkje, hetwelk in het jaar 1225, als eene kapel bij het St. Catharinagasthuis gesticht, dikwijls vergroot en verbouwd en in 1638 aanmerkelijk vergroot werd. Deze kerk heeft twee ingangen op de *Breedestraat*, en nog twee andere door het gasthuis. Zij had eertijds eenen tamelijk hoogen toren, welke twee of driemalen is omgewaaid of gevallen, tot dat hij om zijne bouwvalligheid, in het begin der voorgaande eeuw, voor een gedeelte, en in 1739 geheel werd afgebroken. Men heeft op de kerk een fraai koepeltje gezet, waarin de luiklok hangt. Deze kerk is van een orgel voorzien. In 1820 had daarin de akademische promotie met de kap van den Heer DE GAIFFIER plaats.

Er is te LEYDEN ook eene gem. van Christelijke Afgescheidenen, die ongeveer 600 zielen en onder deze 250 Ledematen telt, den 6 October 1840 erkend is, en eene kerk heeft op de *Oude-Vest*, zijnde een eenvoudig gebouw, zonder toren of orgel.

Voorheen bestond hier ook, als noodzakelijk gevolg van het aantal Hoogduitsche Studenten, eene Hoogduitsche gemeente, voor welke de Regering in het jaar 1644 eene kerk had doen bouwen, tusschen de *Oude-Vest* en de *Korte-Langegracht*, op den hoek van de *Prinsensteeg*. Deze tamelijk ruime kerk, welke van een torentje

met klok voorzien was, werd in het jaar 1736, omdat de Hoogduitsche gemeente bijna geheel was te niet gegaan, tot eene armschool ingerigt; later diende dat gebouw tot eene turfschuur van de Hervormde Diaconie, waartoe het gediend heeft tot in het jaar 1826, sedert wanneer het tot kerk voor de Protestantsche krijgslieden en tot godsdienstig onderwijs voor behoeftigen, vooral in de zondagschool, dient. De eerste Hoogduitsche Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Samuel Althusius, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1669 overleed. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten, vinden wij vermeld Johan Muller, de uitvinder van de *Stéréotype-drukkerij*, die reeds in 1710 overleed: hoewel de Franschen beweeren, dat die uitvinding eerst in 1795 door Didot zoude gedaan zijn. De laatste Hoogduitsche Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest David van de Walle, die in het jaar 1718 herwaarts kwam, en in het jaar 1736 tot de Nederduitsche Hervormde gemeente overging.

De Engelsche gemeente, welke vroeger te Leyden aanwezig was, moet reeds in het begin der zeventiende eeuw bestaan hebben, alzoo wij vinden, dat zij in het jaar 1617 hare godsdienstoefening in de kerk van het St.-Catharina-Gasthuis, thans de Waalsche kerk, verrigt heeft. In het jaar 1622 verkreeg zij echter eene andere vergaderplaats, zijnde de Kapel-van-Jerusalems-hofje, op de *Cellebroedersgracht*. Deze gebruikten zij ruim twintig jaren, na welken tijd het getal hunner geloofsgenooten, mede als een gevolg van het groot getal studenten uit Engeland en Schotland zoo sterk was toegenomen, dat zij eindelijk genoodzaakt waren, naar eene ruimere plaats om te zien, waartoe haar van Regeringswege de kapel van het Gefaliede Beggijnhof, werd aangewezen. Deze kleine maar zindelijke kerk, bevatte geene bijzondere gedenkteekens, dan het volgende grafschrift:

Hic jacet Jacobus Laudoniae *comes Scotus, in hoc sepulcro sibi suisque proprio.*
Obiit XXIX *Octobris,* CIƆ.IƆ.CLXXXIV.

(dat is. Hier ligt Jacob, Graaf van Laudon uit Schotland, in een graf, aan hem en de zijnen toebehoorende. Gestorven den 29 October 1684.)

Deze gem. had tot eerste Leeraar Robertus Dubie, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in 1616 overleed. Wilhelmus Castares werd als eerste tweede Engelsche Predikant beroepen in 1688, doch, het volgende jaar naar Engeland verroepen zijnde, is de tweede predikantsplaats niet weder vervuld. In het jaar 1807, toen de Predikant William Mitchell, na eene vier en vijftigjarige dienst in deze gemeente, overleed, is ze te niet gegaan. Later is vóór de kerk, wier bovenverdieping de bibliotheek der Hoogeschool bevatte, na het afbreken van eenige huizen, een gebouw gezet, ter vergrooting van de bibliotheek en de ontleedkundige kabinetten, met eenen breeden gevel aan het Rapenburg. De kapel van bovengemeld Jeruzalemshofje dient thans tot turfschuur van dit hofje.

De Remonstranten, welke hier bijna 200 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de eerste klass. behoort en door eenen Predikant bediend wordt, doch vroeger twee Leeraren had. Aangezien het den Remonstranten, na hunne veroordeeling op de Nationale Synode te Dordrecht, niet geoorloofd was binnen Leyden godsdienstige vergaderingen te houden, zagen zij zich genoodzaakt, te Warmond hunne godsdienstoefening te houden, hebbende, tot dat einde, die beide gemeenten, zich in het jaar 1631

vereenigd, zijnde destijds de eerste Predikant dier vereenigde gem. geweest MATTHEUS ADRIANUS BURGIUS, die in het jaar 1633 naar Alkmaar vertrok. Er voeren derhalve toen des Zondags vier schuiten, voor en na den middag, ten dienste der Ledematen, die ter kerk wilden gaan, derwaarts; doch dit viel velen Leden dier gemeente, die ziekelijk, zwak en oud waren, zoo lastig, dat men eindelijk, in het jaar 1649, besloot, uit naam van alle de Leden, aan de Regering door een smeekschrift vrije oefening van godsdienst binnen de stad te verzoeken, alzoo dit in alle steden en plaatsen van Holland en West-Friesland toegelaten werd, belovende voor deze vergunning vier duizend gulden aan de armen te zullen schenken: maar alles vruchteloos zijnde, bleef de godsdienstoefening te Warmond voortduren, tot in 1667, wanneer deze kerken weder in vriendschap van elkander scheidden, voornamelijk omdat men hoopte de regering te LEYDEN, door achtbare voorspraken van gedachte te doen veranderen. Tot dit einde had men, in het vorige jaar, reeds aan de Remonstrantsche kerken in de voornaamste steden van Holland en West-Friesland, door Gemagtigden doen verzoeken, hunne Regering tot voorschrijving, bemiddeling en tusschenkomst te bewegen bij de Regeerders der stad LEYDEN, voor de ongelukkige Remonstranten aldaar. Intusschen werd besloten de poort aan de ijzeren brug, die hun toebehoorde en in de wandeling de Arminiaansche-poort geheeten was, tot eene predikplaats bekwaam te maken; doch zulks geen voortgang hebbende vond men veiliger, onder bescherming van den Dijkgraaf van Rijnland, buiten de Marepoort, tusschen twee schuttingen, overspannen met zeilen, de kerkdienst te verrigten, alsmede binnen de stad, op gelijke wijze, zoo lang er zich geene zwarigheid opdeed. Dit duurde tot het jaar 1671, wanneer de Remonstranten hunne tegenwoordige kerk op den *Middelweg* begonnen te bouwen. Doch door de hevige tegenkanting van de zijde der smalle gemeente en de woelingen, die destijds in LEYDEN plaats hadden, liep het aan tot in het jaar 1676, eer het werk zijn volle beslag kreeg. Deze kerk is een luchtig en net gebouw, in de lengte twee en zestig voeten (19 ell. 5 palm. 3 duim.) en in de breedte ruim drie en veertig voeten (13 ell. 7 palm. 5 duim.) binnenmuurs, groot; daarin zijn veertien pilaren, die het dak onderschragen, zijnde het gebouw zoodanig aangelegd, dat er bij aanwas der gemeente galerijen zouden kunnen gemaakt worden. De predikstoel staat aan het einde der kerk; daar tegenover is een zeer goed orgel. De eerste, die in de afzonderlijke gemeente te LEYDEN het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADAM VAN ROIJENSTEIN, die in het jaar 1668 herwaarts kwam en in de loots buiten de Marepoort de godsdienstige bijeenkomsten bestuurde. Hij stierf in het jaar 1693. De eerste tweede Predikant, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GEORGIUS VAN ZONHOVEN, die in het jaar 1700 herwaarts kwam en in het jaar 1745 overleed. Na het vertrek van den Predikant NICOLAAS SWART naar Amsterdam, in het jaar 1808, is de tweede predikantsplaats onvervuld gebleven; terwijl, in het jaar 1816, de gem. van *Noordwijk* bij die van LEYDEN gevoegd is. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de door hunne schriften bekende CORNELIUS ROGGE, van 1794 tot 1806, en JOHANNES ROEMER, van 1802 tot 1838.

De Doopsgezinden, 160 in getal, onder welke nagenoeg 100 Ledematen, hadden hier vroeger twee gem. als: eene van Waterlandsche Doopsgezinden en eene van Vlaamsche Doopsgezinden.

De eerstgemelde, die de talrijkste was en bij welke niet alleen in het Nederduitsch, maar ook in de Fransche taal gepredikt werd, had eertijds hare kerk of vergaderplaats op de Oude Varkenmarkt of het Zand, hetgeen andere melden in het Noordeinde, omtrent de Wittepoort, te zijn geweest, een verschil dat gemakkelijk overeen te brengen is. Het leeraarambt in deze gemeente werd, in het vervolg, door JEAN LE PLA, *de Jonge*, en PIETER REINDERSZ., mitsgaders door PIETER WILLEMSZ. KNOTTER bediend. Van daar is deze vergadering, in het jaar 1608, verlegd in een huis aan het St. Pieterskerkhof, van ouds genaamd Lokhorst. Deze vergaderplaats door het toenemen van Ledematen te klein zijnde, besloten Kerkbestuurders het huis te vergrooten, en kochten daarom, in het jaar 1648, het nog overige gedeelte van het oude Lokhorst. Op dezen grond is de gemelde kerk binnen weinige jaren uitgebreid en volbouwd, door het aanbrengen van het gedeelte onder het lage dak, alwaar de galerij met zitplaatsen, rustende op pilaren, gemaakt is. Op deze wijze is de kerk gebleven; zij heeft in de lengte acht en vijftig en een halve en in de breedte zes en veertig en een halve voet Rijnlandsche maat (14 ell. 5 palm.). De predikstoel, die voor de gemelde vergrooting aan de zijde der galerij stond, is sedert daar tegenover verplaatst. De algemeene ingang is door eene ruime, in 1823 aanmerkelijk verfraaide, poort, aan de *Pieterskerkstraat*, vervangen. In het jaar 1774 is in dit gebouw een fraai en welluidend orgel geplaatst, zijnde een geschenk van den Heer H. O. VAN OUTGAARDEN. De twee gemeenten der Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinden bleven nog eenige jaren gescheiden, alzoo laatstgemelden eene afzonderlijke vergadering hielden, in een gebouw, gelegen in de *Boogaardsteeg*; maar door den geest der broederlijke liefde gedreven, zijn zij eindelijk, op den 13 Februarij 1701, vereenigd en houden hunne godsdienstige bijeenkomsten in de bovengemelde kerk, terwijl de andere vergaderplaats verkocht en aan de naast gelegene erven getrokken is geworden.

De Evangelisch-Lutherschen, die hier ruim 1200 in getal zijn, onder welke 590 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot den ring van *'s Gravenhage* behoort. De juiste tijd, wanneer de Christelijke gemeente van de onveranderde Augsburgsche belijdenis te LEYDEN ontstaan is, alsmede door wien, kan niet met zekerheid gemeld worden. Dit blijkt echter duidelijk, dat er met den aanvang der kerkhervorming aldaar ook Lutherschen geweest zijn; want men vindt aangeteekend, dat JOHANNES SARTORIUS, Rector der school te Noordwijk, erkende dat er onderscheidene geloovigen van deze gezindheid, in 1536, bestonden, en hetgeen merkwaardig is, in den aanvang der Nederlandsche beroerten, wordt ons verhaald, dat deze godsdienst in het jaar 1567 zoo ver binnen de stad doorgedrongen was, dat zekere Predikant aldaar, GEORGIUS APONIUS of JURRIAAN EPESSCHE (zie bl. 227), met onderscheidene zijner geloofsgenooten, in het verdrag, tot rust der stad opgesteld, den Prins VAN ORANJE, den President van Holland en andere tegenwoordig zijnde, openlijk verklaarden, » dat ze geene andere religie wilden belijden dan de oprechte Confessie van Augsburg, gelijk die bij PHILIPS » MELANCHTHON beleden was, in den brief aan den Paltsgraaf," doch ofschoon Prins WILLEM de Luthersche godsdienst toegedaan was, werd echter de voortgang dezer gezindheid eerlang gestremd, zoo door de bittere vervolgingen, als verderfelijke oorlogen en verdeeldheid, zoodat zij niet, dan eenigen tijd later, het hoofd weder opbeurde en eindelijk, in het jaar 1588, zich bij hunne geloofsgenooten uit andere steden vervoegden, en door een smeekschrift aan de Staten van Holland

verzochten, om vrije uitoefening van hunne godsdienst; maar de Staten sloegen bij voorraad deze bede af, met uitnoodiging, dat de supplianten zich stil gelieśden te houden, tot nader daarin voorzien konde worden. Sedert oefenden zij hunne godsdienst in bijzondere huizen en op zolders, nu eens in een droogscheerders- of lakenbereiderspakhuis, dan in eene koestal op de St. Jacobsgracht, daarna op de Cellebroedersgracht, in de Kapel van Jeruzalem, vervolgens op het Rapenburg, bij de Groenhazegracht, in een huis staande en gelegen op het Knottersbrugje, van hetwelk de huur jaarlijks tachtig gulden bedroeg. Hier intusschen vertoonden zich onderscheidene aanzienlijke mannen, welke deze godsdienst en hare leerstukken toegedaan waren; ja, men verhaalt, dat Johannes Holmannus Secundus, onder de eerste Professoren in de godgeleerdheid te Leyden, de leer der Luthersche kerk, in het stuk der prædestinatie, zoo sterk voorstond, dat hij, dit stuk tegen Donellus verdedigende, durfde zeggen: » Volgens uwe leerstellingen maakt gij God tot een tiran en beul over het geheele menschdom." Eindelijk hebben die van de Augsburgsche belijdenis, in het jaar 1617, een erf gekocht, zijnde een gedeelte van het Gerrit-Lams- of St. Pancras-Beggijnhof, ook het Ruipenest geheeten, op de *Hooglandsche-Kerkgracht*, over het Weeshuis der Hervormde gemeente, op hetwelk zij eene aanzienlijke en ruime kerk deden bouwen, hebbende vóór den ingang, door eene groote hardsteenen poort en achter door eene andere deur uitgang op den *Middelweg*. Boven deze deur las men eertijds de woorden: Eingang zum Ewigen Leben. Daar deze echter sommigen ergernis gaven, zijn zij, op bevel der Regering, uitgewischt, ofschoon de sporen der letters zigtbaar zijn gebleven. Nevens dezen ingang was vroeger de school, waarvan de Meester tevens Koster en Voorzanger was. In 1744 had de Regering zulk eene afzonderlijke school voor de Evangelisch Lutherschen toegestaan, mits er geene andere gezindten werden toegelaten. In het jaar 1802 is deze school te niet gegaan, wordende het gebouw, dat nog aan de kerk toebehoort, tegenwoordig verhuurd. De kerk is in het jaar 1618 voltooid, welk jaartal boven den ingang van de binnenste hoofddeur, ter gedachtenis in hardsteen is uitgehouwen. Daarna, door aanwas der gemeente, is deze kerk, omtrent het jaar 1661, aanmerkelijk vergroot en verbeterd door het aanbouwen van twee galerijen. In 1672 werd zij met een fraai orgel versierd. Ten jare 1763 werd de kerk weder vernieuwd en vier jaren later het orgel hersteld. In 1843 is de kerk nogmaals inwendig geheel verbeterd en veranderd. De predikstoel, vroeger aan eenen pilaar in het midden der kerk, staat nu voor de galerij, over het orgel. Het plafond is gestukadoord en daardoor heeft het geheel een regt opwekkend aanzien gekregen. Gedurende den herbouw heeft de gemeente beurtelings in de Hooglandsche en Marekerken hare vergaderingen gehouden, volgens liefderijke vergunning van den Hervormden kerkeraad. De gemeente werd reeds vóór het opbouwen der kerk door twee Predikanten bediend, gelijk zulks tot heden toe gebleven is. Onder de eersten, die in deze gem. het leeraarambt hebben waargenomen, telt men Bernhardus Muykens, een zoon van Arnoldus Muykens en daarom gewoonlijk Bernhardus Arnoldi genoemd, van wien verhaald wordt, dat hij, op bevel van de stads Regering, de eene poort uitgeleid zijnde, de andere poort kloekmoedig weder binnen trad. Hij overleed in 1612, in den ouderdom van 74 jaren. De eerste tweede Predikant was Gosuinus Mulhemius, die er in 1610 beroepen werd en in het volgende jaar overleed. Gedurende zijnen diensttijd in deze stad

nam hij tevens de predikdienst waar te *Haarlem*, alsmede te *Bodegraven*, waar hij telken veertien dagen predikte. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, als zich door hunne schriften hebbende bekend gemaakt: Mr. Conradus Vieton, van 1614—1617; Henricus Vos, van 1670—1678; Jacobus Velten, van 1692—1701; Jaspar de Hartog, wiens *Wegwijzer der Eenvuldigen* tot op onzen tijd op sommige plaatsen in gebruik en twaalf malen gedrukt is, van 1702—1727; Jan Mulder, van 1741—1748; Willem Noordenhout, van 1759—1772; Joannes Hamelau, van 1772—1778, en George Hendrik Reiche, van 1799—1830. Deze gemeente heeft, om in hare godsdienstige oefeningen niet verhinderd of gestoord te worden, zich in der tijd door koop meester gemaakt van alle de huizen om de kerk staande, en de Regering van deze stad verleende haar, voor de armen harer gezindheid, vrijheid van pacht op brood en turf. Zeldzaam was het gebruik bij deze gemeente, in het jaar 1634 ingevoerd, doch in 1784 weder afgeschaft, dat, namelijk, zoodra zij kennis bekwam van de overkomst van eenen Vorst of aanzienlijk Heer of Student van hare gezindheid, twee Ouderlingen derwaarts gingen, met een perkamentboek tot dat einde gemaakt, hem verzoekende zijnen naam en waardigheid er in te schrijven, met de som die hij geliefde te geven, hem te gelijk aanbiedende eene plaats in de kerk, tot welker onderhoud zulks gedaan werd.

De Roomsch Katholijken zijn ongeveer 10,000 in getal, onder welke ruim 6600 Communikanten. Zij maken zes stat. uit, welke allen tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behooren, als: die van den H. Petrus, die van den H. Joseph, die van den H. Dominicus, die van *Onze Lieve Vrouwe Ontvangenis*, die van den H. Ludovicus en die van den H. Pancratius, onder den naam van de *Hemelvaart der* H. Maria.

De Roomsch Katholijke kerk van den H. Petrus, op het plein der *Ruïne* uitkomende, is in het jaar 1835 gesticht, ter vervanging van eene huiskerk, welke vroeger stond op de *Hoogewoerd*, aan den hoek van de *St. Jorissteeg*. Zij is uitwendig in den Ionischen en van binnen in den Corinthischen stijl gebouwd, en prijkt met eenen toren, van drie klokken voorzien. Niettegenstaande deze kerk eene breedte heeft van ongeveer achttien ellen, is zij echter gebouwd zonder kolommen en is de ruimte alzoo zeer indrukwekkend. In deze kerk, welke met een fraai orgel, eenen kunstig bewerkten predikstoel en eene zeer schoone doopvont prijkt, wordt dienst gedaan door eenen Pastoor en twee Kapelanen. De voormalige kerk, op de *Hoogewoerd*, dient thans tot eene partikuliere Burgerschool.

De Roomsch Katholijke kerk van den H. Joseph, aan het *Utrechtsche-veer*, is slechts eene huiskerk, welke van een orgel voorzien is. De statie, waartoe deze kerk behoort, wordt door eenen Pastoor en eenen Kapelaan bediend.

De Roomsch Katholijke kerk van den H. Dominicus, op de *Haarlemmerstraat*, bij de *Bakkersteeg*, is mede slechts eene huiskerk, met een orgel, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapelaan verrigt wordt.

De Roomsch Katholijke kerk van O. L. V. Ontvangenis, op de *Haarlemmerstraat*, bij de *Hartebrug*, in het jaar 1837 gesticht, ter vervanging van eene huiskerk, welke vroeger in de *Kuipersteeg* stond en door Minderbroeders bediend werd. Deze kerk, die den 28 November van dat jaar is ingewijd, is uitwendig in den Ionischen

en van binnen in den Corinthischen stijl gebouwd. Zij is van eenen fraaijen toren, met vier klokken, voorzien; heeft eene breedte van ruim achttien ellen en is evenwel gebouwd zonder kolommen. De dienst wordt daarin gedaan door eenen Pastoor en twee Kapelaans.

De Roomsch Katholijke kerk, aan den H. Ludovicus toegewijd, anders de St. Lodewijkskerk, aan het *Steenschuur*, op den hoek van het plein der *Ruïne*, was vroeger het St. Jacobs-Gasthuis, waarin, ten jare 1595, de Saaihal was overgebragt. Dit gebouw, door de ramp van 12 Januarij 1807 geweldig geteisterd zijnde, werd door Koning Lodewijk Napoleon op zijne eigene kosten hersteld en aan de R. K. tot kerk afgestaan. Uitwendig heeft zij hare antieke gedaante behouden; inwendig zijn halve kolommen tegen de muren geplaatst, hare breedte is 12, hare lengte is 26 ellen. De toren heeft den stijl van den toren van het raadhuis der stad. Overigens is zij van eene edele eenvoudigheid, zijnde slechts met twee beelden aan het altaar versierd. Het wit marmeren voorzetsel van het altaar mag ook een pronkstuk van beeldhouwkunde genoemd worden. In dit bedehuis, hetwelk met eenen fraaijen hoogen toren prijkt en van een welluidend orgel voorzien is, wordt de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapelaan verrigt.

De Roomsch Katholijke kerk van den H. Pancratius, op de *Haarlemmerstraat*, aan het oosteinde, is een uit- en inwendig in den Gothischen stijl opgetrokken gebouw, met toren en uurwerk voorzien. De breedte der kerk bedraagt 18 ell. 8 palm. 4 duim. De kerk is inwendig met kolommen voorzien, ter ondersteuning der *kruisgewelven*. Dit gebouw is in het jaar 1840, in plaats van eene vroegere huiskerk, prachtig volbouwd en van een orgel voorzien. Daarin wordt de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapelaan verrigt. De fraaije pastorie komt uit op de *Oude-Vest*.

Voorts had men te Leyden vroeger nog eene R. K. kerk, de Jezuitenkerk geheeten, om dat zij door Paters Jezuiten bediend werd. Deze stond in de *Schoolsteeg*, en strekte zich met de huizing tot de overwulfde *St. Pieterskerkgracht* uit. Zij werd in het jaar 1708, volgens besluit van de Staten van Holland, gesloten. Eenigen tijd werd er dienst gedaan voor de R. K. krijgslieden van het garnizoen, waartoe thans de St. Pancratiuskerk gebezigd wordt; terwijl de voormalige Jesuitenkerk, ofschoon nog geheel in orde, weder buiten gebruik is.

De Roomsch-Katholijken der Oude Clerezij, gemeenlijk Jansenisten geheeten, die er 45 in getal zijn, onder welke ruim 30 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk aan de H. H. Fredericus en Odulphus toegewijd, heeft haren ingang op de *Middelstegracht*, en strekt zich met de huizing tot aan de *Hooigracht* uit, waar zij mede eenen ingang heeft, hebbende aldaar het jaartal 1674 in den gevel. Het is een eenvoudig gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Voor de Hervorming bestonden hier vier kapellen, als: de Vischkapel, de St. Hubertskapel, de St. Joostenkapel en de St. Valentijnskapel.

De Vischkapel, aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, stond tusschen de *Vischmarkt* en de *Maarsmansteeg*. De vischkoopers en de vischvrouwen gingen aldaar des morgens ter mis; ook hoorden er de misdadigers, die ter dood veroordeeld waren, hunne laatste mis, als wanneer de Schout en de Schepenen, met hunne lange tabbaarden zich ook derwaarts begaven, en nadat de Kapelaan het gebed voor den

misdadiger gedaan had weder vertrokken, waarop de schuldige naar de geregtsplaats geleid en gestraft werd. Ter plaatse, waar deze kapel gestaan heeft, ziet men thans burgerhuizen.

De St. Hubertskapel stond in de *Burgsteeg*, aan den Burgt. In het jaar 1376 had de Burggraaf zijne kapel, aan den uithoek van den Rijn, aan de vischkoopers gegeven. Dit stond der regering niet aan, daarom bouwde zij zelve, in 1383, de Nieuwe-Vischkapel aan de vischmarkt. De Burggraaf liet, in 1382, voor hem en zijn gezin eene nieuwe kapel bouwen, aan de Burgsteeg; dit was de St. Hubertskapel. Het schijnt evenwel, dat de vorige kapel van den Burggraaf mede dien naam droeg, want men vindt in eenen brief van het jaar 1382 melding gemaakt van eenen Klaas Heerman, Kapelaan van St. Huibertskapel, die ook gewaagt van zijne voorzaten, mede Kapellanen. Deze Kapelaan was verbonden om des Maandags, Dingsdags, Donderdags en Vrijdags aldaar de mis te lezen. Daarenboven was er eene vikarij aan St. Huiberts-autaar, ter eere van de *Lieve Vrouw*, gesticht, met drie missen per week, voor welke dienst de Vikaris, dertig Rijnsche guldens (42 guld.) in het jaar genoot. In deze kapel gingen de Burggraven, met hun gezin en dienstboden, gewoonlijk de mis hooren, liggende er toen eene brug over de burggracht, over welke men in de kapel konde komen. Waar deze kapel vroeger stond, vindt men thans burgerhuizen.

De St. Joostenkapel stond op de *Middelste-gracht*, omtrent de *Groenesteeg*, welke gracht, volgens eenen Schepenbrief van het jaar 1439, ongetwijfeld naar deze kapel, de *St. Joostengracht* plagt genoemd te worden. Dit gebouw is, vermoedelijk gedurende de Spaansche beroerten, vervallen en vernietigd, en de plaats met een burgerhuis betimmerd.

De St. Valentijnskapel, welke op de *St. Jacobsgracht* stond, is, na eerst tot eene Bergplaats voor buskruid gediend te hebben, in het jaar 1709 door de Waalsche diakonie tot een Houhuis voor arme oude lieden en weezen bekwaam gemaakt en later op last van Koning Lodewijk verbouwd tot een R. K. Wees-Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis.

Men had voorheen slechts één Monnikenklooster binnen Leyden, zijnde dat der Cellebroeders, wier hoofdbezigheid was het verplegen van zieken, gesticht in het jaar 1421, op de *Cellebroedersgracht*, in de wandeling meestal de Broedertjesgracht genoemd. De gebouwen van dit klooster, waarin later het Staten Collegie was (zie hieronder bij de Hoogeschool), dienen thans tot Rijschool en woning voor den Rijmeester of Pikeur. Op de hoogte der tegenwoordige *Waardgracht* heeft nog wel een Mannenklooster van de orde der Franciscanen gestaan, doch dit, bij de stichting buiten de stad gebouwd zijnde, is na de vergrooting aan die zijde eerst daarbinnen gekomen en waarschijnlijk bij die gelegenheid ook vernietigd. Er waren daarentegen wel elf vrouwenkloosters, als: het Klooster der Witte Nonnen of Jacobinessen, gesticht in het jaar 1400, op het *Rapenburg*, aan den hoek van de Nonnensteeg, thans tot Akademiegebouw dienende; het Agnietenklooster, mede gesticht in het jaar 1400, digt bij de *Vrouwenkerk*, geheel tot burgerhuizen vertimmerd; het St. Michielsklooster, gesticht in het jaar 1409, tusschen den *Vrouwenkamp* en de *Haarlemmerstraat*, thans tot burgerhuizen vertimmerd; het St. Barbaraklooster, dat reeds in het jaar 1411 aanwezig was, op het *Rapenburg*, op den hoek van

de Voldersgracht (nu Langebrug), waarvan het erf tegenwoordig grootendeels door vier aanzienlijke woonhuizen wordt ingenomen; het St. Catharinaklooster, gesticht in 1415, op de *St. Pieterskerkgracht*, mede geheel tot burgerhuizen ingerigt; het Klooster-der-Zusteren-van-Rome, gesticht in 1420, op het *Rapenburg*, bij de *Doelenbrug*, grootendeels in woonhuizen veranderd, terwijl een gedeelte tot het voormalig Chemisch Collegie is verbouwd geweest; het Catharina-Zusterenklooster of Klooster-Schagen, gesticht in het jaar 1437, achter de *Haarlemmerstraat*, geheel met huizen en woningen betimmerd; het St. Ceciliaklooster, gesticht in het jaar 1465, in de *Bastiaan-de-Roy-steeg*, waarvan het grootste gedeelte door het St. Cecilia-Dol-en-Pesthuis beslagen wordt, terwijl het overigens tot burgerwoningen verbouwd is; het Klooster-Nazareth of der Graauwe-Zusteren, gesticht in het jaar 1474, op de *Hooglandsche-Achtergracht*, waarvan een gedeelte vroeger de Baaihal uitmaakte en thans dient tot Armschool, terwijl het gedeeltelijk tot burgerhuizen vertimmerd is; het St. Ursulaklooster, gesticht in het jaar 1479, tusschen de *Oude-Rijnsburgsche-poort* en den *Vrouwenkamp*, naast het St. Elisabeth's-Gasthuis, waaraan het gedeeltelijk getrokken is; het Klooster-der-Zusteren-van-Abcoude, gesticht in 1550, in de *Paradijssteeg*, geheel tot burgerhuizen verbouwd.

Voorts had men er drie Beggijnhoven, als: het St. Agniete- of Gefaliede-Beggijnhof, in de wandeling meestal het Felle-Beggijnhof genoemd, op het *Rapenburg*, omtrent de Nonnenbrug, dat in 1316 reeds in wezen was, uit meer dan 40 huisjes bestond, en een fraai kerkje met een hoog spits torentje had, welk kerkje voor de Bibliotheek der Akademie en het Theatrum Anatomicum verbouwd is, terwijl de huisjes thans aan partikulieren toebehooren of afgebroken zijn; het Pieter-Simons-Beggijnhof, bezijden *'s Gravestein*, doch later in de *St. Jozefsteeg*, achter de Vrouwenkerk, ter plaatse waar nu het hofje van Sion gevonden wordt, waarvan de stichting onbekend is, doch dat in 1400 is te niet gegaan, en het St. Pancras- of Gerrit-Lams-Beggijnhof, anders genaamd het Ruipenest, omstreeks 1400 gesticht, op de *Hooglandsche-Kerkgracht*, waarvan een gedeelte thans door de Evangelisch Luthersche kerk en het Evangelisch Luthersche weeshuis is ingenomen.

Buiten de Stadsvesten hebben vroeger nog twee kleine en onbemiddelde kloosters gestaan, namelijk: St. Agathaskonvent en St. Margarethaskonvent, beiden van de St. Augustinusorde. Het eerste is bij het uitleggen van de stad vernietigd, het tweede is in weilanden veranderd.

De Israëliten, welke te Leyden 430 in getal zijn, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het Nederduitsch synagogaal ressort van *'s Gravenhage* behoort. Het getal Israëliten, dat zich te Leyden had nedergezet, was in het eerst zeer gering; maar in het begin der vorige eeuw sterk toegenomen zijnde, hebben zij eerst eene afgezonderde kerk gehad op eene kamer, aan de *Vischmarkt*, in het vervolg in een huis op het *Levendaal* en later in het *Roos-* of *Stinksteegje*, tot dat zij, in het jaar 1770, de tegenwoordige fraaije synagoge, op het *Levendaal*, gebouwd hebben, waarin de dienst door eenen Manhigim-Opzigter verrigt wordt.

Men heeft te Leyden een Gasthuis, zijnde het St. Cecilia-Gasthuis, in de *Bastiaan-de-Roysteeg*, in den *Vrouwenkamp*. Het

was vroeger het Ceciliaklooster, hierboven (bladz. 242) vermeld, en werd in 1596 tot Gasthuis ingerigt, daarna ook tot een huis voor krankzinnigen. Bij de laatste organieke bepalingen omtrent de krankzinnigenhuizen, is dit gebouw daarvoor niet goedgekeurd, en dient alzoo thans alleen tot huisvesting van eenige commensalen en bevat tevens de stads ziekenzalen voor de arme en bedeelde klasse. Al wat tot huisvesting van krankzinnigen diende is weggebroken. Het is een groot en wel doortimmerd gebouw, met eene luchtige voorplaats, omringd van schoone zalen en afgezonderde vertrekken, ten deele geschikt voor menschen, die hier door de Huiszittenmeesters besteed worden. De inkomsten van dit huis zijn grootendeels gesproten uit eene loterij, die, in het jaar 1596, ten behoeve daarvan getrokken werd.

Vroeger had men hier nog het Elizabeths-Gasthuis, het St. Barbara-Gasthuis, thans het Huiszittenhuis, en het St. Catharina-Gasthuis.

Het Elizabeths-Gasthuis, tusschen de *Oude-Vest* en den *Vrouwenkamp*, werd, in het jaar 1428, eerst aangelegd door twee echte lieden, die er, behalve de behuizing, in het eerst niet meer dan honderd oude Fransche kroonen en vier koeijen toe gaven. Doch naderhand zijn de inkomsten aanmerkelijk vermeerderd. In het jaar 1583 werd het huis vergroot met het Ursulenklooster, hetwelk er naast gelegen was, en had destijds vijf vertrekken. De Leprozen, die eertijds buiten de stad woonden, werden sedert ook herwaarts overgebragt. Dit gesticht is als Gasthuis voor vele jaren gesupprimeerd, wordende de huisjes daarvan, thans een en twintig in getal, aan oude lieden verhuurd. Een der zalen met de kapel is ingerigt tot Stads-Armenschool, eene andere tot Collegiekamer voor een stedelijk Lector in de anatomie.

Het St. Catharina-Gasthuis stond aan de noordzijde van de *Breedestraat*, kwam van achter op de *Aalmarkt* uit, en was een der oudste gebouwen van Leyden, zijnde reeds vóór meer dan zeven honderd jaren gebouwd, want in het begin der twaalfde eeuw kwamen reeds klagten in over de bekrompenheid van dit gasthuis; zoodat zekere William Steinvorde in 1125, zijn huis en hof aldaar, tot vergrooting van dit gesticht schonk, en vijf jaren later daarbij eene kapel of kleine kerk stichtte, welke aan de H. Catharina werd toegewijd. Onder andere voorregten had dit huis eertijds het regt, om oorden te munten, ter waarde van 5000 gulden, doch zij moest die binnen vijf jaren weder hebben ingewisseld. De stempels daartoe, zoo wel als de oorden (1), welke in het beleg tot eene soort van noodmunt gediend hebben, zijn nog tegenwoordig voorhanden. In het jaar 1570 werd dit Gasthuis aanmerkelijk vergroot en met eene ruime zaal, langs de *Breedestraat* voorzien. In het geheel waren er zes zalen, twee voor mannen en drie voor vrouwen; de zesde heette de Lopsenzaal, omdat er de goederen van het oude klooster Lopsen, vroeger gestaan hebbende buiten de Blaauwe-poort, later binnen de stad, alwaar thans Beestenmarkt is, aan geschonken waren. Voorts had men er eene fraaije Regentenkamer en andere vertrekken. Ook was er een beijaard, waarin arme landloopers drie nachten slaapplaats konden vinden. Onderscheidene huisjes van dit gebouw werden aan proveniers verhuurd. Ook had de stad daaraan het voordeel der Stads-Apotheek toegestaan,

(1) Men zie de afbeelding daarvan bij van Loon, *Nederlandsche Historiepenningen*, D. I, bl. 181.

alwaar de geneesmiddelen, ten dienste der verschillende Diakoniën en godshuizen, worden toebereid. Dit gebouw staat naast het achterste gedeelte van dit Gasthuis, op de *Aalmarkt.* Er zijn in het St. Catharina-Gasthuis geene zalen meer of huisjes, welke bewoond worden. De zaal, langs de Breedestraat, is met eenige bijvertrekken van stadswege geheel vernieuwd en ingerigt tot eene Gehoor- en Concertzaal; andere dienen tot Militaire Magazijnen; terwijl nog andere gedeelten door de stad zijn ingerigt voor het onderwijs in de toegepaste scheikunde, en de kerk, zoo als wij reeds vroeger (bl. 232) gezien hebben, tegenwoordig bij de Waalsche gemeente in gebruik is.

Het Heilige-Geest- of Armenweeshuis of Hervormd Burgerweeshuis, stond vóór het jaar 1316 op de *Breedestraat,* doch werd, in 1583, naar de *Hooglandsche-kerkgracht* verplaatst in het Oude-Vrouwen-Gasthuis, dat in 1604 en 1605 en eindelijk in 1774 aanmerkelijk vergroot en verbeterd werd. Het is in een jongens- en een meisjeshuis verdeeld, komende het gedeelte, door de jongens bewoond, met eene poort op de *Hooglandsche-Kerkgracht* uit, terwijl het gedeelte, waar de meisjes gehuisvest zijn, op den *Ouden-Rijn* uitgang heeft. Omtrent duizend kinderen kunnen er in gehuisvest worden; doch zij mogten vroeger niet boven de twaalf jaren oud zijn. Ouder zijnde werden zij in het Armekinderenhuis geplaatst. Dit laatste, gemeenlijk het Houhuis genaamd, waarin vondelingen en andere kinderen, die tot geene gemeente behoorden, opgevoed werden, was in het jaar 1705 gesticht, en had zijnen uitgang op den *Middelweg* en in de *Koppenhingsteeg.* De Regentenkamer was, in het eerst voor den schoorsteen, met eene geschilderde afbeelding der barmhartigheid versierd; doch later zag men er de afbeeldingen der Regenten, welke in het jaar 1739 gediend hebben. Eenige jaren na het stichten van dat huis, is er een ander in de *Koppenhingsteeg* aangetrokken, alwaar toen voorraad van koren en andere behoeften voor de armen bewaard werden. Bij het vertimmeren van het H. Geesthuis, in het jaar 1774, is het Armenkinderhuis daarmede vereenigd en het eerstgemelde gebouw aan partikulieren verkocht.

Het Huiszittenhuis staat aan de noordzijde van den *Rijn,* ter plaatse waar vroeger het St. Barbara Gasthuis gevonden werd. Het groot getal armen binnen Leyden, dat sommigen, al voor ruim honderd jaren, op een vierde gedeelte der ingezetenen van de stad begroot hebben, en dat sedert niet afgenomen is, heeft het oprigten en onderhouden van dit huis noodzakelijk gemaakt. Onderscheidene vertrekken zijn er in dat gebouw, waarvan de voornaamste zijn de Kamer der Regenten en die der Regentessen. In de eerste ziet men eene lijst van alle de Regenten en alle zulke liefdadigen, die boven de twee honderd gulden aan dit huis gemaakt hebben. In de andere vindt men het beeld van een klopje, hetwelk, zoo men getuigt, veel aan het Huiszittenhuis gemaakt heeft. Ook hangt er eene levensgroote afbeelding van den Heer Joan van Opmeer, geschilderd door Frans van Mieris, die meer dan honderd twee en dertig duizend guldens, in rentebrieven en obligatiën, aan het huis gemaakt had. De Regenten van dit huis, Huiszitten-Meesters genaamd, zijn zes in getal, die nevens zes Diakenen der Nederduitsche Gereformeerden, zorg dragen voor alle de armen, die tot geene andere bijzondere gezindheid behooren. Deze mogen echter in het Huiszittenhuis, ten haren koste, uitdeelingen aan de armen laten doen. Voorts zijn er acht Kraammoeders, die ook wel Goede Moeders genoemd worden, en zorg dragen voor arme

kraamvrouwen en jonggeborene kinderen, die zij, drie of vier weken lang, van het noodige verzorgen, zoo dat de lasten van het Huiszittenhuis zwaar zijn. In de voorgaande eeuw werden er, in één jaar acht en twintig lasten rogge en omtrent zeven duizend tonnen turf uitgedeeld, behalve nog zes en dertig duizend gulden aan geld, die door de Armverzorgers, ten hunnen huize, aan gewone en buitengewone armen uitgereikt werden; doch thans komen de Armverzorgers met geen twee honderd lasten rogge en tarwe en met geen twintig duizend tonnen turf in het jaar toe. De inkomsten van dit huis bestaan uit eenige pachten, landhuren, renten enz., en voornamelijk uit de penningen, die gedurende de predikatiën in de kerken en aan de huizen der ingezetenen worden ingezameld, en, tweemaal in het jaar, door de Huiszittenmeesters, Predikanten en Ouderlingen der Nederduitsche Hervormden worden bijeengebragt. Ook de stedelijke kas geeft jaarlijks eene aanzienlijke toelage. Bij dit gesticht staan kapitale gebouwen langs den *Ouden-Rijn*, geheel ingerigt tot berging van eene groote hoeveelheid granen, waarover eene afzonderlijke administratie is aangesteld, doch die ten behoeve van de huiszitten-armen graan koopen en brood bakken, en dit aan de armen-administratie, tegen eenen overeengekomen prijs, ter uitdeeling verschaffen.

Het Minnehuis, in de *Kaarsenmakersstraat*, ter plaatse, waar vroeger het Stads-Magazijn gestaan heeft, is eigenlijk eene afdeeling van het Huiszittenhuis. Vroeger werden namelijk door Huiszittenmeesteren een aantal behoeftigen, meestal gebrekkigen, die niets meer konden doen, besteed, totdat in het jaar 1829 daarvoor een afzonderlijk gebouw op den grond van het voormalige Magazijn is gebouwd, hetwelk het Minnehuis (Huis der Minne of der Liefde) genoemd wordt en waarin thans ongeveer 250 menschen worden verpleegd.

Voorts heeft men er een Invalidenhuis, op den *Middelweg*, waartoe het voormalige Oude-Mannenhuis, dat in het jaar 1783 gesticht was, in het jaar 1819 is ingerigt. Dit gesticht, hetwelk door het wegbreken van de halve *Koppenhingsteeg*, een zeer ruim voorplein gekregen heeft, dat zich tot den Ouden-Rijn uitstrekt, is geheel uit vrijwillige liefdegiften, een gevolg van de algemeene geestdrift, door de overwinning bij Waterloo den landzaten ingeboezemd, daargesteld. Boven den ingang leest men het volgende, door wijlen den Hoogleeraar Bosscha vervaardigde, opschrift:

Republicâ Salvâ
Saucio Militi
Grati Cives.

(d. i. De dankbare burgers aan de gewonde krijgslieden, na het behouden van den Staat).

Het Oude-Mannen- en Vrouwenhuis werd, na eenigen tijd in het St. Catharina-gasthuis te zijn geplaatst geweest, op de *Heerengracht* overgebragt, waar twee burgerhuizen met hunne fabrijkgebouwen daartoe werden ingerigt; terwijl in den achtergevel de steen, welke boven de poort van het vorige Oude-Mannenhuis gestaan had, is geplaatst.

De Waalsche Diakonie, die vroeger hare armen in bijzondere huizen ter onderhouding besteed had, deed, in het jaar 1702, de weeskinderen in twee afzonderlijke huizen, in het eene dertig jongens, in het andere dertig meisjes, opvoeden; doch deze schikking niet naar genoegen uitvallende, kochten zij, in het jaar 1709, de St. Vituskapel,

en verbouwden die tot een Wees- en Armhuis, op welks voorgevel zij in eenen steen deden uithouwen:

La maison des vieilles gens, et orphelins de la Diaconie Wallonne. établie l'an M. D. CC. IX.

(d. i. Het huis der oude lieden en weeskinderen der Waalsche Diakonie, opgerigt in het jaar 1709). Dit gebouw echter, te klein geworden zijnde, is er op de *Oudevest*, tusschen de *Mare* en de *Turfmarkt*, een geheel nieuw Wees- en Armenhuis voor de Waalsche gemeente te Leyden gebouwd, hetwelk de Hoogeschool, in het jaar 1817, met bijbetaling van eene aanzienlijke som gelds, tegen haar ziekenhuis heeft verruild en dat hecht en sierlijk gebouw tot een Nosocomium Clinicum ingerigt; terwijl toen de Wale weezen en oude lieden in het voormalig Ziekenhuis, bij de *Pieterskerk*, overgebragt zijn.

Het R. K. Weeshuis, op de *St. Jacobsgracht*, is een, na het springen van het schip met buskruid, in 1807 opgerigt, geheel nieuw en ruim gebouw, ter zelfder plaatse, waar reeds vroeger een dergelijk, doch kleiner gebouw stond. Op eenen steen in den voorgevel leest men:

Toen de arme Roomsche Wees wanhopend nederzat,
Of schreijend doolde op 't puin der halfverwoeste stad,
Werd hem op d'eigen grond van zijn' vernielde woning
Dit ruim verblijf gesticht door Hollands eersten Koning.
Thans zeegnen hier te zaam des Vorsten gunst en deugd
Behoeftige ouderdom en hulpelooze jeugd.
Help nu, weldadigheid, dit werk der liefde kroonen,
De God der liefde zelf zal 't eenmaal rijklijk loonen.

Ook de Evangelisch-Lutherschen hebben hier een Weeshuis, dat later tevens tot Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis is bestemd. In het jaar 1719 rigtten de Diakenen der Evangelisch Luthersche gemeente een der haar toebehoorende huizen *aan den Middelweg*, tot een Weeshuis in. Wegens het toenemend aantal weezen, werd in 1770 een daaraan belendend huis gekocht en er bij getrokken. Boven de deur van dit gesticht was een steen geplaatst, waarop te lezen stond: Het Luthersche-Weeshuis; daar echter in 1828 met toestemming van de stedelijke regering, een Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis is opgerigt en met het Weeshuis vereenigd, is later bij het maken van eenen nieuwen voorgevel aldaar een andere steen geplaatst, waarop staat: Het Luthersche-Wees-Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis.

Voorheen had men buiten Leyden, tusschen de Rijnsburgsche- en Morschpoorten, een Pesthuis, hetwelk in het begin der zeventiende eeuw gesticht en een zeer ruim gebouw is. Dit heeft later eene reeks van jaren tot Militair-Hospitaal gediend en is thans tot Militaire-Strafgevangenis ingerigt. Aangezien dit gebouw echter eigenlijk onder de gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest* staat, zullen wij het op dat art. nader behandelen.

Nog vroeger had men even *buiten de Wittepoort* der stad Leyden een Leprozenhuis, hetwelk reeds in 1441 bestond, doch dit schijnt in de Spaansche beroerten, op het einde der zestiende eeuw, gesloopt te zijn.

Men wil, dat er in Leyden meer Hofjes zijn, dan er in eenige stad van Holland gevonden worden. Het getal daarvan beloopt een en dertig. Over sommigen hebben de Huiszitten-meesters het opzigt. Andere worden door bijzondere Regenten bestuurd. De vier oudste Hofjes zijn: het Stevenshofje, aan de noordzijde van de *Haarlemstraat*, gesticht in 1432; het Jeruzalemshofje, op de *Cellebroersgracht*,

in 1467; **Sion**, achter de afgebrokene *Vrouwenkerk*, in 1480, en het St. **Annahofje**, op de *Hooigracht*, in 1507 gesticht, waarin nog eene kapel is met schilderijen en kerkelijke sieraden, van vóór de Hervorming in wezen gebleven, met nog eenige bijna vergane kleederen van den Pastoor. De vier laatst gestichte zijn: dat hetwelk SAMUEL DE ZEE, op de *Koepoortsgracht*, in het jaar 1723, met twaalf woningen heeft doen inrigten, met twee opschriften aan de straat:

Geeft God alleen de eer.
Voor goede dog niet rijken
Neven ende nichten,
Deed SAMUEL DE ZEE,
Dit bij zijn leven stichten.

Binnen boven de poort:

Dus was myn zin,
En ieder praat
Na zyn begrip,
En zoo 't niet staat
Tot uw genoegen,
Blyf maar buyten,
Ik kan myn poort,
Uw mond niet sluyten.

het **Hofje van** BAREND VAN NAMEN, in het jaar 1730, in den *Kijfhoek* gesticht, insgelijks met twaalf huisjes; dat van FRANS VAN HOUTTUYN, in 1737, op de *Hooigracht*, en het **Coninckshof**, in 1773, op de *Oude-Vest*, bij de *Turfmarkt* gebouwd. Het fraaiste en grootste Hofje is, in het jaar 1684, aan de zuidzijde van de *Oude-Vest* gesticht, door G. MEERMAN. Het bevat vier en twintig woningen voor oude weduwen en vrijsters.

Bovendien heeft men in LEYDEN nog de volgende weldadige inrigtingen: een **Genootschap tot ondersteuning van minvermogende huisgezinnen**, onder den naam van **Leydsche Maatschappij van Weldadigheid**, in 1817 opgerigt en 80 medewerkers tellende; eene **Afdeeling van het Fonds voor de gewapende dienst in de Nederlanden**, tot welks jaarlijksche kollecte de volgende gemeenten bijdragen: **Leyden**, **Woerden**, **Voorhout**, **Soeterwoude**, **Oegstgeest-en-Poelgeest**, **Warmond**, **Leyderdorp**, **Sassenheim**, **Koudekerk**, **Hoogmade**, **Aarlanderveen**, **Oudshoorn-en-Gnephoek**, **Rijnsaterwoude**, de **Beide-Noordwijken-Langeveld-en-Offem**, **Achttienhoven**, **Lisse**, **Nieuwveen-met-de-Uiterbuurt**, **Zevenhoven**, **Ter-Aar**, **Alkemade**, **Noordwijkerhout**, **Rhijnsburg**, **Nieuwkoopen-Noorden** en **Hillegom**, wordende de bijdragen dier gemeenten, door de zorg van de Plaatselijke Besturen, telkens aan den Thesaurier voor het distrikt LEYDEN ingezonden; eene **Afdeeling van het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen**, met 60 leden; eene **Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap**, met 223 leden en ongeveer 80 begunstigers; eene **Afdeeling van het Nederlandsch Godsdienstig Tractaatgenootschap**, met ongeveer 60 leden binnen en 30 buiten de stad; eene **Afdeeling van het Nederlandsch Zendelinggenootschap**, welke Afdeeling sedert 1814 bestaat, en ongeveer 230 leden binnen en nagenoeg 30 buiten de stad telt; eene **Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de Slaven en verdere Heidensche**

bevolking der kolonie Suriname, met ongeveer 40 leden; een Departement van het Instituut van Doofstommen te Groningen, met nagenoeg 200 leden; eene Subkommissie der Maatschappij van Weldadigheid, met 160 leden onder de burgers der stad, ongeveer 110 uit de Studenten en 7 buitenleden; eene Afdeeling van het Instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam, uit 50 leden bestaande.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen verdient voorzeker de eerste plaats de Hoogeschool. Na het merkwaardig ontzet van LEYDEN, op den 3 October 1574, werd de stad, van wege de Edelen en steden van Holland en den Prins VAN ORANJE, als Stadhouder, tot vergoeding der geledene schade, of ontslag van staatslasten voor eenige jaren, of het regt eener Hoogeschool aangeboden. De Wethouderschap, overwegende, dat vrijdom van lasten dikwijls uit nood besnoeid of ingetrokken wordt en in alle geval slechts voor eenen tijd duren zou, verkoos het laatste, waartoe haar, op den 6 Januarij des volgenden jaars, octrooi verleend werd. Bij dit octrooi beloofde men, nergens anders in Holland immer eene Hoogeschool te zullen oprigten. De inkomsten van onderscheidene geestelijke goederen werden tot vervulling van de lasten dier inrigting beschikt. Zij werd allereerst geplaatst in het St. Barbaraklooster, alwaar naderhand het Prinsenhof geweest is, en op den 8 Februarij 1575 plegtig ingewijd. In het jaar 1581 werd zij echter overgebragt in het klooster der Witte Nonnen, op den hoek van het *Rapenburg* en de *Nonnensteeg*, hetwelk grooter en beter gelegen was. Doch hier ontstond, op den 11 November 1616, een felle brand, die een groot gedeelte van het gebouw verteerde. De schade werd echter, op last der Staten, terstond wederom hersteld. Het gebouw der Hoogeschool heeft sedert omtrent de zelfde gedaante behouden, waarin men het tegenwoordig ziet. Het is oud, doch deftig en ruim; heeft eenen toren en een uurwerk, waar naast men een groot plat, tot het doen van sterrekundige waarnemingen, bekwaam gemaakt heeft, en waarop de teleskoop der Friesche-boeren-instrumentmakers, ROELOFS en RIENKS, geplaatst is. Daarenboven is, in de laatste jaren, naast dit plat nog eene soort van sterretoren gebouwd. Voor aan de straat treedt men door een deftig ijzeren hek op eene plaats, naar de hortus geleidende. Door eene poort, ter linkerhand, komt men in het gebouw der Hoogeschool en eerst in de algemeene Gehoorzaal, alwaar de plegtige openlijke redevoeringen, promotiën, disputatiën, enz. gehouden worden. In dit vertrek was vroeger een orgel geplaatst, waarop, voor en na het doen van plegtige redevoeringen, gespeeld werd. Het is bij de verandering van het auditorium, in 1828 of 1829, door eene plaats voor een orchest vervangen, waar zich bij de plegtigheid van redevoeringen muzijkanten laten hooren. Bovenal bezienswaardig is de Senaatkamer, die met de afbeeldingen van een groot aantal Hoogleeraren prijkt. De beroemde NIEBUHR zegt, in de voorrede zijner *Römische Geschichte*, geene eerwaardiger plaats in gansch Europa te kennen, dan de Senaatkamer der Leydsche Hoogeschool, waar men omringd wordt door de beeldtenissen van den Stichter der Nederlandsche vrijheid en van de grootste lichten in kunsten en wetenschappen. Tot welk eenen uitstekenden bloei LEYDEN's Hoogeschool in de achttiende eeuw geklommen was, blijkt, onder anderen, uit hetgeen VAN KAMPEN daarvan meldt. Van BOERHAAVE, SCHULTENS en HEMSTERHUIS sprekende, zegt hij: » Deze » schitterden aan de Leydsche Hoogeschool, die door hen de eerste

» in Europa werd, die een groot aantal Akademieburgers uit Duitsch- » land, Hongarije, Rusland, Zweden, Denemarken, Engeland, » Frankrijk en Zwitserland, ja, uit Amerika en Arabië telde. Alleen » uit de Britsche eilanden had deze Hoogeschool, in de achttiende » eeuw, bij de twee duizend Studenten. In 1724 werden meer dan » dertig Baronnen, Graven of Ridders ingeschreven. Uit het pas aan » de barbaarschheid onttrokkene Rusland, stroomde vooral de hooge » Adel herwaarts, om beschaving op te doen, en de ongestoorde on- » zijdigheid van ons vaderland, te midden van alle woelingen van » Europa, droeg zekerlijk wel iets bij tot die voorkeur. Het ontbrak » niet aan middelen, om eenen RUHNKENIUS, eenen WIJTTENBACH aan » Nederland, aan Leyden te boeijen, en zoo dit bij HALLER en bij » LINNÆUS minder gelukte, de eer der vorming van den ontdekker » der springveer des levens en van den rangschikker der levende » schepping, kan niemand aan Holland ontrukken." Deze Hoogeschool werd door NAPOLEON, in 1812, tot eene Akademie der Fransche Universiteit verlaagd, doch na de gezegende omwenteling van 1813 weder op eene breedere schaal hersteld, en bloeit nog steeds door het onderwijs van uitstekende mannen in allerlei vakken van wetenschap.

Merkwaardig is de aan de Hoogeschool verbonden Plantentuin, waarvan een gedeelte geneeskundige, het overige allerhande uitheemsche planten bevat. Deze werd in 1587 aangelegd, en in 1600 van eene galerij voorzien, waarin men in den zomer, bij regen, zich begeven en, in den winter, de planten bewaren mogt, die de onguurheden der lucht niet verdragen konden; terwijl hij toen te gelijkertijd schijnt vergroot te zijn geworden. In 1685 werden de grenzen van den hof aanmerkelijk uitgezet. In het jaar 1736 werd hij weder, door den aankoop en het afbreken van weinig minder dan honderd kleine woningen, tot aan de stadswallen uitgebreid, ten gevolge waarvan hij meer dan het dubbel zijner vorige grootte bekwam; bij welke gelegenheid de tuin tevens van ruimere bewaarplaatsen voor uitheemsche gewassen en andere noodwendigheden, voorzien werd. De laatste vergrooting, welke deze tuin onderging, had in de jaren 1816—1818, naar het ontwerp van den Hoogleeraar BRUGMANS, plaats, als wanneer een aanmerkelijk gedeelte der stadswallen, met den vroegeren Akademietuin vereenigd werd, waardoor hij eene veel grootere uitbreiding dan te voren kreeg, komende de hof, na dat korte tijdsbestek, door de kunde, den ijver en den smaak van den ontwerper dezer groote verbetering, in eene geheel vernieuwde gedaante te voorschijn, waarbij nut en bevalligheid zich in de schoonste overeenstemming vertoonen. In dezen hof, welke nagenoeg 9000 soorten van planten en heesters uit de vijf werelddeelen bevat (1) (waaronder vooral de palmsoorten, de orchideën, de Kaapsche en de Nieuw-Hollandsche planten uitmunten), van welke vele in uitgebreide trekkassen bewaard worden, ziet men ook eenige busten van kruidkundigen, en er staat nog een boom, door den grooten BOERHAAVE geplant. In de laatste jaren heeft de tuin aanmerkelijke veranderingen en verbeteringen ondergaan door het vernieuwen van oude, en het aanbouwen van nieuwe stookkasten, door het aanbrengen van betere verwarmingstoestellen, enz. enz. enz.

(1) Hoe aanmerkelijk dat getal in de laatste jaren toegenomen is, blijkt uit de verschillende catalogi. Die in 1819, door den Hoogleeraar BRUGMANS uitgegeven, bevat 3712 soorten; die in 1831, door den Hoogleeraar REINWARDT, 5600; die in 1836, 7170; die in 1839, 8000; die in 1845, ongeveer 9000 soorten.

Het Rijks-Herbarium, op het *Rapenburg*, bij de *Groene-Hazengracht*, bevat eenige duizende gedroogde planten uit de vijf werelddeelen.

Tegen het einde van het jaar 1815 werd de grond, kort buiten de Wittepoort, weleer tot eene stads maliebaan bestemd, tot eenen Tuin voor de Landhuishoudkunde of dusgenaamden Oeconomische-tuin aangelegd; terwijl tevens de grondslag gelegd werd tot eene Verzameling van Werktuigen daartoe dienende. Dit Kabinet, allengs uitgebreid zijnde, is in een dubbel huis op de *Hoogewoerd* geplaatst, en bevat thans ruim vijf honderd stuks werktuigen voor landbouw en veeteelt, ruim twaalf honderd verschillende soorten van hout, negen honderd onderscheidene soorten van zaden, dertien honderd gedroogde planten, en vijf honderd producten, gedeeltelijk uit het dieren-, meest echter uit het plantenrijk, behalve eenige platen, welke planten, vruchten of dieren voorstellen.

Het Rijks Museum van Natuurlijke historie overtreft, in rijkdom van delfstoffen, dieren en vogels, bijna alle kabinetten van dien aard in Europa, en in netheid en zindelijkheid van inrigting heeft het zijne wederga niet. Vroeger, toen er nog geen eigenlijk Museum van Natuurlijke Historie bestond, werden de daartoe behoorende voorwerpen, welke, van tijd tot tijd, door Joan Maurits, Graaf van Nassau, die van 1637 tot 1644 Landvoogd van Brazilië was, van daar werden afgezonden, gedeeltelijk op het Anatomisch theater, gedeeltelijk in een, tot den Hortus-Medicus behoorend, vertrek bewaard. Eerst in het midden der achttiende eeuw, was men bedacht op het aanleggen van een naturaliën-kabinet, hetwelk voornamelijk verrijkt werd door zeldzame en merkwaardige voorwerpen, welke de Bevelhebbers onzer volkplantingen, door het gunstig bestel van den toenmaligen Stadhouder, Willem IV, Prins *van Oranje*, en de Bestuurders der Oost- en Westindische-Compagniën, eenige jaren achtereen, overzonden; terwijl de toenmalige Eerste Curator der Hoogeschool, Willem, Graaf van Bentinck-Rhoon, het in 1751 met een aanzienlijk geschenk van mineralen en andere voorwerpen, de Natuurlijke historie betreffende, verrijkte. Drie jaren later werd de verzameling vermeerderd door den aankoop van eene kostbare menigte versteeningen, mineralen, edelgesteenten enz., door eenen liefhebber der Natuurlijke Historie, Dr. Conradus Zumbach a Coesfelt, bijeen gebragt, en in het jaar 1785, door eene belangrijke hoeveelheid zeegewassen, door den beroemden Hoogleeraar Hahn nagelaten. Had de Hoogleeraar Allamand, aan wien het toezigt over dit kabinet was opgedragen, zich verdienstelijk gemaakt door voor de uitbreiding daarvan te zorgen, na zijnen dood bleek eerst in vollen glans, wat hij daarvoor over had, daar hij toen den schat van natuurlijke voorwerpen, door hem voor eigene rekening bijeen gebragt, als een blijvend eigendom der Hoogeschool bestemde. Nog aanzienlijker was de waarlijk koninklijke gift, door Z. M. Willem I aan de Hoogeschool gedaan, van het rijke en alom vermaarde kabinet van Natuurlijke Historie, door wijlen zijnen vader Prins Willem V bezeten, hetwelk in het jaar 1795 door de Franschen naar Parijs was vervoerd, maar door de zorg van den Hoogleeraar Brugmans, in het jaar 1815, niet slechts ongeschonden, maar door verstandige ruiling zelfs meer volkomen, terug verkregen werd. Hierdoor nu was de, in betrekking tot de Hoogeschool, geringe verzameling, eensklaps tot een rijk museum aangegroeid, hetwelk, wat het mineralogisch gedeelte betreft, in 1816, door aankoop van het

voortreffelijke kabinet van mineralen, door den beroemden Bruckman, te Brunswijk, verzameld, nog meerder uitbreiding verkreeg. Toen nu nog in het jaar 1820 het Museum van Natuurlijke Historie, door den Hoogleeraar Reinwardt te Amsterdam, op 's Rijks kosten aangelegd, bij Koninklijk besluit daaraan was toegevoegd, verdiende het ten volle den, te gelijker tijd daaraan vereerden, naam van Rijks Museum. Later heeft dit Museum eene aanmerkelijke aanwinst verkregen door het aankoopen van de door geheel Europa beroemde verzameling van vogels, visschen enz. van Dr. Coenraad Jacob Temminck, die het Museum, sedert 25 jaren, met de meeste zorg en ijver bestuurt. Langen tijd moesten de vogels, bij plaatsgebrek, in kisten besloten blijven; doch sedert 1838 zijn zij behoorlijk uitgezet en wekken de bewondering van allen, die deze rijke verzameling bezoeken.

Het Kabinet van Werktuigen tot beoefening der Natuurkunde, kan eerst zijn bestaan rekenen van het jaar 1742, toen de werktuigen door den Hoogleeraar Willem Jacob 's Gravesande, tot eigen gebruik, bijeen gebragt, door de Hoogeschool werden aangekocht, en in het volgende jaar eene nieuwe kamer, tot bewaring van de Natuurkundige Werktuigen, met eene plaats tot het houden van lessen over de Natuurkunde, door proeven opgehelderd, achter de akademie, in de *Nonnesteeg*, gebouwd werd. Daar het Kabinet, door gestadige aankoopen, onder anderen ook uit de verzameling van den Hoogleeraar Allamand, zeer uitgebreid was geworden, werd in het jaar 1822, ter bewaring daarvan, eene nieuwe, ruimere plaats bestemd; terwijl de vroegere bewaarplaats werd ingerigt tot een Chemisch-Laboratorium en eene Gehoorzaal ter voordragt van die wetenschap, welke tot dus verre op de *Doelegracht*, aan de noordzijde van den Akademietuin gevonden werd.

Het Rijks Museum van Natuurlijke Historie, benevens de daartoe behoorende werkplaatsen en verblijven der Onder-Opzigters, het Kabinet van Natuurkundige werktuigen en de Collegievertrekken voor Natuurlijke Historie en Natuurkunde, zijn allen in een groot vierkant gebouw geplaatst, tot welks opbouw de geheele noordzijde der *Houtstraat*, een gedeelte der oostzijde van de *Papengracht* en eenige gebouwen aan de westzijde van het *Rapenburg*, onder welke laatste het zoogenaamde Hof-van-Zessen in het jaar 1822, zijn afgebroken. Dit gebouw is in 1817 begonnen, doch sedert gedurig vergroot.

Sedert verscheidene jaren worden, in een gebouw op het *Rapenburg*, eenige duizende voorwerpen tot het openbaar en huiselijk leven der Japanners en andere volken van Noordwestelijk-Azia betrekkelijk, in der tijd door den Heer Ph. Fr. von Siebold meestal op het eiland Desima verzameld, aan de desbegeerigen vertoond. Deze voorwerpen, die 's Rijks eigendom zijn, moeten eenmaal met de talrijke in 's Hage voorhandene Japansche voorwerpen, tot één Japansch-Museum vereenigd worden.

Het Theatrum Anatomicum, benevens het aanzienlijk Ontleedkundig Kabinet, zijn geplaatst in een gebouw op het *Rapenburg*, dat in 1819 en vervolgens opgetrokken is voor en verheeld aan de voormalige Engelsche kerk, welke kerk na hare ontruiming, in 1810, reeds aan den Hoogleeraar in de ontleedkunde ten gebruik was gegeven. Hoewel men reeds vroeger zich beijverd had, om de Leydsche Hoogeschool in het bezit te stellen van zeldzaamheden, tot het vak der ontleedkunde behoorende, verkreeg de verzameling eerst

omtrent het midden der zeventiende eeuw eenige belangrijkheid, toen LODEWIJK VAN BILS, Heer *van Coppensdamme, Bonen* enz., een aanmerkelijk aantal van verschillende anatomische preparaten aan de Hoogeschool ten geschenke gaf. Doch de voorname en eigenlijke grondslag tot het zoo luisterrijk Anatomisch Kabinet, waarop de Hoogeschool te LEYDEN zich thans beroemen mag, werd eerst in 1719 gelegd door den Hoogleeraar der ontleedkunde JOHANNES JACOBUS RAU, die haar in het bezit stelde van den kostbaren voorraad van anatomische preparaten, welke hij, gedurende vele jaren, ten zijnen gebruike vervaardigd en bewaard had. Eene nog veel aanmerkelijkere uitbreiding verkreeg het Akademisch Kabinet der Ontleedkunde in 1770, door den aankoop van de talrijke en hoogstvoortreffelijke verzameling van anatomische preparaten van den Hoogleeraar der ontleedkunde BERNARD SIEGFRIED ALBINUS, en het is voornamelijk van dien tijd af, dat dit Ontleedkundig Kabinet der Hoogeschool te LEYDEN, als eene der rijkste verzamelingen van dien aard vermaard werd. In 1784 werd het nog meer uitgebreid door aankoop van het Anatomisch Kabinet van den Hoogleeraar GUALTERUS VAN DOEVEREN en van de verzameling van zieke beenderen, door den Leydschen Geneesheer A. LEDEBOER bijeengebragt; terwijl, in het jaar 1807, de verzameling van anatomische voorwerpen, door den Haarlemschen Geneesheer ROQUETTE nagelaten, daaraan werd toegevoegd, en het eindelijk in het jaar 1819 werd verrijkt met het Kabinet van voorwerpen tot de vergelijkende ontleedkunde behoorende, van den Hoogleeraar BRUGMANS, hetwelk door alle deskundigen op hoogen prijs werd geschat, en met het Kabinet van den vermaarden Amsterdamschen Hoogleeraar ANDREAS BONN, hetwelk vooral door eene belangrijke verzameling van zieke beenderen uitmuntte; zoo dat het thans eenen graad van volkomenheid gekregen heeft, waardoor het geacht kan worden met de beroemdste verzamelingen in Europa gelijk te staan, zoo niet die te overtreffen.

Het hiervoor (op bladz. 245) reeds vermelde Nosocomium of Akademisch-Ziekenhuis, ter oefening van de Studenten in de geneeskunde, die er, na reeds eenigen tijd aan de Hoogeschool verbleven te hebben, onder het toezigt der Hoogleeraren, de praktijk uitoefenen, werd in het jaar 1787 opgerigt. In dit gebouw treft men eene rijke verzameling van heelkundige werktuigen aan, waartoe de grond is gelegd door de edelmoedigheid van den Hoogleeraar FERDINAND BERNARD ALBINUS, die, in het jaar 1778, de door hem bijeen gebragte voortreffelijke werktuigen ter beoefening der heelkunde, aan de Hoogeschool vermaakte, welke verzameling in het jaar 1782 nog aanmerkelijk vermeerderd werd door de overneming van die, welke de Hoogleeraar EDUARD SANDIFORT, ten zijnen gebruike, had bijeen gebragt.

Het Museum van Oudheden, eigenlijk Kabinet van Archaeologie, mag, in zijn geheel genomen, als een der eerste in Europa genoemd worden, en overtreft, in sommige afdeelingen, door rijkdom en belangrijkheid van voorwerpen, alle buitenlandsche, soortgelijke inrigtingen. Het erlangde zijne voornaamste uitbreiding onder het bestuur en door de zorg van wijlen den Hoogleeraar REUVENS, en werd, na diens overlijden, overgebragt in een afzonderlijk, daarvoor ingerigt gebouw, zijnde een groot dubbel huis op de *Breedstraat*, over de *Papegracht*, van achter uitkomende op de *Boommarkt*, waarin alle die oudheden met smaak zijn ten toon gesteld. Het bevat omtrent vijf honderd Indische, meest alle uit Java overgebragte, voorwerpen, een vijftigtal Carthaagsche en Romeinsch-Carthaagsche oudheden;

ongeveer acht duizend vier honderd Egyptische monumenten; eene menigte Etrurische, Grieksche en Romeinsche voorwerpen, van allerlei aard, steenen beelden, basreliefs, opschriften, bronzen, vazen en ander huisraad en gereedschap, in alles vijf, waaronder vier zeer groote, zalen vullende; ruim twee honderd vijftig voorwerpen, grootendeels tot de Germaansche of Gallische oudheid behoorende, behalve nog hetgeen nabij Wijk-bij-Duurstede opgedolven, in het bezit van het Museum geraakt; een klein aantal Zuid-Amerikaansche oudheden, en eindelijk eene fraaije verzameling van modellen van oude gebouwen, en afgietsels in gips van beroemde beelden en bas-reliefs, benevens afgietsels in zwavel enz. van Persische en Babylonische, zoogenoemde cylinders, van gegraveerde steenen enz..

Het Academisch Munt- en Penningkabinet, in het zelfde gebouw als het voorgaande geplaatst, en wel in eene voor den rijkdom der voorwerpen veel te kleine zaal aan de *Boommarkt*, op den Rijn, bestaat uit eene belangrijke verzameling van ruim elf duizend antieke (Perzische, Grieksche, Romeinsche en andere), middeleeuwsche en hedendaagsche gouden, zilveren, koperen, tinnen en papieren munten en gedenkpenningen; eene verzameling, welke jaarlijks door aankoopen en niet minder door veelvuldige geschenken uit alle deelen des rijks en het buitenland toeneemt; men vindt er onder de antieke munten, die drie en twintig eeuwen oud zijn en onder de hedendaagsche gedenkpenningen en muntenstukken van de vijf werelddeelen. Een gedeelte der munten enz. is, onder glas, in zes lessenaars ten toon gesteld. De verzameling dagteekent van de helft der achttiende eeuw, toen de Curator Bentinck haar daarstelde, terwijl ze later door den Curator Lauers van Santen en eindelijk, in het jaar 1835, door een aanzienlijk legaat van den Hoogleeraar Reuvens zeer aanmerkelijk vermeerderd werd. Zij werd sedert hare oprigting op de Bibliotheek der Akademie bewaard, tot zij in het jaar 1818 in het Kabinet van Archaeologie werd overgebragt. In het jaar 1833 werd zij onder eenen afzonderlijken Hoogleeraar-Directeur in de tegenwoordige zaal geplaatst.

De Bibliotheek der Hoogeschool, welke men eerst in een vertrek naast het Hoogeschoolgebouw geplaatst had, neemt het bovenste gedeelte van het zelfde gebouw in, waarin het Theatrum Anatomicum wordt aangetroffen. Vóór dat dit gebouw in zijnen tegenwoordigen staat gebragt en dus te klein was, om de geheele Bibliotheek te bevatten, was een gedeelte daarvan geplaatst in het zoogenaamde Hof-van-Zessen, waarvan hier boven (bl. 225) breeder gesproken is. De Bibliotheek bestaat uit een groot aantal oude en nieuwe, geschrevene en gedrukte boeken, in allerlei talen en over allerlei wetenschappen, inzonderheid is zij rijk aan Arabische en andere Oostersche handschriften. De Bibliotheek, toegenomen ten deele door aankoop; als van de aanzienlijke en kostelijke verzamelingen, vroeger van Isaak Vossius en later van David Ruhnkenius, in haar geheel, ten deele door de geschenken en fraaije erfmakingen van onderscheidene geleerden, met name J. J. Scaliger, L. Warnerus, Jo. Holmannus, Jac. Perizonius, Jo. Stolp, Prosper Marchand, Richard Harris, A. Verrijst, Wepfer, G. Riemersma, Mr. Lodewijk Chatelain Louisz., Mr. Cornelis Chatelain, Cornelis van Oudendorp, van der Hoop, Joannes in de Betou, Persoons, en anderen; ook sedert het besluit, door de Staten van Holland, op den 5 December 1679, genomen, volgens hetwelk geen octrooi tot het drukken of herdrukken van eenig boek verleend werd, dan

onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de verzoekers van het octrooi een afdruk van het boek, wel gebonden, zullen hebben te leveren in de Boekerij te LEYDEN. De boekvertrekken zijn wel ingerigt en verdeeld. Men ziet er de afbeeldingen van WILLEM I, Prins *van Oranje*, en van eenige Leydsche Hoogleeraren en andere Geleerden. Sedert 1820 is het gebouw vooraan vergroot met een voorstuk, waarvan het eene gedeelte aan het Anatomisch kabinet, en het andere aan de Bibliotheek tot Leeskamer en andere einden toegevoegd is.

Behalve de Groote Boekerij der Akademie, bestaat er nog eene andere boekverzameling, de Bibliotheek van Thysius geheeten. Deze, welke vooral rijk is in Regtsgeleerde werken en Vaderlandsche Chronijken, komt voort van eene vermaking, in het jaar 1653, door JOHANNES THYSIUS, met een fonds tot aankoop van regtsgeleerde werken aan de Leydsche Hoogeschool geschonken, onder voorwaarde, dat deze verzameling niet in de groote Akademische Bibliotheek zou worden versmolten. Zij is geplaatst in een eigen gebouw, op het *Rapenburg*, aan den hoek van de *Groenhazen-gracht*, waarvan de voorgevel, nevens het jaartal 1656 en ter zijde het wapen van den stichter, een opschrift bevat, luidende: JOHANNIS THYSII BIBLIOTHECA. Deze Bibliotheek staat onder het bestuur van een Lid der Regtsgeleerde faculteit. In de laatste jaren werden de fondsen onophoudelijk gebezigd tot het doen van nuttige aankoopen.

Het Museum van Fraaije Kunsten, op het *Rapenburg*, in het zelfde gebouw als het Herbarium, bestaat voor een gedeelte uit afgietsels in pleister van de schoonste overblijfselen der *Grieksche* kunst, voor een gedeelte uit eene prentverzameling, meerendeels tot het zelfde einde ingerigt. De verzameling van oude pleisterbeelden, allen naar de oorspronkelijke afgedrukt, nam haren aanvang *in Julij* 1815, als wanneer eenige der schoonste meesterstukken van de Grieksche beeldhouwkunst derwaarts werden overgebragt. Deze eerste verzameling groeide weldra aan en wordt bijna jaarlijks met een of ander voorwerp vermeerderd. De verzameling der prenten is haren oorsprong verschuldigd aan de edelmoedigheid van den Heer J. A. ROIJEN, volgens wiens uiterste wilsbeschikking, de door hem bijeen gebragte platen en portretten, in het jaar 1809, aan de Leydsche Hoogeschool kwamen. Deze verzameling, eerst aan de Bibliotheek verbonden en, in het jaar 1823, met die der oude pleisterbeelden vereenigd, is in drie groote hoofdafdeelingen onderscheiden, waarvan de eerste bestemd is voor het algemeene overzigt van de geschiedenis der kunst en als platenverzameling die der schilderkunst; de tweede voor het aesthetisch gedeelte der kunst is aangelegd, als bevattende de meesterstukken der voornaamste schilders; de derde eindelijk eene keuze bevat van alle de verschillende wijzen van graveren sedert de beoefening dier kunst. Als eene vierde hoofdafdeeling, doch in doel en aanleg geheel afgescheiden van de overige, kan nog beschouwd worden eene belangrijke verzameling van prenten en portretten, tot de Vaderlandsche historie betrekkelijk.

Het voormalige Staten-collegie, was een in het jaar 1692, in het klooster der Cellebroeders, op de *Cellebroedersgracht*, ingestelde kweekschool, waarin aanvankelijk 22, doch later 60 en meer jongelingen van goeden aanleg, deugdzaam gedrag en van eerlijke doch weinig bemiddelde ouders, op kosten van de Staten van Holland in die kundigheden onderwezen werden, welke hen tot bekwame Leeraars konden vormen. Dit collegie, waaruit vele voortreffelijke mannen,

ten nutte der Hervormde kerk zijn voortgekomen, werd, na in het jaar 1797, voor jongelingen van allerlei godsdienstige gezindheid en ter beoefening van verschillende wetenschappen bestemd, geopend te zijn, in het jaar 1800, zoo om de ongeschiktheid en bouwvalligheid van het gebouw, als om andere redenen, geheel buiten gebruik gesteld. In plaats daarvan bragt men eene inrigting tot stand van dertig beurzen, ieder drie honderd gulden 's jaars bedragende, die van Landswege voor eenen bepaalden tijd, aan zoovele min gegoede jongelingen van gunstige verwachting zouden worden uitgereikt. Bij de wet op het Hooger onderwijs van het jaar 1825 werd deze instelling in dier voege bevestigd, dat van die dertig beurzen, tien voor de Godgeleerdheid, twee voor de Regtsgeleerdheid, vier voor de Medicijnen, vier voor de Wis- en Natuurkundige wetenschappen en tien voor de Wijsbegeerte en Letteren bestemd werden. Ter plaatse, waar vroeger het Staten-Collegie stond, worden thans de Manege en Woning van den Pikeur gevonden.

Een gelijksoortig Collegie ten behoeve van de Walsche-Hervormde-kerk, werd in 1605 opgerigt, ten einde de studenten, die reeds uit bijdragen hunner gemeenten onderhouden werden of nog verder zouden worden onderhouden, bij elkander konden wonen, onder het toezigt van eenen bekwamen opziener, die hen in de Wijsbegeerte en de Godgeleerdheid zou onderwijzen en tot de Predikdienst opleiden. Dit collegie, op de *Groenhazengracht* gevestigd, maakte een aantal jaren, grooten opgang en bragt goede vruchten voort; doch sedert, door eenen zamenloop van omstandigheden, in verval geraakt, liep het eindelijk, met het begin der achttiende eeuw, zoo geheel te niet, dat Curatoren, in het jaar 1723, besloten, het nutteloos geworden gebouw te verkoopen, hetwelk sedert in een burgerwoonhuis veranderd werd.

Het Stolpiaansch-Legaat, zijnde eene vermaking van zeker ambteloos burger van Leyden, Jan Stolp, die aldaar, den 13 October 1753, overleed, en bij uitersten wil eene som van tien duizend gulden vaststelde, om daaruit telken twee jaren godgeleerde en zedekundige prijsverhandelingen met goud te bekroonen, is derwijze met de Hoogeschool verbonden, dat beoordeelaars zich telkens kiezen uit de Hoogleeraren.

In het jaar 1826 is te Leyden het Industrie-Collegie opgerigt en met de Hoogeschool verbonden, waarin openbaar onderwijs in de scheikunde, toegepast op het fabrijkwezen, gegeven wordt. Deze taak werd opgedragen aan de Hoogleeraren J. de Gelder en A. H. van der Boon Mesch, en wordt door den laatstgenoemden steeds vervuld. De belangstelling in dit onderwijs en het aanzienlijk getal toehoorders, die deze lessen volgen, heeft de stedelijke Regering genoopt voor dit onderwijs de noodige lokalen op de *Aalmarkt* voor stads rekening te laten inrigten; zoodat, behalve een zeer uitgebreid Scheikundig Laboratorium, onderscheidene kamers met praeparaten en werktuigen tot deze inrigting behooren, en deze verzameling de grootste en uitgebreidste, die tot nu toe in het Vaderland bestaat, mag genoemd worden.

Door het Wiskundig Genootschap: *Mathesis Scientiarum Genetrix* (Wiskunde is de kweekster der wetenschappen), dat in het jaar 1785 opgerigt is, geeft van dien tijd af onderwijs in wis-, bouw- en teekenkunde, en had vroeger ook een collegie voor de natuurkunde, hetgeen echter te niet is gegaan. Sedert eenige jaren is dit natuur- en werktuigkundig onderwijs weder hervat, en in overeenstemming

gebragt met de bedoelingen der *Maatschappij tot bevordering van Nijverheid*, waarvan hier ter stede een departement bestaat, en hetwelk tot de kosten van dit onderwijs, sedert eenige jaren bijdraagt. Er zijn bij alle de vakken van onderwijs van dit genootschap geplaatst 15 Onderwijzers en in het jaar 1844 beliep het getal der Leden bijna 200, ook dat der leerlingen was bijna zoo groot. Het bestaat alleen uit jaarlijksche bijdragen van dezen. Er heeft jaarlijks een openbaar examen en prijsuitdeelingen plaats, waartoe de Koning eene groote en twee kleine zilveren medailles schenkt, om in zijne naam uit te reiken. Een der oprigters van dit genootschap de Heer B. van den Broek is thans (1845) nog in leven en hoezeer hoog bejaard bestendig nog aan het onderwijs werkzaam.

De Latijnsche school, vroeger de Groote school genoemd, thans het Gymnasium, in de *Lokhorststraat*, is in de jaren 1599 en 1600 gebouwd, en was verdeeld eerst in zeven en vervolgens in zes afzonderlijke scholen of trappen, naar der leerlingen bekwaamheid, van welken ieder door eenen bijzonderen meester werden bediend. De poort of ingang, die sierlijk van Bentheimersteen gehakt is, pronkt met het wapen der stad en dit bijschrift:

Pietati, linguis, et artibus
liberalibus S. S. P. Q. lugdunensis restaur. c.
Anno. CIↃ.IↃ.C.

(d. i.: Voor godsvrucht, talen, en fraaije kunsten geschikt door den raad en het volk van Leyden, herbouwd in het jaar van Christus 1600.)

Sedert is er nog eene groote huizing tot woning van den Rector, en een goed getal scholieren, die bij hem konden inwonen, aangetimmerd, zijnde gehecht aan de gemelde groote school, en hebbende eenen bijzonderen uitgang op de *Overwulfde Pieters-kerkgracht*, alwaar, in het jaar 1613, eene poort gebouwd is, voerende in de spits de afbeelding van Pallas, gewapend met eene lans, en het hoofd van Medusa, met deze letters:

Tuta est ægide Pallas.
(d. i. Pallas is veilig door haar schild).

Ter wederzijde van deze voorpoort ziet men eenen leeuw, het wapenschild der stad Leyden met de klaauwen houdende. Aan deze school, sedert 1 November 1838 tot een Gymnasium ingerigt, wordt ook onderwijs gegeven in de levende talen, geschiedenis, aardrijks-, wiskunde enz. Dit onderwijs is opgedragen aan eenen Rector, eenen Prorector, twee Preceptoren en eenen Onderwijzer in de Wiskunde. Men telt er gemiddeld een getal van 30 leerlingen.

De Leydsche Teekenakademie, bestond reeds in het jaar 1702. De Leden hielden destijds, onder de Directeuren Carel de Moor en Willem van Mieris, op het lokaal boven de Rijnsburgsche-poort hunne bijeenkomsten, en oefenden zich in het teekenen naar het naakt model. Toen in het jaar 1738 de Directeur Frans van Mieris overleden was, had hij aan de akademie zekere som gelds vermaakt, om uit de renten de onkosten tot het teekenen naar het naakt model goed te maken. Door tijdsomstandigheden, in en na het jaar 1795, de teekenoefeningen gestaakt zijnde, werd, in het jaar 1799, door den toenmaligen Directeur A. Delfos, met behulp van eenige kunstvrienden, deze teekenakademie weder hersteld en daaraan meer uitgebreidheid gegeven. Men koos toen tot zinspreuk: *Ars æmula Naturæ* (de Kunst is de navolgster der Natuur). De Leden zetten thans hare

teekenoefeningen naar het naakte model, in het zelfde lokaal, onder drie Directeuren, voort.

De Maatschappij van Toonkunst te Leyden, in het jaar 1834 gevestigd, heeft, in dat zelfde jaar, eene Muzijkschool opgerigt, waarbij, onder toezigt van Commissarissen, door een bezoldigd Directeur en eenige Onderwijzers, dagelijks aan een groot aantal leerlingen, en eenmaal 's weeks, aan eenige Onderwijzerskweekelingen der stadsscholen voor arme en minvermogende weeshuizen enz., stelselmatig onderrigt in de toonkunst wordt gegeven. Eene andere inrigting dier Maatschappij is de Zangvereeniging, welker oefeningen geleid worden door den Directeur der Muzijkschool, en tot welke de leerlingen der hoogere zangklassen van die school gratis worden toegelaten. Deze vereeniging, welke thans een gemiddeld getal van 70 leden telt, houdt hare bijeenkomsten gedurende zes maanden, van October tot April, en eindigt alsdan met de uitvoering van de in dien tijd beoefende zangstukken, ten aanhoore van de leden der maatschappij met hunne dames.

Voorts heeft men er eene inrigting voor kunstmatige ligchaamsoefeningen, alsmede eene badplaats, in den Stadssingel, bij het Heerenpoortje, met paalwerk ingesloten, van stadswege, in 1844, aangelegd.

Te Leyden is er bij de Stads-Scholen voor armen en minvermogenden, een afwisselend getal kweekelingen, thans ongeveer 20, welke, zoo door schooldienst als door lessen, welke zij van de Hoofdonderwijzers ontvangen, en onder het bestendig toezigt van de plaatselijke Schoolkommissie, tot Onderwijzers worden opgeleid.

Behalve de Middelbare- of Latijnsche school, staan er onder het opzigt van de plaatselijke Schoolkommissie 25 lagere scholen, en een dertigtal bewaar- of kleinkinderscholen. De 24 lagere scholen zijn: 1°. vijf openbare, namelijk: eene Stads-Kost- en Dagschool voor Jongens, met een gemiddeld getal van 70 scholieren, deels in de kost; eene Stadsschool voor Minvermogenden, met 500 leerlingen, en drie nog uitgebreidere Stedelijke Schoolinrigtingen voor Armen en Minvermogenden, elk met meer dan 1100 kinderen; 2°. vijf Bijzondere Scholen van de eerste klasse, onder welke eene Israëlitische, met omtrent 70 leerlingen; de overige tot onderscheidene weeshuizen behoorende, en 3°. vijftien Bijzondere Scholen van de tweede klasse, van welke elf, waaronder enkele voor jongens alleen, de meeste voor jongens en meisjes, zamen tusschen de 800 en 900 leerlingen tellen; terwijl men op vier dezer scholen, alleen voor meisjes bestemd, er ongeveer 100 aantreft.

Ook is er, in het jaar 1800, te Leyden opgerigt, door Ds. Sybrandus Heringa, eene School voor bejaarde en behoeftige, doch onbedeelde Personen, ten einde hun onderwijs te geven in het lezen, schrijven en in de waarheden van de Hervormde godsdienst. Deze school wordt onderhouden door vrijwillige bijdragen uit de gemeenten en ook zijn daaraan sedert onderscheidene legaten gemaakt. Het onderwijs wordt gegeven telken middag van twaalf tot een ure en telken avond van zeven tot acht ure, en wordt bezocht door ruim 300 leerlingen. Sedert de oprigting zijn tot leden der gemeente aangenomen 830 personen, welke aldaar onderwijs hadden genoten. Het bestuur over deze school bestaat uit twee Predikanten en twee Ouderlingen.

Onder de hier gevestigde Maatschappijen en Genootschappen verdient eerst melding de Maatschappij der Nederlandsche

Letterkunde, in het jaar 1766 gesproten uit eene vereeniging van twee letterkundige gezelschappen, als: dat onder de zinspreuk: *Linguaque animoque fideles* (d. i. met mond en hart getrouw), en onder die van *Minima crescunt* (d. i. de kleinste dingen worden groot), beide te Leyden. Haar oogmerk is de beoefening der taal-, dicht-, oudheid- en geschiedkunde en welsprekendheid, waartoe zij, behalve door voorlezingen in hare vergaderingen, aanleiding geeft door het uitschrijven van prijsvragen, wier beantwoording beloond wordt door eene gouden medaille. Hare werken zijn vervat in drie reeksen, de eerste onder den titel van *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 7 deelen in 4to; de tweede onder den titel *Verhandelingen enz.*, in 3 deelen, in 8vo, en de derde onder den titel van *Nieuwe Werken enz.*, tot dus verre 6 deelen in 8vo uitmakende. De fondsen dezer Vereeniging, die eene uitgebreide boekverzameling bezit, bestaan uit de jaarlijks, volgens behoeften, te bepalen toelagen harer leden, die tusschen de 300 en 350 in getal zijn.

Ook is hier eene Afdeeling der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen gevestigd, welke ontstaan is uit bijeenvoeging van onderscheidene genootschappen van Nederduitsche Taal- en Dichtkunde, kinderen der oude Rederijkkamers. Dat te Leyden, genaamd: *Kunst wordt door arbeid verkregen*, deed, in het laatst der vorige eeuw, aan den Rotterdamschen kring: *Studium Scientiarum genitrix* (d. i. Oefening is de voedster der wetenschappen), en aan het *Amsterdamsch Dicht- en Letteroefenend Genootschap*, het voorstel tot vereeniging, dat, aangenomen zijnde, de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde vormde, welke op den 10 September 1800 hare eerste vergadering hield. In het jaar 1806 veranderde zij haren naam in dien van Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, en zag in het jaar 1809 het Haagsche Genootschap: *Kunstliefde spaart geen vlijt*, in haren kring treden. Behalve 5 Eere-leden, telt zij nagenoeg 470 leden, als: te Leyden ongeveer 70, te Rotterdam 100, te Amsterdam 220 en te 's Hage ongeveer 80. Hare werken zijn, behalve die, welke door de vroeger genoemde Genootschappen zijn uitgegeven: *Werken van de Bataafsche Maatschappij*, 5 deelen; *Werken van de Hollandsche Maatschappij*, 10 deelen, en *Nieuwe werken der Hollandsche Maatschappij* 2 deelen.

Voorts heeft men er nog eene Afdeeling van de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, opgerigt in 1778, tellende thans 86 leden; eene Afdeeling van de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunde, met 20 leden; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 17 Julij 1786 opgerigt en 160 leden tellende, hetwelk vroeger eigen school had, terwijl dit Departement, in 1823, eene leesbibliotheek, vervolgens eene spaarbank en later eene brei- en naaischool heeft opgerigt, welke laatste gemiddeld door een getal van ruim 80 leerlingen bezocht wordt; twee Liefhebberij-Concerten, het eene van de ingezetenen, onder den titel van: *Musis Sacrum* (d. i. aan de Muzen gewijd), het andere van de studerende jeugd, onder den titel van: *Sempre Crescendo* (d. i. Altijd toenemende), dat sedert het jaar 1831 bestaat.

In vroegere tijden had men hier drie Rederijkerskamers; als: de Witte Acolije, onder de zinspreuk: *Liefd' is 't fondament*, welke nog in 1723 bestond; de Oranje-Lelie, onder de zinspreuk:

In liefd' groeijende, ook wel genoemd de Vlaamsche-Kamer, en de Palmboom, onder de zinspreuk: *In liefd' werckende.* Deze laatste werd door de stedelijke Regering, in 1656, door eene ordonnantie erkend en met regten begiftigd. De stempel dezer laatste kamer berust thans in het archief van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

LEYDEN heeft een aantal beroemde of algemeen bekende mannen binnen hare muren zien geboren worden; als daar zijn:

De Graven van Holland WILLEM II, die tevens Roomsch Koning was, geb. in 1228, gesneuveld bij Hoogwoud, den 27 Januarij 1256, en diens zoon FLORIS V, geb. in 1256, door de wederspannige Edelen om het leven gebragt, den 27 Junij 1296.

Het Hoofd der Wederdoopers JAN BEUKELSZ. of BOCKHOLTZ, meer onder den naam van JAN VAN LEYDEN bekend, geb. in 1510, ter dood gebragt 22 Januarij 1536.

De Godgeleerden: PETRUS BLOCCIUS, de schrijver van het zeer merkwaardig boekje: *Meer dan 200 ketterijen, blasphemiën ende nieuwe leeringen, welke wt de Misse zijn ghecomen* enz., 1567, die in 1559 als Prorector aan de Latijnsche school werd aangesteld; PASSCHIER DE FYNE, geb. 31 Januarij 1588; CAROLUS DEMATIUS, eigenlijk KAREL VAN MAETS, een der Overzetters van het Nieuwe Testament en der Apocryphe boeken, geb. 25 Januarij 1597, † 20 April 1651, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht; PETRUS CABELJAAUW, geb. 17 December 1610, † 20 Maart 1668, als Regent van het Staten-Collegie te Leyden; FRANS BURMAN PETRUSZ., geb. in 1628, † 12 November 1679, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht, na eerst Onder-Regent van het Staten-Collegie te zijn geweest; JAKOB BRIL, geb. 11 Januarij 1639, † in 1700; MARCUS VAN PEENE, geb. 29 Augustus 1642, † 9 Januarij 1696, als Predikant in zijne geboorteplaats; PETRUS HOLLEBEEK, geb. in 1646, † 4 Februarij 1709, als Predikant en Regent van het Staten-Collegie te Leyden; DAVID KNIBBE, geb. 11 Maart 1671, † 4 April 1748, als Predikant en Onder-Regent van het Staten-Collegie te Leyden; JOHANNES DRIEBERGEN, geb. 11 December 1686, † 1 Mei 1747, als Hoogleeraar aan de kweekschool der Remonstranten te Amsterdam; CAROLUS SEGAAR, geb. 26 Januarij 1724, † 22 December 1803, als Hoogleeraar in de Grieksche taal aan de Hoogeschool te Utrecht; LUCAS REEDER, die tevens een helderdenkend Wijsgeer, een man van uitgebreide kennis en geoefend oordeel was, geb. in 1728, † 12 Januarij 1779, als beroepen Predikant bij de Evangelisch-Luthersch gemeente te Amsterdam.

De Regtsgeleerden: PHILIPPUS A LEYDIS of VAN LEYDEN, † 8 Junij 1380; GERARDUS TUNINGIUS, eigenlijk GERARD VAN TUNINGHEN, geb. in 1566, † 19 Augustus 1610, als Hoogleeraar te Leyden; CORNELIUS SWANENBURGIUS, eigenlijk CORNELIS VAN SWANENBURG, geb. 12 September 1574, † 12 Mei 1630, als Hoogleeraar in de Regten te Leyden; DANIEL COLONIUS (VAN CEULEN) DANIELSZOON, geb. 18 April 1608, † 9 Julij 1672, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool zijner geboorteplaats; WILLEM BONTIUS, † in 1646, na eerst Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool in zijne geboortestad en later Schout van Leyden te zijn geweest; ADRIANUS BEECKERTS VAN THIENEN, geb. in 1625, † 5 September 1669, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool zijner geboorteplaats; GERHARD SCHRODER, die tevens een bekwaam Latijnsch en Nederduitsch Dichter was, geb. 30 Mei 1708, † 16 December 1762, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te

Harderwijk; Hendrik Constantijn Cras, geb. 4 Januarij 1739, † 5 April 1820, als Hoogleeraar in de Regten aan het Athenaeum te Amsterdam.

De Staatslieden: Jan van Broeckhoven, geb. in 1513, † in 1588, na Burgemeester in zijne geboorteplaats te zijn geweest; Johan van Banchem of Jan van Bankhem, geb. in 1540, † 29 November 1601, als President van den Hoogen Raad en Curator der Hoogeschool zijner geboortestad; Gerard Amelisz. van Hoogeveen, geb. in 1524, † 7 December 1580, als Pensionaris zijner geboortestad en Curator der Hoogeschool; Pieter Adriaansz. van de Werff, geb. in 1529, † 5 Januarij 1604, na onderscheidene malen Burgemeester zijner geboorteplaats te zijn geweest; Jan van Hout, geb. 14 December 1542, † in 1609, als Secretaris zijner geboortestad; Mr. Johan Rippertsz. van Groenendijck, geb. 22 Maart 1581, † 26 Januarij 1650, na *elfmalen* Burgemeester zijner geboortestad en Gecommitteerde ter Generaliteits Rekenkamer te zijn geweest; diens bloedverwant, misschien wel zijn zoon Mr. Rippert van Groenendijck, † kort na 1682, na dertienmalen Burgemeester te zijn geweest; Mr. Johan Meerman, Burgemeester en Extra-ordinaris Ambassadeur in Engeland, geb. in 1623, † in 1675; Frans van der Meer, Gezant in Spanje, † in 1743; Mr. Johan van den Bergh, geb. in 1664, † in 1755, na veelmalen Burgemeester en in 1708 Commissaris van H. H. M. M. te velde te zijn geweest; Pieter Vreede, die, behalve door het werkzaam aandeel in de staatkundige gebeurtenissen onzes Vaderlands, gedurende het laatste vierde der achttiende eeuw, zich *ook* als Schrijver en Dichter bij ons publiek heeft bekend gemaakt, geb. 8 October 1750, † 21 September 1807; Pieter van Lelijveld, Hoogheemraad van Rijnland en Curator der Hoogeschool, geb. in 1765, † in 1808; Mr. David van Roijen, Secretaris van Curatoren, die van 1725—1753 dien post waarnam, een man van veel bedrijf; G. F. Meylan, † in 1831, na Opperhoofd van het Nederlandsch etablissement op Desima te zijn geweest.

De Staathuishoudkundigen: Mr. Pieter de Court, geb. in 1618, † 28 April 1685, na verschillende stukken over staathuishoudkunde, onder anderen *het Interest van Holland*, te hebben geschreven, en Etienne Luzac, de beroemde schrijver van de *Gazette de Leyde*, geb. in 1707, † in 1787.

De Zeehelden: Pieter van der Does, geb. 1562, † 24 October 1599, die in 1588, als Vice-Admiraal, de onoverwinnelijke Spaansche vloot hielp bevechten en den grooten wimpel van het door hem verwoeste Spaansche galjoen, aan de St. Pieterskerk te Leyden, tot eene gedachtenis schonk, en Lodewijk van Leyden van Leeuwen, geb. in 1668, gebleven in eenen storm in 1697, na in Mei van dat jaar, als Zeekapitein, zeer dapper tegen een Fransch *koningsschip* gestreden en het *genomen* te hebben.

De Krijgshelden: Jan van der Does, Heer *van Noordwijk*, in de geleerde wereld meer bekend onder den naam van Janus Dousa, geb. 6 December 1545, † 8 October 1604, na zich als een ervaren Staatsman, uitmuntend Latijnsch en niet ongelukkig Nederduitsch Dichter te hebben doen kennen, terwijl hij tevens zijne geboortestad, tijdens het beleg van 1574, *manmoedig* tegen de Spanjaarden hielp verdedigen, en Andries Allertsz., die zich mede tijdens dat beleg onderscheidde en in Mei 1574 sneuvelde.

De Genees-, Heel-, Schei-, Kruid- en Ontleedkundigen: Regnerus Bontius, eigenlijk Reinier Bont, geb. in 1576, † 12 Junij 1623, na te Leyden eerst Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, daarna in

de Geneeskunde, en Lijfarts van Frederik Hendrik, later Prins *van Oranje*, te zijn geweest; Adrianus Falcoburgius (Adriaan van Valkenburg), geb. 1 November 1581, † in 1650, na eerst buitengewoon, daarna gewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde, in het bijzonder in de Heel- en Ontleedkunde, aan de Hoogeschool te Leyden te zijn geweest; Nikolaas Pechlin, geb. in 1645, † in 1706, als Lijfarts van den Hertog van Holstein, na Hoogleeraar te Kiel te zijn geweest; Conradus Zumbag a Coesfelt, die over de Haarlemmermeer enz. schreef, geb. omstreeks 1700; Gerard Baron van Swieten, geb. in 1700, † in Junij 1772, als Eerste Lijfarts en Bibliothecaris van de Keizerin Maria Theresia en Directeur van de geneeskundige faculteit in hare erfstaten; Johannes Oosterdijk Schacht, Herm. *filius*, geb. 26 October 1704, † 18 Augustus 1792, als rustend Hoogleeraar in de Geneeskunde te Utrecht; Adrianus van Roijen, geb. 11 November 1704, † 28 Februarij 1779, na Hoogleeraar in de Genees- en Kruidkunde aan de Hoogeschool zijner geboortestad te zijn geweest; Fredericus Bernhardus Albinus, geb. 20 Julij 1715, † 23 Mei 1778, als Hoogleeraar in de Ontleed-, Heel- en Geneeskunde in zijne geboortestad; Pieter Camper, geb. in 1722, † den 7 April 1789, na Hoogleeraar in de Genees-, Heel-, Ontleed- en Kruidkunde aan de Hoogeschool te Groningen te zijn geweest; Nicolaas Josef Baron Jacquin, geb. 16 Februarij 1727, † 24 October 1817, als Hoogleeraar in de Schei- en Kruidkunde aan de Hoogeschool te Weenen; Petrus Luchtmans, die Hoogleeraar in de Ontleed-, Heel- en Verloskunde aan de Hoogeschool te Utrecht was, geb. 17 April 1735, † 2 Februarij 1800; David van Roijen, † 30 April 1799, na Hoogleeraar in de Kruidkunde aan de Hoogeschool zijner geboortestad te zijn geweest; Hendrik Cuypers, † 1824, als Geneesheer in zijne geboorteplaats; Joachim Bodel, geb. 11 Februarij 1767, † 7 Maart 1831, als Geneesheer te Dordrecht, en Frans van der Breggen Cornelisz., geb. 1 November 1783, † 3 Februarij 1843, als Hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam.

De Beoefenaars der Natuurlijke Historie: Jan Frederik Gronovius, die over onderscheidene onderwerpen der Natuurlijke Historie heeft geschreven; Jan David Pasteur, geb. 23 Mei 1753, † 9 Januarij 1804, en Johan Le Francq van Berkhey, die zich ook als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, geb. 23 Januarij 1729, † 13 Maart 1812, na Lector in de Natuurlijke Historie aan de Hoogeschool te Leyden te zijn geweest.

Den Wijsgeer: Adrianus Heereboord, geb. omstreeks het jaar 1614, † 17 Junij 1661, als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Onder-Regent van het Staten-Collegie te Leyden.

De Wis- en Natuurkundigen: Mr. Frans van Schooten, geb. in 1581, † 11 December 1646, als Hoogleeraar in de Wiskunde en Ingenieur van den Staat, en als zoodanig bij het leger te velde werkzaam; diens zoon Petrus van Schooten, geb. 22 Februarij 1634, † 30 November 1679, als buitengewoon Hoogleeraar in de Wiskunde te Leyden; Willebrordus Snellius van Roijen, Rudolfuszoon, geb. in 1591, † 30 October 1626, na eerst buitengewoon, daarna gewoon Hoogleeraar in de Wiskunde te Leyden te zijn geweest; Wilhelmus Labordus, † in 1757, als Lector in de Wiskunde; Petrus van Musschenbroek, geb. 14 Maart 1692, † 19 September 1761, als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Wiskunde aan de Hoogeschool te Leyden.

Den Landmeter J. Dou, uit de zeventiende eeuw.

De Latijnsche Letterkundigen: Gerardus Vossius; diens broeder Isaäcus Vossius, geb. 1618, † in 1694; Nicolaus Blancardus

(Nicolaas Blankerd), geb. 11 December 1625, † 15 Mei 1703, als Hoogleeraar in de Grieksche Taal en Historie te Franeker; Pancratius Masovicus (Pancraas Maaswijk), geb. in 1638, † in 1719; Henricus Snakenburg, die ook de Nederduitsche lier hanteerde, geb. 29 September 1674, † 16 Januarij 1750, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboortestad, na zich door zijne uitgave van *Quintus Curtius*, in 1724, te hebben bekend gemaakt; Abraham Gronovius, geb. in 1694, † in 1774, als Bibliothecaris van de Hoogeschool te Leyden; Frans van Oudendorp, geb. in 1696, † 14 Februarij 1761; Cornelis Schrevelius, † in 1766, in vrij hoogen ouderdom, als Med. Doctor en Gymnasiarcha (Rector der Latijnsche scholen) in zijne geboortestad; Mr. Johan Luzac, die Hoogleeraar in de Geschiedenis en Grieksche Letteren aan de Hoogeschool te Leyden was, geb. 2 Augustus 1746, omgekomen bij het springen van het kruidschip te Leyden, op den 12 Januarij 1807, en Alexander Jacques Josias *Bake*, geb. 24 Februarij 1791, † 16 Mei 1844, als Rector aan het Gymnasium zijner geboortestad.

De Latijnsche Dichters: Nicolaas Heinsius (Heins), geb. in 1620, † in 1681; Hendrik Hoogeveen, geb. in 1712, † in 1791, na Rector der Latijnsche scholen te Gorinchem, Woerden, Culenborg, Breda, Dordrecht en Delft te zijn geweest; Pieter Johannes van Lelijveld Abrahamsz., geb. 9 December 1747, † 21 November 1819, die tevens de Nederduitsche lier hanteerde; Paul Henri Marron, geb. 20 April 1754, † 31 Julij 1832, als President van het Protestantsche Consistorie te Parijs.

Den Nederduitsche Letterkundige Frans van Lelijveld Wz., † in 1785.

De Nederduitsche Dichters: Pieter Cornelisz. Morsch, bijgenaamd Piero, geb. in 1549, † in 1629, als Lid der Rederijkerskamer de Witte Acoleije, onder de zinspreuk: *Liefd' is 't fondament*, na van 1578—1598 Stads-Bode te zijn geweest; François le Bleu, geb. omstreeks 1620; Adriaan de Kramer, geb. 30 April 1696, † 26 Maart 1756, als Smid te Amsterdam; Johannes Badon, geb. in 1705, † in 1783; Gerrit Brender a Brandis, geb. 21 Maart 1752, † 23 Junij 1802, als Algemeen-Secretaris der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen;* Cornelis van Hoogeveen Jr., geb. 22 Januarij 1740, † in Mei 1792; diens broeder Jan Arnoldus van Hoogeveen Langerak; Jan de Kruyff, geb. 15 September 1706, † 10 Januarij 1775, en diens zoon Jan de Kruyff, geb. 11 October 1753, † 24 December 1821.

De Geschiedkundigen: Jan Gerbrantszoon van Leyden, meer bekend onder den naam van Johannes a Leydis, † in 1504; Simon van Leeuwen, die tevens een ervaren Regtsgeleerde was, geb. in 1626, † in 1682; Jan Janszoon Orlers, geb. omstreeks 1580, † na 1641, als Boekdrukker in zijne geboorteplaats, alwaar hij ook de burgemeesterlijke waardigheid bekleed heeft; Frans van Mieris *de Jonge*, geb. 24 December 1689, † 22 October 1763, die tevens een ervaren Penningkundige en bekwaam Schilder was; Daniel van Alphen, Voortzetter van de *Beschrijving van Leyden* van van Mieris, † in 1797, en Cornelis van der Aa, geb. in 1749, † in of omtrent 1816.

Den Munt- en Penningkundige Cornelius Nicolai, † 1698 (1).

De Schilders: Jean Adriaensz. Knotter, die omstreeks 1495 geleefd heeft; Cornelis Engelbrechtsen of Engelberts, geb. in 1468,

---

(1) Leyden bezat steeds kundige verzamelaars en beoefenaars van munten en gedenkpenningen, zoo als Abraham van Alphen, Burgemeester in 1782; Mr. Jan Alensoon (de vertaler van Adri-

† in 1533; zijne zonen Cornelis Cornelisz. Kunst, geb. in 1493, † in 1544, en Lucas Cornelisz. de Kok, geb. in 1498; Lucas van Leyden, geb. in het laatst van Mei of in het begin van Junij 1494, † in 1533, die tevens Graveur en Etser was; Bartholomeus Ferreris; Aart Klaaszoon of Aartgen van Leyden, ook wel eens Aartje de Volder genoemd, geb. in 1498, verdronken in 1564; Adriaan van der Spelt, geb. in 1530, † in 1574; Lucas de Hoey, geb. in 1533, † in 1604; diens broeder Jan de Hoey, geb. in 1545, † in 1615; Mr. Isaak Nicolai, die in de zestiende eeuw leefde; zijne zonen Jakob Isaaksz., † in 1639, en Nicolaas Isaaksz.; Octavio van Veen, meer bekend onder den naam van Otto Vaenius, de Leermeester van Rubbens, geb. in 1558, † 6 Mei 1634; Jan Adriaensz. en Adriaen Verbrugh, geb. omstreeks 1570; Klaas Kok, die mede een bekwaam Graveur was, geb. in 1576; David Bailly, geb. in 1584, † in 1638; Joris van Schooten, geb. in 1587; Jan Josephszoon van Goijen, geb. 13 Junij 1596, † na 1666; Jan Parcelles, die ook een bekwaam Etser was, geb. in 1597; Jezaias van de Velde, geb. omtrent 1597, † in 1648; diens broeder Jan van de Velde, geb. omstreeks 1598, die mede een bekwaam Graveur en Etser was; Jacob Izaäk van Swanenburg, de eerste Leermeester van Rembrand van Rijn, geb. tusschen 1597 en 1600; Justus van Egmont, geb. in 1602, † in 1674; Jan Lievensz, geb. 24 October 1607; Willem van de Velde, de vader, geb. in 1610, † in December 1693; Gerard Dou, geb. 7 April 1613, † in 1630; Gabriël Metzu, geb. in 1615, † in 1658; Abraham van den Tempel, geb. in 1618, † in 1672; Cornelis Liefrink, die tevens een bekwaam Etser was, Arnoud Elzevier en Egmond Cornelis Sloter, alle drie geb. tusschen 1630 en 1632; Gijsbert Verbrugge, Andriesz., geb. 12 Julij 1633; Coenraad Schilperoord, geb. in 1635; Frans van Mieris, geb. 16 April 1635, † 12 Maart 1681; zijne zonen Jan van Mieris, geb. 17 April 1660, † 17 Maart 1690, en Willem van Mieris, geb. in 1662, † 27 Januarij 1747; Matthijs Hanings, geb. omtrent 1636; Pieter van Slingeland, geb. 1640, † in 1691; Ary de Vois, geb. 1641; Jacob Torenvliet, geb. 1641, † 1719; Johannes van Haansbergen, geb. in 1642, † in 1705; Matthijs Neveu, geb. in 1647; Evert Colyer of Colier, die in 1691 bloeide; Johannes Bronkhorst, geb. in 1648, die tevens een bekwaam Teekenaar in waterverwen was; Jan Mertel, geb. in 1650, † 15 October 1719; Karel de Moor, geb. 25 Februarij 1656, † in 1738; Jacobus van der Sluis, geb. in 1660, † in 1736; N. Cramer, geb. in 1670, † in 1710; Frans of François Gijzels, uit de zeventiende eeuw; Abraham Torenvliet, geb. in 1685, † 26 April 1735; Hieronymus van der Mij, geb. 8 Mei 1687; Pieter van Call, geb. in 1688, † in 1737; zijn broeder Jan van Call, geb. in 1689; G. Kamper, uit het begin der achttiende eeuw, en Nicolaas Reijers, geb. 4 October 1719.

De Plaatsnijders: Bartholomeus Dolendo, geb. in 1560; diens broeder Zacharias Dolendo, geb. omstreeks 1561; Willem van Swanenburg, geb. in 1581; Willem Isaaksz., † in 1612; Abraham Delfos, geb. 8 Maart 1731, † 13 Julij 1820; Pieter de Mare, geb. in

---

son's *Kennis der aloude Gedenkpenningen*) Ontvanger der Verpondingen; Mr. R. Backer, Schepen in 1732; Mr. Bartholomeus Bos; Sigebert Haverkamp, Hoogleeraar der Historien, Welsprekendheid en Grieksche taal, die zelf onderscheidene belangrijke muntwerken heeft uitgegeven; Dr. Cornelis Trioen, Essayeur; L. Dibbits, Directeur van het Postkantoor; Mr. L. van Reverhorst, enz., enz., om van de nog bestaande, zeer belangrijke verzamelingen, niet te spreken.

1757, † in 1792; PHILIPPUS VELIJN, aan wiens graveernaald men onderscheidene platen en portretten verschuldigd is, geb. 31 Januarij 1786, † 4 Mei 1836.

Den Teekenaar HENDRIK VAN VELDHOVEN, † in 1769.

Den Bouw- en Doorzigtkundige PIETER PIETERSZ DE NEYN of VAN NEYN, geb. 16 December 1597, † 16 Maart 1639, die tevens geen onbekwaam Schilder was.

Den Opvoedkundige NICOLAAS ANSLIJN Nz., die tevens een bekwaam Teekenaar was, geb. 12 Maart 1777, † 12 September 1838.

Den uitmuntende Tooneelspeler THEODORUS JOHANNES MAJOFSKI, geb. 16 Julij 1770, † 22 Februarij 1836.

LEYDEN is ook de geboorteplaats van zekere Jufvrouw ROZEE, geb. in 1632, † 1682, die, volgens HOUBRAKEN, van uitgepluisde zijde op paneel landschappen, bloemen, gedierte, portretten enz. zoo kunstig wist te vervaardigen, dat men, op geringen afstand, die voor penseelwerk hield; en van MARIA DE COMBE, geb. VAN CYS, die in de voorstad St. Germain, bij Parijs, een gesticht ter verbetering van ontuchtige vrouwlieden heeft opgerigt. Zij was geb. in 1656, † 16 Junij 1692.

LEYDEN is vroeger zeer dikwijls door ziekten bezocht geweest, welke eene groote sterfte te weeg bragten; de voornaamste zullen wij hier opgeven. In 1509 was de sterfte hevig en noodlottig. In 1529 heerschte er eene hevige ziekte, die men zweetziekte noemde, en vele menschen ten grave rukte. In 1624 was de sterfte zoo groot, dat 9897 menschen, in weinige maanden, bezweken. In 1635 overtrof zij in hevigheid de sterfte van laatstgemeld jaar; van Julij tot December stierven 14,582 menschen. Het begraven op de kerkhoven, binnen de stad gelegen, is toen afgeschaft. In 1747 was er weder eene hevige ziekte en sterfte; de graven in de kerken waren toen nog met planken gedekt, maar werden nu met hardsteenen zerken gesloten. In 1655 heerschte er op nieuw eene geweldige ziekte. In 1664 was de ziekte en sterfte hevig; om de lucht te zuiveren brandde men overal pektonnen, zoo dat er in weinige maanden 400 daarvan verbrand zijn. In 1669 is weder een noodlottig jaar van pest, ziekte en sterfte geweest, waarvan weinige huisgezinnen verschoond bleven. In 1778 vindt men de laatste ziekte en buitengewone sterfte, hier ter stede gemeld, behalve in 1832, toen de cholera hier ruim 1000 slagtoffers heeft weggemaaid.

Omtrent het midden der tiende eeuw werd Graaf DIRK II, in eenen slag tegen de West-Friezen, volgens het getuigenis onzer kronijken, door den Burggraaf van LEYDEN, trouwhartig bijgestaan. Gravin ADA, in den aanvang der dertiende eeuw, op den burgt te LEYDEN gevlugt zijnde, werd aldaar, door de Kennemers, belegerd en eerlang gedwongen den burgt te ruimen. Haar man, LODEWIJK, Graaf *van Loon*, naderhand eenig krijgsvolk binnen de stad verzameld hebbende, leverde den Kennemers slag, niet ver van de stad, en behaalde eene merkwaardige overwinning. De Hoeksche en Kabeljaauwsche oneenigheden hadden reeds jaren achtereen geduurd, toen die van LEYDEN, goed Hoeksch, zich met de Utrechtschen, in den jare 1419, tegen Hertog JAN VAN BEIJEREN, verbonden. De Leydenaars, onderstand van hunne bondgenooten gekregen hebbende, liepen, in het volgende jaar, het platteland alom af, verscheidene adellijke sloten der Kabeljaauwschen, ten gronde toe, verwoestende. Dit kon Hertog JAN niet langer dulden. Het slot Poelgeest bemagtigd hebbende, sloeg hij

in de maand Mei van het jaar 1420, het beleg voor de stad, die, na verloop van omtrent negen weken, tot de overgave gedwongen werd. De Burggraaf FILIPS VAN WASSENAAR werd genoodzaakt, zijn burggraafschap aan Hertog JAN af te staan, en van dien tijd af, werd het met het graafschap Holland vereenigd. Zelfs verklaarde de Hertog, bij een privilegie van den 15 Februarij des volgenden jaars, die stad nimmer van Holland te zullen vervreemden. In het jaar 1445 ontstond een geweldige oploop, tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen binnen de stad, die, na vrij wat bloedstortens en het onthalzen van eenigen, door Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË gestild werd.

In het jaar 1479 braken de oude oneenigheden weder uit. De stad werd nu door de Hoekschen en Kabeljaauwschen geregeerd, en men had een onderling verdrag getroffen, doch de Kabeljaauwschen hielden het niet. In den aanvang van Julij dreven zij de Hoofden der Hoekschen allen ter stad uit. In het jaar 1481 kwamen er de verjaagden echter behendiglijk wederom binnen, maakten zich meester van het stadhuis, en namen, op hunne beurt, een goed getal Kabeljaauwschen in hechtenis. Haarlem, Delft en Amsterdam, die de Kabeljaauwche zijde hielden, beklaagden daarop de Hoeksche Leydenaars bij Hertog MAXIMILIAAN, die terstond bevel gaf, om de stad te belegeren. De Stadhouder van Holland, JOOST VAN LALAING, kwam er met eenige benden voor, doch werd eerlang, met aanmerkelijk verlies, afgeslagen. De Leydenaars ondertusschen geen kans ziende, om het tegen den Hertog lang uit te houden, legden het hoofd in den schoot, en verzochten vergiffenis. Zij verkregen die niet, dan nadat de Hertog zelf binnen gekomen, en eenige hoofden der Hoekschen had doen straffen. Een goed getal gevangenen werd naderhand, op voorspraak van Vrouwe MARGARETHA, weduwe van Hertog KAREL VAN BOURGONDIË, in vrijheid gesteld. De Hoekschen, onder de Heeren VAN MONTFOORT en VAN NAALDWIJK, poogden zich, in 1485, meester van de stad te maken, doch zij werden met verlies teruggedreven.

Het Kaas- en Broodvolk, in het jaar 1491, geheel Noord-Holland afloopende, zocht LEYDEN ook te bemagtigen, doch werd, na een schutgevecht van twee of drie uren, op de vlugt gejaagd. De Munstersche Wederdoopers, die, in het jaar 1535, ook eenen aanslag op deze stad, geboorteplaats van hunnen Koning, JAN BOEKHOLTZ. VAN LEYDEN, beraamden, werden, tijdig ontdekt, gevangen genomen en gestraft.

Wij zouden den roem van LEYDEN te kort doen, indien wij, in het beschrijven dier stad, nalieten, met eenige uitvoerigheid te gewagen van de merkwaardige belegeringen, in de jaren 1573 en 1574 voorgevallen. LEYDEN, alwaar men, in Augustus des jaars 1566, de beelden uit de kerk had geworpen, hetwelk aan eenige beeldstormers, omtrent twee jaren later, het leven gekost had, was, reeds in het jaar 1572, tot de Staatsche zijde overgegaan, en had een vaandel Staatsch krijgsvolk ingenomen, waarom de Spanjaarden, na het innemen van Haarlem en het vruchteloos beleg van Alkmaar, in het jaar 1573, het oog op deze stad wierpen. FRANCISCUS BALDEZ kwam er voor, op den 31 October van het gemelde jaar. De stad was tamelijk voorzien van voorraad en krijgsvolk. Men had de huizen, de schuren en de boomen rondom de stad, en voorts alles wat den vijand eenig voordeel kon aanbrengen, reeds voor zijne aankomst, omvergeworpen en verdelgd, en men stelde zich in staat, hem wel te ontvangen. De Spanjaarden hadden het voornemen de stad uit te hongeren, en bleven er tot in de

lente van het volgende jaar voor liggen. In de stad stelde men echter goede orde op de eetwaren, die spaarzaam uitgedeeld werden. Ook deed men, door gedurige uitvallen, den Spanjaarden aanmerkelijk afbreuk, die eindelijk, den 21 Maart des jaars 1574, op de tijding dat Lodewijk, Graaf *van Nassau*, met een tamelijk leger, omtrent Maastricht genaderd was, de belegering opbraken en de stad verlieten, doch slechts voor eenen korten tijd, want tusschen den 25 en 26 Mei van het zelfde jaar, kwamen zij andermaal voor Leyden, dat nu veel slechter dan te voren voorzien was. Andries Allertsz., wien het bevel over het krijgsvolk en de burgerij was opgedragen, trok terstond met eenige manschappen op den vijand af, doch verloor in dezen uitval het leven. Daarna werd het bevel aan Johan van der Does, Heer *van Noordwijk*, opgedragen. Binnen korten tijd was de stad aan vier zijden belegerd, en men zag wel twee en zestig schansen daar rondom opgeworpen. De Spanjaarden maakten zich van de schansen der Staatschen, omtrent Leyden, meester, en vijf vaandelen Engelschen, die buiten de stad gelegerd en, op vermoeden van ontrouw, niet binnen gelaten waren, liepen tot hen over. Zij poogden ondertusschen, door schoone beloften en vriendelijk schrijven, waarin hun onderscheidene uitgeweken burgers, in dien tijd Glippers genoemd, ten dienste stonden, de Leydenaars tot de overgave hunner stad te bewegen. Doch dezen beantwoordden die brieven met zeven woorden: *Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps* (d. i.: De vogelaar fluit zoet, terwijl hij het vogeltje verschalkt). De Overste Baldez, door dit schrijven in toorn ontstoken, besloot de stad, meer dan tot nog toe geschied was, te benaauwen. Van binnen stelde men ondertusschen scherpe orde op de uitdeeling van het brood, en deed naauw onderzoek naar den voorraad, welke voorhanden was. Ook had men, reeds te voren, aan vrouwen, kinderen en andere onweerbare personen, vrijheid gegeven om ter stad uit te trekken: uit sommigen van welken, zoo wel als uit eenige gevangenen, de vijand van de gelegenheid der stad kennis kreeg. In Julij sloeg men noodmunten van acht-en-twintig en veertien stuivers, als ook kleine koperen munt ter waarde van eenen halven stuiver (1). De moed der Leydsche burgers dreef hen tot gedurige schermutselingen met de Spanjaarden, die zoo verre gingen, dat het door de Wethouderschap, bij openbare klokslag, moest verboden worden. Ondertusschen werd de mondkost binnen de stad hoe langer hoe schaarscher, en werd men met eenen bitteren hongersnood bedreigd. Dit bewoog de Staten en den Prins van Oranje, om met allen ernst over het ontzet der stad te raadplegen. Men zag er geen kans toe, tenzij men de dijken doorstak en het land om de stad zoo hoog liet onderloopen, dat het bevaren kon worden. Ook werd deze maatregel, in het begin van Augustus, te werk gesteld, en de Admiraal Louis de Boisot uit Zeeland ontboden, om het ontzet te bevorderen. Ten zelfden tijde begon men binnen Leyden moutkoeken te bakken, die een pond wogen en voor een blank (ongeveer 4 cents) verkocht werden. Het korenbrood was nu bijna verteerd en de honger begon te nijpen, zoo dat men met vurig verlangen het water, dat, onaangezien het doorsteken der dijken, niet wassen wilde, te gemoet zag. Elke palm, die het rees, deed de hoop in de harten der benarde ingezetenen op nieuw aanwakkeren; terwijl die hoop door eenigen,

(1) Men ziet die munten afgebeeld bij van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche Historiepenningen*, D. 1, bl 188.

die het ontzet langs dezen weg voor onmogelijk hielden, gedurig weder verflaauwd werd. Nog vóór het einde van de maand Augustus was het brood en het zuivel, waarvan men, tot op dien tijd toe, nog eenigen voorraad gehad had, ten eenemale opgeteerd. Ook hadden de Waardgelders, die nu gebrek begonnen te lijden, hun afscheid begeerd en waren de stad uitgetrokken. Alle de beesten, die men nu nog binnen de stad had, werden opgeschreven, en het vleesch, op last der Wethouderschap, bij een half pond aan ieder 's daags, rondgedeeld. Gedurende de geheele maand September werden er drie honderd vijf en tachtig runderen en zes en zeventig paarden geslagt, van welke niet alleen het vleesch, maar zelfs ook voor een gedeelte de huiden gegeten werden. Onder de ingezetenen sloegen middelerwijl eenigen aan het morren. Velen begonnen het oor te leenen aan de vleijende brieven, die, van tijd tot tijd, door de Spaanschgezinden in de stad gezonden werden. Men toonde in die brieven, dat men kennis droeg van de ellende der stad, en men zocht den ingezetenen alle hoop op het wassen des waters te benemen, daar men hun zocht aan te wijzen, dat Rijnland en LEYDEN te hoog gelegen waren, om het water, dat in Delf- en Schieland stond, derwaarts te kunnen leiden. Bij bedreigingen voegde men beloften, en bragt het gemoed der burgers alzoo in eenen bangen tweestrijd. Bij den honger voegde zich nu de pest, die zoo hevig woedde, dat binnen slechts weinige weken, daardoor en door den honger zes duizend menschen werden weggesleept. Dit een en ander verwekte tweedragt onder de burgerij en zelfs ook onder de Regering. Eenige burgers den Burgemeester PIETER ADRIAANSZ. VAN DE WERFF, niet zonder bitse verwijtingen, hunnen uitersten nood voorgehouden hebbende, kregen van hem het volgend, heldhaftig antwoord: » Ik heb, mannen! der stad trouw ge» zworen; dien eed hoop ik, met Gods hulp, te houden; zijt gij met » mijnen dood geholpen, ziedaar mijn ligchaam, snijdt het aan stuk» ken en deelt het, zoo ver het strekken mag, ik ben des getroost." Zulk eene edelmoedige taal verstomde de klagers en deed hen beschaamd zich verwijderen. Ook schroomde men naderhand niet, van de wallen den Spanjaarden toe te roepen, dat men gezind was, in den uitersten nood, eer den linker arm op te eten en alleen den regter tot verdediging der vrijheid te bewaren, ja, de stad liever aan kolen te willen leggen, dan zich aan de bloeddorst der Spanjaarden ten prooi te geven. Intusschen stak er, den 18 September, een vrij hevige wind uit het Noordwesten op, die het water geweldig deed wassen en alom over de landerijen joeg. BOISOT, in dien tijd met zijne vloot tot de Noord-A genaderd zijnde, gaf er den Heer VAN NOORDWIJK, die het bevel binnen LEYDEN voerde, den 22 dier maand, kennis van, doch kon in de eerstvolgende dagen, bij gebrek aan water, niet verder komen. Vóór het einde der maand echter kreeg men, door middel van duiven, die men briefjes aan de pooten gebonden had, tijding uit het Staatsche leger; op gelijke wijze zond men ook het berigt van den jammerlijken toestand der stad derwaarts. Hoog was daar de nood gestegen: velen hadden reeds in geen zeven weken brood geproefd en niet dan water gedronken, waaronder sommigen wat azijn mengden; anderen dronken bier, uit haverdoppen of stinkenden draf gebrouwen, en gebruikten alsem en wijnruit in plaats van hop. Met den drank was het nog al lijdelijk, maar met de spijs kwam het bekrompener aan. Paarden-, honden- en kattenvleesch, ja, ratten en muizen was, toen het brood en de moutkoeken verteerd waren, het

beste voedsel. Men at de bladeren van onderscheidene boomen, onder anderen wijngaardbladeren, met zout en stijfsel gemengd. Voorts gekapte huiden, koolstronken en afgevallene koolbladeren, die zelfs van onder de asch en vuilnis werden opgezocht; weggeworpene en door de honden afgeknaagde beenen werden van de drekhoopen opgeraapt en door schamele vrouwen en jongens uitgezogen. Men schepte het geronnen bloed uit de stinkgooten en sloeg het gulziglijk te lijve. Kraamvrouwen moesten zich met een vierendeel beschuit 's daags behelpen. Zwangeren werden sluik van gebrek, en de vrucht verteerde haar schier in het ligchaam. Zoogenden zagen soms hare kinderen, trekkende aan de ledige borst, den geest geven; meermalen gebeurde het, dat beide, moeder en kind, van honger op straat stierven. Een pond boter, wanneer men het bekomen kon, gold vijftien stuivers (75 cents); een pint zoete melk vier (20 cents), een ei twee (10 cents), een wortel één (5 cents), een koolstruik eenen halven (2½ cents) en een peer of appel anderhalven stuiver (7½ cents). De pest sleepte ondertusschen vele menschen ten grave, zoodat het dikwijls gebeurde, dat er, in éénen nacht, drie of vier personen in één huis stierven, die des avonds zich nog schijnbaar wel bevonden. Die het nog op de been hielden waren zoo magteloos, dat de beenen het uitgemergelde ligchaam naauwelijks dragen wilden. Men denke, hoe bang hun het begraven der menigvuldige lijken en het aanhoudende nachtwaken op de wallen viel. Het getal van tien, die in het begin de wacht hielden, was ten laatste tot op vier of drie versmolten. Dikwijls zag men de uitgehongerde burgers, eer schimmen dan menschen gelijkende, op handen en voeten naar de wacht kruipen en, of onder weg, of op de wacht, den geest geven. Die levende te huis kwamen, vonden niet zelden hunne waardste panden van het leven beroofd. In dezen uitersten nood hield men in de stad plegtige bedestonden, om den Almagtige tot ontferming te bewegen, en ziet, daar steekt op den 1 October, juist met den springvloed, een hevige storm uit het Noordwesten op, die het afgeloopen water weder landwaarts injaagt, en kort daarop, wel acht streken meer zuidwaarts zwaaijende, naar Leyden drijft. Door deze wonderdadige beschikking, kreeg de vloot, die te voren maar negen duim water had, er nu acht en twintig, zoodat zij uit de Noord-A over hoog land, tot aan en over den Kerkweg konde geraken. Men bediende zich van deze gunstige gelegenheid, om met de vloot den Kerkweg, die de vijand sterk bezet had, te vermeesteren. Het water wies inmiddels al meer en meer, en trof het hart der Spanjaarden met eenen zoo diepen schrik, dat zij aan het vlugten sloegen. Baldez zelf trok uit Soeterwoude naar Voorschoten, het geschut achterlatende. In Lammen, een vierendeel uurs van de stad, lagen de Spanjaarden nog sterk verschanst, en velen, ja Oranje zelf, waren beducht, dat het ontzet hier gestuit zou worden. Boisot echter besloot die schans te beschieten; doch eer het hiertoe kwam, werd zij van de Spanjaarden, dien de schrik nu om het hart was geslagen, des nachts, tusschen den 2 en 3 October, verlaten. Het gebeurde, ter zelfder tijde, dat de wal en borstwering der stad, tusschen de Koepoort en den toren van Bourgonje, ter lengte van zes en twintig roeden (ruim 8 ell.), instortte, hetwelk, ware het eene of twee nachten eerder gebeurd, den Spanjaarden, die toen voornemens waren de stad te beklimmen, eenen open weg gebaand zoude hebben. Nu diende het, om hen met des te meer spoed te doen vlugten, alzoo zij waanden, dat de stedelingen eenen uitval deden. Dit vlugten

was echter zoo stil toegegaan, dat men er in, noch buiten de stad, iets van gemerkt had. Een jongen alleen had, van den wal, brandende lonten ter schans uit zien trekken, zonder dat zij wederkeerden, en was daardoor zoo vast verzekerd van het vertrek des vijands, dat hij, voor eene belooning van zes gulden, 's morgens op weg ging, om de waarheid te onderzoeken. Overgekomen wuifde hij met zijnen hoed, ten teeken dat de schans verlaten was. In de stad echter mistrouwde men zijne wenken, duchtende dat hem de vijand daartoe mogt gedwongen hebben. Doch toen men eenen man, die hem gevolgd was, voorbij de schans, tot aan de knieën door het water, naar de vloot zag waden, veranderde de hoop in volle zekerheid. Boisot kwam eerlang ook te Lammen, alwaar hij reeds den Hopman Gerrit van der Laan vond, met eenige Leydsche vrijbuiters. De vloot spoedde zich naar de stad, en kwam er op Zondag den 3 October, des morgens omtrent acht ure, zonder eenige hinder binnen. Onuitsprekelijk was de blijdschap bij de Regering en het volk. De grachten, langs welke de schepen naar binnen voeren, waren opgepropt met menschen. Elk was in de weer met grijpen en vangen en grabbelen van brood, haring, kaas en andere spijs, die hun van het bootsvolk toegestoken of toegeworpen werd. Men sprong of liep, ten halze toe, in het water en zwom naar de schepen, om spijs te bekomen. Mannen, die hunne vrouwen en kinderen, bijna dood van honger, te huis gelaten hadden, droegen hun, zoo druipend als zij waren, de bekomene spijzen toe. De blijmare der algemeene verlossing klonk de geheele stad door; straten, grachten en stegen weergalmden van het geroep: *Leyden is ontzet! Leyden is ontzet! Eeuwiglijk zij God geprezen!* Met deernis zag men intusschen, hoe velen, geen maat kunnende houden in het gebruiken van voedsel, waaraan de maag nu niet meer gewend was, met de spijs tusschen de tanden stierven. De Wethouderschap, hiervoor zorg willende dragen, liet den voorraad grootendeels in St. Jakobs-Gasthuis zamenbrengen, en gaf order, om aan ieder niet meer dan een half pond brood, een stuk kaas en eenen pekelharing uit te deelen. De Bevelhebbers der vloot, aan land gekomen, begaven zich, zoo wel als de Regeerders der stad, naar de Pieterskerk, om God voor zulk eene merkwaardige verlossing te danken. Daar zag men de menigte smelten in tranen van vreugde, terwijl het psalmgezang door het snikken gestuit werd. De Wethouderschap stelde toen reeds vast, dat die dag jaarlijks plegtig gevierd zoude worden, gelijk tot in het jaar 1795 geschied is. Van toen af tot in 1813 meestal ook ter sluik; van 1814 af weder openlijk, tot op den dag van heden. Een ieder, de Prins van Oranje zelf, naderhand binnen Leyden gekomen, erkende, dat de stad alleen door Gods hand verlost was; ja, dat men nimmer het ontzet zou hebben ondernomen, als men geweten had, dat de vijand zoo vast verschanst gelegen had. Daags na het ontzet draaide, tot elks verwondering, de wind, en het stormde drie of vier dagen zoo geweldig uit het Noordwesten, dat het water, als had het nu zijne dienst gedaan, ten lande uitgejaagd en de weiden, binnen weinige dagen, drooggemaakt werden. De Spanjaarden hielden na het ontzet nog eenige schansen in, welke zij echter, na verloop van eenige weken, allen verlieten. Dus zag men aan Leyden, hoe hij, die op de Hemelsche Voorzienigheid vertrouwt, buiten hulp van menschen, in den uitersten nood, door onvoorziene middelen vaak uitkomst bekomt. Een fraaije gedenkpenning vereeuwigt deze belangrijke gebeurtenis.

Eene aanmerkelijke opschudding verwekte binnen LEYDEN, in en na het jaar 1578, de twist tusschen twee Predikanten, PIETER KORNELISZOON en KASPAR KOOLHAAS, waarin de Wethouderschap zich zelf mengen moest, die den eerste van zijne dienst afzette. KOOLHAAS werd naderhand ook in zijn ambt geschorst. De Regeerders der stad verdedigden hun gedrag, dat den kerkelijken tegen de borst stak, in openbaren druk. Eindelijk werden de verschillen bijgelegd en de Predikanten in hunne dienst hersteld.

In Augustus van het jaar 1587 kreeg men binnen LEYDEN kennis van eenen aanslag, om de stad aan LEICESTER in handen te leveren, opdat hij er de Regering, gelijk binnen Utrecht, naar zijnen wil zou kunnen inrigten Terstond gaf men hier den Staten kennis van en nam eenige Waardgelders aan. Eenige Brabanders en Vlamingen, ook onder anderen een Hoogleeraar der godgeleerdheid, een Predikant en een Ouderling, misnoegd op de Regering, omdat zij LEICESTERS gezag zocht te fnuiken en den kerkeraad te zeer gebreideld hield, waren de aanstokers van het vuur dezer muiterij. Doch de aanslag werd nog tijdig ontdekt en verijdeld door de manmoedige taal van VAN DE WERFF, VAN DER DOES, en VAN HOUT met AMELIS VAN HOOGEVEEN, daartoe aan den Landvoogd afgezonden. Het doel was de Akademie van LEYDEN naar Utrecht over te plaatsen en de slag werd alzoo afgewend.

In het jaar 1591 ontstond er te LEYDEN een hoog verschil over de ontsluiting van de Naakte-sluis, welke sluis in het jaar 1368 reeds onder den naam van Naickten-sluis bekend was.

In de onlusten, die, in de jaren 1618 en 1619, beide Kerk en Staat beroerden, heeft LEYDEN ook rijkelijk haar deel gehad. Nadat men er in September 1617, in navolging van Utrecht en eenige andere steden, Waardgelders had aangenomen, rigtte men voor het Raadhuis, van de Wolsteeg tot de St. Pieters-Choorsteeg toe, eene schans op, welke den naam verkreeg van Arminiaansche-schans, en bestaan bleef tot verdediging van de Wet tegen de Burgerij, tot dat MAURITS, Prins *van Oranje*, er, op den 23 October 1618, de Regering kwam veranderen, zoo als omtrent dien tijd in de meeste andere steden geschiedde.

Tusschen de jaren 1626 en 1636 is hier ter stede de Nederduitsche vertaling van de Heilige Schrift, sedert de Staten-Bijbel genoemd, op last van Hunne Hoogmogenden, door zes Godgeleerden bewerkt.

In Junij en Julij des jaars 1672 ontstond er eene geweldige opschudding onder de burgerij, over het verkiezen van den Prins VAN ORANJE tot Stadhouder, die, door de tusschenkomst van twee Hopmannen, gelukkig gestild werd. Doch omtrent het einde der maand Augustus was er op nieuw gewoel onder de burgers; men wilde verandering gemaakt hebben in de Regering, die, voor een gedeelte, verdacht gehouden werd van de partij der Arminianen toegedaan te zijn. Men stelde een verzoekschrift op, gerigt aan den Prins VAN ORANJE, nu reeds tot Stadhouder verkozen, en voegde er eene voordragt van tachtig personen bij, uit welken men gaarne de Regenten verkozen zag, waarop de Prins, den 21 September des zelfden jaars, ook eene verkiezing deed, in welke eenige Regenten voorbij gegaan werden.

Als de Franschen, in den winter van 1672, van Utrecht naar Holland opgetrokken waren en de dorpen Bodegraven en Zwammerdam aan kolen gelegd hadden (waarbij de Leydsche Student CORNELIS MINA sneuvelde), vreesden de Leydenaars door hen overvallen te zullen worden. Men deed derhalve de boomen rondom de stad omkappen en

dwars over den weg werpen, en de tuinen uitroeijen, om daardoor de toegangen voor den vijand te stoppen. Men hield goede wacht, waartoe ook de Studenten, onder bevel van den Hoogleeraar CHRISTIAAN MELDER, dapper medewerkten; eene gebeurtenis, welke door eenen aan hen later vereerden gedenkpenning vereeuwigd is (1). Doch de in 1672 genomen voorzorg was gelukkig nutteloos, alzoo het opkomende dooiweder den aanslag des vijands verijdelde en hem verhinderde Holland verder in te dringen.

Toen men, in het jaar 1748, bijna in alle steden van Holland er op aandrong de pachterijën af te schaffen, ontstonden er te LEYDEN ook grove ongeregeldheden. Een Pachter zocht eene schuur met brandhout, die hij aan zich gehouden had, om het gemeen, dat reeds tegen hem en zijne makkers aan het morren geslagen was, te vrede te stellen, tot eenen lagen prijs te verkoopen. Doch alzoo hij den impost van het hout vorderde, welken niemand betalen wilde, sloeg men van morren over tot het werpen met steenen, waardoor de Schout en eenige soldaten, aangekomen om den moedwil te stuiten, op de vlugt gejaagd werden. Terstond hierop werd het huis van den Pachter aangevallen en geplunderd. Het graauw ijlde toen naar drie of vier andere pachtershuizen, die ten deele met soldaten bezet waren, waardoor de plundering werd voorgekomen. Een der Pachters onthaalde het gespuis op bier en wijn, en deed het, door goede woorden, aftrekken. Doch een ander, die meende in gunst te staan bij het gemeen en hierom weinig voorzorg gebruikt had, moest het aanzien, dat alles in zijn huis vernield werd, zelfs deuren, vensters en posten. Het plunderen duurde hier tot diep in den nacht. Des anderen daags kwamen de Schutters in de wapenen; poorten en bruggen werden bezet en niemand, dan dien men kende, doorgelaten. Nadat de Regering, op zware straffen, alle geweld en oproerigheid verboden had, hield het graauw zich twee dagen stil; doch den 20 werd de woede weder opgewekt, door het slaan op eene koekepan, waarmede een vrouwspersoon langs de straten liep. Het huis van den Pachter KORNELIS VAN DER KOK, een fraai gebouw, te voren door de krijgslieden beschermd, en sedert met planken toegespijkerd, leed den eersten aanstoot. Het kostbaarst huisraad werd vernield, de voorgevel gedeeltelijk afgebroken en de sieraden van het muurwerk deerlijk geschonden. Vier andere huizen, mede van Pachters, troffen dien dag het zelfde lot. Aan een van de laatste verweerde men zich eenigen tijd tegen de woeste menigte, die weldra zoo sterk in getal toenam, dat men haar het huis ten prooi moest laten. Twee Pachters echter, hadden, den storm ziende aankomen, hunne huizen ledig gemaakt, welke door de eigenaren open gezet en te huur gehangen werden, waardoor die gebouwen van de vernieling verschoond bleven. De Regering, hierin het voorbeeld van die van Haarlem volgende, kondigde den 21 af, dat de pachten bij voorraad zouden opgeheven worden; doch het gerucht, dat er krijgsvolk in de stad verwacht werd, hield het gemeen nog eenige dagen in onrust. De Secretaris DAVID VAN ROIJEN gaf zich veel moeite om het volk te verzekeren dat dit gerucht valsch was, zoo als ook openlijk van het stadhuis werd afgelezen; doch de burgerij zelve, in grooten getale

(1) In het algemeen zijn de medailles, noodmunten, enz., tot LEYDEN en hare Hoogeschool betrekking hebbende, zoo talrijk, dat de beschrijving daarvan wel een tamelijk boekdeel zoude kunnen vullen.

op den Doelen bijeengekomen, bedaarde niet, dan nadat haar verzekerd was, dat alle pachten volstrekt waren afgeschaft, iets wat, na verloop van weinige dagen, gebeurde. Hierdoor was het volk evenwel nog niet tot rust gekomen. Men hield bijeenkomsten, koos Gecommitteerden, ontwierp en teekende verzoekschriften, van welke er weldra een aan de Regering en daarna ook een aan den Prins werd overgeleverd. De Leden der Regering, niet onkundig van het oogmerk dezer bewegingen, toonden echter geen genegenheid vrijwillig afstand van hunne ambten te doen. Ook begon een groot getal burgers, ten hunnen behoeve, te arbeiden, voorgevende dat de zoogenoemde Gecommitteerden der Wijken, buiten of tegen last, verandering van Regering zochten; doch het koffijhuis, waar men tot dat einde liet teekenen, werd door het graauw met plundering bedreigd, waardoor het werk gestremd werd. De Gemagtigden van den Prins, reeds vroeger herwaarts gezonden om de rust te herstellen, intusschen naar den Haag wedergekeerd zijnde, kwamen andermaal in LEYDEN, zonder dat de Regering nog had kunnen besluiten hare ambten neder te leggen; doch het graauw nu op de huizen van eenige leden der Regering, die met veel moeite door de schutterij beschermd werden, aanvallende, en den Burgemeester JOAN VAN DEN BERGH, komende van het stadhuis, bedreigd en onheuschelijk bejegend hebbende, lieten zij zich eindelijk, na veel handelens, overhalen om van hunne bedieningen af te zien. De Raadsheer PAUW 's Prinsen bepaalden last bekomen hebbende, werden de Vroedschappen en Veertigen, den 18 October, allen ontslagen; doch op vier na, die verlaten bleven, weder in het bewind hersteld. De Burgemeester VAN DEN BERGH, een van deze vier, en de Secretaris VAN ROIJEN hadden reeds te voren verzocht van hunne bedieningen ontslagen te worden. De laatste werd echter tot Pensionaris der stad verkozen en sedert aangesteld tot Secretaris van den Raad van State. De zoogenaamde Gecommitteerden, die tot verandering der Regering hadden medegewerkt, raakten, terstond hierna, zoo zeer in algemeenen haat, dat zij, voor hun leven beducht, teekenaars zochten te winnen, onder eene verklaring dat zij zich allezins hadden gedragen ingevolge den last, hun door de burgerij gegeven. Eenigen hunner verwekten sedert nieuwe opschudding, roepende bij nacht, dat er krijgsvolk in aantogt was, hetwelk men moest buiten houden. Ook leverden zij weder nieuwe verzoekschriften in, waarin de Regering bewilligen moest; doch den 16 November, met het aanbreken van den dag, trok de Generaal ROUSE, aan het hoofd van eene bende Dragonders en Zwitsers, uit de lijfwacht van den Prins, onverhoeds de stad binnen, die, op 's Prinsen bevel derwaarts gezonden, de rust te LEYDEN herstelde en vier personen, die zich in de laatste opschudding gemengd hadden, liet in hechtenis nemen en naar den Haag voeren, alwaar zij, eerst in Maart des volgenden jaars, werden gevonnisd. Een hunner werd met het zwaard over het hoofd gestraft; voorts tot eene achtjarige gevangenis en daarna tot altoosdurende ballingschap verwezen; een ander was tot eene tweejarige gevangenschap en daarna tot gelijke ballingschap veroordeeld; maar op zijn verzoek werd hij mede begrepen onder de algemeene vergiffenis, die in October daaraanvolgende afgekondigd werd, en bekwam toen zijne vrijheid; de derde was voor twintig jaren gebannen, en de vierde ontslagen. Twee zoogenaamde Gecommitteerden of Sprekers, die voortvlugtig geweest en viermalen openlijk ingedaagd waren, kwamen, na het afkondigen der algemeene vergiffenis, van welke zij niet waren uitgesloten geweest, insgelijks in de stad terug.

In den nacht tusschen den 2 en 3 October 1766 ontstond er te LEYDEN brand in eenen borstelwinkel, bij de *Vischbrug*, waardoor vier huizen eene prooi der vlammen werden en de bewoner van het huis bij wien de brand ontstaan was, benevens drie zijner kinderen, daarbij omkwamen. Bij eene kollecte, welke binnen de stad plaats had, zamelde men 14,937 gulden in, welke onder de bewoners van drie der vier verteerde huizen verdeeld werden, dewijl de eigenares van het vierde, de weduwe van GIJSBERT WALLER, niet alleen voor haar aandeel edelmoedig bedankte, maar zelfs begeerde, dat men het huis, waarin zij haren winkel zoude doen, terwijl haar eigen huis opgebouwd werd, bij de inzameling niet zou voorbij gaan. Tot aandenken aan de edelmoedigheid door de Leydenaren bij dit ongeval betoond, leest men in de kroonlijst der herbouwde huizen:

De trouw der burgerij heeft hier, 't geen door 't geweld
Der vlammen werd gesloopt, in bet'ren staat hersteld.

Had LEYDEN, op den 3 October sints twee eeuwen, bestendig gedacht aan de gedenkwaardige verlossing van het benaauwde beleg, met eene bijkans gadelooze standvastigheid verduurd, en der getrouwe burgerij tot onsterfelijken roem verstrekkende; toen deze dag, in het jaar 1774, stond aan te lichten, konden de inwoners dier stad niet in gebreke blijven, om het tweede eeuwfeest daarvan met meer dan gewone plegtigheid te gedenken. Twee dagen werden aan de feestelijke plegtigheden besteed, tot wier aandenken twee verschillende gedenkpenningen geslagen werden. Even zoo vierde men, op den 8 Februarij 1775, met groote plegtigheid het tweede eeuwfeest van de stichting der Hoogeschool, waartoe Prins WILLEM V uit 's Hage overkwam. Ook de gedachtenis van dit feest wordt door vier onderscheidene gedenkpenningen vereeuwigd.

In het jaar 1784 begonnen hier de partijschappen te woelen. Men rigtte een genootschap van wapenhandel op; het gemeen, hier zeer tegen ingenomen, raakte aan het hollen en sloeg tot dadelijkheden over, hetwelk een der schuldigen met geeseling, vijf jaren uitbanning en tien jaren gevangenis boeten moest. De partijschap vervoerde zelfs zekere JOHANNES GRIJFZOE en JOANNA CORNELIA VAN DER SAND, de eerste als koetsier, de laatste als keukenmeid bij den Heer GILLIS CHRISTIAAN VAN DER MEULEN gediend hebbende, om diens huisvrouw CATHARINA TAAN, te beschuldigen, dat zij hen, door het uitloven eener aanzienlijke som, had trachten om te koopen, om den Prins van het leven te berooven. Deze zaak, geregtelijk onderzocht zijnde, bleek niet lang daarna de volledige onschuld der aangeklaagde, alzoo de beide beschuldigers, door wroeging des gewetens gedrongen, de valschheid hunner aanklagt beleden. Deze zaak duurde tot Augustus des volgenden jaars, wanneer beide het schavot beklommen en gestraft werden, de koetsier met strenge geeseling en brandmerk, de koord om den hals aan de galg vast gemaakt en een bord boven het hoofd, waarop stond: *meineedige falsaris;* verder voor dertig jaren in het werkhuis en vervolgens gebannen. Zijne medepligtige onderging ook eene strenge geeseling en had boven haar hoofd het opschrift: *valsche getuige;* verder werd haar eene negentienjarige gevangenis en eene verbanning voor achttien jaren opgelegd. Ook de woelingen van 1784 zijn door eenen zeldzamen gedenkpenning vereeuwigd.

Na de omwenteling van het jaar 1787 bleef LEYDEN in rust, zoo lang de weldenkende Hoofdofficier PIETER JAN MARCUS en andere leden der Wethouderschap, door de gewapende genootschappen onder-

steund, de teugels, tot bedwang des gepeupels, in handen hadden; doch deze rust was van geen langen duur en veranderde spoedig in hevige onrust, doordien het gepeupel zich, vooral in de afgelegene buurten, gewelddadigheden tegen de bezittingen hunner medeburgers veroorloofde, doch, toen de gemoederen later aan het bedaren kwamen, geraakte alles weder in rust.

In zeker opzigt was Leyden, door eenen zamenloop van omstandigheden, de eerste stad in Holland, waar de omwenteling van het jaar 1795 plaats greep, zonder zoodanige voorbereidselen, als te Amsterdam en in andere steden gemaakt waren. Op Zondag den 18 Januarij waren eene menigte burgers op het stadhuis bijeen. Deze gingen, aan hun hoofd hebbende den burger Joost Rooswinkel, stoutweg de Burgemeesters- en Schepenskamer in, en eischten, dat er eene vergadering van de Vroedschap zoude belegd worden, om de voorstellen der burgerij aan te hooren. Dit verkregen hebbende, gaven zij hunne vrees te kennen over de zorgelijke omstandigheden, waarin de stad, door den aanhoudenden doortogt van troepen, zonder hoofd en orde, was, waardoor de rust der stad zich in gevaar bevond, en het leven en goed der burgers niet meer veilig was. Hierom vorderden zij: 1°. teruggave van de in het jaar 1787 ontnomene geweren der burgerij; 2°. de ontwapening der tegenwoordige Schutterij; 3° kennisgeving van deze maatregelen aan den Kommandant Hertel, ten einde deze met zijne militaire magt mede mogt werken tot bewaring der rust, en 4°. dat er orde gesteld zoude worden op het wanordelijk doortrekken der krijgslieden. Na eenige woordenwisseling over en weder met Burgemeesters en sommigen der woordvoerende burgers, werd nog dien avond de oude burgerij hersteld, aan deze hare geweren, op het stadhuis liggende, meest zonder sloten en het verder benoodigde, ter hand gesteld; de publicatie, ter ontwapening der tegenwoordige burgerij, met last om hunne geweren op het stadhuis in te leveren, afgekondigd en aan den militairen Kommandant van dat alles kennis gegeven. Dadelijk bezette de nieuwe burgerij de posten, en vóór elf ure des avonds kwam er reeds 1000 man in de wapenen. Zestig à zeventig dezer slecht gewapende burgers hadden reeds de stoutheid, om 's nachts twee kompagniën Ruiters, die de poort wilden intrekken, met geveld geweer daar buiten te houden en te noodzaken buiten om te trekken. Na de afkondiging der bovengenoemde publicatie, werden de Fransche kokarden en de driekleurige linten algemeen opgezet en gedragen. Den volgenden dag bleef het hier niet bij; de gewapende burgerij werd met briefjes in de Marekerk opgeroepen, alwaar de burger Joost Rooswinkel eene gepaste en tevens ieder tot het betrachten van zijnen pligt vermanende aanspraak deed, en de vergaderde menigte uitnoodigde, om, zonder verwijl, voor eenen korten tijd, twintig burgers te kiezen, om het Gemeentebestuur uit te maken, in plaats van de bestaande Regering. Dit dadelijk geschied zijnde, werd ook nog dien eigen avond door den burger Jan Kops, die tot Voorzitter van den nieuwen Raad verkozen was, de oude Regering van hare posten ontzet, als het vertrouwen der burgerij verloren hebbende, met last om dadelijk hare zitplaatsen te verlaten en als ambtelooze burgers tot de hunnen weder te keeren, onder belofte van op de bescherming hunner personen en goederen te kunnen staat maken. Den 20 Januarij ontsloeg de provisionele Raad de burgerij van den eed op de oude constitutie gedaan, en gelastte, bij eene nadere publicatie, dat de ambtenaren provisioneel in hunne bedieningen zouden blijven.

In het jaar 1807 werd een schip, beladen met eene zekere hoeveelheid (men meent 30,000 toenmalige ponden) kruid binnen Leyden gevoerd, en sprong aldaar, in het Rapenburg liggende, in den namiddag van den 12 Januarij, door een noodlottig toeval of door onvoorzigtigheid, te midden van het schoonste en rijkste gedeelte der stad, in de lucht. Het is onmogelijk met zekerheid de oorzaak van dit ongeluk te bepalen, waarvan de bedrijver, wie hij ook zij, ongetwijfeld het eerste slagtoffer geworden is. Het waarschijnlijkst is, dat de schippers vaatjes kruid hadden opengemaakt, om daaruit heimelijk te verkoopen en vervolgens onvoorzigtig tot het bereiden van den maaltijd, bij het gestorte kruid, vuur hadden ontstoken. De schok deed zich op meer dan vijf en twintig uren oostwaarts gevoelen, maar daar de wind West was, werd men die in het naburige dorp Katwijk naauwelijks gewaar. Men kan zich geen denkbeeld maken van het schouwtooneel, dat de stad in die oogenblikken opleverde. De huizen aan beide zijden van het Rapenburg, waarvan de meeste schoon, eenige zelfs prachtig waren, vertoonden slechts eenen uitgestrekten puinhoop, waaronder de jammerkreten der slagtoffers, die door deze ramp getroffen werden, weergalmde. Verrast te midden der genoegens van het gezellig leven, of bij den huiselijken haard, verkeerden velen dezer ongelukkigen in eenen deerniswaardigen toestand, daar het vuur, te vergeefs eenen uitweg van onder de puinhoopen zoekende, eindelijk op vier plaatsen te gelijk brand veroorzaakte, waardoor de nood van de onder de bouwvallen zich bevindende menschen het toppunt bereikte. Hier stortte eene school in op het hoofd der jeugd, de hoop hunner ouders en van de maatschappij; daar werd een gezelschap van ouders en vrienden, dat gekomen was om een huiselijk feest te vieren, verpletterd; de moeder, de dochter, de grijsaard en de jongeling kwamen in een oogenblik om, en drie geslachten te zamen werden van onder de puinhopen gehaald. De vriend van Washington en Adams, de beroemde Hoogleeraar Luzac, vond zijnen dood te midden den straat, zoo als zijn ambtgenoot, de doorkundige Statisticus Kluit, in zijne woning. De Hoogleeraar der Oostersche talen en Waalsche Predikant Rau, verloor er eenen schoonbroeder: hij zelf had zijn behoud slechts aan eene wandeling te danken. In deze wanhopige oogenblikken verscheen Koning Lodewijk, de zachtste, de menschelijkste van de familie van Napoleon, die genoodzaakt was geworden de kroon te dragen van een land, dat, na gedurende meer dan twee eeuwen als de eerste der republieken gebloeid te hebben, hem door zijnen broeder, den Keizer van Frankrijk, gegeven werd. De Nederlanders, die voor de aankomst van Lodewijk Napoleon bevreesd waren, leerden hem weldra kennen, en wisten hem te waarderen. Niets echter deed hem het hart van zijne nieuwe onderdanen zoo zeer innemen, als zijne vaardigheid en ijver in het te hulp snellen der ongelukkigen. Lodewijk hield zijn verblijf te 's Gravenhage, toen hij de verschrikkelijke tijding in den schouwburg ontving. Hij spoedt zich naar Leyden, begeeft zich op de rookende puinhoopen, moedigt de werklieden, die bezig zijn, om er, hetzij nog levende ongelukkigen of lijken uit te halen, door beloften van geldbelooningen, aan. Zijne zorgen waren niet te vergeefs; verscheidene ongelukkigen, aan den rand des grafs ontrukt, zegenen hunnen weldoener, die zich haastte de slagtoffers van dezen ramp te gemoet te komen, door gedurende twintig jaren vrijdom van belasting van grondeigendom te verleenen; door eene gift van 100,000 gulden uit zijne bijzondere kas genomen, en door andere gewigtige gunstbewijzen.

Maar de Koning kon niet alles doen; de verwoesting was te algemeen geweest, de geheele bevolking van Nederland moest behulpzaam zijn, om de ramp te leenigen, en zij deed het op de schitterendste wijze. Eene algemeene inzameling ging alle verwachting te boven, het penningske van den arme werd gevoegd bij de groote giften van den rijke; zelfs een edelmoedig vijand wilde behulpzaam zijn, om Leydens verwoeste huizen te herbouwen, en meer dan een millioen guldens maakte het fonds van schadevergoeding voor de burgers uit, die alles of een gedeelte van hunne bezittingen verloren hadden. In weerwil dezer pogingen van het volk, werd het verwoeste gedeelte der stad niet herbouwd. Zij draagt nog den naam van Ruïne. Het is eene groote tusschenruimte, in tweeën gesneden door het kanaal van het Rapenburg. Het noordelijk gedeelte, met fraai geboomte beplant, biedt eene wandelplaats aan; dat van het Zuiden vormt een langwerpig vierkant plein, met boomen omringd, dat somtijds tot de militaire oefeningen en parades dient. Misschien dat het ongeluk der tijden, de schaarschheid van de algemeene schatkist en de altijd toenemende vermindering der fabrijken van Leyden, gedurende de Fransche overheersching, onoverkomelijke hinderpalen in den weg stelden tot het ten uitvoer brengen van het ontwerp van eenige vaderlanders, die, te midden van het zuidelijke plein, een groot hoogeschoolgebouw wilden gesticht hebben, waarin alle de talrijke verzamelingen van wetenschap en kunst, benevens de gehoorzalen, zouden vereenigd zijn geworden. Ter gedachtenis aan de deerlijke ramp ziet men in een herbouwd huis op de Koepoortsgracht, tegenover het exercitieveld, drie medaillons, onder elkander nederglooijende, aan twee gestrikte koorden tusschen de penanten afhangen. De bovenste laat in eenen wit marmeren cirkel, met daarin gebeeldhouwde zwarte letters, lezen:

Ao. 1807. *In dit jaar neergeveld.*

De tweede medaillon is ruitsgewijs, verbeeldende de papieren noodmunt in het vermaard beleg van het jaar 1574 gestempeld, beteekenende de oude stad met het oude wapen, waar rondom stond: *God behoede Leyden*, doch dit is op den steen niet wel kunnen gebeiteld worden. De derde medaillon is, gelijk de bovenste, mede rond, en heeft tot omschrift:

Ao. 1808. *In dit jaar weer hersteld.*

Hierbij zijn onder de twee borstweringen der schuiframen op de eerste verdieping geplaatst, twee graauwe arduinsteenen, en daarop in witte Romeinsche letteren gebeiteld, de twee volgende elkander beantwoordende zinspelende versjes:

Eerste Steen.

Toen Buskruid de Oude stad — Tot Puin verbrijzeld had,
De wanden van dit Huis — Neerploften met gedruis,
Het Volk *in Doodsangst bij 't verpletterd Maegschap schreide!*
Zag God *ontfermend neer, — Hij heeft gelijk weleer,*
In zijn gedugt Ontzet, — De bange Stad *gered,*
En Hollands *Hoogeschool bleef 't Hoofdjuweel van beide.*

Tweede Steen.

O Leydsche Burger-rey! — Gaat hier doch niet voorbij!
Als gij met Pracht herbouwd — Deez' Koepoortgraft beschouwt
Leer dan uw Naegeslacht Gods wonderen verbreyden!
Dank Hollands Majesteit! — *Uw troostlieve* Overheid!
De trouwe Ridderstand! — *En* 't Volk *van* Nederland.
Zoo keer met Vrede en Heil de Welvaard weer in Leyden!

Joannes le Francq van Berkhey. L. B. æt. 80.

Toen men, in April van het jaar 1813, in Holland de gehuwden voor de nationale garde begon op te schrijven, waren het de anders zoo vreedzame huislieden van Rijnland, die, in een oogenblik van wanhoop, tegen dezen maatregel opstonden, de lijsten der krijgsopschrijving verscheurden en, hiermede niet te vreden, zelfs op Leyden aanrukten, waar het gemeen hun in den vroegen morgen de poorten opende. Onbesuisd ging het in de stad toe. De Maire werd bedreigd en bijna mishandeld; op het stadhuis, behalve de lijsten van opschrijving, ook andere stukken, die met het Fransche bestuur in geene betrekking stonden, vernield; het oude wapentuig, nog uit de Spaansche tijden bewaard, werd uit de charterkamer geroofd en raakte meest verloren; schooijers gingen langs de huizen, onder voorwendsel van ijver voor het huis van Oranje, aan welks herstelling nog niet eens te denken was, den deftigen burgerstand geld afpersende, en men was niet zonder reden voor plundering beducht, wanneer de nacht aan de door sterken drank verhitte gemoederen, het overblijfsel van schaamte zou hebben ontnomen. Toen sloegen de Studenten en gegoede burgers, ter wering van regeringloosheid, de ergste aller rampen, de handen ineen, en openden voor eene Fransche krijgsbende, die bij langeren tegenstand de stad met ondergang dreigde, de poorten. Terstond schoten dezen in het wild door de straten, doodden en kwetsten enkele schuldigen of onschuldigen, waarna de hollende troep uiteen stoof; terwijl de meeste landlieden de stad reeds vroeger hadden verlaten, en de burgerij moest tot straf eenige dagen de ingetrokkene soldaten voeden en huisvesten en 4000 guld. betalen, als afkoop van plundering. Eenige hoofden van dezen opstand, onder welke niemand van naam uit de stad, doch een enkel welgezeten landman, werden door eenen krijgsraad ter dood veroordeeld en doodgeschoten. Dat er niet meerdere hoofden door de handen der Franschen vielen, had men te danken aan de menschlievendheid van den Keizerlijken Prokureur, den braven de Chavannes.

De vereeniging van Nederland met Frankrijk was voor Leyden geen minder groote slag, dan voor de andere gedeelten van Nederland. Napoleon, hoewel in België de nijverheid bevorderende, deed niets voor die van Noord-Nederland, en, den zeehandel onderdrukkende, berokkende hij een oneindig nadeel aan de verzending uit onderscheidene fabrijken. Geen wonder dus, dat de stad Leyden, van ouds zoo beroemd in de geschiedenis der Nederlandsche vrijheid, bij de omwenteling van het jaar 1813, eene der eerste was, welke hare toetreding tot de zaak der verbondenen, openlijk aan den dag legde. Bekend met den Vaderlandschen geest der ingezetenen, had de Maire Heldewier het van zijnen pligt geoordeeld, eenige mannen tot zich te roepen, die, om hunne kunde en braafheid allerwege geacht, hem in den tegenwoordigen tijd, met raad en daad, zouden ondersteunen. De Heeren Mr. Johan Gael, Jonkheer Antonij Gustaaf, Baron van Boetzelaer, Mr. Gerard Andreas Martinus van Bommel en Mr. Willem Pieter Kluit, waren dadelijk gereed, hunne gewigtige diensten daartoe te leenen. De stad leverde het toonbeeld van eensgezinde trouw. De afkondigingen van het algemeen bestuur werden eenparig toegejuicht. Men haakte slechts met ongeduld naar het tijdstip van beslissing, om den opstand te voltooijen. Een zelfde goede geest onderscheidde de schutterij en de jongelingschap der Hoogeschool. De Hoogleeraar Jan Melchior Kemper had zijne vaderlandsmin en zijnen ijver bijna in aller gemoederen gestort. De geestdrift was algemeen.

Moeijelijk bleef intusschen het overleg tot behoud eener stad, welke, bij de menigte harer toegangen, van rondom digt met woonhuizen bebouwd, door hare slechte wallen, door hare uitgestrektheid en door het gebrek aan genoegzame manschap en krijgsbehoeften, welligt onverdedigbaar bleef, en alzoo voor elken eenigzins ernstigen aanval zeer zeker zwichten moest. Het was in dezen hagchelijken oogenblik, dat de Franschen de stad Woerden hernamen en er wreedheden begingen, hunner voorouders, onder LODEWIJK XIV, waardig. Holland had alles van eenen inval te vreezen. Het hoofdkwartier van MOLITOR, Opperbevelhebber der Fransche troepen, was te Utrecht. De Bondgenooten waren nog verder, en de Generaal, die zich aan het hoofd der Afgevaardigden van Woerden bevond, dreigde de inwoners van LEYDEN met het zelfde lot, als deze stad getroffen had, indien zij bleven volharden in hunnen schuldigen opstand tegen den Keizer. Het was een Hollandsch Parlementair, van Utrecht naar 's Gravenhage terugkeerende, dien hij met deze boodschap belastte, welke, in de gegevene omstandigheden, meer dan eene ijdele bedreiging kon zijn. Echter herinnerde zich de Regering het voorbeeld van hunne verhevene voorouders en bleef standvastig. De Franschen, door valsche geruchten bedrogen, en bevende de Kozakken te zien aankomen, ontruimden Woerden en zelfs Utrecht, verwijderende zich naar gindsche zijden der rivieren. De stad, alzoo door de bijzondere en klaarblijkelijke bescherming der Goddelijke Voorzienigheid, van alle vrees ontheven, haastte zich den Prins VAN ORANJE als Souverein uit te roepen. De Prins deed er zijne intrede den 21 December van het jaar 1813, onder toejuiching en vreugdetranen van eene ontelbare menigte, die, na zoo veel rampen en verliezen, zich eene gelukkiger toekomst durfden beloven.

Toen, in het jaar 1815, NAPOLEON ons vaderlandsch volksbestaan weder bedreigde, trokken een aantal Leydsche burgers, zoo te voet als te paard krijgsdienst doende, in vereeniging met die van andere steden, vrijwillig naar het leger, gelijk ook eene geheele Jagerkompagnie, uit de Studenten gevormd. Deze laatsten werden rondom Condé en Valenciennes gelegerd.

In het jaar 1824 vierde LEYDEN het tweehonderd vijftigjarig herinneringsfeest aan de wonderdadige opheffing van het beleg door de Spanjaarden. Een deftig gesteld berigt (programma) bragt der natie de gebeurtenissen van het jaar 1574 weder te binnen, en schonk geregten lof aan eene verdediging, éénig in de geschiedrollen des vaderlands, zoowel om het belang der zaak, als om de edele volharding der strijders. Aldus voorbereid, naderde de gekozen dag, de 3 October, op welken Gode de dank voor de vroegere redding en de nog voortdurende zegeningen zou worden toegebragt, wordende de Maandag tot de vreugdebedrijven bestemd. Bij plegtigen optogt van het stadhuis naar de hoofdkerk, hoorden daar Regent, Burger en Student Nederlands grootsten Redenaar, den Hoogleeraar JOHANNES HENRICUS VAN DER PALM, een van Nederlands heerlijkste wapenfeiten verheffen. Daarna gaf men gelegenheid, om oudheden, penningen en verdere merkwaardige zaken, tot het beleg betrekkelijk, te bezien. Op den middag werd, door ruime uitdeelingen aan de armen en onthaal in de godshuizen, ook de schamele gemeente opgewekt tot deelneming in de vreugde des meer beschaafden; terwijl op den Burgt de Gouverneurs van Noord- en Zuid-Holland, de Curatoren der Hoogeschool, de stads Regering en commissiën uit de Hoogleeraren en Studenten, zich aan een

collation vereenigden. Het uitsteken van vlaggen, muzijk, mastbeklimming en andere spelen, benevens algemeene verlichting van lanen, grachten en straten, waaronder die van het raadhuis, de gebouwen der hoogeschool, het huis, weleer door DUIVENBODE bewoond, en de vereenigingsplaats der studerende jeugd uitmuntten, zette het feest ongemeenen luister bij.

Niet minder luisterrijk, genoegelijk en plegtig was, in Februarij 1825, insgelijks de feestviering van het tweehonderd vijftigjarig bestaan der Hoogeschool, die zoo veel tot den vroegeren bloei en luister der stad, en door het aankweeken van vele geleerden tot den roem van Nederland heeft toegebragt. Dit feest, dat vier dagen duurde, kwam over het geheel met het voorgaande overeen; doch onderscheidde zich tevens door de bevordering van een zevental verdienstelijke leerlingen der Hoogeschool, op voorouderlijke wijze, met de kap, terwijl 's avonds een feestelijke optogt der Studenten bij fakkellicht plaats had, die, zelfs tot in kleine bijzonderheden, den optogt voorstelde, welke in 1575, bij de inwijding der Akademie, gedaan was. Een gedenkpenning dient om dit feest te vereeuwigen. Sedert geschiedde, telken vijf jaren, een nieuwe optogt van het zelfde korps, met fakkellicht, welke telkens eene geschiedkundige, hetzij binnen-, hetzij buitenlandsche gebeurtenis der vroegere eeuwen levendig voor oogen stelde.

Tijdens den afval der Belgen, in het najaar van 1830, boden weder een aantal Leydenaars hunnen arm vrijwillig het vaderland aan, en dienden, zoo lang de onlusten duurden, bij het leger. De Studenten begrepen wederom niet achterlijk te mogen blijven. Zij trokken, tot eene compagnie van bijna dubbele sterkte vereenigd, uit en kwamen in den tiendaagschen veldtogt, bij Beringen, met den vijand in gevecht, alwaar de Jager BEECKMAN sneuvelde en HUËT en STOLLÉ gewond werden.

De door de stormen van 29 November en 25 en 26 December 1836 opgestuwde wateren van het Haarlemmermeer, veroorzaakten te dezer stede eene overstrooming van huizen en kelders, waarvan aldaar, immers tot zoodanige hoogte, geen geheugenis bestond.

Den 9 Augustus 1838 vierden de Leydsche Oud-Studenten van de jaren 1790—1820 de herinnering aan hunnen akademietijd, even als zulks in 1828 door de aldaar ingeschrevenen van vóór 1790, in 's Gravenhage, onder de leiding van den Hoogleeraar VAN DER PALM, had plaats gehad. Nu ging de Walsche Predikant DANIEL THEODORE HUËT van Rotterdam hun voor.

In 1841, op den 1 Junij, mogt LEYDEN de eer genieten haren nieuwen Koning WILLEM II feestelijk in te halen en in haar midden te zien. Op het Raadhuis verleende Z. M. plegtig gehoor, bezocht daarna den Akademietuin, de Kabinetten van Archeologie en van Munten en Penningen, alsmede de Grofsmederij. Des avonds werd de stad fraai verlicht.

In dat zelfde jaar had de plegtige bijeenkomst plaats van de nog in leven zijnde leden der Jagercompagnie van 1831. De Dordsche Predikant W. R. VEDER, vroeger mede ten strijde uitgetrokken, hield bij die gelegenheid de redevoering in de groote gehoorzaal der Hoogeschool. Het vaandel der compagnie is op de Senaatkamer geplaatst geworden.

Het wapen der stad LEYDEN is een zilver veld, met twee gekruist liggende sleutels van keel, zijnde gedekt door eene hertogelijke kroon en vastgehouden door twee leeuwen. Men wil, dat het door Ko-

ning WILLEM, Graaf *van Holland*, aan de stad zou zijn geschonken geweest. Verschillend zijn de gissingen over de beteekenis. Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat men het bij ST. PIETER, die, als Poortier des Hemels, met twee sleutels plagt verbeeld te worden, zoeken moet. Hem was de oudste hoofdkerk der stad toegewijd, en zijn beeld wordt ook in de oude zegels der stad gevonden, waarvan men naderhand slechts de twee sleutels schijnt behouden te hebben. Het oudste zegel van de stad LEYDEN is van de elfde eeuw, waarop St. PETRUS in eene nis, tusschen twee wapenschilden, geplaatst is; beneden liggen, in vier nissen, de acht Schepenen geknield, en daaronder, in eene afzonderlijke nis, de Schout. Het volgende is vermoedelijk uit de dertiende eeuw, welligt door Koning WILLEM gegeven, en verbeeldt St. PIETER, in eene kerknis gezeten, te midden van twee leeuwen, welke eene doopvont in den voorpoot houden; op den voorgrond het wapen met de dubbele sleutels. Dit zegel is in 1574 aan den giftbrief der DUIVENBODEN en andere stukken gebruikt. Een kleiner zegel heeft bijna gelijke afbeelding; onderscheidene andere zegels, doch altijd het wapenschild, met de dubbele sleutels behoudende, zijn van lateren oorsprong en worden nog bij de stad bewaard; terwijl eene volledige verzameling van afdrukken daarvan in roode was, bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde wordt bewaard.

LEYDEN, POELOE-NJAMOEK of MUGGEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op de *Reede-van-Batavia*, N. van het eil. Java, 4 m. O. van Onrust. Het is onbewoond.

LEYDEN, eil. in *Oost-Indië*, bij *Nieuw-Guinea*.

LEYDEN, steenen sterkte in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawang*, aan het strand.

Deze sterkte is door de Nederlanders, onder het bewind van den Landvoogd DE VLAMING, in 1656, gebouwd, doch is nu geheel vervallen, zoo dat er niets dan de muren tot aan de batterij van zijn overgebleven, zijnde van eene ontzaggelijke dikte en van klipsteenen gebouwd. Zij werd door de aardbeving van 1 November 1835 zeer geteisterd, zoo dat één mensch daarbij het leven verloor en onderscheidene zwaar gewond werden.

LEYDEN, redoute in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de noordzijde van de *Commewijne*, ter plaatse, waar deze in de *Suriname* valt.

LEYDEN (DE HAND-NAAR-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAND-NAAR-LEYDEN.

LEYDENSHOOP, LEIDENSHOOP of LIJDENSHOOP, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Jacobslust, benedenwaarts aan de koffij- en katoenplant. Spieringszorg; 671 akk. groot. Zij is thans vereenigd met de katoenplant. *Jacobslust*. Ne Negers noemen haar JACOPOE.

LEYDENSHOOP, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paramaricakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Kleinhausen, benedenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Onverwacht; 339½ akk. groot. De Negers noemen haar LEMMERSI of LAMMERSI.

LEYDENSHOOP-EN-JACOBSLUST of LIJDENSHOOP-EN-JACOBSLUST, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de

katoenplant. Johanna-Charlotta, benedenwaarts aan de verl. plant. Spieringzorg; 1006 akk. groot; met 144 slaven. Vroeger waren het twee afzonderlijke plant., Jacobslust en Leydenshoop geheeten. De Negers noemen haar JACOPOE.

LEYDER-AMBACHT, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LEER-AMBACHT.

LEYDERDORP, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden* (2 k. d., 15 m. k., 2 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. Warmond en Woubrugge, O. aan Koudekerk, Z. aan den Rijn, die haar van Hazerswoude scheidt, W. mede aan den Rijn, waardoor zij van Soeterwoude gescheiden wordt, aan de stad Leyden en aan Oegstgeest-en-Poelgeest.

Deze gem. bestaat uit den Zijllaan-en-Meije-polder, den Munnike-polder, den Kalk-polder, den Achthovensche-polder en den Waard, benevens gedeelten van den Marenbom-polder, van den Boterhuis-polder, van den Westlagelands-polder, van den Bosch-polder en van den Does-polder. Zij bevat het d. Leyderdorp, de Buurt-aan-Spanjaardsbrug en de Buurt-aan-de-Doesbrug, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1414 bund. 9 v. r. 94 v. ell., waaronder 1405 bund. 75 v. r. 86 v. ell. belastbaar land. Men telt er 330 h., bewoond door 347 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken. Ook heeft men er vele warmoeslanden, waarvan de vruchten naar Leyden, Amsterdam en elders verzonden worden. Voorts zijn er 3 steenbakkerijen, 1 pannenbakkerij, 1 kalkoven, 1 bierbrouwerij, 1 lijmkokerij, 1 traankokerij, 1 houtzaag- en 2 volmolens.

De Herv., die er 1200 in getal zijn, onder welke 590 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen* behoort. De eerste Predikant aldaar is geweest JAN JANSZ. BOS, die in het jaar 1601 herwaarts kwam, en in het jaar 1619, wegens zijne Remonstrantsche gevoelens, van zijn ambt ontzet werd.

De Evang. Luth., en de Doopsgez., die men er heeft, behooren tot hunne respective gem. te *Leyden*. — De R. K., welke er ongeveer 500 in getal zijn, worden tot de stat. van *Groenendijk* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene ambachtsheerl., welke in vroegere tijden hare eigen Heeren had, die haren naam droegen, doch LAMORAAL, Prins *van Ligne*, Graaf *van Valkenburg* en Heer *van Wassenaar*, verkocht haar, in het jaar 1582, aan de stad Leyden, aan welke zij, den 30 Augustus 1597, door de Staten werd opgedragen. Sedert dien tijd, is de Regering dier stad Ambachtsheer van LEYDERDORP.

Het d. LEYDERDORP of LEIDERDORP, bij verbastering LEIJERDORP gespeld, ligt ½ u. O. van Leyden. Het is eene zeer oude en vermakelijke plaats, en een uitspanningsoord voor de Leydenaars, van welke sommigen hieromtrent hunne lustplaatsen hebben.

Men heeft hier eene brug over den Rijn, welke oorspronkelijk aangelegd schijnt, ten dienste van hen, die aan de overzijde van den Rijn onder Soeterwoude, woonden en kerkelijk tot LEYDERDORP behoorden; althans wij vinden, dat die lieden niet weinig moeite gehad hebben om eene brug te maken en daartoe vrijheid van de Hoog-Heemraden van Rijnland te bekomen, welke hun in dezer voege op den 2 October des jaars 1452 verleend werd: » Also die gemeen bueren van Soeterwoude ende

» Leyderdorp overdragen syn een brugge over den Ryn nevens die kerck » te maken, ende daer off consent van den Heemraet begeert te hebben; so is hun lieden geconsenteert, dat sy die brugge sullen mogen maken in manieren navolgende, te weten: dat sy die brugge » maken sullen so hooch als die Sylbrugge is, ende so breet als den » gemenen bueren mit den ander dunken sal. Dit sel gedueren tot » der Heemraeden wederseggen." Doch deze brug is niet altijd in stand gebleven, alzoo wij vinden, dat er een geruime tijd eene schouw tot het overvaren gebruikt is, en, dat er niet vóór het jaar 1664 weder eene brug aldaar, op begeerte van de Regering der stad Leyden is gelegd geworden.

Men vindt deze plaats reeds vermeld in eenen brief van het jaar 994, onder den naam van Lietdorp, gelijk Heda zulks heeft aangetoond. Het wordt door sommige gehouden voor eene der drie Leithems, welke in de negende eeuw tot de goederen der Utrechtsche kerk behoorden en even als de beide andere later aan het geslacht van Wassenaar kwamen (zie bl. 212) Aldaar heeft van de vroegste tijden af reeds eene parochiekerk gestaan, welke, volgens de aanteekeningen van S. van Leeuwen, met betrekking tot het geestelijk regtsgebied, de moederkerk van St. Pancraskerk te Leyden was, gelijk de kerk van Oegstgeest de moederkerk der kerk van de H. Maria te Leyden genoemd werd. Doch, volgens H. van Heussen, behoorde de parochiekerk van Leyderdorp onder de bisschoppelijke kapel van St. Michael te Utrecht, en werd door den Bisschop begeven. In zeker bevel, door Johannes van Diest, den vijf en veertigsten Bisschop van Utrecht, in den jare 1328 uitgegeven, en betrekking hebbende op het patronaat van Leyderdorp, vindt men, onder anderen, aangeteekend: » Als St. Michielskapel open staat, » dan staat het bewind van de goederen der kapel, en van de kerk » te Leyderdorp aan den Bisschop, want de begeving dezer kerk staat » aan hem, maar hij mag dezelve niet begeven als aan iemand van » onze Canonniken, die Priester moet zijn. Deze Canonnik bedient » de parochiekerk van Leyderdorp, door zich zelven; of dat hij een » Vicaris in zijne plaats stelt, om dat bestuur waar te nemen, die » den Bisschop eerst moet voorgestelt, en door hem aangenomen » worden." De kerk was aan den Aartsengel Michaël en mogelijk ook aan den H. Pancras toegewijd; immers beiden zijn, vóór de Hervorming, als Beschermheiligen aldaar vereerd.

In het jaar 1316 werd Gijsbert van Walenburg, Pastoor te Leyderdorp, als eerste Proost van St. Pancraskapittel te Leyderdorp benoemd, welk kapittel hij, Filips van Leiden en eenige anderen gesticht hadden, bestaande het uit eenen Deken en vier en twintig Kanunniken. Weleer stonden in de parochiekerk te Leyderdorp onderscheidene altaren, en aan sommige waren vicariaten gesticht. Onder anderen had men een vicariaat of altoosdurende kapellanij aan St. Maurits-altaar, hetwelk reeds vóór het jaar 1372 bekend was. Veel ouder en aanzienlijker nogtans schijnt dat geweest te zijn, hetwelk in de wandeling de kapellanij van de Zijl genoemd werd, doordien de Ridder Johan van Zijl, Heer van de heerlijkheid van dien naam, reeds in het jaar 1209 beloofd had dat te zullen stichten. Dit vicariaat, zeer vele inkomsten hebbende, werd in het jaar 1400 in twee vicariaten verdeeld. Een daarvan bleef in de parochiekerk te Leyderdorp, en het andere werd naar Leyden in de Lieve Vrouwekerk overgebragt. Dat te Leyderdorp bezat, in het jaar 1600, eene inkomst van 270 ponden, 13 schellingen en 4 grooten Vlaamsch (1624 guld.).

Dat te Leyden, uit het laatstgemelde voortgesproten, had een jaarlijksch inkomen van veertien morgen en twee ponden Hollandsch (1 guld. 50 cents). De vorige kerk te LEYDERDORP is in het jaar 1622 door de tegenwoordige vervangen, welke een vrij goed gebouw is, met een torentje en van een fraai orgel voorzien, hetwelk in het jaar 1781, door den Heer Mr. C. VAN TOLL, in leven Raad der stad Leyden en zijne echtgenoote Vrouwe D. VAN LEUVEN, aan de kerk ten geschenke is gegeven.

In deze gem. lagen onderscheidene adell. huizen, als: het Huis-te-Waard, het Huis-Steenveld, het Huis-te-Berendrecht, het Huis-te-Does, het Huis-te-Zijl, en het Huis-ter-My, thans heeft men er nog eenige buitenplaatsen.

Ook vond men hier drie kloosters, het eerste van de Reguliere Kanunniken werd Engelendaal geheeten; het tweede, een Nonnenklooster van St. Franciscusorde, was Roomburg of St. Margarete op Rosenburg genaamd, en het derde, mede een Nonnenklooster van dezelfde orde, heette Poel. Alle deze kloosters zijn ten tijde van de Hervorming te niet gegaan en afgebroken.

LEYDERDORP heeft ook een Weeshuis, alsmede een Armhuis, dat in het jaar 1737 uit eene collecte is opgebouwd.

Aan de Doesbrug, onder dit d., vindt men een hofje, de Vier Aalmoeshuisjes genaamd, waarin onderscheidene behoeftige huisgezinnen eene vrije woning hebben; zijnde dit eene stichting van Vrouwe HENDRICA VAN DER DOES, wier afstammelingen er nog heden ten dage de begeving van hebben.

Onder LEYDERDORP treft men ook een, door Jonkheer SIEBOLD op zijn buitenverblijf opgerigt, Etablissement van invoering en aankweeking van uitkeemsche gewassen, ten behoeve van de Koninklijke Maatschappij tot aanmoediging van den landbouw.

LEYDERDORP had vroeger met een goed aantal andere dorpen en ambachten, zoo onder Rijnland als onder andere baljuwschappen, een voorregt dat de buurlieden en opgezetenen, te Leyden, om schulden of anderzins bemoeijelijkt wordende, voor de regtbank dier stad niet behoefden te regt te staan, maar, op aanschrijven van hun eigen geregt, moesten verzonden worden naar hunnen dagelijkschen Regter, mits dat ook de burgers en inwoners van Leyden een gelijk voorregt in die dorpen en ambachten mochten genieten. Dit werd aan LEYDERDORP en aan de verdere ambachten vergund, omdat zij in het jaar 1532, tot het vernieuwen en hermaken van de Visbbrug te Leyden zeker aandeel hadden toegebragt.

De verderfelijke Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten hebben hier gruwelijke tooneelen van verwoesting aangerigt. Als een klein bewijs daarvan, vermelden wij alleen, dat, toen Hertog JAN VAN BEIJEREN, in het jaar 1420, de stad Leyden belegerde, de huizen Roomburg, de Does, Steenvelde, de Zijl, de Waard, de Meye, Berendrecht en andere geheel en al verwoest werden, waarvan er sommigen naderhand nog wederom uit de puinhoopen zijn opgehaald.

In het jaar 1324 was alhier, onder de Edelen van de even genoemde huizen, een groote twist, om het regt van voorofferen in de kerk van LEYDERDORP, ontstaan, welke door tusschenkomst van WILLEM, Graaf *van Holland*, moest bijgelegd worden.

Deze gem. heeft in de Spaansche beroerten veel geleden, vooral in de jaren 1573 en 1574, toen Leyden belegerd werd. Toen de Spanjaarden voornamen, om de stad Leyden ten tweedemale te belegeren,

kwam de Bevelhebber BALDES, des nachts tusschen den 25 en 26 Mei 1574, van Amsterdam over het Haarlemmermeer, met omtrent zeven duizend krijgsknechten voor die stad en legerde zich te LEYDERDORP, waar hij zijn hoofdkwartier bleef houden en sterke verschansingen opwierp, tot op den 3 October, als wanneer hij op eene schandelijke wijze het beleg moest opbreken. Men vond in zijne tent, onder eene afbeelding der stad, in slecht Latijn, de volgende woorden geschreven:

VALE CIVITAS, VALETE CASTELLI PARVI! QUIA RELICTI ESTIS PROPTER AQUAM, ET NON PER VIM INIMICORUM.

(d. i. Vaarwel stad, vaart wel gij kleine sterkten! als verlaten zijnde van wege het water, en niet door het geweld der vijanden).

In het jaar 1784 waren de boeren van dit dorp sterk tegen de wapenoefeningen ingenomen. De Schout CHASTELEIN, in de regtkamer gezeten, wilde de boeren bij drie man te gelijk laten binnentreden; doch de geheele vergaderde hoop drong de kamer in en weigerde de loting. De Schout kreeg het na eenigen tegenstand zoo kwaad, door stooten en stampen, die men hem toebragt, dat hij het naauwelijks ontkwam en naar Leyden vlugtte, met oogmerk, om, met hulp uit de stad, terug te keeren; doch deze hem geweigerd zijnde, moest hij vooreerst van dit voornemen afzien.

Het wapen dezer gem. bestaat uit dat der stad Leyden, zijnde een veld van zilver, met twee kruiswijs liggende sleutels van keel (rood), waarover-heen is gaande (tot breekteeken) eene bolronde fasce van de zelfde kleur.

LEYDERDORP of LEIJERDORP, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Pieterszorg, benedenwaarts aan de redoute Leyden; 253½ akk. groot. De Negers noemen haar PIKIEN-FREYRIE of BARTLOMÉ.

LEYDERDORPER-PAD, b. in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. W. van *Amsterdam*.

LEYDIJK, dijk in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, O. van het klooster Ter-Apel. Hij neemt zijnen oorsprong aan den *Graaf-Ernst-dijk*, en loopt, in eene noordelijke strekking, langs de Hannoversche grenzen door het Bourtangermeer, naar het fort *Bourtange*.

LEYDSCHE-BUURT, naam van een gedeelte der stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, zich uitstrekkende Z. van de Prinsengracht, van de Spiegelstraat tot aan de Raamstraat.

LEYDSCHE-BUURT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en in de nabijheid en noordwaarts van de stad *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, 1 u. Z. van Oegstgeest.

LEYDSCHEMEER, voorm. afzonderlijk meer, prov. *Zuid-Holland*, dat bij de Vennep door eene smalle vaart met het Haarlemmermeer verbonden was. Thans maakt het het zuidelijke gedeelte van het Haarlemmermeer uit.

LEYDSCHENDAM, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. N. van *Voorburg*, 20 min. W. ten N. van Wilsveen.

Dit d., dat zijnen naam ontleent van de stad Leyden en van eenen dam, waarmede de Vliet of vaart tusschen Leyden en Delft, in eene bogt van gezegde vaart, is afgedamd, wordt door dit vaarwater in twee deelen, Leydschendam-Noordzijde en Leydschendam-Zuidzijde, gescheiden, waarvan het eerste tot de gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde* en het tweede, dat wel het grootste gedeelte uitmaakt, tot de gem. *Stompwijk-Wilsveen-en-Leydschendam-Zuidzijde*

behoort. Men telt er 150 h. en 930 inw. De inw. vinden meest hun bestaan in de melkerij en het kaasmaken; terwijl men er ook, vooral aan de zuidzijde, vele herbergen heeft, welke door den gestadigen doortogt van schuiten en schepen vertier vinden; doch vroeger, vóór dat de snel- en spoorwagens het vervoer van personen gemakkelijker maakten, door de menigte reizigers, zeer bloeiden, zoo als ook bakkers en andere winkeliers in die welvaart deelden.

De Herv., die hier 300 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leydschendam-en-Wilsveen*, die hier eene kerk heeft, welke in het jaar 1654 gebouwd werd. Het is eene ruime, achtkante, sierlijke koepelkerk, die met haar dak verre boven alle rondom staande gebouwen uitsteekt, welk dak mede achtkant en met leijen gedekt is; midden op staat een fraaije koepeltoren, waarin uur- en slagwerk, en eene goede klok, zijnde naar buiten met uurwijzers versierd; de windwijzer op den toren is een Leeuw, houdende het wapen der stad Leyden; boven den ingang der kerkdeur ziet men het wapen van het dorp. Binnen het ruim der kerk, staan tegenover den ingang, de predikstoel en het doophek; voorts vindt men er onderscheidene geschilderde glazen.

Een kerkhof bestaat op den LEYDSCHENDAM niet, maar de lijken moeten naar Wilsveen gebragt worden.

De R. K., die er 630 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Stompwijk*, gedeeltelijk tot de stat. van *Leydschendam-en-Veur*, welke laatste hier eene kerk heeft, in het jaar 1828 verbouwd en aan den H. PETRUS EN PAULUS toegewijd, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen fraaijen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft in dit d. twee scholen, als eene aan de noordzijde met 20 leerlingen en eene aan de zuidzijde.

Vroeger heeft hier ook eene Kamer van Rederijkers bestaan, die in hun blasoen voerde eenen olijfstak en ten zinspreuk had: *Liefde brengt Vreê.*

Ook heeft men in het begin van het d., als men van Delft komt, eenen goeden paardenstal, welke door de stad Delft onderhouden wordt en waarin de jaagpaarden vrije stalling vinden.

De kermis valt in Zondag na ST. JOHANNES *den Dooper.*

Het is onbekend wanneer de dam, waarvan dit dorp zijnen naam ontleent, aangelegd is; doch het blijkt uit eene overeenkomst tusschen WILLEM, Heer *van Naaldwijk en tot Kapelle*, en die van Leyden, betreffende den tol, welke aan den overtogt, tusschen Leyden en Delft, voor de goederen moest betaald worden, dat hier, reeds in het jaar 1434, op de eene of andere wijze een dam bestaan heeft, en de benaming van overtogt geeft genoeg te kennen, dat het een vaste dam met een overhaal of overtoom zal geweest zijn, gelijk er vroeger velen in Holland gevonden werden. Dit blijkt nog duidelijker, doordien die van Gouda zich, in het jaar 1491, bezwaard vonden, dat men hier en elders verlaten of sluizen had beginnen te maken, door welke groote vaartuigen konden henen varen, tot nadeel van de tollen en vaart van Gouda; waarop zij met die van Dordrecht, welke zich, ten aanzien van het stapelregt, daardoor mede benadeeld rekenden, hebben zamengespannen, en, na vergeefsche klagten aan de Rekenkamer, deze verlaten, in Januarij 1492, vernield en de doorvaart gestuit hebben. Eenige jaren later beklaagde zich wederom de tollenaar van Gouda, in een regtsgeding voor het Hof van Holland, dat men den doortogt van eenige koopmanschappen van Oost en West toeliet, tot verkorting van 's Konings tollen; doch de zaak werd ten

zijnen nadeele uitgeweezen. Echter moeten er toen geene verlaten geweest zijn, omdat er in een bevel van het Hof van Holland, den 4 November 1514, verlof werd verleend, om een duiker of sluisje te mogen leggen aan den LEYDSCHENDAM, ten dienste van de waterlozing van Rijnland. Het werk van den LEYDSCHENDAM schijnt zijn volle beslag verkregen te hebben door de vergunning van Keizer KAREL V, in het jaar 1536, aan die van Delft verleend, volgens welke zij, tijdens zij hunne vaart door Tedingerbroek nog niet aangelegd hadden, hier middelerwijl twee verlaten met eenen kolk mogten maken, om de schepen met koren, bier en andere waren beladen, behoorlijk, zonder kwetsing en bederving, te laten doorvaren. Op grond dezer vergunning, hebben Hoogheemraden van Delfland aan Burgemeesters der stad Delft, op den 17 October 1578, toestemming verleend tot het steken van twee verlaten en een kolk aan den LEYDSCHENDAM. Vervolgens kwam hier ook, in het zelfde jaar, de vergunning bij van Hoogheemraden van Rijnland, door eene overeenkomst, welke, op den 16 December, wederzijds werd aangegaan; alzoo de beide kollegien oordeelden, dat de hoogheemraadschappen, bij Oostewinden ter eenre, en bij Westewinden ter andere zijde, elkander zouden kunnen ten dienste staan met waterlozing, of, bij tijden van droogte, met hetinlaten van water. Bij deze overeenkomst werd, behalve het stellen der verlaten, de lengte van de kolk bepaald op twintig roeden (75 ell. 3 palm. 3 duim.) ende wijdte op vijf roeden (18 ell. 8 palm. 3 duim.). Onder de voorwaarden was wijders grepen, dat de verlaten niet beiden te gelijk mogten geopend worden, en ten hoogste niet meer dan viermaal tusschen dag en nacht, tenzij met toestemming van beide de hoogheemraadschappen; de kolk moest ook met goede kaden en plantingen voorzien zijn. Het geheele werk moest, ten allen tijde, staan ter bezigtiging van beide kollegien, en moest altoos in goeden staat onderhouden worden, op eene boete van tien ponden (7 guld. 50 cents). Aan de oost- en westzijde van de verlaten moest een peil geslagen worden, waarboven, het een hoogheemraadschap aan het ander geen water zou mogen toebrengen. Eindelijk zouden ook Hoogheemraden van Delfland gehouden zijn, de Schie aan de brug te Overschie, te doen houden in gewone wijdte en diepte tot bekwame waterlozing. In diervoege en op die voorwaarden zijn de verlaten en kolk aan den Leydschendam gemaakt door de Regering der stad Delft, die hiertoe het regt met eenigen grond gekocht heeft, van de Gravin VAN ARENBERG. Deze verlaten hebben, door de menigvuldige doortogten langs de trekvaart van Leyden op Delft en 's Gravenhage, den Leydschendam tot een uitgestrekt dorp gemaakt, dat, onder veelerlei regtsgebied stond, zeer volkrijk en welbebouwd is, en met regt, om de menigvuldige doortogt van vreemdelingen en uithoofde van de scheepvaart voor eene der vermakelijkste plaatsen in Holland kan gerekend worden. Tot omstreeks het jaar 1828 moesten de passagiers uit de volkschuiten, tusschen Delft, 's Gravenhage en Leyden varende, hier van schuit verwisselen en hunne goederen overvoeren, welke last toen opgeheven werd. Achter den Leydschendam loopt een rijweg, Kost-verloren genaamd, welke in vroeger tijden aan de Abdij van Rijnsburg toebehoorde, en doordien hij, in het jaar 1593, slecht kon gebruikt worden, heeft STEPHANA VAN ROSSUM, Abdisse van Rijnsburg, bij requeste verzocht, om dien weg te mogen herstellen, en te onderhouden, met beding, om van iederen wagen eenen stuiver (5 cents), van ieder paard eenen halven stuiver (2½ cents), en van elk hoornbeest twee duiten (1¼ cents) te mogen heffen. Zulks is door de

Staten van Holland, den 18 November 1593, toegestaan, ten welken einde het haar vergund werd om op dien weg, na den zelven in goeden staat te hebben gebragt, twee sluitboomen te mogen stellen, en om overigens de opbrengst van dezen tol alleen tot onderhoud en verbetering van den weg te mogen bezigen.

LEYDSCHENDAM-EN-VEUR, R. K. stat., prov. *Zuid-Holland*, aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*.

Men heeft er eene kerk te Leydschendam, welke door eenen Pastoor bediend wordt en 1100 zielen, onder welke 750 Communikanten, telt.

LEYDSCHENDAM-EN-WILSVEEN, kerk, gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*. Men telt er 450 zielen, onder welke 90 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: eene te Leydschendam en eene te Wilsveen.

De eerste, die na de Reformatie in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Nicolaus Martini Scheer, die in het jaar 1619 herwaarts kwam en in het jaar 1657 Emeritus werd. In het jaar 1657, werden Leydschendam en Wilsveen vaneen gescheiden en bekwamen ieder eenen afzonderlijken Predikant, terwijl Georgius de Mey te Leydschendam beroepen werd, vanwaar hij, in het jaar 1662, naar Steenwijk vertrok. In het jaar 1818, tijdens de dienst van Johannes Spoors, als Predikant te Leydschendam, zijn deze beide gem. echter weder gecombineerd, die alzoo de eerste Predikant in deze combinatie geweest is.

LEYDSCHE-SCHOUW, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. N. W. van *Soeterwoude*. Er staat slechts 1 h., bewoond door 7 inw.

LEYDSCHE-VAART, vaart in *Kennemerland* en *Rijnland*, welke in eene zuidelijke strekking van Haarlem naar Leyden loopt.

Zij is in de jaren 1656 en 1657 gegraven, hoewel het zuidelijkste gedeelte vroeger reeds bestond, zijnde toen voorheen de Maren en voor een gedeelte ook de Poel geheeten.

Over deze vaart liggen eenige bruggen, waarvan twee zeer schoone aan den Hollandschen ijzeren spoorweg.

LEYDSCHE-VAART, naam, welken men te Utrecht veelal geeft aan den Oude-Rijn, omdat men langs die rivier naar Leyden vaart.

LEYDUIN, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Leiduin (1).

LEYFFELINGEN, geh. in de heerl. *Guirsch*, grooth. *Luxemburg*. Zie Levelingen.

LEYGRAAF (DE) of de Leigraaf, riv. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in de gem. *Epe*, uit de vereeniging van de *Terwoldsche-Wetering* met de *Wold* ontstaat; voorts in eene noordelijke strekking naar Vorchten loopt, terwijl zij intusschen de Oude-Wetering en de Nieuwe-Wetering opneemt; van daar haren loop noordwaarts voortzettende, ontlast zij zich bij het geh. Werven, gem. Heerden, in de *Grift*.

LEYKEN (HET), poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, 1 u. Z. W. van Loon-op-Zand, 1 u. N. W. van Tilburg.

Zij beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 49 v. r. 90 v. ell.

LEYMDE, d., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Liempde.

---

(1) Evenzoo zoeke men de andere art., elders Ley gespeld en hier niet gevonden wordende, op Lei.

LEYMUHL, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4 u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. W. van *Remich*, gem. *Dalheim*.

LEYMUIDEN, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Leymuiden-en-Vriesekoop*; palende N. aan de heerl. Aalsmeer, O. aan Vriesekoop, Z. aan het Braassemer-meer, Z. W. aan de Oude-Wetering, die haar van Alkemade scheidt, W. aan het Haarlemmer-meer.

Deze heerl. bevat het d. Leymuiden, den Grietpolder en een gedeelte van den H. Geest-polder, alsmede eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Rijnzaterwoude* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Deze heerl. was weleer het eigendom van het geslacht van WASSENAAR VAN WARMOND en bij erfopvolging toegevallen aan FRANCISCUS PAULUS EMILIUS, Graaf VAN OULTREMONT EN WARFUSÉ en MARIA ISABELLA VAN BEIJEREN VAN SCHAGEN, Gravin VAN WARFUSÉ; in het jaar 1727 werd deze heerl., benevens die van Vriesekoop, gekocht door Heeren Burgemeesters der stad Amsterdam, voor eene som van drie en veertig duizend gulden, en het verlei daarvan geschiedde op den 13 Maart des jaars 1728, op naam van den Heer Mr. LIEVE GEELVINK, Heer *van Castricum* enz., Burgemeester en Raad, in naam en ten behoeve dier stad.

Het d. LEYMUIDEN, LEIJMUIDEN of LEMUYDEN, in de wandeling meestal LEYMUIJEN geheeten, ligt 5 u. Z. W. van Amsterdam, 3 u. Z. W. van Amstelveen. Het is vrij oud en wordt door sommigen gehouden voor eene der drie LEYTHENS, waarvan wij in het art. LEYDEN (bl. 212) gewaagden, en kwam even als de beide anderen aan de Heeren VAN WASSENAAR. Het wordt reeds genoemd in zeker verdrag, tusschen WILLEM VAN GELDER, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en REGIMBERT, Abt van Echternach, in 1063 gesloten, volgens welke aan den Abt onderscheidene kerken en kapellen in Holland werden afgestaan, en, onder anderen, ook de kapel van LIETHEMUTEN, zoo als zij in dien brief genoemd wordt. Naderhand, en wel in 1156, vindt men deze plaats met den naam van LEYTHEMUTHE aangeteekend, te weten in den brief, waarbij GERARDUS, insgelijks Abt van Echternach, wederom afstand deed van zijn regt op de bovengenoemde kerken en kapellen, aan DIEDERIK VI, Graaf *van Holland*. Het schijnt weleer van weinig belang geweest te zijn, want de godsdienst aldaar werd slechts in eene kapel of in een klein kerkje geoefend, gelijk zulks in het gemelde verdrag vermeld staat.

Men vindt aangeteekend, dat men weleer, met behulp van eenen springstok, van Warmond op Rijnzaterwoude, LEYMUIDEN en den Stichtschen bodem kon komen; doch de overstroomingen hebben een zeer groot gedeelte dezer landen ingezwolgen en zelfs zoodanig, dat de bewoners van het eiland Bensdorp, onder de banne van LEYMUIDEN, omtrent het jaar 1603, verminderd zijn in de verponding voor zes morgen lands, welke zij in de overstrooming verloren hadden.

Het d. is thans fraai bebouwd, met onderscheidene fraaije buitenplaatsen. Hier is, zoo te water als te land, veel doortogt. Te water, vermits de Drecht, door dit dorp heenloopende, eene veel kortere vaart aanbiedt voor de schepen, die uit den Rijn naar Amsterdam bestemd

zijn, dan door Haarlem en Sparendam; weshalve alle kleine vaartuigen, die door de Bilderdammer-sluizen heen kunnen, deze vaart kiezen; te land, vermits de naaste weg, tusschen Amsterdam, Gouda en Rotterdam, hier door gaat.

De bovengenoemde kapel werd, in het jaar 1585, vernieuwd en grooter gemaakt, doch staande den opbouw van deze kerk was er gebrek aan geld, waarom zij van GREGORIUS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht, verlof bekwamen om eenige morgen lands, aan gemelde kerk behoorende, te verkoopen, om daaruit den verderen opbouw te doen. De kerk voltooid zijnde, bleef zij echter nog eenigen tijd zonder ingewijd te worden, en de gemeente alzoo nog parochianen van Rijnzaterwoude, dan, om hen daarin te hulp te komen, gaf de genoemde Bisschop aan den Pastoor en alle andere Priesters verlof om, tot zekeren bepaalden tijd, in dit gebouw hunne kerkdienst te verrigten. Deze kerk was, niettegenstaande de gedurige reparatiën daaraan gedaan, in het midden der vorige eeuw, zoo ver vervallen, dat de gemeente haar moest verlaten en in eene partikuliere schuur hare godsdienst verrigten. Door de liefdegaven van godsdienstvrienden, inzonderheid te Amsterdam, zag de gemeente zich echter, in het jaar 1800 in staat gesteld, om de kerk weder geheel te vernieuwen en tot godsdienstig gebruik in te rigten, zoo dat het thans een zeer geschikt gebouw is, dat met eene sierlijke predikstoel prijkt, welke in 1806, door de erfgenamen van den Heer JOOST TIMMERS, der gemeente is ten geschenke gegeven. Deze kerk is echter van geen orgel voorzien. De fraaije toren gaat van onderen tot aan de hoogte van het kerkdak vierkant op, alwaar die, tot eene goede hoogte, achtkant oprijst en met de noodige galmgaten aan ieder der acht zijden is voorzien, waarboven weder een achtkant gebogene spits oprijst, hebbende alzoo een schoon aanzien, en zijnde van binnen met uurwerk en klok voorzien.

In het begin der vorige eeuw leefde hier zekere KORS VINCENT, door de wandeling KORS CENTEN genoemd. Deze, van eene armoedige afkomst zijnde, werd door zijne ouders op de scholen van LEYMUIDEN, Rijnzaterwoude en Leyderdorp, waar zij van tijd tot tijd woonden, school gedaan, maar niet in staat zijnde, om de gift van turf aan de schoolmeesters, volgens gewoonte, te bezorgen, moest hij niet alleen allerlei smaad, maar mede veel koude lijden; dan, naderhand een rijk man geworden, en gedachtig aan den smaad en de koude, die hij geleden had, maakte hij uit zijne goederen zoo veel als voor ieder der genoemde scholen aan turf noodig was, ten einde de noodlijdende schooljeugd tegen zijne weleer uitgestane ongemakken en onaangenaamheid te vrijwaren.

Dit d. heeft, met Oude-Wetering en Rijnzaterwoude, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 7 Maart 1820 is opgerigt, en 20 leden telt. Ook is er een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Tijdens den intogt der Pruissen in Holland, in het jaar 1787, vestigde de Hertog van Brunswijk alhier zijn hoofdkwartier.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van zilver, met negen ruiten, staande vijf en vier.

LEYMUIDEN-EN-VRIESEKOOP, gem. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel* (27 k. d., 4 m. k., 11 s. d.); palende N. aan de gem. Aalsmeer, O. aan Kalslagen-en-Bilderdam, Z. aan Rijnzaterwoude en het Braassemer-meer, Z. W. aan de gem. Alkemade, W. aan het Haarlemmer-meer.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Leymuiden en Vriesekoop, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1427 bund. 58 v. r. 4 v. ell., waaronder 1420 bund. 58 v. r. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 137 h., bewoond door 184 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf, eenen houtzaag- en eenen korenmolen.

De Herv., die hier 520 in getal zijn, worden tot de gem. *Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam* gerekend, welke in deze gem. eene kerk heeft. — De R. K., van welke men er 490 aantreft, behooren tot de stat. van *Rijnzaterwoude*. — Men heeft in deze gem. eene school.

LEYMUIDEN-KALSLAGEN-EN-BILDERDAM, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*. Men had er vroeger twee kerken, als: ééne te Leymuiden en ééne te Kalslagen, en telt er 640 zielen, onder welke 260 Ledematen.

Leymuiden en Kalslagen-en-Bilderdam maakten vroeger elk eene afzonderlijke gemeente uit, zijnde de eerste, die in de afzonderlijke gem. Leymuiden het leeraarambt heeft waargenomen, geweest JOHANNES VOSSIUS, die, in het jaar 1578, uit Wassenburg, in Gulikerland, herwaarts kwam en in het daaraan volgende jaar naar Veurne, in Vlaanderen, vertrok. Gedurende de dienst van den Predikant WIARDUS WIARDI, in het jaar 1810 zijn deze gem. te zamen gecombineerd, en wel in dezer voege, dat de dienst van Kalslagen voor ⅔ gedeelte ten laste kwam van den Predikant van Leymuiden en ⅓ ten laste van den Predikant van Nieuwveen, en hebben alstoen tot eersten Leeraar gehad de gezegde WIARDI, die reeds sedert het jaar 1771 te Leymuiden stond en in het jaar 1814 overleed. De kerk te Kalslagen in 1827 afgebroken zijnde, is de Predikant van Leymuiden met de geheele dienst aldaar belast.

LEYNITOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Noessa-Laut*.

In het begin der vorige eeuw had het eenen Pati, die over 399 zielen, 100 weerbare mannen en 73 dati's het gezag had.

LEYSNER (NIEUW-GROND-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GROND-LEYSNER (NIEUW-).

LEYSTERZIJL, voorm. zijl of sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, op de grensscheiding van de griet. *Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel* en *het Bildt*, in de b. *de Leye*.

Deze zijl, van welke de bodem nog in de daar thans liggende brug gevonden wordt, was, vóór de opslijking van het Bildt, eene zeesluis, door welke de Finkumer- en Hyummer-vaarten zich in de Middelzee stortten. Toen deze zeeboezem verlandde, werd zij eene binnensluis van Oostergoo, hoewel Westergoo en bijzonder het Bildt begeerde, door deze sluis zijn water te loozen, toen de oude en daarna de nieuwe Bildtzijlen opgestopt geraakten. Het water liep daardoor oostwaarts naar Hyum en Finkum, welke dorpen, ten opzigte van sommige lagere landstreken, daardoor eenigen last lijdende, deswege schijnen geklaagd te hebben, met verzoek, dat de zijl mogt opgenomen en gedempt worden, waarop zij, in Maart 1652, het dijkskollegie gemagtigd hebben, na behoorlijke kennisgeving en bevinding van zaken, dien aangaande zoodanige schikkingen te maken, als tot meeste dienst van het land en der belanghebbende ingezetenen zouden bevonden worden te behooren, welke lastgeving daarna nog eens, en wel op den

26 Februarij 1653, vernieuwd werd. Deze schijnt echter van geen ander gevolg geweest te zijn, dan dat er bevolen werd, dat de gezegde waterlozing, ten dienste der Bildtbewoners, moest openblijven, dienende tevens, zoo als gezegd is, voor hen tot eene algemeene vaart naar Leeuwarden, niet alleen voor de drie parochiën, welker vaarten derwaarts schieten, maar ook voor het Nieuwe-Bildt en de laatst ingedijkte Bildtpollen.

LEYTE of Leytie, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, door de Straat-van-Surigao van het eil. Magindanao gescheiden.

LEYTHE (DE), riv. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Lede (De).

LEYTHEMUTHE, oude naam van het d. Leymuiden, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Leymuiden.

LEYTIMOR of Kust-van-Leytimor, schiereil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

Nabij de Kust-van-Baguala is de Kust-van-Leytimor twee mijlen breed, doch zij eindigt aan de punt van Noessinavel zeer spits. Geheel Leytimor, dat bijzonder bergachtig is, wordt in strand- en bergdorpen verdeeld. De stranddorpen, van de zuidoostkust af, zijn: Hoetoemoeri, Roeton en Leahari aan de zuidelijke, en Hative, Messanivel, Seylale, Oerimessen, Hative-Ketjil, Mardeike, Halon, Tawiri en Latéri aan de noordelijke kust. Tot de bergdorpen behooren: Soya, Hatalae, Nako, Kilang, Ema en Hoekorila. Over het algemeen zijn deze dorpen van geringe beteekenis. Langs de kusten worden overal onderscheidene riviertjes gevonden. Vroeger hadden de Portugezen hier een fortje, Victorie genaamd, welke naam het ontving nadat het door de Nederlanders met hulp der Amboinezen bemagtigd was.

LEYTIMOR, groote baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen de twee deelen van het eil. Amboina, Hitoe en Leytimor inschietende.

LEYVEROY, Leveroy of Liveroy, d. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. O. van *Weert*, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. Z. O. van *Nederweert*, gedeeltelijk gem. en 36 min. ten W. van *Heythuizen*; met 80 h. en 450 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan de H. Barbara toegewijd.

LEZEBURG, naam, welken het landvolk veelal aan de stad Luxemburg, in het grooth. van dien naam, geeft. Zie Luxemburg.

LHEE of Lee, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. N. N. O. van *Meppel*, adm. kant. en 3 u. N. ten W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. O. van *Dwingelo*; met 34 h. en 230 inw.

LHEEBROEK of Leebroek, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Assen*, judic. kant. en 4½ u. N. N. O. van *Meppel*, adm. kant. en 3½ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. N. O. van *Dwingelo*; met 5 h. en 40 inw.

Men wil, dat te dezer plaatse, den 3 Februarij 1825, eene buitengewone beweging inwendig in den grond zou zijn waargenomen, daar het water, ter drenking van het vee, uit de putten opgehaald, algemeen drabbig was bevonden.

LHEERZAND, heideveld in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, zich van Lhee tot Spier uitstrekkende. Aan de zuidwestzijde en in het Oosten is het heuvelachtig.

LIA (DE), Way-Lia, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boeroe*, met eene zuidelijke rigting in zee loopende.

LIAN, oud. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

LIAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie Liën.

LIASE, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Honimoa.

LIAUCKAMA, anders ook Martena genoemd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Harlingen*, 10 min. W. N. W. van *Sexbierum*, waartoe zij behoorde.

Deze state, welke door breede grachten ingesloten, zich uit het midden des waters verhief, had, hoezeer kennelijk van middeleeuwsche bouworde, door de latere bijbouwingen een onregelmatig voorkomen verkregen. Wanneer men de brug overging, die de voorburg aan het eigenlijke huis verbond, en de voordeur intrad, trok het inderdaad vorstelijk aanzien terstond de opmerkzaamheid, door de menigte wapenborden, die daarin waren opgehangen; terwijl de vele vertrekken, die deze burg bevatte, verder de bezigtiging overwaardig waren, als meerendeels met oude schilderijen behangen, van welke de merkwaardigste echter in de groote zaal en een daaraan belendend vertrek gevonden werden, als in tien tafereelen de zoogenaamde Pipenpoysche Bruiloft voorstellende. De duistere en zeer ruime slotkelders, alsmede het, in een der vertrekken zigtbare Burgverlies, getuigden nog van de magt en het aanzien der vroegere bezitters, die in de geschiedenis van Friesland eene belangrijke rol vervuld hebben. Reeds vroeg maken toch de kronijken van het aloude geslacht der Liauckama's gewag, daar men reeds, in het jaar 1096, Eelko en Sicko Liauckama aantreft, die te dier tijde met vele Edelen naar het Heilige land trokken, alwaar Sicko, in de belegering van Nicea, sneuvelde. Na de inneming dier stad werd Eelko Liauckama er Gouverneur van, en heeft zich voorts dapper in den Heiligen oorlog gekweten. Na de inneming van Jeruzalem, waarbij Eelko zwaar gekwetst werd, van welke wond hij echter weder genas, trok hij terug naar Friesland, alzoo er toen geene krijgsverrigtingen van eenig aanbelang voorvielen. Eelko Liauckama had te huis geen genoegen, zoo zeer berouwde hem het terugkeeren uit Palestina. Met de Friesche Edelen Godefridus Roorda en Watze Hemema begaf hij zich, in het jaar 1109, weder derwaarts, eerst te land naar Venetië, alwaar zij zich inscheepten naar het Joodsche land; doch Liauckama stierf kort na hunne aankomst te Joppe, en werd te Jeruzalem begraven. Een latere Eelko Liauckama, mede alhier geboren, werd van Pastoor van Berlikum tot Abt van Lidlum verkozen; hij bragt de parochiekerk van Sexbierum onder het klooster Lidlum, was een man van deugd en goede zeden en een voorstander van geleerdheid. Hij werd, in het jaar 1332, door de Monniken op het uithof te Boxum, Terpoorte genaamd, verraderlijk vermoord, daar hij, als Abt van Lidlum, derwaarts gegaan was, om hen tot goede zeden aan te sporen.

In het jaar 1420 woonde op deze state zekere Schelte Liauckama, gehuwd met Ebel Hibbema of Hobbema, bij welke hij eenen zoon, Schelte, en eene dochter, Catharina of liever Trijn genaamd, verwekte. Vermoedelijk is deze Schelte een en de zelfde persoon met dien

geslachtgenoot, welke elders als SICKO vermeld wordt, en die zich aan het hoofd der Schieringers, met SICKO SJAERDEMA en anderen, in den veldslag bij Koudum, welke zoo noodlottig voor hunne partij uitviel, onderscheidde, en later het klooster Ludingakerk tegen eenen verraderlijken aanval der Konversen van Oldeklooster, die het dachten te plunderen, moedig verdedigde. Uit het geslacht VAN LIAUCKAMA kwam de state, door het huwelijk van JEL (JULIANA) VAN LIAUCKAMA, in het begin der zeventiende eeuw, met EVERARD VAN PIPENPOY, Heer *van Merchtem*, in diens geslacht. Na het overlijden van hunne dochter SOPHIA ANNA PIPENPOY VAN MERCHTEM, die, ofschoon gehuwd geweest zijnde met WATZE VAN CAMMINGHA, kinderloos overleed, kwam deze state aan ALEXANDER JOSEPHUS VAN DER LAEN, een zoon van JEL's zuster, TRIJN (CATHARINA), die tot echtgenoot had den Brabandschen Edelman DIERICK VAN DER LAEN, Heer *van Schrieck en Grootloo*, Burgemeester van Mechelen. Deze, in het jaar 1672, op LIAUCKAMA wonende, werd aldaar met eenen aanval van de zamenscholende landlieden bedreigd, die zich hadden laten diets maken, dat hij, die R. K. was, met de Franschen heulde, welken men beweerde, dat met twee schepen op de kust van Friesland wilden landen, en die hij te gemoet wilde gaan en te hulp komen met den krijgsvoorraad en krijgslieden, welke hij ter hunner dienst in het huis zoude verborgen hebben. De vermaarde en schrandere BALTHAZAR BEKKER, toenmaals Predikant te Franeneker, verloste de stins en hare bewoners van het hen dreigende gevaar, door, nadat hij het logenachtige dier uitstrooisels in persoon op het huis onderzocht had, de menigte te overtuigen dat zij dwaalde, en haar tot rust te brengen (1). Deze Heer VAN DER LAEN huwde, in dat zelfde jaar, met AELTJE HIDDEMA, eene dochter door GOSLICK HIDDEMA, verwekt bij JEL DEKAMA, en vermaakte bij zijn kinderloos overlijden LIAUCKAMA aan zijnen naamgenoot en petekind, EDUARD THEODOOR VAN DER LAEN, een broeders zoon, wiens moeder, uit Spaanschen bloede gesproten, CLARA MENCIA DE BARGAS en MANTIOCCA heette. Uit het geslacht van VAN DER LAEN ging LIAUCKAMA, door tweede huwelijk van MARIA CLARA CHRISTINA VAN DER LAEN, in 1740, met ERNESTUS HARMANUS Baron VAN EWSUM, in diens geslacht over. Hare oudste dochter, MARIA WALBURGIA ELECTA Baronnesse VAN EWSUM, huwde BALTHASAR GEORG JOHAN Baron VAN ASBECK, aan wien zij, de state bij haren dood, in het jaar 1800, naliet. Na het overlijden van den Baron VAN ASBECK, in 1817, kwam de stins aan den Heer ERNST JODOCUS RUDOLPHUS VAN GROTENHUIS, als zijnde de nagelaten zoon van ANNA MARIA WILHELMINA ELISABETH VAN EWSUM, de zuster van Mevrouw de Baronnesse VAN ASBECK, geboren in 1745, overleden in 1780, na haren echtgenoot, RUDOLPHUS JOHANNES ANTONIUS VAN GROTENHUIS, die reeds in 1776, in zes en dertigjarigen leeftijd, stierf. De Heer VAN GROTENHUIS, heeft dit aanzienlijke gebouw, dat hem aanmerkelijke sommen aan onderhoud kostte, zonder hem eenig voordeel aan te brengen, in 1826, tot grooten spijt van alle beminnaren der Friesche geschiedenis, doen sloopen, zoodat men nu ter plaatse, waar het oude slot gestaan heeft, niets ziet dan een kooltuin door de oude grachten ingesloten. Daarbij en mede binnen de grachten en de nog aanwezige poort op den voorburg staat nog de boerenhuizinge met de schuur. De daarbij behoorende landerijen bedragen 40 bund. 32 v. ell. 68 v. ell. Het een en ander is bij verkoop van 8 Junij 1842 overgegaan aan den Heer

(1) BEKKER, *Onderzoek van de beteekeninge der Cometen*, bl. 78,

Mr. Jacob Hanekuyk, Lid der Staten van Friesland en Notaris te Harlingen (1).

LIAUTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en 10 min. O. van *Franeker*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije boerenplaats.

LIBANON, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Klein-Marseille, benedenwaarts aan de verl. plant. Zuinigheid; 1500 akk. groot; met 81 slaven.

LIBANON, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van la Tranquillité, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Nijd-en-Spijt; 500 akk. groot.

LIBANON, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararakweg*, regts in het oprijden; palende benedenwaarts aan de Pararakkreek, bovenwaarts aan het Land-van-Osembo; 500 akk. groot. Deze houtgr. is aan de suikerplant. Osembo getrokken.

LIBANON, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Esterlust, benedenwaarts aan den verl. houtgr. St. Domingo; 233 akk. groot. Vroeger heette deze houtgr. Klein-Amsterdam.

LIBANON (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararakweg*, ter regterzijde in het terugkomen; palende bovenwaarts aan het Land-van-Onoribo, benedenwaarts aan het Land-van-Moerewacht; 1000 akk. groot.

LIBANON (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Sonnette, benedenwaarts aan den houtgr. Windsorforest; 1500 akk. groot.

LIBANON (NIEUW-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Daphina'szorg, benedenwaarts aan den houtgr. Curaçao; 500 akk. groot.

LIBBALEHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust *Hitoe*, gesp. *Oeli-Ali*.

LIBEEK of Libbeek, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Meerssen*, gem. en ½ u. Z. O. van *St. Geertruida*; met 14 h. en ruim 90 inw. Vroeger had men er ook het adell. h. Libeek.

De hoogten, ten W. van dit geh., zijn 140 ell. boven den spiegel der Noordzee of 93 ell. boven de oppervlakte der Maas verheven.

LIBEEK, voorm. riddermatig h. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Meerssen*, gem. en ½ u. Z. O. van *St. Geertruida*, in het geh. *Libeek*.

Dit riddermatig huis, hetwelk thans niet veel meer is dan eene pachthoeve, behoorde in het laatst der vorige eeuw aan den Graaf de Horn, Heer *van Neufchateau*, die wegens deze hofstede tot de Landstenden der Landen van Over-Maas geregtigd was. Thans wordt zij

(1) Men zie voorts omstandiger omtrent dit slot en zijne bewoners Mr. C. P. E. Robidé van der Aa; *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld*, Afl. 9.

in eigendom bezeten door den Heer NAGELMAKERS, woonachtig te Luik. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 120 bund.

LIBERAN, d. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, bij de *Noord-Oostkust-van-Borneo*; 6° 2' N. B. 133° 54' O. L.

LIBERTÉ (LA), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupina-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Valkenburg, benedenwaarts aan den houtgr. Tempora; 500 akk. groot, en thans met *Valkenburg* vereenigd.

LIBERTÉ (LA), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Pauluskreek, benedenwaarts aan de koffijplant. Peperpot; 1735 akk. groot; met 143 slaven. Zij wordt door eenen watermolen bewerkt.

LIBIWANGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

Dit d. heeft door de uitbarsting van den Galoengoeng, den 8 October 1822, boven alle beschrijving veel geleden, zoodat men er niets dan sporen van dood en verderf zag. De meeste lijken werden op eenigen afstand van dit d. gevonden, een bewijs, dat de bewoners, den kokenden lavastroom willende ontvlugten, daardoor achterhaald en, na het verbranden hunner voeten, tot verdere vlugt buiten staat gesteld, daarin nedergestort en op eene jammerlijke wijze omgekomen waren.

LIBOBO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidoostkust van Gilolo; 10° 48' Z. B., 146° 11' O. L.

LIBOENGEN, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Magindanao*.

LIBROE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, ads. res. *Djawana*.

LICHTAARD of, gelijk men eertijds zeide, LICHTAVERT, in het oud Friesch LYCHTAURT, LICHTTAUWERT, LITTAUWERT, LUTTAVERT of LUTHAVERT, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. van *Dockum*.

Men telt er 11 h. en 80 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en de melkerij.

Aan welk bijzonder geval dit dorp zijnen zonderlingen naam verschuldigd zij, weet men niet, gelijk veelal omtrent de Friesche en andere dorpen plaats heeft. Sommigen willen dat de stichter van dit dorp een man van eene vrolijke en wispelturige inborst geweest, en het dorp naar hem genoemd zij, gelijk vele dorpen naar den naam of eigenschappen hunner stichters genoemd zijn.

De inw. zijn allen Herv., en behooren als zoodanig tot de gem. van *Reitsum-Genum-en-Lichtaard*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Herv. aan de H. GEERTRUIDA was toegewijd. Het is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel, doch met eenen stompen toren ten W., beide met lei gedekt. Aan de noordzijde van de kerk is nog zigtbaar eene zeer lage deur, die echter toegemetseld is, aan de zuidzijde van de kerk heeft men een zonnewijzer geplaatst. De toren heeft een slaand uurwerk en is van twee klokken voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 16 leerlingen bezocht.

LICHTEMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, in het *Workumer-Heidenschap*,

dat met het *Bongmeer*, en door het Hofmeer met de *Fljuessen* in verbinding staat.

LICHTENBEEK of LIGTENBEEK, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en 50 min. N. W. van *Arnhem*, ter wederzijde van den straatweg van Arnhem op Amsterdam, die het alzoo in tweeën scheidt.

Het gedeelte aan de linkerzijde van den weg bevat het heerenhuis en andere daartoe behoorende gebouwen, en maakte, met de daar achter gelegene regte lanen en geschoren heggen, in eenen ouderwetschen smaak aangelegd, vóór het jaar 1685, de geheele plaats uit. De toenmalige eigenaar echter, zekere Heer HARSKAMP, aan de overzijde van den weg, midden in de heide, rijke waterwellen of sprengen ontdekt hebbende, maakte zich deze ontdekking ten nutte: hij verzocht en verkreeg die van de Regering van Arnhem, met zes of zeven morgen heetveld daaromtrent gelegen in erfpacht, en leide den grond tot den schoonen aanleg, die door volgende eigenaars op de zelfde wijze aanmerkelijk vergroot en verfraaid is. Wijle de Heer G. VAN HASSELT vernieuwde het huis en heeft boomen doen uitrooijen. De tegenwoordige eigenaar, de Heer J. TRAKRANEN, heeft het geheel aanzienlijk vergroot, veranderd, verbeterd en verfraaid, zoo dat het thans eene oppervlakte beslaat van 134 bund. 45 v. r. 86 v. ell. Men vindt op dit landgoed, niet ver van het huis, een kunstig gemaakt grotwerk, onder hoog geboomte. Langs eenen donkeren gang daalt men daarin neder tot aan een klein vertrek, uitkomende aan eene beek, die zich door de hoogten, welke haar aan beide zijden insluiten, den weg schijnt gebaand te hebben (1).

LICHTENBERG, voorm. adell. goed in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en 10 min. Z. van *Woudenberg*.

Men ziet er thans niets meer van dan de grachten. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande thans nog eene oppervlakte van 11 bund. 20 v. r. 66 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer A. LAGERWEY, woonachtig te Rotterdam.

LICHTENBERG, heerl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Ter-Borg*, gem. *Wisch*; palende W. en N. aan de bannerij van Wisch, O. aan de heerl. Breedevoort, Z. aan den Ouden-IJssel, die haar van de heerl. Anholt en Gendringen scheidt.

Deze heerlijkheid bevat de buurs. Lichtenberg, benevens eenige verstrooid liggende huizen, waaronder het adellijke huis Lichtenberg, en telt 70 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Ter-Borg*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Ter-Borg-en-Silvolde* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Ter-Borg*.

De buurs. LICHTENBERG of LIGTENBERG, ligt 6 u. Z. O. van Zutphen, 1 u. Z. O. van Ter-Borg.

LICHTENBERG, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u.

(1) Men zie verder over de bijzondere schoonheden van dit landgoed, J. A. NYHOFF, *Wandelingen in een gedeelte van Gelderland*, bl. 74—76

Z. O. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*, in de heerl. *Lichtenberg* Het is een groot, doch niet aanzienlijk gebouw.

LICHTENBERG, heuvel in het graafs. *Voerendaal*, prov. *Limburg*, gem. *St. Pieter*, waarop men de bouwvallen van een zeer oud gebouw vindt, die men weleens voor de overblijfselen van eenen Romeinschen burg opgeeft, doch waarschijnlijk de overblijfselen zijn van het slot van de vroeger aldaar gewoond hebbende Jonkers VAN LICHTENBERG. Thans staat in het hangen van den heuvel, even onder de oude bouwvallen, eene aanzienlijke pachthoeve.

LICHTENBERG (GROOT-), voorm. adell. h. te *Utrecht*, op de oostzijde der *Oudegracht*.

Het was even als het daar naast gelegene KLEIN-LICHTENBERG, de zetel van het aanzienlijke geslacht LICHTENBERG, en een leengoed dat den Bisschop toebehoorde, doch aan Keizer KAREL V overgegaan, werd het door hem in het jaar 1537 aan de stad afgestaan, welke kort daarna dit huis van eenen nieuwen arduinen gevel deed voorzien, en met het zuidwaarts daarnaast staande *Hazenberg* tot een stadhuis inrigtte, waartoe het thans nog dient, na van tijd tot tijd aanmerkelijke verbeteringen te hebben ondergaan.

LICHTENBERG (KLEIN-), voorm. adell. h. te *Utrecht*, op de oostzijde van de *Oudegracht*, naast Groot-Lichtenberg en even als dit thans een gedeelte van het stadhuis te Utrecht uitmakende.

LICHTENBERGER-BEEK, water, prov. *Utrecht*, hetwelk in de Rheensche-veenen ontstaande, in eene noordwestelijke strekking langs de huizen Ginkel en Lichtenberg en het dorp Woudenberg loopt, onder welk laatste zij de Schoonderbeeksche-Grift opneemt; voorts in eene noordelijke rigting naar Amersfoort vliet en daar met andere beken de *Eem* vormt.

LICHTENBORG (DE), voorm. heerenhuis in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 8½ u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 4½ u. O. ten Z. van *Hoogeveen*, adm. kant., gem. en ½ u. O. van *Dalen*, in de buurs. *Dalerveen*.

Dit huis moet volgens de overlevering grachten en ophaalbruggen hebben gehad, doch er is niets meer van zigtbaar.

LICHTENVOORDE, gem. in het graafs. *Zutphen*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Groenlo* (4 k. d., 12 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Borculo en Grol, N. O. aan de Slink, die het van Borculo scheidt, O. en Z. O. aan Aalten, Z. W. aan Wisch, W. aan Zelhem en Ruurlo.

Deze gem. bevat het d. Lichtenvoorde, de buurs. Vragender, Lievelde, Zieuwent en Avest, benevens het adell. h. Hervelt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 39367 bund. 6 v. ell., waaronder 31,394 bund. 6 v. ell. belastbaar land; telt 536 h., bewoond door 627 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl er ook aller uitmuntendst vlas wordt verbouwd, waaruit men dikwerf zulke fijne garens spint, dat de zeven, acht ja, somtijds negen stukken slechts de zwaarte hebben van 5 Ned. oncen. Ook drijft men handel in spek en boter, en heeft er 2 leerlooijerijen, 2 olie- en 4 korenmolens.

De R. K., welke hier ongeveer 3340 in getal zijn, onder welke 2300 Communikanten, maken de stat. van *Lichtenvoorde* en *Zieuwent* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De Herv., van welke men er 370 aantreft, onder welke 190 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring

van *Winterswijk*, behoort. De eerste, welke in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de zelfde die hier vroeger Roomsch Priester was geweest, in 1602 als Hervormden Predikant aangesteld, en 1615 overleed, doch wiens naam onbekend is, hij werd in 1616 opgevolgd door THOMAS COMIS, die in 1624 naar Winterswijk vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De 11 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Groenlo*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Lichtenvoorde en eene te Zieuwent, die gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

De gem. LICHTENVOORDE is eene heerl., welke vroeger in het bezit was van het oude geslacht van BRONKHORST. In het jaar 1777 werd zij door WILLEM V, Prins *van Oranje*, aangekocht van den Vorst en Vorstinne CZARTORISKY, Generaal van Podolië, thans behoort zij aan het Domein.

Het d. LICHTENVOORDE, LIGTENVOORDE of LICHTEVOORDE, ligt 7 u. Z. O. van Zutphen, 1½ u. Z. Z. W. van Groenlo, aan de Vordensche-Beek. Het was weleer een tamelijk welgelegen stadje. Men telt er in de kom van het d. 150 h. en 1120 inw.

De R. K., van welke men er 890 telt, maken met die uit de buurs. Vragender en Lievelde eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort; ongeveer 1600 zielen, onder welke 1150 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk is een groot gebouw, dat in het jaar 1818 op nieuw vergroot en verfraaid is. Deze kerk prijkt met eenen toren en een orgel.

De Herv. kerk, welke voor de Hervorming aan den H. JOHANNES *den Dooper* was toegewijd, heeft eenen toren, en is van een klein, maar redelijk fraai orgel voorzien. In het jaar 1836 is deze kerk aanmerkelijk hersteld en vernieuwd. In het jaar 1850 heeft de Heer W. WIJNVELD aan de Herv. kerk te LICHTENVOORDE eenen zilveren beker voor het H. Avondmaal geschonken, waardoor zij er nu twee bezit.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

Tusschen de Munsterschen en de Heeren VAN BRONKHORST was lang geschil geweest over het regt tot de heerl. Borculo en LICHTENVOORDE, toen, in het jaar 1615, het Hof van Gelderland, met eenige Raden uit de Hoven van Holland, Friesland en Utrecht vermeerderd, uitspraak over dit geschil deed ten voordeele van JOOST Grave VAN BRONKHORST. Hierop besloten de Algemeene Staten zich meester te maken van deze twee steden, waarin Munstersche bezetting lag. HERMAN KRETINK, een deel der bezetting uit Zutphen en de naaste steden geligt hebbende, bemagtigde LICHTENVOORDE den 10 Januarij 1616.

LICHTENVOORDE (HUIS-TE-), voorm. adell. h. of slot in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Groenlo*, gem. en in het d. *Lichtenvoorde*.

LICHTEWATER, waterplas in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*, langzamerhand door rietgewas ingenomen en met uitzondering van eenen breeden watertogt, veranderd in laag weiland, hetwelk slechts weinig boven de laagste waterstand des algemeenen polders is verheven.

LICHTMIS (DE), bekende herberg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¼ u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. W. van *Nieuw-Leuven*, 1½ u. Z. van Staphorst, ¾ u. Z. van Rouveen, aan den straatweg bij de Dedemsvaart.

LICHTTAUWERT, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie LICHTAARD.

LICILEBORCH, naam, onder welken de stad LUXEMBURG, in het grooth. *Luxemburg*, in oude oorkonden voorkomt. Zie LUXEMBURG.

LIDENGER, plaats vermeld bij EMO, op het jaar 1224, als zijnde eene hofstede (villa) niet naar de wijze der Romeinen, als of die maar uit een landgoed bestond, maar als eene geheele streek lands, staande onder een en den zelfden regter, hetwelk men een boerengehucht of buurschap (*villicatio*) genoemd heeft. Uit het geheele beloop van het verhaal kan men afleiden, dat deze plaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gelegen was, weshalve men meent dat zij het tegenwoordige d. LEENS heeft uitgemaakt.

LIDENSE, oude naam van het d. LEENS, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie LEENS.

LIDLUM (KLOOSTER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Harlingen*, 5 min. O. van *Oosterbierum*, waartoe het behoort.

Vroeger stond hier het beroemde klooster, van daar dien naam. Dit klooster werd gesticht door zeker ongehuwd en vermogend man van Tjummarum, met name SIBO VAN LIDLUM, aan wien het denkbeeld inviel, dat het hem betaamde, zich, zoo als men toen sprak, van de wereld af te scheiden, en zijne goederen tot een godsdienstig einde te besteden; hierom maakte hij eerst van zijn eigen huis eene kerk, doch ziende, dat zijn vermogen niet toereikend was, om een klooster te stichten, voegde zich TJALLING DONIA van Bonneterp, uit Winsum bij hem. Deze beide eensgezind zijnde en met gelijken ijver bezield, bouwden op die plaats een klooster, hetwelk, naar zijnen voornaamsten stichter, LIDLUM genoemd werd. De plaats, waar LIDLUM gesticht werd, schijnt vroeger het OUDE-DAL te hebben geheeten, waarom het nieuwe klooster ook wel onder dien naam bekend was. De beide stichters bragten het onder de orde der Reguliere Kanunniken, die in het zwart gekleed gingen en eene gematigde strengheid oefenden. Dan deze strengheid verslapte eerlang zoodanig, dat de stichters zelve, er geen genoegen meer in nemende, het klooster onder de orde van Premonstreit stelden, welke meer strenge orde het klooster voorts onderhield. In deze orde werd het klooster bevestigd en ingewijd door EMO, Abt van Mariëngaard, onder Hallum. Dit geschied zijnde, ontvingen de kloosterlingen, in plaats van zwarte, witte kleederen en voorts zekeren JELMER tot hunnen eersten Abt, daar het klooster voorheen van GERBRAND, Abt van Ludingakerk, eenen Prior uit zijne kloosterlingen, LAMBERT geheeten, ontvangen had. Nadat dit klooster, hetwelk in den jare 1182 gesticht is, tusschen Tjummarum en Oosterbierum twee en vijftig jaren gestaan had, is het zuidelijker of zuidwestelijker verplaatst, kunnende de standplaats daarvan nog worden aangewezen. JELMER, de eerste Abt van dit klooster, zag wel met genoegen, dat zijn konvent grooten toeloop van volk had; doch dit maakte hem tevens en met reden bekommerd, dat uit de zamenwoning van zoo veel mannen en vrouwen wanorde mogt ontstaan; hij werd daarom te rade, een afzonderlijk nonnenklooster te bouwen; gelijk hij in het jaar 1186 te Bajum, bij Winsum, deed, zijnde daarin bijgestaan door een zeer vermogend en godsdienstig man, met name ULBO en eene edele vrouw met name SIEK. Aangezien het KLOOSTER-LIDLUM, om zijne nabijheid aan het strand,

door de verwijding der Wadden, dikwerf groote schade door overstrooming van het zeewater geleden had, zonder dat dit had kunnen belet worden, vond SIBO DEIRTA, vijfde Abt van dat klooster, vreezende dat een geduchte storm en watervloed zijn konvent weldra tot eene prooi der golven zoude maken, geraden, het meer van de zeekust verwijderd te verplaatsen, zoo als hij ook in het jaar 1234 werkelijk daartoe overging, maar niet geheel voltooide; zijn opvolger ULPIUS ULBODUS sloeg de handen met ijver aan dit werk, en bragt het zoo ver, dat het eenigerwijze van de noodige gebouwen voorzien was, om de geestelijke inwoners te kunnen huisvesten, en dat HENDRIK VAN VIANEN, de acht en dertigste Bisschop van Utrecht, in persoon overkwam, het klooster plegtig inwijdde en met de eerste mis vereerde; doch ULBO liet nog al vrij wat ongedaan werk voor zijnen opvolger over. HOITE VAN WINSUM, een verstandig man, die van jongs af tot het kloosterleven geneigd was geweest, werd ook, ten jare 1256, niet zoodra tot zevenden Abt verheven, of hij hervatte het onvoltooide werk, en bragt het eerlang gelukkig ten einde. De Lekebroeders niet alleen zagen zich verpligt, om hem hierin behulpzaam te zijn, maar ook de Kanunniken moesten, beurtelings, daaraan werken, zonder dat zelfs de winter verpoozing in dezen arbeid maakte. Dit klooster bestond uit drie huizen : den tempel, het kapittelhuis en het slaaphuis. De kerk verrijkte HOITE met een' herderstaf, boeken voor den kerkzang, zilveren pastoraal en zijden kap. Hij hield de eerste mis daarin op St. Jansdag, ter eere van dien Heilige, als Patroon, en van de Maagd MARIA. EDMUND, Vikaris van den Utrechtschen Bisschop, in Friesland gekomen, om er het kruis te prediken, ter herwinning van het Heilige land, heeft die kerk, in den jare 1268, plegtig ingewijd, ter eere van God almagtig, van de Maagd MARIA en van JOHANNES *den Dooper*, terwijl de kerk van het Oude-Dal, insgelijks door meergemelden Abt herbouwd, en dus, in tegenstelling van de nieuwe, doorgaans de kerk van het Nieuwe-Dal genoemd, aan de H. URSULA en haar talrijk gezelschap werd toegewijd. Nadat deze plegtigheid der inwijding voltrokken was, werden door den Abt zeventien nieuwelingen tot de eerste ordening geheiligd, en de jaarlijksche kermis, vier gansche weken lang, met eenen zoo grooten toeloop van menschen gevierd, dat de Abt zich genoodzaakt vond, naderhand met gesloten poorten en zonder klokgelui het feest te vieren. Het aanzien van dit klooster werd hoe langer hoe grooter, daar velen met een vroom doel er goederen aan vermaakten. Langs dezen weg bekwam ook LIDLUM vele uitgestrekte bezittingen, zoo hier, als ook op meer van het klooster verwijderde plaatsen. Te Boxum b. v., had Lidlum niet slechts twee uithoven : M o n n i k h u i s en T e r p o o r t e, die hen van het oude klooster Franjum, aangekomen waren, maar toen, in het begin der dertiende eeuw, vele landlieden door het gestadig overstroomen hunner landen zeer tot armoede vervielen, en niet in staat waren de dijken aan de Middelzee te onderhouden, namen die van Boxum, om alzoo van het onderhoud der dijken bevrijd te worden, hunne toevlugt tot den Abt van LIDLUM, en droegen hem vele van hunne landen op, onder voorwaarde, dat hij den zeedijk zoude hermaken en onderhouden. De Abt, genoegen nemende in dezen voorslag, zond een goed deel zijner konversen derwaarts, liet de dijken herstellen, en er een zware stins en schoone uithof stichten, daar de konversen hun verblijf hielden en voor het geweld der zee beveiligd waren. Hierdoor kwam bijna het geheele dorp Boxum onder Lidlum.

De vier en dertigste Abt van LIDLUM, JOHANNES VAN GEELMUYDEN, die in het jaar 1571 tot de gezegde waardigheid was verheven, was wel een groot voorstander van zijne godsdienstleer, doch de Kerkhervorming had zoo veel veld gewonnen, dat er aan het herstel van de zaken des kloosters weinig te denken was. Vele Monniken verlieten vrijwillig hun klooster en deden belijdenis van de Hervormde leer. De Abt kreeg verschil met den nieuwen Bisschop van Leeuwarden, over het Aartsdiakenschap te Winsum, welke twist te gelijk met het bisdom eindigde. In het jaar 1572 werd LIDLUM, geheel geplunderd en beroofd; de kloosterlingen verdreven en verstrooid. De Abt wendde zich nu om hulp tot de Franekers, doch te vergeefs. Eindelijk is hij met have en goed, zoo veel er nog overig en vervoerbaar was, naar Leeuwarden vertrokken, vergezeld door eenige Monniken; doch ook daar was de Abt niet veilig, en hij had het voornamelijk aan DUCO VAN MARTENA te danken, dat hij het leven, benevens eenige goederen en huissieraden behield. Daarop werd LIDLUM door krijgs- en ander volk van Leeuwarden uitgeplunderd en verwoest. CASPAR ROBLES verdreef wel de Hervormden, en stelde LIDLUM, Anjum en Bajum weder onder de regering van den Abt en de Priors, doch slechts voor eenen zeer korten tijd, aangezien de Hervorming hand over hand doordrong; en hoezeer men trachtte, het verwoeste klooster weder op te bouwen en te versterken, was het vruchteloos: het uur van zijnen val had geslagen. Vele kloosterlingen namen de Hervormde leer aan, anderen verwijderden zich om elders hun geluk te beproeven. De Abt JOHANNES bekwam wel weder eenige kloostergoederen, en met behulp van zekeren TUDO, een leek, zocht hij eenig vee te bekomen, om op nieuw zich te LIDLUM te vestigen; doch hij kon niet verhoeden, dat het te gronde toe vernield werd. De Abt droeg de kloostergoederen aan het land over, verkreeg eene jaarwedde, en ging te Franeker wonen. De kloostergoederen werden aan het Land getrokken en tot nuttige en godsdienstige einden gebezigd, vooral tot onderhoud van kerken en scholen, met hunne bedienaars.

Ter plaatse, waar het voormalige zoo beroemde klooster LIDLUM gestaan heeft, ziet men thans een gehucht, bestaande uit zes boerenplaatsen en drie andere woningen, zamen bewoond door ruim 80 menschen. De landerijen, die onder LIDLUM behooren, zijn meest zeer goede bouw- en weilanden, door welks midden een weg loopt, de Monnikenweg genoemd. De grond van het klooster zelf is eene terp, waaruit voor onderscheidene jaren van zerk gehouwen doodkisten zijn opgegraven en waarin nog vaak steenen van de fondamenten der gebouwen gevonden worden, terwijl nog aan den Monnikenweg de plaats kenbaar is, waar de poort van het klooster geweest zal zijn. In de vorige eeuw stond aldaar nog een huis, hetwelk nu reeds van overlang is verdwenen. Ook doen de kolken aan den zeedijk, bij Koehool, denken aan eene zeesluis, die daar vroeger bestaan zou hebben, als eene vaart van LIDLUM naar de eilanden, doch welke sluis voor vele eeuwen reeds door storm en vloeden is verstopt geworden. LIDLUM heeft nog in vele opzigten dorpsgeregtigheden, en is alzoo het negende dorp der grietenij Barradeel.

De Herv., die er ongeveer 70 in getal zijn, behooren eigenlijk tot geene gem., maar voegen zich naar verkiezing bij die van *Oosterbierum* of *Tjummarum*. — De R. K., van welke men er 10 telt, worden tot de stat. van *Franeker* gerekend. — Men heeft in dit geh. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oosterbierum* of te *Tjummarum*.

LIEBEKARANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djanpang-Wetam*, nabij de Sandali.

LIEBRUG, houten brug in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen Haarlem en Amsterdam, ruim 2 u. W. van Amsterdam en ongeveer 1 u. O. van Haarlem, over de Liede; zij is van eene aanzienlijke lengte.

Eene vroeger hier gelegen hebbende brug, welke bijzonder fraai moet geweest zijn, is, in het jaar 1717, door eenen hevigen noordwesten storm, in den beruchten kersvloed weggespoeld. Later werd hier eene andere fraaije brug gelegd, die echter reeds veel minder schoon dan de weggespoelde moet geweest zijn.

In de maand September 1787, toen de Pruissen in ons land rukten en men hun den toegang tot Amsterdam, door alle mogelijke middelen, zocht moeijelijk te maken, werden er eenige schuiten gevuld met takkebossen en rijkelijk voorzien van pik en andere brandbare stoffen, onder de vele openingen die de brug had, geplaatst en aangestoken, waardoor, in weinig uren tijds, die kostbare brug (welke meer dan eene ton gouds gekost had), tot aan het water afbrande.

Het onnoodig verbranden dier brug, en de verdere schade aan den straatweg toegebragt, is echter niet op order van hen, die in Amsterdam het bevel voerden, maar op gezag van eenen of anderen onkundige geschied. Nadat de zaken weder hunnen gewonen loop begonnen aan te nemen, was men ook weder spoedig bedacht om de Liebrug te herstellen, dewijl, door het afbranden, de gemeenschap tusschen de beide steden niet alleen, maar zelfs van bijna de geheele provincie gestremd was. De Regeringen van Amsterdam en Haarlem waren van oordeel, dat de Staten van Holland zulks moesten doen, veronderstellende, dat het werk op order van de gewezene Staats-Commissie verrigt was, maar deze ontkenden zulks, even als de gewezene stedelijke Commissie van Defensie. Toen begreep men in 's Gravenhage, dat de beide steden het verwoeste herstellen moesten, en dus bleef het werk steken, tot dat eindelijk de Regeringen der beide steden besloten, om ten koste van de stedelijke kas, ten minste de gemeenschap te herstellen, door het leggen van eene noodbrug, die nog heden ten dage ten bewijze strekt, van de dwaze en willekeurige bedrijven van dien tijd.

LIEDE, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, aan de oostzijde der Ee, dat bij den watervloed van 1277, door de Dollart verzwolgen is.

LIEDE (DE), somtijds ook wel de Lede, Lie of Lye geheeten, watertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat omstreeks Haarlem uit het *Spieringmeer* voortkomende, zich met eene noordelijk kronkelende loop, door de Mooije-Hel in het *Spaarne* ontlast.

Het moet weleer een zeer aanmerkelijk water geweest zijn, waarover het zoogenaamde Penningsveer lag.

LIEDERHOLTHUIS, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ½ u. W. van *Heino*; met 6 h. en 20 inw.

LIEFDE (DE), watertje in de bar. van *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Min (De).

LIEFDE (DE WARE), naam van het Nije-Klooster, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Nijekloosler.

LIEFDENSHOEK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Zorg-en-Rust, benedenwaarts aan de verl. plant. Tulpenburg, 1070 akk. groot; met 6 slaven.

LIEFDENSHOOP (GROOT-), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. de Vier-Gezusters, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Groot-Patientie; 200 akk. groot. Zij is aan *Ma-Retraite* getrokken.

LIEFFRINGEN of LIEFRINGEN, in het Fr. LIEFFRANGE, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 5 min. Z. ten W. van *Mecher*.

LIEFKENSHOEK, geh. in de bar. *van Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ¼ u. Z. van *Baarle-Nassau*; met 5 h. en 30 inw.

LIEG (DE), pold. in de heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het Poldertje-Bouwerom, N. O. aan de Paat, Z. aan de Halerkaag en Zandvenne, W. aan Bouwerom.

Deze pold., welke een gedeelte van *de Lagendijk* uitmaakt, beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 11 bund. 78 v. r. 10 v. ell. alles schotbaar land. Hij staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

LIEJAT (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Carmata*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Bangka*.

LIELA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*. Het was maar een klein dorpje in een zandbogtje gelegen, en kon in het begin der vorige eeuw naauwlijks 170 zielen, onder welke 80 weerbare mannen en 22 dati's uitleveren.

LIELER of LEULER, d., deels in de heerl. *Our* en deels in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. O. van *Clerff*, gem. en 1 min. N. ten O. van *Heinerscheid*.

LIMA-POELOEKOTTA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden* van *Banda*.

LIEMBANANG of LIMBANGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*. Dit distr. is zeer hoog gelegen, men heeft er eene frissche en zuivere lucht, bij de uitbarsting van den *Galoëngoeng*, zijn hier 30,500 koffijboomen beschadigd.

LIEMPDE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (4 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. en O. aan St. Oedenrode, Z. aan Best en Oirschot, W. aan Boxtel.

Deze gem. is verdeeld in zes gehuchten of wijken, als: Loeëind, Vrilkhoven, Casteren, Berg, Hezelaar en Koestraat. Zij beslaat, volgens het kadaster, 1919 bund., waaronder 1841 bund. 74 v. r. 41 v. ell. belastbaar land. Men telt er 207 h., bewoond door 258 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, wordende hier meest rogge, boekweit haver en aardappelen gebouwd. De grond is over het algemeen goed, vooral in het gehucht Casteren. Ook heeft men er veel groezen of weiden, die zoo ze behoorlijk konden gemest worden in overvloed, gras

en hooi zouden opleveren. In vergelijking van andere dorpen, vindt men hier slechts zeer weinig woeste heide, maar daarentegen is het broekland hier zeer aanmerkelijk. Men legt er zich ook sterk op de houtteelt toe, hebbende men er houtgewas van allerlei aard. Almede zijn er vele klompenmakers, die hunne waren naar Holland zenden. Men heeft er eenen koorn-, olie- en leervolmolen op de Dommel, eene brouwerij en eene leerlooijerij.

De inw., die hier allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 145 leerlingen bezocht wordt en even als de onderwijzerswoning in het jaar 1840 gebouwd is.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1420 door Jan IV, Hertog *van Braband*, als eene heerl. voor getrouwe diensten werd uitgegeven aan Willem, Heer *van Boxtel.* Later was zij in het bezit van de Graven van Horne en in het begin dezer eeuw behoorde zij aan Filip Joseph, Prins van Salm-Kurburg, door wien zij in het jaar 1818 verkocht is aan den Heer O. A. M. Baron de Grancij. In het jaar 1834 is zij verkocht aan den tegenwoordigen eigenaar, den Heer Gerardus Bogaerts te Tilburg.

Het d. Liempde of Liempte, ook wel Liemde gespeld, eertijds Leyemde en in de wandeling meestal Liemd of Liemt geheeten, ligt 3 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, 1 u. O. van *Boxtel*, ¼ u. O. van den straatweg van *'s Hertogenbosch* op *Eindhoven*. Het zou volgens sommigen zijnen naam ontleend hebben van de klei- of leemachtigen grond, welke er wordt gevonden. Men telt er in de kom van het d. 41 h. en 260 inw.

In de akte van oprigting van het kapittel te Boxtel, van 1493, wordt de oude parochiekerk van Liempde, genaamd de *kapel van Lijemde, onder de parochie van Boxtel gelegen*, waarvan de Rectors in de bediening en inkomsten van het kapittel eenig regt verkregen. Naderhand, waarschijnlijk onder den Bisschop Masius, werd Liempde zelfs tot eene parochiekerk verheven, met eenen Kapellaan tot bediening der onderhoorige R. K. inwoners. De oude kerk is ingewijd onder bescherming van den H. Johannes *Onthoofding*. Deze kerk, welke sedert de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, is in het jaar 1809 aan de R. K. terug gegeven. Het is een klein gebouw met een torentje op het dak, doch zonder orgel en is in 1827 afgebroken. De schuurkerk, welke de R. K. hier vroeger hadden en die mede aan den H. Johannes *Onthoofding* was toegewijd, dient thans nadat ze in 1827 verbeterd en vergroot en den toren der oude kerk er aangebragt is, tot parochiekerk.

De kermis valt in Zondag voor St. Laurens (in Augustus), de beestenmarkt den vierden Maandag voor Paschen en den laatsten Woensdag vóór 23 October.

Het wapen der gem. Liempde is een gevierendeeld schild van azuur, het eerste en vierde met eenen klimmenden leeuw, het tweede en derde met eenen ploeg, alles van goud.

LIEMPDE (KLEIN-), Klein-Liemde, Klein-Liemdd of Kleinder-Liempd, gem. *Boxtel*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Boxtel*, aan den Dommel en den straatweg van 's Hertogenbosch op Eindhoven, met eene papierfabrijk.

LIEMPDER-BARRIERE, tolhuis aan den straatweg, halfweg 's Bosch en Eindhoven in het geh. *Vrilkhoven*, ½ u. ten Z. van de kom van het d. *Liempde*.

LIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het Noord-Oostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, gespans. *Oeli-Say-Lessie*.

LIENDEN, gem. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, (6 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan den Rijn, O. aan de gem. Kesteren, Z. aan de gem. IJzendoorn, W. aan de gem. Maurik.

Deze gem. bevat de heerl. Ter-Lede, Lienden, Ommeren en de Marsch, benevens het d. Ingen en de b. Aalst en Meerten. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3834 bund. 6 v. r. 57 v. ell., waaronder 3400 bund. belastbaar land. Men telt er 402 h., bewoond door 504 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aardappelenteelt en handel in fruitgewas, boter en varkens. Ook heeft men er een steenoven en twee windkorenmolens.

De Herv., die er ruim 3000 in getal zijn, onder welke ruim 800 Ledematen, maken de gem. van Lienden, Ingen en Ommeren uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 60 telt, behooren tot de stat. van *Maurik*. — De 10 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Tiel* gerekend. — De 24 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Nijmegen*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, als: ééne te Lienden, ééne te Ingen en ééne te Ommeren, welke gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel (rood), met een kruis van sinople (groen).

LIENDEN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw., arr. en kant. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan de heerl. Marsch, O. aan Kesteren, Z. aan Ter-Lede, W. aan Ingen en Eck-en-Wiel.

De heerl. bevat het d. Lienden, benevens eenige verstrooid liggende woningen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 500 bund. Men telt er 116 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw, die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aardappelenteelt en handel in fruitgewas, boter en varkens. Ook heeft men er eenen steenoven en eenen windkorenmolen.

De Herv., die er 800 in getal zijn, maken, met die van Meerten, Aalst en de Marsch, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort, en ruim 1750 zielen, onder welke ruim 500 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Bernardi Struijdholt, die in het jaar 1585 naar Loenen op de Veluwe, vertrok.

Men treft er 6 Evang. Luth., 13 R. K. en 17 Isr. aan. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getalvan 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. was zeker een eigendom van Graaf Wichman, aan de oevers van den Rijn; want, ten jare 970, gaf hij aan de kerk van Elten, benevens andere goederen, het hof (curtis) Liendle, of, volgens een ander handvest, Liendna. Over deze gift rees verschil tusschen de Abdis van Elten en Adela, dochter van Graaf Wichman,

toen getrouwd met Graaf BALDERICK, waaromtrent, bij uitspraak van Keizer OTTO III, in het jaar 997, eene schikking werd beraamd. Half LIENDEN (*Lienden dimidia pars*) bleef aan Elten; terwijl ADELA de andere helft aan zich behield, en die naderhand aan ADELBOLT, den negentienden Bisschop van Utrecht, voor het klooster Hogenhorst, schonk. Dit blijkt uit den bevestigingsbrief van 1028, onder BERNULPHUS, den twintigsten Bisschop, gegeven, alwaar die plaats ATRIUM LIENNA genoemd wordt. In eenen naderen bevestigingsbrief, van 1050, staat: *Omnia prædia quæ Adelboldo Adela Comitissa dedit, Atrium Lienne cum omni procinctu et districtu in novalibus, sylvis, etc.*; dus met het regtsgebied. Hieruit verneemt men, hoe de abdij van St. Paulus, werwaarts het klooster Hogenhorst verplaatst was, half LIENDEN bekomen heeft. De andere helft, aan Elten toegekend, is, door eene uitgifte, aan bijzondere Heeren gebragt, die daarna den naam van LIENDEN aannamen, en die niets gemeens hadden met de helft, aan St. Paulus toebehoorende. Deze verdeeling heeft tot den huidigen dag toe voortgeduurd; wij zullen beide afzonderlijk behandelen.

Den 25 April 1327 nam REINALD, Graaf *van Gelre*, voor den tijd van 44 jaren, in pacht van den Abt van ST. PAULUS het hoog en laag regtsgebied van LIENDEN, voor twee beeren 's jaars, die vet en goed waren, of voor iederen beer vier pond kleine penningen, op St. Maartensavond te betalen. Zijn zoon, Hertog REINALD, vernieuwde die pacht voor zijn leven, den 14 Mei 1345, en Hertog EDUARD insgelijks den 25 April 1367, maar de uitgang werd toen met eenen beer vermeerderd. Hertog WILLEM in 1381, Hertog REINALD IV in 1403, Hertog ARNOLD in 1425, Hertog KAREL in 1492, ontvingen die erfpacht voor de gemelde drie beeren of twaalf oude schilden 's jaars; maar den 8 November 1533 verkreeg Hertog KAREL, van den Abt van ST. PAULUS, erfelijk de gerigten van LIENDEN en *Driel*, die hij te voren alleen voor zijn leven bezat, en zulks zonder pacht te betalen; dewijl de Abt zijne goederen, in 's Hertogen land gelegen, die in verwin waren, van den Hertog ingelost had. In het jaar 1560 vernieuwde Koning FILIPS de erfpacht voor twaalf schilden. De kamer van Financiën te Brussel had aan het hof geschreven, om den Abt te bewegen, de heerlijkheden LIENDEN en *Driel* voor altoos of voor eenigen tijd aan het Hertogdom Gelre gehecht te laten, en het Hof antwoordde, dat de Abt hiertoe genegen was, op een van de volgende voorwaarden: of alle goederen van de abdij in Gelderland schatvrij te laten, of op den ouden voet. Het laatste werd aangenomen. Na de afschudding van het Spaansche juk viel hier over verschil met de Staten van Utrecht, die de goederen van de abdij van ST. PAULUS aan zich gebragt hadden, doch den 13 September 1599 werd daarover een verdrag gesloten, bepalende dat de erfpachten der gerigten van LIENDEN en *Driel*, op den zelfden uitgang en onder de zelfde voorwaarden als Koning FILIPS die in 1560 had ontvangen, aan het furstendom Gelre zouden komen, ten lijve van zoodanigen persoon, als Hof en Rekenkamer zouden benoemen. Dit verdrag is door de Landschap den 28 Mei 1608 bekrachtigd. De opvolging van de bezitters der andere helft, te weten: van de Heeren van LIENDEN is veel duisterder. Waarschijnlijk is het, dat een edel geslacht, hetzij uit deze landen afkomstig, of uit het geslacht van ASPREMONT gesproten, zoo als door sommigen beweerd wordt, de halve heerlijkheid LIENDEN, van de abdij Elten op de eene of andere wijze verworven heeft. Immers werd zij nog vóór het jaar 1795, door die abdij ter leen gehouden, en die helft heeft niets gemeens met de helft aan ST. PAULUS behoorende, hetwelk

blijkt uit eenen brief van 1190, waarbij Floris, Heer *van* Lienden, Ridder, voor zich en voor zijne vrouw Agnes, de kerkgifte (jus patronatus) van Lienden, aan de abdij van St. Paulus opdroeg. Dit stuk is velen, niet zonder reden, verdacht voorgekomen, omdat er in 1190 nog geene Heeren van Brederode bekend waren, wordende die eerst in 1244 gemeld, en omdat de zegels ook niet van dien tijd zijn. Er schijnt echter eene fout in het jaartal, en eene C weggelaten te zijn, zoodat het 1290 zal moeten wezen. Het daaraan gehechte zegel is het buitengewoon zegel van Heer Dirk van Brederode, Ridder, vertoonende een mans- en een vrouwenhoofd, elkander aanziende, en wij weten uit de archiven van Haarlem, dat Heer Dirk van Brederode dit zegel in 1296 gebruikte. Het schijnt ook, dat de naam van Floris verschreven is, en dat aldaar Dirk moet staan, want Dirk, Heer *van* Lienden, met Agnes van Herlaer getrouwd, had reeds in 1298 eenen volwassen zoon, mede Dirk genoemd. Deze werd, na zijnen vader, Heer van Lienden, en verkreeg in 1339 het erfschenkambt van Gelre, bij de verheffing tot een Hertogdom; hij stierf omtrent 1360, en zijn zoon Johan, Ridder, volgde hem op. Deze had verschil met den Abt van St. Paulus, waarover in 1378 eene uitspraak geschiedde, voorbehoudens des Abts hoog en laag geregt; en mogelijk heeft de uitoefening van het regtsgebied daartoe aanleiding gegeven. » De Heer van Lienden zal hulde » doen wegens de leenen, die hij van den Abt houdt, en voor zijn » leven het halve gerigt van den Abt in erfpacht ontvangen." Dit laatste punt schijnt niet nagevolgd te zijn; dewijl Hertog Willem, in 1381, dat gerigt wederom pachtte, gelijk wij gezien hebben. Misschien schenen de verschillen over de opvolging in Gelderland, den Heer van Lienden, eene bekwame gelegenheid, om de geheele heerlijkheid aan zich te brengen. Immers men kan zich daaruit overtuigen, dat zij hunne helft niet van de Abten hielden. Heer Johan had een broeder, Heer Steven van Lienden, die de heerlijkheid Hemmen behuwelijkte. Hij trouwde eerst met Elizabeth van den Berg, bij welke hij eene dochter Johanna, vrouw van Otto, Heer *van Heukelom*, verwekte en naderhand met Margriet van Gennep, bij welke hij eenen zoon Dirk en eene dochter Johanna, eerst getrouwd met Hendrik, Heer *van Gimnich* en naderhand met Johan van Sleyden, Heer *van Junckerodt*, naliet. Hij stierf in het jaar 1389. Zijne weduwe Margriet hertrouwde met Johan van Loen, Heer *van Heinsberg*. Dirk, Heer van Lienden, zijn zoon, die hem opvolgde, liet geene kinderen na, bij Maria van Horne, en het schijnt, dat na zijn' dood zijn halve broeder Johan van Loen, oudste zoon te *Heinsberg*, vruchtelooze pogingen deed om zijnen erfgenaam te worden. Zijne heerlijkheden Lienden, Leede en Oudenweerd, kwamen aan Johan, Heer *van Gimnich*, zoon van zijne zuster Johanna. Deze verkocht in 1461 deze drie heerlijkheden, het gerigt van Ommeren en andere goederen aan Gerhardt, Heer *van Culenborg* en hij beval te dier gelegenheid aan zijne onderzaten en leenmannen van Lienden en Leede, den Heer van Culenborg te beëedigen en te huldigen, hen, van den eed aan hem gedaan, ontslaande. Sedert dien tijd zijn die heerlijkheden aan dat huis gebleven, en werden in 1733 door den Hertog van Saksen aan Otto Frans Gerard Graaf van Bylandt verkocht, in wiens geslacht zij gebleven zijn tot in het jaar 1769, als wanneer zij bij erfmagescheid tusschen de erfgenamen van Otto Reinard Frans Grave van Bylandt kwamen aan de meer- en minderjarige kinderen van Willem Otto Frans Grave van Quadt tot Wickradt, en Vrouwe Anna van Bylandt, wier

zoon OTTO, Rijksgrave VAN QUADT, Vrijheer *van Wickradt en Schwanenberg*, haar in het jaar 1794 bij koop opdroeg aan den Heer MAURITS DE BRUIN, *senior*, Ontvanger particulier van het arrondissement Nijmegen, uit wiens boedel zij den 30 Augustus 1823 weder bij koop is overgegaan aan Jonkvrouw ANNA MARIA ROBERTINA VAN DEN BURG, die de heerlijkheid met toebehooren, in het jaar 1844, verkocht heeft aan den Heer J. G. SCHUTNER.

Het dorp LIENDEN, LYENDEN of LIJNDEN, van ouds LYNDINIA, en in de wandeling LINDEN genaamd, ligt 4½ u. N. W. van Nijmegen, 2 u. N. ten O. van Tiel, aan den Rijndijk, 51° 57′48″ N. B., 23° 11′ 4″ O. L.

In eenen brief van Keizer OTTO *den Grooten*, vindt men LIENDLE geschreven; in eenen brief van LOTHARIUS II, staat LECHNI, hetwelk buiten twijfel eene schrijffout is. In eenen open brief van OTTO III, van IↃCCCLXCVI, wordt het LIENDEN genoemd; welke spelling door BEKA gevolgd, en door het gebruik is aangenomen.

In de parochiekerk waren vóór de Reformatie twee vikarijen gesticht, eene ter eere van de *Heilige en Onverdeelde Drievuldigheid*, de andere ter eere van de *H. Maagd* MARIA. Deze kerk, een groot, schoon en net gebouw, heeft eenen zeer hoogen, vierkanten, dikken toren met kleine spits, aan welke in 1835 belangrijke herstellingswerken zijn geschied. In 1842 is in de kerk een orgel geplaatst, hetwelk vervaardigd is door C. F. A. NABER, Orgelmaker te Deventer, en den 3 April van dat jaar werd ingewijd. De grond der stichting was gelegd door Mej. M. E. KOCK, die, ofschoon behoorende tot het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap, bij testament, eene som van 1000 guld. daartoe vermaakt had.

Eertijds was er een sterk kasteel bij dit dorp, de Toren van Aspremont of het Huis te Lienden genoemd. Zie het volgende art.

Bij LIENDEN is een veer over den Rijn, Rheeneroever genoemd. Het behoort aan de stad Rheenen.

De kermis te LIENDEN valt in den eersten Zondag in October.

Den 18 Januarij 1809 werd het grootste gedeelte van het d. LIENDEN overstroomd; doch vele menschen, have en vee werden in veiligheid gebragt; door de steeds toenemende vorst konden echter de schuiten geen nut meer doen, en, hoewel velen in hunne woningen moesten blijven, omdat het water daar in gedrongen was, zijn alle de inwoners nog bewaard gebleven. Een huis werd hier weggespoeld, zeven werden onbewoonbaar en twaalf andere zeer zwaar beschadigd. De boomgaarden en het houtgewas echter leden minder, wijl door het beleid van J. VAN LIENDEN, en met behulp zijner buren, eene kade over een stuk lands was opgeworpen, hetgeen ook ten gevolge had, dat meer dan tien huizen bewoonbaar bleven. Al het vee, uitgezonderd zeven schapen, werd gered.

LIENDEN, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*.

LIENDEN of LIENDE, buurs. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3¾ u. O. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 2¼ u. Z. ten O. van *Druten*, gem. en ½ u. O. van *Batenburg*; met 13 h. en 90 inw. Ook is hier eene school.

LIENDEN (HET HUIS-TE-) of HUIS-TE-LYNDEN, ook wel de TOREN-VAN-ASPREMONT geheeten, voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 4¼ u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Tiel*, gem. en nabij het d. *Lienden*.

Dit oude kasteel is zeer sterk geweest. Dit schijnt ook de burgzaten zoo stout gemaakt te hebben, dat zij, onder anderen, in 1318, ten tijde van FREDERIK VAN ZIRIK, den drie en veertigsten Bisschop van Utrecht, dikwijls uittrokken, de ingezetenen van het bisdom van Utrecht veel schade toebragten, zware schattingen afdwongen, en zelfs een groot gedeelte van het kasteel Dillenburg verbrandden en ter neder wierpen. Somtijds voeren zij ook over den Rijn, plunderende en roovende des Bisschops karren en wagens, met voorraad en anderzins geladen. Over deze schade en overlast klaagde de Bisschop bij REINOUD, Graaf *van Gelder;* doch alzoo deze Graaf kort daarna door zijnen eigen zoon, REINOUD *den Zwarte*, gevangen genomen en op het kasteel van Montfoort eenen geruimen tijd in hechtenis gezet werd, kon hij van dien kant geene hulp bekomen. Derhalve trok de Bisschop in Holland, en verzocht Graaf WILLEM om onderstand, welken deze hem, onder het bevel van Heer JAN VAN ARKEL, toezond. Vervolgens trok de Bisschop met dit Hollandsche leger voor LIENDEN, welk kasteel hij niet alleen vermeesterde, maar ook de kleine stad Bommel en de omliggende dorpen, welke gezamenlijk verbrand werden, de opgezetenen daarenboven noodzakende den Bisschop schadeloos te stellen en het kasteel van Dillenburg op hunne kosten te herbouwen. — De juiste plaats, waar het gestaan heeft, is niet meer bekend.

LIER (DE), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (3 k. d., 23 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Groeneveld, O. aan St. Maartensregt-en-Dorppolder en Maasland, Z. en W. aan Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderdland-en-den Oranjepolder.

Deze gem. bestaat uit den Oude-Lier-polder en den Hoofpolder; bevat het d. de Lier, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 691 bund. 23 v. r. 20 v. ell., waaronder 669 bund. 70 v. r. 53 v. ell. belastbare grond. Men telt er 100 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de vlasbouw, dat het voornaamste bestaan is voor de bewoners van het dorp; ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die hier ongeveer 700 in getal zijn, maken, met eenige uit de burgerlijke gem. Maasland, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Delft*, behoort, en ongeveer 900 zielen, onder welke ruim 400 Ledematen, telt. De Reformatie schijnt hier ter plaatse mede al spoedig doorgebroken te zijn. ARENT DIRKZ. VOS was, in het jaar 1566, Roomsch Priester in DE LIER; doch werd, om het verwerpen der Mis, het verbreken van het St. Jorisbeeld en omdat hij de kinderen in de Hollandsche taal den doop bediende, in de gevangenis geworpen, daarna ontwijd en eindelijk, den 29 of 30 Mei 1570, te 's Gravenhage openlijk geworgd en zijn lijk verbrand. De eerste, die na hem in deze gem. Leeraar was, is geweest ABRAHAM JANSZ, die in het jaar 1580 tot 1583 hier en te Pijnacker de dienst heeft waargenomen. In 1587 kwam hij hier in vaste bediening en is in 1591 naar Delfshaven vertrokken.

De R. K., van welke men er ongeveer 80 telt, behooren tot de R. K. kerken van *Schipluiden* en *Naaldwijk*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke zeer lang in het bezit is geweest van het adell. geslacht van VAN DER DOES, door hetwelk zij, in het jaar

1821, verkocht is aan den tegenwoordigen bezitter, zijnde den Heer Jan Nicolaas Adriaan de Coningh, woonachtig te Schipluiden.

Het d. de Lier ligt 2½ u. Z. van 's Gravenhage, 1 u. O. van Naaldwijk, aan de Lee, geheel aan de oostzijde van de gem., op de grensscheiding van Maasland, zoodat 14 h. van de kom van het d., die, even als eenige daarom gelegene bouwmanswoningen, gezamenlijk ongeveer 200 zielen tellende, ook kerkelijk tot de gem. de Lier gerekend worden, tot de burgerlijke gem. *Maasland* behooren. Behalve deze h. telt het d. 60 h., bewoond door 94 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 zielen. De overige huizen liggen verstrooid in den omtrek.

De kerk., die hier vóór de Reformatie stond, was in het jaar 1006 reeds aanwezig en destijds aan den H. Gregorius toegewijd. Anderen willen dat zij aan den H. Joris geheiligd was, om dat zij een groot en vermaard St. Jorisbeeld had, waarmede die van Lier gewoon waren jaarlijks op St. Jorisdag naar Delft te trekken, en het, processieswijs, tot aan de Waterslootsche- of Maaslandsche-poort te dragen. Aan die poort gekomen zijnde, en die gesloten vindende, begonnen zij de volgende verzen uit den 24 Psalm op een Gregoriaansche maatzang te zingen: *Haalt, o vorsten, uwe poorten op; en gij, o eeuwige poorten, gaat open, en de Vorst der heerlijkheid zal binnen koomen*, enz. Dit gezang geeindigd zijnde, werd de poort geopend; de omgang kwam binnen de stad, en ging langs de eene zijde van de gracht tot aan de Haverbrug toe, van waar die langs de andere zijde van de gracht, onder eenen grooten toeloop van Delvenaars, weder naar de poort keerde en de stad uittrok. Den 3 Julij des jaars 1572 sloeg de bliksem in het kerkgebouw te Lier, waardoor het zoodanig vernield werd, dat alleen de muren en pijlaren staan bleven. Eerst in 1590 werd alleen het koor der kerk weder opgetimmerd; de toren schijnt in 1630 eenigzins verbeterd en hersteld te zijn; om de verdere voltooijing des gebouws te volbrengen ontbrak het aan geld; vervolgens was tot optimmering van den toren, door de Staten aan die van de Lier, vergund een impost van eenen gulden op eene ton bier, en drie stuivers (15 cents) op eene stoop wijn, die bij de herbergiers niet alleen bij de Lierparochie, maar in den beginne ook op de omliggende dorpen zoude ingeslagen worden. Zoodra hiervan toereikende penningen ingekomen waren, kocht men er obligatiën voor; de eerste obligatiën daaruit gesproten bleven, na het oprigten van eenen parochieraad, onder den Secretaris liggen, niettegenstaande alle de andere papieren en boeken dien raad overbandigd werden. Hierover ontstond verschil, dat echter eindelijk bijgelegd werd, met betaling van 500 guld. aan de kerk, voor hare geledene schade aan de intresten; voorts werd op deze wijze de geheele benoodigde som vergaderd, en de impost, waaruit die gesproten was, torenaccijns genoemd, heeft eerst in het jaar 1715 opgehouden. De toren werd dus verbeterd, doch was nu zoo langen tijd van zijne kerkschoren ontzet, en daar er twee zware klokken inhingen, door welker overtrekken en luiden hij gedurig geschud werd, was men beducht, dat hij zoude instorten, waarom men in het jaar 1657 op middelen bedacht was, om ook de kerk in volkomene orde weder op te bouwen en door de bemoeijing van den toenmaligen Predikant Wilhelmus Hasius werd er zooveel geld bijeengebragt, dat het werk den 11 Februarij 1658 kon worden aanbesteed, terwijl daaraan den 4 April van dat jaar den eersten steen werd gelegd en de kerk in Mei 1659 ingewijd. Ter gedachtenis van dit alles leest men nog eenige jaartijdverzen, door dien Predikant vervaardigd, achter den Predikstoel

tegen den muur. Op eenen balk in het koor staat uitgehouwen, dat dat gedeelte van het afgebrande gebouw in het jaar 1590 herbouwd is. De tegenwoordige kerk is groot en aanzienlijk, rustende op pilaren. De toren is een zwaar, hoog, breed en vierkant gebouw, van boven plat, gelijkende naar dien van de groote kerk te Rotterdam; hij is vóór den brand veel hooger geweest, want hij verstrekte tot eene baak op de Maas. Men heeft in deze kerk geen orgel.

Onder de gem. Lier ligt ook het zoogenaamde Hof te Lier en vroeger had men er ook het zware kasteel Boekestein, zie dat woord.

Tot in het jaar 1661 heeft hier nog eene kamer van Rederijkers bestaan, die, om het vertoonen van eenige vuile spelen, op bevel van het Hof van Holland vernietigd is.

De kermis van de Lier valt in de week na Pinksteren.

Behalve bij het afbranden van de kerk, heeft de Lier nog eens door brand geleden en wel in 1792, toen hier, ten gevolge van brandstichting, 6 huizen, 3 schuren en een schuitenhuis zijn in de asch gelegd.

Het wapen van de Lier bestaat in een gedeeld schild, van keel (rood) en zilver.

LIER (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Lee (De).

LIER (HOF-TE-); later meer onder den naam van Oosterlee bekend, voorm. oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. O. van *Naaldwijk*, gem. en 1¼ u. O. van *de Lier.*

Het gebouw was vrij aanzienlijk en met eenen wel uitgewerkten trapgevel van voren opgehaald. Daar neven stond een ruim en van steen gemetseld bouwhuis met onderscheidene trapgevels. Hier scheen vroeger de woonplaats der aloude Heeren van Lier gestaan te hebben, waardoor het den naam van het Hof-te-Lier gekregen had. Men zou mogen gissen, dat de Edelen van Lier, die zich Uitterlier noemden, dezen naam aangenomen hadden, omdat hun Ridderlijk slot en misschien hun stamhuis buiten de Lier, of anders gezegd *Uit de Lier* stond.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een vervallen boerenhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 55 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven W. van Duyn, woonachtig te Lier.

LIER-BAJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang.*

LIERDAM, plattelandst. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Leerdam.

LIEREN of Leeren, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 1½ u. Z. van *Apeldoorn*, ½ u. O. van *Beekbergen**, waartoe het behoort; met 47 h. en 360 inw.

LIERGOUWE (DE), weg in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holysloot*, ter lengte van ongeveer ½ u. van Ransdorp naar Schellingwoude loopende.

LIEROP, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (6 k. d., 28 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Mierlo, O. aan de Aa, die haar van de gem. Vlierden en Asten scheidt, Z. W. aan de limietsloot, waardoor zij van de gem. Someren gescheiden wordt, Z. onmiddellijk aan Someren, W. aan Mierlo, terwijl zij ten Z. W. op een punt, namelijk aan den paal Hoederboom, tegen de gem. Soerendonk-Sterksel-en-Gastel en de gem. Heeze stoot.

Deze gem. bevat het d. Lierop, benevens de geh. Stipdonk, Achterbroek, Berkeindje, Bomen, Graanstraat, Moorsel, Otterdijk, Broekant, Winkelstraat en Heersel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2305 bund., waaronder 2231 bund. 92 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 173 h., bewoond door 185 huisgez., uitmakende eene bevolking van 930 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hoewel de grond er zandig, schraal en van den slechtsten aard is. De onbebouwde gronden hier omstreeks zijn naauwelijks voor mastbosschen bruikbaar; het meest dat er gewonnen wordt is rogge en haver; terwijl de boekweit er zelden wil slagen. Er worden hier ook eenige schapen gefokt en men heeft er eene bierbrouwerij en eenen korenmolen.

De inw., die op 4 na allen R. K. zijn, onder welken 700 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort.

Lierop behoorde van ouds onder de par. van *Asten*, maar werd in het jaar 1568 daarvan afgescheiden en tot eene parochie verheven, door Franciscus Sonnius, den eersten Bisschop van 's Hertogenbosch. Zij werd vroeger bediend door Kanunniken, Monniken van Postel; thans wordt de dienst gedaan door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

De 4 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Someren-en-Lierop*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is als eene heerl. verpand geweest, maar in het jaar 1606 weder ingelost.

Het d. Lierop, bij sommigen Liedrop geheeten, en in brieven van 1528, waarbij de gem. is uitgegeven, Lijedorp genoemd, ligt 3 u. O. van Eindhoven, 1½ u. Z. van Helmond, 1½ u. N. W. van Asten, aan den linkeroever der Aa. Men telt er in de kom van het d. 30 h. en 148 inw.

De oude parochiekerk, welke buiten het d. staat en onder aanroeping van den *H. Naam* Jezus was ingewijd, is een middelmatig gebouw, met eenen spitsen toren. Zij is sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik geweest, maar in 1798 wederom aan de R. K. overgegaan, die dat gebouw in 1820 hernieuwd en ter uitoefening van hunne eeredienst in 1821 in gebruik genomen hebben.

De schuurkerk, die door de R. K. gebouwd en aan den *H. Naam* Jezus was toegewijd, is in het jaar 1821 afgebroken.

Men heeft hier een gemeentehuis, zijnde een doelmatig ingerigt gebouw, met een torentje.

Men plagt hier een slotje of omwaterd huis te hebben, het Huis-te-Lierop geheeten. Zie het volgende art. Ten Z. W. van Lierop, in de heide, doch onder dat d., wordt eene groote waterplas gevonden, welke den naam draagt van Beuven. Zie dat woord.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September; de beestenmarkten den tweeden Maandag in April, den tweeden Maandag in Julij en den derden Maandag in September. — Lierop is de geboorteplaats van den Godgeleerde Matthias van Lierop, † in 1621.

Maarten van Rossum stelde, in het jaar 1543, dit dorp, benevens *Someren* en *Asten*, onder eene brandschatting van 1800 gulden.

LIEROP (HET HUIS-TE-), in de wandeling meestal het Slotje geheeten, voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Asten*, gem. *Lierop*.

Dit adell. h. is, in het jaar 1741, van landswege verkocht, en naderhand afgebroken.

LIER-POLDER (DE OUDE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *de Lier*; palende N. aan den Groeneveldsche-polder, O. aan den Holijhoekstiend, den Dorp-polder en den Kralingsche-polder, Z. O. aan den Hoof-polder, Z. aan den Abtstiend, W. aan den Vliet-polder en den Nieuwen-Broek-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 334 bund., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de Lee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de gezamenlijke ingelanden, eigenaren en bruikers, welke hunne woning binnen den polder hebben, en eenen Secretaris.

LIERWATERING (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie LEEDE (DE).

LIES, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Breda*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *'s Princenhage*, aan den straatweg van Breda naar Bergen-op-Zoom, en zich uitstrekkende tot den weg van 's Princenhage naar Rucphen; met 25 h. en 150 inw.

In dit geh. liggen de buitenplaatsen het Huis-ten-Bosch en Zoutland.

LIES, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, ½ u. N. W. van het d. Hoorn, ½ u. O. van Midsland; met 18 h. en ruim 110 inw.

LIESBOSCH (DE), buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1¼ u. Z. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. O. van *IJsselstein*, gem. en ¼ u. O. van *Jutphaas*, langs den straatweg van Utrecht naar Jutphaas.

Dit buitengoed wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. L. LEPELTAK.

LIESBOSCH (HET), bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *'s Princenhage*, tusschen het dorp van dien naam en Leur.

Het ontleent zijnen naam van de streek waarin het gelegen is, beslaat 200 bunders lands en heeft nagenoeg de gedaante van een langwerpig vierkant, verdeeld in onderscheidene parken, die door bijzondere regt doorgaande dreven afgescheiden worden. Eene, de Torendreef genaamd, heeft de lengte van omtrent drie en veertig roeden, en daaruit ziet men regt op den toren van Breda. Het geheele bosch bestaat meest uit eikenboomen, waarvan sommige buitengewoon hoog en dik zijn, en verstrekt den inwoneren van Breda en omliggende plaatsen tot eene zeer aangename verlustiging. In dit bosch waren voormaals vele herten, die door de Heeren VAN BREDA aldaar tot hun vermaak onderhouden werden; doch, na het overlijden van WILLEM III, Koning *van Engeland*, zijn deze gedood en verjaagd. Ook staat daarin een fraai Heerenhuis, vroeger lang door den Plantaadjemeester bewoond en daarom het Plantaadje-meestershuis genaamd, doch in het jaar 1843, tot een lust- of jagthuis van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN herbouwd; vóór die herbouwing heeft de Generaal der Infanterie, Baron CHASSÉ, er eenige jaren de zomermaanden doorgebragt. Tot dit huis behoort ook eene daarachter gelegene bouwhoeve met uitgestrekte landerijen.

LIESDELLE, oude benaming van dat gedeelte van de stad *Amsterdam*, waar thans de *Niezel* gevonden wordt.

LIESHOUT, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (6 k. d., 27 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. St. Oedenrode en Erp, O. aan Beek-en-Donk en Aarle-Rixtel, Z. aan Stiphout, W. aan Son-en-Breugel.

Deze gem. bevat, behalve het d. Lieshout, de geh. Achterbosch, Beemdkant, Ginderdoor, het Hof en Vogelenzang. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2337 bund. Men telt er 193 h., bewoond door 228 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw., wier voornaamste bestaanmiddel de landbouw is. Ook worden van hier veel jonge kuikens en eenige ganzen, over 's Hertogenbosch, naar Holland verzonden. Men heeft er veel bouw- en hooiland, waaronder vele nieuwe landen gevonden worden, welke gedeeltelijk tot bouw- en hooilanden en gedeeltelijk tot dennenbosschen aangelegd zijn, en al reeds volkomen aan de verwachting beantwoorden. Bovendien heeft Lieshout nog een uitgestrekt terrein van broekland en vooral van heigronden. De grond is uit de natuur, eenige weiden uitgezonderd, slecht en onvruchtbaar, en kan alleen door mesten en veel arbeid vruchtbaar gemaakt worden, en dan nog zijn alle de gronden niet even goed. De granen, welke hier verbouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge; ook wordt er garst, haver en boekweit aangekweekt.

De inw., die op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het *apost. vic. gen.* van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort. De pastorie van Lieshout is van oude tijden onder de pastorele bestiering der Kanunniken van Postel geweest; thans wordt zij bediend door eenen ongeorderden Pastoor en eenen Kapellaan.

De 2 Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Helmond-Rixtel-en-Aarle*.

Deze gem. komt reeds in de twaalfde eeuw als een vrij allodiaal goed voor, dat nimmer aan den Hertog van Braband opgedragen noch uitgegeven geweest is, en daarom aan niemand leenroerig was. De laatste wereldlijke grondheer was Balduinus van Lieshout, Ridder, die het gewijde kleed van Norbertus in de abdij van Floreffe aangetrokken en zijne eigendommen daaraan overgedragen had. Van zijn adellijk huis zal toen een godshuis gemaakt zijn, althans in 1199 was hij er broeder in (1). Ten behoeve van dit godshuis beslechtte de Schout van 's Hertogenbosch, in April 1246, een geschil over de grensscheiding met de naburige dorpen, welke uitspraak door Hendrik, Hertog *van Braband*, bevestigd werd, voegende, behalve eenen jaarlijkschen cijns, nog eenigen gemeentegrond daaraan toe. Bij eenen brief, van den 15 Maart 12$\frac{51}{52}$, verklaarde de zelfde Hertog zich Advokaat en Beschermheer der goederen en personen van het huis van Lieshout. Bij een ander charter, van den 9 October 1311, begunstigde Hertog Jan dit zelfde sticht met een stuk gemeentegrond, onder eenen jaarlijkschen cijns. Wanneer dit klooster te niet is gegaan, wordt niet met zekerheid opgegeven. Coppens vermeldt, dat de woning der religieusen en de goederen welke zij te Lieshout bezaten, aan Rutger van Erp waren uitgegeven, wiens

(1) Gelijk uit eenen brief blijkt, bij Hermans *Bijdragen over Noord-Braband*, D. I, bl. 201, afgedrukt.

nakomelingen deze nog in 1436 in gebruik hadden (1). De Prelaat van Floreffe Douffaix, gaf, den 27 Julij 1563, aan Jufvrouw Maria van Gerwen, wed. van Franc van Flerus, de genoemde goederen, onder zekere voorwaarden, uit. De plaats, waar dit godshuis met zijne landerijen gelegen heeft, wordt nog het Hof genoemd. De grondslagen zijn weinige jaren geleden nog ontdekt in de nabijheid van het oude parochiaal kerkgebouw. Naderhand is zij door de abdij van Postel, mede van de orde der Norbertinen, verkregen, die haar in het midden der achttiende eeuw weder verkocht heeft. De Heer dezer plaats hield zich voor Grondheer, hetwelk hem echter ook van 's lands wege is betwist. In het midden der vorige eeuw was zij het eigendom van den Heer Jan Bout, door wiens geslacht zij nog in 1842 bezeten werd, zijnde zij toen het eigendom van Vrouwe Anna Bout; doch in dat jaar ging zij bij koop over aan den Heer Albert Bots te Helmond.

Het dorp Lieshout, voorheen Lishot, ligt 6 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, 2½ u. N. O. van Eindhoven, 1 u. N. W. van Helmond. Het is geen groot, noch fraai betimmerd, maar een aangenaam boomrijk dorp, waar veel eikenhout aan de publieke wegen wast, en in welks omtrek goede dennenbosschen en schaarhout gevonden worden.

Lieshout, *Beek* en *Aarle*, welke drie dorpen, als in eenen driehoek, digt bij elkander gelegen zijn, waren in vroeger tijden beschamd, wegens het slecht karakter der inwoners. Hiervan had men het oude spreekwoord:

Lyshout zonder Dieven /
Beeck sonder Moirdenaers /
En Aerle sonder Hoeren /
Dan sal de Weereldt nyet lang meer dueren.

Over de slechtheid van de inwoners dier dorpen wordt thans niet meer geklaagd.

De oude parochiekerk, welke, aan de zuidzijde, omtrent ¼ u. van het dorp stond, was onder aanroeping van den H. Servatius ingewijd; doch is door den stormwind van den 9 November 1800 ingestort, zelfs is de noordermuur, tot op de helft der hoogte, omgewaaid. Zij is, na den inval der Franschen in ons land, tot den grond toe afgebroken; alleen de toren, die met eene matige spits prijkte, was staande gebleven. Onder de regering van Keizer Napoleon in 1812, was er eenige moeijelijkheid ontstaan, wegens de, door de R. K. ondernomen, vergrooting der kerkschuur, welke mede aan den H. Servatius toegewijd was; die moeijelijkheid is echter uit den weg geruimd en de vergrooting heeft plaats gehad. Deze schuurkerk is in 1839 vervangen door eene geheel nieuwe kerk, welke mede aan den H. Servatius toegeheiligd is. Bij het bouwen van deze kerk is de oude toren afgebroken, waarvan de bouwstoffen tot den fraaijen nieuwen toren gebezigd zijn. De tegenwoordige kerk is van een orgel voorzien.

Het Raadhuis is een tamelijk goed gebouw, prijkende met een klein torentje. — Ook heeft men hier een oud adell. huis, het Huis-te-Lieshout geheeten. Zie het volgende art.

Lieshout is de geboorteplaats van den Geschiedschrijver Servatius Nieuwenhoven, die de eerste uitgave bezorgde van de *Officia Diocesiana* van het bisdom van 's Hertogenbosch. Hij overleed in of kort na 1714.

---

(1) *Beschrijving van het bisdom van 's Hertogenbosch*, D. III, St. I, bl. 381.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met het beeld van St. SERVATIUS van goud.

LIESHOUT (HUIS-TE-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N.W. van *Helmond*, gem. en 5 min. N. O. van *Lieshout*. — Dit adell. h., beslaat, met twee daartoe behoorende bouwhoeven, landerijen, bosschen en andere gronden en beplantingen, eene oppervlakte van 48 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ALBERT BOTS, woonachtig te Helmond.

LIESHOUTBOSCH, dennenboschje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, onder Lieshout.

Door den orkaan van 9 November 1800 is het bijna geheel vernield.— Waarschijnlijk is het een overblijfsel van een groot woud, dat hier ter plaatse in vroegere tijden moet gestaan hebben. Het beslaat eene oppervlakte van 6 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ALBERT BOTS, woonachtig te Helmond.

LIESSEL of LIEZEL, ook LIJSSEL genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, 1 u. Z. ten O. van Deurne.

Men telt er 100 h. en 550 inw., en met het daartoe behoorende geh. den Heidrik, 115 h. en 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den handel in Peelsche turf, de bijenteelt en het weven van servetgoed. Ook heeft men er eene bierbrouwerij en eenen korenmolen.

De inw. die allen R. K. zijn, onder welke 550 Communikanten, behooren kerkelijk onder de par. van *Deurne*. Er was voortijds eene kapel te LIESSEL, bijzonder ingewijd onder aanroeping van den H. HUBERTUS. Bij deze kapel is, na de Reformatie, eene bidplaats of schuurkerk opgerigt, mede aan den H. HUBERTUS toegewijd; bediend wordende door eenen Rector of Proost, die in vele opzigten de geestelijke zorg heeft over de R. K. inwoners, doch niet met volle pastorale regten, blijvende LIESSEL nog onderhoorig aan de zorg van den Pastoor, en onder de par. van *Deurne*. Sedert het jaar 1798 zijn de R. K. van LIESSEL weder in het bezit van de oude kapel gekomen, die haar in 1831 afgebroken en bij den toren der kapel eene nieuwe kerk of kapel gebouwd hebben. De toren werd in het jaar 1769 door den bliksem getroffen, zoodat hij afbrandde; doch naderhand is hij weder hersteld en de voormalige schuurkerk afgebroken. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Aan de zuidzijde van het dorp ziet men nog den bouwval van een oud kasteel, het Blokhuis genoemd, zijnde het een zeer sterk slot geweest, dat tegen de invallen der Gelderschen moest dienen en de woonplaats der Heeren VAN LIESSEL was. Vroeger was LIESSEL eene afzonderlijke heerlijkheid, in 1649 toebehoorende aan Jhr. CORNELIS VAN LEEFDAAL; doch sedert Deurne aan deze familie gekomen is, zijn LIESSEL en *Deurne* tot ééne heerlijkheid vereenigd.

In 1653 werd, nabij dit dorp, de Kolonel der Lotharingers, KLAAUW, die in Spaansche dienst was, en zich hier gelegerd had, door den Veld-Maarschalk JOHAN WOLPHERT VAN BREDERODE geslagen en gevangen genomen.

LIESSEL of LUYSSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1 u. W. van *Boxtel*.

LIESSIG (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt aan de Belgische grenzen, omstreeks het dorp *Harlingen*, en vereenigt zich met den *Sierbach*.

LIESVELD, bar. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*; palende N. aan de Lek, O. aan Nieuwpoort, Langerak, Goudriaan en Slingeland, Z: aan de Giessen, die haar van Giessen-Nieuwkerk scheidt, W. aan Giessen-Oudekerk, Neder-Blokland, Gijbeland, Brandwijk en Streefkerk.

Zij bevat de gem. Groot-Ammers, Ottoland en Peursum, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2437 bund. 89 v. r. 31 v. ell., waaronder 2364 bund. 44 v. r. 23 v. ell. belastbaar land. Men telt er 211 h., bewoond door 247 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in de kaasmakerij. Ook heeft men er twee korenmolens.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 480 Ledematen, maken gedeeltelijk de gem. Groot-Ammers uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Giessen-Oudekerk-en-Peursum* en *Ottoland-en-Neder-Blokland*. Zij hebben in deze bar. twee kerken, als eene te Groot-Ammers en eene te Ottoland.

Men heeft in deze bar. 2 scholen, als: eene te Groot-Ammers en eene te Ottoland.

Van de naamsrede vindt men geen zeker bescheid; men gist echter, dat de gesteldheid der landstreek, welke door hare laagte en waterachtigen grond vol liezen en biezen is, daaraan den naam gegeven hebben. Van een slot, dat aan een liezig veld, in deze baronnij of heerlijkheid gebouwd was, zou het adellijke geslacht VAN LIESVELD zijnen naam ontleenen. De eerste, die men uit dit geslacht genoemd vindt, is AREND VAN LIESVELD, die in het jaar 1277 voorkomt; doch de stam moet merkelijk ouder zijn, indien het slot in 1042 gebouwd is. In 1339, werd de Ridder HERBAREN VAN LIESVELD door die van Utrecht gevangen genomen. Deze was in het jaar 1369 Baljuw van Zuid-Holland. De Ridder GERRIT VAN LIESVELD was bekend in het jaar 1380, en werd in het jaar 1402 bij Nieuwpoort, in den oorlog tegen den Heer VAN ARKEL, gevangen. HENDRIK VAN LIESVELD GERRITS zoon, was in het jaar 1439 Baljuw van Zuid-Holland, trad in het huwelijk met vrouwe MARIA VAN HEEMSTEDE, en stierf in het jaar 1456 zonder kinderen. Voornoemde GERRIT VAN LIESVELD had nog eene zuster, die huwde met den Heer van SART uit Henegouwen, en eenen zoon naliet JAN, die, na den dood van zijnen oom HENDRIK voornoemd, Heer van Sart en LIESVELD geworden en in het jaar 1456 overleden is. Heer JAN liet eene dochter na, JENNE genaamd, die in het jaar 1499 huwde met GERRIT VAN HARCUIES mede uit Henegouwen; deze verkocht de heerlijkheid LIESVELD, aan ROELAND LE FEBVRE, Thesaurier van Vlaanderen, wiens kinderen, gewonnen bij de Erfdochter van Heemstede, buiten Haarlem, den naam van HEEMSTEDE hadden aangenomen, van welke nakomelingen FRANÇOIS VAN HEEMSTEDE, Heer van de baronnij van LIESVELD werd. Het geslacht van ROELAND LE FEBVRE, hetwelk de baronnij gekocht had, uitgestorven zijnde, werd deze heerl., wegens schulden, door de erfgenamen, in het jaar 1564, verkocht aan Hertog ERIK VAN BRUNSWIJK, Heer *van Woerden*. Deze ruilde LIESVELD, in lateren tijd, met FILIP, Graaf *van Hohenlohe*, van wien het kasteel aan den huize van ORANJE NASSAU is overgegaan, zoodat deze baronnij tegenwoordig aan het domein behoort.

LIESVELD, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Ameide*; palende N. aan het d. Ameide, de riv. de Lek en den Sluissche-waard, O. aan de Zouwe, Z. aan Zevenhoven, W. aan Aaksterveld.

LIESVELD, pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*.

LIESVELD (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. W. van *Gorinchem*, kant. en 6 u. N. N. O. van *Sliedrecht*, gem. en 20 min. N. N. O. van *Groot-Ammers*, schuins over Schoonhoven.

Dit kasteel of slot, hetwelk een der grootste en sterkste kasteelen in Holland plagt te wezen, is in het jaar 1042 gesticht. Nadat Erik, Hertog *van Brunswijk*, die, in de Nederlandsche beroerten de Spaansche zijde hield, het in het jaar 1572 had verlaten, kwam het aan 's Prinsen volk, en werd door die van Dordrecht, Gouda en Schoonhoven afgebrand, doch naderhand ten deele weder opgebouwd, en vertoonde zich nog lang met zijn vast muurwerk en ronden toren, gelijk het ook tot eene woning voor den Drossaard verstrekte. In den watersnood van den jare 1740, werden er meer dan honderd en vijftig personen in gehuisvest. Naderhand is het voor het grootste gedeelte afgebroken, de puin tot zinksteen aan de dijken gebruikt, doch ten dienste van den Drossaard en de vergadering der hooge Vierschaar, in 1745, een nieuw gebouw aangelegd.

LIESVELDER-VLIET, water in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, aan de zuidzijde van den Polder-van-Brandwijk een begin nemende en tusschen den Polder-van-Laag-Blokland en den Polder-van-Gijbeland door, in eene zuidelijke strekking naar den Vuilendam, loopende, waarin het zich door molens in den Graafstroom ontlast.

LIETEMUTHEN, plaats over den Rijn, waarover in het jaar 1063 een verdrag is gesloten tusschen Willem van Gelre, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en den Abt van Echternach. Thans is het Leyemuiden in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Leymuiden.

LIETJONG (BATOE-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidoostkust.

LIEVE (DE), voorm. riv., die, volgens Smallegange, het eiland van Kadsand van het tegenwoordige Zeeland scheidde, en thans een gedeelte der Hont of Wester-Schelde uitmakende.

LIEVELDE of Level, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Lichtenvoorde*; met 106 h. en 670 inw.

LIEVEN (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht van Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Koewacht*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, tijdens de Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw door de Spanjaarden, ter verdediging van Axeler-Ambacht, opgeworpen.

Dit fort lag in den pold. *Oud-beoosten-Blij*, langs en tegen den gewezen zeedijk, westwaarts van het mede geslechte fort St. Nicolaas. De plaats, alwaar het gelegen heeft, is in bouwland herschapen, doch ligt veel hooger dan de omliggende landen; ook is de gracht, welke rond het fort lag, nog zigtbaar, zijnde thans eene met riet bewassen, 8 à 10 ellen wijde sloot. De grond waarop het lag, is het eigendom van den polder, die hem in cijns of erfpacht uitgeeft. Na de verovering van Hulst door Prins Frederik Hendrik, in het jaar 1645, is ook dit fort, met de overige versterkingen van die linie, aan den Staat gekomen, van toen af aan vervallen en vervolgens geheel geslecht.

LIEVENDAAL, voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3¾ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 1¾ u. W. van *Rhenen*, gem. en Z. van *Amerongen*.

Dit adell. h. werd, in het jaar 1536, door de Staten der prov. Utrecht voor eene ridderhofstad erkend. Doch eenige jaren na den inval der Franschen in deze provincie, kocht Jonkheer GODARD VAN REEDE, Heer *van Amerongen*, het uit den boedel van Jonkheer ECK VAN PANTALEON, en liet het tot den grond afbreken, om geene twee ridderhofsteden, die zoo digt bij elkander stonden en beide bewoonbaar waren, in zijn geslacht te hebben en dus oneenigheden in het stuk van de jagt, tusschen zijne afstammelingen voor te komen. In het jaar 1748 is de Baron VAN RHEEDE, Graaf *van Athlone*, ook met LIEVENDAAL, hetwelk aan de provincie Utrecht leenroerig was, beleend geworden.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog de met boomen beplante grond mitsgaders de gracht. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door de Erven van den Heer VAN RHEEDE EN ATHLONE, Heer *van Amerongen*.

LIEVENS-POLDER, ook wel LIEVE-POLDER gespeld, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. W. aan het westelijk gedeelte der stad Neuzen, N. O. aan de slikken en schorren langs den publieken weg leidende naar Axel, Z. aan den polder de Zeven-Triniteiten, W. aan den Oost-Vlooswijk-polder.

Deze pold. is groot, volgens het kadaster, 16 bund. 73 v. r. 19 v. ell., waaronder 13 bund. 81 v. r. 36 v. ell. schotbaar land. Hij bevat een gedeelte der vestingwerken van Neuzen, en wel het front 4—5, benevens dat gedeelte der stad, gelegen ten O. van den oostelijken arm van het Kanaal, bevattende de wijk of buurt *Java*, de Axelsche poort met wachthuis en eene caserneecavallier, in bastion 4. De uitwatering heeft plaats, gedeeltelijk in de voorliggende fortificatiegracht en gedeeltelijk door de sluis, liggende in de Ootschutkolk van het Kanaal van Neuzen. Een der medeeigenaren van dit poldertje belast zich met het beheer.

LIEVENSPOLDER (ST.), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende N. aan den Oude-Passegeulepolder, N. O. aan den Jeronimus-polder, Z. O. en Z. aan de Brandkreek, Z. W. aan den Kruis-polder, W. aan den St. Joris-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 123 bund. 21 v. r. 56 v. ell., volgens welke grootte ook thans de polderlasten worden omgeslagen. De oude schotbare grootte was 111 bund. 30 v. r. 42 v. ell. Zij telt 7 h., waaronder 2 groote en 1 kleine boerderij en het overtollige water ontlast zich in den *St Joris-polder*. Hij maakt, even als laatstgenoemde, deel van de watering *het Eiland*, en heeft dus geen afzonderlijk bestuur.

De ST. LIEVENSPOLDER, bestond reeds van oude tijden, doch werd, na meermalen door overstroomingen geteisterd te zijn geweest, in het jaar 1622, bij het doorgraven van de Brandkreek in twee deelen gescheiden. Het noordelijk deel hier gemeld werd in de bedijking van *het Eiland* begrepen. Het ander deel ligt ten Zuiden van de Brandkreek in België, is bijna eens zoo groot en daarin staat het dorp Sint Margariete.

LIEVERDERBOSCH (HET) of HET LIEVERSCHEBOSCH, bosch in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 10 min. ten Z. O. van *Roden*. — Het beslaat eene oppervlakte van 176 bund. en men treft er meest eikenstamhout aan.

LIEVERDERBROEK of LIEVERSCHEBROEK, laag weiland in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, gem. *Roden*.

LIEVERDERDIEP (HET) of HET LIEVERSCHEDIEP, dat gedeelte van het riviertje, hetwelk langs het geh. *Lieveren*, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, loopt en later het *Aduarderdiep* vormt. Zie ADUARDERDIEP.

LIEVEREN, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr. adm. en judic. kant. en 4 u. N. N. W. van *Assen*, gem. en 10 min. ten Z. O. van *Roden*; met 19 h. en 93 inw. Er is eene winterbijschool met 10 leerlingen.

LIEVE-VROUWE-BENOORDEN, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, ½ u. N. W. van Aardenburg, dat door den watervloed van het jaar 1477 geheel verdwenen en niet weder boven gekomen is.

LIEVE-VROUWE-BEZUIDEN, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van het jaar 1477 verdwenen is. Misschien bestond er naderhand nog een overblijfsel van, maar ook dit verdween bij de overstrooming van 1570 of de inundatie van 1583. Het lag ½ u. Z. van Aardenburg aan de westzijde van het water de Eede.

LIEVE-VROUWE-OP-ZEE (ONZE-), voorm. heerl. en d., gelegen hebbende op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in den *Oosterschen-ban-der-duinen-van-Renesse*, zijnde door het afnemen dier duinen allengs verdwenen, en door de zee verzwolgen en wel voornamelijk in de zeevloeden van 1530 en 1532.

Het wapen dezer heerl. was van zilver met drie losanges (schuine ruiten) van sabel.

LIEVE-VROUWE-PAROCHIE of LIEVE-VROUWE-BUREN, ook wel enkel VROUWE-PAROCHIE of VROUWEN-BUURT geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Berlikum*. Men telt er in de kom van het d. 80 h. en 490 inw., en met het daartoe behoorende geh. Oude-Bildtzijl, benevens een gedeelte van de geh. de Nieuwe-Bildtzijl en de Leye, 285 h. en 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, vlas- en veeteelt, dewijl er hier uitmuntend land en fraaije boerenplaatsen zijn. Ook heeft men er vijf cichoreifabrijken en eenen korenmolen.

De Herv., die hier 1800 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. VROUWENBUURT heeft bij de Hervorming waarschijnlijk terstond geen eigen Predikant gehad, maar werd nu door dien van St. Anna-Parochie, en dan door dien van Jacobi-Parochie bediend, doch, zoo niet vroeger, ten minste in 1614 had VROUWEN-PAROCHIE reeds een eigen Predikant in JOHANNES PAPMA, die er in 1638 overleed. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was aan de H. *Moeder* MARIA toegewijd. De tegenwoordige kerk werd in 1670 gebouwd en in 1671 voltooid. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met een fraai nieuw orgel. De predikstoel, aan den zuidkant, in het midden der kerk; aan de westzijde, heeft eene kraak of hangzolder, gemaakt in 1836, als wanneer de kerk grootendeels vernieuwd werd. Boven de deur, ten Oosten, leest men:

Hier straft en zegent men; hier word elk ziel genood;
In deze vierschaar moet all vrolyk zyn of beven;
Hier is het huis, waarin wy leven van de dood,
Als een herbooren zaad te treeden tot het leven.

De toren is spits en heeft in 1808 eenen geheel nieuwen gevel bekomen.

De Doopsgez., welke er 100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Bildtzijl-en-Hallum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. — De kermis valt in in het laatst van Augustus.

Lieve-Vrouwe-parochie is de geboorteplaats van den beroemden werktuigkundige Jan van der Bildt, eigenlijk Jan Pietersz, geb. 25 October 1709, † 27 April 1791.

LIEVE-VROUWE-POLDER (ONZE-) of kortaf de Vrouwe-polder, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. N. O. en gedeeltelijk O. aan den pold. 't Nieuwe-Landeken, voorts O. aan den Zakpolder, Z. aan den pold. Verlorenkost en W. aan den Oud-Overzande-polder.

LIEVING of Levinge, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3¼ u. Z. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 2¾ u. N. ten O. van *Hoogeveen*, gem. en ¾ u. Z. ten O. van *Beilen*, aan den weg van Assen naar Hoogeveen. Men telt er 8 h. en 40 inw.

LIFAO, bij de Timorezen Liffau of Lifaauw, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Zuidkust; met 30 h. en eene vervallen kerk. Vroeger hadden de Nederlanders er eene faktorij, welke echter thans geheel in verval is.

LIFAO (DE HOEK-VAN-), de Hoek-van-Liffau of de Hoek-van-Lifaauw, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

LIFFA-MATULLA, verkeerdelijk Liefje-Matulla geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Xoela-eilanden* behoorende, beoosten Xoela-Taljabo; 2° Z. B., 144° 4′ O. L. — Het is onbewoond.

LIFFETAN, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van-Banda*, aan de Noordkust.

LIGTENBERG (DEN) of den Lichtenberg, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¾ u. W. Z. W. van *Almelo*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Goor*, gem. en ¾ u. W. ten N. van *Rijssen*.

LIGITTAN of Ligatan, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het eil. *Borneo*, nabij het eil. Gadja; 4° 19′ N. B., 136° 26′ O. L. — Het is twee uren lang.

LIGTAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Lichtaard (1).

LIGTVOETSWATERING, dat gedeelte van de *Breevaart*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Zouteveen*, hetwelk in eene zuidwestelijke rigting van de Langebrug naar de Vlietlanden loopt.

LIJANG-PUTROR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostkust van het eil. *Madura*, tot het rijk van *Sumanap* behoorende.

LIJDEGERMAN, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

LIJDZAAMHEID, fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, op eenen ronden hoogen berg, in het midden van het Negervlek Apam, in eene aangename vlakte. Het beste koorn aan de Goudkust groeit in dit oord.

De Nederlanders begonnen dit fortje te bouwen in het jaar 1697, en gaven het den naam van Lijdzaamheid, omdat zij toenmaals reeds

(1) Evenzoo zoeke men de woorden, elders wel eens Ligt gespeld, op Licht.

hun geduld vrij lang moesten uitrekken, en het draagt dien naam wel met regt, doordien de Negers, die in de nabuurschap wonen, van de ergste soort zijn, welke men in Ethiopië of Nigritië aantreft, alzoo het een volk uitmaakt, dat, om schulden en misdaden van elders gevlugt, hier vrij is. Zoodra de Kommandant van het fort iets volbrengt, dat hun niet aanstaat, verbieden zij den toevoer van alle levensmiddelen derwaarts; en daar de regenbak in het fort buitengemeen klein is, hetgeen de Negers zeer wel weten, zoo wordt de Kommandant, indien hij met zijn garnizoen niet van dorst wil omkomen, genoodzaakt hen, gelijk of ongelijk hebbende, weder door geschenken of dasjes tevreden te stellen, ten einde den vrijen aanvoer van water te bekomen.

LIJEDROP, naam, onder welken het d. Liedrop, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, in brieven van het jaar 1328, voorkomt. Zie Liedrop.

LIJETE (DE), naam, onder welken het geh. Lete, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, op sommige kaarten voorkomt. Zie Lete.

LIJKER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan het Haarlemmermeer, O. aan den Gaag-polder, Z. aan den Groote-Veenepolder, W. aan den Zevenhuizer-polder en den Ruigenhoek.

LIJMBORG, volgens sommigen de oude naam van het d. Limbricht, in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*. Zie Limbricht.

LIJMERS (DE), voorm. ambt, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*; palende N. aan de bannerij van Bahr-en-Lathum, O. aan de heerl. Wisch en het graafs. Bergh, Z. en W. aan den Oude-Rijn.

Dit voorm. ambt wordt reeds in 838 vermeld, onder den naam van Leomerike, als het vierde district van het voorm. graafs. Hamelande, en waarin genoemd worden de navolgende plaatsen, als: Villa Thuninc (Duiven), Alathinge, Duttinghem of Duictingen (Doetinchem), Lathem, Elten, Seiveharen of Sovenhare (Zevenaar), Westervoirt, enz.

Het behoorde oudtijds aan het graafs. Zutphen, en ontving in het jaar 1320, van Reinald II, Hertog *van Gelder*, dijkregten. In het jaar 1361 werd het door Reinald III, Hertog *van Gelre*, aan den Graaf van Cleve verpand. Later weder gelost zijnde, werd het door Reinald IV, in het jaar 1406, voor de tweede maal aan Jan, Graaf *van Cleve*, afgestaan. Van toen af was deze landstreek een gestadige twistappel tusschen de Graven van Cleve en de Hertogen van Gelder, tot dat Karel *de Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, in het jaar 1470, den Hertog van Cleve in het bezit daarvan bevestigde. Wel wendden de Staten van Gelderland, tusschen de jaren 1657 en 1670, vele pogingen aan, om het van den Keurvorst van Brandenburg, als Hertog van Cleve, terug te bekomen en de telkens op nieuw met de Cleefsche Regering hieromtrent aangeknoopte onderhandelingen liepen steeds vruchteloos af. Naderhand werd het door Keizer Napoleon weder bij ons land gevoegd, ter vergelding van een groot deel lands, hetwelk wij aan Frankrijk moesten overgeven. Later behoorde het weder, even als geheel het voormalig hertogdom Cleve, aan het koningrijk Pruissen, en werd door die Mogendheid, bij het Weener verdrag van 31 Mei 1815, aan het koningrijk der Nederlanden afgestaan, waardoor het andermaal een gedeelte der provincie Gelderland uitmaakt.

Deze landstreek bevat de gem. Zevenaar en Duiven; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6000 bund.; telt 876 h., bewoond door 1012 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., welke hier ruim 5800 in getal zijn, onder welke 4000 Communikanten, maken de stat. van Duiven, Groessen, Loo, Zevenaar en Oud-Zevenaar uit, welke door vijf Pastoors en vier Kapellaans bediend worden.

De Herv., van welken men er ruim 300 aantreft, onder welke ongeveer 150 Ledematen, maken de gem. van *Zevenaar* uit.

De Isr., welke er 70 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Doetinchem*, en hebben eene bijkerk te *Zevenaar*.

Men heeft in deze landstreek vijf scholen, als: ééne te Duiven, ééne te Groessen, ééne te Loo, ééne te Zevenaar en ééne te Oud-Zevenaar.

Dit ambt, welk vruchtbare landerijen en goede weilanden langs den Rijnoever bevat, is dikwijls door het water geteisterd geworden. Zoo brak, onder anderen den 5 Februarij 1799, de Lijmersche-dijk, bij Groessen, door, waardoor het water aldra eene hoogte van ruim 6 ellen bereikte. De dijkbreuk was 188 ell. wijd, en op den 8 Maart nog ruim 12 ell. 5 palm diep, ofschoon de riv. op dien tijd reeds 3 ell. 7 palm gezakt was. Deze dijkbreuk gaf eene ontzettende hoeveelheid water, en nam, zoo lang de oude Rijnmond werkte, een groot gedeelte van het water der rivier af. Zes huizen, die kort bij den inbraak stonden, werden geheel weggespoeld, en wel 25 andere zwaar beschadigd. De schoonste landen, zijdelings en achter de dijkbreuk, waren overstelpt met zand. Vele menschen hadden op de daken der huizen de vlugt genomen, riepen van daar om hulp, en werden vervolgens daarvan afgehaald. Omstreeks 500 runderbeesten of paarden zijn er verdronken. Ook bij den watervloed van 1809 had dit ambt veel te lijden. Des avonds van den 11 ontving de Dijkstoel de eerste tijding, dat het water bij Bislich en Rees aan het wassen was, en vier en twintig uren daarna stond het reeds boven op de dijken, en hooger dan in het jaar 1799; terwijl de ongehoorde spoedige was van het water, de duisterheid van den nacht, tusschen den 12 en 13, en de vrees der werklieden, om van de hunnen te zullen worden afgesneden, en het daardoor veroorzaakte vlugten van de dijken den toestand van het ambt des te gevaarlijker maakten. De gevolgen daarvan waren twee doorbraken, waardoor het ambt van Lijmers gedurende den tijd van vijf weken overstroomd werd. In het geheel zijn er in dit ambt zeven menschen en vijftien stuks vee omgekomen. Twee en dertig huizen werden geheel vernield, honderd en veertig zeer zwaar beschadigd. Bovendien werden er vele honderd duizende ponden hooi en eene groote hoeveelheid granen, die nog niet gedorscht waren, bedorven, en vooral was het verlies van mondbehoeften en pootaardappelen voor de ingezetenen, onder welke zich zeer vele daglooners bevonden, ongemeen treffend.

Bij den watervloed van Januarij 1820 werd deze landstreek, door de werking der overlaatskade grootendeels overstroomd, en daardoor de gemeenschap met Pannerden gestremd. In dien overlaat sloegen in den avond van den 25 onderscheidene gaten, die den volgenden dag tot doorbraken overgingen, waarvan de grootste eene opening van ruim 61 ell. vormde.

LIJMERSCHE-DIJK, dijk op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, zich uitstrekkende langs den Oude-Rijn.

LIJMERSCHE-OVERLAAT, overlaat op de *Lijmers*, prov. *Gelderland.*

LIJMERSCHE-WAARD, pold. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, gedeeltelijk gem. *Zevenaar*, gedeeltelijk gem. *Duiven.*

LIJMERSLUST, buit. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kant. en gem. *Zevenaar.*

LIJNDENSTEIN, landg., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. *Beetsterzwaag*, waartoe het behoort.

LIJNDONK, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1 u. Z. W. van *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ½ u. N. van *Bavel*, waartoe het behoort; met 12 h. en ruim 100 inw.

LIJNDONK-EN-LANGEN-AART, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1 u. Z. W. van *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ½ u. N. van *Bavel.* — Het bestaat uit de buurtjes Lijndonk en Langen-Aart.

LIJNOORDEN (GAT-VAN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, voortkomende uit het *Boomgat* en uit de *Witboomenkil*, en in eene zuidwestelijke rigting tusschen den Hardenhoek en de Kroon doorloopende, om zich in den *Hardenhoek* en in de *Kleine-Hel* uit te storten.

LIJNSHEIKEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Tilburg.*

LIJSKEMEER, meer, gedeeltelijk in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gedeeltelijk in het koningrijk *Hannover*, zoodat de grensscheiding tusschen dat koningrijk en de Nederlanden er doorloopt.

Het ligt 1 u. Z. ten O. van Bellingewolde, ¾ u. O. Z. O. van Vriescheloo, 1 u. N. van de schans Bourtange, en is omstreeks 4 bund. groot.

LIJZENSTEIN, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oudegracht*, bij de *Bakkersteeg.*

LIKAR, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Atschin*, aan de *Sinkel.*

LIKATOBOE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Xoelasche* eil. *Xoela-Teljabo.*

LIKOEPANG of LIKKOEPANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den *Noordoostelijken-uithoek*, resid. *Menado.*

LIKOEPANG (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, ten N. van *Celebes.* Zie BANGKA (STRAAT-VAN-).

LILIBOY, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, zeer kort onder het gebergte gelegen, zoodat een groot gedeelte der huizen er op en tegen staan.

Het ligt aan een ongemakkelijk en zeer klippig strand en staat onder eenen Pati. Het heeft veel nagel-, kalappus- en andere vruchtboomen, en schept zijn eigen cora-cora. Het plagt, in het jaar 1670, onder *Alang* te staan, en is bewoond door Christenen, die zeer ijverloos zijn. Zij zijn sterk 849 zielen, 235 weerbare mannen en 81 dati's.

LIMA of NEGRI-LIMA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor.*

In het jaar 1655 bouwden de Nederlanders hier de vesting Haarlem. De Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLE heeft aldaar, omstreeks het jaar 1820, een blokhuis doen bouwen, om de inwoners tegen de invallen der Alfoeren van den Ceramschen overwal te beveiligen. Dit blokhuis is klein en niet zeer goed uitgevallen; niettemin beantwoordt het aan het oogmerk, daar het in zeker opzigt voldoende is, dat de Alfoeren slechts weten, dat het Nederlandsch Gouvernement hier eenen post gevestigd heeft, om hen van hunne strooperijen te doen afzien, zonder dat hiertoe eene aanmerkelijke ontwikkeling van krijgsmagt noodig is. De naam van het d. LIMA, dat *vijf* beteekent, is daaraan gegeven, omdat zij uit vijf kleinere negorijen bestaat, die tot ééne enkele zamengetrokken zijn.

LIMA of POELO-LIMA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Golf-van-Bantam*.

LIMA of POELO-LIMA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, ten Z. van de resid. *Kediri*, op het eil. *Java*, en tot die resid. behoorende.

LIMA (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en omstreeks 7 palen van Patjietan en 3 palen van zee.

Hij is naar gissing ruim 300 ell. hoog en de eenige veilige baak voor schepen, die naar Patjietan stevenen, daar hij zich door zijne vijf verschillende punten zeer kenbaar onderscheidt.

LIMA-EILANDJES (DE), groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zij worden door de Grugs-Passage van het kleine Siru en het grootere Panumbanga gescheiden.

LIMAKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

LIMAN-KAMBING (BOEKIT-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Binnenlanden-van-Padang*, distr. der *Zes-Kotta's*, niet ver van Arauw.

Deze berg verheft zich ongeveer 125—190 ell. boven de oppervlakte van de Vijftig-Kotta's.

LIMAMOERA, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, tot de *Battalanden* behoorende.

LIMANDOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die in het midden van het eiland, uit het gebergte *Roya* ontspringt en zich in de *Katta-Rijigen*, op de Zuidkust ontlast, waar zij aan haren mond de eilandjes Semoera en Sitroewan omspoelt. Groote vaartuigen, welke deze rivier willen opvaren, moeten de meest westelijke tak kiezen. Men meent, dat men, die rivier, langs andere rivieren en spruiten, tot aan het hooge land van Talamba volgende, na eene halve dagreize, over land, nederwaarts langs de westwaarts afstroomende rivieren, Pontianak zou kunnen bereiken.

LIMAEPOELA-KOTTA'S, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

In dit distr. wordt veel goud gegraven. Er is een civiel Gezaghebber, onder den titel van Adsistent.

LIMAU, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*. Het is op het laatst der zeventiende eeuw, wegens den oproerigen aard der inwoners, verwoest. Men vindt in den omtrek vele klappers- en kokosboomen.

LIMA-WOENKONG, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*.

LIMBA, naam, onder welken het d. LIMMEN, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in eenen giftbrief van het jaar 1083, van DIRK V, Graaf *van Holland*, voorkomt. Zie LIMMEN.

LIMBANGAN, LIEMBANGANG of LIMBOGAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Het bestaat uit de zes distrikten Warnosurta, Loedang-Lara, Warna-Radja, Laetjie, Passagrahan en Panembang, heeft, op eene oppervlakte van 1,219 v. palen, nagenoeg 65,700 bewoners, en was vroeger vereenigd met het regentschap Soekapoera, hetwelk thans op zich zelf staat. Het ligt te midden tusschen hooge bergen, waarvan de Palajoe een der hoogste is, en heeft schoone dalen, welke door de Kalitondo bespoeld worden, 1918 koffijplantagien, en is het eigendom van eenen Vorst, die echter onder opzigt der Nederlanders staat.

LIMBANGAN of LIEMBANGAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Limbangan*.

LIMBIË, LIMBE, LIMBEJ of LEMBE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij de Kust-van-Celebes, oostwaarts van de kaap Koffin; 1° 18′ N. B., 142° 56′ O. L. Het is onbewoond en levert vogelnestjes op.

LIMBIË, LIMBE, LIMBEJ of LEMBE, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen de oostkust van den noordelijken landtong van *Celebes* en het eiland *Limbie*.

Deze zeeëngte is vrij naauw, welke naauwheid door een rif aan de oostzijde en meest in het midden gelegen, en door eenige steile brokken wordt veroorzaakt, hoewel daardoor echter geenszins belet wordt, dat men er doorwerken kan, hetgeen ook het geheele jaar door geschiedt. Aan den ingang dezer straat ligt Kema.

LIMBOATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

Het is het hoogstgelegen d., hetwelk men aan den zuidoostkant der Merapie aantreft.

Volgens de waarnemingen van de Heeren MULLER en KORTHALS stond de Fortinsche barometer hier, des middags half twaalf ure, bij een betrokken hemel, op 677,3 m. m., de honderdgradige thermometer op 25,5, en, volgens hunne berekeningen, verkreeg zij eene hoogte van 1018,5 meters of 3245 Rijnlandsche voeten.

LIMBOENG'AN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Magindanao*, in het binnenland.

LIMBO-GATINOLY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het noordoostelijke schiereiland. Men heeft er goudmijnen.

LIMBON, naam, onder welken het d. LIMMEN, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, op de blaffert van de goederen der kerk van Utrecht voorkomt. Zie LIMMEN.

LIMBOTTO, binnenwater in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het noordoostelijke schiereil., resid. *Menado*, rijk van *Gorontala*.

LIMBOTTOE, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het noordoostelijke schiereiland, resid. *Menado*.

LIMBRICHT, gem. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (7 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Born en Nieuwstad, O. aan Pruissisch Rijnland, Z. aan de gem. Broek-Sittard en Sittard, W. aan Urmond en Obbicht-en-Papenhoven.

Deze gem. bevat de d. Limbricht, Einighausen en Guttekoven, benevens het geh. Varkensheidstraat, en telt 276 h.,

uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 1180 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Sittard*, behoort. Men heeft in deze par. eene kerk en twee kapellen, welke bediend worden door eenen Pastoor en twee Kapellanen.

Er zijn in deze gem. drie scholen, als: ééne te Limbricht, ééne te Einighausen en ééne te Guttekoven, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 270 leerlingen bezocht worden.

Het d. LIMBRICHT ligt 4½ u. N. O. van Maastricht, ½ u. N. van Sittard en even zoo ver ten Z. O. van Nieuwstadt, in eene zeer vruchtbare landstreek. Men wil, dat de naam vroeger LIJMBORG geweest zij, welke naam zoude ontleend zijn van het oude kasteel, dat vroeger in de zoogenaamde Dievenweide stond, van leem gebouwd was en daarom Lijmborg (het leemen kasteel) genoemd werd. Vroeger moeten de huizen, van welke men er thans 99 telt, met ongeveer 520 inw., meestal aan de zoogenaamde Varkensheidstraat, nevens elkander, onder Veld en zelfs tot op de Varkensheide, gestaan hebben.

De kerk, aan den H. SALVIUS toegewijd, schijnt, naar de bouworde en de bouwstoffen te oordeelen, een Heidensch gebouw te zijn geweest en wel door de Hunnen gesticht te zijn, hetwelk zigtbaar is aan de bekrompene deur en raam der noordzijde; ook ziet men, dat het deurkozijn van de zelfde steensoort is, als de zerksteen, die in het jaar 1817 in de pastorieweide te LIMBRICHT gevonden en opgedolven werd, en die nog op het kerkhof staat. De hoogte van dit Heidensch gebouw was toen aan de noordzijde 4 ell. en aan de zuidzijde 6 ell. 5 palm. De muren van dit kerkgebouw werden in 1651 verhoogd, hetwelk nog zigtbaar is aan de zijmuren en aan eenen gevel. De kerk is thans ruim 35 ell. lang en ruim 13 ell. breed. Zij is van eenen spitsen toren voorzien en prijkt met een goed orgel. Ook heeft men in deze kerk, behalve het hoofdaltaar, nog het St. Anna-altaar, hetwelk in 1510, door het oude en vermaarde geslacht DE MERODE, aan deze kerk vereerd is. Eertijds stond de pastorie van LIMBRICHT in de nu zoogenoemde Huisweide, tegenover het kasteel, welke weide, in het jaar 1636, door den Pastoor JACOB MERLOT en door de inwoners dezer gemeente, aan het kasteel is afgestaan, onder voorwaarde, dat de eigenaren eene nieuwe pastorie zouden bouwen, alwaar zij nu ook nog staat, die door de zorg van den tegenwoordigen Burgemeester HERMANS, sedert 1839, 1840 en 1841, dusdanig is verbeterd, dat zij als het schoonste gebouw van LIMBRICHT beschouwd wordt. De steenen doodkist, welke men, in het jaar 1817, in de pastorieweide, ruim 1 ell. onder den grond, gevonden heeft, is ruim 1 ell. 5 palm. lang, 1 ell. breed en ongeveer 8 palm. diep, met een zwaar deksel daarover. Binnen dezen grafsteen werden eenige beenderen van een menschelijk ligchaam, eene aarden aschkruik, eene tranenflesch van metaal, eene metalen lamp en een lederen versiersel van zilveren stof, met een waldhorentje op de riemen gevonden. Buiten de tombe stonden vierkante groene glazen van eene palm hoogte, breedte en diepte, waarvan twee aan twee, door dun koper- of ijzerdraad, met de ooren of handgrepen aan elkander verbonden waren. Het schijnt dienvolgens, dat deze oudheden uit de tijden der Romeinen afkomstig zijn en hier waarschijnlijk het graf geweest is van eenen Romeinschen Centurio. Met nog verder te graven heeft men nog vele voorwerpen van gebakken steen, met Trojaansche koppen er op, gevonden, met

nog meer zware ijzeren spijkers, doch alles zonder opschriften, of jaartallen. Deze voorwerpen zijn naar Keulen gezonden, om door den Hoogleeraar WOLRAAT onderzocht te worden, die ze provisioneel in zijn kabinet stelde, waarvan de stad Keulen door zijn afsterven in bezit is gekomen.

De nieuw gebouwde gemeenteschool wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

Ook heeft men hier een oud adell. slot, het Kasteel-Limbricht genoemd. Zie het volgende art.

De kermis in den zomer valt in Zondags na H. Sacramentsdag en die in het najaar Zondags na de octaaf van Allerheiligen.

Sommigen willen, dat, ½ u. Z. Z. O. van LIMBRICHT, ter plaatse, waar nu het geh. Einighausen gevonden wordt, een bloedige slag geleverd is, waardoor het dorp geheel vernietigd was geworden en maar één huis was blijven staan; uit dien hoofde wilde de kommanderende Generaal van de overwinnende partij, dat deze plaats in het toekomende Einighausen zou genoemd worden, afkomstig van het ééne huis, dat er overgebleven was, welk huis men vermeent datgene geweest te zijn, hetwelk thans Op-den-Hoof genoemd wordt.

De Brandsbroek, in Einighausen, heeft haren naam van eenen geweldigen brand, die een derde gedeelte van Einighausen vernielde. Dit onheil had op de volgende wijze plaats: de inwoners van Einighausen hadden het ongeluk van voor 150 jaren, eenen Hannoverschen soldaat, in oorlogstijd, te dooden; toen de Kommandant dit hoorde beval hij dadelijk Einighausen te plunderen en te verbranden, waardoor deze geheele straat eene prooi der vernielende vlammen werd, en zoo noemde men in het vervolg, na het weder opbouwen, deze straat de Brandstraat; destijds lag zij meer op de Groedheide aan.

Onder LIMBRICHT, en in de nabijheid van het dorp, ligt eene pachthof, het Grasbroek genaamd, zijnde de plaats, waar het jagtkasteel van den dapperen Koning SWENTIBOLD gelegen was, die met zijnen ijzeren arm de vijanden uit het land verdreef. Hij werd te Worms, in het jaar 895, tot Koning van Lotharingen verkozen, zijn vader was ARNOLPHUS, Koning *van Germanië en Lotharingen.* Deze Koning SWENTIBOLD heeft toen ter tijd, als hij zich op het kasteel Grasbroek bevond, aan de hiernagenoemde veertien kerkdorpen, tot vergoeding der schade, die hij door zijne troepen veroorzaakt had, de zoogenoemde Groedheide gegeven, die nu allen in goed bouw- en weiland herschapen zijn, en nog door die dorpen bezeten worden, te weten. Limbricht, Sittard, Munstergeleen, Geleen, Beek, Elsloo, Stein, Urmond, Berg, Grevenbicht, Obbicht-en-Papenhoven, Bachleen, Bern en Guttekoven.

Op het veld, tusschen LIMBRICHT en Sittard, zijn in het jaar 1546 de Gelderschen verslagen. De Bevelhebber der Waalsche troepen was JACOB, Graaf VAN LIGNE, en die der Keizerlijken de Vorst FERDINAND.

LIMBRICHT (HET KASTEEL-), oud adell. slot in het voorm. hert. *Gulik,* thans prov. *Limburg,* distr., arr. en 4½ u. N. O. van *Maastricht,* kant. en ½ u. N. van *Sittard,* gem. en aan de noordoostzijde van het d. *Limbricht.*

De berg, waarop het KASTEEL-LIMBRICHT gebouwd is, bestaat uit eenen groven, kwartsachtigen steengrond, zijnde het kasteel een zeer zwaar, vierkant gebouw. De eigenaren van dit kasteel oefenden sedert onheugelijke eeuwen, tot aan de Fransche omwenteling toe, de regten eener rijksheerschappij over de dorpen Limbricht en Einighausen

uit, zoo dat zij er de regtbank, schattienden en het jagtregt bezaten, benevens het nog aan het kasteel behoorende bijzondere grondeigendom van meer dan 250 bunders. De vorige eigenaars van het Kasteel-Limbricht waren de oude adellijke familiën van Merode en Breyl, en het is in 1688 tot de adellijke familie Bentinck overgegaan, dewijl de familie van Breyl uitgestorven was, en de Heer van Bentinck, die toen ter tijd op het kasteel van Wolphrat, onder Holtum, woonde, wegens zijne vrouw, eene geboren Baronnes van Boknols, de eenige erfgenaam van de familie van Breyl was. In 1810 heeft de overledene Koninklijke Nederlandsche Staatsraad, de Baron J. H. Michiels van Kessenich, het Kasteel-Limbricht, met alle zijne onderhoorigheden, van den Heer Baron M. J. van Bentinck gekocht, zoo dat het nu aan den Heer Baron Frans Bernard Michiels van Kessenich, zoon van den overledenen Staatsraad voornoemd, toebehoort.

Het Kasteel-Limbricht is in 1568 door de Spanjaarden uitgeplunderd en ten deele afgebrand geworden.

LIMBURG, hert., bevat slechts een zeer klein deel van het oude hertogdom van dien naam, namelijk alleen de dorpen Slenaken en Epe, met onderhoorige gehuchten. Overigens is het zamengesteld uit stukken van de oude hertogdommen Gelder, Braband, Gulik en Cleve, van het prins-bisdom Luik, van de graafschappen Valkenburg, Daalhem, 's Hertogenrade, Wittem en Grondsfeld, uit de rijks-vorstelijke abdij Thorn, uit de baronnij Rijckholt en uit de rijksvrije heerlijkheden Wilre en Cartiels. Aangezien de hertogdommen Braband en Gelder reeds vroeger behandeld zijn, en de hertogdommen Gulik en Cleve, alsmede het bisdom Luik grootendeels tot andere rijken behooren, zullen wij hier slechts kortelijk de geschiedenis van het hertogdom Limburg, zoo als het vroeger bestond, vermelden.

Dit hertogdom, uit twee stukken zamengesteld, die door Luikerland van elkander werden gescheiden, grensde N. aan de heerl. Valkenburg; N. O. aan een gedeelte van de heerl. 's Hertogenrade; O. aan het hert. Gulik; Z. O. aan het hert. Luxemburg; Z. W. aan het bisdom Luik, W. aan de heerl. Daalhem; N. W. aan een ander gedeelte van 's Hertogenrade.

Dit hertogdom maakte een gedeelte uit van de landstreek, welke vroeger door de Eburonen bewoond was, een volk, dat zich, tijdens het verblijf der Romeinen hier te lande, onder zijnen aanvoerder Ambiorix, dapper tegen hen verweerde, doch eindelijk, door Julius Cesar, bijna geheel uitgeroeid en onder Augustus door de Suniciërs, eene stam der Tongeren, vervangen werd.

In de middeleeuwen was Limburg een graafschap. De eerste, die men als Graaf van dit gewest vermeld vindt, was zekere Hendrik, die op het jaar 1071 als zoodanig voorkomt. Deze met eene dochter van Frederik van Luxemburg, Hertog *van Neder-Lotharingen*, gehuwd zijnde, geraakte daardoor in het bezit van aanzienlijke goederen. Zijn zoon en opvolger, mede Hendrik geheeten, werd door Hendrik IV tot Hertog van Neder-Lotharingen aangesteld, en het schijnt dat hij van toen af ook den titel van Hertog van Limburg heeft aangenomen. Zijne nakomelingen bezaten dit hertogdom tot in 1282, toen Adolf, die zijnen oom Walram III, was opgevolgd, aan Jan I, Hertog *van Braband*, zijne regten op Limburg verkocht. Maar Reinald I, Graaf *van Gelder*, die met Ermengarde, de dochter van Walram, gehuwd was, meende er uit dien hoofde regt op te hebben, en verdedigde

dit regt met de wapenen. De slag van Woeringen, in het keurvorstendom Keulen, waarin de Hertog van Braband, den 5 Junij 1288, eene volkomene overwinning behaalde, maakte een einde aan dezen twist. Het gevolg van die overwinning was de vereeniging van Limburg met *Braband*, waaraan het sedert, onder de zelfde staatsregeling, verbonden bleef.

Limburg kwam, tegelijk met *Braband* en het markgraafschap *Antwerpen*, onder het bestuur van het Bourgondische Huis, doordien Johanna, weduwe van Wenceslaus, Hertog *van Braband,* die landen aan hare nicht Margaretha, gemalin van Filips *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, afstond, waardoor, na den dood van Margaretha en Johanna, het oppergebied over deze landen aan Margaretha's zoon, Anthonie kwam, wiens twee zonen, Jan en Filips, hem opvolgden. Na den dood van dezen laatste, die geen kinderen naliet, kwamen Braband, het markgraafschap Antwerpen en Limburg, in 1430, aan zijnen neef, Filips *den Goede*. Het Huis van Bourgondië bezat deze gewesten tot in 1477, toen Maria van Bourgondië met den Aartshertog Maximiliaan in het huwelijk trad, door welke verbindtenis Limburg, even als de meeste andere Nederlandsche provinciën, in het Huis van Oostenrijk kwam. Het hertogdom Limburg bevatte, onder het Oostenrijksche bestuur, het eigenlijke Limburg en het Overmaassche, bestaande uit de graafs. Daalhem, 's Hertogenrade en Valkenburg, en grensde toen N. en O. aan het hert. Gulik; Z. O. aan het hert. Luxemburg; Z. en Z. W. aan het bisd. Luik; W. aan de Maas, die het van dit bisd. scheidde.

Bij den Munsterschen vrede van het jaar 1648 werd Limburg, ten minste voor de toenmaals daartoe behoorende Landen van Overmaze, tusschen de Vereenigde Nederlanden en Oostenrijk verdeeld, wordende de grensscheiding, bij het verdrag van den 29 December 1661, te 's Hage gesloten, geregeld. De Nederlanden bezaten dienvolgens de steedjes Valkenburg en Daalhem, benevens het meerendeel der dorpen van de drie landen van Overmaze, welk deel wel eens Staats-Limburg werd genoemd.

Na de vereeniging van België met Frankrijk, in het jaar 1794, werden het hertogdom Limburg en het Land van Daalhem, met het Departement van de Ourthe, thans de Belgische prov. Luik, vereenigd. De heerl. Valkenburg en 's Hertogenrade werden aan het Departement der Beneden-Maas toegevoegd. Na de vernietiging van het Fransche keizerrijk, in 1814, werd laatstgemeld departement, onder den naam van Limburg, de derde provincie van het Koningrijk der Nederlanden.

Ten gevolge van den opstand in België, in 1830, werd de provincie Limburg, met uitzondering van de hoofdstad Maastricht, van het koningrijk der Nederlanden afgescheurd, en bleef daarvan gescheiden tot op de vereffening onzer geschillen met België, bij scheidingsacte van 6 Februarij 1839; toen het, volgens het tractaat, dat op den 15 November 1830 te Londen geteekend was, weder een provincie van dit koningrijk werd, hoewel het tevens den titel van hertogdom bekwam, en als zoodanig tot het *Duitsche verbond* behoort, met uitzondering van de gem. Maastricht en Venlo (1).

---

(1) Van deze gem. behooren de miliciens niet tot het Limburgsche-contingent maar worden bij het Nederlandsche leger ingedeeld.

Het tegenwoordig hertogdom LIMBURG bevat van de voorm. provincie LIMBURG: 1) al wat van dit gewest ter regterzijde van de Maas gelegen was; 2) de gemeenten, liggende ten N. van eene lijn, getrokken uit de zuidelijkste punt der prov. Noord-Braband (de gemeente Budel), Maaswaarts tot de plaats, waar de voorm. arrondissementen Maastricht en Roermonde aan elkander grensden, en 3) de stad Maastricht, met een grondgebied van 1200 ell., gerekend van het buitenste glacis dier vesting. Dit hertogdom is alzoo zamengesteld: 1) uit de noordelijke helft van het hertogdom LIMBURG, zoo als dit onder het Oostenrijksche bestuur bestond (namelijk de beide Limburgsche dorpen Slenaken en Epen en het grootste deel der drie Landen van Overmaze); 2) het grootste gedeelte van Opper-Gelder; 3) dat gedeelte van het voorm. hert. Gulik, hetwelk bij den Parijschen vrede van 30 Mei 1814 aan de Nederlanden toegevoegd is; 4) dat gedeelte van het hert. Cleve, hetwelk in 1815 aan het koningrijk der Nederlanden is gekomen; 5) dat deel van het prinsbisdom Luik, hetwelk vroeger het graafs. Horn uitmaakte, benevens het d. St. Pieter en het kast. Neder-Canne; 6) dat deel van het hert. Braband, waartoe de stad Maasstricht en het grondgebied der tegenwoordige gemeente Oud-Vroenhoven toebehoorde; 7) de regtsvorstelijke abdij Thorn; 8) de graafsch. Wittem en Grondsfeld; 9) de baronnij Rychholt, 10 en 11) de heerl. Wilre en Cartiels. Het grenst alzoo N. aan Noord-Braband en voor een klein gedeelte aan Gelderland; O. aan de Pruissische prov. Rijnland; Z. aan de Belgische prov. Luik; W. aan de Belgische prov. Limburg, waarvan het grootendeels door de Maas gescheiden is, en aan Noord-Braband. Van het N. naar het Z. wordt de lengte op 26 u. gaans berekend; van het W. naar het O. is de breedte 6 u., hoewel er in het *noordelijkste* gedeelte plaatsen gevonden worden, waar het naauwelijks 1 u. breed is. De oppervlakte beslaat ongeveer 30 vierkante mijlen of 164,684 bund. (1). LIMBURG bevat de steden: Maastricht; Roermonde; Venlo; Weert en Sittard, en 120 plattelandsgemeenten, te zamen bevattende, op den 1 Januarij 1840, eene bevolking van 196,719 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 37,578 huisgezinnen, bewonende 33,402 huizen, waren van het mannelijke geslacht: 63,945 ongehuwden; 29,541 gehuwden en 4137 weduwenaars; van het vrouwelijke geslacht: 60,088 ongehuwden, 29,322 gehuwden en 7488 weduwen, terwijl, wat de godsdienstige gezindheden, waartoe zij behooren, aangaat, die bevolking verdeeld wordt in: 190,117 R. K., 5408 Protestanten, 1107 Israëliten, en 87 tot niet genoemde gezindheden behoorende.

Er worden in LIMBURG gevonden 7 parochiën, die tot het apost. vic. gen. der Nederlandsche districten van het voorm. bisd. van *Roermonde* behooren, als: drie tot het dek. van *Cuyk*, en vier tot dat van *Nijmegen;* in de parochiën zijn 7 kerken, bediend wordende door 7 Pastoors. Voorts heeft men 6 pastoriën der 1e kl., 6 pastoriën der 2e kl., 124 succursalen en 41 annexen, te zamen uitmakende het apost. vic. van *Limburg*. Zie het volgende art.

Men telt er 13 gem. der Herv., die drie ringen uitmaken, als: de Noorderring van Maastricht, de Zuiderring van Maastricht en de Ring van Venlo, en 13 kerken hebben, bediend wordende door 17 Predikanten.

---

(1) Volgens de *Aardbol*, Deel III, bladz. 628, is Limburg 47 vierkante mijlen groot.

Er zijn 2 gem. der Evang. Luth., die 2 kerken hebben, als: eene te Maastricht en eene te Vaals, en door 2 Predikanten bediend worden. — Men heeft er geene gem. van de Herst. Evang. Luth., van de Remonstranten, noch van de Doopsgezinden.

De Israëliten hebben er eene hoofdsynagoge te Maastricht, eene ringsynagoge te Gulpen, en zes bedehuizen, als: een te Beek, een te Eysden, een te Heerlen, een te Meerssen, een te Venlo en een te Sittard.

Voor de regterlijke magt is Limburg verdeeld in 2 arr., als: Maastricht en Roermonde, te zamen 10 kant. uitmakende.

Men heeft er 13 kiesdistrikten, waarvan de volgende de hoofdplaatsen zijn:

Het 1e kiesdistrikt,	hoofdplaats	Gronsveld,
» 2e	» ,	»	Gulpen.
» 3e	» ,	»	Heerlen,
» 4e	» ,	»	Meerssen,
» 5e	» ,	»	Valkenburg,
» 6e	» ,	»	Oirsbeek,
» 7e	» ,	»	Susteren,
» 8e	» ,	»	Echt,
» 9e	» ,	»	Thorn,
» 10e	» ,	»	Heythuyzen,
» 11e	» ,	»	Kessel.
» 12e	» ,	»	Horst,
» 13e	» ,	»	Bergen,

Voor de nationale militie heeft men er 14 militiekantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e	militiekanton,	hoofdplaats	Gulpen,
2e	» ,	»	Heerlen,
3e	» ,	»	Maastricht,
4e	» ,	»	Meerssen,
5e	» ,	»	Oirsbeek,
6e	» ,	»	Sittard,
7e	» ,	»	Valkenburg,
8e	» ,	»	Echt,
9e	» ,	»	Heythuysen,
10e	» ,	»	Helden,
11e	» ,	»	Horst,
12e	» ,	»	Roermonde,
13e	» ,	»	Venlo,
14e	» ,	»	Weert.

Voor de belastingen is Limburg verdeeld in twee arrondissements-directiën, te weten: Maastricht en Roermonde.

Voor het onderwijs wordt Limburg in acht schooldistrikten verdeeld.

Er zijn 6 Latijnsche scholen, welke gevonden worden te Maastricht, te Roermonde, te Venlo, te Weert, te Sittard en te Kerkraede.

De voornaamste rivieren, die dit hertogdom bespoelen, zijn: de Maas, de Roer, de Niers, de Jeker of Jaar, de Geul, de Gulp, de Geleen, de Beek, de Robeek, de Worm of Worms, de Swalme, de Neer, de Itterbeek en de Tongelreep.

Door dit hertogdom loopt ook de zeer belangrijke Zuidwillemsvaart. Er bestaan hier ook nog overblijfselen van de Fossa Eugeniana en van het Noordkanaal.

De lucht is in LIMBURG zuiver, zacht en gezond, met uitzondering van een klein gedeelte van het arr. Roermonde, waar de moerassige streken eenige ziekten veroorzaken, welke aan lagere en koude oorden gemeen zijn, De grond is deels vlak, deels heuvelachtig, op vele plaatsen, vooral langs de Maas bijzonder vruchtbaar, in het westen daarentegen is zij zeer schraal en dor, en men vindt er uitgestrekte heiden en moerassen, en in het Noorden, ten Westen van de Maas, een groot gedeelte van het moeras de Peel.

De voortbrengselen uit het dierenrijk zijn: paarden, waarvan het ras echter niet fraai is, hoewel de besten in de omstreken van Roermonde en Weert worden aangetroffen; runderen, die goede boter en kaas leveren (1); varkens zeer talrijk; schapen; wild en bijen.

Het plantenrijk levert: rogge; tarwe; gerst; haver; boekweit; spelt; hennep; vlas; raapzaad; koolzaad; boonen; groenten; chichorij; meekrap, die men er eerst voor ongeveer 30 jaren is beginnen te planten, doch waarvan de teelt evenwel van jaar tot jaar vermindert; gele wortelen; klaver; gras, dat op sommige plaatsen uitmuntend is, en boomvruchten.

Het rijk der delfstoffen geeft: turf, meestal uit de Peel gestoken en zeer los van hoedanigheid; steenkolen, vooral in de gem. Kerkraede; potaarde en onderscheidene steensoorten, zoo als mergel en eene soort, niet ongeschikt tot bestrating van groote wegen.

De voornaamste takken van nijverheid zijn: landbouw, veelteelt en handel. Ook vindt men er eenige fabrijken en trafijken als: jenever- en likeurstokerijen; tabak-, cichorij-, papier-, laken-, lak-, ouwel-, pennen-, naalden- en spelden fabrijken; nagelsmederijen; katoenspinnerijen; katoen- of calicotweverijen; pot- en steenbakkerijen; glasslijperijen; zoutraffinaderijen; zeepziederijen; leerlooijerijen; beetwortel-siroopmakerijen, en onderscheidene door water gedreven molens als: buskruid-, pel-, papier-, vol- en graanmolens.

De Provinciale Staten bestaan uit 39 leden, van welke 13 door de Ridderschap, 13 door de steden en 13 door het platteland gekozen worden. Van de steden benoemen Maastricht 6 leden, Roermond Venlo en Weert ieder 2 en Sittard 1. Door de Provinciale Staten worden 3 leden tot de tweede kamer der Staten-Generaal afgezonden. De Gedeputeerde Staten bestaan uit 5 leden.

Het wapen van LIMBURG bestaat uit een veld van zilver, met eenen dubbel gestaarten leeuw van keel, gekroond van goud.

LIMBURG, apost. vic. gen., zijnde het vierde R. K. kerkdistrikt. Het bevat 6 pastorijen van de eerste klasse, 6 pastorijen van de tweede klasse, 137 succursalen, 24 bijkerken of annexen, bediend wordende door 12 Pastoors, 137 Desservanten, 25 Kapellanen of Vicarissen-Desservanten en 129 Vicarissen. Voorts heeft men er een seminarium, te Roermonde, een klooster van Minderbroeders, te Weert en een klooster van Redemptoristen, te Wittem. Men telt er 139,000 zielen.

LIMESHOOPOE of LIMESHOOP, naam, welken de Negers geven aan de plant. BENTSHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BENTSHOOP.

LIMIA-EILANDJES, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot den *Tenimber-Archipel* behoorende, aan de westkust van het eil.

---

(1) De zoogenaamde Limburgsche kaas wordt echter in het tegenwoordig hert. slechts in zeer geringe hoeveelheid gemaakt, de meeste komt van Herve en Limburg, in de Belgische provincie Luik.

Timor-Laut. Het zijn gedeeltelijk slechts klippen en meest alle onderling door riffen vereenigd.

LIMMEL, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en ½ u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Meerssen*. Men telt er, met de kerkelijke daartoe behoorende geh., 63 h. en 360 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Meerssen*, maar hebben hier eene kapel, welke door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

LIMMEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (5 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Heilo-en-Oesdom, O. aan Akersloot, Z. aan Uitgeest, W. aan Castricum-en-Bakkum.

Deze gem. bestaat uit het d. Limmen, of de Kerkbuurt, en de geh. Voort of het Zuideinde, de Westzijde, de Laan, Dusseldorp en de Limmerkoog, benevens het grootste gedeelte van den Limmer-polder. Zij beslaat eene oppervlakte van 1149 bund. 62 v. r. 21 v. ell., waaronder 1230 bund. 55 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Men telt er 85 h., bewoond wordende door 119 huisgez., uitmakende eene bevolking van 590 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en den landbouw, alsmede in de visscherij, hoewel dit laatste middel van bestaan bijna geheel vervallen is. Sommigen maken ook werk van de rapenteelt, tot bemesting van het teelland, deze echter zijn maar weinigen; meer inwoners vinden hun bestaan bij het bouwen van garst, waartoe de landen aldaar zeer bekwaam, en welke tak van bestaan een togtje derwaarts, in den tijd dat de graanakkers in vollen bloei staan, zeer aangenaam maakt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 120 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Alkmaar* behoort.

Limmen werd met het naburige *Akersloot* van het jaar 1584–1598, dus gedurende veertien jaren, door eenen zelfden Leeraar bediend, zijnde de eerste, welke die beide plaatsen bediend heeft, geweest Simon Paulusz, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 emeritus werd. Na het jaar 1598 werden die gem. gescheiden, zoodat Limmen toen tot afzonderlijken Leeraar verkreeg Samuel Huberti Busschius, die in het gezegde jaar herwaarts kwam, en in het jaar 1601 van zijne dienst werd ontzet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., die er 8 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Alkmaar*.

De R. K., van welke men er 450 heeft, onder welke 300 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste Pastoor, die Limmen en *Heilo*, na de Reformatie, gekregen heeft, was Vincent Palenstein, van Haarlem, in 1650.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Door deze gem. loopen de Schulpvaart, de Dusseldorpervaart en de Laanvaart.

De gem. Limmen is eene heerl., welke in 1732 voor 13,400 guld. verkocht is, volgens besluit der Staten van Holland, aan den Heer

JACOBUS DU PEYROU JANSZ., van wiens erfgenamen zij, in het jaar 1805, bij erfenis overgegaan is aan den Heer JACOB WELDIJK, door wiens zoon, Mr. MATTHIJS HENDRIK WELDIJK, die des zomers te Limmen en des winters te Alkmaar woonachtig is, zij thans nog bezeten wordt.

Het d. LIMMEN, oudtijds LIJMMEN, LIMBEN of ook LUMEN en LINNEN gespeld, ligt 1½ u. Z. van Alkmaar, 4½ u. N. van Haarlem, aan den straatweg tusschen die beide steden. Volgens sommigen zoude dit dorp lang voor het jaar 740 moeten bekend geweest zijn. Dit dorp werd, omtrent het jaar 980, genoemd onder de gift van Graaf DIRK II, aan het klooster van Egmond. Het dorp vertoont zich niet groot.

De oude kerk, welke, naar men wil, eertijds een afgodstempel moet geweest zijn, in het begin der achtste eeuw, van ouderdom vervallen zijnde, werd door RADBODUS, Heer *van Egmond,* een zeer godsdienstig man en daarom *de Godvruchtige* genoemd, volgens de algemeene overlevering, weder hertimmerd in 740. Deze kerk werd aan St. Maartenskerk te Utrecht in eigendom gegeven, en dit is de reden dat ST. MAARTEN daar hoogstatelijk plagt gevierd te worden; ook werd er de H. Paus en Martelaar CORNELIS feestelijk gevierd: welke daar op den 14 September plegtig bezocht en aangeroepen werd tegen de vallende ziekte. De pastorij stond ter begeving van de Graven, en ter bevestiging van den Aartsdiaken van Utrecht. Het ruim van de tegenwoordige kerk is vierkant, doch het geheele bevang binnen de muren wordt niet tot de dienst gebruikt; de gemeente is veel te klein voor de geheele ruimte der kerk, daarom is van het ruim, in zijn geheel genomen, een zeer groot portaal afgeschoten. Er is geen orgel in. Tegen den muur naast den predikstoel ziet men een overheerlijk en rijk geordineerd gedenkteeken, voor het geslacht van eene der vroegere Vrouwen van LIMMEN. Bewonderenswaardig is dit gedenkteeken beschilderd, zoodanig dat men het zoude beschouwen, als van wit marmer en zwarte steen zamengesteld te zijn, ofschoon het geheel uit hout gebeiteld is. De grafkelder van het gemelde geslacht is buiten de kerk, achter den predikstoel; daarop staat echter geen gedenk- of eereteeken hoegenaamd; alleenlijk een eenvoudig vierkant steenen huisje besluit den toegang tot het graf. Het ruim der kerk pronkt voorts nog met twee fraai beschilderde glazen; er zijn onderscheidene graven in; op eenige zerken daarvan pronken aloude en nieuwere, zoo bekende als onbekende wapens; op een dier zerken leest men, boven den naam van J. W. ENGELS, dit tweeregelig versje:

HIER RUST HET STERFLIJK DEEL VAN HEM DIE ZICH IN 'T LEVEN,
MET LIJF EN ZIEL GEHEEL AAN GOD HEEFT OVERGEVEN.

Zijnde die letters ongemeen sierlijk en kunstig op den zerk gebeiteld, door den toenmaligen Dorps-Schoolmeester aldaar GERRIT MONTJEWERF.

De toren, op de tegenwoordige kerk, liep in den jare 1743 groot gevaar van instorten, weshalve hij, door den toenmaligen Ambachtsheer, vernieuwd is geworden, hij is van onderen vierkant, uit welk vierkant eene spits rijst, die met lijen gedekt is.

De R. K. kerk van LIMMEN, staat in de b. Dusseldorp. Zie dat woord. — Nabij het dorp ligt de buitenplaats Damp-en-Geest. Zie dat woord.

Er is eene paardenmarkt op den eersten Woensdag in September.

In het jaar 1399 stelde Hertog ALBRECHT het d. LIMMEN van tien op vijf riemen in den watertogt.

In het jaar 1573 werd LIMMEN, door de ruiterij van DON FREDRIK, zoon van den Hertog van ALVA, benevens Bakkum en Castricum,

jammerlijk uitgeplunderd, gelijk ook vele andere dorpen van ons Vaderland dat beklagenswaardig lot hebben moeten ondergaan. Den 10 October van dat jaar trokken de Spanjaarden, die Alkmaar belegerd hielden, terug op Limmen, met welken datum de verlossing van Alkmaar in de geschiedenis is aangeteekend.

In dit d. werd, op een aanbeeld, hetwelk er nog in eenen smidswinkel te zien is, in den avond van 10 October 1799, de capitulatie tusschen de Fransch-Bataven en Engelsch-Russen geteekend, volgens welke deze laatsten zich weder moesten inschepen en Noord-Holland verlaten.

Het wapen dezer gem. is gevierendeeld, zijnde het eerste en vierde gedeelte van sabel (zwart), met eenen klimmenden leeuw van zilver, en het tweede en derde van zilver, met eenen klimmenden leeuw van sabel (zwart).

LIMMEN (DE WESTZIJDE-VAN-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. W. van *Limmen*; met 9 h. en ruim 70 inw.

LIMMEN (HET ZUIDEINDE-VAN-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Voorst (De).

LIMMERKOOG, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Alkmaar*, gem. en 20 min. Z. van *Limmen*, bestaande uit 2 boerenhuizen, bewoond door 20 zielen.

LIMMERMEER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, nabij het d. *Limmen*, waarvan het zijnen naam ontleende.

Dit meer is in het jaar 1430 bedijkt en maakt nu de Limmerpolder uit. Zie het volgende art.

LIMMERPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, voor het grootste gedeelte gem. *Limmen*, doch ook gedeeltelijk gem. *Akersloot* en gedeeltelijk gem. *Castricum-en-Bakkum*; palende N. aan Heilo, O. aan Akersloot, Z. aan Castricum, W. aan Bakkum.

Deze pold., die in het jaar 1430 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1611 bund. 30 v. r. 29 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Akersloot*, 129 bund. 54 v. r. 21 v. ell.; onder *Limmen*, 1165 bund. 30 v. r. 29 v. ell., en onder *Castricum-en-Bakkum*, 316 bund. 45 v. r. 79 v. ell. Men telt er, onder *Limmen*, alle de h. van dat dorp, waaronder 25 boerderijen, en onder *Akersloot*, 15 h. en 5 boerderijen Hij wordt door twee molens van de eerste soort uitgemalen in het Langemeer, door eene sluis te Akersloot. Het polderbestuur bestaat uit eenen President en vier Poldermeesters voor *Limmen*, bij welke zitting hebben twee Poldermeesters van *Akersloot* en twee van *Castricum*.

De schulpvaart van Bakkum naar het Alkmaardermeer loopt dwars door dezen polder en is met het water daarvan gelijk. De Noorder- en de Zuidermolen bemalen, op de Meer, dien polder naar een zeker peil, aan de sluis te Akersloot en aan het einde der Schulpvaart, aangeteekend; door welke sluis almede het overtollige water kan afloopen, wanneer het, zoo als dit meermalen gebeurt, boven de oppervlakte des meers is verheven.

De landerijen in dezen polder werden, bij den watervloed van Januarij 1826, geheel overstroomd en met water bedekt. Men kan eigenlijk niet zeggen, dat er werkelijk doorbraak aan de dijken alhier heeft plaats gehad, maar eene geheele overstrooming over dijken en dammen der aangrenzende polders, als Dorregeest en Akersloot, waarover

het water heen kwam. De schade aan de dijken en waterkeeringen albier, vereischten evenwel buitengewone kosten van herstel.

LIMMERSCHOUW, geh. in de *Nieuwburgerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. en ½ u. Z. van *Winkel*; met 5 h. en ruim 20 inw.

LIMO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preunger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor* en *Bandong*, op de scheiding van de Tjanjorsche distr. *Djampang-Wetan* en *Tjikondang* met het Bandongsche distr. *Boengga*. — Het is een der hoogste toppen van het westelijke *Kendang-gebergte*.

LIMOEN of LIBONG, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

In dit lands. ontspringt de Djambi. Het is goudrijk, maar nog weinig bekend

LIMOEN-MANIES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Rouw*.

LIMOY, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de zuidoostzijde van dat eiland, onder den Pati van Massaroy staande.

LIMPACH, d. in het balj. van *Luxemburg*, regtsgeb. van *Füntzig (Clemency)*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. W. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bettemburg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Reckingen*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

LIMPACH, naam, onder welken op sommige kaarten het d. DIPPACH, in het balj. van *Luxemburg*, regtsgeb. van *Bettingen*, grooth. *Luxemburg*, verkeerdelijk voorkomt. Zie DIPPACH.

LIMPERTSBERG, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ¼ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*.

LIMPOOR-NOONDJOET, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch was voor eenige jaren voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

LIM-TONGHAM (PASAR-), marktplaats op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het Chinesche kamp, bij Batavia.

LINAO, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Magindanao*, in het binnenland.

LINDE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1½ u. O. van *Diepenveen*; met 40 h. en 260 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

LINDE of LINDES, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. ten W. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 1½ u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. van *Zuidwolde*; met 10 h. en 70 inw.

LINDE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommen*, gem. *den Ham*.

In dit geh. is, in het jaar 1837, eene nieuwe school gebouwd.

LINDE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Vorden*; met 71 h. en 470 inw.

In deze buurs. liggen de landgoederen Wiensse en Onstein. Voorheen bestond er eene kapel, waarvan de stichting onbekend is en welke tot de Herv. kerk te *Vorden* behoorde. Vroeger werd aldaar eens in het jaar, op den dag der Lindsche kermis, vallende in het midden van Augustus, door den Herv. Predikant van Vorden gepredikt. Wegens haren bouwvalligen toestand echter is die kapel, in 1837, gesloopt en aan de zijde van het voormalige altaar, door de zorg van Heeren Kerkvoogden, een gedenksteen opgerigt, voorzien aan de eene zijde met het opschrift:

DE LINDSCHE KAPEL ALS BOUWVAL GESLOOPT IN 1837.

en aan de andere zijde met de volgende regelen van den Dichter Mr. A. C. W. STARING VAN DEN WILDENBORCH:

VERHEFT ZICH HIER GEEN BIDPLAATS MEER,
'T HEELAL IS TEMPEL VAN DEN HEER.

LINDE (DE), riv., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zij begint haren loop omtrent *Tronde*, eene buurt van Elslo, in Stellingwerf-Oosteinde, en loopt van daar langs de voormalige schans Bekhof, nabij het dorp Oldeberkoop, doch is daaromtrent veeltijds droog; maar omtrent het dorp Nijeholtpade ontvangt zij een weinig meer water, loopt beneden tot aan het Vallaat, omtrent Oldeholtpade, waardoor zij boven water geschut en opgehouden wordt; voorts loopt zij van daar, altijd in eene zuidwestelijke rigting door Stellingwerf-Westeinde, voorbij de Blesse, van waar zij verder afstroomende, tot aan Slijkenburg de grensscheiding maakt tusschen de provinciën Friesland en Overijssel. Zij vereenigt zich aldaar met de Tjonger of den Kuinderstroom en loopt alzoo naar de *Zuiderzee*.

In het jaar 1836 had men in Overijssel het plan gevormd, om deze riv., bij de Kuinre, door eene sluis af te sluiten, waarover de Gedeputeerden van dat gewest met die van Friesland in briefwisseling kwamen, doch uithoofde de Lindedijk, in deze laatste provincie, in zoodanig eenen goeden staat gebragt was, dat die geacht mogt worden die prov. tegen alle gevaar te kunnen beveiligen, maakten de Staten van Friesland zwarigheid, om tot de kosten dier afsluiting bij te dragen, waardoor dan dat werk toen is blijven steken; doch in 1844 is deze afsluiting ten uitvoer gebragt door het leggen van eene keerwaaijersluis, afgesloten wordende op eenen waterstand van 1 ell. 2 palm. boven dagelijks water, als wanneer de scheepvaart gestremd is.

LINDE (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. van *Zuidhorn*, ½ u. N. van de Leek, O. van *Midwolde*, waartoe het behoort.

LINDE (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. Z. O. van *Marum*.

Men vond hier weleer eenen burg met eene kapel, in welke een Priester van Trimunt de dienst waarnam. Van hier naar het klooster van Trimunt plagt, zoo men wil, eene straat of steenen voetpad te loopen, hetwelk door het Marnmmerveld ging.

LINDE (TER-), buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1 u. Z. O. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Rithem-Nieuw-Erve-en-Welsinge*, 10 min. N. van Rithem.

LINDEDIJK, dijk, prov. *Friesland*, zich in eene zuidwestelijke rigting van den Blesdijk tot het vlek Kuinre uitstrekkende.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd deze dijk, langs zijne geheele uitgestrektheid, doch bijzonder van Slijkenburg tot aan het

Oude Veer bij de Trynstersloot, allerdeerlijkst geteisterd en waren daarin ontelbare gaten geslagen. Achter de dorpen Nije- en Oldetryne had hij voornamelijk te lijden, doordien de vloed aldaar acht palmen hoog boven de kruin was overgestort en de kruin zelve overal tot eene el diepte had afgeworpen. In den ouden Slaperdijk kwam er daarna eene kapitale doorbraak onder Oldetryne, welke den toestand der naastbijgelegen boerenplaatsen zeer hagchelijk maakte en waardoor een groote toevloed van water naar Sonnega en Wolvega stroomde. Geen huis of woning bleef onbeschadigd; benevens een aantal vee is er eene aanzienlijke hoeveelheid eikenhout, uit Noordwolde aangebragt, verloren gegaan. Ook bezweek deze dijk regt tegen over het Noordeinde van Kuinre. Door deze zware dijkbreuk, stroomde het water met een groot geweld naar binnen; het viel daardoor sterk, vóór of ten Oosten der plaats, tusschen deze en den dijk; zoodat het vervolgens met een verval van eene el, van het Westen naar het Oosten, dwars door de huizen stroomde. Deze geweldige stroom rigtte de schroomelijkste verwoestingen aan.

LINDEKERKE, voorm. d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, aan den Devel, waarom het ook wel DEVELKERK genaamd werd.

Het werd in het jaar 1331 bedijkt en naar zekere VAN DER LINDEN, de stichter van de kerk, LINDEKERKE genoemd. Later is het ambacht, dat naar dit d. zijnen naam droeg, in twee heerl. gesplitst, de Groote-Lindt en de Kleine-Lindt geheeten, zijnde het voorm. d. LINDEKERKE thans de Groote-Lindt. Zie LINDT (DE GROOTE-).

LINDEN, gem. in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave* (2 k. d., 7 m. k., 3 s. d., 2e ged.); palende N. en O. aan de Maas, Z. aan Cuyk-en-St. Agatha en Beers, W. aan Gassel.

Deze gem. bevat het d. Groot-Linden, benevens de geh. Galberg, Katwijk-aan-de-Maas en Klein-Linden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1022 bund. Men telt er 64 h., bewoond door 77 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 300 Communikanten, maken voor het meerendeel de par. van Groot-Linden uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Groot-Linden en ééne te Klein-Linden.

Bij den watervloed van het jaar 1820 stroomde een groot gedeelte dezer gemeente geheel onder. — In deze gem. zijn onlangs Germaansche lijkurnen gevonden.

LINDEN (GROOT-), d. in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8¼ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Grave*, gem. *Linden*. Men telt er in de kom van het d. 60 inw.

De kerk, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, is van toren en orgel voorzien. Na de Reformatie was deze kerk bij de Hervormden in gebruik, tot dat zij, in het begin dezer eeuw, aan de R. K. is terug gegeven. Tot dien tijd toe oefenden de R. K. hunne godsdienst in eene schuurkerk, welke mede aan den H. LAMBERTUS was toegewijd. — Men heeft er eene dorpschool.

In dit d. was vroeger het R. K. Seminarium voor het Hollandsch gedeelte van het bisdom van *Roermonde* gevestigd, doch dit is, na het overlijden van den Pastoor en Hoogleeraar VAN KOOLWIJK, in 1830, opgeheven.

LINDEN (KLEIN-), geh. in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Grave*, gem. *Linden*, ½ u. O. van Groot-Linden. — Men heeft er mede eene school.

LINDEN (TER), geh. in de heerl. *Daalhem*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. en ½ u. N. O. van *Noorbeek;* met 17 h. en ruim 90 inw.

LINDENBURGSCHE-VEER (HET), voetveer in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, over de Rozendaalsche-vliet, op den weg van Oud-Gastel naar Steenbergen, 1½ u. O. van Steenbergen, ½ u. W. van Oud-Gastel.

Dit veer ontleent zijnen naam van eene bouwhoeve, genaamd Lindenburg. Er staat aldaar 1 h., bewoond door 2 inw. — In 1832 is beneden dit veer eene batterij aangelegd, voor 's lands verdediging vereischt.

LINDENHOF, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk-Binnen*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem.*

LINDENHOF, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, nabij Baambrugge.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. Classen.

LINDENHOF, voorheen Zuide-Neelen, hofstede in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. *Voerendaal.*

LINDENHORST, havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove.*

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 26 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. Baron Sloet van Oldruytenborgh, woonachtig te Vollenhove.

LINDERLE of Lindert, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Raalte.*

LINDOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de *Bogt-van-Catsjeli.*

LINDONK, eilandje in de *Donge*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Breda*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Oosterhout*, gem. en 5 min. Z. W. van *Geertruidenberg.*

Op dit eilandje, hetwelk de pold. Lindonk en den Gasthuiswaard bevat, en eene oppervlakte van 32 bund. 94 v. r. 20 v. ell. beslaat, werd, tijdens de belegering van Geertruidenberg door Maurits, Prins *van Oranje*, in 1593, eenig geschut geplaatst, waardoor de Graaf van Hohenlohe, gelegenheid kreeg, om den weg tusschen de stad Geertruidenberg en Steelhoven te bezetten, en vervolgens de schans ten laatstgemelde plaatse te bemagtigen.

LINDONK, pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg;* palende N. aan het Noordergat van de riv. de Donge, O. en Z. aan het Zuidergat van die rivier, W. aan den Gasthuiswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 49 v. r. 70 v. ell., en wordt door twee houten duikers, wijd 3 palm. 1 duim. en 4 palm. 6 duim., voorzien van kleppen, op de rivier de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is

1 ell. 9 palm. tot 2 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de eigengeërfden.

Onder bovengemelde grootte is begrepen het op dit eiland, in 1827, door de erven ADRIAAN VISSERS aangelegd poldertje, groot 1 bund. 49 v. r. 30 v. ell., waarvan de bekading ter hoogte van 2 ell. boven A. P. is toegestaan, bij dispositie van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 8 Mei 1827, no. 7. Het watert uit door eenen houten duiker, wijd 4 palm. 2 duim., en voorzien van eene klep.

LINDT of LIND, voorm. amb., in den *Zwijndrechtsche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht;* palende N. aan Kijfhoek, Dortmond en Meerdervoort, O. aan de Merwede, Z. en Z. W. aan de Oude-Maas, N. W. aan Heerjansdam.

Dit amb. is thans verdeeld in twee heerl., de Groote-Lindt en de Kleine-Lindt geheeten. Zie de beide volgende art.

LINDT (DE GROOTE-), heerl. in den *Zwijndrechtsche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Groote-Lindt-en-Dortmond;* palende N. aan de heerl. Dortmond en Meerdervoort, O. aan de Merwede, Z. aan de Oude-Maas, W. aan de Kleine-Lindt.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Lage-Nesse, benevens gedeelten van de pold. Groote- en Kleine-Lindt en Kort-Ambacht van de Groote-Lindt, bevat het d. Groote-Lindt, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in de veehoederij, de bouwerij, de vlasserij, alsmede in de zalmvisscherij, ter oorzake dat, in de Merwede, vóór dit dorp, een zalmsteek gevonden wordt, waarin men onbegrijpelijk veel zalm vangt.

De Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Groote-Lindt-en-Oudelands-Ambacht.*

Men heeft in deze heerl. ééne school te Groote-Lindt.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer W. J. Baron VAN BRIENEN, woonachtig te Amsterdam.

Het d. DE GROOTE-LINDT, ook wel DE GROOTE-LIND gespeld en oudtijds LINDEKERKE geheeten, ligt ½ u. N. W. van Dordrecht, aan de Devel.

De kerk is in het jaar 1331 door zekeren VAN DER LINDEN gesticht, en in 1837 vernieuwd. Het is een tamelijk groot gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

Vroeger stonden in deze heerl. het slot Develstein en de buit. Nederhoeven.

Het wapen van GROOTE-LINDT bestaat in een schild van sinople (groen), met drie St. Andries- of liggende kruisen van zilver.

LINDT (DE KLEINE-), gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (12 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Devel, die het van Kijfhoek scheidt, O. aan de gem. Groote-Lindt, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Heer-Oudelands-Ambacht, waarvan het door de haven van Develsluis gescheiden is.

Deze gem., bestaat uit een gedeelte van den pold. de Groote-en-Kleine-Lindt en den buitenpolder genaamd het Westeinde der Lage Nesse, bevat het geh. de Kleine-Lindt, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 264 bund. 36 v. r. 11 v. ell., waaronder 250 bund. 95 v. r. 71 v. ell. belastbaar land. Men telt er 67 h., bewoond door 97 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw., die in den landbouw, den veebouw, maar inzonderheid in de vlasserij hun bestaan vinden.

De inw., die op 1 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Groote-Lindt-en-Heer-Oudelands-Ambacht.* — De enkele R. K., die men er aantreft, wordt tot de stat. van *Dordrecht* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Groote-Lindt.*

Deze gem. is een heerl., welke vroeger een leen was van de Heeren van Wassenaer, en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Gijsbert Carel Duco Baron van Hardenbroek, Lid der Ridderschap en Provinciale Staten van Utrecht, woonachtig op den huize Hardenbroek, gem. Sterkenburg, prov. Utrecht.

Het geh. Kleine-Lindt ligt 1 u. N. W. van Dordrecht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sinople (groen) met drie St Andrieskruisen van zilver, geplaatst twee en een.

LINDT (DE GROOTE-EN-KLEINE-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gedeeltelijk gem. de *Groote-Lindt-en-Dortmond*, gedeeltelijk gem. de *Kleine-Lindt.*

LINDT (HET KORT-AMBACHT-VAN-DE-GROOTE-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gedeeltelijk gem. *Groote-en-Kleine-Lindt*, gedeeltelijk gem. *Zwijndrecht.*

LINDT-EN-DORTMOND (DE GROOTE-), gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, (12 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Heer-Oudelands-Ambacht, N. O. aan Meerdervoort, Z. O. aan de Merwede, Z. aan de Oude-Maas, W. aan de Kleine-Lindt.

Deze gem. bevat de heerl. de Groote-Lindt en Dortmond. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 666 bund. 47 v. r. 65 v. ell., waaronder 593 bund. 84 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 84 h., bewoond door 116 huisgez., uitmakende eene bevolking van 570 inwoners, die meest hun bestaan vinden in de veehoederij, den landbouw, de vlasserij en de zalmvisscherij.

De inw., die op 2 na allen Hervormd zijn, behooren tot de gem. *Groote-Lindt-en-Heer-Oudelands-Ambacht.*

De 2 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Groote-Lindt.

Het wapen dezer gem. bestaat uit dat van de heerl. Groote-Lindt.

LINDT-EN-HEER-OUDELANDS-AMBACHT (GROOTE-), kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring van *Zwijndrecht.*

Men telt er 640 zielen, onder welke 170 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Laurentius Copiranus, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en in het jaar 1580 afgezet werd. Het beroep geschiedt door de kerkeraden en de gemeentebesturen der beide gem. Groote-Lindt en Oudelands-Ambacht, onder agreatie van den Heer van de Groote-Lindt.

Tot deze gem. behoort ook de kerk van het geh. *Pieterman*, onder Heer-Oudelands-Ambacht, waarin door den Predikant van de Groote-Lindt-en-Heer-Oude-Lands-Ambacht eens in het jaar gepredikt wordt en wel op kermistijd.

LINDVELDE of Lintvelde, op sommige kaarten verkeerdelijk Contveld gespeld, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5½ u. O. van *Zutphen*, kant. 1½ u. W. N. W. van *Groenlo;* gem. en 1½ u. O. N. O. van *Eibergen;* met 48 h. en 540 inw.

LINDWEG (DE), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. W. van *Breda*, kant. en 5 u. W. Z. W.

van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, aan den weg van *Nispen* op *Roosendaal* gelegen, nagenoeg aan eerstgemeld dorp palende; met 3 h. en 20 inw.

LINENG of TANDJONG-LINENG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Noordkust.

LING (TALLANG-AYER-), geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie TALLANG-AIJER-LING.

LINGADJATI, ook wel LINGADJALE gespeld, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

LINGE (DE), in het Lat. LINGA, riv., welke een gedeelte der provinciën *Gelderland* en *Zuid-Holland* doorvloeit. Zij werd eertijds het LANGEWATER geheeten, waarom J. A LEIDIS haar in het Latijn LANGA en niet LINGA schijnt genoemd te hebben. HEDA geeft haar den naam van LINEA, als door de Romeinen in eene regte lijn uit den Rijn in de Waal en de Maas geschoten, waardoor zij voor de gracht van Corbulo zou te houden zijn: doch de loop van den stroom, die op vele plaatsen zeer bogtig is, en nu eens westwaarts, dan weder noordwaarts voortgaat, beantwoordt aan dit gevoelen niet.

De LINGE neemt haren oorsprong bij Doornenburg, waar zij slechts eene geringe kil heeft, welke door menigvuldige uitwateringen gedurig toeneemt, verdeelt zich bij Angeren in twee takken, de Rijnwetering en de Waalwetering, welke, na in eene westelijke rigting de gem. Bemmel, Gent, Huissen, Elst, Valburg en Hemmen te hebben doorgeloopen, onder deze laatste gem. zich weder vereenigen, om, onder den naam van LINGE, tot benoorden Tiel westwaarts, voorts van Wadenooijen zuidwestwaarts en van daar met eenen kronkelenden loop langs Geldermalsen, waar zij bevaarbaar wordt, Buurmalsen en Tricht weder westwaarts te vloeijen, waarna zij even beneden Acquoy de provincie Gelderland verlaat, vervolgens de Zuid-Hollandsche stadjes Asperen, Leerdam en Heukelum bespoelt, en zich zuidwaarts naar Gorinchem keert, waar zij door die stad in de *Merwede* valt, na eerst een gedeelte harer wateren in het Steenenhoeksche-kanaal te hebben afgegeven.

Veel is er voor de aangrenzende landen aan gelegen, dat DE LINGE niet door vervuilingen, het bewassen met hout en ruigte belemmerd of door waterkeeringen vernaauwd wordt; deze ongemakken hebben voorheen aanleiding tot geschil gegeven, waarover door FILIPS II, Koning *van Spanje*, in het jaar 1564 uitspraak gedaan is, en daarbij gelast, dat DE LINGE, tusschen de Aspersche en Heukelumsche velden en tusschen de velden van Acquoy, de Culenborgsche-uitwatering en Leerdam moest drijvend water breed zijn zes oude roeden, met twee roeden opslag ter wederzijden. Hij beval ook dat die van Gorinchem in hunne stad eene nieuwe lozing zouden maken en alle belemmeringen wegnemen. Ten tijde der bouwing van het dorp Hoog-Blokland, omstreeks het jaar 1000, had de rivier de LINGE, even boven de stad Tiel, waar nu het doode water is, gemeenschap met de Waal. Daardoor was deze rivier een stroomend water, ontvangende het Waalwater en stroomende van ouds langs Hoog-Blokland en Hoornaar in het waterschap de Giessen, en zoo bij Giessendam in de Merwede. De strook lands, waar langs de rivier DE LINGE stroomde, draagt hier nog den naam van oude dijken, welke tot voet- en rijpad dienen, wanneer des winters de gewone wegen onbruikbaar zijn. Deze oude dijken nemen hunnen aanvang aan den Bazeldijk, ten Noorden van het buiten Schoonzigt, aan den Bloklandsche-paal, en in den zuidoosterhoek

van Hoog-Blokland, en loopen naar en door de kom der gemeente Hoog-Blokland, verder naar en door de kom der gemeente Hoornaar tot aan en een goed eind langs de Giessen. Hierdoor wordt de oorsprong der wielen bij de Hoornaarsche kerk en langs de Giessen verklaard.

Deze rivier, des zomers een zeer stille stroom, werd vóór het aanleggen van de Zuider-Lingedijken en de Aspersche-sluis, in 1809, bij inbraken van de Betuwe en den Tielerwaard steeds eene woedende rivier, welke in die gevallen meest noodlottig zich ontlastte.

Tot behoud der breedte en diepte, wordt zij op zekere tijden door eene Lingekommissie uit Gelderland beschouwd. Ook is DE LINGE meer dan eenmaal ter sprake geweest, als redmiddel ter ontlasting in nood voor de rivier de Lek, onder anderen in 1753 door M. BOLSTRA.

Na de verwoestingen, door den doorbraak in den Noorder-Lingedijk, in Januarij 1809, te weeg gebragt, en de gevaren bij die gelegenheid door Asperen, Heukelum en Gorinchem uitgestaan, is, ter beveiliging van den Noorder-Lingedijk en van de drie gemelde steden, een plan ontworpen, om eene tweede of zuidelijke verdedigingslijn, tegen het Betuwsche vloedwater te scheppen, aanvangende aan den hoek van de Dief- en Horndijken onder Leerdam, gaande over den Meerdijk tot Asperen, alwaar de LINGE, welke tot dus verre open was, door eene waaijer-schutsluis, thans met eene ophaalbrug voorzien, is afgesloten; wijders van daar in eene regte lijn over het Aspersche en Heukelumsche veld tot den Gaddam, onder Vogelswerf, gem. Heukelum, en van daar volgende den ouden Zuider-Lingendijk, langs Spijk tot het bastion No. 11 der vesting Gorinchem. Koning LODEWIJK, heeft dit hoogst kostbaar werk aangevangen, en onder Keizer NAPOLEON, is het in 1811 voltooid. In die bedijking zijn een aantal sluizen gelegd, zoo als de Culenborgsche Vlietsluis en de Hulpsluis in den Meerdijk, zijnde beide waaijersluizen, de Leuvensche sluis, zijnde eene open sluis onder Vogelswerf, en een aantal gewulfde duikers of maalsluizen, mitsgaders de Sprokkelenburgsche waaijersluis onder Dalem, thans in verval en afgedamd.

Alle die werken, alsmede hetgeen daartoe in den ruimsten zin behoort, worden beheerd door eene commissie tot het beheer der Lingewerken, in 1826 van hooger hand opgerigt, bestaande uit 2 Leden van het dijkscollegie van den Alblasserwaard, 2 Leden uit het dijkscollegie van de Vijf-Heerenlanden, en 1 Lid uit het dijkscollegie van het Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe, bijgestaan door de 3 Penningmeesters der vermelde dijkscollegiën, als Secretarissen.

Aan de verzinkingen dezer dijken, wordt sedert hunne stichting tot heden onafgebroken gearbeid, en nogtans is die bedijking nog niet in haar profil kunnen gebragt worden. De bekostiging geschiedt voor $\frac{5}{8}$ door de provinciale Zuidhollandsche kas, voor $\frac{1}{8}$ door de provinciale Noordhollandsche kas en voor $\frac{2}{8}$ door de hier voorgelegene dijksdistrikten van den Alblasserwaard, de Vijf-Heerenlanden en het Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe.

DE LINGE is in 1835 en 1836, tusschen Geldermalsen en de Aspersche sluis, uitgediept en bevaarbaar gemaakt.

LINGE (DE DOODE-), voorm. riv. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, die in eene noordelijke rigting, uit eene kom buiten de Buursche-poort der stad Tiel, waarin vroeger onderscheidene marktschuiten lagen, naar *de Linge* liep, komende destijds langs dit watertje de ingezetenen van eenige Lingedorpen te Tiel ter markt. Thans

is de DOODE-LINGE zelf niet meer dan eene sloot; de kom is echter nog aanwezig. Het was door dit watertje, vereenigd met eene tak der Waal, welke vroeger, aan de oostzijde, langs de stad Tiel stroomde (zie het art. KONIJNENWAL), dat de Linge met de Waal gemeenschap had. Er ligt bij deze kom ook een groot stuk weiland, hetwelk daarnaar nog de Lingeweide genoemd wordt.

LINGEDIJK (DE NOORDER-), dijk in *Zuid-Holland.* Hij strekt zich, van de stad Gorinchem af, langs de dorpen Arkel, Rietveld, Kedichem en Oosterwijk, tot aan den Horn, bij de Culenborgsche maalsluis, onder Leerdam, uit, en vereenigt zich daar, onder den naam van DIEFDIJK (zie voorts dat woord), met den *Lekkendijk.*

Bij de overstroomingen van de jaren 1726, 1740, 1809 en 1820 vielen in dezen dijk te Kedichem doorbraken, zoo als zulks in laatstgemeld jaar ook onder Oosterwijk plaats had.

LINGEDIJK (DE ZUIDER-), dijk in *Zuid-Holland.* Hij strekt zich van uit de vesting Gorinchem langs het gehucht Sprokkelenburg, Spijk, Vogelswerf en Heukelum tot bij Asperen uit, en maakt, ingevolge de wet van 27 April 1820, de grensscheiding tusschen Gelderland en Zuid-Holland uit.

Tot toevlugt van de Heemraden en manschappen, die, bij overstrooming van de Betuwe, den ZUIDER-LINGEDIJK moeten verdedigen, zijn sedert eenige jaren gesticht drie kapitale huizen, als: één onder Asperen, aan den Veerweg, één onder Heukelum, aan den Gaddam, en één onder Spijk, bij den Bagijnenwaard.

In verband met de werken, welke van 1809—1811 langs de Linge zijn aangelegd, zijn in de Noorder- en Zuider-Lingedijken, van Wadenooijen tot Asperen, een aantal uitgestrekte verlaten gemaakt, om, ingeval van overstroomingen in de Betuwe, door volk uit Gelderland en Zuid-Holland te worden geslecht, ter uitbreiding van de reeds in 1660, boven Asperen en te Gellicum en Rumpt, aangelegde overlaten. Ook zijn in de Noorder- en Zuider-Lingedijken, even boven Asperen, onder de regering van Koning WILLEM I, gesticht in ieder eene inundatie-waaijersluis, zoowel voor het geval van overstrooming der Betuwe als voor aanval van vijandelijke legers, welke door middel van onderwaterzetting moeten gekeerd worden. Bij deze sluizen zijn, op den linker Lingedijk, eene ronde redoute met wachthuis en twee batterijen, en op den regter Lingedijk eene halve ronde redoute met eene batterij, in aanbouw.

LINGEN, geh., prov. *Friesland,* kw. *Oostergoo,* griet. *Smallingerland,* arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen,* kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag,* ½ u. N. W. van *Opeinde,* waartoe zij behoort.

LINGENS-POLDER (VAN-DER-), VAN DER LINGE-POLDER of VAN DER LINGEN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen,* in het *Vrije-van-Sluis,* prov. *Zeeland,* arr. *Middelburg,* kant. *Oostburg,* distr. *Sluis,* gem. *Groede;* palende N. en O. aan de dijkaadje van de Groede, Z. en W. aan den Groote-St.-Anna-polder, den Hurgronje-polder en den Crane-polder.

Deze pold., die in het jaar 1636 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 39 bund. 88 v. r. 80 v. ell., waaronder 36 bund. 27 v. r. 70 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., waaronder 1 boerderij. Op den dijk, tegen den Groote-St.-Anna-polder, staan nog eene herberg en 9 arbeiderswoningen, zijnde deze buurt bekend onder den naam van de Marolleput. De hofstede in VAN DER LINGENS-POLDER was van ouds kerkelijk te *Nieuwvliet,* ofschoon de

polder niet tot die heerlijkheid behoorde. Het overtollige water ontlast zich in de Watering-van-Groede. Het polderbestuur bestaat uit eenen Directeur.

LINGENTHAL, geh. in de heerl. *Siebenbornen*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 1 u. O. ten N. van *Arlon*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Luxemburg*, kant. en ¾ u. N. van *Steinfort*, gem. *Hobscheid*.

LINGER, in het verdrag der grensscheiding met België (1843) LINGERT geheeten, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 3½ u. O. Z. O. van *Arlon*, arr. en 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 2¾ u. Z. ten W. van *Steinfort*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Nieder-Kerschen*, in het schoone en vruchtbare Kordal. — Men heeft er eene R. K. bijkerk, die tot de par. van *Nieder-Kerschen* behoort, en door eenen eigen Pastoor bediend wordt.

LINGGA, LINGA, LINGAN, LINGEN, LINGIN, LANGGOU of LINGOU, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. van de Straat-van-Malakka, oostwaarts van de rivier Indragiri, die zich, aan de oostkust van Sumatra, in zee stort. Het strekt zich van 0° 17′ N. B. tot 0° 30′ Z. B. en van 121° 41′ tot 122° 43′ O. L. uit., en is 16 mijlen lang en 7 mijlen breed.

Rondom dit eil. leggen onderscheidene klippen, eilanden en riffen. De stranden zijn er vlak; het gebergte, dat het eiland bedekt en boschrijk is, vangt aan op eenen afstand van drie uren van het strand en eindigt aan de zuidzijde in een' piek, die in tweeën gesplitst is en de Ezelsooren genoemd wordt. De kusten en zelfs sommige gedeelten van het binnenland zijn moerassig; de grond is er vruchtbaar en geeft vruchten, groenten, peper, gambier, aardvruchten, mast- en fijn hout en overvloed van sago. Bamboes en rijst worden er bijna niet gevonden, alhoewel de grond er geschikt toe is.

Uit het dierenrijk heeft men er geene groote soorten. Buffels worden er alleen tot voedsel aangefokt en paarden zijn er niet voorhanden. Van wilde dieren vindt men er slechts eenige groote zwarte apen; visch is er in overvloed. De grond levert tin en goud op. De uitvoer bestaat uit gambier, peper, tin, fijne houtsoorten, masthout, rotting en zeekwallen, waarvan onderscheidene soorten zijn, als: tripang, agar-agar, kolong en kamak. Voorts zijn gewone zijden stoffen, thee, porselein, opium, geweven stoffen, manufakturen, lakens, tabak, olie, suiker, rijst en ijzerwaren artikelen van invoer.

De oorspronkelijke bewoners zijn Maleijers, die wel gevormd, doch niet zeer sterk zijn; hun gelaat drukt vriendelijkheid uit en verbergt hunnen inwendigen aard. Zij zijn niet zoo donker van kleur als de Javanen; hun haar is zwart, dat de mannen kort en de vrouwen lang dragen en opsteken. Zij achten zich spoedig beleedigd, wreken zich dikwerf terstond en achten het leven van hunnen medemensch zeer weinig. Zeeroovers van beroep zijnde, zijn zij dapper, aan roof, verraad en moord zeer gewoon, en bij die hatelijke eigenschappen paren zij echter vriendelijkheid en beschaafdheid, zijn zeer romantisch in hunne gedichten, bijgeloovig in hunne ondernemingen en matig in hunne levenswijs. De geheele bevolking wordt op 9000 à 10,000 geschat, onder welke 400 Chinezen begrepen zijn. De vrouwen der Maleijers staan op LINGGA als echtgenooten gunstig bekend en bezitten eene loffelijke geestbeschaving. De bevolking heeft veel door huidziekten te lijden, naar men meent wegens het voedsel, dat voornamelijk uit aardvruchten en visch bestaat; voor het overige kent men er weinige ziekten. Men treft er bekwame scheepsbouwers, stoute

zeelieden en wreede zeeroovers aan. Zelfs wordt de zeerooverij voor een geoorloofd middel van bestaan gerekend.

De hoofdplaats van het eiland is Koewala-Dai; wijders zijn er nog twee dorpen, die eenigzins in aanmerking komen, als: Koewala-Dadong, aan de West- en Marodong, aan de Noordkust. — De voornaamste rivier is de Day.

Over dit eiland regeert een Sultan, die zijnen zetel te Koewala-Dai, aan de Zuidkust, heeft, op ongeveer twee uren afstands van de monding der rivier, die goed verdedigd kan worden. Deze Vorst wordt, zoo wel als zijne onderdanen, door de vrees voor de magt van het Nederlandsch-Indische Gouvernement in bedwang gehouden, waardoor hij, zoo al niet geheel, ten minste ten deele belet wordt, om aan de zucht tot zeeroof voldoening te geven. Het is moeijelijk echter, om in deze wateren, tusschen zoo vele eilanden en ondiepten, die met klippen bezaaid zijn, door te dringen en schier onmogelijk al het wenschelijke te dien opzigte te doen. Welligt zullen ijzeren stoomschepen eindelijk datgene bewerken, wat tot dus verre slechts onder de vrome wenschen behoorde, en de wateren van dien Archipel eenmaal van alle zeeschuimers gezuiverd worden.

Alhoewel op dit eiland de hitte zeer hevig kan zijn, wordt er de lucht door den menigvuldigen regen, die er bijna dagelijks valt, bijzonder verkoeld, en de bevolking leeft er gezond. De goede of oostmousson vangt met April en de kwade of westmousson met October aan.

De vlag van den Sultan van Lingga is door het Nederlandsche gezag aangenomen te zijn: een verticaal in tweeën gedeeld doek, wit en zwart, met een blaauw liggend kruis over het wit gedeelte. Die der handelspraauwen moet zijn geheel blaauw.

LINGGA (PIEK-VAN-), *berg* in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lingga*.

LINGGA-EILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Lingga-zee*, O. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, uit een vrij groot eil. Lingga en eene groote menigte kleine eilanden bestaande.

LINGGA-ZEE, dat gedeelte van de *Indische-Zee*, hetwelk O. van Sumatra, Z. O. van de Straat-van-Malakka, W. van de Straat-van-Karimata en N. van het eil. Bangka gevonden wordt, en waarin de Lingga-eilanden gelegen zijn.

LINGSIA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

LINGSVEISERBACH, beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in het Belgische dorp *Moinet*, en heeft eerst eene zuidoostelijke en daarna eene zuidwestelijke hoofdstrekking. Na, behalve Moinet, de dorpen Ober-Wampach en Nieder-Wampach bespoeld te hebben en door de Longvilly versterkt te zijn, valt zij in de *Wiltz*.

LINIE (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, *Waterlandkerkje*, *IJzendijke* en *Biervliet*, loopende midden door den *Nieuwe-Passegeule-polder*, van den Bakkersdam tot den Kapitalendam, ter lengte van ruim 3 uur gaans. Dit water was oudtijds, wat een groot gedeelte betreft, meer bekend onder den naam van Passegeulekreek. Op de kaarten der zestiende eeuw vindt men het niet; op sommige wordt alleen aangeduid, in den toen bestaanden Passegeule-polder, eene gewone polderkreek, overblijfsel van bedijkingen in vroegere eeuwen geschied; doch met het einde van het twaalfjarig bestand werden de door Cats

berdijkte Oude-Passegeule- en Jonkvrouw-polders, met het daartusschen liggend Vrije-poldertje doorgestoken (1), waardoor het Coxijsche-gat met het water, dat IJzendijke van Biervliet scheidde, vereenigd, en langs het Blik met de Schelde in gemeenschap gebragt werd. De schuring, hierdoor te weeg gebragt, schijnt de Passegeule-kreek te hebben doen ontstaan (2). In het jaar 1700 werd echter de Groote-Jonkvrouw-polder-benoorden weder beverscht; 18 jaar te voren was reeds Zuiddiepe bedijkt, en alzoo was de gemeenschap van de Passegeule-kreek met de Schelde en ook met den Braakman geheel weggenomen. Spoedig daarna werd echter een plan ontworpen en in 1735 door den Ingenieur Wilschut uitgevoerd, om tot verdediging des lands door den Zuiddiep-polder een kanaal te graven, en alzoo het Zwin, door het Coxijsche-gat en de Passegeule-kreek, met den Braakman te hereenigen. Het werd, zoo als men toen zich uitdrukte, eene *Linie-van-Defensie*, en dit schijnt den tegenwoordigen naam te hebben doen ontstaan.

Men stelde zich wonder veel voor van de schuring, die ontstaan zou, door het verschil der uren van het watergetijde in het Zwin en in den Braakman, vooral indien men door doorgravingen de door te loopen ruimte verkortte (3). De uitkomst leerde echter, dat de theorie hier mank had gegaan. Wel heeft men door het zetten van schepsluizen en andere werken, door kunst trachten daar te stellen, hetgeen de natuur niet vermogt uit te werken. In 1769 werd ook de voormalige Passegeule-kreek op vele plaatsen in eene meer regte lijn, volgens het plan van Wilschut, vergraven, en eindelijk heeft men in 1788 de Bakkers- en Kapitalendammen gelegd, om door eene inundatiesluis het zeewater steeds te kunnen opzetten, doch alles te vergeefs.

Deze linie heeft nooit aan het doel, om het land tegen buitenlandsche vijanden te beschermen, beantwoord. In 1708 kwamen de Franschen aan Turkije zonder slag of stoot daarover, daar de troepen van den staat de stelling als onverdedigbaar verlaten hadden (4). In 1794 geschiedde de aanval op drie punten, doch braken zij ter zelfder plaats als in 1708, na eenige uren tegenstand, door (5) ook in 1747, schijnt deze linie geen groot beletsel aan het indringen der zelfde vijanden opgeleverd te hebben.

Thans dient dit water tot uitwatering van zeer vele polders, door de sluis van den Kapitalendam niet alleen, maar ook door de onlangs tot uitwatering ingerigte oude inundatiesluis en daar het Zwin steeds meer en meer opslikt, zullen misschien eerlang nog veel meer polders alhier ontlasting voor hun overtollig water zoeken. De opslikking, die evenwel ook in den Braakman plaats heeft, doet vreezen, dat deze

---

(1) Cats, *twee en tachtig jarig leven*, bladz. 154, 155.

(2) Hunnius, *Zeeuwsche Buise*, bladz. 10 en 35.

(3) Zie Wilschut, *verhaal wegens het project geformeerd op de Passegeule om door denzelven tot in den Braakman een doorgaande vloed en ebbe* te brengen, 1738. Zie ook *Tegenwoordige staat van alle volken*, XII D, bladz 189 enz.

(4) Zie Scheltema, *Oud en Nieuw*, I St.

(5) In 1794, werden echter de bestaande middelen van verdediging door tegenwerking en verkeerde inlichtingen verlamd. Zeker is het, dat de Ingenieur Appelius in 1830 en vervolgens, na het innemen van den Kapitalendam, onder bevel van den Kolonel Ledel, van deze Linie een zoodanig gebruik heeft weten te maken, dat zij den vijand eenen grooten hinderpaal opleverde, en misschien weêrhouden heeft eenen aanval op dit district te wagen.

uitwatering van geen blijvend nut zal zijn. (Zie de art. KAPITALEN DAM en MAGDALENA-SLUIS).

LINIEN-VAN-DEFENSIE (DE) van het koningrijk der *Nederlanden* zijn verdeeld als volgt:

1°. De LINIE-VAN-AMSTERDAM, het hoofd of middelpunt van ons geheel verdedigingstelsel, omringt genoemde stad, zoowel aan deze als aan gene zijde van het IJ, met eene reeks van inondatiën, en de dijkposten en batterijen: bij Sparendam, het Penningsveer, de Mond der Leije, de Zwet, Halfweg, Sloten, het Nieuweveer, het Schipshol, Amstelveen, Ouwerkerk, het Groote Loopveld, Abcoude op het Gein, de Gaasp, de Duivendrechtsche-brug, de Diemerbrug, de Vinkebrug, onder Durgerdam, Cadoelen, aan het Buikslootermeer en aan het Broekermeer.

2°. LINIE-VAN-DE-VECHT of de NIEUW-HOLLANDSCHE-WATERLINIE, strekt zich uit van de Zuiderzee langs de Vecht, oostwaarts om Utrecht tot tegen de Lek bij Honswijk, gaande aan de overzijde dier rivier langs den Diefdijk en over de Linge tot aan de Waal tegenover Loevestein en van die zijde door het Land-van-Altena tot tegen de Bakkerskil der Biesbosch. Bestaat hoofdzakelijk uit geïnondeerde polders en landen, met de navolgende versterkingen als: de vestingen Naarden, Muiden en Weesp, de forten Uitermeer, Hinderdam en Nieuwersluis, de drie posten op de Kortenhoefsche-Zuwe, de Bloklaan en de Tienhovensche-vaart, de werken om Utrecht, bestaande uit de forten bij de Klop, de Gagel, Blaauwkapel, op de Bildtstraat aan het Vossengat en de 4 lunetten op de Houtensche vlakte; verder de forten en posten bij Jutphaas, Honswijk (WILLEM II genaamd), het Spoel en Everdingen; de stelling bij Asperen, de vesting Gorinchem, met de dijkposten bij Dalem en Vuren, het fort Loevestein, de vesting Woudrichem, en den dijkpost op den Groenendijk aan de Bakkerskil.

De OUDE-HOLLANDSCHE-WATERLINIE liep van Nieuwersluis af, in eene zuidelijke strekking, tot tegen de Lek bij Schoonhoven, en bestond voor dat gedeelte uit: het retranchement en de redoute van Ter-Aa, het bastion aan Galgewaard, de redoute te Joostendam en aan het Woerdensverlaat, de vesting Woerden met forten, de gebastioneerde linie bij Linschoten, de Wierickerschans, het retranchement te Goejanverwelle, de vesting Oudewater, het retranchement aan de Pleit, tusschen Oudewater en Montfoort, de werken van Schoonhoven, met den dijkpost te Willige-Langerak, de Koeneschans en andere mindere werken.

3°. De LINIE-VAN-DE-GREB strekt zich uit van de Zuiderzee, langs de Eem, oostwaarst om Amersfoort, langs Veenendaal tot aan den Rijn bij de Greb, en van daar naar de overzijde dier rivier tot tegen de Waal bij Ochten. Deze linie bestaat uit daar te stellen inundatie en uit de aanwezige lage veenen verdedigd door een afgebroken reeks van liniën en veldwerken. Deze linie, welke grootendeels onvoltooid is, bestond in 1800 uit de navolgende werken, als: tusschen Waal en Rijn, met twee hoofddijkposten op de oeverdijken, vereenigd door eene aaneengeschakelde linie met zes kanonbatterijen en een verlaat in de Linge; en tusschen Rijn en Zuiderzee uit: een hoornwerk tot dekking der Grebbesluis en verdediging des Rijndijks; een front van 3 bastions, tegenover de groote uiterwaard; eene kanonbatterij achter dit fort, in het afhangen van den Heimenberg en eene langs den oever van den

Rijn; het fort aan de Buursteeg, zijnde een hoornwerk in de keel, door twee lunetten gesloten; eene geslotene redoute aan het hoofd van den Slaperdijk, boven Methorst; de werken nabij Jufvrouwenwijk; twee batterijen op de wegen nabij Renswoude; een reservepost, achterwaarts nabij den Roodenhaan; eene redoute aan den Schalmdijk; de posten aan de Groep, bij den Engelaar, aan Lambalge, den Roffelaar en meer voorwaarts daarvan; 9 tusschenliggende batterijen op verschillende toegangen; een post met voorposten, aan Aschat; eene batterij aan het zoogenaamde Voetpad, bij Amersfoort; de posten aan de Glashut en Keulhorst; twee batterijen in de linie tusschen de Glashut en de Vudijk; een post met twee batterijen aan de Vudijk, en een post met gedetacheerde werkjes, aan Spakenburg.

4°. De Linie-van-den-IJssel, zich uitstrekkende langs het Zwartewater en den IJssel tot aan den Rijn bij Westervoort. Deze heeft zijne hoofdverdediging in de rivier zelve, en heeft thans geene andere versterkte punten als de vestingen Deventer, Zutphen met de posten daar rondom en Doesborg met hare linie. Vroeger lagen langs deze wateren nog eene menigte schansen en andere werken, om de vele overgangspunten te verdedigen.

5°. De linie gaande door de provinciën Overijssel, Drenthe en Groningen, strekt zich van het Zwartewater langs het Meppelderdiep en de Reest, langs de Ommerschans naar Koevorden en van daar noordwaarts door de Drentsche veenen en moerassen naar den Dollart uit. Hare voornaamste kracht bestaat in de natuurlijke gesteldheid van het terrein, verdedigd door de navolgende sterkte, als: de vesting Koevorden met omliggende werken, het fort de Bourtange met zijne werken, het fort Nieuwe- of Langakkerschans met de linie en afgezonderde werken, zijnde deze liniën in verband met de vesting Groningen met de linie van Helpman, de vesting Delfzijl met het hoornwerk Kostverloren, en de werken om Farmsum.

Vroeger trof men in deze linie nog aan: de versterkte plaatsen Hasselt en Zwartsluis, de Ommerschans met het nieuwe retranchement, de schans Ter-Holle en Valterschans, de vesting Winschoten met de Brugge- en Winschoterzijl-schansen, de Bellingwolder- of Oude- en de Boonerschans.

6°. De Noord-Brabandsche-Waterliniebe ginnende van af de Eendragt langs de Steenbergsche-Vliet, Dintel, Roodevaart-en-Mark, voorbij Terheyden tot aan Geertruidenberg, alwaar bij zich in twee liniën splitst, als eene gaande langs de Oude-Maas tot Heusden, en de andere door de Langstraat tot aan de Dieze, en volgt van deze rivier af de bedding der Beersche-Maas tot aan haren oorsprong aan de Maas, bij Cuyck.

Zij bestaat uit eene aaneengeschakelde reeks van inondatiën, van de Eendragt af tot aan de Dieze, van waar zij zich met het water der Beersche-Maas moet vereenigen. De oevers en de monden der vier genoemde wateren, de Vliet, de Dintel, de Roodevaart en de Mark, worden door dijkposten en batterijen beschermd, waartoe ook de Leurschans behoort. Verder heeft men de linie van den Munnikhof, met de forten, de linie van den Hout, met den post bij Steelhoven, de vesting Geertruidenberg, de retranchementen, dijkposten en batterijen, langs de Oude-Maas, en in de Langstraat, de vesting Heusden, met de werken daar buiten; wordende deze geheele linie ondersteund door de groote vestingen Bergen-op-Zoom, Breda, 's Hertogenbosch

en Grave, met derzelver omliggende forten, retranchementen en andere afzonderlijke gelegene werken.

De voormalige linie van Staats-Vlaanderen strekte zich uit van af het Zwin, langs het Lapschure-gat, de Passegeule, de Braakman, het Axelsche-kanaal, de Zwanenkreek en de Moervaart, tot tegen het verdronken land van Saaftingen. Zij bestond uit eene keten van geïnnondeerde polders, beschermd door de vestingen Sluis, Aardenburg, Oostburg, IJzendijke, Biervliet, Philippine, Sas-van-Gent, Axel, Neuzen en Hulst, het retranchement Casandria, de gebastionneerde *linie* met forten in Hulster-Ambacht, en een groot aantal forten, redouten, dijkposten en batterijen. Na 1794 is alles in grasrijke hoogten veranderd, zijnde de eenigste versterkingen thans nog de vesting Neuzen en de stelling van Breskens, welke laatste bestaat uit de forten Frederik-Hendrik, Willem I, het Havenfort en den toren Nassau. Zie die woorden.

Ten slotte dient aangemerkt te worden, dat slechts een groot gedeelte der in deze liniën voorkomende verdedingsmiddelen, daargesteld zijn, zijnde de overige in aanbouw of geprojecteerd.

LINKI, naam, welken de Negers geven, aan de katoenpl. Groningen, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Groningen.

LINKON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de *Tangerang*.

LINKONBASAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

LINKONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, regents. *Sumadang*, distr. *Singa-Parna*.

Na de verschrikkelijke uitbarsting van den Galoengoeng, welke den 8 October 1822 plaats had, namen de overgebleven bewoners van uit de omstreken van Tassikmalaya naar dezen berg en op eenige andere omliggende heuvels de wijk, doch daar men dien berg slechts tot op eenen afstand van 7 tot 8 palen naderen konde, moest men, om deze van alle levensbehoeften verstoken ongelukkigen te hulp te komen, een pad van sterke bamboes- en boomstammen over den modder aanleggen, die voortdurend te heet bleef, om, zonder de voeten te verzengen, betreden te worden. Daarbij hoorde men van tijd tot tijd een dof gedreun uit den grond opkomen, dat hun, die met het tot stand brengen dezer gemeenschap belast waren, telkens vernieuwden schrik aanjoeg en hen, nu en dan, moedeloos deed terug deinzen. Evenwel mogt het ten laatste eenige der stoutmoedigsten gelukken die ongelukkigen te hulp te komen en hen uit hunnen vegen toestand te verlossen.

LINNE, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 12 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Maas en aan de gem. Herten-Meerum-en-Ool, O. aan Odilienberg, Z. aan Montfort, W. aan Maasbracht.

Deze gem. bevat het dorp Linne, benevens de geh. Weerdt en Osden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1509 bund. 59 v. r. 10 v. ell., waaronder 1387 bund. 28 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 122 h., bewoond door 125 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 760 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 22 na alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 22 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Venlo* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Linne.

Het d. Linne ligt 7 u. N. ten O. van *Maastricht*, 1½ u. Z. ten W. van *Roermonde*, aan de Maas, welke hier eene groote bogt heeft. De kerk is een groot gebouw, van toren en orgel voorzien.

Ook heeft men er een kasteel, het Kasteel-te-Linne geheeten. Zie het volgende art.

LINNE (KASTEEL-VAN-), kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Roermonde*, gem. *Linne*.

LINNEM, voorm. st., prov. *Friesland*, welke door eenen watervloed is te gronde gegaan, en waarvan nimmer weder eenig spoor is gevonden.

LINOW, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*.

Dit lands. werd in het jaar 1840 door een vijf-honderdtal Passumah's overvallen, aangevoerd door zekeren Pangaran PoetING en eenen Priester, genaamd Nainai Toean Berdjangoet. Deze hadden eenige gebouwen en inlandsche praauwen vernield; doch ten gevolge der genomene maatregelen, was de rust in die streken spoedig weder hersteld.

LINQUIS, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Zuidelijke landtong, kon. *Boni*.

LINS, waterpoel in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, midden in de korenakkers, tusschen *Boxmeer* en *Sambeek*.

Tegenwoordig is deze poel zoo ver gedempt, dat het slechts eene breede lange sloot is.

LINSCHOTEN, gem. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 1 m. k., 3 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Woerden, N. O. en O. aan de gem. Harmelen, Z. aan den IJssel, die haar van de gem. Montfoort scheidt, W. aan Snelrewaard en Wulverhorst.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Linschoten, Cattenbroek, den Engh, Polanen en Mastwijk; zij bevat het d. Linschoten, benevens de geh. den Engh, Cattenbroek, Mastwijk, Polanen en Schagen. Men telt er 108 h., bewoond door 169 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en het maken van klompen. Men heeft er hooge koorn- en schoone weilanden, alsmede groote bouwhoeven.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. Deze gem. is van 1620 tot 1625 bediend door de Predikanten van Harmelen, Vleuten, Kamerik en Zijdveld; echter is het bijna zeker, dat Linschoten, van de Hervorming af, eenige jaren eenen eigen Predikant gehad heeft. De eerste, die na 1625 in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Casparus Bockhoven, ook wel genaamd Rockhusius, onder anderen in de klassikale akten. Hij kwam in het gezegde jaar herwaarts, en overleed in het jaar 1628. Hermannus Johannes Krom, hier als Predikant gekomen in 1761 en het volgende jaar naar Sliedrecht verroepen, overleed als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Middelburg, den 24 December 1804. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer van Linschoten.

De R. K., welke hier 280 in getal zijn, behooren tot stat. van *Montfoort*. — Men heeft in deze gem. ééne school, te Linschoten.

LINSCHOTEN, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*; palende N. aan de

heerl. Wulvenhorst en Polanen, O. aan Cattenbroek, Z. aan den IJssel, Z. W. aan den Engh en de zuidzijde van Snelrewaard, W. aan Linschoter-Haar.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Rappijnen-en-IJsselvelt, den Lage-Polder-van-Linschoten en den Hooge-Polder-van-Linschoten, en bevat het d. Linschoten, benevens eenige verstrooid liggende h. — Men heeft in deze heerl. ééne school, in het d. Linschoten,

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Strick van Linschoten, wiens voorouders haar reeds in de zestiende eeuw bezeten hebben; ook was onder anderen de Nederduitsche Dichter Paulus Hubert Adriaan Jan Strick van Linschoten Heer dezer heerlijkheid.

Het d. Linschoten ligt 3½ u. W. van Utrecht, 2½ u. N. W. van IJsselstein, aan de Linschoten; 52° 3′ 42″ N. B., 22° 34′ 46″ O. L.

De kerk was, vóór de Reformatie, eene parochiekerk, ter eere van den H. Johannes *den Dooper* ingewijd. De Proost van Oud-Munster plagt het regt te hebben van den Pastoor in zijne pastorij in te leiden. In de zelfde kerk, aan het altaar van de H. *Maagd* Maria, was eene vikarij gesticht, welke begeven werd door de Burggraven van Montfoort. Dit regt is naderhand op hunne nazaten overgegaan. Deze Burggraven plagten bij beurten den kerkbewaarder aan te stellen.

Wanneer, in het jaar 1482, eene bende soldaten van het Montfoortsche volk eenen inval gedaan hadden in Holland, omtrent Oudewater, en met roof en gevangenen terugtrokken, werden zij door de burgers, van Oudewater, vervolgd en geslagen. Zij namen de vlugt in de kerk van Linschoten, welke, om die reden, door die van Oudewater, in brand gestoken werd, doch de kerk is, naderhand, weder opgebouwd, en maakt thans eene fraaije vertooning, pronkende met eenen aanzienlijken vierkanten toren, die met eene scherpe spits voorzien is. In het jaar 1828 is in deze kerk een fraai kabinetorgel geplaatst, zijnde een geschenk van den Burgemeester der gem. Linschoten, den Heer A. van Dam, hetwelk door de giften van godsdienstvrienden, zoo in als buiten deze gem., vergroot en tot een geschikt kerkorgel in orde gebragt is.

Ook bestaat hier eene kerk van niet erkende Afgescheidenen, als wederom andere gevoelens dan de erkende aanklevende.

Men heeft hier nog een oud adell. h., het Huis-te-Linschoten geheeten. Zie Linschoten (Huis-te-).

De kermis valt in den Dingsdag op of na 7 Augustus.

LINSCHOTEN (DE), water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, dat 10 min. beoosten Woerden uit *den Rijn* voortkomt, met eene zuidelijke rigting de gem. Woerden doorloopt en zich in den *IJssel* ontlast.

LINSCHOTEN (DE HOOGE-POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*; palende N. aan den Lage-Polder-van-Utrecht, O. aan de Lange-Linschoten, die haar van den Engh scheidt, Z. aan de zuidzijde van Snelrewaard, waarvan zij mede door de Lange-Linschoten gescheiden wordt, W. aan Linschoter-Haar.

LINSCHOTEN (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. O. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. N. W. van *IJsselstein*, gem. en ½ u. Z. W. van *Linschoten*, aan den dijk van de Lange-Linschoten.

Dit h. werd, in het jaar 1270, door ZWEDER VAN ZUILEN, die er Heer van was, ter leen gegeven aan WILLEM VAN LINSCHOTEN, onder voorwaarde, dat het voor hem altoos een open huis zou blijven. Het is geene Ridderhofstad, maar een prachtig gebouw, pronkende van voren met twee aanzienlijke torens, ter zijde van den voorgevel, waaraan eene fraaije brug en ingang is. Het ligt van alle kanten in eene gracht; en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer STRICK VAN LINSCHOTEN.

LINSCHOTEN (DE LAGE-POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*; palende N. aan Wulvenhorst, N. O. aan de Lange-Linschoten, die hem van Rappijnen scheidt, Z. aan den Engh, waarvan hij door de Lange-Linschoten gescheiden wordt, en aan den Hooge-Polder-van-Linschoten, W. aan Linschoter-Haar.

LINSCHOTEN (DE LANGE-), ook wel DE LANGE-LINSCHOTER-VAART genoemd, riv., die, ½ u. bewesten Woerden, prov. *Zuid-Holland*, uit den *Rijn* voortkomt, in eene zuidelijke rigting de gem. Woerden doorloopt, voorts in eene oost-zuidoostelijke strekking de grensscheiding tusschen die gem. en de Utrechtsche gem. *Wulvenhorst* vormt, daarna eerst in eene zuid-zuidoostelijke en vervolgens in eene zuid-zuidwestelijke rigting de gem. Linschoten en in die zelfde strekking de gem. Snelrewaard doorkronkelt, om zich, te Oudewater, in den *IJssel* te ontlasten.

LINSCHOTEN (NOORD-), ook wel de NOORDZIJDE-VAN-SNELREWAARD genoemd, pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Snelrewaard*; palende N. aan Diemerbroek, N. O. aan Linschoter-Haar, Z. O. aan de Lange-Linschoten, die haar van Zuid-Linschoten scheidt, Z. W. aan de stad Oudewater, W. aan Klein-Hekendorp.

LINSCHOTEN (NOORD-), geh. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. N. W. van *IJsselstein*, gem. *Snelrewaard*.

LINSCHOTEN (ZUID-), ook wel de ZUIDZIJDE-VAN-SNELREWAARD genoemd, pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Snelrewaard*; palende N. W. aan Noord-Linschoten, waarvan hij door de Lange-Linschoten gescheiden wordt, N. W. aan de Lange-Linschoten, die haar van Linschoter-Haar en den Hooge-polder van Linschoten scheidt, O. aan den Engh, Z. aan Snelrewaard, W. aan de stad Oudewater.

LINSCHOTEN (ZUID-), geh. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. N. W van *IJsselstein*, gem. *Snelrewaard*.

LINSCHOTER-HAAR, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie HAAR (LINSCHOTER-).

LINSTER, voorm. heerl., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. W. aan de heerl. Fischbach, N. aan de heerl. Meisemburg, N. O. aan het balj. van Echternach, O. aan het balj. van Remich-en-Grevenmacher, Z. W. aan de heerl. Munster, Z. en W. aan het balj. van Luxemburg.

In deze heerl. lagen de d. Jung-Linster, Bourg-Linster en Eisenborn, benevens de geh. Alt-Linster, Godbringen, Beblen en Imbringen. Zij bevatte alzoo niets anders dan de tegenwoordige gem. Jung-Linster. Zie dat woord.

In het jaar 1451 werd de heerl. LINSTER bezeten door den Ridder WILLEM VAN ORLEY, die in dat jaar, als Lid der Luxemburgsche Staten, de verheffing van FILIPS *den Goede*, Hertog *van Bourgondië*, tot Voogd

des hertogdom, onderteekende. Later is deze heerl. gekomen aan de geslachten LOUTZEN en METZENHAUSEN, door welke zij langen tijd bezeten is.

Onder het Oostenrijksch bestuur moest deze heerl. van iedere 1000 flor. 6 flor. 19 st. 7 den. opbrengen.

LINSTER (BOURG-), d. in de heerl. *Linster,* grooth. *Luxemburg.* Zie BOURG-LINSTER.

LINSTERBACH (DE), beek in de heerl. *Linster,* grooth. *Luxemburg,* welke in het *Grunwald* ontspringt, en het bovenste gedeelte van de *Schwartze-Erentz* vormt.

LINTANG, distr. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie AMPAT-LINTANG.

LINTGEN, voorm. landmeijerij in het grooth. *Luxemburg.*

Zij maakte een der acht deelen uit, waarin het oude balj. van Luxemburg was gesplitst, bevattende de d. Lintgen en Gosseldingen, met de onderhoorige gehuchten.

LINTGEN, gem. in het balj. van *Luxemburg,* grooth. *Luxemburg,* kw. en arr. *Luxemburg,* kant. *Mersch;* palende N. en W. aan de gem. Mersch, Z. aan Lorentzweiler, O. aan Fischbach.

Deze gem. bevat de d. Lintgen en Gosseldingen, benevens de geh. Prettingen en Schäferij. Men telt er ruim 200 h., bewoond door 1300 ingezetenen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De jaarlijksche oogst levert gewoonlijk 10,000 zak aardappelen en 15,000 pond hooi. De veestapel bestaat uit 100 paarden, 250 runderen en 90 zwijnen. Fabrijken zijn er niet, uitgezonderd eenen olie- en eenen korenmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Lintgen uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg,* dek. van *Mersch,* behoort, eene kerk te Lintgen en eene kapel te Gosseldingen heeft, van welke de eerste door eenen Pastoor en de laatste door een eigen Kapellaan bediend wordt.

Het d. LINTGEN, een der schoonste en welvarendste van het heerlijke Merschdal, ligt 2¼ u. N. van Luxemburg, 1 u. Z. Z. O. van Mersch, aan den grooten weg van de hoofdstad des groothertogdoms naar Dikirch, alsmede aan den Lintgerbach.

De jaarmarkten worden gehouden op den 28 Februarij en 11 April.

LINTGERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg.* Zij ontspringt aan de noordzijde van het geh. Blascheid, heeft eene noordwestelijke hoofdstrekking en valt, beneden het d. Lintz, in de *Alzette.*

LINTEHERINGE, LINTHERUNGE of LINTERUNG, plaats, welke men vermeld vindt als zijnde eertijds in het benedenste gedeelte van Drenthe, in het graafs. van RUDOLPHUS gelegen.

Keizer HENDRIK III, nadat hij ULFO, met zijne broeders in den rijksban gedaan had, heeft deze plaats, die zij met meer andere goederen daar als leen of als Graven bezaten, in het jaar 1040 aan BERNULPHUS, den twintigsten Bisschop van Utrecht, geschonken. J. PICARDT is van gevoelen, dat LINTEHERINGE dezelfde plaats is, met LENFRING, welk niet ver van Eelde is gelegen. De Geleerden van lateren tijd meenen dat deze plaats niet in Drenthe gevonden werd.

LINTELO of LINTELOO, ook wel LINDLO en LENTELO gespeld, buurs. in het graafs. *Zutphen,* heerl. *Bredevoort,* prov. *Gelderland,* kw., distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen,* kant., gem. en ½ u. W. Z. W. van *Aalten;* met 900 inw. — In het jaar 1836 is hier eene geheel nieuwe school gebouwd.

LINTELO-POLDER, pold. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. en gem. *Aalten*.

LINTHORST, voorm. buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gedeeltelijk arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. Z. W. van *Dalfsen*, gedeeltelijk arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. W. van Heino.

Dit buitengoed is in het jaar 1833 bij percelen verkocht, waarna het heerenhuis gesloopt, en de boomen geveld zijn. Thans ziet men er een boerenerf.

LINTLOON, voorm. huis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6½ u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagtwedde*, 1½ u. Z. ten W. van Sellingen, in het geh. *Ter-Haar*, aan de Ruiten- of Oude-Aa.

De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door de stad Groningen.

LINTOUW of LINTHOUW, ook wel LINTAU gespeld, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, staande onder eenen Kapitein, tevens Civiel-Gezaghebber.

Den 22 Julij 1830 werd door de Nederlanders eene expeditie tegen dit, destijds in opstand zijnde, lands. ondernomen. Bij de beweging daartoe werd van onze zijde de meest mogelijke stilte in acht genomen, om den vijand te verrassen. De regtervleugel der onzen, voornamelijk zamengesteld uit manschappen van het eerste bataillon Infanterie, werd door den Luitenant-Kolonel VERMEULEN KRIEGER, en de linkervleugel door den Kapitein VELTMAN aangevoerd, waarbij deze laatste zijne eigene kompagnie (Europeanen), benevens een zeventigtal Boeginezen, onder zijne bevelen had. De marsch, die door de onzen in den vroegen morgen, terwijl het nog donker was, werd aangevangen, was door den regen, die des nachts en den vorigen dag gevallen was, zeer moeijelijk geworden. Dit ondervond VELTMAN vooral, die met zijne onderhoorigen een doortogt moest zoeken; langs den voet van den hoogen berg Sago was dit bijna onuitvoerbaar. De Luitenant-Kolonel VERMEULEN was het eerst de vijandelijke linie omgetrokken, en had den vijand, na eenen hardnekkigen tegenstand, ten gevolge waarvan, onder anderen, den Kapitein SCHEECK sneuvelde, uit zijne versterking op de vlugt gedreven. Deze vlugtende vijand van geene andere zijde kwaad vermoedende, stootte op de troepen van VELTMAN, die intusschen gedeboucheerd waren, en werd door hen met een hevig geweervuur ontvangen en met groot verlies uiteen gedreven. De vijand, zich dien dag nog eenmaal verzameld hebbende, zoo het scheen met het voornemen, om de onzen aan te vallen, werd door VELTMAN op nieuw uiteen gedreven.

Den 23 Julij rukten onze troepen het landschap LINTOUW weder binnen, en op den 24 werd de marsch op de hoofdplaats Tappisello, waarin het grootste gedeelte van 's vijands magt zich had terug getrokken, gerigt. VELTMAN, die de eerste kolonne aanvoerde, werd reeds op eenen grooten afstand met vijandelijk kanonvuur begroet, dat gelukkig geene uitwerking deed. Kort daarop geraakte Tappisello, door des vijands eigen toedoen, in brand, bij welke gelegenheid een kruidmagazijn sprong, waardoor de plaats, met hare metalen en ijzeren vuurmonden, zonder verderen tegenstand, in handen der onzen viel. Nadat nu LINTOUW geheel in onze magt was, werd het bestuur van dat landschap vooreerst aan VELTMAN opgedragen.

LIOEDMEERSDAM, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Bergumerdam.

LIOESSENS of Lioenssens, vroeger Ljussens en Lussens, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Dockum*, zeer aangenaam aan den rijweg en het water gelegen.

In eenen open brief van David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1480 gegeven, wordt dit dorp Lussens genoemd, en daarin de Heer en Meester Botto, Pastoor van Anjum, en Johan, Pastoor van Lussens, gemagtigd, om over zeker geschil uitspraak te doen.

Men telt in dit d., hetwelk, waarschijnlijk door de oneenigheden der Edelen, van Nijkerk afgescheiden is, 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de melkerij.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Morra-en-Lioessens*, die ook hier eene kerk heeft, welke met een spits torentje prijkt. Door milde bijdragen der Hervormde Floreenpligtigen dezer gemeente is de kerk, in het jaar 1827, weder in goeden en behoorlijken staat gebragt, ter gedachtenis waarvan men aan den hangzolder of kraak, die in de kerk gevonden wordt, het volgende vers leest:

RUIM VIER JAAR WAS DIT GODSDIENSTHUIS
'T VERBLIJF VAN UIL EN VLEDERMUIS;
'T STOND ALS TEN PROOI VAN STORM EN VLAGEN;
DOCH THANS, ONTRUKT AAN DAT GEWELD,
WORDT NU, VERBETERD EN HERSTELD,
EERBIEDIG AAN GOD OPGEDRAGEN.
DEN 7 OCTOBER 1827.

In de kerk, aan den noordermuur, leest men op eene daarin gemetselde zerk:

TER GEDACHTENIS VAN DE EERZAME TAEDE ALBERTS HOFMAN, OVERLEDEN TE LIOESSENS DEN 30 NOVEMBER 1829, IN DEN OUDERDOM VAN RUIM TACHTIG JAREN.

DE DANKBARE DIAKONIE-ADMINISTATIE DER HERVORMDEN TE LIOESSENS.

Die man had het grootste gedeelte zijner nalatenschap aan de Diakonie bij testament gelegateerd.

Onder dit dorp lagen weleer vele adellijke staten, als: Heemstra, Sjoerda, Gerroltsma enz.

LIOESSENS-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Dockum;* palende N. aan de Wadden, N. O. aan den Bandt, Z. O. aan den polder van Anjum, Z. W. aan het behoor van Lioessens.

In dezen pold., die in het jaar 1592 bedijkt is, is bij den watervloed van Februarij 1825 door overstorting en doorvloeijing veel land met zeewater bedekt geworden.

LIORA, voorm. riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, die van Naaldwijk zuidoostwaarts stroomde, en aan het d. de Lier zijnen naam gaf. In eenen brief van Keizer Otto III, in de tiende eeuw, werd deze vliet aldus geheeten; Melis Stoke schrijft Lihora. Het watertje de Lee is er nog een overblijfsel van.

LIOUWERD, oude Friesche naam van de st. Leeuwarden, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, welke benaming nog heden ten dage onder de Land-Friezen in hunne taal vrij algemeen is. Zie Leeuwarden.

LIPAR (STRAAT-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eilanden *Bangka* en *Billiton*.

LIPAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de *Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, ter plaatse waar de Sibaying de Sienjienjie opneemt. Er wordt aldaar veel handel gedreven.

LIPATTI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

LIPPENGALANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magellang*.

LIPPENHUISTER-BRUG (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, over het Koningsdiep, ½ u. N. van Lippenhuizen.

LIPPENHUISTER-GEMEENE-HEIDE, heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, N. O. van Lippenhuizen.

Door dit heideveld plagt weleer de Schipsloot naar de Rogmolen te loopen.

LIPPENHUIZEN of LEPPENHUIZEN, vroeger KOBANDERHUIZEN of CONUNDERHUIZEN geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. van *Beetsterzwaag*. Men telt in dit d., hetwelk eene dubbele buurt huizen aan den rijweg heeft, 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De noordelijke landen loopen tot aan het Koningsdiep en zijn gedeeltelijk bouwlanden, gelijk ook de zuidelijke, dewijl het veen onder dit dorp vergraven is; doch ten westen vindt men daar ook goed weiland op de zoogenaamde Lippenhuister gemeene heide. In het zuiden, over de nieuwe Smildervaart, is het alles hoog veen geweest, tot over de Rooigruppel, tusschen de Opsterlandsche en Schoterlandsche veenen. Men heeft er eenen korenmolen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Lippenhuizen-Terwispel-en-Hemrik*, welke ook hier eene kerk heeft. De voormalige kerk is in het jaar 1744 vervangen door een fraai, nieuw gebouw, waarvan de kosten door de Eigenërfden der gem. gedragen zijn.

De Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Gorredijk-en-Lippenhuizen*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

De voorjaarsjaarmarkt en beestenmarkt valt in den laatsten Maandag in Mei, de najaarsbeestenmarkt den eersten Dingsdag in October.

LIPPENHUIZEN-TERWISPEL-EN-HEMRIK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*. Men heeft er drie kerken, als: ééne te Lippenhuizen, ééne te Terwispel en ééne te Hemrik, en telt er ruim 2000 inw., onder welke 250 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS FLAMMIUS, die in het jaar 1600 hier reeds was en in het jaar 1604 naar Parrega vertrok. Tot aan 1633 zijn *Korte-* en *Lange-Zwaag* hiermede vereenigd geweest. HENRICUS SYPKENS, Predikant te Lippenhuizen c. a., van 1763 tot in 1765, wanneer hij naar Dronrijp verroepen werd, is later, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Groningen overleden, den 9 Julij 1812.

LIPPENSPOLDER (SER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie SERLIPPENSPOLDER.

LIPPENWOUDE, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Sneek*, bij *Hommerts*, waartoe het behoort, Z. van de Zandige-Wiel, nabij de Smaldijkstersloot.

LIPPERSCHEID, ook wel LIPPERSCHEI gespeld, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. W. van

Diekirch, gem. en ruim ¼ u. van *Bourscheid*. Volgens hemelsbreedte is Lipperscheid slechts 10 min. van de hoofdplaats verwijderd; maar daar het d. Bourscheid op eene hooge rots is gelegen, de weg zich herhaaldelijk om den berg slingert en het overvaren der Sure eenig verwijl veroorzaakt, heeft een voetganger voor dezen afstand wel 30 à 40 min. noodig. — De omliggende streek is veelal van eene stoute schoonheid, een uitstekend punt voor landschapschilders.

LIPS (TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*; prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Leyden*, gem. *Voorschoten*, aan de Voorwetering.

Dit huis heeft eerst behoord aan het geslacht van Hoogstraten, maar werd later bezeten door het adell. geslacht van Oem van Wijngaarden, waarom het destijds meestal Wijngaarden genoemd werd.

Het was een zeer oud kasteel in digt geboomte en in eenen diepen vijver; doch is, in den jare 1743, verkocht en afgebroken, en in zoo verre het leen was, onleen verklaard.

LIRONG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende. Het is bewoond.

LIRONG, naam, welken men ook wel geeft aan het eil. Salibabo, in *Oost-Indië*. Zie Salibabo.

LIS, naam, welken de landlieden bij verkorting veelal geven aan het d. Lisse, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Lisse.

LISA (DE), Way-Lisa, riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Het is een der grootste riv. van het eil., welke uit het binnenste gedeelte van dat eil. voortkomt en zich met eenen oostelijken bogtigen loop in den *Archipel-van-St.-Lazarus* ontlast.

LISAO, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

LISIDUNA, heerl., waarvan in eenen brief van Karel *den Groote* wordt gewag gemaakt, als gelegen op den linker oever van de Eem, in de landstreek *Flehite*; thans is het Leusden, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Leusden.

LISIDUNIEN, d., van hetwelk in den giftbrief van Graaf Rotharius, en den H. Alfricus, den negenden Bisschop van Utrecht, omtrent het jaar 840 gewag gemaakt wordt als gelegen in de *Betuwe*. Thans weet men niet meer, welke plaats daarmede bedoeld wordt.

LISSA (DE) of Way-Lissa, riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op het schiereil. *Hoewamohel*, met eene westelijke rigting in het *Nassausche-gat* uitloopende.

LISSABATTA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*; 2° 55′ Z. B., 146° 30″ O. L. Voorheen lag het gedeeltelijk op den berg Hoelong, maar sedert het jaar 1671 heeft het zich zeer ver langs het strand uitgebreid.

Het regte Lissabatta plagt weleer digt bij of bewesten Numiali te liggen, waar men nog opmerkenswaardige overblijfselen van muren, en graven zien kan.

Dit vermogend dorp, hetgeen meest door uitlanders, daar te zamen gevloeid, bevolkt is, bestond in het begin der vorige eeuw uit negen soa's of gehuchten, te weten: dat van Nocroe-Latoe, Tamalima, Paliti-Tamal, Kapoeloe-Roeway, Caloeway, en nog twee batjanse soa's, onder hunne bijzondere Sengadje of Hertog.

De ingezetenen waren ten deele volk van Gilolo, ten deele Javanen, Boeroneezen, Batsjanders en andere landslieden; ofschoon anderen het

soa Tamal voor het oudste en het oorspronkelijk LISABATTA, dat bij Way-Iha plagt te leggen, houden.

Van Way-Iha zijn zij door geschillen, die zij met de Alfoerezen hadden, eerst naar Nuniali, en, later naar Hatoe Petola verhuisd, verstrooijende zich na den oorlog met MADJIRA, hier en daar, hoewel zich de meesten op het strand Loeboe, hetwelk twee mijlen beoosten de groote rivier de Makinan lag, ter nederzetteden.

Naderhand werden zij door de Landvoogden HUSTAART en COS, op dat strand bijeen verzameld, omtrent het riviertje de Nihoe, doch in lateren tijd vonden zij goed naar het dorp Hatoewe te verhuizen; terwijl zij echter nog op Loeboe woonden, zochten zij zich meester te maken van de drie Alfoeresche dorpen, Roemah-Way, Roemah-Manie en Roemah-Peloe, staande onder Radja SOEWELA, de oudste Radje der Oelilima's, daar zij ook de beste rust gehad hebben.

LISSABON of LISSEBON, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. van *Appingedam*, gem. *'t Zand.*

LISSALOEWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Sohoelan staande.

LISSAMATULA, naam, onder welken het eil. LIFFAMATULLA, in *Oost-Indië*, tot de *Xoela-eilanden* behoorende, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie LIFFAMATULLA.

LISSATEKE (DE HOEK-VAN-) of DE ZUIDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidwestkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

LISSATELLO (DE HOEK-VAN-) of DE NOORDHOEK-VAN-DE-BAAI-VAN-CATSJELI, kaap in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, aan de Noordkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, N. W. van de Bogt-van-Catsjeli.

LISSE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Hillegom, O. aan het Haarlemmermeer, Z. aan Warmond en Sassenheim, W. aan Noordwijkerhout.

Deze gem. bevat het d. Lisse, de Lissenbroeker-polder en den Lageveensche-polder, benevens gedeelten van den Zemelpolder, den Merendijksche-polder, den Hillegats-polder, den Bontekriels-polder, den Beek-polder en de bedijkte Lisserpoel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2097 bund. 90 v. r. 91 v. ell., waaronder 1766 bund. 62 v. r. 4 v. ell. belastbaar land. Men telt er 205 h., bewoond door 296 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw. Voorheen waren de veenderijen alhier het hoofdbestaan, thans is het de bouwmansstand, welke hier veel boter en Leydsche kaas levert; terwijl het kweeken van groenten, aard- en boomvruchten, kruiden, bloemen en zaden mede een aanmerkelijk voordeel aanbrengen, aangezien deze in groote hoeveelheid van hier naar Amsterdam, Leyden en elders gevoerd worden. Het bebouwen der duinen met hout en aardappelen neemt hier met goed gevolg steeds toe. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., welke hier 490 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES CORNELII, die in het jaar 1594 herwaarts kwam, en in het jaar 1597 opgevolgd werd door den wel bekenden WILHELMUS BAUDARTIUS. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 12 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leyden.*

De R. K., van welke men er ongeveer 1000 aantreft en daaronder 590 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 6 Isr., die er gevonden worden, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld, door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1591, een eigendom was van Heer Johan van Mathenesse, doch sedert eene reeks van jaren, aan het geslacht der Heeremans behoort, zijnde thans het eigendom van den Heer Marinus Alexander Baron van Heeremans, woonachtig te Munster, in het koningrijk Hannover.

Het d. Lisse, bij verkorting veelal Lis geheeten, en in het Lat. Lissa, ligt, zeer aangenaam en bevallig, 2½ u. N. van Leyden, 2½ u. Z. van Haarlem, 2 u. N. O. van Noordwijk-Binnen, aan den straatweg en omtrent ¼ u. van de trekvaart tusschen die beide steden. In het jaar 1725 is het geheel bestraat, bevattende, behalve onderscheidene kleine, ter zijde afgelegene straten, ook eene die vrij ruim en lang is, in welke alle de anderen haren uitweg hebben, en die alle met tamelijk goede gebouwen zijn bebouwd. Onder de eerstgemelde vindt men eene straat, welke met eene kromme bogt, naar eene haven loopt, die men de Gracht noemt, en welke zijne uitwatering door de ringsloot van de Lisserpoel heeft, welke poel men meent, dat de oudste der uitgeveende landen van dit ambacht is, en die wederom zijne uitwatering in het Haarlemmermeer heeft; dit water werd aldaar de Greevelingen genoemd. Door deze vaart kunnen de inw. op eene gemakkelijke wijze hunne goederen en vruchten naar Amsterdam vervoerd krijgen.

Lisse had, tot in het jaar 1460, niet meer dan eene kapel, welke door Willem, Roomsch Koning, Graaf *van Holland*, gebouwd was, en onder de parochiekerk van Sassenheim behoorde. Zij werd door eene bulle van Paus Pius II, gegeven te Rome, den 8 November van het voorgemelde jaar, daarvan afgescheiden, en tot eene parochiekerk, aan de H. Agatha toegewijd, verhoogd, welke verheffing bevestigd werd door eenen brief van Wouter van der Gouwe, Proost en Aartsdiaken der St. Pieterskerk te Utrecht, als aangestelde Apostolische Regter, Commissaris en Gemagtigde tot deze zaak, gedagteekend te Utrecht in het jaar 1461, in de negende indictie, des Maandags den 27 der maand April. Weleer werd het ambt van Pastoor en Aartsdiaken van Utrecht, gelijk mede dat van Koster, door de Graven van Holland begeven, en de inkomsten der pastorij bedroegen veertig Rijnsche guldens (56 guld.).

De kerk is met eenige lagen van duifsteen gebouwd, en heeft eenen stevigen vierkanten toren, die voor het grootste gedeelte van zulken steen gebouwd en met eene lage kap gedekt is. Zij werd, in den Spaanschen oorlog, niet meer dan andere nabij gelegene kerken, verschoond; het koor heeft, eenen geruimen tijd, geheel verwoest gelegen, doch naderhand heeft men die puinbrokken weder hersteld, zoodat de kerk nu genoegzaam in haren ouden stand is gebragt. In het jaar 1822 is er een orgel in deze kerk geplaatst, waarvan de kosten door een groot aantal der gemeenteleden gedragen zijn. In het koor, dat van eene latere bouwing dan de kerk is, vindt men eene aanzienlijke

begraafplaats, van de familie van den Heer SIMON VAN DER STEL, voorheen Gouverneur van de Kaap de Goede-Hoop. Aan deze kerk werden, in Maart 1845, twee zilveren bekers ten gebruike bij het H. Avondmaal vereerd.

Na de Hervorming was de R. K. gemeente van LISSE gecombineerd met die van *Warmond, Voorhout* en *Sassenheim*, op welke laatste plaats de Pastoor zijn verblijf hield; dan in het jaar 1667 verkregen de R.K. van LISSE eenen eigen Pastoor voor hunne gemeente, zijnde JOHAN VAN DE VERWE. Deze overleed op den 1 Julij 1697, en werd alstoen opgevolgd door LAMBERT SCHAAP, die mede op den 10 April 1709 kwam te sterven, opgevolgd wordende door ARNOUD DE LEEUW, onder wiens bestuur het vorige kerkgebouw, ¼ u. buiten het dorp, werd gesticht, hetwelk aan de H. AGATHA was toegewijd. In het jaar 1842 werd dit bedehuis vervangen door het tegenwoordige sierlijke kerkgebouw, in het dorp, bij en over de kerk der Hervormde gemeente, geplaatst en mede aan de H. AGATHA toegewijd. De Pastoor van Sassenheim had te voren een regt van vijf oncen zilver 's jaars, als eene vergoeding voor het gemis van de parochie van LISSE. Aan de trekvaart tusschen Haarlem en Leyden, op Halfweg, tusschen die beide steden, staat een aanzienlijk gebouw, bestemd voor de vergaderingen van de Regeringsleden van Leyden en Haarlem, welke het opzigt over de gezegde vaart hebben.

De grond onder dit dorp is verschillend, bestaande, ten Zuidoosten van het dorp, meest in lage gebrokene landen. Ten Noordwesten is eene lange, doch smalle streek duinen, welke zeer schadelijk zijn voor de wei- en korenlanden, ter wederzijden daarvan gelegen. Zij werd van ouds de Keukenduin van Teilingen genoemd, en hierop hadden de buren van LISSE vrijheid, om hunne paarden te weiden, mits jaarlijks iets betalende aan den Houtvester. Deze vergunning sproot voort uit oude diensten, welken die van LISSE aan den Huize van Teilingen bewezen hadden. Die van LISSE waren ook vrij van alle gravelijkheids tollen in Holland, Zeeland, Friesland, Braband en Henegouwen en van de tollen van Wassenaar. Dit d. heeft reeds in het begin der twaalfde eeuw de eer genoten, dat eene dochter van den Graaf van Holland, hare statelijke bruiloft aldaar gevierd heeft; want DIDERIK, Graaf *van Cleve*, in het jaar 1182, met MARGARIET VAN HOLLAND, dochter van Graaf FLORIS III en van Vrouwe ADA, zuster des Konings van Schotland, trouwende, hebben de bruiloft te LISSE gehouden. Somtijds heeft hier de jaarlijksche groote vergadering der Leydsche Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde plaats. Terwijl dit d., als vermaard door de meerbaars, welke men er altijd gereed vindt, veelal tot de plaats der maaltijden, ontgroen- en promotiepartijen der Leydsche Studenten verstrekt.

De ingezetenen van LISSE hadden vroeger het bijzondere voorregt, dat de Schout en Geregten van het dorp hen mogten afschrijven, wanneer zij binnen de stad Leyden om schulden gearresteerd of bekommerd werden; en dat Schout en Schepenen van Leyden zoodanige afschrijvingen deden gelden en partijen naar hunnen dagelijkschen Regter wezen; gelijk ook die van LISSE, als eenig burger of inwoner van Leyden aldaar bezet werd, de afschrijving van die van Leyden moesten gehoorzamen. Dit voorregt was daaruit ontstaan, dat de vischbrug binnen Leyden, door ouderdom vervallen zijnde, die van LISSE met eenige andere dorpen van Rijnland, in het jaar 1532 eene zekere som gelds opgebragt hadden tot vernieuwing en herstel van gemelde

brug, niet omdat de stad onmagtig was tot het dragen van die kosten, gelijk sommige Schrijvers verkeerdelijk voorgegeven hadden, maar omdat deze brug van oude tijden af het uitpad en de gewone overgang van de Rijnlandsche dorpen over den Rijn geweest was, zoo buiten- als binnendijks; welke dorpen, om die reden, verpligt waren deze brug te helpen onderhouden, gelijk ook de stad Leyden, bij acte van Heemraden van Rijnland, van den 8 Augustus 1404, om gelijke reden, verklaard werd, ten eeuwige dage vrij te zijn van de onderhouding van de Zijlbrug, als zijnde de overtogt over de uitwatering van Rijnland. Vroeger moet in de nabijheid van het d., in de Lisserpoel, het oude Huis-te-Dever gestaan hebben, thans bestaat er nog, hoewel ook reeds in vervallen staat, een ander huis van dienzelfden naam, ook wel het Huis te Lisse genoemd, alsmede de buit. Meerenburg, Meer-en-Duin, Zandvliet, Keukenhof en Wisselgeest.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Het wapen van Lisse bestaat in een veld van goud, met eenen halven klimmenden leeuw van keel (rood).

LISSE (HET HUIS-TE-), kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Dever (Huis-te-).

LISSEALI, neg. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram.* Zie Risseari.

LISSELLA, van anderen ook Lucella genoemd, d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, tusschen de Ila en de Lota.

Het was, in het begin der vorige eeuw, een fraai dorp, dat 430 zielen, 165 weerbare mannen en 64 dati's telde.

LISSEN-HEIKEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¾ u. N. O. van *Boxtel*, gem. en ½ u. N. W. van *Schijndel*.

LISSERBROEKER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alkmaar*, gem. *Lisse*; palende N. O. en O. aan het Leydsche-meer, Z. aan het Langerak, Z. W. aan den Roversbroeker-polder en den Lisser-polder.

LISSERPOEL (DE), voorm. water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Geestwater.

LISSERPOEL(DE) of de Lisser-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Lisse*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*; palende N. W. en gedeeltelijk N. O. aan den Lisserbroek-polder, voorts O. aan de Roversbroek-polder, het Hellegat en den Hellegat-polder, Z. en Z. W. aan den Sassenheimerbroek-polder.

Ter plaatse, waar deze pold. gevonden wordt, was weleer een water, de Listerpoel of het Geestwater geheeten.

Deze pold. is, na de eerste bedijking, onderscheidene malen weder doorgebroken en bij den storm van 24 en 25 December 1836 geheel ondergeloopen.

LITH, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de Maas, O. aan de gem. Lithoijen, Z. aan Nuland, W. aan Alem-Maren-en-Kessel.

Deze gem. bevat niets dan het d. Lith en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 987 bund. 90 v. r. 2 v. ell., waaronder 986 bund. 99 v. r. 73 v. ell.

belastbaar land. Men telt er 261 h., bewoond door 279 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook gaan sommigen werken in Holland, terwijl anderen zich generen met het maken van kleederen en schoenen, die van hier naar Holland, Gelderland en elders verzonden worden. Behalve vier brouwerijen en een korenmolen zijn hier geene fabrijken of trafijken. De grond is er laag en daardoor gedurig aan overstrooming onderworpen, zijnde meestal klei en slechts voor een klein gedeelte zavelig. De granen, die hier gebouwd worden, bestaan in tarwe, spelt, garst, haver, alsmede eenig vlas, klaver, aardappelen, paardenboonen en erwten.

De R. K., welke hier ongeveer 1100 in getal zijn, onder welke ongeveer 850 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., van welke men er 70 aantreft, behooren tot de gem. van *Lith-Lithoijen-Alem-Maren-en-Kessel*, welke te Lith eene kerk heeft.

De 40 Isr., die hier wonen, worden tot de ringsynagoge te *Oss* gerekend, welke te Lith eene bijkerk heeft.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Het d. LITH, soms GROOT-LITH genoemd, ter onderscheiding van LITHOIJEN, dat voorheen den naam van KLEIN-LITH droeg, ligt ruim 3 u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, 1½ N. W. van *Oss*. Van ouds werden beide plaatsen, onder de benaming van LITTA, aangeduid.

Het is het voornaamste en vermakelijkste d. langs de Maas en eene zeer oude plaats; want toen GISELBERT, Hertog *van Lotharingen*, gehuwd met GERBERGA, dochter van Keizer HENDRIK I, in het jaar 922, onderscheidene goederen, die hem ontnomen waren, omdat hij zich tegen Koning KAREL *den Eenvoudige* verzet had, werden terug gegeven, was daaronder LITH. Zijne weduwe GERBERGA, naderhand hertrouwd met Koning LODEWIJK *den Overzeesche*, gaf in 968, onder andere goederen, LITH aan de kerk van ST. REMIGIUS, te Rheims. GODEFRIED III, Hertog *van Lotharingen*, had LITH aan die kerk ontnomen; doch hierover berouw gevoelende, gaf hij het, in het jaar 1160, daaraan terug. Naderhand is dat goed (mogelijk bij ruiling) gekomen aan het kapittel van ST. LAMBERT te Luik, hebbende echter de Hertog van Braband de voogdij daarover behouden, voor welke aan hem jaarlijks drie gouden realen werden vergolden.

Tot den vrede van Munster in 1648, bleef de hoofdkerk van Luik in het ongestoorde bezit der opperheerschappij over dit dorp; doch na dit tijdstip ontstond er een geschil nopens het hooge gezag over LITH tusschen den Bisschop van Luik en de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden, hetwelk eerst, den 18 Augustus 1671, is beslist. Men kwam toen overeen, dat den Bisschop, bij den afstand der souvereiniteit over LITH, de heerlijkheid en het kasteel La Rochette, ten zuidoosten van Luik gelegen, bezitten, en de heerlijke regten van LITH zou behouden. Tot dien tijd waren de R. K. van dit dorp in het genot der vrije uitoefening van de godsdienst gebleven, dan, bij deze nieuwe schikking, werd hun niet alleen de Parochiekerk ontnomen, maar zij werden sedert op den zelfden voet behandeld als de overige R. K. der Meijerij, die, bij den Munsterschen vrede, onder de magt der algemeene Staten waren geraakt.

In 1306 beval JAN II, Hertog *van Braband*, aan Schepenen, Gezworenen en verdere ingezetenen van LITH, *Lithoijen* en *Herwaarden*, of, zoo als in den oorspronkelijken brief staat, LYTTHE, *Lytthoyen* en *Herewarden*, hunne hoofdleening te halen bij Schepenen van 's Hertogenbosch.

De kerk van LITH, aan den H. Bisschop en martelaar LAMBERTUS toegewijd, schijnt, tijdens de Nederlandsche beroerten, verwoest te zijn geweest; want door GIJSBERTUS MASIUS, den vijfden Bisschop van 's Hertogenbosch, werd zij, den 26 Junij 1613, met drie altaren, en het kerkhof weder gewijd. Nadat deze kerk, sedert het jaar 1671, door de Hervormden was gebruikt, is zij, in het jaar 1800, bij naasting aan de R. K. wedergegeven. Daar het gebouw, waarvan niets dan het kruis en het koor overig was, niet geschikt was om de R. K. inwoners te bevatten, heeft Koning LODEWIJK, den 4 Mei 1809, bij eene minnelijke schikking, de Hervormden in het bezit daarvan gesteld, met 300 gulden door de R. K. daar bijgevoegd, terwijl hij den Katholijken eene som van 1400 gulden, uit 's lands schatkist, heeft toegekend, onder de bepaling, dat het kerkhof en de vaste goederen van het fabriek der oude kerk aan de R. K. gemeente zoude toebehooren. Sedert dien tijd is deze kerk in goeden staat gebragt, en dient thans nog voor de Hervormden. De R. K. hebben vervolgens hunne vrij nette kerkschuur, die, krachtens een besluit van de Algemeene Staten van 27 Augustus 1694, aan de oost- of voorzijde vergroot was geworden, in eenen beteren toestand gebragt, en in 1832 met een torentje voorzien. Deze schuurkerk is in 1841 afgebroken, en op de grondslag een nieuw en ruim kerkgebouw opgerigt geworden, waartoe van 's Lanswege *f* 6000 zijn verleend, welke mede tot vergrooting der pastorij hebben verstrekt. — Dit kerkgebouw, hetwelk van een orgel voorzien is, is den 4 September 1843, benevens het daarbij aangelegde kerkhof, door Z. D. H. den Bisschop van Gerra plegtstatig ingewijd geworden.

Nog wijst men te LITH de plaats aan, waar vroeger eene kapel stond, ter eere van de H. *Moedermaagd* en den H. ANTONIUS.

Er bestaat hier een pontveer over de Maas, op Alphen en Dreumel, hetwelk aan het domein behoort. De onderdam derwaarts leidende, heeft eene lengte van 210 ell., terwijl de breedte van de rivier de Maas zelve, in de strekking van genoemd veer, 285 ell. bedraagt; daarentegen is deze rivier ½ uur nederwaarts aan den Schaardijk, ter plaatse der aldaar gelegene kribben, slechts 92 ell. breed, doch eenigzins nederwaarts bedraagt deze wederom 240 ellen.

Er worden hier jaarlijks drie paarden- en beestenmarkten gehouden, welke invallen den 24 April, den 11 September en den derden Woensdag in November.

In het jaar 1274, herstelde Hertog JAN I, eenen watertol aan dit dorp, welke van de voorbijvarende schepen, ten voordeele van den Hertog, moest gegeven worden, doch deze tol is daarna door de Staten-Generaal aan het Huis VAN ORANJE NASSAU, bij eene soort van schadeloosstelling voor de, aan WILLEM I, ontnomene goederen geschonken; de Staten-Generaal maakten, den 19 December 1659, eene nieuwe schikking (reglement) op dezen tol, waaruit blijkt dat Nijmegen, Tiel, Bommel, 's Hertogenbosch, Grave en Maastricht daarvan vrij waren.

In den jare 1504, werd LITH door de Gelderschen in de asch gelegd. — In den jare 1581, werd er door de Bosschenaars eene sterkte of blokhuis gesticht op den Ham, welke sterkte door hen, om de vaart

op de Maas te beveiligen, bewaard werd, doch zij is in de volgende oorlogen weggeraakt. In het jaar 1825 zijn de fondamenten van deze sterkte weder gevonden. Men zag toen, dat de houten koornmolen er op gebouwd was geweest, welke was afgebrand. De eigenaar had het plan eenen steenen molen te bouwen en liet den molen slechten, om er de fondamenten te leggen. Weldra ontdekten zij een sterk muurwerk, van eenen ronden toren. Deze werd geledigd en men vond daarin eenige spaansche gouden munten en eene steenen buis, waarlangs in vroeger tijd een geheim gemak uitloosde; op dit rond muurwerk, dat juist de groote had van het onderstuk van eenen steenen molen, heeft men den molen weder opgetrokken.

In de jaren 1641 en 1643, had het leger der Algemeene Staten, zijne vergaderplaats te LITH en *Lithoijen.*

In het jaar 1799, werd het hooge Maaswater, behalve langs de gewone wegen nog afgetapt, door eene in 1795 voorgevallene doorbraak in den zoogenaamden Hamdijk bij het d. LITH, welke nog opengebleven was.

Bij den watervloed van Januarij 1809, werden er in dit d. eenige huizen beschadigd, doch geen geheel weggespoeld, aan de dijken kwam aanmerkelijke schade.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834, zijn van de huizen, welke binnendijks staan 5 ingestort en vele andere zeer beschadigd.

Het wapen van LITH bestaat uit een veld van azuur met drie torens van goud.

LITH (POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Lith;* palende N. aan den Maasdijk, O. aan de Lithergraaf, tegen den polder van Lithoijen, Z. aan den Achterdijk, tegen de Hertogswetering en den Polder-van-der-Eigen, W. aan de Kesselsche graaf, tegen den polder het Laag-Hemaal.

Deze pold., waarvan den tijd der bedijking niet bekend is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 838 bund. 68 v. r. 38 v. ell. Het dorp Lith ligt aan den Buiten- of Maasdijk van dezen polder. Hij wordt door eene houten sluis in de noordelijke kade van de Hertogswetering, op die wetering door de Blaauwe-sluis op de rivier de Maas van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 2 ell. 8 palm. 5 duim. boven A. P. De Maasdijk is bij de herberg van den Tukker 8 ell. 8 palm. 5 duim. en de achterdijk 4 ell. boven A. P. De Schaardijk heeft eene lengte van 650 ell., en is gedekt door twee kribben, de bovenste lang 60 en de benedenste krib lang 87 ellen. Wijders liggen nog tegen de voorgronden van dezen polder, twee kribben boven den gemelden Schaardijk, en één op het benedeneinde van dien. De Maasdijk heeft eene kruisbreedte van 4 ell. 5 palm. tot 5 ell. 10 palm. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris. Het bestuur wordt gekozen uit de geërfden.

LITH (SCHANS-TE-), voorm. sterkte in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Lith.*

Zij was in het jaar 1581 of 1582 door de burgers van 's Hertogenbosch aangelegd, om de vaart langs de Maas te verzekeren.

LITHER-GRAAF, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, dat, uit de *Hertogswetering* voortkomende, met eene noordelijke strekking tusschen den Polder-van-Lith en den Polder-van-Lithoijen doorloopt, en zich, ½ u. O. van Lith, in de *Maas* ontlast.

LITH-LITHOIJEN-KESSEL-ALEM-EN-MAREN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*, met 140 zielen onder welke 80 Ledematen.

Vroeger waren het drie afzonderlijke gem., als die van Lith-en-Lithoijen, die van Kessel en die van Alem-en-Maren. De eerste die in de gem. van Lith-en-Lithoijen het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Philippus de la Mijne, die in het jaar 1649 herwaarts kwam en in het jaar 1653 naar Baarn-en-Eembrug vertrok. Met deze gem. werd in het jaar 1807 vereenigd, die van Kessel-Zijnde toen de eerste Predikant in de gecombineerde gem. van Lith-Lithoijen-en-Kessel geweest Willem Hendrik Muller, te Lith-en-Lithoijen ber. in 1799 Emeritus geworden in 1817. In het jaar 1819 werd daarmede ook vereenigd de gem. van Alem-en-Maren, welke tot eerste leeraar gehad had Ernestus Mensmannus, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1652 overleed; terwijl de gecombineerde gem. van Lith-Lithoijen-Kessel-Alem-en-Maren tot eerste leeraar gehad heeft Leendert Krol, die in het jaar 1818 reeds te Lith-Lithoijen-en-Kessel beroepen was en er nog is.

LITHOIJEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d., 2 afd.); palende N. N. O. aan de Maas, O. aan de gem Oijen-en-Teffelen, Z. O. aan Geffen, Z. aan Nuland, W. aan Lith.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Lithoijen, de zoogenoemde Lutterveldeu en het zoogenoemde Rosmud; bevat het d. Lithoijen, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1057 bund., waaronder 812 bund. 87 v. r. 23 v. ell. belastbaar land. Men telt er 117 h., bewoond door 139 huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, sommigen drijven eenen kleinen handel in varkens, en velen moeten van den vroegen morgen tot den laten avond hard werken, bestaande een groot deel der ingezetenen uit arbeiders De grond is er laag en over het geheel vrij goed, maar veeltijds aan overstroomingen onderhevig, welke veroorzaakt worden door de Beersche Maas, en het openen der benedensluizen, waardoor het te veld staand graan en het hooigewas dikwerf verloren gaat. De granen, die hier gebouwd worden, zijn voornamelijk garst en haver, ook tarwe, spelt, boonen en erwten.

De inw., die er op 13 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort.

De 13 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Lith-Lithoijen-Kessel-Alem-en-Maren*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 93 leerlingen bezocht werd.

Het d. Lithoijen, voorheen ook wel Klein-Lith genoemd, ligt 3 u. N. N. O. van 's Hertogenbosch, 1 u. N. N. W. van Oss, aan de Maas. Het wordt aldus genoemd, omdat het tusschen de dorpen Lith en Oijen gelegen is. In de tiende eeuw behoorde Lithoijen aan Giselbert, Hertog *van Lotharingen*, aan wien Karel *de Eenvoudige* het, in 922, terug gaf. In 968 gaf zijne echtgenoot, Gesberta, Lithoijen, met het klooster te Mente, bij Maastricht, aan de abdij van St. Remigius, te Reims. Keizer Reinald bekrachtigde deze gift in 1145. Godefridus, Hertog *van Lotharingen en Braband*, eigende dit dorp zich weder toe, doch stond het in 1160 weder af. Later kwam Lithoijen echter nogmaals aan den Hertog van

Braband, gelijk blijkt uit den uitgiftbrief van Januarij 1287, waarbij Hertog JAN den ingezetenen beschonk met de gem. en weide, en in 1306 beval hij, dat zij hunne hoofdleening zouden halen te 's Hertogenbosch. Het patronaatregt der kerk en de vaste goederen bleven echter in het bezit van de abdij te Reims, die de goederen, den 22 November 1611, aan eenen koopman te Merssen, met name JAN DADENBERG, verkocht, en, den 16 October 1613, stond deze het begevingsregt af aan de abdij van Berne, die sedert tot heden toe in het bezit gebleven is.

Na de Reformatie en, zoo het schijnt, vele jaren na den vrede van Munster, verkregen de R. K. vrijheid om eene kerkschuur te bouwen. In 1739, den 21 Julij, bekwamen zij van de Staten verlof om haar te vernieuwen.

Na de omwenteling van het jaar 1795 hebben de R. K. de oude parochiekerk wederom gekregen. Die kerk, ingewijd onder aanroeping van den H. REMIGIUS, was een klein gebouw, met een klein spits torentje, doch zonder orgel. Het stond te midden van het kerkhof, aan de Maas en is in 1843 afgebroken, even als de schuurkerk, op welke laatste plaats eene prachtige nieuwe kerk, met eenen toren, is opgerigt, welke den 31 Julij 1843, door den gemijterden Prelaat van Berne, C. W. NEEFS, plegtig is ingewijd.

Tegen over het dorp LITHOIJEN bestaat over de Maas een voetveer op Alphen, toebehoorende aan het Domein; daarnevens tegen den buitenwaard bestaat een dergelijk voetveer van Alphen op LITHOIJEN. De Maas heeft aan eerstgemeld veer eene breedte van 200 ell. en aan het tweede van 210 ell.

LITHOIJEN is de doorvoerplaats van vele Maas- en Maaswaalsche dorpen naar Oss en vervolgens naar den heikant en 's Hertogenbosch. De zoogenaamde Litheren-weg, tusschen dit dorp en Oss, was sedert jaren, bij nat weder en hoog water, onbruikbaar. Dit heeft de regering van Oss bewogen om octrooi te vragen, tot het in goeden staat brengen van dezen weg en weggelden te nemen. Dit werd in 1825 vergund. Toen is de weg verhoogd en met kiezels begrind, zoo dat hij thans altijd bruikbaar is, tenzij de Beersche-Maas overloopt, waartoe twee verlaten in den weg gelaten zijn. De Genie meende, tijdens de Belgische onlusten, dat de waterlinie van defensie door dezen weg zeer verzwakt was, weshalve er, in 1833, eene schans is opgeworpen, aan den Maasdijk, op het einde van den Litheren-weg, binnen welke vesting twee veerhuizen getrokken zijn.

Het dorp werd in het jaar 1598 door de Gelderschen in de asch gelegd, uit weerwraak, omdat de Bevelhebber der sterkte, die hier gelegen heeft, doch naderhand is vernietigd, JAN GUNDERS, over de Maas gestoken zijnde, Dreumel en Bracht in Gelderland had afgebrand.

In 1740 leed dit dorp zeer groote schade door eene overstrooming. In 1799 vielen hier twee doorbraken in den Maasdijk, als een boven het dorp even boven het veerhuis, lang 27 roed. en diep door elkander 21½ roed. gerekend 12 voet onder de kruins hoogte: en de tweede 180 roeden meer naar boven, voor het zoogenaamde Pastoorsbosch lang 18 roeden, 4 voeten, en diep door elkander 6 roeden gerekend 12 voet onder kruinshoogte.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft dit dorp mede veel geleden. Op sommige plaatsen naar den kant van Oijen werd de dijk tot op eene breedte van twee voeten weggeslagen.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834, zijn hier van de binnendijks staande huizen acht ingestort, drie en

twintig onbewoonbaar geworden, en de overige, op zes na onder water gezet, terwijl er achttien stuks vee verdronk.

LITHOIJEN (BUITENWAARD-VAN-DEN-POLDER-VAN-), uiterwaard in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*; palende N. W., N. en O. aan de Maas, Z. aan den Maasdijk, die hem van den Polder-van-Lithoijen scheidt. — Deze uiterwaard is gooot 70 bund. 13 v. r. 40 v. ell.

LITHOIJEN (POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*; palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Maasdijk, de Lutterskey en de Weerschut, Z. aan den Achterdijk en de Weerschut, W. de Littergraaf tegen den Polder-van-Lith.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 812 bund. 87 v. r. 23 v. ell., en wordt van zijn overtollig water ontlast door twee sluizen, in de noordelijke kade van de Hertogswetering als: 1°. de bovenste eene steenen sluis, boven de Lithoijensche-brug, wijd in den dag 1 el en hoog 9 palm 5 duim; 2°. eene houten sluis aan het beneden einde van den polder, wijd 7 palm 8 duim en hoog 9 palm, beide voorzien met eene drijfdeur, op de Hertogswetering en voorts door de Blaauwe sluis, op de rivier de Maas.

Het zomerpeil is 2 ell. 8 palm. 5 duim. A. P. De hoogte van den Maasdijk bij het veer is 8 ell. 9 palm., van de kade langs de Hertogswetering 4 ell. 1 palm. 5 duim. en van die tusschen dezen polder en die van Lith 4 ell. Het polderbestuur van LITHOIJEN, bestaande uit eenen President, zes Leden en eenen Secretaris, wordt gekozen door geërfden, doch vier daarvan moeten steeds buiten de gem. van LITHOIJEN woonachtig zijn, en bij gevolg bestaan uit vier buitenleden en drie uit de gemeente.

De lengte van den Maasdijk bedraagt 4304 strekkende ell., de kruinsbreedte is, van boven af te rekenen, 5 ell. 1 palm, 5 ell., 4 ell. 7 palm. en 4 ell. 6 palm.

Tot dekking van het eerste vak schaardijk is, in het jaar 1784, eene stroomleidende krib gelegd, ter lengte van 227 ellen, alsmede eene, tot dekking van het tweede vak schaardijk, lang 160 ellen; voorts zijn tot dekking van de buitengronden, tegen de rivier de Maas, nog negen kribben of bollen, van verschillende lengten, gelegd, alle voor rekening van den polder van LITHOIJEN, door welken zij ook worden onderhouden.

Deze pold. heeft geene bekading tegen het Beersche-Maaswater, zoodat, bij eene belangrijke werking van dit water, de geheele pold., tot aan den Maasdijk toe, overstroomd wordt. De pold., een deel uitmakende van het Hoog-Hemaal, draagt mits dien mede in de kosten daarvan. De buitenwaard langs dezen polder, niet bekaad zijnde, is groot 70 bund. 13 v. r. 40 v. ell.

LITONGMON, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

LITS (DE) of DE LITZ, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, ½ u. Z. W. van *Akkerwoude*, dat door de Schiersloot met de *Muyse-Rijd* en door de Galgesloot met de *Murk* in verbinding staat.

LITS (DE), DE LITZ of LOOSE, water, prov. *Friesland*, dat in de griet. *Achtkarspelen*, een weinig N. O. van Rottevalle, ontspringt, met eene zuidwestelijke rigting naar de grensscheiding tusschen

Smallingerlandl en Tietjerksteradeel loopt, aldaar de laatste griet. binnendringt en, met eene noordwestelijke rigting, langs Oostermeer vloeit, om zich in het *Bergumermeer* te ontlasten.

LITS (DE) of DE LITZ, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*.

LITS (DE LANGE-) of LANGE-LITZ, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, 1 u. W. N. W. van Grouw, dat door de Graft, met het *Rommertsmeer*, de *Sayther*, en het *Pingsmeer*, door de Folkertssloot met het *Hansemeer* en door de Naauwegracht met de *Wijde-Ee* in verbinding staat.

LITTAUWERT, oud Friesche naam van het d. LICHTAARD, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie LICHTAARD.

LITTENSERZIJL, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, over de Vaart van Bolsward naar Leeuwarden, W. van het d. Wommels en Z. van het geh. Westerlittens.

LITTERGRAAF, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, hetwelk, met eene noordelijke strekking door den polder van het Hoog-Hemaal doorloopende, de grensscheiding tusschen de gem. *Lith* en *Lithoijen* vormt en in de *Maas* uitloopt.

LIVEMUNSTER, plaats, vermeld in een handvest van ANSFRIDUS, den achttienden Bisschop van Utrecht, van het jaar 1006, als zijnde gelegen tusschen Mosemunster en Lyere. Men weet thans niet meer welke plaats er door bedoeld wordt.

LIVINGEN of LIWINGEN, in het Fr. LIVANGE of LIWANGE, d. in het balj. van *Luxemburg*, meijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. Z. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Bettemburg*, gem. en 40 min. Z. Z. O. van *Roeser*, aan de Alzette, welke hier eenen molen heeft.

De inw., die vele groenten en vruchten aankweeken, zijn allen R. K., en hebben hier eene kapel, aan den H. LUCAS toegewijd, welke tot de par. van *Bettemburg* behoort, en door een eigen Kapellaan bediend wordt.

LIVINUS (ST.), voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie LIEVEN (ST.).

LIVONIA, koffij- en katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Beudtslust, benedenwaarts aan de koffij- en katoenplant. Adrichem; 500 akk. groot, met 195 slaven. De Negers noemen haar FEERMAN of FELMAN.

LIVORNO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Dijkveld, benedenwaarts aan de suikerplant. Beekhuizen; 1800 akk. groot; met 179 slaven. De Negers noemen haar WOVRITT.

LIZEBETHS-POLDER, naam, onder welken de ELIZABETHS-POLDER in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, op vele kaarten verkeerdelijk voorkomt. Zie ELIZABETHS-POLDER.

LOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

LOANO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

LOAVEN (DE), twee klippen in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, 5 u. N. O. van Madura.

LOBBERDEN, buurs. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 3½ u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Zevenaar*, gem. *Pannerden*.

LOBINA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

LOBINAR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den Oostelijken oever van de Indramayoe.

LOBITH, oudtijds LOBEK, LOBETH, LOBED en LOBEDE gespeld, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 5 u. O. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, ½ u. Z. O. van *Herwen*.

Men telt er in de kom van het d. 570 inw., en met de daartoe behoorende buurs. 's Gravenweerd en Spijk, alsmede de geh. Bijlandswaard, Erfkamerlingschap en Kijfwaard, ongeveer 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de expeditiehandel op Duitschland.

De R. K., die er 1000 in getal zijn, onder welke ruim 600 Communikanten, maken de stat. van *Lobith-en-het-Tolhuis* uit. De kerk is van toren en orgel voorzien, hetwelk sedert 1842 vernieuwd is.

De Herv., van welke men er ongeveer 200 telt, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring. van *Elst*, behoort. Deze plaats is op den 1 Maart 1817 aan het koningrijk der Nederlanden afgestaan, en de Herv. gem. aldaar gebragt onder de tegenwoordige klass. en ring. Zij was toen vakant, daar de Predikant J. F. A. REIFFENSCHEID er den 15 Februarij 1817 was overleden. De eerste Predikant daar beroepen, nadat het onder Nederland behoorde, was FREDERIK CONSTANS VAN VLOTEN, hier gekomen in 1817 en er den 7 Junij 1835 overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke in het begin der vorige eeuw gebouwd is, is klein maar net. Zij heeft eenen toren, doch geen orgel.

In het jaar 1837 zijn aan deze gem. door onderscheidene leden eenige geschenken in zilver ten gebruike bij de bediening des H. Doops en Avondmaals vereerd, waaronder bijzonder uitmunt een kostbare zilveren schotel, door den Heer CASTANIËN, destijds Ontvanger bij de Rijnvaart, geschonken.

Men heeft er eene dorpschool. — Er plagt hier vroeger een aanzienlijk tolhuis te staan het Huis-te-Lobith geheeten. Zie het volgende art.

Er bestaat thans nog te LOBITH, aan den regteroever van den daar nog onverdeelden Rijn, behalve een belangrijk tolkantoor voor de Rijnvaart, een expeditiekantoor van de in- en uitgaande regten voor den in- en uitvoer langs den IJssel, den Rijn en de Waal, alsmede ook voor den in- en uitvoer te lande voor den doorvoer. Hoe aanzienlijk de tol te LOBITH, reeds in de middeleeuwen was, blijkt, dat de Geldersche Hertog, alleen in den jare 1340, daarvan trok 47,472 ponden Vlaams, 12 schellingen en 11 grooten.

Bij den watervloed van Januarij 1799, heeft dit d. veel door het water geleden, terwijl het hier twee voet hooger stond dan in 1784.

Den 13 Januarij 1809, was de gemeenschap hier rondom afgesneden, alzoo het water en ijs twee en een halve voet over den Boterdijk heen stroomde.

LOBITH (HUIS-TE-), in de geschiedenis meer onder den naam van het Tolhuis bekend, voorm. tolhuis in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 5 u. O. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, ¼ u. Z. O. van *Herwen*.

Het plagt een sterk, groot en deftig slot te zijn, op hetwelk de Geldersche Vorsten somtijds hun verblijf hielden. Hertog Arnoud werd er door zijnen zoon Adolf, voor eenen korten tijd en eer hij naar het slot te Buren gebragt werd, gevangen gezet. Zijne huisvrouw Catharina van Cleve, den eigendom der tollen bekomen hebbende, heeft er zich ook opgehouden. Bij dit tolhuis, dat in de voorgaande eeuw nog in redelijken staat was, en op hetwelk men Nederlandsche bezetting hield, trokken de Franschen, in het jaar 1672, over den Rijn, die op eenige plaatsen waadbaar was, en maakten zich weldra daarvan meester. Men weet hoe bij die gelegenheid de Heer van Montbas, met een deel van het Staatsche leger, den vijand ontweken zijnde, zich door deze daad, den haat van het gemeen en van onderscheidene grooten heeft op den hals gehaald. Hij werd gevankelijk naar 's Gravenhage en van daar naar het leger bij Bodegraven gebragt; doch ontvlood daarna uit zijne gevangenis. Sommigen hebben sedert verzekerd, dat hij bewijzen genoeg had om zich te regtvaardigen, doch dat de gelegenheid destijds niet toeliet zich daarvan te bedienen. Het Tolhuis bemagtigd zijnde, werd eerlang in brand gestoken en ten eenemale verwoest. De overblijfselen daarvan, bestaande in eenen zwaren puinhoop, liggen tegenwoordig in een diepe drooge kuil, eertijds de gracht rondom het slot. Ook ziet men er nog een of twee ronde torens, die tot den voorburg van het slot behoord hebben. Het Tolhuis stond eertijds aan den Rijnoever, doch de loop van die rivier is, sedert het graven van het Pannerdensche-gat, zoo zeer veranderd, dat de overblijfsels wel ruim een half uur gaans van het water staan.

Het behoorde van ouds aan Gelderland, als hebbende de Graven van Gelder de groote Rijntol te Lobede, in den jare 1222, als een bijzonder rijksleen verkregen. In het jaar 1473 stond Karel *de Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, het echter aan Jan, Hertog *van Cleve*, af, aan wien het zich echter niet wilde overgeven, waarom hij genoodzaakt was, het in 1479 met geweld in te nemen. Hoewel het diensvolgens onder Cleefs gebied behoorde, beweerde Gelderland er regt op te hebben en dit gaf aanleiding tot onderscheidene twisten. Nadat het met geheel Cleefsland aan den Koning van Pruissen gekomen was, is het, in het jaar 1817, door dien Vorst aan ons land afgestaan.

LOBITH-EN-HET-TOLHUIS, R. K. stat., prov. *Gelderland*, aartspr. *Gelderland*.

Deze stat. wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend. Men heeft er eene kerk, te Lobith, en telt er 1000 zielen, onder welke ruim 600 Communikanten.

LOBLOK of Labook, baai in *Oost-Indië*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het land *Paytan*, 6° N. B., 135° 40″ O. L.

LOBO, lands. in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Sandelhout-eiland*, eene der kleine *Sunda-eilanden*.

LOBOADJI, Loboadschi en Loboage, naam, welken men ook wel geeft aan de stad Bali, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lombok*. Zie Bali.

LOBOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Molukkos*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

LOBOTOBIE of LOBETOBE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Sundasche-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Flores*.

LOBOTOBIE of LOBETOBIE, vulkaan in *Oost-Indië*, op het oosteinde van het *Sundasche* eil. *Flores*.

LOBRÉKIE, naam, welken de Negers geven aan de koffij- en katoenplant. BREDA, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BREDA.

LOCHARBER, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Neder-Nickeri*; palende N. aan de Atlantische Zee, O. aan de katoenplant. Rhynie, Z. aan den rijweg, W. aan de katoenplant. Forgue; 250 akk. groot. De Negers noemen haar LOGGI.

LOCHEM, kant, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*; palende N. aan de Overijsselsche kant. Deventer en Goor, O. aan het kant. Groenlo, Z. aan de kant. Doetinchem en Doesborch, W. aan het kant. Zutphen.

Het bestaat uit de volgende zes gem., als: Lochem, Ruurlo, Laren, Verwolde, Borculo en Vorden, terwijl ook de buurs. Kring-van-Dorth, welke administratief onder de gem. *Gorsel* behoort tot dit kant. gerekend wordt. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31,509 bund. Men telt er 2257 h., bewoond door 2636 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ruim 15,700 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

LOCHEM, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Lochem* (9 m. k., 4 s. d.), van rondom door de gem. Laren omgeven.

Deze gem. bevat het stadje Lochem, benevens de geh. Klein-Dochteren en Armhoede. Men telt er 369 h., bewoond door 380 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Genoegzaam ieder ingezeten heeft eenig land, waardoor het plaatsje, tot dus verre, ook voor armoede is beveiligd gebleven. Er bestaan 5 leerlooijerijen, uitsluitend van Westindische huiden, welke aan 25 daghuurders werk verschaffen en uitmuntend zoolleder leveren, alsmede lijm, die aan de Engelsche gelijk is. Vier der leerlooijers hebben in 1840 gezamenlijk eenen wind-runmolen, op den Lochemsche berg, gezet, waarvan de steenen, op eene nieuwe wijze ingerigt, de eiken schors veel fijner malen dan de gewone runmolens; verder is er een wind-koren- en runmolen, een oliemolen, door paarden gedreven en een water-koren- en oliemolen welke door het water der Berkel wordt gedreven, en waarbij een verlaat, om de Berkelschuiten door te schutten. Sedert 1835 bestaat te LOCHEM eene weverij van calicots en Oostindisch bont, welke in 1840, tijdens haren grootsten bloei, vier en zestig weefstoelen aan den gang hield, thans zijn er nog veertig weefstoelen werkzaam, waarvan er zestien binnen de stad of in de onmiddellijke nabijheid. In 1842 heeft men nabij LOCHEM eene pannen- en estrikken-bakkerij opgerigt, werkende met tien daghuurders. De leem wordt gegraven uit den Lochemschen berg.

De inw., die op ruim 80 zielen na, allen Herv. zijn, maken, met die uit de buurs. Klein-Dochteren en Armhoede, en eenige buurschappen uit de burgerlijke gemeente van Laren, eene kerkelijke gem. uit, welke 3550 zielen telt, onder welke 1720 Ledematen. De kerk. gem. LOCHEM behoort tot de klass. en ring van *Zutphen*, en wordt door twee Predikanten bediend. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES OVERNEY, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1611 overleed. De eerste

tweede Predikant was ANDREAS SUAVIUS, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 naar Alkmaar vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. Katholijken, van welke men er ruim 40 telt, gaan ter kerk naar *Vorden* of *Ruurlo.*

De Israëlieten, die er mede 40 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Zutphen* gerekend, welke hier eene bijkerk heeft.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene Latijnsche school, eene Nederduitsche en Fransche stadsschool en eene particuliere Israëlitische school, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

De stad LOCHEM, LOGCHEM, LOGHEM of LOCHUM, ligt 9 u. N. O. van Arnhem, 3 u. O. ten N. van Zutphen, 4½ u. N. W. van Groenlo aan de Berkel. Het is eene kleine, maar in welvaart zigtbaar toenemende, plaats, vooral sedert 1841, toen er door dit stadje een grindweg van Zutphen naar Goor is aangelegd. De tot dezen weg benoodigde grind en leem wordt in groote hoeveelheid gegraven in de heuvelen nabij dit plaatsje. Men telt er 302 h. en 1600 inw.

Den 16 Julij 1233 verkreeg LOCHEM, van OTTO II, Graaf *van Gelder* en *Zutphen,* stads voorregten, welke regten door Graaf REINALD, den 4 December 1312, bevestigd en vermeerderd werden. Later was het eene vesting, doch in het begin dezer eeuw zijn de muren en wallen afgebroken en geslecht, en de plaats, waar zij stonden, bepoot met drie rijen eikenboomen, waardoor eene aangename wandelplaats rondom het stadje ontstaan is, dat nog geheel omringd is van eene gracht, welke haar water uit de Berkel, boven den watermolen ontvangt, en beneden weder uitloost, zoodat er steeds versch water ingehouden wordt. De drie stadspoorten, welke men er vroeger had, als: de Molenpoort ten N., de Smidspoort ten Z. en de Walterpoort ten W., zijn, in het begin dezer eeuw, afgebroken en aanvankelijk vervangen door ophaal-, doch in 1842 door vaste bruggen, zoodat het stadje thans niet meer des nachts gesloten wordt.

De voornaamste straten zijn: de Smeestraat, de Achterstraat, de Boerstraat en de Molenstraat. De ruime vierkante Markt en het voormalige Kerkhof zijn de voornaamste pleinen.

De ligging der plaats is zeer aangenaam, als overziende aan den eenen kant eene groote uitgestrektheid, van heuvelachtig oprijzende korenvelden, en aan den andere vruchtbare weiden met eene bekoorlijke afwisseling van hoog geboomte en kreupelhout. De omstreken worden verlevendigd door vele fraaije, voor eenen wandelaar niet te verafgelegene landhuizen, en even zoo uitgebreide als schoone beplantingen, behoorende tot den cirkel Ampsen, Verwolde, Heest, Nettelhorst, Cloese, Wildenborch, 't Ros en Velhorst, binnen het stedelijk gebied ligt het huis Dedingsweerde.

Het stadhuis, op het *Kerkhof,* is een stevig, vierkant en sierlijk gebouw, met eenen fraaijen gevel, doch zonder toren, in 1634 gebouwd, volgens de overlevering grootendeels op kosten van eenen der acht Burgemeesters, J. VAN SCHUYLENBURG. De ingang is versierd met beeldhouwwerk, voorstellende het wapen der stad, nevens ettelijke andere van voorname Lochemsche geslachten.

In den zoogenaamden Blaauwentoren, vroeger het Geregtshuis van het schoutambt van Lochem, in de *Achterstraat,* waren de overoude cirkelronde gevangenis en het voetblok (de stok), voor eenige jaren nog aanwezig. In den Franschen tijd, werd het door

het Vredegeregt en den Maire van Laren gebruikt. Thans is het ingerigt tot eene Kostschool voor meisjes. De toren en een gedeelte der gevangenkelders zijn verbouwd, tot woonvertrekken en keukens.

De Hervormde kerk, vóór de Herv. aan de H. Gudula toegewijd, is, benevens alle de tienden, door de Gravin Ingardis, nadat haar gemaal Graaf Gerard overleden was, in het jaar 1134 geschonken, aan het kapittel van Zutphen. Over den eigendom van gemelde tienden is eertijds verschil geweest tusschen de Graven van Gelder en den Bisschop van Utrecht, maar in het jaar 1059, in de 12 indictie heeft Wilhelmus van Gelder, de een en twintigste Bisschop van Utrecht, in eene Sijnode, ten overstaan en op het verzoek van Graaf Godschalk, van zijne huisvrouw Adelheit en van hunne zonen Gebhard en Otto, den eigendom aan het kapittel van Zutphen overgegeven. Dit heeft Guido van Avesnes, de twee en veertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1310, des Woensdags na Maria *Hemelvaart*, goedgekeurd en bevestigd. Doch in het jaar 1207, in de tweede indictie, had Graaf Gerard, met den Raad van zijne moeder Richardis, en zijne twee broeders, Otto, Proost van Zanten en Lodewijk, daarbij gevoegd alle de tienden der nieuw bebouwde landerijen, zoo wel die men reeds begonnen had te bebouwen, als die nog stonden bebouwd te worden. Deze gift, welke hij voor de zaligheid der ziele van zijnen vader Otto gedaan had, bezwaarde hij met den last van op zijns vaders jaargetijde den armen vier malders rogge en garst uit te deelen. De gemelde gift is, in het jaar 1312, op St. Martinusdag, bevestigd door Reinald I; in het jaar 1339, op St. Lambertusdag, door Reinald II, en eindelijk den 6 Augustus 1535, door Karel van Egmond. Uithoofde van de voornoemde gift was het kapittel van Zutphen geregtigd, om den Pastoor der kerk te benoemen, welke Pastoor gehouden was dagelijks de goddelijke dienst te doen. In de gezegde kerk waren ook eenige vikarijen en nog drie kerkdiensten gesticht, als: die van St. Anna; die van het *Hoogwaardigste Sakrament*, en die van de *Zeven weeën der H. Maagd*. Vóór den brand van het jaar 1618 had zij eenen hoogen spitsen toren, doch nu is het een zwaar vierkant gebouw, met een laag spitsje. Bij de verovering door den Bisschop van Munster, in 1672, liet deze al de banken enz. dezer kerk verbranden, en in de kerk zeven bakovens, ten dienste van zijn leger, dat voor Deventer lag, oprigten. Thans is zij bijzonder net en met een orgel voorzien. Er bestaan in het geheele stadje slechts enkele huisgezinnen, die niet Hervormd zijn. De overlevering schrijft dit toe aan den plotselingen overgang van den Pastoor te Lochem met zijne gemeente, in de tijden der Reformatie. Hij verklaarde, namelijk, van den predikstoel aan zijne gemeente, dat hij nu zoo lang *Paapsch* gepredikt hebbende, voortaan *Geusch* zoude prediken, waardoor de overgang onmiddellijk bewerkt werd. Een tijdlang bleven de Heilige beelden en het altaar nog in de kerk, tot dat de gemeente zich later aan de overige Nederlandsche Hervormde kerken aansloot.

Te Lochem hebben vroeger twee Nonnenkloosters gestaan. Het eene, staande in de *Achterstraat*, werd het Groote-Convent genoemd. Deze Nonnen, die geene klooster geloften deden, en zusters van het gemeene leven genoemd werden, hebben er reeds van het begin der veertiende eeuw gewoond, hadden St. Agnes voor hare patrones verkooren, en stonden onder de regering en bezoeking der broeders van Heer-Florishuis te Deventer. Den 9 Augustus van het jaar 1504, onder den Overste Hendrik van Laar en de Kloostervoogdes Ida Vosses,

is dit convent van de parochiekerk afgezonderd, mits het vier Rijnsche goudguldens (5 guld. 60 cents) aan het kapittel van Zutphen zoude opbrengen. Dit klooster is afgebroken, en vervangen door een nieuw gebouw, thans de woning voor eenen der beide te LOCHEM staande Predikanten, hetwelk in het geheel geen kloosterachtig aanzien heeft. De kloosterkerk of kapel, nog te herkennen, is thans de Stadsschool en schoolmeesterswoning, welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht wordt.

Het tweede Nonnenklooster was bekend onder den naam van het Kleine-Convent, en werd door dezelfde soort van Nonnen bewoond als het voorgaande. Men vindt aangeteekend, dat de Nonnen van dat huis, die het pauselijk interdict tegen RUDOLPHUS VAN DIEPHOLT onderhielden, en daarom genoodzaakt werden Deventer te verlaten en herwaarts te wijken, het eerste het aanzijn, omtrent het jaar 1430, aan dit convent gegeven hebben. Toen de Nonnen echter weder naar Deventer vertrokken, is het klooster blijven staan. Later is het geheel te niet gegaan, zoodat er thans niets meer van aanwezig is. Waarschijnlijk heeft het gestaan nabij de kerk en aan de *Bagijnestraat*, in de wandeling de *Kavoekstraat* (*Konventstraat*) genoemd, haren naam gegeven.

Het voorm. Gasthuis, dat hier ten dienste der armen gesticht was, droeg den naam van St. Magdalena-Gasthuis. In de kapel van dit gasthuis was, *vóór* de Hervorming, eene vikarij gesticht, waarvan de Bedienaar door den Raad gekozen werd en tot het lezen van twee missen, per week gehouden was. Dit gasthuis, hetwelk in de *Achterstraat* stond, is thans het zoogenaamde Armenhuis, waar vier huisgezinnen, uit veertien personen bestaande, behalve vrije woningen nog eenigen onderstand genieten.

De Latijnsche School wordt thans door een klein getal van leerlingen bezocht.

Ook heeft men hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1831 opgerigt is, en ruim 30 leden telt.

Sommige melden dat de slaapsteden, zoo te LOCHEM als op eenige andere omliggende plaatsen, van dubbele bedgordijnen voorzien zijn, en dat men tusschen de eerste en tweede paar gordijnen eene ruimte heeft, die genoegzaam plaats aanbiedt om zich te kleeden, dit is echter onbekend, ten minste vindt men het nu niet meer.

Buiten de stad, naar den zoogenaamden *Lochemsche-berg*, is eene nieuwe Begraafplaats voor LOCHEM en een gedeelte der gemeente *Laren* aangelegd. Boven den ingang leest men de volgende regels van den Dichter STARING:

VERHEFT UW OOG, WIE AAN EEN GRAFSTEE SCHREIT:
KEERT STOF TOT STOF, DE ZIEL ERFT DE EEUWIGHEID.

Boven den ingang van binnen staat van dien zelfden Dichter:

GEEN AFSCHRIK BARE U WAT GIJ ZIET:
DEN DOOD VREEST HIJ DIE GOD VREEST NIET.

LOCHEM is de geboortepl. van den Latijnsche Letterkundige GERHARD LEEN, geb. 18 Februarij 1781, † 13 Januarij 1834, als Rector der Latijnsche school te Zwolle.

LOCHEM is, in het jaar 1330, door REINALD II, Hertog *van Gelre*, bemuurd geworden.

Nadat KAREL, Hertog *van Gelre*, in September 1505, uit Antwerpen, waar hij door FILIPS *den Schoone*, Hertog *van Bourgondië*, gevangen gehouden werd, ontsnapt was, nam hij de stad LOCHEM in.

Den 6 April 1515, des avonds omtrent 8 ure, geraakte een huis binnen deze stad in brand, waardoor zij eensklaps, van alle kanten werd aangestoken, zoodat in 2 of 3 uren tijds (de huizen waren meest met rietdaken en ook velen daarvan hadden leemen wanden) de brand zoodanig de overhand nam, dat ook de kerken, kloosters en het raadhuis, met alle de archieven verbrand en geheel zijn te niet geraakt, zijnde er slechts vier huizen blijven staan.

Het stadje werd in het jaar 1582 door Verdugo belegerd. Eenige Westfriesche vendels, gescheept in de Marne, brandden, om hem van daar te doen trekken, wel dertig kerspelen af in Twente en Drenthe; doch zij bereikten hun oogmerk niet. Doch Verdugo, om dit in het vervolg te beletten, sloot de plaats veel naauwer in. Graaf Willem en de Graaf van Hohenlo, vijf en dertig honderd voetknechten en duizend ruiters bijeen gebragt hebbende, bestookten daarmede Verdugo, doch werden met groot verlies, afgeslagen. De belegeraars, daarna aanmerkelijken onderstand van volk bekomen hebbende, sloten alle de toegangen naar Lochem, alwaar men zich, sedert eenigen tijd, reeds met paardenvleesch gevoed had. Maar Hohenlo, op nieuw met meer magt dan te voren, en met vier zware stukken geschut, genaderd zijnde, verdreef den vijand uit eene groote sterkte, bij het huis Wildenborch, een half uur van Lochem, en toen eenen open doortogt naar de stad hebbende, bezorgde hij de bezetting voorraad. Verdugo, nu buiten staat, om den toevoer naar Lochem te beletten, verliet al zijne schansen, op den 22 September van dat jaar, zoodat de stad volkomen onzet werd.

De Spanjaarden poogden in het jaar 1590, er weder door list, meester van te worden. Zij hadden eenig krijgsvolk op drie hooiwagens verborgen, waarvan er reeds een binnen de poort was, toen de list ontdekt werd. De zoon van den portier begon, met eenen anderen jongen, hooi te plukken, zijnde dit toen een voorregt voor den poortier, terwijl de wagen door de poort reed. In het plukken, trof hij een been aan van een der soldaten, waarop hij terstond *verraad! verraad!* riep. De krijgsknechten sprongen daarop allen van onder het hooi voor den dag. Men raakte handgemeen. Van wederzijden werden er eenigen geveld. Ondertusschen was er een grooter getal Spanjaarden in de stad gekomen, doch zij werden allen, door de stedelingen, naar buiten gedreven, waardoor de aanslag mislukte.

Spinola, in het jaar 1606, naar alle kanten omziende om zijnen vijand eenig nadeel toe te brengen, zond eenig volk uit, om Lochem te overmeesteren, doch Maurits, Prins *van Oranje*, meenende dat men het op Deventer gemunt had, was derwaarts getrokken. Zijn afzijn was oorzaak, dat Lochem, slechts eenen dag belegerd geweest zijnde, zich bij verdrag, overgaf op den 23 Julij.

Graaf Ernst van Nassau, rukte den 24 October van dat zelfde jaar, voor Lochem, en overmeesterde het binnen vijf dagen.

De Bisschop van Munster kwam, in het jaar 1666, zonder slag of stoot, in het bezit van de stad, die wederom opgebouwd was. Hij deed haar later zoodanig versterken, dat het den Staten sedert eene volslagene belegering kostte, eer zij er meester van werden. Zij deden terstond alle de vestingwerken slechten, zoodat Lochem, den Bisschop van Munster, in den oorlog van het jaar 1672, wederom zonder moeite in handen viel. Hij hield er slecht huis. Zijn verblijf binnen Lochem, was echter van geen langen duur, want hij verliet het reeds in het jaar 1674.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met eenen gekroonden leeuw van zilver met drie mispelbloemen.

LOCHEM, fort of blokhuis in *Oost-Indië*, op het *Bandasche eil. Poelo-Rhun*.

Het werd omstreeks 1621 gesticht, ten einde den Engelschen eene landing te betwisten en er de Bandanezen af te houden. Het is echter, sedert eenen geruimen tijd, in eenen vervallen staat.

LOCHEMER-BERG, LOCHEMSCHE-BERG of LOCHUMER-BERG, hoogten in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, aan de zuidzijde der stad Lochem oprijzende.

Men vindt in dezen berg kwartskristallen, waaronder er zijn, welke, geslepen zijnde, in schoonheid en glans den diamant evenaren, zoodat minkundigen die voor edele gesteenten zouden aanzien. Waarom men ze ook Lochemsche diamanten heet. Ook schrijft men zilvererts aan den LOCHEMER-BERG toe, en het was geenszins te bevreemden, dat men stukken van dat erts had ontdekt tusschen de menigvuldige steenbrokken, aan en onder de oppervlakte in overvloed aanwezig, maar hetgeen wel het meest de gedachten van zilver zal hebben doen ontstaan, is vermoedelijk de menigvuldige glimmer, zich als zilveren schubbetjes vertoonende in het leem, dat uit den LOCHEMER-BERG wordt gegraven.

LOCHEMER-HEIDE, heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 10 min. Z. W. van *Lochem*. Het beslaat eene oppervlakte van 453 bund.

LOCHEMER-VEEN, LOCHEMSCHE-VEEN of LOCHUMER-VEEN, aanzienlijke vlakte, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 20 min. ten Zuiden van *Lochem*, aan de stad Lochem toebehoorende, en zich ten Z. van de Lochemer-berg uitstrekkende.

Door dezen grond werd vóór ruim vijf en dertig jaren, door Mr. A. C. W. STARING, Heer *van den Wildenborch*, met toelating van het stedelijk bestuur, eene afwatering, ter lengte van ruim drie duizend vier honderd nederlandsche ellen, getrokken, en met de Berkel in vereeniging gebragt. Gezegde afwatering, de naburigen distrikten meerder droogte verschaffende, heeft tevens het Lochemscheveen, dat voormaals een groot gedeelte des jaars onder water stond, tot toekomstigen aanbouw voorbereid. Dit veen beslaat eene oppervlakte van 155 bund.

LOCHORSTERLAND of LOCHHORSTERLAND, naam, onder welken wel eens de polder NIEUW-ENGELAND, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt. Zie ENGELAND (NIEUW-).

LOCHT (TER-), voorm. plaats in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, waar sluizen lagen, door welke onder anderen de *Kruiningspolder* uitwaterde. Zie LUCHT (TER).

LOCKAWALI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij ontspringt uit het gebergte *Hoenaring*, en valt met eenen noordelijken loop, in de resid. *Pekalongan*, in de *Zee-van-Java*.

LOCKERS-INLAGE, eigenlijk JAN-LOCKERS-INLAGE, voorm. inlaagpoldertje in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Zierikzee*; palende N. aan Kitsers-inlage, O. aan het grondgebied der stad Zierikzee, Z. O. aan Kauwers-inlage, Z. W. en W. aan de Oosterschelde.

Dit poldertje, hetwelk eene oppervlakte besloeg van omtrent 26 bund. is, nadat het herhaaldelijk en bijzonder in de jaren 1711, 1712 en 1716 door zware doorbraken en dijkafscheuringen was geteisterd, eindelijk in het jaar 1718 ondergevloeid en sedert niet weder beverscht.

LOCKHORST of LOKHORST, oudtijds LOCHORST, voorm. naam van eene streek lands, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. W. van *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, welke thans tot de gem. *Sliedrecht* behoort, doch waarvan men de juiste grootte niet meer weet op te geven.

LOCKHORST, ook wel LOCHORST en LOKHORST gespeld, voorm. adell. hofstad in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. Z. van *Leusden*, aan de voornaamste beek van de Eem. Het was weleer leenroerig aan het gesticht van Utrecht, wegens de abdij van ST. PAULUS aldaar, en in het jaar 1536 werd het door de Staten der prov. Utrecht als riddermatig erkend. Het werd, reeds van het begin van de dertiende eeuw, tot den jare 1595, bezeten door Heeren uit het oud en adellijk geslacht van LOCHORST of LOKHORST. VINCENT VAN LOCHORST, de laatste Heer van dat geslacht, liet het bij erfenis na aan zijnen kleinzoon OTTO VAN ARKEL, gesproten uit ANNA VAN LOCHORST, die gehuwd was geweest met eenen Heer VAN ARKEL, en benevens haren echtgenoot, reeds vóór dien tijd overleden. Door opdragt van gemelden OTTO, kwam het huis, in het jaar 1610 aan zijnen oom NIKOLAAS VAN MATENES, Heer *van Hazerswoude*, wiens zoon, CORNELIS VAN MATENES, in het jaar 1618 daarmede beleend werd. Hij overleed, in het jaar 1640, zonder kinderen na te laten. Na zijnen dood ontstonden er geschillen tusschen zijne zusters, of hare kinderen over de erfenis van dit goed, hetwelk, in het jaar 1674, bij maagscheiding, aan ALBERT NIKOLAAS VAN SCHAGEN toegewezen werd. Hij ontving de beleening in het zelfde jaar, en na zijn overlijden, zijne weduwe Vrouw ALDEGONDE VAN SOLCKMA, als voogdes over haren minderjarigen zoon, in het jaar 1670. Deze droeg de beleening in het jaar 1702 op, ten behoeve van Jonkh. JOHAN ADOLF, Baron VAN RENESSE, die, wegens dit huis, in het jaar 1709, in het lid der Edelen en Ridderschap der provincie Utrecht beschreven werd. Na zijn overlijden, dat in het jaar 1759 voorviel, kwam de beleening aan zijnen zoon Jonkh. WILLEM JACOB, Baron VAN RENESSE, Heer *van Bergambacht*, en Deken van het kapittel ten Dom te Utrecht. In 1767 kwam het aan den Heer GIJSBERT JAN Baron VAN HARDENBROEK, Heer *van Bergestein*, *Heer-Aartsbergen*, *Bergambacht* enz., die het in 1789 bij testament naliet aan zijnen neef den Heer GIJSBERT CAREL DUCO Baron VAN HARDENBROEK, Heer *van Hardenbroek*. Deze laatste verkocht het in 1806, met het nabij gelegene, aanzienlijke landg. den *Heiligenberg*, aan zijnen broeder den Heer ERNST LOUIS Baron VAN HARDENBROEK, Lid van de Ridderschap en van de Provinciale Staten van Utrecht.

Op de plaats daar het huis LOCHORST plagt te staan, vindt men thans nog eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. beslaat, en in eigendom bezeten wordt door Mevrouw ANNA MARIA Baronnesse VAN HARDENBROEK, geb. MUNTER, woonachtig op den Heiligenberg, hierboven genoemd.

LOCKHORST, oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*.

LOCKI of LOKKI, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust, benoorden Loehoe, in eene kleine bogt aan het strand Tanamma-Timoel, alwaar men ook de rivier Tenian had. De Kimelia's hadden het weleer versterkt, plaatsende daar uit verscheidene daarbijgelegen dorpen eenig volk.

In dit d. had de oproerige Kimelaha MADJIA in het jaar 1652 eene sterkte aangelegd, bestaande uit zeven vastigheden boven elkander.

In de onderste, die het grootste en beneden aan den voet van den berg omtrent een snaphaanschoot van strand gelegen was, onthielden zich MADJIRA en de Kapitein LAOET, KAITSJILI SCHAYDI.

Van voren was die plaats zoo sterk bevestigd en omheind, dat zij daar niet wel aan te tasten was; maar van achteren kon men, zoo de overloopers zeiden, zulks met meer voordeel en hoop van verovering doen.

De Landvoogd DE VLAMING verzamelde daar 400 soldaten, waarbij hij nog eene compagnie Ternataansche Mardijkers voegde, van welke hij acht compagnien maakte, die hij nog met eene troep matrozen, van vuurwerken en touwen voorzien, ondersteunde. Daarmede tastte hij den 30 Junij 1652 LOEKI aan, beginnende reeds van 's morgens ten 2 ure uit te trekken. Hij voerde zelf de middeltroep aan, maande zijn volk tot dapperheid aan, en beloofde hun al den buit te zullen geven.

Hij werd ten eersten, zoodra de zijnen aan de vijandelijke vesting kwamen, wel ontdekt, maar drong met zulk een geweld door, dat de vijand, die de onzen overal verspreid vond, niet wist waar zich te keeren, om hun slechts te ontkomen. MADJIRA en Kapitein LAOET ontsprongen het in hunne onderkleederen, latende al hunnen rijkdom achter. Dus werden de onzen, in één uur, meester van deze voorname plaats en van zoo vele vastigheden bij elkander, zonder een man te verliezen, terwijl er van den vijand meer dan honderd sneuvelden. De vijanden namen wel de vlugt van de eene naar de andere vastigheid, en eindelijk naar de bovenste, die van steen was, doch zij konden nergens post houden, om dat de onzen er zoo spoedig als zij en hun te digt op de hielen waren, waardoor zij alles, als in eenen oogenblik, veroverden, de muren omver haalden en het overige verbrandden.

LODBROEK (OVER-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Heerlen*, gem. en 10 min. Z. van *Hoensbroek*; met 10 h. en 50 inw. Men heeft in dit geh. eene school.

LODDERDIJK, geh. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. O. van *Helmond*, gem. en 10 min. N. O. van *Gemert*; met 10 h. en 70 inw.

LODDERLAND, pold, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Rockanje-Strijpe-Lodderland-St.-Anna-polder-en-het-Schapengors*; palende N. aan de Oostvoornsche-polder, O. aan den pold. Rugge, Z. O. en Z. aan den Strijpe-polder, Z. W. aan Achter-Strijpe, W. aan de Zeeduinen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 209 bund. 80 v., waaronder 164 bund. 25 v. r. 8 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door de Noordsluis, te Brielle, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Schout, vijf Leden en den Secretaris.

LODE, plaats, welke men vermeld vindt, als gelegen in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, nabij de stad Tholen.

Volgens het verhaal van MELIS STOKE, die het TER-LODE noemt, zoude, in het jaar 1300, de Tholenaars door het krijgsvolk van JAN II, Graaf *van Holland*, bij deze plaats verslagen zijn.

Het was misschien het tegenwoordige SCHAKERLOO, hetwelk 20 min. ten Z. W. van *Tholen* gelegen is. Zie dat woord.

LODEWIJK (FORT), voorm. naam van het FORT-ORANJE, in *Oost-Indië*, op een klein eil., aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*. Zie ORANJE (FORT-).

LODEWIJKS-BURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Alderad, benedenwaarts aan de koffijplant. Sporksgift; met 77 slaven. Zij wordt door eene stoommachine bewerkt. De Negers noemen haar LEMMENSI.

LODEWIJKS-POLDER, pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan den Heeren-polder, O. aan den Anna-Wilhelmina-polder, Z. en Z. W. aan de Gorzen-tegen-het-Krammer, W. aan het Bekade zomergors.

Deze pold., met den *Anna-Wilhelmina-polder* in 1806 bedijkt, maakt met dezen ééne dijkaadje uit en werd alzoo genoemd naar den toenmaligen Koning van Holland, LODEWIJK BUONAPARTE. Hij is ingevloeid den 15 Januarij 1808, doch het zelfde jaar herdijkt, met verlating van een groot gedeelte daarvan, wordende het tegenwoordige gedeelte daarom de Nieuwe-Lodewijks-polder genaamd. In het jaar 1825 weder ingevloeid zijnde, is hij het zelfde jaar herdijkt.

LODEWIJKS-POLDER, voorm. naam van den WILHELMINA'S-POLDER, prov. *Zeeland*. Zie dat woord.

LODICK, naam, onder welken het voorm. d. LODIJCKE, prov. *Zeeland*, in den ouden Blaffert der Bisschoppen van Utrecht, nopens hun geestelijk regtsgebied over de kerken en kloosters in Zeeland, voorkomt. Zie het volgende art.

LODIJCKE, voorm. ambachtsheerl. in *Zeeland*, op het eil. *Zuid-Beveland*, tusschen Reimerswaal en Couwerve, tegenover het geh. Schoondorpe, op het eil. Tholen, waarvan het door de toenmaals niet zeer breede Ooster-Schelde gescheiden was (1).

Deze heerl. was groot 708 gem. 60 roed. (ruim 325 bund.). Van hier was een veer op St. Maartensdijk. Het dorp pronkte met een groot en zwaar kasteel, daar de Edelen van dezen naam, die te gelijk Heeren van Reimerswaal waren, hun verblijf hielden. Het is op dit kasteel geweest, dat Graaf JAN I, in het jaar 1299, zich beveiligde tegen den aanslag der Edelen, die hem op eene dagvaarding te Reimerswaal meenden gevangen te nemen.

Dit kast. of huis van LODIJCKE is met den vloed van 5 November 1530, zoowel als het geheele ambacht, ondergevloeid en tot heden eene prooi der zee gebleven. De wind, welke eerst een tijd lang uit het Westen gewaaid had, liep toen om naar het Noordwesten, en veranderde des morgens, tusschen acht en negen ure, in eenen hevigen storm, die het water met ongemeene snelheid deed rijzen. Reeds op den middag, en nog twee uren vóór den vollen vloed, stroomde het water over de straten der steden en over de kruinen van sommige dijken. Tegen dien aandrang waren eenige punten niet bestand. Nagenoeg op den zelfden tijd werd in het Oosten de sluis bij Kreeke weggeslagen, en bezweek ten Noorden de dijk bij LODIJCKE. Deze laatste doorbraak zou welligt in den beginne, daar zij nog geene twee ellen wijdte had, gestopt hebben kunnen worden, doch de Heer van LODIJCKE, die voornemens was met groote kosten eene haven te laten delven, weigerde, zegt men, te laten werken, verklarende *dat de zee voor hem arbeidde, en hij nimmer spoediger en met minder kosten eene haven kon verkrijgen, dan op die wijze!* Weldra echter was er aan

(1) Reimerswaal lag juist in de verlenging der stad Tholen en Schakerloo, waar men nog duidelijk de droogte bij laag water ziet.

geen stuiten meer te denken. De vloed eens eene opening hebbende, maakte zich al ras meerder ruimte, en vormde een gat, hetwelk bij eene ruimte van dertig eene diepte van 40 ellen had, en nog heden ten dage als het Gat-van-Lodijke, bij de zeevarenden bekend is.

Het eens zoo heerlijke en vruchtbare land leverde nu in weinige uren het akeligste jammertooneel op, hetwelk men zich kan voorstellen: schuren, meestoven, huizen en buitenverblijven werden weggeslagen. Granen, voertuigen, huisraad en vee zag men medegevoerd door den vloed, en duizende menschen worstelden met wanhopige krachtsinspanning tegen den bijna onvermijdelijken dood. Sommige dorpen werden door den vreesselijk snellen was des waters zoo verrast, dat genoegzaam geene der bewoners zich redden konden, en allen gelijktijdig of ten minste kort na elkander, in het zelfde graf verzwolgen werden. Op andere plaatsen zochten velen hun behoud op boomen, daken, torens en vliedbergen, terwijl de vlakte, die zij bewoonden, als in eene zee herschapen werd, en, zonder hulp te kunnen toebrengen, waren de rampzaligen, die daar redding vonden, getuigen van de verwoesting hunner bezittingen en van den bangen doodstrijd der met de baren kampenden.

Deze heerl. is zeker al vroeg bekend door gebeurtenissen, die in hare nabuurschap zijn voorgevallen en het lot beslisten dergenen, die het vorstelijk gebied bekleedden of daarnaar stonden. Zagen wij zoo even 's Lands Graaf op het huis te Lodijcke zijne veiligheid zoeken, het was in de nabijheid dezer plaats geweest, dat, in het jaar 1288, Otto III, Graaf *van Gelder,* eene volkomene overwinning op Gravin Aleid behaalde, of wel hieromtrent geland zijnde, zijne manmoedige vijanden te gemoet toog en hen dieper landwaarts in aantrof. Het is mogelijk ter zelfder plaatse geweest, dat Graaf Jan II, den 1 Januarij 1301, eene geheele nederlaag aan de Zeeuwsche ballingen toebragt. Boudewijn, Heer *van Reymerswale en Lodijcke,* en zijne echtgenoote Catharina van Wulpen, droegen den 10 Junij 1365 hun huis, toren, hof en land te Lodijcke, aan Hertog Albert op, en ontvingen dit alles wederom ter leen, welk leen bij hun overlijden moest versterven op hunnen zoon Klaes Kervinc en voorts op de naaste erven, zoodat dit goed daardoor leenpligtig is geworden, daar het te voren vrij en onafhankelijk was. Geen wonder, dat deze Heer, nu Leenman zijnde, naar des Graven gunst stond en hem, den 20 Januarij 1389, door dezen vergund werd het bedijken van het *gors en Slyclant dat gelegen was voor het westeinde van Reimerswale ende Lodyc,* van welken de hooge heerlijkheid door Hertog Albert voorbehouden werd; wijders mogt Heer Klaes Kervinc van Reimerswale daarin Schout en Schepenen stellen. Dit slot is lang in het bezit van het edele geslacht der Kervinc's gebleven, naderhand aan dat van Reymerswale en eindelijk aan dat van van der Gracht, Baron *van Vremde* enz. en van le Sage, welke geslachten aanspraak maken op deze verdronken landen, zoowel van Reimerswaal als van Lodijcke, over eene uitgestrektheid van 2551 gemeten en 160 roeden.

Geene bijzonderheden van het dorp of kerk vindt men opgeteekend, dan dat het in het geestelijke aan het gezag der Bisschoppen van Utrecht onderworpen was en tot het dekenschap van *Zuid-Beveland* behoorde. De Heeren dezer plaats maakten zich meer dan eens berucht in 's Lands geschiedenis; zoo was Heer Klaas Kervinc van Reimerswaal, Ridder, in het beleg van Gorinchem, waar hij gevangen genomen werd. Adriaan van Lodijk wordt als Baljuw van den

Lande van Voorne vermeld. Voorts vinden wij nog gewag gemaakt van CLAES VAN REIMERSWALE, Heer *van Lodijcke*, gestorven in het jaar 1553, en zijn zoon NICOLAAS VAN REIMERSWALE, Heer *van Lodijcke*, in het jaar 1564 gestorven. Onder de Scheepsbevelhebbers, die Heer HENDRIK VAN BORSSELE VAN DER VERE in zijne zeetogten, ten jare 1438 en 1470 dienden, worden ook de Heeren VAN LODIJCKE met lof vermeld. Nog een Heer dezer plaats, NICOLAAS VAN REIMERSWALE, stond als getuige over den brief of capitulatie, waarbij de stad Sluis, door FILIPS VAN CLEVE, aan Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN werd overgegeven.

Het wapen van LODIJCKE bestond uit een veld van keel (rood), met twee gekruisde en op de punt staande zwaarden van zilver, met gevesten van goud.

LODIJCKE (HET GAT-VAN-) of LODIJCKSCHE-GAT, kreek en doortogt door de slikken van het verdronken *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, van het Marollengat in eene noordelijke rigting naar de Ooster-Schelde loopende, ontstaan door den watervloed van 3 November 1530. Zie het vorig art.

LODIJKE. voorm. leen in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, in het *Land-van-Kadzand*, in den *Ouden-Kadzandsche-polder*, staande onder het prinselijk leenhof de Burgt van Brugge, begiftigd pro parte met het regt van de alluviën, bewesten den Mariaweg. Dit leen werd vernietigd bij den inval der Franschen in 1794. De laatste Leenvrouw was A. B. A. D'ABLAING VAN GIESSENBURG VAN LODIJKE. Dit leen werd ook gezegd Remerswale.

Mevrouw MARIA WILHELMINA HENNEQUIN, echtgenoote van den Heer JAKOBUS WILLEM CALLENFELS, Med. Dr. en Wethouder te Vlissingen, is eigenares van het foncier. Veel van het leen was reeds in de zeventiende eeuw verdronken en ligt voor een deel in schorren van den gevloeiden Zandpolder.

LODIJK-POLDER (GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant., en distr. *Sluis*, gem. *Zuidzande;* palende N. aan den Eyken-polder, O. aan den Crane-polder, Z. O. aan den Antsterlits-polder, Z. W. aan den Kleine-Lodijke-polder, W. aan den Bladelijns-polder, N. W. aan den Kapelle-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1556 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 18 v. r. 76 v. ell., waaronder 94 bund. 65 v. r. 86 v. ell. schotbaar land; telt 6 h., waaronder 3 boerderijen. Het overtollige water ontlast zich in den Groote Bladelijns-polder. De polder heeft geen eigen bestuur, maar behoort tot de Watering-van-Kadzand.

LODIJK-POLDER (KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Zuidzande;* palende N. W. aan den Groote-Bladelijns-polder, N. O. aan den Groote-Lodijk-polder, Z. O., Z. en Z. W. aan den Olijslagersplaat-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1700 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 88 v. r. 50 v. ell., waaronder 10 bund. 17 v. r. 44 v. ell. schotbaar land. Het overtollige water ontlast zich in de Watering-van-Kadzand, en wel in den Groote-Bladelijns-polder. Hij heeft slechts één eigenaar, die het bestuurt. Van de indijking af behoorde hij aan de familie VAN CRUYNINGEN, en wordt in de wandeling veelal VAN CRUYNINGENS-POLDERTJE genoemd.

LOEAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovelanden*, distr. *Alaban*.

Er was in den laatsten oorlog met de Padries eene versterkingslinie van GADOE naar LOEAK aangelegd, waar omtrent men verder zie ons art. GADOE.

LOEAN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende.

Het is omringd door een groot rif, hier en daar met eilandjes bezet. Op dit rif staat gewoonlijk 2 vademen water, binnen de eilandjes, met goeden ankergrond voor kleine handelsvaartuigen. De eilandjes ten noordoosten liggen eene mijl van LOEAN verwijderd. Aan den zeekant loopt het rif bij deze eilandjes steil af, zoodat zij dan ook zeer goed en veilig te naderen zijn.

Alleen het eiland LOEAN is bewoond; op geen der omliggende kleine eilandjes vindt men eene enkele hut, zoo min als het geringste kenteeken van bevolking. Zij dienen den inwoners van LOEAN om daarop tuinen aan te leggen, of brandhout te kappen, alsmede tot rustplaatsen, wanneer zij tripang gaan visschen.

LOEAN bestaat grootendeels uit eenen hoogen berg, die op eenen verren afstand in zee duidelijk zigtbaar is. Naar gissing zal dit eiland 4 of 5 mijlen in omtrek hebben. Het bevat 200 tot 300 huisgezinnen, welke allen aan de noordzijde aan den voet van den berg, in vier zeer nabij elkander, als op eene rij, liggende dorpen wonen, waarvan elk zijn bijzonder Opperhoofd heeft.

Jaarlijks komen hier handelaars van Banda, van Amboina, en ook wel van Makasser, die hier schildpad en tripang opkoopen. De laatste wordt hier van betere hoedanigheid, dan op eenig ander eiland in den omtrek, gevonden, en verschaft aan de inboorlingen eene rijke bron van inkomsten. De handel, welke hier gedreven wordt geschiedt zelden door middel van muntspecie, en meest altijd, gelijk op bijna alle naburige eilanden, door ruiling tegen andere artikelen, waarbij lijnwaden, als eene der voornaamste behoeften der inlandsche bevolking, eene hoofdzaak uitmaken, zoodat zelfs Europesche kooplieden, bij den invoer dezer artikelen, goede rekening zouden maken.

Varkens en geiten worden insgelijks tot den verkoop, door de bewoners van LOEAN, aangeteeld. Bijzonder de eerstgenoemde worden zeer gemakkelijk en onkostbaar vet gemest, met de bast of schaal van jonge kokosnoten, en met het merg van den sagoboom.

Ondanks de verbazend groote menigte van allerlei visch, die zoo rijkelijk in de wateren rondom deze eilanden voorhanden is, maken zij zeer weinig werk van de vischvangst, omdat zij bovendien hoenders, eendvogels en ander vee in overvloed bezitten. Hunne woningen zijn, gelijk op de andere eilanden, zeer klein, doorgaans niet meer dan 20 voet lang en 10 voet breed. Het dak bestaat altijd uit atap, zijnde het blad van den sagoboom, of van eenige andere palmsoort. Dit beschut hun beter dan steenen dakpannen tegen de hitte der zon, en is ook volkomen bestand tegen de hier, in de west-mousson, dagelijks plaats hebbende zware regens. Het geheele huis rust op staken van hout of bamboes, ter hoogte van vier voet. Van binnen bevat het niets dan een paar rustbanken van het zelfde riet, en eene stookplaats, die enkel uit een paar steenen zamengesteld is, en waarop zij hunnen eenvoudigen maaltijd bereiden. Brandhout is overal in overvloed maar andere brandstoffen zijn hun onbekend. In het dak en het schotwerk van het huis, of liever van het hutje, zijn

luchtgaten bij wijze van vensters, en aan beide zijden voor en achter is eene deur, die echter bij nacht noch dag gesloten wordt.

LOEBAK, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*.

Dit meer heeft eene zekere befaamdheid verkregen door het groot aantal slangen, die er in en rondom haar verblijf houden, terwijl men er daarentegen volstrekt geen visch in aantreft, zoodat, deze groote waterplas den mensch geenerlei dadelijk nut aanbrengt, daar zij ook in eene te diepe valei verzonken ligt, om voor den landbouw van dienst te kunnen zijn.

LOEBANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

LOEBANG (BATOE-), rots in *Oost-Indië*. Zie Batoe-Loebang.

LOEBAK, Loeboe of den Baviaan, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de noordkust van het eil. *Java*; 139° 31′ O. L, 5° 48′ Z. B., door rotsen omringd.

LOEBOE, aanzienlijk kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Loehoe.

LOEBOE, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het Noorden van de *Binnenlanden-van-Padang*.

LOEBOE-DJAMBI, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kwanta.

LOEBOELIMPATA, geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Binnenlanden-van-Padang*, distr. der *Zes Kotta's*, aan den weg van het fort Veltman naar Panggalan-Kota-Baroe, niet ver van den berg Boekit-Liman-Kambing.

LOEBOENGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Magindanao*, westwaarts van kaap *Layavan*; 8° 25′ N. B. 140° 44′ O. L.

LOEBOE-ONTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, in de *Dertien Kotta's*.

Op ongeveer ½ u. van deze plaats hadden de oproerige Padries, in het jaar 1838, op den linkeroever der Sossoh, eene nieuwe versterking aangelegd. Na deze versterking uit een kanon van driepond te hebben laten beschieten, gaf de Majoor Westenberg, den 3 Mei van gezegde jaar, bevel, om de rivier op een doorwaadbaar punt over te trekken, en de vijandelijke werken te bestormen.

Na vele zwarigheden en eenen vrij sterken tegenstand overwonnen te hebben, gelukte het aan de voorhoede, onder de bevelen van den Tweeden Luitenant Baudoïn den vijand uit zijne stelling te verdrijven en tot nabij Loeboe-Onto te vervolgen; eenige doublangs van Mandheling ondersteunden deze beweging.

De Majoor Westenberg werd alsnu door den gelukkigen afloop dezer verkenning uitgelokt, om van de behaalde voordeelen dadelijk partij te trekken, en den vijand, in laatstgenoemde wijkplaats, stoutmoedig aan te tasten. Na eenige beschikkingen genomen te hebben, stelde hij zich in persoon aan het hoofd der kolonne, welke Loeboe-Onto zoude bestormen. Op vijftig passen van de vijandelijke werken, werden onze moedige krijgers tegengehouden door vele verhakkingen en rantjoes. Deze hinderpalen schenen onoverkomelijk, doch de Majoor beval de hindernissen uit den weg te ruimen, terwijl hij zelf het voorbeeld gaf. Het hevige vuur hield de zijnen niet terug, en moedig ging men aan het werk, om zich eenen weg te banen, zoodat men reeds vele passen vooruit gerukt was, toen de Majoor-Kommandant, en achtervolgens nog zes onder-Officieren en manschappen gewond werden.

De Tweede Luitenant Latour stierf hier den heldendood, op het oogenblik dat hij de zijnen tot volharding aanmoedigde.

De Kapitein Schoch, die het kommando overgenomen had, oordeelde het niet raadzaam, om den aanval door alle deze hindernissen heen regtstreeks te vervolgen; dewijl het hem voorkwam, dat men ook hier ter plaatse den vijand langzaam moest omtrekken, en op die wijze uit zijne stelling trachten te verdrijven. De andere Officieren waren eveneens van oordeel, dat het doorzetten van den aanval, indien deze al langs dien weg gelukte, veel bloed zoude kosten. De kolonne trok daarop in goede houding terug naar haar bivak te Bontje-Lobe of Bontjie-Loebei. De veroverde vijandelijke stelling werd echter verbeterd en bezet door den Luitenant Baudoïn, met veertig bajonetten en honderd geweren van de hulptroepen. De Officier, die deze positie zoo moedig genomen had, zou ze ook wel weten te behouden. Hetgeen de Kapitein Schoch voorzien had gebeurde werkelijk, namelijk dat Loebo-Onto, hoewel in brand gestoken, door den vijand den volgenden morgen verlaten werd. Loeboe-Onto werd nu door de onzen in bezit genomen, terwijl dadelijk de noodige middelen bijeengebragt werden, om deze sterke stelling te herstellen en in goeden staat te brengen.

LOEBO-SIKAPPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

De Nederlanders hadden hier in Januarij 1833 een versterkte post, welke door de zaamgezworen Padries en Maleijers werd afgeloopen; als wanneer een aantal zich aldaar bevindende zieken, koelbloedig werden afgemaakt.

LOEDAJA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, *resid. Kediri*, O. van het lands. Pamaranga, Z. van het lands. Brindjok. Het plagt vroeger onder Soerapati te staan. Het wordt door de Kediri bespoeld en is weinig bevolkt.

LOEDANG-LORA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

LOE-EIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Boxtel*, gem. *Liempde*; met 41 h. en 260 inw.

LOEF (DE GROOTE-), benaming van eenen grenspaal, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, tusschen de gem. *Bakel-en-Milheze* en *Maashees-en-Overloon*, midden in de heide.

LOEFBEEK, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verlaten houtgr. Jagersburgs, benedenwaarts aan den houtgr. Topibo.

LOEFBEEK (NIEUW-), voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Goede-Vrede, benedenwaarts aan de verl. plant. Berendslust.

LOEHOE of Patates-eiland, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van Manipa.

Weleer telde men er dertien dorpen met twaalfhonderd inwoners, waarvan vijfhonderd het Christendom en zevenhonderd het Islamismus beleden. De bevolking maakte zich vroeger door stoutheid op zee bij het plegen van roof berucht, en werd daarin door van Speult in 1618

bedwongen, terwijl in 1656, de bevolking, even als die van Kelang, door DE VLAMING, voor het grootste gedeelte in de nabijheid van het kasteel Victoria, werd verplaatst.

LOEHOE, LOEBOE, LOEWOE of LOOBOE, aanzienlijk kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de westkust, aan de noordelijke bogt van de Baai van Boni.

Het was vóór de uitbreiding van de Makassaarsche en Bonische rijken, het magtigste en grootste rijk van Celebes. De grenzen worden gerekend van Pelopa, de hoofdplaats van het rijk, langs den wester oever van de Bogt van Boni tot Sarompo, zijnde ongeveer 10 mijlen, en van de andere zijde van de residentie, over het geheele zuidooster deel van Celebes, tusschen de Bogt van Boni en de oosterstranden, zoo verre de Celebesche Alfoerezen hun landwaarts in wilden dulden. Ten Westen grenst het aan Wadjoe, en ten Noorden aan Toeratja. Van de geschiedenis der Koningen is weinig of niets bekend.

Dit land is voorheen door de Oost-Indische compagnie overwonnen. De Vorst wordt voor een bondgenoot van ons vaderland gehouden.

In dit land worden wijd omvattende metaalgroeven, als: goud-, ijzer- en staalmijnen, gevonden, die door de bewoners worden bewerkt, doch van welke wij nog nimmer eenig voordeel hoegenaamd hebben getrokken. Men vervaardigt op dit eiland eene groote menigte ijzerwaren, als: bijlen, schoppen, kapmessen en dergelijke. Deze artikelen worden naar Makassar en naar de rondom gelegene eilanden uitgevoerd. De rijstcultuur, die anders het voornaamste artikel van landbouw in den Indischen Archipel uitmaakt, kan er niet worden in werking gebragt, uithoofde van de groote moeijelijkheden, welke de aard en ligging der gronden tegen de bebouwing opleveren, hetwelk ons derhalve in de gunstige gelegenheid stelt, om van onze uitgebreide rijstteelt op Java een gedeelte der overvloedige productie derwaarts te verzenden, en daarin het middel tot eenen voordeeligen ruilhandel met de bewoners te vinden, tegen de ruwe voortbrengselen van goud, ijzer en staal en de bewerkte artikelen hunner fabrijken in allerlei soorten van ijzerwaren, welke dit land in zoo groote menigte oplevert. Het voorname en meest gewone voedsel van het rijk van LOEHOE is de vrucht van den zoo zeer weldadigen sagoboom, die aldaar in eenen kwistigen overvloed voorhanden is.

De Loehoeërs zijn een volk, dat nijverheid, kunst en wetenschap bezit, en dat in de voortbrengselen van zijnen grond, zoo wel als in die van zijne nijverheid en kunstvlijt, eenen zeer uitgebreiden handel met andere volken drijft.

LOEHOE, lands. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*.

Het was een der drie deelen, waarin *Hoewamohel* vroeger verdeeld was en werd als het zuidelijkste en voornaamste dier deelen beschouwd, omdat de Stedehouders van den Koning van Ternate aldaar hun verblijf hielden.

LOEHOE, LOEBOE, LOEWOE of LOOBOE, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Celebes*, in het kon. *Loehoe*, waarvan het de hoofdstad is.

LOEHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, lands. *Loehoe*.

LOEHOE, fort in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*.

Het werd in het laatst van 1817 door de onzen stormenderhand ingenomen.

LOEHOE (DE), Way-Loehoe, riv. in *Oost-Indië*, eil. *Amboina*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hitoe*, met eenen zuidelijken loop in zee vallende.

LOEHOE (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de noordoostkust van *Manipa*, achter het eil. Loehoe.

LOEHOET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

LOEHUIS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ½ u. Z. W. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoort.

LOEKADJENG, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, aan de Straat-van-Madura.

LOEKADJENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitloopende.

LOEKAR (PADANG-), plaats op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Padang.

LOEKISONG (OOST-), d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, Z. van Groot-Obie.

LOEKISONGS-KANAAL (HET), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen Oost-Loekisong en Groot-Gasses.

LOEKOE-BOEN, naam, welken de Negers geven aan het d. Nieuw-Ander-Blaauw, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nieuw-Ander-Blaauw.

LOEKOELOE (DE) de Panjar of de Panjer, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid *Soerakarta*, welke zich in de resid. Baglen, in de *Tjitjing-Galang* ontlast.

LOELA-ALE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van *Schoela* staande.

LOEMA-BATOE, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*.

LOEMADJANG of Lamadjang, ook wel Loumadschan gespeld, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Poerbaliengo*. Het land is er zeer vruchtbaar en ligt elf palen van het Zuiderzeestrand. De bevolking der hoofdplaats bestaat uit Javanen, en daar men onder die van Tinger nimmer van eene misdaad, zelfs niet van diefstal hoort, beroemd zich het volk van Loemadjang ook daarop, dat onder hen, door eenen inboorling uit deze districten nimmer gestolen wordt, en dat, wanneer zulks plaats vindt, het vreemdelingen zijn, die zich onder hen gevestigd hebben of zich voor eenen tijd aldaar ophouden.

LOEMADJANG of Lamadjang, ook wel Loemadschan gespeld, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, distr. *Loemadjang*, waarvan het de hoofdplaats is, 24 u. Z. O. van Soerabaya, aan de rivier van dienzelfden naam, 11 palen van het zuider zeestrand. De bevolking bestaat uit Javanen, die veel handel drijven.

LOEMADJANG (DE), de Loemadschan of de Lamadjang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, welke met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitloopt.

LOEMA-ELOE of Loema-Eli, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

LOEMAHELO, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

LOEMAMONI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, achter het strand Loeboe, eenigzins binnenwaarts gelegen.

LOEMA-PELOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, achter het strand van Loeboe, eenigzins binnenwaarts gelegen.

LOEMATA (KAMPONG), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der Toelang-Bawang.

LOEMA-WAY, d. in *Oost-Indië*, distr. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, achter het strand Loeboe, eenigzins binnenwaarts gelegen.

LOEMOE (GOENONG-), een der toppen van den *Goenong-Dempo*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

LOENDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d., hetwelk door de Padries versterkt was, werd den 21 Julij 1822 door de onzen ingenomen.

LOENDER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, lands. *Rauw*.

In het jaar 1833 hadden de onzen hier eene redoute, welke in het laatst van October van dat jaar door de Padries werd aangevallen. De bezetting verdedigde zich echter met de grootste manmoedigheid, tot dat gebrek aan krijgsvoorraad het niet langer mogelijk maakte. Deze omstandigheid bragt den Kommandant der benting, de Korporaal W. Fievelje, die sedert eenigen tijd als Onder-Officier dienst deed, tot het besluit om de redoute, den 4 November, des avonds ten zeven ure, met achterlating van den tweeponder en lilla's, ongemerkt te verlaten, en in de duisternis te trachten, met de bezetting naar het fort Amerongen terug te trekken. Des anderen daags des morgens om tien ure, werd echter het detachement ontdekt en onmiddellijk aangevallen. Door gebrek aan kruid en lood kon aan dezen aanval, daar den vijand veel magtiger was, niet lang tegenstand geboden worden, en de genoemde Korporaal verloor bij dit gevecht weldra het leven. Hierop namen de overige manschappen de vlugt en verspreidden zich in het gebergte, om redding te zoeken.

LOENEN, kant., prov. *Utrecht*; palende N. aan de Noordhollandsche kant. Nieuwer-Amstel en Weesp, O. aan de Noordhollandsche kant. Weesp en Naarden, Z. O. aan het kant. Maarssen, Z. aan het kant. IJsselstein, Z. W. aan het Zuidhollandsche kant. Woubrugge.

Dit kant. bestaat uit de volgende veertien gemeenten: Loenen, de Oud-en-Nieuw-Loosdrecht, Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa, Vreeland, Nichtevecht, Abcoude-Baambrugge, Abcoude-Proostdij-en-Aasdom, Waverveen-en-Vinkeveen, Wilnis, Oudhuizen, Mijdrecht, Breukelen-St.-Pieters, Breukelen-Nijenrodes en Ruwiel-Nieuwer-Ter-Aa-en-Breukelerwaard. Men telt er 2336 h., bewoond door 3342 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 14,800 inw., die zich vooral op de veeteelt, de melkerij en den landbouw toeleggen. Ook ligt in dit kant. het zeer vischbrijke Abcoudermeer, hetwelk omtrent 29 v. r. groot is.

LOENEN, ook wel LOENEN-AAN-DE-VECHT genoemd, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. W. ten W. van *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stickts-en-Kronenburgs-Loenen*, aan de Vecht, 52° 12′ 35″ N. B., 22° 41′ 12″ O. L.

Dit vermakelijke d. is niet alleen groot en welbetimmerd, maar ook wel bevolkt, tellende men er in de kom van het d. 102 h. en 820 inw. De plaats is bij uitnemendheid aangenaam gelegen. Niet alleen aan en langs de Vecht, maar ook aan de andere zijde, zijn de straten op de sierlijkste wijze beplant. Voorts wordt alles zoo net onderhouden dat men, door of buiten het dorp gaande, zich niet anders kan verbeelden, of men wandelt langs aangename en belommerde lanen van eene of andere groote buitenplaats, niet op gemeene wegen.

Bovendien levert de vischrijke Vecht, en andere naburige wateren zeer smakelijken visch aan dit dorp, welke, hoewel vroeger meer dan nu, door groote gezelschappen, derwaarts komende, gegeten wordt, te meer, dewijl LOENEN eene zeer gemakkelijke en voordeelige ligging heeft, zoo voor hen, die van Utrecht en verdere plaatsen van het Sticht, als die van Amsterdam en andere plaatsen in Holland komen, om zich aldaar, voornamelijk in den zomer, zoo te water als te land, ook zelfs in den winter over het ijs te komen vermaken, en voorts gelegenheid hebben om van daar verder langs de Vecht naar den kant van Vreeland of over de fraaije brug van de Vecht naar den kant van Loosdrecht, en naar het Gooi een speelreisje te kunnen doen, hetwelk dit dorp zeer groote nering en welvaart aanbrengt, waardoor hier ook veel meer herbergen gevonden worden, dan in vele andere dorpen. Ook heeft men daar tevens gelegenheid, om aan en langs de Vecht de naastgelegene schoonste heerenhuizen, lusthoven en plantaadjen te beschouwen, zoo als er in het geheele land geen prachtiger gevonden worden, waarom sommigen niet geschroomd hebben LOENEN een *Aardsch Paradijs* te noemen.

Dat LOENEN het oudste dorp van het Sticht van Utrecht zoude zijn, zoo als sommige schrijvers zich laten voorstaan, kan, onzes bedunkens, even bezwaarlijk bewezen worden, als dat de naam van *Luna* of de Maan afkomstig zoude zijn, uithoofde men dat hemellicht, ten tijde onzer Heidensche voorouders, aldaar vereerd zoude hebben. Het laatste gelooven wij te minder, omdat LOENEN ons in de oude Rijm-Chronyk van MELIS STOKE, in het leven van Graaf FLORIS V, met den naam van LOENEN voorkomt, en dus een groot onderscheid tusschen beiden gevonden wordt. Dit dorp werd reeds in het jaar 953, ten tijde van Bisschop BALDERIK, door Keizer OTTO *den Groote* aan de Utrechtsche kerk geschonken, met al het land, dat Graaf HATTO aan beide zijden van de Vecht bezat. Vóór het jaar 1795 en nog van 1814 tot 1818, behoorde dat gedeelte van het dorp, waar de kerk stond, met het slot Kroonenburg en eene groote uitgestrektheid lands, tusschen de Vecht en de Kromme-Angstel, tot de provincie Holland.

De Herv., die er 440 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. Stichts-en-Kroonenburgs-Loenen en die uit de heerl. Mijnden, burgerlijk onder *Loosdrecht* behoorende, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*, behoort, en 840 zielen telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENDRIK JANSZ., die in 1582 herwaarts kwam, maar in het jaar 1585 overleed. EMO LUCIUS VRIEMOET, als Hoogleeraar in de Oostersche talen en Oudheden, aan de Hoogeschool te Franeker, overleden 15 Junij 1760, is hier Predikant geweest van 1724 tot 1727. Toen de kerk te Nieuwer-Sluis, in den Franschen oorlog des jaars 1672 gebruikt werd, was THOMAS COENEN, gewezen Predikant te Smirna,

in het jaar 1675 daartoe beroepen; doch deze eenige jaren later gestorven zijnde, is de gemeente weder onder LOENEN gebragt en de kerk tot een Gemeenelandshuis vertimmerd. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LUDGERUS, den eersten Bisschop van Munster, was toegewijd, is een fraai en luchtig gebouw, waarvan het koor nog heden, zoo als vroeger, uit oude en zware moppen bestaat. Zij was voorheen met eenen lagen toren versierd. Deze toren raakte, in het jaar 1714, door den bliksem in brand, waardoor al het houtwerk verteerd werd; doch dewijl het metselwerk nog hecht en sterk was, herbouwde men den verderen opstal uit eene inzameling van penningen onder de in- en opgezetenen, die zich gewillig toonden, om dit dorp weder met eenen deftigen toren te versieren. Wat stand en bouw betreft, verstrekt de kerktoren van LOENEN, die wegens zijne hoogte op vrij aanmerkelijken afstand wordt gezien, tot geen gering sieraad van dit dorp. Maar ook als gedenkteeken van schrandere vinding en wetenschappelijk beleid staat hij daar; want het is nog niet zeer vele jaren geleden, dat deze toren, door verzakking van den grond, zijnen grondslag ontweken zijnde, van boven merkelijk begon over te hellen. Reeds dreigde het gevaar van instorting en scheen men, daar de herstelling van het gebouw op aanzienlijke kosten begroot werd, op het afbreken bedacht te zijn, toen de Meester Timmerman en Molenmaker C. VERLOOP, te Utrecht, over de zaak geraadpleegd zijnde, een vernuftig middel aan de hand gaf, om den toren, op eene even veilige als onkostbare wijze, op zijn vorig standpunt terug te brengen; welk ontwerp, door het bestuur zijnde goedgekeurd, onder het toezigt van dien bekwamen Bouwkundige, ten uitvoer gelegd en met den besten uitslag bekroond werd. In deze kerk, die met een orgel voorzien is, wordt ook gedurende den zomer, eenmaal in elke maand, door een Luthersch Predikant van Utrecht (waartoe LOENEN als filiaalgemeente behoort) gepredikt, en eenmaal in het jaar het H. Avondmaal aan de leden dier gezindheid, te LOENEN en in den omtrek woonachtig, bediend. — De Evang. Luth. zijn te LOENEN 40 in getal, onder welke 20 Ledematen.

De R. K., welke hier 340 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Slootdijk-Loenersloot*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 Mei 1821 is opgerigt, en 40 leden telt.

Ten Z. van dit dorp, op 5 min. afstand, lag weleer het vermaarde slot Kroonenburg, dat in het jaar 1837 gesloopt is.

Ook is er een distributiekantoor van de brievenposterij. — De kermis valt in den eersten Dingsdag in September, de paardenmarkt, Woensdag en Donderdag vóór Palm-Zondag en den laatsten Woensdag in Augustus.

De talrijke buitenplaatsen in de nabijheid van dit dorp, welke in de vorige eeuw meestal aan rijke Doopsgezinden toebehoorden, hebben de streek aan de overzijde van de Vecht van de brug tot aan de Nieuwersluis den naam van den Mennisten hemel medegedeeld.

LOENEN, heerl. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*; palende N. aan Hervelt en Slijk-Ewijk, O. aan Slijk-Ewijk, Z. O. en Z. aan de Waal, W. aan Wolferen.

Deze heerl. bevat niets dan de buurs. Loenen. Men telt er 13 h., bewoond door eene bevolking van 90 inw., die meest hun

bestaan vinden in den landbouw; terwijl zij ook eene kaasmakerij, een steenoven en eene glasfabrijk hebben.

De Herv., die hier 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Slijk-Ewijk*.

De R. K., van welke men er 20 aantreft, worden tot de stat. van *Hervelt* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Slijk-Ewijk*.

Deze voorm. afzonderlijke heerl. is sedert onheugelijke jaren met *Wolferen* vereenigd, en maakt alzoo daarmede de heerl. Loenen-en-Wolferen uit.

De buurs. Loenen of Loinen, ook wel ter onderscheiding Loenen-op-de-Betuwe genoemd, ligt 5 u. O. van Tiel, 1¾ u. W. ten N. van Nijmegen, 1½ u. Z. W. van Elst, aan den Waaldijk.

Voorheen heeft hier een oud kasteel gestaan, hetwelk thans door een modern huis vervangen is. Zie Loenen (Huis-te).

Den 15 Januarij 1809 viel hier eene doorbraak in den Waaldijk.

LOENEN, ook wel ter onderscheiding Loenen-op-de-Veluwe genaamd, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 2 u. Z. Z. O. van *Apeldoorn*. Dit d. is zeer oud en wordt vermeld in 838, onder den naam van Lonen, gelegen in het distr. *Felua*. Men telt er, in de kom van het d., 65 h. en 530 inw., en met de buurs. Zilven, 118 h. en 890 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl men er zeven papiermolens heeft.

De Herv., die hier ruim 620 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, *ring* van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, nadat zij van de Hervorming af tot in 1625 met *Beekbergen* en van toen tot aan 1653 met *Hal* was vereenigd geweest, was Henricus a Furstenberg, die in het jaar 1653 herwaarts kwam, en in het jaar 1655 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie. De kerk was vóór de Reformatie eene kapel en onder de par. van *Beekbergen* behoorende. Het is een zeer net gebouw, met eenen onlangs vernieuwden spitsen toren, doch zonder orgel. Deze kerk is in het jaar 1831 gedeeltelijk vernieuwd en tevens vergroot, waartoe Koning Willem I, uit Hoogstdeszelfs eigen fondsen, eene som van 1200 gulden heeft bijgedragen.

De R. K., van welke men er 260 telt, worden tot de stat. van *Eerbeek-en-de-Horst* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Woensdag in October.

Omtrent dit dorp, bij den Vrijenberg of Vredenberg, viel in 1356 een gevecht voor tusschen Reinald III, Hertog *van Gelder*, en Jonkheer Eduard van Gelder, waarin Frederik, Heer *van Bahr*, die des laatsten zijde gekozen had, sneuvelde.

LOENEN (HOLLANDSCHE-POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kroonenburgs-Loenen*; palende N. aan Loenersloot en Vreeland, O. aan de Vecht, Z. aan den Stichtsche-polder, W. aan den Angstel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 450 bund.; telt 15 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

LOENEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. slot in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 5¼ u. O. van *Tiel*, distr., arr. en 1¾ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*. Het was in vroegere tijden een der sterkste kasteelen van de Betuwe, doch dit slot is voor ongeveer 20 jaren afgebroken en door een fraai heerenhuis, in den hedendaagschen smaak, vervangen, hetwelk thans in eigendom bezeten wordt door Jonkheer Fabricius van Leijenburg, Heer *van Loenen-en-Wolferen*, woonachtig te Amsterdam.

LOENEN (KRONENBURGS-) of Loenen-Kronenburgsgeregt, voorm. afzonderlijke heerl. prov. *Holland*, thans een gedeelte van de gem. en heerl. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*, prov. en arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* uitmakende. Zij grensde N. aan Abcoude, O. en Z. aan Stichts-Loenen, W. aan Oucoop. — Deze voorm. heerl. bevat niets dan eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv. en Evang. Luth., die er wonen, behooren tot hunne respective gem. te *Loenen*. De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Slootdijk-Loenersloot* gerekend.

LOENEN (POLDER-VAN-), pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*.

LOENEN (STICHTS-), ook wel Loenen-en-Nieuwersluis genoemd, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*; palende N. aan Vreeland, O. aan Oud-en-Nieuw-Loosdrecht, Z. aan Breukelerwaard, W. aan Kronenburgs-Loenen.

Deze voormalige heerl. bevat het dorp Loenen en het fort Nieuwersluis. — De Herv. en Evang. Luth., die men er aantreft, behooren tot hunne respective gem. te *Loenen*, en de R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Slootdijk-Loenersloot* gerekend.

LOENEN (STICHTSCHE-POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*; palende N. aan den Hollandschen-polder, O. aan de Vecht, Z. aan de Nieuwe-Wetering, W. aan den Angstel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 48 v. r. 70 v. ell., telt 5 boerderijen, en wordt door eenen molen op de Vecht van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

LOENEN (STICHTS-EN-KRONENBURGS-), gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*; (3 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Vreeland, O. aan Oud-en-Nieuw-Loosdrecht, Z. aan Ruwiel-Nieuwer-Ter-Aa-en-Breukelerwaard, W. aan Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa.

Deze gem. bestaat uit den Hollandsche-polder, den Stichtsche-polder en den pold. het Honderd. Zij bevat het dorp Loenen, de schans Nieuwer-Sluis, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1002 bund. 89 v. r. 40 v. ell., waaronder 994 bund. 5 v. r. 41 v. ell. belastbaar land. Men telt er 161 h., bewoond door 246 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., welke er 700 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Loenen*. — De Evang. Luth., van welke men er 100 telt, worden tot de filiale gem. van *Loenen* gerekend. — De R. K., die er 400 gevonden worden, behooren tot de stat. van *Slootdijk-Loenersloot*.

Het wapen dezer gem. is een veld van azuur (blaauw), met zes smalle dwarsbalken van goud; over het geheel eene bande van hetzelfde.

LOENENBERGH, voorm. adell. h. in *Utrecht*, aan de *Gaarde*.

LOENEN-EN-WOLFEREN, gem. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*; palende N. aan de gem. Herveld en Slijk-Ewijk, O. aan Slijk-Ewijk, Z. O. en Z. aan de Waal, W. aan Andelst.

Deze gem. bestaat uit de twee voorm. afzonderlijke heerl. Loenen en Wolferen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 335 bund. 47 v. r. 24 v. ell. Men telt er 16 h., bewoond door eene bevolking van 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene glasblazerij, eene kaasmakerij en eenen steenoven.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Herveld*. — De R. K., van welke men er 40 telt, worden tot de stat. van *Herveld* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen gaan gedeeltelijk te *Herveld*, gedeeltelijk te *Slijk-Ewijk* ter school.

Deze gem. bestond vroeger vermoedelijk uit twee heerl.; thans zijn die beide te zamen vereenigd. Wolferen was oudtijds een eigendom van de abdij van St. Vedastus, te Atrecht, wier Abt Martinus, in het jaar 1164, door tusschenkomst van Hugo, Abt van St. Bavo te Gent, haar aan Diderick, Graaf *van Cleve*, verkocht. Dewijl Loenen geen kerkdorp is en die plaats altijd met *Wolferen* vereenigd was, vooral dewijl beide Cleefsche leenen waren, is het buiten twijfel, dat Loenen mede onder den koop van *Wolferen* moet begrepen geweest zijn. De Graven van Cleve hebben deze goederen met het regtsgebied ter leen uitgegeven, en zij werden, in het midden der veertiende eeuw, door Heer Johan van Bloemendaal bezeten; hij verkocht die, in 1365, aan Heer Otto van Byland Otto'szoon, Ridder, die er toen mede verleid werd. In 1373 is deze andermaal beleend met Wolferen en met de plaats, daar het Huis-te-Loenen plagt te staan, en in 1390 tochtte hij daar aan zijne vrouw Margriet van der Eze. Uit dat huwelijk is slechts eene dochter, Margriet, gesproten, die in huwelijk trad met Bertold van Gent, en haar vader gaf haar Loenen en *Wolveren*, in 1410, over, waarmede zij in 1414 verleid werd. Haar oudste zoon Otto van Gent, en na zijn kinderloos overlijden, haar tweede zoon Willem van Gent, werden er mede beleend. Deze tochtte daarin, in 1460, zijne vrouw Aleid van Heeze. Bartold van Gent Willemszoon is, na zijns vaders dood, in 1483, beleend, en hij werd den 31 Mei 1520 bij Loenen vermoord, ter plaatse, waar naderhand een steenen kruis is opgerigt. Zijn zoon, Willem, werd in de jaren 1520 en 1529 beleend, en stierf omtrent het jaar 1547. Zijn oudste zoon, Johan, volgde hem op, en daarna zijn tweede zoon, Bartold, die in het jaar 1560 verleid is en in 1593 stierf. Diens oudste zoon, Godert, ontving toen de heerlijkheid, en hij overleed in het jaar 1644. Cornelis van Gent, zoon van zijnen broeder Bartold, Heer *van Meinerswijk*, was zijn erfgenaam, en zijne oudste dochter Maria, bij Judith van Merode verwekt, vrouw van Willem Bertram, Baron van Quadt en Wickeradt, bragt Loenen en *Wolferen* aan hare nakomelingen. Frederik Willem Baron van Quadt en Wickeradt en Otto Graaf van Quadt en Wickeradt en Isni, hebben die goederen na den anderen bezeten. Uit dit verhaal blijkt, dat Loenen en *Wolferen* eene onderheerl. en leen van de Hertogen van Cleve was, dat zij dus het regtsgebied van hen ontleende. Desniettegenstaande kwam zij onder het grondgebied van de Hertogen van Gelder.

LOENENSCHEBOSCH, bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Apeldoorn*, 15 min. Z. van *Loenen*. — Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 110 bund. Men vindt er meest dennenhout.

LOENERSLOOT, Loendersloot of Loenresloot, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loendersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*; palende N. aan Abcoude, O. en Z. aan Kronenburgs-Loenen, W. aan den Angstel, die haar van Oucoop scheidt. Zij bevat de b. Loenersloot en eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 627 bund. 98 v. r. 26 v. ell. Men telt er 36 h., bewoond door 58 huisgez., uitmakende eene bevolking van 310 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ongeveer 170 in getal zijn, behooren kerkelijk onder *Loenen*. — De R. K., van welke men er 130 aantreft, tot de stat. van *Slootdijk-en-Loenersloot*. — Aangezien er geen schoolgebouw is, gaan de kinderen ook te *Loenen* school.

De b. Loenersloot, Loendersloot of Loenresloot, ligt 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. W. van *Loenen*, ½ u. Z. van *Baambrugge*, 1 u. N. van *Ter-Aa*, aan den Kromme-Angstel, een gedeelte der aangename trekvaart van Amsterdam op Utrecht.

Men heeft hier een kast., het Slot-te-Loenersloot geheeten. Zie het volgende art.

Voorheen stond ook te Loenersloot, tegenover het slot en ter zijde van het regthuis, eene kapel, in welke eene vikarij gesticht was, die ter begeving van de Heeren van Amstel stond, wier nakomelingen deze kapel tot eene begraafplaats bezigden. Later echter moet zij tot eene bergplaats van turf, hout en dergelijke gebruikt zijn. Van deze kapel, waarvan men in het laatst der vorige eeuw nog de overblijfselen zag, is niets meer aanwezig.

Ook moeten de Romeinen hier eene sterkte of schans gehad of er ten minste verblijf gehouden hebben, want op eenen steenen muur ten tijde van den Geschiedschrijver Heda gevonden, leest men de Romeinsche naamen Mailorius, Victor, Mailoria, Majorena enz.

Deze heerl. maakt, sedert onheugelijke tijden, een gedeelte uit van de heerl. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*.

Het wapen dezer voorm. heerl. bestaat uit een veld van goud, met een kruis van keel (rood).

LOENERSLOOT (HET SLOT-TE-), het Slot-Loendersloot of het Slot-Loenresloot, oud adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*, ½ u. Z. van Baambrugge en 1 u. N. van Ter-Aa, aan den Kromme-Angstel; met eene valbrug aan de buurt Loenersloot verbonden.

Dit adell. huis of slot is ten jare 1536 door de Staten van Utrecht tot eene ridderhofstad verklaard. Men meent, dat dit slot, welks stichter evenmin als den tijd der stichting bekend is, reeds onder den naam van Lonarakala, in de negende eeuw, ten tijde van Odelbaldus, den twaalfden Bisschop van Utrecht, onder de eigendommen van de Utrechtsche kerk voorkomt. Zeker gaat het, dat het reeds voor langen tijd bestaan heeft, daar het geslacht van Loenersloot reeds in de elfde eeuw bekend was; ook lezen wij, dat Heer Splinter van Loenersloot, een bastaard van den Heer van Nijerode, die, tot uitbreiding van zijn vermogen, zijne naburen met schattingen drukte, in

1378 door Arend van Hoorn, den negen en veertigsten Bisschop van Utrecht, Willem, Heer *van Abcoude*, en Sweer, Heer *van Gaasbeek*, en hunne aanhangelingen, op dit slot belegerd en zoodanig met steenbussen en ander krijgsgevaarte bestookt werd, dat hij zich genoodzaakt zag zijn slot, na eene moedige verdediging van achttien dagen, op genade of ongenade over te geven. Naderhand zich weder met Floris van Wevelikhoven, den vijftigsten Bisschop, verzoend hebbende, liet hij de uitspraak, over hetgeen hij wegens de gepleegde geweldenarijen schuldig was, aan den raad der stad Utrecht over, aan wien hij zich bij eede moest verbinden, dat hij of alle degenen, die dit huis na hem zouden bezitten, het nimmer zoude versterken, maar het als een open huis van het Sticht houden, zonder immer tegen den Bisschop of het Sticht iets te ondernemen. Zijne eenige dochter en erfgename Elzabe of Elizabeth van Loenersloot, werd den 13 Januarij 1406 met het huis beleend, en door haar huwelijk met Willem, Heer van IJzendoorn, die den 16 Maart 1408, namens zijne vrouw, den Bisschop hulde zwoer, kwamen de goederen van Loenersloot in het geslacht IJzendoorn, waaruit het, in 1436, door aankoop aan Boudewijn van Swieten kwam, wiens achter-kleinzoon, Dirk van Swieten, de heerl. Loenersloot, op den 18 Februarij 1516, weder aan Amelis van Aemstel van Mijnden verkocht, uit wiens geslacht het, door huwelijk van Maria van Aemstel van Mijnden met Pieter Reynhard Baron van Stepraet, Heer *van Doddendaal, Duistervoort* enz., bij erfenis, kwam aan hunnen zoon Diederik Johan Baron van Stepraet, die er den 2 Julij 1707 mede beleend werd. Caspar van Doornik, die met zijne dochter gehuwd was, werd er den 21 Maart 1744 mede beleend. Hij of zijne afstammelingen moeten het echter later verkocht hebben, althans in 1767 vindt men als eigenaar opgegeven de Heer Hendrik Willem van Hoorn. In het jaar 1772 kwam het aan het vermaarde geslacht Strick van Linschoten. Thans wordt het bezeten en bewoond door Mevrouw Martini Buys, wed. van den Bergh, Ambachtsvrouwe *van* Loenersloot, *Oukoop* en *Ter-Aa*, wier moeder, C. J. Strick van Linschoten, het door haar huwelijk met Mr. P. H. Martini Buys, aan dat geslacht bragt.

Dit gebouw, hetwelk rondom door grachten omgeven is, doet zich voor als een oud, zwaar slot, met dikke muren, vroeger van schiet- en kijkgaten, nu van vensters voorzien, verwulfde kelders en vertrekken voorheen met zware deuren. Van eenen ronden, platten toren met schietgaten, heeft men een uitgebreid gezigt over de omliggende landen en steden, en in de vertrekken zag men de afbeeldsels van eenige Heeren van Loenersloot. Tusschen de dikte der muren van dit kasteel, slingerden oudtijds twee steenen wenteltrappen, waarvan de sporen nog aanwezig zijn. Ook vond men op de bovenste verdieping weleer een oud windas, gediend hebbende om de verdedigingswerktuigen van binnen op te hijschen.

In de vorige eeuw zijn er, door den toenmaligen eigenaar, Hendrik Willem van Hoorn, groote veranderingen aan toegebragt, waardoor het veel van zijn oud eerwaardig voorkomen verloren heeft.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 90 bund. De tuin levert eene aangename wandeling voor de bezoekers der herberg, daarover, op (1).

---

(1) Men zie verder over dit slot en zijne bezitters Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld*, *Afl.* 14, waar men tevens eene fraaije afbeelding van het slot aantreft.

LOENERSLOOT-OUCOOP-EN-TER-AA, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Abcoude-Baambrugge, O. aan Stichtsen-Kronenburgs-Loenen, Z. aan Ruwiel-Nieuwer-Ter-Aa-en-Breukelerwaard, W. aan de Kromme-Angstel.

Deze gem. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Loenersloot, Oucoop en Ter-Aa. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 627 bund. 98 v. r. 25 v. ell., waaronder 626 bund. 74 v. r. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 36 h., bewoond door 58 huisgez., uitmakende eene bevolking van 315 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Loenen*, gedeeltelijk tot de gem. *Nieuwer-Ter-Aa*.

De 15 Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Loenen* gerekend.

De R. K., van welke er 130 wonen, behooren tot de stat. van *Slootdijk-Loenersloot*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Loenen*, te *Vreeland* en te *Ruwiel*.

Deze gem. is eene heerl. waarvan de bezitter in het jaar 1532 van Keizer Karel V het regt verkreeg om vijf schepenen te mogen stellen, en twee of drie hunner jaarlijks te veranderen. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Vrouwe Martini Buys, weduwe van den Bergh, woonachtig te Loenersloot op het slot.

LOENERSLOOT-TER-AA, naam, welken men gewoonlijk geeft aan het geb. Ter-Aa, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Aa (Ter-).

LOENERVEEN of Loenderveen, plas in het balj. van de *Loosdrechten*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *de Oude-en-Nieuwe-Loosdrecht*.

LOENERVEEN of Loenderveen, geb. in het balj. van de *Loosdrechten*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. van *Loenen*, gem. *de Oude-en-Nieuwe-Loosdrecht*, bij *Oude-Loosdrecht*.

LOENER-VEEN of Loenensch-Veen, weleer een heideveld op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Apeldoorn*, 20 min. N. O. van *Loenen*, doch sedert 60 à 70 jaren aangelegd tot weiland en dennenbosch.

LOÈNGA, Loinga of Lojingen, eertijds Lijongen, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. N. N. O. van *Sneek*. Men telt er 16 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Scharnegoutum-en-Loenga*. Men heeft hier geen kerk, maar eene luiklok, hangende in houten gebinten. De R. K., van welke men er 20 aantreft, worden tot de stat. van *Sneek* gerekend.

Men heeft er ook geen school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Scharnegoutum*.

De Harinxma's thoe Sneek hadden hier eertijds hunne hofstede, in het Westen van het dorp, en, in den tijd der Schieringers en Vetkoopers, als ook gedurende de Saxische en Bourgondische beroerten, het gezag in deze grietenij, gelijk ook in de stad Sneek, in handen. In het Zuiden des dorps lag, nog in het midden der vorige eeuw, eene fraaije hofstede, voorzien met eene zeer goede huizing en hoving, door den Heer Haubois aangelegd.

LOENGER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

LOEPAR (BATOE-), gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het Noordwesten van dat eiland.

LOERA, lands. in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het *Sandelhouteiland*, eene der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

LOERAGONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koeningam*.

LOERAK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

Deze riv. is bevaarbaar, en biedt ruimschoots gelegenheid tot het vervoer van goederen aan.

LOERO, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preangeer-Rgentschappen*, reg. *Sumadang*. Zie voorts Grap.

LOESA-RADJA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, 2 m. N. van Floris, 7 of 8 m. Z. W. van Rossagoeroet. Het is ongeveer 2 m. in het rond.

LOESI (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Haarlem.

LOESWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. van *Helmond*, gem. *Mierlo*; met 28 h. en ruim 170 inw.

LOET (DE), een gedeelte van de kom van het d. *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*. Vroeger moet dit een afzonderlijk geh. hebben uitgemaakt, waar men, eene eeuw geleden, 41 h. telde; thans maakt het eene gracht uit, met 31 h. en 190 inw.

LOET (ACHTER-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Lagezijde en de Polder voor het Noord, O. aan de Oude-Kaag, Z. aan de Westermeer, W. aan de Loeterdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 43 v. r. 93 v. ell., waaronder 43 bund. 20 v. r. 23 v. ell. schotbaar land; telt 69 h., onder welke 5 boerderijen. Hij behoort tot de sectie *Schagen-zuidzijde* en staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

LOET (DE LAGE-), voorm. geh. in de vrije heerl. *Schagen*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, thans een gedeelte van de kom van het d. *Schagen* uitmakende; met 2 h., het schoolgebouw en 14 inw.

LOETE (DE), water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat ten N. van de stad Schoonhoven uit de *Vliet* zijne wateren ontvangt, en ten Noordwesten van die stad in twee takken verdeeld wordt; beide takken loopen genoegzaam even wijd van elkander westwaarts naar de Loete, een waterplasje in het zuidwestelijk gedeelte van den Crimpenrewaard gelegen, en waaruit onderscheidene slootjes gegraven zijn, zoo naar den IJssel of Hollandsche-IJssel ten Noordwesten, als naar de Lek ten Zuiden gelegen. In die slootjes en bijzonder in de Sluisvliet en de Smalle-kade verdeelt zich de Loete en loopt te niet.

LOETE (DE), waterplasje in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, in het zuidwestelijke gedeelte van dien waard, onder en ½ u. Z. W. van *Berkoude*, N. van Lekkerkerk, 1 u. Z. O. van Ouderkerk-aan-den-IJssel.

LOETERDIJK, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder

voor het Noord, O. aan den Polder achter de Loet, Z. aan het Poldertje de Driesprong, W. aan de Cornelissenwerfer-kaags.

Deze pold. beslaat, volgens het kakaster, eene oppervlakte van 4 bund. 39 v. r. 60 v. ell. alles schotbaar land. Men heeft er geen h. of boerderijen, maar er staat in dezen polder eenen korenmolen. Hij behoort tot de sectie *Schagen-zuidzijde*, en staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

LOETERMEER (HET), meer in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, dat zich bij Nijmegen in de *Waal* ontlast.

LOETJIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

LOETOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, op de noordkust van het eil. *Java*, ten W. van den hoek Awer.

LOEVENHOUT, plaats in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, ½ u. N. van *Utrecht*, nabij de Rodebrug.

Aldaar werd, den 16 Augustus 1566, de eerste openbare preek der Hervormden van Utrecht gehouden, die door eene talrijke, meestal welgewapende menigte, zoo te voet als te paard, werd bijgewoond.

LOEVESTEIN, ook LEUVENSTEIJN en, zoo men beweerd, eigenlijk LÖWENSTEIN (d. i. LEEUWENSTEIN) genaamd, slot en fort, eertijds prov. *Holland*, thans prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 3 u. W. van *Bommel*, gem. en 1 u. N. W. van *Pouderoijen*, 28 min. van Gorinchem, 10 min. van Woudrichem; 51° 49′ N. B., 22° 41′ 12″ O. L. Het ligt nabij den westelijken hoek van den Bommelerwaard, aan den oever van de rivier de Waal en nabij het punt, waar die rivier en de Maas te zamenvloeijen, en de stroom den naam van Merwede aanneemt.

Het beslaat, met de vestingwerken eene oppervlakte van 14 bund., welke grootendeels ingenomen zijn door het slot of kasteel, de Rijks gebouwen en drie particuliere huizen, allen gelegen bij en aan eene regte beklinkerde straat, en bevat, behalve de bezetting met hunne huisgezinnen en het huisgezin van den Plaats-Majoor, belast met het kommandement, 30 zielen.

De inw., die allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke, met het garnizoen, gemiddeld 70 zielen telt, en hier eene kerk heeft, waarin de dienst om de maand door den Predikant van Pouderoijen verrigt wordt. Vroeger had LOEVESTEIN een eigen Hervormde Predikant. De eerste, die hier het predikambt heeft waargenomen, was CAROLUS SPILJARDUS, die er in 1658 beroepen werd, en in 1661 naar Zandvoort vertrok. Vroeger behoorde het kerkelijk, zoowel als administratief en judicieel, tot de prov. Zuid-Holland, en was tot in 1658 vereenigd met Gorinchem. Sedert 1810 is het echter kerkelijk vereenigd geworden met de gem. *Pouderoijen*, behoorende tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel*, prov. *Gelderland*, zijnde de laatste Predikant geweest JOHANNES DUIZER, die in 1810 naar Doeveren c. a. vertrok.

De R. K. militairen behooren tot de in het jaar 1836 opgerigte par. van *Woudrichem*.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht wordt.

De vestingwerken worden, bij hoogen waterstand, door de wateren der Maas en Waal bespoeld, als zijnde slechts door lage zomerkaden met het hoogere gedeelte van den Bommeler-waard verbonden. Aan den kant der Waal is zeer weinig voorland, het bestaat meestal uit rietgorzingen en griend, die somtijds door de rivier overstroomd

worden. Het naast bij gelegen punt der Maas, uit den buitenboord der voorgracht, ligt op 240 ellen afstand, en tot in den saillant of binnenkruin der borstwering, in bastion no. 2, op 320 ell., dat is alwaar men overvaart naar Woudrichem, en zijn goede weilanden. Voorts is het slot een groot vierkant gevaarte, dat zich hoog en boven het omgevende geboomte verheft, zoo dat het op eenen verren afstand kan gezien worden. Het heeft twee zware vierkante torens, met achtkantige leijenspitsen gedekt, welke torens vereenigd zijn door een gebouw, waarin de hoofdpoort is en boven welke eenen kleinen toren met uurwerk zich verheft. Dit front maakt eene voorburg uit, waarvoor eene vrij breede gracht met houten brug gevonden wordt, welke gracht het slot alleen aan die zijde omgeeft. Onmiddellijk aan deze voorburg sluit zich het groote gebouw en vormt daarmede eene kleine binnenplaats. Thans dient het gebouw, waarvan het grootste gedeelte niet in gebruik is, hoofdzakelijk tot kerk, woning van den Kommandant en eenige gewelven tot berging van buskruid. Buiten deze voorburg staan de barakken, een arsenaal en kogelpark, alsmede een gebouw, dat vroeger bestemd was tot woning van den Predikant en thans tot woning van twee huisgezinnen dient.

De vestingwerken bestaan uit een onregelmatig gebastionneerd fort van vijfhoekigen, doch vroeger vierhoekigen vorm. Alleen front 1—5 aan de Waalzijde, is met eene bekleedingsmuur voorzien. In front 1—2 bevindt zich de overwelfde poort met houten brug. Het fort is door eene natte gracht omringd, behalve voor de linkerface van bastion no. 5. Behalve het eerstgenoemde front, zijn de overige van eene bedekte weg met glacis en voorgracht voorzien, welke laatste des zomers meestal droog is; eene kleine lunette, in front 3—4, is buitendien het eenigste buitenwerk.

De militaire gebouwen zijn voornamelijk: het Artilerie- en Geniehuis van ouds zoodanig genoemd, dienende hoofdzakelijk tot logementen voor Officieren.

Een Oud Arsenaal, belendende eenen ouden ronden toren, dienende tot buskruidmagazijn.

Een Nieuw Arsenaal en verscheidene blokken, voor kaserne, keukens, waschhuizen enz.

De drie particuliere huizen zijn die van de loots, de veerman en de vrachtschipper op Gorinchem, welke laatste woning de voormalige pastorij was. Het overige terrein wordt ingenomen door tuinen, bleekvelden en kogel- en geschutpark.

Omtrent den tijd, wanneer het gesticht is, zijn de Geschiedschrijvers het niet eens, evenmin als over den naam des stichters, doch uit de bouworde en de daartoe gebezigde stoffen, meent men die tot het einde der negende eeuw te kunnen brengen, en men veronderstelt met eenigen grond, dat het heeft behoord tot de destijds langs den Waaloever door de Noormannen gebouwde kasteelen, waarvan in sommige oude schriften wordt melding gemaakt. Zoo moet het omstreeks het jaar 1200 veel grooter en van een ringmuur met gracht omgeven zijn geweest. Zelfs in het beleg van 1570 was het nog zonder aarde wallen. Van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, vermeldt het echter het eerst als een sterk slot, dat in het jaar 1397, door Willem van Oostervant, zoon van Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, belegerd, en eindelijk, na vele vergeefsche pogingen, ingenomen werd. Voor de geschiedenis van het vaderland is dit kleine fort hoogst merkwaardig, en zelden komt een door woonplaats verwijderd landgenoot voor

het eerst in zijne omstreken, zonder het te bezoeken en de plaatsen te beschouwen, die zoo door heldenmoed, huwelijks- en dienstbodentrouw; als door het verblijf van vele offers der staatsberoeringen en als de strafplaats voor gepleegd of vermeend verraad, in het oog van den Nederlander zoo belangrijk zijn. In 1448 werd Gooswijn de Wilde, President van Holland, aldaar onthoofd, wegens eene schandelijke daad te hebben verweten aan Filippus Banjaert, Kastelein van het slot te Medemblik. Onder de belegeringen, die het kasteel heeft doorgestaan, is bovenal merkwaardig die van 1570, toen het door Herman de Ruyter, een ossenkooper uit 's Hertogenbosch en ijverig voorstander van de toen ontluikende vrijheid, verdedigd werd. Met voorkennis van Willem, Graaf van den Berg, en onder toezegging van tijdige en genoegzame hulp, ondernam hij, die tevens met eenige ingezetenen van Gorinchem in verstandhouding stond, eenen aanslag, wiens wedergade in stoutheid men zeldzaam in de geschiedenis zal aantreffen. In de kleeding van een Franciskaner Monnik vermomd, weet hij, vergezeld van drie of vier even kloekhartige en in eenerlei gewaad gedokene medestanders, in den avond van 8 of 9 December in het slot Loevestein te geraken. Al aanstonds verzekerden zij zich van den Kastelein of Slotvoogd, en maakten dien af. Spoedig bekwam de Ruyter bijstand van nog eenigen zijner makkers, zoodat zij nu omtrent dertig man uitmaakten. Naauwelijks kwam de tijding van een zoo onverwacht voorval, als de inneming van Loevestein, in de daar zoo nabijliggende steden Gorinchem en Woudrichem, waar toen de Spaanschgezinde partij de overhand had, of drie honderd Spanjaarden werden, onder geleide van Lorenzo Perera, derwaarts gezonden. Daar de Ruyter niet in staat was geweest schildwachten uit te zetten, begreep deze manschap dat er een zeer geringe bezetting in het slot zijn moest, en zij besloot het daarom te beklimmen en te overrompelen; zij namen alzoo in den avond, en naar het schijnt bij verrassing, den wal en voorburg in, doch den tegenstand der dappere verdedigers op het kasteel ondervindende, moesten zij tot een beleg besluiten. Ten dien einde werd grof geschut en krijgsvoorraad ontboden en voor het slot gebragt, dat men vervolgens begon te beschieten. De Ruyter gaf echter den moed niet op, maar bleef den beloofden bijstand verwachten, vuurde zijne makkers met allen ijver tot standvastigheid aan, en verdedigde dapper met de zijnen den door hem bezetten post tegen de Spanjaarden, onder anderen, door beddenzakken van pluimen geledigd en met buskruid gevuld, brandend op de aanvallers te werpen, zoo dat daardoor velen der vijanden den dood vonden. Wel drie schuiten met gesneuvelden werden weggevoerd. Deze belegering duurde van Donderdag tot Dingsdag daaraanvolgende; terwijl het verwachte ontzet achter bleef.

De Prins van Oranje kreeg eerst den 31 December kennis van het geval, en schreef daarop terstond, waar zulks te pas kwam, om andere aanslagen te verhaasten en alzoo den veroveraren van Loevestein ontzet toe te brengen; doch die maatregelen kwamen te laat. Ook zij, die te Gorinchem met de Ruyter in verstandhouding stonden, vonden zich buiten staat om hem hulp toe te brengen en hielden zich derhalve stil. Voor de overmagt van vijanden moest de ofschoon dappere, echter al te zwakken tegenstand, eindelijk bezwijken. Het kasteel, na eene geweldige bestorming van twee kanten met ladders beklommen, werd Dingsdag, op den middag, ingenomen. Het meerendeel der makkers van de Ruyter verlieten hem; slechts drie bleven

hem bij; hij nogtans hield vol met zich tot het uiterste te verdedigen, terwijl hij een vreesselijk slagzwaard met eene, zijne vijanden verwonderende, vaardigheid zwaaijende, er nog onderscheidene deed sneuvelen. Eindelijk werd ook hij geveld. De Spanjaarden, nu volkomen meester van het kasteel geworden zijnde, maakten nog zeventien van DE RUYTER's makkers gevangen, sloegen zijn lijk het hoofd af en voerde het met de gevangenen naar 's Hertogenbosch, alwaar het op een galg gespijkerd werd (1).

In het jaar 1578 werd het slot door de zoogenaamde Watergeuzen, die Gorinchem bezet hadden, zonder slag of stoot, weder hernomen, daar de bezetting op hare aannadering de vlugt nam. Sedert hebben de Spanjaarden nog vele vruchtelooze pogingen aangewend om het weder in hunne magt te krijgen. Ook bewezen de Staten van Holland, door de voorzorgen, die zij in het werk stelden om LOEVESTEIN te versterken en van krijgs- en mondbehoeften te voorzien, dat zij veel prijs op het bezit van dit fort stelden.

Sedert 1619 is het kasteel gebruikt tot eene Staatsgevangenis en als zoodanig belangwekkend geworden, doordien HUGO DE GROOT en HOOGERBEETS, den 18 Mei van dat jaar te 's Gravenhage gevangen genomen en beide schuldig verklaard aan misbruikt gezag en veroordeeld tot eene eeuwigdurende gevangenis, aldaar werden overgebragt. De eerste ontsnapte echter, na een tweejarig verblijf, door de schranderheid zijner echtgenoot, MARIA VAN REIGERSBERG, en de trouw en tegenwoordigheid van geest van hare dienstmeid ELSJE VAN HOUWENINGE, in eene boekenkoffer; terwijl HOOGERBEETS eerst vijf jaren later verlof kreeg, om zijn leven op het Huis-te-Weer, onder Wassenaar, te slijten, waar hij vijf weken na zijne in vrijheidstelling, in den ouderdom van 64 jaren, overleed.

Tusschen 1621 en 1631 strekte het slot ook tot gevangenis van de Remonstrantsche Predikanten SIMON LUCAE BYSTERUS, PETRUS CUPUS, BERNHERUS VEZEKIUS of VEZEKENS, THEODORUS BOOM, EDUARD POPPIUS, CAREL NIELLIUS, PAULUS LINDENIUS of VAN DER LINDEN, ARNOLDUS GEESTERANUS en SAMUEL PRINCE, doch het gelukte hen uit hunnen kerker te ontsnappen, behalve EDUARD POPPIUS, die er den 9 Maart 1624 was overleden, en SAMUEL PRINCE, die, in Mei 1626, de gevangenis uitgebroken zijnde, en de gracht van het slot doorzwemmende, door de ruigte in het water verhinderd werd en verdronk. Een dezer Predikanten, ARNOLDU GEESTERANUS, was gedurende zijne gevangenschap, op het slot getrouwd, met SUSANNA VAN OOSTDIJK, eene jonge dochter, aan wien hij reeds, vóór hij in hechtenis werd genomen, verloofd was, doch die door ziekte van hare moeder toen niet konde huwen. Nadat deze echter overleden was, spoedde zij zich dadelijk naar het slot, en trad aldaar met hem in den echt.

In 1650 strekte het kasteel op nieuw tot gevangenis voor eenige offers der in die eeuw zoo vaak herhaalde staatsberoeringen. JACOB DE WITT, Oud-Burgemeester van Dordrecht, J. VAN DER WAAL of JAN DE WAAL, Burgemeester van Haarlem. ALBERT RUYL, Pensionaris van die stad, JAN DUYTS VAN VOORHOUT, Burgemeester van Delft, NANNING KEYSER, Pensionaris van Hoorn, en NICOLAAS STELLINGWERFF, Pensionaris van Medemblik, ten gevolge van een misverstand tusschen hen en den Stadhouder, WILLEM II, Prins *van Oranje*, werden op diens last en

(1) Men zie over dit heldenfeit onze *Herinneringen uit het gebied der geschiedenis*, bl. 68 en volgende, en J. BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te Land*, D. I, bl. 178.

bevel gedurende eenigen tijd daar opgesloten. De, in 1666 krijgsgevangen gemaakte, Engelsche Admiraal GEORGE ASCUE, moest er gedurende den tijd, dat hij zich hier te lande bevond, mede zijn verblijf houden.

ABRAHAM VAN WICQUEFORT, beschuldigd van geheime briefwisseling met den vijand, werd in 1675 tot eeuwigdurende gevangenis op dit slot verwezen, doch ook hij ontsnapte met behulp der dienstmaagd van den Cipier, volgens anderen met behulp van zijne dochter. Negen jaren later (in 1690 of 1693) werd SIMON VAN HALEWIJN, met den Franschman DU PLESSIS, beide beschuldigd van heimelijk met den vijand over den vrede te hebben gehandeld, voor hun leven in het kasteel opgesloten, doch de eerste ontkwam in 1696, en de laatste werd in 1697, na het sluiten van den Rijswijkschen vrede, op vrije voeten gesteld.

De Luitenant-Generaal DE LA ROCQUES, die de vesting Hulst, in het voorjaar van 1747, aan de Franschen had overgegeven, werd deswege ter dood veroordeeld. De Prins VAN ORANJE veranderde zijne straf in het zwaaijen met het zwaard over het hoofd en levenslange opsluiting op LOEVESTEIN, waar hij is overleden. In dezelfde zaal, waar die krijgsman zijn verraad of lafhartigheid boette, werd in 1793 de Graaf VAN BYLANDT, wegens de ontijdige overgave der vesting Breda, geplaatst, doch deze werd, in 1794, van daar vervoerd naar het slot te Muiden. In den zomer van dat jaar werd het fort, bij verdrag, aan de Franschen overgegeven. Gedurende de jaren 1809 tot 1815 verstrekte het tot verblijfplaats van Spaansche, Russische en Engelsche krijgsgevangenen.

Reeds was in 1810, door den Franschen Kapitein der Genie LE GRAND, een voorstel gedaan om LOEVESTEIN te sloopen, toen het vermoedelijk door de krijgskundige blik van NAPOLEON, die het in 1811, van Gorinchems wallen ontwaarde, behouden bleef.

In 1831 strekte het slot weder tot verblijfplaats van vele Belgische gevangenen, van welken echter ook al een enkele ontsnapte.

In 1844 is besloten het doelmatiger tot eene verdediging, als reduit, in te rigten, door het daarstellen van schietgaten enz.

LOEVESTEIN, voorm. slot in *Opper-Gelder,* prov. *Limburg*, in de stad *Gennip*. Het is op het laatst der veertiende eeuw, door MARGARETHA VAN BREDEROODE, die gehuwd was, met JAN, Heer *van Hinsberg en Loon,* gesticht, en werd door haar, in het jaar 1414, weder afgebroken.

LOEWAN, eil. in *Oost-Indië,* een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda* 8° 15′ Z. B., 147° 25′ O. L. — Het is het grootste der Loewaneilanden, rotsachtig, doch bewoond.

LOEWAN, zeeplaats in *Oost-Indië*, op de Zuidkust van het *Moluksche* eil. *Magindanao.*

LOEWAN-EILANDEN of LOEWANG-EILANDEN, eilandengroep in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zij zijn allen door een steil afloopend rif vereenigd.

LOEWOER (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang.*

Den 27 Februarij 1817 had eene instorting van dezen berg plaats, waardoor een geheel dorp van acht huisgezinnen, met alles, wat daarin leefde, begraven en vergaan is. De rijstvelden zijn daardoor verwoest geworden, en de rivier de Tji-Dienklok werd bijna geheel gevuld.

LOFFA-SILI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de zuidoostzijde van dat eiland, onder den Pati van Massaroy staande.

LOGGAN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

LOGHUIZEN of LOCHUIZEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. van *Neede*, aan de noordzijde van den Neederberg; met 33 h. en ruim 220 inw.

LOGIE-KOSER, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

LOGT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, 3 min. Z. van *Veldhoven*, waartoe het behoort; met 9 h. en 70 inw.

LOGT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Tilburg*, gem. en 1 u. Z. O. van *Oisterwijk*; met 5 h. en 80 inw.

LOHIA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, aan de oostzijde.

LOHUIZEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 3 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 10 min. N. W. van *Epe*; met 110 inw.

LOJEN of LOIJEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het Noordoostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, gespans. *Oeli-Saglessie*.

LOIFFARD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie LOOVAART.

LOIJEND of VLOEIEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Veghel*, gem. en ½ u. N. O. van *Erp*; met 31 h. en 180 inw.

LOIJINGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie LOENGA.

LOIJVE (DE) of LOO-IJVE, voorm. water, prov. *Zeeland*, dat uit de Zwake voortkomende, met eene noordwestelijke rigting tusschen Heinkenszand en Borssele doorloopt, en voorts het eil. Selnisse omvattende met twee armen in de Scheng-Ee uitliep.

LOIJVE-POLDER of LOO-IJVEPOLDER, thans veelal bij verbastering LOWIJSEN of LOUISEN-POLDER geheeten, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*, gedeeltelijk gem. *Ovezande*; palende N. W. aan den pold. het Zuiderland, N. aan den Nieuwe-Kamer-polder en het Nieuw-Landeken onder Heinkenszand, N. O. aan den Zuid-Sak-polder en de Breede-watering, O. aan den Lange-Nieuwland-polder, Z. O. aan den Kruiningen-polder, Z. aan het Nieuw-Landeken, onder Oversant, den Calaange-polder en den Noord-Blazekop-polder, Z. W. aan den St. Anthonis-polder, W. aan den Nieuwe-Craijert-polder. — Deze pold. is in het jaar 1554 bedijkt.

LOIL, LOEL of LOOL, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. van *Doesburg*, gem. en ½ u. N. O. van *Didam*; met 101 h. en 675 inw.

LOIL, LOEL of LOOL, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. van *Doesburg*, gem. *Didam*, in de buurs. *Loil*.

Het besloot met de onderhoorigheden eene oppervlakte van 28 bund. 26 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren TENGBERGEN, woonachtig te Doesborg.

LOJOK, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, in de nabijheid van een groot meer.

LOK (HET), geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1½ u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Havelte*; met 4 h. en 30 inw.

LOKHORST, bekende herberg aan de *Weesperzijde*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. O. ten Z. van *Amsterdam*.

LOKHORST, voorm. adell. h. te *Leyden*, prov. *Zuid-Holland*, regt tegenover den noorder ingang van de St. Pieterskerk en naast 's Gravestein.

Het lag rondom in het water, en maakte, met het gevangenhuis, twee afzonderlijke eilanden uit, tot welke men niet dan over bruggen konde komen, strekkende tot eenen toegang van 's Gravenhof de Lokhorsterbrug en de Hekelbrug, welke laatste over St. Pieterskerkgracht gelegd was, en aan 's Gravestein lagen de twee gevangenbruggen. Het gemelde gebouw diende den Graven, te Leyden komende, tot eene herberg of woning. De tijd der stichting is onbekend, maar is, zekerlijk, niet veel jonger dan het naast gelegen gevangenhuis; want het was in volkomen staat, om den Landheer, zijne echtgenoot en zijn gevolg te herbergen, toen WILLEM II, zoon van FLORIS IV, Graaf *van Holland*, namaals Roomsch-Koning, omtrent het jaar 1227, aldaar geboren werd; als ook in latere tijden zijn zoon FLORIS V, en het is op dit vorstelijk huis, dat zoo vele brieven door verschillende Graven te Leyden geteekend zijn. Sedert het jaar 1200 en vóór het verdrag door de stad Leyden met den Graaf gesloten, in het jaar 1672, bekend door den naam van het groote handvest. Zij hadden in dit deel niet alleen hunne woning en afgezonderd regtsgebied, maar zelfs onderscheidene groote hoven, gelijk men op het jaar 1322 gemeld vindt, dat Graaf WILLEM III, op zekere voorwaarden aan HUGO VAN LEYDEN, geeft zijnen krijthof, zijn hof achter zijnen boomgaard, en zijn hof achter de Beggijnen, die zamen vier morgen lands groot waren. Zeven jaren later gaf hij aan GERRIT HEYNENZOON, voor diens leven, zijn huis en boomgaard, onder beding van het huis tot 's Graven behoef te onderhouden, namelijk tot zijn intrek of herberg, gelijk Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, in het jaar 1360, deze zijne woning, hof, en boomgaard aan Heer GERRIT VAN EGMOND, onder het volgende beding te leen gaf, dat het zijne opene herberg zoude blijven, en daar twintig bedden met hunne toebehooren tot zijnen dienst wezen als hij te Leyden zoude komen. Deze hof en boomgaard te Leyden, werd in het jaar 1367, met zijn toebehooren, door den Ruwaard Hertog ALBRECHT geschonken aan het kapittel van 's Gravenhage, op deze voorwaarden, dat hij aldaar zijne vierschaar zoude houden, als gewoonlijk was, en een Raadhuis daaraan, dat hij zelfs bekostigen zoude. De krijthof zal waarschijnlijk gelegen hebben langs het Rapenburg, tusschen de thans genaamde Houtstraat en Kloksteeg, door een water of gracht van St. Pieterskerkhof gescheiden, welke plaats door afstand of toelating van den Graaf, in het vervolg met huizen bebouwd is. Van het oude gebouw, waar de Graven hun verblijf hielden, is thans niets meer overig, dan de groote kelders en zware muren, waarboven sedert andere timmeringen en huizen gebouwd zijn.

Op welke wijze deze grafelijke huizing aan het geslacht van Lokhorst gekomen is, hebben wij niet kunnen ontdekken; maar wel dat er eenigen van dien naam in de Regering der stad Leyden geweest zijn, en dat het door hen verkocht is aan zekeren Cornelis van Veen, die dat huis, dat na den voorgaanden bezitter den naam van Lokhorst gekregen en behouden heeft, omtrent het jaar 1560 bewoonde. Deze van Veen was Ridder, en Burgemeester te Leyden en gesproten uit eenen bastaard des Hertogs van Braband, terwijl zijn wapen op de vensters van het gemelde huis geschilderd was. Een zijner nakomelingen Mr. Simon van Veen, Raad in den Hoogen Raad geworden, van voornemen zijnde, dit huis te vertimmeren, vond noodig er zich eerst volstrekt meester van te maken, en derhalve met den Heer van Nieuwenroode, die wegens zijne echtgenoot Jufvrouw Maria van Lokhorst, nog aanspraak daarop maakte, de zaak op den 1 Julij 1608 ten einde bragt.

In het jaar 1648 hebben de Doopsgezinden het grootste deel van dit huis gekocht van zekeren Hendrik Stock, en hebben dit tot vergrooting hunner kerk gebruikt, zijnde van het overige een fransch koffijhuis en andere burgerwoningen gemaakt.

LOKHORST ook wel Marneburg genoemd, voorm. oud adell.h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

Dit oud adell. h., anders ook Oud-Teilingen genaamd, ter onderscheiding van Nieuw-Teilingen onder Sassenheim was een deftig gebouw. Het prijkte met twee vierkante torens en een sierlijk dektorentje met slagklok en uurwijzer voorzien, en voorts met onderscheidene gevels en twee lage achtkante torentjes, mitsgaders een ruim binnenplein, en werd omvangen van eenen helderen vijver, die met digt groen overschaduwd, van welgeregelde en deftige lustplantaadjen omringd was. Het had den naam van Lokhorst gekregen, na dat het in dit geslacht was overgegaan uit dat van Poelgeest, hetwelk het bezat uit de goederen van den huize van Naaldwijk, waarvan het later nog een leen gebleven is. Het is voor ongeveer dertig jaren geheel afgebroken, wordende de grond, waar het gestaan heeft, dan eens gebruikt tot weiland, dan weder eens tot teelland.

LOKHORSTERLAND, naam, onder welke de pold. *Nieuw-Engeland*, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Engeland (Nieuw).

LOKHORSTPOLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kockengen*.

Deze pold., is vereenigd met en ligt ten zuiden en noorden van den polder Kockengen, te zamen daarmede uitmakende 344 bund. 81 v. r. 44 v. ell., droog gehouden wordende door eenen molen, welke zijn water in de *Bijleveld* ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Kockengen met den Ambachtsheer en eenen Poldermeester. Onder het eigenlijke *Lokhorst* liggen 6 boerderijen met enkele mindere woonhuizen.

LOKKER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende.

LOKKER (DE), groote poel in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, ¾ u. N. W. van *Rijsbergen*, 1 u. W. van *Sprundel*, en even zoo ver N. van *Klein-Zundert*.

LOKKERSGORS, pold. in de heerl. *Klundert*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan de buitengronden tegen het Hollandsdiep, O. aan

het uitwaterings-kanaal van den Roijalen-polder in de Moerdijksche-haven, Z. aan Meester-Klaasland en den Nassau-polder, W. aan het Kanaal van Zevenbergen.

Dit gors, welke een gedeelte van den *Roijalenpolder* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 bund. 89 v. r., alles schotbaar land. Het watert onmiddellijk in de Korte- en Langewegsche-vliet bij den Moerdijk uit, en wordt daar door de sluis aan den Moerdijk en vervolgens in het Hollandsdiep, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm. onder A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 1 palm. boven A. P.

In dezen pold. aan de oostzijde, ligt het d. Moerdijk, en buiten aan de noordzijde, nabij de Roodevaart, vindt men een buitenpoldertje, groot 20 bund. 88 v. r.

LOKKERSPOLDER of LOOKERSPOLDER, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan de buitenwerken van de Klundert en de Keenschegorzen, O. aan de Ketel, Z. aan Bloemendaal, W. aan den zoogenaamden Veerdam.

Deze pold., die thans eigenlijk met de *Ketel* en de *Platen* slechts eenen polder uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 50 v. r. 90 v. ell., waaronder 56 bund. 31 v. r. schotbaar land Men telt er 2 h., waaronder 1 boerderij. Over de uitwatering enz., zie men het volgende art.

LOKKERSPOLDER-DE-KETEL-EN-DE PLATEN, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan de buitenwerken van de Klundert en de Keenschegorzen, O. aan den kleinen Noordpolder en den Slikpolder, Z. aan Bloemendaal, W. aan den zoogenaamden Veerdam.

Deze pold., welke eigenlijk uit de afzonderlijke pold. als: de Ketel, de Lokkerspolder en de Platen bestaat, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 151 bund. 6 v. r. 15 v. ell., waaronder 136 bund. 99 v. r. schotbaar land. Men telt er 4 h., waaronder 3 boerderijen, en heeft gezamenlijk met het oostelijk deel van Bloemendaal en van den kleinen Noord- en Slikpolder eene steenen sluis aan de oostzijde van den veerweg bij de Klundert, genoemd de wachter van Bloemendaal, wijd 1 ell. 9 palm. en voorzien van eene schuif; mitsgaders een houten wachter bij den Oostbeer van de buitenwerken aan de Klundert, wijd 1 ell. 3 palm. 4 duim en voorzien van eene schuif, waardoor hij met het water van het oostelijke deel van Bloemendaal en van den Kleine-Noordpolder, den Slikpolder, den Mancia-Winterpolder en den Westlandsche of Westpolder, uitwatert op de Botten en Aalskreek, en verder met of zonder behulp van den nieuwen watermolen op het Hollandsdiep.

De Botten of Aalskreek, of eigenlijk achterboezem (waaronder de grachten van de Klundert ook behooren, en welke door het zoogenaamde Sas, gelegen op de Aalskreek, van den voor- of algemeenen boezem, van den grooten polder, zijn afgescheiden), moet aangemerkt worden als de voorloopige bergplaats van het overtollig water van dezen pold., den pold. *Bloemendaal*, den *Mancia-Winterpolder*, den *Westlandschepolder* en den *Kleinen-Noord-en-Slikpolder*, waaruit het, ingeval de watermolen van het westelijke gedeelte van den Grootepolder stil staat, en diensvolgens de algemeene boezem laag van stand kan zijn, in dien boezem

en verder in het Hollandsdiep vloeit; doch daar zoodanige gelegenheid zich niet bestendig voordoet, wordt het water van dezen en de vier bovengenoemde polders soms ook door dien watermolen uit den achterboezem in den buiten- of voorboezem opgemalen, en door dezen ontlast; daar echter, volgens overeenkomst, van dit middel eerst dan nog gebruik gemaakt wordt, wanneer het westelijk gedeelte van den Groote-polder en de Nieuwe-Fijnaart niet met water zijn bezwaard, zoo heeft, ofschoon de zomerpeilen ongeveer 5 palm. verschillen, deze gecombineerde uitwatering door middel van keeringen of wachters plaats, zonder dat daardoor nogtans een der polders bijzonder wordt bezwaard; wanneer echter de bovengenoemde molen, ten behoeve van het westelijk gedeelte van den Groote-polder veel in werking zijn moet, kan de suatie van den onderhavigen en de vier bovengenoemde polders wel eens voor eene poos gestremd zijn.

In vroegere jaren had deze polder zijne uitwatering op de rivier de Mark, zijnde de sluis aldaar nog aanwezig, doch de verlamming dier rivier maakte het stellen van eenen watermolen noodzakelijk. Daar dit middel echter mede onvoldoende werd, is die molen, in het jaar 1786, afgebroken, en besloot men de suatie te doen plaats hebben, gelijk die thans bestaat, iets hetwelk des te gemakkelijker kon geschieden, daar deze polders, zoo wel als den grooten polder, geheel aan het Domein behooren. Het bestuur, zoo over den Lokkerspolder-de-Ketel-en-de-Platen, als over den polder *Bloemendaal,* den *Mancia-Winterpolder* en den *Westlandsche-polder,* bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

LOKOEPANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes,* resid. *Menado.*

LOKVAART (DE), vaartje in *Dieverderdingspil,* prov. *Drenthe,* hetwelk van de gem. Nijeveen afkomende, eerst in eene noord-noordoostelijke strekking, onder den naam van Boervaart, langs het Kolderveensche-moer en het Nijeveensche-moer loopt, en vervolgens, onder dezen naam, eene zuidelijke rigting aanneemt, om zich in de *Smildervaart* te ontlasten.

LOLE, berg in *Oost-Indië,* op het eil. *Rotie,* een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda,* die zich ongeveer 700 voeten boven de oppervlakte der zee verheft.

LOLLEBRUG, brug in de vrije heerl. *Schagen,* prov. *Noord-Holland,* gem. *Schagen-en-Burghorn,* 15 min. Z. O. van Schagen, over het Polderwater, tusschen Grootewal en Haringhuizen liggende. — Bij deze brug staat een huis, bewoond door 10 zielen.

LOLLUM, ook wel Ruigelollum, oudtijds Lollinghum, d., prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *Wonseradeel,* arr. en 3 u. N. W. van *Sneek,* kant. en 1½ u. N. van *Bolsward,* aan de vaart, die van Bolsward hier door naar Franeker gaat en bij de Peytille-Paijezijl in de *Arumervaart* valt. Een tak van deze vaart scheidt zich af, eer zij nog aan het dorp komt, en loopt door Tjum, insgelijks naar Franeker. Men telt er, en met de daartoe behoorende b. Barzum, Beyum, Freollum, Groot-Rillaard en Klein-Rillaard, 33 h. en 170 inw., die meest in den veebouw hun bestaan vinden.

De Herv., die hier ruim 160 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen,* ring van *Bolsward,* behoort. De kerk had vóór de Reformatie 120 goudgulden (180 guld.) aan inkomsten. Ook was er eene prebende van 40 goudgulden (56 guld.); terwijl de Proost van St. Janskerk te Utrecht vier schilden (3 guld.) trok.

De Doopsgez., van welke men er 5 aantreft, worden tot de gem. van *Bolsward* gerekend. — De R. K., van welke men er 4 heeft, behooren tot de stat. van *Bolsward*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht.

LOLLUM (LUTJE-) of LUTKE-LOLLUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u O. van *Harlingen*, gem. en 20 min. W. van *Franeker*; met 7 h. en ruim 30 inw.

LOLOAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, waarin men tin gevonden heeft.

LOLOE of WAY-LOLOE, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, aan de Noordwestkust, met eene noordwestelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

LOLONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*.

Dit bosch levert soeren-, poeloe-, sempoe- en waroehout op, dat van een uitgestrekt nut is, doordien het aldaar gewilde waroehout, voor het binnenwerk van praauwen, en het sempoe- en soerenhout voor alle werken, welke niet aan weer en wind zijn blootgesteld, kan gebruikt worden.

LOMBANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, Z. O. van Tjietrapoe, 1 m. Z. O. van Dunder.

LOMBARDIJEN, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Graven-Ambacht*; palende N. en O. aan de gem. Pernis, Z. aan Hoogvliet en Poortugaal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 94 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, waarin een huis en schuur gevonden wordt, terwijl het overtollige water wordt weggemalen door den watermolen van den polder Pernis, en waarvan het bestuur ook de directie over dezen polder heeft, bestaande in eenen Poldermeester, vier Heemraden, eenen Secretaris en Waardman of Penningmeester.

LOMBARDIJEN, geb. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¾ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Graven-Ambacht*.

LOMBLEM, ook wel onder den naam van LOMBATTA bekend, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Timor*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende.

Dit eil. wordt ten W. door de Straat-Zimauro van Sabrao en Solor en ten O. door de Straat-Aloe van Pontare gescheiden. Het ligt op 8° 30′ Z. B. Aan de zuidzijde is het zeer bergachtig; op de Noordwestkust is een vuurberg, welks verschrikkelijk gapend vurig hol men in het voorbij zeilen zeer duidelijk zien kan, als zijnde het een weinig naar den zeekant afhellende en rondom met sneeuwwitte asch, tot op eenen grooten afstand, omzoomd. Voor het overige schijnt dit eiland zeer aangenaam en vermakelijk te zijn; het is allezins met ijl geboomte, zandige en zacht opglooijende stranden, schoone valleijen, heerlijke velden, vlekken en dorpen bezet.

Er zijn twee groote baaijen, eene aan de west- en eene aan de noordzijde. — Dit eiland zou door Maleijers bewoond zijn, doch het is te weinig bekend, om er iets met zekerheid van te melden.

LOMBOK, ook SASSAK genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, beoosten

Bali gelegen, en zich van 8° 10′ tot 8° 52′ Z. B. en van 133° 31′ tot 134° 39′ O. L. uitstrekkende.

Dit eiland heeft ten Noorden de Zee-van-Java, ten O. de Straat-Allas, ten Z. den Indische-Oceaan en ten W. de Straat-Lombok. Het heeft eene onregelmatige vierkante gedaante. Door klippen omringd, is het op de meeste plaatsen ongenaakbaar.

De voornaamste kapen zijn, van het W. naar het O., den Zuidwesthoek, den Hoek-Karang, Rumbej, den Noordwesthoek, den Wittenhoek en den Kandied-hoek.

De voornaamste baaijen zijn die van Mataram, aan de west-, en die bij Lombok en de Laboehan, Hhadji, aan de oostkust.

De grond is hoog en aan het zuidelijk gedeelte overal berg- en boschachtig.

Onder de bergen vindt men vulkanen, welke soms door ligte aardschuddingen bewijzen, dat hunne kraters niet zijn uitgedoofd. Nabij de noordoostpunt vindt men de Piek-van-Lombok. De grond is op Lombok zeer vruchtbaar.

In het binnenste des eilands, bewesten het dorp Lombok, is een groot meer, waaruit eenige rivieren ontstaan. Onderscheidene vruchtbare stroomen en bronnen worden door de Lombokker tot besproeijing zijner rijke rijstvelden aangewend, daar hij het water weet af te dammen en door afleiding aan den landbouw dienstig te maken. Het voornaamste voortbrengsel is dan ook rijst, welke er in overvloed voorhanden is. Op de oostkust zijn zware wouden, en in het noordwestelijk gedeelte wordt veel katoen verbouwd. Ook vindt men er vogelnestjes, rundvee, buffels, enz, en een weinig sapanhout.

Op Lombok zijn geen verscheurende dieren, maar daarentegen vele runderen, zwijnen, geiten, gevogelte en visch. De gewone keerkringsvruchten slagen er uitmuntend. Daar dit eiland nimmer door Europeanen opzettelijk onderzocht is, weet men alleen, dat de grond vulkanisch is, zonder te kunnen bepalen welke mineralen of delfstoffen het oplevert.

De grootte van het eil. Lombok wordt op 100 v. mijlen, de bevolking op 200,000 zielen geschat. Het is verdeeld in vier rijken, namelijk: Karang-Assam-Lombok, dat het voornaamste is; Mataram, mede belangrijk en uitgestrekt, en de beide minder beduidende rijken: Pagoelan en Pagerawan of Pagarawang. De Vorsten van Lombok en hare onmiddellijke opvolgers zijn allen van Bali afkomstig, en hebben de eigenlijke bevolking, de Sassakkers, naar de binnenlanden teruggedrongen of aan zich onderworpen; doch deze blijven tegen hunne overwinnaars steeds vijandig gezind. De Koning van Lombok, die aan den Radja van Karang-Asam cijnsbaar is, heeft zijnen zetel te Mataram, noordwaarts van Ampinam liggende.

Op de oostkust komen, van het Noorden naar het Zuiden, de plaatsen Soegijan, Segar, Lombok, Bogading en Kopitoja in aanmerking. In de nabijheid van het voormelde meer, liggen de dorpen Badong, Pring's-djoerang, Lojak, Marang, Kopang en Landagara.

Naar eene plaats, Sala-Pareng, op de Westkust gelegen, wordt door sommige het geheele eiland, bij verbastering Salem-Parang genaamd.

Op dit eiland waren, in het jaar 1838, onlusten ontstaan tusschen twee Vorsten, namelijk de Radja van Karang-Assam en den Goesti van Mataram, welke onlusten in het volgende jaar geëindigd zijn. Hoezeer de Goesti gesneuveld was, had het laatstgemelde rijkje evenwel

de overhand behouden, hebbende de Radja van Karang-Assam zich, met al zijne vrouwen, kinderen en volgelingen, opgeofferd, door het in brand steken van zijnen dalam, terwijl hij zich zelven in het midden zijner vijanden heeft geworpen en alzoo is omgekomen.

LOMBOK, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan de Oostkust.

LOMBOK (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan de Oostkust.

LOMBOK (PIEK-VAN-), berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, nabij de Noordoostpunt, op 133° 57′ O. L.

Deze berg, welke zich zacht glooijende verheft, is, naar men wil, ruim 8000 voeten hoog. Het is een vulkaan, welke reeds dikwijls groote schade heeft aangerigt.

LOMBOK (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eilanden Bali en Lombok.

LOMBONG (KARANG-), klip in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

LOMILALEK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Pondajang*.

Dit dorp was in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Siange*, *Regermetjang*, *Hadomorang*, *Pondåjang*, *Naran*, *Tjikondang* en *Tjimawara*, 1100 huisgezinnen sterk.

LOMM of LOM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. N. van *Venlo*, gem. *Arcen-en-Velden*, ½ u. Z. van *Arcen*, waartoe het behoort, ¼ u. van de Maas, aan den weg van Venlo op Nijmegen, in een boomrijk oord; met 37 h., waaronder goede boerenwoningen, en 210 inw. Ook heeft men er eene kleine kapel, met torentje.

LOMMERLUST, voorm. buitenpl. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant., gem. en in het vlek *Beverwijk*, aan de *Peperstraat*.

Deze buit., welke vermaard is geworden, als hebbende tot het jaar 1787 tot verblijfplaats verstrekt van de Dichteressen ELIZABETH BEKKER en AGATHA DEKEN, terwijl zij aldaar de beroemde romans *Sara Burgerhart* en *Willem Levend* schreven, werd in het jaar 1840 door de R. K. gem. van Beverwijk-en-Wijk-aan-Zee aangekocht, om er eene kerk voor die gezindte te bouwen, welke er thans ook staat; terwijl het voorm. heerenhuis LOMMERLUST, thans tot pastorie dient.

LOMMERLUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 15 min. Z. van *Haarlem*, in de Haarlemmerhout, gem. en 30 min. ten N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer M. J. en de Heeren J. en D. M. NEUFVILLE, woonachtig te Amsterdam.

LOMMERLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. van den Heer G. W. VAN BEEST.

LOMMERRIJK, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 10 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 30 min. ten N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 13 v. r. 8 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe A. E. BAUMHAUER, weduwe van den Heer A. VAN DER VELDE, woonachtig te Amsterdam.

LOMPO-BATANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BONTHAINBERG.

LONA, naam, onder welken het d. LOENEN, op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van 838 voorkomt. Zie LOENEN.

LONARANACA, plaats, welke vermeld wordt in den blaffert der goederen van de kerk van Utrecht; naar men wil, zou het hedendaags de b. LOENERSLOOT, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, zijn. Zie LOENERSLOOT.

LONA TRAJECTINA, plaats, welke door eene gift van OTTO *den Groote*, in 953, uit de verbeurde goederen van Graaf HATTO, met zijn geheele graafs. is ten deel gevallen aan de kerk van Utrecht. De Rijmkronijkschrijver MELIS STOKE maakt er ook gewag van in het leven van Graaf FLORIS V. Thans is het het d. LOENEN-AAN-DE-VECHT, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie LOENEN.

LONA-VELAVIENSIS, plaats, welke in het jaar 838 door Graaf ROTGARIUS aan ALFRICUS of ALFRIDUS, den negenden Bisschop van Utrecht, is geschonken, thans is het het d. LOENEN op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie LOENEN.

LONBONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, omtrent 1 m. beoosten Dainoe, aan den oostelijken ingang van het binnenmeer Sagara-Noeka. In het begin der vorige eeuw was het omtrent tachtig huisgezinnen sterk.

LONDON, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr., gem. en 10 min. W. van *Middelburg*. — Deze buit. is in het jaar 1830 gesloopt, zoodat er niets meer van bestaat.

LONDONDERRY, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Huwelijkszorg, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Rothers-Hide; 1000 akk. groot.

LONGANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroeta*.

LONGEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, nabij *Terhorne*, waartoe zij behoort.

LONGERHOUW of LANGERHOVE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. W. van *Bolsward*, N. van de Makkumervaart op Bolsward, niet verre van de Exmorsterzijl, Z. van den rijweg en oude vaart naar Schraard.

Men telt er 10 h. en 90 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Longerhouw-en-Schettens*, welke hier eene kerk heeft, die voor de Reformatie een inkomen had van 110 goudguld. (160 guld.). Ook bestond er eene prebende van 40 goudguld., (65 guld.), welke voor den Koster was.

De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Bolsward* gerekend.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Makkum*.

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schettens*.

LONGERHOUW-EN-SCHETTENS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*.

Men heeft er twee kerken, als: eene te Longerhouw en eene te Schettens, en telt er 200 zielen, onder welke 60 Ledematen.

LONGI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het noordoostelijke schiereiland, gouv. *Menado*, nabij de goudmijnen van Arkahaloe.

Er wordt goud gevonden, dat al het overige van Manado in gehalte overtreft, doch de reis derwaarts kan alleen langs eenen moeijelijken en gevaarlijken weg geschieden, weshalve de mijnwerkers, behalve hunne werktuigen, ook hunne levensmiddelen dragen moeten, zoo dat zij reeds vermoeid zijn, alvorens hunnen hoofdarbeid aan te vangen. Wijders wordt aldaar veel koper gevonden, hetwelk zoo zeer aan het goud gelijk is, dat zij er dikwerf door misleid worden, dat hen mede zeer ontmoedigt. Sommige mijnen worden voor rekening der Vorsten en andere voor die van inlandsche Hoofden bewerkt, die er het meeste voordeel van trekken. De Hoofden begeven zich niet naar de mijnen, daar zij de moeijelijkheden en gevaren der reis schuwen en zulks beneden zich achten, zij houden zich op eenen geruimen afstand daarvan op, alwaar zij van de mindere Hoofden bij het terugkeeren uit de mijnen, het opgegraven goud ontvangen. De mijnwerkers genieten weinig voor hun aandeel en worden gewoonlijk met levensmiddelen en eenige kleederen betaald; bij het vinden echter van een stuk goud van waarde, erlangen zij soms eene redelijke belooning.

LONG-ISLAND of Lang-Eiland, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de Noordkust van het eil. *Billiton*; 2° 5′ N. B., 125° 16′ O. L.

LONG-ISLAND of Lang-Eiland, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidkust van *Madura*; 7° 16′ N. B., 130° 51′ O. L.

LONG-ISLAND of Lang-Eiland, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Indische-Zee*, N. van het eil. *Floris*.

LONGMALANA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Bekasie*.

Dit d. telde in het begin der vorige eeuw, met de d. Tjibet en Tjibour, vier honderd huisgezinnen.

LONGMAY of Lonmay, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeriekreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Plaisance, benedenwaarts aan de koffijplant. Hazard; 500 akk. groot.

LONGODEINON, naam eener oude plaats, welke elders Lugdunum genoemd wordt. Zie dat woord.

LONGOWALDA, naam, onder welken de landstreek Langewold, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, bij Emo, Abt van Wierum, voorkomt. Zie Langewold.

LONGOWANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het N. O. Schier-eiland, resid. *Menado*.

LONGSDORF, geh. in het graafs. *Vianden*, meijerij van *Geichlingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1¼ u. N. O. van *Diekirch*, kant. en ruim ¾ u. Z. van *Vianden*, gem. en 25 min. Z. O. van *Fouhren*.

LONGWILLY (DE), beek, deels in het grooth. *Luxemburg*, deels in het koningr. *België*. Zij ontspringt een weinig boven het Belgische d. *Michamps*, heeft eene zuidoostelijke strekking en valt, tusschen de Luxemburgsche d. Ober-Wampach en Nieder-Wampach, in de *Lingsveiserbach*.

LONGWILLY (DE MIJN-VAN-), loodmijn, deels in het grooth: *Luxemburg*, deels in het koningrijk *België*, en wel voor het eerste gedeelte in de gem. *Ober-Wampach*, voor het andere onder de gem. *Longwilly* of *Longvilly*.

Deze mijn, welke bij besluit van den 26 Augustus 1826, aan een vennootschap van partikulieren, de Société de Longwilly genaamd, ter exploitatie is afgestaan, heeft het voordeel, dat de concessionarissen, volgens het grensverdrag met België, van 7 Augustus 1843, de vrijheid hebben, om de voortbrengselen dier mijn, zonder betaling van inkomende regten, zoo wel naar het groothertogdom als naar België uit te voeren. Beide Staten hebben niet alleen het regt de mijnwerken te onderzoeken, maar ook de plans, registers en alle andere daartoe betrekking hebbende stukken.

LONIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Dockum*, op de *Vallingen*, eene buurt ½ u. O. van het d. *Ee*, waartoe zij behoorde.

LONING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, reg. *Ledok*.

Majoor MICHIELS, Kommandant der troepen in het Ledoksche, zich den 8 November 1829, te Kalidadap bevindende en vernemende dat DIEPO NEGORO, in de nabijheid van dit d. op eene soort van gagaveld lag, waar slechts een paar hutjes stonden, en dat hij geen ander dan zijn persoonlijk gevolg had; dat hij van onze zijde zich geheel veilig achtte, uithoofde de weg, die naar LONING afliep, door zijne troepen was bezet, en alleen naar de zijde van Lantjar eenen kleinen post had uitgezet, vormde dadelijk een ontwerp, om dien muiteling aldaar te verrassen, en kommandeerde 25 jagers en 25 Menadorezen, onder den Luitenant KOBALD, en den Luitenant-Adjudant BERNHARDT, om onverwijld (het was 5 ure des namiddags) op marsch te gaan, onder het geleide van eenen gevangen brievenbesteller; doch eene regenbui, even te voren gevallen, had de Loekoeler of rivier van Panjar, die men driemaal moest overtrekken, om in den bergpas te komen, zoodanig doen opzwellen, dat het volstrekt onmogelijk was er over te geraken, zoodat het detachement verpligt was terug te keeren; waardoor het tot één ure in den nacht duurde, voor dat de expeditie vertrok.

Met onbeschrijfelijke moeite beklommen thans, of liever bekropen de manschappen de steile hoogte, zich aan de struiken en boomen ophijschende; de nacht was echter om, en het was reeds acht ure des morgens, alvorens zij nabij Boeloe Bandong, op den weg naar Loning, deboucheerden; onze troep, den berg verder opklimmende, hoorde een geraas van paarden en gepraat van menschen, dat van boven kwam. Alhoewel nog niet oogenblikkelijk bedacht op het geen het kon wezen, stelde zich allen zoo goed mogelijk in positie, en plotseling kwam er een troep tegen hen afdalen, geheel bestaande uit ruiterij, slechts door eenen enkelen voetganger, met eenen klewang in de hand, voorgegaan, en meest allen ongewapend. De gezegde voetganger, door den Luitenant BERNHARD aangegrepen, zeide trotsch, op de vraag: wie zij waren, dat het de Kaudjing Sultan was, even als of de onzen zich aan die Majesteit zouden storen. Hij werd door den Luitenant omvergestooten en de voormanschappen openden hun vuur, op de kavallerie, die in den steenen, glibberigen en smallen weg, regts van hen door een ravijn begrensd, onmogelijk zoo spoedig kon wenden. Eenigen der voorsten stortten hierop dood van hunne paarden, en van daar in het

ravijn, anderen wierpen zich zelf er af, tien paarden latende staan. Verder vervolgd, had de geheele troep den weg, met hunne paarden aan de hand, verlaten, en was naar beneden, door de glaga gedaald.

Diepo Negoro zelf, in wit priester gewaad op eenen schimmel gezeten, stortte van het paard, op het schot van den Amboneschen Sergeant der jagers Dilangoe; hij stond echter weder op en ging ook door de glaga naar beneden. Spoedig werd de steilte zoo scherp, dat geen paard meer af kon; dáár stonden zij ook alle gezadeld, terwijl de ruiters, ieder op zich zelven, weder in de wildernis door de zoo moeijelijk open te buigen oude zware glaga waren gedrongen; de jagers, zich eenen weg door de glaga kappende met hunne sabels, deden nog alle moeite om ze te volgen; het was hun echter niet lang meer mogelijk. Officieren en soldaten vielen van vermoeidheid neder.

Alle paarden van Diepo Negoro en van zijn gevolg, ten getalle van 35, vielen in onze handen; 4 vielen dood in het ravijn; ook vond men onder den buit eene piek, met enkele kleine juweeltjes bezet, die een gevangene zeide aan Diepo Negoro te behooren, alsmede alle zijne kleedingstukken.

LONMAY, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

LONNEKER, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Enschedé*, (2. k. d, 9. m. k, 3. s. d); palende N. aan Weerselo en Losser, O. aan Losser en de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Haaksbergen, W. aan Hengelo; wordende de stad Enschedé door die gem. geheel omringd.

Deze *gem.* bevat het d. Lonneker, benevens de buurs. Eschmarke, Usselo, Boekulo, Rutbeek, Broekheurne, Twikkelo, Geerdink-en-Helmich-Zijt en Driene; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 15,048 bund., waaronder 11,956 bund. 69 v. r. 55 v. ell. schotbaar land.

Men telt er 1229 h. bewoond door 1229 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7300 inw. die meest hun bestaan vinden in landbouw en weverijen van calicot, ook heeft men er 2 stoomspinnerijen, 1 fabriek van gekleurde manufacturen, 3 linnen- en katoenbleekerijen, 1 bombazijn fabriek; 2 katoenspinnerijen; 1 stoffenweverij; 1 branderij; 2 bierbrouwerijen; 4 steen-en-pannenbakkerijen; 5 korenmolens; 1 verfhout-olie-en-pelmolen; en 1 kettinggarensterkerij.

Vroeger waren hier ook linnenweverijen en bleekerijen, maar deze zijn thans geheel tot verval gekomen.

De R. K., die er ruim 2300 in getal zijn, onder welke 1600 Communikanten, maken ten deele eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, uit ongeveer 1300 zielen, onder welke 960 Communikanten, bestaat, en te Lonneker eene kerk heeft, die door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., van welke men er ongeveer 5000 aantreft, behooren tot de gem. van *Enschedé*. — De 7 Isr., die er wonen, worden tot de bijkerk te *Enschedé* gerekend.

Men heeft in deze gem. 8 scholen, als: ééne te Lonneker, ééne te Boekelo, ééne te Broekheurne, ééne te Driene, twee te Eschmark, ééne te Twikkelo en ééne te Usselo, welke gezamenlijk door een getal van ruim 1100 leerlingen bezocht worden.

Het d. Lonneker ligt 4½ u. Z. O. van *Almelo*, ½ u. N. van *Enschedé*. Men telt er in de kom van het d. 257 h. en 1550 inw.

De R. K. kerk, aan den H. Jacobus toegewijd, is in het jaar 1819 gesticht, en prijkt met eenen toren, doch heeft geen orgel.

In deze gem. heeft men het verfraaide buit. het Amelink en de hofstad het Stroot. Vroeger had men er ook de havez. Boekelo.

LONNEKERBEEK (DE) of DE DRIENERBEEK, watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat omstreeks *Enschedé* ontstaat, en zich, bij Hengeloo in de *Woolderbeek* ontlast.

LONNEKERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. N. van *Lonneker*, 1½ u. N. van *Enschedé*. Het is eene aanmerkelijke en uitgestrekte hoogte; men heeft weleens willen beweren, dat dezen berg steenkolen zoude bevatten.

LONTHAR of LONTAR, waterval in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

Deze waterval is vooral belangrijk, zoo om de heerlijke landouw, waardoor hij omringd wordt, als wegens de trotsche vaart, waarmede eene der schoonste rivieren van dien omtrek, de Tjianting, van eene hoogte van ruim 150 voeten in de diepte nederstort.

LONTOIR, eil. in *Oost-Indië*, een der *Banda-eilanden*. Zie BANDA.

LONTOIR of LONTHOIR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda Lontoir*, het westelijk gedeelte van dat eiland uitmakende Men heeft er het dorp Lontoir en het fort Hollandia.

LONTOIR of LONTHOIR, st. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, distr. *Lontoir*, aan het Gat van Lontoir.

Zij ligt aan de helling van eenen berg, en strekt zich tot op den top uit. Van de landingsplaats klimt men, langs ruim 300 steenen trappen naar boven, alvorens men het stadje bereikt. Deze landingsplaats was voorheen door eene halve maan gedekt. Vroeger was LONTOIR aanzienlijk, doch thans is het een onbeduidend vlek, doordien de meeste perkeniers op hunne plantaadjen wonen. Enkele ingezetenen van Banda-Neira hebben hier een bamboezenhuis, om er den nacht door te brengen, omdat men het hier voor gezonder houdt, dan op het laatstgemelde eiland. Men heeft er twee lange straten. De westelijkste loopt op eene hoogte uit, van waar men de naburige eilanden ziet; benedenwaarts ligt eene klip, die Batoe-Hollanda of Hollandsche klip genoemd wordt.

De stad heeft een aardig kerkje, dat echter door de aardbeving van 1816 in eenen bouwvalligen staat gebragt zijnde, sinds lang niet meer als godshuis gediend heeft, en in 1824, op last van den Gouverneur Generaal, tot een hospitaal is ingerigt, omdat de plaats waar het staat zeer gezond is.

Beoosten den trap van LONTOIR ligt het vervallene fort Hollandia, dat in 1687 nog van garnizoen en eenig geschut voorzien was. In de nabijheid graaft men rooden puimsteen, waarvan men muren rondom de huizen maakt.

LONTOIR (GAT-VAN-) of WESTERGAT, vaarwater in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Het is de westelijke invaart van het *Gat-van-Banda*, wordt gevormd door Banda-Lontoir ten Z. en Goenong-Api ten W. en is zeer smal.

Een rotsachtig rif strekt zich van Banda-Lontoir uit, waardoor de doortogt nog geene scheepslengte breed wordt, en men bij de minste verandering van wind gevaar loopt op dit rif, of tegen de klippen van Goenong-Api, geworpen te worden.

LONTONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Boetar*.

LOO, oud riddermatig huis in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en bijna 1 u. N. W. van *Gorinchem*, tusschen

Gorinchem en Schelluinen, N. van den watermolen der Banne van Gorinchem.

Dit huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 19 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de Erven van den Heer Cornelis van Maaren, woonachtig te Gorinchem.

LOO, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bergum*, ½ u. W. van *Ryperkerk*, waartoe het behoort.

LOO, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. Z. van *Oss*, gem. *Nistelrode;* met 34 h. en 200 inw.

LOO, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 20 min. N. van *Helden*, kerkelijk tot *Panningen* behoorende; met 22 h. en 130 inw.

LOO, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. N. W. van *Uden;* met 28 h. en 180 inw.

LOO, voorm. riddermatige hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 20 min. N. van *Voorburg*.

Op het einde der vorige eeuw is het huis afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een bouwhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, welke voornamelijk tot weiland, gedeeltelijk ook tot teelland gebruikt worden, beslaan eene oppervlakte van 3 bund. 32 v. r. 58 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe C. H. Jochems, woonachtig te 's Hage.

Aan het huis zag men, tijdens de slooping, nog eenen kleinen ronden toren; het overige was van nieuweren bouwtrant. Ook had het eene laan, die van den Heerenweg, door den Veenpolder over de waterscheiding, tot op den Berendrechtsche-weg uitliep. Het was vroeger Boedekenslo geheeten. Zie dat woord.

LOO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Almelo*, gem. en ¼ u. N. ten W. van *Wierden*.

LOO, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 30 min. N. van *Apeldoorn;* met 100 h. en 640 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

LOO of Loobroek, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en 20 min. O. van *Bathmen;* met 68 h. en 420 inw.

LOO, geh. of buurs. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Eibergen*, aan de Berkel; met 21 h. en 140 inw.

LOO (DE), ook wel het Loo genaamd, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 8¾ u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 3½ u. O. ten Z. van *Hoogeveen*, adm. kant. *Dalen*, gedeeltelijk gem. en ¾ u. Z. van *Dalen*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Koevorden*, aan den weg van Koevorden naar Dalen; met 27 h. en 154 inw.

Det geh. ligt voor de kleinste helft *in* de gem. *Koevorden*, voor welke vesting het het gewone oord van uitspanning is. Bij het beleg van Koevorden, in 1813 en 1814, heeft het veel geleden en is beroemd geworden. Zie het art. Koevorden.

LOO (HET), landg. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Ter-Borg*, gem. *Bergh*, 1¼ u. N. van 's Heerenberg, in de buurs. *Kilder*.

Het heerenhuis, met uitzondering van den toren, is in het jaar 1832 gesloopt, maar de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 16 bund. 74 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Michiels von Kessenich, woonachtig te Roermonde.

LOO (HET), uithoek der gem. *Berg-Eyk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven*. Het bevat het Voorste-Loo, het Middelste-Loo en het Achterste-Loo, het geh. Rund, benevens twee plaatsen, Hongarijën en Aa genoemd, en daarin 76 h. en 380 inw.

In het jaar 1790 werd de Heikerk, welke tot dus verre tot parochiekerk van Berg-Eyk gediend had, van Luiksgestels grondgebied verplaatst op het Loo, en de pastorie in de nabijheid gebouwd. Deze schuurkerk, aan den H. Bernardus toegewijd, dient nog tot bijkerk van de parochie Bergeyk, en wordt door den Pastoor en den Kapellaan van die parochie bediend.

LOO (HET) of Lon, d. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 1 u. Z. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. W. van *Zevenaar*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Duiven*; met 200 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Zij zijn schier alle R. K. en maken eene statie uit, die tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door een' Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Antonius toegewijd. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Zevenaar*. — Men heeft er ook ééne school.

LOO (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. W. van *Oirschot*, gem. en 10 min N. W. van *Hilvarenbeek*; met 21 h. en ruim 140 inw.

LOO (HET), een koninklijk lusth. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. ten N. van *Apeldoorn*.

Dit lusthuis werd in 1537 door Johan Bentinck, wiens vrij eigen goed het was, aan Karel, Hertog *van Gelder* opgedragen, die het aan Bentinck en zijne zonen Adolf en Karel, en aan hunne mannelijke nakomelingen, weder erfelijk ter leen gaf, en bij gebrek van hen, aan Zeger van Arnhem en zijne mannelijke nakomelingen bij Anna Bentinck verwekt, met een Jagerhoorn en twee witte hinden te verheergewaden. Adolf, zijn zoon, werd in het jaar 1547 verleid; en hij, zoowel als zijn broeder Karel, kinderloos overleden zijnde, ontving Zeger van Arnhem, in het jaar 1548, het Jagermeestersambt voor zijn leven, dat hij dadelijk aan den Stadhouder Filip van Lalaing, Graaf *van Hoogstraten*, opdroeg, doordien zijne vrouw Anna Bentinck zonder zonen overleden was. Dus viel het ambt met regt terug aan den Vorst van den Lande; maar het huis het Loo kwam bij erfenis aan de geslachten van Arnhem, van Voorst, van Isendoorn, van Stepraci-

en VAN DORNICK. In het jaar 1656 werd het door JOHAN CARSILIUS VAN DORNICK aan den Stadhouder WILLEM III, Prins VAN ORANJE verkocht, ten wiens behoeve en van zijne nakomelingen de Staten van Gelderland, den 10 December 1694, HET Loo en de buurschap Noord-Apeldoorn, tot eene hooge heerlijkheid verheven hebben. Na het kinderloos overlijden van WILLEM III, Koning *van Engeland*, is de heerl. vervallen verklaard en wederom, den 4 April 1702, aan het landdrostambt van de Veluwe gehecht. Bij besluit van den 13 Januarij 1748 hebben de Staten andermaal aan HET Loo de regten van hooge heerlijkheid, ten voordeele van WILLEM IV, Prins *van Oranje*, geschonken, aan wien het uit de nalatenschap van WILLEM III was ten deel gevallen, en daaraan meer uitgestrektheid gegeven, door het geheele ambt Apeldoorn en Uddelermeer daaronder te brengen.

De oude Geldersche Vorsten hebben HET Loo reeds tot hunne lustplaats verkozen gehad en er een deftig slot gesticht, thans het OUDE-Loo geheeten. Doch toen de Stadhouder WILLEM III, Prins *van Oranje*, door aankoop, eigenaar van HET Loo geworden was, deed hij er een nieuw en veel prachtiger gebouw stichten, niet ver van den burg, welke er stond, en, vermits deze bij voortduring in wezen gehouden is, er nog staat. De Graaf VAN PORTLAND had er het opzigt over, en het huis was in korten tijd voltrokken. Wanneer de Prins naderhand den troon van Groot-Brittanje beklom, werd de prinselijke eene koninklijke lustplaats. De gebouwen, lusthoven, plantaadjen en fonteinen verkregen eenen nieuwen luister.

Bij de omwenteling van het jaar 1795 werd dit goed, als een eigendom van den Prins VAN ORANJE, ten behoeve van de Republiek, verbeurd verklaard, maar in het laatst der voorgaande eeuw zeer beschadigd, door de inlegering van Fransche militairen, die het tot eene barak gebruikten, en meubelen en schilderijen grootendeels vernield hebben. LODEWIJK NAPOLEON heeft het weder laten herstellen en vergrooten, zijnde het sedert dien tijd nog aanmerkelijk verfraaid.

Vervolgens werd dit lusthuis, als een Staatsdomein, bezeten door Z. M. Koning WILLEM I, Graaf *van Nassau*, gedurende wiens bewind dit landgoed steeds bij voortduring verfraaid is, zoo dat de heerlijke wandeldreven, fonteinen en waterwerken het inderdaad tot eenen bewonderenswaardigen lusthof doen verstrekken. Het was het geliefkoosde verblijf van Neêrlands onvergetelijke Koningin, die er menig uur in den schoot haars gezins doorbragt. De nette boerderij, in welke Prinses MARIANNE als kind dagelijks werkzaam was, is nog in den zelfden toestand, als toen deze Vorstin daar de onbekommerde dagen harer jeugd sleet. Thans is het in bezit van onzen Koning, WILLEM II.

Den 7 October 1840 was het Loo getuigen van den troonsafstand van WILLEM I, Koning *der Nederlanden*, aan zijnen zoon WILLEM II.

LOO (HET), geh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. van *Oldebroek*; met 12 h. en 100 inw.

LOO (HET ACHTERSTE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek *het Loo*, 8 min. Z. van het Middelste-Loo; met 12 h. en ruim 80 inw.

LOO (FRIESCHE-), d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie VRIESCHE-LOO.

LOO ('S HEEREN-), voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HEEREN-LOO ('s).

LOO (LUTJE-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Wedde*, liggende tusschen de Wolfsbergen ten Z. en Voorwold ten N., aan de westzijde van de Aa.

LOO (HET MIDDELSTE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek het *Loo*, 5 min. Z. van het Voorste-Loo; met 37 h. en ruim 180 inw., daaronder begrepen de Rund, met 5. h. en ruim 20 inw.

LOO (HET), geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. *Weerselo*.

LOO (HET VOORSTE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek het *Loo*, 5 min. N. van het Middelste-Loo; met 15 h. en 80 inw.

LOO (ZUID-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bathmen*; met 46 h. en 290 inw.

LOOD (HET), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*; palende N. aan het Overdie, O. en Z. aan de Boekelermeer, W. aan de Achtermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38 bund. 33 v. r. 10 v. ell., en wordt door den molen van den Heiloër-polder van het overtollige water ontlast.

LOODBROEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en gem. *Asten*.

LOODIEP (HET), water, prov. *Drenthe*. Het ontstaat ten W., nabij *Meppen* (gem. *Zweelo*), loopt langs Zwinderen, Veenhuizen en het Loo, in eene zuidoostelijke rigting, tot dat het in de *Gracht van Koevorden* valt.

LOODIJK (DE), weg in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, welke, in eene noordelijke rigting, van 's Gravenland naar den Broekdijk loopt.

LO-OELO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*. Zij neemt haren oorsprong in het *Gowongsche-gebergte* en is mede eenige mijlen ver voor kleine praauwen bevaarbaar. Deze schoone rivier voert in den regentijd ontzettend veel water af, en was dikwijls oorzaak van geweldige overstroomingen in de lage landen. Voorheen ontlastte zij zich in de *Groote-Rawa*; doch nu eenige jaren geleden heeft men eene doorgraving naar zee gemaakt, juist van de plaats, waar zij zich oostwaarts naar de Groote-Rawa wendt, zoodat de groote hoeveelheid water, welke deze vroeger uit de LO-OELO ontving, thans dadelijk in zee wordt ontlast, hetwelk vooral tegen overstroomingen een heilzaam middel is bevonden en het groote meer ook minder doet zwellen.

LOOFORT, voorm. fort, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, in het *Land van Kadzand*, in de zuidwestelijken hoek van den *Groote-Lodijkpolder*, deze plaats wordt thans meest COXY genoemd. Het fort is in de vorige eeuw geslecht, en besloeg ongeveer 2 bund. De plaats is nog kenbaar.

LOOHUIS, voorm. landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant.

en 3 u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. O. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort.

Dit landh. is waarschijnlijk reeds voor honderd jaren gesloopt. De plaats, waar het gestaan heeft is nog zigtbaar, terwijl de landerijen aldaar nog dien naam dragen.

LOOI of Loy, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 12½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. O. van *Gennep*, gem. en 20 min. Z. O. van *Ottersum*; met 8 h. en 60 inw.

LOOIJERHEIDE of Loijerheide, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 12 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. O. van *Gennep*, gem. en 1 u. Z. van *Ottersum*; met 9 h. en 50 inw.

LOOK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. Z. O. van *Raalte*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Holten*; met 64 h. en 370 inw.

LOO-LEE (DE), de Groote-Lee of de Schipvaart, water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Het ontstaat in de gem. *Weerselo*, loopt door Albergen, onder *Tubbergen* naar *Almelo*, ontlast zich in de *Hagen*, die, in takken verdeeld, door en om de stad Almelo vloeit; loopt met een zijtak naar de grenzen van Vriesenveen in de *Vriesche-Aa* en daarmede eenigen tijd over de grenzen der beide gemeenten, scheit zich dan weder daarvan en loopt, onder den naam of vereenigd met de *Hollander-Grave*, naar *Wierden*.

LOON, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Waalre*.

Men heeft er eenen watermolen op den Dommel, waarnaar dit geh. ook wel Loondermolen genoemd wordt.

LOON, geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant., gem. en ¾ u. N. O. van *Assen*; met 21 h. en 130 inw.

LOON (NEER-), d. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. W. van *Grave*, gem. *Huisseling-en-Neerloon*, aan de Maas.

Het ligt eigenlijk in het *Land-van-Ravestein*, en nabij de kleine stad, waarvan dit land zijnen naam ontvangen heeft, aan de Maas. Niettemin behoorde het voor het jaar 1810 tot het *Nederambt-van-Cuyk*, meenende sommigen, dat de Heeren van Cuyk dit dorp bij beleening bezeten hebben. Doch anderen denken, dat het aan hunne kinderen tot een pillegift gegeven zij. Men telt er 210 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De oude kerk is in 1810 afgebroken; in 1811—1814 heeft men een nieuw gebouw bij den ouden toren gevoegd, en aan den H. Victor, den patroon der parochie toegewijd. De kerkschuur, achter de pastorie staande, dient thans tot gebruik van den Pastoor.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den Zondag na 10 October.

Bij den watervloed van Januarij 1820 brak de bandijk onder dit dorp door, hetgeen groote schade veroorzaakte.

LOON (OVER-), d. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Boxmeer*, gem. *Maashees-en-Overloon*, 1½ u. W. van Maashees, aan de Peel.

Men telt er 110 h. en 600 inw., die in den landbouw en handel in peelschen turf hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke ruim 400 Communikanten, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Theobaldus toegewijd, was vroeger eene kapel, later door aanbouw tot eene kerk ingerigt. Het is een oud gebouw met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De in het jaar 1836, nieuw gebouwde dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in Zondag na den 15 Augustus.

LOON (WEST-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bestloon.

LOONDERDIEP (HET) of het Loonerdiep, watertje, in de prov. *Drenthe*. Zie Duurserdiep.

LOONERGOOT (DE), riviertje of waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, hetwelk van Loo in eene oostelijke rigting naar Wierde loopt, waar het in de *Hollander-graven* uitloopt.

LOON-OP-ZAND, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Sprang, Waalwijk en Baardwijk, N. O. aan Drunen, O. aan Udenhout, Z. aan Tilburg, W. aan Dongen en 's Gravemoer.

Deze gem. wordt onderscheiden in Loon-op-Zand-Straatskwartier en Loon-op-Zand-Vaartskwartier, en is verdeeld in de wijken Kerkstraat, Land-van-Kleef, Bestloon, Kraanven, Duiksche-hoeve, Bernsche-hoeve-en-Heikant, Moer, Efteling, Roestelberg-en-Achterstehoeven, Loons-Hoekske, Vaart-en-Vaartkant, Horst, Heikant, Kaatsheuvel, Hil-en-Baan, Eerste-Straatje, Tweede-Straatje, Regtvaart, Hooge-Zandschel, Lage-Zandschel en Loonschendijk.

Zij bevat de d. Loon-op-Zand en Kaatsheuvel, mitsgaders de geh. Baan, Bernsche-Hoeve, Duiksche-Hoeve, Efteling, Roestelberg, Hil, Hooge-Zandschel, Klokkeberg, Koekoek, het Land-van-Kleef, Loonschendijk, Loons-Hoekske, de Moer, Moleneind, Regtvaart, de Twee-Straatjes, Bestloon, Kraanven, Molenstraat en Lage-Zandschel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5229 bund., waaronder 5112 bund. 47 v. r. 42 v. ell. belastbaar land. Men telt er 767 h., bewoond door 990 huisgez., uitmakende een getal van ruim 5000 inw., die meest hun bestaan vinden, deels in den landbouw en de veeteelt, en gedeeltelijk met wolspoelen, spinnen, matten-, manden-, schoenen-, muilen- en zwavelstokken maken, welke laatsten, voornamelijk op den Kaatsheuvel, een uithoek van deze gemeente, digt bij de Langstraat, in groote menigte gemaakt en van hier allerwege vervoerd worden. Ook zijn er drie windkorenmolens.

Deze gem., welke 4 uren in den omtrek heeft, heeft eenen grond, welke wel hoog, droog, dor en uitermate schraal en zandig is, maar die behoorlijk bemest wordende, vruchtbaar kan genaamd worden, en rogge, haver, boekweit, garst, vlas, aardappelen, knollen, peën en andere moesvruchten en ooft voortbrengt.

De wegen zijn in deze gem. des zomers droog en zandig, des winters hard en vast, maar altijd goed en veilig. De gem. zoude zeer bloeijend kunnen worden, indien de boeren, die hier ijverig genoeg

zijn, zich genoegzaam van beer (secreetmest), in plaats van hunne gewone mestspeciën konden voorzien. Hunne twee, drie of ten hoogste vier hoornbeesten geven geen genoegzame mest, al neemt de boer er al wat stroo en heivlagzel bij, om meer gronden dan zijnen akker te kunnen bebouwen; het is bekend dat ééne kar beer zoo goed is als twaalf karren mest, die hier gemaakt wordt. Het ware derhalve te wenschen, dat hen hiertoe een min kostbaar middel verschaft werd, dan zouden er een aantal morgen onbebouwde landen bruikbaar kunnen gemaakt worden, die nu nutteloos en voor de opgezetenen, en voor 's lands kas woest blijven liggen.

De R. K., die er ruim 4600 in getal zijn, onder welke ruim 3800 Communikanten, maken twee par. uit, zijnde: Loon-op-Zand-Straatskwartier en Loon-op-Zand-Vaartskwartier of Kaatsheuvel. Zie de beide volgende art.

De Herv., die er ruim 400 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van *'s Grevelduin-Kapelle* behoort. De eerste, die in deze gem. waarmede *Udenhout* van 1648 tot 1695 vereenigd is geweest, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Alberti Kuik, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1677 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Loon-op-Zand en eene te Kaatsheuvel, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 450 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerlijkheid welke, bij eenen brief van Zaturdag na Hemelvaartsdag in 1269, door Jan I, Hertog *van Braband*, ter leen werd uitgegeven, aan Jonker Willem van Hoorne. Men vindt den brief bij C. Butkens, maar hetgeen bijzonder is, hij komt niet overeen met den oorspronkelijken nog voorhanden, zijnde er onderscheidene regels ingevoegd. Hertog Jan *gaf daarbij het dorp van Venloenen, met alle de woestijne, heide, moer en wildernisse en toebehoorte, mede het derde deel der Tiende van Tilborgh, en al het bebauwbare land in Eudenhout, met bosschen en beemden.* Later echter schijnen de pandpenningen te zijn afgelost geworden, daar, op den 17 November 1387, de heerlijkheid van Loon-op-Zand, met *Tilburg* en *Drunen*, aan den Ridder Paulus van Haastrecht op nieuw werd verpand. Deze vereenigde heerlijkheden bleven onder dezen Pandheer, diens zoon Willem en kleinzoon Paulus vereenigd; doch na diens overlijden werden zij tusschen zijne drie kinderen verdeeld, en bekwam zijne dochter Maria de heerlijkheid Loon-op-Zand tot haar erfdeel. Door haar huwelijk met Robert van Grevenbroek ging deze bezitting, in het jaar 1550, in dit geslacht over, om echter, reeds in 1571, als Heer te huldigen Graaf Engelbert van Ymmerzeele, Heer *van Bothoven*, als in dat jaar huwende met Josina van Grevenbroek, Roberts dochter. Een kleinzoon van dezen, mede Engelbert genaamd, die Helena, Prinses de Montmorency, ter vrouwe had, volgde zijnen grootvader op, en overleed in het jaar 1652. Zijn zoon Graaf Theodoor bezat de heerlijkheid na hem; doch liet deze, reeds in 1657, aan zijnen broeder Thomas Ignatius na, die almede zijnen zoon Ferdinand Albert Hyacinthus, in 1677, tot opvolger verkreeg, van wien het, in 1697, op diens broeder Charles overging. De laatstgenoemde, ongehuwd en krankzinnig, dit leven verlaten hebbende, ontstond er een twistgeding over diens nalatenschap, hetwelk twaalf jaren aanhield

en eerst op den 8 Februarij 1753, nog bij transactie is geëindigd, bij welke de heerl. LOON-OP-ZAND werd toegewezen aan LOUIS CHARLES OTTON Prins VAN SALM SALM. Na diens overlijden kwam zij, in het jaar 1778, aan zijnen neef CONSTANTIJN ALEXANDER JOSEPH Prins VAN SALM SALM, die weder in 1828 door zijnen oudsten zoon GUILLAUME FLORENTIJN, Prins VAN SALM SALM is opgevolgd, die te Anholt woont en haar nu nog bezit.

Het d. LOON-OP-ZAND, ook wel VENLOON of VEENLOON genoemd, ligt 4 u. W. Z. W. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. van Waalwijk, 1½ u. N. van Tilburg. Vroeger liep over dit d. de weg van Breda op 's Hertogenbosch, en daar het ongeveer in het midden van die beide steden gelegen was, wisselden de toerkarren hier dagelijks omtrent den middag, en keerde elk, hare vrachten en volk opgeladen hebbende, terug. Dit dorp zal aanmerkelijk bevoordeeld zijn door den aanleg van eenen verbeterden communicatieweg van Waalwijk over Bezoijen en Loon-op-Zand naar Tilburg, welke verbetering door middel van keibestrating is aangevangen en in 1846 zal voltooid zijn.

LOON-OP-ZAND heeft zijnen naam ontleend van de zandduinen en veengronden, die men vroeger hieromtrent in overvloed had, doch thans genoegzaam allen vergraven en van geen beduidenis meer zijn. Deze veenen zijn meer dan eens in den brand geraakt, en somtijds zoo geweldig, dat de lucht zelve, alom vol rook en vlam, in den brand scheen te staan; of men slijk en water in de brandende moeren wierp, het hielp niet, tot dat men eindelijk besloot eene gracht te graven, waardoor de brandstof afgeleid, en de brand dus eindelijk gebluscht werd.

Men telt er, in de kom van het d., 92 h. en ruim 700 inw., en met de R. K. kerkelijk daartoe behoorende geb. Klokkenberg, Moleneind, Molenstraat, Land-van-Kleef, Bestloon, Kraanven, Duiksche-Hoeve, Heikant en Moer, 254 h. en ruim 1500 inw.

Men heeft er mede een Raadhuis, zijnde een middelmatig gebouw, bevattende eene raadkamer, secretarie, procureurs- en bodenskamer, vierschaar, civiele gijzeling, ruime zolder, toren en klok.

Ook is er een distributie-kantoor voor de brievenposterij.

De R. K. kerk, welke aan den H. JOHANNES *den Dooper in zijne onthoofding* is toegewijd, en aan de straat, midden in het dorp staat, was, sedert de Reformatie, bij de Hervormden in gebruik, maar is in het jaar 1822 aan de R. K. terug gegeven. Het gebouw is, sedert den storm van 9 November 1800, die het geweldig geteisterd had, zeer vervallen gebleven, tot dat het, in het jaar 1823, in zijnen tegenwoordigen toestand gebragt werd. Het is een groot en schoon kruisgebouw, staande op een kerkhof, met eenen muur omgeven, en prijkende met eenen hoogen en spitsen toren, waarin vier klokken hangen die, van een uitmuntend accoord of harmonie zijn. Ook is zij van een orgel voorzien.

De Herv. kerk, aan den Loonschen dijk staande, is, even als de predikantswoning, in het jaar 1804 nieuw gebouwd, zijnde deze bouw grootendeels bekostigd door de leden der gemeente, als ook door liefderijke ondersteuning van elders ontvangen. Het is een langwerpig, gebouw, met een spits torentje, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Vroeger had men hier drie paardenmarkten, als: éène in Mei, éène in Augustus en éène in November, welke nog al druk bezocht werden; thans heeft men er slechts twee, beide paarden- en beestenmarkten.

De eerste wordt gehouden den 2 Mei, doch wanneer deze dag op eenen Zaturdag of Zondag invalt, alsdan Vrijdag te voren, en de tweede Maandag, na 7 November.

Op den laatsten dag van Mei 1737 brandde dit dorp bijna geheel af. De brand ontstond aan het oosteinde van de straat, en de sterke oostenwind, sloeg zoo schielijk van het eene huis naar het andere over, dat er in den tijd van een groot half uur, meer dan vijftig gebouwen in de asch werden gelegd, tot overgroote schade der ingezetenen, die weinig of geen tijd hadden, veel van hunne goederen te bergen. Sedert zijn de huizen voor het grootste gedeelte weder opgetimmerd, en met pannen daken in plaats van met stroo of riet gedekt.

In het jaar 1748 waren op de heide, tusschen Loon-op-Zand en Waalwijk, de Staatsche en Duitsche hulpbenden gelegerd. Hier was van den 30 October tot den 27 November, hunne laatste legerplaats, wijl de vrede te Aken gesloten, den 18 November dadelijk werd geteekend, waarover, zoo met het kleine geweer, als met het kanon, door deze gelegerde benden groote vreugde werd betoond.

LOON-OP-ZAND (HET HUIS-TE-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en Z. van *Loon-op-Zand*.

Het is wel een oud, doch echter schoon gebouw, hetgeen sedert eenige jaren veel verbeterd en vernieuwd is. Boven de oude thans gesloopte poort plagt men het volgend Latijnsch opschrift, te lezen:

MELIUS EST MORI QUAM FACERE CONTRA BONAM VIRTUTEM.

(d. i.: Het is beter te sterven, dan tegen de deugd te zondigen).

In het jaar 1587 werd dit kasteel door de Staatsche benden, onder bevel van den Graaf van Hohenlohe, ingenomen; doch korten tijd daarna ging het weder over aan de Spaanschen, onder het bevel van den Graaf van Mansveld.

Dit kast. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Guillaum Constantijn Prins van Salm Salm, woonachtig te Anholt (1).

LOON-OP-ZAND-STRAATSKWARTIER, het zuidelijkste gedeelte van de gem. *Loon-op-Zand*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*.

Het draagt den naam van de straat of den weg, welke vroeger van Breda op 's Hertogenbosch hier doorliep, en bestaat uit de wijken: Kerkstraat, Klokkenberg, Moleneind, Molenstraat, Land-van-Kleef, Bestloon, Kraanven, Duikschehoeve, Heikant en Moer.

Men telt er 217 h., bewoond door 309 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De R. K., die hier 1500 in getal zijn, onder welke 1100 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Dit gedeelte van Loon-op-Zand was voorheen onder éénen Pastoor vereenigd met den *Kaatsheuvel*, *Sprang* en de *Vrijhoeven*.

---

(1) Men zie verder over dit kasteel en zijne vorige bezitters Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld*, *Afl.* 23, waar men tevens eene fraaije afbeelding van dit gebouw aantreft.

De pastorie van Loon-op-Zand werd in 1223 opgedragen aan de abdij van Tongerlo. In 1550 ging de abdij eene overeenkomst aan met den Heer der plaats, volgens welke de opvolgende Pastoors, om den andere, door den Abt en door den Heer zouden benoemd worden, welk verdrag door Paus JULIUS II werd bekrachtigd. Na de Reformatie bleven de Heeren van Loon-op-Zand in het Katholijk geloof volharden, en het kerkenhuis der R. K. werd dus in den omvang van het kasteel geplaatst. Den 30 Januarij 1755 verkregen zij bij smeekschrift, de toestemming der Staten, om de kerkschuur met planken te beschieten, en den 18 April 1759 verlof, om het kerkenhuis te vernieuwen.

LOON-OP-ZAND-VAARTSKWARTIER, het noordelijke gedeelte van de gem. *Loon-op-Zand*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*.

Het wordt zoo genoemd naar eene vaart, die in 1369, onder vergunning van Hertogin JOHANNA, gedolven werd, ten einde de turf, die hier uit de veenen werd gegraven, gemakkelijk naar 's Hertogenbosch te kunnen vervoeren. Deze vaart is reeds sedert lang in onbruik geraakt en vervallen; men ziet er echter nog een gedeelte van, bekend onder den naam van Bossche-Sloot.

Het bestaat uit de wijken Vaart en Vaartkant, Horst, Kaatsheuvel, Hil-en-Baan, Eerste-Straatje, Tweede-Straatje, Regtvaart, Hooge-Zandschil, Lage-Zandschil, en Loonschendijk, Efteling, Roestelberg, Bernsche-Hoeve, Achterste-Hoeve en Loons-Hoekske.

Men telt er ruim 3300 inw., die hun bestaan vinden in het maken van schoenen en in leerlooijerijen, terwijl ook velen zich met het maken van zwavelstokken en matten generen.

De R. K., die hier 3150 in getal zijn, onder welke 2300 Communikanten, maken de par. van *Loon-op-Zand-Vaarts-kwartier* of de *Kaatsheuvel* uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Vroeger behoorde ook dit gedeelte van de burgerlijke gem. *Loon-op-Zand*, tot de par. van *Loon-op-Zand*. Sprang werd reeds in het jaar 1606 met die par. vereenigd, door GIJSBERTUS MASIUS, den vierden Bisschop van 's Hertogenbosch; gelijk ook na de verandering van godsdienstzaken in het bisdom van 's Hertogenbosch, de weinige R. K., die te Sprang woonden, met Loon of de Kaatsheuvel altijd zijn bediend geweest; zoo insgelijks die van de Vrijhoeven. Daarom moest, voor de omwenteling van 1795 een der Kapellaans van LOON-OP-ZAND, ook bij de Staten van Holland erkend zijn, met merkelijk zwaardere kosten dan elders in de Meijerij, om de R. K. van Sprang en de Vrijhoeven te mogen bedienen, welke plaatsen toen tot de provincie Holland behoorden. In het begin had de Godsdienstoefening der R. K. plaats in de kamer van eene hoeve, aan den Heer behoorende, die nog de oude kerk genoemd wordt. Dit heeft plaats gehad tot in het jaar 1730, wanneer de schuurkerk gebouwd werd. Deze werd, met toestemming der Staten, in het jaar 1766 vergroot en verhoogd.

Tot in het jaar 1719, was het verblijf van den bedienenden Kapellaan altijd te LOON geweest; in dit jaar verkreeg de Kaatsheuvel eenen Kapellaan, die aldaar gestadig zou verblijven, tot bediening der R. K. Hiervoor werd door hen, in het jaar 1790, eene behoorlijke

woning gebouwd. Eindelijk, in het jaar 1796, werd aan de Kaatsheuvel, als parochie, eenen afzonderlijken Pastoor, met eenen Kapellaan verleend, die aldaar den 24 Mei van het 1796 werd ingehaald. Met behulp van eene Rijks toelage van 11,000 guld. heeft men hier eene deftige kerk gebouwd, welke in 1836 is ingewijd. De kerk viert, als Beschermheilige JOHANNES *den Dooper*, *in zijne onthoofding*.

LOONSCHEDIJK, geh. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. N. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, niet ver van Hooge-Zwaluwe.

LOONSCHEHEIDE of de HEIKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z W. van *'sHertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. W. van *Loon-op-Zand*; met 14 h. en 70 inw.

LOONSCHEN-DIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1¼ u. N. W. van *Loon-op-Zand*; met 40 h. en 220 inw.

LOONSCHEWAARD, pold. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gem. *Huisseling-en-Neer-Loon*; palende W., N. en O. aan de Maas, Z. aan den Maasdijk en het d. Neer-Loon.

Deze pold. is, van het boveneinde af te rekenen, over meer dan 7/8 gedeelten van de lengte, door zijnen hoogen oever gedekt, zijnde alleen aan het benedeneinde eene kade noodig geweest, waartoe bij dispositie van den Minister van den Waterstaat en publieke werken, den 7 Julij 1818, autorisatie is verleend geworden, tot de hoogte van 14 voeten Graafsche peil; hebbende deze kade eene lengte van ongeveer 470 ellen.

De LOONSCHEWAARD beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 149 bund. 35 v. r. 51 v. ell. Op dezen waard staat slechts ééne woning, zijnde het veerhuis, genaamd de Staai, van het voetveer van Neer-Loon op Niftrik. De hoogte der kade is aan het boveneinde 4 ell. 7 palm. 1 duim. en aan het benedeneinde 4 ell. 4 palm. boven A. P. Hij wordt door een steenen sluisje, wijd in den dag 7 palm. en hoog 8 palm. 1 duim. en voorzien van eene drijfdeur op de Maas, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van Neer-Loon, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Griffier, die tevens Penningmeester is.

Deze waard heeft geene kribwerken, doch even daar beneden vindt men eene stroomleidende krib ter lengte van ruim 50 ellen, strekkende tot dekking van den Schansdijk van Neer-Loon, doch de eigenaar van de daar tegen gelegen buitengrond is verpligt haar te onderhouden. De kade ligt, ter plaatse van hare aansluiting tegen den Maasdijk, op 1 ell. 8 palm. onder gezegden dijk.

LOONS-HOEKSKE, in de nabuurschap meestal enkel HOEKSKE genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. van *Loon-op-Zand*; met 45 h. en 240 inw.

LOOP (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*.

Het neemt zijnen oorsprong nabij de parochiale kerk van Mierlo en loopt met eene noordwestelijke rigting tusschen Nunen, Gerven en Nederwetten door, en ontlast zich bij Hooidonk in den *Dommel*.

LOOPEND-DIEP (HET), riv., prov. *Groningen*. Zie Hunse (De).

LOOPERS-KAPELLE, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Duivendijke-Klaaskinderenkerke-Brijdorpe-en-Looperskapelle*; palende N. aan het Gat-van-Brouwershaven, N. W. aan de heerl. Klaaskinderenkerke, O. aan de heerl. Brijdorpe, Z. W. en W. aan de heerl. Elkerzee.

Deze heerl. bevat de b. Loopers-Kapelle en eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 235 bund. 58 v. r., telt 25 h. en ruim 150 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw. zijn allen Herv. en behooren tot de gem. van *Elkerzee*.

Deze heerl. behoort tegenwoordig tot die van *Duivendijke c. a.*, en wordt als zoodanig thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Johan Adriaan, Ridder van der Heim, Heer *van Duivendijke*, Staatsraad in buitengewone dienst en Gouverneur der provincie Zuid-Holland, te 's Gravenhage.

De buurt Loopers-Kapelle, ook Loopriks-kapel genaamd, ligt 1¼ u. N. ten W. van Zierikzee, ¾ u. W. van Brouwershaven, 1 u. N. W. van Duivendijke.

Men wil, dat deze plaats aldus genoemd zij naar zekere loopers, d. i. boden of briefdragers, die hier dikwijls door moesten reizen en tot welker gerief alhier eene kapel gesticht werd, om, tot verkrijging van eene spoedige reis, hunne godsdienst daarin te verrigten. Zeker is het, dat het vroeger een dorp geweest is, waar eene kapel stond, van welke in de vorige eeuw nog een gedeelte met het kerkhof over was.

De heerl. Loopers-Kapelle had, toen zij nog afzonderlijk bestond, ten wapen een schild van zilver, met een looper of briefdrager.

LOOPJE (HET), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, ontspringende een weinig ten Z. van het geh. *Overakker*, gem. *Mierlo*, neemt van daar eenen noordelijken loop naar de grenzen van de gem. Helmond en Stiphout, alwaar het eene westelijke rigting aanneemt, om de grenzen tusschen de gem. Stiphorst en Mierlo te vormen en zich in de *Mierle* te ontlasten.

LOOP-TIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Leens*, 5 min. O. van Warfhuizen, over het Schouwerzijlster diep.

LOOP-TIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, gem. en 10 min. W. van *Winsum*, over het Trekdiep-naar-Mensingeweer.

LOOP-TIL, brug in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. W. van *Bellingwolde*, ¼ u. N. van de Oude-Schans, over de Westwolder-Aa.

LOOPVELD (HET GROOTE-), ook wel de Kerklaan, doch meestal in de wandeling de Roode-Laan genaamd, weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Nieuwer-Amstel*, zich uitstrekkende in eene westelijke rigting, langs de noordelijke ringsloot van den Bovenkerker-polder, van den Amstel naar het dorp Amstelveen.

Deze weg, welke ruim ½ u. lang is, wordt ook de Kerklaan genoemd, om dat de bewoners, die, langs den Amstel wonende, kerkelijk onder Amstelveen behooren, zich langs dezen weg ter kerk begeven. De landlieden noemen hem meest de Roode-Laan, naar de roode puin, die men er op werpt om den grond vaster te maken. Aan den noordelijken hoek van deze laan, aan den Amstel, staat een kruidmolen, en daarachter, op eenigen afstand van dezen weg, te midden van het veld ziet men eenige kruidstoven.

LOOPVELD (HET KLEINE-), weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KALFJESLAAN.

LOOSBROEK, ook wel enkel BROEK genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 2¼ u. N. van *Veghel*, 1¼ u. van Dinther, gedeeltelijk kant. en 2½ u. Z. van *Oss*, en daarin voor een gedeelte gem. en 1 u. Z. W. van *Nistelrode*, en voor een gedeelte gem. en 2 u. Z. ten W. van *Heesch*; met 9 h. en 70 inw. onder *Nistelrode*. — Men heeft in dit gehucht eene school.

Daar het woord LOOZE oudtijds *zwijn* beteekende, en er in die streken nog al veel varkens gefokt worden, is het niet onwaarschijnlijk, dat dit geh. daarvan zijnen naam ontleend hebbe.

LOOSCHE-BOSCH (HET) of DE LOOSCHE-PLANTAGIE, bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. N. van *Apeldoorn*, grenzende aan het koninklijk lusthuis het Loo.

Het is ongeveer 320 bund. groot en van allerlei houtgewas overvloedig voorzien. Daardoor vloeijen onderscheidene beekjes, welke allen hunnen uitloop hebben in eenen zeer grooten vijver, waaruit alle waterwerken, in den koninklijken lusthof het Loo hunnen aanvoer krijgen.

LOOSDIJK (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het poldertje Breekom, O. aan de Oldermanskaag, Z. aan de Westerkaag, W. aan de IJskaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 10 v. ell., alles schotbaar land; telt 2 h., beide boerderijen, en maakt een gedeelte uit van den pold. *Schagen*.

LOOSDRECHT (DE NIEUWE-), vroeger ook wel DE ZIJDE genoemd, d. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1¾ u. O. Z. O. van *Loenen*, gem. de *Oude-en-de-Nieuwe-Loosdrecht*, aan eenen met boomen beplanten weg, welke in eenen halven cirkel loopt en ¾ u. lang is. Het is armer maar aangenamer, dan de Oude-Loosdrecht. Men heeft er fraaije gezichten op het Gooi en telt er in de kom van het d. 7 h. en ruim 70 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij, de hooiteelt en de bouwerij.

Voor ongeveer zestig jaren waren in de NIEUWE-LOOSDRECHT vele lakenweverijen, doch sedert zijn zij allen te niet gegaan, hetgeen niet weinig tot het verval van NIEUW-LOOSDRECHT heeft toegebragt. De weinige weverijen van Hilversumsch streept, welke er nog gevonden worden, zijn van weinig beteekenis en mogen den naam van fabrijken niet dragen.

De inw., die allen Herv. zijn, maken, met die van de daartoe behoorende verspreid liggende woningen, eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*, behoort, en 770 zielen, onder welke 310 Ledematen, telt. Oud-Loosdrecht en NIEUW-LOOSDRECHT zijn eenige jaren door den zelfden Predikant bediend geweest. De eerste, daar beroepen in 1584, was NICOLAUS JOHANNES THOL, die vroeger Roomsch Priester te Oud-Loosdrecht was geweest, hij overleed in het jaar 1591. Gedurende de dienst van PIETER PAPPEN EDESZ., hier beroepen in 1597, werden beide plaatsen gescheiden, en wel in het jaar 1603, en bleef EDESZ. te Oude-Loosdrecht tot aan zijnen dood in het jaar 1607. NIEUWE-LOOSDRECHT

bekwam in 1603 tot eersten eigen Predikant NICOLAUS BODECHERUS, die in 1611 naar Alkmaar werd verroepen. Vroeger en wel tot in 1824 behoorden deze beide dorpen in het kerkelijke onder *Noord-Holland*.

Onder de vele Predikanten van naam, die te NIEUW-LOOSDRECHT gestaan hebben, verdient melding ANDREAS ANDRIESSEN, die hier kwam in 1762 en in 1764 naar Middelburg verroepen werd, waar hij in 1777 Hoogleeraar in de Godgeleerdheid werd, en overleed den 21 November 1800.

De kerk was vóór de Reformatie slechts eene kapel, die de Kapelle van de Zijpe genoemd werd. Men wil dat deze kapel omtrent het jaar 1400 gesticht zij. Het is een net gebouw, voorzien van eenen schoonen, hoogen, zwaren vierkanten toren, met eene goede spits, die van vrij verre kan gezien worden. Inwendig is deze kerk net en fraai, maar er is geen orgel in. De tegenwoordige predikstoel is een bewijs van Christelijke weldadigheid en belangstelling in de godsdienst, alzoo die in 1834, door een lid der gemeente, aan de kerk geschonken is. Rondom de kerk is een kerkhof, dat niets ongemeens heeft, dan tegen een der muren van de kerk, een vierkanten marmeren graftombe; hebbende echter geen ander sieraad, dan dat op het voorstuk is uitgehouwen een gehelmd man, in boersche of oud Hollandsche burgerkleeding, hebbende eenen ijzeren stormhoed op; aan zijnen linkerarm heeft hij een schild, en in de zelfde hand een zwaard; in de regter hand heeft hij een soort van hamer aan eenen langen stok, die op zijnen schouder ligt.

De in 1837 nieuw gebouwde dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht, wordende aldaar ook voor rekening van den Ambachtsheer een aantal kinderen van arme, doch niet bedeeld wordende, ouders onderwezen.

Onder dit dorp stond weleer het aanzienlijke slot Sijpestein, toebehoord hebbende aan het adell. geslacht van dien naam, waarvan het terrein nog aangewezen wordt door eene, daar ter plaatse gebouwde boerenwoning. Men heeft er nog drie buitenplaatsen, onder welke eene groote.

NIEUW-LOOSDRECHT is de geboorteplaats van den geleerden JOAN BENNINGH BODECHEER, die in 1606 geboren was, en in 1642 als Hoogleeraar in de wijsbegeerte te Leyden overleed. Hij hanteerde ook de Nederduitsche lier, maar met geen zeer gelukkig gevolg.

LOOSDRECHT (DE OUDE-), d. in het balj. der *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en ruim 3½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en bijna 1 u. O. van *Loenen*, te midden van uitgeveende plassen.

Het is bijna een uur lang, en de kerk van de OUDE-LOOSDRECHT, staat juist een uur voor die van de Nieuwe-Loosdrecht. Men telt er in de kom van het dorp 11 h. en 85 inw., van welke velen hun bestaan vinden in het baggeren van turf, en vermits, zoo wel het baggeren zelf, als het af- en aanvoeren van den turf, vele schepen en schuiten benoodigd maakt, houdt zulks op het dorp ook het scheepsmakershandwerk aan den gang.

Er zijn in OUD-LOOSDRECHT ook vele visschers, die hun sober bestaan in de uitgeveende plassen vinden, anderen, echter niet zeer velen leven van den landbouw, van het rietgewas, de melkerij; dit heeft nog meest plaats aan het Leegeind des dorps, zoo als het de Loosdrechters noemen, en dat dien naam draagt, om dat het aan geen van beiden zijden huizen maar alleenlijk weilanden heeft.

De Herv., die hier wonen, maken, met die van de kerkelijk onder dit d. behoorende buurten Oudendijk en Nieuwendijk, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*, behoort, en 1190 zielen, onder welke 430 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, even als te Nieuwe-Loosdrecht, Nicolaas Johannes Thol, zie voorts het voorgaande artikel.

De kerk, welke vóór de Reformatie de parochiekerk van beide de Loosdrechten was, was een klein gebouw. De kerktoren, die aan het eene einde der kerk eenige voeten hoog vierkant uit het dak rees, was in den jare 1783 veel vernieuwd, en bij die vernieuwing, in zijn vierkant verkleind; op dat vierkant stond eene spits, die met lijen gedekt was. Deze kerk is door eene geheel nieuwe vervangen, waaraan den 19 April 1843, den eersten steen is gelegd, en die den 28 Julij 1844 is ingewijd door Ds. Willem Frederik Overhoff. Het is een eenvoudig en statig gebouw, waarboven zich eenen net bewerkten toren verheft, en waaraan een geschikt vertrek, tot het houden van catechisatiën, verbonden is. Op de torenklok wordt het volgende gelezen:

Av nom de Jesvs Marie et St Joseph novs avons estere fondve et avgvementee de dvoo dv consentement de mirc pierre daniav rectevre et de mess^rs de la fab^que dv temps de noble jan buyzeav s^r de la pallve e't pierre bovtteav p^rs de la d^te fab^que lvc dorineav s^r dv fiefcadov et dam^lle anne marie de faije fille de hvgve de faije escvierr^s de ribovard et de dam^lle anne imbermont nommee marie anne leonar herve scvlptevr et fondevr ma faicte en lan 1661.

Te Oud-Loosdrecht is ook een goed Weeshuis, in het jaar 1792 gesticht, hetwelk tevens voor een Armenhuis verstrekt; ook werden er voormaals in opgenomen, geleerd, gekleed en gevoed, zulke kinderen, wier ouders onvermogend bevonden worden, om hen te onderhouden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht, waaronder ook arme kinderen, die even als te Nieuw-Loosdrecht voor rekening van den Ambachtsheer onderwezen worden. — De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

LOOSDRECHT (OUD-EN-NIEUW-), ook wel enkel Loosdrecht genoemd, gem., voorheen prov. *Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Vreeland, Kortenhoef en 's Graveland, O. aan Hilversum, Z. aan Breukelen-St. Pieters en aan Tienhoven, W. aan de Vecht, die haar van de gem. Stichts- en Kroonenburgs-Loenen scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Oud-en-Nieuw-Loosdrecht en Mijnden, de pold. Loenerveen en Mijnden, alsmede gedeelten der pold. Tienhoven en Breukelerveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 2800 bund. Men telt er 341 h., bewoond door 559 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2800 inw., die meest hun bestaan vinden in melkerij, hooiteelt, bouwerij en veenderij.

Ook zijn er in deze gem. eene likeurstokerij en eene fabrijk van fijn aardenwerk.

De Herv., die er ruim 2500 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken gedeeltelijk de gem. Oud-Loosdrecht en Nieuw-Loosdrecht uit, en behooren voor een gedeelte tot de gem. *Loenen*.

De R. K., van welke men er ongeveer 300 telt, worden tot de stat. van *Loenersloot* gerekend.

Er bestaat ook eene gem. van Christelijke Afgescheidenen. — De 7 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Hilversum*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éene te Oud-Loosdrecht en éene te Nieuw-Loosdrecht.

Het Regthuis dezer gemeente, staande op de kerkelijke scheiding tusschen *Oud-Loosdrecht* en *Nieuw Loosdrecht*, is zeer doelmatig ingerigt, en daarin alleen van de zoogenaamde regthuizen op vele Nederlandsche dorpen onderscheiden, dat het niet tevens eene herberg is. Het staat aan de zuidwestzijde van den weg ten Noordoosten van de Staart. Deze laatste stort zich in de Drecht, welke tusschen de beide Loosdrechten loopt.

Er bestaat in deze gem. ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk, den 10 Januarij 1823, is opgerigt en 15 leden telt.

Bij den inmarsch der Pruissen in Holland, in het jaar 1787, hebben de Loosdrechters hun een maand lang moeten inkwartieren; en daar deze lieden naar geene staatkundige gevoelens vroegen, hebben zij, ofschoon de ingezetenen algemeen bekend stonden als zeer het stadhouderlijke huis toegedaan, er ook onderscheidene plunderingen aangerigt. Vooral heeft de plaats van de Ambachtsvrouw in de Nieuwe-Loosdrecht, door hunnen moedwil veel moeten lijden.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit het wapen der heerl. Oud-en-Nieuw-Loosdrecht. Zie het volgende art.

LOOSDRECHT (OUD-EN-NIEUW-), heerl. in het balj. der *Loosdrechten*, voorheen prov. *Holland*, thans prov. *Utrecht*; palende N. aan Kortehoef en 's Graveland, O. aan Hilversum, Z. aan Breukelen-St.-Pieters, W. aan Mijnden en Loenerveen.

Deze heerl. bevat de dorpen Oude-Loosdrecht en Nieuwe-Loosdrecht, benevens de b. Mijnden en Oudover.

De Herv., die er 1760 in getal zijn, onder welke 740 Ledematen, maken de gem. van Oud-Loosdrecht en Nieuw-Loosdrecht uit. — Men telt er 160 R. K.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld, verdeeld in acht horizontale deelen, van goud en sabel (zwart), over het geheel een St. Andrieskruis geschakeerd met ruiten van zilver en keel (rood).

LOOSDRECHTEN (DE), voorm. balj., voorheen prov. *Holland*, thans tot de prov. *Utrecht* gerekend wordende.

Dit balj. bevatte de tegenwoordige gem. Oud-en-Nieuw-Loosdrecht en Tekkop. Aangezien deze gem. geheel afzonderlijk liggen is het niet wel mogelijk de grenzen van dit voorm. balj. in zijn geheel te vermelden; terwijl men voor ieder deel afzonderlijk zulks bij elk dier gem. vindt opgegeven.

Men telt er 368 h., bewoond door 588 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2900 inw.

LOOSDRECHTERBOSCH, bosch in het balj. der *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, gem. *Hilversum*, thans prov. *Utrecht*, ½ u. O. van Nieuw-Loosdrecht. — Men treft in dit bosch meest hakhout aan.

LOOSDUINEN, gem. in het *Westland van Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, (3 k. d., 23 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. 's Gravenhage, O. aan Rijswijk en Wateringen, Z. aan Monster-Terheyden- de Poeldijk-en-Quintsheul, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bestaat uit den Oost-Eskamp-polder, den West-Eskamp-polder, den Uithofs-polder, den Oostmar-polder en den Zwarten-polder of Klein-Uithofs-polder, en bevat het d. Loosduinen, benevens het geh. Eikenduinen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3068 bund. 63 v. r. 92 v. ell., waaronder 3050 bund. 51 v. r. 92 v. ell. belastbare grond. Men telt er 262 h., bewoond door 391 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1930 inw., die meest hun bestaan vinden in warmoezierderij en landbouw, terwijl de grond voor een gedeelte uit zand en voor een ander gedeelte uit klei bestaat. Men heeft er, behalve weien teelland, eenige aanzienlijke buitenplaatsen, waaronder men vroeger telde de Hennenberg, Westkamp, en het huis te Westerbeek, thans nog Ockenburg; ook is er een korenmolen.

Het duin in deze gem. is met pannen doorsneden, welke niet onvruchtbaar zijn, en waarin ettelijke boerenwoningen en zelfs lusthoven gevonden worden; jaarlijks worden nog duingronden ontgonnen, waarin men veen vindt. Van 's Gravenhage naar Monster loopt een straatweg door Loosduinen en van Loosduinen zelf naar Hondsholredijk een gepuinde weg.

De Herv., die er 970 in getal zijn, onder welke 380 Ledematen, maken de gem. Loosduinen uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Cornelis Meursius, die er vroeger Pastoor was, en zich in het jaar 1578 voor de Hervorming verklaarde en in 1616 emeritus werd. Onder de later hier gestaan hebbende Leeraaren, verdient melding de Nederduitsche Dichter Jan van Eyk, geb. te Amsterdam den 7 Augustus 1757, † 7 Februarij 1822, na sedert October 1788 te Loosduinen het leeraarambt te hebben bekleed.

De R. K., van welke men er 930 aantreft, onder welke 600 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het Aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, gerekend wordt. Onder de hier gestaan hebbende Pastoors, verdient melding de Nederduitsche Dichter Willem Imme, die zich mede als Schrijver van onderscheidene schriften, ten nutte van het volk, verdienstelijk heeft gemaakt. Hij overleed den 28 April 1823, na hier sedert het jaar 1803 gestaan te hebben.

De 21 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *'s Gravenhage* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school te Loosduinen, welke gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger verdeeld werd in Half-Loosduinen, zoo verre zij onder Haagambacht behoorde, terwijl de andere helft met *Monster*, *Poeldijk* en *Terheide* eene hooge heerl. uitmaakte. Thans behooren beide deelen aan het domein.

Het d. Loosduinen ligt 1 u. Z. ten W. van 's Gravenhage, 1½ u. N. W. van Naaldwijk. Men telt er, in de kom van het d., 94 h. en 470 inw.

De naam van dit d. wordt in oude brieven zeer verschillend gespeld; men leest dan eens Losduyn, dan Lausduyn, Lousdunen, Losdunen, Losdun, ook Loosdunen enz., welke benamingen allen van de duinen ontleend zijn, waarin dit dorp gelegen is.

Van de stichting van dit dorp vindt men nergens iets aangeteekend, alleen gewagen alle schrijvers van zijnen hoogen ouderdom. De voorzaten van Floris IV, Graaf *van Holland*, hebben lang, vóór het jaar

1224, aldaar eene kapel met een voorplein er aan, gesticht, welke kapel, ten tijde van gemelden Graaf, bediend werd door eenen Priester, mede Floris genaamd. Gemelde Graaf stichtte, bij deze kapel, op zijn eigen landgoed, een Nonnenklooster, voor adellijke Jonkvrouwen van de Cistersienserorde, blijkens zijnen brief van 5 Mei des gemelden jaars 1224. Dit klooster is gedurende eenige eeuwen eene zeer beroemde abdij geweest; Machteld, gemalin van gezegden Graaf, en dochter van Hendrik IV, Hertog *van Braband*, begiftigde haar met rijke goederen en inkomsten. Zij begaf zich, na den dood van haren man, in deze abdij, waarin zij overleden, en op den 22 December, des jaars 1267, begraven is; meer andere doorluchtige personen zijn aldaar begraven, en onder deze de beruchte Margaretha van Hennenberg, met hare 365 kinderen, van welke nader zal gesproken worden.

In het jaar 1230, heeft Wilbrand, de vijfendertigste Bisschop van Utrecht, gezegde stichting goedgekeurd, en met eenige voorregten begunstigd, zoo als deze abdij nog later onderscheidene voorregten en giften zijn ten deel gevallen. Als de kloostertucht hier in de veertiende eeuw vervallen was, en er eene hervorming scheen noodig te zijn, is Ludolphus, Abt *van Eiteren*, bij IJsselstein, en bezoeker van het gemelde klooster, in het jaar 1347, op het verzoek van Graaf Willem, met volkomene magt derwaarts gezonden. Hij was gemagtigd om kennis te nemen van het leven en het gedrag der Nonnen; en de halstarrigen weg te zenden; of haar, indien hij zulks dienstig oordeelde, naar dat zij het verdiend hadden, volgens den inhoud der kerkelijke wetten, te straffen. Want het stond te duchten, dat anders het geheele klooster, om de ongebondene zeden, te niet zoude gaan.

Dit gesticht heeft, in den Spaanschen oorlog, eerst door den moedwil der soldaten zeer geleden, en is daarna, in het jaar 1579, zoover afgebroken, dat er niets meer van aanwezig is, dan de kerk thans bij de Hervormden in gebruik. Deze kerk is een langwerpig vierkant gebouw, van eene tamelijke ruimte en hoogte; in het jaar 1791 was zij door haren hoogen ouderdom zeer vervallen, en te dier oorzake, zoo van buiten als van binnen, aanzienlijk en met groote kosten hersteld, te gelijk werd zij van een schoon, ruim portaal voorzien, zoodanig dat zij thans naauwelijks voor het zelfde gebouw kan gehouden worden: het dak is met roode pannen gedekt, en wordt van binnen door geene pilaren ondersteund. In den jare 1780, werd de kerk een fraai orgel, zijnde een bovenwerk, geschonken, door den Heer C. Steengracht; doch zijn kort daarop volgende dood bragt te weeg, dat het orgel van een rugwerk verstoken bleef; dan, bij gelegenheid van gezegde herstelling, werd zij door de edelmoedigheid van Gecommitteerde Raden, en anderen, met een rugpositief vermeerderd. Dit orgel, vervaardigd door den orgelmaker J. Reicher, te 's Gravenhage, is in alles bezienswaardig. Aan de noordzijde naast den predikstoel, tegen den muur, zag men vroeger de twee bekkens, waarin de beruchte 365 kinderen van de Gravin van Hennenberg gedoopt zouden zijn: onder de bekkens was een bord geplaatst, waarop dit gewaande wonder, in het Latijn en Hollandsch beschreven stond, zijnde van dezen inhoud:

» Margrieta Herman Grave van Hennenberchs huysvrouwe, dochter
» des vierden Floris Grave van Hollant ende Zeellant, suster van Wil-
» lem den Coninck van Romen ende dae nae Keiser des Rycks ende van
» Alydt Graefinne van Henegow, wiens oom was bisschop van Wtrecht
» haer ooms soon van haers moeders wegen was hertoch van Brabant en-
» de Grave van Duringen etz^a dese hooch gebooren Graefinne out zynde

» ontrent XLII jaer heeft ter werrlt voortgebracht op ten goeden vrydach » ontrent negen wren int jaer MCCLXXVI. drie hondert ende vyf en » sestich kinderen, die alte samen eerst gedoopt zyn in twe beckens » van Guido den Wybisschop van Wtrecht van den welcken knechtkens » alle Johannes die maechkens alle Elisabeth genaemt zyn, die al » te samen met den moeder op eenen dach ghestorven ende hier te » Lausdunen in die kerck begraven zyn, twelck geboert is door eenen » armen vrouw die twe kinderen van eender dracht op haeren armen » droech waer van die graefinne verwondert zynde sprack, dat sulckes » by eenen man niet mochte geschien, ende heeftse met schoffierlijke » woorden verstooten, waer door desen arme vrouw verstoort zynde, » haer wenschende soe veele kinderen tot eender dracht te verkryghen » alser daghen in een jaer mochten wesen, twelck oock miraculoeslick » alsoe gheschiet is, ghelyck hier tot een memorie wt den ouden soe » wel gheschreven als ghedruckte Chronycken in desen tafereel int » kortste ghestelt ende verhaelt is. Godt sy hiervan ghevreest, ghe- » eert, ende gepresen in der eewicheyt. Amen."

Vele eeuwen is dit verhaal voor waarheid aangenomen, doch sedert de laatste honderd en vijftig jaren is er bijna niemand meer, die het gelooft. Ons komt het niet onwaarschijnlijk voor, dat de Gravin VAN HENNENBERG, op Goeden Vrijdag, des jaars 1276, van twee kinderen eenen zoon en eene dochter bevallen is, die bij den doop JAN en ELISABETH genaamd zijn, dat men daarop, aangezien het jaar met Paschen een begin nam, en er dus nog twee dagen verloopen moesten eer het jaar verstreken was, jokkenderwijze gezegd heeft, dat de Gravin zoovele kinderen gebaard had, als er nog dagen in het jaar waren, hetwelk vervolgens in eenen verkeerden zin opgenomen, aanleiding tot het sprookje zal gegeven hebben (1).

De toren is aan de kerk vierkant opgebouwd, doch is boven het dak achtkant, en met eene spits gedekt met leijen; daaraan ziet men mede nog alle teekenen van oudheid. De kerk en toren staan op een verheven plein gebouwd, dat geheel met boomen beplant is, waarvan het kerkhof met eenen muur is afgesloten.

De R. K. kerk, aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd en aan den *Loosduinsche-weg* staande, is in 1784 gebouwd, en is een gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien. — Behalve de algemeene begraafplaats, is er eene afzonderlijke voor de R. K., die zeer fraai is ingerigt.

Bij de Herv. kerk en het kerkhof is, in het jaar 1776, gebouwd een Oudemannen-, Vrouwen- en Kinderen-Armhuis, zijnde dit gebouw lang ruim 25 ell., breed 5 ell. 6 palm. 5 duim.; met twee uitstekken, lang 3 ell. 7 palm. 6 duim. en breed 5 ell. 6 palm. 5 duim. Tegenwoordig worden daarin, onder opzigt van den kerkeraad, tien gealimenteerden der Diaconie onderhouden.

LOOSDUINEN is de geboorteplaats van den Oudheidkundige JOHANNES MEURSIUS, geb. in 1579, † 20 September 1639, als Hoogleeraar te Soroë, in Denemarken, na eerst Hoogleeraar te Leyden en Historieschrijver van Holland te zijn geweest.

De kermis heeft plaats den eersten Zondag in Augustus.

In de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten heeft LOOSDUINEN veel te lijden gehad. — In het duin van deze gemeente zijn eenige oudheden gevonden, onder anderen Romeinsche penningen.

---

(1) Lezenswaardig is vooral *Mijn besoek te Loosduinen* in Dr. HERMANS, *Bijdragen wegens Noord-Braband*, D. I, bl 186.

Het wapen dezer gemeente bestaat in een veld van azuur (blaauw), met drie duinen van goud.

LOOSDUINEN (HALF-), naam, welken men geeft aan dat gedeelte van de gem. *Loosduinen*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk vroeger tot *Haag-Ambacht* behoorde en thans het oostelijkste gedeelte van die gem. uitmaakt.

LOOSDUINSCHE-VAART, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk bij *Loosduinen* eenen aanvang neemt, en in eene noordwestelijke rigting naar 's Gravenhage loopt.

LOOVAART (DE) of LOVERD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1 u. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, ½ u. N. van *Berlicum*, aan de *Vinkel*; met 27 h. en ruim 150 inw.

LOOVENDAAL, LOVENDAAL of LEWENDAAL, heerenhuis in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, gem. en ½ u. N. O. van *Venlo*, in den *Bantuin*.

Dit huis, door een gracht omgeven, beslaat, met den daartoe behoorenden tuin, boomgaard en wandelingen, eene uitgestrektheid van 93 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen RICHARDT. woonachtig te Venlo.

LOOVEN-POLDER (DE) of DE LOVEN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*; palende N. gedeeltelijk tegen den, in 1816, nieuw bedijkten Polder-van-Neuzen en gedeeltelijk tegen den Braakman, O. tegen den Willemskerke-polder en den Goesen-polder, Z. tegen den Oud-Westenrijk-polder en den Kouden-polder, W. tegen den Braakman.

Deze pold. is ingedijkt volgens octrooi en privilegie, gegeven door Keizer KAREL V, te Gent, den 7 Januarij 1542, aan JAN VAN DE WALLE, Schildknaap, Heer *van Donge*, om » nevens zulke adhaerenten en » mededeelers als hy oirbaar zoude vinden, ten zynen pericule ende » fortune te mogen dijken tot 2500 gemeten, binnen den tijd van » 6 jaeren." Naderhand is door FILIPS II, bij octrooi van 7 Julij 1562, aan den Kouden-polder en den LOOVEN-POLDER verleend exemptie van de tienden, die zij voor tien jaren ten gebruike hadden gekregen, mits betalende 2 stuivers (10 cents) van elk vruchtdragend gemet, wegens de kosten van drie processen, met de Prelaten van St. Pieters en St. Baefs te Gent en met Heer WILLEM VAN DER WERVE, eertijds Markgraaf van Antwerpen, en van twee inundatiën, benevens de zware tauxatie, waarop zij ter verversching van den polder van Vremdijke waren getauxeerd, bij de inundatie van het jaar 1570.

Deze pold. heeft eene uitgestrektheid, volgens het kadaster, van 647 bund. 1 v. r. 60 v. ell. en is schotbaar groot 521 bund. 35 v. r. 21 v. ell.; daarin staan 26 hofsteden en 48 bijzondere woningen. Hij watert onmiddellijk in den Braakman uit door eene zeesluis, welke hij gemeen heeft met den Koudenpolder. Het polderbestuur is gecombineerd met den Willemskerke-polder, en bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

LOOVEREN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. N. van *Baarle-Nassau*; met 23 h. en 150 inw.

Ook heeft men hier het voorm. kast. *Bruheze*, thans tot kazerne voor de aldaar gestationeerde brigade Koninklijke Marechaussée dienende.

LOOWARDT of Loowerd, adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant., gem. en 1½ u. O. van *Zevenaar*, 10 min. Z. van het d. Loo.

Dit adell. huis wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf von Plettenberg, woonachtig in Pruissen.

LOOY of Loy, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermonde*, kant. en 5 u. O. van *Gennip*, gem. en 2 u. Z. O. van *Bergen*; met 8 h. en 60 inw.

LOOZEBEEK (DE), watertje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*.

Het ontspringt in de heide, 20 min. ten Z. van *Wouwsche-Hil*, stroomt eerst noordelijk en vervolgens noordwestelijk, tot op een half uur afstands van Rosendaal, alwaar het, zich met den *Bijster* vereenigende, de Enge-Beek vormt.

LOOZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3½ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en ½ u. Z. van *Gramsbergen*, aan de Vecht; met 9 h. en 55 inw.

Er is hier eene versterkte post, welke tot de verdedigingswerken van Koevorden behoort.

LOPA of Way-Lopa (d. i. de Lompe Rivier), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitloopende.

LOPEKANT, voorm. sterkte, volgens Pars (1) door de Batavieren opgeworpen op het *Eiland der Batavieren*, ter plaatse, waar de Rijn en de Waal scheiden. Zij zou dus moeten gelegen hebben, waar later Schenkenschans gesticht is.

LOPERT, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

LOPET, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Banjoe-Bieroe*, dat tot de resid. *Samarang*, op het *Sundasche* eil. *Java*, behoort.

LOPIK, gem. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 2 m. k, 1 s. d.); palende N. aan de gem. Zuid-Polsbroek, Benschop en IJsselstein, O. aan IJsselstein, Z. aan Jaarsveld, Cabauw en Zevender, W. aan Vlist-en-Bonrepas.

Deze gem. heeft eene lengte, van het O. naar het W. langs de gebouwen, welke langs eene wetering leggen, van drie uren; bevat in zich de d. Lopik, Lopikerkapel en het geh. Zevenhoven, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2029 bund. 48 v. r. 97 v. ell., waaronder 1985 bund. 97 v. r. 77 v. ell. belastbaar land. Men telt er 168 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en koophandel. Men heeft er eenen windkorenmolen.

De Herv., die er 730 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Lopik*, gedeeltelijk tot die van *Lopikerkapel*, welke ieder in deze burgerl. gem. eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 530 aantreft, parochiëren het bovenkwartier te *IJsselstein* en het benedenkwartier te *Cabauw*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éene te Lopik en éene te Lopikerkapel (de laatste staande onder het geh. *Zevenhoven*), welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht worden.

---

(1) Zie *Katwijksche Oudheden*, bl. 10.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een eigendom was van het kapittel van St. Marie te Utrecht en thans aan het Domein behoort.

Het d. LOPIK ligt 4½ u. Z. W. van Utrecht, 2 u. Z. W. van IJsselstein, 1¼ u. W. van Schoonhoven. Men telt er, in de kom van het d., 20 h. en ruim 100 inw.

De Herv., die er 570 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. Vroeger heette deze gem. LOPIK-EN-CABAUW (zie het volgende art.). Deze gem. heeft hier eene kerk, welke vóór de Reformatie eene parochiekerk was, met twee kapellen, als: ééne te Lopikerkapel en ééne te Cabauw. De zeer groote kerk had een breede hooge toren, met twee klokken. In 1796 is de toren, wegens den destijds bouwvalligen toestand, voor eén gedeelte afgebroken en een der zware klokken verkocht. In 1818 heeft men, om het gevaar, den toren geheel gesloopt. Om de overgebleven klok, welke 2138 ponden woog en te Amsterdam is verkocht geworden, stond: **Goebert v. Amerongen, Schout, Maerten Mathysz., Adriaan Jansz., Kerkmeesters tot Lopick, Cornelis Hendricz. tot Cabauw, hebben deeze clock tot sieraad van de Parochien doen gieten: Godt wilt haer naemaels tot zaligheid laten genieten. Anno 1606.**

In het zelfde jaar, dat de toren gesloopt is, werd de groote kerk verkleind en in evenredigheid gebragt tot het getal Protestanten. Vóór de Reformatie werd de Pastoor en daarna de Predikant door den Deken van St. Mariaaskerk aangesteld, met welke kerk de parochiekerk van LOPIK vereenigd was. Ook waren er twee vikarijen, de eerste aan het altaar van de *H. Maagd*, de andere aan dat van ST. NICOLAAS.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. — De kermis valt in in Augustus.

In 1672 zijn door de Franschen zware brandschatting van de gem. gevorderd, welke gelden destijds zijn opgenomen geworden en waarvan het restant in 1810 nog 6000 gulden beliep. — Door brandverwoesting in 1810 is veel van het archief verloren gegaan.

Het wapen bestaat uit eene keizerskroon, gevoerd met keel, bevestigd den 20 Februarij 1816.

LOPIK-EN-CABAUW, voorm. kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*.

Men had er twee kerken, als: ééne te Lopik en ééne te Cabauw. Het kerkje, oorspronkelijk eene kapel, te Cabauw en op Zuidhollandsch grondgebied, bestond nog in 1770; er werd toen slechts viermalen in het geheele jaar dienst in gedaan. In 1819 werd de Predikant, bij koninklijk besluit, ontslagen van die vier beurten te Cabauw, en toen hield Cabauw op eene kerkelijke gemeente te zijn; na 1819 moet dus het kerkje te Cabauw afgebroken zijn. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAUS A GUYER, die in het jaar 1590 hier stond, doch in 1594 reeds door AEGIDIUS NOTHEUS werd opgevolgd. Van 1714 tot in 1716 is hier Predikant geweest CONRADUS IKEN, die als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Bremen overleed, den 30 Junij 1753. Het beroep is eene koninklijke collatie.

LOPIKERDIJK, dijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, loopende ten Z. van den Lopikerwaard en de Hooge-Biezen, en zich

uitstrekkende, in eene meest oostelijke rigting, van de stad Schoonhoven tot aan den Hollandschen-IJssel.

LOPIKERKAPEL, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en ¾ u. Z. van *IJsselstein*, gem. en 1½ u. O. van *Lopik*. Men telt er, met het daartoe behoorende geh. Zevenhoven, 39 h. en ruim 240 inw., die meest in den landbouw en handel hun bestaan vinden.

De Herv. gem. van Lopikerkapel, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort, is te zamengesteld uit het Bovenkwartier-van-Lopik, Zevenhoven en Jaarsvelderkapel, en telt 300 zielen, onder welke 90 Ledematen. De eerste, die in deze gem., nadat zij tot in 1621 door naburige Predikanten was bediend, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Riddenbach, die in het jaar 1621 herwaarts kwam en in het jaar 1646 overleed. De kerk was, vóór de Reformatie, eene kapel, die onder de parochiekerk van *Lopik* behoorde. Het is een kruisgebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Zij is in 1832, met behulp der Gedeputeerde Staten, aanzienlijk hersteld. Het patroonschap behoorde vroeger aan het Huis van Wulven, thans berust dit bij den Heer F. J. Baron van Wijkerslooth van Weerdenstein, Heer *van Wulven* enz.

De R. K., die men er ruim 100 aantreft, parochiëren te *IJsselstein*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 50 leerlingen bezocht.

Bij dit d. ligt een oud adell. h., het Huis-te-Vliet geheeten.

De kermis valt in den eersten Maandag in September.

LOPPERSUM, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Appingedam*. Men heeft er de volgende 12 gem.: Loppersum, Wester-Emden, Garsthuizen, 't Zand, de Zeerijp, Leermens, Enum, Ooster-Wijtwert, Wirdum, Garrelsweer, Lellens en Stedum, met 12 kerken, bediend wordende door 12 Predikanten. Het getal zielen beloopt 5700, onder welken 1000 Ledematen.

LOPPERSUM, gem. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Appingedam* (2 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. 't Zand, O. aan Appingedam, Z. en Z. W. aan Ten-Boer, W. aan Stedum.

Deze gem. bevat de d. Loppersum, Garrelsweer en Wirdum, benevens de daartoe behoorende geh. Bovendijks, Eekwert, Enzelens, Hoezmeer, Juist, Merum, Muda, Nieuhuis, de Stork en de Zeem.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2726 bund. 65 v. r. 12 v. ell., waaronder 2670 bund. 12 v. r. 66 v. ell. belastbaar land. Men telt er 331 h., bewoond door 436 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, ook heeft men er 2 steenfabrijken, 4 kalkbranderijen, 1 bierbrouwerij, 1 olie- en 2 pel- en korenmolens. De bodem is hier verschillende: over of aan de zuidzijde van het Damsterdiep of de Delf, naar Hoeksmeer en de Bovenwijmers toe, zijn de landen van veel minder waarde, derrieachtig en lager, dan aan het diep en vooral aan de noordzijde van het Damsterdiep, zijnde aldaar best kleiland. Naar den kant van Wirdum is in eene streek ten zuidwesten van het dorp de grond eenigzins knikachtig. Rondom het dorp en te Enzelens en te Merum heeft men heerlijke kleilanden: te Loppersum vindt men onder de klei leem en daarna blaauw zand, doch te Enzelens volgt op den gemengden grond eerst leem, dan gele klei, veen, zwarte klei en vervolgens blaauw zand. De benamingen

van Bovendijks, zijnde eene streek huizen op eenen ouden dijk aan den zuidelijken wal van het Damsterdiep, en die van Uiterdijken, terstond ten zuiden aan het dorp voorkomende, toonen aan, dat eertijds de gesteldheid van den waterstaat hier anders geweest is.

De Herv., die er ruim 1670 in getal zijn, onder welken 380 Ledematen, maken de drie gem. Loppersum, Wirdnm en Garrelsweer uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

Men telt er 200 Afgescheidenen, die tot de gem. van *Loppersum-en-Garrelsweer* behooren en bij de Loppersumer-klap eene kerk, maar nog geen eigen Predikant hebben.

De Doopsgez., welke er ongeveer 80 in getal zijn, worden tot de gem. van *Leermens* gerekend.

De R. K., die er bijna 20 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Appingedam*.

De Isr., van welke men er 25 aantreft, worden tot de bijkerk te *Stedum* gerekend.

Men heeft in deze gem. drie scholen als eene te Loppersum, eene te Garrelsweer en eene te Wirdum, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht worden.

Het d. Loppersum of Loppenzum, oudtijds Loppesheem, ligt 3½ u. N. W. van Groningen, 2½ u. W. ten N. van Appingedam. Het is een der grootste dorpen van de prov. Groningen.

Men telt er in de kom van het d. 139 h. en 870 inw., en met de daartoe behoorende geh. Hoecxmeer, Bovendijks of de Loppersumerklap, Enzelens, Merum, de Zeem, de Stork, Juist en Muda, 218 h. en 1430 inw.

Het Damsterdiep ligt ¼ u. Z. van dit d., en daarin loopen uit de Wijmers, komende van Loppersum of liever van Wester-Emden (doch tusschen deze beide dorpen is die benaming niet bekend), en aan de zuidzijde van het Damsterdiep, de Bovenwijmers, die bij het Schildmeer ontstaat en door het Hoeksmeer in de Oude-Wijmers loopt. In het oude zijlboek wordt gewaagd van eene Wijmerzijl. Uit hoofde der uitgestrektheid en belangrijkheid was deze plaats eertijds met onderscheidene burgen versierd. Daartoe behoorden de burg van Mepsche in het dorp, ten Z. O. der kerk, genaamd Ten-Ham, op welk adell. h. Gerardus van Loppersum geboren werd, en hetwelk omstreeks het jaar 1738 schijnt afgebroken te zijn, alsmede een andere burg, ten Noorden van de Schipsloot. In eenen brief van 1381 komt reeds een burg te Loppersum voor. Een vierde uur N. van Loppersum liggen drie aanzienlijke boerderijen, de Vollehand, de westersche, de Vretop, de middelste en de Lege-Schotel, de oostersche.

Voorheen had hier ook deze bijzonderheid plaats, dat hier de plegtige aanspraak en eedstaving geschiedde van de meeste regtstoelen in het Wester-Fivelgo; de aanspraak geschiedde er naderhand nog wel, maar de eed werd afgenomen bij de Hooge-Geregtskamer. De regtstoel, met Wirdum één, was afloopende in twaalf klaauwen, en die weder in onderscheidene heerden, waardoor sommige dier beurten eerst om het vier en tachtigste, zes en negentigste, ja honderd achtste jaar omkwamen; doch het Over- of Langregt viel de helft vroeger in, dewijl ieder dier twee dorpen zulk een regt afzonderlijk bezat. In schepperijzaken behoort Loppersum onder 't Zand.

De Herv., die er 1000 in getal zijn, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste,

die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Leo Abeli ab Equart, die, ten tijde der Spaansche geweldenarijen, met zijnen vader Abelus Eppens ab Equart, eenen man in burgelijk aanzien, als balling buiten het vaderland had geleefd; wiens nageslacht den stoel der eere heeft beklommen, en jaren achtereen te Groningen is verheven tot de waardigheid van Raadsheer en Burgemeester. Hij was te Loppersum beroepen in het jaar 1595 en overleed tusschen de jaren 1604 en 1611. Zeer waarschijnlijk was de eerste tweede Predikant Israël Vinkelius, hier beroepen in 1605; hij stond hier nog in 1611 en is weinige jaren daarna hier overleden. Na dat in het jaar 1736 Henricus Ten Oever emeritus verklaard was, nam zijn ambtgenoot Siewardus Boelens, die in het jaar 1734 te Loppersum gekomen was, er de dienst alleen waar. Sedert dien tijd heeft Loppersum slechts eenen Predikant gehad tot in het jaar 1759, toen Johannes Frima hier stond, als wanneer er weder tot tweede Predikant beroepen werd Luppo Udema, die in het jaar 1786 overleed. Hillebrandus Abbring, hier beroepen in het jaar 1788, den 30 Januarij 1807 overleden zijnde, is de dienst alleen waargenomen door den tweeden Predikant Theodorus Frederik Uilkens, tot dat in 1838 weder als tweede Predikant beroepen is Willem Joachim Wicherts Abbesch. De kerk was, vóór de Reformatie, aan den H. Petrus toegewijd. Het regt van collatie vroeger bij het Huis van Farmsum, is in 1833 door koop aan de gemeente zelve overgegaan. Destijds was hier eene proostdij, waarvan sommige Proosten bij Emo en Menco voorkomen, en wier magt zich ver in dit kwartier uitstrekte; maar die magt werd naderhand, even als in andere Ommelander proostdijën, verminderd, en grootendeels overgebragt op eenen Officiaal. Ingevolge zeker indultum van den Bisschop van Munster, werden de dorpen Loppersum, Zeerijp, Leermens, 't Zand, Enum, Wirdum en Garrelsweer van het regtsgebied van den Proost gedeeltelijk ontheven. Dit indultum is nog in die zeven dorpen bekend, en daarvan was nog tot ongeveer het einde der vorige eeuw overig, dat de Predikant, Kerkvoogden en die stem in de collatie hadden, de voetpaden en vonders schouwden, alsmede de gewigten wroegden. Dit regt heeft opgehouden, ten gevolge van een besluit van Gedeputeerde Staten, in 1815; tijdens de Hervorming strekte zich dit regt nog veel verder uit.

Men had hier van ouds eene zeer fraaije kerk, welke in 1214 is afgebrand, ten gevolge van het verbranden der pastorij. Ernest te Loppersum aan wien men de schuld van dezen brand gaf, werd door de gemeente genoodzaakt, om tot de wederopbouwing der kerk duizend marken te geven. De tegenwoordige kerk, in het jaar 1414 gebouwd, en boven welks zuiderdeur men het jaartal 1529 ziet, is eene schoone, ruime kruiskerk, en, van binnen, eene der fraaiste landkerken der prov. Groningen, voorzien van een zeer schoon orgel. Op dit orgel is een klok- en hamerspel; een gebeeldhouwd mannetje staat aan diens noordzijde en slaat de uren met een hamertje op een daar hangend klokje. Het verwulf is met kleine ruiten gestukadoord, voorstellende de mazen van het net van Petrus. In de kerkeraadskamer kwam vroeger de klassis van Loppersum bijeen. In deze kerk zoude, volgens de legende, een Christusbeeld van massief goud begraven zijn, waarvan de juiste plaats niet bekend is. Aan eene der zuiderpilaren hangt eene streng menschenhaar, zijnde dof en roskleurig, waarvan het een en ander verhaald wordt, doch waarvan de oorsprong niet met zekerheid bekend is. De hoogte van den zwaren stompen toren staat gelijk aan de breedte der vierzijden te zamen genomen. Er hangen

drie klokken in, ééne van 1548, ééne van 1482, en ééne, die nog veel ouder is; alle drie met opschriften. De zware dufsteenen, welke men aan de kerk opmerkt, toonen aan, dat het een gebouw van hoogen ouderdom is. Ook komt dit dorp reeds in brieven van 1211, 1224, 1228 en volgende voor. De kerk werd in het jaar 1832 inwendig geheel nieuws ingerigt en verfraaid. De predikstoel, die met den rug naar het koor staat, heeft den opgang van achteren; de banken loopen alle cirkelwijze om den predikstoel, behalve op het koor, waar het Avondmaal gehouden wordt, en waar men tevens eenen predikstoel heeft, die, tegen den anderen aanstaande en er mede verbonden, als het ware eenen dubbelen uitmaakt, kunnende de Predikant door den rug van den eenen in den anderen gaan. Het orgel is in 1803 grootendeels vernieuwd.

De kerk der Afgescheidenen is in het jaar 1841 gebouwd, het is een gewoon gebouw, zonder orgel.

De talrijke gemeente der oude Vlaamsche Doopsgezinden, welke hier vroeger bestond, is sedert gecombineerd met die van *Leermens;* terwijl de kerk thans dient tot een partikulier huis, gelijk het vroeger reeds ten deele was.

Er worden aldaar gehouden eene jaar-paarden- en beestenmarkt, op den eersten Maandag in Mei, en eene jaar-paarden- en beestenmarkt op den derden Woensdag en Donderdag in September.

Dit d. is de geboorteplaats van Gerard van Loppersum, die eerst te Groningen, daarna te Maastricht, Rector der Latijnsche scholen is geweest, en ook eenige schriften heeft uitgegeven, zijnde gestorven in het jaar 1582. Een ander van dien naam Jan van Loppersum, heeft te Rome in de zaak der Venitiaansche scheuring iets geschreven voor den Kardinaal Baronius.

In het vonnis van den Brusselschen bloedraad des Hertogs van Alba, in 1570 tegen sommige Ommelanders uitgesproken, vindt men ook eenigen uit Loppersum en Enzelens met name genoemd. De beschuldigingen, tegen hen ingebragt en in het vonnis vermeld, komen hierop neder. » Dat zij aan het beelden breken meer of min deel genomen hadden, zelfs zoo, dat iemand van hen een der beelden, ter » bespotting, aan eenen hoefsmidsstal had opgehangen. Dat er onder » hen waren geweest, die zich hadden in dienst gesteld van Graaf » Lodewijk *van Nassau*, en de wapenen opgevat tegen deze landen. » Dat een en ander van hen de nieuwe predikanten geholpen en ondersteund, en bijzonder een' predikant te Loppersum onderhouden » hadden. Dat ook iemand van hen, een boek in de hand houdende, » in de kerk te Loppersum met twee predikanten Psalmen had gezongen, en in geene negen of tien jaren ter Misse was geweest. Dat » anderen onder hen van de Mennonitische secte waren geweest." Onder de namen der Ommelander vlugtelingen, die, nevens de vlugtelingen van Groningen, op den Rijksdag te Spiers, in 1570, tegen gemeld vonnis een verzoekschrift aan den Keizer en het Duitsche rijk hebben laten indienen, vindt men ook eenigen van Loppersum, *Enzelens*, *Garsthuizen* enz.

In het jaar 1589 leed dit dorp veel last van het in de Ommelanden stroopende Staatsche volk.

De Proosten van Loppersum schijnen tot wapen te hebben gevoerd eenen sleutel en een zwaard, kruislings over elkander liggende, welk wapen vervolgens dat van Loppersum is geworden en thans dat van de geheele gemeente is.

LOPPERSUMER-KLAP of Bovendijks, welvarend en vrolijk geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. *Loppersum*, ter plaatse, alwaar de Wijmers in het Damsterdiep valt, met eene nette steenfabrijk en eenige dagloonerswoningen.

Ook staat hier de voor drie of vier jaren nieuw gebouwde kerk der Afgescheidenen van Loppersum-en-Garrelsweer.

LOPPERSUMER-UITERDIJKEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2¼ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en grenzende aan het zuideinde van het d. *Loppersum*.

LOPSEN, ook wel Hieronymusdal genoemd, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, even buiten de Rijnsburgsche-poort der stad *Leyden*, doch waarvan de grond later in de stad getrokken is.

Dit klooster werd eerst bewoond door Monniken, die naar den derden regel van St. Franciscus leefden, maar is later tot de orde der Reguliere Kanunniken van St. Augustinus overgegaan; wanneer dit echter geschied zij, vindt men niet aangeteekend. Het is altans niet geschied vóór het jaar 1450, want toen hebben de Broeders van den gezegden derden regel er hunne vergadering gehouden. De Augustijnen, die het bewoonden, werden Klinkerts genoemd en mogten, naar hun believen, vrij uit en in de stad gaan.

Weinige jaren voor de Spaansche beroerten had een der Proosten dit klooster zoo kwalijk bestuurd, dat het geheel ten achteren was geraakt, zoo dat de Kanonniken zich genoodzaakt zagen het te verlaten, waarop de Regering van Leyden de goederen aansloeg, daarvan de schulden betaalde, en, hetgeen er over was, aan de Regenten van het St. Catharina-Gasthuis gaf, om door dezen tot onderhoud van de armen en ellendigen gebruikt te worden. Dit klooster is later ten gronde toe afgebroken en de grond ingenomen door de tegenwoordige Beestenmarkt.

LOREINE-POLDER (DE), onder dezen naam komt soms het gedeelte van den polder *Beooster-Eede*, en wel datgene, dat oostelijk van den Oranje-polder ligt, voor. De grootste helft daarvan is Belgisch, de kleinste helft *Staats-Vlaanderen*, *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis* en *Eede*.

LORENTZSCHEUER of Lorenzscheuer, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Luxemburg*, gem. en 40 min. Z. W. van *Bertingen*.

LORENTZWEILER, gem., deels in de heerl. *Heisdorff*, deels in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. aan de gem. Lintgen, O. aan Jung-Linster en Nieder-Anven, Z. aan Eisch, Z. W. aan Steinsel, N. W. aan Mersch.

Deze gem. bevat de d. Lorentzweiler en Bofferdingen, benevens de geh. Asselscheuer, Blascheid, Helmdingen, Heinsdorff, Roshoff en Schwanenthal. Men heeft er eene bevolking van 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en 1 bierbrouwerij, 5 branderijen en 3 korenmolens hebben. Men rekent, dat jaarlijks 1200 zak rogge, 900 zak masteluin, 800 zak gerst, 600 zak haver en 2500 zak aardappelen ingeoogst worden. De veestapel bestaat uit 180 paarden, 320 runderen en 210 zwijnen.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 700 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*, behoort, en eene kerk te Lorentzweiler, benevens eene kapel te Bofferdingen heeft, welke door eenen Pastoor en

eenen Kapellaan bediend worden. — Er zijn in deze gem. 2 scholen, als: ééne te Lorentzweiler en ééne te Bofferdingen.

Het d. LORENTZWEILER of LORENZWEILER ligt 2 u. N. van Luxemburg, 1¼ u. Z. ten O. van Mersch, in een zeer bekoorlijk oord, terwijl de kronkelende Alzette langs zijne rijke velden heenvliet. Daar het aan den grooten weg van Luxemburg naar Diekirch ligt, heeft het eene uitmuntende gemeenschap met de beide steden.

De R. K. kerk, aan den H. LAURENTIUS toegewijd, pronkt met eenen hoogen zwaren toren.

LORIE-HOEWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Noordwestkust van het schiereil. *Hitoe*, met eene noordelijke rigting in *Zee* uitloopende.

LORO-DJOGORANI of LORO-DSCHOGORANY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, niet ver van Brabanan, door de *Tschandi-Siwa* of duizend tempels beroemd. Hier schijnt het middelpunt der eerste beschaving van Java geweest te zijn.

LORREBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. N. W. van *de Lemmer*, 10 min. O. van *Harich*, waartoe zij behoort; met 4 h. en ruim 20 inw.

LORROK of LOROK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjietan*.

LORROK of LOROK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjietan*, distr. *Lorrok*, in eene vlakte.

LORROK (DE) of DE LOROK, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Patjietan*, die uit het *Lanangsche-gebergte* voortkomt en hare wateren in de *Baai-van-Lorrok* uitwerpt.

LORROK (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van de resid. *Patjietan*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in de *Indische-Zee*.

LOSDORP, oudtijds LÖSDORP, ook LESDORP gespeld, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. W. van *Bierum*, op eene zeer fraaije wierde, en op eenen korten afstand tusschen Godlinse, Spijk en Bierum, welke kerspelen gezamenlijk de Vierburen (Vierboeren) uitmaken. Dit dorp was dan ook, wegens zijne ligging in het midden tusschen die andere dorpen, de plaats, waar de Dijkregters der Vierburen, jaarlijks, in de week van Pinksteren, overeenkomstig het reglement, plagten aan te zweren en hunne waardagen te houden, hetgeen eerst vóór weinige jaren veranderd is, ofschoon thans nog hunne benoeming door de geregtigden jaarlijks aldaar geschiedt. Oorspronkelijk ging dit dijkregt over de binnenlanden en den ouden dijk, maar toen de later aangeslijkte buitenlanden vervolgens werden ingedijkt, zoo werd het natuurlijk ook daarover uitgestrekt. Nogtans is de oude dijk nog heden de waterkeering der dijkvestige en onder de drie Delfzijlen begrepene binnenlanden. Voortijds schijnt LOSDORP onder *Godlinse* te hebben behoord; altans dit dorp onderhoudt nog eenige vonders in het Godlinser-pad. Het maar van Spijk valt hier in het Godlinser-maar.

Men telt er 22 h. en 145 inw., die meest in den landbouw hun onderhoud vinden. De landouw bestaat, in de omgeving van het dorp, uit vette, vruchtbare kleilanden, ongemeen geschikt tot vetweiderij. Ten Zuiden, buiten den Heereweg, hebben de landerijen slechts weinig kleiaarde; daarop volgt roodoorn, daarna fijne witte klei- of woelaarde, en veel dieper derrie. Iets noordelijker van LOSDORP is de bovengrond zaveliger en uitstekend voor den landbouw geschikt.

Buiten den ouden zeedijk is de klei zwaarder; men ontmoet daaronder blaauw zand.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 25 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Delfzijl*, behoort. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SIBRANDUS ADRIANI, die hier in 1595 kwam, doch reeds in 1597 werd opgevolgd door WOLFGANGUS AGRICOLA. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Oudheid- en Geschiedkundige NICOLAAS WESTENDORP, geboren te Farmsum den 11 Februarij 1773, die hier van 1812 tot aan zijn overlijden, den 5 Julij 1836, het Evangelie verkondigde. Het patroonaatregt dezer plaats was voorheen bij het adellijk geslacht VAN RIPPERDA te Oosterwijtwert, en kwam daarna, door erfregt, aan het adellijk geslacht VAN RENGERS VAN FARMSUM, uit hetwelk de collatie, in 1833, werd verkocht aan Kerkvoogden en Notabelen. De kerk prijkt met een goed, in 1830 vervaardigd, orgel en is, alhoewel klein, sedert hare vernieuwing, in het jaar 1775, eene der bevalligste kerken ten plattelande in de provincie Groningen. De toren, welke in het jaar 1662 vernieuwd en verhoogd is, heeft eene kleine spits.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Men telde hier voorheen vijftien edele heerden, waaronder Elema-, Gaikema-, Sappema-, Tiddinga- en Siccama-heerd. De burg Fraeilema, die nog op de kaart van COENDERS voorkomt, is in de vorige eeuw weggebroken.

In dit d. leefde eens de voortreffelijke Staatsman BERNARD SCHAFFER, die in 1595 geboren werd en in 1648 overleed.

Dit dorp had veel te lijden bij eenen strooptogt, welke de Staatsche troepen, den 15 September 1595, in de Ommelanden deden.

LOSECAATS-POLDER, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*.

Van dezen pold., welke na het jaar 1688 bedijkt is, en thans een gedeelte van de *Losecaats-polder-en-Boertkens-gors* uitmaakt, weet men de afzonderlijke grootte niet meer aan te wijzen. Hij wordt bestuurd door den Rentmeester van het Domein van Z. K. H. Prins FREDERIK *der Nederlanden*, te Klundert.

LOSECAATSPOLDER-EN-BOERTKENSGORS, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan den Veerweg van de Roodevaart, O. aan het Kanaal van Zevenbergen, Z. O. aan de Keensche-gorzen, W. aan den Nieuwe-Nieuwendijk of het Landeke van Hoogstraten.

Deze pold., welke voor zoo ver Boertkensgors aangaat vóór 1688, en wat Losecaatspolder betreft later bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 48 v. r. 24 v. ell.; telt een huis en boerderij, en wordt door eenen steenen sluis, wijd 9 palm. 1 duim. en hoog 9 palm. 4 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, op het Zevenbergsche kanaal, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm. onder A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 7 palm. 5 duim. Het bestuur berust gedeeltelijk bij den Rentmeester van het Domein van Z. K. H. Prins FREDERIK *der Nederlanden*, te Klundert, gedeeltelijk bij partikulieren.

LOSSARANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reg. *Sumedang*.

LOSSER, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal* (1 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Denekamp, O. aan het kon. Hannover, Z. aan de Pruissische prov. Rijnland, W. aan Lonneker-en-Weerselo.

Deze gem. bestaat uit het d. Losser, de marken Losser, de Poppen, Punte, Lutte, Beuningen en Berghuizen. Vóór het jaar 1811 behoorde de geheele gem. tot het landregterschap *Oldenzaal*, in dat jaar werd het d. en de marke Losser tot eene mairie gemaakt, waarbij, nadat zij in 1814 eene gem. geworden was, in het jaar 1817 de marken Lutte, Beuningen en Berghuizen gevoegd werden. De gem. Losser beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,265 bund.

Men telt er 752 h., bewoond door 782 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en weverij. Ook heeft men er de volgende fabrijken: drie calicotsweverijen, welke echter thans zeer weinig werken. In het jaar 1840, was het getal calicotswevers 620, thans zijn er geen derde gedeelte meer werkende. Overigens worden er bombazijn marseilles, pilows *enz.* voor fabrijkanten uit Enschede en Oldenzaal geweven; ook zijn er: eene azijnfabriek en een korenmolen. Vroeger bloeiden er de katoenspinnerijen, welke thans geheel hebben opgehouden.

De Herv., van welke men er 270 telt, maken gedeeltelijk de gem. van Losser uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Denekamp*, gedeeltelijk tot die van *Oldenzaal*.

De R. K., van welke men er ongeveer 4400 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van Losser en Lutte uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Denekamp*, gedeeltelijk tot de stat. van *Oldenzaal*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éénc te Losser en ééne te Lutte, welke gemiddeld door een getal van 600 leerlingen bezocht worden.

Het d. Losser ligt 6½ u. O. Z. O. van Almelo, 2 u. Z. O. van Oldenzaal aan de Dinkel.

Men telt er in de kom van het d. 101 h. en 640 inw. en met de kerkelijk daartoe behoorende marke Losser 280 h. en 1600 inw.

De R. K., die er ongeveer 1400 in getal zijn, onder welke 1050 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, aan *O. L. V. Geboorte* toegewijd, is in het jaar 1777 gebouwd, vóór dien tijd gingen de R. K. ingezetenen, ter kerk naar het klooster *Glane*, deze kerk is in het jaar 1845 vergroot.

De Herv., van welke men er 210 aantreft, maken, met die van de marke Lutte, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Enschedé*, behoort. en 220 zielen en daaronder 120 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerhardus Stokman, die in het jaar 1637 herwaarts kwam en in het jaar 1638 naar Enschedé vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De kerk is eene dochter van de Moederkerk van Oldenzaal, zoodat het kapittel der laatste kerk de pastorij van Losser begaf. In de kerk van Losser was eene vikarij van de H. H. Anna en Martinus, die door den Deken van Oldenzaal begeven werd.

Deze kerk, welke in den oorlog van het jaar 1672 afgebrand is, doch later weder werd opgebouwd, heeft een klein torentje en is van

een orgel voorzien. Men heeft haar op Koninklijk besluit, den 4 Januarij 1810 aan de Roomsch Katholijken moeten afstaan, en de Hervormde gemeente zich daarna langen tijd met eene kamer in een particulier huis, beholpen, tot dat zij met behulp van vele geloofsgenooten zich in 1822 eindelijk weder verheugen mogt over het bezit van eene nieuwe kerk en toren met klokken en uurwerk voorzien.

In het jaar 1352 verbond JOHAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht den Hof te Warwik en den Hof te Losser aan Graaf HENDRIK SOLMISSE.

Het expeditiekantoor, dat hier bij Z. M. besluit van 12 December 1824, was open gesteld. voor den in- en uitvoer van goederen te lande is, bij besluit van 9 September 1836, ingetrokken.

Den 21 September 1665, werd LOSSER in brand gestoken door den Bisschop van Munster, die zeer onverwacht met eene groote krijgsmagt in Twenthe was gevallen. In het jaar 1794, daags voor Kersdag, trok eene troep krijgsvolk door LOSSER, die vele wagens met zieken en gekwetste Hannoveranen bij zich had, welke uit het leger in Braband kwamen. De ingezetenen waren gelast deze menschen warme drank, als warm bier, melk, koffij enz. te brengen. Maandag na Nieuwejaar van het jaar 1795, kwamen vele Hessische Huzaren in dit dorp, welke aldaar veertien dagen verbleven.

Kort daarop trok er eene menigte Fransch krijgsvolk, onder den Generaal VAN DAMME, door om het kasteel van Bentheim in te nemen, hetwelk hem ook den 13 Maart 1795 gelukte. Zij maakte de Herv. kerk tot een magazijn van hooi en stroo. Na het innemen van dit kasteel, werd hier een piket van 8 of 9 man Fransch paardenvolk geplaatst, hetwelk er tot den 24 Junij 1795 bleef.

LOSSER, marke in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. O. van *Oldenzaal*, gem. *Losser*.

LOT-NOMMER-TWEE-HONDERD-NEGEN, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan Burnzide, Z. aan Onuitgegeven bosch, W. aan de katoenplant. Hope, 500 akk. groot.

LOT-NOMMER-TWEE-HONDERD-ZEVENTIEN, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan Johanna-Maria, Z. aan Woestbosch, W. aan de katoen plant. Novar, 500 akk. groot. Zij behoort thans aan de plant. Novar.

LOTOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van *Sohomit* staande.

LOTOOT (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

Zij ontspringt in het distr. *Lempoeijang*, ten oosten van den berg Djing, loopt in eene noordoostelijke rigting door genoemd distrikt tot in dat van Kendal, residentie Samarang, alwaar zij den naam van Kalie-Bodrie bekomt, en stort zich aan de noordkust in zee, nabij de Dessa-Karoewelang.

LOTTA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, het is een der zes en dertig distrikten, waaruit de resid. *Menado* bestaat.

LOTTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, distr. *Lotoe*, 6 palen van Menado.

Het staat onder een inlandsch Hoofd, dat den gewonen titel van *Kapala-Balok* voert. De woningen staan hier, zoo wel als op vele

andere plaatsen, op palen van vijf en twintig voeten hoog, ten einde tegen overstrooming, wild gedierte en roovers veilig te zijn, daar de trap of ladder kan opgehaald worden.

LOTTUM, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Grubbenvorst*, digt aan de Maas met een veer. Men telt er 108 h. en 670 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan de H. GEERTRUIDA toegewijd, is een oud en ruim gebouw, met eenen hoogen vierkanten toren met hooge spits en van een orgel voorzien.

Het d. bestaat uit een vrij groot vierkantig plein, rondom met goede huizen en hooge boomen omringd. Men heeft er eene dorpschool. Ook is er een windkorenmolen.

LOUBOU, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het W. van het zuidoostelijke schiereiland, aan de Bogt-van-Boni.

Hij is groot, heeft vruchtbaren grond en in de rivieren wordt stofgoud gevonden. De hoofdplaats heeft denzelfden naam.

LOUBOU, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het W. van het zuidoostelijke schiereiland, aan de Bogt-van-Boni. Het is de hoofdplaats van den staat Loubou.

LOUIS, voorm. fort in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, bij Sittard, tot de versterking van dat stadje gediend hebbende.

LOUISA-POLDER, pold. in den *Dordsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisa-polder*; palende N. aan den Wieldrechtsche-polder, N. O. aan den Kannemans-polder, Z. O. aan het Noorderdiep en het Noord-Maartensgat, W. aan den Nieuwe-Beerpolder.

LOUISENBURG of LOUIZENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Bleijenhoop-en-Bleijenrust, benedenwaarts aan de koffijplant. Welgelegen; 557 akk. groot; met 135 slaven.

LOUISE-POLDER, naam, welken men thans veelal bij verbastering geeft aan den LOYVE-POLDER, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie LOYVE-POLDER.

LOUISE-POLDER, poldertje in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Neuzen* en gedeeltelijk gem. *Westdorpe*; palende N. aan den Coegors-polder, O. aan het Kanaal-van-Neuzen, Z. aan den Nieuw-Vogelschorre-polder, W. aan het Axelsche-Gat.

Dit poldertje is ontstaan door het graven der waterleidingen, welke, volgens het met België, den 5 November 1842, gesloten tractaat, tot uitloozing der Vlaamsche wateren zijn aangelegd en waarvan het westelijke stroomkanaal, van Sas-van-Gent naar Neuzen loopende, dit poldertje doorsnijdt. Het heeft eene uitgestrektheid van 35 bund. en is noch door het kadaster aangeslagen, noch schotbaar opgenomen. Daarin staat eene verzameling van stroohutten door arme lieden bewoond, bekend onder den naam van het Stroodorp. Met uitzondering van één perceel, behooren alle de gronden van dit poldertje aan het Rijk, zoo dat het beheer daarvan door het Domein wordt uitgeoefend. Het overtollige water wordt afgevoerd in de gemelde hoofdwatering, welke den polder doorsnijdt.

LOUISIANA, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Rouxgift, benedenwaarts aan de koffijplant. Driesveld. Later is zij vereenigd met *Rouxgift*, en maakte alzoo een gedeelte uit van de thans verl. plant. *Louisiana-en-Rouxgift*. — De Negers noemen deze plant. Roe.

LOUISIANA-EN-ROUXGIFT, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Saxen, benedenwaarts aan de koffijplant. Driesveld. De Negers noemen haar Roe. Voorheen waren het twee afzonderlijke plant., Louisiana en Rouxgift geheeten.

LOUIZENBURG of Louisenburg, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. ten O. van *'s Gravenhage*.

LOUMADJAN, distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Loemadjan (1).

LOUSMEER of Louwsmeer, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, dat met het *Langdeel*, met het *Langemeer* en met het *Keetlersmeer* in verbinding stond.

Dit meer is thans een pold., arr. *Leeuwarden*, kant. *Bergum*, onder en ½ u. W. van *Suawoude*.

LOUTEN, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en onmiddellijk ten W. aan de Westerhaven te *Ulrum*, tellende 6 h. en 40 inw. Hier eindigt de Kerspelvaart, welke met eenen regten hoek van 550 ellen, ten Zuiden het dorp, in het *Trekdiep* valt; er is eene zeer drukke lossing- en ladingsplaats voor de ingezetenen van geheel het kerspel Vierhuizen.

Vroeger stond hier een Doopsgezind vermanings-huis en eene leeraarswoning, thans twee partikuliere huizen, waarvan het eerste in verscheidene woonkamers verdeeld is, wordende de Arke genaamd. De laatste Doopsgezinde Leeraar, Nauta, vertrok naar Midwolde, in het Oldambt, en de gemeente werd eerst bij die van *Groningen*, later bij die van *Mensingeweer*, ingedeeld.

LOUWDE, fraai en boschrijk geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Laude.

LOUW DE L' HAIJE (HET POLDERTJE-VAN-), volgens de gewone uitspraak Poldertje-van-Louw-de-Leije, alzoo wordt in het gewone verkeer veelal, naar den bedijker, genoemd het Maria-poldertje, binnen het gebied der stad *Sluis*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Maria-polder.

LOUWELAND, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Vlaardingen*; palende N. aan den Maasdijk, die hem van Babberspolder scheidt, Z. aan de Buitenweide, W. aan het Buizegat, waardoor hij van de stad Vlaardingen gescheiden wordt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund. 19 v. r. 19 v. ell., alles weiland en wordt door een sluisje op de Maas van het overtollige water ontlast.

LOUWGROND, negerdorp in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Sarakreek*. — Het wordt door eenige weggejaagde Negers van de gevlugte Aukaners bewoond.

---

(1) Evenzoo zoeke men de elders met Lou gespelde namen, welke hier niet gevonden worden, op Loe.

LOUW-SIMONSWAARD ook wel LAAUW-SIMONSWAARD gespeld, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. W. aan het Gat-van-den-Hengst, N. aan de Zoetemelkskil en de Sneepkil, Z. aan het Houwenings-Water.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund., alles hooiland.

LOVATOVA, st. in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het eil. *Flores*, een der kleine *Sundasche eilanden*.

LOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Loo.

LOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 5 min. O. van *Westerhoven*; met 16 h. en ruim 90 inw.

LOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. O. van *Tilburg*, met 48 h. en 230 inw. Onder dit geh. zijn eenige hoeven gelegen, waarvan Z. K. H. Prins WILLEM VAN ORANJE, nu Koning der Nederlanden, in 1834 en volgende jaren, is eigenaar geworden, welke alle vernieuwd en in kapitale bouwhoeven zijn herschapen, terwijl de weg welke naar die hoeven geleid, voor rekening van Z. M. wordt bestraat, met welke bestrating men zich thans onledig houdt.

LOVENDAAL, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en ½ u. W. N.W. van *Grubbenvorst*; met 7 h. en 30 inw.

LOVENEN, aldus noemt Keizer HENDRIK III in zijnen giftbrief van het jaar 1046 eene zekere plaats van de Veluwe, of, gelijk de Keizer spreekt, van Amelandt (Amelandiæ), gelegen ten oosten van Stavoren, naar den IJssel toe, thans het geb. *Leuvenheim*, op de *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie LEUVENHEIM.

LOVENICH, naam, onder welken het geh. *Leuvenum*, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, op sommige kaarten voorkomt. Zie LEUVENUM.

LOVENSDIJK, eertijds LOVENSDONK, door de landlieden meest LUNSDIJK genaamd, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. O. van *Breda*, gem. en 1 u. Z. van *Teteringen*; met 5 h. en 30 inw.

Dit geh. is aldus genoemd geworden naar HENDRIK en ARNOUT VAN LOVEN, Heeren *van Breda*, zoodat het reeds in de dertiende eeuw moet bestaan hebben.

LOVENUMER-BEEK (DE), beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HIERDERBEEK.

LOVENUMER-BRUG, brug op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en ½ u. O. van *Harderwijk*, over de Hierderbeek.

Op deze brug behoefden de burgers van Harderwijk vroeger geen bruggeld te betalen, maar de Regering dier stad moest daarvoor een derde in de herstellingskosten dragen.

LOVOTIVO of LOVOTINA, berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Floris*, eene der *Kleine-Sunda-eilanden*, op het oostelijke gedeelte des eilands.

Het is eene vulkaan, in wier nabijheid een volk woont, dat den Europeanen zeer vijandig is.

LOWANO of LOWONO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Hier werd de Majoor Michiels, in Mei 1817, bij het terugkomen van eene expeditie, door drie of vier in hinderlaag liggende muitelingen zwaar gewond.

LOWELILING, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

LOWGREIN-POINT, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 3° 12′ Z. B., 123° 46′ O. L.

LOWIGIDDO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan de westelijke kust van Indramayoe.

LOWYSEN-POLDER, naam, welken men veelal bij verbastering geeft aan den Loyve-polder, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Loyve-polder.

LOY, geh. in het voorm. hert. *Cleve*, thans prov. *Limburg*. Zie Looy.

LOYSDEN, naam, onder welken het d. Leusden, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, in een handvest van Ansfridus, den achttienden Bisschop van Utrecht, van het jaar 1006, voorkomt. Zie Leusden.

LOYTE (DE), onbehuisde heerd in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. *Eenrum*.

LUBBERINK of Lubbrink, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. N. van *Denekamp*

LUBBINGE, geh. in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. van *Assen*, judic. adm. kant. en ¾ u. Z. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en ¼ u. N. van *Zuidwolde*; met 6 h. en ruim 40 inw.

LUBBERT-PIERSLOOT, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, welke van het d. Nije-Holtpade, in eene noordelijke strekking naar de Kuinder liep, doch thans geheel vervallen is.

LUCASWOLDE of Lukaswalde, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. N. O. van *Marum*, behoorende het gedeelte ten zuiden de Lijkweg kerkelijk onder *Noordwijk*, waarvan het ½ u. N. O. ligt, en het noorden gedeeltelijk onder *Doezum*, gem. *Grootegast*, behoorende, liggende ½ u. Z. Z. O. van Doezum en 1 u. Z. van Grootegast.

LUÇCEMBOURG, Lucemborg, Lucembours, Lucenbourc, Luccemburg, Lucelburg, Lucelebourg, Lucemburg, Lucelemburg en Lucis-Burgum, namen, onder welke de st. Luxemburg, grooth. *Luxemburg*, bij oude Schrijvers en in Fransche diplomatische stukken enz., wel eens voorkomt. Zie Luxemburg.

LUCHT (HET HUIS-TER-) of Huis-ter-Lugt, voorm. buit., vroeger in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Uithoorn*, aan de Drecht.

Dit buit. is in het jaar 1838 verkocht en gesloopt, thans bestaat aldaar eene gewone boerderij, met 2 bund. 98 v. r. 60 v. ell. grond.

LUCHT (HET HUIS-TER-), voorm. h. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holysloot*, aan den zeedijk tusschen Uitdam en Durgerdam, 40 min. N. O. van het laatste dorp, belendende ter zuiden aan het Keinsel-meer.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men niets dan moerassig weiland.

LUCHT (TER-), kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie SCHOONERLUCHT.

LUCHTENBERG of LOCHTENBURG, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ u. Z. van *Ginneken*, gem. *Ginnecken-en-Bavel*, in het geh. *Kauwelaar*, aan den weg van Baarle-Nassau op Breda.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 210 bund. 5 v. r. 2 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. WILLEM FRANS EMILE VAN DEN BORCH VAN VERWOLDE, Houtvester van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN, woonachtig op den Hondsdonk, onder Ginneken.

LUCHTENBURG of LOGTENBURG, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

LUCHTENBURG, boerenhofstede in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Winsum*, aan de Oude-Nie of Ae. De omtrek bestaat uit lage zoogenaamde haverlanden, als zijnde voor wintergranen minder geschikt, wegens den stand van het water.

LUCIA (ST.), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de oostzijde van het eil. *Borneo*; 4° 16′ N. B., 135° 4′ O. L.

LUCIA-KLOOSTER (ST.) of ST. LUCIEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Amsterdam*, aan de *Nieuwezijde*, in de *Kalverstraat*, naast het Beggijnhof, schuin over de kapel van de Heilige-Stede en uitkomende op den Nieuwezijds-Voorburgwal.

De Zusters, daarin wonende, waren gehouden naar den derden regel van ST. FRANCISCUS te leven. Dit geheele klooster is thans het Burger-Weeshuis, en de naastgelegene straat werd ter gedachtenis de St. Luciensteeg genoemd.

LUCIE (ST.), berg in *West-Indië*, aan den noordoostelijken kant van het eil. *Aruba*. Hij bestaat geheel uit serpentijngesteente, dat in dikke, schuins of overeindstaande, lagen is opeen gestapeld.

LUCIE (ST.), rooi of regengeul in *West-Indië*, aan den noordoostkant van het eil. *Aruba*, N. O. van den berg van denzelfden naam.

LUCIPARA of LUCEPARA, onbewoonde eil. of liever klippen in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende; 5° 38′ Z. B., 145° 1′ O. L.

Zij zijn zeven in getal, en beslaan eene oppervlakte van ½ u. lang en ½ u. breed. Deze klippen zijn vermaard geworden door de schipbreuk van het stoomschip WILLEM I, in den nacht van 5 en 6 Mei 1837, ten gevolge waarvan 140 menschen, onder welke de Gouverneur der Molukken, DE STUERS, met zijne echtgenoot en vier kinderen, zeer zorgelijk vijf weken op het Lucipara-rif moesten doorbrengen.

LUCK, batterij in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Oostkust van dat eiland.

LUCOTTA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, nabij de Westkust van *Sumatra*; 1° 43′ N. B., 102° 32′ O. L.

LUDDEWEER of LUDEWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Ten-Boer*, ½ u. Z. van *Woltersum*, waartoe het behoort, O. van het Westzijdermeer, aan de Woltersummer-Aa, in laag derrieachtig land.

LUDDINGWOLDE, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. van *de Leek*.

LUDEMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. Z. W. van *Usquert*.

Deze burg, welke in het begin der zeventiende eeuw toebehoorde aan Jonkheer Oesbrandt Clant en bij opvolging aan Jonkheer Unico Rengers en aan Jonkheer Onno Tamminga, is in het jaar 1742 gesloopt. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerenhofstede.

LUDIBRANDKIRIA, door Menco, den opvolger van Emo, Abt van Wierum, opgegeven als eene hofstede (*villa*) van *Oostbroek*, waaronder hij schrijft, dat Oostwolde (Astwalda) en Sierdakirca ook behoord hebben; zoo dat het een dorp van het Wold-Oldambt geweest is, hetwelk in het jaar 1269 door de wateren van den Dollart nog niet overstroomd was.

LUDINGAKERK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. N. O. van *Harlingen*, 10 min. W. van *Midlum*, waartoe het behoort; met 4 h. en ruim 30 inw.

Vroeger stond hier een klooster van de orde der Reguliere Kanunniken, dat in het jaar 1137 gesticht was. Eerst was het slechts eene kapel, doch naderhand werd er een prachtig klooster met eene kerk gesticht. Die van het geslacht Ludinga, vroeger in Friesland bekend en beroemd, waren er de stichters van; onder hen wordt voornamelijk genoemd een Eilwerd Ludinga. Godefridus van Renen, de acht en twintigste Bisschop van Utrecht, bezorgde het nieuwe klooster Ludingakerk eenen Overste, te weten zekeren Wigbolt, een Fries, beroemd wegens zijne heiligheid en deugd, als ook wegens het doen van wonderen. De Bisschop gaf aan het klooster tevens de helft van de inkomsten der kerk van Minnertsga. Wigbold was alzoo de eerste Abt van Ludingakerk, welk klooster zeer spoedig in magt en rijkdom, alsmede in weelde en dartelheid toenam, zoodat de zedelijkheid des kloosters niet zeer kan geroemd worden. De konventen Anjum, Achlum, Schilwerd en Oegeklooster waren hun bestaan aan Ludingakerk verschuldigd. Dit klooster bekwam vele landerijen op Texel, en Willem II, Roomsch Koning, begiftigde het met geheel Vlieland, waardoor het weldra een der vermogendste in Friesland werd.

De Abt Gerbrand bevestigde ook Lambertus als eersten Proost van Lidlum. Men wil, dat tijdens de gift van Vlieland aan Ludingakerk, dit eiland nog aan Terschelling verbonden was. Zeker is het, dat de Wadden en een groot gedeelte der Zuiderzee toen nog land waren, hier en daar met slinken, laagten en moerassen doorsneden. Ook waren de dorpen Wester-Bierum en Dijkshorne (sints eeuwen in de zee bedolven) nog aanwezig. Het is evenwel geloofbaar, dat de vreesselijke watervloeden in 1170, 1172, 1174, 1176, 1177, 1200, 1212, de oude Vliestroom aanmerkelijk verwijd hebben; inzonderheid heeft de zware vloed, die op den 1 November 1170 plaats had, een groot deel der lage landen tusschen Stavoren, Medemblik en Texel, in eene ondiepe zee veranderd; blijvende echter nog de noord- en noordwestkust van Friesland meer of min onbeschadigd. Op Texel hadden de Abten van Ludingakerk een uithof en, zoo als gezegd is, vele landerijen; zoo om deze landen te bewerken, als tot andere einden, trokken de konversen van het klooster dikwijls naar de kusten der Noordzee, waarvan de

afstand nog al aanmerkelijk was. Dit deed de Abt besluiten, om eene gracht of vaart te graven van Almenum naar Texel en Vlieland, waartoe de Monniken van Ludingakerk, geholpen door de inwoners van het dorp Dijkshorne, gebruikt werden. Door deze gracht had Ludingakerk eene meer geregelde gemeenschap met de onderhoorige landen op Vlieland en Texel; ook diende deze gracht, zoo men wil, ter afleiding van het zeewater van de kloosterlanden, op die eilanden gelegen. Deze gracht of vaart heeft aanleiding gegeven, dat de Noordzee eenen grooten invloed bekwam op de aldaar gelegene en meest lage landen, die nu den bodem der Wadden uitmaken. De verschillende en zware vloeden, die ons land en vooral Friesland in de dertiende en veertiende eeuw teisterden, hebben aan de Zuiderzee en de Wadden die gedaante gegeven, die zij nu vele eeuwen gehad hebben. Ook heeft de zware vloed van 1267 daartoe veel bijgedragen. Ten minste is het zeker, dat de zee tusschen Stavoren en Enkhuizen tusschen de jaren 1250 en 1400 aanmerkelijk verwijd is. De zelfde vloeden, die de west- en noordkusten van Friesland zoo zeer deden afnemen, gaven weder een nieuw land aan de oevers der Middelzee, welke langzamerhand begon aan te slijken, en dus binnen in Friesland aanwinst van land gaf. Evenwel was die zee in de twaalfde eeuw nog dikwijls zoo onstuimig, dat er menige dijkbreuk en overstrooming plaats had, en dat het maken en herstellen der zeedijken, om de Middelzee binnen hare oevers te beperken, vele landeigenaren te moeijelijk viel, weshalve zij liever hunne landerijen wegschonken, dan met het onderhoud dier dijken belast te blijven. Daar het werk evenwel noodzakelijk was, wendde men zich in dien tijd dikwijls tot de kloosters, wier vermogen en bevolking veeltijds in staat waren, om de herstelling der dijken te bekostigen en te volvoeren. Men droeg dan dikwijls aanzienlijke landerijen op aan de kloosters alleen of althans grootendeels, om van het zware onderhoud der zeedijken bevrijd te worden. Zoo droegen die van Mantgum, vele landerijen over aan Olde-Klooster, waar de kloosterlingen in 1203 eene kerk stichtten. Boyum begaf zich grootendeels onder Lidlum, en te Weidum gaven vele landeigenaars, wien het dijksonderhoud te moeijelijk viel, aanzienlijke landerijen aan Ludingakerk, alwaar de kloosterlingen, na de verzorging der zeedijken en het bouwen van eene stins of slot, ook nog, met behulp van eenen Edelman, met name Viglius Hania of Haniama, die aldaar woonde, eene kerk stichtten. De stins te Weidum werd een uithof of buitenplaats van Ludingakerk, alwaar ook een aantal Monniken en Konversen hun verblijf hielden, om de aangewonnen landen, onder opzigt en in naam van den Abt, te bezaaijen en te beweiden; doch een twist met den Edelman Dekama, Heer van *Jellum*, deed Ludingakerk alle goederen te Weidum en ook de stins verliezen. De Abt van Ludingakerk, met name Alardus of Alhardt, heeft met de Gratinga's de stins van Tako Harliga, staande tusschen Almenum en Dijkshorn, ingenomen en ten gronde toe geslecht, waarbij Harliga, die getrouwd was met eene dochter van Sasker van Harns, sneuvelde.

In 1237 vernielde een geweldige storm en watervloed de stins van Ludingakerk, staande tusschen Dijkshorne en Texel, terwijl er mede eene groote hoeveelheid landerijen, aan het klooster toebehoorende, in zee veranderd werd.

In 1246 schonk Sicco Sjaardema, achtste Potestaat van Friesland, dat gedeelte van Texel, hetwelk toen nog aan Friesland behoorde, aan den Abt van Ludingakerk, Alardus en zijne nakomelingen, gelijk

dit klooster dat eiland bezeten heeft tot den tijd, wanneer het hun door de Graven van Holland geweldadigerhand ontnomen is. Indien het waar is, dat de dorpen Westerbierum en Dijkshorn door den geweldigen watervloed van 1287 vergaan zijn, dan heeft ook gewis Ludingakerk toen een groot verlies aan landerijen geleden, alzoo het klooster in en om die dorpen vele eigendommen bezat. Onder alle deze omstandigheden van aanwinst en verlies, bleef Ludingakerk zijn invloed op vele zaken en personen behouden. De zedelijkheid en de godsdienst der Monniken namen evenwel zoo zeer af, dat deze meer lust in het oorlogen, dan in godsdienstige werken hadden. Tot de vredesonderhandeling en -sluiting met de Groningers, in 1420, waren, behalve de Potestaat Sjaardema en andere Edelen en Geestelijken, ook gevolmagtigd de Abten van Ludingakerk en Oldeklooster. De Monniken van Oldeklooster namen deze gelegenheid, van de afwezigheid dier beide Abten, waar, om Ludingakerk onverwacht te overrompelen en, zoo mogelijk, in te nemen. Buiten hun weten waren aldaar eenige Heerschappen te zamen, om over sommige gewigtige zaken te handelen, welke, met behulp der talrijke Monniken, den aanslag van dit Oldeklooster verijdelden, de aanvallers op de vlugt dreven en tot aan Arum vervolgden, wanneer er negen en dertig van de Monniken van Oldehoven gesneuveld zijn. Van de zijde van Ludingakerk waren er negen Monniken, benevens Sikko Thoe Nijenhuis, Heerschap te Wynaldum, gesneuveld; terwijl de Edelen Gratinga en Hania zwaar gekwetst werden. Zoo haast deze beide Edelen van hunne wonden genezen waren, begaven zij zich gewapend en door vijftig Ludingakerkster-Konversen gesterkt, naar Oldeklooster om het te bemagtigen. Dit gelukte hun niet; zij moesten zich met het gevangen nemen van twee Monniken en het verbranden van een paar huizen vergenoegen, waarna zij naar Ludingakerk terugkeerden en de beide gevangene Monniken voor de poort dood sloegen en daarna aan eenen boom ophingen.

In de twisten tusschen de Edelen, die Friesland in de dertiende en veertiende eeuw zoo geweldig beroerden, namen de kloosterlingen van Ludingakerk, die tot de partij der Schieringers behoorden, mede een werkzaam aandeel. De godsdienstoefeningen, welke zij, volgens den regel hunner orde, verpligt waren te verrigten, werden verzuimd en liever oorloogden zij, dan de missen te bedienen en hunne getijdeboeken te lezen. Bij de omliggende Geestelijken stonden de Konversen van Ludingakerk dan ook zeer ter kwader naam, wegens de ongebondenheid van hun leven en den moedwil, welke zij gedurig pleegden. Het gevolg hiervan was, dat de Pastoors van Franeker, Harlingen en Hitzum, hierover aan de Edellieden ernstig klaagden, en in 1443 werd Ludingakerk, dat nu den zeven en twintigsten Abt had, tot eene proostdij vernederd, voerende de volgende Oversten des kloosters, den naam van Prior. De Monniken werden beteugeld in hun ongebonden leven, en op straf verpligt, om de kloostertucht te eerbiedigen en de godsdienstige oefeningen gezet waar te nemen. Deze hervorming van dit klooster geschiedde door Kapittelheeren van het klooster St. Agnes te Windesheim, in Overijssel gelegen, en ten overstaan van de Edelen Sikke Sjaerda, Douwe Aylva, Epe te Kee, Douwe Homminga, Douwe Oedzinga te Kimswerd, Rienck Ukkesen en Tjaerd Tjaerda.

Omstreeks dezen tijd kregen de Monniken van Ludingakerk verschil met die van Oldeklooster, over het graven in de geregtigheid van de zijl te Makkum. Dit verschil dreigde tot eenen openbaren oorlog te

zullen overslaan; doch de vrome Abt van Oldeklooster, Ulbodus Tienstra en eenige Edelen legden het verschil bij.

In 1516, tijdens de Geldersche en Saksische onlusten in Friesland, was Ludingakerk, even als andere kloosters en dorpen, meermalen een tooneel van onrust en verwoesting, naardien de Gelderschen er menigmaal hun garnizoen hielden, en de Monniken alsdan genoodzaakt waren zich elders, waar zij het best konden, van het noodige te voorzien. Daardoor ging ook dit klooster te gronde.

Beurtelings hadden de Geldersche en Saksische soldaten het zooverre vernield, dat er slechts de kerk en nog een gebouw was blijven staan, waarna de Saksischgezinde Franekers ook dit laatste gedeelte verbrandden, en Crombach, Drost te Harlingen, liet van de bouwvallen de steenen wegvoeren om den toren te bouwen, welke bij het kasteel (thans de Westerkerk) te Harlingen heeft gestaan, op welken toren in 1566 de Edele Friezen Sjoerd van Beyma en Hartman van Galama gevangen werden gezet. Ludingakerk heeft dus van 1167 tot 1556, juist 339 jaren bestaan.

LUEFOGUE, wordt bij oude schrijvers vermeld als een kasteel van ouden tijd in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, gem. *Eelde*.

Het zoude in het midden der dertiende eeuw, in den strijd tusschen de Groenenbergers en de Gelkingers, door de eerstgenoemden vernield zijn, die ook het dorp verbrandden, dewijl de eigenaar van het slot de partij der laatstgenoemden was toegedaan. — De plaats, waar het gestaan heeft, wordt niet meer aangewezen.

LUESSEN, oude naam van het d. Leussen, prov. *Overijssel*. Zie Leussen.

LUGDUNUM, plaats vermeld in het *Itinerarium* van Antoninus en op de reiskaart van Peutinger, als gelegen hebbende op het *Eiland der Batavieren*, tienduizend schreden beneden de legerplaats van Albinus. Ofschoon sommigen deze plaats vroeger te *Leyden*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, hebben willen zoeken, is men thans algemeen van gevoelen, dat het oude Lugdunum meer westelijk gelegen heeft op eene plaats, die sinds lang door de zee verzwolgen is.

LUGT (DE) of Ter-Lugt, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, ½ u. N. W. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Noordwijkerhout*.

Het oude Huis de Lugt, dat weleer aan de Langeveldsche duinen in de Wolfsveldsche streek stond, is door de woede der zee reeds voor vele jaren vernietigd. Bij de herbouwing heeft men het binnen de duinen gezet, doch het schijnt als of er eertijds nog een ander gebouw gestaan heeft, dan het tegenwoordige. Het zeggen, dat reeds zeer vroeg het eerst aangelegde gebouw moet verwoest zijn geworden, grondt men op eenige aanteekeningen, waarbij gemeld wordt, dat het tegenwoordige nog eenige overblijfselen van het vorige Huis zoude aan zich hebben. Voorts had het vroeger mede het regt van hoog middelbaar en laag regtsgebied.

LUGT (HUIS-TER-) of Huis-ter-Lucht, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men eene sloot, waarachter een stuk land, beteeld met aardappelen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. T. Wouters, woonachtig te Loosduinen.

LUGT (TER-), Ter-Lucht of Ter-Logt, voorm. plaats op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, ½ u. N. O. van 's Heer-Arentskerke en ¼ u. W. ten N. van Wissekerke, waar vroeger twee sluizen hebben gelegen, door welke de Breede-Watering van Zuid-Beveland, op de Schenge, van het overtollige water ontlast werd.

Deze sluizen, welke reeds vóór het jaar 1511 bestonden, zijn uitgebroken en in eenen dijk herschapen; doch wat te vroeg.

Thans (in 1845) zijn er pogingen gedaan tot verkrijging van octrooi, ter bedijking der voorliggende gronden, het Leeuwerke-poldertje enz., waardoor de verlanding, tusschen Zuid-Beveland en Wolfaartsdijk, volkomener zal worden.

LUGTENBURG, voorm. h. of burg in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3½ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ¼ u. N. van *Vlagtwedde*.

LUGTENBURG, koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wayamoekreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Halle-in-Saxen, benedenwaarts aan den kostgrond Ongegund; met 62 slaven. De Negers noemen haar Benali of Bénéri.

LUIDERSCHANS (DE), de Luiderschans of de Luirschans, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Zij is eene der drie schansen, gelegen in de linie, welke de *Koterschans* met de vestingwerken der stad Zwolle verbond. Zij is thans, even als de andere, weggenomen en fraai in eene wandelplaats veranderd.

LUIDUM, Luydum of Luedum, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4½ u. Z. W. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Franeker*, ¼ u. W. *Achlum*, en onder dat dorp behoorende; met 2 h. en 12 inw.

LUIJENDIJK, ook wel Binnen-Luijendijk genoemd, dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, langs de stad Hoorn, van den Baadlandstoren tot aan den Uiterdijk loopende en dienende tot zeewering van West-Friesland.

Deze dijk, welke in het jaar 1576 is aangelegd, verkreeg den naam van den Luijendijk, omdat het werk zeer lui of langzaam voortging, hetwelk eensdeels de schuld was van de arbeidslieden, eensdeels ook door de zee veroorzaakt werd, welke het werk, dat gemaakt was, nu en dan bij storm en vloed zeer beschadigde.

In het jaar 1621 werd de noordzijde van dezen dijk met modder aangehaald en verbreed, beginnende van de dubbele valbrug tusschen de haven den Korperkuil, alwaar de aanhaling breed was, en liep tot omstreeks de oude timmerwerven geerswijze te niet.

LUIJENDIJK (DE NIEUWE-) of de Buiten-Luijendijk, dijk in *Dregterland*, bij de stad *Hoorn*; loopende van tegenover het hoofd oostwaarts langs den Luijendijk, doch zoo dat tusschen die beide dijken eene groote ruime, thans verzande haven is.

Den 25 Augustus 1508 werden aan dezen dijk de eerste palen ingeheid, en in het volgende jaar werd hij grootendeels voltooid.

In het jaar 1622 begon men dezen dijk, welke te voren zeer smal was, van het oosteinde afaan te verbreeden.

In den zomer van het jaar 1740 werd aan dezen dijk paalwerk geslagen, ter lengte van 50 roeden, zoogenaamd kettingwerk, of paal aan paal, beginnende bij de doorvaart van het hoofd en strekkende zuidoost aan, langs en aan de Oosterhaven.

LUIKSGESTEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenand*, prov. *Noord-Braband*. Zie Luyks-Gestel (1).

LUINE (HET HUIS-TER-), voorm. kast., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Dockum*, 1 u. N. van *Kollum;* waartoe het behoorde, aan het Dockumer-diep gelegen.

Dit huis werd, in het jaar 1398, door Albrecht van Beijeren, of liever op zijn bevel, door zijnen zoon Willem van Oostervant, versterkt, om Oostergoo en Friesland van dien kant in bedwang te houden.

Veel belang hadden de landzaten om deze vesting te veroveren, ten einde eene vrije vaart naar Dockum te bekomen, waardoor men altoos eene toevlugt voor de schepen open had. De aanval geschiedde met zoo eene menigte volks en met zoo groote hevigheid, dat de Bevelhebber Jelle Scheng, met raad der Mede-Oversten, goed vond, het over te geven, bedingende voor de bezetting, eenen vrijen aftogt met behoud van lijf en goed.

Dit huis is naderhand gesloopt, of door lengte van tijd vervallen, en op die plaats, die nog haren naam behoudt, heeft in het begin der vorige eeuw, zekeren Graaf uit Engeland een huis gebouwd, doch dit bestaat mede niet meer.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene bouwhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 bund. 10 v. r. 9 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Graaf van Limburg Styrum, woonachtig te Nyenburg, onder Kollum.

LUINGA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Appingedam*, gem. *Bierum*, hebbende onmiddellijk aan den zuidwestkant van het dorp Bierum gestaan.

Deze burgt, welke met eenen zwaren, uit den grond opgetrokken, toren prijkt, is in het jaar 1825 gesleten.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans bij onderscheidene personen in eigendom bezeten, terwijl de tuin, waarop vroeger den burg gestaan heeft, thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Jan Frederik Lalkes, te Bierum.

LUIR of Lure, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en W. van *Zwolle*.

LUIRDERSCHANS (DE), voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Luiderschans (De).

LUISEBORG, naam, welken men, vermoedelijk boertend of schimpend, wel eens gaf aan den voorm. burg het Huis-ter-Harrik, *in het Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Harrik (Huis-ter-).

LUISTERKREEK (DE), water in *Zeeland*, hetwelk vroeger in eene westelijke strekking tusschen de Grevenisse en Ruigstep doorliep, en in 1487, bij de bedijking van Philipsland, is ingedijkt.

Deze kreek bestaat nog; terwijl de Oude-polder, als ook de Nieuwe, door eenen duiker hun water langs de kreek in het Mastgat, door eene sluis ontlast.

LUITEN-AMBACHT, eigenlijk Hendrik-Lutten-Ambacht, in de wandeling Luijen-Ambacht geheeten, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. N. ten O. van *Breda*, kant.

(1) [illegible] zoeke men alle de woorden, elders Lui gespeld, welke hier niet gevonden worden, op Luy of wel op Lu.

en 2 u. N. van *Oosterhout*, gem. en 3 min. O. van *Raamsdonk*; met 45 h. en 300 inw.

Het is, volgens Oudenhove, oorspronkelijk uitgegeven met *'s Gravenmoer*, waartoe het behoord moet hebben, zonder dat de oorzaak of den tijd van afscheiding bekend is, welligt in of na 1421.

LUITENDAAL, voorm. ridderhofst. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Heusden*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*, nabij *Genderen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nog eene boerenwoning, welke dien naam draagt.

LUITHUISEN, voorm. hof (*curtis*) in den *Duffel*, prov. *Gelderland*, hetwelk, in het jaar 997, met nog drie andere hoven, door Keizer Otto III aan Adela, eene dochter van Wichman, Graaf *van Hameland*, uit de goederen van haren vader toegekend werd. Tegenwoordig is het het d. Leuth, onder *Ubbergen*. Zie Leuth.

LUIWEGSLOOT (DE) of de Luywegsloot, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, dat in eene zuidoostelijke strekking van de *Wijzend* naar de *Naamsloot* loopt. Zij maakt aldaar de grensscheiding tusschen de gem. *Berkhout-en-Baarsdorp* en *Ursem* uit.

LUIWERDERWOLDE, oude benaming van het Wester-Stads-Hamrik van *Groningen*. Zie Stads-Hamrik (Wester-).

LUIZENMARKT (DE) of de Luizemart, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Voorhout*; palende N. aan den Voorhouten-weg, O. aan de Zandsloot, Z. aan den Roode-Molen-polder, W. aan de Dingsdagsche-watering.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund., alles schotbaar land; telt 2 h., beide boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Dingsdagsche-watering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Penningmeester.

LUKA, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan de kust van het land der Bellos, eene der aanzienlijkste plaatsen aldaar.

LUKASKREEK (DE) of de Lucaskreek, water in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, hetwelk uit de steen- en klipachtige gronden, in het Zuiden dier kolonie, ontstaat, met eene noordelijke rigting de plant. Bloemendal doorvliet en in de *Maarschalkskreek* uitloopt.

LUKRA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Neira*. In het begin der vorige eeuw stond het onder *Babetakka*.

LUKSOY, oude st. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*.

LULA of Loula, veenkolonie, welke in het jaar 1647 is aangelegd, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Hoogezand*, 20 min. Z. O. van *Windeweer*, waarmede het uitmaakt het dorp of kerspel Windeweer-en-Lula, ten O. aan het kanaal of de vaart, het Kalkwijkster-diep genaamd.

LULEMABORG, voorm. burg in *Hunsingo*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Leens*.

Deze voorname burg, met eenen zwaren, uit den grond opgetrokken toren, is in het jaar 1823 gesloopt, en het bosch uitgeroeid. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans tusschen breede grachten

en singels eene dagloonerswoning, met tuin en boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 80 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene landgebruikers aldaar.

LULL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en 10 min. O. van *Venray*; met 58 h. en 310 inw.

LULLINGEN of LULINGEN, in het Fr. LULLANGE of LULANGE, d. in het balj. van *Bastonach* (*Bastogne*), grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. van *Clerff*, gem. en 20 min. N. N. W. van *Bogen*.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. RUMOLDUS toegewijd, welke tot de par. van *Clerff* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

LULTSHAUSEN, LULTZHAUSEN of LULHAUSEN, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 1½ u. W. N. W. van *Heiderscheid*, 30 min. N. W. van *Eschdorf*, waartoe het behoort.

Het is gebouwd op en aan eene hooge rots, wier voet door de rivier de Sure bespoeld wordt.

LUNENBURG, riddermatige hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. O. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over en-Neder-Langbroek*, 8 min. Z. W. van *Neder-Langbroek*, waartoe zij behoort.

Deze ridderhofst. was reeds vóór het jaar 1340 bekend, en als zoodanig, in het jaar 1538, bij de Staten dezer provincie aangenomen. Zij behoorde eertijds aan het geslacht VAN PROBIS, naderhand aan dat der VAN ZUILENS, die vervolgens naar haar den naam van LUNENBURG hebben aangenomen. AREND VAN LUNENBURG was er, in het jaar 1391, eigenaar van, en van hem is zij, door onderscheidene handen, gekomen aan GIJSBRECHT DE RIDDER, die in het jaar 1422 daarmede beleend werd. In dit geslacht bleef het huis tot op WILLEM DE RIDDER, ter betaling van wiens schulden het verkocht werd. MARTIJN SCHEPPERIUS, toen ten tijde eigenaar van LUNENBURG geworden, verkocht dat Riddergoed weder in het jaar 1580, aan GODARD BOLL, door wiens dochter het eindelijk kwam, aan DANIEL VAN DEN BERG. In het geslacht van dezen Heer is het Huis gebleven, van het jaar 1619 tot 1693, wanneer MARIA THERESIA VAN WESTREENEN, weduwe van DANIEL VAN DEN BERG, het den Domproost van Utrecht, als Leenheer, opdroeg, ten behoeve van den Heer JOZEF HOEUFFT, wiens eenige dochter, in den jare 1702, met LUNENBURG verleid werd. Naderhand, in den jare 1737, is de beleening geschiedt, op BALTHAZAR CONSTANTIJN RUYSCH, in den jare 1750, op FRANS GODARD, Baron VAN LIJNDEN, Heer van *Hemmen*, en, in het jaar 1753, op BALTHAZAR CONSTANTIJN, Baron VAN LIJNDEN, wegens dit huis, beschreven in het Lid der Edelen en Ridderschappen van de provincie Utrecht. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer J. H. Baron VAN LIJNDEN VAN LUNENBURG, woonachtig te Utrecht.

LUNENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Eerste-Tabbetje; benedenwaarts aan de koffijplant. Boomakker; 740 akk. groot; met 77 slaven. Deze plant. wordt bewerkt met eenen watermolen. De Negers noemen haar PETRI. Met deze plant. is thans de voorm. plant. M a r i e n b u r g, 360 akk. groot, vereenigd.

LUNENBURG (KLEIN-), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Frederikslust, benedenwaarts aan de koffijpant. Jacoba'sdal; 725½ akk. groot; met 105 slaven. De Negers noemen haar KNIP en ook wel KLEIN.

LUNENHORST of LUINHORST, voorm. adell. slot in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesburg*, gem. en 20 min. W. van *Didam*.

Het was een oud en onaanzienlijk gebouw aan de Cleefsche grenzen, dat regt had, om iemand te magtigen, tot het doen van den veldschouw over wegen en wateringen. Dit gebouw is gesloopt.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer VAN DER HEYDEN VAN BAAK, woonachtig te Baak.

LUNETTE, verl. katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Vredenburgerkreek, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. Cerese-en-Wolvenhorst, benedenwaarts aan de verl. katoenplant. de Beste; 500 akk. groot.

LUNEVEN (HET), kast. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. Z. W. van *Boxmeer*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 20 v. r. 8 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ARTS, Landbouwer, woonachtig te Boxmeer.

LUNIA of LUINIA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. W. van *Hallum*; waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 45 bund. behooren thans aan verschillende eigenaren.

LUNJEBERD of LUINJEBERD, in het oud Fr. LONIGHABERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr., kant. en 1 u. N. van *Heerenveen*.

Men telt er 107 h. en ruim 600 inw., die in de veenderij en landbouw hun bestaan vinden.

Zuidwaarts loopen de landen genoegzaam tot aan de Knype, werwaarts men door onderscheidene turfwijken varen kan; noordwaarts loopt van hier eene schipvaart tot digt aan Oldeboorn, thans de Boksloot, doch voorheen de Monnikesloot genaamd, en zeer waarschijnlijk gegraven door de Oudeklooster-Monniken, die velerlei vaarten en uitwateringen in de provincie Friesland hebben gemaakt.

Weleer werd hier het regt onder den blooten hemel gehouden, gelijk zulks op meer andere plaatsen in Friesland geschiedde.

De Herv., die hier ruim 520 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjalleberd-Luinjeberd-Gersloot-en-Terband*, die eene kerk te Tjalleberd heeft.

De Doopsgez., van welke er 40 wonen, behooren tot de gem. van *Tjalleberd*. — De R. K., van welke men er ruim 40 aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Volgens sommigen zoude het klooster Steenkerke, in de wandeling Marienbosch genaamd, in dit d. gestaan hebben.

LUNSCROETH, plaats, waar in 1296 de slag voorgevallen is tusschen de MENALDA's van Hellum en de HAIGINGA's van Slochteren, volgens het verhaal van den Anonymen vervolger der kronijk van EMO en MENO de Abten van Wierum, die in dien tijd geleefd hebben. Wat plaats dit geweest is en waar zij gelegen heeft, geeft hij niet te kennen, noch de verloren benaming laat toe zulks na te sporen. Dit alleen is waarschijnlijk, dat het niet ver moet geweest zijn van de woonplaatsen der strijdende partijen, en dat zij dus in de prov. *Groningen* moet gezocht worden.

LUNTEREN, d. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. N. van *Ede*.

Het is een redelijk fraai d., aan den weg van Barneveld naar Arnhem en Wageningen. Voor dat de straatweg van Arnhem op Amsterdam gelegd was, liep ook de weg tusschen die beide steden over dit dorp, en toen was het de wisselplaats van de postwagens. Men telt er, in de kom van het d. en in de nabijheid behalve een schoolgebouw 132 h. en 710 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. Meu-Lunteren, de Valk, Overwoud, Nederwoud en de Fliert, 300 h. en ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, onder welke ruim 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest FREDERIK TATE, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1601 opgevolgd werd door JOHANNES FABRICIUS. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Den 4 Januarij 1566 is door FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG, den een en zestigsten Bisschop van Utrecht, het kerkje van LUNTEREN en *het Woud*, hetwelk tot daartoe had gestaan onder de moederkerk van Ede, tot eene kerspelkerk verhoogd, met toestemming van des Konings Stadhouder en Kanselier, en daarna, op den 1 Mei 1571, het kerkhof met de kerk door hem ingewijd. In het jaar 1765 hebben de Heeren Baron VAN ECK, Heer *van Nergena*, en Baron TORCK, Heer *van Voorschoten-en-Nergena*, deze kerk, voor de gemeente te klein geworden, met eenen ruimen vleugel aan de zuidzijde doen vergrooten, een nieuw schoolhuis, thans gebezigd tot een brandspuitenhuis, er aan laten bouwen en de kerk doen verbeteren en verfraaijen met eenen voor dien tijd sierlijken predikstoel, doophek en nieuwe vloer. In het jaar 1804 is deze kerk, andermaal te klein geworden, nogmaals vergroot met eenen vleugel aan de oostzijde, zoodat het thans een redelijk goed gebouw is, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

De in 1827 geheel nieuw gebouwde dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis, vroeger vermoedelijk invallende op den vierdag van den H. ANTONIUS, is hier sedert onheugelijke tijden niet meer gevierd.

Alzoo de R. K. van gevoelen zijn dat de H. ANTONIUS in zijn leven hier zoude hebben verkeerd, en de klok doen maken of naar zijnen naam doopen, plagten zij jaarlijks, zelfs nog na de Hervorming, rondom het kerkhof van LUNTEREN eerbiedige omgangen te doen.

LUNTEREN (MEU-), ook wel verkeerdelijk NIEUW-LUNTEREN gespeld, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Wageningen*,

gem. en ruim 1 u. N. ten O. van *Ede*, 10 min. N. van Lunteren; met 40 h. en ruim 330 inw.

LUNTERENBEEK of LUNTERSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in de buurs. *Wekrom*, onder *Otterloo*, ontstaat, met eene westelijke rigting langs Men-Lunteren loopt, en zich voorts in de *Barneveldsche-beek* ontlast. — Deze beek is in het jaar 1837 uitgediept en verbreed.

LUNTERSHOEK, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. W. van *Goes*, kant., distr. en 1 u. N. O. van *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*; met 24 huizen, bewoond door 28 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ruim 120 zielen.

In dit geh. is eene in werking zijnde meestoof en op den dijk, palende aan de schorren van het Hellegat, staat nog de hardsteenen limietpaal, om de scheiding tusschen de voorm. ambachten van Hulst en Axel aan te wijzen.

Sedert de reductie van 1645 werd de communicatie te water met Hulst onderhouden, door middel eener gegravene vaart, de Moervaart geheeten, eindigende in eene kom of kaai, even buiten de Beggijnepoort van evengemelde stad. Toen deze communicatie echter, eerst bij de doorsteking van de polders Kieldrecht en de Clinge, gedurende den oorlog met Frankrijk, in de laatste helft der zeventiende eeuw en naderhand bij het doorbreken van evengenoemde polders, geheel vervallen was, had de scheepvaart op Hulst plaats, langs den bevloeiden polder van Absdale, door het zeegat in den dijk van den polder, doch toen ook dit middel van gemeenschap te water, door de bedijking van Absdale in 1788 en 1789, is verloren gegaan, heeft men gebruik gemaakt, van de zoogenaamde Hulstervlakte en die, door het aanleggen van schutsluiswerken te LUNTERSHOEK in eenen bevaarbaren staat gebragt, zoo dat die werken, als de sassing van de Hulsterhaven, waren te beschouwen; ten welken einde aldaar, eene kapitale sluismeesterswoning op den dijk is gebouwd, welke zeer bouwvallig geworden zijnde, onlangs is afgebroken. Deze vaart echter verlandde welhaast dermate, dat zij voor de scheepvaart onbruikbaar werd, hetgeen het vervallen, later geheel uitbreken der gezegde sluiswerken en het afdammen van dit middel van gemeenschap ten gevolge had.

LUNTERSHOEKSCHE-SAS, voorm. sluis in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, 1 u. N. O. van Hulst. Deze sluis is in het jaar 1821 toegedamd.

LUPKEMA ('T) of LUBKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Holwerd*, ½ u. W. Z. W. van *Nes*, waartoe het behoorde.

LURICHE, hofstede, vermeld in eenen brief van OTTO VAN DER LIP, den vier en dertigsten Bisschop van Utrecht, als behoorende tot de par. van *Halten*, waarvan de tienden toegewezen zijn, aan de kerk van ST. MARIA te Utrecht. De bovenvermelde brief is gedagteekend van het jaar 1228, doch dit moet zijn 1226. Indien het daarin vermelde Halten, hetzelfde is als HALTNA (HOLTEN), dan is deze plaats niet meer aanwezig. Misschien is het dezelfde met LORECH, gemeld in den Blaffert der goederen van de Utrechtsche kerk.

LUSCINCK, plaats, vermeld in eene oorkonde van het jaar 1188, bij het d. *Haarle*, in *Overijssel*.

LUSINK-BRINK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BRINK (LUSSINK-).

LUSONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Banjermasing*.

LUSSENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Luoessens.

LUST-EN-RUST, kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. La Prosperité, benedenwaarts aan de verl. plant. Kweeklust; 1500 akk. groot.

LUST-EN-RUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Dordrecht, benedenwaarst aan de suikerplant. Belwaarde; 800 akk. groot; met 140 slaven. De Negers noemen haar Scherpiën.

LUST-EN-RUST, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgrond Johannesburg, benedenwaarts aan den houtgr. Mon-Plaisir, waarmede zij thans vereenigd is.

LUST-EN-RUST-EN-MON-PLAISIR, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Johannesburg, benedenwaarts aan den houtgr. Zonhoop; 1000 akk. groot.

Deze plant. bestond vroeger uit twee, zijnde de houtgr. Lust-en Rust en Mon-plaisir.

LUSTHOF, voorm. hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 5 min. O. van *Leyden*, gem. en ¼ u. W. van *Leyderdorp*, aan den Singel, tusschen de Heerenpoort en de Zijlpoort der stad Leyden. — Deze hofstede is in het jaar 1838 gesloopt.

LUSTHORST, voorm. huis in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. *Haren*, aan den Esser of Achterweg. — Ter plaatse, waar dit huis gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning.

LUSTIGE-MAAR (DE), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

Het loopt in eene noordelijke rigting door het Westzijder-meer, 200 schreden ten Noorden van de Smerige-Ee gelegen, verder langs de Bloken, ten Noorden van welke zich de Kleisloot, komende uit het zuidwesten, in dit meer ontlast, tot op 10 minuten ten W. van Woltersum; hier vereenigt zich er de Kleisloot mede. Vervolgens stroomt het Lustige-maar noordwestwaarts naar het Damsterdiep, waarin het zich, tegen over Dijksborn, ontlast, na vooraf, aan de noordzijde van het dorp, een takje van de Ee, namelijk de Schipsloot, te hebben opgenomen, en ontvangt vervolgens den naam van Woltersummer-waterlozing of Olddiepke. Van het meer af tot aan het Damsterdiep heeft dit maar voormaals eene zeer aanzienlijke breedte gehad (1).

LUSTRIJK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de doorsnede naar Cottica, benedenwaarts aan de verl. plant. Klein-Polen; 500 akk. groot; met 118 slaven. De Negers noemen haar Saillé.

LUSTRUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Woubrugge*; in de kom van de gem. *Koudekerk*.

---

(1) Driessen, *Mon. Gron.*, pag. 267, 273, 276.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 18 v. r. 62 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. J. Dumarchie Servaas, woonachtig te Koudekerk.

LUST-TOT-RUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Rust-en-Werk, benedenwaarts aan de koffijplant. Einde-rust; 792 akk. groot; met 140 slaven. De Negers noemen haar Pikien-Gron of -Mangron.

Deze drie plantaadjen, Rust-en-werk, Lust-tot-Rust en Einde-rust, behooren aan de zelfde eigenaren (de Erven Nobel), welke op eerstgenoemde plantaadje eene kerk voor de slaven hebben laten bouwen, zijnde den 3 October 1844, door de Moravische Broeders ingewijd, die hier nu en dan, bij beurten, het Evangelie verkondigen.

LUTANGER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij de Zuidkust van *Magindanao*; 7° 19′ N. B.

LUTERZIJL en LUTERMOLEN, sluis en watermolen in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den pold. *Mastenbroek*, gem. *Zwollerkerspel*, in den zeedijk, omtrent ¼ u. O. van Grafhorst, aan de Bisschops-Wetering, welke in den oostelijken arm van den IJssel, de Goot genaamd, naar de *Zuiderzee* uitwatert.

LUTGERSKERK, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277, door den Dollart verzwolgen is.

LUTHAVERT, oude Friesche naam van het d. Lichtaard, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Lichtaard.

LUTJEBOEREN, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Kloosterburen*, ½ u. Z. W. van *Hornhuizen*, waaronder deze kleine boerderijen behooren, zijnde een gedeelte daarvan Kolham genaamd. Zie dat woord.

LUTJEBOEREN, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. O. van *Kloosterburen*, aan den Lutjeboerster weg, ten N. de Molenryt; uit eenige dagloonerswoningen bestaande.

LUTJEBROEK, oudtijds Luttekebroek, later Lutjesbroek, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. W. van *Enkhuizen*, gem. *Grootebroek-en-Lutjebroek*, ½ u. W. aan den aangenamen straatweg van Hoorn naar Enkhuizen, met eenen zijtak, welke het dorp den vorm van eene A of V geeft. In 1402 werd dit dorp aan Grootebroek getrokken, en toen maakten deze dorpen met het dorp *Bovenkarspel* de stede Grootebroek uit.

De inw. bestaan voor het grootste deel door de bouwerij, inzonderheid van tuin- en veldvruchten en van fijne zaden.

De Herv., die er 110 in getal zijn, onder welke 40 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Jacobus, die omtrent het jaar 1574 herwaarts kwam, en omtrent het jaar 1578 opgevolgd werd door Johannes Springer. Na het emeritaat van Ds. Jan Willem toe Reppel, in het jaar 1818 hem toegestaan, is de predikantsplaats hier opgeheven, en deze gem. vereenigd met *Hoogkarspel* en *Grootebroek*, doch in het jaar 1838 bekwam zij weder eenen eigen Predikant in Jacobus Lambertus Adriani, die er nog in dienst is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De parochiekerk, aan den H. NIKOLAAS toegewijd, werd door de Graven begeven, en de bevestiging werd bij den Proost van West-Friesland gehaald. De pastorij, alle lasten daaronder gerekend, bragt jaarlijks drie en vijftig Rijnsche guldens (74 guld. 20 cents) op, welke van negen morgen lands en acht schepels garst moesten komen. Het kosterschap werd mede door den Graaf begeven, en bragt 's jaars tien Rijnsche guldens (14 guld.) op en het gebruik van eenen morgen lands. De kerk, die bij de Reformatie, in het jaar 1574, aan de Hervormden is overgegaan, is een luchtig kruisgebouw, van binnen versierd met eenen fraaijen eikenhouten predikstoel, doch geen orgel bezittende. Het onderste gedeelte van den toren is vierkant van steen opgetrokken en hooger met een kort houten spitsje gedekt.

De R. K., die er 450 in getal zijn, onder welke 320 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt en tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort. Zij hadden reeds in het begin der zeventiende eeuw eene andere vergaderplaats, ter vervanging van die, welke zij aan de Hervormden hadden moeten afstaan. De eerste Pastoor, welke er de dienst in verrigtte, was GERBRAND SAXONIUS, die aldaar in 1629 overleed. De tegenwoordige R. K. kerk is mede aan den H. NIKOLAAS toegewijd.

Dit dorp is in het jaar 1618 door eenen zwaren brand geteisterd, welke in het oosteinde van het dorp eenen aanvang nam, en waardoor onderscheidene huizen en schuren zijn in de asch gelegd.

Den 11 Maart 1763 trof het andermaal eene zware ramp: des avonds, eenige minuten voor zes ure, ontstond er brand in de broodbakkerij van JAN GOUWENBERG, welke ook andere gebouwen aanstak en waardoor, in minder dan derdehalf uur tijds, acht en veertig huizen werden in de asch gelegd. Geen mensch kwam echter hier bij om; slechts een overleden, nog jong geboren, kind verbrandde. Opmerkelijk is het, dat de Hervormde kerk en de woning van den Predikant bewaard bleven, terwijl de huizen, beoosten en bewesten deze twee gebouwen, afgebrand waren, en de spuiten, door het voortwoeden van den brand, op deze twee gebouwen niet hadden kunnen spuiten. Tot een aandenken van deze bewaring vindt men in de pastorij een versje, in lijst en glas geplaatst, van den volgenden inhoud:

Dit huis is door Gods hand,
In 't midden van den brand,
Die hier zoo deerlijk woedde,
Zeer wonderlijk bewaard
En met Gods hulp gespaard.
Looft Hem, die ons behoedde!
17 1/3 63.

Voor dezen brand werd in Noord-Holland gecollecteerd en eene som bijeengebragt van vier en dertig duizend vijf honderd vier en tachtig gulden zestien stuivers en tien penningen, uit welk fonds, zoo verre het konde strekken, ieder na rato, negen boerenwoningen en zeven en dertig woonhuizen zijn gebouwd.

LUTJEBROEK, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Eenrum*, 10 min. Z. van *Wierhuizen*, waartoe het behoort, W. aan het Broekstermaar, over welke hier eene vaste brug ligt, die de scheiding maakt tusschen het Broekstermaar en het Wierhuistermaar, welk laatste maar bij Houweel eindigt. Men

telt te Lutjebroek twee boerderijen, een vrij groote herberg met winkel en vijf of zes dagloonerswoningen, staande langs eenen rijweg, die vroeger een zeer oude zeedijk zoude zijn geweest.

LUTJELEBROEKERWIEL (DE), de Lutkebroeker-Wiel of de Nieuwe-Wiel, meer, in de *Oosterkogge* van *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Grootebroek-en-Lutjebroek*, ½ u. N. van Lutjebroek.

Het staat door de Kerksloot met de *Nieuwe-Waal* in verbinding.

LUTJEBUREN, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. van *Bierum*, 10 min. O. van *Holwierda*, aan den Eemsdijk en den zoogenaamden Heksenweg; met 3 h. en 30 inw.

LUTJEHUIS, voorm. b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. van *Winsum*, O. van de Schouwerzijl.

LUTJEHUISKES, b in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Ulrum*, bij *Vierhuizen*; met 3 h. en 16 inw.

LUTJELAND, boerderij in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Oldehove*, ½ u. W. van *Niehove*, waartoe zij behoort, aan de oostzijde van de Kommerzijlster-rijt, op het Uiterdijk van Gaaikemaweer.

LUTJELOO, buurs. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en ¾ u. N. van *Wedde*, ten N. van de Westerwoldsche-Aa, aan den Laudijk; met 5 h. en ruim 30 inw., zijnde de eigenlijke buurs. Behalve deze zijn er buiten de buurs. nog 7 h. en 60 inw., van welke 4 onder de zoogenaamde *Wiel* staan.

LUTJE-MAARSLAGT, b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Maarslagt (Klein-) (1).

LUTJESWAARD, pold. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoornaar*; palende N. W. aan de Giessen, O. aan de Hoeken, Z. aan den pold. Lage-Giessen, W. aan den pold. Moesenbroek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 169 bund. 73 v. r. 26 v. ell.; telt 13 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door de vijf watermolens van het Land-van-Arkel, op de Giessen, van het overtollige water ontlast. De pold. Lutjeswaard en *Lage-Giessen*, gem. *Hoornaar*, zijn de laagst liggende polders van het Land van-Arkel, zoodat zij het overtollige water der hooger liggende landen van het Land-van-Arkel moeten ontvangen, dat altijd hinderlijk, nadeelig en hoogst onaangenaam is. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en vijf Polderheemraden.

LUTJEWAL, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 3 h. en 24 inw

LUTJEWALDERWEG, weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidelijke strekking van de Snevert naar het dorp Haringhuizen loopende, en de grensscheiding tusschen de gem. *Schagen-en-Burghorn* en *Barsingerhorn* vormende.

---

(1) Evêneens zoeke men de met Lutje of Lutke beginnende namen, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

LUTKEBUREN of LUTKEBUUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Marrum*.

LUTKEBUREN of LUTKEBUUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. N. W. van *Harlingen*, Z. Z. O. van *Wynaldum*

LUTKEGAST, thans meestal LUTJEGAST, vroeger LUTTICKEGAST en nog vroeger MINORS-GAST geheeten, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Grootegast*.

Men telt er in de kom van het dorp 37 h, en ongeveer 260 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Eiberburen, de Westerhorn en de Wieren, 65 h. en ruim 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men verbouwt hier rogge, boekweit, en aan de noordzijde haver, boonen, koolzaad, tarwe en vlas. De lage landen dienen voornamelijk tot weide- en hooilanden. De veeteelt is er daardoor aanmerkelijk; ook mest men in dezen omtrek veel varkens, voor de markt van Groningen.

De bodem, waarop LUTKEGAST en de *Wieren* liggen, is hooge zandgrond, doch aan de zuidzijde van het dorp vindt men lage meedelanden, welke des winters onder water loopen; doch deze behooren onder *Grootegast*; ten Westen heeft men lagen veengrond. In de Westerhorn bestaat, daarentegen, de bodem uit klei. Hier ontmoet men de heerden, thans boerderijen: Froma, Sapma (waarvan Sapmatil), Wattema en Westra. Ook vond men er het, in 1829 gesloopte, huis Rikkerda, hebbende toebehoord aan het adellijk geslacht DE HERTOGHE VAN FERINGA, hetwelk is uitgestorven. Een klein gedeelte van het Westerzand behoort mede nog tot dit dorp.

De inw., die er bijna allen Herv. zijn, onder welke 40 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*, behoort. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LUARDUS MEINTZ, die hier in 1614 stond en in 1619 naar Zijderveld vertrok; een zijner opvolgers, in 1626, was ALBERTUS THOMAE, die zich als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen. Het patronaatregt stond hier voornamelijk bij de Heeren of Vrouwen VAN FERINGA, wonende op den huize Rikkerda te LUTKEGAST. Thans is dit in handen van Jonkheer Mr. U. A. ALBERDA VAN MENKEMA, woonachtig te Uithuizen.

In den zomer van 1829 zijn, behalve den borg, al de landerijen, veenen en behuizingen, door den laatsten Heer, EDZARD UNICO DE HERTOGHE VAN FERINGA, bezeten geweest, openlijk in 55 perceelen verkocht, en daaronder het regt van eigendom van de Hoofdvaart, loopende van het verlaat, gelegen onder Grootegast bij het Kollonel-Roblesdiep tot aan het Wijdegat en de Oude-Wijk, met al de hoofdwijken, zoo naar de Jouwer als naar den Lucaswolder- of Noordwijker Hooiweg, alsmede de wijk tusschen de landen van Wyma en Mellema tot aan de Mandeveenswijk en de Westerwijk, benevens twee klapbruggen en het verlaat, met het regt tot de verlaats- en klapgelden; behoudens eene vrije vaart voor de Grootegaster trekschuit, langs de bedoelde hoofdvaart met diens annexen, krachtens notariële acte van den 2 Junij 1829, deswege te Groningen opgerigt.

De kerk is een ruim gebouw, met een verhoogd koor en stompen toren. In deze kerk is in het jaar 1842 een orgel geplaatst, vervaardigd door den Orgelmaker G. P. DIK van Groningen, en ingewijd

den 29 Mei van het gezegde jaar door den Predikant T. Römelingh. Ook heeft men er eenen grafkelder, toebehoorende aan de erven Feringa. Het hoofdharnas en de degen van den Kolonel Bernard Johan van Prott, die in 1676 hier Rikkerda stichtte en aldaar in 1705 overleed, wordt in de kerk bewaard.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

Behalve de Grootegastertogt, die hier ten O. voorbij loopt, heeft zij ook eene eigene schipsloot naar het Hoendiep; ten N. heeft men er nog het trekdiep van Groningen op Stroobos, waar Eiberburen en de Westerhorn liggen, en bovendien het Visvlieterdiep, komende tegenover het Roodehuisje uit het *Hoendiep*, en loopende ten O. langs Visvliet naar de Lauwers.

In de voormalige grietenij, hier omkomende op het vijfde jaar, lagen acht en veertig heerden, onderscheiden in vier kluften, maar in de kerkelijke collatie had vroeger het huis Rikkerda, alhier gelegen, de overstemming.

LUTKEGEEST of Kleinegeest, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Bergum*, ½ u. Z. W. van *Tietjerk*, waartoe het behoort. Men heeft er vele eendekooijen.

LUTKELAARD of Lutkeleen, gewoonlijk Lytse-Leu of Lytse-Leuk geheeten, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Holwerd*, W. van *Hiaure*, langs de *Ternaardervaart*; met 4 h. en ongeveer 20 inw.

LUTKEMEER, oudtijds Luitticksmeer, meer in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrijegeer*, ten N. O. van het Haarlemmermeer, met welke het door eenen arm gemeenschap heeft.

LUTKEPOST of Lutjepost, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. van *Bergum*, 10 min. Z. van *Buitenpost*, men telt er 3 h. en 20 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Buitenpost-en-Lutkepost*.

Volgens overlevering zou hier vroeger eene kerk hebben gestaan, ofschoon het uit geen gedrukte oorkonde blijkt. Het gehucht of dorp zelf, op eene hoogte gelegen, heeft een stuk land, het hoogste van het omliggende, hetwelk met steenen en grove puin opgevuld is, waaruit men met grond mag besluiten, dat hier vroeger eenig belangrijk gebouw gestaan heeft, doch of zulks eene kerk of een particulier gebouw geweest is, durven wij niet beslissen, kort na de Hervorming bestond er althans geene kerk meer, en zoo er een bestaan heeft, werd zij overtollig, toen die van Buitenpost in hare nabijheid haar bestaan kreeg, hetwelk reeds voor de Hervorming het geval was.

Men heeft in dit d. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Buitenpost*.

LUTKEWAE, meertje, prov. *Friesland*, griet. *Tietjerksteradeel*, N. W. van het *Bergumer-meer*, waarmede het in verbinding staat.

LUTKEWEEDE, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en gem. *Hoogland*, 10 min. N. van *Amersfoort*, nabij den *Eem*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland en weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene

oppervlakte van ruim 8 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jonkheer van Weede, Heer *van Luttekeweede*, *Dijkveld* en *Rateles*, woonachtig te Amsterdam.

LUTKEWIER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Dockum*, nabij *Nijewier*, waartoe het behoort.

LUTKEWOLDE of Lutkewoude, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie Augsbuur.

LUTKEWOLDE, buurs. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N W. van *Ten-Boer*, kerkelijk tot *Bedum* behoorende, waarvan het ½ u. O. gelegen is; liggende op de grensscheiding van Fivelgo en Hunsingo, aan den weg van St. Annen.

Hier heeft voorheen eene kerk gestaan; men wijst er hare plaats en die van het gewezen kerkhof nog aan.

LUTCHEN, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

LUTREBOIS (DE), beek, deels in het grooth. *Luxemburg*, deels in het kon. *Belgie*.

Zij ontspringt bij het Belgische dorp *Lutrebois*, heeft eene zuidoostelijke strekking, en valt, na de Lutremange en de Honville opgenomen te hebben, beneden Romeldingen in de *Sure*.

LUTSENBURG, Lutselburg of Lutselbourg, benamingen, welke in vroegere eeuwen gebruikt werden, om het kasteel of den burg aan te duiden, dat gelegen heeft, waar thans de stad *Luxemburg* ligt.

LUTTE, buurs. en markte, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. O. van *Oldenzaal*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Losser*.

Deze buurs. was vroeger in 4 hoeken, Molter-Heurne, Roorder-Heurne, Hengeler-Heurne en Elfter-Heurne verdeeld.

Men telt er 276 h. en 1770 inw., die meest in landbouw en weverij hun bestaan vinden.

De inw., die, op 20 na, allen R. K. zijn, onder welke 1230 Communikanten, maken eene stat. uit, welke in 1803 is opgerigt, tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Plechelmus toegewijd, is een, in het jaar 1830 gesticht, gebouw, met een torentje en van een orgel voorzien.

In het jaar 1341 is de heerl. Lage gekocht en aan Overijssel gehecht, » uitgenomen" dus luid de koopbrief, » eene waer die wij behouden » sullen in den buerschap van der Lutte in den kerspel van Oldenzeel."

Omtrent het jaar 1391 loste Floris van Wevelinkhoven, de vijftigste Bisschop van Utrecht, eene aanmerkelijke landstreek in *Twenthe* de Lutte geheeten, voor eene aanzienlijke som gelds, waardoor Overijssel weldra geheel onafhankelijk werd.

LUTTELEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Boxtel*, gem. *Schijndel*.

LUTTEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenberg*, 1 u. N. van *Heemse*; met 28 h. en 200 inw.

De R. K., maken, met die van eenige andere buurs. uit den omtrek, eene stat. uit, welke, in 1842 is opgerigt, tot het Aartspriest.

Zalland-en-Drenthe behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 700 zielen telt. De eerste Pastoor aldaar in 1843 geplaatst heette JOHANNES HENRICUS KOESTAL. De kerk aan den H. ALPHONSUS LIGUORIE toegewijd, is, met de pastorij, in voormeld jaar gebouwd.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt, onder welke mede die uit de naburige gehuchten.

LUTTENBERG, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant. gem. en 1½ u. O. van *Raalte*; met 67 h. en 390 inw.

De R. K. maken, met die van eenige buurs. uit de nabuurschap, sedert, 1838 eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 630 zielen telt, onder welke 480 Communikanten. De eerste, die in deze stat. het Pastoorsambt bekleed heeft, is geweest JOHANNES WILLEMSEN, die er thans nog staat. De kerk, aan den H. CORNELIS toegewijd, en in het jaar 1838 gesticht, is een gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. — Men heeft in dit geh. eene school.

LUTTENBERG (DE), berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Raalte*.

LUTTENBERG, have in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1½ u. O. N. O. van *Raalte*, in de buurs. Luttenberg.

Deze havez. heeft vroeger toebehoord aan BURCHARD HERMAN Baron GANZENEB genaamd TENGNAGEL.

LUTTERAEDE, geh., voorheen tot *Oostenrijks-Limburg* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¾ u. Z. Z. W. van *Sittart*, gem. en ¼ u. N. W. van *Geleen*; met 137 h. en 680 inw.

LUTTERBEEK (DE), water in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Het ontstaat uit de veenen ten westen van het geh. Lutten onder *Ambt-Hardenbergh*, loopt westelijk naar den Bruinenberg en vervolgens den naam van REEST dragende, die de grenzen tusschen *Overijssel* en *Drenthe* vormt, langs Meppel naar het *Zwartewater*. Zie REEST (DE).

LUTTERSTEEG (DE), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, distr., arr. en 3 u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Oss*, gem. *Lithoijen*.

LUTTERVELDEN (DE), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Lithoijen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44 bund. 3 v. r. 68 v. ell. De uitwatering heeft gemeenschappelijk met den *Polder van Teeffelen* plaats, zonder echter in de onderhoudskosten van dien polder te dragen.

LUTTIKHOEFSHUIZEN, oude naam van het d. OOSTHUIZEN, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OOSTHUIZEN.

LUUR, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Doesborgh*, gem. en 10 min. Z. van *Steenderen*, aan den IJssel; met 12 h. en 90 inw.

In deze buurs. zijn, sedert het jaar 1770, veel meer dan twee IJsselbreedten van de gem. Steenderen afgeloopen en aan de overzijde aangeland, waardoor de buurs. Olborgen, die voorheen onder Drempt behoorde, geheel daarvan afgescheiden en in 1817 onder Steenderen gebragt is.

LUXEMBURG, grooth., hetwelk van Mei 1815 tot ultimo December 1830 een gedeelte van het koningrijk der Nederlanden uitmaakte, en thans nog met dat rijk door den zelfden Vorst bestuurd wordt; het bestaat slechts uit een klein gedeelte der landstreek, die vóór 1659 het hertogdom Luxemburg genoemd werd.

Dit hertogdom grensde N. aan het bisd. Luik, het hert. Limburg, het hert. Gulick en het aartsbisd. Keulen; O. aan het keurvorstend. Trier en het hert. Lotharingen; Z. insgelijks aan Lotharingen, alsmede aan het hert. Bar, het graafs. Champagne en het hert. Bouillon; W. aan het bisd. Luik. Het had eene zeer onregelmatige gedaante, zelfs lagen verscheidene stukken geheel afgezonderd, zoo als de heerl. Ochain, die in Luik, de heerl. Senenne, die tusschen Namen en Luik en de stad en heerl. Damvillers, die in Lotharingen waren gelegen. Omgekeerd werden er ook eenige streken van Luik, Bouillon en Lotharingen binnen de landpalen van Luxemburg gevonden.

De eerste bewoners van dit gewest waren de magtige Treviren met hunne bondgenooten, de Condrusen, de Segniërs, de Phemannen en de Cerisiers, van welke de eerstgenoemde aan de beide oevers der Moezel (Mosella) waren gezeteld, hebbende de vier overige volkstammen zich in de nabijheid der Our (Ura), Ourthe (Urta), Lisse (Lœtia), en Kor (Charus) nedergezet. De Treviren namen aanvankelijk geen deel in den verdedigingsoorlog, welken de Belgische Gallen tegen Caesar voerden, doch nadat de Nerviërs en andere Belgische volkstammen zich onderworpen hadden, en zij zelven met de Romeinen in verbond getreden waren, vormden zich onder hen twee partijen, waarvan de eene, onder Cingetorix, een der beide Treviersche Opperhoofden, de goede verstandhouding met Rome zocht te bevestigen, terwijl de andere, onder den Vorst Indutiomar, in het geheim eenen opstand tegen Caesar en de zijnen zocht te bewerken. Daar de zucht tot oorlog en overwinning op dezen krijgshaftigen volksstam meer vermogt, dan de liefde tot vrede, zoo verkreeg de aanhang van Indutiomar welhaast den boventoon. De Treviren verbonden zich met de Eburonen, die, onder hunnen stoutmoedigen Vorst Ambiorix, niet minder naar den oorlog haakten, en zoo ontbrandde, in het jaar 53 vóór Christus, een oorlog, die, zonder Caesars beleid en krijgskunde, zeer ligt voor de Romeinen noodlottig had kunnen worden. In den aanvang van dezen merkwaardigen opstand, vereenigden zich de beide verbondene legers, in het midden van het uitgestrekte Ardennerwoud, waarschijnlijk ter plaatse van het tegenwoordige Amberloup (1), in Belgisch-Luxemburg. Eerst bij den achtsten veldtogt, moesten de Treviren, nadat inmiddels Indutiomar gesneuveld was, zich aan het Romeinsch gezag onderwerpen. Zij toonden echter meermalen hunnen haat tegen Rome, door gedurigen afval; ook stonden hunne opperhoofden Classicus en Tutor den Batavischen held Claudius Civilis, in den oorlog van 69—71, getrouw ter zijde.

Er is geen streek in Nederland of België, waar de Romeinen zoo vele sporen van hun verblijf hebben achtergelaten, als in Luxemburg. Omstreeks het jaar 260 deed Keizer Galliënus een aantal sterkten langs den Rijn, en in het land der Treviren, aanleggen, om aan de onbeschaafde horden, die uit Germanië opdaagden, den sterksten

(1) Over Amberloup, Nassogne, Arlon en andere in deze beschrijving genoemde plaatsen, die tot Belgisch-Luxemburg behooren, en over de oudheden daar gevonden; raadplege men de Aardbol, Magazijn van Hedendaagsche Land- en Volkenkunde, IV. deel bladz. 100–115.

tegenstand te kunnen bieden, en het is zeer waarschijnlijk, dat de stad Luxemburg aan een dezer forten haren oorsprong verschuldigd is. Twee Romeinsche heerbanen kruisten elkander in het Luxemburgerland, te Meduantum, waarschijnlijk het dorp Mente-St.-Etienne; drie andere dergelijke wegen vond men in de nabijheid der Moezel, der Semois en der Kor. Nog heden bestaan hier onderscheidene welbevestigde Romeinsche legerkampen, waarvan het belangrijkste op den Titelberg, door Keizer Tetricus, die van 268 tot 274 regeerde, aangelegd is. Ook was het, uit hoofde van de veelvuldige krijgsbezettingen, reeds vroeg noodzakelijk geworden steden en vlekken zelfs in het midden van het Ardennerwoud, aan te leggen. Keizer Valentianus teekende in 372 vier besluiten te Nassonacum, het tegenwoordige Nassogne en St. Martijn, Bisschop van Tours, verwijlde in 385 eenigen tijd niet verre van den Vicus Andethannalis, hoogst waarschijnlijk in de omstreken van het tegenwoordige Nieder-Anven. Het reisboek van Antoninus, dat van de tijden van Marcus Aurelius dagteekent, maakt melding van Beda-Vicus (Bidburg), Epoissum (Ivoix of Carignan), Orolanum (Arlon) en Andethannalis Vicus (Nieder-Anven).

Na de onderwerping van Gallië door Clovis, Koning *der Franken*, omstreeks het jaar 511, en de deeling van het door dezen Vorst gestichte *Frankenrijk* onder zijne zonen, werd Luxemburg een gedeelte van *Austrasië*, waaraan het onderworpen bleef, tot aan de oprigting van het rijk van *Lotharingen*, in het jaar 843, hetwelk benevens onderscheidene andere gewesten, ook Luxemburg omvatte. Het leed in dezen tijd mede veel overlast van de invallen der Noormannen, wordende door deze, in 882, grootendeels verwoest.

De Kronijken maken omstreeks 959, het jaar, waarin *Lotharingen* door den Keulschen Aartsbisschop Aruno, in Opper- en Neder-Lotharingen verdeeld werd, de eerste melding van het graafschap *Ardenne*. De schrijvers der middeleeuwen hebben ons onkundig gelaten, aangaande den staat en de uitgestrektheid van dit graafschap, doch zij verhalen ons eenparig, dat Ricuin, Graaf *van Ardenne*, dit, in 963, onder zijne zonen en zijnen schoonzoon verdeelde. Godfried, de oudste, werd de stamvader der Graven van *Bouillon* en *Verdun;* Otto de stamvader der Graven van *Bar;* Siegfried de stamvader der Graven van Luxemburg, en Arnoux de Granson, echtgenoot van Mathilde, de stamvader der Graven van *Chiny*. De erfgoederen, die Siegfried ten deele vielen, waren: in het W. Arlon en het Land van Wavre; of Voivre; naar het N. de landstreek, door de Alzette, de Opper-Sure, de Our, de Ourthe en de Amblève bespoeld; in het O. verkreeg hij de stad Bidburg en hare omstreken; de Landen aan de Neder-Sure; die tusschen de Kyll, de Pruim en de Salm tot aan de Leser; Berncastel; Neumagen en meerdere plaatsen langs de Moezel, benevens de dorpen aan den Tran, daaronder begrepen Trank en Talfank, doch uitgezonderd die goederen, welke de abdij van St. Maximin er bezat. Voorts verkreeg hij al het Land tusschen de Moezel en de Saar, alsmede Remich, Saarburg, Richemont sur l'Orne, Jentz, Roussy, Rodenmachern, Diedenhoven en het graafschap Waudrevange, waarvan Sirek de hoofdplaats was. Het kasteel Luxemburg maakte geen deel van Graaf Siegfrieds vaderlijk erfgoed uit; doch deze bekwam het door ruiling van den Abt van St. Maximin, bij eene acte van den 12 April 963, in welke het onder den naam van Lutzelinburhut voorkomt.

Noch Siegfried, noch zijne eerste opvolgers, droegen den titel van Graaf van Luxemburg; deze komt eerst na den jare 1120 voor; ook maakte deze plaats destijds nog slechts een min aanzienlijk gedeelte van het graafschap uit. Immers bij Siegfrieds dood, in 998, werd zijn oudste zoon Hendrik tot Graaf *van Arlon en Ardenne* verheven, terwijl zijn erfdeel veel aanzienlijker geacht werd dan de bezittingen zijner beide andere broeders, waarvan de jongste, Frederik, met het gebied van Luxemburg werd beschonken. Hoewel aan het bezit van Luxemburg derhalve aanvankelijk geen uitgestrekt grondgebied verbonden was, zoo geraakten de Luxemburgsche Graven, ware lievelingen der fortuin, trapsgewijze, zelfs somwijlen met reuzenschreden, tot hoogen luister. Zij vergrootten achtereenvolgens hun gebied door aankoop en huwelijk; sommige hunner bewerkten de verheffing van naaste bloedverwanten tot Aartsbisschoppen van Trier of andere hooge kerkelijke en wereldlijke waardigheden, en bijna allen wisten zich, door groote dapperheid, waarvan zij in oorlogen tegen Frankrijk, den Keizer, Trier, Bar, Limburg, Lotharingen, Namen, Keulen, Luik en Braband bewijzen gaven, achting bij hunne naburen te verwerven.

Intusschen was ook hier, evenmin als in andere Nederlandsche gewesten, hetzelfde stamhuis aan de regering gebleven. De mannelijke linie van Graaf Siegfried, in 1136, met Koenraad II uitgestorven zijnde, kwam dit graafschap aan Hendrik *den Blinde,* Graaf *van Namen,* na wiens dood, die in 1196 voorviel, zijne dochter Ermesinde, gehuwd met Thibaut, Graaf *van Bar,* dit gewest erfde, en het dus uit het tweede stamhuis in een derde overbragt. Na den dood van Thibaut hertrouwde zijne jonge weduwe Ermesinde met Walram, zoon des Hertogs van Limburg, en bragt hem Luxemburg ten echt mede. Met dezen Walram begon dus het vierde stamhuis der Luxemburgsche Graven, want zijn kroost, bij Ermesinde verwekt, volgde hem in Luxemburg op. Deze dynastie verschafte het land vele uitmuntende Regenten, die door hun wijs, gematigd bestier, Luxemburg tot eenen hoogen trap van welvaart opvoerden. De deugden van Hendrik IV, achterkleinzoon van Walram en Ermesinde, verschaften hem zelfs, in 1308, de Roomsch-koninklijke kroon, welke hij, in 1312, met de keizerlijke verwisselde. Zijn zoon en opvolger in Luxemburg, Jan *de Blinde,* een Ridder zonder smet of blaam, zag zich door de keuze des volks tot Koning van Bohemen verheven, en het was op deze wijze, dat het huis van Luxemburg, zonder daartoe lage of geweldige middelen te bezigen, vijf Keizers aan Duitschland; Koningen aan Bohemen, Polen en Hongarije; Hertogen aan Beijeren en Braband, en Markgraven aan Moravië verschafte. Luxemburg zelf werd, in 1354, tot een hertogdom verheven; en in 1364 met het graafschap Chiny vergroot. De zoon van Jan *den Blinde,* Karel, werd Roomsch Keizer, en zijn tweede zoon was Wenceslijn of Wenceslaus, die met Johanna, zijne vrouw, in 1355 het hertogdom Braband erfde.

Het mag als een groot ongeluk voor Luxemburg aangemerkt worden; dat Wenceslaus I, in 1383, het hertogdom aan zijnen neef, den grilligen, bloedgierigen Wenceslaus II, naliet, die, ten gevolge van zijne buitensporige levenswijze, tot geldgebrek gebragt zijnde, in 1388 zoo wel Luxemburg als *Chiny,* aan Hertog Joost van Moravië moest verpanden. Hierdoor toch kwam dit gewest, na nogmaals van gebieder verwisseld te zijn, in 1409 aan Elizabeth van Görlitz, die door ... willekeurige handelingen de ingezetenen verbitterde en tot opstand ...tte, en die, toen zij door Keizer Sigismund en later door zijne

weduwe en Albert, Hertog *van Saksen*, in hare regten aangetast werd, zich te zwak gevoelde, om alle deze magten het hoofd te bieden. Zij stond daarom in 1441 haar bewind, onder voorwaarde eener jaarlijksche uitkeering, aan Philips *de Goede*, Hertog *van Bourgondië* af, die zich aanvankelijk met den titel van Momboir (*Mambourg*) des lands vergenoegde, doch na den dood der Hertogin, welke in 1451 te Trier overleed, den titel van Hertog van Luxemburg en Graaf van *Chiny* aannam, wordende in deze hoedanigheden door eene algemeene vergadering der Lands Staten, op den 25 October des laatstgenoemden jaars, erkend.

Onder het bestuur der Bourgondische Hertogen, die destijds reeds het gebied over de meeste Nederlandsche gewesten in bezit hadden, geraakte de welstand van dit hertogdom, in tegenoverstelling van de andere provinciën, die door koophandel en nijverheid bloeiden, meer en meer in verval. Zoo konde het Luxemburgerland in 1473, toen Hertog Karel *de Stoute*, eene som van 12,000 Thaler (21,600 guld.) vorderde, met moeite slechts 4000 Rijnsche guldens (4160 guld.) opbrengen. Deze toestand verbeterde niet veel, toen het Oostenrijksche Huis door het huwelijk van Maximiliaan van Oostenrijk, met Maria van Bourgondië, in 1477, het opperbewind over deze gewesten had verkregen. De menigvuldige oorlogen dier Vorsten met Frankrijk, welke op deze provincie, meer dan op eenig andere drukten, en de pestziekten, die in de zestiende en zeventiende eeuw, het land meermalen zoo geweldig teisterden, dat in het jaar 1554, op sommige plaatsen geen mensch overgebleven was, en in het jaar 1636, een derde der bevolking overleed, bragten hier plundering, roof, hongersnood, ellende en ontvolking te weeg. Van 1638 tot 1657, werd het zuidelijke deel des lands, waarin de steden Diedenhoven (Thionville) (1), Montmedy, Dampvillers, Ivoix of Carignan, en Marville gelegen waren, door Frankrijk veroverd, aan welk rijk het in 1659, bij den Pyreneeschen vrede verbleef. De overige deelen van Luxemburg, geraakten echter insgelijks meermalen in het bezit der Franschen, zoo als b. v. in 1684, toen Lodewijk XIV, de hoofdstad innam, en haar tot in 1697 behield.

In 1795, weder geheel in de magt der Franschen geraakt, werd uit het voormalig Oostenrijksch-Luxemburg, het Departement der Wouden, (Wälder-departement, Departement des Forêts) gevormd; terwijl de toenmaals opgerigte) kantons: Viel-Salm, Reuland, St. Veith en Schleyden tot *Departement der Ourthe;* en de kantons: Orchimont, St. Hubert, la Roche, Durbuy, Nassogne, Marche en het Luxemburgsche bestanddeel van het kanton Rochefort, tot het *Departement der Sambre en Maas* gebragt werden. Daarentegen werd het kant. Paliseul, uitgemaakt hebbende een gedeelte van het hertogdom Bouillon, aan het Departement der Wouden toegevoegd.

Nadat het grondgebied van het oude hertogdom Luxemburg (weleer het uitgestrektste van alle de Nederlandsche gewesten), zoo als dit na 1659 bestaan had, in 1814, door de bondgenooten aan het Fransche keizerrijk was ontweldigd, werd het aanvankelijk onder het bewind van Pruissen gesteld; doch in 1815, met uitzondering der landstreken ten O. der Moezel en der Our, aan den Koning der Nederlanden overgegeven, als eene schadeloosstelling voor de goederen:

---

(1) De meeste plaatsen in Luxemburg, hebben eenen Duitschen en eenen Franschen naam. Wij zullen duidelijkshalve steeds de Duitsche benaming opgeven, en daar achter de Fransche, tusschen twee (), plaatsen.

Nassau-Dietz, Nassau-Dillenburg, Nassau-Hadamar, Nassau-Siegen en Bielstein, vroeger door het huis ORANJE-NASSAU bezeten. LUXEMBURG vormde, van toen af tot op het einde van 1830, onder den titel van groothertogdom, eenen bijzonderen staat van het Duitsche verbond, wordende echter tevens geheel naar de Nederlandsche wetten bestuurd. Het zond, als achttiende provincie des rijks, 4 Afgevaardigden naar de vergadering der Staten-Generaal. De grenzen waren N. de prov. Luik, W. de prov. Namen, Z. Frankrijk, O. Pruissen, van welke laatste rijk het hoofdzakelijk door de Moezel, de Sure en de Our was gescheiden.

Gedurende ruim vijftien jaren bleven de betrekkingen van het groothertogdom tot de Nederlanden en het Duitsche verbond op denzelfden voet. Met reuzenschreden, had zich intusschen dit gewest door vermeerderden bloei, in alle vakken van nijverheid tot eenen nimmer gekenden trap van voorspoed verheven. Voortreffelijke en kostbare wegen, die in alle rigtingen het land doorsneden, waren aangelegd, talrijke onbebouwde gronden tot cultuur gebragt, mijnen ontgonnen, nieuwe bronnen van bestaan geopend. De aanleg van een Maas- en Moezelkanaal, gaf regt tot nog grootere verwachtingen, toen de Belgische opstand zich, in October 1830, ook over het LUXEMBURGERLAND verbreidde. Alleen de stad Luxemburg, bleef buiten deze noodlottige beweging. — Bij een besluit van Koning WILLEM I, op den 31 December 1830, werd eene afzonderlijke administratie voor het groothertogdom LUXEMBURG daargesteld, welk besluit echter alleen op de hoofdst. kon toegepast worden, aangezien de overige gedeelten des lands zich aan het Belgisch gouvernement hadden onderworpen. Dan, de Groothertog van SAXEN-WEIMAR, bij koninklijk besluit van 19 Februarij 1831, tot Gouverneur-Generaal des grooth. verheven, verklaarde den 5 Maart 1831, dat de bovengenoemde administratie vervangen zou worden door eene groothertogelijke regerings-commissie, welk besluit ook eerlang werd in werking gebragt.

Ofschoon reeds op den 6 Februarij 1831, bij het tweede der bekende 24 artikelen, bepaald was, dat geheel het oostelijke LUXEMBURG aan den Koning der Nederlanden moest wederkeeren, onder wiens bestuur het als een bijzonder grooth. zou moeten verblijven, zoo duurde het tot op de vereffening onzer geschillen met Belgie, in Junij 1839, eer het zoogenaamde Duitsche kwartier aan den Koning-Groothertog werd teruggegeven.

De grensscheiding tusschen Belgisch- en Duitsch-Luxemburg is, bij het genoemde tweede artikel, in de volgende zinsneden aangewezen:

» Van de Fransche grenzen, tusschen Reding (Rodange), hetwelk aan » het grooth. verblijven, en Athus, hetwelk aan België behooren zal, » moet eene lijn getrokken worden, die, den weg van Arlon naar » Longwy, de stad Arlon met haar grondgebied, en den weg van Arlon » naar Bastogne aan België latende, tusschen Messancy, dat op Belgisch » grondgebied liggen, en Füntzig (Clemency), dat aan het grooth. » verblijven zal, doorloopt, en te Steinfort uitkomt, welke plaats al» mede aan het grooth. verblijven moet; van Steinfort wordt deze lijn » verlengd in de strekking van Eischen, Heckbus, Guirsch, Grendel, » Nothomb, Parette en Perlé tot Martelingen; moetende Heckbus, » Guirsch, Grendel, Nothomb en Parette aan België, en Eischen, Ober» Palen, Perlé en Martelingen aan het grooth. behooren; van Martelin» gen moet de gezegde lijn afdalen langs den loop der Sure, wier dalweg » tot grensscheiding tusschen de beide Staten dienen zal, tot op de

» hoogte van Tintingen, van waar zij zoo regt mogelijk verlengd wordt, » tot aan de tegenwoordige grenzen van het arrondissement Diekirch, » en tusschen Surret, Harlingen, Tarchamps, die aan het grooth. » Luxemburg zullen blijven, en Honville, Livarchamps en Loutremange, » die tot het Belgisch goondgebied zullen behooren, doorloopt; zoodat » zij vervolgens in de omstreken van Doncols en Soulez, die aan het » grooth. zullen verblijven tegen de tegenwoordige grensscheiding van » het arrondissement Diekirch stuit, en de gezegde grensscheiding tot » op de grenzen van Pruissen volgt. Al het grondgebied, steden, » plaatsen en streken, gelegen ten W. van deze lijn, zullen aan België » behooren, en alle plaatsen en streken ten O. van deze lijn, bij » voortduring aan het grooth. Luxemburg verblijven."

Het grooth. grenst derhalve tegenwoordig N. en O. aan Pruissen; Z. aan Frankrijk; W. aan België, liggende tusschen 49° 33′ 30″ en 50° 15′ N. B. en tusschen 23° 23′ 30″ en 24° 12′ lengte. De grootste lengte van het N. naar het Z. bedraagt 15, de grootste breedte van het W. naar het O. 10½ u. De oppervlakte beslaat ruim 47 v. m. of 258,000 bund. Luxemburg bevat de steden Luxemburg, Echternach, Grevenmacher, Remich, Diekirch, Vianden en Wiltz, benevens het plattelandsstadje Esch aan de Alzeete, en 112 gem.

De bevolking van hetgrooth. Luxemburg bedroeg op den 1 Januarij 1845 170,223 inw., het Pruissische garnizoen te Luxemburg niet medegerekend. Vroegere volkstellingen des lands gaven de volgende resultaten:

1)	Oostenrijksch-Luxemburg,	in 1766 en 1784,	224,094 (1).
2)	Het departement der Wouden,	in 1802,	192,264.
3)	Groothertogdom Luxemburg,	» 1817,	213,597.
4)	» »	» 1818,	214,058.
5)	» »	» 1819,	247,790.
6)	» »	» 1820,	255,628.
7)	» »	» 1821,	274,774 (2).
8)	» »	» 1823,	274,791.
9)	» »	» 1824,	274,812.
10)	» »	» 1828,	302,654.
11)	» »	» 1831,	311,601 (3).

Waarbij moet worden in het oog gehouden, dat zij alle die landstreken omvatten, welke, bij het doen dier telling, tot het hert. of grooth. Luxemburg of het Departement der Wouden behoorden.

Bij de volkstelling welke in het laatst van 1839 heeft plaats gehad, vond men 169,469 R. K., 124 Protestanten, 326 Israëliten en een niet genoemde.

Luxemburg, hetwelk vóór 1795 in een kerkelijk opzigt aan den Aarts-Bisschop van *Trier* was onderworpen, hoewel ook eenige grensdorpen onder de Bisschoppen van *Luik*, *Keulen*, *Metz*, *Verdun* en *Namen* stonden, behoorde sedert voor de zelfde aangelegenheden geheel en al aan het bisdom *Metz*, en na 1823, wanneer het, bij pausselijke breve

(1) De volkstelling der steden Luxemburg, Arlon en Echternach, is van laatstgenoemd jaar.

(2) Het groote verschil, dat deze telling met die van 1817 heeft, ligt hoofdzakelijk daarin, dat de vroeger tot de departementen der Ourthe en Samber-en-Maas gebragte kantons, in 1819 van Namen en Luik, onder welke provinciën zij sedert de omwenteling van 1814 behoord hadden, gescheiden en met Luxemburg vereenigd werden.

(3) Men houde hierbij in het oog, dat bij de vier eerste volkstellingen het gewest telkens reize eene verschillende uitgestrektheid had.

van den 8 Augustus van dat jaar, van *Metz* werd gescheiden, aan het bisdom *Namen*. Op het verlangen van den Koning-Groothertog heeft de H. Stoel in 1833, ter voorziening in de ongelegenheid, welke de afhankelijkheid der stad en vesting Luxemburg van het bisdom van *Namen* opleverde, den Pastoor der eerste klasse van de St. Pieterskerk te Luxemburg, H. VAN DER NOOT, tot Apostolischen Vicaris *ad interim* aldaar benoemd en aan dezen, met toestemming van den Bisschop van Namen, verleend alle geestelijke magt, die aan Vicarissen-Capitulair *sede vacante* is toegekend, ten einde de kerkelijke zaken van de stad en vesting, buiten regtstreeksche bemoeijenis van den Bisschop van Namen, te besturen. Deze schikking, welke bij koninklijk besluit van den 16 December 1833, no. 11, welgevallig werd verklaard, is in 1840 vervallen; zijnde het hertogdom LUXEMBURG alstoen, bij de pausselijke breve van den 2 Junij 1840, van het bisdom *Namen* afgescheiden en tot een apostolisch vicariaat ingesteld.

Er is 1 gem. der Evang. Christenen, met 1 kerk. Ook is er 1 synagoge.

Het grooth. was tijdens zijne vereeniging met de Nederlanden, voor het regtswezen, verdeeld in 5 arr.: Luxemburg, Neufchâteau, Diekirch, Marche en St. Hubert. Het arr. Diekirch is geheel, het arr. Luxemburg grootendeels en het arr. Neufchâteau voor een klein gedeelte aan het tegenwoordig grooth. gebleven. Daaruit zijn thans voorloopig de arr. Luxemburg en Diekirch gevormd, die te zamen 13 kant. bevatten.

Van de 8 kwartieren, waarin het platteland des grooth. weleer verdeeld was, zijn de kwart.: Luxemburg, Grevenmacher, Diekirch, benevens gedeelten van de kwart. Arlon en Bastogne, aan het grooth. verbleven, behoorende het overige der kwart. Arlon en Bastogne, alsmede de kwart. Marche, Neufchâteau en Virton, aan België.

De hoofdplaatsen der militiekantons zijn: Luxemburg, Hesperingen, Esch aan de Alzette, Remich, Grevenmacher, Echternach, Mersch, Diekirch, Wiltz, Hosingen en Osperen.

LUXEMBURG heeft in iedere gem. eene of meerdere lagere scholen. Er is een athenæum te Luxemburg, een collegie te Echternach en een seminarium te Diekirch.

De hoofdrivier des grooth. is de Moezel, in het Lat. Mosella, Musella en Mosula, in het Fr. Moselle, in het Duitsch Mosel genaamd. Voorts heeft men er de Sure, die ook wel Soure, in het Lat. Sura en in het Duitsch Saur genaamd, de Wiltz, de Alzette, de Erenz, de Our, de Zwarte Erenz en de Kor, in het Fr. Chier genoemd.

Meren heeft LUXEMBURG niet, men vindt er wel eenige vijvers, vooral in de omstreken van Bertringen en la Sauvage.

Van het Maas- en Moezelkanaal, hetwelk bestemd was om de Maas door middel van de Ourthe, de Woltz, de Wiltz en de Sure, die bevaarbaar moesten gemaakt worden, en door het graven van een kanaal te vereenigen, zijn de werkzaamheden in 1827 wel aangevangen, doch het geheel ligt nog onvoltooid.

De luchtgesteldheid van LUXEMBURG is, even als die der meeste berglanden, bij uitstek gezond. In de groote dalen langs de Moezel, de Sure, de Kor en de Alzette is zij zacht en over het geheel aangenaam, doch op de Ardennen ruw en koud. De weiden en akkers langs de boorden der rivieren, prijken reeds vroeg in de lente

met bladeren en gebloemte, maar op de hoogere streken is de winter van langeren duur, omdat de veelvuldige sneeuw, die door de uitgestrekte wouden derwaarts getrokken wordt, er den grond koud door doet blijven, en alzoo den winter aanhouden.

De grondgesteldheid van dit grooth. is van die der Nederlanden geheel onderscheiden. Hier verheffen zich de toppen der Ardennne tot eene hoogte van 380 tot 580 ellen, en geven het land veelal een stout en schilderachtig voorkomen. De hoogste bergkruinen zijn: de St. Jansberg, de Titelberg, de Prinzenberg, de Galgenberg, de Strumberg, de Letzert, de Hart, de Rollingerberg, de Gallenberg enz. Ofschoon de Luxemburgsche bergen geen eigenlijk gezegde hoofdschakel hebben, kunnende het geheele land als ééne uitgestrekte bergstreek beschouwd worden, zoo merkt men toch over het geheel eene rigting van het O. N. O. naar het W. Z. W. op. De meeste bergen verrijzen als loodregt uit de diepe dalen, waarin zich het water, dat van de hoogten vliet, verzamelt, en hebben vlakke of afgeronde kruinen, meestal door hout bedekt. De hierdoor gevormde bosschen, onder den algemeenen naam van het Ardennerwoud bekend, verhoogen het schoone der landstreek ongemeen, en maken eene rijke bron van welvaart uit. Een klein gedeelte van het noordwesten des lands behoort tot de ruwe en barre landstreek, welke zich over een groot deel van het noorden der Belgische prov. Luxemburg uitstrekt, waar de bosschen geveld zijn, en men nu, daar het jong geplante hout het geweld der stormen geen wederstand kan bieden, uren ver geen enkelen boom of frisch groen ziet en slechts een weinig mos en heidekruid de naakte leisteenrotsen kleedt. De vruchtbaarste streken daarentegen, zijn hoogst bekoorlijk, inzonderheid het Merschdal, het Roeserdal, het Moezeldal en de Vallei der Kor, wordende daar van de kleinste plek gronds partij getrokken.

De voornaamste voortbrengselen uit het dierenrijk zijn paarden, van welken men in sommige streken eene soort vindt, onder den naam van Ardennerpaarden bekend, die klein zijn, maar gemakkelijk de grootste vermoeijenissen kunnen doorstaan; runderen, wier kleur meestal rood of rosachtig is, en die in de dalen der Kor en Alzette groot en schoon, maar vooral in het Noorden des lands klein zijn; schapen, wier vleesch, door de vele bergkruiden waarmede deze dieren zich voeden, bijzonder smakelijk is; varkens; geiten; herten; rheeën; hazen; wilde zwijnen; vossen; otters; marters; egels; wolven, tot wier jagt bij strenge winters de landlieden zich vereenigen; steekegers; bunsings; wezels; ratten; muizen; veldmuizen; hamsters enz. Onder het gevogelte merkt men voornamelijk op. hoenders; eenden; wilde eenden; patrijzen; lijsters; uilen; enz. De rivieren, beken en vijvers leveren smakelijken visch, bijzonder snoek; forel; barbeel; paling en baars. De inwoners houden zich met de bijenteelt bezig.

Het plantenrijk is rijk aan vele schoone en zeldzame planten. Behalve rogge; tarwe; boekweit; garst; spelt; masteluin; haver; aardappelen; linzen; kool; wortelen; beetwortelen; groenten; peul- en boomvruchten, en duivenboonen, plant men hier de appel-, de peren-, de pruim- en de kersenboomen; de wijnstok; aardbeziën enz. De wijn, die hoofdzakelijk langs de Moezel, maar ook aan de Our, de Sure en in de nabijheid van Luxemburg gewonnen wordt, draagt den algemeenen naam van *Moezelwijn*, maar heeft verscheidene soorten, waaronder de *Wormeldinger* de voortreffelijkste is. De

jaarlijksche productie stijgt tot ongeveer 25,000 vaten. De boomsoorten, die men er aantreft, zijn: de eik; de beuk; de witte beuk; de berk; de els; de linde; de olm; de plataan; de esch; de wilg; de populier; de hazelaar enz. De meest voorkomende planten zijn: de borasie; de witte malowe; de maagdepalm; de rolandsdistel; de kamille; de salie; het citroenkruid; het klimop; het kruizemunt; het ijzerkruid; het St. Janskruid; de waalwortel; de duivekervel, de wilde cichorei; de klis; het leverkruid; het wormkruid; de orgeo; de rhabarbar; het viooltje; de kleine santorie; de sleutelbloem; de scabiosa; de andoorn; de thym; de wilde thym; de pimpernel; het hoefblad; het hondsgras; het moederkruid; de duizendknoop; het klierkruid; de koningin der bosschen; de stinkende gouw; de hulst; de jeneverbes; de belladonna; het bilzenkruid; de scheerling; de zevenboom enz.

Het delfstofrijk brengt voort: ijzer, in zoo groot eene hoeveelheid, als naar evenredigheid slechts zeer weinige landen kunnen aanwijzen; koper; lood; spiesglas; leijen, waarvan de groeven te Martelingen alleen 's jaarlijks 1,000,000 stuks leveren; gips; marmer; bouwsteenen enz. Te Born is eene zoutbron. Eene mineraalbron ontspringt te Schengen. Behalve de vele ijzerwerken in dit gewest, heeft men er nog de navolgende fabrijken: porcelein- en aardewerkfabrijken; looijerijen, vooral te Wiltz, Luxemburg en Clerff; lijm-, laken-, papier- en kaartenfabrijken; olie-, koren-, gips- en runmolens.

Te 's Gravenhage, de residentie van den Koning-Groothertog, is het bureaux voor de Luxemburgsche zaken, onder de leiding van eenen Kanselier. Op den 12 October 1841 verkreeg het grooth. eenen nieuwen vertegenwoordigenden staatsvorm; op elke 5000 inwoners komt 1 Afgevaardigde, die zich in ééne kamer vereenigen. Het groothertogelijk paleis is niet in de hoofdstad Luxemburg, maar in het naburige dorp Wolferdingen.

De stad Luxemburg is eene bondsvesting, welke, volgens het tractaat van den 12 Maart 1817, voor zooveel de vestingwerken en de verdediging betreft, onder eenen door den Koning van Pruissen aan te stellen Gouverneur en Kommandant staat. Volgens dit tractaat moet het garnizoen voor ¾ door Pruissen en voor ¼ door den Koning-Groothertog geleverd worden. Evenwel is de vesting, sedert den vrede van Parijs tot op heden, bij uitsluiting door Pruissen bezet geweest; alleen gedurende een gedeelte des jaars 1831, was de bezetting door manschappen van Lippe en Waldeck versterkt.

Sinds 8 Februarij 1842 is Luxemburg lid van het Pruissisch-Duitsche handelsverbond, en kan alzoo de voorwerpen zijner nijverheid onverhinderd tot aan de Russische, Krakauer, Oostenrijksche en Zwitsersche grenzen vervoeren.

Als Groothertog van Luxemburg en Hertog van Limburg bekleedt Z. M. de Koning der Nederlanden den elfden rang bij de bondsvergadering, hebbende één der zeventien stemmen, en drie stemmen in plenum. Als bondscontingent stelt Luxemburg-Limburg 2336 man, die tot de negende afdeeling (Leerhauf) behooren, namelijk:

98 jagers, } infanterie,
1868 man linietroepen, }
362 » kavallerie,
183 » artillerie,
25 » pionniers en pontonniers,

alsmede 2 hauwitsers, 2 stukken voor zesponders en 2 stukken voor twaalfponders.

Het wapen van **Luxemburg** bestaat in eenen leeuw van keel (rood), gekroond van goud, getongd en genageld van azuur (blaauw), geplaatst op een veld, gedeeld in tien horizontale deelen van zilver en azuur.

Sinds 29 December 1841 bezit het groothertogdom eene eigene ridderorde, namelijk die van de Eikenkroon, zijnde in vier klassen afgedeeld.

LUXEMBURG, kw., grooth. *Luxemburg;* palende N. aan het kw. Diekirch, O. aan het kw. Grevenmacher, Z. aan het kon. Frankrijk, W. aan het Belgische kw. Arlon.

Het bevat de volgende 37 plattelandsgem.: Berg, Bertringen, Bettemburg, Bissen, Buvingen, Contern, Differdingen, Dippach, Dudelingen, Eich, Esch-aan-de-Alzette, Feltz, Fischbach, Frisingen, Heffingen, Hesperingen, Hollerich, Junglinster, Kayl, Kehlen, Koerich, Lintgen, Lorentzweiler, Mamer, Mersch, Monderkingen, Nieder-Anven, Nomeren, Reckingen, Roeser, Sandweiler, Sanem, Schuttringen, Siebenbornen, Steinsel, Tuntingen en Weiler-zum-Thurm. Het beslaat eene oppervlakte van 83,873 bund. Men telt er eene bevolking van ongeveer 57,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de ijzerwerken.

Van 1822 tot 1830 benoemde dit kwartier 5 Leden voor de Provinciale Staten. Gedurende het Belgische bewind werd het kwartier, volgens de wet op de verkiezingen van 3 Maart 1831, in de beide Kamers vertegenwoordigd door eenen Representant en eenen Senateur.

LUXEMBURG, voorm. balj., grooth. *Luxemburg;* palende N. aan de heerl. Elter, Koerich, Holenfeltz, Ansemburg, Schoenfeltz, Mersch, Heisdorff, Meissemburg en Fischbach, N. O. aan de hert. Linster en Munster, O. aan het balj. van Remich-en-Grevenmacher en de heerl. Tuntingen, Rodt en Waldbredimus, Z. O. aan de heerl. Roussy en Frisingen, Z. aan de heerl. St. Jansberg, Z. W. aan de heerl. Soleure en Differdingen, alsmede aan Lotharingen, W. aan het balj. van Arlon; terwijl de heerl. Bertringen en Hesperingen, benevens verschillende deelen der heerl. Munster, geheel door dit balj. zijn ingesloten.

Het bevatte: 1°. de stad Luxemburg met haar regtsgebied (*Bannmeile*); 2°. de proostdij Luxemburg, omvattende Monnerich, Ellingen, Ehlingen, Ober-Kerschen, Nieder-Kerschen, Pettingen, Linger, Sanem (ten deele), Garnich (ten deele), Strassen (ten deele), Merll (ten deele), Schengen (ten deele), Bettemburg, Mersch (ten deele), Weiler-zum-Thurm (ten deele), Aspelt, Eich, Weimerskirch, Beggen, Heisdorff, Hunsdorff, Bonnevoy, Gasperich, Weimershof, Itzig (ten deele), Gonderingen, Livingen (ten deele), Roth (ten deele), Kahler (ten deele), Peppingen (ten deele) en Reckingen (ten deele); 3°. het regtsgebied van Füntzig, bestaande uit Füntzig (Clemency), Fingig, Schouweiler, Sprinckingen, Limpach, Dahlem (ten deele), Sanem (ten deele) en Arcsdorf (ten deele); 4°. het regtsgebied van Bettingen, waartoe behoorden Bettingen, Dippach, Dahlem (ten deele), Holtzem (ten deele) en Garnich (ten deele); 5°. de landmeijerij Sandweiler, bestaande uit Sandweiler, Ober-Anven, Nieder-Anven, Senningen, Rammeldingen, de hof Ernzdorf, Contern (ten deele), Syren, Oetern, Mühlenbach, den hof Hamm, den hof Brouch en den hof Ingelhaus; 6°. de landmeijerij Bettemburg, waarin Reckingen,

Ehleringen, Wickringen (ten deele), Steinbrücken, *Bergem* (ten deele), Schifflingen, Noertzingen, Hankringen, Fenningen (ten deele), de molens, Lamer, Scheid en Dudingen, Livingen (ten deele), Boevingen, Roeser (ten deele), Peppingen (ten deele) en Hellingen; 7°. de landmeijerij Kehlen, omvattende Kehlen (ten deele), Nospelt (ten deele), Tuntingen (ten deele), Olm (ten deele), Dondelingen (ten deele) en Bour; 8°. de landmeijerij Lintgen, begrijpende Goseldingen, Prettingen en Lintgen; 9°. de landmeijerij Schuttringen, omvattende Schuttringen, nevens den Robertsmühle, Munsbach, den hof van Ober-Syren en Beyren.

Zoowel ten opzigte van het administratieve bestuur, als wegens de regtsoefening, waren de stad en de landgemeenten van elkander onderscheiden. Eerstgemelde bragt onder het Oostenrijksche bestuur 26 flor. 15 st. 10 den. op van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland ingevorderd werden; laatstgemelde betaalden daarin 75 flor. 3 st. 11 penn.

LUXEMBURG, arr., grooth. *Luxemburg*, het zuidelijkste gedeelte van dat land bevattende, palende N. aan het arr. Diekirch, O. aan de Pruissische provincie Rijnland, Z. aan Frankrijk, W. aan het Belgische arr. Arlon.

Dit arr. is verdeeld in de volgende 6 kantons: Luxemburg, Bettemburg, Remich, Grevenmacher, Betzdorf, Mersch en Steinfort. Men heeft er eene bevolking van ruim 95,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

LUXEMBURG, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*; palende N. aan het kant. Mersch, O. aan de kant. Betzdorf en Remich, Z. aan het kant. Bettemburg, W. aan het kant. Steinfort.

Dit kant. wordt verdeeld in de volgende 10 gem. Luxemburg, Bertringen, Contern, Eich, Hesperingen, Hollerich, Kehlen, Mamer, Sandweiler en Steinsel. Het bevat eene bevolking van ruim 29,000 inw.

LUXEMBURG, vic. apost., het geheele grooth. *Luxemburg* bevattende en daarin de volgende 13 dek. tellende: Luxemburg, Bettemburg, Betzdorf, Clerff, Diekirch, Echternach, Grevenmacher, Koerich, Mersch, Osperen, Remich, Vianden en Wiltz, uitmakende 235 parochiën, bediend wordende door een gelijk getal Pastoors en 84 Vicarissen; voorts heeft men er 91 kapellen, waarin door even zoo vele Kapellanen dienst gedaan wordt. Het vicariaat bezit een seminarie en 8 geestelijke vereenigingen of congregatiën voor vrouwen.

LUXEMBURG, gem., in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Eich, O. aan Sandweiler, Z. aan Hollerich, W. aan Bertringen.

Deze gem. bevat de stad Luxemburg, benevens de voorsteden, den Grund, Pfaffenthal en Clausen. Zij heeft eene bevolking van ongeveer 12,000 inw., behalve het garnizoen, dat gewoonlijk uit 4000 à 6000 man bestaat.

De inw. drijven eenen niet onbelangrijken handel, inzonderheid in wijn, ijzer en leder. De leerlooijerijen zijn er zeer talrijk, ook heeft men er boek- en steendrukkerijen, tabaksfabrijken, lijmkookerijen, gipsmolens, bloemmisterijen, lijnwaadweverijen enz. In de omstreken worden door de Alzette vele papiermolens, ijzersmederijen en smelterijen in werking gebragt.

De weekmarkten worden des Woensdags en Zaturdags gehouden. De groote jaarmarkt, die van St. Bartholomeus (24 Augustus), is bekend onder den naam van Schobermesse. Zij werd door Hertog Jan *den Blinden*, den 20 October 1340 ingesteld, en verkreeg laatstgenoemde benaming op de volgende wijze. De tijding van het sneuvelen van den geliefden Vorst in het jaar 1346 kwam te Luxemburg aan, even nadat de jaarmarkt begonnen was, waarop eene algemeene treurigheid en stilte de drukte en het gewoel verving. De schade, welke noodzakelijk hieruit voor de kooplieden ontstond, was aanmerkelijk van daar schadbare messe (schadelijke mis), bij verbastering schobermesse. Deze jaarmarkt duurt veertien dagen. De overige jaarmarkten, welke allen slechts éénen dag duren, zijn: de eerste Woensdag in Januarij, de Asch-Woensdag, de vierde Woensdag in April, de Woensdag na St. Jan *den Dooper*, en de vierde Woensdag in October. Op Onnoozele Kinderendag (28 December) wordt er eene dienstbodenmarkt gehouden. Knechts en meiden staan dan in twee rijen geschaard, tusschen welke zij, die dienstboden huren willen, wandelen, en zoo hun iemand op het oog wel bevalt, gaan zij met dezen in eene herberg, om, onder het ledigen van een glas, de huur te sluiten.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 9000 Communikanten, maken de par. van St. Michiel, O. L. Vrouw of St. Pieter, St. Jan, O. L. Vrouw der Bons-Malades en het Burger-Gasthuis uit, welke ieder eene kerk hebben, terwijl de par. van St. Michiel nog eene kapel te Pfaffenthal heeft, aan den H. Mattheus toegewijd. Zij worden gezamenlijk door 6 Pastoors en 9 Vicarissen bediend.

De stad Luxemburg ligt 4½ u. O. ten Z. van Arlon, 5¼ u. N. O. van Longwy, 5½ u. N. ten W. van Diedenhoven (Thionville), 8 u. Z. W. van Trier, 20½ u. Z. Z. O. van Luik, 40¼ u. Z. O. van Brussel, 70 u. O. N. O. van Parijs, 73½ u. Z. Z. O. van Amsterdam, aan de Alzette, op 49° 37′ 38″ N. B. en 23° 49′ 26″ O. L. Zij komt in zeer oude kronijken en bescheiden voor, onder de namen Lutzelinburhuct, Luzelemburch, Lucelemburg, Luzelnburg, Liceleberch, Licelebarch. In eenige Fransche diplomatieke stukken, tijdens de regering van Jan *den Blinde*, leest men: Luxembourg, Lucenbourg, Lucembourg, Luxembourch, Luccembourch, Luscembourc, Lussenbourc, Lucenbourc, Luccelbourch, Lucenbourch, Lucembours, Lussembourch, Luccembourck, in Latijnsche geschriften van den zelfden tijd: Lucelburg, Lucemburg, Luccemburg, Lucceleburg en Lutzemburg en in de brieven van Paus Silvester II, Castri-Lucium. Zonder eenigen grond heeft men beweerd, dat Luxemburg reeds ten tijde der Romeinen onder den naam van Augusta-Romanorum bestaan heeft. Door een niet minder grove dwaling heeft Bertel, de schrijver van eene oude geschiedenis van Luxemburg, beweerd, dat de stad door Ptolomeus Augusta Romanduorum genaamd Luxemburg is, aangezien Ptolomeus daarmede de stad der Vermanduren (het tegenwoordige St. Quentyn) bedoeld heeft. Luxemburg was, volgens het algemeen gevoelen, oorspronkelijk een oude burgt, door de Celten gebouwd, welke vervolgens door de Treviren bewoond werd. Deze plaats diende tot winterkwartier aan de Letten, die in de reis van Antonius Lack Lingenes, Laeti Aisti genoemd worden en hun verblijf te Ivoix, Epoisum, thans Carignan hadden. Om die reden zou zij, volgens sommigen, Burgus Lactorum Burgt der Letten, genoemd zijn, waarvan men vervolgens Litzburg en bij verbastering later Luxemburg zou gemaakt hebben. Het meest

algemeen gevoelen is echter, dat de naam afkomt van *Lutzel* of *Luttel* (klein) en *Burg*. Deze afleiding komt ons ook waarschijnlijker voor, dan die van *Lucis-Burgum* (burgt des lichts), met welken naam Koning Meroveus haar in het midden der vijfde eeuw zou beschonken hebben, om dat er destijds in het bijzonder de Zon werd aangebeden, even als de Maan te Arlon, Mars te Marche en alle goden te Thionville (villa-deorum).

Het kast. van Luxemburg, werd volgens Bertel, in het jaar 260 onder de regering van Galienus gebouwd, die tegen de invallen der Germanen hier en daar langs den Rijn en de Moezel forten deed opwerpen; het is ook zeer waarschijnlijk dat het slot te Luxemburg, omstreeks dien tijd gebouwd is. De ligging op eene rots, bespoeld door eene rivier, was eene zeer gunstige en bij uitstek geschikte plaats om er eene vesting tegen de ondernemingen dier barbaren aan te leggen. De penningen, welke men in het jaar 1390 in de nabijheid van het slot heeft gevonden, zetten deze mening veel waarschijnlijkheid bij. Die penningen toch, welke in eenen aarden pot besloten waren, waren grootendeels met de borstbeelden van Diocletianus, Maximinus, Constantinus Chlorus enz. voorzien. Daar er nu geen met de borstbeelden van vroegere Keizers onder gevouden zijn, mag men wel veronderstellen, dat het slot te Luxemburg niet vóór de regering van die Keizers gebouwd is. Deze bewijzen voor de oudheid van het slot te Luxemburg zijn overigens slechts op vermoedens gegrond, welke, ofschoon zeer waarschijnlijk, echter op geen enkel geschiedkundig bewijs rusten. In alle gevallen is het zeker, dat Luxemburg gebouwd is, ter plaatse, waar de Romeinsche heerbaan van Trier naar Gallië over de Alzette ging. In 1824 heeft men aan de *Vischmarkt* en elders nog sporen van dien weg gezien. De rigting van dezen weg is geheel nagespoord; zij begon tusschen de beide vestingwerken Ober- en Unter-Grunwald, liep voort door het zoogenaamde Höhlenpförtchen, kwam over de Alzette, ter plaatse, waar zich heden de Pfaffenthalerbrug bevindt, nam van daar de rigting van den tegenwoordigen Neuenweg aan en bereikte de Bovenstad door het zoogenaamde Scheersloch. Van hier ging hij langs de Fischmarkt, de Fleischergasse en de Grossstrasse, en liep eindelijk in eene lijnregte strekking naar Strassen en Arlon. Volgens de naauwkeurigste nasporingen schijnt op den *Ram* eene Mansio Romana geweest te zijn. Ook het H. Geestplein en de plek, waar later het Luxemburger-Kasteel gebouwd werd, schijnt door de Romeinen bezet geweest te zijn.

Siegfried, de zoon van Ricuin, Graaf *van Ardennen*, bij de verdeeling van zijns vaders staten de uitgebreide streek bekomen hebbende, welke later ongeveer het landschap Luxemburg uitmaakte, waarvan hij de eerste Graaf was, ruilde, na daartoe de vergunning van Bruno, Aartsbisschop van Keulen, Hertog van *Neder-Lotharingen*, te hebben verkregen, het slot Luxemburg, van Wiker, Abt van St. Maximinus te Trier, tegen het landgoed Fehellen, in het Latijn Viulna (het tegenwoordige Feulen, in het arr. Diekirch) in. Dit geschiedde bij eene overeenkomst van 12 April 963, zijnde dit het oudste geschiedkundig stuk, waarin het slot Luxemburg vermeld wordt. Het was toen in vervallen staat. Siegfried deed het herstellen, vestigde er zijnen zetel en versterkte het; ook deed hij in de nabijheid zeven torens bouwen, welke, op eenen gelijken afstand van elkander staande, eenen halven cirkel vormden. Deze omtrek was nog niet zeer bebouwd; maar de vreemdelingen, die zich hier onder het vreedzaam

bestuur van SIEGFRIED kwamen vestigen, bouwden hunne woningen in den omtrek van het slot, en van toen af werd de plaats, welke nu de Bovenstad beslaat, bewoond. De plaats werd meer en meer bevolkt en vergroot, zoodat zij in het begin der twaalfde eeuw reeds in hare geheele uitgestrektheid bewoond was. Een inwoner, met name HEZELIN, bouwde er in 1120 eene kapel, ter plaatse, welke de Fruitmarkt genoemd werd, en wijdde die aan den H. NICOLAAS toe; voorts verwierf hij van Graaf HENDRIK *den Blinde* de vergunning, om deze kapel aan de abdij van Munster af te staan. De gift werd in 1235 door den Aartbisschop van Trier bevestigd, en, bij den zelfden brief, aan de Monnikken van die abdij uitsluitend het opzigt over de scholen verleend, zoodat het aan niemand, wie het ook zijn mogt, geoorloofd was in deze plaats onderwijs te geven, zonder toestemming van den Abt en de Geestelijken der abdij Munster. Vóór 1120 had LUXEMBURG tot de par. van Weimerskirch behoord.

Het vlek LUXEMBURG, hetwelk omstreeks 1050 ten eersten male vergroot was, verkreeg in het jaar 1243 door Gravin ERMESINDE stedelijke voorregten. De burgers werden in de oorkonde daarvan als geboren soldaten beschouwd. In het veld leefden zij de eerste acht dagen op eigene kosten, terwijl zij, die de middelen bezaten om een paard te onderhouden, er steeds een ten dienste van den Vorst moesten gereed hebben. Zij betaalden een jaarlijksch hoofdgeld van vier penningen, welke som verdubbelde, indien zij niet op den bepaalden dag werd voldaan. Keizer Albert schonk de burgerij eene jaarmarkt van zes weken, welke op Hemelvaartsdag zou invallen, maar in vervolg van tijd door de St. Barthelomeusmarkt vervangen is. Graaf JAN *de Blinde*, om zijne tevredenheid te toonen over de bewijzen van trouw en verknochtheid, hem door de stad LUXEMBURG gegeven, deed, bij brief van 25 Maart 1346, ter gunste van deze stad, afstand van zeker regt op de waarde der koopmanschappen en den wijnhandel. In dit regt werden die van LUXEMBURG, in 1362, bevestigd door Hertog WENCELAUS, zoon van JAN *de Blinde*, en het werd hen onherroepelijk toegekend, bij brief van 7 Augustus 1384, door Hertog WENCELAUS II, Koning *van Rome*, die, bij den zelfden brief, den vrijdom en de regten door de Gravin ERMESINDE verleend, bevestigde. Keizer KAREL IV stond, bij de gouden bul van 1 Januarij 1357, aan de burgers, inwoners en mannen van LUXEMBURG zeer uitgestrekte voorregten toe, welke echter weinig meer zijn, dan de bevestiging of de uitbreiding van den vrijdom, door meergenoemde Gravin verleend. De vermeerdering van de bevolking maakte het uitleggen der stad noodzakelijk. Graaf WENCESLAUS II beval, bij brieven van het jaar 1386, dat men, ten eeuwigen dage, de tiende kan zoude heffen, die men in de herbergen in het klein verkocht, en dat men de opbrengst daarvan tot verbetering van de stad moest aanwenden; met dit werk werd in het jaar 1393 eenen aanvang gemaakt. De Graaf deed de oude muren omver werpen, de grachten dempen, nieuwe huizen bouwen, nieuwe straten aanleggen en strekte de wallen tot aan de nieuwe poort uit. De vestingwerken werden, op bevel van MARIA VAN BOURGONDIË, onmiddellijk na haar huwelijk, in 1477, aan de west- en de noordzijden met elf torens en een bastion vermeerderd. MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en MARIA VAN BOURGONDIË, in 1480 te LUXEMBURG gekomen zijnde, vernieuwden en bevestigden alle de oude voorregten en verleenden er nog nieuwe bij. In 1673 werd door KAREL II, Koning *van Spanje*, Hertog *van Luxemburg*, het hooge regtsgebied over de stad aan Schepenen afgestaan voor 4000 pond (24,000 guld.).

De stad LUXEMBURG is eene bondsvesting, die, volgens het tractaat van den 12 Maart 1817, voor zoo veel de vestingwerken en de verdediging betreft, onder eenen Pruissischen Gouverneur en Kommandant staat, welke beide door den Koning van Pruissen benoemd worden. Volgens dit tractaat moet de bezetting voor ¾ door den Pruissischen Monarch en voor ¼ door den Koning der Nederlanden geleverd worden. Evenwel is de stad, sedert den vrede van Parijs tot op heden toe, bij uitsluiting door Pruissische troepen bezet geweest; alleen gedurende eenige maanden van het jaar 1831 werd het garnizoen door troepen van Lippe en Waldeck versterkt..

LUXEMBURG, zoo als wij reeds aanmerkten, aan de Alzette of Elze gelegen, die hier de Petruse opneemt, bestaat uit de Boven- en de Benedenstad, waarvan de eerste meest op rotsen ligt, in welke de vestingwerken zijn uitgehouwen. De Bovenstad heeft eene lengte van 630 mètres en eene breedte van 408 mètres. Zij is 72 mètres boven den spiegel der Alzette verheven. De Benedenstad daarentegen ligt in een diep, smal en bogtig dal, en begrijpt in zich de reeds genoemde voorsteden: Grund, Pfaffenthal en Clausen.

Men telt in de Bovenstad 1500 h., bewoond door 6300 inw. Onder de huizen zijn er vele, die fraai mogen genoemd worden. De stad telt eenige goede logementen, een belangrijk aantal goede winkels, waarvan vele door smaak en rijkdom uitmunten. De straten in de Bovenstad zijn meestal regt, goed geplaveid en tamelijk breed. Onder de pleinen munt het Willems-plein, vroeger Place-Napoléon geheeten, door ruimte uit. Het vormt een regelmatig vierkant, waarvan het Stadhuis eene der zijden bepaalt. Overigens heeft het een doodsch voorkomen, als zijnde naar het Westen, Noorden en Oosten, alleen door hooge en sombere achterhuizen ingesloten. Naar de zijde der Theresiastraat, ter wederzijde van het Stadhuis, daalt men, langs fraaije en breede trappen, naar beneden. Vroeger stonden op dit plein onderscheidene geestelijke gebouwen, die door NAPOLÉON, gedurende zijn verblijf te dezer plaatse, in 1804, aan de stad zijn afgestaan. Het tweede plein is de Paradeplaats, in het midden der bovenstad gelegen, met eene dubbele rij wilde kastanjeboomen beplant, en door schoone gebouwen omgeven. Men vindt daarop eene der overdekte putten, welke de bovenstad van water voorzien. De laatste der openbare plaatsen is de Vischmarkt, een levendig, onregelmatig plein, waar in 1824 nog sporen van den Romeinschen weg, die zich in vroegere eeuwen van Rheims tot Trier uitstrekte, gevonden zijn.

De stad en voorsteden zijn door eene verbazende menigte vestingwerken versterkt en omringd, bij welker aanleg van de gesteldheid van den bodem zeer kunstig is partij getrokken, zoodat LUXEMBURG, volgens het getuigenis van CARNOT, na Gibraltar voor de sterkste vesting van Europa moet gehouden worden. De tegenwoordige gedaante der vestingwerken is, op weinige uitzonderingen, na nog de zelfde, als toen VAUBAN die deed aanleggen, behalve eenige veranderingen, door de Ingenieurs van het Duitsch verbond aangebragt. Sommige forten in de nabijheid der stad staan door onderaardsche gangen, allen in de rots uitgehouwen, met de vesting in verbinding. Op de rotsen bij de Trierschepoort is de Raamkazerne, aan de eene zijde door eenen hoogen muur en sterke torens, aan de andere door eenen afgrond beschermd. Het bezienswaardigste gedeelte der vestingwerken is de zoogenaamde Bok, nabij de Slotpoort, geheel in de rotsen op de wijze van galerijen en terrassen uitgehouwen.

De stad Luxemburg heeft 6 poorten, als: de Eicherpoort en de Nieuwpoort ten N., de Slotpoort, de Trierschepoort en de Mansfelderpoort ten O. en de Diedenhovenschepoort of de Thionvillerpoort ten Z.

De vier bronnen, te Luxemburg aanwezig, hebben zeer veel moeite en geld van aanleg gekost. Die, welke men in de *Grootestraat* aantreft, werd in het jaar 1741 gegraven en is 64 mètres diep. Die op de *Paradeplaats* heeft eene diepte van 54 mètres. De derde, in de Kazerne, bij de *Nieuwpoort*, meet 67 mètres. Die in de H. Geestkazerne is in 1776 gegraven en niet zoo aanmerkelijk diep. De burgers der stad behelpen zich ook ten deele met het regenwater, dat in gegraven putten wordt bewaard.

Tot de openbare gebouwen van Luxemburg overgaande, merken wij in de eerste plaats op het Oude-Stadhuis, thans het Hotel van het Gouvernement, een gebouw in oud Duitschen stijl opgetrokken, met twee vooruitspringende torens, een fraai balcon en ter regterzijde een groot ijzeren hek. Vroeger las men aan den ingang een Latijnsch opschrift, behelzende den lof van Pieter Ernst, Graaf van Mansfeld. Dit gebouw is even na het midden der zestiende eeuw, ten tijde van Filips II, gebouwd. Men bewaart er oudheden, onder anderen eene zeer wel onderhoudene *ara*, in 1823 door den Heer Bonzeux, Priester te Amberloup, in Belgisch-Luxemburg, onder het hoofdaltaar gevonden.

Het Nieuwe-Stadhuis is een vierkant, groot en deftig gebouw, op het *Willemsplein*. De eerste steen daaraan werd in Julij 1830 gelegd.

Het Tribunaal, de zetel van het koninklijke groothertogelijke oppergeregtshof, staat nabij de wallen der stad en is hoogst eenvoudig. Behalve dit oppergeregtshof heeft Luxemburg ook een Hof van Appel, een Hof van Cassatie, als ook eene Regtbank van Koophandel.

De overige gebouwen, die opmerking verdienen, zijn: de fraaije Hoofdwacht, op de *Paradeplaats;* het schoone Gravenhaus, ingenomen door de Militaire Administratie der levensmiddelen; het Arsenaal, met wapenen voor meer dan 10,000 manschappen; de Kazerne der Marechaussée, vroeger een geestelijk gesticht; onderscheidene andere Kazernen en Militaire gebouwen, waaronder de Gevangenis; voorts de Schouwburg; het Militair Cassino, op eene der wallen gelegen en door eenen fraaijen tuin omgeven, met heerlijke gezigten op Pfaffenthal; het Paleis, vroeger door den Prins van Hessen-Homburg bewoond, zijnde een ruim, fraai vierkant gebouw; alsmede de overblijfselen van het Paleis Mansfeld, in 1563 in de voorstad *Clausen*, door Pieter Ernst, Graaf *van Mansfeld,* aangelegd.

Luxemburg heeft vier voorname Roomsch-Katholijke kerken, als: de St. Pieterskerk, de St. Janskerk, de St. Michielskerk en de kerk van Onze Lieve Vrouw des Bons Malades.

De St. Pieterskerk, in de *Theresiastraat*, was oorspronkelijk de kapel van het Jezuiten-Collegie, in het jaar 1773, door Keizerin Maria Theresia, aan de stad tot eene parochiekerk geschonken. Zij rust op eene dubbele rij pilaren, heeft een hoofdaltaar, vijf kleinere altaren, een gedenkteeken van Hertog Jan *den Blinde*, en een groot aantal schilderstukken, waaronder het stuk boven het hoofdaltaar, Maria's *Hemelvaart* voorstellende, uitmunt. Een ander schilderstuk stelt Cunigonda, dochter van Siegfried, eersten Graaf *van Luxemburg*, voor,

de vuurproef ondergaande. Het gedenkteeken van Hertog JAN is echter niet het oorspronkelijke en bedekt ook geenszins den held, die het moet vereeren. Toen, na den slag van Crecy, het lijk des blinden Konings door de overwinnaars gevonden was, zonden deze het, uit eerbied voor zijne verhevene deugden, naar LUXEMBURG, waar het in de Benedictijner abdij Munster werd bijgezet. Zijn zoon, KAREL IV, liet een monument oprigten, versierd met de wapens van de met zijnen vader gesneuvelde Heeren en Ridders. Gedurende den oorlog, welke FRANS I, Koning *van Frankrijk*, tegen Keizer KAREL V voerde, werd evenwel dit praalgraf, zoo wel als de abdij, door laatstgenoemden Vorst vernield (1541), uit vrees, dat de Franschen zich in het gebouw mogten nestelen. Men bragt nu het gebeente des Konings naar het Franciskanerklooster over. Na de wederopbouwing van Munster liet de Abt BERTELS het ligchaam van den beminden Landvorst in de nieuw gebouwde kerk bijzetten, waarna de Aartshertog ALBERTUS (1613), op verzoek van den Abt PETER ROBERTI, een nieuw mausoleum deed oprigten en dit met een Latijnsch grafschrift van ERICUS PUTEANUS voorzien. Ook deze graftombe werd in 1794, met kerk en abdij, vernield. De eigenaar eener fabrijk te Sept-Fontaines wist echter het stoffelijk overschot des blinden Konings voor vernieling te bewaren. Na langen tijd nu hier en dan elders gevoerd te zijn, viel het in handen van den Heer BOCH-BUSCHMAN, welke het, in November 1833, aan den toenmaligen Kroonprins van Pruissen aanbood, waarop deze besloot een mausoleum te Kastel voor Koning JAN te doen oprigten en daarin het gebeente des helds bij te zetten. Het werd derwaarts overgevoerd den 26 Augustus 1838. Onder het beeldhouwwerk in dezen tempel merkt men op een graf des Heeren, alsmede eenen schotel, waarop het hoofd van JOHANNES *den Dooper*. Uit het dak dezer kerk verrijst een toren, met eene hooge en twee lagere spitsen, zijnde ter wederzijde van den voorgevel insgelijks spitsen aangebragt. De toren heeft een klokkespel, hetwelk in 1810 gegoten is, uit het door den laatsten Prefect van het Departement des Forêts (JOURDAN) hiertoe gebezigd monument, den Graaf VAN MANSFELD en zijne beide vrouwen toegewijd. Deze Graaf, die in de dertiende eeuw leefde, geraakte bij eenen kruistogt krijgsgevangen; hij werd door eene deugdzame Turkin verlost, welke hij uit dankbaarheid en in de verbeelding, dat zijne gade gestorven was, huwde. Bij zijne terugkomst in het vaderland vond hij zijne echtgenoot nog in leven. Nu ontstond er een edelmoedige strijd tusschen de beide hem even hartelijk beminnende vrouwen, wie den geliefden man zou afstaan. Ten slotte echter besloten zij in zusterlijke eensgezindheid met hem te leven, welk besluit zij tot aan haren dood ten uitvoer bragten.

De St. Jans- of Munsterkerk, gelegen in de voorstad *de Grund*, tusschen de *Alzette* en de *Munstergasse*, behoorde vroeger aan de abdij Munster, die er in 1083, door Graaf KOENRAAD I, op de hoogte van *Oud-Munster*, gesticht was. Deze abdij, die de grafsteden van onderscheidene Luxemburgsche Vorsten bevatte, werd herhaalde malen en eindelijk het laatst in 1793 vernield. De Abt had een groot aanzien, zitting en stem onder de Staten des lands en het opzigt over de volksscholen. De tegenwoordige kerk heeft eenen zeer hoogen toren, die evenwel boven het dak slechts uit eene enkele spits bestaat, welke als zoodanig dan ook opmerkenswaardig is.

De Dominikaner- of St. Michielskerk, in de *Slotstraat*, aan den H. MICHAËL gewijd, behoorde weleer aan het Dominikaner-

klooster in 1292, aan den voet van het oude slot, gesticht, en in 1543 door de Franschen verwoest. De kerk prijkt met eenen zwaren vierkanten toren, die met eene kleine spits gedekt is.

De Kerk van O. L. Vrouw des Bons Malades staat aan de noordzijde der stad, buiten de *Nieuwe-Poort.* Zij is in 1624, door Pater JAKOB BROCQUART, gesticht.

Van de kerkelijke stichtingen, die vroeger in LUXEMBURG geweest zijn, was de voornaamste de St. Nicolaaskerk, de eerste parochiekerk der stad, die met eenen zeer hoogen toren prijkte. Zij werd in 1120, door den burger HEZELIN gesticht, doch in 1775 afgebroken. De Franciskanerkerk en het Franciskanerklooster, in 1223 gesticht, werden in 1804 met de Kapel van Mansfeld door NAPOLÉON aan de stad geschonken en later afgebroken, ten dienste van het tegenwoordige Wilhelmsplein en het Nieuwe Stadhuis. Verder bestond hier nog vroeger de beroemde abdij Munster, de Heilige-Geestabdij en meerdere kloostergebouwen.

De voornaamste kerkelijke feesten, die te LUXEMBURG met veel praal gevierd worden, zijn: het Feest van den H. JOHANNUS NEPOMUCK, de Processie van den H. ADRIAAN en het Feest van de H. *Maagd* MARIA, troosteres der bedrukten.

De Evangelische kerk, voornamelijk ingerigt, ten dienste der Protestanten, van het Pruissisch garnizoen, is een groot vierkant gebouw, uit- noch inwendig door versierselen opgeluisterd. Deze kerk is de eenige Protestantsche tempel, onder het gebied van Koning WILLEM II, waarin een altaar gevonden wordt. Deze kerk heeft geen orgel, wordende het gezang door militair muzijk begeleid.

De Synagoge staat nabij den stadswal en heeft niets aanmerkelijks.

Liefdadige gestichten zijn: het Burger Hospitaal, waartoe eene eigene kerk behoort; het Militair Hospitaal; het Weeshuis, waartoe in 1767 de grond gelegd werd; een Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis; eene Werkschool voor arme meisjes, door eenige Luxemburgsche Dames, onder de bescherming van wijlen Koningin WILHELMINA, uit de opbrengst eener loterij opgerigt, en nog onder de bescherming van Neêrlands Koningin staande.

Behalve goede inrigtingen voor het lager onderwijs, heeft men hier het Koninklijk Athenaeum, waar door 12 Hoogleeraren onderwijs wordt gegeven. Het was oorspronkelijk een Collegie der Jezuiten, gesticht ter plaatse, waar vóór het jaar 1554 het in 1237 opgerigte, en in eerstgenoemd jaar door het springen van buskruid verwoestte Nonnenklooster van de H. MARIA MAGDALENA stond. Dit collegie werd in het begin der zeventiende eeuw gesticht, en in 1817 tot een Koninklijk Athenaeum verheven. Het gebouw is groot en heeft twee vooruitspringende vleugels, die een ruim plein vormen. Daarin is de Stads-Bibliotheek geplaatst, die op bepaalde dagen voor het publiek geopend en rijk is aan vele merkwaardige handschriften van oude schrijvers. Ook bevat zij een klein Penningkabinet, dat zijn ontstaan aan den Heer H. ULVELING te danken heeft, die in April 1839 aan de Stads-Bibliotheek een honderdtal oude munten schonk.

LUXEMBURG heeft een Wetenschappelijk Genootschap, *le Cercle Littéraire* geheeten. Het werd weinig tijd vóór de Belgische omwenteling tot stand gebragt, genoot eenen kortstondigen bloei en is thans genoegzaam alleen als Leesmuseum voor tijdschriften, dagbladen en boekwerken aan te merken.

Ook is er een Schutters Genootschap, zijnde een overblijfsel van het onder het Oostenrijksche bestuur, in 1794, opgerigte vrijwillige Burger-Jagerkorps, waarvan de Heer von Gendeb de eerste Bevelhebber was.

Te Luxemburg zijn geboren, de Godgeleerden: Johan Pichard, Dominikaner-Monnik en Doctor aan de Hoogeschool te Parijs, † in 1320, als Bisschop van Regensburg; Marcus Aldringen, † in 1654, als Bisschop en Prins van Seggau en Stiermarken; Paul Aldringer, † in 1644, als Bisschop titulair van Tripoli en Wijbisschop van Trier.

De Regtsgeleerde en Staatslieden: Navez, vader en zoon, die zich beide onder de regering van Karel V onderscheiden hebben; Koenraad Vecer, Geheimschrijver van Keizer Karel V, Schrijver van het *Leven van* Hendrik VII en eene *Lofrede op* Paus Adriaan VI; Houst, Lid van den geheimen Raad, Afgezant van Alexander Farnese, bij de vergadering der Waalsche provinciën te Bergen, in 1579; Johan Krudel, † in 1652, als Kanselier der Malthezerorde; Karel Mansfeld, natuurlijke zoon van Pieter Ernst, Graaf van Mansfeld, † in 1647, na zich als een groot Regtsgeleerde en Godgeleerde te hebben doen kennen; Lodewijk von Neuforge, Afgezant der Bourgondische-Kreits bij de Rijksvergadering te Regensburg; Jan Louis, Graaf de Bourcier-Montureux, een beroemd Regeringspersoon, geb. 11 Mei 1687, † in 1749; Albert François Floncel, Lid van het Parlement te Parijs en Staatssecretaris van het vorstendom Monaco, geb. in 1697, † 15 September 1774, en Walter Antonie Franciscus Baron von Feltz, geb. 5 Februarij 1744, † in 1820, als Staatsraad en Lid van de Eerste kamer der Staten-Generaal.

De Krijgshelden: Jan Aldringer, verdronken bij Landshut den 20 Julij 1634, en Jan Beck, geb. in 1588, die van Bode te paard, bij den Raad te Mechelen, tot Generaal, Baron en Gouverneur van het hertogdom Luxemburg opklom, en in den slag bij Lens (1648) sneuvelde.

Den Latijnsche Dichter Nicolaas Marenanus, uit de zestiende eeuw.

De Geschiedkundigen: Alexander Wiltheim, Schrijver van onderscheidene belangrijke werken, waaronder bovenal uitmunt zijn: *Luciliburgensia sive Luxemburgum Romanum*, en Johann Friedrich Schannat, geb. 23 Julij 1683, † 5 Maart 1732, na zich als een groot Geschiedkundige en Schrijver van de *Eiflia illustrata* te hebben doen kennen.

De Graveur Richard, geb. in 1626.

Luxemburg is tweemalen door ontzettende brand geteisterd. Door den eersten, in 1509, werd de St. Michielskerk, met honderd tachtig huizen in de asch gelegd. Door den laatsten, in 1554, veroorzaakt door eene menigte vaten buskruid, welke onder het gewelf der kerk van het Minderbroederklooster bewaard werden, werd dit klooster, benevens het grootste gedeelte der stad, tot eenen puinhoop gemaakt. Koning Filips II beval dat de stad weder opgebouwd, en de straten breeder gemaakt moesten worden; maar in het volgende jaar werd de stad door eene andere ramp bezocht, de pest namelijk, welke haar geheel ontvolkte.

Luxemburg heeft ook onderscheidene malen de onaangenaamheden van vesting te zijn moeten ondervinden. Zij viel in het jaar 984 in handen der Franschen, doch verdreef in 1171 de zegevierende Limburgers, die reeds al het omliggende land gewonnen hadden, van voor hare muren. Minder gelukkig waren de Luxemburgers in 1443, toen

zij zich aan Bourgondië, en in 1479, toen zij zich aan Frankrijk moesten overgeven.

Frans I, Koning *van Frankrijk*, deed haar in 1542 door zijnen zoon innemen en plunderen, wien zij echter weder ontnomen werd, door René van Châlons, Prins *van Oranje*, Veldoverste van het leger van Keizer Karel V; doch in het volgende jaar werd zij door de Franschen op nieuw veroverd, die haar op gelijke wijze als de vorige keer behandelden, doch haar, in den jare 1544, weder aan de Spanjaarden, onder Gonzaga, moesten inruimen.

In 1559 kwam er de Hertog van Guise voor, die echter genoodzaakt werd, het beleg weder op te breken. De Maarschalk van Biron poogde de stad, in het jaar 1597, bij verrassing, in te nemen, doch de burgers boden hem zoo dapper tegenstand, dat hij zich genoodzaakt vond, af te trekken. De Luxemburgers vieren den dag van hunne verlossing nog door eenen plegtigen jaarlijkschen omgang.

In 1682 werd Luxemburg door de Franschen geblokkeerd, wier Koning zich gaarne in het bezit van deze stad zoude hebben gezien, doch deze blokkering werd in het volgende jaar opgebroken.

De Fransche Generaal d'Humières, voerde, in December 1683, omtrent dertig duizend man voor Luxemburg en wierp wel twee honderd bommen in de stad, waardoor omtrent vijfhonderd huizen vernield of zwaar beschadigd werden.

In het volgende jaar werd deze vesting door den Franschen Maarschalk de Créqui berend. De loopgraven werden den 9 Mei geopend, en de belegering werd, sedert, vlijtig voortgezet. De belegerden deden eenige uitvallen, doch op den een en dertigsten besloten zij in bespreking te treden. Men onderhandelde tot op den 4 Junij, toen het verdrag, waarbij de stad zich overgaf, geteekend werd.

Lodewijk XIV deed de vestingwerken zoo veel verbeteren, dat Luxemburg sedert met regt voor eene der sterkste plaatsen van Europa gehouden werd.

Bij het tractaat van Regensburg, in het zelfde jaar, werd de stad aan de Franschen toegekend.

Volgens het vijfde artikel van den Rijswijkschen vrede des jaars 1697, kwam de stad weder onder de heerschappij van Spanje. De Franschen moesten haar in dien staat als zij was aan de Staatsche troepen inruimen.

In het jaar 1701, moesten deze troepen wederom voor de Franschen plaats maken, daar, in het jaar 1711, de troepen van den Keurvorst van Beijeren op volgden. Volgens den Utrechtschen vrede werd Luxemburg den Staten tot eene barrièreplaats afgestaan; doch in het jaar 1715, zijn er de Keizerlijke troepen, onder het bevel van den Baron van Wagtendonk, ingetrokken. Toen men, in het jaar 1733, voor eenen aanval der Franschen vreesde, werd de stad, door den Gouverneur, den Graaf van Neuperg, in volkomen staat van tegenweer gesteld en tegen eene bombardement beveiligd. De bezetting bestond toen uit veertien duizend man. Doch de Koning van Frankrijk sloot, vóór het einde van dat jaar, een verdrag met de Staten der Vereenigde Nederlanden, waarbij hij zich verbond, de Oostenrijksche Nederlanden niet door zijne wapens te verontrusten.

Gedurende den oorlog, op het laatst der vorige eeuw, viel deze plaats weder den Franschen in handen, nadat zij, die een jaar geblokkeerd hadden. Den 9 Junij 1795 kwamen zij er binnen, en bij den vrede van Campo-Formio, werd zij hun toegekend.

In 1814, werd zij niet door de wapenen, maar door den vrede van Parijs aan de verbondene mogendheden ingeruimd.

Van 1830 tot 1839 was Luxemburg de eenige stad des groothertogdoms, welke niet voor den Koning der Nederlanden verloren ging. De Belgen vreesden eenen aanval op deze vesting te wagen, die en door Pruissisch garnizoen en door vele Luxemburgers, uit alle oorden van het gewest hiertoe aangesneld, verdedigd werd.

Het wapen van de gem. Luxemburg is het zelfde als dat van het groothertogdom.

LUXEMBURG, hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

LUXEMBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinakreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Quapibo, benedenwaarts aan de verl. plant. Roseland; 1880 akk. groot.

LUXEMBURG (KLEIN-), hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

LUXTERHORN of Luxterhoek, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 1¼ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, ¾ u. W. N. W. van *Langezwaag*, waartoe het behoort; met 15 h. en 70 inw.

LUXTERTIENJE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 2 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Beetsterzwaag*, 1¾ u. N. W. ten N. van *Langezwaag*, waartoe het behoort; met 3 h. en 10 inw.

LUXTERTIENJE (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, met eene oostelijke rigting, van het *Lange-Rek* naar de *Wyde-Wispel* loopende.

LUXWOLDE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en 1¾ u. N. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Beetsterzwaag* en 1 u. N. W. van *Langezwaag*. Men telt er 4 h. en 20 inw., onder welken ongeveer 16, die of geheel of gedeeltelijk uit de armenkas onderhouden worden, terwijl een huisgezin zich op de veenderij en de veeteelt toelegt. De landen, welke tot dit dorp behooren, loopen voorbij Gersloot in een punt ten einde, op de kaart bekend onder den naam van Luxterhorn, en daarover loopt, van den Keenster-rijweg, een hooiweg naar Luxtertienje.

LUYDUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Luidum (1).

LUYKSGESTEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (5 k. d., 21 m. k., 5 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Bergeyk, O. aan Borkel-en-Schaft, Z. aan de Belgische gem. Lommel.

Deze gem., welke, ofschoon geheel en al in het kw. *Kempenland* ingesloten liggende, tot het prins-bisdom van *Luik* plagt te behooren, bevat het d. Luyksgestel, benevens de geh. Bosch, Reyd en Sengelsbroek, en beslaat eene oppervlakte van 2237 bund. Men telt er 144 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van 790 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er bestaan hier echter ook twee vereenigingen van ingezetenen, waarvan de eene handel drijft in menschenhaar, hetwelk zij zelve in

---

(1) Evenzoo zoeke men alle de woorden elders Luy gespeld, welke hier niet gevonden worden op Lu of Lui.

verschillende landen van Europa gaan opkoopen en in andere wederom verkoopen en verruilen. De andere drijft handel in koperwaren, waartoe zij bij uitsluiting in Denemarken bevoorregt zijn. Deze vennootschappen geven aan velen belangrijke winsten, en een aantal gegoede ingezetenen van LUYKSGESTEL hebben daaraan hunne opkomst en welvaren te danken.

De inw., die op 2 na alle R. K. zijn, onder welke 640 Communikanten, maken eene par. uit, welke vroeger tot het bisd. *Luik* behoorde, doch in het jaar 1840 onder het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, gebragt is, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 2 Herv., die er wonen, worden tot de gem. van *Bergeyk-en-Riethoven* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Voorheen behoorde LUYKSGESTEL tot de Oostenrijksche Nederlanden, en kwam als zoodanig in het jaar 1793 aan Frankrijk, maar het werd in het jaar 1807, door den Keizer van dat land, aan zijnen broeder LODEWIJK, toenmaals Koning van Holland, tegen de gemeente Lommel afgestaan. Bij de omwenteling van het jaar 1813 was deze gemeente weder bij de provincie Limburg gevoegd, maar is later, ook weder bij ruiling tegen Lommel, aan Noord-Braband gekomen.

Het dorp LUYKSGESTEL ligt 4 u. Z. Z. W. van Eindhoven, 2½ u. Z. O. van Hapert, 2 u. Z. van Eersel, ¼ u. N. van de Limburgsche grenzen.

De R. K. kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, dat een bij uitstek fraai gebouw, met eenen hoogen toren was, is in den nacht tusschen 31 Maart en 1 April 1840 geheel afgebrand, zijnde er van het schoone kerkgebouw en den toren, niets dan de muren overgebleven, terwijl niets is kunnen gered worden, dan eenig goud en zilver hetwelk in de sacristij bewaard werd. Het fraaije orgel als mede zeer merkwaardige en kostbare oudheden en beeldhouwwerk als anderzins, herkomstig uit de abdij van Postel, zijn mede een prooi der vlammen geworden. Deze kerk is in 1841 herbouwd.

In den namiddag van 11 April 1837 ontstond er brand in de kom der gemeente LUYKSGESTEL, waardoor twee huizen en twee bouwmanswoningen eene prooi der vlammen zijn geworden.

LUYNEN, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, W. van *Tietjerk*, dat ten N. met de *Dooytsewiel* en ten W. met de *Merge-Dobbe* in verbinding staat.

LUYZENBURG, water of poeltje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 1 u. Z. van *Sneek*, W. van de *Hommerts*, waartoe het behoort.

Het staat door de Dorpsvaart met de *Zandsloot* en door de Kerksloot met het *Oudehof* in verbinding. Voormaals liep uit deze poel eene vaart, de Hoepsloot genaamd, naar de *Wymerts*, die echter sinds lang verland is, gelijk ook het poeltje in uitgebreidheid afneemt. Eene polle, in dit water gelegen, bestaat uit eenen zeer steenachtigen grond. Welligt heeft hier voormaals een gebouw gestaan en is hiervan de benaming afkomstig.

LYCKLAMA of LYKLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1½ u.W. van *Heerenveen*, bij *Haskerhorne*, waartoe zij behoorde.

LYCKLAMA of LYKLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ¼ u. Z. W. van *Makkinga*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, met kleine heerenhuizing, welke, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten worden door de erven JAN TH. POORT, woonachtig te Makkinga.

LYCKLAMA of LYKLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 5 min. Z. van *Oldeberkoop*, waartoe zij behoort.

Deze state, waarvan het huis uit het water was opgetrokken, besloeg, met hare fraaije beplantingen en bosschen, eene oppervlakte van 40 bund., bestaat thans niet meer.

De Munsterschen deden dit slot in 1672 door middel van buskruid in de lucht vliegen. Men ziet er thans eene heerenhuizinge, in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Heer TINCO ANDRINGA VAN HYLCKAMA, met eenige der landerijen, zijnde de overigen in eigendom bij Mevrouw de douairière VAN EYSINGA, geb. VAN LIJNDEN, te Beetsterzwaag, waarop thans een boerenplaats gezien wordt.

LYCKLAMA-BOSCH of LYKLAMA-BOSCH, landg., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. ten N. van de *Lemmer*, 15 min. N. van *Nijemirdum*, waartoe het behoort, in een boschrijk oord.

Bij dit landgoed moet vroeger een klooster gestaan hebben. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de wed. DRIELING.

LYCKLAMA-HUIS of LYKLAMA-HUIS, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie ANDRINGA.

LYCKLAMA-STINS of LYKLAMA-STINS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, 5 min. O. van *Wolvega*.

Het huis was een aanzienlijk, schoon gebouw, rondom in eene diepe gracht gelegen en van uitgebreide beplantingen omringd, dat RINCKE of RINCO VAN LYCKLAMA, die den 27 Maart 1626, in plaats van MARCUS LYCKLAMA A NYEHOLT, Grietman van Stellingwerf-Westeinde werd, had doen opmetselen. Deze RINCKE of RINCO VAN LYCKLAMA was, vóór zijne benoeming tot Grietman, Kapitein over een kompagnie van honderd man. Van 1632 tot 1637 vindt men hem als Volmagt ten landsdage. Vermoedelijk is hij in het laatstgemelde jaar overleden, dewijl AGGE LYCKLAMA A NYEHOLT hem toen opvolgde. Hij woonde op LYCKLAMA-STINS, en liet, ten dienste van zijner ingezetenen turfhandel, eene vaart graven, uit de Tjonger tot aan Wolvega, welke nog de Lycklama-vaart heet.

In het jaar 1736 werd de LYCKLAMA-STINS, wegens bouwvalligheid, voor afbraak verkocht; doch omstreeks veertig jaren geleden (1805) is, ter plaatse, waar zij gestaan heeft, een nieuw gebouw gesticht, door wijlen den Heer Mr. MEINARDUS SIDERIUS, die, na aldaar eenige jaren te hebben gewoond, op den 19 December 1829 is overleden. Deze voortreffelijke man, die in vroeger dagen ook in de hoogste staatsvergaderingen des lands met roem eene plaats bekleed heeft en wiens ronde en edele inborst, gepaard met schranderheid en verkregene kundigheden, hem de achting van allen, die hem kenden, hadden doen verwerven, ligt op de algemeene begraafplaats te Wolvega begraven. Een eenvoudig gedenkteeken, door een zijner vereerders, in het jaar 1845 opgerigt, duidt de plaats aan, waar de asch van dezen edelen man rust.

De stins en daarbij behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 6 bund. 20 v. r. 40 v. ell., is in het jaar 1840 door zijne weduwe verkocht geworden aan den Heer Majoor Ingenieur SENT FOPPES KLYNSMA, Kommandant van het korps Mineurs en Sappeurs, die de om het gebouw gelegen tuinen en bosschen veel heeft laten verfraaijen, zoodat het een en ander thans een aangenaam zomer- en winterverblijf oplevert.

Deze stins is het stamhuis geweest van het oude geslacht VAN LYCKLAMA, van hetwelk MARCUS LYCKLAMA A NYEHOLT, die in 1621 met REINIER PAUW en RUTGER VAN HAERSOLTE, als buitengewoon Ambassadeur naar Denemarken werd afgevaardigd, na eerst Hoogleeraar in de Regten aan de hoogeschool te Franeker te zijn geweest. Ook liet hij vele schriften na (1).

LYDENBURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, ¼ u. van *Roodkerk*, waartoe zij behoorde.

LYKRISA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*, aan het strand Maroeks.

LYLY (GROOT-) en KLEIN-LYLY, twee eilandjes of liever zandplaten in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, W. van het *Sundasche* eil. *Celebes*, die de reede van Makassar van het Zuidwesten naar het Noorden beschutten.

LYNDENSTEIN, landg., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ¼ u. N. ten O. van *Beetsterzwaag*, nabij *Olterterp*, waartoe het behoort.

Dit uitgestrekte landg., van uitmuntenden aanleg, prijkende met het schoonste lustslot, wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière FRANS GODARD AISO BOELENS Baron VAN LYNDEN, geb. VAN BORCHAREN.

LYNDINIA, oude naam van het d. LIENDEN, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie LIENDEN.

LYONG, klein eil. in *Oost-Indië*, in den eigenlijken *Moluksche-Archipel*, 1 u. N. O. van Obi; 1° 38′ Z. B., 145° 54′ O. L. Het is 2 u. lang en één uur breed.

LYONS of LYOENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*. Men telt er ongeveer 80 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hylaard-Lyons-en-Huins*, welke hier eene kerk heeft. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Dronrijp* gerekend.

LYSNAARBOETE, naam, welken de Negers geven aan den verl. kweekgr. NIEUW-WEERGEVONDEN, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie WEERGEVONDEN (NIEUW-).

LYSNARI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. DE MORGENSTAR, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MORGENSTAR (DE).

LYTSE-LEU of LYTSE-LEUK, naam, welken men gewoonlijk geeft aan het geh. LUTKEGAST, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie LUTKEGAST.

---

(1) Men zie verder over hem Mr J. SCHELTEMA, D. II, bl. 42.

M.

MA, Poeloe-Ma, dat is Noordereiland, het grootste der beide deelen, waarin het Visschersеiland, in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, W. van de reede van Djapara, den 3 Januarij 1820 gescheiden is, ten gevolge van de hevige stormwinden, welke op deze en eenige vorige dagen gewoed hebben. Zie voorts Visschers-eiland.

MAAGDENBERG, voorm. veer in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, tusschen het Land-van-Oostburg en Sluis en Aardenburg, over het Coxijsche-Gat, nagenoeg waar thans de dijk tusschen den Sophia-polder en den Diomede-polder ligt. De buurt in het eerste deel van Prins-Willems-polder, gem. *Oostburg*, waar het veerhuis stond, zijnde nu vier armoedige huisjes, wordt nog zoo genoemd.

MAAGDENBERG, voorm. militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Commewijne*.

MAAGDENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Merveille, benedenwaarts aan den kostgrond Laarwijk, 1023 akk. groot; met 148 slaven. Zij wordt met eenen watermolen bewerkt.

MAAGDENBURG (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. kostgr. Land-van-Laarwijk, benedenwaarts aan den verl. kostgr. Land-van-Merveille.

MAAGDENDAEL, voorm. kloost. in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie Geertruidaklooster (St.).

MAAGDENDRIES (DE), voorm. kloost. te *Maastricht*, prov. *Limburg*, aan het *Plein van den Maagdendries*.

Dit kloost., hetwelk reeds in het begin der veertiende eeuw was gesticht, werd bewoond door Nonnen, die naar den derden regel van den H. Franciscus leefden en onder den Groot-Vicaris van Luik stonden, die den Pastoor van St. Catharinakerk magtigde, om de zaken in zijnen naam te bestieren.

Het klooster werd Maagdendries genaamd, ter eere van den Apostel Andreas, welken naam bij het gemeen gewoonlijk Andries en Dries wordt uitgesproken, aan wien de kerk was toegewijd. Ten teeken daarvan had deze toren een St. Andrieskruis tot windwijzer. Dit gebouw dient thans gedeeltelijk tot Magazijn van militaire gereedschappen. Het overige is sedert vijf en twintig jaren afgebroken; terwijl de voormalige tuin van het klooster tot eene Boomkwekerij ter beplanting van de wallen der vesting is ingerigt.

MAAGD-MARIA (KLOOSTER-VAN-DE-HEILIGE-), voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, te *Haarlem*.

Dit klooster is gebouwd voor Nonnen van den derden regel van St. Franciscus, in de *St. Janstraat*, digt bij de gewezen St. Janspoort, welke bij de laatste vergrooting der stad, in het jaar 1672, is afgebroken, en gestaan heeft op de hoogte, waar de tegenwoordige Korte-Jansstraat is, waarvan de kerk gemeenlijk *Onze Lieve Vrouwekerk* genoemd werd. De juiste tijd der stichting is niet te bepalen, maar, vermits de vergunning daartoe gegeven is door den Pastoor der groote kerk, Johannes van Roozenbosch, en deze Parochiaan geweest is tusschen de jaren 1468 en 1485, is de stichting van dit klooster in dien

tusschentijd zeker te stellen. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans woonhuizen.

MAAGDS-POLDER, bij verbastering meestal MAAGS-POLDER gespeld, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande;* palende N. aan den Nieuwlande-polder, O. aan den Nieuwe-polder-van-Krabbendijke, Z. aan den Monniken-polder, W. aan den Oud-Krabbendijke-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1595 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund. 2 v. r. 73 v. ell., alles schotbaar land; telt 2 h., waaronder 1 boerderij, en ontlast zich van het overtollige water door eene steenen heul in den Polder-van-Nieuw-Krabbendijke. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

MAAGD-VAN-GENT (DE), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 8½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. O. van *Oostburg*, distr. en 4 u. O. ten N. van *Sluis*, gem. en ruim 1½ u. Z. O. van *IJzendijke*, op den weg van IJzendijke naar Sas-van-Gent, die er dwars doorloopt.

Het is de gewone pleisterplaats der rijtuigen, die langs dezen weg rijden. Er stond vroeger slechts ééne herberg, de Maagd van Gent geheeten, waarnaar het gehucht zijnen naam ontleend heeft. Thans zijn er meer dan ééne herberg, een molen, smederij enz. De voornaamste herberg en eenige huisjes staan op Zeeuwsch grondgebied, het overige behoort tot de gem. *Watervliet*, in *Oost-Vlaanderen*. Het Zeeuwsche gedeelte bevat 4 h. en 25 inw., het Belgische gedeelte 7 h. en 30 inw.

MAAGD-VAN-HET-NIEUWE-LICHT (KLOOSTER-DER-HEILIGE-), kloost. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIEUWE-LICHT.

MAAIJE (DE), voorm. binnenwater, prov. *Zeeland*, dat, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen Mandacus en het Poort-Ambacht door, uit de *Gode* naar de *Rockvliet* liep en thans in het eiland Schouwen ingedijkt is.

MAAIJERSLOOT (DE), water in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, in eene oost-noordoostelijke strekking van de *Zomersloot* naar de *Burggracht* loopende.

MAALBROEK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en ½ u. N. van *Roermonde*, gem. *Maasbracht*.

MAALIE-POLDER (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*.

MAALSTEDE, b. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelinge-en-Eversdijk*, even ten N. O. van het d. Kappelle en in de nabijheid van het voormalig slot Maalstede. Het bestaat uit eene reeks van 15 h. en boerderijen, aan den straatweg van Kappelle op Yersekendam, met ongeveer 90 inw.

MAALSTEDE, voorm. slot op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelinge-en-Eversdijk*, 4 min. N. O. van *Kappelle*, waartoe het behoorde.

Het werd gehouden voor een der oudste huizen of sloten van het eiland, zijnde gebouwd omtrent het jaar 1200, door eenen Heer uit het geslacht MAALSTEDE, gekomen uit Vlaanderen, door welk geslacht het meer dan 250 jaren bezeten is, tot dat het door huwelijk gekomen is aan het geslacht VAN BRUELIS. Terwijl die Heeren het bezaten,

is het door de Vlamingen ten deele verwoest, doch door de bezitters weder opgebouwd. Naderhand is het gekomen aan den Edelen van der Abeele, voorts aan die van Cats, aan die van Tuyll van Serooskerke, en eindelijk aan de Schapen in Overijssel. Het was een oud vierkant gebouw, hebbende van voren eenen voorhof en op den noordwesthoek een torentje, zijnde van binnen voorzien met goede zalen en vertrekken, en van buiten omringd met zijne grachten en plantaadjen. Het werd in de laatste helft der voorgaande eeuw afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een grasveld of weide, van eenige boomen en gedeeltelijk van eene half gedempte gracht omringd.

MAALSTEDE, Maelstede of Ter-Maalstede, voorm. kast. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr., kant. en ongeveer ½ u. N. W. van *Hulst*, gem. en in den polder de *Clinge*.

Dit kast. heeft zoo nabij de stad Hulst gelegen, dat, vóór het versterken van die stad, er niet meer dan eene laan of dreef, uitkomende tot bij de groote kerk, tusschen beide was.

In de eerste tijden, wanneer deze landstreek is bevolkt, hadden de Heeren van Maelstede reeds het regt van de maalderij der stad, zoodat de inwoners van Hulst verpligt werden om hun koren op de molens der Heeren te laten malen. Dit regt heeft in deze familie bestaan tot dat het, in de vijftiende eeuw, bij koop of ander verdrag, aan den Graaf van Vlaanderen is gekomen. Bij of omtrent deze molens, hebben gemelde Heeren vervolgens een voortreffelijk kasteel doen bouwen, waar zij hun verblijf hielden, terwijl zij van den Graaf verkregen, dat deze plaats tot een grafelijk leen van het kasteel van den Audenburg te Gent werd verheven en tot aan de slooping van Maalstede, als zoodanig, door die Heeren is bezeten, zoodat het meer dan waarschijnlijk is, dat de naamsoorsprong van Maalstede, van de bedoelde molen is af te leiden, wordende dit kasteel in de oude archives van Hulst, steeds genoemd het Hof ter Maelstede.

Dat dit huis reeds in de tiende eeuw bekend is geweest, schijnt daaruit te blijken, dat men daarvan reeds gewag gemaakt vindt ten tijde van Keizer Otto III, omtrent het jaar 984, en wel dat die Vorst, » nevens den borgt van Hulst, onder het bisdom ofte de kercke van » Utrecht, heeft gevoegd de gehuchte Maelstede (*Villam Malaorum*).

Het verval van dit huis dagteekent reeds van omstreeks het jaar 1326, wanneer Graaf Lodewijk de Crescy, ten einde de oproerigheden van die van Brugge en anderen tegen te gaan, tot zich had beschreven, alle de edelen van Vlaanderen, om, volgens hunne hulde en leenpligt, elk zijne magt aan te brengen, waaraan de meesten wel gehoorzaamden, doch sommigen ook achterbleven, onder welken ook de Heeren van Maalstede. Het gevolg daarvan was, dat in 1326 van 's Graven wege op Maalstede is gekomen de Baljuw van Gent, met last om het huis te doen afbreken, hetgeen echter toen door tusschenkomst van de Regering van Hulst niet geschiedde, doch kort daarna echter grootendeels plaats had. In dezen vervallen toestand bleef het huis vele jaren, tot dat de verzoening der Heeren met den Graaf tot stand kwam, als wanneer het kasteel weder van nieuws is herbouwd.

Sedert dat de Heeren van Maelstede door huwelijken met andere geslachten, hun verblijf naar elders hebben verlegd, en de landen van den polder de Clinge, door overstroomingen en het onder water zetten, ten gevolge van den oorlog, veel geleden hadden, is dit huis wederom in verval en eindelijk geheel te niet geraakt, hoewel de heerlijkheid, ten gevolge van dien, echter nog lang daarna is behouden gebleven.

De Heeren VAN MAELSTEDE zijn in de Vlaamsche geschiedenis zeer vermaard. De eerste, die men van dit geslacht in chartres vermeld vindt, zijn geweest WULPHARDUS, Heere VAN DER MAELSTEDE, en zijn zoon GERARDUS, die beloofden aan vrouwe MARGARETHA, Gravin *van Vlaanderen*, met den Graaf van Holland en Zeeland, niet tegen haar te zullen optrekken. De brieven daarvan, zijn gedagteekend van Dingsdag na Hemelvaartsdag 1248 en berusten onder de chartres van Rupelmonde. In eenen bezegelden brief van datzelfde jaar vindt men, dat destijds Heer JAN VAN DER MAELSTEDE, Ridder, en zijn broeder GERARDUS, borgen waren voor PIETER VAN BORSSELE en die van dat geslacht, hetwelk ons doet vooronderstellen dat Maelstede uit Borssele zal zijn voortgekomen. Aan het geslacht VAN MAELSTEDE behoorde ook van ouds het patronaatschap van de parochiekerk van Hulst, welk regt, ten jare 1251, is overgedragen aan Deken en kapittel der Collegiale kerk van Kortrijk, blijkens een daarvan gemaakt verdrag in de Latijnsche taal, gedagteekend Januarij 1251.

Voorts vinden wij op het jaar 1339 vermeld Heer SIMON VAN DER MAELSTEDE, als een der onderteekenaars van het eeuwig verbond; op het jaar 1347, Heer WOLFERD VAN DER MAELSTEDE, Ridder, Heer *van Everinghe*, die gehuwd is geweest met eene dochter van Heer MAURIJN VAN DER DOES, Heer *ter Does*, waaruit is voortgesproten Heer WOLFARD VAN DER MAELSTEDE en EVERINGHE, *Burggraaf van Zeeland;* — op het jaar 1400 Heer JAN VAN RENESSE VAN MAELSTEDE, mede *Burggraaf van Zeeland;* — op het jaar 1406 vinden wij Heer WOLFARD en Heer LODEWIJK VAN MAELSTEDE, onder de edelen, die zich, in dat jaar, in het beleg van Asperen, mitsgaders van de sloten Hagestein en Everstein voortreffelijk hebben gekweten, en op het jaar 1577 Messire WOUTER VAN DER GRACHT, Ridder, Heer VAN MAELSTEDE, die van wege den voornaamsten Nederlandschen adel tot den Aartshertog MATTHIAS is afgevaardigd, eerste edelman van diens kamer en Gouverneur van Bouchain is geweest.

Er zijn volstrekt geen sporen meer te ontdekken van dit huis, zelfs niet van de plaats, waar het gestaan heeft. De laatste bouwvallen schijnen reeds op het einde der zeventiende eeuw te zijn weggeruimd.

Het wapen van MAALSTEDE was een veld van hermijn, met eenen dwarsbalk van azuur (blaauw), over het geheel een St. Andrieskruis van keel (rood) doorgaande, gelijk ook de dwarsbalk, gebrocheerd.

MAALWATERS-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Heilo;* palende N. aan het Egmonder-meer, waarvan het door de Hoefvaart gescheiden is, O. en Z. O. aan den Baafjes-polder, van welken het door den molentogt van dien polder gescheiden wordt, W. aan de Vaart-naar-Egmond-Binnen, die hem van den Sammers-polder scheidt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 12 v. r. 90 v. ell., waaronder 83 bund. 10 v. r. 70 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen duiker, liggende onder de Hoevervaart, in den polder de Egmondermeer van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Penningmeester.

MAANBUREN of MONEBUIREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Bolsward*, gem. en 5 min. N. W. van *Parrega*.

MAANDAGSCHE-WETERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat in de duinen, onder Noordwijkerhout, een begin neemt,

met eene zuidwestelijke rigting die gem. en de gem. Noordwijk-binnen-en-buiten-Langeveld-en-Offem doorloopt, en ter hoogte van Katwijk-buiten, in het *Kanaal-van-Katwijk* uitloopt.

MAANEN of MANEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en 20 min. Z. W. van *Ede*; met 51 h. en ruim 300 inw.

MAANHUIZEN, oude naam van het d. EMMELOORD, op het eil. *Schokland*, prov. *Overijssel*. Zie EMMELOORD.

MAAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, landv. *Ambon*, aan de Zuidkust van het eil. *Ceram*.

MAAR (DE), gedeelte gemeentegrond en haventje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*, dienende tot losplaats van aldaar over Uitgeest, door de Heksloot, met pramen aangevoerd wordende goederen.

MAAR (TER), geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Gulpen*, gem. en 10 min. O. van *Margraten*; met 51 h. en 310 inw.

MAARE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie MAIRE.

MAAREN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie MAREN (1).

MAARHEEZE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (7 k. d., 30 m. k., 4 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, O. aan de Limburgsche gem. Weert, Z. aan de gem. Budel.

Deze gem. bevat het d. Maarheeze, benevens de geh. Heugten, het Laar, Oudenboom en Vogelberg. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3313 bund., waaronder 2602 bund. 76 v. r. 45 v. ell. belastbaar land. Men telt er 121 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van 630 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl eenige van de min gegoeden te Haarlem en elders op de bleekerijen gaan werken. Vroeger woonden hier vele welgestelde lieden, die eenen grooten buitenlandschen handel dreven.

De grond is ligt zand, dat bij den minsten regen slijk wordt en bij de geringste droogte aanmerkelijk veel stof opgeeft, en uit den aard dorre heide en zure broeklanden.

De granen en veldvruchten, welke hier gebouwd worden, zijn rogge, boekweit, en haver, een weinig garst en erwten, voor eigen behoefte, maar veel spurrie tot beestenvoeder, bij mangel van weiden.

De inw., die er op 8 na alle R. K. zijn, onder welke 500 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Deze par. is na de Reformatie met Soerendonk en Sterksel door éénen Pastoor bediend geweest, maar in het jaar 1819 is Soerendonk daarvan afgescheiden en eene afzonderlijke par. geworden. Sterksel heeft wel eene kapel, maar de R. K. wonen de godsdienst bij in de moederkerk te MAARHEEZE.

De 8 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Budel*. MAARHEEZE en *Surendonk* hebben vereenigd steeds eenen eigen Herv.

---

(1) Evenens zoeke men de overige woorden, met MAA beginnende, welke hier niet gevonden worden, op MA.

Predikant gehad; de eerste daar beroepen in 1648 was Gerardus Hofman, die er in 1622 overleed. De laatste was Petrus Molengraaff er beroepen in 1790, en overleden den 6 Februarij 1804, wanneer de predikantsplaats hier is opgeheven en deze beide plaatsen gevoegd bij *Budel* en *Gastel*, waar toen Adrianus Johannes Laats in dienst was.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Maarheeze ook wel Maarheze en Maarhees, ligt 4½ u. Z. van Eindhoven, 3 u. Z. ten W. van Asten, 1 u. van de Limburgsche grenzen.

De parochiekerk is aan de H. Geertruida toegewijd. Na den Munsterschen vrede zijn de kerkelijke goederen aangeslagen door den Baron van Kranendonk. Van toen af hebben de R. K. zich eerst bediend van eene bidplaats bij het Weertenbosch. In 1684 bouwden zij eene schuurkerk tusschen Maarheeze en Soerendonk, die mede aan de H. Geertruida was toegewijd; doch in 1799 kregen zij de oude parochiekerk terug. Deze is een tamelijk groot gebouw, met eenen naaldtoren, welke in het jaar 1772 gebouwd is. Men heeft in deze kerk geen orgel. De voormalige schuurkerk is afgebroken.

Voorheen had men er een gemeentehuis, doch dit is mede afgebroken en op de plaats eene nieuwe school gebouwd.

Sommigen willen, dat de eigenlijke naam van dit dorp Moerhees of Moerheze, van de moeren of veenen, die er bij liggen, zou wezen; ook wordt het op eenige kaarten verkeerdelijk Maasbey genoemd. Reeds ten jare 1213 komt Maarheeze voor onder den naam van Marresca, en in 1303 noemde Wilhelmus, Heer *van Kranendonk*, zich er meester van.

In het jaar 1693 dreigden de Franschen dit dorp af te branden en uit te plunderen; maar het bleef alleen bij bedreigingen. — In 1700 beroofde eene Fransche partij er het huis van den Hervormden Leeraar van alles. — In 1747 eischten de Franschen er eenig hooi en haver van de opgezetenen.

De kermis valt in den eersten Zondag in Julij. — Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen kraanvogel.

MAARHESCHE-AA, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*.

MAARHUIS, boerenhofst. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. W. van *Bierum*, 10 min. Z. Z. O. van *Godlinze*, waartoe zij behoort, aan het Vierbuurster-maar.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 55 bund. 13 v. r. 40 v. ell.

MAARHUIZEN, oudtijds Marrahusen en Marhusen, voorm. d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Winsum*, op eene hooge uitgestrekte wierde, ten N. van de trekvaart tusschen de Winsumer-looptil en Mensingeweer, op welke 3 boerderijen, met grachten en hoog opgaand bosch omgeven, liggen, die met het daartoe behoorende geh. Schaaphalster-Zijlhuis, de boerenplaats Wildeveld, het voorm. Lutkehuizen, bij Schouwerzijl gedeeltelijk, Baatjeborg ten Z., het geh. Eernsheem ten N. W., benevens de zuiderplaats van Lutje-Saaxum, 17 h. en 130 inw. tellen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De bodem bestaat er uit zavelachtige klei.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Obergum-Maarhuizen-en-Runum*. Vroeger was Maarhuizen eerst met *Winsum-en-Obergum* en daarna met *Obergum* alleen vereenigd geweest. In het jaar 1718 is het wel bij *Winsum* gevoegd, doch sedert het jaar 1726 hereenigd met *Obergum*. Men heeft er geene kerk, zijnde die, welke er vroeger stond en in 1211 gesticht was, later afgebroken. Het boschrijke kerkhof, dat op den top van eene wierde ligt, is met eenen muur omgeven. Men vindt er fraaije grafsteenen.

Dit dorp was oorspronkelijk een landgoed van het klooster Wijtwert. Het behoorde voorheen onder den regtstoel van Baflo; in het zijlvest behoort het onder de schepperij van Obergum, waarvan het één der zijlleden is. In het kerkelijke was het vroeger eene eigene collatie, doch is nu, vermits er geene kerk meer is, ingelijfd in die van *Obergum*.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Hoorn* gerekend. — Men heeft er geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Obergum*.

MAARKEN (KORTE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Gravenpolder-St.-Jans-polder-en-Oost-en-Middel-Zwake;* palende N. W. aan het Rondepoldertje, N. O. aan het Lange-Maarken, Z. aan de Swake, die het van de pold. Middel-Swake scheidt, W. aan den Polder-van-Kruiningen.

MAARKEN (LANGE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Swake;* palende N. W. aan het Rondepoldertje, N. O. aan 's Graven-polder, Z. O. aan den pold. Middel-Swake, Z. W. aan het Korte-Maarken.

MAARLAND of Maarlant, ook wel Marlant en Meerland genoemd, voorm. d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, bij Brielle.

Dit d. had eene haven, en moet als de haven van Brielle worden aangemerkt; bij uitlegging en bevestiging dier stad werd het binnen Brielle getrokken, zoo als ook het Maarland eene der beide stads grachten of binnenhavens is, en door de haven met de Maas gemeenschap heeft. Op den hoek van het Maarland wordt nog het huis gevonden, in welks gevel, tegenover het Oosten, men een hoofd uitgehouwen vindt; terwijl men in den zijmuur, tegenover het Noorden, een zeer goed gebeiteld hoofd ziet uitsteken, waaronder te lezen staat:

'T HOOFT VANDT MAERLANDT. 1611.

In eenen koopbrief van het jaar 1351, te vinden bij A. Kluit (1), wordt vermeld St. Pieterskerk te Marlant. Deze kerk heeft hoogst waarschijnlijk gestaan ter plaatse, waar sedert de Maarlandsche kerk te Brielle is gebouwd, zoo niet de grondslagen dier kerk dezelfde zijn der voormalige St. Pieterskerk van Maarland. De Maarlandsche kerk te Brielle is op den 2 Maart 1807 voor afbraak verkocht, terwijl toen de toren bleef staan, welke echter tien jaren later en wel op den 1 September 1817, almede tot afbraak werd verkocht. Zijnde de grond, waarop kerk en toren gestaan hadden, toen ingerigt voor een exercitieplein, waartoe het nog steeds wordt gebruikt.

Dit dorp is vermoedelijk de geboorteplaats geweest van Jacob van Maerlant, Dichter van den *Spiegel Historiael* en andere dichtwerken.

MAARLAND, geb. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Maerland.

---

(1) *Historia Critica Comitatus Hollandiae et Zelandiae*, T. II, p. 2, pag. 1071–1072.

MAARLAND of MEERLAND, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Dreischor*; palende N. W. aan den Polder van Dreischor, O. aan de Belder, Z. aan het Dijkwater, Z. W. aan den Galgepolder, W. aan Noordgouwe-Beoosten-Steene.

Deze onbehuisde pold., welke vóór het jaar 1200 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 84 v. r. 82 v. ell., waaronder 7 bund. 65 v. r. 90 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op den Polder-van-Dreischor, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van den eigenaar.

MAARLO of MAARLEN, voorm. water, prov. *Zeeland*, welke van het voorm. dorp Nieuwlande, in *Zuid-Beveland*, eerst in eene noordoostelijke rigting naar Lodijke, en van daar in eene zuidoostelijke strekking naar Creecke liep. Men vindt er thans nog een overblijfsel van in het MAROLLENGAT, dat tusschen de schorren en slikken van het verdronken Land van Zuid-Beveland heenloopt.

MAARMEER of MARE, voorm. meer in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*.

Dit meer, bedijkt zijnde, is thans een polder, groot 20 bund. 29 v. r. 15 v. ell., alles schotbaar land; bevat geen huizen, en ontlast zijn overtollig water door eene pomp in den pold. de Daalmeer, ook wel de Aalmeer genoemd, waarna het door den molen, die in de Daalmeer staat, op den Boezem-van-Geestmer-Ambacht gemalen wordt. Hij behoort onder het polderbestuur van de Daalmeer, hetwelk bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Hoofdingeland, twee Molenmeesters, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

MAARN, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen* (6 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Woudenberg, O. aan Leersum, Z. aan Doorn, W. aan Doorn en Woudenberg.

Deze gem. bevat het geh. Maarn en de heerl. Maarsbergen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2515 bund. 98 v. r. 14 v. ell. Men telt er 66 h., bewoond door 78 huisgez., uitmakende eene bevolking van 410 inw. De voornaamste middelen van bestaan zijn de landbouw, melkerij en veeteelt; het eerste bestaat voornamelijk in rogge en boekweit, welke meestal te Utrecht ter markt worden gevoerd en ook wel te Amersfoort; voorts in het bebouwen van groenten en aardappelen; de melkerij in het vervaardigen van boter, maar geen kaas, en de veeteelt bepaalt zich inzonderheid tot het aankweeken van schapen, welke alhier door vele heidegronden in grooten getale aanwezig en voor de landbouwers ter bemesting hunner gronden onmisbaar zijn.

De inw., die, op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Doorn*. — De 2 Evang. Luth., die men er vindt, worden tot de gem. van *Amersfoort* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen ontvangen onderwijs te *Doorn* of te *Woudenberg*.

Deze gem. maakt thans ééne heerl. uit, onder den naam van MAARN-EN-MAARSBERGEN. Zie dat woord.

Door deze gem. loopt de Rijn-spoorweg, welke zijn begin neemt te MAARN, aan de scheiding met de gem. Driebergen, en eindigt aan die met de gem. Woudenberg. Op Maarsbergen is, ter hoogte van de hofstede de Bloemheuvel, in het gezigt van het kasteel, bij het einde der zoogenoemde Heerensteeg, welke aan wederzijden met

sparren- en andere boomen beplant is, nu kortelings opgebouwd een zeer fraai stationshuis.

Het geh. Maarn of de Maren ligt 4 u. O. van Utrecht, 2½ u. Z. van Amersfoort, 4 u. N. W. van Rhenen, 1½ u. N. W. van Leersum. Men telt er 32 h. en 190 inw.

Het Gemeentehuis is op de hofstede Plattenburg. Zie dat woord. Het is tegenwoordig een aangenaam oord, door zijne lanen, wandelingen en plantsoen, alles in weinige jaren aangelegd door den Heer van Lijnden van Sandenburg, die de grootste Ingeland of eigenaar der gronden en boerenwoningen aldaar is, en wordt thans veel bezocht, daar men in het gemeentehuis (de hofstede Plattenburg) alle ververschingen bekomen kan, en juist op dat punt, voor de beminnaars der natuur, vele genoegens te genieten zijn.

MAARN-EN-MAARSBERGEN, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort;* palende N. aan de heerl. Woudenberg, O. aan de heerl. Zuilestein, Z. aan de heerl. Doorn, W. aan Doorn en Woudenberg.

Deze heerl. bevat niets dan de heerl. Maarn, waarom wij, nopens de grootte en verdere aangelegenheden, derwaarts verwijzen. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jan Andries du Bois, Heer *van Maarn-en-Maarsbergen*, op den huize Maarsbergen.

MAARSBERGEN, voorm. afzonderlijke heerl., thans met *Maarn* vereenigd, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen;* palende N. aan de heerl. Woudenberg, O. aan de heerl. Zuilenstein, Z. aan Maárn, W. aan Heetveld.

Deze heerl., welke zich over een gedeelte van de Amersfoorter-bergen uitstrekt, bevat het slot Maarsbergen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1349 bund. 33 v. r. 1 v. ell., en telt 34 h., bewoond door eene bevolking van ongeveer 260 inw.

Het kast. Maarsbergen, zijnde het oudste onder velen, welke in de prov. Utrecht gevonden worden, ligt 2 u. Z. van Amersfoort, 4½ u. N. W. van Rhenen.

Het was vroeger bekend onder de namen van Proostdijhuis en Abdij, en als zoodanig komt het op alle vroegere kaarten voor. Weleer was dit kasteel, benevens de geheele heerl., het eigendom van de Graven van Heusden. Bij ontstentenis dier Graven, kwam het aan de Graven van Holland, en na den Munsterschen vrede (1648) aan de provincien Holland en West-Friesland, welker Staten het den 11 Februarij 1656 verkochten aan den Heer Trip de Marez, Burgemeester te Amsterdam. Eindelijk, na onderscheidene verkoopen, is thans eigenaar den Heer Mr. J. A. du Bois van Maarn en Maarsbergen.

Het wapen van Maarsbergen bestaat uit een veld van sabel (zwart), met een spinnewiel van goud; gedekt met eene bisschoppelijke mijter, omkranst door eenen gordel Johannisschelpen, waaraan een medaille met St. Joris hangt, alles omvat door twee olijftakken.

MAARSCH (TER-) of Ter Maars, voorm. adell. h. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. *Onstwedde*.

MAARSCHALKER-WAARD of Maarschalker-weerd, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oudwulven;* palende N. aan Utrecht en de Bilt, O. aan Rhijnauwen, Z. aan de Koppel, gem. Oudwulven, W. aan Utrecht.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar slechts 4 h., bewoond door 4 huisgez., uitmakende eene bevolking van 28 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 16 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Utrecht.*

De R. K., van welke men er 12 aantreft, worden tot de stat. van *Utrecht* gerekend, vroeger te *Bunnik,* als behoord hebbende tot het kerspel *Bunnik.* — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Utrecht.*

Deze heerl. behoorde vroeger aan het kapittel van Oud-Munster of St. Salvator te Utrecht. Hieraan is zij gekomen doordien Jan van Diest, de vijf en veertigste Bisschop van Utrecht, oordeelde, dat de aankoop van het graafschap en het Huis-Diepenheim nuttig en noodig was voor het Sticht van Utrecht, dewijl het aan zijne grenzen lag en de Stichtenaren dikwijls daardoor nadeel leden. Doch, om de penningen te vinden, moest hij, met toestemming der overige kapittelen, aan het kapittel van St. Salvator verkoopen de landerijen van Maarschalkerwaard, gelegen tusschen Kovelwaderbrugge en de landen der abdij van Oostbroek, tusschen den Oude- of Kromme-Rijn en de Kovelwaderwetering, behoudende echter het hooge regtsgebied aan zich. Dit geschiedde in 1330. Thans behoort deze heerl. aan het Domein.

MAARSCHALKSKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana,* kol. *Suriname,* welke uit twee takken uit de klip- en steenachtige landen in het Z. van die kolonie voortkomt, en met eene noordelijke rigting in de *Suriname* uitloopt.

MAARSCHE-BROEK, Maarsbroek of het Pagediep, water in *Westerwolde,* prov. *Groningen,* gem. en ten Z. van *Onstwedde,* komende uit de veenlanden van *'t Huis-ter-Maarsch,* en ontlast zich in eene noordoostelijke rigting bij Onstwedde in de *Mussel-Aa.*

MAARSLAGT of Maarslacht, voorm. d. in *Hunsingo,* prov. *Groningen,* arr. en 6 u. W. van *Appingedam,* kant. en 2 u. W. van *Onderdendam,* gem. en 1¼ u. Z. O. van *Leens,* thans twee geh. uitmakende, Groot-Maarslagt en Klein-Maarslagt geheeten, benevens het oostelijke gedeelte van het geh. Schouwerzijl en de tusschen Maarslagt en Mensingeweer liggende Rollingweer. Men telt er 22 h. en 120 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er ruim 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Mensingeweer-en-Maarslagt.* Maarslagt werd in 1635 bij *Warfhuizen* gevoegd, in 1676 bij *Zuurdijk,* in 1682 bij *Mensingeweer,* gelijk het nog is. — Men heeft er geene kerk meer en ook geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Mensingeweer* en *Schouwerzijl.* — De 30 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Kloosterburen* gerekend.

Onder het begrip van Maarslagt loost de Schouwerzijl hare wateren in de Hunze. De regtstoel was vroeger vereenigd met *Obergum, Saaxumhuizen* en half *Mensingeweer,* omloopende in drie en dertig ommegangen, waarvan aan de stad Groningen twee en twintig toebehoorden; doch het Overregt, dat het met half Mensingeweer had, viel in eene andere rangschikking en behoorde aan andere lieden; daarbij had het een afzonderlijk staand dijkregt. In het kerkelijke bestond hier voorheen eene primaire collatie.

Den 26 Maart 1584 werd dit d. door de Friezen aan kolen gelegd, om zich te wreken op den Spaanschen Veldheer Verdugo, die eenen strooptogt in Friesland gedaan had.

MAARSLAGT (GROOT-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1¼ u. Z. O. van *Leens*, op eene hooge en uitgebreide wierde, over welke de weg van Mensingeweer naar Schouwerzijl loopt, aan welks westzijde eene fraaije groote boerderij op den top der wierde ligt. Men telt er 14 h. en 90 inw.

MAARSLAGT (KLEIN-) of LUTJE-MAARSLAGT, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2¼ u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. O. Z. O. van *Leens*, ¼ u. N. N. W. van *Groot-Maarslagt*, ten O. het Zijldiep van Abelstok naar de Warfhuister-looptil, op eene wierde. Men telt er 8 h. en 30 inw.

Voorheen stond hier de kerk van Maarslagt, welke in het jaar 1807 is afgebroken, doch waarvan het kerkhof, met eene klok, in eene zoogenaamde galg of stoel hangende, nog gebruikt wordt.

MAARSLAGT (OLD-), voorm. geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Leens*, nabij *Maarslagt*. Van dit geh. bestaat thans geen enkel huis meer.

MAARSLOOT (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Het is dat gedeelte van *de Heem*, hetwelk van de *Neksloot* naar de *Dije* loopt.

MAARSSEN, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*; palende N. aan het kant. Loenen, O. aan het kant. Utrecht, Z. aan de kant. IJsselstein en Woerden, W. aan het Zuidhollandsche kant. Woubrugge.

Dit kant. bestaat uit de volgende 20 gem.: Maarssen, Achttienhoven, Gerverskop, 'sGravesloot, Haarzuilens, Harmelen, Kamerik-en-de-Houtdijken, Kamerik-Mijzijde, Kockengen, Maarssenbroek, Maarsseveen, Maartensdijk, Laag-Nieuwkoop, Portengen-Noordeinde, Teckop, Tienhoven, Vleuten, Westbroek, Zegveld en Zuilen. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18,957 bund. Men telt er 1984 h., bewoond door 2451 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 12,200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en heerlijke henneplanden, alsmede zeer grasrijke weilanden en goede veenen bezitten.

MAARSSEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 5 m. k., 1 s. d.), palende N. W. aan Breukelen-Sint-Pieters, N. O. aan Maarssenveen en Zuilen, Z. en Z. O. aan Zuilen en den kantonnalen Zandweg, Z. W. aan Maarssenbroek.

Deze gem. bevat het d. Maarssen en den Neermaatspolder, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 362 bund. 92 v. r. 24 v. ell., waaronder 355 bund. 59 v. r. 35 v. ell. belastbaar land. Men telt er 330 h., bewoond door 344 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, den handel en het fabrijkwezen. Ook heeft men er eene kunstwijnazijnfabrijk en twee steen- en pannenbakkerijen, alsmede de beroemde rijtuigfabrijk van den Heer GERRIT SOEDERS en eene tapijtfabrijk.

De Herv., die er 930 in getal zijn, maken met die van Nieuw-Maarsseveen en Maarssenbroek eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Utrecht* behoort, en 1360 zielen, onder welke 680 Ledematen telt, en te Maarssen eene kerk heeft. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest

Franciscus Taurinus Petr. Fil., die in het jaar 1613 herwaarts kwam en in het jaar 1619 wegens Remonstrantsche gevoelens afgezet werd.

De Evang. Luth., van welke men er 12 telt, en de Doopsgez., die er 9 in getal zijn, worden tot hunne respective gem. te *Utrecht* gerekend. De 16 Hersteld Evang. Luth., die er wonen, behooren tot hunne gem. te *Amsterdam*.

De R. K., van welke men er 636 aantreft, maken, met die van de burg. gem. Maarssenbroek en Maarsseveen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, 1500 zielen, onder welken 1100 Communikanten telt, en te Maarssen eene kerk heeft.

De Isr., die hier vroeger zeer talrijk waren, uithoofde er geene te Utrecht mogten overnachten, en van welke er thans 60 wonen, maken, met die uit de burgerl. gem. Kockengen en Mijdrecht, eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Utrecht* behoort.

Men heeft in deze gem., met *Maarsseveen* en *Maarssenbroek*, te zamen drie scholen, als: twee te Maarssen en ééne te Nieuw-Maarsseveen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden. De scholen, te Maarssen gevestigd, zijn: de dorpschool, ten dienste der drie voormelde gem. en en eene Fransche kost- en dagschool voor meisjes.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. Diderik Rijnaud Philibert Baron van Tuyll van Serooskerke, woonachtig op de ridderhofstad Ter-Meer, bij Maarssen.

Het d. Maarssen of Maarsen, in oude bescheiden Maersche of Meersche geheeten, ligt 2 u. N. W. van Utrecht, aan de westzijde van de Vecht. Men telt er, in de kom van het d., 235 h. en 1130 inw.

Dit dorp, hetwelk, uithoofde van de fraaije plantaadjen, lanen en wandeldreven, gevoegd bij de in en omliggende lustplaatsen, zeer vermakelijk is, wordt in de lijst der goederen van de Utrechtsche kerk, Marsna of Marsua genoemd, doch in het jaar 1262, vindt men reeds Maarssen geschreven. Sommigen willen, dat deze naam afkomstig is van de oude Marsaci of Marsi, anderen, met meer waarschijnlijkheid, van het woord Marse, Maersche of Meersche, dat oudtijds een broekigen, moerassigen of veenigen grond beteekende.

De kerk, welke vóór de Reformatie St. Pancratius tot Patroon had, stond onder den Aartsdiaken van Utrecht. Daarin was een altaar en eene vikarij van St. Michiel. Nog was er eene vikarij, met den last van eene wekelijksche misse, aan het altaar van de *H. Moeder Gods* en van den H. Nicolaas. Deze kerk is in 1528 geheel herbouwd, op de grondvesten der vorige, welke zeer oud was. De toren, tegen de kerk staande, is in 1528 niet herbouwd, zijnde de bouworde uit den Normandischen tijd; doch het jaar der bouwing is onbekend. Op den bovendorpel der kerkdeur las men vroeger:

Ehldehart Richnt.

En op den benedensten dorpel heeft de oudheidkundige Regtsgeleerde Gijsbert Lappius van Waveren gelezen:

Thidehart Richnt.

Doch deze opschriften zijn door de geleerden tot heden voor enkele raadsels gehouden: terwijl men niet kan nagaan in welke taal zij zijn geschreven, want zoo het geen Noordsche taal is, zeker is het, dat het ook geen Latijn is. De kerk heeft eenen lagen toren, die spits toeloopt, en tot boven aan, daar de schuinte begint, van duifsteen of tras opgebouwd is. Aan de kerk is eene grafkapel gesticht, welke

sedert onheugelijke jaren aan de familie HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN behoort. In het jaar 1790 is in deze kerk een fraai en kostbaar orgel geplaatst, zijnde een geschenk van Mevrouwe AGNETA GEERTRUIDA Baronnesse VAN LOKHORST, wed. van den Heer FRANÇOIS DE WIT, in leven Burgemeester der stad Amsterdam. De benoodigde gelden waren, bij uitersten wil, daartoe vermaakt.

De R. K. kerk, aan den H. PANCRATIUS toegewijd, staat op eenigen afstand ten N. van het dorp. Het is een steenen gebouw, dat omstreeks het jaar 1750 gebouwd en van eene steenen, met leijen gedekte, torenspits voorzien is. Men heeft in deze kerk een altaar, en in het jaar 1836 is zij met een fraai nieuw orgel beschonken. Vroeger stond de R. K. kerk in Maarssenbroek.

Behalve eene menigte buitenverblijven, wier schoone, prachtige dreven menig schilderachtig plekje bevatten, ontmoet men in de nabijheid des dorps de adelijke huizen Ter-Meer en Boelestein.

Dit dorp heeft, met Nieuw-Maarsseveen, een departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 4 October 1833 opgerigt is en 30 Leden telt.

De kermis valt in den vierden Dingsdag in September.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van keel (rood), met zes lelien van goud, geplaatst en orle, in het midden een schild van azuur (blaauw) met drie ruiten van goud, staande twee en een. Het schild gedekt met eenen gouden kroon en ter wederzijde vastgehouden door eenen klimmende leeuw van natuurlijke kleur.

MAARSSENBROEK, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 8 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Breukelen-Nijenrodes, O. aan Maarssen, Z. aan Utrecht, W. aan Haar-Zuilens.

Deze gem. bestaat uit den pold. Maarssenbroek, bevat het geh. Maarssenbroek, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 480 bund. 46 v. r. 64 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 22 h., bewoond door 26 huisgez., uitmakende eene bevolking van 130 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die voor het grootste gedeelte R. K. zijn, behooren kerkelijk tot *Maarssen*. — Men heeft in dez gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Maarssen*.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. P. J. VAN DER MUELEN, woonachtig te Utrecht.

Het geh. MAARSSENBROEK ligt 2 u. N. W. van Utrecht, ½ u. W. van Maarssen, en strekt zich Noordwest en Zuidoost langs den Maarssenbroeker-dijk uit. Door deze gem. loopt een gedeelte van den Rijnspoorweg.

Alhier is eerst in het jaar 1561, door den Prins VAN ORANJE, als Stadhouder en den Hove van Utrecht, ten verzoeke van den Ambachtsheer en de dorpelingen, het buurregt vernietigd en het schepenregt ingesteld.

MAARSSENBROEK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maarssenbroek*; palende N. aan Nijenrodes-Geregt, O. aan den Neermaats-polder, Z. O. aan de Lage-Weide, Z. W. aan Themaat. — Deze pold. beslaat de geheele gem. Maarssenbroek.

MAARSSENSCHE-VAART, vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke zich in de *Weere* ontlast.

MAARSSEVEEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 5 m. k., 13 s. d.); palende N. aan Tienhoven, W. aan Breukelen-St.-Pieters, Z. W. aan Maarssen en Zuylen en O. aan Zuylen en Westbroek; wordende gedeeltelijk door de rivier de Vecht bespoeld, welke voor de helft tot deze gem. en voor de wederhelft tot Maarssen behoort, terwijl zij nog doorsneden wordt door eene watering, welke van het Zuidoosten naar het Noordwesten ook door onderscheidene aangrenzende gemeenten haren loop heeft en die wel de voornaamste waterloop in deze kwartieren schijnt geweest te zijn, tijdens de Vecht nog niet was doorgegraven.

Deze gem. wordt verdeeld in twee achter elkander gelegen afdeelingen, genaamd Nieuw-Maarsseveen en Oud-Maarsseveen, in ieder van welke men een dorp van dien naam aantreft, welke ongeveer ½ uur gaans van elkander liggen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 960 bund. 35 v. r. 81 v. ell., waaronder ruim 500 bund. belastbaar land. Men telt er 212 h., bewoond wordende door 240 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., welke meest in landbouw, veeteelt en veenderijen hun bestaan vinden.

De Herv., die hier ruim 700 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Maarssen*, gedeeltelijk tot de gem. *Tienhoven*. — De Evang. Luth., van welke men er 20 aantreft, de enkele Doopsgez. en de eenige Remonstrant, die hier wonen, worden tot hunne respective gem. te *Utrecht* gerekend — De R. K., van welke men er 370 aantreft, behooren tot de stat. van *Maarssen*. — De Isr., van welke men er 45 heeft, hebben hier eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Maarssen* behoort. — Men heeft hier eene kost- en dagschool.

Deze gem. is eene heerl., waarvan dat gedeelte, hetwelk Oud-Maarsseveen genaamd wordt, al vroeg in eigendom bezeten is door de familie Huydecoper, terwijl dat gedeelte, hetwelk Nieuw-Maarsseveen genaamd wordt, tot het jaar 1640 tot Maarssen behoorde en een eigendom van het Domein was, ten welken jare het door koop of ruiling is gekomen aan den Heer Joan Huydecoper, Ridder, toen Oud-Schepen en Raad, naderhand Burgemeester der stad Amsterdam, door wiens nakomelingen deze heerl. tot nu toe bezeten is, zijnde thans een eigendom van Jonkheer Joan Huydecoper, woonachtig te Amsterdam.

Aan de ingezetenen van deze heerl. was reeds, op hunne klagten wegens de ongeregeldheid van het buurregt, door Keizer Karel V, in het jaar 1530, het schepenregt vergund, en de verkiezing van eenen Schout en vijf Schepenen, gelijk ook derzelver jaarlijksche vernieuwing, aan den Maarschalk van het Nederkwartier opgedragen.

Het wapen van deze gem. bestaat in een varken van sabel (zwart).

MAARSSEVEEN (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maarsseveen*, zijnde dat gedeelte der polder van *Maarsseveen*, hetwelk met een punt eindigt tot omtrent aan de Hilversumsche heide; palende alzoo ten Z. W. aan het overige gedeelte der polder, en wordende ten N. W. door Tienhoven en ten Z. O. door Westbroek ingesloten.

Deze pold., welke in het jaar 1820 is bedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 155 bund. 4 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, en ontlast haar overtollig water door middel eener molen en sluis in den Groote-polder.

MAARSSEVEEN (NIEUW-), afdeeling van de gem. *Maarsseveen*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*;

palende N. O. aan de afdeeling Oud-Maarsseveen en gem. Tienhoven, W. aan Breukelen-St.-Pieters, Z. W. en W. aan Maarssen.

Deze afdeeling bevat het d. Nieuw-Maarsseveen, benevens vele schoone buitenplaatsen en zeer aangename wandelingen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 158 bund. 22 v. r. 24 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 136 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van 700 inw., die hun bestaan vinden in landbouw, nering en bedrijven.

Het d. Nieuw-Maarsseveen ligt 1½ u. N. W. van Utrecht, ¼ u. N. van Maarssen. De zeer goed bebouwde kom van het dorp is met de kom van het dorp *Maarssen* vereenigd.

De 350 Herv., zoowel als de 300 R. K. inw., gaan te *Maarssen* ter kerk. Men heeft er eene Isr. bijkerk, voor de hier en te Maarssen wonende 50 of 60 Isr., zijnde een klein, doch net gebouw.

Ook wordt er een Fransche kost- en dagschool gevonden, waarvan het gemiddeld getal leerlingen 20 is, gaande overigens de kinderen te *Maarssen* ter dorpschool.

Dit d. heeft met *Maarssen* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.* Zie Maarssen. — Ook heeft men er een gemeentehuis. — De kermis valt in den derden Dingsdag in September.

MAARSSEVEEN (OUD-), afdeeling van de gem. *Maarsseveen*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maarsseveen;* palende N. aan Tienhoven, Z. W. aan de afdeeling Nieuw-Maarsseveen, Z. O. aan de gem. Westbroek, eindigende N. O. met een punt tot omtrent aan de Hilversumsche heide, alwaar het door de landen van Tienhoven en Westbroek wordt opgesloten.

Deze afdeeling bevat het d. Oud-Maarsseveen, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 572 bund. 68 v. r. 73 v. ell., waaronder ruim 350 bund. belastbaar land. Men telt er 76 h., bewoond door 90 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., die meest in de veenderijen en veeteelt hun bestaan vinden.

De ruim 400 Herv. inw. gaan te *Tienhoven*, en de ruim 80 R. K. inw. gaan te *Maarssen* ter kerk; terwijl de kinderen de dorpschool te *Tienhoven* bezoeken.

Dit d. heeft met *Tienhoven, Breukelerveen* en *Westbroek* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

Het d. Oud-Maarsseveen, ligt 1 u. N. van Utrecht, ½ u. O. van Maarssen, ¼ u. O. van Maarsseveen. Het wordt doorsneden door eenen watergang, de Zogwetering genaamd, welke van het Z. O. naar het N. W., door onderscheidene aangrenzende gem., haren loop heeft en wel de Oude-Wetering schijnt geweest te zijn, toen de Vecht nog niet bestond.

MAARSSEVEEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maarsseveen*, zijnde de afdeeling *Oud-Maarsseveen.*

Deze pold., welke in het jaar 1648 bedijkt is, en haar overtollig water, door middel eener gewone watermolen en sluis, op de rivier de Vecht ontlast, was in het jaar 1530 reeds onder verveening en is thans genoegzaam afgeveend.

MAARSSEVEENSCHE-VAARTDIJK (DE), rijweg, met eene vaart daarnaast, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Maarsseveen*, loopende van het dorp Nieuw-Maarsseveen en de rivier de Vecht tot naar het dorp Oud-Maarsseveen.

MAARTEN (ST.), d. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, 1 u. W. van Eenigenburg, gelegen tegen den Zijperdijk. Vroeger maakte St. Maarten met *Valkoog* en den *Eenigenburg* één te zaamgevoegde Regtbank uit. In 1519 rigtte men hier eene broederschap op, geheeten St. Maartens-Schut, voor gehuwde en ongehuwde mannen en vrouwen (1).

Men telt er in de kom van het d. 30 h., met de daartoe behoorende geh. Stroes, Rijp en Dijkstaal, 78 h. en 470 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *St. Maarten-en-Valkoog*. Vroeger maakten de Hervormden van St. Maarten en Valkoog te zamen ééne gem. uit, door éénen Predikant bediend. De eerste daar beroepen Leeraar, in 1580, was Sibrandus Abelus, die in het zelfde jaar nog naar Harlingen vertrok, en opgevolgd werd door Andries Volkerts. Na den dood van François de Beursse, hier beroepen in 1610 en overleden in 1626, werden de beide gem. gescheiden, en bekwam St. Maarten tot eersten afzonderlijken Leeraar, in 1627, Jacobus Minnius, die er in 1653 overleed. Nadat Bernardus Martinus, die er in 1794 beroepen was, in 1800 Emeritus werd, is deze gem. vakant geweest tot in 1808, wanneer er beroepen werd Johannes Leids, in vereeniging met *Valkoog*, die alzoo de eerste Predikant der weder gecombineerde gem. was; hij vertrok in 1809 naar Loon-op-Zand. In het midden der zestiende eeuw was hier Pastoor Nikolaas Scheltus of Scheltius, die, gedeeltelijk tot de leer der Hervormden overhellende, huwde en in 1566 vrouw en zes kinderen had. Hij was een leerling van Cornelis Kooltuin, den eersten Herv. Predikant van Alkmaar, die vroeger Roomsch Priester geweest was. Scheltus was door den bekenden Jan Arends, de eerste die openbaar de Hervormde leer predikte, in 1566, naar Amsterdam beroepen, doch moest om de vervolging in 1567 naar Emden vlugten, waar hij, in 1568, aan de pest overleed. Scheltus was afkomstig van Warmenhuizen en in de oude talen en de oude geschiedenis zeer bedreven. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Martinus toegewijd, naar wien dit dorp St. Maarten geheeten werd. De pastorie werd van ouds door de Graven begeven; de inhuldiging geschiedde door den Domproost van Utrecht. De pastorie plagt niet meer dan 7 of 8 Rijnsche guldens (9 of 10 guld.) op te brengen. Het kosterschap bragt weinig op. Deze kerk is een oud gebouw, dat volgens een opschrift, op een bord daarin hangende, in het jaar 1462 gebouwd is. In het laatst der vorige eeuw, door de rampen des oorlogs verwoest en onbruikbaar geworden zijnde, is dit kerkgebouw, in het jaar 1806, door de weldadige hulp van andere gemeenten en onderscheidene godsdienstvrienden, weder geheel hersteld en vernieuwd. Het is van eenen toren voorzien, doch heeft geen orgel.

De R. K. die men er aantreft, worden tot de stat. van *de Zijpe-en-Noord-Zijpe* gerekend.

Men heeft in dit d. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Tusschen dit dorp en Krabbendam brak in 1509, op den 27 September, de Zijperdijk door, ten gevolge waarvan men op de Oudorpergeest en de Schermeer schelvisch en kabeljaauw ving.

---

(1) Zie D. Burger van School, *Chronijk van de stad Medenblik* bl. 165.

MAARTEN (ST.), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*; palende N. aan Burghorn, N. O. aan den Groeneveldspolder en den Trentel, O. aan Dirkshorn, Z. aan Haringhuizen, Warmenhuizen en Eenigenburg, W. aan de Zijpe.

MAARTEN-EENIGENBURG-EN-VALKOOG (ST.), gem. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 9 s. d.); palende W. en N. W. aan de gem. Zijpe, N. aan Schagen en Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen, O. aan Haringcarspel, Z. aan Warmenhuizen, Z. W. aan Schoorl-Groet-Harger-en-Camp.

Deze gem. bestaat uit de pold. St. Maarten, Eenigenburg en Valkoog; bevat de d. St. Maarten, Eenigenburg en Valkoog, benevens de daartoe behoorende geh. Stroes, Rijp, Dijkstaal, Groeneveld, Westerend en Grootven, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1418 bund. 73 v. r. 22 v. ell., waaronder 1400 bund. 46 v. r. 64 v. ell. belastbaar land. Men telt er 148 h., bewoond door 166 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt, boter- en kaasmakerij. Ook bestaat er eene weverij.

De Herv., die er 620 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem *St. Maarten-en-Valkoog* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Zuid-Zijpe-en-Eenigenburg*.

De R. K., van welke men er 160 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Haringcarspel*, gedeeltelijk tot die van *Schagen* en gedeeltelijk tot die van *Zijpe-en-Zuid-Zijpe*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te St. Maarten, ééne te Eenigenburg en ééne te Valkoog, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Er bestaan in deze gem. negen kolken of zoogenaamde wielen, vermoedelijk door overstrooming ontstaan, welke kolken zeer vischrijk zijn.

Het wapen van deze gem. is van azuur (blaauw), met een St. Maartensbeeld van natuurlijke kleur.

MAARTEN-EN-VALKOOG (ST.), kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Zijpe*.

Men heeft er twee kerken, ééne te St. Maarten en ééne te Valkoog, en telt er 520 zielen, onder welke 230 Ledematen. Het waren vroeger twee gem., die in het jaar 1807 gecombineerd zijn, als wanneer de eerste Leeraar in deze combinatie is geweest JOHANNES LEIDS, die in 1808 hier gekomen is en in 1809 naar Loon-op-Zand vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Bij lotsbepaling woont de Predikant te Valkoog.

MAARTENSBRUG (ST.), geh. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*, ½ u. N. W. van St. Maarten, waarnaar het genaamd is, even als naar eene hier liggende brug over de Groote-Sloot.

In dit geh. staat eene kerk, tot de gem. *Noord-Zijpe* behoorende, zonder orgel. — Ook heeft men er eene school.

MAARTENSDIJK, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Hilversum, O. aan de Vuursche en de Bilt, Z. aan Utrecht, W. aan Achttienhoven.

Deze gem. droeg vroeger den naam van OOSTVEEN CUM SUIS, en was toen eene proostdij van het kapittel Ten-Dom te Utrecht, thans na

de vernietiging der kapittelen aan het Rijk behoorende. Zij bevat de d. Maartensdijk en Blaauwkapel, de geh. Achterwetering en de Groenekan, benevens de b. de Nieuwe-Wetering de Biltstraat en het Zwarte-Water. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3141 bund. 96 v. r. 75 v. ell., waaronder 3119 bund. 5 v. r. 32 v. ell. belastbaar land. Men telt er 260 h., bewoond door 275 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inw., wier voornaamste middelen van bestaan zijn de veeteelt en den landbouw.

Men heeft in deze gem. verschillende buitengoederen, als: aan den Maartensdijk de landgoederen: Berkenstein, Eykenstein, Rustenhoven en Beukenrijk; in de Achter-Wetering Persijn; aan de Nieuwe-Wetering Beukenburg; aan de Groenekan Voordaan en Bosch-en-Hoven; benevens eenige geringere landhuizen aan de Blaauwkapel en Biltstraat, waaronder echter Bloeijendaal, aan de Biltstraat staande, bijzonder uitmunt. De meeste landgoederen zijn omringd van uitgestrekte hak- en opgaande bosschen en waterpartijen. Het vroeger in de Achter-Wetering gelegen hebbende buitengoed Noordheide, is gesloopt.

De Herv., die er nagenoeg 1200 in getal zijn, onder welke ruim 470 Ledematen, maken twee gem. uit, namelijk die van Maartensdijk en die van Blaauwkapel, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De 12 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Utrecht*. — De R. K., van welke men er ongeveer 300 heeft, worden tot de stat. van *Utrecht* gerekend.

Het d. Maartensdijk is 1½ u. N. van Utrecht, 2 u. O. N. O. van Maarssen, zeer zindelijk gelegen, en sedert er in het jaar 1834 eene straat en een mac-adamsweg van Utrecht naar Hilversum en Amsterdam zijn aangelegd, veel verbeterd. Alles wat beoosten dien weg ligt levert eene schoone landouw op. Men telt in de kom van het d. ruim 100 h. en ruim 700 inw., en met de kerkelijke daartoe behoorende geh. de Achter-Wetering en de b. de Nieuwe-Wetering (noordzijde), 130 h. en 870 inw.

De Herv., die er nagenoeg 800 in getal zijn, onder welke ongeveer 350 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring. van *Tienhoven*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Johannes Goys, ook voorkomende onder den naam van Tielman Jansz., die in 1588 of het begin van 1589 herwaarts kwam en in 1601 naar Heusden vertrok. Onder de Predikanten van naam, die te Maartensdijk gestaan hebben, verdienen melding Johannes Henricus van der Palm, die er in 1785 beroepen werd, er in 1788 zijne dienst nederlag en den 8 October 1840 als rustend Hoogleeraar te Leyden overleed, en Johannes Anthony Lotze, beroepen in 1791 en vertrokken naar Franeker als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, in 1803. De kerk, vóór de Reformatie, aan den H. Martinus toegewijd, is een fraai kruisgebouw, waarvan de toren met eene scherpe spits en trans voorzien is, doch die geen orgel heeft. Het koor, waarin naar de zijde der pastorie eene deur is, is van de kerk afgescheiden; daartegen staat de predikstoel. In het koor is, bij wijze van opkamer, de kerkeraads- en catechisatiekamer. Het kerkhof is met eenen muur omringd. De burgerlijke begraafplaats ligt echter iets oostelijker, zuidwaarts van den weg.

De R. K., welke er ruim 70 in getal zijn, worden tot de stat. van *Utrecht* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Er bestond in oude tijden alhier een lusthuis van de Bisschoppen van Utrecht, onder den naam van Tautenburg. — De kermis te MAARTENSDIJK valt in op St. Victor, in October.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met een St. Maartensbeeld van goud.

MAARTENSDIJK (ST.), gem. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen* (2 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. St. Annaland, O. aan de gem. Poortvliet-en-Nieuw-Strijen, Z. O. aan Scherpenisse, Z. W. aan de Oosterschelde, W. aan Stavenisse.

Deze gem. bestaat uit de pold.: Nieuw-St.-Maartensdijk, Nieuw-Ravensoort, den Uiterste-Nieuwland-polder, den Noord-polder, den Middellands-polder, den Molen-polder of Alteklein, de Groote en Kleine landekens-in-de-Pluimpot, het Oudeland, den Slabbe-corne-polder, en den Muye-polder, benevens gedeelten van den Polder-van-Bredenvliet, van den Nieuwen-polder-van-Stavenisse en van den Pluimpot. Zij bevat het d. St. Maartensdijk, benevens eenige verstrooid liggende woningen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2243 bund., waaronder 2212 bund. 90 v. r. 9 v. ell. belastbaar land. Men telt er 297 h., bewoond door 353 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1950 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene leerlooijerij en twee meestoven, eenen houten en eenen steenen windkorenmolen. Vroeger was hier ook eene brouwerij, doch deze is sedert 1827 gesloopt.

De inw., die er op 13 na allen Herv. zijn, onder welke 720 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Tholen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ERASMUS DE WEVER, die in 1567 herwaarts kwam en later door den Hertog VAN ALBA verbannen is.

De 8 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Tholen* gerekend. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Zierikzee*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

ST. MAARTENSDIJK was vroeger eene heerl., die het hooge, middelbare en lage regtsgebied voerde, en was van overoude tijden in handen van bijzondere Heeren. Van die van BORSSELE, door welke het land van ST. MAARTENSDIJK eerst bedijkt zoude zijn, was zij gekomen aan de Graven VAN BUREN en van dezen aan de Prinsen VAN ORANJE. Op het jaar 1518 werd Heer FLORIS VAN EGMOND, Graaf *van Buren, Leerdam en IJsselstein*, Heer *van* ST. MAARTENSDIJK genoemd. Vrouw ANNA VAN EGMOND, zijns zoons dochter, in het jaar 1551 trouwende met Heer WILLEM VAN NASSAU, Prins *van Oranje*, bragt deze heerlijkheid aan de Prinsen VAN ORANJE en NASSAU, waaraan zij tot in het jaar 1795 gebleven is.

Het dorp ST. MAARTENSDIJK, door de inwoners SMERDIEK genoemd, dat vroeger eene smalstad was en thans nog eene groote en fraaije plaats is, ligt 3 u. Z. O. van Zierikzee, 2½ u. W. ten N. van Tholen, aan de kreek de Pluimpot, welke deze plaats tot haven verstrekt.

Voortijds was het van het Land van Tholen geheel afgescheiden door het water of kreek, genaamd de Pluimpot, welke toen het Land-van-St.-Maartensdijk met Stavenisse, enz. van het Land-van-Tholen plagt af te scheiden. Van deze is nu meer dan de helft droog gemaakt tot eenen polder, de Pluimpot genaamd, die in den

jare 1556 is bedijkt. De naam dezer plaats, die waarschijnlijk afkomstig is van den Roomschen H. St. Maarten, wordt bij velen der in- en opgezetenen, om de kortheid, veranderd in Smeerdijk. Men meent dat haar eerste naam geweest zij Haastrecht, waarvan de stad nog den haas in haar wapen zou hebben. Van deze plaats was een veer op Lodijke, waarvan het inkomen nog jaarlijks, door den Rentmeester, in zijne rekening pleeg verantwoord te worden, om er het regt niet van te verliezen. St. Maartensdijk schijnt hare opkomst verschuldigd te zijn aan het fraaije slot of kasteel, op den afstand van 50 roeden, noordwaarts, waarbij zich door den tijd een klein dorpje zou verzameld hebben, dat allengs grooter wordende, ten laatste met aarden wallen zou zijn voorzien, en den naam van stad hebben bekomen. Immers men vond, in oude rekeningen der Rentmeesters van Zeeland Beoosten-Schelde, haar nog met den naam van dorp gemeld.

De omtrek der plaats is tegenwoordig omtrent een kwartier uur gaans, en haar afstand omtrent een half uur gaans van de Ooster-Schelde. Zij ligt bijna in het rond, en is naar hare grootte redelijk wel bebouwd, hebbende twee straten die noord- en zuidwaarts, en twee of drie, die oost- en westwaarts loopen.

Meest naar de westzijde, in het midden der plaats, vindt men eene roote breede markt, met boomen beplant, en daarop een stadhuis, dat een oud doch redelijk bekwaam gebouw is met eenen sierlijken voorgevel.

De kerk was, vóór de Reformatie, aan den H. Martinus toegewijd. In deze kerk heeft Floris van Borssele, die toen Heer van deze plaats was, en zijne Gemalin Anna van Bergen op Zoom, in het jaar 1400 een kapittel of genootschap van Kanunniken gesticht, dat Frederik van Borssele, in het jaar 1450, door het stichten van eenige kanunniksdijen vermeerderd heeft. De Regent der kerk werd door den Deken en het kapittel te Utrecht aangesteld.

Deze kerk is ruim en zeer net ingerigt, zij heeft eenen ronden toren met een uurwerk en klokkenspel en is van een orgel voorzien. Het koor is door eene houten scheiding tot aan het dak van de kerk afgezonderd, en door eene tweede houten afgescheiding in twee vakken gesplitst. In dat deel van het koor, hetwelk als eene bergplaats van verwpotten, brandemmers enz., een onaanzienlijk voorkomen heeft, is het marmeren praalgraf of de tombe van den Drost en Rentmeester Cornelis Liens in 1636 overleden, tevens ziet men er eene tombe van Frank van Borssele, die in 1470 overleden is. Beide monumenten zijn vreesselijk geschonden. Dat van van Borssele is ten deele in den grond gezakt en onder een laag opgesmeten keisteenen begraven. Het beeld van den Edelman bestaat alleen uit den romp; van dat zijner schoone gemalin is alleen de schoot overgebleven.

Men heeft hier ook een distributiekantoor voor de brievenposterij. — Nog is hier een overzetveer op Wemeldingen en er vertrekt Zaturdags een beurtschipper op Rotterdam.

Vroeger stond hier een oud adell. h., het Hof-te-St.-Maartensdijk geheeten. Zie het volgende art. — Ook was hier voorheen een oudemannenhuis, het Kapoenhuis genaamd. Zie dat woord.

Bij den watervloed van 14 November 1775 liep deze plaats groot gevaar, van overstroomd te worden, zijnde het water wel eenen halven voet hooger dan de straat van de kaai of de haven, doch door bevorens genomen voorzorg en waakzaamheid van de burgerij, heeft zij geen de minste schade geleden.

Ook bij den watervloed van 20 November 1776 hadden de dijken hier veel te lijden, het water was echter iets minder hoog dan het vorige jaar, ofschoon de zee veel holler stond.

Het wapen van St. Maartensdijk is een groen veld, met eenen witten springende haas daarin, waarschijnlijk wegens den overvloed van dat soort van wild, in deze heerlijkheid, of van haren ouden naam Haastrecht afkomstig.

MAARTENSDIJK (HET-HOF-TE-ST.-), voorm. adell. h. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*.

Het was een oud, doch aanzienlijk gebouw, van binnen met onderscheidene ruime vertrekken, en van voren met een ruim plein, waarop men kwam door eene groote voorpoort. Dit slot lag met zijne stallingen, tuin en plantaadje, rondom in eene breede gracht. Het was vroeger de woning van den Graaf van Oostervant geweest, doch later behoorde het geheel aan de Prinsen van Oranje.

MAARTENSDIJK (DE MIDDELLANDS-POLDER-VAN-ST.), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende W. en N. W. aan den Noord-polder, N. aan den uitersten Nieuwland-polder, N. O. aan Nieuw-Ravensoort, O. aan den Pluimpot-polder, Z. O. aan den polder het Oude-Land.

Deze pold., welke in het jaar 1330 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 285 bund. 65 v. r. 35 v. ell.

MAARTENSDIJK (DE MOLENPOLDER-VAN-ST.-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. en N. O. aan den pold. het Oude-Land, O. aan den Slabbecorne-polder, Z. aan den Pluimpot, W. aan de Haven-van-St.-Maartensdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2 bund. 63 v. r. 40 v. ell.

MAARTENSDIJK (NIEUW-ST-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. aan Nieuw-Kempenshofstede, O. aan den polder van Breedvliet, Z. O. aan den uitersten Nieuwland-polder, W. aan den polder van Stavenisse. — Deze pold. is in het jaar 1599 bedijkt.

MAARTENSDIJK (DE NOORDPOLDER-VAN-ST.-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. en N. O. aan den uitersten Nieuwland-polder, Z. O. aan den Middellands-polder en den Polder het Oude-Land, Z. en Z. W. aan de Dorstmansplaat, N. W. aan den Nieuwe-polder-van-Stavenisse, den Nieuw-Zuidmoer-polder en den Zuidmoer.

Deze pold., welke in het jaar 1369 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 593 bund. 31 v. r. 99 v. ell.

MAARTENSDIJK (HET OUDE-LAND-VAN-ST.-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. aan den Noord-polder en den Middellands-polder, N. O. aan de Kleine-Landjes, O. en Z. O. aan den Slabbecorne-polder, Z. aan den Molen-polder en den Mulje-polder, Z. W. aan de Dorstmanplaat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 506 bund. 72 v. r. 7 v. ell.

MAARTENSDIJK (DE UITERSTE-NIEUWLAND-POLDER-VAN-ST.-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. aan

Nieuw-St.-Maartensdijk, N. aan Breedenvliet en Nieuw-Ravensoort, O. aan Nieuw-Ravensoort, Z. aan den Middellands-polder en den Noord-polder, W. aan Zuidmoer.

Deze pold., welke in het jaar 1431 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 492 bund. 53 v. r. 84 v. ell.

MAARTENSHEIM (ST.), oude naam van het d. 's PRINCENHAGE, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINCENHAGE ('s).

MAARTENSHOEK, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie MARTENSHOEK.

MAARTENSKLOOSTER (ST.), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie ACHLUMERKONVENT.

MAARTENSKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en digt onder de stad *Kampen*.

Het werd bewoond door Karthuizers en was door onderscheidene burgers gesticht en begiftigd. Daar zijn er, die zekeren RODERIJK KENNEKEN voor den voornaamsten stichter houden, maar waarop zij steunen en waardoor hij dien lof verdiend heeft, heeft men tot nog toe niet kunnen vinden. Doch een ongedrukte brief van eene algemeene vergadering, van het jaar 1485, geeft ons zeker narigt, dat onderscheidene giften en aanbiedingen, die aan dezen nieuwen en eerst begonnen planthof gedaan waren, van het algemeene Kapittel goedgekeurd zijn; voorts, dat het zelfde Kapittel aan alle de bevorderaars en begunstigers van deze orde, mitsgaders aan hunne vrienden, uit eene zonderlinge gunst verleend en toegestaan heeft, deel te hebben aan al het goed, dat in de Karthuizerorde gedaan werd of na dien tijd gedaan zoude worden, en dat men na hunne dood in de geheele orde de gewoonlijke zielmissen en gebeden voor hen zoude doen. Nog hebben wij zeker bescheid, dat het Karthuizer-konvent van Utrecht, St. Salvatorshuis van het Nieuwe Licht te Bloemendaal genaamd, hetwelk, volgens eenen brief, tot dat huis behoorende, door ZWEDER VAN ABKOUDE, Heer *van Gaasbeek*, *Putten en Strijen*, in het jaar 1391 gesticht en begiftigd was, niet alleen personen of Monnikken geleverd heeft, om dit nieuw gestichte konvent te bevolken, maar het ook middelen aan de hand heeft gegeven, om te bestaan. Derhalve mag dit konvent van Kampen, met regt, de dochter genoemd worden van het Utrechtsche konvent. Het huis of konvent van Kampen is in de Karthuizerorde eerst ingelijfd in het jaar 1494, nadat het reeds tien jaren lang als eene geestelijke vereeniging bestaan had. Gedurende den Spaanschen oorlog is het klooster vernield en de plaats, waar de fraaije kerk gestaan had en het kerkhof geweest was, in korenlanden veranderd.

MAARTENS-POLDER (ST.-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*; palende N. aan de buitengronden tegen de rivier de Mark, genaamd de Goudbloem, O. en Z. aan de Hoevensche-Beemden, W. aan den pold. de Oude-en-Nieuwe-Landen.

Deze pold., welke in het jaar 1483 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 423 bund. 25 v. r. 3 v. ell., en wordt op de rivier de Mark, door 2 steenen sluizen, van het overtollige water ontlast. De eerste of zoogenaamde boezemsluis bij de Kweek, wijd 2 el 3 palm, voorzien met eene drijfdeur en schuif; en de tweede of oude uitwateringsluis, door welke de polder, vóór den opbouw van den watermolen alleen uitwaterde, en welke wijd is: 1 el 6 palm 5 duim, en van eene schuif voorzien. — Deze sluis is echter ten gevolge der verlamming van de Mark in 1750 buiten werking gebragt,

doch in 1828, na de afsluiting der rivier, weder tot uitlozing van den polder gebezigd.

De watermolen is in 1756 daargesteld, en berekend, om het water 1 el 2 palm à 1 el 3 palm op te malen; nogtans was het water alhier in den winter van 1817 tot 8 palm 1 duim boven A. P. opgeklommen. De hoogte van het zomerpeil is 6 palm 3 duim beneden A. P., en die van het maalpeil is 8 palm 9 duim beneden A. P. De dijken, langs de Mark, liggen op 3 el, 6 palm boven A. P. De Koedijk van dezen polder ligt onder de gemeente Oudenbosch. De polder heeft zijnen naam ontleend, van eenen Abt van St. Bernard, Maarten geheeten, die van de toen bedijkte landen Heer was. Het polderbestuur bestaat uit twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

MAARTENSREGT (ST.-), heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Maartensregt-en-Dorppolder*; palende N. W. aan den Kerk-polder, N. O. aan den Papsouschepolder, Z. W. en Z. aan Dorp-Ambacht, W. aan de Gaach, die het van Schipluiden scheidt.

Deze heerl. bevat de b. St. Maartensregt, bestaande uit eenige verstrooid staande huizen, en liggende 2½ u. Z. W. van 's Gravenhage, 2½ u. O. van Naaldwijk. In deze buurt staat de R. K. kerk van het dorp *Schipluiden*, zijnde een nieuw gebouw, met eenen fraaijen houten spitsen toren, en van een orgel voorzien. Zij is aan den H. Jacobus toegewijd, en in het jaar 1839 gebouwd.

De kermis valt in op Zondag na St. Jacob.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten, door de *erven van den* Heer D. l'Archer Hout, woonachtig te Zutphen.

Het wapen van St. Maartensregt bestaat uit eenen *man op een paard*, met eenen man daarachter met een houten been.

MAARTENSREGT-EN-DORPPOLDER (ST.-), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (3 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. W. aan de gem. Hodenpijl, N. O. aan de gem. Hof-van-Delft, O. aan Zouteveen, Z. aan Maasland, W. aan Schipluiden.

Deze gem. bevat de heerl. Maartensregt en Dorpambacht, beslaat eene oppervlakte van 545 bund. 83 v. r. 53 v. ell., waaronder 543 bund. 42 v. r. 93 v. ell. belastbaar land; telt 22 h., bewoond door 25 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw., die zich meest op het boter- en komijnen kaas maken toeleggen.

De Herv., die hier ruim 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Schipluiden*. — De R. K., van welke men er ongeveer 80 telt, worden tot de stat. van *Schipluiden* gerekend, wier kerk in deze gem. staat. — De kinderen, 20 in getal, gaan te *Schipluiden* ter school.

Vroeger stonden in deze gem. de oude en zeer aanzienlijke sloten Keenenburg en Dorp, welke beide afgebroken zijn.

Het wapen van Maartensregt-en-Dorppolder is hetzelfde als van de heerl. Maartensregt.

MAARTEN-TE-GROE- (ST.-), naam, onder welken het geh. de Groe, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Groe (De).

MAARVLIET (HET-), voorm. riv., prov. *Groningen*, die van de Noordwolder-dijk afkomende, in eene vrij regte noord-noordoostelijke rigting, tusschen de dorpen Wester-Wijtwert en Stedum doorloopt. Onder den Delleweg doorgaande, vliet zij tusschen Huizinge en Wester-Emden door, neemt nu eene meer oostelijke rigting en loopt

even ten Westen van Garshuizen; vereenigt zich ten noordwesten de Honderd, onder 't Zand, met de Oude-Fivel; vertoont hier nog eene zeer breede bedding, en slingert nu met groote noordwaartsche bogten naar Zijldijk. Daar, waar zij nog aanwezig is, maakt zij nog heden de grensscheiding tusschen Hunsingo en Fivelgo uit. Zij was voormaals breed en aan den kant van Hunsingo met eenen dijk voorzien, en bleef steeds een schouwbaar object onder Winsumer en Schaphalsterzijlvest. Tusschen Zijldijk en het Ooster-Nieland heeft oudtijds, zoo als men verhaalt, eene sluis gelegen.

MAAS (DE), riv., die de prov. *Limburg*, *Gelderland* en *Noord-Braband* bespoelt. Zij neemt haren oorsprong in het Fransche Departement van den Boven-Marne, aan het Vogesische gebergte, uit twee bronnen in de beide kleine dalen van Recourt la Coste en Avrecourt, bij de dorpen Meuse en Montigny. Zij wordt bij St. Thibault bevaarbaar; loopt door het Departement de Vosges, waar zij, bij Bazouilles, twee mijlen onder den grond doorloopt; vliet voorts door de Departementen van de Meurthe, de Maas en der Ardennes; gaat in Frankrijk langs de steden Neuf-Château, Commere, Verdun, Sedan, Meziére en Givet. Bij Givet komt zij in België. Van hier doorloopt zij den Belgischen bodem langs Dinant, Namen, Hoei en Luik; ontvangt in dat rijk de Sambre en de Ourthe; dringt langs het dorp Eysden in Limburg, van waar zij gewoonlijk, ter onderscheiding van de tak van den Rijn, de Boven-Maas geheeten wordt; verdeelt Limburg, gedurende haren noordelijken loop, in Nederlands- en Belgisch-Limburg, terwijl zij Maastricht en Maseyk bespoelt. De Maas treedt, even beneden deze plaats, geheel op Nederlandschen bodem; schiet met eenen altijd noordelijken loop langs Roermonde, waar zij de Roer opneemt en, na eerst nog de Swalme en de Neer ontvangen te hebben, langs Venlo; komt later aan de provincie Noord-Braband, die zij eerst van Limburg, en voorts, nadat nog de Niers zich in haren boezem ontlast heeft, van Gelderland scheidt; loopt nu westwaarts aan langs Grave, Ravestein, de schans St. Andries (alwaar zij hare eerste gemeenschap met de Waal heeft en doorgaans een gedeelte dier rivier opneemt), Crevecoeur (waar zij, door de Dieze, het water van de Dommel en de Aa ontvangt), en Heusden tot Woudrichem, waar ter plaatse zij zich met de *Waal* vereenigt en geheel en al zich in de *Merwede* ontlast.

Eertijds was er veel scheepvaart op de Maas, inzonderheid uit het toenmalig bisdom Luik, naar de Nederlanden. Daar echter die rivier door de landen van bijzondere Heeren liep, die daarop veelvuldige en zware tollen geplaatst hadden, zoo nam de scheepvaart daardoor veel af en de meeste koopwaren werden later, te land door het bisdom Luik, over 's Hertogenbosch en Breda, naar de Vereenigde Nederlanden gevoerd. Nadat evenwel, in het laatst der vorige eeuw, alle de landen langs de Maas onder het zelfde rijk gekomen, en de meeste dier tollen afgeschaft zijn, is de scheepvaart op die rivier weder zeer levendig geworden.

MAAS (DE), geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Meerssen*, gem. en 5 min. van *Geulle*; met 38 h. en 190 inw.

MAAS (DE BEERSCHE-), overlaat in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beersche-Maas.

MAAS (DE BENEDEN-) of de Neder-Maas, in het Fr. Meuse Inférieure, voorm. dep. van het keizerrijk *Frankrijk*; palende N. aan het Departement

van de Monden van den Rijn, O. aan het Departement van de Roer, Z. aan het Departement van de Ourthe, W. aan het Departement van de Dyle en der twee Nethen.

Het werd verdeeld in drie arrondissementen, als: in dat van Maastricht, in dat van Roermonde en in dat van Hasselt.

Het maakte de prov. Limburg uit, zoo als die, met kleine wijziging in het Noorden, tijdens de vereeniging van België met Nederland bestond. Maastricht was er de hoofdstad van.

MAAS (DE BINNENGEDIJKTE-), water in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, dat zich van het d. Maasdam in eene westelijke rigting naar West-Maas uitstrekt en de grensscheiding tusschen St. Antonypolder en West-Maas ter eener zijde en Mijns-Heerenland-van-Moerkerken ter andere zijde uitmaakt.

Dit water was vroeger eene tak van de Maas, welke na het jaar 1424 binnengedijkt is.

MAAS (DE BOVEN-), dat gedeelte van de riv. *de Maas*, hetwelk Limburg in Nederlandsch- en Belgisch-Limburg verdeelt.

MAAS (DEPARTEMENT-VAN-DE-MONDEN-VAN-DE), voorm. depart. van het Fransche Keizerrijk, palende N. aan het departement van de Zuiderzee, O. aan het departement van den Opper-IJssel, Z. aan de Departementen der Monden van de Schelde en der Monden van den Rijn, W. aan de Noordzee.

Dit departement was verdeeld in zes arrondissementen; als: dat van 's Gravenhage, in vijf kantons verdeeld; dat van Leyden, uit vier kansons te zamen gesteld, dat van Rotterdam, negen kantons bevattende; dat van Dordrecht, uit vier kantons zamengesteld, dat van Gorinchem, uit drie kantons bestaande, en dat van Brielle, hetwelk in twee kantons verdeeld was. — Het besloeg geheel de tegenwoordige prov. Zuid-Holland.

MAAS (DE DOODE), naam, welken men wel eens geeft aan de Hedikschr-Maas, prov. *Noord-Braband*. Zie Hedikschr-Maas.

MAAS (DE-DRIE-LANDEN-VAN-OVER-), naam, onder welken men de drie kw. van het voorm. hert. *Limburg* verstaat, welke onder de afzonderlijke namen van Valkenburg, 's Hertogenbosch en Daalhem bekend zijn. Zie Over-Maas (De Drie-Landen-van-).

MAAS (DE HEUSDENSCHE-), arm van de riv. de *Maas*, in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hedikschr-Maas.

MAAS (DE NIEUWE-), dus noemt men thans de regter arm van de *Merwede*, prov. *Zuid-Holland*, welke zich, bij Crimpen, met de *Lek* vereenigt, en in eene westelijke strekking langs Rotterdam, Delfshaven, Schiedam en Vlaardingen loopt, en een weinig beneden die stad, door het eil. Roozenburg in twee spranken verdeeld wordt, die, even beneden Brielle vereenigd, zich bij Oostvoorn in *Zee* storten.

Den 4 Julij 1357, werd de vloot van Margaretha, Gravin *van Holland*, door die van haren zoon Willem, aan den uitloop dezer rivier in de nabijheid van Brielle zoodanig geslagen, dat zij zich genoodzaakt zag, de wijk naar Engeland te nemen. Onderscheidene Hoeksche Edelen, waren in dit gevecht gesneuveld.

MAAS (DE OUDE-), dus noemt men thans den linkerarm van de *Merwede*, prov. *Zuid-Holland*. Zij vloeit, na een gedeelte harer wateren door de Dordsche Kil, langs 's Gravendeel, in het Hollandsdiep afgevoerd te hebben, voorbij Oud-Beijerland, waar zij door het Spui wederom een gedeelte in het Haringvliet verliest en vervolgens zich bij Geervliet met de *Nieuwe-Maas* vereenigt.

MAAS (DE OUDE-) of het Oude-Maasje, water, prov. *Noord-Braband*, dat nog den ouden loop der Maas aanwijst en in eene westelijke rigting van Hedikhuizen langs Heusden en Doeveren, door de buitenlanden ten Zuiden van het Benedenland-van-Heusden, Meeuwen en Dussen stroomende, zich onder Raamsdonk in den *Biesbosch* ontlast. Vóór den St. Elizabethsvloed van 1421 stroomde zij door den Groote-Zuidhollandsche-waard in de binnengedijkte Maas, en van het d. Westmaas af naar Geervliet en Brielle en van daar in zee.

Deze rivier is in 1836, voor zoo veel het bovengedeelte betreft, uitgediept. Het collegie van Maasgraaf en Heemraden van de Oude-Maas, dat te Heusden vergadert, bestaat uit eenen Dijkgraaf, zes Leden en eenen Penningmeester, die tevens Waardsman is.

MAAS (DE OUDE-) of Doode-Maas, oude tak van de *Maas*, welke van *Dieden*, in het *Land-aan-Ravenstein*, prov. *Noord-Braband*, in eene zuidelijke rigting naar den Groenendijk loopt, van daar eerst in eene westelijke en voorts in eene noordwestelijke strekking langs het graafs. Megen loopt, om zich bij het Megensche veer weder in de *Maas* te ontlasten en alzoo de Maasakkers omvat.

MAAS (WEST-), d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie West-Maas.

MAASAKKERS (DE), pold. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en distr. *Nijmegen*, kant. *Druten*, gem. *Appeltern*; palende N. aan de Maas, O. aan de Waarden van Dieden of den Diedensche-Uiterdijk, Z. en W. aan de Oude- of Doode-Maas.

Deze Maasakkers beslaan, voor zoo ver zij bekaad zijn, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund. 25 v. r. 30 v. ell., waaronder 160 bund. 25 v. r. 30 v. ell. schotbaar land. Zij zijn langs de rivier de Maas door den hoogen oever bekaad, doch langs de Doode-Maas, dus langs de west-, zuid- en oostzijde, zijn zij bekaad met eene kade van 1 tot 1½ el hoogte, boven het maaiveld.

De uitwatering heeft plaats op de Doode- of Oude-Maas, en door deze op de rivier de Maas, doch door eene in 1819, op autorisatie van den Minister van den Waterstaat, van den 12 December 1816, op gemelde Doode-Maas, nabij het veerhuis van Megen, door en voor rekening der geërfden van de Maasakkers gelegde steenen sluis, wijd in den dag 2 ell. 6 palm., voorzien van een paar puntdeuren en eene schuif. De buiten- en binnenvloer dezer sluis ligt op 4 ell. 5 palm. boven A. P. en het dekstuk op het binnenfront 9 ell. 4 palm. 3 duim. boven A. P. Door deze sluis loost nu ook het water, dat door de Megensche of Diedensche sluis wordt afgevoerd uit het Benedenland-van-Ravestein, en is de zoogenoemde Doode- of Oude-Maas, met en benevens de aanpalende gronden, als het ware van de Maas afgesloten, immers tot de hoogte van 14 à 15 voeten Graafsch peil. Het zomerpeil van de Maasakkers kan op 6 ell. boven A. P. begroot worden. De tijd van bekading is onbekend. De gronden, nu allen weilanden, plagten in vroegere eeuwen bebouwd te worden. Daarin staat eene boerenwoning, Maasakker genaamd. De hoogte der bekading wordt op 14 à 15 voeten Graafsch peil berekend. Even beneden den Maasakkerswaard ligt eene stroomleidende krib van middelbare lengte; nederwaarts, boven het Megensche veer, nog eene zelfde krib van grootere lengte; beide zijn dienende tot behoud van een aldaar gelegen perceel buitengrond, aan de Maatschappij van Volksvlijt behoorende. Dit perceel buitengrond is door het stichten van de sluis bij het Megensche veer, even als de Doode- of Oude-Maas, als het ware ingekaad.

MAASBAND of Maasbamet, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. N. van *Meerssen*, gem. en 10 min. ten N. W. van *Steyn*; met 24 h. en 125 inw.

MAAS-BOMMEL, heerl. in het *Land tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten*, gem. *Appeltern*; palende N. aan de heerl. Altforst, O. aan Alphen, Z. en W. aan de Maas. Deze heerl. is verdeeld in de geh. Blauwsluis, de Velddijk, de Dorpkring, de Kade, Berghuizen en Schraal-Jammer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1071 bund. 88 v. r. 45 v. ell, alles belastbaar land. Men telt er 130 h., bewoond door 153 huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., wier voornaamste bestaan is den landbouw en veeteelt, wordende er weinig handel gedreven.

De R. K., die hier ongeveer 650 in getal zijn, onder welke 490 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., die er 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Maas-Bommel-en-Alphen*, welke ook hier eene kerk heeft

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Maas-Bommel ligt 4 u. Z. W. van Nijmegen, 1½ u. O. van Tiel, 2 u. Z. ten W. van Druten, ¾ u. W. van Appeltern. Men telt er in de kom van het d. 50 h. en 280 inw.

De R. K. kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een sterk gebouw, met eenen ouden toren, doch zonder orgel.

De Herv. kerk, welke zeer oud was, is in 1842 vervangen door een geheel nieuw gebouw, dat in 1844 met een orgel is versierd, zijnde een geschenk van Vrouwe Dingena Everdina Loderus van Maas-Bommel geboren Deys. Deze kerk is gebouwd op de plaats waar de oude gestaan heeft. In het jaar 1833 is de gem. door aankoop van een zeer goed huis in het bezit geraakt van eene geschikte predikantswoning. Daar de gem. onvermogend was, om alle de kosten te dragen, is zij daarin te gemoet gekomen door haren toenmaligen Predikant Jan Warnaer van Hille, die, in den loop van zes jaren, duizend gulden van zijn tractement heeft afgestaan, en door het fonds voor de noodlijdende kerken, hetwelk vijftienhonderd guldens bijgedragen heeft.

Hier is een veer over de Maas op Megen. Men had er vroeger ook een tolkantoor, alwaar de Collecteurs en Commiesen van 's Lands regten hun verblijf hielden. Het stond digt bij de kerk, en pronkte met de wapens der Admiraliteit in den voorgevel, en met een breed hek en houten poort aan den rijweg. Voor dit huis was een ruim plein, met gras en bloemen bezet, en met hooge eikenboomen beplant.

Voorheen hebben hier twee sloten gestaan, het eene het Hof-te-Maas-Bommel geheeten (zie Hof), het andere Kranenburg genaamd; wijders zag men vroeger achter de kerk nog een laag steenen gebouw, met leijen gedekt, benevens eenen puinhoop; thans echter geheel door bouwland vervangen. Het schijnt oudtijds ook een slot of klooster te zijn geweest. De dorpelingen noemen het het Blaauw-Torentje, en in de kaart van Visscher is het met den naam van de Kamer bekend. Misschien heeft men hier eertijds de vergaderingen van het platteland gehouden. Immers Maas-Bommel is voor dezen zoo beroemd geweest, dat het Gemagtigden op

de landschapsvergaderingen plagt te zenden. In of omtrent het jaar 1617 verstonden sommigen, dat er van de vonnissen, te Maas-Bommel gewezen, beroep viel op het *Hof* te Roermonde; doch de landschap oordeelde, dat men zich op het Hof te Arnhem beroepen moest.

De oude gesteldheid der heerl. Maas-Bommel is zeer duister. Deze plaats is met den titel van stad vereerd; maar het blijkt nergens, hoe en wanneer zij stadsregten bekomen heeft. In de landbrieven van *Maas-en-Waal*, in 1328 en 1403 gegeven, worden al de regten der stad Maas-Bommel voorbehouden, welke bepaling in latere brieven niet te vinden is. Deze stad sloot, na den dood van Hertog Reinald, daags na St. Andriesdag in het jaar 1343, een verdrag met de overige steden van Gelderland, om het land in rust te houden. Ook bezegelde zij, nevens de andere steden des kwartiers van Nijmegen en de Ridderschap, de verbonden van 1418 en 1436. Evenwel te gelijker tijd vindt men eenen Heer van Maas-Bommel; want Rutger van Bommel werd, in 1403 en 1425, beleend met de hofstad te Bommel, met 8 morgen (6 *bund.* 8 *v. r.* 1 *v. ell.*), met de heerlijkheid en al haar toebehooren, met den uiterwaard te Bommel, mannen en dienstmannen, keurmoetsche lieden enz., gelijk Goossen van Bommel te wezen plagt. Zeer waarschijnlijk was toen het regtsgebied van den Heer onderscheiden van dat der stad, maar zal zich naderhand verder uitgestrekt hebben. Gebrek aan bewijzen belet hierover iets te beslissen.

Hendrik van Bommel Rutgerszoon werd in 1431 beleend, en zijne dochter Lijsbeth, vrouw van Johan van der Dussen, in 1440. Zij droeg, in 1448, de heerlijkheid en veerstad op aan Olivier van Berckhuisen, en in 1455 werd Jacob van Rijmsdijck met de heerlijkheid van de hofstad Maas-Bommel verleid, als Fierken Olivier van Berckhuisen die te hooren plagt. Zijn zoon, Henderik van Rijmsdijck, werd in 1464 beleend en vernieuwde zijnen eed in 1473 en 1503. Zijn oudste broeder, Gelis van Rijmsdijck, Heer *van Isendoorn*, verklaarde, in 1515, den oudsten zoon van zijnen vader Jakob te zijn en dat zijn broeder Hendrik dat leen ten onregte bezat, weshalve hij verleid werd en de heerlijkheid opdroeg aan Joost van Delft en aan zijne zuster Berta, weduwe van Herman van de Poel. Vervolgens in 1524 werd Johan van Rijmsdijck, Jakobs oudste zoon, bij overdragt van zijnen grootvader Hendrik, beleend, en Jacob van Rijmsdijck in 1538. Sedert vindt men niets meer dienaangaande in de Geldersche leenregisters; maar Maas-Bommel was later een leen van het Land-van-Cuyk, hetzij dat dit leenheerschap, na Hertog Karel, aan de Heeren van Cuyk gekomen was, hetzij dat de Hertogen van Gelre die beleening, als in het bezit van Cuyk zijnde, gedaan hadden. Te Cuyk is Joost François van Ravenschot, met de heerlijkheid van de hofstad tot Maas-Bommel, met het gemaal en veerstad tot Maas-Bommel en een merkthijns uit den tol en de renten des Vorsten van Gelre, in 1693 beleend, zonder dat men vroegere narigten vindt. In 1720 is Maria Charlotta van Ravenschot, weduwe van der Clyse, verleid en nader met F. A. van Bonninckhuysen getrouwd in 1724. In 1734 heeft de Graaf van Byland deze heerlijkheid gekocht, bij wiens nakomelingen zij nog lang bezeten werd, doch thans is zij geene heerl. meer.

Er wordt op het Munt- en Penningkabinet der Leydsche Hoogeschool eene munt van Maas-Bommel gevonden, geslagen tijdens de regering van Hertog Reinoud III (1343—1361). Aan de voorzijde ziet men een gekroonde leeuw, met het omschrift: *Moneta Maesboemmlns* (d. i. Maasbommelsche munt); aan de keerzijde, een gebloemd kruis,

met het omschrift: *Reinald dux Gelrensis* (d. i. REINALD Hertog *van Gelder.*) Dit stuk is hoogst zeldzaam.

MAAS-BOMMEL (HOF-TE-), voorm. slot in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie HOF (HET).

MAAS-BOMMEL (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten*, gem. *Appeltern*; palende N. aan Leeuwen, O. aan Appeltern, Z. aan de Buitenwaarden, W. aan Alphen.

Deze pold., welke sedert onheugelijke tijden bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 800 bund., alles schotbaar land; telt 130 h., waaronder 40 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Gecommitteerden.

MAAS-BOMMEL-EN-ALPHEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*. Men heeft in deze gem. twee kerken en telt er ruim 150 zielen, onder welke 50 Ledematen.

Vroeger maakte Alphen en Maas-Bommel ieder eene afzonderlijke gem. uit. Alphen kreeg in 1609 eenen eigen Predikant in THOMAS VAN ZUTPHEN, die in 1611 naar Wichem-en-Leur vertrok. Van 1611—1614 werd het met *Maas-Bommel* vereenigd. JOHANNES PERCELIUS werd er weder Predikant in 1614, doch verroepen naar Ter-Aa in 1615, als wanneer het andermaal bij *Maas-Bommel* gevoegd werd tot in 1628, toen er weder Predikant werd ECHARDUS WALTERUS, die in 1629 naar Lent vertrok, sedert welken tijd het, tot op heden, met *Maas-Bommel* is vereenigd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDREAS BOLTZIUS, die in het jaar 1615 herwaarts kwam en in het jaar 1620 naar Haaften vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

MAASBRACHT, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en distr. *Roermonde* (8 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Linne, O. aan Odilienberg, Z. aan Stevensweerd, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat het d. Maasbracht, benevens de geh. Kruchten, Beeck en St. Joost; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1621 bund. 70 v. r. 50 v. ell., waaronder 1583 bund. 15 v. r. 29 v. ell. belastbaar land. Men telt er 117 h., bewoond door 193 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 6 na allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en in deze burg. gem. eene kerk heeft.— De 6 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Roermonde*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 115 leerlingen bezocht wordt.

Het d. MAASBRACHT ligt 2 u. Z. ten W. van Roermonde, 1 u. N. ten O. van Stevensweerd, aan de Maas. Men telt er, in de kom van het d., 53 h. en ruim 300 inw.

De kerk, aan de H. GEERTRUIDA toegewijd, is een briksteenen gebouw, met eenen lagen toren en van een orgel voorzien.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

MAASBREE, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Venlo* (10 k. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Sevenum, O. aan de Maas, die haar van de gem. Venlo en Tegelen scheidt, Z. aan Helden, W. aan de Noordbrabandsche gem. Asten.

Deze gem. bevat de d. Maasbree, Baerloo en Blerik. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6982 bund. 17 v. r. 20 v. ell., waaronder 6908 bund. 12 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 715 h., bewoond door 739 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op 4 na, allen R. K. zijn, maken de par. van Baerloo, Blerik en Maasbree uit, welke door drie Pastoors en drie Kapellanen bediend worden en in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De enkele Herv., die hier woont, behoort tot de gem. van *Venlo*. — De 3 Isr., welke men er aantreft, gaan hunne godsdienst in de bijkerk te *Venlo* waarnemen.

Men heeft in deze gem. 3 scholen als: ééne te Maasbree, ééne te Baerloo en ééne te Blerik, welke gezamenlijk door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. Maasbree, bij verkorting veelal Bree genoemd, ligt 4 u. N. van Roermonde, 1¼ u. W. van Venlo. Men telt er, in de kom van het d., 125 h. en 850 inw., en met de daartoe behoorende verstrooid liggende woningen, 240 h. en ruim 1400 inw.

De R. K., onder welke men 1000 Communikanten telt, maken eene par. uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — De kerk, aan de H. Aldegonda toegewijd, is een redelijk fraai gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien.

Er zijn in deze gem. drie kermissen, invallende den eersten Zondag in Februarij, Zondag vóór Pinksteren en Zondag na 9 October.

MAASDAM, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant *'s Gravendeel*, (12 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de binnenbedijkte Maas, die haar van de gem. Mijnsheerenland-van-Moerkerke afscheidt, N. O. aan 's Gravendeel, Z. aan Strijen, W. aan Strijen en West-Maas.

Zij bevat de heerl. Maasdam, St. Anthonie-polder en Cillaartshoek; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 797 bund. 82 v. r. 47 v. ell., waaronder 733 bund. 36 v. r. 78 v. ell. belastbaar land. Men telt er 240 h., bewoond door 310 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1370 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasteelt, alsmede in den landbouw en de veefokkerij. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er, op 16 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van Maasdam-en-het-Gat, St. Anthonie-polder en Cillaartshoek uit. — De 16 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Beijerland* of *Dordrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Maasdam, éénе te St. Anthonie-polder en éénе te Cillaartshoek.

Het wapen dezer gem. is een veld van keel (rood), met eene dwarsbalk van goud.

MAASDAM, heerl. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Maasdam*; palende N. aan de heerl. Mijnsheerenland-van-Moerkerke, N aan Puttershoek, O. en Z. aan 's Gravendeel, Z. W. aan de Binnengedijkte-Maas, die haar van St. Antonie-polder scheidt.

Deze heerl. bestaat uit gedeelten van de polders: het Oude-Land-van-Maasdam-en-Puttershoek, Nieuw-Bonaventura en van de Dijkaadje-van-Mijnsheerenland-van-Moerkerken, en bevat het d. Maasdam.

Men telt er 87 h., bewoond door 134 huisgez., uitmakende eene bevolking van 600 inw., wier voornaamste bezigheden bestaan in de vlasteelt, die aan een goed aantal personen arbeid en middelen van bestaan geeft. De korenbouw is er echter van niet veel belang, niettegenstaande de geschiktheid der landerijen; men treft hier ook zeer goede weilanden aan.

De Herv., die hier bijna 600 in getal zijn, maken de gem. *Maasdam-en-het-Gat* uit. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl., welke vroeger ter leen gehouden werd van de Staten van Holland en West-Friesland, werd, na den dood van Jakob Manrique aan diens broeder Antoni Manrique tot een leen opgedragen. In het jaar 1663, werd zij eveneens opgedragen aan den Heer Frederik van Dorp, doch nu is deze heerl. reeds meer dan honderd jaren in het geslacht van van der Duyn en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Adam Frans J. Adriaan Graaf van der Duyn van Benthorn en Maasdam, Oud-Gouverneur der prov. Zuid-Holland.

Het d. Maasdam ligt 2 u. Z. W. van Dordrecht, ½ u. W. van 's Gravendeel, aan een overblijfsel van den ouden loop der Maas, hetwelk nog den naam van Binnengedijkte Maas behoudt. Van dezen stroom en eenen dam, daarin gelegd, hebben het d. en de heerl. hunnen naam verkregen. Het d. is niet groot.

De kerk is een zeer oud gebouw, dat ruim genoeg is ter waarneming van de godsdienst, doch anders van geen aanzien. De toren is, om zijne bouwvalligheid, in het laatst der vorige eeuw afgebroken, en sedert voorzien van eene fraaije spits, met slagwerk voor heel en half uur. In de kapel van deze kerk, waarvan aan de noordwestzijde nog de overblijfselen te zien zijn, werden vóór 1438, Zondags na de mis, ook afgekondigd alle bekendmakingen en besluiten bij het geregt van Schobbe en Everocke (nu Mijnsheerenland) gearresteerd, vermits aldaar toen nog geene kerk was. Het kerkhof van Maasdam is beplant met appelen- en perenboomen, welke jaarlijks, ten voordeele van de kerk, verpacht worden.

Voorheen bezat Maasdam het voorregt, dat zijne burgeren, in de jaren 1365—1366 en vroeger, binnen de stad Dordrecht werden aangenomen als landpoorters, waardoor zij ontheven werden van eenige dorps- en plattelandslasten; terwijl zij tevens onderscheidene stedelijke vrijheden genoten, welk voorregt aan de stad Dordrecht, om landspoorteren te ontvangen, nog bevestigd werd door Hertog Albrecht van Beijeren, bij zijnen zoenbrief met die stad, den 28 April, mits zij alleen uit Zuid-Holland waren.

De kermis te Maasdam valt in den eersten Maandag in Augustus.

Het eigenlijke wapen van Maasdam is niet bekend, en of het ooit daarmede begunstigd is of een wapen gevoerd heeft, is onzeker; tegenwoordig wordt daarvoor gehouden dat van Poelwijk, zijnde een van de eene naar de andere zijde doorsneden schild, het bovenste gedeelte zwart en beneden goud, waarschijnlijk omdat men het een met het ander verward, of omdat het grootste gedeelte van het regtsgebied van Maasdam uit het ambacht van Poelwijk bestaat.

MAASDAM (POLDER-VAN-), pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Maasdam*; palende N. aan het Oudeland-van-Puttershoek, O. aan Nieuw-Bonavantura, Z. en W. aan de Binnengedijkte-Maas. — Deze pold., welke een gedeelte van het *Oudeland-van-Maasdam-en-Puttershoek* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 240 bund.

MAASDAM-EN-HET-GAD, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*.

Men heeft er eene kerk te Maasdam, en telt er omtrent 600 zielen, onder welke 210 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hubertus de Rijke, die in het jaar 1575 van West-Maas herwaarts kwam en in het jaar 1580 naar Saffringen, in Vlaanderen, vertrok. Van 1580 tot 1608 is het door naburige Predikanten bediend, doch in 1608 bekwam het weder eenen eigen Predikant in Cornelius Simonides, die in 1611 naar Klundert vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad onder agreatie van den Ambachtsheer.

MAASDAM-EN-PUTTERSHOEK (HET OUDELAND-VAN-), dijkaadje in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gedeeltelijk gem. *Maasdam*, gedeeltelijk gem. *Puttershoek*; palende N. O. aan den Zomerlandsche-polder, N. aan de Oude-Maas, O. aan het d. Puttershoek en den pold. Nieuw-Bonaventura, Z. en Z. W. aan de Binnengedijkte-Maas.

Deze dijkaadje bestaat uit den Polder-van-Maasdam en het Oudeland-van-Puttershoek, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 367 bund., waaronder 364 bund. 26 v. r. 95 v. ell. schotbaar land, als: onder *Maasdam*, volgens het kadaster, 240 bund., waaronder 237 bund. 89 v. r. 77 v. ell. schotbaar land, en onder *Puttershoek*, volgens het kadaster, 127 bund., waaronder 126 bund. 37 v. r. 18 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 1 boerderij, als: 1 h. onder *Maasdam* en 2 h. en 1 boerderij onder *Puttershoek*. Zij wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast, in eene vliet, die gemeenschap heeft met de bedijkte en Oude-Maas, door middel eener sluis te Puttershoek.

MAASDIJK (DE), dijk, prov. *Gelderland*, welke ten Z. van den Bommelerwaard loopt.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 viel er eene dijkbreuk in den Maasdijk, beneden het d. Pouderoijen, waardoor de gem. Brakel en Pouderoijen, zijnde het gedeelte van den Bommelerwaard beneden den Maasdijk, diep overstroomt werden.

MAASDIJK (DE), dijk in de prov. *Noord-Braband*, welke zich in eene meestal westelijke strekking met vele bogten van Gassel door Grave, Velp, Neerloon, Ravestein, Langel, Demen, Dieden, Megen, Oijen, Lithoijen, Lith, Kessel, Maren, Alem, Empel, Bern, Heusden, Aalburg, Wijk, Veen, Andel, Giessen en Rijswijk naar Woudrichem schiet, waar hij in den Merwededijk uitloopt.

In dezen dijk viel in het jaar 1751 in het Land-van-Heusden een geweldige doorbraak, waardoor vele menschen en vee deerlijk om het leven kwamen.

MAASDIJK (DE), dus noemt men thans de dijk, prov. *Zuid-Holland*, zich in eene westelijke rigting van den Korten-Oord, ter plaatse waar de Hollandsche IJssel in de Maas valt, door Rotterdam, tot aan het voorm. Bulgerstein uitstrekkende, van waar hij zuidwaarts loopt tot aan Koolhoek, en van daar weder westwaarts door Delfshaven, Schiedam, Vlaardingen en Maassluis tot aan den Hoek van Holland. Vroeger werd dit riviervak echter niet de Maas, maar de Merwede genoemd, welke laatste zich omtrent Vlaardingen met de *Maas* vereenigde en onder den laatsten naam in zee stroomde. Zij maakt een gedeelte uit van den *Hoogedijk* of *Zeedijk*, welke zich van Gouda tot aan de Noordzee uitstrekt. Zie Zeedijk.

MAASDIJK (NOORDER), dijk, prov. *Gelderland*, welke bij het huis te Middelaar, op de oostelijke grens dier provincie, een begin neemt, en, in eene westelijke strekking, bezuiden het rijk van Nijmegen en het Land-tusschen-Maas-en-Waal heen loopt, en zich bij Dreumel met den Waaldijk vereenigt.

MAASDIJKSCHE-BRUG, brug in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1½ u. N. W. van *Tilburg*, nabij de grensscheiding van Gilze-en-Reijen.

In 1837 zijn aldaar door de Heeen DIEPEN JELLINGHAUS *en Comp.*, eene Lakenvolderij met stoom, Lakenverwerij met magazijn, eene huurhuizing benevens eenige woningen, voor fabrijkarbeiders daargesteld.

MAASELER, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie MASELER.

MAAS-EN-MOEZELKANAAL, in het Fr. CANAL-DE-MEUSE-ET-MOSELLE, ontworpen kanaal in het grooth. *Luxemburg* en het kon. *België*.

Het ontwerp om eene schrepvaart daar te stellen in de Ardennen, 800 ell. boven den spiegel van den Oceaan, dagteekent van het jaar 1825, het tijdstip, waarop de Luxemburgsche Societeit werd gesticht.

Het oogmerk, welke men zich met het bouwen van dit kanaal voorstelde, was de Maas, van de steden Luik en Dinant af, met de Moezel te vereenigen, en het vlek Mersch, 3 u. N. van Luxemburg, insgelijks met dit kanaal te verbinden.

Ten einde dit plan ten uitvoer te brengen moesten de rivieren de Ourthe, de Lesse, de Sure, de Alzette, de Wiltz, de Woltz, de Troynes en eenige beken bevaarbaar gemaakt en twee vereenigingskanalen gegraven werden.

De gezamenlijke lengte voor deze liniën zou bedragen 323,806 Nederlandsche ellen, terwijl het verval van water op 375 ell. 66 palm. werd berekend.

De werkzaamheden aan dit kanaal zijn in 1827 begonnen en tot op 1831 voortgezet. De kosten van aanleg (zonder den aankoop van gronden, die der administratie enz.) beliepen toenmaals reeds een millioen drie honderd duizend gulden, waarvan zeven honderd duizend gulden alleen voor den tunnel bij Hoffelt. Men berekende de verdere kosten op ongeveer twee millioen zeven honderd duizend gulden.

Door de Belgische omwenteling van 1830 en 1831 gestaakt, is het werk, ten gevolge eener overeenkomst van de Hoven van 's Gravenhage en Brussel, in 1844 weder hervat, en koestert men de hoop dit nuttige werk binnen weinige jaren voltooid te zien.

MAAS-EN-VELDLUST, voorm. buit. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en ½ u. van *'s Gravendeel*, gem. *Maasdam*.

MAAS-EN-WAAL (LAND-TUSSCHEN), ook wel enkel MAAS-EN-WAAL en MAAS-WAAL, in het Lat. MASA-WALA genoemd, voorm. distr. prov. *Gelderland*, kw. *Nijmegen*; palende N. aan de Waal, die het van het distr. Neder-Betuwe scheidde, O. aan het Rijk van Nijmegen, Z. aan de Maas, waardoor het van de prov. Noord-Braband gescheiden werd, W. aan de Waal, die het van den Tielerwaard scheidde.

Het bevatte de gem. Batenburg, Appeltern, Burgharen, Dreumel, Wamel, Druten en Horssen. Men telt er 2133 h., bewoond door 2369 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 13,100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het maakte alzoo een gedeelte van het tegenwoordig *Beneden-district-van-Gelderland* uit.

Dit distr., was vroeger een graafs., waarvan zekere Folcoldus, omtrent het jaar 1130, Graaf was. Wie dezen Folcoldus in zijn graafschap en in zijne gerigten opgevolgd is, kan bij gebrek van narigten niet gemeld worden; daar hij geene kinderen had, zullen mogelijk zijne leenen door den Keizer, benevens het grafelijk gezag, aan de Graven van Gelre opgedragen zijn. Ten minste in 1203, was Graaf Otto in bezit van die landen, of van een gedeelte daarvan; want bij het verdrag, dat hij toen met den Hertog van Braband sloot, beloofde hij aan hem 2500 mark. (1875 guld.) te betalen, of daarvoor te verpanden het land, dat gelegen is tusschen Maas en Waal, met al het regt, zoo als hij dat hield. Men wil dat de Graaf van Gelre, dat land van iemand, zeer waarschijnlijk van den Keizer, ter leen hield, het is echter niet wel mogelijk dat hierdoor geheel Maas-en-Waal verstaan moet worden, dewijl zich aldaar onderscheidene heerlijkheden bevonden. Maar wij zijn niet ongenegen, de grafelijke waardigheid daar onder te begrijpen, die zeker in latere dagen den Graven van Gelre toekwam. Immers Reinald, zoon *van Gelre*, gaf, den 12 Januarij 1321, eenen dijkbrief, verkeerdelijk landbrief genaamd, aan de Landen-van-Maas-en-Waal; dus was hij in het bezit van het graafschap, dat is, van den koninklijken ban en van het algemeen geleide; hoewel andere gerigten en heerlijkheden aldaar, buiten zijn regtsgebied, lagen.

Uit dezen brief kan men zien, dat het gemeene land, Tusschen-Maas-en-Waal, verdeeld was, in het graafs. en in het rijk, en dat de ingezetenen begeerden het land te bedijken, hetwelk niet geschieden kon, zonder 's Graven raad en hulp, dat is, dewijl geene der bijzondere Heeren op zich zelven magtig genoeg was de dijken aan te leggen en de uitwateringen te graven, zoo was hiertoe eene algemeene voorziening noodig, die alleen door den Graaf, wegens zijn meerder aanzien en Grafelijk gezag, kon werkstellig gemaakt worden. De bijzondere Heeren hebben zeker hiertoe hunne toestemming gegeven, en de Graaf behield de aanstelling van Dijkgraaf en Heemraden aan zich, terwijl hij tevens de uitwatering door al zijn land beloofde, om daardoor alle de gerigten, die tusschen Maas-en-Waal lagen, te bevrijden, te weten, door de gerigten van Hoemen, Balgoy, Leur, Hurnen, Batenborch, Horssen, Appeltern, Altforst en Puffelick, als ook door alle andere gerigten en alle degene, die in andere gerigten dan de zijnen geërfd waren, na hun morgentalen, voor die werken te doen betalen. Men kan dus dezen dijkbrief beschouwen, als een verdrag tusschen de onderscheidene gerigten, waaraan de Graaf, als grootste Gerigtsheer en, als daarbij den Koninklijken ban uitoefenende, de sanctie gaf.

In het jaar 1328, Dingsdag vóór St. Gregoriusdag, gaf de zelfde Graaf Reinald een landbrief en eenige regten aan zijne goede lieden en getrouwen Tusschen-Maas-en-Waal, in zijn graafschap, dat is te zeggen, zoo verre zijn regtsgebied zich uitstrekte, en die geenszins betrekkelijk waren op heerlijkheden, welke buiten zijn gebied lagen. Deze landbrief is naderhand bevestigd en vermeerderd, door Hertog Reinald, in 1403 en 1410, en door Hertog Arnold, in 1423. Bij dezen laatsten brief beloofde de Hertog, onder anderen, geen Ambtman noch Dijkgraaf te zullen aanstellen, ten zij hij een goed schildboortig man, met 30 morgen geërfd en in het ambt woonachtig was; ook het ambt aan geen Baanritzen noch Jonkeren, die land en lieden hebben, te beleenen of verpanden, en hen aldaar tot Ambtlieden

te maken. Hertog KAREL gaf nadere landbrieven in 1532 en in 1534, volgens overeenkomst met de Ridderschap van MAAS-EN-WAAL, en met de steden Nijmegen en Tiel. Hierbij werden de gezworen dagen, die men noemde surckeldagen, afgeschaft, en in plaats gesteld openbare gerigtsdagen, die driemaal 's jaars, in de twee banken van Haren en Wamel, zouden gehouden worden. Tot de bank van Haren behooren: Haren, Over-Asselt, Neder-Asselt, Winssen, Afferden, Druten, Puffelick, Appeltern en Altforst, en tot de bank van Wamel behoorden: Wamel, Leeuwen, Dreumel en Alphen. Aanmerkelijk is hetgeen HENDRIK VAN DOORNE, Ambtman van MAAS-EN-WAAL, in zijne rekening over 1447 verklaarde: » dat in zijnen ampte egheene civile breuken en zijn, dan alleene » penen. Endt dat die ondersaiten aldair houden ende wisen datser » egheene en zijn. Ende eest so, dat zij malcanderen slaen met » vuysten, stocken, bloetreysen, quetsen of vermijncken, behou» delic, dat zij malcanderen niet doot en slaen, dat zij houden, dat » zij niet en verbeuren, al wairt oic so dat zij jen totter doot toe » guequetst hadden, so verre hy noch leven inne hadde."

De oude Ambtlieden of Regters van MAAS-EN-WAAL, die vermeld worden, zijn: JOHAN VAN DORNICK, in den jare 1294, GERHARD VAN BAERSDONCK, in den jare 1313, en JORDEN VAN APPELTERN, in den jare 1319. In latere dagen heeft de stad Nijmegen het pandschap van die bediening aan zich gebragt.

In den winter van 1780 en 1781, hadden er in het LAND-TUSSCHEN-MAAS-EN-WAAL doorbraken in de rivierdijken plaats, waardoor de vruchtbaarste akkers of geheel verwoest of in diepe waterkolken veranderd werden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, had er, den 29 dier maand, in dit ambt, te Winssen eene verzinking plaats, welke groote bekommering verwekte; de binnenkruin des dijks zonk, ter lengte van tien roeden en ter diepte van ruim zes voet geheel en al weg, zoodat er geene andere waterkeering overbleef, dan de buitenkruin, ter breedte van drie tot vier voet. Allen, die in den omtrek woonden, gingen dus op de vlugt, terwijl tevens elk een het zijne, zoo mogelijk zocht te redden; doch deze verzinking werd in de eerste dagen van Februarij gelukkig hersteld. Het water stond er evenwel van 1 tot 2 voet boven het zomerpeil. Het LAND-TUSSCHEN-MAAS-EN-WAAL is, bij den watervloed van Januarij 1820, geheel ondergeloopen.

MAASGOUW, ook MOSAO, MASAU, MASO, MOSABIORUM, MASANGO, MASAGOUWI, MOSELANT en MOSANUS genoemd, voormalig graafs., waarvan het tegenwoordig *Opper-Gelder,* prov. *Limburg*, een gedeelte uitmaakte.

Het was verdeeld in Opper-en-Neder-Maasgouw. Bij de Rijksverdeeling van het jaar 850, kwam *Masau Superior et Masau Supterior quod de ista parte est,* dat is, aan den regter Maasoever gelegen, aan LODEWIJK, Koning *van Duitschland,* en *Masau inferior quod de illa parte est,* dat is, aan den linker Maasoever gelegen, aan KAREL, Koning *van Frankrijk.* Dit graafschap is naderhand onder het rijk van Lotharingen gebragt, en ging, ingevolge het verdrag van Bon, daarmede over aan Koning HENDERIK DE VOGELAAR; sedert dien tijd is het bij het Duitsche Rijk, en onder beheer van de Hertogen van Lotharingen gebleven.

MAASHEES, d. in het *Over-Ambt* van het *Land-van-Cuyk,* prov. *Noord Braband, Eerste* distr., arr. en 10 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch,* kant. en 2 u. Z. ten O. van *Boxmeer,* gem. *Maashees-en-Overloon,*

veer digt aan de Maas, over welke een klein voetveer is. Het is een verspreid liggend d., waar men 50 h. en 300 inw. telt.

De inw., die er allen R. K. *zijn*, onder welke 230 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort.

Vroeger stond daar eene oude kapel, doch geene kerk, waarom het d. onder de par. van *Geysteren*, prov. *Limburg*, behoorde. De tegenwoordige kerk, aan den H. Antonius *toegewijd*, is een nieuw gebouw, met eenen koepeltoren en van een orgel voorzien, hetwelk in het jaar 1838 door den Heer Bones aangekocht en aan de kerk ten geschenke gegeven is. Een paar jaren vroeger had dezelfde Heer de kerk van eenen nieuwen predikstoel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den laatsten Zondag in April. Den 17 Januarij wordt de feestdag gevierd van den H. Antonius.

MAASHEES-EN-OVERLOON, gem. in het *Over-Ambt*, van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d., 1e ged.); palende N. aan Vierlingsbeek, O. aan de Maas, die het van de Limburgsche gem. Bergen scheidt, Z. aan de Limburgsche gem. Venray, W. aan de gem. Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker.

Deze gem. bevat de d. Maashees en Overloon, benevens de geh. Holthees en den Bosch. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2978 bund. 91 v. r. 48 v. ell., waaronder 2978 bund. 20 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 180 h., bewoond door 217 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die meest in den landbouw, veeteelt en graanhandel hun bestaan vinden, ook heeft men er drie bierbrouwerijen en eene bierazijnbrouwerij.

De inw., die, op 20 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Maashees* en *Overloon* uit, terwijl die van de geh. Holthees en den Bosch tot de par. van *Vierlingsbeek* behooren.

De 13 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Vierlingsbeek*.

De 7 Isr., die men er aantreft, behooren tot de bijkerk te *Cuyk* en gaan de godsdienstoefening bijwonen te *Vierlingsbeek*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Maashees en ééne te Overloon, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), beladen met zeven ronde garstebrooden van goud.

MAASJE (HET OUDE-), riv. in *de Landen-van-Heusden-en-Althena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Maas (De Oude-).

MAASKAMPEN, onbehuisde streek lands in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den Drongelsche-en-Eethensche-zeedijk, O. aan de Oude-Waag, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Polder-boven-den-Haagoortsche-Sasdijk.

Deze streek bestaat uit het Poldertje-beneden-de-Rooijensche-sluis, het Buiten-poldertje-beneden-de-Broeksche-sluis, den Uiterdijk, het Hoefijzer, het Poldertje-boven-de-uitwatering-van-Millenaars-polder, het Poldertje-beneden-de-Uitwatering-van-den-Drongelsche-polder, het Poldertje-beneden-het-Drongelsche-veer, het

Poldertje-boven-het-Drongelsche-veer en den Buitenpolder-van-Gansoijen. Zij is vóór het jaar 1798 bedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 24 v. r. 38 v. ell. belastbaar land. Zij heeft zestien houten duikers, van welke drie voorzien van drijfdeurtjes, een van eene schuif, een van schuif en klep en de overige elf ieder van eene klep, waardoor zij zich, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. 6 duim. tot 5 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is van 1 ell. 8 palm. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. Ieder der poldertjes, waaruit zij bestaat, wordt door den eigenaar bestuurd.

MAASKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, 5 min. O. van *Vessem*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 inw.

MAASLAND, voorm. depart. van het koningrijk *Holland;* palende N. aan het depart. Amstelland, O. aan het depart. Utrecht en Gelderland, Z. aan het depart. Braband en aan het Krammer, dat het van het depart. Schelde-en-Maas scheidde, W. aan de Noordzee.

Dit depart. was verdeeld in drie kwartieren, als: Leyden, Rotterdam en Dordrecht. De hoofdst. was 's Gravenhage.

Het bevatte de tegenwoordige prov. Zuid-Holland, benevens een gedeelte van het Land-van-Heusden, thans tot *Noord-Braband* gerekend wordende.

MAASLAND, kw. van de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband;* palende N. W. en N. aan de Maas, die het van den Bommelerwaard scheidt, N. O. mede aan de Maas, waardoor het daar van het Land-tusschen-Maas-en-Waal gescheiden wordt, voorts N. O. nog aan het graafs. Megen, O. aan het Land-van-Ravestein, Z. aan Peelland, Z. W. aan den Vrijdom van 's Hertogenbosch, W. aan het Land-van-Heusden.

Maasland was, naar sommigen willen, in de vroegste tijden door de Tenkteren bewoond. Later zou het, volgens Gramaije (1), een hertogdom geweest zijn, dat aan de Hertogen van Lotharingen toebehoorde. Het is het kleinste van de vier kwartieren van de Meijerij van 's Hertogenbosch. Het heeft zijnen naam ontleend van de strekking ten Noordwesten en Westen van de rivier de Maas.

Het bevat de dorpen Alem, Berchem, Berlicum, Dinther, Empel, Geffen, Heesch, Heeswijk, Kessel, Lith, Lithooijen, Maren, Nuland, Nistelrode, Oss en Rosmalen, thans uitmakende de gemeenten: Alem-Maren-en-Kessel, Berchem, Berlicum-en-Middelrode, Geffen, Heesch, Heeswijk, Lith, Lithoijen, Nuland, Nistelrode, Oss en Rosmalen. Men telt er 2565 h., bewoond door 3102 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 16,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Daar het kwartier zeer laag ligt, is het dikwerf aan overstrooming onderworpen; want zoodra de Maas hoog vloeit, staat het voor een groot gedeelte onder water, en er hebben dikwerf doorbraken plaats. Hierdoor wordt de gemeenschap van het eene met het andere dorp in dit kwartier niet zelden afgesneden, ten minsten in den winter, ja,

(1) *Taxandria*, tit. *Maeslandia*, cap. I.

zelfs tot in de lente, zeer bezwaarlijk gemaakt, en de Maasdijk, welke op sommige plaatsen zeer steil en smal is, kan alsdan niet zonder veel moeite gepasseerd worden; dan, hoe nadeelig en bezwaarlijk dit ook aan de eene zijde zijn moge, brengt het echter aan den anderen kant dit voordeel te weeg, dat door de achtergelatene slib der rivier, bij het overloopen der Beersche-Maas of het openen der sluizen, de grond allengs vruchtbaarder wordt en uitmuntend weiland oplevert, waarop zelfs veel vee vet geweid wordt, terwijl het schoone hooi van de uiterwaarden nog een artikel van koophandel uitmaakt.

Behalve de Maas, welke dit kwartier van Crevecoeur tot bij Lithoijen bespoelt, en de zoogenaamde rivier of liever vaart de Dieze, waar door de stad 's Hertogenbosch gemeenschap heeft met de Maas, heeft men geen andere rivier in dit kwartier dan de Aa, welke het voor een klein gedeelte, in het Zuidwesten, doorstroomt, en bij Dinther in dit kwartier tredende, vervolgens langs Heeswijk, Middelrode en Berlicum, in 's Hertogenbosch vloeit.

Het wapen van dit kwartier bestaat in een veld van zilver, met eenen os van keel (rood).

MAASLAND, veelal genoemd Maasland-met-Burgersdijk, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, (5 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Schipluiden-St.-Maartensregt-en-Dorppolder en Zouteveen, O. aan Vlaardinger-Ambacht, Z. aan de Maas, W. aan Naaldwijk, terwijl de stad Maassluis geheel door Maasland omgeven is.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders: den Aalkeet-Binnen-polder, den Commandeurs-polder, den Duifpolder, den Dijkpolder, den Foppen-polder, den Kralinger-polder, den Oudenkamps-polder, den Sluis-polder, het Leijeland, het Steendijks-poldertje, het Noord-Nieuwelands-poldertje, den Kapellen-polder, de Steenen-Gorzen, het Taanschuurs-poldertje, den Snuipolder en Jongenoord, benevens gedeelten van den Aalkeet-buiten-polder, den Broek-polder en den Dorp-polder. Zij bevat het d. Maasland, de b. Burgersdijk, en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat eene oppervlakte van 4147 bund. 54 v. r. 48 v. ell., waaronder 3927 bund. 77 v. r. 61 v. ell. belastbaar land. Men telt er 308 h., bewoond door 348 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, en vooral in het maken van uitmuntende boter en kaas. De eenige handel, welke hier gedreven wordt, is komijnen kaas en graan. Voorts heeft men er 1 houtzaag-, 1 run- en pelmolen en 1 traankokerij; de runmolen echter, gelijk ook de traankokerij, ofschoon op het grondgebied van Maasland gelegen, behoort uitsluitend tot *Maassluis*, 3 (voorheen 8) eendenkooijen, en eene zeer uitgebreide zalmvisscherij.

Vroeger had men er onderscheidene aanzienlijke kuiperijen, doch deze zijn thans geheel vervallen, ten gevolge van den achteruitgang der visscherij te Maassluis.

De oude kronijken onzes lands spreken van een graafschap Maasland, in hetwelk Keizer Otto III, volgens zijnen giftbrief van het jaar 985, aan Graaf Dirk II, in eigendom schenkt, alwat hij te voren ter leen bezeten had, niet alleen in dit graafschap Maasland of Masalanda; maar ook in Kinhem en Texla. Indien men, met de meesten, hier, door Texla, het land van Texel, en door Kinhem, Kennemerland verstaat,

schijnt men MASALAND nergens beter dan aan den mond der Maas, aan haren regteroever, te kunnen te huis brengen, en ter plaatse waar thans het dorp MAASLAND gelegen is. Sommigen beweren wel, dat er in den brief van Keizer OTTO, ten onregte MASALANT, in plaats van Wasalant, gelezen wordt, hetwelk men op West-Friesland duidt: maar voor deze lezing, wordt geen enkel oud afschrift bijgebragt, dat Wasalant heeft. Een onzer oudste Kronijkschrijvers, MELIS STOKE, heeft in den giftbrief ook MAASLAND gelezen. Klaar bescheid van dit oud graafschap vindt men derhalve niet, dat naderhand, zoo het schijnt, met het overige gedeelte van Holland vereenigd, en weinig meer bij zijnen bijzonderen naam bekend geweest is. DIRK V, Graaf *van Holland*, wijst in het jaar 1083, eenige goederen in MAASLAND, van Schipluiden tot aan de Maas, aan de kerk van EGMOND toe, en Graaf WILLEM I, voegt in zijnen giftbrief, van het jaar 1222 Vlaardingen aan MAASLAND (MASLANDA).

De Herv., die hier ongeveer 1500 in getal zijn, maken grootendeels de gem. *Maasland* uit, en behooren, voor zoo ver *Burgersdijk* betreft, tot de gem. *de Lier*. De gem. MAASLAND telt 1200 zielen, onder welke ongeveer 500 Ledematen, en behoort tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Schiedam*. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen is geweest EVERT HARMSZ, die in het jaar 1576 herwaarts kwam, en in het jaar 1582 naar Amsterdam vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad onder agreatie van den ambachtsheer.

De enkele Evang. Luth., die hier woont, behoort tot gem. *Delft*.

De R. K., die er 460 in getal zijn, onder welke 330 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Eenige parochieren echter ook te *Vlaardingen*.

Men heeft in deze gem. een zeer ruim schoollokaal, in 1841 geheel nieuw gebouwd. De school wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht; terwijl aldaar tevens gelegenheid is ter plaatsing van kostleerlingen, die er, behalve de gewone opleiding eener lagere school, ook in moderne talen en wetenschappen een hoogst doelmatig onderwijs genieten.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer WILLEM LODEWIJK WORBERT, Graaf VAN WASSENAAR STARRENBURG, Luitenant der Kavallerie.

Het d. MAASLAND, in het Lat. MASALANDA en bij verkorting MASLANDA, ligt 4 u. W. ten N. van *Rotterdam*, 1¼ u. W. N. W. van *Vlaardingen*, aan de Gaag. Men vindt dat d. reeds gemeld in den Blaffert der geestelijke goederen van St. Maartenskerk te Utrecht van den jare 866, wanneer alle de tienden van MAASLAND aan deze kerk behoorden.

DIRK V Graaf *van Holland*, heeft in den jare 1083 eenige inkomsten uit Alkmaar, voor goederen onder MAASLAND, met de Abdij van Egmond verruild. In den jare 1222 wordt in eenen brief van Graaf WILLEM I, gewaagd van MAASLAND, bij Vlaardingen gelegen; WILLEM II, Roomsch Koning, schonk, in den jare 1241, de kerk van MAASLAND, dat is, hare inkomsten en bestuur, aan de Ridders der Duitsche orde, die onder de Balie of huishouding van Utrecht behoorden.

Het d. is fraai en aangenaam van gelegenheid, met vrij goede huizen betimmerd.

De kerk, welke voor de Reformatie aan de H. MARIA MAGDALENA was toegewijd, is in het jaar 1241, door Graaf WILLEM II, aan de Ridders van de Duitsche Orde geschonken, waarna aldaar een kommanderij

van die Ridders werd opgerigt, welke onder den Landkommandeur van Utrecht stond, wordende daarna nog met vele kerkelijke goederen begiftigd. Het bestuur van deze kerk staat thans niet meer aan de Ridders der Duitsche orde, of, om duidelijker te spreken, niet aan de Heeren, die door de Staten van Utrecht zijn aangesteld, om de aloude zoogenaamde Balie van het Sticht Utrecht te verbeelden. De Ridders hebben dit bestuur en de begeving der pastorij van Maasland en Schipluiden gehad en geoefend tot den jare 1614. Dit regt werd op den 27 April des zelfden jaars, volgens besluit en goedvinden van de Kommandeurs in het algemeen, door den Land-Kommandeur Diederik van Blois van Treslong afgestaan aan Jonkheer Jakob van Egmond, Heer, *tot Kenenburg*, Maasland en *Schipluiden*, om van dien tijd af bij hem, zijne erven en nakomelingen, te worden vergeven, zonder eenig wederzeggen. Zij hebben hier echter nog vele landgoederen, en een der polders van Maasland voert nog den naam van den Commandeurs-polder, als het overblijfsel van de Kommanderij dezer orde. In dezen polder hadden de Ridders oudtijds een aanzienlijk hof, tot verblijf van den Kommandeur, wien het bewind der goederen dezer kommanderij en het beuren der inkomsten was aanbevolen. In deze kerk was, vóór de Reformatie, aan het altaar van den H. Andreas en van de H. Elizabeth eene prebende of eeuwigdurende vikarij gesticht. Het kosterschap, staande ter vergeving van de Graven, bragt jaarlijks elf Rijnsche guld. (16 guld. 50 cents) op. Deze kerk is een buitengemeen groot en fraai gebouw van eene bekwame hoogte, en ruimte, met leijen gedekt; van binnen is zij zeer wel ingerigt; het rust op eene rij pijlaren. Ook is er, in het jaar 1725, een uitmuntend orgel in geplaatst, waartoe de gelden zijn zamengebragt uit vrijwillige bijdragen van onderscheidene collegiën, van afzonderlijke leden der gemeenten en uit collecten aan de huizen der inwoners. Het koor is bijzonder groot, en derhalve zeer geschikt voor de bediening van het H. Avondmaal, waartoe het, onder anderen, ook gebruikt wordt, kunnende er bij die gelegenheid 430 Ledematen behoorlijk geplaatst worden: de glazen van het koor zijn alle fraai beschilderd, ook hangt daarin een bord, waarop de namen van de Predikanten, die hier gestaan hebben, zijn geschreven. Aan de zuidzijde van de kerk is in het jaar 1780, eene consistoriekamer aangebouwd. Deze is ongemeen fraai, daarbij is ook gebouwd eene kamer voor kerkmeesters, grootarmmeesters enz. Het geheele koor is bezienswaardig. De toren pronkt met een sierlijk leijenspits; hij is met een uurwijzer voorzien en van binnen hangen twee goede klokken, als eene groote en eene kleine.

Het kerkhof is zeer zindelijk en net bestraat, en met ijpenboomen beplant, gedeeltelijk omvangen met eenen muur en verder door de pastorij, het school- en dorphuis, enz; de ingang is met ijzeren hekken afgesloten.

Ter plaatse, waar de kommanderij gestaan heeft, aan de kerk, staat nu de pastorij, zijnde een redelijk goed gebouw, dat in den voorgevel nog langen tijd gepronkt heeft, met het wapen der Duitsche orde; deze pastorij behoort aan de kerk, wordende tot onderhoud daarvan, nog jaarlijks, van wegen gemelde kommanderij, eenige contributie opgebragt, gelijk er mede door die stichting nog iets betaald wordt, ten behoeve van de armen van Maasland, en dat wel in de plaats dat anders van ouds de ridders van de Duitsche orde verpligt waren, ten gerieve en dienst van de arme ingezetenen van Maasland, eenen stier, beer (namelijk een mannetjes varken) en eene schuit te

onderhouden en ook op zekere feestdagen, aan hen eenig geld te geven, volgens zoodanig eene onverbrekelijke overeenkomst, waarvan het handschrift in des kommandeurshuis aan eenen ijzeren ketting plagt vast gesloten te liggen, doch, hoe onverbrekelijk ook, werd zij echter in vervolg van tijd, zoo ver verbroken, dat men in de plaats daarvan de gezegde belasting heeft ingesteld.

Het voorm. dorpshuis dient thans alleen als inrigting van warme spijsuitdeeling gedurende den winter; voorts tot berging der brandspuiten, tot verblijf van de nachtwacht en om er publicatiën als anderzins voor te laten aflezen, terwijl de raadkamer in eene herberg gehouden wordt.

De R. K. kerk, aan de H. Maria Magdalena toegewijd, heeft eenen spitsen toren en prijkt met een uitmuntend orgel.

Voorheen had men te Maasland een Rederijkerskamer, welke tot spreuk voerde *'t spruit uit liefde*, en tot haar blazoen had eenen olijfboom.

Tevens had men er een aanzienlijk kasteel het Kommandeurs hof, ook wel Hofdijk genaamd, en twee oude sloten de Hoeve en het Huis te Velde geheeten. Zie die art. Thans heeft men er nog de buitenplaats Noord-Nieuwland.

Deze gem. wordt van het O. naar het W., gedeeltelijk zuidwaarts doorkruist door de Gaag. Zie dat woord.

In het midden der vorige eeuw is in dit d. een zware brand ontstaan, waardoor het schoolhuis en aanhooren geheel in de asch werd gelegd, zijnde bij dit ongeval waarschijnlijk vele papieren, tot de secretarie behoorende, verbrand, vermits de toenmalige Schoolmeester voor den Secretaris het schrijfwerk verrigtte.

De kermis valt in Zondag vóór Maria Magdalena.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van sinople (groen), met eenen paal van zilver, beladen met eene slang in natuurlijke kleur.

MAASLANDSCHESLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zij was een der acht westsluizen van Delfland, en is in het jaar 1652, met de *Voorburgsche* en de *Naaldwijksche sluis*, tot eene sluis vereenigd.

MAASLANDSLUIS, naam, onder welken de st. Maassluis veelal verkeerdelijk voorkomt. Zie Maassluis.

MAASNIEL, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (10 k. d., 12 m. k., 33 s. d.); palende N. aan de gem. Swalmen, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Roermonde, W. aan de Maas, die het van de gem. Horn en Buggenum scheidt.

Deze gem. bevat het d. Maasniel, benevens de geh. Leeuwen, Gebroek, Azenray en Maelbroek, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1536 bund. 79 v. r. 5 v. ell., waaronder 1476 bund. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 233 h., bewoond door 235 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1340 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 2 na alle R. K. zijn, onder welke 1000 Communikanten, maken eene par uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en in deze gem. eene kerk heeft. — De 2 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Roermonde*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Maasniel ligt ½ u. N. van Roermonde, 4½ u. Z. van Venlo, aan den straatweg, tusschen die beide steden.

De kerk, aan den H. LAURENTIUS toegewijd, is een gebouw met eenen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er driemalen in het jaar kermis, als: in Junij, in Augustus en in October.

Het wapen van MAASNIEL bestaat in eenen rooster van ST. LAURENS.

MAASPATTEN of MAASPETTER, reg. en distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie MAOSPATI.

MAASPOLDER (DE) of BUITENPOLDER-VAN-GASSEL-ESCHAREN-EN-BEERS, onbehuisde pold. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Gassel*, gedeeltelijk gem. *Escharen*, gedeeltelijk gem. *Beers*, gedeeltelijk gem. *Linden*; palende N. aan de Maas, O. aan den weg van Gassel naar Linden en aan de Togtsloot naar de Lindensche-sluis, Z. aan den Maasdijk en de uiterwaarden onder Escharen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 341 bund. 58 v. r. 50 v. ell., waaronder 291 bund. 40 v. r. 72 v. ell. schotbaar land, als: onder *Gassel*, volgens het kadaster, 128 bund. 96 v. r. 40 v. ell., waaronder 125 bund. 85 v. r. 86 v. ell. schotbaar land; onder *Escharen*, volgens het kadaster, 6 bund. 31 v. r. 74 v. ell., waaronder 6 bund. 31 v. r. 74 v. ell. schotbaar land; onder *Beers*, volgens het kadaster, 175 bund. 25 v. r. 87 v. ell., waaronder 145 bund. 65 v. r. 24 v. ell. schotbaar land, en onder *Linden*, volgens het kadaster, 31 bund. 6 v. r. 49 v. ell., waaronder 13 bund. 57 v. r. 98 v. ell. schotbaar land. Het zomerpeil is 8 ell. 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken, aan de benedenste of Escharensche-sluis, is 10 ell. 4 palm. boven A. P.

Deze pold. is alleen aan de zijde van de Maas als bekaad te beschouwen, en deze bekading bestaat voor het grootste gedeelte uit het natuurlijk terrein. Op het benedenste gedeelte alleen is eene kade opgeworpen, ter hoogte van 6 à 7 palm. boven het terrein. Deze bekading maakt voorts het benedenste gedeelte uit van het bed of van den overlaat der Beersche Maas.

Deze pold., bestemd zijnde tot het afleiden van het water der zoogenaamde Beersche-Maas, is, uit dien hoofde, noch ter zijde noch beneden tusschen bekadingen ingesloten. Hij wordt van het overtollige water ontlast, op de Maas door de Grietplanke of Escharenschesluis en de Gasselsche of Balkgraafschesluis. Tot dekking van den oever, liggen tegen dezen polder elf kleine kribbetjes of bollen.

MAASSLUIS, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen* (24 m. k., 9 s. d.); van alle zijden door de gem. Maasland omgeven.

Deze gem. bevat niets dan de st. Maassluis, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 35 v. r. 18 v. ell., waaronder 30 bund. 5 v. r. 82 v. ell. belastbaar land.

De stad MAASSLUIS, meestal verkeerdelijk MAASLANDSLUIS en in de wandeling ook enkel de SLUIS genoemd, ligt 4 u. W. van Rotterdam, 1½ u. W. van Vlaardingen, 2 u. Z. W. van Delft; 51° 55′ N. B., 21° 55′ O. L. Zij heeft ongetwijfeld haren naam, ten deele van eene sluis, welke reeds vroeg in den dijk aan de Maas gelegen heeft. Zeer waarschijnlijk is het, dat het Land van Maasland, voor het leggen van den Maasdijk, hier een gorze of aanwas, uit de Maas geweest zij. Na de bedijking dezer landen werden hier één, of meer sluizen tot uitwatering gelegd, en dewijl deze op den grond van Maasland gebouwd waren,

zal een daarvan den naam van MAASLANDERSLUIS gekregen hebben, naar welke naderhand de aangroeijende buurt genoemd is. Ten aanzien van het beginsel dezer buurt zegt de gemeene overlevering, dat er vroeger, bij de Monstersche sluis, niet meer dan twee hutjes van leem en riet stonden, die door lieden bewoond werden, welken het opzigt over deze sluis aanbevolen was. De ambachtsheerlijkheid MAASSLUIS, was, voor den jare 1614, niet afzonderlijk, maar gemeen met die van *Maasland*, doch, om den aangroei van dit dorp en de vermenigvuldiging van inwoners werd er, op verzoek van Jonker JAKOB VAN EGMOND, Heer *van Kenenburg* en Ambachtsheer *van Maasland*, door 's Lands Staten, op den 16 Mei des zelfden jaars, octrooi verleend om MAASSLUIS als eene bijzondere Ambachtsheerlijkheid af te scheiden van Maasland, en in dit nieuwe Regtsgebied eenen Schout en andere ambtenaren en bedienden afzonderlijk aan te stellen. De stad Delft had zich in den beginne tegen het verleenen van dit octrooi aangekant, maar bewilligde naderhand daarin, onder voorwaarde, dat bij voorraad binnen het dorp van MAASSLUIS, eene Regtbank zou worden opgerigt, die alleen strekken zou over het dorp en het geen daartoe behoorde, zonder eenig regtsgebied of regtspleging te mogen oefenen over de landen en ingezetenen, buiten het getimmerte van het gemelde dorp; maar dat zij zouden moeten blijven te regt staan voor het geregt van Delfland, als van ouds. Van toen af is ook de naam MAASSLUIS, met verwerping van vroegere benamingen, aangenomen en vastgesteld. Niettegenstaande deze scheiding van regtsgebied zijn de heerlijkheden van Maasland en MAASSLUIS in onafgescheiden bezitting van de zelfde Ambachtsheeren gebleven, doch sedert MAASSLUIS als stad erkend is en een Lid ter provinciale vergadering zendt is het eigenlijk geen ambachtsheerlijkheid meer. Alleen wordt aan den Ambachtsheer, zijnde thans den Heer WILLEM LODEWIJK WORBERT Graaf VAN WASSENAAR STARRENBURG, Luitenant der Kavallerie, jaarlijks eene geldelijke uitkeering gedaan, ten bedrage van tien percent van de traktementen van den Burgemeester, Wethouders, Secretaris en Bode; terwijl ten opzigte der jagt en de agreatie van Predikanten, het besluit van Maart 1814 in werking bleef.

MAASSLUIS, van kleine beginselen opgekomen, heeft echter eenen spoedigen aangroei gehad. Men kan nagaan, dat het in het begin der zestiende eeuw reeds eene bewoonde buurt geweest is, met eene kapel, welke een slagklok en uurwerk had, ten gerieve van alle reizende kooplieden, visschers en andere ingezetenen. Oude lieden van zestig en zeventig jaar, getuigden, in den jare 1589, dat deze kapel hier gestaan had, zoo lang hun gedenken mogt en langer, en dat zij, in de toen kort voorledene beroerte was geslecht en vernield. De overvaart van MAASSLUIS naar Brielle en verder, schijnt veel aanleiding gegeven te hebben tot het bevolken dezer plaats, welke nog meer is toegenomen na dat hier, op raad van den Heer VAN ST. ALDEGONDE, eene schans gelegd werd. Dit werk werd aangevangen, na het innemen van den Briel door de Watergeuzen, in het jaar 1572; dewijl men de gelegenheid van MAASSLUIS van veel gewigt oordeelde.

Nadat Nederland, na den vrede van Munster, in het jaar 1648, tot rust geraakt was, is de visscherij en wat daartoe behoort, de grootste oorzaak van den bloei en het vermeerderen der ingezetenen geweest, hetwelk het getal huizen ook heeft doen aangroeijen. Thans telt men er 669 h., bewoond door 968 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4000 inw., die meest hun bestaan vinden in de

visscherij, en wat tot de uitrusting der daartoe benoodigde schepen behoort. De haringvaart kan hier echter geenszins die van Vlaardingen evenaren, zijnde er in het jaar 1845 slechts vijftien schepen ter haringvangst uitgevaren. De vangst van de kabeljaauw, zoo die als versche visch verkocht, als die tot zoutevisch in tonnen gelegd wordt, deed deze plaats voormaals bloeijen. In 1845 zijn hier echter slechts ter wintervaart zes schepen ter kabeljaauwvangst uitgerust. Deze visch wordt ten deele in de Noordzee en ten deele omtrent IJsland gevangen. Men had de visscherij op IJsland ter walvischvangst reeds begonnen, doch, om de geringe winsten, verwaarloosd. Sedert eenige jaren wordt zij echter nog met één schip aan den gang gehouden, doch door elkander levert die visscherij verlies uit. Behalve deze visscherij is er nog eene zalmvangst. Die van MAASSLUIS hebben altijd getoond, dat hun de visscherij ter harte ging en te dien einde zorg gedragen, dat hunne vaart beveiligd werd door bakens en tonnen in de Maas. Hierover omtrent 1609 eenig verschil ontstaan zijnde met de stad Brielle, is het te dier tijd vereffend bij uitspraak van Gecommitteerde Raden, gedagteekend den 20 November van dat jaar. Hierbij werd aan die van MAASSLUIS toegestaan, dat bij die van Brielle, ter geschikter plaatse, negen bakens en eene ton gelegd en onderhouden werden, waarvoor die van MAASSLUIS jaarlijks zouden betalen 50 gulden. Naderhand zijn hierover nog andere overeenkomsten gesloten, en werd, in het bijzonder op den 12 Februarij 1614, ten overstaan van Gecommitteerde Raden vastgesteld, dat de stad Brielle zou leggen twee tonnen en een poontgen, en elf of twaalf bakens steken, ter plaatse, waar die van MAASSLUIS goedvinden en waarvoor zij jaarlijks aan die stad 160 gulden betalen zouden. Van MAASSLUIS voeren vroeger ook vele schepen ter koopvaardij; thans echter wordt er slechts weinig buiten- en binnenlandschen handel gedreven. In het jaar 1844 zijn te MAASSLUIS ingeklaard één, en uitgeklaard vier honderd vijf en twintig zeeschepen (1), binnengekomen drie, en uitgevaren drie zeeschepen. Men heeft er voorts 3 scheepstimmerwerven, waaronder eene uitmuntende voor groote schepen, de de tweede meest geschikt tot den aanbouw van visch- en haringschepen, de derde slechts voor schuiten en pramen; 2 zeilmakerijen; 1 taanderij; 1 touwslagerij; 2 looijerijen; 1 bierbrouwerij en 1 bokkingrookerij.

Men heeft er buitendijks eene schoone lange haven, die zich van den Maasdijk tot in de Maas uitstrekt. Zij dient, gelijk de Boonersluis en de sluizen te Vlaardingen, tot uitwatering van het Westland. Men houdt haar diep en schoon, door middel van twee spuijen, één ten Zuiden en één ten Noorden, die in eene groote kom te zamen komen, waaruit het water, met eenen even gelijken toevoer uit beide spuijen, naar de haven geleid wordt, die ter zelfder tijd van slijk geruimd wordt met eenen zoogenoemden krabbelaar, die het van den grond losmaakt. Deze haven en spuijen worden onderhouden door de acht West-Ambachten; doch Delfland trekt hiervoor zekere pacht van den verschen visch, die te MAASSLUIS wordt afgeslagen. Binnendijks heeft de stad twee vlieten of grachten, ter wederzijden met huizen bebouwd, zijnde de Noordvliet, door de milddadigheid van den Heer GOVERT VAN WIJN, aan de noordzijde, met eene rij boomen sierlijk beplant. Nog eene derde vliet is er, die tot de Boonersluis behoort,

---

(1) Dit verschil bestaat daarin, dat de uitklarende schepen meestendeels weinig lading hebben en daardoor de Maas uitloopen, in plaats van door het Kanaal van Voorne te varen.

met een klein haventje, doch deze ligt op Maaslands grondgebied. Daarenboven zijn er onderscheidene straten en een marktplein, het laatste insgelijks met boomen beplant. De huizen zijn er niet alleen net en zindelijk gebouwd, maar men vindt er velen, die in aanzienlijkheid uitmunten, en van binnen gaan sommige het uiterlijk aanzien nog in netheid te boven. Vroeger was MAASSLUIS slechts een dorp of vlek, doch is, in het jaar 1811, onder het Fransch bestuur, tot eene stad verheven, hoewel het geene poorten heeft. Thans wordt het nog onder de stemhebbende steden gerekend.

Het Stadhuis, op den *Dijk* of *Hoogstraat*, is een geschikt gebouw, dat zijnen opgang langs eene stoep met ijzeren leuningen en een aangenaam uitzigt op de haven heeft.

Het Gemeenelandshuis, insgelijks aan de *Hoogstraat*, is, voor den tijd van de stichting, een vrij aanzienlijk gebouw, met eene vergaderkamer voor het collegie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland, die aan de eene zijde haar uitzigt heeft op de haven en aan de andere zijde op den dijk of in de straat, waarin ook de kleine kerk gevonden wordt, met eene spreekkamer. Beneden is de woning van den kastelein. De gevel is versierd met de wapens van den toenmaligen Dijkgraaf en Hoogheemraden.

Ook heeft men er een Postkantoor.

De Hervormden, die hier ruim 3400 in getal zijn, onder welke ruim 1600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Schiedam*, behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIUS ARNOLDI of KORNELIS ADRIAANSZ., die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 overleed. Meer beroemd is echter de Predikant JOHANNES FENACOLIUS (1608—1645), die aan de scheiding van MAASSLUIS en *Maasland* veel heeft toegebragt, en ter bevordering daarvan zich veel moeite heeft gegeven. De eerste tweede Predikant was HENRICUS WEMBALAUS, die in het jaar 1642 herwaarts kwam, en in het jaar 1652 naar Goes vertrok. De eerste derde Predikant was PETRUS COUWENBURG DU BOIS, die in het jaar 1729 herwaarts kwam en in het jaar 1730 naar Deventer vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, nadat alvorens het drietal door den Ambachtsheer is geagreëerd.

Men heeft in deze gem. twee kerken, de Groote- of Nieuwe-kerk en de Kleine- of Oude-kerk genoemd.

De Groote- of Nieuwe-kerk staat voor een gedeelte op den grond der voorgemelde schans, waarop de kerk of gemeente van MAASSLUIS regt van eigendom schijnt gehad te hebben, gelijk ook de Staten van Holland en Westfriesland, op dit vertrouwen, dien grond, in den jare 1612, aan kerkmeesters en kerkelijke regeerders afstonden. Van dien tijd af heeft men reeds het ontwerp gevormd, om een nieuw kerkgebouw te stichten, dewijl de Staten, bij hunnen afstand, tevens vergunden, op dien grond eene kerk of kapel te bouwen. Men begon echter niet met dat werk ten uitvoer te brengen dan eenige jaren daarna, terwijl men ondertusschen, uit de huren van eenige landerijen en naderhand uit den verkoop, met de renten der ingekomene kooppenningen, benevens andere inkomsten en bespaarde gelden, eene aanzienlijke som tot den opbouw verzamelde; waarbij nog later gevoegd werd eene belasting van eenen stuiver (5 cents) op iedere ton kabeljaauw, schelvisch, gulle, haring of lever, en van zes stuivers (30 cents) op iedere honderd lengen, aan de stuurlieden, door de

Staten, in het jaar 1627, tot opbouw der kerk, toegestaan voor twaalf jaren, die vervolgens nog voor zeven jaren verlengd werden. Door middel dezer inkomsten werd er eenen aanvang gemaakt, en, na het slechten van den grond der schans, de eerste steen aan deze kerk gelegd op den 6 Junij des jaars 1629. De naam van den grondlegger (zekeren metselaar Arent Lambrechtsz.) is sedert in vergetelheid geraakt. Men wilde ook deze eer aan niemand in het bijzonder laten, waarom men op den steen tot opschrift stelde: *door de Gemeente*. Onder het opbouwen van deze kerk ondervond men, dat de grondslagen te klein of mogelijk niet volgens het bestek waren aangelegd, waardoor de voortgang van het werk aan eenige verhindering onderworpen was, die teregt gebragt werd door eene grootere uitgestrektheid aan de grondslagen te geven. In ruim tien jaren werd de kerk tot die volkomenheid gebragt, dat hare inwijding geschiedde op den 9 October 1639, door den straks genoemden Leeraar van Maassluis, Ds. Johannes Fenacolius. Eer deze kerk tot dus verre voltooid was, en toen de bekleeding met lood nog aan den toren ontbrak, behalve de klokken, het uurwerk, de glazen, vloer, zitplaatsen of banken, beliepen de onkosten reeds zeven en zestig duizend vier honderd een en vijftig gulden. Deze nieuwe kerk is een regelmatig kruisgebouw, in navolging van de Noorder kerk te Amsterdam, gesticht, hoewel deze in netheid en fraaiheid overtreffende. Voor dezen stond er een toren op het midden der kerk, rustende op de vier pilaren, welke het kerkdak onderschragen, doch men vond geraden, dien om zijne zwaarte weg te nemen en een kleiner torentje in de plaats te stellen. Tevens begon men aan de westzijde der kerk den tegenwoordigen schoonen toren, die tot eene aanzienlijke hoogte vierkant uit den grond is opgebouwd, en hooger met eene achtkante spits en een doorluchtig koepeltorentje eindigt. De omgangen zijn sierlijk en met leuningen voorzien, gelijk de toren met uurwijzers en slagklokken. De kerk, prijkt onder anderen, met een geschilderd houten bord, zijnde een geschenk van de visscherij, waarop onderscheidene zee- en riviergezigten zijn afgemaald, afkomstig van den beroemden zeeschilder Any Bakhuizen; de visschen, die er, naar het leven geschilderd, op voorkomen, zijn echteren van eenen anderen meester. Ook heeft zij geen gering sieraad ontvangen, door het prachtig orgel, hetwelk door de mildadigheid van den Heer Govert van Wijn, oud Penningmeester van de visscherij te Maassluis, aldaar werd geplaatst en op den 4 December 1732, den negentigsten verjaardag van dien grooten weldoener, werd ingewijd door den Eerwaarden Heer Ægidius Franken, een der Leeraren in de gemeente te Maassluis. Van dit pronkstuk, met ongemeene sieraden en toepasselijke bijschriften verrijkt, wordt getuigd, dat het onder de beste orgelwerken van ons vaderland verdient gerekend te worden; het is een zoogenaamd zestien voets werk, en heeft drie klavieren, benevens een vrij pedaal. Bij de onkosten tot het daarstellen van dit orgel, die door den Heer Govert van Wijn alleen werden gedragen, voegde hij nog eene jaarwedde voor den Organist en den Balkentreder. Ook heeft hij de Diakonie rijk begiftigd en veel tot sieraad van de stad bijgedragen, onder anderen door het grootendeels voor eigen rekening aanbrengen van eenen steenen trap, met eenen ijzeren leuning, ter beklimming van den Maasdijk, ten einde gemakkelijk van daar de groote kerk en haven te bezoeken. Alle deze werken zullen zijnen naam ongetwijfeld bij de nazaten, in dankbare gedachtenis doen leven.

De Kleine- of Oude-kerk, op de *Hoogstraat*, is eertijds eene kapel geweest, doch niet de zelfde die in de Roomsche tijden gebouwd en slechts van hout was. Echter besloeg zij dien zelfden grond. De Regering van Maasland, onder welker kerk de gemeente MAASSLUIS behoorde, verleende in den jare 1596 vrijheid, om deze kapel weder op te bouwen. Na het bouwen der nieuwe kerk is de oude, gedurende vele jaren, niet tot godsdienstoefening gebruikt, tot dat men ze, in het jaar 1664, hiertoe bekwaam gemaakt had en weder met eene plegtige leerrede opende. Het gebouw bleek echter meer en meer bouwvallig te worden, zoodat men, ten jare 1756, op nieuw besloot het te sluiten en tot eene geheele eindelijke herstelling over te gaan. Deze herstelling werd met spoed doorgezet, zoodat de nu geheel verbeterde en verfraaide kerk, den 10 November des gemelden jaars, werd geopend. De tegenwoordige gedaante dezer kerk is langwerpig vierkant, als eene groote zaal, aan welker einde de predikstoel staat, waar tegenover eene galerij wordt gevonden. Zij pronkt met een eenvoudig torentje, van uurwerk en klok voorzien; doch er is geen orgel in.

De 9 Evangelisch-Lutherschen, welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Delft* gerekend.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 490 aantreft, onder welke 340 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De tegenwoordige kerk, aan de H. PETRUS en PAULUS toegewijd, is in het jaar 1787 gesticht. Het is een ruim gebouw, met een klein, doch fraai vierkant torentje en van een orgel voorzien.

De 90 Israëlieten, die er wonen, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *'s Gravenhage* behoort en waarin de dienst door eenen Lezer verrigt wordt. De synagoge is een klein doch net gebouw, dat in het jaar 1832 in zijne tegenwoordige gedaante voltooid is en geen toren heeft.

Het Weeshuis, aan de *Noordvliet*, is een ruim en bezienswaardig gebouw, waar 6 jongens en 7 meisjes verpleegd worden. Het heeft eene zeer groote en luchtige achterplaats. De jongens, zoodra zij lezen of schrijven kunnen of den ouderdom van twaalf of veertien jaren bereikt hebben, worden, ten behoeve van het huis, ter vischvaart uitgezonden of tot het aanleeren van een ander beroep opgeleid; wanneer de eerstbedoelden zich aan land bevinden, hebben zij hier hun verblijf. Dit weeshuis heeft zeer ruime inkomsten, en, bij de scheiding der H. Geest-armen van Maasland en MAASSLUIS, zijn daaraan eenige vaste goederen en andere middelen aanbedeeld. Hieromtrent werd eene overeenkomst getroffen, op den 3 Julij des jaars 1615, en bij deze scheiding genoot MAASSLUIS twee vijfde deelen van de hoofdsom.

Men heeft te MAASSLUIS vier scholen, welke gemiddeld door een getal van ruim 400 leerlingen bezocht worden; als: twee Bijzondere Scholen van de tweede klasse; eene Stads-Armschool; eene School van het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, waarbij men nog voegen kan eene Weeshuisschool, zijnde, even als de laatstgenoemde, eene bijzondere school der eerste klasse. Op de Stads-Armschool bevinden zich ruim 220 kinderen.

Er bestaat hier ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 12 Julij 1819 opgerigt is, en 20 leden telt.

Maassluis is de geboorteplaats van den Godgeleerde Bernardus de Moor, geb. 29 Januarij 1709, † 18 Julij 1772, na Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, eerst te Franeker en daarna te Leyden, te zijn geweest; van den Geneeskundige Anthonij Moll, geb. 8 Maart 1786, † 16 Junij 1843, als Geneesheer te Arnhem, na zich door onderscheidene geneeskundige werken te hebben beroemd gemaakt; van de Nederduitsche Dichters: Pieter Schim, geb. 17 Januarij 1672, † 17 Julij 1737; diens zonen Hendrik Schim, geb. 27 October 1695, † 30 Junij 1743, die tevens een bekwaam Sterrekundige was, en Jacob Schim, geb. 8 October 1700, † in 1762, en Willem van der Jagt, geb. 30 Januarij 1727, † 19 April 1805, en van den Portret- en Historieschilder Bartholomeus Meyburg, geb. in 1628.

In het jaar 1573 werd de in het vorige jaar te Maassluis aangelegde schans, door den Spaanschen Veldheer Romero besprongen, die er Filip van Marnix, Heer *van St. Aldegonde*, gevangen nam.

In het jaar 1574, toen de stad Leyden in het uiterste gevaar verkeerde, werd Maassluis door de Spanjaarden, onder aanvoering van Louis Gaetan, ingenomen.

In het jaar 1610 of daaromtrent ontstond te Maassluis een oproer, ter gelegenheid van eene kleine belasting op de visscherij, om de Christenslaven van deze stad, door de Turken genomen, te bevrijden. Een Deurwaarder, die de afkondiging deed, werd zwaar beleedigd en verjaagd, en de rust niet hersteld, voor dat de Stadhouder Maurits eene kompagnie zijner lijfgarde uit Delft zond, om de oproerigen te beteugelen.

In het jaar 1667 ontstond tusschen de Ambachtsvrouw der heerlijkheid en vijf Regenten, aldaar uitmakende de meerderheid der wet, bij gelegenheid van het maken eener brandkeure, eenig verschil, dat zoo hoog liep, dat de zaak voor de Staten van Holland gebragt werd, door welke het geschil echter vereffend werd.

In 1672 werd te Maassluis het huis van zekeren koopman, Overduin genaamd, op de markt staande, geplunderd, ter zake dat hij verdacht werd de visch, die hij hoog ingekocht en betaald had, naar Frankrijk te willen voeren.

Den 14 November 1775 was het water hier des morgens tot eene hoogte gerezen, welke het in twintig jaren tijds niet had bereikt. Het bleef drie volle uren wassen boven den tijd, wanneer, volgens den gewonen loop der natuur, de vloed op zijn hoogst moest zijn. Op het laatst van de ebbe bleef er zoo veel water op het land staan, als bij vrij hooge vloeden maar zelden het geval was. Men was uit dien hoofde zeer beducht tegen het avondgetijde en bevond dan ook des avonds omtrent acht ure, dat het water ruim zeven duimen hooger stond, dan het des morgens gestaan had, en het was toen vijf duimen boven het hoogste peil gewassen, dat in deze eeuw gezien was. Men merkte niet, dat het na dien tijd meer toenam, maar omtrent half negen ure begon het aanmerkelijk te vallen, want des nachts omtrent twaalf ure stond het niet veel boven de hoogste havenkade. Met zeer veel reden heeft men dien schielijken val, en de verdere behoudenis van Maassluis, aan de onderscheidene overstroomingen in de landen van Voorne, Putten en Strijen toegeschreven. Ter dezer plaatse was aanmerkelijke schade aan daken, schoorsteenen en kelders veroorzaakt. Onderscheidene schepen dreven op de kaaijen; eenige ledige hoekers, die in het Noorderspui-water lagen, werden van hunne touwen losgerukt, waardoor vele huizen aan den westkant van het noordeinde der Hoogstraat

zeer beschadigd werden. Twee buizen spoelden ook uit het gemelde spuiwater op de kaai, en vielen vervolgens op en in elkanderen, hetgeen eene zeer vreemde vertooning maakte. De eene werd, nadat de masten gekapt waren, weder in de diepte gebragt, terwijl de andere, vol water, in de klem van de spuideuren bleef zitten, doch ook later door aangewende middelen losraakte.

Met de invoering der nieuwe psalmberijming in het jaar 1775 had men tevens gezocht eene verbeterde zangtrant in te voeren en het verbazend lang rekken van iedere noot trachten te verbannen. De meeste ingezetenen van Maassluis waren echter zoodanig aan de oude wijze van zingen gehecht, dat zij niet besluiten konden, die voor eene andere te verwisselen: ja zulks aanmerkende als een onvervreemdbaar regt, hun toekomende, namen zij voor het met alle kracht vast te houden. Vele ontzagen zich zelfs niet, bij de openbare godsdienstoefening in de kerk, zich daartegen te verzetten, en tegen hen, die de nieuwe zangwijze voorstonden, tot feitelijkheden over te slaan, ja zelfs vreemdelingen, de plaats doortrekkende, de verklaring af te persen, of zij voor het *lange* of *korte* zingen waren. Eindelijk barstte het misnoegen in 1776 tot eenen dadelijken opstand uit, zoo dat de Baljuw van Delfland zich verpligt achtte de schuldigen op te sporen en in regten te vervolgen. Vijf der voornaamste aanstokers werden gevat, een zesde had de vlugt gekozen. Op verzoek van de Vrouw der plaats, die voorzag dat daardoor een groot aantal ingezetenen, met vrouw en kinderen, ongelukkig zouden worden, werd den schuldigen door de Staten van Holland vergiffenis geschonken; onder bedreiging van voorbeeldige straffen aan hen, die zich weder aan dergelijke misdaden zouden schuldig maken. Men gaf des niettemin van tijd tot tijd blijken van ongehoorzaamheid, zoo dat zelfs eenige lieden, in het jaar 1778, het bij herhaling waagden de openbare godsdienst te storen, door onder het zingen, zonder op orgel of voorzanger te letten, een verward geschreeuw aan te heffen en na het ophouden van het orgel en den voorzanger op hunnen geliefden zangtoon voort te gaan. Dit had eene nieuwe zeer ernstige waarschuwing ten gevolge, welke in Mei gegeven werd en die eenen goeden uitslag schijnt gehad te hebben.

In 1787 moest tot tweemalen toe de geest van onrust door scherpe plakkaten van hoogerhand te Maassluis beteugeld worden.

In April 1813 ontstond een groot oproer door het volk, hetwelk, de regering der Franschen moede, van de gelegenheid gebruik maakte, dat de Douanes en Gensdarmes vertrokken waren, om de Nationale vlag op den toren te zetten, ondertusschen werd dit door den invloed der Regering gedempt. De gevolgen waren echter treurig, daar bij het terugkeeren der Fransche geëmploijeerden vele in hechtenis werden genomen, en, ten gevolge vonnis van den militairen krijgsraad, twee werden dood geschoten en twee tot dwangarbeid verwezen. In November van hetzelfde jaar werden vaartuigen gerequireerd om de inwoners van Brielle te helpen; terwijl de proclamatie door het driemanschap in 's Gravenhage opgemaakt, alhier met geestdrift werd afgelezen en de revolutie voltooid.

Bij den watervloed van 5 Februarij 1825 klom het water nog 11 duim hooger dan in 1775.

Het wapen van Maassluis is dat van Egmond, zijnde van goud met zeven kepers van keel (rood); daarover loopt een golvende dwarsbalk, van zilver, en in het hoofd een barnsteen met drie pendanten van azuur (blaauw).

MAASSTROOM, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Berlijn, benedenwaarts aan de koffijplant. Johannesburg; 725 akk. groot; met 130 slaven. De Negers noemen haar POLAK.

MAASTRICHT, arr., prov. *Limburg*; palende N. en O. aan het arr. Roermonde en de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de Belgische prov. Luik, W. aan de Belgische prov. Limburg.

Het bevat de volgende vijf kant.: Maastricht, Meerssen, Heerlen, Sittart en Gulpen, en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 68,169 bund.; telt 15,985 h., bewoond door 18,304 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 103,000 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en eenige fabrijken.

MAASTRICHT, kant., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*; palende Z. W. en N. aan de Belgische prov. Limburg, N. O., O. en Z. O. aan het kant. Meerssen.

Het bevat de volgende drie gem.: Maastricht, Oud-Vroenhoven en Sint. Pieter, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2559 bund., waaronder 2189 bund. belastbaar land; telt 3084 h., bewoond door 4642 huisgez., uitmakende eene bevolking van 28,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den handel, landbouw en eenige fabrijken.

MAASTRICHT, klass., prov. *Limburg*, in de volgende drie ringen: de ring van Maastricht, de ring van Heerlen en de ring van Venlo, 15 gem. met 16 kerken tellende, welke bediend worden door 17 Predikanten. Men telt in deze klass. 4500 zielen, onder welke 3400 Ledematen.

MAASTRICHT, kerk. ring., prov. *Limburg*, klass. van *Maastricht*. Tot deze ring behooren de volgende vijf standplaatsen: Maastricht, Eysden, Beek-en-Geul, Gulpen en Meerssen-en-Schimmert.

In deze ring zijn 5 kerken, waarin de dienst door 7 Predikanten wordt waargenomen. Men telt er 3250 zielen, onder welke 2000 Ledematen.

MAASTRICHT, dek., apost. vic. van *Limburg*. Zie MAASTRICHT NOORDERKANTON en MAASTRICHT ZUIDERKANTON.

MAASTRICHT, gem., prov. *Limburg*, arr. en kant. *Maastricht*, (3 m. k., 1 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Oud-Vroenhoven, N. O. aan Meerssen, O. aan Bemelen, Z. O. aan Heer, Z. aan St. Pieter.

Deze gem. bevat niets dan de stad Maastricht, beslaande met de vestingwerken, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 416 bund., waaronder 107 bund. belastbaar land. Men telt er 2719 h., bewoond door 4270 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,600 inw., behalve het garnizoen, thans (1845) ongeveer 3000 man sterk. De inwoners drijven eenen levendigen transito- en smokkelhandel op België, vooral in zout, wijn, suiker en gedisteleerd, en hebben voorts onderscheidene fabrijken, als daar zijn: 1 glasblazerij, 1 kristalslijperij, 1 fabrijk van aardewerk, 2 geweermakerijen, 1 hagelfabrijk, 2 ijzergieterijen, 1 fabrijk van militaire voorwerpen, 1 lakenfabrijk, die vooral voor de kleeding der bezetting wordt aan den gang gehouden, 3 fabrijken van behangselpapier, 1 papiermolen, 1 fabrijk van geschilderd glas in brandverf, 1 wasdoekfabrijk, 3 pijpenbakkerijen, 1 lak-, ouwel- en pennenfabrijk, 1 speldenfabrijk, 3 kokerijen van beetwortelstroop, 1 touwslagerij, 6 steendrukkerijen, 5 boekdrukkerijen, 1 marmerslijperij en

een aantal leerlooijerijen, 21 branderijen en 32 brouwerijen, kunnende het bier, dat in laatstgemelde wordt vervaardigd, met vele Brabandsche bieren wedijveren, terwijl het door de zuivere bewerking voor gezonder dan deze gehouden wordt.

De stad MAASTRICHT ligt 5 u. N. van Luik, 3 u. N. O. van Tongeren, 6 u. W. van Aken, 20 u. O. van Brussel en 20 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, aan de Maas, ter plaatse, waar het riviertje de Jeker daarmede zamenvloeit, 50° 51′ 10″ N. B., 33° 21′ 2″ O. L. De Maas loopt, niet zoo zeer langs, maar door de stad, haar in tweeën verdeelende, waarvan het grootste, dat eigenlijk, in het bijzonder Maastricht genoemd wordt, ter linker en het andere deel, daar tegen over, dat Wijk genoemd wordt, ter regterzijde ligt; hebbende die beiden, door eene steenen brug, gemeenschap met elkanderen.

Oudtijds werd de stad blootelijk TRICHT of TRECHT genaamd, gelijk de in den omtrek wonende dorpelingen gewoon zijn haar nooit anders dan TRICHT te noemen. Zij staat ook, trouwens, in de oude stads recessen, met geenen anderen naam aangeteekend. De omschrijving van MAASTRICHT wil niets anders zeggen, als TRICHT AAN DE MAAS, en is een toenaam, dienende ter onderscheiding van vele andere steden, die den zelfden naam voeren, inzonderheid van die drie groote steden *Utrecht*, *Dordrecht* en *Atrecht*. Dit TRICHT komt af van *trajectus* (eigenlijk *transjectus*), hetwelk een veer, d. i., de plaats des gewoonlijken overtogts eener rivier, beteekent, of van *tricht*, *drecht*, hetgeen in de Angelsaksische taal *markt* beteekent en zoude dus zoo veel zeggen als *Markt aan de Maas*. Buiten twijfel zullen de Romeinen, die in de Nederlanden veel plagten te verkeeren, deze plaats tot hunnen gewoonlijken overtogt van de rivier de Maas gebruikt hebben, als zij met hunne heirlegers herwaarts overkwamen; hetzij door behulp van vaartuigen, hetzij van eene brug, welk laatste het allerwaarschijnlijkst is, bijaldien men het daarvoor houden mag, dat die Pons Mosæ (brug over de Maas), welke TACITUS gedenkt (1), ter plaatse, waar thans MAASTRICHT ligt, al reeds in dien tijd over de rivier geslagen geweest zij; van welk gevoelen ALTING, CELLARIUS en andere geleerden in het geheel niet vreemd zijn, voornamelijk dewijl TACITUS, ter zelfder plaatse, spreekt van eenen krijgstogt van CIVILIS, waarin, onder anderen, ook de Tongeren, zoo nabij MAASTRICHT wonende, waren gewikkeld. En, wat ons nog meer in dit gevoelen bevestigt, is die bekende en met steenen bevloerde heirbaan of landweg, waarvan de overblijfselen nog heden duidelijk te zien zijn, die, door Gallië tot Bavay loopende, van daar door Tongeren en MAASTRICHT naar Keulen voortliep, waar zij, met andere wegen van dien aard, als in een middelpunt zich vereenigde, ten bewijze, dat MAASTRICHT, ten allen tijde, de plaats des algemeenen doortogts zal geweest zijn; niet, dat wij zouden durven beweren, dat in die vroege tijden, ter zelfder plaatse, reeds eene stad, TRAJECTUM, zal gesticht geweest zijn. Nog een ander bewijs van het verblijf der Romeinen daar ter stede, heeft zich onlangs door het ontdekken der overblijfselen eener Romeinsche badinrigting, niet ver van de Maasbrug, opgedaan. Sommige latere schrijvers willen den oorsprong dezer stad zelfs eenige jaren vóór de geboorte van den Heiland stellen. Het wordt, wel is waar, onder de voorregten der steden gerekend, waarop zij roem dragen, als zij van eenen zoo grijzen ouderdom haren oorsprong kunnen afleiden, en, men zou aan

(1) *Histor.*, *L.* IV, *C.* 66.

MAASTRICHT den roem niet misgunnen, wanneer de zaak met echte bewijzen kon gestaafd worden; maar zoodanige bewijzen zijn niet te onzer kennis gekomen. Men zou hen dan, met dezen naam, daarna, meermalen in oude schriften hebben aangetroffen. Dan, bij die zelfde Schrijvers, die het andere *Trajectum*, namelijk *ad Rhenum* (Utrecht), dikwerf gedenken, is, ten aanzien van dit TRAJECTUM AD MOSAM, een diep stilzwijgen bewaard. Zelfs in de oude reisbeschrijving van ANTONINUS, waar een reistogt voorkomt, die, onder anderen, van Aduaca of Adnatica Tungrorum (Tongeren), door Coriovallum naar Juliacum (Gulick) en verder naar Colonia (Keulen) gaat; bij welken togt, de plaats, waar nu MAASTRICHT gelegen is, als de gevoegelijkste, om de Maas te kunnen overvaren, onvermijdelijk was, wordt echter van haar geen woord vermeld, hetwelk doet vermoeden, dat, toen ten minste, bij dit veer nog geen stad bestond. Sommigen trachten niettemin, uit AMMIANUS MARCELLINUS, voor den ouderdom dezer stad te pleiten, dewijl deze schrijver (1), den krijgstogt van Keizer JULIAAN tegen de Franken verhalende, bij die gelegenheid melding maakt van OBTRICENSE MOSÆ OPPIDUM, hetwelk men op deze stad wil toegepast hebben, als of van dat OBTRICENSE OPPIDUM, bij verkorting voorkwame OBTRICUM, en, naar de Nederlandsche uitspraak, OBTRICHT, dat is OBER- (OVER-) TRICHT, ter onderscheiding van *Neder-Tricht* of *Utrecht*, dat dan het zelfde zou willen zeggen als TRAJECTUM-SUPERIUS en *Inferius*, met welke namen die beide steden, in lateren tijd, waarschijnlijk van elkander onderscheiden werden. Op dien grond vinden wij deze stad, in sommige kaarten der oude aardrijkskunde, OBTRICUM uitgedrukt.

Dit gevoelen zou echter meer algemeen aangenomen zijn geweest, bijaldien men niet ontdekt hadde, dat in eenige handschriften, bij gemelden Schrijver voorkomende, gelezen werd, in plaats van OBTRICENSE OB-TRICENSIMÆ OPPIDUM: hetwelk zeggen wil, de stad, waarin het dertigste Legioen in bezetting lag. Daarop, grondt M. ALTING (2), en na hem, J. C. CELLARIUS (3), zijn voornaam bewijs, om dien vroegen ouderdom aan MAASTRICHT te betwisten: vermits, in zoodanige gevallen, zoowel eenige andere stad, aan de Maas gelegen, dan, bepaaldelijk deze, daardoor kan gemeend zijn, en daarom, wil men liever, dat zij, met den naam van TRAJECTUM, met die bijgevoegde omschrijving: AD MOSAM, eerst eenigen tijd later, bekend geworden zij: en dus genoemd ter oorzake, dat de reizigers, die tusschen Duitschland en de Nederlandsche gewesten heen en weer trokken, gemeenlijk bij deze plaats de rivier de Maas plagten over te trekken: dewijl, gelijk reeds is aangemerkt, dit woord TRAJECTUM of TRAJECTUS ook een veer of overtogt beteekent. Wij twijfelen echter niet, of dit dagelijks overtrekken der rivier, door allerlei soort van reizigers, zal de eerste aanleiding tot de stichting dezer stad geweest zijn, die eerst begonnen is met den aanbouw van sommige huizen, inzonderheid herbergen, tot gemak der heen- en weertrekkende reizigers; die, allengs vermenigvuldigende, met der tijd een dorp, en daarna een vlek, hebben uitgemaakt, waaruit, eindelijk, door haar met muren en grachten te omringen, eene geheele stad geworden is. Deze opmerking verkrijgt te meer waarschijnlijkheid, als men nagaat, dat juist de huizen aan de beide oevers der

(1) *Histor.*, *L.* XX, *C.* 10.

(2) *Notit German. Infer.*, Part., 1 pag. 106.

(3) *Geogr. Ant.*, Tom. I, pag. 273.

rivier het eerst zijn gebouwd, waaruit als 't ware eene dubbele stad is ontstaan, eene bijzonderheid, welke men in onderscheidene plaatsen, alwaar eerst overzetveren bestonden, waarnemen kan, welke veren als de eerste beginselen van vele steden kunnen aangemerkt worden.

Het juiste jaar, wanneer MAASTRICHT het eerst door omwalling onder den rang der steden is opgenomen, kan niet bepaald worden. Vóór de geweldige verovering dezer stad, door den Hertog VAN PARMA, in 1578, zal men vermoedelijk meer daarvan geweten hebben. Ten gevolge van de bij die gelegenheid voorgevallene plundering, door de Spaanschen, zijn echter de meeste stads archieven te zoek geraakt. De bekende schrijver AEGIDUS verhaalt, dat de H. MATERNUS, die in het jaar 130 reeds overleden is, alhier twee kerken zou gesticht hebben. Daarbij wil de overlevering, dat de H. SERVATIUS reeds in het jaar 313 den bisschopszetel uit Tongeren naar MAASTRICHT verplaatst hebbe. Ook luiden andere narigten, dat MAASTRICHT, in het jaar 881, door de Noormannen is verwoest geweest. Bijaldien men op dit een en ander mag afgaan, zou men moeten gelooven, dat die stad, alhoewel haar oorsprong niet tot voor de gemeene Christelijke jaartelling opklimt, in ouderdom niet, voor vele andere steden, behoeft te wijken. Zij was echter, sedert hare herbouwing, nadat zij in het jaar 881, door de Noormannen was verwoest, binnen naauwere palen besloten. Men kan het beloop der oude muur en gracht, die haar toen omringden, op vele plaatsen nog duidelijk onderscheiden, en nergens meer dan aan de westzijde der stad, om en bij de St. Servaas-kerk, daar zij nog in haar geheel staande gebleven is, uitzigt hebbende op sommige tuinen, en daaronder ook op dien van het Minderbroedersklooster. Desgelijks is nog een groot gedeelte der oude muur te zien, aan de zuidzijde der stad. Ten noorden ontdekt men de overblijfselen daarvan in de meeste huizen, waarvan deze muur den achtergevel uitmaakt of die immers met hunnen achtergevel daar tegen aansluiten. Deze muur is van graauwen, harden, natuurlijken steen opgemetseld, terwijl de walgang beneden aan de binnenzijde uitgeholde boogen heeft, welke tot kasematten dienden. Ook ziet men hier en daar nog sporen der oude torens, door welke de muur is versterkt geweest. De watergracht, welke die muur eertijds bespoelde, is daarna gedempt en in straten veranderd, zoodat die straten zelve, ten aandenken dat de stadsgracht aldaar geloopen heeft, tot heden den naam van grachtstraten behouden hebben, namelijk ten N., de Groote- en de Kleine-Gracht, en ten Z., het Groot- en Klein-Grachtje. Aan de westzijde is geene gracht geweest, dewijl de grond daar hooger oprijst.

Behalve dit, waren vroeger ook andere merkteekenen, waaruit men zien kon, hoe ver de oude stad zich had uitgestrekt, namelijk, vijf binnenpoorten: de Brusselsche-, de Tongersche-, de St. Pieters-, de Leurder- en de Kruidtorenpoort; doch vermits deze binnenpoorten door ouderdom dreigden in te storten, heeft men de drie eerstgenoemde, in het jaar 1734, en de vierde in het jaar 1772, afgebroken. De vijfde alleen is in wezen gebleven, en deze wordt tegenwoordig de Helle-poort genoemd.

De tijd van de verdere uitlegging der stad wordt door sommigen op den jare 1381 bepaald, dan waarschijnlijk heeft deze uitlegging eigenlijk betroffen de zuidzijde der stad, langs de boorden der rivier de Jeker, gelijk in zekere oude MSS., kronijk van MAASTRICHT, wordt te verstaan gegeven, waarin gezegd wordt, dat gemelde uitlegging gemaakt is naar den kant van St. Pieter.

In den jare 1459 is de stad verder uitgebreid, zoo als blijkt uit een oud opschrift op eenen steen, die gemetseld is in den muur der Tongerschepoort, ter regterzijde, wanneer men haar uitgaat, vermeldende, dat in het genoemde jaar, deze poort allereerst is aangelegd, dat zeer vermoedelijk, gelijktijdig met den nieuwen muur, zal geschied zijn. Hoe dit zij, de stad is toen allerwege, uitgezonderd aan de oostzijde, daar de muur tegen paalt, veel meer dan twee derde deelen vergroot geworden, en het meest aan de noord- en westzijde; daar een gedeelte des graafschaps Vroenhove, waarvan de stad duslang door haren ouden muur afgescheiden was geweest, binnen dien nieuwen ringmuur is getrokken, waaronder ook eene geheele voorstad, Tweebergen geheeten, vooraan buiten de oude Brusselsche poort gelegen, die daarom toen de Tweebergsche-poort genoemd werd. Dat men de stad dezer wijze, over een gedeelte van Vroenhove, heeft uitgebreid, vond geen zwarigheid, dewijl beide de stad en dit graafschap, aan een en den zelfden Heer, namelijk den Hertog van Braband, toebehoorden. Men meent, dat de bloei der lakenfabrijken, waardoor die stad, binnen korten tijd, zeer sterk in bevolking toenam, dezen nieuwen uitleg noodzakelijk gemaakt hebbe. Dit nieuwelings aangebouwd gedeelte, onderscheidt zich van het oude gereedelijk door zijne regtloopende straten, waarvan er eenige ook ruimer en breeder zijn, dan die der oude stad. De ringmuur, binnen welke men toen, namelijk in 1459, de stad besloten heeft, is nog geheel in stand gebleven, alleenlijk zijn de torens afgebroken en met het overige gelijk gemaakt. Hij is van de zelfde soort van steen opgebouwd, als die der oude stad, doch is veel hooger, dikker en sterker opgetrokken dan de oude muur; er is een breede aarden walgang, aan de binnenzijde, tegen aangelegd, die aan de buitenzijde gedekt is door eene goede borstwering. Deze muur, die thans de kapitale wal der stad uitmaakt, heeft één uur gaans in zijnen omtrek.

Al wat wij van den trapswijzen aanwas der stad hebben gezegd, betreft alleen het grootst gedeelte, ter linker zijde der Maas, eigenlijk en bijzonder Maastricht geheeten. Belangende het ander gedeelte, namelijk, Wijk, dat ter regter zijde der rivier, daar tegen over ligt; dit is, zoo veel men weet, sedert het bemuurd was, ten allen tijde binnen dienzelfden omtrek bepaald gebleven. Men bespeurt ook nog, onderscheidenlijk, den muur met zijne torens, bij den aanleg van dit gedeelte der stad gebouwd, welke zeer laag en van de zelfde stof en het zelfde maaksel is, als de oude muur van Maastricht. Alleen heeft men, sedert de verandering en verbetering der vestingbouwkunde, eenen aarden wal, van bolwerken en gordijnen zamengesteld, aan de landzijde, daarom heen gelegd.

Het verschil, in grootte, tusschen Wijk en Maastricht, staat omtrent, als 1 tot 8: zoo dat Maastricht ongeveer achtmaal grooter is. Men kan de wal van Wijk in een groot kwartier uurs rond gaan. De benaming van Wijk komt, van het Latijnsch woord *vicus*, het welk meer dan ééne beteekenis heeft, doch gemeenlijk, van een dorp of vlek, ook wel van eene voorstad, gebezigd wordt. In den laatsten zin, kan die naam hier voegzaam gegeven worden, aan Wijk, als eene gewezene voorstad van Maastricht, aan de overzijde der Maas gelegen, die, naar mate zij meer betimmerd en bevolkt werd, daarna bemuurd, en als het ware eene tweede stad geworden is.

De brug, waardoor die beide deelen met elkander gemeenschap hebben, verdient opmerking. Dat alreeds in de Romeinsche tijden, ter

dezer plaats, eene brug over de rivier geslagen zij, hebben wij hier voor, uit TACITUS, als waarschijnlijk gesteld. Deze eerste brug, welke in de volgende tijden zal onderhouden geweest zijn, lag een weinig hooger opwaarts. Dan, de Luikenaren, in verschil gerakende met die van MAASTRICHT, hadden in 1229, deze brug, met de daarbij staande huizen, vernield, terwijl men, om zulks in het vervolg voor te komen, haar wat lager, tusschen MAASTRICHT en *Wijk*, verlegd heeft. Zij was toen van hout zamengesteld, en lag daardoor gereeder voor dergelijke rampen bloot. Zij werd, in het jaar 1267, door HENDRIK VAN GELDER, Bisschop van Luik, andermaal verwoest, benevens eene daarbij aangelegde sterkte, welke ter harer bescherming diende; terwijl hij de steenen dezer sterkte tot den opbouw van het slot te Montfoort, bij Stevenswaard, gebruikte. Eindelijk is deze vorige brug, in het jaar 1275, van zelfs ingestort, hetwelk, juist geschiedende op het oogenblik, dat een Priester, gaande om eenen zieke te beregten en gevolgd door eene groote troep volks, zich daarop bevond, aan vele dezer lieden het leven kostte. Daarom is men in het vervolg bedacht geweest, om eene steenen brug, in de plaats der vorige, en wat lager benedenwaarts, daar zij nu ligt, te bouwen. Keizer KOENRAAD II had namelijk de Maasbrug, in het jaar 1139, aan de kerk van St. Servaas geschonken, welke, uit kracht daarvan, de inkomsten der tollen genoot. Hierom ook zouden de Kanonniken verpligt geweest zijn de onkosten tot het leggen van deze nieuwe brug te dragen, doch daar hun vermogen daarvoor niet toereikend was, werd door sommige naburige Aartsbisschoppen, eenen aflaat van veertig dagen verleend, aan een iegelijk, die eenige giften daartoe wilde opbrengen, waardoor genoegzame schatten vergaderd werden ter bouwing van eene steenen, in plaats van eene houten brug, hetwelk ook dadelijk tot stand kwam, en wel in 1281. Het kapittel van St. Servaas is in het bezit dezer Maasbrug gebleven, tot in het jaar 1644, als wanneer het haar aan de stad overdroeg. Zij heeft de lengte van omtrent 100 schreden, en is zamengesteld uit acht boogen van graauwen steen, rustende op vier stevige voetstukken, die, voor zoo verre zij boven het water uitsteken, naar den buitenkant spits toeloopende hoeken hebben, ten einde in tijden van ijsgang de ijsschotsen te breken. Behalve deze acht steenen bestond er vroeger aan den Wijkerkant nog eenen boog van hout, met een wachthuis. Deze houten boog was boven met een dak belegd en zoo gemaakt, dat zij des noods geredelijk zouden kunnen afgebroken worden, ten einde in geval van belegering, wanneer, hetzij MAASTRICHT, hetzij Wijk, in de handen van den vijand viel, de gemeenschap tusschen beide te kunnen afsnijden. De bedoelde houten boog, zoo wel als het wachthuis werden in het jaar 1828 weggebroken, en door eenen fraaijen steenen boog vervangen, die in 1829 werd voltooid. In dezen boog is eene holte, welke met het bij de brug gebouwd nieuw wachthuis, door middel van eene buis gemeenschap heeft. Deze holte kan vijf Nederlandsche ponden buskruid bevatten, ten einde in geval van nood den boog te doen springen.

In het jaar 1836 heeft men de steenen borstwering, welke vroeger op de Maasbrug gevonden werd, weggebroken en deze door een sierlijk ijzeren hek vervangen, waardoor deze brug thans eene der fraaiste in de Nederlanden is. Door deze brug heeft de rivier de Maas eenen vrijen loop naar beneden, en verschaft dus aan MAASTRICHT bekwame gelegenheid, om allerlei koopgoederen, van en naar Holland, op en af te voeren. Veel geriefelijkheid geeft ook de rivier aan MAASTRICHT, ten opzigte van Luik,

vijf uren gaans van daar aan die zelfde rivier gelegen, met welke neringrijke koopstad de Maastrichtenaren veel handel drijven. De eerste aanleggers dezer stad hebben, als de bekwaamste plaats daartoe, eenen grond uitgekozen, die aanmerkelijk meer verheven is, dan al wat zuid- en noordwaarts van daar, langs den oever der Maas zich uitstrekt; want daar is de grond lager en in den wintertijd bij hoog water aan ondervloeijingen blootgesteld, welk lot ook zelfs dat gedeelte der stad, daar zij in 1459 ten Noorden uitgezet is, somwijlen treft, namelijk de geheele Boschstraat en alle straten, die van deze op den Maaswal uitloopen. Men weet zelfs sommige jaren bij te brengen, en daaronder 1740, in welke, wanneer de Maas zeer hoog was opgeloopen, de gemelde straten met schuiten moesten bevaren worden. Gebeurt het niet, dat de straten zelven onder water staan, zoo vloeijen echter in dit gedeelte der stad, in tijden van hooge waterstand, de kelders der huizen onder water. Die verhevenheid van grond betreft derhalve voornamelijk de oude stad. Van den Maaskant beginnende, rijst zij westwaarts allengs en zeer langzaam naar de hoogte tot aan den ouden muur, die niet ver van de St. Servaaskerk, voorheen de oude stad besloot, en die rijzing blijft, aan die zelfde westzijde, ook door het later aangebouwd gedeelte der stad voortgaande, tot aan den wal der Brusselsche poort, welke op het hoogste gedeelte der stad staat; want men meent, dat de wal, welke boven de Brusselsche poort gaat, omtrent waterpas is met de vaan des torens van het nieuwe stadhuis. De grootte dezer stad kan men daaruit beoordeelen, dat een goed voetganger één uur tijds besteden moet, eer hij de kapitale wal heeft rond gewandeld.

Binnen de vestingwerken beslaat de stad eene oppervlakte van 320 bund. Het getal straten, zoo groote als kleine, bepaalt men op 94 of 95. De Voornaamste zijn de Bosch-, de Brusselsche-, de Tongerschestraat, de Groote-Staat, de Groote-gracht en de Breestraat. Voorheen waren vele huizen met stroo gedekt, doch, in het jaar 1671, als het gerucht van eenen aanstaanden oorlog met Frankrijk ontstond, kregen de inwoners bevel, om hunne huizen, in plaats van met stroo met pannen te beleggen. De meeste huizen behielden echter hunne houten voorgevels, die eerst in lateren tijd, langzamerhand werden afgebroken. Behalve sommige opene plaatsen, zoo als: het Vrijthof, de Groote-Markt enz. is de stad doorgaans digt betimmerd, staande zelfs de huizen op vele plaatsen tot nabij den wal; iets dat in vele andere vestingen geen plaats heeft.

Het Vrijthof is eene ruime, vierkante plaats, in de open lucht, aan alle zijden beplant met eenige rijen lindeboomen, waardoor zij tot eene vermakelijke wandelplaats verstrekt. In het jaar 1773 is deze plaats met eene nieuwe leuning van steenen pilaren, die met ijzeren staven aan elkanderen gehecht zijn, omgeven, en te gelijk met rustbanken voorzien, een en ander is echter later weder weggenomen. Aan den noordooster hoek dezer plaats, stond weleer eene hoog verheven zuil of peroen van steen opgerigt, tot welke men met trappen opklom. Deze verbeeldde het wapen des Bisdoms van Luik op de zelfde wijze als het op de Luiksche munt staat uitgedrukt. Te midden van het Vrijthof was weleer eene fraaije fontein, die de Fontein van St. Servaas genoemd werd. Zij was eenigermate in de diepte, zoodat men langs trappen daartoe nederklom. Men beweerde, dat deze fontein voortkwam uit eene bron ten Z. W. buiten de stad, aan den weg naar het dorp Neder-canne, dan, daar de grond aldaar veel lager ligt, dan dien van het Vrijthof, is dit niet aannemelijk. Hoe het

zij, de Franschen hebben, in het jaar 1674, als zij de stad 's jaars te voren vermeesterd hadden, deze fontein weg gebroken, en den grond, gelijk en bekwaam gemaakt, tot eene paradeplaats die aldaar, na dien tijd tot heden toe, bestendig gebleven is.

Maastricht heeft vijf landpoorten, van welke geen een uitwendig eenige sierlijke vertooning geeft, en zulks nog minder, nadat men in het jaar 1775, de steenen, torenswijze daarboven geplaatste gebouwen, die men orgelhuisjes noemde, heeft afgebroken. De eene poort, aan het noordeinde der stad, wordt genoemd, de Boschpoort, dewijl daardoor de naaste weg naar 's Hertogenbosch gaat. Zij was eersijds de Hoog-poort geheeten, naar zeker klooster, eertijds het Hoogklooster en later gemeenlijk Hoichte genoemd, eene adellijke vrouwenabdij van de orde der Benedictijnen, een uur gaans buiten deze poort, aan de Maas gelegen. De tweede poort, die na deze volgt, en aan het westeinde der stad staat, wordt de Brusselschepoort genoemd, door welke men den weg naar Brussel inslaat. Eertijds, was zij de Wijmeringerpoort geheeten. Deze poort is ongemeen lang, en wat krom omloopende, daarbij, van onder zeer donker, hetwelk, in geval twee rijtuigen elkander aldaar ontmoeten, eenig ongemak zoude kunnen veroorzaken. De afstand tusschen de beide genoemde poorten is wat ver, zoo dat ieder, die eene teekening van den platten grond dezer stad beschouwt, er zich over zal verwonderen, dat men tusschen deze twee niet eene derde poort gebouwd heeft; doch zoodanige poort is voortijds werkelijk aldaar geweest, tusschen de batterijen Groot-Oranje en Klein-Oranje. Zij was de Linde-Kruispoort of de Laner-Kruis- zoo veel gezegd als de Lanaker-Kruispoort, geheeten, dewijl de naaste weg daardoor geleid werd naar het dorp Lanaken, in de vrije Rijksbaronie Pieterhem. De plaats van den wal, waar deze poort gestaan heeft, wordt heden het Linden-Kruis genoemd, naar welke men gaat door de Kapucijnenstraat, doch daarna is zij afgebroken en de wal daardoor heen gelegd. De Tongersche-poort volgt na de Brusselsche, en staat aan het zuidwesteinde der stad. Door deze gaat ook een weg naar Tongeren, hoewel de meesten de weg door de Brusselsche-poort, als den kortsten, daartoe verkiezen. In het verwulfsel dier poort vindt men het volgende opschrift:

Aengelaegt soe waert dees Thoren (1)/
Als de Christus was geboren
Dusend CCCC en LIX joier
Op S.Marcusdach/ dats woier.

De Pieters- of St. Peterspoort, welke men aan het zuideinde der stad aantreft, heeft dezen naam ontleend van den St. Pietersberg en het St. Pietersfort, waar langs de weg naar Luik loopt. Deze poort strekte vroeger tot gevangenis voor het krijgsvolk, gelijk mede, op eene der bovenvertrekken, de deserteurs, die men in handen kreeg, bewaard werden. Om die reden had de Kapitein-Geweldiger op deze poort zijne woning. Zij werd in 1820 afgebroken, en fraaijer vernieuwd. De laatste der landpoorten wordt de Lieve-Vrouwepoort genoemd, ook wel, kortheidshalve, enkel de Vrouwepoort. Deze is de kleinste van alle de Maastrichtsche poorten. Zij behoorde eertijds aan het kapittel der Lieve-Vrouwekerk, die daar nabij staat. De Kanonniken hadden alleen de sleutel daarvan, en gebruikten die, om gemeenschap met de Maas te hebben en daar langs eene wandeling te doen;

(1) Naar het Hoogduitsche woord *Thor*, dat poort beteekent.

terwijl de burgers, om aan den Maaskant, buiten de stad te komen, zich van de Hellepoort bedienden, die, zuidwaarts van daar, zeer nabij de Vrouwepoort en bij den nieuwen papiermolen lag, doch welke poort, sedert de Lieve-Vrouwepoort eene der gemeene stads poorten geworden is, geenen anderen uitgang heeft, dan naar den stadswal, welke aan de zuidzijde der stad, in het jaar 1381, buiten de oude muur is aangelegd. Bij deze Vrouwepoort is de plaats, daar vroeger het marktschip, thans de stoombooten van Luik af- en aanvaren. Die poort uitgaande, komt men, ter regterzijde, terstond in eene zeer vermakelijke wandelplaats langs de Maas, vroeger de Boompjes of Onder-de-Boompjes, doch thans het Park genaamd, zijnde een fraai aangelegde tuin, alwaar ook eene welingerigte tent aanwezig is. Zij was voortijds maar alleen met eenige rijen boomen bezet en zeer bekrompen, dan, sedert de verandering der vestingwerken, heeft men, in het jaar 1772, die oude boomen uitgerooid, den grond gelijk gemaakt en naar de zuidzijde aanmerkelijk verlengd, en toen met jonge lindeboomen beplant, die in 1836, door een met smaak aangelegd, en met allerlei heesters, vreemd houtgewas en bloemen beplant park zijn vervangen; van waar men een afwisselend uitzigt op de heerlijke omstreken van MAASTRICHT heeft, en dan ook door de ingezetenen en vreemdelingen veelvuldig wordt bezocht.

Van de waterpoorten zijn er twee, nabij de Maasbrug. De eene, aan de zuidzijde, wordt de Batpoort genoemd, om dat zij uitgaat op het zoogenaamde Koolbat, reikende van nabij de Maasbrug tot aan de Vrouwepoort. Dit Koolbat is het groote Magazijn der steenkolen, welke uit de koolgroeven in de nabuurschap van Luik, derwaarts worden afgeleverd, die daar onder den stadswal, in groote hoopen verdeeld, op elkander gestapeld, in de open lucht liggen. De Koolpoort is ten Noorden van de Maasbrug; aldaar is de plaats, waar de vrachtschepen gelost en geladen worden. Zij schijnt dien naam ontvangen te hebben van de menigvuldige kool, welke, nevens andere aardvruchten, elken marktdag uit de moestuinen, aan den voet van den St. Pietersberg, met schuiten derwaarts gevoerd en daar ontladen worden. Verder noordwaarts is de Molenpoort, nabij eenen grooten watermolen, waarvan zij haren naam ontleent. Buiten deze waterpoort, ziet men de haven, waarin de schepen, in den wintertijd, tusschen de stad en een daar voor gelegen eiland, veilig liggen.

Wijk is van twee landpoorten voorzien, zijnde de Maartenspoort, naar de parochiekerk van dien naam; en de Nieuwe-Wijker- vroeger Duitsche-Poort. Voortijds, toen de oude St. Maartenspoort nog in wezen was, moest zij met eenen bijzonderen naam, van deze onderscheiden worden, en men noemde haar destijds de Hoogbrugpoort. De Franschen, toen zij de stad vermeesterd hadden, noemden de tweede Wijkerpoort Porte d'Allemagne, dat is, de Duitsche-poort, om dat daar door de weg naar Aken, Gulick, Keulen en andere plaatsen van Duitschland gaat. Boven deze poort leest men:

In Jaer MCCCC ende acht
Die Luik hadde Tricht belacht/
Daar noe MCCCC twelve
Maekte die Stat dese Brug selve/
Seit vorsinnig en voerdechtig/
En laat neit soe veele in tier/ seit mechtig.

Insgelijks heeft Wijk aan de Maas eene Waterpoort, bij welke de koopgoederen, die daar te huis hooren, worden ontscheept.

Alreeds sedert den aanvang der binnenlandsche beroerten, omtrent het midden der zestiende eeuw, is MAASTRICHT begonnen versterkt te worden en met Spaansch krijgsvolk, onder bevel van eenen Gouverneur, bezet geweest. Van tijd tot tijd zijn de vestingwerken verbeterd en vermeerderd; niet alleen door de Algemeene Staten, nadat zij die stad der Spaansche heerschappij ontweldigd hadden, maar ook door de Franschen, gedurende het jaar 1672 en volgende, tot aan den Nijmeegsche vrede van het jaar 1678, binnen welk tijdsverloop zij die stad bezeten hebben. Van daar, dat zeer veel harer werken Fransche namen dragen, als: de bastions le Roi, la Reine, Dauphin, Orleans, Condé, l'Estrades, Enghien, Turenne enz., een ander bastion, even buiten de Boschpoort gelegen, draagt de naam van bastion Dibbetz, zijnde aldaar de Opperbevelhebber van dien naam begraven en ter zijner eere een gedenkteeken opgerigt. Dewijl men MAASTRICHT te regt erkent voor eene der gewigtigste vestingen van den Staat, eenen sleutel, door welke de toegang tot de Republiek, langs den Maasstroom kon geopend en gesloten worden, hebben de Staten geene kosten tot hare verbetering gespaard. Vermits de grond, om en bij MAASTRICHT, hier rijst en daar daalt, zoo kunnen de vestingwerken aldaar niet in die regelmatige orde worden aangelegd, als op eene effene vlakte, maar zijn, naar dat de gesteldheid van den grond medebrengt, aan deze en geene oorden zeer verschillend en meer of minder uitgebreid. Zij is derhalve onder de zoogenoemde onregelmatige vestingen te rekenen. De kapitale wal, die nog het overblijfsel is, gelijk zij van ouds was aangelegd, namelijk een oude ringmuur met torens, en in dien zelfden stand gebleven is, heeft geene andere versterking, dan eenige verhevene batterijen, eigenlijk katten genoemd, van welke er zeven zijn. Buiten dezen kapitalen wal liggen gedetacheerde bolwerken (bastiôns), van welke de meeste, zoo niet alle, door de Nederlanders aangelegd zijn, zoo als blijkt uit de namen, welke zij dragen, die elkander wel niet onmiddellijk kunnen bestrijken, maar echter door linien, met uitschietende redans, aan elkander zijn gehecht, ten einde uit het eene het andere te kunnen bijspringen. Men had eertijds tusschen deze bastions ook eenige groote hoornwerken, die bij de laatste ondernomen verandering zijn weggeraakt en andere bastions, met teruggetrokken flanken, in de plaats gesteld, gelijk ook in die verdere afgelegene bastions of lunetten, welke de Franschen hadden aangelegd, eene groote verandering gemaakt is, en daar beneven aan de meeste oorden de geheele contrescarp verlaagd, die overal, waar een hooge en drooge grond is, goede mijnen onder zich heeft. De werken zijn op onderscheidene tijden verbeterd, zoo als nu nog laatstelijk gedurende den oorlog met België.

Vermits men van den St. Pietersberg, een vierde uur en zuidwaarts van daar gelegen, het uitzigt over de geheele stad heeft, en dus de stad kommandeert, zoo kon, in tijden van belegering, van deze hoogte de vesting veel nadeel worden toegebragt; om zulks voor te komen, heeft men op den uitersten hoek van dezen berg, in het jaar 1701, een fort aangelegd, gemeenlijk het fort St. Pieter genoemd. Tusschen de stad en den St. Pietersberg, was weleer eene groote vlakte, die door de rivier de Jeker, de sluizen gesloten zijnde, kon onder water worden gezet. Dan deze vlakte in vrede's tijd tot moestuinen gebruikt, was, door de bebouwing van den grond, te zeer verhoogd geworden, en daardoor de overstrooming zelve gebrekkelijk. Dewijl ondertusschen de stad aan deze zuidzijde, daar men op de

overstroo ning vertrouwde, minder dan elders, door de kunst versterkt was, heeft men, in het jaar 1764, daarin desgelijks eene groote verandering gemaakt, door dit terrein tot eene aanmerkelijke diepte uit te graven, en het te verdeelen in drie kommen, die door dijken worden gescheiden, des echter dat zij alle door sluizen gemeenschap met elkander hebben. Van de uitgegraven aarde der drie gemelde kommen, is eene geheele nieuwe linie gemaakt, beginnende van de rivier de Jeker, en eindigende bij de Maas, welker conterscarp reikt, tot nabij het St. Pieters fort, waardoor de overstrooming, door het toesluiten der sluizen van de Jeker, daar binnen aangelegd, kan bedekt en beschermd worden. Die zelfde Jeker kan ook eene tweede overstrooming daarstellen, in het noorder deel der stad, ter regter en linker zijde der Boschpoort, werwaarts het water, door een onderaardsch verwelfd kanaal, bij de Tongersche poort beginnende, onder door de drooge gracht voor den kapitalen wal, zeer kunstig kan geleid worden, tot bij de batterij Klein-Oranje, daar het weder van onder den grond te voorschijn komt, met de daar beginnende watergracht zich vermengende. Ook is aan de uiterste punt van den stadswal bij de Maas, een steenen beer door de gracht gelegd, om het water dezer inundatie op te houden. In 1814 werd er tegen over het gehucht Caberg, en in verband met de overige vestingwerken, buiten de Boschpoort en de Brusselschepoort, een zeer uitgebreid fort aangelegd, hetwelk de naam van het fort Willem draagt. Sommige willen, dat de plaatsing, als niet verheven genoeg, ongelukkig zoude gekozen zijn.

Wat de vestingwerken van Wijk betreft, deze bevinden zich tot heden in de zelfde gedaante gelijk zij voorheen waren aangelegd, bestaande de kapitale wal, uit drie bolwerken (*bastions*), die wat van elkander verwijderd zijn, doch bedekt worden door eene linie, versterkt met eenige lunetten, benevens nog twee andere gedetacheerde lunetten, ten noorden langs den Maaskant, die allen binnen eene conterscarp besloten worden. Vroeger was het St. Antonius-eiland, dat beneden de Maasbrug, tusschen Maastricht en *Wijk* ligt, versterkt door eene linie, met drie redouten. Een ander eiland, boven de Maasbrug, gemeenlijk de Weerd geheeten, is nog van een bolwerk tot zijne bescherming voorzien, dat, naar de nabijgelegen voorstad, den naam draagt van het bastion St. Pieter.

De plaats van het Gouvernement, waarin alle vorige bevelhebbers der krijgsbezetting gehuisvest hebben, is de bekwaamste welke men daartoe heeft kunnen uitkiezen, genoegzaam in het midden der stad en nabij de paradeplaats. De straat heeft ter gedachtenis van den eersten Staatschen Gouverneur, welke was de Hertog van Bouillon, den naam van *Bouillon* of *Bouljonstraat*, aangenomen en tot nu behouden. Dan dit gebouw, behalve dat het uitwendig geen groot aanzien had, was wat te bekrompen voor het talrijk hofgezin des toenmaligen Gouverneurs, den Prins van Nassau-Weilburg, en daarom nam de Regering in het jaar 1777, het besluit, om, met gemeen overleg van gemelden Vorst, op stads kosten, ter zelfder plaatse een nieuw Gouvernement te stichten, waarvan de aanbesteding in Mei geschiedde, gelijk men ook in Julij daaraanvolgende reeds begon den regter vleugel van dat gebouw af te breken, en de grondslagen van het nieuwe te leggen, hetwelk in diepte en vooral in hoogte het oude overtreft, zijnde ter hoogte van drie verdiepingen opgetrokken. Onder de bovenvertrekken van het vorige gebouw was eene zeer groote zaal, versierd met de portretten van al de Maastrichtsche Gouverneurs, die voorheen in Staten

dienst deze waardigheid bekleed hebben, zeer kunstig levensgrootte geschilderd. Alleenlijk ontbrak daaraan het portret van den Gouverneur TARJAUX, die de stad in 1673, tegen de Franschen verdedigd heeft. Thans behoort het gebouw aan de stad, strekt tot woning van den Civielen Gouverneur, zijne Bureaux en die der Staten van het Hertogdom.

In het jaar 1770, dus nog bij het leven van den Gouverneur Baron VAN AYLVA, is, tegen over het Gouvernement, een fraai Wachthuis van Namensche steen gesticht. Het Huis des Kommandants, dat desgelijks de stad aanging, en uit hare inkomsten moest onderhouden worden, stond op de *Tongersche straat*. Dit is, sedert de laatste daaraan gedane verbetering, mede een fraai gebouw, en van ruim begrip. Het heeft van achteren eenen wel niet grooten, doch fraaijen tuin, op eene hoogte, als een terras aangelegd. Thans is het zonder vaste bestemming.

Een der bezienswaardige gebouwen, het krijgswezen betreffende, is het Arsenaal of Wapenhuis, hetwelk aan den ingang van de *St. Pieterssstraat* staat. Dit gebouw was eertijds het St. Catharinaklooster, dat door Nonnen van den derden regel van ST. FRANCISCUS bewoond werd. Het is thans in eenen zeer goeden staat en van alles rijkelijk, voorzien.

Het Militaire Hospitaal, in de *Lure-* of *Looijers-straat*, was vroeger het Klooster der Minderbroeders, dat in het jaar 1673, door de Franschen, toen zij de stad hadden ingenomen, tot het tegenwoordig doel is ingerigt, zoo als het bij het teruggeven van de stad aan de Staten in 1679 en tot nu toe, gebleven is.

Nabij het hospitaal was eertijds het Pesthuis, hetwelk thans dient tot een hout- en kolenmagazijn, voor de bezetting.

Desgelijks heeft MAASTRICHT onderscheidene kruidmagazijnen, waarvan er eenigen onder den kapitalen wal, en anderen, daar nabij in de open lucht staan; van de laatstgemelde staat er één bij de Boschpoort, een ander bij de batterij Klein Oranje, één nabij en achter het hospitaal, één dat in 1774 nieuw gesticht is, in de plaats van het magazijn, hetwelk den 21 December 1761 in brand geraakt en in de lucht gesprongen is, één in *Wijk* bij de St. Maartenskerk, enz.

Terwijl wij gewagen van de gebouwen, het krijgswezen dezer vesting aangaande, kunnen wij de Hoofdwacht van MAASTRICHT met geen stilzwijgen voorbijgaan, welks gelijke men in andere vestingen van dezen staat bezwaarlijk ontmoeten zal, staande aan de westzijde van den *Vrijthof*, bij de kerk van St. Servaas. Zij is van ruime uitgestrektheid, en van nieuws gebouwd, in het jaar 1737, van blaauwe arduinsteen, die men van Namen herwaarts deed overkomen. Gelijk met den grond heeft zij eene overdekte galerij. Onder de bovenvertrekken van dit gebouw is er een, waarin eene Militaire Bibliotheek bewaard wordt, ten gebruike der Officieren van het garnisoen, die daartoe jaarlijks zekere som willen opbrengen. In het jaar 1773 ontdekte men eene verzwakking in den voorgevel, zoodat men die geheel afbrak, de grondslagen vernieuwde en haar weder tot de vorige hoogte ophaalde. Deze fraaije Hoofdwacht is eeniglijk ten dienste van het voetvolk. Voor het paardenvolk was een ander wachthuis, ook nabij den *Vrijthof*, welke de Ruiterswacht genoemd werd, en thans als ziekestal voor de Kavallerie der bezetting wordt gebezigd. Dit is daarentegen een oud en onaanzienlijk gebouw.

Verdere militaire gebouwen te MAASTRICHT zijn: de Kaserne der Marechaussée, grenzende aan het Paleis van Justitie, op den *Min-*

derbroedersberg, een gedeelte van den tuin van het voormalige Minderbroedersklooster beslaande; de Kaserne der Infanterie, op de *St. Andriesmarkt*, zijnde het voormalige Augustijnenklooster; de Kaserne der Infanterie, op de *Boschstraat*, zijnde het voormalige Klooster der Penitenten of Recollettinen; de Kaserne der Kavallerie, met de stallen, aan de *Brusselschepoort*, dienende ook voor de Infanterie, zijnde het voormalige Kruisheeren-klooster; de Kaserne der Artillerie, bij de vereeniging der *Bleekerstraat* en *Looijersgracht*, welke voorheen het Sepulchrine-klooster geweest is; de Kaserne der Kavallerie, in de *Bogaardstraat*, zijnde het voormalige Kapucijnerklooster; de Kaserne voor de Infanterie, in *Wijk*; de Stallen der Kavallerie, aan het einde der *Kapucijnenstraat*. Verder worden er nog voor de artillerie verschillende gebouwen, loodsen, geschut- en kogelparken, aan het *Bassin*, aan de *Koemarkt* en in de *Abtstraat* gevonden.

Onder de openbare gebouwen van Maastricht munt het Stadhuis uit. Het werd, in het jaar 1658, aangevangen, en was in de maand Julij 1664 reeds zoo ver voltooid, dat de Regering daarin op den 7 dier maand hare eerste vergadering houden kon. Eerst in het jaar 1683 werd daarop de toren geplaatst. Het is een groot vierkant gebouw, dat van blaauwen steen sierlijk opgehaald is en omtrent midden op de *Grootemarkt* staat. Beneden heeft men de Stadswaag, het Wachthuis en Vertrekken voor gevangenen. De voorgevel van het Stadhuis pronkt met eenen schoonen vierkanten toren, op welke eene achtkante spits staat, die van een fraai uur- en speelwerk voorzien is. Langs een bordes van blaauwe steenen trappen, die naar de regter- en linkerzijde opgaan, komt men in eene deftige puije, voor den ingang der tweede verdieping van het gebouw. Door de voorpoort komt men op de groote zaal van het Stadhuis, alwaar alle de vertrekken, tot de bijeenkomsten der Regeringspersonen geschikt, hunnen ingang hebben. Deze zaal bezit in hare zoldering eenig schilderwerk, van het penseel van eenen schilder van naam, zekeren van der Schuur. Ongelukkigerwijze heeft dit schilderwerk veel door den tijd en nog meer door de hand van eenen broddelaar geleden, aan wien men ter kwader ure de herstelling opdroeg; zoodat men thans bezwaarlijk ontwaren kan, dat daaraan eens vier jaren arbeid en zes duizend gulden zijn besteed. Aan het einde van de zaal gaat men langs eenen breeden trap en vervolgens langs twee trappen, een ter regter- en een ter linkerzijde, naar de derde verdieping van het gebouw, bestaande in eene fraaije galerij, uit welke men in de vertrekken van de derde verdieping gaat. Hier is eene kamer, waarin vroeger de archieven en de protokollen der Notarissen bewaard werden. Onder onderscheidene andere vertrekken, munt vooral de zoogenaamde Prinsenkamer uit, versierd met een fraai geweven tapijt, tafereelen uit de geschiedenis der Israëlieten voorstellende, welk kunststuk een geschenk van Willem V, Prins *van Oranje*. Ook heeft men hier de openbare Boekenzaal, die uit een groot getal van allerlei boeken bestaat en met eenige zeldzaamheden versierd is. Deze Boekerij was almede niet gelukkig. Door een vast fonds, daarvoor bestemd, was het langzamerhand gelukt eene niet onbelangrijke verzameling te vormen, tot dat de plunderzieke Franschen, na de verovering dezer stad, goedvonden alles, wat eenige waarde had, naar Parijs op te zenden; toen kort daarop, bij het afschaffen der kloosters, de bibliotheken der Paters op hunne beurt werden beroofd, heeft men daaruit veel naar

de Stadsboekerij overgebragt, en alzoo het geledene verlies ruim, al is het dan ook niet in waarde, vergoed.

In vroeger tijd hield de stedelijke Regering hare bijeenkomsten in het zoogenaamde Oude-Stadhuis, nog vroeger het Dingbuis geheeten, in de *Kleine-Staat*. Dit gebouw, hetwelk vele jaren tot eene Gevangenis voor criminele misdadigers verstrekte, dient thans tot woning van den Stads-Torenwachter.

Het voormalig Statenhuis, thans in eene particuliere woning veranderd, stond aan den noordwesthoek van het *Vrijthof*. Ter zelfder plaatse stond ook weleer het Stads-Munthuis; dan dit huis is daarna afgebroken en het Statenhuis in de plaats gebouwd. Het had een ruim voorplein, dat door een ijzeren hek met traliën, waaraan twee ingangen waren, van de straat was afgezonderd. Aan den voorgevel was het wapen der generaliteit, een gouden leeuw, op een rood veld, zeer groot in steen uitgehouwen Ter gelegenheid van de stichting van dit gebouw, zijn, bij de opdelving van den grond, onderscheidene groote blaauwe steenen gevonden, geteekend met het wapen der Hertogen van Bourgondië, namelijk het zoogenaamde Bourgondische kruis, waarvan er een, ter gedachtenis, in den muur der plaats, ter regterzijde van den ingang, gemetseld is. Dit gebouw ontving telken jare de twee Leden van de vergadering der Staten-Generaal, welke, voor de behandeling der zaken van Maastricht en de Landen-van-Overmaze, werden afgevaardigd. Die zaken bestonden in het vaststellen van belastingen voor het volgende dienstjaar, en de vereffening van eenige hangende geschillen. Deze Afgevaardigden, als 's Lands Souverein representerende, werden telkens met vorstelijken luister ingehaald, en ontvingen in dit hotel de hulde der burgerlijke en militaire authoriteiten. Geheel andere gasten bevatte het in het jaar 1792, te weten, vijf Leden van het Fransche schrikbewind, met name: Bournonville, Bancal, la Marque, Camu en Guimet, welke, tijdens het verraad van den Generaal Dumouriez, door dezen in zijn leger gevangen genomen, en aan de Oostenrijkers werden overgeleverd. Door laatstgemelden zijn zij vervolgens naar deze vesting overgebragt, en, zoo als bekend is, later tegen de eenige dochter van den rampspoedigen Lodewijk XVI, thans de Hertogin van Angoulême, ingewisseld. Sedert de overheersching der Franschen tot in het jaar 1828, hield daar de regtbank voor burgerlijke zaken hare zittingen. Thans is het eene partikuliere woning.

Het Paleis van Justitie, op de *Minnebroeders-berg*, was weleer de Kerk van het Minderbroedersklooster, zoo als de daaraan grenzende Algemeene Gevangenis, vroeger het klooster van die order. Het werd in het jaar 1828 tot het tegenwoordige gebruik vertimmert. Zoo wel het rijk, als de stad en de provincie, droegen daartoe bij. De kosten tot vertimmering zullen weinig minder dan 80,000 guld. hebben bedragen. Verschillend zijn de gevoelens of deze vrij aanzienlijke som, daaraan met eenen gelukkigen uitslag is besteed.

Men heeft te Maastricht ook een Postkantoor, op de *Grootegrachtstraat*, en een Station der Paardenposterij, in de *Batterijstraat*.

De Roomsch Katholijken, die er ongeveer 22,000 in getal zijn, onder welke 14,500 Communikanten, maken vier par. uit, als: die van den H. Servatius, die van den H. Matthijs, die van *Onze Lieve Vrouw* en die van den H. Martinus, welke te zamen door vier Pastoors en zeventien Kapellanen bediend worden.

De Kerk van den H. Servatius, aan den Zuidwesterhoek van het *Vrijthof*, ontleent haren naam van den H. Servaas of Servatius, die als eerste Bisschop van Maastricht, tevens voor den Patroon der stad gehouden wordt. Deze kerkvoogd, naar men wil, in het jaar 384 overleden zijnde, werd, volgens de gewoonte van die tijden, buiten de stad, aan den landweg begraven. Op dit graf, hetwelk in reuk van heiligheid stond, zoude door St. Maternus, Bisschop van Trier, eene kapel gesticht zijn, die aan den H. *Verlosser* en den H. Apostel Petrus was toegewijd. Men meent dat deze kapel door ouderdom vervallen, in de zevende eeuw afgebroken en de St. Servaaskerk in hare plaats gebouwd zij. Men voegt daarbij: dat Monulphus, de twaalfde der Maastrichtsche Bisschoppen, de grondslagen dezer kerk gelegd hebbe, dan in 597, door den dood verhinderd, om het werk voort te zetten, de opbouw daarvan ten einde gebragt zij, in het begin der volgende eeuw, door zijnen opvolger, Gondulphus. Deze twee worden derhalven erkend als stichters van dit aanzienlijk gebouw, het welk zij aan Servatius hebben toegewijd, na welken tijd zij de Kathedralekerk der Maastrichtsche Bisschoppen geworden is, welk voorregt eertijds aan de Lieve Vrouwekerk was gehecht geweest. Zij is, nadat Bisschop Hubert, den Bisschoppelijken zetel van daar weggenomen en naar Luik verplaatst had, eene abdij geworden, en aan den Aartsbisschop van Trier geschonken, doch werd daarna verheven tot eene proostdij, die onmiddellijk van den tijdelijken Keizer en het Rijk afhing, weshalve zij nog steeds eene vrije hooge rijks proostdij geheeten werd. De Hertogen van Braband de stad Maastricht, met alle hare aangelegenheden, daarna van het rijk ter leen ontvangende, waren verpligt, na de huldiging, binnen deze kerk in eigen persoon den eed als Schutsheer af te leggen. Keizer Karel V is de laatste der Hertogen van Braband geweest, die dezen eed gedaan heeft in het jaar 1529, en wel in het gewoon kanunnikengewaad gekleed. Deze Hertogen van Braband bezaten in dien tijd zelfs eene kanunnikale prebende, die door twee Priesters, onder den naam van Personaten, werd bediend. Zij hadden ook alleen het regt van aanstelling van den Hoog-Proost (Supremus Præpositus), en deelde te gelijk met dezen in de begeving der openvallende prebenden of kanunniksdijen, hebbende die beide, beurtlings, elk zijne maanden. Wat in de oneven, namelijk, Januarij, Maart, Mei enz. open viel, stond ter begeving van den Hertog, en in de even maanden Februarij, April, Junij enz., ter begeving van den Hoog-Proost; daarom werden de eerste hertogs- en de andere proostmaanden genoemd. Het Proostenhuis stond ten Westen der kerk, en was niet dan door eene straat daarvan afgescheiden; ook had het met de kerk gemeenschap door eene bedekte galerij, die over eenen steenen boog, boven die straat gemaakt was. Het was een groot, maar te gelijk ouderwetsch en onaanzienlijk gebouw, van achteren met eenen grooten tuin, die tegen de oude stadsmuur eindigde. De eerste stichting dezer kerk wordt aan de Bisschoppen Monulphus en Godulphus toegeschreven, wier graf in het midden van het schip der kerk, door eene koperen plaat wordt aangewezen, en ter eere van welken jaarlijks, den 16 Julij, alhier een feestdag wordt gevierd. Op de gezegde plaats leest men het volgende Latijnsche opschrift:

Exitus hâc ariâ, Monulphus, Aquisque recepta,
Gondulphus Templo se reddit uterque Hierarchia.

Dit vers, waarvan de ware zin moeijelijk is te ontdekken, heeft aanleiding gegeven tot zekere overlevering: dat namelijk Keizer Karel *de*

Groote eene gelofte gedaan had om de Lieve Vrouwe Munsterkerk te Aken, die door hem gesticht was, niet te zullen inwijden, dan ten bijwezen van drie honderd vijf en zestig Bisschoppen, naar het getal der dagen van een jaar. Als hij nu den tijd daartoe bestemd zijnde, niet meer dan drie honderd drie en zestig tegenwoordig zijnde Bisschoppen tellen kon, zoude hij dit werk hebben moeten staken ten ware niet deze twee MONULPHUS en GODULPHUS, uit hune graven opstaande, de reize van Maastricht naar Aken ondernomen hadden, om dit werk mede bij te wonen en te helpen bevorderen. Na het werk verrigt te hebben, zouden zij beiden weder naar hunne begraafplaats teruggekeerd zijn. Niet alleen zouden deze twee Bisschoppen den opbouw zelve hebben ontworpen en bestuurd, maar buitendien bij hun overlijden, door rijke giften, den volgenden luister van het gesticht hebben voorbereid. Vooral heeft het zeer veel aan ST. MONULPHUS te danken, welke, als Heer van Dinant, aanmerkelijke goederen bezat. De kerk, of wil men liever het kapittel, was dan ook hierdoor en ten gevolge van andere donatiën, eigenaar van zeer vele tienden, nu nog het klooster genaamd, en der dorpen Vlijtingen, Heer, Sepperen, Hees, Berg, Grootloon, Sluize, Bernau, Koninxhein, Mechelen en van de reeds vermelde Maasbrug. De kerk had echter, na de voltooijing door ST. GONDULPHUS, niet hare tegenwoordige gedaante, aangezien zij later door anderen vergroot en verbeterd is, zoodat zij thans onder de ruimste en prachtigste gebouwen van dien aard gerekend kan worden. Het achterste deel der kerk, in het westen, daar de drie torens staan, wordt gezegd, door KAREL *den Grooten*, de stichter der Groote Munsterkerk te Aken, in de elfde eeuw daaraan gebouwd te zijn. Aan de andere zijde, naar het Vrijthof, staat eene groote kapel, door Koning LODEWIJK XI van Frankrijk, aan die kerk gevoegd, welke hij aan den H. LODEWIJK toewijdde, om welke reden zij ter gedachtenis daarvan, de Konings kapel wordt genoemd. En, behalve deze ééne groote, zijn er van tijd tot tijd, naast de beiden zijpanden, onderscheidene kleine kapellen gesticht, in welke de dienst door Kapellanen, op gezette tijden, wordt waargenomen. Het koor dezer kerk, waarop het groote altaar staat, is ongemeen fraai. De balustrade pronkt met een borstbeeld van den H. SERVATIUS. Langs twee zijden klimt men er op, met marmeren trappen. Boven de zitbanken der Kanonniken zag men vroeger de afbeeldsels van alle de Maastrichtsche Bisschoppen, in tapijtwerk met de naald vervaardigd. Het geheele gebouw dezer kerk en hare torens zijn opgemetseld van graauwen steen, die onregelmatig, op allerlei wijze gefatsoeneerd, zamengevoegd en met gegoten kalk, onverbreekbaar aan elkander gehecht zijn; steenen, die in hardheid weinig verschillen van die der vuursteenen, en die het gebouw eeuwen kunnen doen verduren. Behalve twee torens, die oostwaarts naar den kant der Vrijhof uitzien, had deze kerk, aan de westzijde, drie torens, op één voetstuk, doch die door lengte van tijd zeer bouwvallig waren geworden. Zoodat zij, in het jaar 1770, tot op den benedensten omgang afgebroken, en drie nieuwe torens van mergelsteenen tot ruim de zelfde hoogte, als de vorige in hunne plaats, opgebouwd zijn. Daar beneven zijn de tusschenwijdten dier torens, tot zekere hoogte met muurwerk aangevuld, waardoor die kerk, van verre beschouwd, veeleer de gedaante van een groot en prachtig kasteel, met drie torens, dan wel van eene kerk vertoond. In deze torens hangen de luiklokken, onder welke twee van verbazende grootte zijn, en de grootste, wegende 18,000 ponden, in het jaar 1515 gegoten is.

In den middelsten en hoogsten der drie gemelde torens, die gedekt is met eenen sierlijken koepel, heeft men, in het jaar 1770, een fraai nieuw klokkenspel gemaakt. Het dak dezer kerk en de torens, zijn overal met looden platen bekleed. In het jaar 1666, werd in een der grafgewelven dezer kerk een Latijnsch grafschrift gevonden, waarvan de gedeeltelijk leesbaar geblevene letters zouden hebben aangewezen, dat dáár de laatste loot van den Carlovingischen stam, KAREL geheeten, en door HUGO CAPET ontroond, begraven lag. Men wil dat die vorst van allen rang en luister ontdaan, hier verscholen en vergeten leefde; het evenbedoeld grafschrift zegt, dat hij in het jaar 1001 overleed. Bij de belegeringen van 1793 en 1794 door de Franschen, werd deze kerk zeer beschadigd. In 1797 vernietigde de Franschen het kapittel, joegen de Kanunniken weg, en verklaarden alle hunne eigendommen verbeurd en aan het domein vervallen. — Na de klokken te hebben geroofd, plunderden zij ook het heiligdom ledig, en maakten den roof te gelde. — Om het werk nu te bekroonen werd het gebouw in een hooi- en stroomagazijn herschapen Drie of vier jaren later, toen de revolutionnaire woede tot bedaren kwam, werd het gebouw aan de godsdienst terug gegeven. In het jaar 1804 werd die kerk echter eerst geheel hersteld, hetgeen zij zeer noodig had, doordien de Franschen daarin gruwelijk hadden huisgehouden, terwijl zij buiten dien door de bombardementen van 1793 en 1794 alsmede door den storm van 9 November 1800 veel geleden had. In 1843 werd in de fraaije rotonde, zoo men meent, op kosten van KAREL *de Groote* bijgebouwd, het standbeeld van dien Vorst opgerigt; het is van eenen graauwachtigen harden steen, en door den beroemden Antwerpschen beeldhouwer GEEFS vervaardigd. Deze kerk bezit overigens eenige goede schilderijen, en daaronder een overheerlijk tafereel, dat den gekruisten Heiland voorstelt, door VAN DIJK geschilderd. Zij wordt thans door eenen Pastoor en vijf Kapellanen bediend.

De kerk van den H. MATHIAS meestal St. Mathijskerk geheeten, werd in de dertiende eeuw gebouwd, op kosten van het Lakenweversgilde, hetwelk in dat tijdvak hier zeer talrijk, naar men wil wel 10,000 leden sterk, was; terwijl de kosten tot opbouwing van de kerk alleen met de boeten die door de leden verbeurd waren, zouden bestreden zijn. Deze tempel kreeg in 1566 een onstuimig bezoek. Nadat de Predikant SCHEITZUABENAR op St. Michielsdag, op de markt eene predikatie had gehouden, stoven de lieden van de nieuwe leer, (destijds alzoo geheeten) naar dit gebouw, dat zij reeds vroeger, doch te vergeefs voor de oefening van de Godsdienst, hadden aangevraagd. Men liep de deuren open, smeet altaren en beelden omver en men nam van de kerk bezit. In het jaar 1579 werden de Roomsch Katholijken, daarin hersteld. Men vindt er ook nog een grafschrift in, hetwelk melding maakt, dat in opgenoemd jaar, aldaar zekeren SIMONETA, een Edelman, uit het gevolg van den Prins van PARMA, begraven werd. Deze Ridder sneuvelde bij eene bestorming van de Boschpoort, welke nog kort voor de overrompeling der vesting plaats had. In 1632 kwam de kerk aan de Hervormden terug; in September van dat jaar predikte er de Predikant CONRAD MARKENIUS weder voor de eerste maal. In het jaar 1673, toen de Franschen MAASTRICHT bezet hielden, werd zij wel weder aan de R. K. teruggegeven, maar in 1678 namen de Herv. haar weder in bezit. Tijdens de belegering van 1794 werd deze kerk, even als de andere, door de Oostenrijksche troepen gebruikt, die er geen geringe schade aanrigtten; doch veel aanmerkelijker was nog die door het bombardement

daaraan toegebragt. De Herv. over geene belangrijke fondsen kunnende beschikken, zagen geene kans om in de herstelling van het gebouw te voorzien, en lieten de verwoesting zoo als die was. De R. K., hieruit vermoedende dat de Herv. van de kerk afzagen, namen haar in 1802 onverhoeds in bezit. Men wil dat de Protestanten nog wel eens eene poging hebben aangewend, om die parochiekerk terug te bekomen, doch zulks ten laatste hebben laten steken. Deze kerk prijkt met eenen zeer dikken, doch lagen toren, een schoon orgel en eenige grafteekenen. De dienst wordt daaain verrigt door eenen Pastoor en zes Kapellanen.

De Kerk van Onze Lieve Vrouw, in het oostelijke gedeelte der stad, aan het *Lieve Vrouweplein*, is aan de H. *Maagd* Maria toegewijd. De overlevering, versterkt door de getuigenis van sommige Schrijvers, wil, dat deze kerk vroeger een Tempel was, aan de godin Diana gewijd, welke, toen het Christendom eindelijk op de afgodendienst beslissend zegenpraalde, tot eene christenkerk werd verordend. Sommigen bepalen den overgang tegen het jaar 360, en schrijven die toe aan St. Monulphus, elfden Bisschop der stad; anderen beweeren dat laatstgemelde wel daaraan belangrijke vertimmeringen deed, doch dat zij reeds door St. Servaas voor de geopenbaarde godsdienst is gebezigd, en voor den opbouw der kerk van St. Servaas, de Bisschoppelijke zetel geweest is. Wat er ook van dien heidenschen oorsprong zijn moge, waar is het, dat men in de vorige eeuw, in het gebouw steenen met afbeeldingen ontdekte, welke wel het kenmerk van heidenschen oorsprong bezitten, doch zeer bezwaarlijk met het christendom overeen te brengen zijn. Het uiterlijk aanzien der kerk, de verschillende bouworden, welke in de aangebouwde gedeelten zijn op te merken, de duisterheid in welke de oorsprong van het gesticht is gehuld, dat alles pleit er voor dat het eeuwen daar stond. Deze kerk bevatte weleer een kapittel, waarvan de Kanunniken, in den omtrek van het kerkgebouw, gekloosterd waren. Deze kloosterhuizen waren zestien in getal en zijn later door het kapittel verkocht, toen de geestelijke bewoners van de verpligting tot het leiden van een afgezonderd leven, werden ontheven. Wanneer deze congregatie ontstond is niet aangeteekend. Zij telde 17 Leden met eenen Deken. In 1364 werd een tweede kapittel van 20 Leden opgerigt, en daaraan den naam van Kanunniken van St. Anna gegeven. Het kapittel van *O. L. Vrouw* bezat de tienden van het Wijkerveld en der dorpen Kesselt, Veldwezelt, Roosmaer, St. Pieter, Heugem, Bemelen, Cadier, Itteren, Meeuwen, Herk, Scheulen en Wijshagen, en daarenboven de heerlijkheden van Bemelen en Veldwezelt. In de meeste dezer gemeenten werden de Pastoors door het kapittel aangesteld. Voorheen was het gebouw van drie torens voorzien; twee daarvan prijkten met spitsen, en bevatten een uurwerk en elf klokken. Een en ander is door den tand des tijds en de zucht tot verwoesting der Franschen bezweken. In een dezer torens, die van St. Barbara geheeten, werd eene kist bewaard, aan de burgerij toebehoorende. Zij bevatte, behalve de standaards der stedelijke maten en gewigten, de bulletins en handvesten, waarbij door Pausen, Keizers en Koningen privilegiën aan deze stad zijn toegekend. Ook dit alles is verdwenen. Van ouds her bragt het grimmig noodlot dit eerwaardig gebouw slag op slag toe. Tweemaal brandde het af, alweder tot groot nadeel der geschiedenis; want daarbij gingen, onder anderen, de kerkelijke registers en rekeningen verloren, welke van vóór de tiende eeuw dagteekenden. In 1445 en 1446 deed zich

St. Bernardus van Clairvaux, als Boetprediker in zijne gewelven hooren, en spoorde er adel en onadel, op last van Paus Eugenius III, tot den tweeden kruistogt aan, ten einde de verschrikkelijke halve maan, die veroverend en dreigend uit het Oosten oprees, van het sidderende Westen te keeren. Eene geheel andere stem klonk er in het jaar 1566, namelijk die van Pater Hendrik Dionysius, Jezuit van het kollegie van Keulen. Deze bestreed daar de leerstellingen der opkomende Hervormde kerk, welker Predikanten, zoo als een Herman Struiken, op de markt en de wallen, de nieuwe leer aan den volke verkondigden. Daar deze prediking bij de burgerij veel ingang vond, volgde later Pater Dionysius hun voorbeeld, verliet de kerk en liet zich in de opene lucht op het kerkhof hooren. In 1794 moesten de Kanunniken en de kerkelijke bedienden den ouden tempel verlaten, de plegtigheden van de godsdienst hielden op, en de statige lofzangen werden weldra door het woest getier van ruwe krijgslieden vervangen. Toen het Fransche leger, onder Kleber, Bernadotte en anderen, tot de verovering dezer vesting naderde en een deel van de bezetting, welke meestal uit Oostenrijkers bestond, van de grijze muren voor eenen tijd bezit nam, werd het gebouw Rijks eigendom verklaard, en na de overgave der stad herschepten de Franschen het in eene werkplaats en later in een magazijn. Deze laatste bestemming nu bragt het gebouw bijna nogmaals ten verderve. In 1816 ontstond er brand in de kapel van St. Barbara, en daar er veel buskruid in de nabijheid voorhanden was, zoude een groot deel der vesting in de geheele verwoesting der O. L. Vrouwekerk hebben moeten deelen, indien de moed en welberadene zorg van de burgerij en bezetting, het gevaar niet met spoed hadden afgewend. Onder het Fransche en ook onder het Nederlandsche bewind, heeft men het beproefd, om de O. L. Vrouwekerk weder tot eene parochiale kerk te verheffen, en tot dat einde voor de St. Nicolaaskerk eene *ruiling* met het Gouvernement aan te gaan, daar laatstgemelde, door het toenemen der bevolking, veel te bekrompen werd. Men wil, dat, door moeijelijkheden van eenen geldelijken aard, dat vroom plan telkens is mislukt, en de oude Christentempel bleef nog altijd aan de dienst van den God des oorlogs gewijd, tot het jaar 1838, als wanneer eindelijk aan het verlangen der burgerij werd voldaan, en dit werkelijk schoone gebouw aan de openbare eeredienst terug gegeven, waarbij tevens door het Gouvernement eene aanzienlijke subsidie tot het volledig herstel werd toegestaan. De Lieve Vrouwekerk heeft twee onderaardsche kapellen, de eene onder het koor, de andere onder het orgel. De eerste wordt door pilaren, de tweede door bogen geschraagd en beide zijn met keijen geplaveid. Deze kerk wordt door eenen Pastoor en vier Kapellanen bediend.

De Kerk van den H. Martinus, meestal St. Maartenskerk genoemd, te Wijk, moet een zeer oud gebouw zijn, aangezien sommigen willen, dat te dier plaatse een Heidensch tempeltje aan den Krijgsgod Mars toegewijd, zoude gestaan hebben, welk vermoeden echter op geen geschiedkundigen grond rust. Het is een eenvoudig gebouw, met een spits torentje en is van een orgel voorzien. De dienst wordt daarin door eenen Pastoor en twee Kapellanen verrigt.

Voor de herstelling van *Onze Lieve Vrouwe* kerk, in 1839, diende de St. Nicolaaskerk, aan den ingang der *Wolfstraat*, tot bijkerk voor de parochie van St. Servaas. Deze kerk dagteekende van het jaar 1342, de toren van 1450. Zij was onafhankelijk van het

kapittel van *O. L. V.* en had hare eigene inkomsten. Niet lang na den opbouw, werd daarin eene broederschap van St. Anna gesticht, die veel tot hare verfraaijing bijdroeg. Deze broederschap ontbond zich op het einde der zestiende eeuw; wat er van hare goederen overschoot, schonken de leden aan de stad, onder beding, dat aan de gewezene broeders en hunne afstammelingen, op zekeren dag van het jaar, en dit ten eeuwigen dage, zoude worden gegeven *een groot tarwe brood*. Dit brood komt in de stadsrekeningen voor, onder den naam van *St. Annakoeken*, en werd tot het jaar 1794 aan eenige leden van zeer oude burger familliën te huis gezonden. Tijdens de herstelling der O. L. V. kerk, in 1839, is de St. Nicolaaskerk aan de stad afgestaan, voor welker rekening dit gebouw is afgebroken; in het jaar 1843 zijn op het terrein, waarop die kerk eenmaal stond, twee particuliere huizen gebouwd.

Behalve deze kerken bezat Maastricht vroeger nog de volgende kapellen: de Kapel van St. Catharina in 't Veld, op de *Boschstraat*, werd aldus geheeten, vermits zij in de tiende eeuw buiten de wallen der stad stond. Nevens deze kapel was een klein gasthuis voor arme Pelgrims. De kapel, die sedert het jaar 1632 den R. K. eenigen tijd tot kerk gediend heeft, dient thans tot hooischuur en het gasthuis is tot een logement, het *Hof van Holland* genaamd, verbouwd.

De Kapel van Maria van Luttelre of Minora, in de *Mariastraat*, welke aldus naar haar genoemd is, zou, volgens de overlevering het oudste Christen bedehuis der vesting zijn, en alzoo vóór de O. L. V. kerk en St. Servaas hebben bestaan; daarin was een Mariabeeld, bijzonder bij de schippers in hooge vereering; den 3 November van het jaar 1566 vielen de beeldstormers in dit gebouw, en vernielden al wat er in was. In het jaar 1610 werd het aan de Augustiner Monniken afgestaan, die daarbij een klooster timmerden. Thans dient deze kapel tot eene Stads Armschool.

De Kapel van St. Hilarius, in de *Pieterstraat*, diende in het begin der zeventiende eeuw tot Kruidmagazijn, en werd, na de herroeping van het Edict van Nantes, aan de herwaarts gevlugte Fransche Protestanten afgestaan, zoo als zij thans nog tot kerk van die gemeente dient.

De St. Jacobskapel, in de *St. Jacobstraat*, heeft sedert het jaar 1632 den R. K. tot kerk gediend, en wordt thans gebruikt als particuliere woning.

De St. Everhardskapel, aan de Visschers-Maas, is in het jaar 1619 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans particuliere woningen.

De St. Joriskapel, in de *Groote-Staat*, werd in het jaar 1620 gesloopt; ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans woningen van particulieren.

De St. Gilliskapel, in *Wijk*, is een oud gebouw, dat ofschoon vertimmerd nog bestaat, en door de stad verhuurd wordt.

Men had vroeger in Maastricht ook eene Kommanderij van Tempelridders, welke thans geheel in burgerhuizen vertimmerd is, die het blok huizen beslaan tusschen de *Nieuwstraat*, de *Groote-Staat* en de *Muntstraat* gelegen.

Nog voor 50 jaren bestond te Maastricht eene kommanderij van de Duitsche Ridderorde, de Kommanderij van de Biesen

genoemd. Zij stond in den noordoostelijken hoek der stad, nabij den *Maaswal*, en niet ver van de *Boschpoort*, en was onderhoorig aan de kommanderij, den *Alten Biesen* of *Ouden-Biesen*, welke laatste een groot en statig gebouw was, in een aangenaam oord, omtrent 3 uren gaans W. van Maastricht gelegen. Reeds in het jaar 1222, hielden zich hier eenige Ridders op, welke zich eerst in het jaar 1280, tot gemeenschappelijke zamenleving vereenigden. Omstreeks dien tijd werd hunne woning opgebouwd, en daarbij eene kerk getimmerd. Deze hunne eerste woning, eenvoudig en bekrompen, werd in 1362, door eene veel prachtiger kommanderij vervangen, het daartoe noodige terrein, werd door het kapittel van St. Servaas afgestaan. Bij de belegering van 1579, werd de woning der orde in den grond geschoten en niet voor 1586 herbouwd. In deze kommanderij, is de vermaarde Fransche Maarschalk de Boufflers, in den jare 1695, van den 9 tot den 15 September, gehuisvest geweest, zijnde van Namen, na de overgave dier stad, als krijgsgevangene, derwaarts overgebragt, om vergoeding te hebben voor de geschondene kapitulatie van Deinze en Dixmuiden; tot dat hij eindelijk ontslagen en van hier naar Frankrijk vertrokken is. De kerk, welke kruisvormig en in de Gothische smaak was, bevatte de beelden van een aantal Kommandeurs, alsmede een groot prachtig altaar, dat met het wapen van den Kommandeur Baron van Wassenaar versierd was, die het op zijne kosten had doen vervaardigen. Bij het beleg van 1794 werd de kommanderij in brand geschoten en later is zij geheel gesloopt. De groote sluis der Zuid-Willemsvaart, beslaat grootendeels de plaats, waar eens het Ridderlijk klooster en het kerkgebouw prijkten; de havenkom daarentegen, verving den ouden kloostertuin, met weide en boomgaard; terwijl een ingang van de onderaardsche gewelven, welke onder het klooster gevonden werden, nabij het fort St. Antonie, thans tot bergplaats van artilleriegereedschap en kruidkelder dient.

Niet verre van den *Maaswal* stond eene proostdij, gesticht ter eere van St. Anthonius (St. Theunis) den Abt toegenoemd, ter onderscheiding van andere Heiligen van dien zelfden naam. Zij werd bewoond door vier Reguliere Kanunniken der orde van St. Anthonius, die aan het hoofd eene overheid hadden, die zij Præceptor noemden, dewijl hij, die dezen post bekleedde eertijds verpligt was de jeugd te onderwijzen. Zoodanig een Præceptor werd door de Algemeene Staten, als Hertog van Braband, aangesteld en bleef in dien post, gedurende zijn leven. Deze Geestelijken waren voortijds Heremiten (dat is kluizenaars), die verpligt waren de pelgrims (bedevaartreizigers) te herbergen, gelijk hun insteller Anthonius, een der eerste geweest is onder de oude Heremiten. Het kapittel van St. Servaas schonk hun een stuk lands, toen in de voorsteden op den bodem van den Vroenhove gelegen, om er eene kapel te bouwen, hetwelk plaats vond, zoo dat zij zich daarin met der woon nederzetteden. Vrouwe Jacoba van Beijeren vereerde, als Hertogin van Braband, in 1419 aan deze Geestelijken het eiland, dat bij dit klooster, in het midden der Maas ligt, en mede tot het graafs. Vroenhove behoorde, welk eiland, weleer de Griend geheeten, sedert dien tijd den naam van St. Antoni's- (St. Theunis-) eiland aangenomen heeft. Van daar was de Præceptor gewoon, eenmaal in het jaar, alle de Heeren van den Vroenhof op eenen prachtigen maaltijd te onthalen. Zij hadden tot hun wapen een blaauw halfkruis, geplaatst voor de borst van eenen zwarten dubbelen adelaar, dat hun door Keizer Franciscus I, in het jaar 1754, was ter hand gesteld. Dit werd aangewezen door

een cronicon (tijdvers), boven de binnenpoort, in steen gehouwen, luidende aldus:

QVIVIs ILLa VIDes affIXa InsIgnIa nostrIa
AeDIbVs, AVgVsto Cesare Dona pVtes.

(d. i. Wie dit teeken aan ons gebouw aanschouwt, denke aan de geschenken van Keizer AUGUSTUS).

De kerk dezer proostdij was redelijk groot en van binnen fraai versierd. Op het koor ziet men een altaar, in eenen nieuwen smaak, naar de Arke des Verbonds gelijkende. Eertijds praalde zij, aan de westzijde, met twee torens, die, bouwvallig geworden zijnde, in het jaar 1776, afgebroken, en op nieuw, hoewel lager dan de vorigen, opgetrokken werden. Op de spitsen van deze beide torens was in plaats van eene vaan een half kruis, als het gewone wapen, gesteld. Dewijl de H. ANTHOON voor den Patroon van het tamme vee gehouden wordt, zag men op den 17 Januarij, zijnde zijnen gedenkdag, eene menigte huislieden van rondom de stad deze kerk bezoeken, om aan dien H. te offeren, ten einde voor de plaag van sterfte onder het vee beveiligd te wezen. Thans dienen de gebouwen van deze proostdij tot particuliere woning.

Men heeft te MAASTRICHT vroeger ook onderscheidene kloosters gehad. De Monnikenkloosters waren: het Minderbroeders-klooster, op den *Minderbroedersberg*, waarvan de gebouwen thans zijn ingerigt tot een Huis van burgerlijke en militaire verzekering; terwijl de kerk tot een Paleis van Justitie vertimmerd, en een gedeelte van den kloostertuin tot het bouwen van een Kazerne der Maréchaussée's ingenomen is; het Kapucijnen-klooster, tusschen de *Begaerdestraat* en de *Roodestraat*, thans dienende tot eene Kazerne der Kavallerie; een Klooster der Bogaarden, in de *Witmakersstraat*, dat thans geheel gesloopt en door burgerwoningen vervangen is; het Augustijnen-klooster, in de *Bokstraat*, waarvan de gebouwen thans dienen tot Kaserne, en de kerk tot eene Stads-Armenschool; het Kruisbroeders-klooster, in de *Brusselsche-straat*, thans ingerigt tot Kazerne der Infanterie; het Cellebroeders-klooster, mede in de *Brusselsche-straat*, waarvan de gebouwen thans tot Bank van Leening dienen; het Jesuïten-klooster, in de *Komediestraat*, thans gebruikt wordende tot Schouwburg, Dans en Concertzalen; terwijl de kerk tot eenen Schouwburg vertimmerd is, en het Dominicaner-klooster, aan de *Groote-Staat*, hetwelk in 1804, ten dienste van het Stedelijk-Atheneum, is in bezit genomen; terwijl de kerk tot een Stads-Constructiemagazijn gebezigd wordt. De vrouwenkloosters waren: het Klooster der Wittevrouwen, aan de *Vrijthof*, thans eene particuliere woning; het Klooster der Penitenten, op de *Boschstraat*, tot eene Kazerne ingerigt; het Klooster der Maagdendries, aan het *Plein-van-den-Maagdendries*, nu eene Boomkweekerij; het Klooster der Begarden of St. Josaphatsdal, aan de *Brusselsche-straat*, dat, in het jaar 1615 afgebrand zijnde, niet weder hersteld is; het Klooster Calvarienberg, in de *Sapstraat*, thans het Stads-Zieken- en Gebrekkigenhuis; het Klooster der Sepulchrinen of Bonnefanten, aan het *Bonnefantenplein*, tegenwoordig dienende tot Kazerne voor de Artillerie; het Klooster de Nieuwenhof, aan den *Stadswal*, thans het Armhuis; het Graauwe-Zusteren-klooster, in de *Leerlooijerstraat*, nu tot Krankzinnigenhuis gebruikt wordende; het

St. Catharina-klooster, in de *St. Pieterstraat*, ter plaatse, waar tegenwoordig 's Rijks-Tuighuis gevonden wordt; het Klooster St. Annadal, in de *Kapoen*-en de *St. Jacobstraten*; thans door eene particuliere woning vervangen, en het Annunciaten-klooster, te *Wijk*, waarvan de gebouwen gebruikt worden tot woning en tuin van een particulier.

Behalve de gemelde vrouwenkloosters, had men te MAASTRICHT ook eene zoogenaamde Refuge der Adellijke Vrouwen-abdij van Hoicht, waarin die Geestelijke dochters, in tijden van oorlog, haren intrek konden nemen, wanneer het buiten, ter oorzake van de stroopende partijen, zeer onveilig was.

De Hervormden, welke hier, zonder de militairen, 800 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Maastricht*, behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. Wel is waar, dat de leer der Hervorming reeds zeer vroeg, zelfs in 1566, binnen de stad en omliggende plaatsen is begonnen gepredikt, en bij sommigen der inwoners omhelsd te worden, dan, de dagelijks toenemende vervolgingen, sedert de komst des Hertogs VAN ALBA in de Nederlanden, in 1567, hebben het werk der Hervorming en den voortgang hier zeer gestremd. In het jaar 1570 bevond zich daar een Predikant, genoemd JOHAN VAN HEUKELOM, die behalve de Maastrichtsche, ook andere gemeenten daaromstreeks, waaronder voornamelijk de gemeente der stad Hasselt, in het land van Luik, in het geheim bediende. Doch als MAASTRICHT, in 1574 met Spaansch garnizoen bezet werd, nam de stad, na het vertrek der Spaanschen, in 1576, Staatsche krijgsbezetting in; waarom zij, in 1579, door den Hertog VAN PARMA geweldadig veroverd werd, en na dien tijd, gedurende 53 jaren, onder de Spaansche heerschappij heeft moeten zuchten, waardoor het gansche werk der Hervorming, aldaar geheel te niet geraakte. Het gedenkwaardig jaar 1632, toen de stad door FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, voor den Staat gewonnen werd, bragt die groote verandering te weeg, dat de Hervormde godsdienst, sedert dit tijdstip, vrij en veilig mogt geoefend worden. Toen werden de Hervormden te MAASTRICHT door de Staten van eenen Predikant voorzien, zijnde FILIPPUS LUDOVICUS, die in 1658 Emeritus werd en in 1667 overleed. In 1633 werd hem tot tweede Predikant toegvoegd JOHANNES BRELIUS van Leyderdorp, die in het jaar 1660 is overleden; terwijl MAASTRICHT in het jaar 1633 nog eenen derden Hervormden Predikant bekwam, zijnde daartoe alstoen beroepen SIMEON RUYTINCK, die in het jaar 1638 naar Nijmegen vertrok, en in 1639 door T. GROENEVELD werd vervangen, die in 1654 overleed, waarbij in het jaar 1645 nog tot vierde Predikant gevoegd werd PETRUS FELLINGER, die in het jaar 1669 overleed; terwijl de Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan het gymnasium alhier, tevens de dienst van eenen Predikant waarnam en als de vijfde Predikant moest worden aangemerkt; bovendien was men gewoon twee of drie der Predikanten den titel en werkzaamheden van eenen Hoogleeraar op te dragen, zelfs waren in 1790 de vijf Predikanten ook alle dienstdoende Hoogleeraren. Na het vertrek van REINIER PIETER VAN DE KASTEELE naar Breda, in het jaar 1796, van JOHANNES SNETHLAGE naar Leer (Oost-Friesland), in het jaar 1796, en van CHRISTIAAN DE GROOT STIFFNY naar Schoonhoven, in het jaar 1797, zijn de opengevallene predikantsplaatsen onvervuld gebleven tot in het jaar 1815, wanneer weder een derde Predikant beroepen is, zijnde geweest DIRK VAN DER LOO, die in het jaar 1840 Emeritus werd.

Onder de Predikanten, die in deze gem. het leeraarambt hebben waargenomen, verdient melding de Aardrijkskundige WILLEM ALBERT BACHIENE, die er van het jaar 1759 tot het jaar 1783 stond, als wanneer hij er den 6 Augustus overleed; en de als Nederduitsche Dichters bekende JOHANNES VAN DIJK, die er in het jaar 1757 kwam en in het jaar 1771 Emeritus werd verklaard, en CORNELIS VAN EPEN, die er in het jaar 1821 beroepen werd en in het jaar 1840, Emeritus zijnde, te Amsterdam overleed.

Bij de capitulatie van 1632 was bedongen, dat de St. Jacobskerk aan de Hervormden zoude worden afgestaan, bijaldien zij daartoe bekwaam (dat is van genoegzame ruimte) was, maar zoodra men die kerk beschouwde, vond men ze ongeschikt voor de dienst der Hervormde gemeente, welke men gereedelijk kon voorzien, terstond na de overgave der stad aanmerkelijk vermeerderd te zullen worden, des te meer dewijl binnen de stad, alsmede ten platten lande, vele aanhangers der Hervormde leer, welke gedurende de Spaansche Regering, zich niet hadden durven ontdekken, maar nu openlijk te voorschijn kwamen, zich bij die gemeente vervoegden. Ter dezer oorzaak is voor de St. Jacobskapel, de eigen Parochie kerk, (aan welke, die onderhoorig was) namelijk de St. Janskerk, nadat zij van hare altaren, kruizen, beelden, schilderijen en dergelijke versierselen ontdaan was, den Hervormden der Nederduitsche gemeente ingeruimd. En vermits, bij den verderen aanwas dezer gemeente, die kerk alleen niet groot genoeg was, om hen alle in zich te bevatten, allerminst in oorlogstijden, wanneer de stad altoos met eene zeer talrijke bezetting vervuld was, is men daarna overeengekomen, dat ook eene tweede parochiekerk, namelijk die van ST. MATTHIAS den Hervormden zou worden overgelaten. Deze kerken zijn het laatst bij de Hervormden in gebruik gebleven, tot dat de St. Matthijskerk in het jaar 1794, zoo als wij hier boven gezien hebben, door de Oostenrijksche troepen in gebruik werd genomen, waarna de Hervormden slechts eene kerk hebben in bezit gehouden, zijnde de St. Janskerk aan de *Vrijthof*. Deze kerk, aldus genoemd ter eere van JOHANNES *den Dooper*, aan wien ze, bij hare eerste stichting werd toegewijd, werd in het begin der dertiende eeuw gesticht, zij staat ten Z. van en zoo nabij de St. Servaaskerk, dat niet meer dan eene enge gang tusschen beide loopt. Het gebouw is redelijk groot, rustende het schip der kerk op twee rijen pilaren. Zij is van een goed orgel voorzien, en was vroeger versierd met wapenborden, voornamelijk van hooge Bevelhebbers van het krijgsvolk, die binnen deze stad gestorven zijnde, aldaar begraven liggen; doch na de verovering der vesting door de Franschen, in het jaar 1795, zijn deze gedenkstukken weggenomen. Op het koor ziet men eene marmeren graftombe, van zeer oud maaksel, opgerigt voor de adellijke familie VAN CABELJAU. Op dit koor liggen mede begraven, de gewezene Gouverneurs VON DOPFF en VAN AYLVA, als ook de Prinses FREDERICA HENRIETTA VAN HESSEN PHILIPSTHAL, die, in 1761, door het springen van het kruidmagazijn is omgekomen. Deze kerk had vroeger eenen zeer hoogen toren, welke in 1373 door storm nederstortte. Zij pronkte toen reeds met een uurwerk, en was eene der eerste kerken van de Nederlanden, welke zulks bezat; vermits slechts drie jaren vroeger het eerste groot uurwerk, te Parijs, door den Duitscher HENDRIK DE VIC, werd vervaardigd. Lang heeft men gewacht, om den nedergestorten toren door eenen anderen te vervangen. Zeker kronijkschrijver, zegt, dat zij in het jaar 1450 is

voltooid. Zij is van den grond af 68 ellen, dus op één na, evenhoog als die van St. Servaas. In het jaar 1844 is deze kerk even gepast als fraai vernieuwd en werd den 8 October van dat jaar ingewijd, hebbende de Waalsche gem. den Nederduitsche Hervormden, met heuschheid, gedurende vijf maanden het gebruik van haar kerkgebouw toegestaan.

Men heeft te MAASTRICHT ook eene Fransche gemeente, welke vroeger tot de klass. van *Maastricht*, *Zuidring-van-Maastricht*, behoorde doch bij Koninklijk besluit van 26 November 1842 onder het ressort der Fransche kerken gebragt is. Zij telt 190 zielen, onder welke 150 Ledematen, en wordt door eenen Predikant bediend. Of vóór het jaar 1632 binnen MAASTRICHT eenige lieden van de Hervormde godsdienst zich hadden nedergezet, van diegene, welke men Walen en Oude Walen noemde, gelijk die in andere voorname Nederlandsche steden werden aangetroffen, blijkt niet en is zeer onwaarschijnlijk, als men aanmerkt, dat deze stad zoo lang aan de Spaansche heerschappij was onderworpen gebleven. Doch zoodra Prins FREDERIK HENDRIK, in gemeld jaar, de stad vermeesterd had, zal er zich zonder twijfel eene Fransche gemeente bevonden hebben, al was zij eeniglijk bestaande uit Fransche Officieren en soldaten, van welke destijds geheele regementen in Staten dienst waren. Zeker weet men, dat te dier tijde een Predikant, SAMUEL DE MARETS genoemd, aldaar geplaatst werd, die in de Fransche taal Gods woord verkondigde. Of er toen dadelijk een tweede Leeraar bij gekomen is, of dat die eerst later bij den aanwas der gemeente beroepen is, valt niet te bepalen, aangezien de oude actebocken der Fransche gemeente, in het jaar 1717, bij eene overstrooming van de Jeker, voor het meerendeel bedorven en onleesbaar geworden zijn. Vermits bij art. 2 der capitulatie van het jaar 1632 twee kerken, ter oefening van de Hervormde godsdienst, bedongen werden, die van ST. JACOB en van ST. HILARIUS, is meer dan waarschijnlijk, dat die tweede van ST. HILARIUS (HILAIRE) ten dienste der Fransche gemeente verordend was, des te meer, dewijl deze gemeente van gemelde kerk of kapel daarna werkelijk gebruik gemaakt heeft. Dit duurde tot het jaar 1639, wanneer de fraaije kerk der Jezuiten, na de verbanning hunner societeit, ter oorzake hunner vermeende medepligtigheid aan het ontworpen verraad, in het jaar 1638, ledig staande, aan deze gemeente ter godsdienstoefening vergund werd. Zoodra LODEWIJK XIV, in het jaar 1673, de stad had ingenomen, waren de Waalsche Hervormden genoodzaakt deze kerk te verlaten, die den Jezuiten teruggegeven en door den Kardinaal van Bouillon weder werd ingewijd. Toen moesten de leden der Fransche, benevens die der Nederduitsche gemeente in de Catharinakerk, beurtelings de dienst verrigten. Maar als in het jaar 1679 MAASTRICHT aan den Staat hergeven werd, begaf zich de Fransche gemeente (vermits bij den Nijmeegschen vrede bepaald was, dat de Jezuiten hunne kerk en klooster moesten behouden,) weder naar hare kapel van ST. HILARIUS. Middelerwijl was die gemeente sterk aangegroeid, en wel in het jaar 1685, als, ter gelegenheid der herroeping van het edict van Nantes, en de daaruit voortspruitende wreede vervolgingen der Gereformeerden in Frankrijk, eene onnoemelijke menigte hunner dat rijk verliet en naar elders vlugtte. Alle die van Sedan en daar omstreeks naar Holland wilden, moesten MAASTRICHT, op den naasten weg gelegen, noodzakelijk aandoen, als de eerst vooraanliggende plaats, onder het gebied hunner Hoogmogenden, bij welke gelegenheid vele hunner, die plaats naar genoegen vindende, aldaar bleven, waardoor aan die

gemeente binnen korten tijd eene groote vermeerdering werd bijgezet. Toen moest hunne twee Predikanten een derde worden toegevoegd, door de latere vermindering dezer gemeente is zij bij vervolg van tijd, eerst door twee en eindelijk slechts door eenen Predikant bediend.

Dewijl de gemelde kapel voor die talrijke gemeente te klein en daarbij bouwvallig was geworden, werd zij in het jaar 1732 afgebroken, en door aankoop van sommige daarbij staande huisjes, de erve vergroot zijnde, werd eene geheele nieuwe kerk van grooter omtrek op die plaats gebouwd, waartoe de onkosten, voornamelijk uit gecolleeteerde gelden in Holland, gevonden werden. Deze kerk, staande vooraan in de *St. Pieterstraat,* werd den 6 December 1733 ingewijd. Zij is een fraai achtkant gebouw en van boven met eene koepel gedekt. Daarbeneven is deze kerk, in het jaar 1743, met een fraai orgel versierd. Claude de Saumaise (Salmasius), die groote Regtsgeleerde, in geheel Europa door zijne schriften beroemd, heeft in deze kerk zijne rustplaats. Hij was in het jaar 1653, met zijne huisvrouw, uit Holland naar Spa gereisd, waar hij in den ouderdom van vijf en zestig jaren aan eene kolijk gestorven is, zijnde zijn lijk naar Maastricht vervoerd, en in deze kerk ter aarde besteld. Ook zijn aldaar meer andere aanzienlijke lieden begraven, onder welke de Prinses Maria van Hessen Philipsthal, Douariere van Limburg-Bronkhorst-Styrum, die den 15 December 1759 te Maastricht overleed, en wier wapenbord boven den predikstoel hangt; desgelijks de Heer Graaf Wolf Filips van Colycar, gewezen Veldmaarschalk van dezen Staat en Gouverneur van Namen, die den 4 December 1747 mede te Maastricht overleden is, hangende zijn wapenbord ter regterzijde van den predikstoel.

De Evangelisch-Lutherschen, die hier ongeveer 250 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke vroeger tot den *Tweeden* of *Zuidring-van-Maastricht* behoorende, doch bij besluit van 16 November 1842, no. 58, op verzoek hunner kerkeraden, aan het gevestigde bestuur der Protestantsche kerken in Limburg onttrokken, en in stede daarvan onder het ressort van den Evang. Luth. synodalen ring van *Utrecht* gebragt. Deze gem. wordt door eenen Predikant bediend. Van deze gezindheid waren ten allen tijde velen binnen deze stad, bijzonder onder het krijgsvolk, meest uit Duitschers bestaande; dan aan hen is eerst in 1648 toegestaan eene kerk te stichten, door toedoen van den Prins George Frederik van Waldek, destijds Gouverneur dezer vesting, die van deze gezindheid was. De toenmalige Predikant der gemeente, George Frederik Mitzen, ondernam eene collectereis naar de vorstendommen Brunswijk, Lunenburg, Hamburg, Lubek, mitsgaders de Nederlanden, en verzamelde daardoor de noodige penningen tot het opbouwen der kerk, welke thans nog tot vergaderplaats der gemeente dient. Deze kerk, staande in de *Houtstraat,* is een ruim gebouw, dat, benevens de daarbij staande school en schoolmeesterswoning, in het jaar 1776, ter gelegenheid eener aanmerkelijke vermeerdering harer inkomsten, door eene erfenis, zeer verbeterd is. De eerste, die, zoo ver bekend is, in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus Fischer, die naderhand meer dan 50 jaren Predikant te Breda is geweest, en in 1725 overleed. Onder de Evangelisch Luthersche Predikanten, die te Maastricht gestaan hebben, verdient melding Philip Friedrich Gerhard, die in 1731 door den Hertog van Saksen-Weimar, tot Super-Intendent te Illmenau beroepen werd.

De Israelieten, welke er 370 in getal zijn, maken de ringsynagoge van *Maastricht* uit, welke tot het synagogaal ressort van *Maastricht*, behoort. De in 1839 gebouwde synagoge is een klein, maar net gebouw, zonder toren, staande in de *Jodenstraat*.

De Doopsgezinden hadden, sedert het jaar 1652, de vrijheid ter oefening van hunne Godsdienst binnen deze stad verkregen. Zij gebruikten daartoe niet zoo zeer eene afzonderlijke kerk, dan wel een ruim vertrek van een huis staande in de kleine Leurderstraat. Met de gemeente van MAASTRICHT, waren die van Aken en Borchet genoegzaam altoos vereenigd geweest, en die alle werden door eenen Predikant bediend, die naar zijn welgevallen het zij te Aken of te Borchet, hetzij te MAASTRICHT zich ter woon mogt nederzetten, mits op zekere tijden des jaars, ook de gecombineerde gemeenten bezoekende. Dan dewijl dit binnen Aken of Borchet niet geschieden mogt, hadden die twee gemeenten hare kerk te Vaals, het uiterste dorp in het staatsgebied, nabij Aken.

De Doopsgezinde gemeente te MAASTRICHT, bestond uit sommige welgegoede huisgezinnen, die meerendeels de lakenfabrijk aan de hand hadden. Sedert het jaar 1790 bestaat er echter geen Doopsgezinde gemeente te MAASTRICHT meer.

MAASTRICHT bezat eertijds een zeer groot getal godshuizen en gestichten van weldadigheid, tot onderscheidene doeleinden opgerigt. De fondsen der inrigtingen, waarvan de afschaffing achtereenvolgens heeft plaats gegrepen, zijn sedert vereenigd geworden met die, welke bij voortduring hebben blijven bestaan. In 1820 verkreeg het armbestuur dezer stad, daartoe door het gouvernement in staat gesteld, het gebouw van het voormalige Nonnenklooster de Calvarieberg, dat in 1660 gesticht was. Dit werd daarop bekwaam gemaakt tot een armhuis voor nooddruftige personen, terwijl in de tuinen van het convent een uitgestrekt gebouw werd opgerigt, voor nooddruftige zieken. Beide gestichten zijn te zamen gesteld uit twee groote afdeelingen, zoodat de beide seksen geheel van elkander gescheiden zijn. Men heeft in het laatstgenoemd gebouw 10 groote zalen, benevens onderscheidene kleine kamers. Door elkander genomen, worden er dagelijks 80 à 100 zieken verpleegd, doch indien het noodig was, zou dit getal tot 150 kunnen stijgen, zonder dat daardoor gebrek aan ruimte zoude ontstaan. Men heeft er eene Apotheek met een fraai laboratorium, eene badzaal en eene kamer, voor het onderwijs van leerlingen, in de vroed- en artsenijmengkunde. Het gebouw der nooddruftige armen wordt gewoonlijk door 150 à 160 zwakken en grijzen bewoond, somwijlen stijgt het getal zelfs tot 180. Onder de overledenen in dit gesticht, telde men in Februarij 1828 eene vrouw, die den ouderdom van 105 jaren bereikt had. In beide deze gestichten worden de behoeftigen zonder onderscheid van geloofsbelijdenis opgenomen.

De aanleiding tot de stichting van het Hervormde Weeshuis, in de *Linkulen straat*, was het menigvuldig sneuvelen van Officieren en soldaten, in den nog blijvenden oorlog, nadat de stad in 1632 Staats geworden was, waardoor die stad met het verzorgen van menigte weduwen en nog meer weezen was belast geworden. De toenmalige Kommandant van MAASTRICHT, Baron VAN STEYN-CALLENFELS, zich den deerniswaardigen toestand dier militaire weezen aantrekkende, heeft met gemeen overleg van den krijgsraad, bij de Algemeene Staten uitgewerkt, dat, ingevolge besluit van den 22 Augustus 1640, het

gewezen Minderbroedersklooster aan hen ter inwoning werd toegestaan, terwijl de reeds in 1632 aangestelde stads Predikant der Nederduitsche gemeente, Ds. Fil. Ludovicus over het onderhoud en de opvoeding het opzigt had, en ook zelve zijn eerst bewoond huis verlatende, in eenige vertrekken van dit gebouw zijnen intrek nam. Ondertusschen, waren voor als nog geene andere middelen tot onderhoud dezer kinderen voorhanden, dan het geld, komende uit de verhuring van sommige vertrekken van dit zelfde klooster, jaarlijks omtrent 600 guldens bedragende, behalve ook eenige liefdegaven, zoo van burgers als krijgslieden. Vermits ondertusschen, ter oorzake van het dagelijks vermeerderend getal der weeskinderen, die last het krijgsvolk alleen te zwaar viel, verzocht de Kommandant van Steyn-Callenfels, de Regering der stad, daartoe de behulpzame hand te willen bieden, waarin gemelde Heeren gaarne bewilligden, onder voorwaarde, dat de burgerkinderen, zoowel als die van de militairen, het genot daarvan zouden hebben. Na dien tijd werden, door de gezamenlijke Krijgs- en Burgeroverheden, verzoekschriften bij de Algemeene Staten, ten voordeele der weezen, ingediend, welke van die uitwerking geweest zijn, dat deze, onder meer andere inkomsten, van jaar tot jaar eenige sommen, spruitende uit de verkooping der kanonnikale prebenden, aan dit gesticht hebben toegekend, waardoor dit Weeshuis, zoowel in vermogen, als in getal van kinderen toenam. Deze welvaart duurde echter niet langer dan tot het jaar 1673, toen Maastricht, door de verovering der Franschen, van Heer veranderde. Toen werd het gewezen Minderbroedersklooster door de Franschen tot een Militair Hospitaal ingerigt, waardoor de weezen hunne woning verlaten en zich met een klein huisje behelpen moesten. In het jaar 1678 werden de Minderbroeders, die reeds in het jaar 1673 ter stad waren ingelaten, maar eenigen tijd in de St. Jacobskerk de dienst verrigt en in de daarbij staande huizen hun verblijf genomen hadden, door de zelfde Franschen in het bezit van een gedeelte hunner oude woning hersteld, en, dewijl bij den Nijmeegschen vrede bepaald was, dat deze Monniken de hun aangewezene woningen behouden moesten, hebben de Algemeene Staten, na de wedergave der stad in het jaar 1679, goedgevonden de weeskinderen in afgezonderde vertrekken van dit gebouw, met de Minderbroeders, te doen zamenwonen, gelijk werkelijk in vrede geschied is tot het volgende jaar 1680. Maar, als in dat jaar, ter zelfder plaatse, andermaal een hospitaal werd opgerigt ten dienste der Staatsche krijgsbezetting, en de weezen, door den grooten toevloed der zieken en gekwetsten, de eene kamer na de andere ruimen en zich zeer bekrompen behelpen moesten, hebben eindelijk de Weesregenten, met de Directeuren van het hospitaal en door bemiddeling van den Vorst van Waldeck, in dien tijd Gouverneur, de zaak bij de Algemeene Staten zoo ver gebragt, dat het geheele klooster aan het hospitaal zou gelaten worden, mits daarvoor uitkeerende de som van 10,000 gulden Luiksch geld, ter aankooping van eene andere bekwame woning, welk verdrag door de Algemeene Staten, ingevolge besluit van den 12 Junij 1689, bekrachtigd zijnde, hebben de Weesregenten het huis gekocht, staande op de *Linkulestraat*, hetwelk door de weeskinderen nog tot heden bewoond wordt. Dit huis was echter wel groot, maar bouwvallig en toen nog niet geschikt tot een weeshuis, weshalve, op 's Lands kosten veel vernieuwing en verbetering daaraan gedaan werd, waartoe, alsmede ter vermeerdering der jaarlijksche inkomsten van dit huis, de Algemeene Staten weder de eene en andere opengevallen

kanonnikale prebende daarvoor hebben ingewilligd, waardoor het thans in redelijken bloei is. Daarenboven wordt bij elke Avondmaalsbediening in de kerken der beide, zoo Fransche als Nederduitsche gemeenten, voor de wezen eene bijzondere kollecte gedaan, gelijk eene jaarlijksche kollecte, ten bijzijn der Weesregenten, door de geheele stad geschiedt.

In het Krankzinnigenhuis, in de *Leerlooijerstraat*, vroeger het Graauw-Zusterenklooster, dat in het jaar 1821 door de stad aan het algemeen Armbestuur tot het tegenwoordige doel is afgestaan, worden gewoonlijk omstreeks 40 lijders verpleegd.

Het Roomsch-Katholijk Weeshuis, in de *Linkulenstraat*, is in het jaar 1649, door toedoen van den Burgemeester DE GRATI, tot stand gebragt. Er worden in dit gesticht 40 kinderen verzorgd.

De overige liefdadige inrigtingen zijn: de H. Geesthuisjes, in de *Groote-Staat*, vroeger ook wel het Leprozenhuis genoemd, bestemd voor nooddruftige ingezetenen van de Herv. en R. K. eerediensten; een Liefdadig Gesticht, waarin 90 à 100 ouderlooze kinderen, de R. K. eeredienst belijdende, opgevoed en verzorgd worden, in de *Linkulestraat*, hetwelk deszelfs oorsprong aan MAXIMILIAAN HENDRIK SALDEN dankt; het St. Martijns-Gasthuis, in de *Regtestraat*, in *Wijk* door eenen burger dier stad, met name MARTIJN TRENCKEN, opgerigt voor 13 vrouwen, die den ouderdom van zestig jaren bereikt hebben; het St. Nicolaas-Gasthuis, in de *Regtestraat*, in *Wijk* dat 7 vrouwen kosteloos tot woning verstrekt; eene Bank van Leening, in de *Brusselschestraat*, die in 1822 geplaatst werd in het voormalige klooster der Cellebroeders. Dit laatste is een schoon vierkant gebouw, van blaauwen steen opgetrokken. Het heeft een plat dak, dat met een hek omringd is.

MAASTRICHT heeft een Atheneum, aan de *Grootestraat*, in het voormalig gebouw van het Dominikanerklooster, waar door onderscheidene Professoren en Regenten aan 90 leerlingen onderrigt wordt gegeven in de Latijnsche, Grieksche, Hoog- en Nederduitsche talen en andere vakken van onderwijs. Vroeger was hier ook een Gymnasium of Illustreschool aangelegd, ten einde de jeugd met de eerste beginselen der fraaije wetenschappen bekend te maken. Dit gebouw stond in de *St. Jacobsstraat*. Voortijds waren er drie Hoogleeraren, die daar onderwezen, één in de godgeleerdheid, één in de natuurkunde en één in de welsprekendheid; dan, in 1766, is een vierde Hoogleeraar toegevoegd in de sterre- en aardrijkskunde, ten dienste, behalve van de jongelingen dezer stad, ook van de militaire Officieren van het garnizoen. De hoogleeraarambten der godgeleerdheid en der natuurkunde waren gewoonlijk gehecht aan twee der stads Predikanten, het eerste namelijk aan eenen der Nederduitsche- en het andere aan eenen der Fransche gemeente, hoewel er gevallen zijn geweest, waarin zich dit wel eens verwisselde. Sedert het jaar 1795 bestaat deze instelling niet meer, wordende thans het gebouw, hetwelk daartoe gediend heeft, door particulieren bewoond.

Te MAASTRICHT zijn de volgende geleerde mannen geboren:

De Godgeleerden: NICOLAAS CRUSENIUS, uit het begin der zeventiende eeuw, die tevens Historieschrijver van Keizer FERDINAND II geweest is; SAMUEL HENDRIK MANGER, geb. in 1735, † 30 November 1791, na eerst Hoogleeraar in de Oostersche talen, en daarna in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis aan de Hoogeschool te Franeker te zijn geweest, welke laatste post hij, in het jaar 1787, vrijwillig had

nedergelegd, en JOHAN WILHELM STATIUS MULLER, geb. in 1767, † 12 December 1837, als Rustend Predikant van de Evangelisch-Luthersche gemeente te Amsterdam.

De Natuurkundige PIERRE LYONET, die tevens een zeer verdienstelijk Plaatsnijder was, geb. 21 Julij 1707, † 10 Januarij 1789.

De Kruidkundige TALEMAN, uit de zestiende eeuw.

De Latijnsche Dichter JOHANNES DILLENUS, uit de zeventiende eeuw.

De Geschiedschrijvers: FRANÇOIS ROUGEMONT, geb. in 1626, † in 1676, nalatende eene *Beschrijving van China*, waar hij als Missionaris had gevangen gezeten, en FILIPPE FERMIN, die in 1765 eene *Beschrijving van Suriname*, in het Fransch en Nederduitsch, in het licht gaf.

De Schilders: ANTONIE BILEVELT, geb. in het begin der zeventiende eeuw; VALENTIJN CLOTZ, uit de zeventiende eeuw, die tevens een zeer bekwaam Teekenaar was; LOUIS BERNARD COCLERS, die tevens een bekwaam Etser was, geb. in 1740, † in 1817, en J. E. ALBERTI, geb. in het laatst der vorige eeuw.

De Beeldhouwer MATTHEUS KESSELS, geb. 20 Mei 1784, † te Rome, in Maart 1836.

De Veldheer MATTHIAS GALLAS, geb. in 1589, † 25 April 1647, na Veldmaarschalk in Keizerlijke dienst te zijn geweest.

De Generaal-Majoor der Artillerie, ULRICH HUGUENIN, geb. 2 Februarij 1755, † 7 November 1833.

Ook zag aldaar het eerste licht de Plaatetster MARIA LAMBERTINA COCLERS, geb. in het midden der achttiende eeuw.

In den aanvang van den Spaanschen oorlog werd MAASTRICHT, in het jaar 1574, met Spaansche bezetting benaauwd.

In het jaar 1576, toen er zoowel Duitsch als Spaansch krijgsvolk in bezetting lag, spande de Wethouderschap zamen met de Duitschers, om de Spanjaards ter stad uit te drijven en hunnen Overste, FRANÇOIS MANTESDOCHA, in hechtenis te nemen, hetgeen ook gelukte. Doch de Spanjaarden, sedert hulp van Brussel bekomen en zich vereenigd hebbende met de bezetting van Wijk, onder MARTIN D'AYALA, vielen den 20 October op de Brusselsche poort van MAASTRICHT aan, overweldigden deze en barstten ter stad in, daar de burgers in menigte afgemaakt en verjaagd werden, terwijl de Duitschers het werk aanzagen, zonder weerstand te bieden. Men verkrachtte den kerker, ontsloeg MANTESDOCHA, en viel toen aan het plunderen, aan het vrouwenschenden, en het bedrijven van allerlei moedwil, zonder ergens tegenstand van belang te ontmoeten.

Kort daarna moet de stad echter weder onder der Staten magt zijn gekomen, want wij lezen dat Don JAN VAN OOSTENRIJK, in 1578, haar door verraad poogde te bemagtigen, hetwelk toen echter mislukte, niettegenstaande hij eene gevaarlijke muiterij onder de Walen, die er in bezetting lagen, verwekt had.

De stad werd daarop, in het jaar 1579, voor de eerste maal door PARMA belegerd. De Heer DE LA NOUE voerde er het bevel, doch had slechts duizend man bezetting bij zich, terwijl de geheele weerbare manschap niet veel boven de vierduizend sterk was. Deze geringe magt had hem bewogen zich buiten de vesting te houden, tot dat hij meer volk bijeen zou hebben, en toen hem dit, na veel toevens, door de oneenigheid der Staten, eindelijk gelukt was, vond hij de toegangen stedewaarts zoo digt gesloten, dat er geen doorkomen aan was,

waarom hij de verdediging der vesting, MELCHIOR VAN ZWARTSENBURG aanbevolen liet. PARMA had zich rondom de stad en voorstad Wijk, ter regterzijde van de Maas, gelegerd, en kreeg zijnen toevoer uit Luikerland. De gordijn, bij de Brusselsche-poort, gehouden voor de zwakste, werd eerst beschoten. Doch, toen de muur geveld was, deed zich, daarachter, eene aarden wal voor, die, een en andermaal, vruchteloos bestormd werd. Men beschoot de stad, daarna, aan den kant der Hoogter-poort nevens het water, en, nadat hier twee tamelijke openingen gemaakt waren, viel men aan het stormen op den 8 April, doch de belegerden weerden zich zoo dapper, dat de aanvallers, met verlies, naar men meent, van wel twee duizend man aftrekken moesten. PARMA zwichtte echter niet, maar wierp voor de Brusselsche poort eene platte kat op, van welke hij, wel vijf weken achter een, op een ravelijn der vesting deed schieten. Hier vermeesterde hij eerlang den bedekten weg, en zocht zich ook te versterken, op een eilandje in de Maas, voor de stad, doch die van binnen verjaagden hem van daar met grof geschut. PARMA schreef hun op den 3 Junij, dat het hoog tijd was, om zich door een eerlijk verdrag, hetwelk hij hun nog gunnen wilde, te redden; doch zij gaven zulk fier bescheid, dat het schieten en stormen wederom aanving. Het ravelijn werd eindelijk veroverd. Middelerwijl deden de Aartshertog en de Prins VAN ORANJE hun best, om de Staten te bewegen, tot het ontzet van MAASTRICHT. Holland, dat bloot lag voor den vijand, als MAASTRICHT in zijne handen viel, toonde zich gereed en leverde geld, manschap, mond en krijgsbehoeften tot dat einde. Doch de tweedragt onder de andere Bondgenooten, daar LA MOTTE onder roeide, de nieuwe krijg, met welken de Walen dreigden en onderscheidene andere toevallen, maakten dat men ter Algemeene Staatsvergadering tot geen besluit kwam. Men had nu schier zijne eenigste hoop gevestigd op het treffen van een bestand te Keulen, alwaar de vredehandeling begonnen was. Doch de Spanjaards hadden er geene ooren naar, zoo men niet beloofde, MAASTRICHT aan den Koning te leveren, indien de vrede niet voortging. De belegerden werden bemoedigd met een troostelijk schrijven van den Aartshertog en den Prins, die hun onder anderen, bij eenen brief van den 25 Junij, binnen vijftien dagen ontzet beloofden. Ook was het waar, dat de Graaf VAN HOHENLO eenig krijgsvolk bij een rukte. Doch PARMA kreeg hiervan zoodra geene tijding, of hij besloot het uiterste zijner krachten in het werk te stellen om de stad te bemagtigen. Op den 28 Junij, deed hij tot negen reizen achtereen, storm loopen, dat den geheelen dag en nacht duurde, doch, door de belegerden, met onbezweken moed, afgekeerd werd. Maar in den morgenstond gebeurde het, dat de stedelingen, afgemat door veel arbeids en wakens, met ziekelijke ligchamen, meest allen, op den wal, aan het sluimeren raakten. De Spanjaarden merkten het en boodschapten het PARMA, die terstond bevel gaf, om den wal in stilte te beklimmen. Het geschiedde. De half of heel sluimerende wacht werd afgemaakt. De beklimmers, gevolgd door het grootste deel des legers, stortten ter stad in, daar, al wie zich voordeed, ontzield werd. Nog weerde men zich, tot vrouwen, maagden en jongens toe, op de straten, uit de vensters, van de daken, met steenen en ander tuig; moeders zelve, om de woede der krijgslieden te ontgaan, wierpen eerst hare kinderen, en daarna zich zelven in den stroom. De verbitterde Spanjaarden kenden barmhartigheid noch genade, allen toch waren oproerlingen of doemwaardige ketters, en allen

des doods schuldig. Niet slechts de gewond nederliggende krijgsman of ontwapende burgers, maar al wat zich in de straten, en in de met schrik vervulde woningen bevond moest sterven; — alom als wilde dieren gejaagd, vlugt de reddelooze menigte naar de ommuurde Vrijthof; hier hoopte men veilig te zijn; de Kastillaan, zal immers den onschendbaren kerkelijken grond eerbiedigen. De waarlijk eerwaardige Kanunniken van St. Servaas hooren van uit hun kloostergebouw de jammerkreten der vege burgerij, en besluiten haar te redden; daar trekken de eerbied- en ontzaginboezemende grijsaards, in plegtstatige rij, uit de kloosterpoort de van bloed druipende moordenaars te gemoet; hun Deken gaat hen voor, en voor dezen worden het zinnebeeld des Christendoms, het Kruis, en door hem zelven de Heilige Hostie gedragen. Alles hoopt en herleeft, en gelooft nu zeker het doodsgevaar ontkomen te zijn, — ijdele hoop! Een uur daarna hadden de kreten der wanhopigen opgehouden, waren de schreijende oogen gedroogd, had het handen wringen een einde. De bevredigde wraak kon nu met helsche vreugde het gezigt laten waren over stapels lijken en stroomen bloeds. Hier en daar werd de stilte des doods nog voor het laatst door het rogchelen van eenen stervende, door de stuiptrekkingen van eenen gevelde, afgebroken. Dáár, waar den drom der verslagen het digst en hoogst opeen lag, lagen ook de ligchamen der edele Kanunniken ter neder. Het Kruis en de Hostikas waren er nogtans niet meer; deze, had men zorgvuldig van het bloed doen zuiveren en in eene geschikte plaats verborgen. Men wil, dat er wel acht duizend menschen omkwamen. Andere schrijven, dat er van de bezetting en inwoners naauwelijks vier honderd menschen in het leven bleven. Sedert lag de stad lang verwoest, en bleef een nest van soldaten, die de ledige huizen afbraken en tot brandstoffen bezigden.

In September 1580 had de Prins van Oranje eenen aanslag op Maastricht in den zin, en begaf zich in persoon derwaarts; doch een onverwacht toeval deed hem schielijk terug keeren, en den toeleg te niet loopen. Sommigen melden, dat de Staten eenen Spaanschen Vendrig veel gelds hadden doen geven, om de bezettelingen om te koopen.

In het jaar 1594 meende Prins Maurits de stad Maastricht, daar hij heimelijk verstand hield, te overrompelen, doch de Hopluiden, wien den aanslag toevertrouwd was, werden, toen het op het uitvoeren aankwam, van vrees bevangen, terwijl het krijgsvolk zich te zeer ophield met vrijbuiten ten platte lande, waardoor de toeleg in rook verdween.

Terstond na de overgave van Roermonde, in 1632, brak Frederik Hendrik op met het leger, trok de Maas langs, tot tegen over Maseyk, en daar langs eene schipbrug, die het leger nagevoerd was, over den stroom. Dien zelfden avond kwam men nog tot Haren, een klein uur van Maastricht, en den anderen dag, zijnde den 10 Junij, tot voor deze stad. Straks werden de legerplaatsen ingenomen en versterkt. Het bevel over de bezetting was, in het afzijn van den Overste van het geschut, de la Matterie, den Heer van Leede toevertrouwd. Men rekende, dat er meer dan drie duizend knechten en twee kornetten paarden binnen lagen; doch men was nog bezig met het versterken der legerplaatsen, toen er tijding kwam, dat Don Gonzales de Cordua uit Duitschland opontboden was, en naar Namen toog, om daar over de Maas te trekken, en zich te vereenigen met den Markgraaf de St. Croix, die reeds tot Tienen genaderd was. De Prins zond hierop terstond eenig voetvolk af, onder Graaf Joan Maurits van Nassau, om zich op den weg naar

Aken en Limburg te legeren, en eenige ruiterij, onder den Graaf VAN STYRUM en den Hertog VAN BOUILLON, die zich, om kondschap te nemen, een goed eind wegs van het leger onthielden. BOUILLON maakte zich, op den 15 Julij, meester van het kasteel Argenteau. Ondertusschen werden de loopgraven geopend; weinige dagen daarna vernam men, dat Don GONZALES en ST. CROIX zich te Tienen bijeen gevoegd hadden, en dat de vereenigde magt op weg was naar MAASTRICHT. Ook naderde de vijand het leger van de Staten weldra zoo nabij, dat het niet verder dan een kanonschot van de legerplaats van NICOLAAS VAN BREDERODE, een wakker Krijgsman, door bastaardij uit dit adellijk huis voortgesproten, verwijderd lag. VARIK en STYRUM, met eenig voetvolk en ruiterij, vooruit gezonden om den Markgraaf het hoofd te bieden, werden weldra gevolgd door den Luitenant-Kolonel DESTIAUX, die het ongeluk had van te sneuvelen, doordien zijn regiment, eerst den vijand hebbende doen wijken, daarna met verlies terug gedreven was; doch eenen nieuwen hoop volks, door den Prins ten strijde gezonden, boorde eenige schuiten, waarmede de vijand over de Maas wilde trekken, in den grond. Terwijl men dus schutgevechten hield omtrent MAASTRICHT, had Graaf WILLEM VAN NASSAU, die met omtrent vijf duizend man in het land gebleven was, zich te scheep, aan het hoofd dezer manschap, naar Vlaanderen begeven, waar hij de Kruisschans op de Schelde, in twee of drie dagen bemagtigde. Daarna overmeesterde hij de onvoltrokkene St. Annaschans, in den Polder van Namen. Don CARLOS COLONNA, Bevelhebber van Antwerpen, deze twee schansen niet hebbende kunnen ontzetten, zond, na het bemagtigen daarvan, al het volk, dat hij missen kon naar het leger van den Markgraaf DE ST. CROIX, bij MAASTRICHT. De arbeid aan de loopgraven voor deze stad werd ondertusschen vlijtig voortgezet, doch niet zonder veel volks te verspillen. Onder anderen sneuvelde, in het aantasten eener kleine halve maan, de Graaf van HANAU, neef van Prins FREDERIK HENDRIK. De mijnen der belegerden veroorzaakten den onzen veel nadeel, ook deden die van binnen gedurig gelukkige uitvallen, in een van welken de Graaf VAN OXFORD en de Kolonel HARWOOD sneuvelden en de Kolonel MORGAN gekwetst werd. Tegen de stad werden slechts zes grove stukken gebruikt; ook waren er niet meer in het leger. De veldstukjes had men tegen den vijand van buiten noodig. Eindelijk werden de onzen meester van de contrescharpen, doch hier hadden zij eene drooge gracht van vijftig voet diep voor zich, daar geen doorkomen aan scheen te zijn, doordien de vijand, door uit eenige werkjes te schieten, verhinderde dat men er in kon afdalen. De Prins overwon echter deze zwarigheid, door in de contrescharp, tegen over elke loopgraaf, putten te doen delven, die zes voet dieper waren dan de grond der gracht. Van den bodem dezer putten begon men de gaanderijen te maken, die, onder de gracht doorloopende, de belegeraars, na eenen ongeloofelijken arbeid, tot aan de muren der stad bragten. Middelerwijl kreeg men in het leger berigt, dat de Overste PAPPENHEIM, met een groot deel Keizerlijke troepen, op weg was, om MAASTRICHT te ontzetten. De Prins ontbood daarom Graaf WILLEM VAN NASSAU, met al het volk, dat hij bijeen kon brengen, bij zich. Ook kwam de Graaf eerlang met drie duizend man, die hij te Nijmegen verzameld had, in het leger voor MAASTRICHT. Terwijl PAPPENHEIM naderde, kwam de Hertog VAN NIEUWENBURG den Prins in het leger vinden, hem voorslaande, of het niet geraden ware het beleg voor de stad op te breken, mits

men haar voor onzijdig verklaarde, en door Keizerlijken liet bezetten, doch FREDERIK HENDRIK had geene ooren naar dezen voorslag, en de Hertog keerde derhalve onverrigter zake terug. Kort na zijn vertrek kreeg men PAPPENHEIM in het gezigt, die zich te Meersen, een half uur van de legerplaats van Graaf JOAN MAURITS, nedersloeg, en terstond schutgevechten begon te houden. Ook maakte ST. CROIX zich meester van den overtogt over de Maas, dien men hem tot hiertoe betwist had. Sedert kreeg de Prins de noodige mond- en krijgsbehoeften niet meer, gelijk te voren, van de Beneden-Maas, maar van Luik. De Staten hadden een verdrag gesloten met de Wethouderschap dezer stad, werwaarts de Graaf VAN DEN BERGH, zich kort te voren, ook begeven had. PAPPENHEIM deed, weinige dagen na zijne aankomst, eenen aanval op de legerplaats van Graaf JOAN MAURITS, en op een kerkje daaromtrent, welke de onzen een weinig versterkt hadden. De Prins van Oranje hield toen het bed door pijn in de beenen, doch op het eerste gerucht van gevaar, opgerezen zijnde, springt hij te paard, rent naar de plaats des gevechts, en doet, door middel van eenige veldstukjes, die hem nagevoerd waren, den vijand zoo veel afbreuk, dat hij reeds begon te verflaauwen, toen de tijding van de aankomst van ST. CROIX met het geheele leger FREDERIK HENDRIK terug riep. Ook deed Graaf JOAN MAURITS het overige af, en PAPPENHEIM week des nachts achterwaarts, niet dan na veel volk verloren te hebben. Hij sloeg zich sedert te Nauvaigne neder, om van daar den toevoer naar het leger der Staten te beletten, doch men had er, terwijl die nog openstond, zoo veel voorraad bijeen gebragt, dat de levensmiddelen op hunnen vorigen prijs bleven, ofschoon de aanvoer gestremd was. De Prins middelerwijl, aan alle oorden, orde gesteld hebbende, hetwelk hem tot diep in den nacht bezig hield, verstond eindelijk, dat ST. CROIX slechts eenige ruiterij afgezonden had, die terug gekeerd was, toen zij vernam, dat de onzen op hunne hoede waren. De mijn der Engelschen eerlang voltrokken zijnde, en hare werking gedaan hebbende, liep men storm op de breuk, doch werd zoodanig ontvangen, dat men met verlies terug wijken moest. Des anderen daags, wanneer alle de mijnen gereed waren, en de belegerden eenen algemeenen storm verwachtten, begonnen zij van verdrag te spreken. Men kwam overeen, op gelijke voorwaarden, als Venlo en Roermonde bedongen hadden. Doch de bezetting verwierf nog zes stukken geschut. Het verdrag was op den 21 Julij van dat jaar geteekend. De legers van PAPPENHEIM en ST. CROIX, de stad veroverd ziende, braken terstond op. Het eerste toog naar den Rijnkant, het andere naar Tienen en Namen. Op deze wijze werd MAASTRICHT gewonnen, in het gezigt van twee vijandelijke legers, die geen van beiden kans zagen, om het beleg te doen op breken.

In het jaar 1634 trok de Markgraaf AITONA, die destijds het Spaansche leger gebood, op MAASTRICHT aan, zich gelatende, als of hij deze stad belegeren wilde. Hij maakte zich terstond meester, van het slot Argenteau, boven en van nog een ander slot, beneden MAASTRICHT gelegen, zendende wijders eenig volk over de Maas, en de voornaamste toegangen naar de stad rondom bezettende. De Hertog VAN BOUILLON, die binnen MAASTRICHT gebood, stelde terstond orde op de levensmiddelen. Ook verzuimde hij niet den vijand door gedurige uitvallen te kwellen. AITONA scheen niet van sinds de stad met geweld aan te tasten, maar door uithongering te dwingen tot de overgave. De Prins VAN ORANJE, om den vijand van voor MAASTRICHT te doen verhuizen,

besloot eerlang Breda met een beleg te bedreigen. Aitona kreeg hiervan zoodra geen kennis, of hij brak op van voor Maastricht.

De Spanjaarden smeedden, in 1638, eenen aanslag om die stad te verrassen. Zij hielden heimelijk verstand met eenige ingezetenen, en men was overeengekomen, dat zekere brouwer, wiens huis aan de vesten stond, daarin eenen heimelijken doorgang, voor de Spaansche soldaten zou doen maken. Doch de toeleg werd bij tijds ontdekt. Eenige Geestelijken, aan welke het voorgenomen verraad, in de biecht beleden was, verzuimd hebbende het aan te brengen, werden deswege met den dood gestraft.

De stad werd den Staten bij den Munsterschen vrede van het jaar 1648 afgestaan. Zij bleven er meester van tot in het jaar 1673, wanneer Koning Lodewijk XIV van Frankrijk, in eigen persoon, er voor kwam. De talrijke bezetting van deze stad had den Franschen veel nadeel gedaan, hun nu en dan den toevoer afsnijdende, waarom de Koning raadzaam vond, zich van haar en daardoor van zijne overwinningen in de vereenigde gewesten te verzekeren. De stad stond thans onder het bevel van den Kolonel Fariaux. Voor dat zij ingesloten was had men er nog een regement Italianen, uit Limburg, weten in te krijgen, doch het was nog geene drie honderd man sterk. Eenige dagen daarna, kwam er nog eenige manschap binnen. De belegerden deden twee uitvallen in den aanvang van het beleg, welke gelukkig slaagden. Daarna deed de Koning vlijtig arbeiden aan de batterijen, afsnijdingen en loopgraven, en begon de stad den 15 Junij te beschieten, waarmede dagelijks aangehouden werd. Op den 19 werd voor het eerst storm geloopen op een buitenwerk, daar, zoo men wil, vijftienhonderd Franschen omkwamen. Dit stormen werd daarna meermalen hervat, en door die van binnen wakkerlijk afgekeerd. Nogtans maakte de vijand zich eerlang van eenige werken meester. In den wal werden onderscheidene breuken gemaakt, door het grof geschut, en aan de Tongersche poort eene van tien roeden breed. De stad was ook plat geschoten, en de geestelijkheid, de wethouderschap en de burgerij drongen den Bevelhebber zoo sterk tot de overgaaf, dat hij er eindelijk toe besloot. Het verdrag werd geteekend op den 1 Julij. Doch de Koning wilde niet toestaan, dat de Geestelijke gebouwen en goederen in de stad bestierd en bezeten werden, anders dan door de gezindheid, die haar gesticht of gegeven had.

Willem III, Prins *van Oranje*, sloeg er in het jaar 1676 wederom het beleg voor, doch daar verliepen eenige dagen eer hij de stad sterk genoeg aantasten kon, bij mangel van geschut, hetwelk langzaam aankwam. Toen men het eindelijk bekomen had, werd Maastricht hevig beschoten en bestormd. De Prins van Oranje en de jonge Rijngraaf, aan wien het bevel over de plaats, hetwelk zijn vader eertijds gehad had, was toegezegd, waren de eersten in het aanvallen. Doch de belegerden weerden zich met geene mindere dapperheid onder de Calvo, Kommandant der bezetting, in plaats van den Maarschalk d'Estrades. De belegeraars vermeesterden, niet zonder zwaar verlies, onderscheidene buitenwerken, doch die van binnen verzuimden niet van tijd tot tijd nieuwe afsnijdingen te maken, en hierdoor den Prins van Oranje nieuw werk te verschaffen. In eenen der aanvallen, werd de Prins ligt gekwetst in den arm. Wat later ontving de Rijngraaf eene gevaarlijker wonde, omtrent het regter schouderblad, waaraan hij kort daarna overleed. Hierop ontstond eene zware ziekte in het leger, die volgens sommigen meer volks wegnam, dan de gedurige aanvallen. De Prins van Oranje

hield het echter uit voor de stad tot op het einde van Augustus, doch toen vernemende, dat de Maarschalk von Schomberg, die middelerwijl Aire had doen innemen door des Humieres, in aantogt was, om Maastricht te ontzetten, besloot hij het beleg op te breken. De Prins schreef het verlaten van Maastricht voornamelijk toe aan gebrek aan volk, zijnde de Duitsche hulpbenden niet opgekomen, gelijk men verwacht had. De stad bleef in de magt der Franschen, tot na het sluiten van den Nijmeegschen vrede van het jaar 1678, bij het achtste artikel, van welken zij zich verbonden, om haar wederom aan de Staten over te leveren, gelijk sedert schootvoetende geschiedde.

In het jaar 1701 deden de Franschen eenen aanval op Maastricht, van welke vesting men zich, door heimelijke verstandhouding van binnen, dacht meester te maken; doch de Generaal von Dopff, die binnen de vesting bevel voerde, ontdekte het verraderlijke voornemen omtrent het einde van September, en deed de hoofdaanleggers gestreng straffen.

In het jaar 1748 trok de Maarschalk van Löwenthall onverhoeds op naar den Maaskant, en sloeg eerlang, omtrent het midden van April, het beleg voor Maastricht. De Generaal Chanclos, met eenige Duitsche manschap, omtrent deze stad gelegerd, week, op het naderen van het Fransche leger, over den stroom. Löwenthall had zich ter regterzijde der rivier, aan den kant van Wijk, nedergeslagen. De Maarschalk van Saxen was, met het gros des legers, naar Luikerland getrokken, en had zich, ter linkerzijde der Maas, voor de stad gelegerd. De loopgraven werden in den avond van den 15 dier maand, ter wederzijden der rivier, geopend. De belegerden vuurden zoo hevig op de Franschen, dat hun arbeid er zeer door gehinderd werd; ook veroorzaakte het slechte weder, dat zij in het eerst zeer weinig vorderden. Het beleg werd nogtans naar de kunst voortgezet, tot op den 3 Mei, wanneer de Bevelhebber, Baron van Aylva, bevel ontving van den Hertog van Cumberland, die over het vereenigd leger gebood, om de stad over te geven, indien hij de gewone krijgseer voor de bezetting bedingen kon. Doch alzoo deze last niet door de Algemeene Staten geteekend was, begeerde de Baron van Aylva eenen stilstand van wapenen van twee etmalen, om verlof tot de overgave van hooger hand te laten halen, in welk verzoek de Maarschalk van Saxen bewilligde, waarna men, den 6 Mei, in nader besprek trad wegens de overgave der stad. Het verdrag, waarbij de bezetting alle krijgseer bedong, werd den volgenden dag geteekend, waarna de Franschen bezit namen van de stad en Wijk. Kort daarna werd Maastricht echter weder door de Franschen ontruimd en den Staten teruggegeven.

Reeds vroeg in het voorjaar des jaars 1785 vermeldden de nieuwspapieren, een echt berigt van een gekroond hoofd, volgens hetwelk de Hertog van Brunswijk Wolfenbuttel, toen te Aken, geheime en ongeoorloofde briefwisseling in Maastricht hield, en die stad door verraad in handen van den vijand poogde te leveren. De Rijngraaf van Salm, als ontdekker en verspreider van dit verschrikkelijk nieuws bekend geworden, tot nadere verantwoording opgeroepen, beleed dit uit den mond des Konings van Pruissen verstaan te hebben. Bij gedaan onderzoek bleek, dat die Vorst met den Rijngraaf daarover, bij wijze van gesprek, iets gezegd, maar het geenszins als eene zekere zaak opgegeven had. De Koning toonde zich gebelgd over de verdenking, als of hij de rol van eenen verklikker gespeeld had De Algemeene Staten hechtten gewigt genoeg aan deze tijding, om den Fiscaal van de Admiraliteit, Tullingh van Oldenbarneveld, naar Maastricht te zenden tot het doen van onderzoek. Weinige

dagen na diens aankomst liep er een gerucht, dat men den Heer VAN SLIJPE, Vice-Hoofdschout van MAASTRICHT, verdacht hield wegens verbodene briefwisseling met den Hertog te Aken. Het vermoeden vond zoo veel grond, dat de Fiscaal van de Algemeene Staten last kreeg zich van den Heer VAN SLIJPE te verzekeren. Men verzegelde alle zijne papieren, en hij werd in zijn eigen huis naauw bewaard, en hem alle bezoek, ook dat van zijne familie, ontzegd. In de brieven bij den Heer VAN SLIJPE gevonden, ontdekte men niets, van een gesmeed verraad, om de stad MAASTRICHT den vijand in handen te leveren. Na eenige weken gevangenis en het dreigen met eene strenge regtshandeling, werd hij vrijgesproken en ontslagen.

Toen het volk van MÖNSTER, bekend voor de schuldigsten aan de geweldige plundering, die in 1787, te 's Hertogenbosch gepleegd was, kort daarop naar MAASTRICHT verlegd werd, verwekte dit geene geringe ontsteltenis en vrees te dier stede. Beducht dat dit de tucht ontwassen volk zijne plunderrol mogt hervatten, en alle voorzorgen, zoo van de stads- als krijgsregering, te leurstellen, bewoog velen om hunne beste en kostbaarste tilbare have naar elders te vervoeren, waar zij die eigendommen veiliger rekende dan in eene stad, die tot inlegering strekte van bekende plunderaars en roovers. Eene voorzorg, die, schoon geenszins te wraken, echter welhaast bleek noodeloos te wezen, want, naauwelijks was dit volk onder den gehaten naam van Mönstermannen vermaard, in de stad, of er verscheen een Statenbode. De papieren door dezen medegebragt hielden den last in aan den Generaal-Majoor, Graaf VAN WELDEREN, Kommandeur der stad, om dit krijgsvolk te ontwapenen, in verzekerde plaatsen op te sluiten, en alles wat zij bij en aan zich hadden te onderzoeken. Het slechte gerucht, hetwelk dit volk was voorafgegaan, had reeds de voorzorg doen aanwenden, om het deels in MAASTRICHT, en deels te Wijk te leggen. Dit maakte de ontwapening te gemakkelijker. Men plantte geschut op de groote brug, die MAASTRICHT en Wijk tot gemeenschap strekt, alsmede op de wapenplaats, het Vrijthof geheeten, voorts in de straten hunner kazerne en op hare hoeken. Dit alzoo beschikt zijnde kwamen, met het aanbreken van den dag, de overige daar gelegerde krijgsbenden te voorschijn, en noodzaakten de nieuw gekomenen hunne wapens af te leggen, die terstond in het tuighuis werden gebragt. Voorts nam men alle hunne goederen in beslag, en doorzocht eindelijk man voor man met alle naauwkeurigheid. Dit onderzoek leverde de onloochenbaarste blijken op van schuld aan diefstal. Ongeloofelijk vele juweelen, goud en zilver werden bij die rooverbende gevonden; gouden rijders en dukaten waren in hunne kleederen genaaid en op andere plaatsen, waar men ze niet zou verwacht hebben, verstoken; gouden horologiën in den dikken haarknots verborgen, met één woord, als aartsdieven hadden zij den roof aan het oog zoeken te onttrekken. Na deze hun geheel onaangename onderzoeking en onwraakbare ontdekking van den gepleegden burgerroof, werden de schuldigste van hen, zeven aan zeven, ten getale van honderd vijf en zeventig, op de St. Pieterspoort, in de gevangenis gebragt en de overigen in de kazernen opgesloten. De stadspoorten waren gedurende dit bedrijf gesloten gehouden, om alle gelegenheid tot ontsnappen te benemen, en, tot geruststelling der burgerij, hield men gestadig de stipste wacht. Zoo zeer was de Regering van MAASTRICHT over dit weluitgevoerd bedrijf der overige krijgsbezetting voldaan, dat zij ten blijke hiervan, aan de Onderofficieren en gemeenen, eene belooning toelegde van twee duizend vijf honderd gulden,

om onder hen verdeeld te worden. Vervolgens schonken zij aan ieder der twee dienst gedaan hebbende Plaats-Majoors een stuk zilvers ter waarde van vijf honderd guldens Luiks. In Januarij van het volgende jaar werd, volgens vonnis van den krijgsraad der bezetting, de strafoefening aan vijf dier roovers volbragt. Drie werden met den koorde gestraft, één, met den strop om den hals, gegeeseld en gebrandmerkt, één onderging de geeseling alleen, beide werden gebannen. Men hervatte in de volgende maand de strafoefening aan nog vijf anderen. Drie werden gehangen; twee gegeesseld en uitgebannen. De overige gevangenen werden, in April, naar Venlo geleid, en buiten het grondgebied van den Staat gebragt.

In het jaar 1793 werd Maastricht door de Franschen bedreigd en opgeëischt. Reeds twee maanden geleden hadden zij, in grooten getale, rondom die stad gezworven, en eene onafgebroken bewaking noodig gemaakt. Na de oorlogsverklaring vermeerderde dit aantal, en naderde zoodanig, dat de Maastrichtenaars zich van de gemeenschap en briefwisseling met de Nederlanden, en andere plaatsen, beroofd zagen. In dezen toestand maakte men alles tot tegenweer gereed. Op den twee en twintigsten Februarij openden de Franschen de loopgraven voor de Wijkerpoort, en twee dagen later op Kauburg, schoon het gestadig vuur van de stadswallen die nadering poogde te verhinderen. Drie dagen na het eerste openen der loopgraven, des avonds ten zes ure, deed de Luitenant Generaal der Fransche Republiek, François Miranda, de opeisching aan den Stads-Bevelhebber Frederik, Prins *van Hessen*. Het antwoord des Gouverneurs kwam hier op neder: Dat, daar hij het bestuur over de vesting van de Staten-Generaal bekomen en eed gedaan had, dit niet te zullen overgeven, dan in hunne handen of op hunne orders, zijne eer en zijn leven daaraan verbonden waren, en dat hij de plaats zou verdedigen tegen allen, die haar zouden willen aantasten. De wel te verwachtene verwerping der opeisching had voor de stad het even zeer te voorziene gevolg. Omtrent middernacht begon het geschut der Franschen, met donderend geweld, die veste te beschieten, terwijl eene hagelbui van bommen, granaten, en wat ter brandstichting en verdelging kon dienen, op Maastricht nederstortte. Schrikbarende ontwaking voor velen, die geen zoo spoedigen en geweldigen aanval verwacht hadden. Uit de gedeelten der stad, die het meest aan dit geweld ten doel stonden, vlugtte een ieder, met zooveel hij van de hem dierbaarste en kostbaarste tilbare have kon mede dragen, naar een gedeelte der stad, waar men zich, althans voor een oogenblik, veiliger achtte. Dan, den volgende dag was, op vele dier beter gekeurde plaatsen, even min veiligheid te vinden, dewijl het krijggeweld, brandvernieling en dood dreigend, hoe langs hoe meer de benarde veste naderde. Alleen twee straten, de Pieterstraat en de Leuvenstraat, bleven geheel bevrijd, en deze werden, in den aangroeijenden nood, opgepropt van menschen, die, met het medegenomene, aldaar hun lot en dat der stad, vol angst afwachtten. De Raad moest uit het Nieuwe Stadhuis, op de markt, de vlugt nemen, en vergaderde in het Weeshuis. Geene der Protestantsche kerken was bruikbaar of veilig, dan alleen de kleine vergaderplaats der Doopsgezinden, die tot het houden van bedestonden, door de Nederduitsche Hervormden, door de Franschen, de Zwitsers en de Doopsgezinden, beurtelings gebruikt werd. — Veelvuldig ontstond er brand, doch werd, zoo door de voorzorg der Regering, als door het vlijtig bestaan der burgers, gebluscht. Wanneer dit vernielend en dooddreigend geweld drie dagen had aangehouden,

deed MIRANDA aan den Gouverneur eene tweede opeisching, hem tevens van den voorspoed der Fransche wapenen tegen Holland verwittigende. De Prins VAN HESSEN voegde hem hierop dit moedig antwoord toe; » Ik had den Officier, welke mij van uwent wege, voor» leden Zondag den eersten brief overbragt, aangezegd, hij, des anderen » daags, het antwoord van de Regering kon afhalen, hetwelk ik U » hiernevens overgeve." Daar bij voegende, dat militairen en burgers volmaakt zamenstemden ter handhaving hunner constitutie, en van den eed van getrouwheid aan hunnen wettigen Souverein gedaan. Na de tweede weigering der overgave werd het belegeringsgeweld hervat en duurde tot den 2 Maart na middernacht, wanneer de laatste bom op de stad geworpen werd; doch men schoot uit MAASTRICHT nog tot den morgen van den volgenden dag, wanneer men het aftrekken der Franschen vernam, en eenige Dragonders ter stad uittogen, die ter verzekering, dat het beleg opgebroken was, bij hunne wederkomst achtergelatene krijgsbehoeften, mortieren en bommen en eenige krijgsgevangenen binnen bragten. Der Doopsgezinden Leeraar CREMER, die op Zondag den bedestond zou houden, verwisselde die bij deze omkeer in eenen dankstond, welke door de andere Leeraren werd bijgewoond, terwijl dien eigen namiddag een der Nederduitsche Hervormde Leeraren, mede eenen dankstond hield. In dit zevendaagsch beleg was, door meer dan vijf duizend bommen, in de stad geworpen, het getal der verwoeste en beschadigde huizen zeer groot; doch de veroorzaakte schade minder dan men in den eersten opslag gedacht had. Men verwonderde zich ook over het klein getal gesneuvelden en gekwetsten; behalve vier emigranten, waren er slechts vijf soldaten omgekomen en drie en twintig gekwetst, dat der gedoode en gewonde burgers liep niet hooger. Het verlies der belegeraars is nooit regt bekend geworden. Dat zij duizend man bij dit beleg zouden verloren hebben, is eene begrooting geheel uit de lucht gegrepen.

MAASTRICHT, hetwelk zoo kort geleden de angsten eens belegs doorgestaan, en ofschoon niet vermeesterd de nadeelen daarvan ondervonden had, stond in 1794 op nieuw der oorlogsramp ten doel. Van het midden van den zomer af was die stad onophoudelijk een krijgstooneel. Voor eenen korten tijd bevond er zich de Prins VAN SAXEN-COBURG, en de Aartshertog KAREL, met het hoofdkwartier der Oostenrijksche krijgsmagt. Den 22 September werd de stad door de Franschen berend, maar de belegerden lieten, door dagelijksche uitvallen, den vijand geene rust om eene naauwere insluiting tot stand te brengen. Den 25 inzonderheid gelukte het hun, hem vijftig stuks slagtvee te ontweldigen; en toen hij in den avond van den 8 October de loopgraven tegen het fort St. Pieter had geopend, werd dit werk door eenen uitval nog dien zelfden nacht gestoord, en alles vernield wat er aangelegd was. Het duurde tot den 23 October, toen KLEBER met de geduchte magt van 20,000 man de belegerings troepen kwam versterken, eer de Franschen tot een geregeld beleg konden overgaan. Toen besloten zij den aanval te gelijker tijd te rigten tegen het noordwestelijk front en tegen Wijk, aan den regteroever van de Maas, terwijl de aanval tegen het fort St. Pieter eerst dan met ernst zou worden doorgezet, wanneer het rijzen van het water in de rivier den aanval op de beide andere punten mogt belemmeren. In den nacht, na den 23 October, werden de loopgraven tegen de beide eerstgenoemde punten geopend, en die tegen St. Pieter twee nachten later. Voor dat hier toe was overgegaan, had KLEBER de vesting opgeëischt, en den Bevelhebber kennis doen

krijgen van den loop der gebeurtenissen; hoe Crevecoeur en 's Hertogenbosch waren ingenomen; dat de Oostenrijkers, achter de Roer door JOURDAN geslagen (2 October), over den Rijn waren teruggetrokken, dat Keulen, Bonn en Coblentz in handen der Franschen waren, Dusseldorp en Breda belegerd werden, en MAASTRICHT verlaten lag te midden van alom zegevierende vijanden. Het antwoord was, dat de nederlagen van anderen den Bevelhebber van MAASTRICHT, omdat die plaats voor eenigen tijd aan hare eigene krachten was overgelaten, niet ontsloeg van zijnen pligt, om haar tot het uiterste te verdedigen, men wilde bevelen van de Staten Generaal doen vragen, maar alleen onder voorwaarde, dat in dien tusschentijd alle belegeringswerken gestaakt wierden. Dit antwoord werd met bedreigingen ontvangen en de aanval begon. Er was onder de Leden van den Krijgsraad, in welken het antwoord, door den Prins VAN HESSEN-CASSEL aan KLEBER gegeven, was goedgekeurd, één man geweest, die daaraan zijne goedkeuring niet gegeven had, te weten de Oostenrijksche Generaal KLEBECK. De bezetting namelijk van MAASTRICHT, bestond meestendeels uit Oostenrijksche troepen, onder het opperbevel van KLEBECK, en deze, gezien hebbende, hoe de Nederlanden door het Oostenrijksche leger geheel ontruimd waren, hoe zijne krijgskameraden, aan wier bescherming de veroverde Fransche vestingen Landrecy, Valenciennes, Quesnoi en Condé waren toevertrouwd geweest, die niet zeer hardnekkig hadden verdedigd, moest wel weinig genegen zijn, om zijne troepen op te offeren aan de geringe kans, om eene vreemde vesting te behouden. Hierdoor werd de verdediging van MAASTRICHT zeer belemmerd. Werden er uitvallen noodig geoordeeld, KLEBECK kantte zich er tegen, zooveel hij vermogt; werden er voor de bediening van het geschut handlangers gevorderd, KLEBECK weigerde die te geven; onwilligheid, verwaarloosde dienst, zelfs nutteloos verspillen en heimelijk verbergen van kruid en lood bij de Oostenrijksche troepen, waren het gevolg van de denkwijze van hunnen bevelhebber; en toen het antwoord van den Prins VAN HESSEN-CASSEL op de gedane opeisching alle onderhandelingen had doen afbreken, drong KLEBECK er op aan, om die weder aan te knoopen, en leverde hij bij den krijgsraad een geschrift in, strekkende om de onmogelijkheid en nutteloosheid eener langere verdediging te betoogen. Maar noch bij den Opperbevelhebber, noch bij den Generaal WOLRAAD LAMORAAL BATAVUS VAN WELDEREN, noch bij de overige leden van den krijgsraad vond dit betoog weerklank, en een krachtdadig vuur ging voort, dat van den vijand te beantwoorden. Toen deze zijne tweede parallel grootendeels voltooid en de derde aangevangen had, opende hij het vuur van de batterijen in de eerste aangelegd, den 1 November, uit 66 kanonnen, 36 mortieren en houwitzers tegen het hoofdfront van aanval, uit 20 kanonnen en 4 mortieren tegen Wijk, en uit 10 kanonnen en 9 mortieren tegen het fort St. Pieter. Eenen tijd lang behield het vuur der belegerden de overhand; doch, de uitputting der artilleristen, wier getal te gering was, het gebrek aan sommige benoodigdheden, de verwoesting door het bombardement veroorzaakt, de stemming der burgerij en der Oostenrijksche bezetting, waren zoo vele drangredenen voor den Opperbevelhebber, om met den vijand in onderhandeling te treden, hetwelk den 4 November door een verdrag van overgaaf gevolgd werd. De bezetting trok uit met krijgseer, maar legde op het glacis de wapenen neder, en keerde, onder de gewone belofte, de Oostenrijkers naar den Rijn, de Nederlanders naar het nog vrije grondgebied der Republiek terug. De Franschen maakten de stad

vervolgens tot hoofdplaats van het departement der Neder-Maas (de la Meuse inférieure). In 1814 door de Hollanders weder in bezit genomen, werd zij later tot de hoofdstad der provincie Limburg verheven. De Belgen omsingelden de stad in 1830 en 1831, doch de Bevelhebber DIBBETS wist zich door heilzame gestrengheid te handhaven en haar voor Nederland te behouden, waarvoor deze later, door zijnen Vorst, in den Adelstand verheven en met den titel van Baron vereerd werd.

Het wapen van MAASTRICHT bestaat uit eene zilveren ster op een veld van keel (rood). Het wapen wordt aan eene strik vastgehouden door eenen engel. Op oude afbeeldingen echter ziet men in de plaats van dezen, eene maagd.

MAASTRICHT, vroegere naam van de verl. plant. GARCIASKAMP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GARCIASKAMP.

MAASTRICHT (NOORDER-KANTON), dek. in het apost. vik. van *Limburg*, de volgende 5 par. bevattende: de H. Servatius te Maastricht, de H. Mathias te Maastricht, Onze Lieve Vrouw te Maastricht, St. Pieter en Oud-Vroenhoven. Het telt 14,000 Communikanten, en heeft er vijf kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors en 15 Kapellanen.

MAASTRICHT (ZUIDER-KANTON-), dek. in het apost. vik. van *Limburg*. Het bestaat uit de volgende 6 par.: de H. Martinus te Maastricht, Breust, Cadier, St. Geertruid, Gronsveld en Heer. Men telt er 7,300 Communikanten, en heeft er 6 kerken en 4 kapellen, gezamelijk bediend wordende door 6 Pastoors en 8 Kapellanen.

MAASWAAL of HET MAASWAALSCHE, naam, welken men veelal geeft aan het ambt TUSSCHEN-MAAS-EN-WAAL, prov. *Gelderland*. Zie MAAS-EN-WAAL (LAND-TUSSCHEN-).

MAAT (DE), voorm. geh. of stuk lands in *Zalland*, prov. *Overijssel*, ½ u. N. O. van *Zwolle*, onder *Zwollerkerspel*, waarop een Agnietenklooster gestaan heeft, dat daarvan den naam van MAATKLOOSTER heeft gedragen.

MAAT (DE GROOTE-), afdeeling der zoogenaamde *Gemeene-Landen* van den pold. *den Broek*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*; begrensd N. door de Maardijk, O. door den Hem, Z. door den Noordmaatweg, W. door particuliere Ingelanden.

Zij bevat 22 bund. 90 v. r. 30 v. ell. wei- en hooiland en ligt gemeen met de *Kleine-Maat* en een gedeelte van *Breedweer*.

MAAT (DE KLEINE-), afdeeling der zoogenaamde *Gemeene-Landen*, van den pold. *den Broek*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*; begrenst N. door den Noordmaatweg, O. Z. en W. door particuliere Ingelanden.

Zij bevat 13 bund. 18 v. r. 57 v. ell. wei- en hooiland en ligt gemeen met de *Groote-Maat* en een gedeelte van *Breedweer*.

MAAT (OP DE) of MAATKLOOSTER, voorm. Nonnenkloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie AGNIETEN-KLOOSTER.

MAATGRAVEN, water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, in het veen ten Westen van het d. *Rijssen* ontstaande, dat oostwaarts op in de *Regge* loopt.

MAATLANDEN (DE), pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Naarden*, gedeeltelijk kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de Stadsmaten, de Weeshuismaten, het Dergje en

Stadskamp, Z. aan den Zeedijk, die hem van den Binnendijkschepolder scheidt, W. aan de Muiderbergsche-weide.

MAATPOLDER (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Eemnes*.

MAATSPOLDER (NOORDER-), onbehuisde pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan den Eemdijk, Z. en W. aan de rivier den Eem.

Deze polder levert uitmuntend hooi voor paarden op. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 100 bund. 97 v. r. 30 v. ell., en wordt door een sluis, op de rivier den Eem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden.

MAAY (DE), geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*.

MAAYRI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Uit-en-'t Huis, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Uit-en-'t Huis.

MABA, kust in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de Oostzijde van dat eiland.

MABEKOE (DE), rif in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, beoosten en bewesten de Toban.

MABY, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, in het Zuidoosten van dat eiland.

MACASSEA, klein eil. in *Oost-Indië*, in de straat van *Makasser*, op de westkust van *Menado*, eil. *Celebes*.

MACASSER, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Makassar (1).

MACAWINI (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Marowyne (De).

MACHAREN of Macheren, d. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. van *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, ¼ u. Z. W. van Megen.

Men telt er 60 h. en 370 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 300 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Ravestein-en-Megen* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Petrus *in zijne Banden* toegewijd, is een zeer oud gebouw, dat in 1832 in goeden staat gebragt is. Zij heeft eenen toren en is van een orgel voorzien. Ook staat hier nog eene kapel, ter eere van den H. Odrada, wier overblijfselen in 1663 van Alem naar Macharen zijn overgevoerd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten zondag na den 14 September.

Bij den watervloed van Januarij 1809 zijn van de negen en vijftig h., welke destijds onder dit d. stonden, negen bijna geheel omver geworpen, terwijl een twintigtal anderen zeer veel geleden hebben.

MACHAREN (POLDER VAN), pold. in het *Land-van-Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*; palende N. aan Megen, O. aan Haren, Z. aan Oss, W. aan Oijen.

---

(1) Eveneens zoeke men alle de overige woorden elders welcens Mac gespeld op Mak.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 495 bund. 17 v. r. 45 v. ell., waaronder 467 bund. 43 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; telt 60 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door de Teeffelsche sluis, op de Maas van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 ell. 2 palm boven A. P. De hoogte der dijken is 9 ell. 4 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit 2 leden in het dijk en polderbestuur 's Lands van Megen.

MACHARENSCHE-WAARDJE (HET), onbehuisde pold. in het *Land-van-Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen;* palende N. aan de voorgronden tegen de Maas, O. aan de Maas, Z. aan den Maasdijk, W. aan Ossekamp.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 80 v. r., en wordt door een steenensluisje wijd 5 palm 5 duim, hoog 6 palm, met een drijfdeurtje op de Maas van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 ell. 6 palm boven A. P. De bekading van het Macharensche-Waardje bestaat, aan het boveneinde, uit den hoogen oever. Het staat onder het bestuur van de eigengeërfden.

MACHER (KLEIN-), geh. in het balj. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5 u. Z. W. van *Echternach*, arr. en 3 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ¼ u. Z. ten W. van *Remich*, gem. *Willestein*.

MACHERA (COMITUS), Lat. naam van het stadje Grevenmacher, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgebied *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie Grevenmacher.

MACHERA, naam, onder welke het stadje Grevenmacher, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgebied *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, door den Aartsbisschop Hillen, in 1157 aan Hendrik I *of de blinde*, Graaf *van Luxemburg en Namen*, werd afgestaan.

MACHIAN of Macquian, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Matjan.

MACHOLE, voorm. d. in het noordoostelijk gedeelte van *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, aan de Ooster-Schelde.

Het is bij eenen watervloed verdronken en niet weder boven gekomen.

MACHOLE (DE) of het Marollegat, voorm. water, prov. *Zeeland*, eene sprank van de Vernouts-Ee.

MACHTUM, geh. in het grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. van *Luxemburg*, kw., kant. en 2 u. Z. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Wormeldingen*, aan den Moezel.

MAC-INTOSSOE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Fairfield, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Fairfield.

MADANG-KANOLANG, een der vroegere, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, bestaan hebbende voorname staten, waarvan men de grenzen niet meer weet op te geven.

MADANG-TANJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

MADAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

MADE, meestal de Made, ook wel op de Made, d. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

Men telt er, met de daartoe behoorende geh. Vierenstraten, Voorstraten en Zandstraten, alsmede een gedeelte van het geb.

den Horst, 217 h. en ongeveer 1460 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier, op een dertigtal na, allen R. K. zijn, maken, met de overigen uit de burgerlijke gem. Made-en-Drimmelen, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, ruim 1400 zielen, onder welke 990 Communicanten, telt, en door eenen Pastoor en Kapellaan bediend wordt. De parochie van Made was vroeger met die van *Geertruidenberg* vereenigd, doch is door Paus Leo, den 14 April 1752, daarvan afgescheiden en werd door eenen afzonderlijken Pastoor bediend. Doch sedert de Reformatie was Made, met de beide *Zwaluwen*, onder eenen Pastoor vereenigd, en zij hadden eene kerkschuur, welke tusschen deze plaatsen stond. In het jaar 1787 werd op de Lage-Zwaluwe het kerkenhuis der R. K gesticht en met eenen Pastoor en Kapellaan, voor de beide Zwaluwen en Moerdijk, voorzien. De kerkschuur op de Made afgebrand zijnde, werd er eene andere, op eene beter gelegene plaats, gesticht, bij welke ook eene betamelijke woning, in het jaar 1816, voor den Pastoor van Made is gebouwd. Deze kerk, welke aan den H. Bernardus is toegewijd, is in het jaar 1841 aanmerkelijk vergroot. Het is een kruisgebouw, van eenen toren en van een orgel voorzien.

De 30 Herv., die hier wonen, maken eene gem. uit, welke, met die van Drimmelen, de combinatie van Drimmelen-en-Made vormt en hier eene kerk heeft, welke voor de Reformatie aan den H. Bernardus was toegewijd. Deze kerk heeft een klein torentje en is van een orgel voorzien.

De dorpschool telt gemiddeld een getal van 150 leerlingen. Het gebouw is in 1843 geheel vernieuwd, met bijvoeging van eene onderwijzerswoning en een brandspuithuis, in welks voorgevel een arduinsteen is ingemetseld, het opschrift hebbende: Op den 21 Mei 1843 legde de Burgemeester J. C. van Campenhout en Leden van den Raad de gedenksteenen aan dit gebouw.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

Bij den orkaan van 29 November 1836, verkeerde dit d. in groot gevaar, door dien al spoedig een brand uitbarstte, doch deze bepaalde zich gelukkig slechts tot een boerenerf.

MADE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het eil. *Xoela-Tjaljabo*.

MADE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ongeveer 10 min. W. van *Delft*, achter de houttuinen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen hoogen heuvel, tot eenen boomgaard aangelegd, alwaar de grondslagen van het gebouw nog onder den grond liggen. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheiden personen.

MADE (DE GROOTE-POLDER-VAN-) of de Nollen, pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de zoogenaamde Akkers tegen de rivier den Amer, O. aan het Kleine- of Allarts-poldertje, Z. aan den Emilia-polder, W. aan het Spui.

Deze pold., welke in het jaar 1820 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 44 v. r. 60 v. ell., waaronder 24 bund. 50 v. r. schotbaar land; en wordt op de rivier den Amer van het overtollige water ontlast door een houten sluisje aan

den Langen-Boom, wijd 9 palm. 7 duim., voorzien van eene klep, en eenen houten duiker aan den Platten-dam of kade, wijd 1 ell., voorzien van eene schuif. Het zomerpeil is 1 palm. 5 duim.; de hoogte der dijken 1 ell. 6 palm. tot 1 ell. 7 palm. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein. Het Domein heeft in dezen polder 6 bund. 81 v. r. 26 v. ell. eigendom, en het onderhoud der kade en sluis is geheel tot zijnen last.

MADE (DE VIER-BINNENPOLDERS-VAN-), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. en O. aan den Emilia-polder, Z. aan den Brieltgens-polder en de zoogenaamde Linde, W. aan het geh. Stuivezand.

Deze vier binnenpolders, welke slechts door wegen van elkander zijn afgescheiden, zijn: het Vierendeel-van-de-Wijngaard het Vierendeel-van-Breda, het Vierendeel-van-Oosterhout, en het Vierendeel-van-Steenbergen, en maken eigenlijk maar éénen polder uit. Zij beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 22 v. r. 83 v. ell., waaronder 240 bund. schotbaar land, en tellen 57 h., waaronder 16 boerderijen, uitmakende het d. de Made. Een klein gedeelte van deze polders, aan de zuidzijde van het dorp, watert uit door eenen houten duiker met eene schuif, wijd 3 palm., gelegen in de Zilverbergsche-straat, aan de zuidzijde des polders, in den Brieltjens-polder en vervolgens in de rivier de Donge; voor het overige heeft de ontlasting in den Emilia-polder plaats. Aan de noordzijde lagen er vroeger duikers in, ter ontlasting van het water in dien polder, doch deze zijn niet meer aanwezig, loozende deze polders hun water onbelemmerd in den Emilia-polder, door middel van gegraven openingen in de oude kaden. Alleen aan de noord- en oostzijde vindt men eene kade, welke echter mede op vele punten reeds vervallen en weggenomen is. De gronden van deze polders zijn over het algemeen zoo hoog en van zoodanigen aard, dat er zich nimmer te veel water in den polder bevindt en dezen derhalve geen zomerpeil heeft. Het polderbestuur bestaat uit het Gemeente-Bestuur van Made-en-Drimmelen.

MADE-EN-DRIMMELEN, gem., gedeeltelijk in de voorm. heerl. *Geertruidenberg*, gedeeltelijk de voorm. heerl. *Drimmelen* uitmakende, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout* (12 k. d., 16 m. k., 9 s. d.); palende N. aan den Biesbosch, O. aan de gem. Geertruidenberg en Oosterhout, Z. aan Oosterhout en Terheyde, W. aan Hooge-en-Lage-Zwaluwe.

De gem. bevat de d. Made en Drimmelen, de geh. Oud-Drimmelen, Standhaze, Vierenstraten, Voorstraten en Zandstraten, alsmede een gedeelte van het geh. den Horst, benevens de pold. Emilia-polder, de Vier-Binnenpolders-van-Made, den Ribsche-polder, den Kikvorsch, den Kerkenhoek, den Groote-polder, het Kleine-Allartspoldertje, den Boven-Hennep, de Catharinaplaat, de Deenenplaat, de Amerplaat en den Bol, benevens gedeelten van den Brieltgens-polder en van den Spergie-polder-Ossekop-en-Varken, Ruigskop, Nollen-Polder, Honderd-en-Dertig, Vischplaat, Blomplaat, Kloosteroort, de Hoogen-Hof, de Laagen-Hof, Hardenhoek, Merken, en de Vogelaar. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4201 bund. 65 v. r. 87 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 309 h., bewoond

door 368 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1830 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en zalmvisscherij.

De R. K., die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke ongeveer 1000 Communikanten, maken de par. van Made uit, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De Herv., van welke men er 430 aantreft, onder welke ongeveer 200 Ledematen, maken de gecombineerde gemeenten van Made en Drimmelen uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht worden.

MADEBLOKJE (HET), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*, palende N. aan het Zwartpoldertje, O. aan de Nieuwe-vaart, welke het van den Dijkpolder scheidt, Z. aan de Noord-Bruin, W. aan den Oost-Made-polder.

Dit poldertje, hetwelk voorheen op zich zelve bestond, wordt thans tot den *Oost-Made-polder* gerekend.

MADEL, h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie MEDEL.

MADELAINE (LA), Fr. naam van het d. ROLLINGEN, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie ROLLINGEN.

MADE-POLDER (DE OOST-) of DE OOST-MAEPOLDER, pold. in *Delfland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen;* palende N. aan Loosduinen en het Zwarte-poldertje, O. aan het Madeblokje en de Noord-Bruin, Z. aan den West-Made-polder, W. aan de West-duinen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 196 bund. 76 v. r. 41 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Molen- of Poldermeesters, van welke er telken jare één aftreedt en van welke ieder op zijn beurt, gedurende een jaar, het voorzitterschap uitoefent.

MADE-POLDER (DE WEST-) of DE WEST-MAE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster;* palende N. aan den Oost-Made-polder, O. aan Noord-Bruin, Z. aan de Groote-Geest, W. aan de Westduinen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 72 v. r. 31 v. ell., waaronder 48 bund. 30 v. r. 17 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen molen, in de Boomwatering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester.

MADESTEIN, adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*, aan den straatweg van dat dorp op Monster.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 30 v. r. 64 v. ell.

MADHOOR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Lebak*, afd. *Tjilonghakon*.

Dit distr. wordt verdeeld in drie onderdistrikten, als: Madhoor, Binoenanghhan en Samawi.

MADHOOR, onderdist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Lebak*, afd. *Tjilonghakon*, distr. *Madhoor*.

MADJA, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, palende N. en O. aan de Zee-van-Java, Z. aan het reg. Koeningan, W. aan de Preanger-Regentschappen.

Dit reg. bevat zes distrikten, als: Madja, Sindang-Kassie, Radja-Gulo, Telaga, Palimanang en Kadondang. De Regent voert den titel van Radeen-Adipatti.

MADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Madja*. — De hoofdplaats draagt denzelfden naam.

MADJA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. en distr. *Madja*.

De weg, tusschen deze stad en Galoe is de eenige in de geheele resid. Cheribon, welke niet door rijtuigen kan bereden worden.

MADJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Tjidoerian.

MADJAJA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

MADJALAGA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

MADIALANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Zij heeft eene noordelijke rigting en valt tegen over de droogte Kalajerok in de *Zee-van-Java*.

MADIANGE, oude st. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lonthoir*.

MADJA-PAHIT of MADJAPAIT, voorm. kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, dat in de geschiedenis van DAMAR-WOELAN, ook MANAS-PAHIT, MADJO-LENGKO en MADJO-LENGOE genoemd wordt.

MADJA-PAHIT, MADJAPAIT of MAJAPAIT, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, reg. *Djapan*, voorheen de zeer vermogende hoofdplaats van het kon. *Madja-Pahit*, thans niets meer dan bouwvallen vertoonende. Zij lag in het distr. Wirosabo, bezuiden de bogt der rivier Kediri, in de nabijheid van het d. Djapan.

Deze stad moet zeer uitgestrekt geweest zijn, want men ziet er nog eenen vijver, die 1200 voeten lang, 845 breed en 10 diep is. Deze vijver levert een trotsch gezigt op, zoo wel door de groote steenen beschoeijing, als de prachtige boomen, welke dat verblijf der oudheid omschaduwen. Een vóór den vijver geplaatste Passangrahan, alwaar men kan overnachten, maakt dit tot een aangenaam verblijf. Niet ver van daar ziet men nog eenen kleinen vervallen tempel, eene put, onderscheidene vervallen pilaren en brokken steen, en op eene hoogte, overblijfsels van voetstukken, zonder dat men iets degelijks kan onderscheiden. Een paar hooge poorten zijn nog op grooten afstand aanwezig.

MADJA-PAHIT (DE) of AJER-MADJA-PAHIT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie MASSAPAIT.

MADJA-PAHIT (GOENONG-) of GOENONG-MADJA-PAIT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie ARDJOENA.

MADJET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*. Men heeft er eene fraaije steenen bazaar, welke dagelijks geopend is, en waar alle soorten van levensmiddelen voor zeer billijke prijzen te bekomen zijn.

MADIKA-RANO, MADIKA-SANO en MADIKA-SENGALLA, drie staten in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, O. van Mandtor. Zij zijn met *Leta* afhankelijk van het rijk Loehoe.

MADION of MADIOEN, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de resid. Rembang, O. aan Kedirie, Z. aan de Zee, W. aan Soerakarta.

Zij maakte vroeger een gedeelte van de Vorsten- en wel bepaaldelijk van de Montjonegorasche landen uit, doch werd in 1830, na het dempen van den opstand van DIEPO-NEGORO, aan het Nederlandsche gouvernement afgestaan. Ook is in het jaar 1831 een gedeelte van het distr. Randoe-Blatong, onder de afd. *Blora*, resid. *Rembang*, behoorende, afgenomen en onder deze resid. gebragt.

Deze resid. is verdeeld in de drie grootere afdeelingen Madion-Ponorogo en Ngawie, welke wederom in elf regentschappen, met name: Madion, Djogorogo, Ponorogo, Tjeroban, Soemorotto, Poerwadodie, Maaspatten, Magetan, Polloredjo, Toengal en Ngawie zijn gesplist.

Het tegenwoordige grondgebied wordt van het Oosten naar het Westen op eene gemiddelde breedte van 45, en van het Noorden tot het Zuiden op eene lengte van 150 palen geschat, zoodat de geheele oppervlakte nagenoeg 4,250 vierkante palen moet bedragen.

De voornaamste rivieren zijn: de Solo, de Madion, de Koepan, de Loerak en de Poengoel, van welke de beide eerstgenoemde bevaarbaar zijn, en ruimschoots gelegenheid tot het vervoer van goederen aanbieden. De overige rivieren daarentegen zijn niet op alle plaatsen even diep, daarenboven hier en daar met rots- en klipsteenen opgevuld, en dus van weinig ander nut, dan om goederen op vlotten naar het aangrenzende Patjietan af te voeren. De gemeenschap is nogtans in dit gewest aanmerkelijk gemakkelijker dan ergens elders, vermits het, buiten de zeer goede wegen naar de residentiën Soerakarta, Djocjokarta, Kederie en Patjietan, nog in alle rigtingen met wegen van en naar de onderscheidene regentschappen en distrikten is doorsneden.

In deze residentie zijn in het jaar 1836 tien waterleidingen gegraven, waardoor 1000 bouw land, vroeger van den regen afhankelijk, met loopend water besproeid en 700 bouw woeste grond in rijstvelden herschapen zijn geworden; terwijl nog door het graven eener waterleiding, uit de groote Madioensche rivier, nabij het dorp Poelo-Sarie, naar de suikerfabriek te Medellaan en van daar naar het dorp Mantjakan weder in die rivier terug, reeds 128 bouw woeste gronden of drooge rijstvelden met loopend water zijn besproeid, welk getal tot 2400 zal kunnen worden vermeerdert.

De lucht is er gezond; de grond heuvel- en bergachtig en zeer vruchtbaar.

Onder de bergen verdienen de Lowas of Loewo en de Welis genoemd te worden.

De handel bepaalt zich in deze residentie meestal tot het binnenland, waartoe de Madion en de Solo de gunstigste gelegenheid aanbieden. Alleen rijst, koffij, huiden, indigo, tabak en kapas (boomwol), worden, ofschoon niet in groote hoeveelheid, uitgevoerd.

Gelijk in andere provincien treft men hier ook geregelde marktplaatsen aan, waar men alles tegen eenen billijken prijs kan verkrijgen, wat men voor dagelijks gebruik noodig heeft, en waarop rijst, tabak, gambier, suiker, olie, groenten, vleesch, kippen, eendvogels en hier en daar ook lijnwaden en andere artikelen de meest gezochte waren zijn.

De bevolking kan niet met zekerheid worden opgegeven, doch moet meer dan 200,000 zielen bedragen.

Het Nederlandsche bestuur is zamengesteld uit eenen Resident, twee Adsistent-Residenten, voor de afdeelingen Ponorago en Ngawie, en eenen Secretaris; het inlandsche uit eenen Hoofdregent, den titel van

Pangeran voerende, drie Regenten, met den rang van Raden-Adipattie, zes Regenten, met dien van Raden-Tommongong, en eenen Onderregent, met de waardigheid van Tommongong. Voorts heeft ieder regentschap zijn Pattie of Tweede Regent, elk district zijnen Demang en elk dorp haren Petiengie of bijzonder Dorpshoofd.

De justitie of regterlijke politie wordt gehandhaafd door drie Landraden, waarvan de eerste in de hoofdplaats bijeenkomt en den Resident tot Voorzitter heeft, terwijl de beide andere door de Adsistent-Residenten gepresideerd worden en te Ponorogo en Ngawie gevestigd zijn.

De inlandsche geestelijkheid bestaat hier uit een' Hoofdpanghoelos of Opperpriester, die het gezag over de mindere Geestelijken uitoefent, te Ponorogo woonachtig is en veel invloed heeft; uit Panghoeloe, of gewijde Priesters, die krachtens hunne ambtzitting in den landraad nemen, en uit Santries of Dorpspriesters, welke lagere titel alleen aan de zulken wordt gegeven, die nog geene bedevaartreis naar Mekka ondernomen en vandaar ook het regt niet hebben, om eenen tulband te dragen. Het schoolwezen is in deze residentie op een' zeer goeden voet ingerigt en te Ponorogo bestaat eene bloeijende school onder de leiding van den Hoofd-Panghoeloe, die in dit gedeelte van Java eenen welverdienden roem heeft verworven.

Gedurende de maand Februarij 1840 heeft in deze residentie een allerhevigste zuidwesten wind gewaaid, waardoor de gouvernements en andere gebouwen en voornamelijk het residentiehuis, veel hebben geleden. In de hoofdnegorij en omliggende dorpen, zoo mede in het regentschap Magettan, zijn, bij die gelegenheid, veertig koffijschuren ingestort en een aantal boomen ontworteld, terwijl aanzienlijk veel koffijboomen ontbladerd zijn en hunne vruchten verloren hebben.

MADION (DE) of DE MADIOEN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, welke zich met eene zuidelijke rigting in de *Indische-Zee* ontlast.

MADROEL, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, gem. *Pernis c. a.*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 37 v. r. 42 v. ell.

MADURA, ook wel MADOERA gespeld, en bij de inboorlingen onder den naam van MENDOERA bekend, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archiepel*, N. O. van Java, tusschen 6° 12′ en 6° 18′ N. B. en 130° 23′ en 131° 43° O. L. Het is slechts door eene 1½ mijl breede zeeëngte, de Straat-van-Madura of de Trechter genoemd, van Java afgescheiden. Het wordt ten N. O. door de Zee-van-Java, ten N. W. door de Straat-van-Madura bespoeld.

Het is 75½ v. m. groot, beslaat eene lengte van 115 tegen eene breedte van ongeveer 30 palen, en is een langwerpig aan beider einde toeloopend vlak, dat aan de zuidzijde twee voorname en onderscheidene kleine bogten heeft. Het is in vier afzonderlijke deelen verdeeld; te weten: Sumanap, Madura, Bangkalang en Pamakassan. Het geheele eiland wordt door twee Sultans bestuurd namelijk die van Bangkalang of het westen, en die van Sumanap of het oosten. Het distr. Pamakassan behoort geheel aan de Nederlanders.

MADURA heeft de volgende zeeën, straten, baaijen en havens: de Zee-van-Java, die de noord- en oostkust van MADURA bespoelt; de Straat-van-Madura ten westen en zuiden; de Baai-van-Pamakassan en die van Sumanap aan de zuidkust; de Haven-van-Kamel, aan de zuidwest kust, de gewone landingsplaats als

men van Soerabaya komt; de Haven-van-Bangkalang op de westkust en de Haven-van-Arosbaja aan den noord- westhoek.

De rivieren zijn op Madura noch lang noch breed, en haar water doorgaans brak, hetwelk door de nabijheid der zee, wier water bij den vloed door de geringe kracht der rivieren, gemakkelijk naar binnen dringt, veroorzaakt wordt. De voornaamste aan de zuidkust zijn: de Bangkalang, de Belega, de Sampang, de Pamakassan, aan de Oostkust: de Saroko, de Kalkodie, de Maring'an, aan de Noordkust: de Lagoeng, de Amboenten, de Pasongsong'an, en de Batoe-Karbo. Behalve de opgenoemde zijn er nog onderscheidene van minder belang. De grootsten zijn bij hoogen vloed tot op een uur afstands voor praauwen bevaarbaar. Alleen de Maring'an, die te Sumanap in zee valt, is, hoewel niet breed, toch van groot nut voor de scheepvaart; daar vaartuigen van 50 en zelfs meer koyangs haar veilig kunnen binnenkomen. Op sommige plaatsen is de grond, vooral aan den zeekant, onvruchtbaar, alwaar zij eene blaauwachtige klei bevàt. De binnenlandsche vlakten zijn voor den landbouw geschikter, doch niet zoo vruchtbaar als op Java. Het terrein levert eene afwisseling van heuvelen, dalen en fraaije gezigten op. Er worden op verschillende plaatsen bronnen aangetroffen, wier water goed is, doch in de nabijheid der stranden brak wordt. In sommige streken is er gebrek aan water. De heuvelen bevatten kalksteen, die tot het bouwen van huizen gebruik wordt.

De landerijen in dit eiland worden, voor een groot gedeelte, ten voordeele van de Vorsten bewerkt, terwijl de overige onder de Rijksgrooten en Hoofden verdeeld zijn, die deze op hunne beurt verpachten of voor eigen rekening doen bearbeiden.

Langs de kusten is de visscherij een voornaam bestaanmiddel voor de inwoners; het regt daartoe is te Sumanap en te Pamakassan verpacht en levert jaarlijks eene aanzienlijke som gelds op. Te Madura bestaan 149 groote en kleine vischvijvers, en houden de strandbewoners zich bijna alleen met visschen bezig. De verdere bedrijven en handwerken, waaruit de ingezetenen hun bestaan putten, zijn: het bereiden van klapperolie, dat vooral te Sumanap een aantal handen werk verschaft; het *batekken* van kleedjes en doeken; het linnenweven en garenspinnen; het toebereiden van areengsuiker; het maken van rottingmatten, manden enz.; het uitgraven en houwen van metselsteen; het maken van inlandsche kleedjes en touwwerk, hetwelk vooral te Maduru geschiedt, enz. De handel te Sumanap bepaalt zich hoofdzakelijk tot het binnenland, zijnde de artikelen van invoer: rijst, padie, jajang, kapas, was, rotting, ijzer, fijn wit linnen, tabak, gambier, grof porselein, aardewerken, benevens eenige voorwerpen van weelde; de uitvoer strekt zich hoofdzakelijk uit tot vogelnestjes, grof wit en gestreept linnen, klapperolie, rottingmatten en manden, areengsuiker, tamarinde, witte uijen en staartpeper.

Op Madura zijn 47,200 koeijen, 4260 paarden, 12,553 buffels, 1680 schapen en 3240 geiten. Andere huisdieren en gevogelte worden er ook in overvloed aangetroffen; maar olifanten, rhinocerossen en tijgers zijn er niet. Er is veel visch rondom het eiland, doch van de boschdieren en vogelen zijn er niet zoo vele soorten als op Java.

De belangrijkste voortbrengselen in het plantenrijk op Madura zijn: maïs, kokos, katjang, djarahk, kapas en tabak; ook worden er druiven gevonden; rijst is er schaars en van geene beste hoedanigheid

koffij en peper kunnen er met vrucht aangeplant worden, doch leveren tot dus verre weinig op.

Behalve eene aanzienlijke hoeveelheid kalksteen, schijnt MADURA geene noemenswaardige voortbrengselen in het delfstoffenrijk aan te bieden.

De algemeene volkstam is de Madurasche, die in Madurezen en Sumanappers wordt afgedeeld. Wijders zijn er Europeanen en hunne afstammelingen, Chinezen en Maleijers.

Het geheele eiland bevat eene bevolking van 263,048 zielen, onder welke 496 Europeanen, 157,502 Sumanappers, 81,375 Madurezen, 17,637 Pamakassangers, 326 Arabieren en Mooren, 2401 Maleijers en Boeginezen en 3341 Chinezen of hunne afstammelingen. Het getal steden, dorpen en buurten beloopt ongeveer elf honderd.

MADURA is door het Gouvernement aan de Vorsten van MADURA, Sumanap en Pamakassan in leen afgestaan, en wordt door de beide Adsistent-Residenten van MADURA en Sumanap afzonderlijk bestuurd, die beide echter aan den Resident van Soerabaya ondergeschikt en verantwoordelijk zijn. De policie wordt bij uitsluiting door de ambtenaren van het Gouvernement uitgeoefend, nogtans met die omzigtigheid, welke het belang der zaak gebiedt, om de goede verstandhouding met andere Vorsten niet te storen.

De Maduree is van middelmatige gestalte, sterker en zwaarder gebouwd dan de Javanen en gewoonlijk breed van schouderen. Zijn gelaat duidt openhartigheid en goedaardigheid aan; zijne oogen en haren zijn zwart. Zij zijn beroemd door hunnen ondernemenden aard, dapperheid en braafheid; alhoewel minder wellevend dan de Maleijers en niet zoo onderworpen als de Javanen, worden zij echter bijzonder geacht om hunne getrouwheid en opregtheid.

Het eiland MADURA, dat zoo nabij Java ligt, is reeds sedert langen tijd van veel beteekenend gewigt voor het Nederlandsch Indische Gouvernement geweest. De Vorsten van MADURA, Kommandeurs van de orde van den Nederlandschen Leeuw, hebben zich, vooral in de latere tijden, als getrouwe en brave bondgenooten gedragen. In verschillende oorlogen leverden zij hulptroepen, en dikwerf streden zij of hunne bloedverwanten voor de regten van ons Gouvernement. De nabijheid van dat eiland met Java was belangrijk vooral, wanneer er spoedig bijstand moest worden verleend, en de dapperheid en braafheid der Maduresche krijgslieden leverden dikwerf heilzame uitkomsten in moeijelijke omstandigheden op. Voor den handel is dit eiland, waarop eene sterke vaart bestaat, ook van gewigt, en bij meerdere ontwikkeling, vooral van den landbouw, kan het eenmaal belangrijk worden.

Het luchtgestel van MADURA is heet en kan bij stilte onverdragelijk zijn; het wordt echter door zeewinden verkoeld en voor gezond gehouden, daar de lucht er niet zoo drukkend is als op andere eilanden, waar de wolken lang op en om den kruin der bergen blijven hangen. Aan de zuidkust, in de nabijheid van Java, is de warmtegraad aanzienlijk en bereikt soms 100°. Op de hoogere streken en aan de noordkust is de hitte veel dragelijker en dikwerf gematigd, wanneer de zeewinden den dampkring verkoelen, zoo dat de thermometer wel eens tot 70° kan dalen.

MADURA, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*; palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan het rijk Pamakassan, Z. en W. aan de Straat-van-Madura.

Het is zeer uitgestrekt, en bevat drie afdeelingen, namelijk: Bankallang (met het daaraan onderhoorige Arosbaya), Sampang en Balega.

De rivieren zijn niet van eenig aanbelang. Drie zijn er in het district Bankallang, eene in Balega en eene in Sampang. Het water is aan de bronnen, waaruit zij ontspringen, goed, doch wordt spoedig, in de benedenlanden komende, brak.

De wegen zijn ongemeen fraai, bijzonder ook die, langs welke men naar Arosbaya, gaat, welke plaats drie palen van het strand verwijderd is.

De voornaamste voortbrengselen zijn: padi, djagong, katjang, ketella, kapas, wat suikerriet en indigo. In het jaar 1832 werden in het koningrijk MADURA, door 337 dorpen, 2023 jonken sawa-, 231 tegal- en 900 jonken gagavelden verbouwd. De velden worden door de regens bewaterd. MADURA heeft echter geen voedsel genoeg voor de bevolking; en er wordt van Java circa 1000 koyangs rijst, 80,000 à 100,000 bosschen padi, buiten de djagong ingevoerd.

Het maken van kleedjes en de visscherijen onderhouden vele menschen; doch over het algemeen schijnen de Madurezen arm te zijn. De velden en dessa's worden aan de familie van den Sultan als een middel van bestaan afgegeven, aan Chinezen verpacht of voor hem zelven bewerkt, en die afstand in verband gebragt met de behoeften, is het na te gaan hoeveel daarvan overschiet.

De inkomsten van den Sultan zijn zeer aanzienlijk; men wil dat de opbrengst der vogelnestjes alleen, hem bijna een half millioen guldens in het jaar verschaft.

De paarden, buffels en koeijen zijn niet van veel aanbelang, en de fokkerijen van den Sultan worden ook met geene zorg nagegaan.

Houtbosschen vindt men er niet van aanbelang. Het Balegasche bosch heeft echter djatiehout, doch is meest uitgekapt en klein.

MADURA (STRAAT-VAN-), ook wel DE TRECHTER genoemd, zeeëngte in *Oost-Indië*, tusschen de eil. Madura en Java, zich van het fort Lodewijk, tot aan Soerabaya uitstrekkende. De zeelieden geven aan de groote wijde golf, tusschen de Z. O. kaap van Madura en kaap Sandana, ook wel den naam van STRAAT-VAN-MADURA.

MAELSTEDE voorm. adell. h. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie MAALSTEDE (1).

MAERLAND, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1¼ u. Z. ten O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. Z. van *Meerssen*, gem. en 25 min. N. O. van *Eysden*, ¼ u. N. van het d. *Breust*, waartoe het kerkelijk behoort; met 45 h. en ruim 250 inw.

MAERNE (DE), oude naam van de riv. de MARE in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MARE (DE).

MAERSCHE, naam, onder welken het d. MAARSSEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in oude bescheiden voorkomt. Zie MAARSSEN.

MAETMAN, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Denekamp*.

MAFIT (HET), pold. in het *Land-van-Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. W. aan Nes, N. O. aan den Middelwaard, O. aan de Lek, Z. aan Gouwenes, W. aan den Eng en het d. Hagestein.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den polder *den Biezen*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund.; telt

---

(1) Alle de overige woorden, elders weleens met MAE gespeld, en hier niet gevonden wordende, zoeke men op MAA of MA.

18 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, staande aan het einde van de Biezenwatering, onder Vianen, en loopende op het Zederik-kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur van *den Biezen* bestaat uit een Schout en twee Heemraden.

MAGARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

MAGARET of, volgens oude kaarten MARGARET, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*, nabij het d. *Paulus-polder*.

Deze b. is zamengesteld uit 14 h., bewoond door 15 huisgez. en 64 zielen.

Voorheen stond hier eene bierbrouwerij, die sedert vele jaren is afgebroken. Thans staat er nog een windkorenmolen.

MAGAT, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

MAGDALENA-KLOOSTER (ST.-), voorm. kloost. te *Amsterdam* en te *Hoorn*. Zie MARIA-MAGDALENA-KLOOSTER.

MAGDALENA-POLDER (DE), polder in het *Land van Overflakké*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. W. aan het Oostende, N. aan den St. Sebastiaanspolder, anders genaamd de Tisse, O. aan den polder den Groote-Blok, Z. aan den Heeren-polder W. aan den Polder-het-Oudeland-van-de-Oude-Tonge.

Deze pold., is dat gedeelte van den Groote-Blokpolder, dat op Oude-Tongenschen grond ligt, zoodat het met dien pold. een dijkaadje uitmaakt. Hij is ingedijkt in het jaar 1600, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 113 bund. 37 v. r. 27 v. ell., waaronder 110 bund. 5 v. r. 37 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij en een arbeiderswoning, en wordt door 1 sluis, door den Havenpolder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

MAGDALENA-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. aan den Maria-polder, O. aan den Braakman, Z. aan den Nieuwen-Passegeule-polder, W. aan den Kleine-Zuiddiep-polder en den St. Anna-polder.

Deze polder, welke in het jaar 1780 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 13 v. r. 40 v. ell., waaronder 56 bund. 20 v. r. 65 v. ell. schotbaar land en wordt door de sluis der zeven vereenigde polders in den Braakman van het overtollige water ontlast. Men telt daarin 2 h. Het dijkbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

Bij den watervloed van 14 en 15 Januarij 1808, is de dijk van dezen polder doorgebroken.

MAGDALENA-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Schoondijke*; palende N. aan den Grooten-Cornelia-polder, O. aan den Nieuwer-havenpolder, Z. aan den Prins-Willems-polder, tweede gedeelte, van welken het gescheiden is, door een kanaal in den Franschen tijd gegraven, doch niet voltooid, W. aan den Grooten-Henricus-polder en den Hurgronje-polder.

Het is eene smalle strook lands, welke haar bestaan te danken heeft aan de laatste bedijking van het vaarwater, dat tusschen Groede en Schoondijke plagt te loopen. Hij is ruim 3000 ell. lang en dus doorgaans geen 250 ell.

breed. Deze pold., werd bedijkt, door het leggen van den dam aan Scherpbier in 1776. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 73 bund. 75 v. r. 7 v. ell., waaronder 60 bund. 16 v. r. 10 v. ell. schotbaar land. Daarin staan geene huizen. De uitwatering is in den Prins-Willems-polder. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Ontvanger-Griffier.

MAGDALENA-SLUIS, sluis, liggende aan het noordelijk einde van den *Kapitalen-dam*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*. Zij kreeg dezen naam eerst later van hare ligging tegen den Magdalena-polder, om haar van de in 1807, aan het zuidelijk einde des dams gelegde sluis te onderscheiden. Zij is de oudste sluis der Nieuwe-Passegeule, en werd aangelegd tot afwatering van dezen en nog eenige andere polders, doch meer nog tot inundatiesluis, om het water der Linie door zeewater hoog te zetten, thans echter dient zij alleen tot afwatering. Onmiddelijk tegen haar aan, aan de zuidzijde, ligt de sluis der zeven vereenigde polders, deze heeft echter met de Magdalena-sluis niets gemeen.

De Magdalena-sluis is langen tijd zeer defect geweest, en werd nog onbruikbaarder, toen de Kolonel Ledel daardoor zocht te inunderen; zij is echter in 1840 met veel kosten hersteld, alstoen is de vloei 30 duim verlaagd. Zij dient met de aan het zuideind des dams liggende sluis, tot uitwatering van alle de polders, behoorende tot de uitwatering van den *Kapitalen-dam* en staat onder het hoofdbestuur der Directie van die watering. De vloei der sluis schijnt nog te hoog voor eene geregelde uitwatering, zoodat het meeste water door de zuidelijke sluis gaat en de Magdalena-sluis slechts eene bijsluis voor het geval van overvloed van water is. In 1830 werd deze sluis door den Kolonel Ledel bezet tegenover de Belgen, die de zuidelijke sluis en het Wittehuis bezet hadden. Daarbij, achter den Magdalenadijk, stond eene groote loots, tot kazerne dienende; in deze was, gedurende de mobile diensttijd der Zeeuwsche schutterij, steeds een groot gedeelte daarvan gelegerd.

MAGDALENESBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuwe Aanleg, benedenwaarts aan de verl. plant. Montauban; 300 akk. groot.

MAGELANG, Magalon of Magoelan, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

Het bestaat uit acht distrikten, als: Magelang, Ngasinan, Poerboliengo, Bligoe, Romaneh, Menoreh en Bandoongan.

MAGELANG, Magalon of Magoelan, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*.

In dit distr. ligt de kleine berg Tidar, die de Javanen als den navel, dat is het middelpunt, van hun eiland beschouwen.

MAGELANG, Magalon of Magoelan, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. en distr. *Magelang*.

Het is een groot en vrolijk dorp en de hoofdplaats der geheele residentie. Naar sommigen willen, is het haren naam aan den Spanjaard Ferdinand Magelang verschuldigd, die, in 1519, op kosten van het Hof van Spanje met eene vloot uitgezonden, ter opsporing van den besten en kortsten weg naar Oost-Indië, langs den zuidhoek van Amerika stevende en Java gelukkig bereikte De ligging dezer plaats is zeer hoog, ongeveer 1020 Rijnl. voeten boven de oppervlakte der zee, en

hare verwijdering van de naastbij gelegene hoofdplaatsen wordt berekend van Samarang 48, van Djocjokarta 27, van Baglen 25, van Banjoemaas 90 en van Wonosobo meer dan 40 palen te zijn. Men heeft er onderscheidene wel ingerigte steenen gebouwen, waaronder het residentiehuis, dat, met eenen fraaijen tuin aan den oever eener bruisende rivier gelegen, een verrukkelijk schoon uitzigt op het donkere gebergte der Twee Gebroeders en de omliggende terrasvormige, met kleine dorpjes bezaaide, rijstvelden heeft; de woning van den Secretaris; de dalam (verblijf) van den Regent; de inlandsche tempel of messigith; de Chinesche kampong en het gevangenhuis boven anderen uitmunten.

Ter versterking van Magelang is, aan de zuidzijde, eene vierkante verschanste plaats van aarde opgeworpen en gewapend met zware vuurmonden, die op steenen, in de bastions gemetselde, fondamenten rusten, en, volgens eene nieuwe uitvinding, op een spil kunnen worden rondgedraaid. De schans wordt altijd door eene behoorlijke bezetting bewaakt en in den besten staat gehouden. Gedurende den oorlog op Java was er nog eene kleine benting, die echter, op den 3 Mei 1830, door een noodlottig toeval, in de lucht is gesprongen.

Het was te Magelang, dat de rustverstoorder Diepo Negoro, op den 1 April 1830, door den Luitenant-Generaal, Gouverneur Hendrik Baron Mercus de Kock, toenmalig Kommandant van het Indische leger, gevangen werd genomen, ten gevolge van welke verblijdende gebeurtenis de rust weldra wederom geheel hersteld werd.

MAGELE of Magelde, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommen*, gem. en 10 min. N. van *den Ham*.

MAGEREBRUG (DE), brug in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, over den Amstel liggende en de beide Kerkstraten verbindende.

Zij wordt aldus genoemd, om de smalte en bekrompenheid, die zij weleer, in verhouding tot hare lengte, had. Maar in of kort na 1840 vernieuwd en veel verfraaid zijnde, is zij zoodanig verbreed, dat twee of drie groote wagens elkander zonder hindernis kunnen voorbijgaan.

MAGEREWEIDE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. N. O. van *Warstiens*, waartoe het behoort.

MAGERHORST, adell. h. op *de Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant., gem. *Zevenaar*.

Dit adell. h., met de daartoe behoorende gronden, wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer L. van Nispen van Zevenaar.

MAGERSTRAAT, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ¾ u. W. van *Breda*, distr., gem. en ¼ u. W. van *'s Princenhage*; met 15 h. en 100 inw.

Het is dat gedeelte van het geh. *Bagben*, hetwelk het digst aan den straatweg van Breda op Bergen-op-Zoom gelegen is.

MAGETAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

In dit regentschap is bijzonder groote schade veroorzaakt door den hevigen zuidwestenwind, die, in het laatst van Februarij 1840, in de resid. Madion gewoed heeft.

Den 12 Januarij 1843 heeft een zware windvlaag aldaar andermaal groote schade aangerigt, zonder dat daarbij echter menschen of

dieren letsel hebben geleden. De schade aan de koffijboomen was aanzienlijk te noemen, zijnde 70,000 boomen uit den grond gerukt en 30 droogschuren omgewaaid.

MAGETAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, reg. *Magetan*.

Deze stad werd in Februarij 1828 door de muitelingen genomen, maar ook spoedig daarop door de onzen hernomen.

MACHIAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie MAKJAN.

MAGIE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Batjan-eilanden* behoorende, Z. van Batjan. — Het is in de zeventiende eeuw door den Sultan van Batjan aan Nederland afgestaan.

MAGRETTE, ook wel in de wandeling de STAD-DAVID genoemd, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 7 u. Z. van *Goes*, kant. en 2½ u. W. van *Hulst*, distr., gem. en ½ u. N. van *Axel*, in den *Oude-Eglantier-polder*; met 8 h. en 50 inw.

In de archieven der stad Axel is ons een koopkontract voorgekomen van een stuk land, genaamd de Magere-Etten, beteekenende magere weilanden. Men gist, dat de naam van deze buurt daarvan is ontleend, terwijl dien van STAD-DAVID schijnt herkomstig te zijn van eenen vroegeren eigenaar van den grond, waarop de woonhuisjes gebouwd zijn, die genaamd was DAVID MULLIÉ.

MAGUM, Lat. naam van het stadje MEGEN, in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*. Zie MEGEN.

MAGUM (NOVIO-), Lat. naam van de st. NIJMEGEN, prov. *Gelderland*. Zie NIJMEGEN.

MAHANAIN, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Surinamombo-en-Palmenie, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Bamby.

MAHAMÉROE of MAHEMERO, ook wel enkel SMEROE genaamd, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroeang*, zich oostwaarts tot in Probolingo uitstrekkende.

Het wordt voor het hoogste gebergte van Java gehouden, heeft eene zuidelijke en noordelijke strekking en is nimmer met sneeuw bedekt, doch zoude evenwel, volgens berekening, 12,000 tot 13,000 voeten hoog zijn. De hoogste top is de Mahamero.

MAHAMEROE of MAHAMERO, meestal enkel SMERO genaamd, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, de hoogste top van het gebergte *Mahameroe*, zijnde 13,000 voet hoog.

Het is een vulkaan, welke gestadig rookt. De top is kaal en van alle gewassen ontbloot, vermits hij zich boven de lijn van plantengroei verheft; echter is hij niet met sneeuw bedekt.

MAHOE, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

MAHOE (DE) of WAY-MAHOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de zuidoostkust van *Hitoe*, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

MAHONO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, ten O. van het eil. *Sjau*, een der *Moluksche-eilanden*.

MAJANG of HOEDJONG-MAJANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust.

MAJAUW, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, W. van *Ternate*, waaronder het behoort; terwijl het, even als de overige Moluksche

eilanden, jaarlijks, door uitdrukkelijk daartoe afgezondene Gevolmagtigden, bezocht wordt, om alle nagel- en notenboomen uit te roeijen.

MAICOUNIE (DE), riv. in *Nederlands-Guiana,* kol. *Suriname.* Zie Marowijne (De).

MAIJAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie Matak (1).

MAJIN, eil. in *Oost-Indië,* in de *Zee-van-Celebes,* N. van het *Sundasche* eil. *Celebes.*

MAIKE-DUIN ook genaamd Dirkje-Maaikeduin, het zuidwestelijkste gedeelte van de buitenvelden, tusschen Texel en Eijerland, zoo als dit voor de bedijking dier buitenvelden in 1835 was, prov. *Noord-Holland,* arr. *Alkmaar,* kant. *de Helder,* gem. *Texel.* Het paalde N. aan paal nommer twaalf, O. aan de Meeuwenbol, Z. aan de Koger-Duinen, W. aan het Zeestrand, en besloeg, met binnengronden en duinen, bij raming, eene oppervlakte van 50 bund.

In het jaar 1842 is er bij Maikeduin eene groote eendenkooi aangelegd.

MAJO, Poeloe-Majo, eil. in *Oost-Indië,* tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, nabij de Noordkust van Sumbawa, op 8° 12′ N. B., 135° 15′ O. L. — Het is 6 u. lang en 3 u. breed.

MAJOOR-GENERAAL-COEHOORNS-POLDER, pold., prov. *Friesland,* kw. *Zevenwouden,* griet. *Haskerland.* Zie Coehoorns-polder.

MAJORO-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana,* welke in de hooge landen van den regter oever de Saramacca ontstaat, en met eene zuidelijke strekking in de *Tawaycoera-kreek* uitloopt.

MAIRE of Meere, soms Moeren, ook Mare, vroeger Ter-Meere oudtijds ook Mara genoemd, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland,* prov. *Zeeland,* arr. en kant. *Goes,* gedeeltelijk gem. *Krabbendijke,* gedeeltelijk gem. *Rilland-en-Maire;* palende N. aan de heerl. Krabbendijke, N. O. en O. aan Rilland, Z. aan de schorren tegen de Honte, W. aan de heerl. Valkenisse.

Deze heerl. heeft oudtijds aan een edel geslacht haren naam medegedeeld of daarvan ontvangen. W. de Water, in de voorrede van zijn *Hoog Adellijk* en *Adelrijk Zeeland,* bl. 56 en 57, stelt twee onderscheidene stammen, welke daarvan hunne benaming ontleenden. Tot den eersten, zegt die Schrijver, zou behoord hebben Johan van der Meer, bekend onder de Edelen ten tijde van Graaf Dirk V, omtrent het jaar 1080 en Hemericus van der Meer, die een der Edelen was, welke de partij hielden van Jonkvrouwe Ada, tegen haren oom Willem, die naderhand Graaf is geworden, en de getrouwheid van dezen Heer strafte, met het verbeurdverklaren van deze heerlijkheid. Van den tweeden stam, uit eene erfdochter van de eerste voortgekomen, zoude Gerrit van der Meer, dien naam en dat geslacht tot heden in wezen hebben doen blijven. Hoe het zij, men ontmoet in het jaar 1276, Berthoen de Mere, die een der Gecommitteerden was, om met die van Antwerpen te verdragen over den tol of het vrijgeleide over de geheele Honte. De heerl. Maire dus al vroeg, door verbeurdverklaring, een eigendom der Graven geworden zijnde, ten minste een deel daarvan, diende Graaf Willem van Henegouwen, den 21 Junij 1345, nevens andere domeinen, tot een pandschap aan onderscheidene Hollandsche en Zeeuwsche steden, wegens voorgeschotene gelden.

De watervloeden, die hier al vroeg van de zijde der Honte schade en onheil aanbragten, en naburige ambachten dreigden te vermeesteren, maakten, dat Hertog Albrecht van Beijeren, den 7 November 1375,

(1) Eveneens zoeke men de woorden, elders wel eens met Maij gespeld, op Mai.

met overleg zijner Raden, beval, dat deze parochie die van Rilland, in het maken der dijkaadje, moesten helpen en te baat komen, moetende de onwilligen daartoe bedwingen. Zulke voorzorgen, hoe heilzaam ook, waren niet toereikende om, bij een meer en meer aanwassend vermogen van den stroom, zijne woede te beletten en herhaalde hooge vloeden te wederstaan; die van 5 November 1530, overdekte hier alles, dan men verloor den moed niet; zulk een schoon dorp en vruchtbare streek, moest zoo terstond haren vijand niet overgelaten worden, waarom men aan het herdijken ging, en zich reeds vleide het gevaar ontworsteld te wezen, wanneer den 2 November 1532, een geduchte vloed, al het herstelde vernielde, en als het ware voor altoos een einde aan het bestaan van deze heerlijkheid maakte. Hoe groot hier de ellende toen was kan daaruit worden afgeleid, dat meer dan vijftig personen op het dak der kerk waren geklommen, om hun leven te redden, die daar twee dagen en drie nachten, zonder eenig voedsel te bekomen, doorbragten, wanneer zij door de menschlievendheid van den Heer Jan van Glymes, Heer *van Bergen-op-Zoom*, door een daartoe afgezonden schip, werden gered en in het leven behouden; die zulk eene toevlugtsoord niet konden bereiken, zijn met have en vee door de golven verzwolgen.

Dat deze heerl., vóór dat zij overstroomd werd van een dorp en kerk voorzien was, is ontwijfelbaar, want hier schijnt in het jaar 1284 zekere Heer Mengoud, Priester te zijn geweest. En in de kerk van dit dorp was aan St. Catharina's altaar eene vikarij, welke in het jaar 1529 bekleed werd door Heer Jan de Winter. In het geestelijke was de Bisschop van Utrecht de opperste Regter, en het dekenschap van Zuid-Beveland oefende dit uit.

In het jaar 1694 werd deze heerl., die vóór de ondervloeijing eene oppervlakte had beslagen van 2277 gemet. 230 r. 3 v. voor een klein gedeelte aan de zee ontrukt, alzoo toen, in eene gemeene dijkaadje met *Valkenisse*, daarvan herdijkt is 250 gemet. 148 r., in welk gedeelte, in 1753, vier huizen gebouwd werden. Zij bleef in dien staat van grootte, tot dat een aanmerkelijke aanwas meerder aandijking beloofde; gelijk in 1773 geschiedde, wanneer, in de gemeene dijkaadje van den Reigersbergsche-polder, daarvan aangewonnen werd 678 gem. 119 r.

Thans bevat deze heerl. noch d., noch geh. Zij bestaat alleen uit den pold. Maire en een gedeelte van den Reigersbergsche-polder.

Toen, in het jaar 1769, de onbedijkte schorren dezer heerl., op last van den Heer van Valkenisse, door den Landmeter Johannes van Weel, gemeten zouden worden, is op dezen grond ontdekt en gevonden een metalen potje, hetgeen men giste een graflampje te wezen. Indien deze gissing waarheid bevat, dan levert het een duidelijk bewijs, dat hier, vóór dat de leer van Christus gepredikt kon worden, Heidensche volkeren, en wel Romeinen hun verblijf hebben gehad, bij welken de graflampen in gebruik waren.

Het wapen dezer heerl. is een veld van sabel, met een hoofd (chef) van zilver, hebbende in de regterbovenhoek een schildje van goud met een keper van keel (rood).

MAIRE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Krabbendijke*, gedeeltelijk gem. *Rilland-en-Maire*; palende N. aan den Oostpolder-van-Krabbendijke, N. O. aan den Stroodorppolder, O. aan den Reigersbergsche-polder, Z. aan de schorren tegen de Hont, W. aan Nieuw-Valkenisse, N. W. aan den Nieuwen-Polder-van-Krabbendijke.

Deze pold., welke in het jaar 1694 bedijkt is, maakt met *Nieuw-Valkenisse* eene gemeene dijkkaadje uit; daarin staan alleen 2 hofsteden of boerderijen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 104 bund. 40 v. r. 86 v. ell.

MAIRN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MEERN (DE).

MAISEMBOURG, d. in de heerl. *Meysemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie MEYSEMBURG.

MAKABOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d. werd, den 27 Maart 1820, door den Luitenant-Kolonel KEER, met al wat de vijand van eenige dienst kon zijn, verbrand en vernield.

MAKABONKOK, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

MAKALARA, eil. in *Oost-Indië*, nabij *Celebes*.

MAKALEHE of MAKELEHE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van het eil. Sjauw.

Dit eil., hetwelk omtrent twee mijlen in omtrek heeft, bevat zoet water en levert pinang, kokos, soersak en andere vruchten op.

MAKARIKI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op de Zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

In het begin der vorige eeuw telde het 192 zielen, 70 weerbare mannen en 19 dati's.

MAKASSAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, afd. *Sampang*, aan de Zuidkust van het eiland.

MAKASSAM (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het eil. *Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampang*.

MAKASSAR, gouv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong; palende N. aan het gebergte van Tanette en het gebergte Kindang, O. aan de Baai-van-Boni, Z. aan de Zee-van-Java, Z. W. aan het kon. Makassar, W. aan de Straat-van-Makassar.

Het bevat voornamelijk: het distr. Makassar, de Noorderdistrikten, de Zuiderdistrikten, Boelecomba, Bonthain en het eil. Saleijer. Men telt er 310,000 inw.

MAKASSAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de westzijde van den zuidelijken landtong; palende N. aan Tello, O. aan Bonthain, Z. aan de Zuiderdistrikten, W. aan de Straat-van-Makassar.

Het bevat, met de inwoners der nabij liggende eil., 150,000 inw. Op de Westkust, aan zee, ligt het fort Rotterdam, waarin een gouvernementshuis, benevens eene kerk is en eene bezetting ligt. Oostwaarts van dit fort ligt de vroeger vermaarde stad Vlaardingen, die zeer in verval is, op de zelfde plaats, waar weleer de stad Makassar of Mangkassar stond. Beoosten de stad, naar de zijde van Goa, ligt het fort Vredenburg, en aan de Westkust is eene goede haven. De Gouverneur, die te Makassar woont, voert het bewind over de zuidelijkste landtong, en draagt zorg, dat de Vorsten van Celebes hunne, met het Gouvernement geslotene, verbindtenissen naleven.

Men heeft in dit distr. éénen Predikant van de tweede klasse; terwijl die gem., met de onderhoorige posten Maros, Bonthain en Boelecomba, 700 à 800 zielen telt, onder welke nagenoeg 200 Ledematen.

Dit distrikt behoorde vroeger tot het koningrijk Makassar, en werd door de dapperheid van de troepen der Oost-Indische Compagnie, onder de beleidvolle aanvoering van den Admiraal Cornelis Speelman, in 1667, aan het Nederlands bewind onderworpen.

MAKASSAR, Goa of Goach, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong; palende N. aan het Nederlandsche gouvernement Makassar, O. aan Bonthain, Z. aan Torotea, W. aan de Zee-van-Java.

Dit weleer zoo bloeijende en aanzienlijke rijk is thans in diep verval. De lucht is er gezond en de bodem levert eene groote verscheidenheid van voortbrengselen uit het planten- en dierenrijk op, voornamelijk rundvee, paarden en rijst, doch niet genoegzaam voor de behoefte; terwijl de rivier van Goa bijzonder vischrijk is, welke, even als de tripang- en schilpadvangst, eene bron van welvaart voor de Makassaren uitmaakt. Het zout, dat in de zuidelijke streken, door uitdamping van het zeewater, wordt verkregen, komt in groote hoeveelheid en van uitmuntende hoedanigheid voor. De bevolking wordt op 65,000 à 70,000 zielen begroot, die in distrikten verdeeld zijn. Het terrein, zoo wel hier als omstreeks het eigenlijke Nederlandsche gebied, wordt door alle schrijvers als eene bijzondere schoone golvende vlakte geschetst, die, volgens Rademacher, op zeven à acht uren afstand, ten O. tegen een hoog gebergte, namelijk dat van Bonthain, aanstoot, hetwelk dit gedeelte van Celebes, bewesten de Baai-van-Boni, in tweeën scheidt. Deze vlakte vertoont overal, zoo ver het oog reikt, niets dan rijstvelden en weilanden, die hier en daar door welige bosschen afgebroken en door rivieren of beekjes, die in het gebergte ontspringen, besproeid worden. De jaargetijden, hier bekend onder den naam van moesson, zijn de zelfde als op Java; wordende de zuidoost- als de goede, de noordwest- als de kwade moesson beschouwd, de eerste altijd eenen helderen hemel en droogte en de laatste felle en aanhoudende winden en zware regens aanbrengende op de landen, die bewesten het hiervoren gemelde gebergte gelegen zijn. Beoosten dit gebergte heeft het tegengestelde plaats; want daar de zuidwestmoesson hier het schoone weder aanbrengt, heeft men ginds niets anders dan wind en regenbuijen, zoo dat de goede en kwade moesson geen acht uren van elkander verschillen.

De Vorst van Makassar heeft geene onbeperkte magt, aangezien de Rijksgrooten, even als in vele Oost-Indische staten, eenen overwegenden invloed op zijne handelingen uitoefenen. De regeringsvorm is alzoo aristocratisch: eene adelregering van woeligen aard, te vergelijken met de voormalige Poolsche staatsregeling. Meest zijn het de oude gebruiken en overleveringen, welke als wetten gelden, die der Regering tot rigtsnoer strekken en die het stelsel van willekeur, van wraak en eigen genoegdoening, waaraan de Rijksgrooten nog meer dan de Vorsten gehecht zijn, den boventoon doet behouden. Onder den Rijksraad, uit tien leden bestaande, bekleedt er één de functie van Eersten Minister. De distrikten van het rijk staan onder Prinsen of Krains, wordende de Koning in de landtaal Radja genoemd. Sambong-Java is de residentieplaats des Radja's, ongeveer een uur van het fort Rotterdam gelegen. De opvolging tot den rijkszetel is erfelijk, maar de broeder van den Vorst en niet zijne zonen, volgen hem in de regering op.

De Makassaar is moedig, trotsch, wraakzuchtig en vergeeft nimmer eenen geleden hoon. Bij dien aard voegen zij echter de goede hoe-

danigheid van vrolijk en vriendelijk in den omgang te zijn; terwijl zij, eenmaal vriendschap voor iemand opgevat hebbende, die met onkreukbare trouw weten te houden. Hoewel zij, met de Boniërs, eenen wraakgierigen aard gemeen hebben, zijn zij, in tegenoverstelling met de laatsten, vijanden van verraad. Van natuur dapper, waren zij reeds in de zeventiende eeuw, onder de regering van den vermaarden Radjan Palacka, geene te versmaden bondgenooten der Oost-Indische Compagnie. Kloek en sterk van ligchaam, zijn zij ook gehard tegen vermoeijenissen, voortspruitende uit hunne geneigdheid voor allerlei soort van ligchaamsoefeningen, die hen tot uitmuntende jagers en ruiters vormen. Hunne gebruikelijke wapenen zijn geweren, pieken, krissen en klewangs. De Makassaarsche krijgslieden dragen somwijlen maliënkolders van ijzerdraad, badjoe-ranteis genaamd; hunne voorvechters voeren schilden. Van een ander wapentuig, spatten genaamd, ook pokétsjomprit geheeten, maken zij een behendig gebruik; dit zijn pieken, waarvan de stelen hol zijn, waarin zij kleine vergiftige pijlen steken en die zij op eenen aanzienlijken afstand wegblazen: zoo zelfs, dat de wonden, die zij op honderd passen afstand maken, doodelijk kunnen zijn. Ook met het geweer, het grof geschut, pijl en boog en andere handwapenen, leeren zij vlug en goed omgaan. De gewapende magt van den Koning van Goa bedraagt ongeveer 16,000 man, zoo te voet als te paard; doch worden alleen in oorlogstijd bekostigd, ten aanzien van hunne voeding, kleeding en wapening. Hun nationaal vaandel is rood en wit, met halve manen, bladeren en vogelen, in goud geborduurd. Het gewone voedsel van den Makassaar bestaat uit gekookt en gebraden vleesch, dat zeer sterk gekruid wordt, visch, gebak, rijst, jamee of maïs, groenten en vooral vruchten. Hunne kleeding bestaat in een lang badjoe of vest, hetwelk tot aan de knieën reikt en van boven tot beneden toegeknoopt wordt, en in eene pantalon van lijnwaad.

Dat Makassar reeds van de oudste tijden af onder de landen en volken van het Oosten, eene uitgestrekte magt bekleedde, blijkt daaruit, dat in het jaar 1420 de toenmalige vorst van Makassar, Krain Samarloeka, reeds de magt had, om met eene vloot van 200 vaartuigen, den Koning van Malakka te beoorlogen. De ongelukkige uitslag dezer overzeesche expeditie schijnt echter een geduchte knak aan de uitgestrekte veroveringszucht der Makassaarsche Vorsten gegeven te hebben, terwijl zij later van zulke verre togten moesten afzien, om het hoofd te bieden aan den overweldigingsgeest der Koningen van Ternate. De door laatstgenoemde gelukkig begonnen veroveringen werden op verschillende punten van de kusten van Celebes voortgezet.

Met hen beproefde de ondernemende Portugezen insgelijks hun geluk, en rigtten, onder hunnen Gouverneur van Ternate, Antonio Galvano, omstreeks het jaar 1540, hier eene factorij op. Hoe lang de Portugezen op Celebes bleven, schijnt niet juist bekend te zijn; doch men weet, dat zij in 1660 nog een Opperhoofd op Makassar hadden, met name Francisco Viera, die waarschijnlijk de laatste geweest is. Ook de Engelschen en de Deenen hebben, omstreeks het midden der zeventiende eeuw, hier faktorijen of kantoren gehad, welke zij, niet lang na de oprigting daarvan, weder verlaten hebben, tot dat, in het jaar 1669, ten gevolge van het verbond, door den Admiraal Speelman met de Inlandsche Vorsten gesloten, aan alle vreemde natiën,

met uitzondering alleen van de Nederlanders, de vaart en den handel op Celebes ontzegd werd.

MAKASSAR, voorm. stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke-landtong*, niet ver van de plaats, waar thans de stad Vlaardingen ligt.

Zij werd in 1660, met alle de rondom gelegene vestingen en bentings der Makassaren, tot straf van hunne trouweloosheid, door de Nederlanders vernield.

MAKASSAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*.

Zij heeft in het *Mamoja-gebergte*, in het noordelijk gedeelte van het eiland, haren oorsprong, en ontlast zich aan de zuiderkust, bij het fort Rotterdam, in den *Zeeboezem-van-Makassar*, waar zij ruim eene halve mijl breed is. Twee uren boven hare uitwatering is hare breedte slechts twee- tot honderd schreden. Zij is ongemeen rijk aan visch, maar bevat ook eene menigte kaaimans, die hier zeer stout en verslindend zijn, en tot twintig mijlen de rivier opzwemmen; deze laatste zou diep genoeg voor koopvaardijschepen zijn, indien zij niet zoo vele zandbanken bevatte, welke haar zeer gevaarlijk maken.

MAKASSAR (DE GOLF-VAN-), zeeboezem in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de westkust van de *Zuidelijke-landtong*, van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

MAKASSAR (DE STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eil. Borneo en Celebes, een gemeenschap tusschen de Zee-van-Java en de Zee-van-Celebes daarstellende.

MAKERIABO, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Mon-Plaisir, benedenwaarts aan het verl. land van Patribo; 953 akk. groot.

MAKJAN, Makian, Macquian, Maksjan, Machian, Matjan of Matschan, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van Gilolo, op 0° 20′ N. B., 143° 4′ O. L.

Het is een der Moluksche eilanden, heeft zeven mijlen in den omtrek, is bergachtig en heeft eenen vuurspuwenden berg, die in 1746 vreesselijk gebrand heeft, en toen, bij eene aardbeving, van een gebarsten is, waarvan de kloven nog zigtbaar zijn; bij die woedende werking der natuur zijn vele dorpen en menschen vergaan.

De zeer vruchtbare grond is zoo rijk, dat zij niet alleen in de behoeften der eilanders voorziet, maar de voortbrengselen ook uitgevoerd worden. De sagoboomen zijn echter niet toereikende voor de bewoners.

Reeds voor zes eeuwen was Makjan bevolkt. In 1321 veroverde Patjaranga Malamo, zesde Koning van Ternate, twee dorpen, op dit eiland gelegen. In 1334 werd Makjan door Sjah Alam, negende Koning van Ternate, geheel overwonnen; doch de Vorsten van Tidore en Bantjan ontnamen het, in 1343, aan zijnen broeder, Toeloe Malamo, tiende Koning van Ternate, en kwam destijds aan Noereddin, Koning *van Tidore*. Toeloe Malamo herwon het echter in het jaar 1346 weder. In 1524 kwam Makjan gedeeltelijk onder Tidore, doch Tarnuwese, Onderkoning *van Ternate*, heroverde het in dat zelfde jaar. De Spanjaarden bemagtigden het in 1527, doch bij eenen, in 1529 geslotenen vrede, werd het weder onder de kroon van Ternate teruggebragt. In 1606 moest het nogmaals, door de hulp der Spanjaarden, voor Tidore bukken. In 1608 werd de vesting Tafasaho, door den Nederlandschen Zeevoogd van Caarden, na hevigen tegenstand,

op eene heldhaftige wijze, daar deze sterkte op eene klip gelegen was, stormenderhand ingenomen. Veel krijgsvoorraad en kruidnagelen vielen den overwinnaren in handen. Den 16 Januarij 1613 werd door den Gouverneur-Generaal BOTH, met den Sengadji van Limalan, een dorp op Sangir, als hoofd van Makjan, een verbond gesloten en beëedigd, waarbij door de Oostindische-Compagnie bescherming aan MAKJAN en door de inwoners getrouwheid aan haar gezworen werd; tevens werd MAKJAN daarbij tot de levering der op dat eiland groeijende nagelen, tegen eenen bepaalden prijs, verpligt. In 1627 werden de Makjanders bondbrekig, en heulden met Batjan en Ternate om de Nederlanders ten onder te brengen, hetwelk door den Landvoogd van Ternate verijdeld werd. In 1651 werden zij weder afvallig, doch bukten weder uit vrees voor de wapenen der Nederlanders. Zij stonden onder den Sultan van Ternate en als zoodanig waren zij onderdanen der Oostindische Compagnie, die in 1653 met den Sultan overeenkwam, om uithoofde van den sluikhandel, de nagelboomen op MAKJAN uit te roeijen, waarvoor aan hem jaarlijks eene som van 2000 rijksdaalders toegelegd en de bron van oproer gestopt, maar aan de Makjanders, ten gevolge aan hun verraderlijk gedrag, groot nadeel toegebragt werd. Na dien tijd is MAKJAN zeer onbeduidend geworden, zoodat de bevolking, die in 1627 nog 9000 inwoners telde, langzamerhand verminderd is, en thans naauwelijks 2000 zielen bedraagt, die van de Mahomedaansche godsdienst zijn.

De Nederlanders vonden bij hunne verovering op MAKJAN drie forten, namelijk op Gnoffickia, Tabilolo en Tafasaho; dat van Gnoffickia ontving den naam van Mauritius, en lag op de noordkust des eilands. Thans zijn die sterkten, zoowel als die van Powatti en Waterland, welke door de onzen gebouwd waren, geheel vervallen.

MAKINAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

MAKISSER, eigenlijke naam van het eil. KISSER, in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Zie KISSER.

MAKKAHALA, gespans. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, bevattende de dorpen Makkanoboe, Hatoe en Wanoeila.

MAKKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, met eene noordelijke strekking in de *Zee-van-Java* uitloopende.

MAKKAN-MAGON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

MAKKEN (KASTEEL-VAN-), voorm. oud kast. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 10 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Boxmeer*, gem. en 5 min. Z. van *Vierlingsbeek*.

Het besloeg eene groote ruimte en droeg alle kenteekenen van oudheid. Om dat het wapen van Gelder (twee tegen elkander opstaande leeuwen) in het vaantje van den toren te zien was, heeft men willen beweren, dat dit kasteel door ARNOUD, Hertog *van Gelder*, zoude gebouwd zijn, toen deze de heerl. van Cuyk bezat. Anderen meenen echter, dat het weleer behoord heeft aan een voornaam adellijk geslacht in Opper-Gelder, hetwelk den titel, alsmede het wapen van Gelder voerde. Immers weet men, dat JOHAN ALBERT Baron VAN MAKKEN, die ook Heer *van Neer-IJsche* was, tot gemalinne had eene dochter uit het geslacht VAN GELDER, die haar vaderlijk geslachtswapen in

het vaantje van den toren des kasteels zal hebben doen stellen. De Heer van MAKKEN was in 1508, ARENT VAN BOEKELT; in 1606 REINERUS VAN BOEKELT; in 1699, JOANNES ALBERTUS VAN DE BOIJEN, Baron VAN OVER-IJSSCHE. Erfvoogd *van Roermonde*, Vrijheer *van Luik*, Heer *van Venroy*, *Helden en Makken*, gehuwd met MARIA AMELIA ANTONETTA, geboren Baronnesse VAN GELRE EN ARCEN. In het midden der vorige eeuw behoorde dit kasteel aan den Baron VAN HUGENPOTH DE HOCKHEM, die het, met al zijne onderhoorige gronden, aan de Baronnesse VAN WASSENAAR verkocht. In het jaar 1799 werd het bezeten door DANIËL VAN WAALDEREN. Later door den Baron D' OVERSCHIE, te Brussel, in wiens geslacht het nog is, zijnde thans Heer van MAKKEN de Heer AUGUST MARIE CHRETIEN Baron D' OVERSCHIE, woonachtig te Brussel.

Dit kasteel is zoodanig vervallen, dat er thans niets meer van bestaat, dan de bouwvallen van eenen toren en eenige brokstukken, welke de Landbouwer van de Baronn D' OVERSCHIE tot woning heeft ingerigt. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 144 bund. 21 v. r. 10 v. ell.

MAKKINGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oldeberkoop*, tusschen bouwlanden, geboomte en weiland.

Men telt er, in de kom van het d., 28 h. en 150 inw., en met de daartoe behoorende b. Twytel, 70 h. en 440 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ten Z. W. van de kerkbuurt, die rondom een groot plein of veld gebouwd is, heeft men eenen korenmolen en digt daarbij het buurtje Twytel, niet ver van de Kuinder, die het dorp van Donkerbroek en Hoornsterzwaag scheidt, zijnde de landerijen naar dien kant laag, doch zuidwaarts meest zeer hoog en veenachtig.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gecombineerde gem. van *Makkinga-Elsloo-en-Langedijk*, die hier eene kerk heeft, welke in het jaar 1776 gebouwd is, in plaats van eene, die hier vroeger stond en aan den H. BONIFACIUS was toegewijd. De tegenwoordige kerk is een langwerpig gebouw, zonder toren, doch op het westeinde met een klein spitsje. Er is in deze kerk geen orgel.

De dorpschool, welke tevens voor het dorp Langedijk dient, wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Er stond hier een slot of huis, voorheen door die VAN LYCKLAMA gebouwd, hetwelk het voornaamste sieraad van dit dorp was en in 1829 is afgebroken. — Er worden hier twee beestenmarkten gehouden, als: ééne den eersten Dingsdag in Mei en de tweede den 19 September.

MAKKINGA-ELSLOO-EN-LANGEDIJK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Makkinga en ééne te Elsloo, en telt er 760 zielen, onder welke 190 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES JACOBUS MUNEKERUS, die in het jaar 1640 herwaarts kwam en in het jaar 1652 aldaar overleed.

MAKKINK, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Zutphen*.

MAKKONOBAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

MAKKUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*.

Men heeft er de volgende 10 gem.: Makkum-en-Kornwerd, Arum, Exmorra-en-Allingawier, Gaast-en-Ferwoude,

Idsegahuizen-en-Piaam, Longerhouw-en-Schettens, Pingjum-en-Surig, Schraard, Witmarssum en Wons-en-Engwier, en heeft er 16 kerken, bediend wordende door 10 Predikanten. Men telt er 5400 zielen, onder welke 1260 Ledematen.

MAKKUM, vl., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. van *Bolsward*, 2 u. N. van Workum, aan de Zuiderzee.

Het was oudtijds een klein dorp, bestaande uit weinige huizen, omstreeks de kerk. In het begin der vorige eeuw was dit getal slechts tot nog ongeveer 50 huizen aangegroeid, die echter op eene regelmatige wijze rond een vlak veld gebouwd en meest met hovingen voorzien waren. Doch allengskens heeft dit dorp zich, door den toenemenden koophandel en de scheepvaart, uitgebreid, vooral aan den zuidkant der Molenvaart, alwaar vroeger eenige gehuchten stonden, Statum of Statuma-gebuurte genoemd. Thans maakt Makkum, als vlek, van buiten eene fraaije vertooning, en bevat 326 h., aan geregelde grachten of wel bevloerde straten gebouwd, die te zamen ongeveer 1950 inw. bevatten. Men heeft er zich reeds van ouds op velerlei fabrijken toegelegd. Ook werd hier alles gevonden, wat tot de huis- en scheepstimmerij eenige betrekking heeft, zijnde er, wegens den bloeijenden houthandel, doorgaans allerlei soorten van timmerhout te bekomen. Thans vindt men er 5 pannen-, 1 plateel- en 1 pottenbakkerij, 1 leerlooijerij, 2 touwslagerijen, 3 kalkbranderijen, 2 houtzaag-, 1 olie-, 1 papier-, 1 mostaard- en 2 korenmolens.

Weleer plagten hier, boven andere plaatsen, in getal uit te munten de kalkbranderijen, toen de voornaamste tak van bestaan van Makkum, dewijl daartoe veel werkvolk wordt vereischt. Ten tijde van Winsemius telde men er 100 kalkovens, en Schotanus getuigt, dat er in zijnen tijd verre over de honderd waren, van welke ruim drie honderd huisgezinnen hun bestaan kregen; doch deze fabrijken zijn, wegens hare vermenigvuldiging op andere plaatsen, hier allengskens zoodanig afgenomen, dat er thans nog maar drie te vinden zijn. Vier en dertig kalkmeetsters, doorgaans weduwen van verschillende gezindheden, alle onder eenen Kapitein staande, werden hiertoe gebruikt. Ook was weleer de kompagnie der schillossers en kalkdragers zeer talrijk; doch hun getal, gelijk ook dat dergenen, die de schulpen uit zee aanbragten, met vaartuigen door twee man bevaren, is van tijd tot tijd grootelijks verminderd. Men heeft hier in later tijd ook nog 1 steenbakkerij en 1 glasblazerij gehad, welke echter gesloopt zijn. De zeescheepvaart is er van geringe beteekenis; in 1844 zijn er 11 schepen in- en 27 uitgeklaard.

In het midden van het vlek heeft men eene ruime Botermarkt en ook daar ter plaatse eene fraaije Waag, zijnde een schoon vierkant gebouw, gesticht in het jaar 1698. In den voorgevel leest men de namen van den toen regerenden Grietman en Gecommitteerden; terwijl boven de waag een net torentje uitsteekt, voorzien met eenen haan tot eenen windwijzer, en een slaand uurwerk met de vereischte uurwijzers.

De Hervormden, welke hier ongeveer 1400 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Makkum-en-Kornwerd*, welke vroeger door twee Predikanten bediend werd. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Martinus, Bisschop van Tours, toegewijd, was destijds 100 goudg. (150 guld.) waardig; er was eene vikarij, die 80 goudg. (120 guld.)

opbragt. De Proost van St. Janskerk te Utrecht trok er 12 schilden van. Die kerk schijnt vervangen te zijn door de tegenwoordige, zijnde een schoon gebouw, versierd met eenen aanzienlijken toren, welke eenen getralieden omgang van hardsteen, twee klokken en een zeepaard tot eenen windwijzer heeft. Van binnen is deze kerk wel betimmerd, en rust aan den noordkant op eene rij gemetselde pilaren. In het jaar 1660 werd dit gebouw begonnen, en de eerste steen daaraan gelegd door Jonkheer Bonno van Donia, gelijk nog heden op een der balken gelezen wordt. Aan deze kerk, welke geen orgel heeft, is in het jaar 1835, door Roelof Willems Eysinga, een kostbare zilveren schotel, ten gebruike bij het H. Avondmaal, vereerd geworden.

Van de Doopsgezinden, die hier in de zeventiende eeuw ruim 300 Leden telden, zijn er thans nog 150 in getal, welke, met die van Kornwerd, Engwier, Exmorra, Gaast, Idsegahuizen, Piaam, Schraard, Longerhouw en Wons, eene gem. uitmaken, die 250 zielen, onder welke 100 Ledematen, telt, en door eenen Predikant bediend wordt. De kerk, staande aan eene steeg, omtrent de *Kerkstraat*, heeft van buiten weinig aanzien, doch is van binnen wel betimmerd, en heeft eene galerij, tegenover den predikstoel, welke op drie pilaren rust, waartusschen twee hangende kaarskroonen gezien worden. Zij heeft geen toren, doch een fraai orgel.

De enkele Evangelisch Luthersche, die er woont, wordt tot de gem. van *Workum* gerekend.

De Roomsch Katholijken, die er 390 in getal zijn, maken, met die van de dorpen Kornwerd, Engwier, Exmorra, Gaast, Idsegahuizum, Piaam, Schraard, Longerhouw en Wons, de stat. van Makkum uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, ruim 600 zielen en onder deze 310 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Martinus toegewijd, staat aan de zuidzijde der *Wijde-Steeg*. Het is een oud gebouw, zonder toren doch met een orgel.

Het Diakonie-Armhuis, aan het einde van de *Wijksteeg*, welke op de *Botermarkt* uitkomt, is van goede vertrekken voorzien; daarin worden thans 25 personen verpleegd.

Het Gemeene-Armhuis, aan de *Bleekstraat*, gesticht door de Bezorgers dier armen, die voorheen besteed werden bij bijzondere lieden. Het voornaamste inkomen dezer stichting, wordt gevonden uit de subsidie der plaatselijke middelen.

Men heeft er twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 200 leerlingen bezocht worden.

Van ouds heeft Makkum twee sluizen naar zee gehad. De zuidelijke en kleinste werd de Achlumer- of Landsluis genoemd en deze had hare waterlozing door de kleine zijlroede uit het Makkumermeer, en was, behalve van eb- en vloeddeuren, ook voorzien van eenen steenen boog, die boven vlak gemetseld was en ter wederzijden ijzeren leuningen had; dan, dewijl men die van weinig nut rekende, is zij, in het jaar 1778, afgedamd en overdijkt. De groote zijl ligt aan de vaart, die midden door het vlek naar zee loopt. Zie het art. Makkumerzijl.

Tot beschutting der sluizen tegen de zeewinden en tot berging der schepen, werd voor dezen eenen dubbelen rij palen, in de gedaante van een uithoofd, in zee geslagen, welks zuidelijk einde aan een stukje groenland slaat, waarop nog in het jaar 1740 koebeesten geweid en

gemolken werden, doch hetwelk heden bijna geheel in dor strand is veranderd. In de vorige eeuw is, in plaats van het houten hoofd, eene lange balsteen-glooijing gelegd, die, in den storm van 1776 bijna geheel overhoop geworpen zijnde, na dien tijd wederom in orde is gebragt.

In het jaar 1778 is mede, een weinig ten O. van de sluis, over eene engte, alwaar voordezen het schutwater stuitte en een paar eben vloeddeuren lagen, ook eene draaibrug, in plaats der oude wipbrug gemaakt, terwijl er in 1838 weder eene wipbrug is gelegd.

Aan den zeedijk, tusschen de beide sluizen, had men zeer waarschijnlijk oudtijds eene schans of versterking, omdat de huizen, daaromtrent staande, nog hedendaags den naam van Schans dragen.

Er is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 December 1811 is opgerigt, en thans 16 leden telt.

Makkum is de geboortepl. van den Geneeskundige Georgius Coopmans, geb. 27 Junij 1710, † 30 Mei 1800, als Geneesheer te Franeker; van den Schilder Petrus Groenia, geb. 8 October 1759, en van de Nederduitsche Dichteres Cynthia Lenige, geb. 6 November 1755, † 3 October 1780.

De kermis valt in den eersten Zondag na Pinksteren. Voorts is er alle Maandagen eene weekmarkt.

Bij den watervloed van 3, 4 en 5 Februarij 1825 werd de zeedijk in de nabijheid van Makkum zeer geteisterd. Veel schade werd er aan paal-, kist- en aardewerk veroorzaakt, en er zouden doorbraken ontstaan zijn, zoo men zulks met inspanning van alle krachten niet voorgekomen had. Makkum leed niet veel; de schade hier veroorzaakt, werd te weeg gebragt aan de dijkhuizen, die van achteren door de overstortende zee ingeslagen zijn. — Aan de landzijde werd deze plaats den 7 Februarij overstroomd, zoodat hier het water zoodanig rees, dat het in sommige huizen tot eene aanmerkelijke hoogte was ingedrongen en in eenige fabrijken ½ el hoog gestaan heeft.

MAKKUM, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3½ u. Z. van *Assen*, admin. en judic. kant. en 3 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Beilen*. Men telt er 9 h. en ruim 70 inw.

MAKKUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Rauwerd*, 20 min. W. N. W. van *Bozum*, waartoe het behoort; met 4 h. en ruim 20 inw.

MAKKUM-EN-KORNWERD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*. Men heeft er twee kerken, en telt er ongeveer 1550 zielen, onder welke 500 Ledematen. Vroeger werd zij door twee Predikanten bediend. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Sjoerd Pouwels Feitkema, die in het jaar 1590 herwaarts kwam, en vóór het jaar 1599 naar Arum vertrok. De eerste tweede Predikant is geweest Nicolaas Schuiring, die in het jaar 1682 herwaarts kwam en in het jaar 1690 naar Harlingen vertrok. Na het overlijden van den Predikant Hector Murray, hetwelk in het jaar 1804 plaats had, is er echter geen tweede Predikant meer beroepen.

MAKKUMER-MEER (HET) of het Koudmeer, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, dat door de Schraardervaart met het *Legmeer*, en daar naast met het *Tootmeer*, en door de Luikersloot met het *Kerkmeer* bij Exmorra, door het Jakleset

met het *Parregastermeer* en door de Bokkesloot, de Groote-Zijlroede en de Kleine-Zijlroede met de *Zuiderzee* in verbinding staat.

Dit meer beslaat eene oppervlakte van 302 bund. 78 v. r. Men vangt er goede baars en andere visch.

MAKKUMERSLUIS (DE) of DE MAKKUMERZYL, zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, aan de vaart, welke midden door Makkum naar Zee loopt. Deze werd weleer de OUDE-KLOOSTERZIJL genoemd, en is in het jaar 1778 geheel vernieuwd en aanmerkelijk wijder gemaakt. Zij is zeer fraai van steen opgemetseld en met zware vloed- en ebdeuren voorzien; daarover lag weleer eene zware dubbele valbrug met ketens; doch bij de vernieuwing der sluis, in het jaar 1778, is daarvoor in plaats gekomen eene enkele gier- of draaibrug van een zeer eenvoudig maaksel, welke echter in 1838 weder door een wipbrug vervangen is. Deze sluis is vooral voor de waterlozing en uitstrooming van Westergoo van zeer groot belang.

MAKLIJK-OUD, reede ten N. van de *Zuiderzee*, aan de westkust van het eil. *Ter-Schelling*.

In vroeger tijden kon aldaar eene groote vloot koopvaarders geborgen worden, welke schepen in de laag haalden, even als voor de palen van Amsterdam; maar door het overstorten van de Robbeplaat, welke deze reede voor de zeewinden dekte, is zij zoo droog geworden, dat er de visschers vaartuigen, bij laag water, ter naauwernood in konden vlot liggen. Echter kwamen er in het najaar eene groote menigte Enkhuizer visschers, om er des nachts eene reede te zoeken, en bij dag naar zee te zeilen.

MAKNIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. SPORKSGIFT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie SPORKSGIFT.

MAKOALA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, ruim 3 u. gaans van het zuidelijke strand.

MAKOKA, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

MAKONDDEGAY-EILANDEN, drie kleine eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Baai-van-Goenong-Tello*, aan de oostkust van het eil. *Celebes*, op 0° 30′ Z. B.

MAKTIA, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Timor-Laut*.

MALA (DE), WAY-MALA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche-Zee* uitloopende.

MALADAUWE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, in het binnenland.

MALADES (BONS-), geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en gem. en 5 min. N. W. van *Luxemburg*.

Te BONS-MALADES is eene kerk aan de *Maagd* MARIA toegewijd. Zie verder het art. LUXEMBURG.

MALAJOE, voorm. naam van het fort ORANJE, in *Oost-Indië*, op het eil. *Ternate*. Zie ORANJE.

MALAKKA, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

MALAKKA (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, tusschen *Malakka* en het *Sundasche* eil. *Sumatra* gelegen.

Het is een smal vaarwater, dat aan de noordwestkust van Sumatra vijf en vijftig mijlen breed is, doch steeds naauwer wordt tot op negen

mijlen breedte, waarna het, voortloopende, door de Straat-van-Sinkapore in de *Chinesche-* en door die van Lingen in de *Indische-Zee* valt.

MALALA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Sohomi-it staande.

MALALATS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, nabij het Bissayos-eiland Mandoro; 11° 8′ N. B., 133° 38′ O. L.

MALANG, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*; palende N. aan Passaroewang, O. aan Lamadjang, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Kediri en Blitar.

Dit reg. wordt verdeeld in de zeven volgende distr.: Karangloo, Gedonglegie, Lengoro, Kotta-Malang, Pakkies, Penangoengan en Ngantang, te zamen beslaande eene oppervlakte van 2000 v. palen.

Dit distr. is van beter hout voorzien dan men elders in de resid. Passaroewang aantreft, waarvan door den verren afstand en de moeijelijkheid des vervoers echter tot hiertoe weinig of geen gebruik wordt gemaakt. Tot de voornaamste soorten van cultuur in de verschillende afdeelingen behooren rijst, suiker, koffij, tabak, djagong, aardappelen en kool, welke, zoo wel als de voortbrengselen van der ingezetenen handenarbeid, als potten en pannen, natte indigo, gezouten en gedroogde visch, stroozakken, gevlochten matten en manden enz., op alle marktplaatsen gebragt en tegen billijke prijzen verkocht worden. De Malangsche sigaren zijn de meest gezochte op Java.

Onder de menigvuldige bergen en heuvelen in dit reg. komen bijzonder in aanmerking de Mahemeron en de Kawie.

Het reg. MALANG heeft van ouds eene zekere rol in de geschiedenis gespeeld, onder de benaming van SELOGO. Eene groote menigte oudheden, puinen van Hindosche tempels, muren en andere overblijfselen getuigen van de voormalige grootheid dezer streken.

MALANG is, sedert de zonen van den oproerigen SOERAPATI zich in het begin der vorige eeuw herwaarts begeven hadden, steeds onafhankelijk van de Soesoehoenan van Passaroewang en van de Oost-Indische Compagnie gebleven.

Gedurige oorlogen, onder de afstammelingen van SOERAPATI, ontvolkten en bedierven het land echter grootelijks. De Compagnie besloot ten laatste MALANG door kracht van wapenen te bedwingen. De Bevelhebber C. L. TRAPPANNEGRO werd in het jaar 1767 derwaarts gezonden. Hij slaagde volkomen, en kreeg den Pangerang SINGO SARIE, benevens zijn zoon, RADIN MAAS, gevangen; terwijl de Regent MALAYA KOESOEMO aan zijne bekomene wonden overleed.

MALANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*, distr. *Kotta-Malang*, aan de Brantes; 15 palen van Lawang, 35 palen van Batavia. De weg van daar naar Lawang is open, en loopt door bebouwde landen en koffijtuinen. De weg naar Ngantang loopt over het groote gebergte en is moeijelijk over te trekken. Noordwaarts heeft men een blokhuis en Passangrahan. Een groot vierkant plein, met een weringenboom in het midden, prijkt met de woningen van den Regent en den Assistent-Resident.

MALANG (KOTTA-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

Dit distr. is 16 palen groot. De hoofdplaats heet Malang. Het is in eene vlakte gelegen, welke door de volgende gebergten omringd wordt, als: door den Mahemeroe ten O. Z. O., den Tinger ten N. N. O.,

het Voorgebergte ten N., den Ardjoena ten W. N. W., de Kamia ten W. Z. W. en de zuidelijken bergrug ten Z.

MALATAYOR, kaap in *Oost-Indië*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Borneo;* 3° 24′ Z. B., 132° 46′ O. L.

MALAWA, Noessa-Malawa, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, N. W. van Assahoedi, op het eil. Ceram.

MALAWALI, Malawaly, Mallawalle of Malwally, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de noordoostkust van *Borneo*, voor de bogt van Pahitan; 72′ N. B., 135° 15′ O. L.

MALAYA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, distr. *Bandong*. Door eene uitbarsting van den berg Goentoer, welke den 14 Junij 1825 plaats had, werd dit dorp geheel met asch overdekt.

MALAYOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*, in de nabijheid van Vlaardingen.

MALAYOE (KAMPONG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, ads. res. *Bataviasche-Ommelanden*. Bij de achtste paal staat, ten W. de Tjilawong, het landgoed van wijlen den Gouverneur-Generaal Antino, die aldaar den 7 Junij 1800 overleed.

MALBEK, vervallen watermolen in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Roermond*, kant. en 1½ u. Z. van *Venlo*, gem. en 20 min. O. van *Belfelt*, welke op sommige kaarten als geh. voorkomt.

MALBERG, zekere plaats te *Goor*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, waar de Saksers oudtijds in de open lucht regt plegen te spreken.

MALBOROUGH, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Bengkoelen*, in de voorm. Engelsche bezittingen.

MALBURGEN of Malburg, buurs., tot het hert. *Cleve* behoord hebbende, thans in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3½ u. N. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. O. van *Elst*, gem. en ½ u. N. W. van *Huissen*.

Het was vroeger een kerkdorp, welks kerk waarschijnlijk gestaan heeft, waar thans de loop van den Rijn is. Thans telt men er 16 h. en ruim 110 inw., onder welke 90 R. K. en ruim 20 Herv.

Malburg was vroeger een hof (curtis), aan het Kapittel van St. Marie te Utrecht toebehoorende, van hetwelk de Heeren van Smitshuisen, in het jaar 1219, en naderhand de Heeren van de Leck en Culenborg, dien in erfpacht ontvingen. Echter waren de Heeren van Malburg onder de Edele Heeren of *Nobiles viri* vroeger bekend, zoo als Arnolphus de Malburg in 1093, Riquinus de Malburg in 1093, 1118 en 1125, Otto de Malburg in 1145 en 1196, en onderscheidene anderen. Men vindt Johannes, *vir nobilis dominus de Mailberg*, die zijn hof Hemmersheim, tusschen Goch en Gennep gelegen, leen van Gelderland, in het jaar 1291, aan het klooster Grevendaal verkocht. Het kapittel van St. Marie deed naderhand vruchtelooze pogingen, ten einde den hof Malburg weder te bekomen. Men vindt niet opgegeven hoe die vervreemd is, noch hoe de Graven van Cleve die verworven hebben.

Men heeft in deze buurs. eene school. Ook is er een pontenveer over den Rijn, het Malburgsche-veer geheeten, waarover de rijweg van Arnhem op Huissen leidt. Ten W. van Malden, aan den Rijn, is eene steenbakkerij. — De kermis valt in op den H. Sacramentsdag.

MALBURGEN (POLDER-VAN-), pold. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Huissen*.

MALBURGSCHE-DAM, geh. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3¼ u. N. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. O. van *Elst*, gem. *Huissen*, bij *Malburgen*.

MALBURGSCHE-TOL, geh. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3¼ u. N. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. O. van *Elst*, gem. en N. van *Huissen*, niet ver van *Malburgen*. Dit geh. ontleent zijnen naam van eenen tol, welke hier vroeger op den Rijn was.

MALDEN, voorm. heerl. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychem*, gem. *Heumen*; palende N. aan het schependom van Nijmegen, O. aan de voorm. heerl. Groesbeek en Mook, Z. aan Heumen, W. aan Overasselt.

Deze heerl. bevat het d. Malden, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1403 bund. 95 v. r. 2 v. ell., waaronder 1403 bund. 77 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 86 h. en 660 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, met eenigen handel in vruchten. Ook is er eene bierbrouwerij.

De inw., die hier op weinige na allen R. K. zijn, onder welke 470 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Protestanten, die hier wonen, behooren tot de gem. *Heumen-Malden-en-Groesbeek*.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Heumen*.

In een verdrag over Balgoy, in 1247, vindt men onder de getuigen Henricus Villicus de Malden en Wilhelmus de Malden gemeld, die waarschijnlijk toen Ambtenaren van den Graaf van Cleve waren. Ook in den loop der dertiende eeuw komen onderscheidene personen voor, die den naam van Malden droegen en tot wapen voerden: *coupé à trois losanges en chef* (d. i.: een doorsneden schild met drie schuine ruiten in het hoofd daarvan), mogelijk van den voornoemden Henricus afstammende. De heerl. behoorde echter aan de Graven van Cleve, en het is niet onwaarschijnlijk, dat zij, even als Beek, weleer een gedeelte der bezittingen van Graaf Balderick was. In 1300 werd Heer Dirk Korteloef, Ridder, door den Graaf van Cleve met Beek beleend. Hij moet toen reeds bejaard geweest zijn; want, in 1301, met zijne vrouw Isabella en met toestemming van zijnen zoon Heer Dirk Korteloef, die ook Ridder was, verkocht hij eenige goederen aan de abdij van 's Grevendaal. Wij weten niet te beslissen, wie van beiden, vader of zoon, zich in 1312 met den Graaf van Cleve verdroeg, en daar genoemd wordt *Strenuus vir Theodoricus dictus Kortelues de Malden*; zijn zegel vertoont *un écu en coeur avec un filet en bande, brochant sur le tout* (d. i.: een veld met een middenschild; over het geheel een smal streepje, geplaatst en bande), uit welk wapen men kan vermoeden, dat hij een bastaard van Cleve was. Van dit geslacht wordt verder niets gemeld, zoo dat Malden, nadat het uitgestorven was, weder aan de Graven van Cleve vervallen en aan Gerhard, Heer *van Hornes*, wegens zijn huwelijk met Ermingard van Cleve, gekomen is. Zijn zoon Diederick van Hornes, Heer *van Perweis*, verkocht Malden, in 1348, aan Heer Johan van Groesbeek, Ridder, die daarmede door hem, in het jaar 1350, als

een achterleen van Cleve verleid werd. Zijn zoon Zeger van Groesbeek ontving, in 1359, onmiddellijk van den Graaf van Cleve, de beleening van Malden, even als die van Beek. Hij vernieuwde zijnen eed in 1372 en 1385, en droeg Malden en Beek, in 1403, aan zijnen zoon Johan op. Deze was met eene bastaardzuster van Hertog Reinald getrouwd, want hij werd meermalen door hem zwager genoemd; hij stierf in 1423, zijnde tevens Heer *van Groesbeek en Heumen*. Zijn oudste zoon, ook Johan genoemd, volgde hem op en stierf in 1467, alle zijne heerlijkheden, waaronder ook Malden, aan zijnen oudsten zoon Zeger nalatende. Deze werd, in 1482, door den Hertog van Cleve, ter Zutphensche regten, beleend met het dorp en kerspel van Malden, met thijnsen, pachten, tienden, kerkgiften, renten, met bosch en broek, met molen, met heerlijkheid en gerigten. Zijn zoon Johan werd in 1513 verleid; Johan, zijn oudste zoon, in 1549, en Johan, zoon van dezen, in 1565. Hij werd door zijnen zoon Gerhard van Groesbeek, Vicomte *d'Ambly*, opgevolgd, en de zoon van dezen, Johan van Groesbeek genoemd, verkocht Malden en Heumen, in 1660, aan Ludolf van Steenhuys, Ambtman *van Grave*. Zijn zoon Walrave van Steenhuys erfde Heumen en Malden, en de dochter van dezen, Genoveva Maria, vrouw van Bernhard, Graaf van Welderen, bekwam naderhand beide de heerlijkheden, die zij in het jaar 1770 aan de stad Nijmegen verkocht.

Het d. Malden ligt 1 u. Z. van Nijmegen, ½ u. N. van Heumen, aan den grooten weg van Nijmegen naar Maastricht. Men telt er, in de kom van het d., 15 h. en 80 inw. De boerderijen, tot dit d. behoorende, zijn door geboomte overschaduwd en leveren bekoorlijke partijen op.

De R. K. kerk, aan den H. Antonius toegewijd, is een voor eenige jaren vernieuwd en vergroot gebouw, met eenen vierkanten toren, met stompe spits. In deze kerk is geen orgel.

Men ziet er nog de heuvelen, waarop vroeger het klooster der Tempelieren, Maldenburcht, gestaan heeft, alsmede een oud gebouw, vroeger geweest zijnde een jagthuis der Heeren van Heumen en Malden. Op een in den zijmuur gemetselde en voor dien tijd fraai bewerkte steen leest men, onder een wapen, bestaande in een vos met een anker en een schuins daarover liggend kruis, het volgende rijmpje:

Ao 1609
WILT DAER
OPLETTEN HEFT
PETER VOS DIT
HUS DOEN SETTEN.

Deze Peter Vos was destijds een aanzienlijk Nijmeegsch burger. Bevriend met de toenmalige eigenaars der heerl. *Heumen* en Malden van het geslacht Groesbeek, zullen deze hem hebben vergund, dit *hus* hier *te doen setten*, om van het buitenleven en de jagt genot te hebben. Naauwelijks was Heer Ludolf van Steenhuis, in het jaar 1660, door aankoop in het bezit van *Heumen* en Malden geraakt, of hij haastte zich, om ook dit uitstekend huis magtig te worden. De zoon van den genoemden Peter, Anthonis Vos, in de jaren 1655 en 1658 Burgemeester van Nijmegen, werd door hem tot den verkoop aangezocht, doch weigerde het. Door lang en lastig aanhouden ongeduldig geworden, vorderde hij echter eindelijk duizend dukatons, maar deze moesten allen in het zelfde jaar geslagen wezen, door welken eisch hij van het lastig aanzoek meende ontslagen te zijn, doch Ludolf van Steen-

nois teldę hem na eenigen tijd de verlangde stukken werkelijk toe. Aldus werd het huis van Vos, de eigendom van den Heer van Heumen, die het dadelijk tot zijn jagthuis verhief. In 1769 kwam het door de schikkingen der laatste Vrouwen van *Heumen* en MALDEN aan de stad Nijmegen, die het voor eenige jaren, en wel in het jaar 1836, in het openbaar heeft doen verkoopen, waarom het thans weder, even als voorheen, ofschoon het den naam van jagthuis is blijven behouden, eenen bijzonderen persoon toebehoort, zijnde een eenvoudige landbouwer. Dit huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 51 v. r. 5 v. ell.

De kermis te MALDEN valt in den eersten Zondag in September.

MALDENBURCH, voorm. kloost. der Tempelieren in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1 u. Z. van *Nijmegen*, gem. en ½ u. N. van *Heumen*, 5 min. W. van *Malden*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets meer dan eenige heuvelen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ½ bund., worden thans in eigendom bezeten door de stad Nijmegen

MALDERIK, oude naam, onder welken het d. MAURIK, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland* soms voorkomt. Zie MAURIK.

MALDERSVLAK, heideveld in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. en 10 min. O. van *Malden*, eene oppervlakte beslaande van 155 bund. meest heidegrond.

MALDIEP (HET), water in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, onder de gem. *Sliedrecht*, dat, uit de *Meerkotennest* voorkomende, met eene zuidoostelijke strekking in de *Kikvorschkil* uitloopt.

MALEBAR of MAHLEBAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid *Cheribon*, reg. *Koeningan*.

MALEBARSCHE-GEBERGTE (HET) of HET MAHLEBARSCHE-GEBERGTE, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Preanger-Regentschappen*, gedeeltelijk resid. *Cheribon*.

De lange vallei, te midden van dit gebergte, door welke zich eene rivier nederstort, is allerschoonst, en verrukt het oog door den onnoemelijken rijkdom aan planten en gewassen uit alle geslachten, welke men er bij iederen voetstap aantreft. Het getal dieren vermindert nogthans met de naar boven afnemende warmte, en het scheppend vermogen van een ander klimaat, strekt zich op deze hoogten niet tot hooger, meer bewerktuigd dierlijk zamenstel uit. Het hoog gebergte levert geene vruchtbare weiden voor het grazende vee meer op, en het verscheurend gedierte, waaraan het ten prooi verstrekt, moet natuurlijk in zijne nabijheid zijne schuilplaatsen behouden, terwijl de kruipende dieren uit hunnen aard nog minder de warme, broeijende waterplassen van het lager land verlaten kunnen. Ook de meeste vogelen verheffen zich niet ver boven de vijgenbosschen, daar zij doorgaans voornamelijk op wormen en insekten azen en dus alleen in het lager gebergte genoegzaam voedsel kunnen vinden. Bij het opstijgen door de bosschen hoort men nog lang het liefelijk gezang eens kleinen, zich van insekten voedenden vogels en het eentoonig getik der spechten op de holle boomstammen; doch ten laatste verstommen ook deze toonen en volgt een plegtstatig, door niets afgebroken zwijgen der geheele natuur. Slechts de rinoceros, die, door het banen van paden door anders schier ondoordringbare bosschen, den mensch niet zelden eene gewigtige dienst bewijst, ontziet zich niet het hoog ge-

bergte, waar geen ander schepsel zich waagt, te beklauteren, zoo dat men dit logge dier meermalen bij de hoogste punten van den Palocha en den steilen Goentoer, over de scherpe lava langs den krater, heeft zien voortdraven.

MALEBATRUM, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewyne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Concordia, waaraan zij thans getrokken is, benedenwaarts aan de verl. plant. Utrecht.

MALENE (DE) of WAY-MALENE, dat is DE STIL LOOPENDE RIVIER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitloopende.

MALEYA, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*, aan de helling van eenen berg, zeer aangenaam in een gezond oord gelegen. Het is de hoofdplaats van het eiland Ternate.

MALEYO (KAMPONG-), oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de rivier van *Tangarang*.

MALIEBER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

MALIJK (DE), geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. Z. O. van *Marum*, Z. van den rijweg naar Nuis; met 9 h. en 70 inw.

Hier stond voormaals het steenhuis Frijma, thans eene boerenplaats. Zie dat woord.

MALI-MALA, krijtgebergte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, waarvan de Hote afstroomt.

MALING, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Tenimber-eilanden*, O. van Labober.

MALISKAMP of MELISKAMP, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. N. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen*, met 11 h. en 90 inw.

MALIT, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan de Noordkust; 8° 24′ Z. B., 143° 41′ O. L.

MALLAND of MILLANT, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet*.

Deze pold. heeft geene afzonderlijke dijkaadje meer, en maakt met de Poortvlietsche-Wijhoeken en den Poortvlietsche-polder een gemeene grond uit.

MALLAWALLE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Zie MALAWALY (1).

MALLAWAS, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

MALLEGAT (HET), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, zijnde eene opening of doorgraving in de duinen bij Katwijk-aan-Zee, loopende van het O. naar het W. van de Maandaagsche-wetering, tot even ten N. van het dorp.

Het wordt nog onderscheiden in het Hooge- en het Lage-Mallegat.

In het begin der zestiende eeuw was men, uithoofde van den aanwas van het binnenwater in Rijnland, bedacht op middelen ter ont-

(1) Evenzoo zoeke men alle de woorden, elders wel eens MALL gespeld, doch hier niet gevonden wordende, op MAL.

lasting, en wel in de Noordzee, wegens hare nabijheid. Na vele ontwerpen, besloot men eindelijk tot het beproeven eener doorgraving, waarmede in Maart 1671 een aanvang gemaakt werd. In April des volgende jaars, was de doorgraving volbragt, doch bij eenen storm werd zij door het aanspoelende zand verstopt, waar op die genen, welke meenden, dat eene waterlozing te dezer plaats onmogelijk was, aan deze doorgraving den naam van MALLEGAT gaven. Er zijn onderscheidene redenen, waarom dit kanaal niet open gehouden is, de voornaamste waren de beroerten te dezer tijde in de Nederlanden als ook, dat het water, voor een groot gedeelte, door watermolens kon geloosd worden.

MALLEGAT (HET), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Lisse*, dat in eene oostelijke rigting uit de Leydsche-trekvaart naar het Haarlemmermeer loopt.

MALLEGAT (HET), gegraven vaart, beneden Dordrecht, prov. *Zuid-Holland*, in eene zuidelijke rigting, tusschen de gem. de Mijl en Wieldrecht ter eenere, en de Krabbe ter andere zijde heenstroomende, in de *Kil* uitloopt.

MALLEGAT (HET), benaming van den havenkom bij de Rotterdamsche brug (vroeger de Rotterdamsche poort) der stad *Delft*, prov. *Zuid-Holland*.

De naamsoorsprong moet waarschijnlijk daarin gezocht worden, dat men in zulk eene kom stuit en niet verder kan doorvaren.

MALLEGAT (HET) ook de SLOOT, water in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, dat van *Oldemark*, in eene noordwestelijke rigting naar *de Linde* loopt, waarin het zich ontlast.

MALLEGAT (HET GROOTE-), waterkeering in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Veenhuizen*, aan den zuidelijken uithoek van de Langereis, tusschen de Oude-Niedorper en Veenhuizer-bannen, op den driesprong van de Korte-Langereis- en de Langereis-ringsloot en de Veenhuizer-ringsloot.

MALLEGAT (HET HOOGE-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, even ten N. van Katwijk-aan-Zee.

Het is dat gedeelte van het *Mallegat*, hetwelk van de Noordwijkerweg naar de duinen loopt.

MALLEGAT (HET KLEINE-), waterkeering in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Veenhuizen*, in de Berkmeer-ringsloot, ter plaatse, waar deze zich met de *Veenhuizer-ringsloot* vereenigt.

MALLEGAT (HET LAGE-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, niet ver van Katwijk.

Het is dat gedeelte van het *Mallegat*, hetwelk van de Maandagschewetering naar den Noordwijkerweg loopt.

MALLEM of MALLUM, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. van *Eibergen*; met 40 h. en ruim 250 inw.

Deze landstreek is vooral vruchtbaar in rogge en boekweit. Ook vindt men er beste weilanden aan de daar langs stroomende Berkel, waaraan mede is gelegen een koren- en schorswatermolen, benevens een verlaat of schutsluis.

MALLEM of MALLUM, voorm. adell. h. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. van *Eibergen*, in de buurs. *Mallem*.

Ter plaatse, waar weleer dit huis stond, vindt men thans tuingrond, waarin de grondslagen daarvan nog aanwezig zijn. Deze grond, welke een langwerpig vierkant vormt, wordt omgeven door eene breede gracht. Vóór ruim 40 jaren waren nog overblijfselen der muren aldaar zigtbaar. De nog daarbij behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 68 bund. 46 v. r. 50 v. ell. en worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. C. F. F. von Mullert, woonachtig te Chamen, bij Unna in Pruissen.

MALLEMEER (HET), op sommige kaarten het Mattemeer, poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, aan de *Haulerveenen*, N. W. van het d. *Haule*.

MALLOA of Malloan, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie Onbaai.

MALMEER (HET), bedijkt meer in het *Schermereiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Noordeindermeer.

MALOAN, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op de noordkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

MALOAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op de noordkust van het *Moluksche* eil. *Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

MALOEDOE, Malloodoo, Malloedoe, Malloedoek of Maroedoe, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

Het maakt het westelijke gedeelte van de Noordoostkust uit, grenst ten Z. aan de staten van den Sultan van Borneo, en wordt door Maleijers bewoond, die veel rijst, groenten en andere levensmiddelen bezitten. Hier valt de beste rottingsoort, die tot twintig voeten lang groeit. In het binnenland is het groote meer Kini-Baloe, met vele eilanden. Daaruit nemen onderscheidene rivieren haren oorsprong, en de oevers worden door Alfoeren bewoond. Ook ligt hier de St. Pietersberg, welke voor de hoogste van Borneo gehouden wordt.

MALOEDOE (BAAI-VAN-), Baai-van-Maloodoo of Baai-van-Malloedoe, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op het westelijke gedeelte van de Noordoostkust, in het distr. Maloedoe, 6° 45′ N. B., 134° 48′ O. L.

Deze baai heeft eenen goeden ankergrond en ontvangt het water van onderscheidene kleine rivieren.

MALOEKA (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op de zuidkust van het *Moluksche* eil. *Ceram*. — Het is een tak van de *Ajer-Talle*.

MALOKO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

MALORA, Poeloe-Malora, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Golf-van-Bengalen*, bij de noordkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op 5° 24′ N. B., 115° 25′ O. L.,

MAL-PAYS (KLEIN-), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, O. van de plant. Bon Pays, Z. van Hato.

MALSEN, ook wel Malsna, Malsena of Malsine gespeld, voorm. heerl. in *Gelderland*, die zich aan beide zijden der riv. de Linge uitstrekte en een gedeelte van den *Tielerwaard*, en van de graafs. *Buren* en *Culenborg* in zich bevattede. Hoewel de grenzen dezer heerl. niet te bepalen zijn, is het te gelooven, dat Malsen, even als andere heerl., uit vereenigde hoven (*curtes*) zal bestaan hebben, die naderhand weder gesplitst zijn, en dat de tegenwoordige gem. Buurmalsen en de heerl. Geldermalsen er deel van gemaakt hebben.

De kerk van MALSEN is eene der oudste in deze streken, want zij werd den 24 September 696 door SUITBERTUS ingewijd, en lag op de Linge, in het graafs. Teisterbant. Hierdoor moet de kerk van Buurmalsen verstaan worden, die BOVEN-MALSEN, UBERAN-MALSEN, in de gifte van BALDERICUS, op het jaar 850, genoemd wordt. Zulks is te bewijzen uit eenen brief van 1250, dat de kerkgifte van BOVEN-MALSEN, MALSEN-SUPERIOR, door het kapittel van ST. PIETER te Utrecht, aan de abdij van Marienweerd afgestaan werd, voorbehoudens de tienden, en dit MALSEN is BUURMALSEN. Van deze tienden had de Heer van Buren zich meester gemaakt, en hij werd deswegens, in het jaar 1287, in den kerkelijken ban gedaan; echter had er eene schikking plaats, en hij en zijne nakomelingen ontvingen die in 1294 en 1315 van het kapittel in erfpacht. De helft van MALSINE werd in het jaar 997 aan Elten gegeven. Bij den bevestigingsbrief wordt die plaats MALSUM genoemd, zeer waarschijnlijk MALSEN.

In 1108 had ARNOLDUS VAN ROTHEM, namens zijne vrouw ALEYDA, dochter van HENDRIK, Heer *van Cuyk*, nevens zijne schoonmoeder ALVERADE, verschil met de kapittelen ten Dam en Oud-Munster, over een goed *prædium Dei* genaamd, tusschen de Lek en de Linge gelegen. Bisschop BURCHARD maakte deswegens eene schikking en verdeeling, waarbij aan het gedeelte van de kapittelen den thins, de tienden en het geheele wereldlijke regtsgebied toegekend werden. Deze goederen zijn daarna in drieën verdeeld, waarvan het eene aan het kapittel van ST. MARIA kwam, en de twee anderen aan de Heeren van Cuyk en van Rothem bleven. De Graven van Gelre hebben aan zich gebragt het gedeelte der Heeren van Rothem, en in 1256 kocht Graaf OTTO van het kapittel van ST. MARIA, haar derde gedeelte van die goederen, tusschen de Lek en de Linge, met alle regten en heerlijkheden, *jure et domino*, en de Heer van Cuyk behield het zijne. Volgens de beschrijving dezer goederen, door OTTO aangekocht, in eenen brief van 1257, lagen die tusschen Marienweerd en Trichtersluis. Zij zijn daarna aan den Heer van Culenborg ter leen gegeven of aan Marienweerd verpand. HERMAN, Heer *van Cuyk*, en zijn broeder GODFRIED, Graaf *van Arensberg*, waren zoons van HENDRIK, Heer *van Cuyk*, en zwagers van ARNOLD VAN ROTHEM, en waarschijnlijk zullen zij in 1108 nog jong geweest zijn, dewijl zij bij dat verdrag niet genoemd worden. Zeker waren zij Heeren van MALSEN, en zijn somwijlen onder dien naam in brieven aangeteekend. Dus vindt men GODEFRIDUS en HERMANNUS VAN MALSEN, broeders, getuigen van Keizer HENDRIK, omtrent het jaar 1116; insgelijks in 1121 en 1126, van GODEBALDUS, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, en in 1132 waren zij tegenwoordig bij de stichting der abdij St. Odolphus, te Stavoren, door Bisschop ANDREAS VAN CUYK, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht GODFRIED VAN CUYK, getrouwd met de dochter van Graaf FREDERIK VAN ARENSBERG, verkreeg dat graafschap, en, door den Keizer genoemd wordende Graaf VAN ARENSBERG en CUYCK, ontving hij van hem verlof binnen het rijk, op zijn erf of leengoed, sloten te bouwen. Het afschrift van den brief is zonder dagteekening, maar zij moet tusschen de jaren 1138 en 1152, toen CONRADT regeerde, gerangschikt worden. Van hem stammen de Graven VAN ARENSBERG en RIETBERG af, die in het bezit der heerl. MALSEN gebleven zijn, gelijk gezien kan worden uit eene deeling van den 1 September 1237, tusschen GODFRIED, Graaf VAN ARENSBERG en CONRADT, Graaf VAN RIETBERG gemaakt, waarbij aan de laatsten de goederen van *Cuyk* en MALSEN,

gelijk zijn vader die bezeten had, toegekend zijn. In het jaar 1253 was OTTO, Graaf VAN BENTHEM, in het bezit der goederen van MALSEN.

In de maand September des jaars 1253 droeg OTTO VAN BENTHEIM, aan OTTO, Graaf *van Gelre,* al zijn eigen goed (*allodium*) op, boven Asperen gelegen, zoo verre het langs het land van den Graaf ging, te weten: MALSEN met zijn toebehooren, mannen, dienstmannen en regten, ook den hof in Malderick; daarenboven al zijn eigen goed (*allodium*), waar dat in 's Graven land (*terra*) gelegen was, en ontving dat weder ter leen; deswegens ledig man wordende tegen een ieder, uitgenomen tegen den Aartsbisschop van Bremen en de Bisschoppen van Utrecht, Munster en Osnabrug, ten ware eenigen van die Heeren den Graaf VAN GELRE onregtvaardig beoorlogen wilden. Hierbij vergunde hij, dat de Graaf den landkoop (eigenlijk den verkoop) zal hebben van alle leenen, die hij in 's Graven land bezat, indien de Leenheer dien voorkoop niet aan zich hield; dus moet hij nog andere goederen in Gelderland gelegen, aan andere Heeren leenroerig, bezeten hebben. Deze leenopdragt was de eerste band tusschen Gelderland en MALSEN. De zelfde Graaf OTTO VAN BENTHEIM stond, eenige jaren daarna, den 25 Julij 1267, aan zijnen broeder EGBERT af het geheele heerschap (*dominium*) van MALSEN, met de haven van Westerholt, Meteren en Wadenoijen; zijne goederen bij Tricht en Deyl, met alle regten, groot en klein; het burggraafschap van Utrecht en alle goederen in het Sticht en Holland gelegen; alles onder verpligting van leenroerigheid aan hem. In dezen geheelen brief wordt geen woord van de vorige opdragt aan Gelderland gesproken, misschien dewijl alleen een klein gedeelte van MALSEN daaronder begrepen was. Verder vindt men niets aangaande het bezit dier heerl. door de Graven VAN BENTHEIM. Vermoedelijk heeft JOHAN, Graaf *van Bentheim,* in het jaar 1307, toen hij, van het burggraafschap en van al hetgeen hij in het Sticht van Utrecht bezat, afstand deed, ook de heerl. MALSEN aan den Graaf VAN GELRE verkocht; immers Geldermalsen, Meteren en Wadenoijen kwamen, als dagelijksche heerl., onder de eeniging en de geregten van den Tielerwaard. Ook is het te vermoeden, dat MALSEN, gesplitst zijnde geworden, bij gedeelten aan onderscheidene personen ter leen is uitgegeven of verkocht. Dus verklaarde OTTO VAN CUYK, in 1311, voor 300 pond, bewezen op zijn gemaal te MALSEN, Leenman van den Graaf VAN GELRE geworden te zijn, hetwelk hij in 1336 bevestigde. Na hem bezat JOHAN Heer, *van Cuyk,* de heerlijkheden MALSEN en Meteren, en ook zijn zoon WENNEMAN en kleinzoon JOHAN, die in 1394 kinderloos overleden is. Nog was een geslacht van MALSEN aanwezig, van hetwelk genoemd wordt ENGELBERTUS DE MALSEN, *Nobilis Homo,* die in 1203 getuige was van het verdrag tusschen Braband en Gelre; Heer KLAAS VAN MALSEN, Ridder, die in 1263, met Graaf OTTO, de privilegiën van Wageningen bezwoer, en Heer NIKOLAAS VAN MALSEN, Ridder, in 1327 en 1328 gemeld en voor wien kerkdiensten te Neer-IJnen gesticht zijn. Onderscheidene personen, den naam van MALSEN dragende, komen later onder 's Lands Edelen voor; maar men weet niet of zij eenige betrekking tot de heerl. hadden. Een tak van dat geslacht heeft zich in Braband nedergezet en bezat de heerl. Tilburg, tot dat zij door eene erfdochter, in het midden der zeventiende eeuw, aan den Heer SCHETZ VAN GROBBENDONK is overgegaan. Twee leden van dat geslacht, namelijk ANTHONY VAN MALSEN en KAREL VAN MALSEN, komen ook voor als Teekenaars van het verbond der Edelen.

MALSME, naam, onder welken de voorm. heerl. MALSEN, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van Keizer OTTO III, op het jaar 996, voorkomt.

MALSNA, naam, onder welken de voorm. heerl. MALSEN, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief, in het jaar 850 gegeven aan LUDGERUS, den tienden Bisschop van Utrecht, voorkomt.

MALSTER (HET), buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en 15 min. ten N. van *Brummen*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 27 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door de wed. JANSEN.

MALTHA, plaats van uitspanning in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Amsterdam*, staande aan den buitensingel tusschen de Utrechtsche en Weteringspoorten dier stad.

MALTHA, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan den Zalm, O. aan het Gat-van-de-Bollebaken, Z. aan het Gat-van-de-Gans, W. aan het Gat-ten-Oosten-van-de-Pietersplaat.

MALTHA, onbehuisde buitenpold., gedeeltelijk in de heerl. *Willemstad*, gedeeltelijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Willemstad*, gedeeltelijk gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende W. en N. aan de Gorzen tegen het Hollandsdiep, N. en N. O. aan den pold. den Ruigenhil, O. aan den pold. Oud-Heyningen, Z. aan de Helsche-Haven.

Deze pold., welke in het jaar 1687 bekaad, doch in 1820 tot zijne tegenwoordige grootte gebragt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 72 v. r. 80 v. ell., en wordt onderscheiden in Oud-Maltha en Nieuw-Maltha, waarvan het eerste tot de gem. *Willemstad*, het laatste onder *Fijnaart-en-Heyningen* behoort. Hij watert uit door de Helsche-Haven op het Volkerak.

MALTHA (NIEUW-), dat gedeelte van den pold. *Maltha*, prov. *Noord Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, dat tot de gem. *Fijnaart-en-Heyningen* behoort.

Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 13 bund. 4 v. r. 30 v. ell.

MALTHA (OUD-), dat gedeelte van den pold. *Maltha*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*, dat tot die gem. behoort.

Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 29 bund. 68 v. r. 50 v. ell.

MALUTH, voorm. naam van het MOLENWATER, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie MOLENWATER.

MAMALO, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie LATOE.

MAMARA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

MAMBAHENAWAN, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Solozee*, N. O. van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 6° 26′ N. B.

MAMBORA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt-van-Catsjeli.

MAMELIS, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ½ u. N. W. van *Vaals*; met 11 h. en 60 inw.

MAMER, gem., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Munster*, deels in de heerl. *Soleuvre* en deels in de heerl. *Elter*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Koerich en Kehlen, N. O. aan Steinsel, O. en Z. O. aan Bertringen, Z. aan Dippach, Z. W. aan Garnich, W. aan Steinfort.

Deze gem. bevat de d. Mamer en Holtzem, benevens de geh. Gastmuhl, Kap, Kapellen, Neumaxmuhl, Neumuhl en Wiltzermuhl. Men telt er 220 h., bewoond door 1450 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en 19 likeurstokerijen, 1 verwerij, onderscheidene kalkovens, 1 ijzer- en 5 korenmolens hebben.

Men rekent de jaarlijksche opbrengsten van den landbouw op 500 zak tarwe, 3000 zak mastelein, 200 zak rogge, 2300 zak haver, 450 zak gerst, 9000 zak aardappelen en 500,000 pond hooi. — De veestapel bestaat uit 240 paarden, 260 runderen en 170 varkens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Mamer en Holtzem uit. Er zijn 2 scholen.

Het d. MAMER of MAMEREN ligt 1½ u. W. van Luxemburg, aan de Mamer en den Arlonschen straatweg.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Michiel* te *Luxemburg* behoort.

MAMER is de geboortepl. van NICOLAAS MAMERANUS, dichter en geschiedschrijver van Keizer KAREL V; en van zijnen broeder HENDRIK MAMERANUS, een geleerd boekverkooper te Keulen. NICOLAAS is overleden omtrent 1550.

MAMER (DE), of DE MAMERE, kleine riv., grooth. *Luxemburg*, die bij *Hiving*, in de heerl. *Soleuvre*, ontspringt, in eene oostelijke strekking naar Holtzem loopt, van daar eene Noord-noordoostelijke strekking nemende langs Mamer, Garnich, den Rodenhoff, Kopstal en Schoenfeltz, naar Mersch loopt, waar zij zich in de *Alzette* ontlast.

MAMEROE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapan*.

MAMMEMA of MAMMINGA, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. van *Rauwerd*, onmiddellijk bij *Jellum*, op het Nieuwland.

In het jaar 1660 overleed aldaar DOMINICUS JUSTUS VAN BOTNIA, de laatste van dit adelijk geslacht en Grietman van Baarderadeel. Zijne eenige dochter stierf in 1708, zijnde Weduwe van den Kolonel WATSE VAN BURMANIA, in welke familie toen deze state gekomen is. Zij werd op het laatst der voorgaande eeuw bezeten en bewoond door Jonkheer WILCO HOLDINGA TJALLING CAMSTRA Baron THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG, die zoowel de huizing als plantaadje grootelijks heeft doen verbeteren. Thans wordt deze state in eigendom bezeten door zijne erven en bewoond door den Heer Mr. J. H. J. VAN WAGENINGEN, Secretaris der grietenij Baarderadeel.

MAMOA (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de kust van *Hitoe*, aan de noordelijke kust, met eene noordelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

MAMOEJOE of MAMOOJOO, st. in *Oost-Indië*, op de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 2° 19′ Z. B., 136° 58′ O. L.

MAMPAWA of MAMPAVA, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, benoorden Pontianak; met 24,000 inw., onder eenen Sultan, die het Nederlandsche gezag erkent; het wordt door de rivier van dien naam bespoeld.

MAMPAWA of MAMPAVA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Mampawa*, 21′ N. B., 126° 56′ O. L.; met eene haven en eene der beste opiummarkten van Oost-Indië.

MAMPAWA (DE), DE MAMPAVA of DE MANPAVA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, met eene westelijke rigting in de *Oost-Indische-Zee* uitloopende.

MAMPAWA (DE HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

MANABOKKA, eil. in *Oost-Indië*, eene der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*; 3° 59′ N. B., 149° 31′ O. L. Het is vijf mijlen lang en twee mijlen breed.

MANAHASSA, bondgenootschap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, het noordoostelijk gedeelte van *Celebes* uitmakende.

Het bestaat uit de volgende 36 distrikten, als: Menado, Aris, Klabatdibawah, Bantik, Negrie-Baharoo, Klabat-Diatas, Tondana, Lotta, Tomohon, Tonsaronson, Tombariri, Tonsea, Sondor, Kawangkauw, Tompasso, Tombatjan, Bomoing, Tonsawong, Passan, Bataham, Benteno, Poenoesakang, Longowang, Kakas, Rambokan, Likoepang, Rambokan, Laoebang, Romon, Ton-Kiboetdiatas, Ton-Kiboetdibawah, Tomberiere, Tontelette, Tomon, Kormasse-en-Zeronson en Kaskasse.

Deze distr. waren in vorige tijden onderworpen aan het gezag van den Koning van Boelam, doch korten tijd voor dat de Spanjaarden zich hier nederzetteden, wierpen zij het juk van deze opperheerschappij af, en sloten daarna een verbond met elkander, hetwelk nog tot heden toe, onder den naam van MANAHASSA, bekend is.

MANAL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakanmoentjang*.

Dit d. maakte, in het begin der vorige eeuw, met de d. *Goela-Gadja*, *Pesak*, *Tjitatjan* en *Hoitia*, ruim 1000 huisgez. uit.

MANANG, oude st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, aan de *Solo*.

MANANGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

MANARA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

MANARI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, aan den mond der *Solo-rivier*.

MANARMANIS, voorm. haven van *Friesland*, welke door PTOLEMAEUS wordt opgegeven als gelegen midden tusschen den mond van den Vidrus, dat is de Vecht, en den westelijken mond van de Eems. Deze haven nu of inham, genaamd MANARMANIS, wordt bij PTOLEMAEUS gesteld afgelegen te zijn van de Vecht of nu het Vlie 12 uren gaans.

Naar de stelling nu van PTOLEMAEUS komt men uit de Noordzee in de Manarmaansche haven, door het gat, hetwelk is tusschen Ameland, en tusschen het eiland, dat daar oostwaarts naast ligt, later naar de Graauwe Monniken, in de Friesche taal Schiermonnikoog genoemd, welk gat, van de zeevarende lieden, gemeenlijk het Friesche gat genoemd wordt.

Wat de haven zelf belangt, die is een inham van de Noordzee, weleer van groote uitgestrektheid en naderhand bekend onder den naam van MIDDELZEE of het BOORNDIEP, welke twee uitgangen schijnt gehad te hebben, een oostelijk over de Groningerlandsche-wadden (Mare Vadosum), naar den mond der Eems, en de ander westelijk, zich met de Lauwers tusschen Ameland en Schiermonnikoog uitstortende in de Noordzee. De naam MANARMANIS is waarschijnlijk MARARM (gelijk ook oude

schrijvers het hebben), en beteekent dan *meer-arm* (*brachium maris*); waarschijnlijk staat hij in verband met den naam van Marne, eene landstreek in Wonseradeel en ook in Hunsingo (1).

MANBAHENAWAN of Mambahenawan, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Solozee*, nabij de Noordkust van het eil. *Borneo*, voor de baai.

MANBARA, radjaschap in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, door het Nederlandsch gouvernement erkend; met 9000 zielen.

MANBARA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, radjaschap *Manbara*. — Het Nederlandsche gouvernement heeft er eenen Posthouder.

MANCADO, naam, welken op sommige kaarten verkeerdelijk aan de voorm. schorren van Moncado, in *Axeler-Ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gegeven wordt. Zie Moncado.

MANCEP, klein eil. in *Oost-Indië*, Z. O. van *Borneo*. Zie Mankop.

MANCIA-WINTER-POLDER of Nieuwland, onbehuisde pold. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Stand-daarbuiten*; palende N. aan den Mancia-Winterpolder onder Klundert, O. aan het oude Land van Stand-daarbuiten, Z. aan den Frederik-Hendrikspolder, W. aan de Keensche-gorzen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, slechts eene oppervlakte van 174 bund. 90 v. r. 40 v. ell., doch is schotbaar groot 179 bund. 91 v. r. 74 v. ell., en wordt door eenen in het jaar 1802 gebouwden watermolen, staande in de Keenschegorzen, gecombineerd met den Ouden-Fijnaart, van het overtollige water ontlast, bij opmaling op de Keen en van daar door het Keensche-sas op de Dintel. Het zomerpeil is 5 palm. beneden A. P. Het maalpeil 5 palm. boven A. P. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, tevens Penningmeester en Boekhouder en eenen Gezworenen.

MANCIA-WINTER-POLDER, onbehuisde pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan het Westlandeke of Westpolder, O. aan Bloemendaal, Z. aan het Nieuwland of Mancia-Winterpolder onder Standdaarbuiten, waarvan hij slechts door eenen watergang met verhoogden weg of kade afgescheiden is, W. aan de Keenschegorzen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund. 54 v. r., waaronder 42 bund. 2 v. r. schotbaar land, en heeft gezamenlijk met het westelijk gedeelte van Bloemendaal, eene steenen heul wijd 1 el. 2 palm. 6 duim. in den dijk tusschen dezen polder en den polder het Westlandeke, waardoor hij met de polders Westlandeke, Lokkers-polder, de Ketel-en-de-Platen, en de Kleine-Noord-en-Slikpolder, door het Westlandeke of Westpolder op de Botte-en-Aalskreek, en verder met of zonder hulp van den nieuwen watermolen op het Hollandsch-diep uitwatert. Het zomerpeil is 9 palm. 2 duim. beneden A. P. Het maalpeil is 5 duim beneden A. P. Hij

(1) Over dezen ouden inham der Noordzee, zijne ligging, namen, en wat dies meer is, verwijzen wij naar Dr. J. G. Ottema, *Verhand. over den loop der rivieren door het land der Friezen en Bavieren, in het Romeinsche tijdperk*; uitgegeven in het 4e deel 2e stuk van *den Vrije Fries. Mengelingen van het Friesch Genootschap. Leeuwarden* 1845, *bl.* 26, waar de opgave van Ptolomaeus wordt opgegeven en uitgelegd. Wij vestigen tevens de aandacht der Oudheidkundigen op den belangrijken inhoud van deze uitmuntende Verhandeling, alsmede op die: *Over het Ontstaan der Zuiderzee*, daarbij gevoegd.

staat met de polders Bloemendaal, Westlandeke en Lokkerspolder-de-Ketel-en-de-Platen, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen en eenen Penningmeester.

MANCIA-ZOMER-POLDER, pold. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband.* Zie Frederik-Hendriks-polder.

MANDA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 0° 28′ N. B., 120° 48′ O. L.

MANDA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor.*

MANDADO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solozee*, aan de noordkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 1° 18′ N. B., 142° 7′ O. L.

MANDAHELING of Mandheling, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de noordelijke afdeeling van *Padang*; met een Nederlandsch Civiel Gezaghebber.

MANDAL of Mandel, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, nabij de oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 0° 24′ N. B., 123° 15′ O. L.

MANDALA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Buitenzorg.*

MANDALA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedan.*

MANDALA, Mandalague, Mandali, Mandeli of Mandelique, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee.* Zie Duivelsrots.

MANDALA (RADJA-), plant. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Radja-Mandala.

MANDALAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, distr. *Boengas*, aan den noordelijken voet van den Groote-berg.

MANDALAWANGI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van het Soekaboemische distr. Tjihenlang en de ads. res. Buitenzorg, 15 palen Z. van Soekaboemi.

MANDALI, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Djapara (Hoek-van-).

MANDALOEKA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de noordkust van het *Sundasche* eil. *Java.*

MANDANG, ond. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djanpang-Wetam*, nabij de Sandal.

MANDANO, ook Mandono en Modone genoemd, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Oostkust, Z. van Balante en door eene vallei van Balante gescheiden.

De grond is hier zeer vruchtbaar en zou, onder eene vlijtige bevolking, veel kunnen opleveren. De inw. zijn hier nog woest en onhandelbaar; zij staan als listig, trotsch en dapper bekend.

MANDAOUIS, groep kleine eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, nabij de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 3° 20′ N. B., 131° 15′ O. L.

MANDAR of Mandhar, landv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de West- en Noordkust, ten W. aan de Straat-van-Makassar grenzende; met woeste bergen.

Zij is verdeeld in zeven distrikten, onder zoo vele Vorsten, die het Nederlandsche gezag erkennen, ofschoon de onzen weinig met hen in aanraking komen. De bergen dienen den inwoneren, bij onverhoedschen aanval, tot wijkplaats.

MANDAR of Mandhar, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, landv. *Mandar*.

MANDAR (KAAP-) of Kaap-Mandhar, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de westkust van de Straat-van-Makassar.

MANDARSJAH, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het eil. *Boero*, te midden van het d. *Boero*.

Het was door de Nederlanders aldaar gesticht, die er vroeger gewoonlijk eene bezetting van 20 of 25 man in hadden, maar het nu reeds sedert lang verlaten hebben.

MANDATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Zuidwestkust, 15 m. Z. O. van Indrapoera.

MANDAWAY (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust, in het rijk *Banjermasing*. Zij ontlast zich, met eenen zuidelijken loop, in de *Zee-van-Java*.

MANDAWEE, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de zuidkust van *Borneo*; 3° 20′ Z. B., 131° 16′ O. L.

MANDAWI, prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*.

MANDAYA, volkplanting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust; 2° 35′ Z. B., 136° 55′ O. L.

MANDELBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het bosch tusschen Brouch en Reckingen, loopt in eene zuidoostelijke strekking, en valt, beneden Holenfeltz, in de *Eischen*.

MANDEMAKERSWAARD of Mantjesweerd, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*; palende N. aan het Ganzediep en de Zuiderzee, O. aan de Zuiderzee en de Goot, Z. en W. aan de Goot.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 531 bund. 14 v. r. 50 v. ell.; telt 8 boerenplaatsen, en wordt door één steenen en zes houten sluisjes, welke gedeeltelijk op de Zuiderzee en gedeeltelijk op het Ganzediep en de Goot uitwateren, van het overtollige water ontlast. Het bestuur over dezen polder, als zijnde de eigendom der stad Kampen, bestaat uit de regering van gemelde stad.

MANDER of Manderen, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1¾ u. N. W. van *Ootmarsum*, gem. en 1¼ u. N. O. van *Tubbergen*; met 68 h. en 440 inw.

In deze buurs., welke haren naam mededeelt aan het uitgestrekte Manderveen, staat de R. K. kerk van de stat. *Vasse-en-Mander*, aan den H. Pancratius toegewijd. Dit gebouw, dat in het jaar 1801 gesticht is, heeft eenen houten toren en is van een orgel voorzien.

Mander heeft ook met de buurs. *Vasse*, eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Nog heeft men in deze buurs. drie pakpapier- en eenen cichoreimolens, alle door het water gedreven wordende.

MANDERVEEN (HET), uitgestrekt heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en 1 u. N. en N. O. van *Tubbergen*, ½ u. N. N. O. en O. van de buurs. *Mander*.

Dit heideveld beslaat eene oppervlakte van 978 bund. 45 v. r. 70 v. ell.

MANDJALAGA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

MANDIE-LAYOE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Hoewel dit bosch voor eenige jaren voor een groot gedeelte uitgeput was, vinden de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

MANDIE-RANTJANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*.

MANDJERAI, MANGARY of MANGDERY, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie FLORIS.

MANDIOLY of MANDOLY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie MAREGORAN.

MANDIRADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamelang*.

MANDOR, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, landv. *Mampawa*; met goudmijnen.

MANDRA-SOESMAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. NOOIT-VOLMAAKT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie NOOIT-VOLMAAKT.

MANÉ (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

MANEBELLO, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 4° 9′ Z. B., 149° 44′ O. L.

MAN-EETER, in het Eng. MAN-EATERS-ISLAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, tusschen het Kuipertje en St. Nicolaas.

MANENBERG, voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in *Oosterholt*, ½ u. Z. van *IJsselmuiden*.

In het jaar 1477 hadden eenige Karthuizer Monnikken, tot de orde der Benedictijnen behoorende, op die plaats, buiten de stad, hutten opgeslagen, en hielden aldaar hun verblijf. Door raad en meente werd hun echter een stuk land toegestaan op den Zonnenberg, in Oosterholt gelegen, en uit de giften, welke de gegoede ingezetenen der stad bijeenbragten, werd aldaar een aanzienlijk klooster met eene schoone kerk voor de Karthuizers gebouwd. — Eenige Karthuizer Monniken, uit St. Salvatorshuis van het Nieuwe Licht te Utrecht, herwaarts gekomen, werden mede in dit klooster opgenomen; zij bragten voldoende inkomsten mede voor hun onderhoud en waren de ingezetenen der stad niet tot last. De kleeding der Karthuizers was een witte rok en daarover eenen zwarten mantel. Buiten hunne godsdienstoefeningen hielden zij zich bezig met den landbouw; het klooster werd aan ST. MARTEN, den patroon der Utrechtsche kerk, toegewijd, en is zeer vermaard geworden.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, met eene koepel (met tapperij), aan den nieuwen Kunstweg van Kampen naar Zwolle, alwaar des Zondags de ingezetenen van Kampen veelal zich naar toe begeven, om thee of wijn te drinken. Deze boerderij tot het arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, gem. *IJsselmuiden* behoorende, en 2½ u. N. N. W. van Zwolle en ½ u. Z. Z. O. van Kampen gelegen, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 42 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BERGHUIS, woonachtig te Kampen.

MANENBURG, voorm. bolwerk te *Utrecht*, aan de oostzijde der *Tolsteegpoort*, thans gedeeltelijk in de nieuwe wandelingen begrepen.

MANENSCHE-VEENEN of MAANENSCHE-VEENEN, veengronden op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, in de buurs. *Manen*.

MANENSWEERD, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 3½ u. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 20 min. Z. van *Wageningen*, ter linkerzijde van de rivier den Rijn; met 1 h. en 6 inw.

MANERPAD, weg op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, in de buurs. *Manen*, leidende langs eenen akker, de Knooten genaamd, waar vele urnen van de hoogste oudheid, geheel ruw bewerkt, aan de zon gedroogd en donker grijs van kleur, opgedolven zijn.

MANESCHIJN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Sint-Anna-ter-Muiden*; palende N. W. aan den Brixus-polder, N. O. en O. aan den Gouverneurs-polder, Z. aan den Brugsche-polder, W. aan het dorp Sint-Anna-te-Muiden.

De kadastrale grootte van dezen pold. is 25 bund. 41 v. r. 80 v. ell., waaronder 23 bund. 85 v. r. 84 v. ell. schotbaar land. Daarin stonden twee hofsteden, doch men is thans bezig met eene daarvan te sloopen, om alleen de schuur over te laten. Deze pold. heeft voorzeker tot de bedijking van Greveningen van 1282 behoort, en is ook in de herdijking van het begin der vijftiende eeuw begrepen geweest, dewijl de Graaf-Jansdijk ten Oosten den pold. begrenst. De pold. behoort tot de watering van *Greveningen*, en ontlast dus het overtollig water door de gemeene uitloozingen van die watering; ook heeft hij geen afzonderlijk bestuur.

Door den vloed van 26 Januarij 1682 schijnt deze polder geheel overstroomd te zijn geweest.

MANESTRAAT, geh., vroeger tot het bisdom *Luik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Weert*, gem. en ½ u. W. van *Neer-Itter*; met 22 h. en 130 inw.

MANGALA, fort in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Lampongs*, aan de *Toelong-Bowang*, 12 u. van den mond dezer riv.

MANGALLOON, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, bij de noordwestkust van het eil. *Borneo*; 6° 9' N. B.

MANGANTI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

MANGAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Demak*.

MANGAR (BOSCH-VAN-), bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Demak*, distr. *Mangar*. — Het levert overvloed van hout tot allerlei gebruik op.

MANGARA-BOMBAY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong, gouv. *Makassar*, geb. *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Boelekomba*, aan de Baai-van-Boni, bij de Sinjai.

Dit dorp was, in de jaren 1824 en 1825, door de in opstand zijnde Boniërs bezet, die zich aldaar en in den omtrek verschanst hadden, waarom de Generaal-Majoor van Geen besloot dit dorp, zoo wel van de zee- als van de landzijde, aan te vallen. Hij scheepte zich alzoo den 9 Maart, ter reede van Bonthain, met zijne onderhebbende troepen in, met uitzondering van eene kolonne, onder de bevelen van den Majoor Lebron de Vexela, die over land naar Sinjai marcheerde; terwijl de vloot 's nachts, tusschen den 9 en 10, zeil maakte naar de Bogt-van-Boni en vervolgens naar Mangara-Bombay en Sinjai, welke dorpen de vijanden versterkt hadden en waar zij zich in grooten getale ophielden. Na vier dagen varens ankerde men voor Mangara-Bombay, waar een gedeelte der troepen, met hunnen Bevelhebber, zich ontscheepte, bij welke gelegenheid er reeds eene ontmoeting met den vijand plaats had. In den nacht tusschen 15 en

16 Maart kwamen de overige troepen aan wal, waarna men dadelijk met den vijand slaags raakte en hunne versterking innam. Daags daaraan stelden zich drie kolonnen, onder aanvoering van den Kolonel BISSCHOP, in beweging en trokken regt op Sinjai aan, waar de vijand 1600 man vereenigd had. Bij het aankomen onzer troepen, welke, door de kolonne, onder den Majoor LEBRON DE VEXELA, versterkt, voltallig waren, sloegen de muitelingen ijlings op de vlugt.

MANG'AS (PANGKAL-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Bangka*. Zie PANGKAL-MANG'AS.

MANGEL-POLDER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. W. aan den Kleine-Dammer-polder, N. aan het Noordhollandsche-Kanaal, Z. aan den Noorder-Reecker-polder, Z. W. aan den Oud-Burger-polder.

MANGENITOE, rijk in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*, dat tusschen 1670 en 1680 opgerigt en waaronder later dat van Kajochis gekomen is.

MANGENITOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*, rijk *Mangenitoe*.

MANGERAI (BALI-), zeer klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, nabij *Bali*.

MANGERAI (STRAAT-VAN-), STRAAT-VAN-MANGARAI of STRAAT-VAN-MANGDERAY, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eil. Floris en Komobo; 8° 40′ Z. Br., 137° 35′ O. L. Zij is 8 u. lang en 5 u. breed. De gemiddelde diepte is ruim 30 vademen.

MANGIDARA of MANGINDARA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordkust, in het O. van Pahitan.

Het bevat de landtong van Oesong, waarop het gebergte Kongbatang rust. In het Zuiden ligt, op de Oostkust, de Dwaalbaai of Darvelbaai, met tallooze eilanden. De voornaamste rivieren zijn de Tawoe en de Pablas. Het land is rijk aan vee, dat er goede weiden heeft; in de wouden zijn olifanten, die echter niet getemd worden; aan de kusten zijn vogelnestjes, en er is was, zegellak, hout, hars en goud. De bewoners der kusten zijn gedeeltelijk Maleijers, die der binnenlanden Idaäns.

MANGIRAN of MANGIERAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Het was in dit d., dat de Pangerang PORBO KOESOEMO, de zoon van den overleden Pangerang NGABEHIE, met zijne vrouw, zijnde de oudste dochter van den Sultan SEPOE en verder gevolg, in Junij 1829, tot de onzen overkwam.

MANG'IS of MANGIES, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch was voor eenige jaren voor een groot gedeelte uitgeput, zoo dat men den houtkap heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

MANG'IS of MANGIES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

In de nabijheid van dit d. had, den 4 Mei 1827, eene ontmoeting plaats tusschen de Nederlandsche troepen, onder den Majoor LEBRON DE VEXELA, en eene vijandelijke bende van ongeveer 300 man, onder welke meer dan 200 te paard. De vijand wilde uit Oepit naar Kedaron

trekken. De Amboinesche flankeurs tastten hem dadelijk aan; velen der vijanden sprongen daarop in een diep ravijn en werden afgemaakt. Die te paard waren trachtten het te ontkomen, maar door de snelle opwaartsche beweging van den Majoor, met zijne kavallerie, werd hun de pas nabij MANG'IS afgesneden, waar zij zich toen ook dapper te weer stelden. Het detachement Djayang-Sekars, dat, uit hoofde van ongesteldheid van den Kommandant, nu door den Bengaalschen Opperwachtmeester KALLO werd aangevoerd, bewees daarom niet minder de uitmuntendste diensten; doch had daarbij het verlies van twee der dapperste manschappen te betreuren. De Ordonnans van den Majoor en nog een Djayang-Sekar, benevens een treinsoldaat en twee paarden, werden gewond, terwijl zijn Adjudant, de Tweede Luitenant ROEPS, bij het afmaken van den Maas Tommongong PRAWIRO SONTO, een groot Priester, mede door twee sabelhouwen gewond werd. De Amboinesche infanterie, welke met den meesten spoed de kavallerie was gevolgd, kwam juist ter gepaste tijd aan, om, door een aanhoudend geweervuur, het gevecht ten onzen voordeele te kunnen doen eindigen. De Luitenant SCHLOSSER spoedde zich niet minder, om met den Barissan aan te rukken, en nam zijne positie vervolgens zoodanig, dat velen der vlugtende muitelingen zijne troepen moesten voorbij trekken en omkwamen. Van den vijand bleven ongeveer zestig dooden op het slagveld liggen, terwijl nog twintig man met de wapenen in de hand gevangen werden gemaakt. Onder deze laatsten bevond zich een Ingebey van Djocjokarta, SOERIO DIWIRO genaamd; ook waren er nog een Tommongong, verscheidene Demangs en Balkios gebleven. Eenige geweren, vele en rijke lansen en krissen, klewangs en vijf paarden, waren in handen der onzen gevallen.

MANGOERAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

MANGOEWI, MANGGOEI of MENGOEWI, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, aan de Noordkust.

Men telt er 30,000 weerbare mannen, terwijl de bevolking op ruim 160,000 zielen geschat wordt. De hoofdplaats draagt den zelfden naam.

MANGOEWI, MANGGOEI of MENGOEWI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, kon. *Mangoewi*.

MANGOLA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, O. van *Celebes*. Men heeft er veel sago en ebbenhout. De inwoners zijn verraderlijk.

MANGOLI, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Xoela-Mangoli*, een der *Xoela-eilanden*.

MANGOLI (XOELA-) of XOELA-SAPELLULE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*.

Het is het grootste en noordelijkste der Xoela-eilanden, zijnde door eene naauwe straat van het eil. Xoela-Taljabo gescheiden, welke straat vooral door eenen maalstroom gevaarlijk is. Aan de westzijde heeft men de bogt Gerangoli. Van ouds waren op dit eil. de drie dorpen: Sapellule, Waytima en Mangola, die in verschillende oorlogen ontvolkt en eindelijk geheel verlaten zijn., zoo dat het eil. thans eene onbewoonde wildernis is.

MANGOLOEIKA, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de kust van de resid. *Djapara*, tusschen den Hoek-van-Djapara en kaap Alang.

MANGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

MANGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d., hetwelk door de muitelingen versterkt was, werd den 6 Junij 1831 door de onzen op de Padries veroverd.

MANGROVE-KEYS, vier kleine eil. in *West-Indië*, O. van het eil *St. Marten*.

MANGSEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

Bij dit dorp viel, den 9 Julij 1826, een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen en de muitelingen, waarin, onder anderen, een vijandelijk hoofd, zijnde een Priester, sneuvelde.

MANHANAIN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de Joden-Savane, benedenwaarts aan den houtgr. Surinamombo-en-Palmeneribo.

MANHEIM, voorm. buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Nijmegen*, onder het dorp Hees.

Dit buit., hetwelk thans tot uitspanning dient, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 18 v. r. 50 v. ell.

MANHEIM, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. plant. Elk-het-Zijne, waarmede zij, thans vereenigd, de plant. *Elk-het-Zijne-en-Manheim* uitmaakt, benedenwaarts aan de koffijplant. Klein-Mon-Désir; 225 akk. groot.

MANHORST (DE), ook wel Oldengoor geheeten, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en ¼ u. N. W. van *Didam*.

Dit adell. h. is thans afgebroken en daarvan alleen blijven staan de schuur, veranderd in eene boerenwoning, waarin geplaatst is de buitengewone oppasser der bosschen, vroeger onder gezegd goed behoorende. De gezamenlijke gronden, bestaande uit bosschen, bouw- en weilanden, beslaan eene oppervlakte van 48 bund. 48 v. r. 42 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door de familie van Erp, wonende te Roermonde.

MANHUIS of Menhuis, oud adell. gesticht voor oude mannen in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en 5 min. N. van *Horst*; met 12 woningen. Het behoort aan de Graven van Westerholt en wordt thans aan particulieren verhuurd.

MANHUISLAND, gedeelte lands in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Arkel-en-Rietveld*, nabij de kerk te Arkel.

Dit land is aan het Oudemannenhuis te Gorinchem gekomen voor eene kom met pap, als zijnde geweest de inkoopsprijs van een oud man in dat gesticht, die na het nuttigen van zijn eerste avondmaal des nachts overleed.

MANHUISWAARD, buitenpold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de buitengronden tegen de rivier de Maas, O. aan den Struikwaard, Z. aan de voorgronden tegen den rivierdijk, W. aan de Rotgans.

Deze pold., waarvan de tijd der bekading onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 51 v. r. 60 v. ell.,

en wordt door een steenen sluisje, wijd 4 palm., voorzien met een drijfdeurtje, op de Kil en verder op de rivier de Maas van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el 4 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 3 ell. 2 palm. tot 3 ell. 4 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

Deze polder is buiten den rivier- of bandijk gelegen, en is mitsdien des winters telkens aan overstrooming onderhevig.

MANI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van *Sohomiit*, staande.

MANI (DE), WAY-MANI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. Zij valt met eenen noordelijken loop in zee.

MANJARAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

MANILLA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhouteiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

MANINGKABO, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie MENANGKABO.

MANIOERING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. en nabij de st. *Menado*.

MANIPA, oudtijds HERREA, door de Boeroërs BASIA en door andere eilanders ook wel CONDEA geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, resid. *Amboina*, tusschen *Boero* en *Ceram*; 3° 21′ Z. B., 145° 47′ O. L.

Het is 4 m. lang en 1½ m. breed. Rondom MANIPA liggen eenige eilanden naauwelijks eene mijl van het strand. Aan de westzijde ligt Noesa-Wema of het Duivels-eiland, benevens Noesa-Assa. Aan de noordwestzijde ligt het Muskiten- of Muggen-eiland, en aan de noordzijde tegen over eene baai, het Pataten-eiland.

In de binnenlanden of het gebergte is de grond voor den landbouw zeer geschikt; hij is niet steenachtig maar zandig, kleine rivieren besproeijen overal het land en men kan er zeer goede sawahs of bewaterde rijsvelden aanleggen, hetwelk reeds door de ondervinding buiten allen twijfel is gesteld. De bewoners van het eiland Boeroe brengen padi (of ongedorschte rijst) naar MANIPA, en verkoopen die tegen twee stuivers de tien katties, of 12½ pond oud gewigt, hetwelk een gantong uitmaakt en 2½ kattie bras (gedorschte rijst) oplevert.

De Ambonezen brengen jaarlijks lijnwaden en andere noodwendigheden naar dit eiland, welke zij ruilen tegen sago, gedroogde visch en eenige andere produkten. Zij komen slechts eenmaal in het jaar, en verkoopen alles dadelijk zonder eenige goederen in een magazijn op te slaan. Wanneer derhalve de Ambonezen wat later dan gewoonlijk hier aankomen, zijn de Manipanen genoodzaakt om zelven in hunne behoeften aan lijnwaden en dergelijke onontbeerlijke artikelen te voorzien, waartoe geen ander middel is, dan zich, met hunne visch, sago- en dingding, zelven naar Ambon te begeven, alwaar zij dan tweemaal zooveel voor deze goederen bekomen, dan van de Amboinezen, die hen komen bezoeken. Uit hoofde van het grooter gemak, begeven zij zich echter zeldzaam naar Amboina, in weerwil van het voordeel dat zij hierdoor verkrijgen. Ook passen de Ambonezen, die naar MANIPA varen, doorgaans wel op hunnen tijd, en de bevolking van MANIPA, slecht 600 zielen sterk zijnde, is niet zoo talrijk, dat velen zich het verlaten hunner haardsteden kunnen veroorloven.

Weleer bedroeg de bevolking 1600 man en kon 400 man in de wapens brengen; doch door hare trouweloosheid jegens de Hollanders en

de daaruit ontstane oorlogen, is dat getal zeer verminderd, terwijl de uitroeijing der nagelboomen de inwoners verarmd heeft.

De Manipanen planten overal groenten en aardvruchten, als ook djagong (maïs of Turksch koorn) voor zooveel zij tot hun gebruik noodig hebben, in tuinen en in de nabijheid van de dorpen; doch zelfs deze tuinen moeten zij sterk beschutten om ze tegen het boschgedierte te beveiligen.

Op dit eiland treft men veel sagoboomen aan; ook groeit er de pijnof harsboom (pinus damara), die zeer goede harst levert.

De dorpen lagen weleer in het gebergte; de Gouverneur Vlaming gelaste hun echter hunne woonplaatsen naar de stranden te verplaatsen, en hierbij bevinden de bewoners zich thans zeer wel, aangezien zij voornamelijk hun onderhoud van de sagoboomen verkrijgen, die niet anders dan bij de stranden groeijen, zoomede van de vischvangst. In de binnenlanden zouden zij, gelijk eertijds, door den landbouw in hunne behoeften moeten voorzien, hetwelk voor hen des te moeijelijker zoude zijn, om dat zij de jagt met den landbouw zouden moeten paren, zoo niet de menigte van herten en wilde zwijnen die de bosschen bewonen en ter naauwernood door middel van sterke omheiningen van de velden geweerd kunnen worden, hen van alle vruchten hunner vlijt berooven zouden.

Men telt thans 8 dorpen op Manipa, zijnde: Masawoey, Kilang, Saweodie, Toeban, Loehoe, Bianoe, Toenoewara en Toemilehoe.

In het jaar 1653 heeft de Majoor Verheiden op Manipa, aan het zuiderstrand, bewesten Toemilehoe, de vesting Wantrouw opgeworpen en haar van eene bezetting en van vier stukken geschut voorzien. Er zijn vier bergen op het eiland, waarop de bevolking zich weleer tegen de Hollanders versterkt heeft. Beoosten het fort Wantrouw is eene baai, waarin, op eene halve mijl van het strand, het Duiven-eiland of Poeloe-Toeban ligt, aldus naar de menigte duiven, die er zich ophouden, genoemd.

MANJOETA, st. in *Oost-Indië*, aan de Zuidwestkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in *Anak-Songi*, 5 u. N. W. van Moko-Moko.

MANKAP, Mankop, Mankep of Mancop, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*; 3° Z. B., 127° 57′ O. L., op het einde eener zandbank, welke zich omtrent 6 m. van het zuidwesteinde van Borneo in zee uitstrekt.

MANKASIM, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Fanté*, aan den linkeroever der Amissa, 5 u. Z. O. van Akra.

MAKINAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Maksjan.

MANKWEA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust.

MANNA of Passumah-Oeloe-Manne, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, ads. res. *Bengkoelen*, Z. W. van Passumah-Lebar.

De eerste bewoners van dit land waren uitgewekenen van de Passumah-Lebar. Er heerscht onder hen en bijzonder onder hunne Passirahs of hoofden, een sterke geest van onafhankelijkheid, waarmede zij een wel gespierd ligchaam, veel werkzaamheid en eene ongemeene dapperheid vereenigen. In alle deze hoedanigheden munten zij zeer verre boven de strandbewoners uit; doch in taal en zeden wijken zij minder van hunne benedenlandsche naburen af. Het getal der dorpen

van Passumah-Oeloe-Manna, bedraagt niet meer dan twee en twintig, waarvan elk door elkander een dertigtal huisgezinnen bevat. Naar de gewone berekening van vijf personen voor elk huis, zoude alsdan de geheele bevolking twee en vijftig honderd zielen beloopen. Hier zijn in de vlakte de huizen veelal zonder staken gebouwd, aan de eene zijde met een klein afdak en aan de andere zijde met eenen omheinden tuin, naar de wijze der inwoners van Redjang, in de Palembangsche-Bovenlanden.

MANNA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, ads. res. *Bengkoelen*, distr. *Manna*.

De weg van hier naar Bander-Agong is uitmuntend, en loopt door de bekoorlijkste landstreek, welke men zien kan.

MANNA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, ads. res. *Bengkoelen*.

Zij ontspringt op den berg *Goenong-Bengkok*, aan welks voet zij nog slechts zes voet breed is. Haar water is buitengewoon koud en sterk met zwavel bezwangerd.

MANNARIACUM, Manamantia of Mannaritum, plaats, waarvan in het reisboek van Antonijn gesproken wordt, en welke volgens sommigen zoude gelegen hebben, waar thans het d. Maurik, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gevonden wordt.

MANNEE (DE), voorm. riv., prov. *Zeeland*, in het tegenwoordige eil. *Zuid-Beveland*, die met eene noordelijke rigting in het *Wijdvliet* uitliep.

MANNEKENSVEN (HET), poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 25 min. W. van *Hilvarenbeek*.

MANNOR, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

MANOEARAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de noordkust van het eil. *Waigioe*.

MANOEMBING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, bij Mantok.

MAN-OF-WAR (d. i. het Oorlogschip), klip in *West-Indië*, Z. van het eil. *St. Marten*, voor Groot-baai.

Zij verheft zich op eenen met koraal en klippen doormengden zandgrond van ongeveer ¼ mijl in uitgebreidheid, met van acht tot veertien en, verder afdiepende, tot dertig en meer vademen water. Waarschijnlijk heeft zij haren naam ontleend van het daarop, in het jaar 1801, verongelukte fregat *la Proselyte*. De gedaante dezer klip is kegelvormig en de omvang van haren top zoo klein, dat men met eene sloep, daar boven voor dreg en dus geheel stil liggende, het lood zelden op de hoogste spits, maar meestal er bezijden werpt. De wortel is ongeveer zestig voeten in omtrek, en haar geheel, door het voor St. Marten bijzonder klare water, zeer goed zigtbaar. Ofschoon in eene opene ruimte gelegen, waar onverhinderd een frissche passaatwind het water voortzweept, doet zij echter geen de minste branding ontstaan; evenwel ontwaart men er eene ligte overstorting of zwelling. De gemiddelde diepte op den top is twaalf voet, doch geene sloepslengte verder staat negen vademen water.

MANPAD of Manpadslaan, laan in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Heemstede*, loopende in eene west-noordwestelijke rigting van den straatweg naar de Manpadsbrug over de Leydsche trekvaart.

Deze laan, welke nagenoeg 480 ellen lang is, ontleent haren naam, naar men wil, van de volgende gebeurtenis: Nadat Jan I, Graaf *van Holland*, door eenen vroegtijdigen dood weggerukt was, ging het gezag uit het Hollandsche huis in het Henegouwsche over. Jan van Avesnes volgde Jan I op, als hem de naaste in den bloede bestaande. Ofschoon deze op eene billijke wijze land en volk behandelde, konde dit niet verhinderen, dat in het begin der veertiende eeuw de Vlamingen, eenen aanval op Holland en Zeeland deden, onder hunnen Graaf Guido, wien daarna vele der aanzienlijkste steden, als Leyden, Delft en andere in handen vielen, zoo dat het vijandelijke leger tot voor de stad Haarlem doordrong. Witte van Haemstede, een dapper jongeling, een zoon van Floris V, uit een geheim huwelijk geboren, stak in 1304 uit Schouwen in zee; zette in de nabijheid van Haarlem voet aan wal; trok met zijne bende, die door de Friezen en Kennemers ondersteund werd, de Vlamingen te gemoet en was zoo gelukkig van, na eenen hevigen strijd, omstreeks deze plaats gehouden, hen dermate te slaan, dat de hoop der verslagene mannen daar zoo groot was, dat de laan, volgens een zeer geloofwaardig geschiedschrijver, den naam van het Manpad kreeg.

Ook in onze latere geschiedenis is deze plaats vermaard, daar het hier was, dat Batenburg, in 1573, bij eene mislukte poging om de stad Haarlem, door de Spanjaarden belegerd, te ontzetten, met de zijnen geslagen werd, bij welke gelegenheid de naderhand, als Advokaat van Holland, in onze geschiedenis vermaarde Johan van Oldenbarneveld, toen nog maar vijf en twintig jaren oud, eene wonde ontving.

Ter gedachtenis aan deze beide gebeurtenissen is door den Heer Mr. David Jacob van Lennep, Hoogleeraar aan het Athenæum te Amsterdam, in 1817, op den hoek van de *Manpadslaan* en den straatweg, een gedenkteeken opgerigt, bestaande uit eenen naald van veertien voeten hoogte, op een voetstuk van 5½ voet hoog, dat twee voet boven den grond is gesteld, beide van blaauwen arduinsteen bearbeid. Een der vakken in het voetstuk prijkt met het gewone wapen van Haarlem, het andere met het geslachtswapen van Witte van Haemstede, beide van Bremersteen bewerkt; terwijl op het derde, naar den straatweg gelegene, dit opschrift gelezen wordt:

Ter eere van
WITTE VAN HAEMSTEDE,
Grave FLORIS zoon VAN HOLLAND
en van
De brave burgers van Haerlem,
die met hem
De vreemde Mannen langs dit Pad
verdreven d. XXVI April MCCCIII.
En ter eere van hen
Die tot ontzet van Haerlem
Bij dit Mannepad hun leven waagden,
D. VIII Julij MDLXXIII.

Het vierde vak, daar dit gedenkteeken in eene schuinsche rigting juist op den hoek geplaatst is, werd, als tegen de plaats van het huis te Manpad stuitende, opengelaten. Het geheele gedenkteeken, in een houten hek besloten, is door den Haarlemschen Beeldhouwer D. Douglas vervaardigd. Van de oude ijpen boomen dezer laan zijn nog twee, tegen over het Zij-hek van het buiten het Huis-te-Manpad (zie onder) overig, wier afhangende takken weder in den grond zijn vastgegroeid.

MANPAD (HET HUIS-TE-), buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. Z. W. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 53 v. ell., en wordt bezeten en des zomers bewoond door den Heer Mr. DAVID JACOB VAN LENNEP, Oud-Hoogleeraar in de Grieksche en Latijnsche Letterkunde en Vaderlandsche Geschiedenis aan de doorluchtige school te Amsterdam, zeer gelukkig Latijnsch dichter, wiens bundel *Rusticatio Manpadica* hiervan zijnen naam heeft bekomen.

MANPADSBRUG, brug in *Kennemerland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Heemstede*, over de trekvaart van Leyden op Haarlem.

MANSELAAR of MANSLAAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Indische-Zee*, aan de westkust van *Sumatra*, vóór de baai van *Tapanoli*, welke door dit eil. beschermd wordt. — Het heeft een fraaije waterval, welken men uit zee zien kan.

MANSI, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de *Chinesche-zee* en de *Solo-zee*, aan den noordoosthoek van het eil. *Borneo*, niet ver van het eil. Banggi.

MANSMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, O. van *Duurswolde*.

MANSORE of MANSRO, berg in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Assiantee*, met de puinhoopen van het fort Hollandia.

MANTALAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

MANTANANE, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende, in de *Chinesche-Zee*, aan de noordoostkust van het distr. *Maloedoe*, op het eil. *Borneo*, W. van de kaap *Sampanwangio*.

MANTAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

MANTAVIA of MANTAWEI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie BIROE.

MANTEAU-POLDER, in de wandeling veeltijds MANTUA-POLDER en op de kaarten van PAUW en VAN GELDHOF verkeerdelijk MANTEL-POLDER geheeten, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. en kant. *Oostburg*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Oranje-polder, O. aan den Zacharias-polder, tweede gedeelte, Z. aan den Zacharias-polder, eerste gedeelte, W. aan den Oranje-polder.

Deze pold., welke in het eind der zeventiende of het begin der achttiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 8 v. r. 49 v. ell., waaronder 3 bund. 58 v. r. 82 v. ell. schotbaar land; telt een h., staande op den dijk, en ontlast het overtollige water door eene buis in den Oranje-polder.

Hij ontleent vermoedelijk zijnen naam van den Ingenieur P. MANTEAU VAN DALEN of diens aanverwanten, en heeft slechts eenen eigenaar, den Heer JOHANNES BENEDICTUS BEKAAR, Districts-Commissaris en Burgemeester te Sluis, die het bestuurt. Op de kaart van PAUW staat het verkeerdelijk afgebeeld, als of de westpunt tegen de oostpunt van den Dierentijd-polder was gelegen; — tusschen beide poldertjes ligt nog ruim 200 ell. dijk, en daar grenst de Oranje-polder onmiddelijk aan den Zacharias-polder, eerste gedeelte.

MANTERNACH, gem. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. en kw. *Grevenmacher*; palende N. aan de gem.

Mompach, O. aan Mertert, Z. aan Grevenmacher en Betzdorf, W. aan Biver en Bech.

Deze gem. bevat de d. Manternach, Berburg en Lellig, de geh. Feltzmuhl, Menschecker en Steckmuhl. Men telt er ruim 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de ijzerwerken Berburg en Rochers bezitten. Men bouwt in deze gem. tarwe, masteluin, gerst en aardappelen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. Manternach en Berburg uit, en hebben in deze gem. twee kerken, als: ééne te Berburg en éêne te Manternach, en eene kapel te Lellig.

Het d. MANTERNACH ligt 4½ u. N. O. van Luxemburg, 40 min. N. ten W. van Grevenmacher, aan de Syren.

De inw. maken de par. van MANTERNACH uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Grevenmacher*, behoort, behalve de kerk te MANTERNACH ook nog eene kapel te Lellig heeft, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk is aan den H. BRIXIUS, de kapel aan den H. ANTONIUS toegewijd.

MANTESSET, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*, eene groote mijl van het strand.

Dit d. was, in het begin der vorige eeuw, met het d. Poeroo wel 400 huisgez. sterk.

MANTGUM, eertijds MENTINGE of MANTINGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Rauwerd*. Men telt er in de kom van het d. 27 h. en ruim 180 inw., en met de huizen buiten de kom en de daartoe behoorende b. Tjeintgum 39 h. en ruim 260 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De inw., die hier op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Mantgum-en-Schillaard*.

De kerk, die vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* was toegewijd, plagt 130 goudg. (195 guld.) op te brengen. Er was een vikarisschap van 90 goudg. (135 guld.) en eene prebende van 64 goudg. (92 guld.). De Pastoor moest aan den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 12 schilden opbrengen. Deze kerk is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren en van een uitnemend orgel voorzien, dat in 1845 vernieuwd is. De geheele kerk munt wegens netheid en kostelijk snijwerk uit.

De 4 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oosterwierum* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

Bij MANTGUM waren vroeger twee wierden, overblijfselen van twee adellijke staten. In het begin der voorgaande eeuw werd een der wierden geopend, en daarin vond men eenen grooten voorraad van toegemaakte kalk en eenige Friesche steen, waaruit men meent te moeten opmaken, dat men hier heeft willen bouwen en de bouwers, in de oproerige tijden, gewelddadiglijk in hun werk zijn verstoord geworden, waardoor alles overhoop geraakt zij. Onder dit dorp behoorde ook de state Hoxwier.

Omtrent het jaar 1204 hebben de Mantgumers, ziende dat hunne landerijen door de menigvuldige overstroomingen bedorven werden, die aan de Geestelijken van Bloemkamp overgedaan, op voorwaarde, dat dezen voor de dijken zouden zorgen. — De kermis valt in den 3 Augustus.

MANTGUMERZIJL (DE), voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, 6 min. O. van *Mantgum*, waar thans nog eene brug ligt, Mantgumerzijl genaamd.

De voorm. sluis diende om in de Middelzee te komen en daarin uit te wateren.

MANTJAKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

MANTJEGANG of MANTJINGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, aan den zuidhoek van het gebergte.

MANTJEG'AN (DE), DE MANTJINGANG of DE MANTJANKON, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-Zee* uitloopende.

MANTJESWEERD, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie MANDEMAKERSWAARD.

MANTING of MANTING, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 4½ u. Z. ten O. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 2½ u. N. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Westerbork*; met 15 h. en 95 inw.

MANTINGERBOSCH, bosch in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, ten W. van *Manting*, gem. *Westerbork*.

Het is een der oudste bosschen van Drenthe, beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 85 v. r. 90 v. ell., en men vindt er meest eikenhout.

MANTINGERDIJK (DE), weg in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, in de nabijheid van Manting, hebbende zijne strekking oostwaarts op Zwelo en Oosterhesselen en westwaarts op Drijber.

MANTINGERHEIDE, heideveld in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, Z. van Manting.

Het beslaat eene oppervlakte van 1144 bund. 38 v. r. 30 v. ell.

MANTINGER-ZAND, zandvlakte in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, Z. W. van Manting.

Het beslaat eene oppervlakte van 26 bund. 10 v. r. 20 v. ell.

MANTJOEKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, lands. *Mataram*.

MANTOETOE (ADE-), kon. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*. Zie ADE-MANTOETOE.

MANTRADOE, volkplanting der Chinezen, in *Oost-Indië*, in het binnenland van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

MANTUA-POLDER (DE), naam, welken men in de wandeling verkeerdelijk geeft aan den MANTEAU-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie MANTEAU-POLDER. (DE).

MAOSPATI of MAASPATTEN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

MAOSPATI of MAASPATTEN, str. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, reg. *Maospati*.

MAPABO, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinikakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Onobo, benedenwaarts aan den houtgr. Wayeoribo; 500 akk. groot.

MAPAISI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. NIEUW-WEDERGEVONDEN, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie NIEUW-WEDERGEVONDEN.

MAPETI of MAPETTE, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makasser*, op de Westkust van *Menado*, op het eil. *Celebes*.

MAPOER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Oostkust.

MAPOERA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, met eene oostelijke strekking in de *Straat-van-Malakka* uitloopende.

MARA (TANDJONG-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust.

MARA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, prinsd. *Pondajang*.

MARABAYA, woeste en onbewoonde bergachtige landstreek, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, O. van het gebergte Malabar.

MARAGOLE (LE), korenmolen in het voorm. hert. *Lotharingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 2¼ u. Z. van *Steinfort*, gem. en 20 min. Z. W. van *Pettingen*. Hij wordt door het Grondwasser gedreven.

MARAHUSUM en MARAHUSON, oude namen van MAARHUIZEN, voorkomende in een Charter van 1211. Zie MAARHUIZEN.

MARAKSBAAI (DE), baai in *Oost-Indië*, op de Noordwestkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

Men heeft aldaar, in den jare 1809 en 1810, getracht, met zeer groote moeite en kosten, eene haven te maken; doch het verblijf aldaar is in zulk eenen hoogen graad ongezond bevonden, dat men de onderneming naderhand heeft moeten staken.

MARANG, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der kleine *Sunda-eilanden*, in de nabijheid van een groot meer.

MARANTABOEAN, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche Zee*, N. van Borneo; 6° 55′ N. B., 135° 23′ O. L.

MARAPALM of BOEKIT-MARAPALM, heuvel in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Gedurende den opstand der Padries, in de jaren 1821 en later, had de vijand op dezen heuvel eene sterkte aangelegd. Den 14 April 1826 werd door den Luitenant-Kolonel RAAFF, destijds militaire Kommandant te Padang, eenen aanval ondernomen. Het was noodzakelijk dat punt te vermeesteren, alvorens met hoop op goede uitkomst, tot eenen aanval op het distrikt Lintouw konde worden overgegaan; doch zoo wel door de natuurlijke ligging op eene steile hoogte, als door de Padries (welke de kunst om zich te versterken en hunne sterkten te verdedigen, uitmuntend verstaan), kunstmatig aangelegde verdedigingswerken, was dit punt zoo verbazend sterk geworden, dat de Luitenant-Kolonel RAAFF het noodig oordeelde, al zijne krijgsmagt tot het nemen daarvan beschikbaar te stellen. Dien ten gevolge werd deze magt den vorigen avond ter bestemder plaats verzameld. Op den bepaalden dag werd de aanval, onder de leiding van den meergemelden moedigen Hoofd-Officier, ondernomen, doch in weerwil van de dappere volharding der onzen, afgeslagen.

In Augustus 1831 was de overmeestering van dit punt op nieuw zeer wenschelijk geworden; maar de Kapiteins DE QAAY en VELTMAN, welke laatste den vroeger mislukten aanval had bijgewoond, waren te zeer overtuigd van de moeijelijkheid, om die sterkte met geweld te nemen, dan dat zij zulks buiten hooge noodzakelijkheid waagden te ondernemen. Dien ten gevolge besloten zij eene verrassing te beproeven, die met zoo veel beleid bewerkstelligd werd, dat de vijand, in den vroegen morgen van den 6 Augustus 1831, plotseling in den rug aangevallen, zich genoodzaakt zag, met achterlating van vele wapens, de vlugt te nemen, twee hunner levend in handen der onzen latende.

MARAS, Goenoeng-Maras, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, bij de *Baai-van-Klabat*. Het is de hoogste berg van Banka; zich 3000 voet boven de zee verheffende.

MARASIND, twee kl. eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. van Celebes; 5° 15′ Z. B., 136° 6′ O. L.

MARATAKKIE (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke uit het *Hoogland*, ten Z. van de kolonie, voortkomt, en met eene noordelijke rigting in de *Nickeri* valt.

Het is eene zeer prachtige rivier, welke zich, volgens de berigten van de Warrausche Indianen, bovenwaarts met de *Corantijn* vereenigt. De oevers zijn meer zandig en heuvelachtig, dan die der Neder-Nickerie, en de zachte gronden aan dien oever zijn zeer geschikt voor allerhande soort van aardvruchten, die hier, als het ware, te huis behooren, vooral de casave. Ook zijn de muskieten hier in mindere hoeveelheid, dan meer zeewaarts, hetwelk ook de reden is, dat de Indianen of wel de Warrau's (Werrauwen) zich hier veelvuldig hebben nedergezet. Ook worden langs de zandige oevers dezer rivier de vanillerank en de zware tonkaboomen gevonden.

MARA-TANJONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*. — De Oostindische-Compagnie had vroeger in dit distr. kleine posten.

MARATOEBA, ook Marataboe, eilanden groep in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de oostkust van het eil. *Borneo*; 2° 15′ N. B., 138° 32′ O. L.

Deze eil. zijn zes in getal. Het grootste gedeelte heeft zoet water en wordt door de Solo-eilanders dikwerf bezocht, om er zeekwallen (*holothuria*) te verzamelen.

MARAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, in het noordoostelijk gedeelte, aan de rivier van dien naam; met 1200 inw. Er is eenen Inspecteur over de tinmijnen.

MARAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, met eene oostelijke rigting in de *Straat-van-Karimata* uitloopende.

MARAWARAS, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

MARAWARAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

MARBABOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Kedoe*, gedeeltelijk resid. *Samarong*, gedeeltelijk resid. *Soerakarta*.

Deze berg vertoont geene sporen van immer gebrand te hebben. Hij is tot op zekere hoogte weinig vruchtbaar, en bestaat voor het grootste gedeelte uit kale rotsen en steenklippen.

Te Kooping, een dorp aan den noordelijken voet van den Marbaboe heeft Horsfield den thermometer van Fahrenheit tot beneden de 55° zien dalen, en men vindt aldaar aardbeziën, perzikken, bloemkool en artisjokken, door vorige Residenten aangeplant, benevens aardappelen en velerlei soorten van Europesche groenten, welke alle zeer welig groeijen. De Heer F. von Boekholtz, die in de maand Augustus 1706 dezen berg beklom, verzekert, er des nachts eene koude van 41° F. te hebben doorgestaan.

MARBURG, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw. en 4½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en ½ u. Z. O. van *Clerff*, gem. *Munshausen*.

MARC (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem.

Zuiddorpe, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, gedurende de Nederlandsche beroerten der zestiende eeuw, door de Spanjaarden ter verdediging van Axeler-Ambacht opgeworpen, zijnde dit fort aangelegd in 1633.

Na de overgave dezer sterkte, door de Spanjaarden aan de Staatsche troepen, den 14 November 1645, kort na de inneming van Hulst, den 4 van die maand, is er, volgens de acte-boeken van de Hervormde gemeente van Axel, in 1647 zoodanig eene gemeente, onder den naam van Zuidorpe-Moerspui-en-St.-Marc, opgerigt, voor welke een afzonderlijke Predikant was beroepen, die den 31 Maart van dat jaar is bevestigd. Reeds in 1669 bestond die gemeente slechts onder den naam van Zuiddorpe-en-Moerspui (zie dat art.), daar toen het fort St. Marc reeds was weggespoeld en geslecht. Het schijnt volgens oude kaarten, te hebben gelegen aan de noordzijde van den Zuiddorpe-polder-noorddeel, op het punt, alwaar de dijkaadje, bij de eerste bedijking van den Canisvliet-polder, is gesloten, doch er is thans volstrekt niets meer van te zien. Ter plaatse, alwaar het gelegen heeft, staat tegenwoordig eene kapitale boerenhofstede, in eigendom toebehoorende aan den Heer Modestus Cornelis van Haelst, Grondeigenaar, wonende te Bochaute (België), en bewoond door zijnen zoon Augustus Alphonsus van Haelst.

MARCHESHEM, plaats, voorkomende in eenen zeer ouden blaffert van de goederen der kerk van Utrecht. Daarmede schijnt gemeend te worden het dorp Marken-Binnen, in *Waterland*, of misschien wel het eiland Marken, in de *Zuiderzee*, beide prov. *Noord-Holland.*

' MARCI-IMPERATORIS-COLUMELLA-MILLIARIA of de Mijlpaal van Keizer Marcus, onder dezen naam komt eene plaats voor in het land der Kaninefaten, aan den voet der zandduinen, eene gemeene Duitsche mijl van het westelijke gat van den Rijn, genaamd Helium. Naar men wil zoude daarmede het tegenwoordige dorp Monster, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, bedoeld zijn.

MARDEIKA, Mardheyka of Maredhika, d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Leytimor*, aan de noordelijke kust.

MARDUM (NYE-) en OLDE-MARDUM, twee dorpen, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland.* Zie Mirden (Nye-) en Mirden (Olde-).

MARE, voorm. d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie Maire.

MAREGOLA, Maregonlang, Maregorian, Maregorion, Mondoly of Mandioly, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. W. van Batsjan, 0° 36′ Z. B., 145° 4′ O. L. — Het is 4 m. lang en ⅓ breed.

MARELAND, naam van eene der drie schorren, waaruit het d. Dreischor, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, ontstaan is.

MAREN, ook wel Maaren gespeld, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, ½ u. N. ten O. van Alem. Men telt er in de kom van het d. 72 h., allen langs den Maasdijk gebouwd, en ongeveer 420 inw., en met het kerkelijk daartoe behoorende geb. het Wildt en de b. Alemsgewande 94 h. en ruim 520 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Van de onbebouwde gronden zijn de meeste hooi- of weilanden; de grond is hier laag, maar redelijk vruchtbaar. De voornaamste voortbrengselen zijn gerst, haver en aardappelen. Er zijn

ook onderscheidene eendenkooijen, welke voor sommige ingezetenen veel voordeel geven, terwijl zich anderen met den hooibouw, de visscherij of het werken aan de dijken onledig houden.

MAREN is mogelijk de plaats, welke in het begin der negende eeuw onder de bezittingen van de abdij van Lauresham of Lorsch, onder den naam van Martras voorkomt, omdat die met de naburige plaatsen Hartina, Empele, Hedilla, Hamarilda en Driela, dat is: Orten, Empel, Hedel, Hemert en Driel vermeld wordt. In 1306 gaf Hertog, JAN VAN BRABAND aan WILLEM VAN KESSEL het gemaal met den dwang over MAREN, Kessel en Alem, op zijnen molen te MAREN. De zelfde Hertog gaf de visscherij in de Maas, zoo ver zich die strekt voor de dorpen MAREN en *Kessel*, aan GOIJERD VAN OSCH, van wien zij kwam op MARCELIS VAN UDEN, welke haar overgaf aan de Geburen van MAREN, onder den last van die aan den Hertog ten alle tijde, als het hen gelieven zoude, te moeten verbeffen met vier kleine florijnen, of een snoek zoo veel waardig zijnde.

De inw., die op 8 na allen R. K. zijn, onder welke 320 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. MAREN werd vóór de Reformatie door het kapittel van Luik begeven. Zij was voorzien van drie beneficiën van *Onze Lieve Vrouw*, van den H. JOHANNES en van den H. ANTONIUS. Na de Reformatie was MAREN met *Kessel* vereenigd tot in het jaar 1800, wanneer het, de schuurkerk behoudende, eenen afzonderlijken Pastoor bekwam. In het jaar 1821, is echter de parochiekerk, welke sedert de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, aan de R. K. teruggegeven. Deze kerk aan den H. LAMBERTUS toegewijd, is een klein gebouw, dat in 1835 in eenen beteren staat gebragt is, waartoe van 's Rijks wege eene subsidie van 1650 guld. verleend is. Zij heeft eenen toren, doch geen orgel.

De 8 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Kessel*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. — Men heeft hier een klein veer voor voetgangers over de Maas, waar men overzet op het fort St. Andries en het d. Heerewaarden in den Bommelerwaard. — De kermis valt in den derden Zondag in September.

MAREN is de geboorteplaats van den zedeschrijver GERARDUS OTTHEES, † vermoedelijk in 1671.

In het jaar 1504 stelde KAREL VAN GELDER, dit dorp onder brandschatting. In 1740 leed dit dorpje zeer veel door het hooge water. In 1757 delfde men hier een heupbeen van eenen grooten olifant op, en ook een kakebeen van eenen jongen olifant, waarin de kiezen nog vast zaten. Later zijn er nog fossile overblijfselen van de voorwereld gevonden, waarvan Dr. HERMANS, in zijn verslag, wegens den toestand van de bibliotheek van het Noord-Brabandsch genootschap, voor 1844, merkwaardige bijzonderheden heeft medegedeeld.

Onder dit d., werd bij den watervloed van 1809 groote schade veroorzaakt door het water en het ijs van het veld. Het zou, naar alle waarschijnlijkheid, het grootste gevaar hebben geloopen om geheel vernield te worden, indien niet een groote ijsdam eene soort van dijk had gevormd, waardoor deze plaats beschut werd. Zes huizen spoelden geheel en al weg, twaalf of dertien waren bijna ingestort, terwijl de overige veelal beschadigd werden. Verscheidene menschen, die niet in staat waren hunne woningen weder op te bouwen, waren verpligt hun verblijf in de kerk te houden.

MAREN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MEERN (DE).

MAREN (DE), lands., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van *de Lemmer*, N. W. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort.

MAREN (DE), DE MAREN of de MAARNE, ook wel DE POEL genaamd, riv. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, welke, bij Warmond haren oorsprong nemende, eerst in eene zuidelijke, vervolgens in eene zuidwestelijke rigting naar Leyden loopt, en zich in die stad in den *Rijn* ontlast.

Van het Warmonder hek af tot aan Leyden toe, maakt deze rivier een gedeelte uit van de Trekvaart naar Haarlem.

MARENDIJK (DE), dijkje in *Rijnland*, prov. *Zuid Holland*, zich van het Warmonderhek tot aan de stad Leyden op eenigen afstand langs de westzijde der Maren uitstrekkende, en dienende tot kade van den Marendijksche-polder.

MARENDIJKSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund., en wordt door eenen molen, op de Maren, van het overtollige water ontlast.

MARENDORP, voorm. b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, N. van Leyden, en als eene voorstad van die stad uitmakende.

Deze b. werd, bij de tweede vergrooting der gezegde stad, welke reeds vóór het jaar 1266 moet hebben plaats gehad, daar binnen getrokken.

Daar MARENDORP echter gedeeltelijk onder *Oegstgeest*, gedeeltelijk onder *Leyderdorp*, beide heerlijkheden van den Burggraaf van Leyden, behoorde, veroorzaakte dit dat die Slotvoogd eenig regtsgebied in de stad oefende, en de leden der regering in tweeën verdeeld waren, wordende de Schout beurtelings door den Burggraaf aangesteld en vier Schepenen door hem verkozen. Ook behield de Burggraaf de beschikking over al hetgene op zijnen grond of onder zijn bijzonder gebied en binnen zijne grachten gelegen was.

Deze aldus met de stad vereenigde buurt, besloeg dat gedeelte, hetwelk door den ouden Rijn, den Apothekarsdijk, de Turfmarkt, de Oude Vest en den Koudenhoek omgeven wordt, en dat de Haarlemmerstraat alzoo in hare geheele lengte doorloopt, waarom die straat dan ook nog wel in geschriften het MARENDORP genoemd wordt.

MARENSGEWANDE, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. W. van *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, 1½ u. Z. W. van *Maren*, waartoe het behoort. Het is eigenlijk een gedeelte van het geh. *Gewande*. Men telt er 10 h. en 40 inw.

MARENTI, oud d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Noordkust.

MARE-POLDER (DE LANGE-), pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Driewegen-en-Coudorpe*; palende N. O. aan den West-Blazekop-polder en den Zakpolder, O. aan den Kamer-polder, Z. W. aan den Polder-van-Driewegen, W. aan den Holle-polder en den St. Anthonie-polder.

MARESATEN, MARSATEN, MAREZATEN of MARSEN, oude bewoners dezer landen, welke omtrent het eiland der Batavieren, digt bij de Kaninefaten schijnen gewoond te hebben. Naar men wil zoude het

riviertje de Maren, bij Leyden, van hen haren naam ontleend hebben; sommigen willen hen echter meer noordwaarts, omstreeks het eiland Texel plaatsen. Hoe dit zij, later zijn zij, buiten twijfel om de hooge vloeden, aan den IJssel verhuisd, en eindelijk bij de Lippe aangekomen. Volgens PLINIUS, die deze volken in volgorde naar hunne woonplaatsen beschreef, zoude men moeten besluiten, dat de MARESATEN een eiland, naast aan het Vlie, bewoond hebben, waarom ook sommigen willen, dat de naam van het diep, tusschen den Helder en Texel (het Marsdiep), daarvan zijnen naam ontleent.

MA-RETRAITE, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1¼ u. O. van *Utrecht*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *de Bilt*, aan den straatweg naar Zeist.

Deze buit. bevat een, met bloemperken en waterpartijen, fraai aangelegd park.

MA-RETRAITE, koffij- en cacaoplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boomskreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en katoenplant. La Tourtonne, benedenwaarts aan de Suriname, ten Z. aan de Combé's bij Paramaribo, en noordwaarts aan onuitgegeven bosschen en zwampen; 1288 akk. groot; met 93 slaven.

MA-RETRAITE, voorm. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Grond-van-mijn-geluk, waarmede zij thans vereenigd is, en benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Affaire. De Negers noemen haar FERRAND.

MA-RETRAITE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Mawakkabo, benedenwaarts aan den mond der Corroupinakreek; 1000 akk. groot.

MA-RETRAITE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. La-Diligence, benedenwaarts aan de Parakreek.

MA-RETRAITE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Boomskreek, benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Plaisir.

MA-RETRAITE-EN-GROND-VAN-MIJN-GELUK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de koffijplant. Sanssouci, benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Affaire; 578 akk. groot; met 39 slaven.

MARE-VADOSUM, naam, dien de Romeinen gaven aan de WADDEN, ten N. van de prov. Groningen. Zie WADDEN (DE).

MAREVLIET, voorm. water in de prov. *Zeeland*, dat uit de *Grevelinge* voortkwam, en in eene Zuidwestelijke strekking tusschen de Bruinisse en Oosterland doorloopende, zich in de *Keeten*, ontlastte.

Dit water werd, bij het bedijken van Duiveland en Oosterland, in het jaar 1353, afgedamd; een gedeelte daarvan is nog, onder den naam van GEULE, in het eiland *Duiveland*, aanwezig.

MARGALOENJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

MARGARETENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende

bovenwaarts aan de suikerplant. Waterloo, benedenwaarts aan lage niet ingepolderde kustlanden; 800 akk. groot; met 43 slaven.

MARGARETHA-POLDER, Margareta-polder of Margarita-polder, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse*; palende N. W. en N. O. aan de Schorren tegen de Keeten, O. aan Oud-Kempenshofstede, Z. O. aan Nieuw-Kempenshofstede, Z. W. aan de Haven van Stavenisse.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 73 bund. 69 v. r. 42 v. ell., waaronder 47 bund. 43 v. r. 41 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene zijl in den Stavenissepolder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Gezworene en eenen Penningmeester. Aan de westzijde van dezen pold. staat op den dijk het veerhuis, benevens een stilstaand lamplicht zigtbaar op 1½ mijl.

MARGARETHA-POLDER, Margarita-polder of Margarieten-polder, calamiteuse pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Zaamslag*; palende N. aan de Honte of Wester-Schelde, O. aan den Kleine-Huyssens-polder, den Groote-Huyssens-polder en den Kreeke-polder, Z. aan den Polder-van-Zaamslag, W. aan de Otensche-Schorren, welke alsnog bespoeld worden.

Deze pold. is bedijkt ten jare 1743, door de weduwe van den Heer Johan van Hoorn, in leven Commies-Generaal der convoyen en licenten, zijnde Vrouwe Margaretha de Mauregnault, Ambachtsvrouwe *in Zaamslag*, van wie de polder zijnen naam ontleent. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 350 bund. 29 v. r. 41 v. ell. en is schotbaar groot 169 bund. 77 v. r. 34 v. ell. Daarin staat ééne boerenhofstede, benevens eene directie- of polderkeet, in 1840 gesticht, een magazijnplein, in 1842 aangelegd, tot bergplaats van dijksmaterialen voor den Margaretha-polder en den *Klein-Huyssens-polder*, en zeven bijzondere woningen voor en van arbeiders. De polder watert, door middel van eenen steenen duiker, uit in den Polder-van-Zaamslag, en de directie bestaat uit éénen Dijkgraaf, éénen Gezworene en éénen Penningmeester.

Na den hoogen vloed, welke ons vaderland, tusschen den 14 en 15 November 1775, allerwege teisterde, heeft men, aan de noordzijde van dezen polder, eenen kleinen inlaagdijk gelegd, uit vrees voor doorbraak, wijl de vroeger uitgestrekte aanwassen, vóór dezen polder, met snellen voortgang wegspoelden en verdwenen, waarop, ten jare 1800, eene verschrikkelijke grondbraak volgde, door welken een groot deel van den ouden zeedijk, met de helft van de daarop geplaatste directie- of dijkbazenkeet, in de diepte nederzonk; terwijl de dijkbaas met zijnen rug tegen het overblijfsel der keet stond en dus als door een wonder het leven behield, en de inlaag eene prooi der golven werd, hoewel de polder zelf echter nog behouden bleef tot op den 22 Januarij 1802, toen hij door eenen geduchten watervloed doorbrak en geheel ondervloeide. De bewoners waren op hunne zolders gevlugt en moesten met booten gered worden. Hoezeer met verlies van grond en van eene hofstede, na eenigen tijd, weder aan de zee ontwoekerd zijnde, heeft men er nu andermaal, tot waarborg, eenen inlaagdijk doorheen gelegd, welke zijnen aanvang neemt bij den scheidingsdijk van den Groote-Huyssens-polder en den Kleine-Huyssens-polder en zich verder westwaarts uitstrekt tot aan den zeedijk bij de Otensche-Schorren, waardoor de polder, omstreeks ter helft, in een noordelijk

en zuidelijk deel gescheiden is. Ten gevolge van den hevigen storm en hoogen vloed, in den nacht tusschen den 14 en 15 Januarij 1808, toen de Aandijke-polder, de Eendragt-polder, de Kleine- en de Groote-Huyssens-polder doorbraken, liep de MARGARETHA-POLDER, door onachtzaamheid, wijl men het sluisje had laten openstaan, weder geheel onder, doch werd nog in het zelfde jaar drooggemaakt.

In 1819 heeft, aan de noordzijde van den MARGARETHA-POLDER, op nieuw eene grondbraak plaats gehad, op de hoogte van de tegenwoordige directiekeet, zoo dat de toenmalige keet en de zeedijk, niet zonder inspanning van kracht en vaardig aangewende middelen, zijn behouden gebleven.

Door den stormvloed van den 2 Maart 1820 is de kruin van den zeedijk, aan de noordzijde van dezen polder, ongeveer twee uren lang door de golven overdekt geworden, waardoor aanmerkelijke schade is veroorzaakt. Voor doorbraak is de polder echter toen, zoo wel als bij den vloed van den 4 Februarij 1825 en volgende vloeden, bewaard gebleven.

Door de Franschen is, in 1807, aan den dijk, op den noordwestelijken hoek van den MARGARETHA-POLDER, eene batterij opgeworpen, gewapend met 12 vierentwintigponders, 3 zesponders, 2 mortieren en 2 houwitzers, met een kruidmagazijn op het plein, onmiddellijk beneden de batterij. Tijdens de landing der Engelschen in Zeeland, heeft de bezetting dezer batterij op een voorbijvarend fregat, tot de expeditie behoorende, gevuurd, zonder er echter eenige schade aan te hebben kunnen toebrengen. De Engelschen lieten dit schieten echter niet onbeantwoord, met dat gevolg, dat door een kartetsschot het kruidmagazijn, met twee ontzettende slagen, in de lucht vloog, waardoor ongeveer tachtig, volgens sommigen honderd en vijftig man der bezetting, gedood en verscheidene anderen deerlijk gekwetst werden, zijnde de put nog aanwezig, welke door het springen van het kruidmagazijn ontstaan is. Na dit ongeluk is de batterij, welke ook veel geleden had, veel beter dan te voren opgemaakt en met eenen kruidkelder en kogelgloeioven voorzien geworden.

Den 29 September 1811 is Keizer NAPOLÉON, op zijne reis van Vlissingen naar Antwerpen, daar ter plaatse aan wal geweest en, na de batterij te hebben bezigtigd, weder vertrokken.

Bij het vertrek der Franschen, op den 2 Februarij 1814, hebben zij ook deze batterij verlaten, met achterlating van het geschut, na dit onbruikbaar te hebben gemaakt. Men kan thans nog eenige sporen der batterij zien.

In het noorderdeel van dezen polder zijn door het Fransche bestuur, in de jaren 1809 en 1810, twee bassin-putten gegraven, welke zich nog nagenoeg in den zelfden staat bevinden, als waarin zij verlaten zijn.

MARGARETHA'S-GIFT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en cacaoplant. de Goede-Hoop, benedenwaarts aan de koffij- en cacaoplant. de Herstelling; 500 akk. groot; met 37 slaven. Vroeger heette zij HENDRINA'S-ZORG. Er wordt ook cacao aangekweekt.

MARGARETHA'S-KLOOSTER, MARGARETEN-KLOOSTER of MARGARIETEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Amsterdam*, in de *Nes*. Het werd bewoond door Nonnen van de St. Franciscusorde, en was vermoedelijk gesticht in het begin der vijftiende eeuw. Den 16 October 1419 werd de kapel van dit klooster ingewijd.

Dit klooster is na de Reformatie geheel tot burgerhuizen vertimmerd, en het kerkje tot eene vleeschhal ingerigt, die de Kleine-Vleeschhal genoemd werd, doch thans niet meer bestaat, maar door de Riviervischmarkt vervangen is.

MARGARETHA'S-KLOOSTER, Margareten-klooster of Margarieten-klooster, voorm. kloost. te *Gouda*, aan de oostzijde van de *Hof-* of *Spieringstraat*, zich uitstrekkende tot aan den hoek van de Patersteeg en achter op het water van den Groenenweg.

De eerste grondlegging van dit klooster, hetwelk door Reguliere Nonnen bewoond werd, is zoo gering als oud. Machteld Cosijns, eene getrouwde vrouw, vereenigde in het jaar 1386, uit liefde voor de godsdienst, eenige dochters, die waren: Agatha Gijsberts, Clara Pietersz., Geertruid Jans Ewouts en Ava Kerstants, bezorgde haar een woonhuis aan de westzijde van de Hof- of Spieringstraat. Hier regelde zij deze dochters naar een voorschrift, hetwelk de H. Franciscus aan getrouwden en ongetrouwden (gemeenlijk zijnen derden regel genaamd) had gegeven. De vergadering nam aanstonds zoodanig toe, dat de eerste woonplaats te klein werd, zoodat men besloot, in het jaar 1393, een ruimer huis, aan de over- of oostzijde van de zelfde straat, te koopen. De aanwas en verplaatsing vergrootte den ijver en de milddadigheid van hare eerste stichteres, Machteld Cosijns, zoodanig, dat zij zich zelve niet alleen al wat zij konde onttrok, om het tot aalmoes aan deze bijeenwonenden te geven, maar ook, dat zij somwijlen, buiten kennis van haren man en hunne vrienden, als eene bedelaarster verkleed, langs het land bij de boeren om aalmoezen rond ging, die zij dan aan deze arme Zusters uitreikte. Haar grootste zorg was, hoe zij het best deze vergadering in stand zoude houden en haar gewonelijke kloostervoorregten doen verkrijgen. Deze bekwam zij ten laatste van stadswege, onder bewilliging van den Graaf van Blois, op St. Pietersdag van het jaar 1396.

Tot dusverre was deze vereeniging geen eigenlijk klooster, maar alleen een zusterhuis, hetwelk de zusters naar believen konden verlaten, zelfs om zich in den huwelijken staat te begeven. Doch Machteld Cosijns, na het overlijden van haren man, weduwe en Medezuster geworden, rustte niet voor dat de kloosterregel van den H. Franciscus in het algemeen aanvaard, en eene kapel ter gedachtenis van de *H. Maagd* en *Martelares* Margaretha, waarvan het klooster zijne benaming hield, gebouwd werd.

Van deze stichting werd te Utrecht voor eenen kerkelijken Notaris, op den 13 September 1399, eenen open brief en smeekschrift, aan Fredericus van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, opgemaakt.

Het erf en den opbouw gaf Machteld Cosijns; Geertruid Emonds besprak negen ponden Hollands op eene lijnbaan, Ava Kerstants gaf de helft van dertien morgen lands in de Landen-van-Stein, hetgeen Fredericus van Blankenheim door zijnen gunstbrief, op den 16 September 1399, inwilligde en bekrachtigde; mits de kloosterzusters haar Paaschcommunie van den stads Pastoor ontvingen, en het parochieregt voorts in zijn geheel bleef. Hertog Albert, Graaf *van Holland*, bevestigde, met zijnen open brief, de bovenstaande vergunning. Dien ten gevolge sloot men het klooster op 25 Januarij 1412, zijnde de feestdag van Paulus bekeering, en werd de kapel, hebbende eenen altaar alleen ter gedachtenis van de H. Margareta enz. gebouwd, in het jaar 1416, door Mathias, Bisschop van Bidua, Wijbisschop van Utrecht, ingewijd,

waarvan jaarlijks het kerkfeest, op Zondag na St. Jacob, werd gevierd. Men had den regel van den H. Franciscus, tot op het jaar 1425, loffelijk onderhouden, wanneer de zucht tot een volmaakter leven en strengere tucht der kloostermaagden, dezen met eenen anderen, dien van den H. Augustinus, deden verwisselen. De aanleiders dezer verbetering waren Theodoricus de Aer en voormelde Machteld Cosijns, beide toen het opperbewind over het klooster uitoefenende. De aanneming van den nieuwen regel geschiedde zeer plegtig, bij toestemming des Bisschops van Utrecht, Fredericus van Blankenheim, op den feestdag van St. Augustinus Vervoering; voorts werd het Convent ten Capittele der Hollandsche Regulieren, Sion, ingelijfd. Een jaar na deze verbetering stierf gemelde Theodoricus, op den achtsten dag van St. Augustinusfeest, en werd in het kloosterbestuur opgevolgd door Hugo Willemsz. Cnuif, Regulier in den Hem bij Schoonhoven. Drie jaren hield Machteld Cosijns het kloosterbewind, onder den vernieuwden regel, als Priorinne, waarna zij afgeleefd, het bestier ter nederleide, en tot tweede Priorinne Machteld Willemsz. verkozen werd.

De inlandsche oorlogen der Hoekschen en Kabeljaauwschen bragten, omtrent dezen tijd, groote schaarsheid en duurte in de levensbehoeften; hierdoor verarmde het klooster dermate, dat, bij raad en overleg der Opperhoofden van het kapittel, in het jaar 1428, noodig geacht werd het klooster te splitsen en met dat van de *H. Maagd*, op de Gouwe, bij de Potterspoort gelegen, te vereenigen; de jongste en kloekste der zusteren gingen derwaarts, de ouden en zwakken bleven daar zij waren; doch men had naderhand berouw dezen maatregel te hebben genomen, doordien er veel onrust en tweespalt door verwekt, en zoo wel tijdelijk, als geestelijk, nadeel toegebragt werd. Doch de onrust in St. Margarieten-klooster gerezen werd, door de voorzigtigheid en wijsheid der opzigters, gestild; onder deze worden geroemd Joannes Pinardi van Haerlem, Regulier van Stein, benevens Sophia Hermansz., derde Priorinne. In het jaar 1436 vergunde Martinus, Bisschop van Magia, Suffragaan te Utrecht, op den Zondag na St. Jans *Onthoofding*, dat de kermisse verzet werd, en gaf op dien dag afslag voor veertig dagen, in de reeds opgelegde of verdiende boetpleging (nu noemt men het aflaat), onder beding van onderscheidene godvruchtige oefeningen aan ware en regt bekeerde boetelingen.

De stichteres van dit klooster en eerste Priorinne, Machteld Cosijns, tot hoogen ouderdom geklommen, overleed eindelijk in het jaar 1439. Na haar overlijden ontstond er ter oorzaak van het misverstand tusschen den Kloostervader en de Priorinne, zoo groote tweespalt onder de Zusters, dat deze niet dan met het afdanken van beiden uit den weg te ruimen was. De nieuw aangestelden, bezorgden welhaast de vergrooting van het kerkhof, waarvan Rudolph van Diephout, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, hen een schriftelijk bewijs gaf.

In het jaar 1449 maakte het konvent, bestaande toen uit 48 personen, met den Pastoor van St. Jans, Walterus van Bouchout, een verdrag over het parochieregt, hierin bestaande, dat in de konventkerk nooit zoude gepredikt worden, te gelijker tijd als dit in de Grootekerk geschiedde; voorts dat het jaarlijks, op belooken Paschen, den Pastoor anderhalve Fransche schild (3 guld. 15 cents), en als hunne goederen vermeerderde, naar evenredigheid meerder, geven zoude. Geen der Vrouwenkloosters te Gouda, leed in het jaar 1572, bij het overgaan der stad Gouda meer, dan dat van St. Margariete. Onder de onbehoorlijkheden, die binnen de weinige dagen, dat de Graaf van

Lumey te Gouda met zijne manschap lag, bedreven werden, was niet van de minste, de mishandeling aan eenige Nonnen van dit konvent gepleegd. De geweldiger of provoost van Lumeys bende, Hans Aultenman, te Frankfort aan den Oder geboren, ondernam, met zijne medestanders, het gezegde konvent daar hij in gelegerd was, in den avond te plunderen, ten dien einde schoot hij met een vuurroer op het slot der kerkdeur, zoodanig dat het open sprong, daarop brak hij andere deuren, zelfs kisten open. Zijn moedwil ging zoo ver, dat hij, om aan het kloostergeld en goed te komen, eene afgeleefde Non van tachtig jaren, eene strop van eene schorteldoeksband gemaakt, om den hals wierp en wreedelijk pijnigde, doch wanneer deze geene goederen ontdekte, liepen hij en zijne medgezellen, elk met eene brandende kaars in de hand, naar den zolder, sloegen al de kisten en koffers die men daar vond, in stukken, en deelden den buit onder elkander, vervolgens staken zij den brand in het stroo van eenige bedsteden en in eenige papieren, waardoor de vlam aanstonds zoo hevig op vele plaatsen uitbarstte, dat in weinig tijds, niet alleen bijna het geheele konvent, maar ook eenige nabij liggende schamele burgerwoningjes, met gevaar voor de halve stad, door het vuur verslonden werden.

Den 20 Junij 1584, verkocht de stad zekere huizing van het verbrande konvent overgebleven, staande achter op het water van den Groenenweg, om door den kooper afgebroken te worden, mits dat de grond aan de stad bleef, welke grond zich zooverre schijnt uitgestrekt te hebben, dat men ten jare 1587 het Aalmoeseniershuis en ten jare 1695 een weinig verder het Swanenburgs-erf of hofje daarop heeft gebouwd.

MARGARETHA'S-KLOOSTER (ST.), St. Margareta-klooster of Margarieten-klooster, voorm. kloost. te *Haarlem*, digt bij de *Oude-* of gewezene *Kruispoort*, op het einde van de straat, welke nog naar dit klooster de Margarietenstraat genoemd wordt.

Dit klooster, hetwelk bewoond werd door Nonnen der orde van den H. Franciscus, was op last van Rudolf van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, gewijd, die dit klooster in bescherming van St. Maarten en der Utrechtsche kerk nam, op den 20 Januarij des jaars 1449. De Zusters leefden van hare eigene goederen of handwerken, en waren van den Pastoor der hoofdkerk op deze voorwaarden toegelaten, dat zij namelijk haren eigen Biechtvader, sacramenten, kerk en kerkhof zouden hebben, waarvoor zij jaarlijks aan de parochie zouden betalen een' ouden Franschen schild (2 guld. 30 cents) en voor elke Zuster en elken Biechtvader, die daar stierf, één lood zilvers, maar voor een ander lijk, dat zij begroeven, vier Fransche schilden (8 guld. 40 cents), binnen de maand, na het overlijden. Voorts was haar verboden te zingen of te prediken, als men in de parochiekerk dienst deed, behalve op Kersmis, hare patrones-, kleeding- of processiedagen. Na de Hervorming is dit klooster tot woonhuizen vertimmerd.

MARGARETHA'S-KLOOSTER (ST-) of Margaretha's-huis, voorm. kloost. in *Rijnland*, buiten *Leyden*.

In het jaar 1460, gaf Paus Pius II, de Overste en de andere kloosterzusters van St. Margaretha's-klooster, hetwelk op eene vochtige plaats bij de poorten van Leyden gelegen was, en bloot stond voor de gevaren van den oorlog, vergunning om naar eene gezonde en vermakelijke plaats, Rodenburgh genaamd, en binnen de parochie van Leyderdorp gelegen, te mogen verhuizen.

De grond, waarop dit klooster stond, is na de Reformatie in weilanden veranderd.

MARGASANO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magellang*.

MARGARIETE-POLDER (ST.), ook wel St. Margriete, dikwijls enkel Margriete, op de kaart van het kadaster Marguerietpolder, op den perceelswijze legger St. Marguerietpolder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende Z. W., N. W. en N. aan den Nieuwe-Passegeule polder, O. aan den St. Joris-polder, Z. O. aan den Brandkreek-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, hetgeen heden ook tot grondslag van het geschot dient, eene oppervlakte van 59 bund. 59 v. ell.; de oude schotbare grootte was 50 bund. 43 v. r. Hij telt 4 h., onder welke 2 groote en eene kleine boerderij; wordt van het overtollige water ontlast in den St. Joris-polder; behoort, even als laatstgenoemden polder, tot *het Eiland*, en heeft alzoo geen afzonderlijk bestuur.

De Margariete-polder is zeer oud, want men leest in eenen ouden omlooper van Ooster-Eede, dat, in 1407, de Graaf-Jansdijk gelegd werd, langs den St. Margriet-polder. Hij was bij den watervloed van 16 November 1377 ondergeloopen en leed ook door volgende overstroomingen; hij was toen grooter dan thans en het dorp St. Margriete stond er in. Door het ontstaan der Soetelaars-geule en het graven der Brandkreek, in het begin der zeventiende eeuw, werd hij in twee deelen gescheiden, liggende een klein deel, waarin eertijds het dorp en de kerk stonden, aan den zuidkant van den Brandkreek-polder, in België. Dit poldertje, geen 10 bund. groot, heeft, even als het Nederlandsche deel, den ouden naam behouden; maar wordt in de wandeling het Steen-poldertje genoemd, wegens het puin der oude gebouwen, daarin gevonden. De kerk en het d. St. Margariete staan thans ½ u. van daar, in den Belgischen St. Lievens-polder.

MARGRATEN, gem. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (6 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Oud-Valkenburg, O. aan Gulpen, Z. aan Slenaken en Cadier-en-Keer, W. aan Cadier-en-Keer.

Deze gem. bevat het d. Margraten, benevens de geh. Ter-Maar, het Rooth, Groot-Welsden en Klein-Welsden, beslaat eene oppervlakte volgens het kadaster, van 983 bund., waaronder 950 bund. belastbaar land; telt 186 h., bewoond door 194 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw

De inw., die allen R. K. zijn, onder welken 750 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. Margraten, Margraeten, Margrathen of Margeraten, ook wel eens Merkratten gespeld, is 2 u. O. van Maastricht, 1 u. W. van Gulpen, op eene hoogte aan den Grooten weg van Maastricht op Aken, allerbekoorlijkst in hoog opgaand geboomte gelegen. Men telt er in de kom van het d., 57 h. en 330 inw.

De kerk, aan de H. Margaretha toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

Men heeft er eene put, welke 35 vademen diep is, uitmuntend water geeft en in de behoefte van het geheele dorp voorziet.

MARHIFOUL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij de westkust van het eil. Gilolo; 36° 145' 8" O. L. Het behoort den Nederlanders.

MARHUISEN, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4 u. Z. W. van *Lochem*, gem. *Groenlo*.

MARHULSEN, voorm. adell. h. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. van Zutphen, kant. en 1 u. N. O. van *Eibergen*, gem. en 1 u. O. van *Eibergen*, 1¼ u. Z. ten W. van *Rekkum*, waartoe het behoort, aan de Slink.

MARIA, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. SIPARIPABO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie SIPARIPABO.

MARIABERG, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie ANJUM.

MARIABERG, voorm. kloost. te *Doesborgh*, prov. *Gelderland*. Zie MARIENBERG (1).

MARIABERG, thans gewoonlijk de MARIENBERG geheeten, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 10 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenberg*, aan de Vecht, tegen de grenzen van Ommen, 2 u. Z. W. van Hardenberg, ten N. palende aan en behoorende tot de buurs. *Bergentheim*; met 4 h. en ruim 30 inw. en eenen watermolen.

Van ouds was het een uitspanning of uitvlugtsoord voor de Cisterienser Monniken, van het ruim anderhalf uur oostwaarts van daar gelegen hebbende klooster *Sibculo*. Thans bestaat dit gehucht uit drie aanzienlijke bouwhoeven. In de muren van een dezer hoeven, toebehoorende aan den Landbouwer GERRIT JAN HESSELINK, leest men nog heden ten dage, op eenen uitgehouwen Bentheimersteen, in tweeregelen meest onleesbaar oud schrift:

Ihs. mä. a i: cq. b. z. q: brii b c.

Voor dit huis staat nog in vollen wasdom een overoude lindenboom, waarschijnlijk door de kloosterlingen van Sibculo geplant, nu opgesnoeid, vroeger gekruind met eene kroon, metende in omtrek tachtig schreden.

MARIA-EN-AGNES-KONVENT, voorm. kloost. te *Diepenveen*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Dit kloost. werd bewoond door Nonnen van de St. Augustinerorde, en is gesticht door ZWEDERA VAN RECHTEREN, Vrouw VAN RINNEN, en andere bij haar inwonende vrouwen, waartoe haar volmagt verleend was bij brief van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, gegeven den 20 Mei 1402, waarbij hij tevens dat klooster, met zijn toebehooren, onderwierp aan het algemeene kapittel van Windesheim en het daarbij inlijfde; tevens het kapittel of hem, die bij tijd en wijle Overste van het kapittel was, magtigende om zoo dikwijls hij het dienstig oordeelde voor het klooster eenen Biechtvader aan te stellen, om de biecht van de inwoonsters en dienstboden des kloosters te hooren, en haar de kerkelijke sakramenten toe te dienen, behoudens in alles het regt der parochiekerk, alsmede het bezoeken van het klooster, het bestraffen der genen die het verdienden en het aanstellen van eene Priorinne, mitsgaders het inkleeden der aankomende Geestelijke zusters, welke het voornoemde kapittel of den overste des kapittels bekomen zou.

---

(1) Evenzeens zoeke men de overige met MARIA beginnende woorden, welke hier niet gevonden worden, op MARIEN.

Dit klooster is tijdens de Reformatie vernietigd. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 60 v. r. 19 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Hervormde kerk te Diepenveen.

MARIA-EN-CATHARINADAL, gelijk het wel eens genoemd wordt, hoezeer het in authentieke stukken eigenlijk onder den naam van CATHARINENBERG voorkomt, voorm. kloost. te *Oisterwijk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Het werd bewoond door Tertiarissen of zusters van den derden regel des H. FRANCISCUS, was gesticht omtrent het jaar 1440, werd door JOHANNES VAN HUNSBERGEN, Bisschop van Luik, den 5 Augustus 1457 bevestigd, en wederom door zijnen tweeden opvolger JOHANNES VAN HORNES, in 1501, begunstigd en vermeerderd. Het werd in 1574 door de nieuw gezinden afgebrand, doch later weder hersteld. Na den Munstersche vrede zijn de geestelijke zusters van Oisterwijk onder de laatsten geweest, die het bisdom van 's Hertogenbosch hebben moeten verlaten. Zij hadden in 1685, de twee laatste zusters van hare orde, van de Tolbrug te 's Hertogenbosch, in hun klooster ontvangen, die er ook zijn overleden. Eindelijk zijn zij in 1731 genoodzaakt geweest te vertrekken, en hebben een nieuw klooster gesticht te Baarle-Hertog, op de grenzen van de baronnie van Breda, hetwelk aldaar is in stand gebleven, tot dat het in 1783 door JOSEPH II, Keizer *van Duitschland*, vernietigd is; als wanneer nog eene zuster in leven was, die te Oisterwijk hare professie gedaan had, MECHTILDIS, uit het adellijk huis van D'ADAMA, in het kasteel Nieuw-Herlaar geboren. Het klooster dat daarna, benevens zijne kerk, geheel weggeraakt, en in eene buitenplaats veranderd was, die het KLOOSTER genoemd werd, is in 1814 weder hersteld en wordt sedert 1 Mei van dat jaar bewoond door Geestelijke zusters van den regel des H. FRANCISCUS.

MARIA-IN-GALILEA-KONVENT, voorm. kloost. te *'s Gravenhage*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de *Pooten*.

Dit zusterhuis, was een Augustijnernonnenklooster, dat onder het kapittel van Windesheim behoorde. Het klooster, dat men vermeld vindt onder den naam van het KONVENT OP HET SPUI, is ongetwijfeld hetzelfde als dit geweest, want ofschoon het MARIA-IN-GALILEA-KONVENT heeft gestaan in de Pooten, heeft het nogtans zijnen uitgang gehad op het Spui of heeft zich met zijne erve tot daartoe uitgestrekt, en is daarnaar, ook genoemd geweest het KONVENT OP HET SPUI.

Bij de omkeering der landsregering, is dit klooster met den grond gelijk gemaakt, en zijn daarop, in latere tijden, eenige burgerhuizingen getimmerd, latende niets ter gedachtenis overig, dan dat het straatje, hetgeen uit de Pooten derwaarts strekt, daarvan als nog den naam behouden heeft van de Bagijnenstraat. Het erf, waarop het bouwhuis en de kerk gestaan hadden, en als toen woest en ledig liggende, groot 5 hond, werd in den jare 1583 door de Staten van Holland, aan PHILIPS DOUBLET, Ontvanger-Generaal en Meester van de rekeningen in Holland in erfpacht gegund, om aan zijn huis en hof te mogen trekken, en aan de Regering van den » *Hage verkogt tot commoditeit en gerief van de* » *vlekke en ingezetenen van dien omtrent derd'halve morgen lands*, *ge-* » *legen agter het zelve bouwhuis* ten zuidoosten *voor de somme van* 1200 » *ponden van xl. grn. 't pondt etc.*", uitwijzens de akte van koop daarvan, zijnde den 2 April 1594, en de brief van opdragte, gedagteekend 5 Februarij 1596. Van welk land naderhand is gemaakt de *Kalvermarkt, Turf-* en *houtmarkt*, met de dwarsstraten daarop uitkomende.

Het zegel van dit klooster stelde voor, de moeder MARIA met het kindeke JEZUS op haren arm, met dit omschrift:

Sigillum domus beate marie virginis in Galilea in Haga ordinis sororum can.

(d. i: Zegel des konvents van de Heilige Maagd MARIA in Galilea, in den Hage, van de orde der beslotene zusters).

MARIAKLOOSTER of MARIEN-KONVENT, voorm. kloost. te *Amsterdam*, in de *Nes*, tusschen het Cellebroeders-klooster en de Langebrug.

Het was een Nonnenklooster van den derden regel van den H. FRANCISCUS en was van eene groote uitgestrektheid, alzoo het zich van de Nes tot op het Rok-In, en van de Kalfsvelsteeg tot aan de Langebrugsteeg uitstrekte.

Wanneer het gesticht is, vindt men niet opgeteekend, doch het zal vermoedelijk niet ouder dan van het begin der vijftiende eeuw zijn geweest. Na de Reformatie werd dit kloost. geheel vertimmerd. Het kerkje heeft men in den beginne eenige jaren tot eene lakenhal gebruikt, doch het is sedert benevens het overige van het klooster tot burgerhuizen verbouwd geworden. Niettegenstaande de herhaalde vertimmeringen der woningen zijn hier en daar, bijzonder op den hoek van het Rok-In en de Kalfsvelsteeg, nog overblijfselen van de oude kloostermuren te ontdekken.

MARIAKLOOSTER, voorm. kloost. te *Wester-Blokker*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIEUWE-LICHT.

MARIAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. van Reguliere-Kanonikessen te *Gouda*, op de westzijde van de *Gouwe*, benoorden de brug, nu nog de Nonnenbrug geheeten, langs de Gouwe tot bijna aan de Potterspoort, voorts strekte het zich van de Gouwe tot over verloren kost aan het Koningserve uit. De kerk lag op den hoek bij de Nonnenbrug, had eenen toren, en eene poort aan de westzijde, daar heden nog de ingang van te zien is. Door wien of wanneer dit klooster eerst gesticht is vindt men niet opgeteekend, doch wel dat het het eerste van St. Augustijns Regulieren alhier geweest is, dit is te zien uit zijnen voorrang en het Sions kapittel, waaruit dan volgt, dat St. Margariteklooster in het jaar 1423, een Regulier konvent geworden zijnde, dit van St. Marie op de Gouwe vooraf gebouwd was. Het was reeds in het jaar 1428 zoo rijkelijk van goederen voorzien, dat het Sions kapittel, wegens de duurte van lijfsbehoeften, door de Inlandsche, Hoeksche en Kabeljaauwsche oorlogen over het geheele land ongemeen groot, goed vond het St. Margaritéklooster te ontlasten, en in dat van St. Marie de jongste en kloekste over te zenden, doch dit baarde naderhand tusschen beide deze kloosters veel onrust, en bragt aan dat van St. Margarite veel nadeel toe.

Het getal der Nonnen van ST. MARIE en hunne goederen werden binnen korte jaren zoo vermenigvuldigd, dat de Wethouders noodig vonden eene schikking omtrent beiden te maken. Het getal der Kloosterzusters moest niet boven de vijf en veertig aanwassen, te weten twee en dertig gewielde Nonnen, de overige dertien Leekezusters of anderen. Voorts werd iedere dochter, in het klooster komende, gelast, eer zij professie deed, voor twee Schepenen of twee Poorters te komen, en hare medegave, die zij ten klooster inbragt, groot of klein, bekend te maken en er het klooster eenen bezegelden brief van te laten. Geene medegave mogt boven de 65 Engelsche nobelen (243 guld. 75 cents) gaan; die minder had mogt dit, bij tijd en wijle, door erfenis volmaken. Bragt er iemand

meer in, dan werd dit bij het overlijden door de vrienden weder geërfd. Wanneer het klooster 500 Engelsche nobelen (1865 guld.) vrije erfelijke goederen zoude gegoed zijn, alsdan zou het geene medegaaf meer mogen nemen.

Tusschen de Nonnen en de stad ontstond, niet lang vóór de Reformatie, verschil over eenen blinden muur, langs de Gouwe zich uitstrekkende. De stad wilde, dat de Nonnen die zouden doen afbreken en tot huizen verbouwen, daar zij echter niet naar hoorden en over welke zaak men aan het pleiten geraakte, dat ten haren nadeele uitliep, zoo dat zij genoodzaakt werden het voorste van het konvent tot burgerwoningen te doen verbouwen. De dwarsdaken, die men nog ziet, zijn er een gedeelte van. Bij de verandering van godsdienst werden klooster en kerk geplunderd en vele kostelijke goederen daaruit geroofd. Zoo hoog liep de woede, dat zelfs de kerktoren, door een touw, aan de overzijde van het water gespannen, met groot gedruisch in het water werd getrokken; doch de kerk bleef tot in het jaar 1581 in wezen, wanneer die, met den grond in het vierkant en al wat de stad in de kerk eigen was (de vloeren en het portaal buiten de kerk alleen uitgezonderd), verkocht werd. Den 15 Mei 1582 ging men voort met het verkoopen van het huis, hetgeen de reventer was. Ten zelfden dage werden mede verkocht drie ledige erven, naast den voorzegden reventer gelegen; terwijl het binnenste van het klooster voor een gedeelte werd ingerigt tot genezing van zieken, in het gemeene gasthuis niet toegelaten, en voor het andere tot een proveniers- of kostkoopershuis In het jaar 1691 heeft men dit met een deftig huis en ingang aan de Gouwe, eetzaal en onderscheidene nieuwe woningen van binnen versierd. Van het oude gebouw is niets in wezen dan een brok van de kerk, in eene pottenbakkerij veranderd.

MARIAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Haarlem*, in de *St. Jansstraat*, digt bij de voormalige St. Janspoort.

Dit klooster was gebouwd voor Nonnen van den derden regel van St. Franciscus. De juiste tijd der stichting is niet te bepalen; maar vermits de vergunning tot stichting van dit klooster gegeven is door den Pastoor der Groote kerk, Joannes van Roozenbosch, en deze Parochiaan geweest is tusschen de jaren 1468 en 1485, is de stichting van dit klooster in dien tusschentijd zeker te stellen.

De gebouwen van dit klooster afgebroken zijnde, staan in plaats daarvan thans woonhuizen.

MARIAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, buiten *Leyden*. Zie Mariapoel.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Amsterdam*, ten Zuiden van den Gromburgwal.

Dit kloost. was omtrent het jaar 1431 gesticht voor Nonnen van de St. Augustinusorde. Het was gelegen in de parochie van St. Nicolaus en behoorde, zoo wel als deze oudste parochie, onder den Deken en het kapittel van de *H. Maagd* Maria in 's Gravenhage, zijnde ook bij het zelfde kapittel ingelijfd. In het jaar 1427 hebben de Deken en het kapittel voornoemd haar, onder eenige voorwaarden, verlof gegeven, dat de vijftig Zusters, die toen in gezegd klooster bij elkander woonden, eenen Biechtvader mogten verkiezen, eene kapel bouwen en een kerkhof zouden hebben, om alzoo in een besloten klooster te zamen te wonen. Dit privilegie is vervolgens door Zweder van Culenborg, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd, en heeft daardoor zijn volkomen gezag verkregen, vermits het haar

verleend was, mits dat alles door het buitengewoon gezag van den Bisschop werd bevestigd. In het jaar 1498 stonden de Deken en het kapittel van de H. Maagd te 's Gravenhage het klooster toe om het getal der Nonnen tot zeventig te vermeerderen.

Na de Reformatie is dit klooster door de Regenten van het Leprozenhuis gekocht en ten deele aan de lombard getrokken, ten deele in woningen veranderd, zijnde daarvan thans niets meer te vinden dan eenige verwulfde kelders en groote vensters, achter de woningen uitkomende.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. Nonnenkloost. te *Delft*, op den *Verwersdijk*.

Door wien of wanneer het gesticht is, is onbekend; echter blijkt uit eenen ouden brief, betrekkelijk dit konvent, dat het reeds vóór het jaar 1450 in wezen was. Doch in het jaar 1565 is het weder herbouwd en tot een pesthuis afgezonderd, voerende toen dikwijls den naam van het MAGDALENA-GASTHUIS. Na de sloping van beide de Schuttersdoelen, door het springen van 's Lands kruidmagazijn en bij het verplaatsen van het pesthuis buiten de stad, is het in eenen NIEUWEN DOELE veranderd. Het overige gedeelte van de oude kapel was beneden tot gebruik van het heelmeestersgilde en boven tot eene Ontleedkamer ingerigt. In het jaar 1831 is de doele afgebroken en door eenen fraaijen STADS SCHOUWBURG vervangen.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Gouda*, aan de zoogenaamde *Varkensmarkt*, achter St. Elizabethsgasthuis.

Het was waarschijnlijk in of omtrent het jaar 1443 gesticht. Althans in het jaar 1454 stond het er al met huis en kerk; want in dat jaar, den 4 Maart, kwamen WILLEM WOLBRANDSZ. en MARGRIET zijne vrouw, met den Pater, de Mater en bewaarderes dezes konvents overeen, om wekelijks aan haar altaar twee missen te laten doen, volgens afspraak, ten welken einde WILLEM en zijne vrouw acht ponden Hollandsche boter aan erfrenten lieten. Naderhand maakten GERRIT VEENMAN en zijne vrouw HILLEGOND, den 19 October 1459, aan deze Zusters jaarlijks een gouden Wilhelmusschild, die op hunne jaargetijden door de H. Geestmeesters besteed zouden worden tot inkoop van versche spijzen. Hare eerste woonplaats was op den *Kleiweg*, doch die verlieten zij en verkozen eene ruimere, achter St. Elizabethsgasthuis. Deze besloeg van de Zijl af, achter het voorzegde gasthuis, het plein, nu de Varkensmarkt en den grond van het latere Pesthuis, strekkende zich voorts tot aan de vesten uit. Het laatste overblijfsel was een hoog steenen gebouw, van sommigen aangezien voor de gewezene kerk, zich uitstrekkende van de Nieuwesteeg tot aan de Wintersteeg, doch afgebroken zijnde, is het nu in woningen voor proveniers, behoorende aan St. Elizabeths-gasthuis, verbouwd.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Haarlem*, in de *Magdalenastraat*.

Het werd bewoond door bekeerde zondaressen of Zusters van boetvaardigheid, en was gesticht met toestemming van den Parochiaan van St. Bavo, JOANNES VAN ROOZENBOSCH, in het jaar 1474. Het heeft naderhand gediend tot een PESTHUIS en later is het geweest een GEREFORMEERD WEES- of ARM-KINDERHUIS. Thans is het het DIACONIE- en AALMOESENIER-ARMHUIS, waarvan de ingang is in de *Kinderhuisstraat*.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. nonnenkloost. te *Hoorn*, bijna op het einde van het *Oost*, aan de steeg, die daarvan nog de Bagijnensteeg heet, ter zijde de kapel van ST. CORNELIS,

die aan die zelfde steeg plagt te staan, welke kapel ook aan de Zusters bij de stichting gegeven werd, met consent van den Raad en onder voorwaarde, dat men de dienst daarin met open deuren zoude verrigten. In het jaar 1495 werd deze kapel, welke tot dus verre slechts van hout was, geheel van steen opgehaald.

Omstreeks het midden der vijftiende eeuw werd in het klooster van St. Maria-Magdalena, op de *Oosterstraat*, door de Bagijnen zeer onrustig en slordig huisgehouden, en zij gedroegen zich somtijds zoo, dat zelfs de buren gedwongen werden de poort van het klooster open te loopen en hen van elkander te scheiden, daar de eene partij de andere om het leven zoude hebben gebragt. Aangezien er aan die twisten geen einde kwam, besloot de Regering, om, met voorkennis van het Hof en toestemming van het kapittel van Utrecht, het voorzegde klooster op te heffen, zoo als ook geschiedde in het zelfde jaar 1547 of misschien wat later. De Zusters, die daarin waren, werden ontslagen; doch die wilden, mogten in het klooster blijven tot haren dood toe, zonder nogtans dat zij nieuwe Zusters mogten aannemen. En dewijl de ruimte te groot was voor die Zusters, die bleven, zoo werd daarna een groot gedeelte van het klooster in woningen veranderd en door de Regering aan de burgers verhuurd. Na de Reformatie werd ook het overige gedeelte tot burgerwoningen vertimmerd.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Rijnland*, even buiten de stad *Leyden*.

Het werd bewoond door Nonnen, die naar den derden regel van den H. Augustinus leefden, en is na de Reformatie geheel afgebroken. De grond, waar het gestaan heeft, is tot zaai- en teelland toebereid.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Utrecht*, op de *Nieuwe-Gracht*, bij de *Magdalenasteeg*.

Dit klooster werd ook het Klooster-van-Maria-de-Egyptenaresse genaamd; want omdat beide deze Maria's boetvaardigheid gepleegd hebben en daardoor beroemd zijn geweest, is dit klooster aan beiden, om de gelijkheid van hare zeden, toegewijd. Hoewel men niet regt weet, door wien en op wat tijd het gesticht is, zoo wordt echter voor het naaste geloofd, dat het gesticht is omtrent het jaar 1413, want toen het gebouwd was heeft Paus Eugenius IV het door de volgende woorden bevestigd: » Binnen de palen der parochiekerk van » St. Nicolaus te Utrecht staat een huis van Maria *de Egiptenaresse*, waarin de vrouwspersonen, die eerst de aanlokselen van het » vleesch opgevolgd en hare ligchamen voor ongeoorloofd gewin aan » de onkuisheden ten beste gegeven, maar nu door de genade des » Heilige Geestes eenen inkeer gekregen en de wereld verlaten heb- » bende, de zonden van haar voorgaande leven door deugdzame wer- » ken trachten uit te wisschen, en over de bedreven misdaden boet- » vaardigheid plegen. Opdat zij dan niet weder achteruit zouden » loopen, maar in het gemelde huis, nadat zij er eens ingegaan » zijn, loffelijk en met eene naarstige zorgvuldigheid mogen leven en » verkeeren en den Allerhoogsten onophoudelijk aangename diensten » mogen bewijzen enz." Het algemeene gevoelen is, dat het gesticht is door Werenboldus van Boskop, een Priester, die alle de konventikelen, die den derden regel der boetvaardigheid van St. Franciscus volgden, zoo binnen als buiten de vesten der stad Utrecht, heeft gesticht, en overleden is op Pinksteravond in het jaar 1413. Daar zijn nog eenige overblijfselen van dit klooster over en daaronder eene steeg, die nog St. Magdalenasteeg wordt genoemd.

MARIA-MAGDALENAKLOOSTER (ST.), voorm. klooster van Reguliere Kanunnikessen te *Zalt-Bommel*, aan het einde der *Nonne-Straat*.

Het was omtrent het jaar 1420 gesticht en is na de Reformatie vernietigd. De gebouwen zijn thans ingerigt tot eenen Geweermakerswinkel.

MARIA-MAGDALENA'S-HUIS-IN-BETHANIEN (ST-), kloost. van reguliere Kanunniken, in *Delfland*, te *'s Gravezande*.

Dit klooster is voortgesproten uit het klooster van reguliere Kanunniken te Delft en gebouwd van een gasthuis, hetwelk de Graven opgerigt en van inkomen voorzien hadden; maar aangezien die inkomsten door slechte besturing niet te regt kwamen, hebben de Schout, Schepenen en Vroedschappen van 's Gravezande aan de reguliere Kanunniken van Delft vergund, een klooster op het erf en de landen van het gemelde gasthuis te timmeren, onder voorwaarde, dat zij de aldaar aanwezige inrigtingen voor de armen zouden instand houden en besturen. Te dien einde vervoegden zij zich, op den 4 Augustus 1427, met een smeekschrift aan Vrouwe Jacoba, Gravin *van Holland*, om de vergunning daartoe te erlangen, hetwelk door deze in overweging genomen en eindelijk toegestaan werd, onder voorwaarde, dat er in de mis, het bidden en de getijden, voor haar en hare ouders zoude gebeden worden, volgens eenen uitdrukkelijken brief daarvan van Vrouw Jacoba, den 7 Februarij 1432 gegeven en waarop mede nog eene goedkeuring gevonden wordt van den 24 April 1437, van Filips van Bourgondië, als Ruwaard *van Holland*. Dit konvent heeft mede onder dat van Sion behoord.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans de buitenpl. Vreeburg, wordende thans in eigendom bezeten, door Jonkheer Mr. J. W. van Vredenburch, woonachtig te Rijswijk.

MARIANNESOORD, duinstreek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koningsduin.

MARIA-OP-DE-HOORNE, voorm. kloost. in de markt van *Helpen*, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ½ u. N. W. van *Haren*, even ten Westen van de *Aa*, van waar die stroom nog bekend is onder de benaming van het Hoornsche-diep, ten zij de stroom en het klooster dien hadden van het land zelve, dat als eene smalle opstrekkende streek of hoek lands in vroegere stukken bekend staat onder den naam van Horne.

Het klooster werd bewoond door Nonnen van den derden regel van den H. Franciscus, en is tijdens of kort na de Spaansche beroeringen gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets meer.

MARIA-PAROCHIE, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Vrouwen-beurt, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *'t Bildt*. Zie Vrouwen-parochie.

MARIA-PETRONELLA, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de voorm. koffijplant. Johanna-Maria, waarmede zij thans vereenigd is, benedenwaarts aan de voorm. koffijplant. Bentshoop; bij de Negers Spaan genoemd.

MARIA-PETRONELLA-EN-JOHANNA-MARIA, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warrappakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Echtensrots, benedenwaarts aan de koffijplant. Bentshoop; 1228 akk. groot; met 238 slaven. De Negers noemen haar Spaan.

MARIA-POLDER, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoeken-Kampensnieuwland*; palende N. aan den Anna-Friso-polder en de

gorzen tegen de Roompot, O. aan den Torenpolder, Z. O. aan den Kamperlandsche-polder, Z. aan den Kampensnieuwland-polder, Z. W. aan den Rippolder.

Deze pold., welke in het jaar bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 141 bund. 33 v. r. 27 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

MARIA-POLDER, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat;* palende N. W. aan den pold. Alteklein en den Weipolder, O., Z. O. en Z. aan de Gorzen tegen het Volkerak, W. aan den pold. Galathee.

Deze pold., welke in het jaar 1731 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 176 bund.

MARIA-POLDER, pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland;* palende N. aan den Anna-polder, O. aan den Ouden-Prinslands-polder, Z. aan den Westveer-polder, W. aan het Koningsoord.

Deze pold., welke zijnen naam ontleent van Maria Stuart, Koningin *van Engeland* en Gemalin van Willem III, is, volgens Ketelaar, in het jaar 1653, volgens Bestebroer, in het jaar 1650 en volgens anderen in 1679 bedijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 366 bund. 82 v. r. 63 v. ell., waaronder 373 bund. 33 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eene sluis in den Zuiddijk, met eene deur en schuif, wijd 2 ell. 5 duim en hoog 1 el 6 palm. 5 duim., op de Steenbergschevliet, van het overtollige water ontlast.

MARIA-POLDER, calamiteuse pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gemeente *Hontenisse*, gedeeltelijk gemeente *Ossenisse;* palende N. aan den Noordhof-polder, O. aan den Noorddijk-polder, Z. aan den Zande-polder en den Zouten-polder, W. aan den Burg-polder.

Deze pold. is, met inbegrip van het geënclaveerde gedeelte van Klein-Lammersveld, groot schotbaar, 241 bund. 41 v. r. 40 v. ell., en volgens het kadaster 243 bund. 13 v. r. 82 v. ell., te weten: onder *Hontenisse* schotbaar 222 bund. 53 v. r. 46 v. ell., en kadastraal 227 bund. 42 v. r. 36 v. ell., en onder *Ossenisse*, schotbaar 11 bund. 91 v. r. 38 v. ell., en kadastraal 13 bund. 99 v. r. 4 v. ell. Behalve het dorp Groenendijk, geheel in dezen polder gelegen, staan daarin 6 boerenhofsteden, 25 hoefjes en 39 bijzondere woningen, waarvan onder de gemeente *Ossenisse*, 3 hofsteden, 2 hoefjes en 6 bijzondere woningen.

De Maria-polder watert gedeeltelijk uit door eene heul in den Noordhof-polder en grootendeels door eene heul in den Zande-polder en behoort tot de vereenigde polders, uitmakende de *Watering-van-Welsoorde*, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier wordt beheerd.

MARIA-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet;* palende N. aan den Brils-polder en de oude stad van Biervliet, O. aan den Braakman en den Magdalena-polder, Z. aan den Magdalena-polder, W. aan den St.-Anna-polder en den Oranje-polder.

Deze pold., die in het jaar 1666 bedijkt is, denkelijk krachtens octrooi van 4 Junij 1638, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 25 v. r. 30 v. ell., doch staat schotbaar bekend ter grootte van 35 bund. 41 v. r. 50 v. ell., en ontlast zijn overtollig water langs den Brils-polder, door den Zonte-polder, naar de zeesluis. Men telt daarin één h., zijnde eene hofstede. Hij heeft slechts één eigenaar, die zelf den polder bestuurt.

Bij den watervloed van 14 en 15 Januarij 1809 is de dijk van den Maria-polder doorgebroken.

MARIA-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, gem. *St. Anna-ter-Muiden*. Hij paalde N. aan den Robbemorcel-polder, O. aan het Lapschuursche-Gat, Z. aan het St. Donaasche-Gat, W. aan het fort St. Donaas.

Van 1701 tot 1757 komt dit poldertje voor als gecombineerd met den *Robbemorcel-* en *Gouverneurs-polders*, en wordt in de stukken nopens het bedijken van het Lapschuursche-Gat nog genoemd. Naderhand vindt men ter zelfder plaatse de Kraaijens-polder (zie dat art.). Van de plaats, die dit poldertje besloeg, zouden thans ruim 5 bund. 30 v. r. op Nederlandsch gebied liggen en een veel kleiner deel zoude Belgisch zijn.

MARIA-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant., distr. en gem. *Sluis*; palende W., N. en Z. aan het Paswater of de Haven van Sluis, Z. O. aan de contrescarpen van den hoofdwal der stad Sluis.

Deze pold., die in 1807 bedijkt werd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 52 v. r. 70 v. ell. lands; hiervan behooren 1 bund. 96 v. r. 60 v. ell. aan den Staat, het overige aan de stad Sluis. De schotbare grootte is 12 bund. 40 v. r. 90 v. ell. De bedijking geschiedde door Laurentius de la Haye, van hier de gewone naam van Louw-de-Leijes-poldertje. De bedijker verkreeg daarvoor concessie, om den grond te gebruiken, welke zal eindigen in 1846. Er staan daarin geene huizen. Het bestuur is voor als nog aan den concessionaris.

MARIA-POLDER, pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*.

MARIA-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Annaland*; palende N. aan den Polder-van-St.-Annaland, N. O. aan de Schorren tegen de Krabbekreek, O. en Z. aan de Pluimpot.

MARIA-POLDER, pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende W. en N. aan de uitwatering van den Binnen-polder-van-Terheyden, O. aan Willem-Frederiks-polder, Z. aan den Emilia-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1775 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 52 v. r. 70 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 4 palm. 5 duim., voorzien van een drijfdeurtje en schuif, op het Vloedspui en verder op den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 7 palm. 5 duim. tot 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het bestuur staat onder den Ontvanger van het Domein te Hooge-en-Lage-Zwaluwe.

MARIA'S-GRAF, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oosterwijk*, griet. *Achtkarspelen*. Zie Buweklooster.

MARIA'S-HOF (ST.), MARIENHOF of MARIAASKONVENT, voorm. kloost. te *Amersfoort*, aan den *Singel*.

Het had eerst buiten, doch onder de stad gestaan, en werd in het jaar 1543 door MAARTEN VAN ROSSEMS soldaten uitgeplunderd, en hetgeen van die plundering overgebleven was, door de Amersfoorders zelven tot buit gemaakt. Naderhand is het binnen de stad overgebragt.

In dit klooster werd eerst naar den derden regel van ST. FRANCISCUS geleefd, maar in het jaar 1427 is het op sterk aandringen van Pater HENDRIK WILLEMSZ., den H. AUGUSTINUS, onder het opzigt der vergadering van Windesheim, toegeëigend. De daartoe behoord hebbende gebouwen zijn thans ingerigt tot een BURGERWEESHUIS.

MARIA'SKAMP, MARIAAS'KAMP of MARIASKAMP, voorm. abdij in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, te *Assen*, voor Nonnen van de Cisteriensererorde.

Deze abdij, welke voor hare oprigting te Assen, eenige jaren vroeger, aan de Aa, tusschen Koevorden en Schoonebeek gegrondvest was, werd wegens de overstroomingen, waar aan zij aldaar was blootgesteld, in het midden der dertiende eeuw, en wel waarschijnlijk tusschen de jaren 1254 en 1257 naar Assen overgebragt.

Zij was aldaar gebouwd op eenen vrij hoogen, zandigen grond, op eene ruime plaats, van eene wijde gracht omgeven, en zoo wel aan de binnen- als aan de buitenzijde van deze gracht omzet met zwaar opgaand eikenhout, dat grootendeels in het jaar 1608 weggehouwen is. De toegang tot het klooster was, volgens overlevering, aan de westzijde van de kloosterplaats, door eene zware poort gesloten, en werd bewaakt door eenen Leekebroeder, opzettelijk tot Portier aangesteld. De abdij, welke van roode tigchelsteenen was opgetrokken en op de hoeken met Bentheimersteenen belegd, schijnt een langwerpig vierkant te zijn geweest, in welks midden eene ruime binnenplaats gevonden werd. De abdijkerk maakte den noordelijken vleugel uit; door de drie andere vleugels van het gebouw liep een breede gang, aan welks buitenzijden de vertrekken van de abdis en de verdere vrouwelijke beambten van het konvent, voorts de kerken, de voorraadkamers, de brouwerij, de melkkamer, de eetzaal en de cellen der nonnen zullen zijn geweest. Even ten noordoosten en onmiddelijk in de nabijheid was de begraafplaats, waarvan men nog heden de sporen kan ontdekken, zoodra op de bedoelde plaats op eene diepte van 1 tot 1¼ ell. wordt gegraven. De woning van den Priester, door wien de dienst in de Kloosterkerk verrigt werd, stond al mede op de kloosterplaats, doch was van het eigenlijke kloostergebouw gescheiden.

Deze abdij reeds bij hare stichting met groote goederen en inkomsten begiftigd zijnde, nam in het vervolg door giften, koop en overdragt, aanmerkelijk in aanzien toe. Uit zekere akte, van het jaar 1286, blijkt almede, dat er toen reeds dochters van aanzienlijke huizen in dit klooster waren geplaatst. Ook werden ten jare 1460 de Abdis en kloosterlingen te Assen opgenomen in de geestelijke orde ter bevrijding der gevangenen. Deze orde, welke in het jaar 1198 was opgerigt door JOHANNES VAN MATTHA, een Fransch edelman uit Provence, had ten doel om gelden in te zamelen tot het vrijkoopen van christenslaven, uit de handen der Saracenen en Turken. Niettegenstaande de abdij te Assen, bij uitsluiting, een vrouwenklooster is geweest, werden daarin ook mannen, als Proveniers of kostgangers, opgenomen, terwijl er ook even zoo wel aan werkbroeders, als aan de

werkzusters, een plaatsje tot inwoning ingeruimd werd. De kloosterlingen te Assen stonden in het begin der zestiende eeuw in zulk eene goede verstandhouding met de regering der stad Groningen, aan welke zij belangrijke diensten moeten bewezen hebben, dat ten gevolge daarvan, in het jaar 1515, aan de Abdis en het konvent werd toegekend het vrij gebruik van de Punterbrug, zonder eenige betaling van bruggegeld of weggeld, met bijvoeging van het regt, om ten allen tijde, zonder betaling van accijns, zoo veel wijn en Hamburgerbier uit de stad Groningen te mogen doen voeren, als het konvent benoodigd zoude hebben. In het jaar 1529 hebben de kloosterlingen aan de gemelde stad geleverd het benoodigde hout, tot herstelling van twee jukken der Punterbrug, voor het eene juk als daartoe verpligt, doch voor het andere uit nabuurlijke vriendschap. Daar het getal der Nonnen in het laatst der vijftiende eeuw al te zeer vermenigvuldigde, in verhouding tot de eigendommen en inkomsten, welke het klooster bezat, werd in 1488 bepaald, dat het aan de Abdis niet geoorloofd zoude zijn, om, boven het bepaalde getal, eenige geestelijke dochters in haar konvent toe te laten, ten ware de ouders of naastbestaanden van elke Non zoo veel bijdroegen, als noodig was, om haar, zonder eenig bezwaar of nadeel voor het klooster, van kost en kleederen te kunnen voorzien. Hiervan waren echter uitgezonderd de stichters en andere groote Heeren, weldoeners van het konvent, van wie het groote onderstanden en weldaden genoot, welker dochters zonder medegaven mogten aangenomen worden.

Het verminderen van bezittingen en inkomsten der abdij, de onlusten en oorlogen, welke het land beroerden, het opschieten van eenige gelden aan den Landsvorst en de verandering van het geestelijke gesticht in eene sterkte, met wallen en grachten omgeven en van bezetting voorzien, in het begin der zestiende eeuw, strekten niet weinig tot schade der kloosterlingen en van het vervallen van den luister, waarover de abdij zich in vroegere eeuwen verheugde. Zoo schoot b. v. de abdij, in den oorlog tegen de Gelderschen, den Bisschop aanzienlijke sommen voor, waarvan de teruggave nimmer is geschied, en legerden de benden des Hertogs Joris van Saksen zich, in den oorlog tegen Graaf Edzard van Oost-Friesland, binnen de stille muren dezer abdij, die door deze beschikking de gedaante eener vesting verkreeg. Het kon dus niet anders of de geldelijke aangelegenheden van het konvent te Assen, liepen hoe langer hoe meer achteruit, en de kerkhervorming bragt hier in geene verbeteringen te weeg. In het jaar 1600, toen bijna alle kerken en scholen, in Drenthe van Hervormde Predikanten en onderwijzers waren voorzien, besloten ridderschap en eigenerfden, de Staten van het landschap, onder voorzitting van den Drost Casper van Ewsum, om, tot wering der ongeregeldheden in het beheer der abdij en andere geestelijke goederen, en ter voorkoming dat zij geheel vervreemd en de inkomsten tot niet gebragt wierden, het bestuur dier goederen onder zich te brengen. Na nog eenige andere bepalingen ten opzigte der inkomsten en inrigting van het klooster tot stand gebragt, en in 1602 de roerende goederen verkocht te hebben, besloten de Staten in het jaar 1603, dat de aanwezige Kloosterlingen, welke niet genegen waren zich elders te vestigen, gedurende hun leven in het konvent zouden kunnen blijven, doch dat volstrekt geene nieuwe konventualen meer zouden worden aangenomen of toegelaten. In het laatsgenoemde jaar werd tevens vastgesteld, dat het onlangs opgerigte Collegie van Drost en Gedeputeerden elke veertien

dagen te Assen zoude vergaderen, om de loopende zaken af te doen, en het schijnt, dat, in de eerste jaren, eene van de bouwhoeven der abdij, welke tot eene herberg ingerigt werd, tot vergaderplaats, van dit Collegie strekte. Nog werd binnen den zelfden jaarkring besloten om te Assen eenen intrek voor den Drost te doen vervaardigen. In lateren tijd zijn de vergaderingen, zoo van de Staten als van de Gedeputeerde Staten en van den Etstoel, in het eigenlijke kloostergebouw overgebragt. Deze verandering in de bestemming van het abdij gebouw gaf aanleiding tot den opbouw van meerdere huizen, die door den tijd tot een klein vlek aangroeiden. Omstreeks 1638 werden de kloostergronden in huisplaatsen en kampen verdeeld, en tegen betaling eener jaarlijksche recognitie, of regt van canon afgestaan, aan elk die er zich met der woon wilde nederzetten, welke dan tevens het vrij gebruik van zekere weide bekwam, en in de veenen de graving voor huisbrand en groote voorregten benevens vrijdom van sommige lasten genoot.

De gebouwen van dit klooster, na van tijd tot tijd aanmerkelijke veranderingen te hebben ondergaan, worden thans hoofdzakelijk gebruikt tot bureaux enz. der provinciale regering.

MARIA'S-KAMP of Ezen, eertijds Essen genaamd, voorm. kloost. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Ezinge*, op de wierde op welke nu het dorp Ezinge ligt.

Het werd, in het jaar 1256, door Eppo, den zesden Abt van Aduard, gesticht op de hooge Essen, van welke dit klooster en dorp haren naam Essinghe ontleende. Het klooster was gewijd aan de H. *Maagd* Maria, werwaarts ook de Nonnen van Trimunte, onder Marum, die daar een zeer ongebonden leven leidden, overgebragt werden. Echter scheen die zedeloosheid besmettelijk te zijn, en in het jaar 1444 werd dit Benedictijner nonnenklooster ontbonden en aan de reguliere Kanunniken afgestaan, onder welke de eerste Overste Arnoldus Kreveldius was. Dan ook deze Reguliere Kanunnikessen van de orde der Augustijnen vervielen in armoede en het klooster werd den 7 Augustus 1561, bij bulle van Paus Pius IV, vernietigd en de inkomsten, ten gevolge van de oprigting van eenen bisschoppelijken zetel te Groningen, toegewezen aan de kathedrale kerk van St. Marten aldaar.

Sommigen vermenen, dat dit klooster zoude hebben gestaan alwaar men thans de boerderij vindt, bewoond en toebehoorende aan de weduwe van Gerrit Geerts Danhof, doch dit is niet zeker.

MARIA'S-KONVENT, voorm. kloost. te *Naarden*, nabij de *Haven*.

Dit kloost. werd bewoond door Nonnen, die naar den derden regel van den H. Franciscus leefden, en behoorden onder het algemeene kapittel te Utrecht. Het werd in het jaar 1460 van het kerkhof naar de noordzijde der stad overgebragt, maar is bij de Reformatie vernietigd.

MARIA'S-KONVENT, voorm. kloost. te *Renkum*, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het werd bewoond door Reguliere Kanunnikessen en was gesticht in het jaar 1399, door Reinald, Hertog *van Gelder*, waarna ook de goederen, renten en inkomsten, zoo wel van de voormaals zoo vermaarde kapel te Renkum, als van de altaren en vicarijen, in het jaar 1403, aan dit klooster, tot onderhoud der Nonnen, werd toegewezen. Naderhand heeft de Hertog nog meer goederen en groote voorregten daaraan geschonken, onder anderen, dat zij voor geen wereldlijk Regter of regtbank mogten betrokken worden, dan alleen voor den Hertog en zijne opvolgers, of voor hunne gemagtigden. En indien de

geestelijke personen van dat klooster, of hunne goederen of Boden, voor eenig wereldlijk Regter betrokken werden, konden zij zich terstond op den Hertog beroepen, volgens een privilegie van het jaar 1408. Hierdoor is dit klooster, hetwelk aan Dorewaart leenroerig was en onder het kapittel van Windesheim behoorde, onder den naam van het KLOOSTER-VAN-MARIA-VAN-REDICHEM, niet alleen zeer vermaard, maar ook groot, rijk en aanzienlijk geworden. Twee jaren daarna, en dus nog ten tijde van Hertog REINALD, is het gasthuis van Dorewaart, in de Neder-Betuwe, dat door Vrouwe VAN VALKENBURG en WALRAVEN, Heer *van Brederode*, in vroeger tijd aldaar gesticht was, met de groote en smalle tienden van 500 morgen land, in het jaar 1410 tot dit klooster overgebragt. Ook is dit klooster van tijd tot tijd, gelijk vele andere in die tijden, met goederen en inkomsten beschonken; doch met de verandering van de godsdienst werd het zoodanig vernield, dat er naauwelijks eenige geringe puinhoopen en vervallen muurbrokken van overbleven. Nogtans hielden de Roomschgezinden niet op bedevaarten derwaarts te doen, alhoewel het mirakelbeeld reeds sedert lang naar Utrecht was overgebragt.

Ter plaatse, waar dit kloost. gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 85 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de weduwe W. OFFENBERG, woonachtig te Renkum.

MARIA'S-KONVENT, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, te *Beverwijk*.

Dit konvent, hetwelk bewoond werd door Augustijner-Monniken, is men, in het jaar 1429, beginnen te bouwen, op den naakten erfgrond van den Priester GERRIT DE VISSCHER en zijne moeder GEERTRUYD MATTHIJS dochter, en werd eerst bewoond door eenige Broeders van Hulsbergen.

BARTHOUT VAN ASSENDELFT, Ridder, zich in het jaar 1431, in dit klooster begeven hebbende, heeft de bouwing daarvan niet weinig bevorderd, en daaraan aanzienlijke giften gedaan, welke hij in 1439 vernieuwd en vermeerderd heeft.

Bij brief van 1 April 1429 gaf JACOBA VAN BEIJEREN, Gravin *van Holland*, hare toestemming tot het stichten van dit klooster, welke stichting den 20 dier zelfde maand, door ZWEDER VAN CULENBORG, den twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, is goedgekeurd. In het zelfde jaar 1429 is er tusschen JOHAN VAN ETK, Pastoor van de parochiekerk te Beverwijk van den eenen kant, en Heer HUGO, Priester, met zijne broeders aan den anderen kant, eene overeenkomst getroffen, volgens welke de Pastoor er zijne toestemming en volkomen verlof toe gaf, dat op het erf, hetwelk door Heer GERRIT daartoe gegeven was, een klooster van Reguliere Kanunnikken, met eene kerk en kerkhof, en wat er verder toe behoorde, gesticht zouden worden. Ook stond hij den Kanunniken, voor hen en hunne nazaten toe, dat zij, na het voltrekken van hunne kerk en klooster, de lijken van zoodanige parochianen, die zulks in hun leven begeerd hadden zonder de parochiekerk eens aan te doen, of de lijken aldaar te vertoonen, binnen hunne kerk zouden mogen begraven, en de volkomene lijkstaatsie mogen houden, mits dat zij de helft der offerpenningen, welke bij zulke gelegenheid gegeven werden, aan den Pastoor ter hand zouden stellen. Nog al verder vergunde hij, aan de zelfde Kanunniken, dat de huisgenooten en bestendige kostgangers van het klooster daar mogten biechten, en er alle de sakramenten ontvangen; eindelijk dat de vreemdelingen

en uitlanders, die onder de parochie van Beverwijk niet behoorden, en in het gemelde klooster aankwamen, aldaar bij noodzakelijkheid of in doodsnood zouden mogen biechten, en er de kerkelijke sakramenten ontvangen, ja dat zij er ook begraven mogten worden, zonder dat er de Pastoor iets tegen zeggen mogt, of de Regulieren gehouden zouden zijn, om van de penningen, welke zij bij zulke gelegenheden trokken, iets aan den Pastoor mede te deelen, of hem deswege rekenschap te geven. Daarvoor zoude Heer HUGO, met de broederen en alle hunne nazaten, gehouden zijn, jaarlijks op het feest van de H. H. Apostelen PHILIPPUS en JACOBUS, aan den Pastoor en diens nazaten te betalen een halve oude schild Fransche munt (1 guld. 15 cent). En is deze overeenkomst in het voornoemde jaar gesloten en geteekend ten overstaan van den Hooggeboren Ridder BAARTHOUT VAN ASSENDELFT, DIDERIJK BAARTHOUDS broeder en SIMON LOTTOOS zoon, leeken, die, als getuigen, daarbij verzocht en ontboden waren.

Nog vindt men aangeteekend, dat eenige broeders de vergadering van St. Hieronymusberg, buiten Hattem, verlaten, en zich in dit nieuwe klooster begeven hebben. Doch bij die gelegenheid is er tusschen die twee konventen, over de nagelatene goederen der gemelde personen, eene groote en langdurige twist ontstaan. Deze zaak is, door het algemeen kapittel van Windesheim, eindelijk aan de uitspraak van eenige zoogenoemde goede mannen onderworpen, nadat de partijen zich wederzijds tot het nakomen hunner uitspraak verbonden hadden. Er waren tot goede mannen verkoren Br. BOUDEWIJN, Prior der Reguliere Kanunniken te Utrecht; broeder JOHAN, Prior van Marienborn, buiten Arnhem, de Heer JAKOB WOLF, Biechtvader van de Reguliere Kanunnikessen te Harderwijk; en Heer LUBBERT, Biechtvader van de Zusters der derde orde te Elburg. De uitspraak kwam hierop uit: dat de Reguliere Kanunniken van de Beverwijk geen regt of eigendom op de gemelde goederen hadden, doch omdat zij van eenige der gemelde personen menig voordeel of dienst genoten hadden, en daarbij naar de wereld niet of sober gegoed waren, zoo zouden de Regulieren van St. Hieronymusberg het konvent van de Beverwijk te gemoet komen, door het opschieten van 100 Postulaat guldens (200 guld.). En is deze uitspraak gedaan den 12 April 1449.

Verders had dit convent ook eenen Conservator of beschermer, bewaarder en verdediger, die ook andere beschermheeren, welke het op zijnen naam deden, konde aanstellen.

In de kerk van dit klooster was, onder anderen, een altaar ingewijd ter eere van de H. MARIA MAGDALENA en den H. Kerkleeraar HIERONYMUS, aan welk altaar dagelijks eene mis moest gelezen worden. Het MARIA'S-KONVENT, te Beverwijk, is vermoedelijk tijdens de Kerkhervorming verwoest.

MARIA'S-KONVENT-VAN-ROSENDALE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie HASKER-KONVENT.

MARIA'SLUST, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Goede-Moed, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Vaderszorg; 1000 akk. groot.

MARIA'SLUST, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Groningen, benedenwaarts aan de verl. plant. Rees-en-Crop; 750 akk. groot; met 20 slaven. De Negers noemen haar DI SANTI.

MARIA'SLUST, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Nooit-Gedacht, benedenwaarts aan den houtgr. Rust-en-Rust; 500 akk. groot; met 3 slaven.

MARIA'S-PARADIJS, voorm. kloost. van Reguliere Kanunniken op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, buiten de Vrouwenpoort der stad Reimerswaal.

Dit kloost. schijnt omtrent 1425 gesticht te zijn, en door verscheidene Edelen met goederen begiftigd, bestaande in vijftig gemeten lands. Het werd daarin bevestigd door Jan, Hertog *van Braband*, op 17 Maart 1425. In 1419 was de Geleerde Johannes Gruterius Prior van dit konvent. Op 12 April 1434 schonk Jacoba van Beijeren daaraan *vrijdom van schoten voor het land gelegen onder Poortvliet.* In 1450 werd het van kerk, gracht en muur voorzien. In 1465 moet Egidius Bocheroel, Meester in de vrije kunsten en Kanunnik der St. Dionisiuskerk te Luik, als Prior in dit klooster gestorven zijn. In 1520 brandde het geheel af. Op 5 November 1530 door den vloed vernield, die het op 2 November 1532 geheel ter nederwierp.

Dit klooster is niet alleen door slecht bestuur, tweedragt en afgunst, maar ook door brand en pestziekten, en eindelijk door de watervloeden te niet gegaan.

MARIA'S-POORT, voorm. kloost. te *Cuzemer*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Cuzemer.

MARIA-TE-SILOË, voorm. kloost. in het *Gooregt*, bij *Selwert*, prov. *Groningen*, gestaan hebbende aan den linkeroever der oude Hunze.

Het werd vroeger het Klooster-Selwert genaamd en was eene abdij, gesticht in 1216 door den Groninger Priester Theodorus, voor Benedictijner Nonnen en toegewijd aan de H. Catharina. Deze Nonnen werden, eveneens als die van Maria'skamp, in 1444, wegens hun slecht gedrag daaruit verdreven en vervangen door Augustijner Kanunnikessen.

MARIA-VAN-NAZARETH, voorm. kloost. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, 5 min. Z. O. van het d. *Oen*, gem. *Epe*.

Dit klooster werd bewoond door Franciskaner-Nonnen, die Tertiarissen genoemd werden en met het kapittel van Utrecht vereenigd waren. De plaats was op den naam van de *Allerheiligste Maagd* Maria *in Nazareth* ingewijd, en heeft in hare eerste opkomst veel goeds genoten van Nikolaas Boudewijn, een geboren Zeeuw. Want behalve dat hij tot tweeden Vader of Overste over deze weezen aangesteld werd en het bewind gedurende den tijd van een en vijftig jaren met groote zorgvuldigheid heeft gevoerd, zoo is hij ook een groot weldoener van het klooster geweest. Hij is in het jaar 1491 overleden, des daags vóór het feest van O. L. V. Geboorte en in het koor der kerk, dat hij op zijne eigene kosten had doen bouwen, begraven. Het klooster is door de Staten van Gelderland, met alles wat er toe behoorde, voor 50,000 guld. verkocht, en heeft den naam van klooster verloren sedert het jaar 1652, wanneer de brouwplaats, die alleen van het geheele huis nog was overgebleven en tot nu toe den naam van Klooster behouden heeft, door den toenmalige Schout van het dorp Epe, Bigge genaamd, tot een woonhuis gebruikt werd. In het jaar 1716 werd het, met alle de daartoe behoorende landerijen, zooals het thans nog bestaat, door Jacob van Beinhem, Heer van *Tuil en Appelenberg*, verkocht aan den Heer Frederik Dibbetz, wiens nakomelingen thans nog de eigenaars en bewoners zijn.

MARIA-WEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, ongeveer een uur gaans lang, loopende noordwestelijk van Zuidzande naar Kadzand.

Deze weg, was oudtijds de grens tusschen verscheidene leenen, met regt op aanwassen, jagt enz. Merkwaardig is het, dat hij in de wandeling de Merrie-weg genoemd wordt, even als de Engelschen gewoon zijn het woord *Mary* uit te spreken. Zoude dit misschien in verband staan met hetgeen Cornelius Gaillart meldt, nopens de Iersche afkomst van het geslacht de Baenst, de oudste Heeren van Kadzand?

MARIAWEIDE, meestal nog het Wei-klooster genaamd, voorm. kloost. te *Venlo*, in de *Nieuwstraat*.

Dit klooster was in de vijftiende eeuw gesticht voor Reguliere Kanunnikessen, die naar den regel van den H. Augustinus leefden, en werd in het jaar 1795 vernietigd. Het was van eene groote uitgebreidheid. De kloosterkerk is thans eene zoutziederij en de gebouwen zijn in fraaije woonhuizen herschapen en tot bergplaatsen ingerigt.

MARIBAYA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Tagal*. Zie voorts op Gantoengan.

MARIBAYA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Moerabaya.

MARIE (FORT), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, N. van Port-Mariebaai, hebbende de plant. Engelenberg in het Noordwesten en de plant. St. Sebastiaan in het Noordoosten.

MARIE (ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, W. van de zoutpan bij kaap St. Marie.

MARIE (KAAP-ST.-), kaap in *West-Indië*, aan de zuidkust van het eil. *Curaçao*.

MARIE (OUD-ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, O. van de zoutpan bij kaap St. Marie, hebbende de plant. Zevenhuizen in het Noordwesten en de plant. Zorgvliet in het Oosten.

MARIECO, sterkte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ternataansche* eil. *Tidore*.

Deze vesting was door de Spanjaarden gebouwd, en nu eens door hen en dan weder door de Portugezen bezet. In het jaar 1624 heeft de Vorst Tsafie Oeddin, ook Saifoddien genaamd, Marieco, op verzoek der Oostindische-Compagnie, doen slechten, waarvoor hem twee honderd Rijksdaalders 's jaars werden toegelegd.

MARIEKERKE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Melis-en-Mariekerke*; palende N. aan de heerl. Aagtekerke, N. O. en O. aan de heerl. Grijpskerke, Z. O. aan Poppendamme, Z. aan Poppendamme en Krommenhoeke, W. aan Meliskerke.

Deze heerl., welke vroeger op zich zelven stond, is sedert onheugelijke jaren met die van *Meliskerke* door de zelfde eigenaars bezeten, en wordt daarom meestal als daarmede één geheel uitmakende aangemerkt. Zij bevat het geh. Mariekerke en eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 370 bund. 92 v. r. 82 v. ell. Men telt er 25 h., bewoond door 32 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Melis-en-Mariekerke*. Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Meliskerke*.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOBUS PETRUS NOIRET DE BRUYN, Lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.

Het geh. MARIEKERKE, MARIAKERKE of MARIENKERKE, ligt 1¼ u. W. N. W. van Middelburg, 2 u. N. W. van Vlissingen, ¼ u. N. N. W. van Meliskerke. Het was voormaals een dorp, waarvan echter thans nog slechts 7 h., bewoond door ruim 50 inw., overig zijn.

De kerk, welke hier vroeger stond, was, vóór de Reformatie, aan de *H. Maagd* MARIA toegewijd, en daarvan ontleende het dorp zijnen naam. Deze kerk was reeds, vóór het midden der vorige eeuw, zoodanig vervallen, dat zij afgebroken is, en men er thans niets meer van ziet dan het kerkhof, hetwelk ook nog als zoodanig gebruikt wordt.

MARIENBERG, voorm. kloost. te *Doesborgh*.

Dit kloost. is door broeders of klerken van het gemeene leven bewoond geweest, en door DIDERIK VAN HERXEN, Overste van de Broeders te Zwolle, gesticht. Hij wilde ZWEDER VAN CULENBORG, dien de Paus het bisdom van Utrecht toegewezen had, niet verlaten, noch DIEPHOUT, die door het Bovensticht voorgestaan werd, voor Bisschop erkennen, en was daarom, op goeden Vrijdag 1425, met de andere Broeders in ballingschap gezonden. Als hij dan van Zwolle vertrokken was, en zich eenigen tijd op St. Hieronymusberg, bij de Broeders van Hulsbergen opgehouden had, heeft hij zich naar Doesborgh begeven, daar hij dit konvent heeft opgerigt. Hij stelde er zekeren DIDERIK VAN REES tot eersten Overste aan, die, zoo als de schrijver van HERXENS leven spreekt, een man was van eene groote liefde en vurig in het vermanen. Naderhand begon dit konvent te wankelen, zoekende de eerste instelling te verlaten, en tot de orde der Reguliere Kanunniken over te gaan, zoodat de Prior van Windeshem reeds ontboden was, om aan de Broeders de Reguliere kleeding te geven. Doch vader EGBERT, de vijfde Overste van het Fraterhuis te Deventer, bragt nog te weeg, dat het aan de Fraters bleef. De Fraters zijn in het bezit van het konvent gebleven, tot dat zij, na het uitkomen van de pauselijke bul, den 8 Junij 1571, met goedkeuring van den verkoren Bisschop AGIDEUS DE MONTE, het gemeene leven verlaten hebben, en in de parochiekerk ingelijfd zijn.

MARIENBERG, een der vijf heuvelen waarop de stad *Nymegen*, prov. *Gelderland*, gebouwd is, zij beslaat dat gedeelte waarin de *Koningstraat*, de *Hertogstraat* en de *Houtmarkt* gelegen zijn.

MARIENBERG, MARIENBURG of MARIA'S-KONVENT, voorm. kloost. te *Nymegen*, bij de *Houtmarkt*.

Dit klooster, hetwelk bewoond werd door Nonnen van de Premonstreiterorde was gesticht, volgens sommigen tusschen 1105 en 1108, volgens anderen tusschen 1196 en 1230.

In het jaar 1487 heeft de Roermondsche Bisschop LINDANUS, de Nonnen van MARIENBERG in een ligchaam vereenigd met die van St. *Agnesberg*, die ook buiten *Nymegen* woonden. Daarop heeft hij er eene strengere tucht ingevoerd, en de Nonnen bevolen altijd opgesloten te blijven.

Dit kloost. is in het jaar 1591, nadat Prins MAURITS, de stad Nijmegen had ingenomen, vernietigd.

Toen in het jaar 1672, Nijmegen door de Franschen was ingenomen, werd de gewezene kerk van dit klooster, voor de R. K. bestemd. In het jaar 1781 werd zij tot eene stad Muzijkschool ingerigt. Later diende zij tot 's Lands turfschuur. Thans wordt het klooster

en de kerk geheel verbouwd tot Arsenaal en gebouwen voor het garnizoen.

MARIENBERG, landh. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en 5 min. W. van *Arnhem*, even buiten de St-Jans-barrière dier stad, tusschen den Utrechtschen en den Amsterdamschen straatweg.

Dit landh., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 74 bund. 3 v. r. 66 v. ell., is voor weinige jaren, en wel in het jaar 1819 door den Heer Coenraad Alexander Weerts, door wien het thans nog bewoond wordt, smaakvol op een gedeelte van *Arnhems* gesloopte vestingwerken aangelegd, ter plaatse waar vroeger het van ouds bekende logement de *Roode Haan* stond, in hetwelk, in den jare 1672, Koning Lodewijk XIV, kort nadat de stad zich aan hem had overgegeven, gedurende eenige dagen zijnen intrek nam. De met jong plantsoen bedekte heuvels, achter dit gebouw gelegen, waren nog in 1813 als baterijen aanwezig, en verstrekten toen, gedurende zes dagen, ter verschansing aan de Franschen, die zich daar achter met woede tegen eene groote overmagt verdedigden, en den 30 November, na een hevig gevecht, genoodzaakt waren, die te verlaten, ten gevolge waarvan toen ook de stad Arnhem zelve door het Pruissische leger stormenderhand werd veroverd.

MARIENBERG, geh. in *Zalland*, prov. *Overyssel*. Zie Mariaberg (1).

MARIENBERG of Zwarte-Water, voorm. kloost. van Benediktijner Nonnen, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Staphorst*, onder *Rouveen*.

Dit klooster werd gesticht ten gevolge van een vredes-tractaat tusschen Rudolf, Slotvoogd van Koevorden, en Willebrand van Oldenburg, den vijfendertigsten Bisschop van Utrecht, waarbij eerstgemelde, onder anderen, beloofd had, dat hij aan het Zwarte-Water, bij Zwolle, een klooster zoude stichten voor vijf en twintig Nonnen van de orde der Benedictijnen. De stichtingsbrief, den 20 Julij 1233 te Deventer gegeven, meldt, dat door de goede lieden, die deel hadden aan het veen, bij het klooster gelegen, daaraan dertien hoeven vrijwillig waren afgestaan, met de bosschen, wateren, beemden en weiden, waarbij de Bisschop voegde de tienden van het geheele veen tot zijne uiterste palen.

De gebouwen van het klooster, waarvan nu niets meer te zien is, moeten van zeer ruimen omvang geweest zijn, zoo als blijkt uit de sporen der grondslagen, welke men, in den grond gravende, nog heden vindt. De landerijen waren zeer uitgebreid, daar de meeste erven van het zuideinde van Rouveen kloostergoederen waren, buiten welke het aldaar en elders nog eene menigte losse landerijen en vaste goederen bezat. Nog lang na de Hervorming had het hier vele en aanmerkelijke eigendommen. Op de kohieren der verponding en contributie, de zijlboeken en soortgelijke registers vindt men vele landen, ten name der Juffers-van-het-Zwarte-Water. Ook stond de begeving der kerken van Rouveen, van IJhorst, van Raalte, van Hardenberg, van Avereest enz., aan dit klooster. Eeuwen bloeide het in tamelijken voorspoed, en de wereld was bij de Zusters en Leeken ook niet geheel vergeten, want toen het zich, in het jaar 1469, onder de vergadering van Bursfeld begeven had, werd het door veelvuldig bezoek van vrienden en wereldsche lieden als afgeloopen, hetwelk de stilheid

---

(1) Evenzeer zoeke men alle woorden met Marien beginnende, welke hier niet gevonden worden, op Maria.

der Nonnen verstoorde. Dit gaf aanleiding dat eenige maagden, naar eene strengere levenswijze verlangende, besloten dit klooster te verlaten en ergens elders eene vereeniging, naar den regel van den H. BENEDICTUS, op te rigten, hetwelk zij dan ook, onder den stads banne van Hattem ten uitvoer bragten. In 1477 was HELMICH VAN ITTERSUM, Proost van MARIENBERG.

In 1582 en later had dit klooster veel door de strooptogten, zoowel van de Spaanschgezinden als van de Staatsche krijgslieden te verduren, en men kan van toen af het te niet gaan van dit stift rekenen. De gebouwen in deerlijk verval geraakt en van de Geestelijke Zusters verlaten zijnde, werden vervolgens tot boerenwoningen ingerigt, terwijl de eigendom overging aan de Staten. In 1663 werd dit klooster, welks revenuen in 1639 nog 5488 goudguld. (8232 guld.) beliepen, in eigendom opgedragen aan de Heeren Edelen of Ridderschap in Overijssel, die deze goederen tot en met 1795 onder eigen beheer hadden. Toen voor Nationaal eigendom verklaard, werden zij in 1802 verkocht. In het jaar 1795 echter waren de overblijfselen van dit alonde klooster reeds gesloopt, en daarop drie knappe boerenhuizen gebouwd. Het kerkhof is nog in wezen, en dient tot begraafplaats van de bewoners in den omtrek.

MARIENBORN, voorm. kloost. te *Dordrecht*, in de *Marienbornstraat.*

Dit klooster, gesticht in het jaar 1303, werd bewoond door Nonnen, die naar den derden regel van den H. FRANCISCUS leefden, en in het geestelijke door een wereldsch Priester bediend werden.

In het jaar 1575 werd het WEESHUIS in dit klooster overgebragt, waartoe het thans nog dient; terwijl de kloosterkerk later tot eene SYNAGOGE voor de Israëliten is ingerigt geworden.

MARIENBORN, buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ½ u. O. van *Nijmegen.*

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 50 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer DOMMER VAN POLDERSVELD, woonachtig te Ubbergen.

MARIENBORN, of MARIENBRON, voorm. kloost. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. W. van *Arnhem.*

Dit gesticht, hetwelk door Reguliere Kanunniken bewoond was, dagteekende van het jaar 1392, toen WIJNAND VAN ARNHEM en ARNOLD GRUITHUIZEN, beiden uit een aanzienlijk geslacht gesproten en met hooge waardigheden bekleed, van Hertog WILLEM VAN GULIK verlof verkregen, om het, met toestemming van den Bisschop van Utrecht, op het uitgestrekte landgoed des eersten te vestigen, en wel naar het voorbeeld of de inzetting van het klooster Windesheim bij *Zwolle.* De Bisschop, op voorspraak des Hertogs, zijne toestemming dadelijk verleend, en aan het nieuw te stichten klooster aanzienlijke voorregten toegezegd hebbende, kwamen eenige Geestelijke Heeren van Windesheim over, om de vereischte inrigtingen te helpen daarstellen, om welke reden men ook deze stichting de oudste dochter van Windesheim plagt te noemen.

Nadat, ten gevolge der godsdiensthervorming, de kloosterlingen zich ook van hier hadden moeten verwijderen, werden de oude gebouwen afgebroken en grootendeels tot herstelling der putten en vestingwerken van Arnhem gebezigd, terwijl de grond, in lateren tijd, door koop, in handen van bijzondere personen overging en tot een landgoed is aangelegd, Mariendaal geheeten. Zie dat woord.

MARIENBOSCH of MARI-BOSCH, ook STEENKERKE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*.

Volgens zeker handschrift stond dit klooster onder *Lunjebert*, doch volgens SCHOTANUS zou het gestaan hebben in het dorp *Terbant*. Volgens een ander handschrift hadden deze Kloosterzusters den regel van de Cisterciënserorde, onder den Abt van Bloemkamp, aangenomen. Daarom plagten de Abten van Bloemkamp, zoo als SCHOTANUS getuigt, dit klooster voor een lusthof te houden.

MARIENBOSCH, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. Z. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-en-de-Vogelenzang*, 1¼ u. Z. W. van *Bloemendaal*, tusschen den Aardenhout en de Vogelenzang.

Het beplante gedeelte strekt zich ongeveer zes honderd Nederlandsche ellen van het Noorden naar het Zuiden en vier honderd ellen van het Oosten naar het Westen uit, en wordt in eigendom bezeten door den Heer M. DE NEUFVILLE, woonachtig te Amsterdam.

MARIENBOSCH is, zoo wel aan de noordelijke als aan de zuidelijke zijde, door een wit landhek, waarop de naam staat en hetwelk men mag intreden, van den openbaren weg afgeperkt. Het ligt westwaarts van den Doodweg en heeft daarmede ter wederzijde onmiddellijke gemeenschap, aan de noordelijke zijde door eene verlenging van dien Doodweg, welke op het eenvoudig maar, in het midden van hoog geboomte, landelijk gelegen, heerenhuis uitloopt. Nabij dat heerenhuis is een weinig Engelsche beplanting, mitsgaders een kleine vijver, en aan den westkant van dat huis staat ook eene dagloonerswoning. Behalve de groote laan tusschen de beide genoemde hekken, bestaat het voornamelijk uit hakhout, doorsneden met jachtlanen, waartusschen hier en daar ook eenig bouwland ligt. Tusschen het heerenhuis en het duin is, in de rigting van het Noorden, weder een breede en op een derde bijna afgebroken vijver, lang ongeveer 300 Nederlandsche ellen, en op twee derde is een eiland met goudsbloemen beplant, welke vijver eindigt tegen klimmend duin. Deze weinig bezochte wandeling is door dit een en ander waarlijk schilderachtig.

MARIENBOSCH of het BOSCH-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Zwolle*.

Dit klooster stond eerst aan de vesten, buiten de Sassenpoort dier stad en werd door Reguliere Kanunnikessen bewoond. Deze Geestelijke Zusters hebben de vergadering van Windesheim, met goedkeuring van ALEXANDER VI, welke in het jaar 1499 geteekend is, voor haar hoofd erkend, nadat zij in het jaar 1484 de opsluiting aangenomen en zich aan de gemelde vergadering onderworpen hadden, want te voren hadden zij onder de inzetting en het bestuur der broeders gestaan. In het zelfde jaar werd ook besloten, dat het gewoon getal der Nonnen niet grooter zoude zijn dan twee en dertig en dat van de Leeken twintig, tenzij met vergunning van den Raad van Zwolle en van den Aartsvader van Windesheim.

Dit konvent, dat even buiten de stad stond, is door de Zwollenaars zelf, in het jaar 1524, in brand gestoken, opdat de Gelderschen, die het oog op de stad hadden, aldaar geen post zouden vatten, die het evenwel voor eene schans gebruikt hebben. De Geestelijke Zusters trokken in de stad, en hebben weeskinderen in hunne plaats gekregen, die er tegenwoordig nog in wonen.

MARIENBOSCH, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Goede-Vriendschap, benedenwaarts

aan de koffijplant. Guadeloupe, 1025 akk. groot; met 161 slaven; de Negers noemen haar SPIERIEN.

MARIENBURG, voorm. kloost. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie MARIËNHOF-IN-DEN-BIRK.

MARIENBURG, voorm. lusttuin, prov. *Friesland*, kw., arr., kant. en gem. *Leeuwarden*.

Deze lusttuin werd, in het begin der vorige eeuw, door Prinses MARIA LOUISA, weduwe van JAN WILLEM FRISO, vergroot en naar haar aldus genoemd. Na het overlijden van die Vorstin, werd zij aan de Diakonie der stad Leeuwarden geschonken, aan wie zij nog behoort.

MARIENBURG, voorm. bolwerk, te *Utrecht*, achter de Mariakerk, aan de westzijde der stad.

Het werd in het jaar 1654 gedeeltelijk en in 1682 geheel geslecht, een gedeelte der gracht is bij de buitenplaats Nieuweroord aan den Singel, nog aanwezig.

MARIENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Ellen, benedenwaarts aan de koffijplant. Geertruidenberg; 1000 akk. groot; met 102 slaven. De Negers noemen haar DI HOOI.

MARIENBURG, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Onderneming, benedenwaarts aan het Eerste-Tabbetje (eilandje); 360 akk. groot. De Negers noemen haar PEIRI. Zij is thans met *Lunenburg* vereenigd.

MARIENBURGT, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, op den *Uilenberg*. Dit klooster werd in het jaar 1469 gesticht, en was bewoond door Nonnen, welke naar den derden regel van den H. FRANCISCUS leefden. Na de verovering der stad is het uitgestorven. De laatste der Nonnen stierf in het klooster der zelfde orde te Maaseyk in het jaar 1682.

De gebouwen van dit klooster zijn verbouwd, tot particuliere woningen, een Arsenaal en eene Societeit.

MARIENDAAL of MARIËNDAL, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie SION.

MARIENDAAL, ook wel TEN-DAAL of enkel DAAL genoemd, voorm. abdij in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, 40 min. buiten de *Catharijnepoort* der stad *Utrecht*, onder de gem. en 20 min. Z. O. van *Zuilen*, op de westzijde van de Vecht.

Deze abdij, welke bestemd was om jonkvrouwen op te nemen, was in het jaar 1245, gesticht door zekeren Kanunnik THEODORICUS VAN KOVELWART, en werd in het jaar 1580 opgeheven.

Eene steenbakkerij, thans nog TEN-DAAL genaamd, staat nu ter plaatse, waar eertijds het klooster gevonden werd.

MARIENDAAL, voorm. kloost. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, ½ u. van *Venlo*, ter plaatse, waar nu de Genoijer kapel staat.

Dit klooster is tijdens de inlandsche onlusten in 1582 verwoest en in brand geschoten.

MARIENDAAL, landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 30 min. W. van *Arnhem*, gedeeltelijk gem. *Arnhem*, gedeeltelijk onder *Oosterbeek*, gem. *Renkum*, 2½ u. N. O. van Renkum, doch slechts ½ u. van de kom van Oosterbeek, ter plaatse, waar vroeger de abdij MARIENBORN stond, aan den klinkerweg van Arnhem op Wageningen.

Dit landgoed beslaat eene oppervlakte van 154 bund. 26 v. r. 86 v. ell.; als: onder *Arnhem* 80 bund. 40 v. r. 70 v. ell. en onder *Oosterbeek* 73 bund. 86 v. r. 16 v. ell. Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer GERARD VAN ECK, woonachtig te Arnhem.

De voorlaatste bezitter, de Heer JACOB NICOLAAS OTTO VAN ECK, Burgemeester van Arnhem, heeft den aanleg dezer plaats niet weinig doen verbeteren en het heerenhuis, dat gesticht is op de grondslagen des voormaligen kloosters, waarvan men tot op den huidigen dag nog eenige overblijfsels ziet, doen vergrooten. — Beurtelings voeren zware lanen en bevallige slingerpaden de beek opwaarts, naar de plaats, waar zij onder hoog geboomte ontspringt, en waar haar kronkelende loop, soms door aanzienlijke hoogten ingesloten, voor het gezigt de treffendste werking doet. Beklimt men de bergen, welke op den linker oever verrijzen, onder de schaduw van eiken en dennen, maar vooral van het zachte groen der beukenboomen, dan geniet men de heerlijkste afwisseling van vergezigten, welke zich denken laat: hier ziet men door eene lange laan op de Betuwsche velden, als in eene diepte neder; daar volgt het oog den kronkelenden Rijn, verscheidene uren ver, en ontdekt men somtijds zelfs de Waal, daar zij Nijmegens vesten bespoelt; hier aanschouwt men eene reeks van hoogten, nog niet aan de heiden ontwonnen, maar door talrijke kudden van schapen verlevendigd; daar het vrolijke groen van jeugdige beplantingen, of heuvels met golvend graan bedekt.

Door dit landgoed loopt de Rijn-spoorweg over eene buitengewone hooge steenen poort.

MARIENDAAL, voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HOENEPE (TER-).

MARIENDAL, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Montpellier, benedenwaarts aan de koffijplant. Sanssouci, waarmede het thans vereenigd is; 200 akk. groot; met 109 slaven.

MARIENDONK, voorm. nonnenkloost van de Cisterciënserorde in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DONK (TER-).

MARIENDONK, voorm. kloost. van Cisterciënser Monniken in het *Land van Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*, digt bij het Cuyks-Heiken.

Dit klooster was in het jaar 1439 gesticht, maar het had van het begin der Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw zeer veel geleden, en werd in het jaar 1570 vereenigd met de priorij *Mariënkroon* binnen Heusden, waarmede het naderhand is te niet gegaan.

MARIËNDONK werd in de tijden der Spaansche beroerten vernield en gesloopt.

MARIENDUIN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en 1 u. Z. ten W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal*, 1¼ u. Z. van *Bloemendaal*, in den *Vogelenzang*.

Dit buit., waarop thans geene andere gebouwen staan dan eene boerenwoning, twee arbeidershuizen en een visschershuis, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 133 bund. 63 v. r. en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. DAVID JACOB VAN LENNEP, woonachtig te Amsterdam.

MARIENGAARDE, voorm. kloost. te *Monnickendam*, in de *Oude-Manhuissteeg*, beoosten de kerk.

Het werd bewoond door Karmelitessen en bleef bij den brand, die in 1515 Monnickendam teisterde, onbeschadigd, maar werd in 1580

afgebroken. In het jaar 1602 begon men er een **Proveniershuis** in de plaats te bouwen, hetwelk in het jaar 1733 afgebroken werd en sedert niet weder herbouwd is. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boomgaard.

MARIENGAARDE, voorm. kloost. van Monniken van de Premonstratenser orde, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 2½ u. Z. W. van Hallum.

Het was gesticht in het jaar 1163, door Frederik, Pastoor van Hallum. Deze Frederik, de zoon van Dodo en Sybrich, te Hallum geboren, had zich reeds in zijne vroegste jeugd aan de priesterlijke waardigheid toegewijd, in het dorp zijner geboorte; bij den Pastoor Feiko, de Latijnsche taal geleerd en vervolgens te Munster gestudeerd. Op zijne reizen van huis derwaarts en ook gedurende zijn verblijf in die stad, had hij dikwijls het klooster Mariënwaard, gelegen in Gelderland, tusschen den Rijn en de Waal, niet ver van Culenborg, bezocht. Zeer ingenomen met het godvruchtig leven der Geestelijken van dat klooster, hetwelk van de Premonstratenser orde was, begaf hij zich tot dien zelfden regel en wendde al zijn vermogen aan, om dien uit te breiden. Zijne studie volbragt en vele kundigheden verzameld hebbende, keerde hij naar huis terug, en volgde zijnen ouden leermeester Feiko, na diens dood, in de waardigheid van Pastoor van Hallum op. Nu begon Frederik, door prediking en een goed voorbeeld, zijne landgenooten tot eenen godvruchtigen levenswandel, in den geest van dien tijd, aan te sporen. Onvermoeid was hij werkzaam en bewoog vele menschen, onder welke verscheidene Edellieden, beroemd door hunne dappere daden in het oorlogsveld, het witte kleed van zijne orde aan te nemen en zich onder zijn opzigt te begeven. Verheugd en aangemoedigd door den dagelijkschen toeloop van zoo vele personen, zag hij uit naar eene geschikte plaats, om een klooster te stichten; maar van zich zelven geene middelen bezittende, om zulk een kostbaar werk te ondernemen, bragt hij door zijne vermaningen twee adellijke vermogende vrouwen, Sia, de moeder van Reinier van Martena, en Geertruid, nicht van Keimpe en Aesge van *Blya*, zoo ver, dat zij hem de behulpzame hand boden. Met haren bijstand rigtte hij vooreerst in het jaar 1163 een kerkje te Hallum op, dat aan de *Maagd* Maria en den *Evangelist* Johannes werd toegewijd. Den 14 Julij, den dag der Kruisverheffing, deed hij er de eerste mis in. Nadat dit kerkje voltooid was, werden er spoedig woonhuizen bij getimmerd en het geheel was in korten tijd tot een klein gehucht aangegroeid, waarin vele menschen konden huisvesten, en tot een klooster ingewijd. Van blijdschap vervuld over den goeden uitslag zijner godsdienstige pogingen, reisde Frederik naar Steinveld, deed verslag aan den Proost aldaar van het voorgevallene en verkreeg van dezen alle regelen der orde. Hij zelf werd tot eersten Abt benoemd en zijn klooster Mariëngaarde geheeten. Door den grooten toeloop van volk, zoowel van mannen als van vrouwen, ongerust geworden, of het, ten behoeve van het voortdurend vroom en zedelijk gedrag zijner kloosterlingen, wel veilig was, beide seksen bij elkander te laten, zocht hij eene plaats uit, geschikt om een Nonnenklooster te bouwen. Deze aldra gevonden hebbende aan de Ee, in Tietjerksteradeel, onder het dorp Oudkerk, stichtte hij aldaar zoodanig gebouw, plaatste er de vrouwelijke bewoonsters van Mariëngaarde in, noemde het Bethlehem en stelde het onder opzigt van de Abten van Hallum. Frederik is in het veertiende jaar zijner bediening, in 1175, overleden en in het door hem

gestichte klooster te Hallum in eene hooge grafstede begraven. Ten tijde der Hervorming zijn de beenderen van dezen vromen man, die na zijnen dood onder de Heiligen geplaatst was, ergens in Friesland verborgen gehouden, doch naderhand naar Henegouwen gevoerd en aldaar in de abdij van de Premonstratenser orde, Bonae Spei, niet ver van Binche, bijgezet.

Bij de oprigting van het bisdom van Leeuwarden, in het jaar 1559, werden de rijke goederen dezer abdij, gelijk ook die van Lidlum, te zamen drie duizend dukaten (16,500 guld.) opbrengende, aan den Bisschop tot zijn onderhoud toegewezen, doch dit was van korten duur. In de Spaansche onlusten werd het klooster verwoest, en sedert de Hervorming zijn de goederen door 's Lands Staten, ten voordeele der provincie, aangeslagen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 5 bund., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door D. J. Jippes.

MARIENGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, die met eene zuidoostelijke rigting te Sumanap in *Zee* valt.

De riv. is hoewel niet breed toch van groot nut voor de scheepvaart, daar vaartuigen van vijftig en zelfs meer koyangs, haar veilig kunnen binnenkomen.

MARIENGRAVE, voorm. kloost. te *Doesborgh*.

Het was gesticht in het jaar 1426 en werd bewoond door Nonnen van den derden regel van den H. Franciscus.

MARIENHAGE, later Oudenhage genoemd, voorm. Nonnenkloost. van de orde der Minimen in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, aan den Arkelschen dam, onder *Arkel*.

Het werd in het jaar 1449 ter eere van de *Allerheiligste Maagd* gesticht. Dit klooster was gesproten uit het Nonnenklooster te Gorinchem, want Arent Jansz., de tweede Pater van het St. Agnietenklooster te Gorinchem, is in het jaar 1449 met vijf en twintig zusters, Machteld Dirk Smeetsdochter daaronder begrepen, van Gorinchem naar Arkel aan den Dam vertrokken, en heeft aldaar, door de voornoemde Machteld geholpen, het klooster beginnen op te halen. Doch deze Nonnen, dikwijls grooten overlast van de krijgslieden te lijden hebbende, werden genoodzaakt van woonplaats te veranderen en zijn naar Utrecht vertrokken. Daar hebben zij in het jaar 1558 een klooster getimmerd ter eere van St. Anna, hetwelk echter beter bekend was onder den naam van Arkelsklooster.

Ter plaatse, waar het kloost. Mariënhage gestaan heeft, werden in het jaar 1825 bij het bouwen der sluis eenige oude munten opgegraven.

MARIENHAGE, voorm. kloost. van Reguliere Kanunniken van de orde van St. Augustinus, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hage (Ten-).

MARIENHAGE, voorm. kloost. te *Weert*, prov. *Limburg*.

Dit klooster was gesticht in het jaar 1629 en werd bewoond door Reguliere Kanunniken van de orde van St. Augustinus, die uit het klooster Ten-Hage bij Eindhoven herwaarts gevlugt waren.

MARIENHAVE of Maria-klooster, voorm. kloost. van Karmelitessen te *Rotterdam*, in de *Goudsche-Wagenstraat*.

Dit klooster, dat in het jaar 1482 gebouwd werd, was voortgesproten uit het Karmelitessen-klooster te Haarlem, waartoe Meester Aalbert van Haarlem, Leeraar in de Godgeleerdheid en Vikaris van den Provinciaal dezer landen, alvorens zijne toestemming gegeven had.

In het jaar 1557 werd dit klooster tot een PESTHUIS bekwaam gemaakt. Den 10den Julij 1563 werd het door den brand aanmerkelijk beschadigd, doch binnen twee jaren wederom hersteld, en in het jaar 1598 werd het in een WEESHUIS veranderd, waartoe het nog dient.

MARIENHAVE, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, te *Warmond*.

Dit kloost., hetwelk door Monniken van de Cistercienser orde bewoond werd, is door JOHAN VAN WOUDE, Heer *van Warmond*, omtrent het jaar 1409 gesticht op de puinhoopen van een oud kasteel Oud-Teilingen genaamd, hetwelk ALBERT en WILLEM, Graven *van Holland*, aan wien het bij leenregt vervallen was, hem ten dien einde gegeven hadden. De gemelde JOHAN VAN WOUDE, die het konvent niet alleen gesticht, maar ook van inkomsten voorzien had, is in het jaar 1417 overleden en in dit konvent voor het hoofdaltaar begraven.

De eerste Monniken, die, ten getale van zes, uit het klooster van IJsselstein ontboden waren, zijn op deze voorwaarden aangenomen, dat zij zich met een zeker getal landerijen zouden te vreden houden, en onder Warmond niet meer dan 50 morgen lands zouden bezitten. Daar tegen heeft JOHAN VAN WOUDE aan den Prior en het klooster beloofd, dat hij voor hen eene slaapkamer, een kerkhof, eene kapel, eene kapellanij en eenige altaren zou doen stichten, dat hij hun huisraad en de noodige inkomsten zoude bezorgen, en eindelijk, dat hij hun de toestemming van den Pastoor van Warmond en van den Bisschop van Utrecht zoude doen verkrijgen.

Ten tijde van de beeldstormerij is het verwoest geworden, en de grond later tot wei- en bouwlanden aangelegd. Deze wei- en bouwlanden, welke niet ver van de kerk gelegen zijn, dragen thans nog den naam van het KLOOSTERLAND.

MARIENHOF, voorm. kapel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie KLUIS-VAN-DODO.

MARIENHOF, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Boxtel*, gem. *Helvoirt*, bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, met voorplein, tuin en bosschen, lommerrijke wandelingen, beplant met een groot aantal bijzonder welwassende eiken en andere boomen, alsmede bouwland, te zamen groot 4 bund. 65 v. r. 28 v. ell. Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer C. D. E. J. BANGEMAN HUYGENS.

MARIENHOF, voorm. kloost. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, in de *Zuiderzee*.

Het was eigenlijk een uithof van het Norbertijner klooster Mariëngaarde, te Hallum, welks derde Abt SIBRANDUS de eerste Lekebroeders derwaarts zond; terwijl zijne opvolgers het klooster MARIËNHOF gesticht hebben. In het jaar 1345 werd dit klooster aan de wraakzucht van MACHTELD VAN LANCASTER, weduwe van WILLEM IV, Graaf *van Holland*, opgeofferd. Deze Vorstin, verstoord over het verlies der Hollanders en het sneuvelen van haren gemaal in den veldslag tegen de Friezen, bij Warns, zond eene bende krijgsvolk naar Marken, die het gebouw in brand stak en de ongelukkige Monniken in de Zuiderzee wierp.

De plaats, waar dit klooster gestaan heeft, ligt vermoedelijk thans in de Zuiderzee, waar men, in het jaar 1740, nog bij buitengewoon laag water een kerkhof ontdekt heeft, waarin de kisten nog gaaf en wel zigtbaar waren.

MARIENHOF, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*, aan den Daalschendijk of zandrijweg van Amsterdam op Utrecht.

Deze buit. bestaat uit heerenhuizing en verdere getimmerten, aangename wandelingen en moestuin.

MARIENHOF, plaats in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Dalfsen*, aldus genoemd, door de broeders van het gemeene leven, die er een klooster wilde bouwen, maar den grond niet geschikt bevindende, die weder verlieten. Zie voorts op AGNESBERG.

MARIENHOF, voorm. abdij van Cistercienser Monniken, te *Zierikzee*, bij het *St. Lievens-Monsterkerkhof*, welke in het jaar 1470 gesticht is en gesproten was uit de St. Salvatorsabdij te Antwerpen.

Bij de eerste overgave der stad aan de Staatschen, in 1572, is de laatste Abt, CORNELIS POLDERMANS, omgekomen en het klooster vernietigd geraakt. De gebouwen zijn later ingerigt tot woonhuizen.

MARIENHOFF, tuin in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 8 min. Z. van *Alkmaar*, buiten de Heiloërpoort dier stad, met eenen koepel, welke later tot eene herberg is ingerigt en thans (1845) staat te vervallen.

MARIENHOF-IN-DE-BIRK, ook wel MARIËNBURG genoemd, voorm. kloost. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, ongeveer 1 u. W. van *Amersfoort*, gem. *Soest*.

Dit kloost., hetwelk door Brigittinnen bewoond werd, en gesticht was door JACOB VAN GAESBEEK, werd, in het jaar 1543, door MAARTEN VAN ROSSUM geplunderd en eenige Nonnen geschonden.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1½ bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer P. CRAANDIJK, woonachtig te Amsterdam.

MARIEN-HORST-TER-HOENEPE, voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HOENEPE (TER-).

MARIENKAMP, MARIËNVELDE of HET KLOOSTER-DER-OUDE-NONNEN, voorm. kloost. te *Amsterdam*, tusschen de *Oudezijds-Voorburgwal* en de *Stads-Gracht* (thans *Kloveniersburgwal*).

Dit kloost. heeft zijnen aanvang genomen in het jaar 1389, volgens de stichting en erfgiftbrief daarvan, te Amsterdam voor Schepenen gepasseerd, op den 1 April des jaars 1389, waarop het wijden van de kerk en het altaar den 22 Junij des jaars 1401 is gevolgd. Thans staat daar ter plaatse het GASTHUIS.

MARIENKAMP, voorm. kloost. van Brigittinnen te *Kampen*, op den *Vloeddijk*.

De gebouwen dienen thans tot eene BANK VAN LEENING en ARMEN-WEESHUIS.

MARIENKLOOSTER (ST.) of ST. MARIËNKONVENT, voorm. Nonnenklooster te *Hoorn*, aan de oostzijde van de *Gouw*.

Dit kloost. werd in het jaar 1408 gesticht, en werd bewoond door Tertiarissen.

In het jaar 1455 werd er een accoord getroffen, tusschen de Burgemeesteren van Hoorn, en de zusteren van ST. MARIËN-KLOOSTER, nopens zeker geschil, dat tusschen hen langen tijd bestaan had, ter oorzaak, dat de voorzegde zusters haar klooster meer uitgetimmerd hadden, dan zij vermogten, waardoor het klooster de stadsvesten te na stond. Het verdrag werd gemaakt, dat de voorschreven zusters voor het erf, dat zij te veel betimmerd hadden, den stadswal, gaande

nevens haar klooster, ten eeuwigen dage zouden onderhouden zoo breed als haar klooster was, veertien voeten dik, terwijl zij weder tot haar gerief eene waterpoort in den wal zouden mogen maken, van hout of steen, naar haar eigen goedvinden.

Dit klooster, waarbij, in het jaar 1506, eene kerk gebouwd was, werd in 1574 tot een BURGERWEESHUIS bestemd, waartoe het nog dient. Het voorste gedeelte van de kerk werd, in het jaar 1573, tot een ARTILLERIEHUIS der Heeren Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier ingerigt, hetwelk in het jaar 1760 nog met het achterste gedeelte dier kerk vergroot werd. De voorraad van wapenen en wapenrustingen, die zeer belangrijk was, is in 1813 weggevoerd, en ongelukkiger wijze zijn toen mede verdwenen vele zegeteekenen van de vloot van Bossu afkomstig, welke aldaar werden bewaard. In 1826 is het arsenaal door de stedelijke Regering aan de R. K. gemeente van het Nieuwe-Noord afgestaan, die het sedert weder tot eene kerk heeft doen inrigten, waarvan de inwijding op den 26 Mei 1827 heeft plaats gehad. In 1844 is in deze kerk een fraai geheel nieuw altaar geplaatst, hetwelk, den 8 Augustus 1844, door den Bisschop van Canea met veel plegtigheid is ingewijd, terwijl uitwendig aan het gebouw ook belangrijke verbeteringen zijn aangebragt.

MARIENKROON, voorm. kloost., te *Culenborg*, aan het einde der *Achter-* of *Heerenstraat*.

Het werd bewoond door Jonkvrouwen, die naar den derden regel van den H. FRANCISCUS leefden. Het was een zeer aanzienlijk gebouw, met eene fraaije kerk, ten tijde van JAN IV, Heer *van Culenborg*, en was reeds in wezen in den jare 1440, wanneer Vrouwe ALCIDIS VAN GUTTERSWIJK, het verschil, tusschen het klooster en het kapittel van St. Barbara ontstaan, wegens het luiden der klokken en het begraven der dooden in het klooster, heeft beslecht.

In den jare 1451, heeft voornoemde ALEIDIS VAN GUTTERSWIJK, besproken bij testament aan dit konvent, een huis en hofstad, om daaruit aan de zusters jaarlijks, op de vier Hoogtijden, uit te reiken, vier mingelen wijns. Wanneer Vrouw ALEIDIS VAN GUTTERSWIJK voornoemd, in dat zelfde jaar gestorven, en Heer JAN IV, haar man nog in leven was, heeft deze die making bevestigd, bij eenen open brief. Behalve de vier mingelen wijns, aan de zusters besproken, besprak hij nog op de vier Hoogtijden aan de zangers gelijke vier mingelen. Vóór of in het jaar 1532, ontstond hier brand, die voortkwam uit eenen hooiberg aan het konvent toebehoorende, en oversloeg tot eenige burgerwoningen. Deze brand werd genoemd de Beggijnen brand; het schijnt, dat men het konvent daarvan de schuld gaf, en ook de konventualen opgelegd had, de schade aan de burgers eenigzins te vergoeden.

In de beeldstormerij, van het jaar 1566, heeft dit klooster mede rijkelijk zijn deel gehad.

GEORGE FREDERIK, Graaf VAN WALDEK, in het jaar 1665, Graaf van Culenborg geworden zijnde, deed dit klooster vertimmeren, en nam er zijn intrek. Eerst werd het genoemd het NASSAUS-HUIS en naderhand het NIEUWE-HOF, onder welke benaming het nog bekend is; en hebben daarin sedert de Geldersche regering en Drossaard en een of twee Raden hunne woningen gehad.

MARIENKROON, voorm. kloost. van Cisterciënser-Nonnen, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, te *Heesbeen*.

Dit klooster had zijn begin genomen omtrent het jaar 1338. Vrouw MACHTELD VAN RIEDE, weduwe van den Ridder HERBERT, welke vrouw

ook het kapittel van Heusden gesticht heeft, riep in het dorp Heesbeen tot zich de Geestelijke Dochters uit het Cistercienser-klooster Ten-Dael genaamd en beneden Utrecht gelegen, aan wien zij hare nieuwe geestelijke planting gaf. Toen echter daarna die Geestelijke Zusters van daar geweken waren, is het, in het jaar 1382, eene abdij van mannen geworden, waartoe de grond geschonken werd door Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland* enz., die een groot voorstander der Cistercienserorde geweest is. Ook heeft hij het konvent, dat naar Heusden is overgebragt, gebouwd, hetwelk zeer rijkelijk begiftigd werd door Willem van Croonenburg, Ridder en Kastelein van Heusden, terwijl de eerste Monniken derwaarts gebragt zijn door den Heer Willem van Keulen, den twee en twintigste Abt van Oude-Camp, op de grenzen van Gelderland.

Sedert is dit klooster eene abdij geweest, tot aan het jaar 1421, wanneer de droevige inbraak van den Groote-Zuidhollandsche-waard en de overstrooming van twee en zeventig dorpen, bij Dordrecht, hebben plaats gehad. Door dat ongeluk zijn de inkomsten van dat klooster zoodanig verminderd, dat Heer Jan van Goch, de vierde Abt, uit eigen beweging zijne waardigheid heeft nedergelegd in handen van den Heer Jan van Bottenbroek, den drie en twintigsten Abt van Oude-Camp, zoo dat de abdij in het jaar 1426, op den feestdag van St. Vitus, in een prioraat veranderd werd. In dien staat heeft dit klooster bestaan tot de verovering van Heusden door de Staten, in het jaar 1588, wanneer de Monniken naar 's Hertogenbosch gevlugt en eindelijk bij de verovering dier stad, in 1629, verstrooid zijn.

MARIENPOEL, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, buiten de Rijnsburgsche-poort der stad *Leyden*, onder de gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Het was een rijk en vermaard nonnenklooster. De Nonnen van dit gesticht, van de orde der Regulieren of van St. Augustinus zijnde, werden in de wandeling de Zusters te Poel bijgenaamd. Het klooster stond daar, waar voormaals een adellijk huis plagt te staan, Pudiken-Poel, Podiken-Poel of Pudden-Poel genaamd, waarschijnlijk wegens den lagen en vochtigen grond, in welken zich doorgaans vele padden onthouden. Dit huis, hetwelk, benevens de onderhoorige landen, 28 morgen (ongeveer 24 bund.) groot was, behoorde aan den Burggraaf van Leyden en was een leen der Hollandsche Graven. Doch Graaf Jan van Beijeren heeft het, benevens andere heerenhuizen en kasteelen, in het jaar 1420 verdelgd, doordien Filip van Wassenaer, Burggraaf *van Leyden*, welke daarvan toenmaals bezitter was, de partij van den Bisschop van Utrecht aankleefde, met wien de Graaf in een hevig verschil lag. De overblijfselen en onderhoorige landerijen van dit gebouw, zijn door Hendrik van Wassenaer, oudsten zoon van den voornoemden Burggraaf, verkocht aan Boudewijn van Swieten, Raadsheer en Ontvanger van Holland. Graaf Jan van Beijeren gaf tot dezen verkoop verlof, op den 17 Augustus 1428.

De eerste Nonnen van Mariënpoel woonden aanvankelijk tusschen Schoonhoven en Oudewater, doch weken, wegens den oorlog, eerst naar Oudewater en van daar naar Leyden, alwaar Boudewijn van Swieten haar zeer minzaam ontving en huisvesting gaf. Vervolgens stichtte hij, met toestemming van den Pastoor van Oegstgeest en met verlof van den Bisschop van Utrecht, een klooster voor haar op de puinen van Padden-poel, hetwelk den naam van St. Mariën-poel of Onze-Lieve-Vrouwen-poel zoude voeren, en begiftigde dit met genoegzame

landerijen, inkomsten en renten. Volgens een verdrag met den Pastoor van Oegstgeest, SIMON NICOLAAS, in November van het jaar 1428 aangegaan, stond deze de stichting van dit klooster, met den aankleve van dien, volkomen toe, onder voorwaarden echter, dat het getal geprofessiede Nonnen niet grooter mogt wezen dan veertig en dat er niet meer dan tien Leeken of Buitenzusters mogten aangenomen worden, ten ware het algemeen kapittel en den Pastoor van Oegstgeest het anders zouden verstaan. Ook moesten de Nonnen, als Reguliere Kanunnikessen, naar den regel en de instelling van ST. AUGUSTINUS, leven. De stichtingbrief was door gemelden BOUDEWIJN VAN SWIETEN bezegeld, en, opdat die brief van meer kracht mogt zijn, heeft hij WILLEM KLINKAERT, Prior in den Hem, buiten Schoonhoven, en HERMAN JANSZ., Prior van het klooster te Stein, bij Gouda, die tot bezigtigers van dit klooster aangesteld waren, verzocht, hun zegel ook aan dien brief te hangen. FILIPS VAN BOURGONDIË, Graaf *van Holland*, heeft niet slechts de gemelde stichting in het jaar 1445 bevestigd, maar heeft er ook nieuwe gunsten en voorregten bijgevoegd.

Dit klooster was door onderlinge gemeenschap met eenige buiten afgelegene kloosters, en voornamelijk met dat van Sion te Delft, als zijn opperhoofd, verbonden. Het zegel der Nonnen van MARIËN-POEL was de beeldtenis der H. Maagd, dragende het kindeke JEZUS op haren arm, bekranst om het hoofd met eenen kring van stralen. Daarenboven hadden zij nog onderscheidene andere zegels, onder welke doorgaans de geslachtwapenen der Heeren VAN OEGSTGEEST stonden afgebeeld.

Het klooster heeft zeer vele landerijen bezeten; het werd in het jaar 1570 door Mr. COENRAAD PIETERSZOON, gezworen Landmeter des Konings, op verzoek van den Pater der Nonnen, opgenomen, en men bevond, dat het met elkander 275 morgen 87 roeden (191 bund. 72 v. r. 90 v. ell.) lands in eigendom bezat. De kerk van dit klooster pronkte weleer met twee heerlijke schilderstukken van CORNELIS ENGELBERTSZ., zij zijn door de zorg der Regering van Leyden voor de woede der beeldenstorming geborgen en op het Raadhuis dier stad opgehangen.

Dit klooster is, ten tijde der Spaansche oorlogen, gelijk vele anderen, geheel en al afgebroken en verwoest, en, na het jaar 1574, in teel- en weilanden veranderd. Men ziet dus van dit geheele gesticht niets meer dan een gedeelte van een vervallen muurwerk, daar ter plaatse staande, welke nog heden de Gebrande of Gebrokene Kelder wordt genoemd, uit welke puinen zekere zerk in de kerk te Noordwijk is aangebragt, hebbende tot opschrift:

Franck van der Bouckhorst / Adriaansz./ overleden A°. 1463 /
met Katryn Bakenes / Dirksdocht^r^. / syn Huysvrouw / Anno 1475.

MARIEN-POLDER, oude naam van het d. VROUWENPOLDER, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie VROUWENPOLDER.

MARIENSCHOOT, voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, te *Ommel*, gem. *Asten*.

Dit klooster werd, in het jaar 1539, door eene eenvoudige boerendochter, MARIA DE GROOR, gesticht, voor Nonnen, die naar den regel van den H. FRANCISCUS leefden. Het is een der gestichten geweest, dat, na de vereeniging van het bisdom van 's Hertogenbosch met de republiek der Vereenigde Nederlanden, het langste in de

Meijerij van 's Hertogenbosch bestaan heeft; zijnde de Geestelijke Zusters omtrent het jaar 1732 verjaagd, hebbende zij toen een nieuw verblijf of klooster aangelegd in het dorp Nunem of Nieuheim, bij Horne en Roermonde, in het bisdom van Luik, van waar zij weder in het laatst der voorgaande eeuw verdreven zijn.

MARIENSTEIN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, aan de bebouwde kom van het d. Heilo.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 8 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière Tinne van Egmond, geb. Gregory.

MARIENSTERRE, voorm. kloost. van Brigittinnen te *Gouda*, op de westzijde van de *Raam*, over de *Lange-Willemsteeg*.

Het werd tusschen de jaren 1434 en 1466 gebouwd. Het klooster der Reguliere Kanunniken in het Land van Stein, in het jaar 1549 afgebrand zijnde, verkochten de Goudsche Brigittinnen haar klooster en erve aan deze Regulieren. De gebouwen zijn thans ingerigt tot partikuliere woningen.

MARIENTHAL, voorm. kloost. in de heerl. *Holenfelts*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Holenfeltz*.

Dit klooster was, in het jaar 1237, met toestemming van Gravin Ermesinde van Luxemburg, gesticht door Dirk, Heer *van Mersch*, en ingerigt voor adellijke Jonkvrouwen. Zelfs telde het dikwerf leden van vorstelijke huizen onder zijne bewoonsters. Onder anderen sleet hier Jolanda, dochter van Graaf Hendrik van Vianden, in stille rust hare levensdagen (1231—1283). Het gebouw is sinds ettelijke jaren afgebroken; de bouwstoffen, naar Walferdingen gevoerd, dienden tot optrekking van de gebouwen der stoeterij. Van de kerk bestaat nog een gedeelte. In eene der kapellen ziet men het standbeeld van den stichter der abdij. De overgebleven goederen dezer abdij, uitgezonderd de bouwmaterialen voor de stoeterij te Walferdingen, werden, in 1825, voor 12,750 gulden verkocht.

MARIENVELDE, voorm. kloost. te *Amsterdam*. Zie Mariënkamp.

MARIENWEERD, Mariënwaerd of Mariënwaard, voorm. abdij van Premonstratenser Monniken, prov. *Gelderland*, aan de Linge, 2 u. Z. van Culenborg.

Deze abdij is gesticht in het jaar 1128, door Herman, Grave van Cuyk, wien zulks was opgelegd te doen, tot verzoening van den dood van Floris I, Graaf *van Holland*, door zijnen vader bij Hemert (nu Neder-Hemert genoemd) verslagen, en dat door tusschenspraak van Andreas van Cuyk, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, waardoor Herman van Cuyk met Diderik VI, Graaf *van Holland*, is verzoend. Deze abdij is op het land, hem toebehoorende, gesticht en rijkelijk door hem begiftigd, doch de Monniken moesten God dagelijks bidden voor de ziel van den verslagen Graaf. Hubrecht, Heer *van Culenborg*, heeft aan deze abdij ook vele landerijen en tienden geschonken en die aan Reinald, Graaf *van Gelder*, ten sterkste aanbevolen in eenen open brief. De abdij was zeer aanzienlijk en had rijke inkomsten. Zij bezat ruim 2187 morgen (1836 bund. 65 v. r. 80 v. r.) lands, behalve dagelijksche of lage jurisdictie, vrije jagt, menigte van bouwhoeven, tienden, erftinsen, erfpachten en renten. De morgentalen of landerijen waren gelegen, zoo in den polder of het district van Mariënweerd, als in die van Beest, Enspijk, Rumpt, Deyl,

Geldermalsen, Meteren, Hello, Ravenswaay, Culenborg, Buren, Nijmegen en Cuyk. In welk een aanzien de Abten van dit klooster voor dezen waren, blijkt onder anderen, uit zeker verbond, hetwelk tusschen den Bisschop van Utrecht en den Graaf van Gelder, in het jaar 1226, is aangegaan; want in dat verbond worden de Abten van MARIËNWEERD gemagtigd, om degenen, die het verbond verbreken zouden, openbaar voor eenen banneling af te roepen en als zoodanig van iedereen te doen mijden.

In het jaar 1427 is de abdij in brand gestoken en bijna ten gronde toe verdelgd door RUDOLPHUS VAN DIEPHOLT, die tot het bisdom van Utrecht was benoemd. Al het koren, de beesten en het gereedschap werden geweldiger hand geroofd. Negen Geestelijken werden gevankelijk weggevoerd, en hebben te Utrecht langen tijd op groote onkosten gevangen gezeten. Ook werd zij in het jaar 1493 door het krijgsvolk van Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN uitgeplunderd en van alles beroofd, zijnde de aanvoerder van dien woesten hoop geweest zekere GIJSBERT PIEK. Hierdoor en door vele strooperijen geraakte de voornoemde abdij van tijd tot tijd in eenen slechten staat en zeer ten achteren. De Monniken moesten in de volgende eeuw het klooster dikwijls ruimen en binnen Culenborg eene schuilplaats zoeken, gelijk zij er in het Jeruzalems-klooster in de Nieuwstad gewoond hebben. Eindelijk is de abdij, in het begin der Nederlandsche beroerten, verwoest, en zelfs de landerijen, met goedvinden van den Souverein, tot betaling der schulden verkocht.

De abdij stond, in latere dagen, onder de Hertogen van Gelre, want in het jaar 1519 verklaarde KAREL VAN GELRE, dat zonder zijne toestemming geen Abt mogt verkoren worden en handhaafde dit regt door zijne magt en aanzien. Ontwijfelbaar oefende de abdij het hooge regtsgebied, gelijk de Staten zelven het getuigden. Na de Spaansche omwenteling is MARIËNWEERD aan het kwartier van Nijmegen gekomen, en op verzoek van dit kwartier is door de Staten van Gelderland, den 20 Maart 1709, het hooge, middelbare en lage regtsgebied aan MARIËNWEERD teruggegeven. Thans dient het gebouw der voorm. abdij tot een fraai landhuis en een gedeelte der daartoe behoord hebbende goederen maken eene heerl. uit. Zie het volgende art.

MARIENWEERD, MARIËNWAARD of MARIËNWAARD, heerl., prov. *Gelderland, Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Culenborg*, gem. *Beest*; palende N. aan het graafs. Culenborg, O. aan de heerl. Tricht, Z. aan de Linge, W. aan het voorm. ambt van Beest-en-Renoy.

Deze heerl. bevat de b. Mariënweerd, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij telt eene bevolking van ruim 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. — De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Beest*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Beest* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Beest*.

Deze heerl. werd, den 6 October 1738 van het kwartier Nijmegen door Graaf VAN BYLAND aangekocht, in wiens geslacht zij tot nu verbleven is.

De buurs. MARIËNWEERD ligt ½ u. W. van Tiel, 2 u. Z. van Culenborg, ½ u. O. van Beest.

MARIENWEIDE, voorm. kloost. te *Weert*, hetwelk door Nonnen bewoond werd.

MARIETJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Masseen*, aan de Kalie-Koepang, ter plaatse, waar deze den tak van de Paingan opneemt.

MARIE-WIJNGAARD, voorm. kloost. te *Stein*, prov. *Zuid-Holland*. Het was in het jaar 1484 gesticht, en werd bewoond door Brigittinnen, doch reeds in het jaar 1525 was het zoo behoeftig, dat het in eene algemeene belasting der Geestelijken, nevens de Bedelmonniken, vrijgesproken werd. In het jaar 1583 tot groote schulden vervallen zijnde, werd, om die te betalen, bij de Regering der stad toegestaan hare kerk of eenig ander huis, dat zij missen konden, te verkoopen.

MARIGOLANDA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. O. van Batjan.

MARIHOENOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de bogt van Maja.

MA-RIKA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Siparipabo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Siparipabo.

MARING'AN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, welke te Sumanap in de dalam van den Sultan ontspringt, en met eene oostelijke rigting in zee uitloopt. De oorsprong dezer rivier is tot eene zeer aangename badplaats aangelegd.

MARIORE, Poelo-Mariore, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 4° 16' N. B, 135° 6' O. L.

MARIS, naam, onder welken het d. Legemeer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, weleens voorkomt. Zie Legemeer.

MARITHAIME, plaats, welke voorkomt in eenen brief van het jaar 725, van den Groothofmeester Karel Martel, als in den gouw van de *Betuwe* gelegen. Uit dien brief, te vinden bij Bondam, *Charterboek*, blijkt, dat het dorp Elst, in *Over-Betuwe*, ook den naam van Marithaime droeg. De oorsprong van dien naam is niet bekend; mogelijk komt het van *Maria-te-Eimeren*, want in de buurs. Eimeren, vast aan het d. Elst gelegen, heeft vroeger een kloost. gestaan aan de *H. Maagd* Maria toegewijd.

MARITIME WEG, onder dezen naam komt op sommige kaarten voor de straatweg, in de prov. *Noord-Holland*, langs den westeroever van het groote Noord-Hollandsche kanaal, gaande van het Nieuwediep tot aan Schoorldam, en van daar langs den oostoever tot aan Alkmaar.

MARK (DE) of de Merk, vroeger de Aa, riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*.

Naar sommigen willen werd deze riv., ter onderscheiding van de *Aa* of *Weerreis*, de Breede-Aa geheeten. Zij heeft den naam van de Aa behouden tot in het jaar 1039, toen Raginer zijn graafschap Strijen in twee deelen scheidde, als wanneer deze rivier tot mark of grensscheiding daarvan gesteld werd, waarvan zij dan ook haren naam ontleende. Zij ontspringt te Koekhoven, gehucht onder Merxplas, in het Antwerpsche, loopt van daar langs Hoogstraten en Meersel, valt bij Strijbeek in *Noord-Braband*; vloeit vervolgens lang Galder en Ginneken, in haren loop zes kleine riviertjes opnemende, als: de Beek, juist op het punt, waar de *Mark* in de gemelde provincie valt, vervolgens de Galdersche-Lei, de Chaamsche-Beek, den Bavelsche-Loop en de Leije te Ginneken; komt voorts, door de zoogenoemde inundatiesluis in den kapitalen wal van Breda, die 5 ell. 3 palm. wijd, en 1 ell. 3 palm. 6 duim. beneden het Amsterdamsche

peil diep is, binnen die stad; stroomt ook gedeeltelijk, door twee 2 ell. wijde sluisopeningen in de, in het jaar 1840, buiten de Bosscheen Haagschepoorten dier stad, daargestelde steenen beeren, buiten die stad om. Boven Breda ontvangt de Mark nog de Aa of Weerreis. Van gemelde stad rigt zij haren loop verder nederwaarts, langs Terheyden, door de gemeente Zevenbergen, tusschen den Oudenbosch en Stand-daar-Buiten, tot aan den mond van het riviertje de Keen, in de nabijheid van de zoogenoemde Barlaak. Op dit punt plagt de Mark zich in twee armen te verdeelen. De voornaamste, die altijd als het vervolg van de Mark beschouwd is, droeg steeds en nog tegenwoordig den naam van Dintel, en stroomt langs den polder van Gastel en langs Dinteloord; ontlast zich, even beneden dit dorp, door middel van twee in 1828 herbouwde kapitale sluizen, in het Volkerak; de andere arm de Moeijer-Keen, bij verbastering veelal Mooije-Keen, of Niervaart genoemd, vloeide langs de Klundert, en vereenigde zich, aan den Roovaart met het Hollandsdiep; doch deze Keen, vroeger bevaarbaar, was sedert lang grootelijks verland, en werd, in het jaar 1768, aan den mond bij de Mark, met eene sluis, voor uitwatering bestemd, gesloten. De rivier de Mark, dus aan gezegde Keen van naam veranderende, wordt om die reden meestal de Mark-en-Dintel geheeten.

De belangrijkste wateren, die beneden Breda nog in de Mark-en-Dintel vloeijen, of daarmede in gemeenschap staan, zijn: de Leursche-vaart, de Laaksche-vaart, het Zevenbergsche-gat, de Haven-van-Oudenbosch, de Haven-van-Stand-daar-Buiten, Stampers-gat en Dinteloord, waarvan de drie eerst gemelde, in 1752, 1763 en 1734, respectivelijk met sluizen werden afgesloten.

De lengte van de Mark is boven Breda, te weten in de Baronnie, omtrent 16,710 ell., de breedte, op den gewonen waterstand, van 7 tot 8 ell., en de diepte van 3 palm. tot 17 palm. en meer. Binnen Breda is de Mark lang 969 ell.; terwijl zij met den *Dintel* beneden die stad, tot haren mond eene lengte 41,461 ell. heeft, en hare breedte, op den gewonen waterstand, van 14 ell. af tot 180 ell. toeneemt; de diepte is in 1830 gebragt op 2 ell., beneden den gewonen stand, dat is, wanneer de hoogte van het water te Breda, is op het Amsterdamsche peil, en aan de sluizen bij Dinteloord, op 5 palm. daar beneden.

Op het Antwerpsche gedeelte worden twee koornmolens door de Mark gedreven; de bovenste, nabij Hoogstraten, is in het jaar 1673 en de benedenste, nabij Meersel, in het jaar 1768 gebouwd. Twee eeuwen vroeger was deze rivier tot gemelde plaats bevaarbaar. Immers uit het besluit van Keizer Karel V, gegeven te Brussel den 24 December 1554, aangaande het opmaken en herstellen van de Mark, blijkt, dat in het jaar 1550 deze stroom, tot Hoogstraten toe, nog bevaarbaar was en aldaar eene breedte had van 24 of 30 voet (7 ell. 6 palm. 2 duim. à 9 ell. 4 palm. 2 duim.), terwijl de tegenwoordige breedte niet meer dan 13 tot 16 voet (4 à 5 ell.) bedraagt. Eene voor de scheepvaart en uitwatering belemmerende verlanding en verondieping had ook reeds in het gedeelte beneden Breda plaats, zoo dat in 1743 en in 1792 andermaal naar middelen van herstel werd omgezien; terwijl eerst den 9 Maart 1804, bij het staatsbewind een ontwerp tot kanalisatie van de Mark-en-Dintel gearresteerd werd. Dit plan verkreeg in het jaar 1809 zijn beslag; want toen werd de daartoe vereischte

schut- en uitwateringsluis, met drie openingen, te zamen wijd 23 ell. 8 palm. 4 duim. op 875 ell. binnen den mond dier rivier, gebouwd, en de nuttigheid dezer onderneming bleek al zeer spoedig, immers voor zoo veel de uitwatering der polders betrof. De scheepvaart echter had daardoor nog geen verbetering erlangd, aangezien de noodige uitdieping nog niet tot stand was gebragt, toen, op den 27 Januarij 1810, het ongeluk plaats had, dat deze sluis, ten gevolge van ontgrondingen, wegzonk en als het ware in eens gesloopt werd. Van dien tijd af was de rivier dus weder open, en aan de in- en uitstrooming der zeevloeden en mitsdien op nieuw aan de vorige verlandingen blootgesteld. Daar de ramp, hierdoor aan de in dat werk betrokkene grondeigenaren overgekomen, zeer groot was, begon men, als overtuigd van de noodzakelijkheid, na eenig tijdsverloop weder op eene herdigting te denken. Immers, in het jaar 1814, werden daartoe reeds pogingen aangewend; doch eerst bij Z. M. besluit van 15 December 1824, no. 379, werd de herdigting van de Mark-en-Dintel werkelijk bevolen, en, dien ten gevolge, zijn de werkzaamheden, daartoe vereischt, in het jaar 1826 begonnen en in 1828 geëindigd, zoo dat, op den 26 September van laatstgemeld jaar, de twee, in de nabijheid der verzonken werken, nieuw gebouwde sluizen, ieder wijd op de slagbalken 8 ell. dieper gelegen dan de vorige, het eerst geopend en in werking zijn gesteld geworden, hebbende zij sedert dien tijd bestendig en volkomen aan het doel, waartoe zij moesten strekken, beantwoord. De rivier de Mark-en-Dintel zelve, hoezeer ook, door inmiddels en eenigzins later gedane verdiepingen, voor de uitwatering en voor de scheepvaart aanzienlijk verbeterd, is echter, ten gevolge van de grootere massa water, welke door ontginningen enz. van boven afkomt, bij buitengewonen en aanhoudenden regen, somtijds onvoldoende, om het water tijdig naar de gezegde sluizen af te voeren, waarom men dan ook, bedacht op middelen van verbetering, het graven van een hulpkanaal naar het Hollandsdiep op het oog heeft. De werken, tot de beoogde kanalisatie vereischt, die gezamenlijk eene uitgave van ruim 633,500 guld. gevorderd hebben, zijn, onder het onmiddellijk en onafgebroken toezigt van den Ingenieur van 's Rijks waterstaat, thans Hoofd-Ingenieur, Arie de Geus, uitgevoerd; terwijl het algemeen bestuur daarover aan den Heer Adrianus Goekoop, destijds Hoofd-Ingenieur van den waterstaat in Noord-Braband, thans Inspecteur van het Eerste District, was opgedragen. De gemelde kosten, met die, welke het gevolg der vereischte negotiatie geweest zijn, zullen, naar men verneemt, in het jaar 1845 of daaromtrent, gekweten zijn door de eigenaren der ruim 41,000 Nederlandsche bund. grond, bij de herdigting belanghebbende. Behalve de alzoo onmiddellijk in die herdigting betrokkene gronden, beslaan de overige landen, wier overtollig water mede door die rivier wordt afgeleid, nog omtrent 158,000 bund., weshalve door de voormelde sluizen, de uitwatering plaats heeft van ongeveer 200,000 bund. oppervlakte, waaronder een groot gedeelte heidegronden.

De sluis- en dijkwerken van Mark-en-Dintel staan onder het beheer van een Collegie, genaamd het Heemraadschap van Mark-en-Dintel, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

MARK (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Meterensche-en-Estensche-Watergang.

MARKELERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en bij het d. *Markelo*.

Derwaarts moesten zich de Bisschoppen van Utrecht begeven, om als Leenheer de hulde van het Land van Twenthe te ontvangen.

MARKELER-BROEK, of Merkelosche-broek, groengrond in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*, op de grenzen der prov. *Gelderland*, Z. W. van *Markelo*. — Het beslaat eene oppervlakte van 888 bund. 89 v. r. 92 v. ell.

MARKELO, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Goor* (2 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Holten, Rijssen en Wierden, O. aan Goor, welke, behalve aan de noordzijde, geheel door de gem. Markelo omgeven is, en aan Ambt-Delden, Z. aan Diepenheim, W. aan de Geldersche gem. Borculo, Lochem, Laren en Verwolde.

Deze gem. bevat het d. Markelo, de buurs. Elsen, Harike, Buersbergen, Kerspel-Goor en Stokkum. Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9600 bund. 96 v. r. 42 v. ell., waaronder 9599 bund. 79 v. r. 24 v. ell. belastbaar land. Men telt er 543 h., bewoond door 560 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3300 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er vier windkorenmolens en twee calicotsfabrijken.

De Herv., die hier ruim 3000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Markelo uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Goor* en *Rijssen*. — De R. K., van welke men er 290 aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Goor*, gedeeltelijk tot de stat. van *Rijssen* gerekend. — De enkele Isr., welke men er aantreft, behoort tot de ringsynagoge van *Goor*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Markelo, ééne te Elsen en ééne te Stokkum, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van ongeveer 450 kinderen bezocht worden.

Men heeft in deze gem. ook de havez. Heeckeren, Stoevelaar, Wegdam en Weldam. Vroeger waren er nog de havez. het Huis-te-Elsen, Hulsbecke, Keppels, Oldenhof en Olydam.

De heuvelen, hier bergen genoemd, namelijk: de Hulpe, de Hemmel, de Herikerberg en de Markelerberg, in deze gemeente gelegen, zijn voor de geologie van ons vaderland zeer merkwaardig. De opgravingen, welke nog bij voortduring daarin gedaan worden, ter bekoming van grind voor de wegen in de omstreken, hebben tevens eene menigte van voorwerpen opgeleverd, welke niet anders dan als producten van het *diluvium* kunnen worden aangemerkt, zoo vindt men er *fosciliën* van landdieren, groote beenderen, die men voor wervelbeenderen van walvisschen houdt, eene menigte haaitanden, versteeningen van stukken houts, verscheidene soorten van *conchyliën*, onderscheidene versteende vruchten, die men tegenwoordig alleen in warmer klimaat aantreft, enz. Ook voor de geschied- en oudheidkundige zijn deze bergjes belangrijk. Aan den voet daarvan ligt de asch der oude Saksen, die ten tijde van Karel *den Groote* hier eene sterke militaire stelling genomen hadden, in hunne grafurnen en opgeworpene heuveltjes. Op een dier heuvelen, waarschijnlijk den Hemmel (1), hielden zij hunne volksvergaderingen, vierden hunne feesten en oefenden hunne godsdienst. Daar predikte de H. Lebuinus, in de achtste eeuw, het heilrijk Evangelie aan de vergaderde Saksische Regters, en daar werden, of, gelijk in sommige oorkonden staat, op den Markelerberg, de Bisschoppen van Utrecht als Landsheeren van Twenthe, door hunne leen- en dienstmannen gehuldigd.

---

(1) *Hemmel* beteekent *Heimel* of *Hemel* d. i. geregt.

Het d. MARKELO, oudtijds MARCLO geheeten, ligt 3½ u. Z. W. van Almelo, 1½ u. W. van Goor, aan den straatweg van Deventer naar de Duitsche grenzen. De naam zoude volgens sommigen *Grensoord* beteekenen. Men telt in de kom van het d. 50 h. en 316 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende buurs. Herike en Stokkum 375 h. en ongeveer 2200 inw.

De Herv., die er ruim 2160 in getal zijn, onder welke 930 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Deventer behoort. De eerste, die in deze gem. het Leeraarambt heeft waargenomen is geweest JOHANNES HARDENAK, die in het jaar 1602 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 naar Wezepe vertrok. Na dien tijd schijnt de plaats echter eenige jaren herderloos te zijn geweest, want in de volgende lijst van Predikanten vinden wij als eerste Predikant vermeld THEODORUS SCHRUNDERUS, die er in het jaar 1612 kwam, en in het jaar 1637 overleed.

Als eene bijzonderheid verdient melding, dat sedert de Kerkhervorming, die hier eerst in het begin der zeventiende eeuw tot stand kwam, in deze gemeente slechts negen Predikanten gestaan hebben, als: de gezegde THEODORUS SCHRUNDERUS; JOH. TREMPERIUS, beroepen 1637, + 1667; GERH ARNTSEN, beroepen 1669, † 1675; GUILHELMUS SERTORIUS, beroepen 1675, † 1702; SAMUEL SERTORIUS, beroepen 1696, † 1732; GABRIEL VAN HOORN, beroepen 1733, vertrokken naar Raalte in 1743; J. H. MEILING, beroepen 1744, vertrokken naar Lingen in 1759; B. TEN CATE, beroepen 1760, † 1793; HENDRIK WILHELM STROINK, beroepen 1794, emeritus verklaard in 1845, welk emeritaat zal ingaan primo Januarij 1846. * Het beroep is eene collatie van de eigenaars der havez. Oldenhof, Stoevelaar en Wester-Vlier.

De kerk, welke hier vroeger stond, was een groot en indrukwekkend gebouw, en vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS toegewijd. Het regt, om iemand tot de pastorij voor te stellen, kwam den Schoolvoogd van Maria's kapittel te Utrecht toe. Er waren twee vikarijen, de eerste van *O. L. Vrouw*, de tweede van ST. ANNA, die door den Pastoor vergeven werden, en den bezitter tot drie missen per week verbonden. Tot deze kerk plagten vele menschen in bedevaart te komen en er hunne geloften te doen, maar wat daartoe aanleiding gegeven heeft is niet bekend, hoewel zulks nog tot in het begin der zeventiende eeuw plaats had. Deze kerk, in het laatst van 1836 zeer beschadigd zijnde en van tijd tot tijd meer onbruikbaar wordende, heeft men die eindelijk moeten verlaten, en ruim drie jaren de godsdienstige bijeenkomsten in het schoolgebouw, schoon veel te klein voor de gemeente, gehouden, is in het jaar 1840 vervangen door een geheel nieuw zeer schoon kerkgebouw, palende aan den ouden zeer zwaren toren, doch in hetwelk tot nu toe nog geen orgel bestaat, waaraan de eerste steen gelegd werd den 10 Junij 1840, en voltooid met behulp uit 's Lands-, Provinciale- en Synodale kas, benevens die van Z. M. den voormaligen Koning, ingewijd door den Predikant HENDRIK WILHELM STROINCK den 29 Augustus 1841.

De K. R., welke er ruim 16 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Goor*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook een distributiekantoor van de brievenposterij. — De kermis valt in den laatsten Woensdag in September.

MARKELOSCHE-GROENLAND, gedeelte van het *Markelerbroek*, in *Thenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*.

MARKEN, volgens sommigen oudtijds ook MERKERHOF geheeten, eil. in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, thans eene gem. uitmakende, welke tot het arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 8 s. d.) behoort.

Het ligt over de stad Monnickendam en de Katwouderban aan het einde van Pampus en is door de Goudzee van het vaste land gescheiden. Volgens sommiger gevoelen zou het aldus genoemd zijn, omdat het in de negende eeuw tot eene mark of grensscheiding verstrekte, tusschen de rijken van den Keizer LOTHARIUS en zijnen broeder LODEWIJK.

Op het einde der zeventiende eeuw waren er nog zestien buurten, waarvan er, in het jaar 1700, vier door de zee zijn weggespoeld. Tegenwoordig zijn er nog de volgende zeven buurten, als: Monnickenwerf, de Nieuwe-Buurten, Kets, Wittewerf, Grootewerf, Rozewerf en Moeneswerf. Dit eil. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 296 bund. 16 v. r. 35 v. ell., waaronder 295 bund. 46 v. r. 93 v. ell. belastbaar land, Men telt er 166 h., die niet op den vlakken grond, maar op eene soort van dijkjes en als daar heen geworpen staan; zij worden bewoond door even zoo veel huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest hun bestaan vinden in de visscherij. Zij visschen veel in de Zuiderzee; velen doen een togt met de buizen. Vroeger voeren eenigen ook ter walvischvangst, thans niet meer. Die van MARKEN zijn stoute en behendige zeelieden, arbeidzaam en sterk. Zij winnen jaarlijks veel hooi, dat zij naar elders verzenden en verkoopen, hetgeen mede nog al eenig voordeel geeft. Ook houden er eenigen koeijen; die er echter zes hebben zijn groote boeren. De kleeding der vrouwen schijnt de oude Hollandsche dragt van vóór eenige honderd jaren te zijn, haar kapsel heeft veel van dat der Hindeloopers, doch staat in een tegen overgestelde rigting; voor eene eeuw gingen de meisjes er blootshoofds, met het haar aardig gevlochten en om het hoofd geslingerd; thans heeft dit echter niet meer plaats. Deze eilanders laten zich vrij wat voorstaan op hunne gehechtheid aan de voorvaderlijke kleederdragt en zeden en noemen zich nog even onvermengde afstammelingen der oude bewoners; alzoo zij onder elkander huwen en met geene naburen zich vermengen. De Markers zijn sterke gespierde menschen, worden zelden ziek, zijn over het algemeen blond en rosachtig, vooral ook de vrouwen, die daarbij geene fijne wezenstrekken hebben.

De huizen zijn meestal van hout opgetrokken, slechts eene verdieping hoog, doch van eene aanzienlijke lengte; zij hebben doorgaans geene schoorsteenen en hunne eenige sieraden zijn de pronkbedden, die gewoonlijk met bontversierde hoog op een gestapelde kussens prijken en de vele vischnetten, die echter voor eenen vreemdeling weinig bekoorlijks bezitten. Ook is hier een schat van oudheden geweest, die echter langzamerhand door de Joden is weggekocht.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke ruim 330 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*, behoort. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest CHRISTOPHORUS JOHANNES MACHEUPAEUS, die in het jaar 1579 herwaarts kwam en in het jaar 1581 naar Middelie-en-Kwadijk vertrok.

De kerk was vóór de Reformatie waarschijnlijk aan de *H. Maagd* MARIA toegewijd, omdat de Premonstratenser Monniken hier eene kapel gesticht hadden aan MARIA toegewijd. De begeving der pastorij stond destijds aan de Graven. Zij had aan inkomen omstreeks vijf pond

groot (30 guld.), komende van zeven deimte en een vat boter en bovendien nog vier Filipsgulden (5 guld.).

De kerk is een oud en bouwvallig gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel. Door den slechten staat van het kerkgebouw, is de toren er in 1843 afgenomen. Hoezeer deze kerk ruim is, zoo is zij echter voor de gemeente niet te groot, want meestentijds is zij vol.

Men heeft op dit eil. eene school, in de b. Monnickenwerf, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Men treft in deze b. meer dan 30 boomen aan, zijnde de eenige op het eiland.

In het jaar 1837 is, ten koste van het rijk en de prov. Noord-Holland, de haven van MARKEN vergroot, hetwelk door het steeds meer aangroeijend getal vischschuiten hoogst noodzakelijk was geworden. Van deze haven maakte in 1841 223 schepen, meestal visschersvaartuigen, gebruik.

Aan den oosthoek van het eil. heeft men eenen, in 1840 volbouwden, vuurtoren. De helft van dit eiland was, in het jaar 1232, door eenige godvruchtige Hollanders geschonken aan de Monniken van het klooster Mariengaarde bij Leeuwarden, terwijl SIBRANDUS, de derde Abt van dit klooster, drie jaren later de andere helft van de Ridders NICOLAAS en JAN VAN PERSYN aankocht. Die Abt voltrok, terstond daarop, het reeds begonnen kerkje, en zond eenige Lekebroeders derwaarts, om den akkerbouw, ten voordeele van het klooster, te beoefenen. Zijne opvolgers hebben daar later een Monnikenklooster gesticht, Marienhof genoemd. Zie dat woord.

In het jaar 1346 verkocht MARGARETHA, gemalin van Keizer LODEWIJK en zuster van wijlen Graaf WILLEM IV, het eiland MARKEN voor de eene helft aan eenige bewoners van dat eiland, en voor de wederhelft aan sommige poorters van Amsterdam, volgens de koopbrieven daarvan nog voorhanden, zijnde gedagteekend, in 's Gravenhage, den 23 Julij des jaars 1346. Op den 13 November van dat jaar bekrachtigde Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, als toekomende Landsheer en Graaf van Holland en Zeeland, dezen verkoop door zijne moeder gedaan, belovende den koopers het gekochte vrij te laten, en tegen ieders aanspraak te beschermen, met bijvoeging van eenige wetten, tot welzijn des eilands. WALTER II was ten dien tijd Abt van Mariengaarde, en had dus het verdriet, dat dit aanmerkelijk stuk goeds voor altoos de Abdij ontvreemd werd.

Het eiland MARKEN werd, in het jaar 1420, door die van Kampen overvallen, die het ten meerendeele hebben afgebrand. Ook moest het door den aanval der Westfriezen veel uitstaan, en was dikwijls de vergaderplaats tot ondernemingen op de nabijliggende kusten. Men wil, dat het in den jare 1665 geheel ondergeloopen is, en in den jare 1667 eene geheele buurt afbrandde, die naderhand weder werd opgebouwd.

Dergelijke onheilen van brand zijn aan die van MARKEN, in de achttiende eeuw, tweemaal op onderscheidene plaatsen overkomen, als in de jaren 1706 en 1731, doch de huizen zijn naderhand, hetzij door de inwoners of door Gecommitteerde Raden, uit eene inzameling, in het Noorderkwartier, weder opgebouwd.

Ook in deze eeuw werd MARKEN twee malen door brand geteisterd, want den 1 Mei 1810 is de buurt Rymeswerf of Remmitswerf geheel afgebrand, en in 1819 een gedeelte der Nieuwebuurten.

Door den storm en hoogen vloed van 14 en 15 November 1775, werd de omringdijk van het eiland, bijzonder aan de noordzijde, geheel weggeslagen, en het geheele eiland liep onder, vele huizen werden deerlijk beschadigd, inzonderheid, die voor den aanslag bloot stonden, het huisraad en de meubelen dreven op onderscheidene plaatsen uit de huizen weg, doordien de zijmuren of de voor- en achtergevels waren weggeslagen. Deze overstrooming was echter niet het gevolg van het wegslaan van den dijk, want die lag 1 ell. boven A. P., terwijl de vloed eene hoogte bereikte van 2 ell. 50 duim. boven A. P. Bij dien vloed is de buurt Kraaijewerf genaamd, weggespoeld.

Vooral bij den storm van Februarij 1825, was de toestand van het eiland allertreurigst. Nadat de wind eerst, gedurende een geheel etmaal, geweldig uit den zuidwesten had gewoed, liep hij eensklaps om, naar het noordoosten, en bleef, met toenemende woede, tweemaal 24 uren aanhouden. De vloed rees geweldig op, en bereikte bij het laatste getij, des nachts tusschen 4 en 5 Februarij, de schrikbarende hoogte van ruim een half voet, boven den hoogen vloed van het jaar 1775. Daardoor werd deze gemeente met eenen gewissen ondergang bedreigd; daar de woedende stormwinden, met hemelhooge zeeën, zoodanig tegen de woningen aansloegen, dat de bruisende golven over de daken henen rolden, en de ijsselijkste tooneelen opleverden. Hierdoor dreven toch van de 190 huizen, waaruit deze gemeente bestond, een twintigtal geheel weg en vijftig stortten in, latende niets overig dan 300 zielen, in de diepste armoede gedompeld, en van woningen en de eerste behoeften des levens beroofd. Drie personen, namelijk een oud man en twee bejaarde vrouwen, vonden zelfs in de woedende baren hun graf, en een wonder was het dat dit getal niet grooter was; daar men de menschen, zoo ouden van 80 jaren als kinderen, uit de zoldervensters of van de daken, met touwen om hunne ligchamen op eenen afstand van 10 roeden door de onstuimige golven moest heensleuren. Hierbij kwam nog, hetgeen de ellende vermeerderde, dat schier al de vischschuiten zwaar beschadigd werden en eenige weggedreven; terwijl van de goederen der inwoners en van hun vischwant almede niets kon geborgen worden.

Het wapen van Marken bestaat in een veld van azuur met eenen Moorenkop van goud.

MARKEN-BINNEN, d. in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* arr. en 4½ u. N. N. O. van *Haarlem,* kant. en 2¼ u. N. O. van *Beverwijk,* gem. en 1½ u. O. van *Uitgeest,* in de bedijking van den pold. het Starremeer, zijnde door het graven van de Markervaart afgescheiden van den pold. het Woud. Vóór de bedijking van het Starremeer was het een eilandje, en aldus geheeten ter onderscheiding van Marken-Buiten.

Men telt er 25 h., en ruim 140 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het hekelen van hennip.

De Herv., van welke men er ongeveer 100 telt, behooren tot de gecombineerde gem. van *Knollendam-en-Marken-Binnen.* In 1658 werd Marken-Binnen bij *Knollendam* gevoegd, waarbij het sedert verbleven is. Men heeft hier een net kerkje, dat in het jaar 1704 gebouwd is, in plaats van een oud kapelletje, hetwelk hier lang vóór de Reformatie stond, en aan de H. Maria toegewijd, en door eenen Kapellaan bediend werd; daarna werd het tot op de Reformatie door den Pastoor van Krommeniedijk bediend. De kerk heeft een uurwerk en toren, doch geen orgel.

De R. K., die er ruim 20 in getal zijn, worden tot de stat. van *Krommeniedijk* gerekend. — De 13 Doopsgez., die er wonen, behooren

tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

MARKENBURG (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet;* palende N. en N. O. aan de bekade Gorzen, Z. O. aan den Spijkenisse-polder, Z., Z. W. en W. aan den Geervlietsche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 88 v. r. 10 v. ell., wordt door twee sluizen, op den Haartel, van het overtollige water ontlast, en wordt bestuurd door den eigenaar, zijnde den Heer A. Kwak van Zwartewaal, woonachtig te Heenvliet.

MARK-EN-DINTEL (DE), heemraadschap in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie voorts op Mark (De).

MARKERMEER (HET), meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 5 min. Z. van Marken-Binnen, gem. *Uitgeest*.

Het wordt thans door de Markervaart doorsneden. Men vangt er meest baars en paling.

MARKER-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Uitgeest;* palende N. aan de Oostwoude, O. aan het Starremeer, Z. aan de Togtsloot, W. aan de Markervaart.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 126 bund. 75 v. r., telt 10 h., alle boerderijen, en wordt door 1 watermolen, op de Markervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en drie Poldermeesters.

MARKERVAART (DE) of de Markersloot, gegraven vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke zijnen oorsprong neemt in het *Langemeer*, en in eene zuidelijke rigting in de zoogenoemde Togtsloot of invaart van den Zaanstroom en *Nauwernasche-vaart* uitloopt.

Dit kanaal is gegraven bij de bedijking van de Schermer, om het overtollige water daardoor naar het IJ te kunnen ontlasten.

MARKETTE, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den cordonsweg, tusschen de Suriname en de Commewijne, N. O. van den militairen post Frederiksdorp, Z. W. van Mauritsburg, nabij Gouverneurslust, alwaar over den weg eene houten poort en eenen toren gebouwd is, dienende tot een gevangenhuis.

MARKGIT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, op de scheiding van het distr. *Timbangantang* met *Tjikoemboelan*.

Het is eene der hoogste toppen van het westelijke *Kendanggebergte* en ligt op de grensscheiding van de regents. *Tundjor* en *Bandong*.

MARKGOUW (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Zuiderwoude;* palende N. aan de Zeedijk, O. aan de Goudzee, Z. O. aan de Poel, Z. aan den Buitengouw, W. aan de Engsloot.

Deze onbedijkte pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 85 bund., alles schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

MARKHOEK (DE) of de Merkhoek, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Teteringen;* palende N. aan het Calooische-gat, O. aan de Galdersche-Vecht en den grooten weg der eerste klasse no. 7, van Breda naar de Moerdijk, Z. aan de Warande, W. aan de Mark en de Kaauwelaar.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 86 v. r. 33 v. ell., doch is schotbaar 31 bund. 73 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, met valdeurtje of klep, wijd 5 palm. 5 duim., en hoog 5 palm., op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 2 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

MARKHUIZEN, voorm. d. ten Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

MARKINCVORT, erve, vermeld in eene oirkonde van den jare 1188, als liggende in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, bij *Enschedé*.

MARKISI, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Verwachting, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Verwachting.

MARKLUIDEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Heerde*; met 54 h. en 300 inw. — Men heeft in deze buurs. eene school.

MARKTPLAATS (DE), b. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, een gedeelte van de bebouwde kom van het vl. *Schagen* uitmakende; met 22 h. en 140 inw.

MARKTSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. van *Helmond*, gem. *Mierlo*.

MARKVELDE, buurs., prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 4 u. W. ten Z. van *Enschedé*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Diepenheim*.

MARKVOORT, boerenerf, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1¼ u. N. O. van *Gorssel*, in den *Kring-van-Dorth*, dat wel eens abusivelijk als een adell. h. voorkomt.

MARLAND, voorm. d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Maarland.

MARLATTANG, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Boeroe*, aan de Noordwestkust.

MARLE of Maarle, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. N. O. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. O. van *Hellendoorn*; met 67 h. en 410 inw.

Men heeft in deze buurs. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

MARLE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 20 min. W. van *Wijhe*, aan den linkeroever van den IJssel; met 22 h. en 155 inw.

MARMELIS of Mamelis, geh. in het *Land-van-Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Mamelis.

MARMERESSE, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Gura*, 5 u. van de kust.

MARMPEN of Marmpon, distr. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Assiantie*, rijk *Aquapim*. — Het levert 15,000 gewapende mannen op.

MARMPEN of Marmpon, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Assiantie*, rijk *Aquapim*, 4 u. N. van Coumassie, distr. *Marmpen*, waarvan zij de hoofdplaats is.

MARNA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Kisser*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, ½ u. van het fortje Vollenhoven. De weg

derwaarts loopt door eene diepe vallei, is smal en aan beide kanten door hoog geboomte beschaduwd.

Dit dorp is ongemeen netjes gebouwd; de meeste huizen hebben planken schotten en staan elk afzonderlijk, zij zijn van ongelijke hoogte en grootte, zonder onregelmatig gebouwd te zijn. Vele huizen zijn door bevallige en wel beplante tuintjes omringd. Aan den voorkant is het dorp door eenen muur van klipsteenen, en aan de andere kanten door levende heggen en zoogenaamde paggers of heiningen omringd.

De inwoners zijn allen van de christelijke godsdienst. Eene groote en net gebouwde kerk wordt zorgvuldig door hen in orde gehouden. In het algemeen levert dit dorp een bekoorlijk gezigt op van orde, zindelijkheid, vlijt en daaruit natuurlijk voortvloeijende meerdere welvaart, dan op zeer vele andere inlandsche plaatsen.

MARNACH, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N. van *Diekirch*, kant. en ½ u. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. O. van *Munshausen*.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Munshausen* behoort, en waarin de dienst door den Pastoor van die par. wordt waargenomen.

MARNAMANSHAVEN, oude naam van de LAUWERZEE, tusschen de prov. *Friesland* en *Groningen*. Zie LAUWERZEE.

MARNE (DE) of DE MARN, oudtijds MARNA, landschap in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, grenzende N. aan de Wadden, O. aan het Halfambt, met eene scheidingslijn, welke ten N. haar begin neemt bij den Wierhuister-dijk, en bij de Vettehorn in het Broekstermaar valt, loopende vervolgens voorbij den Hoorn langs het Abtendiep naar Abelstok, verder noordoostwaarts om Mesingeweer langs den Snaphaanstogt tot nabij Maarhuizen, en nu zuidwaarts met eenige slingeringen door het Wildeveld, tusschen de Schouwer- en Schaphalsterzijl in het Reitdiep; voorts grenst het Z. en Z. W. aan de Hunse, W. aan de Lauwerzee.

DE MARNE was oudtijds een zelfstandig graafschap en afgezonderd van de drie andere graafschappen van Hunsingo, naar uitwijzing der keizerlijke brieven van 970 en 1134. De geleerde Burgemeester MENSO ALTING stelt wijders op goede gronden, dat in deze streek, als gelegen aan dien zeeboezem, welke door den afloop der Lauwers en Hunse gevormd werd, geweest zij die zeehaven, welke genoemd werd Marnamanshaven, en door PTOLOMAEUS opgegeven wordt onder den naam van Manarmanis, doch waarvoor moet gelezen worden Marnamanis (1).

Dit landschap bevat de volgende 13 d., als: Mensingeweer, Maarslagt, Warfhuizen, Zuurdijk, Vliedorp, Niekerk, de Zoltkamp, Vierhuizen, Ulrum, Hornhuizen, Kloosterburen, Leens en Wehe, en maakt alzoo de gem. Leens, Ulrum en Kloosterburen uit. Men telt er 1187 h., bewoond wordende door 1336 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is over het geheel eene vruchtbare klei en het land vrij hoog.

De Herv., die er 5500 in getal zijn, onder welke 430 Ledematen, maken de volgende 8 gem. uit, als: Hornhuizen-en-Kloosterburen, Mensingeweer-en-Maarslagt, Warfhuizen, Wehe-en-Zuirdijk, Leens, Ulrum, Niekerk-en-Vliedorp, Vierhuizen-en-Zoltkamp.

---

(1) ALTING, *Notit. German. Inferior*, T. I, p. 80.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Mensingeweer-Obergum-Rasquert-en-den-Hoorn.* — De Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Groningen* gerekend.

De R. K., van welke men er 940 telt, behooren tot de stat. van den *Hoorn* en van *Kloosterburen.* — In de eerste Roomsche tijden stond DE MARNE onder eenen Deken of Proost, die te Leens woonde; naderhand had men er eenen bisschoppelijken Commissaris.

De 26 Isr., die er gevonden worden, rekent men tot de ringsynagoge van *Groningen.*

De MARNE had vroeger hare eigene uitwateringen door twee sluizen of zijlen, de Schouwerzijl en de Houwerzijl; doch thans alleen door de Schouwerzijl, alsmede door eene steenen duikerpomp te Zoltkamp; de Houwerzijl is reeds in het begin der vorige eeuw onbruikbaar geworden en toegedamd.

In het jaar 1505 werd dit lands. door de Groningers deerlijk met branden en plundering afgeloopen. Een dergelijk lot onderging DE MARNE door de Friezen, in het jaar 1584.

Het zegel van dit landschap, nog hangende aan een vonnis van den Regter van DE MARNE van 1375, vertoont een beeld in eene zittende houding met een vaandel in de linkerhand.

MARNE (DE), voorm. vaart, prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *Wonseradeel,* in eene zuidoostelijke rigting van de Schaardervaart naar de Makkumervaart loopende. Deze vaart is afgedamd, en dient gedeeltelijk tot molensloot van den Marnepolder.

MARNE (ABDIJ-IN-DE), voorm. abdij in *Hunsingo,* prov. *Groningen,* doorgaans genoemd OLDENKLOOSTER-IN-DE-MARNE. Zie JOHANNES-EVANGELISTA (ST.).

MARNE (LUTJE-), hofst. in *Hunsingo,* prov. *Groningen,* arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam,* kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam,* gem. en 20 min. N. O. van *Baflo;* het is eene schoone boerenhofstede, ten Z. aan den rijweg naar de Breede.

MARNEBURG, voorm. adell. h. in *Rijnland,* prov. *Zuid-Holland.* Zie LOKHORST.

MARNEDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *Wonseradeel,* loopende van den Pinggumer-halsband naar Bolsward. Het is een gedeelte van de vervallen binnenwaterkeering DE MARNE, welke een aanvang nam bij Abis-Heringazijl, onder Achlum, en liep langs de Arummer-Groendijk door Witmarsum langs Koudhuisum, door Bolsward tot aan Kluw, onder Hydaard, waar hij zich aan den vijfdeelen-Slagtedijk aansloot.

MARNEPOLDER, pold., prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *Wonseradeel,* W. van Bolsward, beznideu den Slagtedijk.

MARNEZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* 5 min. W. van *Bolsward,* in den Marnedijk, dienende vroeger tot waterkeering, zijnde voorzien geweest van een verlaat, waardoor, volgens accoord in 1536, de schepen van Bolsward niet meer dan tweemalen daags geschut mogten worden.

MARODOUN, bosch in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Pekalongan,* aan het strand, ter plaatse, waar de Kalie-Koeti in Zee valt.

MAROELAT, d. in *Oost-Indië,* resid. *Amboina,* op het *Ambonsche* eil. *Boero,* aan de Noordkust, aan de Samalaki.

MAROETSA, oud d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Samarang.*

MAROEWA (DE), Way-Maroewa, d. i., Jonge-Dochters-Water, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met eene noordelijke rigting in de baai van Amboina uitloopende.

MAROLLEGAT (HET), voorm. water, prov. *Zeeland*, eene sprank van de *Vernouts-Eé*, thans in het oostelijk gedeelte van *Zuid-Beveland* ingedijkt.

MAROLLEPUT (DE), voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, zijnde een gedeelte van het vaarwater, dat uit het Zwin, ten Noorden van Oostburg, naar Nieuwerhaven en de Westerschelde liep. Het lag op de noordwestelijke punt van den *Henricus-polder*, waar thans de Crane-polder aan den Hurgronje-polder sluit. Het werd bedijkt in 1794. Van oude tijden was aan de noordzijde daarvan, in het land van Groede, eene aanlegplaats voor schepen en eene herberg. Hiervan is het gehucht Marolleput ontstaan. (Zie het volgende art.)

MAROLLEPUT, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en ¾ u. W. van *Oostburg*, distr. en 1¾ u. N. O. van *Sluis*, gem. en omtrent 1 u. Z. W. van *Groede*, ½ u. Z. van Nieuwvliet, en ¾ u. O. van Zuidzande.

Het bestaat uit eene herberg en 10 arbeiderswoningen; gewoonlijk worden er nog bijgerekend eene hofstede en drie arbeiderswoningen in of bij den *van-der-Linges-polder*, gem. *Groede*; eene hofstede in den *Henricus-polder*; 2 arbeiderswoningen aan den *Hurgronje-polder*, gem. *Oostburg* en eene kleine boerderij in den *Grooten-St.-Anna-polder*, gem. *Nieuwvliet*; makende alzoo eene buurt van 18 woningen, onder welke drie hofsteden; te zamen bewoond door 90 zielen.

MARON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*.

MARONDE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, twee mijlen O. van Batavia, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

MARONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Worosobo*. — Uit dezen berg ontsprong een der vijf takken van de Kalie-Oeloe-Djamie.

MARONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, die uit het meer bezuiden *Pattie* en *Koedoes* ontspringt, en met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

MARONS-NEGERS of Maronen-Negers, naam, welken men in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, geeft aan de gevlugte Negers, die zich in de bosschen verzamelen.

MAROS, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Makassar*, waarvan zij de Noorderdistrikten bevat.

Zij is tusschen Tello en Tanette gelegen en strekt zich ten W. tot aan Zee en ten O. tot aan Lamoeroe uit.

Hier zijn vele bergen en uitgestrekte vlakten, welke laatsten eene aanzienlijke hoeveelheid rijst en andere levensmiddelen opleverden, die ook in de behoefte van minder vruchtbare streken van Celebes voorzien. De bevolking dezer distrikten telt 100,000 zielen, en het getal dorpen zou weleer 370 bedragen hebben, waarvan er echter weder onderscheidene aan *Boni* en *Tanette* zouden overgegaan zijn. De Adsistent resident van Maros wordt door Regenten ondersteund, die door de oudsten des volks gekozen en aan den Gouverneur van Makassar worden overgedragen, welke laatste hen, na de goedkeuring van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, in hunne betrekking bevestigt. De dorpshoofden worden Galarangs genaamd.

MAROS, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*, ads. res. *Maros*, Z. van het fort Rotterdam; 4° 51′ N. B. 137° 21′ O. L.

Den 18 October 1824, had in de vlakte van Maros een scherp gevecht tusschen de Nederlandsche troepen, onder den Kolonel van Schele en de in opstand zijnde Padries plaats. Des morgens ten 7 ure viel de vijand de Makassaarsche hulptroepen aan, de Kapitein Le Clerq rukte daarop met zijne kolonne voorwaarts tot Boelo Sepong, waarop de vijand terug week tot Tammata, een paar uren van het fort gelegen. Doch nu viel de vijand Kraing-Bontolankas, die onze linker vleugel uitmaakte, aan, en op hetzelfde oogenblik werd Kraing-Katanka in den rug aangevallen door onze Regenten van Simbang en Tanzalilie, welke tot den vijand waren overgegaan, bij welke gelegenheid Kraing-Bontomangape werd gewond en terug gebragt, door genoegzaam al zijn volk gevolgd wordende, zoo als dit meestijds het geval is, wanneer een Opperhoofd het gevecht verlaat. Aan Kraing-Katanka werd den Tomilalang, die op onzen regtervleugel had post gevat, benevens den tweeden Luitenant Ulps met vijf en twintig man ter ondersteuning gezonden. De vijand, die bij Bonti post gevat had, deed vervolgens eene beweging tot den aanval, en werd te gemoet gegaan door een detachement infanterie onder den Luitenant J. C. Kriss, benevens den tweeden Luitenant der artillerie J. A. Rutten, met twee veldstukken. Deze werden echter spoedig genoodzaakt terug te trekken. De Kapitein Le Clerc zond alstoen den eersten Luitenant C. H. de Ferrare, met vijf en twintig man ter ondersteuning aan Kraing-Bonto-Lankas, met dat gevolg, dat de vijand aan die zijde week, maar met des te meer woede op onze geregelde magt, en voornamelijk op de beide veldstukken indrong, en deze ten laatste omsingelde, waardoor verwarring ontstond en weldra een algemeene aftogt volgde, gedurende welken de Kapitein Le Clerc, de eerste Luitenant Kriss, benevens vier en dertig Europeanen en negentien inlanders, waarvan twee kanonniers, sneuvelden, terwijl de twee veldstukken met hunne bespanning in handen van den vijand vielen, en bovendien tachtig man van de Makassaarsche hulptroepen gedood en vijf en twintig gewond werden. De overige Officieren en manschappen rukten in den namiddag het fort Maros weder binnen.

MAROS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke-Landtong*, met eene westelijke rigting in de *Straat-van-Makassar* uitloopende.

MAROTAAI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, het noordelijkste der eigenlijke *Moluksche-eilanden*.

MAROWIJNE (DE), de Marowine, ook wel de Maroni geheeten, riv. in *Guiana*. Zij neemt haren oorsprong in een meer van dien naam, scheidt Nederlands- van Fransch-Guiana af, en doorloopt meer dan 120 mijlen, alvorens zich in den Oceaan uit te storten. Hare monding ligt op 5° 52′ N. B. en heeft veel overeenkomst met de Suriname. De zandbanken en rotsen maken hare vaart zeer gevaarlijk. Tusschen deze banken en rotsen loopen kanalen, welke, bij laag tij, slechts drie vademen diep zijn, maar meer bovenwaarts krijgt men eene diepte van vier, vijf en zes vademen. Er zijn ook onderscheidene kleine eilanden, welke de rivier op eenen afstand van wel negen mijlen, zeer vernaauwen, hoewel zulks de scheepvaart niet belemmert, wijl men met ligte vaartuigen kan oploopen tot aan den eersten trap, welke omtrent vijftien mijlen van haren mond afligt; doch boven deze

val vindt men de rivier, wel dertig mijlen opwaarts, zeer ondiep en als opgestopt met rotsen, waar het water met groot geweld overstort. Het is eene groote en schoone rivier, omtrent een uur wijd aan haren mond, welke, op den Westeroever, gedekt wordt door eenen militairen post, *Prins Willem Frederik* genaamd, en 20 uren opwaarts ligt op den zelfden linkeroever de post *Armina*, terwijl tusschen beide posten, op den Nederlandschen oever, eenige kampen of buurtschappen van Indianen op zandritsen gevonden worden. Boven de post *Armina*, wonen Marons of boschnegers, die zich in de bosschen, aan deze riv., ont-houden.

Ruim acht en dertig mijlen van haren mond ontvangt zij eene schoone rivier, de Arrouas genaamd, welke van het Zuidoosten loopt.

De Marowijne ontvangt nog onderscheidene andere rivieren, waardoor zij aanmerkelijk vergroot wordt, vooral in den regentijd. Voorts zijn hare oevers laag en moerassig en zij is ter wederzijden bedekt met bosschen en kreupelhout.

MARQUETTE (HUIS-TE-), adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heemskerk (Slot-te-).

MARRA, Poelob-Marra; kl. eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de westkust van *Sumatra*; 1° 2′ Z. B., 117° 34′ O. L.

MARREN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. van *Dockum*, ½ u. N. van *Aalsum*, waartoe het behoort, aan de Oude-Paesens.

MARRIBON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*. Dit d. telde, in het begin der vorige eeuw, met het d. Gebroek, 300 huisgez.

MARRITA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapura*, reg. *Djawana*.

MARROTOEA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

MARROUGH, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Zuidwestkust; 6° Z. B.

MARROWOLKO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Goram-eilanden*.

MARRUM of Merrum, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*.

Het is eene groote en aanzienlijke plaats, waar weleer vele adellijke sloten gevonden werden; zoo had men er onder anderen Aysma, Botnia, Hania, Persinge, Remkema, Westerhuis, Sibada, Olbetsma en Pongastate. Zie die woorden. Men zegt, dat dit d. zeer oud is, naardien de oude stins of state Botnia reeds in het jaar 900 gebouwd werd. Men telt er 140 h. en 1050 inw., van welke velen vroeger in de cichoreidroogerijen en molens hun bestaan vonden; hoewel dit thans veel verminderd is, zijn er evenwel nog 19 cichoreifabrijken in werking.

De inw., die op 1 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Marrum-en-Nijkerk*, welke hier eene kerk heeft. Het is een net, langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen stompen toren, aan welks binnenzijde het jaargetal 1595 (waarschijnlijk dat der stichting) gevonden wordt. In het jaar 1833 is in die kerk een orgel geplaatst, hetwelk bekostigd is uit bijdragen der gemeente, benevens eene milde gift van Jonkvrouw Anna Johanna Elizabeth Baronesse Collot d'Escury,

voorname grondeigenaresse dezer plaats. Dit orgel is ingewijd door den Predikant JOTHER BALTHAZAR DE BOER, den 23 April 1833.

De enkele Doopsgez., die men er aantreft, behoort tot de gem. van *Olde-Bildzijl-en-Hallum.* — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

MARRUM-EN-NIJKERK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens.*

Men heeft er 2 kerken, als ééne te Marrum en ééne te Nijkerk, en telt er 1250 zielen, onder welke 170 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SJOERD POUWELS FEITKEMA, Predikant te Hallum; daarop bekwam het eenen eigen Predikant in SIKKE WIBES, voormalig Roomsche Priester, welligt in 1582, voor wien, op de Synode in 1592 besloten werd, het Emeritaat te verzoeken.

MARRUMER-EN-NIJKERKSTER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, welke, van Marrum en Nijkerk afkomende, in eene zuidoostelijke rigting naar de Traan loopt.

MARRUMER-VAART, gewoonlijk de MOLENVAART geheeten, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, welke bij de voorm. staten Feytsma en Jayma een begin nemende, eerst in eene oostelijke strekking naar Marrum, en van daar in eene zuidoostelijke, vervolgens in eene zuidelijke rigting naar de Ee of Trekvaart van Leeuwarden op Dockum loopt.

MARS, pold. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Grave*; palende N. aan den Maasdijk of den Polder-van-Wijth en de vesting Grave, O. aan de vesting Grave en aan de rivier de Raam, Z. aan de Harensche-Graaf en aan de gem. Velp en Escharen, W. aan de gem. Velp.

Deze pold., welke in de dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 23 v. r. 70 v. ell., en wordt van het overtollige water ontlast door eenen steenen sluis, genaamd de Velpsche-sluis, gebouwd in 1827, in den dag wijd 1 ell., hoog 2 ell. 5 palm., en voorzien van eene drijfdeur en schuif. Hij loost mede door de sluis van den pold. de Wijth, op de rivier de Maas uit. Het zomerpeil is 6 ell. 6 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden en eenen Penningmeester.

Wanneer het water der Beersche-Maas in dezen polder is opgeklommen tot tien voet (3,14) Graafsche peil, dat is 8 ell. boven A. P., ontlast het zich door de derde sloot ten Noorden van het Velpsche-klooster, in het Bovenland-van-Ravestein, en wanneer het 1 palm 5 duim. daarboven klimt, ontlast zich het water reeds algemeen over de landen van Ravestein. De Elftweg, door het bovenste gedeelte van dezen polder loopende, ligt op 8 ell. 5 palm. boven A. P., en is een met klinkers, onder den naam van gekeperd, bestraat gedeelte van den grooten weg der eerste klasse, no. 8, in de traverse van de Beersche-Maas.

In het jaar 1827 is een gedeelte van den Maasdijk dezes polders, ten behoeve van de verruiming voor de Beersche-Maas of Overlaat, ter lengte van 600 ellen, eenigzins buitenwaarts verlegd, terwijl in het zelfde vak dijks de hierboven genoemde sluis is gelegd, ter vervanging van de oude, welke wijd was 8 palm. 3 duim. 5 streep. en hoog 1 ell. 7 palm. 7 duim., voorzien van eene schuif, en waarvan

de vloer was 5 palm. 2 duim, onder het merk van 6 voet. (1,83) Graafsche peil, staande aan deze sluis, overeenkomende met 6 ell. 6 palm. 8 duim, boven A. P.

Op den 24 Januarij 1820 overstroomde het Beersche water den Elftweg, tot de hoogte van 11 ell. 1 palm. 3 duim. boven A. P. Den 2 Maart 1844 tot 9 ell. 8 palm. 1 duim, boven A. P. en op den 1 April 1843 tot 9 ell. 7 palm.

MARSBURG of MARSEBURG, naam, welken de Hertog VAN ALVA wilde geven aan eene stad, die hij voornam aan te leggen, ter plaatse, waar nu Farmsum en de vesting Delfzijl, prov. *Groningen*, gelegen zijn. Zie DELFZIJL

MARSCH (DE), heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw. en arr. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan den Rijn, en door de heerl. Lienden omgeven. Zij bestaat uit eenen polder, binnen zijne eigen dijkaadje en wateringen besloten, die 601 bund. 68 v. r. 86 v. ell., waaronder 600 bund. schotbaar land, groot en zeer vruchtbaar is.

Deze pold. wordt de MARSCH (dat is: MEERSCH of MOERAS) BIJ RHENEN genoemd. De dijk, die langs den Rijn ten Noorden van dezen polder ligt, wordt de MARSCHDIJK genoemd, en is dikwijls en laatstelijk in de jaren 1751 en 1755 doorgebroken. Voor meer dan twee eeuwen, is er tusschen de provinciën Gelderland en Utrecht verschil geweest over het regt van heerschappij over dezen polder, bewerende die van Utrecht, met veel waarschijnlijkheid, » dat de Rijn, oudtijds » bezuiden den MARSCH geloopen heeft, waar uit volgen zou, dat dit » land aan de provincie Utrecht, en bijzonderlijk aan de vrijheid van » Rhenen vast gehecht geweest is. Ook hebben de ingezetenen van de » MARSCH altoos onder het kerspel van Rhenen behoord.

» De Schout van Rhenen heeft aldaar regt geoefend, en Keizer » KAREL V, heeft in eene ordonnantie van den jare 1531, de » MARSCH aangemerkt als Utrechtsche grond." Van de zijde van Gelderland, is hier tegen ingebragt, » dat dit gewest, zoowel als » Utrecht, hoog gebied voert over de MARSCH; dat er ook een Gel- » dersche Schout is en twee Heemraden of Schepenen, die, nevens » den Schout en drie Schepenen van het Sticht, de regtbank uitma- » ken; dat de twee Schouten de boeten deelen, en dat de MARSCH » halve schatting, dat is, half zoo veel als de Neder-Betuwe, betaalt » aan Gelderland en bijna niets aan het Sticht." Doch die van Utrecht schreven dit alles toe aan de verandering van den loop des Rijns, en merken daarenboven aan, » dat de Geldersche Schout, in de regts- » plegingen, alleenlijk hoort en ziet, en de Stichtsche het woord voert, » waarom deze *sprekende*, en de andere *zwijgende Schout* wordt genoemd.

In het jaar 1521 en vervolgens, is over het geschil, waarvan wij spreken, eene sterke twist gevoerd tusschen de twee gewesten. De Algemeene Staten werden er toen mede gemoeid, zonder dat zij het konden vereffenen. De twee twistende provinciën kwamen in het jaar 1653 overeen, » dat van de vonnissen in de MARSCH gewezen beroep vallen zou » aan gemagtigden uit de Hoven van Gelderland en Utrecht beide." Naderhand sloeg men voor, om het beroep bij beurten aan het een en aan het ander Geregtshof te laten doen. En na dien tijd heeft het geschil opgehouden, tot dat het, in het jaar 1755, wederom levend is geworden, bij gelegenheid dat de Gedeputeerde Staten des kwartiers van Nijmegen eenen ingezeten van de MARSCH, om sluikerij hadden doen ligten, en gevankelijk naar Nijmegen voerden. De Staten

van Utrecht, hierover klagtig gevallen zijnde aan die van Gelderland, zijn er ter wederzijden Gemagtigden benoemd, die te Wijk-bij-Duurstede in onderhandeling getreden zijn. Doch deze onderhandeling schijnt vruchteloos afgeloopen te wezen, alzoo er, tot op dezen tijd toe, nog niets van bekend is geworden. Ondertusschen schijnt het, dat de landstreek de Marsch bezwaarlijk als eeniglijk tot een van beiden de provinciën behoorende, maar veel gevoeglijker als halfheerig kon aangemerkt worden.

Men telt er 25 huizen allen verspreid staande, waaronder 12 boerderijen, gezamenlijk bewoond door 34 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 220 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aardappelteelt, handel in fruitgewas, boter en varkens, ook heeft men er eenen steenoven.

De inw., die hier op 6 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Lienden*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Maurik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Lienden*.

De buurs. de Marsch ligt 5 u. N. W. van Nijmegen, 2 u. N. ten O. van Tiel.

MARSCH (DE), gemeene weide der stad *Deventer*, gelegen aan de overzijde der stad, langs den linkeroever van den IJssel, buitendijks en tusschen de Geldersche grenzen der gem. *Twello* en *Wilp* en den oever van genoemde rivier.

Zij is sinds onheugelijke jaren eene weide, waarop de burgers der stad hun vee kosteloos kunnen weiden; en had ter bescherming daarvan twee steenen sterkten of wachthuizen, het *Bolwerk* en *IJperenberg* genaamd, welke thans boerenwoningen zijn, en nog deze namen dragen.

Het gedeelten ten noorden van den straatweg op Apeldoorn, is gedeeltelijk tot eene fraaije wandelplaats, de *Worp* genaamd, aangelegd en van goede huizen en buitenverblijven voorzien, waaronder ook de bekende herberg de Dood voorkomt.

Dit stuk land lag in 1319 nog tusschen den Ouden en Nieuwen IJssel.

De Groot- of grasburgers van Deventer kunnen op deze weide, tegen eene geringe betaling, drie melkbeesten, éénen stier en een rund weiden; dit burgerregt pleeg voor 300 goudguld. (450 guld.), gekocht te kunnen worden.

MARSCH (HET-HUIS-DE-), voorm. adell. h. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Zutphen*, 10 min. W. van de stad *Zutphen*.

Het was een prachtig slot met onderscheidene sierlijke gevels, en drie achtkante torens, met gebogen kappen gedekt. Het stond in eene ruime gracht, waarover een vaste brug naar het slot gelegd was. Dit slot, was in Alva's tijd verwoest; doch werd naderhand fraaijer dan te voren opgebouwd, door den Heer Evert van Lintelo, en zijne vrouw, Arnoldina van Hoemen, gelijk uit zeker kneppelversje, boven den ingang van het huis in eenen steen uitgehouwen, bleek.

Dit laatste h. is voor meer dan 40 jaren afgebroken en vervangen door een klein huis geschikt tot zomerverblijf, hetwelk met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 16 bund. 24 v. r. 24 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt, door den Heer H. A. Nederburgh, woonachtig te Zutphen.

MARSCHDIJK, dijk in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*. Het is dat gedeelte van den Rijndijk, hetwelk zich ten Noorden van den pold. de Marsch, van Lienden naar Kesteren uitstrekt.

Deze dijk is onderscheidene malen doorgebroken, onder anderen in de jaren 1751 en 1755.

MARSCHEN (DE), streek hooi- en weiland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, Z. van het d. Beets, zich uitstrekkende tot de Westerburen-Fennen ten westen en de Zwaagster-Gaasten ten oosten.

MARSCHENWALD, groote pachth. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1¾ u. Z. van *Diekirch*, kant. en 1¾ u. Z. O. van *Echternach*, gem. *Consdorff*.

MARSCHENWALD, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, kw. arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. *Bech*.

MARSCH-LEDE-EN-OUDEWAARD, dijkstoel in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*, waartoe behooren de heerl. de Marsch, Lede en Oudewaard, benevens de buitenlanden der dorpen Hensden, Kesteren en Lienden en der buurs. Aalst en Meerten, voor zoo verre die door den Marschdijk zijn ingesloten.

Deze dijkstoel bestaat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, zes Leden en eenen Secretaris.

MARSDIEP (HET-), vaarwater in de *Zuiderzee*, tusschen de *Reede-van-Texel* en de Zuidoostkust van dit eiland. Het maakt dat gedeelte uit, van het groote *Texelsche-vaarwater*, begrepen tusschen de *Helsdeur* en den *Texelstroom*. Heeft eene groote breedte en is voor alle zeeschepen bevaarbaar. De diepte wisselt af van 130 tot 245 palmen.

Deze stroom, van ouds bekend onder den naam van het Marzati of Marsacerdiep, wordt gezegd, in het jaar 1400 voor het eerst te zijn bevaren.

MARSEELISSI, naam, welken de Negers geven aan de verl. koffijplant. Philipsdal, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Philipsdal.

MARSEILLE (GROOT-), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. La-Paix, benedenwaarts aan het tweede Tabbetje, 1300 akk. groot; met 153 slaven. Zij wordt bewerkt met eenen watermolen. De Negers noemen haar Jacobie.

MARSEILLE (KLEIN-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Gustaafsdal, benedenwaarts aan de suikerplant. Libanon; 494 akk. groot.

MARSELESCHE POLDER (DE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

MARSEN (DE), naam van eenige oude bewoners dezer landen. Zie Maresaten.

MARSENHOVEN of Meersenhoven, landg. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1 u. N. van *Maastricht*, kant. en 36 min. Z. W. van *Meerssen*.

Dit landg., hetwelk zeer bosch- en wildrijk is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 107 bund. 38 v. r. 33 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. J. J. Olieslagers, die dit landgoed veelal bewoont, doch anders te Doornik, in België, verblijf houdt.

MARSHOEK (DE) of de Marschhoek, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. en 2¼ u. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. W. van *Dalfsen*, een gedeelte van de buurs. *Emme-en-de-Marshoek* uitmakende; met 72 h. en 420 inw.

Door het doorbreken van den Vechtendijk, op den 24 Februarij 1799, werd dit geh. geheel onder water gezet.

MARSINE, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij het eil. Babber.

MARSNA, naam, onder welken het d. Maarsen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, op de lijst der goederen van de Utrechtsche kerk voorkomt. Zie Maarssen.

MARSNA of Marsana, plaats van welke Regino, Abt van Pruim, gewaagt, verhalende dat de twee gebroeders Lodewijk en Karel, zonen van Ludovicus Pius, of Lodewijk *den Godvruchtige*, om het rijk van Keizer Lotharius te deelen, ieder met hunne Grooten gekomen zijn tot Qersena of Marsna, waarvoor Pithæüs in zijnen Simoinus, of zijnen opvolger (Continuator) de Smarna geschreven heeft, daar hij naar de Fransche uitspraak, door omzetting van letters Marsna had moeten zeggen. Deze Fransche schrijver nu heeft de zaak een weinig duidelijker verhaalt, namelijk, dat Lodewijk voortgetrokken is tot aan Marsna of Marsana en Karel tot aan Herstal of Heristal (Heristallium) en dat zij, in het midden van deze plaatsen, op den 27 Julij, met elkander gesproken hebbende, zijn overeengekomen over deze voorwaarden van verdeeling, die hij vervolgens één voor één ophaalt. Regino getuigt dat Marsana aan de Maas gelegen heeft, en de zelfde Pithæüs bevestigt het, toonende dat deze plaats digt bij Herstal is geweest, hetwelk aan de Maas ligt, en nog heden Meerssen genoemd wordt, zijnde een d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Meerssen.

MARSRUST, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

MARSSUM of Marsum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en ¾ u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Berlikum*.

Men telt er in de kom van het d. 60 h. en 560 inw. en, met het daaronder behoorende Ritsumaburen, 97 h. en ongeveer 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl er ook eene tabakskerverij bestaat. De kerkbuurt bestaat uit eene dubbele streek huizen, aan den straatweg en aan den Slagtedijk. Op het Zuiden van dit dorp heeft men, aan de jaagvaart van Franeker en Leeuwarden, Ritsumaburen, en over gemelde vaart eene houten brug, nog hedendaags Ritsumazijl genoemd, omdat hier, vóór de overdijking der aangespoelde landen, eene sluis plagt te liggen, zoo tot eene waterkeering tegen de Middelzee, als om zich daarin van het overtollige water te ontlasten. Daar de nieuwe straatweg van Leeuwarden naar Franeker door dit dorp loopt, is het aanmerkelijk in vrolijkheid toegenomen.

De Herv., welke hier 720 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Leeuwarden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Arendts, die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en in het zelfde jaar nog naar Leeuwarden ter leen vertrok, doch niet naar Marssum terugkeerde. De kerk bragt vóor de Reformatie 100 goudguld. (150 guld.) op. Ook waren er eene vikarij en eene prebende, welke even zooveel opbragten. Deze hooggelegene kerk is een net gebouw, dat in het midden der zeventiende eeuw aanzienlijk hersteld is; het verwulf is gemaakt in 1724 en het orgel, geschonken door Jonkheer Pieter van Jongestal, is ingewijd den 16 Februarij 1804. De stompe toren, waarop een ronde koepel, heeft twee klokken, beide gegoten in het jaar 1618.

De Doopgez., die er 23 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., van welke men er 14 telt, worden tot de stat. van *Dronrijp* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Men heeft in dit d. een gasthuis, het Popta-Gasthuis geheeten, waartoe de voorm. state Heringa behoort. Zie dat woord. — Mede heeft men er nog een buit., Uniastate geheeten en vroeger had men er nog de state Andringa, Dotinga, alsmede het kloost. Franjum. Zie dat woord.

Ook is er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 13 September 1797 opgerigt is en 50 leden telt.

De kermis te Marssum valt in den tweeden Zondag in September.

Den 18 Augustus 1397, viel in de nabijheid van dit d., een scherp gevecht tusschen de Schieringers en de Vetkoopers voor. Beide de partijen ontmoetten elkander op de Menaldumer-mieden, tusschen Marssum en Dronrijp en vielen met de uiterste verwoedheid op elkander aan. Er sneuvelden van wederzijden eenige personen. Bottinga en Dekama raakten in dit gevecht handgemeen, en vochten zoo lang, dat zij beiden zwaar gewond en half dood ter neder vielen. De Vetkoopers namen eindelijk de vlugt en lieten hunne vijanden de eer der overwinning.

MARSSUMERDIJK (DE), straatweg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*.

De weg, welken dezen naam vroeger voerde, is thans een gedeelte van den straatweg tusschen Leeuwarden over Marssum naar Harlingen.

MARSUM of Marssum, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en 10 min. N. O. van *Appingedam*, ½ u. N. van Solwert, op eene fraaije wierde.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De bovengrond en zelfs ook de ondergrond bestaat, op de wierde in Marsum, uit vruchtbare donkere klei, doch rondom het dorpje is het vaal land, vermengd met veselachtige zelfstandigheden. De ondergrond bestaat uit knik en leem.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Solwert-en-Marsum*. Marsum is van het jaar 1615 tot 1622 met Uitwierda, daarna tot aan 1644 met Holwierda gecombineerd geweest. Doch sedert dien tijd tot nu toe is hier de combinatie geweest met *Solwert*. De kerk is een nog nieuw, maar niet groot gebouw, zonder toren en orgel. Zij heeft een van alle kanten aanvallend dak en, behalve de groote dubbele deur, geheel het aanzien van een particulier huis, met een frontespice boven de deuren De Predikantswoning is hier en niet te Solwert. Het Collatieregt behoort aan den Heer Mr. Reinier Tjaarda Mees, Advocaat te Appingedam.

De waterlossing, genoemd het Marsummermaar, ontvangt de vliet, komende van Bunsum, doch ook aan de andere zijde van Bunsum bij Uitende, en zelfs ten noorden van Uitende vertoont zich de vliet weder, die hier afgeleid is naar de Heekt. Vroeger zal dit beekje vermoedelijk het water door den Eemsdijk hebben geloosd. De scheiding van het dijkvestige en zijlvestige land is, onder Marsum, het gezegde Marsummermaar. Men heeft hier, nevens de wierde, waarop het dorpje gebouwd is, een digtgewassen en geheel toegeslijkt oud stroombed nagespoord, komende van de Kloosterwierde van Appingedam en loopende langs Uitwierde naar den Eemsdijk bij Trijnnaats, alwaar de wijdte van het stroombed gemeten wordt op 60 ellen en breeder.

De vermaarde Mennoniet Uko-Wallis, wiens aanhangers Uko-Wallisten genoemd zijn, die in 1637 uit Groningen gebannen was, heeft, na eenigen tijd in Oost-Vriesland zich te hebben opgehouden, te Marsum, waarschijnlijk in 1640, eene woning gekocht, om daar te leeren en te doopen. Doch vermits deze Uko-Wallisten groote opschuddingen veroorzaakten, zoo is niet lang daarna aan hem en zijnen aanhang ook het verblijf in de Ommelanden ontzegd, waarna hij denkelijk te Norden is gestorven en te Woldendorp in het Oldambt begraven (1).

MARSUM, d., vermeld in het Leven van den H. Willibrord, op het jaar 720 als gelegen aan den mond der Maas. Steribaldus schonk aldaar eene kerk aan Willibrord. Waarschijnlijk zal het aan de linkerzijde der Maas moeten gezocht worden, doch men weet niet juist waar.

MARSUMMERMAAR, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat van Uitwierde afkomende met eene zuidelijke rigting, langs Marsum, naar het Damsterdiep loopt en zich door een sluisje daarin ontlast.

MARSWETERING, waterleiding in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat in de buurs. Hessen, gem. *Dalfsen*, ontspringt, en met eenen westelijken loop zich in de *Nieuwe-wetering* ontlast.

MARTAPANEN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche*, eil. *Borneo*, in het Z. van het eil., rijk *Tatas*, waarvan het de hoofdst. is.

MARTA-POERA, st. in *Oost-Indië* op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Banjermasing*, welks Sultan er gewoonlijk zijn verblijf houdt.

MARTELHUIZEN, boerenhofstede in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3¼ u. N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. van *Leens*, ten O. aan den trekweg, aan welks westzijde hier Knooihuizen, eene kleindere boerderij, gelegen is.

MARTELINGEN, meijerij van het voorm. balj. *Arlon*, hert. *Luxemburg*.

Deze meijerij bevatte de d. Martelingen, Wiesenbach (ten deele), Perlé, Surret (ten deele), Folsheid (ten deele) en Wolflingen, benevens de geh. Ocil, Bodingen en Heispelt (ten deele). Zij werd omringd door de meijerij Warnach, de meijerij Bauschleyden, den ban van Anlier, de heerl. Everdingen, de heerl. Bondorff en de heerl. Useldingen.

MARTELINGEN, gem. in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Osperen*; palende N. aan de Sure, O. aan de gem. Bondorff, Z. aan Perlé, W. aan de Belgische gem. Martelingen.

Deze gem. bevat het Duitsche gedeelte van het d. Martelingen, benevens het d. Wolflingen.

De inw., die hier 500 in getal zijn, en hoofdzakelijk in den landbouw en de leisteengroeven hun bestaan vinden, zijn allen R. K., en behooren deels tot de Belgische par. van Martelingen, deels tot de par. van Wolflingen, die tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het d. Martelingen, in het Fr. Martelange, ligt 6 u. N. W. van Luxemburg, 3 u. N. van Arlon, 1½ u. W. van Osperen, aan den grooten weg van Bastogne naar Arlon en aan de Sure, waarover te dier plaatse eene ijzeren brug ligt. Er wordt eene veertiendaagsche markt gehouden, die nogtans weinig wordt bezocht.

---

(1) Vergelijk S. Blaupot ten Cate, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Groningen, Overijssel en Oost Friesland*, Leeuwarden en Groningen, 1842, bl. 73 en volg.

MARTEN (ST.) of St. Maarten, in het Fr. St. Martin, eil., het noordelijkste der drie *Nederlandsche-Antillen*, ten Z. van het Engelsche eil. Anguilla, ten N. N. W. van het Zweedsche eil. Barthelemy, ten N. N. O. van Saba en ten N. van St. Eustatius. Het vormt eenen onregelmatigen driehoek, waarvan de grondlijn naar het O. en de punt naar het W. gekeerd is. Het geheele eil. is nagenoeg 7 u. lang en 3½ u. breed, en beslaat 4 v. m.

Het schijnt dat St. Marten aanvankelijk onbewoond geweest, en eerst in bezit genomen en bevolkt geworden is, door de Nederlanders, die later aan Fransche planters vergund hebben zich op de noordelijke helft te vestigen, welk gedeelte van toen af bijna onverpoosd, door planters van die natie bewoond is, terwijl zich Nederlandsche planters in het Zuiden gevestigd hadden. Over het geheel heeft de rust der bevolking door de staatkundige beroeringen, die Europa zoo veelvuldig geteisterd hebben, weinig geleden, en de beide natiën hebben op dit eiland in eenen schier onafgebroken vrede en eene voortdurende eensgezindheid geleefd, zoodat het eiland ook nu nog voor de kleinste helft aan ons en voor de andere aan Frankrijk toebehoort. Vóór de Grootebaai, aan welker einde de stad Philipsburg ligt, is eene baar of zandbank, die den ingang voor diepgaande schepen belet. Aan de westzijde van deze baai ligt een fort op eene hoogte, van hetwelk sein gedaan wordt en de vlag waait.

Er worden op dit eiland vele suikerplantaadjen gevonden, doch uithoofde van het veelvuldig gebrek aan regen, als ook dewijl in de orkaantijden, dikwijls de oogst op alle deze eilanden verwoest wordt, zijn de voortbrengselen er zeer gering.

Het Nederlandsche kwartier van St. Marten is verdeeld in zeven divisiën: Groot-baai, Opper-Prinsen-kwartier, Neder-Prinsen-kwartier, Cul-de-Sac, Klein-baai, Kool-baai en Simpsonsbaai.

De lengte van het Nederlandsch-kwartier is 38,180 voeten en de breedte van Pointe-Blanche tot aan de grenslijn 21,406 voeten.

Men berekent de bebouwbare grond van het eiland St. Marten op 88,000 akkers, waarvan 53,000 akkers aan de Franschen zoude behooren.

Geheel St. Marten is vol bergen, die zich bijna overal tot aan de Zee uitstrekken, en genoegzaam twee derde gedeelten van de oppervlakte des eilands beslaan. Tusschen deze bergen vindt men zeer vele vruchtbare valleijen; terwijl ook de hellingen der bergen meerendeels met goede teelaarde bedekt zijn, waarvan de afspoeling door de groote hoeveelheid klippen wordt belet, zoodat de suikervelden zich op sommige plaatsen tot aan de toppen der bergen uitstrekken. De hoogste berg van het eiland ligt in het Fransche kwartier, en was voorheen La Montagne des Accordes, thans Belasse geheeten.

Rivieren vindt men op dit eiland niet, maar wel vele kleine beken, welke echter even als de weinige springen (bronnen) brak zijn, uitgezonderd die aan de toppen der bergen, welker water zeer zuiver is. Evenwel wordt grootendeels het water uit de hier veelvuldig gevonden wordende groote regenbakken gebruikt.

St. Marten heeft eene menigte baaijen, welke veelal tevens landings- en ankerplaatsen opleveren, als in het Nederlandsch kwartier: Burgos-baai, Cupicar-baai, Groot-baai, Klein-baai, Kleine-Koolbaai, Koolbaai, Laguane-baai, Mahis-baai, Mullet-baai en Oester-baai.

In het jaar 1816 bestond de geheele bevolking van dit eil., het Fransche kwartier daaronder begrepen, uit 1000 blanken, 1000 kleurlingen en 7000 slaven, zijnde te zamen 9000 zielen. De middelen van bestaan der inwoners van St. Marten zijn in de eerste plaats de landbouw, vervolgens eene geringe visscherij en eindelijk een zeer weinig beteekenende handel, welke laatste echter vroeger bij zoutoogsten van meer belang was. Het genoegzaam uitsluitend produkt van den landbouw is de suiker, zoowel in het Fransche als in het Nederlandsche gedeelte. In 1829 bestonden in het Nederlandsche kwartier, 23 suikerplant., te zamen bemand met 1200 slaven, van welke er echter slechts 300 tot werken in staat gerekend werden. Deze plant. behoorden aan 19 eigenaren. De kleinere plant. van 20 tot 30 slaven zijn van tijd in de grootere versmolten, de gebouwen gesloopt, en velen der daartoe behoord hebbende gronden in onbebouwde weiden verkeerd.

Volgens Cook zoude St. Marten door Columbus, op zijne tweede reis naar dit werelddeel, ontdekt zijn geworden. Hij kwam hier aan den 8 October 1493, na Guadeloupe en de tusschen beide liggende eilanden te hebben aangedaan, en vond het eiland door Caraiben bewoond, die, onder bedekking van hooge bosschen, waarmede het begroeid was, hunne hutten hadden opgeslagen. Na twee dagen verblijfs verliet Columbus dit eiland, doch kort daarna werd het op nieuw door de op St. Domingo (nu Haïti) gevestigde Spanjaarden bezocht, welke, door onverzadelijken gouddorst daartoe aangedreven, de inboorlingen wegroofden, om die elders als mijnslaven te gebruiken.

In 1627 werden de Engelschen en Franschen door de Spanjaarden van St. Christophe verdreven, en zetteden zich onder den zoo beruchten naam van Boucaniers, eigenlijk zeeschuimers, op dit eiland neder. Onmenschelijk waren de gruweldaden, rooven en moorden, door deze lieden, van dien tijd af tot in het jaar 1640, gepleegd. In het jaar 1636 waren eenige kooplieden van Vlissingen, onder aanvoering van zekeren van Ree, op St. Eustatius gekomen, en dreven van daar eenen kleinen handel met deze Boucaniers, tot zij in het jaar 1637 zich aan de zuidzijde van St. Marten, ter plaatse, waar later door de Spanjaarden een fort gebouwd werd, nedersloegen. Spoedig echter werden zij, in het jaar 1640, even zoowel als de Franschen, weder door de Spanjaarden van hier verdreven. Dezen werden het eiland evenwel spoedig moede, daar het hun jaarlijks 25,000 piasters kostte, waarom zij het, in 1641, weder verlieten, na vooraf de forten en regenbakken vernield en de huizen verbrand te hebben. Vier Franschen, vijf Nederlanders en een Mulat, welke laatste op de zijde der Nederlanders was, hadden zich in de bosschen verscholen, en namen nu, na het vertrek der Spanjaarden, bezit van het eiland. Deze nieuwe bezitters des eilands beproefden nu, door middel van een vlot, de tijding van het voorgevallene naar St. Eustatius over te brengen, hetgeen hun ook werkelijk gelukte. De Gouverneur van laatstgemeld eiland zond dadelijk eene bark, onder bevel van zekeren Marten Thomas, naar St. Marten, welke in Groot-baai landde, en het eiland namens gemelden Gouverneur in bezit nam. Doch de Franschen van St. Christoffel, het gebeurde op St. Marten vernemende, vermeenden evenzeer tot het bezit daarvan geregtigd te zijn, naardien zich, onder de op het eiland achtergeblevenen, vier personen van hunne natie bevonden. Op dien grond betwisteden zij het eigendomsregt aan de Nederlanders, en

zonden dadelijk eenen Officier, met vijftig man derwaarts, welke echter door de onzen werd afgewezen. Een tweede aanval met drie honderd gewapende manschappen, had voor hen beter gevolg, en nu namen zij bezit van het noordelijk gedeelte des eilands, terwijl eenen geruimen tijd later een tractaat van verdeeling tusschen de Nederlanders en Franschen werd gesloten. In het jaar 1688 verlieten de Franschen het eiland, en zetteden zich bij hunne landslieden op St. Christoffel neder, doch spoedig door de Engelschen van daar verdreven, kwamen zij, ten gevolge dezer verhuizing, geheel verarmd op St. Marten terug.

Beide natiën leefden nu in de beste verstandhouding. Elk huisgezin vervaardigde voor zich zelf de benoodigdheden des dagelijkschen levens en bearbeidde den haar in eigendom behoorenden akker; terwijl men in den oogsttijd elkander wederkeerig behulpzaam was. Zij kenden noch armoede, noch overvloed, en met hun lot tevreden, door niemand benijd, genoten zij, onder een gezond klimaat, bij eene werkzame leefwijze, die stille huisselijke genoegens, welke de groote wereld slechts bij naam kent. Dan ook hier liepen deze dagen van stil geluk spoedig ten einde. De behoeften namen toe, zonder dat de kennis ter verkrijging der middelen, om die te vervullen, vermeerderde. De weelde, die bakermat der ellende, verspreidde zich meer en meer en in hare grondelooze kolk verdwenen de dagen van voorspoed en geluk, om plaats te maken voor armoede en tweedragt. Vooral onder het bestuur van den Gouverneur John Philips, een trotsch en schraapzuchtig mensch en bekend als stichter van het naar hem genoemde dorp aan Groot-baai, verminderde de staat van zaken. In 1731 was hij Kapitein der burgerij van St. Marten, en op den 23 Februarij 1735 werd hij tot Bestuurder van het eiland verkozen, met den rang van Vice-Commandeur, als staande onder de bevelen van den Commandeur van St. Eustatius. De Gouverneur of liever Vice-Commandeur Philips was, door zijn despotiek bestuur, bij de ingezetenen zeer gehaat en werd door hen bij herhaling bij den Gouverneur van St. Eustatius aangeklaagd. Steeds echter bleven deze klagten vruchteloos, daar hij, met de wetten en zijne instructiën bijzonder wel bekend, zich altijd goed wist te verdedigen. Eindelijk maakte hij het evenwel zoo erg, dat men hem gebonden in eene boot zette en, tegen wil en dank, met een naar Nederland bestemd schip wegzond. Met moeite beschermden de voornaamste ingezetenen zijn leven tegen het, door de door hem bevolene onmenschelijke strafoefeningen, verwoede gemeen. In Nederland gekomen wist Philips ook weder ditmaal zijne zaak zoo schoon voor te dragen, dat hij van daar zegevierende naar St. Marten terugkeerde. Toen men dit vernam, maakten de notabelste ingezetenen zich van daar weg; terwijl later door Philips te vergeefs aanzoek werd gedaan, dat zij zouden terugkeeren. Omstreeks dezen tijd besloot de Vice-Commandeur, op de zandbank aan Groot-baai, een dorp aan te leggen, en liet daartoe die bank in erven van veertig voeten in het vierkant verdeelen; hij zelf liet te dier plaatse het eerste huis bouwen, hetwelk door den orkaan van 1819 vernield is, doch waarvan de fondamenten nog heden aanwezig zijn. De Vice-Commandeur Philips overleed den 17 December 1746 en werd begraven in de kerk te Klein-baai, of liever op de plaats waar deze gestaan had. Nog heden vindt men tusschen de fondamenten, op de plaats waar het midden van het kruis der kerk geweest is, de

marmeren grafsteen, voorzien van het navolgende opschrift, in het Engelsch en in het Nederduitsch:

HIER RUST DE WEL-EDELE HEER
JOHN PHILIPS
HEERE VAN ALBERY-CLOSS, COMMANDEUR
OVER HET EYLAND ST. MARTEN ETC., ETC.,
ALHIER OVERLEDEN DEN 17 DECEMBER 1746,
OUD 58 JAAREN.

Hij werd na eene tusschenregering onder zekeren JAN DE WEVER, den 15 Januarij 1748 in het bewind opgevolgd door ABRAHAM HEYLIGER PIETERSZ., van wien nu nog afstammelingen op het eiland gevonden worden.

In 1781 nam de beruchte RODNEY bezit van het eiland, zonder evenwel, gelijk te St. Eustatius, te laten plunderen. In 1782 werd het door de Franschen hernomen en zulks tot groote spijt der inboorlingen, die zeer Engelschgezind waren, ten gevolge waarvan de eensgezindheid ras verdween.

In het jaar 1794, tijdens den oorlog tusschen Frankrijk en het moederland, namen de Nederlanders het fort van Marigot, hetgeen door den Ridder DU RAT gekommandeerd werd, bij verrassing in. De loop der zaken in Europa deed echter de Franschen als onze broeders wederkeeren, en op Paasch-Zondag den 5 April 1795, werden zij broederlijk in het bezit van het fort hersteld. Deze broederschap kwam echter den Nederlanders duur te staan, daar er eene schikking gemaakt werd, dat zij tot onderhoud van het uit 400 man bestaande Fransche garnizoen, 5000 guld. 's maands zouden bijdragen. De Fransche Commissaris LA BRUYÈRE, met deze overeenkomst nog niet te vreden, puttede de beurs der ingezetenen geheel en al uit, door hen te noodzaken dat garnizoen geheel en al te kleeden.

In het voorjaar van 1801 landden de Engelschen aan den voet van den in Klein-baai gelegen berg, waren daardoor buiten het bereik van het geschut van het hooger op den berg liggende fort Belair, en bemagtigden alzoo het eiland genoegzaam zonder slag of stoot. Door het gelukken hunner overrompeling opmerkzaam geworden, besloten de Engelschen boven op den top van den berg een blokhuis, door batterijen versterkt, aan te leggen, hetwelk zij den naam van Trigge gaven. Nadat, bij den vrede van Amiens, dit eiland weder aan de Nederlanders was terug gegeven, werd dit blokhuis, bij het op nieuw uitbarsten van den oorlog in 1804, door de laatsten geheel voltooid; terwijl in 1808 de regenbak van Italiaansche steenen, benevens de batterijen en het kruidmagazijn, door eenen Franschen Ingenieur werden in orde gebragt. Gedurende den korten tijd, dat de Engelschen meester waren van ST. MARTEN, werden door hun, en voornamelijk door den Kolonel-Kommandant ANDREW WILSON, zulke buitensporige verteringen gemaakt, dat, hoezeer het jaar 1800 een zoo voordeelig en vruchtbaar jaar voor de suikerplantaadjen was geweest, als zulks de oudste lieden op het eiland heugden, onderscheidene familiën door de gevorderde opbrengsten in de bitterste armoede gedompeld werden.

Ten gevolge van den Amerikaansche oorlog en het embargo op de schepen ontstond er, in het jaar 1808, eenen noodlottigen hongersnood. De prijs der suiker was niet alleen vijf en dertig percent verminderd, maar de allernoodwendigste levensbehoeften werden zoo ongemeen duur, en tegen zulke buiten alle evenredigheid hooge prijzen verkocht, dat er voor den geringeren stand in het geheel geen

aankomen aan was, waardoor ongeveer 200 Negers en eenige arme Blanken van honger omkwamen.

In het volgende jaar (1809) liep een vijandelijk schip, zijnde een Spaansche fluit, door nood gedreven Groot-baai binnen, aan boord hebbende negen en veertig duizend Spaansche piasters aan kontanten. Nadat men haar van dezen last ontdaan had, liet men haar verder weder ongemoeid zee kiezen.

Den 16 Februarij 1810 ondernamen de Engelschen op nieuw eene landing in Klein-baai, met dat gevolg, dat het eiland aan de aanvallers moest worden afgestaan. In het denkbeeld, dat de negen en veertig duizend piasters op het raadhuis verborgen waren, snelden de Engelschen derwaarts, ten einde zich daarvan meester te maken, doch hoe vonden zij zich te leur gesteld, toen zij niets of, volgens anderen, slechts een gering overschot van dien aanzienlijken buit vonden. De vogel was gevlogen en noch de Engelschen, noch de eilanders hebben immer geweten werwaarts die som is gevoerd. Uit wederwraak over hunne zoo deerlijk mislukte hoop, rukten de Engelschen nu alle authentieke en andere stukken uit de kasten der secretarie en verscheurden, vernielden en verstrooiden alles wat hun voorkwam, waardoor thans alle oude oorkonden of geheel verloren, of slechts gedeeltelijk leesbaar in het archief voorhanden zijn. Na de groote omwenling in Europa, ten gevolge van welke het Fransche keizerrijk ten gronde ging, werd St. Marten weder aan de Nederlanden teruggegeven, en op den 6 Januarij 1816 aanvaardde de Heer P. R. Cantzlaar het bestuur, als Kommandeur over de eilanden St. Marten en *Saba*.

Sedert het jaar 1816 was St. Marten merkelijk in bloei en welvaart toegenomen: de zegenrijke oogsten van het in 1818 en 1819 geplante riet bragten daartoe niet weinig bij, terwijl de oogst van 1820 die der beide vorige jaren scheen te zullen overtreffen, daar het suikerriet nimmer grooter en weelderiger gezien was, dan in het begin der maand September van 1819; doch de orkaan van den 21 en 22 dier maand verijdelde alle vooruitzigten. De verwoesting toch, welke daarbij plaats had, gaat alle denkbeeld te boven: 384 woonhuizen, zoo van steen als van hout gebouwd, zijn totaal vernield geworden, zoo mede het daarin gevonden wordende meubilair en materieel voor de suikercultuur, terwijl de overige 76 huizen alle zwaar beschadigd zijn geworden. Meer dan 200 menschen kwamen daarbij jammerlijk om het leven, benevens 17 paarden, 25 muilezels, 30 ezels, 353 schapen, geiten en varkens, wordende de geheele schade op 1,122,190 guld. begroot. Alle levensmiddelen, zoowel de te veld staande, als de in de magazijnen aanwezigen voorraad, waren door dezen orkaan bedorven geraakt, vernield of verloren, waardoor een algemeene hongersnood ontstond, terwijl tevens alom gebrek aan huisvesting was. Op officiele aanvrage, van het bestuur van St. Marten, verkreeg men van het naburige eiland St. Barthelomeus, alwaar ook alle de in de haven liggende schepen met provisiën verongelukt waren, eenige okshoofden meel van mais, doch dit was niet toereikende om het meer dan ⅔ gedeelte der inwoners, die alles verloren hadden, op den duur te voeden. Weldra echter werd er van de naburige koloniën in de eerste behoeften voorzien, en hierdoor verdween de dadelijke vrees voor hongersnood, hoe wel de verzorging van buiten af nog gedurende verscheidene maanden moest blijven voortduren. Het heeft meer dan drie jaren tijds vereischt, voor dat de noodzakelijkste gebouwen op de plantaadjen hersteld waren, terwijl

de verminderde bebouwing, door gebrek aan werkende handen veroorzaakt, de welvaart der ingezetenen van jaar tot jaar deed achteruit gaan, zoodat het eiland tegenwoordig zeer armoedig is.

In het jaar 1840 is op het Nederlandsch gedeelte van St. Marten eene R. K. statie opgerigt, welke onder het apost. vic. van *Curaçao* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt; wordende de godsdienstoefeningen der R. K. bevolking aldaar, bij gemis van eene kerk, in een daartoe ingerigt woonhuis gehouden.

Den 8 Februarij 1843, heeft zich op dit eiland een hevige schok van aardbeving doen gevoelen, welke drie à vier minuten geduurd heeft. Het geheele strand scheurde open ter breedte van 3 à 4 duim, en deze opening sloot zich weder van zelve. Des avonds van dien zelfden dag om 10 ure en in den morgenstond van den 9 Februarij om 4 ure, werden op dit eiland weder twee schokken waargenomen. Deze ligte schokken hielden dagelijks aan tot den 13 der gemelde maand, zijnde de dagteekening dezer berigten.

MARTENA of Martna, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, in *Cornjum*, geheel in hoog geboomte en rondom in singels gelegen, binnen welke ook de kerk van Cornjum staat.

Het is een deftig gebouw, welker fraaije ligging en ongewone bouworde de aandacht tot zich trekt. De breede gracht, het huis en het erf omringende, en zich verre daarvoor naar een fraai terras uitstrekkende, — de oude statige kastanjeboomen, die het voorplein overschaduwen, en voor meer dan honderd jaren door de hand van den beroemden Jonkheer Epo Sjuk van Burmania, die ook op deze state geboren werd, zijn geplant; — het schoone aan de overzijde des waters opgaand geboomte; — alles doet op het eerste gezigt eene treffende uitwerking. Het gebouw zelf, welks overdekte ingang, waarin thans heerlijke met wapens geschilderde glazen prijken, op pilaren rust, verplaatst ons al dadelijk bij de intrede van den overwelfden en beschilderden gang als in eene vroegere eeuw, hoewel de veranderde smaak der tijden het inwendige der vertrekken, zoowel als het uitwendige des geheels, hetwelk vroeger van grooteren omvang was, heeft veranderd. Onder vele andere bijzonderheden vindt men in de groote zaal eene schoone verzameling portretten van de aanzienlijke personen, die dit slot eens bewoonden, waaronder die van Duco Martena, een der verbondene edelen, en zijne vrouw Trijn Unema (1).

Op het einde der vijftiende eeuw werd deze state bewoond door den Hoveling Sytze Martena, † in 1489, en door diens zoon Doecke Martena, die in 1499 Grietman van Baarderadeel was. In 1515 werd deze state, terwijl Kempo Martena, Ridder en Keizerlijk Raadsheer, daarvan Heerschap was, door de Geldersche partij verbrand en geplunderd. Op het einde der zestiende eeuw werd zij bewoond door den beroemden Duco Martena, die tevens bezitter was van het familiehuis te Leeuwarden, waar hij den 11 November 1605 overleed en in de Galileërkerk is begraven. Zijne kleindochter Catharina Entens († 1660)

(1) De geschiedenis van Duco Martena is door Winsemius, in beide zijne werken, en later door Schotanus geboekt, gelijk mede door Joannes Carolus in de *Rebus gestis* C. de Robles. De bijzonderheden hem betreffende zijn verzameld door J. W. te Water, *Historie van het verbond der Edelen* St. III bl. 92–115, St. IV bl. 441; Mr. J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, D. II bl. 73–77; Van Kampen *Karakterkunde der Vaderlandsche Geschiedenis*, D. 1 bl. 345; Van Sminia, *Grietmannen*, bl. 209, en in het stukje van onzen volijverigen medearbeider W. Eekhoff, medegedeeld in de *Leeuwarder Courant* van 18 Julij 1833, getiteld: *Martena- State, te Cornjum*.

bragt deze state mede ten huwelijk aan Sjuck van Burmania, Grietman van Wymbritseradeel († 20 Junij 1650). Hun derde zoon Laes van Burmania heeft haar vervolgens in eigendom en bewoning gehad, en in dien tak is zij nu in eene regte lijn van vader op zoon overgegaan. Ten jare 1687 heeft Laes van Burmania het huis aanmerkelijk verbouwd en vernieuwd, zoo als blijkt uit een opschrift in de vestibule, waar hij genoemd wordt: » Old-Grietman van Idaardera» deel, nu Grietman en Ontvanger over Leeuwarderadeel, voor desen » Gedeputeerde Staat van Frieslandt." Hem is opgevolgd zijn zoon Tjeerd van Burmania, Grietman van Leeuwarderadeel, reeds in 1688, † in 1702. Deze liet het huis na aan zijnen zoon Epo Sjuck van Burmania, die, op Martena-state geboren, later ook dat huis, met den roem en de verdiensten van een der grootste en beste staatsmannen van Friesland te zijn geweest, bewoond heeft tot aan zijnen dood.

Laatst in 1812 vernieuwd, is dit zoo aloud familiegoed eindelijk ook openlijk ter verkoop aangeboden in de maand Junij 1833, en is toen alzoo door koop het eigendom geworden van de tegenwoordige bewoners Mr. Ulricus Hermanus Wielinga Huber en diens echtgenoote Anskjes Dot Vegilin van Claerbergen, eene kleindochter van den voornoemden Jonkheer Epo Sjuck van Burmania en alzoo van den stamvader Sytze Martena, en wel uit beide hoofdtakken, tevens in eene regte lijn afkomstig in de elfde generatie.

Het wapen, door het geslacht Martena van ouds en later steeds gevoerd, is een in tweeën gedeeld schild, aan de regter zijde een zwarte halve arend op een gouden veld, aan de linkerzijde boven eene gouden lelie op een' blaauwen grond, daaronder eene gouden eikel op een rood veld. Voor bovensieraad van den helm een witte reiger, half achter het schild schuilende.

MARTENA of Martna, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Harlingen*, 10 min. N. W. van *Sexbierum*, waartoe zij behoorde.

MARTENA, Martna of Groot-Terhorne, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim ½ u. O. ten Z. O. van *Berlikum*, 10 min. O. van *Beetgum*.

Dit adell. h. met toren is nog zeer aanzienlijk, als geheel uit het water opgehaald en op kelders gebouwd, die eene onderaardsche gemeenschap hebben met drie torentjes, bastionswijze, welke het noordelijke en westelijke deel des gebouws bestrijken, en die buiten twijfel weleer aldus tot verdediging zijn gebouwd, toen men zich, voor de uitvinding van zwaar geschut, in een versterkt huis lang kon verdedigen.

In de laatste jaren der vijftiende eeuw had deze stins veel te lijden van het geweld en de verbittering der Vetkoopers.

In het jaar 1545 werd Johan Onuphrius Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, afkomstig uit het aloud geslacht van Seinsheim en in 1513 in Frankenland geboren, door zijn huwelijk met Maria van Grombach (dochter van Frits von Grombach en Lucia Martena) eigenaar van deze state, en werd er de stamvader van een uitgebreid geslacht, hetwelk door staats- en krijgsbedrijf steeds aanzienlijk in Friesland is geweest.

De geleerde Staatsman Georg Frederik thoe Schwartzenberg, de Uitgever van het Friesch Charterboek (1), afstammeling in de zevende

(1) Men zie over hem Mr. J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, D. II, bl. 302.

generatie in regte linie van bovengenoemden, heeft het als eigenaar bezeten en bewoond, gelijk ook nu nog diens kleinzoon van gelijken naam, den Grietman van Menaldumadeel.

Wegens de uitgestrektheid van de schoone beplantingen, hertenkamp en bloemkweekerij wordt deze plaats thans voor de aanzienlijkste op de kleistreken van Friesland gehouden. Zij beslaat eene oppervlakte van ruim 11 bund.

MARTENAHUIS, oud adell. h., prov. *Friesland*, te *Franeker*, aan de zuidzijde van de *Voorstraat*, welks vaste, dikke muren en gevels van ouden zwaren steen, in nog weinig veranderde gedaante en omtrek, den stouten bouwtrant der vijftiende eeuw vertoonen. Het heeft eenen achtkanten toren, met peervormig koepeldak en vergulden windwijzer, en is nog vereenigd met de zelfde uitgestrektheid gronds, in den zuidwaarts daar achter liggenden tuin en beplanting.

Het is eene bijzonderheid van dit huis, dat, ofschoon de stichter, Hessel van Martena, † in 1517 op het eiland Rhodus, zijnen geslachtnaam met zich in het graf nam, welke door zijn broeder Doeke alleen in nakomelingen voortduurde, het gebouw echter den naam van Martenahuis, ter gedachtenis van dit aloude geslacht, bestendig, tot op den huidigen dag, heeft behouden. Het is ook eene bijzonderheid, dat dit huis, omtrent twee honderd jaren lang, het eigendom van afstammelingen des stichters, van onderscheiden naam, gebleven is, en dat het toen, openlijk verkocht zijnde, in 1694, sedert wederom van den regtverkrijgenden kooper Suffridus Westerhuis tot op den tegenwoordigen eigenaar, Mr. Albartus Telting, Kantonregter, en dus gedurende anderhalve eeuw, niet dan bij erfbeschikking en opvolging van verwanten is overgegaan (1).

Men vindt er een geschilderd glasvenster, waarop gemeld wordt het overlijden van Hessel van Martena, op zijne reize naar het Heilige land, in het jaar 1517. In 1694 woonde er als huurder de beroemde Campegius Vitringa; ook heeft er de beroemde Anna Maria van Schurman haar verblijf gehouden.

MARTENAHUIS, naderhand Starckenborghs huis genaamd, oud adell. h., prov. *Friesland*, te *Leeuwarden*, op de *Nieuwestad* (breede zijde).

Het is gebouwd in het begin der vijftiende eeuw en was het familiehuis van het beroemde geslacht Martena. In het jaar 1552 is het aanmerkelijk vernieuwd door Duco Martena, en in den tijd der Nederlandsche beroerten is het meermalen gebruikt tot eene vergaderplaats der vrijheidlievende Edelen. Sedert eenen geruimen tijd behoorde dit huis aan de provincie, en werd door 's Lands Ammunitiemeester bewoond; doch in het laatst der voorgaande eeuw is het openlijk verkocht en aan bijzondere eigenaars gekomen. Vóór dit huis is eene steenen brug, die nog den naam van Doeke-Martena-pijp draagt, dus genoemd, volgens eene oude overlevering, omdat een optogt van Edelen, misnoegd over de Spaansche Regering, met Martena aan het hoofd, daarover zou geschied zijn.

Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer Mr. T. M. T. Looxma, woonachtig onder Oenkerk.

MARTENSHOEK of Maartenshoek, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. van *Groningen*, 1½ u. Z. W. van *Slochteren*,

---

(1) Vergelijk de *Herinneringen van* Martena-huis *te Franeker*, door Mr. J. W. de Crane, geplaatst in *de Vrijen Fries*, *Mengelingen*, *uitgegeven door het prov. Friesch Genootsch. ter beoefening van Friesche Geschied- Oudheid- en Taalkunde*. Leeuwarden 1838, D. 1, bl. 93-103.

kant. en gem. *Hoogezand*, aan welks westeinde het onmiddellijk verbonden is, zijnde alleen bij deskundigen de grensscheiding bekend en zigtbaar, ½ u. N. O. van *Kropswolde*, waartoe het gedeeltelijk kerkelijk behoort, en wel de 26 h. en 130 inw., ten N. W. van het diep, waar de schepen doorkomen, wanneer de sluis wegens herstelling gesloten is.

Dit geh., bestaande uit eene streek huizen langs genoemd diep of vaart van Groningen naar Winschoten, telt in het geheel 78 h. en 390 inw. Er zijn 8 scheepstimmerwerven; ook is er in het jaar 1839 eene fabrijk opgerigt van moutwijn en eene in het jaar 1843 daarbij gevoegd van brandewijn uit aardappelen.

Deze veel bezochte en levendige plaats, maakt als het ware het begin uit van het kerspel Hoogezand. Er ligt eene voorname sluis of verlaat, in de laatste jaren jaarlijks voor meer dan 10,000 gulden verpacht, welke alle schuiten en schepen, van en naar het Oldambt en de reeds bestaande koloniën grootendeels beladen met turf, in de hooge veenen gegraven, moeten doorvaren; terwijl er een puinweg, nu reeds grootendeels, doch in het volgende jaar geheel, in eenen mac-adamsweg herschapen, van Groningen naar de Oostfriesche grenzen, bij de Nieuweschans, doorloopt, waarvan het laatste gedeelte door Winschoten en de Beerta nu bepuind en begrind zal worden. Het Oude-diep of Abrahams-diep, zijnde de oudste scheepvaart tot vervoer van turf, kwam vroeger te Martenshoek uit, doch is later van Martenshoek af tot achter de Knijpelaan, weggenomen, zoodat er geen het minste spoor meer van aanwezig is en men er den loop zelfs niet meer van weet aan te wijzen. Wat het andere of verdere gedeelte betreft, dit is door uitgraven nog bevaarbaar, en wordt voor de daarbij liggende landen gebruikt tot aanvoering van mest en afvoer van producten.

MARTENSRUG, ondiepte ten N. van de *Zuiderzee*, in het *Amelandsche-gat*, tusschen Terschelling en Ameland, op welks oostpunt twee kleine roode tonnen geplaatst zijn, de noordelijkste op de merken: het Hooge huis, even bewesten den toren van Hallum, op het eil. Ameland, en de zuidelijkste op de merken: het Hooge huis achter den toren van Hallum, op 25 palmen diepte, met laag water, welke tonnen, door de te Ameland binnenkomende en langs de Krommebalg opzeilende schepen, aan stuurboordszijde moeten gehouden worden; zijnde de koers van de noorder- tot de zuidelijkste ton Z. O. ten O. en vervolgens Z. Z. W., per miswijzend kompas.

MARTEN-TER-GROETE (ST.), naam, onder welken het geh. de Groe in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, op sommige kaarten weleens voorkomt. Zie Groe (De).

MARTHA (GROOT-ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, N. van St. Martha's-baai, hebbende klein St. Martha ten Noordwesten.

MARTHA (KLEIN-ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, N. O. van St. Martha's-baai, hebbende Rustenpad ten Noordwesten, en Groot-St.-Martha ten Zuidwesten.

MARTHAS-BAAI (ST.), baai in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan de Zuidwestkust. — In deze baai zijn drie Zoutpannen.

MARTHAGASTHUIS (ST.), voorm. gasthuis in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*, O. van de stad Utrecht.

Dit gasthuis is reeds in het jaar 1585 afgebroken en de inkomsten aan het krankzinnigenhuis geschonken.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans geringe woningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden tegenwoordig in eigendom bezeten door bijzondere Heeren.

MARTORODJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

MARUM, gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Grootegast en de Leek, O. aan de Drentsche gem. Rhoden, Z. aan de Drentsche gem. Norg en de griet. Smallingerland, W. aan de griet. Achtkarspelen.

Deze gem., welke het westelijke gedeelte van *Vredewold* uitmaakt, bevat de d. Marum, Niebert, Noordwijk en Nuis, benevens de geh. Haar, de Linde, Lukaswolde, Malijk, Trimunt en Wilp. Vroeger stond in deze gem. het klooster Trimunt. Zie dat woord. Men telt er 525 h., bewoond door 528 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Men heeft in deze gem. onvergraven veen, afgegraven veen, gemengden grond, zandgrond, goed akkerland op eenen vruchtbaren, diepen, zandigen bodem, en verder noordwaarts weilanden, het meenscheer en heideveld met eenen leemachtigen bodem, en de hooilanden met een' derrij- en veenachtigen ondergrond.

Het zand is vruchtbaar en brengt rogge, boekweit, hennep, vlas, aardappelen en eikenhout voort. Men vindt in den ondergrond veen, derrij, leem, oer en potklei, al naar den aard der gronden.

De inw. die er op een na allen Herv. zijn, en onder welke men 400 Ledematen telt, maken de gem. van *Marum-en-Noordwijk* en van *Nuis-en-Niebert* uit. — De enkele R. K., die er woont, wordt tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend. — Men heeft in deze gem. 4 scholen als: eene te Marum, eene te Niebert, eene te Noordwijk, en eene te Nuis.

Het d. MARUM, of MARRUM, ligt 5 u. W. Z. W. van Groningen; 3 u. Z. Z. W. van Zuidhorn, is hol en onregelmatig gebouwd langs eenen niet geplaveiden zandweg en is zeer uitgestrekt; daartoe behooren de geh. de Haar, Lucaswolde, de Linde, Malijk, Trimunt, en de Wilp.

De inw., die schier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Marum-en-Noordwijk*. De kerk, in het westeinde ten noorden van den rijweg, is een fraai gebouw. Tot aan 1770, was de toren, ter hoogte van 100 voeten, geheel van steen tot aan boven toegebouwd en met eene spits voorzien. Thans prijkt er slecht een klein houten torentje, met eene korte spits, dat groen geverfd op het westeinde der kerk staat. De muren van het westelijke gedeelte der kerk zijn wel tweemalen zoo dik, als die van het oostelijke gedeelte, hetgeen men aan eene vergooting toeschrijft. In het jaar 1770 heeft de kerk hare tegenwoordige gedaante verkregen.

Hier begint de Leidijk, welke tusschen Noordwijk en tusschen Doezum en Opende en vervolgens achter Marum, Nuis en Niebert rond de veenen omloopt, zijnde eene waterkeering.

Bij den orkaan van 9 November 1836, had in dit dorp het zonderlinge natuurverschijnsel plaats, dat eene pompput van zelven begon te werken, zoodat het water gestadig de pompput uitstroomde. De stander-roggemolen is als toen omgestormd, en thans door eenen nieuwen achtkanten molen vervangen.

MARUM-EN-NOORDWIJK, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. en ring. van *Grootegast*.

Na de reductie der prov. Groningen zijn Marum, Niebert, Noordwijk en Nuis eenigen tijd door eenen Predikant bediend. Maar volgens een Staatsbesluit van den 9 Maart 1644 zijn Marum en *Noordwijk* daarvan afgescheiden, en met elkander vereenigd gebleven, waartoe ook Lucaswolde gerekend wordt, zijnde eene vrij groote streek van boerderijen, gedeeltelijk onder *Doezum* behoorende.

Deze twee vereenigde gemeenten, alwaar het collatieregt voornamelijk is bij het huis van Nienoort, hebben tot eersten Leeraar gehad Johannes Janssonius, die in het jaar 1645 herwaarts kwam, en in het jaar 1653 naar Anloo in Drenthe vertrok.

MARWIRD of Marwerd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Sneek*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Bolsward*.

MARWIRD (GROOT-) of Groot-Marwerd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Bolsward*, ½ u. W. ten Z. van *Ruige-Lollum*, waartoe zij behoorde.

MARWIRD (KLEIN-) of Klein-Marwerd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Bolsward*, ½ u. W. van *Ruige-Lollum*, waartoe zij behoorde.

MARY'SHOPE, katoenplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende N. aan de Atlantische-zee, O. aan de katoenplant. Bellevue, Z. aan onuitgegeven bosschen, W. aan de katoenplant. Totness; 1000 akk. groot.

MASAGOUWI, Masango, Massu of Maso, voorm. graafs. waarvan *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, een gedeelte uitmaakte. Zie Maasgouw.

MASALANDA, oude naam van de streek, waar thans het d. *Maasland*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, ligt. Zie Maasland.

MASAN, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

MASANGHAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

MASARAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

MASELER, Masseler of Maaseler, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburgh*, arr. 3 u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Wiltz*, gem. *Goesdorff*.

MASEMADE, naam, welke reeds in 774 voorkomt en nog in 1253 of 1254 door Koning Willem als noordelijke grens van *Zeeland* genoemd wordt, beteekenende zooveel als *Maasmond* of *Mond der Maas*.

MASIDOURI, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, Z. O. van den berg Jamanata.

MASISSIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eene binnenbaai tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

MASSAGONG, eil. in *Oost Indië*, in de *Indische-Zee*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 3° 8′ Z. B., 116° 61′ O. L.

MASSALOE, oud d. in *Oost-Indië*. Zie Okkoet.

MASSAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, ten O. van het eil. *Gau*, een der *Moluksche* eilanden.

MASSAPAIT, AJER-MASSAPAIT of AJER-MADJAP-PAHIT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, met eene oostelijke rigting in de Baai van *Amboina* uitloopende.

MASSAPAIT, WAI-MASSAPAIT of WAI-MADJA-PAHIT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust, met eenen noordelijken loop in *Zee* vallende.

Zij is eigenlijk MADJAPAIT genaamd, ten bewijze dat aan dit water zich weleer Javanen van het kon. Madjapait op Java afkomstig, onthouden hebben.

MASSAPE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen de eil. Sanger en Sjauw.

Men treft er onderscheidene bokken aan, welke door een oud bijgeloof er van tijd tot tijd opgebragt zijn.

MASSARA of MASSARANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van het eil. Sjauw, bij het eil. *Celebes*.

MASSARA, vorstendom in *Oost-Indië*, op het eil. *Savoe*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Het staat onder eenen Radja.

MASSARETTE of MASSERETTE; oud. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, aan de Noordoostkust.

MASSAVOY, voorm. gesp. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de Zuidoostzijde van dat eil.

Het bestond uit vier dorpen, Massavoy, Noervelilla, Haloewa en Wassaha, van welke reeds sedert het einde der zeventiende eeuw de twee eerste nog maar in wezen waren, die in het begin der vorige eeuw 480 zielen en 110 weerbare mannen en 75 dati's uitmaakten.

MASSAVOY, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, gesp. *Massavoy*, aan de Zuidoostzijde van dat eiland, onder den Pati van Massavoy staande.

MASSEEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*. De hoofdplaats draagt den zelfden naam.

MASSEEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Masseen*, aan de *Kali Pekalongan*, 2½ paal van hare monding, terwijl deze rivier tot aan dit dorp bevaarbaar is.

MASSEN, geh. in de heerl. *Nieder-Beling*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 2¼ u. N. van *Clerff*, gem. *Nieder-Bieling*.

MASSIDE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 7° 50′ N. B., 148° 32′ O. L. — Het is 1½ m. lang en ¾ m. breed.

MASSILI, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*.

MASSIGAT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Timbanganten*.

MASTBOSCH (HET), bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, tusschen de dorpen 's Princenhage en Ginneken, ten Westen van de rivier de Mark. Men wil, dat dit bosch, hetwelk zijnen naam ontleent van de mast- en pijnboomen, waarmede het grootendeels beplant is, zoude zijn voortgekomen van éénen boom, die in de heide uitkwam, hetgeen voor een gedeelte mogelijk is; doch in het jaar 1505 heeft HENDRIK, Graaf *van Nassau*, Heer *van Breda*, die daartoe het zaad uit Noorwegen had doen komen, het tot een volkomen bosch aangeplant, en met lanen aangelegd, die er toen doorgehakt werden, want alle boomen stonden er, nu eens wijd van een, dan eens digt bij elkander, zonder orde. Thans echter is het

op weinige plaatsen meer met doorgehakte lanen, maar nagenoeg overal met geplante lanen doorsneden, hetwelk, na den storm van 9 November 1800, door het omwaaijen van duizenden boomen alzoo is verbeterd, terwijl de oprooijing vervolgens links en regts van de lanen heeft plaats gehad. Het beslaat ruim 300 bunderen gronds en is eene van de vermakelijkste wandelplaatsen, die men vinden kan. De boomen zijn zeer hoog, de grond droog en hard. In dit bosch groeijen veel boschbeziën, anders krakebeziën, of, volgens de Bredasche uitspraak, kroekebeijen genoemd, welke de arme lieden hier gaan plukken, om ze in de stad te verkoopen, wordende er tevens velen door de beurtschippers op Holland medegenomen. In dit bosch houden zich ook vele reigers en kraaijen op. Vroeger vond men er wilde zwijnen, wolven en vossen, doch die zijn zoodanig uitgeroeid, dat men er van de beide eerste volstrekt geen en vossen slechts zeldzaam aantreft.

MASTEBROEK, landhoeve in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. van *Winschoten*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Zuidbroek*, gem. en aan het uiterste oosteinde van de Meeden, eene oppervlakte beslaande van 14 bund. 90 v. r. 60 v. ell.

MASTENBROEK, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, gedeeltelijk kant. *Zwolle*, en daarin gedeeltelijk gem. *Hasselt*, gedeeltelijk gem. *Zwollerkerspel;* ten deele kant. *Kampen*, en daarin gedeeltelijk gem. *Genemuiden*, gedeeltelijk gem. *IJsselmuiden*, gedeeltelijk gem. *Grafhorst*, gedeeltelijk gem. *Wilsum*, en gedeeltelijk gem. *Zalken-Veecaten;* palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Zwartewater en den Frankhuizer-Stoudijk, Z. aan de Konijnebulten, W. aan den IJssel.

In het jaar 1330 beraamde Jan van Diest, de vijf en veertigste Bisschop van Utrecht, een plan ter bedijking van Mastenbroek, toen nog eene moerassige en onbewoonde streek, bevattende drie en dertig hoeven lands (omtrent 7000 morgen), dat voor gedurige overstroomingen open lag. De Bisschop vond daarvoor geweldigen tegenstand bij de Edelen, die een groot gedeelte der daarin gelegen weilanden willekeurig gebruikten, en zich het regt daarop aanmatigden; de twist hierover liep op eenen binnenlandschen oorlog uit, gedurende welke de stad Ommen, die het met den Bisschop hield, door de Heeren van Voerst en van Rechteren overvallen, en in brand gestoken werd. De Bisschop zag zich daarom genoodzaakt, van zijn plan af te zien en de edelen het gebruik der landen te laten behouden. Toen in het jaar 1362 Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop, nu ook de indijking en verdeeling van Mastenbroek tot stand wilde brengen, liet hij door de landlieden uit den omtrek den ringdijk van Mastenbroek opwerpen, onder het toezigt van zijnen Landmeter Hendrik Stouwen, die den geheelen polder vervolgens door gegravene weteringen in blokken verdeelde en dit werk in het volgende jaar voltooide. De Bisschop schonk de helft van de tienden uit Mastenbroek aan het kapittel van St. Lebuinus te Deventer. De Bisschop haalde zich door deze indijking den haat der Edelen op den hals en inzonderheid was de Heer van Voerst deswege op hem gebeten, daar deze bij eene verdeeling van de Mastenbroekerlanden, wel het grootste nadeel leed. Hij besloot dus den Bisschop ander werk te geven, en deed uit zijne kasteelen Keppel en Voerst, de ingezetenen van Zalland door roof en brand onophoudelijk plagen, en wijd en zijd beschadigen, zoo zelfs, dat de Bisschop zich genoodzaakt zag, hem openlijk den oorlog te verklaren, hetwelk ten gevolge had, dat de stins te Voerst aan den Zuidkant van Mastenbroek

gelegen, belegerd, vermeesterd en gesloopt werd. De Bisschop, die den grond van het kasteel behield, verklaarde den Heer van Voerst vervallen van al zijne regten, en bevrijdde Overijssel alzoo van een' verklaarden vijand der gemeenschappelijke welvaart. Hij overleefde echter zijne vernedering niet lang, en stierf in 1363.

Aanstonds na den dood van den Heer van Voerst, traden zijne zonen Roderik en Walter van Voerst, in onderhandeling met den Bisschop, en men kwam overeen, dat de vijandelijkheden dadelijk zouden ophouden. De twist over de Mastenbroekerlanden werd geheel opgeheven, en de bedijking en verdeeling daarvan aan den Bisschop toegestaan; mits hij aan de Heeren van Voerst boven hun aandeel, nog tien hoeven lands, grenzende aan de hofstede Voerst, afstond, en hun veroorloofde aldaar eene kerk te bouwen; op den grond, welken de Bisschop van het kasteel hield, zou hij geen nieuwe stins mogen aanleggen, en de ingezetenen van Zwolle, die eene gracht hadden doen graven van de stad tot in den IJssel — zijnde het in 1819 weder bevaarbaar gemaakte kanaal, de Willemsvaart — zouden die behouden, mits zij daarover eene brug deden leggen, ten gebruike van den Heer Roderik van Voerst, dien zij ook voor het vergraven land schadeloos zouden moeten stellen. Ten gevolge van dit verdrag deed de Bisschop aanzoek bij de steden, om op gemeentekosten de bedijking van Mastenbroek te ondernemen, dan deze, zich daarvan welligt weinig voordeel belovende, lieten dat werk aan den Bisschop alleen over.

In dezen pold. liggen onder *Zwoller-kerspel*, 157 erven met huizen, bijna allen boerderijen, en onder *IJsselmuiden* 29 h., waaronder 25 boerderijen. Onder deze laatste gem. beslaat de oppervlakte 1328 bund. 26 v. r. 75 v. ell., en daaronder 941 bund. 60 v. r. 55 v. ell. schotbaar land. Men treft daarin de beste weilanden van Overijssel aan. Van het Zuiden naar het Noorden wordt deze pold. door drie weteringen, als: de Bisschops-wetering, de Oude-wetering en de Nieuwe-wetering, in vier gelijke deelen gescheiden. In de dwarste loopt eerst eene wetering ten Zuiden van den Koekoek, langs welke eene rij huizen, ongeveer 20 in getal, alsmede eene Dwars-wetering, welke den geheelen polder in het midden doorsnijdt, zijnde de trekvaart van Kampen naar Zwolle en Hasselt, gedeeltelijk genaamd de Kamperwetering, de Kerkwetering, tot aan den Mastenbroekerwatermolen bij het Zwarte-water. In het midden van den polder ligt het d. Mastenbroek. Zie het volgende art. De overige woningen liggen langs de weteringen verspreid; er plegen twee havezaten Wolfshagen en Werkeren gevonden te worden.

De polder heeft zijne uitwatering door 7 sluizen, waarvan 3 aan het Zwartewater (de Rademakerszijl bij Zwolle, de sluis tegenover Hasselt en de sluis te Genemuiden) 2 aan de Zuiderzee (de Groote zeesluis in den Overlaatsdijk nabij Genemuiden, in 1825 gebouwd, en de Veneritezijl in den gruidweg van Kampen naar Genemuiden) en 2 aan den IJssel (de sluis tegenover Kampen en de Lutterzijl aan de rivierarm de Goot, mede in gezegden grindweg gelegen, 1½ u. van Kampen). Bij 3 dezer sluizen zijn watermolens gelegen, en wel bij de sluis over Hasselt en bij de Lutter- en Venerite-sluizen. Tot dusverre kan men de beide sluizen aan de Zuiderzee, slechts als ééne beschouwen, daar de kleinere Veneritezijl in de vroegere zeedijk, meer landwaarts in, gelegen, zijn water door de zoogenaamde Venerite, naar de grootere zeesluis voert, van waar het verder, door een uitgekribd kanaal, naar zee wordt

gevoerd Dit kanaal heeft zijne uitmonding digt bij den mond van de Goot en zal verder verlengd worden tot in de geul, welke het IJsselwater alhier in zee heeft gespoeld. Tevens bestaat het plan om eene zoodanige verandering daar te stellen, dat beide gezegde sluizen, elk afzonderlijk, met alle hunne capaciteit, het binnenwater naar zee kunnen voeren, welke verbetering zeer belangrijk mag genoemd worden, te meer daar de meeste andere sluizen van dezen polder zelden met al hun vermogen kunnen werkzaam zijn (zoo als voornamelijk de Rademakerszijl; de sluis bij Hasselt en die bij Kampen) daar deze meestal door het doorgaans hoogere buitenwater gesloten moeten blijven.

In het jaar 1390 werd door Floris van Wevelinkhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, en Schepenen van Kampen en Zwolle, benevens den Dijkgraaf, Heemraden en gemeene erfgenamen van Mastenbroek het dijkregt van dezen polder ingesteld, hetwelk naderhand altoos is gevolgd. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris tevens Ontvanger en zeven Hoofd-Ingelanden, en is het 4e Dijkdistrict van Overijssel. Vroeger bestond de administratie uit een collegie, genaamd Steeden en Vroeden des lands van Mastenbroek, dat eenen Beweerder, Dijkgraaf, eenen Ontvanger en eenen Dijkschrijver onder zich had.

In het jaar 1527 hadden de Boeren van Mastenbroek en Kamperveen inzonderheid veel te lijden van de kleine stroopbenden, die hun vee wegvoerden.

Door eenen storm, die den 7 October 1736 woedde, werd het zeewater zoodanig tegen de dijken van Mastenbroek opgestuwd, dat er tegenover Hasselt eene doorbraak viel, waardoor geheel de polder in eene zee veranderd werd.

Bij den watervloed van het jaar 1799, vloeide deze polder weder geheel onder. Aller beklagelijkst was de toestand van deze polder, bij de watervloed van het jaar 1825. Het geweld, waarmede de zee, in den voormiddag van den 4 Februarij, door en over de dijken stoof, was zóó groot, dat niets daaraan weêrstand konde bieden. De huizen langs den zeedijk gelegen, die den eersten aanval moesten verduren, werden meestal geheel vernield of zwaar beschadigd, waardoor een aanmerkelijk aantal bewoners, jammerlijk het leven verloor. De meer binnenwaarts, langs de weteringen gelegene huizen leden wel iets minder, evenwel was de verwoesting aldaar ook verschrikkelijk. Eenige huizen werden geheel vernield, alle meer of min en vele zeer zwaar beschadigd. Het geweld des waters werd zeer vermeerderd door eene menigte palen, welke uit de zeeweringen van Schokland geslagen en door den stroom medegevoerd, alles waar zij tegen aansloegen, verbrijzelden. De bewoners moesten allen, zonder uitzondering de toevlugt nemen tot de zolders hunner huizen en velen tot de hooibergen, waar zij een of twee etmalen, verkleumd van koude en meestal zonder eenige verkwikking doorbrengen moesten. Er stond in de kerk te Mastenbroek 1 ell. 6 palm 4 duim water, op de laagste landerijen 3 ell. 6 palm. Omtrent ¼ u. N. W. van de kerk, op 1000 ell. afstand van de groote doorbraak, is, na het droog worden, in de uitgespoelde of opgeworpen gronden, het overblijfsel van een verbazend grooten *Runderkop* gevonden, die in het Rijks-museum te Leyden geplaats is. Het getal menschen, die destijds in dezen polder verdronken zijn, is niet afzonderlijk bekend, doch bijna allen, in Genemuiden, Grafhorst, IJsselmuiden, Wilsum en Zwollerkerspel omgekomenen, behooren

daaronder en het zal omtrent een aantal van 90 menschen, 4000 runderen en 150 paarden uitmaken.

MASTENBROEK, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

De Herv., die er 890 in getal zijn, onder welken 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring. van *Kampen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MERANUS à KESSEL, die in het jaar 1595 hier stond en in het jaar 1602 naar Kolderveen vertrok. ARNOLD MOONEN, noemt hem in zijn *Naemketen der Predikanten van Overijssel* (bl. 47 en 50), JOHANNES ANTONII en verkeert, omtrent het jaar wanneer en de plaats werwaarts hij vertrok, in eene dwaling. De kerk, voor de Reformatie toegewijd aan *O. L. Vrouw ter Zon*, was met eenige geschilderde glazen uit de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw versierd, die echter thans grootendeels verdwenen zijn. Thans is het een goed gebouw, zonder orgel. De toren wordt wegens bouwvalligheid afgebroken en zal door eenen nieuwen worden vervangen, welke den 9 September van dit jaar (1845) aanbesteed is.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Kampen*. — Ook is er eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

De inw. van dit d. hebben zich in het jaar 1580 zeer vermaard gemaakt, tegen de in Overijssel zich ophoudende Staatsche krijgslieden, welke in de kleine steden en dorpen verspreid lagen en slecht betaald werden, waarvan zij veel te lijden hadden; de landbouwers waren steeds in gevecht, ten einde de rooverbenden af te weren. De boeren van MASTENBROEK en Vollenhove hadden zich door verschansingen tegen die zwervende benden beveiligd, maar kregen ten laatste ook een bezoek. Zij vereenigden zich toen met die van Zalland en Twente, kozen Oversten en Bevelhebbers en vormden zich in geregelde krijgsbenden. Hunne vaandels vertoonden *een zwaard boven een gebroken eijerschaal, waar de dooijer uitgeloopen was*, met het bijschrift: *Eerst vochten wij om het ei, maar nu om den dop;* doelende op den boerenstand, die, ofschoon bijna geheel uitgeplunderd, echter nog zijn ledighuis en erf wilde verdedigen. Men noemde dit boerenleger: *de desperate bende*. De Graaf VAN HOHENLOO werd afgezonden met eenig krijgsvolk, om hen te beteugelen, hetwelk hem grootendeels gelukte Alleen de Mastenbroekerboeren waren niet te bedwingen, maar trokken tot achter hunne verschansingen, langs het Zwarte water, bij de Driebruggen en elders terug.

MASTGAT (HET), vaarwater, begrepen tusschen het *Zijpe* en de *Keeten*, loopende langs de zuidoostzijde van Duiveland, van af de b. het Zijpe tot aan de kreek van Vianen. Het is een breed en goed vaarwater voor binnenlandsche vaartuigen en heeft minstens 88 palm. diepte.

Dit water wordt dus genoemd, omdat aldaar, in het jaar 1671, eene kaag gezonken is, waarvan de mast nog lang is blijven staan, terwijl op dit punt, in vervolg van tijd, eene diepte is gekomen.

MASTLAND, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Breda*, gem. en 1 u. N. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. O. van de Beek, in het geb. *Klein-Overveld*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende pachthoeve, eene oppervlakte van 189 bund. 92 v. r. en wordt thans in eigendom

bezeten en bewoond door den Heer Willem Frederik van Bijland, Luitenant-Generaal in Nederlandsche dienst.

In het, op de Engelsche wijze aangelegde, park van deze buitenplaats ligt eene merkwaardige bouwval. — Volgens overlevering zoude, tijdens het beleg van Breda, door Maurits, Prins *van Oranje*, in het jaar 1590, de troepen gebrek aan water gehad en een put in de St. Geertruida-kapel hun daarvan voorzien hebben, waardoor de Prins gelegenheid vond langer in de aldaar aangelegde verschansingen te verblijven, van welke nog teekenen te zien zijn. Het is rondom die put, dat de gezegde bouwval, zijnde tevens eene heremitage, gemaakt is.

MASTRICHT, vroegere naam van den verl. houtgr. Garcias-kamp, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Garcias-kamp.

MASTWIJK, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*; palende N. O. aan de heerl. Cattenbroek, N. aan Byleveld, O. aan Amstelland, Z. aan den IJssel, W. aan IJsselveld.

Deze heerl. bevat den pold. Mastwijk en daarin het geh. Mastwijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Linschoten*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *IJsselstein* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Linschoten*.

Het geh. Mastwijk ligt 3 u. W. Z. W. van Utrecht, 1¼ u. N. W. van IJsselstein.

MASTWIJK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*.

MASUIKE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, aan de *Straat-van-Madura*.

MASUIKE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitloopende.

MASUSI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het *Land-der-Lampongs*.

MATADERA, kaap in *West-Indië*, aan de westelijke punt van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*.

MATALE (DE), Way-Matale, d. i. lekker water, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

MATA-LIMA (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*. Zie Lima (Poeloe-Mata-).

MATAN, Matam, Mattan of Mathan, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, tusschen Pontianak en Succadana.

Het werd vroeger door eenen afhangeling van den Sultan van Succadana bestuurd, doch is thans door het Nederlandsche Gouvernement onder den Vorst Radja-Akhil gesteld, die zich door zijne dapperheid en beleid tegen de zeeroovers zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Volgens het algemeen gevoelen zouden in het rijk Matan de voornaamste diamantmijnen van Borneo gevonden worden; terwijl het parelen, vogelnestjes, tin, ijzer, sago en was oplevert.

MATANE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sangir*, in het O. van het eil., aan het rijk van Kandahar grenzende.

Dit d. plagt, in het jaar 1682, nog slechts een klein gehucht te zijn, dat met tien of twaalf huisgezinnen bevolkt was, maar moet

sedert aanmerkelijk toegenomen zijn, vermits het in het jaar 1705 wel vijf honderd en vijftig ingezetenen en honderd en vijftig weerbare mannen telde. Het ligt zeer vermakelijk, en wordt bespoeld door twee takken van eene beek, die uit den berg van Saban vloeit. Deze twee watertjes maken het als tot een zeer aangenaam eilandje, waaraan omtrent honderd klappusboomen, eene verkwikkende lommer geven.

MATANIPO, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie.*

MATAPPICA, div. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname;* palende N. aan de Zee, O. aan de div. Cottica-en-Perica, Z. aan de div. Beneden-Commewijne, O. aan de div. Beneden-Cottica.

Deze div. begint, regts in het opvaren met Sporksgift, op den hoek van Groot-Matappica, ter linkerzijde met Constantia; bevattende verder alle gronden en plantaadjen, welke aan de Groote-Matappica en de Kleine-Matappica, benevens aan de Kabbes-, Tapoeripa- en Warappakreken gelegen zijn.

Zij bevat alzoo de koffijplant.: Nieuw-Aconoribo, Anna's-zorg, l'Avonture, Badenstein, Barbados, Beekvliet, Oud-Bellevue, Bodenburg, Charlottenburg, Driesveld, Dwingelo, Geertruidenberg, de Goede-Verwachting, Goozen, Hoffwijk, Kerkshoven, Klein-Hausen, Kliffort-Kockshoven, Landlust-en-Twistrust, Nieuw-Levant, Mislukt-Bedrog, Nieuw-Mocha, Moed-en-Kommer, Monnikendam, Nieuw-Onverwacht, la Persévérance, Rotterdam, Sporksgift, Twijfelachtig, Vriesenburg-Nova-en-Dwingelo, Zomerzorg en Zonnebloem; de suikerplant.: Efrata-en-Lemmerskamp, Klein-Hoop, Kleins-Lust-en-Boxweide, Lodewijksburg en Molhoop-en-de-Gekroonde-Paauw; de katoenplant.: Anna-Catharina-en-Charlottenburg, Breda, den Briel, Crommelinsgift, Dankbaarheid-en-Dageraad, Fackertshoop, Felix, Groningen, Johanna-en-Charlotte, Kortevreugd-en-Kleinshoven, de Lemmer, Lijdenshoop-en-Jacobsrust, Maria'slust, Meerzorg en Wilkensrust; de kostgrond: Jagerswoud-en-Kweekhoven; ook vindt men er de Chirurgijns-etablissementen: Rustveld en Staf-Arons.

MATAPPICA (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zij komt uit de *Beneden-Commewijne* voort, loopt eerst in eene noordnoordwestelijke, daarna in eene noordwestelijke en eindelijk in eene noordelijke rigting naar de *Atlantische-Zee.*

MATAPOERA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.*

MATARAM, MATERAN of MATAREM, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta.*

Het is een voortreffelijk rijk bebouwd land, dat echter door hooge bergen doorsneden wordt. De hoogste bergen zijn de vulkanen Api en Marbabi. De voornaamste rivieren zijn: de Solo, de Mantienkan en de Brossot. Men vindt er ruime bosschen van teaken palmhout, overvloed van rijst, maïs, suikerriet, indigo, peper, betel, tabak, vee en alle voortbrengselen van Java.

MATARAM, MATAREM of MATERAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, voormaals de zetel van den Keizer van Java, zijnde toen veel luisterrijker dan thans.

Deze stad ligt rondom in het hoog hoewel aangenaam, groen en vruchtbaar gebergte als besloten, en in eene schoone en vermakelijke vlakte. Het gebergte Ongaran en dat van Marabou omvangen de bergen

naar de westzijde van Mataran, en ten noorden heeft men de hemelhoog gekruinde boschrijke bergen van Bilirang, welker wildernissen op de meeste plaatsen ontoegankelijk zijn. Men kan dit gebergte van Bilerang zeer ver, bij helder weder wel dertig mijlen, in zee zien. Zoodat MATARAN in zulk eenen kring van bergen en ongenaakbare bosschen, als ware het besloten liggende, daardoor uit de natuur zeer sterk is.

De stad had vroeger vier poorten, en ook zoo vele engten of naauwe doortogten tusschen de bergen, langs welke men de stad konde naderen. De eerste engte, Silimby genoemd, was, wegens de menigvuldige slingeringen tusschen het gebergte, wel 18 of 20 mijlen lang en strekte zich tot Samarang uit. Zij werd naauw bewaakt, en met veel krijgsvolk bezet, dat om de maand afgelost werd. Aan deze engte lag ook een dorp, dat insgelijks Silimby genoemd werd. Niemand mogt deze engte doortrekken zonder toelating van den hoofdman dezer wacht, die de stipste bevelen had; dus was het ook met de drie andere doortogten, als die van Tadie, Oupak en Kaliadier gelegen. De poorten der stad waren slechts van hout, lomp en zwaar gemaakt, en ter wederzijden met paalwerk, als met muren, tegen het gebergte verzekerd. Niemand zou zich onderstaan hebben buiten om deze engten, door ruigten en wildernissen, heen te dringen, omdat hij in het grootste gevaar zou zijn van gevat en als een doodschuldige gestraft te worden. Rondom de stad had men eene verbazende menigte dorpen, die zoo veel als buiten- of voorsteden van MATARAN waren. Sommige begrooten hun getal op meer dan drie duizend, die zich niet alleen in de vlakte maar zelfs hier en daar tot op het gebergte uitgebreid hadden. Men had overal tusschen en om deze dorpen de schoonste waranden, boomgaarden, rijstvelden en landerijen.

Van de poort Kaliadier, tot het Keizerlijk paleis, had de stad eene lengte van 2 mijlen, en de breedte was weinig minder. Aan de westzijde had zij eene hooge sterke muur van groote vierkante steenen, welke, zonder metselwerk, slechts op elkander gelegd waren. Het paleis lag ten zuiden. De straten waren slordig en zeer onregelmatig. Alleen de Hofstraat, die van het noorden naar het zuiden, niet regt, maar bochtig, het voornaamste gedeelte der stad doorsneed, was nog al redelijk wel ingerigt. De stad was zeer volkrijk, zoodat men dikwijls de Hofstraat naauwelijks kon doorkomen, wegens het groot gedrang van menschen.

Aan het einde dezer Hofstraat stond het paleis van den Vorst op een groot plein. Dit paleis, ofschoon het in het oog der Javanen heerlijk en prachtig was, had niets aanzienlijks noch deftigs, dan alleen het plein, dat met fraai geboomte beplant was. Ook zag men vermakelijke lusthoven en schoone plantaadjen achter het paleis, en afgetuinde jagtbosschaadjen, waarin eene groote menigte van allerlei wild gedierte was, en waar de Keizer en zijne Grooten zich dikwijls met de jagt gingen verlustigen.

MATARAM of MATARAN, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan de oostzijde van dat eil., aan de Baai-van-Mataram.

MATARAM (BAAI-VAN-) of BAAI-VAN-MATARAN, baai in *Oost-Indië*, aan de westkust van het eil. *Lombok*, een der kleine *Sunda-eilanden.*

MATAVAY, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, in het noordoosten van het eil.

MATCHAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel.* Zie MAKJAN.

MATEJ of Tandjong-Matej, kaap in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

MATEN (DE), geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. en 8 u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 4½ u. O. ten N. van *Dalen*, gem. en 2 u. N. O. van *Emmen*, 10 min. N. O. van *Roswinkel*, waartoe het behoort; met 35 h. en 270 inw.

Men heeft er eene vaste bijschool, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

MATEN (DE STADS-), pold. in het *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. O. aan de Zuiderzee, O. en Z. aan het Haverland, Z. W. aan de Weeshuis-Maten, N. W. aan de haven van Naarden, welke hem van de Maatlanden scheidt.

MATEN (DE WEESHUIS-), pold. in het *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. O. aan de Stads-Maten, Z. en Z. W. aan het Haverland, N. W. aan de Haven-van-Naarden, welke hem van de Maatlanden scheidt.

MATENA, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gedeeltelijk gem. *Oud-Alblas*, gedeeltelijk gem. *Papendrecht-en-Matena*; palende N. aan den Alblas, O. aan de heerl. Bleskensgraaf, Wijngaarden en Sliedrecht, Z. aan de Merwede, W. aan de heerl. Alblas en Papendrecht.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Noorder-Matena en Zuider-Matena.

Zij bevat het geh. Matena, benevens eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Papendrecht*. — De R. K., welke men er aantreft, parochieren te *Dordrecht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Papendrecht*.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren met die van *Papendrecht* vereenigd geweest, en wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door de stad *Dordrecht*.

Het geh. Matena of Matthena ligt 4½ u. W. ten N. van Gorinchem, 1 u. W. ten N. van Sliedrecht, ½ u. O. ten N. van Papendrecht.

MATENA (NOORDER-) of Noord-Mathena, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Oud-Alblas*, in de heerl. *Matena*; palende N. aan den Alblas, O. aan de Sliedrechtsche-vliet, die hem van den Zuidzijdsche-polder-van-Bleskensgraaf en van den Wijngaardsche-polder scheidt, Z. aan de Botersloot, waardoor hij van Zuider-Matena gescheiden wordt, W. aan den Zuidzijdsche-polder-van-Alblas.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund.; telt 2 h. en eenen korenmolen; wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast en behoort onder het polderbestuur van Oud-Alblas.

MATENA (ZUIDER-) of Zuid-Mathena, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*, in de heerl. *Matena*; palende N. aan de Botersloot, die hem van Noorder-Matena scheidt, N. O. aan den Wijngaardsche-polder, O. aan den Polder-van-Sliedrecht, Z. aan den Noord-polder, W. aan den Papendrechtsche-polder.

MATENES (KLEIN-), het Huis-te-Werve, ook wel, ter onderscheiding van het *Huis-te-Werve*, onder *Rijswijk*, Oostwerve geheeten, oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O.

ten Z. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en aan de noordwestzijde van het d. *Voorburg*.

Het is een treffelijk gebouw, met eenen sierlijken koepeltoren, een ruim voorhof en groot buitenhof, met eenen steenen muur van elkanderen gescheiden. Het werd omtrent het jaar 1440 gebouwd, en heeft van oude tijden af tot nu toe vele bezitters gehad. Op de laan van het huis Klein-Matenes, die van den Voorburgsche-Heerenweg tot aan den Bezuiden-Houtscheweg loopt, en die ten grooten deele met klinkers geplaveid is, hebben de Heeren van Klein-Matenes een tolhek.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 37 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Archer *en consorten*, woonachtig te Amsterdam.

MATER of Tandjong-Mater, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*. Zie Sampangano.

MATETOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, 2 m. W. van Batoe, 2 m. Z. O. van Batemelo.

MATERMAN of Matraman, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, ads. res. *Bataviasche-Ommelanden*, 6 palen van Batavia. Het is door den Kapitein Jan van 't Hof gebouwd.

MATERVIDERO of Matividini, berg in *West-Indië*, op het noordoostelijke gedeelte van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*.

Hij bestaat geheel uit serpentijngesteente, dat in dikke, schuins of overeind staande, lagen is opeengestapeld.

MATHENA (DE), adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, 2½ u. Z. van *Doesborgh*, arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant. en gem. *Zevenaar*.

Dit adell. h. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer J. B. B. de Bellefroid, Kolonel der Kavallerie.

MATHENESSE (HET HUIS-TE-), het Huis-te-Matenes of het Huis-te-Mattenesse, voorm. adell. h. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. W. van *Rotterdam*, kant. en 5 min. Z. O. van *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*.

Het werd, in de twaalfde eeuw, op eenen hoek, die in de Maas vooruitstak of op eene plaat gebouwd, die men Utternesse of Mathenesse heette. De stichter was Jacob van Wassenaer, zoon van Halewijn III, Heer *van Wassenaar*, en Burggraaf *van Leyden*, die het aan een zijner zonen gaf, Philips geheeten. Deze, doorgaans Philips van Utternesse genaamd, was de stamvader der Heeren van Mathenesse, en bezat ook die landerijen, welke later Spangen (nu Spaansche polder) heeten, tusschen Ouderschie en Schiedam. Zijn kleinzoon Philips erfde het land van Spangen, en liet daar omstreeks 1310, eene kapel en een slot bouwen met 5 groote torens, dat zoo groot en schoon was, als er een in het geheele land werd aangetroffen. Deze werd nu Pilips van Spangen genoemd, en was de stamvader van het aanzienlijke geslacht van Spangen. Zijn oudere broeder Dirk van Utternesse erfde de vaderlijke goederen en het kasteel aan de Maas, dat achtereenvolgens door de oudste zonen uit dit geslacht schijnt bewoond te zijn geweest.

In 1339, toen het oude huis der Heeren van Mathenesse in het bezit was van Adriaan van Mathenesse, werd zijn broeder Diederik, gelijk wij reeds zeiden, met het oud grafelijk huis te Rivier begiftigd, hetwelk toen naar zijnen bezitter, weldra den naam van het Nieuwe-Huis-van-Mathenesse verkreeg, in tegenoverstelling van het oude, doorgaans het

Huis-Uyternesse geheeten. Na dien tijd is de oudste tak der MATHENESSEN waarschijnlijk uitgestorven, en diens kasteel vervallen, terwijl men er later volstrekt geen gewag meer van gemaakt vindt. Alleenlijk vermeldt VINK, in zijne *Beschrijving van Schiedam*, dat het door de Hoekschen gesloopt, en later door de Maas geheel verzwolgen werd. Vóór omstreeks eene eeuw, zegt men, dat er nog eenige overblijfsels van bestonden aan den Maaskant, ten Oosten van het Oostersch-Hoofd, nabij de plaats, waar nu de werf de Nijverheid is aangelegd, maar thans is er hoegenaamd niets meer van te ontdekken.

MATHENESSE (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, aan de noordzijde van de *Spuistraat*, niet ver van de *St. Pieterstraat*.

Het moet vroeger een zeer oud en sterk gebouw geweest zijn, gelijk het later een der grootste, fraaiste en aanzienlijke huizen der hofplaats was. De eerste, dien wij als eigenaar van dit huis vermeld vinden, is REINOUD VAN BREDERODE, Heer *van Vianen* en *Ameide*, Burggraaf van Utrecht, die in het jaar 1473 overleden is, en naar wien het ook wel het HUIS VAN BREDERODE genoemd werd. Terwijl deze het bezat, maakte FRANK VAN BORSSELE, Graaf *van Oostervant*, laatste gemaal van Vrouwe JACOBA, in 1459 er aanspraak op, en het werd hem, bij gewijsde van den Hove van Holland, van 28 April 1460, toegekend voor eene som van 900 keurvorstelijke guldens; waardoor het ook veel onder den naam van het HUIS VAN DEN GRAAF VAN OOSTERVANT bekend staat. Wie sedert de dood van den Graaf VAN OOSTERVANT, welke in 1470 voorviel, daarvan bezitters zijn geweest, tot dat het gekomen is aan den Heer VAN MATHENESSE, naar wien het later genoemd is, vindt men niet vermeld. Alleen weten wij, dat het in volgende tijden in onderscheidene huizen verbouwd is.

MATHENESSE (NIEUW-), voorm. afzonderlijke heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse;* palende N. aan de heerl. Oud-Mathenesse, O. aan Beukelsdijk, Z. aan Delfshaven, W. aan de haven van Schiedam en aan de stad Schiedam.

Deze heerl. bevat den polder Nieuw-Mathenesse, en daarin eenige verstrooid liggende h., het geh. Nieuw-Mathenesse uitmakende.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 47 v. r. Men telt er 11 h., bewoond door 13 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 60 inw., die meest hun bestaan vinden in veemesten en in de melkerij.

De Herv., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Schiedam*. — De Evang. Luth., van welke men er slechts 4 aantreft, worden tot de gem. van *Schiedam* gerekend. — De 18 R. K., die er wonen, behooren mede tot de stat. van *Schiedam*.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren met *Oud-Mathenesse* vereenigd, en maakt daarmede thans eene heerl. uit, welke door de stad Schiedam in eigendom bezeten wordt.

Het geh. NIEUW-MATHENESSE ligt 1½ u. W. van Rotterdam, en grenst O. aan Schiedam.

MATHENESSE (NIEUW-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse;* palende N. aan den polder Oud-Mathenesse, O. en Z. O. aan Beukelsdijk, Z. aan Delfshaven, W. aan de haven van Schiedam.

Deze pold., beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 47 v. r.; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door

1 sluis op de buitenhaven van Schiedam, uitwaterende in de Maas, van het overtollige water ontlast.

MATHENESSE (HET-NIEUWE-HUIS-VAN-) of HET HUIS-TE-RIVIERE, voorm. adell. h. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. W. van *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*, in den pold. *Oud-Mathenesse*. De nog bestaande bouwval van dit kasteel ligt aan den stads buitensingel der stad Schiedam, tusschen de Overschiesche- en Rotterdammerpoorten.

Ten tijde, toen het land, waarop de stad Schiedam gebouwd is, nog dagelijks onder water liep, en alleen uit eene lage, met biezen bewassene, moeras bestond, werd er een kasteel gebouwd aan den oever der Maas, nabij den mond der Nieuwe Schie, hetwelk men het Huis-te-Riviere of Huis-aan-de-Rivier noemde. Vermoedelijk had dit in de elfde of twaalfde eeuw plaats, en geschiedde zulks op kosten van, of van wege een der Hollandsche Graven. Immers in eenen giftbrief van ALEID VAN HENEGOUWEN, waar bij zij aan de stad Schiedam eigene wetten en keuren gaf, wordt deze plaats hare nieuwe stad bij het Huis-te-Riviere, en werden de inwoners de poorteren van Rivier genoemd, het geen bewijst dat dit kasteel in de dertiende eeuw reeds sedert langen tijd bestond. Dat het oorspronkelijk eene grafelijke bezitting was, mag men daar uit afleiden, dat het later onmiddellijk leenroerig van de Graven van Holland en door dezen aan de Heeren VAN MATHENESSE in leen geschonken werd. Niettegenstaande de oudheid van dit kasteel en het aanzien, waarin het schijnt gestaan te hebben, wordt het zeldzaam in de oude kronijken of charters vermeld, en vindt men het, na bovengemelden giftbrief van ALEID van 1272, niet genoemd vóór 1339, toen WILLEM IV, Graaf *van Holland*, het aan DIEDERIK, Heer *van Mathenesse*, in leen gaf. Welligt gebruikten de Graven dit kasteel aanvankelijk voor een tolhuis, gelijk er oudtijds vele langs onze rivieren bestonden. Niet lang kan het echter daar voor gediend hebben, want spoedig slibde er voor dit gebouw zoo veel grond uit de Maas aan, dat men op dezen nieuwen grond, in de eerste helft der dertiende eeuw (omstreeks 1216) eene kerk bouwde, rondom welke de eerste beginselen van Nieuwer-Schie, Nieuw-Schiedam of Nieuwen-dam ontstonden. Van nu af werd de kapel en het dorp aan de Schie, ter onderscheiding, de kapel van Oud-Schiedam, Ouderschie of Overschie genaamd.

Overeenkomstig de gift van WILLEM IV, werd het HUIS-TE-RIVIERE, na den dood van DIEDERIK, die overleed zonder kinderen na te laten, door Gravin MARGARETHA, den 4 September 1346, aan zijnen broeder DANIËL in leen gegeven, die tevens, als eenige erfgenaam, in het bezit kwam van al de landerijen, welke zijn broeder bezeten had. Het schijnt, dat tot deze erfgoederen, het zij door het uitsterven der afstammelingen van ADRIAAN, die Uyternesse bezat, het zij om andere redenen, ook de landerijen van dezen behoorden, want dat DANIËL veel land buitendijks (dat is buiten den in 1281 opgehoogden grooten Maas- of Zeedijk) bezat, blijkt uit een verlof, dat hij den 12 December 1347, van de Hoogheemraden van Schieland ontving, om de landen van MATHENESSE buitendijks te mogen bedijken. Zulk een verlof toch zoude hij niet gevraagd hebben, als geen aanzienlijk gedeelte der bedoelde landen zijn eigendom geweest was. Bij de vergunning der Hoogheemraden werd bepaald, dat, zoo iemand van de bezitters der landen bij de bedijking schade mogt lijden, en zich deswege bij het Hoogheemraadschap beklaagde, Heer DANIËL of zijne nakomelingen

hem daar voor schadeloos moesten stellen en dat hij, in geval men den dijk mogt willen opgeven en laten vervallen, gedurende vier jaren daarna verpligt zoude zijn, de schade te vergoeden, die daaruit zoude kunnen voortspruiten. Korten tijd daarna braken in Holland de geschillen der Hoekschen en Kabeljaauwschen uit. Hierbij kozen bijna al de steden aanstonds partij voor WILLEM V en de Kabeljaauwschen, doch de meeste Edelen, wier magt door het toenemend aanzien der steden aanmerkelijk verminderde, schaarden zich aan de zijde van MARGARETHA. Met MATHENESSE was dit echter het geval niet. Met slechts weinig andere Edelen verbond hij zich, even als de steden, aan de zaak van WILLEM V en ondervond daarvoor spoedig 's Graven gunstbewijzen, welke in de eerste plaats daarin bestonden, dat de Graaf hem, in 1355, vele landerijen schonk, aan beide zijden der Schie gelegen, tot aan den dijk, waar het Huis-te-Starrenburg staat, om daarvoor zijn HUIS-TE-RIVIERE te herstellen, dat waarschijnlijk in den oorlog tegen de Hoekschen schade geleden had. Eigenlijke feiten van DANIËL VAN MATHENESSE zijn in de geschiedenis niet bekend. Hij stierf vermoedelijk in het jaar 1378, en werd door zijnen zoon DAVID opgevolgd; want het was met dezen, dat de Graaf, den 11 Januarij 1379, eenige geschillen beslechtte, welke er tusschen zijnen vader en de stad Schiedam ontstaan waren, over het uitspreken van zeker regt en eenige woningen aan den weg naar Oudeschie gelegen. In 1385 stierf DAVID VAN MATHENESSE, zonder kinderen, doch twee broeders nalatende, PIETER en WOUTER, die, in den geest van de gift van Graaf WILLEM IV, hunnen broeder in het vaderlijk erfgoed hadden moeten opvolgen. Ditmaal had dit echter geen plaats, omdat, bij de komst van ALBRECHT aan de regering, en vooral na zijne verheffing tot Graaf, bij den dood van WILLEM V, de Hoekschen ten nadeele der Kabeljaauwschen begunstigd werden, en ALBRECHT dit kasteel, zoodra de bezitter overleden was, niet langer in handen van het Kabeljaauwsche geslacht VAN MATHENESSE wilde laten. Daarom schonk hij het, met 26 morgen lands, den 15 December 1385, aan WOUTER VAN DEN BERGHE in leen, onder deze voorwaarde, dat hij het voor hem en voor zijne gemagtigden altijd ten zijnen beste moest openstellen, zoo dikwijls hij zulks begeeren zoude, op verbeurte van zijn leen, in geval van weigering. Niet lang mogt echter VAN DEN BERGHE zich in deze bezitting verheugen, want zoodra was de wispelturige ALBRECHT, ten gevalle zijner bijzit ALEID VAN POELGEEST, niet van partij veranderd (in 1389), of VAN DEN BERGHE verviel, met de meeste Edelen, in ongenade. Welligt ook weigerde deze, nu de Graaf Kabeljaauwsch was geworden, overeenkomstig de voorwaarde, waarop hij met dit leen begiftigd was, zijnen burg voor volgelingen van den Graaf open te zetten. Om een en andere redenen, verviel het leen van het HUIS-TE-RIVIERE spoedig weder aan den Graaf, gelijk blijkt uit een stuk van den 1 Augustus 1393, waarbij onderscheidene Kabeljaauwsche Edelen beloofden, dat zij het HUIS-TE-RIVIERE, gelegen buiten bij de stad Schiedam, een jaar lang, ten behoeve van den Graaf en van niemand anders houden en hem daarmede ten allen tijde helpen zouden, ten zij zij hem vooraf waarschuwden, wanneer zij van hunne belofte ontslagen wilden zijn. Deze Edelen waren: WOUTER VAN MATHENESSE, REINIER DEVER, FILIPS VAN DER SPANGE, DIRK VAN POELGEEST, ALPHER VAN DER HORST, KERSTANT VAN DEN BERGHE, WILLEM VAN VEEN en anderen.

Later kwam WOUTER VAN MATHENESSE weder in het bezit van het vaderlijk erfgoed, dat echter altijd aan de Graven leenroerig bleef, en, na ALBRECHTS dood, aan zijnen zoon JAN VAN BEIJEREN ten deel zoude gevallen

zijn, indien de Graaf niet gevreesd had, dat hij de hem, van deze zijde, toekomende regten nimmer naar behooren genieten zoude, en hem derhalve, in plaats der regten op de stad Oudewater en het Huis-te-Riviere, niet het land van Voorne ten erfdeel aangewezen had. In 1405 toog Wouter van Mathenesse, gelijk vele andere Edelen, met Willem VI, tegen van Arkel op, maar mogt deze onderneming niet lang overleven. Hij stierf namelijk den 14 Januarij des volgenden jaars, nalatende drie zonen: Adriaan, Hubert en Jan Adriaan; de oudste volgde hem op; den jongste zullen wij hierna met een enkel woord om zijne kinderen vermelden. Na Wouters dood gaf Graaf Willem IV al zijne goederen weder in erfelijk leen aan zijnen zoon Adriaan, uitgezonderd het Huis-te-Riviere met zijn toebehooren, dat hij hem slechts voor zijn leven schonk, met behoud der vrije beschikking daarover na Adriaans dood, niettegenstaande zijne voorvaders het van de oudere Graven, en met name van Willem IV, reeds in erfelijk leen gekregen hadden. Gedurende het leven van Adriaan van Mathenesse, barstten de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, onder de regering van Jacoba van Beijeren, met dubbele woede, weder uit.

Ofschoon nu Mathenesse zich, even als vele andere edelen, en nagenoeg alle de steden, bij het leven van Willem VI, plegtig verbonden had, om, na 's Graven dood, zijne dochter Jacoba tot Landsvrouw te zullen huldigen, en hij zich, bij den eersten oorlog tusschen Jacoba en haren oom Jan van Beyeren, weinig in de zaak mengde, aarzelde hij nogtans niet, om, na den zoen van Woudrichem, waarbij Jacoba van vele steden afstand deed, en voor de overige plaatsen haren oom als Ruwaard erkende, zich stiptelijk aan de bepalingen van dien zoen te houden, en zich, toen Hertog Filips van Bourgondië zijn regt of onregt gelden deed, weder als vroeger onder de vanen der Kabeljaauwschen en van den Hertog te scharen. Immers den 24 December 1425 beloofde Filips plegtig aan Adriaan van Mathenesse, — omdat hij zijn Slot-te-Riviere altijd, waar dit noodig en nuttig was, voor hem geopend en het geleend had om er de goede stede van Schiedam mede te helpen en den vijand te wederstaan, en omdat hij zulks uit loutere gehechtheid aan hem, geenszins door dwang, gedaan had, — dat hij zijn slot herstellen en het hem, in goeden staat, onbeschadigd weder leveren zoude, zoodra de oorlog met zijne nicht zoude geeindigd zijn; en den 9 Maart 1426 of 1427 werd nog door Filips aan zijnen Kapitein Jan van Nykerke, die de stad en het slot te Schiedam vijf maanden, zonder wedde te genieten, bewaard had, een tractement van een Hollandsche schild (1 guld. 65 cents) daags toegezegd, voor al den tijd dien hij den Hertog daar gediend had en nog dienen zoude. Adriaan van Mathenesse, die, tot loon zijner getrouwheid aan Filips, nadat Jacoba van het geheele Graafschap afstand gedaan had, tot Baljuw van Schiedam aangesteld was, werd door zijnen zoon Wouter in het bezit van zijn kasteel opgevolgd, doch noch van hem, noch van Adriaan (1468) en van Jan, die hem opvolgde, valt iets te vermelden, alleenlijk willen wij doen opmerken, dat beide eenige zonen waren, en dat Jan (1522) Heemraad van Delfland en later ook van Schieland was. Omstreeks dezen tijd schijnen de Heeren van Mathenesse hunnen ouden burg bij Schiedam verlaten en zich met der woon te Leyden nedergezet te hebben. Immers, blijkens eenen platten grond van Schiedam, door Gheyn, op het laatst der zestiende eeuw, vervaardigd, was het Huis-te-Riviere toen reeds niet meer dan eene ruine, iets grooter dan, doch weinig verschillende van hetgeen daar thans nog van overig is. Ook vindt

men opgeteekend, dat Jan van Mathenesse, kleinzoon van den zoo even vermelden Jan, Ridder, Heer *van Mathenesse*, Heemraad van Schieland enz., in 1602 te Leyden stierf. Ofschoon men van dezen tijd en later weinig belangrijks van de Heeren van Mathenesse kan mededeelen, blijkt het uit de betrekkingen, die door hen vervuld werden, dat zij in groot aanzien stonden. De oudste zoon toch van den laatstgenoemde Jan, Adriaan geheeten, was niet slechts, gelijk zijne vaderen, Heemraad van Schieland, maar ook Curator der Leydsche Hoogeschool, in welke betrekking hij, met zijne ambtgenooten Cornelis van der Mijlen en den Burgemeester van Leyden, voor den herbouw der Academie zorgde, toen deze, in 1616, door eenen fellen brand geheel vernield was. Deze Adriaan was niet alleen Heer van Mathenesse, maar ook van Opmeer. Zijn vader Jan (de eenige van vijf broeders die kinderen naliet) was namelijk gehuwd geweest met Florentina van Culenborg, Vrouwe *van Opmeer*, van wie hij deze tweede heerlijkheid erfde. Wij moeten hier opmerken, dat het geslacht van Mathenesse zeer ongelukkig was, met opzigt tot de mannelijke afstammelingen, als welke vooreerst weinig in getal waren, en ten andere voor een groot gedeelte jong en ongehuwd stierven. Adriaan van Mathenesse, de tijdgenoot van Willem, Abt van Egmond, had eenen zoon Wouter; Wouter had eenen zoon, Adriaan, en deze had weder slechts eenen zoon, Jan geheeten; Jan had drie zonen, doch van deze drie takken waren er reeds twee in het derde geslacht uitgestorven; de oudste, Adriaan, had vijf zonen, van welke er vier ongehuwd stierven; alleen de tweede, Jan, was gehuwd, en liet behalve Adriaan, Heer *van Mathenesse* en *Opmeer*, Curator der Leydsche Hoogeschool, nog twee zonen achter, van welke de eene, in 1614, als Domdeken te Utrecht stierf en de andere Willem, Heer *van Rascourt*, de grootvader was van den laatst overledenen mannelijken afstammeling van dit geslacht. Laatstgenoemde, Adriaan, had slechts eenen zoon, Jan (1653), die van zijne elf zonen er tien verloor, nog zeer jong of althans ongehuwd zijnde. Alleen de jongste, Gijsbert, bleef overig, die Heer *van Mathenesse*, *Riviere*, *Opmeer* en, door zijne grootmoeder, *van Zouteveen* en het *Huis-ter-Does*, Heemraad van Schieland, Baljuw en Dijkgraaf van Rijnland, en, sedert 1666, lid van de Ridderschap van Holland was. Zijn eenige zoon Jan stierf jong; zoodat, bij zijn overlijden, op den laatsten Februarij 1670, uit het geheele geslacht alleen nog een kleinzoon van den bovengenoemden Willem, Heer *van Rascourt*, in leven was, mede Willem geheeten, die echter ongelukkiglijk reeds een jaar daarna (den 10 Mei 1671) in den jeugdigen leeftijd van vier jaren overleed. Hij werd dus, met het wapen van Mathenesse, eene bande van keel, beladen met drie sterren van goud, op een veld van zilver, in de Witte-Vrouwekerk te Utrecht ter aarde besteld. Nu bleven er van het geheele geslacht slechts twee zusters van dezen laatsten Mathenesse overig, van welke de jongste Maria niet trouwde, de oudste, Florentia, met den Ritmeester Johan van Hardenbroek in den echt trad.

Gijsbert, de laatst overgeblevene van den oudsten tak, en de laatste die op gevorderden leeftijd en in aanzien stierf, is in de Pieterskerk te Leyden begraven, waar zijn wapen met de volgende twee en dertig kwartieren is opgehangen: Mathenesse, Culenborg, Duvenvoorde, Coulster, Assendelft, Brienen, Noordwijk, Swieten, Aaswijn, Isendoorn, Broekhuysen, Tuyl van Serooskerke, Gend, Amstel van Mijnden, Vliet, Mathenesse, Piek, Gend, Balveren, Ley, Wena, Vijgh, Riemsdijk, Hack,

Wijhe, Avesenk, Haeften, Laar, Tengnagel, Langen, Broekhuisen, van Egten. Zoo stierf dit geslacht uit, dat zich minder door roem, dan door aanzien onderscheiden had, en door huwelijken met de eerste huizen des lands verbonden was, als daar zijn, die van Duvenvoorde, Spangen, Kralingen, Dever, van der Does, Assendelft, Piek, Lokhorst, Wassenaer, Culenborg enz. Na het overlijden van Gijsbert van Mathenesse bleek het, dat zijn boedel niet toereikende was, om zijne schulden te dekken. Bij den openbaren verkoop zijner nalatenschap, ten voordeele van zijne schuldëischers, den 22 Januarij 1688, te Delft, voor den Notaris Mr. Wijbrand van der Kost gepasseerd, kocht de stad Schiedam, de bouwvallen van het Huis-te-Riviere met eenige daarbij gelegene landerijen en de heerlijkheid van Oud-en-Nieuw-Mathenesse, voor eene som van 13,400 gulden.

De gronden, welke vroeger tot het adell. h. behoord hebben, beslaan eene oppervlakte van 1 bund. 90 v. r. (1).

MATHENESSE (OUD-), voorm. afzonderlijke heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*; palende N. O. en O aan de gem. Overschie-en-Hogenban, O. aan Beukelsdijk, Z. aan Nieuw-Mathenesse, Z. W. aan de stad Schiedam, W. aan de Schie.

Deze heerl. bevat den polder Oud-Mathenesse, en daarin eenige verstrooid liggende h., het geh. Oud-Mathenesse uitmakende. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 70 v. r., waaronder 142 bund. 50 v. r. belastbaar land.

Men telt er 61 h., bewoond door 66 huisgez., uitmakende eene bevolking van 391 inw., die meest hun bestaan vinden in het veemesten en de melkerij.

De Herv., die er 190 in getal zijn, worden tot de gem. van *Overschie* gerekend. — De 13 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Schiedam*. — De 140 R. K., die men er aantreft, maken deel uit van de stat. van *Overschie*.

Men heeft in deze heerl. geene dorpschool, maar de kinderen genieten onderwijs te *Overschie*.

De heerl. Oud-Mathenesse is sedert onheugelijke jaren met die van Nieuw-Mathenesse vereenigd, en maakt daar mede thans eene heerl. uit, welke de stad *Schiedam* toebehoort.

Het geh. Oud-Mathenesse, ligt 1½ u. W. ten N. van Rotterdam, N. O. van Schiedam.

MATHENESSE (OUD-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*; palende N., N. O. en O. aan den Spange-polder, Z. aan Nieuw-Mathenesse, Z. W. aan de stad Schiedam, W. aan de Schie.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 142 bund. 50 v. r., waaronder 134 bund. 30 v. r. schotbaar land, telt 61 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, malende op het boezemwater de Schie genaamd, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

MATHENESSE (OUD-EN-NIEUW-), gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, (5 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende

(1) In den *Schiedamsche Almanak* voor het jaar 1839 vindt men eene *Geschiedenis van het Huis te Rivier en het geslacht Mathenesse*, waaruit de beide voorgaande art. hoofdzakelijk zijn overgenomen, doch waar men nog een en ander betrekkelijk het geslacht Mathenesse zal vinden, het welk ons bestek niet gedoogde hier te vermelden.

N. aan de gem. Overschie-en-Hogeban, O. van Delfshaven, Z. aan de Maas, W. aan Schiedam.

Deze gem. bestaat uit de pold., Oud-Matthenesse en Nieuw-Mathenesse, benevens gedeelten van de Bossepolder en Veltenoord. Zij bevat de geh. Oud-Matthenesse en Nieuw-Mathenesse.

Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 388 bund. 88 v. r. 61 v. ell., waaronder 329 bund. 16 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Men telt er 72 h., bewoond door 79 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in het veemesten en in de melkerij. Ook heeft men er eene touwslagerij en eene stoffenverwerij.

De Herv., die hier ongeveer 230 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Schiedam*, gedeeltelijk tot de gem. *Overschie.* — De 17 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. *Schiedam.* — De R. K., van welke men er ongeveer 160 aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Schiedam*, gedeeltelijk tot die van *Overschie* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schiedam* of te *Overschie.*

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van zilver, met eene bande van keel, beladen met drie sterren van goud.

MATHENIS (NIEUW-), pold., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Delfshaven*; palende N. en O. aan den Schielandsche Hoogendijk en Delfshaven, Z. aan de Maas, W. aan Schiedam.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. waaronder 124 bund. schotbaar land; telt 11 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, als ook door eenen watermolen, malende op eigen boezem, van het overtollige water ontlast, loopende het boezemwater door eene eigene sluis in de, dus genaamd wordende, Bakkershaven uit, op de buitenhaven van Schiedam, en vervolgens uitwaterende in de Maas. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden, voorts eenen Molenmeester.

MATILLO of MATILO, plaats, welke op de Reiskaart van PEUTINGER voorkomt, als gelegen op den regteroever van den Rijn, regt midden tusschen Lugdunum en Albiniana, 1¼ gemeene duitsche mijl van elk dezer plaatsen; vermoedelijk moet zij gezocht worden, ter plaatse waar nu de stad Leyden ligt. *Ma* beteekend de naam van het water, waaraan nog Alkemade, Hoogmade enz. hunne namen ontleenen, en tilo beduidt *hoogte.*

MATITA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, met eene oostelijke rigting in de *Straat-van-Makassar* uitloopende.

MATOEA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Binnenlanden.*

Dit distr. is door de natuur reeds buitengewoon versterkt, door vele honderde voeten breede en diepe ravijnen, welke het ten O. en N. O. bepalen, en deze versterking is door het doen van geweldige inkappingen, het aanleggen van dikke aarden borstweringen en ondoordringbare bamboes doerie, die langs de steile wanden, op alle, maar eenigzins toegankelijke, plaatsen aangelegd zijn, tot eene verbazende hoogte gebragt.

De groote ravijnen bestaan uit eene eigenaardige losse en drooge trasachtige stof, die overal de duidelijkste kenmerken van eenen vulkanischen oorsprong draagt. Zij vormt, op de meeste plaatsen, meer of minder

steil afgebrokkelde wanden van verscheidene honderden voeten hoogte, die door hunne licht grijze kleur, op eenigen afstand gezien, volmaakt op rotswanden van witten zandsteen gelijken. Deze turfachtige grond bestaat voornamelijk uit vulkanische asch en zand, die doorgaans rijkelijk met meer of minder verweerde stukjes puimsteen doormengd is. De puimsteen heeft ten deele eene glasachtige en ten deele eene stralige hoedanigheid. Buitendien vindt men ook vele korreltjes van kwarts en lava, alsmede eene menigte lovertjes van glimmer (mica) daarin, welke laatstgenoemde bergstof gewoonlijk eene fraaije, gele en metalliek glinsterende kleur heeft. De stof komt over het algemeen eenigzins overeen met de zoogenaamde pausollana aarde, die in Italië wordt gewonnen, en zal ook waarschijnlijk, even als laatstgenoemde zelfstandigheid, een goed bouw-materieel opleveren.

In ieder van deze merkwaardige ravijnen stroomt eene kleine rivièr, die alle, na de vereeniging van de ravijnen zelven, ten noordwesten van de Toedjoe Loeras, in elkander vloeijen en zoo, te zamen met nog vele andere wateren, de rivier de Massang vormen, welke zich benoorden Tiko in zee stort.

MATOEA of MATOEWA, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Matoea*, niet ver ten N. W. van het dorp Oud-Matoea of Groot-Matoea, te midden eener vrije schoone grasvlakte, alwaar voormaals door de Maleijers markt gehouden werd, 1038,6 ell. boven de oppervlakte der zee. Het klimaat is er frisch en gezond.

Bij den opstand, welke, in Februarij 1840, in de Padangsche-Bovenlanden uitbarstte, werd dit fort door de Padries aangevallen, doch de bezetting weerde zich dapper, en werd, door den spoedigen aantogt van den Kolonel MICHIELS, ontzet.

MATOEA (OUD-) of GROOT-MATOEA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Matoea*.

De streek waarin het ligt, is op niet zeer verren afstand ten O. door ravijnen en N. W., W. en Z. door eenige kleine bergrijen ingesloten. Alleen naar het zuidoosten vormt het land een laag dal, waardoor de weg leidt naar de Dano, of het meer van de tien Kottas.

MAT-ROUGE (LE), suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerpl. Rietwijk, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Soribo; 2500 akk. groot; met 71 slaven.

Deze plant. wordt met eene beestenmolen bewerkt. De Negers noemen haar KROESAU.

MATSLOOT, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 5½ u. N. N. W. van *Assen*, gem. en 1½ u. ten N. van *Roden*; met 8 h. en 60 inw.

MATSLOOT (DE), water in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, dat van het *Peiserdiep* komende, in eene westelijke strekking naar het *Leekstermeer* loopt, en zich daarin ontlast.

MATSLOOT (DE), waterlozingskanaal in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Oldekerk*, ten N. van Niekerk, loopende met eene Westelijke en vervolgens met eene Noordelijke bogt uit de Katershals naar het *Hoendiep*, waarin het zich ten Zuiden van Niezijl, tusschen de Gaerkeuken en de Scheefstil ontlast.

MATTA (DE), WAY-MATTA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust, met eene noordoostelijke strekking in eene baai uitloopende.

MATTA-HARIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 11 April 1828 werd dit d., hetwelk toen door de onzen bezet was, door de muitelingen hevig aangevallen, bij deze gelegenheid werden, bij een en hetzelfde vijandelijke vaandel, twee vaandeldragers achter elkander ter nedergeschoten. De vijand werd door de onzen met moed ontvangen en zag zich genoodzaakt te wijken; terwijl van de zijde der onzen, niet tegenstaande het zwaar vuur, waaraan zij gestadig hadden bloot gestaan, zoo dat alle de hutten doorschoten waren, slechts een man gewond was.

MATTANAPPEL (DE), WAY-MATTANAPPEL, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Klein-Ceram*, met eene westelijke rigting, in het *Nassausche-Gat* uitloopende.

MATTARM, aanzienlijke buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¼ u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. Z. W. van *Dalfsen*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 140 bund. 64 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JOHAN ADRIAAN Baron VAN FRIDAGH, te Zwolle.

MATTA-WOELI, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

MATTABELLO of MATTABELLOS, twee eilandjes in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende; 4° 12′ N. B., 150° 10′ O. L.

Zij liggen omtrent 2 mijlen van elkander, en zijn ieder 1 mijl lang en ½ mijl breed.

MATTEMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie MALLEMEER (HET).

MATTEN, strook oud land, op oude kaarten vermeld onder den naam van MATTENHAM, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Zuid-en-Noord-Schermer*.

Deze strook land, is bij de bedijking van de Schermermeer mede ingedijkt, doch behoort anders tot de Mennemeer, welke buiten de Schermer ligt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 73 v. r. 90 v. ell., en heeft eene uitwatering door middel van een molentje op het Schermermeerwater, maar heeft geen afzonderlijk polderbestuur: in dat opzigt is het vereenigd met het polderbestuur van het zoogenoemde Oudeland of Binnendijk onder den ban Noord-Schermer.

MATTENBURG, pold. gedeeltelijk in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, gedeeltelijk in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Nieuw-Vossemeer*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan Nieuw-Vossemeer, N. O. aan de Oude-Heide, O. aan den Rubeer-polder, Z. O. aan de Schuddebeurs-polder, Z. W. aan den Eendragts-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1526 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund. 67 v. r. 56 v. ell., als onder *Nieuw-Vossemeer*, volgens het kadaster, 160 bund. 2 v. r. 36 v. ell., onder *Steenbergen-en-Kruisland*, volgens het kadaster, 5 bund. 65 v. r. 20 v. ell. Hij wordt door middel van eene steenen heul, wijd in den dag 6 palm. 3 duim. en hoog 9 palm en 5 duim, door de Nieuw-Vossemeer- en Eendragt-polders, op de rivier de Eendragt, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el 4 palm 5 duim beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

MATTENESSE, buit. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem.

en 1½ u. O. N. O. van *Leens*, 10 min. ten N. N. O. van *Mensingeweer*, waartoe het behoort.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond, door de weduwe van wijlen Mr. HENDRIK HAGEROUW BRONGERS, in leven Notaris.

MATTENESSE (OUD-), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. ten N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. ten N. O. van *Baflo*, op de Hoogewierde van *Rasquert*, ten O. van den rijweg.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans een burgerhuis, met een gedeelte der voormalige grachten, ten Z. W. van dezen burg stond *Meima* en ten N. W. *Azinga*, twee adellijke huizen te Rasquert.

MATTHEUS-EILANDEN (ST.-), twee eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, tot de *Toekang-Besi-eilanden* behoorende, O. van Kayloepa, omtrent 5 m. N. O. van Tamea, op een rif, dat omtrent 1 mijl in het rond is, ½ mijl van elkanderen in de rigting van het Noordwesten naar het Zuidoosten.

MATTIAKEN, oude volkstam, welke vroeger een gedeelte van ons Vaderland moet bewoond hebben. Men weet echter niet juist op te geven, in wat landstreek zij zich hebben opgehouden, ofschoon sommigen hen in Zeeland plaatsen. TACITUS spreekt van eene Zilvermijn, welke de Romeinen onder CURTIUS RUFUS, eenen tijdgenoot van CORBULO, in het land der Mattiaken vonden, maar die schielijk tot blijdschap van den morrenden soldaat, weder opgegeven werd, dan het is nog niet beslist, waar men deze landstreek zoeken moet. Volgens TACITUS, die de Mattiaken en de Batavieren over den Rijn plaatst, hen insgelijks als bondgenooten van het Romeinsche rijk aanmerkt, en hen vervolgens onder de medestanders in de ondernemingen van CIVILIS opnoemt, moeten zij hier omstreeks gewoond hebben, al was het ook niet in Zeeland. Het zou kunnen zijn, dat de Mattiaken, die in Hessen woonden en een gedeelte der Catten uitmaakten, met de inwoners van het eiland der Batavieren hunne woonplaats verlaten, en zich op de grenzen van Vlaanderen, of in een ander gedeelte van Nederland, gevestigd hebben.

MATUARIBO, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Gage-d'Amour, benedenwaarts aan den houtgr. Overtoom; 1000 akkers groot.

MATY, TANDJONG-MATY, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

MAUDACUS, oud d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, vermoedelijk het tegenwoordige KERKWERVE. Zie dat woord.

MAUGSEE of MAUGSIE, drie kl. eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, N. van Borneo, 7° 33′ N. B., tusschen Borneo en Palawan.

MAUK, bazar in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*, aan de *Tjidoenan*, 5 of 6 mijlen van de monding dezer rivier. Deze bazar is in het jaar 1820 geopend.

MAUK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

Deze rivier neemt haren naam eerst eenige palen ten Noorden van haar in Zee vallen, nabij Katapang, in het Westerkwartier dezer residentie aan, en is haar bestaan verschuldigd aan de zamenvloeijing van een aantal kleinere wateren, waaronder de Tjirarap, de Tjilolog en de Tjilidoek de voornaamste zijn.

MAULAMA, onbewoond eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, niet ver van Haroeka.

Dit eiland was vroeger bewoond, doch toenmaals in eenen oorlog met de Ternatanen belegerd, welke, merkende dat zij daarmede niet veel vorderen konden, een touw om eene rots sloegen en dreigden het geheele eilandje mede te slepen. Hierdoor verschrikt gaven zich de onnoozele inwoners over, en sedert is het onbewoond gebleven.

MAULFSMUHLEN of Maulfs, geh. in de heerl. *St. Veith*, hofgerigt van *Wampach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6 u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. O. van *Clerff*, gem. *Weiss-Wampach*.

MAURI of Mori, negerdorp in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, kon. *Fanti*, 2 u. O. N. O. van kaap Corso. Men vindt hier het Nederlandsche fort Nassau.

MAURIK, gem. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel* (6 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan den Rijn, tot aan de stad Wijk-bij-Duurstede en verder aan de Lek, O. aan de gem. Lienden, Z. aan de gem. Lienden, Tiel en Zoelen, W. aan Buren en Beusichem.

Deze gem. bevat de heerl. Maurik en Eck-en-Wiel, benevens de d. Rijswijk en Ravenswaay, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3760 bund. Men telt er 380 h., bewoond door 479 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, voornamelijk varkensfokkerij, die men bij gewone tijden jaarlijks op eene opbrengst van wel 18,000 guld. kan rekenen. Men treft er zeer goed zaai- en hooiland, benevens uitmuntende boomgaarden aan.

De Herv., die er ruim 2760 in getal zijn, onder welke 900 Ledematen, maken de kerkelijke gem. Eck-en-Wiel, Maurik, Ravenswaay en Rijswijk uit, welke elk eene kerk hebben.

De Evang Luth., van welke men er slechts 4 aantreft, worden tot de gem. van *Tiel* gerekend

De R. K., die sedert 1795 eene kerk te Maurik hebben, zijn er ruim 230 in getal, en maken met die van de overige gem. uit de Neder-Betuwe eene stat. uit. — De 5 Isr., die er gevonden worden, behooren tot de ringsynagoge van *Tiel*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Eck, ééne te Maurik, ééne te Ravenswaay en ééne te Rijswijk, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 380 leerlingen bezocht worden.

MAURIK, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Maurik*; palende N. aan den Rijn, O. aan de heerl. Eck-en-Wiel en Ingen, Z. aan Ommeren, Tiel en Zoelen, W. aan Rijswijk.

Deze heerl. bestaat uit den pold. van Maurik en eenige uiterwaarden, en bevat het d. Maurik en vele verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van nagenoeg 1700 bund. land. Men telt er 180 h., bewoond door 240 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die men er 1250 telt, onder welke 390 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Paulus Colonius, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, en in het jaar 1619 naar Grave vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die er 170 in getal zijn, maken, met de overige uit de Neder-Betuwe aan den Rijnkant de stat. van Maurik uit, welke

tot het aartspriesterschap van *Utrecht* behoort, en 220 zielen, onder welke 155 Communikanten, telt. — Men treft er 2 Evang. Luth. en 2 Isr. aan.

MAURIK wordt ter gelegenheid der Navalia in 1139 genoemd. Het is waarschijnlijk, dat die heerl. van ouds aan de Heeren van CUYCK en MALSEN behoorde, ten minsten OTTO, Graaf *van Bentheim* droeg den Hof (Curia in Maudrik), benevens een gedeelte van Malsen, aan den Graaf *van Gelre*, in 1253, ter leen op (1). Heer SEFFATIN VAN MAUDRICK, Ridder, was in 1286 borg voor Graaf REINALD, aan den Graaf *van Holland;* zoodat het te denken is, dat hij den hof en heerlijkheid van den Graaf *van Bentheim* verworven, en daarvan den naam aangenomen heeft. Zijn zoon GERHARD VAN MALDERICK, droeg het slot MALDERICK aan Graaf REINALD tot een open huis op, en ontving het wederom van hem ter leen, den 7 Junij 1297. Hij was den 18 November 1306 reeds overleden, want JOHAN VAN BOSINCHEM, Heer *van Culenborg*, echtgenoot van zijne dochter MARGARIET, had verschil over de erfenis, namelijk over het slot Malderick, dat toen aan de uitspraak van Scheidsmannen onderworpen werd. Deze moet tot zijn voordeel uitgevallen zijn, want den 19 October 1307 beloofde JOHAN, voor zich en voor zijnen zoon HUIBERT, verwekt bij zijne vrouw MARGARIET, dochter van Heer GERHARD VAN MALDERICK, den burg van MALDRIK, welke HUIBERT van den Graaf *van Gelre* ter leen hield, op zijne eigene kosten te zullen bewaren, en voor den Graaf op zijne begeeren te openen; tot nakoming van welke voorwaarden zich de personen verbonden, wijders legde genoemde JAN VAN BOSINCHEM, op den 30 Mei 1312, de belofte af, zijne huizen te MAURIK en te Culenborg den Graaf VAN GELRE te zullen openen, tot nakoming van welke voorwaarden zich tien personen verbonden met verklaring tevens in zijne handen te zullen stellen, Broekland, in het testament van zijnen vader vermeld, en beloofde daarbij zich te onderwerpen aan des Graven uitspraak, aangaande de eigendommen daarvan, en erkende daarbij ook dat de Graaf gelost had de goederen die hij van hem in pandschap gehouden had. Den 2 Augustus 1347 beleende REINALD, Hertog *van Gelre*, JAN VAN CULENBORG, met de uiterwaarden in de diepte van de Lek, gerecht van Mauderik en Wiele (2); vervolgens beloofde de Hertog WILLEM VAN BEIJEREN op den 12 Mei 1409, den Heer van Culenborg niet te zullen manen hem onschuldig te houden, en wegens het huis en slot te MAURIK te vrede te zullen stellen, eindelijk bekende Hertog WILLEM VAN BEIJEREN den 2 December 1413 aan den Heer van Culenborg schuldig te zijn 2000 Eng. nobelen, te betalen uit de renten van Zeeland, bewester Schelde, voor schade die hij aan zijn huis te MAURIK geleden had, wegens het overgeven van gevangenen, in het voordeel van gezegden Hertog (3). Naderhand had hij verschil met den Graaf, dewijl hij de palen van zijn regtsgebied te ver uitstrekte (*dan settende zijn gerichte te verre op de Geldersche aarde*). De Graaf hierover ontevreden zijnde, sloot een verdrag, volgens hetwelk het hoog gerigt aan Gelderland en het dagelijksch gerigt aan de Heeren *van Culenborg* zou blijven. Sedert dien tijd zijn de Heeren *van Culenborg*, met het dagelijksch gerigt en de tienden verleid. Evenwel was nog lang een geslacht van MAURICK

---

(1) I. A. NYHOFF, *Verzameling van oorkonden*, D. I, bl. 53, noot.

(2) Hetzelfde werk, D. II, bl. 37.

(3) I. A. NYHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland enz*, D. I, bl. 68 en *Verzameling der oorkonden*, D. I, bl. 35, 9?, 100 en 133, D. III, bl. 292 en 330

aanwezig, dat in het Ridderschap verschreven was, en *un Ciseav posé en bande* (d. i. eene schaar en bande) tot wapen voerde.

Van *Zwarte* Hendrik van Mauderick, kocht Gerhard, Heer *van Culenborg*, in 1452, alle manschap, dat is, Leenmannen van Maurick (1) zoo dat dit geslacht nog eenige regten, tot de heerlijkheid behoorende, behield. In 1698 werd Maurick, door den Graaf *van Culenborg*, aan Albert van Deelen tot Spankeren verkocht, en is naderhand aan de geslachten van Deder en Mom gekomen.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. J. Caen, Heer *van Hoeckenburg*, Ridder der orde van den Nederlandsche Leeuw, Lid der Ridderschap en van Gedeputeerde Staten van Zuid Holland, woonachtig op den huize Hoeckenburg, te Voorburg.

Het d. Maurik of Maurick, oudtijds Malderick, ook weleens Momik gespeld, ligt 6½ u. N. W. van Nijmegen, 2 u. N. N. O. van Tiel, ¼ u. W. van Eck, 1 u. O. van Rijswijk, langs den linkeroever van den Rijn, in eene zeer gezonde en vruchtbare landstreek, met afwisselende welige koren- en weilanden, zoo binnen als buitendijks, mitsgaders boomgaarden.

Sommige geleerden houden het voor het oude Mannaritium, waarvan gesproken wordt in het reisboek van Keizer Antonius, en gronden hun gevoelen daarop, dat deze plaats in eenen charterbrief van het jaar 1423, te vinden bij Matthaeus, *de Jure Gladii*, tot tweemalen genaamd wordt Manderick. In andere oude brieven, bij Slichtenhorst en elders, heet het Malderick, ook wel Mauderik. De Heer Mr. J. Scheltema, met de Heeren van Asch van Wijk en van Heusde te Utrecht, benoemd in eene commissie, tot opsporing der Romeinsche oudheden, hield het, volgens eenen brief van het jaar 1829, aan den Burgemeester van die gemeente geschreven, waarin over eenen aldaar gevonden penning gehandeld wordt, genoegzaam zeker, dat Maurik het Mauritium is.

De kerk der Herv. was vóór de Reformatie aan den H. Martinus, Bisschop van Tours, toegewijd; ook was er eene vikarij gesticht ter eere van de H. Catharina. Het is een ruim en wel ingerigt gebouw, zonder orgel, waaraan in 1842 en 1843 belangrijke reparatiën zijn geschied, hebbende Z. M. Willem Frederik, Graaf van Nassau, ter gemoetkoming in de kosten, eene subsidie van 600 gulden verleend. Dit gebouw is versierd met eenen zestig Nederlandsche ellen hoogen spitsen toren, waarin eene zware klok, voorzien met het volgende daarin gegoten omschrift:

DE INWOONDERS VAN MAVRICK HEBBEN DESEN LATEN GIETEN ANNO 1643. M. F. S. (2).

De kerk der R. K., digt bij die der Herv. staande, is in het jaar 1795 gesticht; in 1820 vernieuwd en vergroot, en sedert met een klein orgel voorzien. Zij heeft ook een torentje en eene luiklok, en wordt door eenen wereldlijken Priester bediend. Tot de parochie van *Maurik* behooren de dorpen Ravenswaay, Rijswijk, Maurik, Eck-en-Wiel, Ingen, Ommeren, Lienden, met de buurtschappen Meerten, Aalst en de Marsche, in welke plaatsen zich te zamen niet meer dan 250 R. K., onder welke 155 Communikanten, bevinden. De Priester, die alhier het eerste dienstwerk heeft verrigt, was G. A. Verhofstad.

(1) Van Spaan, *Inleiding tot de Historie van Gelderland*, Deel III, bladz. 393.

(2) Deze drie laatste letters beteekenen waarschijnlijk de [illegible]

Men heeft er eene zeer fraaije, in 1841, geheel nieuw gebouwde school, met twee localen, welke ruim 4300 gulden aan het dorp gekost heeft, ingerigt voor 220 leerlingen, bedragende het gemiddeld getal der opkomende 150.

In vooroude tijden moeten er te MAURIK, dat, naar de thans overbodige ruimte der kerk gerekend, veel meer bevolkt moet zijn geweest, onderscheidene kasteelen of burgten hebben gestaan, ten minste overblijfselen als grachten, singels, oude fondamenten van buitengewone dikte en bewerking, benevens een aantal hofsteden en die op antique grondslagen rusten, dragen daarvan de ontegenzeggelijkste bewijzen. De molen en het molenhuis trekken in dit opzigt bijzonder de aandacht tot zich. Zij liggen op twee aanzienlijke hoogten, welke door eene diepe gracht of kloof van elkander zijn gescheiden. De hoogten intusschen bestaan geheel uit bouw- en muurwerken, en, blijkens gedeeltelijke uitgravingen in 1842 gedaan, uit kelders, waarin men haardsteden en asch heeft ontdekt. De muren, hier en daar tot drie nederlandsche ellen dik, zijn van binnen van gegoten werk en voorts van baksteenen opgetrokken. Hier werd voor eenige jaren geleden, waarschijnlijk in 1804 of 1805, een beeldje van witte gebakken aarde gevonden, hetwelk ongelukkig is weggeraakt. Een gedempte of toegevallen put, welke men voor eenigen tijd ontdekte, is, naar de beschrijving, een Romeinsch werk; zulks is mede het geval met de grondslagen en bouwvallen, welke op de naastgelegene, thans geheel afgebrokene hofstede, aanwezig zijn. Deze, aan den Burgemeester DE ROOY toebehoorende en nog Jonker Mauriks Hofstad geheeten, is waarschijnlijk het reeds in de vijftiende eeuw verwoeste slot der Heeren van MAURIK, doch hetwelk vermoedelijk op Romeinsche grondslagen rustte; voorts dragen de fondamenten van Culenborgsch Hofstad, Engelschhof, Marienburg, Ouderhoek, Heuvelstein, Winkelhof, anders Oudenhof genaamd, welke vier eerstgenoemde plaatsen thans tot voorname bouwhoeven zijn ingerigt, de klaarblijkelijkste bewijzen van hooge oudheid. De Winkelhof, van welk uitgestrekt goed de laatste bezitter is geweest de Heer HUIBERT VAN WIJK, die ook tevens is geweest de laatste Rentmeester van de Betuwsche goederen, den grafelijke huizen van Culenborg toebehoorende, is, nadat gemelden Heer H. VAN WIJK daarop een aantal jaren heeft gewoond, en aldaar is overleden, na diens dood, in het jaar 1684, in afzonderlijke perceelen publiek verkocht en in onderscheidene handen gekomen, terwijl later al het getimmerte ten eenenmaal gesloopt is. Wijders geven de namen Spiegelenburg, door zijne singels, Nederwijk, door den nog aanwezigen vijver, Pierkamp en Kalverkamp door hunne hoogten, en het daaruit van tijd tot tijd uitgegraven wordend puin, geen ongegrond vermoeden, dat ter dier plaatse kasteelen of voorname huizen gestaan hebben. Het heerengoed Ottestein, dat echter van veel later tijd was, is in 1820 geheel gesloopt.

Te MAURIK heeft een kapelletje gestaan, waarnaar nog de omtrek, benevens een weg en opweg naar den dijk, de kapel, de Kapelschestraat en de Kapelsche-opweg genaamd worden. Dit kapelletje, waarvan men zegt dat het er voor CHRISTUS geboorte gestaan heeft, is, als een eigendom van den polder van MAURIK, in 1819 afgebroken en op de fondamenten, toen ter tijd, eene woning voor den veldschutter getimmerd, zoodat van deze oude Heidensche kapel, niets meer dan alleen de bedekte grondslagen aanwezig zijn.

Volgens berigten is te Maurik, in den jare 1635, een mijlpaal gevonden, waaruit zoude blijken, dat aldaar een Romeinsch kasteel of legerplaats Maurititicum geweest is; verder zoude aldaar in 1674 of 1675, een menigte Romeinsche penningen en andere voorwerpen gevonden zijn. In 1827 is een half uur ten westen van het dorp, een ell. diep in den grond, een soort van duimsteen van aanmerkelijke grootte opgegraven, en voor weinige jaren vond men in een stuk grindland, hetwelk vroeger moeras was, en mede behoort aan het zoogenaamde Meerland — een streek, waarvan de overlevering zegt, dat zij eertijds water geweest zij, thans het eigendom van den Heer S. P. Mertens — een langwerpige naar boven spits toeloopende steen, hoog 18, breed 12 en dik 2½ nederlandsche duimen, waarop de naam Ihesu duidelijk gelezen wordt, en een kruisteeken voorkomt, hebbende aan het boven of spitseinde een gat. Volgens de beschrijving, welke de Hoogleeraar Kist te Leyden daarvan geeft, is het eene gewone roode gebakken tegel. De letters en figuren, die er op gezien worden, zijn verheven en op de nog weeke klei gedrukt met een houten vorm, blijkens de sporen van het slordig doorsnijden der houtnaden, bijzonder van greenen hout, welke aan de onder- en de bovenzijde der letters duidelijk zigtbaar gebleven zijn. De omstandigheid, zoowel als de tegenwoordige vorm van den steen, benevens de sporen der kalk, welke men daaraan ontdekt, maakt het vermoeden waarschijnlijk, dat zij vroeger tot een geheel ander einde gediend hebbende, naderhand tot zinksteen aan een vischnet gebezigd is. Niet onwaarschijnlijk is het, dat het woord, althans het teeken, hetwelk op den steen gezien wordt, het bijgeloof zal bewogen hebben, om op hoop van zegen hem aan de zegen te hechten. De Heer Mr. E. D. Rink, Voorzitter in de Arrondissements-regtbank te Tiel, is thans bezitter van dezen steen.

Van tijd tot tijd zijn hier en daar te Maurik oude penningen of munten opgegraven, welke echter door het weinig belang, dat men, hetzij door onkunde of onverschilligheid in het behoud daarvan stelde, verloren zijn geraakt. Intusschen zijn gedurende de laatste twintig jaren onderscheidene penningen gevonden, die meerendeels in het bezit van den Burgemeester der gemeente de Rooy zijn. Hieronder zijn er drie, waarvan de eerste is een koperen, van Keizer Augustus. De tweede is, volgens eene, daarvan, door wijlen den Heer Mr. Jacobus Scheltema, te Utrecht, gedane beschrijving een belangrijke zilveren penning van Trajanus (Dacia Capta), geslagen ter eere van dien Vorst, of om hem, die veel van titels hield, te vleijen. Op de voorzijde ziet men zijn beeld, op de rugzijde een gevangen Dacier, zittende, met gebonden handen op den rug, op eenen stapel veroverde wapenen. Het omschrift loopt dooreen en is aldus: *Impi Trajano Aug. Ger. Dac. P. M. T. P. Cos V P P S P Q R. optimo P of Principi;* hetwelk op de volgende wijze moet aangevuld worden: *Imperatori Trajano Augusto Germanico Dacico Pontifici Maximo Tribinuciae potestatis Consuli V, Patri Patriae Senatus Populusque Romanus optimo Principi*, en beteekent: Aan den Keizer Trajanus Augustus, den overwinnaar der Germanen en Daciën, den Opperpriester bekleed met de magt van Gemeensman, Consul voor de vijfde maal, den Vader des Vaderlands, door den Senaat en het volk van Rome, den besten vorst. Het omschrift is: *Dac. cap; Dacia capta.* d. i. ter gelegenheid van het overwinnen van Dacië. De derde is mede een zilveren penning van Hadrianus. De twee eerste zijn gevonden nabij de kerk, de laatste op een stuk grond meer van de kerk verwijderd. De overige penningen zijn van lateren tijd, waaronder een te Dorestadus door den Muntmeester Madelinus geslagen.

De jaarlijksche paarden- en beesten en vrijmarkt, tot welker oprigting door den Hove des vorstendoms Gelre en van het Graafschap Zutphen in 1786 aan den eigenaar dezer heerlijkheid vergunning was verleend, heeft slechts weinige jaren gebloeid en wordt sedert het begin der negentiende eeuw in het geheel niet meer bezocht. — De kermis valt op een na den laatsten Dingsdag van de maand April.

Bij dit dorp is een voetveer over de rivier de Rijn, hetwelk echter weinig bezocht wordt, en tegenwoordig het eigendom is van een lid der familie WTENWEERDE, welke hier nader beschreven wordt.

Thans (in 1845), leven er te MAURIK 14 personen van het mannelijke en 15 van het vrouwelijke geslacht, die den naam voeren van WTENWEERDE. Uit een onder hen berustend, in 1750 gedrukt stuk, tot narigt van dat geslacht strekkende, blijkt, dat deze familie door onachtzaamheid uit de beschrijving der Edelen vervallen was, en alleenlijk, benevens de Edelen, het regt van vrije jagt handhaafde. Volgens dat zelfde stuk heeft zekere AZUERUS WTENWEERDE, omtrent het jaar 1600, getracht wederom in de beschrijving der Edelen te geraken, doch werd daarin door zijnen dood belet. Zijne kwalificatie van geboorte bewees hij uit de bescheiden in de cancellerie berustende, en vertoonde, dat in het jaar 1108 GIJSBERT en in 1230 AMELIS WTENWEERDE als Ridders bekend waren, alsmede dat SLICHTENHORST, onder anderen op pag. 158, 159, 160 en 580, van hunne familie als Edelen melding maakt, benevens dat Jonker ADRIAAN WTENWEERDE, Heer *van Boekhorstenburg* (1), den 13 Mei 1653 is gestorven. Het wapen, hetwelk deze familie voert, is drie halve manen van goud, op een veld van azuur (blaauw), bezet met acht kwartieren. Dit wapen, in steen uitgehouwen, is nog zigtbaar in de voorpui van bovengemeld goed Marienburg, hetwelk volgens sommigen een klooster en volgens anderen een kasteel zoude geweest zijn, dat met de abdij van Marienweerd in naauwe betrekking stond of daaraan toebehoorde, en alzoo voor zeker kan worden aangenomen, dat dit goed eenmaal het eigendom is geweest van een der WTENWEERDE's, waarvan ALENT als Priester, in het jaar 1448, in het bovengemelde gedrukte stuk of geslachtregister voorkomt. In de kerk te Over-Langbroek is nog aanwezig eene graftombe, aan de WTENWEERDE's behoorende, en in de kerk te MAURIK zijn zij eigenaren van drie met elkander vereenigde zitbanken voor 18 personen. In de verzameling van onuitgegevene oorkonden, behoorende tot het werk: *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, door J. A. NIJHOFF, komt de naam van WTENWEERDE, als knapen, onderscheidene reizen voor, als I. D, bladz. 351, volgens welken op den 31 Augustus 1335, JAN, Bisschop van Utrecht, GIJSBERT WTENWEERDE, als Burgemeester van Utrecht, met meer anderen, bekennen ter leen ontvangen te hebben van REINALD, Graaf *van Gelre*, 4000 pond zwarte tournoisen (20,800 guld.), om die ten nutte des Stichts van Utrecht aan te wenden; bladz. 446, volgens welke, op den 2 December 1342, UDO VAN MEKEREN, onder zekere voorwaarden belooft, voor den 2 Februarij eerstkomende, aan JAN WTENWEERDE te zullen betalen, zoodanig 800 ponden, als de Hertog VAN GELRE den zelven schuldig was. In het II. D., op bladz. 109, wordt beschreven de landvredes- of verbondsbrief, gedateerd 25 Januarij 1359, tusschen de Heeren Ridderen, Knapen en steden der landen van Gelre en van Kleef, en in het III. D., op bladz. 22, de zoenbrief

(1) Dezelfde, wiens naam hier voor, D. II, bl. 519, abusivelijk UITENWAARDE gespeld is.

van JAN VAN BLOIS en zijne gemalin MECHTELD, Hertogin *van Gelre*, ten behoeve van een aantal Edelen, Ridderen en Knapen, ter zake van het voorgevallene sedert den dood van Hertog EDUARD, den 2 November 1376, benevens op bladz. 28 van gezegd III. D., de landvredes- of verbondsacte, d.d. 6 Januarij 1377, tusschen gezegde JAN VAN BLOIS en zijne gemalin en Ridderen en Knapen van Over- en Neder-Betuwe, Tieler- en Bommelerwaard en de Veluwe, nevens de steden Huissen, Tiel, Bommel, Wageningen, Harderwijk, Elburg en Hattem gegeven, in welk eerstvermeld stuk EVERT en in de twee laatste stukken HENDRIK WTENWEERDE voorkomen. Wijders is de huwelijksche voorwaarde, tusschen EDUARD, Hertog *van Gelre*, en CATHARINA, oudste dochter van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, benevens de waarborg, ingeval van kinderloos overlijden, teruggave der huwelijksgift zijner gemalin, den 1 November 1368, in bijwezen van EVERT WTENWEERDE en meer anderen, gesloten.

Behalve dat MAURIK ook altijd is onderhevig geweest aan de rampen, welke de landen gelegen tusschen de rivieren de Rijn en de Waal door dijkbraken hebben getroffen, deelde zij in 1557, 1574, 1575, 1616 en 1636 in deze omstreken geheerscht hebbende pestziekte. In 1427 werdt MAURIK met nog zeven dorpen langs den Rijnkant gelegen, door de troepen van RUDOLF VAN DIEPHOLT, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, benevens eenige Drenthenaren en Overijsselschen, waarbij zich ook eenige van de partij van JACOBA VAN BEIJEREN gevoegd hadden, verbrand.

Bij den watervloed van Januarij 1809 was het lot der ingezetenen van MAURIK allerbeklagelijkst, vooral van hen, die hunne woonplaatsen meer veldwaarts hadden. Reeds den 17 Januarij werd het dorp geheel overstroomd, elk trachtte dus het zijne te bergen, waartoe men van alle de voorhanden zijnde vaartuigen gebruik maakte en de grootere, die buitendijks lagen, ten dien einde overwerkte, waardoor in den beginne veel menschen en vee zijn gered geworden. Door de naderhand hervatte dooi wies het water, nadat het eerst gevallen was, zoo aanmerkelijk, dat de nood zeer hoog klom. Vele ingezetenen bevonden zich op hunne overstroomde zolders in groot gevaar, terwijl het algemeen geroep om hulp overal de lucht vervulde. Den 30 was wel het water vallende, doch de ontzettende storm vermeerderde de rampen en ongelukken, en bragt den vloed 28 duim. hooger dan in het jaar 1784, zijnde 14½ duim. boven dien van het jaar 1740, daar tevens de ontzettende menigte ijs, welke door den wind werd voortgestuwd, eene geheele verwoesting dreigde te veroorzaken. Twaalf menschen, waaronder zeven kinderen, kwamen ellendig om het leven, terwijl den volgenden dag twee drenkelingen, die elk reeds voor dood hield, door de kunstbewerking van den bekwamen Heelmeester PIETER VAN BATENBURG, bij het leven werden behouden. Het kerkgebouw bekwam aanmerkelijke schade, zeven en twintig huizen en vijf en twintig schuren werden geheel en al verwoest, een en twintig werden er onbewoonbaar en nog achttien anderen zwaar beschadigd. Bovendien verdronken er acht paarden, drie en vijftig runderbeesten, vier en zestig schapen en nog een aantal klein vee, in één woord, de verwoesting was alhier algemeen.

Wijders werd een gedeelte van dit dorp, op den 14 Julij 1832, door eenen geweldigen hagelslag zoodanig geteisterd, dat geene glasruiten zijn heel gebleven, en al het te veld staande graan, even als alle vruchten vernield werd, waardoor binnen vijf minuten tijds aan zeven en

zeventig slagtoffers, volgens de daarvan gedane opneming, eene schade van 24,713 gulden werd toegebragt.

In de schade door de in 1845 zoo algemeen geheerscht hebbende ziekte onder de aardappelen, heeft dit dorp ruimschoots moeten deelen. Bij eene opneming bleek het, dat met dit gewas aldaar 130 bunders was bepoot, waarvan 26,000 mudden verloren gingen, welken minstens op eene gelijke som guldens geschat kunnen worden; dit gevoegd bij 8000 guldens, welke, door den buitengewoon lagen prijs der jonge varkens, die fokkerij minder opbragten, veroorzaakte een aanmerkelijk nadeel van 34,000 guldens.

Het wapen dezer heerl. is een zwarte Beugelschaar, op een goud veld.

MAURIK, vroeger Heymshuizing genaamd, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband, Tweede* distr., arr., kant. en ¾ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ¼ u. O. van *Vught*, aan den Dommel.

Het is niet bekend, wanneer of door wien dit huis gesticht is. Het eerst dat men het vermeld vindt, is in het jaar 1548, toen de bekende Geldersche Veldoverste Maarten van Rossum Vught plunderde, als wanneer het kasteel van Jonker Aart Heym onbeschadigd bleef. Het komt echter uit de aanteekening twijfelachtig voor, of het huis van Jonker Heym, (hetgeen niet onmogelijk ware geweest) door eenige bezetting bewaard, en alzoo behouden is, dan of het door de Gelderschen verschoond zij. De eerste opvatting is echter de waarschijnlijkste, want wat reden zoude van Rossem bewogen hebben, om het huis van Jo. Heym, die in dienst zijner vijanden was, en binnen de stad een hoop krijgsvolk gebood, te sparen? Het is derhalve waarschijnlijk, dat Jo. Heym, bij voorzorg, eenige van zijne bende uit de stad, op zijn slot te Vught zal gelegd hebben, en dat hij dus het afbranden daarvan voorgekomen heeft.

Toen Prins Maurits, in het jaar 1601, 's Hertogenbosch belegerde, hield hij zijn hoofdkwartier op Heymshuizing, en men schrijft het aan dit bezoek toe, dat het Maurik is genoemd. Onder den naam van Maurick, toch komt deze Prins nog somtijds in oude stukken van dien tijd voor.

Gedurende het beroemde beleg van 's Hertogenbosch, in 1629, was op dit kasteel mede het hoofdkwartier van Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, gevestigd.

Dit kast. werd, tot in het jaar 1601, door het geslacht Heym bezeten, als wanneer het door Aart Heym verkocht werd aan Jonkheer Paulus Cornelis van Beresteyn, Burgemeester der stad Delft, in wiens geslacht het tot nu toe verbleven is, wordende thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Jacob van Beresteyn, Lid van de Ridderschap van Noord-Braband en Oud-Burgemeester van Vught.

De tot dit kasteel behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 70 bund. 34 v. r. 70 v. ell. (1).

MAURIK (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. ten W. van *Tiel*, gem. *Maurik*.

Dit kast. werd in het jaar 1409, toen het aan Hubrecht V, Heer *van Culenborg* behoorde, door de Gelderschen ingenomen en verwoest.

---

(1) Men zie voorts omtrent dit kasteel en zijne bezitters, het fraaije werk van onzen geachten medearbeider, Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, getiteld *Oud-Nederland in deszelfs burgten en kasteelen geschetst en afgebeeld*, alwaar men tevens eene schoone afbeelding van dit kasteel, zoo als het zich thans voordoet, aantreft.

MAURISSE, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong, bij de stad Vlaardingen.

MAURITIUS, ook wel MAURICIUS gespeld, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*, op de noordkust des eilands.

Het heette vroeger GNOFFICKIA, doch werd, nadat de Nederlanders het eil. Makjan, in 1608, veroverd hadden, MAURITIUS genoemd. Er werden daarin destijds een Onder-Koopman, die het gezag over geheel Makjan voerde, benevens eenen Luitenant, eenige Ambtenaren, werklieden en 55 krijgslieden gelegd. Tegenwoordig is dit fort geheel vervallen.

MAURITIUS, eerste naam van het kasteel te *Batavia*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

MAURITIUSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

MAURITS, voorm. schans in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. Z. van *Nieuw-Vossemeer*, aan de Eendragt. — Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans nog de oude wallen.

MAURITSBURG, milit. post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, even ten O. de Casiwinikakreek, 5 min. N. O. van Gouverneurslust, aan en ten N. den weg van het cordon, met eene in 1818 door den Majoor D. W. DURSTELER ruim en luchtig gebouwde kazerne.

MAURITSFORT, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6½ u. Z. ten W. van *Goes*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Axel*, distr. en 5 u. W. van *Hulst*, gem. en ½ u. Z. van *Hoek*.

Nadat in 1586 de vesting Axel door de Staatschen bij verrassing was ingenomen, en MAURITS, Prins *van Oranje*, die vervolgens aldaar aangekomen was, beducht werd, dat de Spanjaarden deze stad weder zouden pogen te hernemen, stak hij de dijken door, waardoor wel de forten in het Overambacht van Axel voor ons tijdelijk verloren gingen, doch daarentegen de toegang tot de vesting en tot het eiland van Axel zeer moeijelijk gemaakt werd, terwijl, om eene overrompeling van de Spanjaarden, langs den Braakman, te weren, de Prins op den hoek van den Kouden-polder, tegenover de schans Philippine, waaruit de vijand telkens het Land-van-Axel verontrustte, eene sterkte deed opwerpen, die naar zijnen naam MAURITSFORT genoemd werd (1). Na de reductie van het jaar 1645 dit fort van geen nut meer zijnde, is het van lieverlede vervallen en eindelijk geheel geslecht, zoodat thans alleen maar een gedeelte van de oude gracht ten Oosten aanwezig is, welke gebruikt wordt tot eene soort van kom, om daarmede het haventje, dat ten Zuiden van het voormalig fort gelegen is, zoo veel mogelijk open te houden; ook is nog aanwezig een deel van de voormalige wallen en de borstwering, doch welke laatste aanmerkelijk afgegraven en verlaagd, thans tot weiland gebruikt en met boomgewas beplant is. Ter plaatse, alwaar het fort in zijne wallen besloten lag, vindt men tegenwoordig eene boerenhofstede, schuur en moeshof, in eigendom toebehoorende en gebruikt wordende door den landbouwer LOURENS MOES, zijnde het ons voorts uit akten en bescheiden gebleken, dat tot het aanleggen van dit fort, van eene hofstede, destijds toebehoorende aan den Heer PIETER NUYTS, Schout der vrijheid Etten, in de baronie van Breda, tien

---

(1) Zie A. MONTANUS, *Leven van Prins* MAURITS, bl. 90.

gemeten (4 bund. 45 v. r. 60 v. ell.) van de beste landen zijn in bezit genomen, waarop toen heerlijk koolzaad groeide. Nadat reeds een gedeelte der contrescharpen en twee bolwerken door het zeewater waren overstroomd en grootendeels weggespoeld, zijn de overblijfselen van dit fort, bij concessie van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden, dato 7 November 1691, weder aan de erven van gemelden Heer PIETER NUYTS teruggegeven, om ongestoord en in vrijen eigendom te worden bezeten.

Tegenwoordig is MAURITSFORT een geh., bestaande uit 29 h., bewoond door 34 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 zielen, die gedeeltelijk in den Kouden-polder en gedeeltelijk in den Nieuw-Westenrijk-polder wonen. Het heeft een haventje, hetwelk door verzanding in eenen slechten staat is, uitwaterende in den Braakman. Ook bestaat hier een overzetveer op Philippine en Biervliet, welk veer, gedurende de Belgische onlusten, als punt van gemeenschap tusschen het Vierde en Vijfde district van Zeeland diende, vermits door het wederregtelijk bezetten, door de Belgen, van de Isabellesluis, onder Philippine, de gemeenschap te lande, tusschen die districten was afgesneden.

Uit het gemelde haventje varen twee marktschuiten op Rotterdam, welke op onbepaalde tijden, doch meest des Donderdags naar en des Woensdags daaraanvolgende van Rotterdam vertrekken. Deze marktschuiten vervoeren de granen van de landbouwers der gemeente Hoek en bijgelegene polders, voor zoo veel die niet langs Sas-van-Gent naar de Belgische markten worden uitgevoerd, naar de korenmarkt te Rotterdam, en komen van daar met bouwmaterialen, winkelwaren en andere behoeften voor de ingezetenen der gemeente, terug.

MAURITSHUIS (PRINS-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het art. 's GRAVENHAGE, bl. 790.

MAURITS-POLDER, ook wel MAURITIUS-POLDER geheeten, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van-Sluis*, in *IJzendijker-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Prins-Willems-polder, tweede gedeelte, den Oranje-polder en den Dierentijd-polder, O. aan den Zacharias-polder, eerste gedeelte, en het Retranchement-van-IJzendijke, Z. aan den Kleine-Jonkvrouwen-polder en den Prins-Willems-polder, eerste gedeelte, en tusschen deze nog aan den Nieuwe-Passegeule-polder, Z. W. aan den Goude-polder, W. aan de Brugsche-Dijklanden.

Deze pold., welke in het jaar 1614 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 544 bund. 61 v. r. 98 v. ell., waaronder 492 bund. 34 v. r. 62 v. ell. schotbaar land; telt 19 h., waaronder 10 boerderijen. Het overtollige water ontlast door eene heul of buis, liggende in den Noordwesthoek des polders, in het tweede deel van den Prins-Willems-polder en voorts naar de sluis van Nommer een. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworen en eenen Ontvanger-Griffier.

MAUWAKKABO, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts, aan het verl. Land-van-Beaulieu, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Ma-Retraite; 1500 akk. groot.

Deze houtgr., later met *Leerenberg-en-Societeitsland* vereenigd, behoort thans aan den houtgr. Hanover.

MAUWERENBERCH, oud adell. h., prov. *Utrecht*, binnen de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*, tusschen de Bakkersbrug en de Bezembrug.

MAWILA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Blora*.

MAXELT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. O. van *Weert*, gem. *Heythuizen*.

MAXEND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¾ u. O. van *Oss*, gem. en 5 min. Z. van *Nistelrode*; met 26 h. en ruim 170 inw.

MAY (DE), DE BATANG-MAY of DE MEY, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Zij ontspringt hoofdzakelijk in de noordelijke afdeeling van het gouv. geb. *Padang*, uit den berg *Boekit-Gedang*, vloeit van daar, op den afstand van slechts anderhalve dagreize, langs de noordelijke grenzen van de Vijftig-Kotta's heen, verbindt zich, bij Mowara-Autoka, met de *Kampar*, waarna zij van eenige de MAY en van andere de KAMPAR wordt genoemd; vervolgens ontmoet zij eenige andere rivieren, met welke zij hare wateren vereenigt, stroomt nog eene goede streek oost- en daarna noordoostwaarts, tot zij zich met de *Siebayang* verbindt, welk vereenigingspunt Moewara-Sako heet, en stort zich eindelijk, door de Koewala-Kampar, in de *Indische-Zee*.

Behalve meerdere zeer driftige plaatsen, die men in het hoogere gedeelte van deze rivier aantreft, heeft zij, niet ver beneden hare verbinding met de *Kampar*, eene kleine val, die bij de inwoners onder den naam van Antoko bekend is.

MAYAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Tjidoerian.

MAYE, voorm. visschersgeh., op het voorm. eil. *Dreischor*, thans een gedeelte van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, uitmakende, en wel de oosthoek van de heerlijkheid en Polder-van-Dreischor, bij hetwelk de voornaamste diepte en reede plagt te zijn, daar de buizen, visch- en koopvaardijschepen van Zierikzee havenden.

In het jaar 1416 werd vermeld het Gat- of Diep-van-Maye, als een druk bezochte haven.

Omtrent het jaar 1459 was MAYE nog in bloei, door de haringbuizen en visschers nering; doch dit diep met de tijd geheel verland zijnde, zoo is de vaart daardoor afgenomen, en MAYE te niet gegaan.

MAY-IN, eil. in *Oost-Indië*, in de zee van *Celebes*, N. van Celebes, 3 m. W. van Ganga.

MAYKOOR, MAATKOOR of MAUKOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Aroe-eilanden*, W. van Kobroor, N. van Tanna, met een dorp van den zelfden naam.

MAYKOOR, MAATKOOR of MAAKOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Aroesche* eil. *Maykoor*.

MAYONG, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, N. O. van het eil. Sambawa.

MAYTARRA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archiepel*. Zie MITTARA.

MAZENBURG of het KLEINE-VEER, veer over de *Maas*, in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxmeer*.

Er staat hier een voorm. lusthuis of jagthuis van de Heeren van Boxmeer, dat thans tot woning van den veerman dient.

MAZOELAR, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende, in de *Indische-Zee*, aan de *Westkust-van-Sumatra*; met eenen waterval.

MEANGIS-EILANDEN (DE), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie TALAUTSCHE-EILANDEN (DE).

MEAS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Straat-der-Molukkos*. Zie MEYOR.

MECHELEN, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. Z. ten O. van *Wittem*. Men telt er 312 h., bewoond door 340 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1800 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, onder welke 1150 Communikanten, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is een schoon gebouw, met twee torens en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 1 October.

MEÇHER, gem. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan Winseler, O. aan Goesdorf en Esch-aan-de-Sure, Z. aan Heiderscheid en Neunhausen, W. aan Bauschleiden en Harlingen.

Deze gem. bevat de d. Bowen (Bavigne), Dunckerrodt en Kaundorff, de geh. Mecher, Lieffringen en Nothomb, benevens de groote hoeve St. Firmin. Zij telt 132 h., bewoond door 940 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Men verbouwt hier grootendeels rogge, waarvan in gewone jaren 1300 zak ingeoogst worden; voorts een weinig tarwe, gerst, haver, boekweit en aardappelen. De veestapel bestaat uit 140 paarden, 800 runderen, 600 varkens en 80 geiten.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Bowen, Dunckerrodt en Kaundorff uit. — Er zijn in deze gem. drie scholen.

Het geh. MECHER legt 4 u. W. ten N. van Diekirch, kant. en 1¾ u. Z. W. van Wiltz. — De inwoners behooren tot de par. van *Dunckerrodt*.

MECHER of MEKER, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en ¼ u. Z. van *Clerff*, aan de Woltz.

MECHER (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt ten zuiden van het geh. Esselborn en valt een weinig beneden het geh. Mecher in de *Woltz*. Hare strekking is over het geheel van het Noordwesten naar het Zuidoosten.

MEDANGAN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

Dit d. is in Mei 1827 wegens trouweloosheid en aanhoudende zamenspanningen met de muitelingen, door onze troepen, onder de bevelen van den Kapitein TEN HAVE, vernield.

MEDANG-KAMOELAN, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, waarvan men de bouwvallen nog ziet in een bosch in de nabijheid van de st. Djapan, res. *Soerabaya*, reg. *Djapan*.

MEDDERT of MEDWERT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Holwerd*, waartoe het behoort. — Dit geh., bestaat slechts uit 2 boerenwoningen, met 10 inw.

MEDDO, MEDHO of MEDDEHO, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en 20 min. N. O. van *Winterswijk*; met 160 h. en 1040 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht wordt.

MEDEL, MADEL, bij verkorting MEEL of MEL, b. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. W. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. ten O. van *Tiel*, gem. en ¾ u. N. ten W. van *Echteld*, aan de Linge.

Er staat hier nog eene kapel, die echter niet meer tot eenig godsdienstig gebruik dient. — Men heeft er ook eene school.

Bij den watervloed van het jaar 1809 heeft deze buurs. mede veel geleden.

MEDELAND (HET) of HET MEEDELAND, uitgestrektheid gronds in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. en ¼ u. O. van *Baflo*.

MEDELLAAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

Er bestaat eene suikerfabrijk, naar welke van de groote rivier van Madion, nabij het d. Poeloesarie, een kanaal gegraven is, hetwelk van daar naar het d. Matjakan weder in de rivier terug loopt. Door dit kanaal zijn reeds 128 bouw woeste gronden of drooge rijstvelden met loopend water besproeid, welk getal tot 2400 zal kunnen worden vermeerderd.

MEDELYE, naam, onder welken het d. MIDDELIE, in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, weleens voorkomt. Zie MIDDELIE.

MEDEMBLIK, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan het kant. Enkhuizen, Z. aan het kant. Hoorn, W. aan de kant. Alkmaar en Schagen.

Dit kant. bevat de 14 volgende gem.: Medemblik, Abbekerk-en-Lambertschage, Hoogwoude-en-Aartswoude, Midwoud-en-Oostwoud, Nibbixwoude-en-Hauwert, Vlieland, Terschelling, Obdam, Hensbroek, Opmeer, Spanbroek, Zijbekarspel-en-Benningbroek, Opperdoes en Twisk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29,221 bund. 88 v. r. 38 v. ell., waaronder 19,899 bund. 27 v. r. 96 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2326 h., bewoond door 2897 huisgez., uitmakende eene bevolking van 13,780 inw., die zich meest met de melkerij en het kaasmaken generen.

MEDEMBLIK, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Hoorn*, bestaande uit de 8 volgende gem.: Medemblik, Abbekerk-en-Lambertschage, Andijk, Midwoud, Oostwoud, Opperdoes, Twisk en Wervershoof.

Men heeft er negen kerken, bediend wordende door negen Predikanten en ongeveer 4930 zielen, onder welke ruim 2100 Ledematen.

MEDEMBLIK, gem. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (13 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, Z. aan Wervershoof en Midwoud-en-Oostwoud, W. aan Twisk en Opperdoes.

Deze gem. bevat de stad Medemblik, benevens de pold. de Brake, de Wijmers, het Ligtewater en den Poel. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 884 bund. 68 v. r. 33 v. ell. en daaronder 851 bund. 34 v. r. 56 v. ell. belastbaar land. Men telt er, zoo binnen de stadsgrachten als op het Keeren, buiten de Keerpoort, 471 h., bewoond door 575 huisgez., uitmakende

eene bevolking van ruim 2800 inw. (1), die meest hun bestaan vinden in scheepvaart, handel in kaas, boter, granen, steenzout, steenkolen enz.; ook heeft men er 2 zoutziederijen, 1 cichoreifabrijk, 2 kaarsenmakerijen, 1 vellenblooterij, 2 kaaskopmakerijen, 1 scheepstimmerwerf, met hellingen voor binnenlandsche vaartuigen en eenen korenmolen. Vroeger had men hier eene maritime werf, welke in 1828 naar den Helder is verplaatst, voor welk gemis de stad het Koninklijk Instituut voor de Marine heeft gekregen; ééne bierbrouwerij, vier houtzaagmolens, ééne leerlooijerij, ééne pannenbakkerij en touwslagerijen, welke echter thans niet meer bestaan. De op 5 Julij 1775 opgerigte kaasmarkt is dermate toegenomen, dat des zomers een getal van 140 tot 180 stapels worden aangebragt en gereede koopers vinden (2).

Dat de zeevaart al zeer vroeg bij de inwoners van Medemblik in grooten bloei geweest is, kan men opmaken uit het vroegere wapen dezer stad, hetwelk in een zeilend schip bestond, dat daarna in eene gulden boot veranderd is. Ook is in het jaar 1593 van Medemblik het eerste schip, *Medemblik* geheeten, uitgevaren naar de kust van Guinea. Thans is er de zeevaart van weinig beteekenis, zijnde in het jaar 1844 ingeklaard dertien en uitgeklaard negentien zeeschepen. — In het jaar 1720 werd hier ook eene Commercie-Compagnie opgerigt, doch zij ging, gelijk de meeste anderen van dat jaar, in de opkomst te niet. In het jaar 1739 werd er, door Daniel Lambregts, een ontwerp van eene Groenlandsche reederij voorgesteld, uit welke de deelgenooten eene twintigjarige uitdeeling genieten en daarenboven aandeel in de winst uit de walvischvangst hebben zouden, doch het vond geen ingang. Evenwel is er eene reederij uit gesproten, door anderen aangelegd, en bestaande uit aandeelen van veertig gulden ieder, van welke elk zoo veel nemen kon, als hij wilde. De reederij werd bestuurd door twee en dertig Hoofd-participanten en twee Boekhouders.

De Hervormden, die er ruim 1600 in getal zijn, onder welke 750 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Sixtus Rippertus, die in 1572 herwaarts kwam en in het zelfde jaar nog naar Twisk vertrok. De eerste tweede Predikant was Leonardus Gisberti Panhuysen, die in 1575 beroepen werd en in 1579 zijne dienst schijnt neergelegd te hebben. De eerste derde Predikant is geweest Abraham van de Velde, die in 1661 beroepen werd en in 1662 naar Middelburg vertrok. Na den dood van Nicolaas Richardus de Graaff, in 1734, hier beroepen in 1708, is er geen vaste derde Predikant meer beroepen. Wel heeft men in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw een paar derde Predikanten gehad, doch dit was slechts tijdelijk voor de zwakke Predikanten Henricus le Roy en Jacobus van Ekens. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. — Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de beroemde Godgeleerde Salomon van Til, die er in 1682 kwam en in 1683 naar Dordrecht vertrok. Hij overleed als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leyden, den 1 November 1713.

De Afgescheidenen, welke er ruim 60 in getal zijn, maken sedert het jaar 1842 mede eene gem. uit.

---

(1) Hieronder zijn niet begrepen de bemanning van de *Urania* en de Mariniers, ongeveer 30 zielen uitmakende.

(2) In 1844 werden er 1,107,800 Ned. pond, zoogenoemde Edammer, kaas aan de markt gebragt.

De Hersteld Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 130 telt, onder welke ongeveer 50 Ledematen, maken, met die van eenige naburige plaatsen, eene gem. uit, die uit leden van beide de afdeelingen der Luthersche kerk bestaat en door eenen Predikant van het Hersteld Evangelisch kerkgenootschap bediend wordt. Op het einde der zeventiende eeuw, werd de Luth. gem. te MEDEMBLIK gevestigd, doch zij bezat geen genoegzaam fonds, om een eigen Predikant te bezoldigen, zoodat zij meestal door eenen Proponent werd bediend, terwijl Predikanten ter bediening van Doop en Avondmaal overkwamen. De eerste Proponent bij deze gemeente, van welken men melding vindt, was GEORG HENDRIK PRETRI, die in het jaar 1672 herwaarts kwam en in 1673 naar Zaandam werd beroepen. Als eerste Predikant vindt men gewag gemaakt van JOHANNES WILHELMUS HEEMKEN, die in 1684 naar Hoorn beroepen werd, nadat hij in 1683 herwaarts gekomen was. Bij vacature ontvangt de kerkeraad eene nominatie van het consistorie der Hersteld-Evangelisch-Luthersche gemeente te Amsterdam, waaruit de contribuërende mans ledematen een beroep doen.

De Doopsgezinden maken eene gem. uit, welke 60 zielen en daaronder 30 Leden telt. De eerste, die in deze gem. als vaste Predikant gestaan heeft, was waarschijnlijk CLAAS CORNELIS, die in 1726 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door Broeders der gemeente.

Men telt er 1100 R. K., onder welke 730 Communikanten, die eene stat. uitmaken, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste Pastoor te MEDEMBLIK is geweest den H. WERENFRIDUS, die op last van den Aartsbisschop WILLIBRORDUS, aldaar, in het jaar 690, het Evangelie kwam prediken. De eerste Pastoor na de Reformatie was Meester KRISTOFFEL, die er omstreeks 1602 stond en zich in het waarnemen zijner bediening zeer loffelijk heeft gekweten.

De Israëlieten, die er ruim 50 in getal zijn, hebben hier eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Amsterdam* behoort en waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. twee Nederduitsche scholen, aan een van welke tevens verbonden is eene kostschool, alwaar de levende talen onderwezen worden; eene jongejufvrouwenschool, alwaar, behalve in de talen, ook onderwijs in vrouwelijke handwerken gegeven wordt.

De stad MEDEMBLIK, ook wel MEDENBLIK of, zoo als sommigen schrijven, MEDEMLECK, bij de zeevarenden MEMELIK, in het Lat. MEDEMALACHA genoemd, ligt 4 u. N. van Hoorn en ongeveer even zoo ver N.W. van Enkhuizen, aan dat gedeelte van de Zuiderzee, hetwelk veelal de Middelzee genoemd wordt.

Zij is de noordelijkste van alle Noordhollandsche steden en was voorheen binnen veel engere grenzen begrepen: toen lag het slot, hetwelk er nu binnen ligt, buiten de muren.

Men is het thans genoegzaam eens, dat zij haren naam ontleend heeft van het water de Leek of Middel-Leek, hetwelk in echte gedenkschriften uit de tiende eeuw, met den naam van den stroom (flumen) Medemelacha schijnt aangewezen te worden, naar welk water men de stad MEDEMLEK, dat is, MIDDENLEEK, en bij verandering MEMELIK, MEDENBLIK en MEDEMBLIK genoemd heeft. Volgens anderen zou de stad haren naam ontleend hebben van de *meeden* of *mieden* (natte weiden), welke haar omringen, maar naar onze meening schijnt het wapen der stad, zoo als wij later zien zullen, voor het eerste gevoelen te pleiten. Zelfs

beweren sommige Kronijkschrijvers, dat deze stad, in de vierde eeuw reeds gesticht, haren naam ontleend heeft van de Heidensche godin Medea, die men hier eenen tempel zoude hebben opgerigt, op welke een metalen beeld, deze godin voorstellende, prijkte, hetwelk te Stavoren konde gezien worden, zoodat die van Stavoren dan zeide: »Zie! »Medea blikt (blinkt)." Wij houden evenwel deze naamsafleiding voor niets meer dan eene vernuftige vinding.

Ofschoon eerst laat door wallen omgeven is de stad de oudste van West-Friesland, en, volgens het gevoelen van den Oudheidkundigen Winsemius, in 334, door den Frieschen Koningzoon Diederick, gebouwd, welke hier dan ook eerst, op een slot of kasteel, zijn hof zoude gehad hebben, dat wegens zijne voortreffelijkheid de hoofdplaats van Friesland werd, en bij de overblijfselen van het dorp Almeerdorp gelegen was.

Men vindt reeds in de lijst der goederen van de Utrechtsche kerk, ten tijde van Odilbald, den twaalfden Bisschop, die in het jaar 899 overleed, gewaagd van Medemelake, alwaar de Koninklijke tienden den H. Maarten toekwamen. Volgens de eenstemmige opgave der Schrijvers van de *Kerkelijke Geschiedenis der Nederlanden* en van de *Levens der Nederlandsche Heiligen*, was Medemblik reeds in de zevende en achtste eeuw eene der aanzienlijkste plaatsen van West-Friesland, de residentie van Koning Radboud.

De kerk in de stad Medemblik, in West-Friesland, (ecclesia quædam in Occidentali Frisia, in Villâ quæ Medenblec vocatur), werd in 1118 door Bisschop Godebald aan de St. Maartenskerk van Utrecht geschonken.

Den 25 Maart 1288 ontving Medemblik van Floris V. Graaf *van Holland*, onderscheidene privilegien, waaronder stadsregten, alsmede eene jaarmarkt, te beginnen op St. Bonifacius (5 Junij) en veertien dagen durende, thans echter duurt deze jaarmarkt niet langer dan acht dagen.

De jurisdictie der stad was, vóór de dertiende eeuw, zoo groot, dat, volgens Boxhorn, daaronder behoorden de steden Enkhuizen en Hoorn, benevens acht en vijftig smalsteden, dorpen en buurten. In 1409 echter kwamen de Goorn, Groothuizen, Berkhout, Scharwoude en vele buurten onder de jurisdictie van Hoorn.

Medemblik heeft behalve de Oudehaven, welke aan den zeekant, binnen de stad, aan den zeedijk ligt, nog drie nieuwere havens binnen hare vesten, de Eilands- of Pekelharingshaven, breed twintig roeden, gegraven in 1599; de Oosterhaven, breed vijf en twintig roeden, gegraven in 1632, en thans door eene fraaije schipsluis in twee deelen verdeeld, en de Westerhaven, breed vijf en dertig roeden, eenige jaren later gegraven en door de Kwekkersbrug van de Oosterhaven gescheiden, even als de Eilands- of Pekelharingshaven, door de Ooijevaarsbrug, van de Oosterhaven is gescheiden, zoodat alle deze havens gemeenschap met elkander hebben. Zij zijn zoo ruim, dat er meer dan drie honderd schepen in zouden kunnen worden opgelegd. Schepen, naar Amsterdam bestemd, overwinterden vroeger dikwijls, uit vreeze voor ijsgang, in de havens van Medemblik. In het jaar 1688 deden die van Medemblik, ter vergadering van Holland eenige pogingen, om in deze havens een dok voor 's lands oorlogschepen te doen maken, doch zonder gevolg.

In het jaar 1816 werd, ingevolge besluit van den Minister van den Waterstaat en der Publieke Werken, de mond en een gedeelte van de Oosterhaven te Medemblik uitgediept, waarvan men reeds den 28 November van dat jaar de uitwerking ondervond; daar binnen het

tijdsbestek van 24 uren, meer dan 20 rijk geladen koopvaardijschepen van onderscheiden soort en grootte, waaronder twee fregatten, ieder van over de drie honderd last, zonder de minste medehulp van anderen, er toen binnen kwamen en eene veilige schuilplaats vonden voor het even spoedig opgekomen als weder afgenomen ijs; terwijl eenige dagen te voren het fregat van oorlog, *de Wilhelmina*, mede aldaar was ingeloopen. Aan den ingang dezer haven staat een lichttoren.

In den aanvang van den Spaanschen oorlog, heeft men aan de landzijde eenen geheel nieuwen aarden wal, met bolwerken versterkt, om den ouden muur gelegd, waardoor MEDEMBLIK eene vesting werd, in dien tijd van geen gering aanzien, en welke men zelfs voor onoverwinnelijk hield. In den jare 1672 is, ten gevolge van onderscheidene staatsbesluiten, nog eene schans te MEDEMBLIK aangelegd geworden. Sedert heeft men niet slechts de hand niet aan de vestingwerken gehouden, maar langzamerhand de bolwerken in grasvelden of tuinen herschapen.

MEDEMBLIK heeft vier poorten: de Ooster-poort ten Oosten, de Baan-poort en de Braak-poort, nu Kooren- of Keer-poort ten Zuiden en de Wester-poort ten Westen. In het jaar 1724, heeft men van MEDEMBLIK, langs den Hoogen dijk, tot aan den lagen Zwaagdijk, en van daar naar Hoogkarspel, eenen wel onderhouden schelpweg aangelegd. Sedert rijdt er dagelijks, een postwagen op Hoorn en terug. Ook vertrekt des zomers driemaal, en des winters eenmaal in de week eene diligence naar Amsterdam, welke den volgenden dag terug keert.

MEDEMBLIK beslaat, binnen de wallen, eene oppervlakte van 59 bund. 97 v. r. 57 v. ell. en telt 428 h. en ruim 2600 inw.

Het voornaamste openbare gebouw was vroeger het zoogenoemde slot van RADBOUD zie het art. MEDEMBLIK (SLOT-TE-).

Het Stadhuis staat aan de overzijde der *Oudehaven*, thans niet meer dan eene binnengracht, in het noordelijkste einde der stad, van alle huizen afgezonderd, met de achterzijde naar de zee. De voorgevel heeft het uitzigt op den Dam en voorts op eene fraaije binnengracht, thans gedeeltelijk gedempt en in haar geheel de Nieuwstraat genoemd, ter wederzijde met boomen beplant; door welke de geheele stad in twee, nagenoeg gelijke, deelen gescheiden wordt. Het is een goed vierkant gebouw met eenen toren. Men gaat er op langs steenen trappen ter wederzijden. In de Burgemeesterskamer, voor den schoorsteen, hing weleer een oud geschilderd afbeedsel van Koning RADBOUD, hetwelk in het jaar 1670, door NICOLAAS STELLINGWERF, Burgemeester van MEDEMBLIK, in 's Gravenhage gekocht, en hier geplaatst werd. Deze schilderij is thans bijna geheel vergaan. Eene kopij er van hangt in eene der kamers van het oude slot. Het onderschrift is:

Radbodus Aldegilli regis filius, postremus Paganisme Frisiorum Rex, hostis Pipini Crassides Herstalli et filii ejus Caroli Martelli, Principum Franciæ, quibuscum acriter varia fortuna pugnavit: tandem a Wolframo baptizandus offensus responso ejus, pede mé lavacro retulit, obiit ejus paulo post in infidelitate perseverans anno 734, ut pluris computant. Ex altero filiorum Aldegilli nepotes habuit Gaudebaldum Principem, et Rabodum Dominum Frisiæ occidentalis, neptem Matrem Frederici VIII. Episcopi Ultrajecti.

(d. is RADBOUD, zoon van Koning ALDEGIL, de laatste heidensche Koning der Friezen, vijand van PEPIJN *den Dikken van Herstal*, en diens zoon KAREL MARTEL, Vorsten *van Frankrijk*, tegen welke hij

hevig en met afwisselenden uitslag heeft gestreden: als hij eindelijk door WOLFRAN zoude gedoopt worden, trok hij, verstoord zijnde over het antwoord van dien Bisschop, zijnen voet wederom uit de doopvont terug, en is kort daarna, in zijn ongeloof volhardend, gestorven naar de gemeene rekening in het jaar 734. Uit eenen anderen der zonen van den Koning ALDEGIL, had hij twee neven GAUDEBALD, Prins, en RADBOUD, Heer *van West-Friesland*, en eene nicht, de moeder van FREDERIK VIII, Bisschop *van Utrecht* (1).

Het tegenwoordig Gemeenlands Koggehuis staat aan de *Wester-haven*, en is een goed gebouw waarin het Dijks-kollegie van de vier Noorderkoggen zijne vergaderingen houdt, en waaraan eene groote molenmakerij verbonden is.

Voor de Munt-van-Westfriesland, welke om de tien jaren te MEDEMBLIK gevestigd was, had men hier een wel ingerigt gebouw, aan de *Breestraat*, hetwelk thans geheel vervallen is en als stadsgebouw tot verschillende doeleinden gebruikt wordt. Men wil, dat er te MEDEMBLIK eer den in eenige andere West-Friesche stad, geld gemunt zou zijn. Er zijn nog geldstukken van Graaf FLORIS V voorhanden, waarop men *Monc: Medenblec,* dat is: Medemblikker munt, leest, en die derhalve te MEDEMBLIK geslagen zullen zijn. Men verhaalt, dat de zelfde Graaf de munt uit het oude dorp Hem, in Dregterland, anderen schrijven uit Ursem, naar MEDEMBLIK had doen overbrengen.

Voorheen had men hier ook eene *Maritime werf*, met de daartoe benoodigde gebouwen aan de *Westerhaven*, welke thans tot een Koninklijk Instituut voor de Marine ingerigt zijn; alsmede een Magazijn voor de Admiraliteit van het Noorderkwartier, aan het Oosteinde der *Eilandshaven*, thans dienende tot pakhuis.

Men heeft te MEDEMBLIK ook een Postkantoor aan de *Oosterhaven*, en eene overdekte Vischmarkt.

De Hervormde kerk, aan de *Oudehaven*, nabij de zee, in het westeinde der stad, en daarom de Westerkerk genoemd, was, vóór de Reformatie, aan den H. BONIFACIUS, Apostel van Duitschland, en zijne medgezellen, toegewijd. In het jaar 1118 heeft GODEBALDUS, de vier en twintigste Bisschop van Utrecht, deze kerk, als eene der voornaamste en rijkst gefundeerde van geheel West-Friesland, aan de Domheeren van Utrecht geschonken, om hunne behoeftigheid te verligten. Het personaatschap van MEDEMBLIK, hetwelk goede inkomsten had, en de pastorij, werden door de Domdekens van Utrecht begeven. De zelfde Persona plagt ook de pastorij van Opperdoes te vergeven, welke van ouds met die van MEDEMBLIK vereenigd was. Het kosterschap, met het ambt van schoolvoegd stond ter begeving van de Graven. Het eerste bragt niet meer dan 5 Rijnsche gulden (7 guld.) op.

In de kerk van MEDEMBLIK was eene vikarij, welke, zoo als men gelooft, door den Abt van Stavoren vergeven werd. Doch in het jaar 1314 werd zij bekleed door zekeren JACOB REINIERSZOON, die haar van de Graven gekregen had. En omdat er gedurig over het vergeven van deze vikarij of kapellanij te twisten en te pleiten viel, werd zij door de wandeling des Duivelskapellanij genoemd. De Pastoor van MEDEMBLIK had een gestoelte in het koor van den Utrechtschen dom, welk voorregt hij tot den tijd der Reformatie genoten heeft. De kerk is een oud, groot en schoon gebouw met eenen fraaijen hoogen toren,

(1) In dit opschrift wordt RADBOUDS dood ten onregte op het jaar 734 gesteld; hij is toch reeds, volgens getuigenis van vele tijdgenooten in het jaar 719 overleden.

daartegen aangebouwd, die van een zonderling maaksel is, hebbende boven de gedaante van eenen lantaarn. Daarin hangt eene klok, die 11,000 pond weegt en in 1649 te Zutphen gegoten is. De toren strekt tot eene baak voor de schippers, die de Zuiderzee bevaren. De kerk is van een orgel voorzien, hetwelk in 1785 vernieuwd en met een geheel nieuw rugpositief voorzien is, door den orgelmaker Christophel Bätz van Utrecht. In Mei 1842 ontving de Herv. gemeente van Medemblik van den Oud Burgemeester Jan Gerdenier en diens echtgenoot D. Buranus, ter gelegenheid dat deze hun vijftigjarig huwelijksfeest vierden, een keurig bewerkt zilveren doopbekken en waterkan ten geschenk.

De Evangelisch-Luthersche kerk, aan de *Eilands-* of *Pekelharingshaven*, welke in het jaar 1600 gesticht was, is in 1775 tot de dubbele groote herbouwd. Het is een vierkant, in- en uitwendig zeer eenvoudig gebouw, zonder toren, doch in 1795 met een orgel versierd.

De Doopsgezinde kerk, in de *Tuinstraat*, is een vierkant net gebouw, zonder toren of orgel.

De Kerk der Afgescheidenen, nabij *den Dam*, is een ledig woonhuis tot eene kerk ingerigt.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Ridderstraat*, aan den H. Martinus toegewijd, is in het jaar 1780 gebouwd, op de zelfde plaats, waar sedert de Reformatie de Katholieken hunne godsdienst uitoefenden. Het is een fraai en sterk gebouw, dat in 1835 vergroot en verfraaid is, zijnde de eerste steen daaraan gelegd den 6 Junij van dat jaar. Zij is door den Heer Cornelius Ludovicus Baron van Wyckerslooth, Heer *van Schalkwijk*, Bisschop van Curium *in partibus infidelium*, op den 21 October van dat jaar geconsacreerd geworden. Op deze kerk prijkt ter westzijde, sedert 1845, een zwaar verguld houten kruis; zij is tot nog toe zonder toren, doch heeft een welluidend en krachtig orgel.

De Israëlietische synagoge, achter de *Oosterhaven*, die in het jaar 1808 gesticht is, is een klein, maar net en uitwendig fraai gebouw, zonder toren. De Israëlieten hebben binnen Medemblik ook een afzonderlijk kerkhof.

Er bestaan te Medemblik een Weeshuis, op de *Breestraat*, ter verpleging en opvoeding van Weezen, en een Armhuis, in het *Beggijnenhof*, waarin oude mannen en oude vrouwen ter verzorging zijn opgenomen.

Behalve die gestichten bestaan er in Medemblik eene Subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid, met ongeveer 40 leden; eene afdeeling van het Zendeling-genootschap; eene afdeeling van het Bijbelgenootschap en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 September 1800 is opgerigt, en ruim 60 leden telt; en eene Letterkundige vriendenkring met ongeveer 20 leden.

Het Koninklijk Instituut voor de Marine, geplaatst in de gebouwen van de voormalige Rijks-Werf, is bestemd tot opleiding van jonge lieden tot Officieren van de Zeemagt, tot Ingenieurs van den Scheepsbouw en tot Officieren van het Corps Mariniers. De inrigting bestaat uit drie gebouwen, in een front nagenoeg O. en W. gestrekt, ter gezamenlijke lengte van 250 ellen, met twee Noordwaarts vooruitspringende vleugelgebouwen, van 60 ellen lengte, palende aan de Westerhaven; en waardoor een plein wordt ingesloten, bestemd voor

verschillende Exercitiën en oefeningen der Adelborsten. In het midden van dit plein is, als vlagsteng, een mast opgerigt, behoord hebbende tot de Kannonneerboot No. 2, door den heldendood van VAN SPEYK vereeuwigd; als mede een bronsen standbeeld van DE RUYTER, op eene kleinere schaal naar dat te Vlissingen vervaardigd. Het middelste der Frontgebouwen, met een torentje voorzien, bevat de localen voor de verpleging en het onderwijs der Adelborsten, Bibliotheek enz., en wordt ter wederzijden bepaald door een paveljoen, tot woning verstrekkende van den Militaire Kommandant en eersten Hoogleeraar. De beide zijgebouwen bevatten Bureaux, Bottelarij, Laboratorium, enz. benevens Woonhuizen; het westervleugelgebouw eene ruime zaal voor Gymnastische oefeningen, eene Ziekenzaal voor ondergeschikte personen en het Logies der Oppassers; het oostervleugelgebouw de Kaserne van het Detachement Mariniers, eene Vereeniging of Uitspanningzaal voor de Adelborsten, en de groote Receptiezaal, bestemd voor examen en vereenigingen van het personeel, prijkende met twee schilderijen van P. J. SCHOTEL, voorstellende het stranden en springen der boot van VAN SPEYK, en eene andere, van WULFFAERT, voorstellende de eerste oogenblikken na het wonden van den Admiraal DE RUYTER. Het terrein achter de gebouwen, tot aan de stadsgracht, wordt, behalve door een kleiner Exercitieplein, door tuinen ingenomen. Het bevel over het Instituut, is opgedragen aan een Vlag- of Hoofd-Officier der Marine, bijgestaan door eenen eersten en andere officieren, onder welke een Kapitein der Artillerie, met eenige Onderofficieren. Een detachement Mariniers, dient tot bewaking van de inrigting, en staat onder het bevel van een Officier van dat Corps, die tevens met het onderwijs in de infanterie-exercitiën belast is. Het onderwijs wordt geregeld en bestuurd door eenen raad van toezigt en directie der studiën bestaande uit den Kommandant, den eersten Officier en den eersten Hoogleeraar. De onderscheidene vakken van onderwijs zijn Wis-, Werktuig-, Natuur- en Sterrekunde, Stuurmanskunst, Zeetaktiek en Zeevaartkunde, artillerie en verschansingskunst, geschiedenis en aardrijkskunde; de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Spaansche talen, regtlijnig- en handteekenen, het schermen, dansen en de gymnastiek. Het getal Jongelieden, welke den rang hebben, van Adelborsten der tweede klasse, bedraagt gemiddeld 70. De Leer-Cursus wordt in vier Jaren afgehandeld, telken jaren aanvangende met 1e October, en besloten met eene vacantie van zes weken. Om tot Adelborst te worden aangemomen wordt een voorafgane examen vereischt, dat jaarlijks in de maand Junij wordt afgenomen, en loopt over de vakken welke tot voorbereiding strekken van het onderwijs aan het Instituut zelf. Na het doorloopen van den vierjarigen Cursus, wordt den Adelbosten, in de maand Augustus, ten overstaan van den Minister van Marine, of gecommitteerde vlagofficieren, een examen afgenomen in de vakken waarin zij onderwezen zijn, en daaraan voldaan hebbende, gaan zij in werkelijke dienst over, en wel, de Adelborsten voor de eigenlijke zeedienst, als Adelborsten der eerste klasse, die voor den Scheepsbouw als Elève Ingenieurs en die voor het Corps Mariniers als Tweede Luitenants bij dat Corps. Verschillende togten in de Zuiderzee, en het bezoeken van de aanleggende maritime etablissementen, strekken om de Adelborsten in het werkdadige van hun vak te bekwamen, hebbende het Instituut voor de instructie aan boord, ten behoeve van de Adelborsten

van het vierde en derde studiejaar, een exercitievaartuig, zijnde de brik *Urania*, van 12 stukken.

Men heeft te Medemblik eene Stads-Teekenschool; eene Stadsschool; eene Nederduitsche en Fransche kostschool en eene Jongejufvrouwenschool.

Medemblik is de geboorteplaats van de Wis- en Zeevaartkundigen: Klaes Hendricks Gietermaker, die in 1621 het eerste licht zag en onder anderen eene uitgave van het *Onderwijs der Navigatie ofte konst der Stuurlieden*, in 3 boeken, bezorgde, en van Simon Pieterszoon, die mede tot de zeventiende eeuw behoort.

Op 4 Julij 806 sloeg de blixem de stad op twee plaatsen in brand, waardoor 40 huizen werden vernield.

In 1288 schonk Graaf Floris V, bij het bemagtigen van West-Friesland deze stad vele voorregten, en stichtte het slot, vermoedelijk ter plaatse waar Radboud vroeger eene sterkte had. In 1296, na den dood van Graaf Floris V, wilden de overheerde West-Friezen zich van Hollands bestier ontslaan, en overrompelden de stad, die daarbij, genoegzaam geheellijk in de assche werd gelegd. Het kasteel nogtans bleef bewaard.

In het jaar 1334 heeft Medemblik zeer veel door hoogen watervloed geleden.

In 1426 werd de stad door de Kabeljaauwsgezinden ingenomen.

De Medemblikkers, gelijk vele andere Westfriesche steden, mede in het kaas- en broodspel gemengd geweest zijnde, werden op geene mindere voorwaarde, op den 25 Mei des jaars 1492, in genade aangenomen, dan dat zij ten getale van tien, blootshoofds, ongegord en met een wit stokje in de hand, den Keizer Maximiliaan en den Aarts-Hertog Filips, in den persoon des Hertogs van Saksen, als Stadhouder, op de knieën om vergiffenis zouden komen bidden, hunne privilegiën den Stadhouder in handen stellen, en drie honderd gouden Andriesguldens aan boete betalen.

In 1508 brak de dijk aan deze stad op 4 plaatsen door, zoodat alles overstroomde.

Op den 25 Junij des jaars 1517 werd de stad door de Gelderschen stormenderhand ingenomen en, behalve het slot, geplunderd en geheel verbrand. De oude handvesten der stad zijn toen, zoo men getuigt, ook door de vlammen verteerd geworden.

In het jaar 1555 heeft de stad ook veel door eenen onvoorzienen brand geleden. De kerk en het klooster werden toen in de asch gelegd, doch de toren bleef staan.

In 1570, op Allerheiligendag, stond alles als eene zee, rondom de stad, waarbij vele menschen en vee verdronken.

Nadat Enkhuizen in het jaar 1572 aan de Staatsche zijde was overgegaan, werd ook Medemblik daartoe aangezocht. Naar deze stad, had Alva, kort te voren, eenige Walen gezonden, die men niet had willen inlaten. Sonoy, zond dan de Hooplieden Reichhaven, Kabeljauw en Dirk Brouwer derwaarts, om met de Wethouderschap te handelen. Doch de Slotvoogd, Jonkheer Cornelis van Rijswijck, wist dit eenige dagen te beletten. Het plan werd, nogtans derwijze beleid, dat de Enkhuizers, eerlang de stad van twee kanten overvallende, de Spaanschgezinden noodzaakten, de vlugt op het slot te nemen, hetwelk, vermits men er de vrouwen en kinderen der gevlugtenen tot eene borstwering tegen aanzette, spoedig werd opgegeven, waarna de stad, in het begin van Junij, 's Prinsen zijde koos.

Maximiliaan d'Hennin, Graaf *van Bossu*, zocht, in het jaar 1575, den Slotvoogd van Medemblik, Cornelis van Rijswijck, te bewegen, om het slot en de stad, binnen welke, in November des verleden jaars, een hevige twist tusschen de burgers en het krijgsvolk geweest was, aan hem te leveren. Doch Rijswijck was hier te eerlijk toe. Eenige maanden later, poogde Caspar de Robbles, Heer *van Billy*, insgelijks den zelfden Slotvoogd te bewegen, om het slot en de stad aan den Koning over te leveren, doch deze poging was even vruchteloos.

Jonkheer Diderik Sonoy, Bevelhebber van het Noorderkwartier, hield zich ten dezen tijde doorgaans te Medemblik op.

In het jaar 1584 was aldaar een hevige kerktwist ontstaan. De Predikant Jurriaan Hendrikszoon, voor zwaarder onheil beducht, had zijn afscheid genomen van de gemeente. Sonoy zond toen eenen anderen Leeraar derwaarts, die te Herenthals gestaan had. Doch de Regering weigerde hem te ontvangen en verwierf dat de Predikant Petrus Hackius, voor den tijd van vier maanden, van de gemeente van Leyden geleend werd. Deze was een stout Prediker, die zich niet ontzien had, tegen het laatste huwelijk van den overledenen Prins uit te varen, en zijne ongelukkige dood aan te merken als eene goddelijke straf, over de praal, vertoond ter gelegenheid van den plegtigen doop zijns jongsten zoons. Men bragt hem echter te Medemblik op stoel, tegen den zin van den kerkeraad en van Sonoy, die den Hopman der bezetting last gaf, om Hackius te doen weeren. De onlusten die hieruit ontstonden, werden niet gestild, vóór dat Sonoy, op bevel van Prins Maurits en den Raad van State, honderd knechten in Medemblik bragt, die den Leeraar aanpakten en vertrekken deden. De Slotvoogd Rijswijck en de Burgemeesters vielen toen den Staten klagtig, over het schenden hunner achtbaarheid; doch de Staten hielden in dit geval Sonoy de hand boven het hoofd. Men vindt echter niet aangeteekend, hoe de twist bijgelegd werd.

De Staten van Holland ontevreden over het gezag, door Leicester aan Sonoy opgedragen, ontboden dezen laatste en vergden hem eenen lastbrief te nemen van Prins Maurits, en den nieuwen eed te doen. Doch hij weigerde beiden, zich beroepende op den eed, door hem aan Leicester gedaan. De tijding der verraderij van Stanley en York, hierop volgende, was oorzaak, dat hij naar Gelderland en Overijssel gezonden werd, om voor de grenzen te zorgen, zonder dat men hem verder gedrongen had, tot het vernieuwen van lastbrief en eed. Terwijl hij verwijderd was, zocht men een zijner vaandels uit Medemblik te doen vertrekken, en de plaats van een ander, onder Jonkheer Arend van Duivenvoorde, te voorzien. Doch Sonoy's Luitenant in Medemblik weigerde, buiten last van zijnen Overste, te ruimen. Sonoy na zijne terugkomst, van het gebeurde kennis gekregen hebbende, hield er zich zeer gebelgd over. Kort daarna, werd hem, op nieuw, een lastbrief van Prins Maurits aangeboden, waarbij hij, mits doende den nieuwen eed, in de plaats van Cornelis van Rijswijck, eenige maanden te voren overleden, tot Slotvoogd van Medemblik, werd aangesteld. Doch hij bleef bij zijne vorige weigering. Men vond dan geraden, dat Prins Maurits en Hohenlohe, in persoon, naar Medemblik zouden gaan, om orde te stellen. Sonoy hiervan verwittigd, en de gunst van de Koningin en van Leicester boven die van de Staten en van Prins Maurits stellende, zond twee mannen uit, om den Prins te verzoeken, dat hij, voor deze reis, niet binnen Medemblik geliefde te komen. Doch terstond hierop, kreeg hij berigt, dat de Heeren

geen half uur van de stad waren. Hij liet zich dan door de zelfde mannen verschoonen bij zijne Doorluchtigheid, bezette voorts de poort, en sloot ze den Prins voor het hoofd. MAURITS, geduld moetende nemen, keerde naar Enkhuizen, en voorts naar Hoorn. SONOY, trad daarna, door gemagtigden, in onderhandeling met den Prins en de Staten; doch vruchteloos. Ook behielp hij zich met de tusschenspraak van eenige Predikanten, die, ten zijnen verzoeke, verklaarden, dat hij, » met het weigeren van den eed niets onredelijks bedreef, maar Gods » eer, en den welstand van kerk en staat hartelijk zocht te bevorderen." Middelerwijl, vernam hij, dat men ook van voornemens was, nieuwe bezetting te leggen, in Hoorn en in Enkhuizen. Daarom ontbood hij twee van zijne vaandels uit Overijssel, begeerende, dat men die in deze steden, inname. Te gelijk waren er eenige knechten van HOHENLO voor Enkhuizen, en een Haarlemsch burgervaandel voor Hoorn gekomen; doch de steden weigerden zoowel SONOY's volk als dit te ontvangen. Wat later beproefde DIRK JOOSTEN, te Hoorn, op last van Prins MAURITS, een nieuw vaandel op te rigten. Doch de andere partij dwong hem, het werk te staken. HOHENLO was zoo zeer verstoord op SONOY, dat hij dreigde der Staten dienst te willen verlaten, zoo zij hem geen verlof gaven, om den wederspanneling, met geweld tot reden te brengen. Men sprak zelfs van SONOY in MEDEMBLIK te belegeren. Doch de Staten van Holland en Prins MAURITS, beducht voor meerdere verwijdering, besloten een weinig toe te geven, alzoo SONOY verklaarde, geen kwaad voor te hebben, maar alleen te willen wachten, tot dat men hem uit Engeland, van zijnen vorigen eed ontslagen had. Ondertusschen, werd hij, van daar, door het schrijven van LEICESTER en van de Koningin zelve, gestijfd in zijne wederspannigheid. In het volgende jaar vorderde het krijgsvolk volle betaling en noodzaakte SONOY, die hun goede woorden gaf, op het slot te wijken. De muiters, de burgerij ontwapend, het stadhuis ingenomen, en nieuwe Hoplieden verkoren hebbende, schenen alles te willen doen buigen naar hunnen zin. De Staten SONOY, die vier honderd en vijftig man meer in MEDEMBLIK gebragt had, dan hem belast was, verdacht houdende van het stijven der muiterij, zonden Gemagtigden af, om hem en zijn volk tot reden te brengen. Doch zij bevonden dat er met zachtheid niets te verrigten was. Men had reeds te voren, op naam van LEICESTER, een deel der bezetting, die in het geheel, omtrent vijf honderd en vijftig man sterk was, uit de stad willen ligten, maar de muiters sloegen geen acht op zulke bevelen. Ook zocht Prins MAURITS, met even weinig vrucht, in bijzondere onderhandeling met hen te komen. SONOY had zich reeds met hen verdragen, dat men geene andere bezetting in de stad ontvangen zou, en dat zij die niet verlaten zouden, voor dat zij volle betaling bekomen hadden. Ook wist men, dat hij zes tonnen buskruid van Amsterdam had doen komen, waaruit ten klaarste bleek, dat hij zich binnen MEDEMBLIK dacht te beschermen. De Staten en Prins MAURITS besloten derhalve tot het uiterste, en zich met geweld meester te maken van de stad. In Februarij des jaars 1588, begaf zich Prins MAURITS, vergezeld van 's Lands-Advokaat OLDENBARNEVELD en van eenige andere Heeren, derwaarts over Hoorn, alwaar het hem niet zonder veel moeite en gevaar gelukt was, een vaandel van SONOY, onder DIRK VAN DREUNEN, genoemd HAASTRECHT, de stad te doen ruimen, en er een zijner vaandelen binnen te brengen. Voor MEDEMBLIK vertoonde hij zich, op den 27 Februarij, met eenige vaandelen Noord-Hollandsche poorters

en een weinig krijgsvolk. De Raad van State, nog in LEICESTERS eed, had hem dezen togt, schriftelijk, ontraden. Doch hij had geantwoord, dat hij niet dacht te gaan, buiten de palen van den last, hem door 's Lands-Staten, opgelegd De Raad zond, daarna, WILLEM BARDES naar MEDEMBLIK, die de bezetting nogmaals zocht te bewegen, om zich aan zijne Doorluchtigheid van Nassau te onderwerpen. Doch zij bleef onverzettelijk. De Prins begon zich derhalve te verschansen, op de toegangen naar de stad. Men schoot van wederzijden, nu en dan op elkander. Ook werden er van tijd tot tijd, schutgevechten gehouden, tusschen de belegeraars en de bezetting. De haven werd besloten met oorlogschepen, uit welke somtijds ook op de stad gevuurd werd, zijnde men beducht, dat de Engelschen ondernemen mogten, haar te water te ontzetten. Ook vertoonde de Admiraal, KAREL HOWART, zich in het midden van Maart, in Zeeland, met acht groote schepen en zes pinassen, welke, volgens het schrijven van JAN MICHIELSZOON, Predikant te Grootebroek, aan SONOY, tot zijn ontzet bestemd waren. DANIEL DE DIEU, Predikant te Vlissingen, hield, omtrent dezen tijd, ook briefwisseling met SONOY: en deze kerkelijke lieden arbeidden, in Engeland, zonder dat gebleken is, op wiens last, om Prins MAURITS tot Algemeen Stadhouder te doen verklaren, mits het bewind over al het krijgsvolk aan eenen Engelschen Bevelhebber opgedragen werd. Ook werd er wat later, eene algemeene bezending der Nederlandsche kerken naar Engeland afgevaardigd, strekkende om de Koningin te bewegen, tot het handhaven van de Hervormde Godsdienst hier te lande, *bij de* vredehandeling met Spanje. De Hollandsche kerken alleen, hadden geen deel in deze bezending gehad. De Gemagtigden der overigen werden met goede woorden afgevaardigd.

Ondertusschen had SONOY twee krijgslieden naar Kampen en Harderwijk gezonden, om te vernemen of het gedeelte van zijn regiment, hetwelk daar lag, gezind was zijne zijde te houden. Een Vaandrig en twee Korporaals, afgevaardigd om SONOY hierop te antwoorden, vielen den Nassauschen in handen en werden te Hoorn in bewaring genomen. SONOY zond eerlang WILLEM MOSTAARD, die zijne zijde hield, naar Engeland. WILLOUGHBIJ en KILLEGREW arbeidden, op bevel van de Koningin, aan een verdrag; terwijl er, voor en tegen SONOY, blaauwboekjes in het licht kwamen. De Utrechtsche Burgemeester PROUNINK schreef er een, meent men, tot zijne verdediging, waarin de Staten vinnig werden doorgestreken. Middelerwijl had SONOY ondernomen den dijk bij MEDEMBLIK door te steken, om dus het binnenland onder water te zetten en het Staatsche leger te verjagen, tegen de uitdrukkelijke overtuiging van JELLE ADRIAANSZOON WIJSS, Dijkgraaf van MEDEMBLIK, en van de toenmalige Heemraden, waartegen de Kogmeester KORNELIS KLAASZOON MANS en eenige anderen hem de behulpzame hand boden; doch dit werk bleef steken. Voorts bewoog SONOY, door beloften en bedreigingen, eenigen uit de burgerij, tot omtrent zestig in getal, om hem en der bezetting, bij eede, hunne hulp toe te zeggen, waarop zij hun geweer terug kregen en onder een vaandel geschaard werden. De overige burgers waren te voren met hem overeengekomen, dat zij de bezetting noch krenken, noch helpen zouden, aan welk verdrag de meesten zich hielden. Middelerwijl troostte SONOY de zijnen met de hoop op Engelsche hulp, vertoonende van tijd tot tijd brieven, welke hij voorgaf uit Engeland ontvangen te hebben. Doch sommigen hielden JOANNES PETRI, Grietman van Stellingwerf, die toen binnen MEDEMBLIK was, voor den verdichter dezer brieven, en

het oosteinde van Twisk voor het Londen, van waar de nieuwstijdingen met jagten naar de stad gehaald werden. De Vroedschap ALLERT PIETERSZOON KOSTER, beschuldigd van gezegd te hebben, dat er geen ontzet te wachten was, werd in hechtenis genomen. Dus stond het te MEDEMBLIK, in den aanvang van April, geschapen, wanneer SONOY berigt kreeg uit Engeland, dat LEICESTER afstand van de regering gedaan had, waaruit volgde, dat hij en zijn volk van den eed, den Graaf gezworen, ontslagen waren. Op den 12 dier maand werd zulks, bij plakkaat der Algemeene Staten, het volk bekend gemaakt, waarna de zaken te MEDEMBLIK van gedaante veranderden. Prins MAURITS trad, door bewerking van WILLOUGBY en andere Gemagtigden, op nieuw met SONOY in onderhandeling, en men kwam eerlang overeen: » dat » SONOY in bewind en binnen MEDEMBLIK zou blijven, met zoo veel volk, » als Prins MAURITS en de Gemagtigden van WILLOUGBY zouden raadzaam vinden, mits hij beloofde geene nieuwigheid aan te zullen rigten, zonder uitdrukkelijke bewilliging van den genoemden Prins. » Voorts zou de Raad van State, SONOY eenen billijken lastbrief doen » leveren of anders een eerlijk afscheid bezorgen. Den knechten werd » drie maanden soldij in gereed geld toegelegd, mits zij lang genoeg » gediend hadden, om zoo veel te goed te hebben." Prins MAURITS deed, den 29 April, zijne intrede binnen MEDEMBLIK, en beval des anderen daags, bij openbaar plakkaat, vergetelheid en vergiffenis van al het verledene. De bezetting werd gemonsterd en gedeeltelijk verlegd, waarmede de rust in dezen oord voor eene wijl tijds hersteld was.

In het jaar 1590 was TACO SYBRANDSZ., voordezen Predikant van de St. Jacobskerk te Utrecht, die zich te Alkmaar had nedergezet, met goedvinden en aanprijzen van de klassis van Alkmaar, door de Regering der stad MEDEMBLIK tot Predikant beroepen. Tegen dit beroep stelde zich de consistorie, omdat het van haar niet kwam. Men klaagde daarover aan de klassis van Enkhuizen, die, den kerkeraad gelijk en de Regering ongelijk gevende, het beroep verklaarde onwettig te zijn en te strijden tegen de gemeene orde. Prins MAURITS en eenige Gemagtigden uit de Staten, over landzaken, kort daarna, in October, te Enkhuizen gekomen, hoorden daar de klagten der kerkelijken. Maar de Burgemeesters van MEDEMBLIK daartegen hunne zaak verdedigende, werd bij den Prins en de andere Heeren, na verscheidene onderhandelingen, op onderscheidene tijden daarover voorgevallen, eindelijk verstaan en verklaard, dat de gemelde beroeping wettelijk was en welgedaan, niet willende, dat zij meer in geschil zou worden getrokken. Aangezien TACO SYBRANDSZ zich in het stuk der orde en leer meest hield aan het gevoelen van Meester HUBRECHT DUIFHUIS, werd in het jaar 1593 de twist over de wettigheid van zijn beroep weder gaande, met verdere beschuldiging bij de Staten van Holland en West-Friesland, over onzuiverheid in de leer. De Staten zochten, door JEREMIAS BASTINGIUS, en JOHANNES UITENBOGAERDT, de zaak te beslechten. Hij schreef daarop een zeer ernstig vertoog aan de Staten, daarin handelende van de punten, hem, door zijne beschuldigers, te last gelegd, verklarende: » dat hij, met alle de Christelijke Gereformeerde kerken dezer » landen; in de hoofdstukken, en het wezen der Christelijke leer, » eenerlei naar CHRISTUS JEZUS gevoelde, en de catechismus, de belijdenis der Gereformeerde Nederlandsche kerken, had aangeboden te » onderschrijven, met dit beding, voor zoo veel zij met het woord Gods » overeenkomstig waren." Met dit vertoog zonden de Wethouders van MEDEMBLIK zekeren brief aan de Staten, » met betooning van het

» ongelijk, door de beschuldigers hunnen Kerkendienaar, en hun, gelijk » zij verstonden, aangedaan". Zij beklaagden zich, » dat de Staten, in » plaats van de betichters te noodzaken hunne beschuldiging te bewij- » zen, hun te veel te wille waren en den geheelen handel scheenen te » willen verkeeren, en hunnen dienaar, met eene zoo ongewoone als » onnoodige manier van inquisitie belasten, liever dan te gedoogen, » zeiden zij, dat men die lieve gezalfden zoude beschamen. De zaken, » dus spraken zij, waren God lof, zoo ver niet verloopen, dat men » deze lieden alreeds zou moeten ontzien, gelijk in voorgaande jaren » de Geestelijken, toen schier niemand hen op den teen dorst treden. » Zij dachten, ziende de wreveligheid der factionnisten, over dat stuk » niet verder te handelen, noch te gedoogen dat bij Taco eenige verdere » verklaringen, beloften of verbintenissen, buiten hunne believte zoude » worden gedaan, of aangegaan. Zij verklaarden, van Gods en nature » wegen schuldig te zijn, hem te verdedigen, niet alleen omdat zij » zeker wisten, dat hij zoo wel gezond in de leer, als wettig in » zijne dienst beroepen en bevestigd was, maar ook nadien zij al voor » lang bevonden hadden, hoe zijne zonderlinge godvruchtigheid, vreed- » zaamheid, en goeden wandel, hem onder de burgerij zoo lief en » aangenaam hadden gemaakt, dat zij liever alle ongemak en gevaar- » lijkheden gedoogen en verwachten zouden, eer hij uit de stad zou » worden verdreven. Zij konden niet gelooven dat hunne Ed. Mog. » hierin handelen zouden naar het welgevallen van zoodanige stooke- » branden, dien het eenen lust scheen te zijn de onderdanen tegen » hunne overheden, de hooge overheden tegen de lage, en zoo voorts » al de wereld overhoop te helpen." Op dit schrijven vonden de Sta- ten goed de zaak van Taco eenigen tijd te laten rusten. Later zon- den zij Johannes Uitenbogaerdt, en Johannes Matthisius, Predikant te Haarlem, in September 1598 naar Medemblik, om Taco nader met de kerkelijken te vereenigen. Zij bragten in vriendelijk gesprek te weeg, dat hij eene belijdenis zijns geloofs opstelde, die in de synode te Alk- maar, in den jare 1599 gehouden, werd overwogen, en van de meeste leden goedgekeurd, hoewel zich Petrus Plancius, Predikant te Amster- dam, daar zeer tegen stelde, en met Uitenbogaerdt, hier op last der Staten (nevens Matthisius) tegenwoordig, in hooge woorden raakte. Men liet Taco sedert in het stuk der Predestinatie bij zijn gevoelen, of in dat van Melanchton, ook in zijnen dienst, en met vreden.

Medemblik had voor de resolutie tot den vrede der kerken van het jaar 1614 gestemd, waarom er, ofschoon de stad naderhand in het houden der Nationale Synode bewilligde, in den jare 1618, de ge- wone verandering in de Regering gemaakt moest worden. De Stad- houder Maurits, op den 8 October van Enkhuizen te Medemblik ge- komen zijnde, ontsloeg elf personen uit de Vroedschap en stelde an- deren in hunne plaatsen. De Burgemeesters behielden hunne ambten.

In het jaar 1620 deed de ijsgang merkelijke schade aan de dijkaadje te Medemblik. De Wierriem (de dijk wordt steeds door wier opgehoogd) werd omtrent achter het stadhuis, tot bijna 20 voet hoogte doorge- sneden, en de schade op 150,000 guld. begroot.

Kort na de verandering in de Regering in Holland in het jaar 1672, besloten de Staten van dat gewest, op aanhouden van den Stadhouder, eene algemeene vergiffenis van al het verledene te laten afkondigen, hetwelk echter niet voor den 8 November geschiedde, ofschoon het plakkaat reeds op den 27 September geteekend was. Bij dit plakkaat, werd de gehoorzaamheid aan de Overheden en de

gewillige betaling der gemeene lasten, op het ernstigst aanbevolen. Doch eer het nog afgekondigd was, hoewel het reeds was vastgesteld, vielen er te Medemblik nieuwe onlusten voor. Eenige Leden der Regering, leden geweld in hunne personen en goederen. Het volk wilde twee Regeringspersonen dwingen hunne ambten neder te leggen. Men onderzocht of deze dadelijkheden onder de algemeene vergiffenis begrepen waren, doch besloot, dat er regt over behoorde te geschieden, omdat zijne Hoogheid in deze steden, reeds orde op de Regering gesteld had.

Zeer hagchelijk was de toestand van de stad Medemblik, bij den watervloed van November 1775. Men heeft opgemerkt, dat het water daar een duim hooger dan in het jaar 1717 gestaan heeft. Beide de hoofden, die ter wederzijden van de ruime haven in de Zuiderzee uitsteken, waren, ter lengte van omtrent 5 roeden weggeslagen. Binnen de haven, voor het oosteinde, bij het zoogenaamde Klaphuis, waren de wiering en steenen glooijing genoegzaam geheel vernield, gelijk de wallen binnen de brug aanmerkelijk beschadigd waren. De Hellingdijk had bij deze gelegenheid ongemeen veel geleden, en bij de Oosterpoort was, door den sterken aandrang van het water, reeds eene opening in het wier veroorzaakt, die tot in den aarden dijk doorging. De Nesserdijk was mede op onderscheidene plaatsen jammerlijk gehavend. Achter de stad sloeg het water met zulk een verschrikkelijk geweld over den Wierdijk heen, dat de Wierriem daar voor het grootste gedeelte geheel vernield, en de voorliggendesteenen glooijingen weggeslagen en in zee geworpen werden, terwijl de golven zelfs tot binnen de stad overstortten. Aan het oosteinde van Medemblik, op de Westerhaven en op vele andere plaatsen, liep het water over de straten en door de huizen. De Westerdijk was, door het overslaan van de zee, aan de binnenzijde weggeslagen, zoodat hij van het wagenspoor af, met de schoeijing door de dijkgracht was heen geworpen. Men was dus gedurende den storm, in de stad en in hare nabuurschap, in groot gevaar en besefte dat allerlevendigst, toen het weder bedaarde, en de menigvuldige inkolkingen, die binnendijks veroorzaakt waren, ontdekt werden. De zorg der ingezetenen, opgewekt door het voorbeeld en de aansporingen van eene waakzame overheid, weerde echter, in dezen prangenden nood, onder 's Hemels zegen, gevreesde rampen af. Door zeilen voor de gevaarlijkste plaatsen aan te brengen, door de weggescheurde gaten van achteren met stroo en andere stoffen aan te vullen, en door kistingen op de havens binnen de stad aan te leggen, bleef alles gelukkig behouden.

Na de landing der Engelschen in Noord-Holland, in het jaar 1799, bevond zich te Medemblik een onbeduidend piket, in alles bestaande uit 20 man, doch de Kommandant, de la Grace, vernemende, dat de Generaal Daendels de Zijpe verlaten had, verliet insgelijks de stad, om zich bij de divisie te voegen. Naauwelijks was hij vertrokken, of het algemeen gerucht, dat geheel Noord-Holland reeds gecapituleerd had, gaf aanleiding, dat de Oranjegezinden zich meer openlijk begonnen te vertoonen, terwijl twee van hen, van den President der stadsregering, zijnde de Geneesheer Knave, op eenen gebiedende toon vorderden, dat hij oogenblikkelijk de vlag van den toren deed uitsteken. Eene weigering van den President, en de herinnering dat alle vreugdebedrijven en het dragen van oranje, als strijdig met de wetten, en dus als hoogst strafbaar moest aangemerkt worden, deed eene zeer verkeerde uitwerking, want daar men het eerst bij eischen liet, kwamen

er nu onbeschaamde bedreigingen van geweld te zullen plegen bij; daar de menigte zag, dat de Regering bleef volhouden, en er aan hunne eisch niet zou voldaan worden, haalde zij de vlag uit het stads-timmerhuis, en plaatste haar onder een verbazend vreugdegejuich en eenen stroom van vervloekingen tegen de onverzettelijke Municipalen op den kerktoren, waarna de buitensporigheid, bij mangel van genoegzame middelen om het politiek of regterlijk gezag te handhaven, in het gewoelvol MEDEMBLIK tot eene verbazende hoogte steeg. Terwijl dit alles gebeurde, en Municipalen gezind bleven, om hun reeds wankelend gezag, ondanks den geweldigen tegenstand van verreweg het grootste deel der ingezetenen, te blijven handhaven, schreven zij in hunnen kommervollen toestand aan het Departementaal Bestuur van Texel, dat zich reeds naar Haarlem begeven had, ten einde diens hulp in te roepen; dan die poging was in de plaatshebbende omstandigheden zoo onberedeneerd als nutteloos. Het is wel zoo, dat de leden van het gezegde Bestuur, de stad MEDEMBLIK in staat van beleg verklaarden en van oordeel waren dat de schuldigen door eene militaire regtbank moesten onderzocht en gestraft worden, zoo ook, dat zij, van dat besluit aan den Generaal BRUNE berigt gevende, aan dezen verzochten, om die Militaire Regtbank binnen MEDEMBLIK in werking te doen brengen; maar, dit alles kon de Municipalen van MEDEMBLIK luttel baten, daar hunne stad, als door het Bataafsche Bestuur verlaten, te beschouwen was, zoodra de Generaal DAENDELS de stelling van Monnickendam en Purmerende innam, en alle gemeenschap, met het land buiten de Linie liggende, had afgesloten. Men was in MEDEMBLIK en in den omtrek, met die ongewone en scherpe maatregelen, vervat in de publicatie van den 28 Augustus, geheel onbekend gebleven, want, eer die aldaar kon aankomen, was een groot gedeelte van Noord-Holland reeds aan de Engelschen ingeruimd, en het was eene meer wraakzuchtige dan verstandige poging van de Municipalen, toen zij op den 9 September nog in den waan verkeerden, dat zij weldra eene Militaire Regtbank in hunne stad zouden zien oprigten, om den hoon hun aangedaan, op eene strenge wijze aan de Oranjegezinden te wreeken, doch waarin zij weldra gestuit werden, door de verschijning van twee Engelsche Officieren, die hen in hunne overwegingen kwamen storen, hun overbrengende eene orde van den Engelschen Legercommissaris MÖTZ, strekkende: om ten dienste van het Engelsche leger te leveren, het benoodigde brood, meel, haver, hooi, stroo, brandstoffen en de behoeften voor het hospitaal, alles tegen behoorlijke prijzen, die bij de levering, op vertoon van quitantie, zouden voldaan worden, terwijl deze Officieren al verder requireerden, dat alle paarden in de stad tegen betaling ter hunner beschikking zouden gesteld worden. De Municipaliteit gaf daarop te kennen, dat zij getrouw aan het nog aanwezig Bataafsch Gouvernement en hunne posten, zoodanige bekendmaking, en daarbij bepaalde requisitiën niet konden gedoogen, welke redenen echter geen ingang vonden. De Engelschen zeiden, onder anderen, dat, ingeval hieraan niet voldaan werd, zij alsdan genoodzaakt zouden zijn, zulks met militaire magt en op eene voor de ingezetenen allernadeeligste wijze ten uitvoer te brengen. De Municipaliteit hier moetende kiezen tusschen de wet en de omstandigheden, vond zich, uithoofde van de hagchelijke gesteldheid van zaken, zoo ten aanzien der burgerij als van zich zelven, genoodzaakt zich naar den onverzettelijk uitdrukkelijken wil der Engelschen te gedragen. De bekendmakingen werden afgekondigd en aangeplakt, doch, kort na het vertrek der

Engelschen, op orde van de Municipaliteit, weder afgenomen, en er werd aan de daarbij gedane requisitiën niet voldaan; terwijl zij het in deze oogenblikken niet raadzaam oordeelde, de meergemelde resolutie van het Departementaal Bestuur af te kondigen. Zij gaf van het een en ander per expresse berigt, aan dat Bestuur en aan den Generaal BRUNE; met geen ander gevolg echter, dan dat de kommervolle omstandigheid, aldaar de zelfde bleef, als zijnde het besluit van het in staat van beleg verklaren van de stad, door den Generaal BRUNE, geenszins in werking gebragt geweest, noch te dier tijd, noch bij vervolg, toen onze troepen er wederom bezit van genomen hadden, niettegenstaande het Departementaal Bestuur daartoe meer dan eenmaal aanzoek gedaan had.

De Municipaliteit, waarschijnlijk onderrigt van de beschikking, welke HENDRIK VAN STRALEN Jz., elders ten voordeele der Engelschen, over 's lands gelden gemaakt had, besloot den 10 September, om de voorhanden zijnde verpondingspenningen, ter somma van 6640 guld. 7½ ct., in allerijl naar 's Gravenhage te verzenden. Twee dagen daaraan volgende werd haar, van wege den Commissaris Generaal MÖTZ, per expresse, eene schriftelijke orde overgebragt, waarbij hij te kennen gaf, dat door de aankomst van Russische troepen de behoefte zoo dringende was geworden, dat de Regering van MEDEMBLIK zoo veel brood daags moest leveren, als metmogelijkheid geschieden kon; dat, ingeval de bakkers geen genoegzamen voorraad van meel hadden, de Regering alsdan, op poene van militaire executie, van de burgers moest vorderen, om hunne tarwe te laten malen, en hun aandeel voor het leger te leveren, en eindelijk, dat men des noods een derde rogge onder het tarwemeel mogt mengen De Municipaliteit vond echter goed, aan deze requisitie wederom niet te voldoen, waarover de Commissaris-Generaal, bij vervolg van tijd, zijn hoogste ongenoegen te kennen gaf.

Den 15 September, des morgens ten acht ure, kwam een Engelsche kotter van veertien stukken, als een wachtschip voor de haven ten anker en onderzocht alle de vaartuigen, welke daar voorbij voeren. Zij werden eerst door een los en vervolgens, des noods, door een scherp schot genoodzaakt bij te draaijen. Dit veroorzaakte veel ongerustheid onder de inwoners; te meer, daar reeds een der kogels bij de Gereformeerde kerk was gevallen. Het plaatsen van dit gewapend schip voor de haven had ongetwijfeld ten oogmerk, om de gemeenschap langs de Zuiderzee af te snijden en de vaartuigen te beschermen, welke dagelijks van den Helder kwamen, om aldaar levensmidden af te halen; welk uitloopen van vaartuigen, zoo ten aanzien van MEDEMBLIK, als van Enkhuizen, Broekerhaven en Hoorn, door het Departementaal Bestuur van Texel ten allerstrengste verboden was, doch welk verbod de Municipaliteit van eerstgezegde plaats met geene mogelijkheid kon nakomen.

Den 17 September kwamen elf vijandelijke schepen voor de haven ten anker. In den namiddag, omstreeks ten half zes ure, vervoegden zich aan het huis van den President der Municipaliteit achttien à twintig Officieren dezer flotille, en vorderden van hem order te stellen, om den vrijheidsboom, staande voor het raadhuis, te doen omhakken, het hout daarvan aan stukken te doen kappen, aan de vlammen op te offeren en den hoed, op den vrijheidsboom geplaatst, hun te overhandigen, alsmede om twee proclamatiën, ééne uit naam van den Prins VAN ORANJE en de andere uit naam van den Koning van Engeland, te doen afkondigen en aanplakken. De President antwoordde aan hun Opperhoofd, G. DUNDAS, dat hij, ofschoon in deze

benaauwde oogenblikken overvallen en de Raad niet vergaderd zijnde, echter zoo voor zich zelven, als voor zijne getrouwe medeleden, moest verklaren, dat, trouw gezworen hebbende aan het Bataafsche Gouvernement en de tegenwoordige orde van zaken, zij, zoo uithoofde van dien eed, als uit kracht hunner posten en gevoelens, aan geene andere orders of bevelen konden gehoorzamen, dan aan die van het Bataafsche Gouvernement, en dat hij, zoo wel als zijne medeleden, zich schuldig zouden maken aan meineed, ingeval de bevelen, hetzij van den Prins, hetzij van den Koning van Engeland of van eenigen hunner Kommandanten, door hen werden opgevolgd. Waarop G. Dundas in verwoedheid antwoordde: » Indien gij, als President der Magistraat » van Medemblik, niet dadelijk resolveert, om den patriottischen boom » te doen nederhakken, ons de daarop staande muts of hoed over te » geven, de proclamatiën te publiceren en te affigeren, zullen wij » u, als President, dadelijk door een escorte aan boord doen brengen » en de stad plat schieten." In dit verschrikkelijk oogenblik getroffen door het lot, waaraan de inwoners, ingeval van weigering, blootgesteld waren, voerde de President hem te gemoet: » Vermits ik dan, » zoo wel als mijne medeleden, door uwe magt overheerd ben, en » onze stad met hare inwoners aan de woede van eenen geduchten » vijandelijken aanval (zonder defensie voorzien) niet kan, noch mag » sacrifieren, erkenne ik in dezen te zijn overweldigd en vinde mij genoodzaakt, niettegenstaande het verkrachten van mijnen eed en pligt, » aan uwe geforceerde orders, ingeval van nood, te moeten obedieren." Na den afloop dezer alleronaangenaamste ontmoeting voor den President, deed hij de Municipaliteit in allerijl bijeenroepen, alwaar G. Dundas en zijne bijhebbende Officieren verschenen. Na gedaan verslag van het voorgevallene door den President ten zijnen huize, verklaarden al de leden, in dit geval, om der geduchte gevolgen wille, volstrekt buiten staat te zijn aan hunnen eed en pligt getrouw te blijven en dienvolgens in de dringende, schoon alleronaangenaamste, omstandigheden zich te bevinden, van aan de bevelen der Britsche Officieren te moeten gehoorzamen. Waarna dan ook dadelijk de proclamatiën, ten overstaan der Officieren, moesten worden afgekondigd en aangeplakt, hetwelk onder een ijsselijk geschreeuw van *vivat Oranje!* enz. geschiedde. Terwijl terstond na de gedane publicatie de vrijheidsboom nedergehakt, de hoed der vrijheid daarvan afgenomen en door hen aan Dundas ter hand gesteld werd, wiens bijhebbend gezelschap den Secretaris der Municipaliteit, nadat hij de proclamatiën had voorgelezen, onder zware bedreigingen, noodzaakte de navolgende woorden aan het gemeen toe te roepen: » De Prins en de Hertog » van York zijn thans aan den Helder en zullen weldra te Amsterdam » zijn; de zeevaart zal gaan als in den Oranjetijd, en alles zal gaan » zoo als het in den Oranjetijd geweest is." Daarna werd de President genoodzaakt, om hen in persoon te brengen ten huize van den Scheepsbouwmeester der Marine, die, onder gelijke bedreiging, genoodzaakt werd hun toegang tot 's Lands werf en de nieuw gebouwde magazijnen te geven. Eindelijk stelden zij nog alle in de haven liggende vaartuigen in requisitie.

De uitslag van 6 October te Medemblik bekend geworden zijnde, viel het niet moeijelijk te ontdekken, dat de Engelschen een bezoek van de Gallo-Batuven voorziende, dat niet verkozen af te wachten, maar zich tot den aftogt gereed maakten, hoe zeer zij dat oogmerk voor het publiek trachtten te verbergen. Reeds op den 8, 9 en

10 October, zag men hen met allen ijver werkzaam, om niet alleen hunne aan den wal gebragte bagaadje, aan boord van hunne schepen over te brengen, maar zij oordeelden zich ook bevoegd, om de in 's lands magazijnen gevonden wordende voorraad van scheepsbehoefte en tuigaadje tot zich te nemen, en eene van de binnen de haven liggende kameelen, buiten naar de reede te brengen, in welk bedrijf zij hoegenaamd geen tegenstand ondervonden, dewijl er gedurende de opgenoemde dagen geen aanmarsch van troepen te bemerken was. Dan, op den 11 October, bespeurende, dat de Hollanders werkelijk op marsch waren, om bezit van de stad te nemen, vervoegde zich de Engelsche kapitein DUNDAS, met eenige andere officieren, aan het huis van den President der Regering, berigtende: dat hij voornemens was de noodige wachten bij de poorten te stellen, om op de gevaren, welke hem en de stad bedreigden, bij de verschijning der Bataven, een wakend oog te houden; gelastende verder, dat de Regering de noodige orders stellen zoude, dat de burgers en ingezetenen (ingeval men genoodzaakt was geweld met geweld te keer te gaan), zich daar niet mede bemoeijen zouden, veel min eenigen tegenstand bieden; bevelende daar tegen de noodige waarschuwing, op straffe en bedreiging van militaire executie. Toen hierop nu, dien overeenkomstig, door de Regering bevel gegeven werd aan de burgers, om zich met niets te bemoeijen, kregen de Engelschen de handen ruim, om, alvorens de stad en haven te verlaten, de ledig geroofde magazijnen en werven van de Marine, benevens de twee voor de werf liggende fregatten genaamd *het Zeepaard* en *Enkhuizen*, voerende elk 24 stukken geschut, aan de vlammen op te offeren, ten welken einde zij deze kostbare eigendommen bevorens voorzien hadden, van eene groote hoeveelheid brandstoffen, bestaande in pik, teer, riet, papier en krullen, om in de laatste oogenblikken aangestoken te worden. Ondertusschen dat dit alles op de werf gebeurde, en de vlam van dien moedwillig gestichten brand, reeds uit het houtmagazijn en een wolk van rook uit de schepen ten hemel steeg, terwijl de beangste inwoners door dien euvelmoed over hun nakend lot, het hart van weedom wegkromp, naderden al vast de Nederlandsche soldaten het overheerde MEDEMBLIK, die stormenderhand de stad binnentrokken, de wachthebbende Engelschen voor zich heendrijvende. Deze, toch geen oogmerk hebbende om zich te verdedigen of het bezetten der stad aan de Nederlanders te betwisten, namen in allerijl de vlugt naar hunne sloepen, waarmede zij de stad verlatende, naar hunne schepen roeiden, en zich zoo spoedig mogelijk aan boord bergden. Hier was het, dat zij, vervuld van spijt over de spoedige aankomst hunner tegenstanders, alvorens de stad en de reede te verlaten, eene hevige kanonnade uit hunne schepen begonnen in het werk te stellen, die veel meer diende om den angst der stedelingen te vergrooten, dan wel om de stad in eenen puinhoop te doen veranderen, dewijl dat bedrijf, buiten en behalve eene geringe schade aan de daken van eenige huizen, geene gevolgen had, terwijl zij aan vele burgers en het intrekkend garnizoen niet konden beletten, om de schepen en overige gebouwen, door een spoedig aangebragte hulp, voor het geweld der vlammen te beveiligen. Op deze wijze, geraakten de stad MEDEMBLIK en hare bewoners van de overheersching der Engelschen bevrijd.

De stormvloed van 4 Februarij 1825 veroorzaakte in MEDEMBLIK en de omstreken niet alleen oogenschijnlijke gevaren, maar rigtte ook werkelijk eenige verwoestingen aan. De stad zelve, verkeerde in

een dringend gevaar, en men had haar behoud alleen aan Gods verschoonende goedheid en het spoedig doen bedaren der winden en vloeden te danken. Reeds op den avond van 3 Februarij wies het water tot zulk eene aanmerkelijke hoogte, dat het aan de oostzijde der stad, door de Schipsluis of zoogenaamde Bateau-porte, als in tweeën verdeeld voor de huizen stond en ook de westzijde, bestaande in het Achtereiland, de Westerhaven en den Turfhoek, uithoofde dat de ringketten der gemelde sluis, tot haar behoud geopend, later niet konden gesloten worden, geheel werd overstroomd, en de bewoners van die gedeelten der stad, naar hunne tweede verdieping moesten vlugten. Met reden vreesde men van het ochtendgetijde nog ergere gevolgen, en zulks te meer wegens het aanhouden van den storm en het allezins ruwe weder, met zware donder en bliksem. En hoezeer de eerste schrik, voor reeds vermelde dijkbreuk, geene bijzondere gevolgen had, de stad, op eenen uithoek gelegen en als van drie zijden door de zee omringd, was daarmede niet beveiligd. De oostzijde liep het allergrootste gevaar; reeds in den voormiddag otndekte men een gat, bij een oud vervallen huis, dat, benevens nog een ander, welhaast instortte, zonder dat deze puinhoopen, noch het stroo en aarde, met alle vlijt en snelheid bijeen gebragt, de opening konden stoppen. Met het gedruisch van eenen waterval stortte zich in tegendeel de zee in de lagere deelen, als grachten en slooten, neer, en zou de ondermijning en omverwerping van alle huizen op de haven ten onvermijdelijke gevolge hebben gehad, indien niet de krachtdadige middelen, het inwerpen van zware balken en omgorden met palen en planken, waartusschen de slechts verkrijgbare stoffen eindelijk gestrekt hadden, om den stroom van reeds vijftig voet breedte, bij negen diepte, eenigzins te stuiten en althans voor verdere uitbreiding te bewaren. Niet minder bang zag het er uit aan de westzijde, waar bij het Kogghuis een gat in den grond ontstond, desgelijks in den Turfhoek, terwijl het zeewater met zulk een geweld over de waterkeering bij de werf instroomde, dat het bij de Baanpoort mede eene opening maakte, en zich in het binnenwater ontlastte. Het is derhalve niet te verwonderen, dat de schrik en ontsteltenis van Medembliks inwoners, onder de uitgestane gevaren en angstige vooruitzigten, groot was, daar men niet ontkennen kan, dat, indien de stormen en vloeden nog 24 uren voortgewoed hadden, geheel Medemblik, meer dan waarschijnlijk, eene prooi der golven zoude zijn geworden. Sedert heeft men tot te betere keering van het opgestuwde zeewater, de Oosteren Westerhaven met lage muren omringd, waardoor de vrees voor het instormen der zee, aanmerkelijk verminderd is.

Het wapen van Medemblik is een veld van sabel, met een pal of staande baar van goud (misschien het water de Leek verbeeldende) en met eene Keizerlijke kroon gedekt. Het oud zegel van Medemblik is een scheepje met dertien man er in, binnen dit omschrift: *Sigillum Burgentium in Medemlek* (d. i. zegel der burgers in Medemblik).

MEDEMBLIK (HET SLOT-TE-), voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Hoorn*, kant., gem. en in de stad *Medemblik*, aan de Oosterpoort, waartoe het te voren de aannadering bestreek.

Sommigen houden het er voor, dat het door de oude Koningen van Friesland, in de zevende of achtste eeuw, is gesticht; doch naar alle waarschijnlijkheid is het eerst omtrent het jaar 1287, door Floris V, Graaf *van Holland*, gebouwd, om de Westfriezen te beteugelen.

Dit slot heeft zijne hooge en sterke torens, zijne stevige ringmuren dubbel noodig gehad. Het heeft menigen aanval en menigen vijandelijken storm moeten verduren. In het jaar 1296 steeg de eerste oorlogsvlam alhier op. WILLEM VAN MECHELEN, een en veertigste Bisschop van Utrecht, nam de afwezigheid van Graaf JAN I, toenmaals in Engeland zijnde, waar, en ruide de Westfriezen op om het Hollandsche juk van hunne schouderen te werpen, en hunne oude vrijheid weder te hernemen; zijne staatzuchtige inblazingen vonden bij menschen, die reeds sedert lang naar eene verandering van regeringsvorm gereikhalsd hadden, gereedelijk gehoor. Zij namen eerlang de wapenen op, en, nadat zij de sterke burgten Wydenesse en Eenigenburg ingenomen en verwoest hadden, rukten zij verder naar Medemblik, welke stad vooral door hare ligging in de nabijheid, voor hen van zeer groot belang was. Met den eersten aanval drongen zij de stad binnen, en staken haar in den brand. De Hollandsche bezettelingen echter, onder hunnen Hoofdman FLORIS VAN EGMOND, weken op het slot, en verdedigden het zoo manmoedig tegen de herhaalde bestormingen der oproerige Friezen, dat zij telkens met bebloede koppen moesten afdeinzen. Doch vernomen hebbende, dat het kasteel slechts eenen geringen voorraad koren over had, namen zij het besluit, de bezetting uit te hongeren en dus tot de overgave te noodzaken. Hunne onderneming was ook bijna ten volle geslaagd, doch Graaf JAN VAN AVESNES, die, gedurende de afwezigheid van zijnen neef Graaf JAN I, de regering over Holland op zich genomen had, deed de Vlamingen het beleg der stad Middelburg, in Zeeland, opbreken; rukte met een sterk leger, in twee kolommen verdeeld, in West-Friesland, en terwijl de Heer VAN ARKEL, met de eene kolom, Enkhuizen vermeesterde, trok hij met de andere naar Medemblik, en bragt, door in zijnen weg alles te plunderen en te verbranden, den vijand een onbeschrijfelijk nadeel toe. De Kastelein op het SLOT-TE-MEDEMBLIK de ontstokene vlam ziende opgaan, bespeurde nu duidelijk, dat de aannaderende hulpbenden niet verre af waren; hij werd de angstvalligheid der oproerige belegeraars gewaar, en had dus zeer weinig moeite, om de zijnen tot eenen herhaalden mannelijken uitval aan te moedigen. Hij deed de poorten openen, stortte met zijne onderhoorige manschappen op de wankelmoedige West-Friezen, en wel met zoo veel beleid en dapperheid, dat de belegeraars, met achterlating van vele dooden, gevangenen, hunnen krijgsvoorraad en mondbehoeften, het beleg op eene schandelijke wijze moesten opbreken.

Dit slot moest andermaal de rampen des oorlogs verduren in de binnenlandsche beroerten van het jaar 1426, tusschen de Hoeksche en Kabeljaauwsche partijen, en werd, benevens de stad, door de laatste partij ingenomen.

In nog hagchelijker omstandigheid echter was dit kasteel in het jaar 1517, wanneer de Geldersche Friezen of de zoogenaamde Zwartenhoop, bijna vier duizend man sterk, onder aanvoering van de twee Oversten SELBACH en GOLTSTEIN, op den 24 Junij, met honderd en vijftig schepen van de Lemmer in zee staken, onder het bevel van LANGE PIER. Deze vloot kwam den volgenden dag, zijnde het feest van den Heiligen LEVINUS, omtrent ten tien ure voor den middag, te Wervershoof, bij Medemblik aan; veroverde den 26 daaraanvolgende de stad stormenderhand, waarna die woeste hoop alles dood sloeg, wat hun in de eerste hitte voorkwam. De burgers echter weerden zich zeer dapper, doch eindelijk, voor de groote overmagt moetende bukken, weken zij gedeeltelijk op het kasteel, en verborgen zich gedeeltelijk in

bunne woningen, maar uit deze laatsten werden zij met geweld gehaald en als gevangenen weggevoerd. Daarna bestormden de vijanden bij herhaling het kasteel, doch werden telkens met bebloede koppen afgewezen, door den dapperen Kastelein JOOST VAN BUREN, die de bezetting, weinig tijds te voren door eene kompagnie voetknechten versterkt, op dezen vreesselijken dag door eene menigte gevlugte burgers vermeerderd had. De vijand, dus geen middel ziende om het kasteel magtig te worden, oefende zijne laatste wraak aan de stad uit, plunderde haar, en stak haar vervolgens in den brand. Het vuur nam binnen weinige uren zoodanig de overhand, dat niet een eenig huis de woede der vlammen ontkwam, hetwelk eene bijna onherstelbare schade veroorzaakte, die nog daarenboven verzeld ging met het verlies van de aloude handvesten der stad, benevens hare brieven en bescheiden. Alleen het kasteel bleef onbeschadigd.

In het jaar 1572 verdedigde de Spaanschgezinde bezetting, dit kasteel, zeer dapper, tegen de twee kompagniën Enkhuizer burgers, CLAAS KROES en JACOB KORNELIS IN 'T HOF, en twee kompagniën soldaten, onder de Hopmannen KABELJAUW en RUICHAVER, die, nadat men langen tijd vruchteloos gearbeid had, om Medemblik aan de zijde der Staten en van den Prins VAN ORANJE over te brengen, de stad bij verrassing innamen, komende de burgerij van Enkhuizen door de Wester- en de soldaten door de Ooster-poort binnen. Doch weinig vermogt alstoen de kloekmoedigheid van de bezetting, noch de sterkte van het kasteel; men stelde de vrouwen en kinderen van de Medemblikker burgers, op het kasteel in bezetting, er voor, en gebruikte hen als eene borstwering voor de krijgsknechten, welke gereed waren het kasteel te bestormen, waardoor de bezettelingen genoodzaakt werden, bijaldien zij hunne geliefdste panden niet onder hun gezigt wilden zien sneuvelen, de sterkte over te geven. Nog in het zelfde jaar moest dit slot andermaal zijne poorten gedwongen openen, wanneer de burgerij van Medemblik, getergd door het gevangen nemen van twee hunner medeburgers, door den Kapitein JACOB KABELJAUW, en zijne bedreiging, om de gevangenen naar het kasteel te voeren en, tegen de voorregten der stad, aan den hals te straffen, het geweer opvatte, en dien Kapitein, welke op het stadhuis gevlugt was, dwong, zijne soldaten uit het slot te doen trekken en het aan de burgerij over te geven, wanneer hij niet wilde, dat het oproer heviger zoude ontbranden. Kort daarna werd dit verschil in het vriendelijke bijgelegd, en den Kastelein, Jonker CORNELIS VAN RIJSWIJCK, het slot wederom ingeruimd.

Het hoofdgebouw van dit kasteel dient thans tot vergaderplaats van het Departement Medemblik der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* en tot concerten in den winter. Buiten dit is daarvan thans niets dan de poort, die tot het plein leidt, en de bouwval van eene vierkante en eene ronde burgt aanwezig.

Men bewaart er nog een aantal wapenrustingen uit de voorvaderlijke tijden.

Voorheen was het kasteleinschap van dit slot een zeer aanzienlijk ambt, hetwelk na het overlijden van DIDERIK SONOY, Gouverneur van Noord-Holland, vernietigd is.

MEDEMBLIKKER KOGGE (DE), een der vier *Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de Zuiderzee, O., Z. en W. aan de Middel-kogge.

Zij bevat de stad Medemblik, benevens de dorpen Opperdoes, Oostwoud en Hauwert,

MEDEN (HOOGE-) en LEEGE-MEEDEN, geh. en d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie HOOGEMEEDE en LEEGEMEEDE.

MEDEN (UITHUIZER-), d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie UITHUIZERMEEDEN.

MEDENT, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Holwerd*, onder *Hantumer-Uitburen*. Zij bestaat uit twee boerenzathen, Groot-Medent en Klein-Medent geheeten.

MEDERNACH, gem., deels in de heerl. *Feltz*, deels in de heerl. *Moestorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Diekirch*; palende N. en N. W. aan de gem. Ermsdorff, O. aan Waldbillig, Z. aan Feltz, Z. W. aan Nomeren.

Deze gem., bevat het d. MEDERNACH, de geh. Medernach-auf dem-Knepfgen, Medernach-auf-Marxberg, Oligsmuhl, Rinkenberg, Savelborn, Pletscheid, Schwantenhoff en Windhoff, benevens de groote hoeve Furtgeshoff.

Men telt er in 124 h. en 950 inw., die allen R. K. zijn en eene par. uitmaken, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De middelen van bestaan der ingezetenen zijn landbouw en veeteelt. De voortbrengselen van den grond bestaan in tarwe, rogge, haver, gerst, boekweit, ooft en aardappelen. De veestapel wordt gerekend op 80 paarden, 210 runderen en 100 zwijnen.

Het d. MEDERNACH ligt 5 u. N. N. O. van Luxemburg, 2 u. Z. O. van Diekirch aan de Schwartze-Erenz. De voornaamste gebouwen zijn de kerk, de school en het gemeentehuis.

MEDERNACH-AUF-DEM-KNEPFGEN, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Medernach*.

MEDERNACH-AUF-MARXBERG, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Medernach*.

MEDHUIZEN (GROOT-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. en N. van *Dockum*, ½ u. N. van *Ee*, waartoe het behoort.

MEDHUIZEN (KLEIN-) b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Dockum*, ½ u. N. van *Ee*, waartoe het behoort.

MEDJAGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

In de nabijheid vindt men een oud heilig graf, waaraan de Javanen grooten eerbied bewijzen.

MEDJING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

MEDINGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, meijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, gem. en 25 min. Z. van *Contern*, aan de *Syren*.

MEDIOLANIUM, ook wel MEDIOLARIUM, plaats, welke bij PTOLOMAEUS voorkomt, als liggende ½ graad N., d. i. 10 u. gaans, van Navalia. Men wil dat dit het tegenwoordige geh. MID-LAREN, in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, zoude zijn. Zie MIDLAREN.

MEDONO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. en 9 palen N. van *Magelang*, bij het Djamboesche gebergte, ruim 367 ell. boven de oppervlakte der Zee verheven.

De groote postweg van Pingol naar Magelang, loopt over dit d. en kan van hier af eerst door rijtuigen bereden worden.

MEDUA, naam, voorkomende in den overdragtsbrief van Jonker Balderik, waarbij hij al zijn goed, gelegen tusschen den tweespaltigen Rijn (dat is, de Rijn met zijne twee armen of takken) en tusschen de Maas, in het jaar 850 overgedragen heeft aan de kerk van Utrecht, eenige geringe opkomsten van den Bisschop wederom krijgende, om daarvan te leven.

Dit Medua is vermoedelijk thans het d. Middelaar, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Middelaar.

MEDUM, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door de Dollart verzwolgen is.

MEDUM, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, onder *Tjum*.

Dit kloost., bewoond door Nonnen, en geheiligd aan Maria Magdalena, werd, door den zwaren watervloed van 1289, zoodanig verarmd, dat de Zusters, haar bestaan niet langer kunnende vinden, zich genoodzaakt zagen, met verlating van den regel harer orde, met de handen haar brood te winnen. Om deze reden werden zij door den Bisschop van Utrecht tot de orde van Premonstreit, onder de voogdij van Lidlum gebragt, en geheel het klooster, bestaande uit drie en vijftig kloosterlingen, met de goederen, onder Lidlum en Bajum verdeeld. Naderhand diende deze plaats tot eenen uithof voor de Abten van Lidlum, en van deze zocht Tetardus Schellinganus, een voorstander van de partij der Vetkoopers, hier, in het jaar 1381 eene stins te bouwen; doch dit mislukte hem, dewijl de Schieringers, en vooral Sjaerdema van Franeker, zulks niet willende dulden, den Abt, toen hij hiermede bezig was, overrompelde en onderscheidene Monniken doodsloegen, doch den gevangen Abt bij verdrag weder slaakten.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans twee boerenplaatsen, welke den naam van Medum hebben behouden.

MEEDEN (DE), d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Uithuizer-Meeden.

MEEDEN (DE), gem. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (1 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Zuidbroek, N. O. en O. aan de gem. Scheemda, Z. met een zeer klein gedeelte aan Oude-Pekela en voorts aan Veendam, W. aan Muntendam.

Deze gem. bevat het d. de Meeden, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1689 bund. 17 v. r. 67 v. ell., waaronder 1672 bund. 22 v. r. 88 v. ell. belastbaar land; telt 211 h., bewoond door 242 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. De landen zijn tot beide einden geschikt, terwijl daarop alle soorten van veldvruchten worden verbouwd. Men ontmoet er heerlijke en kostbare boerenplaatsen en grootendeels zware en ligte kleigronden, voorts veengronden, sints eeuwen tot zeer geschikte bouwlanden ontgonnen, alsmede een weinig geest- of zandgrond en nog ongeveer 200 bunders hoog veen en dalgrond. Men heeft er eenen korenmolen, tevens pelmolen, door wind gedreven. Ook mag deze gem. zich voortdurend in eenen bloeijenden toestand verheugen.

De Herv., die hier ruim 1140 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van

Winschoten behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SEBASTIANUS HERMANNI, die er reeds den 28 April 1598 stond en er nog den 23 Junij 1600 was, terwijl hij, in dat jaar of in het begin van het volgende, naar Eexta werd beroepen. Het beroep is eene collatie van de stemgeregtigden, de kerkvoogden en den kerkeraad.

Bij Koninklijk besluit van 19 October 1844 is alhier ook het oprigten van eene gem. der Christelijke Afgescheidenen toegestaan, welke 40 zielen telt, onder welken 20 Ledematen.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 30 aantreft, behooren tot de gem. *Midwolde-Beerta-en-de-Meeden*, welke hier eene kerk heeft. — De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gem. van *Winschoten*. — De R. K., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Winschoten*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt.

Het d. DE MEEDEN, waarvan, in zeker handschrift van de abdij van Aduard, onder den naam van MEIDEN of MEDIS gewag wordt gemaakt, en dat in de bulle van Paus PIUS verkeerdelijk MELDUM genoemd wordt, in plaats van MEDUM, zooals het d. voorkomt in een Charter van 1391, ligt 1½ u. Z. O. van Zuidbroek, ongeveer 1 u. O. van Muntendam, 1 u. Z. van het Winschoter-diep, in een zeer boschrijk oord. Het is een lang uitgestrekt d. van omstreeks ¾ u. dat 166 h., met 1020 inw. telt en een der fraaiste in het Oldambt is. De rijweg loopt er, over eenen zandachtigen bodem, door heen.

De opkomst van dit d. is onbekend, doch, zoo als het thans is aangelegd, is het zekerlijk ontstaan, na de inbraak van den Dollart in deze provincie, ten jare 1277. Deze plaats echter moet ook reeds voor dien tijd bestaan hebben, en wel langs den zoogenaamden ouden weg, welke, waar hij aan de pastorie-heerd begint, ongeveer 700, en in het westeinde meer dan 1500 ell. noordwaarts van het tegenwoordige dorp verwijderd is. Dit is te meer waarschijnlijk, vermits bij dien weg nog vele oude steenen, misschien overblijfsels van de verwoeste huizen bij voormelde inbraak van den Dollart, te vinden zijn; alsmede, omdat voor zeer weinige jaren, in de pastorielanden, de grondslagen van een aldaar gestaan hebbend kerkje of kapel zijn uitgegraven en er ook nog een zoogenaamd oud kerkhof bestaat. Het d. heeft zijnen naam gekregen van de weiden, want *Made*, *Mede* en *Meede* beteekende oudtijds en ook thans nog eene weide. Aan de noordzijde van het dorp heeft men kleigrond, en aan de zuidzijde veengrond.

De kerk is een langwerpig vierkant hoog gebouw, hebbende twee ingangen, een ten Z. en een ten O.; twee hangzolders eene ten W. en eene ten O.; de predikstoel staat bijna in het midden tegen den zuidermuur; het orgel is geplaatst op den hangzolder aan de Oostzijde. Volgens eene vroeger aanwezige inscriptie was het eerste orgel gemaakt in het begin der zeventiende eeuw; het werd in 1751 vernieuwd. Het uiterlijk aanzien der kerk is zeer oud, doch inwendig zeer goed onderhouden. Op het kerkhof, rondom de kerk, vindt men een groot aantal zerken. De toren staat ongeveer twaalf ellen ten Zuidwesten van de kerk afgescheiden, en is van onder zwaar en vierkant, doch zeer laag en met een gewoon huisdak, waarop een zeer klein koepeltje staat, in hetwelk een klokje hangt, dat met een uurwerk in verband staat. In den toren hangen twee klokken, de eene gegoten in 1714, de andere in 1784.

De Afgescheidenen houden hunne bijeenkomsten in een partieulier bewoond huis. — Het kerkje der Doopsgez. is een eenvoudig gebouw zonder toren of orgel.

Bij Westerlee en de Meeden zijn de sporen van een der oudste bedijkingen tegen den Dollart, zigtbaar in de kolken en de aanslijking van kleigrond.

MEEDEN (OP-), geh. in *Fivelgoo*, prov. *Groningen*. Zie Opmeeden.

MEEDEMERDIEP, water in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, dat, voor omtrent honderd vijftig jaren door de Meedemerveenen gegraven is en thans de Zuid-Wending genoemd wordt.

MEEDEMERVEENEN, hooge veenen in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. en Z. van de Meeden.

Deze veenen, welke zich vóór het jaar 1649 zuidwaarts tot de Pekelaster-Zwette uitstrekte, waar de tegenwoordige, onder Veendam behoorende gehuchten de Ommelanderwijk en Zuidwending zijn, zijn thans slechts tusschen de Boven- en de Beneden-veensloot bepaald.

MEEDENTILJE, brug in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, 10 min. O. van Fransum, over de Fransumertogt, zijnde de limietscheiding tusschen Aduard en Ezinge.

MEEDHUIZEN, Meethuizen of, zoo als men thans meestal zegt, Midhuizen of Midthuizen, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. ten W. van *Delfzijl*, in eene lage landstreek van geringe hoedanigheid.

Men telt er in de kom van het d. 30 h. en 160 inw. en met de daartoe behoorende geh. Wilderhof, het Grashuis, Opmeeden, de Schaapbulten en Ideweer, 39 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De bodem bestaat er uit roodoorn (oer) en verder zuidwaarts uit derrie en ligten veengrond. Dewijl men er omgeven is door het Meed- of Midhuister-meer, het Kleine- of Farmsummer-meer en het Proostmeer, zoo heeft men hier goede gelegenheid tot visschen en vogelvangen. De landerijen worden grootendeels droog gemalen.

De Herv., die er 160 in getal zijn, onder welken 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Appingedam* behoort. Deze gem. is in de eerste jaren na de reductie met *Farmsum* gecombineerd geweest, tot in het jaar 1624, toen Patroclus Rozeling deze combinatie bediende, als wanneer Harco Tjaden tot eersten Predikant in de afzonderlijken gem. te Meedhuizen beroepen werd, alwaar hij in 1640 overleed. Het regt van collatie heeft hier altijd gestaan bij het adellijk huis van Farmsum. — De R. K., welke er 30 in getal zijn, worden tot de stat. van *Delfzijl* gerekend.

In Jannarij 1584 werd dit d. door het Statenvolk in kolen gelegd.

MEEDHUIZERMEER, Meethuizermeer of Midhuizermeer, meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, 10 min. N. W. van Meedhuizen.

Het beslaat eene oppervlakte van 105 bund. 16 v. r. 30 v. ell.

MEEDSTER-GRIEDE (1), meestal Meister-Greide uitgesproken, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 30 min. N. van *Uithuizermeeden*; met 73 h. en 440 inw.

MEEDSTERMAAR (HET), water in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*.

---

(1) Griede, oud-*weide* en dus zoo veel als grasland dat nog nimmer, althans in vele jaren niet omgeploegd is, zoodat Meedster-Griede beteekent oude graslanden van Uithuizer-Meeden.

MEEKRAPSTOOF (DE), plaats in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Loppersum*, bij *Garrelsweer*, welke onder dezen naam op sommige kaarten voorkomt, doordien aldaar vroeger eene meekrapstoof stond; doch deze is sedert vijftig jaren niet meer aanwezig.

MEELE (DE), uitgestrekte weide in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gedeeltelijk gem. *Dalfsen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwleusen*, bij de Dedemsvaart, waar die van Dalfsen en Nieuwleusen hun vee laten weiden.

MEELPUIL, bekende herberg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. O. van *Aduard*, 20 min. Z. O. van *Leegemeede*, aan de vaart, in het geh. *de Poffert*.

MEENA, rijk in *Oost-Indië*, op het midden der noordkust van het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

MEENT (DE), pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*.

Deze pold. beslaat, volgen het kadaster, eene oppervlakte van 98 bund. en wordt door eene sluis of duiker, liggende in de Buitendijksche-Akkers, van het overtollige water ontlast.

MEENT (DE), buit. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Utrecht*, gem. en 40 min. W. van de *Bilt*.

Deze buit. beslaat, met twee boerenplaatsen en eenige daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe ANDRIES OORTMAN, woonachtig te Utrecht.

MEENTESCHAAR (DE), uitgebreide gemeenteweide, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *de Leek*, N. van Midwolde, eene oppervlakte beslaande van 71 bund. 61 v. r. 80 v. ell.

MEEP (DE), vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*, Z. van Ter-Schelling, tusschen de Haart-Dwars-in-den-Weg en den Grinderwaard, van de Rupel naar de Jetting loopende.

MEER, heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 20 min. Z. W. van *Loon-op-Zand*; eene oppervlakte beslaande van 5 bund. 30 v. r.

MEER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommen*, gem. en 20 min. Z. O. van *den Ham*.

MEER (DE), voor een gedeelte ook wel de LEIGRAAF genoemd, waterloop in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, welke zijnen oorsprong neemt te *Boekel*, in de *Peel*, met eene westelijke rigting door Heeswijk loopt en, bij Middelrode, in de *Aa* valt.

MEER (DE), water in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*.

Het is dat gedeelte der *Bisschopsgraaf*, hetwelk begrepen is tusschen de stad Culenborg en de Nieuwebrug. Dit water is voor kleine schepen bevaarbaar en loopt met eene noordwestelijke rigting in de *Stadsgracht* uit.

MEER (DE) of DE MEERE, oud adell. h. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*, ½ u. N. ten W. van *Berkhout*, *Baarsdorp*, waartoe het behoort.

MEER (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en in het vl. *Heerenveen*, waarvan het het oostelijke gedeelte uitmaakt.

Vroeger heeft hier de R. K. kerk van het Heerenveen gestaan, welke in het jaar 1841 door eene andere, meer westwaarts geplaatst, vervangen is.

MEER (HET), beek in het *Rijk-van-Nijmegen*, welke uit het *Wildersche-Meer*, in de Pruissische prov. *Rijnland*, voortkomt, met eene westelijke rigting langs Persingen naar Nijmegen schiet, waar zij zich in de *Waal* ontlast.

MEER ('T), verkorte naam, onder welke het Uddelermeer, op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de nabuurschap meest bekend is. Zie Uddelermeer (Het).

MEER (HET HUIS-TER-), voormaals het Kasteel-te-Maarssen, riddermatige hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant., gem. en in het d. *Maarssen*.

Deze ridderhofst. is een prachtig gebouw, naar den hedendaagschen smaak met schuiframen opgehaald. De ingang is aan den rijweg, tegen over de kerk van Maarssen. De kroonlijst van den achtergevel die naar de Vecht strekt, is van een kunstig gewerkte stijl, vol van beeld- en snijwerk. De frontespies, het balcon daar onder, en de waterkom van grotwerk, zijn ook zeer fraai. Doch inzonderheid verdienen de uitgestrekte hoven en plantaadjen, die aan dit huis behooren, en zoo aan deze als aan gene zijde van den gemelden rijweg aangelegd zijn, bezigtigd te worden, uit hoofde van de fraaije lanen, waterkommen, kabinetten van heerlijk grotwerk en fonteinen, welke alles niet zonder groote kosten vervaardigd is.

Het Huis-Ter-Meer is, naar sommigen willen, reeds gesticht in het jaar 1083, door de Heeren van der Meer, welke het nog in de veertiende eeuw bezaten, wordende alstoen zekere Frederik van der Meer als bezitter van dat huis vermeld. Diens achterkleinzoon Joost van der Meer, droeg het in het jaar 1457 over aan Jacob van Amerongen, van wien het den 3 Februarij 1474 kwam op Mr. Folpard van Amerongen. Bij diens overlijden ging het leen over op zijnen zoon Jacob, op den 14 Mei des jaars 1485, terwijl diens laatsten erfdochter, Maria, hem opvolgende, het den 27 April 1525 in koop overdroeg aan de Landkommanderij van Utrecht, ter welker behoeve Steven van Zuylen van Nyeveldt, als toenmalige Landkommandeur der Duitsche orde ter Balie van Utrecht, het huis in bezit nam en bewoonde. Tijdens diens bezit werd het huis aanmerkelijk versterkt, uitgebreid en verfraaid en droeg het op gemelde Steven's uitdrukkelijk verlangen, den naam van Huis-te-Zuilenburg. Was de toenmalige bezitter hoogelijk met dit gebouw ingenomen, het bezit daarvan kostte hem het leven, want daar hij eenen soldaat, die in de grachten vischte, wreedaardig door zijne bedienden had doen doodschieten, namen diens kameraden daarover vreesselijke wraak, door het huis te overvallen en in te nemen, bij welke gelegenheid Heer Steven sneuvelde of vermoord werd. Als Landkommandeur door Wouter van Amstel van Mynden opgevolgd, werd deze, in die hoedanigheid, op den 5 Julij 1529, met het huis beleend. Bij zijn overlijden, in het jaar 1536, volgde Albert van Egmond hem, in zijne waardigheid, op, en werd den 3 Januarij 1538 met het huis beleend. Den 15 November 1546, ging het huis in eigendom over op Antoon van Meerten van Esschenstein, die het den 16 Mei 1568 opdroeg aan zijnen zoon Hendrik van Abcoude van Meerten, wiens eenige dochter, Jonkvrouwe Anna, den 8 Junij 1580, met het Huis-Ter-Meer beleend is geworden. Deze droeg het den 29 November 1581 over op Gerard van

Zoudenbalg, Heer *van Urk*, als in huwelijk hebbende hare moei Barbara van Meerten van Esschenstein. Op den 7 October 1596 werd het leen opgedragen aan Johan van Vladeracken, na wiens overlijden het verviel aan Barbara van Abcoude van Meerten, welke daarmede den 19 October 1601 beleend werd. Volgens uiterste wilsbeschikking der laatstgenoemde, kwam Ter-Meer, op den 14 April 1615, aan Johan de Cock van Opijnen, als man en voogd over hare zusters dochter Anna van Vladeracken. Alstoen ontstonden er langdurige processen over het bezit van dit goed, die eindelijk bij overeenkomst geschikt zijnde, Johan de Cock, *nomine uxoris*, in het bezit bevestigden, doch bij overlijden van zijne vrouw, kwam het huis, op den 20 Februarij 1630 aan Hendrik van Gent, Heer van *Gent*, die dit leen, op den 6 Februarij 1646 overdroeg aan zijnen broeder Johan van Gent, Heer *van Appeltern*. Deze laatste stond het af aan Jhr. Adam van Lockhorst, Heer *van de Lier*, die het den 17 Januarij 1678 afstond aan zijnen zoon, mede Adam geheeten, bij wiens overlijden het Huis, den 25 Junij 1692, kwam aan zijnen broeder Wijnand, en van dezen ging het den 23 Mei des jaars 1702 over op zijnen broeder Jr. Vincent Maximiliaan van Lockhorst. Deze heeft de hofst. vele jaren bezeten, en het huis, dat in 1672, door den moedwil der Fransche krijgsbenden, geplunderd en verbrand was, luisterrijk herbouwd, zoo als het zich tegenwoordig vertoont.

Na dezen werd, op den 18 Julij 1740 met dit goed beleend Jonkheer Diderik van Lockhorst; op den 20 September 1755 Jonkvrouwe Johanna Maria van Lockhorst; op den 10 September 1783 Vrouwe Agneta Geertruida van Lockhorst, Douairiere de Witt, en uit krachte van de uiterste wilsbeschikking van deze, kwam het leen op den 24 December 1788 aan Jonkheer Diederik van Tuyll van Serooskerke, die de laatste Leenheer was en opgevolgd werd door zijnen zoon, den zelfden naam voerende, en in 1841 overleden. Van dezen kwam het aan den tegenwoordigen eigenaar en bewoner, diens neef, Jonkheer D. R. Ph. Baron van Tuyll van Serooskerke en Maarssen (1).

MEER (HET KLEINE-), veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Kleine-Meer (Het).

MEER (HET OUDE-) of Wierster-Oude-Meer, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, loopende van de *Ried*, N. W. voorbij Wier naar Bolkerzijl en verder naar *St.-Jacobi-Parochie*.

MEER-APIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Merah-Apie.

MEERBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Breda*, gem. en ¼ u. N. van *Teteringen*; met 40 inw., in 7 h., onder welke eene uitgestrekte hoeve, de Wolfshoef genaamd.

MEERBURG of Meerenburg, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Leyden*, gem. en 1 u. N. van *Soeterwoude*, aan de Meerburger-Watering.

Dit h. werd, met 60 morgen (ruim 51 bund.) land, van de grafelijkheid van Holland, aan Dirk Janszoon van Meerburg ter leen gegeven.

---

(1) Wij meenden niet beter te kunnen doen, dan in dit art. hoofdzakelijk te volgen de beschrijving, welke van het Huis-Ter-Meer voorkomt, in het meer geprezen Plaatwerk van onzen geachten Medewerker Mr. P. C. E. Robidé van der Aa, *Oud-Nederland, in de Burgten en Kasteelen geschetst en afgebeeld*, waarin ook eene fraaije afbeelding van dat huis voorkomt.

Gedurende het beleg van Leyden in de jaren 1572 en 1573 lag hier eene schans, waardoor het huis grootendeels verwoest werd. Na de verwoesting is het land door ROBBREGT DE COUTREAU, Heer *van Westmale*, verkocht aan JACOB en PIETER DE LA COURT, welke ieder een afzonderlijk lusthuis aan den Rijndijk, op het gemelde land, deden timmeren en den ouden naam aan beiden lieten behouden. Aan het eene, Oud-Meerburg genaamd, is later de grond van de gesloopte buitenplaats Bijdorp getrokken.

MEERBURGER-WATERING, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Soeterwoude*, dat, uit het Westen dier gem. voortkomende, in eene oostelijke rigting naar den *Rijn* loopt, waarin het zich ontlast.

MEERDERVOORT, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Zwijndrecht, O. en Z. aan de Maas, W. aan de gem. Groote-Lindt-en-Dortmont.

Deze gem. bevat het geh. Meerdervoort, benevens eenige verstrooid liggende h., waaronder het Huis-te-Meerdervoort (zie hier onder). Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 118 bund. 43 v. r. 14 v. ell., waaronder 89 bund. 91 v. r. 57 v. ell. belastbaar land. Men telt er 54 h., bewoond door 84 huisgez., uitmakende eene bevolking van 400 inw., die meest hun bestaan vinden in de warmoesierderij of tuinderij en den landbouw. Ook heeft men er eenen houtzaag- en eenen oliemolen.

De Herv., die er 380 in getal zijn, behooren tot de gem. *Zwijndrecht*. — De 20 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend — De 3 Isr., welke er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Zwijndrecht*.

De naam van MEERDERVOORT is afkomstig van een der deelhebbers in de algemeene bedijking van den Zwijndrechtsche-waard. Het geslacht van dezen bedijker, de Heer MEERDERVOORT, was in het begin der zeventiende eeuw uitgestorven, als wanneer de bezittingen overgingen in het aanzienlijk geslacht van POMPE, dat toen den naam van dit ambacht of liever van het slot of de ridderhofstad van dien naam, waarvan straks nader, bij zijnen stamnaam gevoegd heeft, voerende thans dien van POMPE VAN MEERDERVOORT. In het jaar 1725 kocht de Heer VAN MEERDERVOORT de zaad- en wintergarst-tienden van den geheelen Zwijndrechtsche-waard, en bezat reeds te voren de tienden van de buitenwaarden van den zelfden ganschen waard, waarvan het verlei, als een afzonderlijk Hollandsch leen van zijne voorouders, reeds in het jaar 1720 geschied was. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de erven van den Heer H. KUIPERS Az., woonachtig te Dordrecht, die echter, blijkens aankondiging, het voornemen hebben deze heerlijkheid te verkoopen.

Het geh. MEERDERVOORT ligt ½ u. W. van Dordrecht, ½ u. Z. W. van Zwijndrecht.

In de jaren 1786 en 1787 werd MEERDERVOORT van de omliggende bewoners van den Zwijndrechtsche-waard, Dordrecht als anderzins, sterk bezocht, bij gelegenheid van het manoeuvreren des genootschaps van wapenhandel, dat wegens Zwijndrecht, MEERDERVOORT en Schildmanskinderen-Ambacht, gecombineerd en ruim 130 man sterk was. Dit gecombineerde genootschap was zoo ongemeen wel geoefend, dat het de bewondering van deskundigen verdiende.

MEERDERVOORT, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. W. van *'s Gravenhage*, bezijden Scheveningen, in den pold. het *Klein-Veentje*.

MEERDERVOORT (HET HUIS-TE), adell., h. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *ZuidHolland*, arr., kant. en ¾ u. W. van *Dordrecht*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Zwijndrecht*, aan de Merwede.

Dit adell. h. was reeds in het jaar 1338 bekend en werd toen genoemd die Edele hoeve van Meerdervoort. Het is de aanzienlijkste buitenplaats hier omtrent gelegen, zoo in beplantingen, springende fonteinen, vijvers, als andere sieraden.

MEERDERVOORT (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Meerdervoort*.

MEERE (DE), d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Meern (De).

MEEREN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 4 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Bergum*, 5 min. N. van *Eestrum*.

MEEREN (DE), lage landen, vroeger meertjes, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Leens*, tusschen Douwen en de Leenstertillen ter wederzijde van het Ulrummer-trekdiep.

MEEREN (DE), zekere uitgestrektheid laag kleiland, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Winsum*, N. W. van *Maarhuizen*, waar het onder behoort. Het ligt ter wederzijde van de oost- en westwaarts loopende Schaphaans-togt, met twee niet groote boerderijen.

MEER-EN-BERG, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-Vogelenzang*, ½ u. N. van Bloemendaal.

Deze buit., welke haren naam ontleent van een meertje, hetwelk aldaar gevonden wordt, en van den heuvelachtigen grond, waarop zij gelegen is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 bund. 7 v. r. 73 v. ell., en is, in het jaar 1843, door de provincie Noord-Holland aangekocht, om er een provinciaal-krankzinnigenhuis op te vestigen.

MEERENBERG, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 10 min. ten Z. van *Heemstede*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 58 bund. 54 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van Jonkheer A. J. van Lennep, woonachtig te Haarlem.

MEER-EN-BOEDING, onbehuisde pold. in de *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *den Dungen*; palende N. aan de Zuid-Willemsvaart, O. aan den Polder-van-den-Dungen, Z. aan het Bellebroek, W. aan het Bossche-veld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 92 bund. 8 v. r. 41 v. ell., waaronder 77 bund. 43 v. r. aan polderlasten onderworpen, zijnde 75 bund. hooi- en weiland en 2 bund. 42 v. r. bouwland. Het overige hooiland is ver boven de dijken verheven. Hij wordt op het Bossche-broek en daarna op den Dommel van het overtollige water ontlast, door een houten sluisje, met schuif, nabij het zoogenoemde klooster, wijd 3 palm. 8 duim., en op de Bermsloot, langs de Zuid-Willemsvaart, door eene houten keersluis, met een regel schotbalken, wijd 2 ell. 6 palm. 5 duim. Het zomerpeil is 3 ell

boven A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. boven A. P. Het bestuur staat onder drie Gecommitteerden.

Bovenvermelde sluizen, voornamelijk die op de Bermsloot, langs de Zuid-Willemsvaart gelegen, worden, nadat Meer-en-Boeding in het voorjaar van het overtollig water ontlast is, met een regel schotbalken gesloten, ten einde tegen het soms nadeelig verhoogen der Dommel en de Aa of de Dieze beveiligd te wezen; door gemelde sluizen suëert, behalve dezen polder, ook de Polder-van-den-Dungen.

MEER-EN-BOSCH, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 60 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. ten Z. van *Heemstede*.

Het is groot 18 bund. 37 v. r. 25 ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van Jonkheer Everard van Weede van Dijkveld, woonachtig te Amsterdam.

MEERENBROEK of Merenbroek, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Doetinchem*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, gem. en ½ u. N. W. van *Wehl*; met 58 h. en 390 inw.

MEERENBURG (HET HUIS-), oud adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. van *Noordwijk*, gem. *Lisse*, tusschen den Gerrit-Avaweg, het Leidschemeer, het d. Lisse en den Heerenweg.

Het werd in het jaar 1638 door Jonkheer Albrecht van Wassenaer, Heer *van Alkemade*, gebouwd. Dit huis heeft het regt van visscherij uit het meer tot aan de Lisserbrug. Het heeft eene schoone en lommerijke plantaadje, ruim uitzigt over het meer, over de omgelegene landen en konijnrijke duinen. De stichter, die, gelijk wij zoo even gemeld hebben, de Heer van Alkemade was, had ten vader Jan van Duivenvoorde, Heer *van Warmond*, *van der Woude en van Alkemade*, Houtvester, en in lateren tijd Admiraal van Holland; zijne moeder was Odilia Valkenaar. In den jare 1666, is dit huis bezeten geweest door Jonkheer Gerard van Wassenaer, Heer *van Alkemade*, oudste zoon van voorgemelden Jonkheer Albrecht en van Vrouwe Kornelia Buitenweg, vader van den Heer Thomas Walrave van Wassenaer, Heer *van Alkemade*, welke het in lateren tijd, na het overlijden van Albrecht, in eigendom gehad heeft. Het oud adell. huis en alle verdere gebouwen zijn in het jaar 1798 gesloopt.

Thans wordt de grond in eigendom bezeten door den Heer I. C. Tenzink, woonachtig te Lisse.

MEERENDORP, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Hillegom*, gedeeltelijk gem. *de Vennip*.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis, moes-, teel- en broeituinen, hoog opgaande bosschen, lanen, boomgaarden en vischrijk water, beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 4 v. r. 52 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Nicolaas de Gijselaar Pz., woonachtig te Amsterdam.

MEERENDUINSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Lisse*; palende N. aan de Gerrit-Avaweg, O. aan de Haarlemmermeer, Z. aan den Lisserbroekpolder, W. aan den Heerenweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund., waaronder 26 bund. 70 v. r. 7 v. ell., schotbaar land; telt 3 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door eenen molen, op de

Ringvaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Ingelanden.

MEERENPOLDER (OOST-) of Oost-Meerpolder, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*.

Van dezen pold., welke in bedijking gecombineerd is met den West-Meerenpolder en den Oude-Noord-Torenpolder, en daarmede ook eene uitwatering heeft, liggen slechts 3 bund. 25 v, r. 80 v. ell. onder *Klundert*, en het overige onder *Zevenbergen*.

MEERENPOLDER (WEST-) of West-Meerenpolder, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*.

MEERESTEIN, voorm. adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en bijna ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. ten Z. O. van *Heemskerk*.

Dit huis, hetwelk omtrent het laatst der dertiende eeuw gesticht werd door Heer Jan van Egmond, is naderhand verwoest en weder opgebouwd zijnde, werd het omtrent den jare 1690 voor het grootste gedeelte afgebroken; op de grondslagen werd een fraai nieuwerwets gebouw getimmerd en met uitmuntende plantaadjen vermeerderd; thans is dit echter weg, de geheele grond is in wei- en bouwland veranderd; alleenlijk zoude men kunnen zeggen, dat de vijvers tot dit huis behoord hebbende, nog aanwezig zijn. Aan eene tegenoverstaande boerderij, aan den zelfden eigenaar toebehoorende en waarbij de gronden aan Meerestein grootendeels in gebruik zijn, is thans door den bezitter ook den naam van Meerestein gegeven.

De tot het huis Meerestein behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 71 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. de Wildt Pz., woonachtig te Wijk-aan-Duin.

MEERESTEIN (OUD), voorm. buit. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Schans (De).

MEERHUIZEN, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. O. van Amstelveen, aan den Amstel, tegenover de Schulpbrug.

Op dit buit., hetwelk vroeger door den beroemden Dichter Hendrik Laurentsz. Spieghel bezeten en bewoond was, is den 26 September 1826 de Dichter Willem Haverkorn Wz. overleden.

MEERHUIZEN, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van het jaar 1277 door den Dollart verzwolgen is.

MEERHUIZEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, nabij Oude-Wetering.

MEERHUIZEN (DE) of Meershorne, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. Z. O. van *Rauwerd*, Z. W. van *Poppingawier*, waartoe zij behoort; met 9 h. en 50 inw.

MEERIE (VAN), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Katwijk, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Katwijk.

MEERKERK, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Ameide, O. aan Leksmond en Leerbroek, Z. aan Nieuwland en Hoog-Blokland, W. aan Noordeloos.

Deze gem. bestaat uit de pold. Meerkerksbroek, of Middelbroek, Blommendaal en Kwakernaak. Zij bevat het d. Meerkerk en de buurs. in Meerkerksbroek, langs den Zouwendijk, den Bazeldijk, in de Weverwijk en de Dool, alsmede eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1530 bund. 22 v. r. 57 v. ell., waaronder 1522 bund. 15 v. r. 98 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 145 h., bewoond door 206 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel. Ook heeft men er eene kleine scheepstimmerwerf en eenen korenmolen.

De inw., die op weinigen na alle Herv. zijn, onder welke ongeveer 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Blomstein, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en in 1582 afgezet is. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, verdienen melding Herman Johan Royaards, hier beroepen in 1819 en in 1823 naar Utrecht als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid vertrokken, en Johannes Henricus Scholten, hier beroepen in 1838 en in 1840 tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Franeker aangesteld, welken post hij thans te Leyden bekleedt.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Gorinchem*. — De Isr., welke men er aantreft, worden tot de *ringsynagoge* van *Vianen* gerekend.

Men heeft er een in 1839 gebouwd, fraai, ruim en doelmatig ingerigt schoolgebouw, waaraan de onderwijzerswoning is verbonden. De school wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Meerkerk was in vroegere tijden eene hooge heerlijkheid, gelijk blijkt uit het reglement van den Scherpregter, en uit zekere bewoordingen omtrent het aanduiden van zekere landen, als belendende aan den Galgenakker. Zij behoorde weleer aan het Huis van Herlaar, hetwelk door huwelijk aan dat van Vianen is gekomen, en heeft tot in het jaar 1725 behoord tot de souvereiniteit der landen van Vianen en Ameide, welke in October van dat jaar door de Staten van Holland, voor eene som van acht honderd negentig duizend twee honderd gulden aangekocht werd van Simon Hendrik, Graaf van der Lippe Delmold, aan wien zij, door huwelijk met Amelia van Dona, dochter van Graaf Cristiaan Albert en van eene zuster der laatste Heeren van Vianen, uit den huize van Brederode, geraakt was.

De ambachtsheerlijkheid van Meerkerk, behoorde in het midden der vorige eeuw aan den Heer Mr. Everard Francois Schimmelpenning, gewoon Raad en Rekenmeester van den Prins van Oranje en Nassau, Erfstadhouder enz., enz. enz. Thans wordt zij in eigendom bezeten door de erven Mr. Evert Rein van Nes van Meerkerk, in leven Lid van den Hoogen Raad, te 's Gravenhage. De Ambachtsheer heeft nog het regt van verkiezing der Regering en van benoeming van den Predikant, alsmede dat van voordragt van een Hoogdijkheemraad voor het collegie van den Alblasserwaard.

Het d. Meerkerk ligt 2 u. N. van Gorinchem, 51° 55′ 19″ N. B., 22° 39′ 45″ O. L., aan den straatweg van Gorinchem op Utrecht en aan de Zederik, waarover hier eene tolbrug ligt, nog voor weinige jaren staande op steenen pilasters, welke overgebleven waren, toen de Franschen in het jaar 1672 de drie steenen bogen over dit water hadden ingeslagen. Deze brug echter in 1842 geheel veranderd,

verlaagd en vernieuwd zijnde, zijn die pilasters afgebroken. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en 300 inw.

De voormalige kerk, welke nog van den tijd vóór de Reformatie dagteekende, was een deftig, groot en oud gebouw, met een spits torentje, hetwelk op de hoogte der afscheiding van de kerk en het koor uit het dak rees. Deze kerk, in het jaar 1830 op hoog bevel afgebroken, is in 1832—1833 weder opgebouwd, en thans een wel minder ruim, doch zeer net en sierlijk gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

Vroeger stond hier ook een groot adellijk huis, het Huis-te-Meerkerk geheeten. Zie het volgende art.

Te MEERKERK, in vereeniging met *Ameide* en eenige andere omliggende dorpen, is een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 November 1824 opgerigt is, en ongeveer vijftig leden telt.

De jaarmarkt, welke tevens eene paardenmarkt is, valt in den 15 Junij.

In 1388 werden door Heer OTTO VAN ARKEL groote verwoestingen in dit dorp en omstreken aangerigt, ten gevolge van het vermoorden van vier inwoners uit Gorinchem, die aldaar eenige boomen, om Meivuren aan te leggen, wilden weghalen, doch door tusschenkomst van Graaf WILLEM VAN OOSTERVANT werd de rust hersteld.

Het wapen van MEERKERK bestaat in een schild van goud, met drie balken van sabel (zwart).

MEERKERK (HUIS-TE-), adell. h. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*, in *Kwakernaak*.

Dit huis, hetwelk in het jaar 1738 en 1739 door den toenmaligen Heer van MEERKERK gebouwd en met aangename beplantingen daarbij versierd was, is eenige jaren na de stichting gesloopt. De daarbij behoorende stalling is later tot woonhuis ingerigt en in 1843, in twee huizen gesplitst, zijnde er van de tuinen en beplantingen niets meer te zien.

MEERKERKSBROEK of MIDDELBROEK, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*; palende N. aan Zevenhoeven, O. aan de Zederik, Z. aan Blommendaal, W. aan Noordeloos.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 919 bund. 69 v. r. 94 v. ell., waaronder 820 bund. 58 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 56 h., waaronder 34 boerderijen, en wordt van het overtollige water ontlast met vijf wipwatermolens, gemeen met de polders *Ameide* en *Tienhoven*, door het waterschap van den Overwaard.

MEERKOTENNEST, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Bekramming, O. aan den Helpolder, Z. aan het Maldiep, W. aan de Ronduit.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 37 v. r. 23 v. ell., alles hooiland.

MEERLAND, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, en voorm. d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MAARLAND.

MEERLE, pachth. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en ½ u. Z. O. van *Tegelen*, behoorende tot de goederen van het kasteel van *Wolfmuhle*.

MEERLEVELD, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, aan de straatweg tusschen Abcoude en Baambrugge, nabij het laatstgemeld dorp. — Deze buit. is gedeeltelijk gesloopt, en thans niet meer dan een zomeroptrek.

MEERLO, gem. in *Opper-Gelder*, drostambt *Kessel*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (11 k d., 11 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Wansum, O. aan de Maas en de gem. Broekhuysen, Z. aan Grubbenvorst, W. aan Venray.

Deze gem. bevat de d. Meerlo, Blitterswijk, Swolgen en Tienray. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2717 bund. 85 v. r. 80 v. ell., waaronder 2676 bund. 57 v. r. 30 v. ell. schotbaar land. Men telt er 250 h., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De inw., die er op 30 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Meerlo*, *Blitterswijk* en *Swolgen* uit, welke in deze burgerlijke gem. drie kerken en drie kapellen hebben, als: ééne te Blitterswijk, ééne te Tienray en eene te Swolgen.

De 30 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Vierlingsbeek-Sambeek* en *Blitterswijk*, welke in deze burg. gem. te Blitterswijk eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem· drie scholen, als eene te Meerlo, eene te Blitterswijk en ééne te Swolgen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het d. Meerlo of Mierlo ligt 7½ u. N. van Roermonde, 1½ u. N. van Horst. Het is een goed d. met 98 h. en 500 inw.

De inw., die op 5 na allen R. K. zijn, onder welke 350 Communikanten, maken de gem. van *Meerlo* uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Horst*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is een oud gebouw, met toren en orgel voorzien.

Ook heeft men in deze gem. een oud kasteel, het Huis-te-Blitterswijk geheeten, hetwelk aan de erven der onlangs overledene Baronnesse de Cocq van Haeften toebehoort.

De kermis valt in Zondags voor Pinksteren.

Het wapen dezer gem. is het beeld van St. Jan.

MEERLO, vermoedelijk de eigenlijke naam van het d. Mierlo, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Mierlo.

MEERLO, voorm. oude ridderhofstad, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. en 2 u. N. W. van *IJsselstein*, gem. en ¼ u. van *Veldhuizen*.

Deze ridderhofstad was reeds voor het jaar 1230 bekend. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 59 bund. 56 v. r. 62 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars.

MEERLO (HET SLAAK-VAN-) of het Slaak-van-Maerlo, bij verkorting doorgaans het Slaak geheeten, vaarwater tusschen het Zeeuwsch eiland *St. Philipsland*, en de vaste wal van *Noord-Braband;* of eigenlijk de slikken die daar voor leggen.

Dit vaarwater, hetwelk meest uitgedroogd is, geeft de rivier de Eendracht doortogt naar het Hollandsdiep.

Den 12 September 1631 ontstond op dit vaarwater een scherp gevecht, tusschen de Spaansche vloot onder Graaf JAN VAN NASSAU en de Nederlandsche onder den Vice-Admiraal MARTINUS HOLLAER, hetwelk gedurende den geheelen nacht werd voortgezet. De Nederlanders bragten den vijand, bedremmeld door eenen dikken nevel, welke des nachts omtrent twee ure opkwam, schielijk in verwarring; hij verliet hier en daar zijne schepen, welke aan den grond geraakt waren, doch ook het volk hiervan viel den onzen in handen. Het Admiraalschip zelf zat vast, zoo dat Graaf JAN, zich daarop niet langer vertrouwende, met eene sloep naar Prinseland ontweek. De Nederlanders behaalden hier alzoo eene volkomene overwinning, zonder dat zij veel bloed kostte. Het getal der gevangenen van de Spaansche zijde beliep vier duizend zes honderd vier en zestig, onder welke vele waren van den eersten rang en waardigheid. Van de geheele Spaansche vloot ontkwamen niet meer dan tien sloepen; de overige werden verbrand, leden schipbreuk of werden genomen en naar Dordrecht gezonden.

MEERLOSCHE-SLIKKEN, schorren of slikken, tusschen de prov. *Noord-Braband* en *Zeeland*, O. van St. Philipsland, W. van de heerl. Nieuw-Vossemeer.

Bij laag water gaat of rijdt men over deze slikken van St. Philipsland naar den vasten wal van *Noord-Braband*.

De lengte van dezen weg, van den hoek van den Heenepolder, onder Nieuw-Vossemeer, in Noord-Braband, tot tegen het dorp St. Philipsland, is omtrent ½ uur gaans, alwaar de voetgangers aan het einde een paal met dwarshouten vinden, dienstig om er op te klimmen en zich tegen de verrassing van het opkomende water te beveiligen.

MEERLUST, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en Z. van *Haarlem*, aan het Zuider-Spaarne.

Dit buit. gesloopt zijnde, is thans vervangen door landerijen, bosch en teelland, en behoort aan den Heer DANIEL DE HAAN, woonachtig te Haarlem. Vlak over bedoeld MEERLUST ligt een buitentje mede genaamd Meerlust, doch van minder aanbelang, hetwelk thans in eigendom wordt bezeten door den Heer A. DEENIK, mede woonachtig te Haarlem.

MEERN (DE) of DE MEREN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. Z. van *Maarssen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vleuten*.

Het is eene kleine plaats, van weinig belang, waar de inw. meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Utrecht* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES COSTERUS, die in het jaar 1645 herwaarts kwam, en in het jaar 1647 naar Oost-Indië vertrok. Voor 1645 werd er de dienst door den Predikant van Vleuten waargenomen. De kerk, is een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. In deze kerk plagt van ouds eene kapel te staan, in welke kapel eene eeuwigdurende vicarij of kapellanij gesticht was, welke begeven werd door de Heeren VAN BREDERODE, en, in het jaar 1586, 27 guld. 7½ cents opbragt. — De kermis valt in Dingsdags na 21 Junij.

MEEROEVER of het BUITENLAND, gedeelte gronds in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant en gem. *Nieuwer-Amstel;* palende N. aan den Overtoom, O. aan den Amstelveensche-weg, Z. aan Koenenkade, W. aan den Schinkel.

Het maakt het buitenland van den Binnendijksche-Buitenveldertsche-polder uit.

MEER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*.

MEERSCH (KLEIN-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Maastricht*, kant. en ¾ u. N. van *Meerssen*, gem. en 20 min. Z. van *Steyn*, aan de Maas; met 25 h. en 120 inw.

De regter Maasoever breekt daar ter plaatse zoo sterk af, dat het geheele geh. dreigt door de Maas vernield te worden.

MEERSCHE, naam, onder welken het dorp MAARSSEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in oude bescheiden voorkomt. Zie MAARSSEN.

MEERSHOEF, buit in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en onmiddellijk bezuiden het d. *Velsen*, aan den Straatweg.

Dit buit, beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 2 bund. 36 v. r. 2 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. ELIAS Pz. woonachtig te Amsterdam.

MEERSHOEKEN, oude naam van de plaats, waar tegenwoordig de heerl. 's GRAVENHOEK, op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, gelegen is.

MEERSHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. van *Bergum*, 8 min. O. van *Suameer*, waartoe zij behoort.

MEERSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, Z. van Dockum, in eene oostelijke rigting van de Woudvaart naar de Groninger-trekvaart loopende.

MEERSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, N. van Eernewoude, in eene noordoostelijk kronkelende rigting van de Graft naar de Lange-meer loopende.

MEERSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, Z. W. van *Wartena*, uit de *Rossloot* voortkomende en met eene Noordoostelijke rigting, naar de *Lange-Meer* loopende, met welke het zich bij de Tolejagt vereenigt.

MEERSLOOT (DE), water in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidelijke rigting van den dorpsweg naar het Miggenburgerwegje loopende, en de sectie Groote-wal der gem. *Schagen-en-Burghorn* van de sectie Schagen zuidzijde scheidende.

MEERSOOG, vroegere naam van de buit. MEERZIGT, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie MEERZIGT.

MEERSSEN, kant., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, palende N. aan het kant. Sittard, N. O. aan het kant. Heerlen, O. aan het kant. Gulpen, Z. aan de Belgische prov. Luik, W. aan de Belgische prov. Limburg en aan het kant. Maastricht.

Dit kant. bevat de volgende 22 gem. als: Meerssen, Amby, Beek, Bemelen, Berg-en-Terblijt, Borgharen, Bunde, Elsloo, Eysden-Breust-en-Oost, Geul, Gronsveld, Heer, Houthem, Hulsberg, Itteren, Mesch, Rijckholt, Schimmert, St. Geertruide, Steyn, Ulestraeten, en Valkenburg.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,718 bund. waaronder 16,993 bund. belastbaar land, telt 4097 h., bewoond door 4317 huisgez., uitmakende eene bevolking van 20,950 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

MEERSSEN, R. K. dek. in het vic. apost. van *Limburg*.

Het bestaat uit de volgende 14 par. als: Amby, Beek, Berg-en Terblijt, Borgharen, Bunde, Elsloo, Geul, Houthem, Hulsberg, Itteren, Schimmert, Steyn, Ulestraeten, en Valkenburg; terwijl men er bovendien nog twee kapellen heeft, als: ééne te Bemelen en eene te Limmel. Deze par. worden bediend door even zoo vele Pastoors en 11 Kapellanen.

MEERSSEN, gem. in het *Land-van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (4 k. d., 4 m. k., 1 s. d); palende N. aan de gem. Bunde en Ulestraeten, O. aan Houthem, Z. aan Berg-en-Terblijt en Maastricht, W. aan Borgharen en Bunde.

Deze gem. bevat de d. Meerssen en Limmel benevens de geh. Raar, Weert, en Rothem. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1442 bund. 68 v. r. 15 v. ell. waaronder 1389 bund. 56 v. ell. belastbaar land is.

Men telt er 365 h., bewoond door 390 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er zijn veel buitenverblijven, ook heeft men er twee brouwerijen, eene branderij, vier graan- en twee oliemolens.

De R. K., die hier ruim 1800 in getal zijn, maken de par. van Meerssen uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en eene kerk te Meerssen, benevens eene kapel te Limmel heeft, welke door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend worden.

De Herv., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *Meerssen-en-Schimmert*.

De eerste, die te Meerssen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wolradus Philippus de la Cave, die in het jaar 1668 herwaarts kwam, en in het jaar 1672 naar Fijnaard vertrok. Wegens den oorlog is het toen acht jaren vacant gebleven en in 1684 is *Schimmert* daarbij gevoegd.

De Isr., van welke men er 80 aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Maastricht* gerekend, en hebben in deze burg. gem. eene bijkerk.

Men telt in deze gemeente twee scholen, als: ééne te Meerssen en ééne te Limmel.

Het d. Meerssen, Meersen, eigenlijk Meersheim, ligt 1 u. N. O. van Maastricht, aan de Geulle, welke zich in drie armen verdeelt, die vermoedelijk door de kunst gelegd zijn, ten einde eenige watermolens daarop te doen omgaan. Dit dorp ligt tegen den opgang van het gebergte, waardoor de grond zeer ongelijk, aan de eene plaats rijzende en aan de andere dalende is. Men telt in de kom van het d. 180 h. en 1000 inw.

In dit d. stond vroeger de bekende Proosdij van Meerssen, welke afhing van de abdij Riaucourt, aan de zuidelijke grenzen der provincie Artois, nabij de stad Bapaume gelegen. Deze proosdij, met hare onderhoorige goederen, was de eenige, die in deze landstreek, bij de in bezitneming door onzen staat, niet in beslag genomen werd, waartoe de voorspraak des Konings van Frankrijk, in welks gebied de voorgenoemde Abdij lag, niet weinig zal geholpen hebben. De proost van Meerssen, die door den Abt van Riaucourt gezonden werd, was zoo veel als Ambachtsheer van dit dorp, die daar een Proost-schout aanstelde, voor wien alle acten van realisatie moesten verleden worden. De Proost bezat daaromstreeks, vele tienden. Daarbij had hij, ingevolge het *jus patronatus*, de aanstelling der Roomsche Pastoors,

niet alleen van MEERSSEN zelf, maar ook van zes omliggende dorpen, alle op Statengebied, als: van Klimmen, Schimmert, Hulsberg, Houthem, Amby en Bunde; gelijk ook, van Schin-op-Geul, weleer eene vrije rijksheerlijkheid.

Aan deze proostdij behoorde het koor der kerk van MEERSSEN, dat allernaast er bij stond. Het was een hoog kruisgebouw, op het midden eenen spitsen toren hebbende, en aan den Apostel BARTHOLOMEUS toegewijd. Daarin werd, na de Reformatie, de godsdienst, ingevolge het Simultaneum, door de beide gezindheden waargenomen. Deze kerk was eenmaal afgebrand, bij welke gelegenheid, gelijk de overlevering wil, het Ciborium, met de daarin liggende gewijde Hostiën, wonderdadig door eenen landman, die bezig zijnde zijnen akker te ploegen, den brand het eerst ontdekt had, uit de vlam zou gered zijn. Dit Ciborium word daarom, in eene sierlijk gemaakte kas op het koor, ter regterzijde van den altaar, bewaard, gelijk ook het geval zelve in eene schilderij boven den altaar, werd afgebeeld. Ter eere van dit mirakel, werden er jaarlijks, in de octaven, dat is, gedurende 8 dagen na den Sakramentsdag, processiën (omdragten), hoewel eeniglijk binnen de kerk, gehouden, die door veel volks uit Maastricht en de omliggende dorpen, derwaarts toegevloeid, mede werden bijgewoond. Thans dient deze kerk alleen voor de R. K.

De Herv. kerk, in het jaar 1837 gesticht, is een klein gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien, welke kerk, hoe kortelings ook opgebouwd, nu reeds door de gebrekkige constructie, aanzienlijke herstelling vordert.

De Isr. bijkerk is een klein, doch net gebouw. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht. Thans bouwt men er een ruim schoollokaal. Er wordt aldaar van het lager onderwijs veel werk gemaakt.

Men heeft in dit d. twee kasteelen, als dat van Marsenhoven en Vauxhartel. Dit laatste werd in 1843 door Z. M. den Koning aangekocht. Vroeger stond hier ook een koninklijk kasteel, op hetwelk in Februarij des jaars 847 eene bijeenkomst der zonen van LODEWIJK *den Goede* (LOTHARIUS, LODEWIJK *den Duitscher* en KAREL *den Kale*) plaats had, die te dier gelegenheid de verdeeling der Staten regelden, welke onder de heerschappij van hunnen grootvader, KAREL *den Groote*, hadden behoord.

Men heeft hier ook eene jaarmarkt op den 15 Mei.

In 1287 werd MEERSSEN bij eenen nachtelijken aanval der Luiksche benden, onder HERMAN VAN WITTEM, geplunderd en verbrand, zonder dat WALRAM III, Heer *van Valkenburg* en *Montjoie*, die op dat tijdstip te Voerendaal stond, het kon beletten.

MEERSSEN-EN-SCHIMMERT, Herv. kerk. gem., prov. *Limburg*, klass. en ring van *Maastricht*.

Vroeger waren *Meerssen* en *Schimmert* twee afzonderlijke gem., welke in 1684 gecombineerd werden. Ook moest de Predikant van MEERSSEN-EN-SCHIMMERT eenmaal in het jaar te Houthem prediken, maar dit is later afgeschaft.

Het beroep is eene koninklijke collatie. Men heeft er eene kerk te Meerssen, en telt er ruim 110 zielen, onder welke ruim 80 Ledematen.

MEERSTAL (HET GROOTE-) of HET GROOTE-MEER, meertje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gelegen onder de Hooge-Smilde, nabij de grenzen van Friesland.

MEERSWAL, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Lollum*, waartoe het behoort.

MEERTEN, b. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. van *Tiel*, gem. en 5 min. W. van *Lienden*.

Men telt er 64 h. en 490 inw., die meest in den landbouw, aardappelenteelt, het kweeken van fruitgewas, zoomede in den handel in boter en varkens hun bestaan vinden.

De inw., die op 15 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Lienden*. — De 2 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Tiel* gerekend. — De 13 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Maurik*.

Men heeft er geen school, maar de leerlingen die er 40 in getal zijn, genieten onderwijs te *Lienden* en *Ommeren*.

Onder Meerten ligt het landgoed den Eng, behoorende aan den Heer Frederik Louis Willem Baron van Brakell, waarop groot landbouwbedrijf en daaronder een aardappel-jeneverstokerij.

Hoewel deze buurt door den watervloed van Januarij 1809 nog al veel geleden heeft, zijn aldaar toen geene menschen verdronken, en is er ook maar weinig vee bij omgekomen.

MEERTEN (ST.), oude naam van het d. St. Maarten, in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie Maarten (St.).

MEERTEN-TE-GROE (ST.), naam, onder welken het geh. de Groe, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Groe (De).

MEERUITERDIJKSCHE-POLDER, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoorende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*; palende N. aan den Blijkpolder, O. aan het Horster-meer, Z. aan de Dorssewaardsche-polder, W. aan de Vecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 107 bund. en daaronder 104 bund. 18 v. r. 12 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder eene boerderij, en wordt door eenen molen, op het Horstermeer, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Molenmeesters en eenen Secretaris.

MEERVELD, voorm. poeltje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, in de heide, ½ u. van Veghel, ¾ u. N. W. van Erp, op de grenzen van de beide gemeenten, gedeeltelijk thans bezet met bosch en hakhout.

MEERVELD, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*; met 20 h. en 180 inw.

MEERVELDERBOSCH, bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 2 u. W. van *Apeldoorn*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 320 bund., en bestaat deels uit schaarhout, deels uit eiken-, beuken- en andere opgaande boomen.

MEERVELDER-ZAND, heideveld op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*; gem. en 2½ u. W. van *Apeldoorn*, eene oppervlakte beslaande van 16 bund.

MEERVLIET, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. Z. van *Velsen*, aan den straatweg van Velsen

op Haarlem, niet ver van het Wijkermeer, waarover men uit het huis een uitmuntend gezigt heeft.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 19 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer WILLEM FERDINAND MOGGE MUILMAN, woonachtig te Amsterdam.

Langs dit buit. loopt eene beek naar Velsen, welke aldaar ten Z. van het dorp, met eenen duiker onder den straatweg wordt geleid en zich wijders in de Oudevaart, uit het Wijkermeer naar Velsen, ontlast.

MEERWEIDEN, bezomerkade pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; palende N. aan het gemeenteland van Beverwijk, O. aan het Wijkermeer, Z. aan de Velserbuitenlanden, W. aan den Straatweg.

Deze pold., waarvan de kade aanmerkelijk is verzwaard in het jaar 1842, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 241 bund., en wordt door 1 sluis, op het Wijkermeer, van het overtollige water ontlast. Hij is onder het beheer der erven HOEUFFT VAN VELSEN, die daarvan, een paar perceelen land uitgezonderd, alleen eigenaars zijn.

MEERWIJK, aanzienlijk huis in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, ruim 2 u. N. van *Haarlem*, kant., gem. en in het vlek *Beverwijk*, aan de *Breestraat*.

De gronden, tot den aanleg behoorende, beslaan eene oppervlakte van 51 v. r. 60 v. ell. Men heeft van achter uit het huis een alleraangenaamst uitzigt over de buitenlanden in het Wijkermeer, op de Zaankant. Het behoort in eigendom aan Mevr. de wed. JOHANN CHRISTOPH KLAUS, wonende te Haarlem.

MEERWIJK, buitg. in *Oostermoerderdingspel*, prov. *Drenthe*, arr., judic., adm. kant. en 3¼ u. N. O. van *Assen*, gem. en ½ u. N. van *Zuidlaren*.

Dit buit. beslaat, met hoven, singels, bosschen, landerijen en drie boerenhuizingen, eene oppervlakte van 153 bund. 49 v. r. 80 v. ell. Het wordt thans in eigendom bezeten door Jonkvrouw C. VAN IDDEKINGE, aldaar woonachtig.

MEERWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. N. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Meerwijk*, ½ u. Z. van Empel, aan den weg van Empel naar 's Hertogenbosch. Vroeger stond er een kast. van denzelfden naam. Zie het volgende art.

Het schijnt dat den Heer van Empel de goederen in MEERWIJK, afzonderlijk van den Hertog *van Braband* heeft verkregen, omdat hij daaruit eenen cijns van 14 guld. 40 cents jaarlijks aan dezen vergold.

MEERWIJK, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. N. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Meerwijk*, ½ u. Z. van Empel, in het geh. Meerwijk.

Dit kasteel behoorde aan de Heeren van Empel, die er zich, gedurende het schoonste gedeelte des jaars, met het buitenleven, de jagt en visscherij, kwamen verlustigen.

Later afgebroken zijnde, zijn daarvan nog slechts eenige geringe bouwvallen aanwezig.

MEERWIJK (DE), streek in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. en ¾ u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en ¾ u. N. van *Groesbeek*.

Deze streek beslaat eene oppervlakte van 152 bund. 4 v. r., en bevat de buit. Water-Meerwijk en Wester-Meerwijk.

MEERWIJK (POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Empel-en-Meerwijk (Polder-van-).

MEERWIJK (WATER-), buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en ½ u. N. van *Groesbeek*.

Dit buit., hetwelk met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 71 bund. 82 v. r. 70 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Andre Wittens, woonachtig te Groesbeek.

MEERWIJK (WESTER-), buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en ½ u. N. van *Groesbeek*.

Den 27 Julij 1833 ontstond aldaar brand in het ruime Heerenhuis, waardoor dit met alle de daarin zijnde meubelen, benevens eene schuur met 700 mudden haver, eene prooi der vlammen werden. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 81 bund. 38 v. r. 30 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Dommer van Poldersveldt, woonachtig te Ubbergen.

MEERWIJKSCHE-SLUIS, sluis in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, gem. *'s Hertogenbosch*, 8 à 10 min. W. van Orthen.

Deze sluis is bij den storm van den 29 November 1836 bezweken.

MEERZIGT, vroeger Meeroog, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. van *Velsen*, aan den straatweg.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 80 v. r. 15 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Hendrik Hoeufft van Velsen, woonachtig te Amsterdam.

MEERZIGT, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, 20 min. N. van *Oudeschoot*.

MEERZIGT, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. O. van *Woubrugge*, gem. *Rijnsaterwoude*.

Dit buit. sedert meer dan 50 jaren gebezigd tot wagenmakerij, is thans niets meer dan een gewoon burgerhuis, waaraan geen andere grond dan een klein tuintje verbonden is.

MEERZORG, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. Rees-en-Crop, benedenwaarts aan de suikerplant. Kleinslust-en-Boxweide; 1254 akk. groot; met 150 slaven. De Negers noemen haar Hattriman.

MEERZORG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het afvaren tegenover Paramaribo; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Mopentilo, benedenwaarts aan de koffijplant. Jagtlust; 2840 akk.; met 350 slaven. De Negers noemen haar Hanson. Zij wordt voor de grootste suikerplant. der kolonie gehouden, daar zij jaarlijks 600 vaten suiker, behalve de melassie en rum, oplevert.

MEERZORG (KLEIN-NIEUW-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter linkerzijde van Poelepantjes brug afkomende; palende N. aan de verl. houtgr. Halfhideslust, O. aan de achterbosschen van den kostgrond La Bonne Amitié,

aan de Parakreek, Z. aan de achterbosschen van den houtgr. het Guldenvlies aan de Parakreek, W. aan het Pad van Wanica; 300 akk. groot. Vroeger heette zij POSTHUMUSLUST.

MEERZORG (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Mattappicakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Bruinendal, benedenwaarts aan de koffijplant. Constantia; 700 akk. groot; met 205 slaven. De Negers noemen haar JACOPOE.

MEESENBROEK, MEZENBROEK of MEUZENBROEK, kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, in het geb. *Aangenkey*.

Dit kast. heeft vroeger behoord aan de familie HELDEWIER.

MEES-LOUWEN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-en-Tedingerbroek*.

MEESTER-AREND-VAN-DER-WOUDENSLAND, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Charlois*, gedeeltelijk gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*; palende N. aan den polder Karnemelksland, O. aan den polder Dirk-Smeetsland, Z. aan het Binnenland-van-Barendrecht, W. aan den polder Charlois.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 115 bund. 67 v. r. 94 v. ell.; telt 3 h., alle boerderijen, als 1 boerderij onder *Charlois*, en 2 boerderijen, onder *Oost-en-West-IJsselmonde*, en wordt gezamenlijk met de polders *Dirk-Smeetsland*, de *Acht-en-zestig-morgen*, en de *Een-en-vijftig-morgen*, door eene sluis op de Maas, van het overtollige water ontlast; hebbende MEESTER-AREND-VAN-DER-WOUDENSLAND en *Dirk-Smeetsland*, bovendien eenen boven- en eenen onderwatermolen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

MEESTER-CORNELIS of MEESTER-KORNELIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 2 u. van *Batavia*, in eene zeer bevallige landstreek.

Dit d., de hoofdplaats van het Zuiderkwartier der stad Batavia, ligt tusschen de 7 en 8 paal, bestaat uit eenige steenen en bamboezen woningen, grootendeels door Chinezen, winkeliers en kooplieden bewoond, en heeft weinig dat bezienswaardig is. De bamboezen huizen zijn met attapbladeren van klapperboomen gedekt. Een kruidmagazijn op eenen kleinen afstand ter zijde van den grooten weg, met een ruim hek omringd, is het eenige merkwaardige gebouw. Er is een klein fort, zijnde een overblijfsel van de daar ter plaatse door den Generaal DAENDELS aangelegde retranchementen, slechts door eenen blaauwen, ruim 2 ellen hoogen muur, met schietgaten, omgeven; de beide poorten, van welke de eene aan de Oost- de andere aan de Westzijde gevonden wordt, staan, als men door dit fortje gaat, slechts 60 ellen van elkander verwijderd. In dit fortje heeft men ook de gevangenis en eenige verdere gebouwen, ten dienste van de beambten der policie in de Ommelanden van Batavia.

Te MEESTER-CORNELIS is in 1735 eene bazaar opgerigt, wordende er nu tweemalen 's weeks, namelijk Donderdags en Zaturdags, markt gehouden van vele, maar weinig belangrijke vruchten, bestaande meerendeels in eetwaren en siribladeren; ook bepaalt zich de handel bijna alleen tusschen honderden aldaar zamengevloeide Chinezen en Inlanders, die, voor handen vol tima's, zijnde tinnen of looden

duiten, hunne koopwaren verwisselen. De weg, welke door dit dorp gaat, is thans een partikulier eigendom en in zeer slechten staat; de steile rivierwal, welke de bogt aan de westzijde van den weg gemaakt heeft en de vervallene bruggen, maken hem zeer gevaarlijk, maar de nieuwe of gouvernementsweg, welke thans met eenen hoek, beoosten Meester Cornelis omgaat, valt bij den achtsten paal weder in den ouden, zoo even genoemden postweg en is in den besten staat, zijnde breed en effen, ter wederzijden met heggen beplant en met fijne keisteentjes, welke men van de beddingen der rivier opvischt, bestrooid, waardoor hij zoo vast en effen is, als eene kolfbaan.

Toen de Engelschen, in het jaar 1811, het eil. Java veroverden was hier een geretrancheerd kamp, door onderscheidene redouten omringd en gedekt. In de redout No. 3 bevonden zich de Majoor der Artillerie Frans Xaverius Muller en de Kapitein Osman, beide Officieren, welke zich reeds eenige jaren in *Oost-Indië*, bevonden; mannen, die meer dan eens, in tegenwoordigheid van onderscheidene hunner wapenbroeders, gezworen hadden, hunnen post niet, dan ten koste van hun leven, te zullen verlaten. De gemelde redout werd, op den 24 en 25 Augustus, heftig door de Engelschen beschoten. De aanval werd met mannenmoed afgeslagen en de vijand tot den terugtogt genoodzaakt. Het liet zich echter niet denken, dat de Engelschen daarom van hun voornemen zouden hebben afgezien. Iederen oogenblik had men alzoo eenen nieuwen aanval en bestorming te duchten en het zoude alsdan onmogelijk zijn den overmagtigen vijand af te slaan en den aanvertrouwden post te behouden. Muller en Osman namen hierop het onverschrokken besluit, om, in den oogenblik, dat de stormloopende vijand meester van de redout stond te worden, deze in de lucht te doen springen. Te dien einde lieten zij, in den avond van den 25 Augustus, nog drie duizend ponden buskruid in de redout brengen. Het geen men verwacht en gevreesd had gebeurde. De Engelschen verschenen reeds, in den morgen van den volgende dag, met twee regementen voor de redout. De bestorming nam weldra eenen aanvang, en ondanks den wanhopigsten tegenstand, gelukte het den vijand den wal te beklimmen en met ruim ander halve kompagnie in de redout te dringen. Thans was alle verdere tegenweer vruchteloos. Muller en Osman volvoerden hun mannelijk besluit; zij staken den brand in het kruid en de redout vloog met hare dappere verdedigers en tevens met de ingedrongen vijanden in de lucht.

MEESTERHUIS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Harlingen*, ¼ u. Z. O. van *Tjum*; met 1 h. en 5 inw.

MEESTER-KERSTIAANS-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, voorkomende in het accoord tusschen den Abt van St. Pieter te Gent en het kapittel van Doornik van 1350.

Deze pold. schijnt gelegen te hebben omstreeks de Gaternessen, thans gem. *Schoondijke* of *Hoofdplaat* en moet in den vloed van 1377 bedolven zijn geworden. De tienden daarin behoorden aan St. Pieter.

MEESTER-KLAASLAND of Rietland, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. W. aan Lokkersgors, O. aan de watering van den Binnen-Moerdijk en aan den Klaver-polder en den Ketel-polder, Z. aan den Nieuwen-Moerdijk en den Blok-polder.

Deze pold., welke een gedeelte van den *Roijale-polder* uitmaakt, en alzoo in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster,

eene oppervlakte van 80 bund. 79 v. r. 79 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door een steenen sluisje, wijd 9 palm 4 duim, met een drijfdeurtje op de Korte- en Langewegsche-Vliet en voorts op het Hollandsdiep van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm onder A. P. Het polderbestuur is dat van den Roijale-polder, bestaande in eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester, tevens Boekhouder.

MEESTER-LOTTENLAAN, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 10 min. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. N. van *Heemstede*; met 6 h. en 22 inw.

Deze laan is, sinds 1833, de grensscheiding tusschen de stad Haarlem en de gem. Heemstede, zoodat de helft aan de noordzijde behoord tot de stad Haarlem, en die aan de zuidzijde tot de gem. Heemstede. Vóór het genoemde jaar behoorden beide helften uitsluitend tot laatstgemelde gemeente.

MEETEREN, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. en gem. *Geldermalsen*; palende W. en N. en gedeeltelijk O. aan de heerl. Geldermalsen, voorts Z. O. aan de heerl. Est, Z. aan Neer-IJnen, waarvan zij door den Meeterensche-en-Estensche-watergang gescheiden is, W. aan Deil.

Deze heerl. bevat het d. Meeteren, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 544 bund. 44 v. r. 31 v. ell., waaronder 535 bund. 89 v. r. belastbaar land. Men telt er 81 h., bewoond door 90 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 130 Ledematen, maken de gem. van MEETEREN uit, welke tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GIBBO THEODORI VAN EERST, die er in het jaar 1620 kwam, en in 1621 naar Schoonrewoerd vertrok.

Men heeft in deze heerl. eene in 1841 gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. MEETEREN behoorde in het jaar 1267, nevens de heerl. Malsen, aan den Graaf VAN BENTHEM, en is naderhand bij splitsing aan eenen tak VAN CUYK gekomen, die zeker uit die Heeren gesproten is, zonder dat wij bepalen kunnen, of het van echten stam of door bastaardij geweest zij. Zij heeft steeds het wapen van Cuyck gevoerd, met MEETEREN geëquartileerd. JOHAN VAN CUYK was Heer van *Meeteren*, hij zegelde het verbond van het landschap in 1442, en hij staat op eene Riddercedulle van omtrent 1460. Meermalen komt hij voor als Schepen van Deyl. Zijne nakomelingen hebben MEETEREN, tot omtrent het jaar 1690 bezeten, en de heerlijkheid is toen door het geslacht VAN AERSSEN VAN HOGERHEIDEN geërfd. Nog is een ander geslacht, alleen den naam VAN MEETEREN dragende, in de Ridderschap van Nijmegen beschreven geweest; het voerde eene gouden lelie op een blaauw veld, wij weten niet welke betrekking het tot de heerl. gehad hebbe.

Tegenwoordig wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer GERRIT ANTONIE VAN BARNEVELD, woonachtig op het Huis-te-Meeteren.

Het d. MEETEREN of METEREN, ligt 2½ u. Z. W. van Tiel, ½ u. Z. W. van Geldermalsen, aan den Zandweg, welke van Geldermalsen naar Waardenburg loopt, 51° 52′ 8″ N. B., 22° 57′ 38′ O. L. Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 120 inw.

De kerk is, even als de predikantswoning, in diep verval zijnde, in het jaar 1838 aanmerkelijk verbeterd. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen vierkanten toren, doch zonder orgel.

Men heeft er ook een fraai heerenhuis, het Huis-te-Meeteren. Zie het volgende art.

De kermis te MEETEREN valt in den laatsten Woensdag van September.

Dit d. werd door den watervloed van Januarij 1809 sterk getroffen. Van de zes en zestig huizen werden er zes en twintig, benevens achttien korenbergen, vernield en drie en dertig woningen beschadigd, zoo dat er niet meer dan zeven bewoonbare huizen overbleven. Twaalf menschen, zeven en twintig paarden en vier en vijftig runderen verloren het leven.

MEETEREN (HET HUIS-TE-), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. en 2½ u. W. ten Z. van *Tiel*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Geldermalsen*, 8 min. N. O. van *Meeteren*.

Het is een vierkant, in de jaren 1768 en 1769, uit den grond nieuw opgetrokken, gebouw, met eenen ruimen voorhof, stalling, koets- en tuinmanshuizen, en ligt rondom in eene gracht. Voorts is het omringd met fraaije dreven, tuinen en omplantingen.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 99 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer GERRIT ANTONIE VAN BARNEVELD.

MEETEREN (POLDER-VAN), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. *Tiel*, kant. en gem. *Geldermalsen*, in de heerl. *Meeteren*; palende N. aan den Polder-van-Geldermalsen, O. aan den Polder van Est, Z. aan den Polder van Neer-IJnen, W. aan het Geldermalsensche-weiveld.

Deze pold. is verdeeld in den Bergakker en het Veld, beslaat eene oppervlakte van 544 bund. 44 v. r. 31 v. ell., waaronder 535 bund. 89 v. r. schotbaar land, en wordt door sluizen, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Polmeesters, eenen Secretaris en Ontvanger.

MEETERENSCHE-EN-ESTENSCHE-WATERGANG (DE) of DE MARK, op sommige kaarten ook de VLIET genoemd, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat, uit den *Polder-van-Est* voortkomende, in eene west-noordwestelijke strekking, tusschen Meeteren en het Geldermalsensche-Weiveld, ten N. den Polder-van-Neer-IJnen doorloopende en zich bij de heerl. Deil met de Deilsche-Zeevang vereenigende, de *Voorvliet* vormt. Zie dat woord.

MEETHUIZEN, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie MEEDHUIZEN.

MEEUS-MEEUSSOENS-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, voorkomende in het accoord van den Abt van St. Pieter te Gent en het kapittel van Doornik van 1330, als zijnde toen reeds gevloeid en gelegen tegen Gaternesse. De tienden behoorden aan St. Pieter.

MEEUWEN, heerl. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan Hill en Babyloniënbroek, O. aan Eethen en Drongelen, Z. aan Hagoort, W. aan Dussen-Munsterkerk en Dussen-Muilkerk.

Deze heerl. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 555 bund. 79 v. r. 21 v. ell. alles belastbaar land. Zij bestaat uit het grootste gedeelte van den Polder-van-Meeuwen en uit de

Meeuwensche Veertig morgen, en bevat het d. Meeuwen, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Men telt er 26 h., bewoond door 66 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De vlaskweekerij, wordt hier sterk uitgeoefend, ook vindt men er veel wei- en hooiland, van welke het hooi hier veel naar Holland en Braband verzonden wordt, gelijk ook rijs en teenen, dewijl het meeste geboomte hier in kap- en schietwilligen bestaat, hoewel men er echter veel vruchtboomen, inzonderheid notenboomen, heeft. Ook is er eenen korenmolen.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Meeuwen-en-Hagoord.* — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd, benevens Eethen, in het jaar 1366 door Willem, Graaf *van Holland*, aan Jan, Heer *van Drongelen*, als erfelijk leen, uitgegeven, mits deze voor altijd van zijn regt op de heerl. Heusden afstand deed. Later is zij in het geslacht van Leefdaal geweest, sedert Jan van Leefdaal, omstreeks het einde der vijftiende eeuw, trouwde met Cornelia van Ranst, Filips dochter, wier moeder was Odilia van Drongelen. In het laatst der vorige eeuw was deze heerl. het eigendom van Mr. Abraham van Bleiswijk, Raad en Secretaris der stad Gorinchem; vervolgens werd zij bezeten door den Heer Gerrit Vermeulen, woonachtig te Waspik, wiens weduwe haar verkocht heeft aan den Heer W. H. Bosch, woonachtig te 's Hertogenbosch.

Het d. Meeuwen of Meuwen ligt 4 u. W. ten Z. van 's Hertogenbosch, 2 u. W. van Heusden. Het is eene deftige en welvarende plaats.

De kerk werd, vóór de Reformatie, door den Abt van St. Truijen begeven. Zij had zes altaren; als: dat van *Onze Lieve Vrouw*, van den H. Petrus, van den H. Paulus, van Maria Magdalena, van den *H. Geest* en de H. Catharina, van den H. Georgius en van het *H. Kruis:* vier daarvan hadden ieder eene afzonderlijk beneficie. Uit het eerst gemelde moest jaarlijks 10 guld. voor het Bisschoppelijk seminarie te 's Hertogenbosch worden uitgekeerd. Het is een net gebouw met koor en eenen netten, spitsen toren en een orgel.

Niet ver van de kerk en het d. vindt men het aloude slot der Heeren dezer plaats het Huis te Meeuwen, zie het volgende art.

De kermis te Meeuwen valt in den eersten Maandag in Augustus.

Bij den verschrikkelijken watervloed van 18 November 1421, toen door eene doorbraak de geheele Zuidhollandsche-waard onderliep, vloeide ook dit dorp geheel onder, waardoor vele der inwoners hun leven verloren en andere groote schade aan hunne eigendommen en goederen leden.

Door het overspoelen van den Meeuwensche dijk stond het water, den 14 November 1775, hier meer dan 3 voeten hoog, en er was geen hulp of keering aan toe te brengen, te meer, dewijl de nacht pikdonker, de wind verschrikkelijk, en ieder, door het geweldige onweder, dat destijds ontstond, zoo verslagen was, dat niemand zich durfde wagen om hulp aan te brengen; deze vrees bleef duren tot des morgens drie ure, wanneer het weder en de wind eenigzins tot bedaren raakte en het water begon te vallen. Er was aldaar geen huis staande gebleven, of het was zeer gehavend en de meeste binnendijks beschadigd; vermits de ontsteltenis aldaar zoo groot was, dat niemand iets durfde redden, of, buiten zijn huis zijnde, er wederom ingaan;

een man, die nog iets wilde bergen, stortte met zijn huis in het water, en spoelde weg, waardoor hij zijn leven verloor.

Hoezeer in het volgende jaar de landen wederom onderliepen, en de schade groot was, in zoo verre deze het wintergewas trof, liepen nogthans de overstroomde landen binnen veertien dagen weder allen droog, zelfs zoo, dat de landman die op nieuw beploegen en bezaaijen kon.

Bij den watervloed van Januarij 1809 werden hier de landen en huizen, binnen eenen korten tijd ter hoogte van omtrent negen voeten overstroomd, zoodat het tooneel verschrikkelijk was, en menschen en beesten zich met allen spoed moesten redden. Tien huizen werden hier geheel verbrijzeld en vernield, twintig werden er onbewoonbaar en de overigen meer of minder beschadigd. Gelukkig echter zijn ook hier geene menschen en maar weinig vee omgekomen.

Nog eene andere ramp trof dit dorp door eenen zwaren hagelslag, die op den 21 Junij des jaars 1767 een groot gedeelte van het te veld staande gewas verpletterde, en alzoo de gegronde hoop van den landman op eenen rijken oogst eensklaps vernietigde, terwijl bovendien in onderscheidene woningen van dit dorp de glazen verbrijzeld werden.

Wederom trof dit dorp een felle ramp den 10 Junij 1845, als wanneer het grootendeels door eenen hevigen brand verwoest werd. De brand was aan de oostzijde van het dorp ontstaan, en, begunstigd door den oostenwind en de droogte der rieten daken, zeer spoedig verspreid; met dat ongelukkig gevolg, dat bijna de geheele dorpstraat eene prooi der vlammen is geworden; veertien huizen, waaronder het raadhuis, benevens vier schuren waren verbrand en 22 meerendeels behoeftige huisgezinnen daardoor zonder woningen geraakt.

In den zomer van 1843 is de weg door MEEUWEN naar den kant van Heusden, gelijk ook naar de zijde van Dussen begrind geworden, hetwelk die passagie grootelijks verbeterd.

MEEUWEN (HUIS-TE-) of SLOT-TE-MEEUWEN, adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, heerl. en 20 min. N. van *Meeuwen*.

Het werd in het jaar 1360 door den Ridder JAN VAN DRONGELEN volbouwd, en is sedert genoegzaam in den zelfden stand gebleven. Het is een groot gebouw zonder toren, van binnen met ruime zalen, en gemakkelijke vertrekken betimmerd. Het staat rondom in breede grachten, met eenen voorburgt, insgelijks rondom in het water. Het hoog geboomte en andere lustplantaadjen omsingelen het op eene aangename wijze.

Dit adell. h., beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 bund. 70 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. H. BOSCH, woonachtig te 's Hertogenbosch.

MEEUWEN (POLDER-VAN-) of MEEUWENSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk onder *Meeuwen*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, gedeeltelijk onder *Drongelen*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, gedeeltelijk gem. *Dussen-Munsteren-Muilkerk*; palende N. aan de Dussen, den-Polder-van-Hill en den Polder-van-Babyloniënbroek, O. aan den Polder-van-Eethen en het poldertje de veertig Morgen onder Meeuwen, mitsgaders aan den

Rooijensche-polder, Z. aan de veertig Morgen onder Meeuwen, de Rooijensche-polder, alsmede den Eethensche-en-Meeuwensche-Zeedijk, W. aan het Zuide- en Noordeveld-van-Dussen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 520 bund. 66 v. r. 56 v. ell., waarvan onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, 499 bund. 8 v. r. 36 v. ell.; onder *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, 10 bund. 66 v. r. 50 v. ell., en onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, 10 bund. 91 v. r. 70 v. ell. Men telt er 125 h., waaronder 45 boerderijen, als: 123 h. en 43 boerderijen onder *Meeuwen-Hill en-Babyloniënbroek*, daaronder begrepen de huizen van het in dezen pold. gelegen d. Meeuwen en het oude Kasteel-van-Meeuwen, en 2 h. zijnde boerderijen onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*.

De pold. van Meeuwen watert uit door twee watermolens en vervolgens door de in den zeedijk gelegen Meeuwensche sluis, zie dat woord. De watermolens van dezen polder zijn: 1° de zoogenaamde Hengmensche molen, uitmalende het gedeelte van gezegden polder, benoorden het dorp Meeuwen, welke 26 ell. 50 duim. vlugt heeft, het scheprad over kruis is groot 6 ell. en de schoepen zijn breed 4 palm 3 duim. 2° De zoogenaamde Dijkmolen in 1830 vernieuwd, gekost hebbende 11,000 guld. uitmalende het gedeelte bezuiden het dorp Meeuwen, mitsgaders het Zuiderbroek en de Babkampen, onder Dussen gelegen. Deze molen heeft 25 ell. 2 palm. 5 duim. vlugt, het scheprad over kruis is groot 5 ell. 9 palm. 6 duim en de schoepen breed 4 palm. Ter zijde van den Hengmensche watermolen vindt men eenen wachter, voorzien van eene drijfdeur, wijd 1 el. 5 palm. 5 duim., strekkende om het overtollige water uit den polder, bij windstilte en lagen boezem, zonder behulp van den watermolen, af te loozen. Het water van het Zuiderbroek wordt naar den laatstgemelden molen getrokken, door een, onder den Meeuwenschen-boezem gelegen, houten sluisje, wijd 8 palm. 7 duim., voorzien met eene schuif aan de oostzijde. Op dit Zuiderbroek ligt, nabij den zeedijk, in de kade van den Meeuwensche-boezem, nog een houten duiker, wijd 8 palm., voorzien van een drijfdeurtje aan de zijde van den boezem, dienende, om wanneer het Zuiderbroek met veel water belast is en den boezem laag afloopt, bij stilstaanden molen, dat overtollig water, zoo veel mogelijk, op den Meeuwenschen boezem te doen afvloeijen. Tot uitlating van water uit den boezem van Meeuwen, vindt men, ten Noorden van het dorp, in de boezemkade eenen houten duiker, wijd 3 palm. 7 duim, voorzien van eene schuif, welke duiker bij lagen boezem ook dienen kan, om water op den boezem te doen afvloeijen. Gelijken duiker vindt men in de oostelijke kade van den Broekschen boezem, wijd 2 palm. 8 duim., insgelijks met eene schuif voorzien, dienende, om het ten Oosten van dien boezem gelegen gedeelte van den Meeuwenschen polder, op gelijke wijze water te geven of daarvan te ontlasten. Het water buiten de Meeuwensche sluis ebt af, het laagst tot 2 palm. 5 duim. onder A. P., zijnde alsdan de bodem der Gantel ook genoegzaam droog.

Het zomerpeil is voor het gedeelte bezuiden het d. Meeuwen 1 palm. beneden A. P., en voor het gedeelte benoorden het dorp Meeuwen 2 palm. beneden A. P., doch nabij het dorp zijn eenige landen, waar het water doorgaans tot 8 palm. boven A. P. wordt opgekeerd. De hoogte van het zomerpeil is 1 ell. 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is bij de Meeuwensche sluis 1 el. 8 duim. boven A. P.

Door dezen polder is, van het Zuiden naar het Noorden, langs de westzijde van het kasteel en den Meeuwenschen boezem een hooge rug, welken men vermeent te zijn het overblijfsel van eenen ouden zeedijk, welligt van 1421, nemende deze een aanvang aan den Meeuwenschezeedijk, even beneden de sluis van dien naam, en stootende tegen de zoogenaamde Broeksche straat. Hij gaat vervolgens door het Oudland van Broek, ten Zuiden langs het Nieuwland van Broek, over den Biesheuvel, ten Oosten aan het pompveld, en daarna ten Zuiden en Oosten langs den Op-Andelschen polder, en sluit even beneden den Veenschen paal tegen den Maasdam, wordende het eerste gedeelte, tot den Op-Andelschen polder toe, thans Mostaarddijk, en het laatste gedeelte Zoutendijk geheeten.

Het bestuur bestaat uit 1 President, 3 Leden, 1 Waarsman en 1 Penningmeester.

MEEUWENBAAI (DE), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*, aan den Noordhoek van *Java*, resid. *Bantam*, tusschen Javaas-Westhoek en Tandjong Alang.

Deze baai, hoewel bij de zeelieden zeer goed bekend, werd vroeger evenwel zelden of nooit door hen aangedaan, uit vrees voor de zeeroovers, die zich daarin gewoonlijk verborgen hielden.

MEEUWENBEK, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*.

MEEUWENBERG, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Appeldoorn*, gem. en 1½ u. N. van *Brummen*, in de buurs. *Empe*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 78 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer Mr. H. J. Op ten Noort.

MEEUWENBOL, gedeelte van het *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*. Het was vóór de indijking pollen of getrokken land met breede zandvlakten omgeven, liggende noordwaarts van de Ruigendijk en oostwaarts van Maikeduin.

MEEUWEN-EN-HAGOORD, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. en ring van *Heusden*.

Deze gem. telt 360 zielen, onder welke 160 Ledematen. Men heeft in deze gem. eene kerk te Meeuwen.

Kort na de Reformatie tot in het jaar 1618, waren Eethen en Meeuwen met elkander vereenigd. De gem. van Meeuwen heeft vervolgens eenen eigen Predikant gekregen, en in tegendeel zijn Eethen en Drongelen met elkander vereenigd geworden, behoorende alle de drie gemeenten onder de klass. van *Gorinchem*, ring van *Heusden*. De eerste Predikant, welke de godsdienst in de vereenigde gem. van Eethen-en-Meeuwen heeft waargenomen, was Gilles van Gouwenberg. Toen vervolgens Eethen en Drongelen met elkanderen vereenigd werden, werd, in het jaar 1618, bij die twee vereenigde gem., als eerste Leeraar beroepen Henricus Hoek. Eindelijk werd in de gem. van Meeuwen beroepen, nadat zij van Drongelen gescheiden was, de Leeraar Johannes Milius, die er in 1629 kwam en in 1634 overleed.

MEEUWEN-GANTEL, watertje in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, dat uit het Zuiden van de heerlijkheid *Meeuwen* voortkomt, en in eene zuidelijke strekking door de buitenlanden of zoogenaamde Aanwassen loopt, om zich, meer westwaarts in de *Oude-Maas* te ontlasten.

MEEUWENGORS, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*.

MEEUWEN-HILL-EN-BABYLONIËNBROEK, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.), palende N. aan de gem. Emmikhoven-Waardhuizen en Giessen, O. aan Heesbeen-Eethen-en-Genderen en aan Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren, Z. en W. aan Dussen-Munster-en-Muilkerk.

Deze gem. bevat de heerl. Meeuwen, Hill, en Babyloniënbroek, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1286 bund., waaronder 1257 bund. 56 v. r. 33 v. ell., belastbaar land. Men telt er 127 h., bewoond door 165 huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er eenig tamelijk hoog bouwland, doch overigens meest lage weilanden.

De Herv., die hier 640 in getal zijn, onder welke ruim 300 Ledematen, maken gedeeltelijk de gem. van *Babyloniënbroek-en-Hill* uit, en behooren overigens tot de gem. van *Meeuwen-en-Hagoord*.

De R. K., van welke men er 100 aantreft, worden tot de par. van *Dussen* gerekend.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne te Meeuwen en ééne te Babyloniënbroek, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht worden.

MEEUWENOORD, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*.

MEEUWENOORD, pold. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*; palende N. W. aan den Strijenschen-polder, N. O. aan den Oud-Bevenoortsche-polder, Z. O. aan den Oude-Gorisse-polder, Z. W. aan de Oud-Bevenoortsche-polder.

MEEUWENOORD ook Meeuwen-oordsche-polder geschreven, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Brielle*; palende N. O. aan de Nieuwe-Maas, Z. aan de Haven van Brielle, Z. W. aan de stad Brielle, W. aan Klein-Oosterland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 52 v. r. 40 v. ell., waaronder 21 bund. 17 v. r. 70 ell. schotbaar land. In den Meeuwenoordsche-polder staan geen huizen, doch aan de Oostpoort op den dijk staat het veerhuis met 7 kleine huizen en eene boerderij. Daar waar de oude havenmond was, is thans eene sluis, waardoor hij op de Maas uitwatert.

Vóór dat de tegenwoordige Noord- of Waterpoort der stad Brielle verplaatst was, liep de haven dezer stad, midden door dezen polder tot aan het oude hoofd. Op eenen aanwas of buitengorzen van dit poldertje, werd voorheen de Brielsche geregtplaats of het galgenveld gevonden.

MEEUWENPLAAT, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*.

MEEUWENPLAS of Meeuwenmeer, meertje in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, onder *Smilde*, nabij het geh. Witten.

MEEUWEN-POLDER, een gedeelte van den *Nieuw-Zwaluwsche-polder*, in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

De Meeuwen-polder, is, even als de geheele *Nieuw-Zwaluwsche-polder*, in het jaar 1650 bedijkt.

MEEUWENSCHE-SLUIS, sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, 16 min. ten Z. van *Meeuwen*.

Door deze sluis, wijd 2 ell. 7 palm. en voorzien van een paar puntdeuren, wordt het water van den Polder-van-Meeuwen, op de Meeuwensche-Gantel en vervolgens op het Oude-Maasje ontlast.

MEEUWENSCHE-SLUIS (BUITEN-POLDERTJE-BENEDEN-DE-), onbehuisde pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen*; palende N. aan den Eethensche- en den Meeuwensche-zeedijk, O. aan de Meeuwensche-Gantel, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan het Capelsche-achterste-Veergat.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 78 v. r. 60 v. ell., en wordt door twee houten sluisjes, als: voor het boven gedeelte, een houten duiker, wijd 5 palm 2 duim, en voor het beneden gedeelte, op het einde der Reesloot, ook een houten duiker, wijd 3 palm., beide voorzien met eene klep, op de Meeuwensche-Gantel en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water, ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 2 palm. tot 2 ell. 3 palm. langs de Meeuwensche-Gantel, boven A. P. Het bestuur staat onder de eigengeërfden.

MEEUWENSCHE-VEERTIGMORGEN (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan de Eethensche-straat, O. aan den boezem van Eethen, Z. aan het poldertje de Veertig-Morgen onder Drongelen, W. aan den Broeksche-boezem.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 89 v. r. 60 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 6 palm. 1 duim. en voorzien van een drijfdeurtje, in de oostelijke boezemkade van den Broekschen-boezem, nabij den korenmolen, op den Broekschen-boezem en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm. 5 duim. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, drie Leden, eenen Waarsman en eenen Penningmeester.

MEEUWENSCHE-ZEEDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, die, onder eene Schouw met den Eettensche-zeedijk, zich langs het Oude-Maasje uitstrekt van de Meeuwensche-sluis naar het d. Dussen.

Deze dijk, welke onder het toezigt van eenen Dijkgraaf staat, is lang 2633 ellen.

Op den 14 en 15 November 1775, stroomde het water zoo geweldig over dezen dijk, dat men algemeen den geheelen ondergang van het Land van Heusden te gemoet zag, terwijl op sommige plaatsen het water drie voeten op den dijk stond.

MEEUWENSTEEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Dammergroep* behoorende.

MEEUWENVAART, voorm. geregt in de prov. *Utrecht*, waarvan men de juiste plaats niet meer weet op te geven.

Het werd in 1327 verpand aan Willem van Duyvenvoirde door Johannes van Diest, den vijf en veertigsten Bisschop van Utrecht, die hem 500 ponden zwarte tournoisen (2600 gulden) schuldig was.

MEGA, Poeloe-Mega, Wolken-eiland, ook wel Mego gespeld, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*; 5° Z. B., 118° 53′ O. L.

Het wordt ook TRISTE of ISLE DE RECIF (het treurige of met onzigtbare klippen omringde eiland) genoemd. Het is onbewoond, door klippen omgeven en heeft een binnenlandsch meer. Aan de stranden vindt men eene groote menigte kokosboomen.

MEGAMENDOENG of MEGAMENDONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. en distr. *Buitenzorg*, in het zuidelijkste der resid., op de grenzen van de *Preanger-Regentschappen*.

Over dezen berg loopt de groote postweg, van welken men aldaar het bekoorlijkste panorama heeft, dat zelfs niet met eene dichterlijke verbeelding is uit te denken. Op eenen kleinen afstand van den top is deze weg in den genoemden steilen berg uitgehouwen, en vooral in den regentijd vrij ongemakkelijk, zoodat men reeds meermalen op de gedachte gekomen is, om dien weg te verleggen tusschen de bergen Gedé en Salak, hetwelk de afstand wel is waar vergrooten, maar daarentegen den weg minder steil zoude maken.

Deze berg was het middelpunt der aardbeving van 10 October 1834 en heeft aanzienlijke brokken gronds losgelaten, die in de valeijen zijn gestort en een van welke het gehucht Tjiandjawar en de poststation van dien naam, heeft verwoest. Aan de noordzijde van het gebergte schijnt de hevigste schok, meer eene oostelijke dan eene westelijke rigting te hebben genomen. Zoo zijn de steenen landhuizen van Pondok-Gedee, Kidong-Allang, Tjitrad, Tjilangkap, Krangan, Tjimangis en Pondok-Tjipa, grootendeels beschadigd en ten deele ingestort; terwijl de meer westwaarts liggende landhuizen van Tjiliboet, Pondok-Terong, Sawangan, Tjineri, Kanpan enz., weinig of niets hebben geleden.

MEGCHELEN MECHELEN of MEGHELEN, d. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Terborg*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, nabij *Doesborgh*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Gendringen*.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Gendringen-en-Megchelen*.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Gendringen-en-Ulft* gerekend.

Ook vindt men onder dit d. een Landh. insgelijks MEGCHELEN genaamd. Zie het volgende art.

MEGCHELEN, landh. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en 2½ u. Z. ten O. van *Gendringen*, 5 min. Z. van het d. *Megchelen*, waartoe het behoort.

MEGEN, voorm. graafs., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*; palende N. aan de Maas, O. aan de heerl. Ravestein, Z. en W. aan de Meijerij van 's Hertogenbosch.

Dit graafs. bevatte, behalve de stad Megen, de d. Haren, Macharen en Teeffelen, thans uitmakende de gem. Megen-Haren-en-Macharen, benevens een gedeelte van de gem. Oyen-en-Teeffelen, besloeg alzoo eene oppervlakte van 1456 bund. 81 v. r. 73 v. ell. Men telt er thans 307 h., bewoond door 385 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2100 inw, die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die bijna allen R. K. zijn, onder welke ruim 1400 Communikanten, maken de par. van Haren, Macharen, Megen en Teeffelen uit, welke door 4 Pastoors en eenen Kapellaan bediend worden. — Het achttal Herv. dat er woont, behoort tot de

gem. van *Oijen.* — De zeven Israelieten die men er aantreft, worden tot de bijkerk van *Lith*, ringsynagoge van *Oss*, gerekend.

Dit graafs. werd oudtijds ter leen gehouden van het opperleenhof van Braband, te Brussel, zijnde de Graaf, Leenheer van den Hertog van Braband en deze van den Koning van Spanje; zulks werd door eene akte van Prins ALBERT en ISABELLA CLARA EUGENIA, Infante van Spanje, van 4 Januarij 1611 bevestigd.

Uit verschillende authentieke stukken, waarvan het eerste dagteekent van 1331 en het laatste van 1790, blijkt, dat er drie en twintig regerende Graven of Gravinnen hebben bestaan; de laatste is geweest CAROLUS, des H. R. Rijks Graaf VAN SCHALL à BELL, regerenden Graaf van MEGEN, Heer *te Wahn- en Schonrath* enz., enz., gevolmagtigden Minister van Zijne Keurvorstelijke Doorluchtigheid van Paltz-Beijeren aan den Hove van Keur-Saksen, Ridder van de keizerlijke order van St. Joseph enz., enz., enz. Zijne gemalin was HENRICA, des H. R. Rijks Gravinne VAN SCHALL à BELL, regerende Gravinne van MEGEN, Vrouwe *te Wahn- en Schonrath* enz, enz., geboren des H. R. R. Gravinne VAN RIANCOUR enz., enz., enz.

Het graafs. werd in 1794 door de Franschen in bezit genomen en door hen aan de Bataafsche Republiek, bij transactie, den 5 Januarij 1800 afgestaan, en is vervolgens, in 1810, bij het groote Fransche keizerrijk ingelijfd, en na de Fransche overheersching bij het koningrijk der Nederlanden ingedeeld, zoodat het thans tot het Domein behoort.

Buiten tegenspraak was het graafschap MEGEN, sedert onderscheidene eeuwen, een leen, waarop de Graven van Gelderland eertijds eenige regten, aangaande de onmiddellijke onderdanigheid, te eischen hadden, maar hetwelk de verdragshandelingen, in vriendschap verzekerden en bekrachtigden aan de Hertogen van Braband. Eene zaak, die bezwaarlijk is te beslissen, is te weten van waar de eerste Heeren van de plaats den titel van Graaf ontleenden, die JAN VAN MEGHEN reeds in het jaar 1293 droeg, en die zijne afstammelingen na hem gedragen hebben. Men vindt nergens aangeteekend, wanneer zij dezen titel verkregen, noch hoe JAN, Heer van Assche, die in het jaar 1420 verwierf. JAN DIRCKBIER VAN MIERLE, verhief het graafschap, in het jaar 1437, in het Souvereine Leenhof van Braband, en JAN zijn zoon, verkocht het den 6 November 1549, aan GUIDO VAN BRIMEU, Heer *van Hunbrecourt*, die het naliet aan EUSTACHIUS, geboren uit zijn huwelijk met ANTOINETTE VAN RAMBURES. Deze, Heer van Wezemaal en Maarschalk van Braband, het Land-van-Meghen, in 1515, verheven hebbende, deed het op nieuw tot een graafschap verheffen. In het jaar 1571 ging het opvolgende onder den naam van huwelijksgoed over, in de huizen van BERLAIMONT en van CROY, tot dat het verkocht werd, eerst in het jaar 1680 aan ALEXANDER OTTO, Graaf *van Vehlen*, en eindelijk aan den Keurvorst van de Paltz.

Het wapen van het graafs. MEGEN bestond in een veld van keel (rood), met een hoofdstuk van goud.

MEGEN, MEGHEN, MEEGEN of MEGHEM, oudtijds MEGENE, Lat. MAGUM, plattelandst. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Oss*, gem. *Megen-Haren-en Macharen*, 1½ u. N. W. van Ravestein, aan de bogt der Maas, 51° 49′ 20″ N. B., 23° 13′ 48″ O. L.

Volgens de Nederlandsche legende, bestond MEGEN reeds ten tijde van BATO en SOPHIA VAN HEUSDEN, ja vóór de stichting van Nijmegen (Nieuw-Megen): en zoude door MAGUS DITIS zoon, Koning van den oever

der Wale gesticht zijn, en naar hem MAGUM zijn genoemd geworden. Met zekerheid wordt van dit open vlek eerst melding gemaakt in het jaar 1145, in welk jaar ALARD, Graaf *van* MEGEN, voorkomt als getuige, in een charter door Keizer KOENRAAD aan de Utrechtsche kerk verleend.

Men telt in het stadje zelve 113 h. en 800 inw., en met de, daaronder kerkelijk behoorende, verstrooid liggende woningen 150 h. en ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt; voorts heeft men er twee bierbrouwerijen, eene leerlooijerij en eenen korenmolen.

Weleer bloeide dit stadje door de Latijnsche school welke gemiddeld door 60 leerlingen bezocht werd, die schier alle van elders waren; door het Pietersklooster, waarin men soms tot 30 Priesters telde, die allen een bloot bespiegelend leven leiden, op welk leven veel bejaarde menschen het oog vestigden en alzoo werden uitgelokt, dit stadje tot woonplaats te kiezen, om in de laatste dagen huns levens zich tot het andere leven voor te bereiden. Het getal dier oude lieden beliep gemiddeld meestal ongeveer 60. Daarbij had men nog eene Fransche kostschool van 40 leerlingen, zoodat in MEGEN, in 1814 nog 160 kostgangers op eene bevolking van 800 zielen, een aanzienlijk vertier veroorzaakten. De kostschool bestaat niet meer, en het getal kostgangers zal wel niet boven de 30 beloopen. Nog had men er vroeger fabrijken van lakens en andere stoffen, waarvan er thans geen meer bestaan.

Het stadje MEGEN werd oudtijds ook onder de Nederlandsche muntplaatsen gesteld. Het lijdt geen twijfel of de Graven van MEGEN hebben reeds vroeg gebruik gemaakt van het regt van de munt, al wordt daaromtrent geen berigt gevonden vóór de vijftiende eeuw. In 1415 schijnen er bij de munt te MEGEN misbruiken te hebben plaats gehad, daar Graaf WILLEM *van Holland*, toen den bijslag te MEGEN voor zijne landen verbood. Ook in Braband vielen er klagten over de Megensche munt. In een verdrag van JAN, Graaf *van* MEGEN, met den Hertog van Braband, den 28 Julij 1450 gesloten, doet de eerste afstand van zijn muntregt, met deze woorden: » JAN Graeve *tot Megen* gelooft » voor hem en zijne nacomelingen in geene toekomende tijden in » zijne heerlijkheid van Megen eenige penningen te doen of te laeten » munten . . . . vertijt (d. i. doet afstand van) alle recht zooverre hij » daer eenig hadde en dat mits dat Mr. H. VAN B. munter tot MEGEN » andere penningen van Heeren zoo van goude als van silver geconterfeyt hadde."

De inw. van MEGEN, die op 15 na alle R. K. zijn, onder welken 740 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Ravestein-en-Megen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, in de *Kerkstraat*, aan den H. SERVATIUS toegewijd, is een klein oud gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De 8 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oijen*. — De 7 Isr., welke men er aantreft, worden tot de bijkerk van *Lith*, ringsynagoge van *Oss*, gerekend.

Men heeft er een Stadhuis, in de *Patersstraat*, zijnde een klein gebouw, zonder toren. Ook is er een Latijnsch Gymnasium annex, waar door eenen Rector en eenen Conrector aan ruim 30 leerlingen onderwijs gegeven wordt. De Stadsschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Men heeft hier nog een klooster-van-Paters-Minderbroeders in de *Patersstraat*, en een Clarissenklooster, buiten de kom der gemeente (1). — De kermis valt in Zondag na 24 Augustus.

Megen is de geboorteplaats van den Godgeleerde Mattheus Lemmens, die als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan het Seminarie te 's Heerenberg, en later als zendeling in onze koloniën, aan de kerk veel dienst bewezen heeft. Hij was geboren den 4 October 1739 en † den 29 October 1818 te Megen.

In het jaar 1512 is dit stadje door de Gelderschen ingenomen en verbrand. In het jaar 1528 onderging het weder het zelfde lot. In September van het jaar 1582 werd het door den Graaf van Hohenlo ingenomen.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft de omtrek van Megen ook veel geleden. Van de vijf en dertig huizen, onder het regtsgebied der stad gelegen, is er één geheel vernield en werden de overige zwaar beschadigd. De inwoners werden door de ingezetenen der stad gered, waarbij ook sommige Studenten hebben uitgemunt.

MEGEN (HET-LAND-VAN-), pold. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband, Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gedeeltelijk gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, gedeeltelijk gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. aan de heerl. Dieden, den Maasdijk en den Polder-van-Oijen, O. aan den Groenendijk, de heerl. Dieden en de gem. Deursen-en-Dennenburg, mitsgaders aan den Maasdijk, Z. aan het Ossenmeer en de Wetering, tegen de gem. Oss en Berchem, W. aan het Hoog-Hemaal.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1456 bund. 81 v. r. 73 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Megen-Haren-en-Macharen*, 1141 bund. 2 v. r. 56 v. ell., en onder *Oijen-en-Teeffelen*, 315 bund. 79 v. r. 17 v. ell. Het overtollige water wordt uitgeloosd door eene steenen sluis, genaamd de Teeffelsche-sluis, wijd in den dag 1 ell. 9 palm., hoog 2 ell. 4 palm. 3 duim., voorzien met een paar puntdeuren, de slagbalk ligt 3 ell. 1 palm. 7 duim. boven A. P. Het zomerpeil is 4 ell. 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is aan het boveneinde, bij de Diedensche of Megensche sluis, 9 ell. 6 palm., en aan het benedeneinde, op de Teeffelsche sluis 9 ell. boven A. P. Het dijk- en polderbestuur van het Land-van-Megen bestaat uit eenen Dijkgraaf, zeven Heemraden en eenen Dijkschrijver.

MEGENHAM, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat, bij den watervloed van 1277, door den Dollart verzwolgen is.

MEGEN-HAREN-EN-MACHAREN, gem. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de Maas, O. aan Dieden-Demen-en-Langel, Z. aan Berchem en Oss, W. aan Oijen-en-Teeffelen.

Deze gem. bevat het plattelandst. Megen en de d. Haren en Macharen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1621 bund., waaronder 1508 bund. 18 v. r. 76 v. ell., belastbaar land. Men telt er 290 h., bewoond door 330 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1850 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die op 15 na alle R. K. zijn, onder welke 1350 Communikanten, maken de par. van *Megen-Haren-en-Macharen* uit.

---

(1) Omtrent deze kloosters zie men voorts de art Clarissen-klooster en Minderbroeder-klooster.

De Herv., die er 8 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oijen*.

De 7 Isr., die er wonen, worden tot de bijkerk van *Lith*, ringsynagoge van *Oss*, gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: twee te Megen, éénc te Haren en éénc te Macharen.

Het wapen der gem. Megen-Haren-en-Macharen bestaat in een gedeeld schild, het eerste van azuur, beladen met een lambel met drie pendants van goud, het tweede van goud; het schild rustende tegen St. Lambertus van goud.

MEGENSCHE-HAM (DE), buitenwaard in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen;* palende N. aan de Maas, O. aan de Maas, den Maasdijk, beneden Megen en den Megensche veerdam, Z. aan den Maasdijk, tegen Megen, W. aan de rivier de Maas.

Deze onbehuisde pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 278 bund. 38 v. r. 96 v. ell. De grootte van den geheelen waard, en dus daaronder gerekend hetgeen niet binnen de kade begrepen is, bedraagt 282 bund. 59 v. r. 26 v. ell. Deze buitengronden dragen met het Binnenland-van-Megen gelijkelijk alle lasten, voor zoover buitengewone voorzieningen aan den Maasdijk en het gewone onderhoud der sluizen en watergangen van het geheele Land-van-Megen betreft. De Megensche-Ham wordt door eene houten sluis, wijd 1 ell. 6 palm. 5 duim. en hoog 1 ell. 7 palm. 5 duim., voorzien met een paar puntdeuren, op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 ell. 6 palm. boven A. P. De hoogte der kaden is aan het benedeneinde 8 ell. 4 palm. boven A. P. De bekading van dezen waard, van boven af te rekenen, bestaat meestal uit den hoogen oever, alleen slechts aan het benedeneinde is, over zes of zeven honderd ellen lengte, eene kade opgeworpen, die in het jaar 1830, ingevolge zekere dispositie, omtrent veertien honderd ellen nederwaarts is verlegd, waardoor het ingekade gedeelte van dezen waard aanmerkelijk is vergroot geworden. Tegelijkertijd is de hierboven gemelde houten sluis gelegd geworden, ter vervanging der vroegere meer bovenwaarts bestaan hebbende steenen sluis.

Over het algemeen is de oever van de rivier de Maas, langs dezen waard, eenigzins afnemende, aan de noordzijde het meest; zij is, alleen beneden het veer op Maas-Bommel, gedekt door eene stroomleidende honderd veertig ell. lange krib, de Blankenburgsche-krib genaamd, en aan het Domein toebehoorende. — De Megensche-Ham staat onder het dijk- en polderbestuur van het Land-van-Megen.

Tegen dezen waard vindt men de navolgende veeren, als: 1° aan het boveneinde, het zoogenaamde Megensche voetveer op Appeltern; 2° het veer benedenwaarts, het zoogenaamde voetveer op de Blaauwesluis, beide behoorende aan het Domein; 3° het veer van Megen op Maas-Bommel, toebehoorende aan den Heer van Maas-Bommel, en wordende bediend met eene gierpont.

MEGENSCHE-VEERDAM, kade in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, zich strekkende van Megen tot het voetveer op Appeltern.

Deze veerdam, eene lengte hebbende van vier honderd tachtig ellen, mag, volgens dispositie van Zijne Excellentie den Minister van den Waterstaat, d. d. 8 Mei 1817, 2e afdeeling, no. 4724, niet hooger dan 15 voeten (4.71) aan het Graafsche peil zijn, en is in 1819 tot die hoogte afgeslecht geworden.

MEGINHARDI (VILLA-), voorn. plaats in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*, die in 847 door de Noormannen geplunderd en verwoest werd en door sommigen voor het tegenwoordige MEINERSWIJK wordt gehouden.

MEGIRI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, omtrent 50 palen van Soerakarta. Men vindt aldaar vorstelijke grafplaatsen, waarin, onder anderen, op het laatst van het jaar 1820, de Sultan van Soerakarta PAKOE BOEWONO SENOPATTI INT NGABOGO NGABDOER RAHMAN SAJIDIN PANOTOGOMO, plegtig begraven is (1).

Den 5 December 1825 had er nabij dit d. eene ontmoeting plaats tusschen eenig Nederlandsch krijgsvolk, onder de bevelen van den Majoor SOLLEWIJN, en eene vijandelijke bende van ongeveer vijf honderd man, onder aanvoering van den Tommongong TJE MONGOLO, welke echter spoedig overhoop geworpen werd, met verlies van vijftien manschappen, die op de plaats bleven liggen. Vermoedelijk werd ook het paard van genoemden Tommongong gewond, daar men hem na de eerste schoten te voet zag terugtrekken, terwijl zijn paard aan de hand weggeleid werd.

MEIDEN, naam, onder welken, in zeker handschrift van de Abdij van Aduard, het dorp DE MEEDEN, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, voorkomt.

MEIDIJK, dijk in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Zuijlichem*, boven Brakel en Poederoijen. Hij doorsnijdt den Bommelerwaard in eene regte lijn, en vormt twee dijkgraafschappen, als: van den Bommelerwaard-boven-de-Meidijk en van den Bommelerwaard-beneden-de-Meidijk. In het midden van dezen dijk is een overlaat, om, bij eventuele doorbraak boven MEIDIJK het water beneden MEIDIJK te ontlasten. De MEIDIJK is zeer breed en schijnt gelegd te zijn, om het land boven den MEIDIJK vrij te waren van overstroomingen, welke vroeger door menigvuldige doorbraken veroorzaakt, door de mindere zwaarte en gevaarlijke punten der dijken beneden den MEIDIJK plaats hadden.

Deze dijk is meermalen bezweken zoo door inbraken van beneden als van boven, zoo is hij, onder anderen, in den nacht tusschen 22 en 23 Februarij 1799, op twee punten, en laatstelijk in 1809, doorgebroken.

MEIDRECHT, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MIJDRECHT. (2).

MEIJE (DE), buurs. in de baljuwschappen van *Woerden* en *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5½ u. O. ten N. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. W. van *Woerden*. Een gedeelte dezer buurt wordt genaamd de Bodegraafsche-Meije en het andere de Stichtsche-Meije. Zij begint aan de Rivier den Rijn, onder Bodegraven en loopt langs de Meijewatering tot aan de gem. Achttienhoven, nabij het Woerdensche-Verlaat. In de Bodengraafsche-Meije staan de huizen onder Bodegraven en Nieuwkoop en in de Stichtsche-Meije onder Nieuwkoop en Zegveld. De landen, enkel wei- en hooiland, zijn bij het begin aan den Rijn uitmuntend doch worden verder in de buurt allengs van mindere hoedanigheid.

Deze b. staat vermeld in eenen brief van ANDREAS VAN CUYK, den vijfentwintigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1130 of liever 1131.

---

(1) Men zie over deze plegtige begrafenis nader ons *Nederlands-Oost-Indië*, D. I, bl. 143–150.

(2) Even eens, zoeke men de andere woorden, welke men soms wel eens MEI gespeld vindt en hier niet voorkomen, op MIJ.

Er staat midden in deze b. onder Nieuwkoop eene R. K. kerk, wier uiterlijke gedaante geene kerk doet vermoeden, zijnde een eenvoudig huis van steen gebouwd en met riet gedekt. Van binnen tot kerkingerigt, en met een orgel voorzien. Zij wordt bediend door eenen Pastoor, wiens woning of pastorie staat te Nieuwkoop aan den weg, ruim ½ u. van de kerk verwijderd, en welke op iedere Zon- en Kerkdag met een jagt over de Nieuwkoopsche-Veenplas naar die kerk vaart. De R. K., welke onder deze kerk parochieeren, zijn woonachtig in deze buurt, alsmede in het zuidelijk deel van de gem. Nieuwkoop, tot aan het raadhuis, in Zegvelderbroek en in Zegveld tot en met het dorp van Zegveld.

MEIJE (DE), water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, dat onder den naam van MEIJE-EN-OUDE-MEIJEWATERING, van de *Grecht* met eene noordwestelijke rigting tusschen de gem. Achttienhoven en Zegveld, voorts met eene zuidwestelijke strekking tusschen Nieuwkoop en Zegveld, en eindelijk met eene west-zuidwestelijke rigting tusschen Nieuwkoop en Aarlanderveen ter eender en Bodegraven ter andere zijde loopt, om zich tegenover Zwammerdam, in den *Rijn* te ontlasten.

Tusschen de gemeenten Achttienhoven en Nieuwkoop ter eender en Zegveld ter andere zijde, vormt dit water de provinciale grensscheiding van Zuid-Holland en Utrecht.

MEIJEL, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Noordbrabandsche gem. Deurne, O. aan de gem. Helden, Z. aan Roggel, Z. W. aan Heythuysen, W. aan Nederweert, N. W. aan de Noordbrabandsche gem. Asten.

Deze gem. was de eenige van Opper-Gelder, welke het Huis VAN OOSTENRIJK, van 1713—1795, op den linkeroever van de Maas bezat, zoo dat dit afgelegen Oostenrijks dorp, geheel door Statengebied en het regtsgebied van Luik en Pruissen was ingesloten. Zij bevat niets dan het d. Meijel en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1885 bund. 14 v. r. 45 v. ell., waaronder 1828 bund. 86 v. r. 75 v. ell. belastbaar land, meestal heide. Men telt er 160 h., bewoond door 177 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene branderij.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het d. MEIJEL, ligt 3½ u. N. W. van Roermonde, 3½ u. N. O. van Weert, door veenen omgeven. Men heeft er veel doortogt. Men telt er in de kom van het d. 40 h. en 210 inw.

De kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, is een gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien. — De kermis valt in den 1 Zondag in September.

In het d. MEIJEL werd op den 9 Januarij 1814 eene compagnie huzaren van den toenmaligen Koning van Westphalen aldaar in cantonnement, door eene sterke bende ruiterij van de Pruisen gevangen genomen, welke laatste, na eenen hevigen tegenstand en na eenige huzaren gedood en gekwetst te hebben, met den buit, 80 paarden en de gevangene manschappen de wijk, namen naar het kasteel van Heeze, prov. Noord-Braband.

Bij de spanning der gemoederen in het begin van 1839 had alhier het volgende treurige voorval plaats. Op Zondag den 10 Februarij hadden eenige ingezetenen dezer gem., in eene vrolijke bijeenkomst, zich zeer ten voordeele van het Nederlandsche gouvernement uitgelaten, en onder het zingen hoorden men algemeen het *Oranje boven!* uitroepen. De Belgische Douanen dit willende wreken, doorschoten den 12 daaraanvolgende een der ingezetenen baldadig met een geweer, geladen met hagel, zoo dat hij zeer gevaarlijk gewond werd.

Het wapen der gemeente Meijel bestaat uit het beeld van den H. Nikolaas.

MEIJENDEL, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. W. van Wassenaar. Zij beslaat eene oppervlakte van 70 bund. 27 v. r. 2 v. ell. waarvan 50 bund. 81 v. r. 92 v. ell., reeds ontgonnen of met hout begroeid zijn en 19 bund. 45 v. r. 10 v. ell. duingrond.

MEIJENHAGEN, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. van *Utrecht*, gem. *de Bilt*. — Dit buit. is thans vereenigd met *Jagtlust*. Zie dat woord.

MEIJE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Leyderdorp*. Zie Zijl-en-Meijepolder.

MEIJE-POLDER (DE), pold. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. W. aan de Meije, N. O. aan den Zegtveldsche-polder, Z. aan den Noordzijde-polder, W. aan den Hoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 717 bund. 87 v. r. 15 v. ell.; telt 44 h., waaronder 26 boerderijen, en wordt door eenen molen, uitmalende op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Koosheemraden en eenen Penningmeester.

In dezen polder is den 1 November 1842 eene kapitale bouwmanswoning geheel afgebrand.

MEIJERIJ (DE), verkorten naam onder welken men gemeenlijk de Meijerij-van-'s Hertogenbosch, in de prov. *Noord-Braband*, verstaat. Zie 's Hertogenbosch (Meijerij-van-).

MEIJERSWERF, onbehuisde pold., in de *Buitenvelden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. *Heusden*, en daarin gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; gedeeltelijk kant. *Waalwijk*, en daarin ten deele gem. *Capelle*, ten deele gem. *Waspik*.

Deze pold. is gecombineerd met *Jufvrouwweide* en de *Buitengronden*, onder Meeuwen en Dussen, beneden den veerweg van Capelle. Hij beslaat onder *Capelle*, volgens het kadaster, 11 bund. 99 v. r., alles schotbaar land. Het polderbestuur wordt door de eigengeërfden waargenomen.

MEIJERINK, boerenerf in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1½ u. N. van *Zutphen*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Gorssel*, hetwelk men wel eens abusivelijk als een oud adell. h. opgegeven vindt.

MEIJERSWIJK, landg. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*, 5 min. N. van *Hatert*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat, met de daarbij behoorende hofstede, eene oppervlakte van 52 bund. 7 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Meijer, woonachtig te Hatert.

MEIJERT, oude naam van het d. MIJDRECHT, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, onder welken naam, dit d. nog gemeenlijk bij de landlieden bekend is. Zie MIJDRECHT.

MEIJERT (PROOSTDIJ-VAN-), streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie JAN (PROOSTDIJ-VAN-ST.).

MEIJON, MEIJAN of MEIJO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, W. van Celebes; 1° 12′ N. B., 144° 49′ O. L.

MEIMA, ook wel MEIEMA gespeld, voorm. huis in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 25 min. O. van *Groningen*, gem. en 35 min. van *Noorddijk*, nabij de Ooster-hoogebrug, thans WELGELEGEN geheeten.

Ter plaatse, waar dit heerenhuis gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 60 v. r. 80 v. ell., waaronder ongeveer 20 bund. uitmuntend hooi- en weiland, worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de Douairiere G. W. Baron VAN IMHOFF, woonachtig te Groningen.

MEIMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. O. van *Baflo*, onmiddellijk op de Zuiderhelling der wierde van *Rasquert*, waaronder de burg behoorde, toen dat nog een kerkdorp was. De laatste gebouwen van deze heerl. zijn in 1819 gesloopt en de steenen gebruikt tot de fondamenten van de boerenplaats *de Arion*, op den Noordpolder.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij in beklemd gebruik bij de weduwe van wijlen CORNELIS DOORNBOSCH.

MEINDERSDROOGTE (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie GOSON.

MEINDERSHOOP of MEYNDERSHOOP, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgrond la Prosperité, waartoe zij thans behoort, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Crevecoeur; 1000 akkers groot.

MEINERSWIJK, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*; palende N. W. en N. aan de Rijn, O. aan Malburgen, Z. aan Elden, W. aan Driel.

Deze heerl. bevat de b. Meinerswijk en het huis Meinerswijk, benevens eenige verstrooid liggende h., waaronder ook het logement en uitspanning de Praast. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en veeteelt, waartoe de uitmuntende weilanden bijzonder gunstig zijn.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Elden-en-Driel*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Elden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Elden*.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Z. M. den Koning der Nederlanden.

De buurs. MEINERSWIJK, MEYNERSWIJK of MEINDERSWIJK, ligt 7½ u. N. ten O. van Tiel, 2¾ u. N. van Nijmegen, 1½ u. N. ten O. van Elst, ¼ u. N. van Elden, en strekt zich tot regt voor de brug van Arnhem uit.

MEINERSWIJK, kasteeltje in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2¾ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1½ u. N. ten O. van *Elst*, ¼ u. van *Elden*, in de heerl. *Meinerswijk*.

Het bestaat uit een heerenhuis, waar tegen eenen toren met leijen spits, benevens eenige bijgebouwen, en heeft vroeger toebehoord aan den Graaf VAN RANZOW, doch is in 1844 aangekocht door Z. M. den Koning der Nederlanden.

MEINERSWIJK (POLDER-VAN-), uiterwaarden in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*.

MEINERTSBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*, ½ u. Z. van *Grouw*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 inw.

MEINERTZHAGEN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant MIJN-GELUK, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MIJN-GELUK.

MEINESLOOT of MEYNSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, dat nabij Akkrum een begin neemt, in eene zuidwestelijke rigting naar de Hornsterpoelen vloeit en zich daarin ontlast.

MEINSMA-BOSCH, bosch, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ten N. van *Bergum*.

MEJONTSMA of MEJONSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Bergum*, 5 min. O. *Buitenpost*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten wordt door den Heer DE WITT, woonachtig te Buitenpost.

MEIPAGT (DE), bewoonde landstreek op het eil. *Schouwen*, in den Westerschen ban, Z. W. van het d. Burgh.

MEJRAH, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo*.

MEISOL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan den Sultan van Tidor behoorende.

MEISPELT, geh. in de heerl. *Ansemberg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. N. van *Kehlen*.

MEIVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

MEKELERMEER, meertje in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, in de *Mantingerheide*. Het is, hoezeer van weinig beteekenis, ten deele gelegen in de gem. *Westerbork*, en ten deele in de gem. *Zweelo*.

MEKGANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. resid. *Indramajoe*, aan de Indramajoe.

MEKKEMA of MEEKMA, voorm. stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, ¼ u. N. O. van *Ferwerd*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 10 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer AYSE H. KUPERS, woonachtig te Ferwerd.

MEKKEMA of MECKAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. ten Z. O. van *Dockum*, te *Kollum*, in de buren aan de noordzijde.

MEKKELHORST, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijsel*, arr. en 5 u. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ootmarsum*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Denekamp*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans kleine boerderijen.

MELALOE, Tandjong-Melaloe, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan den oostelijken ingang van de Baai van Klabat.

MELAMBONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*.

MELANEN (DE), naam, welken men veelal geeft aan den moerassigen grond van het Halstersche-Laag, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Halstersche-Laag.

MELATEN (DE), ook wel het Lazarushuis genoemd, voorm. gasthuis of pesthuis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. O. van *Utrecht*, gem. *Maartensdijk*, en ½ u. ten W. van de *Bilt*.

Dit gasthuis werd in het jaar 1528 aan kolen gelegd. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans geringe woningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer van Haagen, woonachtig te Utrecht.

MELATIN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij valt met eenen noordelijken loop in de *Straat-van-Madura*.

MELAWAT (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, in de reg. *Pattie* en *Koedoes*, en deze afscheidende van die van Grobogan-Wiero-Sorie, onder Samarang.

MELAYO, oud fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*.

De Admiraal Matelief begon, toen hij in het jaar 1607 op Ternate aankwam, op verzoek der Ternatanen dit fort te versterken; doch dit ging met zoo veel moeite gepaard, dat het hem niet dan door beloften en bedreigingen gelukte die sterkte te voltooijen, welke hij van geschut en krijgsvolk voorzag en onder de bevelen van den Hopman van der Buis stelde. In het jaar 1609 werd de naam Melayo in Oranje verwisseld. Zie dus voorts dat woord.

MELCKAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Dockum*, 3 min. O. van *Rinsumageest*, waartoe zij behoorde.

Deze state was met een uit het water opgehaald huis versierd, dat reeds in het begin der vorige eeuw gesloopt is, als wanneer de boven en plantaadjen versmolten zijn in die der state *Eysinga*. Zie dat woord.

MELDERSLOO, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. O. van *Horst*; met 52 h. en 300 inw.

MELDERT, voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en ¾ u. Z. W. van *Elst*, gem. *Valburg*.

MELDUM, naam, onder welken het d. de Meeden, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, in de bullen van Paus Pius IV, verkeerdelijk voorkomt. Zie Meeden (De).

MELHIL (DE), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

Deze pold. een onderdeel zijnde van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

MELI (SOEWITARA-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie SOEWITARA MELI.

MELICH of MELICK, d. in het voorm. hert. *Gulik*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Herkenbosch-en-Melich*, ¼ u. Z. W. van Herkenbosch, ¼ u. van de Roer. Men telt er 143 h. en 700 inw., die meest hun bestaan vinden inden landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, 500 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. ANDREAS toegewijd, heeft eenen achtkanten toren en is van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt, gemiddeld, door een getal van 70 leerlingen bezocht. — Men heeft hier ook het kast. Scheundele. Zie dat woord.

De kermis valt in Zondag na H. Sacramentsdag

MELICK, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant., gem. en nabij de stad *Echternach*.

MELICKSBERG, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

MELIRIP of MELERIP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Vroeger lag hier een bandoengan of dam, tot aftapping van het water uit de Kedirische en Soerabaysche rivier. Deze dam in het jaar 1838 doorgebroken zijnde, is in 1843 door een sluiswerk vervangen, waaraan den 7 October van dat jaar de eerste steen gelegd is.

MELIS, verkorte naam van het geh. MILHEZE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie MILHEZE.

MELIS-EN-MARIEKERKE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (1 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Aagtekerke, N. O. en O. aan Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, Z. O. en Z. aan Biggenkerke-en-Krommenhoeke, W. aan Domburg-Binnen-en-Buiten.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Meliskerke en Mariekerke, beslaat, volgens het kadaster; eene oppervlakte van 699 bund., waaronder 690 bund. 4 v. r. 72 v. ell. belastbaar land. Men telt er 67 h. bewoond door 88 huisgez., uitmakende eene bevolking van 470 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op ééne enkele na allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort, en te Meliskerke eene kerk heeft. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest ABRAHAM MIGRODIUS, die in het jaar 1653 herwaarts kwam en in het jaar 1679 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De enkele Doopsgez., die hier woont, behoort tot de gem. van *Middelburg*. Men heeft in deze gem. eene school te Meliskerke.

De gem. MELIS-EN-MARIEKERKE maakt thans eene heerl. uit, welke in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. JACQUES PIERRE NOIRET DE BRUIN, Lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.

MELISHOEK of MARTIJN-FONSO'SHOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hitoe*.

MELISKERKE of MEILOSKERKE, en in de dertiende eeuw HUGEN-BORDENS-AMBACHT geheeten, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*,

gem. *Melis-en-Mariekerke;* palende N. aan de heerl. Aagtekerke, O. aan Grijpskerke, Z. O. aan Biggenkerke, Z. W. aan Werendijke en aan St. Janskerke, W. aan Domburg-Buiten.

Deze heerl. bevatte niets dan het d. **Meliskerke**, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Men telt er 43 h., bewoond door 57 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op één na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Melis-en-Mariekerke*.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl., van welke de Abt van Middelburg oudtijds de tienden bezat, maakt sedert onheugelijke jaren met *Mariekerke* vereenigd de heerl. Melis-en-Mariekerke uit.

Het d. MELISKERKE ligt 2 u. W. ten N. van Middelburg, 2½ u. N. N. W. van Vlissingen. Het is eene nette plaats. Men telt er in de kom van het d. 27 h. en 205 inw.

De kerk is een vierkant gebouw, met eenen dikken toren, doch zonder orgel.

Onmiddellijk achter de herberg van dit d., heeft men een vrij hooge vliedberg, en daarop een huisje, waar zij, die op een landtogtje hier doorkomen, gewoonlijk vertoeven. Van hier heeft men des zomers een heerlijk ruim gezigt over de schoonste en vruchtbaarste koorenvelden, welke men zien kan.

De kermis valt in in de Pinksterweek.

Het wapen van MELISKERKE bestaat in een schild van sabel (zwart), met drie kepers van zilver, in ieder der bovenhoeken eene ster van goud.

MELISKERKE (HUIS-TE-), voorm. adell. h. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2 u. W. ten N. van *Middelburg*, kant. en 2½ u. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Melis-en-Mariekerke*, 20 min. ten N. O. van Meliskerke.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans hoveniersgrond. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw JACOBA ELIZABETH SCHORER, woonachtig te Middelburg.

MELISKERKER-WATERGANG, water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, dat bij Meliskerke zijnen oorsprong nemende met eene zuidoostelijke rigting naar Koudekerke loopt, aldaar de Koudekerksche-watergang opneemt, voorts eene meer zuidelijke strekking aannemende voorbij het huis Ter-Boede schiet, en een weinig bezuiden Lammerenburg in de *Vlissingsche-Watergang* uitloopt.

MELISSANT, heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe;* palende N. aan de heerl. Nieuwe-Kraaijer, O. aan de heerl. Sommelsdijk en Wellestrijpe, Z. en Z. W. aan Herkingen, W. aan de Noorder-Schorren en aan Roxenisse, strekkende zich aan drie zijden rondsom geheel Dirksland uit.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Oud-Melissant, Alteklein en Dideriks-polder; alsmede uit gedeelten van den St. Elisabeths-polder, Oude-Plaat of Hoek-van-Melissant, den Polder-van-Klinkerland, den Nieuwe-Kraaijer en Roxenisse, en bevat het d. Melissant en eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Dirksland*, welke vroeger hier een kerkje had. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. éénе school.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. P. Yvo Diert van Melissant, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Melissant, Mellissant of Meliszand ligt 3½ u. Z. van Brielle, 1½ u. W. van Sommelsdijk, in den pold. Oud-Melissant.

Volgens sommigen zoude de eigenlijke naam van dit d. Melisland zijn, maar daar het ook veel onder den naam van Meliszand voorkomt, dunkt het ons waarschijnlijker, dat dit de ware naam zij, welken het vermoedelijk zal ontleend hebben van den eersten bedijker of bezitter, die waarschijnlijk Melis zal hebben geheeten.

De kerk was een klein, doch inwendig net gebouw, waarop een klein vierkant torentje, met eene stompe spits gedekt en een klein klokje er in. In deze kerk, welke geen orgel heeft, werd, tot in het jaar 1828, vier malen in het jaar dienst gedaan door den Predikant van Dirksland; thans is zij tot eene onderwijzerswoning en school ingerigt.

Men heeft er ook een goed en voldoend Raadhuis, staande over de kaai van het d. Dirksland.

Het wapen van Melissant is een schild van zilver, met eenen balk geschaakt van keel en zilver van drie strepen, vergezeld, in het hoofd, van eenen leeuw van goud en in de punt van eenen keper van keel (rood).

MELISSANT (OUD-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkée*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Melissant-Noorder-Schorren-en-Wellestrijpe*; palende N. W., N., N. O. en O. aan den pold. Nieuwe-Kraaijer, Z. O. aan den pold. Dirksland, Z. aan den pold. Alteklein, W. aan den Diderikspolder en den pold. Roxenisse.

Deze pold werd in het jaar 1480, door Maximiliaan Aartshertog *van Oostenrijk*, om te bedijken uitgegeven.

Aan den zeedijk van dezen polder, lag vroeger de Haay-Hubrechtspolder, welke bij eenen watervloed overstroomd is, thans gedeeltelijk ingedijkt en gedeeltelijk nog gorzen. Waarschijnlijk is hij op Allerheiligen 1570 ingevloeid, toen Oud-Melissant veel geleden heeft.

MELISSANT-NOORDERSCHORREN-EN-WELLESTRIJPE, gem. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkée*, prov. *Zuid Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, palende N. O. aan de gem. Roxenisse, Z. aan Onwaard-Oud-en-Nieuw-kraaijerspolder-en-Kraaijenisse, O. aan Sommelsdijk en Nieuwe-Tonge, Z. en W. aan Oud-en-Nieuw-Herkingen, W. aan de Bieningen.

Deze gem. bestaat uit de heerlijkheden Melissant, Noorderschorren en Wellestrijpe. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 955 bund. 33 v. r. 12 v. ell. en daaronder 932 bund. 58 v. r. 8. v. ell. belastbaar land.

Men telt er 68 h., uitmakende eene bevolking van 650 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 530 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Dirksland* — De 9 Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Sommelsdijk* gerekend. — De 3 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Brielle*. — De R. K., van welke men er ruim 100 telt, behooren tot de stat. van *Sommelsdijk*. — Men heeft in deze gem éénе school, te *Melissant*.

Het wapen der gem. Melissant is het zelfde als dat van de heerl. van dien naam.

MELISSANT (HOEK VAN), pold. in het eil. *Goedereede en Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, Zie OUDEPLATE.

MELKAMA, edele heerd in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant en 1 u. O. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. O. Z. O. van *Middelstum*, 10 min. van *Huisinga*, waartoe het kerkelijk behoort.

Op deze heerd is de voortreffelijke Nederlandsche dichter PIETER HUISINGA BAKKER in 1701 geboren; hij overleed den 9 Augustus 1783. Het huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 46 bund. 13 v. r. 80 v. ell.

MELK-EN-BROKKEN, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Oostburg*, gelegen op de zuidwestpunt van den Veerhoekpolder, aan de vaart loopende van het Zwin naar Nieuwerhave, ter plaatse, waar de Brugsche vaart daarin viel, ½ u. W. van Oostburg, 1½ u. N. O. van Sluis. Het is denkelijk door MAURITS, Prins *van Oranje*, aangelegd, na de verovering des lands, in 1604, en in het najaar van 1672 weder door den Staat verkocht om geslecht te worden. Het kan niet veel meer dan ½ bund. groot geweest zijn. Thans is er bijna niets meer van te zien. De plaats waar het stond wordt gewonelijk de *Stelle* genoemd, naar eenige daarstaande gebouwtjes, die tot eene schaapsstelle behoord hebben.

MELKHEM, eil. in het *Alkmaardermeer*, in *Kennemerland*. Zie MOLCHEM.

MELKMEER (HET), voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, N. O. van Exmorra. Dit meer is thans droog en men treft daarin meest weiland aan.

MELKPAD, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. ten W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¾ u. W. van *Waalwijk*, gem. en 10 min. ten N. van *Vrijhoeve-Capelle*; met 3 h. en 15 inw. Onder de 3 huizen behoort het kasteel van Zuidewijncappel, behoorende aan den Heer DE ROY VAN ZUIDEWIJN.

MELKSLOOT (DE), water in *Langendijk*, prov. *Noord-Holland*, W. van Broek-op-Langendijk, dat van de *Bruggesloot* afkomende, in eene oostelijke rigting naar het *Zuiderdel* loopt, waarin het zich ontlast.

MELKVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, dat met eene oostelijke rigting naar Exmorra loopt.

MELKWEG (DE), geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. van *Rhenen*, gem. *Renswoude*.

MELKWERUM, oude naam van het d. MOLKWERUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie MOLKWERUM.

MELLAMA of MELLEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Holwerd*, 10 min. N. O. van *Foudgum*, waartoe zij behoort.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 10 v. r., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door de Weduwe J. MELLEMA.

MELLAMA (GROOT-) of GROOT-MELLEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, ¼ u. N. O. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 42 bund. 24 v. r. 25 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Gerben Bruinsma, woonachtig te Warrega.

MELLAMA (KLEIN-) of Klein-Mellema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, ½ u. N. O. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 43 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Dr. J. E. Simon, woonachtig te Leeuwarden.

MELLEMA of Mellama, voorm. voorname state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, N. W. van het d. *Oostrum*, waartoe zij behoorde.

MELLEMAMEERTJE, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, N. van *Oostrum*, dat door de Meersloot met het Jouswierstermeer en met de *Zuider-Ee* in verbinding staat.

MELLESCHET of Milleschet, geh. in het *Land-van-Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Vaels*, 10 min. N. van *Vijlen*, waartoe het behoort.

MELLESPOLDER (VAN), ook genoemd het Schorre-van-van-Melle of het Schorre-van-den-Heer-de-Bruin. Het eerste naar den pachter, het laatste naar den eigenaar. Onder deze namen is algemeen bekend het bedijkt gedeelte van den Zwartenpolder, liggende tegen den Tienhonderd, gem. *Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie Zwartepolder.

MELLING, voorm. geb. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Terborgh*, gem. *Wisch*, ½ u. N. N. O. van *Varsseveld*; waartoe het behoorde.

MELLINGA, voorm. state, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. N. van *Stiens*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 67 v. r. 90 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer J. Cats, woonachtig te Leeuwarden.

MELLINGSVEEN, voorm. heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Wisch*, 1 u. N. N. O. van *Varsseveld*, ½ u. O. van *Melling*, dat thans uitgeveend is.

MELM (DE), een der drie uitgestrekte gemeente weiden der stad *Kampen* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, waarop niet alleen de Grootburgers, maar ook de buitenburgers, regt hebben; mogende ieder daarop weiden drie koeijen of ossen, drie pinken en twee merriën. De Melm beslaat eene oppervlakte van 75 bund. 73 v. r. 10 v. ell.

MELMEN (DE), streek land in *Eemland*, prov. *Utrecht*, gem. *Soest*; palende N. O. aan de Eem.

MELOERDE, voorm. reede in de *Zuiderzee*, aan de kust van *Noord-Holland*, bij Medemblik, waar Floris V, Graaf *van Holland*, de Friezen mistrouwende, zoo lang ten anker gelegen heeft, tot dat het kasteel, hetwelk hij tegen de stad en het geheele land bouwde, geheel voltooid was.

MELOOPOLDER, ook wel, hoewel verkeerdelijk, Meloxpolder gespeld, pold. in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in de voorm. heerl.

Namen, en gedeeltelijk in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*, palende N. aan den Kruispolder en de Saftinger schorren, O. aan de zelfde schorren, Z. aan den Willem-Hendriks-polder, W. aan den Polder van de Oude Graauw.

Deze polder, bedijkt in 1614, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 462 bund. 25 v. r. 20 v. ell., en is schotbaar groot 349 bund. 62 v. r. 96 v. ell. Daarin staan een gedeelte van de buurschap *Duivershoek*, het gehucht de Paal, benevens negen boerenhofsteden, eene arbeiderswoning en een windkorenmolen.

De polder watert uit op de Wester-Schelde, door eene zeesluis, liggende aan het gehucht de Paal, wordende het onderhoud dezer sluis bekostigd door den Meloopolder en den *Willem-Hendriks-polder*, elk naar evenredigheid der schotbare grootte. Het Dijksbestuur is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

MELSBEEK, vroegere naam van het geh. Milsbeek, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Milsbeek.

MEMERT, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. van *Hallum*, waartoe zij behoort.

MEMERT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2¾ u. N. W. van *Rauwerd*, gem. en ¼ u. O. van *Winsum*; met 2 h. en 10 inw.

MEMORTEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4¼ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. N. van *Budel*, ¼ u. van de Limburgsche grenzen, aan de Weergraaf; met 25 h. en 110 inw.

MENADO of Manado, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den noordoostelijken uithoek van dat eiland, behoorende tot het gouvernement der *Moluksche-eilanden* en regterlijk onder *Ternate*.

De bewoners van dit noordoostelijk gedeelte van Celebes, waren in de vorige tijden onderworpen aan het gezag van den Koning van Boelan, gelegen aan de noordkust van dit eiland; doch korten tijd voor dat de Spanjaarden zich hier nederzetteden wierpen zij het juk van deze opperheerschappij af. Daarna sloten zij een verbond met elkander, hetwelk onder den naam van Manakassa nog tot heden toe bekend is.

De Nederlanders kwamen het eerste van Ternate hier heen, en vonden eene hartelijke ontvangst, terwijl de inwoners dadelijk, op de plaats waar thans de negorij Menada gelegen is, eene kleine loge of houten blokhuis voor hen bouwden. Toen de Oostindische kompagnie inzag, dat deze kusten zeer veel voordeel aan haren handel konden toebrengen, begon zij de loge te vergrooten en die tot een fort in te rigten, dat later van steen werd opgetrokken. De inwoners waren van hunne zijde zoodanig met de Nederlanders ingenomen, dat zij uit eigen beweging de Spanjaarden verdreven, en er allengskens, uit de andere districten, hoofden met hunne landgenooten aankwamen, om negorijen onder het kanon van het fort te bouwen en zich onder de bescherming daarvan te stellen. Op deze wijze ontstonden de negorijen Klabat, Bantik, Manioering en Tondano, die eindelijk tot zeven dorpen aangroeiden, velen der kustbewoners gingen tot de Christelijke godsdienst over.

Menado staat onder het hooger gezag van den Gouverneur der Moluksche eilanden en bevat, behalve de Manahassa of het bondgenootschap van Menado, de kleine rijken, westwaarts daarvan gelegen, benevens den noordwesthoek, zuidwaarts gaande, tot de bogt van Kaijeli-Palas, deze daaronder begrepen, alsmede de rijken van Gorontaloe, Limbottoe en al de overige, in de bogt van Tomini gelegene landen, tot kaap Taliabo, of Talabo.

Het bondgenootschap of de Manahassa bestaat uit 36 districten; als: Menado, Aris, Klabat-dibawah, Bantik, Negrie-baharoe, Klabat-diatas, Tondano, Lotta, Tomohon, Tonsaronson, Tombariri, Tonsea, Sondor, Kawang-kauw, Tompasso, Tombatjan, Bomoïng, Tonsawong, Passan, Bataham, Bentene, Poenoesakang, Longowang, Kakas, Rembokan, Likoepang, Rambokan, Laoebang, Romon, Ton-kiboet-diatas, Ton-kiboet-dibawah, Tomberiere, Tontelette, Tomon, Kormasse-en-Zeronson en Kaskasse.

De westwaarts aan de noordkust gelegen plaatsen, die onder de Presidentie van Menado behooren, zijn: de dorpen Kema, Amoera, het koningrijk Boelan, het dorp Auwn of Aja, het rijk van Kaudipan, dat in Dauw en Boelan Itam verdeeld is, wijders het dorp Bool of Bwool, en langs de westkust de dorpen: Tontoly, Dondo, Dampelas en Catsjeli, de grenspaal van het gebied van Menado. Tot het gebied van Garontaloe, dat onder het Gouvernement staat, behooren de dorpen Lamboene, Biga, Telleboeje, Tjoending-Limbo en Sikado.

De bevolking van Menado bestaat uit kust- en bergbewoners; de eerste zijn vreemdelingen, die van Europa, Java, Sumatra, Balie en elders afkomstig zijn; een gedeelte belijdt de Christelijke en een ander gedeelte de Mahomedaansche godsdienst, terwijl er ook Alfoeren onder gevonden worden, die nog geen godsdienst omhelsd hebben, en het derde gedeelte bestaat uit Chinezen, die alhier eenen voornamen handel drijven. De bergbewoners zijn Alfoeren, die echter van eenen zachteren aard, dan op Ceram zijn. Er bestaat eene soort van duistere godsvereering bij de Alfoeren, die Priesters hebben, en de lijken hunner bloedverwanten in groote steenen potten plaatsen, en die daarin laten uitdroogen, om ze vervolgens daarin te begraven.

De bevolking, die aan de heete stranden woont, is schier zwart gebrand van den blakerenden zonnengloed, terwijl de bergbewoner veel blanker en zelfs eenen blos op het gelaat heeft.

In het algemeen moet men zeggen, dat de bevolking van Menado van eenen goeden aard en vatbaar voor ontwikkeling is. Het Christendom, zoowel als de verbetering van den landbouw, wordt door haar op prijs gesteld, en ofschoon de strandbevolking door allerlei vermenging van verschillende rassen, en door de aanraking met de kusthandelaren in eenvoudigheid en opregtheid bij de bergvolkeren ten achter staat, gedraagt zij zich echter zoo vreedzaam, dat eene zeer geringe militaire magt voldoende is, om onrustige bewegingen voor te komen, en het is eene onmiskenbare en tevens vereerende waarheid, dat ook hier de zedelijke invloed van het Nederlandsch Gouvernement schoone vruchten draagt, die een uitvloeisel van de beginselen des Christendoms zijn.

De kinderen leeren, zoodra zij loopen kunnen, reeds zwemmen, en het is geen wonder een kind van vier jaren eene rivier te zien overzwemmen. Tot aan het achtste jaar naakt loopende, ontwikkelen zich

de ledematen volkomen; kracht, vaardigheid en lenigheid ontstaan hieruit, en in een geheel jaar ziet men niet zoo veel misvormden onder de Alfoeren als in een half uur tijds in eene eenigzins bevolkte stad van Europa.

De bodem is over het geheel berg- en op sommige plaatsen heuvelachtig, en in het algemeen van vulkanischen aard, vooral aan den kant van Amoera, Boelan en Auw, alwaar de Kemaas of Oesterbergen in 1680 vreesselijk gewoed en een groot gedeelte lands, omgekeerd hebben. De voornaamste der bergen zijn de Klabat en de Tongsowang. Deze twee bergen worden veelal de Twee Gebroeders genaamd. Wijders is er nog een aanzienlijke berg, Lehon, die even als de genoemde en nog eenige anderen, tot de vuurspuwende behooren, ofschoon zij in onderscheidene jaren niet gewoed hebben, en thans niet meer tot de vulkanen gerekend worden. Nabij het koningrijk Boelan, liggen de bergen: Mogonde, Dammoego en Salamadonga.

De grond bestaat hier uit eene zandachtige, graauwe, vruchtbare aarde, zonder eenige de minste kalk- of andere steenachtige deelen vermengd, die allerlei gewassen voortbrengt. Door het heuvel- en bergachtige van den grond, worden de schoonste gezigten, die telkens afwisselen, den reiziger aangeboden.

Het land tusschen Kema en Menado is heuvelachtig en fraai. De berg Klabat ligt ter regterzijde van den weg of liever van het pad. Het aardrijk is overal met welig plantsoen bedekt. Nergens ontwaart men een onbewassen plekje gronds. Bijzonder in de nabijheid van Kema onderscheidt men onder het digte geboomte, zeer vele arengof sagoeweerboomen.

In het gebied van Menado is gebrek aan huisdieren, en dewijl de ploeg hier niet gebruikt wordt, treft men er geene buffels aan, evenmin als schapen en geiten. De paarden zijn hier, uithoofde van de ongebaande wegen, zeer zeldzaam. Verscheurende dieren zijn hier niet, maar wel veel herten, apen, tamme varkens en eene soort van meerkatten. Wild gevogelte en visch zijn er in overvloed, maar aan tam gevogelte is er dikwerf gebrek. Op de riffen worden in den omtrek schildpadden en zeekoeijen gevonden. Nabij het eiland Limbej vallen veel vogelnestjes.

In het plantenrijk treft men hier den zoo nuttigen areng-, den kokos- en den cacaoboom aan. De koffijboom tiert hier zeer welig en alom in de wouden wordt uitmuntend timmerhout, waaronder verschillende soorten van prachtig ijzer- en ebbenhout, gevonden. Rijst en Turksche tarwe worden in overvloed verbouwd, en tuingroenten slagen hier bijzonder goed. Honig en was worden er ook ingezameld.

Het delfstoffenrijk bevat ijzer, koper en veel goud. In de mijnen van Bomboela, Batoedoelang en Arkahoeloe is veel bergkristal, benevens een steen, die, om zijne hardheid, staalsteen genoemd wordt. Salpeter en zwavel worden op vele plaatsen aangetroffen.

In de resid. Menado en op den geheelen noordelijken arm van het eiland Celebes, tot aan kaap Dondo, die aan de westzijde van dien arm aan de straat van Makassar ligt, vindt men vele goudmijnen, terwijl er tot dusverre op de overige gedeelten van het eiland, geene zijn aangetroffen.

In deze resid. stroomen van verschillende bergen onderscheidene rivieren, waarvan de meesten, uithoofde van de klippen, onbevaarbaar zijn. Met ligte praauwtjes varen de inlanders tegen sommigen op, wanneer

zij in de rotsen of aan de oevers der rivieren goud gaan zoeken, of zich naar het binnenland begeven om eene mijn te openen of te bewerken. De Tondano, de Mogonde en de Canange zijn de voornaamsten. Ook heeft men er een binnenlandsch meer, het Meer-van-Tondano genoemd.

Aangezien het Gouvernement den aankoop van de voortbrengselen des lands, als rijst, goemactie en koffij, aan zich behoudt, en daarvoor aan de bevolking lijnwaden in betaling geeft, is ook de particuliere handel van weinig aanbelang.

De communicatie tusschen alle de districten, waar het Nederlands gezag onmiddellijk geëerbiedigd wordt, geschiedt meestijds over zee, langs de kusten. Het doorsneden terrein en de onderlinge vete der verschillende volkstammen, welke het binnenland bewonen, als ook het gebrek aan goede wegen, van tusschenposten voorzien, heeft aan deze gemakkelijke wijze van verkeer de voorkeur doen geven.

De resid. Menado is den 8 Februarij 1845 door eene hevige aardbeving geteisterd, waardoor vele inwoners belangrijke schade geleden hebben, doch waarbij gelukkig niemand omgekomen is.

MENADO of Manado, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, tot het bondgenootschap of *Manahassa* behoorende.

MENADO of Manado, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. en distr. *Menado*, bewesten den noordoosthoek van *Celebes*, op 1° 28′ N. B., 142° 41′ O. L., in eene fraaije groote baai, aan de uitwatering der Tondano, aan wier oever eene ruime overdekte marktplaats staat. Het Nederlandsche fort, dat hier de reede bestrijkt, heet Amsterdam, heeft de gedaante van een langwerpig vierkant, vier bastions en eene gracht, welke het aan drie zijden omgeeft. Het werd in 1673 door den Heer Francx op de plaats gebouwd, alwaar eene houten sterkte, Nederlandsche Vastigheid genoemd, gestaan had. Tegen over dit fort ligt eene kustbatterij, met eenige stukken geschut, die de reede insgelijks bestrijken.

Op den 24 Junij 1810 zijn het fort Amsterdam en de onderhoorigheden van Menado, door den Kapitein Tucker, Kommandant van het Engelsche fregat *Dover*, veroverd, en na de teruggave van Amboina, zijn die bezittingen, in het jaar 1817, aan de Nederlanders weder teruggegeven.

Het Residentiehuis, dat in het fort staat, is ten tijde van den Gouverneur-Generaal Baron van der Capellen gebouwd; de bovenkamers daarvan bieden aan de westzijde een schoon gezigt op de zee en op den berg van het eiland Oud-Menado, en aan den zuidkant op de stad Menado, welke hier en daar als in de lommer verscholen ligt. De bezetting, die alhier voor de veiligheid en de belangen der residentie waakt, bestaat gewoonlijk uit inlandsche troepen, en is met die van Gorontalo naauwelijks honderd man sterk.

Te Menado wonen Christenen, Mahomedanen en Heidenen stil en vreedzaam te zamen, doch ten aanzien der zedelijkheid is hier veel te verbeteren, want van de gedoopt wordende kinderen zijn de meeste onecht. Behalve dat de Predikant der Hervormden van Ternate ook nu en dan de gemeente van Menado, welke nagenoeg 100 Ledematen telt, moet bezoeken, is hier gewoonlijk een zendeling

De woningen der Alfoeren zijn op hooge, zware palen gebouwd, en bevatten verscheidene huisgezinnen, soms zes in getal, die meestal van één geslacht afstammen.

Aan de zuidwestelijke zijde van Menado, naar den kant van Kema, ligt het Chinesche kamp, dat eene zeer nederige vertooning maakt, daar de houten huizen, uithoofde van den moerassigen grond, op palen staan, en niet zoo als gewoonlijk met pannen, maar met kokos of andere zware bladeren gedekt zijn.

Te Menado worden door de Chinezen, met eenige brikken, jaarlijks van de Solo-eilanden Chinesche goederen aangebragt, die uit China derwaarts vervoerd worden. Deze goederen bestaan gewoonlijk in zijden stoffen, linnen, nanking, Bengaalsch lijnwaad, Engelsche sitsen, suiker, thee, ijzerwerk, Chineesch porcelein en aardewerk. De uitvoer daarentegen van Menado naar de Solo-eilanden, of ook de ruilhandel voor de ingevoerde artikelen, bestaat in schildpad, tripang, vogelnestjes, Nederlandsche sitsen en andere stoffen. Van de te Menado ingevoerde waren wordt een gedeelte naar de westwaarts gelegene plaatsen uitgevoerd, van waar goud, tripang, karet, vogelnestjes, honig en was worden ingebragt. Naar de Sangirsche-eilanden worden grove lijnwaden, Chineesch porcelein, ijzer en eenige geringe kramerijen, door de kora-kora's uitgevoerd, die van daar vogelnestjes, kokos-olie, vruchten en eene soort van grof doek aanbrengen. Naar Ternate worden goud en gereed geld, in ruil tegen de van daar aangebragte gambir en Europesche waren, uitgevoerd.

MENADO (OUD-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, W. ten N. van Menado.

MENALDUM, bij verkorting Menaam, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Berlikum*.

Dit dorp is oud en groot van omtrek, daar het zich met zijne landerijen geheel tot aan het kerkhof van Beetgum, en voorts tusschen Berlikum, Schingen, Dronrijp en Marssum uitstrekt. De landerijen, in de strekking van Berlikum en Beetgum, zijn zeer vruchtbaar; naar den kant van Dronrijp en de Harlingervaart zijn ook vele schoone bouw- en weilanden, doch minder is eene groote plek laag land, de Menaldumer-Mieden of Menamer-Mieden genoemd.

De buurt ligt bijna cirkelvormig W., N. en O. om de kerk. Men telt er 167 h. en 1170 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en aardappelteelt. Vroeger bloeide er ook eene wolkammerij en saaijetmakerij.

De Herv., die er 1070 in getal zijn, onder welken 230 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Fredericus Isbrandi, die in het jaar 1586 hier stond en er ook nog in het jaar 1591 was. De kerk, welke vóór de Reformatie met de abdij van Lidlum vereenigd en daarbij ingelijfd was, kreeg hare Pastoors uit dat klooster. De pastorie plagt eertijds honderd en tien goudgulden (165 guld.) op te brengen, het vikarisschap tachtig goudgulden (120 guld.). Van de prebende kwamen zestig zulke guldens (90 guld.). De Proost van St. Janskerk te Utrecht had er zestien schilden (22 guld. 40 cents) van te trekken. Het is een schoon en groot gebouw, met eenen daarbij staanden toren, beide op eene hoogte gebouwd. Deze kerk is van een orgel voorzien, hetwelk, even als de kerk, in 1783 aanzienlijk hersteld is.

De 9 Doopsgez., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Berlikum* en *Leeuwarden*. — De R. K., van welke men er 90 aantreft, worden tot de stat. van *Dronrijp* gerekend. — De dorpschool wordt

gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — Men heeft er een nieuwgebouwd Armenhuis. — Ook pronkt dit d., sedert het jaar 1840, met een sierlijk nieuw Grietenijhuis.

Vroeger had men er de staten Orxma, Dekama, Juckema, Fleringa, Galama en Gralda, alsmede een klooster van de orde van Premonstreit.

De kermis valt in den eersten Zondag na 10 Augustus.

MENALDUMADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum* (2 k. d., 3 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de griet. het Bildt, O. aan Leeuwarderadeel, Z. aan Baarderadeel, W. aan Franekeradeel en Barradeel.

Deze griet., welke van het O. naar het W. 2 u. lang en van het N. naar het Z. 2 u. breed is, bevat de volgende 13 dorpen: Menaldum, ook wel Menaam genoemd, Berlikum of Belkum, Wier, Beetgum, Englum, Deinum, Marssum, Boxum, Blessum, Dronrijp, Schingen, Slappeterp en het klooster Anjum. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7785 bund. 56 v. r. 24 v. ell., waaronder 7656 bund. 71 v. r. 3 v. ell. belastbare grond. Men telt er 990 h., bewoond door 1378 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, graan- en aardappelenteelt en ooftbouw. Ook heeft men er 1 kalkbranderij, 1 steenbakkerij, 2 cichoreifabrijken, 1 tabakskerverij, 1 vellenblooterij, 2 rogge- en pelen 3 houtzaagmolens.

De landerijen dezer grietenij bestaan meerendeels uit zeer vruchtbare kleigronden, die tot de graan- en aardappelteelt zeer geschikt zijn, vooral die, welke langs den ouden zeedijk liggen, van Marssum af tot aan Wier en in den omtrek van Beetgum, Englum, Menaldum en Dronrijp. De lagere landen zijn ook meerendeels zeer goed en geschikt tot beste wei- en hooilanden. De landen, buiten den ouden zeedijk tot aan de Swette loopende, hebben eenen stijveren kleibodem, die minder geschikt is tot bouwland, doch tot weiland voortreffelijk dient. Ondertusschen zijn er ook in deze grietenij eenige lagere streken, miedlanden genoemd, die des winters doorgaans onder water liggen, doch door inpoldering en bemesting in goed weiland kunnen veranderd worden, gelijk te Deinum in het laatst der zeventiende eeuw is gebleken; hebbende men die daar met veel voordeel dus verbeterd.

De Herv., die hier ruim 6600 in getal zijn, onder welke 1200 Ledematen, maken 10 gem. uit; zijnde: Beetgum, Berlikum, Boxum-en-Blessum, Deinum, Dronrijp, Englum, Marssum, Menaldum, Schingen-en-Slappeterp en Wier, die 12 kerken hebben, welke door 11 Predikanten bediend worden.

De Doopgez., die men er ongeveer 170 telt, onder welke ongeveer 60 Leden, maken de gem. van *Berlikum* uit. — De 10 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend.

De R. K., die men er 450 aantreft, onder welke ruim 300 Communikanten, maken de stat. van *Dronrijp* uit.

Er zijn in deze griet. 11 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 900 leerlingen bezocht worden.

De oude en adellijke staten, die vroeger in dit deel gevonden werden, of gedeeltelijk nog bestaan, zijn: te Menaldum, de huizen Juckema, Fleringa, Dekema, Galama, Gralda en Orxma; te Beetgum, Martena of Ter-Horne, welke nog in het bezit is van het adellijke geslacht THOE SCHWARTZENBERG, Donia, Hemmema, Aysma

en Buma; te Englum, Groustins of Sirtema; te Marssum, Klein-Dotinga, Groestra, Unia en Heringa, welke beide laatste nog bestaan; te Deinum, Feitsma en Sierma; te Blessum, Wissema en Rinia; te Dronrijp, Fetse, Foppinga, Hobbema, Hommema, Glinstra, Osinga en Groot-Dotinga; te Schingen, Wobbema; te Wier, Lauta, en te Boxum, Scheltema en Juckema.

In Menaldumadeel vindt men geene groote wateren, doch daar door loopt van Kingmatille, door Dronrijp en Ritsumazijl, tot aan de Swette, de algemeene jaagvaart van Harlingen op Leeuwarden, en daaruit zuidwaarts, een half uur gaans ten oosten van Dronrijp, de Bolswarder trekvaart van en naar Leeuwarden, te welken einde hier eene brug over de Harlinger-vaart is gelegd, voor de jaagpaarden. De plaats, alwaar de Harlinger-vaart door de Swette loopt, heet Schenkeschans, en van daar loopt zuidwaarts de jaagvaart van Leeuwarden op Sneek. Ook vindt men hier nog eene aanzienlijke vaart, doch zonder jaagpad, welke van Wier, door de Ried, voorbij Berlikum, naar Menaldum gaat en, na zich eindelijk, bij Ritzumazijl, met de algemeene jaagvaart vereenigd te hebben, tot eene uitwatering en binnenvaart voor de noordelijke dorpen naar Leeuwarden verstrekt. Ook de breede Riedstroom, van Berlikum naar Franeker, is van veel belang.

Onder de verscheidene rijwegen dezer grietenij komt vooral in aanmerking de Oude Zeedijk, geheel van Boxum tot aan Wier, en van daar tot aan Dijkshoek loopende. Deze dijk heeft, door zijne hoogte en breedte, op de meeste plaatsen nog eenen zweem van zijne oude gedaante behouden, en dient, behalve tot eenen rijweg, op vele plaatsen tot schapenweide. Niet verre van Deinum loopt deze dijk, door middel eener brug, over de Harlinger-trekvaart, wordende deze brug de Ritsumazijl genoemd, dewijl aldaar eertijds eene uitwatering voor Westergoo, in de Middelzee, is geweest. Van Berlikum tot Marssum werd deze dijk vroeger veel gebruikt, daar het de algemeene rijweg van Harlingen en Franeker naar Leeuwarden was. Van Marssum tot Beetgum is hij thans bepuind als weg naar het Bildt. Van Berlikum loopt die rijweg door deze grietenij, tot aan Ried, in Franekeradeel. Een andere weg loopt van Beetgum over Menaldum en Dronrijp naar Bayum. Doch de voornaamste weg is thans de straat- en puinweg van Leeuwarden naar Harlingen, welke de geheele grietenij van het Oosten naar het Westen doorsnijdt, over Marssum en Dronrijp.

Het wapen van Menaldumadeel is een veld van zilver, met eenen liggenden eenhoorn, van natuurlijke kleur, vergezeld in den regterbovenhoek en in de punt van een klaverblad van sinople (groen) en in den linkerbovenhoek van eene ruit van azuur (blaauw). Op een veld van azuur vindt men dit zelfde wapen, doch de ruit van sabel (zwart) en voor de klaverbladen een eikel van de zelfde kleur.

MENALDUMER-VAART, ook wel Menamer-vaart genoemd, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, dat van Menaldum, in eene zuidoostelijke rigting, naar de trekvaart van Leeuwarden naar Harlingen loopt, waarmede zij zich bij Ritsumazijl vereenigt.

MENAMER-MIEDEN, eigenlijk Menaldumer-mieden, groote vlakte, veelal uit weilanden bestaande, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, tusschen de dorpen Marssum en Dronrijp.

Op deze vlakte, is, den 18 Augustus 1397, een zeer bloedig gevecht voorgevallen, tusschen de Schieringers en Vetkoopers, in hetwelk

de eerstgenoemden de overwinning behaalden. Deze werden aangevoerd door Sikke Dekama en Gala Hania, welke beiden, zeven jaren uitlandig geweest zijnde, om vreemde mogendheden te dienen, bij hunne terugkomst bevonden, dat hunne beide stinzen te Weidum door de Vetkoopers waren verwoest geworden, hetwelk aanleiding tot dit gevecht gaf. Laatstgenoemden werden door Ode Botnia aangevoerd.

MENANDAL en MENANDOEL, twee bosschen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Beide deze bosschen zijn voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

MENANGKABAU of Menangkabo, ook wel Maringkabo gespeld, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het binnenland, onder de linie. Dit rijk neemt zijn begin in de bovenlanden, ten O. van den berg Ambadjang, bevat de landen van Tana-Datar, Agam en Lima-Poeloe-Kotta, en heeft zich, sedert 1821 en 1822, eensdeels door eigen vrijen wil, anderdeels door kracht van wapenen, aan het Nederlandsch gouvernement, onderworpen.

Het wordt door de groote bergreeks des eilands van het Land-van-Padang gescheiden, en wel nader aan de westkust, dan aan de tegenovergestelde zijde, maar heeft met deze veel betere gemeenschap langs de Indragiri, die uit een groot meer van Menangkabo voortkomt, en voorts ook langs de rivier en de Siak en de Sambi.

Dit rijk mag zeker voor een der vruchtbaarste, schoonste en rijkst bevolkte gedeelte van geheel Sumatra gehouden worden. Het land is goed bebouwd, sterk bevolkt, brengt rijst, peper, sago en alle andere voortbrengselen van dat eiland voort, en heeft de beste goud en ijzermijnen; terwijl hier, behalve de landbouw, ook kunsten en wetenschappen bloeijen. De inwoners maken zelven hunne ijzere gereedschappen en schietgeweren, dolken, sikkels, geschut, katoenen en zijden stoffen. De voortbrengselen, die zij zelven niet behoeven, verzenden zij langs de Siak en de Indragirie. Zij zijn waarschijnlijk de oorspronkelijke stam van alle de Maleijers. Hun regeringsvorm is leenroerig. Hun opperhoofd wordt Sultan of Maharaja genoemd. Voorheen was dit het magtigste rijk van Sumatra, en ofschoon thans de rijken Jambi, Indrapoera, Siak en Paspoeraman er van gescheiden zijn, wordt de Sultan nog als het hoofd van alle Maleijers, en de beschermer van den Islam aangezien.

Bij de Menangkabauers heerschte, naar het schijnt, in vroegeren tijd meerdere beschaving, dan bij hunne naburen, hetwelk niet weinig tot de uitbreiding van hun rijk toebragt. De regeringsvorm echter had niet genoeg eenheid of veerkracht, om het rijk een wezenlijk en duurzaam overwigt op de lotgevallen van het geheele eiland te verschaffen. De zoon der zuster van den Vorst, of Radja, was zijn opvolger; doch niet zelden was deze opvolging afhankelijk van de keuze der Panghoeloes van de verschillende kotta's-districtshoofden, die op hunne beurt, door de dorpshoofden werden benoemd en door den Vorst bevestigd. De dorpshoofden, die door de oudste van het dorp gekozen werden, ontvingen hunne bevestiging van den Panghoeloe. Op sommige plaatsen voeren de dorpshoofden den titel van Panghoeloe, daar de titelzucht op Sumatra zeer algemeen is; in dit geval magtigen zich onderscheidene Panghoeloes in het zelfde dorp de magt aan. Zoo is ook buiten het Menangkabausche het gezag verdeeld; doch een geest van

onafhankelijkheid, of liever gebrek aan ongeschiktheid, is oorzaak, dat de magt der Opperhoofden, of weinig klem heeft of zich door willekeur en geweldenarij kenmerkt. Het is thans onder drie Vorsten verdeeld, waarvan de Sultan van MENANGKABAU, die te Pagarhoedjong is gezeteld, de eerste in rang is; de tweede woont te Soeramasa en de derde te Soengei-trap. De kleinere afdeelingen worden door hoofden geregeerd, die den titel van Datoe voeren.

In 1818 drong Sir THOMAS STAMFORD RAFFLES van Padang te voet in het land door. Zijne echtgenoote verzelde hem, en zij werden er alomme wel ontvangen.

MENANGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen.*

MENAPIERS, oude bewoners dezer landen, welke het noordelijke gedeelte van Braband en Vlaanderen bewoond hebben, terwijl sommigen de moerassige streek de Peel in Noord-Braband voor een gedeelte van de bosschen en moerassen der MENAPIERS houden. Het blijkt echter uit CESAR (1), dat zij ook benoorden de Maas en zelfs benoorden den Rijn of Waal, en dus op of omtrent het *Eiland der Batavieren* gewoond hebben.

De Uzipeten en Tenkteren, Germanische volkeren, door hunne magtige naburen de Sueven uit hun vaderland verdreven zijnde, waren in het vier en vijftigste jaar voor de gemeene tijdrekening der Christenen in aanzienlijken getale, omtrent den Rijnstroom, niet verre van de zee en dus op of nabij het eiland der Batavieren, gekomen. De MENAPIERS hadden hier, ter wederzijde van den Rijn of Waal, hunne gehuchten en landerijen; doch door de aankomst der twee volken verschrikt, hadden zij hunne woningen, aan de regterzijde des Rijns, verlaten, en waren over den stroom geweken, van waar zij den vijand den overtogt beletteden. De Uzipeten en Tenkteren, veinzende te willen aftrekken, lokten de Menapiërs wederom terug over den stroom, waarna zij hun onverhoeds op het lijf vielen, versloegen, en eer de MENAPIERS, die aan de linker zijde der rivier gebleven waren, tijding van deze ramp krijgen konden, met de bemagtigde vaartuigen, over den stroom togen, en zich van alle de gehuchten der MENAPIERS, ter linker zijde des Rijns, meester maakten.

MENARDINGHAMME, plaats, vermeld in een charter van Keizer HENDRIK V, van 28 December 1107.

Sommigen meenen dat daardoor DE MARSCH, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, verstaan wordt.

MENAREG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, bij welke de puinhoopen van Bodi gevonden worden.

MENARI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Madura*, aan den mond van de Solo.

MENDALA (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

MENDANG-KAMOELAN, voorm. rijk, dat in de Javaansche geschiedenissen vermeld wordt, als op het *Sundasche* eil. *Java*, bestaan hebbende.

Het bestond vermoedelijk in het district Wirosobo, nabij Soerabaya, alwaar nog bouwvallen van een paleis worden aangetroffen. Sommige kronijkschrijvers echter melden, dat dit het zelfde rijk was, dat later BRAMBANAN heette.

---

(1) *De Bello-Gallico*, Lib IV, cap. 4.

MENDJANGAM (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie ALKMAAR.

MENDJANGAN (POELOE-) eigenlijke naam van het eil. *Kambing* in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende. Zie KAMBING (POELOE-).

MENDOERA, naam, welken de inboorlingen geven aan het eil. MADURA, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie MADURA.

MENEERSCHE-PLAAT (DE) of eigenlijk DE MIDDELHARNISSCHE-PLAAT, droogte in het *Haringvliet*, bij de haven van genoemd dorp, tusschen het gewone vaarwater en het Middelharnissche-gaatje. Zij is grootendeels geheel droog.

MENEERSEN of MIJNHEERSEN, naam, waarbij het d. MIDDELHARNIS, op het eiland *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, bij de landlieden in den omtrek bekend staat. Zie MIDDELHARNIS.

MENES of MENIS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Tjeringin*. — Het bevat de onderdistrikten Menes en Kanangka.

MENES of MENIS, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Tjeringin*, distr. *Menes*.

MENEWEG (DE) of DE MEENEWEG, weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*.

MENGAREK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Madura*, N. W. van Grissee, op het *Sundasche* eil. *Java*.

MENGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*,

In de nabijheid van dit d. werden, den 24 Mei 1827, door de mobiele colonne No. 1, onder de bevelen van den Luitenant-Kolonel DE LEEUW, eenige muitelingen aangetroffen, die echter spoedig, bij het naderen onzer troepen, van daar terugtrokken en zich vereenigden met een aanzienlijker aantal muitelingen, dat in eene voordeelige stelling te Tembal post had gevat. Een gedeelte der colonne, door Kapitein VAN DER WORM aangevoerd en ondersteund door de Luitenants BOELHOUWER, HALWACHS, BARBIER, KOBOLD en VAN DER SPEK, werd derwaarts gezonden, met dat gevolg, dat de vijand in overhaasting terug trok, waartoe het artillerievuur, onder bevel van den Luitenant MEIS, veel bijdroeg. De Luitenant der Huzaren, HELBRICH, sloeg met zijn peloton den vijand verder op de vlugt, welke dezen laatste ruim 20 man gekost had.

De Luitenant MEGGLÉ was intusschen door den Kommandant met de Sumanapsche hulptroepen, naar een ander punt gedetacheerd geworden, van waar hij de muitelingen, almede met eenig verlies, verdreef. Des vijands magt werd door den Luitenant-Kolonel op 1800 à 2000 man geschat. Wij verloren bij deze ontmoeting een Huzaar, en een Sumanapsch soldaat werd gekwetst.

MENHOERI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

MENIKI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*; met eene koraalbank.

MENINDJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, in de zoogenaamde *Tien-Kotha's*, aan den oostelijken oever van het meer Dano.

Op ongeveer duizend passen N. O. van het dorp, digt bij den rand van het meer, is eene heete bron, alwaar een sterk laauw water gedurig uit de aarde opborrelt.

MENINGWEER of Meenengsweer, in de wandeling gewoonlijk de Minneweer genoemd, pold. in het *Schermer-eiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Zuid-en-Noord-Schermer*, in den dijkring van den *Eilands-polder* gelegen, terwijl zij buitendijks tevens strekt tot waterkeering voor dien polder; palende W., N. en N. O. aan de Schermer, Z. aan het Noordeindermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 85 v. r. 24 v. ell., waaronder 128 bund. 17 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 7 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen afzonderlijken molen, op eigen kosten, op den Schermer-waterboezem uitgemalen. Het Meningweer staat onder het dijksbestuur van den Eilands-polder.

MENINGWEERSWEG (DE) of de Meenengsweerweg, in de wandeling gewoonlijk de Minnemeersweg genoemd, weg in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van de Noordervaart, in eene zuidelijke rigting, naar den Schermer-Ringdijk, aan welks overzijde daar ter plaatse de polder Meningweer ligt.

MENKE, plaats, welke vermeld wordt in een charter van de abdij van Werden, van 1166, gewoonlijk de *Charta Werdensis* geheeten, als liggende tusschen de wallen, wouden of bosschen, N. O. van de stad Groningen. Er is hier omtrent nog heden ten dage een dorp Menkeweer in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Menkeweer.

'MENKEMA, burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3¼ u. N. W. van *Appingadam*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. O. van *Uithuizen*.

Deze burg wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Unico Allard Alberda. — Oudtijds woonde hier Jonkheer Goossen Schaffer, in het beruchte jaar 1618, Afgevaardigde ter Staten-Generaal, en in 1621, 1623, 1625 en 1635, Ambassadeur voor ons gemeenebest in Engeland, Denemarken en elders.

MENKEMAHEERD, boerehofstede in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ulrum*. Zij behoort onder *Vierhuizen*, en ligt ten Z. van Robertsum en ten O. van Menkematil.

MENKEMATIL, boerehofstede in *Hunsinga*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ulrum*, onmiddellijk ten W. van bovengenoemde Menkemaheerd, alwaar vroeger in den rijweg eene brug of til lag.

MENKENESDRECHT, plaats, vermeld in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV, van het jaar 1064, als gelegen daar ter plaatse, waar nu het d. Papendrecht, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gelegen is. Zie Papendrecht.

MENKEWEER, vroeger d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 5 min. N. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Bedum*, aan de oostzijde van de trekvaart naar Warfum, ten Z. de Delthe.

Het is een klein dorp, dat vroeger in het burgerlijke eene staande heerlijkheid met *Huizinga* was, behoorende aan het huis van Menkema; maar in het kerkelijke was het vereenigd met *Westerwijtwert*, en stond ter begeving van het huis van Middelstum. Van de schepperij van *Warfum* is het één der vijf zijleeden.

Volgens sommigen zoude dit de zelfde plaats zijn, welke in den brief van 1166, van de abdij van Werden, onder den naam van Menke voorkomt.

Men telt er in de kom van het d. slechts één boerenhuis en een paar dagloonerswoningen, zijnde eigenlijk het geheele dorp Menkeweer overgebragt naar het daaronder behoorend geh. Onderdendam, dat nu het dorp is, en waar nu ook de kerk staat, het kanton-geregt zitting houdt enz. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond bestaat uit zware klei, welke echter meer geschikt is tot het weiden, dan tot het bouwen. Er wordt zeer goede klei voor de steenbakkerijen gevonden.

De Herv. dezer plaats zijn eerst, tot aan 1651, met *Stitswert* vereenigd geweest; toen daarvan afgescheiden wordende, maakten zij eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Leeraar bekwam Johannes Boekenberg, die in 1666 overleed. Na den dood van Johannes Sickens, die hier in 1686 van Warfhuizen beroepen was en in 1692 overleed, werd deze gem. met *Westerwijtwert* vereenigd. Later, nadat, er in 1828 eene nieuwe kerk te Onderdendam was opgerigt, is zij weder van Westerwijtwert gescheiden, en maakt sedert met *Onderdendam* en *Onderwierum*, de gem. van *Onderdendam-Menkeweer-en-Onderwierum* uit. In 1843 is de kerk te Menkeweer afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans nog de begraafplaats, waar de overledenen van het noordelijk gedeelte van *Onderdendam* worden ter aarde besteld.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Bedum* gerekend.

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Onderdendam*.

MENNEWEER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Ulrum*, ¼ u. O. van *Vierhuizen*, waartoe het kerkelijk behoort.

Vroeger stonden hier, op eene vrij groote wierde, vier boerderijen, waarvan, in het jaar 1818, drie in ééne nieuwe boerderij, ten N. aan den weg naar Vierhuizen, zamengetrokken zijn, welke daarom het Klaverblad genoemd wordt, zoodat dit geh. thans slechts bestaat uit twee boerderijen en eene dagloonerswoning, met 20 inw.

MENNIER of Menier, berg in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

MENNIGESHAVE, Mennegeshave, Mennikeshave of Mennekeshave, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommen*, gem. en 10 min. W. van *den Ham*.

Deze havez., bestaande in bouwhuizen, benevens eene katerstede en ongeveer 36 bund. bouw-, hooi- en weiland, is, in het jaar 1838, voor afbraak verkocht. De Christelijke Afgescheidene gemeente van den Ham, heeft op deze plaats hare kerk en pastorie gebouwd.

MENNISTENBUURT, b. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. W. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*, 1½ u. Z. W. van Schagerbrug; met 6 h. en 20 inw.

Ook staat hier de kerk der Doopsgezinde gemeente van *de Zuidzijpe*, zijnde een houten gebouw, zonder toren of orgel.

MENNISTENHEMEL, naam, welken men geeft aan de streek langs de westzijde van de Vecht, tusschen Nieuwersluis en Loenen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, als zijnde deze streek meest tot bekoorlijke buitenplaatsen aangelegd, die vroeger en ten deele nog, voor een groot gedeelte, aan rijke Doopsgezinden toebehoorden.

MENNONIETENBUURT, b. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 7 u. N. van *Utrecht*, kant. en 4 u. W. van *Loenen*, gem. *Mijdrecht*, langs de rivier de Meijert.

MENNONIETENPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 3 min. Z. van *Amsterdam*, buiten de *Weteringsbarrière* dier stad gelegen; met meestal houtzaagmolens.

MENOLDACONVENT (VROUW-), voorm. klein vrouwengesticht, dat gelegen heeft ten W. van het Selwerder-Jufferenklooster, te *Groningen*, staande aan de plaats, waar vroeger het kerkhof van het Franciskaner- of Minderbroeders-klooster, ten N. van diens kerk, lag, en nu de zoogenaamde *Proffessorsgang* is.

Van hetgeen er nog van dit convent was overgebleven, zijn naderhand gemaakt drie woningen, welke thans nog door drie Hoogleeraren worden bewoond, hetgeen den naam van Professorsgang aan die straat heeft gegeven. Uit de opkomsten worden door de stads Regering aan behoeftige Jufvrouwen jaarlijksche subsidiën of prebenden geschonken.

MENOREH, distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie MINOREH.

MENSCHEKKER, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie MUNSCHECKER.

MENSCHENETERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Java*, aan den *Kust-van-Java*, tusschen Bantam en Batavia.

MENSEDIEPJE (HET), watertje in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, onder de gem. *Scheemda* en *Zuidbroek*, van Zuidbroek in eene oostelijke strekking naar Scheemda loopende.

MENSEMA, voorm. huis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. van *Bedum*, ½ u. W. van Zuidwolde, nabij *Noordwolde*, waartoe het kerkelijk behoort.

Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 31 bund. 86 v. r. 45 v. ell., en thans in eigendom wordt bezeten en bewoond door de wed. ALBERT ROBIJE.

MENSFOIRD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ¾ u. N. O. van *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*, omstreeks Woensel.

MENSINCKOTEN, erve, welke in eene oorkonde van den jare 1188 vermeld wordt te liggen in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, bij *Enschedé*.

MENSINGA of MENSINGE, havez. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4 u. N. W. van *Assen*, gem. *Roden*.

Deze havez. is thans tot een klein buitengoed ingekrompen, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 100 bund.

Het huis, in grachten gelegen, is, zoo er niet reeds vroeger een ander gestaan heeft, gesticht omtrent het midden der vijftiende eeuw door ONNO VAN EWSUM, en is ten jare 1499 door die van Groningen verwoest, als het in het bezit was van des stichters zoon APKE. Toen of later moet het tot den grond geslecht en naderhand, in min verwijderde tijden, weder herbouwd zijn. De overlevering spreekt van torens en ophaalbruggen, en hoezeer er nog fondamenten van een vroeger oud gebouw gevonden zijn, is daarvan niets meer overgebleven en wijst het tegenwoordige aan, dat het niet van zeer ouden tijd is. In het midden van de vorige eeuw was MENSINGA het goed en

de verblijfplaats van Mr. COENRAAD WOLTER ELLENTS, Raad en Secretaris der Landschap Drenthe, een man van groote bekwaamheid, die in het bestuur van 's lands zaken veel invloed had en algemeen achting genoot. Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. C. W. ELLENTS KYMMELL, Burgemeester der gemeente en diens broeder, Rijks-Ontvanger aldaar.

MENSINGEWEER of MENZINGEWEER, ook MENSINGEHAVE gespeld, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Leens*.

Het is een niet groot, doch zeer vrolijk dorp, aan den hoofdweg en de hoofdvaart van Hunsingo, wordende de weg, loopende van het noordelijk Hunsingo naar de Roodehaan en het Westerkwartier, aldaar gekruist. Vroeger was MENSINGEWEER in het regtswezen nog in tweeën verdeeld, als behoorende de eene helft onder Obergum en de andere onder Baflo; in het kerkelijke is hier eene primaire collatie. Men telt er, in de kom van het d., 45 h. en 260 inw., en met de kerkelijke daartoe behoorende geh. Rollingeweer, Groot-Maarslag en Klein-Maarslag, benevens een gedeelte van het geh. Schonwerzijl en een gedeelte van Lutkehuizen, 84 h. en ruim 540 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 450 in getal zijn, maken de gem. van *Mensingeweer-en-Maarslag* uit, welke hier eene kerk heeft. De gem. van MENSINGEWEER werd, in het jaar 1608, met *Saaxumhuizen* vereenigd, waar destijds ANDREAS STRATEMAN Predikant was, doch op het goedvinden der synode moest hij daarvan afstand doen. Later, en welligt in het jaar 1611, werd MENSINGEWEER met *Eenrum* vereenigd; doch na het overlijden van den Predikant JOHANNES VAN NIJEVEEN, hetwelk in het jaar 1633 plaats had, werden die plaatsen weder van een gescheiden en MENSINGEWEER, in 1655, met *Maarslag* vereenigd. De kerk is een niet groot, doch net en zindelijk, onlangs geheel hertimmerd, gebouw, met eenen zeer lagen stompen toren, doch zonder orgel.

De 3 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Mensingeweer-Obergum-Rasquert-en-den-Hoorn*, die hier eene kerk heeft, welke, even als de pastorie in het jaar 1818 gebouwd, een klein, doch net gebouw is, zonder toren of orgel, staande op het oosteinde van het dorp, tusschen den grindweg en de trekvaart. De gem. Obergum, Rasquert en den Hoorn hebben zich, den 11 November 1816, vereenigd, zijnde de hier nieuw gebouwde kerk op den 4 April 1819, door den Wel Eerw. Heer J. E. WIELING ingewijd.

De R. K., van welke men er 90 aantreft, worden tot de stat. van *den Hoorn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Men heeft er twee jaarlijksche beestenmarkten, de eene invallende den eersten Vrijdag in Mei en de tweede den eersten Woensdag in November.

Men heeft hier ook een buitengoed, Mattenesse genoemd. Zie dat woord.

Hier ligt in de trekvaart een dam, die het water van Schouwerzijl, en dat van Winsummer- en Schaaphalsterzijl schut en scheidt. Er heeft derhalve aldaar een overgang en eene overneming van goederen tusschen de eene schuit en de andere plaats, waarmede men van Groningen naar Ulrum, of omgekeerd, vaart.

MENSINGEWEER-EN-MAARSLAGT, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*. Men telt er 450 zielen en 50 Ledematen. De kerk staat te Mensingeweer; vroeger stond er ook eene te Maarslagt.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ENGELBERTUS ALBERTHOMA, die in het jaar 1655 alhier beroepen werd en in het jaar 1661 naar Appingedam vertrok. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld JOHANNES ZWARTE, S. Theol. et Philos. Doctor, die een boek *over den Sabbath* geschreven heeft. Hij kwam te MENSINGEWEER in het jaar 1674 en vertrok in het jaar 1681 naar Larrelt in Oost-Friesland, vervolgens vertrok hij naar Grietzijl en eindelijk naar Leer, waar hij in 1683 overleed. Het patronaatregt dezer gem. stond vroeger bij het adellijk geslacht van INNHAUSEN UND KNIPHAUSEN van Ulrum, doch behoort, sedert het jaar 1810, aan Mevrouw de weduwe HENDRIK HACKNOUW BRONGERS.

MENSINGEWEER-OBERGUM-RASQUERT-EN-DEN-HOORN, Doopsgez. gem., prov. *Groningen*.

Tot deze gem. behooren de Doopsgez. ingezetenen van Leens, Ulrum, Eenrum en Baflo. Zij telt 250 zielen, onder welke ruim 30 Ledematen. De eerste, die deze gem. als vaste Leeraar bediend heeft, is geweest SYTZE KLAASSENS DE WAARD, een boerenzoon, geboren op den Westerwaard, onder Grijpskerk, die in het jaar 1821 herwaarts kwam en in het jaar 1826 naar Akkrum, prov. Friesland, vertrok.

MENSINK (HET), vroeger het BOTSHUIS of BUTSHUIS, adell. h. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. O. van *Borculo*, ½ u. Z. van *Geesteren*, waartoe het behoort, aan den weg naar Neede.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 60 bund. 40 v. r. 32 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JOOST BERNARD SOLNER, Burgemeester van Laren, woonachtig te Lochem. Op HET MENSINK berust het regt van jagt in de geheele uitgestrektheid der heerl. Borculo en een privaten kring om het goed zelve (1).

MENTA (DE), riv. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, die haar begin neemt bij Vredenburg, op den zuidelijksten hoek van Fivelgo, omtrent drie uren gaans beoosten de stad Groningen; haar loop is noordwestwaarts voorbij Sint Anna, Westerwijtwert, Mentaslot, Winsum en verder naar de *Hunse*, alwaar zij zich ontlast.

MENTERAWALDE en MENTERASILVA, oude namen van een later in den Dollart verdronken d. of landstreek in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*.

MENTERAWALDE of MENTERWOLDE, voorm. kloost. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, dat bewoond werd door Bernardiner Nonnen; doch hetwelk, in de hevige watervloeden, waardoor de Dollart ontstond, in het jaar 1277, zoodanig geteisterd werd, dat men in het jaar 1299 het raadzaam oordeelde, de Nonnen over te brengen naar het klooster van Menterne of Termunten. Vervolgens zijn, waarschijnlijk ter vermijding van ergernis, de Nonnen naar het Grijze-Vrouwenklooster te Midwolde verplaatst. Zie GRIJZE-VROUWENKLOOSTER.

(1) Door dit art. vervalt het in ons tweede deel, bl. 632 abusief gestelde art. BOTSHUIS.

Er zijn in de stads archieven te Groningen twee verbonden voorhanden, welke deze stad heeft aangegaan met die van MENTENE, in 1283, en met die van Menterwolde, in *Fivelgo*, in 1287, tot onderlinge vrede en hulp en ter verbetering der manier van regtspleging. Onzeker is het, waar MENTENE lag.

MENTERNA of MENTERNE, oude naam van het d. TERMUNTEN, in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie TERMUNTEN.

MENTERNE (KLOOSTER-), voorm. klooster in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie GRIJZE-MONNIKEN-KLOOSTER.

MENTHEDA of MENTEDA, ook wel OUD-MENTEDA en bij verbastering MENTASLOT, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. en onmiddellijk ten Z. W. van *Middelstum*.

Deze burg behoorde lang aan de edele familie ENTENS, die zich daarnaar noemde. Reeds in 1552 sneuvelde zekere ENTENS VAN MENTHEDA in een tweegevecht met het zwaard tegen WIGBOLT VAN EWSUM, strijdende in het dorp Bedum; dan, de knecht van WIGBOLT snelde zijn meester te hulp en sloeg ENTENS verraderlijk achter op het hoofd, zoo dat hij het bestierf. Zijne dochter LUICKE ENTENS VAN MENTHEDA was gehuwd aan EISO JARGES, zoon van COPPEN JARGES, hoveling te Saaxum, in het Westerkwartier, alwaar zij in 1584 stierf. Haar broeder BARTOLD ENTENS VAN MENTHEDA, een in de Vaderlandsche Geschiedenis vermaarde Watergeus, sneuvelde den 16 Mei 1580 voor de stad Groningen, en werd bij de familiehelden in de kerk te Middelstum bijgezet, terwijl ook zijn burg MENTHEDA, wegens de vele schulden, al spoedig verkocht werd, waarna hij, in 1583, door aankoop, een eigendom werd van G. HEYBENS, te Appingedam. In 1738 is de burg gesloopt, waarvan het hooge heem met de breede grachten, ofschoon meerendeels gevuld, nog zigtbaar zijn. De grond behoort thans aan den Heer EBO WICHERS, Med. Doctor te Middelstum.

Er zijn vóór eenige jaren, bij het uitgraven van eenen dam, nog helmen en wapenen gevonden. Ook vond men in het jaar 1826, in den geopenden grafkelder van MENTHEDA, in welken de echtgenoot van den Heer WICHERS, geb. PICCARDT, moeder van den tegenwoordigen eigenaar, zoude worden bijgezet, eenen schedel met een rond gat, schijnende met eenen musketkogel doorboord te zijn. Misschien was dit wel het hoofd van gezegden BARTOLD ENTENS.

MENTHENBERG, naam, welken men thans veelal geeft aan het adell. h. BAKENBERG, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie BAKENBERG.

MENTJEREH (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, welke in het gebergte *Goenong-Sariboe*, distr. *Djassienga*, resid. *Buitenzorg*, ontspringt, zich in twee armen splitst en westelijk van Katapang in zee stort.

MENTING, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

MENTING (OEDJONG-), landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie OEDJONG-MENTING.

MENTJOERI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

MENZDORFF, MENTZDORFF of MENSDORFF, d. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2¾ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 2¼ u. W. Z. W. van *Grevenmacher*, gem. en 1 u. Z. W. van *Betzdorf*, ½ u. Z. van Roodt, op den regter oever der Syren.

Men heeft er eene kapel, welke tot de par. van *Roodt* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

Bij de indeeling van het in 1795 opgerigte Departement-der-Wouden, werd Menzdorff tot de hoofdplaats van een kanton verheven, tot hetwelk de navolgende plaatsen en al hare onderhoorigheden gebragt werden: Menzdorff, Schrassig, Schuttringen, Sennengen, Ehnen, Weiler, Hostert, Nieder-Anven, Winckringen, Duttlingen, Rehlingen, Wormeldingen, Merzkirch, Roeling, Koerich, Fisch, Olingen, Ober-Donwen, Nieder-Donwen, Flaxweiler, Ahn, Gostingen, Beyren, Munsbach, Roodt, Ernster, Gonderingen, en Rodenburg.

MENZEL, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3¾ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¾ u. Z. van *Oss*, gem. en ¼ u. O. van *Nistelrode*; met 45 h. en 230 inw.

MEPPEL, adm. kant., prov. *Drenthe*; palende N. aan de Friesche grietenij Stellingwerf-Oosteinde, O. aan het kant. Hoogeveen, Z. aan het Overijsselsche kw. Zalland, W. aan het Overijsselsche kw. Vollenhove.

Het beslaat een gedeelte van *Dieverderdingspil* en telt de volgende zeven gem.: Meppel, Diever, Havelte, Nijeveen, Ruinerwold, Vledder en de Wijk.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31,715 bund. 8 v.r. 33 v.ell., waaronder 31,464 bund. 45 v.r. 22 v. ell. belastbaar land, en telt eene bevolking van ongeveer 17,300 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, met uitzondering van de stad Meppel, alwaar binnenlandschen handel en allerlei neringen en handteringen de middelen van bestaan opleveren.

MEPPEL, judic. kant., prov. *Drenthe*, arr. *Assen*; palende N. aan het kant. Oldeberkoop, prov. Friesland, N. aan het kant. Assen, O. aan het kant. Hoogeveen, Z. aan het Overijsselsche kant. Zwolle, W. aan het Overijsselsche kant. Steenwijk.

Het neemt het grootste gedeelte van *Dieverderdingspil* in, en bevat de volgende 8 gem.: Meppel, Diever, Havelte, Nijeveen, Ruinerwold, Vledder, de Wijk en Dwingeloo.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38,545 bund. 20 v. r. 34 v. ell., waaronder 38,242 bund. 64 v. r. 21 v. ell. belastbaar land, en telt eene bevolking van ongeveer 18,700 inw., die, met uitzondering van de stad Meppel, meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

MEPPEL, klass., prov. *Drenthe*, uit eenen ring bestaande en bevattende de volgende 13 gem.: Diever, Dwingeloo, Havelte, Hoogeveen, Koekange, Kolderveen-en-Dingsterveen, Meppel, Nijeveen, Ruinen, Ruinerwold, Vledder, Wapserveen en Zuidwolde.

Men heeft er 14 kerken, bediend wordende door 15 Predikanten, en telt er ruim 25,000 zielen, onder welke ruim 6000 Ledematen.

MEPPEL, gem. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, judic. en adm. kant. *Meppel* (2 m. k., 4 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Nijeveen, O. aan de gem. de Wijk, Z. aan de Overijsselsche gem. Staphorst. Ongeveer 80 bund. dezer gem. liggen nogtans geheel afgescheiden, tusschen de Overijsselsche gem. Staphorst en Wanneperveen, en het geh. Olden-Dingstede.

Deze gem. bevat de stad Meppel, benevens de buurs. Oosterboer en Zomerdijk, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1059 bund. 99 v. r. 94 v. ell., waaronder 1029 bund. 66 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telde in het jaar 1840 1238 h., bewoond door 1396 huisgez., uitmakende, op den 31 December 1844, eene bevolking van 6835 inw., die in eenen zeer levendigen handel, scheepvaart, eenige fabrijken en trafijken en in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

In de gem. Meppel worden de gronden verdeeld in hooge of vaste en in lage gronden. Bij de eersten bestaat de bovenlaag algemeen uit zachten zandigen bouwgrond, hebbende eene dikte van 3 tot 5 palmen, daarop volgt eene laag oerige zandgrond, ter dikte van 5 tot 8 palmen, waarop eene laag wit welzand volgt.

Bij de lage gronden, welke des winters overstroomd worden of met grondwater bezet zijn, bestaat de bovenlaag uit zwartachtigen grond, uit nedergeslagene en vergane planten zamengesteld, ter dikte van 5 tot 25 palm., en met eene dunne korst van vruchtbaar slijk overtogen. Hierop volgt eene laag graauw hard zand, hier en daar met oer doormengd, ter dikte van 2 tot 5 palm; waarop dan weder het wit welzand wordt aangetroffen. Ook vindt men in deze gem. aangemaakte vetweiden van eenig belang. Er is weinig bouw- of teelland.

Men heeft er negen molens, als: 1 vol-, 1 pel-, 1 schors-, 1 houtzaag-, 1 olie-, 2 kóren- en 2 pelmolens. In eene zeepziederij op het landgoed Rechteren (het voormalige goed Vledderinge), worden jaarlijks 118,000 ponden zachte zeep gefabriceerd. Voorts zijn er 3 brouwerijen, onder welke eene, die uithoofde van de deugdzaamheid en den goeden smaak van eenige biersoorten, welke aldaar gebrouwen worden, gunstige onderscheiding verdient; 2 mouterijen; 1 azijnstokerij; 1 kunst- en bierazijnmakerij; 3 scheepstimmerwerven; hout- en steenkooperijen; 2 weverijen van everdoek, hetwelk zeer geschikt bevonden is, om ten dienste van de schepen, welke op de koloniën varen, te worden gebruikt; 1 fabrijk van beddetijk; 5 stoffenverwerijen; 2 katoenweverijen; 3 linnenbleekerijen; 3 hoedenmakerijen; 1 ivoorzwartbranderij; 8 kaarsenmakerijen; 7 bezem- en 2 borstelmakerijen; 3 leerlooijerijen; 3 touwslagerijen; 2 mandenmakerijen; 1 messenmakerij en 13 tabakskerverijen.

De Hervormden, die hier ruim 6000 in getal zijn, onder welke ruim 2200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Simon Johannes, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1601 werd afgezet. De eerste tweede Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Theodorus Polheim, die in het jaar 1627 herwaarts kwam en in het jaar 1634 naar den Paltz vertrok. De eene Predikant wordt door Z. M. benoemd, de andere door den kerkeraad vrij beroepen.

De Christelijke Afgescheidenen, wier getal 300 bedraagt, maken mede eene gem. uit, welke door een bezoldigd leeraar bediend wordt.

De kleine Evangelisch-Luthersche gemeente, welke hier vroeger bestond, en door den Predikant van *Zwolle* bediend werd, heeft zich, in het jaar 1825, met de Herv. gem. vereenigd.

De 40 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Steenwijk* gerekend.

De 470 Isr., die men er aantreft, maken eene ringsynagoge uit, welke bediend wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. 8 lagere scholen, welke gezamelijk door een gemiddeld getal van 1000 leerlingen bezocht worden. Eene bewaarschool voor behoeftige kinderen van wegen het armbestuur is in aanbouw.

De stad MEPPEL, ook wel vroeger MEPPELLE, MEPPELLEN en MEPPELT, in het Lat. MEPPELA gespeld, ligt 9 u. Z. W. van Assen, 5 u. ten N. van Zwolle, aan den straatweg van Zwolle naar Groningen en Friesland en bij de zamenvloeijing van onderscheidene stroomen, die voor het meerendeel uit de veenen ontspringende, eene vaart vormen, en van dáár langs Zwartsluis, door het Zwarte-Water, in de Zuiderzee uitlooopen. Daardoor is MEPPEL eene plaats van veel doortogt, inzonderheid voor de schepen, welke den Drentschen turf hierdoor zeewaarts afvoeren. Aan deze gunstige gelegenheid tot de scheepvaart en koophandel is deze plaats haren bloei verschuldigd.

Zij is, door hare voordeelige ligging, niet alleen de voorname stapelplaats voor den handel van Drenthe, het kanaal van debouché voor verre de meeste Drentsche producten, en de voornaamste plaats van aanvoer voor de vele van elders benoodigde artikelen, maar ook van het naastbijgelegene gedeelte der provincie Overijssel.

Men heeft er twaalf jaar- en beestenmarkten; als: eene den voorlaatsten Dingsdag in April, zijnde eene paarden- en beestenmarkt; eene Donderdag van de daaraanvolgende week, zijnde eene beestenmarkt; eene den eersten Donderdag in Mei, zijnde eene beestenmarkt; eene den tweeden Donderdag in Mei, zijnde eene beestenmarkt; eene den derden Donderdag in Mei, zijnde eene jaarmarkt; eene den derden Dingsdag in September, zijnde eene paarden-, beesten- en schapenmarkt; eene den voorlaatsten Donderdag in October, zijnde eene beestenmarkt; eene den laatsten Donderdag in October, zijnde eene beestenmarkt; eene den eersten Donderdag in November, zijnde eene jaarmarkt; eene den tweeden Donderdag in November, zijnde eene beestenmarkt, en eene den laatsten Maandag in November, zijnde eene jaarmarkt. Ook heeft men er des Donderdags eene weekmarkt. Deze week- en jaarmarkten worden druk bezocht en daarop voorzien zich de bewoners der omliggende streken van het noodwendige, en slijten er hunne producten.

Men berekent dat jaarlijks te MEPPEL worden gewogen en afgeleverd niet minder dan 6000 zoogenaamde vierendeelen boter, het vierendeel uitmakende 40 Nederlandsche ponden en alzoo een totaal van ten minste 240,000 ponden. In het jaar 1838 werden er 13,700 mudden rogge en 10,950 mudden boekweit ter markt gebragt. De stad MEPPEL trekt een gedeelte harer benoodigde groenten uit Overijssel en zelfs uit Holland, waartoe hare drukke scheepvaart ruime gelegenheid aanbiedt. Ter verzending der koopgoederen, was reeds lang de scheepvaart alhier in grooten bloei. Daartoe waren twee schippersgilden ingesteld; het groot en het klein Schippersgild genoemd. Tot het eerste behoorden alleen de veerschippers, tusschen MEPPEL en Amsterdam, van welke, wegens MEPPEL, tien veerlieden waren, die tweemaal 's weeks elk op zijne gezette beurt voeren, namelijk Dingsdag en Zaturdags, terwijl een elfde, die wegens Amsterdam was aangesteld, altijd de derde beurt voor zich alleen had; varende van Amsterdam Dingsdag en Zaturdags avonds. Deze over- en wedervaart duurde bij open water tot half Januarij, waarna het veer stilstond tot

den eersten Woensdag of Zaturdag na O L. Vrouwe Lichtmis, wanneer het weder werd geopend. Van den 6 December tot half Januarij gaf men van de pakgoederen een derde meer dan gedurende al den anderen tijd, gelijk ook de passagiers alsdan dubbele vracht betalen moesten. Het andere, het klein Schippersgild genoemd (alhoewel anderzins ten aanzien van het getal der onderhoorige leden, grooter en bijna uit 70 schippers bestaande), was zamengesteld uit zulke schippers, die met hout, turf en andere waren bevracht, voor een ieder, hetzij naar Zuid- of Noord-Holland, hetzij langs den IJssel op Deventer, Zutphen, Doesburg enz. voeren, zelfs sommigen tot Keulen en nog verder.

De plaats is, ofschoon open, in de gedaante eener stad gebouwd, doorsneden met water en beheerscht door die zindelijkheid, welke zich zoo ligtelijk met welvaart vereenigd. De straten zijn geregeld aangelegd, de huizen wel gebouwd, meestal luchtig en twee verdiepingen hoog. Reeds voor zeven eeuwen was de naam van MEPPEL bekend, daar men die in bescheiden van het jaar 1141, 1246 en 1325 aantreft. In deze tijden moet MEPPEL evenwel uit niets meer dan uit eene enkele hoeve of hofstede met aanhoorigheden, bestaan hebben, welke in het laatstgemelde jaar aan zekeren CONRADUS VAN MEPPELE heeft toebehoord. In het jaar 1414 bestond MEPPEL reeds uit negentien erven en had, in hare onmiddelijke nabijheid, het goed Vledderinge. Destijds was MEPPEL nog kerkhoorig onder het naburige *Kolderveen*, doch op 4 Augustus van het jaar 1422 werd aan FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, om de afgelegenheid van de kerk ter laatstgenoemde plaatse en om de, vooral in den wintertijd, zoo slechte en gevaarlijke wegen, welke derwaarts leidden, vergunning verzocht, om de kapel in het gehucht MEPPELEN, door de buren aldaar gesticht, opgebouwd en bekostigd en welke binnen de palen der kerk van Kolderveen was gelegen, van die kerk te scheidnn en die tot eene afzonderlijke parochiekerk te verheffen. Ter zelfder tijd wierd MEPPEL een afzonderlijk kerspel.

De Hervormde kerk, staande aan de *Groote-* of *Hoofdstraat* en ter zijde van eene opene plaats of kerkhof, is in het jaar 1498 gesticht. Zij werd in het laatst der vorige eeuw aanmerkelijk vergroot en verfraaid, en is een ruim gebouw, met eenen schoonen gevel, die eene deftige vertooning maakt. Zij is inwendig voorzien van knappe gestoelten, een heerlijk orgel, eenen schoonen predikstoel en eenige kaarskroonen, door de voormalige gilden aan de kerk vereerd.

De voormalig Evangelisch-Luthersche-kerk, dient thans tot ander gebruik.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen, in de *Stoeldraaijersstraat*, is in de jaren 1843 en 1844 gebouwd.

De Synagoge, in de *touwbaanstraat*, in het jaar 1799 gebouwd, is een klein doch net gebouw.

Het Diakonie-Armenhuis te MEPPEL, hetwelk onder het bestuur van vier Regenten en vier Regentessen gesteld en ingerigt is voor kinderen en voor mannen en vrouwen reeds bedeeld zijnde, welke door de Diakenen daartoe geschikt geoordeeld worden, heeft eene uitmuntende huishoudelijke inrigting. Daarin is eene school, waarin ook andere behoeftige kinderen onderwijs ontvangen. Er zijn in dit gesticht 27 mannen, 24 vrouwen en 75 kinderen opgenomen en er worden 119 kinderen onderwezen.

Men heeft hier eene Latijnsche school, tevens kostschool, welke in het jaar 1775 opgerigt is en onder het bestuur van eenen Rector staat, die eenen Onderwijzer in de wiskunde, en eenen voor de Nederduitsche taal en nieuwe Vaderlandsche geschiedenis nevens zich heeft. Deze school wordt door een getal van 14 leerlingen bezocht. Verder heeft Meppel eene Fransche kostschool voor jongens, en ook eene voor meisjes.

Er bestaat mede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 7 Junij 1799 opgerigt is, en 96 leden telt; en, een in het jaar 1843 opgerigt Natuurkundig gezelschap, met 60 leden. Ook is hier een Godsdienstig genootschap, dat aan het Bijbel-, Zendeling- en Tractaat-genootschappen bijdragen geeft, en ten deele het godsdienstig onderwijs der armen bekostigt, het telt ruim 60 leden.

In den omtrek dezer stad zijn eenige fraaije landgoederen, en de omgelegen landen meestal van voortreffelijken aard, leveren eenen aangenamen oord op, vooral in den zomer, wanneer zij door het schoone rundvee dat men er heeft, begraasd worden. Ten Z. O. niet ver van de stad begint den omtrek meer boschrijk te worden.

Gedurende den tachtigjarigen oorlog werd Meppel menigmaal door de wederzijdsche legers in bezit genomen en deelde dus ruimschoots en dikwerf in den druk der tijden. Inzonderheid was dit het geval gedurende de belegeringen, welke het naburige Steenwijk en Koevorden moesten verduren.

Toen in het jaar 1672 de krijgslieden van den Munsterschen Bisschop Meppel bezet hadden, bouwden zij van de door hen gesloopte abdijkerk te Dikninge, bij het zoogenaamde Veenebrugje, denkelijk de tegenwoordige van-Veensbrug aan de Kruisstraat, eene ronde steenen redoute, welke zij, bij hunne aftogt, in 1673, door buskruid deden springen.

Vroeger in het jaar 1511 werd te Meppel door Rudolf van Munster een kasteel gesticht, doch spoedig van wege de drie Overijsselsche steden en den Bisschop van Utrecht vernield. Het kasteel droeg den naam van de Kinkhorst (Zie hierover meer opdat art.).

In het jaar 1785 hadden er te Meppel eenige ongeregeldheden plaats, ter gelegenheid van een bezoek van den Stadhouder, waarbij een gezeten burger het leven verloor.

In het jaar 1825 deelde Meppel in hooge mate in de overstrooming ontstaan door de doorbraak van den zeedijk tusschen Blokzijl en de Kuinder en elders plaats gehad hebbende op den 4 Februarij. De geheele stad stond onder water. De menschen moesten op de bovenverdiepingen, en op de zolders hun behoud zoeken; men voer met groote schuiten door de stad om elkander hulp te bieden. Eerst op den derden dag daarna werden de voornaamste huizen en straten van het water bevrijd en toen bleek het dat er eenig vee verdronken en groote schade geleden was. Overigens levert de geschiedenis van Meppel niet veel bijzonders op.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van zilver, van boven beladen met drie onder elkander liggende verkorte dwarsbalken, hameiden genoemd, en onder het schild drie klaverbladen in hunne natuurlijke kleur, geplaatst twee en een. Het schild is gedekt door eene gouden kroon.

MEPPELER-DIEP of Meppelsche-diep, water, dat in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, Z. W. van de stad Meppel, uit de vereeniging van

de **Oudevaart** of **Havelter-Aa**, de **Wold-Aa**, de **Echtinger-stroom** (nu **Hoogeveensche-vaart**) en de **Reest** ontstaat. Het loopt vervolgens, met zeer vele kronkelingen, in eene zuidwestelijke rigting, tusschen de Overijsselsche kwartieren Vollenhove en Zalland door, naar Zwartsluis, waar het door eene belangrijke schutsluis in het *Zwartewater* valt, en alzoo met de Zuiderzee gemeenschap heeft.

Op den bodem van dit diep vindt men hier en daar eene belangrijke oerbank, welke dikwijls, bij laag water, tot groote hindernis voor de scheepvaart strekt. Met dit oer heeft men proeven genomen en bevonden, dat het ruim een derde ijzer-oxyde bevatte; de kosten van uitgraving schijnen evenwel hier te hoog te zijn, om het met voordeel aan gieterijen te kunnen afleveren. Om een der voornaamste oerplaten te ontwijken en tevens om eene der veelvuldige kronkelingen af te snijden, heeft men voor weinige jaren eene coupure daargesteld.

Dit vaarwater stelt voor Meppel en de prov. Drenthe de eenigste gemeenschap met de Zuiderzee en de verdere groote watercommunicatiën daar. Bijzonder groot is het gebruik, hetwelk van dat vaarwater gemaakt wordt, hoezeer het dan ook, zoo door zijne sterke kronkelingen als door zijne ondiepten, meermalen aan de scheepvaart groote bezwaren oplevert.

MEPPEN, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en ruim 1 u. N. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 2 u. N.W. van *Dalen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Zweello*; met 34 h. en 240 inw. — In de nabijheid van dit geh. neemt het Loodiep zijnen oorsprong.

MERA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, niet ver van Banjar.

MERAH (DE) Ajer-Merah, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*. Zie Mira.

MERAH-API, Meerapie, Marapie, Marah-Apie of Merapi (Vuurkegel), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*. Het is eene vulkaan, welke tot het *Idjangsche-gebergte* behoort.

Het is een der moeijelijkst te beklimmen bergen, van geheel Java. Daar, waar het digte, schier ondoordringbare woud door eenige opene plekken afgewisseld wordt, is de grond bedekt met allang-allang, dat de doorogt al mede zeer moeijelijk maakt, en wanneer dit ter manslengte opschietend gras vermindert, wanneer men reeds op de helling van den berg is, en hoe langer hoe steiler weg ontmoet, wordt de vermoeijenis van het klimmen op de onaangenaamste wijze verzwaard door eene zekere soort van gras, dat in volstrekte tegenoverstelling met het allang-allang, zeer dun en klein van blad is, en, half op den vochtigen grond verrot zijnde, den weg zoo glibberig maakt, dat men zich onophoudelijk aan de takken en struiken moet vasthouden, om niet wederom naar beneden te glijden. Na aldus een paar uren te zijn voortgeklouterd, bereikt men den top des bergs, waar ook de krater gevonden wordt. Vóór dat men deze hoogte bereikt heeft, treft men reeds hier en daar groote broze groenachtige brokken zwavel aan, die waarschijnlijk eertijds uit den krater geworpen zijn.

In den nacht tusschen den 23 en 24 Januarij 1817 had eene hevige uitbarsting van dezen berg plaats. Zware kolommen van vuur, rook en brandbare stof begonnen met ijsselijke slagen, waarvan de grond te Banjoewangie dreunde, uit den berg op te rijzen; eene dikke laag van asch, aarde en zwavel overdekte weldra het landschap, overstelpte het

plantgewas en verwoestte de rijstvelden, waar op de oogst gedeeltelijk in den schoonsten bloei stond, en gedeeltelijk reeds tot rijpheid was gekomen. De lucht was zoodanig met asch en zwaveldampen bezwangerd, dat zij de ademhaling geheel belemmerde, zoodat men te Banjoewangie, gedurende eenige dagen, slechts weinig daglicht had, het meeste pluimgedierte omkwam, en men in de rivieren bijna niets dan doode visschen zag drijven. Zware boomen en steenklompen rolden met een verschrikkelijk geraas van het hooge gebergte neder, voerden hutten, bruggen en al wat in den weg stond met onweerstaanbare kracht met zich voort, gelukkig echter, dat de tusschenliggende berg Ranteh het geweld der lavastroomen voor Banjoewangie gestuit heeft. Groote stroomen water en modder stortten met een ontzettend gedruisch van de hoogten, en hadden op vele landen sterke overstroomingen ten gevolge, zoodat de inwoners vol ontsteltenis de wijk namen naar de residentieplaats. Tot op omtrent 14 voeten stond het water op sommige plaatsen boven den gewonen stand, de wegen waren ontoegankelijk en meest alle bruggen verbrijzeld of weggespoeld. De rook uit den berg bleef nog eenige dagen aanhouden, en de lucht met dampen en fijne asch vervuld, waardoor de maan zich bij voortduring als vuurrood vertoonde.

MERAH-API, Meerapie, Marapie, Marah-apie of Zwavelberg, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Deze berg, welke vroeger eene vulkaan was, doch thans niet meer woedt, is zeer rijk in zwavel; zoodat de kruidmolens van Batavia en Samarang van 1799 tot 1800 daaruit van zwavel voorzien werden.

MERAH-API, Meerapie, Marapie, Marah-apie of Koningklijkeberg, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Kadoe*, gedeeltelijk resid. en 10 u. W. van *Soerakarta*.

Deze berg is eene der voornaamste vulkanen van Java, welke meestal brandt, en uit welks breeden krater bestendig zwarte wolken van zwavel, rook en damp ten hemel stijgen. Volgens de overleveringen der Javanen moet deze berg voor ongeveer 800 jaren eene verschrikkelijke verwoesting in den omtrek aangerigt en een aantal verbazend groote steenen uitgebraakt hebben.

Op den 28, 29 en 30 December 1822 had er eene bevige uitbarsting van den Merah-apie plaats, voorafgegaan door eene kortstondige aardbeving en gepaard met een geweldig gekraak, dat zich als een rollende donder onder de aarde scheen voort te planten. Den 27 gevoelde men, omtrent 9 ure des avonds, den eersten schok van eene aardbeving, welke zich in den tijd van 30 uren achttien malen herhaalde. Tevens deed de berg een zwaar gebulder hooren en wierp eene menigte zware steenen uit, welke, tot op eenen geweldigen afstand voortgeslingerd, de rivierbeddingen verstopten, en eene overstrooming ten gevolge hadden, die de schoone en welige velden van het distrikt Poerboliengo, met vier dorpen, benevens eene uitgestrektheid van 288,000 vierkante voeten gronds ten eenemale verwoestte en honderden van menschen op eene jammerlijke wijze deed om het leven komen.

Ook in den nacht van den 25 December 1832 begon de vulkaan eensklaps op eene allerhevigste wijze te werken, en wierp ontzettende massa's asch en steenen uit, met het ongelukkig gevolg, dat een dorp in het distrikt Poerboliengo, Gemersebrang genaamd, daaronder geheellijk werd bedolven en vijf en twintig menschen, benevens eene menigte ploegvee, daarbij omkwamen. De aschregen bedekte, tot op eenen afstand van vijf uren alles met een graauw bekleedsel.

Den 10 Augustus 1837 wierp deze berg weder eene zoo groote menigte asch uit, dat de zon er gedurende twee uren geheel door verduisterd was.

Na de aardbeving, welke den 4 Januarij des jaars 1840 op het eiland Java gevoeld werd, scheen deze berg sterker dan naar gewoonte te rooken, hoewel, te oordeelen naar de strekking der beweging, de aardbeving niet door dezen berg veroorzaakt werd.

De krater van de MERAH-APIE is in 1806 en 1810 door den Heer HORSFIELD beklommen. Naar de waarnemingen van de Heeren MULDER en KORTHALS, in 1839 genomen, is hij 2898 Nederl. ell. hoog. Aan den voet is hij zeer breed en uitgestrekt. De MERAH-APIE en de *Marboboe* liggen zeer nabij elkander, zijnde de kraters slechts 17 palen van een verwijderd, waardoor de voet van beide bergen ineenloopt en het den schijn heeft, alsof zij beiden op slechts ééne gemeenschappelijke basis rusten.

MERAK (POELOE-) of POELOE-MARAK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-Sunda*, westwaarts van het distr. *Bodjanagara*, en oostwaarts van het eil. *Dwars in den weg*. Daarop zijn nog overblijfselen van batterijen, welke op last van den Maarschalk DAENDELS zijn aangelegd, om de Straat Sunda te verdedigen.

MERAKSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie MARAKSBAAI (1).

MERAPI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*; op 20′ N. B., 118° 9′ O. L., 6½ m. van het westeren 19½ tot 20 mijlen van het ooster-zeestrand verwijderd.

De aanzienlijke hoogte en nog meer het onrustig vulkanisch karakter van dezen berg, hebben hem bij de bewoners van den omtrek alom bekend en berucht gemaakt. De menigvuldige rollingen en schokken, welke zijn binnenste doorwoelen en zich telkens door kleine uitbrakingen van rook en asch, ruimte en lucht trachten te verschaffen, vervullen de dorpen en gehuchten, welke aan zijnen voet zijn gelegen, niet zelden met vrees en schrik. Aan de zuid- zuidoostzijde is de helling van dezen berg veel minder steil dan aan den west-, noord- of oostkant. Het hoogst gelegen dorp aan de zuidoostzijde is *Limboatan*.

De heeren KORTHALS en MULDER, bestegen hem van die zijde in de maand November 1835. De Frontinische barometer, stond hier toen, des middags ten half twaalf ure, bij betrokken hemel, op 677,3 m.m., de thermometer op 25,5 centigraden, en, volgens hunne berekeningen, verkregen zij eene hoogte van 1018,5 meters of 3245 Rijnlandsche voeten.

Tot aan het groote en fraai gelegen dorp Songejdjamboe, dat eenige honderd voeten dieper dan Limboatan ligt, heeft het land slechts eene flaauwe rijzing en is overal heerlijk met rijstvelden bedekt, van daar echter, verder opwaarts, wordt de grond allengs ongelijker, bij afwisseling meer hellend en de rijst zeldzamer, tot dat men, op eene hoogte van 3,400 voeten, boven de oppervlakte der zee, dit graangewas geheel en al mist.

MERBARE (DE), oude naam van de MERWEDE, riv., prov. *Zuid-Holland*. Zie MERWEDE (DE).

MERBOENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*. Zij is onbevaarbaar.

MERCHAULT, Fr. naam van het d. MESCH, in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie MESCH.

---

(1) Eveneens zoeke men alle de woorden, elders wel eens MER gespeld, welke hier niet gevonden worden op MAR.

MERCKHOLTZ of MERKOLS, d. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en ½ u. O. van *Wiltz*, gem. en ½ u. W. van *Altscheid*, op eene hoogte, waarvan de voet door de Wiltz besproeid wordt.

De inw., die, met die van Merckholtzermühl, 100 in getal zijn, maken eene par. uit, die tot het apost vic. van *Luxemburg*, dek. van *Wiltz*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Ook is er eene dorpschool.

MERCKHOLTZERMUHL, alleen staande korenmolen in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en ½ u. O. van *Wiltz*, gem. en ½ u. van *Altscheid*, aan den voet der hoogte, waarop het d. *Merckholtz* ligt. — Dit molenwerk wordt door de Wiltz gedreven.

MERDAIN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

MERDEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, ads. res. *Magelang*.

In Mei 1827 hadden de Nederlanders hier eene sterkte bezet, welke den 31 dier maand vrij hevig door onderscheidene troepen aangevallen werd, doch de Kommandant dier redoute, de Luitenant VAN POPPEL, ijverig ondersteund door zijne bezetting, benevens den Ingebey en den Barissan van de plaats, had het geluk den vijand op alle punten, met een vrij aanzienlijk verlies, terug te slaan.

MERDO, kleine zeepl. in *Oost-Indië*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

MERDUM (NYE-EN-OLDE-), naam, onder welken de d. NIJE-MIRDUM en OUDE-MIRDUM, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, op sommige kaarten verkeerdelijk voorkomt. Zie MIRDUM (NYE-) en MIRDUM (OUDE-).

MERE, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie MAIRE.

MEREHEIM of MEREHEM, plaats, welke vermeld wordt als door BALDERIC, Graaf *van Oplathe Homberch*, aan de Abdij van Duits gegeven. Vermits de overige in die gift vermelde plaatsen in de Betuwe gelegen waren, is het waarschijnlijk dat ook MEREHEIM of MEREHEM daar lag; hoewel wij de juiste plaats daarvan niet weten op te geven.

In het jaar 1147 werd de gezegde abdij door Paus EUGENIUS en later door Paus INNOCENTIUS in het bezit dier goederen bevestigd.

MEREVELDHOVEN, MEERVELDHOVEN of MEERVELDHOVEN, voorheen MIRFELT, MEREVELT en MEERVELD, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, ½ u. N. O. van *Veldhoven*, aan de Gender.

J. B. GRAMMAYE (1) wil, dat de naam van dit dorpje eertijds CIMERVELT, van de oude Kimbren ontleend zou geweest zijn, doch dat het naderhand, met weglating der eerste lettergreep, in MIRFELD veranderd zij.

Het is een klein dorpje waar men 36 h. en 200 inw. telt, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het heeft een zandigen schralen grond. De voortbrengselen bestaan in rogge, boekweit en haver.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Zeelsten-Mereveldhoven*. Vóór den Munsterschen vrede was MEERVELDHOVEN eene

(1) *Taxandrai Tit. Campinia*, pag. 68.

afzonderlijke parochie; de benoeming tot de pastorij behoorde destijds aan het kathedrale kapittel van Luik. De kerk had den rang van *media Ecclesia* en had den H. Bisschop en Martelaar Lambertus tot bijzonderen beschermer. Na de invoering der Hervorming ging zij aan de Protestanten over, doch is in het jaar 1795 aan de R. K. terug gegeven, die haar tot uitoefening harer godsdienst eenigzins herstelde; maar bij den storm van 9 November 1800 werd zij deerlijk gehavend en is sedert geheel te niet gegaan. Behalve deze kerk was vóór den overgang der meijerij aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden, onder Meerveldhoven eene kapel, aan de *Maagd* Maria gewijd, van welke er een beeld gevonden werd, O. L. V. in den Eik genoemd, omdat het in eenen, midden in het altaar staanden, eikenboom stond. De bedevaart derwaarts was zoo sterk, dat men, nabij Aalst over den Dommel, eene brug had aangelegd ten gemakke der Pelgrims uit Luikerland, welke den naam droeg van Onze-Lieve-Vrouwebrug, doch die reeds vóór 1629 te niet was. De op die brug uitloopende weg heet nog de Beevaarts of Onze-Lieve-Vrouwe-dijk. Na den Munsterschen vrede geraakte deze kapel in verval, maar na het beschadigen der bovengemelde Lambertus-kapel, in 1800, heeft men op de puinhoopen eene nieuwe gebouwd, waarin sedert 1803 dienst wordt gedaan. Zij heeft een spits torentje, doch geen orgel. De voormalige O. L. V. kapel wordt voor de moederkerk van geheel Kempenland gehouden.

Men heeft in dit d. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Veldhoven* en te *Zeelst*.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

MERGA-LOENJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Toen de kolonne onder aanvoering van den Kolonel Diell, den 16 April 1827, van het d. Kalie-Djering naar Merga-Loenjoe wilde marcheren, vond zij de wegen overal gesloten en verhakt. Gemelde kolonne op eenen verschansten post stotende, vermeesterde, en vervolgde de muitelingen, na eenigen tegenstand, tot nabij het dorp Ranjiengan, alwaar men weder eenen verschansten post aantrof, welke, na meer dan twee uren hardnekkig door den vijand verdedigd te zijn, insgelijks den onzen in handen viel. Bij deze ontmoeting zijn twee Europesche soldaten, alsmede één man van den Tagalschen barissan, gesneuveld, terwijl de Luitenant Lobin, twee Europezen, drie man van den Tagalschen barissan en één Djayang Sekar, gewond waren.

Het verlies der muitelingen werd op meer dan 30 dooden geschat, hebbende zij hunne gekwetsten medegevoerd.

MERHEN, plaats, vermeld in eenen brief van Heribert, Aartsbisschop van Keulen, gegeven in het jaar 1003, den XIV Kal. Junii (den 19 Mei) waarbij hem door eenen Witzelinus, genoemd Miles sti Petri, zijne vrouw Menbarga, onder anderen, ook deze plaats werd opgedragen, welke men gist, dat in de *Betuwe*, prov. *Gelderland*, gelegen hebbe, zonder dat men de juiste plaats waar weet aan te wijzen.

MERHERNISSE, vroegere naam van het d. Middelharnis, op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Middelharnis.

MERING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grissee*, aan de *Straat-van-Madura*.

MERING, Kali-Mering of Miring, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, met eene westelijke rigting, in de ads. res. *Grissee*, in de *Straat-van-Madura* uitloopende.

MERKELBEEK, gem. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Bingelrade, O. aan Schinveld, Z. aan Brunssum en Amstenrade, W. aan Oirsbeek.

Deze gem. bevat het d. Merkelbeek, benevens het geh. Hout-en-Douve, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 456 bund. 19 v. r. 85 v. ell., waaronder 445 bund. 50 v. r. belastbaar land.

Men telt er 128 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van 690 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 420 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Merkelbeek en éénе te Hout-en-Douve, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht worden.

Het d. Merkelbeek ligt 5 u. N. O. van Maastricht, 1¼ u. Z. O. van Sittard, in eene zeer vruchtbare streek. Men telt er, in de kom van het d., 54 h. en 310 inw.

De kerk, aan den H. Clemens toegewijd, is een oud vervallen gebouw, met eenen kleinen toren en van geen orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 kinderen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Jan Baptist en in October, den eersten Zondag na St. Lucas.

MERKEN (DE) of de Mercke, waterplas in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. N. W. van de *Wormer*.

Dit water beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 90 v. r. 80 v. ell.

MERKERHOF, plaats, welke men vermeld vindt op eene oude lijst der goederen van de Bisschoppen van Utrecht en welke men meent het tegenwoordige eil. Marken, in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, te zijn. Zie Marken.

MERKERK, oude naam van het d. Meerkerk, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Meerkerk.

MERKRATTEN, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Margraten.

MERKUSOORD, lands. in *Australië*, op *Nieuw-Guinea*, met het fort Du Bus door de Nederlanders in 1828 gesticht, aan den voet van het gebergte Lamantsjirie.

Van wege de moerasdampen wordt dit eiland voor zeer ongezond gehouden, hetwelk de reden is, waarom men deze bezitting en het fort weder verlaten heeft en nu weder tot den vorigen natuurstaat laat terugkeeren.

De voortbrengselen van dit landschap zijn massooi, muskaatnoten, rosamale- en belisharyhout, paradijsvogelen, een weinig sago en vogelnestjes, alsmede veel visch.

MERKUSOORD (DE BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*, welke in de Tritonsbaai uitkomt. Langs den westwal en onder Hoek-kamoera, komt men uit de Tritonsbaai in de Bogt, met langzaam afnemende diepte van 32 tot 5 vademen modder- en kleigrond.

MERLL of Merl, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ¼ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. en 40 min. W. ten N. van *Hollerich*, in de

nabijheid van den grooten weg van Luxemburg naar Longwy. Men telt er ruim 320 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van de geh. Gasperich en Cessingen en van het kast. Kokelscheuer, eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het hoohste punt, tusschen de d. Merle en *Strassen*, is 279 ell. boven de oppervlakte der zee verheven.

Te Merll was, in October 1792, het hoofdkwartier des Konings van Pruissen, ter gelegenheid van den mislukten krijgstogt tegen Frankrijk.

Bij eenen uitval der Oostenrijksche bezettingstroepen van Luxemburg; in den vroegen morgen van 5 Maart 1795, werden de Franschen uit hunne voorste posten tot achter dit dorp verdreven. Het getal gesneuvelde Republikeinen is niet juist bekend. De Keizerlijken hadden 68 man verloren en 237 gewonden.

MERLL, meijerij in het voorm. hert. (thans grooth.) *Luxemburg*. Zij maakt eene der 9 afdeelingen uit, waarin de heerl. *Munster* gesplitst was en bevatte niets dan een gedeelte van het d. Merll.

MERM of Marum, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant., en gem. *Elst;* met 32 inw.

MERODENSVEEN, groote poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, 1¾ u. N. O. van St. Oedenrode, 1 u. Z. W. van Veghel.

MERRIEDOBBE, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ½ u. W. van Tietjerk, dat ten O. met de *Luynen* in verbinding staat.

MERRIEGAT (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ½ u. N. W. van Kollumerzwaag.

Dit meertje staat ten N. O. met de *Gouw* en ten Z. W. met het *Wijdwater* in verbinding.

MERRIEWEG (DE) of de Merrijweg, weg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Mariaweg.

MERSCH, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg;* palende N. aan het kant. Diekirch, O. aan het kant. Echternach, Z. aan het kant. Luxemburg, W. aan de kant. Steinfort en Osperen.

Dit kant. bevat de volgende 11 gem., Mersch, Lintgen, Lorentzweiler, Fischbach, Heffingen, Feltz, Nomeren, Berg, Bissen, Buvingen en Tuntingen. Men telt er ruim 13,500 inw., die hoofdzakelijk in landbouw, veeteelt, het kweeken van boomvruchten en in de ijzermijnen hun bestaan vinden.

MERSCH, dek., vic. apost. van *Luxemburg*.

Men telt er de volgende 12 parochiën: Mersch, Bissen, Berg, Tuntingen, Cruchten, Feltz, Fischbach, Greis, Heffingen, Lintgen, Lorentzweiler, Nomeren, die elk eene kerk hebben; terwijl men er voorts nog tien kapellen heeft, als: te Angelsberg, te Ansemburg, te Beringen, te Bofferdingen, te Gosseldingen, te Hollenfeltz, te Meysemburg, te Pettingen, te Reckingen, te Rollingen en te Schrontweiler, welke gezamenlijk bediend worden door 12 Pastoors en 11 Kapellaans.

MERSCH, gem. in het grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch;* palende N. aan de gem. Bissen, Berg en Nomeren, O. aan Nomeren en Fischbach, Z. aan Lintgen en Kehlen, W. aan Tuntingen en Buvingen.

Deze gem. is zamengesteld uit gedeelten van de heerl. Mersch en Pittingen, uit de heerl. Schoenfeltz en uit een zeer klein gedeelte van het balj. van Luxemburg, bevattende thans het vlek Mersch en de dorpen Rollingen, Reckingen, Pittingen en Beringen; benevens de geh. Bentzerroth, Berschbach of Beschbach, Essingen, Hilbach, Moestorff, Scheuerhoff, Schoenfeltz en Usingen. Men telt er 2800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De voortbrengselen bestaan in tarwe, rogge, gerst, masteluin, haver, aardappelen en ooft. De veestapel beloopt 650 paarden en 1050 runderen.

Men vindt er fraaije landhuizen, tuinen en boomgaarden; ijzerwerken, likeurstokerijen, 1 looijerij, 1 verwerij, 1 aardewerkfabrijk, graan-, olie- en houtzaagmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Mersch uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*, behoort, en eene kerk te Mersch, benevens vier kapellen te Beringen, Pittingen, Reckingen en Rollingen heeft, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en drie Kapellaans bediend worden. — Men heeft in deze gem. zes scholen.

Het vlek Mersch ligt 3 u. N. van Luxemburg, aan de vereeniging van de Eischen en den Mamer met de Alzette.

Mersch is eene zeer oude plaats, want zij werd in het jaar 993, door Siegfried, den eersten Graaf *van Luxemburg*, aan de abdij van M. Maximin, bij Trier, ten geschenke gegeven. In den giftbrief leest men: *Tradimus . . . . in valle alsantiensi* Marich, enz. — In later tijd is het de hoofdplaats eener heerl. geweest. Zie het volgende art.

Het is eene groote en ruim gebouwde plaats, door vele buitenplaatsen versierd. Het is oost- en westwaarts door zeer hooge bergen omgeven, waaronder vooral de Rollingerberg, de Letzert, de Hart en de Bentzerberg in aanmerking komen.

Men heeft in dit vlek een gemeentehuis. — De kerk is aan den H. Michiel toegewijd. De dienst wordt daarin door eenen Pastoor en eenen kapellaan verrigt.

In het vlek Mersch worden twee jaarmarkten gehouden, als: de eerste op den 24 Maart en de tweede op den 16 September.

In dit d. houden de diligencen, die tusschen Diekirch en Luxemburg en vice versa rijden, een kwartier uurs rust, opdat de reizigers gelegenheid zouden hebben zich te ververschen.

MERSCH, heerl. in het grooth. *Luxemburg*, waarvan het voornaamste gedeelte door het balj. van *Luxemburg*, de heerl. Pittingen, Meysemburg, Heinsdorf, Schoenfeltz en Useldingen was ingesloten, terwijl overigens onderscheidene verspreide stukken daartoe behoorden.

Deze heerl. bevat een gedeelte van het d. Mersch, alsmede de d. Beringen, Mamer (ten deele), Fentingen, Altzingen, Reckingen (ten deele), Weiler-Zum-Thurm (ten deele) en Angelsberg, benevens de geh. Beringen, Moersdorff, Ober-Glabach, Nieder-Glabach, Kapellen en Beschbach.

Bij besluit van Keizerin Maria Theresia, in dato 17 Januarij 1774 werd bepaald, dat de heerl. Mersch 10 flor. 13 sols. en 5 den. zou opbrengen van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland werden omgeslagen.

Het tijdstip waarop Mersch eene heerl. is geworden, is onbekend. Dirk, Heer *van* Mersch, is door de stichting van de Dominikaner

nonnenabdij Marienthal vermaard geworden. In later tijd is deze bezitting aan het geslacht van FELTZ gekomen, want PAUL VAN FELTZ VAN HOFFINGEN werd ook Heer van MERSCH genaamd. Door het huwelijk van PAULS kleindochter, APOLLINA VAN FELTZ met GODFRIED VAN ELTER (D'AUTEL), kwam eindelijk in de zeventiende eeuw de heerl. MERSCH aan laatstgenoemd, oud adell. stamhuis.

MERSCH (KLEINE-) of KLEINE-MEERSCH, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. N. van *Meerssen*, gem. en 15 min. Z. W. van *Steyn*; met 21 h. en 127 inw.

MERSCHDAL, in het Hoogd. MERSCHTHAL, vallei in het grooth. *Luxemburg*.

Dit dal, hetwelk van Luxemburg tot Ettelbruck eene lengte van 5 uren en eene breedte van ½ tot 1 uur heeft, telt, in meer dan 20 dorpen, ongeveer 16,000 inwoners, die tot de meest welgestelde des lands behooren.

Het is eene hoogst bekoorlijke streek en eene der vruchtbaarste van Luxemburg, alwaar van de kleinste plek gronds partij wordt getrokken.

Eene reeks van dorpen zoo digt bijeen, dat, in ons vaderland, alleen West-Friesland en de Maasboorden tusschen Gorinchem en Rotterdam, eene even zoo digte rij zou kunne aanwijzen, op en aan zachtglooijende heuvels gelegen, kroont de kronkelende oevers der Alzette. boomgaarden en korenvelden, weiden en bosschen, bloemtuinen en landgoederen, kleine woningen en groote landhoeven, meestal door kolossale boomgroepen omringd, bedekken het geheele dal, dat ter wederzijde door ontzaggelijke rotsen, nu en dan door burgten gekroond, is ingesloten. Hier en daar openen zich tusschen de bergen enkele kloven en hellingen, waarachter meerdere dorpen en gehuchten, nevens donkere bosschen, ruwe bergtoppen en fraaije beplantingen zich in grootere en kleinere zijdalen vertoonen.

MERSCHEID, d. in de heerl. *Brandenburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Vianden*, gem. en ½ u. W. Z. W. van *Putscheid*.

Men telt er 140 inw., die allen R. K. zijn, en, met het daartoe behoorend geh. Gralingen, eene par. uitmaken, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Vianden*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

MERSCHEID, d. in de heerl. *Esch-aan-de-Sure*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Wiltz*; gem. en 25 min. Z. ten W. van Heiderscheid, in een hooggelegen, zeer boomrijk oord.

Men telt er 160 inw., allen R. K., die eene par uitmaken, welke tot het vic. apost. *Luxemburg*, dek. van *Wiltz*, behoort, en die hier eene kerk en te *Dellen* eene kapel heeft. De kerk wordt door eenen Pastoor, de kapel door eenen Kapellaan bediend.

Vóór het jaar 1827 maakte dit dorp een gedeelte uit van de gem. *Grosbous*.

MERSELO of MERSLO, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en 45 min. ten W. van *Venray*. Men telt er 65 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

MERSON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, ads. resid. *Magelang*, aan de Oepak.

MERTAPOERA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. In het jaar 1844 zijn nabij deze rivier aanzienlijke lagen steenkolen, benevens eene voortreffelijke soort van ijzererts ontdekt.

MERTERSEN of MERTERHEIM, oude naam van het d. 's PRINCENHAGE, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINCENHAGE ('s).

MERTERT, gem. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en ½ u. N. O. van *Grevenmacher*; palende N. aan de gem. Mompach, O aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Grevenmacher, W. aan Manternach.

Deze gem. bevat de d. Mertert en Wasserbillig, benevens de geh. Fousmuhl en Wolfsmuhl.

Men telt er 120 h. en 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De gemiddelde oogst der landeren te MERTERT bestaat uit 425 zak tarwe, 3400 zak masteluin, 2400 zak haver en 8500 zak aardappelen. Men telt er ruim 100 paarden, meer dan 300 stuks hoornvee, 310 zwijnen en 35 à 40 geiten. De inrigtingen van kunstvlijt bepalen zich tot 3 korenmolen en 1 oliemolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Wasserbillig* uit, welke te Mertert eene kapel heeft.

Men heeft in deze gem. twee scholen.

Het d. MERTERT is zeer oud en werd in de eerste eeuwen onzer jaartelling MERTE genoemd. Het ligt 5½ u. N. O. van Luxemburg, 2 u. N. O. van Grevenmacher, aan de Moezel. Van de naburige Luxemburgsch-Trierschen straatweg is het door vruchtbare akkers en vette weiden gescheiden.

Het is eene fraaije plaats. De kapel wordt door eenen eigen Kapellaan bediend. Het is een niet groot, maar net gebouw, met eenen kleinen en spitsen toren.

In de nabijheid van dit d. zijn nog onmiskenbare sporen van den romeinschen straatweg tusschen Trier en Arlon.

MERTZIG (HOOG-) of HOOG-MERZIGT, ook wel enkel MERTZIG geheeten, in het Hoogd. OBER-MERTZIG, in het Fransch HAUT-MERTZIG, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Feulen*, 1 u. Z. W. van *Nieder-Feulen*, op den regteroever van den Warck. Men telt er 350 inw., die meest hun bestaan vinden in de veefokkerij, den landbouw en het kolenbranden. Ook drijven zij handel met schors.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

MERTZIG (LAAG-) of LAAG-MERZIG, in het Hoogd. NIEDER-MERTZIG, in het Fransch BAS-MERTZIG, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, 12 min. N. O. van *Hoog-Mertzig*, waartoe het behoort, op den linkeroever van den Warck.

MERUM, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Loppersum*, ½ u. N. O. van *Garrelsweer*, en ½ u. Z. W. van *Wirdum*, ten N. van het Damsterdiep; met 4 h. en 30 inw.

MERUM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. van *Herten*; met 52 h. en 300 inw.

MERVE (DE), oude naam van de rivier de Merwede, prov. *Zuid-Holland*. Zie Merwede (De).

MERVEILLE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het land van Heystvliet, benedenwaarts aan de suikerplant. Maagdenburg; 1800 akk. groot; met 222 slaven. Zij wordt door eenen watermolen bewerkt. De negers noemen haar Adjakka.

MERVEILLE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Maagdenburg, benedenwaarts aan de Suriname.

MERVELD, voorm. adell. h. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Eibergen*, 2 u. O. Z. O. van *Rekken*, waartoe het behoorde.

MERWEDE, bij verkorting Merwe, heerl., prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Dordrecht*; palende N. aan de Merwede, O. en Z. aan de gem. Dubbeldam, W. aan de stad Dordrecht.

Deze heerl. bestaat uit de voorstad, aan de oostzijde van Dordrecht, den Merwede-polder en den Oost-Merwede-polder; groot, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 61 v. r. 82 v. ell. belastbaar land en eenige riet- en biesgorsen, platen en slikken. Men telt er 211 h., bewoond door 269 huisgez., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en het bedrijf van vlotters, scheepstimmerlieden, bleekers, zaagmolenaars enz., en zoowel kerkelijk als burgerlijk tot *Dordrecht* behooren.

Men heeft in deze heerl. geene school, weshalve de kinderen onderwijs te *Dordrecht* genieten.

Vóór den St. Elizabethsvloed van het jaar 1421, die een groot deel der heerlijkheid Merwede wegnam, was zij van eene tamelijke uitgestrektheid. Zij grensde ten Oosten aan het ambacht van Kraaijestein, ten Zuiden aan de oude Binnenvaart, de Eem of Graaf genaamd, ten Noorden aan den Merwestroom en ten Westen aan de vrijheid van Dordrecht, beslaande, hemelsbreedte, wel 800 morgen of ruim 680 bund. Zelfs strekte zij zich in vroegere dagen zoo wel over een groot gedeelte van den Zuid-Hollandsche-waard, als over een gedeelte van den Zwijndrechtsche-waard en zelfs ook tot binnen Dordrecht uit, alwaar zij eene hoofdkerk had, aan St. Nikolaas toegewijd, die nog in wezen is, met het ambacht Nieuwkerk, dat er toe behoorde; benevens een bidhuis, de Kapel der Schipluiden genaamd, zestien vleesch- en vischstallen en een marktveld. In het bijzonder muntte in deze heerl. het Slot-te-Merwede uit. Zie Merwede (Huis-te-).

Men wil, dat de heerl. Merwede reeds vóór den jare 1064, door de Baanderheeren ten Merwede, bezeten werd; in den brief van Keizer Hendrik IV, van dat jaar, komt de naam van Merwede het eerst voor; het slot of de burg heeft toen vermoedelijk nog aan de Graven van Holland behoord. Dit is ondertusschen zeker genoeg, dat men, omtrent den jare 1150, van eenen Daniel van der Merwede gewaagd vindt. Het is opmerkelijk, dat al de Heeren van de Merwede, welke vermeld worden, tot den jare 1403 toe, den naam van Daniel gevoerd hebben. In het jaar 1417 gaf Margareet van de Merwede hare heerlijkheid in pandschap uit, en in het jaar 1424 werd zij verkocht aan Heer Lodewijk van Praat, Ridder. In dit geslacht bleef de heerlijkheid omtrent honderd dertig jaren lang. In het jaar

1350 maakte MARGARETE VAN PRAAT de heerl. MERWEDE, bij uitersten wil, aan haren neef, Jonkheer DANIEL VAN DEN BOETZELAAR, die er in het jaar 1360, na hare aflijvigheid, mede verleid werd. Hij week, nevens RUTGERT zijnen broeder, die het verzoekschrift der Edelen had onderteekend, in het jaar 1567 uit het land. DANIEL stierf in het jaar 1591 en RUTGERT in het jaar 1604. WESSEL VAN DEN BOETZELAAR, zoon van RUTGERT, in het jaar 1598, met de heerl. verleid zijnde, verkocht die in den jare 1604, aan de stad Dordrecht, voor acht en dertig duizend gulden. Een der Burgemeesters werd met de heerl. verleid, op den 10 April des gemelden jaars, en bij bekleedde, gedurende zijn leven de Baanderheerschappij DER MERWEDE, bij verbeelding, waarna er wederom een ander Burgemeester, in zijne plaats, bij den Oudraad genoemd werd.

De heerl. MERWEDE had hoog, middelbaar en laag geregt, en werd van de Staten van Holland en West-Friesland ter leen gehouden. Verscheidene voorregten had deze heerl., als: visscherij, zwanendrift, vogelerij, tiendregt op grove, smalle en krijtende tienden, erfpachten enz. Onder deze heerlijkheid behoorde van ouds het ambacht Riede, daar de Riedijk binnen Dordrecht en een oud adellijk geslacht zijnen naam van had. Ook was het ambacht Tolloisen een smaldeel van MERWEDE. Dortsmonde, eertijds een dorp, nu eene visscherij en rietvelden, werd van de Heeren van de MERWEDE van ouds ter leen gehouden; doch later door de stad Dordrecht, als Heer van de MERWEDE, ter leen uitgegeven. Een groot getal van achterleenen hingen van de MERWEDE af, van welke er echter eenigen in den grooten vloed van het jaar 1421 verdronken waren. Het opzigt over deze leenen was, van wege de stad, eenen Stadhouder van de leenen, gemeenlijk den oudsten Secretaris van den Oud-Raad en het Geregt, toevertrouwd. Onder de voorregten van de MERWEDE verdienden de meeste opmerking, het schoutendom en de gewezene jaarmarkt binnen Dordrecht, alsmede de dijkban des Merwede-polders.

Een der drie markten, weleer binnen Dordrecht gehouden, droeg den naam van Heer-Daniels-markt, naar een der eerste Heeren van de MERWEDE, die, gelijk zoo vele anderen van zijn geslacht, den naam van DANIEL voerde. Deze jaarmarkt begon op St. Bonifaciusdag, zijnde den 5 Junij, en duurde acht dagen, eindigende den 13 der zelfde maand. Gedurende deze markt plagt de Heer van de MERWEDE, volgens eene oude overeenkomst, regtsgebied over deze stad te hebben, ten welken einde de roede van justicie zijnen Regter of Baljuw plegtig werd overgeleverd. Deze gewoonte werd onderhouden tot in het jaar 1795, toen het regtsgebied van DE MERWEDE met dat van de stad vereenigd werd, en dus lang nadat men de jaarmarkt niet meer hield. Den 5 Junij begaven zich de Schout der stad, de Burgemeester, die den Heer van MERWEDE verbeelde, en de Baljuw van de MERWEDE, als Schout van acht dagen, ten overstaan van het geregt der stad, dat van den Pensionaris en Secretarissen van het geregt vergezeld was, naar de plaats, alwaar Heer-Daniels-markt plagt gehouden te worden, zijnde aan het Sloebord, tusschen de Boomstraat en het Torenstraatje, alwaar de Schout der stad, staande naar de zijde van de stad, de roede van justicie aan den Burgemeester, die de Heer van de MERWEDE verbeelde, overleverde, onder uitdrukkelijk beding, dat ze hem, na het eindigen der acht dagen van de gewezene Heer-Daniels-markt, wederom ter hand gesteld zoude worden. De Burgemeester, staande naar den kant van den

Riedijk, de roede ontvangen hebbende, reikte haar den Schout van acht dagen over, die, gedurende dien tijd het Schoutambt van de stad waargenomen hebbende, de roede, den 13 Junij, aan den Burgemeester, en die wederom, op gelijke wijze, aan den gewonen Schout overhandigde. De stad stelde, als Heer van de MERWEDE, ook eenen Dijkgraaf, Heemraden en Penningmeester aan, over den grond en polder van de MERWEDE, die aan de oostzijde van Dordrecht, tegen den stads grond was gelegen.

Het wapen dezer heerlijkheid bestaat uit drie horizontale vakken, boven en beneden van keel (rood) en in het midden van zilver. Op de vakken van keel liggen vijftien gouden schijven of byzanthijnen, ter gedachtenis aan een der Baronnen van DE MERWEDE, welke bij de verovering van Constantinopel (Byzantium), door de Kruisvaarders, had uitgemunt.

MERWEDE (DE), riv., welke ontstaat uit de zamenvloeijing van de rivieren de Maas en de Waal bij Woudrichem, en in eene westelijke rigting langs Gorinchem en Dordrecht voortstroomt, beneden welke laatste stad, bij de Dordsche-kil, zij den naam van Oude-Maas verkrijgt.

Van Gorinchem af scheidt de MERWEDE het Land-van-Altena, dat thans tot *Noord-Braband* behoort, van den Alblasserwaard, in *Zuid-Holland* gelegen, af, en stroomt voorbij het dorp Hardinxveld, in den Alblasserwaard, en voorbij Sleeuwijk en Werkendam, in het Land-van-Altena liggende. Tusschen Hardinxveld en Werkendam, dat bij den Kloppenwaard ligt, verdeelt zich de MERWEDE in eenen zuidelijken en eenen noordelijken arm. De zuidelijke arm, na den Kloppenwaard van den Alblasser-waard afgescheiden te hebben, valt tusschen het Land-van-Altena en de kleine eilanden in den Biesbosch, waar het twee derden van hare wateren verliest. Dat vallen van den zuidelijken arm van de MERWEDE in den Biesbosch, geschiedt door verscheidene takken, killen genaamd, die door den Ouden-Wiel van het Oosten naar het Zuidwesten loopen, als: de Bakkerskil, de Bruinekil, het Steurgat, de Bevert, en de Groote-Hel of Westkil. De Ouden-Wiel is de voornaamste kil, door welke het grootste gedeelte der wateren in den Biesbosch loopt. De noordelijke arm der MERWEDE stroomt tusschen den Alblasserwaard en de killen of eilandjes, die ten Noorden van het Bergscheveld of den Biesbosch liggen, door, en tusschen welke de MERWEDE met den Biesbosch door vijf doorgangen gemeenschap heeft. De eerste doorgang van de noordelijke takken der MERWEDE, ten Zuiden van den Alblasserwaard, is de Hoogkil genoemd en is gelegen tusschen het ambacht van Houweningen en het Kort-Ambacht; de tweede doorgang is tusschen het Kort-Ambacht en den Huiswaard, en wordt Basse- of Lage-kil genoemd; de derde doorgang, Lauwgatje of Pleun-Lauwersloot genoemd, is tusschen den Huiswaard en het eiland Groes, dat tusschen den Alblasserwaard en den westelijken hoek of kop van het eiland van Dordrecht ligt; de vierde doorgang der MERWEDE naar den Biesbosch is de Helsloot; de vijfde doorgang is het Baangat. Beneden het Huiste-Merwede zijn nog twee doorgangen, doch welke van weinig aanbelang zijn.

Vóór Gorinchem vertoont DE MERWEDE zich als een breede zeearm; tusschen den dijk van Hardinxveld en de haven van Werkendam heeft zij naauwelijks de helft van deze wijdte; voor de ambachten van Giessendam, Sliedrecht en inzonderheid bij Papendrecht, vermeerdert de

breedte tot eene aanmerkelijke uitgestrektheid. Zij is menigmaal aan zware ophooping van water onderhevig geweest, waardoor de aangelegene dijken en landen vele rampen geleden hebben. In het algemeen is het hoog en menigvuldig opperwater de werkende oorzaak dezer onheilen geweest, hoewel meer dan eenerlei toeval hierin heeft medegewerkt; zware stormen hebben de vloeden, die de verdronkene Zuid-Hollandschewaard en de killen met de zee gemeen hebben, tot eene aanmerkelijke hoogte doen rijzen en het opperwater doen opkroppen; hierdoor is de Alblasserwaard aan menigvuldige doorbraken ten prooi geweest, waaromtrent men ons art. Alblasserwaard slechts behoeft in te zien.

Het A. P. = 0 stellende, is de hoogte te Woudrichem 1.562 en 1.143 ell. (1), te Gorinchem 1.474 en 1.003 ell., te Hardinxveld 1.374 en 0.707 ell., te Dordrecht 1.210 en 0.517 ell. (onder A. P.); afstand van Woudrichem tot Gorinchem 2109.7 ell., van Gorinchem tot Hardinxveld 6355.2 ell., van Hardinxveld tot Dordrecht 14,692.7 ell. Breedte voor Woudrichem, des zomers 650, des winters 700 ellen; voor Gorinchem, des zomers 930, des winters 1200 ellen; tusschen Gorinchem en Woudrichem, voor de kortste afstand, 1682 ellen; tusschen Gorinchem en de zandplaat, des zomers, 205 ellen; tusschen de zandplaat en de Noordbrabandsche wal, des zomers, 560 ellen; tusschen Gorinchem en het veer van Sleeuwijk, des zomers 800 en des winters 814 ellen; voor Hardinxveld, 512,36 ellen, diep 7,032 ell., stroom 0.4903 in 1″; onder de Oude Wiel, 399.33 ellen, diep 2,418 ell., stroom 0.4916 in 1″. Zoo als uit het bovenstaande te zien is, heeft deze stroom over hare geheele lengte eb en vloed. Tusschen Woudrichem en Hardinxveld bestaat weinig helling, door dat de stroom verminderd wordt, door de vereeniging van Maas en Waal, als ook door de groote breedte en menigte hindernissen, welke bij ontmoet. Tusschen Hardinxveld en Dordrecht, bij laag water, wordt de helling grooter door den uitloop van het water door de killen in den Biesbosch en door de Dordsche-kil in het Hollandsdiep; daarentegen wordt de vloed bij Dordrecht hooger, dan die der Lek bij Crimpen, door de menigte van wegen, langs welke het water toestroomt.

Men heeft over dit water drie voorname veeren, als: tusschen Gorinchem en Sleeuwijk, tusschen Hardinxveld en Werkendam en tusschen Dordrecht en Papendrecht, welke door zeilponten en zeil- en roeibooten worden onderhouden.

MERWEDE (BENEDEN-), naam welken men geeft aan dat gedeelte van de riv. de *Merwede*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk van Papendrecht voorbij Dordrecht loopt in twee armen, waarvan de eene, de Noord genaamd, naar Rotterdam en langs die stad en Schiedam tot bij Vlaardingen stroomt en zich aldaar met de *Oude-Maas* vereenigt; terwijl de andere arm, door eenen doorbraak ontstaan, voorbij Dordrecht en Puttershoek stroomt, en zich, beneden Heynenoord, in de zelfde *Oude-Maas* uitstort.

MERWEDE (HUIS-TE-) of Slot-te-Merwede, voorm. adell. h. in den *Groote-Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Dordrecht*.

Van dit h., hetwelk door den St. Elizabethsvloed, van het jaar 1421, verwoest is, ziet men nog eenige overblijfsels op een klein eilandje in de Merwede, een weinig beoosten Dordrecht. Eertijds was het, naar men wil, zoo na aan de stad gelegen, dat de tuin van het Huis aan

(1) Het eerste stelt voor de hoogte bij vloed en de tweede die bij eb.

de stadsmuren raakte. Daar zijn er, die willen, dat dit slot reeds in de zesde of zevende eeuw gebouwd zoude zijn, toen het geslacht van den Frankischen Koning MEROVEUS in deze gewesten regeerde en dat, zoo wel het slot als de stroom, welke vroeger onder den naam van de Waal bekend was, daarnaar hunnen naam gekregen hebbe. Het slot is van zeer grooten, harden, vasten, gebakken steen gebouwd geweest. Aan de noordzijde, langs den Merwestroom, vertoont het aangebleven muurwerk zich met ruiten, welker punten op- en nederwaarts staan. Deze ruiten worden gevormd door zekere zwaar verglaasde steenen. Van binnen ziet men nog steenen trappen, die echter zoo uitgebroken zijn, dat men die, niet zonder gevaar, beklimmen kan. Voorts heeft men er nog overblijfsels van kleine zwaar bemuurde vertrekken, die tot berging van krijgsvolk schijnen gediend te hebben. Volgens de kronijk van Culemborg werd in het jaar 1200 nog eene zaal aan dit slot gebouwd. Men zou de overblijfsels schier aanzien voor eenen der hoektorens van een groot vierkant gebouw. Schoon zij, door hoogen vloed en ijsgang, veel te lijden en somtijds eenige herstelling noodig hebben, staan zij echter zoo vast en regt op den grondslag, dat zij nog eeuwen schijnen te zullen kunnen verduren (1). Men zie verder over het in stand houden dezer bouwvallen het art. DORDRECHT (MERWEDE-POLDER-VAN-) (2).

MERWEDEPOLDER en OOST-MERWEDE-POLDER, polders in het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DORDRECHT (MERWEDE-POLDER-VAN-) en DORDRECHT (OOST-MERWEDE-POLDER-VAN-).

MERXVELD, havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Zwolle*, kant. en gem. *Vollenhove*.

Het huis, alsmede de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 48 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière VAN KNOBELSDORFF, woonachtig te Wijhe, prov. Overijssel.

MESCH, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, kw. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*; palende N. aan de gem. St. Geertruid, O. aan de Belgische gem. 's Graven-Voeren, Z. aan de Belgische prov. Luik, W. aan Eysden-Breust-en-Oost.

Deze gem. bevat het d. Mesch, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 264 bund. 31 v. r. 60 v. ell., waaronder 257 bund. 22 v. r. 30 v. ell. belastbaar land, en telt 30 h., bewoond door 40 huisgez., uitmakende eene bevolking van 220 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 brouwerij en 1 koornmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *St. Maarten* te *Maastricht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school te Mesch, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Het d. MESCH, in het Fr. MERCHAULT, ligt 2 u. Z. Z. O. van Maastricht, 2½ u. Z. van Meerssen, aan het beekje de Voer. Men telt er, in de kom van het d., 39 h. en 190 inw.

---

(1) Van deze bouwvallen vindt men twee afbeeldingen in de *verhandeling over den alouden staat, de eerste bevolking en vroegere geschiedenis van Zuid-Holland*, door J. SMITS Jz Dordrecht 1824 en eene in het door ons meermalen aangehaalde *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen, geschetst en afgebeeld*, door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA, Nijmegen 1841

(2) D II, bl. 478.

De kerk, aan den H. PANCRATIUS toegewijd, is een oud gebouw, met eenen steenen toren en van een orgel voorzien.

MESE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende; 7° 20′ Z. B., 149° 41′ O. L.

MESE-KAWOETER of MIESE-KAWOETER, klein eiland tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 2½ m. O. ten N. van *Boeti*, op een rif, dat wel 1 m. rond gaat.

MESINGIT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, distr. *Panimbang*.

MESKEWIER, METSKEWIER, METSELAWIER of METSINGAWIER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, N. W. van *Akkrum*.

Er stond hier vroeger eene state van den zelfden naam.

MESKEWIER, METSKEWIER, METSELAWIER, METSINGAWIER of METZINGAWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, N. W. van *Akkrum*, in het geh. *Meskewier*.

MESSANIVEL, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Leytimor*, aan de noordelijke kust.

MESSE (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het bosch van *Rorermel*, bij het d. Dippach, ten Noorden van den grooten weg van Luxemburg op Longwy. Hare hoofdstrekking is aanvankelijk zuidoostelijk, maar verandert na een derde van haren loop en wordt dan zuid-zuidoostelijk. Behalve Dippach, bespoelt zij ook Reckingen, Elingen, Wickringen, Steinbrucken en Bergem, terwijl zij zich, beneden laatstgemeld d., in de *Alzette* ontlast. De lengte van haren loop bedraagt twee uren.

MESSIASKREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zij neemt haren oorprong in bosschen en verlaten houtgronden, en loopt in eene oostelijke rigting naar de *Maarschalkskreek*, waarin zij zich ontlast.

MESSOWAL, rijk in *Australië*, op het eil. *Waygamnia*, een der *Papoesche-eilanden*.

METBROEK (HET), bosch in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Vlagtwedde*.

METHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. O. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. Z. O. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort; met 1 h. en 7 inw.

METEN of WAY-METEN (d. i. ZWART-WATER), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de *Binnenbaai*, tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

METERIK of MEETERIK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5½ u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. W. van *Horst*; met 46 h. en 330 inw.

METSELAWIER, METSINGAWIER en METSKEWIER, namen, onder welke het geh. en de voorm. state MESKEWIER, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, wel eens voorkomen. Zie MESKEWIER.

METSLAWIER, METSELAWIER of METZLAWIER, ook wel METZELWIER gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Dockum*, zeer vermakelijk aan den Anjumer-rijweg gelegen.

Het is de hoofdplaats der grietenij, met eene aanzienlijke binnenbuurt en eene vaart naar de Zuider-Ee. Men telt er 340 inw., die

meest hun bestaan vinden in de veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Metslawier-en-Nijawier*. De kerk, die men, even als den toren, in 1776 is beginnen te bouwen, was in 1777 voltooid, en werd den 10 Augustus van dat jaar ingewijd door den Predikant JOHANNES JACOBUS FLORIS. Zij heeft eenen spitsen toren, doch geen orgel. Boven de kerkdeur vindt men eenen grijzen zerk van Bentheimer steen, waarop, ter gedachtenis van den verschrikkelijken Allerheiligen vloed van het jaar 1570, te lezen staat:

Anno 1570 op Alderheilige dach savens is het Water hier in der Kerck hoech weest 1 voet en sijn fardroncke in dese gritenije 1800 menshen.

De kerk staat bijna zoo hoog als de oude zeedijk, uit welke omstandigheden men heeft afgeleid, dat het water, bij gedachten vloed, meer dan 4 Ned. ellen boven het gewone binnenwater moet zijn gestegen. Later vond men in de nabijheid dezer plaats, in de zoogenaamde Kleine-Wyhe, omtrent eene mijl van zee gelegen, een kabeljaauw en een zeehond, die ten geschenke zijn gegeven aan Graaf WILLEM LODEWIJK.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

De Grietman heeft er een groot vierkant huis, dat door zijne witte muren en zijn hoog standpunt van verre gezien wordt.

In het jaar 1837 heeft men er een huis aangeschaft, om tot opneming en verpleging van behoeftigen in te rigten.

Men had hier vroeger de staten Wibalda en Ropta; ook waren er in de nabuurschap van ouds vele aanzienlijke landhuizen.

Te METSLAWIER, was den 20 Maart 1634, geboren de Wereldberoemde Godgeleerde, BALTHASAR BEKKER, meest bekend door zijn werk *de Betooverde Wereld*. Hij overleed te Amsterdam den 11 Junij 1698.

METSLAWIERDER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, dat, te *Metslawier* een begin nemende, met eene zuidoostelijke rigting naar de *Zuider-Ee* loopt, en zich daarin ontlast.

METSLAWIER-EN-NIJAWIER, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*; met twee kerken, eéne te Metslawier en éénc te Nijawier. Men telt er 790 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SIXTUS GELLII, die in het jaar 1605 hier reeds in dienst was en in het jaar 1616 of in het begin van 1617 naar elders, denkelijk Boornbergum, vertrok. Tot aan 1631 zijn METSLAWIER en MORRA vereenigd geweest, doch toen METSLAWIER en NYAWIER bij elkander gevoegd waren, was de eerste Predikant HENRICUS BEKKER, hier beroepen in 1633 en verroepen naar Warfhuizen in 1646.

METTENEIJE of MET-DEN-EIJE, voorm. heerl. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland;* palende N. W. en N. aan Sint Pier, N. O. en O. aan Nieuwvliet, Z. en W. aan het Vrije-van-Sluis. Het grootste deel van den polder van den zelfden naam behoorde er toe; het zuidelijke daarvan (thans gem. Zuidzande), behoorde aan het Vrije, omdat het overblijfsel van *de Drenk*, die de grens der heerlijkheid was, door den polder liep en al hetgeen daarover lag als aanwas van het Vrije beschouwd werd; de heerlijkheid schijnt zich echter ook westwaarts in St. Janspolder uitgestrekt te hebben. Zij was ten allen

tijde een eigendom der Heeren van Nieuwvliet en maakte als het ware een onderdeel dier heerlijkheid uit. (Zie art. Nieuwvliet).

METTENEIJE, men vindt ook Met-den-Eije gespeld, pold. in *Staats-Vlaanderen*, *Land-van-Kadzand*, heerl. *Nieuwvliet*, c. a. prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Nieuwvliet*, gedeeltelijk gem. *Zuidzande*; palende N. en N. O. aan den grooten St. Annapolder, Z. O. aan den Lijsbeths-polder, Z. en Z. W. aan den St. Janspolder.

Deze pold., werd in het jaar 1542 bedijkt, doch gevloeid zijnde in 1607 herdijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 87 bund. 42 v. r. 72 v. ell. Hiervan liggen onder *Nieuwvliet* 75 bund. 82 v. r. 22 v. ell., onder *Zuidzande*, 11 bund. 60 v. r. 50 v. ell. De schotbare grootte is 78 bund. 44 v. r. 21 v. ell. Hij telt onder *Zuidzande*, 2 woonhuizen, onder *Nieuwvliet*, 12 huizen, meest op den dijk staande, onder welke 1 boerderij. Hij watert in den St. Janspolder uit, behoort tot de watering van Kadzand en heeft alzoo geen eigen Bestuur. Oudtijds stond in dezen pold., het slot der heerl. Nieuwvliet. De beraamde klinkerweg van Groede naar Kadzand, zal door dezen polder loopen.

METTENTHAL, landhoeve in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Bettemburg*, gem. *Monerich*.

METZINGAWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, nabij *Akmarijp*, waartoe zij behoorde.

MEUKER (DE), vaarwater ten N. van de *Friesche kust*, N. W. van de Lauwerzee, hetwelk de Engelmansplaat van het Peazumer- en het Wierumer-wad scheidt.

In dit vaarwater ligt in de zomermaanden een recherche-vaartuig, tot de in- en uitklaring van schepen, alsmede eene menigte visch-schuiten van de Peazumer en de Wierumer visschers.

MEULEKATEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Molecaten (1).

MEULEN (TER-), oudtijds het Hof-te-Almen genoemd, buitenpl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. Z. van *Gorssel*, 5 min. Z. van *Almen*, waartoe zij behoort.

Deze fraaije buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 6 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. L. Umbgrove.

MEULENBROEKROTH, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Weert*, gem. *Stamproy*, waarvan het de dorpskom uitmaakt; met 45 h. en 250 inw.

MEULENBUURT, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Ens, op het eil. *Schokland*, prov. *Overijssel*. Zie Ens.

MEULENHOF of Molenhof, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 4½ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, 1 u. N. W. van Deurne, ½ u. Z. van Bakel; met 11 h. en 60 inw. Dit geh. wordt door de Kawijksche loop in twee deelen verdeeld.

---

(1) Eveneens zoeke men de woorden, welke elders wel eens Meu gespeld, doch hier niet gevonden worden, op Mo.

MEULENPOLDER of MOLENPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*; palende N. aan den Stellepolder, N. O. aan den Quistkostpolder, O. aan Pieter-Jexenhoek, Z. aan het Oosteinde van Hugo-Kostenhoek en het Westeinde van Hugo-Kostenhoek, Z. W. aan den Oudelandschepolder, W. aan den pold. Nieuw-Overzande.

Deze pold., die een gedeelte van de *Watering-van-Baarland c. a.* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 90 v. r. 48 v. ell., telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door ééne sluis, door Baarland, op de Schelde, van het overtollige water ontlast.

Deze pold. werd den 26 Januarij 1682 geheel overstroomd, en is vervolgens weder beverscht.

MEULEPLAAT, plaat in de *Ooster-Schelde*, W. van Bergen-op-Zoom, tusschen het Kreekerak ten O. en de gorzen van Romerswaal ten W.

MEU-LUNTEREN, buurs. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie LUNTEREN (MEU-).

MEULWIJK, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Belair, benedenwaarts aan de suikerplant. de Eendragt; 2214 akk. groot; met 84 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen watermolen. De Negers noemen haar VAN-VEERI.

MEURSSENTOREN (DE) of BERGVREDE, versterkte toren in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en 10 min. Z. van *Didam*.

Deze versterkte toren is in het jaar 1609 afgebroken; doch tegenwoordig is de plaats, waar hij gestaan heeft, nog bekend onder den naam van M e u r s c h e - K a m p, zijnde een stuk bouwland, groot ongeveer 5 bund., toebehoorende aan het grafelijk huis BERGH.

MEUSE-INFÉRIEURE, Fr. naam van het departement van de NEDER-MAAS van het voormalige Fransche keizerrijk. Zie MAAS (NEDER-).

MEY (DE), naam, waarmede het d. UITHUIZERMEEDEN, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, door het landvolk veeltijds genoemd wordt.

MEY (TER-) of TER-MIJ, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. AMEIDE, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AMEIDE.

MEY (TER-) of TER-MIJ, voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Maarssen*, gem. *Haarzuilens*, 5 min. N. W. van de b. de Haar, aan den weg naar Portengen.

Dit huis was reeds in het jaar 1436 bekend, doch het geslacht der Heeren VAN TER-MEY is reeds voor lang uitgestorven, en het huis in het midden der vorige eeuw afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland.

Van de ruïne de Haar loopt nog eene laan naar deze plaats, en eindigt daar plotselings, zonder den zandweg te raken. Hieruit schijnt men te mogen afleiden, dat de bezitters der adell. huizen DE HAAR en TER MEY eenmaal in naauwe betrekking met elkander gestaan hebben.

De beroemde landschapschilder JAN BAPTISTA WENIX heeft op dit huis de laatste jaren zijns levens doorgebragt, en is er in 1660 overleden.

MEY (TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Leyden*, gem. en ¼ u. W. van *Leyderdorp*.

Dit huis was onder de kasteelen, sloten en heerenhuizen, die weleer onder Leyderdorp lagen, geen der geringste. In het jaar 1620 was daarvan nog eenen toren in wezen; doch in het laatst der vorige eeuw werd het, door den Burgemeester LANSCHÓT, naar den toenmaligen smaak vertimmerd.

MEYDRECHT, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MIJDRECHT (1).

MEYDRECHT (PROOSTDIJ-VAN-), streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie JAN (PROOSTDIJ-VAN-ST.).

MEYNESLOOT (DE) of DE MIJNSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*; griet. *Utingeradeel*, dat, van Akkrum afkomende, met eene Z. W. strekking, in de *Hornster-poel* uitloopt.

MEYON, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukken*, tusschen Celebes en Gilolo. — Het is onbewoond.

MEYSEMBURG, MEYSENBURG of MEISEMBURG, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*.

Zij bestond uit drie van elkander verspreide stukken, waarvan het voornaamste ten N. aan de heerl. Feltz en Heffingen, ten O. aan het balj. van Echternach, ten Z. O aan de heerl. Linster en Fischbach, ten Z. aan het balj. van Luxemburg en de heerl. Heisdorff, W. aan de heerl. Mersch, Pittingen en Esch paalde. Het tweede stuk lag in het zuidelijk deel van het balj. Luxemburg. Het derde tusschen de heerl. Useldingen en Holenfeliz.

Deze heerl. bevatte de d. Meysemburg, Schrontweiler, Beidweiler (ten deele), Saeul (ten deele), Lendelingen en Nirstzingen (ten deele), benevens de geh. Ober-Glabach, Nieder-Glabach, Blascheid, Erentzen, Finningen (ten deele) en Wickringen (ten deele). De grond is zeer berg- en boschachtig.

De heerl. betaalt onder het Oostenrijksch bestuur 3 flor. 12 sols en 3 den. van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland rondgeslagen werden.

MEYSEMBURG, MEYSENBURG of MEISENBURG, d. in de heerl. *Meysemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. ten O. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. N. O. van *Mersch*, gem. en 40 min. Z. W. van *Feltz*.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*, behoort. Er is ook een wel onderhouden kasteel.

MEYSEMBURG is de geboortepl. van den Godgeleerde WALTHER (VALTERUS) of van een der edele Heeren uit het gelijknamige stamhuis. Hij stichtte in 1237 het Dominikanerklooster te Trier.

MEYSEMBURG is de wieg en bakermat van een der beroemdste Ardenner geslachten. Reeds in 1176 komt zekere WALTHER VAN MEISEBURG als getuige voor in den giftbrief, waarin Graaf HENDRIK VAN LUXEMBURG den eigendom van Burlebach aan de St. Pauluskerk te Verdun schonk. De zelfde of een andere WALTHER VAN MEISEBURG wordt in 1194 onder de leenmannen der abdij van Echternach opgesomd. Een afstammeling van dezen, onder den naam van WALTHER VAN MEYSENBURG voorkomende, bezegelde in 1277 het leen-*revers* van FREDERIK VAN NEUERBURG, wegens Covern. Nog een andere WALTHER VAN MEISBURG, die eene prebende te Trier overgaf, om zich aan het kloosterleven toe te wijden, had

(1) Evenzeer zoeke men alle woorden, elders wel eens MEY gespeld, doch hier niet gevonden wordende, op MIJ of op MEI.

een groot aandeel in de stichting van de abdij te Differtingen, in 1235, door Alexander van Soleuvre bewerkstelligd. Poncette van Meysenburg werd in 1285 Priores van het klooster Marienthal, en overleed in 1298. Johannes van Meysenburg was Heer van Clerff (Clervaux) en met Adelheide van Bourscheid gehuwd. Zijn zoon Walther, door huwelijk met Gretha van Schönberg verbonden, bezegelde in 1346 de oorkonde, waarbij Jacob, Heer *van Monclair*, den Trierschen Aartsbisschop, Balduin van Luxemburg, alle zijne regten op Merzig overdroeg. Walther liet twee zonen na, Diederik, Heer *van Clerff*, die in 1380 nog in leven was, en Willem, Domheer te Keulen. Het schijnt, dat het geslacht der Heeren van Meysenburg omstreeks dezen tijd in de mannelijke lijn is uitgestorven. Hun wapen was van goud, van boven afgezet met keel, en daarin drie zilveren merlettes.

De heerlijkheid Meysemburg wisselde na dien tijd veelvuldig van bezitters. In het jaar 1387 was Johannes van Kerpen Heer van Meysemburg, vermoedelijk door zijne gade Mathilde. Beide en een andere Johannes van Kerpen, Heer *van Moersdorf*, verpandden in 1387 hun aandeel van Moersdorf aan den Ridder Hendrik van Orley, Heer *van Beaufort*, en aan Koenraad van Montabaur, voor veertien honderd Mentzerguldens. Op het einde der veertiende eeuw wordt Johannes van Brandenburg als Heer van Meysemburg vermeldt, terwijl Adam van Dalstein, Heer *van* Meysemburg, op den 25 October 1451, met de overige Staten des hertogdoms te Luxemburg vergaderde, om te beraadslagen over de erkenning van Philips *de Goede*, als Hertog des lands. In het begin der 18 eeuw behoorde de heerlijkheid aan den Ridder Christoph van Arnoult Heer van *Kayl, Bubingen* en *Bidburg*, die, bij een besluit van Keizer Karel VI op den 26 December 1716 in den vrij heerenstand werd verheven. Ten laatste is Meysemburg als huwelijksgoed aan de graven van Wiltz gekomen. Het kasteel werd bij verovering van het hertogdom Luxemburg, door de Fransche republiekeinen aan den Baron van Casal verkocht, die het ook nog heden bezit en bewoond.

MEYSEMBURG, adell. h. in de heerl. *Meysemburg*, grooth. *Luxemburg*, in het d. *Meysemburg*. Zie het voorgaande artikel.

MEZENBROEK, Meesenbroek of Meuzenbroek, in den omtrek gemeenlijk Mezenich geheeten, landg. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., gem. en 10 min. N. O. van *Heerlen*.

Dit landg., herkomstig van de familie Heldewier, behoort thans aan Mevrouw de Weduwe Erens van Neumenhagen.

MHEER, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (2 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. St. Geertruida, O. aan Gulpen, Z. aan Noorbeek en 's Graven-Voeren, in België, W. aan Mesch.

Deze gem. bevat het d. Mheer, benevens de geh. Banholt en Terhorst, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 892 bund. 96 v. r. 90 v. ell., waaronder 871 bund. 18 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 160 h., bewoond door 174 huisgez., uitmakende eene bevolking van 940 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De heuvel tusschen dit d. en Noordbeek bereikt eene hoogte van 170 ned. el boven de oppervlakte der zee, of 12 el boven de oppervlakte der Maas te Eysden.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 650 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek.

van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. éène school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het d. MHEER ligt 1½ u. Z. O. van Maastricht, 2 u. Z. W. van Gulpen. Men telt er in de kom van het d. 59 h. en 400 inw.

De kerk, welke aan den H. LAMBERTUS is toegewijd, is een vierkant gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

MI, plaats, van welke wordt gewag gemaakt in den brief van ANDREAS, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, op het jaar 1130 of, beter, 1131. Het is eene moerassige landstreek in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans de MIJZIJDE geheeten.

MIA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie MYA.

MICHEL (ST.), fort in de prov. *Limburg*, tegenover de vesting *Venlo*, waartoe het behoort. Het ligt bij den linker Maasoever, op ongeveer 300 ellen van genoemde rivier, waarover het door eene gierpont gemeenschap heeft met de stad.

In de Spaansche tijden was daar ter plaatse reeds eene schans aangelegd, om die stad, van de overzijde der Maas, te dekken.

Op St. Michielsdag 1641 werd aan het tegenwoordige fort de eerste steen gelegd, doch dit heeft sedert dien tijd eenige veranderingen ondergaan, en bestaat thans uit een vijfhoekig gebastionneerd fort, met natte gracht, zonder ravelijnen en alleen door eenen bedekten weg met inspringende wapenplaatsen omgeven. De hoofdwal is van bekleedingsmuren voorzien en het front aan de stadszijde bestaat enkel uit eenen gecréneleerden muur, waarin de ingang is. Tegen den oever der rivier ligt eene aarden lunette, welke door eene caponnière met den bedekten weg van het fort verbonden is. Binnen het fort staan drie steenen gebouwen, als: een wachthuis met woning en twee kruidmagazijnen. Onder den hoofdwal vindt men drie kleine casematten.

Dit fort heeft geene noemenswaardige belegeringen ondergaan. In 1793 werd het door den Franschen Generaal CHAMBERTYN ingenomen, die twee dagen later door de Pruissen, onder den Prins VAN BRUNSWIJK-OELS, daaruit verdreven werd.

Over dit fort rees in 1715 een verschil met den Koning van Pruissen, die voorgaf dat het op eenen grond lag (namelijk van het land van Kessel), welke reeds, eer Venlo den staat werd aanbedeeld, door den Keizer aan hem was afgestaan. Dan dit verschil werd, niet lang daarna, ter gunste der Staten, vereffend.

MICHELAU, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Diekirch*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bourscheid*, aan de Sure en aan den voet van hooge, met bosch en korenvelden bedekte bergen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort. De kerk is een klein gebouw zonder toren.

Er is in de nabijheid van dit d. een veer over de Sure, doch alleen voor voetgangers. Het wordt tamelijk druk bezocht, aangezien het de naaste verbinding tusschen de steden Wiltz en Diekirch helpt vormen. Het veerhuis staat op den tegenover liggenden oever, aan den voet van de rots, waarop de bouwval van het kasteel Bourscheid zich trotsch verheft.

MICHELBACH, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. *Contern*.

MICHELBACH, geh. in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Esch*.

MICHELBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt een weinig ten Z. van den Kroentgeshoff en valt, na eenen korten, zuidoostelijken loop, een weinig boven Muthfort in de *Syren*.

MICHELBUCH of MICHELBOURCH, d. in de heerl. *Everlingen*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 4½ u. N. O. van *Arlon*, arr. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. O. van *Osperen*, gem. en 1 u. N. O. van *Vichten*. — Er is eene kapel, die door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

MICHELS-HOF, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

MICHELSKIRCH, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. W. van *Berdorf*, aan de Sure.

MICHIEL (ST.), in het Fr. ST. MICHEL, ijzerwerk in de heerl. *Siebenbornen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. O. van *Steinfort*, gem. *Siebenbornen*.

MICHIEL (ST.), voorm. schans in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie PETTELAARSCHANS.

MICHIEL (FORT-ST.-), verl. fort in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan de *St. Michielsbaai*.

MICHIEL (GROOT-ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van de St. Michielsbaai.

MICHIEL (KLEIN-ST.), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van de St. Michielsbaai, Z. van de plant. Groot-St.-Michiel.

MICHIELDORP (ST.), voorm. land aan de noordzijde van *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat in 1304, door JAN I, Graaf *van Holland*, werd buitengedijkt.

MICHIEL-IN-PUTTEN (ST.), heerl. in het *Land-van-Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELHARNIS.

MICHIELSBAAI (ST.), baai in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan de Zuidkust.

MICHIELSBERG (ST.), voorm. kloost. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEM (DEN).

MICHIELSBERG (ST.), voorm. Nonnenkloost. van de orde van PREMONSTREIT, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie BAJUM.

MICHIELS-GESTEL (ST.), gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (4 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. den Dungen, O. aan Schijndel, Z. aan Boxtel, W. aan Vught.

Deze gem. bevat het d. St. Michiels-Gestel en een gedeelte van het d. Gemonde, benevens de geh. Herlaar, Pettelaar, Ruimel en een gedeelte van Kaatsenburg. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2200 bund. belastbaar land. Men telt er 301 h., bewoond door 320 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook heeft men er twee brouwerijen. De grond is deels zandig en schraal, maar ook gedeeltelijk, vrij goed. Men heeft hier goede weilanden, vele bosschen en aangename, met hout beplante, wegen en

wandellanen. De voornaamste voortbrengselen bestaan in rogge, boekweit, haver en garst, en van onderscheidene veldvruchten wordt hier vooral eene groote menigte aardappelen gewonnen.

De R. K., die er 2650 in getal zijn, maken de par. van St. Michiels-Gestel uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Gemonde.*

De Herv., van welke men er ongeveer 70 telt, behooren tot de gem. *Michielsgestel-den-Dungen-en-Schijndel.*

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te St. Michiels-Gestel en ééne te Gemonde.

Deze gem. was vroeger eene heerl. van den Keurvorst van den Paltz, die er voorheen alle ambten, zelfs de predikantsplaats, begaf. Dit heeft sedert 1794 opgehouden, en bij transactie, op den 24 Februarij 1801, is deze heerl., met alle ap- en dependentiën, aan de Bataafsche Republiek afgestaan.

Het d. St. Michielsgestel of St. Michelsgestel, ligt 1½ u. Z. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. ten O. van Boxtel.

De R. K. maken, met die van de geh. Herlaar, Pettelaar en Rummel, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen,* behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt.

De R. K. van St. Michiels-Gestel hebben vele jaren de godsdienst bijgewoond in het kasteel of buitengoed, den Groote-Ruwenburg genoemd en bewoond door Katholijke Heeren; doch de laatste huiskapellaan, Waltherus van Erp, die in 1805 als Pastoor te Vught is overleden, werd in eene boete van 600 guld. veroordeeld, ter zake dat hij aldaar, nog lang nadat voor de gem. eene kerkschuur was ingerigt, de H. dienst verrigt had, want den 28 April 1756 bekwamen de R. K. verlof van de Staten, om op het geh. de Stokhoek eene nieuwe kerkschuur te bouwen, die eerst door eenen Pastoor alleen en sedert het jaar 1766, met vergunning der Hooge Overheid, mede door eenen Kapellaan bediend werd. In het jaar 1800 herkregen de R. K. het bezit en gebruik der oude parochiekerk, ingewijd onder de bescherming van den *H. Aartsengel* Michaël, welk kerkgebouw zij voor hunne godsdienstoefening, met vele kosten, behoorlijk hebben in staat gesteld. In 1806 werd het koor vernieuwd, benevens de vloer der geheele kerk, en eene nieuwe sacristij er aangebouwd. In 1807 werd het geheele gebouw door pleisterwerk verfraaid, de glasvensters vergroot en verder de geheele kerk in eenen voldoenden staat gebragt. Deze kerk, welke midden in het dorp stond, was een zeer fraai gebouw, voorzien van eenen hoogen toren, pronkende met eenen hoogen spitsen naald. Bij den hevigen storm van 29 November 1836 stortte de toren om en op de kerk, waardoor het dak inviel en de kerk geheel onbruikbaar werd. Thans heeft men er een grooter kerkgebouw gesticht.

De Herv. kerk is een klein, doch net gebouw, met eenen kleinen klokkentoren, doch zonder orgel.

Men heeft in dit dorp een fraai raadhuis, dat op het laatst der vorige eeuw gesticht is. Ook zijn er vele fraaije buitenplaatsen, met aangename tuinen, schoone bosschen en landerijen, als: Zegewerp, Haanwijk, Nieuw-Herlaar, Overkerk, de Groote-Ruwenberg, de Kleine-Ruwenberg, de Brouwmeer en anderen.

Dit d. heeft eenen straatweg, in 1774 gelegd, en het was hier vroeger zeer levendig wegens den menigvuldigen doortogt van reizigers,

rijtuigen en karren naar 's Hertogenbosch; doch dit heeft sedert het aanleggen der Zuidwillemsvaart en andere communicatiewegen opgehouden. — De Dommel, die tot Boxtel voor aken en plijten bevaarbaar is, vloeit door dit dorp, en hoewel er niet vele huizen in de kom van het dorp staan, zijn zij nogtans meest allen fraai en wel getimmerd.

Toen Paus Urbanus III, in 1186, de collegiale kerk van St. Jan te Luik onder zijne bescherming nam, noemde hij onder hare bezittingen het dorp Gestel (St. Michiels-Gestel) met zijn toebehooren.

Men had vroeger te St. Michiels-Gestel twee beestenmarkten, als: eene Donderdags vóór den laatsten Maandag in April, en eene Dingsdag vóór den laatsten Zondag in October. De eerste wordt nog gehouden, doch de laatste is vervallen. — De kermis valt in Zondag vóór St. Michiel (29 September).

De voortreffelijke kweekerij van witte moerbezieboomen voor zijdewormen, door de Heeren Berail op den huize Ruwenberg aangelegd, leveren het bewijs op dat deze boomen op dezen zandgrond welig groeijen; terwijl de reeds op deze inrigting gewonnen zijdeproducten van zeer goede kwaliteit, met de beste buitenlandsche kunnen wedijveren. In 1837 heeft men te 's Hertogenbosch eene maatschappij opgerigt ter bevordering van de zijdeteelt en ter aankweeking van den moerbezieboom, welke de inrigting van de Heer Berail gekocht, aldaar haar hoofd-etablissement geplaatst, en den nijverigen opzigter tot Directeur aangesteld heeft. De spinschool voor den zijdeworm, het afhaspelen der zijdepoppen op, door den Opzigter uitgevondene, haspels, de zijdestrengen hier gewonnen, de zijdekleedingstukken van dit fabrikaat, getuigen van den onvermoeiden ijver en de vindingrijkheid van den eersten oprigter. Wenschelijk is het, dat zijne bedoelingen uit het regte oogpunt beschouwd worden, en deze onderneming, ook voor deze provincie van zoo veel belang, de welverdiende medewerking en ondersteuning mag ondervinden. Men zie verder over deze inrigting het art. Ruwenberg.

Op Nieuw-Herlaer is sedert 1840 de, sints eenige jaren, te Gemert door den kundigen en verdienstelijken Heer M. van Beek opgerigte school voor doofstommen overgebragt, zoo dat dit thans een instituut geworden is, waarin zich reeds 38 jongens en 34 meisjes, allen R. K., zijn opgenomen, met het doel om hen in taal-, godsdienstkennis en verschillende nuttige handwerken te onderwijzen en door nijverheid een middel van bestaan te verschaffen en het lot dezer ongelukkigen te verbeteren en mede om hun tot nuttige leden der maatschappij te vormen, waartoe ook eene belangrijke drukkerij, welke men daar vindt, de grondslag legt.

Nog bestaat hier een R. K. seminarium, het Kleine Seminarium genoemd, waarin omtrent 200 leerlingen het benoodigd onderwijs in verschillende talen en wetenschappen genieten.

In het jaar 1672 sloeg een gedeelte van het Fransche leger, onder bevel van den Graaf van Chamilly, zich in dit dorp neder, waardoor den ingezetenen grooten overlast en schade werd aangedaan. In 1794 leed dit dorp veel door de Engelschen en Franschen, er viel hier toen eene schermutseling voor tusschen deze benden, en men kan nog in sommige huizen de kanonkogels ingemetseld zien, welke er bij die gelegenheid in en doorgeschoten werden.

In het laatst der voorgaande eeuw viel hier eene zeer zware hagelslag, die, wegens de zwaarte der steenen, waarvan eenigen grooter

dan duiveneijeren waren en meer dan een half pond wogen, groote schade veroorzaakte.

In deze gemeente is, den 14 Julij 1832, veel schade veroorzaakt, door een ontzettend onweder, vergezeld van zware hagel. Er kwam aldaar eene soort van waterhoos neder, die de zwaarste boomen ontwortelde, het te veld staande graan verpletterde, en zelfs drie huizen deed instorten, onder het puin van een werd eene vrouw begraven, die ongelukkig kort na hare redding aan de gevolgen is overleden.

Het wapenschild van de gem. St. Michiels-Gestel is den Engel St. Michaël.

MICHIELS-GESTEL-DEN-DUNGEN-EN-SCHIJNDEL, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*.

Deze gem. telt ruim 100 zielen, onder welke 70 Ledematen. Men heeft er twee kerken, als: ééne te St. Michiels-Gestel en ééne te Schijndel.

Voorheen maakte zij drie gem. uit, als: Michiels-Gestel-en-Gemonde, den Dungen en Schijndel. De eerste, die in de gem. St.-Michels-Gestel-en-Gemonde het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Timotheus Rolandi, die in het jaar 1649 derwaarts kwam, en in het jaar 1652 naar Boxtel vertrok. De eerste, die de gem. den Dungen bediend heeft, is geweest Jacobus de Bitten, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1659 naar Hilvarenbeek vertrok. De eerste, die in de gem. Schijndel als Predikant gestaan heeft, is geweest Robertus Immens, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1659 naar Oirschot vertrok. Na het overlijden van den Predikant Cornelius Muller, in het jaar 1794, die in de gem. den Dungen stond, is die gem. met St.-Michiels-Gestel-en-Gemonde vereenigd, en na het Emeritaat van den Predikant uit de gem. Schijndel, dat in het jaar 1824 plaats had, is ook deze gem. met St. Michiels-Gestel-en-den-Dungen gecombineerd, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Joachim Christoffel Masman, die in het jaar 1822 herwaarts kwam en er nog in dienst is.

MICHIELS-GESTELSCHE-POLDER (NIEUWE-ST.-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel*, gem. *St. Michiels-Gestel*; palende N. aan den Hoogen-Pettelaar, O. aan de Pettelaarsche-dreef en het Boschbroek, Z. aan den Mudakkersche- en Plijnsche-polder, W. aan de Dreef-van-Haanwijk en de Vaartsche-straat.

Deze pold., welke in 1817 tot de tegenwoordige hoogte gebragt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 344 bund. 88 v. r. 95 v. ell., waaronder 315 bund. 76 v. r. 54 v. ell. schotbaar land, en heeft drie sluizen, als: 1°. eene houten, met eene schuif aan de buitenzijde, gelegen in de Pettelaarsche-dreef, wijd 4 palm.; 2°. eene op het zuidelijke einde, ter zijde van de Pettelaarsche-dreef, met eene schuif aan de buitenzijde, wijd 8 palm.; 3°. eene houten sluis in den Geuzendijk, voorzien van twee sponningen voor schotbalken, wijd 2 ell. 1 palm. 6 duim. Door de twee eerste sluizen watert hij uit op het Boschbroek, en door de derde in Oud-Herlaar en met het water van dien in het Boschbroek. Het zomerpeil is 3 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell. boven A. P. De dijkaadje van dezen polder is slechts te beschouwen als tegen hoog zomerwater beveiligende. Vóór de verhooging van de kade van dezen polder, in het jaar 1817, stond de polder Oud-Herlaar, gelegen ten noordwesten, in gemeenschap met dezen.

Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Gecommitteerden en eenen Penningmeester.

MICHIELS-GESTELSCHE-POLDER (OUDE ST.) of Polder-van-den-Dungenschen-kant, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel*, gem. *St. Michiels-Gestel;* palende N. aan den Polder-van-Dungen, O. aan de Hoogstraatsche-akkers, Z. aan den Nieuwe-St.-Michiels-Gestelsche-polder, W. aan het Bellebroek.

Deze pold., welke, volgens octrooi van Elisabeth, Prinses *van Solern*, Gravinne *van den Bergh*, Marquisin *van Bergen-op-Zoom*, van den 8 December 1649, bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 152 bund. 79 v. r. 57 v. ell., en heeft twee steenen sluisjes, elk voorzien van eene schuif aan de buitenzijde, als: 1°. eene aan Harsing, wijd 5 palm. 9 duim.; 2°. eene tegenover Bellebroek, wijd 6 palm. 2 duim., waterende door den Nieuwe-St.-Michiels-Gestelsche-polder op de Dommel uit. Het zomerpeil is 3 ell. 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken gemiddeld 7 ell. boven A. P. Het polder bestuur bestaat uit vier Gecommitteerden, en bovendien is het hoofd van het Plaatselijk bestuur van St. Michiels-Gestel, President.

Blijkens de bestaande kolken, langs de bedijking van dezen polder, is hij op drie plaatsen doorgebroken geweest. De tijd, wanneer zulks plaats had, is niet bekend; hetgeen omtrent de bedijking nog valt aan te merken is, dat de polder slechts aan de noordwest- en zuidzijde door eenen dijk is beschermd, en dat op de oostzijde de hooge gronden haar tegen overstroomingen dekt; aan den noord- en noordoostkant is de polder door de dijkaadje van den Dungensche-polder als bedijkt aan te merken.

MICHIELS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Haarlem*, in de *Groote-Houtstraat*.

Dit klooster is begonnen gesticht te worden, in 1414, voor adellijke Jonkvrouwen, of voorname burgerdochters, die van haar eigen goed of handwerk bestaan konden, en gelofte van altoos durende kuischheid doen wilden, waarover door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, het opzigt gegeven was aan den Pastoor der parochiekerk te Haarlem of den Commandeur van St. Janshuis aldaar.

Het is na de Reformatie ingerigt tot eene schuttersdoelen, de St. Jorisdoelen genoemd; later werd het tot een Proveniershuis verbouwd en thans dient het tot een Oude-Mannenhuis.

MICHIELS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Brunnepe*, bij *Kampen*, ingerigt voor Bagijnen.

Na de Hervorming is het afgebroken en later op de plaats een schoolgebouw gesticht.

MICHIELS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Leyden*, achter de voorm. Lieve-Vrouwekerk, tusschen de *Haarlemmerstraat* en de *Kamp*.

Het was een groot en rijk klooster, bewoond door Nonnen, die naar den derden regel van den H. Franciscus leefden. Het is na de Reformatie gedeeltelijk tot woningen verbouwd, gedeeltelijk tot eene leertouwerij gebruikt en overigens onbetimmerd gebleven, naderhand in erven verdeeld en geheel met woonhuizen betimmerd.

MIDACH, naam, welken Emo geeft aan het gedeelte van het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, later Middagt genoemd. Zie dat woord.

MID-BUUL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Buul (Mid-).

MIDDAG (DE), buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. van *Utrecht*, kant. en 3¼ u. O. van *Maarssen*, gem. *de Bildt*.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 200 bund., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer EYCK VAN ZUYLICHEM, woonachtig te Maartensdijk.

MIDDAGT, voorm. graafs., vermeld in een handvest van Keizer OTTO *den Groote*, van het jaar 970, als gelegen in dat gedeelte van Friesland (in Frisionibus), waarin liggen Hunesgo, Merna en Fivelgo, want zoo moeten deze namen verbeterd gelezen worden. EMO heeft geschreven MIDACH, eene benaming, die later weer in zwang gekomen is, en gegeven wordt aan het derde gedeelte van het kwartier, hetwelk naar het westen van de stad Groningen, tusschen de Eems en de Laauwers ligt, gemeenlijk het MEDARMSTERDEEL of MIDDAGSTERDEEL geheeten. Zie het volgende art.

MIDDAGT of MIDDAG, voorm. landschap, prov. *Groningen*, een der drie onderkwartieren van het *Westerkwartier* uitgemaakt hebbende.

Het heeft ten N. en O. (uitgenomen bij Klein-Garnwert en te Wierum) het Reitdiep en het Wester-Stads-hamrik, ten Z. de gem. Haren en de prov. Drenthe, ten W. Vredewold, Langewold en Humsterland. Dien naam droeg het, omdat het oudtijds een gedeelte van Hunsingo, maar dat over de Hunse tegen den middag (dat is ten Zuiden) lag. Want het is buiten twijfel, dat MIDDAGT oudtijds onder Hunsingo gesteld werd; gelijk ook daarom het Hunsingoër landregt van 1252, door den Abt van Aduard mede is opgemaakt, en welk landregt alhier, in tegenoverstelling van Vredewold, Langewold en Humsterland, plaats greep. Dit blijkt uit eenen brief van 1378, de zendbrieven van 1397 en 1407, de brieven van 1417, 1419, 1420, 1421 en zelfs nog uit de verbonden van 1474 en 1482. Het draagt in de oude charters den naam van OCTO PAROCHIE en van OCTO PAGI. Ja, deze vereeniging is zoo diep geworteld, dat na den tijd, waarin men MIDDAGT meer tot het Westerkwartier betrok, en daarom zijne Rigters op de Westerwarf riep, die zelfde rigters niet te min (te weten die van Aduard, Hoogkerk, Leegkerk, Dorkwert en Platvoetshuis) hunne zitting behielden op de Oosterwarf, hetgeen geduurd heeft tot 1749. Dit is ook de reden, waarom in MIDDAGT geene buurrigters waren, als onbekend in geheel Hunsingo. Reeds vroeg is MIDDAGT voor een afzonderlijk graafschap gehouden, gelijk het dus voorkomt in den keizerlijken giftbrief van 970. Naar het schrijven van EMMIUS noemde men het ook weleer Achtkerspelen, onder welke benaming het vrij waarschijnlijk voorkomt in den zoen van 1338, maar zulks heeft niet lang stand gegrepen. Ook moeten alsdan Ezinge en Feerwert er niet onder geteld worden. Men had er de volgende tien dorpen: Ezinge, Feerwert, Garnwert, Oostum, Fransum, de Ham, Aduard, Wierum, Dorkwert en Hoogkerk (1), thans de gem. Ezinge, Aduard en Hoogkerk, benevens een gedeelte van de gem. Adorp uitmakende. — Men telt er thans 706 h., bewoond door 827 huisgez., uitmakendeeene bevolking van ongeveer 4400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

MIDDAGTEN (HET HUIS-VAN-), ook wel het HUIS-TE-MIDDACHTE, adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr.,

---

(1) Zie hierover DRIESSEN, *Mon. Gron*, bl. 142 en VAN IDSINGA, *Staatsregt*, II, 224, 318 en 351, blijkende het uit de bij die schrijvers aangehaalde charters, dat dit landschap een eigen zegel voerde.

kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 1¼ u. N. ten O. van *Rheede*, 10 min. Z. W. van *Elkom*, waartoe het behoort.

Hoewel de geschiedenis zulks niet bepaaldelijk, ten opzigte van deze plaats, vermeldt, is het echter niet onwaarschijnlijk, dat zij, gelijk de stad Doesburg en meer andere plaatsen hieromtrent gelegen, haren oorsprong verschuldigd is aan den Romeinschen Veldheer Drusus, die, omstreeks den aanvang onzer jaartelling, aan het hoofd van eene aanzienlijke legermagt, herwaarts kwam, en toen hij zich gereed maakte om de wederspannige Friezen te beoorlogen, de gracht deed graven, door welke, tot op den huidigen dag, de Rijn met den, van de Munstersche grenzen komenden, en zich op deze hoogte noordwaarts wendenden, IJssel vereenigd is; misschien was het tegenwoordige Middagten toen eene dier burgen, sterkten of blokhuizen, hoedanigen de Romeinen in grooten getale stichtten, ter bescherming van de vaart op de rivieren.

In later tijd werd Middagten bezeten door het geslacht, dat daarvan zijnen naam ontleende; reeds in de elfde eeuw waren de Heeren van Middagten, als bijzondere gunstelingen der Graven van Gelre, door deze tot aanzienlijke waardigheden verheven. Het was in den jare 1315, dat Everard van Middagten zijn huis en burg, met alle toebehooren, opdroeg aan Graaf Reinald I, en het van dien weder ter leen ontving. Hendrik van Middagten, de zoon van Everard, werd daarenboven, in het jaar 1340, door Reinald II, met het overste Wildtfurster-ambt op de Veluwe beleend, aan hetwelk niet alleen verbonden was de jagt over de geheele Veluwe, maar ook het regt, om alleen te mogen vangen het grove wild, dat tot binnen de grenzen der heerlijkheid van Middagten verjaagd was, gelijk mede alle wild, dat op de geheele Veluwe verlamd of kreupel werd; ja zelfs was de Hertog daardoor verpligt, om zoo menigmaal de Heer van Middagten zulks begeerde, een stuk grof wild voor zijne keuken te doen vangen. Het blijkt ook, dat dit regt door hem gedurende den tijd der Hertogen bestendig uitgeoefend is; want toen eens, in het jaar 1535, Hertog Karel op de Veluwe ter jagt ging en bij die gelegenheid een stuk grof wild tot Ellekom, onder het gebied van Middagten, verjaagd was, werd het door Anthonius van Middagten gevangen, die ook, bij de aannadering des Hertogs, zijnen voet op het gevangen dier zettede, zeggende: »Genadige heer, ik sta hier op mijn vaderlijk erf;" waarmede de Hertog genoegen moest nemen en het wild naar Middagten zien voeren. Tot in het jaar 1625 bleef deze plaats in het bezit der afstammelingen van het oude huis van Middagten; in dat jaar werden Reinier en Steven Anna van Raesfeldt, zonen van Gosen van Raesfeldt, die met Ursula van Middagten gehuwd was geweest, daarmede beleend; het was hun bij testament nagelaten, door Anna van Middagten, eene volle nicht hunner moeder. Naderhand, namelijk in het jaar 1666, kwam Middagten door huwelijk in het bezit van den Baron Godert van Reeden, Heer *tot de Ginkel*, de zelfde die, in 1691, na eene in Ierland roemrijk bevochtene overwinning en het veroveren van eenige sterke plaatsen, door Koning Willem III, tot Graaf van Athlone en Baron van Agrim werd verheven, en vervolgens aan diens afstammelingen, de Graven Bentinck.

Nadat Middagten, vooral in het jaar 1629, veel geleden had van het Spaansche krijgsvolk, dat te dien tijde de geheele Veluwe door plundering en brand verontrustte, deed Reinier van Raesveldt, in het jaar 1643, het nog overgebleven oude huis, dat met een viertal

torens prijkte, met twee vleugels vergrooten, maar in 1697 deed de eerste Graaf van Athlone het geheel nederwerpen, en op de grondslagen van den ouden burg het tegenwoordige aanzienlijke gebouw stichten, waartoe hij zich van onderscheidene Italiaansche, Engelsche, Duitsche en Fransche bouwkundigen bediende. De trotsche steenen brug, die over de breede gracht naar het huis geleidt, en de daarin met groote kunst zamengestelde trap, behooren voorzeker onder de merkwaardigste voortbrengselen der bouwkunst hier te lande.

Ook de uitgestrekte tuinen, rondom het huis gelegen, welke door hoog geboomte omringd en door vijvers, watervallen en fonteinen verlevendigd zijn, zijn bezienswaardig, terwijl zich aan de overzijde van den weg, in het groote bosch, de uitmuntendste natuurlijke schoonheden voordoen. Van de 700 morgen (596 bund.), waaruit het geheele landgoed bestaat, bevat dit bosch niet minder dan 110 morgen (94 bund.). Eerbiedige bewondering vervult den wandelaar, waar hij voorttreedt onder het digte lommer der statig opgaande eiken en andere boomen, die hunne eeuwen heugende kruinen, ten hemel verheffen, en hunne takken tot een gewelf van loof vereenigen, om eenen tempel daar te stellen, wiens majesteit geene kunst evenaart, en, in verrukking opgetogen, ziet hij daar, waar het geboomte zulks niet belet, van de toppen der heuvels op heidevelden en bouwland, op bosschen en tuinen, op den vruchtbaren oever van den kronkelenden IJssel, op het met dorpen en steden bezaaide Zutphensche kwartier, tot daar waar, op de Kleefsche grenzen, de gebergten het gezigt bepalen.

MIDDAGTEN (KLEIN-) of KLEIN-MIDDACHTE, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. N. ten O. van *Rheede*, 10 min. Z. W. van *Elkom*, waartoe zij behoort.

Het is eigenlijk het Rentmeestershuis van *Middagten*, en behoort tot dat landgoed.

MIDDAGTERSTEEG of MIDDACHTERSTEEG, gemeenlijk DE STEEG genaamd, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. N. O. van *Rheede*, 10 min. Z. W. van *Elkom*, waartoe zij behoort; met 36 h. en 330 inw.

Deze b., welke grootendeels goede huizen bevat, is alleraangenaamst, ter weerszijden van den straatweg van Arnhem op Zutphen, gelegen, waartoe veel bijdragen de daaraan grenzende landgoederen Middagten en Rheederoord, die de vele stedelingen, welke zich herwaarts begeven, de fraaiste wandelingen opleveren.

Even ten Noorden van de b. staat eene Roomsch-Katholijke bijkerk of kapel, behoorende tot de stat. van *Dieren-en-Steeg*. Deze kerk is van eene vroegere woning opgebouwd, en heeft een houten klokkentorentje, met spitsje.

MIDDEGAAL, ook wel eens abusivelijk MEDEGAL gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Veghel*; met 49 h. en ruim 210 inw.

MIDDELAAR, d., voorheen Pruissisch, thans prov. *Limburg*, arr. en 12 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Gennep*, gem. en 1 u. Z. O. van *Mook*.

Men telt er in de kom van het d. 35 h. en 210 inw., en met de daartoe behoorende geh. Plasmolen, Heikant, Riethorst, Katerbosch en het Huis-te-Middelaar, 75 h. en 470 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw.

De inw., die er, op twee huisgez. na, allen R. K. zijn, onder welke 300 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, is een sierlijk gebouw, met eenen zwaren toren.

De beide Herv. huisgezinnen, die er wonen, behooren tot de gem. van *Gennep*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den Zondag na den 1 September.

MIDDELAAR (HET HUIS-TE-), voorm. sterkte, prov. *Gelderland*, arr. en 12 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Gennep*, gem. en 1 u. Z. O. van *Mook*, te *Middelaar*, aan de Maas.

Deze sterkte schijnt in het jaar 1388 zekeren edelman ARNOUD VAN HOEMEN toebehoord te hebben, want daar hij zich bij de Brabanders gevoegd, zich tegen de Gelderschen verklaard, en dezen veel kwaad gedaan hebbende, trok Hertog WILLEM VAN GELDER uit Nijmegen, en maakte zich meester van de sterkten van VAN HOEMEN, namelijk van Hoemen, Middelaar, Maurik en Ammerzoden, ja hij kreeg zelfs den overgeloopen ARNOUD gevangen; doch door tusschenkomst van vrienden werden zij daarna wederom verzoend.

In den jare 1418 heeft Hertog REINAUD VAN GELRE het HUIS TE-MIDDELAAR, benevens het Rijkswoud, aan ADOLPH VAN KLEEF, voor eene zekere som gelds verpand.

In den jare 1529 heeft Hertog KAREL VAN GELRE, terwijl hij met die van Nijmegen het oneens was, zijn verblijf op MIDDELAAR genomen, en zich van daar als vijand tegen de stad verklaard, welk verschil echter daarna wederom is bijgelegd.

De overlevering wil, dat het kasteel, benevens de kerk en toren van Middelaar, in de zestiende eeuw, door de Franschen zoude verwoest zijn.

Bij de belegering van het Genneperhuis door Prins FREDERIK HENDRIK, in Junij en Julij 1641, deed de Nederlandsche Veldheer te dezer plaatse eene schipbrug over de Maas leggen, het huis zelf met verschansingen omgeven, en een halve maan voor den ingang opwerpen, van welke werken de sporen nog duidelijk aanwezig zijn.

Ter plaatse, waar deze sterke gestaan heeft, ziet men thans nog den stal van het kasteel, welke in eene woning veranderd is. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 70 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer HAEFMANS, woonachtig te Arcen.

MIDDELAND, pold. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. aan het Hofland en de vestingwerken der stad Woerden, O. aan Snel, Z. aan Kromwijk, W. aan Kromwijk en Bulwijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 116 bund. 30 v. r. 12 v. ell., alles schotbaar land; telt 5 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Jaap-bijzijerwatering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, drie Heemraden en eenen Secretaris.

MIDDELBANK, plaat in de *Westerschelde*, prov. *Zeeland*, O. van *Hoedekenskerke*, N. van *Baarland*, N. W. van *Ossenisse*.

MIDDEL-BEEMSTER (DE), eigenlijke benaming van de kerkbuurt in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*. Zie MIDDEN-BEEMSTER (1).

---

(1) Eveneens zoeke men de overige met MIDDEL beginnende art., welke hier niet gevonden worden op MIDDEN of op de woorden van onderscheiding.

MIDDELBERT, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. van *Groningen*, gem. en ¼ u. Z. van *Noorddijk*, 10 min. van het Damsterdiep, hetwelk ten Noorden van het d. loopt.

Men telt er 37 h. en 220 inw., waaronder is begrepen het daartoe behoorende geh. Euvelgunne, met 18 h., eene school en 126 inw., die meest hun bestaan in den landbouw en de veeteelt vinden.

De grond is er zeer verschillend. In Middelbert is de grond laag en derrieachtig, zeer geschikt voor den bouw van haver, en wordt ook in den winter, door groote watermolens drooggehouden. Euvelgunne heeft eenen hoogen kleiachtigen bodem, zeer geschikt voor weiderijen, waartoe hij ook meestal gebruikt wordt.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*, behoort. Met deze gem. is, tot in het jaar 1650, vereenigd geweest het naburige zuidwaarts gelegene *Engelbert*, doch dit toen daarvan afgescheiden zijnde, is JOHANNES HUBERTUS JUNGIUS, die reeds sedert 1640 deze gecombineerde gem. bediende, alleen te MIDDELBERT gebleven, alwaar hij in 1689 overleed en opgevolgd werd door zijnen zoon SIXTUS JUNGIUS, die aldaar in 1698 overleed. De kerk is welligt eerst eene kapel geweest, en gebouwd door de GROENENBERGEN, wier kasteel op de Euvelgunne gestaan heeft. Het koor, aan de oostzijde, en de steenen toren, aan de westzijde, zijn er later bij gebouwd. Op den sierlijken predikstoel ziet men eenen engel uitgehouwen, die eene opengeslagen rol in de eene hand houdt en met de andere ten hemel wijst. In 1822 is de kerk met een nieuw, fraai en voortreffelijk orgel versierd, voorzien van twee rijen klavieren en met een aanhangend pedaal. Het heeft ten opschrift GOD IS MIJN LIED. De toren, die tot op de hoogte van de kerk vierkant opgetrokken is, vormt van daar eene opene koepel en eindigt met een behoorlijk spits, hetwelk hem een goed aanzien geeft. Op de klok, daarin hangende, staat het volgende versje:

IK WEKK DIE LEVEN OM TE MERKEN OP HUN STERVEN.
IK ROEP AAN IEDER OM IN TIJDS TE LEEREN DERVEN.
AL WAT HEM NU NOG OOIT HET LEVEN KAN DOEN ERVEN.
DAT IS IN CHRISTUS, DIES ZOO WILT NIET LANGER ZWERVEN.

JOH. BRIL.

Aan den toren, boven den eenigen maar ruimen ingang naar de kerk, is een fraaije steen, waarop de zon, maan, drie sterren en korenaren zijn uitgehouwen. Vóór dat hier eenen steenen toren was, hing de klok in eenen houten. De eerste klok is verloren geraakt, in het begin der Nederlandsche oorlogen, en door eene andere vervangen in 1626. De kerk ligt zeer schilderachtig, in hooge landen en door eene wijde gracht omgeven, welks aarde gebruikt is om kerk en kerkhof belangrijk op te hoogen. De pastorij, een hoog en vierkant blokhuis, op kelders gebouwd, heeft boven de hoofddeur eene zerk, waarop staat dat zij in het jaar 1744 gesticht is. Wegens de ruime kerkgoederen wordt hier alles in den besten toestand onderhouden. De thans zoogenaamde Kleine-Harkstede, in *Fivelgo*, zijnde een gedeelte van de reeds vóór de reductie vernietigde kerkelijke gemeente *de Heidenschap*, behoort er in het kerkelijke gedeeltelijk onder MIDDELBERT. Men heeft aldaar nog het Groote- en het Kleine-Meer, de Oude-Kerkweg en de Kerksloot, die naar de kapel van de *Heidenschap* ging.

De dorpscholen van Middelbert en Euvelgunne worden gemiddeld ieder door een getal van 35 leerlingen bezocht.

De Olgerweg, zijnde de zuidelijke grensscheiding, tusschen dit dorp en Engelbert, gedeeltelijk onder den naam van Oudenweg-van-Duurswold bekend, en de Hunzedijk zijn nog aanwezig. Langs de bogtige kil van de oude Hunse ligt de Euvelgunne, het aanzienlijkste gedeelte van MIDDELBERT. Tot aan de dertiende eeuw stond alhier het prachtig en sterk kasteel van het edele geslacht der magtige GROENENBERGEN.

Dit d. is de geboorteplaats van den Geleerde JOHAN HUIBERT JUNGIUS, die tevens een bij zijne tijdgenooten niet ongeacht Dichter was. Hij was de zoon van den bovengenoemden Predikant SIXTUS JUNGIUS en werd geb. den 22 October 1692 en † den 19 September 1743, als Predikant en Rector der Latijnsche scholen te Vlissingen.

MIDDELBLOK (HET), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Gouderak;* palende N. W. aan den IJssel, N. O. aan het Veerstalblok, Z. O. aan den Beijersche-polder, Z. W. aan den polder Kranenpoort.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 437 bund. 83 v. r. 30 v. ell., waaronder 434 bund. 97 v. r. 22 v. ell. schotbaar land; telt 97 h., waaronder 18 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, drie Heemraden, twee Waardslieden en eenen Secretaris.

MIDDELBORGT (HUIS-TE-), voorm. kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie MIDDELBURG.

MIDDELBOURG, Fr. naam van de st. MIDDELBURG, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie MIDDELBURG.

MIDDELBRAAK, voorm. meertje in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, Z. O. van Obdam, dat, drooggemalen zijnde, thans een gedeelte van den *Braken-polder* uitmaakt.

MIDDELBURCH-WALACHRIAE, naam, onder welken de st. MIDDELBURG, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, bij sommige Latijnsche schrijvers voorkomt. Zie MIDDELBURG.

MIDDELBURCH-WESTFRISIAE, naam, welken sommige Latijnsche schrijvers wel eens geven aan het voorm. kast. MIDDELBURG, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie MIDDELBURG.

MIDDELBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag*, 5 min. W. van *Nyega*, waartoe het behoort.

MIDDELBURG, arr., prov. *Zeeland;* palende W. N. W. en N. aan de Noordzee, N. O. en O. aan het arr. Goes, waarvan het door het Veersche-Gat, het Sloe en den Braakman gescheiden is, voorts door eene regte lijn, loopende van den Kapitalen Dam, van het noordwesten naar het Zuidoosten, op eenen weg door den Belgischen Laurinapolder, een weinig oostelijk van het gehucht de Maagd van Gent, zoo dat bijna de geheele zeedijk van den Clarapolder en een groot deel van den polder zelven arr. *Goes*, gem. *Philippine*, is, blijvende het overige arr. *Middelburg*, gem. *IJzendijke;* Z. aan de Belgische provincie Oost-Vlaanderen, Z. W. aan de Belgische provincie West-Vlaanderen.

Dit arr. bevat het eil. Walcheren, benevens Zeeuwsch-Vlaanderen-bewesten-den-Braakman. Men telt er 4 kant., zijnde: Middelburg, Vlissingen, Sluis en Oostburg, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51,740 bund. Men telt er 9145 h., bewoond door 13,138 huisgez., uitmakende eene

bevolking van ongeveer 62,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

MIDDELBURG, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg;* palende W. N. W. en N. aan de Noordzee, N. O. aan het Veersche-Gat, dat het van het kant. Kortgene scheidt, O. aan het Sloe, waardoor het van het kant. Heinkenszand gescheiden wordt, Z. aan de Hont of Wester-Schelde en aan het kant. Vlissingen.

Dit kant. bevat de volgende 13 gem.: Middelburg, Veere-en-Zanddijk-binnen, Arnemuiden-Nieuwerkerk-en-Mortiere, Nieuwland-en-St.-Joosland, Kleverskerke, Vrouwepolder-Zanddijk-buiten-en-Schellach, Gapinge, Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-ambacht, Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, St. Laurens-en-Brigdamme, Oostkapelle, Aagtekerke en Domburg-binnen-en-buiten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,860 bund. Men telt er 4011 h., bewoond door 5358 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 23,400 inw., die meest hun bestaan vinden in handel en landbouw.

MIDDELBURG, distr., prov. *Zeeland*, gemeenlijk het Eerste-District-van-Zeeland genoemd; palende W. N. W. en N. aan de Noordzee, N. O. aan het Veersche-Gat, dat het van het distr. Zierikzee scheidt, O. aan het Sloe, waardoor het van het distr. Goes gescheiden wordt, Z. aan de Honte of Wester-Schelde, die het van het distr. Sluis scheidt.

Dit distr. bestaat uit het platteland van het eil. Walcheren en bevat de volgende 18 gem.: Aagtekerke, Arnemuiden-Nieuwerkerk-en-Mortiere, Biggekerke-en-Krommenhoeke, Domburg-Binnen-en-Buiten, Gapinge, Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, Kleverskerke, Koudekerke, St. Laurens-en-Brigdamme, Melis-en-Mariekerke, Nieuwland-en-St.-Joosland, Oostkapelle, Ritthem-Nieuwerve-en-Welsinge, Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-Ambacht, Oost-en-West-Souburg, Vrouwepolder-Zanddijk-Buiten-en-Schellach, Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke en Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 20,604 bund., telt 1923 h., bewoond door 2598 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 13,000 inw., onder welke slechts een vijftigtal R. K., zijnde de overige allen Herv.

MIDDELBURG, klass., prov. *Zeeland*, verdeeld in de ringen van Middelburg, Vlissingen en Veere, en 31,300 zielen, onder welke 13,400 Ledematen, tellende.

Men telt er 23 gem., met 26 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 32 Predikanten.

MIDDELBURG, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *Middelburg*.

Deze ring telt de volgende 6 gem.: Middelburg (Hervormde gem.), Middelburg (Waalsche gem.), Arnemuiden, Kleverskerke, St. Laurens-en-Brigdamme en Nieuwland-en-St.-Joosland. Men telt er 14,700 zielen, onder welke 7000 Ledematen, ten, en heeft er acht kerken, bediend wordende door twaalf Predikanten.

MIDDELBURG, synagogaal ressort, prov. *Zeeland*, bestaande uit twee ringsynagogen: die van Middelburg en die van Zierikzee.

MIDDELBURG, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg* (1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. St. Laurens-en-Brigdamme, O. aan de gem. Kleverskerke en Arnemuiden-Nieuwerkerk-en-Mortiere, Z. aan de gem. Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsinge en Oost-en-West-Souburg, Z. W. aan de gem. Koudekerke, W. en N. W. aan de gem. Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande.

Deze gem. bevat de stad Middelburg en het zoogenaamde buitengedeelte of stads-ambacht, bestaande uit de door de stad, in de jaren 1521, 1610 en 1719, aangekochte heerlijkheden of ambachten den Hayman, Noord-Munster, Mortiere of Oud-Arnemuiden en Poppenroede-Ambacht, welke, van de grafelijkheid verheven op de steenrol Bewesten-Schelde, achtervolgens ten name van een lid der Regering, als sterfelijk man, gesteld werden, en tot op de Fransche overheersching door een afzonderlijk bestuur, het Kollegie van Keurschepenen van Stads-Ambacht genaamd, zijn beheerd geworden. Volgens de verdeeling van het jaar 1808, bevat de gemeente 21 wijken, waarvan de zestien eerste (A tot Q) tot de binnenstad en de vijf overige (R tot V) tot het ambacht behooren. Zij beslaat, volgens de afsluiting van den kadastralen legger in het jaar 1840, eene uitgestrektheid van 1372 bund., en bevat in haren kadastralen omtrek 2966 belastbare en 158 onbelastbare gebouwen, onder welk eerste getal begrepen zijn 2656 woonhuizen. De bevolking, welke in vroegere tijden door onderscheidene schrijvers, voor de stad alleen, wel op 28,000 zielen geschat is, en bij de volkstelling van 1798 nog 20,146 zielen bedroeg, bestaat, volgens den staat daarvan, op ultimo December 1842 opgemaakt, uit 15,892 ingezetenen, waarvan 7,119 van het mannelijke en 8,773 van het vrouwelijke geslacht.

De gem. Middelburg bezit, behalve eene katoenweverij en meestoof, geene groote werkfabrijken, welke eene bijzondere vermelding verdienen, ten ware men daaronder nog zoude rangschikken: 1 azijnmakerij, 3 bierbrouwerijen, 5 chocolaadfabrijken, 2 leerlooijerijen, 2 passementfabrijken, 2 saaijetspinnerijen, 2 touwslagerijen, 1 linnenweverij, 1 zeepziederij, 2 zoutkeeten, koren- en zaagmolens, 1 oliemolen, welke door stoom gedreven wordt enz. Haar voornaamste bestaan vond zij in vroegere jaren in den handel op meest al de bekende oorden der wereld, en droeg tot hare welvaart niet weinig bij, de binnen hare muren zoo zeer bloeijende kamer der Oostindische Compagnie, met hare aanzienlijke scheepstimmerwerven. Dan, deze welvaart is, ten gevolge der elkander opgevolgde tijdsomstandigheden, verdwenen; slechts blijft haar overig het vertier van ettelijke vermogende personen, welke er met hunne huisgezinnen wonen, en een zeer gering aandeel in de bevrachtingen der handelmaatschappij, bestaande het aantal daar te huis behoorende oostindievaarders thans (October 1845), uit 5 fregatten en 3 barkschepen, allen gebouwd op de oostindische commerciewerf. De scheepvaart is gering, zoodat in 1844 zijn ingeklaard 36, uitgeklaard 41 zeeschepen. Buiten de stad leven de meeste inwoners van den landbouw.

De Hervormden, die er ruim 12,800 in getal zijn, onder welke ongeveer 6000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort, en vroeger twaalf, van 1774—1794 zelfs dertien, Leeraars telde, doch thans nog slechts door zeven Predikanten bediend wordt. De eerste, dien wij hier als Hervormd Leeraar vermeld vinden, is Gelein Jansz. d'Hoorne, die zich, om de gemeente

niet lastig te vallen, met schoenmaken onderhield, doch anders een geleerd man was, en reeds in het jaar 1565 als Predikant de gem. MIDDELBURG heeft bediend, doch toen alleen in stilte, en zoodra het ontdekt werd, niet zonder tegenstand der stads overheid, tot dat men eindelijk overeenkwam, dat de Roomschen binnen, en de Onroomschen buiten de stad zouden prediken, dat tot in 1567 heeft volgehouden, toen de openbare dienst door de Heeren van de wet, op aanschrijven der Aartshertogin-Gouvernante, gestuit en GELEIN JANSZ., benevens PETRUS DATHENUS en andere Leeraren, die hun in dit werk de behulpzame hand geboden hadden, verbannen werden. Doch na het overgaan der stad aan der Staten zijde, in het jaar 1574, bekwam alles weder eene andere gedaante en is de Hervorming zoodanig doorgedrongen, dat genoegzaam alle inwoners de R. K. godsdienst verlieten. De eerste, die toen het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest de gemelde GELEIN JANSZ. D' HOORNE, die in het jaar 1574 herwaarts terugkwam, en in het jaar 1575 overleed. De eerste tweede Leeraar is geweest CASPARUS VAN DER HEYDEN, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1579 naar Antwerpen vertrok. De eerste derde Leeraar is geweest JOHANNES BOREEL, die in het jaar 1576 herwaarts kwam, en in het jaar 1577 overleed. De eerste vierde Leeraar is geweest JACOBUS KIMEDONCIUS, die in het jaar 1585 herwaarts kwam, en in het jaar 1588 naar Heidelberg vertrok. De eerste vijfde Leeraar is geweest JOHANNES HIZENBACH of JOHANNES DE JONGE, beide vervulden eerst elk eene halve dienst; doch later beide ook eene geheele; eerstgemelde werd in eene halve dienst bevestigd in 1582 en overleed in 1615; de laatstgemelde, in eene halve dienst bevestigd in 1586, overleed in 1616. De eerste zesde Leeraar is geweest JOHANNES JACOBI VERPOORTEN, die in het jaar 1589 herwaarts kwam, en in het jaar 1594 overleed. De eerste zevende Leeraar is geweest HENRICUS HEININGIUS, die in het jaar 1597 hier kwam, en in het jaar 1612 overleed. De eerste achtste Leeraar is geweest ANTHONIUS VAN DEN BERGE, die in het jaar 1597 herwaarts beroepen werd, en in het jaar 1635 overleed. De eerste negende Leeraar is geweest HERMANNUS FAUKELIUS, die in het jaar 1599 hier kwam, en in het jaar 1625 overleed. De eerste tiende Leeraar is geweest JOHANNES DE MEY, die in het jaar 1650 herwaarts kwam, en in het jaar 1678 overleed. De eerste elfde Leeraar is geweest PETRUS COORNE, die in het jaar 1661 beroepen werd, en in het jaar 1676 overleed. De eerste twaalfde Leeraar is geweest DANIEL HOORNBEEK, die in het jaar 1667 hier kwam, en in het jaar 1702 Emeritus werd. Bij deze twaalf Predikanten heeft de Regering den 13 April 1748, besloten een vasten Proponent aan te stellen; vervolgens, namelijk in 1773, den toenmaligen Proponent overleden zijnde, is in plaats van dezen aangesteld een Stads-Predikant. De laatste Stads-Predikant JACOBUS CREMER, in 1783 herwaarts gekomen, en in 1797 overleden zijnde, is zijne plaats niet meer vervuld. Den 17 Junij 1805 is het getal der Predikanten verminderd op tien; den 31 December 1807 verminderd op negen; den 31 Maart 1809 verminderd op acht, en den 31 December 1814 verminderd op zeven. Van de menigvuldige mannen van naam welke, hier het leeraarambt hebben waargenomen, vergenoegen wij ons op te geven, de geleerde HERMANUS FAUCKELIUS, die er in het begin der zeventiende eeuw, stond en de geschiedkundige ADRIANUS 's GRAVEZANDE, uit het laatst der achttiende eeuw.

In het jaar 1676 ontstonden er hevige onlusten in deze gem. Het collegium qualificatum, bij hetwelk destijds de beroeping geschiedde,

beriep tot Predikant der gemeente WILLEM MOMMA, Hoogleeraar te Ham, in het graafs. Mark, en de Regering benoemde hem tot Hoogleeraar der Godgeleerdheid, ter herstelling der aldaar toen aanmerkelijk vervallene kweekschool. Hiertegen kantte zich met kracht de klass. van Walcheren, hare bezwaren inbrengende eerst bij de Regering en vervolgens zij de Staten der Provincie; dit was te vergeefs. De Regering wilde, dat MOMMA in de dienst openlijk bevestigd zoude worden, hetgeen ook den 19 Julij des zelfden jaars geschiedde. Toen riep de klassis de hulp van den Stadhouder in, ten einde den hoog gestegen twist te vereffenen. De Stadhouder kwam, tegen het laatst van November te MIDDELBURG, in der Staten vergadering, op welke zijn gezag zoo veel vermogt, dat men besloot MOMMA buiten beroep te stellen. Ook werd de Prins door de Staten gemagtigd, om zulken, welke de voornaamste drijfveeren der beroeping van dien Predikant geweest waren, te straffen, met ontzetting van hunne posten of met schorsing in het waarnemen daarvan. Welhaast volgde de uitvoering; de regering en ook de krijgsraad werd veranderd. MOMMA werd op eene vereerende wijze ontslagen, en de Predikant VAN DER WAAIJEN, die in dit beroep voornamelijk de hand had gehad, afgezet en buiten de provincie gebannen. De eerstgemelde, eene jaarwedde, naar men meent, uit de eigene goederen van den Stadhouder bekomen hebbende, leefde sedert dien tijd op eene fatsoenlijke wijze daarvan te Delft, tot in September van het jaar 1677, toen hij overleed. De andere ging als een ambteloos burger wonen in Amsterdam, zijne geboortestad, van waar hij, binnen den tijd van een jaar, op aanbeveling des Stadhouders van Friesland, HENDRIK CASIMIR, die toen in openbare tweedragt leefde met WILLEM III, door de Staten dier provincie geroepen werd, tot het bekleeden van den Hoogleeraarspost in de Hebreeuwsche taal en in de Godgeleerdheid te Franeker, welke waardigheid hij met grooten roem tot in het jaar 1701, toen hij overleden is, bekleed heeft. Zijne gedachtenis wordt door eenen gedenkpenning levendig gehouden. Weinige jaren later, had men er in vollen gloed de geschillen wegens de Hattemisten, welke tot ongeveer 1716 duurde.

Men heeft hier ook eene Waalsche gemeente, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort. Sedert het jaar 1574 had men te MIDDELBURG eene Waalsche-Gemeente, die evenwel eerst in 1577 in de Waalsche synode genoemd wordt. Er werd aanvankelijk slechts nu en dan gepredikt. Den 6 Junij 1574 werd het eerste Avondmaal gehouden. De gem. bestond meest uit oude soldaten, die zich hier vestigden. De consistorie bestond ook nog uit de zoodanige toen Jonkheer DE BOISOT, Admiraal van Walcheren, zich met hen vereenigde. Doch in 1582 vond men bij die gemeente al meerdere personen van hoogen rang. Reeds in 1575 waren er twee Predikanten, waarbij in 1596 een derde gekomen is. De eerste, die hier de dienst heeft waargenomen, is geweest LOUIS D'OUTRELEAU, die van 1574 reeds werkzaam was. Hij predikte eerst voor de Waalsche soldaten, die MIDDELBURG in 1572 en later belegerden en vervolgens, in het jaar 1574 bezetteden. In het jaar 1579 kwam de eerste gewone of vaste Predikant in deze gem., zijnde LIEVIN MASSIS, die in het jaar 1605 nog leefde. De eerste tweede Predikant was de reeds genoemde LOUIS D' OUTRELEAU, die in het jaar 1580 hier kwam, en er in het jaar 1602 nog stond; terwijl DANIEL DE NIELLES, in 1601, van Wesel ook herwaarts was gekomen, als eerste derde Predikant. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de in deze gem. gediend hebbende

Leeraren, was ook de door zijne geestdrijverij beruchten JEAN DE LABADIE, die er in 1666 beroepen, doch later afgezet werd, waarna hij in 1674, in vierenzestigjarigen ouderdom, te Altona, overleed.

Die van de Engelsche gemeente, welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Middelburg-en-Vlissingen*. Vroeger maakten de te MIDDELBURG wonende Engelschen eene afzonderlijke gem. uit. Engelsche kooplieden hadden zich reeds in 1586 te MIDDELBURG gevestigd, en het is vermoedelijk, dat er van toen af eene gemeente zal geweest zijn.

De Evangelisch-Lutherschen, van welke er hier 430 wonen, maken eene gem. uit, welke tot den ring van *Rotterdam* behoort, en vroeger door twee, thans slechts door eenen Leeraar bediend werd. Deze gemeente bestaat aldaar sedert het jaar 1588, als wanneer zij gesticht is, door de uit Antwerpen en andere plaatsen in Vlaanderen en Braband, om de vrijheid van geweten, gevlugten van die gezindte. De eerste, die deze gem. als Predikant bediend heeft, is geweest Mr. JOHAN KERSSELER, die den 11 Augustus 1590 provisioneel en den 18 Februarij 1591 voor vast is aangenomen. De eerste, die als tweede Leeraar in deze gem. beroepen is, was JOHANNES NICOLAUS TREISEL, die in 1710 tot ambtgenoot van HERMANUS VAST beroepen werd, en hier in 1741 overleed. Na het vertrek van JOHAN NICOLAUS DAMEN, naar 's Gravenhage, in het jaar 1798, werd hier geen tweede Leeraar meer beroepen, maar moest de beroepene WILLEM FERDINAND NIEMANN, die in 1828 overleden is, alleen het leeraarambt waarnemen, zoo als er thans ook nog slechts een Predikant in die gem. gevonden wordt. Vroeger werd hier ook in het Hoogduitsch gepredikt, doch de laatste, die in deze taal de dienst waarnam, was ZACHARIAS FELDMAN, die in het jaar 1785 overleed. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de Godgeleerde THEODORUS DE HARTOGH, van 1729 tot 1735; de kundige en werkzame CHRISTOFFEL SIEDEBURG, van 1785 tot 1796 en JOHANNES NICOLAAS DAMEN van 1789 tot 1795. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die er 120 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke vroeger door twee Leeraren op kosten der gemeente bediend werd. In den beginne, nadat MIDDELBURG aan der Staten zijde was overgegaan, hadden de Doopsgezinden aldaar vele moeijelijkheden te verduren; zoo poogde men in de lente van 1578 de Leden dier gezindte, die zwarigheid maakten in het doen van den burgereed, omdat zij het eedzweren in het gemeen voor ongeoorloofd hielden, van het burgerregt te versteken of ten minste niet plegtiglijk tot burgers aan te nemen; doch de Prins had zich hiertegen zoo ernstig gekant, dat deze ophef voor dien tijd steken bleef. Hij beweerde » dat hun *ja* voor een » eed te strekken had, en dat zij op dit stuk niet verder behoorden » gedrongen te worden, ten ware men wilde billijken, dat de Roomsch- » gezinden de Hervormden drongen tot het belijden van eene gods- » dienst, die met hun geweten streed." Doch nadat de Prins naar Braband vertrokken was werd de toeleg hervat. De Regering vergde zelfs, dat zij gewapend de wacht zouden betrekken, of gebood hun anderzins hunne winkels te sluiten. Zij vertoonden hier tegen dat zij genegen waren alle schattingen te betalen, en zelfs wakers in hunne plaats te stellen; doch het mogt niet baten. Men scheen hun de stad te bang te willen maken. Zij keerden zich dan weder tot den Prins, die de Regering van MIDDELBURG, op den 26 Julij, wel ernstig aanschreef en gelastte de Doopsgezinden, voor het weigeren van den eed en het wapenvoeren niet meer moeijelijk te vallen. De eer-

ste, die als vaste Predikant hier gestaan heeft, is geweest JAN WINKELMAN, die er reeds voor het jaar 1649 was en in het jaar 1656 is overleden.

De Christelijke Afgescheidenen, van welken men er ongeveer 120 telt, hebben, in het jaar 1841, vergunning bekomen tot het oprigten eener gemeente.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er ruim 2000 aantreft, onder welken ruim 1000 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, behoort, en door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Israëlieten, van welke er 380 zijn, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Middelburg* behoort.

Men heeft in deze gem. 14 middelbare en lagere scholen.

De stad MIDDELBURG, oudtijds MIDDELBURCH, bij sommigen ook MITTELBURG, bij andere METELLUSBURG, in het Fr. MIDDELBOURG en in het Lat. MEDIOBURGUM, ook wel MEDIUM-CASTRUM, ligt ruim 32 u. Z. Z. W. van Amsterdam, 32 u. Z. van Haarlem, 13 u. W. van Bergen-op-Zoom, 14 u. N. W. van Gent, ruim 10 u. N. N. W. van Brugge, een groot u. N. O. van Vlissingen en weinig minder Z. W. van Veere, met welke beide laatste steden zij langs ruime en welbeplante straatwegen gemeenschap heeft; 51° 29′ 59″ N. B., 21° 16′ 44″ O. L., nagenoeg midden in het eiland Walcheren, daarom welligt MIDDELBURG geheeten, als zijnde een burg midden op het eiland.

Zij is de zetel van het Provinciaal bestuur en het Provinciaal Geregtshof van Zeeland. Ook bezit zij eene Arrondissements-Regtbank.

De eerste beginselen van MIDDELBURG zijn, gelijk van vele andere steden onbekend. Sommige schrijvers, op de gelijkluidendheid der namen afgaande, willen de stichting aan den Romeinschen Veldheer METELLUS toekennen, maar op onredelijke gronden. Wij houden evenwel den MIDDEL BURG voor zeer oud en minstens uit de vijfde of zesde eeuw. Volgens sommiger gissing, is hij echter eerst omtrent het jaar 836, toen EGGARD Graaf van Walcheren was, tegen de Noormannen gesticht, zijnde toen alleen een burgt of sterkte, bij welken, volgens aanteekening van CORNELIS BATTUS, in den jare 991 een kerkgebouw, aan ST. MAARTEN toegewijd, zoude gesticht zijn, of, zoo dit nog onzeker mogt geoordeeld worden, is het ten minsten omtrent het jaar 1000 beginnen gebouwd te worden tegen de Vlamingen, die Walcheren begonnen te bevechten, en niet, gelijk REIGERSBERG wil, omtrent het jaar 1121, wanneer MIDDELBURG slechts een dorp zou geweest zijn, waarschijnlijk uit het misverstand van het woord *villa*, hetgeen bij hem een dorp, maar bij de schrijvers van dien tijd eene stad beteekende. Dit is zeker, dat die van MIDDELBURG, in het jaar 1217, eene keure bezat, waarin de stad voorkomt als eene besloten veste, een *oppidum*, voorzien van een regt- of raadhuis, waarbij de poorters met klokgeklep werden zaamgeroepen. En die keure verwijst naar eene vroegere, terwijl wij van elders weten, dat MIDDELBURG, in de twaalfde eeuw, bekend stond als eene *villa franca*. Genoemde keur van 1217, zijnde de oudste thans nog overig zijnde, bezworen bij JOHANNA, Gravin *van Vlaanderen*, en WILLEM I, Graaf *van Holland*, en hunne Kasteleinen van Zeeland, is, onder anderen, aan die van MIDDELBURG ook vergund, dat geen Middelburger mogt worden gearresteerd in de graafschappen van Vlaanderen en Holland, ten zij om zijn eigen misdaad. Men vindt wel opgeteekend, dat men de stad eerst omtrent het jaar 1312 met muren en gemetselde wallen is gaan omgeven, doch

dit zoude in tegenspraak zijn met het hierboven gezegde. Toen echter is de stad reeds uitgelegd geworden en de oude muur, welke men in April 1843, bij het herstellen van een riool, onder de Molstraat, ontdekt heeft (1), behoorde tot de eerste uitbreiding der stad in de veertiende eeuw, toen de Noordmonster-parochie mede in de wallen werd getrokken. Eene eeuw later werd de Westmonster-parochie in den ringmuur begrepen. Oorspronkelijk had MIDDELBURG eene bijna ronde gedaante, door de Burgstraat in bijna gelijke helften verdeeld.

In eene zeer groote mate heeft zij gedeeld in de rampen der tijden en vertoont thans slechts eene schaduw van den bloei en het vermogen, tot welke zij vroeger gestegen was en waarin zij zich nog tot aan de omwenteling van 1795 mogt verblijden.

In het laatst der zestiende eeuw, nam zij zoodanig toe in bevolking, door het uitwijken van vele Hervormden uit de Spaansche Nederlanden, dat alleen van 1584 tot 1586, 2300 Ledematen dier gemeente overkwamen en zich binnen MIDDELBURG nederzetteden. — Vervolgens kwam de vaart op Oost- en West-Indië; alle ledige erven binnen de stad werden betimmerd en evenwel was er geene ruimte genoeg voor de toenemende bevolking, zoodat de Regering zich meer dan eens verpligt vond om de stad te vergrooten en uit te leggen. Bij de laatste uitlegging, welke tusschen de jaren 1590 tot 1598 plaats had, werd zij voorzien van aarden wallen, bestaande uit dertien bastions, waarvan een gedeelte, sedert het jaar 1840, naar het voorbeeld van andere steden geslecht en beplant is, en waar langs sierlijke wandelingen zijn aangelegd, welk werk te gelijker tijd dient om de behoeftige arbeidslieden des winters eenig werk te verschaffen.

De kermis valt in den vierden Zondag in Julij, de beestenmarkt den 9 Januarij.

De stad is nog altijd rondachtig van gedaante. Zij verschaft reeds van verre een aangenaam gezigt, door de menigte torens, spitsen, hooge en mindere gebouwen. Zij is omringd van eene wijde, versche en vischrijke gracht, vermakelijke en rondom sierlijk beplante buitensingels, met eene groote menigte aangename speeltuinen, ook hier en daar met grasrijke weiden en bleekerijen omzoomd, hetgeen eene zuivere lucht veroorzaakt, zoodat de inwoners, volgens het oordeel der geneesheeren, daardoor weinig van waterachtige of besmettelijke ziekten aangetast worden.

De stad beslaat, binnen hare muren, eene uitgestrektheid van 127 bund. en met in begrip der vesten 151 bund. Men telt er 2299 h. en volgens de telling van ultimo December 1842 14,198 inw., van welke 6356 van het mannelijke en 7842 van het vrouwelijke geslacht. MIDDELBURG had vroeger acht poorten, als: de Noordpoort, welke in 1798 afgebroken en toen van nieuws opgebouwd is, ten N. W.; de Koepoort, ten N. O.; de Veersche- of Noorddampoort en de Zuiddam- of Slijkpoort, bevorens van hout en in 1785 van steen gebouwd, ten O.; de St. Geertruidspoort, in de wandeling meest de Segeerspoort genoemd, ten Z. O.; de Vlissingschepoort, ten Z.; de Langevilepoort, welke in 1791 geheel vernieuwd is, ten Z. W., en de Seispoort, in 1793 insgelijks geheel vernieuwd, ten W. Thans heeft de stad zeven uitwegen, te weten: de Vlissingsche- en de Veersche-poorten, twee zware

(1) Zie Bijvoegsel tot de *Middelburgsche Courant* van Donderdag 1 Mei 1843, en de *Middelburgsche Courant* van 18 Mei 1843.

en fraaije gebouwen, van buiten met arduinsteen opgehaald en van torens en slaande uurwerken voorzien; de Langevile-, Seis- en Noordpoorten, zijnde zoogenaamde Hameipoorten, en de twee onlangs geplaatste Barrières, ter vervanging van de Haven- en de Geertruids-poorten. De Koepoort trouwens, kan, ofschoon nog bestaande, niet wel meer onder de uitgangen van de stad gerekend worden. Sedert vele jaren was de brug aldaar alleen voor voetgangers bruikbaar en bij den nieuwen aanleg der wallen tot wandelingen, is die brug geheel weggebroken, zoodat de poort thans geheel afgezonderd staat en nergens toedient, dan om aan de wandeling zelve een fraai gezigtspunt op te leveren. De wandeling loopt *voor* en *achter* om de poort, zoodat de stad daar geen uitgang meer heeft. Er ligt evenwel een pontje, om de menschen over te zetten. Ingevolge decreet van Keizer NAPOLEON, van den 27 Augustus 1811, moesten de poorten alle afgebroken, de wallen in de grachten geworpen en door het kanaal, dat nog in de gracht, ter ontlasting van het landwater over moest blijven, eenige breede dammen gelegd worden. Den 3 September kwam de order tot verkoop der poorten, met last om die oogenblikkelijk na den verkoop af te breken. De verkoop ging door en men begon dan ook het sloopen der Vlissingsche-poort. Reeds was de torenspits afgebroken, het uurwerk en de klokken uit den toren genomen, toen er bevel uit Parijs kwam, om niet verder voort te gaan. Naderhand zijn de klokken en het uurwerk weder op hare vorige plaats terug gebragt; echter is de toren, schoon van boven tegen inwateren digt gemaakt, zonder kap en spits, een overblijfsel van Fransche verwoesting gebleven.

De tegenwoordige is de derde bekende Haven der stad. De eerste, reeds omtrent het jaar 1100 gegraven, kwam uit Arnemuiden, op de groote reede, die toenmaals daar was. Zij was eng en krom. De tweede, waarvan octrooi was gegeven door Keizer KAREL V, op den 19 Maart 1530 werd begonnen op den 8 April 1532, en den 24 Augustus 1535 geopend, blijkens het gedenkschrift, boven de Noord-Dampoort:

XV°. XXXij in Aprieel den achtsten dach
dat men de nieu haven beghinnen sach.
Op Sinte Bertelmeusdach / XXXV daer aen /
wiert de voorz. havene open ghedaen.

Deze was lijnregt, een half uur gaans lang en kwam uit in het kanaal van Welzinge. Zij was, door aanslikking, voor groote schepen evenwel al spoedig onbruikbaar geworden, zoodat men reeds in 1609 aan het graven van eene nieuwe haven dacht en het verlof er toe in 1610 verkreeg. Die haven zou hebben moeten uitloopen in de Wester-Schelde, tusschen Rammekens en het nieuwe bolwerk, doch *Vlissingen* en *Vere* verzetteden zich tegen de uitvoering en het werk bleef steken (1). Men verspilde gedurig aanzienlijke sommen ter diephouding. In 1692 alleen, werden er 274,000 guldens voor besteed, en reeds ten volgende jare bleef er een Oost-Indievaarder in zitten. De tegenwoordige haven heeft hare rigting bijna juist Noordoost en Zuidwest, en gaat, op omtrent drie vierde uur afstands van de stad, langs en voorbij het dorp Kleverskerke; de mond komt uit, een kwartier zuidwaarts van Veere en het Noordelijk Sloe, regt tegenover de Zandkreek.

(1) Vergelijk J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Wandelingen door Walcheren*, bl. 15

De geheele lengte, met insluiting van den boog, onmiddellijk aan de stad, is 5274 ellen, dus bijna een uur gaans, en de oppervlakte, welke zij met de dijken beslaat, 96½ bunders. De stad is deze haven verschuldigd aan de gunstige beschikking van WILLEM I, Koning *der Nederlanden*, welke voor de uitvoering van dit aanzienlijke werk, bij besluit van 1 December 1814, aan MIDDELBURG een millioen gulden renteloos heeft doen voorschieten, te restitueren in jaarlijksche termijnen van niet minder dan 25,000 guld., waartoe de stad ⅓ en het platte land van Walcheren, wegens de daardoor verkregene geschikte uitwatering, tot lozing van het polderwater, ⅔ gedeelte zoude moeten bijdragen. Na eenen arbeid van twee jaren werd deze haven, den 2 Augustus 1817 het allereerst door Z. M. Koning WILLEM I geopend. Hierna, toen het water hoog genoeg was, kwam binnen het fregatschip *Middelburgs Nieuwehaven*, Kapitein F. T. FERBER, komende van Nieuw-Orleans; dit was het eerste zeeschip. Vier dagen daarna kwam mede binnen het schip *Middelburgh*, Kapitein A. VAN DE PUTTE, van Canton, met eene lading thee. Als eene dankbare nagedachtenis aan bovengemelde koninklijke gunst, is door de ingezetenen der stad, in het jaar 1819, een arduinsteenen gedenknaald aan den hoek der kaai opgerigt, alsmede een gedenkpenning vervaardigd. Ook deze nieuwe haven voldoet niet, en men is er andermaal op bedacht, om die door eene doorgraving naar Vlissingen te verbeteren of te vervangen.

De stad is zeer ruim gebouwd en bezit vele openbare plaatsen, waartoe inzonderheid behoort de Grootemarkt, zijnde een der schoonste pleinen van het Rijk, op hetwelk acht straten uitloopen. Deze markt is geheel bestraat, in het midden voorzien van een arduinsteenen kolom, op welke eene lantaarn geplaatst is, en beslaat omtrent 7800 vierkante ellen.

Aan de noordzijde van dit fraai en opmerkenswaardig plein, praalt het Stedelijk Raadhuis, een zeer schoon gebouw, uit twee afzonderlijke gedeelten zaamgesteld; het oude, staande aan de zijde der markt, is van Gothische bouworde en met sieraden als overladen. De tegenwoordige gevels zijn begonnen in het jaar 1512 en voltooid in 1518. Aan de noordzijde staan vijf en twintig levensgroote steenen beelden van Graven en Gravinnen van Zeeland, beginnende met Graaf DIRK V (onder het beeld staat DIRK X), en eindigende met Keizer KAREL V. De nieuwe aanbouw, aan de zijde der *Noordstraat*, werd begonnen in 1778 en voltooid in 1784, nadat dit gebouw reeds in 1671, aan die zijde, eenigzins vergroot was. Het bestaat uit eene geheel nieuwe zijvleugel, van de Iönische bouworde, en eene woning van den concierge, uitkomende in den Helm. De toren van het stadhuis is mede van eene zeer fraaije Gothische inrigting, en voorzien van een uurwerk. Aan de westzijde daarvan is de Vleeschhal, welke eene bijzondere geveltop boven zich heeft, en waarvan, volgens de stadsrekening, den 21 April 1425 de eerste steen gelegd werd, nadat alvorens drie woonhuizen, te dier plaatse staande, daartoe door de Regering waren aangekocht. Het bovenste gedeelte dient tot Vergaderkamers en Bureaux van het stedelijk bestuur en het kantongeregt. Opmerkenswaardig is aldaar de zoogenaamde Oudheidskamer, tot eene verzamel- en bewaarplaats van oudheden en andere zoodanige voorwerpen, welke geacht kunnen worden tot de geschiedenis der stad in betrekking te staan. Het benedengedeelte is geheel in gebruik bij de Arrondissements-Regtbank. Ook vindt men aldaar, bij het inkomen van de markt, het Bureau van de Stedelijke Policie.

Onder de openbare gebouwen verdient voorts eene eerste plaats de **Abdij**, staande rondom het plein van dien naam. Deze was oudtijds een klooster, gewijd aan de *H. Maagd* Maria, welks bouw dagteekent van het midden der twaalfde eeuw (1). Het stond vroeger buiten de stad, doch werd door Godebald, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, in het begin der twaalfde eeuw, binnen de stad gebragt en daarin Premonstreitheeren uit de abdij van St. Michiel te Antwerpen geplaatst, die er ook tot het laatste toe gebleven zijn. De juiste tijd, wanneer dit klooster tot eene abdij verheven is, vindt men niet aangeteekend, doch het is waarschijnlijk, dat het bij de invoering der Premonstreiten, in het jaar 1128, geschied en Albad of Albald, die te voren het klooster Vormesele, bij IJperen, in Vlaanderen, bestierd had, tot Abt daarvan is aangesteld. Volgens eene lijst, uit de papieren der abdij van St. Michiel te Antwerpen, volledig gemaakt uit de Pauselijke bullen, zouden er vijf en dertig Abten van Middelburg geweest zijn, van welken de genoemde Albald de eerste en Nicolaas de Castro de laatste was, zijnde deze, door Paus Pius IV, tot eersten Bisschop van Middelburg verheven. Die lijst is echter nog niet naauwkeurig, en voor vele verbeteringen vatbaar. Het geheel bestaat uit eenen onregelmatigen kring van aaneenverbondene gebouwen, die eene ruime, van vier ingangen voorziene plaats omsluiten, in welker midden zich een beplant wandelperk bevindt. De zuidwestelijke vleugel is de woning van den Gouverneur der provincie, zijnde een voortreffelijk gebouw, dat, door de bijtrekking aan de zuidzijde van de lokalen van den voormaligen Raad van Vlaanderen en de daaruit gevolgde aanwinst eener kapitale zaal, ten jare 1821 nog eene aanzienlijke verbetering heeft ondergaan. Ten tijde der grafelijke regering, diende dit gebouw reeds tot intrek voor deze hooge gasten, bij hun verblijf hier te lande. Het stond toen bekend onder den naam van Logement van de Graven van Zeeland, en behoort thans nog, met de overige gebouwen van de Abdij, voor zoo ver die niet verkocht zijn, tot 's Lands domein. Aan de zuidzijde zijn ook de **Vergaderzalen van de Provinciale en Gedeputeerde Staten van Zeeland**, benevens de **Bureaux van het Provinciaal Gouvernement**, en aan de noordoostzijde die van de **Centrale Directie van het eiland Walcheren**. Onderscheidene merkwaardigheden treft men in de abdij aan, te weten: een dubbel stel van de groote authentieke kaarten der Zeeuwsche eilanden, vervaardigd door de gebroeders Ingenieurs Hattinga, ten jare 1752, en de afbeeldingen van Prins Willem III (ten jare 1691 in koninklijk plegtgewaad levensgrootte geschilderd door John Brandon), van den Admiraal Michiel Adriaansz. de Ruiter en van Koning Willem I, alsmede eenige kunstige tapijtwerken, voorstellende de afbeelding van Prins Willem I, en voorts eenige scheepsgevechten in den Spaanschen oorlog, die als gedenkstukken van den Zeeuwschen heldenmoed moeten worden aangemerkt. Bij de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland, door Filips II, Koning *van Spanje*, ten jare 1559, werd ook de abdij van Middelburg, welke ongemeen rijk aan inkomsten was, in een bisdom veranderd, en Nicolaas de Castro of van den Burgh, door Paus Pius IV tot Bisschop verheven. De overgang der stad, aan de zijde des Prinsen van Oranje, ten jare 1574, bragt echter te weeg, dat al de Geestelijken der abdij (zijnde de Bisschop de Castro gedurende het beleg overleden), met de

(1) Zie Dresselhuis, *Wandelingen door Walcheren*, bl. 101

geheele R. K. Geestelijkheid, reeds spoedig daarop de stad verlieten, waarna gezegde abdij, met alle hare goederen en eigendommen, tot de gemeene zaak van het land is overgegaan en sints dien tijd met uitzondering van de kerkgebouwen, alleen tot een wereldlijk gebruik is dienstbaar geweest. Tot deze gebouwen behoort mede de zoogenaamde Abdijtoren, een der sieraden, op welke de stad zich met regt beroemen mag. Deze toren staat tusschen de Nieuwekerk en het Koor aan de zuidzijde, en is waarschijnlijk reeds gegrondvest in de dertiende eeuw. Hij is tot onder den baan ruim 85 Nederlandsche ellen hoog en voorzien van een uitmuntend klokkespel, bestaande uit een en veertig klokken, wegende te zamen 34,540 Nederlandsche ponden; hiervan is ook bezienswaardig de fraaije en kunstig gemaakte trommel, zijnde van metaal, uit één stuk gegoten en wegende 3400 Ned. ponden; hij heeft 308 maten, elke maat 84 vierkante nootgaten en alzoo in het geheel 25,872 gaten. De trommel had vroeger eene scherpe spits, doch na drie onderscheidene malen door den bliksem te zijn afgebrand, werd hij laatstelijk, ten jare 1712, weder op nieuw opgebouwd, en verkreeg alstoen zijne tegenwoordige gedaante.

Het Provinciaal Geregtshof, aan het einde der *Wagenaarstraat*, bij het vroeger zoogenaamde *Oude-Kerkplein*, thans het *Hofplein*, behoorde in het jaar 1317 reeds aan de Duitsche orde, doch is later, partikulier eigendom geworden zijnde, geheel vertimmerd, en bij de invoering der Provinciale Hoven, in 1838, tot dat einde, door de provincie aangekocht. De bijbouwing eener criminele regtzaal, met eenige kamers voor getuigen en beschuldigden, in 1840, volmaakt dit zoo wel ingerigt gebouw, hetwelk ook aan de voorzijde een zeer fraai aanzien heeft.

Het Burgerlijk en Militair Huis van Verzekering, aan het einde van den *Kousteenschendijk*, is, als tucht-, spin- en vrijwillig werkhuis, ten jare 1642, voor rekening der stad opgerigt, doch dient thans tot eene Gevangenis van het Rijk, op welks kosten het in 1823 aanmerkelijk vergroot is. Het beheer van dit huis is aan eene afzonderlijke Commissie opgedragen, voorgezeten door den Gouverneur der provincie.

Het lokaal, vroeger dienende tot Latijnsche School, in de naar haar genoemde *Latijnsche Schoolstraat*, naast het *Museum*, dat in 1691 zeer verbeterd is, en tevens tot woning van den Rector dient, is in 1842 tot een Stedelijk Gymnasium ingerigt, hetwelk ongeveer 20 leerlingen telt. Het gebouw draagt sporen van een klooster te zijn geweest. Volgens Boxhorn zoude de Latijnsche school eerst in 1611 gesticht zijn, doch in de stads rekening van 1593 komt het tegenwoordige schoolgebouw reeds als zoodanig voor; en in 1483 was te Middelburg ook al eene Latijnsche school aanwezig, geplaatst in het *Vogelzang*, thans het *St. Jorisstraatje*. Vóór de Hervorming heette zij de Groote School en was onder dien naam al vroeg bekend. Bij de aanstelling der Rectoren volgde men geen vasten regel. Mr. Levinus Lavi, b. v., werd den 11 October 1522 aangesteld voor zes jaren op twaalf pond Vlaamsch (72 guld.) en de excys van eene tonne bier; van elk kind niet meer dan zestien stuivers 's jaars, leerende den rijken om loon en den armen om godswil, zonder hoogtijdegeld, drinkgeld, speelgeld enz. aan te nemen. De kinderen moesten kaarsen en barning brengen. Maar de man was Priester. Een opvolger, in 1547, die getrouwd was, kreeg dertien zulke ponden en twintig grooten gratuit, om dat hij eene vrouw had.

De Rijschool is gebouwd in 1753, door Jonkheer Jan van Borssele, Eerste Edele van Zeeland, aan de zuidzijde van het *Molenwater*. Na den dood van dien Heer heeft de stad haar in 1767 voor eene som van 2000 guld. overgenomen. De Pikeur heeft eene jaarwedde uit stads kas. De jaarwedde van den eerste, F. Waslander, was 500 guld.

De Wisselbank is van stadswege opgerigt in 1616 en toen geplaatst in de *St. Pieterstraat*, in het huis genaamd *Aken*; doch meer en meer uitgebreidheid verkregen hebbende, is zij in 1643 overgebragt in een — uit twee, voor 13,560 guld. aangekochte — huizen, daartoe vervaardigd gebouw, op den hoek van den *Dam* en de *Lange-Giststraat*, waar zij nog is. Vóór 1795 bragt deze inrigting aanzienlijke voordeelen aan de stadskas op. Van 1763 tot 1793 dooreen dertig duizend gulden 's jaars. Zij wordt bestuurd door eenen Directeur en vier Commissarissen, met de noodige Boekhouders en Kassiers.

De Bank van Leening, in de *St. Jansstraat*, werd reeds opgerigt bij een stedelijk octrooi van 20 Julij 1606. In November 1636 maakte men haar tot eene Stedelijke Leenbank; doch sedert den 17 December 1670 wordt zij verpacht. De vroegere Lombard stond in de *Zusterstraat*, naast de Vischmarkt of Zusterkerk.

De Schouwburg, het eigendom van eenige partikuliere ingezetenen, is gebouwd in het jaar 1807, naast de *Koepoort*, ter plaatse, waar vroeger eene herberg, het Koningsplein genaamd, gestaan heeft. Dit gebouw heeft niet alleen van buiten een zeer fraai aanzien, maar ook eene voor de behoefte allezins voldoende zaal, in welke soms des winters tooneelvoorstellingen gegeven worden.

Voor de Concertzaal is in 1838 ingerigt een der lokalen van het Domein, vroeger gediend hebbende tot Vergaderplaats van het Collegie ter Admiraliteit van Zeeland, en later tot Departementaal Geregtshof en uitkomende op de *Groenmarkt*. De kosten daartoe beliepen ongeveer 12,000 guld., welke gevonden zijn bij wijze van renteloze actiën en waarvan de geregelde aflossing door de stedelijke Regering gewaarborgd is. De zaal, welke met zeer veel smaak gebouwd en ten opzigte van den klank zeer geschikt voor de muzijk is, dient ook voor de vergaderingen van het Departement *tot Nut van 't Algemeen*.

Het Museum Medioburgense, in de *Latijnsche Schoolstraat*, is tevens de Vergaderplaats van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en van twee Natuurkundige Gezelschappen. Het Kabinet van eerstgemelde is zeer opmerkenswaardig en bezit, behalve het touwslagerswiel, hetwelk de Admiraal de Ruyter, voor zes stuivers in de week, draaide, vele bijzonderheden, waaronder ook eene zeer fraaije verzameling van gedenkpenningen en munten; onder deze laatste allerzeldzaamste stukken, te Domburg op het strand gevonden. Ook heeft men er een voortreffelijk Planetarium, het fraaiste en kostbaarste, dat men in geheel Europa vindt. Hierin wordt de loop der planeten en de beweging van het geheele zonnestelsel uitgedrukt, wel ten deele in navolging van anderen, maar met veel meer naauwkeurigheid, en door onderscheidene nieuwe ontdekkingen meer volmaakt, dan eenig ander kunststuk van dien aard. Het rust op eenen voet, waarin een uurwerk is, dat het planetarium in beweging brengt en met den hemel doet gelijk loopen. De planeten loopen in hare evenredige afstanden van de zon op hellende vlakken, om hunne inclinatie op de eklipsen aan te wijzen. Zij loopen niet in cirkels, maar in ellipsen, gelijk hare excentriciteit aan den hemel is. De zon en de aarde draaijen beide om haren as, welker laatste zich altijd paralel blijft

met hare helling van 23½ graad. Rondom het gansche loopveld der planeten en der ecliptica, verbeeld door eenen breeden koperen band, verdeeld in even zoo veel uitgehouwen ruitjes, als zij graden van inclinatie bevat, wordt de lengte en breedte der planeten juist bepaald. Dit planetarium is vervaardigd door den Middelburgsche Kunstwerker J. van den Eeckhout, begonnen in 1782 en voltooid in 1787, op kosten van den Heer Mr. J. A. van de Perre van Nieuwerve en Welzinge, wiens nagelatene weduwe, Vrouwe Jacoba van den Brande, dit kunststuk, aan het toen bestaande Departement Middelburg van het Zeeuwsch genootschap, ten geschenke gaf.

De Koopmansbeurs, een ruim vierkant plein, gelegen op den *Kortenburg*, tegenover de *Abdij*, beslaat de plaats, waarop vroeger het Minnebroedersklooster stond. Hare eerste stichting dagteekent van 1592. Zij heeft aan drie zijden eene overdekte galerij op arduinsteenen kolommen en aan de voorzijde is zij met een ijzeren hek afgesloten. Ongelukkig dient zij, bij den vervallen handel dezer stad, tot geen ander einde meer, dan voor de plaatsing van eenige kramen, bij gelegenheid der kermis. De Beursknecht heeft er zijne woning.

De Graanbeurs, ook wel de Engelsche beurs genaamd, mede een vierkant plein, gelegen op den *Dam*, bestond reeds op deze plaats in 1526. Nadat de oude in het jaar 1767 was afgebroken, is zij geheel vernieuwd en grooter gemaakt, en heeft eene, op arduinsteenen pilaren rustende, overdekte galerij.

Het Postkantoor is in de *St. Geertruidstraat.*

De Vischmarkt, eene opene en voor het doel wel ingerigte plaats, in de *St. Jansstraat*, bevat aan weerszijden eene ruime en luchtige galerij, rustende op arduinsteenen pilaren.

Het Molenwater, voormaals een waterkom van ruim 4 bund. oppervlakte, lag vóór de laatste uitlegging der stad, in 1590, nog daar buiten. De benaming duidt de bestemming aan, waartoe die kom in 1550 gegraven werd; ook dient het thans nog eenigermate, om de haven uit te schuren en diep te houden. Het moest van tijd tot tijd worden uitgediept. In Maart 1737 werd dit wederom aanbesteed voor 96,000 guld. In 1739 zag men daarin zeeschepen, welke uit Engeland waren gekomen. In het jaar 1817, met uitzondering van eene gracht aan de zuidzijde, bijna geheel gedempt, is dit terrein thans tot eene aangename wandelplaats aangelegd en in verband gebragt met den aan die zijde der stad geslechten wal.

Het Dok is een gedeelte der oude Stads-Buitengracht, doch thans veel kleiner dan voorheen, en door middel eener groote schutsluis van de stads kaai afgesloten, over welke, ten jare 1671, eene ophaalbrug is gelegd. Daartegen aan vindt men de groote scheepstimmerwerven van de voormalige Oostindische Compagnie, welke met de daarbij behoorende gebouwen, in 1818, aan de stad zijn afgestaan en thans door erfpacht in gebruik zijn van eene societeit onder den naam van Commercie Compagnie.

De zoogenaamde Kleine Werf ligt thans buiten de stad en is door de stad aan bovengemelde Commercie Compagnie verhuurd.

De gebouwen der eertijds bestaan hebbende Oost-en-West-Indische Compagnien worden thans tot geheel andere einden gebruikt. Het schoone Oost-Indische Huis, op de *Rotterdamsche-Kaai*, dient thans tot een Vrij Handels-Entrepôt en voor de Bureaux der In- en Uitgaande regten en accijnsen; terwijl het West-Indische Huis, in den *Langendelft*, tot eene Armenschool is ingerigt.

Tot Kaserne is dienende het voormalig Oudemannen- en Vrouwenhuis, in de *Korte-Noordstraat*, in het jaar 1613 gesticht op den grond der oude Weesschool, doch bij gebrek aan fondsen in verval geraakt en op den 1 Januarij 1809 door de Regering gesloten. Omtrent de inwendige gesteldheid valt niets bijzonders aan te merken.

Het oude Waaggebouw, in 1526 gesticht op het plein, de *Balans* genaamd, is in 1823 afgebroken, en een aldaar zijwaarts staande gebouw der Commercie Compagnie tot eene Waag ingerigt.

Voor de Teeken-Akademie is, ten jare 1840, door medewerking van een groot aantal ingezetenen, van het Domein aangekocht een huis, in de *Lange-St.-Pieterstraat*, vroeger gediend hebbende tot verblijf van een der Gecommitteerde Raden van Zeeland. Behalve eene jaarlijksche subsidie uit de stedelijke kas, bestaat zij uit giften en legaten van bijzondere personen en jaarlijksche contributiën der honoraire leden. In dit lokaal treft men ook aan eene Industrieschool, door het Departement der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Nijverheid, ten jare 1841 aldaar opgerigt.

De Hervormden hebben te Middelburg drie kerken, als: de Nieuwekerk, de Koorkerk en de Oostkerk, benevens eene Waalsche kerk en eene Engelsche kerk. Men predikte in 't begin van 1574 alleen in de St. Pieterskerk, zijnde de Oudekerk of Noordmonster. Den 19 September 1574 begon men ook te prediken en te doopen in de Westmonsterkerk (toen op de groote Markt staande) 't welk den 13 Maart 1575 ophield, waarop, in plaats van deze, den 1 April 1575 tot eene tweede kerk is geopend de Nieuwe- of Abdijkerk, die ook Oostmonster werd genaamd. Den 22 April 1590 begon men in de Gasthuiskerk als de derde kerk, alleen 's voormiddags te prediken.

De Nieuwekerk, aan de *Munt*, voorheen de Abdijkerk, de Oostmunster en in de wandeling ook de Kloosterkerk geheeten, was destijds toegewijd aan de *Moedermaagd* Maria. Het is een langwerpig vierkant gebouw, dat met de abdijgebouwen gemeenschap had door middel eener gewelfde gaanderij, waarvan in 1580, toen er voor Zeeland voor het eerst een eigen muntgebouw werd daargesteld, een gedeelte is betimmerd en ingerigt tot de werkplaatsen der Munt. Vóór de Hervorming was zij eene parochiekerk, en werd door de Kanonniken van de orde der Premonstreiten bediend. Ofschoon thans de hoofdkerk der Hervormden, is zij zonder eenige praal of luister en tot nog toe zonder zoldering, alleen met een beschoten dak voorzien. Zij zal evenwel in 1846 bekoepeld worden, waartoe de fondsen reeds voorhanden zijn. Het schoone orgel, hetwelk bij den brand van den abdijtoren, in 1712, genoegzaam vernield was, is sedert geheel vernieuwd. De predikstoel, welke den 1 Junij 1727 voor de eerste maal gebruikt werd, is een meesterstuk van schrijnwerkkunst, rustende op eenen gebeeldhouwden arend. Men vindt in deze kerk ook het schoone marmeren praalgraf der Zeeuwsche Admiralen, de Zeehelden en gebroeders Jan en Cornelis Evertsen, welk praalgraf, ten jare 1683, in de Oude- of St. Pieterskerk was opgerigt; doch sedert die kerk, door de inlegering van Engelsch krijgsvolk, in 1809, van binnen zeer verwoest was en dit uitmuntend stuk aldaar aan een geheel bederf bloot stond, ten jare 1818, op kosten van den toenmaligen Koning Willem I, in deze kerk overgebragt, en den 18 Maart van dat jaar, met eene openbare redevoering ingewijd. Het Latijnsche opschrift, welke vroeger op het eeregraf stond, is door de volgende Nederduitsche vervangen:

TER EEUWIGE NAGEDACHTENIS
VAN DE
ONSTERFELIJKE ZEEHELDEN
DE GEBROEDERS
JOHAN EN CORNELIS EVERTSEN,
LUITENANT ADMIRALEN VAN ZEELAND
BEIDEN
STRIJDENDE VOOR HET VADERLAND
GESNEUVELD
IN DEN JARE MDCLXVI.

waaronder staat: DIT PRAALGRAF OP LAST DER STATEN VAN ZEELAND GESTICHT, EN UIT DE ST. PIETERSKERK HERWAARTS OVERGEBRAGT OP BEVEL VAN DEN KONING. MDCCCXVIII.

Voorts ziet men aan den noordelijken muur twee gedenkschriften, aldaar in 1820 geplaatst, ter eere en nagedachtenis van Willem, Roomsch Koning en van zijnen broeder Floris, bijgenaamd *de Voogd*, aan welke de stad Middelburg groote verpligting had en welke beide, omstreeks de helft der dertiende eeuw, in deze kerk begraven zijn. Het graf van wijlen evengenoemden Koning Willem, in den jare 1282, te Middelburg begraven in het koor der Abdijkerk, onder het portaal, is door Mr. N. C. Lambrechtsen van Ritthem, den 18 Maart 1817 ontdekt. Wij vinden eene resolutie van de Regering van Middelburg, in dato 13 December 1603, volgens welke reeds toen bij de Wet en den Raad was goedgevonden: » dat men een plan of patroon zal laten bewerpen, ende de kosten » van sulck eene sepulture (voor Koning Willem) overwogen zijnde, de» zelve ter plaatse voorsz. (in de Koorkerk namelijk) tegen of in den muer » te laeten maecken van blaeuwen ende witten arduyn, met de inscrip» tien daartoe dienende," dan deze resolutie heeft geen gevolg gehad.

De Koorkerk, op het Koorkerkhof, ofschoon het koor of de achterkerk der nieuwe, is thans ouder dan deze en van haar afgescheiden; de afscheiding had plaats na de opheffing der R. K. eeredienst, in 1577, met oogmerk om de groote en onbruikbare ruimte van laatstgemelde kerk te verkleinen. Nadat dit gebouw tot onderscheidene einden gediend had, werd het, op den 29 Junij 1759, tot eene kerk voor de Nederduitsche Hervormde gemeente geopend. In 1602 werd de aldaar aanwezige konsistoriekamer vervaardigd. In 1842 is in deze kerk opgerigt een gedenkteeken, ter eere van den beroemden Nederlandschen geleerde Adrianus Junius, welke ten jare 1575 in het koor dezer kerk begraven is. Dit gedenkteeken, hetwelk den 22 April van dat jaar plegtig ontbloot is, werd daargesteld op last en op kosten van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, en bestaat in eene wit marmeren plaat, hoog 1 ell. 4 palm. 6 duim., breed 1 ell. 1 palm. 7 duim., gevat in een sierlijk lijstwerk van granietmarmer, met wit marmeren ornamenten en consoles; op de plaat leest men, in vergulden letteren, het volgende opschrift:

TER GEDACHTENIS
VAN
HADRIANUS JUNIUS
DOOR ZIJNE GELEERDHEID
EEN SIERAAD DER XVI. EEUW.
GEBOREN TE HOORN
EN IN DIT KERKGEBOUW BEGRAVEN.
HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN.
MDCCCXLII.

De gedenksteen is geplaatst midden in den noordelijken muur der kerk, juist bij de plaats, waar thans nog de grafzerk van Junius ligt. Het vorige gedenkteeken, hem door zijnen zoon, Petrus Junius, opgerigt, was sedert lang verdwenen. Dit verlies is nu op eene waardige wijze door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen hersteld, en de man, dien de beroemde Lipsius, na Erasmus, voor den geleerdsten Nederlander verklaarde, en die door velen het licht van Holland en het sieraad zijner eeuw genoemd is, heeft daardoor eene hulde ontvangen, waarop zijne verdiensten zoo regtmatige aanspraak hebben. Voorts vindt men er aan den zuidelijken muur een soortgelijk monument, ter eere van Jan Pietersz, voormaals Scheepskapitein, in dienst der Westindische Compagnie en in 1628 in een heldhaftig gevecht, tegen de Spanjaarden, gesneuveld, hetwelk aanleiding heeft gegeven tot het spreekwoordelijk gezegde: *al is* Jan Pietersz *dood er leeft nog zijns gelijk*, zijnde de laatste regel van het vers, hetwelk op dit monument te lezen staat. Deze kerk heeft geen orgel en van het koor is nog een gedeelte door eenen muur afgescheiden tot een auditorum, van hetwelk echter geen gebruik wordt gemaakt. In het jaar 1839 werden drie zilveren schotels, twee wijnkannen en vier bekers, ten gebruike bij de Avondmaalsbediening in deze kerk, aan de Hervormde gemeente door eenen onbekenden weldoener, ten geschenke gegeven. Op den 24 Mei 1819 veroorzaakte een onweder brand in het binnenbekleedsel der groote looden vangbak, aan de zuidzijde van de kerk. Door het onverschrokken en manmoedig gedrag van den Loodgieter Huibertus Munters, was men echter de brand spoedig meester. Hij had namenlijk de tegenwoordigheid van geest om, na zich uit de kapitale goot nederwaarts in den vangbak te hebben laten afzakken, het aldaar brandend houten bekleedsel af te rukken, en het losgemaakte stuk, ter verdere uitblussching, in de kerkgoot te werpen, waardoor het gevaar voor den schoonen abdijtoren, de beide kerken, en de belendende gebouwen weggenomen werd. Ten blijke van goedkeuring en erkentenis ontving hij van Burgemeesteren dezer stad eene zilveren medaille, met toepasselijke opschriften; van Kerkmeesteren eene zilveren tabaksdoos, versierd met een, betrekkelijk het door hem gekeerde onheil, mede toepasselijk opschrift; van de Commissie van Eeredienst der Hervormden een schriftelijk bewijs harer erkentenis, en van het Middelburgsch Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* een diploma als honorair Lid.

De Oostkerk, staande aan het einde der *Bree-* of *Breedestraat* is een zeer schoon gewrocht, van hedendaagsche bouwkunde, een fraaije achtzijdige koepeltempel, van behagelijke evenredigheden en voorzien van een zeer schoon orgel, boven den predikstoel. Het plan, waar naar deze kerk gebouwd is, met het bestek en de beraming, is gemaakt door den Bouwkundige B. F. Drijfhout, Architect te 's Gravenhage. Het binnenwerk van het rondopgaande dak of der kap, wordt voor een meesterstuk van kunst gehouden. Het rust gedeeltelijk op acht zware pilaren, binnen de kerk, doch zoodanig aan de hoeken geplaatst, dat zij, bij eene zeer goede uitwerking, de ruimte niets belemmeren. Op het dak rust eene kleinere koepel of zoogenaamde lantaarn. Tot den bouw dezer kerk begon men de fundamenten te graven en te heijen in 1647. De muren reeds tot eene zekere hoogte opgehaald zijnde, heeft de voortgang van het werk, wegens gebrek aan geld, eenige jaren stil gestaan, doch is weder hervat in 1655 of 1656 en in 1667 het gebouw voltooid. Den 6 Julij des laatstgemelden jaars is deze

kerk, door den Predikant Petrus van Thoor voor de dienst geopend. Volgens stedelijke rekeningen van 1644 tot 1667 heeft de bouw dezer kerk aan de stad de aanzienlijke som van 355,467 guld. gekost, waaronder niet medegerekend de uitgaaf voor het orgel, hetwelk eerst in 1782 gemaakt is, en, behalve eene gift uit de stedelijke kas van 1600 guld., geheel en al uit vrijwillige inschrijvingen der ingezetenen is bekostigd.

De Fransche- of Waalschekerk, in de *St. Pieterstraat*, is van binnen zeer net ingerigt. Zij was voormaals de Kapel van het daaraan gelegen hebbend Klooster-van-de-Bogaarden, hetwelk zijnen ingang had in de *Spanjaardstraat*, en naderhand veranderd is in eene brouwerij, de Vijf-Ringen genaamd, welke niet meer bestaat, en waar ter plaatse thans een stalhouders bedrijf is, dat nog den zelfden naam draagt. Sedert het jaar 1656 is deze kerk ook in het bezit van een orgel, dat in 1815 aanmerkelijk verbeterd is.

De Engelsche kerk is de Kapel van het voorm. Cellebroedersklooster, in het *Cellebroerstraatje*. Het is een klein, luchtig, vierkant gebouw, van een orgel voorzien, en sedert het jaar 1621 door die gemeente in gebruik.

Vroeger hadden de Herv. hier nog drie kerken, als: de Oudekerk, de Gasthuiskerk en de Vischmarktskerk.

De Oude- of Noord-Monster-kerk werd ook de St. Pieterskerk geheeten, als zijnde vóór de Hervorming aan den H. Petrus toegewijd, met een kollegie van Kanunniken vereenigd. Zij is begonnen gebouwd te worden in het jaar 1306, en was in het jaar 1310 of, volgens anderen, in 1313 voltooid. Zij was in de gedaante van eene kruiskerk, lang, van het Oosten naar het Westen, twee honderd tien Middelburgsche voeten (60 ell.), en breed, van het Noorden naar het Zuiden, honderd acht en vijftig dergelijke voeten (47 ell. 4 palm). Haar bouwheer was Graaf Willem III; doch, volgens eenen zekeren Nederduitschen brief, zou deze kerk, in het jaar 1284, door Graaf Floris, Koning Willem's zoon, gesticht, aan de Duitsche orde geschonken, en door haar, in het jaar 1310, aan den Graaf wedergegeven zijn, die toen daarin een kollegie zoude gesticht hebben, hetgeen Reygersberch echter aan Willem III toeschrijft, en op het jaar 1314 brengt. Hij had daarin een kapittel van eenen Deken en veertien Kanunniken geplaatst, wier ambt en prebenden, gelijk ook dat van den Pastoor ter begeving des Graven stonden. Deze kerk heeft voorheen zeven honderd vijftig gemeten of ruim twee honderd vier en negentig bunders land bezeten. Onder hare reliquiën was een aanzienlijk stuk van het H. Kruis, hetgeen in een kastje gesloten en met kristal bedekt, in plegtige omgangen gedragen werd. Die van Arnemuiden waren verpligt jaarlijks het H. Kruis, op hunne eigene kosten, door hunne Gilden ten toon te stellen en weder af te nemen; ook moesten de drie Schuttersgilden van Arnemuiden, met wapenen, wagens, trommels en fluiten op den jaarlijkschen omgang verschijnen. Waar dit stuk van het kruis gebleven is, weet men niet. Deze kerk was de eerste, die terstond, na het overgaan aan Prins Willem I, in 1574, tot der Hervormden eeredienst werd ingerigt, en tot op het jaar 1809 daartoe is gebruikt; doch toen is zij, door het inlegeren van het Engelsche krijgsvolk, van binnen zeer verwoest. Na dien tijd is zij alleen gebruikt om er in te begraven en in het jaar 1834 geheel afgebroken, zoodat er nu niets meer dan een groot open plein, het bovengenoemde Hofplein, van overig is. Nopens het hier gestaan hebbende

marmeren praalgraf der Luitenant-Admiralen, de gebroeders EVERTSEN, is bij de beschrijving der Nieuwe kerk het noodige aangemerkt. Ook buiten en binnen had deze kerk, voor den opmerkzamen beschouwer alle blijken van eenen lateren en niet voltooiden herbouw. Buiten, aan den zuidelijken muur van het koor, tusschen den derden en vierden pilaar, gerekend van den ingang der kerkmeesterskamer, was een oud, eenvoudig gedenkstuk geplaatst, bestaande in eenen langwerpigen steen, waarop twee handjes waren uitgehouwen, welke eene rol vasthielden; de letters, die voormaals het bijschrift uitmaakten, waren echter in den laatsten tijd grootendeels verdwenen, en uit hetgeen er nog van overig was kon niets gelezen worden. De overlevering zegt dat het geplaatst was ter gedachtenis van een paar jonge lieden, welke in den echt zouden worden ingezegend, maar beiden, bij het geven van de regterhand, dood bleven.

De Gasthuiskerk is in het jaar 1798 aan de R. K. afgestaan, en thans bij de Afgescheidenen in gebruik.

De Vischmarktkerk, dus gemeenlijk wegens hare nabijheid aan de Vischmarkt genoemd, droeg eigenlijk den naam van Bachtsgravenhovekerk, als gelegen achter *'s Gravenhof*, want *bachten* wil, in oud Vlaamsch, zoo veel als *achter* zeggen. Dit Gravenhof stond voorheen in de naburige 's Gravenstraat, die er haren naam nog van behouden heeft. Zij werd ook wel de Zusterkerk, en de straat, in welke zij stond, de Zusterstraat genaamd, naar zeker klooster, in 1473 door Jonkvrouwe MARGRIET SIMONS DUITSCHDOCHTER, met hulp van vrienden, voor vrouwen van den derden regel van ST. FRANCISCUS, gesticht tot een Zusterhuis, met de daaraan palende huizing, volgens zeker privilegie, door FILIPS, Hertog *van Oostenrijk*, aan de linnenwevers binnen MIDDELBURG, op den 13 September des jaars 1448, gegeven. Het gebouw, dat maar klein was, werd in het jaar 1650 aanmerkelijk vergroot en aan de godsdienst toegewijd. Deze kerk is, wegens het verminderd getal Predikanten den 1 Februarij 1808 gesloten en den 8 September 1808 voor afbraak verkocht. De plaats, waar zij gestaan heeft, is tot een tuin ingerigt, welke aan een der belendende huizen getrokken is.

De Evangelisch-Lutherschen te MIDDELBURG hebben zich eerst beholpen met hunne godsdienst in bijzondere huizen te verrigtten tot den jare 1617, wanneer, bij vermeerdering van de leden der gemeente, door den kerkeraad, op den 9 Februarij 1617, een pakhuis gekocht en tot eene kerk ingerigt werd, doch welke, door brand twee malen onbruikbaar geworden zijnde, van tijd tot tijd hersteld en verbeterd moest worden, tot dat, door den aanwas dezer gemeente en de opname der Salzburger Emigranten, volgens eene overeenkomst tusschen de drie Vroedschappen van MIDDELBURG, Vlissingen en Veere, den 17 Mei en 11 October 1732 gesloten, deze kerk tot de openbare godsdienstige bijeenkomsten te klein geworden zijnde, door de Regering der stad, in den jare 1738, aan deze gemeente vergund is geworden eene nieuwe kerk met eene Predikantswoning en schoolhuis te mogen bouwen, waartoe de plaats van stadswege, door de Regering, zonder eenige kooppenningen noch cijnsen, aangewezen en geschonken is, volgens Resolutie, ten Rade der stad Middelburg, dato 11 Januarij 1738, en tot goedmaking der bouwkosten aan deze gemeente toegelaten, zoo in Zeeland als in Holland en Duitschland, collecten te doen, zijnde, ter meerdere bevordering der collecten in de Nederlanden, de collectant voorzien geworden van eene voorschrijving en aanbevelings-brief van Burgemeesters, Schepenen en Raden der stad MIDDELBURG, in dato 4 Mei

1740. Dan, daar de ingezamelde penningen niet toereikende waren, om alle de bouwkosten daaruit goed te maken, hebben de Staten van Zeeland, bij besluit van den 27 Februarij 1741, den kerkeraad der Luthersche gemeente te MIDDELBURG gemagtigd tot het doen eener tontine-negotiatie, bij instervende lijfrenten, met vrijdom van alle 100ste en 200ste penningen, of oude lasten voor altoos, van eene capitale som van 500 ponden Vlaamsch (3000 guld.), van welke genegotieerde gelden vervolgens zijn aangekocht voor 20,000 guldens aan obligatien ten laste der provincie Zeeland, die ter verzekering der geintresseerden in de tontine-negotie voor kapitaal en renten zijn geplaatst geworden. De kerk, aan de zuidzijde van het *Molenwater* staande, lang ruim 26 ell., breed 15 ell. buiten de opgaande muren, is een zeer schoon gebouw, gesticht onder het beleid van den Stads Bouwmeester J. DE MUNCK. Zij werd ingewijd den 20 Mei 1742 (blijkens onder anderen eenen gedenkpenning met de afbeelding der kerk) en heeft een fraai orgel. De tafel binnen het doophek is men aan de mildadigheid van den Majoor POTKAMMER verschuldigd. In het jaar 1748 bekostigden de Leden der gemeente reeds eene zilveren kan en een zilveren, van binnen vergulden, kelk, voor de bediening des H. Avondmaals en een fraai bewerkt zilveren doopbekken. Bij het vijftigjarig jubilé dier kerk is het orgel versierd met een verguld beeld en twee dito vazen, welke voorwerpen, den 6 October 1792, ten geschenke zijn gegeven door Mr. DANIEL RADEMACHER VAN NIEUWERKERKE (1).

De kerk der Doopsgezinden, op de *Hoogstraat*, vroeger een burgerhuis, waarin men zamenkwam, is thans eene zeer nette eigenlijke vergaderplaats, met een orgel voorzien. Zij werd in het jaar 1658 in orde gebragt, en was sedert als zoodanig bij die gem. in gebruik.

De Christelijke Afgescheidenen hadden, sedert het jaar 1841, voor de uitoefening hunner godsdienst een bijzonder huis op den *Kinderdijk* aangekocht, hetwelk van binnen tot eene kerk was ingerigt, doch als zoodanig geen uiterlijk aanzien had. In 1845 is die gemeente door aankoop eigenaar geworden van de zoogenaamde Gasthuiskerk, dus naar het daarnevensstaande gasthuis genoemd, waarin thans de dienst verrigt wordt. Zij werd in het jaar 1589 tot eene predikplaats voor niet Roomschen geopend, eerst te dienste der Engelschen, zijnde het gestoelte van den Courtmeester, onder eene soort van triumfboog, daar nog in overig. In Julij 1621 verzocht evenwel de kerkeraad der Nederduitsche gemeente, om deze kerk en een tienden Predikant; dien ten gevolge kwam zij bij deze in gebruik en den Engelschen werd hunne tegenwoordige kerk toegevoegd. In het jaar 1798 werd zij aan de R. K. gem. afgestaan, die haar als kapel gebruikte en aan de H. BARBARA toewijdde, doch in 1845 in het openbaar verkochten. Het is een oud, eenvoudig en niet groot gebouw.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan den H. PETRUS toegewijd, staat op den *Stads Binnensingel*, genaamd den *Blaauwendijk*. Dit gebouw uit eenige onderscheidene huizen zamengesteld, is met een kostbaar altaar en een fraai orgel voorzien; de tijd, wanneer daarin de openbare dienst is begonnen, is niet bekend, ofschoon in de notulen

---

(1) Hen die meer in het bijzonder omtrent deze kerk en de Evangelisch-Luthersche gemeente te MIDDELBURG willen onderrigt wezen, verwijzen wij naar H HAARING, *Feestrede over het honderdjarig bestaan der Evangelisch-Luthersche kerk, te Middelburg* MIDDELBURG 1842.

der stad, van het jaar 1682, reeds van eene R. K. kerk wordt melding gemaakt, welker gebruik door de Regering verboden werd.

Er is thans eene fraaije R. K. kerk, in de *Noordstraat*, in aanbouw.

Vóór de Hervorming hadden de R. K. hier, behalve de Oude-Noordmonster- of St. Pieterskerk en de Nieuwe-Oostmonster- of Lieve Vrouwekerk, nog eene kerk, de St. Maartenskerk geheeten, staande op de tegenwoordige *Groote-Markt*. Deze kerk was in het jaar 1390 gebouwd en werd in het jaar 1479, op den 7 Junij, door Keizer MAXIMILIAAN en zijne huisvrouw MARIA, begiftigd met een kapittel van 12 Kanunniken. Zij had den naam van West-Monster, in tegenstelling van de beide anderen. Het regt van voorstelling tot deze kerk, kwam op zekere voorwaarden den Graven van Holland en Zeeland toe. De Hervormden hebben deze kerk echter ook nog gebruikt van 19 September 1574 tot 13 Maart 1575, na welken tijd de stad haar heeft doen afbreken, ten einde de markt te vergrooten. De steenen, het ijzerwerk, de klokken en al het overschot zijn op bevel der Regering voor eenen geringen prijs, te weten voor 1820 gulden, ten behoeve der armen verkocht aan zekeren PIETER PIETERSZ.

Men had, vóór de Reformatie, te MIDDELBURG, behalve de Abdij, nog vijf Mans- en drie Vrouwenkloosters. De Manskloosters waren: het Duitsche-huis, in de *Wagenaarstraat*, op de plaats, waar thans het Provinciaal Geregtshof gevonden wordt; het Klooster der Tempeliers, in de *St. Janstraat*, dat, na het uitroeijen dier orde, door de Heeren VAN BORSSELE aan de Minderbroeders gegeven is, welke Broeders later Observanten geworden zijn, terwijl het gebouw na de Hervorming tot eene Bank van Leening is ingerigt; het Klooster van St. Augustinusorde, in het *Schuttershofstraatje*, eertijds het *Augustijnestraatje*, later het Schuttershof van den Edelen Handboog; het Klooster der Bogaarden, in de *Spanjaardstraat*, thans dienende tot Stallingen van eenen Huurkoetsier en de kapel tot Fransche kerk, en het Klooster der Cellebroeders, in het *Cellebroedersstraatje*, waarvan de gebouwen later zijn ingerigt tot een Krankzinnigenhuis, doch thans gedeeltelijk door de commissie voor spijsuitdeeling aan behoeftigen voor eene Soepkokerij gebruikt wordt, terwijl de kapel tot Engelsche kerk dient. De Vrouwenkloosters zijn geweest: Bachtensteene of het Zwarte Zusterklooster, aan de *Balans*, later tot een Schuttershof ingerigt en thans eene Societeit, nog dien naam dragende; Bachtsgravenhove of het Graauwe Zusterklooster, in de *Zusterstraat*, dat van 1473 dagteekende en waarvan de kapel later tot Hervormde kerk gediend hebbende, zoo als wij hierboven gezien hebben, in het jaar 1808 is afgebroken, en het Beggijnhof, aan *de Bree*, dat in het laatst der twaalfde of het begin van de dertiende eeuw reeds werd opgerigt, thans uit particuliere woonhuizen, meest van behoeftigen, bestaande.

De Kerk of Synagoge der Israëlieten, uitgang hebbende in de *Heerenstraat*, was vroeger het eigendom van BENJAMIN en HEYMAN LEVI, doch is op den 15 Mei 1705 door dezen verkocht aan vijftien huisgezinnen van die gezindheid, door welken het, met goedkeuring der Regering tot eene synagoge is ingerigt. Vóór dien tijd hadden de Israelieten geene openbare kerk binnen deze stad.

Onder de godshuizen van MIDDELBURG noemen wij eerst: het Gasthuis, in den *Langendelft*, dat reeds aanwezig en vóór het jaar

1394 bekend was onder den naam van St. Barbera-Gasthuis, als zijnde aan St. Barbara toegeheiligd. Vroeger diende het alleen tot de verpleging van vreemdelingen, thans worden alle personen zonder onderscheid, zoo wel voor partikuliere rekening, als voor die der armbesturen, daarin opgenomen. Dit gesticht heeft nog vele fondsen en vaste goederen, en is daarmede bijzonderlijk begiftigd door zekeren Johan Matess *den Ouden*, Burgemeester der stad Vlissingen, bij uitersten wil van den 11 November 1605.

Het Zieken-en-Simpelhuis, staande aan de *Heerengracht*, is door de stad gesticht in de jaren 1781 tot 1784; het dient tot inwoning van oude en ongeneeslijke personen. In 1812 is op last van den toenmaligen Prefect, het tegenwoordig voorgebouw tot een Simpelhuis aangelegd, en zijn daartoe eenige naburige huizen door de stad aangekocht. Bij Koninklijk besluit van 25 Junij 1843 is dit Simpelhuis, hoezeer slechts voorloopig en tijdelijk, tot eene bewaarplaats van krankzinnigen erkend; doch in het jaar 1845 is het opgeheven en aan het gebouw nog geene bepaalde bestemming gegeven. Het vorige Simpelhuis was het oude Cellebroersklooster, welks kapel nu nog de Engelsche kerk is; het werd in het jaar 1611 tot een zoodanig gesticht ingerigt.

Het Burger-Weeshuis, op het *Molenwater*, werd in 1718 gebouwd, grootendeels uit eene ruime erfmaking eener rijke burgeres, genaamd Lidia Boreeys, wed. Verbrugge, † 5 Augustus 1717, en moest volgens uitersten wil der testatrice bestemd blijven, voor wettige kinderen uit den burgerstand en van de Hervormde godsdienst. Bij de vernietiging van het Armen-Weeshuis, in 1812, heeft men zich verpligt gezien, hiervan voor eenigen tijd af te wijken, doch thans is dit gesticht gelukkig weder tot zijn oorspronkelijk doel teruggebragt. Ook dit gesticht is bij onderscheidene erfmakingen rijkelijk begiftigd, zoodanig dat een dertigtal der daarin geplaatste weezen uit de fondsen van dit huis onderhouden worden.

Alle drie de bovengenoemde gestichten staan, overeenkomstig het Vorstelijk besluit van den 31 December 1814, onder de administratie van een centraal bestuur, zijnde het collegie van Regenten over de godshuizen.

Het Stads Werkhuis; voorheen het Arm-Weeshuis, in de *Noordpoortstraat*, is in het jaar 1817 opgerigt, met het voorname doel om de bedelarij te weren, en wordt uit stedelijke fondsen onderhouden. Het dient bovendien nog tot een Provinciaal depôt van bedelaars, voor dat deze naar de kolonien van weldadigheid worden verzonden. Het beheer over dit gesticht is opgedragen aan de commissie van bestuur over de Armeninrigtingen en Armenscholen. Voorts heeft men in dit gebouw nog de localen der Provinciale Geneeskundige school tot aankweeking van Heelmeesters en Vroedvrouwen, welke in 1825 binnen Middelburg is tot stand gebragt.

Onder de instellingen van liefdadigheid, welke behalve de bovengenoemde gestichten aldaar bestaan, kunnen nog worden gerangschikt: De Commissie tot het bezoeken van armen en behoeftigen, bestaande uit een zestigtal bezoekers, welke weder zijn verdeeld in zes wijkcommissiën, terwijl de hoofddirectie bestaat uit zeven leden, van welke een President en een Secretaris is; de Commissie: *Loon voor Werk*, zamengesteld uit tien leden, van welke een President en een Secretaris is; de Commissie tot spijsuitdeeling des winters aan behoeftigen, uit acht leden bestaande, van welke een

Voorzitter en een Secretaris; de Commissie van moederlijke liefdadigheid, vier leden tellende; de Zeeuwsche Dorcas.

Bovendien bevat de stad Middelburg nog de volgende inrigtingen: Het Zeeuwsche genootschap der wetenschappen, in het jaar 1768 te Vlissingen opgerigt, doch ten jare 1801 in het Museum der stad Middelburg overgebragt, en thans bestaande uit eenen Voorzitter, eenen Vice-Voorzitter, 38 Directeuren en 130 leden; twee Natuurkundige gezelschappen, het eene wekelijks voor Heeren, en het andere om de veertien dagen voor Dames; een bloeijend Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, sedert 10 December 1793 bestaande, en 250 leden tellende, met eene Spaarbank en eene Leesbibliotheek; een Departement der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der nijverheid; een Departement der Maatschappij tot bevordering der beeldende kunsten; eene Afdeeling van het bijbelgenootschap; eene Afdeeling van het zendelinggenootschap; een Vrouwelijk hulp-zendelinggenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch tractaatgenootschap; eene Afdeeling van het genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen; eene Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der toonkunst; een Departement van het Groninger instituut van doofstommen, ongeveer 90 leden, onder welken de minder betalende Donateurs, tellende; eene subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, en een Genootschap tot bevordering van landbouw en veeteelt, in 1844 opgerigt. In het jaar 1833 was hier ook eene Maatschappij van Veeverzekering opgerigt, welke echter thans ontbonden is.

Het onderwijs is binnen de stad Middelburg op eenen vrij hoogen trap; behalve het stedelijk Gymnasium, op hetwelk zoo wel het Latijn en Grieksch, als de nieuwe talen, met de overige bijvakken geleerd worden, en hetwelk thans door ruim 20 leerlingen bezocht wordt, heeft men hier nog een Instituut voor het middelbaar onderwijs, voor mannelijke leerlingen, dat 30 leerlingen telt; een Stads Fransche kostschool, voor vrouwelijke leerlingen, waar ruim 30 meisjes onderwijs genieten; eene Openbare school voor de Nederlandsche taal, dat door ruim 40 leerlingen bezocht wordt; eene Stads Armenschool met ruim 600 leerlingen; eene Nederlandsche Israëlitische godsdienstige school, met nagenoeg 40 leerlingen; eene Stads Armen-bewaarschool; eene Zondagschool, en zes Bijzondere scholen, welke acht laatste scholen gezamenlijk door ruim 600 leerlingen bezocht worden, terwijl op eene daarvan mede onderwijs gegeven wordt in de Fransche en Engelsche talen.

Te Middelburg waren vroeger ook drie schuttershoven, te weten: dat van den Handboog, het tweede van den Voetboog, het derde van de Busse.

Het eerste en oudste was het Schuttershof van den edelen Handboog. Voorheen stond het buiten de Seispoort, maar in het jaar 1572 werd het ten eenenmale verwoest, waarschijnlijk ter oorzake van de belegering der stad. Het gebouw, dat de schutters vervolgens betrokken, staande bij de *Vlasmarkt*, had een fraai torentje. Volgens privilegie van Filips van Oostenrijk, van den 6 Maart des jaars 1501, mogt zulk een, die een ander aldaar kwetstede of doodde, na geroepen te hebben: „Sta buiten!" noch in het burgerlijke, noch in het lijfstraffelijk in regten betrokken worden.

Het Schuttershof van den Voet- of Kruisboog, stond op de *Balans*, ter plaatse, daar eertijds Bachtensteene of het Zwarte-zusterklooster plagt te staan, hetgeen bij vergunning des Bisschops van Utrecht afgebroken werd. Voorheen werd de Schutterskoning met eene kroon gekroond, die naderhand in een halsband veranderd werd, welke jaarlijks in handen en bewaring van kwartiermeesters, of thesaurieren, moest gebragt worden. Thans is dit gebouw tot eene Societeit ingerigt.

Het Schuttershof van de Busse of der Kloveniers (1) stond voorheen op de zuidzijde van den *Dam*, daar hun wapen in den voorgevel gemetseld stond. Dit gebouw was in het jaar 1607 door een ander vervangen en in Augustus van dat jaar aan het Kuipersgilde verkocht, die er de Kuipersgildekamer van maakte, waardoor het *Schuttershof-* of *Molenstraatje* den naam van *Kuipersgang* heeft verkregen. In het gezegde jaar schonk de stad den schutters een ander erf op den Binnensingel, regt over de Langeville, daar zij een deftig gebouw met eenen sierlijken toren stichtte, waartoe de stad aan de Broederschap 600 ponden Vlaams (3600 guld.) gaf. Deze toren was, in het midden der vorige eeuw, door den bliksem getroffen, zoodat hij moest afgebroken worden. Thans dient dit gebouw tot een Militaire Hospitaal.

Alle drie deze schuttershoven waren deftige gebouwen, van ruime zalen en zeer groote welbeplante hoven voorzien, daar men met boog of bus uit vermaak naar het wit schoot. Van binnen waren de kamers en vertrekken versierd met eene menigte schilderijen, waarin de Schutters of Konfreren van ouderen en jongeren tijd, zoo in ouderals nieuwerwetsche toerustingen en kleeding, waren afgebeeld. Men kon daarin, zoo als in andere herbergen, behoorlijk van alles geriefd worden; doch niemand mogt er huisvesting krijgen, dan alleen in sommige buitengewone gevallen. Zij genoten, boven de gewone tappers, eenige vrijheid van accijns, en strekten veeltijds tot uitspanning der burgerij, het aanrigten van gilden- of andere groote maaltijden en diergelijken. Oudtijds was der Schutters of Konfrerijen voornaamste doel zich te oefenen in den wapenhandel van dien tijd, om alle muiterij en oproer te weren, de vijanden af te keeren en bovendien de Prinsen des Lands bij hunne plegtige inhuldigingen of inhalingen, als lijfwachten te vergezellen. In de omgangen gingen zij in het harnas en moesten bonte mouwen dragen. De Schutterskoningen genoten, zoo lang zij Koning waren, vrijdom van accijns voor één vat wijn. De schutterijen plagten mede in gewigtige zaken, bij die van wet en Raad, gedagvaard te worden, nevens die van Rhetorica en de voornaamste gilden, om over stads oorbaar te helpen raadplegen. Hunne Regenten bestonden in eenen Boekhouder en drie Bedelers.

Vroeger was hier ook eene Rethorijkkamer, welke reeds sedert meer dan ééne eeuw is vernietigd. Het gebouw, waarvan mede geen spoor meer overig is, stond in de *Noordstraat*, tegenover de linkerzijde van het Stadhuis. Zij voerde tot blazoen en zinspreuk: *Het Bloemke Jesse* of *In minnen groeiende*, en was, in het jaar 1430, ingesteld en met privilegiën en ordonnantiën der Regering begiftigd. In het jaar 1507 won zij, op het Rethorijkspel te

---

(1) Eigenlijk *Colubryniers*, naar de vroegste benaming der snaphanen; zie onder anderen J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Wandelingen door het eiland Walcheren*, bl. 27.

Reimerswaal, zeven tinnen stopen en tien tinnen kannen, waarop het wapen der stad Reimerswaal en het advijs der kamer geschilderd stonden, welke vervolgens op deze kamer ter loffelijker gedachtenis bewaard werden. Reeds vóór het midden der voorgaande eeuw waren alle Leden, waaronder ook doorgaans van de aanzienlijkste der stad, uitgestorven, en het huis, dat met bekwame vertrekken voorzien was en in welke somtijds eenige tooneelstukken door de Rethorijkers vertoond werden, verkocht en in eene herberg veranderd.

Te Middelburg zijn de volgende vermaarde mannen geboren: De Godgeleerden: Jacobus Middelburgensis, Suffragaan van den Bisschop van Kamerijk, met wien Erasmus briefwisseling hield in 1499; Petrus Ximerius of Ximenius, † in Julij 1595; Maximiliaen Teellinck, geb. 26 April 1602, † 26 November 1653, als Predikant te Middelburg; diens broeder Johannes Teellinck, † in Mei 1673, na slechts ééne leerrede gedaan te hebben, als Predikant te Leeuwarden; Adam Boreel, Heer *van Duinbeke*, geb. 2 November 1602, † in Julij 1651, die ook de Nederduitsche lier handteerde; Petrus Wittenwrongel, geb. in 1609, † 7 December 1662; Joannes de Mey, geb. 2 September 1617, † 8 April 1678, als Professor Primarius Theologiae et Philosophiae en Predikant te Middelburg; Johannes Becius, geb. omstreeks 1622; Jacobus Burs, die in het midden der zeventiende eeuw Predikant te Tholen was; diens broeder Melchior Burs, die Predikant te West-Souburg geweest is, en wiens *Kort begrip der Christelijcker religie*, hetwelk hij, op last der klassis van Walcheren, had zamengesteld, tot nog op het einde der vorige eeuw in gebruik is gebleven en zelfs in het Maleisch vertaald is; Gislenus Perduin, geb. 13 October 1630, † 17 Augustus 1708, na drie jaren Rector of Hoofd van een klooster te zijn geweest; Gullielmus van Lake, die in de laatste helft der zeventiende eeuw leefde; Johan Steengracht, geb. in 1633, † 30 Januarij 1705, als Secretaris van den Raad ter Admiraliteit in Zeeland; Gualterus Boudaan, geb. in Mei 1637, † 14 Februarij 1684, als Predikant te Amsterdam; diens zoon Petrus Boudaan, geb. in Augustus 1666, † 30 Mei 1734; David Knibbe, geb. 13 Julij 1639, † 8 November 1701, als Predikant te Leyden; Melchior Leydekker, geb. 23 Januarij of, volgens anderen, 21 Maart 1642, † 6 Januarij 1721, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Utrecht; diens broeder Jacobus Leydekker, geb. 9 Mei 1656, † 1 Mei 1729, als Predikant in zijne geboorteplaats; Fredericus van Leenhof, die mede de Nederduitsche lier handteerde, geb. in Augustus 1647, † in November 1712; Servatius Hazevoet, geb. 2 April 1637, † 17 April 1725, als Predikant te Vlissingen; Jacobus Fruytier, geb. 5 Junij 1659, † 23 Mei 1731, als Predikant te Rotterdam; Pieter Boddaert, geb. 4 Augustus 1659, † 14 Maart 1732, na Burgemeester in zijne geboorteplaats te zijn geweest; Daniel le Roy, geb. 8 October 1661, † 11 Mei 1711, als Predikant te Rotterdam; Johannes d'Outrein, die mede de Nederduitsche lier handteerde, geb. 17 October 1662, † 24 Februarij 1722, als Predikant te Amsterdam; Izaak Schorer, geb. 7 September 1697, † 19 November 1750, als Hoogleeraar der kerkelijke geschiedenis aan de doorluchtige school van zijne vaderstad; Johannes Kien, die in het begin der achttiende eeuw leefde; Aegidius Gillissen, geb. 12 Julij 1712, † 13 Junij 1800, na Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, eerst te Franeker en daarna te Leyden te zijn geweest, en Petrus Abresch, geb. in 1735, † 11 December 1812, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Groningen; Jacobus Willemsen, die, in het begin der achttiende eeuw geb., later

Predikant en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te MIDDELBURG was en op het laatst dier eeuw overleed.

De Regtsgeleerden: JACOBUS ANTHONII of JACOB ANTHONISZ, die in het begin der zestiende eeuw Hoogleeraar in het Kanonieke regt te Brussel was; PETRUS NICOLAI A MIDDELBURGE, die tevens een bekwaam Godgeleerde was; EVERHARDUS NICOLAI, † in 1560, als President van den grooten Raad te Mechelen; NICOLAAS NICOLAI, Raadsheer bij FILIPS II, Koning *van Spanje*, die tevens Dichter en Geschiedschrijver was; APOLLONIUS SCOTTE, † 1 November 1639, als Raadsheer in den Hoogen Raad te 's Gravenhage; CORNELIS CAU, geb. 1 Junij 1616; ANTHONY DE HUBERT, geb. in Januarij 1645, † in 1702, als Raadsheer in den Hoogen Raad te 's Gravenhage; JONAS SCHORER, die mede de Latijnsche lier handteerde, † 29 Mei 1705, als Pensionaris in zijne geboortestad; CORNELIS BYNKERSHOEK, geb. 29 Mei 1673, † 15 April 1743, als Voorzitter van den Hoogen Raad over Holland, Zeeland en Friesland; Mr. WILLEM SCHORER, President van den edele hove en leenhove van Vlaanderen, geb. in 1716, † 6 December 1800; Mr. JAN BOTH HENDRIKSEN, geb. 20 Februarij 1744, † 28 Augustus 1817; Mr. JACOB HENDRIK SCHORER, geb. 5 Februarij 1760, † 19 Januarij 1822, als Oud-Gouverneur der provincie Zeeland, na van het jaar 1816—1819 Curator der Hoogeschool te Leyden te zijn geweest; Mr. ANTONI WILLEM PHILIPSE, geb. in 1766, † 8 Februarij 1845, als President van den Hoogen Raad der Nederlanden.

De Staatsmannen: JACOB BOREEL, geb. 28 October 1552, † 19 December 1636, na in 1618 Afgezant bij JACOB I, Koning *van Groot-Brittanje* te zijn geweest; diens zoon WILLEM BOREEL, geb. 2 Maart 1591, † te Parijs 29 September 1668, na in onderscheidene buitenlandsche bezendingen veel lof te hebben verworven; JAN BOREEL, geb. 22 April 1557, † 1 November 1629, als Raadpensionaris der Staten van Zeeland; diens zoon JOHAN BOREEL, Heer *van Westhoven*, geb. in 1621, † 10 Maart 1673; na buitengewoon Gezant aan het Hof van Engeland te zijn geweest, JACOB SCOTTE, † in 1641, na onderscheidene Staatscommissiën te hebben bekleed; PAULUS VAN DE PERRE, geb. in 1598, † 1653, als Gezant aan het Hof van St. James; JOHAN DE KNUYT, † in 1654, als Representant van den eerste Edele in Zeeland; ADRIAAN VETH, † 15 November 1663, als Raadpensionaris van Zeeland; MICHIEL MICHIELSZOON, geb. omstreeks het midden der zeventiende eeuw, † in 1684, als Pensionaris van Middelburg, terwijl hij ook door zijne *Burlesque notulen van de Staten van Zeeland,* als Dichter bekend is; PIETER DE HUYBERT, geb. 1 April 1622, † 7 Januarij 1707, na extraordinaris Ambassadeur aan de Hoven van Zweden, Polen en Brandenburg te zijn geweest; JACOB VAN BORSSELE, geb. in 1622, † in 1686, na in 1665 een der afgezondenen geweest te zijn naar den Bisschop van Munster, om de geschillen, reeds in 1657 begonnen, te vereffenen; AERNOUT VAN CITTERS, geb. 10 December 1633, † 12 October 1696 te Madrid, als Ambassadeur aan het Hof van Spanje, na eerst Ambassadeur bij den Koning van Groot-Brittanje te zijn geweest; diens kleinzoon WILHELM VAN CITTERS, geb. 1723, † 17 Augustus 1802, na in 1772 een der Afgevaardigden tot de onderhandelingen te Brussel en van 1764 tot 1767 Vertegenwoordiger van den eerste Edele in Zeeland te zijn geweest; LAURENS PIETER VAN DER SPIEGEL, geb. 19 Januarij 1737, † in 1800, na Raadpensionaris der Staten van Holland te zijn geweest; JOHAN ADRIAAN VAN DE PERRE, Heer van *Nieuw-Erve en-Welsingen*, geb. 25 December 1738, † 8 April 1790, na Vertegenwoordiger van den eerste Edele in Zeeland te zijn geweest;

Mr. Meinard van Visvliet, geb. 13 December 1702, † 15 Julij 1799, na eerst Pensionaris zijner geboortestad en daarna Opperboekhouder der Oostindische Compagnie te zijn geweest; Mr. Egbert Pieter van Visvliet, geb. 12 October 1736 † 6 Januarij 1799, die tevens een bekwaam Geneesheer was. Jean Henri Appelius, geb. in 1767, † te 's Gravenhage 12 April 1828, als Minister van Finantien van het Koningrijk der Nederlanden.

De Gouverneur-Generaal van Neerlands-Indië, Reinier de Klerk, geb. 22 November 1710, † 1 September 1780.

De Zeevaarders: Apollonius Schot, uit het begin der zeventiende eeuw; Jan Somer, uit het midden dier eeuw; Jacob Roggeveen, geb. in het laatst van Januarij 1659, † in het begin van Februarij 1729; Danker Abys Haringsma, geb. 5 Mei 1757, † 2 December 1840, als Oud-Vice-Admiraal en diens broeder Marinus Jacobus Haringsma, geb. 26 October 1761, † 22 November 1838, mede als Oud-Vice-Admiraal.

De Krijgsman Jacob Scotte, die in het jaar 1574 de Spanjaarden buiten Middelburg, niet ver van Brigdamme, versloeg.

De Genees-Heel-en-Kruidkundigen: Tobias Roels, die in het begin der zeventiende eeuw leefde; Cornelis Herls, mede in het begin der zeventiende eeuw, Stads-Chirurgijn in zijne geboortestad; Casparus Pelletier of Pilletier, † in 1639; Anthony Everaerts, † 28 April 1679, als Geneesheer in zijne geboorteplaats; Cornelis van de Voorde, die in het midden der zeventiende eeuw leefde, † in of na 1686; Steven Blanchard of Blankaert, meer bekend onder den naam van Stephanus Blancardus, geb. 24 October 1650, † 23 Februarij 1702, als Geneesheer te Amsterdam; Michiel Pille, uit het begin der achttiende eeuw; Jan Kouwenburg, die in het begin der achttiende eeuw leefde en Boudewijn Dobbelaar de Wind, geb. 1775, † 14 December 1818, als Geneesheer in zijne geboorteplaats.

De Wijsgeeren: Theobaldus ab Hoghelande, die tevens een vermaard scheikundige was; Johannes Harthemels, † 25 Junij 1776, als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te Utrecht en Dionysius van de Wijnpersse, geb. 18 Maart 1724, † 8 October 1808, na Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, Wis- en Sterrekunde aan de Hoogeschool te Leyden te zijn geweest.

De Wiskundigen: Paulus Middelburgius, eigenlijk Paulus van Middelburg, die tevens een vermaard natuur-, geneeskundige en godgeleerde was, geb. in 1445, † 15 December 1534, als President van het concilium van Lateranen te Rome na eerst Bisschop van Orbinen, in Italië, te zijn geweest; Petrus Capitaneus, die tevens een bekwaam Geneeskundige was, geb. in 1512, † in 1557, als Hoogleeraar in de Geneeskunde te Koppenhage en Lijfarts van den Koning van Denemarken; Henrik van Lanschot, Isaak Beekman, † 20 Mei 1637, als Rector der Latijnsche scholen te Dordrecht; Adriaan de Neef, die in het laatst der zeventiende eeuw geleefd heeft; Daniel Waeywel, geb. 2 Februarij 1654, † 14 Februarij 1736; en Johan Pieter Bourje, die tevens een bekwaam Schilder was, geb. 27 April 1774, † 12 Maart 1834.

De Oudheid- en Geschiedkundigen: Adrianus Valerius of, zoo als zijn eigenlijke naam was, Adriaen Valery, die in 1626 de *Neder-landtsche Gedenck-clanck* in het licht zond; Willem Goeree, geb. 11 December 1635, † 3 Mei 1711, als Boekverkooper te Amsterdam; Pieter de la Rue, die mede een niet onbekwaam Nederduitsch Dichter was, geb. 30 Mei 1695, † 1 December 1770, als Rekenmeester in

de Grafelijkheids-Rekenkamer van Zeeland; JOSUA VAN IPEREN, die ook met bekwaamheid de Nederduitsche en Latijnsche lier handteerde, geb. 23 Februarij 1726, † 11 Februarij 1780, als Predikant te Batavia, en Mr. ZACHARIAS PASPOORT, Heer *van Grijpskerke en Poppendamme*, geb. 3 Maart 1759, † 29 Junij 1824, na in het jaar 1820 eene *Beschrijving van Zeeland*, ten vervolge op het 9de en 10de Deel van den *Tegenwoordige Staat der Nederlanden*, te hebben in druk gegeven.

De Nederduitsche Dichters: JAN FRUITIER, uit de zestiende eeuw; JOHAN DE BRUNE, geb. in 1585, † in 1658, als Raadpensionaris der Staten van Zeeland; JOANNES DE SWAEF, die in het begin der zeventiende eeuw leefde; JOHANNES WILMERDONX, die in het midden der zeventiende eeuw Hoogleeraar aan de Illustreschool zijner geboortestad was; MATTHIAS VAN WESTHUYSE, † 29 Mei 1679, als Geneesheer in zijne geboortestad; REMIGIUS SCHRIJVER, † 11 Februarij 1681; IZAAK VAN HOORNBEEK, † 5 November 1682, als Rector der Latijnsche school in zijne geboortestad; NICOLAUS VAN HOORN, die in de laatste helft der zeventiende eeuw gebloeid heeft; ALEXANDER DE MUINQ, geb. 9 Mei 1653, † 24 Mei 1719; JACOB LUYT, uit de zeventiende eeuw; JOHAN STEENGRACHT, die in de eerste helft der achttiende eeuw bloeide en Pensionaris in zijne geboortestad was, geb. in 1692; ADRIAAN DE KLERCK, die in het begin der achttiende eeuw leefde; ADRIAAN UYTERSCHOUT, uit het begin der achttiende eeuw; JACOB WILLEMSEN, † 22 Junij 1712, als Kiesheer zijner geboortestad; PIETER BODDAERT, geb. 6 Junij 1694, † 28 Januarij 1762, en PIETER JOHANNES HERON, geb. in 1778, † 18 September 1818.

De Latijnsche en Grieksche Letterkundigen: MATTHIAS MARTINEZ DE WAUCQUIER, † in 1642, als Corrector op de drukkerij van PLANTIJN te Antwerpen, terwijl hij zelf een *Latijnsch-Grieksch, Fransch en Vlaamsch Woordenboek* vervaardigde; FRANS ANTHONIE BOSSE, geb. 14 September 1775, † 23 December 1839, als Rector der Latijnsche scholen te Leyden, en JOHANNES KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, geb. in 1790, † 27 April 1833, als Rector der Latijnsche scholen te 's Gravenhage.

De Latijnsche Dichters: HUGO FAVOLEUS of VAVOLIUS, † in 1585; GODFRIED VAN DER HAGEN; ARNOLDUS HELIUS; HUGO DE BONTE, † 3 Junij 1601, en DAVID VAN REYGERSBERGH, geb. in 1670, † 28 Januarij 1690.

De Oostersche Taalgeleerde JOHAN BORREL, geb. 22 April 1577, † 1 November 1629.

De Schilders: JOHANNES GOEDAERT, die tevens een bekwaam Natuurkundige was, † in 1668; PHILIP VAN MACTEREN, † vóór 1690; HERMANUS CORTS, geb. 27 September 1663, † na 1713; DANIEL VINKENBURG, † in 1740; ANTHONY VAN DAM, geb. in 1681 of 1682, † 21 Februarij 1741; ABRAHAM MEERTENS, geb. 7 Februarij 1757, † 27 April 1823; SIMON DE KOSTER, geb. 22 Augustus 1767, † 24 Junij 1831; PIETER GAAL, geb. 19 Junij 1770, † 13 Januarij 1819, JEAN BAPTISTE HAM, geb. in 1771, † 2 April 1802; JOHANNES CORNELIS HACCOU, geb. 18 April 1798, † 21 Januarij 1839, en JOHANNES KOEKOEK, geb. 8 December 1811, † 28 April 1841.

De Teekenaars: DANIEL DE KEYZER, geb. in 1739, † in 1806; JACOBUS PERKOIS, geb. in 1756, † in 1804, en CORNELIS DE BRUIN, geb. in 1768, † in 1801.

De Graveurs: HENDRIK VAN HULSEN, geb. in 1566; diens broeder JESAIAS VAN HULSEN, geb. in 1570, en JAN GOEREE, die mede de Nederduitsche lier handteerde, geb. 20 October 1670, † 4 Januarij 1731.

De kunstige Schrijfmeester, Plaatsnijder en Drukker SAMUEL DE SWAEF, die zich ook als Nederduitsch Dichter heeft bekend gemaakt, geb. in 1597.

De Beeldhouwer JOHANNES CANHOUT, geb. in 1738, † in 1797.

De kunstige Tapijtwerker JAN DE MAECHT, die in de jaren 1591 tot 1598 het fraaije tapijtwerk, nog in de zalen der Abdij te MIDDELBURG te zien, vervaardigd heeft.

De bekwame Brillenmaker ZACHARIAS JANSEN, aan wien de eer van de uitvinding der verrekijkers, in het jaar 1590, wordt toegekend. Hij woonde op de *Groenmarkt,* in het huis gemerkt A, No. 24, en vond in 1610 of 1618, met zijnen zoon JAN ZACHARIASZ, de groote teleskopen en zamengestelde mikroskopen uit (1).

Ook zagen te MIDDELBURG de volgende beroemde vrouwen het eerste levenslicht: De Geleerde CORNELIA LEYDEKKER, geb. in Maart 1654.

De Dichteressen: JOHANNA COOMANS, † 12 October 1659; ELIZABETH NANS, uit de zeventiende eeuw; ANNA REYHAAN, geb. 6 Januarij 1684, † 30 October 1729, en ANNA MARIA VINCENTIUS, geb. 18 September 1697, † 23 Mei 1730.

Zoo onzeker als de stichting is, zoo duister zijn ook de oude lotgevallen der stad, zijnde alle de oudste papieren en bewijzen door het vuur verteerd. Want, volgens REYGERSBERGH, is in oude tijden binnen MIDDELBURG tweemaal een groote brand geweest. In den eersten, die op het einde der dertiende eeuw moet voorgevallen zijn, werd het stadhuis, waarop vele oude gesten en secreten van Zeeland waren, nevens het Augustiner-klooster en de halve stad aan de westzijde verteerd. Twee honderd jaren later trof diergelijke ramp de stad andermaal. Op den 22 October 1492 werden, het derde deel der stad aan de noordzijde, met een gedeelte van de abdij, waarin de oudste en schoonste boekerij van Zeeland was en het klooster der BOGAARDEN, met nog wel drie honderd haardsteden, door de vlammen verslonden.

In het jaar 1253, op St. Gregoriusavond, gaf Koning WILLEM, binnen Dordrecht, aan die van MIDDELBURG eene keure, die nog voorhanden, is. Zij, daarentegen, stonden hem dapper bij in den vermaarden slag bij Westkapelle, op den 4 Julij des zelfden jaars voorgevallen, tegen *Zwarte* MARGRIET, Gravin *van Vlaanderen,* in welke zij door hunne dapperheid niet weinig tot de overwinning toebragten, welke dienst hij van zijnen kant niet onvergolden liet, door het schenken van eenige voorname handvesten en privilegiën, met nog meer vrijheden dan zij te voren hadden; ook deed hij hun rijke geschenken, ter herstelling en versterking hunner stad. Hij vergat de Abdij aldaar mede niet, maar schonk deze erven en tienden en verschafte haar geleerde mannen, om de kerk te bedienen. Onder andere keuren verkregen die van MIDDELBURG op dezen tijd: » dat men nergens » in Zeeland hooge vierschaar mogt houden dan te MIDDELBURG eerst, en » wat van criminele zaken viel Bewester Schelde of ten platte lande, » dat men dat in de stad richten zoude, en de gevangenen op 's Gra» vensteen brengen."

Omtrent het jaar 1279 of 1280, onder de regering van Graaf FLORIS V, hadden de Middelburgers, doch onzeker om wat oorzaak, eenen inlandschen oorlog met die van Zierikzee, waarover de laatsten

---

(1) Men zie over deze uitvinding, waaraan, volgens sommigen, ook zekere JOHAN of HANS LIPPERHEY, die in het *Kapoenstraatje*, in het huis gemerkt A, No. 17, in welks gevel nog zijn afgebeeld drie verrekijkers, met het bijschrift: *de drie vare Gesichten*, woonde, deel zoude gehad hebben: J. DE KANTER PHILZ. en J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *de Provincie Zeeland*, bijlage X.

eene boete van twaalf honderd gulden moesten betalen aan den Graaf, maar de Middelburgers schold hij die kwijt.

In het jaar 1288 werd MIDDELBURG van de Vlamingen, die eenen inval in Walcheren gedaan hadden, aangetast, daartoe opgehitst door de misnoegde Zeeuwsche Edelen, inzonderheid die VAN BORSSELE en RENESSE; doch Graaf FLORIS, daarvan kennis bekomen hebbende, zond zijne gemalin BEATRIX en zijnen jongen zoon JAN, naar MIDDELBURG, welke stad hem zeer gunstig was, met last om haar tegen alle aanvallen te verdedigen. Het schijnt dat hij der Gravinne, die eene eigene dochter van den Graaf van Vlaanderen was, deze stad heeft toevertrouwd om de Vlamingen en haren vader van het beleg af te schrikken. Zoodra de Vlamingen geland waren, werd het echter ondernomen. De poorters, ofschoon zij geene hulp van de Edelen te wachten hadden, weerden zich dapper. De Mortier, eene vesting aan den mond der haven, was rijkelijk van voorraad voorzien en wel bezet. Uit haar ging men de Vlamingen en eenige Zeeuwen, die zich bij hen gevoegd hadden, zoo vinnig te keer, dat zij de hoop om de stad te bemagtigen bijna hadden opgegeven. Desniettegenstaande zette zij het beleg ijverig voort. De burgers, beducht dat zij het niet lang zouden kunnen uithouden en de stad ongaarne aan eene plundering blootgesteld ziende, kwamen eindelijk met Graaf GUY overeen, dat zij hem op zekeren bestemden tijd zouden binnen laten, zoo er middelerwijl geen ontzet kwam. Niet lang daarna kreeg men berigt, dat Graaf FLORIS, met eene wel bemande vloot, tot voor Zierikzee genaderd was, met oogmerk om naar Walcheren over te steken en MIDDELBURG te ontzetten. Toen zakte de moed der belegeraars; terwijl de Graaf van Vlaanderen, voor de magt van zijnen schoonzoon beducht, JAN II, Hertog *van Braband*, bewoog tusschen beide te treden en Graaf FLORIS van den togt op Walcheren te doen afzien, dat ook gelukte, waarna het beleg werd opgebroken.

Naauwelijk was JAN I, in het jaar 1296, aan de regering gekomen, of MIDDELBURG moest al weder de wapenen der Vlamingen en den wrok der Heeren VAN BORSSELE ondervinden, wordende door Heer WOLFAART VAN BORSSELE, met behulp der Dordrechtenaren en Vlamingen, belegerd. De geheele zomer, zonder ontzet verloopen zijnde, waren de dappere burgers tot het uiterste gebragt en scheen de zeer verzwakte bezetting het te zullen moeten opgeven, zoo niet Graaf JAN VAN AVESNES door zijne komst het beleg had doen opbreken, zonder dat de belegeraars slag of stoot durfden afwachten.

In het begin der veertiende eeuw begon men er schepen te bouwen voor de Europesche staten, waardoor de koophandel toenam.

In het jaar 1303 moest MIDDELBURG, door GUIDO VAN DAMPIER, belegerd, bij gebrek aan leeftogt, na eene verdediging van acht of tien dagen, bukken; doch werd in het volgende jaar door die van Zierikzee den Vlamingen, die daarbij eene groote nederlaag leden, ontrukt, waarna de stadsmuren, welke door de Vlamingen, tegen het verdrag, waren nedergeworpen, door den Graaf VAN OOSTERVANT weder hersteld werden.

Graaf WILLEM III, eerst aan de Regering gekomen zijnde, hield te MIDDELBURG, gelijk hij ook te Haarlem gedaan had, acht dagen lang open hof, van tien Graven, honderd Baanroetsen of Baronnen en duizend Ridders, en stichtte daar de Noord-Monster- of St. Pieterskerk, met het kollegie der Kanunniken, hetwelk hij rijkelijk begiftigde. Hij liet in het jaar 1304, des Zaturdags na St. Denysdag, eene belasting

van zes penningen van het gemet, door geheel Walcheren invorderen, om de stad daaruit te vesten en te versterken; doch dit schijnt echter niet voor 1313 ten volle te zijn volbragt, als wanneer hij de stad met muren, grachten en aarden wallen deed omgeven, ongetwijfeld uit vrees voor de Vlamingen, die steeds op goede gelegenheid loerden, om de Zeeuwen te overvallen; doch kort daarop werden die woedende oorlogen, tusschen Vlaanderen en Zeeland, door een vriendschappelijk verdrag, geëindigd.

Zijn zoon, WILLEM IV, verleende bij zijn privilegie, gegeven op Zaturdag na St. Bonifaciusdag des jaars 1340, den Middelburgers tolvrijheid, mits, bij wettelijk bescheid, doende blijken, dat zij poorters waren; maar Hertog KAREL verleende, den 4 September 1462, hun een dergelijk privilegie, waarbij hij geheel Zeeland tolvrij stelde over geheel Holland, Zeeland en Friesland.

Toen vrouw MARGRIET, weduwe van Keizer LODEWIJK, met haren zoon, Graaf WILLEM V, over het bezit van Holland en Zeeland in twist geraakt was, hield MIDDELBURG de zijde van den Graaf, hem getrouw bijstaande in den ongelukkigen slag, dien hij zijne moeder leverde, tusschen Veere en Arnemuiden, in het jaar 1351. Onder deze stribbelingen werd aan MIDDELBURG, op Vrijdag na Onze Vrouwendag (in Maart) des jaars 1347, vergund, dat geene Ambachtsheeren, Schepenen van MIDDELBURG mogten worden. Door deze uitsluiting der Ambachtsheeren werden de Edelen, die uithoofde van hunnen adeldom, het tweede lid van de Regering waren, uit de Regering der stad geweerd, dewijl in dien tijd de ambachtsheerlijkheden in Zeeland, genoegzaam alleen in handen der Edelen waren, en zij derhalve, indien zij voet in de Regering der stad kregen, te groote overmagt gehad, en die welligt tot nadeel der stad zouden misbruikt hebben. Acht jaren daarna gaf Graaf WILLEM, op den 31 Mei van het jaar 1355, den Middelburgers nog onderscheidene voorregten, als: dat zij hunne schuldenaren over geheel Bewester-Schelde, geene Poorters van MIDDELBURG zijnde, mogten betrekken voor Provisor en Dekens van Walcheren; een ander, bij welken den Geestelijken het tappen werd verboden; nog een ander, bij hetwelk aan Schepenen van MIDDELBURG, ter afwering van geweld, vergund werd knijven, dat is lange messen of zwaarden, te dragen, hetgeen destijds aan zeer weinige personen, buiten 's Graven hofgezin, toegelaten werd; nog bij een ander, dat, zoo wie bij den Geregte aldaar gebannen werd uit Holland, Zeeland en Friesland, daaruit zoude gebannen blijven, tot dat hij herroeping of rappel zal verkregen hebben. Ook beloofde hij dien van MIDDELBURG alle hunne privilegiën, voor niet, weder te zullen doen vernieuwen en herzegelen.

Toen Vrouwe MARGRIET, in het jaar 1350, bij hare opene brieven, het stapelregt aan de stad Dordrecht verleende of dit bevestigde, werden de steden MIDDELBURG en *Zierikzee* daarvan vrij gehouden.

Omtrent het jaar 1368 nam de handel en zeevaart der Zeeuwen, en in het bijzonder van MIDDELBURG, op Denemarken, Noorwegen enz. aanmerkelijk toe, bij welke gelegenheid MIDDELBURG, *Zierikzee* en *Arnemuiden*, als Hanzesteden, met de overige steden van dat verbond, in 1370, een verdrag met WALDAMAR, Koning *van Denemarken*, hebben aangegaan, waarbij een einde aan den toenmaals ontstoken oorlog gemaakt werd. Onder de regering van Hertog ALBRECHT, eerst Ruwaard en naderhand Graaf van Holland en Zeeland, bloeide de koophandel en inzonderheid de lakenhandel op Engeland te MIDDELBURG zeer, ook nam de koophandel op Portugal krachtig toe, dies de

Hertog, bij onderscheidene privilegiën van de jaren 1380 tot 1391, voor de veiligheid der kooplieden en hunne goederen zorgde, waardoor de stad aanmerkelijk in volkrijkheid toenam, hetgeen in het jaar 1390 aanleiding gaf, tot het bouwen der Westmunsterkerk. Vervolgens heeft ook niet weinig tot den handel toegebragt, het stapelregt en andere voorregten, door WILLEM IV, Hertog *van Beijeren*, in het jaar 1404 gegeven, bevelende, dat geenerhande goederen voor den Lande van Walcheren overgescheept zouden worden, ten ware die eerst te MIDDELBURG waren opgeslagen. Een dergelijk privilegie gaf ook naderhand Hertog FILIPS aan MIDDELBURG, belastende alle schippers en anderen, binnen Walcheren komende, hunne goederen niet te verporren of te vervoeren, ten zij zij eerst binnen MIDDELBURG ten stapel geweest waren. Nog verklaarde de genoemde Hertog WILLEM, in het jaar 1407, de ingezetenen van MIDDELBURG vrij van alle markttollen van Heusden en Woudrichem. Hertog FILIPS gaf, bij privilegie van den 10 Augustus 1456, aan de stad MIDDELBURG de judicature in criminele zaken, bijzonder ook in de haven, op den dijk en voor Arnemuiden, en op den 4 Maart des jaars 1465, dat de vonnissen van MIDDELBURG executabel zouden zijn, niettegenstaande appel of reformatie, bij zoo verre dezelve reparabel zijn en onder genoegzame borgtogt.

In het jaar 1463 begon men te MIDDELBURG de vesten en poorten, met eene schoone galerij rondom de stad aan te leggen, nemende omtrent dien tijd de stad zoodanig in bloei en luister toe, dat Paus SIXTUS IV, bij eene bulle van het jaar 1481, den ingezetenen van MIDDELBURG, zoo geestelijken als wereldlijken, toestond, dat zij in geenerhande zaken, in den aanvang des gedings, buiten de stad mogten betrokken worden.

In het jaar 1478 kwam Aartshertog MAXIMILIAAN, naderhand Keizer, in Zeeland, en werd te MIDDELBURG plegtig ingehuldigd. Roomsch Koning zijnde heeft hij die stad andermaal bezocht in het jaar 1488. Zoo deed ook zijn zoon, met zijne gemalin JOHANNA, in het jaar 1505, daar eenigen tijd verbeidende, om de reis naar Spanje, ter aanvaarding der kroon van dat land, aan te nemen, hebbende daar, vóór zijn vertrek, hetgeen op den 10 Januarij 1506 inviel, in de abdij van MIDDELBURG den 17 December des jaars 1505, de zeventiende hoofdvergadering der Ridders van het Guldenvlies gehouden, en tien nieuwe Ridders geslagen. Ook heeft Prins KAREL, daarna Keizer, als Landheer, in Mei 1515, aldaar de hulde binnen MIDDELBURG ontvangen. Deze Vorsten waren der stad niet minder gunstig dan de vorige Graven, dewijl de eerste in het jaar 1489, die van MIDDELBURG vergunde, de kennis en het regt over alle doodslagen en vredebreuken Bewester-Schelde, hetzij de misdadigers door den Rentmeester Bewester-Schelde of door den Baljuw van MIDDELBURG aldaar in gevangenis gebragt waren, en de laatste hen, bij privilegie van 12 Mei 1517, beloofde, dat men de Middelburgers zou laten bij hunne oude voorregten, usantiën en costumen, en nog in dat jaar, dat zij zouden blijven houden de kennis van hunne poorters in criminele zaken, niettegenstaande de Provoost van den Prins eenen poorter van MIDDELBURG gevangen had. In het jaar 1522 vergunde hij hun het privilegie, om jaarlijks twee vrije markten te mogen houden, die vijftien toondagen duren mogten, ingaande de eene op ST. JAKOB, de andere in de week van Palm-Zondag, doch dewijl deze laatste, om de nabijheid der hoogtijd van Paschen, niet veel bezocht werd, werd zij verlegd op den 3 Februarij. Thans wordt er maar eene jaarmarkt gehouden, die op den

22 Julij, met het blazen der stadstrompetten van den stadhuistoren, wordt aangekondigd, en op gelijke wijze den 5 Augustus daaraanvolgende gesloten.

Omtrent het jaar 1531 zijn tusschen die van MIDDELBURG en *Arnemuiden* zware geschillen ontstaan, zoodanig dat de laatsten daarover ten Hove klagtig vielen, die van MIDDELBURG ten laste leggende: dat zij die van *Arnemuiden*, houdende voor hunne burgers, niet als burgers van MIDDELBURG handelden, maar jaarlijks door accijnsen en imposten zware sommen afpersten; hen voor hunne stad wilden doen te regt staan; verboden koopmanschap in het gros te doen, uitgenomen van zout en masten; dat zij hunne lijnslagers verboden lijnbanen te maken; hunne kaarsenmakers meer dan twintig en een half pond roet in hunne winkels te hebben; gene ankers, wapentuig enz. te mogen maken, en vele andere bezwaren meer. Waartegen echter die van MIDDELBURG hun regt en handel zoo wel ten Hove verdedigden, dat het verzoek en de klagten van die van Arnemuiden, bij vonnis van den Keizer van den 23 Augustus 1531, onregtmatig werden verklaard, onder vermaning nogtans aan die van MIDDELBURG, om voortaan, zoo veel mogelijk, in vrede, vriendschap en bescheidenheid met die van Arnemuiden te leven, wordende aan Arnemuiden het verzoek, om onmiddellijk onder des Keizers bescherming te staan en van het gezag van MIDDELBURG ontslagen te worden, ontzegd, niettegenstaande zij beloofden daarvoor, ten voordeele van des Keizers domeinen, jaarlijks, zoo lang hun tegenwoordige welvaart zoude duren, drieduizend gulden te zullen betalen.

Bij de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland werd ook de abdij van MIDDELBURG in een bisdom veranderd, en NICOLAUS DE CASTRO of VAN DER BURCHT, van laatsten Abt tot eersten Bisschop verheven, en op den 4 Januarij zeer statelijk ingehaald. Hoewel nu daardoor de Roomsche godsdienst in Zeeland, en inzonderheid te MIDDELBURG, als onmiddellijk onder het oog des Bisschops zijnde, genoegzaam beveiligd scheen, kon zulks echter niet beletten, dat de Hervormde godsdienst in dat landschap en in die stad indrong en wortels schoot, en zelfs al vrij vroeg; nadien uit de stads resolutiën van den 13 Julij des jaars 1566, blijkt, dat de Hervormden toen en vroeger aan de Regering reeds zoo veel vrees inboezemden, dat zij de afkondiging der bloedplakkaten tegen hen niet durfde ondernemen, maar die voor eenen tijd opschortte. In het midden van de maand Augustus 1566, werden de beelden aldaar mede uit de kerk weggenomen, doch buiten schuld der Hervormden, gelijk hun Predikant DE HOORNE, met die van zijnen kerkeraad, voor Wet en Raad verklaarde, tevens toestaande dat de schuldigen aan de beeldstorming, als verstoorders der gemeene rust, zouden gestraft worden. Ondertusschen werden de gevangenen, ter zake van de godsdienst, ten getale van een en twintig, losgelaten. Op den 24 Augustus van dat jaar hadden de Hervormden aan de Overheid eene kerk verzocht, om daarin te mogen prediken, hetgeen hun wel niet regtstreeks geweigerd werd, maar met overleg van de Predikanten schijnt uitgesteld te zijn. Toen den 7 September daaraanvolgende, die van de Consistorie der nieuwe religie, in competenten getale, andermaal het verzoek deden, om, des anderen daags, binnen de stad in eene kerk of in het Gasthuis te mogen prediken, werden zij weder overgehaald, om buiten de stad, en wel in eene schuur of pakhuis, hun door de Regering, buiten de Zuiddampoort, aangewezen, te prediken, en tevens besloten, dat een der Burgemeesters met zijne lijfschutten

ter hunner bescherming zou zijn, terwijl de andere Burgemeester met de zijnen binnen de stad zou blijven, ter beveiliging der andere Priesters en Geestelijken, hunne dienst in de kerk doende. Ook werden kort daarna de openbare omgangen langs de straten, niettegenstaande de bevelen der Landvoogdes en in weerwil van den Bisschop, opgeschort, en volgens besluit der Regering, alleen binnen de kerken gedoogd. Ook stelde zij, op den 17 November, het afkondigen der plakkaten tegen de Hervormden en hunne Leeraars, uit vrees van verdere beroerten, uit. Niet lang echter schijnt die voorspoed der Hervormden in MIDDELBURG geduurd te hebben, dewijl de zaken, met de komst van den Hertog VAN ALVA, in deze landen, geheel van gedaante veranderden, zoodat zelfs hun getrouwe Leeraar, DE HOORNE, nevens vele anderen, zich met de vlugt redden moest; tot dat eindelijk de stad, na eene lange en strenge belegering, in handen des Prinsen van Oranje viel. Want nadat Vlissingen zich, in 1572, voor den Prins verklaard, en die daardoor een vasten voet in Zeeland gekregen had, besloot hij MIDDELBURG en *Arnemuiden* met geweld aan te tasten. Hij deed de stad te lande, door het doorsteken van dijken, en te water, door welbemande schepen, benaauwen; terwijl hij de schepen, die den toevoer van Antwerpen derwaarts bragten, nu en dan met voordeel deed aanvallen, waardoor de ingezetenen den af- en toevoer was afgesneden en zij als een roerloos lid van alle gemeenschap met de Spanjaarden verstoken waren. Als dit eene wijl geduurd had en er gebrek begon te ontstaan, werden van Antwerpen twintig groote koopvaardijschepen, met allerhande nooddruft voorzien, en met Duitsche, Waalsche en Spaansche soldaten, ter verwisseling der bezetting, bemand, tot onderstand der benaauwde stad gezonden; deze geraakten wel gelukkig daar binnen, maar het viel hun moeijelijk er weder uit te komen. Veertien daarvan gelukte het echter, doch de andere zes vielen den Zeeuwen in handen, doordien de Spanjaarden, wijzer dan het bootsvolk willende zijn, en geene droogte vermoedende, daar zij water zagen, hen dwongen het geschut te vermijden, tot dat zij op de banken vast raakten, daar zij van de onzen heftig aangevallen, na eenen dapperen tegenstand, veroverd, en nevens de gevangene matrozen, aan handen en voeten gebonden, over boord geworpen werden. Ook verhinderde dit onder de hand den Prins niet, de belegering voort te zetten en de stad in zulk eene engte te brengen, dat zij het, zonder spoedige hulp, niet langer zoude hebben kunnen uithouden; waarom ook de Heer van BEAUVAIS, op bevel van den Landvoogd, Don LOUIS DE REQUESENS, met tachtig, zoo groote als kleine, schepen den steven naar Arnemuiden wendde, om aan MIDDELBURG, alwaar weder hongersnood heerschte, onderstand te bezorgen, doch KAREL en LODEWIJK VAN BOYZOT sneden hem niet alleen den weg af, maar de gelegenheid waarnemende, dat de Hopman, die binnen Rammekens gebood, naar MIDDELBURG en een goed deel der bezetting, om koren te snijden, uitgetogen was, dwongen zij de overigen met schieten en mineren, de sterkte, op den 5 Augustus 1573, in hunne handen te leveren, behoudens lijf en pakkaadje, waarop BEAUVAIS, nu ziende, op geenerhande wijze Arnemuiden te kunnen aandoen, eerst naar West-Kapelle en van daar den Roompot inzeilde en aan Onze-Lieve-Vrouwenpolder, daar de Zeeuwen niet op verdacht waren, met eenige ondiepe schepen, zijn volk deed landen en den lijftogt van achter met wagens naar MIDDELBURG voeren. Maar met dit spijzen in der haast gedaan, uit vreeze voor de Zeeuwen, die zich dadelijk op de been maakten, was de stad zoo zeer niet geholpen als door de tegenwoordigheid van MONDRAGON, die daarover bevel

voerde, met vijftien vendelen Walen. Don Louis wetende, dat de honger de bezetting tot overgave zoude noodzaken, deed, in Januarij des jaars 1574, nogmaals eene sterke vloot, zoo te Antwerpen als te Bergen-op-Zoom, uitrusten, en, zeer veel volk vergaderd hebbende, nam hij voor, met alle geweld, op twee of drie plaatsen, door te breken en de stad te ontzetten, of ten minste van leeftogt te voorzien, doch toen Sancio d'Avila, die het opperbewind had, en Juliaan de Romero, een dapper gevecht tegen de Zeeuwen, onder den Admiraal Boyzot, die daar zelf een oog uitgeschoten werd, de nederlaag gekregen hadden, klom de moed der belegeraars daardoor zoo zeer, als die den belegerden in Middelburg en Arnemuiden ontzonk. Terwijl nu alle ontzet geheel hopeloos scheen en de stad in de uiterste benaauwdheid gekomen was, zoodat, den eenen dag door den anderen, meer dan twintig soldaten door den honger stierven, en de overblijvende bij moutkoeken, lijnzaadbrood en ander nog slechter voedsel, ter naauwernood het leven behielden. Volgens schrijven der Spanjaarden zelf, was de honger zoo groot, dat van Kersdag des jaars 1573 tot de overgave der stad, zijnde geen twee volle maanden tijds, in Middelburg gestorven waren 1566 personen. De gedachtenis van dit beleg wordt nog op eenige gouden noodmunten, in de belegerde stad, in het jaar 1573 geslagen, in deze oude rijmen bewaard:

DOEN IC WAS GHESLEGHEN,
WAS MIDDELBURC BELEGHEN,
ZO DAT HET VOLC AT VAN HONGERS WEGHEN
PEERDEN, HONDEN, HUYEN (1) DEUR NOOT,
CATTEN, RATTEN, ENDE LISAENWAEFELEN VOOR BROOT.

Mondragon trachtte evenwel het beleg nog langer slepende te houden en hield het ook nog drie weken, na het verlies en den aftogt der vloot. Eindelijk dwong hem echter de nood, de overlevering der twee plaatsen den Prins van Oranje aan te bieden, mits dat men hem met de soldaten en pakkaadje, wapens en vliegende vaandelen liet uittrekken en, nevens de burgers, die het begeeren zouden, onbeschadigd aan den Vlaamschen wal aanzetten. Dit sloeg de Prins in het eerst af, begeerende hem niet anders, dan op de Haarlemsche voorwaarden van genade en ongenade te ontvangen. Doch ziende de standvastigheid van Mondragon, die dreigde de stad veel eer op twintig plaatsen in brand te steken en daarna in eenen uitval zich vechtende in stukken te laten houwen; en overleggende wat de gevolgen konden zijn, wanneer men zoo vele oude krijgslieden tot het uiterste dreef, waarbij tevens de kostelijke buit, die de Prins zoo noodig had, konde verloren gaan, werd het verdrag, den 18 Februarij 1574, getroffen, waardoor Middelburg en *Arnemuiden*, zonder dat de vestingwerken mogten geslecht worden, met al het geschut, krijgsbehoeften, goederen en koopmanschappen, den Prins overgeleverd werden. Mondragon, met het voetvolk van zijn regiment, dat den Prins niet zoude willen dienen, mogt met wapenen en pakkaadje uit Walcheren trekken; maar hij moest op zijn woord van eer beloven, zich weder in handen van den Prins te zullen overleveren, zoo hij binnen den tijd van twee

(1) *Huyen*, d. i. *gebraden schoenleêr*. J. Claerbout zegt, in zijn *Droef-Bly eindig verloog op 't Beleg en overgaan van* Middelburg, bl. 28:

Men braet de schoenriem bij het vyer,
Een modderpoel dat is ons bier,
Het paardevleesch is 't eelste dyer,
Dat smaeckt als honigh-graten.

maanden niet uit de gevangenis deed verlossen en veilig in Holland of Zeeland terugkomen FILIPS VAN MARNIX, Heer *van St. Aldegonde*, en nog vier anderen, wier verlossing ook eindelijk, na verloop van zeven maanden, op den 1 October des zelfden jaars, gevolgd is. Van de stad had de Prins, ter vrijkooping, geëischt driemaal honderd duizend gulden, doch nadat hij, den 24 Februarij, zelf in de stad gekomen was, en op vele zaken orde gesteld had, heeft hij, in plaats van de eerst geëischte som, de stad niet meer dan honderd duizend gulden opgelegd. Deze tweejarige belegering heeft den Koning van Spanje, behalve het menschenbloed, nog in geld gekost zeven millioen gulden, zonder daaronder de soldij der soldaten, de schepen of het geschut te rekenen, maar alleen de toerusting der schepen en de wedde van het scheepsvolk. De stad is sedert, benevens het geheele eiland Walcheren, aan de Staatsche zijde gebleven.

In het jaar 1651 hadden de voogden van WILLEM II, Prins *van Oranje*, groot geschil met de Staten van Zeeland, in navolging van die van Holland, welke voorhadden, het regt tot het aanstellen van de wethouderschap te geven of te laten aan de steden. De Stadhouder plagt in alle groote steden van Zeeland de wet te bestellen, behalve te Goes; in Vlissingen en Veere had hij het als Markgraaf, niet als Stadhouder gedaan. Immers dus was het, tot hiertoe, begrepen bij de meesten, hoewel het sommigen nu anders verstonden; doch de Staten van het gewest hadden, eer zij nog kennis konden hebben van de geboorte van eenen Prins VAN ORANJE, het regt van eerste Edele vernietigd verklaard, en het was wel te voorzien, dat zij ook het regt tot het aanstellen der Wethouders niet aan de uitheemsche voogden van den jongen Prins zouden laten. Twee Burgemeesters van MIDDELBURG, HENDRIK THIBAUT, Heer *van Aagtekerke*, en Doctor JAN LANSBERGEN, zeer geneigd tot het huis VAN ORANJE, arbeidden, daarentegen, om den jongen Prins te doen aanstellen of ten minste bestemmen tot Stadhouder van Zeeland, waardoor hij, in tijd en wijle, de wet en de steden wederom zou kunnen aanstellen. Zij hadden, onder anderen, te weeg gebragt, dat de twaalf kiezers, die te MIDDELBURG een dubbel getal plagten te kiezen, waaruit de Stadhouder de Wethouders aanstelde, deze benoeming niet deden uit de burgerij, gelijk gebruikelijk was, maar voor een gedeelte uit de dienende Wethouders, opdat zulken, die door den Stadhouder aangesteld geweest en zijn huis meer dan sommige anderen genegen waren, de meerderheid mogten behouden in de wet. De burgerij nam dit kwalijk, en sommigen verzuimden niet haar misnoegen óf op te wekken óf te voeden. Eenige Predikanten bemoeiden er zich mede en voeren er tegen uit van den predikstoel. Het graauw werd eerlang zoo verwoed, dat het den 6 Junij op de abdij aantrok, dreigende den Burgemeesters THIBAUT en LANSBERGEN met den dood; doch deze wisten zich heimelijk te bergen en verlieten eerlang de stad en de provincie. Het onstuimige volk koelde toen zijnen moed aan het huis van LANDSBERGEN, waar boeken, schilderijen, huisraad en alles vernield en geplunderd werd. Het zelfde lot zou ook het huis van THIBOUT getroffen hebben, zoo het niet door eenige Predikanten belet was. De nieuwe orde op de benoeming der Wethouders werd terstond hierop vernietigd en de wethouderschap te MIDDELBURG, *Zierikzee*, *Goes* en *Tholen*, gelijk in Holland gekozen, volgens octrooijen, die elke stad van de Staten verkregen had.

In het jaar 1672 geraakte het graauw te MIDDELBURG op de been, op een valsch gerucht, dat de Franschen bezig waren met landen.

Burgemeester VAN DEN BRANDE werd door eenen hoop wijven uit zijn huis gehaald en deerlijk geslagen. Kort hierna rukten de boeren gewapend de Noordpoort binnen, haalden VAN DEN BRANDE van het stadhuis, daar hij door de Schutters bewaard werd, en voerden hem en de Burgemeesters LE SAGE, BROUWER, VRIJBERGHEN, den Pensionaris DE HUYBERT en den Secretaris REIGERSBERGEN, gevankelijk de stad uit, hen in hunne bierkroegen bewarende. Toen zonden zij Gemagtigden uit de burgerij, die, nevens hen, de verraders (want beter naam kregen de Heeren niet) zouden onderzoeken. Dit geschiedde ruwelijk, waarna de burgers de gevangenen wederom naar de stad voerden en eerlang onder borgtogt ontsloegen. Doch de oproerigen lieten zich niet stillen, vóór dat de Prins, die te vergeefs door de Regering verzocht was in de stad te komen, eenige verandering in de Regering gemaakt had. Hij kwam te dien einde in Maart des volgenden jaars in persoon in Zeeland.

De burgerij, opgestookt door lieden van aanzien, onder welken DANIEL FANNIUS een der voornaamste was, kwam, in Julij 1702, op de been, beschuldigende eenige Regenten van kwaad bestuur en begeerende, dat zij ontslagen werden van het bewind, waartoe men, gedwongen, moest besluiten. Één Burgemeester, ALEXANDER DE MUNCK, twee Raden, KORNELIS VERSLUIS en GUILLAUME DE LA PALMA, en vier Schepenen, PIETER PEDECOEUR, KORNELIS KORVER *de Jonge*, MICHIEL VERPOORTE en JOAN WILLEM PARKER, werden terstond bedankt. De veranderde Regering deed zelfs sedert, op verzoek van FANNIUS, eenige lieden in hechtenis nemen, die hem, zeide hij, op de beurs gehoond en nieuwe opschudding gezocht hadden; doch zij werden eerlang wederom op vrije voeten gesteld.

Te MIDDELBURG was, in den aanvang des jaars 1704, eene geweldige beroerte ontstaan, die niet dan met veel moeite gestild werd. De Kiezers in de stad, die deel plagten te hebben in de aanstelling der jaarlijksche wethouderschap, toonden zich zeer gebelgd, dat deze aanstelling in het jaar 1702 geschied was, zonder hen naar behooren te kennen. Zij vervoegden zich sedert tot den Hoogen Raad in 's Gravenhage, om in hunne regten te worden gehandhaafd; doch de Staten van Zeeland begeerden, dat de zaken in den staat gelaten werden, waarin zij waren, waarna de kiezers nog eenige vergeefsche pogingen bij de Staten en bij den Hoogen Raad aanwendden, om hunnen wensch te bekomen. Eindelijk besloten zij een vertoog, tot staving hunner voorregten, aan de Regering der stad in te leveren. Zij verschenen te dien einde, den 26 Januarij, in vollen getale op het stadhuis en leverden hun vertoog in, doch begeerden, dat er niet over geraadpleegd werd in het bijzijn van drie Schepenen, welke zij hielden te onregte ter Regering ingedrongen te zijn. Men nam aan hierover te willen spreken, terwijl zij zich in een ander vertrek vervoegden. Ondertusschen waren eenige afgezette Regenten, van eenen tamelijken hoop ingezetenen vergezeld, het zij met of zonder kennis der kiezers, voor het stadhuis bijeengekomen, welken hoop door eenige Vlissingers en Veerenaars vermeerderd werd, en men scheen eene geweldige verandering der Regering in den zin te hebben. De zaal van het stadhuis raakte vol volk en men riep, dat de oude Regering hersteld moest worden. De Heeren VERSLUIS, VERPOORTE en PARKER, te voren ontzet van de Regering, hadden zich, naar het scheen, door het volk derwaarts laten voeren, waarop men inmiddels tot eene nieuwe verkiezing der Wethouders overging, waarmede de Kiezers zich nu

niet schenen te bemoeijen. Eenige Heeren waren middelerwijl van het stadhuis gegaan, om de burgerij in de wapenen te doen komen, waartoe Burgemeester van den Brande boven anderen zijn best deed; doch Versluis, die tot Raad en Pensionaris aangesteld was, zocht dit daarentegen te beletten en bragt zijnen aanhang ook in het geweer, zich daarenboven meester makende van eenige vaandels der schutterij. Van den Brande deed echter eenige kompagniën in de wapenen komen, die van de gewekene Regenten schriftelijken last kregen, om met scherp te schieten op elk, die hun tegenstand bood, waarna men van het huis van van den Brande, daar de schutterij bijeengebragt was, naar het stadhuis trok. Hier stond een vaandel Schutters, hetwelk de zijde der herstelde Regenten scheen te houden, doch, ofschoon des gelast, niet schieten wilde op hunne medeburgers. De gewekene Regenten de meeste manschap bij zich hebbende, deden het stadhuis, hetwelk gesloten was, terstond beklimmen en overweldigen, verdreven de anderen, die omtrent drie uren geregeerd hadden en namen hunne vorige plaatsen wederom in. Zij beloofden kort hierop, bij openbare afkondiging, twee honderd rijksdaalders aan elk, die eenen der genoemde Vlissingers of Veerenaars in hechtenis leverde; doch de meesten van deze weken sedert uit Zeeland. Het Hof te 's Gravenhage hoorde de gewekenen zeer tegen den zin der Regering van Middelburg en der Staten van Zeeland; ook raakten sommigen, die men beschouwde als in het oproer gemengd geweest te zijn, in hechtenis, waaronder Johan Matthisius, Raadsheer in den Raad van Vlaanderen, dien de Magistraat van Middelburg, kort na de beroerte, buiten vorm van regtsgeding, de stad ontzegd had, zonder dat hij had willen wijken. Hierover viel veel te doen tusschen de Algemeene Staten, van wien hij zijnen last, als Raad van Vlaanderen, had, en de Regering van Middelburg en de Provinciale Staten; ook werd hij weder in vrijheid gesteld.

Den 24 April 1747 trad zeker Heer te Middelburg in eene herberg, waar hij, wijn geëischt hebbende, de glasramen opschoof en de gezondheid van den Stadhouder, den Prins van Oranje dronk, hetwelk eenige beweging in de stad veroorzaakte en het volk deed zamenrotten. Hierop verbreidde zich het gerucht, dat er verraad schoolde onder de Regenten en dat eenige Burgemeesters de stad wilden verlaten. Het graauw begaf zich naar de huizen van sommigen begeerde hen te zien, en men moest hen te wille zijn. Zij werden bij eenigen heuschelijk behandeld, doch te ruw naar hunnen zin aan het huis van den Burgemeester Johannes Cocquelle, hetwelk hierom op staande voet aangevallen en uitgeplunderd werd. Men besloot hierop twee compagniën uit de bezettingen van Vlissingen en Veere te ontbieden tot voorkoming van meerder onheil. Nadat den volgenden dag Willem IV, Prins *van Oranje*, te Veere tot Stadhouder, Admiraal Generaal en Kapitein van Zeeland was verkoren, leed het naauwelijks een uur of er kwamen Veerenaars, met oranje versierd, te Middelburg, waar men den vorigen avond reeds voorbereidselen tot de verandering gemaakt had. Straks hierop waren de scheepstimmerlieden in de weer, zich, met eenen Catechizeermeester aan het hoofd, naar de abdij of het hof, waar de Staten vergaderd waren, begevende, de aanstelling van den Prins van Oranje tot Stadhouder vorderende. De Afgevaardigden, hiertoe niet gemagtigd, begeerden uitstel, doch men drong den Burgemeester Wilhelm van Citters, die het woord voerde, om den Prins, ten minste voor zoo veel de stad Middelburg aanging, tot Stadhouder te doen uitroepen. Het werd in beraad gelegd. Sommigen

gaven in bedenking of men hiertoe wel mogt overgaan, buiten kennis van Holland. Het raadplegen duurde middelerwijl der ongeduldige gemeente te lang, die, ter vergaderplaats ingedrongen, reeds een mes of twee lieten vliegen door het vertrek, waarop twee Heeren, bespeurende dat de meesten der leden neigden tot de aanstelling van den Prins, naar buiten traden en het volk aankondigden, dat de Prins, van wege de stad, tot Stadhouder benoemd werd. Dadelijk ging er een gejuich op onder het volk, de oranje vaandels werden uitgestoken en elk verscheen met oranjelinten versierd.

De Middelburgsche Regering had, in het laatst van Februarij 1787, eene waarschuwing uitgevaardigd tot handhaving der rust, wordende daarin, onder de rustverstorende middelen, geteld de onderscheidene benamingen der societeiten, de exercitie-genootschappen en het collecteren van penningen. Als een gevolg van deze zag men spoedig het wapengenootschap en de burger-societeit, half met half tegen wil, zich ontbinden. Toen een zeker verdicht vuilaardig stukje, getiteld: *Formulier van den Patriotschen eed*, ook aldaar verspreid werd, beloofden de leden der laatste, duizend Zeeuwsche rijksdaalders aan ieder, die bewijzen kon, dat dit door een der leden was geschied en verklaarden zij, daartegen, ofschoon ongevergd, met de akte van verbindtenis van eenige Zeeuwsche Regenten in te stemmen. Het bleef hier niet bij, om zelfs het laatste overblijfsel van herstellingszucht te vernietigen, werden aan de schutterij van de Edele Busse, die zich wel het meest op de wapenoefening toelegde, alle exercitiën verboden; en veroorloofde de Regering zich om zich van de penningen van het Vaderlandsche fonds meester te maken. Alle deze maatregelen van zorg voor de rust van de eene, en toegeving en onderwerping aan de andere zijde, beveiligde de stad echter niet voor oproer. Het nam zijnen oorsprong uit een geschil over een rood vlaggetje, van de groote mast van het speeljagt waaijende, dat men voor eene prinsenvlag wilde verwisseld hebben. Het geweld kreeg hier volkomen voldoening, daar het jagt door het gezelschap verlaten was; doch daarmede niet voldaan, begon men de leden des genootschaps te dwingen, om op de gezondheid van den Prins te drinken. Een was er die weigerde; geene bescherming vindende, maakte hij van het regt van zelfverdediging een onvoorzigtig gebruik, en schoot onder de menigte, hetgeen hem op eene geheele uitplundering van zijn huis te staan kwam. Hoezeer de bovengemelde schutterij haar hulp aanbood, werd zij afgewezen en het handhaven der rust aan anderen overgelaten, die blijkbaar deze schriktooneelen met een oog van welgevallen aanschouwden. Na de plundering van nog eenige huizen op dien dag, bereidde men zich om den volgenden het zelfde werk te hervatten. Toen trof dit lot Doctor L. STEVENING. Deze had zich tot tegenstand bereid, en, schoon alleen door een bediende geholpen, schoot hij met geweren uit zijne vensters op den onzinnigen hoop, van welken meer dan een zijne plunderzucht met het leven boette. De woedende menigte, thans nog meer verbitterd, plantte een stuk kanon voor het huis, waaruit zij dit beschoot, doch het wederschieten nu met een donderbos verwekte zulk een schrik onder hen, dat zij spoedig aftrokken. Welhaast zag STEVENING een troep gewapende manschappen aankomen, niet ter zijner bescherming, maar om hem in hechtenis te nemen, waardoor hij, op lijfsberging bedacht wordende, zijne woning verliet en gelukkig in veiligheid geraakte. De Regering daagde hem vervolgens in, stelde eene premie van 1000 guld. op zijn lijf en sprak het doodvonnis over hem uit. Zijn huis was nu geheel ter

plundering overgegeven. Nog gruwelijker wreedheid veroorloofde men zich ten huize van den Notaris Beljaard. Een bediende van dien Notaris, mede op den plunderende hoop schietende, trof doodelijk eenen boer. De verwoede menigte in huis gedrongen zijnde, weet naar boven te geraken en werpt de knecht het zoldervenster uit, waarna hij door de overigen op het wreedst mishandeld en ontzield werd. Ons Lestek niet toelatende breeder uit te weiden in een verhaal van de verdere plunderingen, zullen wij hier alleen aanteekenen, dat dit schandtooneel besloten werd met eene afkondiging der Regering, waarbij zij hare aankleving betuigde aan den Staats-Stadhouderlijke en Stads-Regering met het Erfstadhouderschap, gelijk het in 1747 den Prins was opgedragen, en met het uitsteken der oranjevlag van het stadhuis, gepaard van de hierbij gewone vreugdebedrijven, wordende tevens alle schutters van de Edele Busse onder eede verpligt, om deze constitutie te handhaven of zich het verlies van burgerregt en verbanning uit de stad te getroosten, waarna de rust wederkeerde.

De omwenteling van het jaar 1795 werd te Middelburg op de volgende wijze tot stand gebragt. Den 5 Februarij kwam de Fransche Generaal Moreau aldaar, nam den eed af van het Hollandsche garnizoen, van niet tegen de Franschen te zullen dienen. Dien zelfden dag werd het oranje dragen verboden en vrijheid gegeven om de nationale cocarde op te zetten. De twee nog overgeblevene Regenten van de, in 1787, geremoveerde schutterij de Busse, adresseerden zich bij requeste aan de wet en den Raad dezer stad, om voor zich en hunne schutterij ontheven te worden van den hun, op den 27 Julij en 6 Augustus 1787, afgedwongen eed, van zich nimmer te zullen bemoeijen of in te laten in gesprekken, bijeenkomsten, ongewone wapenoefeningen of andere daden, die in de gevolgen tot eenige verandering zoude kunnen strekken, van hetgeen geaccordeerd is; verzoekende verder herstelling hunner schutterij, teruggave hunner wapenen en om eene der kerken voor zich te mogen gebruiken. Alle deze verzoeken werden toegestaan: men dorst die niet weigeren, om de onaangename gevolgen, welke daaruit te voorzien waren. Wanneer op den 9 Februarij, volgens uitnoodiging, de burgerij te Middelburg in de Oostkerk bijeenkwam, leverde zij een adres aan de Staten van Zeeland in, tot ontslag van den eed op de oude constitutie gedaan; maar die zaak door gemelde Staten eerst commissariaal gemaakt zijnde, deed de Burgerij op den 10 Februarij eene proclamatie aan hunne medeburgers, om, op grond van de proclamatie der Fransche volksrepresentanten, de omwenteling in de geheele provincie te bewerken. Daarop werd door de burgerij besloten tot het oprigten van twee commité's, één voor de wapening en één dienende ter voorlichting des volks, genaamd, Burger-commité. De Staten aarselende in hun besluit, om het volk uit den eed, op de oude constitutie afgelegd, te ontslaan, zoo ontsloeg het volk zich zelven van den eed en besloot de stedelijke Regering van hare posten te ontzetten. De burgerij verkoos hierop zestien kiezers en deze benoemden twee Burgemeesters, elf Schepenen met twaalf Raden en hunne Sekretarissen, welke benoeming door het volk goedgekeurd werd. De kiezers, die alhier het werk van eenen commité revolutionair verrigtten, ontboden daarop de nieuw verkozen Regering, namen die in den eed en een der vorige Burgemeesters werd verzocht, den overigen Leden der Regering van hun ontslag kennis te geven.

Bij de landing der Engelschen in Zeeland, in 1809, was de stad MIDDELBURG door den terugtogt van den Generaal OSTEN van Meliskerke, waar hij aanvankelijk post gevat had, naar de Abeele, blootgesteld, van alle oogenblikken overrompeld te worden. Slechts met eenen, en op verscheidene plaatsen nog niet veel beteekenenden, kapitalen wal voorzien, geheel van garnizoen en genoegzaam van geschut ontbloot, kon deze stad met hare op zich zelve staande burgermagt geen tegenstand bieden. Daarentegen lagen de Engelschen in de stelling, door OSTEN verlaten, te Meliskerke en te St. Laurens, hebbende voorts hun centrum te Grijpskerke gevestigd; dus in staat zijnde, om, wanneer zij zulks noodig oordeelden, zich van de stad meester te maken. In deze gesteldheid van zaken, kon men het voor een bijzonder geluk rekenen, indien men een eerlijk verdrag bekomen kon. Vier der aanzienlijkste Heeren, te weten: CORNELIS GERRIT BYLEVELD, P. G. SCHORER, JAN MEINART VAN SCHOOR en JOHAN CORNELIS VAN DER MANDERE werden daartoe, behoorlijk door den Landdrost van Zeeland en den Burgemeester der stad geautoriseerd, naar het kamp van den Engelschen Veldheer afgezonden, om met hem, was het mogelijk, eene overeenkomst te treffen. In den morgenstond van den 31 kwamen deze Heeren in het kamp bij den Engelschen Generaal aan, en werden het, na eenige onderhandelingen, over eene kapitulatie eens, waarover men allezins reden hadden te vreden te zijn, als kunnende die zelfs niet gunstiger bedongen worden voor eene stad, welke het nog eenen aanmerkelijken tijd uithouden kon. Na het sluiten der capitulatie vertrokken de gezegde Heeren weder naar Middelburg, alwaar des anderen daags, zijnde den 1 Augustus, de Engelsche troepen binnen rukten, die echter de stad weder in December daaraanvolgende verlieten.

Na het vertrek der Engelschen en kort nadat het eiland door de Franschen in bezit was genomen, ten gevolge van het verdrag van den 16 Maart 1810, vierden deze hunne inkomst door op de groote markt te MIDDELBURG een vuur aan te leggen van aanzienlijke partijen kostbare Engelsche fabrijkgoederen, die men uit de magazijnen der handelaren geweldadig had geroofd en alzoo nutteloos aan de vlammen opofferde.

Toen er in het jaar 1812 eene Engelsche vloot, de Ooster- en Wester-Schelde opzeilde en men alzoo eene landing duchtende was, werden te MIDDELBURG de bruggen van vijf Poorten afgezaagd; slechts een tweetal liet den toegang tot de stad geopend. De geest der bezetting was geenszins gestemd tot verdediging. Reeds in het laatst van November gaf de Grenadier-compagnie van de stedelijke schutterij daarvan het ondubbelzinnigste bewijs. Gelast om naar Vlissingen te trekken, weigerde zij stellig te gehoorzamen. De Generaal GILLY, Gouverneur van het eiland, slechts eene krijgsbezetting en uittogt tot even buiten de stad voorwendende, werd niet gehoord en alzoo genoodzaakt de manschap tot nader bevel af te danken. De verschijning van twee honderd Pionniers en veertig Artilleristen met een paar veldstukken uit Vlissingen, moest thans dienen om deze wederspannigen te ontwapenen. Niet dan met veel moeite kwam zulks tot stand. De stad zelve werd voor deze daad, door den Gouverneur, met eene schrikkelijke wraak bedreigd, welke alleen door tusschenkomst van eenige aanzienlijke burgers werd gesusd. Enkele leden echter der compagnie werden opgeligt en naar Vlissingen gevankelijk weggevoerd. Bijzonder trof dit lot den Sergeant-Majoor PIETER VAN EYNDHOVEN, die op eene erge wijze mishandeld, eene

onaangename gevangenis moest verduren. Doof voor alle bedreigingen, getroostte hij zich liever al dat leed, dan opgave te doen van de meest schuldigen, waartoe men hem zocht te dwingen. Hij werd vervolgens naar Rijssel weggevoerd, van waar het hem echter gelukte naderhand naar Goes te ontsnappen, en, nadat hij, bij de heugelijke wending van zaken, te MIDDELBURG terug was gekomen, werd hij door zijne dankbare wapenbroeders voor zijne trouw en standvastigheid, op eene plegtige wijze, met een gouden gedenkstuk beschonken. Het gewone gangpad op Arnemuiden werd op onderscheidene plaatsen doorgegraven en alle bruggen weggenomen. Een veilige aftogt naar het kasteel van Rammekens werd, door middel eener trekpont, uit het Nieuwland verordend; maar hetgeen nog van alles de jammerlijkste uitzigten voor de toekomst opende, was het bijeenbrengen van alle dijkmaterialen der verschillende wateringen en van den West-Kapelschen dijk, te midden van zoodanige brandstoffen, die bij het minste ongeval alle huizen tot eene prooi der vlammen zou doemen. Ook had de Gouverneur in zijne veelvuldige bittere luimen, zich meermalen de bedreiging laten ontvallen, dat hij, op hoogeren last, in den uitersten nood, de sluizen zou openzetten, de mijnen van Vlissingen doen springen en alzoo het geheele eiland zoude vernielen, aan welke bedreigingen de gedane waterpassingen van dijken en kaden inderdaad maar al te veel schijn van waarheid gaven. Gelukkig echter bleef de Engelsche blokkade voor het eiland werkeloos. Vier maanden verliepen er zonder eenigen dadelijken aanval. Eenen enkelen keer mogten Britsche sloepen hier of daar aan wal roeijen, om eenigen voorraad tegen goede betaling in te koopen, doch zulks was ver van eenige onrust te baren en had alleen de verdubbeling van voorzorgen ten gevolge. Van hier, dat ook een Engelsch Officier, met eenen vlaggejonker en elf matrozen, zich met eene ongewapende sloep te digt bij den wal wagende en door de bezetting overrompeld, den Franschen in handen viel. Ook het herhaalde heen en weder zeilen der Britsche schepen voorbij Vlissingen, gaf nu en dan aanleiding tot eene geschutwisseling, welke eenmaal eenen loots de beide en een paar matrozen elk een der beenen verbrijzelde. Buiten deze weinig beteekenende voorvallen, bleef de uitwendige toestand gerust. Voor de moedige Zeeuwen, echter, viel dit langdurig leed, door binnenlandsch geweld vergroot, zeer moeijelijk te verduren. Met de uiterste moeite werd de hoog gespannene geestdrift beteugeld. Geruchten van den gunstigen voortgang der omwenteling in Holland en in de overige gewesten, dienden meer en meer ter aanvuring. Een drietal onverzaagde Middelburgers, BERNARDUS DENTZ, COENRAAD EDERSON en HENDRIK ONDERWELDEN, ondernamen, in Maart 1814, eene zeer gewaagde proeve om deze duldelooze onzekerheid te doen eindigen. Eene oude, lekke, platgebodemde boot, van eenen landman voor negentig gulden gekocht, op eenen met hooi overdekten wagen geplaatst, en bij het aanbreken van den dag met de uiterste moeite langs het duin, tusschen Domburg en Westhoven, in zee gelaten, moet hun tot vaartuig op de schuimende zee dienen. Zoo rank is deze kiel, dat zelfs de gewone deining één der drie mannen, die van plaats wilde verwisselen, buiten boord werpt, de geheele boot bijkans doet tuimelen, en zij niet zonder aanhoudend hoozen tegen het zinken wordt behoed. Men drijft echter met de ebbe in zee; er ontstaat een hevige mist; de voorraad van leeftogt is gering. Gelukkig heeft men van verre eenen voor anker liggenden Engelschen kotter ontdekt, en de koers al roeijende derwaarts

genomen. Men vraagt naar den eenen of anderen Britschen Bevelhebber, welke men verlangt te spreken. Zij worden naar het Admiraalschip, dat bij het Veer-Gat ten anker ligt, gebragt, ontvouwen hun oogmerk en worden naar Goes verwezen, alwaar een Generaal der landtroepen hen welligt zoude helpen. Met moeite derwaarts geroeid, vinden zij zich in hunne verwachting te leur gesteld. Gelukkig vernemen zij alhier de gunstige berigten van der Geällieerden intogt te Parijs. Zij vervoegen zich bij eenen Notaris, doen een smeekschrift opmaken aan Neêrlands geliefden Vorst, met dringende bede om verlossing, bij de schets der ellende, welke Walcheren nog aanhoudend verduren moet. Zij vertoeven tot dat het antwoord komt, en het behelst den ernstigen raad, om nog voor eene wijl tijds geduld te oefenen, daar de verlossing nabij is. Thans verlangen zij deze gewigtige tijding aan hunne broeders over te brengen. De Engelsche Admiraal, door hen op nieuw geraadpleegd, ontraadt hun den gewaagden terugtogt. Te Zierikzee voorzien zij zich van een zeilvaartuig, en landen in den nacht op Domburg. Eén hunner is reeds door den schipper aan wal gedragen, wanneer de kogels rondom hen henen snorren en gelukkig niemand kwetsen, maar alleen de zeilen teisteren. En nu in allerijl afdeinzende, moeten zij naar Zierikzee terug, en zonder aan hunne vurige begeerte te voldoen, te Goes het tijdstip van den wapenstilstand afwachten, dat hen behouden huiswaarts voert. Thans nadert de gelukkige maand April van 1814, en op den 6 dondert uit het Britsche geschut der Geällieërden behaalden zege. Uit den top van den grooten mast waait de witte vlag en de vernederde van Napoleon daaronder. Een groot doekscherm, op den dijk van Kamperland geplant, deelt aan die van Veere, met zeer groote letters, de tijding mede: » *De Bondgenooten zijn te Parijs: de Engelschen te » Bordeaux.*" Kort daarna wordt de zelfde aankondiging van des Keizers staatkundigen dood herhaald op het wrak van een in brand gestoken vaartuig, wederom met zeer groote letters op het in top gehaald zeil geschilderd: » Bonaparte *bestaat niet meer.*" Nogmaals worden een paar parkementen brieven, met het groot Britsch zegel in rood lak gesloten, aan het Breezand van Walcherens uithoek, op eenen omhoog geplanten roeiriem, met eene Engelsche vlag daarboven gehangen, waarvan het opschrift luidt: » *Aan alle welgezinde Franschen,*" en waarin de Parijsche Moniteurs zijn besloten, die het belangrijke staatsnieuws vermelden. Nog wantrouwt men deze berigten, en der Franschen logengeest wederspreekt niet slechts bij openbare afkondiging deze waarheden, maar verspreidt zelfs de schandelijke mare der overrompeling van de Fransche hoofdstad door Napoleon, met de gevangenneming des Russischen Keizers en het sneuvelen des Pruissischen Konings. Eindelijk op den 17 waait de witte vlag op Kadzand, en de Gouverneur ontvangt uit Ostende het officiëel berigt van het gebeurde. Hij kondigt dit openlijk af, maar eischt nog de stelligste onderwerping aan het Fransche tusschenbestuur. Hollandsche en Oranjevlaggen wapperen door geheel Middelburg, en het dragen van Oranje wordt algemeen. Te Vlissingen duldt de Gouverneur geene andere dan de witte vlag en kokarde. Ook de eerste toelating van het oranje te Middelburg wordt daarna door den zelfden Gouverneur wederom ingetrokken. Reeds onderscheidene personen, die zich met deze kleur versierden, werden tot de aflegging daarvan genoodzaakt; de tusschenkomst alleen van den achtenswaardigen Middelburgschen Maire, den Heer Cornelis Gerrit Bijleveld, verhoedt de onlusten uit zulk een

bevel geboren, en herstelt dezen vrijdom. Toen nu ook deze Maire, ter bewaring der openbare rust, den draad opnam van eene vroeger, in Februarij, aangeknoopte onderhandeling met den Gouverneur, ten einde eene gewapende compagnie uit de voornaamste ingezetenen op te rigten, werd dit bij den Prefect als eene daad van moedwil beschouwd, en de Maire, bij mondeling onderhoud, met grievende smaad en bedreiging bejegend, en in zijne bediening geschorst, tot dat de Fransche Koning over zijn lot zoude hebben beslist. De Gouverneur echter verstond, dat hij zich aan deze schorsing niet had te storen, en gaf hem eene wacht van veertig man ruiterij, ter schraging van het gezag des Stedelijken bestuurs. De wrevel der ingezetenen over soortgelijke tergingen bragt eenige kleine onlusten te weeg, welke echter zeer spoedig werden gestild. Intusschen nam de Secretaris-Generaal der landvoogdij, Dubosch, bij het vertrek van den Prefect, het gebeurde zeer euvel op, herriep de kracht der Fransche wet omtrent de geschorste ambtenaren, paste die toe op den Maire, en beval de vernietiging van alle akten, door den laatste sedert zijne opschorting uitgevaardigd, met last van doorschrapping op de registers, waaraan echter niet voldaan werd. Op bevel van den Secretaris-Generaal werd de inzameling van het achterstallige der vereenigde regten en andere belastingen, op straffe van krijgspanding, beraamd, en een gelijk geweld bepaald omtrent de vervroegde invordering der patentregten, en alle maatregelen werden bij voortduring genomen, om het gezag en den invloed van de krijgsmagt op het bestuur te doen gelden. Gelukkig verscheen op den laatsten dezer maand de Fransche Generaal d'Abbeville, als, door zijn nieuw Gouvernement, gelast, met het bevel tot overgave der vestingen en tot ontruiming des eilands. Den volgenden dag kwamen de Heeren Willem Frederik van der Burcht van Lichtenberg en Jacob Hendrik Schorer, als Kommissarissen-Generaal des Departements, in naam van Neêrlands Souvereinen Vorst, te Vlissingen. Deze achtbare bezending begaf zich den vierden naar Veere, en werd den volgenden dag in vollen luisterrijken optogt, ook onder het geleide van den Generaal Sweerts de Landas, met zijnen staf en met de Officieren van den Zuid-Bevelandschen landstorm, in de hoofdstad Middelburg plegtig ingehaald; alzoo kwam Middelburg weder onder het wettige gezag van den Souvereinen Vorst der Nederlanden.

Het wapen van Middelburg bestaat in, de Rijks adelaar, houdende op zijne borst een schild van keel (rood), beladen met eenen dubbelen toren van goud.

MIDDELBURG, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (6 k. d., 19 m. k., 3 s. d., 1 afd.); palende N. en O. aan de gem. Reeuwijk, Z. en gedeeltelijk W. aan de gem. Broek c. a., en voorts nog gedeeltelijk W. aan de gem. Reeuwijk.

Deze gem. bevat het d. Middelburg, benevens den pold. van dien naam; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 313 bund. 92 v. r. 38 v. ell., waaronder 303 bund. 83 v. r. 68 v. ell. belastbaar land. Men telt er 24 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 240 inw., die meest in den landbouw en de turfgraverij hun bestaan vinden, en tevens twee scheepstimmerwerven hebben.

De Herv., die er 120 in getal zijn, worden tot de gem. van *Boskoop-en-Middelburg* gerekend, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De R. K., van welke men er mede 120 aantreft, worden tot de stat. van *Randenburg* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het laatst der vorige eeuw bezeten werd door den Heer JOHAN THEODOOR Baron VAN FRIESHEIM, die haar geërfd had van zijnen grootvader van moeders zijde, PIETER VAN LEYDEN, Heer *der stede Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht enz.* Thans behoort zij aan Mevrouw de douairière Jonkheer Mr. F. E. BERG VAN MIDDELBURG, geb. DEDEL, woonachtig te Amsterdam.

Het d. MIDDELBURG ligt 4½ u. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. ten O. van Alphen. Omtrent den naamsoorsprong zijn vele gissingen gemaakt; sommigen willen, dat alhier door den Romeinschen Veldoverste METELLUS een Romeinsche burg zou zijn gesticht geworden; anderen zijn van oordeel, dat deze plaats weleer een burg tusschen Rijnsburg en Valkenburg zou zijn geweest en daarom MIDDELBURG was genaamd; nog anderen zeggen weder, dat van de onderscheidene burgten en sterkten, welke de Romein DRUSUS hier omheen geworpen had, deze de middelste was. Liever mogen wij hier vaststellen, dat in vorige jaren alhier een kasteel of landgoed zal zijn geweest, aan welke deze grond zal behoord hebben en aan welke door den grondbezitter, wie weet om welke reden, den naam van MIDDELBURG gegeven is.

De kerk, welke vóór de Reformatie eene kapel was, schijnt eerst laat aan de Hervormden te zijn gekomen; altans wij vinden, dat de Pastoor MAARTEN VAN DEN VELDEN, die den 30 April 1603 geboren en in 1627 tot Priester gewijd was, aldaar onder het lezen van de mis door een musketschot doodelijk gewond werd. Hierna is de kerk aan de Hervormden gekomen; doch aangezien er geen genoegzaam aantal Leden was, om eene gem. uit te maken en eenen eigen Predikant te houden, werd reeds van den beginne af tot op het laatst der vorige eeuw, de predikbeurt daarin viermaal in het jaar en thans maar tweemaal, op Paasch- en Pinkster-Maandag, gedaan, door den Predikant van Boskoop. Het kerkje is niet groot, maar heeft echter alle vereischten, voor de dienst benoodigd. Voor de kerk staat een schoone vierkante toren, waarop eene balustrade of omloop en daar boven een vierkant spitsje, zijnde de kerk rondom door boomen omgeven.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van goud, waarop een burg van sabel (zwart).

MIDDELBURG, ook wel het HUIS-TE-MIDDELBURG genoemd, voorm. steenen huis of slot in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en ¼ u. N. O. van *Alkmaar*.

Het was, omtrent het jaar 1286, door FLORIS V, Graaf *van Holland*, ter beteugeling van de Westfriezen, gebouwd, en werd in 1491 door het Kaas- en Broodsvolk gedeeltelijk vernield. Het schijnt echter later weder te zijn opgebouwd, daar wij lezen, dat het in 1517 door den Zwarteboop in brand gestoken en na dien tijd niet weder opgebouwd is. Geschreven aanteekeningen van BOOMKAMP melden in 1740, » de fondamenten zyn byna 3 voeten dik, de stenen 1 voet lang: » ½ breedt en ¼ dik. De omtrek der blijkbare graft, nu gedempt, » doch egter kenbaar, is 49 roeden of 489 voeten."

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog hoog land.

MIDDELBURG of POELOE-RAMBOET, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op de *Reede-van-Batavia*, W. van het eil. Amsterdam.

MIDDELBURG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, N. W. van het eil. Celebes.

MIDDELBURG, fort in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de landengte *Baguela*, bij het d. Baguela.

MIDDELBURG of het Vlakke, onbewoonde heuvelklip, in *West-Indië*, aan de Oostkust van het eil. *St. Marten.*

MIDDELBURG (ABDIJ-VAN-), voorm. kloost., later eene abdij, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland.* Zie voorts op het art. Middelburg, gem., bladz. 881.

MIDDELBURG (HAVEN-VAN-), ook wel het Kanaal-van-Middelburg genoemd, gegraven kanaal in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, van Middelburg, langs Kleverskerke, naar het Veergat loopende. Zie voorts op het art. Middelburg, gem. bladz. 879.

MIDDELBURG (NIEUW-), voorm. naam van de st. Paramaribo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Paramaribo.

MIDDELBURG (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Middelburg;* palende N. aan Forcest, O. aan Tempel en Reeuwijk, Z. aan Bloemendaal, W. aan Kort-Bloemendaal en Randenburg, alsmede voor een klein gedeelte aan Reijerskoop.

Deze pold. heeft geen eigen bestuur, doch, met de aan de oostzijde der Gouwe, onder Boskoop, Randenburg en Zuidwijk gelegen polders, gecombineerd, levert hij één Lid tot het bestuur der alzoo gecombineerde polders.

MIDDELBURG (RIF-VAN-), door de inlanders Karang-Poeloe-Rambot geheeten, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia.*

Op den zuidoosthoek van dit rif staat, ter diepte van 15 voet, ten bake een wit kruis, dat twaalf voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

MIDDELBURG-EN-VLISSINGEN, Engelsche gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen.*

Vroeger waren het twee afzonderlijke gem., die in het jaar 1818 vereenigd zijn tot éene, welke toen tot eersten Leeraar bekwam George Morison, die er nog in dienst is.

MIDDELBURG-IN-VLAANDEREN, voorm. graafs., liggende gedeeltelijk op *Nederlandsch* grondgebied, in het *Vrije van Sluis*, nu prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Eede*, *Heille* en *St. Kruis.*

Het bevatte ten N. Oud-Heille, lag verder langs het grondgebied van de stad Aardenburg tot in de Goodsvlietkreek, om voorts tot aan St. Kruis, door St. Pietersdijk begrensd te worden; hier liep de oostelijke grens door het dorp St. Kruis, zoodat de westelijke rij huizen tot het graafschap behoorde. Van hier, in eene schuinsche lijn naar den Groenenweg, voorts liep de grens, langs dezen weg, over de hooge brug, door de Biezenstraat, om in den Zijdelingsdijk zich in België te verliezen. De zuidelijke en westelijke grenzen lagen in België (toen Oostenrijks) en strekten zich vrij ver naar den kant van Brugge uit. Evenwel lagen er binnen die grenzen ook enkele gronden, die niet onder het graafschap stonden.

Dit graafs. had het regt van hooge, middelbare en lage jurisdictie, — in het lijfstraffelijke, zonder beroep; in het burgerlijke, onder hooger beroep op het collegie van den Vrije van Brugge of Sluis, naar mate van het grondgebied waarop de belanghebbenden woonden. In de Regering zaten twee Schepenen uit het gebied der Vereenigde Nederlanden (*van Staten helfte* genoemd). Deze moesten van de Hervormde belijdenis zijn, gelijk de overige tot de Roomsch-Katholijke godsdienst behoorden, naar de heerschende godsdienst van dien tijd, in de verschillende landen.

De plaats, waar nu MIDDELBURG-IN-VLAANDEREN ligt, was in oude tijden slechts een gehucht of buitengoed (villa), zoo het schijnt zonder naam, zijnde kerkelijk onder *Heille*, doch behoorende aan de abdij te *Middelburg*.

In 1279 had GUIDO VAN DAMPIERRE, Graaf *van Vlaanderen*, eene streek gronds (eene hevene of ongeveer 100 bunders) gegeven aan de abdij der orde van Premonstreit te Middelburg in Zeeland, waarop het gelegen was. Hierdoor heeft het den naam bekomen, welken het nog draagt. Deze villa en de daarbij behoorende gronden waren aan de abdij ontvreemd geworden. Paus MARTINUS V, droeg in Julij 1427 aan den Deken van ST. DONAAS te Brugge de zorg op, om dit verdonkerde terug te bezorgen. De Deken EMOND en OLOND, de Abt van St. MICHIEL te Antwerpen, vergunden eindelijk, in 1437, den Abt van Middelburg NICOLAAS VAN DE COULSTER die gronden te verkoopen. Dien ten gevolge werden zij verkocht aan COLLARD LE FÈVRE, inwoner van Brugge, man van MARGARETHA BLADELIN, die eene zuster was van PIETER BLADELIN, aan wien LE FÈVRE het goed in 1444 overdroeg. BLADELIN liet nu aldaar (*apud dictum locum de Middelburg*) eene kerk bouwen, terwijl JOHANNES, Bisschop van Doornik, den 18 Augustus 1458, vergunde daarin mis te doen, te doopen, te begraven, enz. enz. (*Jure parochiale et quolibet alieno in omnibus semper salvo*).

WILLEM, Bisschop van Doornik, vergunde, bij bulle van 8 Maart 1460, dat de parochie van Heille zoude worden overgebragt naar MIDDELBURG, omdat de parochianen van Heille, de eigenlijke parochiale kerk ledig latende, in de nieuw gebouwde met meerder devotie en in grooteren getale opkwamen, onder voorwaarde echter van toestemming des patroons (*dummodo Patroni consensus advenerit*). Deze werd verleend door JACOB, Abt van St. Baaf te Gent, als *Patroon der kerk van Heille*, den 30 Maart 1460, onder de volgende voorwaarde: » *Nobis nihilominus* » *nostrisque successoribus jure nostri Patronatus in omnibus, et cujus*» *libet alterius jure, semper salvis.*" (d. i. altijd behoudens ons regt en dat van onze opvolgers als Patroonen en elk ander soort van regt in alle gevallen.) TORRICUS, Bisschop van Doornik, bevestigde het een en ander nader, den 2 Mei 1480.

Het kerkgebouw van Heille, op tegenwoordig Nederlandsch grondgebied staande, was bij het sluiten van den Munsterschen vrede reeds een bouwval, en de Roomsch Katholijken inwoners van Oud-Heille (te voren ook die van Eede), zijn kerkelijk te MIDDELBURG-IN-VLAANDEREN gebleven, tot heden toe. Laatstgemelde plaats ligt *buiten* de grenzen, doch zoo digt tegen de scheiding, dat de voormalige wallen die bijna raakten.

Bij Pauselijke bulle van 9 Maart 1841, goedgekeurd bij besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden, van 19 April daaraanvolgende, is echter bepaald, dat Heille van het bisdom van Gent naar het apostolisch vicariaat van Breda zal worden overgebragt, en alzoo van MIDDELBURG-IN-VLAANDEREN afgescheiden zal worden. Daar nu de verplaatsing der parochiale kerk onder voorwaarden is geschied, zoo zoude Heille misschien nog wederom aanspraak kunnen maken op de aanzienlijke goederen, die de kerk aldaar voormaals had. De betrekking der kerkgemeente van Heille op MIDDELBURG vereischte dus eene meer uitvoerige behandeling.

Daar de stad MIDDELBURG-IN-VLAANDEREN buiten de grenzen van Nederland ligt, zoo verwijzen wij dengenen, die daarvan en van het graafschap meer zouden verlangen te weten, onder anderen naar

JANIÇON, *de Republiek der Nederlanden*, D. IV, bladz. 65 (1). Alleen zij vermeld, dat dit grondgebied voortijds slechts eene vrije heerlijkheid was, en eerst ten jare 1617, den 18 April, tot een graafschap verheven werd, ten behoeve van ISABELLE VAN MERODE, die het ten huwelijk bragt aan FILIPS LAMORAAL DE GAND-VILAIN, Grave *van Izeghem*.

De laatste bezitter van het graafschap, dat in 1794, door den inval der Franschen ophield te bestaan, was LOUIS ENGELBERT MARIE JOSEPH AUGUSTIN Hertog VAN ARENBERG, als gehuwd met LOUISE ANTOINETTE PAULINE CANDIDE JOSEPH FELICITÉ DE BRANCAS, Prinses *van Izeghem*, Gravinne *van Middelburg* enz. enz. Die Hertog blijft echter op het Belgisch gedeelte, door zijne eigendommen daarin gelegen, nog veel invloed oefenen.

Het wapen van de stad en het graafs. was eenen witten toren, met zwarte spitsen en opene deuren, met witte hoeken, en op den toren twee witte daken, alles op een schild van keel (rood).

MIDDELBURGS-AMBACHT, dat gedeelte van de gem. *Middelburg*, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, hetwelk buiten de stad van dien naam gelegen is.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 1221 bund.

MIDDELBURGSCHE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het graafs. *Middelburg-in-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Eede*, doch ook voor een gedeelte in *België*, gem. *Middelburg* en *Maldegem*; palende N. aan den Papenpolder en de Stad (nu dorp) Middelburg-in-Vlaanderen, O. aan den Dooperpolder en den Praatpolder, onderdeelen van Bewester-Eede-bezuiden, Z. aan de Gentsche Lieve, W. aan het Middelburgsche-Vaartje, waardoor hij van den Maldegemsche-polder gescheiden wordt.

Deze pold. is omtrent het begin der achttiende eeuw bedijkt. Bij het kadaster is hij niet afzonderlijk bekend maar in Bewester-Eede-Bezuiden begrepen, de perceelen daartoe behoerende bedragen echter 45 bund. 59 v. r. 84 v. ell., de geheele polder is schotbaar groot 201 bund., waarvan op Nederlands grondgebied 38 bund. 11 v. r. 44 v. ell. In het Nederlands deel staan geene woningen; in het Belgische 15 woonhuizen onder welke 3 hofsteden. De afwatering is langs Bewester-Eede bezuiden-en-benoorden, door de Passluis in het Zwin. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Mede-Directeur en eenen Ontvanger-Griffier.

MIDDELBURGSCHE-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw- en St. Joosland*; palende N. aan het Arnemuidergat en aan den Nieuwerkerke-polder, O. en Z. O. aan den Polder-van Oud-St.-Joosland, Z. aan den Molenpolder, W. aan den Waaijenburg-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1645 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 247 bund. 88 v. r. 46 v. ell. Daarin liggen het d. Nieuwland en 8 boerderijen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

Door dezen polder loopt nog eene kreeksprank, aanduidende het voormalige water, dat het Arnemuiderzand van het eiland afscheidde.

MIDDELBUURT, voorm. b. in *Kennemerland*, gem. *Akersloot*, tusschen de Molenbuurt en de Sluisbuurt, waarvan thans geen enkel huis meer bestaat.

---

(1) *Zie ook Notice sur Middelbourg en Flandre, par le Chanoine* J. J. DE SMET, *Gand* 1838

MIDDELBUREN, voorm. geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, ¼ u. N. van *Opeinde*, waartoe het behoort, dat 4 of 5 huizen telde, doch sedert lang niet meer bestaat.

MIDDELDAM, voorm. dam in den *Amstel*, prov. *Noord-Holland*, ter plaatse, waar nu de stad *Amsterdam* ligt.

Men meent dezen dam in den tegenwoordigen VIJGENDAM terug te vinden.

MIDDELDORP of MIDDENDORP, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 5 u. W. ten Z. van *Enschedé*, gem. *Diepenheim*.

MIDDELE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u N. van *Deventer*, gem. en ½ u. N. O. van *Olst*; met 63 h. en 370 inw.

MIDDEL-EGALEMENTSLOOT (DE), water in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, welke in eene zuidelijke strekking door de Zijpe loopt.

MIDDELEILAND, in het Engelsch MIDDLE-ISLAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, in de straat tusschen Billiton en Bangka. Het verdeelt de straat in tweeën, waarvan de westelijke gewoonlijk Gaspars-straat en de oostelijke vaart Clements-straat genoemd wordt. Het eil. is lang, heeft verscheidene buurten en veel hout.

MIDDELEILAND, in het Eng MIDDLE-ISLAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, in de *Straat-van-Saleijer*, bij de Zuidkust van *Celebes*, 5° 40′ Z. B., 138° 38′ O. L.

MIDDEL-EILAND, in het Engelsch MIDDLE-ISLAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de Zuidwestkust van *Boeton*, 5° 38′ Z. B., 140° 37′ O. L.

MIDDEL-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie DWARS-IN-DEN-WEG.

MIDDELER, eigenlijk MEDLER, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en 1 u. O. van *Vorden*, op den regteroever van de Vordensche beek.

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 361 bund. 41 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer R. E. Baron VAN DORDT.

MIDDELGAAST (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Beetsterzwaag*, midden in het d. *Boornbergum*. Men telt er 3 h. en 15 inw.

MIDDELGAATJE (HET) of het NOORDWESTER-FRIESCHE-ZEEGAT, ook wel het KOGGEDIEP genoemd, vaarwater ten N. van de Zuiderzee, in het *Amelandsche-gat*, tusschen den Noordoosterhoek van Ter-Schelling en den Koggedieps-grond, in eene noord- noord-westelijke rigting, in zee loopende.

Dit vaarwater heeft eene af- en toenemende diepte van 4—11 ellen bij laagwater.

MIDDELGAT, vaarwater tusschen de Zeeuwsche eilanden *Schouwen* en *Walcheren*.

Het is eene der zeegaten, waardoor de Ooster-Schelde in de Noordzee uitloopt. Het schiet tusschen de Hille of Zeehondenplaat ten N. en de Wolleplaat of het Noordland ten Z. door.

MIDDELGAT (HET), water in *Zuid-Holland*, bij den uitloop van het *Volkerak*, in het *Hollands-diep* dat langs Ooltgensplaat, over de vlakte van Willemstad loopt.

Aangezien dit gat, hetwelk onbetond en dus niet bevaren werd, in 1845 weder dieper was geworden dan het betonde Hellegat, hetwelk tot dus verre het vaarwater gevormd had, zijn in Julij van dat jaar de tonnen uit het laatste opgenomen en is daarentegen het MIDDELGAT betond geworden.

MIDDELGAT-VAN-DE-PLOMP, eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie PLOMP (MIDDELGAT-VAN-DE-).

MIDDELGEEST of HUIS-TE-ROUKOOP, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. van *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

Van dit huis heeft vermoedelijk zijnen naam ontleend het oude geslacht MIDDELGEEST, van hetwelk afstamde de Advokaat SIMON VAN MIDDELGEEST, die zich als verdediger van PIETER DE GROOT heeft bekend gemaakt; daarna was er bezitter van ADRIAAN VAN LEEUWEN, nog later ADRIAAN VAN DER NAT, en na dezen de kinderen van CORNELIS VAN DER NAT, Heer *van 's Graven-Ambacht*. In het begin der vorige eeuw werd het bezeten door COENRAAD RUISCH, Burgemeester van Leyden, die de wandelingen, hoven en boomgaarden aanmerkelijk verbeterd heeft.

GEBHARD TRUCHSES, Aartsbisschop en Keurvorst van Keulen, in het jaar 1577 zijnen mijter en godsdienst verlaten hebbende, heeft, met zijne gemalin, AGNES Gravin VON MANSFELDT, dit huis eenigen tijd bewoond.

MIDDELHARNIS, gem. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (15 k.d., 12 m.k., 6 s.d.); palende N. O. aan het Haringvliet, hier het Noorddiep geheeten, en aan de gem. Stad aan het Haringvliet, O. aan den Bommel, Z. aan Oude-Tonge en Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland, W. N. W. aan Sommelsdijk.

Deze gem. bestaat uit het Oude-Land-van-Middelharnis, den Nieuwe-Oostmoer of Lieve-Vrouwenpolder, den Johannispolder, met de daar voorgelegen Bezomerkade-Weiden, de Oostplaat, de Galgeweidjes en de Bezomerkade-Weiden, ten oosten en noorden van de Oostplaat, benevens gedeelten van den Oude-Stadsche-polder, van den Nieuwe-Stadsche-polder, van den Tillepolder en van den Oude-Oostmoer. Zij bevat het d. Middelharnis, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1917 bund. 21 v. r. 94 v. ell., waaronder 1893 bund. 42 v. r. 32 v. ell. belastbaar land. Men telt er 473 h., bewoond door 646 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3180 inw., die in den landbouw en de visscherij hun bestaan vinden, waartoe 13 vischsloepen, en 5 haringhoekers worden gebezigd. De alhier aangebragte visch werd vroeger, meest door ventjagers, naar Braband vervoerd, dan, daar thans de uit Holland in Braband ingevoerd wordende visch, met zware regten op den invoer is belast, varen zoo veel ventjagers niet meer als voorheen op Braband. Verder brengt hier de teelt van granen, meekrap en aardappelen de inwoners groot voordeel aan en vermenigvuldigt de bedrijvigheid aanmerkelijk. Veehandel wordt hier weinig gedreven. In 1843 is door de stoombootmaatschappij van Overflakkee en Goedereede, van dit dorp eene stoombootdienst daargesteld op de steden Rotterdam en Dordrecht en de tusschen MIDDELHARNIS en die steden aan de rivieren de Maas en het Spui gelegene plaatsen, welke stoomboot geregeld viermaal 's weeks naar de voornoemde steden vertrekt en terugkeert. Dit middel van vervoer en gemeenschap is voor deze plaats en voor de overige gemeenten dezes

eilands van groot nut en belang. Voorts heeft men er nog 2 scheepstimmerwerven, 1 touwslagerij, 2 taanderijen, 1 leerlooijerij en 2 korenmolens. Vroeger bestonden er twee meestoven, thans ééne.

Als eene bijzonderheid mag worden aangevoerd, dat men in het jaar 1745 hier op eens 9000 kabeljaauwen ter markt heeft gebragt. In 1797 werden, in 167 dagen, 56,076 kabeljaauwen en 618,325 schelvisschen aangegeven; den 29 November 1840 kwamen er 149,156 schelvisschen op den afslag. De prijs was dien dag 7½ cent het stuk.

De Herv., die er ongeveer 3030 in getal zijn, onder welke 630 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Aico of Ajax Westerwolde, die in het jaar 1575 herwaarts kwam en in 1582 van zijne dienst werd ontzet. Tot in het jaar 1825 was hier slechts één Predikant in bediening; daar echter de talrijkheid der gemeente de behoefte aan eenen tweeden Leeraar levendig deed gevoelen, werd haar die toegestaan, terwijl zij alstoen tot eersten tweeden Predikant bekwam den Proponent Christiaan Gerrit Montijn, die in 1828 naar IJsselmonde vertrok.

Het verdient opmerking, dat binnen het verloop van nog geen veertig jaren vier Predikanten in deze gem. van hunne dienst ontzet zijn, als: Ajax Westerwolde in 1582, Balthazar van Doorn in 1599, Pieter Zeegers in 1608 en Jacobus Carpentarius in 1619.

De Afgescheidenen, die men er aantreft, maakten voor eenigen tijd eene gem. uit, welke door eenen eigen Predikant bediend werd, doch thans bijna te niet is.

Vroeger maakten de Doopsgez. te Middelharnis eene gem. uit, welke, onder anderen, tot Leeraar gehad heeft Jan Nieuwenhuizen, den Oprigter der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, die er in het jaar 1758 kwam, en van daar naar Aardenburg vertrok.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*, de 2 Hersteld. Evang. Luth. tot die van *Gorinchem*.

De R. K., welke hier ruim 100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk*.

De Isr., die er ongeveer 50 in getal zijn, maken, met de overigen van het eil. Goedereede-en-Overflakkee, eene ringsynagoge uit, welke tot het synag. ressort van *Rotterdam* behoort, 100 zielen telt, en waarbij de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. ééne in 1825 gebouwde en in 1840 aanmerkelijk vergroote school, welke gemiddeld door een getal van 450 leerlingen bezocht wordt.

De gem. Middelharnis is eene hooge heerl., die oudtijds St. Michiel-in-Putten genoemd werd. Deze benaming ontving zij van hare vroegere bezitters. Men vindt, dat dit land, in de vijftiende eeuw, grootendeels toebehoord heeft aan onderscheidene kloosters en geestelijke genootschappen, waaronder ook was het klooster of de abdij van St. Michiel te Antwerpen. Op den 1 Februarij 1465, hebben de eigenaars dezer landen of gorzen die uitgegeven aan bijzondere personen, onder beding, dat het dorp, hetwelk men in dezen pold. zou stichten, zou genoemd worden St. Michiel-in-Putten.

Deze hooge heerl. wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren Aren van Weel Az., te Middelharnis; Ewoud van der Dussen, te Dordrecht; Vrouwe Cornelia Johanna Versluis, echtgenoot van den Heer H. L. Sels, te Doornspijk, en Vrouwe Anna Petronella van den Dries, geb. Melort, te Oudenbosch.

Het d. MIDDELHARNIS, veelal verkeerdelijk MIDDELHARNAS en bij de ingezetenen doorgaans MIJNHEERSEN of MIJNEERSEN, in een oud handschrift MYDELHERNIS genoemd en in zeker testament onder den naam van MYDELHARNASSE voorkomende, voorts ook wel MILDTHERENISSE, MERHERNISSE, MILHEERENS, MELHERNISSE en MIDDELHERNISSE gespeld, ligt 4½ u. Z. van Brielle, ⅛ u. O. van Sommelsdijk. De naamsoorsprong ligt in het duister. Waarschijnlijk is het echter, dat de naam is zamengesteld uit de woorden *Middel*, *her* en *nisse*, en alzoo zoude beteekenen eene *wederom natte schor midden tusschen de andere in gelegen*.

De plaats is zeer fraai en aangenaam en mag met regt onder de schoonste dorpen van Zuid-Holland geteld worden. Zij ligt, met *Sommelsdijk*, aan eenen regten bestraten dijk, welke bijna geheel bebouwd is, zoodat de huizen der beide dorpen schier aan elkander sluiten, terwijl de gelijke gedaante en hoogte der torens veroorzaken, dat de vreemdelingen, die niet van elkander onderscheiden kunnen. Behalve de welbebouwde straten op en onder langs den dijk en om de havenkom en het kerkhof, heeft men nog eene breede Voorstraat, met twee rijen boomen beplant, pronkende aan het benedeneinde met het fraaije raadhuis, in 1639 gebouwd, met een kloktorentje op het midden van het dak. Sedert 1834 tot 1839 is dit gebouw uitgebreid en verfraaid. Vóór het Raadhuis is een frontespies, waarin het jaartal, met het wapen der plaats. Op den eenen hoek van het gebouw staat het beeld van de Geregtigheid, op den anderen dat van de Voorzigtigheid, en in het midden van de frontespies is de Liefde afgebeeld. Men treedt op het Raadhuis met eene stoep, ter wederzijden van vijftien steenen trappen hoog. Van binnen is eene nieuwe raadkamer, eene secretarie en meer andere vertrekken, benevens eene zeer fraaije vestibule. Beneden is de gijzelkamer, het gevangenhuis, de brandspuithuizen en de waag, die, door het eindigen van het octrooi, tot oprigting daarvan verleend, buiten gebruik geraakt is. Dit raadhuis wordt aan de voorzijde afgesloten met een zeer fraai en kostbaar ijzeren hek. De hardsteenen stoep is versierd met fraai bewerkte ijzeren balustraden, kandelabres, waarop lantaarnen of reverbères zijn geplaatst, alsmede met twee ijzeren vazen.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den *H. Aartsengel* MICHAËL en den H. JOHANNES *den Evangelist* was toegewijd, is terstond en als te gelijk met de bedijking aangelegd en ook al zeer vroeg gebouwd; dewijl men in zekere aanteekeningen vindt, dat daaraan bereids, in het jaar 1467, juweelen en zilver zijn toegewijd; behalve dat ook nog voorhanden is een afschrift van zeker contract van den 3 Junij 1488, en dus maar drie en twintig jaren na den dag der uitgiften, waarbij de Heeren van MIDDELHARNIS toen reeds onder elkander vereffenden een verschil over eene vakante pastoorsplaats in deze kerk. De kerk is vrij groot en ruim, staat te midden op het kerkhof, welke met hoog opgaande boomen beplant is en naar welke men van het dorp, onder door het raadhuis en zijnen stoep, als door eene poort gaat. Dit kerkhof is thans gedeeltelijk tot wandelplaats en gedeeltelijk tot begraafplaats ingerigt. De kerk heeft eenen toren, die naar den toren van St. Michiels klooster te Antwerpen gebouwd was en met zijne spits eene hoogte van omtrent 150 voet had. De fraaije peervormige spits werd in 1811 afgenomen en op het vierkant plat, dat met eene hardsteenen balustrade omgeven is, eene telegraaf opgerigt. Thans is de toren nog zonder dak. Den 24 Februarij 1804 sloeg de bliksem in de spits; doch door den onverschrokken moed van H. DE WIT, Metselaar, bijgestaan door twee visschers, A. VAN GELDEREN

en D. DEKKER, werd de vernieling verijdeld. In 1657 is de kerkekamer aan deze kerk getimmerd geworden, en in 1686 is de predikstoel, met het daar omstaande hek, vernieuwd en gebragt tot dien staat, waarin men die tegenwoordig ziet. Deze predikstoel, welke voor de zuidkapel staat, is met fraai beeldhouwwerk versierd, voornamelijk de leuningen, op welke kabeltouwen zijn uitgehouwen. Vooral bezienswaardig is dat op de noordelijke leuning, hetwelk door AREN MARINUSZ. WAFELBAKKER, een eenvoudig stuurman van Middelharnis, door middel van een gewoon haringmes, bewerkt is, en naar het oordeel van deskundigen den voorrang boven het andere verdient. De kerk is in het jaar 1793 aanmerkelijk vergroot en van binnen met vier koperen kaarskroonen voorzien. Men heeft er geen orgel. Ter nagedachtenis van den Predikant NICOLAAS MAGERUS hangt nog een houten bord ter regterzijde van den predikstoel, waarop een Latijnsch gedicht, door den geleerden SIGBERTUS HAVERKAMP, te dier tijd Predikant te Stad-aan-'t Haringvliet, vervaardigd, en aldus luidende:

Obiit April 1718
Rudem Olim Gladiator
Aetate Fessus, Agros Fractus,
Annis Miles Emeritae
Praemium Militiae Poposcit, Accepit.
NICOLAUS MAGERUS,
Militiae Dei Veteranus,
Secutor Impiorum Retiariorum Insignis,
Post Sacrae Militiae Annos LIV,
Hac In Statione Middelharnassensi
Indefesso Labore Peractos,
Aetatis LXXVI.
Rudem Praemiumque Postulavit.
Dedit Deus Coelum Requiemque Aeternam.
Sig. Haverkamp, 1718.

Ter linkerzijde van den predikstoel hangt mede een bord, waarop men dit dichtstuk, door zekeren FREDERIK VASTER, volgender wijze in rijm overgebragt, leest:

Een' moedig kamper, in het strijdperk afgesloofd,
Een' dapp'ren held, een' krijgsman, door de jaren
Van ligchaamskracht, doch niet van moed, beroofd,
Zag m' eertijds gunst en glorie wedervaren.
Men schonk hem eer en rust, men gaf hem have en goed,
Als vruchten van zijn' dienst en van zijn' strijdb'ren moed,
Vroeg dan MAGERUS, die in 't ongewijde perk
Nooit streed, maar meer dan vier en vijftig jaren
Het harnas droeg in *Middelharnas* kerk,
Der hel ten schrik, om 't Godsrijk te bewaren,
Niet met veel grooter regt, na zulk een' langen strijd,
De rust voor 't zwakke vleesch, een' kroon voor trouwe vlijt?
O ja! zijn Veldheer hoorde en riep hem van beneden,
En schonk hem eeuwig rust in 't rijk der zaligheden.
F. VASTER, Translulit.
1765.

Aan de oostelijke zijde van den ingang der kerk ziet men een gedenkteeken, gewijd aan den Leeraar LUCAS SLOTEMAKER, zijnde eene piramide, op een voetstuk geplaatst. Op de piramide staat:

Aan zijne nagedachtenis
—
Zijne vrienden en de
afdeeling der maatschappij
Tot Nut van 't Algemeen,
Middelharnis en Sommelsdijk.

Op het voetstuk leest men:

Lucas Slotemaker
overleden den 13 Maart 1823.

Het stoflijk deel een's wakk'ren leeraar's dekt deez' aarde,
Van velen vaak miskend en niet geschat naar waarde;
Hij was geleerd, begaafd en stichtelijk van leven;
Zijn loopbaan was voleind; God wou hem d' eerkroon geven.

De kerk der Afgescheidenen, ten Westen buiten het dorp, is een in het jaar 1843 gesticht gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, aan de H. *Maagd* Maria toegewijd en, in het jaar 1831, buiten het dorp, aan de grens der gemeente Sommelsdijk, gebouwd, is een ruim, eenvoudig en zeer doelmatig ingerigt gebouw, met een steenen torentje met spits en een orgel. Inwendig is zij versierd met eene nieuwe tombe, met den tabernakel, een geschenk van de Heeren Heldermans, Feijen en Comp., welke tombe naderhand door den Pastoor S. G. W. Angevoort, aanzienlijk verfraaid is.

De synagoge is een klein, maar net ingerigt gebouw, dat in het jaar 1842 gesticht is en geheel door een houten hek is afgesloten. Buiten aan het gebouw vindt men eenige gepaste opschriften in de Hebreeuwsche taal.

De voormalige Doopsgez. kerk, aan den *Steenenweg*, dient thans tot een koornpakhuis.

Men heeft in dit dorp ook een Armhuis, waarin 2 oude mannen en 3 oude vrouwen zijn opgenomen; een Weeshuis voor minderjarige weezen van alle godsdienstige gezindten, waarin 12 weezen verpleegd worden; twee zeer goede predikantswoningen en een vischkantoor.

Men heeft er, met *Sommelsdijk* te zamen, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 22 Januarij 1810 opgerigt is en ruim 40 leden telt; terwijl door dit Departement eene lees-bibliotheek is opgerigt. Nog bestaan te Middelharnis eene Inrigting tot Spijsuitdeeling, in 1816 opgerigt, door welke jaarlijks in de maanden Januarij tot April meer dan 8000 portiën, aan meer dan 100 behoeftige huisgezinnen worden uitgedeeld; eene Vereeniging van Jongejufvrouwen, onder den naam van Dorcas, welke den 4 November 1830 tot stand kwam en jaarlijks aan meer dan 60 huisgezinnen kleedingstukken uitgeeft; een Begrafenisfonds, ten dienste van min gegoeden, hetwelk in 1813 is opgerigt en thans meer dan 300 leden telt; terwijl er van wege dit fonds tevens in den winter uitdeelingen van turf aan de deelhebbers geschieden. Ook is er een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Voorts vindt men, dat hier eene Rederijkkamer heeft bestaan, alsmede eene Schuttersdoelen, genaamd St. Jorisdoelen, van welke laatste, in den jare 1659, door de Halsheeren het voorzitter- en beschermheerschap is aangenomen, tot herstel van het gilde van St. Joris en de daartoe behoorende schutterij, doch dat gilde is sedert wederom te niet geraakt.

Middelharnis heeft ook eene haven, met havenkom en spuiboezem, welke tusschen de polders de Oostplaat en Westplaat in eene noordoostelijke rigting van het dorp regt op het Haringvliet uitloopt. Zoo veel men uit de registers kan nagaan, is het zeker, dat hier vóór het jaar 1600 eene haven geweest is, noordwaarts oploopende, ter lengte van meer dan honderd roeden, die, in het begin der zeventiende eeuw, met gedurige kosten moest onderhouden worden, tot dat de stroom de kanten van den wal deed aanslikken, zoodat, in het midden van de zelfde eeuw, de haven allengskens verleid is en, met zware rijs- en zinkwerken, waartoe reeds in den jare 1617 gelden werden genegotieerd, moest verlengd worden, tot dat zij in dien staat is geraakt, waarin men haar in het midden der vorige eeuw zag, waarna er in het jaar 1759 eene groote verandering is gemaakt, door welke zij hare tegenwoordige rigting en lengte van een half uur gaans verkregen heeft.

Middelharnis is de geboorteplaats van den Nederduitschen Dichter Martinus Nieuwenhuizen, die tevens een der medeoprigters en de eerste Algemeene Secretaris van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* was, geb. 9 December 1775, † 6 Maart 1808, en van de Schilders Jan van Os, die tevens een niet onverdienstelijk Dichter was, geb. den 3 Februarij 1744, † 7 Februarij 1808, en Adrianus van der Koogh, geb. den 14 Februarij 1796, † 19 September 1831.

Den 7 Julij 1631, in den namiddag, is over deze plaats zulk een zwaar onweder gevallen, dat men daarvan in de registers ter gedachtenis vindt aangeteekend, dat eenige boomgaarden zijn verwoest en de boomen weggeworpen, terwijl de korenmolen omgeslagen en al het houtwerk verbrijzeld was, den molenaar onder den voet geraakte, en de kap en de spanning van het molenhuis wegsloegen, zoo dat die nergens te vinden waren, waarom men vooronderstelde, dat zij over de gorzen heen in het Noorddiep waren gevlogen.

Den 26 Januarij 1682 werd het d. door eenen hoogen watervloed zwaar geteisterd. Meest alle huizen op het Vingerling, velen op den Dijk en andere plaatsen, werden weggeslagen en het geheel leverde een treurig aanzien op.

Den 4 Junij 1778 ontstond hier een zware brand, waardoor in weinig tijds zeven schuren in de asch gelegd, en vier huizen zwaar beschadigd werden; de schade hierdoor veroorzaakt was zoo groot, dat men, om die te boven te komen, genoodzaakt was, in de eilanden Overflakkee en Goedereede, eene algemeene collecte te doen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met den Ridder St. Joris, den draak doorstekende, alles van goud (zijnde thans het bevestigde wapen). In de kronijk van Smallegange komt het wapen voor, als volgt: een veld van zilver, met eenen staanden balk van azuur, beladen met een borstharnas van goud. Ook werd het wel door een schild verbeeld, waarop men den Aartsengel Michaël ziet, vertredende eenen draak en houdende in zijne eene hand eene spies, waarmede hij in den bek van den draak steekt, terwijl hij op den anderen arm een schild heeft, waarop een gebroken harnas staat.

MIDDELHARNIS (BEKADE-GORZEN-VAN-), onbehuisde pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. en O. aan de Gorzen tegen het Haringvliet, Z. O. aan de Bezomerdijkte gorzen, Z. aan den Oostplaatpolder, W. aan de Haven van Middelharnis.

Deze pold., welke in het jaar 1812 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 79 bund. 20 v. r., en wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

MIDDELHARNIS (BEZOMERDIJKTE-GORZEN-VAN-), onbehuisde pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis;* palende N. O. aan de Bezomerkade Gorzen, N. en O. aan den in 1844 bedijkten van-Brienenpolder onder Stad aan 't Haringvliet, Z. aan den Johannispolder, W. aan den Oostplaatpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1819 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 24 bund. 91 v. r. 20 v. ell., en wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

MIDDELHARNIS (HET OUDELAND-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede en-Overflakkee;* prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis;* palende N. aan den pold. de Westplaat, N. O. aan den pold. de Oostplaat, den Johannispolder en den pold. de Oude stad, O. aan den Nieuwe-Oost-Moer en den Oude-Oostmoer, Z. aan het Noordland, W. aan den pold. Duivenwaard en het Oude Land van Sommelsdijk, van welken laatsten polder hij slechts door den lagen schulpweg gescheiden wordt.

Deze pold. is uitgegeven om tot een korenland te bedijken door JAN, Abt van Sint Michielsklooster te Antwerpen, ARENT VAN HELMONT, Prior der Karthuizer-orde buiten Antwerpen, PIETER VAN CATWIJK, Prior van Sint Salvatorsklooster binnen Antwerpen, JAN RUYCHROCK VAN DER WERVE, PIETER SPIERNAGEL en PIETER MANNE JACOBSZ., welke toen alle eigenaars waren van het gors en mitsdien Heeren van MIDDELHARNIS, welke zij bezaten uit kracht van den koop bij hunne voorzaten verkregen van Jonker JACOB VAN GAASBEEK, Heer *van Putten-en-Strijen*. Deze uitgifte geschiedde aan Mr. JAN POT of VAN DER POT, JACOB VAN SANTVOORT, WILLEM RUYCHROCK, EWOUT JANSZ, PIETER JACOBSZ en ANDRIES PIETERSZ., met hunne mededeelers, en werd voltrokken, bezegeld en geteekend op den 17 Februarij 1465. Ingevolge van deze uitgifte, moest die bedijking in dat zelfde jaar worden aangevangen, zijnde vervolgens dit land van Middelharnis besloten geworden binnen eenen dijk, met het Oudeland-van-Sommelsdijk en den Polder-van-Duivenwaard, waarmede hij nog eene gemeene dijkaadje uitmaakt.

De voorgemelde verkooping, door den Heer VAN GAASBEEK, gedaan op den 1 November 1435, behelst *de uitgorzingen, schorreslijk en aanwassen, met de heerl. Hooge en Lage, met de gronden, de opkomingen, boom- en nutschoppen en profijten, als wind, moerbrand en alle gevolgen en aanwassen, in natte- en in drooge, hetzij te moeren, moerdijken, te geesen, te bedijken, te bezaaijen, te bemaaijen, te bewieden, ten eeuwigen dage, en een piek of speerschaft van 12 landvoeten lengte verstrekkende, in de laagste stroom, met de landen, veeren, vrij af- en aanvaren, met de vogelrijen, visscherijen, vettingen, zeedriften, boetens, breuken en cijnsen van molens en alle vervallen enz. in vrijen eigendom.* Deze giften en verkooping is bevestigd, door Vrouwe JACOBA VAN BEIJEREN, als Vrouw van Voorne, op den 16 Maart 1475, en door FRANK VAN BORSSELE, den 18 Maart des zelfden jaars, en door Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, als Graaf van Holland, den 9 December daaraan volgende, alles volgens de bezegelde brieven daarvan zijnde, alsmede de verdere brieven van de uitgiften der bedijkingen, van de jaren 1464, 1465, 1481 en 1486, en de daarop gevolgde goedkeuringen, van de Graven van Holland van de jaren 1468, 1469 en 1478.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1035 bund. 44 v. r. 35 v. ell., en telt 473 h., waaronder 44 boerderijen.

Het land van dezen pold. wordt door eene sluis, op de haven van Middelharnis, van het overtollige water ontlast. Deze sluis is in het jaar 1685 gemaakt van steen, op den zelfden grondslag daar toen de houten sluis op lag, welke houten sluis men vindt, dat in den jare 1610 is gemaakt en vernieuwd, op de zelfde plaats, daar bevorens mede eene houten sluis had gelegen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

MIDDELHARNIS-EN-SOMMELSDIJK, R. K. statie, in het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*.

Deze statie strekt zich uit over de gem. Middelharnis, Sommelsdijk, Dirksland, Roxenisse, Melissant, Stellendam, Goedereede en Ouddorp, en telt 450 zielen, waaronder omtrent 250 Communikanten. Vroeger had deze statie een, in 1812 tot kerk ingerigt, huis te Sommelsdijk, die als eerste Pastoor had Henricus Wilhelmus Graes, beroepen in 1812. Na de stichting der kerk te Middelharnis is deze vervallen, en werd tot eerste Pastoor der nieuwe statie benoemd C. Stolk, die de dienst van 1832 tot 1836 waarnam.

MIDDELHARNISCH GAATJE (HET), vaarwater in het *Haringvliet*, prov. *Zuid-Holland*, tusschen den wal van Overflakke en de Meneersche-plaat.

Het is zeer naauw, slechts voor kleine schepen bevaarbaar en heeft minstens 16 palmen diepte.

MIDDELHARNISSCHE-PLAAT, droogte in het *Haringvliet*. Zie Meneersche-plaat.

MIDDELHEERENWEGSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den Noordeindschepolder, O. aan de Aar, die hem van den Bloklandsche-polder scheidt, Z. aan den geoctroijeerde Vierambachts-polder, W. aan den Middelpolder.

Deze pold. ligt binnen den ring van den geoctroijeerden Vier-Ambachtspolder.

MIDDELHORST (DE), lage meede of hooiveld in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en ¾ u. Z. Z. O. van *Haren*, in het geh. *Onnen*.

MIDDELHORST (DE), buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en ¾ u. Z. Z. O. van *Haren*, in het geh. *Onnen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond poor den Heer Kluitmans.

MIDDELIE, Middelye of Middel-Ye, anders Medelye en Midlye, d. in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en ½ u. N. W. ten W. van *Edam*, gem. *Middelie-en-Axwijk*.

Het is een stil dorp, dat geheel en al buiten eenigen doortogt ligt, en heeft eene lengte van ongeveer 2000 ellen, doch eene dubbele rij huizen, welke dikwijls ter wederzijden afgebroken wordt, en langs een watertje gelegen is, hetwelk het dorp in twee deelen scheidt.

Middelie heeft, volgens sommigen, zijnen naam gekregen, omdat het van ouds tusschen twee Yën gelegen was, gelijk er nog een binnenlands stroomtje de Ye tusschen de bannen van Middelie en Warder loopt. De andere Ye, wil men, het zelfde water geweest te zijn, dat ook de Purmer genoemd werd, die sedert bedijkt en drooggemaakt is. Anderen meenen weder, dat het dus geheeten werd, om dat het midden in het stroompje de IJe lag, waarvan het echter, door het

aanleggen van eene trekvaart enz., als nu meer afgescheiden is. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er 240 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Middelie-en-Axwijk,* welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. PANCRAS was toegewijd. Zij plagt door de Graven vergeven te worden; de bevestiging werd bij den Aarts-Diaken der Utrechtsche domkerk gehaald. Deze pastorij bezat, in het jaar 1514, een pastoorshuis en twaalf deimptenland. JAN JANSZOON, die er in het zelfde jaar het onderpastoorschap bekleedde, moest den Pastoor uit die twaalf deimpten jaarlijks opbrengen vijf gulden. Het inkomen der pastorij beliep vijftig Rijnsche guldens (70 guld.) 's jaars. Het kosterschap stond insgelijks ter begeving van de Graven, en had twee morgen lands. De kerk, welke, in het jaar 1824, vernieuwd en verkleind is, is een net steenen gebouw, met eenen vierkanten steenen toren, welke eene leijen kap of lage spits heeft. De kerk is van geen orgel voorzien.

De Doopsgez., die er 180 in getal zijn, worden tot de gem. van *Middelie-en-Axwijk* gerekend, welke hier mede eene kerk heeft, zijnde een gebouw, hetwelk in het jaar 1772 gebouwd is, zonder toren of orgel. De eerste kerk is bij de komst van den eersten Leeraar van eene woning in een bedehuis herschapen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Zondag in Mei.

MIDDELIE-EN-AXWIJK, gem. in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 18 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Oosthuizen-en-Hobrede en Warder, O. aan Warder en Edam, Z. aan Edam, W. aan Kwadijk en Oosthuizen-en-Hobrede.

Deze gem. bevat het d. Middelie en de b. Axwijk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 862 bund. 98 v. r. 76 v. ell., waaronder 853 bund. 74 v. r. 94 v. ell. belastbaar land. Men telt er 81 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 420 inw., die meest hun bestaan vinden in kaas- en melkneering en jaarlijks eene menigte der alom bekende, zoogenaamde Edammerkazen maken. Ook heeft men er twee kalkovens en eenen korenmolen.

De Herv., die er 240 in getal zijn, onder welke 140 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PETRUS TERWART, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, en in het zelfde jaar overleed. Destijds was MIDDELIE gecombineerd met Warder, Kwadijk en Obreede, van welke combinatie MIDDELIE de hoofdplaats was, doch Warder werd er afgenomen in 1579, Obreede in 1632 en Kwadijk in 1650. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de regering der stad Edam.

De Doopsgez., van welke men er 180 telt, onder welke 110 Ledematen, maken hier met andere Doopsgezinden eene gem. van 150 leden uit. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere JONGE JAN, wiens nageslacht later den titel van EDEL heeft aangenomen. Hij aanvaarde zijn bediening vermoedelijk in het jaar 1620. De kerkeraad heeft een vrij beroep.

De 5 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Edam* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te Middelie.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door de stad Edam.

Het wapen bestaat uit drie kikkers op een krooshoop, alles in natuurlijke kleur.

MIDDELIJK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5½ u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Horst*; met 152 h. en 790 inw.

MIDDELINK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. O. van *Diepenveen*.

Deze buit., beslaande eene oppervlakte van 96 bund. 88 v. r 50 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Isaac Bussemaker, woonachtig te Deventer.

MIDDELKOGGE, eene der *Vier-Noorderkoggen*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de Medemblikker-kogge, O. aan de Oosterkogge, Z. aan de Zuiderkogge, W. aan den banne van Hoorn en de Westerkogge.

Zij bevat de dorpen Binnenwijzend, Ooster-Blokker, Wester-Blokker, Hoogcarspel, Wervershoof en Westwoude, en beslaat alzoo eene oppervlakte van 4472 bund. 86 v. r. 54 v. ell., waaronder 4431 bund. 71 v. r. 96 v. ell. belastbaar land; telt 545 h., bewoond wordende door 703 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3200 inw., die meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

MIDDELKOOP, ook wel Laag-Middelkoop, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*; palende N. aan Neder-Heikoop, O. aan Hoog-Middelkoop, Z. aan Leerbroek, W. aan Lakerveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 418 bund., en wordt door twee molens en eene sluis van het overtollige water ontlast.

MIDDELKOOP (HET HOOGEINDE-VAN-), ook wel enkel Hoog-Middelkoop, pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Leerdam*; palende N. aan Neder-Heikoop en Over-Heikoop, O. aan Nieuw-Schayk, Z. aan Loosdorp en Hoog-Leerbroek, W. aan Middelkoop.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 624 bund., en wordt door drie molens en eene sluis van het overtollige water ontlast.

MIDDELLAAN, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. *Heemstede*.

Dit buit. is sedert lang gesloopt en de grond met het naastbij gelegen buit. *Zuiderhout* vereenigd.

MIDDELLAND (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, gedeeltelijk arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de Nieuwe- of Westkil, O. ten Z. aan de Loopgaauw, W. aan het Steurgat.

Deze pold., welke in het jaar 1841 gedeeltelijk omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 1 v. r. 10 v. ell., als: onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 23 bund. 83 v. r. 40 v. ell., waaronder 8 bund. 36 v. r. 60 v. ell. griend, 7 bund 63 v. r. 70 v. ell. rietgors, 7 bund. 83 v. r. 10 v. ell. hooiland, en onder *Made-en-Drimmelen*, volgens het kadaster, 1 bund. 17 v. r. 70 v. ell. Hij wordt door twee houten duikers, wijd 2 palm. 5 duim. en 5 palm., een aan de oost- en een aan de westzijde des polders, voorzien, de eerste met eene klep, de andere met een drijfdeurtje, op de Loopgaauw en op het Steurgat, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 3 palm. 5 duim. boven A. P.

De hoogte der dijken is 1 ell. 9 palm. à 2 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

MIDDELLAND, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WOERDEN (MIDDELLAND-VAN-) (1).

MIDDELMOLEN-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Capelle-op-den-IJssel-en-Slot-te-Capelle-op-den-IJssel*; palende N. W. aan den Ommoordsche-polder en den Wolleſoppe polder, N. O. aan Hoogdorp, Z. W. aan den IJssel, W. aan den Keeten-polder.

Deze pold. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 560 bund., en wordt door twee molens en eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast.

MIDDELOO, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¾ u. Z.W. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. W. van *Velsen*.

Deze buit., waarvan de heerenhuizing in prachtigen Italiaanschen stijl gebouwd is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 21 bund. 76 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JACOB 'T HOEN, woonachtig te Amsterdam.

MIDDELPLAAT (DE), zandbank in den mond van de *Grevelingen*, tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Zeeland*, ten N. gedeeltelijk door het Springersdiep van den Ooster gescheiden, gedeeltelijk met die zandplaat verbonden, zoodat men rekenen kan, dat hij tot de Ooster behoort; terwijl het Brouwershavensche-gat er ten Z. langs loopt en haar van de gem. Renesse, op het eil. Schouwen, scheidt. Zij valt met half tij droog en is alsdan 800 ellen lang, met een bol of hompel, waarop slechts 18 palmen water blijft.

MIDDELPLAAT (DE), zandbank in de *Ooster-Schelde*, tusschen het Brabandsche-vaarwater en de Vlije. Zij valt met laag tij droog.

MIDDELPLAATJE (HET), zandbank in den mond van het *Haringvliet*, prov. *Zuid-Holland*. Ten N. loopt het Zuiderdiep, dat het van den Hinder en ten Z. het Westgat, dat het van de gem. Goedereede, op het eil. Goedereede-en-Overflakke, prov. Zuid-Holland, scheidt.

MIDDELPOLDER (HET), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie AMSTELVEENSCHE-POLDER.

MIDDELPOLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den Polder-van-Rijnsaterwoude en den Noordeindsche-polder, O. aan den Middelheerenwegsche-polder, Z. aan den Uiteindsche-polder, W. aan Esselijkerwoude.

Deze pold. is in den ring van den *Vier-Ambachtspolder* gelegen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 bund., en wordt door eenen molen, op de Aar, van het overtollige water ontlast.

MIDDELPOLDER (DE), naam, onder welken de pold. BENEDENDOOD, in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, bij het kadaster bekend is. Zie BENEDENDOOD.

MIDDELPOLDER (DE), naam, onder welken soms No. 1, Letter G der *Watering van Groede*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie GROEDE (WATERING-VAN-).

MIDDELPOLDER-VAN-DE-BEEMSTER (DE) of DE MIDDENPOLDER-VAN-DE-BEEMSTER, een der drie pold., waaruit de *Beemster* bestaat, in

(1) Evenzoo zoeke men alle de polders MIDDELLAND, op den naam der gemeente waartoe zij behooren.

Waterland, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*; palende N. aan Schermerhorn en Avenhorn, O. aan Oudendijk, de Beets en den Arenberger-polder, Z. aan den Bovenpolder, W. aan de Rijp en den Eilandspolder.

Deze pold. bevatte den Westpolder en den Kilpolder, toen de Beemster in vier polders werd ingedeeld, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3500 bund. 56 v. r. 49 v. ell., waaronder 3074 bund. 28 v. r. 21 v. ell. schotbaar land, en wordt door zes en twintig molens van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het dijksbestuur van de Beemster.

MIDDELRODE of MIDDERRODE, ondtijds MIDDELROEDE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, ½ u. Z. ten O. van *Berlicum*; met 160 h., waaronder het vermakelijk kast. Zelden-Zat, en 1140 inw.

Dit d. draagt waarschijnlijk zijnen naam, omdat het kan aangemerkt worden als in het midden liggende tusschen twee andere dorpen, die in rode eindigen, namenlijk St. Oedenrode en Nistelrode. Het is het eenigste van alle Maaslandsche dorpen, dat aan den linker oever der Aa ligt.

Men heeft hier veel doortogt van karren en reizigers, welke van Schijndel en andere Meijerijsche dorpen over dit geh. naar Berlicum en vervolgens naar 's Hertogenbosch gaan. Over de Aa ligt in de nabijheid eene schoone brug, welke reeds vele jaren bekend is geweest. Zie het volgende art.

Er was oudtijds eene kapel gebouwd en daarin eene beneficie gesticht, voor eenen Pastoor, die, bij de bediening der kapel, te gelijk de bediening waarnam van Schoolmeester in de christelijke leering en in de beginselen der letterkunde, voor de kinderen van dien omtrek. Die kapel is in 1838 afgebroken en in de plaats daarvan eene nieuwe school en onderwijzerswoning gebouwd, welke school gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

MIDDELRODE werd, in het jaar 1512, door de Gelderschen afgebrand.

In het jaar 1794 maakten de Engelschen, die te Berlicum hun hoofdkwartier hadden en hier hunne voorposten uitzetteden, in deze buurt eenige batterijen en verhakkingen; doch bij de aannadering der Franschen verlieten zij die, zonder er gebruik van te maken, brandende tevens de brug, die hier over de Aa ligt, gedeeltelijk af.

MIDDELRODE (DE BRUG-VAN-) of DE MIDDELROODSCHE-BRUG, brug in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, 5 min. Z. O. van Middelrode, over de Aa.

Men heeft er eene herberg, welke vroeger in den zomer sterk bezocht werd, aangezien hier veel doortogt was; sedert het graven van de Zuidwillemsvaart, in het jaar 1822, heeft de doortogt echter hier opgehouden en is de herberg vervallen.

MIDDELRUG, zandbank in de *Noordzee*, voor den mond van het *Marsdiep*, Z. W. van het eil. Texel, W. van Huisduinen, prov. *Noord-Holland*.

Het is het zuidelijke gedeelte van de *Noorder-Haaks*, waarvan zij door eene geul of sleuf, het Duikersgat geheeten, gescheiden is. Vroeger was het door het Zuidwestergat van de Zuider-Haaks gescheiden, doch is daarmede thans vereenigd.

MIDDELSCHANS (DE), voorm. schans in de heerl. *Geertruidenberg*, in de *Emeliapolder*, prov. *Noord-Braband*, ¼ u. W. van *Geertruidenberg*, behoord hebbende tot de verdedigingswerken van die vesting.

MIDDELSLUIS, geh. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. Z. Z. O. van *Oud-Beijerland*, gem. en ¼ u. N. van *Numansdorp;* aan de Oude-Vaart, waarover het eene sluis of brug heeft; met 94 h. en 750 inw.

MIDDELSTEDE, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

MIDDELSTE-VLIET (DE), water in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Het is een overblijfsel van het *Faal* (zie dat woord) en is nog een waterplasje, even als eene vaart of gracht, in het noordelijkste gedeelte van het Gemeen-Ambacht, ten Noorden van het geh. Geersdijk.

MIDDELSTREEK (DE), de eigenlijke naam van DE STREEK, eene landstreek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie STREEK (DE).

MIDDELSTUM, klass., prov. *Groningen*, in vier ringen verdeeld, als: Uithuistermeeden, Middelstum, Winsum en Leens. Men heeft er 36 gem., bediend wordende door 36 Predikanten. Er zijn 41 kerken, en men telt er 22,500 zielen, onder welke 2700 Ledematen.

MIDDELSTUM, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. *Middelstum*. Men telt er de volgende 9 gem.: Onderdendam, Stitswerd, Kantens, Middelstum-en-Doornwerd, Huizinge, Westerwijtwerd, Bedum, Noordwolde en Zuidwolde. Men heeft er 9 kerken, bediend wordende door even zoo vele Predikanten en telt er 4110 zielen, onder welke 697 Ledematen.

MIDDELSTUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Kantens, O. aan Stedum, Z. en W. aan Bedum.

Deze gem. bevat de d. Middelstum, Huizinge en Westerwijtwert, benevens de buurs. de Andere-Wereld, de Breken, de Deel, Doornwert, Engeweer, Froomtil, de Oosterburen, de Palen en de Roode-School. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2514 bund. 2 v. r. 80 v. ell., waaronder 2482 bund. 33 v. r. 63 v. ell. belastbaar land. Men telt er 267 h., bewoond door 350 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1770 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem is onder MIDDELSTUM doorgaans vruchtbare vette klei, die ten Z. en W. drie palmen diep zit en waarop roodoorn volgt, doch ten N. en O. heeft men 6 à 9 palm. klei, daarop leem en vervolgens zand met schelpen vermengd. De b. de Deel en de Andere-Wereld bestaan uit laag land, doch rondom het dorp zelf heeft men hoogland met eene laag vette klei. De grond in den omtrek van Huizinge bestaat meestal in vette klei, die echter dan eerst regt vruchtbaar is en veel gras geeft, als het in de maand Mei nu en dan regent. Onder de klei heeft men aldaar eene laag roodoorn; doch ten N. en N. O., naar den kant van Zandeweer en Garshuizen, heeft men zavel- en zandgrond. Onder Westerwijtwert is de grond gemengde klei; doch meer zuidwaarts ten O. van de Palen, is het land laag, met 2 of 2½ palm. bouwgrond, daarna knik- of knipklei en roodoorn tot 2 palm. en vervolgens weder klei. Langzaam loopt echter het land van die zijde op, en hier treft men welige en vruchtbare landerijen aan. Tusschen Engeweer en de Roode-School is nog een oud bed zigtbaar, hetwelk, naar men zegt, in den Romeinschen tijd tot eenen weg van gemeenschap zoude hebben gediend, doch dit is niet aannemelijk.

Men heeft in deze gem. eenen pel-, eenen rogge- en vier oliemolens, eene bierbrouwerij, cichoreifabrijken, eene touwslagerij en eene scheepstimmerwerf.

De Herv., die er ruim 1520 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken de gem. van Middelstum-en-Doornwerd, Huizinge en Westerwijtwert uit, welke in deze burg. gem. drie kerken hebben.

De Doopsgez., van welke men er ruim 130 aantreft, maken de gem. Huizinge uit, en hebben in deze burg. gem. eene kerk.

De Afgescheidenen, die er wonen, behooren tot de gem. *Bedum-en-Middelstum*. — De R. K., 30 in getal, behooren tot de stat. van *Bedum*.

Men heeft in deze gem. drie scholen; als: ééne te Middelstum, ééne te Huizinge en ééne te Westerwijtwert, welke te zamen gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. MIDDELSTUM ligt 3½ u. N. ten O. van Groningen, 3 u. W. ten N. van Appingedam, ¾ u. O. ten N. van Onderdendam.

Het is een groot en aanzienlijk dorp, liggende geheel op eene uitgestrekte wierde van ruim 15 bunders, aan de trekvaart en puinweg van Groningen naar Uithuizen, en aan den grindweg van Onderdendam naar Appingedam. Het is er levendiger en vrolijker, dan in vele andere landdorpen, door de onderscheidene bedrijven, die er uitgeoefend worden. Vooral heeft dit plaats in het voorjaar, bij het inschepen van het naar Holland verkochte rundvee.

Het is een zeer oud dorp, reeds voorkomende in de *traditiones Fuldenses* onder den naam van MITILISTENHEIM, naderhand noemde men het gemeenlijk MIDLESTUM.

Tot dit d. behooren de buurs. de Oosterburen, de Roode-School, Froomtil, de Deel en de Andere-Wereld.

De Herv., die er 590 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Middelstum-en-Doornwerd*. Vóór de Reformatie was hier eene kapittelkerk, aan den HIPPOLYTUS toegewijd, van welke EMO en MENCO gewagen. Ook was hier een dekenschap of proostdij gevestigd. Volgens een Latijnsch opschrift, op eenen steen boven de zuider kerkdeur, en van een op paneel geschilderd tijdrekenkundig gedicht, hangende op den burg Ewsum van den Baron LEWE VAN MIDDELSTUM, is de tegenwoordige, fraaije en ruime kruiskerk, door ONNO EWISMA of VAN EWSUM, nadat hij van Jeruzalem en Cyprus was terug gekomen, in 1445, en de toren in 1487 gebouwd. De kerk heeft aan den zuid- en den noordkant nog veel dufsteen van 40 en 41 duim lengte, van 15 tot 18 duim breedte en van 9 à 10 duim dikte. Zij werd sedert 1550 door JOHAN en HIDDO VAN EWSUM met een fraai orgel begiftigd doch in 1568 door de Spanjaarden verwoest. In 1610 deed echter de Ritmeester LEURT RIPPERDA VAN EWSUM de kerk en toren aanmerkelijk herstellen en opsieren, en in 1617 gaf ABEL COENDERS VAN HELPEN, Heer van Ewsum, toen Burgemeester van de stad Groningen en Lid van den Raad van State te 's Hage, een nieuw orgel in de kerk. De hooge toren, welke in de verte de gedaante eener theebus heeft, is versierd door eene met koper gedekten koepel en in 1662 met een klokkespel voorzien, hetwelk niet machinaal door het torenuurwerk, maar des Woensdags tusschen 11 en 12 uur, alsmede des Zondags, een kwartier vóór dat de godsdienst begint, door den Schoolonderwijzer bespeeld wordt. Vermits deze kerk uit eigene fondsen was gebouwd en gedoteerd, zoo werd zij, met nog eenige anderen, die van gelijken oorsprong waren, bij het Reglement op de *administratie der kerke, pastorie en andere ad pios usus gedistineerde goederen in de Ommelanden, gearresteerd bij Staatsbesluit van* 11 *Febr.* 1773, uitdrukkelijk vrijgesteld en aan dat Reglement, even als eene kerspelkerk, niet onderworpen.

Onne van Ewsum, ook genoemd Onne Ewisma, bouwde in het jaar 1472, binnen de gracht aan de zuidzijde van het slot Ewsum, te Middelstum, eenen sterken toren, waardoor de argwaan der Groningers zeer werd gaande gemaakt. Zij zonden dan ook, op last van den Raad, de bouwmeesters en hovelingen der gilden en eenige andere personen derwaarts, om dit nieuwe werk te onderzoeken. Met deze lieden ging Onne Ewisma naar Groningen terug, waar de afgezondenen verklaarden, dat zij de muren zes voeten dik bevonden hadden; doch hij verzekerde het volk, in eene zamenkomst op het plein van St. Maarten, dat hij niet bouwde ten nadeele en ongerief der stad, met welke hij hoopte, dat hij en zijne kinderen altijd in vriendschap zouden leven, maar opdat hij, in tijd van nood, eene veilige schuilplaats mogt hebben tegen den haat van vijanden. Intusschen riep het volk, dat men met de Staten te lande weleer was overeengekomen, dat de muren van eenen burg niet dikker mogten zijn dan drie voeten. Op den volgenden dag werd hem dan ook bij een raadsbesluit gelast, om het gebouw tot die zwaarte terug te brengen, doch Onne Ewisma bekreunde zich daar niet aan en de omstandigheden gedoogden aan de zijde der stad niet, om strengere maatregelen te nemen. Nog heden is deze toen niet hooger gebouwde toren aan de zuid-westzijde van den burg aanwezig. Zie voorts op Ewsum.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Er is een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 25 Maart 1823 opgerigt is en ruim 30 Leden telt.

Behalve de burg Ewsum, welke nabij dit d. 10 min. N. O. van de kerk staat, waren er eertijds nog twee andere adellijke huizen, Asinga, midden in het dorp ten O. de kerk, en Mentheda, op het westeinde van het dorp Z. Z. W. van de kerk.

In het vonnis, hetwelk de Hertog van Alba, door zijnen bloedraad te Brussel, in 1570, tegen eenige Ommelander vlugtelingen heeft geveld, wordt ook genoemd Christoffel van Ewsum, als beschuldigd, dat hij van de Mennonitische secte was, en de Geuzen, alsmede de sectarissen zeer begunstigd had; doch of hij te Middelstum te huis behoorde, is nog onzeker. Ook vindt men in het gemelde vonnis vermeld twee Heeren van Mentheda, namelijk Wilcke en Barthold Entens, gebroeders, als beschuldigd, dat zij zich in dienst van Lodewijk, Graaf *van Nassau*, gesteld, en de wapenen tegen deze landen opgevat hadden, en dat Barthold Entens tot het verbond en de zamenzwering der Edelen behoord had. De namen der drie genoemde Heeren worden ook gevonden onder het verzoekschrift, hetwelk in het zelfde jaar, door de Groninger en Ommelander vlugtelingen, aan den Keizer en het Duitsche rijk is overgegeven.

Men heeft hier drie jaarmarkten. De eerste, zijnde eene beestenmarkt, valt in den eersten Donderdag in Mei; de tweede, zijnde eene jaarmarkt, den tweeden Pinksterdag, en de derde, zijnde eene beestenmarkt, den tweeden Donderdag na den laatsten Dingsdag in October.

Middelstum is de geboorteplaats van den beroemden Veldoverste Barthold Entes van Mentheda, waarschijnlijk geb. vóór 1540, gesneuveld in het beleg van Groningen 27 Mei 1579.

Het wapen van Middelstum vertoont den heiligen Hippolytus, in zijn harnas, ten voeten uit, hebbende in zijne regterhand eene speer, waarvan de punt op den grond rust, en houdende de linkerhand op zijne linkerheup.

MIDDELSTUM-EN-DOORNWERD, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. en ring van *Middelstum*.

Men heeft er eene kerk te Middelstum en telt er 1050 zielen en 230 Ledematen. In 1594 deed Joost van Ewsum afstand van de Roomsche leer en nam die der Hervormden aan. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Nicasius, een bedaagd man, die er in het jaar 1595 stond en voorheen reeds gediend had. Het is niet zeker, of deze de zelfde geweest zij met Nicasius van der Schuere of Verschuere, die in de jaren 1566 en 1567 in of bij de stad Gent heeft gepredikt en daarom, met verlating van huis en goederen, van daar moest vlugten, en die in 1577 of 1578 wedergekeerd, tot Predikant in een dorp bij Gent is aangesteld, doch andermaal zich van daar moest begeven. Ook kan men niet vast bepalen of hij de zelfde Johannes Nicasius is geweest, die in Oost-Friesland Predikant was en wel te Borsum in 1578 en te Groothuizen in 1589 of 1590. Althans deze oude man, die terstond na de reductie hier Predikant geworden is, was bij zijne medebroeders in achting, zoodat zij hem de synodale commissiën van Praeses, Asessor, Deputatus en Correspondens, bij herhaling hebben opgedragen. In 1607 is hij, nevens den Groninger Predikant Johannes Acronius, door de synode dezer provincie, gezonden naar 's Gravenhage, tot de vergadering van onderscheidene Godgeleerden, door de Algemeene Statenbijeen geroepen, om te beraadslagen over de voorbereidselen eener Nationale synode. In 1610 is hij, wegens eenige onlusten, door de synode, met een loffelijk getuigenis van zijne dienst te Middelstum ontslagen, waarna hij in 1613 tot Predikant in de Bourtange is beroepen en aldaar overleed in 1617 of 1618. Van het jaar 1783 tot omstreeks 1820, stond te Middelstum de met roem bekende en aldaar overledene Predikant Bernardus Wilhelmus Hoffmann, die ook Representant te 's Gravenhage geweest is. Het patroonaatregt was vroeger altijd aan de van Ewsums, als stichters en begiftigers der kerk geweest en is van hen op hunne nazaten en erfgenamen de Lewes van Middelstum overgegaan, in welk adellijke geslacht het nog is.

MIDDELTOGT (DE), togt of water, prov. *Noord-Holland*, dat van het Noordoosten naar het Zuidwesten midden door de Purmer loopt.

MIDDELTOGT (DE), togt of water, prov. *Noord-Holland*, dat van het Noordoosten naar het Zuidwesten midden door de Wormer loopt.

MIDDELTON (DE), baken in de *Zuiderzee*, O. van Wieringen, nabij de Repel.

MIDDELVAART, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. van *Loenen*, gem. *Vreeland*, aan den Krommen-Angstel, tusschen Baambrugge en Loenersloot. Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Jansen.

MIDDELVAART (DE), vaart in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, welke in eene zuidelijke rigting van de Alkmaardervaart naar de zuidzijde van de Schermer loopt.

MIDDELVELDSCHE-AKERPOLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende N. en O. aan den Sloter- en Osdorper-binnenpolder, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan Nieuwerkerk, het Lutkemeer en den Osdorper-Bovenpolder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 269 bund., 39 v. r. 68 v. ell., en wordt door eene Molen op het Lutkemeer, van het overtollige water ontlast.

MIDDELVELDSCHE-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer;* palende N. aan de Trekvaart-van-Haarlem-op-Amsterdam, O. aan den Sloter-Binnenpolder, met welken hij vereenigd is, onder den naam van Sloter-binnen- en Middelveldsche gecombineerde polders, Z. W. en W. aan den Osdorper-Binnenpolder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 132 bund. 43 v. r. 93 v. ell.; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen.

MIDDEL-VELUWE, het westelijkste gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Veluwe (Middel-).

MIDDELVLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat aan de *Breevaart* zijn begin neemt en in eene zuidwestelijke strekking naar Maassluis loopt, waar het zich in de *Maas* ontlast.

MIDDELVLIET, water in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, in het *Koegras*, dat van den Zanddijk naar het Noord-Hollandsche-kanaal loopt.

MIDDELWAARD, uiterwaarden in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Echteld*, onder *Ochten*.

Deze uiterwaarden beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 149 bund. 72 v. r. 74 v. ell.

MIDDELWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam;* palende N., W. en Z. aan de Grienden, O. aan den Groote-Nieuwe-Middelwaard.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 42 v. r. 50 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, aan de zuidzijde des polders, wijd 6 palm., voorzien van een drijfdeurtje, op de Bruinekil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P.; de hoogte der dijken is 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

MIDDELWAARD, pold. uiterwaarden in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Driel*, aan de overzijde der Maas gelegen; palende N. aan den dijk, O. aan de gem. Maren-Alem-en-Kessel, Z. en W. aan de Maas.

Deze pold., welke in het jaar 1734 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund. 75 v. r., waaronder 50 bund. 71 v. r. 44 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde 1 boerderij, en wordt door 1 sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden.

MIDDELWAARD, ook wel Middelweert gespeld, eil. in de *Maas*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gem *Linden*, onder *Katwijk*.

Deze waard, welke noch bedijkt, noch bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 40 v. r. 30 v. ell. en er staat daarop eene boerderij.

MIDDELWAARD, meestal Middelweert gespeld, uiterwaard in de *Maas*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, tusschen de Oude-Maas en den Maasdijk.

Deze waard, welke niet bedijkt, noch bekaad is, beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 5 v. r. 40 v. ell. Er staan daarop geene huizen, noch boerderijen.

MIDDELWAARD, landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u.

W. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van *Grijpskerk*, zijnde een gedeelte van den *Ruigewaard*; palende N. aan den Waardster-Uiterdijk of den Noorderwaard, O. aan den Oosterwaard, Z. aan den Zuiderwaard, W. aan den Westerwaard. Men telt er 11 h. en 90 inw., De landstreek heeft eenen uitmuntenden kleibodem en is zeer vruchtbaar.

MIDDELWAARD (DE GROOTE-NIEUWE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Kleine-Nieuwe-Middelwaard, O. aan de Bruinekil, Z. en W. aan den Middelwaard.

Deze pold., welke in het jaar 1828 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 99 v. r. 70 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, aan de zuidzijde des polders, wijd 4 palm. 7 duim., voorzien van eene klep, op de Bruinekil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P.; de hoogte der dijken is 2 ell. 1 palm. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein, als geheel aan het Domein behoorende.

MIDDELWAARD (DE KLEINE-NIEUWE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en O. aan de Bruinekil, Z. aan den Groote-Nieuwe-Middelwaard, W. aan de Grienden.

Deze pold., welke in het jaar 1828 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2 bund. 30 v. r. 10 v. ell., en wordt door eenen duiker, aan de zuidzijde des polders, wijd 2 palm. 5 duim., voorzien van eene klep, op de Bruinekil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P.; de hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 1 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein, als mede geheel aan het Domein behoorende.

MIDDELWAARD (DE NIEUWE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Bruinekil, O. en Z. aan de Grienden, W. aan het Steurgat.

Deze pold., welke in het jaar 1831 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 4 v. r. 7 v. ell., en wordt door twee houten sluisjes, aan de oostzijde des polders, wijd 5 ell. 5 palm. en 3 palm. en 5 ell. 9 palm., elk voorzien met eene schuif en klep, op de Bruinekil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 1 palm. 3 duim. tot 2 ell. 3 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

MIDDELWAARD-EN-RITSEN, hooge, niet bekade plaat in de *Maas*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gem. *Dieden-Demen-en-Langel*.

Deze plaat is groot, volgens het kadaster, 19 bund. 32 v. r. 60 v. ell. De strang of het gat, tusschen de plaat en den Maasdijk, is breed van 20 tot 30 ell. Aan de bovenpunt ligt eene stroomleidende krib, lang 110 ell.

MIDDELWAARD-VAN-BINCK (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. W. en Z. aan de grienden, O. aan de Bruinekil.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 87 v. r. 80 v. ell., en wordt door twee houten sluisjes,

aan de oostzijde des polders, wijd 7 palm. 8 duim en 8 palm. 2 duim., elk voorzien van een drijfdeurtje, op de Bruinekil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren. Door dezen polder strekte eene middelkade, doch deze is lager, dan de buiten ringkade.

Het is een hooi- of weipolder, welke eigenlijk eerst MIDDELWAARD genaamd werd; maar doordien er later meer polders van dien naam zijn gekomen, naar den eigenaar BINCK, MIDDELPOLDER-VAN-BINCK gekregen heeft.

MIDDELWATERING (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, uit de *Gaag* voortkomende, en in eene oost-noordoostelijke rigting tusschen den Duif-polder en den Kommandeurs-polder heen, de gem. Maasland doorloopende, om zich in het *Bommeer* te ontlasten.

MIDDELWEG (DE), weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, die van het W. naar het O. midden door den *Bovenkerker-polder*, gem. *Nieuwer-Amstel*, loopt.

MIDDELWEG (DE), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, die van het N. naar het Z. dwars door de *Beemster* loopt.

MIDDELWEG (DE), weg in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, die van het N. naar het Z. midden door den *Heer-Hugowaard* loopt.

MIDDELWEG (DE OOSTER-), weg in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, welke van den Zuider-Alkmaarderweg, in eene zuidoostelijke strekking, langs de oostzijde van de Middelvaart naar de zuidzijde van de Schermer loopt.

MIDDELWEG (DE WESTER-), weg in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, welke van de Zuider-Alkmaarder-vaart, langs de westzijde van de Middelvaart, naar de zuidzijde van de Schermer loopt.

MIDDELWERF, naam, onder welken het d. MIDDELBERT, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, weleens verkeerdelijk voorkomt.

MIDDELWETERING (DE), water op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat in eene noordelijke rigting naar *Hattem* loopt, waar het zich met de *Grift* en de *Evergunne* vereenigt, om de Streng te vormen.

MIDDELWIJK, ook wel de MIDDELWIJKSCHE-POLDER genoemd, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Soest*; palende N. aan de Groote-Melmsteeg, O. aan de Eem, Z. aan de Kleine-Melmsteeg, W. aan den straatweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 210 bund. 44 v. r. 97 v. ell.; telt 80 h., waaronder 1 kerk voor de R. K., 2 buitenplaatsen, 1 kalkoven, 2 hoefsmederijen en 24, zoo groote als kleine, boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Eem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden, als: twee uit Soest en één uit Amersfoort.

MIDDELWIJK, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. W. van *Amersfoort*, gem. en 5 min. N. van *Soest*, aan den straatweg op Amsterdam.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 16 v. r. 90 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe C. E. MUYSKEN, gehuwd met den Heer J. N. HILKES, woonachtig te Amsterdam.

MIDDELWIJK, oude naam der stad ZWOLLE, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie ZWOLLE.

MIDDELZAND, uiterwaard in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herp-en-Bern*.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 80 v. ell.

MIDDELZEE (DE), ook wel het BORNDIEP geheeten, voorm. zeeboezem, prov. *Friesland*.

Deze zeeboezem scheidde de prov. Friesland, in twee bijna gelijke deelen, in Oostergoo en Westergoo. Zijne lengte was oorspronkelijk van tusschen Ameland en Terschelling tot Sneek, en zijne breedte van Bolsward tot Irnsum, van Oosterwierum tot Rauwerd, van Marssum tot Leeuwarden, van Minnertsga tot Hallum. Toen in de dertiende eeuw de landen tusschen Friesland en Noord-Holland door de Noordzee werden verzwolgen, en de Zuiderzee hare tegenwoordige uitgestrektheid bekwam, verlandde de Middelzee gelijktijdig zoodanig, dat zij binnen een tijdsverloop van omstreeks twee eeuwen geheel opgeslijkt en in voortreffelijke bouw- en weilanden was herschapen. Behalve de geheele grietenij het Bildt, die uit haren mond, als het ware, is opgerezen, bevatte zij dus een groot gedeelte der Grietenijen Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Baarderadeel, alsmede geheel Rauwerderhem en Wijmbritseradeel binnendijks in haren boezem, gelijk de sporen harer aloude zeeweringen ons blijkbaar aantoonen. In het midden, tusschen Leeuwarden en Marssum, had zij de breedte van een uur gaans, en stroomde, met eene kromming naar het zuiden en westen, tot bijna aan de Oude-Schouw, Sneek en Bolsward toe. Alle de wateren, welke zij door takken van den Rijn, den IJssel en de Boorn ontving, stortte zij, met eenen zeer breeden mond, tusschen Ameland en Terschelling, in de Noordzee.

Deze geheele zeeboezem nu is van tijd tot tijd door de slib van de Noordzee en van de ingezwolgene westelijke landen opgeslijkt en in vruchtbaar land herschapen, zoodat de geheele, thans zoo rijke grietenij het Bildt, benevens al de landen, welke nu nog Nieuwlanden heeten, als uit zee opgerezen zijn (1).

MIDDELZWAKE (DE), water op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie ZWAKE (DE MIDDEL-).

MIDDENBAAN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Haarlem*, aan de *Baanlaan*.

Deze buit., beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 28 v. r. 26 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer N. P. VAN NAMEN woonachtig te Amsterdam.

MIDDEN-BEEMSTER (DE) of DE MIDDEL-BEEMSTER, een der vijf deelen, waarin de bedijking *de Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, verdeeld is. Men telt er 480 inw. in 60 h., welke de kerkbuurt van de *Beemster* uitmaken, gemeenlijk bekend onder den naam van het Heerenhuis, met welke laatste benaming eigenlijk alleen bedoeld kan worden het raadhuis, nog heden en vroeger het Heerenhuis geheeten, als vergaderplaats der Heeren van de Beemster.

Hier staat ook de Hervormde kerk van de gem. de Beemster, alsmede het Raadhuis, het Weeshuis en de Hoofdschool, welke laatste door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

MIDDENBURGH, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 5 min. ten Z. W. van *Voorburg*.

---

(1) Men zie verder over dezen zeeboezem P. BROUWER, W. EEKHOFF en W. VAN PEYMA, *Nasporingen, betrekkelijk de Geschiedenis der voormalige Middelzee in Friesland Leeuwarden* 1834

Deze buit. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 42 v. r. 26 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer MENSEN SENN VAN BASEL, woonachtig te 's Gravenhage.

MIDDENBUURT, voorm. b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie MIDDELBUURT (1).

MIDDENDORP, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en in de kom der gem. *Voorburg*, aan de Leydsche vliet.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, tuin en hakhout, te zamen beslaande eene oppervlakte van 30 v. r. 42 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Q. WENEKE, woonachtig te Voorburg.

MIDDENDORP, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. in het d. *Bennebroek*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuis en verder getimmerten, beplantingen, broeijerij en moesgronden, beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 64 v. r. 90 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer G. R. BOELEN.

MIDDENDORP, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 2 u Z. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en in de kom van het d. *Warmond*.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 52 v. r., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOHAN JACOBS.

MIDDENDORP, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nyenrodes*, in de kom van het d. *Breukelen*.

MIDDENDUIN, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, ½ u. Z. W. van Bloemendaal, 20 min. W. van Overveen. Zij beslaat eene oppervlakte van 24 bund. 47 v. r. 20 v. ell., welke met vruchten beteeld worden of met hout bezet zijn, terwijl eene drift van 16 à 18 stuks jong hoornvee, zijn voedsel, voor een groot gedeelte, buiten de vallei, in het omliggend duin, moet zoeken.

Deze aanleg is ontstaan doordien eenige voorstanders van den landbouw te Haarlem oordeelden, dat, zoo al niet van de duinen in het algemeen, dan ten minste van de grazige velden, die tusschen de duinen gevonden worden, met voordeel zou kunnen gebruik worden gemaakt. Men zocht dus eene aanzienlijke vlakte in het midden der duinen uit; ontwierp een plan van deelneming en liet een aantal morgen omspitten; men pootte er jaarlijks en nam proeven met rogge en andere granen, hetwelk echter niet zeer voordeelig is uitgevallen; een zandspoor leidt daarheen, hetwelk midden in Overveen op den straatweg uitkomt. Een arbeidersstulp en eene ruime, welgebouwde steenen boerenwoning maken de behuizingen uit, welke bewoond zijn door 14 zielen. Deze duinvallei behoort thans in eigendom aan Mevrouw de weduwe WILLEM BORSKI, woonachtig te Amsterdam.

MIDDENHOEK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Loenen*. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. BIERENS.

---

(1) De overige eveneens met MIDDEN beginnende woorden, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op MIDDEL of op de woorden van onderscheiding.

MIDDENHOF (GROOT-), voorm. aanzienlijke buitenplaats op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gem. en 5 min. O. N. O van *Oost-Kapelle*.

Ter plaatse, waar die buitenplaats gestaan heeft, ziet men thans eene welvarende boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund., worden thans in eigendom bezeten door den landman J. C. Janse, woonachtig te Oostkapelle.

MIDDENHOEVE, voorm. landg. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. Z. ten O. van *Amstelveen*, in den *Bovenkerkerpolder*.

Dit landgoed, hetwelk eene oppervlakte besloeg van ruim 90 bund. grond, waaronder ongeveer 72 bund. bosch, is in het jaar 1805, met het fraaije heerenhuis en den verderen opstal gesloopt, behalve de ruime boerenwoning, welke echter ook later is afgebroken; terwijl het land, door den toenmaligen eigenaar, Mr. Pierre Jean Baptiste Charles van der Aa, aan onderscheidenen is verkocht geworden.

MIDDENPOLDER, pold. in de *Tien-gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan de Gorzen tegen het Vuile-gat, O. aan den Noordpolder en den Oudenpolder, Z. aan den Vrouw-Mariapolder, den Zuidpolder, den Vlugtheuvelspolder en den Zuidwestpolder, W. aan den Benedenpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1804 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 189 bund. 98 v. r. 15 v. ell. Men heeft er twee voorname bouwmansstellingen, eene smidse en twee arbeiderswoningen, benevens eene kapitale keet tot berging van arbeidsvolk, mitsgaders de haven en sluis voor alle de bedijkte polders van de Tiengemeten.

MIDDEWALDA, naam, onder welken het d. Midwolde, prov. *Groningen*, op het jaar 1289, bij den opvolger van Menco voorkomt. Zie Midwolde.

MIDDLE-ISLAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Dwars-in-den-Weg.

MIDDLE-ISLAND, naam, welken de Engelschen geven aan het Passage-eiland, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Passage-eiland.

MIDHOLM, geh. van twee boerderijen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. Z. W. van *Ulrum*, 10 min. Z. van *Vierhuizen*, waaronder het behoort. De gebouwen staan op de zuidooster helling van eenen hoogen wier, nabij den provincialen zeedijk.

MIDHUIZEN, naam, welken men thans veelal geeft aan het d. Meethuizen, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Meethuizen.

MIDHUIZEN, geh. van twee boerderijen en uitgestrekte kwelders en aanwassen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Ulrum*, ½ u. N. ten O. van *Vierhuizen*, waaronder het behoort, liggende op de grenzen van Hornhuizen, aan den provincialen zeedijk. Beide boerderijen behooren aan den bewoner Willem Lammerts Dijkhuis.

MIDHUIZEN (KLEIN-), aanzienlijke boerderij met groote kwelders en aanwassen, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten

N. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Ulrum*, 25 min. N. ten O. van *Vierhuizen*, waaronder zij behoort.

Deze boerderij wordt thans in eigendom bezeten door den bewoner JAN KLAZENSZ. LOOTS.

MIDLAARDERVEEN, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie GROEVE (DE).

MIDLAREN, in oude schriften MITSPETE en MISPLETE genaamd, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 3½ u. N. N. O. van *Assen*, gem. en ½ u. N. van *Zuidlaren*, niet ver van de plaats, waar de Oostermoersche-vaart of Hunse zich in het Zuidlaarder-meer ontlast, in een aangenaam oord; met 10 h. en 80 inw.

Naar sommigen willen zonde dit geh. het zelfde met MEDIOLANUM of MEDIOLARIUM zijn, hetwelk men bij PTOLEMAEUS vermeld vindt. In de nabijheid heeft men een groot hunnebed aangetroffen.

MIDLUM, weleer ook MIDLAMA genoemd en in eene bul van Paus INNOCENTIUS II, onder den naam van MITLINGE voorkomende, d, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 5½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Harlingen*. Men telt er, met de uitgebreide Koningsbuurt, 86 h. en 620 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hebbende men er zeer voortreffelijke landerijen en zeer hooge en vruchtbare terplanden. Ook zijn er zes tigchelwerken, twee kalkovens en twee houtzaagmolens.

Door de buurt van dit dorp loopt de weg van Harlingen naar Franeker en Leeuwarden, doorgaans de Witte-Weg genoemd, nu vervangen door den straatweg en door het behoor van het dorp ook een gedeelte van de vaart tusschen die beide steden, waardoor dit dorp veel doortogt heeft.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ALBERTUS HESSELIUS REEN, die er in 1573 Priester was en na de Reformatie hier de Hervormde leer gepredikt heeft. Wanneer hij overleden of vertrokken is, vindt men niet opgeteekend; maar in 1603 stond hier reeds HESSELIUS ALBERTI, die vermoedelijk zijn zoon was, en in 1607 ook de vakante gemeente van Pietersbierum bediende. Hij stond nog in 1611 te MIDLUM, doch moet in het jaar 1612 of 1613 overleden of vertrokken zijn; want in het laatstgenoemde jaar werd CHRISTOFORUS HARDENBERGIUS van Schingen herwaarts beroepen. Onder de later hier gestaan hebbende Leeraren verdienen melding JOANNES A MARK, die hier in 1675 in dienst kwam en in het volgende jaar als Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Franeker beroepen werd, van waar hij naar de Hoogeschool te Groningen en van daar naar Leyden vertrok, alwaar hij den 30 Januarij 1731 overleed, en JOHANNES VAN DER WAEIJEN, die hier in het jaar 1700 in dienst kwam en in Maart 1702, als buitengewoon Hoogleeraar in de godgeleerdheid, naar Franeker beroepen werd, waar hij gewoon Hoogleeraar werd in 1704 en † den 9 Dec. 1716. De kerk, welke op eene hooge terp staat, en vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, bragt den Pastoor jaarlijks 100 goudgulden (150 guld.) op, en aan den Proost van St. Janskerk moest men 8 schilden (18 guld.) betalen. Deze kerk, een langwerpig vierkant gebouw, heeft den netten predikstoel aan het oosteinde en de kosterij ten N., uit welke een ingang in de kerk is. Zij is van een fraai orgel voorzien, hetwelk door onderlinge

bijdragen der gemeenteleden gemeenschappelijk bekostigd en den 4 Februarij 1812 is ingewijd; het orgel, dat vroeger in deze kerk was, werd later nog in de Evangelisch Luthersche kerk te Harlingen gebruikt.

Ten Z. van het kerkhof en daaraan verbonden was vroeger een groot plein, op de zelfde hoogte als het kerkhof, waar men openbaar regt hield onder den blooten hemel, welk plein Frittema-Weerstal heette.

De R. K., die er 70 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Harlingen*.

De dorpschool, welke hier in 1837 nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Men had hier oudtijds vier staten, waaraan ook het regt tot het ambt van Grietman verbonden was, als: Riemersma, Frittema, Holkema en Laus; insgelijks waren onder het behoor van Ludingakerk drie zulke staten, met name Eselnma, Aynstra en Saltripeta, alle welke reeds voorlang vernietigd zijn.

Het oude klooster Ludingakerk, ten Z. O. van de buurt, over de Koetille gelegen, behoorde onder dit dorp, welk klooster in 1516 verwoest is.

Onder dit dorp ligt eene zware brug over de Harlinger-vaart, Koetille genaamd, en verder noordwaarts Ungaboer, welke naam ook nog aan een ander boerenhuis en tigchelwerk, op die hoogte, aan de Harlinger-vaart gelegen, gegeven wordt.

De kermis valt in in de Paaschweek.

Midlum is de geboorteplaats van den jeugdigen Nederduitsche Dichter Sicco Godefridus Nauta, geb. 30 Januarij 1786, † 10 December 1804.

In het jaar 1571 werd op den persoon van Melchior, voorheen wever te Midlum, eene premie van 50 guld. gesteld, voor dengene, die hem levend of dood in handen der justitie zou leveren; zijne misdaad was de belijdenis der Hervormde godsdienst.

MIDSLAND of Midland, d. op het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 18 u. N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, 53° 23′ 1″ N. B., 22° 56′ 59″ O. L.

Het is het grootste dorp van Oost-Terschelling, en bestaat uit eenen lange straat, welke in het midden eene fraaije laan heeft, waar de huizen, welke er 62 in getal zijn, digt aan elkander gebouwd staan. Men telt er 360 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De ligging van dit d. is zeer fraai en men heeft er een schilderachtig uitzigt op de korenlanden.

De Herv., welke er 355 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Midsland-en-Hoorn*, die hier eene kerk heeft. Deze moest vóór de Reformatie aan den Deken van St. Janskerk te Utrecht, jaarlijks zes schilden (8 guld. 40 cents) opbrengen. Het is een oud gebouw, zonder orgel, hetwelk in 1841 en 1842 aanzienlijk hersteld is. De toren om welks klein steenen spits een omgang is, heeft in het jaar 1843 aanmerkelijke herstellingswerken ondergaan. Rondom de klok leest men:

Sanctus Willebrordus ben ick ghehieten /
Dye Peerochianen van Midslants hebben my laten ghieten.
In 't jaar ons Heeren MCCCCXII.
Heer Tjerck / Pastoor.

Buiten het dorp is een kerkhof, het Zeerijper-kerkhof geheeten, waar, gelijk men wil, weleer een klooster gestaan heeft. Toen de

Engelschen in 1666 West-Terschelling plat brandden, zouden zij voor dit kerkhof, een kleine heuvel, voor de vele daarop staande grafpalen terug gedeinsd zijn.

In dit dorp is ook het Raadhuis voor Oost-Terschelling, zijnde een vrij goed gebouw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

De kermissen vallen in den tweeden Pinksterdag, den 23 Junij en de 24 September.

MIDSLAND-EN-HOORN, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Burg*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Midsland en ééne te Hoorn, en telt er ruim 1130 zielen, onder welke ruim 570 Ledematen. De eerste, die in deze gem., in vereeniging met *West-Terschelling*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Suffridus Pauli of Sjoerd Pouwels, die in het jaar 1575 herwaarts kwam en in het jaar 1577 naar Oosthuizen vertrok. In 1634 werden Midland en West-Terschelling van elkander gescheiden tijdens de dienst van Franciscus Antonides, daar beroepen in 1645, die te Midsland bleef en er † in 1682. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

MIDPLAAT, zandbank in het Noorden van de *Zuiderzee*, in het *Schuitengat*, Z. van West-Ter-Schelling, N. W. van de Groote-Plaat.

MIDRECHT, naam, onder welken het d. Mijdrecht, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, voorkomt, in den brief of de acte van vervulling, van het jaar 1085, gevende die brief of acte te kennen, dat dit de voornaamste plaats was in de moeren of veenen, welke het bisdom van Utrecht van het graafs. Holland scheidde. Zie Mijdrecht.

MIDTA of Noessa-Midta, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, Z. van Roma.

Van dit eilandje steekt eene zandbank, ter lengte van ⅛ mijl, noordwaarts in zee uit. In de oostmoesson is op deze bank de beste ankergrond. Men ligt er ⅛ mijl van Roma verwijderd en wel beschut tegen de zuide- en westewinden.

MIDWOLDE, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Winschoten*. Zij bestaat uit de volgende elf gemeenten: Beerta, Nieuw-Beerta, Finsterwolde, Midwolde, Nieuwe-Schans, Nieuwolde, Oostwolde, Nieuw-Scheemda, Termunten-en-Borgsweer, Wagenborgen en Woldendorp. Men heeft er elf kerken, welke door elf Predikanten bediend worden, en telt er 11,300 zielen, onder welke 1800 Ledematen.

MIDWOLDE, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Nieuwolde, O. aan Finsterwolde, Z. aan Winschoten, W. aan Scheemda.

Deze gem. bevat de d. Midwolde en Oostwolde, benevens de geh. Aekamp en Scheemdermeer. Men telt er 398 h., bewoond door 523 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2730 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. In het N. van deze gemeente, over het Koediep, heeft men zware klei of aangeslijkte kleilanden, in het Z. veenland en meestal gemengden grond. Men bouwt er tarwe, gerst, raapzaad, boonen, erwten, rogge en haver, en heeft er ook best groenland. Tot afvoer van het koren is, in het jaar 1635, door de stad Groningen het bovengenoemde Koediep, ten N. van Midwolde, gegraven.

De Herv., die er 2600 in getal zijn, onder welken 400 Ledematen, maken de gem. van Midwolde en Oostwolde uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 100 aantreft, behooren tot de gem. van *Midwolde-Beerta-en-de-Meden*, welke mede in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De 12 R. K, die er wonen, worden tot de stat. van *Winschoten* gerekend. — De 12 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Winschoten*. — Men heeft in deze gem. twee scholen als: ééne te Midwolde en ééne te Oostwolde.

Het d. MIDWOLDE bij anderen MITWOLD, ondtijds MIDWALDA en bij den opvolger van den Kronijkschrijver MENCO, op het jaar 1289, MIDDEWALDA genoemd, ligt 1½ u. N. ten W. van Winschoten, 2¼ u. O. Z. O. van Zuidbroek. Het plagt eertijds de hoofdplaats van het Oldambt te zijn.

De Herv., die hier 1600 in getal zijn, onder welke 210 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WIGBOLDUS HOMERI, die hier in 1598 reeds in dienst was en in 1637 of het begin van 1638 overleed. Destijds was *Nieuwolde* met deze gem. vereenigd, maar nadat PETRUS HOORN, die hier in 1638, gekomen was, in 1648 naar Winschoten vertrok, werd Nieuwolde eene afzonderlijke gem., en de gemeente MIDWOLDE bekwam voor haar alleen, in het volgende jaar, tot Leeraar REINOLDUS WEENHOF, die in 1676 overleed. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding WILHELMUS SCHORTINGHUIS, in 1734 beroepen van Weerden in Oost-Friesland, Schrijver van het zeer bekende boek, het *Innig Christendom* genaamd en in 1740 uitgegeven, hetwelk door onderscheidene schrijvers en kerkvergaderingen, bijzonder in Overijssel, is veroordeeld, doch door vele anderen verdedigd, terwijl de handelingen der Nederlandsche Synoden, over dit werk, tot aan 1747 hebben geduurd. Den 20 November 1750 is SCHORTINGHUIS overleden. Het beroep geschiedt door collatore stemgeregtigden en den kerkeraad.

De kerk, welke hier vroeger stond, was van eene ongemeene hoogte en kruiswijze gebouwd. Zij stond op het zoogenaamde oude kerkhof, ten N. het tegenwoordige kerkgebouw, aan den oever van den ingebroken Dollard, welk plekje gronds nog veel puin bevat, liggende onmiddellijk ten O. aan den weg van MIDWOLDE naar Midwolmer-Hamrik, ten N. de aanzienlijke boerderij van TIDDO EPPES TIDDENS. Ofschoon reeds bij eene resolutie der stad Groningen, in dato 4 Julij 1668, de slechting van dit oude gebouw zoude geschieden, is het echter eerst in het begin der achttiende eeuw ten uitvoer gebragt Zij had vier torens, welke tot boven toe van steen waren en zeer ver gezien konden worden. Deze kerk, waarvan de afbeelding het landszegel en wapen van het Oldambt uitmaakte, werd gebouwd omtrent 1413, door REINSTE ABDENA, dochter van den Proost HISKE ABDENA van Emden, zijnde het hoofd der Schieringers in Oostfriesland, en huisvrouw van HAJO ADDINGA, Heer *te Wedde*, uit hare eigene goederen. Dit gebouw werd echter, na de laatste inbraken des Dollarts, genoegzaam door het water overweldigd. Volgens sommigen zoude het door de wateren van den Dollart verwoeste kerkgebouw, weleer, gestrekt hebben tot eene verblijfplaats voor zeeroovers. Deze bezochten destijds vele malen de Eems. Bij Helgoland leverden de Hamburgers hun, in 1402, een bloedig gevecht, waarin er 40 bleven en 70 gevangen werden genomen, die te Hamburg werden onthoofd. Kort daarna ondervonden nog 70 anderen een gelijk lot. Een hunner,

genaamd *Stortenbeker*, was een groot liefhebber van eenen goeden dronk, en voerde steeds een' grooten zilveren beker bij zich, dien alleen een Edelman uit Groningerland kon ledigen, tot aandenken waarvan op den beker stond:

Ick Joncher SISSINGHA
Van Groninga,
Dronck dees hensa,
In een flensa,
Door mijn kraga,
In mijn maga. (1)

In het jaar 1667 viel één der torens om, en daar de kerk zelve ook bouwvallig werd en verre verwijderd was van de woningen, besloot men in het begin der vorige eeuw het oude gebouw af te breken, en meer midden in het dorp, ten Z. aan de overzijde van den weg, eene nieuwe sierlijke kerk op te rigten, aan welke in 1738 de eerste steen gelegd is. Het is een groot en ruim gebouw. In een der hoeken, aan het oosteinde, ziet men eenen witten steen, waarop staat:

A°. 1738 HEEFT ANNA MARIA HORA DEN EERSTEN STEEN GELEID.

De kerk heeft twee daken en prijkt met eenen fraaijen rooden lantaarntoren, waarin eene klok hangt, welke reeds in 1200 zoude zijn gegoten. Om, zoo het schijnt, het aandenken der oude kerk te bewaren, heeft men op elken hoek van het dak een klein spitsje geplaatst, met lood overtrokken. Het orgel behoort onder de zwaarste werken, zoo het niet het zwaarste is in eene landelijke gemeente. Het kastwerk is wel eenvoudig en spaarzaam met snijwerk versierd, doch het bijzonder ruim oxaal is des te verhevener. Het is gemaakt door ALBERTUS ANTONIUS HINTS en ingewijd den 30 Augustus 1772.

De kerk der Doopsgez. is een klein gebouw, zonder toren of orgel, staande verder oostwaarts dan de Herv. kerk ten Z. van den rijweg.

Onder dat dorp, even ten N. het Koediep, heeft ook in vorige tijden een vrouwenconvent gestaan, van de St. Bernardsorde, de Grijze Vrouwen genoemd, hetwelk bestuurd werd door eene priores Op de kaart VAN STARKENBURG wordt het nog aangewezen. De sporen der plaats, waar het gestaan heeft, zijn even ten N. van MIDWOLDE nog te zien. Men vindt hier ook het boschrijke Ennemaborgh.

MIDWOLDE is de geboorteplaats van EGGERIG EGGES PHEBENS, een geleerd en beroemd staatsman, wiens ouders gegoede landlieden waren. Hij werd meermalen tot de Regering der stad Groningen, waarin hij woonde, geroepen, en in de gewigtigste commissiën naar 's Gravenhage gebruikt, ook tijdens het bestand. Hij overleed in 1615, en liet na *Aanteekeningen op de Regten en Costumen der provincie Groningen*, en eene fraaije *Beschrijving van de geschiedenis van zijnen tijd*, in eenen deftigen latijnschen stijl; welk werk nog ongedrukt en tot dus verre niet te vinden is.

Er is hier een Departement der Maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen*, hetwelk den 22 April 1805 opgerigt is en 15 leden telt.

Men verhaalt dat het kerkgebouw te MIDWOLDE, vóór ruim twee eeuwen, ter beveiliging van den koophandel tusschen de Groningers en de Emdenaars, met verschansingen en krijgsbezetting is versterkt geweest. Ook zegt men, dat een der Saksische Vorsten insgelijks eene sterkte te MIDWOLDA heeft laten aanleggen, ter beteugeling zijner

---

(1) Zie WIARDA, *Ostfr. Geschichte*, I, 370; en IDSINGA, *Staatsregt*, bl. 301.

vijanden, en dat die, in 1514, bij verrassing ingenomen zijnde, niet lang daarna heroverd en nog meer versterkt is geworden.

MIDWOLDE, d. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. N. van *de Leek*.

Men telt er, in de kom van het d., 40 h. en 160 inw., en, met de daartoe behoorende geb. de Hooge-Traan en de Lage-Traan, 44 h. en 180 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het land bestaat gedeeltelijk uit hoogen zandgrond, welke ongeveer drie ellen boven gewoon zomerwater verheven is, en deels uit lage veenachtige hooilanden; behalve de kleiachtige dijkstreek bij den ouden dijk, ten Noorden op de grensscheiding. De zandgronden zijn zeer boschrijk, de wel onderhoudene zandkampen zijn ook vruchtbaar, doch de weilanden schraal. Vroeger had men er eene eendenkooi, welke later tot hakbosch is aangelegd.

Men heeft te MIDWOLDE de volgende wateren, als: de Matsloot, eene verlenging van het Oudediepje, ten N. van Marum, nabij Enumatil, het Wolddiepje genaamd, stroomende door de veenen van de Traan; den Togt of de Afwatering, komende van Tolbert en uitloopende, ten Z. O. van Midwolde, in het *Leeksterdiep;* de Leeke of het Leeksterdiep, zijnde de oostelijke grensscheiding, zich uitstortende in het *Leekstermeer;* het Lettelberderdiep, loopende van het Leekstermeer, noordwaarts bij Enumatil in het *Hoendiep;* het vischrijke Leekster- of Sultemeer, breed, van het Zuiden naar het Noorden ruim een vierde uur, en lang, van het Oosten naar het Westen, ruim een half uur gaans, het ligt een vierde uur ten Oosten van de kerk.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Midwolde-en-de-Leek*, en hebben, behalve de vóór weinige jaren verkregen Leekster kerk, hunne eigenlijke kerk te Midwolde, zijnde een zeer oud, laag en smal gebouw, met rooden pannen gedekt en met een steenen verwulf; voorts met drie deuren, van welke alleen in gebruik is de ingang in den zeer hoogen, zwaren, stompen toren. Men heeft in de kerk een orgel, doch zeer klein, aan het westeinde; aan de linkerzijde, ziet men DAVID met de harp en aan de regterzijde de tien geboden. Boven aan het orgel leest men: » *O Heer, wanneer ik U hebbe, soo vraghe ick niet nae Hemel ende Aerde.*" Onderom leest men: » *Wanneer mij ook lijf en ziel versmachte, soo sijt doch Godt altijt mijns herten troost ende mijn deel.*" Ook vindt men er, tegenover het orgel, eene zeer kostbare en fraaije graftombe, zijnde ongetwijfeld een der eerste meesterstukken van beeldhouwkunde in ons Vaderland. De levensgroote beelden rusten op een zwart marmeren voetstuk, ruim één Ned. ell. hoog. Aan weerszijden van het opschrift ziet men de wapenen van zestien kwartieren. ANNA VAN EWSUM liet deze tombe in het jaar 1669, door den beeldhouwer ROMBOUD VERHULST te 's Gravenhage, voor haren overleden man, KAREL HIERONYMUS Baron VON INN- UND KNIPHAUSEN, vervaardigen, voor zeven duizend zes honderd gulden, waarbij naderhand gevoegd is, door den Beeldhouwer BARTHOLOMEUS EGGERS, de afbeelding van haren tweeden man, den Graaf GEORG WILLEM VON INN- UND KNIPHAUSEN. De schoone en jeugdige ANNA VAN EWSUM wordt afgebeeld als zittende en ziende op het lijk van haren echtgenoot. Het witte marmer is onbegrijpelijk zacht bewerkt; het stuk verwekt de uiterste bewondering. De afbeelding van GEORG WILLEM, die er naderhand staande en geharnast is neven geplaatst, mist dien teederen beitel en is minder

zacht uitgevoerd. Men leest boven den sarcophaag het volgende opschrift, in eenen zwarten steen:

Via lethi
VIA VITAE.
Perenni memoriae
Viri sanguine et prosapia illustrissimi
D. CAROLI HIERONYMI
S. R. I. LIBERI BARONIS INHAUSAE ET KNIPHAUSAE
Domini Nieoortae, territorii Vredewoldae,
et Uplewertae,
Inter illustres et P. P. Gron. et Oml. Ordines, post
alia publica
Munera rite administrata in Celsiss. Ord. Gen. Foed.
Belgicae Potentiss. consessu Assessoris ordinarii,
Adeoque illustrissimo Kniphausano sanguini
Innatae quasi prudentiae, ac virtutis, gloriae
In pace et bello, veri cohaeredis,
Conjugis sui, dum fata siverunt, charissimi, postquam
explevisset
Mortalis hujus vitae annos XXXI, menses IX, conjugii
secum annos VII, menses II,
Hagae-Comitum inter gravissimos Proceres Reip. pridie
Kal. Aug. M.DCLXIV,
Praematura quidem et acerba morte, pia tamen, quia
in Domini fide,
Ad sedes aeternas traducti,
Hoc monumentum posuit, dicavit, consecravit
ANNA AB EWSUM, *ejus vidua,*
Nobilissimi et antiquissimi generis splendore excellentissimae
In toga et sago, etiam difficillimis temporibus,
De patria semper bene meritae familiae Ewsumanae
genuina soboles,
Nie-oortae ac territorii Vredewoldae unica haeres.
Cum autem ipsa postmodum, illibato adhic aetatis
Fruens flore, ex occulta propensione in splendidissimam
Kniphausiorum gentem, per secunda vota nupsisset
Illustrissimo viro, prioris sui mariti cognato,
GEORGIO WILHELMO, *S. R. I. libero Comiti,*
Inhausae, Kniphausae, Elternae, territorii Vogelsanck,
Et oppidi Bastenach, Domino Nie-oortae,
Territorii Vredewoldae, et Uplewertae;
Memores ambo, in concordi et indivisa societate
Vitae suae, mortalitatis, hic itidem suis, suorumque
Excuviis, in spem gloriosae resurrectionis,
Per unicum sospitatorem Christum,
Conditorium solemne
Decreverunt ac destinarunt.
Anno MDCLXVIIII.

(d. i. De weg des doods is de weg des levens. Ter eeuwige gedachtenis van eenen man van aanzienlijken bloede en afkomst, den Hoog Edel Geb. Heer CAREL HIERONYMUS, vrije Rijksbaron VON INHAUSEN UND KNIPHAUSEN, Heer *van Nije-oort, Vredewold en Uplewert*, Lid van de Edel Mogende Staten der stad Groningen en der Ommelanden, na andere getrouw bekleede openbare betrekkingen, gewoon Afgevaardigde ter

vergadering van H. H. M. M. de Staten-Generaal der Vereenigde gewesten en alzoo een waar erfgenaam van het schrandere beleid, van de talenten en den roem, zoo wel in vrede, als in oorlog, het doorluchtige geslacht von Kniphausen als het ware aangeboren, haren dierbaren echtgenoot, zoo lang het lot dit gedoogde, nadat hij 31 jaar en 9 maanden hier op aarde geleefd en 7 jaar en 2 maanden met haar getrouwd was geweest, te 's Gravenhage, onder de voornaamste mannen van den Staat, den 31 Julij 1664, door een wel ontijdig en droevig, maar echter vroom afsterven in het geloof aan zijnen Heer, naar zijne eeuwige verblijfplaats overgebragt — heeft Anna van Ewsum, zijne weduwe, eene echte spruit van het, in vrede en oorlog en ook in de benaauwdste tijden, jegens het vaderland altijd zeer verdienstelijke geslacht van van Ewsum, dat door den luister van eene edele en aloude afkomst vermaard is, en de eenige erfgename van Nije-Oort en Vredewold, dit gedenkteeken opgerigt, gewijd en toegeheiligd. Toen zij echter naderhand, nog in den vollen bloei van haar leven zijnde, uit eene innige neiging voor het luisterrijk geslacht der Kniphausens, door een tweede huwelijk getrouwd was met eenen bloedverwant van haren eersten man, met den Hoog geb. Georg Willem, vrijen Rijksgraaf *van Inhausen*, *Kniphausen*, *Elteren*, *Vogelensanck* en van de stad *Bastenach* (Bastogne), Heer *van Nije-Oort*, *Vredewold* en *Uplewert*, hebben beide, in de eensgezinde en onscheidbare verbindtenis van hun leven, aan hunne sterfelijkheid gedachtig, hier, ook voor eigen stoffelijk overschot en dat der hunnen, in de hoop op eene roemrijke opstanding, door den eenigen Zaligmaker Christus, eene plegtige bewaarplaats bepaald en bestemd, in het jaar 1668). Het geheel is afgeschut door een ijzeren hek of omheining.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 30 kinderen bezocht.

Men heeft hier den burg Nijenoord, en vroeger ook het huis Benkema of Karelsveld dat voor eenige jaren is afgebrand.

MIDWOLDE-BEERTA-EN-DE-MEDEN, kerk. Doopsgez. gem., in het *Oldambt*, prov. *Groningen*; met drie kerken, als: ééne te Midwolde, ééne te Beerta en ééne in de Meden. De Leeraar woont te Midwolde. — Men telt er 190 zielen.

MIDWOLDE-EN-DE-LEEK, kerk. gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Grootegast*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, ééne te Midwolde en ééne op de Leek, en telt er 1120 zielen, onder welke 270 Ledematen. De gem. is tot in 1638, zoo niet langer, door de Predikanten van Tolbert bediend geweest; doch in 1640 bekwam zij een' eigen Predikant in Daniel Sotingius, die van Blankenham, in Overijssel, alhier beroepen werd en in 1648 Emeritus werd. Zevenhuizen is in het jaar 1835 van Midwolde-en-de-Leek afgenomen en heeft toen eenen eigen Predikant bekomen. Het kerkhof te Midwolde dient nog tot begraafplaats ook voor die van de Leek. De pastorij stond vroeger te Midwolde, doch nu sedert lang op de Leek. Er is te Midwolde nog een stuk land, bekend onder den naam van Weeme, waar de pastorij vroeger gestaan heeft.

MIDWOLDER-HAMRIK, d. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Nieuwold.

MIDWOUD, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ongeveer 2 u. N. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*. — Dit dorp behoorde vóór de nieuwe regterlijke verdeeling tot de stede *Abbekerk*.

Men telt er in de kom van het d. 23 h. en 150 inw., en, met de daartoe behoorende geh. de **Buurt**, de **Wijzend** en de **Boerdijk**, 38 h. en ruim 270 inw., die meest in veehoederij en landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op een twaalftal na allen Herv. zijn, en onder welke men 80 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Gerritz, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1582 overleden is. Deze gem. heeft van 1574 tot nu toe een eigen Leeraar gehad, behalve dat zij van 1682 tot 1689 door de broederen der klass. bediend is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De kerk werd vóór de Reformatie door de Graven begeven en stond ter bevestiging van den Proost van West-Friesland. De Pastoor had een huis en 18 morgen lands. Voor den Koster waren 6 morgen lands gemaakt, en hij werd door de Graven aangesteld.

De 2 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Twisk*.

De 10 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Nibbixwoude* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Ook heeft men er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 13 Februarij 1829 opgerigt is, en ongeveer 20 leden telt.

De kermis te Midwoud valt in den zesden Maandag na den laatsten April.

Toen, in het jaar 1517, de Geldersche Friezen op hunnen doortogt onderscheidene dorpen afbrandden, werd Midwoud verschoond, door tusschenkomst van den Pastoor, voor honderd vijftig gulden; doch alzoo er zoo veel geld in het geheele dorp niet was te vinden, moest de Pastoor daarin voorzien.

MIDWOUD-EN-OOSTWOUD, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Twisk, Opperdoes en Medemblik, O. aan Hoog-en-Laag-Zwaagdijk en Wervershoof, Z. aan Nibbixwoude-en-Houwert, W. aan Zijbekarspel-en-Benningbroek.

Deze gem. bestaat uit de d. **Midwoud** en **Oostwoud**, benevens de pold. het **Veldhuis**. Zij beslaat eene oppervlakte van 1203 bund. 83 v. r. 86 v. ell., waaronder 1196 bund. 28 v. r. 86 v. ell. belastbaar land. Men telt er 84 h., bewoond door 110 huisgez., uitmakende eene bevolking van 580 inw., die meest in de veehoederij en den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op ruim 20 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van **Midwoud** en **Oostwoud** uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De 20 Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Twisk*. — De 10 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Nibbixwoude* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te **Midwoud** en ééne te **Oostwoud**, welke gemiddeld gezamenlijk door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gemeente is van azuur (blaauw), met eenen dorren boom, waarin drie spreeuwen op een terras, alles van goud.

MIEDE (DE), geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. O. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn* Men telt er thans nog slechts 1 h. en 6 inw.

MIEDEN (DE), dus worden in de griet. *Barradeel*, prov. *Friesland*, die landerijen genoemd, welke ten Z. en O. van de dorpen op eenigen afstand, naar den kant der Riedstroom zijn gelegen.

MIEDEN (OP-DE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en ¼ u. N. ten O. van *Bolsward*, ½ u. Z. O. van *Burgwerd*, waartoe het behoort.

MIEDEN (OUDE-) of LEEGEMIEDEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Bergum*, ¾ u. W. van *Suawoude*, waartoe zij behoort.

MIEDERLAAN (DE), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in eene oostelijke strekking van de Loete naar den Lutkewalderweg, tusschen de polders Benoorden en Bezuiden-de-Miederlaan doorloopende.

MIEDERLAAN (BENOORDEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Nieuwe-polder, O. aan de Korte-Snevert, Z. aan de Miederlaan en aan den Polder-over-de-Leets, W. aan de Harmen-Kaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24 bund. 97 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; en staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

MIEDERLAAN (BEZUIDEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Miederlaan, waardoor hij van den pold. Benoorden-de-Miederlaan gescheiden is, O. aan den Lutke-Walderweg, Z. aan den Weg-naar-Haringhuizen, W. aan het Polder-over-de-Leets.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 19 v. r. 40 v. ell. alles schotbaar land; telt ééne boerderij, en staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

MIEDUM of MEDUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Leeuwarden*, aan de Ee.

Men telt er 12 h. en ruim 60 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. — De inw., die op 2 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Lekkum-en-Miedum*. — Vroeger stond hier eene kerk, met een torentje, doch zonder orgel, welke omstreeks het jaar 1630 gesticht werd. Zij is voor eenige jaren afgebroken, doch de toren is alleen blijven staan.

De 2 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Leeuwarden* gerekend.

Even ten Noorden van dit dorp loopt eene dwarsvaart uit de Ee, naar het Oddeel.

MIEDUM, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, onder *Tjum*, tusschen dit d. en Franeker.

Dit Nonnenklooster was gesticht in de twaalfde eeuw, en toegewijd aan MARIA MAGDALENA.

Door den vreesselijken watervloed, die in Friesland in de maand December 1287 zoo onberekenbaar veel schade aanrigtte, en aan duizenden het leven kostte, werd het klooster MIEDUM zoodanig verarmd, dat de kloosterlingen genoodzaakt waren, om, met verlating van hare orde, door handenarbeid haar brood te winnen, waardoor het klooster te niet liep. JOHANNES VAN ZIRCK, de veertigste Bisschop van Utrecht, liet daarom in het jaar 1289, door zijnen Legaat, zekeren Heer FREDERIK,

het klooster ontbinden; en nadat de maagden, ten getale van 33, het witte gewaad der orde van Premonstreit hadden aangenomen, bij de kloosters Lidlum en Baijum indeelen, gelijk ook de goederen van het klooster sedert dien tijd aan Lidlum verbleven.

Om dezen uithof tegen de aanvallen der reeds woedende partijschappen der Schieringers en Vetkoopers te beveiligen, liet Tetardus of Tjaard, de twintigste Abt van Lidlum, aldaar, een ongemeen sterk slot of kasteel bouwen; doch Sjaerdema, een voornaam Schieringer te Franeker, nam het euvel op, dat de Abt in de nabijheid der stad zulk eene sterkte aanlegde, en liet den Abt, van Miedum naar Lidlum terug keerende, gevangen nemen, en de vier Monniken, die hem vergezelden, dood slaan. Nu verzamelde Sjaerdema een leger bijeen, waarmede hij het klooster Lidlum, benevens de uithoven van dat convent en daaronder ook Miedum uitplunderde.

Toen de Friesche Edelen Sjoerd Aylva, Tjerk Walta, Douwe Hiddema en Dooitse Bonga den jongen Hertog Hendrik van Saksen, in het jaar 1500 binnen Franeker belegerd hadden, was het hoofdkwartier van een der vier divisiën, waarin het leger verdeeld was, in dezen uithof.

Miedum moest ook, gelijk Lidlum en vele andere kloosters en uithoven in Friesland, in 1572, den laatsten slag der verwoesting verduren, gelijk er van Miedum, als klooster, thans niets meer dan de naam aldaar overig is, wordende er tegenwoordig twee boerenplaatsen gevonden, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaan van 8 bund. 21 v. r. 36 v. ell. en thans in eigendom bezeten worden door den Heer W. J. Tenckinck, woonachtig te Tjum, en medeëigenaren.

MIENGO, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. Aucka, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Aucka.

MIENING, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. N. W. van *Soeterwoude*; met 7 h. en ongeveer 60 inw.

MIENT (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *'s Gravenhage*; palende N. aan het kleine Veertje, O aan den Straatweg-van-Loosduinen-op-'sGravenhage, Z. aan Eikenduinen, W. aan Klingen-en-Geestlanden.

MIERDE (HOOGE), oudtijds Myerdt genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 4 u Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*, ½ u. van de Belgische grenzen aan het beekje de Hilver.

Men telt er in de kom van het d. 16 h. en ongeveer 100 inw., en met de daartoe behoorende uithoeken de Stad, het Hoog, het Wissel en Kulderaden 90 h. en ruim 550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is er buitengemeen schraal en zandig, zoodat er bijna niets op groeit dan rogge, boekweit en veel eve of eene mindere soort van haver.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 380 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De pastorie van Hooge-Mierde werd van ouds bediend door de Religieuse Kanunniken van Premonstreit, uit de Abdij van Everbode, zijnde deze de eenige pastorij, die, in het bisdom van 's Hertogenbosch, door die Abdij werd bezeten. De oude parochiekerk die nu geheel vervallen is, was ingewijd onder aanroeping van den H. Johannes. De toren van de oude kerk, die staan is gebleven, is voorzien van eene

hooge en schoone spits. De tegenwoordige kerk, mede aan den H. Johannes toegewijd, welke in het jaar 1821 gesticht is, is een kruisgebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

In het jaar 1702 werd dit d. door de Franschen geweldadig uitgeplunderd.

MIERDE (LAGE-), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*. Het is een klein en geen fraai dorpje. Men telt er in de kom van het d. 14 h. en ruim 80 inw., en met de daartoe behoorende geh. Willensende, Mispeleinde, Braathoek, Vloeijenseinde en Hijkant, 93 h. en 580 inw., die zeer kommerlijk in den landbouw hun bestaan vinden, bestaande de grond hier uit slechten heigrond, waarop de zelfde veldvruchten geteeld worden als te Hooge-Mierde.

De inw., die hier allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De R. K. van Lage-Mierde vieren den H. Bernardus als Patroon van hunne oude parochiekerk, waarvan zij in het laatst der vorige eeuw het gebruik hebben wederbekomen. Te voren oefenden zij de godsdienst in eene kerkschuur, die in 1750 vernieuwd was, met toelating van de hooge Landsregering, verkregen den 30 Januarij van het zelfde jaar. De pastorie werd van ouds bediend door Kanunniken uit de abdij van Postel. — De parochiekerk, welke in het midden van het dorp staat, is een tamelijk goed kruisgebouw, met eenen stompen toren, door eene lage kap gedekt. Er is in de kerk geen orgel. De pastorie zou, naar men wil, vroeger een klooster der Tempelieren geweest zijn.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in September.

In het jaar 1212 verkocht en gaf ook gedeeltelijk Theodoricus van Altena aan de kerk van Everbode al zijne tienden en twee plaatsjes, beide genaamd Mirta, alsmede het aanbebouwde land, gelegen tusschen de hofstede Culutrode (thans Kuldenroden, zijnde nog eene buurt van Hooge-Mierde), en het water de Beek, en in 1298 nam de Hertog van Braband, deze en nog andere bezittingen van de abdij van Everbode, onder zijne bescherming. De bank van de Mierde is de eenige in het kwartier van Oosterwijk, waar men vroeger de Antwerpsche kostumen volgde.

MIERDE-EN-HULSEL (HOOGE-LAGE-), gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (5 k. d., 23 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Diessen en Oostel-Westel-en-Middelbeers, O. aan Bladel-en-Netersel, Z. O. aan Reusel, Z. en W. aan de Belgische prov. Antwerpen.

Deze gem. bevat de dorpen Hooge-Mierde, Lage-Mierde en Hulsel. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 4700 bund. en daaronder 1600 bund. belastbaar land. Men telt er 230 h., bewoond door 260 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en weinig of bijna geen handel drijven. Ook heeft men er eenen oliemolen.

De inw., die op 2 na alle R. K. zijn, maken de parochiën van Hooge-Mierde, Lage-Mierde en Hulsel uit, welke in deze

burgerlijke gem. drie kerken hebben, als: ééne te Hooge-Mierde, ééne te Lage-Mierde en ééne te Hulsel.

De 2 Herv., welke hier wonen, worden tot de gem. van *Hilvarenbeek-Diessen-Hooge-en-Lage-Mierde* gerekend.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Hooge-Mierde, ééne te Lage-Mierde en ééne te Hulsel, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit den H. Stephanus.

MIERLE (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, die haren oorsprong neemt uit drie adertjes, die, in de omstreek van Mierlo, uit de heide ontspringen; vervolgens stroomt zij noordwaarts, verdeelt zich bij Stiphout in twee armen, waarvan de eene, oostwaarts vloeijende, zich te Rixtel in de *Aa* ontlast, en de andere, na twee uren oostwaarts geloopen te hebben, omstreeks het geh. Boerdonk, insgelijks in die rivier valt.

MIERLO, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (7 k. d., 29 m. k., 4 s. d.); palende N. W. aan de gem. Stiphout, N. O. aan Helmond, O. aan Lierop; Z. W. aan Heeze en Geldorp, W. aan Nunen-Gerwen-en-Nederwetten.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Mierlo, Broek en Hout. Men telt er 314 h., bewoond door 405 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2070 inw. De landbouw is het voornaam bestaanmiddel der ingezetenen; eigenlijk gezegde fabrijken, behalve eene katoenbleekerij, een oliemolen, een korenmolen en eene brouwerij, bestaan hier niet, ofschoon er over de honderd wevers van linnen, katoenen en wollenstoffen worden gevonden, welke hier voor de fabrikanten van Eindhoven en elders weven.

De grond is er over het algemeen schraal en zavelig, de weiden geven wel veel gras, doch het is op sommige plaatsen ongezond voor het vee.

Hoezeer de ingezetenen van deze plaats zich vlijtig toeleggen op het bebouwen van heigronden, is er echter nog drie vijfde gedeelte onbebouwde grond voorhanden, om welke ter bebouwing te brengen, in de eerste plaats mest vereischt wordt, welke, wanneer de rivier de Aa tot Helmond bevaarbaar gemaakt werd, tot op een half uur van deze plaats kon aangevoerd worden. — Mierlo heeft vele schaarbosschen.

Als navolgenswaardig verdient hier gemeld te worden, dat men in het jaar 1801 over de bebouwd wordende heide, een lijnregte weg naar Helmond heeft aangelegd.

De Zuid-Willemsvaart loopt door het oostelijke gedeelte dezer gem.

De inw., welke op 13 na alle R. K. zijn, onder welken 1500 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort. De Abdij van Tongerloo liet deze kerk, van welke zij het begevingsregt had, sedert het jaar 1316 tot 1818 door eenen Kannnnik bedienen; thans wordt de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan verrigt. Onder de Pastoors, welke hier vroeger gestaan hebben, verdienen melding Theodorus Verbraken, die er van 1606—1629 in bediening was, als wanneer hij tot Abt van Tongerloo benoemd werd, en Matthaeus Guillielmi, eigenlijk Matthijs Willems, die er in 1633 kwam, en den 4 Augustus 1636 aldaar overleed, na zich als Schrijver van eenige werkjes, over kerkelijke geschiedenissen en geestelijke oefeningen, te hebben bekend gemaakt.

De 13 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Nunen-Mierlo-Gerwen-en-Wetten*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 180 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. maakt thans eene heerl. uit, onder den naam van Mierlo-Hout-en-Bosch. Zie dat art. hieronder.

MIERLO, voorm. afzonderlijke heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband, Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond*; palende N. O. aan de voorm. afzonderlijke heerl. Broek, N. aan de voorm. afzonderlijke heerl. Hout, O. aan Lierop, Z. met eene punt aan de vrijheid Someren en de heerl. Sterksel, Z. W. aan de bar. van Heeze-en-Leende en de heerl. Geldrop.

Deze heerl. bevatte het d. Mierlo, benevens de geh. Over-Akker, Doeswijk, Bekelaar, Marktstraat, Goor, Looswijk, Klein-Vaerle, Berenbroek, Brandevoort en Hezeschoor.

Reeds in het jaar 1292 werd deze heerl. afgepaald. In 1312 vindt men, dat Hendrik, Heer *van Mierlo*, zijne vrije heerl. aan den Hertog van Braband opgedragen, en van hem weder ter leen zou ontvangen hebben, hetgeen echter niet van het hoog geregt te verstaan is, want eerst in het jaar 1397 werd het hoog geregt van Mierlo, en het hoog en laag geregt op de geh. Hout en Broek, aan Hendrik Dickbier van Mierlo verpand, welke verpanding in of omtrent het jaar 1626 weder werd afgelost; dan, bij verbaal accoord voor den Raad van Braband, in 's Gravenhage den 16 December 1706 gesloten, is het hoog geregt van Mierlo, en het hoog en laag geregt op het Hout en Broek aan de Vrouwe van Mierlo afgestaan, en vervolgens door de Algemeene Staten erfelijk aan haar opgedragen. De Heer van Mierlo plagt daar vele geregtigheden uit te oefenen; onder anderen ook het regt van korweiden, in welks bezit hij, bij vonnis van den Raad van Braband, van 25 Maart 1708, werd gehandhaafd.

Het d. Mierlo, voorheen wel eens Mierloe genoemd, en, in eenen oorspronkelijken brief van 1300, Mirlo geschreven, hoewel waarschijnlijk de eigenlijke naam Meerlo geweest is, ligt 2 u. O. van Eindhoven, 1 u. Z. W. van Helmond, bij het beekje de Mierle.

Dit dorp is niet fraai, dewijl de huizen er zeer verspreid liggen.

Men heeft er een klein en onaanzienlijk raadhuis.

Vele jaren na den vrede van Munster kregen de R. K., bij oogluiking, eenige vrijheid, om de godsdienst uit te oefenen in eene zeer geringe en kleine schuur. In het jaar 1750 werd aan hun door de Algemeene Staten toegestaan dit kerkhuis te vernieuwen, en den 27 December van het volgende jaar kregen zij verlof die schuur te mogen opbouwen tot de grootte en gedaante der kerkehuizen van Nunen en Geldorp. De oude parochiekerk, welke in het jaar 1496 volbouwd is, erkent als Patronesse de H. Maagd en Martelares Lucia. De R. K. zijn in het bezit en gebruik daarvan getreden den 8 September 1818. Deze kerk, welke een fraai en net gebouw en van eenen schoonen en spitsen toren, doch van geen orgel voorzien is, ligt omtrent ¼ u. van het dorp afgezonderd.

Behalve eene kapel, die eertijds op het gehucht den Hout stond, heeft Mierlo nog een gesticht van godsdienstige weldadigheid, het Apostelhuis genoemd, eertijds met eene kapel en eenen Priester, tot dienst en bijstand van twaalf oude mannen, die daarin onderhouden worden. Zie voorts het art. Apostelhuis. — Vroeger had men er ook een kasteel. Zie Mierlo (Kasteel-van-).

Mierlo is de geboorteplaats van den Kardinaal Guillielmus van Enckevoirt, geb. in het jaar 1465, † te Rome 19 Julij 1534 en van Godefridus van Mierlo, die den 11 Februarij 1570 tot tweeden Bisschop van Haarlem werd gewijd, en den 18 Julij 1587, als Bisschop van Deventer overleed, na ook nog Suffraan-Bisschop van Munster te zijn geweest.

Er zijn hier twee jaarmarkten, als: de eerste, den tweeden Dingsdag in de vasten, en de tweede, op Dingsdag vóór St. Cathrijn, op welke laatste de prijs van het spek voor Peelland bepaald wordt.

MIERLO, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. van *Veghel*, gem. en 10 min. O. van *Uden;* met 24 h. en 130 inw.

MIERLO (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, in het *Voorhout*.

Sommigen meenen dat het door Vincent Cornelis van Mierop, Thesaurier van Karel V voor de Nederlanden, of wel door zijnen zoon Jacob, in 1593 te 's Gravenhage overleden, is gebouwd. Vervolgens is het in handen van de bekende familie van Aersen van Sommelsdijk overgegaan, doch omtrent het einde van de zeventiende eeuw werd het aangekocht, veel vergroot en versierd door Willem Bentink, Graaf van Portland, gunsteling van Willem III. De wapens van dien Graaf prijkten dan ook nog lang in den voorgevel. Zijn achterkleinzoon, Graaf Bentink van Rhoon, was er nog op het einde der vorige eeuw eigenaar van, doch het werd door den Heer van Noordwijk, Baljuw van 's Gravenhage bewoond.

Het werd voorheen ook wel het Huis-van-Prins-Maurits genoemd, omdat deze het bewoonde, vóór het stadhouderlijke kwartier op het Binnenhof voltooid was.

MIERLO (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Helmond*, gem. en ½ u. Z. van *Mierlo*.

Het was een oud gebouw, van zware muren en dikke torens voorzien en met eene diepe gracht omgeven, doch is in het laatst der vorige eeuw, ingestort.

MIERLOER-HOUT (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hout.

MIERLO-HOUT-EN-BOSCH, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond*.

Deze heerl., de zelfde grenzen, grootte enz. als de gem. Mierlo bevattende, zoo verwijzen wij overigens derwaarts. Zij behoorde oudtijds aan de Ridders Dicbier, verviel achtervolgens op de huizen van Swaaff, van Boussies, van Rubempré en door verdrag op dat van Raas van Grevenbroek, van welke men in het midden van het koor der kerk de begraafplaatsen en grafschriften ziet. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer J. L. Baron van Scheepenzeel Heusch, te Roermonde.

MIEUWEMEER of Mieuwkemeer, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, O. van Sygerswolde.

Dit meer is door het afgraven der veenen verdwenen.

MIJ (TER-), naam, welken de landlieden geven aan het d. Ameide, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Ameide.

MIJ (TER-), voorm. adell. h. in het Nederkwartier der prov. Utrecht. Zie MÉY (TER-) (1).

MIJA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de groep *Batsjan* behoorende.

MIJARANG, oud geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Buitenzorg*.

MIJDRECHT, kerk ring., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*.

Men telt er de volgende 11 gem., als: Mijdrecht, Ter-Aa, Abcoude, Baambrugge, Breukelen, Kamerik, Kockengen-en-de-Haar, Vinkeveen-en-Demmerik, Waverveen, Wilnis-en-Oudhuizen en Zegveld. Deze gem. hebben 11 kerken, welke bediend worden door 11 Predikanten. Vroeger was er nog eene vervallene kapel aan de Haar, welke thans tot eene schuur dient. Men telt er ruim 6200 zielen, onder welke ruim 2450 Ledematen.

MIJDRECHT, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, (5 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan de Noordhollandsche gem. Uithoorn en Nieuwer-Amstel, N. O. aan Waverveen, Z. O. aan Wilnis, W. en Z. W. aan de Zuidhollandsche gem. Nieuwveen en Zevenhoven, Z. W. aan Nieuwveen, W. aan Kalslagen-enBilderdam en Aalsmeer-en-Kudelstaart.

Deze gem. bevat het d. Mijdrecht, benevens de geh. de Hoef, Kromme-Mijdrecht, de Mennonietenbuurt en Benoorden de Zuwe, benevens Blokland, hetwelk ook een gedeelte bevat van de Zevenhoofsche droogmakerij.

Zij beslaat eene oppervlakte van 3116 bund. 14 v. r. 59 v. ell., waaronder 462 bund. 40 v. r. van den zoo even gemelden drooggemaakten Bloklandsche-polder; 684 bund. Mijdrechtsche droogmakerij, zijnde genoegzaam voltooid, en 640 bund. uitnemend goede wei- en hooilanden; terwijl de drooggemaakte landen goede tarwe, rogge, haver, garst en andere teelt opleveren. De overige bundertallen bevatten deels uitgebreide veenderijen en deels uitgestrekte waterplassen. Men telt er 320 h., bewoond door 525 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2470 inw., die meerendeels hun bestaan vinden in de koehouderij, het maken van boter en kaas, de granenteelt en de turfveenderij.

De Herv. zijn er ruim 1250 in getal, doch onder deze zijn ruim 90 inwoners van Blokland, die kerkelijk onder *Zevenhoven*, prov. *Zuid-Holland*, behooren. De overige maken de gem. van *Mijdrecht* uit.

De Doopsgez., die hier vroeger woonden, maakten eene gem. uit, welke eene vergaderplaats had in eene buurt, aan de oostzijde van den Amstel, even bezuiden de brug van den Uithoorn, om die reden de Mennonitenbuurt genoemd. Thans echter woont er onder MIJDRECHT nog slechts één huisgezin van die gezindte; terwijl de kerk thans tot eene synagoge dient voor de te Mijdrecht en Uithoorn wonende Israëlieten.

De R. K., die er 1070 in getal zijn, behooren, ten getale van ongeveer 530 van het dorp, tot de stat. van *Mijdrecht-Wilnis-en-Oudhuizen*, welke hier eene kerk heeft; verder zijn ruim 500 der inw. van de geh. onder MIJDRECHT kerkelijk vereenigd met den *Uithoorn*, en de overigen, wat Blokland betreft, behooren kerkelijk tot *Zevenhoven*.

---

(1) Even eens, zoeke men de andere woorden, welke men soms wel eens MIJ gespeld vindt en hier niet voorkomen, op MEY.

De Isr., die er 65 in getal zijn, hebben met die uit de gem. Uithoorn eene synagoge, zijnde een klein doch net gebouw, zonder toren.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Mijdrecht, aan het dorp en ééne aan de Hoef, dienende voor de gezamenlijke geh., welke scholen te zamen door een getal van ruim 300 leerlingen worden bezocht.

Deze gem. is eene heerl., welke tegenwoordig in eigendom bezeten wordt door den Heer Baron MAXIMILIAAN LOUIS D'YVOY, woonachtig te 's Gravenhage.

Het dorp MIJDRECHT, door de landlieden meestal MEIJERT genoemd, ligt 5½ u. N. W. van Utrecht, 2½ u. W. van Loenen, in de Ronde veenen en is als de hoofdzetel daarvan aan te merken; 52° 10′ 54″ N.B., 22° 31′ 46″ O. L. Het is een uitgestrekt dorp, waarvan ongeveer de helft tot de kom der gemeente en de wederhelft tot de buitengehuchten behoort. Het bestrate dorp bevat eene dubbele rij huizen, met eene dubbele rij lindenboomen, die daaraan een schoon aanzien geven.

Men vindt reeds gewag gemaakt van MIJDRECHT in eenen brief van het jaar 1085, waarbij KOENRAAD, de twee en twintigste Bisschop van Utrecht, *den Proost* en het kapittel van ST. JAN, in plaats van het tolhuis in Smithuizen, hem afgestaan, onder anderen ook beschenkt met de veen- of moeraslanden in MIJDRECHT, tot die wijdte, dat zij, aan de eene zijde, bepaald worden, door de landscheiding tusschen het Sticht en het Graafschap Holland, en aan de andere zijde, gedeeld worden tusschen die van MIJDRECHT en Abcoude. Een perkemente brief der Utrechtsche kerk, van het jaar 1201, maakt ook gewag van deze plaats; en de open brief van INNOCENTIUS III, of liever IV, spreekt van het dorp MIJDRECHT met de kerk, te kennen gevende, dat er meer plaatsen en kapellen onder behoorden. Later had de Proost van St. Janskerk te Utrecht het gezag over dit dorp. De gemelde Proost had hier en in de omliggende dorpen en vlekken, niet alleen het middelbaar, maar ook het hooge regtsgebied, dat is, hij had er het regt van den zwaarde, dat van halszaken te vergeven, van ordonnantiën te maken enz. Zoodanige ordonnantiën zijn te MIJDRECHT nog uitgegeven in 1598.

De Herv., die er 1160 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*, behoort. De eerste, die in de gem. van MIJDRECHT het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest BOETIUS PETREUS, die in het jaar 1588 hier in dienst was. De gem. was destijds met die van *Thamen* vereenigd, doch in het jaar 1624 zijn die beide gem. van elkander gescheiden, tijdens de dienst van JOHANNES AUCUPIUS, die te MIJDRECHT bleef en aldaar in 1648 overleed. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, was de bekende CHRISTIAAN SALOMON DUITS, die vroeger Joodsch Rabbijn in Hongarijen was geweest en hier van 1777 tot 1795 stond.

MIJDRECHT had, vóór de Reformatie, eene hoofd- of moederkerk, waarin het kruis van onzen Zaligmaker, de H. Maagd en St. Jan met eenen zonderlingen eerbied gevierd werden. De Proosten van St. Janskerk hadden er het regt van patroonschap, dat is, van den Regent der parochiekerk aan te stellen, in welk regt zelf de Gravinne Douairière VAN SALM, als bezittende de proostdij, in het jaar 1696, door de Staten van deze provincie is bevestigd geworden, om, uit kracht daarvan, eenen Predikant te mogen aanstellen.

Doch in het jaar 1755, is bij hun Ed. Mog. verstaan, dat de Proost het regt van patroonschap alhier niet had, maar dat, in het beroepen van Predikanten, de Proost en de kerkeraad zich hadden te gedragen naar het concordaat van den 4 Maart 1636, volgens hetwelk hij de goed- of afkeuring der beroepen Predikanten had. De kerk is een vierkant gebouw, prijkende met eenen uitstekende fraaijen spits en toren, met twee klokken, staande in het midden van het dorp. Zij heeft in het jaar 1826 aanmerkelijke herstellingen ondergaan en in het jaar 1842 is er een orgel in geplaatst, vervaardigd door BATZ en Comp, Orgelmakers te Utrecht, hetwelk den 20 Maart ingewijd is.

Behalve het hoofdaltaar zijn er, vóór de Hervorming, in de kerk nog twee altaren geweest, het eene van het H. *Kruis*, van ST. JAN *den Dooper*, en van ST. JAN *Evangelist*, het andere van de *H. Maagd* MARIA, van ST. STEVEN, en van den *H. Belijder* ANTONIUS; staande het eene aan de noordzijde, en het andere aan de zuidzijde, der kerk. Aan deze altaren was tot behulp van den Pastoor opgerigt eene altijd durende kapellanij of vikarij, onder dit beding, dat de gene, welke de gemelde kapellanij zoude bedienen, gehouden zoude zijn, zijn vast verblijf in de parochie te houden, wekelijks een zeker getal missen te lezen en de jeugd te onderwijzen. Behalve de gemelde vikarij, was in deze kerk eene broederschap van de *H. Maagd* MARIA. De inkomsten van den Pastoor beliepen jaarlijks 100 gulden. De Koster werd door de gemeente aangesteld.

De R. K. kerk, op de grenzen der gem. Wilnis gelegen, is aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd. Het is een prachtig gebouw, met eenen koepeltoren en een fraai orgel.

In een gedeelte der burgerlijke gemeente MIJDRECHT, tegen over het dorp Uithoorn, aan den Amstel, ligt Groenewoud, de verblijfplaats eener godsdienstige secte, die gemeenschap van goederen predikt, maar zeer in verval is, en zich zelven veelal den naam van Nieuw-Jeruzalemmers toeëigenen

Men heeft in dit dorp ook een gemeente- of dorpshuis, zijnde een niet groot, maar doelmatig ingerigt gebouw.

In vorige eeuwen vond men te MIJDRECHT een kasteel, het Huis-te-Mijdrecht of het Proostenhuis genoemd, waarover de Proos van St. Jan te Utrecht de Kastelein aanstelde. Zie MIJDRECHT (HET HUIS-TE-).

De school in het dorp wordt gemiddeld door een getal van 175 leerlingen bezocht

Dit d. heeft met den Uithoorn een Departement der Maatschappij, *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 22 Januarij 1824 opgerigt is en ongeveer 40 Leden telt.

De kermis valt in den tweeden Dingsdag in de maand Augustus.

MIJDRECHT is de geboorteplaats van den Genees- en Letterkundige THEODORUS JANSONIUS VAN ALMELOVEEN, geb. 24 Julij 1657, † in 1712.

Den 10 Februarij 1794 is onder deze gem., eene stoommachine op den regter oever der rivier den Amstel, ter droogmaking van den Mijdrechtsche plas, eene plas van 1100 morgens grootte, voor het eerst aan den gang gemaakt. De stoombuis van dit fraai werktuig, was van 48 duim. middellijns en hield eene pomp van 60 duim. middellijns, met eenen slag van 8 voet lengte, aan den gang. Sedert eenige jaren is echter deze machine door molens vervangen, en thans is de polder drooggemaakt.

Het wapen van Mijdrecht is een schild van keel (rood), met eene *Agnus Dei* van goud, staande ter linkerzijde gekeerd.

MIJDRECHT (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat bij Achttienhoven, aan het Woerdsche-verlaat, uit de *Grecht* en de *Oude-Dijksloot* ontstaat en, met eene noordwestelijke rigting, eerst tusschen de gem. Noorden en Zevenhoven ter eenre en Wilnis en Mijdrecht ter andere zijde heenloopende, zich bij den Uithoorn ontlastende in den *Amstel*, dragende gedeeltelijk onder *Mijdrecht* den naam van Kromme-Mijdrecht.

MIJDRECHT (HUIS-TE-) of Slot-te-Mijdrecht, voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. W. van *Loenen*, gem. en beoosten de kerk van *Mijdrecht*.

Dit h., ook wel de Proostdij of het Proostenhuis genoemd, was weleer van zoo veel aanbelang, dat de Proost, bij plegtigen eede, in het gemeene kapittel beloofde, den Kastelein daarvan nimmer te verzetten, vóór dat de nieuwe Kastelein met bezegelde brieven beloofd zou hebben, het huis nooit te zullen ruimen, vervreemden of aan iemand overleveren, dan bij wille, toedoen en toestemming van den Proost, den Deken en het Kapittel. In 1536 werd het Huis-te-Mijdrecht, door de Staten van Utrecht, voor eene ridderhofstad erkend.

In het jaar 1572 kwamen omtrent vijf honderd mannen te Mijdrecht, die, onder aanvoering van Adriaan van Duivenvoorde, de schans en de St. Janstoren aldaar in den brand staken. Het huis werd toen ook afgebrand, en dewijl de proostdijgoederen in die onlusten te veel geleden hadden, om het weder op te bouwen, werd het, in het jaar 1579, door den Proost en het Kapittel van St. Jan, tot een onversterflijk erfleen gegeven en verleid op Tako van Montzima, Baljuw der proostdij, op voorwaarde, dat hij het huis zou herstellen en opbouwen naar zijn believen, mits de kosten, daartoe te besteden, de som van vijftien honderd karelsguldens niet te boven gingen. De Proost behield wijders het regt, om altoos, zonder wederzeggen, het huis wederom naar zich te mogen nemen, mits daarvoor betalende zoo veel het waardig geschat zou worden, doch niet meer dan vijftien honderd karelguldens. Ook mogten hij, de Deken en die van het Kapittel, te Mijdrecht komende, altoos op het huis hunnen intrek nemen, mits den wijn, dien men aldaar zou drinken, medebrengende. De puinhoopen en het overgebleven muurwerk, vervolgens door den Baljuw geschat zijnde, werden vier honderd vijftig gulden waardig bevonden, welke tot afslag van de gemelde 1500 gulden strekten. Het huis moet naderhand door den Proost, wederom genaast zijn want, kort na het jaar 1633, werd het, door Jan Adolf, Graaf van Salms, toen Proost zijnde, met toestemming van het kapittel, verkocht aan Heer Nicolaas van Berk, Deken van het kapittel, mits dat hij en zijne nakomelingen, het van den Proost in der tijd te leen zouden houden. Sedert dien tijd is het Huis te Mijdrecht aan de proostdij van St. Jan leenroerig geweest. Na het overlijden van Jakob van Berk, oudste zoon van Nicolaas van Berk, kwam de beleening, in het jaar 1680, op Isabella Uitenboogaart, die het huis aanstonds opdroeg, ten behoeve van Jonkheer Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein, die in het zelfde jaar, wegens deze ridderhofstad door den Stadhouder, onder de Edelen en Ridderschap van deze provincie is beschreven geworden. Na zijnen dood, die in het jaar 1692 voorviel, is Jonkheer Reinoud Gerard van Tuyl van Serooskerke, Heer *van Zuilen*, in het jaar

1700, met het Huis te Mijdrecht beleend; in het jaar 1715, de Heer Gerlach Frederik van der Capelle, Deken van St. Pieter, en in het jaar 1735, de Heer Gerlach van der Capelle, Heer *van Papekop*. De laatste beleening is geschied, in het jaar 1739, op den Heer Daniel Kornelis van der Capelle, Heer *van* Mijdrecht, en Maarschalk *van Eemland*.

Het Huis-te-Mijdrecht is echter, voor meer dan anderhalve eeuw gesloopt, zoo dat er niets meer dan de grondslagen, welke met gras begroeid zijn, zijn overgebleven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 56 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Baron Maximiliaan Louis d'Yvoy, woonachtig te 's Gravenhage.

MIJDRECHT (KROMME-), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. O. van *Leyden*, kant. en 3 u. O. van *Woubrugge*, gem. en ½ u. O. van *Zevenhoven*; met 21 h. en 140 inw.

MIJDRECHT (DE KROMME-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 4 u. W. van *Loenen*, gem. en 1 u. W. van *Mijdrecht*, langs de rivier de Kromme-Mijdrecht; met 17 h. en 150 inw.

MIJDRECHT (DE KROMME-), water, dat aan de grenzen der prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*, aan de scheiding tusschen de gem. Wilnis en Mijdrecht een begin neemt. Van daar in eene west-noordwestelijke rigting tusschen de gem. Zevenhoven en Mijdrecht doorloopt, aan den zuidoostelijken hoek van den pold. Blokland in de gem. Mijdrecht komt, en voorts in eene meer noordelijke strekking die gem. doorloopt, en zich aan den noordoostelijken hoek van den Bloklandspolder met de *Drecht* vereenigt, om den Amstel te vormen.

MIJDRECHT (PROOSTDIJ-VAN-), streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Jan (Proostdij van St).

MIJDRECHTSCHE-DROOGMAKERIJ, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan Waverveen, O. aan het dorp Mijdrecht, Z. aan de Kerkvaart te Mijdrecht, W. aan de bovenlanden de Mijdrecht.

Deze bedijking, die men sedert 1794 is begonnen droog te maken, en in dit jaar (1845) voltooid is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 903 bund., alles schotbaar land, en wordt door acht molens droog gehouden. Het bestuur berust bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, doch de verbetering en voltooijing dier droogmaking is, onder het bestuur van eene bijzondere commissie, tot stand gebragt.

MIJDRECHTSCHE-PLAS, voorm. water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en 5 min. W. van *Mijdrecht*, waaruit men vroeger veel turf gehaald heeft, doch die men sedert het jaar 1794 is begonnen droog te maken, waartoe men destijds eene stoommachine heeft opgerigt, doch deze niet aan het oogmerk voldoende is sedert eenige jaren door molens vervangen. Zie voorts het vorige art.

MIJDRECHT-WILNIS-EN-OUDHUIZEN, R. K. statie, prov. en aartspr. van *Utrecht*, met eene kerk te Mijdrecht, op de grenzen van Wilnis, welke door eenen Pastoor bediend wordt. Men telt er ongeveer 1400 zielen, onder welke 1100 Communikanten.

MIJEZIJDERWETERING, water, in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, hetwelk aan den Mijezijdermolen uit de *Grecht* komt, met eene noordelijke strekking Kamerik-Mijezijde doorloopt, en zich, aan de Ruwielkade, weder in de *Grecht* ontlast.

MIJL-KRABBE-EN-NADORT (DE), meestal enkel DE MIJL genoemd, gem., gedeeltelijk op het *Eiland van Dordrecht*, gedeeltelijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Oude-Maas en de gem. Dordrecht, O. aan Dubbeldam, Z. aan Wieldrecht en 's Gravendeel, W. aan Puttershoek.

Deze gem. bestaat uit den Mijlpolder, den Krabbepolder, het Groot-Koningrijk, het Klein-Koningrijk, benevens een gedeelte van den Wieldrechtsche-polder en van Nieuw-Bonavontura.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 749 bund. 1 v. r. 92 v. ell., waaronder 630 bund. 87 v. r. 32 v. ell. belastbaar land. Men telt er 96 h., bewoond door 115 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., veelal fabriekarbeiders. Ook heeft men er 3 zoutkeeten, 4 houtzaag-, 1 tras- en 9 oliemolens.

De inw., die, op 21 na, alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Dordrecht*. — De 2 Evang. Luth., die men er aantreft, maken mede deel van de gem. *Dordrecht*. — De R. K., die er 13 in getal zijn, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — De 6 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke door huwelijking is gekomen aan de Graven VAN NASSAU, en is in het jaar 1795 een eigendom geworden van Mr. CORNELIS VAN FOREEST, wiens nazaten haar bezeten hebben tot in het jaar 1836, toen zij is aangekocht door den Heer E. CANNEMAN, Lid van den Raad van State, te 's Gravenhage, die haar nog bezit.

Onder de voorregten dezer heerl. behoorde vroeger, dat de Graaf VAN NASSAU, Heer van *Bergen, Kortgene en de Mijl*, ingevolge octrooi (laatst vernieuwd den 19 Januarij 1791, voor den tijd van 20 jaren), van Hunne Edele Grootmogenden, aan het einde van de Krabbe, een vuurbaken stelde. Alle schepen de kil passerende moesten hieraan jaarlijks 22 stuivers betalen; de binnenlandsvaarders, buiten het gebied van den staat te huis behoorende, die 20 last en daarboven groot waren, betaalden tien stuivers; van 10 tot 20 last 8 stuivers, en van 5 tot 10 last 4 stuivers. Gemelde Graaf stelde voor dit baken eenen bakenmeester.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van goud, met eenen springenden eenhoorn geheel van sabel (zwart).

MIJLPAAL-VAN-KEIZER-MARCUS (AAN-DEN-), plaats in het *Land-der-Caninefaten*, aan den voet der zandduinen, thans vermoedelijk het d. MONSTER, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MONSTER.

MIJLPOLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, gedeeltelijk kant. *Dordrecht*, gem. *de Mijl-Krabbe-en-Nadort*, gedeeltelijk kant. *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leer-Ambacht*; palende N. W. aan den Nieuwe-polder, N. aan het Groot-Koningrijk, O. aan het Klein-Koningrijk, Z. aan den Trekdamsche-polder, Z. W. aan den pold. Nieuw-Bonaventura, W. aan den Hoek-Nieuwlandsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 155 bund. 80 v. r. 47 v. ell., als: onder de *Mijl-Krabbe-en-Nadort*, 144 bund. 54 v. r. 33 v. ell., en onder *'s Gravendeel-en-Leer-Ambacht*, 19 bund. 26 v. r. 14 v. ell. Hij wordt door eenen molen en eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

MIJNDEN, heerl. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loosdrecht*; palende N. aan de Drecht, welke haar van Loenerveen scheidt, O. aan de Oude Loosdrecht, Z. aan Breukelerveen, W. aan de Vecht, die haar van Loenersloot scheidt.

Deze heerl. bevat het geh. Mijnden, bestaande uit eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in de hooiteelt en de melkerij hun bestaan.

De Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Loenen* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Kortehoef*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuw-Loosdrecht*.

Deze heerl. wordt sedert onheugelijke jaren, met de beide Loosdrechten, als onverdeeld door eenen Ambachtsheer bezeten, niettegenstaande zij in de daad afzonderlijke heerlijkheden zijn.

Het geh. Mijnden, ook wel Mijnen genoemd, ligt 3 u. N. W. van Utrecht, ¼ u. Z. O. van Loenen, 1 u. W. ten Z. van Oud-Loosdrecht. Vroeger lag hier het oud adell. Huis-te-Mijnden. Zie Mijnden (Het Huis-te-).

Het wapen van Mijnden bestaat in vijf zwarte dwarsbalken, over het kruis doorsneden met twee balken van keel (rood).

MIJNDEN (BINNENPOLDER-VAN), pold. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*; palende N. aan Loenerveen, waarvan het door de Drecht gescheiden wordt, O. aan de Overdijksche-wetering, welke hem van den Buitenpolder-van-Mijdrecht scheidt, Z. aan Breukelerveen, W. aan de Vecht.

MIJNDEN (BUITENPOLDER-VAN-), pold. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*; palende N. aan de Drecht, welke hem van Loenderveen scheidt, O. aan de Muijeveldsche-wetering, door welke zij van Oud-Loosdrecht gescheiden wordt, Z. aan Breukelerveen, W. aan de Overdijksche-wetering, welke hem van den Binnenpolder-van-Mijnden scheidt.

MIJNDEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. Z. van *Loenen*, gem. *Loosdrecht*, ongeveer ½ u. W. ten Z. van Oud-Loosdrecht, N. van de Drecht, niet ver van de Mijndersluis. Men wil dat het, in het jaar 1227, gebouwd zij, door Aegidius, eenen der Heeren uit het huis van Amstel gebouwd zij, ook gaat het vrij zeker dat de Heeren van Mijnden uit het geslacht der Heeren van Amstel afstamden; de tijd der slooping van dit huis en bij welke gelegenheid dit gebeurde, is onbekend.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men eenen ruig begraasden puinheuvel, welke, zoo als men nog eenigzins kan ontdekken, door grachten omgeven is geweest. Het gebouw schijnt vrij groot geweest te zijn, en moet, volgens het maaksel der steenen, welke men er weleer vond, eene ronde gedaante gehad hebben.

MIJNDENVELD of Mijnderveld, op sommige kaarten ook Muijerveld gespeld, b. in het balj. van de *Loosdrechten*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Utrecht*, ½ u. Z. O. van *Loenen*, gem. *Loosdrecht*, ½ u. Z. W. van *Oud-Loosdrecht*.

MIJNDERSLUIS (DE), sluis in het balj. van de *Loosdrechten*, prov. *Utrecht*, schuins tegen over het d. Loenen, ½ u. W. ten Z. van *Nieuw-Loosdrecht*, waardoor het water uit de Drecht zich in de Vecht ontlast.

MIJNE-HOOP, voorm. suikerplant. en houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hoop (Mijne-).

MIJNE-HOOP-EN-CELLE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter regterzijde in het afvaren; 500 akk. groot; nu de militaire post Republiek. Zie dat woord.

MIJNE-HOOP-EN-LA-JALOUSIE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hoop-en-La-Jalousie (Mijne).

MIJNEN, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het geh. Mijnden in het balj. van de *Loosdrechten*, prov. *Utrecht*. Zie Mijnden.

MIJN HEERSEN, naam, welke men kortheidshalve aan het d. Middelharnis, op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, geeft. Zie Middelharnis.

MIJNHULP of Mijne-Hulp, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararaweg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende N. aan de plant. Frederiksburg, O. aan het verl. Land-van-Frederiksburg; 1000 akk. groot. Thans is het getrokken aan *Onverwacht*.

MIJNS-HEERENLAND-VAN-MOERKERKEN, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, (13 k. d., 5 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Heinenoord, N. O. aan Puttershoek, O. aan Maasdam, Z. aan Maasdam en Westmaas, W. aan Oud-Beijerland.

Deze gem. bestaat uit den Mijns-Heerenland-van-Moerkerksbinnenpolder of Oudelandsche-polder en de Zomerlanden, benevens een gedeelten van den Westmaas-Nieuwlandsche-polder en van den Oud-Beijerlandsche-polder. Zij bevat het d. Mijns-Heerenland-van-Moerkerken, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1763 bund. 43 v. r. 29 v. ell., waaronder 1663 bund. 74 v. r. 75 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 153 h. bewoond door 228 huisgez. uitmakende eene bevolking van 1130 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, zijnde de vlasteelt, in vergelijking van nabij gelegene plaatsen, alhier van weinig belang, terwijl de korenlanden zeer gelukkig gelegen zijn, en des zomers een verrukkelijk gezigt opleveren. Ook heeft men er twee scheepstimmerwerven en eenen korenmolen.

De inw., die er, op elf na, allen Herv. zijn en onder deze ruim 500 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Adriaan Cornelisz, die, in het jaar 1565, herwaarts kwam, en in het jaar 1585 zijne dienst nederlegde.

De 4 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oud-Beijerland* gerekend. — De 7 Israëliten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze gem. eene school.

De gem. Mijns-Heerenland-van-Moerkerken is eene heerl., welke, vóór het jaar 1437, den naam van Schobbe en Evenocke droeg, doch op den 26 Mei des gemelden jaars, door Arend van Rosendael, aan Heer Lodewijk, Ridder, Heer *van Moerkerken*, in Vlaanderen, toegestaan zijnde, deze landen tot een winter- en korenland te bedijken, heeft deze dan ook zijne aldus nieuw bedijkten polder en heerlijkheid voortaan bestempeld, met den naam van Moerkerken in Zuid-Holland. Vanwaar de naam Mijns-Heerenland zijnen oorsprong heeft, is niet te bepalen.

De vertellingen en overleveringen daarvan zijn veel te fabelachtig om ze hier op te nemen. In brieven van de zestiende eeuw wordt het altoos benoemd met den naam van MOERKERKEN en MOERKERKERLAND; naderhand heeft het 's HEERENLAND of HEERENLAND geheeten, en nu, sedert eenen geruimen tijd, heeft men twee van de gezegde namen te zamen gevoegd, waaruit de naam van MIJNSHEERENLAND-VAN-MOERKERKEN geboren is. Thans wordt deze heerl., in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe van den Heer JAN KNOTTENBELT, vroeger Predikant van Mijns-Heerenland-van-Moerkerken.

Het d. MIJNS-HEERENLAND-VAN-MOERKERKEN, meestal enkel MIJNSHEERENLAND genoemd, ligt 3 u. W. van Dordrecht, 1½ u. O. Z. O. van Oud-Beijerland.

De kerk is een zeer ruim, luchtig en net gebouw, met eenen vrij hoogen toren, voorzien van eene luchtige spits, waarin twee groote klokken hangen, en de overblijfselen nog te zien zijn van een derde, daarin gehangen hebbende. Den 7 Maart 1445, werd deze kerk met eenige inkomsten begiftigd, en de eerste Pastoor aangesteld door den stichter der kerk VRANCK VAN PRAET, Heer *van Moerkerken*, en *van der Merwede*, zoon van voorgemelden Heer LODEWIJK. Aan het oosteinde der kerk is een afgeschoten koor, voorzien van onderscheidene begraafplaatsen; inzonderheid munt daarin uit de tombe, op den grafkelder der Ambachtsheeren staande, welke geheel van zwart marmer is, en daarop ligt levensgrootte uitgehouwen, Vrouwe ELISABETH VAN LOON, weduwe van evengemelden VRANCK VAN PRAET, overleden en aldaar begraven den 18 April 1514, blijkens het volgende opschrift om den rand der tombe te lezen:

SEPULTURE VAN VROUWE ELISABETH VAN LOON, WEDUWE MRS. VRANCK VAN PRAET, RIDDER HEERE VAN MOERKERKEN, SCHILTKNAAP, RAAD, ENDE CAMERHEER ONS GENADIGEN HEERE, ETC. DIE OVERLEEFT DEZER WERELT, IN 'T JAAR ONS HEEREN ALS MEN SCHREEF MVC EN XIIII, DEN 18 DAG VAN APRIL.

Ook blijkt dat in denzelfden kelder begraven ligt, Vrouwe ERMGARD VAN BOMMELSBERG, genaamd VAN HONSTEYN, weduwe GOOSWYN VAN RAESFELT, Vrouwe VAN MOERKERKEN in Zuid-Holland, overleden den 28 Augustus 1595, en mede is in dezen kelder bijgezet, ART DE CONINGH, Heer *van Mijnsheerenland-van-Moerkerken*, op den 8 Maart 1784. In hetzelfde koor is mede bezienswaardig de keurelijk uitgehouwen zerk, op den grafkelder van WILLEM BEIJER, thans behoorende aan de familie der BALENS te Dordrecht.

In vroeger jaren was het geheele verwulf der kerk beschilderd met geschiedenissen van het Nieuwe Testament, beginnende met het beschrijvingsgebod van AUGUSTUS, en eindigende met de uitstorting van den H. Geest, ten dage van het pinksterfeest; doch dit verwulf, door den tijd zeer beschadigd geworden zijnde, is geheel vernieuwd, en daarmede het schilderwerk, vervaardigd in den jare 1554, verdwenen.

Men heeft hier nog een oud adell. h., het Hof-van-Moerkerken genoemd. Zie het art. MOERKERKEN (HOF VAN).

Men heeft te MIJNSHEERENLAND-VAN-MOERKERKEN een Departement der Maatschappij, *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Februarij 1809 is opgerigt, en 20 Leden telt.

Het wapen van deze gem. bestaat in een schild van goud, met een Bourgondisch open kruis van keel, beladen met vijf gouden St. Jacobsschelpen, gegeven door bovengemelden Heer LODEWIJK, bijgenaamd

van Praet, wiens stamwapen het was, en even het zelfde als hetgeen gevonden wordt op de prachtige graftombe der Heeren van Praet, te zien in de St. Salvatorskerk, binnen Brugge, in West-Vlaanderen.

MIJNSHEERENLAND-VAN-MOERKERKS-BINNENPOLDER of Oudelands-polder, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Mijnsheerenland-van-Moerkerke*; palende N. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, den West-Zomerlandsche-polder, den Oost-Zomerlandsche-polder en de Oude-Maas, O. aan den Hoek-Nieuwlandsche-polder en den polder Nieuw-Bonavontura, Z. aan de binnengedijkte Maas, W. aan den Westmaas-Nieuwlandsche-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 884 bund. en wordt door twee molens en eene sluis van het overtollige water ontlast.

MIJN-VERMAAK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Broederschap, benedenwaarts aan de koffijplant. La Prevoyance; 1000 akk. groot; met 182 slaven.

MIJN-ZORG, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde van Poelepantjesbrug komende; palende N. aan den verl. houtgr. Helena-Christina, Z. aan den houtgr. Discordia, met welke laatste zij nu tot eene plant. vereenigd is; 1000 akk. groot.

MIJN-ZORG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Vredenburgerkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Geertruida-Elizabeth, benedenwaarts aan de verl. plant. de Hulp; 500 akk. groot.

MIJN-ZORG-EN-DISCORDIA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde van Poelepantjes brug komende; palende N. aan de verl. houtgr. Helena-Christina, Z. aan de verl. houtgr. Arendsvlijt; 1000 akk. groot. Voorheen waren het de twee afzonderlijke houtgr. Mijnzorg en Discordia.

MIJO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. O. van Typa.

MIJT-STEL (DE), plaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, ½ u. Z. van Nunspeet, in de heide, nabij den Vierholterweg, bestaande uit eene aaneenschakeling van heuvelen, zigtbaar door menschen handen gemaakt, maar nog onbekend in haar vroegere doeleinden. Deze plaats is bovenal ongemeen wijd en heuvelvormig, in de gedaante van eene halve maan, waarvan de holle zijde naar het zuiden gekeerd is, voor welke holle zijde een meertje (thans moeras) gevonden wordt. De hoogte der wallen, boven den beganen grond, is omtrent 12 ellen; de binnenruimte in de lengte, beslaat omtrent 50 à 60 ellen, en in de breedte 24 ellen. Er zijn thans nog drie ronde zitplaatsen van 5 ellen middellijns aanwezig, welke op eenen onderlingen afstand van ruim 5 ellen, in eene regte rigting van het Oosten naar het Westen liggen. Boven in den kruin van den aarden wal, vindt men ook nog zeventien gaten in den grond, even als of zware boomstammen aldaar uitgedolven waren. Van deze plaats is niet eene legende overgebleven; of zij voor eene heidensche offerplaats, voor hunne schans, voor geregtsplaats, of voor huldigingsplaats der Utrechtsche Bisschoppen (even als den Bisschopsberg, onder de gemeente Havelte in Drenthe (1)) moet gehouden worden, blijft een raadsel, slechts de naam van Mijt-stel is bewaard gebleven en anders niets.

(1) Zie D. II, bl. 455.

MIJZEN of MIJZERKOOG, pold. gedeeltelijk in *Dregterland*, gedeeltelijk in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-West-Mijzen*, gedeeltelijk, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Ursem-Rustenburg-en-de-Braak;* palende N. aan de Ursemerban en de Avenhornerban, O. en Z. O. aan de Beemster, Z. aan het Schermereiland, W. aan de Bedijkte-Schermeer.

De pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 568 bund., als: onder *Schermerhorn en-Westmijzen* 336 bund. 87 v. r. 90 v. ell. en onder *Ursem-Rustenburg-en-de-Braak* 231 bund. 12 v. r. 10 v. ell.

MIJZEN (OOST-), voorm. ban in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Ursum-Rustenburg-en-de-Braak;* palende N. aan de Avenhornerban, O. en Z. aan de Beemster, W. aan West-Mijzen.

Deze ban bevatte het geh. Oost-Mijzen, bestaande uit eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 201 bund. 12 v. r. 10 v. ell. Men telt er 3 h., met 20 inw., die meest in de melkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Ursem.* — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Goorn-en-Grosthuizen* gerekend.

Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Avenhorn.*

MIJZEN (WEST-) of West-Mijsen, voorheen een d., later eene b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. van *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-Westmijzen*, N. van *Schermerhorn.*

Van dit d. bestaat thans niets meer dan eene boerenwoning en het voormalige schoolhuis; zijnde thans de woning eens arbeiders.

Vroeger is er een klein kerkje geweest, welke vóór de Reformatie begeven werd door de Abten van Egmond, daarna werd daarin dienst gedaan door de Predikanten van Ursem en Schermerhorn, die hier ieder om de veertien dagen eens moesten prediken, doch, daar door achteruitgang en brand dit dorp verminderde, werd dit niet naauwkeurig nagekomen en is in het jaar 1744 de kerk afgebroken, doch de voeting en zerken zijn eerst in 1817 weggeruimd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans land.

MIJZERWEG (DE OOST-), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Beemsterdijk over West-Mijzen, in eene oost-zuidoostelijke rigting door de Beemster, tot bij aan de noordoostzijde aan den Beemsterdijk stuit.

MIJZERWEG (DE WEST-), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Beemsterdijk over West-Mijzen, in eene oost-zuidoostelijke rigting door de Beemster, tot hij aan de noordoostzijde aan den Beemsterdijk stuit.

MIJZIJDE (KAMERIK-), gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie Kamerik-Mijzijde.

MIKKELHORST, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ootmarsum*, gem. en ½ u. Z. van *Denekamp.*

MILANDOONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang.*

MILD of Milt, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4½ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. *Gendringen.*

MILDAM, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. Z. O. van *Heerenveen*, ½ u. Z. O. ten Z. van *Brongerga*, waartoe het behoort.

Deze buurt, die in grootte vele dorpen overtreft, is gelegen aan de Kuinder, en bezit eene kerk en een korenmolen.

MILDTHERENISSE en MILHEERENS, oude namen van het d. MIDDELHARNIS, in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELHARNIS.

MILFOIRT, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie MILSCHOT.

MILGEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie MILLEGEN.

MILHEZE, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*, palende N. aan de souvereine heerl. Gemert, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de heerl. Doorne, W. aan Bakel.

Deze heerl. bevat het geh. Milheze, uit eenige verstrooid liggende h. bestaande. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw. De granen, welke er geteeld worden, bestaan in rogge, eenige boekweit, haver en gerst.

De inw., die alle R. K. zijn, behoorden vroeger tot de par. van *Bakel*, doch in het jaar 1844 is er vergunning verleend, om te MILHEZE eene afzonderlijke R. K. parochie op te rigten.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Bakel*.

Deze heerl. was, in het jaar 1453, als eene grondheerlijkheid uitgegeven, hoewel het schijnt, zonder het hooge regtsgebied. De heerl. was leenroerig aan het Guldenhuis te Rixtel. De Heer bezit hier het eigendom van de jagt; ook zijn eenige landerijen hem eene cijns schuldig.

Het geh. MILHEZE, ook wel bij verkorting MELIS genoemd, ligt 4½ u. N. O. van Eindhoven, 2 u. N. ten O. van Asten, gem. Bakel-en-Milheze, ½ u. O. van Bakel, 1 u. van de Limburgsche grenzen.

Er heeft hier vroeger eene kapel gestaan, welke door den storm van 9 November 1800 veel geleden heeft. In 1844 is vergunning verleend om deze vervallen kapel tot een kerk te verbouwen.

MILINGHA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Groningen*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. O. N. O. van *Oldekerk*, ten N. van *Faan*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene moderne burg, *Bijma* genaamd, welkers fondamenten rusten op het voormalige slot Milingha.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 64 bund., waarvan thans 47 bund. 52 v. 30 v. ell., in eigendom bezeten worden door Jonkheer Mr. ROELOF ANTONIUS QUINTUS, woonachtig op den huize Bijma, te Faan.

MILL of MIL, d. in het *Nederambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. O. van *Grave*, gem. *Mill-en-St.-Hubert*. Men telt er 285 h. en ruim 1800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier op 1 na allen R. K. zijn, onder welken 1350 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen.

van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, aan den H. WILLIBRORDUS toegewijd, is een ruim gebouw; de buik daarvan is reeds in het begin der vorige eeuw ingevallen. Sedert echter is het koor tot het oefenen der godsdienst in staat gesteld. Na de Hervorming was zij bij de Herv. in gebruik, maar in het jaar 1810 is zij aan de R. K. teruggegeven. Deze kerk heeft eenen niet zeer hoogen toren, en is van een orgel voorzien.

De enkele Herv., die er woont, wordt tot de gem. van *Grave-en-Mill* gerekend. MILL heeft ruim eene eeuw onafgebroken eenen eigen Herv. Predikant gehad, de eerste, daar beroepen in 1649, was BERNARDUS BOOMHOVIUS, die er in 1649 overleed. Toen GERARDUS VAN RHEENEN, beroepen in 1758, in 1780 overleden was, werd het bij Grave gevoegd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

In dit dorp staat een oud slot en gewezen adell. goed, Alden-Driel genoemd.

De jaarmarkten vallen in Donderdag vóór Palmzondag en Donderdag na den 25 April en de kermis den derden Zondag in September.

MILLEGEN, MILLIGEN, MILLENGEN, ook wel MILGEN gespeld, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. Z. O. van *Dalfsen;* met 33 h. en 230 inw.

MILLEGEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4½ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. en 3 u. O. van *Barneveld*, aan den straatweg van Voorthuizen op Apeldoorn.

Dit landg., thans tot een logement aangelegd, beslaat, met de daartoe behoorende bouw- en weidelanden, veld- en boschgrond, een oppervlakte van 100 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. KETS, woonachtig te Roosendaal.

MILLENAARS-POLDER, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren;* palende N. aan den Polder-van-Eethen en de Veertig-Morgen-onder-Drongelen, O. aan den Polder-van-Eethen en den Veerdam-tegen-den-Polder-van-Drongelen, Z. aan den Drongelsche-zeedijk, W. aan den Eethensche-boezem.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 20 v. r. 9 v. ell., waaronder 41 bund. 57 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; en wordt door een steenen sluisje in den zeedijk, wijd 7 palm., voorzien met een drijfdeurtje, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 8 palm. 7 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, tevens Secretaris en vier Leden, waarvan tevens een Penningmeester is.

MILLENAARSPOLDER (POLDERTJE-BOVEN-DE-UITWATERING-VAN-DEN), poldertje in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansooijen-en-Doeveren;* palende N aan den Drongelsche-Zeedijk, O. aan het poldertje no. 412, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan het poldertje no. 410.

Deze pold., behoorende tot de zoogenaamde Maaskampen, en vóór 1798 bedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 38 v. r. 80 v. ell., en wordt door drie houten duikers, wijd 4 palm., 4 palm. en 3 palm. respectivelijk, alle voorzien van drijf-

deurtjes, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt door den eigenaar bestuurd.

MILL-EN-ST.-HUBERT, gem. in het *Nederambt-van-het-Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*; palende N. aan Escharen en aan Gassel, O. aan Beers en aan Haps, Z. aan Wanrooy, W. aan Zeeland.

Deze gem. bevat de d. Mill en St. Hubert, en beslaat, eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3818 bund. 89 v. r. 97 v. ell., waaronder 1733 bund. 89 v. r. 97 v. ell. belastbaar land. Men telt er 392 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op 1 na, alle R. K. zijn, maken de beide par. van Mill en St. Hubert uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De enkele Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Grave-en-Mill* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Mill en eene te St. Hubert, welke te zamen gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht worden.

Bij de watervloeden van 1727 en van Januarij 1820 heeft deze gem. groote schade geleden en in 1844 is de Molendijk langs de Beek overstroomd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van den H. Willibrordus van goud.

MILLINGEN, gem. op den *Duffel*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de Waal, O. en Z. aan de Pruissische provincie Rijnland, W. aan de gem. Ubbergen.

Deze gem. bevat de heerl. Millingen en Zeeland, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 881 bund. 88 v. r. 2 v. ell., waaronder 881 bund. 16 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 191 h., bewoond door 234 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in de steenfabrijken, van welke men er vijf aantreft, in de visscherij en in den landbouw; terwijl er geen handel dan in gebakken steenen gedreven wordt.

Men heeft in deze gem. meest hoog vruchtbaar bouwland, verkeerende thans in eenen ongelukkigen toestand, als zijnde zeer ligt aan overstrooming blootgesteld, welke voortkomen door overloopen van den verlaagden Ooyschen bandijk, even boven Nijmegen gelegen, waardoor de geheele Duffel onderloopt. In het jaar 1830 zijn die dijken 1 ell. 2 palm 5 duim verlaagd, door het polderbestuur van de Ooy, welligt ten doel, om dikwijls het buitenwater op het weiland te krijgen, waardoor de bouwlanden in Millingen en de geheele Duffel onderloopen en de veldgewassen verongelukken, zoo als sedert het gezegde jaar reeds onderscheidene malen heeft plaats gehad.

De inw., die er op 60 na, allen R. K. zijn, en onder deze 870 Communikanten tellen, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 60 Herv., die men er aantreft, zijn meestal ambtenaren, die dikwijls door andere afgewisseld worden, en gewoonlijk in de naburige Pruissische gem. *Keeken* te kerk gaan. Vroeger echter bestond hier eene gem., welke tot de klass. en ring van *Nijmegen* behoort. De eerste, die

in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Philippus Lodovicus Felbach, hier beroepen in 1620, en in 1628 als Hoogduitsch Predikant naar 's Gravenhage vertrokken.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

MILLINGEN, heerl. op den *Duffel*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Millingen;* palende N. en N. O. aan de Waal, O. aan het Pruissische d. Bemmen, Z. aan de heerl. Zeeland, W. aan Kekerdom.

Deze heerl. bevat het d. Millingen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er ongeveer 1300 inw.

Millingen werd in het begin der veertiende eeuw bezeten door Diederick, Heer *van Bylandt*, Ridder. Johan, Heer *van Bylandt*, Ridder, volgde hem op, die van 1317 tot 1339 gemeld wordt. In 1346 was hij overleden, want Sophia, vermoedelijk zijne dochter en kleindochter van Heer Diederick, bragt de heerl. Millingen aan haren man Willem, Heer *van den Bergh*, die zich reeds in 1346 Heer *van Bylandt* noemde. Sedert dien tijd is deze heerl. bij dat aanzienlijke huis gebleven, tot dat zij, in het jaar 1710, bij erfmaking, in het geslacht van Hohenzollern-Sigmaringen overging, door hetwelk zij nog voor zeer weinige jaren bezeten werd, als wanneer zij aangekocht is door den Heer F. C. Colenbrander, te Zutphen, die haar nog bezit.

Het d. Millingen, waarschijnlijk oudtijds Melegarde geheeten, ligt 2 u. O. van Nijmegen, aan de Waal, op het uiterste punt der provincie, aan de Cleefsche grenzen. Naar sommigen willen zoude dit dorp zijnen naam te danken hebben aan eene mijlpaal, welken de Romeinen hier zouden geplaatst hebben en waarnaar zij die Mille zouden genoemd hebben, hetwelk later in den Hollandsche naam Millingen overgegaan is. Ook meent men dat van hier een Romeinsche weg naar Castra Vetera kan geloopen hebben. Men telt er in de kom van het d. 40 h. en ruim 200 inw.

De kerk aan *Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart* toegewijd, moet een zeer oud gebouw zijn, daar wij lezen: dat in het jaar 720 Graaf Ebroines de kerk van O. L. Vrouw in villa Millingen, in de Gouw Dublen, aan de kerk van St. Peter, te Rinderen onderwierp. De inhoud van den brief, zoo niet de brief zelve, is echt, hetwelk blijkt uit het leven van Willibrord, alwaar gezegd wordt, dat, » Graaf Ebroin hem goederen te Rivera (Rinderen), en de kerk van Millingen gaf. Ook in 793 werden goederen te Millingen gelegen, aan de Abdij Laurenham opgedragen. Die kerk heeft eenen spitsen toren en is van een orgel voorzien. Thans, 1845, is hier eene nieuwe R. K. kerk aanbesteed.

Men had hier vroeger een oud adell. huis, het Huis-te-Millingen geheeten.

De kermis valt in den 15 September.

Den 7 Februarij 1799 viel er, even beneden het dorp Millingen, eene breuk in den dijk, welke wel 60 voeten wijdte had en ten tijde van de inbraak op 35 à 36 voeten diepte gerekend werd. Alle de landen van den Millingsche polder, waren als onder het zand begraven en 13 huizen en schuren geheel weg, meer andere zwaar beschadigd en veel vee verdronken.

Bij den eersten dooi en het losgaan der rivier, ontstonden er in Januarij 1809, in den bandijk, aan het boveneinde van het d. Millingen, twee gevaarlijke verzinkingen, zoo dat men alle vrees had,

dat er op deze plaats eene doorbraak in den dijk volgen zoude; althans het scheen in den beginne, dat alle moeite, om den dijk te behouden, vergeefs zou zijn, waarom ook ieder zich met de vlugt zocht te redden. Drie wakkere jongelingen echter, met name JAN TIJSSEN, R. ARENTZ Gz. en ARN. DRIESSEN, waagden moedig hun leven en begaven zich buitendijks, te water, ten einde de openingen zoo veel mogelijk met mest toe te stoppen en den dijk op te graven, waardoor de openingen gestopt werden en deze twee gevaarlijke plaatsen aan de buiten en binnenzijde des dijks met tuinen en palen konden worden bekist, waardoor dus ook de dijk is behouden gebleven.

Bij den watervloed van Januarij 1820 liep dit dorp weder gevaar van geheel verwoest te worden, door welke ramp het echter nog gelukkig beveiligd bleef.

MILLINGEN, MULLINGEN of MILLENGEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. W. van *Apeldoorn*, aan den straatweg van Apeldoorn op Voorthuizen.

Ook dit geh. zou, naar men wil, op de zelfde wijze als het d. *Millingen* (zie het vorige art.) zijnen naam bekomen hebben.

MILLINGEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. op *den Duffel*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, gem. *Millingen*, omtrent 6 min. boven het punt der tegenwoordige scheiding van Waal en Rijn.

Toen de Franschen, in 1672, deze streken overmeesterden, had men zijne voornaamste goederen in dit kasteel geborgen, en de brug opgehaald; gesommeerd om deze neder te laten, zonder dat men daaraan gevolg gaf, werd het plat geschoten. In 1768 zag men van den ouden bouw niets, dan de hoofdmuren. Het een en ander is door den stroom verzwolgen.

In het KASTEEL-VAN-MILLINGEN, dat later als ambtshuis voorkwam, was eene kapel, Gode toegewijd, onder aanroeping van tien duizend Martelaren.

MILLINGEN (POLDER-VAN-) of MILLINGSCHE-POLDER, pold. op den *Duffel*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. van *Nijmegen*, gem. *Millingen*. — Deze pold. telt tien boerderijen. Het polderbestuur bestaat uit drie leden.

MILORA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen Ternate en Tidor.

MILSBEEK, b. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. arr. en 13½ u. N. W. van *Roermonde*, kant. en ½ u. W. van *Gennep*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ottersum*, een gedeelte van het geh. *St. Johannesberg-met-Milsbeek* uitmakende.

MILSCHOT of MILVOIRT, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en ¾ u. van *Gemert*, aan de *Esperloop*; met 10 h. en 50 inw.

MIMDEN (POLDER-VAN-), voorm. pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, onder *Scherpenisse*.

Deze pold. is in het jaar 1530 of 1532 ondergeloopen, sedert niet weder bevorscht en alzoo verloren gebleven.

MIN (DE) of DE LIEFDE, water in de bar. van *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*, dat, uit de *Linge* voortkomende, met eene bogt naar het Noordwesten loopende, de stad Asperen in twee deelen snijdt en bij de Beggijnepoort in de stadsgracht eindigt, welke stadsgracht in de *Linge* schiet.

MIN (DE) of DE MINSTROOM, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat, ½ u. O. van Utrecht, onder den naam van VOSSEGAT, uit den *Kromme-Rijn* voortkomt, met eene westelijke rigting benoorden den Galgeweerd en den Minsweerd voortloopt, voorts eerst eene zuidwestelijke en eindelijk eene westelijke strekking aanneemt, om bij de stad Utrecht weder in den *Kromme-Rijn* te vallen.

MINA (DEL-), naam, welken men weleens bij verkorting geeft aan het fort ST. GEORGE-DEL-MINA, in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie GEORGE-DEL-MINA (ST.).

MINANGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Pangasare*, in de *Zee-van-Celebes*.

MINAPIN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, op de Zuidwestkust, aan welks voet eene kleine stad ligt.

MINDALA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. van den regel der Observanten, te *Alkmaar*, op het *Heiligeveld*, welke plaats dien naam gekregen had, omdat aldaar, vóór de aankomst der Minderbroeders, zeven Priesters een godvruchtig en christelijk leven bij elkander leidden.

JACOB DE LA TORRE en meer andere schrijvers stellen de stichting van dit konvent op den 12 Februarij 1447. Maar een oud geschreven boek der provincie Keulen, waarvan LUCAS WADDINGUS in zijne *Jaarboeken* gewaagt, brengt de stichting op het jaar 1445. »En dit", zegt dezelfde schrijver, »houde ik voor waarschijnlijker, om den brief van » FILIPS *den Goede*, door welken brief de gemelde Hertog dit huis in » genoemd jaar 1445 onder zijne bescherming neemt."

In het jaar 1572 werden de kloosterlingen van daar naar Enkhuizen gebragt, daar zij den 24 Junij van dat jaar, om de belijdenis van het oude geloof, wreedelijk gedood werden.

Het klooster, dat 125 jaren gestaan had, werd ook in het zelfde jaar afgebroken, en de plaats daar het gestaan heeft, wordt nog het *Monnikenerf* genoemd.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Amsterdam*, op den *Oudezijds-Achterburgwal*, op den zuiderhoek van de *Molensteeg*, strekkende achter tot op den Zeedijk en aan de Nieuwemarkt, en in de breedte tot voorbij daar tegenwoordig de Monnekestraat en de Bloedstraat zijn. Dit klooster werd in het jaar 1403 door Minderbroeders Gaudentes gesticht; doch nadat zij het omtrent honderd en vijftig jaren bewoond hadden, hebben zij het aan de Minderbroeders Observanten overgegeven.

Deze Observanten waren, in 1462, onder het bestier van een' hunner Broederen, JAN BRUGMAN genoemd, tegen wil en dank van de Regering, in de stad gedrongen, ondersteund wordende door eenen JELIS KRABELLEN of GILLIS CABOTER, Raad van Hertog KAREL VAN BOURGONDIË, die, als medestadhouder, hem met brieven van voorschrijving, ten behoeve dezer Monniken, had begunstigd.

Zoo haast deze Monniken in de stad waren, hebben zij dadelijk kerk en klooster gesticht, of eigenlijk, *'t huys der Gaudentes*, in een klooster veranderd, van zulk eenen grooten omtrek, als er nog geen in de stad was. HENDRIK KOEMANS VAN DER SCHELLINK, een rijk burger, heeft veel tot den opbouw van het klooster toegebragt, zijnde bij vervolgens, ter vergelding hiervoor, in de kloosterkerk begraven.

Dat de Observanten vervolgens, in weerwil van het voorgevallene bij hunne komst, de gunst der Regering hebben weten te winnen, is zonder twijfel; want zij werden met het meten der olie begiftigd en

den bierdragers werd bij hunne ordonnantie belast, hen om Godes wille te bedienen.

Tijdens het bestuur van Filips II, Koning *van Spanje*, stond dit klooster in een zeer ongunstig licht bij de burgerij, wijl het de voorname plaats was, waar over het vervolgen der Onroomschen beraadslaagd werd. Men was er insgelijks gewoon, kennis van de ketterij te nemen en het geregt hield er, na het uitvoeren der vonnissen, den maaltijd met de kloosterlingen, welk maal bij de gemeente onden naam van bloedmaal bekend was. Wel bewust van den haat der menigte, ontvingen de kloosterlingen, in den zomer van 1566, veertig gewapende manschappen, om hen te beschermen. Dan, dit kon niet beletten, dat vele Gereformeerden, den 26 September van genoemd jaar, bijeen schoolden en het klooster plunderden. Bij de overeenkomst van 30 September daaraan volgende, door den Magistraat met de Gereformeerde burgers aangegaan, werd de kerk van het Minderbroeders-klooster ter oefening der Hervormde leer afgestaan; maar zij werd door hen weder in Januarij 1567 ontruimd.

In het jaar 1578 werd dit klooster, na in Mei 1567 door toedoen van de Noircarmes hersteld te zijn, ten tweede male geplunderd, zijnde alvorens de Monniken ter stad uitgezet. Later is het afgebroken, ten deele in burgerhuizen veranderd en eenige straten daardoor geleid, zoodat daarvan niets is overgebleven, dan eenige oude huisjes of celletjes, achter de huizen ten Zuiden der Bloedstraat, die in het jaar 1662 door brand zijn verteerd. De straten, daardoor geschoten, zijn de gemelde Bloedstraat, van den Bloedraad en de Bloedkamer, welke eertijds in dit klooster gehouden en waardoor veel onregtvaardig bloed is vergoten, den naam ontleend hebbende; alsmede de Monnikenstraat naar deze Monniken aldus geheeten, welker einde men zelfs tot omtrent het jaar 1662, het Monniken-kakhuis plagt te noemen.

Op den hoek van den *Achterburgwal* en de *Monnikenstraat*, staat nog heden in den muur van een der huizen een steenen beeldje, ter groote van ongeveer 6 Ned. palmen, in de kleeding van een Franciskaner Monnik. Of dit beeldje nog uit de roomsche tijden afstamt, valt echter te betwijfelen, waarschijnlijk is het er later gesteld. Niettemin schijnt het vrij oud te zijn.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Breda*, in de *Nieuwstraat*. Dit klooster was vroeger het Huis-van-Assendelft. Zie Assendelft.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. klooster te *Deventer*.

Dit klooster, meestal Ten-Broeren of liever Ten-Breuren genoemd, hetwelk een ruim en wijd erf besloeg, was een heerlijk gebouw, van hetwelk thans niets overig is, behalve de kerk, en weinige huizen. Eleonora, dochter van Eduardus, Koning *van Engeland*, en huisvrouw van Reinold II, Graaf *van Gelder*, heeft het omtrent het jaar 1335 voor de konventuele Minderbroeders opgetimmerd en Ten-Breuren genoemd, want in dat gemelde jaar, was Deventer, met geheel Overijssel, in handen van den gemelden Reinold, wien het door den Bisschop van Utrecht in pand gegeven was. De voornoemde broeders hebben dat klooster bewoond, tot het jaar 1569, want in het gemelde jaar, 's daags voor de H. H. Johannes en Paulus, werd hun de keur gegeven, van zich tot eene strengere onderhouding van hunnen regel te verbinden of te vertrekken.

Zij kozen het laatste, want als zij, terwijl zij de vespers in het koor zongen, verwittigd werden dat broeder Angelus van Averua, door

PIUS IV tot Pauselijke Commissaris aangesteld, aangekomen was, hebben zij de Kerkelijke dienst gestaakt, en zijn gevlugt. De Observanten, het klooster naar hunnen wensch dus ledig vindende, zijn er ingetrokken, en zoo lang gebleven, tot dat zij bij de Hervorming ook verdreven zijn. De kerk is sedert het jaar 1803 weder bij de R. K. in gebruik.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Dordrecht*, in de *Vriesestraat*.

Het was reeds vóór het jaar 1252 gesticht, blijkens een handvest aldaar gegeven door FLORIS *van Holland*, Koning WILLEMS broeder, Dingsdag na den Zondag van jubilate in het jaar onzes Heeren 1252.

De kerk, een heerlijk en voortreffelijk gebouw, was grooter en ruimer dan de Augustijnekerk te dier stede. In deze kerk stonden drie altaren.

Den 2 Julij 1502 gaf Hertog FILIPS zijne toestemming, om het klooster der Minderbroeders te Dordrecht te hervormen. Dit hervormen heeft de Abt van Egmond, met zijne medestanders, uitgevoerd ten overstaan van den Stadhouder van Holland, en andere personen van aanzien. Uit kracht van deze hervorming zijn er Observanten in het klooster der Minderbroeders gesteld, en is hun wel duidelijk bevolen, de goede stad Dordrecht en hare oude voorregten, aangaande de gilden en neringen niet te moeijen of te verkorten, of dien aangaande eenige nieuwigheid in te voeren.

In het jaar 1578 is de kerk van dit klooster afgebroken en door den hof eene straat getrokken, thans de *Nieuwe* of *Korte-Breedstraat* geheeten. De overige gebouwen werden in het jaar 1622 tot 1624 tot een OUDE-MANNENHUIS ingerigt, maar dienen sedert omtrent zestig jaren tot eene DIACONIESCHOOL.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, bij en in de stad *Leeuwarden*. Zie GALILEËN.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Groningen*, in de *Zwanenstraat*. Zie BROEREN (TEN-).

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*, op het *Groote-Heiligeland*.

Dit kloost., hetwelk het geheele blok begreep van de Minderbroedersteeg aan wederzijden tot aan de stadsvest, was gebouwd op stadskosten, met toestemming van FILIPS *den Goede*, Hertog *van Bourgondië*, en Paus NICOLAAS V, die stierf, voor dat de bulle in gereedheid was, waardoor zij door en op naam van zijnen opvolger, CALIXTUS, is uitgegeven in den jare 1445. Alzoo deze Monniken, volgens hunnen regel, geene goederen mogten bezitten, en van aalmoezen leven moesten, die zij aan de deuren bedelden, heeft hun klooster op stads kosten moeten gebouwd worden, en is voltooid in 1456. Deze Monniken hebben hier gewoond den tijd van honderd een en twintig jaren, dat is van het jaar 1456 tot 1577, wordende het, met meer anderen, door soldaten, die in oploop waren geraakt, op Sacramentsdag van het jaar 1578, geplunderd.

Op gemelden dag drongen omtrent honderd soldaten in het klooster, met groote woede en geweld; vielen, ten eersten, in de kerk, op het hoog altaar aan, brekende en aan stukken slaande al wat voor handen was. Het groote beeld van ST. FRANCISCUS, en van de H. BARBARA, staande ter zijde van dit altaar, rukten zij van boven neer en hakten dit aan stukken. De kostbare schilderij, boven dit altaar, verbeeldende de afneming van onzen Heer aan het kruis, en den H. vader Franciscus, daar onder knielende, met uitgestrekte

armen, om het te omhelzen, scheurden zij aan stukken. Op de zelfde wijze handelde zij aan het altaar aan de zuidzijde, daar mede eene kunstige schilderij boven stond, verbeeldende eenen Serafijn in de lucht, onder welke de H. vader FRANCISCUS biddende, en de H. vijf wonden ontvangende, dat van groote waarde was. De andere schilderijen en beelden ondergingen het zelfde lot, zoodat alle de vijf altaren bedorven en vernield werden. De misgewaden en andere ornementen, die zij bekomen konden, scheurden zij aan stukken of namen die mede. Na het vertrek van dien verwoeden hoop, vertrokken eenige Paters naar Braband, anderen naar Keulen, daar zij in andere kloosters van hunne order aangenomen werden.

Later is dit klooster tot het ST. ELIZABETHS-GASTHUIS vertimmerd, waartoe het nog dient.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Harderwijk*, tegenover het raadhuis. Het was omtrent 1339 gesticht door ELEONORA VAN ENGELAND, die eerst na den dood van haren gemaal Hertog REINOLD I, daarin Monniken van de Franciskanerorde, ook Graauwe Monniken genaamd, zonde geplaatst hebben.

Dit klooster had eene aanzienlijke kerk en dubbel kerkhof, was met aanmerkelijke inkomsten en giften bedeeld. De Hertog van ALVA schonk het aan de broeders Observanten en deed het vergrooten. In 1572, bij de verovering der stad werd het geheel uitgeplunderd, de Monniken gevangen genomen, en de gebouwen eindelijk geheel door het vuur verwoest. Later werd een gedeelte van het erf afgestaan tot het bouwen van eene CONCERTZAAL.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, aan de *Markt*. Het werd bewoond door Minderbroeders van de orde van den H. FRANCISCUS VAN ASSISE, en was in het jaar 1228, of kort daarna gebouwd. In het jaar 1263 brandde het geheel of ten deele af, doch later is het weder opgebouwd. Bij het veroveren der stad in het jaar 1629 er uitgejaagd, hebben de Monniken te Megen hun klooster hersteld, hetwelk in het laatst der vorige eeuw ook weder vernietigd is.

Op den grond van dit klooster, hetwelk in het jaar 1641 verkocht was, waren van tijd tot tijd burgerwoningen gebouwd, een gedeelte daarvan was echter staande gebleven, hetwelk tot eene stalling gebruikt werd. Dit gedeelte werd later ook zoo bouwvallig, dat de Regering den eigenaren gelastte het af te breken. De grond werd in het gemelde jaar verkocht, en met verscheidene burgerwoningen betimmerd. De Regering liet deze straat terstond met steenen beleggen. Zij wordt thans de Nieuwe-Minderbroedersstraat genoemd.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Maastricht*, prov. *Limburg*, op den *Minderbroeders-berg*, aan de *Tongerschestraat*. Zie FRANCISKANER-KLOOSTER.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Middelburg*, oorspronkelijk het huis der Tempelheeren, op den *Kortenburgt* naast de abdij, waar nu de koopmansbeurs de Boogaardstraat en de huizen tot aan de Balans gevonden worden. Het werd na de vernietiging der orde in 1312 gekocht door de Heeren van Borssele en gegeven aan broeders van den derden regel van ST. FRANCISCUS, die onder den naam Terwanen bekend waren en zich tot dus ver te Duinhoek aan de duinen hadden opgehouden. Zij moesten, het geheele jaar door, des morgens ten 8 ure de mis lezen op het stadhuis, waarvoor de stad jaarlijks 5 pond (30 guld.) betaalde en nog 2 pond (12 guld.) voor de behoeften. Bij wetvermaking had dit eveneens plaats en hiervoor ontvangen zij 4 stoop

rijnschen wijn. In hun klooster hield de Regering meermalen plegtige maaltijden; onder anderen, den 20 Februarij 1574, na de overgave der stad, den Schermaaltijd. Den volgenden dag vertrokken de Broeders met de Geestelijken uit de abdij, de Kanunniken van St. Pieter enz. De erve van het klooster is 15 November 1578, 1 April 1581 en 28 April 1582 gedeeltelijk uitgegeven ter betimmering door bijzondere personen. Het klooster werd in 1571 door eene pestziekte bezocht, nadat in 1566 de kerk veel had geleden van de beeldenstormers, die de Heiligen, de Engelen en zelfs de houten wolk boven het hoogaltaar verbroken hadden.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Nijmegen*. Zie Observanten (Klooster der-).

MINDERBROEDERSKLOOSTER, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, nabij *Leyden*, in den *Waard*, tusschen de Zijl- en Hooge-Woerdspoorten, aan den Nieuwen Rijn.

In het jaar 1445 verkregen de Minderbroeders verlof, om aldaar een klooster te bouwen en er naar den regel, gelijk door de Observanten van St. Omer en van Ter Goude gedaan werd, te leven. Met dit beding nogtans, dat er indien zij naar den regel niet leefden, andere Monniken van de zelfde orde, die beter den regel opvolgden, in hunne plaats gesteld zouden worden, en indien er zoodanige niet voorhanden mogten zijn, dat dan het voorschreven konvent, met de goederen daar aan behoorende, met overleg van den Raad der stad Leyden, en van den Prior van Warmond, gegeven zouden worden aan de stadsarmen.

Het is ook, volgens Orlers, op dit beding getimmerd, dat, indien de Monniken, hetzij uit eigen wil, hetzij door den oorlog gedwongen, het klooster verlieten, en dus hunne kerkdiensten lieten stil staan, de goederen die daaraan gegeven werden, ten dienste van den armen besteed zouden worden. Het was een prachtig en wijtsch gebouw, en had groote inkomsten.

De Minderbroeders hebben daar gewoond tot den 1 Augustus 1571, op welken dag zij, benevens de andere kloosterlingen, verdreven zijn, terwijl hun klooster werd afgebroken.

In het jaar 1487 is Antonius Raasveld Gardiaan van dit klooster en Commissaris van de provincie Holland geweest. In de jaarboeken van Waddingus vindt men aangeteekend, dat de Minderbroeders, in het jaar 1527, hier een kapittel van hunne provincie gehouden hebben. In de laatste uitlegging van de stad Leyden heeft men nog eenig vervallen muurwerk van dit klooster gevonden, naderhand is alles ten deele onder de stadsvesten en den singel, die om de vesten loopt, begraven, ten deele in hoven en moestuinen veranderd.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Utrecht*, op het *St. Jansplein*. Dit kloost. werd gesticht in het jaar 1246. Vóór dien tijd stond aldaar een kloosterhuis, hetwelk den Proost van St. Janskerk toebehoorde, doch deze verkocht het in het jaar 1247 aan de Franciskaners, welke door vermeerdering van stichtingen ook hun klooster hebben vergroot. Met de verandering, door de hervorming voorgevallen, zijn de Minderbroeders verdreven, en Petrus Dathenus heeft, in den jare 1571, in deze kerk allereerst de Hervormde godsdienst verkondigd. Doch, nadat de groote kerk, in den jare 1581, aan de Gereformeerden was ingeruimd, is de Minderbroeders-kerk, benevens de naburige kerk Jeruzalem, tot den grond toe afgebroken; doch het klooster is veranderd, ten deele in een stads Ammunitiehuis en Looihal of het Zegelhuis, en voor het grootste gedeelte tot eene Vergaderplaats

der Heeren Staten van Utrecht, verder tot Rekenkamer en Revisiekamer, alwaar ook Dijkgraaf en Heemraden van den Lekdijk-Bovendams, vergaderden, alsmede tot andere noodige vertrekken, ingerigt.

Het werd in het jaar 1640 verbouwd en bleef in dien staat, tot dat het voor het tegenwoordige doel werd ingerigt. Toen, na de omwenteling van 1813, aan de Staten een lokaal in het voormalig paleis was aangewezen, werd dit gebouw tot een Rijks museum van naturaliën enz. ingerigt, hetwelk aldaar waardiglijk geplaatst is.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Venlo*, in de *Minderbroederstraat.*

Dit kloost. is in 1795 vernietigd. De gebouwen dienen tot Kazerne en de groote ruime kapel tot Affuitloots. Op de binnenplaats, wordt thans eene stal voor 60 paarden gebouwd.

MINDERBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Zierikzee*, in de *Minnebroederstraat*, in de wandeling meestal den *Blijenhoek* genoemd.

Wanneer dit klooster, hetwelk eene aanzienlijke kerk had, gesticht zij, vinden wij niet vermeld; alleen vindt men in de stadspapieren, dat de Minderbroeders, sedert het jaar 1383, zoo ongebonden van leven waren, dat zij somwijlen handgemeen werden, tot zoo verre, dat een Monnik, Dirk Oudegeest genaamd, van zijnen medemonnik werd doodgestoken. Om dezen moord heeft de Regering van Zierikzee de andere Minderbroeders uit het klooster verdreven, en hunne goederen aangeslagen, welke door de Schepenen bestuurd werden. Toen, vier jaren daarna, een ander Gardiaan en andere Monniken, door toelating van de Regering, weder in het klooster gekeerd waren, hebben zij zich zoo slordig en ongebonden aangesteld, dat zij alle de renten en inkomsten, welke onder de vorige Monniken aan het klooster geschonken waren, verkochten. Als hierdoor de Regering en de burgerij weder met hen in oneenigheid waren geraakt, heeft de eerstgemelde, op verzoek der bloedverwanten van de eerste Monniken, de nieuwe Minderbroeders door een bevel doen vertrekken en de oude weder ingeroepen. De nieuwen, hiervan verwittigd, hebben de rentebrieven, welke nog onverkocht waren, te gelde gemaakt; al het huisraad, gewijde vaten, kelken en inboedel weggepakt, en zijn te middernacht, voor dat de Regering er iets van wist, uit het klooster en de stad vertrokken; hetwelk in de stadsbrieven aldus aangeteekend staat: *In het jaar* 1388 *hebben de Minnebroeders van de nauwe onderhoudinge het konvent te Zerixzee, berooft van roerende en onroerende goederen.*

Hunne kerk is in het jaar 1552, op St. Luciaas avond, afgebrand, en het klooster is in de beeldstormerij, welke er kort op volgde, ten eenemale vernield.

MINDERSKERK, voorm. naam van het d. Minnertsga, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel.* Zie Minnertsga.

MINDI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekan.*

MINDJIR, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, in het gebergte *Djing*, ter hoogte van 4500 v. Het is zeer groot, en aan de kanten 27 vad. diep. Het water is helder en goed van smaak.

MINDO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, welke met eene westelijke rigting in de *Straat-van-Bali* uitloopt.

MINDORO-ZEE, zee in *Oost-Indië*, gedeelte van de Indische zee. Zie Solozee.

MINESBACH, geh. in de landmeijerij van *Schuttringen*, van het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie MUNSBACH.

MINGARSBERG, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 10 min. W. van *Voerendaal*; met 6 h. en 80 inw.

MINGIR of MINGIER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*. In 1828 is aldaar eene sterkte aangelegd. Den 11 Julij 1828 zag de Luitenant-Kolonel LEDEL er eene aanzienlijke wel gekleede vijandelijke magt, op eenen verren afstand zijne positie voorbijtrekken, die echter geen voornemen scheen te hebben, hem te willen aanvallen. Dit belette den Overste nogthans niet, om van zijnen kant eenen aanval te doen, en, na ten dien einde een gedeelte der vijfde mobiele colonne van den Majoor DE DUDZEELE naar 's vijands centrum, en de jagers naar zijnen regtervleugel te hebben doen marcheren, werd hij spoedig aan het wijken gebragt. De Adjudant WEIMAR werd intusschen met een peloton, in eene dessa, in hinderlaag gelegd, in de hoop dat, bij het terugtrekken onzer troepen, de vijand, die hem gewoonlijk eenigzins volgt, overvallen zoude kunnen worden. Eenigen tijd daarna wezenlijk opkomende, wantrouwde hij die dessa, maar dit peloton had niettemin gelegenheid, om met de jagers en hulptroepen van den Luitenant SICKESZ, met het beste gevolg te kunnen ageren, en den vijand met verlies te verdrijven, die dan ook daarna niet meer terugkeerde. Aan de overzijde der Progo vertoonden zich middelerwijl ook eenige muitelingen, die almede spoedig, ten gevolge van eenige worpen uit den, in de redoute reeds in batterij geplaatsten, houwitser, verdwenen.

MINGOPPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Benedenlanden*.

MINJONGSANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Soekapoera*.

MINKELOOS (DE), geh. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, gedeeltelijk kant. *Gorinchem*, gem. en 20 min. N. van *Hoog-Blokland*, gedeeltelijk kant. en 4 u. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*; met 7 h. en 46 inw., onder welke 2 h. en 14 inw., onder *Hoog-Blokland*, en 5 h. en 34 inw., onder *Noordeloos-en-Over-Slingeland*.

MINLAON, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de Westkust van *Sumatra*.

MINNEMA of MINNEMA-HUIS, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, te *Leeuwarden*, op de *Korenmarkt*, aan den hoek van de *Minnemastraat*, thans het Logement de NIEUWE-DOELEN.

MINNEMA, stins, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. ten W. van *de Lemmer*, in *Harich*.

Deze stins bestaat nog in haren alouden vorm en is thans het achterhuis der pastorie, en wel het studeervertrek van den Predikant.

MINNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en bijna 2 u. N. ten W. van *Bolsward*, 15 min. N. W. van *Arum*, waartoe zij behoorde.

MINNERTSGA, oudtijds ook MINNERTSKERK genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Harlingen*.

Het is het oostelijkste dorp der grietenij, en grenst ten N. aan St. Jacobi-Parochie (griet. het Bildt), ten Z. O. aan Wier en Berlikum

(griet. Menaldumadeel), ten Z. aan de Ried (griet. Franekeradeel) en ten W. aan Firdgum (Barradeel). In 806, zoo men wil, bestond dit dorp reeds, want de zware storm en watervloed, die in het najaar geheel Friesland teisterden, bragten ook aan MINNERTSGA groote schade toe. De wateren bleven eenen geruimen tijd op het land staan, waardoor de kerk en de toren instortte, en op den 2 Februarij 807 stortte de state Groot-Hermana in, alzoo het zeewater er den geheelen winter tegen aan had geslagen; vele menschen, die hier een tijdlang hun leven gered hadden, vonden in de wateren hun graf.

Men telt er 135 h., onder welke tamelijk aanzienlijke en overigens goede burgerhuizen, bewoond door ongeveer 1150 inw., meest landbouwers van beslotene plaatsen, waarvan de eigenaren thans (1845) allen in de steden van Friesland of Holland wonen, of kooltjers (warmoeziers) en cichoreibouwers, op landerijen voor een groot deel aan ingezetenen van het dorp toebehoorende.

MINNERTSGA behoort onder de groote landbouwende dorpen der provincie Friesland, en bevat vele en zeer goede bouwgronden. Naar het Zuiden langs het water de Ried zijn vele lage landen, voor welke watermolens eene onmisbare behoefte zijn, doch overigens zijn onder dit dorp zulke hooge en vette kleigronden, als elders in deze provincie schaars geëvenaard en zelden overtroffen worden. Men heeft er een cichoreifabrijk, eene cichoreidroogerij en eenen goeden roggemolen. De bebouwde kom en vele boerenplaatsen en landerijen hebben door onderscheidene publieke- en opvaarten goede gelegenheid tot af- en aanvaart te water.

De Herv., die er ongeveer 1070 in getal zijn, onder welke ruim 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt schijnt te hebben waargenomen, zoude geweest zijn zekere FREDERICUS, die, naar men meent, in het jaar 1582 de eenige Hervormde Leeraar in Barradeel was, en alle dorpen, uitgenomen welligt alleen Pietersbierum, bediende. In 1591 en 1592 was hier Leeraar GERBRANDUS TETARDI, hoeveel vroeger is onzeker. Blijkens een in 1598 en 1599 voor het Nedergeregt van Barradeel geventileerd proces, was hij in 1575 en nog op den 16 Maart 1577 Pastoor te Boxum, en komt hij voor als: » eertijds gewesene Pastoor te Boxum," en ook als. » gewezene Predikant te MINNERTSGA." Volgens andere bescheiden zoude hij toen door ouderdom en zwakte niet meer in staat zijn geweest, de reeds aanzienlijk geworden Hervormde gemeente van MINNERTSGA te bedienen, en werd bij de Staten voor hem en zijn talrijk huisgezin een pensioen verzocht; terwijl hij nog in dat jaar (1598) opgevolgd werd door JOANNES CORNELII SYLVIUS hier beroepen van Harich-en-Balk. De Predikant JOHANNES VOMELIUS, die hier in 1628 van Firdgum beroepen was, heeft van 1642 tot aan zijnen dood, in December 1653, tevens Firdgum bediend. Wegens de onlusten van het jaar 1787 moest de toenmalige Predikant DOMINICUS VAN DER SCHAAF, die er sedert 1775 stond, zijne bediening nederleggen. Tot den 5 April 1790 is hem desniettemin, blijkens het kerkboek, het traktement uitbetaald. Na de revolutie van 1795 weder in zijne regten als Leeraar hersteld zijnde, moest de toen te MINNERTSGA staande Predikant JACOBUS DE VRIES de dienst verlaten. VAN DER SCHAAF vatte die weder op, maar leide ze tevens, met slechts eene leerrede, neder. Hij werd daarna naar Limmen beroepen en nam hier den 13 September afscheid, werd emeritus in October 1807, en overleed den 5 April 1831 in gevorderden ouderdom; terwijl hij bij

uiterste wilsbeschikking een fonds heeft opgerigt, bestaande uit de helft der opbrengsten van zekere te Castricum en Limmen gelegene landerijen, voor MINNERTSGA jaarlijks 70 of 80 gulden bedragende, en volgens testament van 1829 bestemd tot toelagen aan weduwen van Predikanten van MINNERTSGA, die sedert zijn emeritaat in deze gem. werkzaam geweest zijn of nog zullen zijn, en bij ontstentenis van de zoodanigen, tot ondersteuning van behoeftige weduwen, Leden dezer gemeente zijnde. Ook is door dezen milden gever een fonds opgerigt ten nutte der geheele vaderlandsche kerk, om twee jongelingen, uit den fatsoenlijken burgerstand, liefst uit Friesland, en bij voorkeur uit Franeker, in de godgeleerdheid te laten studeren, aan het Athenæum te Franeker of aan eene andere vaderlandsche hoogeschool, ten einde het predikambt te kunnen waarnemen, bij het Nederduitsch Hervormd kerkgenootschap. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdient vermelding de door zijne schriften beroemden GERARDUS BENTHEM REDDINGIUS, die in 1795 als Proponent herwaarts kwam, en in het jaar 1796 naar Schildwolde beroepen werd.

De kerk is een hoog en hecht gebouw, met eenen zwaren steenen toren daar voor, waarop vroeger eene naaldspits zoude gestaan hebben, die door eenen storm, in 1590, moet zijn afgeworpen en niet weder is herbouwd, zoodat de toren thans eene spits met een huisdak heeft. In dezen toren hangen twee klokken, waarvan de grootste een zeer zwaar geluid heeft. Zij is versierd met vele familiewapenen en namen en draagt het jaartal 1648. De kleine klok prijkt mede met wapenen en namen en is volgens het opschrift gegoten te Enkhuizen in 1765. Op eenen, aan den voet van dezen toren, ingemetselden ruwen zandsteen, worden de volgende, in relief uitgehouwen, moeijelijk te lezen, woorden gevonden:

In 't iaer ōs Hn XVc en Vijaer.
Des Sondachs voor Ste Desiderius dach openbaer
Dit werck . . . . te wercken.
Got laets door sij — Heilge naem
Vastelic in ere staen — Amen!

In de kerk is een uitmuntend orgel, hebbende twee handklavieren, een aangehangen pedaal en twintig stemmen, gemaakt door ALBERTUS ANTONIUS HINSCH, Orgelmaker te Groningen. Dit orgel is bekostigd gedeeltelijk uit een legaat van RINSKE WIJBBENS, vroeger woonachtig te MINNERTSGA, gedeeltelijk uit een legaat van den Secretaris J. GERLOFSMA. De kerk zoude, volgens de meening van sommigen, oudtijds aan den H. BARTHOLOMEUS, volgens die van anderen aan den H. MARTINUS zijn toegewijd. Zij moet onder het dekenschap van *Sexbierum* behoord hebben. In de grafkelders zijn onderscheidene leden van het vermaarde, nu sedert lang uitgestorven, geslacht der HERMANA's bijgezet, gelijk ook leden van de familie DAMBITZ enz.

Dit dorp had oudtijds eene talrijke R. K. geestelijkheid, tot welker onderhoud, blijkens de beneficiaal boeken van het Friesch Charterboek, de opbrengsten van een groot aantal der beste onder dit dorp enz. gelegen, thans aan onderscheidene behoorende landerijen strekten. Die opbrengsten bereikten toen (1543) naauwelijks het tiende gedeelte van de tegenwoordige. Elders vindt men aangeteekend, dat de opbrengsten zouden zijn geweest, voor den Pastoor 140 goudguldens (210 guld.), voor den Vicaris 100 goudguldens (150 guld.), voor twee Prebendarissen ieder 100 goudguldens (150 guld.) en voor den Koster

(Sacristij-dienaar) 75 goudguldens (112 guld. 50 cents); alsmede dat Godefridus van Rhenen, acht en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1168, de helft der inkomsten van de kerk te Minnertsga aan het klooster Ludingakerk had geschonken. Er was hier ook eene kapel, staande voor den huize Haytzama, met een vrij leen met vele landerijen, meest onder Firdgum gelegen, gesticht door Atte Haytzama. In of omstreeks 1545 was op dit leen gewijd Ofke Ofkez, kleinzoon van den stichter. Kort na 1500 was hier Pastoor Heer Bernard van Benthem. Op hem volgde Robertus van Stavoren, die van kersdag 1522 tot 1523 tot Commissaris over het dekenschap van Westergoo en de Nieuwe landen van het Bildt werd aangesteld. Hier was voorts Pastoor in 1543 Heer Alla Abbaz, welke den inventaris der pastoriegoederen voor de beneficiaalboeken heeft opgegeven, en getuige was in het testament van Gerrit Sjoerds en Tzam; en in 1555 en nog in 1574 stond hier Heer Bernardus Melema. Volgens eene specificatie van de opbrengsten enz. der geestelijke goederen te Minnertsga, van 1590 (thans nog [1845] bij de kerkvoogdij berustende) gebruikte „Heer Hijlle Rijntjes, gewe- „sene Pastoor tot Minnertsga (volgens syn accoort en contractbrief, „mette gemeente van Minnertsga) het pastoryehuis, hof met omtrek „Drieëntwintich p^m Lant sonder eenige huer daer off te geven, dan „alleene die schattinge betalende die daer op leggen." De destijds reeds fungerende Hervormde Predikant bewoonde het voormalige vicariehuis.

Men telt er 35 Doopsgezinden, welke tot de gem. van *Berlikum* behooren.

De Christelijke Afgescheidenen, die hier ongeveer 40 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke hier eene kerk heeft in de straat de *Tjillen*, zijnde, in 1839, door gedeeltelijke verbouwing van een woonhuis, tot het tegenwoordige doel ingerigt; terwijl het overige gedeelte van dat huis, uit twee kamers bestaande, tot pastorie dient.

Wanneer hier nu en dan een R. K. woont, wordt deze tot de stat. van *Franeker* gerekend.

De fraaije en ruime, in 1827 nieuw gebouwde, dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Behalve het kerkvoogdijbestuur, de algemeene en diakonie-armbesturen en de hierboven opgegeven stichtingen van den Predikant van der Schaaf, bestaat hier nog eene stichting tot wering van armoede van Gerrit Sjoerds en Tzam, bestaande uit de opbrengsten, ten beloope 50 à 60 guld. jaarlijks, van twee, bij testament dezer echtelieden, van het jaar 1545, daartoe aangewezene stukken bouwland.

Voor zoo ver bekend is, hebben hier bestaan de navolgende adellijke stinzen: Groot-Hermana, Klein-Hermana, Groot-Tjessinga, Klein-Tjessinga, Farnia, Folta of Folopta, Haitsma of Haytzama, Sixma-van-Andla, en Groot-Lammema, welke allen afgebroken of in boerderijen veranderd zijn, zijnde de laatste, Klein-Hermana, tot in 1828 bewoond door den toenmaligen eigenaar, wijlen den Heer C. C. E. Baron Collot d'Escury, Oud Grietman van Barradeel. Het was een fraai slot en is in 1836 afgebroken.

Van 1820 af werden in dit dorp gehouden de zittingen en de secretarie van het bestuur der grietenij. Deze zijn in 1832 overgeplaatst naar Sexbierum.

Dit d. heeft met de omliggende dorpen een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 Augustus 1829 opgerigt is en 17 Leden telt.

Het is de geboorteplaats van onderscheidene der HERMANA's, van welke een HESSEL HERMANA, de achtste Potestaat van Friesland geweest is, en OTTO HERMANA, alsmede HESSEL HERMANA, die Bevelhebbers bij de kruistogten geweest zijn.

De kermis valt aldaar in den eersten Vrijdag in September.

MINO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

MINOLTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Holwerd*, ten O. van het d. Bornwerd.

Het was in de zeventiende eeuw eene fraaije plaats, versierd met eene aanzienlijke, uit het water opgehaalde, huizing, alwaar in 1485 woonde JUW AYLVA. In 1547 stierf aldaar LUTS MINOLSMA, de huisvrouw van SIJDTJE AYLVA, Olderman te Dockum.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 50 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer PIETER HERINGA CATS, woonachtig te Leeuwarden.

MINOREH of MENOREH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*.

In dit distr. staat het allezins belangrijk gedenkteeken *Boro-Boedho*. Ook heeft men er, ten Z. van de hoofdplaats van den zelfden naam, een gebergte, waaruit men kalk graaft, welke zeer geroemd wordt.

MINOREH of MENOREH, vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. en 10 palen Z. W. van *Magelang*, aan den noordelijken voet van de bergketen, welke Baglen van deze residentie scheidt, ter hoogte van 850 Rijnlandsche voeten, boven de oppervlakte der zee gelegen.

Deze plaats is belangrijk, omdat zich aldaar DIEPO NEGORO, den 28 Maart 1830, heeft moeten gevangen geven, welke gebeurtenis aan den vijfjarigen oorlog op Java een einde maakte.

MINSWEERD (DE), streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Utrecht*, gedeeltelijk gem. *Utrecht*, gedeeltelijk gem. *de Bilt*; palende N. aan het Vossegat, Z. O. aan den Galgeweerd, Z. W. aan Abstede, W. aan de Min.

MINTAO of MINTO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*. Zie MUNTOK.

MINTJERIE of MINTJOERIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, dist. *Parong*.

MINTJERIE (DE) of DE MINTJOERIE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Mintjerie*, in het distr. Parong. Zij loopt in deze residentie noordwaarts door de distr. Parong en Sassingen.

MINTO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Westkust, met eenen naburigen, Z. O. van daar gelegenen, piek.

MINTOBERG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust.

MINTON, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, een weinig Z. van de evennachtslijn; op 115° 54′ O. L.

MIRA, AJER-MIRA of eigenlijk AJER-MERAH (d. i. ROODWATER) of anders MOORDENAARS-RIVIER, naar het vermoorden van eenige Hollanders alzoo genoemd, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op

Hoewamohel, aan de Westkust, in het *Nassausche-gat* uitloopende, die met eene groote, witte straal in zee stort, komende van het naaste gebergte afrollen; doch in de westermoeson, als het regent, zich zeer rood en drabbig vertoont, daar zij in den droogen tijd zoo klaar als kristal, ja bijna weergaloos in helderheid is.

MIRDEN (NIJE- en OUDE-), twee d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie NIJEMIRDUM en OUDEMIRDUM.

MIRIKWORTEL-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie ENGELSCH-ONRUST.

MIRLO, naam, onder welken het dorp MIERLO, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, in eenen oorspronkelijken brief van het jaar 1300 voorkomt. Zie MIERLO.

MIRNS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van de *Lemmer*, nabij de kust aan de Zuiderzee.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Hemelumer-Mirns-en-Bakhuizen*.

De kerk, welke vóór de Reformatie 100 goudgulden (150 guld.) opbragt, terwijl het vicarisschap 70 goudgulden (105 guld.) gaf, is reeds in het midden der vorige eeuw weggebroken, liggende het nog in wezen zijnde kerkhof aan zee, op eene aanzienlijke hoogte, het Mirnserklif genaamd, waarop ook nog een klokkestoel staat.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend.

Men heeft in deze b. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bakhuizen*.

In het jaar 1620 heeft zeker huisman MIRK TAIJES, onder het ploegen, eenige potten goud en zilver geld, van drieërlei munt, gevonden. Op het grootste stuk stonden twee regels, met zeer oude letters geschreven. In het binnenste stonden deze letters: PHILIPS REX, met een kruis in het midden. Op de andere zijde stond, in eenen regel, geschreven: CIVIS TURONUS. Het was omtrent zoo groot als eene halve Engelsche schelling, maar wel zoo zwaar. Op het ander stuk, dat wat kleiner was, stond een ruiter te paard, hebbende een zwaard in de hand, met eenige letters om den rand, aan de andere zijde stonden twee regels, met zeer oude letters geschreven, en een kruis in het midden. Een derde was een kleine zilveren penning, met een mans gelaat, en gelijkende naar de munt van een Romeinsch Keizer. Op de eene zijde stonden wederom eenige letters, op de andere zijde een kruis met roosjes, en eenige letters, en dit had omtrent het gewigt van een stuiver. Van iedere soort was er eene goede partij, zoodat alles op eenige honderden guldens geschat werd. Men gist, dat dit geld is begraven geworden, tijdens de Schieringers- en Vetkooperstwisten, die geheel de provincie onveilig maakten, maar waardoor vooral in Gaasterland veel onheil gesticht is.

MIRNS-EN-BAKHUIZEN, twee b., welke te zamen een d. uitmaken, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van de *Lemmer*.

Men telt er 84 h. en 550 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 240 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen*.

De Doopsgez., van welke men er 12 telt, worden tot de gem. van *Bolk* gerekend.

De R. K., die er 300 in getal zijn, maken, met die uit eenige naburige d., eene stat. te *Bakhuizen* uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* gerekend en door eenen Pastoor bediend wordt.

De school, welke te *Bakhuizen* staat, wordt door 80 leerlingen bezocht.

MIRNSTERKLIF, hoogte, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, bij *Mirns*, waarop vroeger de kerk van *Mirns* gestaan heeft.

MISELAR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 1° 35′ N. B., 116° 9′ O. L.

MISGUNST, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Voorzorg, benedenwaarts aan de verl. plant. Oostwaard; 820 akk. groot. De Negers noemen haar HEEMSKERKI.

Van deze plant. zijn in het jaar 1831 de slaven, toen nog tachtig in getal, verkocht.

MISGUNST, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Kweeklust, benedenwaarts aan den verl. kostgr. Dirkshoop; 500 akk. groot.

MISIR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der *Toelang-Bawang*.

MISKITEN-EILAND of MUGGEN-EILAND, bij de Inlanders NOESSA-WENA en ook wel NOESSA-NITOE of het DUIVELS-EILAND genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Ambon*.

Het is een klein laag eilandje, dat zijnen eersten naam draagt van wegen de menigte miskieten of muggen, welke er gevonden worden. Het is niet alleen laag, maar ook moerassig, schijnende bij laag water aan het groot eiland vast te zijn; doch met hoog water heeft men er eene kil tusschen beiden, daar men met een klein vaartuig kan doorvaren. Ook ligt er digt aan nog een ander klein eilandje, Noessa-Assa. Beide deze eilandjes hebben kleine rifjes. In oude tijden was hieromtrent ook het dorp en strand Tabanla

MISLUKT-BEDROG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Zomerzorg, benedenwaarts aan de Matappicakreek; 500 akk. groot; met 139 slaven. De Negers noemen haar VALEY of BEKKRIE.

MISPAD, wijk of gedeelte van de watering van *Lamswaarde*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie LAMSWAARDE.

MISPELEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 7 min. O. van *Lage-Mierde*, waartoe het behoort; met 13 h. en 80 inw.

MISPLETE, oude naam van het geh. MIDLAREN, in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie MIDLAREN.

MISSELKAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Lagedijker-Kaag, O. aan de Nieuwe-Kaag, Z. aan den pold. voor het Noord, W. aan de Haler-Kaag, de Leeg en Paat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33 bund. 55 v. r. 30 v. ell, alles schotbaar land. Hij staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

MISSIGIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*.

Den 14 Junij 1829 werd dit d. door den Luitenant Nieland ingenomen, terwijl aldaar vele lansen en andere wapenen en goederen door den soldaat prijs gemaakt werden. Aan de overzijde, buiten het dorp stond op nieuw de vijand op eene hoogte geschaard, met drie vlaggen en een Tommongongs payong. De luitenant Nieland marcheerde daarop in, zonder een schot te doen; maar de vijand, die op 200 man begroot werd, scheen den moed ditmaal te hebben verloren, en vlugtte, de vlaggen en payong wegwerpende. Zonder een doode, noch gekwetste te bekomen, werden alzoo 5 vlaggen en 2 payongs op den vijand veroverd, terwijl hij geheel verstrooid geraakte en vele muitelingen door de bevolking werden opgebragt.

MISSOWAL, ook Waigamme, eil. in *Oost-Indië*, W. van *Nieuw-Guinea*, op eenigen afstand van de kust. Het is vrij groot en door eene menigte kleine eilanden omgeven.

MISTE, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ¾ u. N.W. van *Winterswijk*; met 89 h. en 660 inw.

MITARRA of Mattarra, door de onzen Noorwegen genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij *Ternate*, waarop de Koning van Ternate beweert regt te hebben, hoewel dien van Tidore het beheerscht en in bezit houdt.

MITILISTENHEIM, naam, onder welken het d. Middelstum, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in de *Traditiones Fuldenses*, voorkomt. Zie Middelstum.

MITTINGE, plaats, welke voorkomt in eene bulle van Paus Innocentius II, waarbij het klooster der Benedictijner Monniken, bij Stavoren, in zijne bezittingen bevestigd wordt. Waarschijnlijk wordt daaronder verstaan het d. Midlum, in *Franekeradeel*, prov. *Friesland*. Zie Midlum.

MITSPAADS, vier eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, O. van het eil. Madura, voor de Bogt-van-Sumanap; met 600 inw. en vele bosschen. Zij heeten: Schilpadden, Maalstroom, Nachtegaal en Langeiland, en niet Dschila-Dutang, Radscha, Eyang en Puiran, gelijk Raffles ze genoemd heeft.

MITSPETE, oude naam van het geh. Midlaren, in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Midlaren.

MLIENJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, ½ u. van Klatten.

MOA of Moaa, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, O. van Timor; 8° 15′ N. B., 155° 37′ O. L.

Het is 8 u. lang en 4 u. breed, en heeft aan de oostkust eene ankerplaats. Men vindt er de d. Roxali, Taynama en Patti, welke nabij elkander op eenen hoogen koraalgrond, niet ver van het strand liggen. Zij zijn van elkander gescheiden door hoog opgeworpen muren van klipsteen. Aan het strand is een blokhuis, hetwelk eertijds het verblijf van de bezetting der Oostindische Compagnie was. Dit gebouw was, in het jaar 1825, toen de Luitenant ter zee Kolff dit eiland bezocht, tamelijk groot en wel versterkt, en omringd met eenen goeden steenen muur van honderd vijftig schreden in het vierkant, met verscheidene wachthuizen en vier poorten voorzien. Boven de deur van het huis zelf was in eene plank gesneden: *De Korporaal* Duif *heeft dit gebouw gesticht in het jaar* 17.., zijnde het jaargetal

niet meer leesbaar. De Inlanders hebben dit blokhuis in eenen goeden staat onderhouden, uit achting voor de Compagnie — zoo noemen zij gewoonlijk nog het Nederlandsch Bestuur — in de hoop, dat zij eenmaal weder de gunst zouden verwerven het gebouw door Nederlandsche militairen betrokken te zien. Zelfs de kribben der drie krijgsknechten, die hier gehuisvest waren geweest, zijn nog in haar geheel gebleven.

Op den noordoosthoek van Moa, ligt een hooge berg, de Karbau-pick genoemd, die zich eenzaam boven het overige gedeelte van het eiland, dat doorgaans vlak land is, verheft, en, ofschoon vrij wat minder hoog dan de Piek van Teneriffe, met dien beroemden berg in gedaante eene treffende overeenkomst heeft. De grond is veelal koraalachtig, en in het zuidelijke en zuidoostelijke gedeelte van het land schaars bebouwd. Opmerkelijk is het echter, dat de uitgestrekte vlakten, waar niets dan allang-allang groeit, door de Inlanders zeer gemakkelijk tot goede weigronden hervormd worden. Wanneer, namelijk tegen het einde van het drooge saizoen, door langdurige hitte en droogte, dit allang-allang bijna overal verdord is, steken zij het in den brand, zoo dat de oppervlakte geheel kaal en als met asch bedekt wordt. De stortregens, die kort daarna het land overstroomen, maken gezamenlijk met de onafgebrokene zonnehitte, in eene week tijds den grond vet en vruchtbaar, terwijl de asch van het allang-allang eene goede mestspesie vormt. Als dan ontspruit overal jong gras, dat voor het vee een uitmuntend voedsel is, hetgeen door de zwaarte en vetheid van de buffels, schapen en andere dieren, buiten allen twijfel wordt gesteld. De buffels van Moa worden voor de besten van de Banda-eilanden gehouden.

Op Moa, zoo wel als op de meeste andere eilanden, bestaat de bevolking uit twee voorname klassen, de Christenen en de Heidenen, welke men even zoo juist meesters en onderdanen zoude kunnen noemen, alzoo de ondergeschiktheid der Heidenen, die verre weg het grootste getal uitmaken, en de eerbied, dien zij aan de Christenen betoonen, zeer in het oog valt, en wel is waar, gedeeltelijk mag toegeschreven worden aan de bekende meerdere bescherming, welke de Christen ingezetenen van het Gouvernement genieten, maar ook onloochenbaar te danken is aan een onwederstaanbaar gevoel van de zedelijke meerderheid der belijders van het Christendom.

De inwoners oefenen voornamelijk de veeteelt, en planten slechts weinig aardvruchten en turksche tarwe, meest voor eigen gebruik. De vaartuigen, die hier ten handel varen, blijven onder de kust van Lettee ten anker liggen en ontvangen aldaar het vee, hetwelk de inwoners van Lettee, op het eiland Moa gaan opkoopen. De veekoopers gaan echter zelven met hunne praauwen, de buffels, geiten, varkens en gevogelte van Moa afhalen. Die van het laatstgenoemde eiland brengen hun vee nimmer met hunne vaartuigen in zee, omdat zij, volgens eene aloude overlevering, in het bijgeloovig denkbeeld verkeeren, dat zulk eene onderneming hun onfeilbaar een groot ongeluk zoude berokkenen. Het vee, hetwelk het meest hier wordt aangekweekt, bestaat in buffels en schapen.

In den handel wordt bij de inlanders zelden of nooit eenige muntspecie gebruikt, alles geschiedt door ruiling tegen lijnwaden, koperdraad, en andere artikelen, welke op dit eiland niet gevonden worden. In geldswaarde zoude een buffel op vijf tot zes, en een schaap op twee tot drie gulden berekend worden. Met de vischvangst houden zich de

bewoners van MOA, even als die der naburige eilanden naar evenredigheid van den overvloed, welken de zee hier oplevert, zeer weinig bezig.

MOA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den Oceaan uitloopende.

MOAMKOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Ambon*, W. van Boero. — Het is zeer klein, onbewoond en rondom met kleine riffen bezet.

MOAR, POELOE-MOAR, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Molduksche-Archipel*, bij de Oostkust van Gilolo; 0° 6′ N. B.

MOASSY, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

MOASSY (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

MOBOASOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. en 30 u. N. N. O. van *Coranza*.

MOCHA, kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, bovenwaarts aan den mond der Parrarackreek, benedenwaarts aan de verl. plant. Discorde; 2013 akk. groot.

MOCHA (LAND-VAN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parrarackreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Onoribo, benedenwaarts aan het Land-van-Onverwacht.

MOCHA (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Va-comme-je-te-pousse, benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Sort; 1000 akk. groot; met 98 slaven.

MOCHA (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. kleine Hoop, benedenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Accomoribo; 683 akk. groot; met 43 slaven.

MOCHERA, naam, onder welken de st. GREVENMACHER, in het jaar 1157, door den Aartsbisschop HILLEN, aan HENDRIK *den Blinde*, Graaf *van Luxemburg en Namen*, werd afgestaan. Zie GREVENMACHER.

MOCKEMA, MOCKAMA of MOKKEMA, eigenlijk GROOT-MOCKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. van *Dockum*, ¼ u. Z. van *Aalsum*, waartoe zij behoorde.

Deze state is in 1492 door de Vetkoopers vernield, toen aldaar woonachtig was TJAARD MOCKEMA. Het was een zeer sterk huis en zoo dik van muren, dat men die met geene veldslangen kon aan stukken schieten. In 1500 zond GERBRAND MOCKEMA op dit huis, zijnen broeder toebehoorende, twaalf Friesche ballingen uit Groningen, allen mannen van beproefde dapperheid, met belofte van ontzet, indien zij daar belegerd werden; doch nauwelijks waren deze op het huis gekomen, of de Saksische Stadhouder, Graaf HUGO, liet hen daar belegeren, door de ingezetenen der drie grietenijen Dantumadeel, Kollumerland en Achtkarspelen, onder het opperbevel van SCHELTE TJAARDA, Grietman des laatstgenoemden deels, benevens TAKE HEEMSTRA en TJALLING LIEUWES JELLINGA met hun volk. Dit was ondertusschen te vergeefs, en de Graaf zag zich genoodzaakt, derwaarts eenige Duitsche benden met zwaarder geschut te zenden, waardoor de muren werden vernield. De bezettelingen, zich ondertusschen vleijende met de hoop op ontzet, boden dapper tegenweer, en schoten vele Duitschers, op welke zij

alleen mikten, ter neder; doch eindelijk begaf hen de moed. Zes man van de bezetting, die voor middernacht de wacht hadden, ontkwamen ongemerkt door het midden der vijanden, doch de overige zes, die dit niet durfden wagen, gaven zich op genade en ongenade over, en werden, nadat het huis vernield en in de asch gelegd was, gevankelijk naar Franeker, op Sjaardema-slot gevoerd. De Saksische Graaf, hierop toen zijn verblijf houdende, liet hen, na eenige weinige dagen, op het plein voor het huis allen om het leven brengen. Vier van hen werden op raden gezet. De twee anderen dreef men van onderen eenen paal door het lijf. Deze twee hadden, gedurende het beleg van Franeker, smadelijk van den belegerden jongen Hertog gesproken, inzonderheid de een, met name JELLE BERN, de andere was POPPE OBBEMA.

MOCKEMA (KLEIN), KLEIN-MOCKAMA of KLEIN-MOKKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, kw. *Oost-Dongeradeel*, ½ u. O. van *Aalsum*, waaronder zij behoorde.

MODDEMEER (HET), poeltje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, N. ten O. van Donkerbroek.

Het was vroeger een meer, waarvan het water weggeloopen is, sedert het graven van de vaart van Haulerwijk naar Bakkeveen, hetwelk voor omtrent eene eeuw plaats had.

MODDER (DE), voorm. hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. van *Heerenveen*, 1 u. N. van *Oldeboorn*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans hooilanden. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 72 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Jonkvrouw V. J. D. J. LYCKLAMA A NIJEHOLT en anderen, woonachtig te Oldeboorn.

MODDERBEEK (DE), watertje, dat onder *Barneveld*, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, ontstaat; met eenen kronkelenden westelijken loop in *Eemland*, prov. *Utrecht*, komt. Voorts in de zelfde rigting de gem. *Leusden* en *Stoutenberg* doorvloeit, en zich, in de gem. *Amersfoort*, ½ u. O. van die stad met de *Vlierbeek* vereenigt, om de Eem te vormen.

MODDERGAT (HET), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Nes*, waartoe het behoort; met 75 h. en 390 inw., meest visschers.

Bij den hoogen vloed van 3 Februarij 1825 veroorzaakte de aanhoudende zware golfslag vele gaten en inkolkingen, in de glooijing van den dijk bij het MODDERGAT, welke in 1808 van daar tot aan Peazens aanmerkelijk verzwaard en met eene steenen glooijing bezet was.

MODDERIGE-GAT (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, Z. W. van het d. *Goingarijp*.

Dit en andere wateren, om en door Goingarijp loopende, brengen door afschuring aan de landerijen aldaar gedurig schade toe.

MODDERMANS-DIEP (HET), ook de SELLINGERSLOOT, gegraven kanaal in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie AA (NIEUWE-RUITE-).

MODDERWAALTJE (HET), meertje in *Dregterland*, in de *Oosterkogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 1 u. N. van *Hoogcarspel*.

MODDERWELLEN (DE), groote kalkachtige vlakte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Damag*, distr. en 4½ paal van *Wierosari*.

Men heeft er drie modderwellen, waaruit men zout maakt en waarvan de plaats haren naam ontleent. Zij worden door de Javanen

genaamd **Joko-Peke**, **Loro-Dina** en **Joko-Toca**, en liggen op kleine afstanden van elkander, terwijl men regts en links daarvan, op zekere afstanden, langwerpige van bamboezen gemaakte stellingen vindt, waarop gespleten bamboezen nevens elkander gelegd zijn, en waaronder bakken zijn, die het water bij straaltjes uit de honderden kleine waterleidingjes ontvangen, welke op de groote oppervlakte overal gemaakt zijn, waarin zich de dampen, nedervallende even als stofregen, verzamelen, en op deze wijze het water naar de bakken voeren, die in eenen lageren grond geplaatst zijn. Dat water als nu daarin ontvangen zijnde, wordt daarin bewaard, en men vult de gespleten bamboezen daarmede, daarop aan de sterke zonnestralen blootgesteld zijnde, cristaliseert zich het water, en brengt alzoo het zout voort. De modderwellen, welke eene groote opening in de oppervlakte zelve, maken, zijn in eene altoosdurende beweging.

De modderwel stil zijnde, kan men den omtrek der opening slechts van den anderen grond onderscheiden, door dien men daarop geene witte plekken vindt, die zich op de geheele uitgebreide vlakte voordoen, en die men bij voorkeur moet nemen, om op te gaan.

Wanneer de tijd van hare rijzing gekomen is, bespeurt men daarin een koken of borrelen, en alsdan rijst de modder, in de gedaante van een suikerbrood, tot eene hoogte van 60 of 70 voeten, als wanneer dan die massa een oogenblik schijnt stil te staan; doch op eens ploft die zelfde massa met eenen zwaren slag naar beneden, en de lucht is als dan met dampen vervuld, die uit hare nederploffing voortkomen. Terstond na de nederploffing van de Loro-Dino, rijst de Joko Peke, vervolgens de Joko Toca, en zoo wisselt de wonderbare modderwel gestadig af, om ons dat zonderling natuurverschijnsel, in zijne grootste verhevenheid te doen bewonderen.

Wanneer men op de oppervlakte gaat, en met den stok een gaatje in den grond steekt, hetwelk op de zwartachtige gemakkelijk, doch, op de wit uitgeslagen plaatsen meer moeijelijk is, spuit de modder terstond op, en zelfs ontwaart men dit verschijnsel op verscheidene plaatsen, zonder een gat met een stok te maken.

Eene andere merkwaardigheid dezer vlakte, is nog vooral deze, dat wanneer men over den grond henen gaat, die steeds onder de voeten buigt, en men lang stil staande, daar door zoude zakken.

Hieruit zoude men kunnen besluiten, dat deze vlakte eene geheele modderpoel moest zijn, waarvan de oppervlakte allengs door de hitte der zon met eene korst is overdekt geworden, die thans genoeg zamenhangend en vast is geworden, om die te kunnen betreden.

Reeds een paal afstands voor dat men op de plaats komt, verbeeldt men zich in het verschiet, tusschen eenig geboomte, de branding der zee te zien, welke zich zoo natuurlijk voordoet, dat men niet meent zich circa vijftig palen van het zeestrand verwijderd te bevinden, maar de branding der zee te ontwaren; meer naderende, begint die zich te verliezen, en men ziet in het verschiet bergen rijzen en dalen, met een gepof, dat verbazing wekt, terwijl de gewaande branding in dampen verandert. Onder de pendoppe, die nevens de Loera-Doekoe en de uitgewerkte wel geplaatst is (doch welke laatste nog zulk eene uitwerpende kracht bezit, dat een lange bamboes, welke men in een gat, dat vol water is, met alle magt benedenwaarts drukt, met geweld daaruit wordt geworpen, zoodra men hem loslaat), ontwaart men de groote kalkachtige vlakte; terwijl men in het verschiet, ten Z. O. de dessa Koewoe, en ten zuiden de dessa Grabangan ontdekt,

en voorts rondom deze meerdere dess'as en geboomte. Op de vlakte zelve ziet men niet alleen geen enkele boom, maar zelfs geen grasscheutje.

MODJANG, eil. in *Oost Indië*, in den *Sundasche Archipel*, aan de Noordkust van *Sumbawa*.

MODJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, afd. *Toeban*.

Er is aldaar eene warme bron, welke, door onderaardsch vuur, in eenen bestendig gelijken graad van hitte wordt onderhouden.

MODJOKERTO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Djapan.

MODJOROGO, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Padjang*.

MODJEROTTO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Kedirie*.

MODIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*.

MODOBOWO-TOETOOP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

MODONE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Mandano.

MODROE, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Oostwaard, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Oostwaard.

MOEARA-AUTOKO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, *Noordelijke Afdeeling*, twee dagreizen oostwaarts van Pangalan-Kotularoe, ter plaatse, waar de May en de Kampar zich vereenigen.

MOEARA BLADJANG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het Westerkwartier. Er is aldaar een basaar gevestigd.

MOEARA BLITI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Bengkoelen*, aan de vereeniging der Klinge, met de Bliti.

MOEARA-KOMPEH, prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, met een dorp van den zelfden naam.

MOEARA KOMPEH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, prov. *Moeara-Kompeh*. — Er is hier een Nederlandsch civielgezaghebber gevestigd.

MOEARA-RAWAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

Den 29 Julij 1813 werd hier een contract gesloten tusschen den Engelschen Majoor W. Robinson en Machmoed-en Baader-Oedien, Sultan van Palembang, ten gevolge waarvan deze laatste weder op den troon geplaatst werd.

MOEDAL, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. en reg. *Ponorogo*.

MOED-EN-KOMMER, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warrappakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de koffijplant. Badenstein, benedenwaarts aan de koffijplant. Anna'szorg; 500 akk. groot; met 157 slaven. — Deze plant. is tevens met katoen beplant. De Negers noemen haar Korkoe.

MOED-EN-KOMMER (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warrappakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Abigaëlslust, benedenwaarts aan het Land-van-Anna'szorg; 250 akk. groot. De Negers noemen haar Pikien-Korkoe.

MOEDER-EILAND, het grootste der beide deelen, waarin het *Visschers-eiland* in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, W. van de Reede van *Djapara*, den 3 Januarij 1820 gescheiden is, ten gevolge van de hevige stormen, welke op dien en eenige vorige dagen gewoed hebben. Zie voorts VISSCHERS-EILAND.

MOEDERZORG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Reynesberg, benedenwaarts aan den houtgr. La-Providence; 4000 akk. De Negers noemen hem KOUROU-GROX-PIKIEN-JOEDA.

MOEDERSZORG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Maria's-Lust, benedenwaarts aan de Saramacca; 800 akk. groot.

MOEKKI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. — Het is eene aanzienlijke plaats, met rijke kopermijnen in de nabijheid.

MOELA AN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

MOELANA, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, ½ m. Z. W. van *Honimoa*, vóór het d. Boy.

Het is ½ m. lang en heeft eene ovale gedaante. Het is schier ongenaakbaar, door de daar rondom liggende zandplaten, en heeft gebrek aan drinkwater, hetwelk vroeger aanleiding gaf, dat de bevolking het verlaten en zich te Haria gevestigd heeft. Dit eilandje wordt echter gedurig bezocht en bebouwd; men vangt er de beroemde krabben van Moelana.

In oude tijden, lang voor de Portugezen, hadden de Ternatanen het belegerd, doch, met hun beleg niet veel winnende, een touw aan eenige rotssteenen gebonden, en hen gedreigd met dit hun geheele eiland weg te varen, waarop die van MOELANA, bevreesd geworden, zich aanstonds overgaven.

MOELOET, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de westkust van *Hoewamohel*, 1 m. van den hoek van Sihel aan een fraai strand.

MOENDO (BOGT-VAN-) of BAAI-VAN-MOENDO, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de noordkust van het eil. *Java*, resid. en O. van *Cheribon*.

MOENDOET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, N. O. van *Boro-Boedho*, bij de zamenvloeijing van de Progo en de Ello.

Men heeft er de bouwvallen van eenen ouden tempel, waarin drie Bramminsche beelden van buitengewone grootte gevonden worden, welke eerst in 1835 ontdekt zijn. Deze beelden staan in eenen kleinen tempel, inwendig vierkant piramidaal gebouwd. Het middelste beeld, meent men, is Boedho, 13 voet hoog, zittende met afhangende beenen. Aan iedere zijde van Boedho is een beeld, iets kleiner dan dit, ieder met een ondergeslagen been. Elk beeld is uit één stuk. De drie beelden, zoo wel als de tempel, met de nissen, kroonlijsten, tafereelen in half verheven beeldwerk enz. behooren alle tot de fraaiste voortbrengselen van bouwkunst, welke op Java gevonden worden. De Tempel bevat nog geen 20 voet middellijn, pronkt uitwendig met twee galerijen, ieder van 8 voet breed, en het geheele gebouw, zooals het thans zigtbaar is, heeft de hoogte van 97 voet.

MOENESSWERF, b. op het eil. *Marken, prov. Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Edam*, gem. *Marken;* met 10 h. en ruim 80 inw.

MOENKAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, in de *Vijftig-Kotta's*.

MOENKEREDE, oude naam van het d. St. Anna-ter-Muiden, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Anna-ter-Muiden (St.).

MOENKOENDO (TANDJONG-), Tandjong-Monkooda of Gressok, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan den noordelijksten uithoek.

MOENTJANG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch was voor eenige jaren grootendeels uitgeput, zoo dat men den houtkap daarin moest staken. Men vindt daarin evenwel nog altijd eene menigte houtsoorten, waarvan de inboorlingen een nuttig gebruik weten te maken.

MOENTIENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Temangong*, distr. *Lempoeyang*, waarvan het de hoofdplaats is.

MOENTILAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. en 9 palen Z. van *Magelang*, 1000 v. boven de oppervlakte der zee, op den grooten weg naar Djocjokarta.

MOER (DE), water op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, dat van het d. Nieuwe-Tonge zuidwaarts aanloopt en zich in de *Diepkreek* ontlast.

MOER (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. W. van *Loon-op-Zand;* met 84 h. en 280 inw.

MOER (DE), streek op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, het middelste gedeelte van dat eil., in het Zuiden uitmakende, en gedeelten bevattende van de gem. Duivendijke, Elkerzee, Kerkwerve en Serooskerke.

De landlieden, in die streek woonachtig, hadden vroeger hun voornaamste bestaan van het dijkwerk, doch dit is veranderd sedert het ophouden van de vroegere verdeeling der dijkwerken, en de invoering der openbare aanbestedingen van het onderhoud der zeeweringen, waardoor, ofschoon het laatste meer in het algemeen belang zij, de verarming in deze streek zeer is toegenomen. De inwoners generen zich ook met het houden van tamme en vangen van wilde watervogelen, vooral ook met het rapen van hunne eijeren, die bij duizenden te Zierikzee worden ter markt gebragt. De watergangen, sloten en uitgeslagen putten leveren hun eenen overvloed van onvergelijkelijk zuivere en vette paling uit, welke zij, zoo te Zierikzee als te Brouwershaven, ter markt brengen, of aan opkoopers, die ze met schuiten naar Antwerpen vervoeren, afleveren. Dewijl de grond er derrieachtig is, is er het water meest brak of bijna zout en eenigzins bitter. Door eene geheele afdamming van het lager gedeelte des eilands, die thans (1845) tot stand gebragt wordt, hoopt men deze streek beter boven water te zullen kunnen houden en door den tijd tot meerdere vruchtbaarheid te brengen. Zie het art. Schouwen.

MOER (HET), vroegere naam van eene streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, waar later de Moerschans bij Hulst aangelegd is.

MOER ('T), geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Diereren*; met 2 h. en 15 inw.

MOER (BENEDEN-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. W. van *Groot-Zundert*, 1 u. N. W. van *Wernhout*, waartoe het behoort, 2½ u. van de Belgische grenzen; met 15 h. en 80 inw.

MOER (BENEDEN-), dat gedeelte van de *Moeren*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, hetwelk in de lage vlakke heide tusschen de Moerstraat en den weg van Groot-Zundert naar Nispen gelegen is.

MOER (BOVEN-), dat gedeelte van *de Moeren*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, hetwelk in de hooge heide naar de uiterste grenzen der bar. van Breda, en den weg van Zundert naar Nispen gelegen is.

MOER (DE OUDE-), meer* in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, Z. van Andijk. — Het is 12 bund. 28 v. r. 90 v. ell. groot.

MOERABAYA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie MARIBAYA.

MOERABAYA of MARIBAYA, d. en poststation in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Tagal*, dist. *Maribaya*, ongeveer 8 palen O. van het residentiehuis, ter plaatse, waar de Tjaljabankoelon in zee valt.

MOERABAYA (DE), DE MARABAYA of DE MARIBAYA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Tagal*, die met eene noordelijke rigting het distr. Moerabaya doorloopende, aan de noordkust van deze resid. in de *Zee-van-Java* uitloopt.

MOERA-GEMBONG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het Westerkwartier.

MOERBEEK, voorm. slot in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Wouw*. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenige vijvers. Op de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 40 bund., staat thans eene hoeve en wordt in eigendom bezeten door den Heer C. VAN LOON, woonachtig aldaar.

MOERBEEK (DE), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. *Nieuwe-Niedorp-en-Zijdewind*, ruim 1 u. N. W. van *Nieuwe-Niedorp*.

MOERBEEK (OOST-), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. *Nieuwe-Niedorp-en-Zijdewind*, 1 u. N. W. van Nieuwe-Niedorp.

MOERBEEKER-POLDER (DE), pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp-en-Zijdewind*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp*; palende N. aan den Slikvender-polder en den Hoogelandsche-polder, O. aan den Heeren-polder, Z. aan den Kostverloren?polder en den Oosterkamp, W. aan den Westerkamp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 261 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

MOERBEKE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Oosterambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. *Axel*, gedeeltelijk onder de gem. *Overslag*, gedeeltelijk in de Belgische gem. *Moerbeke*. Het Nederlandsch gedeelte paalt ten N. aan den Varempee-polder, ten O. aan den Moerspui-polder, ten Z. aan Belgie en ten W. aan den Overslag-polder.

Deze polder maakt eene gemeene dijkaadje uit met het op Belgisch grondgebied gelegene gedeelte van den zelfden naam, en is ingedijkt in 1699. In het Nederlandsch gedeelte, hetwelk, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 69 bund. 6 v. r. 80 v. ell., staat een koehoudershoefje en eene herberg, en de uitwatering heeft plaats door de zoogenaamde Roode-sluis, liggende in het Belgisch gedeelte van den Moerbeke-polder. Het bestuur berust in handen van eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is.

MOERBERGSCHE-WARANDEHUIS, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en W. van *Doorn*.

Deze buit., tegenwoordig het rentmeestershuis van Moersbergen, wordt in eigendom bezeten door den Heer Joan Daniel Carel Willem Baron d'Ablaing van Giessenburg, Heer *van Moersbergen*, woonachtig op den huize Moersbergen, onder Doorn.

MOERCAPELLE of Moerkapelle, d. in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hillegersberg*, gem. *Moercapelle-en-de-Wilde-Veenen*, in een goed en welgelegen oord, voorzien van schoone vruchtgevende wei- en bouwlanden, met waters en wel onderhouden wegen doorsneden, van welke wegen de voornaamste zijn, die van Rotterdam en 's Gravenhage, door de veenen, op Gouda en elders heenloopen.

Voor en aleer er het tegenwoordige kerkgebouw geplaatst werd, was hier een noodkerkje gesticht, bekend onder den naam van Kapel. Deze kapel, aan eene moer, meir of waterplas gebouwd zijnde, heeft den naam aan deze plaats gegeven. Anderen willen, dat het uit het geslacht van Moer- of Moordrecht zou zijn voortgekomen, daar het bekend is, dat het dorp Moordrecht niet eigenlijk alzoo genoemd is, maar wel Moerdrecht, en dat daarom de naam van het eene was zamengesteld uit de woorden *moer* en *drecht*, en die van het andere, ter onderscheiding, uit de woorden *moer* en *kapel*. Wij houden evenwel het eerstgemelde gevoelen voor het waarschijnlijkst.

Men telt er 60 h. en 500 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veehandel.

De Herv., die er 370 in getal zijn, maken, met de overige van de burg. gem. *Moercapelle-en-de-Wilde-Veenen*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort, en ruim 500 zielen, onder welke 130 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hendrik van Rijp, die in het jaar 1656 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 naar Bleiswijk vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van Rotterdam.

De eerste kerk, welke hier gestaan heeft, was de hier boven vermelde kapel. Het jaar van de stichting wordt niet gemeld; sedert het bouwen van de tegenwoordige kerk, was het tot een bekwaam schoolhuis ingerigt, maar dient thans tot een burgerhuis. De tegenwoordige kerk is langwerpig, vierkant, luchtig en aan het oosteinde koepelsgewijze gebouwd; het gewelf of spansel van het dak is zeer

kunstig zamengevoegd en ineen gewerkt; voorts is het geheele gebouw wel ingerigt, zoo van doophek, predikstoel, als gestoelte en zitplaatsen. Het koor is met een fraai houten hek afgesloten, dienende voor eene kerkeraadskamer, waarin de wekelijksche catechisatiën worden gehouden. Deze kerk is in het jaar 1667 gesticht; voor aan den toren staan, in steen uitgehouwen, de wapens van Hogendorp en Coymans, zijnde de twee eerste en voornaamste bouwheeren van de kerk en de eerste bedijkers van den polder Wilde-Veenen. De glazen waren voorheen meest zeer fraai beschilderd, waaronder uitgemunt hebben, die, welke met de wapens van voorschreven Heeren Hogendorp en Coymans, voorts met die van de Admiraliteit op de Maas, ook van Holland, de steden Rotterdam, Gouda en andere beschilderd waren, doch welke allen zeer vervallen zijn. Het dak is met leijen gedekt, uit welk eenen fraaijen spitsen toren rijst, waarin een goed uurwerk geplaatst is en twee klokken hangen, van buiten ziet men uurwijzers en windhaan. Het kerkhof is voor aan de straat met eenen muur omvangen en met een hek afgesloten. Men heeft in deze kerk geen orgel.

Men telt er bijna 50 afgescheidenen. — De R. K., die er 80 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Broek c. a.* — De dorpschool, waaraan den 24 Augustus 1839 de eerste steen gelegd is, wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 10 September.

Toen de Schout van dit dorp Arnoldus Kreet, den 29 Januarij 1783, te dezer plaatse de publicatie, betrekkelijk de wapening der ingezetenen ten plattelande en het stellen van order daaromtrent, kwam afkondigen, hadden hier verregaande ongeregeldheden plaats, waarbij de Schout zelf onder den voet geraakte, en niet dan met moeite weder op de been en in zijn rijtuig geholpen werd.

Het wapen bestaat uit eene kapel of kleine kerk.

MOERCAPELLE-EN-DE-WILDEVEENEN, gem. in *Schieland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Rotterdam,* kant. *Hillegersberg;* palende N. aan de gem. Hoogeveen in Rijnland, O. aan Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt, Z. aan Zevenhuizen en Bleiswijk, W. aan Zegwaard.

Deze gem. bevat het d. Moercapelle en de pold. Honderd-Morgen of de Wildeveenen en het Moereinde. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 544 bund. 66 v. r. 56 v. ell., waaronder 544 bund. 27 v. r. 86 v. ell. belastbaar land. Men telt er 63 h., bewoond door 115 huisgez., uitmakende eene bevolking van 550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veehandel.

De Herv., die er 400 in getal zijn, onder welke 150 Ledematen, maken de gem. van *Moercapelle* uit. — Ook telt men er 50 Afgescheidenen. — De R. K., van welke men er 80 telt, worden tot de stat. van *Broek c. a.* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1646 toebehoorde aan Jonkheer Warner van der Wal; sedert is zij een eigendom geworden van de stad Rotterdam, aan wien zij nog toebehoort.

Het wapen van de gem. Moercapelle-en-de-Wildeveenen is het zelfde, als dat van de gem. Moercapelle.

MOERDIJK, ook wel, ter onderscheiding van het geh. de *Binnen-Moerdijk,* de Buiten-Moerdijk genoemd, d., burgerlijk behoorende tot de gemeente *Klundert* en *Hooge-en-Lage-Zwaluwe,* prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. en 3½ u. N. W. van *Breda,* kant. en 2 u. N. van *Zevenbergen,* gem. en 2 u. N. O. van *Klundert,* en 2 u. van

Hooge-Zwaluwe, aan het Hollandsdiep. Men telt er, in de kom van het d. 60 h. en ruim 360 inw., waarvan 42 h. en 260 inw. tot *Klundert*, en 18 h. en ruim 100 inw. tot *Hooge-en-Lage-Zwaluwe* behooren, en met het kerkelijk daartoe behoorende geb. Binnen-Moerdijk en Nassau-polder, 68 h. en 390 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, het voerwezen en de visscherij.

De Herv., die hier 350 in getal zijn, onder welke ruim 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Breda*, ring van *Geertruidenberg*, behoort. Vroeger behoorden de hier wonende Hervormden tot de gem. *Zevenbergen*, maar sedert het jaar 1815 maken zij eene afzonderlijke gem. uit, welke toen tot eersten Predikant bekwam JOHANNES LAURENTIUS THEODORUS COX, die in 1819 naar Nieuwe-Tonge vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De kerk, welke in het jaar 1815 gesticht is, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen koepeltoren, doch zonder orgel. Ter wederzijden van den ingang ziet men eenen blaauwen zerksteen in den gevel gemetseld, op welke te lezen staat, op die ter linkerzijde:

AAN 'S EERSTEN WILLEMS DEUGD IS MEN 'T GEWIJD GESTICHT,
TOT GODS EN JEZUS EER AAN DEN MOERDIJK VERPLIGT;
HIER BLIJFT MEN JEZUS LEER EN REINE ZEDEN PREKEN,
EN DANKBAAR OM DEN BLOEI VAN 'S KONINGS STAMHUIS SMEEKEN.

op die ter regterzijde:

HEER ISING TOEGEJUICHT DOOR 'T DANKBAAR ALGEMEEN
LEGT IN DES KONINGS NAAM DEN ALLEREERSTEN STEEN
OP SLAGTMAANDS TWEEDEN DAG IN ACHTTIEN HONDERD VEERTIEN
NOOIT ZAL DE MOERDIJK EEN ZOO BLIJDEN FEESTDAG WEER ZIEN.

In het jaar 1836 heeft deze kerk, benevens de predikantswoning, aanmerkelijke herstellingen ondergaan.

De R. K., van welke men er 80 aantreft, worden tot de stat. van *den Zevenbergschen-Hoek* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op den tweeden Pinksterdag.

Men heeft hier een distributiekantoor der brievenposterij en een station der paardenposterij.

Vroeger was hier een veer op het Strijensche-sas; thans is er een stoombootenveer op Willemsdorp. Ook vaart van hier tweemaal daags, heen en weder eene stoomboot, langs Dordrecht, naar Rotterdam, in correspondentie met andere reismiddelen. Het was hier, dat de dappere JOAN WILLEM FRISO, Prins *van Oranje* en Stadhouder *van Friesland en Groningen*, op den 14 Julij 1711, zijn jeugdig leven in de golven verloor. De Prins, die zich in Braband bij het leger bevond, had zich, op verlangen der Staten, op reis begeven naar 's Gravenhage. Aan den MOERDIJK gekomen, begaf hij zich met eenige Heeren van zijn gevolg in de veerschuit, zoo het schijnt, met tamelijk bedaard weder; doch midden op de rivier gekomen, ontstond er plotseling een zware rukwind, vergezeld van hevigen stortregen. Dit bewoog den Prins, om over te stappen in de pont, in welke zijne koets zich bevond en waarin hij zich zette, ten einde zich voor den regen te beveiligen. Noodlottig besluit voor den Vorst. De schuit, welke hij verliet, kwam behouden aan den oever; maar de pont, op welke de wind zoo veel meer vat had, helde zoo sterk over, dat de Prins weder uit de koets trad, ten einde te spoediger op den wal, waarvan men niet ver verwijderd was, te kunnen stappen; doch hij mogt dien niet bereiken. Naauwelijks, was de Vorst de koets uitgestapt of de pont werd door eenen vernieuwden rukwind geheel op zijde

geworpen; de Prins zonk terstond, en het was eerst negen dagen daarna, dat zijn lijk, naar hetwelk men te vergeefs gezocht had, kwam boven drijven. De Kolonel HILKEN, die in de koets gebleven was, verdronk insgelijks, doch het overige gevolg werd gered.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775 spoelde hier het posthuis met de schuur half weg; ook was de dijk in groot gevaar; aan het hoofd viel geen schade, slechts was het rijzenvoetpad van boven, op den geheelen rijzendam weg en een gat in den aard- en rijzendam geslagen. Op den dijk zag men veel vee dood liggen, hetwelk daar was komen aandrijven van eenige nabijgelegene boerderijen, van welker bewoners sommige verongelukt waren en de meesten ter berging van hun eigen leven, hadden moeten vlugten, zonder voor hun huis en vee te kunnen zorgen.

MOERDIJK (BINNEN-), geh. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr, arr. en 3½ u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. N. van *Zevenbergen*, gem. en 2 u. N. O. van *de Klundert*, nabij het d. de *Moerdijk*, waar het kerkelijk onder behoort.

MOERDIJK (BUITEN-), naam, welken men wel eens, ter onderscheiding, geeft aan het d. MOERDIJK, in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Broband*. Zie MOERDIJK.

MOERDIJK (DE NIEUWE-), pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan Meester-Klaasland, O. aan den Watergang van den Binnen- naar den Buiten-Moerdijk en den Grooten weg der eerste klasse, no. 7, Z. en W. aan den Blok-polder.

Deze pold., welke ook een deel uitmaakt van den Roijalen-polder, is in het jaar 1650 bedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. 58 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt slechts 1 h., en wordt door eene steenen sluis aan de oostzijde van den pold., nabij den Binnen-Moerdijk, wijd 1 ell. 4 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur, door de Korte en Langewegsche vliet, naar de sluis aan den Moerdijk en voorts op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm. beneden A. P. Hij behoort onder het bestuur van den Roijalen-polder.

Aan den Z. O. hoek van dezen polder, vindt men het gehucht den Binnen-Moerdijk, alsmede den tol no. 4, op den grooten weg der eerste klasse, no. 7.

MOERDIJK (DE OUDE-) of STREEPENLAND, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Holland*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan de Korte-Blokken; O. en Z. aan het Hoogland en Jonkershoef; W. aan den Nieuwe-Moerdijk en den Grooten weg der eerste klasse, no. 7.

Deze pold., die een deel uitmaakt van den Roijalen-polder, wordt zonder sluizen of duikers onmiddellijk in de Korte en Langewegsche-vliet van het overtollige water ontlast, welke vliet naar de sluis aan den Moerdijk en voorts op het Hollands-diep uitwatert. Het zomerpeil is 9 palm. beneden A. P. Hij behoort onder het bestuur van den Roijalen-polder.

MOERE (DE), heide in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., gem. *Rozendaal-en-Nispen*, ½ u. W. van Nispen.

Deze heide beslaat eene oppervlakte van 68 bund. 17 v. r. 30 v. ell.

MOEREINDE of MOERENDE, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Moercapelle-en-de-Wilde-Veenen*; palende N. aan de Honderdmorgen, O. aan het zuideinde van

Waddinxveen, Z. aan den Katgispolder, W. aan den Klappolder. In dezen pold. ligt het zuidelijk gedeelte van het d. *Moercapelle*.

MOEREN (DE), streek lands in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 242 bund. 80 v. r. Het is eene zeer groote heide, vol zandheuvelen, alwaar men vennen vindt, waaruit turf gestoken wordt en waarbij hier en daar vroeger houten woningen der arbeiders gestaan hebben. Ook liggen hier in de vlakke heide zeer groote uitgemoerde vennen, die vol water staan, behalve in ongemeen heete zomers. Deze vennen zijn zeer visebrijk.

Deze grond, te voren een woestenij, is uitgegeven, bij Filips Willem, Prins *van Oranje*, Heer *van Breda*, in 1618, en de acte is onderteekend Maurice de Nassau. In de quitantie der laatste betalingen gedaan te Breda, aan Panhuysen, Thesaurier-Generaal van den gemelden Prins, in 1619, vindt men de namen van Sebastiaan Jansen van der Schoot, Marcelis Snellen, Thomas Arnouts Roovers en Goris Jansen ver Dier, als pachters.

In de Moeren treft men twee fraaije buitenplaatsen aan, genaamd de Beneden-Moeren, de eene in eigendom toebehoorende aan Mevr. de wed. Corn. P. T. van der Hoeven, geb. Broekhoven van Jaarsvelt, woonachtig te Breda, welke buitenplaats, met bijbehoorende bouwhoeven, eene oppervlakte beslaat van 119 bund. 14 v. r. 17 v. ell., en de andere behoorende aan den Heer Frans Joseph Marie Bellini, woonachtig te Rotterdam, eene oppervlakte van 56 bund. 91 v. r. 90 v. ell. Voorts telt men in de Moeren 12 h. en 90 inw.

MOERENBERG of de Twee-Hoeven, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 25 min. Z. O. van *Tilburg*; met 2 h. en 10 inw.

MOERENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. *Loon-op-Zand*.

MOER-EN-DORPZIGT, vroegere naam van het buit. Laak, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Laak (De).

MOEREN-VAN-VLAKE (DE), streek lands op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Schore-en-Vlake*, Z. W. van de Moeren-van-Yerseke.

MOEREN-VAN-YERSEKE (DE), streek lands op het eil. *Zuid Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Yerseke*, op het noordoostelijke punt van het eiland.

MOERE-TEN-HOUEDE (DE) of de Moere-van-Aardenburch, oude namen van de gronden, welke thans den polder Bewester-Eede en den Isabella-polder uitmaken.

MOERGESTEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (5 k. d., 23 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Berkel-Enschot en Heukelum en aan Oisterwijk, O. aan Haren en Oirschot, Z. aan Hilvarenbeek, W. aan Berkel-Enschot-en-Heukelum.

Deze gem. bevat het d. Moergestel of het Kerkeinde, benevens de geh. Over het Water, de Hyzen en de Heuvel, welke weder gesmaldeeld worden in buurten of haardgangen, namelijk het eerste, de Kerk, Roodven en Stokeind; het tweede, den Hijkant, Stokske en Hilt; het derde, de Broekzijden, Hovel en Winkelberg; het vierde de kleine Heuvel en de Heuvelstraat;

behalve deze, is hier nog een uithoek, liggende een uur van de kerk, achter het Broek, aan de grens of de scheiding van Diessen, genaamd Hagenhorst.

De gem. Moergestel beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2751 bund. 14 v. r. 80 v. ell., waaronder 2750 bund. 32 v. r. 3 v. ell. belastbaar land. Men telt er 207 h., bewoond door 239 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1170 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

Men heeft in deze gem. 500 morgen (ongeveer 426 bund.) zaailand, ongeveer 400 morgen (ruim 340 bund.) wei- en hooiland en meer dan 300 morgen (ruim 255 bund.) broeklanden, bijzonder eigendom zijnde, doch welke meerendeels, genoegzaam altijd onder water staan of drassig zijn; de bosschen zijn bijna niet noemenswaardig, doch daarentegen is er eene menigte schaarhout, dat langs de kanten en sloten der zaai- en weilanden groeit, waarvan veel naar Tilburg, Oisterwijk en andere plaatsen wordt vervoerd. Andere soorten van boomen wassen hier genoeg; ook sparrebosschen, die jaarlijks veel dennenhout opleveren. Men rekent, dat er nog wel 150 morgen (ongeveer 128 bund.) onbebouwde gemeentegronden zijn, bestaande in heiden, waterpoelen en zandheuvels, en nog ruim zoo veel soortgelijke gronden, die aan bijzondere geërfden toebehooren. Rond het dorp bestaat de grond deels uit goede vruchtbare aarde en gedeeltelijk uit zwaar zand, waartoe veel mest en arbeid vereischt wordt, om het met voordeel te bebouwen; maar in de omstreken is het meest zeer zavelig, en langs de rivieren en op de laagste plaatsen moerassig.

De voornaamste granen en veldgewassen, die hier gewonnen worden, bestaan in rogge, boekweit, haver, gerst, aardappelen, spurrie, vlas, raapzaad, wortelen, erwten en winterrapen. Er wordt hier veel boter gemaakt, maar geen kaas gewrongen of rundvee vetgeweid.

Fabrijken of trafijken, behalven een wind- en een water-korenmolen worden hier niet gevonden, de laatstgenoemde molen staat op de rivier de Aa, en mag niet langer malen dan van den 1 October tot den 16 Maart, wanneer hij het water moet laten loopen, ter ontlasting van de hooibeemden.

De wegen zijn in deze gem. niet zeer breed; zij zijn des zomers goed doch bij aanhoudende droogte wat zandig

De inw., die, op 16 na, allen R. K. zijn, onder welke 830 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'sHertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Vroeger werd deze pastorij door Geestelijken uit de abdij van Tongerloo waargenomen. Onder de Pastoors, die hier gestaan hebben, verdienen melding Norbertus Nelstius, die te Leuven tot Bachelier in de godgeleerdheid bevorderd was en na Lector in die wetenschap te Tongerloo geweest te zijn, den 29 November 1652, als Pastoor te Moergestel overleed, en Alipius van Veen, Licentiaat in de godgeleerdheid te Leuven, waarin hij in de abdij van Postel onderwijs gaf. Hij stond te Moergestel van 1663 tot 1667 en † in de Abdij van Postel den 9 Junij 1713, in handschrift een uitgebreid werk, wegens de regten van de orde van Premonstreit: *Proprium praemonstratense* nalatende.

De 16 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel*. Moergestel had eertijds eenen eigen Predikant; de eerste was Georgius Sonnius, hier beroepen in 1648 en in 1651 naar Heeswijk verroepen. De laatste was Johan Gottfried van der Meulen, hier beroepen in 1761 en overleden in 1796.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke ook wel onder den naam van Gestel-bij-Oisterwijk voorkomt. In het jaar 1349 droeg »Beerte van den Dorpe, 's Heere van Bautersheem wijf," de heerlijkheid van Gestel-bij-Oisterwijk aan den Hertog van Braband op, en ontving die weder van hem ter leen, doch maar alleen het laag en middelbaar regtsgebied. In 1392 vergunde de Hertogin Johanna, aan den Heer van Gestel-bij-Oisterwijk, zijn moer (veengronden) in zijne heerlijkheid te mogen verkoopen en vercijnsen. De hooge heerl. werd mede in 1560 door Filips II, Koning *van Spanje*, aan den toenmaligen Heer Jasper Schets, Baron *van Grobbendonk*, in pandschap uitgegeven en dat pandschap werd in 1657, toen zulks omtrent andere dorpen plaats had, niet ingelost. In het midden der vorige eeuw behoorde deze heerl. aan de Graven van Ursel, thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Marcelis Adrianus Bekkers, Burgemeester te Chaam.

Het d. Moergestel, ook wel Gestel-bij Oisterwijk genoemd, ligt 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 5 u. N. W. van Eindhoven, 2 u. N.O. van Hilvarenbeek, aan het levendig en vischrijk riviertje de Reuzel. Dit dorp, dat zijnen naam ontvangen heeft van de veenen of moerassen, die daarbij liggen, is groot, doch niet fraai. — Men telt er in de kom van het d. 46 h. en 300 inw.

De oude parochiekerk, ingewijd ter eere van den H. Johannes Baptista, behoorde in oude tijden aan het kapittel van St. Jan te Luik, doch deze heeft haar, in 1334, overgegeven aan de abdij van Tongerloo. Er waren daarin van ouds drie beneficiën, ter eere van *Onze Lieve Vrouw*, van de H. Catharina en van de H. Anna. De kerk brandde in het jaar 1584 af, en werd, in 1610, weder opgebouwd. Deze kerk is, in het jaar 1811, in het bezit en gebruik der R. K. wedergekeerd. Het is een schoon gebouw, hebbende op haar midden een klein torentje en aan de westzijde eenen fraaijen hoogen toren, voorzien van eene schoone hooge spits. Het koor, aan de oostzijde, is sedert meer dan 150 jaren tot een raadhuis gebruikt, en bestaat in een boven- en een benedenvertrek, wel niet sierlijk van buiten, maar echter tot het gebruik geschikt, doch is in 1811 weder aan de kerk getrokken en sedert bestaat er geen raadhuis meer.

Onder Moergestel waren eertijds twee kapellen, staande de eene ten Westen, naast den weg op Oirschot, ter eere van de H. Lucia ingewijd, en met een kerkelijk beneficie voorzien; de andere kapel was ten zuiden, in de rigting naar Hilvarenbeek.

Aan het riviertje de Reuzel, ten N. O. van dit dorp, ligt het kasteel van den Heer, en niet ver van daar nog een ander oud gebouw, in oude schriften het Broodhuis genoemd; aan de westzijde ligt het kast. Nieuwenhof, thans een vrouwenklooster.

De kermis te Moergestel valt in Zondag na 8 September.

In Augustus 1388 werd dit dorp door de Gelderschen afgebrand, en alle landerijen daaromstreeks bedorven. In 1542 werd aan dit dorp door Maarten van Rossum, eene brandschatting opgelegd van vijfhonderd gulden. In 1702 werd Moergestel door de Franschen deerlijk geplunderd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met het beeld van St. Jan van goud, verzeld ter wederzijden van een schild van goud; het eerste gevierendeeld, ter eerste en vierde met eenen leeuw, ten tweede en derde met eenen boomstruik; het tweede schild met drie horens van azuur, staande twee en een.

MOERGESTEL (HUIS-TE-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, 2 u. N. O. van *Hilvarenbeek*, aan de Reusel.

Dit adell h., van ouds genaamd den HOOGENHUIZEN, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 60 bund. 31 v. r. 18 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer CORNELIS ANDRIES VAN DE POL, woonachtig te Moergestel.

MOERGREBBE (DE), verwulfd water, binnen *Bergen-op-Zoom*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, waardoor de Moervaart zich in de *Ooster-Schelde* ontlast.

Dit water meestal de GREB genaamd, loopt in eene westelijke rigting onder door de stad. Het water uit de Zoom of Moervaart, stort zich door eene sluis in het *Pieletjeswater* en komt door eene tweede, tusschen de bastions *Edelmogenden* en *Noyelle*, in de stad, en wordt door eene derde sluis onder den *Spuitoren*, in de binnenhaven ontlast. Bij hoog water worden de spuideuren opengezet. Vroeger was dit water mede de MOERVAART genaamd. Vóór het jaar 1600 was zij open en diende voornamelijk om turf uit de moeren, onder Wouw en Rosendaal, naar Bergen-op-Zoom te voeren.

MOERKE (HET), poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. W. van *Hilvarenbeek*.

MOERKERK, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat den 22 Febraarij 1440, met vele zijner inwoners door de golven bedolven is.

Ten jare 1292 gaf GUIDO, Graaf *van Vlaanderen*, aan zijnen zoon, JAN VAN NASSAU, eene menigte aanwassen te MOERKERKE, thans GROEDE. Zie voorts dat woord.

MOERKERKEN, een der twee en zeventig dorpen in den *Groote-Zuid-Hollandsche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, Z. W. van Puttershoek, aan de Oude-Maas, hetwelk, bij den watervloed van 18 November 1421, ondergevloeid is, maar later weder is boven gekomen, thans heet het MIJNSHEERENLAND-VAN-MOERKERKEN Zie dat woord.

MOERKERKEN (HET HOF-VAN-), voorheen de HOFSTAD-VAN-MOERKERKEN, oud adell. h. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. W. van *Dordrecht*, kant. en 1¼ u. O. Z. O. van *'s Gravendeel*, gem. *Mijnsheerenland-van-Moerkerken*.

Het is een zeer oud gebouw, doch in het laatst der vorige eeuw aanmerkelijk vernieuwd en verbeterd door den toenmaligen Ambachtsheer ASSENDELFT DE CONINGH. Inzonderheid pronkt dit gebouw thans met eene sierlijke en sedert weinige jaren geheel nieuw gebouwde blaauw arduinsteenen poort; de ligging van dit huis is alleraangenaamst, door de menigvuldige wandelpaden, lanen, tuinen en boomgaarden.

MOERKERKERLAND, streek lands, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, gedeeltelijk kant. *'s Gravendeel*, gedeeltelijk kant. *Oud-Beijerland*, het Noordoostelijkste gedeelte van den *Hoeksche-waard*, uitmakende en palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de heerl. de Mijl, Z. aan het Land-van-Strijen, W. aan de Beijerlanden.

Deze streek, bevat de gem. Puttershoek, Maasdam, Mijnsheerenland-van-Moerkerken en Heinenoord, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4620 bund. 9 v. r. 67 v. ell. en daaronder 4248 bund. 9 v. r. belastbaar land. Men telt er 685 h., bewoond door 1068 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven, 1 leerlooijerij en 3 koornmolens.

Onder de inw. telt men 4900 Hervormden, onder welke 1100 Ledematen, uitmakende de vier volgende kerk. gem.: Heinenoord, Maasdam-en-het-Gad, Mijnsheerenland-van-Moerkerken en Puttershoek, gezamenlijk tot den ring. van *Oud-Beijerland*, klass. van *Dordrecht* behoorende. Met telt er 4 kerken, welke door even zoo veel Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke men er ongeveer 40 telt, worden tot de stat. van *Oud-Beijerland* gerekend.

De Isr., van welke men er ongeveer 40 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Oud-Beijerland*.

MOERMONT, adell. h. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3 u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. W. van *Brouwershaven*, gem. en 10 min. O. van *Renesse*.

Het was vroeger een Zeeuwsch leen, dat van ouds het stamhuis en de verblijfplaats der Heeren van Renesse plagt te zijn, gelijk voorheen vele aanzienlijke Heeren in dit vermakelijk gewest, langs den duinkant, hunne lustplaatsen hadden, op welke zij, wanneer zij niet bij den Graaf ten hove, of in de wapenen waren, hun verblijf hielden. Het is voormaals een sterk kasteel geweest, omringd met wijde en diepe grachten, en met vijf torens versterkt.

Onder de aanzienlijke bezitters van het slot MOERMONT, verdient, in de eerste plaats vermeld te worden, DIEDERIK, Heer *van Renesse*, *Haamstede*, MOERMONT en *Burght*, een afstammeling van het grafelijk Hollandsche huis, die van 1172 tot 1207 geleefd heeft. Deze werd in alle zijne waardigheden, door zijn zoon JAN I, opgevolgd, van wien wij aangeteekend vinden, dat hij in 1234, Graaf FLORIS IV, op eenen kruistogt tegen de Stadingers vergezelde, en deel had aan den krijgsroem, door dezen, ten zelfden jare, behaald, toen hij aan de oproeping van vervolgzuchtige geestelijken gehoor gevende, zich liet overhalen, om de, van ketterij beschuldigde bevolking van Stadingerland, tot onderwerping aan het Aarts-Bisschoppelijk gezag van den Bremer prelaat, te dwingen. JAN II was de opvolger zijns vaders en moet MOERMONT tot na het jaar 1267 bezeten hebben, toen zijn eenige zoon en erfgenaam, COSTIJN VAN RENESSE, in 's vaders regten trad, en den luister van zijn geslacht niet weinig verhoogde, door de trouwe diensten die hij aan den ongelukkigen FLORIS V bewees. Aan het hoofd zijner dappere Zeeuwen, versloeg hij, bij Loenen, de benden van GIJSBRECHT VAN AEMSTEL, en kweet zich met beleid, bij de belegering en inname van het slot te Montfoort, dat door HERMAN VAN WOERDEN, kloekmoedig verdedigd werd. JAN VAN RENESSE (1), zoon van COSTIJN, de vijfde Heer VAN RENESSE, door JAN I, Graaf *van Holland*, tot Baljuw van Zuid-Holland aangesteld, werd door WOLFERT VAN BORSELEN, van verraad en zamenzwering tegen den Graaf beschuldigd. De Graaf zond daarop eenig krijgsvolk af, om in zijne goederen te vallen, waartegen JAN VAN RENESSE zich, op zijn huis MOERMONT, trachtte te versterken, waartoe hij drie honderd en zestig gewapende mannen daarin wierp, en het van alles wel deed voorzien. De bezetting, werd, na eene belegering van eenige maanden, door honger en gebrek tot overgave van het kasteel gedwongen, dat door des Graven volk bijna geheel vernield werd. Naderhand heeft IMAN VAN ZUIDLAND, Heer van MOERMONT, het slot weder doen herstellen en met eene gracht

(1) Men zie over dezen voorts Mr. C. H. A SIMON VAN DER AA *Leven en daden van* JAN III, vijfde *Heer van Renesse*, *Moermont*, *Haamstede en Burght*, medegedeeld in den *Zeeuwsche Volks-Almanak* van 1839, bl. 73, waar men ook eene afbeelding van het huis vindt.

doen omringen. In het midden der vorige eeuw was het weder aan het vervallen, doch werd in den jare 1731, door zijnen toenmaligen Heer PIETER VAN SCHUILENBURGH, wederom geheel in stand gebragt. Voor de brug, waarmede men tot het huis opgaat, ligt een ruim en heerlijk plein, naar den kant der gracht met lindeboomen beplant, en voorts aan de eene zijde met eene stalling en koetshuis, en aan de andere zijde met eene goede boerenwoning voorzien. Daartoe behooren honderd vijf en twintig gemeten (ruim 11 bund.) lands, van welken een goed deel is bezet met bosch, dat gedeeltelijk door eene ruime dreef van eikenboomen, tegen over de brug en ingang tot het slot, in tweeën verdeeld is.

Uit het geslacht van ZUIDLAND is MOERMONT in dat van VAN WIJNGAARDEN overgegaan. Later is het aan het geslacht VAN IJSSELSTEIN en vervolgens aan dat van SCHUILENBURGH gekomen, hetwelk het nog bezit, zijnde thans nog het eigendom van Mevrouw de douairière van den Heer VAN SCHUILENBURGH VAN BOMMENEDE, woonachtig te 's Gravenhage.

De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 39 bund. 60 v. r. 50 v. ell.

Het wapen van MOERMONT is een veld van goud, met drie bandes van keel (rood).

MOERMONT, fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. N. O. van de vesting Bergen-op-Zoom. Het is een der drie forten gelegen in de zoogenaamde Steenbergsche linie; werd in 1628 aangelegd, en ontving zijnen naam naar den Heer VAN MOERMONT, die wegens Zeeland destijds Gedeputeerde te velde was, en bestond toen uit een vierhoekig gebastionneerd fort. Thans is het in de keel geheel open, heeft een voorliggend hoornwerk met ravelijn, alles omringd van natte grachten en door een glacis met de linie verbonden. — Het is buiten onderhoud en alzoo in een vervallen staat.

MOEROETETTO, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, aan de *Ajer-Talla*.

MOERPOLDERTJE (OOST-), onbehuisde pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N., O. en Z. O. aan de hooge gronden, overigens aan de buitengronden tegen de Ooster-Schelde.

Deze pold., welke in 1818 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 72 v. r. 43 v. ell., doch wordt schotbaar op 26 bund. 68 v. r. 32 v. ell. berekend. Het heeft een houten sluisje, wijd 1 ell. 5 palm., hoog 1 ell. 9 palm., met een drijfdeurtje, hetwelk sedert geruimen tijd in slechten staat verkeert, zoo dat het poldertje, zoo gezegd, drijvend is. Het wordt door eene kil in de gorzen, op de Ooster-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

MOERSBERGEN, ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. W. van *Doorn*, gedeeltelijk gem. *Sterkenburg*, gedeeltelijk gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, ½ u. N. van *Neder-Langbroek*.

Deze ridderhofst. is reeds van het jaar 1435 bezeten geweest bij het geslacht van VAN WAAL, dat zich deswegens VAN WAAL VAN MOERSBERGEN noemde. In het laatst van die eeuw behoorde deze hofstad aan den Heer BARTHOLOMEUS VAN WAAL VAN MOERSBERGEN, die haar, in het

jaar 1492, als thinsgoed opdroeg aan de domproostdij te Utrecht, ten behoeve van zijnen zoon, onder beding, dat dit MOERSBERGEN nimmer uit zijn geslacht vervreemd of eenigzins bezwaard zou mogen worden, zoo lang er iemand zijner afstammelingen in wezen zou zijn. Op die voorwaarde is DIRK VAN WAAL VAN MOERSBERGEN, na zijns vaders dood, in het jaar 1493, met dit thinsgoed beleend, gelijk ook vervolgens die van zijn geslacht, tot dat het, door het huwelijk van CATHARINA MARIA VAN WAAL VAN MOERSBERGEN met JAN VAN OOSTRUM, in het geslacht van dien Heer kwam, op wien, als man en voogd van zijne echtgenoote, de ridderhofstad, in het jaar 1637, verleid werd. Na haren dood kwam de bezetting en beleening op haren oudsten zoon, en naderhand op zijne dochter CATHARINA MARIA VAN OOSTRUM. Het huis werd op haar verzoek, door de Staten der provincie Utrecht, in het jaar 1702, uit het voornoemde verband ontslagen, en door haar naderhand verkocht aan CORNELIS DE BOOT, Heer *van Kadzand*, die er mede verleid werd in het jaar 1708, en het, in het jaar 1721, aan Jonkvrouwe MARIA ELIZABETH DE BOOT, naliet. De laatste beleening is, in het jaar 1743, geschied op den Heer JAN DANIEL D'ABLAING, Vrijheer *van Giessenburg*, Kanunnik ten Dom en President ter vergadering van de Staten der provincie Utrecht, in wiens geslacht het nog is, wordende het thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOAN DANIEL CORNELIS CAREL WILLEM Baron D'ABLAING VAN GIESSENBURG.

Het kasteel MOERSBERGEN beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 748 bund., als: 636 bund. onder *Doorn*, 17 bund. onder *Sterkenburg*, en 95 bund. onder *Over-en-Neder-Lengbroek*. Ook behoort van ouds bij MOERSBERGEN eene vrije konijnwarande, onder Doorn.

Wegens dit huis, hetwelk, in het jaar 1593, als een thinsgoed van de domproostdij, bij de Staten dezer provincie als riddermatig aangenomen is, zijn twee bezitters onder de Edelen van de provincie Utrecht beschreven geweest, namelijk, BARTHOLOMEUS VAN DE WAAL, Heer *van Moersbergen*, een der Stichtsche Gemagtigden tot het ontwerpen van de Utrechtsche unie, in de jaren 1578 en 1579, en zijn zoon ADOLPH VAN DE WAAL, Heer *van Moersbergen*, in het jaar 1600, doch deze werd, in het jaar 1618, wederom door MAURITS, Prins *van Oranje*, uit de Ridderschap gezet en van zijne bedieningen ontslagen.

MOERSCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*, gelegen hebbende aan de linie van verdediging tusschen de vesting Hulst en het fort Zandberg. Het was aan die vesting door eene linie, geflankeerd met twee bastions, vereenigd, maakte een welversterkt steunpunt daarvan uit, en bestond uit een vierhoekig gebastionneerd fort, dat geheel en al met eene natte gracht en glacis was omgeven.

Bij het merkwaardig beleg van Hulst, in 1596, bemeesterden de Spanjaarden eerst de in de nabijheid van de MOERSCHANS gelegene redoute de Kleine Raap. Uit deze en uit eene halve maan door den vijand op eene hoogte opgeworpen, werden de werken, aan de gezegde linie hevig aangevallen en gedurende drie dagen beschoten, inzonderheid met oogmerk om de MOERSCHANS te doen bukken. Deze aanval had ten gevolge, dat de bezetting, welke de linie verdedigde, ongeacht de dapperste tegenweer, eindelijk geen stand meer kunnende houden, genoodzaakt werd haar den vijand in te ruimen en naar de stad

of naar de Moerschans terug te trekken. Na deze verovering werd deze sterkte, die toen van de vesting afgesneden was, op den 18 Julij 1596, met elf stukken geschut, onder het beleid van den Maarschalk de Rhosne en den Graaf de Varax, geweldig beschoten. De verdediging van de Moerschans was den Kommandeur Bievry toevertrouwd, die eene sterke bezetting onder zijne bevelen had en alle opeischingen tot overgave moedig afwees, hoewel er reeds door het grof geschut eene bres in de wallen gemaakt was, bijna in staat om bestormd te kunnen worden. Het garnizoen echter, door het verlies van voorzeide linie, de zekerheid hebbende dat er op geen ontzet uit de vesting te rekenen was, begon aan het muiten te slaan, en de Bevelhebber, door de meeste zijner Officieren gedrongen, was genoodzaakt zich over te geven, bedingende alleen, dat hij en zijne bezetting, met vliegende vaandels en de bagaadje, zouden uittrekken, den geheelen voorraad van levensmiddelen en ammunitie in des vijands handen latende. Het veroveren van dit belangrijk punt had dan, ook kort daarna, de overgave der vesting Hulst ten gevolge.

Bij den mislukten aanval op Hulst, in 1640, werd deze schans, welke door alle tijden heen, als een allerbelangrijkst punt tot dekking van de vesting Hulst beschouwd is geworden, door de Staatschen, onder bevel van Graaf Willem Casimir van Nassau-Dietz, Gouverneur en Stadhouder van Friesland, in den nacht, onverhoeds, doch vruchteloos, overvallen, naardien de bezetting van de gezegde vesting, heimelijk daarvan verwittigd, in den zelfden nacht eenen uitval deed naar de zijde van het bedreigde punt, met eenig voetvolk, voorafgegaan door een groot krijgsrumoer, waardoor de onzen in den waan gebragt werden, dat men hen met eene geduchte magt op de hielen zat. Deze krijgslist gelukte zoo volkomen, dat de Graaf met zijne troepen terug trok.

Vijf jaren later en wel in 1645 bij de merkwaardige belegering van Hulst, zochten de onzen, zoodra zij zich voor de vesting nedergeslagen hadden, zich ook weder van de Moerschans te verzekeren, het geen, na geringen tegenstand, reeds den zelfden dag gelukte. Niet zoo gemakkelijk had dit plaats bij de belegering van Hulst, door de Franschen in 1747. Nadat zij zich reeds van de naburige forten, tot dekking van de bovenvermelde versterkingslinie aangelegd, namelijk de Groote en Kleine-Kijkuit, de redoute de Kleine-Raap, zelfs van het fort de Zandberg hadden meester gemaakt, en dus bijna de geheele linie in hunne magt hadden, hield de Moerschans nog stand. Deze belangrijke stelling werd verdedigd door den Kapitein Johannes van Kooten, van het regiment van den Luitenant-Generaal des Villattes, met slechts vier en dertig man ongeoefende troepen, die, versch aangekomen, onbekend met het terrein waren en onder welken niet één kanonnier was, bovendien genoegzaam zonder eenigen leeftogt. In dezen benarden toestand, hield Kapitein van Kooten, zich met zijne geringe magt nog drie dagen staande, doch geen ontzet bekomende, was hij verpligt zich over te geven.

Na het bezetten van Staats-Vlaanderen in 1794, is de Moerschans, met de andere, tot verdediging van Hulst aangelegde, forten en schansen, van lieverlede vervallen en de militaire gebouwen, daarin bestaan hebbende, na verloop van tijd voor afbraak gesloopt. Gedurende de Belgische onlusten is dit punt nog door eene militaire wacht bezet geweest, ten einde tegen overrompeling des vijands, door de polders van Kieldrecht, aan Belgie palende, te waken. Van deze schans zijn nog de overblijfselen van de vrij hooge wallen en borstweringen, aan de buitenzijde aanwezig, zoodanig, dat de uiterlijke gedaante dezer sterkte,

waarvan nog de diepe grachten bestaan, duidelijk te zien is. Het inwendige is thans tot bouwland aangelegd en de breede grachten rondom het fort worden tot vischwaters gebruikt.

MOERSDORFF, voorm. heerl. in het toenm. hert. *Luxemburg*, thans grooth. *Luxemburg*, deels gem. *Bettemburg*, deels gem. *Medernach*.

Het bestond uit twee kleine stukken lands, waarvan het eene, dat het d. Moersdorff bevatte, in het N., W. en Z. aan het balj. van Diekirch en in het O. aan het balj. van Echternach paalde. Het tweede, gevormd uit een deel van het d. Medernach, lag geheel in de baronnie Feltz ingesloten.

De eerste melding, die van de Heeren van MOERSDORFF gemaakt wordt, geschiedt in eene oorkonde van het jaar 1248, waarbij JOHAN, Heer *van Moersdorff* en Voogd van *Eppeldorff*, als onderpand voor het voldoen van acht solidis en twee malter koren Triersche maat, die hij jaarlijks aan de abdij Echternach verpligt was uit te keeren, dat convent zijnen alhier gelegenen molen verpandde. Door het huwelijk van MARGARETHA VAN MOERSDORFF, met Heer DIEDRICH VAN KERPEN, kwam deze heerl. aan een nieuw stamhuis, dat lang in het bezit daarvan schijnt gebleven te zijn. De beide echtgenooten leefden nog in het jaar 1792, gelijk uit eene oorkonde is af te leiden, waarbij zij hunne inwilliging schonken, tot den verkoop van het goed Dudelingen, ter gunste van Heer DIEDRICH VAN REOLAND, volgens eene andere lezing ter gunste van hunnen zwager, GUIDO VAN GIJMNICH. Uit eene oorkonde van het jaar 1387 is af te leiden, dat het geslacht VAN KERPEN, zich toen nog wel in het bezit van MOERSDORFF bevond, ook slechts voor een gedeelte, zijnde de Heer VAN HOUFFALIZE de medeëigenaar. In het jaar 1620 was GUILLAUME DE BEAUFFORT en in 1715 de Baron VAN MARTIAL in het bezit dezer heerlijkheid. Omstreeks 1793 verkocht de toenmalige eigenaar, de vrijheid van FELTZ MOERSDORFF met kasteel, bosschen en geregtigheden aan de familie REKT van Luxemburg. Door de fransche wetten gingen de tienden en eenige andere heerlijke regten en renten verloren. Intusschen werd deze heerlijkheid echter voortdurend nog als een zeer winstgevend domein beschouwd. Onder het Oostenrijksche bestuur was deze heerl. aangeslagen voor 2 flor. 4 sols 9 den., van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland ingevorderd werden.

Het d. MOERSDORFF, ook wel MOERSTROFF, MOERSDORFF en MOESTROFF, en in oude bescheiden ook MEIRSDORF, MYRSDORF en MAYERSDORF genoemd, ligt in een eng dal, op den regteroever der Sure, kw., arr., kant. en 1¾ u. O. van Diekirch, gem. en 20 min. Z. O. van Bettendorf. Het is vrij regelmatig gebouwd en wordt uit dien hoofde vermoedelijk in oude kaarten ook wel als een stadje aangeteekend, ofschoon het nimmer stedelijke regten bezat.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Behalve de kerk, bevat dit dorp ook een adellijk huis, het Kasteel-van-Moersdorff genaamd, eene dorpschool en eenen korenmolen. Gezegde molen ligt eigenlijk van het dorp afgescheiden op de tegenoverliggende zijde van de rivier: de molenaar bezit derhalve te allen tijde eene boot, om de gemeenschap met den regteroever te onderhouden.

In 1809 werd in de Sure, onder het behoor van dit dorp, een snoek gevangen van zeven en dertig pond zwaarte. Hij werd naar Parijs gezonden, en aldaar genuttigd.

MOERSDORFF, veelal ook MÖRSTROFF en ook wel MELZDORF gespeld, d., in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Grevenmacher*, in het grooth. *Luxemburg*, kw. en 1¾ u. N. N. W. van *Grevenmacher*, arr. en 6¼ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2¼ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Mompach*, aan de *Sure*.

Er is hier eene kapel, die tot de parochie van *Mompach*, dek. van *Echternach*, behoort.

Dat gedeelte der Sure, beneden MOERSDORFF, im Wiehl of im Wuhl genaamd, is voorzeker de diepste plaats der geheele rivier. Bij den ongewoon droogen zomer van 1802 vond men hier nog eene diepte van 39 fransche voeten (11 ell. 5 palm. 6 duim.). Op heete zomerdagen en bij lagen waterstand komen de visschen hier dan ook veelal verademing zoeken, bij welke gelegenheid er dus ook eene voordeelige vischvangst plaats grijpt. Men kan den waterspiegel der Sure alhier, bij gewonen waterstand op 145 à 146 el, boven dien van de Noordzee rekenen.

MOERSDORFF, MOERSTROFF of MOERSDORF, geh. in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. N. ten O. van *Mersch*, op den regteroever der Alzette.

MOERSELHOEF, geh. in de *Meijerij-van-Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie MORSCHOEVE.

MOERSLAG, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1¾ u. Z. O. van *Maastricht*, gem. en 10 min. Z. van *St. Geertruide*; met 14 h. en 90 inw.

MOERSLOOT (DE), water aan de oostelijke grens der prov. *Groningen*, dat uit het *Bellingwoldermoeras* voortkomt, en meest in eene noordelijke rigting loopt, eerst langs de *Lete*, een geh. onder Bellingewolde, voorts ten O. langs den Ham, naar de Boonerschans, en van daar naar de *Nieuweschans*. De afwatering vormt de grensscheiding tusschen Nederland en Hannover en loopt in de *Nieuweschansgracht* uit, vanwaar zij weder met den Rijkswatermolen wordt weggemalen in de rivier de Aa

MOERSPUIFORT, voorm. fort of schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Koewacht*, zeer nabij de Belgische grensscheiding.

Gedurende de Nederlandsche beroerten waren er, aan de overzijde van het Axelsche-kanaal of kreek, een aantal forten en schansen aangelegd, waaronder het MOERSPUIFORT, een reguliere vijfhoek vormende, het grootste en aanzienlijkste was. Men had er een vrij sterk garnizoen en een aantal inwoners, terwijl het getal forten van lieverlede vermeerderde, naar mate er indijkingen geschiedden, om tegen overlast te beveiligen. Toen in 1586 de stad Axel. aan de Staatsche zijde overging, bleven de gemelde forten en dus ook het MOERSPUIFORT, onder het gezag van den Koning van Spanje, of werden, gelijk waarschijnelijker is (1), kort daarna door de Staatschen verlaten en wederom door de Spanjaarden bezet en ingehouden, tot kort vóór den Munsterschen vrede in 1648, wanneer, na het innemen van Hulst, op 4 November 1645, ook het fort MOERSPUI, onder bevel van Graaf WILLEM VAN NASSAU, Stadhouder van Friesland, op den 6 November 1645, berend en op den 14 daaraanvolgende, nevens de mindere forten, overgegeven is aan den Sergeant Majoor PAUL DE BACH, Gouverneur van de MOERSPUI, onder beding dat het garnizoen met alle krijgseer zoude uittrekken naar Antwerpen.

---

(1) Zie GUICCIARDIJN, *Beschrijving der Nederlanden* deel I, bl. 362.

Men vindt de artikelen dezer capitulatie in het Groot Plakaatboek, deel 2, fo. 643, alwaar men leest: » dat de Spaansche bezetting zoude » uittrekken met slaande trommen, vliegende vaandels, brandende » lonten, kogels in den mond en met drie stukken geschut."

Ten blijke dat deze sterkte van zeker gewigt moet zijn geweest, vindt men in de oude actenboeken van de voormalige Hervormde gem. van Zuiddorpe c. a. aangeteekend, dat in het fort Moerspui eene gem. van die gezindte heeft bestaan, welke, na voorloopig door naburige Predikanten van Sas-van-Gent en Axel te zijn bediend geweest, den 12 December 1647 een eigen Predikant bekwam in Ds. Laurens van der Spiegel, uit Camphy, in Engeland, overgekomen, die tevens gehouden was de dienst waar te nemen in het naburig *Zuiddorpe* en het fort *St. Marc,* doch in het volgende jaar reeds naar Groede, in het Land-van-Kadzand, beroepen werd, en ook derwaarts vertrok. Na opvolgend door nog eenige andere Predikanten te zijn bediend geweest, wies de gemeente te *Zuiddorpe* dermate aan, dat op den 29 Julij 1657 besloten werd: » om den Predikant te verzoeken zijne woonplaats » aldaar te nemen, als zullende hij te *Zuiddorpe* van meer nut en » noodzakelijkheid wezen, dan op de Moerspui." Hierdoor echter verloren die van de Moerspui hunne prioriteit en voorregten niet, daar, ingevolge resolutie van Gecommitteerde Raden van Zeeland, van den 14 November 1658, de militaire Officieren, op dat fort in bezetting liggende, voortaan mede door twee gedeputeerden in het Collegium Qualificatum zouden worden vertegenwoordigd. De laatste Predikant van *Zuiddorpe-en-Moerspui* is geweest Ludovicus Wisse, die er als Proponent is gekomen in 1674, doch, na het slechten van dat fort, hetwelk in 1688 plaats had, te Axel gewoond heeft, alwaar hij in het jaar 1692 is overleden. Daarna is *Zuiddorpe* met de gemeente van *Axel* vereenigd gebleven tot op den huidigen dag. De klok der kerk van Moerspui is thans nog geplaatst op de oude hal der stad Axel.

Van het fort Moerspui is thans niets meer te zien, dan den vervallen omtrek van den wal, welke ten noorden eene wijde opening heeft, toegang verleenende tot het binnenste van het fort. Dit binnenste wordt zoowel als de buitengrond tot bouwland gebruikt. De wal of borstwering, die nog tamelijk hoog is, is met populieren beplant. Vóór de bedijking van den Moerspuipolder lag het rondom in het water, doch thans rondom in bebouwde landen, hoewel zoo, dat men duidelijk zien kan, dat de buitengronden weleer een vijfhoek geformeerd hebben.

Dit geslechte fort beslaat, met de buitengronden, eene oppervlakte van 3 bund. 16 v. r. 78 v. ell., welke in eigendom toebehooren aan de erven van den Heer Louis van der Straeten de Smet, in leven grondbezitter te Gent.

MOERSPUIPOLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Zuiddorpe*, gedeeltelijk gem. *Koewacht*, gedeeltelijk gem. *Overslag*, en gedeeltelijk onder de Belgische gem. *Moerbeke*; palende N. aan den pold. Beoosten-en-Bewestenblij, O. aan den pold. Oud-Beoostenblij-bezuiden, Nieuw-beoostenblij-bezuiden en aan den Nieuwe-Karnemelks-polder, Z. aan België en W. aan het Zeeuwsch gedeelte van den Moerbeke-polder, den Varempee-polder, den Zuiddorpe-polder-Zuiddeel en den Zuiddorpe-polder-Noorddeel.

Den 16 Sept. 1766 verleenden de Staten van Zeeland octrooi aan Johannis Ferdinandus Thierens, als gequalificeerde van de eigenaren van den polder van Zuiddorpe-Zuiddeel, den Varempee-polder, den

Overslag-polder en een deel van de dijkaadje van Moerbeke in Axelerambacht, om te bedijken de schorren en blikken van de zoogenaamde Moerspui en Varkensputten, grootendeels gelegen in evengemeld ambacht, onder het *committimus*; en een gedeelte onder het *Land van Waes*, toenmaals Oostenrijks territoir, onder voorwaarde, onder anderen, dat de diepte voor Axel, bewaard moest blijven. De besteding geschiedde voor de som van 39,863 guld. 70 cents. Spoedig echter verscheen er eene schriftelijke interdictie van den Kommandeur van Sas-van-Gent, den Overste Burmania, omdat het octrooi niet verleend was door de Algemeene Staten. De belanghebbenden wendden zich daarop tot Hun Hoog Mogenden, die wel het octrooi van de Staten van Zeeland voor onvoldoende en van onwaarde verklaarden, maar het echter, tot voorkoming van der geinteresseerden schade, goedkeurden, onder voorwaarde, niet te min, dat indien eenig gedeelte der dijkaadje naderhand werd bevonden schadelijk te zijn voor de defensie van 's Lands vestingwerken, dit, op de eerste aanmaning, zoude worden veranderd of vernietigd.

Vermits nu deze polder regt voor Axel lag, vond de Magistraat, ten gerieve der scheepvaart, geraden, om, bij resolutie van 25 October 1777, te gelasten, het maken eener behoorlijke kade, welke binnen veertien dagen moest begonnen worden, en, na welks voltooijing, volgens eene, door Ingelanden op te maken, lijst of tarief, het kaaigeld voor de vreemde schepen, ten voordeele van de stad, zou worden geheven. Hier tegen kwamen wel de gelanden op en wilden zelfs in eene schikking treden, doch met geen ander gevolg dan dat de Magistraat van Axel volhardde bij de genomene resolutie en daarvan, bij eene nadere beslissing van 28 Augustus 1780, aan Ingelanden kennis gaf. Hierop vervoegden zich de Gezworenen van den polder, als gemagtigd door de Ingelanden, tot de Algemeene Staten, doch mede vruchteloos, daar dezen, bij hunne resolutie van 17 Augustus 1781, verklaarden: » dat de gezamenlijke gelanden van » den polder, voor zoo ver dien in Axeler-Ambacht ligt, nevens de » achterliggende polders op Staten territoir, gemet en gemetsgelijken, » zouden maken en onderhouden eene behoorlijke kade of legplaats aan » de westzijde der zeesluis van den Moerspuipolder, met een hoofd van » ten minsten vijf roeden (2 v. r. 23 v. ell.) lang en van drie roeden » (1 v. r. 53 v. ell.) breed; dat de Penningmeester eenen jaarlijk» schen omslag der contributiën over de polders maken zoude, en dat » er een reglement zou worden ontworpen op een modiek kaaigeld, zoo » voor de gelanden op Oostenrijks territoir gelegen, als voor de vreemde » schepen." Sedert de herdijking, in 1790, van den polder Beoosten-en-Bewesten-blij, tusschen de stad Axel en den Moerspuipolder, zijn deze bepalingen *de facto* vervallen.

Het gedeelte van laatstgemelden polder, op Zeeuwsch grondgebied gelegen, is schotbaar groot 132 bund. 1 v. r. 33 v. ell. en kadastraal 237 bund. 3 v. r. 21 v. ell., waarvan onder de gem. *Zuiddorpe* schotbaar 58 bund. 15 v. r. 52 v. ell. en kadastraal 94 bund. 17 v. r. 90 v. ell; onder de gem. *Koewacht* schotbaar 50 bund. 74 v. r. 63 v. ell. en kadastraal 77 bund. 67 v. r. 80 v. ell., en onder de gem. *Overslag* schotbaar 23 bund. 11 v. r. 18 v. ell. en kadastraal 83 b. 27 v. r. 51 v. ell. In dezen polder staan vier huizen, waaronder een koehoudershoefje, te weten drie huizen onder *Zuiddorpe* en één onder de Belgische gem. *Moerbeke*. Deze polder, welke zijnen naam ontleent van het daarin gelegen hebbende Moerspuifort (zie het

vorige art.), watert uit door eene sluis, vroeger zeesluis, met twee kokers, welke het water stort in eene waterleiding, loopende door den voorliggenden polder Beoosten-en-Bewestenblij, tot in de groote kreek voor Axel. Het polderbestuur is toevertrouwd aan éénen Dijkgraaf, éénen Gezworene en éénen Ontvanger-Griffier.

MOERSTRAAT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1 u. N. van *Tilburg*; met 10 h. en ruim 60 inw.

MOERSTRAAT (DE), weg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, tusschen Zundert en Rosendaal.

Deze weg heeft ter wederzijden onderscheidene teellanden en weiden, en is door de eigenaren, elk op zijnen grond, nadat die uitgemoerd was, met onderscheidene bosschen en dreven beplant, welke landbouw en plantaadje met den tijd vermeerderen.

Door deze Moerstraat was vroeger de doortogt van Bergen-op-Zoom, naar Rosendaal, op Zundert en verder Braband in, onder anderen met den zeevisch.

MOERSTRATEN, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ¾ u. N. W. van *Wouw*; met 63 h. en 420 inw.

In de kom van het geh., waarbij vroeger eene kapel gestaan heeft, telt men acht huizen, waaronder het heerenhuis van den Heer Jackson. De overige huizen liggen meer verspreid. Er is hier ook eene winterschool.

Ook moeten de daaronder behoord hebbende landerijen, de heerl. van Moerstraten uitgemaakt hebben, zoo als men zulks op eene oude kaart vermeld vindt, doch men kan de juiste grenzen niet nagaan, alleen weet men dat zij den Noordwesthoek der gem. *Wouw* bevatte.

MOERVAART (DE), thans aldaar bekend onder den naam van de Zoom, waterloop in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, welke ontstaat uit de vennen en moeren, vooral uit de zoogenaamde Witte moeren, bij de Belgische grenzen Z. O. ten O. van de stad *Bergen-op-Zoom*; loopt, in verschillende bogten, van daar noordwestwaarts naar den straatweg van die stad op Wouw, juist op de grensscheiding dezer twee gemeenten, op ¾ u. der stad. Van hier loopt het water in eene westelijke rigting, en stort zich door de Lage moeren in de voormalige *Liniegracht*, op ¼ u. gaans van de stad, waardoor haar water naar de stadsgrachten en zoo door de Moergreb naar de haven en in *de Schelde* geleid wordt. Het is thans niets meer dan eene breede sloot, die in den regentijd veel water aanvoert, doch door hare geringe breedte voor geene schuiten bevaarbaar is, en in den zomer schier droog wordt. Daar deze vaart dienstig is tot het herstellen van inundatiën en het vullen der grachten van de vesting, zoo wordt zij door het Rijk onderhouden.

Aangezien zij vroeger diende om den turf, die in de bovengemelde moeren en meestal in de Witte-Moeren gegraven werd, af te halen en naar de stad te voeren, om aldaar in grootere schepen overgeladen en ter verkoop naar elders verzonden te worden; was die waterloop nog in het begin der zestiende eeuw, onder den naam van Vaart of Moervaart, bekend. Zij kwam door de linie van Bergen-op-Zoom, waar zij, door den zoogenaamden Merschentuin, langs de Vischmarkt, onder het gewezen Prinsenhof door, naar de haven loopende, den naam van Moergreb of Moergrep heeft aangenomen, die zij nu nog voert. Het is dit watertje dat men door sommigen verkeerdelijk opgegeven vindt,

als het riviertje *de Zoom*, waarvan de stad Bergen-op-Zoom, haren naam zoude ontleenen, hoewel er nimmer eene rivier van dien naam bestaan hebbe.

De moernering werd vroeger te Bergen-op-Zoom van veel aanbelang gerekend, zoo zelfs dat aan de belanghebbenden eene bijzondere jurisdictie der zaken, de moernering aangaande, werd toegekend, en van de vonnissen van die regtbank, werd aan de regtbank van Schepenen der stad Bergen-op-Zoom in hooger beroep gekomen.

Bij het ontstaan van de Spaansche beroerten moest natuurlijk deze moernering te niet gaan, daar de oorlog, door het meer en meer verdrijven der Spanjaarden uit de zeven verbondene provinciën meestal in Braband gevoerd werd, en wel bijzonder omstreeks *Bergen-op-Zoom*, *Breda*, *'s Hertogenbosch* enz.

Het was den eigenaren der Moeren, in den omtrek van Bergen-op-Zoom gelegen, niet geraden, vooral niet, toen de stad in den jare 1579 aan de zijde der verbonden provinciën was overgegaan, zich met de moernering meer op te houden, en zich aan de vervolgingen van de Spaansche krijgsmagt en hunnen euvelmoed bloot te stellen. Hierdoor en door dat de stad Bergen-op Zoom sedert dien tijd als grensvesting beschouwd werd en in geval van oorlog alle soorten van vijandelijkheden te duchten had, is de moernering zoodanig in verval gekomen, dat zelfs de eigendommen van de gemoerden geheel in het vergeetboek zijn geraakt, zoodat de moernering zelve naderhand het hoofd niet weder heeft kunnen opsteken, waartoe ook niet weinig heeft toegebragt, de bevoorregte en aangewakkerde uitvoer van Hollandsche en Friesche turf naar de zoogenaamde Generaliteits landen en Staats-Braband.

Met het vervallen en ophouden van de moernering geraakte ook weldra, al wat daartoe betrekking had, of gehad had, uit het geheugen; men dacht niet meer aan eene gegraven vaart, aan eene Moervaart, maar, daar men evenwel de reden voor den oorsprong van den naam der stad Bergen-op Zoom, in eene rivier de Zoom wilde zoeken, werd de gegraven vaart, de Moervaart, in eene rivier veranderd en met den naam van Zoom bestempeld. Daarom wordt dit water dan ook nog veelal, hoewel ten onregte, de Zoom genoemd.

MOERVAART (DE), voorm. waterloop in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, waarmede de haven van Hulst vroeger gemeenschap had. Deze vaart kwam uit de *Moeren*, omtrent het toenmalige Hulsterloo, en liep alzoo tusschen het begin der versterkte linie, aan de zijde van de Moerschans en het eerste bastion van die linie, zuidwaarts tot omtrent 120 schreden van de contrescarp aan de Beggijnepoort der stad Hulst, alwaar zij door eene groote sluis in de gemelde haven liep.

Deze Moervaart sedert eeuwen niet meer bestaande, is er, na de reductie van 1645, eene andere vaart gegraven, insgelijks dien naam dragende en haar begin nemende bij het fort de Zandberg, uit het verdronken Land-van-Saftinge, door een groot sas met acht deuren, loopende alzoo met eenige kromten en bogten naar de Moerschans, alwaar ook een sas, in tweeën verdeeld, met vier deuren, lag; verder liep zij voorbij de schans tot aan de stads contrescarpen, alwaar zij zich in twee armen verdeelde, de eene uitmakende de buitenvest van de contrescarpen, zich uitstrekkende tot aan de vervallen linie van communicatie van het fort Nassau; terwijl de andere zich ontlastte in eene bekwame kom of kaai, liggende even buiten de gemelde Beggijnepoort. Deze vaart, langs de eigenlijke stadshaven van Hulst

uitgemaakt hebbende, is, na eenige jaren onbruikbaar te zijn geweest, eerst bij de doorsteking van de polders Kieldrecht en de Clinge, gedurende den oorlog met Frankrijk, in de laatste helft der zeventiende eeuw, en naderhand, bij het doorbreken van evengemelden polder, geheel vervallen.

Thans bestaat er nog eene kreek of watergang, onder den naam van Moervaart, aanvang nemende in de buitengrachten der stad Hulst en vloeijende langs de voormalige versterkte linie en de geslechte forten Moerschans en de Kijkuit, tot dat zij zich in de kreek van den polder van Nieuw-Kieldrecht ontlast.

MOERVELD, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Meerssen*, gem. en 15 min. Z. O. van *Geul*; met 23 h. en ruim 120 inw.

MOERWAAL (DE), onbedijkt water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in de *Oosterkogge*.

MOERWATER (HET), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband* Zie Leursche-Vaart.

MOESANKA, d. in *Oost-Indië*, aan de zuidzijde van het eil. *Pagesane*, dat in de *Zee-van-Java*, Z. van *Celebes* ligt.

MOESBERG of Molsberg, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. en 10 min. N. van *Simpelveld*; met 26 h. en 110 inw.

MOESBERGEN (DE), een der vijf percelen waarin het *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, vóór de bedijking verpacht werd. Het is eene duinkom, Z. W. van het Eijerlandshuis; palende N. aan de Lawaaipaal No. 10, Z. aan de Paardebol bij paal No. 8.

Het is zeer zandig en rondom van duinen omgeven. Men vindt er vele konijnen.

MOESBOSCH, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1 u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en ¾ u. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Koudekerke*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 14 v. r., wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. A. P. van Doorn, woonachtig te Middelburg.

MOESDORF of Moestorff, twee d. en een geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Moersdorff.

MOESEERSI, naam, dien de Negers geven aan het Ingenieurs-etablissement Land-van-Clevia, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Clevia (Land-van-)

MOESE-HENDRIKIE, naam, dien de Negers geven aan den houtgr. La Diligence, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Diligence (La).

MOESEL (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie Moezel (De).

MOESEL-KEENT (DE), geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant. en gem. *Weert*.

MOESENBROEK, Moesebroek of Muizenbroek, ook wel eens Moezenbroek gespeld, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Giessen-Nieuwkerk-en-Moesenbroek*; palende N. W. aan de Giessen, die hem van den polder van Peursum scheidt, N. mede aan de Giessen, die hem daar van den polder Neder-Slingerland scheidt, O. aan den polder van Schelluinen, Z. aan den polder van Boven-Hardinxveld, W. aan den Doetsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 259 bund., waaronder 250 bund. 55 v. r. 20 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de Giessen, van het overtollige water ontlast.

MOESIE of Moessie, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumtraa*, resid. *Palembang*. — Het staat onder het bewind van eenen Pangerang, die den titel van Kalippah voert.

MOESIE (DE), de Moessie of de Palembang, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Deze riv. ontspringt op weinige mijlen afstands van Bengkoelen, en neemt onderscheidene rivieren in zich op, waaronder de Komering, de Ogan, de Lamatang, de Kalingie, de Lakietan, de Rawas, enz. zoodat zij reeds boven Palembang eenige honderden voeten breedte verkrijgt. Even beneden die stad vormt zij onderscheidene eilandjes, ontvangt meer toevoer van water en ontlast zich langs vier monden, welke de namen van de Pinhoan, de Soensang, de Opan, en de Sali dragen, in de *Straat van Bangka*. Hare voorname rigting is van haren oorsprong af oost ten noorden, loopende langs het landschap, bekend onder den naam van de Lampongs, en zich nabij Toelang Bawang Lampong noordoostwaarts wendende.

Het water dezer rivier was, ten gevolge van eene aardbeving, die in den nacht tusschen den 24 en 25 November 1833 plaats had, gedurende eenige weken ondrinkbaar.

MOESIEDISTRIKTEN (DE) of de Moessiedistrikten, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*.

MOESI-LAMATANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

MOESPOT, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

MOESSIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den Oceaan uitloopende.

MOESTROFF. twee d. en een geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Moersdorff.

MOEWARA-AUTOKO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Moeara-Autoko (1).

MOEY, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*; 5° 30′ Z. B. 141° 5′ O. L. Het is ¼ mijl lang en ½ mijl breed.

MOEZEL (DE), in het Lat. Mosella, Musella en Mosula, in het Fr. la Moselle en la Mousel en in het Duitsch die Mosel, eene der aanzienlijkste en waterrijkste armen van den Rijn.

Zij ontstaat uit drie bronnen, alle drie in Frankrijk, in het arrondissement van *Remiremont*, departement der *Vogesen*. De voornaamste daarvan is bij de overblijfselen van het kasteel Moselle, aan den voet des bergs Drumont, gemeente Bussang.

De Moezel vloeit achtereenvolgens door drie Fransche departementen, namelijk die der Vogesen, der Meurthe en der Moezel, bepaalt daarna de grenzen tusschen het grooth. Luxemburg en den Pruissischen kreits Saarburg, en vervolgt eindelijk haren loop om of langs de (insgelijks Pruissische) kreitsen Trier, Berncastel, Wittlich, Zell, Cochem, Mayen, St. Goar en Coblentz, zich bij de stad Coblentz in den *Rijn* ontlastende.

Aanvankelijk is de hoofdstrekking van de Moezel noordwaarts; van Toul tot Diedenhoven (Thionville) is zij noordelijk; en van Diedenhoven

---

(1) Alle de overige woorden beginnende met Moewara, zoeke men insgelijks op Moeara.

tot Coblentz noordoostelijk. De rivier maakt vele en aanmerkelijke krommingen, vooral beneden de stad Trier, van waar hare stroombaan gewoonlijk het dubbele van den landweg bedraagt. Men kan hare geheele lengte op 116 uren stellen, waarvan slechts 10 op de Luxemburgsch-Pruissische grenslijn komen.

De steden en steedjes, welke de rivier bespoelt, zijn: in *Frankrijk:* Remiremont, Arches, Epinal, Châtel-sur-Moselle, Charmes, Bayon, Toul, Frouard, Pont-à-Mousson, Metz, Richemont-sur-l'Orne, Diedenhoven (Thionville), Koenigsmacher en Sierck; in *Luxemburg:* Remich en Grevenmacher, en in *Pruissen:* Trier, Pfalzel, Ehrang, Neumagen, Berncastel, Traben, Trarbach, Enkirch, Zell, Beilstein, Cochem, Treis, Winningen en Coblentz.

Onder de takken, die de Moezel opneemt, zijn de aanmerkelijkste: de Kleine-Moezel, bij Remiremont; de Vologne, bij Arches; de Durbion, bij Châtel-sur-Moselle; de Madon, bij Pont-St-Vincent; de Meurthe, bij Frouard; de Seille, bij Metz; de Orne, bij Richemont; de Fenche, bij Diedenhoven; de Syren, bij Mertert; de Sure, bij Wasserbillig; de Saar, bij Conz; de Ruwer, bij Ruwer; de Kyll, bij Ehrang; de Salm, bij Clüserath; de Drohne, te Drohn; de Lieser, bij Lieser; de Alf, bij Alf; en de Eltz, bij Moselkern.

De Moezel is van Charmes af voor kleine, van Pont-à-Mousson voor middelbare en van Metz af voor groote rivierschepen bevaarbaar. Sinds 1840 wordt het verkeer op de Moezel, van Metz tot Trier, en van Trier tot Coblentz ook door stoombooten onderhouden. Van de takken der Moezel zijn de Meurthe, van St. Nicolas; de Sure, van Echternach; en de Saar van Sarre-Albe bevaarbaar.

De gemiddelde breedte der rivier, op de Luxemburgsche grenslijn, is 160 Ned. ellen, de diepte 2 ellen en de middelbare snelheid 30 ellen in elke minuut. De val der Moezel, van haren oorsprong tot aan hare uitwatering, bedraagt 778 Ned. ellen.

Het dal der Moezel is over het geheel van eene geringe breedte, uitgezonderd omstreeks Metz en in den kreits Saarburg. Zie verder Moezeldal.

Een in 1828 ontworpen kanaal heeft tot oogmerk, de Moezel met de Maas te vereenigen. Zie Maas-en-Moesel-Kanaal (Het.)

MOEZEL (DE), de Moesel of de Muzel, oude waterloop, prov. *Friesland,* kw. *Oostergoo,* griet. *Idaarderadeel,* die, van Irnzumerzijl, N. W. naar Tzinzerburen en van daar naar Roordahuizum strekt, waar hij zich met het *Oude-Zwin* vereenigt.

MOEZELDAL (HET), streek in het kon. *Frankrijk,* grooth. *Luxemburg* en het kon. *Pruissen,* zich op beide oevers der rivier de Moezel uitstrekkende.

Dit dal is een der schoonste van Europa, vooral in Pruissen. Het Luxemburgsche aandeel is meestal van geringe breedte, uitgezonderd omstreeks Mertert, en grootendeels met wijnbergen bedekt. De schilderachtigste deelen vindt men omstreeks Schengen, Remich, Wormeldingen en Wasserbillig.

MOEZELGOUW, oude landstr. in het tegenwoordige grooth. *Luxemburg.* Zie Moselgau.

MOFFBOSCH, bosch op de *Neder-Veluwe,* prov. *Gelderland,* gem. *Ede.*

MOFFENDIJK, dijk in het *Land-van-Heusden,* prov. *Noord-Braband,* tusschen de Waarden boven- en de Waarden beneden den Moffendijk doorloopende.

MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BENEDEN-DEN-), buitenpold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern;* palende N. aan den Moffendijk, O. aan den Hoogen-Maasdijk, Z. aan den Koningswaard, No. 428, en de buitengronden, tegen de Heusdensche- of Doode Maas, W. aan de gem. Neder-Hemert.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 45 v. r. 20 v. ell. Men heeft er twee steenen sluisjes, in den Ossendijk, aan de zuidwestzijde des polders, wijd 8 palm. en 7 palm. 2 duim., respectivelijk beide voorzien met eene drijfdeur, en de noordelijkste, aan de buitenzijde, nog met eene schuif. Door eerstgemelde sluis watert hij uit in den Koningswaard, en door de laatstgemelde onmiddellijk op de Doode- of Heusdensche-Maas. Door de noordelijkste sluis van dezen polder wateren ook de Bernsche waarden uit. Het zomerpeil is 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 9 duim. 6 strepen boven A. P. Van dezen en den volgenden polder is de hoogte der bekading, bij resolutie van den Minister van den Waterstaat en der Publieke Werken, d. d. 29 September 1818, 2de afdeeling, no. $\frac{11667}{13379}$, aan de benedenzijde des polders toegestaan tot 14 voet (4 ell. 3 palm. 9 duim.) aan het peil te Heusden. Hij wordt bestuurd door de eigenaren.

MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BOVEN-DEN-), gemeen met den *Doornwaard*, gezamenlijk bekend onder den naam van BERNSCHE-WAARDEN, buitenpold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern;* palende N. en O. aan de Maas, Z. aan den Hoogen-Maasdijk, W. aan den Moffendijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 89 bund. 29 v. r. 60 v. ell., en wordt door een steenen sluisje in den Moffendijk, wijd 8 palm. 2 duim., voorzien van eene drijfdeur, door de Waarden-Beneden-den-Moffen-dijk, op de Doode- of Heusdensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren.

MOFFESCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, ½ u. Z. O. van *Neuzen*.

Deze schans was in November 1583 door den Graaf VAN HOHENLOHE tegen de Spanjaarden aangelegd. Nog geen tien jaren daarna werd zij in eene buitenplaats veranderd, welke denzelfden naam droeg, en in het begin der zeventiende eeuw, toen zij een eigendom was van den Heer JOHAN SERLEPPIUS, Burgemeester van Neuzen, bezongen werd door PETRUS HONDIUS (1).

Ter plaatse, waar deze buit. gestaan heeft ziet men thans eene boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden zijn geënclaveerd in die hofstede, en worden thans in eigendom bezeten, door Mejufvrouw CORNELIA GOOSSEN, echtgenoote van den Heer JACOB VAN 'T HOFF, woonachtig te Neuzen.

MOGGERSHIL, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Annaland:* palende N. W.,

---

(1) De titel van dit thans uiterst zeldzaam voorkomende werkje is: PETRI HONDII *Dapes inemptae, of de Moufeschans, dat is de Soeticheidt des Buytenlevens, vergeselschapt met de Boucken, afgedeelt in X Gangen, nieuwe editie. Nu eerst bij den Auteur uyt laeten gaen, t' samen met syn Hofwetten. Leyde,* bij ROELS. 1621.

N. en N. O. aan de schorren tegen de Keten, Z. O. aan Annavossedijk, Z. W. aan Oud-Kempens-Hofstede.

Deze pold. was vroeger eene heerl., die ten wapen voerde: een veld van zilver, met eene regtstaande spade, vergezeld ter wederzijde van drie onder elkander geplaatste vierkanten (carreaux) alles van sabel. Hij werd in het jaar 1419 bedijkt en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 44 v. r. 22 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

MOGONDE, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong. — Het staat onder Boelan en heeft eene hoofdpl. van den zelfden naam.

MOGONDE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, Z. O. van Boelan. — Het is de hoofdpl. van het kon. *Mogonde*.

MOGONDE (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, kon. *Mogonde*.

MOGONDE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, welke, uit het kon. *Mogonde* voortkomende, in eene noordoostelijke rigting, langs Boelan, in de *Zee-van-Celebes* uitloopt.

MOHOU, land in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, in het O. van het kon. *Asiantie*.

MOJAPAHIT, voorm. rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Madja-Pahit.

MOJA-PAIT (DE), riv. in *Oost-Indië*, op de *Moluksche* eil. *Amboina* en *Boero*. Zie Massapait.

MOIJEN-HEL (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hel (De Mooije).

MOINSAN, land in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, N. van het kon. *Asiantie*.

MOÏSIE, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Asiantie*, 12 u. Z. Z. O. van Coumassie.

MOK (DE), inham of kreek in de *Hors* onder den Texelsche wal, aan de zuidwestkust des eilands. Het is zoodanig digt gezand, dat slechts visschers- en buitengewone loodsvaartuigen daarin komen. Het is het laatste overblijfsel der voor eeuwen bestaande aanzienlijke inham, waar de zeeschepen binnen vielen en overwinterden; zijnde de geheele overige ruimte verzand en tot hors geworden.

MOKA-MOKO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Moko-Moko.

MOKARA-PANE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de resid. *Padang*, in de *Padangsche Bovenlanden*.

In het jaar 1838 hadden de onzen deze plaats versterkt, ten einde de zuidoostelijke grenzen der dertien kotta's tegen de aanvallen der bevolking van Rantau en andere te dekken, terwijl de Kapitein Artnius hier met zijne kompagnie had post gevat.

Op de tijding, dat deze door de bevolking der Benedenlanden aangevallen was, trok de Luitenant Kolonel Bakker, met eene kolonne van 300 man, derwaarts. Bij zijne aankomst vond hij de versterking door de muitelingen omsingeld, doch het gelukte den onzen, met eenige inspanning hen te verdrijven. De beide volgende dagen herhaalde zij hunne aanvallen, doch werden telken reize met verlies afgeslagen. Den 1 April bepaalde het zich tot eene schermutseling, tusschen den vijand en de Sumatrasche hulptroepen van Soeli Ayes, die zich intusschen bij

de kolonne van den Luitenant Kolonel BAKKER hadden gevoegd. Gedurende al dien tijd hadden onze troepen, zoo Europesche als Inlandsche, geene dooden maar slechts een tiental gekwetsten bekomen. Op den 3den April,. na dat ook de hulptroepen van BATIPO zich bij hem gevoegd hadden, maakte de Luitenant Kolonel BAKKER aanstalten, om zelf aanvallenderwijs te ageren. De beweging daartoe ving op den 6den aan. Alstoen vielen onze hulptroepen den vijand aan, en overmeesterden dadelijk de linie van versterkingen, welke hij had begonnen op te werpen. De opstandelingen werden geheel verslagen en de hulptroepen vervolgden hen met zoo veel drift, dat het voor de geregelde troepen niet mogelijk was, hen bij te houden; zelfs werden, in weerwil van het verbod van den Luitenant Kolonel BAKKER, eenige kampongs door hen in de asch gelegd.

MOKARA-SELIMA (DE). riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, met eene zuidwestelijken strekking in de *Straat van Malakka* uitloopende.

MOKERGRACHT (DE), kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie MOKERVAART (DE).

MOKERHEIDE (DE), of de MOOKERHEIJDE, heideveld op de grenzen van de prov. *Gelderland* en *Limburg*, onder de Geldersche gem. *Heumen* en de Limburgsche gem. *Mook*.

Dit heideveld, hetwelk eene voortzetting is van de uit de Pruissische prov. Rijnland komende zandige heide, was weleer de verzamelplaats der Staatsche legers, die aldaar dan eenige weken doorbragten en zich in krijgskundige evolutiën oefenden. Thans heeft het grootendeels niet meer dat akelige en eentoonige, hetwelk men gewoon is aan het denkbeeld eener heide te hechten. Het is thans geheel verkocht ter ontginning en met kreupelhout en dennenboomen, in onderscheidene groepen en boschjes, bedekt, en wordt verlevendigd door eenige daarover verspreide woningen, benevens talrijke kudden schapen, welke het bijna het geheele jaar doorkruisen.

Op deze vlakte geraakte het Staatsche leger, onder Graaf LODEWIJK VAN NASSAU, en het Spaansche, onder D'AVILA, den 14 Maart 1574, slaags. Na het houden van schutgevaarte, vielen de Spaanschen op den legerwal der Nassauschen, met zoo veel geweld, aan, dat zij hen deden wijken. Toen kwam de Graaf te voorschijn, viel op het kornet paarden van SCHENK aan, en dreef het op de vlugt naar Grave. Het gros des vijandelijken legers wist echter van geen zwichten, maar indringende op de Nassausche ruiters, die nog het voordeel der hoogte hadden, deed het deze van daar terugdeinsen, waardoor het voetvolk in zulk eene groote verwarring geraakte, dat het den vijand den rug toekeerde en aan het vlugten sloeg. De Spanjaarden hun voordeel vervolgende, velden de vlugtenden bij menigte ter neder. Men wil, dat er drieduizend knechten en vijf honderd ruiters omkwamen. Ook lieten er de Graven LODEWIJK, en HENDRIK VAN NASSAU het leven, ofschoon hunne lijken nimmer onder de gesneuvelden gevonden zijn. De Spanjaarden, die niet boven de tweehonderd dooden moeten gehad hebben, veroverden dertig vendels en twee veldstukken, het eenigste grof geschut, dat men in 's Graven leger gehad had. Van dezen slag is vermoedelijk afkomstig het gezegde: *Ik wou dat je op de Mokerhei zat*.

MOKERVAART (DE), DE MOCKERVAART, DE MOKERGRACHT of DE MOOKERGRACHT, kanaal in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*. Het is uit de *Tjidanie* naar de bewesten Batavia stroomende Angkee gegraven, in 1677, onder den Gouverneur-Generaal MAATSUIKER, door

den Landrost Vincent van Mook begonnen en onder den Gouverneur-Generaal van Goens in 1680 of 1681 voltooid.

Ter plaatse, waar dit kanaal uit de Tjidanie afgeleid wordt, lag voorheen eene groote sluis, met eene brug er over. Den 14 October 1771 werd, in het bijwezen van het Collegie der Heemraden, de eerste steen gelegd; het werk werd onder opzigt van den landmeter Marce voortgezet, den 23 Mei 1773 voltooid, en had 140,000 rijksdaalders gekost. De brug had drie openingen, de middelste zonder deuren van 16, en de twee buitenste, met valdeuren, iedere van 8 voet breedte, ten einde de overstroomingen te Batavia voor te komen. De Mokervaart is daarna van 19 tot zelfs over de 100 voeten wijdte opengespoeld. Deze sluis, hoe hecht en sterk die ook gemaakt was, is door onderstroomingen ingestort, en daardoor eenige jaren onbruikbaar geworden. De nu bestaande schouw dient ter overvoer van menschen en rijtuigen. Om de schouw over de vaart te trekken bezigt men een touw, dat uit eene soort van rottingriet, bottan (Calamus botang) gevlochten is, deze rietjes, iets dikker, dan eene ganzen schacht, zijn de zoo verbazende lange scheuten van de bottanheester. De Mokervaart is hier niet meer dan anderhalve Nederlandsche roede breed.

MOKKA, vorst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, tot het rijk *Sambas* behoorende, grootendeels door Dayaks bewoond.

MOKKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie Mockema.

MOKKENBROEK (HET), groot heideveld, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en N. W. van *Rijssen*.

MOKKENBURG, hofstede in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie Ham (Den).

MOKO-MOKO, Moka-Moko, Moco-Moco, Moca-Moco of Mokko-Mokko, st. in *Oost-Indië*, aan de zuid-westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. en kon. *Anakk-Soengie*, waarvan het de hoofdplaats was, aan de Si-Lugnan, 45 u. N. W. van *Bengkoelen*, 2° 31′ Z. B. 118° 56′ O. L.

De voornaamste voortbrengselen van den omtrek zijn peper, timmerhout en stofgoud. De inw. handelen in ijzer, staal, zout, opium enz.

MOKONDEGAY, drie eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Baai-van-Tomini*, aan de oostkust van het eil. *Celebes*; N. van de Gebroeders.

MOKOROTH, foreest of bosch, hetwelk moet gelegen hebben in de landstreek *Flehiti*, aan de Eem, doch waarvan men thans de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

MOLALA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Sohomi staande.

MOLCHEM, voorm. eil. in het *Alkmaardermeer*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Molsbem.

MOLE, Wat-Mole, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de oostkust, die zich, met eene oostelijke rigting, in de *Zee-van-Banda* ontlast.

MOLECATEN, Molekaten, Molenkaten of Meulekaten, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Elburg*, gem. en ruim 2 u. O. van *Oldebroek*; met 22 h. en ruim 110 inw. — Men heeft hier een landg. van den zelfden naam. Zie het volgende art.

MOLECATEN of Meulekaten, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Elburg*, gem. en ruim 2 u. O. van *Oldebroek*, 20 min. Z. W. van Hattem, in het hangen van den Triezelen- of Rijzenburg-

Dit landg. is met zijne wandelingen (ook voor het publiek toegankelijk), bronnen, schoonen vijver, papiermolen, welke door water gedreven wordt, enz., eene der heerlijkste lustoorden van ons vaderland. Het beslaat eene oppervlakte van 80 bund. 64 v. r. 6 v. ell en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Baron van Heeckeren van Molencaten, woonachtig te Oldebroek.

MOLEN, b. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en 2½ u. Z. ten W. van *Nijmegen*, kant. en ½ u. Z. van *Wijchem*, gem. en ¼ u. W. van *Over-Asselt*, waartoe het behoort; met 27 h. en ongeveer 180 inw.

MOLEN (NIEUWE-), b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heiningen*, ¼ u. W. van *Fijnaart*; met eenen steenen windmolen, 26 h. en 160 inw.

MOLEN (NIEUWE-), b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Koewacht*. Behalve een windkorenmolen, staan in deze b. 24 huizen, bewoond door 140 zielen.

MOLEN (ONDER-DE-), b. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. N. van *Tholen*, gem. en 4 min Z. ten W. van *Oud-Vossemeer*; met eenen houten windkorenmolen en 13 h., bewoond door 20 huisgez., te zamen uitmakende eene bevolking van ongeveer 120 inw.

MOLEN (DEN OUDEN-), naam, onder welken het geh. Halstersche-Molen, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, bij het kadaster vermeld staat. Zie Halstersche-molen.

MOLEN (OUDE-), b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heijningen*, ¼ u. N. W. van *Fijnaart*; met 62 h, waaronder eene hofstede in de kom, en ruim 330 inw. Ook is er eene school.

De voormalige houten korenmolen, waarvan dit geh. zijnen naam ontleende, bestaat sinds lang niet meer en wordt thans (1843) vervangen door eene steenen.

MOLEN (OUDE-), geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Assen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vries*; met 3 h. en 24 inw.

MOLEN (OUDE-), b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Koewacht*.

In deze b staat de dorpschool der gem., welke des zomers gemiddeld door 70 en des winters door 170 à 180 leerlingen bezocht wordt; voorts 23 h., bewoond door 115 zielen, mitsgaders een windkorenmolen.

MOLEN (TER-), naam, welken men veelal verkeerdelijk geeft aan het voorm. kast. Ter-Mollen, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¼ u. N. O. van *Deventer*. Zie Mollen (Ter-).

MOLENAARSBRUG ('S), ook Heimansbrug genaamd, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. van *Leyden*, kant. en ¼ u. W. van *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

MOLENAARSGRAAF, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem* (11 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Brandwijk-en-Gijbeland; O. aan Laag-Blokland, Z. aan Giessendam-en-Giessen-Oudkerk, W. aan Wijngaarden.

Deze gem. bevat het d. **Molenaarsgraaf**, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 748 bund. 1 v. r. 29 v. ell.; waaronder 747 bund., 60 v. r. 2 v. ell. belastbaar land. Men telt er 57 h., bewoond door 81 huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 10 na, alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht*, behoort.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ARNOLDUS STEUR, die in het jaar 1586 de dienst heeft waargenomen, zijnde toen MOLENAARSGRAAF gecombineerd met *Brandwijk*. In het jaar 1639 werd MOLENAARSGRAAF van *Brandwijk* gescheiden, en bekwam toen tot eersten leeraar JOHANNES COXIUS, die er in het jaar 1670 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad en het gemeentebestuur, onder approbatie van den Ambachtsheer.

De 9 Afgescheidenen, die er gevonden worden, behooren tot de gem. van *Gorinchem*. — De enkele R. K., die er woont, wordt tot de stat. van *Gorinchem* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van ruim 50 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een leengoed des Graven van Holland was, en waarvan in het jaar 1654 bezitter was ADRIAAN VAN DER NAT, Heer *van 's Gravenweg;* terwijl zij in het midden der vorige eeuw in eigendom bezeten werd door Mr. ADRIAAN DU BOIS, Heer *van Nederveen* en *Gijzen*, Bewindhebber der Oostindische kompagnie ter kamer van Rotterdam enz. enz. Thans behoort zij aan Mr. OCKER REPELAAR VAN MOLENAARSGRAAF, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. MOLENAARSGRAAF, ligt 3½ u. N. W. van Gorinchem, en 1½ u. N. O. van Sliedrecht, aan de Graafstroom, waarvan het zijnen naam schijnt ontleend te hebben. — De kerk heeft eenen middelmatigen toren doch geen orgel.

MOLENAARSGRAAF (POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Molenaarsgraaf;* palende N. aan den Graafstroom, welke hem van den Polder-van-Gijbeland scheidt, O. aan den Polder-van-Laag-Blokland, Z. aan den Polder-van-Giessendam, W. aan den Wijngaardsche-polder en aan den Zuidzijdsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 734 bund. en wordt door twee molens, op den Graafstroom, van het overtollige water ontlast.

MOLENBAIX of MOLENBAY, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendumme-Buitinge-Zandvoort-en-Hoogelande*, ¼ u. N. van Grijpskerke.

Deze buit. is beroemd als zijnde bewoond geweest door den Vaderlandschen Dichter JACOB CATS, en heeft vroeger toebehoord aan de Geestelijken der abdij van St. NICOLAAS te Middelburg, die daar, benevens hunnen Abt, dikwerf plagten hun vermaak te nemen.

MOLENBEEK, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en gem. *Arnhem*.

MOLENBEEK (DE), beek in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, welke na de gem. Heythuizen en Baexem in eene oostelijke rigting te hebben doorgeloopen, zich in de *Goerbeek* ontlast.

MOLENBEEK (DE), beek in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, welke met twee takken in de gem. *Arcen-en-Velden* ontspringt, welke eerst noordwaarts die gem. doorloopende zich tot eene beek vereenigen, die voorts westwaarts vloeijende zich in de *Maas* ontlast.

MOLENBEEK (DE), beek in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfort*, prov. *Limburg*.

Deze beek ontstaat in de gem. Belfeld uit twee adertjes, waarvan de eene in het *Meerlerbroek*, de andere bij den watermolen Malbek zijnen oorsprong neemt, en valt vervolgens, met eene westelijke rigting, in de gem. Tegelen, in de *Maas*.

MOLENBEEK (DE), beek in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, die in eene noordelijke rigting de gem. *Limbricht*, *Born* en *Nieuwstad* doorloopt, en zich vervolgens in de *Geleen* ontlast.

MOLENBEEK (DE), watertje dat in de Spurk of poel onder de gem. *Venray*, prov. *Limburg*, zijnen oorsprong neemt; met eene noordoostelijke rigting in de prov. *Noord-Braband* komt, in welke prov. het de gem. *Vierlingsbeek*, eerst in eene noordoostelijke en vervolgens in eene oostelijke strekking, doorloopt, waarna het zich bij Makkem in de Maas ontlast, na twee molens te hebben in beweging gebragt.

MOLENBEEK (DE), watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het ontspringt bij Loenen, vereenigt zich bij de Klanauns met de *Oude-Beek*, en stort zich onder Voorst in de *Voorster-beek*.

MOLENBEEK (DE), watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat uit de bergen nabij Arnhem voortkomt; om en in die stad onderscheidene molens aan den gang houdt, en vervolgens in den Rijn loopt.

MOLENBEEK (DE), beek op de *Veluwe*, in eene noordwestelijke strekking voortloopende, zich met de *Broekdijkerbeek* en de *Echterbeek* vereenigt, om de *Haarbeek* te vormen.

MOLENBERG, voorm. buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. W. van *Zierikzee*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Brouwershaven*, gem. en ½ u. Z. van *Haamstede*.

Het huis heeft eenige veranderingen ondergaan, en is thans eene bouwmanswoning, met ongeveer 15 bund. landerijen, in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Landbouwer M. Lenson.

MOLENBERG, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2 u. Z. van *Goes*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. en ¼ u. N. van *Oudelande*.

MOLENBOSCH, buit. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 10 min. Z. O. van *Zeyst*.

Deze buit., welke eerst in het jaar 1837 is aangelegd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 21 bund. 68 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer J. B. Stoop, woonachtig te Amsterdam.

MOLENBROEK, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, ¼ u. Z. van Oostelbeers, waartoe zij behoort, aan de Kleine-Beerze. — Men heeft er eenen water- en eenen korenmolen, op de Kleine-Beerze.

MOLENBRUG, b. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. *Bodegraven*, in den *Mijepolder*.

MOLENBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. van *Oldeberkoop*, 10 min. W. van *Noordwolde*, waartoe het behoort.

MOLENBUURT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1¼ u. O. van *Beetsterzwaag*, ½ u. W. van *Duurswolde*, waartoe het behoort.

MOLENBUURT, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Bergen*, een gedeelte van de kom van het dorp van dien naam uitmakende, en aldus genaamd, omdat er een molen staat.

MOLENBUURT, b. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. N. van *Akersloot*; met 23 h. en 120 inw.

MOLENBUURT, d. op het eil. *Schokland*, prov. *Overijssel*. Zie Ens.

MOLENDIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Zuidhorn*.

MOLENDIEP (HET), water in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Vlagtwedde*, dat achter de Heemsche maten, aan de grenzen van de Drentsche gem. Roswinkel, de Ruiten-Aa verlaat, vervolgens noordwaarts naar Ter-Apel stroomt, en zich bij den Papenvonder, in den Koekamp, weder met de *Ruiten-Aa* vereenigt.

Het is een diep, dat door de kloosterlingen van Ter-Apel gegraven is naar en voorbij de oostzijde van hun klooster, om door het water hunnen roggemolen aldaar te drijven. Deze roggemolen is ouder dan het klooster, dat gestaan heeft waar men nu het d. Ter-Apel aantreft, en doet op een ouder klooster, dat, zoo als men zegt, op het Heem zou gestaan hebben, denken. Na lang in eenen onbruikbaren staat te zijn geweest, is de molen voor ettelijke jaren geheel weggenomen, maar het Molendiep bestaat bij voortduring en ook onder dien naam.

MOLENDIJK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Breda*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Zevenbergen*, gem. *Stand-daar-buiten*.

MOLENDIJK, dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Dalfsen*, in eene oostelijke rigting van dat d. naar de ten oosten daarvan gelegene gronden loopende. Hij ontleent zijnen naam van eenen korenmolen, welke er aan staat.

MOLENDUYNEN (NEETHOF-EN-), bosch in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Haarlem*, kant en 1½ u. Z. ten W. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Velsen*, achter de *Zandpoort*.

Het beslaat eene oppervlakte van 86 bund. 68 v. r. 54 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw A. C. Valckenier, douairière Mr. Jan van de Poll, woonachtig te Amsterdam.

MOLENEIND, b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. W. van *Breda*, kant., gem. en even ten Z. van *Oudenbosch*; met eenen houten korenmolen en ongeveer 60 woningen, bewoond door 300 zielen.

MOLENEIND, b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Ouden-bosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*; met eenen houten korenwindmolen.

MOLENEIND, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. N. W. van *Breda*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Zevenbergen*, gem. *Stand daar-buiten*, met eenen steenen korenwindmolen.

MOLENEIND, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u.

Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ¼ u. O. van *Ossendrecht;* met eenen houten korenwindmolen, 12 h. en 70 inw.

MOLENEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. en ½ u. Z. W. van *Etten-en-Leur;* met 132 h., bewoond door 164 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw.

In deze h. heeft men het huis Adama, thans tot eene kostschool voor Jonge Jufvrouwen ingerigt, en eenen fraaijen gemetselden windkorenmolen, waarvan dit geh. zijnen naam ontleent.

MOLENEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Breda*, ¼ u. N. W. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. W. van *Beek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 20 h. en 130 inw.

MOLENEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., en 2½ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen;* met 4 h. en ruim 30 inw.

MOLENEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1 u. N. van *Tilburg;* met 16 h. en ruim 90 inw.

MOLENEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Tilburg*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Udenhout*.

MOLENEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 20 min. Z. van *Loon-op-Zand;* met eenen standaard windkorenmolen, 8 h. en ruim 40 inw.

MOLENEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Helmond*, gem. en 5 min. N. O. van *Lieshout;* met 7 h. en 45 inw.

MOLENEIND, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. N. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Alphen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 30 h. en ruim 100 inw.

MOLENEIND, b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Edam*, gem. en grenzende Z. aan het d. *Broek-in-Waterland*, langs het Molengat met eenen korenwindmolen.

MOLENENSMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. van Oudkerk.

MOLENGAATJE (HET), vaarwater, N. van de Zuiderzee, loopende over de Zuidwestpunt van de Noorder-Haaks.

Het is met vele ruggen en alleen bij goed weder door kleine schepen bevaarbaar, en heeft 26—68 palmen diepte.

MOLENGAT (HET), vaarwater in het *Goereesche* zeegat. Zie de Ribben.

MOLENGAT (HET), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, waarin zich het water van het Havenrak, bij het d. *Broek* ontlast.

MOLENGORS, geh. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. N. W. van *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*.

MOLENGORZEN, pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgersdijk*; palende N. aan Biert, O. aan Nieuw-Schuddebeurs, Z. aan Velgersdijk; W. aan Zuidland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 30 v. r. 8 v. ell., alles schotbaar land; en wordt door drie sluizen, op het Spui, van het overtollige water ontlast.

MOLENGRAAF (DE), water in het *Land-van-Ravestein*, dat uit de *Munschen-Breedert*, onder de gem. Schayk, ontstaande, in eene noordwestelijke rigting vloeit, en zich, aan de Elzen, onder Herpen, met de *Reeksche-Wetering* vereenigt, om *den Hamel* te vormen.

MOLENGRACHT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Breda*, gem. en ¾ u. Z. van *Teteringen*, aan den weg van Breda op Bavel; met 14 h. en 100 inw.

In dit geh. staat eene boerenhoeve met een plantaadje en bouwland, waarvan het huis reeds in de dertiende eeuw is bekend geweest, onder den naam van de Blaauwe-Kei. In het jaar 1648 werd dit huis door den Majoor-Kommandant van Breda, Erasmus van Valkenhaan, herbouwd, ter gedachtenis waarvan boven de deur een blaauwe steen uitgehouwen staat:

1648.
Den blaauwen kei ben ik genaamt,
En voor vierhondert jaar befaamt,
Dog die mij nu weer op doet staan;
Dat is Erasmus Valkenhaan.

Het geh. ontleent zijnen naam van eene beek, die er langs stroomt, thans nog de Molenleije genoemd.

Gedurende de belegering van Breda, door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, liet deze hier eene wapenplaats aanleggen. De belegerden zulks bemerkende, deden met zes honderd man eenen uitval, maar werden door de belegeraars zoo wel ontvangen, dat zij gedwongen waren, na eenig verlies aan weerskanten, de wijk te nemen.

MOLENGRACHT (DE), naam, welken men weleens geeft aan de Korne, een riviertje in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie Korne (De).

MOLENHEIDE, heide in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. O van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ¾ u. Z. van *Rijen*, aan den weg van Gilze naar Rijen.

Men treft op deze heide nog hier en daar kuilen aan, die er gegraven zijn door een veldleger, dat in September 1732, in de omstreken van Breda, onder den Generaal Hompesch, werd bijeengebragt.

MOLENHOEK, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen*. — Deze b. is een gedeelte van het geh. *Molenhoek-en-Heinis*.

MOLENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. van *Goes*, distr., kant. en 1 u. N. O. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*; nabij het geh. Ter-Hoole.

Behalve een wind-korenmolen, waarvan deze buurt haren naam ontleent, staan daarin 14 h., bewoond door 80 inw., die kerkelijk tot de par. *Lamswaarde* behooren.

MOLENHOEK, geh. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en ¼ u. W. van *Steenwijkerwold*.

MOLENHOEK-EN-HEINIS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen*, uit de buurtjes Molenhoek en Heinis bestaande.

MOLENHOF, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gedeeltelijk gem. *Bakel-en-Gilheze*, gedeeltelijk gem. *Deurne-en-Liesselt*; met 14 h. en ruim 80 inw.

MOLENHORN, b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. O. van *Onderdendam*, gem en 1 u. N. O. van *Kantens*, bij *Zandeweer*, waartoe zij kerkelijk behoort.

MOLENHORN (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. N. van *Wedde*, 10 min. Z. W. van Blijham.

MOLENHORNE, voorm. geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 8 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. van *Bergum*, Z. O. van *Surhuizum*, dat aldus genoemd wordt, om dat aldaar vroeger een molen heeft gestaan; thans is het een onbewoond stuk land.

MOLENHUIZEN of MOLLENHUIZEN, voorm. geh. met korenmolen, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8¾ u. W. van *Appingedam*, kant. en 4¾ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. W. van *Ulrum*, ½ u. O. van *Vierhuizen*, waaronder het behoorde, aan den rijweg tusschen Elens en Menneweer; thans een onbehuisd stuk land met eene heg van den weg afgesloten.

MOLENKAMP, plaats, voorkomende in een handvest van WILLEM, Voogd *van Holland*, van het jaar 1236, als gelegen hebbende N. O. van *Oegstgeest*, in Rijnland, zeer digt aan de *Noordzee*, van welke men echter thans de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

MOLENKAMPERSTEEG, weg in het *Goregt*, prov. *Groningen*, gem. *Haren*.

MOLENKWARTIER, eene der wijken, van de gem. *Udenhout*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, gem. *Udenhout*.

Deze wijk bestaat uit de geh. Kreytenmolen en het gedeelte van het geh. Molenstraat, hetwelk tot de gem. Udenhout behoort.

MOLENLEIJE (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*.

Het is een arm van de rivier de Leije, welke tusschen de gem. Teteringen en Ginneken doorstroomt, en omtrent de Zandbergen in de *Mark* valt. Op dit watertje stond vroeger, tusschen Breda en Ginneken, een korenmolen, die gedurende de belegering van Breda, in het jaar 1624 afgebroken is.

MOLENPAS, pold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*. Het is eigenlijk een gedeelte van den pold. *Ossekamp-en-Molenpas*. Het zomerpeil is 4 ell. 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 7 ell. 2 palm. 4 dnim. Hij staat onder het bestuur van de eigengeërfden.

MOLENPLAAT (DE), of Giessendamscheplaat, hoog ingekade pold., tegen den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hardinxveld*, voor de haven van Giessendam; palende N. aan het Giessendamsche-Gat, en O., Z. en N. door de Merwede bespoeld wordende.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 89 v. r. 3 v. ell., en wordt op de Merwede van het overtollige water ontlast.

MOLENPLAAT, gemeenlijk Meulenplaat genoemd, uitgestrekte zandbank in de *Ooster-Schelde*, vóór de haven van Bergen-op-Zoom, tusschen de schorren en slikken bij deze stad en het verdronken land van Zuid-Beveland, waarvan het door 2 vaarwaters gescheiden is. Zij valt bij eb geheel droog, doch bij vloed kunnen de ligte binnenvaartuigen, welke slechts 3 à 4 voeten diepgang hebben, er over heenvaren.

MOLENPOLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Molpolder.

MOLENPLAATJE, zandplaat in de *Merwede*, prov. *Zuid-Holland*, Z. van *Sliedrecht*.

MOLENPOLDER of Meulenpolder, calamiteuse pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Hontenisse*, gedeeltelijk gem. *Ossenisse*; palende N. aan de Honte, O. aan de onbedijkte schorren voor den Kivitspolder, Z. O. aan den Kivitspolder, Z. aan den Noordhofpolder en den Nijspolder, W. aan den Nijspolder en aan de Wester-Schelde.

Deze pold. is, met inbegrip van het geënclaveerde gedeelte van Groot Lammersveld, groot, schotbaar 53 bund. 79 v. r 28 v. ell., en volgens het kadaster, 74 bund. 81 v. r. 6 v. ell., te weten onder *Hontenisse*, schotbaar 38 bund. 77 v. r. 16 v. ell., en kadastraal 40 bund. 9 v. r. 60 v. ell., en onder *Ossenisse*, schotbaar 15 bund. 2 v. r. 12 v. ell., en kadastraal 34 bund. 71 v. r. 56 v. ell. Vermoedelijk ontleent deze polder zijnen naam van den daarin gebouwden windkorenmolen.

In dezen pold. staan, behalve evengemelde molen, slechts twee hoefjes, het eene onder *Hontenisse*, het andere onder *Ossenisse*.

De Molenpolder watert uit door een in den Molendijk liggend sluisje in den Noordhofpolder en maakt deel uit van de vereenigde polders, uitmakende de *Watering van Welsoorde*, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier wordt beheerd.

MOLENPOLDER-VAN-BAARLAND, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. aan den Stelle-polder, N. O. aan den Quistkost-polder, Z. O. en Z. aan de heerl. Oudelande, Z. W. aan den Oudelandsche-polder, W. aan den Nieuw-Overzande-polder.

Deze pold. maakt een deel uit van de *Breede-polder van-Baarland*, en staat alzoo onder het dijksbestuur van dien polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

MOLENPOLDER-VAN-DEN-BOMMEL, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. den *Bommel*; palende N. W. en N. aan de gorzen tegen het Haringvliet, O. aan het d. den Bommel, Z. O. aan den pold. den Bommel, Z. en Z. W. aan den Uitslag-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1614 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

MOLENPOLDER-VAN-GOUDSWAARD, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan den Noord-polder, O. aan den Oost-polder, Z. aan den Oude-Koorndijksche-polder, W. aan den Leenheerenpolder.

MOLENPOLDER-VAN-ST.-JOOSLAND, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland*; palende N. aan den Waijenburg polder, N. O. aan den Middelburgsche-polder, O. aan den Polder-van-Oud-St.-Joosland, Z. aan den Polder-van-Nieuw-St.-Joosland en W. aan het verlande kanaal van Welsinge.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 21 bund. 17 v. r. 49 v. ell.; en daarin staat de korenmolen van Nieuwland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

MOLENPOLDER-VAN-KRABBENDIJKE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie STROODORPEPOLDER.

MOLENPOLDER-VAN-ST.-MAARTENSDIJK, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie MAARTENSDIJK (MOLENPOLDER-VAN-ST.) (1).

MOLENPOLDER-VAN-NUMANSDORP, pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*; arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den Numans-polder, O. aan de Torenstee-polder, Z. aan den *Hooge-Westersche-Zomer-polder*, W. aan den Nieuw-Westersche-Zomer-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1663 bezomerdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 128 bund. 48 v. r.

MOLENPOLDER-VAN-RHOON, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 108 bund.

MOLENPOLDER-VAN-STOLWIJK, pold. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant *Schoonhoven*, gem. *Stolwijk*.

MOLENPOLDER-VAN-OUDE-TONGE, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. W. en N. aan het Oude-land-van-Oude-Tonge, O. en Z. aan den Suispolder, W. aan den Zuiderlandsche-polder.

Deze pold., welke ter bedijking was uitgegeven den 11 Maart 1478, doch overstroomd en verlaten zijnde, werd andermaal ter bedijking uitgegeven den 28 October 1533, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund.

Op den noordelijken dijk, den Molendijk genaamd, staat eene dubbele rij huizen, aan eenen bestraten weg, uitmakende een gedeelte van het dorp, benevens de korenwindmolen.

MOLENPOLDER-VAN-YERSEKE, onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Yerseke*; palende N. W. aan het d. Yerseke, O. aan het Verdronken-land-van-Zuid-Beveland, Z. aan den Tholseindepolder, W. aan de Moeren-van-Yerseke.

Deze pold. behoort tot de *Breede-Watering-bewesten-Yerseke*, en staat dus onder het zelfde dijksbestuur, bestaande uit eenen Dijkgraaf, tien Gezworenen en eenen Penningmeester.

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige MOLENPOLDERS, welke hier niet gevonden worden, op den naam der gem., waartoe zij behooren.

MOLENPOLDERTJE-VAN-TERHEYDEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan de Molenstraat, O. aan het d. Terheyden en het Oude-Sluisgat, Z. en W. aan de Voorgronden-tegen de-Mark.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 32 bund. 6 v. r. 21 v. ell. Hij wordt door een steenen sluisje met een vloeddeurtje, wijd 6 palm 4 duim, hoog 8 palm 6 duim van binnen, voorzien van een lager deurtje, tot keering van het binnenwater, op de Mark van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm 4 duim boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, wiens werkzaamheden thans door eenen der Ingelanden wordt waargenomen.

MOLENRIJG, levendig geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3½ u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. O. van *Kloosterburen*, waar het kerkelijk onder behoort; met een eigen scheepvaart, eenen pelmolen en eenen roggemolen. Het burgerlijk bestuur van Kloosterburen houdt hier zijne zittingen.

MOLENSCHOT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 1 u. N. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 30 h. en 190 inw.

Men heeft er eene kapel, welke, volgens oorkonden, dagteekent van de negende eeuw, waarin voorheen door een der Kapellanen van Gilze meermalen 's weeks dienst gedaan werd. Thans is zij, na onderscheidene jaren buiten eenig geestelijk gebruik te zijn geweest, herbouwd tot eene succursale kerk, welke, even als vroeger de kapel, aan de H. ANNA is toegewijd en waarin dienst gedaan wordt door de geestelijkheid der parochiekerk te Gilze. Het is een klein gebouw, met een fraai torentje, doch is van geen orgel voorzien.

MOLENSLOOT (DE), water, prov. *Noord-Holland*, N. van Broek-op-Langendijk, dat uit de *Ringsloot-van-den-Heer-Hugewaard* voortkomende met eene westelijke strekking in de *Achtergracht* uitloopt.

MOLENSTEIN of MOLESTEIN, adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¾ u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*, aan de Eem.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 v. r. 62 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer T. HEYLIGERS.

MOLENSTEIN, voorm. oud adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Sterkenburg*, aan de Lang-Broekerwatering.

MOLENSTRAAT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 5 min. Z. O. van *Oss*; met eenen windkorenmolen.

MOLENSTRAAT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 1½ u. N. van *Tilburg*, gem. en ¾ u. N. W. van *Udenhout*, gedeeltelijk kant. en 1½ u ten Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. O. van *Loon-op-Zand*; met 12 h. en 70 inw. onder *Loon-op-Zand*.

MOLENSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¾ u. N. van *Tilburg*; met 5 h. en ruim 30 inw.

MOLENSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Boxtel*, gem. *Helvoirt*.

MOLENSTRAAT, eene gedeelte van de kom van het d. *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in de bebouwde kom van het d. *Schagen*, aan het oosteinde van het dorp; met 18 h. en ruim 110 inw.

MOLENSTRAATJE, b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 8½ u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en even Z. W. van *Woue*; met 7 kleine huizen en den steenen windkorenmolen van het dorp. Men telt er ruim 30 inw.

MOLENTJE (HET), voorm. herberg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. N. O. van *Amstelveen*, schuins over de buurt *Aan-den-Omval*, welke naar eenen voorheen daar nabij staanden, doch nu afgebranden molen, waarvan ook de herberg haren naam ontleent, in de wandeling veelal de b. Bij-het-Molentje genoemd wordt.

Naar deze herberg zeilden vroeger de jagten van Amsterdam en van daar weder naar die stad, om het vermaak van den stroom te genieten. Thans is het eene heerenhuizing met boerderij.

MOLENTJE (HET), fraaije en aangename uitspanningsplaats, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

MOLENTJE (HET), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 5¾ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oostburg*, distr. en 3 u. N. O. van *Sluis*, gem. en ¾ u. N. W. van *IJzendijke*, in den *Oranjepolder*. Het bevat 13 h., eene herberg, een paar winkels en eenen korenmolen. Men telt er 70 inw.

MOLENVAART (DE), naam, welken men gewoonlijk geeft aan de Marrumervaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Marrumervaart (De).

MOLENVELD, duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., en 1½ u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Beverwijk*, gem. en ¾ u. Z. W. van Velsen.

Zij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 80 bund. land, meest gebruikt wordende tot den aardappelenteelt.

MOLENVLIET, geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Zierikzee*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Tholen*; met 8 h., waaronder eene fraaije hofstede van dien naam. Men telt er ruim 20 inw.

MOLENVLIET, (HET) kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

Het loopt in eene regte lijn van de societeit de Harmonie, op Rijswijk, tot aan de waterplaats te Batavia, en verdeelt zich aldaar in onderscheidene kanalen, waarvan het westelijkste, vereenigd met de rivier Kroekoet en het water, voortkomende uit de grachten, welke het vervolg der Mookervaart zijn, onder den naam van Groote rivier door de stad Batavia stroomt en zich tusschen de Hoofden in zee ontlast. Dit kanaal werd, in het jaar 1648, door den Kapitein der Chinezen Bingham gedolven en is omtrent een uur gaans lang. In de nabijheid van de stad is het oostwaarts van den weg afge-

heid, brengende aldaar, bij het residentiekantoor, een' zaagmolen, welks waterrad 22 voeten in diameter heeft, in beweging. Men zegt, dat er voor 50 jaren twee windzaagmolens, gestaan hebben, waarvan nu niets meer bekend is. Voorheen bragt het ook eenen kruidmolen in werking, waarvan thans niets meer bestaat. Van het begin tot het einde is dit kanaal bezoomd met prachtige en sierlijke woonhuizen, van aanzienlijke Europeanen. De huizen liggen hier ruim en luchtig, naar vereisch van het klimaat, en overeenkomstig met den overvloed van grond, ieder op een afzonderlijk erf, met sierlijke ijzeren hekken omgeven. Voor elk dezer huizen, die dikwijls slechts eene, doch nimmer meer dan twee verdiepingen hebben, vindt men een fraai bloemperk, een terras of een ruim voorplein, en altijd eene breede, net gebouwde, overdekte gallerij (viranda), welke het geheele front van het huis beslaat, en even als de binnenzalen, met meubelen, lustres en schilderijen voorzien is. Achter elk huis is een uitgestrekte fraai beplanten tuin. Grootsch in ruimte en breedte, doch niet in hoogte; sierlijk en met smaak opgetrokken, helder wit van kleur, voor en achter met altijd groen geboomte beschaduwd, leveren deze zindelijke en sierlijke gebouwen, langs den ruimen grindweg en het kanaal een zeer bekoorlijk gezigt op, hetwelk vooral betooverend is voor den pas aangekomen Europeaan, die maanden lang rondom zich niet dan water en lucht, en daarna het akelig Batavia gezien heeft. Allerlei inlandsche vaartuigen doorwemelen dit schoone kanaal, grasboeren, boter- en melkverkoopers, landlieden, Chinezen, inlandsche mannen en vrouwen roeijen met hunne ligte praauwen stadwaarts om de vruchten van hunnen veldarbeid of nijverheid te Batavia te markt te brengen. Honderden zoo mannen als vrouwen, baden zich langs de boorden der rivier, en talrijke groepen van vrolijke kinderen spelen en dartelen in het water, als of dit hun eigen element ware. De breede weg ter zijde van het kanaal krioelt van menschen van allerlei natiën, duizend bendie's (calèches), barouches, en andere rijtuigen, met één, twee of vier paarden bespannen, snellen onophoudelijk heen en weder, naar de onderscheidene bureaux, kantoren, magazijnen en winkels: alles is beweging, leven en drukte.

MOLENVLIET (HET), wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is een der vier en twintig wijken der stad Batavia.

MOLENWAL of MEULENWAL, plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, in letter M, der *Watering-van-Groede*, onder andere aangeduid op de kaart van MOGGE. In oude tijden schijnt er eene hoogte of vliedberg gelegen te hebben.

MOLENWATER (HET), voorm. waterkom in de stad *Middelburg*, prov. *Zeeland*, welke ruim vier bunderen oppervlakte had.

Vóór de laatste uitlegging der stad lag dit water er buiten — De benaming duidt de bestemming aan, doch het diende tevens tot een kom om de haven uit te schuren en diep te houden.

Het heeft sedert het jaar 1600 tot 1777, aan onderscheidene uitdiepingen, daar onder begrepen, die der binnengrachten, gekost ruim *f* 353,000.

Ten tijde van het graven der nieuwe haven, waarmede ook de uitdieping der binnenhavens en grachten in verband stond, was dit molenwater weder zoo zeer opgeslikt, dat het verkieslijk geoordeeld werd, het verder geheel te vullen en een met de binnengracht vereenigd kanaal te houden, het is nu eene vlakte, en heeft aan de zijden beplante wandelpaden.

MOLENWATER (HET) of de ZOUTE-VEST, water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, aan de noordwestzijde, tegen de wallen der stad *Goes*.

Het is redelijk groot, strekkende zich van de Achterhaven eerst westelijk en dan zuidwaarts, aan de eene zijde, tot voorbij de West- of 's Heer-Hendriks-Kinderen-poort, alwaar het van de Zoete-vest door eenen aarden dam wordt afgescheiden. Aan de andere zijde went zich HET MOLENWATER oostwaarts, bespoelende de halve zijde van het bolwerk, hetwelk tegen de Nieuwe- of Hoofdpoort aanligt, en ontlast zich door een sluisje in de *Haven*. Het gebruik van dit MOLENWATER is om met het ingenomen water, het hout voor den zaagmolen aan te vlotten en te wateren.

MOLENWEG (DE), weg in de *Bedijkte-Schermer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Huigendijk in eene oostelijke rigting naar den Oostdijk.

MOLENWIJK, buiteng. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gem. en 5 min. Z. van *Oostkapelle*.

MOLENWIJK (HET), geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boeckel*.

MOLHOOP, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. de Ouden-Bijenkorf, benedenwaarts aan de suikerplant. de *Gekroonde Paauw*, met welke zij vereenigd is; 492 akk. groot. De Negers noemen haar VABAS.

MOLHOOP (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. de Vrede, benedenwaarts aan de koffijplant. Elk-het-Zijne-en Manheim.

MOLHOOP-EN-DE-GEKROONDE-PAAUW, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. de Oude-Bijenkorf, benedenwaarts aan den mond der Paramaricakreek; 942 akk. groot; met 125 slaven. — Deze plant. wordt met eene stoommachine bewerkt.

MOLIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, welke, met eene noordwestelijke rigting, in de *Zee-van-Java*, uitloopt.

MOLKWERUM, MOLQUERUM of MOLKWEREN, volgens sommigen eigenlijk MUNNIKENWIERUM en van ouds ook MOQUËRËN geheeten, vl., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. Z. O. van *Hindeloopen*.

Naar men wil, zoude de naam eigenlijk zijn: MOLKWERREN, dat zooveel gezegd is, als MELKWEREN, of waterachtige streken lands, geschikt om melkvee op te weiden. Het was voorheen het grootste d. der geheele griet., doch in de laatste jaren zijn er vele huizen afgebroken. Thans telt men er nog ongeveer 300 inw.

Wat dit vlek zonderling maakt, is de wonderlijke plaatsing der huizen, die niet in regt doorgaande rijen naast elkander staan, maar zeer verward, het een achter het ander, zoodat de tusschen loopende straten of stegen veel overeenkomst met eenen doolhof hebben, gelijk het ook, om die reden, de Friesche doolhof genoemd wordt.

Deze verwarring wordt aanmerkelijk vermeerderd, ter oorzake der doorloopende wateren, waardoor dit vlek in zeven kleine eilanden afgedeeld is.

Deze eilandjes zijn bekend bij de zonderlinge namen van Kerkpolle, Aestrik, Westrik, Hindepolle, Kattepolle, Achthuizer-polle en Grinzerpolle.

Ook is het van buiten met eene gracht omgeven, over welke onderscheidene bruggen liggen, die den toegang daartoe openstellen. Aangezien, uit hoofde van deze verwarde plaatsing, iemand, die te Molkwerum gelogeerd is, wanneer hij buiten het vlek gaat, het huis, waarin hij zijn intrek heeft, bezwaarlijk weder vinden kan, noch het hem, door benoeming van eenige straat, kan worden aangewezen, zoo zag men vroeger, aan de ingangen doorgaans jongens, die zich aanboden, om zich voor wegwijzers te laten gebruiken. Van daar heeft dit Molkwerum gelegenheid gegeven, om van zekere zaken, die verward gesteld zijn of verward en zonder orde worden uitgevoerd, te zeggen: dit is of dat gaat op zijn Molkwerums; gelijk ook eene zekere manier van dammen, waarin de schijven, niet alleen in eene schuinsche rigting, maar ook regts en links, alsmede naar boven en naar beneden slaan, hetgeen het aanzien van een verward dammen geeft, *Molkwerums dammen* genoemd wordt.

Had dit vlek vroeger veel bijzonders in de schikking zijner huizen, de bewoners verschillen ruim zoo zeer van de overige Friezen in kleeding en taal, die beide nog zoodanig naar de oude Friesche zweemen, dat zij door hunne kleeding aanstonds kenbaar, en door hunne taal onverstaanbaar zijn voor allen, die zich niet bijzonder op de kennis daarvan hebben toegelegd. Met die van Hindeloopen komen zij in beide opzigten wel het meest overeen, ofschoon er ook nog al merkbaar onderscheid tusschen beide plaats heeft.

Toen de scheepvaart hier nog bloeide, kon men somtijds huis aan huis gaan, zonder mannen, ten zij grijsaards, aan te treffen. Thans is Molkwerum eene zeer vervallene armoedige buurtschap, waarvan de smalle stegen tusschen heggen en onbehuisde heemsteden groen, met gras en ruigte zijn begroeid, waar tusschen scherphoekige en onregelmatige steenbrokken en puin opschieten. De inwoners bestaan meerendeels uit dagloonners, en vinden hun bestaan voornamelijk in de koemelkerij.

Het vlek ligt binnendijks en als op een schiereiland, dat door de Zuiderzee, een bedijkt en twee onbedijkte meren gevormd wordt. Van den zeedijk loopt, over gevaarlijke bruggetjes, zonder leuningen, een slecht onderhouden weg door het weiland.

De Hervormden, die er 220 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort. Molkwerum is tot in 1600 bediend door Gerhard Vocking, Predikant te Hindeloopen. In 1601 is het gevoegd bij Warns-en-Scharl, waarvan het afgescheiden is in 1610, en heeft daarop voor het eerst een eigen Predikant bekomen in Julius Atzonis. Men had hier vroeger kerk en toren, doch daarover is naderhand groot geschil gerezen, en de kerk wegens schulden verkocht geworden, zoodat thans alleen de kleine stompe toren op het kerkhof staat, waarom de Hervormden alhier hunne godsdienstoefeningen houden in een daartoe ingerigt gebouw, aan de gemeente afgestaan door zeker voornaam inwoner, met name Albert Heijes, en den 1 September 1799 plegtig ingewijd door den Predikant Hans Willem Cornelis Anne Visser, toen te Warns, daarna te Ysbrechtum.

De Doopsgezinden, van welke men er ongeveer 70 telt, maken met die van eenige d. uit den omtrek eene gem. uit, welke 150 zielen, telt. Deze gem. heeft eene kleine, doch nette kerk, zonder toren of orgel, doch geen eigen Predikant, wordende de dienst daarin waargenomen door den Predikant van *Hindeloopen*.

De 2 Evangelisch-Lutherschen, welke er wonen, behooren tot de gem. van *Workum*. — De 11 Roomsch-Katholijken, welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

De kermis valt in op Paasch-Dingsdag.

Toen Stavoren, in het jaar 1400, in de magt der Hollanders was, hadden de Friezen hier eene schans, welke van eene sterke bezetting voorzien was. Walraven van Brederode, die in Stavoren bevel voerde, maakte eenen aanslag om die versterking te verrassen. Hij bestormde de werken met groote dapperheid, waartegen de Friezen zich met geene mindere kloekmoedigheid verweerden. De aanvallers verloren veel volk. Brederode, zwaar gewond, werd door de Friezen gevangen genomen, maar ontsnapte eerlang zijne wachters, en kwam weder binnen Stavoren.

MOLKWERUM-DER-MEIJERIJ (HET), naam, welken men in de wandeling wel eens geeft aan het d. Strijp, in de *Meijerij aan 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Strijp

MOLKWERUMER-VAART of Molquerumer-vaart, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, dat te Molkwerum een begin neemt, en met eene kronkelende, noordwestelijke rigting, naar Stavoren loopt.

MOLKWERUMER-ZIJL (DE) of de Molquerumer-zijl, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, ¼ u. N. van Molkwerum.

Deze sluis kan niet door groote schepen gebruikt worden, maar heeft veel toevloed van binnenwater uit de menigvuldige meren en waterplassen van de grietenij Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde. Het vlek Molkwerum heeft echter den last van de zijl voor zich in het bijzonder, waarover de ingezetenen, niet zonder reden, meermalen hebben geklaagd, van meening zijnde, dat de belasting zich even ver behoorde uit te strekken, als de uitwatering, welke door deze zijl in het bijzonder geschiedt. In het begin der vorige eeuw was de zijl toegedamd; maar Gedeputeerde Staten der provincie Friesland, beseffende het nadeel, hetwelk hierdoor veroorzaakt werd, gaven bevel aan de zijlpligtigen van deze plaats, om dien weder open en gangbaar te maken. Die van Molkwerum gaven daarop een verzoekschrift over aan de Staten des Lands, begeerende van dien last bevrijd te wezen, doch daarop volgde niets anders, dan dat de Heeren van het mindergetal, door de Staten gelast werden, om met die van het collegie nader aangaande dit stuk in overweging te treden, wordende den verzoekers inmiddels bevolen, om, binnen zes weken, behoorlijk bewijs in te brengen van hetgeen, waarop zij hun verzoek grondden. De zijl is sedert op kosten van de ingezetenen geopend, en zij zijn naderhand verpligt geworden, eene som van 2200 guld., door het land daartoe verschoten, terug te geven, doch konden volstaan met de betaling in drie jaarlijksche termijnen in 1718, 1719 en 1720, en, in plaats van geld, met Landschaps obligatien volgens staatsbesluit van 30 April 1718. Wordende vervolgens het onderhoud van de zijl, bij besluit van 31 Mei 1721, als van ouds, ten laste van de gezamenlijke ingezetenen van Molkwerum gelaten.

MOLLA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, ¼ u. Z. van *Akmarijp*, waartoe zij behoorde.

MOLLEKOT, geh. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Oostburg*, gem. en ¾ u. Z. van *IJzendijke*, op den gewonen weg naar Sas-van-Gent, en het vijfde distrikt, waar de Groote-Jonkvrouwe-, de Clara- en de Belgische St. Barbara-polders aan elkander grenzen. Er zijn onderscheidene herbergen, eene smederij en wagenmakerij, doch slechts eene herberg in Zeeuwsch-Vlaanderen, staande op het grondgebied van IJzendijke. Men rijdt hier des zomers dikwijls heen, om zich te vermaken en om lieden uit Vlaanderen te ontmoeten. In de Belgische onlusten had men er kleine kermissen, op welke de Vlaamsche en Zeeuwsche kramen tegen elkander stonden, en de grensscheiding voor hen, die geen montering of andere uiterlijke teekenen droegen, als opgeheven was. Het grootste gedeelte van dit geh. ligt op het grondgebied van Watervliet, in Oost-Vlaanderen. Het Nederlandsche gedeelte heeft slechts 2 huizen met 16 inwoners.

MOLLEN (TER-) ook wel verkeerdelijk TER-MOLEN of TER-MOOLEN gespeld, voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2¾ u. O. van *Raalte*, gem. en 25 min. N. O. van *Hellendoorn*.

Het werd, in het jaar 1380, door FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, omdat het een roofnest was, geslecht.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is later de havenzathe SCHUURLENBURG gebouwd. Zie dat woord.

MOLLENHUIZEN, voorm. geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie MOLENHUIZEN.

MOLMA, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. O. van *Sneek*, kant. en 1 u. O. van *Bolsward*, ten N. O. van *Lutkewierum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 15 inw.

MOLOBAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

MOLOKO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

MOLON (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-MOLON.

MOLPOLDER (DE) of MOLENPOLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Rietveldsche-polder, O. aan den Opdamsche-polder, Z. aan den Bovenwegspolder, W. aan den Buitenpolder.

Deze pold. moet echter reeds vóór een paar eeuwen met andere kleine poldertjes vereenigd zijn, onder de benaming van *Rietveldsche-polder*.

MOLSBERG, b. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr., en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. *Simpelveld*.

Het maakt een gedeelte van het geh. *Molsberg-Poeschensheide-en-Hondsruck* uit.

MOLSBERG-POESCHENSHEIDE-EN-HONDSRUCK, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. *Simpelveld*; met 26 h. en 120 inw.

Dit geh. bevat de buurtjes Molsberg, Poeschensheide en Hondsruck.

MOLSHEM of MOLCHEM, voorm. eil. in het *Alkmaarder-meer*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*.

Dit eil. is door afspoeling geheel verloren en bestaat alzoo niet meer.

MOLSTERT (DE GROOTE-) of de GROOTE-MOLDSERT, landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. van *Harlingen*, gem. en ½ u. N. O. van *Franeker*.

Dit landh. beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 47 v. r. 80 v. ell, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN SAMUEL ALMA, woonachtig te Schalsum.

MOLTER-HEURNE, een der vier hoeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld werd. Het ligt in het arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Oldenzaal*, gem. en 1¾ u. N. ten W. van *Losser*.

MOLUKKEN (STRAAT-DER-), zeeëngte in *Oost-Indië*, tusschen de eigenlijke Moluksche eilanden en het eil. Celebes.

MOLUKSCHE-EILANDEN (DE), enkel ook wel de MOLUKKEN of MOLUKKOS genoemd, uitgebreide Archipel. in *Oost-Indië*, welke zich in de lengte van de Sunda-eilanden tot Nieuw-Guinea uitstrekt.

Deze eilanden zijn bij onze zeelieden onder den naam van Groote-Oost bekend, en ook wel Sultans-eilanden genoemd, omdat het grootste tot verblijfplaats van eenen Vorst der omliggende eil. verstrekte, hetgeen ook de waarschijnlijk Arabische naam schijnt aan te duiden.

Zij worden veelmaals de SPECERIJ-EILANDEN genoemd, dewijl de nagel- en muskaatboom aldaar te huis behooren. Doch niet slechts op alle eilanden, onder de algemeene benaming van MOLUKSCHE-EILANDEN begrepen, maar ook op die ten oosten en zuiden der MOLUKKEN gelegen, tiert de nagel- en vooral de muskaatboom welig. De Oostindische Maatschappij had echter de aankweeking dier beide boomsoorten tot eenige weinige eilanden bepaald en op alle andere verboden, te gelijk deed zij een scherp toezigt uitoefenen, en liet de voorhandene boomen op de eilanden, waar de aanplanting verboden was, van tijd tot tijd uitroeijen. De schade, welke door die maatregelen aan de inlandsche Vorsten en Regenten werd toegebragt (als wordende zij alleen, overeenkomstig het staatsbeginsel allerwege, in Azia geldende, als de eenige en uitsluitende eigenaars van den grond aangemerkt, werd hun door jaargelden vergoed. Desniettemin werd door de ingezetenen hier en daar, met nagelen en muskaatnoten een sluikhandel gedreven, welke door het strengste toezigt nimmer geheel kon belet worden. In 1824 zijn door het Nederlandsch Gouvernement maatregelen genomen, om gaanden weg te doen ophouden of op te ruimen alle beletselen, welke, in de MOLUKSCHE-EILANDEN, den landbouw belemmeren, zoo dat men zich ook op die eilanden, waar de nagel- en muskaatboom voormaals werd uitgeroeid, naar verkiezing, met het aanplanten dier boomen zal mogen bezig houden. De Nederlanders hebben op de MOLUKSCHE-EILANDEN, vroeger dan ergens elders in Indië vasten voet gekregen, doch zij zijn er meermalen door bloedige oorlogen of opstanden verontrust geworden. Zoodat het, na hunne eerste bezitneming, een zestigtal jaren geduurd heeft, alvorens zij in het rustige bezit dier eilanden geraakt zijn.

De MOLUKSCHE-EILANDEN worden in drie groepen en evenveel Landvoogdijen of residentiën verdeeld, welke onder eenen algemeenen Landvoogd of Gouverneur behooren, die te Ambon zijn verblijf houdt. Reeds in het jaar 1605 had de Oostindische-Maatschappij een Landvoogd op Amboina, en vijf jaren later werd een algemeene Landvoogd over de

MOLUKSCHE-EILANDEN aangesteld. De drie groepen zijn: de Ambonsche-eilanden, waar men zich inzonderheid op het aankweeken der nagelboomen toelegt; de Bandasche-eilanden, van waar de muskaatnoot en foelie getrokken wordt; en de Ternataansche-eilanden, of Eigenlijke Molukken, alwaar het aanplanten van nagel of muskaatboomen, gedurende bijna twee eeuwen, is verboden geweest. De geheele bevolking der MOLUKSCHE-EILANDEN moet vrij aanzienlijk wezen, en men ontmoet nergens in onze Aziatische bezittingen, onder de landzaten, meer Christenen dan hier. Op onderscheidene kleine eilanden, heeft het grootste gedeelte der bevolking het Christendom omhelst; terwijl op de meeste dezer eilanden de kustbewoners, althans in naam Christenen zijn, heerscht onder de bewoners der binnenlanden een ruw heidendom en geringere beschaving; deze laatsten beschouwen de Christenen als hunne meerderen, en zijn hun veelal onderworpen. De Inlandsche Christenen op de MOLUKSCHE-EILANDEN, onderscheiden zich in het algemeen van hunne landgenooten door het navolgen der Europesche kleeding althans bij plegtige gelegenheden en op feestdagen. Men vindt op deze eilanden den sagoboom waarvan het binnenste of merg, de gezonde en voedzame sago of tapioca, aan de eilanders tot dagelijks voedsel dient, in plaats van rijst of andere graansoorten.

De MOLUKSCHE EILANDEN omvatten vele brandende bergen, die waarschijnlijk monden van den zelfden vuurkolk zijn. Die van Siao is de aanmerkelijkste, in zijne sterke uitbrakingen bedekt hij alle de naburige eilanden met zijne asch.

De bewoners van de MOLUKSCHE-EILANDEN, zijn over het algemeen zeer bruin; de kleur van hun vel gelijkt zwart met geel gemengd; zij hebben veel van de Maleijers, van welken zij waarschijnlijk afstammen; zij hebben hunne taal, hunne zeden, en zijn gelijk deze, niet zeer sterk en echter wreed en woest; misschien zijn hunne ruwe zeden een gevolg van het doolend en eenzaam leven dat zij in bosschen leiden. De eilanden, welke zij bewonen, zijn vruchtbaar, maar zij bebouwen die niet.

De godsdienst der bewoners van de MOLUKSCHE-EILANDEN is een bedorven Mohammedanismus.

Alleen de vrouwen en Priesters dragen kleederen, de mannen dekken zich slechts het hoofd met eenen hoed, met onderscheidene kleuren beschilderd en van bladeren van den Latanier, eenen waterachtigen palmboom, gemaakt; zij zijn voor het overige geheel naakt, uitgezonderd een klein stuk lijnwaad, dat zij uit schaamte aandoen.

De vrouwen kleeden zich met eenen langen mantel of eene soort van zak zonder mouwen, die van voren toe is; zij dragen hoeden van eene ontzagchelijke grootte en die zeven of acht voeten omtrek hebben; deze hoeden zijn van boven plat en met schulpen of paarlen versierd; van onderen is een hoepel van drie duimen hoogte, die den hoed op zijne gedaante houdt en dien vast op het hoofd doet sluiten. Deze vrouwen gaan nooit uit, maar leven in hare huizen opgesloten.

De Priesters zijn met lange mantels gekleed even als de vrouwen, maar men erkent hen aan hunne mutsen. De beide seksen dragen armringen van horens van het geslacht der porceleinhoorns, welken zij snijden door ze op eenen steen te slijpen.

Hunne wapenen bestaan in pijl en boog en een schild; hun boog is van een zeer ligt vezelachtig hout gemaakt. Zij versieren dien met ringen van rottin of dun rotting gemaakt; het is van dit rottin, dat

het koord van den boog vervaardigd is. De pijlen zijn van een veerkrachtig en ligt riet gemaakt en de punt van zeer hard getand hout; somtijds is die punt de grant of eerste doornachtige straal van de ruggevin van eenen grooten visch. Hunne pijlkokers zijn van boomschors, hunne schilden van zwart zeer hard hout gemaakt en met teekeningen in verheven werk van kleine hoorntjes, van eene zeer schoone witte kleur, versierd. Deze schilden zijn lang en in het midden smaller dan aan het einde.

Hunne schuiten zijn van een zonderling en schrander maaksel, zij hebben tot zeventig en tachtig voeten lengte: de voor- en achtersteven, die zeer hoog opgetimmerd zijn, steken somtijds tot twintig voeten boven het water uit; het roer is niet anders dan een lange riem, die naar buiten uitgestoken wordt en op eene stelling ligt; het ligchaam van de schuit is een zamenstel van planken, die noch ineen gevoegd noch gespijkerd, maar enkel naast elkander gelegd en met touw van rottin aaneengebonden zijn: aan wederzijde van de schuit is een horizontale vleugel vastgemaakt, welke dient, om de schuit te ondersteunen als de zee hol staat. Tien mannen, dwars op die vleugels gezeten, doen de schuit voortgaan en haar met hunne pagain ongeloofiijk snel het water klieven; de kunst dezer roeijers, bestaat in allen te gelijk, en met eene volmaakte eenvormigheid hunne riemen in het water te slaan. Het is ongetwijfeld daarom, dat zij gedurende al den tijd, dat zij roeijen, elkander met zingen aanmoedigen of zich met het geluid van eene soort van tamtam vermaken; de maat helpt hunne bewegingen hare juistheid geven. De zeilen bestaan uit verscheidene matten, van eene langwerpige gedaante, die dwars tegen de mast aangelegd zijn.

MOLUKSCHE-EILANDEN (DE EIGENLIJKE-) of TERNATAANSCHE-EILANDEN, aanzienlijke groep groote en kleine eil. in *Oost-Indië*, welke door de Straat der Molukken van Celebes, en door de zeeëngte van Gilolo van Nieuw-Guinea gescheiden zijn, en zich van 144° 25′ tot 147° 15′ O. L. en van 2° Z. B. tot 3° N. B. uitstrekken; terwijl men eenige der Papoes of Nieuw-Guinesche eil. mede tot deze eil. of liever tot de landvoogdij rekent.

De grenzen zijn in het Noorden Mindanao; in het Oosten, de Westkust van Gilolo, Batoe-Tjina genoemd, in het Zuiden en Zuidwesten, het eiland Oebie, de Xoelasche en Bangaaysche eilanden tot aan Tibore of de noordelijke punt van het eiland Pangesane, en in het Westen, de noordkust van Celebes tot in de Bogt van Catsjeli en aan de zuidkust van Celebes tot in de Bogt van Gorontalo.

De voornaamste dezer eilanden zijn: Gilolo, Ternate, met de Talautsche-eilanden, Sangir, Sjauw, Tagolande, Bejare, Banka en Lembe, Tidor, Motir of Mortes, Makjan, Morty, Batsjian, Oby, benevens Xoella, Xoella-Mangola, Liffa-Matulla, Xoella-Besi en vele andere, welke eigenlijk de Molukken zijn, en waarbij dan de Nieuw-Guinesche eilanden Waygamme, Batanta, Salawatty en Meysol, gelijk ook de eil. Pape in de zee-ëngte van Gilolo, gerekend worden.

De Portugezen, die den Moluksche-Archipel Archipelago di St. Lazaro noemden, begrepen daaronder ook Amboina en Banda, met al de onderhoorigheden, en zelfs Timor, Floris, Borneo en Bali, dat geheel onjuist was, daar zij er nimmer onder behoorden. Op ieder der vier eerstgenoemde eilanden was een Koning; doch die van Gilolo werd een vasal van den Koning van Ternate, welke tevens over

Motir en Makjan het bewind voerde en thans de eerste in rang is. Door een huwelijk van eenen zoon des Konings van Ternate, in 1372, met eene dochter van den Koning van Gilolo, is dit laatste rijk onder het eerste gekomen.

Zij werden, door den Portugesche Zeereiziger Antonio de Abreu, in 1511 ontdekt. In 1599 kwamen de Nederlanders aldaar, veroverden, in 1605, de postvesting op Tidor, en legden aldaar, in 1607, het fort Oranje aan, ofschoon de Spanjaarden en Portugezen het land niet vóór 1663 geheel verlieten; terwijl verder, van tijd tot tijd, al de Vorsten aan ons vaderland cijnsbaar geworden zijn. Deze eilanden zijn zeer vruchtbaar, brengen genoegzame levensmiddelen voort, en waren voorheen rijk in specerijen, die echter hier uitgeroeid en naar Amboina en Banda zijn overgebragt, om hierdoor den smokkelhandel te beletten en, zoo veel mogelijk, den uitsluitenden handel daarin te bewaren.

De inw. zijn Alfoeren en kustbewoners of Maleijers. — De Nederlanders hebben op Ternate eenen Gouverneur, met eenen Raadsheer, eenen Justitieraad en eene Weeskamer.

MOLUKSCHE-ZEE (DE), dat gedeelte van den *Groote-Oceaan*, hetwelk de Molukschc-eilanden bevat.

MOMBIE of Mobbi, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, resid. en 6 palen van *Menado*. Het is een wachtstation van het meer binnenlands gelegen d. Klabat.

MOMMERYTEN of Bommerijten, voorm. naam van het stuk gronds bij *Ane*, onder *Gramsbergen*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, waar den 1 Augustus 1227 een gevecht tusschen Otto II, den vier en dertigsten Bisschop van Utrecht, en Rudolf, Burggraaf *van Koevorden*, voorviel. Zie voorts het art. Ane.

MOMPACH, gem. in het grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*; palende N. aan de gem. Rosport, O. aan de Sure, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan de gem. Mertert en Manternach en W. aan de gem. Bech.

Deze gem. is zamengesteld uit de heerl. Herborn-en-Mompach en Born, alsmede uit een gedeelte van het balj. van Grevenmacher en bevat de dorpen Mompach, Born, Herborn en Moersdorff, benevens het geh. Gevenich. Men telt er 82 h., bewoond door 900 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Men bouwt er tarwe, rogge, masteluin, haver, garst, boekweit, erwten, boonen, aardappelen en linzen. De veestapel bestaat uit 90 paarden, 140 runderen en 250 zwijnen. Er zijn drie korenmolens, welke allen door het water gedreven worden.

De grond is zeer bergachtig en ongelijk, en bevat ook ijzererts, kalk en gisp. Te Born is eene zoutbron.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Mompach, Born en Herborn uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben, terwijl men ook nog eene kapel te Moersdorff heeft.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, als: ééne te Mompach, ééne te Born en ééne te Herborn.

Het d. Mompach, ook wel verkeerdelijk Manpach gespeld, ligt 3½ u. O. Z. O. van Diekirch, 1¼ u. Z. Z. O. van Echternach, aan den weg van laatstgenoemde stad naar Wasserbillig en nabij de oorsprong van de Mompach.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Remigius toegewijd.

MOMPACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt een weinig ten zuiden van het d. Mompach, vloeit aanvankelijk zuidelijk, dan zuidoostelijk en eindelijk oostelijk en valt een weinig ten noorden van het d. Wasserbillig in de *Sure*. Hare lengte zal, de kronkelingen medegerekend, ruim 1 uur bedragen.

MOMPAWA MONPAVA of MOMPARA, vorst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordwestkust.

MOMPAWA, MONPAVA of MOMPARA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, vorst. *Mompawa*, aan eene riv. van denzelfden naam; 0° 36' N. Br.

MOMPAWA (DE), DE MONPAWA of DE MOMPARA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, welke, met eene noordwestelijke rigting, in de *Chinesche zee* uitloopt.

MONACHODAMUM, Lat. naam van de st. MONNICKENDAM, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie MONNICKENDAM.

MON-AFFAIRE, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Ma Retraite-en-Grond-van-Mijn-Geluk, benedenwaarts aan de koffijplant. Blokkenbosch; 658 akk. groot, met 39 slaven. De Negers noemen haar POTTENDORPOE.

MONASA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Akim*.

MONAT, kaap in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de *Oostkust*, 1° 2' N. Br., 146° 22' O. L.

MON-BIJOU, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BIJOU (MON-).

MONCADO, voorm. schorren in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, welke, bij de herdijking van den polder *Beoosten-en-Bewestenblij*, in 1790, in dien polder zijn ingedijkt. Thans bestaat er nog een landgoed in den zelfden polder, onder den naam van MONCADO, beslaande eene uitgestrektheid van 65 bund. 14 v. r. 2 v. ell., en in eigendom toebehoorende aan Jhr. CHARLES DE MAERE, wonende te Enschedé. — Z. O. van Axel lag vroeger, op deze schorren, eene schans van den zelfden naam.

Dit goed, moet eenmaal toebehoord hebben aan de Ridders van Maltha, daar het vóór de in bezitneming van Staats-Vlaanderen door de Franschen in 1794, door den beheerder der goederen, aan de ridders toekomende, werd bestuurd, aan welke instelling dit goed willigt ten geschenke was gegeven, zoo als de naamsoorsprong (*mon cadeau*) schijnt aan te duiden.

MONDE (BOUT DU), onder dezen naam komt in verscheidene oude staatsstukken, rakende de limietscheiding, de *Biezenpolder*, in *Staats-Vlaanderen*, *Vierde* distr. der prov. *Zeeland*, voor. Ook vindt men haar op de kaart van Staats-Vlaanderen, bij COVENS MORTIER EN ZOON. Deze naam is tegenwoordig niet meer in zwang.

MONDEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Java*, resid. en reg. *Djapara*.

MONDERKANGE, Fr. naam van het d. MONNERICH, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie MONNERICH.

MON-DESIR, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie DESIR (MON-).

MONDONG-MINDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Sumanap*.

Door den hevigen regen, welke van den avond van 22 April 1836 tot des middags van den volgenden dag aanhoudend is gevallen, is

aldaar, eene zoodanige overstrooming veroorzaakt, dat de zoutpakhuizen, bij die gelegenheid twee voeten onder water hebben gestaan. Het verlies aan zout, was aanmerkelijk, zijnde daarenboven, door deze overstrooming een aantal menschen omgekomen en onderscheidene bruggen weggespoeld.

MONDONO, distr. in *Oost-Indië*, resid. *Ambong*, op het eil. *Celebes*, op de oostelijke landtong.

MONDORFF, gem. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*. Het dorp MONDORFF paalt in het Noorden aan de gem. Dalheim en Bous, in het Oosten aan Wellenstein en Burmeringen, in het Zuiden aan de beek Aspelt, die haar van de Fransche gem. Puttelange-lès-Rodemack scheidt, en in het Westen aan de gem. Frisingen.

Deze gem. bestaat uit de d. Mondorff en Ellingen, benevens de geh. Altwies, Castelmuhl, Daundorf, Henrichsmuhl, Mondorfermuhl en Wolfsmuhl. Zij telt 211 h., met eene bevolking van 1500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De inw. zijn allen R. K. en maken de par. van Mondorff en Ellingen uit. Men heeft in deze gem. drie scholen, namenlijk te Mondorff, Ellingen en Altwies.

De jaarlijksche productie van de gem. MONDORFF bedraagt 1600 zak tarwe, 800 zak rogge, 1200 zak haver en 5000 zak aardappelen. De veestapel beloopt 200 paarden, 470 runderen en 200 zwijnen. Voorts zijn er 13 likeurstokerijen, 1 brouwerij, 1 leerlooijerij, 2 olie- en 4 korenmolens.

Het d. MONDORFF ligt 5½ u. Z. Z. W. van Grevenmacher, 3½ u. Z. O. van Luxemburg, 1½ u. Z. W. van Remich. Men telt er ongeveer 600 inw., die eene par. uitmaken, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De kermis valt in den 29 September.

Eene der Romeinsche wegen, tusschen Metz en Trier, komt in de nabijheid van dit dorp in het groot-hertogdom, waar hij onder den naam van Hooge Kem bij de omwonende landlieden bekend is. Hij strekt zich verder langs Filsdorf, Dalheim, Erlingen en den Spittelhof uit, bereikt omstreeks Mertert den linkeroever van de Moezel, en wordt nog algemeen als de Romeinsche weg aangeduid. Men graaft nog heden ten dage en zelfs dikwerf aloude penningen en andere merkwaardigheden in deze streek op. De Heer GOURDAIN, Ingenieur der bruggen en wegen te Metz, die dezen weg omstreeks het Fransche dorp Boust heeft onderzocht, heeft bevonden, dat zijne breedte 29 voet bedroeg, en dat hij was gevormd uit eene laag platgelegde steenen; uit eene tweede laag grootere steenen op hunnen platsten kant en een weinig schuin geplaatst, uit eene laag steengruis, bedekt met platliggende steenen van middelbare grootte; uit eene laag zand, en eindelijk uit eene laag gebroken steenen, ter grootte van eene noot. Deze laatste laag was in het midden drie voet dik, en liep naar de zijden op niets uit. De vier anderen waren in het midden twee voeten en aan de zijden zestien duim dik. Zoo dat de weg aan de zijden vijf voet dik was.

MONDORFERMUHL, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*; kw. en 5½ u. Z. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Remich*, nabij *Mondorff*.

MONEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. W. van *Bolsward*, 5 min. N. W. van het d. *Parraga*, waartoe zij behoort.

MONEMA-WALDA of MONEWALD, voorm. d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, hetwelk, op het jaar 1222, bij EMO vermeld wordt, als zijnde aldaar, door de Hunsingoërs, het huis van EPPO REMBADA, een voornaam man, die den oorlog tusschen die van Hunsingo en die van Fivelgo verwekt had, in brand gestoken.

MONESANI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de noordwestzijde van dat eiland.

Het was een der vijf Oelilimasche d., die naderhand zoodanig in bevolking verminderd zijn, dat zij gezamenlijk slechts een dorp uitmaakten.

MONEY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie MONI.

MONGKOONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de *Bengawan* uitloopende.

Deze riv. is in den Oostmoeson bijna droog, doch levert in den regentijd eenen overvloed van water op. Zij is voor den landbouw zeer nuttig, maar voor vaartuigen ontoegankelijk.

MONGONDE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Noordoostelijke-Schier-eiland*, kon. en Z. O. van *Boelan*.

MONI of MONEY, ook KEERTIJDS-EILAND geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Z. van de westkust van het *Sundasche* eil. *Java*, 10° 30′ Z. B. 133° 21 O. L.

Het is nagenoeg vierkant, zeer hoog met hout bewassen, en levert kokosnoten en limoenen op. Ook wil men dat er wilde zwijnen en landkrabben zijn. Het is op één punt aan de noordwestzijde genaakbaar, alwaar eene goede ankerplaats is.

MONITOR, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en kakauplant. Johannes-Hoop, benedenwaarts aan de koffij- en kakauplant. de Goede-Hoop; 500 akk. groot; met 2 slaven.

Deze plant. is tevens beplant met kakau. De Negers noemen haar DRIE-ARANJA.

MONJOU, voorm. fort, voorheen tot het hert. *Gulick* behoord en gediend hebbende ter verdediging van de tegenwoordig *Limburgsche* stad *Sittard*.

MONKANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

MONKI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. WELGEMOED, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie WELGEMOED.

MONNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en bijna 2 u. N. ten W. van *Bolsward*, ¼ u. Z. O. van *Arum*, waartoe zij behoorde.

MONNERICH, gem. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Bettemburg*; palende N. aan de gem. Reckingen, O. aan Bettemburg, Z. aan Esch-aan-de-Alzette, W. aan Sanem.

Deze gem. bevat de d. Monnerich, Steinbrucken en Bergen, benevens de geh. Foetz en Lamesmuhl; alsmede de afgezonderd liggende hoeven Schwinden Mettenthal.

De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en allen R. K. zijn, maken de par. van *Monnerich* en *Steinbrucken* uit, welke ieder in deze burgerlijke gem. eene kerk hebben, terwijl er bovendien nog te Bergen eene kapel is.

Het d. MONNERICH of MONERICH, in het Fr. MONDERCANGE of MONDERKANGE, ligt 2½ u. Z. W. van Luxemburg, 1½ u. W.N.W. van Bettemburg, aan een beekje, dat in de Messe uitloopt, aan den weg van Luxemburg naar Esch-aan-de-Alzette.

De inw. maken de par. van *Monnerich* uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk is aan den H. WILLEBRORDUS toegewijd.

MUNNERICH heeft 150 h., 1200 inw, en eene school. — De jaarlijksche productie bedraagt 4000 zak tarwe en rogge, 3000 zak garst en haver en 800,000 pond hooi. De veestappel bestaat uit 350 paarden, 400 stuks horenvee en 450 varkens.

MONNICKENBROEK, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Monnickendam*; palende N. aan Stinkevuil, O. aan de stad Monnickendam, Z. O. aan het Monnickenmeer, Z. W. aan het Rietbroek, W. aan de Purmer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 289 bund. 69 v. r. 18 v. ell. schotbaar land.

MONNICKENDAM, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Hoorn*.

Men heeft er de volgende negen gem.: Monnickendam, Broek-in-Waterland, Durgerdam, Holiesloot-en-Uitdam, Marken, Nieuwendam, Ransdorp-en-Schellingwoude, Zuiderwoude-en-Uitdam en Zunderdorp, welke door even zoo veel Predikanten bediend worden, en telt er ongeveer 5900 zielen, onder welke ruim 2400 Ledematen.

MONNICKENDAM, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant *Edam* (10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Edam en Katwoude, O. aan de Goudzee, Z. aan de gem. Zuiderwoude-en-Uitdam-en-Broek-in-Waterland, W. aan Ilpendam en Purmerende.

Deze gem. bestaat uit de st. Monnickendam, het geh. Overleek het Monnickenbroek en het Rietbroek, alsmede een gedeelte van de Purmer; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1278 bund. 51 v. r. 90 v. ell., waaronder 1244 bund. 88 v. r. 26 v. ell. belastbaar land. Men telt er 484 h., bewoond door 507 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2480 inw., die vroeger meest hun bestaan vonden in de scheepsreederij en zeevaart. Voorts had men er onderscheidene lijnbanen, zeepziederijen, bokkingdroogerijen en zijdeweverijen. MONNICKENDAM had vroeger den naam, dat er beter dan elders zwart geverwd werd. In het jaar 1720 werd hier, gelijk in de andere steden van het Noorderkwartier, eene commercie-kompagnie opgerigt, die haast te niet liep. Thans leven de inw. meestal van de visscherij en handel in kaas, zijnde er in het jaar 1844 175,177 Nederl.pond kaas ter waag gebragt. Ook heeft men er 1 zeepziederij, 2 scheepstimmerwerven, 1 touwslagerij, 1 koren- en 1 houtzaagmolen.

De Herv., die er ruim 1600 in getal zijn, onder welken 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt; vroeger echter had men er drie. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LAMBERTUS GERBRANDS, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1576 overleden of vertrokken is. De eerste tweede Predikant is geweest JOHANNES BRUNO, die in het jaar 1621 herwaarts kwam, en in het jaar 1642 overleed. De eerste derde Predikant is geweest BERNARDUS KEPPEL, die in het

jaar 1727 herwaarts kwam, en in het jaar 1743 door de stedelijke regering van zijne dienst werd outslagen, met welk vonnis de synode zich evenwel niet vereenigen konde. Later echter is de derde predikantsplaats opgeheven. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, van welke men er een getal van 60 aantreft, onder welken 30 Ledematen, maken mede eene gem. uit, waarin de dienst door eenen Leeraar verrigt wordt. De eerste vaste Leeraar, in deze gem., is geweest MAARTEN VAN GEESTEN, die in het jaar 1735 herwaarts kwam, en in het jaar 1761 opgevolgd werd door PIETER LOOSJES. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient vooral melding de stichter der Maatschappij. *Tot Nut van 't Algemeen*, JAN NIEUWENHUIZEN, die er in 1806 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, na overleg met de broederschap.

De Evangelisch-Lutherschen, die er 190 in getal zijn, maken, met die uit de omliggende dorpen, eene gem. uit, welke tot den ring van *Haarlem* behoort, door eenen Predikant bediend wordt, en 230 zielen, onder welke 140 Ledematen, telt. Dat zich bij het begin der Kerkhervorming te MONNICKENDAM vele volgelingen van LUTHER hebben opgehouden, blijkt hieruit, dat deze stad toen LUTHERDAM genoemd werd. Nadat omstreeks het jaar 1566 de Gereformeerden er de overhand kregen, hebben de Lutherschen zich in stilte moeten stichten. De eerste vaste Leeraar was PIETER VAN AENGELEN of VAN ENGELEN, die in het jaar 1636 herwaarts kwam, en in het jaar 1640 naar Alkmaar werd beroepen. Hij bediende ook heimelijk en buiten kennis der Magistraten de steden Edam en Purmerende. De eerste Predikant te MONNICKENDAM alleen was HERMANUS JUNGIUS, die er in 1641 kwam en in 1678 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad uit eene nominatie, welke zij van het consistorie van Amsterdam ontvangt. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de door hunne schriften bekende EVERWIJN SWEDDE van 1692—1694 en JOHANNES CHRISTOPHORUS COLERUS van 1702—1704, alsmede JOHANNES LUCAS LOGGEN, die een der oprigters en de eerste medebestuurder van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* geweest is. Hij stond te MONNICKENDAM van 1784—1789.

De Roomsch-Katholieken, van welke men er ongeveer 880 aantreft, onder welke 500 Communikanten, maken eene stat. uit. welke tot het aartsp. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëliten, die er ongeveer 50 in getal zijn, hebben er eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van Hoorn behoort en waarvan de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in de gem. MONNICKENDAM 2 scholen, welke gezamelijk gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht worden.

De stad MONNICKENDAM, ook wel MONNIKENDAM, geschreven, volgens HADRIANUS JUNIUS oudtijds MONNICKEMEERSDAM en in het Lat. MONACHODAMUM, ligt omtrent 2½ u. N. O. van Amsterdam, 4½ u. Z. van Hoorn, 1¼ u. Z. van Edam, op den weg van die stad naar Amsterdam, aan eene kleine baai van de Zuiderzee, de Goudzee, ook het Monnickendammer-gat genoemd, dat eertijds aan deze stad tot eene bekwame haven verstrekte, maar daarna, tot geen kleine schade der inwoners, zeer verzand is geworden. Sommige meenen, dat er kans zoude zijn om die te herstellen. doch men heeft er tot nog toe geen werk van gemaakt.

Het schijnt, dat MONNICKENDAM zijnen naam heeft van eenen dam, oudtijds in het Monnikenmeertje gelegen, en dit meertje heeft dezen

naam niet gekregen, omdat er eertijds een Monnik in verdronken is, gelijk sommigen verhalen, maar waarschijnlijk van de Monniken en van het klooster en abdij Mariengaarde in Friesland, even buiten de stad Leeuwarden. Deze werden tusschen de jaren 1230 en 1240, met de helft van het eiland Marken beschonken en kochten de andere helft van de Edelen Nicolaas en Jan van Persyn, voor honderd Hollandsche ponden. Vervolgens stichtte de Abt aldaar een klooster, en zond eenige der Monniken om het land te bebouwen. Deze sloegen zich op het vaste land, over Marken, omtrent een meertje, dat in de Goudzee uitliep en naar hen het Monnikenmeer genoemd is, neder; bouwden, in lateren tijd, aan de oostzijde van dat meertje, ter plaatse, waar een hooge dam was, eenige huisjes, en lokten vele vreemdelingen derwaarts, welk getal met den tijd zoodanig toenam, dat uit die huisjes weldra eene buitenbuurt ontstond, welke eerlang stads privilegiën verkreeg en, uithoofde van de afdamming van het gezegde meertje, Monnickenmeerdam en vervolgens, met weglating van het woord meer, eenvoudig Monnickendam genaamd werd.

Het is vermoedelijk, dat het Monnickenmeertje ook aan die Monniken zal toebehoord hebben. Veelligt hebben zij ook den dam tegen dit meertje gelegd en daardoor den naam en het begin aan Monnickendam gegeven. In een handvest van Johan van Persyn, Ridder en Heer van Waterland, gegeven in den jare 1273, wordt gewaagd van eenen dijk en weg der Papen, waarmede waarschijnlijk op Monnickendam gezien wordt. Zeker is het ook dat de Monniken den naam aan meer andere plaatsen in het Noorder-kwartier gegeven worden.

Monnickendam wordt allereerst met dezen naam gemeld in een handvest van Graaf Floris V, hetwelk eenige vrijheden voor die van Monnickendam, doch inzonderheid voor die van Medemblik behelst, en in den jare 1288 gegeven is. Graaf Willem IV heeft den Monnickendammers, in het jaar 1340, tolvrijheid verleend. In de jaren 1355 en 1356, zoo niet eerder, hebben zij van Hertog Willem van Beijeren, stadsregt verkregen, hetwelk hun in den jare 1371 door Willem van Wezemale en Catharina van Velsen, Heer en Vrouw van Waterland, bevestigd geworden is. In 1404 werden hunne regten en vrijheden vergroot.

Monnickendam heeft vier poorten, de Noord-einderpoort ten N., de Zuid-einderpoort en de Nieuwe-poort ten Z. en de Zaksteegpoort ten W. De Nieuwe-poort is in het midden der vorige eeuw fraai herbouwd. De stad is van eenen aarden wal, in welken vijf bolwerkjes liggen, omringd. Langs den wal, die met boomen bezet is, heeft men aangename wandelwegen aangelegd. Buiten de stad, aan de landzijde, ligt schoon weiland.

Monnickendam is in het jaar 1575 voor de laatste reis, aan de noordwestzijde aanmerkelijk vergroot, doch sedert twee honderd jaren, sterk in getal van huizen afgenomen. In 1632 telde men er 818 huizen. Thans binnen de wallen nog slechts 480 h. en 2400 inw.

Men heeft er weinige openbare gebouwen. Het oude Stadhuis, aan het *Noordeinde*, is thans afgebroken en door een ander gebouw, voorheen een particulier huis, in de zelfde *straat*, vervangen, boven welks deur een Monnik, eenen helmstok over den schouder hebbende, gebeeldhouwd staat (1). De oude toren van het vroegere raadhuis, welke eene zonderlinge gedaante heeft, is, ofschoon reeds in 1591

(1) Deze helmstok zinspeelt om der Monniken overtogt van het eiland Marken, alwaar hun klooster door de Friezen bemagtigd was geworden, naar Monnickendam.

gesticht, nog in wezen en met mechanieke beelden, die bij het spelen der klok te voorschijn treden, versierd. Op het Stadhuis wordt nog het ordeteeken van het gulden vlies bewaard, waarmede de Spaansche Admiraal Bossu omhangen was, toen hij in den scheepsstrijd op de Zuiderzee, den 11 October 1573, door de Noordhollanders, onder den alhier geboren Admiraal Cornelis Dirkszoon, genomen werd.

De Waag, op den *Middendam*, is een doelmatig ingerigt gebouw.

De Beurs, mede op den *Middendam*, naast *de Waag*, staande, is een niet zeer aanzienlijk gebouw.

Ook heeft men er een Postkantoor, in het *Noordeinde*.

Men heeft er twee beestenmarkten; de eerste den laatsten Woensdag in April, de tweede den eersten Woensdag in October. — De kermis valt in op den derden Zaturdag in Augustus, en duurt acht dagen.

De Herv. hebben er ééne kerk op het kerkhof tusschen de *Zarken* en de *Nieuwe-poort*, welke vóór de Reformatie aan den H. Nicolaas was toegewijd en door de Graven van Holland werd begeven. Zij bragt jaarlijks tusschen de 80 en 90 Rijnsche guldens (120 en 135 guld.) aan inkomen op, en had een vicariaat van den H. Thaddaeus, hetwelk in latere jaren, in het St. Geertruidsklooster te Amsterdam is ingelijfd geworden. Deze kerk, die in het jaar 1412 nog niet volbouwd was, is een zeer deftig, ruim en luchtig gebouw, rustende van binnen op vier en twintig pilaren. In de lengte beslaat het omtrent twee honderd en dertig, en in de breedte, omtrent honderd voeten. Ook heeft men een koor en een orgel in deze kerk. De hooge en zware toren munt in schoonheid van bouwing, boven alle torens van Noord-Holland uit; men kan van den bovensten trans met het bloote oog duidelijk vijftien steden ontwaren. De kerk staat op eenen zeer hoogen grond en vast welzand; om er onder den toren in te komen, moet men eenige trappen, van het kerkplein af, opklimmen; men vindt onder andere merkwaardigheden in dit godshuis de grafstede van Samuel Bartholdus, die in het jaar 1594 te Winkel, en in 1599 te Monnickendam, als Leeraar der Hervormden beroepen werd, de dienst aldaar, gedurende twee en veertig jaren verrigt, en de volgende regels in den zerk uitgehouwen, tot zijn grafschrift ontvangen heeft:

VITA MORTALIUM VIGILIA. REV. DOCTISS. VIRI SAMUELIS BARTHOLDI CHRONOLOGICON.

Obitus. eXIIt Vt VIVat saMVeL barthoLDVS In astrIs

Ætatis. VIXIt at Is VIVVs faX fVIt VsqVe sVIs.

Pastorat. gnaVas partes pro VIrIbVs egit.
& Verbo pastas eXatlaVIt oVes.

(d. i. Het leven is eene wake. Tijdvers op den Weleerwaarden en Zeer Geleerden Heer Samuel Bartholdus.

Overleden. Samuel Bartholdus is heengegaan om in den hemel te leven.

Hoe oud. Hij is dood; maar hij was bij zijn leven steeds een fakkel voor (de zijnen.

Zijne bezigheid. Hij heeft naar zijn vermogen zijn best gedaan en met het woord de schapen, die hij hoede, verzadigd.)

Ook vindt men in deze kerk een schoon en hoog geplaatst gedenkteeken, ter eere van den reeds bovengenoemden, stichter van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den edelen Jan Nieuwenhuizen.

De kerk der Doopsgezinden, op het *Weesland*, is een klein doch net gebouw, zonder orgel.

Reeds in het jaar 1641, werd er voor de timmering van eene kerk, der Evangelisch Lutherschen ingezameld, en het uitbreken van

een huis vorderde niet veel tijd. De kerk, welke in het zuideinde staat, is langzamerhand in eenen behoorlijken toestand gebragt; in 1760 werd zij met den tegenwoordigen predikstoel, waarop Jacobs droom gebeiteld staat en in 1782 met een orgel versierd, dat in 1836 geheel vernieuwd is, even als het inwendige der kerk in 1838, terwijl er in 1840 een ijzeren hek vóór den ingang geplaatst is.

De R. K. kerk, in het *Noordeinde*, is aan den H. Nicolaas toegewijd. Het is een goed gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie stond hier, beoosten de kerk, een Karmeliten-klooster, dat bij den brand van het jaar 1515 onbeschadigd is gebleven, maar in het jaar 1580 afgebroken is.

Men heeft er een Weeshuis, op het *Weesland*. Voorheen waren er twee, een Burgerweeshuis en een Armenweeshuis; doch sedert het jaar 1704 is het Armenweeshuis met het Burgerweeshuis zamengevoegd en onder het bestier van de zelfde Regenten gebragt. Het gebouw, hetwelk vóór dien tijd tot Armenweeshuis diende, is afgebroken.

Vroeger had men hier ook, *Beoosten de kerk*, in de *Oude-Manhuissteeg*, een Proveniershuis, hetwelk in het jaar 1612 gebouwd was, ter plaatse, waar vroeger het klooster Mariengaarde stond, doch dit is in 1733 afgebroken en sedert niet weder opgebouwd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans erven.

Er bestaat te Monnickendam ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in 1793 is opgerigt; in 1812 ophield te bestaan, doch den 12 Februarij 1819, wederom tot stand is gekomen en ongeveer 40 leden telt.

Men heeft er binnen de stad twee openbare scholen voor het middelbaar onderwijs, zijnde eene Stadskostschool voor jongeheeren met 170 leerlingen; eene Kostschool voor jongejufvrouwen, met 50 leerlingen; alsmede eene Stadsarmenschool, met 100 leerlingen.

Monnickendam is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Mr. Johan Buys; van den Geneeskundige Alexander Petrus Nahuys, geb. den 10 Januarij 1737, die na eerst Hoogleeraar der beschouwende Genees-, Ontleed- en Heelkunde te Harderwijk te zijn geweest, den 31 Julij 1775 tot Hoogleeraar der Genees-, Planten-, Scheikunde en Natuurlijke beschouwing van het menschelijk ligchaam te Utrecht beroepen werd, alwaar hij den 15 Augustus 1794 overleed; van den geleerde Rodolphus de Monachodomo, vermaard wegens de door hem in het Hebreeuwsch, Grieksch en Latijn geschreven boeken; en van den Admiraal Cornelisz Dirkszoon, die aan het hoofd der Noord-Hollanders, den 11 October 1773, den Spaanschen Generaal Bossu op de Zuiderzee versloeg.

Sommige teekenen ook aan dat Hendrik Meijer, die eene *Beschrijving van Monnickendam* opgesteld heeft, om geplaatst te worden onder zekere kaart bij Blaauw gedrukt, een Monnickendammer geweest is.

Monnickendam wordt in de oude geschiedenissen niet vroeger gemeld dan op het jaar 1297, ter gelegenheid van het aldaar aanlanden van Willem van Mechelen, den een en dertigsten Bisschop van Utrecht, derwaarts gekomen, om de West-Friezen met zijne benden, tegen Jan I, Graaf *van Holland*, aan te zetten en te ondersteunen, hetwelk hem echter door den geweldigen tegenstand der Waterlanders, gesterkt door dien van Kennemerland, deerlijk mislukte, waarbij de Stichtschen en de West-Friezen eene zware nederlaag leden, zoodat deze stad toenmaals daardoor geene schade leed. Gevoeliger drukte haar het lot van den oorlog, in

den jare 1426, toen de steden Gouda, Schoonhoven en Oudewater, alsmede Alkmaar en de Kennemers, met eenige Hoekschgezinde Edelen, de zijde houdende van JACOBA VAN BEIJEREN, tegen PHILIPS VAN BOURGONDIË en de partij der Kabeljaauwschen, eene talrijke bende, onder het beleid van WILLEM NAGEL in het veld bragten, welke na het verwoesten van het Huis-te-Heemskerk, in Waterland togen en MONNICKENDAM, Purmerende en Edam, tot zeer groot nadeel der burgerij van voornoemde steden, stormenderhand overweldigden. De voorspoed der bende was echter geenzins van langen duur, want de Hertog spoedig komende aanrukken, versloeg de Kennemers bij de stad Hoorn, welke op deze wijze uit West-Friesland en nog in dat zelfde jaar uit de Waterlandsche steden verjaagd werden.

Doch nog veel erger verging het MONNICKENDAM in het jaar 1492, wanneer zij met alle de Noordhollandsche steden, uitgezonderd Enkhuizen en het platte land, eene zware schatting, het ruitergeld genaamd, weigerden op te brengen, hetwelk de Heer JAN VAN EGMOND, Stadhouder van Holland en Hoofd der Kabeljaauwschgezinden, op den 11 April van het vorige jaar uitgeschreven, en sedert met geweld gevorderd had. De boeren, daarna door de burgerij der genoemde steden gesterkt, namen de wapenen tegen den Stadhouder op, trokken in Haarlem en Alkmaar, en pleegden aldaar alle soort van moedwil en geweldenarij; doch een en andermaal door den Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN geslagen zijnde, verzochten en verwierven zij eindelijk genade, hoewel onder zeer harde voorwaarden, behalve dat zij nog daarenboven bekeurd werden in eene ongemeen zware geldboete, zoo van de dorpen als van de steden in het bijzonder, waartoe MONNICKENDAM alleen vier honderd gouden Andriesguldens (ongeveer 1200 guld.), moest opbrengen.

In de jaren 1499 en 1514 of 1515 heeft de stad door zwaren brand veel geleden. Uit den eersten brand bleven niet meer dan tachtig huizen, en de kerk behouden; van den tweeden werd insgelijks alleenlijk de kerk, een vrouwenklooster en eenige huizen daaromtrent verschoond.

In het jaar 1504 hadden de Gelderschen eene vloot te Harderwijk uitgerust, welke laat in het najaar met zeven honderd man van land stak, met voornemen om Edam of MONNICKENDAM te verrassen. De Hollanders, kennis van hunnen toeleg gekregen hebbende, waren op hunne hoede. De Gelderschen, met het aanbreken van den dag, MONNICKENDAM genaderd zijnde, zagen zich onverhoeds omringd van eene ontelbare menigte koggen en eenige groote oorlogschepen, terwijl de stranden met gewapende manschap bezet stonden. Scherp was het gevecht van wederzijden. Doch de Gelderschen schoten te kort; zij lieten er honderd en dertig gevangenen, en bedienden zich van eenen gunstigen wind, om naar Harderwijk terug te keeren.

De Watergeuzen, in den aanvang van Maart des jaars 1571, op Texel geland, kwamen tusschen den 12 en 13 dier maand, te MONNICKENDAM, plunderden aldaar onderscheidene huizen, en namen eenige der gegoedste ingezetenen als hunne gevangenen mede, voor welker loslating, zij belangrijke losgelden ontvingen. Doch dit was niet alles; de stedelingen door de Geuzen op eene zoo gevoelige wijze reeds benadeeld, moesten ooggetuigen zijn, van de onmenschelijke mishandeling hunnen Pastoor JOHAN PIPO HENDRIKZOON, uit Naarden geboortig, door de gemeensten uit dezen hoop aangedaan. Eenen onbepaalden haat tegen de Roomsche geestelijkheid opgevat hebbende, kregen zij hem niet zoodra in hun geweld, of zij wierpen hem over

boord, en sleepten hem met eenen visschershaak eenen geruimen tijd met zulk eene woede door het water achter hen, dat hij voor een groot gedeelte van zijne krachten beroofd werd, waarna zij hem uit het water rukten, zonder eenig mededoogen onmenschelijk mishandelden, aan den mast bonden en eindelijk, toen zij weder vertrokken, dood schoten.

In 1572 was MONNICKENDAM evenwel een van de eerste steden, welke de Spaansche zijde verlieten en zich voor den Prins VAN ORANJE verklaarden.

MONNICKENDAM verwierf eene eeuwige eer, door haren krachtdadigen bijstand, der Hollandsche vloot toegebragt, in den zeeslag voor de stad Hoorn, op den 5 en 6 October van het jaar 1573, tegen den Graaf DE BOSSU, en nimmer zal de gedachtenis van haren doorluchtigen burger CORNELIS DIRKS, die over de vloot van den Prins als Admiraal het bevel voerde, en den Spaanschen zeevoogd gevankelijk binnen Hoorn bragt, uit het geheugen van eenen braven Nederlander worden uitgewischt.

Sedert dien tijd werd de stad MONNICKENDAM wel weder met nieuwe aanvallen bedreigd, doch die echter gelukkig alleen bij bedreigingen bleven. Twee malen, liep zij groot gevaar van weder ontrust te worden, namelijk in het jaar 1573 en 1574. DON LOUIS DE REQUESENS, namelijk, op de Mokerheide, LODEWIJK, Graaf *van Nassau*, overwonnen hebbende, had vele krijgsbenden naar Noord-Holland afgevaardigd, en 1400 man toog op zijn uitdrukkelijk bevel derwaarts. Hij had twee bijzondere aanslagen voor, zoo op Wormer als op Purmerende, en zond, te dien einde, eenige benden naar MONNICKENDAM, om allen bijstand, welke van daar aan voornoemde plaatsen kon gegeven worden, te beletten. Hierdoor geraakte de burgerij aanvankelijk in geene geringe verslagenheid; doch, nadat de vijand alom gekeerd en verslagen was, herstelde zij zich weldra en werd zoodanig bemoedigd, dat zij in het jaar 1574, benevens eenige soldaten, de Spaansgezinde Amsterdammers, die met veertig schuiten en drie vaandelen voetknechten omtrent hunne stad geland waren en daardoor het platteland aan de gevaren blootstelden van uitgeplunderd en verwoest te zullen worden, niet alleen hunnen roof weder ontweldigde, maar hen volkomen overwon, negentien schepen buit maakte en binnen de stad sleepte.

De resolutie in het jaar 1614, door de meeste leden der Staten van Holland voor den vrede der kerken genomen, werd ook bij die van MONNICKENDAM toegestemd. Hierom moest er, in het jaar 1618, ook verandering in de regering gemaakt worden. De Stadhouder MAURITS, den 30 September, met omtrent drie honderd soldaten in de stad gekomen zijnde, veranderde den volgenden dag de regering, en ontzette elf Vroedschappen van hunne ambten.

In Augustus 1623 sprong de kruidmolen van PIETER JACOBSZ. en PIETER BERTHOLD. Drie arbeiders werden daarbij van het leven beroofd, terwijl er twee zwaar gekwetst werden. In de stad geschiedde, door den zwaren slag, mede eenige schade aan glazen en huisraad.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, zag het er te MONNICKENDAM zeer droevig uit. Het water liep over den geheelen zeedijk, door die stad, en spoelde dus, op zes of zeven na, door alle huizen heen. In eenige straten en bijzonder in de naauwste, was de grond door den sterken aandrang van water meer dan 1 el weggespoeld en was één huis van zijne fundamenten gerukt. In eene andere straat, zijnde mede eene waterkeering, waren er drie gaten in den dijk

gevallen, iets meer dan eene halve mans lengte diep en omtrent drie roeden breed.

Akelig was de toestand, waarin men, gedurende de altijd onvergetelijke dagen van 3 en 4 Februarij 1825, te MONNICKENDAM verkeerde. De voornacht van den 3 Februarij, bragt men door in eene gestadige vrees van eenen zwaren vloed te zullen krijgen, daar het water tot 2 el 24 duim rees. Eene spoedige ebbe, gaf echter voor eenigen tijd verligting; dan weldra werd men door eenen zwaren donderslag, vergezeld van bliksem, welke nimmer iemand zoodanig gezien had, wederom verontrust. Zulks had dan ook ten gevolge, dat de toren van de kerk der Hervormden door den brand, welke er uit sloeg, een allerakeligst schouwspel opleverde en deed vreezen, dat niet alleen de geheele kerk, maar ook een gedeelte der stad, eene prooi der vlammen zoude worden. Dan ook deze ramp werd weldadig afgeweerd, door den grooten moed van MONNICKENDAMS ingezetenen, welke met honderd emmers naar de torenspits, ter hoogte van meer dan 80 ned. ellen, opklommen, en daardoor den brand meester werden; doch de vreugde over deze afwending van gevaar duurde zeer kort, daar het slechts eene voorbode was van rampen, die alleen door Gods vaderlijken bijstand konden geheeld worden. Een vloed, verre boven eenige teekenen, kwam opzetten, dreigde den buitenkant van de stad te doen instorten, en zette die tot 1 ell. 60 duim. onder water. Deze ramp werd veroorzaakt door de doorbraak van den steenen beer bij Durgerdam, welke eene overstrooming ten gevolge had, zoo als men hier nimmer ondervond en die alle menschelijke denkbeelden te boven ging. Hierdoor was de geheele stad in één oogenblik eene watervlakte, blijvende alleen een gedeelte van de Kerkstraat en een klein gedeelte van het Noordeinde daarvan bevrijd, welke alzoo aan honderden van menschen, die door schuitjes, pramen en andere toegebragte hulp gered werden, tot eene gebrekkige schuilplaats verstrekten. Naderhand zochten nog honderde menschen uit de omliggende plaatsen bij de Monnickendammers eene toevlugt, en deze dankten God, dat Hij hen nog, hoe gebrekkig dan ook, tot een middel gebruikte om deze ongelukkige van alles beroofde natuurgenooten te mogen redden. In den avond van den 6 Februarij tegen acht uren, werd door Gods goedertierendheid de gelegenheid verschaft, om de sluizen te openen, en een afloop van water gaf eenige verligting. Een gestadige en spoedige afloop kon ook alleen eenigzins de grievende smarten bij voorraad lenigen. Deze afloop ging vervolgens onafgebroken voort, en eene spoedige aftapping was ook het best in staat om eenige verzachting aan de voor velen zoo noodlottige ramp toe te brengen.

Het wapen van MONNICKENDAM is een zwarte monnik, met eenen helmstok op een zilveren veld. Het wordt door twee griffioenen vastgehouden.

MONNICKENDAMMERGAT (HET), inham van de *Zuiderzee* aan de kust van *Noord-Holland*, tusschen de *Katwouderban* en het *Hemmeland*. Het is een gedeelte van de Goudzee en maakte vroeger de haven van MONNICKENDAM uit, doch is door verzanding nu geheel onbruikbaar.

MONNICKENWERF of MONICKENWERF, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. Z. van *Edam*, 5 min. N. O. van de *Nieuwe-buurten*; met 95 h. en 430 inw.

MONNIK of MONIK, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Ballum*.

MONNIKE-BAJUM, voorm. nonnenkloost. van de Premonstratenser-order, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie BAJUM.

MONNIKEBILDT of MUNNIKEBILDT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. Z. W. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Harlingen*, ½ u. N. van *Achlum*, waartoe het behoort.

MONNIKEBILDT (HET NIEUWE- en HET OUDE-), twee bedijkingen, prov. *Friesland*, het eerste griet. *Ferwerderadeel*, het laatste griet. *het Bildt*. Zie BILDT (HET NIEUWE- en HET OUDE-).

MONNIKE-BUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Bolsward*, Z. W. van *Hieslum*, waartoe het behoort.

MONNIKE-BUREN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie MUNNEKE-BUREN (1).

MONNIKEDIJK (DE), dijk in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie VALTERDIJK (DE).

MONNIKEDOBBE, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, niet verre van Appingedam.

MONNIKE-EE, twee meertjes, prov. *Friesland*, het eene kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, het andere kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie EE (MONNIKE-).

MONNIKE-GRUP, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, dat in eene westelijke rigting van de Monnike-Ee naar de Smalle-neester-zanding loopt.

MONNIKEMEER (HET), voorm. meer onder het klooster *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, 10 min. Z. van de voormalige standplaats van het klooster.

Het beslaat eene oppervlakte van 11 of 12 bund., doch is nu sedert eeuwen droog.

MONNIKENBROEK, oude naam van het d. BROEK IN WATERLAND, prov. *Zuid-Holland*. Zie BROEK-IN-WATERLAND.

MONNIKENDAM, eene boog, tusschen twee torens, aan de stadsmuur te *Amersfoort*, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, tusschen het Heerenpoortje en de Kleine-Haagstraat, waardoor het water uit de beken in de stad komt, zij is naar allen schijn, reeds bij het maken der muren aangelegd. Het verhaal als of de benaming, zoude afgeleid zijn van eenen Monnik van Marienhof, die in het jaar 1595, bij het hooge Rijnwater, in het overvaren, om een Beggijntje van ST. BARBARA te bezoeken, aldaar zoude verdronken zijn, mag men vrij als eene fabel beschouwen, daar MONNIKENDAM reeds vele jaren te voren, onder dien naam, in oude brieven voorkomt, alwaar het ook MUNKDAM genoemd wordt.

MONNIKENDAM, POELOE-BAROE of NIEUWEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op de *Reede-van-Batavia*, 1 m. O. van het eil. *Haarlem*.

MONNIKENDIJK (DE), dijk in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, onder de gem. *Vrouwenpolder*.

Deze dijk schijnt zijnen naam ontleend te hebben van de Priesters en Monniken, die hier eenen vermaarden omgang hadden op den dag van MARIA Hemelvaart, daar dan het Maria-beeld, nevens zeker mirakuleus geschilderd tafereeltje, werd gedragen rondom de kerk en den geheelen pold., werwaarts, gedurende de gansche octave, zeer vele menschen

(1) Eveneens zoeke men de woorden, welke elders wel eens MONNIKE gespeld en hier niet gevonden worden op MUNNEKE.

toevloeiden. De overlevering zegt, dat toen de kerk van den Lieve-Vrouwepolder, die voorheen veel grooter was, gesticht werd, zeker vroom man, ziende dat de kerk behoeftig en zonder eenig sierlijk beeld was, een tafereeltje gebragt heeft bij eenen schilder te Middelburg, om daarop het beeld van MARIA te schilderen. Kort daarna kwam een jongeling den schilder om werk vragen, die hem daarop het tafereeltje aanwees, en begeerde, dat het beeld van MARIA daarop moest geschilderd worden. De jongeling, op zolder gegaan zijnde, heeft het beeldje geschilderd. Als het etenstijd was deed de meester den jongeling afroepen, maar die was nergens te vinden, en het beeld, tot zijne overgroote verwondering, volmaakt afgewerkt. De Polderman, om zijn tafereel en beeld komende en dit groot wonderwerk hoorende, bragt het beeldje met grooten eerbied in de kerk van den polder, alwaar het vele vreemde en ongehoorde wonderen deed en veroorzaakte, dat alle zeevarende lieden van Spanje, Portugal, Frankrijk, Engeland en andere verre gewesten herwaarts in bedevaart kwamen naar de Lieve Vrouwe van den polder, en dien plegtigen omgang eerbiedig bijwoonden.

MONNIKENGAST, een der zoogenaamde buitenkwartieren van het d. *Staphorst*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. van *Zwolle*, gem. en 20 min. N. W. van *Staphorst;* met 2 h. en 12 inw.

Volgens de overlevering zou dit het melkhuis van het kloost. Dickeninge geweest zijn. Zeker gaat het, dat het vroeger aan deze abdij of klooster behoorde.

MONNIKENHOF. MONNIKHOF of MUNNIKHOF, voorm. kloost. der Tempelieren, in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, 25 min. W. van *Wijk*, waartoe het behoorde.

Het moet een schoon en heerlijk gebouw geweest zijn, dat in het jaar 1313, toen de orde uitgeroeid werd, vernietigd is. Thans staat daar ter plaatse eene boerenwoning, welks muren nog van de oorspronkelijke bestemming van het gebouw getuigen.

MONNIKENLAND of MUNNIKENLAND, ook wel MONICKENLAND gespeld, uiterwaarden-pold. tegen den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Poederoijen;* palende N. O. aan de Waal, Z. O. aan de Lorsegracht, en aan den Bakelsche-Achterdijk, die hem van den Polder-van-Brakel-en-Poederoijen scheidt, Z. aan de Maas en aan eenige uiterwaarden, W. aan Loevestein.

Deze pold. is eene heerl., waarvan de Graaf VAN HOORNE staande hield, dat hem het gerigt en de breuken toebehoorden. KAREL, Hertog *van Gelder*, schreef hem deswege den 5 Januarij 1525, dat hem de hoogheid daarover toekwam, dewijl het aan deze zijde der Maas, in den Bommelerwaaad lag, en dat uit de leenboeken bleek, dat 's Graven voorouders wel met MONNIKENLAND, maar niet met het gerigt en de heerlijkheid zijn beleend geworden, kon hij dit anders bewijzen dan zou de Hertog zich daarin houden, als regtens is.

In 1640 kocht de beroemde Dichter CONSTANTIJN HUYGENS, met zijnen broeder en met den Heer GEORGE GLESER, Kapitein van de Garde, van Zijne Hoogheid, onder hun drieën, tot gelijke aandeelen onverdeeld het MONNIKENLAND, toen ongeveer 450 morgen van de wed. van wijlen den Heer VAN HEMERT, Ambtenaar van Bommel en van haren eenigen zoon, J. LOBBERT TORK, voor de som van 154,000 guld., en 800 guld. vereering bovendien.

Constantijn Huygens en zijne nakomelingen schreven zich, zoo lang als zij dat deel bezaten, Heeren en Vrouwen van Monnikkenland. Deelen in die derde deelen zijn er later verkocht, en het heerlijk regt is verbleven bij de eigenaren van 16 morgen en daarboven in dien polder en heerlijkheid, zoodat de Heeren en Vrouwen van Monnikenland de aanstelling van den Polderschout, Poldersecretaris en Penningmeester opnamen, en in een woord alle zaken des polders regelden, tot dat de uitoefening van dat regt door het Geldersche polderreglement benomen is.

In 1814 hebben de eigenaars der heerlijkheid, die heerlijke regten niet bij den Hoogen Raad van Adel doen registreren en geen hunner voegt daarvan het predicaat bij hunnen naam.

Het Monnikenland is niet bedijkt, doch ligt in zomerbekading, zoodat het jaarlijks geheel overstroomd wordt, waardoor het gras er welig groeit. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 344 bund. 48 v. r. 24 v. ell., alles schotbaar land; telt 6 h., zijnde boerderijen, en wordt door twee sluizen met eenen watermolen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, eenen Ontvanger en eenen Secretaris.

MONNIKENLAND of Monnikkeland, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 7 u. W. Z. W. van *Tiel*, kant. en 3 u. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en ½ u. W. van *Poederoijen*; met 6 h. en 33 inw.

MONNIKENLANDEN (DE), naam, welken men vroeger gaf aan eene streek lands op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*.

Naar men wil zouden die gronden vroeger behoord hebben aan de orde der Tempelieren, die in de nabijheid een gesticht hadden.

MONNIKENMEER (HET), meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*.

Dit meertje, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 160 bund. 40 v. r. 80 v. ell., heeft zijnen naam niet gekregen omdat er eertijds een Monnik in verdronken was, gelijk sommigen vertellen, maar waarschijnlijk naar de Monniken van het klooster Mariengaard in Friesland, even buiten Leeuwarden. Deze hebben, naar sommigen aanteekenen, het eiland Marken, in de dertiende eeuw, in eigendom bezeten. Het is vermoedelijk, dat het Monnikenmeer hun ook toebehoord zal hebben. Veelligt hebben zij ook den dam tegen dit meertje gelegd en daardoor den naam en het begin aan Monnickendam gegeven.

MONNIKENMOLEN, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant en ½ u. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

MONNIKENSLOOT (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Purmer-Aa.

MONNIKENVEEN (HET), pold., voorheen in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*; palende N. aan de Papen-Meent, O. aan 's Gravenland, Z. aan Oud-Loosdrecht, W. aan Oost-Indiën.

MONNIKENVELD (HET), voorm. weiland in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, dat bij de uitlegging van de stad Hoorn binnen die stad getrokken, thans meerendeels met huizen bebouwd is, en nog het Monnikenveld genaamd wordt.

MONNIKENWEG, kleine b. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. van *Rhenen*, gem.

Renswoude, aan de zuidelijke grenzen dier gemeente, langs de Veenendaalsche-grift; met 11 h. en ongeveer 60 inw. In eene redelijk vruchtbare streek van bouw- en weiland, ook eenig baggerveld van geringe hoedanigheid en vrij goed houtgewas.

MONNIKENWEG (DE), oude weg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Deze weg is aangelegd door de Monniken van Aduard, en loopt van Aduard, tusschen Adorp en Sauwerd, ten Noorden voorbij Noordwolde, naar de Roode school, onder Middelstum.

MONNIKENWEG (DE), oude weg in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, aangelegd door Graaf Floris V, omstreeks het jaar 1288, waardoor eene geregelde communicatie tusschen de kasteelen Torenburch, Middelburch (aan de regterzijde van dezen weg gelegen) en Nyburch onderhouden werd. Van het Karmeliter-klooster Swanevelt, later aan dezen weg, eenige schreden van het kasteel Middelburch, gebouwd, ontving hij zijnen tegenwoordigen naam.

Hij liep van Toorenburg, bij Alkmaar, tot aan het noordeinde van Oudorp, waardoor men Kennemerland aan West-Friesland, of den Alkmaarder bodem aan den Oudorpergeest hechtte.

MONNIKERAK (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Het is dat gedeelte van het Deel, hetwelk langs Haskerdijken loopt, en zich van de Kerksloot tot de Haskersloot uitstrekt.

MONNIKESLOOT (DE) of de Munnekesloot, voorm. diepe vaart, prov. *Friesland*. Zij liep, omtrent het jaar 1285, van Harlingen, toen maar een klein stadje, naar Vlieland, regt voorbij Dijkshorne. Zij werd met medehulp van de inwoners van laatstgenoemde, sedert eeuwen niet meer in wezen zijnde, plaats, op last der konversen van Ludingakerk gegraven, om het vervoer van hunne goederen gemakkelijker te maken. Eene dergelijke vaart liep naar *Texel*, doch de vaart naar Vlieland werd de Monnikesloot genoemd, en diende tevens om de Geestelijken van Ludingakerk naar hunne lusthuizen en landerijen over te brengen. Dit alles is door de inbrekende zee, de duinen vaneen scheidende, geheel verdwenen.

MONNIKESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, uit de *Hout-Wielen*, in eene zuidelijke rigting naar Veenwoudsterwal loopende.

MONNIKESLOOT (DE), thans de Boksloot geheeten, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, dat bij Oldeboorn, in de griet. *Utingeradeel*, uit de *Boorn* voortkomt, en in eene zuid-zuidwestelijke strekking naar Lunjeberd, in Aengwirden, loopt.

MONNIKETILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, over de vaart van Franeker naar Sneek, 10 min. N. van Winsum.

MONNIKEWIERDE (DE), kleine b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. *Appingedam* en gedeeltelijk in de kom dier gemeente; terwijl het eigenlijk tot *Tjamsweer* behoort, welk d. zich tot hiertoe uitstrekt.

MONNIKEZIJL, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie Munnekezijl.

MONNIKHUIS, voorm. uithof van het kloost. *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, te *Boxum*, waarmede dat klooster begiftigd werd omstreeks het jaar 1332, door den Abt Eelco Liauckema. Nadat die Abt door de Leekebroeders op Terpoorte vermoord was, geraakte dat leengoed aan anderen.

MONNIKHUIS, voorm. hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Rauwerd*, bij *Weidum*, waartoe zij behoorde.

Het was een uithof van het klooster Ludingakerk, welke in het begin der dertiende eeuw gebouwd was.

MONNIKHUIS, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Bolsward*, 5 min. O. van *Spannum*.

Deze hoeve wordt met de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 43 bund. 17 v. r. 20 v. ell., thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer B. S. Bakker.

MONNIKHUIS (GROOT-), ook genoemd Groot-Muntjehuis, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 46 bund. 33 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de wed. S. P. de Groot *cum suis*, woonachtig te Holwerd.

MONNIKHUIS (KLEIN-), ook Klein-Muntjehuis genoemd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 33 bund. 7 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de wed. S. P. de Groot *c. s.*, woonachtig te Holwerd.

MONNIKHUIZEN, voorm. kloost. van Karthuizer-Monniken, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Arnhem*.

Dit kloost. was zijn aanwezen verschuldigd aan Reinald II, Graaf *van Gelre*, den zelfden, die zich met de van zijnen vader afgevallen steden vereenigde, hem gevankelijk deed bewaren, en, na hem gedurende eenen korten tijd op vrije voeten hersteld te hebben, tot zijnen dood toe opgesloten hield; den zelfden, die naderhand, door Keizer Lodewijk V, tot Hertog en Rijksvorst werd verheven. In den jare 1328, behaalde hij eene overwinning op de Luikenaars, die tegen hunnen Bisschop, zijnen neef, waren opgestaan. Na deze overwinning, bij welke veel duizenden sneuvelden, nam hij, ter verzoening van zoo veel vergoten bloed, voor, dit klooster te stichten. De voorname stichtingsbrief dagteekent echter eerst van het jaar 1342, en verzekert aan het gesticht een voor dien tijd aanzienlijk inkomen uit de grafelijke domeinen op de Veluwe. In lateren tijd werd Monnikhuizen, door Pausen, Bisschoppen en Hertogen, met aanzienlijke voorregten, als eigene vrijheerlijkheid binnen de muren des convents, vrijheid van schatting, van tollen en andere beschonken. Karel van Egmond, aan het bewind gekomen, bevestigde niet alleen alle deze voorregten, maar daar hij, tot verschillende oogmerken, tot zijne oorlogen, zijne reizen, zijne kostbare hofhouding, van Monnikhuizen aanzienlijke sommen opnam, verpandde hij, bij die gelegenheid, daaraan telkens verschillende domeingoederen, waaronder ook al zijne rijke inkomsten uit het Nijbroek op de Veluwe, ja zelfs het regterambt aldaar. Een gedeelte van zijn stoffelijk overblijfsel werd hier ter aarde besteld, zooals te voren ook Hertog Willem van Gulik en diens gemalin, Catharina van Beijeren aldaar waren begraven. Onder meer andere Vorsten, zonderde Hertog Arnold, de

grootvader van KAREL, zich hier meermalen van het gewoel der wereld af, om zich in dit stil verblijf aan Godsdienstige verrigtingen of stille bespiegelingen over te geven. — Zoo was Monnikhuizen, onder de kloosters dezes lands, in groot aanzien, tot dat, toen de godsdiensthervorming tot hiertoe was doorgedrongen, en, door de voorstanders der gewetens vrijheid, de wapenen tegen de onderdrukkende Spanjaarden opgevat waren, de Karthuizers, in den jare 1572 genoodzaakt werden, dit hun verblijf te verlaten en zich vier jaren lang in onderscheidene gehuurde huizen binnen Arnhem te behelpen, alwaar zij, in den jare 1576, van den Heer van Middagten, een huis en hofstede in de Ketelstraat aankochten, in hetwelk zij verbleven, tot dat zij zich, bij de vestiging van de Hervorming in die stad, verstrooiden, en naar Braband of Duitschland de wijk namen. De kloostergebouwen, welke waarschijnlijk reeds veel door den oorlog geleden hadden, werden sedert afgebroken, en tot herstelling van de stads vestingwerken en andere einden gebruikt, terwijl de verdere goederen, even als die van de overige geestelijke gestichten op de Veluwe, aan de domeinen van dit kwartier vervielen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, staat thans eene boschwachterswoning van het landgoed *Klarenbeek*, waartoe de gronden van het klooster behooren.

Diepe, ver onder den grond voortloopende, kelders geven een duister denkbeeld van de uitgestrektheid van dit gebouw. Het volkssprookje wil, dat deze kelders voortloopen of voortgeloopen hebben tot in de kelders van Marienburg, een huis nagenoeg midden in de stad gelegen, hetwelk voormaals een convent van geestelijke Zusters bevattede, die daardoor met de geestelijke Heeren van MONNIKHUIZEN onderaardsche gemeenschap hielden of konden houden.

MONNIKHUIZEN, voorm. landg. op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Arnhem*.

Dit voorm. landg. maakt thans dat gedeelte van het tegenwoordige *Klarenbeek* uit, hetwelk aan de regterzijde van den weg van Arnhem naar Zutphen gelegen is, en behoorde, in het jaar 1487, aan REINIER VAN DEN SANDE, die van twee hofsteden en verschillende, daaraan grenzende, langs de beek gelegene landerijen, door aankoop eigenaar was geworden. Hij vereenigde deze hofsteden onder den naam van Monnikhuizerbeek. Deze nu reeds aanzienlijke bezitting werd, in het jaar 1575, door aankoop, het eigendom van zekeren GEORGE PROBACK, die van Aken herwaarts schijnt gekomen te zijn, en van zijne huisvrouw URSULA BIDDELERS. Nadat deze laatste in het jaar 1580 of 1581 overleden, en alzoo de helft van het landgoed MONNIKHUIZERBEEK op hare erfgenamen vervallen was, stonden deze allen hun aandeel daarin af aan hunnen medeërfgenaam WILLEM HUYGENS, toen of naderhand Burgemeester van Arnhem, die ook in 1600 de andere helft, welke aan G. PROBACK verbleven was, aankocht, welke PROBACK, ter voldoening van zijne schuldeischers, tot dezen verkoop schijnt genoodzaakt geweest te zijn. WILLEM HUYGENS gaf hem echter de geheele hofstede, voor eenen gulden 's jaars, gedurende zijn leven in vruchtgebruik. De volgende eigenaar was de Burgemeester RUTGER HUYGENS (waarschijnlijk de zoon van WILLEM), de zelfde, die met het oude MONNIKHUIZERBEEK het grootste gedeelte van dit landgoed, voor zoo ver het aan de overzijde van den weg gelegen was, onder den naam van Klarenbeek vereenigde.

Reeds in de jaren 1625 en 1628 had de Burgemeester RUTGER HUYGENS van de Staten des kwartiers van Veluwe de rijke waterwellen bij

Monnikhuizen, met verschillende, daaromtrent gelegene, landerijen, in erfpacht bekomen, en hij vermeerderde deze bezitting in het jaar 1633 met de landerijen van het voormalige klooster, die hij voor 1525 gulden aankocht. Dit alles vergrootte hij sedert nog door eenige heetvelden, welke hij van de stad in eigendom bekwam, nadat hij die, zonder hare toestemming, afgegraven had, alsmede door het aankoopen van vele hieromtrent gelegene goederen, welke te voren aan de abdij van Prume toebehoord hebbende, van deze door Graaf Ernst Kazimir van Nassau Katzenelbogen aangekocht waren, en, het een en ander, onder den naam van Klarenbeek, met het oude Monnikhuizerbeek vereenigde, leide hij, in het gedeelte dat aan de linkerzijde van den weg gelegen is, een prachtig bosch aan, van opgaande eiken en beuken, door eene dubbele rij beukenboomen geheel omringd, een bosch, welks zware stammen, welks ondoordringbaar lommer, welks ontzagverwekkende trotschheid, tot op onzen tijd de bewondering der vreemdelingen boeide, terwijl het den inwoners van Arnhem in den zomer, digt in de nabijheid hunner stad, de bekoorlijkste wandeling aanbood.

MONNIK-OOG, ouden naam van het eil. Schiermonnikoog, N. van de prov. *Friesland.* Zie Schiermonnikoog.

MONNIKSKAAP, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Borneo.* Het is de zuidwestelijke punt van dat eiland.

MONOMONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing.*

MONOPYN, door de inlanders Goenong Manombling genaamd, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, op den westelijken uithoek van dat eiland, bij *Muntok*, 2° 30′ Z. Br., 124° 13′ O. L.

Deze berg dient aan Europesche zoo wel als aan inlandsche zeevarenden, tot een voornaam teeken van verkenning, waarvoor deze berg, op eenen uitstekenden hoek van het land gelegen zijnde, beter geschikt is, dan de meer binnenlandsche berg Muras, ofschoon deze laatste veel hooger is. De berg Monopyn is 1500 voet boven de oppervlakte der zee verheven.

MON-PLAISIR, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe.*

MON-PLAISIR, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Bruinsberg, benedenwaarts aan de verl. plant. Makeriabo; 1245 akk. groot.

MON-PLAISIR, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Ma-Retraite, benedenwaarts aan de koffijplant. Uit-en-Thuis; 100 akk. groot; met 6 slaven. De Negers noemen haar Bossoe.

MON-PLAISIR, voorm. houtgr. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. houtgr. Lust-en-Rust, waarmede zij thans vereenigd den houtgr. *Rust-en-Lust-en-Monplaisir* uitmaakt, benedenwaarts aan den houtgr. Zonhoop; 500 groot.

MONRANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Djagarajan.*

MON-REPOS, voorm. suikerplant. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. Richelieu, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. Bel-à-Soir.

MONSANTO, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Teledo, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Toledo.

MONS-DEI, naam, onder welken de stad Hattem, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in oude stukken voorkomt. Zie Hattem.

MONSEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. O. N. O. van *Bolsward*, 10 min. Z. O. van *Hennaard*, waartoe het behoort; met 4 h. en 30 inw.

MONS-LITTORIS, oude Lat. naam van de stad Geertruidenberg, in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*. Zie Geertruidenberg.

MONSMA of Montzima, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, 8 min. Z. van *Blya*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoort hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 12 bund., worden thans in eigendom bezeten door de Herv. kerk te Blya.

MON-SORT, koffijplant. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Mocha, benedenwaarts aan de koffijplant. de Vrede; 1200 akk. groot; met 98 slaven.

MON-SOUCI, suikerplant. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. 't Vertrouwen, benedenwaarts aan de koffijplant. Killenstein; 723 akk. groot; met 180 slaven. De Negers noemen haar Pikien Stolkroe.

MONS-SANCTAE-GERTRUDIS, Lat. naam van de stad *Geertruidenberg*, in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*. Zie Geertruidenberg.

MONSSY-OGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

MONSTER, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (2 k. d., 23 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Loosduinen, O. aan Wateringen en Naaldwijk, Z. aan 's Gravezande-en-Zand-Ambacht, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bestaat uit de d. Monster, Terheyde, Poeldijk, benevens het geh. Quintsheul, waarom zij ook wel de gem. Monster-Terheyde-Poeldijk-en-Quintsheul genoemd wordt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1487 bund. 82 v. r. 20 v. ell., waaronder 1470 bund. 53 v. r. 16 v. ell.

Men telt 340 h., bewoond door 602 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3090 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in den land- en tuinbouw, alsmede in het visschen naar schelpen. Ook heeft men in deze gem. ééne scheepstimmerwerf en éénen korenmolen.

De grond is er zeer zandig, ofschoon evenwel ongemeen vruchtbaar. De geheele gemeente is met lommerrijk geboomte beplant. Ter oorzake van de aangenaamheid van den omtrek, en de landelijke stilte, welke er doorgaans heerscht, treft men in deze gem. fraaije buitenplaatsen aan; zoo als Geerbroek, Langeveld, Rusthoven, enz.

De Herv., die er ruim 1420 in getal zijn, maken twee kerk. gem. uit, behalve nog die van Quintheul, welke ten getale van 33 onder de Herv. gem. van *Wateringen* behooren, deze gem. zijn Monster, waaronder Poeldijk behoort en Ter-Heide.

De R. K., van welke men er 1640 telt, maken de twee stat. van *Monster-en-Ter-Heyde* en *Poeldijk* uit; terwijl die van Quintsheul, ten getale van 200 te Wateringen parochieren.

De 30 Isr., die men er telt, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, namelijk ééne te Monster, éénc te Poeldijk en éénc te Ter-Heide welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht worden.

Het d. MONSTER ligt 2 u. Z. Z. W. van 's Gravenhage, 1 u. N. W. van Naaldwijk, nabij de duinen, 52° 1′ 1″ N. B., 21° 50′ 10″ O. L.

Men telt er in de kom van het d. 120 h. en 1080 inw.

Het draagt bij onze Latijnsche Schrijvers den naam van MONASTERIUM, niet omdat hier een klooster, of bijeenwoning van Geestelijken was, gelijk men uit de benaming zou kunnen meenen, maar omdat voorname parochiekerken van ouds Munsters, dat is, Monasteria, genoemd werden. MONSTER is zeker eene oude plaats. Men wil, dat het reeds in het jaar 1006, onder den naam van Masemunster vermeld staat in eenen brief van ANSFRIDUS, den achttienden Bisschop van Utrecht. Hier werd weleer de bekende mijlpaal van de Keizers AURELIUS ANTONINUS en AURELIUS VERUS gevonden; hetwelk ten bewijze strekt, dat de Romeinen ook hier hun verblijf gehad hebben. Tegenwoordig bestaat het dorp in eenen wel bebouwden straatweg, die omtrent noord- en zuidwaarts loopt, behalve nog eenige bijstraten en achterwegen, rondom met geboomte, vermakelijke landhoeven en buitenwoningen voorzien.

Het gemeentehuis is een goed gebouw, hetwelk met het dorpswapen versierd is.

De Herv., die er 940 in getal zijn, onder welke ruim 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ALLARDUS THEODORI, die in het jaar 1574 van hier naar Spijkenisse vertrok. Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den Nederduitschen Dichter JOANNES WILLEM BUSSINGH, die er van 1785—1788 stond, en den 6 Julij 1828 als emeritus Predikant van Gouda overleed.

De Herv. kerk draagt alle teekenen van oudheid, doch het jaar der stichting is niet bekend. Vóór de Reformatie was zij toegewijd aan den H. MACHUTUS, anders MACLOVIUS. Voorheen werden daarin ook vele reliquiën van dien Heilige bewaard, die ook zeer druk bezocht werden, vooral ter wering van de vallende ziekte. In deze kerk was ook eene vicarij gesticht aan het altaar van de H. Maagd MARIA. Men vindt aangeteekend, dat de Priesters ter dezer plaats verkozen werden door den Abt van de Norbertijnen te Middelburg. Het schijnt dat de Reformatie te MONSTER, mede al vroeg is doorgebroken, want den 30 Mei 1570, werd WOUTER SIMONSZ., Pastoor te MONSTER, omdat hij van religie veranderd was, eerst ontwijd en daarna, te 's Gravenhage, levend verbrand. De kerk, zoo als men die nu nog ziet, is een oud sterk gebouw van eene aanzienlijke hoogte, bestaande uit drie nevens elkander aangebouwde daken, waarvan de buitenste met leijen en het middelste met pannen zijn gedekt. Binnen is de kerk allerbezienswaardig, pronkende met twee rijen pilaren; de predikstoel en het doophek staan omtrent midden in de kerk. Men ziet er de begraafplaats van JAN VAN WASSENAER en van CATHARINA VAN BREDERODE, Heer en Vrouw *van Polanen*, welke aldaar, omtrent de jaren 1317 en 1370 gestorven zijn. Aan het einde der kerk, in het koor, is, in het laatst der

vorige eeuw, tegen den muur, een wit marmeren gedenkteeken geplaatst, ter gedachtenis van den vermaarden Zeeheld PIETERSON, pronkende met 's mans wapen en zinspelend bijwerk, als mede met een vers van DAVID VAN HOOGSTRATEN. Nog is er een blaauw steenen gedachtenisteeken, met het wapen, opschrift en bijwerk, opgerigt ter eere van eenen lateren afstammeling van dien held, aldaar in het jaar 1764 begraven. De toren, aan het westelijk gedeelte der kerk, is een zwaar, vierkant, oud gevaarte, van eene redelijke hoogte, waarboven eene vierkante spits, die zeer kort is, uitrijst, daarboven een fraai kruis en daarop een staande leeuw tot windwijzer. In den toren is verder een goed uurwerk, met vier wijzers en eene zware klok. In het jaar 1827 is er een orgel in deze kerk geplaatst, hetwelk door ruime giften van aanzienlijken te 's Gravenhage en bijdragen van de leden der gem. zelve bekostigd is. Het kerkhof, vroeger door eenen muur omgeven, is met boomen beplant; de paden en overgangen zijn bestraat, en, met geboomte afgezet, zoo dat dit een fraai aanzien heeft. Men plagt voordezen voor de arme Leprozen te 's Gravenhage in deze kerk, als er sermoen gedaan werd, zoo wel des Zondags als op Heilige dagen, met houten borden aan de deuren te staan: en na de Reformatie, in plaats van de borden, met een zakje onder de predikatiën om te gaan, hetwelk naderhand bij Kerkmeesters is afgekocht met zes gulden 's jaars voor iedere kerk, welk geld later jaarlijks, bij den Rentmeester van het Leprozenhuis, ontvangen en verantwoord werd, doch thans niet meer betaald wordt.

De R. K., van welke men er 570 aantreft, maken sedert 1802, met die van *Ter-Heide* eene stat. uit, welke 610 zielen en onder dezen 380 Communikanten telt; tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt. De R. K. kerk, aan den H. MACHUTUS toegewijd, staat aan het einde van het d., aan den weg naar den Poeldijk, en is in het jaar 1791 gesticht. Zij was tot in het jaar 1802 eene bijkerk van de R. K. stat. van *Poeldijk*, en werd in 1831 geheel vernieuwd. Het is een net, regelmatig gebouw, met eenen toren en werd in het jaar 1845 van een fraai orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

Men heeft in de gem. MONSTER ook een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 19 Augustus 1817 opgerigt is, en 30 leden telt.

De kermis valt in in de derde week van de maand Augustus.

Het wapen van deze gem. bestaat uit drie halve manen van sabel (zwart), op een veld van zilver, zijnde dit het oude wapen van de heerl. Polanen, onder welke deze gem. sedert onheugelijke jaren heeft behoord.

MONSTER, naam, onder welken de b. DUSSEN-MUNSTERKERK, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, oudtijds weleens voorkomt. Zie DUSSEN-MUNSTERKERK.

MONSTER, voorm. d. op het eil. *Zuid-Bereland*, prov. *Zeeland*, in *Borssele-Beoosten-de-Vijfzode*, dat door den watervloed van het jaar 1532 geheel verzwolgen is.

De grond, waar het gestaan heeft, is later wel weder bevorscht, maar het d. nimmer weder opgebouwd, hoewel men wel eens verkeerdelijk het niet ver van daar gelegene d. BORSSELE aldus genoemd vindt. Zie voorts dat artikel.

MONSTER (NOORD-), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland* distr., arr., kant. en gem. *Middelburg;* palende N. aan de heerl. Schellacht en Poppekinderendorp, O. aan Kleverskerke en de stad Middelburg, W. aan Brigdamme.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Middelburg.* — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelburg* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg.*

MONSTERHOEK, oude naam van den Monniken-polder, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie Monniken-polder (Den).

MONSTERSCHE-SLUIS (DE), sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *Maassluis*, bij de zoogenaamde Wip.

Door deze sluis wateren de gem. Monster, de pold. Achterdendijk en Klein-Hof-van-Delft uit. Zij is een der acht *Westersluizen-van-Delfland.*

MONSTERSCHE-VAART (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk in eene zuidoostelijke rigting van het d. Monster naar de Gantel loopt.

MONTAGNE, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, Z. van Coraalpatien, W. ten N. van Silberie, O. ten N. van Scherpenheuvel, O. ten Z. van Watervliet.

MONTALBAANS-TOREN, ook wel Monkelbaants-toren, van ouds Mont-Albaas-toren, toren te *Amsterdam*, nabij het IJ, aan de Oude schans, deels in het oostelijke deel der stad.

Sommigen willen dat deze toren door den Hertog van Alba zoude gesticht zijn, en daarvan zijnen naam zoude bekomen hebben, aangezien hij reeds in het jaar 1512 gebouwd was. Anderen willen, zonder echter eenigen grond aan te voeren, dat hij zijnen naam van het oude kasteel Montauban, in Frankrijk, zoude ontleend hebben. Waarschijnlijker komt het ons voor, dat hij, aangezien hij voortijds aan het einde der stad stond, zijnen naam van een touw- of lijnbaan, wiens eigenaar mogelijk Monte of Montel heette, ontvangen zal hebben, te meer nog, daar men oudtijds diergelijke banen aan de uiterste gedeelten der stad vond, die er nog heden aanwezig zijn, en dezen toren, tot dekking der voorstad, de Lastaadje genaamd, gebouwd is geworden.

In het jaar 1606 heeft men besloten, dezen toren, nevens den Haringpakkerstoren te vernieuwen, de oude stads muren te slechten en de Lastaadje aan de stad te hechten. Om dit besluit uit te voeren, heeft men den ouden toren met een zindelijk doorluchtig bovenwerk verhoogd en er twee slagklokken in geplaatst De toren bleef in dien stand tot in het jaar 1610, toen men in October gewaar werd, dat hij begon over te hellen, en aan eene zijde bij de fundamenten, wel zeven en een kwart voet nedergezakt was, zoodat men hem aan alle zijden met kabeltouwen moest aanwinden, en voorts met lange dikke masten onderstutten, een werk voor dezen ongehoord. Het fundament werd ontbloot, en men bevond dat het door de maalstroomen uit het IJ en den Amstel, daar te zamen vallende, uitgekabbeld en verzwakt was. Men heeft er toen eenen nieuwen vasten voet omgeheid en den toren daarop met eenen muur van vier en eenen halve voet verzwaard en gedikt, waar hij nog op rust.

Deze toren is nu tot eene wachtplaats en woning voor den Hoofdman van de Waalredders ingerigt.

MONTAUBAN, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Magdalena'shulp, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. de Hulp; 400 akk. groot, thans behoorende tot de plant. *Vrouwenvlijt*.

MONTAWAI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Biroe.

MONTFERLAND, ook wel verkeerdelijk Montverland gespeld, berg in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, gem. *Bergh*, tusschen Zeddam en 's Heerenberg.

Het is eene opgeworpene hoogte, welke sommigen wilden, dat met kruiwagens zoude zijn opgehoogd, zoodat het zijnen naam zoude hebben ontleend van Montemferre, en hetwelk door de gesteldheid van de kruin, niet onwaarschijnlijk is. Anderen willen dezen naam van Monferrat, in Piemont afleiden, bij gelegenheid van een bezoek der Zigeuners in deze streken, die gelijk men weet, bij verkiezing, de bosschen en heiden bewoonden. Wat er van zij, er heeft zich ten aanzien van dezen zeer fraai gelegen berg, waarop eene herberg staat, die gedurende den zomertijd door vele vreemdelingen bezocht wordt, om het schoone uitzigt te genieten, een volkssprookje bewaard, dat namelijk de reuzen, bij het grondvesten van den Eltenberg, op die hoogte gekomen, een stuks gronds zouden hebben laten vallen, dat zij, in vergelijking met den Eltenberg, een mond-vol-land genoemd hadden, waarvan Montferland, bij zamentrekking en verbastering was ontstaan.

MONTFOORT, gem. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan den IJssel, O. aan de gem. Achthoven, Z. en W. aan Willescop.

Deze gem. bevat de stad Montfoort en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 139 bund. 48 v. r. 39 v. ell. Men telt er 250 h., bewoond door 430 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1860 inw., die meest bestaan van den landbouw, den kaashandel en de touwspinnerijen.

De Hervormden, die er ruim 340 in getal zijn, maken, met die uit de burgerl. gem. Willescop en Heeswijk, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort, en ongeveer 600 zielen telt, onder welke ruim 220 Ledematen. Voorheen werd deze gem. door twee Predikanten bediend. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Matthias Peters Dijkman, die in 1583 van Abbebroek herwaarts werd beroepen; de eerste tweede Predikant is geweest Henricus van Sijpenstein, die in het jaar 1709 herwaarts kwam, en tot Ambtgenoot had Rudolphus van Nellestein, alhier beroepen in 1700. Na het overlijden van Jacobus Segaar, hetwelk in het jaar 1810 plaats had, is er echter geen tweede Predikant meer beroepen. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding Jacobus Albertus Vos, beroepen in 1755, vertrokken naar Zalt-Bommel in 1768, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Utrecht overleden.

De 11 Evangelisch-Lutherschen en de 2 Doopsgezinden, die er wonen, behooren tot hunne respective gem. te *Utrecht*.

De Roomsch-Katholijken, die er ruim 1490 in getal zijn, maken, met die van de burg. gem. Willescop, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, ongeveer 1900 zielen, en onder deze 1560 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 12 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de bijkerk te *IJsselstein*.

Het stadje MONTFOORT, in het Lat. MONSFORTIS, in oude brieven MONTFOERT, MONTFORD, MONTFOORDE, MONTFOERDE, MONTFOIRDE en MONSFOIRT, bij sommigen ook wel MONTVOORT gespeld, ligt 3 u. Z. W. van Utrecht, 2 u. N. W. van IJsselstein, ter linkerzijde van den IJssel, welke eertijds voor MONTFOORT vrij diep was, en veel welvaart in de stad bragt, die sedert het verlanden van den stroom aanmerkelijk verminderd is; 52° 2′ 44″ N. B., 22° 36′ 45″ O. L. De stad is niet onbevallig en vrij ruim gebouwd; men telt er binnen de poorten 236 h. en 1770 inw.

Doorgaans denkt men, dat de aanleiding ter stichting dezer stad gegeven zij door het slot, hetwelk GODEFRIED VAN RHEENEN, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht in 1170, aldaar deed bouwen. HEDA en meer andere schrijvers verhalen „dat gemelde Bisschop, die met alle zijne geburen in onophoudelijke twisten leefde, vier zoodanige sloten, welke, naar de wijze van dien tijd, schier onverwinbare sterkten zouden zijn, aangelegd heeft; waarvan één dit slot aan den IJssel was, aan hetwelk hij den naam van MONTFOORT (in het Latijnsch MONSFORTIS), dat is, Sterkenberg, gaf, naar eene verbloemde spreekmanier; dit gebouw, ter oorzake van zijne hoogte, als een berg, die steil, en daarom ongenaakbaar en onverwinbaar was, willende aangemerkt hebben, want de grond rondom deze stad is zoo effen en laag, dat hij geenszins naar eenen berg gelijkt.

De stad is voorheen van eenige vestingwerken voorzien geweest, dan, de Spanjaarden, hebben die in 1574 vernield, ten einde, zich te wreken, wegens den hoon, hun door het ontzet van Leyden wedervaren, bij welke gelegenheid, zij ook de stad zelve gedeeltelijk verwoest en uitgeplunderd hebben. Daarbij is deze kleine stad in het begin der voorgaande eeuw, door eenen zwaren brand bezocht, die behalve de kerk, meer dan zeventig huizen verslond, en vele andere zeer beschadigde.

Er zijn meer steden in deze landen door den brand genoegzaam geheel vernield geweest, die daarna hersteld werden, in eene veel schoonere gedaante dan te voren. Dan, dit heeft MONTFOORT niet mogen gebeuren, hetwelk na die ramp aanmerkelijk verminderd is.

De stad heeft drie poorten, de Willescopperpoort de Hesikerpoort of Heeswijkerpoort en de IJsselpoort. Door de eerste, welke aan de zuidwestzijde der stad staat, gaat men naar Williscop, langs den Williscopperdijk. Door de Hesiker- of Heeswijkerpoort, gaat men, langs den IJsseldijk, naar Heeswijk, en door de IJsselpoort, aan de noordwestzijde der stad, gaat men, door middel van eene brug, over den IJssel. De stad is nog gedeeltelijk met eenen muur omringd, in welken men nog eenige rondeelen ziet.

Digt bij de grachten van het kasteel aan de straat, die op de Heeswijkerpoort uitloopt, is een vierkant open plein of marktveld, de Plaats genaamd.

Er worden jaarlijks eene paardemarkt en eene beestenmarkt gehouden, welke beide druk bezocht worden. De paardenmarkt valt in den derden Zaturdag in October, de beestenmarkt den daaropvolgenden Dingsdag.

Het Stadhuis staat nevens de IJsselpoort, aan de *Hoogstraat*, en stuit van achteren tegen den IJssel; uit de vensters van het gebouw, heeft men een aangenaam uitzigt op de landerijen, die ter

regterzijde van den IJssel liggen. Het Stadhuis heeft een torentje, met eenen windwijzer.

De Ridderorde van Maltha, plagt van ouds eene commanderij te MONTFOORT te hebben, behoorende onder de balie van Utrecht. De laatste Commandeur te MONTFOORT is geweest JOHANNES VAN HOEN, Licentiaat in de godgeleerdheid, overleden te Utrecht in 1630. Het kerkje der commanderij, in de *Hofstraat*, waar zij ook een huis gehad hebben, is thans ingerigt tot eene grutterij.

De Hervormde kerk, vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES toegewijd, was weleer eene kollegiale kerk, van welke de Kanunniken den Latijnschen naam Domini Memoriae voerden, en in het Nederduitsch Koorheeren genoemd werden. In de zelfde kerk waren elf vikarijen, ééne aan het groote altaar, ééne aan het altaar van de *H. Maagd*, ééne aan het altaar van ST. JAN *den Dooper*, ééne aan dat van ST. MARIA MAGDALENA; eene aan ST. JACOBS altaar, ééne aan het altaar van ST. ANTONIS, ST. NIKLAAS, ST. JUDOCUS en ST. GEORGIUS, ééne aan het altaar van het *H. Kruis* en eindelijk ééne aan het altaar van het *H. Graf*. Nog is er, volgens eenen koopbrief, waarbij het burggraafschap van MONTFOORT aan de Staten van Utrecht wordt afgestaan, eene vikarij geweest in de kapel van het oudemannenhuis, welke naderhand, met toestemming der Staten van Utrecht, ten behoeve van het gemelde oudemannenhuis, is vernietigd. De Burggraaf plagt den Pastoor der kerk van MONTFOORT aan te stellen en de vikarijen te begeven; dit zijn regt is, bij het verkoopen van het burggraafschap, in het jaar 1648, op 's Lands Staten overgegaan. De Regent der kerk werd Persona genoemd. Zoo een Persona is in 1531 geweest WILHELMUS VAN IJSSELSTEIN. Deze heeft in het gemelde jaar, door een smeekschrift aan JOHANNES VAN DIEST, den vijf en veertigsten Bisschop van Utrecht, vertoond, dat, alhoewel de Regent der kerk inkomsten genoeg had, om er van te bestaan, de lasten der pastorij echter al te zwaar waren, om door eenen Priester of Pastoor waargenomen te kunnen worden. Daarop heeft de voornoemde Bisschop eene eeuwigdurende vikarij opgerigt, onder deze voorwaarde, dat de Vikaris of de bezitter der gemelde vikarij door den Regent, anders Persona, der gemelde kerk aangesteld zoude worden en de kerk in het geestelijke zoude bedienen. De kerk is een tamelijk aanzienlijk luchtig gebouw, staande op een ruim plein, aan de *Hofstraat*, rondom in zwaar geboomte. In het kruis, aan de zuidzijde, is de grafstede der oude Heeren van MONTFOORT.

Men plagt hier ook eene Waalsche gemeente te hebben, welke bestaan heeft tot in het jaar 1736. Na dien tijd is er echter geen Waalsche Predikant te MONTFOORT meer beroepen, en de kerk, die in de *Manhuisstraat* stond, door de Predikanten der Nederduitsche gemeente tot eene Catechisatieplaats gebruikt. Thans dient zij tot een Brandspuithuis.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Oude Boogaardstraat*, aan den H. JOHANNES toegewijd, is een eenvoudig gebouw, dat een orgel heeft.

Vroeger had men te MONTFOORT ook een Oude-Mannenhuis, een Oude-Vrouwenhuis, een Weeshuis en een Gasthuis, thans nog bekend onder den naam van de Vier Armenfundatiën, waarvan de inkomsten, voortkomende uit de opbrengst der vaste goederen en effecten, geadministreerd worden door een collegie van zes Regenten, en gebruikt worden tot bedeeling van een aantal huisgezinnen, zoo wel des zomers, als des winters.

Het Oude-Mannenhuis, in de *Manhuisstraat*, moet omtrent het jaar 1506 gesticht zijn. Vrouw Willem van Montfoort, maakte er, in dat jaar, vijftig ponden Hollandsch 's jaars aan, te genieten, wanneer het volbouwd zou zijn. In de kapel van het Oude Mannenhuis was eene vikarij gesticht, die den Staten, in het jaar 1648, op gedragen werd, waartegen zij het onderhoud van dit huis op zich namen. Dit gebouw, hetwelk met een net torentje voorzien is, dient thans tot vergaderplaats der Regenten en tot woning van particulieren.

Het Oude-Vrouwenhuis, in de *Manhuisstraat*, is thans ingerigt tot woning voor behoeftigen.

Het Weeshuis, op de *Plaats*, bij de Heeswijkerpoort, wordt tegenwoordig gebruikt tot woning voor particulieren.

Het Gasthuis, hetwelk in de *Manhuisstraat* stond, strekt thans tot bergplaats.

Op het voormalig slot, is tegenwoordig een aanzienlijk, bloeijend instituut voor jonge heeren gevestigd, dat 50 kostleerlingen telt. Op de stadsschool genieten 200 kinderen onderwijs.

Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 12 Januarij 1841 opgerigt is en ruim 20 leden telt.

Er wordt te Montfoort eene paardenmarkt gehouden, welke Dingsdags vóór Maria *Boodschap* invalt.

Montfoort is de geboorteplaats van den Geneeskundige Ysbrand van Diemerbroek, geb. 25 December 1609, † 17 November 1674, als Hoogleeraar der Genees- en Ontleedkunde aan de Hoogeschool te Utrecht; van den Latijnsche Dichter, Lambertus Hortensius (Lammert van der Hove), geb. 1 April 1518, † in 1574, als Rector der Latijnsche scholen te Naarden; van den eersten Bibliothekaris van het Britsch Museum Mattheus Matis, geb. in 1718, † 1776; van de Schilders: Anthonie van Montfoort, gezegd van Blokland, geb. 1532, † 1583, Hendrik Story van Blokland, geb. in 1714 en van den Toonkunstige Cornelis Blokland, die eenige traktaten over de muzijk geschreven heeft.

Het Kasteel van Montfoort werd waarschijnlijk, terstond na dat het gesticht was, aan eenen Ambtman of Burgtzaat, die sedert den naam van Burggraaf kreeg, te bewaren gegeven. Men vindt, dat Everhard, in het jaar 1227, als Burggraaf van Montfoort bekend geweest is, en met het wapen van Montfoort gezegeld heeft. Na hem, wordt van eenen Willem, en in eenen brief van het jaar 1260, van eenen Wouter Gerards van het geslacht van Gonda, gewaagd. Jan van Nassau, den negen en dertigsten Bisschop van Utrecht, verpandde het slot te Montfoort, omtrent het jaar 1270, aan Herman van Woerden, die, wederspannig geworden zijnde tegen den Bisschop, gedoogen moest, dat zijn slot, na een langdurig beleg, bemagtigd zijnde, verbeurd verklaard werd, ten behoeve van den Bisschop. Sedert werd Hendrik de Rover Burggraaf. Deze beweerde in het jaar 1296, dat hem het burggraafschap erfelijk toekwam, tegen Willem van Mechelen, den een en veertigsten Bisschop van Utrecht, die staande hield, dat hij er hem van ontzetten mogt, naar zijn welgevallen. Zweder van Montfoort, sedert met eenige Stichtsche Edelen zamenspannende, hield Bisschop Willem een geheel jaar te Utrecht gevangen, en verleende naderhand hulp in eenen strijd op de Hoogewoerd, in het jaar 1301, waarin de Bisschop omkwam. Doch in het jaar 1345 beloofde hij, dat hij zich het hoog geregt binnen zijn burggraafschap niet zou

aanmatigen, ten ware hij zijn regt daartoe duidelijk bewees. Daar Zweder, zich sedert met eenige Stichtsche Edelen tegen Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, verbonden had, werd, het slot door den Bisschop met groot stormgevaarte zoodanig beschoten, dat de Burggraaf zich genoodzaakt zag, met geld, vrede en genade te koopen, onder belofte van trouw aan den Bisschop, terwijl hij gedwongen was, het hoog geregt van Montfoord af te staan en het laag geregt alleen van den Bisschop ter leen te ontvangen. Te gelijk beloofde hij zich het hoog geregt niet te zullen onderwinden » dan bij beveling » des Bisschops en by goedunkden der stad Utrecht. Schoute, Schepenen » ende gemeene buere van Montfoirde erkenden zich, ten zelfden tijde, voor » onderhoorigen van dat Stigt, beloovende hunne stad niet te zullen sterken dan bij 's Bisschops bewilliging en bij goeddunken der stad Utrecht." De Burggraaf Henrik zocht zich, ten tijde van Floris van Wevelikhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, in 1386, wederom in de oefening van het geregt te doen herstellen in een algemeen kapittel of eene vergadering van 's Lands Staten; doch men zette hem den voet dwars, en noodzaakte hem, na een langdurig beleg van het slot, te erkennen, dat het hoog geregt in Montfoort den Bisschop toekwam. Het verdrag, dat hierover gemaakt werd, werd in het volgende jaar, door Arend van Hoorne, toen Bisschop van Luik en vóór dezen, Bisschop van Utrecht, bemiddeld, die te gelijk verklaarde, dat de Burggraaf ook het dijkgraafschap van den Haastrechterdijk tot aan Schoonhoven, van het Sticht ter leen hield. Hendrik verbond zich ook, om de brieven terug te geven, waarbij Bisschop Jan van Nassau, de hooge heerlijkheid van Montfoort, aan zijne voorzaten opgedragen had. Doch hij teekende, ten zelfden tijde, een heimelijk protest voor Notaris en getuigen, inhoudende, dat hij in dit alles, zijns ondanks en uit nood, bewilligd had. De stad Utrecht had Bisschop Floris met vijf duizend guldens, Rhenensche munt, ondersteund, hem daarenboven volk verschaffende tot het beleg van Montfoort, en de Bisschop erkende, in het jaar 1388, dat zij dit uit loutere gunst jegens hem en de kerk, en niet omdat hij het van regtswege vorderen mogt, gedaan hadden. Zweder van Montfoort bevestigde naderhand, alles wat tusschen Bisschop Floris en Hendrik, zijnen vader, gesloten was. Doch Jan, Zweders broeder en opvolger, beweerde, dat beide Hendrik en Zweder door dwang tot de overeenkomst gebragt waren, en dat men hem in het hoog geregt van Montfoort behoorde te herstellen, doch Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, weigerde hem met het burggraafschap te verleiden, op andere voorwaarden, dan waarin zijn vader en broeder bewilligd hadden, en het blijkt uit eenen brief van 1413, dat hij ten laatste hiertoe gekomen is. Twee jaren daarna, sprak Hertog Willem van Beijeren, Graaf *van Holland*, Heer Jan vrij van eene beschuldiging van Bisschop Frederik, die hem ten laste gelegd had, dat hij zich niet gehouden had aan de overeenkomst van 1386. Heer Jan wist zich, in het jaar 1420, diep te dringen in de gunst des Bisschops, zich met hem en de steden Utrecht en Amersfoort verbindende, om Hertog Jan van Beijeren te beoorlogen. Vrouw Jacoba, Gravin *van Holland*, erkende deze dienst, door Heer Jan de heerlijkheden van Linschoten, Hekendorp en Snelrewaarde, in het Land-van-Woerden, toe te zeggen, bij eenen brief van het jaar 1428, terwijl zij hem, in het jaar 1440 werkelijk werden opgedragen. De Burggraaf hield, in den twist, om den mijter, tusschen Rudolf van Diepenhout en Zweder van Culenborg, de zijde van den laatste, dien hij, onder anderen,

met twaalf duizend Hollandsche Wilhelmus schilden (9000 guld.) ondersteunde, waarvoor hem, in het jaar 1430, de hooge heerlijkheid van MONTFOORT verpand werd, in welke hij en zijn opvolger HENDRIK, zich beide onder RUDOLF VAN DIEPHOUT, den drie en vijfstigsten Bisschop van Utrecht en DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, gehandhaafd hebben, zoo als, onder anderen, uit twee brieven van het jaar 1458 af te leiden is. Ondertusschen had de vriendschap tusschen den Burggraaf en Bisschop DAVID, die van MONTFOORT zoo zeer in den haat gebragt bij die van Utrecht, dat de Raad dezer stad, in de jaren 1447 en 1449, alle gemeenschap met de Montfoordenaars zocht te verhinderen. WILLEM VAN MONTFOORT, de Broeder van den Burggraaf, werd met name de stad ontzegd. De Burggraaf HENDRIK had zich, bij het leven zijns vaders, dien hij gevangen gezet had, ter regering weten in te dringen, en van deze misdaad kwijtschelding verworven van Bisschop DAVID. In het jaar 1461 werd JAN, HENDRIKSZOON, met de heerlijkheid verleid door Bisschop DAVID, wien hij in het jaar 1474 trouw beloofde; doch naderhand door die van Utrecht, bij welken hij zeer geacht was, verzocht zijnde om het bevel te voeren over de gehuurde knechten, die de stad tegen den Bisschop had aangenomen, haalde hij zich den haat van den Bisschop en van Hertog MAXIMILIAAN op den hals, welke laatste alle de goederen van Heer JAN, die onder zijn gebied lagen, in het jaar 1481, verbeurd verklaarde. Hij bleef middelerwijl te Utrecht meester, waar hij de Regering naar zijnen zin veranderde. In April des volgenden jaars, zocht hij zich ook meester te maken van Dordrecht, doch deze toeleg mislukte. De stad Utrecht ondertusschen naauwelijks kans ziende, om zich te redden uit de lasten des krijgs, haalde tot hare bescherming ENGELBERT VAN CLEVE in, en nam in Maart des jaars 1483 den Burggraaf van MONTFOORT gevangen. Het Slot-te-Montfoort werd middelerwijl belegerd door de Hollanders. De Bisschop wederom ingehaald door die van Utrecht, trad in onderhandeling met den Burggraaf, dien hij de vrijheid beloofde, zoo hij hem MONTFOORT wilde afstaan, waaraan Heer JAN geen gehoor gaf. Doch Utrecht, kort hierna bij verrassing ingenomen zijnde door ENGELBERT VAN CLEVE, werd hij op vrije voeten gesteld en de Bisschop in hechtenis genomen. Het beleg van MONTFOORT werd toen ook opgebroken; maar MAXIMILIAAN bragt een aanzienlijk leger voor Utrecht en bestormde de stad zoo lang, dat ENGELBERT VAN CLEVE en JAN VAN MONTFOORT besloten tot verdrag te komen. Na het bemagtigen van Utrecht en Amersfoort, werd Heer JAN, in het jaar 1484, wederom in het bezit gesteld van zijne stad, die sedert eene algemeene schuilplaats werd der Hoekschen, welke uit Holland verdreven waren. Hierom werd de stad, in het jaar 1490, door Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN belegerd en na een beleg van vier maanden gedwongen tot de overgave, bij een verdrag, waarin bedongen werd, dat Heer JAN in het bezit van MONTFOORT blijven zou, mits hij voortaan geene Hollandsche ballingen schuilplaats verleende. De Burggraaf, naderhand, FREDERIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, met vier duizend gulden ondersteund hebbende, bedong, in het jaar 1499, dat de hooge heerlijkheid van MONTFOORT, welke hij reeds in pand had, nimmer zou mogen gelost worden. Zijn zoon JOOST werd door Keizer KAREL V, in het jaar 1530, in het bezit daarvan bevestigd, ofschoon het toen opgerigt Hof Provinciaal van Utrecht vrij wat gezag oefende binnen de stad en het land van MONTFOORT. De weduwe van JAN VAN MONTFOORT, ANNA VAN LALAING, behield na zijnen dood, welke in

het jaar 1539 voorviel, het bewind over de heerlijkheid, ten behoeve van zich zelve en hare onmondige kinderen. De voogden van den oudsten, JAN genaamd, ontvingen, in 1545, de vier duizend gulden, die door zijn grootvader aan Bisschop FREDERIK waren geschoten, waartegen zij het hoog geregt over MONTFOORT afstonden, dat Heer JAN naderhand vergeefs zocht weder te krijgen. Zelfs vindt men, dat hem de uitoefening daarvan, in het jaar 1551, van wege het Provinciaal hof, belet werd. Toen JAN VAN MONTFOORT, zonder kinderen overleden was, verviel het burggraafschap aan zijne zuster PHILIPPA, welke met JAN VAN MERODE trouwde, die in het jaar 1583, met de goederen van MONTFOORT verleid werd. Zijne dochter ANNA VAN MERODE trouwde met FILIPS VAN MERODE, Baanderheer *van Pietershem*, wien MONTFOORT werd opgedragen, op den 8 December des jaars 1593. Hij en de Wethouderschap van MONTFOORT verzochten in het jaar 1617 van de Staten verlof om eene vaart te mogen graven, van de rivier de Linschoten tot aan de IJsselpoort der stad toe. De Staten bewilligden in dit verzoek. Ook gaven er de Staten van Holland verlof toe, en de vaart werd sedert voltrokken. FILIPS VAN MERODE overleden zijnde, werd zijn zoon, mede den zelfden naam voerende, en Vrijheer *van Merode* en Burggraaf *van Westerloo*, in het jaar 1628, verleid met het burggraafschap en de leenen, daartoe behoorende; ook met het dijkgraafschap van den Lekkendijk benedendams, waarover van ouds veel geschil geweest was. Zijn zoon en opvolger, FERDINAND FILIPS, bekwam, na zijn overlijden, in het jaar 1640, het burggraafschap. En van deze werd het door de Staten van Utrecht, met al wat er toe behoorde, in het jaar 1648, voor eene som van twee honderd vijf en twintig duizend gulden gekocht. Van dien tijd af hebben de Staten alle de heerlijke regten in MONTFOORT in bezit gehad, ook het jus patronatus van de kerk en pastorie, alsmede de directie en dispositie van de memorie-goederen der kerk. De landerijen, tot deze memorie-goederen behoorende, vervolgens door genoemde H. H. Staten, hetzij als Burggraven en Heeren, hetzij als Overheeren, verkocht zijnde, is door H. E. Mog. aan het fonds der memorie-goederen eene jaarlijksche subsidie toegelegd, uit welke subsidie kerk en pastorie, alsmede het schoolhuis en schoollokaal, in behoorlijken staat onderhouden worden, doende de Rentmeester der memorie-goederen jaarlijks rekening aan H. H. Gedeputeerde Staten van Utrecht, wegens gedane ontvangst en uitgave in genoemde kwaliteit. De stad was echter reeds lang te voren als lid van het Neder-Sticht aangemerkt geweest, en had in die hoedanigheid in de vergaderingen der Staten zitting gehad.

Den 21 Junij 1672 werd zij door de Franschen ingenomen, die haar in October weder verlieten, doch in November terug kwamen en het kasteel lieten springen. In November des volgenden jaars werd zij, zoo wel als het overige gedeelte der provincie, eerst voor goed verlaten door den vijand.

Bij den storm van 29 November 1836, stortte te MONTFOORT een groot woonhuis en drie lijnbanen in.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, beladen met eenen burg van keel (rood), ter wederzijde verzeld met een molenijzer van sabel (zwart). Het schild gedekt door eene gouden kroon en ter wederzijden vastgehouden door eenen klimmenden leeuw in natuurlijke kleur.

MONTFOORT (HET-LAND-VAN-), voorm. kw. en maarschalkambt, der prov. *Utrecht;* palende N. en W. aan de prov. Holland, O. aan het Nederkwartier der prov. Utrecht, Z. aan de bar. van IJsselstein.

Daaronder behoorden, behalve de stad Montfoort, de volgende ambachtsheerl.: de Lange-Ruige-Weide, Hoencoop, Linschoten, Heeswijk, Kattenbroek en de Uiterdijken van Mastwijk, Schagen-en-den-Eng, Papenkop-en-Diemerbroek, Vlooswijk, Wulverhorst, Oucoop, Dijkveld en Rateles, Willescop, Kort-Heeswijk en Blokland. Het regtsgebied van den Maarschalk van Montfoort, strekte zich echter niet alleen uit over deze distrikten, maar ook over Willige-Langerak, Lopik, Kapelle, 't Gein, het Neder-einde-van-Jutphaas, Galecop, Veldhuizen, Ouden-Rijn, Reijerscop, en alles wat meer begrepen is, tusschen den Ouden-Rijn en den Vaartschen-Rijn, uitgezonderd Harmelen, en hetgeen daaronder behoort, hetwelk aan het Nederkwartier gelaten is, waarvan de gemelde ambachten, in het jaar 1654, afgenomen zijn, om het maarschalksambt van Montfoort te vergrooten.

Het besloeg alzoo de tegenwoordige gem. Montfoort, Honkoop, Lange-en-Ruigeweide, Linschoten, Lopik, Ouden-Rijn, Oucoop, Papekop-en-Diemerbroek, Veldhuizen, Willescop en Wulverhorst, benevens een gedeelte van de gem. Achthoven en Jutphaas, uitmakende het grootste gedeelte van het tegenwoordige kant. *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, en een klein gedeelte van het kant. *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Men telt er thans ongeveer 1100 h., bewoond door 1400 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het maarschalks- en schoutsambt van de stad en het Land-van-Montfoort werd, ingevolge eene beschikking der Staten van de provincie Utrecht, altoos door den zelfden persoon bekleed.

MONTFOORT (HET SLOT-VAN-) of het Kasteel-van-Montfoort, voorm. oud kast. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. W. van *IJsselstein*, gem. en aan de zuidzijde der stad *Montfoort*.

Het was een der vier sloten, die door Godefried van Rhenen, den acht en twintigtigste Bisschop van Utrecht, in of omtrent het jaar 1170, gesticht werden. Hij beoogde, door middel van dit kasteel, het Sticht te bevrijden van de strooperijen en invallen der Hollanders, en hij noemde het vermoedelijk Montfort of Montfoort, hetwelk *sterken berg* beteekent, omdat hij het hoog en zwaar kasteel zelf als eenen sterken berg wilde aangemerkt hebben, alzoo de grond om Montfoort in het geheel niet bergachtig, maar laag is.

Het was een sterk kasteel, rondom in het water, met muren en torens hoog en vast opgebouwd. Men kwam er in door eene sierlijke poort, over een voorplein, insgelijks van eenen muur met torens omringd. Doch in het midden der voorgaande eeuw, was dit kasteel reeds zeer aan het vervallen, en in het jaar 1672, lieten de Franschen het geheel in de lucht springen. De voorpoort, die eenen dikken toren ter wederzijden heeft, is alleen in wezen gebleven.

In het jaar 1833 heeft de regering van Montfoort den opstal van het oude slot of kasteel, tot dien tijd toe bewoond door de familie Gobius, aangekocht. Naderhand is zij ook gemagtigd geworden, om de gronden, bij het kasteel gelegen, voor eene bepaalde som van de Administratie der domeinen aan te koopen, van welke magtiging zij gebruik gemaakt heeft. Het gebouw, vervolgens vergroot en verfraaid, maakt met de tuingronden, een geheel uit, bij uitstek geschikt voor

eene inrigting van opvoeding en onderwijs, welke daarin wordt gehouden, onder het bestuur van den Heer M. VAN BERKEL.

MONTFORT, verkeerde spelling, waaronder op sommige kaarten de naam van het d. MUTFORT of MOUTFORT, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg* voorkomt. Zie MUTFORT.

MONTFORT, gem. in *Opper-Gelder*, in het *Ambt-van-Montfort*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (7 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Odilienberg, O. aan Posterholt, Z. aan Echt, W. aan Laak.

Deze gem. bevat het d. Montfort, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 989 bund., waaronder 957 bund. belastbaar land. Men telt er 127 h., bewoond door 142 huisgez., uitmakende eene bevolking van 700 inw., die meest hun bestaan vinden in de veefokkerij, alsmede door den turf, welke uit de in deze gem. liggende veengronden gebaggerd wordt.

De inw., die, op twee na, allen R. K. zijn, onder welke 460 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De twee niet Roomsch-Katholijke inwoners zijn Israëliten.

Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. MONTFORT ligt 2 u. Z. van Roermonde, 1 u. N. O. van Susteren, aan een klein beekje, dat bij Maastricht in de Maas uitwatert, midden in eene moerassige landstreek.

Het was oorspronkelijk eene buurt, welke bij het kasteel MONTFORT aangebouwd werd en in vervolg van tijd tot een vlek aangegroeid is.

De kerk heeft eenen toren en is van een orgel voorzien.

Men heeft er de bouwvallen van een oud kasteel. Zie het volgende artikel.

MONTFORT, voorm. kast. in *Opper-Gelder*, in het *Ambt-van-Montfort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. van *Roermonde*, gem. *Montfort*, landwaarts in, op eenen verheven grond.

De stichting van dit kast. wordt, aan HENDRIK VAN MONTFOORT, Bisschop van Luik, toegeschreven, wiens broeder OTTO III, Graaf van *Gelder* was, en men voegt daarbij, dat hij daartoe zoude gebruikt hebben, de steenen van zekere sterkte, die weleer te Wijk, tegenover Maastricht, bij de Maasbrugge, was aangelegd, welke gemelde Bisschop, in oorlog zijnde tegen de Brabanders, had doen afbreken en de steenen derwaarts doen vervoeren. Men begon den opbouw in 1251 en het was niet voor 1267 voltooid. Op dit slot hebben de Geldersche Vorsten dikwerf hun hof gehouden. Ook heeft REINALD II, Hertog *van Gelder*, er zijnen vader REINALD I, gevangen gehouden, tot dat deze er in het jaar 1326 overleden is.

Het was ongemeen sterk, maar heeft ook zware belegeringen uitgestaan; onder anderen werd het in het jaar 1388 door FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, vier maanden lang, vruchteloos belegerd. In de Nederlandsche oorlogen is het verwoest geworden.

Er zijn nog overblijfselen van het oude slot te zien, waaronder een hooge en dikke toren, welken men te vergeefs zoude beproefd hebben, door buskruid te doen springen, waardoor echter alleen een groot stuk van het benedenste gedeelte is weggenomen, terwijl het overige staan bleef, dat nu eene zonderlinge vertooning maakt. Voor het overige is het slot door den tijd telkens vernieuwd en verbeterd, en diende vroeger tot de woning van den Drossaard dezer heerlijkheid.

Het gebouw, thans modern ingerigt, wordt in eigendom bezeten door den Heer DU QUESNE.

MONTFORT (AMBT-VAN-), voorm. heerl. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, gedeeltelijk arr. *Maastricht*, kant. *Sittard*, gedeeltelijk arr. en kant. *Roermonde;* palende N. aan de Maas, O. aan de Roer, Z. en W. aan het hert. Gulik.

Deze heerlijkheid, welke zich langs den zuidelijken oever der Maas, van het Oosten naar het Westen, ter lengte van vier uren gaans uitstrekt, is van het Noorden naar het Zuiden omtrent twee uren gaans breed.

Zij bevatte de stadjes, thans vlekken, Montfort, Echt en Nieuwstadt, benevens de d. Roosteren, Maasbracht, Vlodorp, Posterholt, Berg, Linne, Besel en Belfeld, thans uitmakende de gem. Belfeld, Besel, Linne, Maasbracht, Nieuwstadt, Posterholt, Roosteren en Vlodorp. Men telt er tegenwoordig 1222 h., bewoond door 1290 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7000 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

Naast bij de Maas is de grond redelijk vruchtbaar, bestaande in zaai- en weilanden, maar, hoe verder van de rivier verwijderd, hoe schraalder, dewijl zij daar uit heiden- en moergronden, ook gedeeltelijk uit bosschen bestaat.

Deze landstreek had eerst aan den Graaf HENDRIK VAN WITTENBERG toebehoord, en werd daarna bezeten door den Hertog VAN AARSCHOT. In het jaar 1647, gedurende de vredesonderhandelingen te Munster, en eer dit verdrag dadelijk was gesloten, had FILIPS IV, Koning *van Spanje,* deze landstreek onder den titel van eene heerlijkheid, welker inkomsten jaarlijks geschat werden op vijf en twintig duizend gulden, met hoog, middelbaar en laag geregt, geschonken aan FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, benevens de heerl. Turnhout, in het noorderdeel van Braband gelegen, welke destijds jaarlijks tien duizend gulden opbragt; doch deze gifte geschiedde, onder voorwaarde, dat hij die van den Koning ter leen zou houden, gelijk de Prins daarbij ook plegtig beloofde, dat de Roomsche religie aldaar in dien staat zou blijven, in welke zij gedurende de Spaansche regering, ten alle tijde, zich bevonden had. Onder dezen titel zijn derhalve de Prinsen van Oranje een geruimen tijd bezitters dezer heerl. gebleven; zij was daarom mede onder de nalatenschap van Prins WILLEM III, Koning *van Engeland*, doch bij deeling dezer erfenisse, in 1732, tusschen den Koning van Pruissen en WILLEM IV, Prins *van Oranje,* aan den eerstgenoemden toegewezen. Het schijnt echter, dat de Koning van Pruissen, die, bij den vrede van Utrecht, in 1713, het grootste gedeelte van het Overkwartier van Gelder van den Spaanschen Koning FILIPS V bekomen had, zich al reeds te voren het eigendom van dit AMBT-VAN-MONTFORT had toegeëigend, dewijl in het daarna gevolgde Barrière-tractaat van 1715, waarbij Keizer KAREL VI, de oppermagt (souvereiniteit) over dit ambt aan de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden afstond, bij artikel XVIII uitdrukkelijk bepaald werd, dat deze afstand geschiedde, buiten nadeel en behoudens alle regt, hetwelk Zijne Majesteit de Koning van Pruissen, over dit ambt, zou mogen toekomen, zonder dat daarbij van het huis VAN ORANJE eenigzins wordt gewag gemaakt. Hoe dit ook zij, sedert de gevolgde deeling, in 1732, heeft de Koning van Pruissen dit ambt bezeten, als een leen van de Algemeene Staten, die, uit kracht van het Barrière-tractaat, ten aanzien der oppermagt,

door gemelden afstand, in het regt des Konings van Spanje, getreden waren. Daarom was het koninklijk huis van Pruissen verpligt bij voorkomende gelegenheid van sterfgevallen, het leen te doen verheffen bij het Hof van Venlo. Over de leenen, in dit ambt van Montfoort gelegen, was in het jaar 1717 verschil ontstaan tusschen den Staat en den Koning van Pruissen, FREDERIK II, die zich het regt daarover trachtte aan te matigen. Dan door de Algemeene Staten werd betoogd, dat deze leenen, nimmer van Montfoort, maar van het Hertogdom Gelder hadden afgehangen: waardoor dit verschil met der haast beslist werd. Dan in den jare 1769, heeft de toenmalige Koning van Pruissen, FREDERIK III, *de Groote* toegenoemd, dit ambt met alle de daaraan verknochte heerlijke voorregten, verkocht voor de som van twee honderd vijf en zeventig duizend gulden, aan WILLEM V, Prins *van Oranje*, waardoor toen alle de heerlijkheden uit de nalatenschap van Koning WILLEM III, op het grondgebied van dezen staat gelegen, door het huis VAN ORANJE bezeten werden.

MONTJAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

MONTPANG; oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de *Tjilowong*.

MONTPELLIER, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek;* palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuwen-Aanleg-en-Languedoc, benedenwaarts aan de verl. plant. Mariëndal. Thans is het een militair piket.

MONTRADO of MONTRADAK, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het vorst. en 20 u. Z. W. van *Sambas*. De huizen zijn naar den Chineschen trant gebouwd; de bevolking bestaat meerendeels uit Chinezen; het vlek ligt in eene aangename vlakte, en is één uur lang.

In de omstreken zijn goudmijnen. Deze worden in groote en kleine verdeeld; van de eerste vindt men er dertien, van de tweede zeven en vijftig, welke thans bewerkt worden. Deze mijnen worden inzonderheid door Chinezen bewerkt; het goud wordt er veelal ter diepte van vijf of zes voeten, in beddingen ter breedte van dertig tot veertig voet, bij eene diepte of dikte van tien voeten of minder, gevonden; de bewerking en zuivering geschiedt genoegzaam op eene even eenvoudige wijze, als die der tinmijnen op Bangka; het goud wordt uit den goudhoudenden grond uitgewasschen, waarbij de Chinezen met meer oordeel dan de inlanders te werk gaan. De groote mijnen vorderen van honderd tot twee honderd werklieden, de kleine niet meer dan dertig. Er worden soms klompen gedegen goud gevonden, die, naar men verzekert, tien oude ponden wegen; ja zelfs verhaalt men, dat er stukken van ongeveer vijf en twintig ponden zwaar zijn opgegraven. De mijnen van Borneo moeten, volgens sommigen, jaarlijks eene waarde van tien tot veertien millioen guldens, volgens anderen, van zestien tot twintig millioen opleveren, terwijl men zegt, dat de Chinezen wel van anderhalf tot twee millioen guldens en meer aan goud naar hun vaderland zenden, of op hunne terugreize derwaarts medenemen.

In September 1824 verzetteden de Chinezen zich tegen het in bezit nemen van MONTRADO, waartoe wij volgens de geslotene overeenkomsten regt hadden en drongen door onwederstaanbare overmagt onze troepen tot den terugtogt, waarbij wij eenig geschut moesten opofferen en eenige manschap verloren. Prijzenswaardig was echter de trouw, door de Sultans van Sambas en Pontianak in deze zaak bewezen.

MON-TRESOR, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant, Welgelegen, benedenwaarts aan de koffijplant. Nijd-en-Spijt; 1000 akk. groot; met 123 slaven. De Negers noemen haar PICHOTOE.

MONT-ST-JEAN, Fr. naam van den ST. JANSBERG, in de heerl. *Johannisberg*, grooth. *Luxemburg*. Zie JANSBERG (ST.).

MOOI-JAPENGAT (HET), water in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oostzanen*, tegen den zeedijk van het IJ, ½ u. Z. W. van het dorp.

MOOIJE-HEL (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEL (DE MOOIJE-)

MOOIJE-KEEN (DE), oude naam van de ROODEVAART, water, prov. *Noord-Braband*. Zie ROODEVAART (DE).

MOOIJE-KEEN (DE), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, *Vierde* distr., kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heiningen*; palende N. aan de gem. Klundert, O. aan Standdaar-buiten, Z. aan de rivier de Dintel, W. aan den Ouden-Fijnaartspolder.

Deze pold., welke in het jaar 1768 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 bund. 50 v. r., alles schotbaar land; bevat één h., zijnde eene boerderij, en wordt door een open sluis, op de rivier de Mark en Dintel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris Penningmeester.

MOOK, oudtijds MOLLDIJCK, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 14 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Gennep*, gem. *Mook-en-Middelaar*, aan de Mokerheide en aan de Maas, langs welke het zich zeer aangenaam uitbreidt, 7° 45′ 2″ N. B., 23° 32′ 47″ O. L.

Men telt er 109 h. en 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene mouterij.

De R. K., die er 580 in getal zijn, onder welke 500 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. ANTONIUS toegewijd, is een schoon oud gebouw, met eenen vierkanten toren, met scherpe spits, en van een orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Ten Noorden van het dorp is een gierpontveer op Katwijk.

Den 19 Februarij 1799 werden door eene sterke beweging in het ijs in de Maas, eenige huizen in dit dorp vernield. Den 20 Januarij 1820 zette zich een ijsdam tusschen Heumen en MOOK in de Maas, waardoor de bandijk doorbrak en er groote schade werd aangerigt.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

MOOK-EN-MIDDELAAR, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Gennep* (11 k. d., 13 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Geldersche gem. Groesbeek, N. O. en O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Ottersum, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat de d. Mook en Middellaar, benevens de gehuchten Bisselt en Plasmolen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1879 bund. 34 v. r. 40 v. ell., waaronder 1796 bund. 97 v. r. 15 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 197 h.,

bewoond door 234 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1040 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene mouterij en eenen koren- en papiermolen.

De inw., die op 20 na, allen R. K. zijn, maken de twee par. van Mook en Middelaar uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

De 20 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Gennep*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Mook en ééne te Middelaar, welke te zamen door een gemiddeld getal van leerlingen bezocht worden. Te Middelaar bestaat ook eene Fransche kostschool.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van St. Lambertus.

MOOKHOEK, pold. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravenhage*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*, welke een gedeelte van den polder *Mookhoek-en-Trekdam* uitmakende.

MOOKHOEK, b. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en ½ u. Z. van *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*.

MOOKHOEK-EN-TREKDAM, pold. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*; palende N. aan den Mijlpolder en het Klein-Koningrijk, O. aan de Dordsche-kil, Z. O. aan den Kilpolder en den Strijensche-polder, Z. W. aan den Noordkavelsche-polder, W. aan den pold. Nieuw-Bonavonture.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 343 bund., en wordt door 1 sluis van het overtollige water ontlast.

MOOLEN (TER), naam, onder welken het kast. Ter-Mollen, in *Zalland*, prov. *Overijssel* wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Mollen (Ter-).

MOOLENWIJK, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 4 u. N. W. van *Middelburg*, gem. en 5 min. Z. van *Oostkapelle*.

MOOLHOEK, hoek of blok van den pold. *Velgersdijk*, in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgersdijk*, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 48 bund.

MOON-ONG of Moo-Ong, kl. eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de westkust van het eil. Passau, 2° 58′ Z. B., 117° 53′ O. L.

MOORDAKKER, stuk lands in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, onder *Herveld*, gem. *Valburg*, waarvan de legende verhaalt, dat hier éénmaal een groote veldslag zoude hebben plaats gehad.

MOORDENAARSBRAAK (DE), water of braak in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, aan den zeedijk bij Warder.

MOORDENAARSWOUDE, volgens sommigen de eigenlijke naam van het d. Murmerwoude, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Murmerwoude.

MOORDHOEK, oude naam van zeker plein te *Dordrecht*, berucht wegens het moorddadig gevecht, daarop in het jaar 1046 geleverd, toen Dirk IV, Graaf *van Holland*, met zijne knechten en de burgers van die stad, de Luikerwalen, die zich bij overrompeling van de stad hadden meester gemaakt, weder de vest uitdreef.

MOORDPLAAT, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bovendood.

MOORDRECHT, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, (4 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. Zuid-Waddinxveen en Broek, O. en Z. O. aan den IJssel, die haar van de gem. Gouderak scheidt, Z. aan Nieuwerkerk-aan-den-IJssel, W. aan Zevenhuizen.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Moordrecht en den Polder-van-Vollenhoven, bevat het d. Moordrecht, benevens eenige verstrooid liggende h. en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1706 bund. 63 v. r. 19 v. ell., waaronder 1697 bund. 48 v. r. 13 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 176 h., bewoond door 441 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den henniphandel, welke er sterk wordt gedreven, en waartoe MOORDRECHT ook bijzonder voordeelig is gelegen. — De wolkammerijen werden er vroeger met kracht doorgezet, thans is dit echter grootelijks verminderd, vele handen vinden ruime bezigheid in de 26 lijnbaanen of touwslagerijen, welke men er aantreft; verder geeft de steenbakkerij die er is, aan eenigen mede een aanmerkelijk bestaan, ook heeft men er eene scheepstimmerwerf. Door dat alles vinden weder veelerlei soorten van handwerkslieden arbeid, als daar zijn scheepmakers, timmerlieden, metselaars, smids en vele anderen. — Het ontbreekt te MOORDRECHT vooral niet aan winkels in allerlei koopmanschappen en levensbenoodigdheden.

De Herv., die er 1800 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest JOHANNES ISERMAN, die in het jaar 1587 herwaarts kwam en in het jaar 1588 reeds tot opvolger kreeg FLORENTIUS MAREI. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, verdient melding de door zijne veelvuldige schriften bekende JOHANNES JANSONIUS, die in 1737 Emeritus werd en in 1745 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de regering van Rotterdam.

De Remonstranten, van welke men er 80 telt, maken eene gem. uit, welke tot de *Tweede* klass. behoort.

De R. K., van welke men er 330 aantreft, maken met die uit de burgerlijke gem. *Nieuwerkerk-aan-den-IJssel* en *Zevenhuizen*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort, 800 zielen en onder deze ruim 400 Communikanten telt en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 4 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Gouda* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door de stad Rotterdam.

Het d. MOORDRECHT, van ouds MOERDRECHT en nu dikwijls in de wandeling MOORD genoemd, ligt 3½ u. N. O. van Rotterdam, ¾ u. Z. W. van Gouda, aan den straatweg, tusschen die beide plaatsen en aan den IJssel, schuins tegenover Gouderak.

De naam van dit d. wordt op meer dan eene wijs afgeleid. Gansch onwaarschijnlijk komt het ons voor, dat de oorspronkelijke naam MOORD zou geweest zijn. van de onthoofding of den moord, dien JOHANNES *de Dooper*, ondergaan heeft. Aan hem namelijk werd de kerk van het dorp gewijd, op het feest ter gedachtenis dezer onthoofding, dat jaarlijks valt op den 29 Augustus. Men heeft echter lust gehad, om naderhand op deze benaming van MOORD, in het zamenstellen van een zegel voor de kerk van MOORDRECHT, te zinspelen. Op dit zegel

ziet men eene maagd, zich vermakende in het boek der *Heilige* Schrift, en zittende op den grondsteen van 's Heilands toegerekende verdiensten en geregtigheid, doch omringd door drie gewapende moordenaars, die op haar aanvallen, met de belaging des Duivels, de bestorming der vijanden en de verleiding der wereld. Maar zij blijft gerust in het midden van de gevaren, zoo dat de poorten der Helle haar niet zullen overweldigen, gelijk de woorden van het randschrift getuigen: *Tuta inter latrones* (veilig onder de moordenaars). Natuurlijker, hoewel niet volstrekt zeker, komt de benaming van Moordrecht voor, van de moerige en veenachtige gronden, waaruit de gemeente bestaat en een drecht, dat is eene overvaart of een overtoom, die men hier zou gehad hebben. Men vindt Moerdrecht reeds genoemd in eenen brief van Floris IV, Graaf *van Holland*, van het jaar 1225, waaruit blijkt, dat de Graven van Holland hier eenen tol of tolhuis, waarschijnlijk aan den IJssel gehad hebben. Met reden zou men mogen gissen, dat dit tolhuis een kwartier uurs van het tegenwoordige dorp gestaan heeft. Hier heeft men nog een hoofd, hetwelk naar den IJssel uitsteekt. Aan de binnenzijde van dit hoofd liggen nog eenige grondslagen van huizen, schuren en woningen. Vroeger heeft men er eenige penningen en ander Romeinsch huisraad opgegraven.

Het d. ligt naar den kant van den IJssel bijzonder aangenaam, door de binnenlandsche scheepvaart naar Zeeland en Vlaanderen.

Hier heeft men een zeer fraai gezigt over den IJssel, op het naburige Gouderak en den Crimpenrewaard. De doortogt der rijtuigen naar de steden Gouda en Rotterdam maken het zeer levendig.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie gestaan heeft, en aan de onthoofding van den H. Johannes was toegewijd, is in 1574 afgebrand. Na dit onheil, tot in het jaar 1657, werd er de godsdienst verrigt in een groote houten loots, waarop in het gezegde jaar 1657, een aanvang werd gemaakt met het bouwen van de tegenwoordige fraaije steenen kerk. Deze heeft drie onderscheidene gevels, als eenen voor, eenen achter, en eenen in het midden, zoo dat zij een kruis vertoont. Deze drie gevels maken uit, de voorste en achterste het ruim der kerk, en de middelste het koor, dat met een houten hek is afgesloten, en van binnen met onderscheidene zitplaatsen, zoo ter viering van het H. Avondmaal, als voor de catechisatiën is voorzien. Dit koor, zoowel als de ruimte der kerk, is redelijk groot en zeer luchtig. De kerk, die op geene pilaren rust, kan eene menigte toehoorders bevatten. In het jaar 1818 is deze kerk, door milde en ruime liefdegiften der gemeente, in het bezit gekomen van een fraai orgel, hetwelk vroeger gediend had in de Fransche kerk te Gouda. De Doop en het Avondmaal worden hier geheel uit zilver bediend; de groote of broodschotel, bij het Heilige Nachtmaal gebruikt wordende, heeft vier en twintig duim Rhijnlands in diameter en is zeer kunstig bewerkt, pronkende met de afbeeldingen van de geboorte en het leven van den Zaligmaker, en de bekers met de afbeeldingen der twaalf Apostelen.

De Remonstrantsche kerk is een ruim en wel geschikt gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, die buiten het d. staat en aan de *Onthoofding van den* H. Johannes is toegewijd, is een aanzienlijk gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

De kermis valt in op Zondag na 7 Augustus.

Moordrecht is de geboorteplaats van den Zeekapitein Zonnemans.

In de oude historiën van ons land is MOORDRECHT bekend, door eene nederlaag van een gedeelte van het Hoeksche volk, waarmede Jonker FRANS VAN BREDERODE in Rotterdam lag. Deze knechten trokken den 17 Junij 1489 uit, om leeftogt in de stad te halen, waartoe zij wel tachtig schuiten, met allerhande voorraad beladen, bijeen verzameld hadden, welke zij door de veenen op de heimelijkste wijze dachten binnen te krijgen, onder het beleid van JAN VAN NAALDWIJK, HENRIK VAN WITS en KORNELIS TRESLONG; doch de Stalmeester van MAXIMILIAAN, Roomsch Koning, die tegen de Hoekschen, over 's Konings benden het gebied voerde, van dezen aanslag verwittigd, trok tegen hen op en versloeg hen bij MOORDRECHT, bemagtigde de schuiten en nam Heer JAN VAN NAALDWIJK en HENDRIK VAN WITS benevens wel 350 soldaten gevangen, terwijl TRESLONG sneuvelde en nevens hem wel 550 man door 's vijands wapenen omkwamen of verdronken. Het mislukken van dezen togt was oorzaak, dat Jonker FRANS VAN BREDERODE Rotterdam moest ontruimen. Men wil dat zekere kade, tusschen de Ambachten van MOORDRECHT en Nieuwerkerk, de Jonkerskade geheeten, waarvan nu verre het grootste gedeelte verveend is, haren naam van dit gevecht zou gekregen hebben, omdat Jonker, of Heer JAN VAN NAALDWIJK hier het leven liet, hoewel de Hollandsche kronijk getuigt, dat hij zich kort na zijne gevangenis, heeft vrij gekocht.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van keel met eene achtpuntige ster van zilver.

MOORDRECHT (POLDER-VAN-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Moordrecht*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 920 bund., en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en Secretaris en twee Ambachtsbewaarders.

MOORIAANSHOOFD, geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. N. W. van *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*, ½ u. Z. W. van *Nieuwerkerke*, waartoe het behoort; met 4 h. en 30 inw.

MOORIMOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

MOORKERK of MOORSKERKE, naam, onder welken het dorp *Groede*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, op sommige oude kaarten voorkomt. Zie GROEDE.

MOORSCHE-BEEK (DE), water in *Eemland*, prov. *Utrecht*, dat zich in de gem. *Leerdam*, met de Hamersveldsche-beek vereenigt.

MOORSCHEHOEF, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie MORSCHOEVEN.

MOORSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Asten*, gem. en 20 min. W. van *Lierop*; met 7 h. en ongeveer 50 inw.

MOORSMEER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel*. — Deze pold. was vroeger een meer, dat nu bedijkt is.

MOORS-POLDER, eigenlijk 's GERRARD-DE-MOORS-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, voorkomende in het accoord van den Abt van St. Pieter te Gent, met het kapittel te Doornik van 7 Maart 1330: als liggende tegen de haven

van Hugo-Vliet, aan de oostzijde. Buitendien wordt daarin ook de nog bestaande GERARD-DE-MOORSPOLDER onder de Groede vermeld. Zie voorts GERARD-DE-MOORSPOLDER.

MOORSWATERING (DE), oude naam eener dijkaadje in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, welke niet anders dan de WATERING-VAN-GROEDE kan geweest zijn. Zie GROEDE (DIJKAADJE-VAN-).

MOORTHUIZEN, geb. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, arr., distr. en 6½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. N. van *Druten*, gem. en 2 u. van *Appeltern*, ¾ u. N. O. van *Alphen*; met 29 h. en ruim 160 inw.

MOORVELD, geh. in het *Land-van-Overmaze*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. van *Meerssen*, gem. en ½ u. O. van *Ulestraeten*; met 12 h. en 80 inw.

MOOSDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, 2 u. en 20 min. Z. van *Deurne*, waartoe het behoort; met 48 h. en ruim 270 inw.

MOPENTIBO, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts, aan de koffijplant. Peperpot, benedenwaarts aan de Suikerplant. Meerzorg; 604 akk. groot.

MORA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts op KRAWANGO.

MORA of MORWABA, kaap in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Westkust*.

MORATAY of MORATI, eil., in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*. Zie MORTY.

MORDIJK, geh. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*, in de heerl. *Oost-Barendrecht*.

MORDROEGRON, naam, welken de Negers geven aan den kweekgrond GOEDE VERWACHTING, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GOEDE VERWACHTING (DE)

MOREA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname* ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. la Providence, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Venetie; 900 akk. groot; met 6 slaven. Voorheen heette deze houtgr. PORTO BELLO. De Negers noemen hem PIENTO.

MORGEN (DE HONDERD-), onbehuisde pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie HONDERD-MORGEN (DE) (1).

MORGENSTER (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant Johanna Catharina, benedenwaarts aan de koffijplant. de Eendragt; 1000 akk., groot. De Negers noemen haar LEYSNARI.

MORGENSTOND (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. land van Suzanna'sdal, benedenwaarts aan de

(1) Evenzoo zoeke men de overige met MORGEN zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

koffijplant. Clevia; 800 akk. groot; met 114 slaven. De Negers noemen haar BEKKRIE.

MORGENSTOND (DE), voorm. buitenpl. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1¼ u. N. O. van *Amstelveen;* in den Amstelveensche-polder.

MORIGE, geb. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. W. van *Wedde*, aan den Westerdijk, op eenen schralen zandgrond; met 19 h. en 100 inw. Over dit geb. loopt het voetpad van Wedde naar Blijham.

MORK (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel* en *Dantumadeel*. Zie MURK (DE) (1).

MORO, kust in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de oostzijde van dat eiland.

MOROD, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

MORONKOU of MORONKO, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Degrumba*, 6 u. W. van *Daboïa*, en 80 u. N. O. van *Coumassie*. De huizen hebben geene deuren, men klimt er met ladders door het dak in, en neemt de ladders weg, om niet overvallen te worden.

MORRA of MORHA, d, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, 2 u. N. O. van *Dockum*, aan de Morstervaart.

Het ligt rondom in eenen rijweg besloten en heeft eene goede b., met 330 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Morra-en-Lioessens*. De kerk is een langwerpig gebouw, met eenen dikken, stompen toren, en van een orgel voorzien, dat in 1740 vervaardigd is.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Voorheen lagen hier de staten: Hooghuistra, Botma, Heemstra en Nittema, aan welke als een oud voorregt, het kerkvoogdijschap voor altijd verknocht is bij beurten. Het klooster Weerd behoorde hier mede onder.

In den nacht tusschen 16 en 17 Augustus 1843 is eene boerderij in dit d., door het broeijen van het hooi, geheel in de asch gelegd.

MORRA, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1¼ u. W. van *Sneek*, 10 min. N. W. en onder het behoor van *Abbega*, aan de Wymers; met 3 h. en 15 inw.

Voorheen had men er de staten Attema, Bonninga en Sytinga.

MORRA (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant en 2 u. Z. Z. O. van *Hindeloopen*, 10 min. N. van *Hemelum;* waartoe het behoort.

MORRA-EN-LIOESSENS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft er twee kerken, ééne te Morra en ééne te Lioessens, en telt er 800 zielen, onder welken 100 Ledematen. FOLCARDUS, die in 1567 te Morra R. K. Priester was, moest wegens zijne

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige woorden, elders wel eens MOR gespeld, welke hier niet gevonden worden, op MUR.

Hervormde gevoelens vlugten. Vervolgens werd Morra, eerst in vereeniging met *Metslawier*, door den zelfden Predikant bediend. De eerstbekende is Sextus Gellii, die hier reeds in 1605 stond, en in 1616 of 1617 is overleden. Gedurende de dienst van Cornelius Hieronimi, die er in 1617 was gekomen en in 1650 overleed, had de scheiding plaats, en wel in 1631, waarop *Lioessens* bij Morra werd gevoegd en Nijawier bij Metslawier, terwijl C. Hieronimi te Morra-en-Lioessens bleef.

MORRAMEER (HET) of de Morra, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, hetwelk door de Dammenpoel met de *Kuilart*, door de Diepesloot met de *Groote-Gersloot*, en door den Houtendam met de *Geeuw* in verbinding staat.

MORRA-WIELTJE (HET), watertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, onder het behoor en 10 min. Z. O. van *Wilsum*, ¼ u. N. W. van Abbega, van de Wijmers doorstroomd. Het ontleent zijnen naam van het daar omstreeks gelegen buurtje Morra.

MORREN, buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 12 u N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. N. O. van *Elburg*, gem. en 1½ u. O. van *Doornspijk*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 100 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. J. H. Raedt van Oldenbarnevelt.

MORSCH (DE HOOGE-), b. in *Rijnland*, arr. en palende aan de st. *Leyden*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, 1 u. Z. W. van Poelgeest.

Deze b. strekt zich uit van de Morschpoort der stad Leyden tot aan de Haagsche-Schouw.

MORSCHOEVEN of Moorschoef, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Veghel*, gem. en ½ u N. van *Erp*; met 60 h. en 180 inw.

MORSSEBELSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

MORSTERVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, dat, te Morra uit de *Dijksterraart* voortkomende, met eene zuidelijke strekking naar de *Zuider-Ee* loopt en zich daarin ontlast.

MORSWAAL (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in het *Hof-Ambacht*, aan den Sparendamsche-dijk.

MORTEL, ook wel de Mortel genoemd, b. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Helmond*, gem. en ½ u. Z. van *Gemert*; met 70 h. en 430 inw.

Er is hier eene kapel, aan den H. Antonius toegewijd, welke tot de par. van *Gemert* behoort, en bediend wordt door eenen Rector of Prepositus, zonder regt nogtans van pastorale bediening.

MORTEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2¼ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Tilburg*, gem. en ¼ u. N. O. van *Udenhout*; met 20 inw.

MORTEL (DE), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, dat onder Hilvarenbeek zijnen oorsprong neemt.

MORTES, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorde. Zie MOTIR.

MORTIERE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gedeeltelijk gem. *Middelburg*, gedeeltelijk gem. *Arnemuiden*; palende N. aan de heerl. Nieuwerkerke, O. aan het Arnemuidsche-kanaal, Z. aan de heerl. Welsinge, W. aan de heerl. den Hayman, terwijl de oudehaven van Middelburg er doorloopt.

Deze heerl bevat niet dan eene hofstede. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24 bund. 48 v. r. 78 v. ell.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Arnemuiden*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Arnemuiden*.

Vroeger zoude daarin een dorp van dien naam gelegen hebben, waarin zich in 1462 onderscheidene inwoners van Oud-Arnemuiden vestigden, toen die plaats door de vele doorbraken gevaar kreeg.

Beoosten de oude haven van Middelburg stond voorheen het Huis-te-Mortiere, hetgeen een regulierskIooster geweest is. Zie het volgende art.

MORTIERE (HET HUIS-TE-), voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en ¼ u. O. ten Z. van *Middelburg*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Arnemuiden*.

Vroeger heeft op den grond van deze buit. een klooster gestaan, Mariaashof genoemd. Zie dat woord.

MORTY, MORTAY, MORTI, MORATI, MORINTAY, MORTAAY, MOROTOI of MORATAY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van Gilolo, waarvan het door eene straat van den zelfden naam gescheiden is.

Het strekt zich van 2° tot 3° N. B. en van 145° 50′ tot 146° 5′ O. L. uit, is twee en twintig mijlen lang, drie tot acht mijlen breed en slecht bewoond, maar wordt uit Gilolo, ter inoogsting van de aldaar overvloedig groeijende sago, druk bezocht.

Dit eiland staat onder den Sultan van Ternate, en bestaat, aan de oostzijde, uit hoog land, doch naar het Westen is de oppervlakte lager. In het midden heeft het hoog gebergte, en levert veel sago op. De vuurberg Tolo heeft in oude tijden sterk gewoed en alles in zijnen omtrek verwoest.

MORTY (STRAAT-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen het noorder schiereiland van Gilolo en het eiland Morty.

In die straat treft men eenige riffen aan, zoo dat zij langs de zijde van Morty voor onveilig moet gehouden worden.

MOSA, Lat. naam van de riv. de MAAS, prov. *Gelderland*, *Limburg* en *Noord-Braband*. Zie MAAS.

MOSANUS, MOSAO of MOSARIORUM, voorm. graafs., waarvan *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, een gedeelte uitmaakte. Zie MAASGOUW.

MOSA-WALA, Lat. naam van het LAND-TUSSCHEN-MAAS-EN-WAAL, prov. *Gelderland*. Zie MAAS-EN-WAAL (HET LAND-TUSSCHEN-).

MOSCOVISCHE-REEDE, reede in het Noorden van de *Zuiderzee*, aan de zuidoostkust van *Texel*, waar de Oostindievaarders op den wind wachten. Het is ook een doortogt tusschen de zuid- en oostelijke wallen van Texel en het Balgzand; ten noorden, tusschen Texel en de Vogel- en Robbezanden, wordt hij de KOOPVAARDERS-REEDE genoemd.

MOSEL (DE), Hoogduitsche naam van de riv. de MOEZEL, in het grooth. *Luxemburg*. Zie MOEZEL (DE).

MOSELGAU of MOESELGOUW, in het Lat. PAGUS MOSELLENSIS, voorm. landstreek aan de Moezel, thans een deel uitmakende van het grooth. *Luxemburg*, het kon. *Frankrijk* en het kon. *Pruissen*.

Naar het Noorden was het door de Ardennergau en de Bitgau, naar het Oosten door de Niedgau, naar het Zuiden door de Voivregau en naar het Westen door de Voivregau en de Ardennergau bepaald.

Men vindt van deze gouw melding gemaakt in eene oorkonde van Koning PEPIJN van het jaar 753, in het reglement der landsverdeeling van LODEWIJK *de Zachtmoedige*, in 835, bij de rijksverdeeling door LOTHARIUS, in 870, en in andere documenten der middeleeuwen.

De volgende plaatsen van de MOSELGAU worden in oorkonde genoemd: Agelvingen, Auviniacum, Alkesingas (Elfingen), Aviniacum (Aubigny), Villa-Berge (Berg-bij-Sierk), Billich (Wasserbillig), Bodinga (Budingen), Burminuinga (Burmeringen), Camenemetum (Cheminot), Carisiago-super-fluvium-Ribersa (Kirscham-Bibersam bij Thionville [Diedenhoven]), Cuchima (vermoedelijk Cochem), Daleim (Dalheim), Dauntorf (Daudendorf), Funkesheim (Fuxem), Hagelinga (waarschijnlijk Hagelsdorf), Halboldingen, Haldingas (Holdingen), Lentingen (Lenningen), Luckesinga (misschien Losenich), Loavia (Lieven(, Rivenacha (Rivenich), Curtis-Machra (Koenigsmacher), Lorricke (Lürsch), Baldebruno (Waltrach), Hildenesheim, Waleheim, Spica, Brunniche, Marancum (Maringen), Merte (Mertert), Merila (Merll), Soacum (Sweich), Moebrium, Villare (Villers), Mulsberg (castellum ducis Mosellaniœ), Muodenfurth (Muthfort), Noviacum (Neumagen), Octringas (Oetringen), Putlinga (Puttlingen), Sunungen (Senningen), Rochertagas super fluvio Horne (Roslange-sur-l'Orme), Rodelinga (denkelijk Rodenburg), Rumiliacum (Rumily), Winchra (Wincheringen) en Bruonicke (Beuren).

Volgens de Kronijkschrijver St. BERTIN is dit land door LODEWIJK *den Zachtmoedige*, in 839, tot een hert verheven, welk hert. men nogtans niet moet verwarren met het latere hert. MOSELLANE. Zie dat artikel.

MOSELLA, Lat. naam van de riv. de MOEZEL, in het grooth. *Luxemburg*. Zie MOEZEL (DE).

MOSELLANE of OPPER-LOTHARINGEN, voorm. hert., thans begrepen in het grooth. *Luxemburg*, het kon. *Frankrijk* en het kon. *Pruissen*.

Dit hert. werd in 959 opgerigt door BRUNO, Aartsbisschop van Keulen, en begreep den Elzas, Lotharingen (Lorraine), Luxemburg en Trier.

Het werd MOSELLANE genoemd, omdat de Moezel, van haren oorsprong tot haren uitloop, deze gansche uitgestrektheid lands besproeit.

In vervolg van tijden zijn de Elzas, Luxemburg en Trier van dit hertogdom afgescheiden geworden, waarna ook de naam van MOSELLANE heeft opgehouden te bestaan.

MOSELLE (LA), Fr. naam van de riv. de MOEZEL, in het grooth. *Luxemburg*. Zie MOEZEL (DE).

MOSELLOOP (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat ½ u. Z. W. van *Groot-Schoot*, onder de gemeente Budel ontspringt, vervolgens noordwaarts aanstroomt langs het dorp Budel, alwaar het eenen noordwestelijken loop neemt, en zich, een vierde uur gaans van dat dorp, in den *Groote-Rul* ontlast.

MOSERI, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 10 m. bewesten Ketembe, op 6° 30′ N. B. en 149° 48′ O. L., rondom op een rif, dat overal wel één mijl breed is.

Dit eil. strekt zich meest N. ten O. en Z. ten W. uit, heeft maar eene kleine baai aan den oostkant, en is omtrent vijf mijlen lang en vier mijlen breed. Naauwelijks eene mijl daar bezuiden ligt een klein eiland, van twee of drie mijlen in het rond, mede rondom op een rif en meest Z. en N. gestrekt. Eene mijl zuidoostelijk heeft men een rif van drie of vier mijlen, in het N. drie en in het Z. twee mijlen breed, en dat in het N. wat naar binnen inbuigende is. Daarop liggen vijf eilandjes, twee in het N. W., twee in het N. O. en één in het Z.

MOSIKA-DE-VROE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Vossenburg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Vossenburg.

MOSINGER-HOFF, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. Z. O. van *Diekirch*, gem *Brensdorf*.

MOSSAPPAL of Mosappal, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

Het lag eertijds eene halve mijl van het strand, achter den hoek van Mamoa, op eenen heuvel, doch eene mijl beoosten Hila, maar later lagen de dorpen Latim, Olon, Sopele en Mossappal, digt bezuiden de vesting, naast elkander.

Dit d. was in het begin der vorige eeuw 136 zielen sterk, waaronder men 35 weerbare mannen en 29 dati's telde.

MOSSEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. 1 u. O. ten N. van *Vorden*, aan de Vordensche beek.

MOSSEL-AA (DE), doorgaans en beter de Mussel-Aa, riv. in de prov. *Drenthe* en *Groningen*. Zie Aa (Mussel-).

MOSSELBANK of Onbekende bank, voorm. schor, prov. *Zeeland*, W. van Wolphaartsdijk, Z. van de Schorren van Hongersdijk, W. van de Schorren van Goenje.

Dit schor is bij de beverschting van den *Wilhelminapolder* daarbij ingedijkt en maakt thans nagenoeg het middelste gedeelte daarvan uit.

MOSSELDAL, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. van *Beetsterzwaag*, ½ u. Z. van Nijega.

MOSSELHOEK (DE), geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 6½ u. O. van *Zierikzee*, kant., gem. en 20 min. W. van *Tholen*; met 4 h. en 30 inw.

MOSSELKREEK (DE), water, prov. *Zeeland*, dat uit de *Eendragt* en het *Slaak* voortkomende, met eene westelijke strekking tusschen het eil. St.-Philipsland ten N., en Tholen ten Z. doorloopt en zich in het *Mastgat naar de Zijpe* ontlast.

Bij de bedijking van het eil. St.-Philipsland in het jaar 1645, werd er wel over gedacht om dat water af te dammen en in die bedijking te begrijpen, doch omdat het te diep was, werd daarvan afgezien.

In het begin van het jaar 1648, werd echter wegens de aanmerkelijke verlanding van dat water, en de vermindering van de scheepsvaart, eene schouwing gedaan en overlegd, om haar aan het eiland te trekken, doch dit is almede van geen gevolg geweest.

MOSSELKREEK (DE), kreek en smal vaarwater, loopende uit het *Kreekerak*, door de verdronken landen van Zuid-Beveland, waar zij zich met andere kreeken vereenigt, en daarmede in de *Ooster-Schelde* uitloopt.

MOSSELKREEK (DE), ondiepe geul in het *Brouwershavensche-Zeegat*, scheidende de *Paardenplaat* van de *Hompelvoet*.

MOSSELT, b. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. ten O. van *Wageningen*, gem. en 1½ u. O. van *Bede*; 1 u. Z. Z. W. van *Otterloo*, waartoe het behoort.

MOSTAARD-DIJK (DE), hooge zandrug in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, van het Z. naar het N. den *Polder-van-Meeuwen* doorloopende.

Deze rug, welken men vermeent het overblijfsel van eenen ouden zeedijk te zijn, neemt eenen aanvang aan den Meeuwenschen-zeedijk, even beneden de sluis van dien naam, en stoot tegen de zoogenaamde Broeksche straat; gaat vervolgens door het Oudland van Broek, ten Z. langs het Nieuwland van Broek over den Biesheuvel, ten O. van het Pompveld, tot aan den Op Andelsche-polder, langs welken hij vervolgens onder den naam van Zoutendijk loopt. Zie voorts dat woord.

MOSTAARD-POLDER (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Herssels (De).

MOSTERD-POLDER (DE), naam, welken de landlieden meestal geven aan den Henricus-polder, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Henricus-polder.

MOSULA, Lat. naam van de riv. de Moesel, in het grooth. *Luxemburg*. Zie Moezel (De).

MOTHON, vorst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong.

MOTI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, N. van het eil. Ceram.

MOTIR, Mortes, Motier of Motil, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, Z. van *Tidor*, W. van *Gilolo*, op 30′ N. B. Het wordt veelal de Pottebakker genaamd, naar de talrijke pottebakkerijen, welke men er aantreft. De inwoners zijn allen pottebakkers en voorzien de naburige eilanden van rood, zwart en allerlei andere soorten van grof aardewerk, hetwelk zij tot zeer geringen prijs en van zeer goede hoedanigheid vervaardigen. Er is eene vulkaan. Het is vruchtbaar in zuidvruchten, palmboomen, bamboes, suikerolie, katoen en kokosnoten. Op dit eil. ligt het fort Nassau, hetwelk echter sedert de uitroeijing der specerijen niet bezet is.

In vroegere eeuwen was het een roofnest, en in 1284 en 1290 werd Ternate door de Motirezen overvallen en gedeeltelijk geplunderd. Het eerste verbond tusschen de vier Koningen der Molukkos werd in 1322 op Motir gesloten, met bepaling, dat onder hen, die van Gillolo den voorrang zou hebben, daarna Ternate en Tidore, en dat eindelijk Batjan zou volgen. De laatste verzette zich hiertegen, doch te vergeefs; zelfs zijn voorgeven, dat zijn voorvader Riko Tjigara de drakeneijeren, waaruit zij allen gesproten waren, gevonden had, kon hem niets baten.

Ten gevolge van het verbond, den 31sten Januarij 1652, tusschen Koning Mander Sjah van Ternate en den Opperlandvoogd Carel ReiniersZoon gesloten, werden op Motir al de Nagelboomen, welke hier jaarlijks honderd baharen, ieder van 550 ponden opbragten, uitgeroeid. Sedert dien tijd is de belangrijkheid van Motir vervallen en er nu en dan slechts een posthouder geweest.

Na het oproerig gedrag des Konings van Ternate, in 1650, zijn zijne magt en grootheid dermate gedaald, dat hij, ofschoon uiterlijk, om staatkundige reden nog vorstelijke eer genietende, een vassal werd van

de Oostindische-Kompagnie, die hem door den Heer Padbrugge had laten beteugelen, zoo dat Motir, met zijne overige bezittingen, aan het gezag dier kompagnie onderworpen werd.

Op verzoek van de Ternatanen, werd in 1609 op Motir door den Nederlandschen Zeevoogd Wittert de steenen vesting Nassau, met drie bolwerken gebouwd, doch deze werd in 1625 weder geslecht door den Zeevoogd Schapenham, die de bezetting naar Makjan verplaatste. De Hopman Schot deed meer dan duizend bewoners van het eiland Cajoe, dat tusschen Batjan en Makjan ligt, alsmede van Gano, een dorp op de zuidkust van Gilolo, naar Motir verhuizen. In 1610 werd de Hopman Adriaan Clementszoon met een korporaal, zeven krijgslieden en drie matrozen, van Motir naar Makjan varende, door Tidorezen overvallen en vermoord.

MOTKREEK, ook wel Mottkreek gespeld, kreek in *Nederlands-Guiana*, op de kust der kol. *Suriname*, welke, uit de *Cottica* komende, met eene noordelijke rigting, in den *Oceaan* uitloopt.

Er ligt eene brandwacht aan den mond, die zeven mijlen O. van Bramspunt gelegen is, alwaar men vroeger een vuur op het strand brandde, om aan de schepen, welke de Suriname willen binnenloopen, berigt te geven, dat zij den mond der gevaarlijke Marowijne reeds voorbij waren. In tijden van oorlog deed deze zelfde wacht ook onderscheidene kanonschoten, om aan de volkplanting te doen weten, dat er eenig schip in het gezigt was, en het op de kust aanlag. De plantaadjen langs deze kreek zijn meerendeels verlaten.

MOTTINGER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Voorhout*; palende N. aan de Zandsloot, O. aan de Teylingerlaan, Z. aan de Sassenheimervaart, W. aan de Zandsloot.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. En telt drie boerderijen onder *Voorhout*. Hij wordt door eenen molen, op de Sassenheimer-vaart van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeester en eenen Penningmeester.

MOTVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 2 u. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, ½ u. Z. O. van *Berlicum*.

MOUKKI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. en 70 u. Z. W. van *Atjieh*, nabij den Indischen Oceaan. In den omtrek is eene rijke kopermijn, waarvan de Atjinezen veel voordeel trekken.

MOULIN-NEUF, Fr. naam van het geh. Neumuhl, in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Neumuhl.

MOUMASA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, lands. *Sokoten*, N. van Takima.

MOUNTAIN, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*.

Deze berg heeft twee naakte ronde punten, waarvan de zuidelijkste de hoogste is. Op de noorder punt, die kaal, effen en met ronde steentjes overdekt is, staat de seinpost van *Midden-Divisie*, waar twee oude militairen als seinwachters post houden.

Op dezen bergtop heeft men N. W. ten N. de plant. Brievengat, N. de plant. Rondeklip en iets meer links op den voorgrond der Savane, eenige kleine woningen van zoogenaamde vrijlieden, N. ten O. de berg

Rondeklip, N. N. O. de plant. St. Catharina, en in de zelfde rigting beneden aan den seinberg, de tuin Mountain, O. N. O. de plant. en baai van Groot-St.-Joris, O. ten N. Klein-St.-Joris, O. Z. O. de Seinpost van Oost-Divisie, Z. O. ten O. St. Barbara, Z. O. Uilenburg, Z. O. ten Z. Boven-Brakkeput, Z. de hoogere bergtop van Mountain, achter welken het van hier onzigtbare Beekenburg ligt. Het zou voor Beekenburg zeer nuttig zijn, dat de seinpost op den Zuider-Bergtop stond, doch deze punt is weder buiten het gezigt van het fort Nassau. Den Zuider bergtop beklimmende, op welken het drooge gras onophoudelijk door een dorren voetpassaat, over de steenbrokken wordt gezweept en waar het veeltijds koud en guur is, ziet men in het zuiden den versterkten toren van Beekenburg, in het Z. W. de plant. Gentiel, W. Z. W. Bottelier en verder in het verschiet Koraal, W. Z. W. de plant. Zuurzak, W. Pareira of Parera, W. ten N. Groot-Saleinja, W. N. W. de tuinen ten noorden van het Schottegat, en meer op den voorgrond het witte huis van Scherpenheuvel, terwijl men van deze zuider bergtop genoegzaam het geheele ooster gedeelte van het eiland kan overzien.

MOUNT-PLEASANT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. O. van de Vaersenbaai.

MOUNT-VERNON, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. O. van de plant. Vriendenwijk, Z. O. van Casacoraal, Z. W. van Buitenrust.

MOURÉE, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Saboe*, ½ mijl beneden Cong, waar de Nederlanders een fort hebben, Nassau genaamd.

MOURITIE, naam, welken de Negers geven aan den kostgr. Purmerende, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Purmerende.

MOUSI (DE) of de Moussy, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Bangka* uitloopt.

MOUTHFORTH, Fr. naam van het d. Muthfort, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Muthfort.

MOY, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de katoenplant. Welgelegen, W. aan de katoenplant. Perseverance; 500 akk. groot.

MOYONG, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende.

MUDA of Mude, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Loppersum*, ½ u. N. O. van Garrelsweer, ½ u. Z. W. van Wirdum, ten N. van het Damsterdiep, nabij Windeweer.

MUDAKKERSCHE-DIJK (DE), dijk in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, loopende langs den Mudakkersche- en Plijnsche-polder, en op eene lengte van 1100 ellen, in eene oostelijke strekking van den Plijnschen-dijk naar den Ruimelschendijk loopende.

MUDAKKERSCHE-EN-PLIJNSCHE-POLDER, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel*, gem. *St. Michielsgestel*; palende N. aan de Haansche akkers, O. aan den Plijnsche-dijk, Z. aan den Mudakkerschedijk, tegen de Ruimelsche beemden en den Ruwenberg, W. aan het kasteel Haanwijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 5 v. r. 87 v. ell. Hij heeft eene houten sluis in den

Plijnschendijk, wijd 4 palm. 4 duim. en voorzien met eene schuif, waarmede hij door de nieuwe St. Michielsgestelsche-polder in het Boschbroek, het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 3 ell. 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 6 ell. 5 palm. à 6 ell. 6 palm. boven A. P. De bedijking van dezen pold. verdeeld zich in drie vakken, waarvan het eene ter lengte van 1430 ellen, genoemd wordt Plijnsche-dijk, het andere, lang 1100 ellen, den Mudakkerschedijk en het laatste vak, lang 330 ellen, is bekend onder den naam van Ruimelsche-dijk. Hij wordt bestuurd door de voornaamste Geërfden.

MUDAL, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Patjitan*.

MUDE (STAD-VAN-DER-), ouden naam van ST.-ANNA-TER-MUIDEN (Zie dat artikel).

Nimmer komt de naam MUDE, hetgeen mond beteekent, op zichzelven voor. Het onderscheid tusschen de stad en de kerk wordt in de oude archieven met veel naauwgezetheid in het oog gehouden. Men leest *de stede van der Mude* en *de kercke van St. Anna* of *de St. Anne kercke ter Mude*. Ook vindt men den naam bestendig zonder *n*. Niet voor den aanvang der zeventiende eeuw is men beginnen te schrijven de STEDE VAN DER MUIDEN; meer nog ST. ANNE TER MUDEN of TER-MUYDEN, thans wordt ST. ANNA TER MUIDEN geschreven. Dat men overigens de H. ANNA niet alleen als Patrones der kerk, maar ook der STEDE VAN DER MUDE, vereerde, blijkt onder andere daaruit, dat men haar beeld liet plaatsen vóór het Schepenhuis *van den waterrechte*, bij de bouwing of de aanmerkelijke verbetering daarvan, omstreeks 1541 (zie de stadsrekening van dat jaar). Dit gebouw schijnt te Sluis gestaan te hebben (1).

Er zijn onderscheidene bewijzen voorhanden dat de STAD VAN DER MUDE nog in de zestiende eeuw eenige beduidenis had, onder andere uit de opnoeming der Gilden, die jaarlijks in de stads rekeningen, bij de verpachting op Sacramentsdag, te vinden zijn. De grootste, ja, geheele verwoesting der stad had plaats, toen PARMA in Vlaanderen viel en Sluis belegerde. De inwoners en ook de Regering waren gevlugt, voor een groot gedeelte naar Middelburg in Zeeland. In dien tijd is ook de kerk verwoest (2) en alleen de toren met het gewelf, zoo als die nog bestaan, aanwezig gebleven. Den 11 April 1595, zijnde de stad toen weder Spaansch, werd door de Regering aan Kerkmeesters toegestaan, eene omstelling op landerijen, *tot het maken van een dack over 't vouteersel* in den toren, hetwelk anders, tot onberekenbare schade, dagelijks stond in te vallen, mitsgaders tot het maken van eenige vensters, *onder vouteersel*, het koopen van eene klocke en *van eenige kerkelijke ornamenten, tot het celebreren van Godelijken dienst, van al welcken zij ghedurende dese troublen ghespolieerd sijn ghewеest bij de rebellen van sijne Majesteit*. Dat dak is nog in den toren en de vensters zijn nog te zien. De klok is denkelijk eene bel geweest, die later door de tegenwoordige is vervangen. De toren diende dus tot uitoefening der R. K. godsdienst, tot dat die der Gereformeerden weder werd ingevoerd; en van toen af voor laatstgenoemden

---

(1) Nog in de zestiende eeuw vindt men publicatien gedaan van wege de wet *der stede van Mude en Waterrechte*. Naderhand was dit waterregt alleen aan de Regering van Sluis verbonden.

(2) Niet door de beeldstorming, zoo als HUNNIUS, *Zeeuwsche Buise*, bl. 82 en 83, schijnt te stellen. Er zijn bewijzen, dat de beeldstorm in deze streek van Vlaanderen van weinig beteekenis geweest is.

tot den aanbouw van het tegenwoordige kerkje, in het jaar 1653, van welke de eerste steen gelegd werd door PIETER WILSENS en de tweede door JOHANNES WILSENS, zonen van den Predikant ABRAHAM WILSENS. Het is een net gebouw, maar klein en zich geheel verliezende tegen den kolossalen toren. De tegenwoordige klok, die in een klokkenhuis op den zuidoosthoek des torens hangt, en ook voor het uurwerk dient, is van 1619, in welk jaar de gemeente ook besloot tot het beroepen van eenen eigen Predikant. Zij is gemaakt door MICHAËL BURGERHUIS, terwijl NICOLAAS DE VOS Baljuw, en ANTONIUS DE KONING Burgemeester waren. Dit alles is op de klok gegoten, benevens een tijdrijm, waarin echter eene fout is, zijnde de *l* in *geschal* eene gewone letter, waardoor men 1569, in plaats van 1619, zoude verkrijgen.

Ons CLoCk gesChal
roept VLIen aL
sLut taune ter MVIen
ras onbeswaert
ter kerCkewaert
hoort 's Heeren woort hVIen (heden).

Uit de stadsrekeningen en de cohieren van den honderdsten en van den vijfden penning blijkt, dat in 1580 nog aangeslagen was Heer ANTHONIE VAN HALLE, Pastoor, die hier reeds van 1567 stond en voor het minst geen vervolgziek man schijnt te zijn geweest; doch uit de acteboeken van Sluis blijkt het, dat reeds op den eersten Januarij van dat jaar alhier de Hervormde Eeredienst werd ingevoerd en door JOHANNES ARCERIUS, Predikant te Sluis, de eerste preek gedaan werd. In het zelfde jaar werd ook het zilver der kerk geligt en daarna te Brugge verkocht. Van toen, tot het beleg van Sluis door PARMA in 1587, bleef de Hervormde godsdienst in zwang. Het is niet zeker of de plaats in dat tijdvak een eigen leeraar had, dan of een der Predikanten van Sluis met de dienst belast was. In 1587 vlugtten de meeste inwoners en alles werd verwoest; toen, zoo als boven gemeld is, de Roomsche Eeredienst in 1595 hersteld werd, had de overgebleven toren ruimte genoeg voor de gemeente. Ofschoon Sluis reeds in 1604 door MAURITS heroverd en de Hervormde leer daar hersteld werd, bleef *Mude* in handen der Spanjaarden en de R. K. Eeredienst daar in stand, tot 1610, wanneer ten gevolge van het twaalfjarig bestand de grenzen bepaald werden en het overblijfsel van de kerk van SINT ANNA TER MUDE binnen het grondgebied der Staten viel. Die van het Vrije van Brugge waren echter met de afbakening niet te vrede (1). Eerst in Mei 1611 werd alles geregeld. Eenigen tijd te voren had de klassis *van Walcheren* besloten, dat een der Predikanten van Sluis des Zondags in de kerk (eigenlijk was het slechts de toren der verwoeste kerk) van SINT ANNA TER MUIDEN prediken zou.

In 1619 werd, op voorstel der klassis *van Walcheren*, aan deze gemeente eenen eigen Leeraar toegestaan. De eerste was CORNELIS TRUIJENS (2). Hij werd als beroepen Predikant te ST. ANNA geëxamineerd in de klassis *van Walcheren* van October 1620. Het juiste tijdstip zijner in dienst treding is niet zeker, maar mag in 1621 gesteld worden. Hij vertrok naar Ritthem 1625 en stierf aldaar 1641.

(1) Zie de *Jaarboeken* van BEAUCOURT, D. XI. bladz. 225 en volg.

(2) Hij wordt, in het art. ST. ANNA-TER-MUIDEN en in HUNNIUS *Zeeuwsche Buise*, bladz. 67, verkeerdelijk TIMENS genoemd; in den naamrol, aan het einde van het werk van HUNNIUS, staat TRUENS, naar den gelatiniseerden naam TRUENIUS.

Door de onveiligheid, na het eindigen van het twaalfjarig bestand moesten de Predikanten eerst te Sluis hunne dienst doen. Naderhand hield men godsdienst op het Pas bij Sluis, ook Nieuw-Muiden genoemd (Zie die artikels) en zulks eenigen tijd in de Majoorskamer, daarna onder de poort, eindelijk in eene schuur. De Predikant schijnt toen ook in Sluis gewoond te hebben, dewijl zelfs de leden der gemeente te St. Anna ter Muiden, niet veilig waren, maar ettelijke der voornaamste opgeligt en te Brugge gevangen gehouden werden. Dit duurde tot 1639, wanneer, volgens het kerkelijk acteboek » De retorsiën door » Godts genade afsyude sal den Predicandt wederom ter plaetse comen » dienst doen, en sal ondertusschen alles gereet gemaakt worden."

Het schild van het wapen van St. Anna ter Muiden (1), is geplaatst op eenen zittenden griffioen; waaruit sommigen meenen te kunnen besluiten, dat de oudste inwoners van den zeeroof of kaapvaart bestonden.

MUDERZIJL (DE), voorm. zijl of sluis, prov. *Groningen*, waarvan nu en dan iets in oude stukken voorkomt en welke niet ver van Wittewierum moet gelegen hebben.

Daardoor waterde uit de Scharmsterzijlvesten, het Kolhamster-en-Slochterakkerland, Garveen, bij Woltersum, Ten-Post, de Huisburen, het land van Oldersum, en eenige weidelanden over den Ritserdijk, over de Slochter-Ee en over den Scharmerkadijk. Tot deze zijl behoorde het land van Oldersum tusschen den Oldersumerweg en het Nieuwediep.

MUDMEER (HET) of het Modmeer, meertje in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*, in de *Exlooër-veenen*.

MUGGEBEET of Muggenbeet, geh. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. W. van *Steenwijk*, gedeeltelijk gem. en 2 u. W. van *Giethoorn*, gedeeltelijk gem. en 2 u. Z. van *Steenwijkerwold*, aan de Muggebeet; met 5 h. en 20 inw. onder *Giethoorn*.

Men heeft er eene school, welke tevens voor de buurs. *Weteringe* dient.

MUGGEBEET (DE), naam van een gedeelte van het *Steenwijkerdiep*, omtrent ¼ u. N. O. van *Blokzijl*, aldaar de scheiding tusschen *Giethoorn* en *Steenwijkerwold* uitmakende.

MUGGENBURG, bekende boerenhofstede in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3¼ u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¼ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*.

MUGGENBURGERWEGJE (HET), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, welke tusschen de sectiën Groote-Wal en Schagen-zuidzijde ter eenre, en de sectie Kaag ter andere zijde doorloopt en zich van het Noordoosten naar het Zuidwesten, tot aan het geh. Tjallewal uitstrekt.

MUGGENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Leyden.

MUGGENSCHANS (DE), voorm. schans in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*.

Zij lag tijdens den tachtigjarigen oorlog omtrent het veer te Sleeuwijk, later is zij echter geslecht, zoo dat er thans geen spoor meer van te vinden is.

MUGGENWAARD (DE), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*,

(1) Zie Deel I, bladz. 283.

gem. *Werkendam;* palende N. en O. aan het Geleigat; Z. aan de Grienden van den Muggenwaard, W. aan den Kievitswaard.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 80 v. r. 70 v. ell. Hij heeft een houten duiker, van de zuidzijde des polders, wijd 3 palm. 2 duim., voorzien van eene klep, waarmede hij, op het Galeigat, van het overtollige water wordt ontlast. Deze ontlasting heeft niet alleen door den bovengezegden duiker plaats, maar ook door tijdelijke doorsnijding in de kaden. In 1818 bestond er nog een houten sluisje, hetwelk thans weggebroken is. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 5 duim, à 2 ell. 1 palm. boven A. P. In dezen polder, welke aan het domein behoort, is van het noorden naar het zuiden eene middenkade gelegd. Hij wordt bestuurd door den Agent van het domein.

MUGHEUVEL, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Oisterwijk,* prov. *Noord-Braband, Tweede* distr., arr. en ½ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch,* kant. en 2½ u. N. ten O. van *Boxtel,* gem. en 1 u. N. van *St.-Michielsgestel.*

MUHLBACH, of MUHLENBACH geh. in de heerl. *Heistorf*, grooth. *Luxemburg*, arr, kant. en ½ u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. O. van *Eich.*

MUHLENBACH, geh. in het grooth. *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw., kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. O. van *Contern.*

MUHLENBACH (DE) of DE MULLENBACH, beek in het grooth. *Luxemburg.*

Zij vliet door de gem. Consdorff, en valt, na korten loop, in de *Schwartze-Erenz.*

MUHLENTHAL of MULLERTHAL, dal in het grooth. *Luxemburg*, aan de Schwartze-Erenz, deels tot de gem. *Waldbillig*, deels tot *Consdorff* behoorende.

Dit dal levert vele schilderachtige partijen op: weiden, akkers, mijnwerken, bosschen, bergen, rotsen, mijngroeven enz. De hoogte der naburige rotsen stijgt tot 330 ell. boven den spiegel der *Noordzee.*

MUHSI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, welke met eene westelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

MUIDEN of MUYDEN, eertijds ook AMUDEN geheeten, plattelandst. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 2½ u. Z. O. ten O. van *Amsterdam*, kant. en ruim ½ u. N. N. ten O. van *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*, aan de uitwatering van de Vecht in de Zuiderzee.

Zij wordt door de Vecht, welke midden door de stad loopt, in twee, bijna gelijke deelen gescheiden, waarvan die het schoonste is op den oostelijken oever. De beide deelen der stad hebben gemeenschap door eenen houten draaibrug. Bij deze brug zag men vroeger eenen grooten witten steen, met eenen beugel. Tijdens het grafelijk bewind en de stadhouderlijke regering moest de Drost, met den regtervoet in den beugel, ten overstaan van gemagtigden van MUIDEN, Naarden en de dorpen van Gooiland, Weesp en Weesperkerspel, in handen der voorzittende Burgemeesteren van de drie steden, bij de rijzende zon, onder den blooten hemel, eenen eed doen, belovende daarbij » de Staten van Holland en West-Friesland gehouw en getrouw te zullen zijn; » het kasteel tot eere en ten dienste van hen te bewaren; de steden en » dorpen, ieder in het zijne, niet te verhinderen in hunne voorregten, » handvesten, vaststellingen en gewoonten; maar hen daarin te sterken, » stijven en handhaven: de godsdienst, zoo als die destijds geoefend

» werd, te belijden; weduwen, weezen en andere ellendigen onder zijn » regtsgebied behulpzaam te zijn, en in hun goed regt te beschermen, » en voorts in het algemeen te doen, wat een goede, vrome Kastelein » van Muiden en Baljuw van Gooiland behoort en schuldig was te hou- » den en te doen."

Aan de noordzijde van de brug, ziet men eene zeer zware steenen schutsluis, om het vechtwater, dat zich hier in de Zuiderzee stort en het zeewater af te schutten. Zij werd gemaakt in het jaar 1674, in plaats van den Hinderdam, even bezuiden Nichtevecht, die toen opgeruimd werdt en bestaat uit drie kokers, de twee buitenste wijd 7,85 ellen en de middelste 6,91 ellen, ieder met twee paar vloed- en twee paar ebdeuren. Door middel van deze sluis kunnen de landerijen onder water gezet worden, waarom zij van veel gewigt is. De doortogt van deze sluis, maakt Muiden vrij scheeprijk. Alle schepen, die, door Utrecht, den Rijn bevaren moeten, en te groot zijn, om aan de Nieuwersluis, tusschen Loenen en Breukelen, of door Weesp te schutten, moeten de vaart door de Muiderzeesluis kiezen. Onder deze zijn de Keulsche en de Wezelsche samereuzen en rijnaken, behalve vele andere vaartuigen. De passage door de sluis wordt jaarlijks voor omtrent veertien of vijftien duizend gulden verpacht. De rijtuigen naar Naarden en Gooiland, gaven hier mede veel levendigheid over de brug en door de stad henen, vóór dat de Rijn-spoorweg bestond.

De stad is langwerpig langs de beide oevers der Vecht gebouwd en bevat, behalve de kade, op den oostelijken Vechtoever, drie daarvan evenwijdige straten, benevens eenige dwarsstraten, doch geene voorname pleinen of markten.

Zij wordt omgeven van eenen aarden wal, die van eene oude en onregelmatige constructie, en door eene natte gracht omringd is, doch geene buitenwerken heeft. Echter wordt zij nog als eene vesting beschouwd, behoorende tot de zoogenaamde Linie aan de Vecht, waartoe gedeelten van den oostelijken hoofdwal, benevens het slot en de twee batterijen ter westzijde van de mond der Vecht, tot de verdediging in aanmerking komen.

De drie voormalige poorten als: de Naarderpoort ten O.; de Kijkuitpoort ten W. en de Weesperpoort ten Z. W.; zijn thans drie uitgangen, behalve deze drie uitgangen op Naarden, Amsterdam en Weesp zijn er nog drie anderen, als: ten N. W. naar den linker Muider zeedijk, ten N. O. naar het slot en den regter Muiderzeedijk en ten Z. naar den regter Vechtdijk. Naar de zijde van den binnenweg naar Weesp ligt in de vest een schutsluisje, waarover slechts een draaibruggetje ligt.

In het begin der zestiende eeuw wordt er van getuigd, dat het toen geene muren of poorten had en meest door visschers bewoond werd. In dien tijd werd het versterken van deze plaats van groot belang gehouden, en men wilde, dat, indien Muiden van behoorlijke vestingwerken voorzien en met tweeduizend man bezet ware, geen hond in of uit die stad zou kunnen komen. Op zulk eene versterking was men ook bedacht, in het jaar 1629, toen de Spanjaarden eenen strooptogt op de Veluwe deden, doch deze ontwerpen schijnen niet ten uitvoer gebragt te zijn.

De naamsoorsprong der stad kon uit hare gelegenheid aan de Zuiderzee en uit de oude taal gevoegelijk afgeleid worden, naardien *muden* de beteekenis van *mond* had, en hier de mond van de Vecht is. De oude naam van Amuden bevestigt dit nog krachtiger, dewijl het woord

Aa, een water beteekend. Hier was, gelijk nog, de mond van zekere Aa, waardoor de gemelde rivier moet verstaan worden.

Van Muiden wordt gewaagd, in het jaar 953, toen Keizer Otto I, het aan de kerk van Utrecht heeft eigen gemaakt, hetwelk andermaal door Keizer Otto II geschiedde, in het jaar 975, en deze gift werd, in het jaar 1171, door Keizer Frederik nog nader bevestigd. Het wordt in dien tijd beschreven als een gerigt-ambt of stad aan den kant van de Neder-Vecht, op den oever van het groote meer met een tolhuis, in het graafschap van Walcher en Ratbod.

De handel en nering van Muiden bestond vroeger meest uit de zoutkeeten, van welke men er nog onlangs twee aanzienlijke had doch deze hebben dit jaar (1845) opgehouden te werken. Er wonen wijders onderscheidene visschers, die hun werk maken, om baars, bot, snoek en post te vangen, en ook wel haring. Al deze visch wordt in de Zuiderzee gevangen, hoewel de baars en bot bekend zijn, onder den naam van IJ-baars en IJ-bot. De schelvisch, welke door Muiden heen, verder de Vecht opgevoerd wordt, plagt hier afgeslagen te worden, hetwelk nu niet meer in gebruik is. De scheepvaart is ook van weinig belang. Behalve de vele visschers vaartuigen en binnenlandsche schepen, behooren er ook drie zeeschepen te huis. Er zijn ingeklaard in 1844 één en uitgeklaard 30 zeeschepen. Binnen de stad aan de Vecht vindt men de scheepstimmerwerven. Vele ossen en koeijen, zoo uit Friesland en Noord-Holland, als uit Denemarken worden hier ontscheept, en men heeft er ook eene ossenmarkt.

De stad heeft op zich zelve weinig aanzien en is de kleinste stad in Noord-Holland. Eene overlevering meldt dat eene meermin zoude voorspeld hebben: *Muden sal Muden bliven, Muden sal noit becliven*, welk gezegde zich eenigzins bevestigd heeft, daar het altijd een gering plaatsje gebleven is, doch dit wordt door de inwoners in eenen anderen zin opgevat en zij halen dit gezegde voornamelijk aan, als er eenig onheil gebeurd is. Ondertusschen vindt men nergens, wanneer deze meermin door de visschers zou gevangen zijn. Deze vertelling schijnt aanleiding gegeven te hebben om het wapen der stad tusschen twee meerminnen te plaatsen.

Het is een stil en onbevallig plaatsje, hetwelk over het algemeen geenen gunstigen indruk bij den reiziger te weeg brengt, omdat noch de intrede, noch de doortogt van de Amsterdamsche naar de Naarder zijde eenige bekoorlijkheid bezit. Regt lief daarentegen, is het gezigt van den hoogen of zuidwestelijken toren van het Muiderslot, vanwaar het stadje, de mond der Vecht en Muidens omstreken, tot aan Amsterdam, Utrecht en de Naarderhoogte, zich allerbevalligst voordoen. Ook staan aan de oostzijde van de Vecht, hier de Heerengracht genoemd, eenige knappe heerenhuizen.

Het voornaamste gebouw der stad is het **Kasteel- of Slot-te-Muiden**. Zie Muiden (Het Slot-te-).

Het voormalig **Stadhuis**, aan de *Vecht*, had weinig aanzien, daarop stond een klein spits torentje, waarin een klokje hing, dat bij het aflezen van vonnissen of openbare afkondigingen geluid werd. Voor het stadhuis stond een uitstek met een hek, waarop het beeld der geregtigheid, tusschen twee leeuwen, die het wapen der stad en dat van Holland hielden. Het stadhuis is echter sinds weinige jaren afgebroken.

De stedelijke regering vergadert sedert in het logement het **Hof van Holland**, een fraai en ruim gebouw, in de *Naarderstraat*, aan den hoek van de *Vecht* gelegen.

Men heeft te MUIDEN een distributiekantoor van de brievenposterij.

De Hervormden, die er 840 in getal zijn, onder welke 330 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*, behoort, en vroeger door twee Predikanten bediend werd. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS PETRI RECKENBECK, die omtrent het jaar 1582 beroepen werd, en in 1589 overleed. De eerste tweede Predikant was JOHANNES RULAEUS, die in 1636 herwaarts kwam en in 1639 naar Rotterdam vertrok. Na het vertrek van den Leeraar STEPHANUS MONTENDAM naar Enkhuizen, hetwelk in 1807 plaats had, is er geen tweede Predikant meer beroepen en de gem. slechts door eenen Leeraar bediend, zoo als zulks nog plaats heeft. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was, vóór de Reformatie, aan den H. NICOLAAS en de *Heilige Maagd* en *Martelares* CATHARINA toegewijd. Het regt om den Pastoor in te leiden kwam destijds den Proost van Oudewater toe, dan of het begeven van de Pastorij den Graaf van Holland toebehoorde is onzeker. Toen N. BUYSERE in het jaar 1500 afstand van de gemelde pastorij had gedaan, werd zij daarop, door den Proost van St. Maria'skerk te Utrecht, begeven aan CHRISTIAAN HENDRIKSE, zijnde een Priester van Woerden. De zelfde pastorij plagt jaarlijks op te brengen 40 gulden. Er waren twee kapellen of vikarijen, de eene aan het altaar van het *H. Kruis*, de andere aan dat van de *Allerheiligste Maagd*. Deze kerk, welke sommigen meenen eene der oudsten van geheel Holland te zijn, heeft niets bijzonders, dan dat zij, even als haar dikke en lage toren, genoegzaam geheel van duifsteen opgemetseld is. In 1829 en 1834 heeft zij eenige herstellingen ondergaan, en in 1835 is het orgel vernieuwd.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 340 Communikanten telt, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, is aan den H. NICOLAAS toegewijd. — De Israëlieten, die er wonen, hadden er vroeger eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Weesp* behoorde, doch deze is, uithoofde van de bouwvalligheid, in 1837 gesloopt. — Het Weeshuis, in het zuidoostelijke deel der stad was vroeger het gewezen Catharijnenklooster. — Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Januarij 1803 opgerigt is, en ruim 30 leden telt.

Aan de zuidwestzijde der stad heeft men eene fraaije wandeling, het Stadsbosch geheeten, met vijvers, lanen, bloemen, prieelen en een nieuw aangelegd kerkhof, dat rondom door water en geboomte omringd is. Treedt men langs een breed pad en door een fraai hek op dezen akker Gods, dan vindt men aan de regterzijde het gedeelte, hetwelk voor de Roomsch-Katholijken bestemd is, en aan de andere zijde dat voor de Protestanten. Het hek van den tuin, die smal, maar zeer lang is, is aan den Singel, over het genoemde sluisje. De toegang is vrij.

Aan den mond der haven van MUIDEN staat eene vuurbaak, niet alleen dienende, om des nachts deze haven te kunnen inloopen, maar ook voor de andere schepen, die des nachts de Zuiderzee bevaren, welke zij tot een sein dient, om den mond van het IJ te vinden, als zij naar Amsterdam willen.

De stad MUIDEN is onderscheidene malen door vijandelijke aanvallen verbrand. In het jaar 1197 onderging zij dit lot door de Kennemers. Weinig later, in 1204, werd zij aan kolen gelegd door WOUTER VAN

Egmond en Albrecht Banjaart, ten tijde der inlandsche beroerten in Holland, tusschen Graaf Willem en Graaf Lodewijk van Loon.

In het jaar 1296 rukte Willem van Mechelen, de een en veertigste Bisschop van Utrecht, voor het slot te Muiden, hetwelk hij hevig bestormen deed. De Slotvoogd Dirk van Haarlem verweerde zich dapper; doch de meeste burgzaten, geen moed genoeg hebbende, om het beleg door te staan, drongen Dirk tot de overgave. Hij bedong niets dan het leven en bleef des Bisschops gevangene. Die van Muiden erkenden zich toen op nieuw, voor onderdanen des Bisschops en der kerk van Utrecht, waarvan nog brieven, op den naam van Schout, Schepenen, Raden en gezamenlijke poorters van Muiden gegeven, voorhanden zijn. Jammer was het ondertusschen, dat het Muiderslot geen twee dagen langer wederstand geboden had. Avesnes, die reeds met een leger te Amsterdam gekomen was, zou het, meent men, binnen dien tijd ligtelijk hebben kunnen ontzetten.

In 1356 belegerde Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, met geworven krijgsvolk, de stad Muiden, die, tot de heerlijkheid van Amstel behoord hebbende, nu aan Holland getrokken was. Hij bestormde haar zoo hevig, dat hij, zoo van de stad als van het kasteel, binnen vier dagen, meester werd, waarna hij ze in brand stak.

Die van Utrecht, in het jaar 1374, in twist geraakt met Hertog Albrecht van Beijeren, over de betaling van het Huis-te-Vreeland en over zekeren hoon, hierbij geleden, besloten hunne schade te verhalen, door schattingen te vorderen van eenige Hollandsche plaatsen, waaronder ook Muiden was.

In het jaar 1507 werd het door Karel, Hertog *van Gelder*, in brand gestoken, gelijk hij ook meester werd van het slot; doch bij de verzoening tusschen den Hertog en Karel V, toen Koning *van Castilië*, werden de stad en het slot aan hem, als Graaf van Holland, weder ingeruimd, hetwelk echter nog aanliep tot in het jaar 1509.

In de Spaansche beroerten heeft Muiden langen tijd de zijde des Konings gehouden, en de gelegenheid die men van daar had om Amsterdam en Haarlem, die mede nog Spaansch waren, te benaauwen, deed de Hopman, Diederik Sonoy, met goedvinden van den Prins van Oranje, in het jaar 1576, eenen aanslag wagen, om het voor de Staten te bemagtigen, hetwelk ten deele gelukte, door het innemen der stad, die zeer schielijk vermeesterd werd, maar om het slot meester te worden, zag men zonder grof geschut geen kans, hetwelk daartoe ontboden werd. Middelerwijl kwamen de Amsterdammers te water en eenig volk van Hierges te land zoo schielijk aan, dat Sonoy moeite genoeg had, om het geschut, het volk, ja zelfs zijn eigen persoon scheep te krijgen, en, met verlies van twee honderd man, Muiden en de schans te Diemerdam te ontruimen; niet zonder verwijt van anderen, dat Sonoy het gevaar te groot gesteld en zelfs de schrik onder de zijnen gebragt had. Met den eersten dag des jaars 1577 gaf zich de stad bij verdrag over aan den Prins van Oranje. — Toen de Staten van Holland en Zeeland zich ontsloegen van de landvoogdij des Graven van Leicester, en Prins Maurits als hunnen algemeenen Landvoogd aanstelden, veranderden zij tevens de bezetting in onderscheidene steden met nieuwgeworven krijgsvolk, maar het duurde nog al een wijl eer zij dit te Muiden konden uitwerken, naardien Hopman Johan Bax, die er het gebied had, weigerde van het slot te verhuizen, hetwelk Leicester de toom noemde van het groote paard, met het paard op de stad Amsterdam doelende.

Tijdens de inval der Franschen in de Vereenigde Nederlanden, in 1672, verstoutte zich vijf Dragonders, nadat Naarden overrompeld was, eenige vlugtenden tot binnen MUIDEN te vervolgen, hetwelk zulk eenen schrik baarde, dat de overheid Gemagtigden afvaardigde om een verdrag aan te gaan met den Markgraaf VAN ROCHEFORT, die voor Amersfoort lag, en men was het spoedig eens over de voorwaarden. Maar de Gemagtigden, onder geleide van drie honderd Fransche dragonders, naar huis komende, vonden dat Graaf MAURITS VAN NASSAU te MUIDEN had post gevat. Dit bragt hen in groote benaauwdheid, dewijl zij niet onder 's Prinsen oogen durfden verschijnen, en aan den anderen kant beducht waren, dat de Franschen hen gevangen zouden houden, om aan het verdrag te voldoen. Uit dezen angst werden zij gered door den Franschen Predikant te Naarden JEAN LOUIS GROUWELS, wiens voorspraak bij den Franschen Ritmeester MORSEL te weeg bragt, dat het verdrag gescheurd werd en deze Gemagtigden toegelaten naar MUIDEN te trekken, zonder te zeggen dat zij een verdrag gesloten hadden. MUIDEN bleef derhalve aan de Staten, hoewel de Prins VAN CONDÉ, in 1673, nog eenen aanslag op de stad maakte, en het water, dat hem in zijnen toeleg hinderde, poogde af te tappen; maar niet genoeg bekend met de gesteltenis des lands, moest hij zijn oogmerk laten varen.

Na het inrukken van de Pruissen in Holland werd MUIDEN, waar destijds de Kolonel MATTHA het bevel voerde, door hen opgeëischt. MATTHA antwoordde dat zijne bevelen medebragten zich tot het uiterste te verdedigen. Niet onverwacht was dit antwoord, dewijl de bezetting te MUIDEN, niet gelijk te Naarden, uit gewoon Hollandsch krijgsvolk, maar uit manschap bestond in bijzondere soldij der Patriotten, die geene bevelen des Stadhouders of der toenmalige Staten van Holland erkende. Daarom had de Graaf VAN LOTTUM, bij de opeisching dier vest, er nevens gevoegd, dat, indien de Bevelhebber daarin niet bewilligde, hij ten minsten zou beloven de onderwaterzettingen niet te vermeerderen, door de sluizen te dier stede te openen, en dus eene schennis van den wapenstilstand te vermijden, die de Pruissen zouden weten te wreken. MATTHA stemde in dit verzoek, met plegtige verzekering, dat hij gedurende dien tijd er voor zou zorgen. De versterking intusschen, welke hij aan MUIDEN wilde bijzetten, had zoodanige werkzaamheden ten gevolge, dat de Graaf VAN LOTTUM hem herinnerde aan het beter eerbiedigen van den wapenstilstand, en twee Officieren vorderde als gijzelaars tot waarborgen van de gedane beloften. MATTHA deed een schriftelijke bekentenis van ongelijk, en verbond zich de schade aan de dijken te zullen herstellen en gedurende den wapenstilstand geene onderwaterzetting noch iets te zullen ondernemen, hetgeen den Pruissen vijandelijkheid kon toeschijnen. De Graaf hierin genoegen nemende, drong op geene gijzelaars aan, en beloofde gedurende den wapenstilstand niets tegen MUIDEN te zullen bestaan.

Na het eindigen van den wapenstilstand waren twee Pruissische bataillons op last van den Generaal KALKREUTH naar Weesp getrokken, om MUIDEN uit de daar omstreeks liggende buitenplaatsen uit twee houwitsers te beschieten, daar men in de vermeestering dier stad veel belang stelde; omdat daardoor de weg naar den Diemer Buitendijks aangelegd was, van waar de zoo zeer gevreesde overstrooming konde geschieden. Dan de aanslag op MUIDEN mislukte. Geen brand of noemenswaardige schade werd verwekt door het schieten uit de houwitsers. Nadat men alle granaten verschoten had, en een der affuiten door eigen toedoen, en het andere door het schieten uit de stad, ver-

nield was, gaf de Generaal KALKREUTH last, om weder naar Weesp terug te trekken. MUIDEN werd met veel beleid en moed door den Kolonel MATTHA verdedigd. Bevel uit 's Gravenhage ter overgave ontvangen hebbende schreef hij den Graaf KALKREUTH, dat hij MUIDEN, onmiddellijk na den wapenstilstand, zou overgeven, hetgeen hij deed, bij een verdrag, waarin hij zulke goede voorwaarden bedong, en verkreeg, als in zijnen toestand mogelijk was. Hij toog met eere uit. MATTHA droeg een goed getuigenis van den vijand weg, daar deze hem beschrijft, als een bekwaam Officier, die zijn pligt beminde en kundig genoeg was, om de omstandigheden te voorzien, te beoordeelen, en zijn gedrag er naar te rigten.

Bij de omwenteling van het jaar 1813, had een twaalftal Amsterdamsche gewapende burgers te paard, met eenige kozakken en hunnen Officier, de stad MUIDEN, waar nog Fransche bezetting lag, die het omliggende land niet weinig nadeel toebragt, opgeeischt, doch in plaats van antwoord te ontvangen, werden zij met eenige kanonschoten begroet, waardoor een dier manschappen, zijnde een koetsier uit Amsterdam, eene niet geringe wonde bekwam. Dan daags na de aankomst van den Vorst, den eersten van wintermaand, kwam de Russische Generaal BENKENDORFF met een gedeelte van zijne krijgsmagt binnen Amsterdam, en zond dadelijk eenige manschappen af, met dat gevolg, dat hij reeds dien zelfden dag den Gouverneur van Amsterdam KRAIJENHOFF door eenen brief liet weten, dat zijn volk te MUIDEN was binnen gerukt, de geheele bezetting, bestaande uit vier honderd man en twaalf Officieren, krijgsgevangenen had gemaakt, en dat de Hollanders, zijnde de gewapende burgers van Amsterdam, welke voor die plaats gelegen hadden, zich aan de zijde der Kozakken loffelijk hadden gekweten.

Ook aan overstroomingen stond MUIDEN, door zijne ligging aan de Zuiderzee, onderscheidene malen bloot. Zoo bereikte op den 15 November 1775 het water de hoogte van 2 ell. 5 palm. boven A. P. In den avond van 3 Februarij 1825, woei de wind, met eene zeer onstuimige lucht uit het noordwesten, waardoor het zuiderzeewater des avonds te tien ure, reeds de hoogte van 5 palm. 2 duim. boven A. P. bereikte. Daar de lucht en de onstuimigheid der zee eenen zeer ruwen nacht, en buitengewoon hoog water voorspelden, was men reeds vroegtijdig bedacht, om de aanslagen tegen de puntstukken der groote zeesluis te zuiveren, en de kolken vol te zetten, ten einde alle mogelijke hulp aan de hooge vloeddeuren te verleenen. Dit alles spoedig bewerkstelligd zijnde, was men van dien kant tamelijk gerust, dat voor deze belangrijke waterkeering, zonder verdere toevallen, niets meer te vreezen was. Dan nu vorderde de aanzienlijke steenen beer en zeedijk, begrepen tusschen de zeesluis te Muiden en de stad Naarden, alle oplettendheid. In den nacht van 3 en 4 Februarij bereikte het water, met vele afwisselingen, eene hoogte, welke bij dergelijke omstandigheden niet ongewoon was. In den namiddag van den 4 en wel tusschen 3 en 4 uren, bereikte echter het water de ongewone hoogte van 2 ell. 6 palm. boven A. P. Zoodat het toen reeds 4 duim den stand van het zuiderzee-water, in de stormen, voorgevallen in 1808 en 1809, overtrof. Gelukkig echter voor deze stad, woei de wind niet, even als in gemelde jaren, in het Noorden, maar bleef westnoordwest aanhouden, waardoor het grootste gedeelte der zeedijken van den regthoekigen golfslag verschoond bleven, de storm woedde ook met minder kracht dan in die jaren, maar niettegenstaande dit alles bereikte het

water de verbazende hoogte van 2 ell. 6 palm. 8 duim. boven A. P., hetwelk de steenen beer te Muiden in groot gevaar bragt; want het water liep op meer dan eene plaats daar over henen, waardoor de zoogenaamde Heerengracht, tusschen de groote zeesluis en het kasteel te Muiden, van 40 tot 70 Ned. duimen onder water werd gezet, zoo dat de inwoners verpligt waren de ingangen hunner woningen af te kisten. Daarbij had men gegronde vrees, dat, uit hoofde van den vervallen staat van een gedeelte dier waterkeering, aldaar eene doorbraak zoude kunnen plaats hebben. Door de doelmatig aangewende middelen werd echter meergemelde beer behouden.

Het wapen van Muiden bestaat in een veld van zilver, met eene golvende fasce van azuur. Het schild vastgehouden door twee meerminnen.

MUIDEN of de Piet, voorm. plaats op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, hetgeen sommigen willen een schoon dorp of zelfs eene kleine stad geweest te zijn, anderen slechts eene sterkte of kasteel. Hoe het zij, de plaats, met den polder daar zij in lag, is in 1378 verdronken en sedert niet weder bedijkt. De overgebleven toren stortte door eenen zwaren storm, in het jaar 1512 ter neder. Het wester gedeelte van het eiland Wolphaartsdijk draagt nog den naam van de Piet.

MUIDEN (ST.-ANNA-TER-), d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Anna-Ter-Muiden (St.-)

MUIDEN (KLEIN-), pold. in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Nichtevecht*; palende N. W., N. en N. O. aan den Overaatsveldsche-polder, Z. O. aan de Vecht, Z. en W. aan den Gasterpolder.

MUIDEN (NIEUW-), wijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Sluis*.

Toen het water tusschen Muiden (St. Anna ter Muiden) en Sluis aanslibte en eerstgenoemde plaats daarvan verwijderd raakte, werden er op den oever tegenover Sluis, verschillende woningen en andere gebouwen gesticht, die onder het gebied der stad van der Muiden lagen. Dit gaf reden tot klagten, aan Sluis vooral, omdat zij bij oorlogen tot schuilplaats der vijanden verstrekte. In 1564 kocht de stad Sluis, met toestemming van Filips II, die streek gronds, ruim 23 bund. groot, gelegen aan de overzijde van de huizen van Sluis, van de stad van der Muiden. In die koop schijnt ook begrepen te zijn geweest het waterregt, hetgeen te voren ook aan Mude toekwam. Zie dat art. (1). Van hier was de titel der Regering, Baljuw, Burgemeester en Schepenen van Sluis, Waterregt en Nieuw-Muiden. Naderhand werd deze streek, in verband met de plaats, waar te voren de toren van Bourgondie, of het kleine kasteel stond, zeer versterkt en bekend onder den naam van het Groote en Kleine Pas.

MUIDEN (NOORDPOLDER-BEOOSTEN-), ook wel Muiderpolder-beoosten-de-vaart genoemd, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Muiderberg, Z. aan de Naardervaart, W. aan de stad Muiden.

Deze pold. is, volgens het kadaster, groot 547 bund. 22 v. r. 4 v. ell., waaronder 530 bund. 17 v. r. 36 v. ell. belastbaar land.

MUIDEN (NOORDPOLDER-BEWESTEN-), ook voorkomende onder den naam van Kromme-Wae-polder, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, *Amsterdam*, arr. en kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*;

(1) Zie Romijn de Hooge, *Spiegel van Staat*, D. II, verdeeling V, bl. 132.

palende N. W., N. en N. O. aan de Zuiderzee, O. aan de stad Muiden, Z. aan de Muidervaart, W. aan den Sinnigveldsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 147 bund. 70 v. r. 21 v. ell., waaronder 147 bund. 17 v. r. 81 v. ell. belastbaar land.

MUIDEN (HET-SLOT-TE-), kast. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 2 u. O. van *Amsterdam*, kant. en ¾ u. N. van *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*, op den regter Vechtdijk, even ten N. N. O. buiten de stad. Het is door eene barrière van de werken der stad afgesloten, ook aan de noordzijde van den dijk is eene barrière. Beide staan echter open, dewijl het dagelijks door den bewaarder ter bezigtiging wordt gelaten.

Voorheen moet daar ter plaatse, of althans in de nabijheid, een tolhuis gestaan hebben, ter ontvangst van den tol op de Vecht. Nadat echter, die tol, in het jaar 975, met toestemming van Keizer Otto naar Utrecht verlegd was, bleef dat tolhuis slechts eene woning of een wachthuis voor den Heer of Graaf, en deelde in de rampen, die de stad Muiden, in de onlusten en oorlogen van de jaren 1197 en 1204, troffen.

Vervolgens onder het beheer geraakt zijnde, van Gijsbrecht van Amstel, werd het door deze, bij den zoen van 1205, aan Floris V, Graaf van Holland, afgestaan.

Het bezit van dit tol of wachthuis, toen bekend onder den naam van Muiderpoort, aan den mond van de Vecht gelegen, bragt Graaf Floris op het denkbeeld, een nuttig gebruik van den hem afgestanen grond, zoo tot eigen verdediging en voordeel, als tot afbreuk van zijne vijanden, te maken. Hij liet met dit oogmerk het oude tolhuis door een, voor dien tijd, zeer sterk slot of kasteel vervangen, hetwelk niet alleen de stad Muiden en hare haven tegen allen vijandelijken aanval beschermen, maar ook zijne vijanden, de Utrechtschen, in teugel houden kon, door het sluiten van de rivier, die haren loop door de stad Utrecht nam; terwijl het hem bovendien in de gelegenheid stelde, om, door het heffen van tolgelden van de op- en afvarende schepen, zijne schatkist te stijven. Meer dan genoegzame redenen voorwaar, om het opgevatte voornemen tot stand te brengen: zoo als dan ook, in of omstreeks het jaar 1270, geschiedde. Het slot te-Muiden, alzoo door den Graaf Floris V gesticht, is nimmer geheel verwoest of gesloopt. Men mag het er dus voor houden, dat het, hoe menigwerf ook, in meerdere of mindere mate verbouwd of hersteld, zijne oude gedaante niet verloren, maar over het geheel behouden heeft.

Dit slot, naar de oude bouworde ingerigt en rondom door eene gracht besloten, rust op hechte en zware grondslagen en gewelven. Het pronkt met vier stevige torens. Eene, in den tijd tamelijk sterke, poort, in welker nabijheid een wachthuis werd gebouwd, verschaft den toegang tot een ruim binnenplein en de rondom gelegene vertrekken. Tot in den jare 1376 was de omtrek van dit slot nog met geene aarden wallen voorzien. Later was men hierop bedacht. In 1629 en 1672 behoorde het tot den voormuur van Amsterdam; het werd versterkt en stuitte den voortgang des vijands. Thans is dit slot binnen eenen onregelmatige aarden wal besloten, welke aan de landzijde door eene natte gracht omgeven is, en wordt als een reduit der vesting Muiden beschouwd. Het is als een eiland door het water der Vecht en gracht omringd en alleen ten N. en Z. door houten bruggen met den zeedijk en de stad verbonden. Het slotgebouw dient tot berging van 's Lands buskruid.

Uit zeker handvest door KAREL *den Stouten*, toen Graaf *van Charleroi*, gegeven op den 25 Augustus van het jaar 1462, kan men besluiten, dat hij toen zijn verblijf op het SLOT-TE-MUIDEN gehad heeft. Hij zegt er van dat het hem door zijnen vader met de steden en dorpen van Gooiland was gegeven en opgedragen, gelijk hij zich in een ander handvest Heer van Gooiland noemt. Van deze gift veronderstelt men dat zij den Graaf, gelijk andere landen, als eene lijftogt is geschonken, hoewel er zijn vader, Hertog FILIPS, souverein van bleef, gelijk ook deze, een jaar later, bij zijn handvest eenige schikkingen maakte, die onder anderen Weesp, Muiden en Naarden betroffen. Bij het eerstgemelde handvest belooft KAREL het SLOT-TE-MUIDEN, met de steden, dorpen en het land van Gooiland, niet van de graaflijkheid te zullen scheiden.

Het werd in 1296 de gevangenis van zijnen stichter FLORIS V. Men schijnt den Graaf derwaarts gebragt te hebben, omdat hier de naaste en bekwaamste gelegenheid was, om hem te scheep naar Engeland te vervoeren. Het was in den namiddag of tegen den avond van den 23 Junij des jaars 1296, toen FLORIS in dit slot gebragt werd, alwaar hij vier droevige nachten sleet. Toen echter de dankbare landlieden in geheel Holland, zelfs in West-Friesland, ten voordeele van den Graaf opstonden, trachtte de onedele Baronnen hunnen Graaf naar Naarden te vervoeren, maar daar het volk hen na op de hielen zat, vermoordden zij, onder weg, uit vrees voor wraak, den ongelukkige FLORIS, volgens sommigen een slagtoffer zijner ongeregelde driften, volgens het waarschijnlijkste gevoelen, in tegendeel, een martelaar der volksliefde.

Oudtijds hadden de Drossaarden van Gooiland op dit kasteel hun verblijf, waardoor zij den titel van Kastelein verkregen. Zoo woonde aldaar ook de beroemde Nederduitsche Dichter en Geschiedschrijver PIETER CORNELISZOON HOOFT, die met zijne letterkundige vrienden en vriendinnen hier en op het naburige Muiderberg vele aangename uren doorbragt. Alzoo ontwikkelde zich hier in bijeenkomsten van HOOFT met TESSELSCHADE, HUYGENS, VAN BAARLE en VONDEL, de smaak voor het schoone. Het zoude dus zeer te bejammeren zijn geweest, wanneer men dit slot, gelijk men voornemens geweest is, gesloopt had. Ten gevolge echter van een spoedig genomen besluit (1) door de Heeren EGBERT JEAN KOCH, GULIAN DANIËL CROMMELIN en JACOB SAPORTAS, hunne buitenverblijven toen, en de twee eerstgenoemde thans nog, te Muiderberg hebbende, die zich, mitsgaders de Heer Mr. MAURITS CORNELIS VAN HALL te Amsterdam, deze zaak bijzonder aantrokken, werden er verzoekschriften (2) door vele belangstellenden, ondersteund door dat van de leden der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden en door dat der tweede klasse van het Koninglijk Nederlandsch Instituut, ingediend, met het gewenscht gevolg dat dit plan, door Koning WILLEM I, tot groot genoegen van alle oudheidkundigen en lettervrienden, verijdeld werd.

MUIDEN (ZUIDPOLDER-BEOOSTEN-), ook wel de MUIDERPOLDER-BEWESTEN-DE-VAART genoemd, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*; palende N. aan de Naardervaart, O. aan den Keverdijksche-polder, Z. aan den Kalkovensche-polder, W. aan de Vecht en de stad Muiden.

---

(1) Dit besluit werd genomen 3 Julij 1825. De advertentie tot afbraak stond in de Amsterdamsche en Haarlemsche couranten van 28 en 29 Junij, 4 en 11 Julij 1825 (KONING, *Geschiedenis van het Slot te Muiden*, *bl.* 141), en in de couranten van die zelfde steden van 12, 13 en 14 Julij 1825 stond de bekendmaking dat de sloping bij provisie geen voortgang zoude hebben (KONING, bl. 150).

(2) Deze verzoekschriften komen voor bij KONING, bl. 141,

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 339 bund. 13 v. r. 45 v. ell., waaronder 335 bund. 87 v. r. 85 v. ell. belastbaar land.

MUIDEN (ZUIDPOLDER BEWESTEN-), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*; palende N. aan de Muidervaart, O. aan de stad Muiden en de Vecht, Z. aan den Aart-Jansens-polder, W. aan den Sinnigveldsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 427 bund. 2 v. r. 71 v. ell., waaronder 410 bund. 35 v. r. 7 v. ell. belastbaar land.

MUIDEN-EN-MUIDERBERG, gem., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp* (9 k. d., 3 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de gem. Naarden, Z. aan Weesp, W. aan Diemen-en-Diemerdam.

Deze gem. bevat de plattelandstad MUIDEN en het d. Muiderberg, benevens den Noordpolder-beoosten-Muiden, de Noordpolder-bewesten-Muiden, den Zuidpolder-beoosten-Muiden en den Zuidpolder-bewesten-Muiden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1517 bund. 51 v. r. 21 v. ell., waaronder 1433 bund. 71 v. r. 87 v. ell. belastbaar land. Men telt er 251 h., bewoond door 357 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en visscherij. Men heeft er mede 4 scheepstimmerwerven, 1 zoutkeet, 1 buskruidfabrijk, zijnde de buskruidmolen No. 2, genaamd de Krijgsman en 1 korenmolen.

De Herv., die er ongeveer 1050 in getal zijn, onder welken 420 Ledematen, maken de beide gem. Muiden en Muiderberg uit.

De R. K., die men er 600 aantreft, onder welke 330 Communikanten, maken de stat. van MUIDEN uit.

Het twintigtal Isr., dat er woont, behoort tot de ringsynagoge van *Weesp*.

Men heeft in deze gem. twee scholen als eene te Muiden en eene te Muiderberg.

MUIDERBERG, d., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, 1½ u. N. O. van *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*, ½ u. O. ten N. van Muiden, aan de Zuiderzee.

Ofschoon MUIDERBERG later onder Gooiland gerekend werd, moet het evenwel omtrent vijf eeuwen vroeger onder Amstelland behoord hebben; want Graaf WILLEM VAN HENEGOUWEN, de derde van dien naam onder de Graven van Holland, beschrijft in eenen brief, gegeven in den jare 1324, dit plaatsje als gelegen in het Land-van-Amstel, begiftigende de kapel aldaar (nu de kerk, waarvan straks nader) met inkomsten uit de visscherij van het gezegde Land-van-Amstel, hoe het echter in vervolg van tijd onder het baljuwschap van Gooiland gekomen is, vindt men nergens aangeteekend. De inw., die er 290 in getal zijn, vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond, hoewel over het algemeen zeer zandig, is niet onbekwaam ter beplanting en bebouwing met boomgewas, boom- en veldvruchten. Men zaait er boekweit en rogge en poot er veel aardappelen. Men treft hier, in een klein bestek, alle de afwisselingen van Gooiland, van heuvelen, zaai-, weilanden en bosschaadjen aan, benevens het gezigt op de Zuiderzee. Met reden mag men gelooven, dat het zijnen naam heeft ontleend van het nabij gelegen MUIDEN, en de naast aanliggende heuvelen.

De Herv., die er 230 in getal zijn, waaronder 100 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*,

behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAAS DE LA BASSECOUR, die er den 17 Augustus 1687 bevestigd werd, en in 1698 naar Schiedam vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie. De beroemde HENDRIK HERMAN DONKER CURTIUS, als Predikant te Arnhem † in Julij 1839, is hier in 1801 en 1802 in dienst geweest. De kerk was vroeger eene kapel, welke aldaar in 1324, door WILLEM III, Graaf *van Holland*, gesticht en met genoegzame inkomsten voorzien werd, opdat er dagelijks door den Vicaris dier kapel de offerande der misse zoude worden opgedragen voor de ziel van FLORIS V. Deze kerk, deerlijk vervallen zijnde, is in 1686 weder sierlijk herbouwd en tot de godsdienst bekwaam gemaakt. Hij staat zeer hoog aan de zee; waar hier strand en geen dijk is. Men gaat naar de kerk, welke op eenen heuvel staat, door een laantje, achter welks geboomte de kerk zich verbergt. Thans staat op het gebouw een vierkanten toren, welke van boven geheel plat is, doordien er vroeger bij eenen storm de spits is afgewaaid. Sedert 1825 is zij in het bezit van een orgel, in het koor geplaatst en haar geschonken door den heer GULIAN DANIEL CROMMELIN.

Men heeft onder dit dorp, behalve het kerkhof, dat om de kerk ligt, nog twee kerkhoven als een in 1794 aangelegd, het Nieuwe kerkhof genaamd, waarop het stoffelijk overschot van den vaderlandschen Dichter JAN FREDERIK HELMERS rust, alsmede dat van den uitmuntenden Dichter SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS, wiens familiegraf, nevens die van vele andere aanzienlijke inwoners van Amsterdam, er gevonden wordt, en een kerkhof voor de Hoogduitsche Israëlieten, in 1642 aangelegd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Men treft onder dit d. onderscheidene buitenplaatsen aan, waaronder Hofrust, om de merkwaardige echo afzonderlijke melding verdient. Zie voorts het artikel HOFRUST.

In 1673 hadden de Franschen zich op MUIDERBERG verschanst en batterijen opgeworpen tegen die van Muiden, welke stad zij toen onder hunne magt hoopten te krijgen. Zij werden echter van hier gedreven door onderscheidene uitleggers op de Zuiderzee, welke van Amsterdam gezonden werden, en door vlotschuiten met kanon, waarvan men drijvende batterijen maakte, welke hen van de vaart tusschen Muiden en Naarden zoo hevig benaauwden, dat zij op den 6 Junij des gemelden jaars, opbraken en hunne onderneming lieten varen.

Bij het inrukken der Pruissen in Holland heeft MUIDERBERG zeer veel geleden. Door de Pruissen waren alle buitenplaatsen grootelijks en Rustrijk, die van den Heer ABBEMA, als ook de pastorie, geheel en al geplunderd, zij sloegen met koevoeten de glazen in, plunderden vooral de wijnkelders. Oude lieden werden voor rijtuigen gespannen en gedwongen, die met wijn beladen naar de vaart te trekken. Onderscheidene weken hebben vele lieden zich in de open lucht moeten ophouden, om de zware mishandelingen te ontvlieden en kwamen niet te voorschijn dan nadat de Pruissen weg waren.

Gedurende het beleg van Naarden, in de jaren 1813 en 1814, stond ook Muiderberg aan de uitvallen van den vijand bloot. Zoo deed hij er een op den 11 April des laatstgenoemden jaars; toen hij, bijna geen tegenstand vindende, het dorp plunderde, de vlag van den toren haalde, en daarmede, gelijk ook met het veroverde geschut, zegepralend binnen de vesting terug trok. Weinige dooden en ge-

kwetsten van wederzijden maakten dezen uitval niet onbelangrijk en leverden het treurig bewijs, dat zij niet zonder bloedstorten was afgeloopen.

Het wapen van Muidenberg bestaat in een veld van zilver, met eene korenschoof van goud, tusschen twee sikkels van sabel (zwart).

MUIDERVAART (DE), vaart in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, welke aan de Diemerbrug uit de Weespervaart eenen aanvang nemende in eene Oost-zuidoostelijke strekking naar de Vinkebrug loopt en van daar in eene lijnregte oostelijke rigting naar Muiden schiet.

Zij is gegraven, om de gemeenschap te water tusschen Muiden en Amsterdam te bevorderen.

MUIDERZAND (HET), droogte in de *Zuiderzee*, welke inzonderheid bij Muiden haren aanvang nemende, met verscheiden wendingen en bogten, zich uitstrekt tot zelfs in de stad Amsterdam, zoo niet verder. Volgens sommigen zou een gedeelte der oude kerk daarop gebouwd zijn, en de grond aldaar zoo veel vastheid hebben, dat men er niet behoefde te heijen, ook leverden de putten aldaar beter water dan elders; op nog andere plaatsen der stad ontmoet men de zelfde stevigheid.

MUIDER-ZEEDIJK (DE), dijk in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, zich uitstrekkende langs de Zuiderzee.

Deze dijk liep groot gevaar, bij den Watervloed van Februarij 1825, doch bleef, ten gevolge van de daartoe genomen maatregelen, nog behouden, hoewel er nog al aanzienlijke schade aan werd toegebragt.

MUIJENVELD of Muijeveld, b. in het balj. van de *Loosdrechten*, prov. *Utrecht*. Zie Mijndenveld.

MUIJEPOLDER (DE), pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. aan den pold. het Oudeland, O. aan de Pluimpot, Z. en W. aan de Schorren tegen de Oosterschelde.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 78 bund. 26 v. r. 66 v. ell., waaronder 69 bund. 42 v. r. 60 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, in het kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

MUILKERK, d. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, Zie Dussen-Muilkerk.

MUIZENBERG, voorm. naam van de buit. Sterrenberg, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie Sterrenberg.

MUIZENBERG, plant, in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, Z. W. van den Noordkantberg.

MUIZENVAL, eene der vier schutsluizen in den *Zwarte-Waterdijk*, prov. *Overijssel*.

MUIZENVAL (DE), boerenhofstede in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *de Beemster*, aan den Middelweg, tusschen den Rijperweg en den Neckerweg.

MUIZENRIJD, Muyzeried, Muyserijd, Muysseryd of Muysseried, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, 1¼ u. W. van den Valom, dat, uit de vaart tusschen de grietenij Dantumadeel en Tietjerksteradeel komende, zich in de vaart naar *Veenwoudsterwal* ontlast.

MUIZERYD (DE), de Muyzeried, de Muyseryd, de Muysseryd of de Muysseried, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat in de griet. *Tietjerksteradeel*, uit de *Groote-Wielen* zijnen oorsprong neemt, met eene

oostelijke rigting langs Rijperkerk stroomt, ½ u. O. van dit dorp eerst eene noordelijke en vervolgens weder eene oostelijke strekking aanneemt, om zich in de griet. Dantumadeel, in de *Monnikensloot* te ontlasten.

MUKABINEKOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid *Buitenzorg*, distr. *Djasingga*.

MULDERSLOOT, waterlozingskanaal in *Fivelgoo*, prov. *Groningen*, gem. *Slochteren*, N. W. van *Kolham*, welke meer noordwaarts de Slochter-Ae en ten noorden van het Rengersdiep de Woltersummer-Ae genaamd wordt, vallende bij *Oud-Tuwinga*, ten westen de Klapbrug bij Ten-Post, in het Damsterdiep.

MULLEM, MULHEM of MULHEIM, d. in het *Overkwartier van het Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 10 u, O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. ten Z. van *Boxmeer*, gem. en ½ u. Z. van *Sambeek*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Vorthumen-Mullem*, welke hier eene kapel heeft, aan den H. CORNELIUS toegewijd.

Men heeft in dit dorp geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sambeek*.

MULLEM (DE), hoek van de *Muider-Zeedijk* in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen*, een weinig ten Oosten van het geh. Jaaphannes.

MULLENBACH of MULLERBACH, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 1½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kw. en 6½ u. N. W. van *Grevenmacher*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Echternach*, gem. *Beaufort*, aan de Sure.

MULLENDORFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. kant. en 1½ u. N. van *Luxemburg*, gem. en ¼ u. N. van *Steinsel*, aan de *Alzette*.

MULLENTHAL, dal in het grooth. *Luxemburg*. Zie MUHLENTHAL.

MULLINGEN of MILLINGEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en ½ u. N. O. van *Oldebroek*, aan den straatweg van Elburg op Zwolle; met 40 h. en 340 inw.

MULMERPOLDER of MELLEMERPOLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Opmeer*; palende N. en N. O. aan den Lagenhoek, Z. O. aan de Kaag, Z. W. en W. aan het Berkmeer.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 33 bund.

MUN, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. van *Druten*, gem. en ¼ u. W. van *Appelteren*, met 12 h. en ruim 80 inw.

MUN (HET), geh. in de *Meijerij van 'sHertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Oss*, aan den straatweg van Grave op 's Hertogenbosch; met het landgoed Sevenbergen.

Bij het ontginnen van het gezegd landgoed ontdekte de arbeiders van den eigenaar, den Heer J. LINSEN, in het jaar 1837, een paar lijkurnen, die zij echter in stukken sloegen. Men vermoedt diensvolgens, dat aldaar een Heidensch kerkhof geweest is.

MUNCHENSTEIN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den houtgr. L'inquiétude, benedenwaarts aan den mond der Carolinakreek; 1300 akk. groot.

MUNGKUANUM, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*; in *Pasoema-Lebar*, onder het bestuur van vier Passiras, die gezamenlijk de souvereinen van deze landstreek zijn.

MUNNEKEBILDT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie MONNIKEBILDT (1).

MUNNEKEBUREN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, aan de vaart de Padsloot genoemd, terwijl de huizen, door uitgestrekte wei- en hooilanden, zoo mede veenlanden, omringd, langs den weg liggen.

Men telt er, met het grootste deel van de Lange-Lille, benevens onderscheidene h. en plaatsen niet ver van de kerk gelegen, 76 h. en 390 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en in het maken en verkoopen van turf. De landerijen loopen van de Scheene tot aan de Kuinder of de rivier de Tonger.

De inw., die alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Scherpenzeel-Munnekeburen-Nijetryne-en-Spangen*, die hier eene kerk heeft, welke in den jare 1806 is gebouwd. Het is een nieuw gebouw, met een klein spitsje er op, doch zonder orgel.

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Scherpenzeel*.

Dit d. werd bijzonder geteisterd door den watervloed van Februarij 1825, wordende er niet alleen huizen en woningen vernield; maar de kerk, waarvan de muren scheurden, dreigde in te storten.

MUNNEKENDAMMERSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, dat in eene oostnoordoostelijke strekking uit de Ringsloot van het Staversche noorder bedijkte meer, naar het *Felait* loopt.

MUNNEKEDIJK, dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, thans een zeer kleiachtige rijweg, gem. ½ u. Z. van *Aduard*. Hij loopt van het geh. den Horn in eene oostelijke rigting naar Leegkerk, gem. Hoogkerk, waar hij zich aan de Gaaikemadijk sluit, welke daar noordwaarts oploopt, loopende van den *Horn* naar de Nieuwebrug over het *Aduarderdiep*.

MUNNEKENMOER, waterachtige heide in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Vlagtwedde*, een uur ten zuiden van het klooster Ter-Apel, zijnde de zuidelijkste punt van de prov. Groningen.

MUNNEKENDIJK (DE), MONNEKEDIJK of MONNIKENDIJK, oude dijk te *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Vlagtwedde*, Z. W. van het klooster Ter-Apel, in eene oostelijke strekking van de Mussel-Aa naar de Ruten-Aa loopende.

MUNNEKEPOLDER, gedeelte van de *Munnekenravens-en-Robonsbosch*, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*.

MUNNEKE-RAVENS EN-ROBONSBOSCH-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*; palende N. en O. aan de gem. Bergen, Z. en W. aan het Egmondermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 37 v. r. 80 v. ell., en wordt door éénen molen op de Krommesloot, van het overtollige water ontlast.

---

(1) Eveneens zoeke men de woorden met MUNNEKE zamengesteld, welke hier niet gevonden worden, op MONNIKE.

MUNNEKEVEEN, streek, voorm. veengrond in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, beoosten en bewesten de Ee.

Deze uitgebreide streek veen werd, in het jaar 1695, door Adriaan Geerts Wildervank, ter vergraving aangekocht, en is ook vervolgens vergraven, terwijl de ondergrond door bemesting tot vruchtdragend land werd gemaakt, hetwelk thans gedeeltelijk tot de gem. *Veendam* en gedeeltelijk tot de gem. *Wildervank* behoort.

MUNNEKEVEEN-SLOOT, waterlozingskanaal in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, tusschen Westerlee en Winschoten, ten Z. het Winschoterdiep, makende de scheidslijn tusschen de gem. Scheemda en Winschoten uit.

MUNNEKEZIJL, in de wandeling Muntjezijl genaamd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 8 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. van *Dockum*, gem. ½ u. N. O. van *Burum*.

Het tot dit d. gerekend wordende Oostersche-huis, eene herberg en winkel, behoort tot de prov. *Groningen*, gem. en ½ u. N. W. van *Grijpskerk*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Zuidhorn*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*.

Het is eene lange buurt, zonder straat, aan den provincialen zeedijk. De inwoners vinden meest hun bestaan in den landbouw, waartoe hun de zavelachtige klei bijzonder dient.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Burum-en-Munnekezijl*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein bijna vierkant gebouw, dat in het midden der zeventiende eeuw gesticht is, zonder eenig aanzien, met eenen hangzolder, doch zonder toren of orgel, zoo dat de kerkdienst door het blazen op eenen hoorn wordt aangekondigd.

De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

De kermissen vallen in: de eerste op den vierden Zondag na den 12 Mei, en de tweede zestien weken later, in welken tusschentijd de dagloonen van de boerenarbeiders het hoogste zijn, wordende met de zomerjaarmarkt op- en met de herfstmarkt afgezet. Doch de timmerlieden en metselaars zetten in geheel het Westerkwartier de daghuren met St. Joris (23 April) op, en op St. Jacob (25 Junij) af, welke gewoonte reeds in 1390 bij de handwerkslieden in gebruik was, zijnde de hoogste dagloonen toen zes kromstaarten of krumsters, ieder van vier duiten en dus drie stuivers. De jaarmarkten te Munnekezijl waren nog in de vorige eeuw berucht, wegens de veelvuldige vechtpartijen tusschen de Friezen en Groningerlanders.

MUNNEKEZIJLSTER-BUITENZIJL, eene kleine spuisluis, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, op de grenzen van de prov. *Friesland*.

Deze sluis voert het water van de Lauwer en oostelijke streken van deze naar den zeeboezem de Lauwerzee.

Deze kleine sluis ligt 20 min. N. van Munnekezijl, in de Munnekezijlsterrijt, gem. en 2 u. W. van *Oldehove*, en werd hier, van wege de sterke opslijking der buitenrijt, in 1741, op last der Staten van Friesland gelegd en een kanaal noordwaarts door het Ruigezand gegraven, waarop de noordwestelijk loopende Oude-Lauwers, de grensscheiding tusschen de prov. Friesland en Groningen verzandde, zijnde thans nog door de daarop geplaatste steenen palen kenbaar, waarvan de westelijke lijn in het Reidiep, in de rigting van den Vierhuistertoren loopt.

In het jaar 1580 was deze sluis verschanst, ook had men tien minuten oostwaarts op de Westerwaard eene schans opgeslagen, de **Opslag** genaamd, bij de zoutkeet van den Heer VAN NEIJENOORT, thans eene dagloonerswoning aan den zeedijk. Deze schans werd in het zelfde jaar genomen en door de Rennenbergers met krijgsvolk bezet, doch nog eer het jaar ten einde was door den Graaf VAN HOHENLO op de Spaanschgezinden heroverd, waarbij hij wel drie honderd man krijgsgevangen maakte.

De buurtschappen Munnekezijl en Kommerzijl zijn vooral in bevolking en welvaart toegenomen, sedert de bedijking van de polder het Ruigezand in het jaar 1794.

MUNNEKIJ, voorm. geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Hoorn*, en ¼ u. W. van *Schellinkhout*. Men telt er thans slechts één h., met vijf inw.

MUNNICKEPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. *Leyden*, gem. *Leyderdorp*, palende N. en N. W. aan den Zijlen-Mijpolder O. aan den West-Lagelandsche-polder en den Boschpolder Z. O. aan den Achthovensche-polder, Z. aan den Kalkpolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 186 bund. 85 v. r. 75 v. ell., en wordt door eenen molen, op de Dwarswetering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en vier Molenmeesters.

MUNNIK (DE), voorm. kruidfabriek in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. van *Hoorn*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Purmerende*, aan het Groot-Noord-Hollandsche-kanaal.

Deze fabriek, welke in het jaar 1666 door eene compagnieschap was opgerigt en haren naam ontleend had van den Burgemeester JACOB MUNNIK, een der aanzienlijkste deelhebbers, telde drie en twintig gebouwen en vertoonde zich van verre als een klein dorp.

Wegens het weinige vertier in 1830 verkocht zijnde aan den Heer A. VAN DER HULST, is die fabriek twee jaren later door dien heer afgebroken.

Thans staat aldaar nog een enkel woonhuis, zijnde vroeger de woning van den meesterknecht of kruidbaas geweest.

MUNNIK (DE), boerenhofstede in de *Wijde-Wormer*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3¼ u. Z. W. van *Hoorn*, gem. en 1 u. Z. W. van *Purmerende*, gem. *Wijde-Wormer*.

Deze hofstede is in Augustus 1819 afgebrand en later weder opgebouwd, doch op eene kleinere schaal.

MUNNIKELAND-VAN-WESTMAAS (HET) of de MUNNIKELANDSCHE-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Westmaas-en-Groep*; palende N. aan de Binnengedijkte-Maas, O. aan den St. Anthonie-polder, Z. O. aan den Oudelandsche-polder, Z. W. aan den Westmaas-Nieuwlandsche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 172 bund. en wordt door eene sluis, op de Binnengedijkte Maas, van het overtollige water ontlast.

MUNNIKENBRUG, brug in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, benoorden Alkmaar, tusschen Nieuwburg en Middelburg, in welker nabijheid de Minderbroeders in 1467 of 1469 een klooster voor zich stichtten, waartoe KAREL VAN BOURGONDIË en ALBRECHT VAN RAAPHORST, Schout van Haarlem hen ondersteunden. Dit klooster stond onder de banne van Oudorp en werd in 1572 verwoest. De plaats, waar het gestaan heeft, wijst men nog tusschen de MUNNIKENBRUG en de herberg de Fuik aan.

Den 2 October 1531, vernachtte hier Christiaan II, Koning van *Denemarken*, die Zweden verloren had en door de Deenen afgezet was.

MUNNIKENBULT, hoogte op het landg. *Slingervliet* in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*. Men heeft van deze hoogte een verrukkelijk gezigt op de stad Doetinchem. en de omliggende landerijen.

MUNNIKENDAM, verkeerde benaming van de st. Monnickendam, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, door Eikelenberg, Boomkamp en andere gevolgd. Zie Monnickendam.

MUNNIKENDAM, volgens sommigen, maar verkeerd, de oorspronkelijke naam van het d. Muntendam in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Muntendam.

MUNNIKENDAM, Munnikkendam of Monnikendam, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den Mond van de Motkreek, benedenwaarts aan de koffijplant. Oud-Bellevue; 1100 akk. groot; met 112 slaven. De Negers noemen haar Heenskerki of Basbergi.

MUNNIKENDAM (LAND VAN-), Land van Monnikendam of Land-van-Munnikkendam, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Botkreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. de Goede-Verwachting, benedenwaarts aan de Cottica.

MUNNIKENHOF, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. *St.-Laurens-en-Brigdamme*, ½ u. W. van St. Laurens, nabij het d. Grijpskerke.

Zij ontleend haren naam naar de stichters, zijnde de Geestelijken uit de abdij te Middelburg, die er eenen uithof hadden.

Deze buit. is ook merkwaardig, omdat de beroemde Staatsman en Volksdichter Jacob Cats er eenigen tijd zijn verblijf gehouden en sommige zijner werken geschreven heeft. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 87 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkvrouw Jacoba Petronella Steengracht, woonachtig te Middelburg.

MUNNIKENHEIDE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, ½ u. O. van *Rucphen*; met 24 h. en 110 inw.

MUNNIKENMUUR, boschje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Warmond*.

MUNNIKENPOLDER, beter Monniken-polder, onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*; palende N. aan den Maags-polder, O. aan den pold. Nieuw-Krabbendijke, Z. en W. aan den Oud-Krabbendijke-polder.

Deze pold., welke in 1691 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 37 v. r. 50 v. ell.; betaalt geen geschot, ten gevolge van een daarvan bestaand contract, en wordt door eene steenen heul op den pold. *Nieuw-Krabbendijke* van het overtollige water ontlast.

Hij staat met den pold. Nieuw-Krabbendijke en den Maags-polder onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

MUNNIKENPOLDER (DE OUDE-), pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Krabbendijkepolder (de Oude-).

MUNNIKENSLOOT (DE), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat in *Scharmer* ontspringt, bij het aldaar gestaan hebbend klooster, en den naam welligt ontvangen heeft, omdat het van wege de kloosterlingen gegraven is, daar de regte loop ons hieraan r der doet denken dan aan eene uitwatering, die door de natuur daargesteld zoude zijn. Bovendien was het in vroegere tijden bijna het eenige en het spoedigste middel van correspondentie naar het klooster van Wittewierum, waarmede dat van Scharmer naauw verbonden was. Voorts diende het tot eene afwatering, zoo als nog grootendeels; het vervallen gedeelte is nog duidelijk te zien. Het neemt eerst eene noordoostelijke rigting, vervolgens eene meer oostelijke, en ontlast zich in de *Scharmer-Ae*.

MUNNIKENSLOOT (DE, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat O. van Oostwolde, gem. *Midwolde*, met eene noordoostelijke rigting uit het *Leekstermeer* voortkomt en zich tusschen Oostwold en de Poffert in de *Gave* ontlast.

MUNNIKENVEEN, voorm. eilandje in den *Dollart*, prov. *Groningen*, hetwelk door de aanslijking van den Dollart aan het vaste land verbonden is en daardoor als eiland verdween, en in een vruchtbaar kwelderland en slijk herschapen werd. Deze bezitting behoorde misschien aan het klooster Heiligerlee of aan dat te Midwolde, maar kwam door de secularisatie der kloostergoederen aan de Provincie en vervolgens, voor zoo veel het onverdeelde betreft, groot omstreeks 525 bund., voor zestien vijf en dertigste aandeelen, in deze eeuw, aan het Rijksdomein, dat, in December 1841, zijne aandeelen in dezen aanwas heeft verkocht aan den Raadsheer Mr. H. O. Feith te Groningen.

Deze aanwas ligt in het Oldambt, 2 u. N. achter Finsterwolderpolder en is belend ten N. W. aan de Noorder-Rijte, N. O. aan de Beertster-Moe, Z. O. aan de Onde-Gente, Z. W. aan de Roode-Lijn, die het verdeelde en onverdeelde Munnikenveen scheidt.

MUNNIKENWEIDEN (DE), streek lands in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. en gedeeltelijk gem. *Beverwijk*, gedeeltelijk gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*; palende N. aan den St. Aagtendijk, O. aan de Nieuwe-Sloot of uitwatering van het Wijker-Broek, Z. aan de Schans of Oud-Meerenstein, W. aan den Monnikenweg.

Deze streek, welke op eb en vloed ligt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 18 v. r. 60 v. ell. best wei- en hooiland, aan onderscheidene eigenaren toebehoorende.

MUNNIKENWOERD, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr., distr. en 4½ u. Z. ten W. van *Druten*, ½ u. N. W. van *Appeltern*, ½ u. Z. W. van *Altforst*, waartoe het behoort; met 19 h. en 100 inw.

MUNNIKEN-BUITEN-ZIJL (DE), sluis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Munnekezijlster-Buitenzijl.

MUNNIKENWIEL (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, op de grenzen van *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*; ½ u. W. van Harich. — Het heeft door den Ryn gemeenschap met den *Wijde Ryn*.

MUNNIKEY of Munnikeind, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. N. W. van *Enkhuizen*, gem. *Andijk*; met 10 h. en 60 inw.

Munnikey en andere gehuchten van *Andijk* behoorde vroeger kerkelijk tot *Lutjebroek*, doch daar men in 1665 met Lutjebroek verschil

kreeg, hoofdzakelijk veroorzaakt door de moeijelijkheid der kerkgang, scheidde de genoemde gehuchten zich, in 1666, af, en beriepen in 1667 eenen eigen Leeraar, zijnde geweest ABRAHAMUS HOVIUS. De dienst werd eerst waargenomen in eene hooischuur, staande op MUNNIKEY, doch ten zelfde jare werd, door de gezamenlijke gehuchten van Andijk, eene kerk gebouwd. Sedert dien tijd is MUNNIKEY kerkelijk en sedert 1812 burgerlijk met *Andijk* vereenigd geweest.

MUNNIKEZAND (HET), de zuidoostelijke slip van het *Breezand*, eene zandbank in de Zuiderzee, 1½ u. W. van Stavoren.

MUNNIKHOF, MUNNIKENHOF of MONNIKHOF, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Breda*, gem. en ¾ u. O. van *Terheyden*; met 10 h. en ongeveer 80 inw.

Het ontleent zijnen naam van het buitengoed het Munnikhof. Zie het volgende art. Ook lag vroeger in dit geh. het Huis-Burgvliet. Zie dat art.

MUNNIKHOF, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Breda*, gem. en ¾ u. O. van *Terheyden*.

Dit buit., bestaande uit een huis met veel land en plantaadje, was vroeger een eigendom van de Geestelijken van de abdij van Tongerloo even als de in de nabijheid gelegen boerderij Abtshoef.

MUNNIKHOF beslaat thans eene oppervlakte van 17 bund. 80 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer J. J. BANTZINGER, woonachtig te Sluipwijk. De vroeger daartoe behoord hebbende landen zijn in 1835 in partijen verkocht en worden dus door onderscheidene eigenaren bezeten.

MUNNIKHOF (KLEINE-), hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., kant. en 1 u. N. van *Breda*, gem. en ¾ u. O. van Terheyden, in het geh. *Munnikhof*.

MUNNIKHUIS, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. van *Rauwerd*, onder *Weidum*.

Op deze stins plaatsten de Monniken van Ludingakerk, na het opmaken van den dijk, hunne Konversen of Lekebroeders, om de landerijen tot bezaaijing en ossenweiding te bearbeiden, zijnde het maken van zuivel toen nog minder in gebruik geweest. Naar de gewoonte der kloosters plagten reizende lieden op deze stins vriendelijk ontvangen en onthaald te worden; in de nabijheid woonde destijds een voornaam Edelman, met name VIGLIUS HANCAMA, door wien met hulp der reeds gemelde Konversen de kerk te Weidum gesticht werd. De Konversen bleven echter niet lang in het bezit van deze stins, maar werden daaruit gejaagd en van hunne landen beroofd, door DEKAMA van Jellum, om dat zij zich ten zijnen nadeele in zekere geschillen gemengd hadden, welke hen, zijns oordeels, in het minste niet aangingen.

MUNNIKS-VAN-CLEEFFSGEREGT, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Gerverskop*. Zie GERVERSKOP.

MUNNOR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

MUNSBACH of MINESBACH, geh. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij en 5 min. O. van *Schuttringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. N. O. ten O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Betzdorf*, gem. en ¼ u. N. van *Schuttringen*.

MUNSBACH (DE), beek in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, die in de *Erenz* uitloopt.

MUNSBACH (DE), beek in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, in de gem. *Funtzig* (*Clemency*), op de Belgische grens.

Bij het grenstractaat van 1843 is aan de inwoners der beide landen een gelijk regt toegekend, om van dezen waterloop, ten behoeve der ijzersmelterijen, gebruik te maken.

MUNSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 10 min. ten N. W. van *Boxtel;* met 90 h. en 300 inw.

MUNSHAUSEN, gem. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Clerff;* palende N. aan de gem. Heinerscheid, O. aan de Our, die haar van de Pruissische gem. Dasburg scheidt, Z. O. aan de gem. Hosingen, Z. aan de gem. Wilwerwiltz, W. aan Clerff.

Deze gem. bevat de d. Munshausen, Marnach en Drauffelt, benevens de geh. Roder en Siebenaler. Zij telt ruim 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De gewone oogsten beloopen 250 zak tarwe, 2500 zak rogge en 4000 zak gerst; terwijl men de veestapel op 110 paarden, 470 runderen en 250 varkens rekent.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg* behoort, en eene kerk te Munshausen, benevens twee bijkerken te Drauffelt en te Marnach heeft, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

Het d. MUNSHAUSEN, MUNZHAUSEN of MONTZHAUSEN, ligt 4½ u. N. ten W. van Diekirch, ½ u. Z. O. van Clerff — Men heeft er eene welbezochte jaarmarkt, die den 3 November invalt.

MUNSTER, voorm. abdij te *Luxemburg*.

Zij werd gesticht in 1083 of 1086, door KOENRAAD I, Graaf van *Luxemburg*, op de hoogte, nog tegenwoordig onder den naam van *Oud-Munster* bekend en door hem met Monniken van de Benedictijner orde bevolkt. Graaf HENDRIK *de Blinde*, die van 1136 tot 1196 regeerde, schonk den conventualen het opzigt over de volksscholen, zoodat niemand zonder hunne toestemming eene school te Luxemburg vermogt te openen. Ook begiftigde hij hen met de bediening der St. Nicolaaskerk. In 1541 werd het abdijgebouw, op last van Keizer KAREL V, afgebroken, uit vrees, dat de Franschen er bij de gedreigde belegering zich in nestelen zouden. Daarentegen stond de Monarch den Kloosterbroeders het St. Janshospitaal, in den *Grund*, af. Sinds dien tijd is de abdij in deze laag gelegene voorstad gevestigd gebleven; maar bij de belegering van 1684 werd zij zoodanig verwoest, dat zij in 1688 met groote kosten is herbouwd moeten worden. Bij de bezetting der hoofdstad door de Fransche Republikeinen, in 1795, is het klooster opgeheven.

De abdij MUNSTER bevatte de graven van verscheidene Luxemburgsche Vorsten, waaronder ook dat van zijnen krijgshaften stichter. Den 20 December 1443 werd er de vrede gesloten tusschen Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË en Hertog WILLEM VAN SAKSEN.

De abdij was zeer rijk. Zij bezat aanzienlijke inkomsten en regten, alsmede een uitgestrekt regtsgebied, hetwelk, onder den naam van heerl. Munster, in meijerijen was gesplitst. Zie het volgende art.

MUNSTER, voorm. heerl. in het voorm. hert. *Luxemburg*, het eigendom der abdij van den zelfden naam in de hoofdstad des lands.

Zij bestond uit 9 meijerijen, die in het Z. O. des hertogdoms verre van elkander verspreid lagen. Deze meijerijen waren: 1) de meijerij

Holtzem, waartoe deelen van de d. Holtzem, Mamer en Garnich behoorden; 2) de meijerij Reckingen, met het d. Reckingen (ten deele), het d. Peppingen (ten deele), het d. Sprinckingen (ten deele) en het geh. Roedgen (ten deele); 3) de meijerij Asselt-en-Rollingen, omvattende een deel van het geh. Asselt, het geh. Rollingen, een deel van het d. Waldbredimus, een deel van het d. Contern en deel van het geh. Roodt en den Krackelshoff; 4) de meijerij Rodenburg, waarin men het d. Rodenburg, benevens deelen van de d. Hostert en Beidweiler aantrof; 5) de meijerij Elweingen, met de d. Elweingen en Ganderen; 6) de meijerij Merll, alleen uit een deel van het d. Merll bestaande; 7) de meijerij Rollingen, waartoe de tot Munster behoorende deelen van de d. Rollingen en Bofferdingen werden gebragt; 8) de meijerij Ham, welke uit een deel van het d. Ham bestond; en 9) de meijerij Erenzdorf, met een deel van het d. Bissen, den Hohenhof en den Fetzenhof.

Het grootste deel dezer plaatsen behoort thans tot het arr. *Luxemburg*, het d. Erenzdorf tot het arr. *Diekirch* en het d. Ganderen tot het Fransche departement der *Moezel*.

Tijdens het bestuur van de Keizerin Maria Theresia was deze heerl. voor 5 flor. 13 sols. 1 den. aangeslagen in elke 1000 flor., die van het hert. werden ingevorderd.

MUNSTER, voorm. abdij in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. gem. en in de stad *Roermonde*.

In het jaar 1306 schonk Reinald, Graaf *van Gelre*, aan deze abdij de kerkgiften en tienden van Altenkirchen en Neukirchen twee aanzienlijke dorpen in het drostambt van Gelre gelegen.

MUNSTER, slotje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Oss*.

Op dit slotje werden in het jaar 1748 de praeliminairen van den vrede geteekend, welke op den 18 October van dat jaar te Aken is gesloten.

Dit slotje, hetwelk met een net torentje prijkt, moet vroeger tot verdediging van het stadje Oss gediend hebben.

MUNSTER-GELEEN, gem., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. *Maasstricht*, kant. *Sittard*, (7 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Sittard, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Sweikhuizen, W. aan Geleen.

Deze gem. bevat het d. Munstergeleen, benevens de geh. Winteraken en Abshoven Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 445 bund., waaronder 428 bund. belastbaren grond. Men telt er 124 h., bewoond door 126 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw. die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op 2 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. — De 2 Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Sittard* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Munster-Geleen ligt 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, ½ u. Z. van *Sittard*. — Men telt er in de kom van het d. 102 h. en 470 inw.

MUNSTERKERK, geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Dussen-Munsterkerk.

MUNSTERKERKSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Dussen-Zuideveld.

MUNT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Venlo*, gem. en 5 min. N. O. van *Tegelen*; met 14 h. en 80 inw.

In dit geh. staat een heerenhuis van den zelfden naam, zie het volgende art.

MUNT, heerenh., met boerderij, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en ½ u. Z van *Venlo*, gem. en 5 min. N. O. van *Tegelen*, nabij den Straatweg.

Dit huis, hetwelk, volgens de overlevering, vroeger een munthuis zoude geweest zijn, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer DE LOHM DE BERGH.

MUNTBERG (DE), berg in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche-gebergte*. Hij is 83 ell. hoog.

MUNTE (DE), voorm. afwatering, prov. *Groningen*, welke haren oorsprong nam in het Westerwoldsche, uit de groote moerassen en veenen, die ten Westen van daar liggen; bij Muntendam liep zij noordwaarts naar Woldenderp, de Grijze-Munnikken en Termunten, waar zij zich in de *Eems* verloor. Deze afwatering is geheel vervallen en niet meer aanwezig.

MUNTEL (DE), gedeelte van den *Vliertpolder-Muntel-de-Heuf-en-het-zoogenaamde-Jan-Toonenland*, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gedeeltelijk gem. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Rosmalen*.

MUNTEN (TER-), d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie TERMUNTEN.

MUNTENDAM, gem. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Zuidbroek, O. aan de Meeden, Z. aan Veendam, W. aan Hoogezand en Sappemeer.

Deze gem. bevat het d. Muntendam, en het geh. Duurkenakker benevens gedeelten van de veenkoloniën Trips-Compagnie en Borger-Compagnie. Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2103 bund. 50 v. r. 74 v. ell., waaronder 2088 bund. 39 v. r. 30 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 370 h., bewoond door 470 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, in het houden van paarden tot het trekken der schepen, en in het binden van bezems uit heide. Ook is er eenige scheepvaart, zelfs behoorden er op 1 Januarij 1843, vijf zeeschepen te huis. De grond bestaat er meest uit roodoorn, en uit hooge zandakkers, met toegemaakte veenlanden, en uit heidevelden. Ook treft men er ongeveer 40 bund. ligte klei aan. Een diep schiet van daar naar Zuidbroek en valt in het Winschoterdiep, loopende er langs eerstgemeld diep eenen hoogen weg, die als een dijk ter beveiliging van het lage land dient.

De Herv., die er 1660 in getal zijn, onder welke ruim 200 Ledematen, behoorden vroeger tot de gem van *Zuidbroek*. Sedert dien tijd maakt MUNTENDAM eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS BENTHEM REDDINGIUS, die in het jaar 1841 herwaarts kwam, en er nog staat. Het beroep is eene Koninklijke collatie.

De R. K., van welke men er 200 aantreft, behooren tot de stat. van *Winschoten*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Muntendam en eene te Duurkenakker, welke te zamen door een getal van ruim 200 leerlingen bezocht worden.

Het d. MUNTENDAM, op de kaart van STARKENBURG OLD-MUNTENDAM geheeten, ligt 2¼ u. W. van Winschoten, 1 u. Z. van Zuidbroek, aan de Munte, waarin oudtijds te dezer plaatse een dam of eene schutsluis gelegd was, waarvan het dorp zijnen naam schijnt ontleend te hebben. Dit komt ons althans waarschijnlijker voor dan dat, zoo als sommigen willen, de naam oorspronkelijk MUNNIKENDAM zoude geweest zijn. Men telt er in de kom van het d., 281 h. en 1490 inw.

De kerk te MUNTENDAM is een evenredig langwerpig vierkant gebouw, van voren met eenen steil opgaanden gevel, waarin de hoofdingang, daarboven het jaargetal 1840 in groote vergulden Romeinsche talletters, iets hooger een blaauwe zerk. Aan de eene zijde is bovendien nog een ingang met een portaal buiten aan de kerk aangebragt. Zij is behoorlijk hoog en van licht voorzien, echter niet te groot voor de gemeente, en is grootendeels gebouwd uit koninklijke, provinciale, synodale en particuliere bijdragen, daar de finantieële krachten der gemeente gering zijn. De toren, die op het eind der kerk boven den voorgevel staat, is eerst van buiten open of koepelswijze, daarop een tamelijk lang spits, geheel met lood gedekt; hij heeft vroeger gestaan op het Burgerweeshuis (vroeger het Olde-Convent), te Groningen, even als de klok, die tevens van daar is gekocht en ten opschrift heeft:

H. Maria binic ghehete dat oled conue hef mi dō get. ano domini MCCCCLXX.

Bovendien vindt men eenige ruwe beelden op de klok, waarvan de beteekenis moeijelijk te ontcijferen is.

MUNTENDAM (BOVEN), naam, welken men, vóór het jaar 1655 gaf aan het oord, waar thans de d. Veendam en Wildervank, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, gelegen zijn.

MUNTENDAM (OLT-), naam, onder welken het d. MUNTENDAM, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, op de kaart van STARKENBURG voorkomt. Zie MUNTENDAM.

MUNTENDAMMER AKKERS, streek in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, gem. *Muntendam*.

MUNTJEHUIS (GROOT-EN-KLEIN), namen, welke men ook wel eens geeft aan de voorm. state GROOT-EN-KLEIN-MONNIKHUIS, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie MONNIKHUIS (GROOT-) en MONNIKHUIS (KLEIN).

MUNTOK of MINTAO, door de Engelschen MINTO genoemd, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, nabij den oever, tegen over den mond van de Palembangsche riv. de Soerang, omtrent 1 u. gaans van Tandjong-Kelieng, aan eene kleine rivier, die uit den Monopyn ontspringt. Onmiddellijk achter de stad verheft zich de grond en vormt een platten heuvel, waarop het Nederlandsche fort en de woningen der meeste ambtenaren en Officieren gebouwd zijn. Dit etablissement op den berg, is sedert eenige jaren in een der fraaiste plaatsen van geheel Indië hervormd. De Gouvernementspakhuizen en het bureau van den Havenmeester zijn aan het strand, bij de benedenstad, welke laatste door de Chinezen, Maleijers en Inlanders bewoond wordt. De afwisselende heuvelachtige grond, maakt dit gedeelte van het eiland romanesk bekoorlijk.

De bevolking van MUNTOK, buiten de Europeanen, bedraagt ongeveer 2000 zielen.

De stad MUNTOK werd oorspronkelijk door inwoners van Lingga en andere naburige eilanden bevolkt. Deze werden naar Bangka gelokt, om handel te drijven en tin te smokkelen.

Het fort, door de Engelschen gesticht, ligt op eenen platten heuvel en strekt tot verblijf aan den Resident. De vroegere klagten over de ongezondheid dezer plaats hebben sedert eenige jaren opgehouden. Eene bank verdeelt de reede in binnen- en buitenreede. De handel is gering. Levensmiddelen, vleesch, groenten, hoenders enz. zijn alle schaars en duur.

Er werken dagelijks 1700 personen aan de in de nabijheid gelegen tinmijnen.

MURANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Noordoostelijke schiereiland*, kon. en Z. O. van *Boelan*.

MURK (DE) of DE MORK, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, dat, bij *Giekerk*, uit het *Oude-Deel* voortkomt en, in eene noord-noordoostelijke rigting, naar het *Oudkerkstermeer* loopt en zich daarin ontlast.

MURK (DE WIJDE-) of DE WIJDE-MORK, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat, in de griet. *Tietjerksteradeel*, uit het *Oudkerkstermeer* voortkomt, in eene noordoostelijke strekking naar Rinsumageest, in *Dantumadeel*, loopt en zich daar in de *Rinsumageester-vaart* ontlast.

MURMERWOUDE of MORMERWOLDE en bij verkorting MORMWOUDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Dockum*.

Eenigen willen, dat deze naam, van tijd tot tijd verbasterd, eigenlijk MOORDENAARSWOUDE zoude moeten wezen, omdat de H. BONIFACIUS, om zijne evangelieprediking, aldaar vermoord zoude zijn.

Dit d. is zeer fraai beplant, zich ten Zuiden verre uitstrekkende tot aan de Valom en ten Noorden tot aan de Woudvaart. Van hier gaat een weg naar Dockum, de Lage-Weg genoemd, die des zomers bruikbaar is, doch door het winterwater onderloopt. Zuidwaarts loopt de weg naar de Valom, en van daar naar Tietjerksteradeel en Kollumerland. In de zuidelijke bouwlanden liggen verscheidene verstrooide plaatsen, die mede onder dit dorp behooren, dat echter niet groot is, tellende het, met het gedeelte van het geh. Valom, dat hiertoe behoort, te zamen genomen, 70 h. en ruim 410 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er op 5 na allen Herv., zijn, behooren tot de gem. van *Akkerwoude-en-Murmerwoude*, die hier eene kerk heeft, zijnde een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. In 1819 hebben de Heer KLAAS SIEUSES VAN KLEFFENS en zijne vrouw RIENSKIE HERMANUS BOTMA, aan deze kerk eenen fraaijen predikstoel geschonken.

De R. K., van welke men er 5 aantreft, worden tot de stat. van Dockum gerekend.

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Akkerwoude*.

MUSEL (DE), riv., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, die in de griet. *Rauwerderhem*, bij Rauwerd, onder den naam van OUDE-LEEUWARDERVAART een begin neemt; in eene oostelijke rigting naar de grenzen van Idaarderadeel loopt; daar den naam van MUSEL aanneemt en voorts, eerst in eene zuidoostelijke, daarna in eene zuidelijke strekking voortloopende, de grensscheiding tusschen *Rauwerderhem* en *Idaarderadeel* uitmaakt, en zich door de Irnsumerzijl in de *Boorn* ontlast.

Deze rivier wordt veel bevaren door groote schepen, die van hier door de Wytringa in het Sneekermeer komen.

MUSELLA, lat. naam van de rivier de MOESEL, in het grooth. *Luxemburg*. Zie MOESEL (DE).

MUSKESHOU, plaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. N. W. van *Elst*, gem. en ½ u. N. van *Valburg*, in de heerl. en niet ver van *Homoet*. — Men wil dat hier eenmaal een sterk kasteel zoude gestaan hebben.

MUSKIETENEILAND of MUGGENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Archipel van St. Lazarus*, N. W. van Manipa.

MUSKIETENKREEK (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie WAJAMPA (DE).

MUSSARAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, op eenen berg gelegen.

In December 1829 hadden zich de muitelingen, onder den Alibassa MENTO-NEGORO, een pad naar dezen berg gebaand, en daar, van glagaen pisangbladen, hutten gebouwd. Den 17 dier maand verliet de Majoor BUSCHKENS, Kommandant der achtste mobiele kolonne, Bleber, om hem aldaar aan te tasten. Uiterst moeijelijk was het beklimmen van den berg, en juist brak de morgenschemering aan, toen de Nederlanders, bijna den top bereikt hebbende, ontdekt werden; van vijf man, die voor den Majoor uit marcheerden, werden dadelijk twee gewond, alsmede het hoofd van Redjang, een jongeling van vijftien jaren, die nimmer des Majoors zijde verliet. Het oogenblik was hagchelijk, maar de flankeurs die den top beklommen hadden, tot tien man aangegroeid, volgden nu met gevelde bajonnet hunnen Kommandant en Tweede Luitenant MOLTZER, welke beweging de verzameling van den vijand vóorkwam en hem in alle rigtingen in de wildernis deed vlugten; vijf dooden bleven op de plaats, maar overal waren sporen, dat meerdere gewonden door de alang alang gegaan waren. Intusschen kwamen meer manschappen boven, waarop de Majoor BUSCHKENS een peloton Tagalezen als tirailleurs zond, om de vlugtenden verder uit een te drijven, die dan ook nog gewis onderscheidene dooden en gewonden hebben bekomen.

De Nederlanders hadden een rood zijden vaandel, drie geweren, een twintigtal lansen, twaalf gezadelde paarden en eene menigte van sabels en krissen, benevens eene paijong, buit gemaakt.

MUSSCHENBROEK, voorm. oud adell. h. in de *OverBetuwe*, prov. *Gelderland*. Zie MUSSENBURG.

MUSSCHENNEST, boerderij in *Hunzingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. ten Z. van *Winsum* en ¼ u. ten Z. van *Bellingeweer*, ten O. van de straat van Winsum naar Groningen.

MUSSCHENWAARDSCHE-POLDER (DE), onbehuisde pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den Hoogen-polder onder Bokhoven, O. aan den Bokhovenschen-dijk, Z. aan de Wurp en Garstlanden, W. aan de Geldersche waarden.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 47 bund. 37 v. r. 40 v. ell. alles hooiland; heeft drie steenen sluisjes, wijd 6 palm. 5 duim., 3 palm. 7 duim. en 6 palm., respectivelijk voorzien met eene valdeur en schuif, de tweede en laatste met eene schuif, wordende van het overtollige

water ontlast door de twee eerstgemelde sluisjes, langs de Geldersche-waarden, op de Hedikhuizensche-Maas en door het derde sluisje in den polder de Wurp-en-Garstlanden en met het water van dien op bovengemelde Maas. Het zomerpeil is 1 ell. 8 palm boven A. P. De kade aan de zuidzijde van dezen polder is, alwaar zij tegen den Bokhovensche-dijk aansluit, 6 palm. 5 duim lager dan dien dijk. De Musschenwaardsche-polder wordt bestuurd door de eigenaren.

MUSSEL-AA (DE), riv., prov. *Drenthe* en *Groningen*. Zie Aa (Mussel).

MUSSELBROEK (HET), moeras in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en Z van *Onstwedde*.

MUSSELHUIZEN, boschje in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 4 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 1½ u. Z. van *Onstwedde*, W. van de *Mussel-Aa*, in de hooge veenlanden ten N. O. het *Stadskanaal*.

MUSSELLAAK (DE), geb. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 2½ u. Z W. van *Onstwedde*, aan de Mussel-Aa, op de grensscheiding van prov. Groningen en Drenthe.

MUSSCHENBERG, Musschenburg, Muschenburg, Mussenberg of Mussenberg, voorm. oud. adell. slot in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5½ u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Elst*, gem. *Valburg*.

Dit slot, van hetwelk een tak uit den huize van Lynden, voor dezen, zijnen naam ontleend heeft, was een oud gebouw, in ruime grachten gelegen, hebbende eenen ronden toren en verscheidene gevels, met eene ruime voorhof.

De volkslegende verhaalt, dat de laatste Heer en bewoner van dit huis, zijne echtgenoote verstiet, haar in eenen kelder, met ijzeren staven opsloot en zijn leven in losbandige weelde sleet, terwijl zijne diep ongelukkige gade hare dagen zoo jammerlijk ten einde bragt, maar dat de wraak eindelijk verschrikkelijk op den misdadiger nederdaalde.

MUTFORT of Mutrfort, in het Fr. Moutfort, op sommige kaarten ook wel verkeerdelijk Montfort gespeld, d. in het balj. van *Luxemburg* kw., arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. O. van *Contern* aan de Syren.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Luxemburg* behoort en door éénen Pastoor bediend wordt.

De steengroeven te Mutrfort hebben het schoone roode marmur opgeleverd, dat het paleis versierd, voor Neêrlands tegenwoordigen Koning, den toenmaligen Prins van Oranje, te Brussel gebouwd.

MUYSSERIED (DE), meertje en water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie Muizeryd.

MUYTZAARD (DE), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, Z. van de *Groote-Brekken*, tusschen twee oude sloten met name de Nieuwe-Duiker en een gedeelte van de Oude-Duiker en het vaarwater de Zijlroede.

MUZEL (DE) riv., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie Musel (De).

MYA, Mia of Myo eil., in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij en ten N. van Obi, 1° 12′ Z. B., 145° 10′ O. L. Het is 3 u. lang.

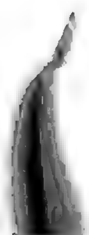
MYNDERS, naam, welke weleens bij verkorting aan het d. Minnertsga, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, gegeven wordt. Zie Minnertsga.

MYSOLA, Mycola, of Mizoal ook wel Messoal genoemd, eil., in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, 15 uur O. van *Ceram*, ongeveer 2° N. Br., aan de kust; met Mohammedaansche Maleijers bevolkt, binnenwaarts met Papoes. Men vindt er gedurende een deel van het jaar vele paradijsvogels en voorts zwarte papegaaijen, maar buiten dien niet veel bijzonders.

MYTSTEE of Mytstede, duin op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, ½ u. Z. van *Nunspeet*, in de heide.

In dit duin is eene holte, omtrent 8 à 10 voet beneden het gewone maaiveld, welke de gedaante heeft van eene halve maan, en in wier midden, en wel op eene regte lijn, drie cirkelvormige zitplaatsen gevonden worden, van 5 Nederlandsche ellen diameter, op eenen onderlingen afstand van 5 Nederlandsche ellen. Dit vlak is omzoomd met eenen wal, ter gemiddelde hoogte van 12 ellen boven het maaiveld, op welks kruin, aan de west en noordzijde, op omtrent 4 ellen onderlingen afstand van elkander, 17 nog zigtbare ronde gaten, in verband op twee reijen gevonden worden, even als of er vroeger groote boomstammen waren uitgedolven. Aan de zuidzijde van gemelde halve maan en wel onmiddellijk aan de helling van den buitenkant, vindt men eene moerassige, bijna ronde watervlakte. Hierbij is opmerkelijk, dat de waterspiegel wel omtrent 10 voeten hooger gelegen is, dan het binnenvlak, waar men de ronde zitplaatsen ziet; het geheele jaar door, op die zelfde hoogte blijft, en zich nimmer water, hetzij uit gemelden plas, hetzij regen- of sneeuwwater, in de halve maan blijft onthouden, maar deze bij alle jaargetijden droog blijft, om welke redenen dan ook de eimekers (of beijenhouders) van deze plaats gebruik maken, om jaarlijks, wanner de heidebloemen bloeijen, hunne bijenstallen derwaarts over te brengen.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

ZEVENDE DEEL.

Bl. 5, *het art.* LAANSEHUISEN *bij te voegen:*
Hoewel deze b. nog op de kaart van Beckering voorkomt, is zij niet meer in de gemeente Haren bekend.

Bl. 5, reg. 26 en 27, *staat:* Cornelis Rappart van Leltveld, *lees:* Cornelis Rippert van Leltveld,

Bl. 5, reg. 20 *van onderen, staat:* J. P. A. Diermen, *lees:* J. P. A. van Diermen,

Bl. 8. De Laarderhoogte, ligt 10 min. N. W. en Z van *Laren.*

» » Laareind, ligt 30 min. O. van *Rhenen*, en beslaat eene oppervlakte van omstreeks 200 bunders.

Bl. 16, reg 6 *van onderen, staat:* Bruimadensche polder, *lees:* Bruimaadsche polder,

Bl. 20, *het art.* LAKENBURG *aldus te veranderen:*

LAKENBURG, bij de landlieden veelal Lakenond geheeten, voorm. adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Druten*, gem. *Wamel.*

Het was een ouderwetsch gebouw, dat rondom in zijne grachten lag en met eene beplanting omgeven was. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een kasteeltje van lateren tijd; terwijl een afzonderlijk staande toren van oudere dagteekening schijnt te zijn. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 100 bund. 50 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. C. Baron van Delen, woonachtig op het goed zelf.

Bl. 24, *achter het art.* LAMBERTSCHAGEN-DE-WEERE-EN-ZIJBECARSPEL *in te vullen:*

Deze stat. heeft eene kerk in de Weere, zijnde een in 1816 nieuw gesticht gebouw, dat de drie te Lambertschagen, in de Weere en te Zijbecarspel bestaan hebbende schuurkerken, heeft vervangen.

Bl. 30, reg. 22, *staat:* Nieuwe-haven-polder. *lees:* Nieuwenhove-polder.

Bl. 33, reg. 18 *staat:* arr. en kant *Dordrecht*, *lees:* arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*,

Bl. 35, *het art.* LANDS-BEKADE-GORZEN ('S), *aldus te lezen:*

LANDS-BEKADE-GORZEN ('S), onbehuisde pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan den Leenheeren-polder, O. aan den Oude-Korendijksche-polder, den Eendracht-polder en de Vlas-Tiend-Gorzen, Z. aan het Vuile-Gat, W. aan het Haringvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 169 bund. 14 v. r., als 1 bund. 54 v. r. 70 v. ell. watering; 10 bund. 20 v. r. 50 v. ell. dijk en dijkputten; 6 bund. 94 v. r. 30 v. ell. kade; 25 bund. 55 v. r. 60 v. ell. slikken en 124 bund. 96 v. r. 90 v. ell.

weiland, en wordt door eene kleine sluis op het Haringvliet van het overtollige water ontlast. Deze polder is een particulier eigendom, waarin de Heer P. Blussé van Zuidland drie vierde deelen bezit.

Bl. 38, *het art.* LANDWIJK *aldus te lezen:*

LANDWIJK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en 20 min. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, aan den straatweg van die stad naar *Raalte*. — Dit buit., gelegen bij de Wipstrik, werd des zomers door, onzen beroemden, Jacobus Kantelaar, in de laatste jaren van zijn leven bewoond, gelijk hij ook, daarom begraven is op het Bergklooster-kerkhof (Zie Agnesberg). De plaats grensde aan het vermaarde Boschwijk van zijnen vriend Mr. Rhijnvis Feith. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 25 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. Zeehuizen Jr.

Bl. 39, *achter reg.* 28, *in te voegen:*

Men telt te Neder-Langbroek 105 meest verstrooid liggende h. en ongeveer 840 inw.

Bl. 39, reg. 29—34, *staat:* De Herv., die — in 1593. *lees:* De Herv., die te Neder-Langbroek 680 in getal zijn, onder welke 280 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Antonius van Bemmel, ook voorkomende onder den naam van Johannes Antonii van Bemmel. Hij was hier R. K. Pastoor en is met de gem. tot de Hervormden overgegaan, waarna hij tot Predikant werd aangesteld, onzeker wanneer, maar hij is in 1640 te Neder-Langbroek overleden.

Bl. 39, reg. 6 *van onderen tot den ondersten regel, staat:* De R. K. — *Walenburg. lees:*

De R. K., die hier 160 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Cothen* — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht. — Onder dit d. liggen de heerenhuizen Weerdestein, Hinderstein, Groenenstein, Sandenberg, Walenburg en Lunenburg. — De kermis te Neder-Langbroek valt in den laatsten Dingsdag in de maand Augustus.

Bl. 40, *achter reg.* 3, *in te voegen:*

Over-Langbroek ligt 1 u. O. van Neder-Langbroek. Men telt er 40 h. en 270 inw., onder welke 230 Herv. en 40 R. K.

Bl. 40, *bij het art.* OVER-EN-NEDER-LANGBROEK *in te voegen:*

De gem. Over-en-Neder-Langbroek beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1791 bund. 15 v. r. 31 v. ell., waaronder 1783 bund. 62 v. r. 14 v. ell., belastbaar land.

Het wapen dezer gem. is dat van de St. Maartenskerk te Utrecht.

Bl. 40, reg. 37, *staat:* 800 *lees:* 900
» » » 39, » 300 » 200
» » » 41, » *Werkhoven-en-Cothen*. lees: *Cothen*.
» », *het art.* LANGBROEKER-WETERING *aldus te veranderen:*

LANGBROEKER-WETERING, water, dat grootendeels uit het hooger liggende land, onder *Leersum*, *Darthuisen* en *Doorn*, langs drie uitwateringen afvloeit, maar ook bij Neder-Langbroek uit den *Rijn*, en bij Wijk-bij-Duurstede uit de *Cothen* ontstaat, voorbij Hardenbroek, Sterkenburg en Rijsenburg, in eene westelijke rigting, naar den *Rijn* of *Ouden-Rijn* loopt, met welke zij zich, na eenen loop van meer dan twee uren, bij Odijk, twee kleine uren gaans, zuidoostwaarts van de stad Utrecht gelegen, vereenigt.

Bl. 43, reg. 5 *van onderen*, *staat:* 780 inw., *lees:* 380 inw.,
» 44, » 18, *staat:* geb. *lees:* d.
» 44, » 22, » 1858, *lees:* 1838.
» 44, » 26, » Deze kerk bestaat nog — maar, enz., *lees:* Deze kerk bestaat nog en heeft eenen vierkanten toren, met eene hooge spits, maar enz.

Bl. 45, *achter* reg. 13 *in te voegen:*

Het adell. h. LANGELAAR ligt 1½ u. Z. van *Barneveld*, en telt, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 78 bund. 87 v. r. 38 v. ell.

Bl. 46, reg. 4 *staat:* Z. de Wijde-Ee, *lees:* Z. met de Wijde-Ee
» 47, *in te voegen:*

De LANGENBERG, op de *Over-Veluwe*, is 90 ellen hoog.

Bl. 48, reg. 19. De R. K. kerk te BROEK-OP-LANGENDIJK, is aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd.

Bl. 49, reg. 27, *staat:* 1733, *lees:* 1773.
» 52, *achter* reg. 10 *in te vullen:*

Het geh. LANGEREIS ligt ¼ u. Z. O. van *Winkel*.

Bl. 54, reg. 2 *staat:* hehoorende, *lees:* behoorende,
» » » 26 *van onderen, staat:* schotbaar land. *lees:* belastbaar land.
» » » 22 *van onderen, staat:* de Herv. — Ledematen enz., *lees:* De Herv., die hier ruim. 2100 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen enz.

Bl. 54, reg. 19 *van onderen*, *staat:* vijf kerken, *lees:* vier kerken,
» » » 17 *van onderen*, *staat:* De R. K. — Communikanten, *lees:* De R. K., die hier 1500 in getal zijn, onder welke 1100 Communikanten,

Bl. 54, reg. 13 *van onderen*, *staat:* Kapellaans *lees:* eenen Kapellaan
» 55, » 4, *staat:* LAGEVELD *lees:* LANGEVELD.
» » » 14, *het art.* LANGVLIET (DE) *aldus te lezen:*

LANGVLIET (DE), eene der hoofdscheidingslooten in en door het *Koegras*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen* en *Calandsoog*, welke met eene zuidelijke rigting in de *Scheidingssloot*, tusschen de heerlijkheid Calandsoog en het Koegras uitloopt.

Bl. 55, reg. 9, *van onderen*, *staat:* Batshoofd, *lees:* Boschhoofd,
» 56, *achter het art.* LANGEWEEREN (DE), *bij te voegen:*

De pold. DE LANGEWEEREN maakt een deel uit van den *Zuidpolder* en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 150 bund. Men heeft daarin geene woningen.

Bl. 57, reg. 9, *staat:* 2100 *lees:* 700
» » » 16, » *Groningen lees: Zuidhorn*
» » » 3, *van onderen*, *staat:* De Herv. — 1350 Ledematen, *lees:* De inw., die er op 37 na allen Herv. zijn, onder welke 340 Ledematen,

Bl. 58, *achter* reg. 4, *bij te voegen:* De 30 R. K., die men onder LANGEWOLD (OOSTERDEEL) aantreft, behooren tot de stat. van *Zuidhorn*. De 7 Israël., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Groningen* gerekend.

Bl. 58, reg. 12, *staat:* ruim 3500 *lees:* ongeveer 5000
» » » 14, » De Herv. — Ledematen, *lees:* De inw., die er op 30 na alle Herv. zijn, onder welke 550 Ledematen,

Bl. 58, *achter* reg. 18 *bij te voegen:*

De 7 R. K., die men in LANGEWOLD (WESTERDEEL) aantreft, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend.

De 21 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*.

Bl. 58, reg. 33—36, *staat:* De kerk — of orgel. *lees:* De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. MATTHEUS was toegewijd, is een langwerpig vierkant, in 1781 gesticht, gebouw, zonder orgel. De toren is van onderen vierkant met eene hooge spits met lei gedekt.

Bl. 64, *het art.* LANNEN *aldus te veranderen:*

LANNEN, d., ten deele in de heerl. *Everlingen*, ten deele in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Warnach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Osperen*, gem. en 50 min. N. W. van *Redingen*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Rodt* behoort, door eenen eigen kapellaan bediend wordt, en aan den H. STEPHANUS is toegewijd.

Bl. 68, reg. 5 *staat:* landbouw, akkerbouw en veeteelt. *lees:* landbouw en veeteelt.

Bl. 76, reg. 13 van onderen, staat: *Baar-en-Lathum*, lees: *Bahr-en-Lathum*.

Bl. 76, reg. 3 *van onderen, staat:* de b. Giesbeek. *lees:* de b. Bahr en Giesbeek.

Bl. 76, reg. 2 *van onderen, staat:* Men telt er 390 Communikanten, *lees:* Men telt er 570 zielen, onder welke 390 Communikanten,

Bl. 78, reg. 1 *staat:* ook LATDORP of LATTERAP, buurs. *lees:* ook LATDORP, buurs.

Bl. 78 op het art. LATTEROP *in te voegen:* De buurs LATTEROP telt 100 h. en 820 inw., onder welke 30 Herv. die tot de gem. van *Ootmarsum* behooren en 490 R. K., onder welke 410 Communikanten De R. K., kerk is in 1818 gebouwd. De school wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Bl. 82, reg. 25 *staat:* Gecommitteerde Staten *lees:* Gecommitteerde Raden

Bl. 91, reg. 24 staat: *Roermonde*, lees: *'s Hertogenbosch*,

» 94, » 20 *van onderen, staat:* 4722 *lees:* 4450

» 96, » 12 en 11 *van onderen, staat:* Wagnum, *lees:* Wognum,

» 97, *bij te voegen:* Het water DE LEEK, in de *Vier-Noorder-Koggen*, ontlast zich in de *Narrevliet*.

Bl. 98, *onderste regel, bij te voegen:* De LEENPUTTE ligt 20 min. O. van *Hilvarenbeek*.

Bl. 99, reg. 29 *staat:* stat. *lees:* par.

» 100, » 11 *staat:* Junij, *lees:* Julij,

» 103, » 25 » TIONSTER-WARVE *lees:* TUINSTER-WARVE

» 103, » 3 van onderen, staat: *Land-van-Leerdam*, lees: graafs. *Leerdam*,

Bl. 106, achter reg. 18 *van onderen in te voegen:*

Onder de te LEERDAM gestaan hebbende Predikanten verdient melding GIJSBERTUS JOHANNES ROOIJENS, die er van 1811 tot 1817 stond en den 9 Januarij 1846 als Hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam overleed.

Bl. 111. Het begin van het art. LEERMENS aldus te veranderen,

LEERMENS ook wel LEERMIS d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *'t Zandt*, op eene wierde, van waar men een allertreffelijkst uitzigt op de beneden liggende landen heeft.

Men telt er in de kom van het d. 62 h., en ruim 430 inw., en met de daartoe behoorende b. *Lutjerijp* en *Terhorn* 69 h., en ruim 480 inw.

Bl. 111, reg. 16 *van onderen*, *staat:* De Herv. — Ledematen, *lees:* De Herv., die hier 420 in getal zijn, onder welke ruim 80 Ledematen.

Bl. 111, reg. 10 *van onderen*, *staat:* een opschrift aan de zuiderdeur *lees:* een opschrift, dat vroeger aan de zuiderdeur stond,

Bl. 112, reg. 4—9, *aldus te veranderen:*

De Doopsgez., die te Leermens 9 in getal zijn, onder welke 4 Ledematen, behooren tot de gem. *Leermens-en-Loppersum*, welke onder dit d., in de b. Ter-Horn eene kerk heeft, zonder toren of orgel.

De R. K., van welke men er 6 aantreft, worden tot de stat. van *Appingedam* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Bl. 112, reg. 15, *staat:* welke 80 zielen telt, *lees:* welke ongeveer 150 zielen, onder welke 60 Ledematen, telt,

Bl. 112, reg. 13 *van onderen*, *staat:* te Engeland. *lees:* in Engeland.

» 113, reg. 17, *van onderen staat*: is, *lees:* was,

» 114, *bij het art.* LEETS- (POLDER-OVER-DE) *bij te voegen:*

De Polder-over-de-Leets, grenst N. aan het Poldertje benoorden de Miederlaan, O. aan het Poldertje bezuiden de Miederlaan, Z. aan de gem. Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen, W. aan het Poldertje-voor-Groote-wal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 37 v. r. 30 v. ell., alles schotbaar land. Er staat daarin slechts één h., zijnde de boerderij de Miede.

Bl. 115, reg. 24 *staat:* Willaart, *lees:* Wilaard,

» » *achter den ondersten regel*, *bij te voegen:* onder de 23,400 inw., te Leeuwarden, zijn 770 militairen.

Bl. 116, reg. 20—28 *staat:* De voornaamste — 7 korenmolens. *lees:* De voornaamste der thans hier nog bestaande fabrijken en trafijken zijn: 2 bierbrouwerijen, 8 branderijen, 1 steenbakkerij, 5 pottebakkerijen, 2 kalkbranderijen, 4 leerlooijerijen, 2 lijmziederijen, 4 velleblooterijen, 1 leermolen en zeemtouwerij, 8 scheepstimmerwerven, 8 lijnbanen, 1 zoutkeet, 3 zeepziederijen, 3 cichoreifabrijken, 1 verwmolen, 2 friesch-groenfabrijken, 1 linnenverwerij of klanderij, 9 tabaksfabrijken en kerverijen, 3 houtzaag-, 8 olie-, 5 cement-, 3 pel- en 6 korenmolens.

Bl. 116, reg. 34, *staat:* 1605 *lees:* 1603

» » » 40, » en hier overleed; *lees:* en hier in 1626 overleed;

Bl. 116, *achter* reg. 3 *van onderen*, *bij te voegen:* Onder de te Leeuwarden gestaan hebbende Predikanten verdient nog melding Martinus Ruhenbrink, een der oprigters van het *Genootschap ter verdediging der voornaamste waarheden van de Christelijke godsdienst, inzonderheid tegen derzelver hedendaagsche bestrijders*, die er van 1774 tot 1777 stond.

Er bestaat sedert een paar jaren te Leeuwarden ook eene erkende Afgescheidene gemeente.

Bl. 117, reg. 13 *van onderen*, *staat:* maakvol, *lees:* smaakvol

» » » 10 » » , *bij te voegen:* Onder de R. K. te Leeuwarden telt men 2400 Communikanten.

Bl. 119, *onderste* reg. — bl. 120, reg. 3, *staat:* De Waterpoorten — ten Westen. *lees:* De Waterpoorten zijn: de Hoekster-Waterpoort ten Noorden; de Tuinster-Waterpoort ten Oosten;

de Huisumer-Waterpoort ten Zuiden en de Lieve-Vrouwe- en Oldehoofster-Waterpoort ten Westen. Vroeger had men ten Zuiden ook nog de Wirdumer- en ten Oosten de Nieuwe-Waterpoort, doch deze bestaan niet meer.

Bl. 120, reg. 13 *van onderen, staat:* De voornaamste — overwelfde bogen; *lees:* De voornaamste daarvan zijn de Lange-Pijp of Grootemarkt, het Hofplein en de Brol, allen zeer lange overwelfde bogen;

Bl. 121, *achter* reg. 8 *van onderen*, *bij te voegen:* Tegenover het voormalige Hof te Leeuwarden staat het Grietenijhuis van Leeuwarderadeel, dat in 1844 aanmerkelijk vergroot en verbeterd is.

Bl. 122, reg. 22 staat: *Wabbe-Wisjesdwinger*, lees: *Wabbe-Wissesdwinger*,

Bl. 122, reg. 31, *staat:* ter wederzijde *lees:* ter westzijde

» » reg. 36 *staat:* Deze gevangenis — bewaakt. *lees:* Deze gevangenis heeft twee ruime binnenplaatsen, en wordt door het tijdelijk garnizoen bewaakt. Binnen kort zal zij aan de oostzijde door een nieuw gebouw worden vergroot.

Bl. 125, reg. 14—9 *van onderen*, staat: Tot de overige gebouwen — *aan de Nieuwegracht.* lees:

Het Stads-Burger-Ziekenhuis, nevens het Blokhuis, is een nieuw gebouw, in 1840 in modernen stijl gebouwd, en voor het doel uitmuntend ingerigt.

Tot de overige gebouwen behooren nog: de Stads-Timmer- en Turfschuren op den *Hoekster-dwinger;* het Kruidmagazijn bij den *Verschwatervijver;* de Manége of Rijschool in de *Groote Kerkstraat;* het Kantoor van den Waarborg der Gouden en Zilveren werken in de *Doelestraat;* de Oude Garnizoens-Infirmerie in de *Kleine Kerkstraat* en het Postkantoor in de *Pijlsteeg.* Nog verdienen melding: de Groote Societeit, aan de *Langepijp;* het fraaije gebouw der Societeit: *Amicitia,* dat het inkomen van de stad, aan de zuidzijde, grootelijks versierd; het groote en prachtige Winkelgebouw van Sinkel op de *Nieuwstad,* in 1845 voltooid; het Logement: de *Nieuwe Doelen,* op de *Korenmarkt;* de Loge of het Heeren-Logement, in het *Zaailand;* het Wapen van Friesland, op het *Schavernek,* enz.

Bl. 126, reg. 3 *staat:* 1584 *lees:* 1588.

» » » 11 » Pieter de Keizer. *lees:* Pieter de Keyzer.

» » » 19 en 20 *staat:* onbruikbaar *lees:* ongebruikt

» » » 24 en 25 *staat:* Vegelin *lees:* Veglin

» » *achter den ondersten regel in te voegen:*

De kerk der Afgescheidenen, aan de *Noorderkade,* is een klein vierkant gebouw, zonder toren of orgel. Naast de kerk is de woning van den Predikant.

Bl. 127, reg. 13, van onderen, staat: *Oude-Kerkstraat,* lees: *Groote-Kerkstraat,*

Bl. 127, reg. 11 en 10, *van onderen, staat:* van eenen — voorzien, *lees:* van eenen koepeltoren, doch niet van een orgel voorzien is,

Bl. 128, reg. 11 en 12, *van onderen, staat:* Martinus Elebs of Eleacus of Martinus Aegidius Eliacus, *lees:* Martinus Eliacus,

Bl. 134, reg. 25, *staat:* Dirk Ploegsma; *lees:* Dirk Ploegsma, geb. in 1769. † in 1792;

Bl. 151, reg. 25, *staat:* Wilebrord van Schauburg, *lees:* Willibrord van Schaumburg,

Bl. 154, *het art.* LEEUWEN *aldus te lezen:*

LEEUWEN of LEWEN, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. W. van *Druten*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Wamel*, aan de Waal.

Het is een lang d., waar men ongeveer 1900 zielen telt, die meest hun bestaan vinden in de tabaksplanterij, in den landbouw en veel ooft aankweeken.

De Herv., die enz.

Voorts op het art. in te vullen:

De Herv. kerk heeft een achtkanten toren, maar geen orgel. — De R. K. kerk is een nieuw gebouw, in 1836 gesticht, met eenen kloktoren en een orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 à 120 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Julij en den eersten Zondag in October.

Bl. 155. *Het art.* LEEUWEN (HUIS-TE-), *aldus te veranderen:*

LEEUWEN (HET HUIS-TE-), ook wel enkel LEEUWEN genoemd, voorm. slot in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. W. van *Druten*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Wamel*, 20 min. O. van het d. *Leeuwen*, door eene korte laan van den dijk afgescheiden.

Dit kast. is gesticht in het jaar 1355 door den Ridder WILLEM VAN DRUTEN, Heer *van Leeuwen*. Het was een groot en stevig gebouw, rondom in eene diepe watergracht gelegen en voor een groot gedeelte van eene voortreffelijke bouworde. De voorhof was met twee vleugels betimmerd, van welke de eene tot eene kerk bekwaam gemaakt was; de andere bevat de stallingen en wagenhuizen. Voorts was het slot van ruime plantaadjen, bloem- en moestuinen omringd. Het is in het jaar 1817 gesloopt, uitgenomen de voorpoort, welke door den tegenwoordigen eigenaar bewoond wordt. Thans worden de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 20 v. r., in eigendom bezeten door den Heer GRADUS KRIJNEN.

Het HUIS-TE-LEEUWEN, op den berg, enz.

Bl. 156, *achter het art.* LEEUWENBERGH, *in te voegen:*

Dit voorm. adell. huis wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de Wed. HERMINGHUIZEN.

Bl. 156, *het art.* LEEUWENBURG, *aldus te veranderen:*

LEEUWENBURG, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, onder *Hardenbroek*, gem. *Sterkenburg*, 20 min. W. van *Neder-Langbroek*.

Dit buit. beslaat, met de riddermatigheid Molenstein, eene oppervlakte van 104 bund. 10 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN ANTONIE GODIN VAN WESTREENEN, woonachtig te Sterkenburg.

Bl. 157, reg. 7 en 8, *staat:* Zij wordt — veel verbeterd. *lees:* De tegenwoordige BLAAUWEBRUG in 1839 en 1840 herbouwd en naar Nederlands tegenwoordige Kroonprinses, thans ook de SOPHIABRUG genoemd, is 86 ell. lang en zoo breed, dat twee diligences elkander kunnen voorbijrijden, zonder de voetgangers te hinderen.

Bl. 159, *achter het art.* LEEUWENPAAL *in te voegen:*

Het is eene der palen, welke in 1719 zijn geplaatst, om de verschillen over de uitgestrektheid der Gooijer en Eemlandsche dorpen uit den weg te ruimen.

Bl. 159, *achter het art.* LEEUWESTEYN *in te voegen:* Thans is het een eigendom van den Loodgieter W. G. F. van Romondt, die het ook bewoont.

Bl. 163, reg. 11, *staat:* den Spoorweg *lees:* den Doodweg

» 164, » » *van onderen, staat:* Leijengemolen *lees:* Leijenmolen

Bl. 165, » 18, *staat:* gem. en ½ u. Z. van *Sittard*, aan den weg naar Heerlen. *lees:* gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Sittard*, aan den straatweg van Aken naar Sittard; met 87 h. en 500 inw.

Bl. 165, reg. 19, *staat:* en ½ u. *lees:* arr. en ½ u.

» 165, » 15 en 14 *van onderen, staat:* gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind; lees:* gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp;*

Bl. 165, reg. 11 en 10 *van onderen, staat:* Deze pold. — schotbaar land; — *lees:* Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 245 bund. 91 v. r. 85 v. ell., als: onder *Oude-Niedorp en Zijdewind*, 231 bund. 60 v. r. en onder *Nieuwe-Niedorp*, 14 bund. 31 v. r. 85 v. ell.;

Bl. 168, reg. 16 *van onderen, staat:* benen *lees:* henen

» 172, *bij het art.* LEKDIJK-BENEDENDAMS (DE), *bij te voegen:* Het dijksdistr. van den Lekdijk-Benedendams is groot 11,725 bund. volgens beschikking der Hooge Regering van 1843.

Bl. 172, *bij het art.* LEKDIJK-BOVENDAMS (DE), *bij te voegen:* Het dijksdistrikt van den Lekdijk-Bovendams is groot, volgens beschikking van de Hooge Regering van 1843, 31,273 bund.

Bl. 173, reg. 5, *staat:* 1060 *lees:* 2060

» 179, achter het art. Lellio *in te voegen:* De kapel is aan den H. Antonius toegewijd.

Bl. 180 bij het art. Lellingen *in te voegen:* Het d. Lellingen telt 170 inw.

Bl. 181, reg. 23 en 24, *staat:* Langweer-en-Ter-Oele, *lees:* Langweer-Dijken-Ter-Oele-en-Bornzwaag,

Bl. 181, reg. 25, *staat:* Oosterhaule-Oldeouwer-en-Nijega, *lees:* Oosterhaule-Oldeouwer-en-Ouwster-Nijega,

Bl. 182, *achter* reg. 16 *van onderen, in te vullen:* De Israëliten, van welke men aan de Lemmer 90 telt, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Gorredijk* behoort.

Bl. 188, *staat:* kw. *Zevenwouden*, lees: kw. *Zevenwouden*, arr. *Sneek*, kant. *de Lemmer*,

Bl. 192 achter het art. LENNINGEN *in te voegen:*
Men telt in de par. Lenningen 260 Communikanten. De kerk is aan den H. Petrus toegewijd.

Bl. 193 *op het art.* LENT *bij te voegen:*
Onder de te Lent gestaan hebbende Predikanten verdient melding: de Nederduitsche Dichter Reinier Pieter van de Kasteele, die er van 28 Mei 1791 tot 13 October 1793 gestaan heeft.

Bl. 195, reg. 28 *staat:* 46 bund. 48 v. r. *lees:* 46 bund. 48 v. r. schotbaar land,

Bl. 195, reg. 37, *staat;* noordoosthoek *lees:* zuidoosthoek

» 202, *achter* reg. 6, *bij te voegen:* De R. K. kerk te Leunen is aan de H. Catharina toegewijd.

Bl. 202, *achter* reg. 20 *van onderen, bij te voegen:* De tegenwoordige R. K. kerk te Leur is in 1797 gesticht en in 1841 vernieuwd.

Bl. 205, reg. 20 *van onderen, staat:* bulle *lees:* brieven

Bl. 227, reg. 8, *staat:* St. Jans- *lees:* St. Joris-

» 228. Onder de Predikanten te Leyden, die afzonderlijk melding verdienen, mag ook genoemd worden: Adrianus van Assendelft een der oprigters van het *Genootschap tot de verdediging der voornaamste waarheden van de Christelijke Godsdienst, tegen derzelver hedendaagsche bestrijders.*

Bl. 234, *achter* reg. 10 *van onderen, bij te voegen:*

Het grootste gedeelte van het archief der Nederlandsche Waalsche kerken wordt in de Gasthuiskerk te Leyden bewaard.

Bl. 240, reg. 21, *staat:* De Roomsch-Katholijke kerk van den H. Pancratius, *lees:* De Roomsch-Katholijke kerk van de H. Maria en den H. Pancratius,

Bl. 252, reg. 12 en 11 van onderen, *moeten de woorden*, eigenlijk kabinet van Archaeologie, *wegvallen.*

Bl. 257, reg. 3, *staat:* De Maatschappij van Toonkunst *lees:* De Maatschappij voor Toonkunst

Bl. 257, reg. 8 *staat:* voor arme en minvermogende weeshuizen enz. *lees:* voor armen en minvermogenden, weeshuizen enz.

Bl. 260, reg. 25 *staat:* 1807; *lees:* 1837;

» 265. Onder de Schilders, die te Leyden geboren zijn, *bij te voegen:* Izaäk Paling, uit het laatst der zestiende eeuw.

Bl. 279, reg. 28, *staat;* Huet en Stollé *lees:* Huet, Stollé, Nieuwenhuis en Leemans

Bl. 283, reg. 27, *staat:* uitkeemsche *lees:* uitheemsche

» 296, » 13—10 *van onderen staat:* Deze heerl. bevat — landbouw. *lees:*

De heerl. Lichtenberg bevat de buurs. van dien naam, benevens eenige verstrooid liggende h., waaronder het adellijke huis Lichtenberg, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 190 bund. 1 v. r. 20 v. ell., alles belastbaar land, en telt 22 h., bewoond door 23 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 110 inw., onder welke 70 R. K., en 40 Herv.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Baronnesse van Schuylenburch van Bommenede. — De kermis valt in den 25 Junij.

Bl. 296, reg. 9 en 5 van onderen, *staat: Ter-Borg,* lees: *Silvolde.*

» 297. *Het art.* LICHTENVOORDE *aldus te veranderen:*

LICHTENVOORDE, gem. in het graafs. *Zutphen*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Groenlo* (4 k. d., 12 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Eibergen en Groenlo, N. O. aan de Slink, die haar van Borculo scheidt, O. en Z. O. aan Aalten, Z. W. aan Wisch, W. aan Zelhem en Ruurlo.

Deze gem. bevat het stedeke Lichtenvoorde en den Bosch, de buurs. Vragender, Lievelde, Zieuwent, benevens het adell. h. Hervelt en Tongerlo.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42,367 bund. 6 v. ell., waaronder 31,594 bund. 6 v. ell. belastbaar land; telt 536 h., bewoond door 627 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl er ook alleruitmuntendst vlas wordt verbouwd, waaruit men dikwerf zulke fijne garens spint, dat de zeven, acht, ja, somtijds negen stukken slechts de zwaarte van 5 Ned. oncen hebben. Ook drijft men handel in spek en boter, en heeft er 2 leerlooijerijen, 2 olie- en 5 korenmolens.

De R. K., welke hier ongeveer 3370 in getal zijn, onder welke 2300 Communikanten, maken de stat. van *Lichtenvoorde* en *Zieuwent* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De Herv., van welke men er ruim 370 aantreft enz.

Bl. 298, 24 — 27, *staat:* De kerk — toren, *lees:* De R. K. kerk is een groot en fraai gebouw, dat in het jaar 1820 geheel nieuw gebouwd is, en heeft een sierlijk altaar met een schoon schilderstuk, het H. Avondmaal voorstellende.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd, is een klein doch sierlijk gebouw, met eenen langen spitsen toren,

Bl. 298, *achter het art.* LICHTENVOORDE (HUIS-TE-), *in te voegen:*

Dit huis is eenige jaren nadat de Prins van Oranje de heerl. Lichtenvoorde had aangekocht, gesloopt geworden. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene woning het Hof genoemd.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 v. r., worden thans in eigendom bezeten door G. J. Vieser, Molenmaker te Lichtenvoorde.

Bl. 308 *bij te voegen:*

De b. Lienden ligt ½ u. van Elst. Men telt er 50 h. en 340 inw.

Bl. 314, *bij te voegen:*

De gem. Liesnout beslaat 2460 bund. belastbaar land. Men telt er in de kom van het d. 80 h. en 400 inw.

Bl. 321, reg. 32, *staat:* gem. en ¾ u. W. ten N. van *Rijssen.* lees: gedeeltelijk gem. en ¾ u. N. W. van *Rijssen*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. N. N. O. van *Holten*, gedeeltelijk gem. en 2 u. Z. Z. O. van *Hellendoorn;* met 15 h. en 90 inw., van welke 4 h. en 26 inw. onder *Rijssen.*

Bl. 324 *bij te voegen:* het geh. Lijnsheiken ligt ½ u. N. van Tilburg. Men telt er 22 h. en 130 inw.

Bl. 326, *staat:* resid. *Padang.* lees: gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden.*

Bl. 326, *onderste regel, de woorden:* benevens het geh. Varkensheidstraat, *weglaten.*

Bl. 327, reg. 6 *staat:* twee Kapellanen. *lees:* drie Kapellanen.

» 327, reg., 16 *staat:* 99 *lees:* 110

» » » 17 » 520 » 600

» » » 14 *van onderen, staat:* 1817, *lees:* 1807,

» 328 » 3 *staat:* Wolraat *lees:* Walraaf

» » » 23 » 150 *lees:* 160

» » » 28 en 38 *staat:* Groedheide *lees:* Graedheid

» » » 13 *van onderen, staat:* Bachleen, Born en Guttekoven. *lees:* Buchten en Guttekoven.

Voorts op het art. LIMBRICHT bl. 326, 327 en 328 *in te vullen:*

De gem. Limbricht beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 913 bund. 77 v. r. 80 v. ell, waaronder 884 bund. 56 v. r. 50 v. ell. belastbaar land.

Ook heeft men er twee korenmolens, drie bierbrouwerijen en twee brandewijnstokerijen.

De Doopsgez., uit Munsterland verdreven, hadden zich eenen geruimen tijd in deze gem. gevestigd, waarvan eene put in het vrije veld, welke destijds tot doopvont diende, nog den naam draagt. Doch zij zijn later geheel uitgestorven.

Bl. 329, reg. 3, *staat:* meer dan 250 bunders. *lees:* ongeveer 200 bunders.

Bl. 329, reg. 9 — 16, *staat:* In 1810 — afgebrand geworden. *lees:* In 1810 heeft de overledene Koninklijke Nederlandsche Staatsraad, de Baron Joseph Heinrich Michiels van Kessenich, het kasteel Limbricht, met alle zijne onderhoorigheden, van den Heer Maximiliaan Bentinck gekocht, zoodat het nu aan den Heer Baron Frans Bernard Huibert Michiels van Kessenich, zoon van den overledenen Staatsraad voornoemd, is gekomen.

Het kasteel Limbrecht is in 1568 door de Spanjaarden uitgeplunderd en ten deele afgebrand geworden.

De plaats waar het oude kasteel gestaan heeft, is thans nog zigtbaar. Het tegenwoordige is naar den bouwtrant der zestiende eeuw opgetrokken. Dit gebouw diende de Geestelijke zusters uit het voormalige Nonnenklooster van Sittard twee volle jaren tot schuil- en verblijfplaats; toen de Maarschalk van Turenne, Sittard en de omliggende plaatsen had in bezit genomen. Het groot hospitaal van het in 1812 en 1813 terugtrekkende Fransche leger werd op dit kasteel geplaatst, welks grijze muren alzoo de getuigen werden van menige zucht en zieltooging, van eene al te vroeg wegkwijnende en afgeknotte jeugd, waar van het gebeente met eerbied in den schoot der gemeente Limbricht bewaard wordt.

Bl. 333, *Het art.* LIMBURG, apost. vic. gen. *aldus te veranderen:*

LIMBURG, apost. vic., zijnde het vierde R. K. kerkdistrikt.

Het Hertogdom Limburg, welks grondgebied tot in den jare 1840 kerkelijk onderhoorig is geweest aan het bisdom van Luik, met uitzondering van 7 parochiën, welke behoorden tot het toenmalige vicariaat van *Grave*, is bij de Pausselijke Breve van den 2 Junij 1840 tot een Apostolisch vicariaat ingesteld. Dat vicariaat bevat: 6 pastorijen van de eerste klasse, 6 pastorijen van de tweede klasse, 137 succursalen en 34 bijkerken of annexen, makende te zamen 148 parochiën, ongerekend de hulpkapellen of annexen, van welke eenigen onafhankelijk van de parochiën en dus als zelfstandige kerkgemeenten zijn erkend geworden, hoezeer zij den rang van hulpkapellen hebben behouden. Het getal kerken dier parochiën bedraagt 177, waaronder 29 erkende hulpkapellen of annexen. Die kerken worden bediend door 12 Pastoors, 137 Desservanten, 25 Kapellanen of Vicarissen-Desservant en 129 Vikarissen. Behalve die kerken en hulpkerken zijn er nog eenige bijzondere kapellen, 2 kloosters (1 van Minderbroeders te Weert, en 1 van Redemptoristen te Wittem) 1 seminarie (eene afdeeling te Roermonde en een onder Kerkrade). Het aantal der Communikanten in dit vicariaat wordt gerekend op 193,000.

Bl. 335, reg. 18 en 19 *staat:* 14 September *lees:* 16 September

» 338, *Het art.* LINDE (TER) *aldus te veranderen:*

LINDE (TER), buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1 u. Z. O. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. O. van *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*, 10 min. N. van *Ritthem*.

Dit buit., in de heerl. *Welzinge* gelegen, was waarschijnlijk in vroeger jaren een eigendom en de verblijfplaats van de Heeren dezer heerl. Later was het, als jagthuis, het eigendom van de Heeren van Bourgondië, tot dat Anna van Bourgondië, door haar huwelijk met Jhr. Smit van Baarland, het aan anderen overbragt. Ten jare 1627 is dit buit. door den kleinzoon van gemelde Anna van Bourgondië, Jhr. W. van Lier, Raadsheer ten Hove van Holland en Gezant

van het Gemeenebest in Venetië, verkocht aan den Heer Pieter Rombouts, in wiens geslacht het sedert voortdurend is gebleven tot het jaar 1828, wanneer het door koop aan den vader van den tegenwoordigen eigenaar kwam. In 1812 werd een groot gedeelte en weinig jaren later de rest van het voormalig prachtige, zelfs met eenen toren prijkende, gebouw dezer buit. gesloopt. Thans vindt men er nog, behalve de landbouwerswoning, een zomerhuis, hetwelk den eigenaar tot intrek dient en hem een aangenaam gezigt verschaft, wanneer hij zich hier ter jagt, of wandelende bevindt.

Eene fraaije schilderij, het voormalige jagthuis voorstellende, wordt in dit zomerhuis bewaard.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 92 v. r., waarvan ongeveer 12 bund. 24 v. r. 40 v. ell. bosch, en wordt in eigendom bezeten door den Heer Marinus Fak Brouwer, woonachtig te Middelburg.

Bl. 340, reg. 17, *staat:* kant. *Noordwijk-binnen*, *lees:* kant. *Noordwijk*,

Bl. 340, *bij te voegen:*

Het geh. Linderle telt 112 h. en 660 inw.

Bl. 346, reg. 7 *van onderen*, *staat*: 10,000 *lees:* 10,000 zielen

» 351, » 6, *staat:* Saaftingen, *lees:* Saftinghe,

» 352, *bij te voegen:*

De dorpsschool te Linne wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht. — De kerk is aan den H. Martinus toegewijd. — De kermis valt in in de maand Augustus.

Bl. 352, *achter het art.* LINNE (KASTEEL-VAN-) *bij te voegen:*

Het Kasteel-van-Linne beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 293 bund. 48 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Frederik Joseph, Baron de Meer, woonachtig te Osen, onder Linne.

Bl. 352, reg. 9 *van onderen*, *staat*: in het jaar 1625 *lees*: den 2 November 1628

Bl. 353. *In het art.* LINSCHOTEN *in te vullen:*

Men telt in de heerlijkheid Linschoten 109 h., bewoond door 176 huisgez., uitmakende eene bevolking van 910 inw., als 560 Hervormden, 40 Afgescheidenen en 310 R. K. — Men telt er in de kom van het dorp 45 h. en 370 inw. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Bl. 353, *bij te voegen:*

De Hooge-polder-van-Linschoten beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 82 v. r. 76 v. ell.

Bl. 354, *bij te voegen:*

De Lage-polder-van-Linschoten beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 72 bund. 44 v. r. 9 v. ell. Men treft daarin 8 h., onder welke 1 heerenhuizing met lusthof, 2 burgerwoningen en 5 daghuurdershuisjes.

De Noord-polder-van-Linschoten beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 438 bund. 27 v. ell., en telt 21 h., waaronder 16 boerderijen.

Het geh. Noord-Linschoten, telt 21 h. en 130 inw.

De pold. Zuid-Linschoten beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 700 bund. 1 v. r. 96 v. ell., en telt 19 h., waaronder 14 boerderijen.

Het geh. Zuid-Linschoten telt 19 h. en 140 inw.

Bl. 355, reg. 2, *van onderen*, *staat:* met 900 inw., *lees:* met 142 h. en 1080 inw.

Bl. 333, *achter het art.* LINTELO *bij te voegen :*
De school te Lintelo wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.
Bl. 338, reg. 13, *staat :* Kobanderhuizen *lees :* Kobunderhuizen
Bl. 338, reg. 23 en 24, *staat :* goed weiland *lees :* schraal weiland.
» » » 25, *staat :* Nieuwe-Smildervaart, *lees :* Compagnonsvaart.
Bl. 338. *Bij het art.* LIPPENHUIZEN *in te vullen :*
Men telt er 183 huizen, 810 Herv. en 100 Doopsgez., welke laatste hier mede eene kerk hebben.
De Afgescheidenen, welke er 10 in getal zijn, behooren insgelijks tot de gem. van *Gorredijk-en-Lippenhuizen*, welke hier mede eene kerk heeft.
De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.
Bl. 338, reg. 15 *van onderen, staat :* telt er ruim 2000 inw., *lees :* telde er, toen *Korte-Zwaag* en *Lange-Zwaag* daarmede nog vereenigd waren, 2000 inw.,
Bl. 338, reg. 13 *van onderen, staat :* die in het jaar 1600 hier reeds was *lees :* die in het jaar 1399 herwaarts kwam
Bl. 338. *Het art.* LIPPENWOUDE *aldus te lezen :*
LIPPENWOUDE, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1¼ u. Z. van *Sneek*, ½ u. Z. van *de Hommerts*, waartoe het behoort, Z. van de Zandige Wiel; nabij de Smaldijkstersloot; met 5 h. en 30 inw.
Bl. 339, reg. 4 *van onderen, staat :* Paliti-Tamal, Kapoéloe-Roeway, *lees :* Paliti, Tamal, Kapoeloe, Roeway,
Bl. 363. *Achter het art.* LISSERBROEKERPOLDER *bij te voegen :*
Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 234 bund.
Bl. 371, reg. 9 *van onderen, staat :* in- en uitvoer te lande voor den doorvoer. *lees :* in- en uitvoer te lande en voor den doorvoer
Bl. 380, reg. 28, *moeten de woorden :* Men heeft in dit geh. eene school. *wegvallen.*
Bl. 380, reg. 14 *van onderen, staat :* 209 bund. — 8 v. ell. *lees :* 234 bund. 57 v. r. 41 v. ell., waaronder 194 bund. 76 v. r. 49 v. ell.
Bl. 381. *Achter* reg. 17, *bij te voegen :*
De Lodewijks-polder, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 41 bund. 10 v. r. 30 v. ell., waaronder 39 bund. 74 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; en wordt door eene sluis door den polder de Krammer, Bommelsche grond, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen.
Bl. 393, reg. 1 *van onderen, staat :* de schans Nieuwer-Sluis, *lees :* het fort Nieuwer-Sluis,
Bl. 395, *moeten de regels* 10—16 *van :* beslaat — *Loenersloot* wegvallen, als zijnde toepasselijk op de geheele gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa.*
Bl. 398, reg. 14, *staat : Preangeer-Rgentschappen*, lees : *Preanger-Regentschappen*,
Bl. 399, reg. 14 *van onderen, staat :* Zuid-Holland, *lees :* Holland,
» 402, » 23, *staat :* verlo *lees :* verlof
» 404, » 19, *van onderen, staat :* doorloopt, *lees :* doorliep,
» 405, » 28, *staat :* geteekend zijn. Sedert *lees :* geteekend zijn, sedert

Bl. 405, reg. 30, *staat:* 1672, *lees:* 1262.

» 408, » 9—7 *van onderen, staat:* Men telt er — bestaan vinden. *lees:* Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorende b. Barzum, Freollum, Groot-Rillaard en Klein-Rillaard, 38 h. en ruim 170 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

Bl. 412, *moet het art.* LONGEBUREN wegvallen, als zijnde Longeburen, bij nader onderzoek, eene verkeerde spelling van Jongeburen.

Bl. 412, reg. 13 *van onderen, staat:* Z. van den rijweg en Oude-Vaart naar Schraard. *lees:* Z. van den rijweg en N. van de Oude-Vaart naar Schraard.

Bl. 415, reg. 26, *staat:* Eschmarke, en reg. 6 *van onderen*, Eschmark, *lees:* Eschmarkt,

Bl. 417, *achter* reg. 37, *in te voegen:* De buurs. Loo in Twenthe telt 31 h. en ruim 200 inw.

Bl. 420, reg. 12, *staat:* 3 u. *lees:* 2 u.

» » *achter* reg. 13, *in te vullen:* Het Loo ligt 1 u. W. van *Weerselo.* Men telt er 2 h. en 15 inw.

Bl. 420, reg. 4 *van onderen, staat:* ongeveer 2 bund. *lees:* 84 v.r.

» 421, *in te voegen:*

Neer-Loon ligt 40 min. O. van Huisseling. Men telt er 35 h. en onder de R. K. 160 Communikanten.

Bl. 427, *achter* reg. 18, *bij te voegen:*

Men heeft aan den Loonscheendijk eene Herv. kerk, die in 1804 gesticht is.

Bl. 429, reg. 6, *staat:* 1½ u. *lees:* 1 u.

» » » 9, » met 9 h. en 70 inw. onder *Nistelrode.* *lees:* met 20 h. en 170 inw., als 10 h. en 50 inw. onder *Dinther*, 9 h. en 50 inw. onder *Nistelrode* en 11 h. en 70 inw. onder *Heesch.*

Bl. 432, reg. 8, *staat:* Oudover. *lees:* Oudoever.

» 438, » 8, » Lopik-en-Caeauw *lees:* Lopik-en-Cabauw

» 439, » 30, » 12 Predikanten. *lees:* 13 Predikanten.

» » » 34, » Z. en Z. W. aan Ten-Boer, *lees:* Z. aan Slochteren, Z. W. aan Ten-Boer.

Bl. 440, reg. 20, *staat:* N. W. *lees:* N. O.

» » » 21, » 2¼ u. » 1½ u.

» » » 33, » Z. O. » N. O.

» 442, » 14, » 1841 » 1842.

» 443, » 2, » 2¼ u. » 1½ u.

» » *achter het art.* LOPPERSUMER-KLAP *bij te voegen:*

Het geh. Loppersumerklap ligt ¼ u. Z. van Loppersum. — Men telt er in het geheel 8 h. en 40 inw.

Bl. 443, reg. 8, *staat:* geh. *lees:* ook genaamd Zeedijken, plaats, waar men thans niets vindt dan hoven en tuinen,

Bl. 443, reg. 33, *staat:* Oranje-polder *lees:* Oranje-dijk

» 451, » 22, » geh. *lees:* voorm. havezathe, welke reeds voor lang gesloopt is,

Bl. 458, *achter* reg. 37, *bij te voegen:*

Het geh. Lum telt 3 h. en 18 inw.

Bl. 464, *bij te voegen:*

Het voorm. huis Lusthorst lag 1 u. O. van Haren. De boerenwoning, die er nu staat, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20 bund.

Bl. 468, reg. 4. *Het art.* LUTKEBUREN *aldus te lezen:*

LUTKEBUREN of LUTKEBUUREN, straat of groep huizen van het d. *Wijnaldum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Harlingen*.

Bl. 469, *bij te voegen*:

LUTKEGAST is de geboortepl. van den grooten Zeevaarder ABEL JANSZ. TASMAN.

Bl. 469. *Het art.* LUTKEMEER *aldus te veranderen:*

LUTKEMEER (HET), oudtijds LUITTICKEMEER, meer in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrijegeer*, N. O. van het Haarlemmermeer.

Dit meer is waarschijnlijk, toen het ontstaan is aldus genoemd ter onderscheiding van de Groote of Haarlemmermeer, waarvan het een gedeelte uitmaakte, vóór dat men tot de droogmaking daarvan was overgegaan en waarvan het met eene opening van ongeveer 300 ellen vereenigd was, vormende wijders op zich zelven eene kom, inhebbende eene oppervlakte van ruim 200 bund., liggende geheel in den Osdorper-bovenpolder en grenzende O. aan den Middelveldsche-Akerpolder, Z. aan den Drecht.

De polders tegen het LUTKEMEER zijn tegen het water daarvan door eenen dijk beveiligd, welke zich ten Z. en W. aan de droogmakerijdijk van het Haarlemmermeer aansluit, en door de gedachte opening heengelegd, het LUTKEMEER van het Haarlemmermeer scheidt, daar dit meertje niet onder de droogmaking van het Haarlemmermeer meer begrepen is.

Het is voor de visscherij tot heden (1845) niet verpacht. Men vangt er de zelfde visch als in het Haarlemmermeer, hoewel niet veel, vooral sedert het is afgesloten. Het heeft gemeenschap met het kanaal om het Haarlemmermeer gegraven en zal, met der tijd, wanneer de visch uit dat meer daarin is overgeplant, meerder en onderscheidene soorten opleveren.

Bl. 470, reg. 16, *staat:* LUTCHEN, *lees:* LUTSCHEN.
» 471, » 35, *staat:* b. *lees:* waterkeering voor de vier Maaspolders,
» » *achter reg.* 15 *van onderen in te voegen:*

De LUTTERVELDEN grenzen N. aan den Lithoijensche-Maasdijk, O. aan Teeffelen, Z. aan den Polder van Oss, W. aan de Luttersteeg.

Bl. 472, reg. 21 *staat:* Lisse *lees:* Lesse
» 473, » 29 » ARUNO, » BRUNO,
» 474, » 11 *van onderen, staat:* WESCELLIJN *lees*: WENSCELIJN.
» 475, » 16 » 12,000 Thaler (21,600 guld.) *lees:* 12,000 Daalders (18,000 guld.)

Bl. 475, reg. 17, *staat:* (4160 guld) *lees:* (3600 guld.)
» 476, » 6 *van onderen, staat*: Fischen, *lees:* Eischen,
» 477, » 20, *staat:* Alzeete, *lees*: Alzette,
» 477, » 22, » 1845 *lees:* 1841
» » » 1 *van noot* 3, *staat:* drie eerste *lees:* vier eerste
» 478, » 15—13, *van onderen staat:* Saur — Chier genoemd. *lees*. Sauer genaamd, de Wiltz, de Alzette, de Attert, de Eischen, de Erenz, de Our, de Zwarte Erenz, en de Kor, in het Fr. Chiers genoemd.

Bl. 480, *achter regel* 22 *in te voegen:*

Te Echternach worden ook vele booten voor de vaart op den Rijn en de Moezel gebouwd en te Burmeringen houten tabaksdoozen vervaardigd.

Bl. 482, reg. 22 *staat:* 6 kantons: *lees:* 7 kantons:
" 495, *in te voegen:*
Het d. Lyons telt 8 h. en 40 inw., onder welke 30 Herv., en 10 R. K. De Herv., kerk heeft eenen stompen toren, doch geen orgel.
Bl. 495, *in de noot staat:* Mr. J. Scheltema, *lees:* Mr. J. Scheltema, *Staatkundig Nederland,*
Bl. 497, *moet het art.* MAALIEPOLDER *geheel wegvallen.*
" 499, *achter* reg. 3 *van onderen in te voegen:*
Het geb. Maanburen telt 3 h. en 15 inw.
Bl. 501, *staat:* 1648 *lees:* 1618
Bl. 503, reg. 6, *de woorden:* welke vóór het jaar 1200 bedijkt is *weglaten en daarvoor in de plaats stellen:*
Het jaar der bedijking van den polder Maarland is niet bekend, doch waarschijnlijk heeft dit plaats gehad in het jaar 1489. Men vindt immers aangeteekend, dat Maximiliaan, Roomsch Koning den 28 Februarij 1489 octrooi verleende aan de Wed. en erfgenamen van wijlen Elias Wolfaartszoon en Jan Jansz. van Noordgouwe, Ambachtsheeren alhier tot het bedijken van een klein gors liggende tusschen den dijk Scoden (hoogst waarschijnlijk Schouwen) en de heerlijkheid van Dreischor groot wezende omtrent 28 gemeten, omdat te bedijken te gelijk in eene dijkaadje met het schor, hetwelk de Heer van Dreischor voornemens was in het drooge te leggen. Zeker is het intusschen, dat die polder, in het jaar 1673 reeds was bedijkt, als op eene kaart van de eilanden Schouwen en Duiveland dat jaartal dragende, bekend staande.
Bl. 512, reg. 22 *van onderen: staat:* natuurlijke kleur. *lees:* goud.
Bl. 512. *Achter het art.* MAARTENSBRUG (ST.), *in te voegen:*
Men telt te St. Maartensbrug 41 h. en 220 inw. — De Herv. kerk is een vierkant gebouw met eenen houten toren. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in October.
Bl. 515, reg. 31 en 32 *aldus te lezen:*
Deze kerk is ruim en net ingerigt, zij heeft eenen vierkanten toren met een uurwerk en klokkenspel en is sedert 1836 van een orgel voorzien.
Bl. 515, reg. 10, *van onderen, moeten de woorden:* Nog is hier een overzetveer op Wemeldingen, *weg vallen.*
Bl. 516. *Achter het art.* MAARTENSDIJK (HET-HOF-TE-ST-.) *in te voegen:*
Dit adell. huis is in het jaar 1821 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nog het tuinmanshuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 88 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. C. M. de Jonge van Ellemeet, woonachtig te Oost-Kapelle.
Bl. 516. *Achter het art.* MAARTENSDIJK (DE MIDDELLANDS-POLDER-VAN-ST.), *in te vullen:*
Deze pold. is schotbaar groot, 265 bund. 21 v. r. 18 v. ell.; telt 11 h., waaronder 3 boerderijen en wordt door eene sluis door het oude land van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.
Bl. 516. *Achter het art.* MAARTENSDIJK (DE MOLENPOLDER VAN-ST-.) *bij te voegen:*
Deze pold., bevat 2 bund. 57 v. r. 55 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis door den Slabbencornepolder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is het zelfde als dat van den

Middellandspolder. In dezen polder staan geene huizen of boerderijen maar de korenmolen van het dorp.

Bl. 516, *achter het art.* MAARTENSDIJK (NIEUW-ST.-) *in te lasschen:*

Deze pold. is begrepen in den *Bedijkte-polder-van-Stavenisse*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44 bund. 64 v. r. 90 v. ell. alles schotbaar land; telt acht h., zijnde eene boerderij. Het polderbestuur bestaat uit dat van Stavenisse, alwaar de dijkslasten betaald worden en waar de polder zijne uitwatering heeft.

Bl. 516, *achter het art.* MAARTENSDIJK (DE NOORD-POLDER-VAN-ST.-) *bij te voegen:*

Deze pold. is schotbaar groot, 468 bund. 44 v. r. 84 v. ell.; telt 21 h., waaronder 13 boerderijen, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

Bl. 516, *achter het art.* MAARTENSDIJK (HET OUDE-LAND-VAN-ST.-) *in te voegen:*

Deze pold. bevat 421 bund. 47 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land; telt 55 h., waaronder 7 boerderijen en wordt door eene sluis bij de Oostpoort van het overtollige water ontlast.

Bl. 517, *achter* reg. 5, *bij te voegen:*

De Uiterste-Nieuwland-polder-van-St.-Maartensdijk bevat 288 bund. 71 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land; telt 13 h., waaronder 14 boerderijen en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

Bl. 519, *achter het art.* MAAS (DE), rivier, *in te vullen:*

De juiste afstand van de monding tot aan den oorsprong van de Maas is 62 geographische mijlen; de stroomdraad 88 geographische mijlen en het stroomgebied 860 vierkante geographische mijlen.

Bl. 520, *achter* reg 10, *in te vullen:*

MAAS (BENEDEN-), dat gedeelte der *Maas*, van de Limburgsche grenzen af, bij Mook, tot aan hare uitwatering in de *Merwede*, en loopt langs de volgende plaatsen, alwaar men pont- of schuitenveeren aantreft, als: Katwijk, Over-Asselt, Grave, Over-Langel, Neer-Loon, Ravestein, Batenburg, Appeltern, Megen, Maas-Bommel, Macharen, Oijen, Lithoijen, Lith, Heerewaarden, Maren, Alem, Driel, Hoenza-Driel, Empel, Hedel, Bokhoven, Neer-Hemert, Wijk, Veen, Poederoijen, Op-Andel en Woudrichem.

Volgens bladz. 176, 177, 178 en 179 van de hydrografische waarnemingen van den Luitenant Generaal Krayenhof, was de oppervlakte des waters in de rivier *de Maas*, op den 12 Augustus 1812, toen de Waal, Neder-Rijn en IJssel eenen middelbaren of natuurlijken stand hadden, boven het Amsterdamsche peil als volgt: te Grave 5,403 ell., te Batenburg 4,586 ell., te Heerewaarden 3,847 ell., te Maren 3,777 ell., te St. Andries 3,760 ell., te Crevecoeur 2,696 ell., te Heusden 1,926 ell., te Woudrichem op hoog water 1,575 ell. en op laag water 1,143 ell. Afstand tusschen Grave en Batenburg 16990,8 ell., tusschen Batenburg en Heerewaarden 28066,8 ell., tusschen Heerewaarden en Maren 3164,6 ell., tusschen Maren en St. Andries 1073,7 ell., tusschen St. Andries en Crevecoeur 16124,3 ell., tusschen Grevecoeur en Heusden 10341,4 ell., tusschen Heusden en Woudrichem 14315,9 ell. Geheele verval tusschen Grave en Woudrichem bij eb 4,26 ellen, bij vloed 3,83 ellen.

De breedte te Grave is 188 ellen, te Megen 110, boven Maas-Bommel 170, te Heerewaarden 220, te Driel 339, te Crevecoeur 190, te Bokhoven 190, te Heusden 190, te Giessen 406 en te Woudrichem 180. De diepte is zeer verschillend en meestal zeer gering, en niet meer dan ruim 3 ellen.

Bij lage waterstand ontwaart men bij Heusden een weinig vloed. Van Heerewaarden tot St. Andries bespeurt men geen afloop door het opstoppende water der Waal. Van het kanaal van St. Andries tot aan Woudrichem kan men haar als eene andere rivier beschouwen, waarvan de afloop grooter is, uitgezonderd in die gevallen, waarin de Boven-Maas boven het peil der Waal stijgt, als wanneer zij zich voor een gedeelte door het kanaal van St. Andries in die rivier ontlast.

Bl. 520. *Het art.* MAAS (DE BOVEN-), *aldus te veranderen:*

MAAS (BOVEN-), dat gedeelte van de *Maas*, van haren oorsprong af tot aan de Beneden-Maas bij Mook.

Deze rivier heeft een sterk verval, bedragende tusschen Maastricht en Grave bij middelbare rivier 0,2274 ell. op de Ned. mijl, te weten over den geheelen afstand gemiddeld gerekend.

Het nulpunt of het begin der telling van de peilschaal op de Maas te Maastricht is 42,20 ellen boven A. P. gelegen.

De breedte, welke geen 200 ellen te boven gaat, is over het algemeen weinig verschillend, en hangt af van den meer of minderen toevoer van water.

De diepte is echter zeer verschillend, zijnde het gedeelte tusschen Maastricht en Venlo vrij ondieper dan het overige gedeelte, dat meer met de Beneden-Maas overeenstemt. Door het sterke verval tusschen laatstgenoemde steden, is de rivier op vele plaatsen doorwaadbaar en des zomers dikwerf onbevaarbaar, alleen aken, spitsbekken en andere platbodemde vaartuigen en schuiten, kunnen in een goed jaargetijde gebruikt worden tot den handel en vervoer.

Bl. 520, reg. 23, *staat:* Dit departement was verdeeld in zes arrondissementen; *lees:* Dit departement was verdeeld in vier arrondissementen, als: dat van 's Gravenhage, in twaalf kantons verdeeld; dat van Rotterdam, dertien kantons bevattende; dat van Dordrecht, uit acht kantons bestaande, en dat van Flakkee, hetwelk in twee kantons verdeeld was; doch voor het regterlijke telde het zes arrondissementen;

Bl. 520, *achter het art.* MAAS (DE NIEUWE-) *in te voegen:*

A. P. = 0 stellende, is de hoogte te Krimpen-aan-de-Lek 1.053 ell. bij vloed en 0.203 ell. bij eb; te Rotterdam 0.889 ell. bij vloed en 0.524 ell. bij eb; te Brielle 0.876 ell. bij vloed en 0.667 ell. bij eb; afstand tusschen Krimpen en Rotterdam 11452.8 ell.; tusschen Rotterdam en Brielle 23338.8 ell. Het geheele verval tusschen Krimpen en Brielle is bij vloed 0.178 ell., bij eb 0.465 ell.; breed voor Rotterdam 350 ell.

Bl. 520, *achter het art.* MAAS (DE OUDE-) *in te vullen:*

De Oude-Maas is breed aan het Keizersveer, onder Raamsdonk, bij gewoon laag water 104 ell.; bij gewoon hoog water 137 ell. en bij buitengewonen stand 158 ell. en meerder.

Bl. 527, reg. 7, *staat:* Saffringen, *lees:* Saftinghe,
» 528, » 19, » bouwen *lees:* graven
» 560, *onderste* reg., *staat:* 18,000 ponden, *lees:* 9000 ponden,
» 585, reg. 5, *staat:* Dibbets *lees:* Dibbetz

Bl. 589, reg. 2 *van onderen, staat:* 4201 bund. — belastbaar land. *lees:* 6915 bund., waaronder 4201 bund. 65 v. r. 87 v. ell. belastbaar land.

Bl. 593. *Het art.* MADROEL *aldus te veranderen:*

MADROEL (DE), onbehuisde pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis c. a.;* palende N. aan de Nieuwe-Maas, O., Z. en W. aan de gem. Pernis.

Deze buitenpold., slechts aan de rivierzijde met eene kade omgeven, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 37 v. r. 42 v. ell. schotbaar land, en wordt van het overtollige water ontlast door een sluisje. Het bestuur wordt waargenomen door twee Gecommitteerden, uit de Ingelanden, en eenen Secretaris en Waardsman.

Bl. 596, reg. 11 *van onderen, staat:* geh. *lees:* kleine boerderij, op sommige kaarten als een geh. voorkomende,

Bl. 600, reg. 15 en 16, *staat:* kant. en 2½ u. W. van *Hulst*, distr., gem. en ¼ u. N. van *Axel*, lees: distr. en 2½ u. W. van *Hulst*, kant., gem. en ¼ u. N. van *Axel*,

Bl. 601, reg. 2, *staat:* notenboomen *lees:* notenmuskaatboomen

» » *Het art.* MAIRE *aldus te lezen:*

MAIRE of Meere, soms Moeres en ook wel Mara genoemd, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Rilland-en-Maire;* palende N. aan de heerl. Krabbendijke en aan de Ooster-Schelde, N. O. en O. aan Rilland, Z. aan de Schorren-tegen-de-Honte, W. aan de heerl. Valkenisse en Krabbendijke.

Deze heerl. enz.

Bl. 602, *achter* reg. 10 *van onderen, in te voegen:*

De heerl. Maire beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 417 bund. 61 v. r. 2 v. ell., waaronder 393 bund. 17 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 8 h., bewoond door 9 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 70 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren kerkelijk to *Krabbendijke* of *Fort-Bath*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Rilland* en te *Krabbendijke*.

Bl. 602, reg. 9—7 *van onderen, aldus te lezen:*

Het wapen van Maire bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met zes St. Jacobsschelpen van zilver, staande drie, twee en een.

Bl. 602, reg. 4 *van onderen, staat:* N. aan den Oostpolder-van-Krabbendijke, *lees:* N. aan den Oostpolder-van-Krabbendijke en den Stroodorpe polder,

Bl. 602, *onderste regel, staat:* Nieuwen-polder-van-Krabbendijke. *lees:* Oost-polder-van-Krabbendijke.

Bl. 603, reg. 2—4, *staat:* daarin staan alleen — 86 v. ell. *lees:* daarin staan alleen 2 hofsteden of boerderijen onder *Rilland*, en hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 104 bund. 40 v. r. 86 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Krabbendijke*, volgens het kadaster, 3 bund. 60 v. r. 50 v. ell., en onder *Rilland-en-Maire*, volgens het kadaster, 100 bund. 80 v. r. 36 v. ell. Hij wordt door eene sluis, liggende in den polder Valkenisse, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

MAIREPOLDER (DE LANGE-), pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Driewege-en-Coudorpe;* palende N. O. aan den West-Blaze-Koppolder en den Zakpolder, O. aan den Kamerpolder, Z. W. aan den Polder-van-Driewege, W. aan den Hollepolder en den St. Anthoniepolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 45 v. r. 77 v. ell., alles schotbaar land; telt 10 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt over Driewege en Ellewoutsdijk, door eene sluis op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Hij heeft geen afzonderlijk polderbestuur, maar behoort onder dat van *Ellewoutsdijk-en-Driewege*, bestaande uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen.

Bl. 614, reg. 30, staat: *Neder-Betuwe*, lees: *Over-Betuwe*,

» 614, » 5 *van onderen, staat:* Men heeft onder deze buurs. eene school. *lees:* Men had vroeger onder deze buurs. eene school.

Bl. 614, reg. 3 *van onderen*, *staat:* MALDEN, *lees:* MALBURGEN,

» 614, *achter de onderste regel, in te voegen:*

Onder het vroegere Pruissische bestuur bestond te MALBURGEN de Pruissische IJsseltol, welke tevens diende tot contrôle van den Nederlandschen Rijntol aan de tolkamer te Lobith.

Bl. 615 *moeten de art.* MALBURGSCHE-DAM *en* MALBURGSCHE-TOL *wegvallen, en het art.* MALBURGEN (POLDER-VAN-) *aldus gelezen worden:*

MALBURGEN (POLDER-VAN-), buitenpold. van de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Huissen*, beslaande eene oppervlakte van 439 bund. 92 v. r. 70 v. ell.

Nog voor weinige jaren stond in het midden van dezen polder een huis, Jemmerloo genaamd, met naauwelijks ½ bund. gronds, welk er eertijds heerlijke regten had.

Bl. 616, reg. 22, *staat:* 1770 *lees:* 1769

» », » 29 en 38, *staat:* voor eenige jaren *lees:* in het jaar 1835

Bl. 617, reg. 4, *staat:* vrouwen *lees:* vrouwe

» 623, *de bovenste reg., staat:* MALSME, *lees:* MALSINE,

» 624, *achter reg.* 20, *in te voegen:* De kerk te MAREN is aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd.

Bl. 631, *achter reg.* 14 *in te vullen:*

De MANGELPOLDER is ruim 10 bund. groot en wordt door den Noorder-Reker-molen bemalen.

Deze pold. wordt door molens, op het kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, als Dijkgraaf, en twee Poldermeesters.

Bl. 639, reg. 33, *staat:* 92 guld. *lees:* 96 guld.

» 640, » 24, » Zwelo *lees:* Zweelo

» 645, » 3, » *Gaasterland,* lees: *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*,

Bl. 645. *Het art.* MAREPOLDER (DE LANGE-) *dus te lezen:*

MAREPOLDER (DE LANGE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie MAIREPOLDER (DE LANGE-).

Bl. 652. *De art.* MARHUISEN *en* MARHULSEN *tot één te maken, hetwelk aldus moet gelezen worden:*

MARHULSEN, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. van *Eibergen*, 1½ u. Z. W. van *Rekkum*, aan de Slenk.

Op deze havez. was nog in het laatst der vorige eeuw een adellijk huis aanwezig. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vindt men thans eene tuin, waarin de fondamenten daarvan nog aanwezig zijn, alsmede een groot gedeelte der gracht en walling, welke laatste acht voet hoogte bezat en het huis omgaf. Tot deze havez. behoort eenen vrijen jagtkring, benevens het regt der jagt in de heerlijkheid Lichtenvoorde, en gedeeltelijk in de heerl. Borculo. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 1713 bund. 36 v. r. 22 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. R. V. W. Baron VAN HEECKEREN, in leven Burgemeester van Eibergen.

Bl. 654, reg. 19, *staat:* MARIA-IN-GALILDA-KONVENT *lees:* MARIA-IN-GALILEA-KONVENT

Bl. 656, reg. 8 *van onderen, staat:* 1427 *lees:* 1437

» 660, » 25 en 26, *staat:* waaronder — schotbaar land; *lees:* terwijl de schotbare grootte op 373 bund. 33 v. ell. gerekend wordt;

Bl. 660, reg. 36 en 37, *staat:* 241 — 82 v. ell.; *lees:* 234 bund. 44 v. r. 88 v. ell., en, volgens het kadaster, 241 bund. 4 v. r. 40 v. ell.

Bl. 661, *achter het art.* MARIAPOLDER, gem. *Sluis, te voegen:* Dit poldertje vloeide in den nacht tusschen 10 en 11 December 1845, ligt nog onbedijkt, maar staat weder bedijkt te worden.

Bl. 664, reg. 31, *staat:* Kanunnikessen *lees:* Kanunniken

» 666, *achter* reg. 12 *van onderen, in te voegen:*

Ter plaatse, waar het MARIA's-KONVENT, te *Beverwijk,* gestaan heeft, was later de buitenplaats DE SCHANS.

Bl. 667, reg. 11, *staat:* 1419 *lees:* 1429

» » , *Het art.* MARIA-TER-SILOE *dus te lezen:*

MARIA-IN-SELWART of MARIA-IN-SILOEWERT, kloost. in het *Gooregt,* prov. *Groningen,* aan de regteroever der Hunze. Zie SELWERT (HET KLOOSTER-).

Bl. 669, reg. 2, *van onderen staat:* stad Muzijkschool *lees:* Stads-Muzijkschool

Bl. 672, *achter* reg. 12, *bij te voegen:* Het buit. MARIENBOSCH beslaat eene oppervlakte van 40 bund. 45 v. r. 38 v. ell

Bl. 673, reg. 5—10, *het art.* MARIENBURG *aldus te veranderen:*

MARIENBURGH, voorm. lustslot, *Achter-de-Hoven,* ten Z. O. van *Leeuwarden,* gesticht door Prinses MARIA LOUISA, weduwe van Prins JOHAN WILLEM FRISO, en sedert haren dood, in 1765, grootendeels gesloopt en in partikuliere huizen en tuinen veranderd. Sedert het overgeblevene hoofdgebouw, in 1839, door de familie VEGILIN VAN CLAERBERGEN, gekocht werd, is dat gebouw aanmerkelijk vergroot, en het geheel met onderscheidene nieuwe nevengebouwen, tuinen en beplantingen vermeerderd, zoodat dit buitengoed, door de zorg der eigenares en bewoonster, Freule L. A. VEGILIN VAN CLAERBERGEN, thans weder een fraai en aanzienlijk voorkomen heeft, en een sieraad van dezen stedelijken wandelweg is.

Bl. 676, *achter* reg. 7 *van onderen, bij te voegen:*

Het klooster MARIENHAGE te Weert is in het jaar 1792 vernietigd; de daartoe behoord hebbende gedeeltelijk nog bestaande gebouwen, dienen thans tot STEDELIJKE-KOLLEGIE-VAN-ONDERWIJS.

Bl. 679, reg. 26, *staat:* ALCIDIS *lees:* ALEIDIS

» 680, » 3, » Ten Dael *lees:* Ten Daal

» » » 36, » ongeveer 24 bund. *lees:* ruim 16 bund.

» 682, » 5, *van onderen, staat:* 1836 bund. 65 v. r. 80 v. ell. *lees:* 1271 bund. 91 v. r. 54 v. ell.

Bl. 685. *Het art.* MARIENWEIDE *aldus te lezen :*

MARIENWIJNGAARD, voorm. kloost. te *Weert*, in de *Maasstraat*.

Dit kloost., hetwelk in het jaar 1442 gesticht was, werd bewoond door Nonnen, die naar den Regel van den H. Augustinus leefden, en werd in het jaar 1797 vernietigd. De gebouwen dienen thans gedeeltelijk tot bijzondere woningen, terwijl het oostelijke gedeelte, sedert 1844, door Religieusen Brigittinessen bewoond wordt, doch het schoonste van het klooster, hetwelk in 1684 en het volgende jaar werd bijgetimmerd, waarvan de bouwkosten 56,648 N. guld. beliepen, als ook de kerk, welke vrij ruim en fraai was, bestaan niet meer.

Bl. 688, reg. 7, *van onderen, staat* : K. R., *lees* : R. K.,

» 690, *achter regel* 7 *bij te voegen :*

De kerk op Marken bezit nog eenige sporen van geschilderde vensterruiten.

Bl. 690, reg. 17, *staat:* 1840 *lees :* 1839

» » » 18, *bij te voegen :*

De eerste steen aan den vuurtoren op Marken is gelegd geworden door den Kapitein Luitenant ter Zee H. A. van Karnebeek, tijdelijk Onder-Inspecteur over het loodswezen te Amsterdam. Het licht, dat den 14 November 1839 het eerst werd ontstoken, is een stilstaand lenticulair lamplicht van de vierde grootte, naar de uitvinding van den Heer Fresnel. Het staat 15 ell. 7 palm 7 duim boven den waterspiegel van gewoon hoogwater. Van den vorigen vuurtoren was de eerste steen, door den beroemden Amsterdamschen Burgemeester Nicolaas Witsen gelegd.

Bl. 694, reg. 27, *staat :* Mesingeweer *lees :* Mensingaweer.

Bl. 700, reg. 7, *staat* : 1845, *lees* ; 1846

» 702. *De beide art.* MARSCHENWALD *aldus te lezen :*

MARSCHERWALD, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. en 40 min. N. W. van *Bech*.

MARSCHERWALD, groote pachthoeve in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Echternach*, gem. en ½ u. Z. O. van *Consdorff*.

Bl. 705, reg. 26, *staat :* 3½ u. N. *lees :* 3½ u. W. ten N.

» 705, » 27, » trekweg, » Breekweg,

» 705, *achter het art.* MARTELINGEN *bij te voegen :*

In art. 2 van het protocol van 6 Feb. 1831 werd gelezen, dat er in Luxemburg eene lijn zoude getrokken worden, die den weg van Arlon naar Longwy, de stad Arlon en haar grondgebied en den weg van Arlon naar Bastogne aan België zou laten.

Uitgaande van deze bepaling, kon het d. Martelingen, hoezeer aan den Koning-Groothertog toegewezen, geen deel van het Groothertogdom uitmaken. Het moest noodwendig aan Belgie verblijven, omdat de groote weg door het d. loopt, en zelfs het grootste deel der huizen met de kerk op de linkerzijde staan. Hetgeen aanleiding kan gegeven hebben tot de tegenstrijdigheid, welke de tekst oplevert, is de ligging, welke op de meeste kaarten aan het d. Martelingen gegeven is, ten opzigte van den grooten weg van Namen naar Arlon. Veelal wordt het, ofschoon verkeerdelijk, op de westelijke zijde gesteld.

De tegenstrijdigheid in de grensbepaling scheen in 1839, toen de toegekende deelen van Limburg en Luxemburg weder onder het bestuur van Oranje kwamen, tot eene botsing te zullen leiden. Gelukkig werd deze door eene wijze schikking voorgekomen, die bij het

grenstractaat van 7 Augustus 1843 in eene vaste bepaling is veranderd.

Dien ten gevolge is het grootste deel van het d. MARTELINGEN, namelijk al wat ten Westen van den straatweg ligt, benevens den weg zelven aan België verbleven. Het duitsche deel van het d. bestaat slechts uit twee tuinen. Aan de inwoners is bij art. 12 van het grensverdrag van 1843 het vrije verkeer op den Arlonschen straatweg, tusschen de palen 164 en 167 toegekend.

Het aanleggen van den grooten weg in Luxemburg naar Namen, ontmoette in de streek van het d. MARTELINGEN tallooze zwarigheden. Dit gedeelte van den weg (de passage van de Sure) is een waar meesterstuk der kunst en werd in 1809 en 1810 voltooid. — De tusschenkomst van het Fransche gouvernement, tot daarstelling van den weg van Arlon naar Namen over Bastogne bepaalde zich tot het hellend maken der rotsflanken. De gemeenschap van MARTELINGEN naar Arlon en van MARTELINGEN naar Marche, werd onder het gouvernement der Nederlanden bewerkstelligd.

De dankbare Luxemburgers lieten tot herinnering van deze weldaad eene ijzeren medaille slaan. Op de voorzijde ziet men het portret van Koning WILLEM I, met dit randschrift: IPSE VIA FACILI DISTANTES NOS VOCAT AD SE (d. i.: Deze roept ons, verwijderden, tot zich langs eenen gemakkelijken weg). Op de keerzijde leest men, nevens het randschrift: WILHELMO I, GRATI LUCILIBURGI (d. i.: de dankbare Luxemburgers aan WILLEM I), in het midden het volgende opschrift:

ITER IMPERVIUM
INTER SAXA APPERUIT
ET VALLIBUS INTERRUPTUM
DUOBIS FERREIS PONTIBUS
CONTINVAVIT
MUNIFICENTIA REGIA
ANNO
MDCCCXXVII.

(d. i.: Koninglijke mildheid heeft eenen weg, die ongebaand was, tusschen de rotsen geopend, en die door dalen was afgebroken, door twee ijzeren bruggen verbonden, ten jare 1827).

Bl. 706, *bij te voegen:*

Het geheele eil. ST. MARTEN is nagenoeg 4 vierkante mijlen groot.

Bl. 709, reg. 19, *staat:* het fort van Marigot, *lees:* het fort Marigot (de hoofdplaats van het Fransche deel des eilands),

Bl. 715, reg. 7—11, *staat:* palende N. — Achtkarspelen. *lees:* palende N. aan de gem. Grootegast en Oldekerk, O. aan de gem. de Leek, Z. aan de Leek en de griet. Opsterland, W. aan de griet. Opsterland en Smallingerland.

Bl. 715, reg. 26, *staat:* 400 *lees:* 180

» », » 29—31, *staat:* Men heeft — te Nuis. *lees:*

Men heeft in de gem. MARUM 5 scholen, als: ééne te Marum, ééne te Niebert, ééne te Noordwijk, ééne te Nuis en ééne te Wilp, welke gemiddeld door een getal van 370 leerlingen bezocht worden.

Bl. 715, reg. 5, *van onderen, staat:* 9 November *lees:* 29 November

Voorts op bl. 715 *nog in te voegen:*

De gem. MARUM beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6224 bund. 12 v. r. 61 v. ell., waaronder 6197 bund. 49 v. r. 12 v. ell. belastbaar land.

Men telt, in de kom van het d. Marum, 178 h. en ruim 800 inw. en met de daartoe behoorende geh. 318 h. en 1780 inw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Bl. 718 *achter het art.* MARUM-EN-NOORDWIJK *in te voegen:*

Deze gem. heeft twee kerken, en telt 1780 zielen, onder welke 90 Ledematen.

Bl. 719, *in te voegen:*

Van den pold. Mastenbroek liggen onder *Hasselt* 1 bund. 90 v. r. 40 v. ell. en daaronder 1 bund. 65 v. r. 20 v. ell. schotbaar land. Men telt er, onder *Hasselt*, 6 h. en 5 boerderijen.

Bl. 741, reg. 3, *staat:* Mauritituim *lees:* Mauritium

» 761, » 14 *van onderen, staat:* Hubrecht Duifhuis *lees:* Hubert Duifhuis

Bl. 768, reg. 27, *staat:* omdekte *lees:* ontdekte

» », *de vier onderste regels, aldus te veranderen:*

Het is door Floris V, Graaf *van Holland*, gebouwd, om de West-Friezen te beteugelen.

Bl. 774, *achter reg.* 6, *in te voegen:* Meeden is de geboorteplaats van Martinus Ruhmerinck, een der oprigters van het genootschap: *Ter verdediging der voornaamste waarheden van de Christelijke godsdienst, inzonderheid tegen derzelver hedendaagsche bestrijders*, geb. in 1739, † 18 December 1813, als Emeritus Predikant te Dordrecht.

Bl. 782, reg. 17 *van onderen, staat:* Cristiaan *lees:* Christiaan

» 784, » 13, *staat:* schotbaar *lees:* belastbaar

» 785, » 5, » bedremmeld *lees:* belemmerd

» », » 15, » tien *lees:* twee

» 788. *Op het art.* MEERSSEN-EN-SCHIMMERT *bij te voegen:*

De eerste, die te Meerssen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wolradus Philippus de la Cave, die in het jaar 1668 herwaarts kwam en in het jaar 1672 naar Fijnaard vertrok. Wegens den oorlog is het van 1672 tot 1680 vakant geweest. In laatstgemeld jaar werd er beroepen Wilhelmus Apkenius, die er in 1717 overleed. In het jaar 1684 werd *Schimmert* hierbij gevoegd.

Bl. 799, reg. 32, *staat:* getrokken *lees:* gebroken

» 799. *Het art.* MEEUWENBEK *aldus te lezen:*

MEEUWENBEK, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*; palende N. aan den pold. Meeuwenhoek, O. aan Platschorre, Z. aan den Oudenlandsche-polder, W. aan den Overzandsche-polder, waarvan het een onderdeel is.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 39 v. r. 44 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene sluis, in Baarland, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van de *Watering-van-Baarland.*

Bl. 799, *achter reg.* 6 *van onderen, in te voegen:*

In het jaar 1786 werd Hagoord van Waalwijk afgenomen en bij Meeuwen gevoegd, tijdens de dienst van Henricus Konsius, te Meeuwen beroepen in 1752, emeritus geworden in 1802.

Bl. 800. *Het art.* MEEUWENOORD *aldus te lezen:*

MEEUWENOORD, onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*; palende N. aan Overzande, O. aan Platschorre, Z. aan Meeuwenbek, W. aan den Overzandsche-polder, waarvan Meeuwenoord een onderdeel is.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 5 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, in Baarland, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van de *Watering-van-Baarland.*

Bl. 802, *bij te voegen:* In het d. MEGCHELEN is eene Herv. kerk.

» », reg. 4 *van onderen, staat:* 1400 Communikanten, *lees:* 1500 Communikanten,

Bl. 804, reg. 13 *van onderen, staat:* 740 Communikanten, *lees:* 780 Communikanten,

Bl. 805, reg. 2 *van onderen, staat:* 1350 Communikanten, *lees:* 1400 Communikanten,

Bl. 805, *onderste* reg., *staat: Megen-Haren-en-Macharen,* lees: Megen, Haren en Macharen,

Bl. 808, *achter* reg. 10, *in te voegen:*

De R. K. kerk in DE MEIJE is aan de H. *Maagd* MARIA toegewijd.

Bl. 808, *achter* reg. 18, *bij te voegen:*

Vroeger kwam het water DE MEIJE uit de *Grecht* voort, doch thans is het daarvan afgescheiden door eene kade.

Bl. 809, reg. 17 en 16 *van onderen, staat:* gedeeltelijk kant. *Waalwijk — Waspik.* lees: gedeeltelijk kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle.*

Bl. 810, reg. 25, *staat:* CORNELIS DOORNBOSCH. *lees:* JAN CORNELIS DOORNBOSCH.

Bl. 814, *achter* reg. 24, *in te voegen:* MELISKERKE is de geboorteplaats van den Nederduitsche Dichter REINIER PIETER VAN DE KASTEELE, geb. 12 Julij 1767, † 25 November 1843, als Emeritus Predikant van 's Gravenhage.

Bl. 815, reg. 3 *van boven en 3 van onderen,* staat: *Sommelsdijk* lees: *Middelharnis-en-Sommelsdijk*

Bl. 817. *In te voegen:* Het geh. MELLESCHET telt 17 h. en 70 inw.

» 822, reg. 35, *staat:* 137 h. en 1170 inw., *lees:* 171 h. en 1240 inw.

Bl. 822, » 38, » 1070 *lees:* 1140

» », » 3 *van onderen, staat:* 9 Doopsgez., *lees:* 11 Doopsgezinden,

Bl. 823, » 3, *staat:* 1840, *lees:* 1842,

» », » 22, » 1 steenbakkerij, *lees:* 2 steenbakkerijen,

» 823, » 17 *van onderen, staat:* ruim 6600 *lees:* ongeveer 6900

» », » 12—8 *van onderen, aldus te lezen:*

De Doopsgez., van welke men er ruim 170 telt, onder welke ongeveer 60 Ledematen, maken de gem. van *Berlikum* uit. — De enkele Evang. Luth., die er woont, wordt tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend. — De R. K., die men er ruim 460 aantreft, onder welke ruim 300 Communikanten, maken de stat. van *Dronrijp* uit.

Bl. 827, *in te lasschen:*

De MENEWEG loopt in eene westelijke rigting van Schagen naar het Zegebuurtje.

Bl. 828, reg. 9, *staat:* belastbaar *lees:* schotbaar

Bl. 830, reg. 3, *staat:* de rivier de Meijert. *lees:* de Kromme-Mijdrecht.

Bl. 830, *in te voegen:* Het geh. MENSFOIND ligt 20 min. N. van Woensel. Men telt er 3 h. en 12 inw.

Bl. 831, reg. 18, *staat:* Maarslag *lees daar en overal elders:* Maarslagt.

Bl. 833, *bij te voegen*: De grond van den voorm. burg MESTREDA, thans tot eenen aanzienlijken tuin aangelegd, beslaat ½ bund.

Bl. 834, *in te voegen*: De kapel van MENZDORFF is aan de *H. Maagd* toegewijd.

Bl. 839, » 23, *staat*: 1 u. *lees*: 3 u.

» 842, » 2 *van onderen*, *staat*: stat. *lees*: par.

» 844, » 11, *staat*: 420 *lees*: 500

» 845, *achter* reg. 6, *in te vullen*:

De kerk te MERLL is aan den H. GANGULPHUS toegewijd.

Bl. 845. *Het art.* MERSCH, dek., *aldus te veranderen*:

MERSCH, dek., vic. apost. van *Luxemburg*.

Men telt er de volgende 18 parochiën: Mersch, Berg, Bissen, Blascheid, Böwingen, Buschdorp, Cruchten, Feltz, Fischbach, Greis, Heffingen, Lintgen, Lorentzweiler, Meysenburg, Mösdorff, Nomeren, Sauel en Tuntingen, die elk eene kerk hebben; terwijl men er voorts nog dertien kapellen heeft, als: te Angelsberg, te Ansemburg, te Beringen, te Bofferdingen, te Bruch, te Eisenborn, te Gosseldingen, te Hollenfeltz, te Pettingen, te Reckingen, te Rollingen, te Schonfels en te Schrontweiler, welke gezamenlijk bediend worden door 12 Pastoors, 5 Vikarissen en 12 Kapellaans.

Bl. 847, *in te vullen*:

De kerk te MERSCHEID is aan den H. HUBERTUS toegewijd.

De kapel te MERSELO is aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd.

Bl. 848, reg. 15, *staat*: landeren *lees*: landerijen

» 854, *in te voegen*: Het geh. MESKEWIER ligt ¼ u. N. W. van Akkrum. Men telt er 3 h. en ruim 20 inw.

De state MESKEWIER ligt ¼ u. N. W. van Akkrum. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 39 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer D. VAN DER GOOT en anderen.

Bl. 856, *moet het art.* METZENGAWIER *wegvallen*.

» 857. *Het art.* MEULEPLAAT *aldus te lezen*:

MEULEPLAAT, plaat in de *Ooster-Schelde*, W. van *Bergen-op-Zoom*. Zie MOLENPLAAT.

Bl. 858, reg. 11. *Het art.* MEYNESLOOT *aldus te lezen*:

MEYNESLOOT of de MIJNSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie MEINESLOOT.

Bl. 858, reg. 23, *staat*: Holenfelz. *lees*: Holenfeltz.

» 871, *in te voegen*:

De MIDDELBRAAK beslaat eene oppervlakte van 14 bund. 80 v. r. 70 v. ell.

Bl. 873, reg. 5, moeten *de woorden* en Oost-en-West-Sonburg *wegvallen*.

Bl. 873, reg. 21, *staat*: 1372 bund. *lees*: 1342 bund.

» » » 23, *van onderen*, *staat*: 2 leerlooijerijen, *lees*: 1 leerlooijerij,

Bl. 873, reg. 21, *van onderen*, *staat*: 2 zoutkeeten, *lees*: 1 zoutkeet.

» 876, *bij te voegen*:

De laatste Waalsche Predikant te MIDDELBURG is geweest JOSUÉ JEAN PHILIPPE VALETON in 1845 als Hoogleeraar in de Oostersche talen naar Groningen vertrokken.

De eerste Predikant in de Engelsche gemeente te MIDDELBURG is geweest JOHN DRAKE, die den 3 September 1623 als zoodanig werd

bevestigd en den 17 Februarij 1842 overleed. Sedert de maand Julij 1815 is deze gemeente met die van Vlissingen vereenigd.

Bl. 878, reg. 27 en 28, *aldus te lezen:*

De kermis te MIDDELBURG valt in den vierden Maandag in Julij en duurt tot Zaturdag der daaraanvolgende week; tweemalen 's jaars, in de maanden April en October worden er veemarkten gehouden.

Bl. 878, reg. 7, *staat*: Zuiddam- of Slijkpoort, *lees*: Haven- of Zuiddampoort,

Bl. 879, *in te voegen:*

In 1840 is op de Vlissingsche-poort te MIDDELBURG een nieuw klokkentorentje geplaatst.

Bl. 880 *in te voegen:*

Onder de zeldzaamheden, welke op de Oudheidskamer te MIDDELBURG bewaard worden, bekleedt eene eerste plaats de aan de stad verleende keur van den Roomsch Koning WILLEM II, van het jaar 1253, dat voor eene der oudste in de Nederduitsche taal bekende staatsstukken gehouden worden. Nevens dit lokaal zijn in het jaar 1845 twee ruime vertrekken ingeruimd tot berging van het stedelijk archief. De oudste stukken, welke daarin gevonden worden, zijn de stadsrekeningen, welke omtrent de helft der veertiende eeuw eenen aanvang nemen.

Bl. 881, reg. 5 en 4 *van onderen, staat:* in een bisdom veranderd, *lees:* met de bisschoppelijke tafel vereenigd,

Bl. 892, reg. 26, *staat:* Armen-Weeshuis, *lees:* Arm-Weeshuis,

Bl. 898 *in te voegen:*

Onder de vermaarde Middelburgers verdienen nog melding de Teekenaars: JAN ROOS, die tevens een bekwaam scheepsbouwkundige was, en JAN FREDERIK SCHIEBEKE, uit het laatst der vorige eeuw.

Bl. 903, reg. 26—28, *staat:* Bij de oprigting — verheven, *lees:* Bij de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland, werd de laatste Abt der abdij van MIDDELBURG, NICOLAAS DE CASTRO of VAN DER BURCHT, tot eersten Bisschop verheven,

Bl. 914, *de onderste regel, staat:* Men heeft in deze gem. eene school. *lees:* Men heeft in deze gem. geen school, maar de schoolkinderen, die er gemiddeld 20 in getal zijn, genieten onderwijs, of in het naburige Reeuwijk of in het naburige Boskoop.

Bl. 916, *achter reg.* 16, *bij te voegen:*

De POLDER-VAN-MIDDELBURG beslaat eene oppervlakte van 275 bund. 8 v. r. 84 v. ell., alles schotbaar land; telt 27 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door twee watermolens, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast.

Bl. 917, reg. 12 *van onderen, staat:* dat Heille — overgebragt, *lees:* dat Heille van het regtsgebied van het bisdom van *Gent* naar dat van het apostolisch vicariaat van *Breda* zal worden overgebragt,

Bl. 928, reg. 3, *staat:* De Herv., die er 240 in getal zijn; *lees:* De Herv., die er wonen,

Bl. 928, reg. 16, *staat:* De R. K., die er 180 in getal zijn, *lees:* De R. K., die men er aantreft,

Bl. 929, reg. 32 — 34, *aldus te veranderen:*

De pold. HET HOOGEINDE-VAN-MIDDELKOOP beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 624 bund., waaronder 538 bund. 18 v. r. schotbaar land, en wordt door drie molens en eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Schout, eenen Waardsman, drie Gezworenen en den Secretaris.

Bl. 932, reg. 33, *staat:* 1770 *lees:* 1670
» 933, » 29, » Hippolytus *lees;* H. Hippolytus
» 941, » 17, » MIDHOLM » MIDHALM,
» 942, » 4 *van onderen, staat:* 18 guld. *lees:* 11 guld. 20 cents.

Bl. 944, reg. 16 *van onderen, staat:* elf kerken, *lees:* twaalf kerken,

Bl. 945, reg. 1, *staat:* 2600 *lees:* 2860.
» » » 4, » 100 » 60.
» » » 26, » Weerden *lees:* Weender.
» » » 32, » collatore stemgeregtigden en den kerkeraad. *lees:* collatoren, stemgeregtigden en den kerkeraad.

Voorts op bl. 944, 945 en 946 *bij te voegen:*

De gem. Midwolde beslaat eene oppervlakte van 4096 bund. 10 v. r. 34 v. ell., waaronder 4069 bund. 69 v. r. 71 v. ell. schotbaar land.

De scholen te Midwolde en te Oostwolde worden gezamenlijk door een getal van 500 leerlingen bezocht.

Men telt te Midwolde in de kom van het d. 200 h. en 1440 inw., en met het daartoe behoorende geh. Scheemdermeer 210 h. en 1550 inw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht.

Bl. 949, reg. 31, *staat:* MIDWOLDE-BEERTA-EN-DE-MEDEN, *lees:* MIDWOLDE-BEERTA-EN-DE-MEEDEN,

Bl. 951, reg. 15 en 14 *van onderen, aldus te veranderen:* De 2 Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend.

Bl. 953, reg. 21, *staat:* H. Bernardus *lees:* H. Stephanus
» 954, » 14, *van onderen, staat:* 1500 *lees:* 1600
» 955, » 10 en 9 *van onderen, staat:* De R. K. — 1818. *lees:* De R. K. zijn in bezit daarvan volgens decreet van het vertegenwoordigend ligchaam der Bataafsche Republiek van 13 Februarij 1800, en gebruiken dat gebouw sedert den 8 September 1818.

Bl. 961, reg. 22, *staat:* de bovenlanden de Mijdrecht. *lees:* de bovenlanden van Mijdrecht.

Bl. 970, *onderste* reg. *staat:* behoort. *lees:* behoorden.
» 972, reg. 12, *staat:* door *lees:* voor
» 976, » 10, *van onderen, staat:* naast *lees:* over
» 981, » 6, *van onderen, staat:* onderscheidene *lees:* onderscheidene eigenaren

Bl. 982, reg. 14, *staat:* Grerit *lees:* Gerrit

Bl. 984, » 16 17, staat: *Hemelumer-Mirns-en-Bakhuizen.* lees: *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen.*

Bl. 994, *de beide art.* MOERBEEK (DE) en MOERBEEK (OOST-) *tot één te brengen en aldus te lezen:*

MOERBEEK of Oost-Moerbeek, geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3¼ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. en ruim 1 u. N. W. van *Nieuwe-Niedorp;* met 13 h.

Bl. 994. *Het art.* MOERBEEKERPOLDER *aldus te veranderen:*

MOERBEEKERPOLDER (DE), pold. in de *Niedorper-Kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind;* palende N. aan den Slikvender-polder en den Hoogelandsche-polder, O. aan

den Heeren-polder, Z. aan den Kostverloren-polder en den Oosterkampen-polder, W. aan den Westerkampen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 261 bund., waarvan 220 bund. 66 v. r. 37 v. ell. onder *Nieuwe-Niedorp*, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

Bl. 996, reg. 20 en 44, staat: *Broek c. a.* lees: *Waddinxveen.*

» 997, » 29, *staat:* stat. *lees:* par.

» 1000, » 18, » 830 » 900

» 1007, » 20, » 1792, » 1292,

» » , *bij te voegen:* De kerk te Moersdorpf is aan den H. Nicolaas toegewijd.

Bl. 1008, reg. 26, staat: *Bellingwoldermoeras* lees: *Bellingewolder-Moeras*

Bl. 1009, reg. 30, *moeten de woorden:* De klok der kerk van Moerspui is thans nog geplaatst op de oude hal der stad Axel. *wegvallen.*

Bl. 1011, reg. 23, *staat:* Jackson. *lees:* Tackoen.

» » , » 13 *van onderen, staat:* herstellen *lees:* daarstellen

» 1013, *in te voegen:*

De Moerselkeent ligt 26 min. Z. van Weert. Men telt er 69 h. en ruim 430 inw.

Om te voorzien in de bestaande behoefte aan eene doelmatige school voor dit geh. en het geh. *Altweert*, werd hier, in het jaar 1843, een nieuw schoolgebouw opgetrokken.

Bl. 1021, reg. 13—10 *van onderen, aldus te lezen:*

Het buit. Molenbax beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 44 bund. 16 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. Vis, Lid der Provinciale en Gedeputeerde Staten en President der Provinciale Commissie van Landbouw in Zeeland, woonachtig te Middelburg.

Bl. 1022, reg. 9 en 8 *van onderen, staat:* Men heeft — Kleine-Beerze. *lees:* Men heeft er eenen water-korenmolen op de Kleine-Beerze, en telt er 3 h. en 18 inw.

Bl. 1023, *in te voegen:*

De b. Molenhoek ligt 7 min. van Rosmalen, en is het zuidoostelijke gedeelte van het geh *Molenhoek-en-Heinis.* Men telt er 22 h. en 180 inw.

Bl. 1026, *achter* reg. 7, *bij te voegen:*

Het geh. Molenhoek-en-Heinis ligt 7 min. Z. W. van Rosmalen. Men telt er 38 h. en 260 inw.

Bl. 1026, reg. 10 en 11, staat: *Bakel-en-Gilheze*, lees: *Bakel-en-Milheze*,

Bl. 1029, *bij te voegen:*

Het Molenpoldertje-van-Terheyden beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24 bund. 62 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, en telt 33 h., waaronder 6 boerderijen.

Bl. 1030, reg. 12, *staat:* 20 *lees:* 30

Bl. 1032, *in te voegen:* Het buitengoed Molenwijk, beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 6 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Boddaert, woonachtig te Middelburg.

Bl. 1043, reg. 20 *van onderen, staat:* 2480 *lees:* 2780

» 1044, » 20—17 *van onderen, aldus te lezen:*

De R. K., van welke men er ongeveer 880 aantreft, maken, met die uit de gem. Katwoude, Broek-in-Waterland enz., eene stat.

uit, welke tot het aartsp. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en ruim 800 Communikanten telt.

Bl. 1047, reg. 7 en 8, *aldus te veranderen:*

De R. K. kerk, in het *Noordeinde*, aan den H. Nicolaas toegewijd, werd, in het jaar 1816, aldaar van een burgerhuis doelmatig verbouwd, toen B. S. Gerving, die in 1842 als Aartspriester van Holland, Zeeland en West-Friesland te Alkmaar overleden is, Pastoor te Monnickendam was. Vroeger stond de R. K. kerk in het *Groote-Noord*, maar was een aanzienlijk gebouw, dat bouwvallig was geworden. De in 1816 gebouwde kerk te klein zijnde geworden, werd in het jaar 1842, tijdens het pastoraat van J. L. Bekker, vergroot, door er de woning des Pastoors, welke achter het kerkgebouw stond, aan te trekken. De Heer J. E. van Rooy, Lid der Provinciale Staten van Noord-Holland en Burgemeester der stad Monnickendam, kocht toen het naast de kerk gelegen huis en gaf dit der R. K. gemeente ten geschenke, ten einde het tot pastorie in te rigten; terwijl de gelden, zoo tot vergrooting der kerk als tot verbouwing der pastorie, uit eene inschrijving van de gemeente en aanzienlijke toelage van Z. M. den Koning en de Provinciale Staten, werden bijeengebragt.

Bl. 1047, *achter reg.* 17, *in te vullen:*

Men heeft te Monnickendam tevens een Weeshuis voor de R. K., Het werd gesticht in het jaar 1836, door Antje Sijmense Stam, wed. Jacob van de Nes, terwijl de Heeren J. Raasman, destijds Pastoor te Monnickendam en J. van der Linden, ingezeten burger dier stad, het plan daarvoor ontworpen hebben.

Bl. 1051 *bij te voegen:*

De Monnikendijk strekt zich van het Noorden naar het Zuiden, rondom het oostelijke gedeelte der gem. Vrouwen-polder en wel rondom dat gedeelte, hetwelk vroeger de kloostertuin uitmaakte.

Bl. 1053. *Het art.* Monnikenveen *aldus te veranderen*:

MONNIKENVEEN (HET), pold. in het balj. der *Loosdrechten*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Oud-en-Nieuw-Loosdrecht;* palende N. aan de Papen-Meent, O. aan 's Graveland, Z. aan Loosdrecht, W. aan Oost-Indiën.

Bl. 1058, *achter reg.* 14 *van onderen, in te voegen*: belastbaar land.

» 1060, reg. 26, staat: *Ter-Heide* lees: *Ter-Heyde*

Bl. 1062, *achter reg.* 9 *in te voegen:*

De berg Montferland is 80 Rijnl. voet. (ongeveer 16 ell.) hoog en heeft 830 schreden in omvang, terwijl de top negentig schreden in diameter heeft.

Bl. 1063, reg. 16 *van onderen, staat:* Williscop, *lees:* Willescop,

» 1063, » 15 » » Williscopperdijk. *lees:* Willescopperdijk.

Bl. 1074. *Het art.* MOOLENWIJK *aldus te lezen:*

MOOLENWIJK, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland.* Zie Molenwijk.

Bl. 1077, *het art.* MOORSMEER, *aldus te veranderen:*

MOORSMEER (HET), onbehuisde pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Warmenhuizen;* palende W., N. en O. aan Warmenhuizen, Z. aan Oudcarspel.

Deze pold. was vroeger een meer, dat nu bedijkt is. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 69 v. r., alles schotbaar land, en wordt door eene pomp in verband met het Diepsmeer van het overtollige water ontlast.

Bl. 1085, reg. 21, *van onderen*, *staat:* geh. *lees:* voorm. kast.

» 1085, *achter reg.* 18 *van onderen*, *in te voegen:*

Het kast. Motves is sedert onderscheidene jaren afgebroken en niets meer daarvan aanwezig, zijnde van het erf, de tuinen enz. bouwland gemaakt.

Bl. 1086, reg. 10, *staat:* voetpassaat, *lees:* oostpassaat,

Bl. 1090, reg. 6, *staat:* Galeigat, *lees:* Geleigat,

» 1090, » 18 *van onderen*, staat: *Gooiland*, lees. *Amstelland*,

» 1090, » 12 » » » draaibrug. » valbrug.

» 1091, » 30 *staat:* Linie aan de Vecht, *lees:* Linie van de Vecht

Bl. 1091, reg. 32, *staat:* ter westzijde *lees:* ter wederzijde

» 1092, » 12, » deze hebben in dit jaar (1843) opgehouden te werken. *lees:* waarvan een in het jaar 1842 heeft opgehouden werken.

Bl. 1092, reg. 21—24, *staat:* Binnen de stad — eene ossenmarkt. *lees:*

Buiten de stad aan de Vecht vindt men de scheepstimmerwerven. Vele ossen en koeijen, zoo uit Friesland als Noord-Holland, worden hier ontscheept, en men heeft er ook eene ossenmarkt.

Bl. 1092, reg. 1, *van onderen*, *aldus te lezen*: De stedelijke regering vergadert sedert in een daartoe particulier huis, staande op de *Heerengracht*.

Bl. 1104, reg. 5, staat: *Franekeradeel.* lees: *Ferwerderadeel.*

» » » 14, » Scheene *lees:* Scheen.

» » » 28, » *Felait* lees: *Flait.*

» 1105, » 2, *van onderen*, *staat:* het Westerkwartier *lees:* het Westerkwartier, prov. Groningen,

Bl. 1105, reg. 2, *van onderen*, *staat:* Reidiep, *lees:* Reitdiep,

» 1106, » 1—11, behoort op bladz. 1103, bij het art. MUNNEKEZIJL.

Bl. 1107, » 9, *staat:* Eikelenberg, *lees:* Eikelenberg,

» 1110, reg. 21, » vic. apost. van *Luxemburg*, *lees:* vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*.

Bl. 1110, reg. 22, *staat:* Drauffelt *lees:* Bockholz

» » *in te voegen.* De kerk te Munshausen is aan den H. Hubertus toegewijd.

Bl. 1111, reg. 17 *van onderen*, *staat:* Sweikhuizen, *lees:* Schinnen.

» » » 18—14 *van onderen*, *aldus te lezen:*

De gem. Munster-Geleen bevat het d. Munster-Geleen, benevens de geh. Wintraak en Abshoven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 444 bund. 45 v. r. 30 v. ell., waaronder 427 bund. 85 v. r. 50 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 124 h., bewoond door 126 huisgez., uitmakende eene bevolking van 680 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Bl. 1111, reg. 9, *staat:* eenen Pastoor, *lees:* eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

Voorts op het art. Munster-Geleen nog *bij te voegen:*

De kerk, aan den H. Pancratius toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na de octaaf van Allerheiligen en op Pinksteren.

Bl. 1112, reg. 2, *staat:* 2 u. *lees:* ½ u.

» » *In te voegen:*

Het heerenhuis Mont ligt rondom in vijvers, welke eene breedte hebben van 8½ ell. De grond binnen de vijvers beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 12 v. r. 70 v. ell. De vijvers beslaan 5 v. r. 80 v. ell. De bij het huis behoorende grond beslaat eene oppervlakte van 83 bund. 44 v. r. 40 v. ell.

Bl. 1112, *onderste* reg., staat: *Winschoten.* lees: *Sappemeer.*

» 1114, reg. 15, staat: *Oude-Deel* lees: *Ouddeel*

» » *Het art.* MUSEL (DE) *aldus te veranderen:*

MUSEL (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat in de griet. *Idaarderadeel*, bij Irnsumerzijl, uit de *Grouw*, voorkomt, en, noordwaarts voortloopende, langs den straatweg, zich bij Trinterburen, met de *Ouden-Leeuwardervaart* vereenigt.

Bl. 1115, reg. 14 *van onderen*, *staat:* 3 u. *lees:* 5 u.

» » » 12 » » » aan de straat *lees:* aan den straatweg

Bl. 1116. *Het art.* MUZEL (DE) *dus te lezen:*

MUZEL (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel.* Zie Musel (De).

